ספר
אוצר ההלכה
חלק שלישי
חידושים וביאורים מגדולי האחרונים
על טור, בית יוסף, שלחן ערוך, ונשא"כ

סימן ל"ב
הלכות תפלין ב'

כשמו כן הוא: אוצר כל כלי חמדה, ליקוט עצום ונפלא עבודת עבודה, **כחמש מאות ספרים** זיוה והודה, מבית גנזי גדולי האחרונים ארזי הלבנון איש על העדה, אשר עמלו בעומק ההלכה וחידודה, ורובם עד כה עין לא שזפתם ותורתם לא נלמדה, אם מפאת היותם נדירים - תורה גנוזה חמודה, או מפני שכתבו על סימנים בודדים ואינם מצויים בידי הוגי תעודה. ועתה סודרו דבריהם מלאכת מחשבת על סדר השלחן ערוך בלשונם המלא תיבה לא נפקדה, לתועלת בעלי תריסין ושוחרי הלכה בעיון ובשקידה.

נערך בעזרת ה' יתברך, בעמל רב ברוב פאר והדר. עם רבבות ציונים ומראי מקומות חדשים אחד מהם לא נעדר. מוגה ומתוקן ע"י צוות תלמידי חכמים מופלגים, באותיות יפות ומאירות עינים, ובכן מה נהדר.

יו"ל פה עיה"ק בני ברק ת"ו
ע"י מכון "הרב מצליח" בני ברק
שנת: מפי מעשך **תשבע** הארץ

הפצה ראשית:

בבני ברק: בישיבת "כסא רחמים" רחוב הרב עוזיאל 26.
טלפון: 03-6767163 ת.ד. 2750

בירושלים: "שיח ישראל" רחוב הטורים 21. טלפון: 02-5380181
"בית אוצר העברי" רחוב אגריפס 2. טלפון: 02-6243536

בנתיבות: הרב יהודה חדאד, רחוב בר אילן 39/2. טלפון: 08-9931543

ואצל מר מצליח עסיס פלאפון: 050-5304426

יוצא לאור
בסיוע "משרד המדע התרבות והספורט מינהל התרבות"

©
כל הזכויות שמורות
ל"**מכון הרב מצליח**" שע"י
מוסדות ישיבת "כסא רחמים" ספרדית
ת.ד. 2750 בני ברק מיקוד 51127
טלפון 03-6767163

עיצוב גרפי, הקלדה סדר ועימוד: הראל 050-2738858

מפעל אוצר ההלכה

שעל ידי "מכון הרב מצליח"

נשיאות המכון:

גאון עוזנו **מרן ראש הישיבה** שליט"א

ראש המערכת:

הגאון **הרב רחמים מאזוז** שליט"א

עורכים ראשיים:

הרה"ג **מאיר הכהן**, הרה"ג **נסים שבתאי**,
והרה"ג **אלעד עידאן** שליט"א

עורך אחראי:

הרב **אריה מאזוז** הי"ו

בכרך זה השתתפו מאברכי ישיבתנו הקדושה:

הרב **צוריאל רבי** הי"ו
הרב **עובדיה אלגוב** הי"ו
הרב **יצחק משה** הי"ו
הרב **ברק רייבי** הי"ו
הרב **אלעד טביב** הי"ו
הרב **עמוס עידאן** הי"ו
הרב **שלום נעים** הי"ו
הרב **שלומי זברלו** הי"ו
הרב **איתיאל נדב** הי"ו
הרב **אביגדור מאדאר** הי"ו
הרב **מצליח עמוס מאזוז** הי"ו

ביקורת:

הרה"ג ר' **נסים ארביב** שליט"א, הרב **אוריאל דניאל** הי"ו, הרב **משה חיים שרעבי** הי"ו

רכזי המערכת:

הרב **משה טרבלסי** הי"ו, הרב **אליהו שמחה** הי"ו

זכרון לבני ישראל לפני ה'

אל מלא רחמים, הוא יתמלא ברחמים על נפש רוח ונשמה של איש ואשה שזכו, שמסרו את עצמם לחינוך בניהם שיחיו,
המנוח הכשר ר' **פינחס בן מרת ידידה שבתאי ע"ה** - נ"ע כ"ה תמוז התשל"א
ואשתו **מרת יפה בת מרת בת-שבע ע"ה** - נ"ע כ"ח כסלו התשס"ז
תנצבה"א

(ההורים של הרה"ג נסים שבתאי שליט"א, מהעורכים הראשיים הנ"ל)

עַל הַחָכְמָה בְצֶל הַכֶּסֶף

(קהלת ז׳ י״ב)

אל מלא רחמים יתמלא ברחמים על איש החסד ומרבה להיטיב, ירא אלקים וסר מרע, מוקיר רבנן ותלמידיהון, חינך בניו ונכדיו לתורה ויראת שמים, לאהבת עמלי תורה וצדקה וחסד,

המנוח ר׳ **עזר** (אלעזר) בן מר בנימין ומרת פלילה **עמאר** ז״ל

נלב״ע במרסייל בליל שלישי א׳ דר״ח אדר שני התשמ״ט, והובא למנוחות בהר הזיתים בחלקתו של מרן הגאון הקדוש רבי מצליח מאזוז זצ״ל, ביום חמישי ג׳ באדר שני התשמ״ט.

ואשתו הראשונה מרת **זוירה בת חנה** ע״ה נ״ע ט׳ בטבת התש״ח

ולע״נ המנוח **כמוס** בן זואהר **סגרון,** נ״ע א׳ דר״ח תמוז התשנ״ח,

ואשתו **כאדומה** בת נישונה, נ״ע א׳ דר״ח אדר׳ א׳ התשס״ה,

ובתם **סעאדה** למשפחת **סלאמה,** נ״ע ז״ך באב התשנ״ו,

ולע״נ המנוח **גבריאל סגרון** בן כאדומה, נ״ע ה׳ באייר התש״ע.

והמנוח **שלום חי** לבית **פרץ** ז״ל הי״ד בן כמסאנה תחי׳,

נ״ע ה׳ אדר ב׳ התשס״ב

דאתפטרו מן עלמא הדין כרעות אלהא מארי שמיא וארעא, מלך מלכי המלכים ברחמיו ירחם עליהם, ויחוס ויחמול עליהם. מלך מלכי המלכים ברחמיו יסתירם בצל כנפיו ובסתר אהלו, לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו, ולקץ הימין יעמידם, ומנחל עדניו ישקם, ויצרור בצרור החיים נשמתם, וישים כבוד מנוחתם, ה׳ הוא נחלתם. וילוה אליהם השלום, ועל משכבם יהיה שלום. כדכתיב: יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו. הם וכל בני ישראל השוכבים עמם, בכלל הרחמים והסליחות,

וכן יהי רצון ונאמר אמן.

מי שברך

אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב, משה ואהרן, דוד ושלמה הוא יברך וישמור וינצור ויעזור לגבירים הנדיבים היקרים, האחים שלא יתפרדו

מר **שימו, צבי, ינון, ולמוס עמאר** הי"ו

הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם

ואתם אם הבנים שמחה

מרת **כנפיטה עמאר** מב"ת

שתרמו בעין יפה להוצאת הספר הזה

לע"נ **אביהם** המנוח הצדיק ז"ל

מלך מלכי המלכים ישמרם ויחיים, ומכל צרה ונזק יצילם, ירים ויגביה כוכב מערכתם, ויכניע וישפיל כל אויבי ישראל תחתם, ובכל אשר יפנו ישכילו, וכל אשר יעשו יצליחו, אל נא רפא נא להם. ויקיים בהם מקרא שכתוב: יברכך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחונך. ישא ה' פניו אליך, וישם לך שלום. ויזכו שכל צאצאיהם יהיו נטיעות דומות לשרשים, בתורה ויראת שמים, עושר ואושר וכבוד. בריאות איתנה ונהורא מעליא, אורך ימים ושנות חיים. אמן.

מהסכמות מרנן ורבנן גדולי ופוסקי הדור שליט"א
(שנדפסו בחלק הראשון)

"...ופנים חדשות באו לכאן, באותיות מאירות עינים, ובתוספת ציוני המקורות והערות, ובתיקוני שגיאות רבות שנפלו במהדורות הישנות של ספרים אלו, **ואין ספק שדבר זה יהיה לתועלת גדולה ללומדים ובפרט למורי הוראות**, לערוך בפניהם דברי גדולי האחרונים, אשר דבריהם יקרים מפנינים, בהבנת ובביאור דברי מרן הקדוש זיע"א שקבלנו הוראותיו, כאשר יאמרו המושלים: לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו".

(מרן גאון עוזנו הראש"ל רבנו עובדיה יוסף שליט"א)

"...ספר "אוצר ההלכה", שם צוה ה' את הברכה, **ריכוז כארבע מאות ספרים, מגדולי הפוסקים האחרונים**, סביב השלחן ערוך המה חונים, ודבריהם יקרים מפנינים, עד כה היו בספריות שונות ספונים, ומעטים אליהם פונים, **ויחפשום ממטמונים, מחכמי אשכנזים וספרדים**, שדבריהם קלים וחדים, כפרים עם נרדים... **וישבו על המדוכה אברכים יקרים, מעיינים ישרים, דורשים וחוקרים, על כל שגיאה שבעה נקיים סופרים**".

(מרן הגאון ראש הישיבה שליט"א)

"...בכדי שיהא השלחן ערוך כשמו ו"שיהא ערוך ומוכן לאכילה לכל אדם" גם בחידושי האחרונים, רחש לבם של רבני ישיבת "כסא רחמים" דבר טוב, לערוך את דברי האחרונים על השלחן ערוך סביב השלחן, בכדי שהלומד ישיגם על אתר, בארבע אמות של הלכה סביב השלחן ערוך. ראיתי קונטרס מעבודה נפלאה זו שקראו לה "אוצר ההלכה", בו **אצרו סביב השלחן למעלה מארבע מאות ספרים של גדולי עולם**, על השלחן ערוך, **והדברים ערוכים בטוב טעם, ויש בהם לגלות ולהפיץ תורתם של גדולים לבלתי ידח ממנו נדח מחמת הטורח**, ואשרי החכמים שעוסקים במלאכה חשובה זו, ואשרי הישיבה שזוכה להגדיל תורה ולהאדירה, ולהמשיך רצונו של מרן זצ"ל שתהא ההלכה בשלחן ערוך כדבר המוכן לכל אדם".

(מרן הראש"ל הגר"א בקשי דורון שליט"א)

"... ואסף איש טהור חידושים הארות והערות, מדברי רבותינו לקדושים אשר בארץ המה, **והם מפוזרים תוך כארבע מאות ספרים**, ואין מביט בהם להתבונן, ומי את דבריהם יחונן, כי למרות שדבריהם סדורים, ועיני חכמים מאירים, אור אורים, מחמת שהם מאד מפוזרים, לא עסקו בהם ידים, מלבד אחד מעיר או שנים, **והוא זכור לטוב חם על רוב עמלם, שלא ישכחו מהעולם, והעלה רעיון גדול ונורא, לכתוב דבריהם במורא, בסדר טוב ומופלא**, פלג אלהים מלא, על סדר השלחן ערוך לסעיפיו, וישכנו סביב לחופיו, והיה כל מבקש ה' באמת, ימצא תורתם נרשמת, בפתילים וחותמת, ותיכון לעד שפת אמת. **הכי קראו שמו "אוצר ההלכה", סדורה בכל וערוכה**, ושומה עלינו להחזיק להם טובה, על התועלת המרובה, במדב"ר בערב"ה, קול דודי זה בא, והיא טובה עם המחברים, ויותר מזה עם הלומדים, שבבית ה' עומדים, אשר ימצאו הדברים מסודרים, זורחים כשמש ומאירים".

(מרן הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א)

בשער האוצר

"אור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו במהרה לאורו"

(נוסח אשכנז בברכת יוצר המאורות, שו"ת הרא"ש כלל ד' סימן כ').

אור חדש על ציון מאיר – זוהי ההרגשה והתחושה הטמירה, המקפת ואופפת את כל העוסקים במלאכה, להגיש את **אוצר החלכה**, אל בית המלוכה – מאן מלכי רבנן.

אכן, **אור חדש!** כאורו של כוכב השחר, המתחדש בבוקרו של יום. מפציע בשביבי נגוהות, על פני כל היקום, ומוציאו מאפילה לאור גדול...

כך – **אוצר החלכה!** האוצָר הגדול, האוצֵר בקרבו כל הון יקר ונעים, אוצר כל כלי חמדה. **מאתים** חיבורים נדירים משולחנם של גדולי הדורות, על השלחן ערוך ונושאי כליו. מביא בכנפיו בשורה חדשה **ואור חדש** אשר ניצוצותיו וברקיו יפיקו זיו והוד על כל פני תבל.

אור חדש, על ציון – אליכם בני ציון המסולאים בפז, בני ציון היקרים אשר אִיווּ להם למושב את שערי ציון – השערים המצויינים בהלכה, יום בשורה הוא יום זה. **"אור חדש"** ואדיר בעָצְמתו עליכם מאיר.

אור חדש – פשוטו כמשמעו. אור יקרות כמרגליות זוהרות, הבוהקות למרחקים ככוכבי שחקים. אור צח ומצוחצח, אור שבעת הימים. לכל בני התורה מכל החוגים והזרמים... **לעמלי התורה** העוסקים בבירור הלכה לאמיתתה... **לפוסקי החלכה** היגעים יומם וליל בהוצאת דין לאשורו... **לתלמידי חכמים** המנדדים שינה מעיניהם למען עמוד על פשר דברי **"מרן"** מוקשים... **ל"מבקשים"** המכתתים רגלם ללא מנוח בתורם אחר ביאור מחודש בשיטת **רמ"א** הטעונה הבנה... **למתמידים השקדנים** העושים אזנם כאפרכסת לכל גילוי של גדולי האחרונים... **לבעלי ה"עיון"** המדקדקים בכל תג של הבית יוסף ונושאי כליו... **לנושאי דגל ה"בקיאות"** אשר נפשם נכספת, וצוהלת כאשר חושֶפת, כל דעה נוספת... **לשוחרי ה"פלפול"** הששים אֶלֵי סברות וחילוקים... **לדורשי ה"פשטות"** החותרים להבנה ברורה, בכל דין ומימרא... **לחוקרי המנהגים** אשר יבוזו לכל הון בעבור בדל מידע נוסף...

ליושבי על מדין, מגידי שיעור, ומורי הוראות בישראל. ולכל מבקש דבר ה' – זו הלכה...

אליכם ובשביל כולכם – בני ציון המצויינים בשערים המצויינים...

אוצר החלכה – היא התשובה!!!

הוא **אוצר המים** – בו תרוו צמאונכם. הוא **אוצר החכמה** – בו תשיגו מבוקשכם. בו תפענחו צפונות. בו תגלו פִּתְרוֹן תעלומות. בו ובאוצרותיו האדירים תראו מאורות, ויוסר הלוט מעל העלטה שבשמועות!

כי על כן: **אוצר החלכה – אור חדש אשר יאיר על ציון!**

להנחיל אוהבי – יֵש! ואוצרותיהם אמלא!

ונזכה כולנו במהרה לאורו!!!

י״ב אבני החושן המבהיקות באוצר

אָדָם

שלחן ערוך

א. מוגה מהשיבושים והטעויות הרבות שהיו בכל ספרי השלחן ערוך, וסמכנו על הנוסח של **דפוס ראשון**. **ב.** הלשון מפוסקת, שתהא נוחה לקריאה. **ג.** כל ראשי התיבות פוענחו, להקל על הלומד. **ד.** לשון השלחן ערוך בכתב גדול ובולט משאר הכתב, מודגש ומאיר עיניים. **ה. המקורות בהגהות הרמ״א** – טעויות רבות נפלו בהם במהדורות קודמות, במהדורתנו, הושלמו ותוקנו כל ציוני המקורות שבהגהותיו, על פי שלחן ערוך השלם הוצאת ״מכון ירושלים״, להאיר עיני הלומדים. **ו. באר הגולה – פנים חדשות באו לכאן.** כל החיבור מוגה, מתוקן ומושלם על פי ״באר הגולה״ שנדפס בש״ע השלם הוצאת ״מכון ירושלים״, אשר נתנו את הסכמתם לכך.

פִּטְדָה

כארבע מאות וחמשים ספרים באכסניה אחת

א. מפרשי בית יוסף: רוב החיבורים של המפרשים בדורות הסמוכים למרן, עד לפני כמאתיים וחמשים שנה, עיקר חידושיהם הם על חיבורו הגדול של מרן – ״בית יוסף״, וספרים אלו המה לנו לעיניים ויסוד מוסד להלכה ולמעשה. ספרים רבים בסגנון זה נכנסו לאוצרנו, וכגון: כנסת הגדולה, יד אהרן, תפארת שמואל, בני חיי, ידיו של משה, ועוד רבים.

ב. מפרשי שלחן ערוך. פרשנים ומחברים שעמדו בעיקר על דברי מרן והרמ״א בשלחן ערוך, באופן שכל דבריהם לענין הלכה, מהי דעת מרן והרמ״א למעשה, וכיצד יש לנהוג לדינא.

ג. מפרשי נושאי הכלים. מחברים רבים התמקדו בעיקר על דברי גדולי האחרונים, נושאי כלי המלך אשר סביב השלחן הטהור, כגון: הטורי זהב ומגן אברהם, ומאריכים בביאור דבריהם וכוונתם.

ד. חידושי הלכה ומנהגים. בספרים רבים, רוב חידושיהם והערותיהם, לא קשורים ממש לדברי השלחן ערוך, אלא עיקר מטרתם לגלות חידושי הלכות שעלו בחכתם מתוך עיונם בדברי הראשונים ובסוגיות הגמרא. ופעמים רבות שמעוררים על מנהגים שנהגו בעריהם ובארצותם, שלא כדעת מרן, ומכריעים לדינא מתי לסמוך על המנהגים ומתי לא. וכן על זה הדרך.

ה. הערות קצרות. בחיבורים שונים אין כל כך משא ומתן, אלא רובם הערות במילים ספורות ממש על דברי הש״ע ונושאי כליו.

ו. פרד״ס. רבים מן המחברים, שילבו את פרד״ס התורה גם בשלחן ערוך. ובין חידושיהם ההלכתיים, ניתן למצוא גם ביאורים להלכות בדרך דרוש, רמז וסוד.

ז. ספרי שו״ת, גם הבאנו אל האוצר **חדושים מספרי שו״ת,** שחלק מסימני הספר לא היו שו״ת אלא חידושים או פלפולים בדברי הטור והבית יוסף או בשלחן ערוך ונושאי כליו, (ואף שידענו גם ידענו שהמלאכה בזה היא רבה, כי אלפי ספרי שו״ת ישנם, ולא עברנו לעת עתה רק על מקצתם, מכל מקום ליקטנו לפי מה שהשיגה ידינו לבינתיים, ועוד היד נטויה בעזרת ה׳).

ח. קבצים תורניים. קיבצנו **חדושים מתוך הקבצים התורניים** המפורסמים: ״המאסף״, ״תורה מציון״, שיצאו לאור בירושלים לפני כמאה שנה, וכן מהקבצים שנדפסו בג׳רבא: ״קרן דוד״, ״מקבציאל״, ״היכל״, ״כתר תורה״. וציינו שם הרב הכותב בסוף כל חידוש.

ט. תמצית פסקי תשובות מגדולי הפוסקים בדורות האחרונים, ואלו הספרים שציינו אליהם: **שו"ת "רב פעלים"** למרן הגאון רבנו יוסף חיים זצ"ל. **שו"ת "שואל ונשאל"** למרן הגאון רבנו משה כלפון הכהן זצ"ל, ראב"ד ג'רבא. **שו"ת "שמחת כהן"** למרן הגאון רבנו רחמים חי חויתה הכהן זצ"ל, ראב"ד ג'רבא. **שו"ת "איש מצליח"** למרן הגאון מייסד הישיבה רבנו מצליח מאזוז זצ"ל, ולהבדיל בין החיים, **שו"ת "יביע אומר"** למרן הגאון הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א.

י. חדושיו של **מרן מלכא הראשון לציון שליט"א,** מלבד הנ"ל, השתדלנו בס"ד להתאים את חדושיו של מרן שליט"א לסגנון הספר, הבאנו קטעים נבחרים מתוך תשובותיו שבספרי שו"ת "יביע אומר" על עשרת חלקיו, עם עיקרי ראיותיו, וכלשונו ממש, בלי שום שינוי. וכן הבאנו הרבה מהערותיו בספרי "הליכות עולם" – שבהרבה מקומות בקטע קצר מתמצת את עיקרי תשובתו שנדפסה כבר בשו"ת יביע אומר. **זאת** ועוד, במקומות שמצאנו שמרן שליט"א נשא ונתן או העיר על דברי האחרונים על השלחן ערוך בדרך חידוש (ואפילו לא לענין הלכה), הבאנוהו לבית האוצר בצורת חידוש, או ציינו בהערה שמרן שליט"א העיר על דברי הרב המחבר.

יא. שיבצנו הרבה מחידושיו המאירים של **מרן הגאון ראש הישיבה שליט"א,** בעיקר הערותיו שנדפסו בסוף ספר "בן איש חי" (הנדפס מחדש בס"ד ע"י המכון), והערותיו שבסוף ספר "משנה ברורה עם הערות איש מצליח" (בהוצאת המכון), וכן מתוך מאמריו הפזורים בירחון התורני המפורסם "אור תורה" ועוד מקומות, זאת מלבד כמה הערות הפזורות במדור "הערות וציונים" שכתב לבקשתנו להאיר את עינינו.

בְּרָכָה

הנהה מדוקדקת

רוב החיבורים והספרים שבאוצרנו, זוהי להם פעם ראשונה שהם נדפסים במהדורה חדשה מאז צאתם לאור עולם לפני מאות בשנים. רבים מהם לא נדפסו שוב מעולם אחר הדפסתם הראשונה, ויש רבים שזכו לתפוצה חדשה בדור האחרון ע"י "מהדורת צילום" בלבד.

הצו האלוקי "אל תשכן באהליך עולה" (איוב יא, יד), **וכפי שקיבלו פירושו חז"ל הקדושים: "ספר שאינו מוגה... אסור לשהותו"** (**כתובות יט:**). **עמד לנגד עיני חברי מערכת "אוצר ההלכה"** – צוות תלמידי חכמים מחברי "מכון הרב מצליח", עמלו ויגעו בלימוד ועיון כל דברי המחברים שהובאו בית האוצר, וכל דיבור ודיבור שבספר עבר תחת שבט הגהתם וביקורתם. ובמהלך עבודתם סיקלו אין ספור טעויות ושיבושים המהפכות את הכוונה ומפריעות ללומד בהבנת דברי המחבר, וכפי היכולת שבידם השוו גם בין דפוסים שונים וקדמונים, ואחר ההכרעה ובירור הנוסח הנכון קבעוהו בספר.

מאחר ש"כל האדם כוזב", לכן אף כשהיה נראה ברור שיש ט"ס, לא מחקו לגמרי את הנוסח הקיים, אלא השאירוהו בסוגריים עגולות, ואת התיקון בסוגריים מרובעות, ובידי המעיין לשקול במאזני שכלו את הדברים. למעט טעויות פשוטות מאד, או שבדפוסים ראשונים וכ"ש בכתבי יד רואים בבירור נוסח מתוקן, אזי פעמים שלא השאירו עקבות לשיבוש המדפיסים, ופעמים לפי הענין עמדו על כך במדור "הערות וציונים".

בכמה ספרים ישנם **"השמטות"** או **"תקונים"**, פעמים בסוף אותו ספר, ופעמים בספר אחר של אותו מחבר. ב"אוצר ההלכה" כל השמטה נדפסה במקומה, עם ציון מהיכן הובאה.

נֵכֶךְ

פיענוח ראשי תיבות

רוב ככל ראשי התיבות וקיצורי המלים שהיו בספרים שהובאו "בית האוצר", פוענחו ונפתחו. וזאת באשר ראינו מהנסיון, שדבר זה מוסיף **נופך** רב בלימוד. **לכן חילצנו חושים, ולא חסכנו עמל וטורח לברר מפי סופרים ומפי ספרים, מאות ר"ת שהיו קשים**

להבנה, וחקדשנו לכך זמן זמנים טובא, ביודענו שבכך מונעים אנו בזבוז זמן יקר מחובשי בית המדרש, וביטול תורה גדול בכמות ובאיכות. ומכל מקום במעט מאד מקומות שנסתפקנו בביאור כוונת המחבר בר"ת שכתב, השארנו את המלה כצורתה, ופענחנו את הר"ת בסוגריים מרובעות, והמעיין יבחר ויקרב.

סֵפֶר

ציוני מקורות

בכל אלפי החידושים שהובאו אל בית האוצר, ברבבות המקומות שציינו לספרים וחיבורים אחרים, תרנו וביקשנו לידע איה מקום כבודם, לראות שהמקורות אינם שגויים, **ונוספו בדברי המחברים אלפי מקורות שלא היו כתובים, ותוקנו אלפי מקורות שנדפסו בשיבוש.**

וכמו כן, במאות מקומות כתבו המחברים ציונים לדפוסים ישנים שאינם מצויים כיום, ובירורנו את המקור לפי הדפוסים החדשים והנפוצים, וציינו למקור החדש בסוגריים מרובעות, והשארנו את המקור הישן בסוגריים עגולות. **ומלאכה זו היתה אחת מהעבודות הקשות ש"במקדש",** כי פעמים רבות היה קשה למצוא את המקור הנכון והמדוייק שעליו נתכוונו המחברים, אם מפני טעויות הדפוס, או משום הציונים הישנים, או מחמת שהספר שציינו אליו לא מצוי. **ובזכות זה נפתרו תמיהות רבות שהיו בדברי המחברים** לפום ריהטא, אשר בהגלות נגלות מקור ויסוד דבריהם, נתבארה כוונתם. וע"פ רוב עמדנו על כך במדור "הערות וציונים".

וכאן המקום לציין, כי ספרים אשר יש להם כמה מהדורות (כדוגמת ספר "אבודרהם")**, השתדלנו לציין לפי הנושא בספר** (כגון: הלכות ..., דיבור המתחיל ... או פרקים וכיוצא בהם) **ולא לפי דפי (או עמודי) הספר, כדי שיהא אפשר למוצאם בכל מהדורא. ובספרים אשר לא היתה אפשרות זו ציינו לפי המהדורא הנפוצה יותר,** לדוגמא: ספר "תיקוני הזוהר" ציינו תמיד לפי מהדורת "מוסד הרב קוק" (עם הערותיו של הרב מרגליות), ספר "אור הישר" (שנקרא גם "אור צדיקים") מאחר ויש לו מהדורות שונות, ומה שכתוב בזה אין בזה, והסדר שונה בכל מהדורא, ציינו לרוב על פי המהדורא החדשה והמושלמת (של הרב ולדמן, ירושלים – תשמ"א), למרות שעל פי רוב לא למהדורא זו התכוונו המחברים, מאחר וכל המהדורות הישנות אינם מצויים (וכמובן, השארנו את המקורות הישנים, למי שיש בידו מהדורא ישנה), ודין מסוים שלא מצאנוהו רק באור הישר במהדורות ישנות ציינו לאותם מהדורות.

בספרי ראשונים המובאים בבית יוסף, ציינו לרוב לפי שיטת הציון של טוב"י הוצאת "שירת דבורה".

כמו כן לא נמנענו מלציין ציונים לספרים שרק במהדורא חדשה סדרו אותם לפי אותיות, לדוגמא: "בית יוסף", במהדורא החדשה (הוצאת "שירת דבורה") צוויינו סעיפי השלחן ערוך בתוך הטור והבית יוסף להקל על המעיין למצא כל סעיף בבית יוסף, וגם אנחנו מטעם זה השתמשנו בסעיפים אלו במקום שציינו המחברים לבית יוסף בעיקר בסימן אחר. וכן האותיות בספר "בית חדש" השתדלנו לציין אליהם ברוב המקומות, למרות שבדפוסים הישנים האחרונים השמיטו אותם (וב"שירת דבורה" החזירו עטרה ליושנה). וכן ציינו בספר "לבושי שרד" סעיפים קטנים, שנעשו לראשונה בשלחן ערוך החדש הוצאת "מכון ירושלים".

יַהֲלֹם

חלוקת קטעים

מחברים רבים מהמובאים באוצרנו, בהרבה מקומות השפיעו עלינו גשמי נדבה, ויתהלכו ברחב'ה, כיד ה' הטובה, וכתבו פלפולים עצומים באורך רב, ברצף אחד ובנשימה אחת. במקרים אלו, חילקנו את הדיבורים לקטעים קצרים, להקל על הלומד שיוכל להתבונן בין קושיא

לחבירתה, ובין ענין לענין. לעומת זה, היו פעמים, שנתקלנו בקטעים שהיו נפרדים, ואחר העיון ניכר בעליל שאך שגגת המדפיסים היא, ויש לחבר את האהל להיות אחד, וכן עשינו.

לְשֵׁם

סדר החידושים

ננקטה דרך מיוחדת בעריכת החידושים. והיא, שכל דברי המחברים על כל סעיף וסעיף, באו ברצף, אחד אחר רעהו, באופן שהלומד המחפש לראות דברי המפרשים בעניין מסויים, לא צריך עוד לחפש הרבה, אלא בסקירה אחת עובר על פני כל המפרשים שדיברו באותו ענין, ומשביע את רצונו. הסדר שננקט בדברי המחברים עצמם, הוא כדלהלן:

א. לפי סדר נושאים. לדוגמא: בתחלת כל נושא, מובאים הספרים שהעירו רק על דברי מרן בבית יוסף, ולאחר מכן כל הספרים שהעירו או ביארו את דברי הט"ז או המגן אברהם באותו נושא, ולאחר מכן יבואו כל הספרים שדברו על דין מסויים הקשור לאותו סעיף.

ב. לפי קביעות החידוש. לדוגמא: בסעיף שיש בו חמשה משפטים, על כל משפט ומשפט דיברו כמה חכמים (וכפי שמצוי הרבה), הרי שכל אלו שדיברו על המלים הראשונות בסעיף, הוקדמו, וכן הלאה.

ג. סדר הדורות. מובן מאליו, שמחברים רבים קבעו על אותם מלים שבאותו סעיף. ובמקרים אלו, סידרנו דבריהם לפי סדר זמן פטירתם, והשתדלנו לברר עד כמה שידינו מגעת את שנת פטירת המחברים.

שִׁבּוֹ

קביעות בראש החידוש

כפי שכתבנו באבן "פטדה", ספרים רבים מתוך חדרי האוצר, הם חיבורים המיוסדים אך ורק על הטור ובית יוסף. וממילא בדבריהם קבעו רק על הבית יוסף, בלא שום ציון לשלחן ערוך. וכן בחידושים מספרי "מערכות" ברוב הפעמים, אין ציון וקביעות אל קטע מסויים בש"ע שעליו מוסבים דבריהם, במקרים אלו, **השתדלנו עד כמה שאפשר לשבץ דבריהם הקדושים במקום שנראה הכי מתאים וקשור לתוכן חידושיהם, והוספנו בראש דבריהם "קביעות" מלשון השלחן ערוך.**

וכן במקומות שהיה ראוי לשנות את מקום החידושים **לסעיף** אחר, ובלי ספק דהוה ניחא ליה להמחבר בכך, וכגון, שפוסקים רבים דנו בנושא מסויים, וקבעו דבריהם בסוף הסימן, ויש שדיברו באותו ענין מיד עם תחילת הסימן, והיה ראוי לצרף את כולם יחד שלא ייעלמו דבריו מעיני הלומדים. וכן חידושים על סימנים מסויימים שנדפסו שלא במקומם באשמת המדפיסים וכיו"ב, שיבצנו הדברים במקומם, וציינו בסוף החידוש מהיכן לוקח.

וזאת למודע"י: כי אין לדייק בכוונת המחבר על פי הקביעות שהביא מלשון השלחן ערוך, כי במקומות רבים קצרנו או הארכנו את ה'קביעות', ולפעמים אף שינינו את ה'קביעות' לפי הצורך, ובחרנו ב'קביעות' היותר מתאימה וקשורה לדברי המחבר, וזאת עשינו מכמה סיבות, ובפרט שבספרים רבים לא היה בהם קביעות, או שלא הקפידו על הקביעות.

אַחְלָמָה

אבני ה"מילואים"

במספר מקומות, המחברים הקדושים העלו ארוכ"ה ומרב"ה בפלפול עצום ומסועף, מערכה לקראת מערכה, **ודא עקא, שללומד המחפש לראות כאחד את דברי האחרונים על הדין המבוקש עמו, לא נוכל לקטוע את רצף החידושים בפלפול גדול של כמה**

דפים. ומאידך, לא יעלה על לב להשמיט חידושים נפלאים אלו, אשר טובה מרובה צפונה בהם, **אשר על כן הקדשנו מדור מיוחד בסוף הספר לכל עניינים אלו**. באופן שבגוף הספר הובאו תחילת דברי המחבר הנוגעים לענין, וצויין ב"הערות וציונים" שיש המשך הנמצא בסוף הספר, והחפץ לחזות בנועם דבריהם יפנה לשם וירווה צמאונו.

תַּרְשִׁישׁ

הערות וציונים

א. ציונים לחדרי האוצר. במסגרת עבודתנו ב"אוצר ההלכה" נוכחנו כי כמעט בכל סימן, המצא יִמָּצֵא עשרות מקומות, שחכם אחד מציין לדברי חבירו שקדמו, ונושא ונותן בדבריו, ואף אותו מחבר שציינו אליו שוכן כבוד באוצרנו. כתבנו בהערה את מקורו ומקום כבודו ב"אוצר ההלכה", ובזה יעלה לו ארוכה, כי שם צוה ה' את הברכה. וכמו כן במקומות שקושיית חכם אחד מיושבת על פי דברי חברו (ולא הזכירו, או שלא ראה דבריו וכדומה), השתדלנו בהרבה מקומות לציין, ועוד הרבה הערות בסגנון זה.

ב. ציונים אל ספרי מרן ח"יביע אומר" שליט"א. מאחר שנפגשנו ב"אוצר ההלכה" בעשרות מקומות שפוסקים מסויימים העלו חידושים הלכתיים, שלא ידוע כ"כ מה דעת שאר פוסקים בזה, והמעיין משתוקק לידע היכן ימצא דברי חפץ, ומה יעשה ישראל. לכן בכל מקום ונושא שמצאנו שגם מרן הראש"ל שליט"א דן בו באחד מחיבוריו הגדולים: **שו"ת יביע אומר, שו"ת יחוה דעת, הליכות עולם ועוד**. ציינו לדברי קדשו שם, ומשם בא'רה, כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים.

ג. הערות קצרות. במקומות שהתעוררו תוך כדי עריכה הערות הנוגעות לגוף דברי המחבר, ומסירים אבני נגף העומדים בפני הלומדים. כגון: ביאורים קצרים בלשונות סתומים, מקורות שלא נמצאו או שאינם מדוייקים, שינויי גירסאות וכדומה, באנו בזה בקצירת האו'מר ב"הערות וציונים", לתועלת שוחרי התורה.

שֹׁהַם

אוצר המפתחות

א. מפתח העניינים. בעמל רב נערך על כל הספר, מפתחות מפורטים לפי הנושאים, וכן מפתח **לכללים** שנדונו בתוך דברי המפרשים (כללי ההוראה, כללי הפוסקים ועוד כללים במספר נושאים מגוונים שדשו בהם המפרשים באורך, וכן ידיעות מסויימות בסדר הדורות וכיוצא).

ב. מפתח לכל החידושים שנדפסו באוצר, על מנת לדעת איה מקום כבודם, לדוגמא: אם ירצה הלומד למצוא ספר "יפה ללב" חלק ז' סימן כ"ה אות א', היכן נדפס באוצר ההלכה? יחפש בספר "המפתח" לפי סדר א – ב ספר "יפה ללב", וימצא מבוקשו בנקל!

ג. מפתח שמות הספרים ומחבריהם. הרשימה נכתבה בקיצור, ומכילה רק את הפרטים הנצרכים: שם המחבר, שנת פטירתו, מקום מגוריו, שנת ומקום הדפסת הספר.

יְשְׁפֵה

כתב מהודר ויפה

השתדלנו וטרחנו בכל עוז, שכל החיבור יהא ערוך מתחילתו עד סופו, בטוב טעם ודעת, באותיות גדולות ומאירות עיניים, בסדר יפה, ועריכה משובחת. גבי דידנו, כלפי עשרות ספרים מהמובאים כאן, אם לא היה בהם אלא את "ישפה", דיינו! חלק נכבד מהספרים שבאו אל האוצר, היו עד כה בדפוס ישן ועתיק מלפני מאות שנים, באותיות רש"י קטנות ושבורות, צפופות ושדופות, בלא סדר ומשטר, עיר פרוצה אין חומה. מה שגרם למיעוט הלומדים, אשר יעמיקו חקר בדברי קדשם כיאה וכיאות.

אוצר ההלכה

אוצר מפרשים

על שלחן ערוך אורח חיים

סימן ל"ב

חלק ג'

מפתח נושאים וכללים..... 647

מפתח החידושים..... 691

רשימת הספרים ומחבריהם 705

מפתח לחלק ג׳

סימן ל״ב

דיני כתיבת תפלין

סעיף א.....א
סעיף ב.....יב
סעיף ג.....יד
סעיף ד.....כט
סעיף ה.....לח
סעיף ו.....מט
סעיף ז.....סג
סעיף ח.....עג
סעיף ט.....צא
סעיף י.....צה
סעיף יא.....צז
סעיף יב.....צט
סעיף יג.....קו
סעיף יד.....קיא
סעיף טו.....קיג
סעיף טז.....קלא
סעיף יז.....קסד
סעיף יח.....קפג
סעיף יט.....רכא
סעיף כ.....רמג
סעיף כא.....רמז
סעיף כב.....רמח
סעיף כג.....רמט
סעיף כד.....רעט
סעיף כה.....רפד
סעיף כו.....שיח
סעיף כז.....שכה
סעיף כח.....שלב
סעיף כט.....שמב
סעיף ל.....שדמ
סעיף לא.....שמה
סעיף לב.....שמט
סעיף לג.....שנו
סעיף לד.....שנט
סעיף לה.....שס
סעיף לו.....שסו
סעיף לז.....שצז
סעיף לח.....תיא
סעיף לט.....תלו
סעיף מ.....תמד
סעיף מא.....תנה
סעיף מב.....תס
סעיף מג.....תסח
סעיף מד.....תעה
סעיף מה.....תצא
סעיף מו.....תצד
סעיף מז.....תצה
סעיף מח.....תקד
סעיף מט.....תקיד
סעיף נ.....תקטז
סעיף נא.....תקכב
סעיף נב.....תקכה

הלכות תפלין סימן לב סעיף א

לב סדר כתיבת תפלין, ובו ג"ב סעיפים:

א [א]**מצות תפלין שיכתוב ארבע פרשיות שהן: קדש לי כל בכור עד למועדה מימים ימימה** (שמות יג, א - י), **והיה כי יביאך עד כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים** (שמות יג, יא - טז), **ופרשת שמע עד ובשעריך** (דברים ו, ד - ט), **ופרשת והיה אם שמוע עד על הארץ** (דברים יא, יג - כא): הגה. ולריך לכתבס כסדר הזה, לכמוס מחלה הקודמת נמוחה, ומס שיהה פסול. ולכתחלה יכמוס על יד קודס על רמס:

באר הגולה

א. מנחות לד: [ומכילתא סוף פרשת בא].

אוצר ההלכה

א') סעיף א' מצות תפלין שיכתוב ארבע פרשיות וכו', הגה וצריך לכתבם כסדר הזה וכו'. זה לשון הטור. ממכילתא סוף פרשת בא, וז"ל: "והיה לאות על ידכה" [שמות י"ג, ט"ז], בארבע מקומות מזכירין פרשת תפלין: קדש לי, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע. מכאן אמרו מצות תפלין. ארבע פרשיות של יד הם כרך אחד, ארבע פרשיות של ראש הם ארבע טוטפות, ואלו הן: קדש לי, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע. כותבן כסדרן, ואם לא כתבן כסדרן הרי אלו יגנזו. ע"כ. ובסוף פרק הקומץ (מנחות דף ל"ד ע"ב), תנו רבנן: כיצד סדרן, קדש לי והיה כי יביאך מימין, שמע והיה אם שמוע משמאל. ואף על גב דרש"י פירש, כיצד סדרן - סדר הנחתן, כלומר בארבעה בתים של ראש, וכן כתבו הטור ורבנו לקמן סימן ל"ד [סעיף א'], כתבו הכא לענין כתיבה נמי מהך מכילתא הנ"ל, דהא והא איכא. גם התוס' שם (ד"ה והקורא קורא כסדרן) הביאו הך מכילתא, ופירשו דבכתיבה מיירי, שיכתבו כסדרן שאמר ברישא. יע"ש. אך קשה, למה השמיטו [הטור והשלחן ערוך] סיפא דמכילתא דקתני ואם לא כתבן כסדרן הרי אלו יגנזו, וכמו שכתב הרב המפה בסמוך. גם בגמרא שם, אמר רב חננאל אמר רב החליף פרשיותיה פסולות, דהיינו דהניח והיה כי יביאך קודם קדש לי, והיה אם שמוע קודם שמע, וכן היא מסקנת הגמרא. והוא הדין נמי בכתיבה כמו שאמרו במכילתא, דאפושי מחלוקת לא מפשינן. אם כן הוה להו להטור ורבנו להביא(ם) גם את זה, כמו שהביאם הרב המפה. וצ"ע. ואחרי כתבי ראיתי להטור ורבנו שהביאו זה לקמן (סעיף כ"ג). וכן כתב רמב"ם בפרק א' [הלכה ט"ז], והיינו מה שכתב שם, אם חסר אות אחת אין לו תקנה וכו', משום דכתיב "והיו" [דברים ו', ו'] בהוייתן יהיו[1].
(שלחן גבוה סק"א)

ב') שם מצות תפלין שיכתוב ארבע פרשיות שהן וכו'. כתב הטור מצות תפלין וכו'. עיין מה שהבאתי לקמן בסימן תכ"ט בהגב"י [סק"ג ד"ה אמנם][2]. (דברי מנחם הגה"ט סק"א)

ג') שם מצות תפלין שיכתוב ארבע פרשיות. בש"ס פרק הקומץ רבה (מנחות דף ל"ד ע"ב): תנו רבנן "לטוטפות" וכו' רבי עקיבא אומר, טט בכתפי שתים, פת באפריקי שתים. וראיתי להגאון השלם הרמ"ע ז"ל בספרו אלפסי זוטא כתיבת יד ב[ריש] הלכות תפלין, שכתב וז"ל: פירוש לא חלקה תורה כבוד אלא ללשון ארמי (ואין "פענח" [בראשית מ"א, מ"ה] מצרי, אלא מלה עברית מורכבת, כדאיתא בבראשית רבה [מקץ פרשה צ' פיסקא ד']), ולא אמרה רבי עקיבא למלתיה אלא לגלויי מילתא, דהא "וטאטאתיה" [ישעיה י"ד, כ"ג] לשון שבירה היא, כי חופיא[3] שקסמין שלה נשברין מאליהם בשעה שמכבדין בה את הבית, וכן "פתות אותה פתים" [ויקרא ב', ו'] הרי שתים שהן ארבע. עכ"ל. וקצת קשה דאשכחן כמה דוכתי שאמרו רז"ל לשון יוני הוא, וכיוצא אמרו בלשונות אחרות. ויש ליישב. ועיין מאי דכתיבנא בעניותין בזה והנטפל אליו בקונטרס חדרי בטן פרשת לך לך [דף י"ג, י"ד] בס"ד. (מחזיק ברכה סק"א)

ד') שם מצות תפלין שיכתוב ארבע פרשיות. עיין להרב שערי תשובה ז"ל (סק"א), שהזהיר לסופרים יראי ה' שילמדו תמונת האותיות והתגין מפי סופר מומחה ובקי וכו', לא כאלו שסומכים עצמם לכתוב בכוונות קדושות על פי מה שרואים בספר מצת שמורים וכו', כי מי שלא קיבל העניינים על בוריין מוטב שיכתוב בלא כוונות, ומכל מקום יכול לדקדק לעשות בתמונת האותיות שכתבו סופרים מפורסמים וכו'. ובברכי יוסף סוף סימן כ"ה [סקי"א][4] כתב שיש לדקדק במעשה המצוות שיהיו כסדרן וכמשפטן, אף שאין אתנו יודע רמזיהם וסודותיהם, כי המצוה פועלת בסגולה ועושה רושם למעלה אף שנעשית בלתי הכוונה הפרטית, רק שצריך לכוין כוונה הכללית וכו' על פי מצות אלהיו. ע"ש. מתבאר מזה דהגם דבעניין כוונות המצוה מי שלא מילא ידו בקבלה מוטב שלא יכוין פן יקלקל חס וחלילה, מכל מקום בעניין המצוה נכון לעשות המצוה כתיקונה בדקדוקיה, הגם דלא ידע מאי קעביד. ודבר זה לימדונו להועיל הרב מוהר"א אזולאי והרב נכדו ז"ל והרב שערי תשובה ז"ל. ועיין להגאון רש"ל ז"ל בתשובה (סימן צ"ח) והביא דבריו הרב אליה רבה ז"ל לעיל סימן כ"ה (סקי"ח) לעניין הנחת תפלה של יד, דלדעת הזוהר הקדוש בעי מיושב, כתב דאין לסמוך בזה

הערות וציונים

1. טעם זה הוסיפו הרב המחבר מדברי רבי יוסף אסכנדרני הובא בבית יוסף ד"ה וכתב הר"י אסכנדרני ז"ל סופרי תפלין. 2. שם הביא מכתיבת יד מהר"ח אלשבלי שנתן טעם מדוע נכתבו בתפלין דוקא ארבע פרשיות אלו, ולמה אין מניחים תפלין בשבתות וימים טובים ולמה נקרא אות. עיין שם מה שכתב בזה.
3. עיין סוכה דף ל"ב ע"א נפרצו עליו, וברש"י שם ד"ה כי חופיא. 4. נדפס באוצר ההלכה חלק ב' סימן כ"ה אות תשכ"ד.

אוצר ההלכה

אספר הזוהר, ומי לנו גדול מרבנו שמשון מקינון ז״ל שאחר שלמד סתרי הקבלה אמר שהוא מתפלל כתינוק בן יומו, דמי שלא ידע להשיג סודה על נכון בקל יבא לקצץ בנטיעות וכו׳. ע״ש. ולפי האמור אחרי נשיקת עפר רגלי קדשו, זו לא שמענו, דודאי בעניין מעשה המצוות לא ימנע האדם מעשותן כסדרן וכמשפטן, ואין לחוש לקלקולא, אדרבה פועלת בסגולה ועושה רושם למעלה. ואם כן יש להניח תפלה של יד מיושב הגם שלא ישיג סודה[5]. ועתה באו לידי כתבי הקודש מרב רחומאי המשמח אלהים ואנשים מעלת כמוה״ר **יעקב** חזן ז״ל תנצב״ה, וראיתי שגם הוא ז״ל העיר על רש״ל ז״ל בזה. ומה שהביא רש״ל ממוה״ר שמשון מקינון ז״ל, אחרי נשיקת הרצפה נראה דלא דמי, דהתם על עיקר התפלה קאמר שהיה מתפלל כתינוק בן יומו בלא כוונות, והתם ודאי נכון לעשות כן, לא במעשה המצוות.

(פתח הדביר סק״א)

ה) **שם מצות תפלין שיכתוב ארבע פרשיות**. בחלק א׳ סימן זה (דף נ׳ ע״ד)[6] הבאתי משם הרב הקדוש מוה״ר אברהם אזולאי ז״ל [ברכי יוסף סקי״א][7], דבענין עשיית המצוה נכון לעשות כתיקונה בדקדוקיה הגם דלא ידע מאי קעביד. ע״ש. ועיין עוד שם (דף ע״ו ע״ב). וכן ראיתי עתה להרב הגדול הרדב״ז ז״ל בתשובה המובאה בתשובות רבנו בצלאל [אשכנזי] ז״ל (סימן ג׳ דף י״ח ע״ד)[8] לענין שמירת שבת, שחלק בזה על הרב שכנגדו ז״ל, שאין צריך המשמר שבת מהמון העם, לזכור בפה שמשמר שבת המורה על חידוש העולם וכו׳, כי דבר זה לא ניתן אלא לחכמים יודעי הסודות, אבל המון העם השומרים שבת בציווי רז״ל, ונזהרים מכל מה שהזהירו הם מבלי שיזכיר חידוש העולם והשגחתו הפרטית, נקרא שומר שבת כהלכתו, כי סגולת המצוות כך הם אף על פי שהעושה אותן אינו יודע טעמן וסודן, תדע, שכן כתיב ״אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי״ [ישעיה נ״ו, ד׳] וכו׳. ע״ש. וכן כתב הרב הגדול חיד״א ז״ל במחזיק ברכה (סימן רע״ד אות ב׳) ובשמחת הרגל (חלק א׳ דף (ה׳) [ג׳] ע״א) לענין אמירת לשם יחוד, דיש לאומרו גם הבלתי בקי בחכמת האמת. ע״ש. והביא דבריו הרב עיקרי הד״ט ז״ל א״ח (סימן ב׳ אות ד״ן) ע״ש. וכיוצא בזה כתב הרב הקדוש מוהר״ח בן עטר ז״ל בספר הנורא אור החיים בסדר חקת [ד״ה ואם תאמר תינח], דהגם דטעם פרה אדומה לא נגלה אלא למשה רבנו עליו השלום לבד, והכהנים גדולים שבדורות הבאים לא היו יודעים טעם פרה אדומה, מכל מקום היו עושין אותה בכוונה לדעת משה רבנו עליו השלום היודע סודה וטעמה. ע״ש.

(פתח הדביר ח״ב – קונטרס אחרון סק״א)

ו) **שם עד למועדה**. בטור כתב עד ״למועדה מימים ימימה״, וכן הוא האמת, ובספרי שלחן ערוך נפל טעות בדפוס והושמטו שתי תיבות ׳מימים ימימה׳. (רוח חיים סק״א)

ז) **שם עד למועדה**. מימים ימימה, כן צריך לומר, וכן הוא ברבנו הטור ז״ל, וכן כתב הרב נמוקי יוסף בפירוש על הלכות הרי״ף דף ס״ט ע״א [מנחות ו׃]. יע״ש.

(יפה ללב ח״א סק״א)

ח) **שם עד למועדה**. לא ידענא אמאי לא אמר עד מימים ימימה. וצ״ע. (חדושי מהרי״ש)

ט) **שם ופרשת שמע**. כתב מג״א (סק״א), צריך לכתוב ד׳ דאחד כל כך גדולה כמו ארבע דלתי״ן קטנים. [ע״כ]. ונראה יען דבאמירה צריך גם כן לכוין נגד ארבע רוחות [ש״ע סימן ס״א סעיף ו׳].

שם [במג״א], ארבע דלתי״ן קטנים. [ע״כ]. משמע שאין צריך להיות ארבע פעמים גדולה כנגד שאר הכתב של אותו ספר. מכל מקום נראה שאם שאר הכתב אותיות גדולות צריך להיות הדלי״ת גדולה יותר משאר האותיות. (חדושי מהרי״ש)

י) **שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה וכו׳**. כבר ציינתי בסמוך [סק״א][9] מבטן מי יצא דין זה, ותמהני על הרב איך לא ציין זה בספר דרכי משה מקור דין זה, וגם פה לא הראה מקום שרש הדין. (שלחן גבוה סק״ב)

י״א) **שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה וכו׳**. וכתיבה כסדרן עיין מה שכתוב ריש פרק ב׳ דברכות [יג.] ושבת דף ע״ט ע״ב. (מאורי אור – חלק באר שבע דף י״ח ע״ב)

י״ב) **שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה לכתוב תחלה וכו׳**. ויכוין בכתיבתם למה שכתוב בהקדמת הזוהר הקדוש (דף י״ג ע״ב), דאינון שמא קדישא בסדורא דאתווי, פרשתא קדמאה ״קדש לי כל בכור״ [שמות י״ג, ב׳] דא יו״ד, ״והיה כי יביאך״ [שם י״ג, י״א] דא ה״א, פרשתא תליתאה רזא דיחודא ד״שמע ישראל״ [דברים ו׳, ד׳] דא וא״ו, פרשתא רביעאה ״והיה אם שמוע״ [שם י״א, י״ג] ודא ה״א בתראה. והכי איתא בהקדמת התיקונים (דף ט׳ ע״ב) [וכן איתא שם בתיקון כ״ב (דף ס״ה ע״ב). ע״ש][10], ובספר ראשית חכמה שער הקדושה (פ״ו דף קנ״ט ע״ב). ע״ש. ועיין בילקוט סוף פרשת בא, ויעוין שם באורך.

(יפה ללב ח״א סק״ב)

י״ג) **שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה לכתוב תחלה וכו׳**. ועוד זאת, דארבע פרשיות אלו שבתפלין הם כנגד ארבע אותיות שם הוי״ה, דאיהו י׳ - קדש לי כל בכור, ה׳ ראשונה -

הערות וציונים

5. עיין להרב המחבר לעיל סימן כ״ה (סק״ה), ונדפס באוצר ההלכה חלק ב׳ סימן כ״ה אות תקנ״ז, מה שכתב בזה. 6. נדפס בסמוך אות ד׳. 7. נדפס באוצר ההלכה חלק ב׳ סימן כ״ה אות תשכ״ג. 8. מהדורת ונציה - שנ״ה, ולא נמצא במהדורות שאחריה. ובתשובות הרדב״ז שלפנינו תשובה זו נמצאת בסוף חלק שני בהשמטה תשובה תשצ״ו. 9. נדפס לעיל אות א׳. 10. נוסף מקונטרס יושר לבב שבסוף הספר סק״ב.

אוצר ההלכה

והיה כי יביאך, ו׳ - שמע ישראל, ה׳ אחרונה - והיה אם שמוע, כדאיתא בתיקונים (תיקון כ״ב דף ס״ה ע״ב), יע״ש, ולכך נמי צריך לכותבם בסדר כתיבת השם הנזכר. ומהאי טעמא צריך ליזהר לכתוב כל ארבע פרשיות הנזכרות רצופים, שלא יפסיק ביניהם בשום דבור כלל כמו שכתוב בבאר היטב (סק״ג). וכתוב ביו״ד (סימן רע״ו ס״ג), כשכותב השם אפילו מלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו. ע״ש. (יפה ללב ח״ז סק״א)

י״ד) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה לכתוב תחלה וכו׳. עיין באר היטב ושערי תשובה (סק״ג). ועיין בספר מלאכת שמים (בינה כלל י״ז סק״י), כתב וז״ל: ודברים טובים ויקרים הם לסופר הראוי לדברים כאלה, כגון שהוא זהיר וזריז ואומן וכחו יפה וידיעתו בהלכות כתיבת סת״מ רחבה ויראתו שלימה, אבל מי שאין בו דברים הללו כולם, לענ״ד יש לחוש הרבה שעל ידי הכתיבה הרצופה ייעף וייגע ויקלקל יותר ממה שיתקן. על כן יותר טוב לענ״ד להפסיק בין הכתיבה ולנוח, כדי שיעצור כח לתקן מלאכת שמים כהלכה, וזה ישא ברכה. עכ״ל.
(ארחות חיים – ספינקא סק״ג)

ט״ו) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה לכתוב תחלה וכו׳. הבאר היטב (סק״ג) כתב, דלא יפסיק ביניהם. וכתב עליו השערי תשובה [סק״ג] בשם ספר הכוונות [ענין התפלין דרוש ב׳], דאם הפסיק בדבור, יעביר הקולמוס על ראשי הפרשיות, היינו על תיבת ״וידבר״ ועל תיבת ״והיה״ ועל תיבת ״שמע״ ועל תיבת ״והיה״, ועל ידי זה יהיה קצת חיבור על פי הסוד. והנה לכאורה הוי תרתי דסתרי, דאם נחשוב כתב העליון לכתב, אם כן הוי שלא כסדרן. וצריך לומר, דכיון דכשר באמת אין כתב העליון כתב כלל, כיון דאינו מתקן, רק התקנה היא לענין הסוד, שאין לנו עסק בזה. ומכל מקום יש לעיין אם לעשות כן, כי לכאורה לפי דעת הלבוש [סימן קכ״ה סעיף ט׳] המובא בט״ז באבן העזר סימן קכ״ה [סק״ט] ובבית שמואל שם (סק״א), דסובר דכתב העליון מכסה כתב התחתון ונתבטל כתב התחתון[11], ואם כן ודאי הוי שלא כסדרן, ואם ירצה ה׳ נדבר עוד מזה בסימן זה[12].
(גנזי חיים סק״א)

ט״ז) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה וכו׳ ואם שינה פסול. סופר שכתב הפרשיות שלא כסדרן, אי יש לפסול התפלין גם מה שנכתב למפרע. עיין בשו״ת הר המור (סימן ב׳), שכתב שיקבל על עצמו בחרם חמור ובשבועה דאורייתא שכן הוא כדבריו ושלא כתב כן עד עתה, ומה שיש באפשרי להוציא מיד הלוקחים ממנו שיש שם מסביב, יקח(נה) מהם בחזרה, רק שלא יכריזו עליו. ואם אינו רוצה לקבל עליו כנ״ל, אז יש להכריז עליו שתפלין שלו פסולים למפרע ולא מכאן ולהבא, דמאז סגי בקבלה בעלמא. יעו״ש. (ארחות חיים – ספינקא סק״א)

י״ז) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה וכו׳ ואם שינה פסול. עיין תוס׳ שבת (דף ע״ט ע״ב) ד״ה הא וכו׳, מוכח דסבירא להו דבפרשיות לא פסול שלא כסדרן, רק בתיבות או אותיות. ע״ש. ועיין ט״ז (יו״ד סימן רפ״ח סק״א) שלא הביא מזה. אבל מסתימת כל הפוסקים נראה דפסול וכרמ״א כאן.
(חדושי מהרי״ו)

י״ח) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה וכו׳ ואם שינה פסול. עיין בט״ז ביו״ד סימן רפ״ח [סק״א] ור״ן [סק״א], דלשיטת התוס׳ [מנחות לב. ד״ה דילמא] אין קפידא אם הקדים פרשה שניה לראשונה. ובבית יוסף כאן הביא בשם כמה פוסקים, דבשל ראש שהם בארבעה קלפים אין להקפיד. ועיין בשערי תשובה [סק״ב]. ובתשובת משיבת נפש (סימן ב׳) השיג על הט״ז, דגם לדעת התוס׳ פסול אם הפרשיות לא נכתבו כסדרן, רק במרדכי [הלכות קטנות דף י׳ ע״ד] כתב דיש מכשירים בהקדים פרשה שניה, לראשונה. ע״ש. ובתשובת עמק הלכה (סימן ט׳) הביא, דלשיטת רש״י [מנחות לד: ד״ה והקורא] דמונחין הפרשיות כסדר שנכתבו בתורה, וקריאתן הם כסדרן, אם כן עיקר מה דאיתא במכילתא דכתבן שלא כסדרן פסול, קאי אדרך קריאתן, דהיינו אחר שנכתבו לא יהיו נקראין למפרע, אבל אסדר כתיבתן לא קפדינן, דהיינו אם הניח פרשה שניה חלק וכתב פרשה שלישית, ואחר כך כתב השניה במקום החלק כשר. ומשום זה פסק להלכה (למי שאינו חושש לתפלין דרבנו תם), דבתפלין של ראש כשר בכתבן שלא כסדרן, ובפרט לעני דדחיקא ליה שעתא, אם נפסלה לו הפרשה ראשונה, יכול לכתוב פרשה הנפסלה ואין צריך להוסיף גם האחרונות הכשרין. ע״ש. וקשה להקל לעני, דמה שכתב לשיטת רש״י דעיקר קפידא דכסדרן קאי אדרך קריאתן, הוא נגד מה שכתוב לקמן (סעיף כ״ג) בחסר אות אין לו תקנה דהוי שלא כסדרן. רק זאת בשעת הדחק שאין לו להשיג כעת תפלין אחרים, יכול להניחן עד אשר ימצא תפלין אחרים.
(פתחי תשובה)

י״ט) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה וכו׳. מרן כתב בבית יוסף סימן (ל״ג) [ל״ב] ול״ד[13], דמה שכתב בהגהת סמ״ק [סימן קנ״ג אות ו׳] דפרשיות של ראש כיון שחלוקות בקלפים אין קפידא לכתבם על הסדר, אין כן הלכה, דכל פוסקי הלכות סברי להיפך. וקצת קשה אמאי השמיט זה הכא בשלחן ערוך[14].

ואם ראה תראה להרב מהר״ש בן הרשב״ץ בתשובותיו (סימן תרל״ב) אשר יצא לישע למחזיק ולמעוז לדין הגהת סמ״ק, אם תשים אליו לבך, עיניך תחזינה כי דברי הרב בזה נרפים הם וראיותיו חלושות, ויד הדוחה נאדרי בכח לדחותם, לכן אין לסמוך עליו בזה. והכין סוגיא דעלמא, לאשוויי יד וראש בכל. ועיין מה שכתבו האחרונים. (מחזיק ברכה סק״ב)

הערות וציונים

11. המעיין שם יראה שזו דעת הט״ז להחמיר, אבל להלבוש יש להקל.
12. עיין להרב המחבר מה שכתב בסוף סק״ד, נדפס לקמן סעיף ג׳ אות נ״א.
13. עיין להרב פתח הדביר (סק״ב, נדפס בסמוך אות כ׳) מה שכתב, ועיין שם בהערה 19.
14. עיין להרב שלחן גבוה (סק״א, נדפס לעיל אות א׳) מה שיישב לזה, וכן תירץ בבאור יתר הרב כבוד יום טוב, הביאו הרב פתח הדביר הנזכר.

אוצר ההלכה

כ') שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה וכו'. עיין להרב אליה רבה ז"ל (סק"א) שהביא מה שכתב הרב מלבושי יום טוב ז"ל [סק"ד] משם דרשות מוהר"ש ז"ל [סימן שס"ה], דאם נמצא פיסול בפרשה רביעית יכול לכתוב אחרת, ולא כן באחרות אלא יכתוב אותה וגם פרשיות שאחריה. ע"ש. והיינו טעמא, דמאי דכתיב "והיו" [דברים ו', ו'] ודרשינן בהוייתן יהיו [ברכות יג.], היינו נמי אכתיבת הפרשיות כסדרן. ודינו של מור"ם ז"ל הנזכר, מפקנא אית ליה מהמכילתא סדר בא [סוף פרשה י"ח]. דתני התם בפסוק "והיה לך לאות" [שמות י"ג, ט'], וז"ל: בארבעה מקומות מזכיר פרשת תפלין: קדש, והיה כי, שמע, והיה אם. מכאן אמרו מצות תפלין ארבע פרשיות וכו'. כותבן כסדרן, ואם כתבן שלא כסדרן הרי אלו יגנזו. ע"כ. הרי דגם בסדר הפרשיות בעינן כסדרן. וכן כתב מעלת הרב סבא קדישא בספר כבוד יום טוב ז"ל (דף ה' ע"ג), דדינו של מור"ם ז"ל מהכא נפקא ליה. ושם הביא דברי הר"ן ז"ל בתשובה (סימן ט"ל), מה שפירש בדברי הירושלמי פרק קמא דמגילה [הלכה ט'], דלפי פירושו נראה דהירושלמי סבר דתולין בתפלין ומזוזות, אלא שאין דרך לפי שהאותיות דקות. וסיים הרב ז"ל, ומה שכתוב במכילתא כתבן שלא כסדרן יגנזו, צריך לומר שהוא מפרש לעניין הפרשיות דוקא, אבל בחסר תיבה אחת תולה אותה בין השיטות. והביא סמך לדבריו מדברי הגהות מיימוניות [הלכות תפלין פ"א אות נ']. ע"ש.

כי מזה תמהני למה שראיתי להרב עיקרי הד"ט ז"ל (בא"ח סימן ב' אות ס"ז), שהביא פלוגתא דרבנן בתראי הרב מוהר"י וילנא ז"ל והרב פחד יצחק ז"ל (הובא המחלוקת בפחד יצחק כ"י [כתיבת יד], [חלק י'] אות התי"ו [ערך תפלין כסדרן, דף קכ"ז ע"ב]), בעירוב פרשיות של ראש אף אם כלם של רש"י, אי חיישינן דשמא בבואו לזווגם תעלה בידו פרשה שנכתבה אחר הפרשה שלאחריה והויין שלא כסדרן, או לא חיישינן. דלדעת הרב פחד יצחק ז"ל חיישינן להא ולית להו תקנתא, ולדעת הרב מוהר"י וילנא ז"ל מדי ספק לא יצא, ואפשר גם כן דלכולי עלמא דיעבד כשר, דדילמא לא בעינן כסדרן רק משך הפרשה עצמה, אך אם הקדים פרשה לפרשה אינו בסוג שלא כסדרן. והרב פחד יצחק סתר כל ראיותיו, והרב מוהר"י וילנא חזר והחזיק סברתו. ע"ש.

ואנן בדידן לא זכינו לדברי הרב פחד יצחק הללו על מקומן, אכן לפי (ההראו') [הנראה] לא ידעתי מה יענה מוהר"י וילנא ז"ל לדברי המכילתא מפורשת הלזו, דאם הקדים פרשה לחבירתה הרי אלו יגנזו (והן דברי מור"ם שלפנינו), ואיך הפה יכולה לדבר דבדיעבד כשר לכולי עלמא[15]. גם מה שכתב דמדי ספק לא יצאנו הרי לפנינו דברי דרשות מוהר"ש שהביא הרב אליה רבה ז"ל, ותשובת הרב עבודת הגרשוני ז"ל (סימן ס'), דדוקא בידוע לו שנכתבה קודם מותר לצרפה אבל מספק אסור. ע"ש. וגם בעיקר הדין סבירא להו לכמה מרבוותא ז"ל דאם שינה פסול. ועיין הרדב"ז (ח"א סימן ק"ך)[16] והביא דבריו מרן החבי"ב ז"ל בכנסת הגדולה סימן זה[17], ולהרב דבר שמואל ז"ל (סימן ש"ב).

והגם דבהגהות סמ"ק סימן קנ"ג [אות ז'] שהביא מרן בית יוסף ז"ל לקמן (סימן ל"ד), כתב דשמא אין קפידא בדיעבד, וההיא דתניא אם החליף הפרשיות פסולה, אשל ראש קאי וכו', ע"ש, והר"ש בן [הרשב"ץ] (הרשב"ש) (סימן תרל"ב) החזיק דבריו, מכל מקום מלבד דמרן בית יוסף ז"ל כתב דכל פוסקי הלכות סברי להיפך, ועל דברי הרשב"ש ז"ל הניף ידו הרב הגדול חיד"א ז"ל במחזיק ברכה (אות ב')[18] דדבריו נרפים הם ואין לסמוך עליו בזה, עוד זאת, דבנדונו דאיירי בשל ראש אזיל ומודה הרב רבנו פרץ ז"ל דגם בפרשיות בעינן כסדרן, דלא היקל אלא בשל יד[19], ועל הכל דדברי המכילתא ברור מללו דבין של יד ובין של ראש אם כתבן שלא כסדרן יגנזו. ומן התימה על הרב עיקרי הד"ט ז"ל, כי קרא שמיטה מכל דברי התורה הזאת ולא העיר עליו מזה. ומה שהקשה הרב כבוד יום טוב ז"ל [שם] על הרמב"ם והטור ושלחן ערוך אמאי לא פסקו דינא דמכילתא, עיין להרב חיד"א ז"ל (שם) שנתעורר בזה על השלחן ערוך. יע"ש. ועיין להרב מור וקציעה (דף כ"ו ע"ג וד'). (פתח הדביר סק"ב)

כ"א) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה וכו'. עיין באר היטב ושערי תשובה (סק"ב). ועיין בפתחי תשובה[20] שהביא משו"ת עמק הלכה [וולף] (סימן ט'), שפסק דבתפלין של ראש כשר בכתבן שלא כסדרן, ובפרט לעני דדחיקא ליה שעתא, אם נפסלה לו הפרשה ראשונה יכול לכתוב פרשה הנפסלה ואין צריך להוסיף גם האחרונות הכשרין. ע"ש. והוא כתב, דקשה להקל לעני, רק בשעת הדחק שאין לו להשיג כעת תפלין אחרים, יכול להניחן עד אשר ימצא תפלין אחרים. יעו"ש.

[הערת מהרשי"ם: במה שכתב רום מעלתו בשם פתחי תשובה, בדין כתב פרשיות של ראש שלא כסדרן.
הנה בבית יוסף [סוף סעיף ל"ו ד"ה כתוב בהגהת] הביא בשם סמ"ק [סימן קנ"ג בהגה אות ו'] ורבנו יחיאל[21] וכלבו [סימן כ"א] וארחות חיים [סימן כ"ו], דגבי של ראש שנכתב בארבעה קלפים ליכא משום שלא כסדרן, והבית יוסף דחה דבריהם. ואני מצאתי בשאלות ותשובות רשב"ש (סימן תרל"ב), שהביא כן בשם רבנו שמחה ועמודי גולה, ושכן היא דעת כמה גדולים ושכן מעשים בכל יום, ויש להם על מה שיסמוכו. והשואל דחה דבריו, והוא

הערות וציונים

15. עיין להרב המחבר לקמן סימן ל"ד סק"ג (נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן ל"ד אות כ"ט) ד"ה ומדברי, שיישב קושייתו זו, ועיין עוד שם מה שהוסיף להעיר על דברי הרב מוהר"י וילנא. 16. נדפס בשו"ת הרדב"ז חלק ח' מכת"י סימן ו'. 17. נדפס לקמן סעיף כ"ג אות ז'. 18. נדפס לעיל אות י"ט. 19. ה"ר פרץ לא היקל בשל יד אלא בשל ראש כמו שכתב שם בהגהה הקודמת (הובאה בבית יוסף סימן ל"ב והזכירה הרב מחזיק ברכה נדפס לעיל אות י"ט), ובהגהה זו לא דיבר מענין שנוי סדר הכתיבה אלא בענין שנוי סדר ההנחה בבתים וכמו שיעויין שם. ועוד, שאם תפרש כדברי הרב המחבר, יצא שאין צריך להקפיד על הסדר לא בתפלין של יד ולא בתפלין של ראש. וכמו שכתב כל זה ויותר הרב מאמר מרדכי בסימן ל"ד (סק"א) ע"ש. 20. נדפס לעיל אות י"ח. 21. הגהת סמ"ק (רבנו פרץ) הביא בשם רבנו יחיאל.

הלכות תפלין סימן לב סעיף א

אוצר ההלכה

חזר וקיים ראיותיו. ואחר זה מצאתי במחזיק ברכה לאו"ח [סק"ב][22] שהביאו, וכתב שראיותיו רפויים ואין לסמוך עליו בזה. ועיין שו"ת משיבת נפש (סימן ב') שתמה, דכיון דאין מוקדם ומאוחר בתרי ענייני, איך יתכן לומר דבעינן בפרשיות כסדרן[23]. ואני מצאתי בהגהת רב"ר [מהר"ב רנשבורג] ליבמות (דף ד' ע"א) בשם ראב"ן [סימן ל"ד], דבמשנה תורה יש מוקדם ומאוחר. וגבי קדש והיה כי יביאך, יש לומר, דהוי חד ענינא דיש מוקדם ומאוחר. ועיין עוד במשבצות זהב (סוף סק"ב), מה שצידד על פי דברי תוס' [מנחות לב. ד"ה דילמא] וט"ז יו"ד סימן ר"צ [סק"א] בזה. ועיין שם בסימן ס"ד [במשבצות זהב בפתיחה], שצידד דכל דין שלא כסדרן בפרשיות הוא רק מדרבנן, אבל דבריו לא יתכנו רק בפרשת שמע והיה, ולא בקדש והיה כי יביאך, ע"ש ותבין].

ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהדורא תליתאה ([ח"ג] סימן ע"ד), שכתב להתיר באחד שנפסל לו תפלין של יד, דיכול ליטול של יד מאחר כדי להתפלל ואינו חושש משום שמא הם שלא כסדרן[24]. יעו"ש. ועיין בשו"ת תולדות יצחק (דף ה' ע"ב), נדון הסופר שיש לו שתי פרשיות, אם מותר ליקח אותם למי שנפסל לו שתי פרשיות דלמא הם שלא כסדרן, ורצה השואל להקל מטעם ספק ספיקא, והוא דחה דבריו שם, וכתב דאין להקל. יעו"ש. ועיין בישועות יעקב [סק"א][25], שכתב לענין תפלין שלא נודע מתי כתבו הפרשיות, אם נכתבו קודם, דיש להעמיד על חזקת הגוף ולומר שעד עתה לא [נ]כתבו, הן להקל ולהחמיר. ועיין בספר חקר הלכה ח"ב דף ס"ט ע"א [אות ס' בענין כתיבת סת"ם סק"ב] שמשיג עליו, דלא שייך לאוקמי על חזקת הגוף רק בדבר דבעינן לומר שנשתנה הגוף, כמו בתולה מתי נבעלה וכדומה, אבל לא בדבר שאין הגוף נשתנה. ע"ש.

(ארחות חיים – ספינקא סק"ב)

כ"ב) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה וכו'. ראיתי בפירוש על המכילתא הנקרא מרכבת המשנה, בפרשת בא [סוף פרשה י"ח ד"ה כותבן כסדרן], שהקשה, דהא הא דבעינן כסדרן ילפינן מ'והיו' [דברים ו', ו'], וגבי קריאת שמע גם כן ילפינן מ'והיו הדברים' שלא יקרא למפרע [ברכות יג.], ומאי טעמא מחלקינן בינייהו, דבקריאת שמע אמרינן [ש"ע סימן ס"ד סעיף א'] דדוקא בקריאת התיבות או הפסוקים למפרע לא יצא, אבל קרא פרשה השניה קודם הראשונה יצא, ומדוע כאן גבי תפלין אף בכתיבת הפרשיות פסול שלא כסדרן. ע"ש. ולי נראה פשוט, דהנה הרמב"ם פרק (ד') [ב'] מהלכות קריאת שמע (הלכה י"א) נתן טעם, דלכן בקריאת שמע סדר פרשיות אינו מעכב, משום דאינן סמוכות בתורה, ומנא ליה טעם זה, אך הסברא פשוטה, דהרי כל פרשה אין לה שייכות לשניה, דבכל פרשה כתוב בה ודברת בם והיא מצוה בפני עצמה, ואין זו תלויה בזו. ונראה דיליף מן הש"ס ברכות במשנה [שם], דאמר למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע וכו', ומה זו שאלה, הא כתיב והיו שלא יקרא למפרע, ועל כרחך דאין זו סברא כלל דקרא ד'והיו' קאי על זה, כיון דאין שייכות בין פרשה זו לחברתה, ועל מי סמכה התורה דנפרש דיסמוך לה פרשת והיה אם שמוע, כיון דאינה סמוכה כלל. אבל לענין תפלין דארבע פרשיות מעכבות זו את זו, ובכל פרשה מוזכרת השניה לענין תפלין דיכתוב לטוטפות, אם כן תיבת והיו קאי על סדר הפרשיות גם כן. ובפרט דיש לומר דתפלין כסדרן ילפינן מ'והיו לטוטפות' [דברים ו', י'], אם כן בפירוש כתבה התורה דכל הארבע פרשיות יהיו על הסדר.

ועיין פרי מגדים [משבצות זהב סק"ב], שצידד אם נאמר לצרף דעת התוס' במנחות (דף ל"ב ע"א ד"ה דילמא להשלים), (וכתבו) [שכתבו] דאין עיקר כסדרן רק בפרשת קדש והיה כי יביאך, אבל פרשת שמע והיה אם שמוע אין צריך כסדרן. ואם כן בספק אם נכתב כסדרן, אולי הוי ספק ספיקא. ותימה שלא הביא דברי נקודות הכסף סימן (רפ"ט) [רפ"ח] וסימן ר"צ, שפירש דלא כתבו התוס' כן רק לפי הסלקא דעתין, אבל במסקנא יודו התוס' דבעי הכל כסדרן. ואף דלכאורה דברי הנקודות הכסף תמוהין, כבר מתרץ דבריו בספר ביאור מרדכי להגאון מה"ר מרדכי בנעט, עיין שם הלכות ספר תורה ומזוזה [ז.].

אך המרדכי בהלכות תפלין [דף י' ע"ד], מביא בשם יש מפרשים דרק בפרשת קדש מדקדקין, אבל אם והיה אם שמוע קדם לשמע כשר. ועיין שם דאין טעמו משום דאינן סמוכות, דשם אוסר כשכתב שמע או והיה אם שמוע קודם קדש. ומכל מקום לא אדע אם לצרף דעה זו לסעיף, יען טעמו לא ידענו. ואולי טעמו דסבירא ליה דאין להפסיק בדבור, אבל אחר שכבר כתב קדש ו-והיה כי יביאך, יכול להפסיק, כיון דפרשת שמע רחוקה, לכן יכול לכתבו אפילו שלא כסדרן גם כן. כן נראה קצת מדבריו, אף כי דוחק בעיני לפרש כן. ואם כן לדידן דאין ההפסק מגרע, אם כן אין זה שייך לכסדרן, ויש לעיין בזה ודוק.

(גנזי חיים סק"ב)

כ"ג) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה לכתוב תחלה הקודמת בתורה. אם נתקלקלה פרשה אחרונה של ראש, יכתוב אחרת תחתיה, מה שאין כן אם נתקלקלה פרשה אחת מהקודמות, צריך לכתבה היא והפרשיות שאחריה, גם זה כתוב באחרונים לפי האמור. (מחזיק ברכה סק"ד)

כ"ד) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה לכתוב תחלה הקודמת בתורה. ואם נאבדה או נפסלה אחת מפרשיות הראשונות, לא מהני שיכתבנה פעם אחרת, דהוי שלא כסדרן, וצריך שיכתוב כל הפרשיות מחדש. ואמנם אם יש לו פרשה

הערות וציונים

22. נדפס לעיל אות י"ט. 23. עיין להרב גנזי חיים (סק"ב, נדפס לקמן אות כ"ב), שהעיר בזה, ועיין שם מה שיישב. 24. עיין להרב שביבי אש (נדפס לקמן אות ל"ב), ובהערה שם. 25. נדפס לקמן אות כ"ד. ועיין שם שכתב כן על הצד שדין שלא כסדרן הוא מדרבנן, ועיין להרב חיי עולם (בסופו, נדפס לקמן אות כ"ו).

אוצר ההלכה

אחרת ויודע בעצמו שנכתבה קודם פרשה זו, שפיר דמי, ואף שלא נכתבה מתחלה לצרפה עם פרשיות האחרות. כן כתב בשו"ת עבודת הגרשוני (סימן ס'). והביא ראיה לזה, מהך דקאמר הש"ס במסכת מנחות (דף ל"ב ע"א), ספר תורה שבלה אין עושין ממנה מזוזה, שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, ומוקי לה הש"ס להשלים, הרי שפרשה זו שבס"ת לא נכתבה מתחלה להשלימה עם המזוזה, מכל מקום מהני. ואחר זה כתב, אין ראיה מן מזוזה לתפלין, דתפלין חמורה מן מזוזה. ולי נראה להביא ראיה מהך דמסכת סופרים [פי"ד ה"כ], מזוזה שבלתה עושין אותה תפלין. והיינו על כרחך לצרף לשתי פרשיות השניות אף שנכתבה מתחלה לצורך מזוזה ולא צרפם לשתי פרשיות אחרות. [ע"כ].

והנה מבואר שם עוד, דספק שלא כסדרן פסול. מבואר מזה, דפסול שלא כסדרן הוא איסור תורה. ונראה לי עוד, היכא שאנו מסופקין על הפרשה שרוצה לצרפה כעת לשאר פרשיות, והוא מסופק זמן כתיבת הפרשה הזאת, יש לנו לתלות באיחור זמן כתיבתה, וזהו תורף מעלת חזקת הגוף, שכל ענין הנעשה יתלו שלא נעשה בקדימת הזמן. אמנם להיפך, אם ידוע לנו זמן כתיבת הפרשה שאנו רוצין לצרפה כעת לפרשיות האחרות, אלא שאין אנו יודעין זמן כתיבת פרשיות האחרות, תלינן שנכתבו באיחור הזמן, ומשום חזקת הגוף[26]. וזה תלוי, דאם שלא כסדרן הוא פסול תורה, בכל ספק מחמירין, ואם הוא רק פסול דרבנן, בצד השני היה מקום להקל[27]. ויבואר לקמן. והבן.
(ישועות יעקב סק"א)

כ"ה) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה לכתוב תחלה הקודמת בתורה. כתב בבאר היטב (סק"ב) בשם עבודת הגרשוני [בתשובה סימן ס'] בשתי פרשיות [ראשונות שנפסלו, ויש לסופר עוד שתי פרשיות כאותן שנפסלו שהן כשרות, מותר לצרפן אל שתי פרשיות האחרונות שנשארו בכשרותם]. לא העתיק לפרש היטב, שגם אותן פרשיות נכתבו מִקודם, וכן באליה רבה [סק"א] להדיא. (מאורי אור – חלק באר שבע דף י"ח ע"ב)

כ"ו) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה לכתוב תחלה הקודמת בתורה. ואם נפסל פרשה ראשונה, ויש לו פרשה ישנה שיודע בודאי שנכתב מקודם לכן, רשאי לצרפה אף דבתחלה לא נכתב האחרונות לצירוף פרשה זו. כן כתב בתשובות עבודת הגרשוני (סימן ס'). והביא ראיה ממנחות (דף ל"ב ע"א), ספר תורה שבלה ותפלין שבלו אין עושין מהם מזוזה, לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקלה. הא בלאו הכי היינו מצרפין אף על פי שלא נכתבה לצירוף. ואף שאינו ראיה גמורה דיש לומר דעושים מהם ממש מזוזה (עיין באור מרדכי בהלכות קטנות [דף י' ע"ד]), מכל מקום יש ראיה מלשון המרדכי בהלכות קטנות במה שכתב [שם]: ואני מצאתי במסכת סופרים [פי"ד ה"כ], מזוזה שבלתה אין עושין אותה תפלין לפי שאין מורידין וכו'[28]. ואיכא למידק הא מורידין עושין, ואי אמרת שלא כסדרן פסול, היכי מיתוקמא. דלכאורה משמע שיקח פרשה אחת מכאן וישלים התפלין, ואין לומר דכבר נכתבו קדש והיה כי יביאך מקודם לכן, דאטו יבטל מן התפלין לצפות מתי תבלה מזוזתו וכו', דמה לי כפלות הפרשיות מה לי פרשיות אחרות. עכ"ל, וע"ש. מבואר דלא איכפת לן במה שלא נכתב לצירוף זה. אולם למה שכתב בהגהות שם בפירוש המרדכי דאיכא קפידא במה שנכתב בינתיים, והצירוף הוי כאילו נכתב בינתיים והוי שלא כסדרן, אם כן הכי נמי לא היה מועיל בדינו של עבודת הגרשוני הצירוף, אף דנכתב מכבר, דהוי כאילו נכתבו כפול. אולם העיקר לדינא דבכהאי גוונא הוי כסדרן, ולא אכפת במה שנכתב כפול, ופרשה ישנה מהני, כפסק עבודת הגרשוני הנ"ל. אולם בספק אם נכתב מקודם הוי ספק דאורייתא ולחומרא.
(חיי עולם)

כ"ז) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה לכתוב תחלה הקודמת בתורה. עיין באר היטב (סק"ב) (ו)מה שכתב בשם עבודת הגרשוני [סימן ס']. ובזכור לאברהם [חלק א'] אות ת' כתב, דהרב חקרי לב [חאו"ח סימן ז'] חולק על עבודת הגרשוני, ופסק דאם הקדים פרשת והיה כי יביאך לפרשת קדש, וכגון בתפלין של ראש, גם פרשת קדש פסולה, ואינו יכול לכתוב אחריה כסדר, וכן אם הקדים פרשה רביעית לפרשה שלישית, גם השנים הראשונות פסולות, ושכן נראה מרשב"ש [סימן תרל"ב][29]. עכ"ל.
(באר יעקב – קרוייזר סק"א)

כ"ח) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה לכתוב תחלה הקודמת בתורה. עיין בכף החיים [קול יעקב סק"ח], שכתב דאם נמצא טעות בפרשיות הראשונות או השניות שלא יוכל לצרף לפרשיות אחרונות פרשיות אחרות, שנכתבו מקודם, ושכן נוהגים בבגדד. אנו לא נהגנו כן בירושלים, דכמו אם נפסלו אחר שנכתבו בכשרות, ויש לו פרשיות ישנות מצרפן עם האחרונות כך אם היו פסולות מעיקרא מהני להן צרוף הישנות לאלה האחרונות שאין בהן פסול. (נתיבי עם)

כ"ט) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה לכתוב תחלה הקודמת בתורה. כתב הרב קול יעקב (סק"ד) אבל אם יש לו ספק אם נכתבו מקודם אם לאו, פסול. עבודת הגרשוני (סימן ס') וכו'. עכ"ל. קשה לי מדוע לא נכשירם מספק ספיקא, שמא נכתבו כסדרן, ואם תמצי לומר דנכתבו שלא כסדרן שמא הלכה כמאן דאמר לא בעינן כסדרן וכמו שכתב (בסק"ח). וצ"ע. ושאלתי את

הערות וציונים

26. עיין להרב ארחות חיים - ספינקא (סוף סק"ב, נדפס לעיל אות כ"א), מה שהביא מהרב חקר הלכה, להשיג בזה על דברי הרב המחבר. 27. ועיין להרב חיי עולם (בסופו, נדפס לקמן אות כ"ו) דפשיטא ליה שהוא פסול תורה. 28. עיין במסכת סופרים שהגירסא להיפך, תפלה שבלתה אין עושין אותה מזוזה. ומזוזה שבלתה עושין אותה תפלין, לפי שמעלין בקודש ולא מורידין. ועיין נוסחת הגר"א שם (אות ג'). ועיין בביאורי מוהר"ם בנעט שם במרדכי. 29. הכוונה לדברי מה"ר יעקב הכהן שהתכתב בזה עם הרשב"ש.

אוצר ההלכה

מו״ר מרן ראש הישיבה הנאמ״ן שליט״א על זה, ואמר לי דגם הוא העיר כן. [אמר המגיה: ועיין בשו״ת תורת חסד מלובלין (או״ח סימן ג׳) דשקיל וטרי בהא, ומסיק (שם אות ג׳) דיש להכשיר בספק. ע״ש. אוריאל אסרף ס״ט]. (לבנימין אמר)

ל׳) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה לכתוב תחלה הקודמת בתורה ואם שינה פסול. סופר שכתב כמה פרשיות לזוגות תפלין של ראש בבת אחת, ונזהר בכתיבתן שיהיו כל ארבעה של כל ראש כסדרן, אך נתערבו אחר כך כל הפרשיות, ולא ניכר בכל ארבעה שיקח מהן אם אלו שלקח כתובות כסדרן, דמשכחת לה דפרשה ראשונה שלקח היא כתובה אחרונה לשלשה אלה המצורפות עמה וכיוצא - טעונין גניזה. כן כתבו האחרונים לפי מה שכתבתי לעיל [סק״ב][30].

(מחזיק ברכה סק״ג)

ל״א) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה לכתוב תחלה הקודמת בתורה ואם שינה פסול. מי שהיו לו הרבה ״ארבע פרשיות״ של תפלין של ראש סדורות זו על גבי זו, ונפלה אחת מהפרשיות ואין יודע מאיזה ״ארבע פרשיות״ נפלה, ואם יחבר אותה עם אחת מהן יש חשש לשלא כסדרן, נראה לענ״ד דיש להתיר את כולם דחד בתרי בטיל, וכל שכן שיש הרבה פרשיות. וליתר שאת נראה לי דיטול ארבע פרשיות ואמרינן בזה כל דפריש מרובא פריש, ותשאר פרשה זו לאחרונה הנשארת. וכל זה אפילו במסופק ספק שקול, וכל שכן אם השואל אומר דעל הרוב פרשה זו שייכא לאחרונה שבהם. זהו הנראה לע״ד כעת מסברא. (שו״ת שואל ונשאל – ח״ו סימן י״ד)

ל״ב) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה לכתוב תחלה הקודמת בתורה ואם שינה פסול. סופר שנתערבו לו פרשיות פסולים ברוב פרשיות כשרים. כתב בתשובות מחנה חיים (ח״ג לאו״ח סימן ה׳) דלא מהני בזה רוב, דהרוב אינו פועל להפך הפסול לכשר. ע״ש. ועיין בתשובות מהר״ם שיק (חיו״ד סימן קט״ו ד״ה ומאי שהקשה) שחקר גם כן בזה, אם איסור שבטל בהיתר, נתהפך למעלת ההיתר, למשל חמץ שנתערב עם מצה, נתהפך למצה ויוצאין בו, או דעל ידי ביטול, חשיב רק כאילו אינו חמץ, אבל עדיין אינו מצה. ועיין גם בספר המקנה חלק ג׳ (דף כ״ח) [דף קכ״ה, כלל נ״ח] בזה (וצ״ע קצת מירושלמי פסחים ריש פרק אלו עוברין ״אם בשרובו חמץ, חייב כרת. אם בשרובו מצה, יוצא בהן ידי חובתו בפסח״, הרי מבואר דנתהפך האיסור למעלת ההיתר). ועיין גם בשו״ת קנאת סופרים (סימן י״ט) [ש]כתב גם כן כזאת, וחולק מהאי טעמא על מה שכתב בתשובות יד אליהו [סימן פ״ח], דספר תורה פסול שנתערב באחרים, בטל ברוב, דכל ביטול הוי כמאן דליתא, אבל מכל מקום אינו מצטרף למצוה. ע״ש. וכבר ישב על מדוכה זו חד מגדולי האחרונים ה״ה רבנו עקיבא איגר ז״ל בתשובה שנדפס בספר שער שמעון לגיסו ז״ל דפוס ווארשא תרמ״ה [בסופו באגרות הקדש] וז״ל: ואני מסתפק היכא דיש נצמחים [דהיינו חתיכות חמץ] ונתבטלו ברוב, אפשר לצאת ידי מצוה, [רק] צריך לאכול שיעור חשוב יותר מכזית, דבכזית מקצת מן החמוצים, וליכא כזית מצה. דהביטול סילק רק האיסור, אבל לא דנעשה מצה לצאת בו, הגע עצמך בחוט צמר שלא נטוה לשם ציצית, ונתערב בשלשה חוטין שנטוו לשמה, וכי נימא דיצא בזה ידי [מצות] ציצית. וכן בחמשה שנתערבו עורות פסחיהם, ונמצא יבלת. נימא כיון דהפסחים היו מעורבים, נתבטל הפסח שיש בו מום, ונעשו כולם פסחים כשרים. עכ״ל[31]. (ילקוט הגרשוני סקי״א)

ל״ג) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה וכו׳, ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. ועיין שואל ומשיב (מהדורא ג׳ [ח״ג] סימן ע״ד) בנפסל תפלין של יד, דהורה דמותר ליקח תפלין של יד אחר, או גם לכתוב של יד כעת ולצרפו[32]. (שביבי אש)

ל״ד) שם הגה וצריך לכתבם כסדר הזה וכו׳ ואם שינה פסול. כתב הטור (דף כ״ו ע״א שיטה ט׳), ויכתבם בכתב מאושר וכו׳. נ״ב: וצריך לכתוב כסדר הכתוב, פרשה הקודמת לכ[תוב] תחלה, ואם שינה פסלו. לכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. ספר המפה. ועיין בב״ח [אות א׳].

(שיירי כנסת הגדולה הגה״ט סק״א)

ל״ה) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. כן כתב בבית יוסף לקמן גבי טוב לנסות הקולמוס וכו׳ (כדלקמן סעיף כ״ב) בשם הר״י אסכנדרני, וז״ל: ויש אומרים שראוי להקדים גם כן פרשיות של יד קודם של ראש, מפני שמוקדמים בפסוק, דכתיב ״והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך״ [שמות י״ג, ט״ז], ומיהו אם לא הקדים לא פסל. וכן כתב בברוך שאמר [עמוד קפ״ו ד״ה ויכתוב, הוצאת מכון התלמוד הישראלי]. ע״כ. וצריך טעם למה השמיטו רבנו מכאן[33]. (שלחן גבוה סק״ג)

ל״ו) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. כן פסק מהר״י אסכנדרני הביא דבריו מרן בבית יוסף [לקמן סעיף כ״א] יע״ש. אבל הרב ב״ח והרב [ט״ז] [עטרת זקנים] [סק״א] ורבנו האר״י ז״ל [שער הכוונות ענין התפלין דרוש ב׳], כתבו לכתוב של ראש תחלה. (כסא אליהו סק״א)

ל״ז) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. כתב בית יוסף ([סעיף כ״א] בד״ה וצריך לדקדק בחסרות ויתרות וכו׳), ויש אומרים שראוי להקדים גם כן פרשיות של יד קודם לשל ראש. [ע״כ]. נ״ב: המעט לנו החומרות עד שמוסיפין

הערות וציונים

30. נדפס לעיל אות י״ט. 31. עיין למוה״ר הגאון רבי משה הלוי זצ״ל בשו״ת תפלה למשה (ח״ה סימן כ״ד) שדן בזה, והעלה שלהספרדים יש להתיר כל המזוזות, ולאשכנזים יש להחמיר משום דהוי דבר שבמנין שאינו בטל. ע״ש. 32. עיין בשואל ומשיב שם שהשיב כן בקצרה, וצריך עיון מה שייך כסדרן בתפלין של יד ותפלין של ראש, והלא שניהם נכתבו כסדר שכתוב בתורה. ואין מי שכתב ״חובה״ לכתוב של יד קודם של ראש, ושגם בזה שייך דין כסדרן, ועיין להרב זכר אליהו, נדפס לקמן אות ל״ז. 33. עיין להרב יפה ללב (סק״ג) מה שיישב לזה, נדפס לקמן אות מ״ד.

אוצר ההלכה

עלינו גם חדשים, והרי מבואר במנחות (לד:) ובסימן מ״ב [סעיף א׳], דשל יד יכול לעשותה לשל ראש, ואם לא מטעם שאין מורידין גם של ראש יעשם לשל יד. (זכר אליהו – סימן ז׳)

ל״ח) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. כתב ט״ז (סק״א), מדכתיב ״והיו״ [דברים ו׳, ו׳] שיהיו נכתבים כסדרן, ראוי הוא דלכתחלה יכתוב של יד קודם לשל ראש. זקני הב״ח [אות א׳] כתב דמטור משמע דשל ראש דקדושתו חמורה יכתוב קודם. ע״ש. ועיין באליה רבה (סק״ב) שמורנו הרב רבי יצחק לוריא נהג כן [שעה״כ ענין התפלין דרוש ב׳]. ואנו נוהגים כרמ״א, ובדיעבד בלאו הכי כשר, דלא שייך שלא כסדרן בזה, דלא נפיק מ׳והיו׳ [דברים ו׳, ו׳] רק מדהקדים קרא[34]. (חיי עולם)

ט״ל) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. ובעטרת זקנים [סק״א] כתב, דיש להקדים של ראש דקדושתו חמורה. [ע״כ]. וכן נראה לי מסדור לשון הטור.[35] והרי אין מעכבין זה את זה, ובאין יכול לקנות אלא אחד, של ראש קודם,[36] והכי נמי לענין התחלת הכתיבה. (חבל יוסף)

מ׳) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. והטעם כתוב בט״ז [סק״א] ובביאורי הגר״א [סק״ג], כיון דקודם בפסוק, אבל [בעל] עטרת זקנים כתב הכא שיכתוב של ראש תחלה מפני שקדושתו חמורה משל יד כיון דאית בה שי״ן ודלי״ת. ונראה דאיפכא מסתברא, כי יען שקדושתו של ראש חמורה משל יד, יכתוב של יד תחלה ואחר כך של ראש, דאמרינן במנחות (צט.) שמעלין בקדש ולא מורידין. ויען שקדושתו של ראש גדולה משל יד, באמת היה לנו לחלוץ ראשונה תפלין של יד כדי לאחר את התפלה היותר חשובה בגוף שזהו כבודה של ראש (עיין פירוש רש״י שבת דף ס״א ע״א בד״ה חולץ שמאל וכו׳), אמנם לפי שנאמר ״לטוטפות״ [דברים ו׳, ח׳], דרשו רבותינו (מנחות דף ל״ו ע״א) מלשון רבים זה כל זמן שביו עיניך יהיו שתים. ע״כ. ולכן יחלוץ של ראש תחלה ואחר כך של יד.

ונראה שבלשון רש״י שם [במנחות] נפל טעות הדפוס או המעתיק, בד״ה ״והיו״ נשמטה שם התיבה לטוטפות, ודיבור המתחיל זה צריך להיות ״והיו לטוטפות״. כי לא מלשון רבים של והיו, אלא מלשון רבים של טוטפות משמע כל זמן שביו עיניך יהיו שתים, כי אם לא כן הדבר, הלא גם מלשון רבים של ״וקשרתם״ משמע שתים, אבל באמת שם סומך הקרא על לשון רבים של ״וקשרתם״, לשון יחיד ״לאות״, והכא סומך על לשון רבים ״והיו״ גם לשון רבים ״לטוטפות״, ומלשון רבים זה נפקא ליה לרב הונא כל זמן שביו עיניך יהיו שתים. (דברתי דברי)

מ״א) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. בט״ז [סק״א] כתב הטעם דיכתוב של יד תחלה, מדכתיב ״והיו״ [דברים ו׳, ו׳]. קשה, הא גם גבי קריאת שמע כתוב ״והיו״ ודרשו [ברכות יג.] שלא יקרא למפרע, וקיימא לן [לקמן סימן ס״ד סעיף א׳] דאף בדיעבד לא יצא, ומאי שנא הכא דאינו אלא לכתחלה. אמנם לרש״י שפירש ריש פרק שני דברכות [יג. ד״ה מדברים] שלא יקרא למפרע התיבות, אבל בפרשיות כשקרא למפרע יצא בדיעבד, וכן פסק הרמב״ם [הלכות ק״ש פ״ב הי״א], (ו)לפי זה אתי שפיר, דהכא בפרשיות איירינן, משום הכי אין איסור רק לכתחלה, אבל בדיעבד כשרים.

(ברית אברהם – סימן רי״ג)

מ״ב) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. כתב ט״ז (סק״א), מדכתיב ״והיו״ [דברים ו׳, ו׳] שיהיו נכתבים כסדרן, ראוי הוא דלכתחלה יכתוב של יד קודם לשל ראש. עיין פרי מגדים. ונראה דהכי קאמר, מדכתיב ״והיו״ שיהיו הפרשיות בהוייתן כסדרן אפילו בדיעבד. ולכן אף ד׳והיו׳ לא קאי על קדימת של יד לשל ראש, מכל מקום ראוי על כל פנים לכתחלה להקדים על סדר הכתוב בתורה דומיא לסדר הפרשיות. אבל מלשון המחבר דנחית לפרש תחלה דין של ראש לשל יד, משמע קצת כעטרת זקנים [סק״א] דיש להקדים של ראש דקדושתה חמורה משל יד[37]. (חדושי מהרי״ש)

מ״ג) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. כתב הרב ט״ז [סק״א] הטעם, מדכתיב ״והיו״ [דברים ו׳, ו׳] שיהיו נכתבים כסדרן, ראוי הוא דלכתחלה יכתוב של יד קודם לשל ראש. עכ״ל. ולאו למימרא דמקרא נפקא ליה להקדים של יד, דאם איתא, בדיעבד נמי היה פסול אם הקדים של ראש. אלא סברא היא, הואיל ומוקדם במקרא, וכמו שכתב בבית יוסף [לקמן סעיף כ״א] בשם ר״י אסכנדרני[38]. והאר״י זלה״ה [שער הכוונות ענין התפלין דרוש ב׳] כתב להקדים של ראש לכתחלה.

(נהר שלום סק״א)

מ״ד) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. הטעם, כתב הט״ז כאן (סק״א) והרב הלבוש לקמן (סעיף כ״ג), משום דכתיב ״והיו״ [דברים ו׳, ו׳] שיהיו נכתבין כסדר שנכתבו בתורה, שהוקדמו בפסוק ״והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך״ [שמות י״ג, ט׳]. אבל אינו אלא לאסמכתא ולא לעיכוב, ובדיעבד כשר[39]. וכן הביא הרב שלחן גבוה (סק״ג)[40]

הערות וציונים

34. עיין להרב נהר שלום (סק״א) ולהרב ברכת דוד, נדפסו לקמן אותיות: מג, מו. 35. וכן העיר הב״ח אות א׳. 36. עיין להרה״ג רבי ראובן מרגליות זצ״ל בספר נפש חיה סימן ל״ח סעיף י״ב (נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ח אות רע״ט) שכתב כדברי הרב המחבר, ודייק כן מלשון הרמב״ם שהקדים בכל מקום תפלין של ראש לתפלין של יד. ע״ש. 37. עיין להרב יד אהרן (הגה״ט) והרב אמת ליעקב (ד״ה ועיין בטור) שדחו את הראיה מדיוק זה, נדפסו לקמן אותיות: נ, מט. 38. עיין בסמוך בהערה 39. 39. הרב המחבר עירב הטעמים על פי הט״ז; דהרב הלבוש כתב הטעם ד׳והיו׳ על כתיבה כסדרן, והטעם דהוקדמו בפסוק על הקדמת כתיבת תפלין של יד לשל ראש, וכן הוא בר״י אסכנדרני, וכן הביא בפירוש הרב פרי מגדים במשבצות זהב. והט״ז הוא שכתב הטעם ד׳והיו׳ על קדימת תפלין של יד לשל ראש, וכן כתב הרב יד אהרן (נדפס לקמן אות נ׳), ואינו מובן, כיון דוהיו לא מיירי על הקדמת תפלין של יד לשל ראש. וכנראה כוונת הרב המחבר ליישב דבריו, ורצונו לומר דמדכתיב ״והיו״ למדנו שכל ענייני תפלין ומזוזות צריכים להיות כסדרן, ומדכתיב והיה לאות וגו׳ רואים שתפלין של יד קודם לתפלין של ראש, וממילא יש לכותבם גם בסדר הזה. ועיין להרב חיי עולם ובספר חדושי מהרי״ש נדפסו לעיל אותיות: לח, מב. משה חיים שרעבי ס״ט. 40. נדפס לעיל אות ל״ה.

אוצר ההלכה

בשם מרן בבית יוסף [סעיף כ״א] שכתב כן בשם הר״י אסכנדרני, וז״ל: ויש אומרים שראוי להקדים גם כן פרשת של יד קודם של ראש מפני שמוקדמים בפסוק, דכתיב ״והיה לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך״ [שם י״ג, ט״ז], ומיהו אם לא הקדים לא פסל, וכן כתב בברוך שאמר. ע״כ.

ומה שכתב הרב שלחן גבוה ז״ל [שם] וצריך טעם למה השמיטו רבנו מכאן. עיין עליו. אומר אני כי טעמו ונמוקו עמו, שבפרק הקומץ [מנחות לד:] והרמב״ם בריש פרק ב׳ [מהלכות תפלין] ורבנו הטור כאן[41], מפרשים כל אחד של ראש תחלה ואחר כך של יד, ואף על פי שבהנחתם של יד קודם לשל ראש, מדכתיב ״וקשרתם לאות על ידך״ והדר ״ולטוטפות בין עיניך״ [דברים ו׳, ח׳], מכל מקום בכתיבה צריך לכתוב של ראש קודם, שקדושתו חמיר משל יד, דאית ביה רובו של שם שדי שי״ן ודלי״ת, וכמו שכתב הרב עטרת זקנים [סק״א] וה״ה בספר הכוונות הנקרא פרי עץ חיים (ריש פרק י״ד דף י״ט ע״ג). וכן כתב שם בספר הכוונות [ענין התפלין דרוש ב׳], וז״ל: תחלה צריך שיכתוב תפלין של ראש ויתקנם ויתפרם לגמרי וישחירם, ואחר כך יכתוב תפלין של יד ויתפרם וישחירם ויתקנם. וכן הביאו הרב באר היטב (סק״ג) עיין עליו. ונראה גם כן הטעם כדי שיבוא העשיית שם של שדי כסדר, וכמו שכתב מור״ם בהגה בסוף סימן זה (סעיף נ״ב), ויעוין שם באורך ודוק. ועיין להרב יד אהרן בהגה״ט (דף ז׳ ע״ד)[42]. עיין עליו. ונעלם ממנו דברי ה״ה בספר הכוונות זה ספר פרי עץ חיים, שרמזתי שהכריח מדברי הטור כמו שכתבתי ברישא בדרך מקש״ה, וכמו שנתבאר לעיל. (יפה ללב ח״א סק״ג)

מ״ח) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. בעטרת זקנים [סק״א] כתב, דיכתוב של ראש תחלה, מפני שקדושתו חמורה משל יד. וקשה, הא קיימא לן דמעלין בקדש, ומהאי טעמא פסק המחבר (סימן כ״ה ס״א) דאחר שלובש הטלית יניח תפלין שמעלין בקדש. וצ״ע[43].
(ברית אברהם – סימן רי״ב)

מ״ט) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. עיין ב״ח (אות א׳). הטור כתב תחלה דין כתיבת תפלין של ראש, וכתב הב״ח דבא להורות דחייב לכתוב תחלה של ראש ואחר כך של יד. דלא כבית יוסף [לקמן סעיף כ״א] דפסק איפכא מדכתיב והיו משמע כסדרן. [ע״כ]. ואני תמיה, דמאי אולמא האי סדרא של הטור מסדרא של משה רבנו עליו השלום דכתב תחלה של יד, ומכל שכן דכתיב גם ״והיו״. ואפשר דהטור בא להורות דבדיעבד לא מעכב הסדר. (ברכת דוד)

מ״ז) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. הב״ח [אות א׳] כתב לכתוב של ראש קודם, לפי דקדושתו חמורה. ואין דבריו מוכרחים, דעיקר הטעם דשל ראש קדושתו חמורה, היינו שיש בקמט הבית של ראש רובו של שם, כמבואר לקמן סימן מ״ב, ובענין כתיבה אין כאן חומר קדושה של ראש משל יד. ואי משום דבעת הכתיבה דעתו ליתן הפרשיות בבית של ראש, אין זה רק הזמנה דהזמנה, דהרי כל זמן שלא הניח על ראשו אף שכבר ניתנו בבית של ראש, מותר לעשותן של יד, כמבואר בש״ס דמנחות דף הנ״ל [לד:] הא בעתיקי הא בחדתי, וכן פסקינן לקמן סימן מ״ב [סעיף א׳]. והא דדייק הב״ח מלשון הטור שהתחיל בשל ראש וז״ל: שיכתוב ארבע פרשיות שהן שמע וכו׳, כל אחת בקלף לבדה, ראיתי בדרישה [פרישה אות א׳] שכתב דקאי אשל יד, וכוונת הטור שיכתוב הקלף לבדה, היינו שלא יערב הפרשיות רק כל אחד יהיה לבדו מחברו וכולן בקלף אחד[44]. אמנם בספר מצת שמורים [סדר הכתיבה של הרב, דף ל׳ ע״ג] הביא כי האר״י נהג לכתוב של ראש קודם[45], והסומך על דברי האר״י מי גבר אשר יש בכחו למחות בידו.
(ישועות יעקב סק״ב)

מ״ח) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. על פי האר״י ז״ל [שעה״כ ענין תפלין דרוש ב׳] צריך לכתוב של ראש קודם ויכניס הפרשיות בבית ויתפרנו וישחירנו ואחר כך יכתוב של יד וצריך שלא יפסיק בדבור באמצע כתיבת הארבע כל פרשיות. כל זה הוא ממדת חסידות אמנם מן הדין אינו מעכב, אם הקדים של יד או אם שח באמצע כתיבתן.
(נתיבי עם)

מ״ט) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. הנה הרמב״ם (בפ״ד מתפלין ה״ד) כתב וז״ל: וכיצד מברכין, על של ראש מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפלין, ועל של יד מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפלין וכו׳. הרי דנקט של יד אחר של ראש, וצריך טעם. (וכן הוא בפרק ג׳ מערכין (הלכה ט״ו), נותנין לו תפלין של ראש ושל יד וכו׳. הרי דנקט של ראש תחלה).

והנה זה היה אפשר ליישב, דלפיכך נקט של ראש תחלה, כדי שנדע דהפירוש הוא כשמניח של ראש בלא של יד, דאז הוא מברך על של ראש, אבל אם מניח תחלה של יד, אינו מברך על של ראש כלל, וכמו שביאר אחר כך (בהלכה ה׳), ואע״פ שכתב זה אחר כך בהדיא מכל מקום גם הבליע זה על ידי סידורו. אבל ממה שכתב בפרק ב׳ (הלכה א׳): של ראש וכו׳ ושל יד כותבין אותן ארבע הפרשיות וכו׳, הרי דגם כאן הקדים של ראש לשל יד. וכן בפרק ג׳ הלכה ב׳: כיצד עושים תפלה של ראש, לוקחין עץ וכו׳ ואחר כך בהלכה ד׳: וכיצד עושין תפלה של יד, לוקחין עץ. ואחר כך בהלכה ה׳: כיצד סדור הפרשיות, בתפלין של ראש מכניס פרשה אחרונה, ובהלכה ו׳: תפלין של יד וכו׳. הרי שוב

הערות וציונים

41. עיין להרב אמת ליעקב נדפס לקמן אות מ״ט, ובהערה 44. 42. נדפס לקמן אות נ׳. 43. וכן העיר בספר דברתי דברי (נדפס לעיל אות מ׳), ועיין מה שביאר בזה בשו״ת הר צבי (חאו״ח סימן כ׳) הובא באוצר ההלכה חלק ב׳ סימן כ״ה אות ס״ה. 44. מיהו מהטור סעיף מ״ז לכאורה מוכח שיקדים כתיבת של ראש, ששם ביאר קודם דיני תפלין של ראש, ואח״כ כתב ובשל יד כותב ארבע הפרשיות וכו׳. ע״ש. 45. עיין בשער הכוונות עניני תפלין (דרוש ב׳) שכתב, צריך שיכתוב של ראש תחלה. ועיין שם שצריך לגמור כל תיקון תפלה של ראש לפני שכותב של יד.

הלכות תפלין סימן לב סעיף א

אוצר ההלכה

הקדים של ראש לשל יד. וע״ש. וכן בהלכה י״ב: וכיצד עושין הרצועות וכו׳, ואורך רצועה של ראש וכו׳, ואורך רצועה של יד וכו׳. וכן בהלכה י״ג: ומכניס רצועה של ראש בתובר שלה [פירוש מעברתא] וכו׳, וכן בשל יד קושר קשר וכו׳. וכן בפרק ד׳ (הלכה א׳), היכן מניחין תפלין של ראש, מניחין אותה וכו׳, שהוא סוף הגולגולת, ושל יד קושר אותה וכו׳. הרי בכל מקום הקדים של ראש לשל יד; בין בכתיבת הפרשיות, ובין בעשיית הבתים והרצועות, וגם כשמנה דיני מקומות הנחתן הקדים של ראש לשל יד. ואולי משום דקדושת של ראש חמורה משל יד, כמו שכתב בפרק ג׳ הלכה י״ז, ולפיכך צריך להקדימה. וצ״ע.

ועיין בטור כאן, שהקדים בלשונו כתיבת פרשיות של ראש לפרשיות של יד, ומזה דייק הב״ח [אות א׳] דצריך להקדים כתיבת של ראש, ולפיכך הקדימו, ומטעם דקדושתו חמורה, אבל הבית יוסף [לקמן סעיף כ״א] הביא בשם הר״י אסכנדרני, דצריך להקדים את של יד לשל ראש, וכמו שכתב [הרמ״א] הכא, וע״ש. הרי דנקט הב״ח בדעת המחבר, דלכתחלה יש להקדים כתיבת פרשיות של יד לשל ראש, ואפילו הכי כתב [מרן המחבר] בסעיף ב׳ בזה״ל: של ראש יכתוב כל אחד בקלף לבדה, ושל יד כותבן כולם בקלף אחד. וע״ש. הרי רואין שתפס בלשון הרמב״ם שלא הקדים זאת בדוקא. וכן הקדים בסעיף ל״ט וכתב, תפלין בין של ראש ובין של יד הלכה למשה מסיני שיהיו מרובעות. ובסעיף נ״ב כתב, יכניס הרצועה וכו׳, ויעשה קשר כגון דל״ת בשל ראש וכגון יו״ד בשל יד. גם כן הקדים של ראש לשל יד, אלא דשם באמת אמרו שיעשה הדל״ת קודם ליו״ד. ודוק.

והנה בתלמידי רבנו יונה ברכות פ״ב [ח. ד״ה הרוצה] אהא דאמר רבי יוחנן הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלימה, כתב וז״ל: טעם הדבר, מפני שבתפלין שבראש אדם משעבד לבורא יתברך הנשמה שהיא במוח, ובתפלין שבזרוע אדם משעבד גופו, ומפני כך ציוו להשים אותם כנגד הלב, שהלב הוא עיקר התאוות והמחשבות וכו׳, ובמזוזה משעבד אדם ממונו וכו׳. ע״ש. הרי שלשה אלו כנגד ״בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך״ [דברים ו׳, ה׳], והנה בפירוש בכל לבבך ובכל נפשך נחלקו הראב״ע והרמב״ן, דזה לשון הראב״ע בפרשת שמע: הלב הוא הדעת, והוא כנוי לרוח המשכלת, כי הוא המרכבה הראשונה וכו׳, ׳נפשך׳ הוא הרוח שבגוף, והיא המתאוה וכחה נראה בכבד. וע״ש. ולפי זה של ראש הוא כנגד בכל לבבך, ושל יד הוא כנגד בכל נפשך. והרמב״ן (ש)כתב שם וז״ל: על דעת המדרש, הלב הנזכר כאן הוא כח המתאוה וכו׳, אם כן בכל נפשך הוא הנפש המשכלת וכו׳. ע״ש. אם כן אפשר דלפיכך הקדים הרמב״ם של ראש לשל יד בכל מקום, משום שסבירא ליה כראב״ע, ואם כן בין בפרשה ראשונה ובין בפרשה שניה (ש)מקדים הכתוב הלב לנפש, ולפיכך בין בעשיה ובין בכתיבה וכן בתיקון הרצועות, מקדימים של ראש לשל יד, ורק במעשה ההנחה הקדים של יד לשל ראש, משום דכל זמן שהן בין עיניך יהיו שתים. ולפיכך כל היכא שצריך להזכיר כל אחת מהשתי התפלות, מזכיר לעולם של ראש תחלה, ורק בפרק הרואה (ברכות דף ס׳ ע״ב) דקעסיק בסדר היום, כי מיתער וכו׳, התחיל, כי מנח תפלין אדרעיה וכו׳ אירישיה וכו׳, כמובן שסידרן כפי סדר הנחתן, אבל בכל מקום מזכיר של ראש קודם של יד. ולפי זה יש לומר שהגירסא בירושלמי [ברכות פ״ב ה״ג] באיזה צד מברך עליהן וכו׳, כשהוא נותן על הראש מהו אומר? ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפלין, כשהוא נותן על היד מהו אומר? ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות הנחת תפלין וכו׳. ועיין שם במראה הפנים שכתב להגיה על מה שכתוב בספרינו, על יד מהו אומר, ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפלין, כשהוא נותן על הראש מהו אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות הנחת תפלין. וגריס הוא על של יד הנחת תפלין, ועל של ראש מצות תפלין. ולפענ״ד יותר נכון להגיה כמו שכתבתי לעיל, ומשום דשל ראש קודם לשל יד בכל מקום. ודוק[46].

וראיתי בסדר רב עמרם גאון שכתב וז״ל: ומאן דמניח תפלי, על תפלה של יד מברך, ברוך אתה ה׳ [אלקינו מלך העולם] אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפלין. ועל תפלה של ראש אומר, ברוך אתה ה׳ אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לשום תפלין וכו׳. הרי שעל של יד כתב כמו שכתוב לפנינו בירושלמי הנ״ל. ומה ששינה וכתב על של ראש ״לשום״ במקום ״להניח״ שבספרינו, אפשר דתלי בפלוגתא אחריתא, והיינו דהטור ביו״ד (סימן שכ״ח) הביא מחלוקת בנוסחת ברכת הפרשת חלה, ופסק המחבר [סעיף א׳] וז״ל: בשעה שיפריש חלה יברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש תרומה, והגיה הרמ״א: או ״להפריש חלה״. וביאר שם הגר״א בביאוריו (סק״ב), דפליגי אם יותר נכון לברך בלשון המקרא או בלשון המשנה, ואם כן יש לומר דרב עמרם גאון נקט לשון המקרא, דהיינו לשום תפלין כלשון הכתוב ״ושמתם את דברי אלה על לבבכם״ [דברים י״א, י״ח], שתהא שימה כנגד הלב, וזהו לשון המקרא. ומצינו בלוחות דבקרא כתיב ו׳שמתם בארון׳ [שם י׳, ב׳], ובגמרא [בבא בתרא יד:] מצינו לוחות ושברי לוחות ׳מונחים׳ בארון, וכן גבי ספר תורה מצינו בקרא ״ושמתם אותו מצד ארון ברית ד׳״ [דברים ל״א, כ״ו], ובגמרא [שם יד.] אמרינן, מצד הוא ׳מונח׳ ולא בתוכו, הרי בהדיא דשימה דקרא קרו לה רבנן הנחה. ואם כן יש לומר, דרב עמרם גאון שינה לשון הנחה שכתב בירושלמי, לשימה שהוא לשון המקרא. ולפי זה צריך עיון אם יש להגיה גם בסדר רב עמרם גאון, ועיין שם (אות ו׳) שהגיה באופן אחר. ומכל מקום היה יותר נכון לומר לשום תפלין על של יד, שהרי בגמרא אמרינן שתהא שימה כנגד הלב, דקאי אשל יד, ועיין שם במנחות (דף ל״ד ע״ב).

אבל אם נעיין היטב בלשון הרמב״ם, שכתב בהלכות תפלין בפרק ד׳ הלכה ג׳: ומקום קשירת תפלין ומקום הנחתן מפי

הערות וציונים

46. ועיין בזה להרב יפה ללב חלק א׳ סימן כ״ה (סקט״ו וסקי״ז), נדפס באוצר ההלכה חלק ב׳ סימן כ״ה (אותיות: רכז, רסג).

אוצר ההלכה

השמועה למדום. עכ״ל. ובהלכה ה׳ כתב וקושר של יד ואחר כך מניח של ראש וכו׳. הרי דלשון הנחה נקט בשל ראש, ולפי מה שהקדמתי דלשון ״הנחה״ שבמשנה, וכן בלשון הרמב״ם שהוא לשון המשנה, הוא ״שימה״ דקרא, אם כן ״ושמתם את דברי אלה על לבבכם״, קאי אשל (יד) [ראש] יותר משל יד, ולפי זה הא דאמרו בשלהי הקומץ (מנחות דף ל״ז ע״א), הרי הוא אומר ״ושמתם את דברי אלה על לבבכם וקשרתם״ שתהא שימה כנגד הלב וכו׳, לאו מ׳על לבבכם׳ ילפינן, דבאמת הא כתוב ״על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם״ וגו׳, אלא דהילפותא היא מ׳ועל נפשכם׳, לפי מה שכתבתי דהנפש היא הלב. והילפותא היא דשניהם יהיו במקומם, השל ראש כנגד המוח וזה ״על לבבכם״, והשל יד כנגד הלב וזהו ״ועל נפשכם״, והיה מיושב יותר מה שכתב הרמב״ם (שם הלכה ב׳), ושל יד קושר וכו׳ על הקיבורת וכו׳, שנמצא כשהוא מדבק מרפקו לצלעיו, תהיה תפלה כנגד לבו, ונמצא מקיים ״והיו הדברים האלה על לבבך״. עכ״ל. ועיין שם ובמגדל עוז. הרי שגם בספריו היה כמו בספרינו, וקשה לשבש הספרים ולגרוס ונמצא מקיים ״ושמתם את דברי אלה על לבבכם״. ועיין שם בגמרא דהוי מכוין ומנח ליה להדי ליביה מקרא ד׳ושמתם׳, ועיין שם. ולפי מה שכתבתי דקרא קאי בין על של יד ובין על של ראש, ובאמת הוא כבר הזכיר הנחת שתיהן, אלא כשרצה לציין מקום הנחת התפלה של יד, שיניח אותה על הקיבורת באופן שכשידבק מרפקו לצלעיו שתהיה כנגד הלב, הביא רק לסימן בעלמא קרא דפרשה ראשונה. (אמת ליעקב)

נ׳) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. כתב הטור (דף כ״ו ע״א שיטה ה׳), מצות תפלין שיכתוב ארבע פרשיות וכו׳ על אחת ואחת בקלף לבדה. נ״ב: הב״ח ז״ל [אות א׳] כתב, הקדים רבנו של ראש מפני שקדושתם חמורה משל יד. וסובר רבנו ז״ל, שעל כן חייב לכתוב של ראש תחלה ואחר כך של יד. אבל בית יוסף לקמן [סעיף כ״א] כתב משם מהר״י אסכנדרני ז״ל, דמדכתיב ״והיו״ [דברים ו׳, ו׳] שיהיו נכתבין כסדרן, ראוי הוא דלכתחלה יכתוב של יד קודם לשל ראש[47]. וקשה, דהלא מדברי רבנו מבואר דיכתוב של ראש תחלה כיון דקדושתה חמורה. ע״ש. [עכ״ל הב״ח]. ואין זה הכרח לומר דמדנקט ברישא שיכתוב תפלין של ראש, שיהיה קודם לכתיבה. אלא שקדושתם חמורה משל יד משום הכי נקט ברישא כל הדינין השייכין לשל ראש, אבל אין הכי נמי דלענין כתיבה צריך לכתוב של יד תחלה, וכמו שכתב מרן לקמן משם מהר״י אסכנדרני. כן נראה לי. וכן פסק בספר המפה [בהגה כאן]. אבל בספר עטרת זקנים [סק״א] כתב, ולי נראה שיכתוב של ראש תחלה, וכן כתב האר״י זצוק״ל[48] [שער הכוונות ענייני תפלין דרוש ב׳].

וכתב שקודם כתיבת התפלין יאמר: ״ויהי נעם״ כולו [תהלים צ׳, י״ז - צ״א], ואנא בכח כולו, ושלש פעמים פסוק ״לא ירעו ולא ישחיתו״ [ישעיה י״א, ט׳], ופסוק ״פנה אלי וחנני״ [תהלים פ״ו, ט״ז], פסוק ״סעפים שנאתי״ [שם קי״ט, קי״ג], ופסוק ״תשמיעני ששון ושמחה״ [שם נ״א, י׳] ופסוק ״מה יקר חסדך״ וגו׳ [שם ל״ו, ח׳]. עיין בספר משנת חסידים (דף נ״ג ע״א) [תיקון התפלין פ״א אות ג׳-ד׳][49]. (יד אהרן הגה״ט)

נ״א) שם בהגה ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש. הנה בדרכי משה סימן ל״ד [אות א׳] כתב בשם ברוך שאמר [עמוד קפ״ו] משום דהוא ראשון בפסוק דכתיב ״והיה לאות על ידך״ וכו׳ [שמות י״ג, ט׳], ואם שינה לית לן בה. עכ״ל. ובלבוש [סעיף כ״ג] כתב הטעם, דמניח של יד תחלה. ולכאורה דברי הלבוש אין להם הבנה, דמה הוסיף או למה נייד מטעם הרמ״א, הא הא גופא דמניח של יד ברישא נמי מהאי טעמא דכתיב בפרשה תחלה ״והיה לאות על ידך״ והדר ״בין עיניך״, ואם כן מהאי טעמא גופא יכול לומר טעם דכותב של יד תחלה וכמו שכתב דרכי משה. ויש לומר דלהלבוש היה קשה למה במה שכתב הרמ״א בסעיף זה ברישא דצריך לכתבם כסדר שכתובים בתורה, כתב ואם שינה פסול, הא דין שצריך לכתוב כסדר שבתורה הוא מהמכילתא (סוף פרשת בא), וכתב בית יוסף [סעיף כ״א] בשם הר״י אסכנדרני דילפינן מוהיה לאות וכו׳, והיה קשה להלבוש אי הא דיכתוב של יד ברישא נמי מהאי דרשא דילפינן מיניה דצריכין למכתב כסדר הפרשיות ילפינן, אם כן מאי שנא לענין שצריכין כסדר הפרשיות, כתב אפילו בדיעבד אם שינה פסול, ולמה בשינה וכתב של ראש תחלה בדיעבד כשר, אלא ודאי דרק לענין סדר הפרשיות ילפינן מוהיה לאות, אבל כתיבת היד לפני של ראש לא ילפינן מהתם ורק מסברא, דהא מניח של יד תחלה, לכן בדין שיכתוב הפרשיות של תפלין שמניח נמי תחלה, לכן כיון דלא הויא אסמכתא בקרא רק מסברא, בדיעבד כשר. אך רבנו הרמ״א יש לומר דהוא סבירא ליה ודאי אסמכתא דהוי קאי בין אסדר הפרשיות בין אסדר התפילין דשל יד קודם לשל ראש, רק כיון דלא הויא ילפותא גמורה כדמשמע ברדב״ז (ח״א סימן ש״י) שכתב רק סברא ולא מקרא דצריך לכתוב כסדר הפרשיות, ומכל שכן האי דצריך לכתוב של יד ברישא לא הוי רק אסמכתא, לכן בלהקדים של יד לשל ראש יש סברא חיצונה לעשות להיפך לכתוב של ראש תחלה דמקודש יותר, ומהאי טעמא סבירא ליה להרב האר״י ז״ל [שער הכוונות ענין התפלין דרוש ב׳] באמת, שצריך לכתוב של ראש תחלה. ורמ״א נהי דחולק וסבירא ליה לכתחלה כאסמכתא דקרא, אבל בדיעבד אי הקדים של ראש תחלה נמי יצא. אבל בלהקדים הפרשיות דלית סברא היפך האסמכתא שלא לכתוב כסדר, לכן בזה אפילו בדיעבד אם שינה פסול. (שלחן אש)

הערות וציונים

47. עיין להרב יפה ללב (סק״ג, נדפס לעיל אות מ״ד) בהערה 39, שאין זה טעמו, אלא הטעם משום קדימתם בפסוק. מה שהעיר על דברי הרב המחבר.

48. עיין להרב יפה ללב הנ״ל

49. ועיין עוד בספר קול יעקב סימן ל״ה (סק״א).

באר הגולה

ב [ב]**של ראש יכתוב כל אחת בקלף לבדה, ושל יד כותבם כולן בקלף אחד:**

ב. שם [מנחות לד:].

אוצר ההלכה

א) סעיף ב' של ראש יכתוב כל אחת בקלף לבדה ושל יד כותבם כולן בקלף אחד. זה לשון הטור: מצות תפלין שיכתוב ארבע פרשיות וכו' כל אחת ואחת בקלף לבדה. וכתב בבית יוסף, היינו בתפלין של ראש אבל בשל יד כותבן כולן בקלף אחד, כדאיתא פרק הקומץ [מנחות לד:], וכן כתב רבנו לקמן. ע"כ. וז"ל הברייתא בפרק הקומץ שם: תנו רבנן, כיצד כותבן, תפלה של יד כותבה על עור אחד, ואם כתבה בארבעה עורות והניחה בבית אחד יצא, וצריך לדבק שנאמר "והיה לך לאות על ידך" [שמות י"ג, ט'], כשם שאות אחת מבחוץ כן אות אחת מבפנים דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר אין צריך לדבק. ומסיק דרבי יהודה הדר ביה והודה לרבי יוסי שאין צריך לדבק. וכן פסק רמב"ם (פ"ג מהלכות תפלין ה"ז) וז"ל: תפלה של יד כותבם בארבעה דפין בעור אחד ארוך כספר תורה על סדרן בתורה כגון זה[1], אם כתבם על ארבעה עורות והכניסן בבית אחד יצא ואין צריך לדבקם. ע"כ. וסיפא דמילתא דאם כתבם של יד בארבע עורות דכשר ואין צריך לדבקם, כתבוהו הטור ורבנו לקמן סעיף מ"ז. (שלחן גבוה סק"ד)

ב) שם של ראש יכתוב כל אחת בקלף לבדה. ובשני עורות פרשה אחת פסולה. ועיין מג"א לקמן (סקנ"ב) דתפירה נחשב למעור אחד, ובתשובת משיבת נפש ([ח"ב] סימן ב') דהכא הוא דוקא שתפרן קודם הכתיבה, אבל לאחר הכתיבה לא מהני לכולי עלמא דהוי שלא כסדרן, דכתיבת חציה השניה היה בפסול. ע"ש. ולכאורה זה נסתר לשיטת הפוסקים דלעיל דהפרשיות צריכין להיות כסדרן, ממה שאמרו בגמרא דמנחות [לד:] אם כתב של יד על ארבעה קלפים כשר, והוא לקמן (סעיף מ"ז), ולדבריו לא נכתבו הפרשיות כסדרן. ועוד בשל ראש לרוב הפוסקים נכתבין כסדרן על ארבע קלפים, ועל כרחך דגם זה נקרא כסדר. (פתחי תשובה)

ג) שם של ראש יכתוב כל אחת בקלף לבדה. עיין בחתם סופר (חלק או"ח סימן ה') נדון סת"ם וגט שנכתבו ונעשו משני עורות, אי התפירה והדיבוק מחברן להיות אחד. וגם לענין הבתים אי מקרי חבור. ועיין בפתחי תשובה[2].

[הערת מהרשים: מה שכתב רום מעלתו, בדין תפירה אי הוי חבור שבמגן אברהם (סקנ"ב) וחתם סופר (או"ח סימן ה'), יעוין בתשובת משיבת נפש ([ח"ב] סימן ב') שהאריך בזה, והביא מרמב"ם (בפ"ב) [בפרק ה'] מהלכות תפלין [הלכה א'], ויו"ד (סימן רפ"ח ס"ד), ותוספות סוטה דף י"ח [ע"א ד"ה כתבה], ורמב"ם פרק י' משבת [הלכה י"א], והוכיח מסנהדרין (דף פ"ח ע"א) דדבק חבור. ע"ש עוד בזה. ואני מצאתי ברמב"ם פרק י"ב מהלכות טומאת צרעת (הי"ב והי"ג) ובכסף משנה שם שהתפירה חבור גמור כאילו ארוג. ועיין פרק כ"ג דכלים (משנה א') שהתפר מחברו. ועיין עוד פרק י' דכלים (משנה ה' בסופה), ורמב"ם פרק כ' דכלים (הלכה י'), ובכסף משנה שם בשם תוספתא [כלים פט"ז ה"ב] שהתפר חבור, וקשירה אינה חבור. ועיין עוד בר"ש פרק י"ט דכלים (משנה א'). ועיין עוד תוס' זבחים דף ק"ה [ע"ב ד"ה חבורי] וחדושי פנים מאירות שם, ותוספות יומא (דף מ"ד ע"ב ד"ה בכל יום וכו'), ושו"ת בית אפרים (חלק או"ח סימן א'), והר המור (סימן א'), ופרשת מרדכי [בנעט] (סימן ב'), וחתם סופר (חלק ו' סימן ס"ח), עוד בכל זה. והנה לשיטת רבנו תם בסדר פרשיות, הקשו במגן גבורים ריש סימן ל"ד [שלטי הגבורים סק"א ד"ה והנה], מהא דמנחות (דף ל"ב ע"א) הא מורידין עושין מזוזה וכו', ולשיטת רבנו תם הא אי אפשר לעשותה מזוזה, דשל ראש הם פרודות ובשל יד הם שלא כסדרן. וצריך לומר דמשכחת לה בשל ראש על ידי תפירה ודיבוק, אם כן בתפלין דרבנו תם יש להקל טפי בזה]. (ארחות חיים – ספינקא סק"ד)

ד) שם ושל יד כותבם כולן בקלף אחד. משמע שהן פסולין אף אם תפרן[3]. וכבר כתבתי מזה קצת בחדושי לאהע"ז (סימן קכ"ה) בענין תפירה אם עושהו אחת, ולא אכפול מה שכתבתי שם. ובשו"ת הגאון הרב משה מינץ מאובן [סימן א'] השיג הרבה על הרוצין לפסול בתים ופרשיות שאינם עור אחד. ובתשובות חתם סופר [חא"ח סימן ה'] נטה מדבריו, ואינם לפני כעת לעיין בדבריהם. ומה שעלה כעת בידי בקצת העיון אכתוב, ואם יזכני השם יתברך אעיין יותר. הנה התוס' מנחות (דף ל"ב ע"א ד"ה דילמא להשלים), הביאו פירוש רש"י, שכתב דאם חסרה המזוזה שיטה אחת, היה מותר ליטול שיטה אחת מספר תורה להשלים להמזוזה ולתופרה, לולי דאין מורידין. והקשו התוס', הא איתא בירושלמי פרק קמא דמגילה [הלכה ט'], דתפלין ומזוזה אין נכתבין אלא בעור אחד, ותירצו דהירושלמי איירי בלא תפרן, אבל תפר העורות לית לן בה. וכאשר עיינתי בירושלמי תמהתי, דזה לשונו שם: מתיב רבי יצחק, למה לא תני שהספרים נכתבין בשני עורות, ותפלין ומזוזות פסולין בשני עורות. ע"כ. והנה בספר תורה הרי בודאי איירי כשתופרן, ובכהאי גוונא אמר בתפלין ומזוזות פסולין. והנה יש סוברין[4] תפלין צריך דוקא לתופרן קודם הכתיבה, אם כן ניחא, דיש לומר דכוונת הירושלמי

הערות וציונים

1. עיין ברמב"ם ציור לזה. 2. כאן העתיק הרב המחבר לשון הרב פתחי תשובה שנדפס בסמוך אות ב'. 3. עיין בשלחן ערוך לקמן סעיף מ"ז. ודוק.
4. עיין בשו"ת משיבת נפש למהרא"ל צינץ (חלק ב' סימן ב') שכתב כן, הובא בפתחי תשובה שנדפס לעיל אות ב'.

אוצר ההלכה

דספר תורה נכתב בשני עורות ואחר כך תופרן, אבל תפלין ומזוזות דוקא תופרן תחלה, דנעשה תחלה עור אחד קודם הכתיבה, ולא קשה עליהם מהירושלמי. אבל התוס׳ דמתרצים פירוש רש״י דאיירי דמזוזה תופרה אחר הכתיבה, ודאי קשה.

שוב ראיתי שכבר הרגישו בזה ספרי האחרונים, ובתירוצם לא נחה דעתי. ואחר העיון נראה לתרץ, דהנה שם [מגילה ח:] במשנה איתא, דספרים נכתבין בכל לשון ותפלין ומזוזות אינן נכתבים אלא בלשון הקדש. וראיתי שהטורי אבן הקשה שם [ד״ה אין] , דהא בודאי דספרים הנכתבים לקרות בהם בצבור, גם כן אין נכתבין רק בלשון הקדש. ואי להתלמד, מה בין ספר תורה לפרשיות תפלין ומזוזות, וכי פרשיות שבתפלין שאני משאר פרשיות. ופירש דאין הכי נמי קאמר, דתפלין ומזוזות לא משכחת אלא למצוותן, לכן לא משכחת אלא בלשון הקדש, אבל ספר תורה משכחת להתלמד, ואז נכתבין בכל לשון. ע״כ. ויש עוד לומר, דעיקר תורה להתלמד עבידא. ולפי זה יש לפרש גם קושיית הירושלמי כי האי גוונא, דאירי בלא תופרן, ולהתלמד אין צריך לתופרן. ולא מבעיא אם הירושלמי סובר כמאן דאמר בגיטין (דף ס׳ ע״א) כותבין מגילה לתינוק, אם כן אין צריך לתופרן. אך אף אם נאמר דסובר דאין כותבין מגילה רק כולה, מכל מקום אין צריך לתופרן, פריך דלתני שספר תורה נכתב בשני עורות והיינו להתלמד דבזה איירי המשנה, אבל תפלין דהם למצותן, אינם נכתבים רק בעור אחד, או שיתפרם כמו שכתבו התוס׳. ותירוץ זה נראה יותר ממה שראיתי באחרונים.
(גנזי חיים סק״ג)

ה) שם ושל יד כותבם כולן בקלף אחד. זהו לכתחלה, אבל בדיעבד אם כתבן בארבעה קלפים אם אפשר לו לדבקן מה טוב, ואם לא דבקן אינו מעכב וכמו שכתב בסעיף מ״ז.
(נתיבי עם)

ו) שם ושל יד כותבם כולן בקלף אחד. כתב ט״ז (סק״ב), מדכתיב (והיו) [״והיה לך] לאות על ידך״ [שמות י״ג, ט׳]. רצונו לומר, (דמוהיו) [דמ׳והיה׳] ילפינן סדר הפרשיות, אם כן אותן ארבע פרשיות על הסדר לאות על ידך בחד בית, ולטטפת, דהיינו טט - פת ארבעה בתים של ראש בין עיניך [עיין מנחות לד:].
(חדושי מהרי״ש)

ז) שם ושל יד כותבם כולן בקלף אחד. כתב בט״ז (סק״ב), כולם בקלף אחד. מדכתיב ״והיה לך לאות על ידך״ [שמות י״ג, ט׳] דמשמע אות אחת, כלומר בית אחד. עיין פרי מגדים כאן מה שתמה, ועיין בתשובות בית יצחק (יו״ד ח״ב סימן ק״ג אות ב׳) מה שכתב בזה.
(מגיני חיים)

ג [ג]**יכתבם בדיו שחור, [ד]בין שיש בו מי עפצים בין שלא במי עפצים:** הגה. ולכתחלה יחמיר לכתוב בדיו העשוי מעשן עיפ"ו שמניח קרוש כמי עפצים ([שו"ת] מהרי"ל סימן קי"ט) וכמו שיתבאר ביורה דעה סימן רע"ה [סעיף ו']: [ה]**כתב אפילו אות אחת בשאר מיני צבעונים או בזהב, הרי אלו פסולין.** [ו]**אם זרק עפרות זהב על האותיות, מעביר הזהב וישאר כתב התחתון וכשר. אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרה, אין לו תקנה לפי שאסור להעביר הזהב, משום דהוי כמוחק את השם:**

באר הגולה

ג. שבת קג: [וירושלמי מגילה פ"א ה"ט, רמב"ם תפלין פ"א ה"ג]. ד. הרמב"ם בפ"א מהלכות תפלין [הלכה ד-ה] והגהות מיימוניות שם [אות ג'] והרא"ש [הלכות ספר תורה סימן ו']. ה. שם בגמרא [ורמב"ם שם, ורבנו ירוחם נתיב ב' ח"ב, דף י"ט ע"ב]. ו. בית יוסף לפי הנמוקי יוסף [הלכות ספר תורה ד. ד"ה סתומה].

אוצר ההלכה

א') סעיף ג' יכתבם בדיו וכו'. ברייתא בשבת (דף ק"ג ע"ב), תניא, כתבם שלא בדיו, או שכתב את [ה]אזכרות בזהב יגנזו. ובירושלמי פרק קמא דמגילה [הלכה ט'], הלכה למשה מסיני שיהיו כותבין בעורות ובדיו והביאו רמב"ם בפרק א' [הלכה ג']. (שלחן גבוה סק"ה)

ב') שם יכתבם בדיו וכו'. כתב הטור (שיטה ט'), ובדיו וכו'. נ"ב: וכן כתב הרמב"ם בפרק א' [מהלכות תפלין ה"ה] דאם כתב שלא בדיו פסול. ואם תאמר דהא ברייתא זו דפרק הבונה [שבת קג:] אוקימנא לה בפרק הקומץ [מנחות לא:] בספר תורה ולא בתפלין ומזוזה, על ההיא דאמרינן התם איבעיא להו שתים ושלש ואחת מהו, אמר רב נחמן בר יצחק כל שכן שעשאה כשִׁירה, ופרכינן עשאה כשירה פסולה, ומהדרינן כי תניא ההיא בספר תורה. הרי להדיא דברייתא זו לענין ספר תורה אתאמרא ולא לתפלין ומזוזות, וכן כתבו התוספות בפרק במה מדליקין [שבת כג. סוף ד"ה כל] דספר תורה בעי דיו, מסוגיא זו דפרק הקומץ דמוקמינן לה להאי ברייתא בספר תורה דוקא. ואיך הרמב"ם כתב דנאמרה אף לתפלין ומזוזות, מדקאמר שכותבין אותם בדיו, דאי לא תימא הכי מנא ליה להרמב"ם ולרבנו דצריכין דיו. ויש לומר דהרמב"ם ורבנו ז"ל סבירא להו דכיון דתנן [מגילה ח:] אין בין ספרים לתפלין ומזוזות, לכן אמרינן דהיכא דמחלק ביניהם בפירוש בגמרא כגון שעשאה כשִׁירה, פסקינן הכי אף דתנן אין בין וכו'. אבל היכא שלא חילקו ביניהם בפירוש בגמרא, אז אמרינן דשוים הם ויבואו שניהם וכמשמעות דאין בין ספרים, וכמו שכתב מרן ז"ל שם בכסף משנה בד"ה אין כותבין ספרים[1]. ועוד יש לומר, דסבירא להו דכיון דמהירושלמי משמע דלענין דיו שוים תפלין ומזוזות, משום הכי אמרינן דמאי דמוקמינן לה בהקומץ להך ברייתא לענין ספר תורה דוקא ולא לתפלין ומזוזות, היינו דוקא לכשעשאה כשירה, ולא לענין דיו וכיוצא, כי היכי דלא לאפושי פלוגתא בין תלמודא דידן לירושלמי. והילך לשון הירושלמי בפרק קמא דמגילה [הלכה ט']: הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בדיו, בעורות, מסורגל. ומשמע דאכולהו קאי, וכמו שכתב מרן בכסף משנה בפרק א' [הלכה י"ב] לענין שרטוט. (יד אהרן הגה"ט)

ג') שם יכתבם בדיו וכו'. עוד הקשה הרב [יד אהרן] הנזכר, בסימן הנזכר [הגה"ט][2] ובספר מרכבת המשנה [בהגהותיו על הכ"מ] דמנין לו להרמב"ם [תפלין פ"א ה"ה], לפסול שלא בדיו, לתפלין ומזוזות, דהברייתא שבפרק הבונה, היא בספר תורה דוקא. דקודם חלוקה שכתב שלא בדיו, איתא התם עשאה כשירה, או שירה שעשאה כמותה, יגנזו. ועיין שם פרק הקומץ [מנחות לא:] איתא התם לענין מזוזה שעשאה כְּשִׁירָה [כְּשֵׁרָה], ופריך מהברייתא דפסיל, ותירץ כי תניא ההיא בספר תורה. יעו"ש. הרי דהברייתא זו דוקא לענין ספר תורה מיתניא. ותירץ הוא ז"ל, וז"ל: יש לומר ד(הרמב"ם ז"ל ו)רבנו ז"ל סבירא ליה, כיון דתנן אין בין (ה)ספרים [לתפלין] (והתפלין) ומזוזות [אלא] וכו'. לכן אמרינן, דהיכא דמחלק ביניהם בפירוש בש"ס כגון שעשאה כשירה, פסקינן הכי, אף דתנינן אין בין. אבל היכא דלא חילקו ביניהם בפירוש בש"ס, אז אמרינן דשוין הם, ויבואו שניהם, וכמשמעות דאין בין ספרים וכו'. ע"כ.

ולפי קוצר דעתנו (ו)עליה אנו דנין, דצריך לדעת, לענין עשאה כשירה, דמחלק הש"ס ביניהם, דאין בין קתני. וכן ראינו בתוספות פרק הקומץ דף ל"ב ע"א [ד"ה תפלין] גבי תפלין על הקלף, ומזוזה על דוכסוסטוס, דשניהם פסולים אגויל, ובספר תורה כשר אגויל. ומקשה אמאי לא נקט הך חילוקא במתניתין, דאין בין. יעויין שם דבריהם באורך. הרי דבקשו (כמלא מעות) [למצא טעם] אף דמחלק הש"ס. וכד דייקינן שפיר, נראה דלאו מילתא היא (אעיקרא) [מעיקרא], ולא שייכא הך במתניתין דאין בין, ודברי הרב יד אהרן[3], ה"ן נסת"ר. והוא דבמתניתין דאין בין, סידרא דתנא הוא למנקט דבר שבתפלין פסול, ובספר תורה כשר. וזה אומרו, אין בין ספרים, לא יש כשרות בספרים, יותר (בתפלין) [מתפלין], אלא שהספרים וכו', ולהשמיענו דבדבר אחר, כל פיסול שנמצא בתפלין, שוה לו לספר תורה. וכדמשמע התם בש"ס הא לתופרן בגידין זה וזה שוין, דבתפלין פשוט, ולספר תורה לא ידעינן, ולהשמיענו זה אתא מתניתין דאין בין. וזה הוא אופן [קושיית] התוספות שהקשו בפרק הקומץ שזכרנו, דבגויל ספר תורה כשר ותפלין פסול. אבל לעולם, דאיפכא, יש ויש אופנים, דבתפלין כשר ובספר תורה פסול, ולא שייכי בהא דאין בין, דלא איירי בהכי, וזהו אופן עשאה כשירה דהש"ס, והדיו

הערות וציונים

1. עיין בספר פי שנים שדחו תירוץ זה, נדפס בסמוך אות ג'. 2. נדפס לעיל אות ב'. 3. הוא מהר"א אלפאנדארי בעל מרכבת המשנה.

אוצר ההלכה

שכתב הרב גם כן, דיכולין אנו לחלק ביניהם, ומתניתין דאין בין, לא איירי בהכי. ומחוורתא דמילתא, תירוץ שני שכתב הרב בעצמו. ובכגון זה, גם כן יראה דרך לנגדו, בספר מרכבת המשנה, גבי מה שכתב הרמב"ם [תפלין פ"א ה"ב] דספר תורה חסר אות אחת פסול. וכתב מרן [בכסף משנה] דנפקא ליה ממתני' דאין בין [מגילה ח:], יעו"ש. והקשה עליו מהש"ס [שבת קטו:] דקאמרינן [אין] בין ספרים למגילה וכו', ובמגילה הדין הוא, אם השמיט הסופר עד רובה כשר [סימן תר"צ סעיף ג'], והוא הדין לספר תורה, דאין בין קתני. יעו"ש מה שהאריך בזה. וכפי האמור לאו מילתא היא, דסדרא דאין בין, הוא לענין דלא יש כשרות בספרים יותר ממגילה, אלא הך. אבל לאידך גיסא, אין הכי נמי. ולכל ישר הולך, ראה יראה כי הוא אמיתתן של דברים. ודו"ק.

(פי שנים)

ד) שם יכתבם בדיו. שמעתי שיש נזהרים מלכתוב ספר תורה ותפלין מדיו שקונים מן הגוים, אלא מדיו כשר הנעשה על ידי ישראל, ואולי הטעם משום דלפעמים נעשה על ידי יין נסך או חומץ נסך, דאף על גב דלדעת רבנו תם מותר בהנאה, לדעת רב יוסף אסור, כמו שכתב המרדכי פרק אין מעמידין [עבודה זרה סימן תתכ"ג], ועיין סוף סימן קל"ד ביורה דעה, ובית יוסף יורה דעה (סוף סימן קכ"ג).

(גור אריה הלוי סק"א)

ה) שם יכתבם בדיו. מותר לכתוב תפלין ומזוזות בדיו הנעשה מסתם יינם. דבר שמואל (סימן קס"ב קס"ד). ועיין בתשובת יד אליהו (סימן ל"ה), ובספר באר עשק (סימן ק"ט).

(יד אהרן הגה"ט)

ו) שם יכתבם בדיו. עיין באר היטב [סק"ה] בשם הדבר שמואל [סימנים קס"ב קס"ד]. ובעקרי הד"ט [חלק א"ח סימן ב' אות ל"ט] בשם תשובת הרב עזריאל דייאנה [כת"י ח"א סימן ה'], שלא היה קורא בספר שנכתב מדיו הלז דאין להכניסם למקום טהרה, ועיין שם בהד"ט. (פתחי תשובה)

ז) שם יכתבם בדיו. עיין באר היטב (סק"ה) ובשערי תשובה (שם) מה שכתבו בשם שו"ת דבר שמואל [סימן קס"ב וקס"ד]. ועיין בעיקרי דינים [סימן ב' סקל"ט] שהביא בשם תשובת הרב עזריאל דייאנה [כת"י ח"א סימן ה'] שלא היה קורא בספר שנכתב מדיו הלז, דאין להכניסם למקום טהרה. וע"ש בהד"ט מה שכתב בזה.

[הערת מהרש"ם: בדין דיו מסתם יינם, מצאתי בספר המנהיג בסופו [סימן קנ"ז, צד.] שנהגו כל ישראל לתת בדיו חרת שקורין קנקנתום שיעשה מצואת כלבים וחומץ יין של עכו"ם, דאף על גב שהוא סתם יינם שרי משום דקאזיל לאיבוד. ע"ש]. (ארחות חיים – ספינקא סק"ה)

ח) שם יכתבם בדיו. כתב באר היטב (סק"ה), מותר לכתוב תפלין ומזוזות בדיו הנעשה מסתם יינם וכו'. [ע"כ]. יעוין תוס' סוטה (דף י"ז ע"ב ד"ה לא), שהביאו מירושלמי [סוטה פ"ב ה"ד], שמגילת סוטה נכתבת על עור בהמה טמאה, משום שכל עיקרו למחיקה עומד. ועיין מה שכתבתי בס"ד בהגהותי לקמן סימן תרע"ג בזה[4]. (נפש חיה)

ט) שם יכתבם בדיו שחור. משמע מלשונו דכל מין דיו כשר, רק שיהיה שחור. ולפי זה פרשיות של תפלין שנכתבו בדיו פשוט שחור המובא מערי אירופא, כשרים. וכן משמע מדברי הרב קול יעקב ז"ל (באות י"ג) שכתב משם הרב פחד יצחק ז"ל (אות ד' [ד"ה דיו]), שכתב שמעתי שיש נזהרים מלכתוב ספרי תורה תפלין ומזוזות מדיו שקונים מן הגוים, אלא מדיו הנעשה על ידי ישראל. ע"ש. מבואר דדיו זה כשר לכתוב בו גם לכתחלה, ורק שיש נזהרים מזה. וכן נראה דעת מור"ם, שכתב, ולכתחלה יחמיר. דמשמע רק דרך חומרא בעלמא. ואף על גב דפה אי ג'רבה יע"א, אין מי שכותב ספרי תורה תפלין ומזוזות רק בדיו המתבשל על ידי ישראל, ואין כותבים כלל בדיו הבא מאירופא, אין זה רק לכתחלה, אבל בדיעבד נראה דיש להתיר. אך נראה, דהגם דלגבי המוכר ספר תורה מותר, מצד דהוי דיעבד, מכל מקום לגבי הקונה דהוי לכתחלה, צריך שלא למוכרו בסתם, וצריך להודיעו תחלה, דזה כתוב מדיו שאינו מותר רק בדיעבד. דבלא זה מסתמא הוא חושב שהוא כתוב בדיו הנהוג בין הסופרים. (עיין שו"ת שואל ונשאל חלק ה' סימן ד', וחלק א' חיו"ד סימן קמ"א). (באר משה)

י) שם יכתבם בדיו שחור. בדין דיו מסתם יינם נחלקו האחרונים, כמבואר בתשובת הרב דבר שמואל (סימן קס"ב וקס"ד), ובאר עשק (סוף סימן ק"ט), ומעשה רקח (פ"א מהלכות תפלין ה"ד), ומלאכת שמים (כלל ד' חכמה אות ג' ובינה סק"ד) ועוד זולתם. ומפורש בדברי כולם דגם בדיו בעינן מן המותר בפיך, שגם המתירים לא התירו בדיו מסתם יינם אלא מצדדים אחרים, עיין עליהם [ועיין עוד להרב פרי מגדים במשבצות זהב סימן ל"ב סקכ"ז]. ואם כן איפוא לפירוש רש"י דמגילה [כד: ד"ה ציפן זהב][5] קשה היאך היה רבי מאיר מטיל קנקנתום לתוך הדיו כדאיתא בעירובין (דף י"ג ע"א) ובסוטה (דף כ' ע"א), ומסיק בגמרא התם חוץ מפרשת סוטה וכו'. והרי בין לפירוש רש"י בעירובין (שם) ובגטין (דף י"ט ע"א) דקנקנתום היינו אדרמינ"ט, ובין לפירוש התוס' שם ודעמייהו שהיא קרקע ירוקה וכו', ע"ש, לאו מידי דמיכל נינהו. ולפירוש רום מעלתו [האדמו"ר מצישינוב] נר"ו[6] נמי דבעינן שיהא דבר ששייך בו איסור והיתר, קשה עוד מדאיתא בשבת (דף כ"ג ע"א) כל השרפים יפין לדיו ושרף קטף יפה מכלם. וכן כתב בהגה בא"ח (סימן ל"ב סעיף ג') וביו"ד (סימן רע"א סעיף ו') לעשות הדיו מדבר היוצא מן העץ. ע"ש. והרי בין בשרף היוצא מן העץ ובין

הערות וציונים

4. בספר נפש חיה שלפנינו לא מצאנו שכתב על סימן זה. עכ"ל. ומבואר דפסל ציפן זהב משום דבעינן מן המותר.

5. זה לשון רש"י: ציפן זהב נמי, כתיב למען תהיה תורת ה' בפיך שיהא הכל מבהמה טהורה.

6. הובא בשו"ת איש מצליח שם בתחלת התשובה, וראה עוד לקמן סעיף מ"ח אות י"ד בתחלתו.

אוצר ההלכה

בקנקנתום לפירוש רש״י ולפירוש התוס׳ אינם דברים ששייך בהם איסור והיתר.

ויש לומר דכיון דעיקר דיו דכתיב בקרא ״ואני כותב על הספר ובדיו״ [ירמיה ל״ו, י״ח], בין להרמב״ם (בפ״א מהלכות תפלין ה״ד) ודעמיה שהוא במי עפצים, ובין לרבנו תם שהביאו התוס׳ בכמה מקומות בש״ס שעושין אותו ממיני קוצים ידועים וכמבואר בטור יו״ד (סוף סימן רע״א), ובין לתשובת האשכנזים שהביאו התוס׳ במגילה (דף י״ט ע״א) שהשיבו לרבנו תם לעשות מגוף העפצים וכו׳. ע״ש. הנה לא העפצים ולא הקוצים מידי דמיכל נינהו, ולא שייך בהו איסור והיתר. אם כן שמע מינה דמצוותו בכך כדאיתא בחולין (דף צ׳ ע״ב) ובמנחות (דף ו׳ ע״א) בכמה מילי, וכמו שכתבנו לעיל באות ז׳ [ד״ה ולענין][7]. ואם כן להטיל שרף וקנקנתום נמי שפיר דמי דכלהו תיקוני דיו נינהו. ובדין הוא דשרי מהאי טעמא אפילו מדבר שאינו טהור וכמו שהקשה מרן הבית יוסף (א״ח סימן ל״ב) גבי כריכת קלף שהבאנו לעיל באות ה[8] דכיון דשרי במטלית הוא הדין כל קלף חזי לכרוך, וביארנו שם דהיינו לפירוש רש״י דמגילה דזהב ובהמה טמאה תרוייהו כי הדדי נינהו אימעיטו מקרא דמותר בפיך. ע״ש. ומה שכתבו האחרונים הנ״ל בדין דיו מסתם יינם, היינו לשאר פירושים דמיעוטא דזהב לחוד, אבל לעולם בכל מילי דתפלין בעינן מן המותר בפיך וכדמתרץ מרן הבית יוסף שם וכמו שנתבאר לעיל בס״ד.

ולא זו בלבד אלא כל מה שנמצא באחרונים מעין זה כגון מה שכתב הרב נודע ביהודה (קמא א״ח סוף סימן א׳) בענין הטיח שעושים לבתים, דמה שנותנים לתוך הטיח הזה עצם פיל שחוק, לא מבעיא להפוסקים שגם הבתים שחורים הוא הלכה למשה מסיני פשיטא דבעינן המותר בפיך, ויש לדון כיון שאין בעין ונשאר רק חזותא, מכל מקום יש להחמיר, ואפילו להפוסקים שאין הבתים צריכים להיות שחורים רק משום נוי, אפילו הכי טוב להחמיר. ע״ש. כל זה הוא דוקא לשאר פירושים, אבל לפירוש רש״י דמגילה הנ״ל, כיון דגם מה שמשחירים בדיו כמו שכתב הוא ז״ל שם לעיל או אפילו בצבע לפי דברי תלמידו הרב נשמת אדם (בסוף כלל י״ד), מכל מקום כל מיני צבעים שחורים לא הוו מידי דמיכל ולא שייך בהו איסור והיתר, הכי נמי אין להקפיד על דבר טהור. אלא דהרב נודע ביהודה קמא אזיל לשיטתיה שתמה שם לעיל על פירוש רש״י הנ״ל וכמו שכתבתי לעיל (באות ד׳)[9]. ע״ש.

וכן מצינו להרב דבר שמואל (סוף סימן קס״ד) שנסתפק בקולמוס של עוף טמא. ע״ש. והבאים אחריו תפסו לחומרא, ולפירוש רש״י דמגילה כיון דכל קולמוס אינו נאכל, אין להקפיד בו גם כן על הטהרה. ועיין לקמן באות י״ח[10].

(שו״ת איש מצליח – ח״א א״ח סימן ח׳ אות י״א)

י״א) שם יכתבם בדיו שחור. עכשיו שמים ספירט בדיו והדיו לא קופץ. (נתיבי עם)

י״ב) שם יכתבם בדיו שחור. בחורף שנת תרמ״ו כתבתי תשובה לכבוד מורי חמי הגאון רבי עמרם בלום אבדק״ק ביראופאלא שליט״א וז״ל: מכתב קדשו קבלתי וכו׳, ועתה באתי על דברי תורתו[11], בנדון ספיקו של הגאון דבר שמואל [סימן קס״ד] מובא בשערי תשובה (או״ח סימן ל״ב סק״ה), אם מותר לכתוב תפלין ומזוזות בקולמוס של עוף טמא וכו׳[12]. והדרת גאונו שליט״א השיג עליו, דדוקא מה שצריך להיות מן העור וכיוצא, אשר אי אפשר להיות אלא או מדבר המותר או מדבר האסור, בזה בעינן שיהיה מן המותר בפיך, אבל קולמוס שכשר אם הוא של עץ או קנה וברזל (עיין באהע״ז סימן קכ״ה סעיף ד׳ וביח שמואל וחלקת מחוקק סוף סימן הנ״ל) ולא שייך ביה מן המותר בפיך, בזה אינו מזיק מין האסור. ובזה יישב לנכון קושיית בן הגאון נודע ביהודה תניינא (או״ח סימן ג׳ סוף ד״ה אמנם יש), מסוכה (דף כ״ג ע״א) דפיל קשור כשר לדופן סוכה, והרי פיל לאו מותר בפיך, ולפי זה ניחא. הנה זה לי שלש שנים שאמרתי ב״ה סברא זאת, [עתה נגלה ספר שדי חמד [אסיפת דינים מועדים] מערכת חנוכה ושם דף (צ״ג) [ק״ט ע״א בד״ה אמנם], הביא סברא זו בשם תשובות פאת השדה (סימן כ׳). יעו״ש] והצעתי הדברים לפני הגאון רבי יוסף העניג אבדק״ק נייטרא יע״א, והשיג עלי מפירוש רש״י [ד״ה הרי זה] והר״ן [טו: ד״ה צפה] והרע״ב [פ״ד מ״ח] במגילה (דף כ״ד ע״ב) דמפרשי הטעם דציפן זהב פסול, [כי] הוא דרך החיצונים, משום שאינו מן המותר בפיך,[13] וכן נקטו הרב קרבן העדה והרב פני משה בירושלמי שם [מגילה פ״ד ה״ט] טעם זה, ומבואר דלא כסברתי. ואני השבתי לו, דאם היתה כוונת בן הגאון נודע ביהודה בקושייתו הנ״ל לדעת רש״י והר״ן, דזהב אינו מן המותר בפיך, כיון שאינו ראוי לאכילה, אם כן ודאי דלא קשיא מידי, דלפי זה יהיו גם דפנות של עץ, וסכך של זמורות, פסולים לסוכה, ואיזה סוכה אשר תבנו לי. ויעוין בחדושי המאירי מגילה (דף כ״ד ע״ב) [וז״ל: ציפה זהב וכו׳, אלא שיצא מכלל מצוה דכתיב למען תהיה וכו׳, כלומר ש]כל ענייני התפלין וכו׳, הכל של בהמה טהורה, לא של טמאה (ולא של עץ) ולא של זהב. עכ״ל. אלא ודאי דדוקא בתפלין, דגוף התפלין צריך להיות מבעלי חיים, בזה אמרינן דגם כל ענייני התפלין שהם נטפלות לקדושה, צריך להיות מן המותר בפיך. אבל בדפנות וסכך, שאין להם שייכות כלל לדבר שהוא בפיך,

הערות וציונים

7. נדפס לקמן סעיף מ״ד אות כ׳. 8. נדפס לקמן סעיף מ״ד אות כ׳ בתחלתו. 9. נדפס לקמן סעיף מ״ח אות י״ד. 10. נדפס חלק ממנו לקמן אות י״ג. 11. תשובת הגאון רבי עמרם בלום זצ״ל נדפסה בספרו שו״ת בית שערים (חלק או״ח סימן כ״א). 12. עיין להרב יפה ללב (סק״ט) מה שכתב בדין זה, נדפס לקמן סעיף י״ב אות י״א. 13. עיין בשו״ת איש מצליח חלק א׳ (או״ח סימן ח׳ אותיות א-ד) מה שהאריך לבאר שיטת רש״י ושאר ראשונים בטעם פיסול ציפן זהב, נדפס לקמן סעיף מ״ח אות י״ד. ע״ש.

אוצר ההלכה

על זה לא שייך לומר מן המותר בפיך. עכ״ל. ומתוך דברים אלו יראה הדרת גאונו שליט״א, כי אמרת הדבר שמואל צרופה, דבתפלין ומזוזות דגוף המצוה צריך שיהיה מדבר שהוא [מותר] בפיך, גם כל הנטפל לה, צריך שיהיה מן המותר בפיך, ואתי שפיר.

ועל מה שכתבתי דעור הוא גורם היתר, והקולמוס הוא גורם איסור, וכשר מטעם זה וזה גורם, השיג הדרת גאונו מתוס׳ עבודה זרה (דף מ״ח ע״ב ד״ה ורבנן סברי), דשני הגורמים צריכים לעשות פעולה אחת. תמהני מדוע לא ראה דברי הר״ן [שם כא: ד״ה ואסיקנא], והריטב״א [שם בד״ה זורעין ובד״ה למימרא] שכתבו, דלמסקנא סבירא לן דאפילו הא, חשיב זה וזה גורם [ומותר], כיון דשניהם פועלים בדבר אחד, ומשניהם מתקיים הדבר ההוא. וכן כתב הרב שער המלך סוף פ״ג מהלכות חמץ ומצה [בד״ה וראיתי]. יע״ש. והכא נמי נגמר הספר תורה והתפלין ומזוזות ומתקיים על ידי שניהם. ומה שכתב הדרת גאונו עוד דלרבי שמעון זה וזה גורם רק באיסור והיתר, אבל לא בכשר ופסול, שיוכשר על ידי גורם כשר, והביא ראיה מירושלמי [פסחים פ״ז ה״א] שהביאו תוס׳ פסחים (דף ע״ה ע״א ד״ה וגרפו), שלא תירץ [הירושלמי] דגחלים וחום התנור הוי זה וזה גורם ומותר. הנה גם לתירוץ הירושלמי, דהתנור מצרף חום הגחלים שלא יתפזר, צריך לומר דמטעם זה וזה גורם אתי עלה, וכן הבינו כל האחרונים. דלדברי הדרת גאונו קשה, הרי מכל מקום התנור גורם שלא יתפזר החום, ונצלה גם כן מגורם הפסול, אלא ודאי דגם בזה שייך זה וזה גורם. ואפשר שמטעם זה סבירא להו לרוב אחרונים, דישראל וגוי שאחזו בסכין ושחטו, שחיטתן כשרה, כמו שכתב הש״ך (יו״ד סימן ב׳ סעיף י״א סק״ל). יע״ש. ע״כ.

(ילקוט הגרשוני סק״ב)

י״ג) שם יכתבם בדיו שחור. ראיתי בספר קסת סופר (בסימן ג׳) בלשכת הסופר (אות ה׳) בהגהת הרב חתם סופר שכתב דטוב לכתוב בקנה של נוצה דהוה מן המותר בפיך. אף על גב דקנה ממש נמי אינו אסור בפיך, מכל מקום עדיף טפי שיהא מדבר מאכל המותר בפיך, דאי לאו הכי מאי טעמא פסול בתפלין טלה עליהם זהב ולא עור, ויש לדחות זאת. ע״כ. ואני בעניי לא ידעתי היאך רבנו הרב חתם סופר יושב ודורש מלבו להעדיף שיהא מדבר מאכל מדפסול זהב בתפלין, ואומר שיש לדחות והלא דבר זה נפתח בגדולים. כי הן אמת דרש״י במגילה [כד: ד״ה ציפן זהב] ודעמיה פירשו משום מותר בפיך, דהיינו שיהא מדבר מאכל. אבל בסנהדרין [מח: ד״ה ציפן זהב] פירש משום הלכה למשה מסיני, ובמנחות [מב: ד״ה ציפן זהב] פירש משום דבעינן מינן, ויש מפרשים משום חציצה, וכמבואר בדברינו לעיל (באות ב׳)[14]. ע״ש. שנית, מהו חילוק בין קנה של נוצה לקנה ממש, שאם הנוצה מדבר מאכל, שהוא בשר העוף, גם קנה ממש הוא טוען פירות, שהם צמחים נאכלים[15]. ואולי כוונתו בקנה של פרחים, אבל סתם קנה שאנו רגילים לפרש הוא אותו שטוען פירות. שלישית, לפי מה שהוכחנו לעיל באות ה׳ [ד״ה ולכאורה] בס״ד מדברי הרב המאירי במגילה שלא חילק בין עץ מאילני סרק או מאילני מאכל, דדוקא עור שחוזר ונראה על ידי שליקה ע״ש, אם כן נראה דקנה של נוצה נמי לאו מאכל.

(שו״ת איש מצליח – ח״א א״ח סימן ח׳ אות י״ח)

י״ד) שם יכתבם בדיו שחור וכו׳. ואיתא בירושלמי מגילה (פ״א ה״ט), היה כותב אלה [דהיינו סתו״ם] עם עם, ופירש הרב קרבן העדה, [הכי גרסינן] עמעם, שכתבן בכתב כהה, אם היתה כל הפרשה כתובה כן כשר, ואם לאו פסול, דהוה ליה כמנומר. והרב פני משה פירש בדרך אחרת.

(תוספת ירושלים)

ט״ו) שם יכתבם בדיו שחור וכו׳. בתפלין שכתב סופר חצי פרשה בדיו הנוטה לאדום, ואחר שמתייבש נעשה שחור. ומשם ואילך כתב בדיו שהוא שחור מתחלתו ועד סופו, כתב בתשובות הרי בשמים (מהדורא תניינא סימן ו׳) דלא הוי שלא כסדרן, כיון שממילא הוא משתחר אחר כך, הוה ליה כאילו היה שחור בשעת הכתיבה. וגם כיון שהושחר אחר כך ממילא, איגלאי מילתא למפרע דהיה בו כח השחרות בשעת הכתיבה. ע״ש.

(ילקוט הגרשוני סק״י)

ט״ז) שם יכתבם בדיו שחור וכו׳. צריך לי עיון בדיו שמשחיר כשנתייבש, כמו שרגיל לרוב, אי יוכשר, אחרי שמצינו כי כבר בעודו לח נחשב כתב, עיין שבת (דף ק״כ סע״ב) תיפוק ליה משום דיו, ומשני בלחה וכו׳. ומעתה יפסול דהוי נדחה בעודו לח ואינו חוזר ונראה, או דילמא כיון שטבעו כך הוא, והוי דבר דאתיא ממילא, ודאי שיחזור למראה כשר, לכן יוכשר, כעין שמצינו להלן סימן תרמ״ח (סעיף כ״א) גבי אתרוג.

(נפש חיה)

י״ז) שם יכתבם בדיו שחור בין שיש בו מי עפצים. כתב בספר החסידים (סימן תתפ״ט) אם שפך מן הכוס מלא מים לתוך הקדירה שיש בה עפצים לדיו ונשאר בכוס מן המים, לא ישפוך בספל שיש בו רעי, או לרחוץ ידיו שהם מטונפות בצואה. [וכן אם שפך מן הכוס מים בספל שיש בו רעי וכו׳] (ו)הנשאר בכוס לא ישפוך על העפצים. ופירש המפרש ז״ל, רצונו לומר, שאין ראוי להשתמש לדבר שבקדושה דהיינו לשפוך מים על העפצים לדיו שצריך לכתוב דבר שבקדושה משיורי הכוס. עוד כתב שם, אם היזה מן הדיו על אצבעותיו, לא יתכן שילך כך לבית הכסא, שהרי הדיו על אצבעותיו כשיקנח בהם, אלא ירחוץ ידיו תחלה ואחר כך יכנס לבית הכסא. ע״כ. ונראה דאפילו לקטנים דליכא קינוח הא מיהא איכא שפשוף, כדלעיל בשלחן ערוך סימן ז׳ (סעיפים א׳ וב׳).

(יפה ללב ח״א סק״ד)

הערות וציונים

14. נדפס לקמן סעיף מ״ח אות י״ד. 15. עיין בשו״ת איש מצליח החדש (הערה 78) מה שביאר דבריו מרן המחבר במכתב.

אוצר ההלכה

י"ח) שם יכתבם בדיו שחור בין שיש בו מי עפצים. כוס מלא מים ששפך ממנו לעפצים לעשות ממנו דיו, לא ישפוך ממנו לספל שיש בו רעי או לרחוץ ידיו שהם מטונפות בצואה. אם היזה מהדיו על אצבעותיו לא יקנח באצבעותיו את מנעלו בהדיו שעליהם. ספר חסידים (סימן תתפ"ט וסימן תת"ץ). החכם נכנס להסופר וראה קולמוסים מונחים על הארץ, אמר לו הקולמוס שכתבת כתבי קדש ושם הקדוש אל תזלזל אותם, עץ קטן שמראים בו לתינוקות שקורין (טייט העלציל) והוצרך אחר כך לגוררו שיהא משופע, וכן הקולמוס שכתב בו ספרי קדש והוצרך לתקנו, אל יפול מה שגורר לארץ כי כל אשר יגע בקדש יקדש.

ספר חסידים (סימן תתצ"ב וסימן תתצ"ג).

(באר יעקב – קרוייזר סק"ב)

י"ט) שם בדיו שחור. וכן כתב לקמן (בסעיף מ') בעור הבתים שמצוה לעשותו שחור. הגם הלום בסימן ל"ג (סעיף ג') כתב הלכה למשה מסיני שיהיו הרצועות שחורות וכו', והכל מטעם שכתבתי בחלק א' (לעיל סימן כ"ה אות י"ג)[16], וכן כתב בספר קמח סולת דף ה' ע"א [הלכות תפלין אות ח'] משם ספר יסוד תשובה [ליקוטים סימן ס"ט]. ע"ש דבריו. (יפה ללב ח"ג סק"א)

כ') שם בין שיש בו מי עפצים וכו'. הרמב"ם שם [תפלין פ"א ה"ד] מביא מעשה הדיו איך הוא, ולפי שלא נהגו הסופרים לעשות הדיו כזה לא העתקתי לשונו, אלא מה שצריך לבאר דברי רבנו מקום מוצא הדין. וזה לשון רמב"ם [הלכה ד'-ה']: וזהו הדיו שמצוה מן המובחר לכתוב בו ספרים תפלין ומזוזות. ואם כתב שלשתן במי עפצא וקנקנתום שהוא עומד ואינו נמחק כשרים. אם כן מה מיעטה הלכה למשה מסיני שיהיו כותבין בדיו, למעט שאר מינים צבעונין כגון האדום והירוק וכיוצא בהן, שאם כתב ספרים או תפלין או מזוזות אפילו אות אחת בשאר מיני צבעונים או בזהב הרי אלו פסולים. ע"כ. וכתב בבית יוסף, וכתבו שם הגהות מיימוניות [אות ג'] בשם התוס' ורבנו שמחה, שהעיקר נראה שכל דבר שיעשה אדם דיו בדבר שיתקיים ויהא ניכר על הקלף דיו הוא, וכותבים בו ספרים תפלין ומזוזות. ע"כ. וזהו כדברי רמב"ם והרא"ש [הלכות ספר תורה סימן ו']. וכן נהגו העולם לכתוב ספרים תפלין ומזוזות במי עפצא וקנקנתום. ע"כ. וכבר כתבתי בהלכות מגילה סימן תרצ"א (סק"ב) מהו מי עפצים ומהו קנקנתום, יע"ש הלכה למעשה.

(שלחן גבוה סק"ו)

כ"א) שם בין שיש בו מי עפצים. כתב בית יוסף (דף כ"ו ע"ג שיטה א'), וכן נהגו העולם לכתוב ספרים תפלין ומזוזות במי עפצא וקנקנתום וכו'. עיין בתשובות מהרי"ל ז"ל (סימן קכ"ז)[17]. (כנסת הגדולה הגב"י)

כ"ב) שם בין שיש בו מי עפצים. כתב מרן בבית יוסף, והרא"ש [הלכות ס"ת סימן ו'] כתב וכו' אבל כשמערבין בו קומוס שקורין גומא בלעז נקרא דיו וראוי לכתוב בו אפילו על קלף מעופץ וכו'. [עכ"ל]. משמע דלהרא"ש אפילו לכתחלה כותבין וכו'. עיין במרן בכסף משנה בחדושיו על דברי הרמב"ם [תפלין פ"א ה"ד] שכתב ואם כתב [שלשתן] וכו', כתב עליו כן כתב הרא"ש ע"ש. (ידיו של משה)

כ"ג) שם בין שיש בו מי עפצים. הבית יוסף הביא בשם (הסמ"ק) [הסמ"ג] [עשין כ"ה], דאם יש בו עפצים פסול, דלאו דיו הוא. וכן כתב בשם התוס' [גיטין יט. ד"ה דיו]. ודעת הרבה פוסקים אינה כן, אלא דכל צבע שחור כשר, וזה הוא שהשמיענו כאן בשלחן ערוך[18]. והעולת תמיד [סק"ג] כתב דלא הוצרך השלחן ערוך להשמיענו, ונעלם ממנו דעת אלו הפוסקים המחמירין. ועיין בטור יורה דעה סימן רע"א.

(ישועות יעקב סק"ג)

כ"ד) שם בין שיש בו מי עפצים. עיין אליה רבה (סק"ד) שתמה [על] העולת תמיד [סק"ג] דמה בעי ללמדנו, דהא מי עפצים אינם גורמים שלא תמחק, רק הקנקנתום גורם. ע"כ. ובאליה רבה כתב, דקמשמע לן דאף שיש בו עפצים ולרבנו תם [גיטין יט. תוד"ה דיו] לאו דיו הוא, אפילו הכי כשר. ע"ש. והפרי מגדים [אשל אברהם סק"ב] דחה דבריו, דאם כן הוה ליה למימר בין מעפצים. ע"ש. ולא קשיא מידי, דהא בעפצים דעת האשכנזים מובא בתוספות מגילה (דף י"ט ע"א ד"ה על), דכשר, רק מי עפצים לא נקרא דיו. ע"ש. אם כן הוי מי עפצים רבותא אף לדעת האשכנזים. אולם גוף קושיית העולת תמיד לא קשיא מידי לדעתי, דבאמת אף [ד]לדעת רבנו תם מי עפצים גרע, מכל מקום כיון דהמחבר אזיל כדעת הרמב"ם [תפלין פ"א ה"ד-ה'] דכל דיו שחור כשר, אם כן יותר סברא להכשיר אם נותן לתוכו מי עפצים, משום דסתם דיו הוי מעפצים, וכמו שכתוב בר"ן פרק שני דגיטין [ט. ד"ה גמרא] עלה דבכל כותבין, כדאמרינן בירושלמי [גיטין פ"ב הלכה ג'] מטיל בו דיו שאין בו עפצים. אלמא סתם דיו יש בו עפצים. ע"ש ודו"ק. (חיי עולם)

כ"ה) שם בין שיש בו מי עפצים וכו'. ובתשובת משכנות יעקב סימן [ל"ח] החמיר מאד שלא לכתוב במי קנקנתום לחוד, רק עם שרף שקורין גומא. גם יש לדקדק לעשות על ידי בישול. ע"ש. (פתחי תשובה)

כ"ו) שם בין שיש בו מי עפצים. עיין בפתחי תשובה[19]. ועיין בספר דעת קדושים בהלכות ספר תורה (סימן רע"א ס"ו) בבני יונה, ו[ב]מקדש מעט שם [סקל"ט] מובא דהאידנא כותבים

הערות וציונים

16. נדפס באוצר ההלכה חלק ב' סימן כ"ה אות רי"ב.

17. כן הוא בהוצאת מכון ירושלים, ובדפוסים אחרים הוא בסימן קי"ט.

18. עיין להרב חיי עולם (נדפס בסמוך אות כ"ד) שהביא תירוץ זה בשם הרב אליה רבה, ומה שכתב על תירוץ זה. שנדפס בסמוך אות כ"ה, ולא העתקנוהו שנית.

19. כאן העתיק הרב ז"ל לשון הרב פתחי תשובה

אוצר ההלכה

בדיו מעפצים וקנקנתום וגומא יחד, ואין לשנות. ועיין שם שנתבאר כל דיני דיו.
(ארחות חיים – ספינקא סק"ו)

כ"ז) שם הגה ולכתחלה יחמיר לכתוב וכו'. כתב בית יוסף (דף כ"ו ע"ג שיטה א'), וכן נהגו העולם וכו'. נ"ב: לכתחלה יכתוב בעשויה מעשן עצים או שמנים שרוי במי עפצים. ספר המפה. (שיירי כנסת הגדולה הגב"י סק"א)

כ"ח) שם הגה ולכתחלה יחמיר לכתוב בדיו העשויה מעשן עצים וכו'. הנה האריכו הפוסקים מהו דיו, דהלכה למשה מסיני לכתבם בדיו [ירושלמי מגילה פ"א ה"ט]. ואם כן הדיו שלנו לרוב הפוסקים אינו דיו שנעשה מגלוש, רק מקצת פוסקים סבירא להו מאחר שאנו נותנים בתוכן גומא, לכך נקרא דיו. אבל סמיכתינו היא על הרמב"ם [תפלין פ"א ה"ח], שמפרש דהלכה למשה מסיני הוא שיכתוב בדיו שחור איזה שיהיה, רק שיהיה שחור, לאפוקי מראות אחרות הוא פסול, אבל אם הוא שחור הכל כשר. וכן מפורש בבית יוסף, לכך קאמר רמ"א לכתחלה יחמירו לצאת גם ידי שאר פוסקים שצריך דיו ממש, והוא העשוי מעשן עצים או שמנים וגובלים אותו בדבש כמו עיסה, ואחר כך נותנים עליו מים. עיין שם בבית יוסף באריכות.
(בגדי ישע)

כ"ט) שם הגה ולכתחלה יחמיר לכתוב בדיו העשויה מעשן עצים. עיין שם במג"א (סק"ב) שכתב בשם הרמב"ם [תפלין פ"א ה"ד] מצוה לכתוב בדיו שנמחק. פירוש, דיו שאפשר למחוק. (שיורי לקט)

ל') שם הגה ולכתחלה יחמיר לכתוב בדיו העשויה מעשן עצים. כתב מג"א (סק"ב), וגם ביו"ד כתב שלכתחלה יעשה דיו וכו'. סימן רע"א סעיף ו'.

שם [במג"א], משמע דלא קפדינן על עשן. רצונו לומר, דהמחבר כתב שם, [צריך שיכתבנו בדיו העשוי] מעשן השמנים שרוי במי עפצים, כדעת הרמב"ם [תפלין פ"א ה"ד], והרמ"א כתב, טוב ליזהר שלא לעשות כי אם מדברים הבאים מן העץ. ע"ש. משמע דעיקר הקפידא לעשות מן העץ, וסותר מה שכתב כאן. גם המחבר סותר, דכאן כתב כל שהוא שחור כותב לכתחלה, ושם כתב לכתחלה מעשן [השמנים].

שם [במג"א], והרמב"ם כתב מצוה לכתוב מדיו שנמחק. הוא ברמב"ם (פ"א מהלכות תפלין ה"ד) שכתב, עשיות הדיו מעשן השמנים, ובשעת כתיבה שורה במי עפצא וכיוצא בהם וכותב בו שאם תמחקנו יהיה נמחק. ע"כ. אמנם למעיין בפירוש המשניות לרמב"ם פ"ב דסוטה [משנה ד'] יראה דגירסת החכם המעתיק "שלא יהיה נמחק". והיינו דעפצים או קנקנתום פועל שלא יהיה נמחק. ע"ש. ויצדק מה שכתב הרמב"ם אחר כך, ואם כתב במי עפצא וקנקנתום שהוא עומד ואינו נמחק, והיינו דמי עפצא גם כן אינו נמחק, והוי"ו [של וקנקנתום] הוא מתחלק כמו שכתב הרב המגיד (פ"ב דמגילה ה"ט). אמנם למה שכתב הכסף משנה דהוי"ו הוא (ה)וא"ו המתחבר, ודוקא כשנותן לתוכו קנקנתום אינו נמחק אבל עפצים נמחק. אולם לגירסא שלפנינו "יהיה נמחק", יש לומר להרב המגיד, דבאמת במי עפצא אם כותב אינו נמחק, מה שאין כן כששורה בעפצא דיו (משמן עשן) [מעשן שמן] יכול למחוק, כיון דפעולת העשן מבטל כח המי עפצא, מה שאין כן קנקנתום הוא חזק מאד, ואף אם נותן לתוך הדיו (מעשנים) [מעשן השמנים] גם כן אינו נמחק, או שאינו קאי רק על קנקנתום. כן נראה לי נכון. ודו"ק. (חיי עולם)

ל"א) שם הגה ולכתחלה יחמיר לכתוב בדיו העשויה מעשן עצים. כתב מג"א (סק"ב), וגם ביו"ד [סימן רע"א ס"ו] כתב דלכתחלה יעשה דיו מדבר הבא מן העץ, משמע דלא קפדינן אעשן. עיין ביאור דבריו במחצית השקל. ואני בעניותי לא מצאתי שום סתירה בדבריו, דאדרבה משמע בהדיא דכוונתו על עשן עץ, דמיסב על המחבר שאמר עשן שמנים הבאים מן העץ, ועל זה כתב הרמ"א הבא מן העץ, היינו הבא מן העץ עצמו, ולא מעשן שמנים הבא מן העץ. ולכן גם הכא כתב תחלה מעשן עצים ממש, ואחר כך כתב אם אי אפשר יוכל להיות או שמנים, רצונו לומר מעשן שמנים, אם כן זו ממש כדבריו ביו"ד.
(חדושי מהרי"ש)

ל"ב) שם כתב אפילו אות אחת בשאר מיני צבעונים וכו'. כבר כתבתי בסמוך [סק"ו][20] שהם דברי רמב"ם [תפלין פ"א ה"ה]. והיא משנה שלמה בפרק ב' דמגילה [יז.] היתה כתובה בסם ובסיקרא ובקומוס ובקנקנתום על הנייר ועל הדפתרא לא יצא, עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו, ובגמרא שם [יח:] מפרש כל אחד מאלו בסם וסיקרא וכו', כל אחד איזה צבע הוא.
וזהב כבר נתבאר בברייתא דשבת [קג:] הנ"ל.
(שלחן גבוה סק"ז)

ל"ג) שם כתב אפילו אות אחת בשאר מיני צבעונין או בזהב, הרי אלו פסולין. כתב בית יוסף (דף כ"ו ע"ג שיטה ו'), ונראה דהא דקתני אזכרות וכו'. נ"ב: וכן תירץ בכסף משנה [תפלין פ"א ה"ה]. וקשה, דאי כפי דבריו היה לו להרמב"ם ז"ל לפרש ולומר דאם כתב האזכרות בזהב הרי אלו יגנזו, וכמו דאצטריכו בגמרא לאשמועינן דלא תימא שלרוב מעלתן ראויות ליכתב בזהב. ואיך הרמב"ם ז"ל כתב דבריו ולא פירש דין האזכרות. לכן נראה לומר, דמה דאמרינן בפרק הבונה [שבת קג:] כתבו שלא בדיו יגנז, ובאזכרות נמי יגנז, וטעמא דכולהו משום דאי אפשר לתקוני, ובאזכרות נמי אי אפשר לגררם, אבל באות אחת דאפשר לתקוני, מתקן. ומשום הכי נקט רבנו לישנא דפסולין, ודין האזכרות לא אצטריך לאשמועינן כיון דפסק

הערות וציונים

20. נדפס לעיל אות כ'.

אוצר ההלכה

באזכרות אינו יכול לגרום. וכן נמי דין אם כתבו כולו, כיון דפסק [תפלין פ״א ה״ג] דדיו הלכה למשה מסיני. ובברייתא גופא קשיא, דכיון דקתני כתבו שלא בדיו יגנז, מה לי אזכרות מה לי אותיות אחרות. ואחר כך נקט אזכרות, דמשמע דוקא אזכרות ולא אותיות אחרות. ודוק[21]. (יד אהרן הגב״י)

ל״ד) שם כתב אפילו אות אחת בשאר מיני צבעונין או בזהב, הרי אלו פסולין. כתב בית יוסף (דף כ״ו ע״ג שיטה ו׳), ונראה דהא דקתני אזכרות וכו׳. נ״ב: וליתא, דנקט אזכרות משום דבהנהו יגנזו, אבל אותיות אחרות יתקן. פרי חדש ז״ל ח״ב בקונטרס מים חיים ברמזיו על הרמב״ם הלכות תפלין [פ״א ה״ה] דף י״ד ע״ד. ולא זכר שכן כתב רבנו המחבר ז״ל כאן בבית יוסף על דברי הנמוקי יוסף [הלכות ספר תורה ד. ד״ה סתומה], ולא כתב כן בתחלה. (יד אהרן מהדורא בתרא הגב״י סק״א)

ל״ה) שם כתב אפילו אות אחת בשאר מיני צבעונין או בזהב הרי אלו פסולין. כתב הטור, מצות תפלין וכו׳, ויכתבם בכתב מיושר ובדיו. עכ״ל. כתב מרן בבית יוסף דלהרמב״ם [תפלין פ״א הלכות ד - ה], הא דתניא [שבת קג:] כתב האזכרות בזהב יגנז, לאו דוקא, אלא משום דהוה סלקא דעתין דמשום דחשיבי עדיף לכותבן בזהב מבדיו, קמשמע לן. והקשה בספר יד אהרן (בהגהת ב״י)[22] דאי כדבריו, היה לו להרמב״ם לפרש ולומר דאי כתב האזכרות בזהב דיגנזו, וכמו דאיצטריכו בגמרא להשמיענו דלא תימא דלרוב מעלתן ראויות ליכתב בזהב. ע״ש. ונראה לי דלא קשיא מידי, דבגמרא דלא נקט דין הזהב אלא באזכרות, הוי חדושא, ברם הרמב״ם שרצה לקצר וקמשמע לן דאפילו אות אחת מהתפלין בזהב דפסול, ואף דעלויי מעלי להו, שוב אינו חדוש לאשמועינן באזכרות. ופשוט. והמחבר נר״ו מחמת קושייתו עמד ליישב בעד הרמב״ם, דטעם הברייתא באזכרות הוא לפי שאינו יכול לגוררו, והרמב״ם דין האזכרות לא איצטריך לאשמועינן, כיון דפסק דבאזכרות אינו יכול לגרור. וקשיא ליה על הברייתא גופה, דמאחר דקתני שלא בדיו יגנז, מה ליה למתני אזכרות. ע״ש. וגם אנכי בחדושי על הרמב״ם [בספר בן ידיד] בפרק א׳, הקשיתי על מרן בקושייתו שם על הרמב״ם ז״ל. ועיין נמי בפרי חדש. איכו השתא אנא דאמרי דמרן ז״ל כך היתה כוונתו בקושייתו, דהברייתא תני אזכרות דמשמע דוקא אזכרות, הא שאר אותיות כשר. דאין לומר דהיינו טעמא משום ד[אינו] יכול לגרור, דהא פשיטא דברייתא מפורשת היא בסוף פרק שבועת העדות [שבועות לה:] אלו הן שמות שאין נמחקין, ע״ש, ומאי קמשמע לן ברייתא זו, אלא ודאי דזהב לא נתמעט מכתבן שלא בדיו, ודוקא אזכרות פסול הא שאר אותיות כשר, ולכן הוצרך לתירוצו ודבריו שרירין וקיימין, ובזה גם דברי הרב המחבר נדחים מעצמן, דאי מאי דתני באזכרות דיגנז הוא משום דאין יכול לגרור, למה לי הא ידעינן לה בברייתא דסוף פרק שבועת העדות כדבריו בעד הרמב״ם ז״ל, וגם קושייתו על הברייתא על פי דברי(ו) מרן לא קשיא מידי, ואין צריך לדחוקי נפשין ודוק. (חלקו של ידיד)

ל״ו) שם יכתבם בדיו. כתב הטור, מצות תפלין וכו׳, ויכתבם בכתב מיושר ובדיו. ומרן הבית יוסף כתב, ובדיו, בפרק הבונה [שבת קג:] תניא וכו׳, וכתבו הרמב״ם בפרק א׳ [מהלכות תפלין הלכות ג-ה]. וז״ל הרמב״ם: עשרה דברים יש בתפלין, כולם הלכה למשה מסיני וכו׳, שכותבין אותן בדיו וכו׳. אם כן מה מיעטה ההלכה וכו׳, למעט שאר מיני צבעונין וכו׳, שאם כתב (וכו׳) בספרים או בתפלין או במזוזות, אפילו אות אחת בשאר מיני צבעונין, או בזהב, הרי אלו פסולים. ע״כ. ומרן בכסף משנה כתב, אם כן מה מיעטה וכו׳ [וקשה, דתניא בהבונה (דף ק״ג ע״ב) כתב האזכרות בזהב, יגנזו. משמע] דוקא אזכרות, אבל כתב אותיות אחרות בזהב כשר. ויש לומר שהוא הדין לאותיות אחרות, שהרי לא כתבם בדיו. ואזכרות דנקט, משום דסלקא דעתך אמינא שלרוב מעלתן ראויות ליכתב בזהב, קמשמע לן. והכי משמע מדתניא וכו׳. עכ״ל. ולפי קוצר דעתנו הדבר תימה בעינינו, היכי תיסק אדעתין, דבאזכרות כתב בזהב כשר, שלרוב מעלתן הוי זהב למעליותא. ובאותיות [אחרות] פסול בזהב. וכי אטו מפני שניתן (ל)מעלה לאותיות, יפסלו. בשלמא אם היינו אומרים באופן זה, שבאזכרות לרום מעלתן צריך זהב, ובאותיות [אחרות] אין צורך לזהב, זה יעלה על דעת. אבל לפסול באותיות, מפני שעשה להן מעלה שאינה צריכה, הדבר תימה, היכי תיסק אדעתין. ובדרך דוחק נראה לנו להעמיד מקום לסלקא דעתין, דהוי הך כמו כלי שנשתמש בו קודש, דהיינו של אזכרות, לרוב מעלתן, נתייחד להם הזהב, וכשנכתוב בזהב האותיות [האחרות], הוי גריעותא לאזכרות, דכל אפייא שוין. והמעיין יבחר.

ודרב יד אהרן (בהגהות ב״י)[23] כתב על זה, וקשה דאי כפי דבריו, הוה ליה להרמב״ם לפרש ולומר, דאם כתב האזכרות בזהב, יגנזו. וכמו דאיצטריך הוא בש״ס לאשמועינן וכו׳. ולפי קוצר דעתנו נראה לתרץ, דבכוונה מכוונה לא נקט לשון הברייתא דכתב האזכרות בזהב, משום דפשטיה דלישניה בפשיטות, כשיאמר ״כתב האזכרות״, הוי כאילו אמר דוקא אזכרות, הוא פסול. ובכן להרמב״ם דהוי פוסק, נותן מקום לכל ישר הולך (לטענת ב״ד) [לטעות בדין], דדוקא אזכרות פסול, ומעולם לא הייתי אומר דאזכרות הוא לרבות, ומי הכניסנו בתגר זה. אבל הן עתה דהדין פוסק הרמב״ם בסתמות, אפילו אות אחת פסול, לא מפני שיעלה על הדעת סלקא דעתין קל כזה, נעשה מעשה. ואין הכי נמי שהברייתא מפני הסלקא דעתין פרט בפרטות האזכרות. אבל הרמב״ם דהוי פוסק דין, שקל בלשונו דאם יקח לשון הברייתא בצורתה, הטעות שם נופל בקרוב, לכן נקט סתם לכל

הערות וציונים

21. עיין להרב חלקו של ידיד ובספר פי שנים מה שהעירו על דברי הרב ז״ל, נדפסו בסמוך באותיות: לה, לו. 22. נדפס לעיל אות ל״ג. 23. נדפס לעיל אות ל״ג.

אוצר ההלכה

האותיות. ובהכי נכון לנו לב לדעת כוונת הברייתא דנקט אזכרות ולרבותא, לא לאפוקי אותיות, כדמשמע מפשטיה דלישנא.
(פי שנים)

ל"ז) שם כתב אפילו אות אחת וכו' בזהב וכו' פסולין, אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרות, אין לו תקנה. הנה לקמן מבואר, דאם כתב בדיו וזרק זהב על האותיות פסולים, דכתב האחרון כתב ומבטל כתב הראשון, ואם כן היה נראה דהוא הדין להיפך, בכתב בזהב ואחר זה כתב למעלה בדיו, דכשר, דעיקר הוא כתב העליון. ואמנם זה אינו, כיון דיש תחת הדיו זהב, אם כן האות לא נכתבה על הקלף, דהזהב הוי חציצה בין הדיו לקלף, ואף בכתב בדיו וציפה בזהב וחזר וחיפה בדיו, פסול, כיון דהזהב של מעלה מהדיו מבטל כתב הדיו שתחתיו, וכשרוצין להכשירו בדיו של מעלה מן הזהב, פסול, משום שהזהב חוצץ בין הקלף להדיו. וראיה לדבר, מהא דתניא שבת (דף ק"ג ע"ב) כתב האזכרות בזהב יגנזו, וכתב הרב בית יוסף דהוא הדין שאר אותיות, אלא דבשאר אותיות יוכל לגרור הזהב וישאר כתב התחתון ולא שייך למיתני יגנזו, אבל באזכרות אין תקנה משום מוחק השם. משמע דלחדש האזכרות בידו גם כן אין תקנה, ולכך יגנזו. וכן מצאתי בספר אליה רבה [סק"ה], אלא שלא כתב(ו) טעם לדבריו, ולי נראה הטעם שכתבתי.
(ישועות יעקב סק"ד)

ל"ח) שם כתב אפילו אות אחת וכו' בזהב וכו' פסולין, אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרות, אין לו תקנה. כתב הרב אליה רבה [סק"ה], משמע דלא מהני חיפוי דיו, דאם לא כן יש תקנה אפילו לאזכרות. ע"ש. וליתא, שהרי כתב הרמב"ם סוף פרק י"א דשבת [הלכה ט"ז], המעביר דיו על גבי סיקרא חייב שתים, אחת משום כותב ואחת משום מוחק. ע"ש. ואם כן אין תקנה לאזכרות בכהאי גוונא, דהוה ליה מוחק. מיהו יש לדקדק מהבית יוסף דאפילו בשאר אותיות לא מהני, דאם לא כן הוה ליה למימר הא דנקט בברייתא [שבת קג:] אזכרות, משום דאין לו תקנה בחיפוי דיו, דהוה ליה מוחק. אלא ודאי דלא מהני בלאו הכי, כמו שכתב הרשב"ץ (ח"א סימן (קצ"ז) [קכ"ז]) דמיחזי כמנומר בדיו על גבי זהב, טפי מדיו על גבי דיו. וגם כתב העליון לא הוי כתב אלא לענין שבת. ע"ש. ועיין בתשובות הריב"ש (סימן ז').
(ערך השלחן סק"א)

ט"ל) שם כתב אפילו אות אחת וכו' בזהב וכו' פסולין, אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרות, אין לו תקנה. עיין אליה רבה (סק"ה) דכתב, משמע אף שמחפהו בדיו. והוא הדין כשכתב בדיו או שזרק זהב או שאר מיני צבעונים עליו, לא מהני חיפוי בדיו, דאם לא כן נמצא דיש תקנה אפילו לאזכרות. עכ"ד. והמה תמוהין, דהא הנמוקי יוסף [הלכות ספר תורה ד. ד"ה סתומה] כתב בפירוש דמשום הכי פסול, דסבירא ליה כתב העליון כתב הוא ומבטל התחתון, לפי שהוא מוחקו. ע"ש. אם כן היאך תקנה לאזכרות לכתוב עליו בדיו, הא הוי תו מוחק את השם. שהרי השמות נכתבו לשם שמים. וזרק זהב על כרחך מיירי שהיה מוטעה, דשרי בכהאי גוונא, ועשה כן לשם שמים, אבל להורות לו שיכתוב אסור, דהוי מוחק את השם. ועיין גיטין (ך') [יט.] דיו על גבי סיקרא חייב שתים, משום כותב ומשום מוחק. ואם כן מהאי טעמא יגנזו, דהא אינו יכול לכתוב דהוי מוחק, וממילא כשעבר וכתב, הוי כתיבה כתב עליון, וזה פשוט ואין צריך לפנים. שוב מצאתי בפרי מגדים בט"ז (סקט"ו), שתמה גם כן על האליה רבה כעין דברינו. ותהלות לאל אתי היתה בראשית ההשקפה. ועיין עוד בפרי מגדים [על] מג"א (אות ל"ח).
(חיי עולם)

מ') שם כתב אפילו אות אחת וכו' בזהב וכו' פסולין, אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרות, אין לו תקנה. והביא הפרי מגדים [במשבצות זהב סק"ב] בשם האליה רבה [סק"ה] דדייק מלשון אין לו תקנה, דאם מעביר דיו על הזהב לא מהני, דהוי כתב על גבי כתב. והקשה הפרי מגדים מש"ס דגיטין (דף י"ט ע"א) דאיתא שם, עדים שאינם יודעים לחתום, רב אמר מקרעין להם נייר חלק, ושמואל אמר באבר, ופריך הש"ס והתני רבי חייא כתבו באבר כשר, ופירש רש"י, וכיון דכתב גמור הוא הוי כדיו על גבי סיקרא דאסרינן לעיל. ומשני, הא באברא, פירש רש"י, בחתיכה של אבר ואינו כתב, הא במיא דאברא. ע"ש. ואם כן ראינו דהיכא דהכתב ראשון כשר הוי הכתב השני כתב על גבי כתב ופסול, והיכא דהכתב הראשון פסול הכתב השני כשר, וכיון דבזהב פסול למה לא מהני להעביר בדיו. ועוד הקשה מהמג"א (ס"ק ל"ח ול"ט) בכתב אדום דמהני מעביר עליו קולמוס, כיון דהכתב הראשון פסול כתב השני כשר, עיין שם באשל אברהם [סקל"ח] (ובמ"א) [ובמשבצות זהב] (סקט"ו). ועוד המציא שם [במשבצות זהב] דין חדש, דאם נפל דיו על קוי האות, או כתב שלא לשמו על קוי האות, דתלוי במחלוקת הרמב"ם והיש אומרים באהע"ז סימן קל"א (סעיף ה') בכתב שלא לשמה והעביר עליו קולמוס לשמה. דלדעת הרמב"ם [הלכות גירושין פ"ג ה"ד] אינו גט, אף דהכתב בא לתקן הכתב, הוה אמינא דמהני לרבי יהודה [גיטין כ.] אליבא דרב חסדא, ולרב אחא אפילו אליבא דרבנן והוי כתב, מכל מקום פסק כרבנן אליבא דרב חסדא דלא הוי כתב ואינו גט, כשר כאן. ולהיש אומרים דחוששין לרב אחא אליבא דרבנן דהוי כתב והוי גט, פסול כאן. ע"ש. ועוד המציא דין חדש, דאם כתב תפלין בסיקרא ואחר כך העביר עליו בדיו, דכשר. דכיון דבתפלין פסול בכתב בסיקרא, מהני הכתב השני בדיו. והא דאיתא בגיטין שם [יט.] כתב בסיקרא והעביר עליו בדיו פסול, היינו משום דגט כשר בסיקרא, לכן הכתב השני אינו כתב ופסול. ע"ש.

ולפע"ד צדקו דברי האליה רבה ובחנם השיג עליו הפרי מגדים. דדעת האליה רבה היא דאינו תלוי באם כתב הראשון הוא כשר או פסול, רק תלוי באם כתב ראשון הוא ראוי להתקיים או לא. דאם הוא כתב המתקיים אף דהוא פסול, מכל מקום הכתב השני הוי כעל גבי כתב ופסול. לכן בסיקרא כיון דהוא כתב המתקיים לענין שבת ולענין גט, לכן אף דפסול בתפלין

אוצר ההלכה

מהלכה למשה מסיני דבעינן בדיו, מכל מקום הא הוי כתב המתקיים. וכן נכתב בזהב (או זרק זהב) דגם כן הוי כתב המתקיים לענין שבת, אף דפסול בתפלין לא מהני להעביר עליו קולמוס בדיו דהוי כתב על גבי כתב לדעת האליה רבה. ובאבר דפסול הוא משום דלא הוי כתב המתקיים, רק במיא דאבר לשמואל. (וכן איתא בבית יוסף באהע"ז סימן קכ"ה [לדעת הר"ן גיטין ט. ד"ה שאין] דבאבר לא הוי כתב, רק רשימה. אף דברושם על עור (בסימן קכ"ה סעיף ה') איכא דעה אחת דכשר כיון דמתקיים לפי שעה, באבר גרע דיכול להעבירו כמו בדיו לח בסימן קכ"ד [סעיף ט']) לכן מהני כתב השני. ומיושב הקושיא שהקשה עליו מהש"ס הנ"ל. ועל הקושיא השניה שהקשה עליו מדברי המג"א הנ"ל בכתב אדום דמהני העברת קולמוס, יש לומר דהתם גם כן אינו כתב כלל ואינו מתקיים, כגון דכתב בדיו שעדיין לא נעשה כתיקונו ועל ידי זה אינו מתקיים. וכן משמע הלשון במג"א (סקל"ח) שלא היה כתוב בדיו, אלא דומה ללבן שהוכהה מראיתו או נוטה לאדום. אבל נכתב בצבע או בזהב או בסיקרא דהוי כתב המתקיים, ואף דפסול בתפלין, הוא משום דהלכה למשה מסיני דבעינן דיו ממש, ועל כן שפיר פסול כתב השני משום דהוי כתב על גבי כתב. מיהו כל זה לדעת הרמב"ם דפסק כרבנן אליבא דרב חסדא, בכתב שלא לשמה והעביר הקולמוס לשמה, אף דבא לתקן לא הוי כתב השני כתב, דהוי כתב על גבי כתב. אבל להיש אומרים דשם דחוששין בבא לתקן דהוי כתב והוי ספק, גם כאן הוי ספק. כיון דפסול מהלכה למשה מסיני שאינו כשר רק בדיו, ובא לתקן ולהעביר הקולמוס בדיו. ולהרמב"ם פסול בודאי.

אבל מה שהמציא בפרי מגדים דאף בכתב לשמה והעביר קולמוס שלא לשמה דליהוי כתב, הוא תמוה דהתוס' [גיטין יט. ד"ה דיו] כתבו, דהיכא דבא לתקן אבל לא בבא לקלקל. ואחר כך מצאתי בפתחי תשובה על סדר גיטין [סדר גט ראשון אות פ"ה סק"ד] שתמה גם כן על הפרי מגדים הנ"ל. ובני הרב החריף מו"ה אברהם נ"י פירש כוונת הפרי מגדים, כיון דלהיש אומרים באהע"ז סימן קל"א [סעיף ה'] דחוששין בכתב לשמה על גבי כתב שלא לשמה, הוא משום דחוששין לדרב אחא בר יעקב דסבירא ליה דאפילו לרבנן הוי כתב בגט היכא דבא לתקן, אבל בספר תורה פסול משום "זה אלי ואנוהו". ואם כן קל וחומר היכא דמקלקל הכתב, דכתב שלא לשמה על גבי לשמה דפסול משום "זה אלי ואנוהו". אבל להרמב"ם דפסק כרבנן אליבא דרב חסדא דאף בגט פסול אף בבא לתקן, דלא הוי כתב כיון דהוי כתב על גבי כתב, מכל שכן היכא דבא לקלקל דלא הוי כתב וכשר כאן. ומכל מקום גם להפרי מגדים משמע דהיכא דהכתב הראשון הוא כשר וגם הכתב השני הוא כשר, אינו נפסל מחמת כתב על גבי כתב, והכתב השני אינו מבטל כתב הראשון. וכן משמע מדברי המג"א (בסקל"ט) דהיכא שנמחק קצת ורשומו ניכר דתינוק דלא חכים וכו' יכול לקרות, מותר להעביר הקולמוס כיון שעכשיו הכתב כשר. ומה שמוסיף עליו, אינו רק משמרו שלא יהיה נמחק יותר ולא הוי שלא כסדרן. ובזה ניחא מה שהיה קשה לי על זקני הגאון בספר תורת גיטין סימן קכ"ה [בביאורים סק"ג], שכתב טעם על מה שכתב הרמ"א (בסימן קכ"ה סעיף ד') דיש להחמיר שלא לכתוב בקולמוס של ברזל. דיש לחוש שמא יחקוק עם הברזל בלי דיו וחקיקה הוי כתיבה וכו', ואחר כך כשימלא בדיו הוי כמוחק וכבר עשה שליחותו. ע"ש. דלכאורה קשה למה לי למימר הטעם שכבר עשה שליחותו, דמשמע שאם יהיה בידיעת הבעל ובציווי שלו אין זה מזיק כלל, הא בלאו הכי פסול דהוי כתב על גבי כתב. ולפי מה שכתבתי יהיה נכון, דכיון דכשר כתב הראשון אין כתב השני מבטלו, לכן הוכרח לומר דהוי כמו מוחק וכותב מחדש וכבר עשה שליחותו.

והכלל בזה לפע"ד דכתב על גבי כתב, בדיו על גבי דיו, לא הוי כתב השני כתב על גבי כתב, כיון דלא הוי כמוחק את הכתב הראשון, כיון דהוי דבר אחד, וכשר אף בתפלין כמו שכתב המג"א (בס"ק (ט) [ל"ט]), וגם אין בזה פסול משום זה אלי ואנוהו. ובדיו על גבי סיקרא גם כן לא הוי כתב השני כתב. רק מפני שהוא דבר אחר מהראשון הוי כמוחק את הראשון, והוי על ידי זה כתב השני כתב. כדמשמע בגיטין (דף י"ט ע"א). ורבי יוחנן מסופק בזה אם הוי כמוחק, כמו שאמר וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה. ע"ש. רק שהתוספות באו לחדש דבדיו על גבי דיו, היכא דבא לתקן אף דלא הוי כמוחק, מכל מקום הוי כתב השני כתב והוי לשמה. וזקני הגאון בספר תורת גיטין על הש"ס [יט. תוד"ה דיו] כתב, דמהני משום דמתקן את כתב הראשון והוי כתב הראשון כתב. ויישב בזה קושיית המהרש"א שם ע"ש. ולפע"ד הוי זה דוחק לתקן למפרע מה שלא היה לשמה. ומכל מקום נראה לפע"ד, דלא שייך סברת התוס' דהיכא דבא לתקן, רק בדיו על גבי דיו דהוי דבר אחד. אבל בדיו על גבי סיקרא דהוא מין אחר ממה שהיה מקודם, לא שייך בזה דבא לתקן. כיון דאיתא בבית יוסף (בסימן קכ"ה) דסיקרא הוא צבע אדום, אם כן אין זה נקרא מתקן רק משנה ממה שהיה מקודם, לכן לא הוי כתב השני כתב, רק אם נאמר דהוי כמו מוחק כתב הראשון, ומיושב בזה קושיית המהרש"א הנ"ל. ובזה תמוה דברי הפרי מגדים הנ"ל [במשבצות זהב סק"ב] דכתב, דהא דלא מהני באזכרות אם זרק עליו זהב להעביר עליו בדיו, משום דהוי כמוחק. ודחק את עצמו לומר כשמעביר על המקצת דיו ועדיין לא השלימה הוי כמוחק. ע"ש. דבלאו הכי הוי כמוחק דדיו על גבי זהב הוי כמו דיו על גבי סיקרא, והש"ס הנ"ל מסופק בזה אם הוי כמוחק כנ"ל. ואם כן באזכרות אם זרק עליו עפרות זהב, אין לו תקנה ממה נפשך, אם נאמר דבהעביר עליו דיו הוי כמו מוחק, הוי כמוחק את השם. ואם נאמר דלא הוי כמוחק, הוי כתב על גבי כתב, וכתב השני לא הוי כתב. והבן. (דעת ומזימה)

מ"א) שם כתב אפילו אות אחת וכו' בזהב וכו' פסולין, אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרות, אין לו תקנה. עיין אליה רבה (סק"ה) שכתב, בזהב או בשאר צבעונים לא מהני אף שמחפהו בדיו, דאם לא כן נמצא שיש תקנה אפילו לאזכרות. ע"כ. והפרי מגדים [מש"ז סק"ב] חלק עליו. והאחרונים האריכו בדין זה, החתם סופר (ביו"ד סימן רנ"ו), ונודע בשערים בהלכות

אוצר ההלכה

גיטין (סימן קכ״ד) [סימן קכ״ה סעיף ד׳], ומים חיים [רפאפורט] (או״ח סימן א׳), ואחר אחרון הבית שלמה (באו״ח סימן ז׳, וביו״ד [ח״ב] סימן (קנ״ח) [קכ״ח]). ועיקר פלוגתתם נראה דתלוי בהא דבגיטין (דף י״ט ע״א), מיבעיא לן, עדים שאינם יודעים לחתום, מהו שיכתבו להם בסיקרא ויחתמו, ואמר רבי יוחנן, אף דבשבת אמרינן דבדיו על גבי סיקרא חייב משום כותב ומשום מוחק, לענין גיטין וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה. וסבירא ליה להאליה רבה, דגם לענין כתיבת ספר תורה ושמות הוי ספק אם כתב השני כתב. והפרי מגדים סבירא ליה, דשאני שבת וגיטין כיון דסיקרא הוי כתב, אם כן מס(ת)פקא לן שמא דיו על גבי סיקרא הוי כדיו על גבי דיו, דלא הוי כתב. אבל לענין כתיבות ספר תורה, כיון דבעינן דיו, אם כן בדיו על גבי סיקרא, דמי לאברא או מיא דאברא, דאמרינן התם דכתב השני הוי כתב, עיין משבצות זהב (סקט״ו) דזה שורש טעמו. והנה לפנינו התשב״ץ (ח״א סימן קכ״ז) מבואר להדיא, שלמד מהא דוכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, דמעביר דיו על הזהב דכתב התחתון הוי כתב, ועליון לית לן דהוי כתב, ומבואר להדיא כהאליה רבה. והתמיהה על הבית שלמה, הגם שכתב השני תשובות הנ״ל קודם שראה תשובות התשב״ץ, אבל אחר כך כשראה תשובות התשב״ץ כמבואר שם, ובאו״ח (סימן ו׳), למה לא תיקן זאת בספרו, ובנו שהדפיסם נתן טעות למעיינים. וגם מה שכתב הנודע בשערים, דאליבא דרב אחא בר יעקב, לא מסתפקא לן בעדים שאינם יודעים לחתום, אף דמתקן בכתב התחתון, ולרב אחא בר יעקב במתקן, גם לרבנן הוי כתב השני כתב, אלא דלא הוי אלא כתב התחתון, ואין זה חתימת ידי העדים. (והביא זאת בשם התורת גיטין [יט. בתוד״ה דיו] והן הן דברי המהר״ם שיף [שם]). ולפי זה בכתיבת ספר תורה דסגי בכתב התחתון, דיו על גבי סיקרא הוי כתב. וכבר נתבאר דבתשב״ץ מבואר להיפוך, וכן פסק החתם סופר שם, והכי נקטינן לענ״ד. ומה שקשה על זה ממה שכתב המג״א (סקל״ח) בשם ספר הזכרונות מבואר שם בחתם סופר.

(תהלה לדוד סק״א)

מ״ב) שם כתב אפילו אות אחת וכו׳ בזהב וכו׳ פסולין, אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרות, אין לו תקנה. עיין במשבצות זהב (סקט״ו) [סק״ב] דאם העביר עליו דיו כשר. ובאליה רבה [סק״ה] כתב דפסול מספק, ולזה הסכים בחתם סופר (סימן רנ״ו), וכתב דהפרי מגדים שגה בהשגתו על אליה רבה. ועיין בשו״ת אבן שתיה (סימן ח׳) דמיישב דברי הפרי מגדים, מכל מקום מסיק שם בזה פלוגתת הפוסקים ואין להקל. ועיין בדעת קדושים (סק״א) שכתב גם כן דפסול מטעם דהזהב הוי חציצה בין הדיו להקלף, וכן הסכים במקדש מעט שם [סק״ו] דפסול. ועיין שו״ת בית שלמה (סימן ז׳) שפסק כפרי מגדים, ועיין שם בהג״ה מבן המחבר שמיישב השגת החתם סופר על הפרי מגדים, ושהפרי מגדים השיג שפיר על אליה רבה.

(באר יעקב – קרוייזר סק״ג)

מ״ג) שם אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרה וכו׳. זה לשון הבית יוסף: וכתוב בנמוקי יוסף [הלכות ספר תורה ד. ד״ה סתומה] כתב את האזכרות בזהב, כלומר שזרק זהב על כתב השמות שנכתבו בדיו, אפילו הכי פסול, דסבירא ליה כתב העליון כתב ומבטל התחתון. ע״כ. ונראה לי דהיינו דוקא כשאינו יכול להעביר את הזהב, אבל אם יכול להעבירו יעבירנו וישאר כתב התחתון. מיהו, באזכרות נראה דאסור להעבירו משום דהוי כמוחק את השם. ולפי זה משום הכי נקט אזכרות, דבהני הוא דאמרינן יגנז דאין לו תקנה, אבל שאר תיבות אין צריך ליגנז דמעביר הזהב וחוזר לכשרותו. ע״כ. (שלחן גבוה סק״ח)

מ״ד) שם אם זרק עפרות זהב על האותיות, מעביר הזהב וכו׳ וכשר. נראה לי דהוא הדין שאר מיני עפרות אפילו הוא שחור צריך להעבירו, דבעינן דיו דוקא.

(אדני פז)

מ״ה) שם אם זרק עפרות זהב על האותיות מעביר הזהב וכו׳ וכשר. אם כתב האותיות במי זהב, וגם אם עבר ומחק האזכרות שכתב במי זהב, או העביר הזהב, והחילוקים שיש, כתבתי בעניותי בברכי יוסף שם ביו״ד סימן רע״ו [ס״ק י״א - ט״ז]. עש״ב. (מחזיק ברכה סק״ו)

מ״ו) שם אם זרק עפרות זהב על האותיות מעביר הזהב וכו׳ וכשר. עיין מה שכתבתי ביו״ד סימן רע״ו אות ט״ז בס״ד[24]. (ברכי יוסף – שיורי ברכה סק״א)

מ״ז) שם אם זרק עפרות זהב על האותיות מעביר הזהב וכו׳ וכשר. בספרי הקטן ברכי יוסף ביו״ד (סימן רע״ו אות ט״ז) הקשיתי על התייר הגדול הרב גט פשוט (סוף סימן קכ״ד, וסימן קכ״ה סקל״ז) שנסתפק בתפלין אם חזר וגרר עפרות זהב אם כשרים, והוא דין זה שלפנינו דמרן מכשיר בהדיא. ע״ש.

ודן היום השמש יצא על הארץ ספר גט מקושר לעטרת ראשי מורי הרב זלה״ה, ושם ראיתי שתמה כן על הרב גט פשוט (בסימן קכ״ד בסופו, וסימן קכ״ה סקט״ו וסקל״ז), ובסעיף קטן ל״ז נדחק דספקו של הרב גט פשוט אינו אלא לענין גט דוקא. ע״ש. וכל כי הא הוה ליה להרב גט פשוט לאודועי, דאף על גב דלתפלין הכשיר מרן, אכתי יש להסתפק ולתת פנים לספקו, אך בחלקות ישית למו. (מחזיק ברכה סק״ה)

מ״ח) שם אם זרק עפרות זהב על האותיות מעביר הזהב וכו׳ וכשר. אף על גב דכל זמן שלא העביר הזהב הוא פסול, לא הוי שלא כסדרן, כיון שאין כותב רק מעביר ונשאר התחתון ממילא. משבצות זהב [סק״ב]. ואם נדבק הזהב כל כך עד שאי אפשר להסירו אלא אם כן יגרור מעט מהאות עד שיפסוק ויפסול על ידי זה רק שהתינוק מכירו, מסתפק בדעת קדושים [סק״א] אם יכול לגרור באופן זה ולתקן אחר כך מחשש

הערות וציונים

24. עיין במחזיק ברכה (סק״ה) שהביא מה שכתב שם, נדפס בסמוך אות מ״ז.

אוצר ההלכה

שלא כסדרן, או אפשר דלא נפסל משום שלא כסדרן כמו אותיות שנשתנו ואינם כאות אחר ותינוק מכירו, לא מיפסל משום שלא כסדרן, ויותר נראה לי להקל. מקדש מעט [סק״ח]. אבל אם יפסק כל כך עד שידמה לאות אחר אף שתינוק מכירו מכל מקום הוי שלא כסדרן. דעת קדושים [שם].

(באר יעקב – קרוייזר סק״ד)

מ״ט) שם אם זרק עפרות זהב על האותיות מעביר הזהב וכו׳, אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרות אין לו תקנה.

בש״ס דשבת (דף ק״ג ע״ב), כתב שלא בדיו או שכתב האזכרות בזהב, יגנוז. וכתב הרב בית יוסף, דאם כתב שאר אותיות בזהב פשיטא דפסול גם כן, דהיינו רישא כתב שלא בדיו, אלא דכאן איירי שזרק עפרות זהב על האותיות, ובשאר אותיות יוכל להעביר הזהב וישאר האות כמקדם, ואמנם באותיות השם אי אפשר לעשות כן, דהוי כמוחק השם (ובחנם כתב הט״ז ביו״ד סימן רע״ו [סק״ג] דלאו דוקא נקטו אותיות השם). והנה הבית יוסף ביורה דעה, הביא דברי הריב״ש [סימן ז׳] דאם עבר וגירר הזהב ונשאר כתב התחתון, כשר. ואמנם אם כל האזכרות נעשים באופן שגירר מהן הזהב, פסול, משום דמיחזי כמנומר. והנה לפי זה היה נראה דאף בשאר אותיות ותיבות אם הם הרבה שגורר מהן הזהב, גם כן פסול, משום דמיחזי כמנומר, ולפי זה קשה לשון השלחן ערוך בכאן שכתב סתם אם זרק עפרות זהב על האותיות, דמשמע אף אם זרק על רוב אותיות גם כן מהני גרירה, ולמה לא נפסל משום דמיחזי כמנומר לדעת הריב״ש, ופשיטא דלענין מיחזי כמנומר אין חילוק בין אותיות השם ובין שאר תיבות ואותיות. שוב ראיתי בספר לחם חמודות [דברי חמודות הלכות ספר תורה אות מ״ח] שהרגיש בזה.

ונראה לי ליישב, דבאמת הך ענינא שכתב הריב״ש דמיחזי כמנומר, אינו דבר ברור, ואפשר דאף אם יגרור הזהב לא חשוב כמנומר, ובפרט אי נימא דהך דמיחזי כמנומר אינו רק דרבנן משום ״זה אלי ואנוהו״ [שמות ט״ו, ב׳], נוכל לומר דבזה שהכתב הראשון נשאר, לא חשיב ליפסל בהכי, ואמנם היכא שהספר תורה היתה פסולה ונדחית כבר ואנו באין להוציאה מחזקת פסול, אנן אומרין דהיא בפיסול עומדת כמו מעיקרא. והיינו בזה שכבר נפסלה קודם שהעביר הזהב, ועל ידי העברת הזהב אנו באים להכשיר, פסלינן מחשש שמא חשוב כמנומר, ואמנם באמת אי נימא דמהני העברת הזהב מעל האות, לא היה על הספר תורה או התפלין שם פסול, כיון דלא נדחה ענין המצוה, דכל שבידו לא הוי דיחוי, ואין שם פסול עלה. ולכך באותיות השם כיון דאסור למחקו, אם כן היה שם פסול עלה ונדחה המצוה, כיון דאינו בידו לגרור מצד איסור מחיקת השם, חיישינן משום דמיחזי כמנומר, אבל בשאר אותיות כיון דבידו לתקן, אם כן מעולם לא היה עלה שם פסול, ולא חיישינן לספק דמיחזי כמנומר. כנ״ל דעת פוסקים בזה. ודוק.

שוב נזכרתי, דבסוכה (דף ל״ג ע״א) אהך דהדס שענביו מרובים מעליו פסול ואף אם עבר ולקטן, משום דיש דיחוי אצל מצוות, (ו)הקשו התוס׳ [זבחים לד: ד״ה כל] דהא קיימא לן כל שבידו לאו דיחוי הוא, ותירצו דמשום דאין ממעטין ביום טוב, ואי אפשר להכשירו רק באיסור, לא חשוב בידו. והוא הדין בזה לא מהני ההכשר, כיון שהיה עלה שם פסול ואתה רוצה להכשירו, אמרינן דמספק אינו יוצא מידי פסולו. ובשאר תיבות לא היה עלה שם פסול כיון דאפשר למחוק, ובאותיות השם לא חשוב בידו ויש עלה שם פסול.

הנה באותיות הנטפלין לשם אני מסתפק, דאפשר כיון דקדושת הנטפלין אינו רק מדרבנן, אפשר דחשוב בידו, ואמנם מהך דסוכה הנ״ל נראה דאף מחמת פסול דרבנן לא חשוב בידו, דהרי הך דאין ממעטין ביום טוב גם כן אינו רק דמיחזי כמתקן, כמבואר שם בדברי הקדמונים[25], ומכל מקום מבואר מלשון הש״ס כמו שהבינו רבותינו בעלי תוספות דלא חשוב בידו. וכל מה שכתבתי בזה דברים ברורים המה.

והנה אם לא גירר הזהב וכתב על הזהב, לכאורה נראה דכשר, ואף דכתב על גבי כתב לא מהני, מכל מקום כיון דזהב לאו מין דיו הוא, וחיפוי בדיו הוי כמו דיו על גבי סיקרא דמהני וחשוב כתב [עיין גיטין יט.], ולפי זה אף באזכרות יש תקנה שיוסיף עליהם דיו על הזהב. ונראה לי דלכך לא מהני, משום דאין השם מן המובחר, כמו דסבירא להו לרבנן [שבת קד:] גבי כתב השם שלא לשמה והעביר עליו קולמוס לשמה דאין השם מן המובחר, והוא הדין בזה אם יכתוב עליו בדיו. ובירושלמי דשבת פרק י״ב [הלכה ה׳] אקשינן, דלמה להו לחכמים הך טעמא דאינו מן המובחר, תיפוק ליה דכתב על גבי כתב לא מהני, ומשני לדברי רבי יהודה קאמרי, דאף דסבירא ליה לרבי יהודה דכתב על גבי כתב מועיל, מכל מקום בסת״מ אינו מועיל, משום דאין השם מן המובחר. והוא הדין בזה, אף דדיו על גבי סיקרא מהני, מכל מקום אין השם מן המובחר.

ולפי זה קשה לדעת הריב״ש (הובא בב״י יו״ד סימן רע״ו), דאף בגורר הזהב מן האותיות נראה כמנומר ופסול אף בדיעבד, אם כן אף באזכרה אחת אי אפשר לגרור, שאין השם מן המובחר, ואין צריך לטעם מחיקת השם. והנראה לי בזה, דבאמת הך טעמא דקאמר שאין השם מן המובחר, לכאורה אינו כדאי לפסול בדיעבד הספר תורה ולהיות כל הגווילין טעונים גניזה, דהרי כל עיקר ״זה אלי ואנוהו״ אינו רק מדרבנן ולא מיפסל בהכי, עיין תוס׳ סוכה (ריש פרק שלישי ד״ה והיבש), ואיך מחשש שאינו מן המובחר יהיה פסול אף בדיעבד. ונראה דמכאן ראיה לשיטת הרשב״ץ [ח״א סימן קע״ז] שיבואר לקמן, דשם שנכתב שלא לשם קדושה מותר למחקו. ואם כן הא דקאמר הש״ס כאן מעביר עליו קולמוס ומקדשו, היינו שאינו צריך למחוק השם שנכתב שלא בקדושה, אלא דיכול להניחו כמות

הערות וציונים

25. עיין שלחן ערוך סימן תרמ״ו סעיף ב׳.

אוצר ההלכה

שהוא ולהעביר עליו קולמוס, אבל אם ירצה למחקו הרשות בידו, ועל זה קאמרי חכמים דאין להעביר עליו קולמוס משום שאין השם מן המובחר, וכיון דרשאי למחקו יותר טוב למחקו ולכתוב אחר במקומו. וזה ברור. ומעתה, כאן דאזכרה כבר נכתבה ואי נימא דתפסל אין לה תקנה, אם כן משום חשש דאין השם מן המובחר אינו מהראוי לפסלה, כיון ד׳זה אלי ואנוהו׳ אינו רק לכתחלה למה לא יתן עליו דיו, וכיון דנקט או שכתב אזכרות בזהב הרי זה יגנז ולא מהני תקנה, וקשה, למה לא מהני תקנה זו דיעביר עליו קולמוס, ובתפלין אין כאן קושיא כלל, דאיירי שכבר כתב התפלין ואחר זה שפך עפרות זהב, וכשירצה להכשירם על ידי העברת קולמוס הוי שלא כסדרן, אמנם בספר תורה דכשר שלא כסדרן, אף בכתב האזכרות בדיו יכול להעביר עליהם קולמוס ולקדשן, כדי שלא יהיו היריעות מוטלים בבזיון. ואין ראיה מהך דאין השם מן המובחר, וכמו שכתבתי שם, דאפשר למחוק השם שנכתב שלא בקדושה. וגם מלשון הברייתות [שבת קג:] דקתני כתב האזכרות בזהב יגנזו, גם כן אין ראיה, דשם נוכל לומר דאשמעינן דכמות שהן אין לקרות בהן, דהרי בהא דתני כתב שלא בדיו, בודאי אפשר למחוק ולכתוב אותיות אחרות במקומן, אלא דמזה לא מיירי.

ונראה לי, דראיית הפוסקים דאף במקום שאם לא יעביר עליה קולמוס יפסל בדיעבד, אין להעביר קולמוס, דבש״ס דהניזקין (גיטין דף נ״ד ע״ב) בהאי דאתי לקמיה דרבי אמי, ואמר ספר תורה שכתבתי לפלוני אזכרות שבו לא כתבתי לשמן, אמר ליה נאמן אתה להפסיד שכרך ואי אתה נאמן להפסיד ספר תורה, וקאמר עלה וליעבר עלה קולמוס וכו׳, נימא דלא כרבי יהודה. וקשה, הא אף כרבנן לא אתיא, דהרי אף רבנן מודים דמשום חשש דאין השם מן המובחר אינו פסול בדיעבד, אלא דכיון שנכתב שלא לשמה מותר למחקו ואין כאן פסול בדיעבד, אבל כאן דאמר נאמן אתה להפסיד שכרך ואינו נאמן להפסיד ספר תורה, מבואר מזה דלפי דבריו הספר תורה פסול ואין מביאין אותו למחוק. ועל כרחך כמו שכתב בעל שב יעקב [סימן נ״ד], דהך מילתא אתיא כמאן דאמר אין כותבין שם על המחק [מנחות ל:]. ואם כן על כרחך הספר תורה פסול, ולמה לא נעביר עלה קולמוס ולקדשה, ו[לא] יפסול הספר תורה, אלא ודאי דאף היכי דעל ידי זה יבוא הספר תורה לידי פסול ואי אפשר באופן אחר, מכל מקום לרבנן לא מהני אם יחזור ויעביר עליו קולמוס, לפי שאין השם מן המובחר. ועלה על לבי לומר דמדרבנן לא היה יכול להקשות, דנוכל לומר דרבנן סוברים דאף במקום דלא אפשר לא מהני העברת קולמוס, ולכך ניחא ליה להקשות מרבי יהודה. אמנם כיון דמשום דמיחזי כמנומר לא הוי גם כן רק משום ׳זה אלי ואנוהו׳, הוא הדין בשם אחד לרבנן. ובחדושי למסכת גיטין הארכתי בזה. והמשכיל יבין.

(ישועות יעקב סק״ה)

נ) שם אם זרק עפרות זהב על האותיות מעביר הזהב וכו׳, אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרות אין לו תקנה.

ראיתי בספר ישועות יעקב (א״ח בסימן ל״ב סק״ה)[26] שהביא דברי הבית יוסף בשם הנמוקי יוסף [הלכות קטנות ד. ד״ה סתומה] דמה שאמרו בגמרא דשבת (קג:) או שכתב האזכרות בזהב יגנוז, איירי שזרק עפרות זהב על האותיות, ובשאר אותיות יוכל להעביר הזהב, מה שאין כן באותיות השם דהוי כמוחק. ושוב הביא דברי הבית יוסף ביו״ד [סימן רע״ו] בשם הריב״ש [סימן ז׳] דאם עבר וגירר הזהב ״ונשאר כתב התחתון״ כשר. ואמנם אם כל האזכרות נעשו באופן שגירר מהן הזהב, פסול, משום דמיחזי כמנומר. וכתב דלפי זה היה נראה דאף בשאר אותיות ותיבות אם הן הרבה שגורר מהן הזהב גם כן פסול משום מנומר. ולפי זה קשה לשון השלחן ערוך בכאן שכתב סתם אם זרק עפרות זהב על האותיות, דמשמע אפילו ברוב האותיות מהני גרירה, ולמה לא נפסל משום מנומר לדעת הריב״ש וכו׳. עיין שם באורך מה שכתב ליישב, וסיים: וכל מה שכתבתי בזה דברים ברורים המה.

עכ״ד. יע״ש.

ולענ״ד אין צריך לפלפולו של הגאון ישועות יעקב, והילך לשון הבית יוסף יו״ד (ריש סימן רע״ו): וכתב הריב״ש בתשובה (סימן ז׳) נראה שאם עבר ״וגררן וכתבן בדיו״ כשר (ולא כמו שהעתיק הרב ישועות יעקב דאם עבר ״וגירר הזהב ונשאר כתב התחתון״ כשר), ומיהו בכל אזכרות הספר אפילו בדיעבד פסול, משום דמיחזי כמנומר. ע״כ. וכן הוא במקומו בשו״ת הריב״ש (סימן ז׳). ע״ש. וברור הדבר דהריב״ש אינו מפרש כדעת הנימוקי יוסף דכתב אזכרות בזהב, היינו שזרק זהב על האזכרות, אלא כפשוטו שכתב האזכרות עצמן בזהב, (והא דקתני אזכרות, לרבותא, דהוה אמינא משום דחשיבי עדיף לכתבן בזהב. ועיין בבית יוסף א״ח ריש סימן ל״ב, ובט״ז יו״ד סימן רע״ו סק״ג). ולזה כתב דבכל האזכרות אפילו עבר וגררן וחזר וכתבן על הגרר פסול משום דמיחזי כמנומר, ולמד זה מדין ד׳ טעיות בדף (ביו״ד סימן רע״ט סעיף ד׳). ואף על פי שמבואר שם דביתרות יתקן, שאין הגרידה גנאי כמו התלייה, מכל מקום הריב״ש שם כתב לחלק דהתם כיון שגורד ומניחו חלק לית לן בה, אבל כשכל האות כתובה בגרידה, ואין צריך לומר כל התיבה וד׳ בכל דף ודף, שכל הספר אז מיחזי כמנומר כמו בתלייה. ע״ש. ואם כן מה ענין זה לדברי מרן בא״ח (סימן ל״ב סעיף ג׳) דאם זרק עפרות זהב על האותיות מעביר הזהב וכו׳, דהתם אף אם עשה כן בכל אותיות הספר תורה יכול לסלק הזהב וישאר כתב התחתון וכשר, דאינו כותב מחדש על הגרר שנחוש למנומר, אלא מעביר הזהב ודיו. ופשוט. ושוב ראיתי בקול יעקב סימן ל״ב (אות י״ז) וסימן רע״ו (אות כ׳ וכ״א) וסימן רע״ט (אות ט׳). ע״ש.

שש אנכי שכיונתי לדעת גדולים.

עוד כתב הרב ישועות יעקב שם לצדד, דמאי דקאמרי רבנן [שם קד:] אין השם מן המובחר, היינו דאין להעביר עליו

הערות וציונים

26. נדפס לעיל אות מ״ט.

אוצר ההלכה

קולמוס, אבל רשאי למוחקו ולכתוב אחר במקומו. ע"ש. ונ"ב: אפריין נמטייה שכן הוא במסכת סופרים (פ"ה ה"ג), והביאה הרב עצמו לקמן (סקי"ז)[27]. אך עיין להאור זרוע (סימן תקנ"ו), ובקסת הסופר (סימן י"ב סעיף א'). (מרן הגאון ראש הישיבה שליט"א[28])

ג"א) שם אם זרק עפרות זהב על האותיות וכו'. כתב בדעת קדושים הלכות תפלין [סק"א], אותיות מתפלין שניתז עליהם דיו אף שלא שינה צורתם פסול, (דהדיו שנתזה פסולה משום שלא לשמה, ומשום שאין הנתיזה כתיבת אדם. ועיין בדעת קדושים סימן רע"א (סק"ח ד"ה ניתז) וכן כתב הפרי מגדים [משבצות זהב סקט"ו]). ועיין שם שהאריך בזה וחזר בו. ועיין במקדש מעט (שם אות ז') שכתב דהעיקר שכשר, דהדיו העליון כליתא דאין דיו על גבי דיו, עיין גדולי הקדש ביו"ד סימן רע"א (סקי"ז), והחושש יעשה כמו שכתב הדעת קדושים הנ"ל להעביר בקולמוס על הדיו השני. ועיין בדעת קדושים סימן רע"א סעיף ו' [סק"ח] ומקדש מעט שם [סק"מ]. (ארחות חיים – ספינקא סק"ז)

ג"ב) שם אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרה אין לו תקנה וכו'. בבית יוסף כתב, דהא דאמרינן בפרק הבונה (שבת דף ק"ג ע"ב) כתב האזכרות בזהב יגנזו, היינו כמו שכתב הנמוקי יוסף [הלכות ספר תורה ד. ד"ה בזהב] דכתב על הדיו, ואינו יכול למחוק דהוי כמוחק השם. ובמגן גבורים ([בשלטי הגבורים] סק"ד) הקשו, דלא גרע מנפל טיפת דיו על השם, דמותר למוחקו ונשאר השם כשר, משום דאין מכוין למחוק רק לתקן, כמבואר ביו"ד סימן רע"ו [סעיף י"א בהגה]. עכ"ל. ולא קשיא מידי, דבנפל טיפה אפילו נעשה ממנה שם שלם מותר למוחקו, דכל שנכתב שלא מדעת אין בו קדושה, וכמו שכתב בבית יוסף ביו"ד שם בבדק הבית בשם סמ"ק [סימן ק"ס]. אם כן כל חשש מחיקתו משום השם עצמו, וכיון דאין כוונתו למוחקו רק לתקנו שרי, אבל הכא גם כשלא היה כתוב השם בדיו תחלה, רק עשה שם מזהב בכוונה, אסור למוחקו, ועתה הרי מכוין למחוק שם זה של זהב כדי לתקן שם אחר של הדיו או מקצת השם של זהב בשביל מקצת השם של דיו. (ערך שי)

ג"ג) שם אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרה אין לו תקנה וכו'. לכאורה קשה מה בכך, הא מתקן השם שבכתב התחתון, והבית יוסף בעצמו מכשיר על מנת לתקן. ועל כרחך כיון דכתב העליון של הזהב הוי נמי כתב, והוא מוחקו, עובר משום מוחק, ומה שמתקן הכתב התחתון, לא מן השם העליון הוא זה, כן כתב בתשובת מנחת שי (סימן י"ג). (מגיני חיים)

ג"ד) שם אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרה אין לו תקנה וכו'. הפרי מגדים במשבצות זהב (סק"ב) הקשה, הא אם יעביר נשאר כתב התחתון, וכתב עוד, דמשמע מכאן אם זרק הזהב, אפילו שלא בקדושת השם אסור למחוק, ולא כמו שכתב הש"ך יו"ד סימן רע"ו (סקי"ב). ע"כ. והנה יען כי מקוצר הידיעה יש לי אריכות דברים בזה, אמרתי אשיחה וירוח לי. כי הנה ראיתי בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב סימן ק"ג [אות ב']), שהביא גם כן דברי הפרי מגדים, והאריך בקושיא זו בזו הלשון: ואמאי אינו מותר למחוק את הזהב, דשם שנכתב שלא בקדושה מותר למחוק, כמו שכתב הש"ך, ואפילו אם נימא שאיירי בזרק הזהב עליו לשם קדושה, מכל מקום כיון שהשם פסול, הוי כמקדיש בעלי מומין למזבח. ועוד קשה, הא ודאי לצורך תיקון שרי. עד כאן. ובעניי ודאי דדברי הש"ך אינם נסתרים, ושפיר נוכל לומר דאם זרק הזהב שלא לשם קדושה, מותר למחוק כמו שכתב הש"ך. והצדק עמו. אכן מה שכתב דמשמע דאיירי שנתן הזהב שלא לשם קדושה, לא אדע מה משמעות מצאו כאן, דאדרבה מסתמא עשאו לנוי השם, דהרי דין זה יוצא מהש"ס [מסכת סופרים פ"א ה"ט], גבי ספר תורה של אלכסנדר דעשאו לנוי השם, ואמרו חכמים יגנז.

ואך עיקר הדבר שכתב הש"ך, בכתב שלא לקדושת השם מותר למחוק, מסתפק אני בכוונתו מאד, מה זה נקרא שלא לקדושת השם. ואף דאמרו [כאן סעיף י"ט] דשם הקדש צריך לקדשו ולומר אני כותב לשם קדושת השם, הנה כבר כתבתי בחדושי לאהע"ז, דנראה עיקר דבדיעבד סגי במחשבה. ואף דיש בזה פלוגתת הפוסקים, אבל לכאורה נראה לפי עניות דעתי דבזה הכל מודים, דאף אם אין אומר, ואין (נחשב) [חושב] לקדושת השם, רק כוונתו שיודע שזה הוא שמו של הקדוש ברוך הוא, שוב יש בו קדושה, ואסור למוחקו. והרי גם בספרים הנדפסים, אף דאין בהם קדושת ספר תורה, יש בהם קדושה ואסור למוחקם, כל שכן בכותב ויודע בשעת כתיבה שמה שהוא כותב כעת הוא שמו של הקדוש ברוך הוא.

ואך ביותר אני מסופק, דאפשר דמעיקר הדין אף בספר תורה אם כתב השם ויודע שזה הוא שמו של הקדוש ברוך הוא אולי די[29], וכן מסתברא. ואף דראיתי בתשובת האחרונים, דמדמין קדושת השם כמו הקדש וקרבן דצריך להקדישו, הנה ודאי אין זה רק דוגמא, דאיך מקדיש קודם הכתיבה, ואין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם [נדרים פה:], וכבר כתבתי מזה בחדושי ליו"ד (הלכות ספר תורה), דאין דומה ספר תורה לקרבן, ונדבר עוד מזה בסמוך. ומשכחת לה רק בעם הארץ גמור, שאינו יודע כלל שזה הוא שם קדוש שמו יתברך, או נתכוין לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל בו דלי"ת, או טעה וסבר דאותו שם אינו קודש ומתכוין לדבר אחר, ובזה סובר הש"ך דמותר למוחקו, אבל כתב שם בסתמא, ודאי דקדושתו עליו. ואף דבעינן לשם קדושת ספר תורה, זה אינו ענין לקדושת השם. ולא מצאתי בפוסקים דבר ברור בזה, כל שכן שלא מצאתי שום סברא להיפך, ועל כל פנים לדינא היכא דרוצה למחוק צריך ראיה ברורה לזה,

---

27. נדפס לקמן סעיף י"ט אות כ"ט. 28. נדפס בספר אחימלך הכהן יו"ד סוף סימן י"ד. 29. עיין מה שהוסיף בזה הרב המחבר לקמן סקל"א, נדפס בסעיף י"ט אות ל"ו.

אוצר ההלכה

דלא יעבור בלאו של מחיקת השם. ואם כן במעשה של ספר תורה דאלכסנדר, הרי ודאי זרק עליו הזהב לשם השם, אם כן אין כאן (סרק) [סרך] קושיא על הש"ך.

ומה שכתב הפרי מגדים דלא הוי מוחק ממש, גם כן צריך עיון גדול, דמה בכך שנשאר כתב התחתון, דמסברא נראה דהזהב שלמעלה הוא כמו שם בפני עצמו, כיון דלא נתבטל להתחתון. ואך ביותר אני מסופק, בדיו עבה שיכול לגלוף מעביו משאר הדיו קלוש, אי לא הוי מוחק, דמסברא נראה דלא עדיף זה ממקצר האותיות, דאסור לגרור מרגל האות אף דעדיין נשאר מצורת האות. והנה אמת כי יש לפלפל בזה, אך אין כאן מקומו, כי על כל פנים נראה דבנדון דידן בזהב, גרע מדיו, דהוי אותיות אחרות ולא נתבטלו האותיות שתחתיהן. וצ"ע. אך על כל פנים מהשלחן ערוך ודאי נראה דכן הוא, ולא מצאתי סתירה לזה להקשות על זה. ועיין סעיף קטן ל"א[30].

ואשוב לדברי תשובת בית יצחק שהבאתי, שהקשה דהוי צורך תיקון ושרי, אף דגם זה אינו מוסכם ויש מחלוקת בזה, ותהלה לקל פלפלתי בזה במקום אחר, אכן כוונתו דהרי יש סוברים כן, והרבה אחרונים סמכו על זה לתקן. ואכן הוא תמוה בעיני, דאיזה תיקון הוא, ולא אמרו דצורך תיקון שרי רק לתקן תיבת השם, כגון בנפלה דיו עליו ואם יגררה יהיה פסול מטעם חק תוכות, והשם בעצמו בפיסול, לכן מותר לגרר כל האות ויהיה השם כתיקונו, אבל כאן הרי השם כתיקונו, רק הספר תורה פסול, ומי יאמר לנו דמותר לגרר השם כדי לתקן הספר תורה. והנה אמת כי לא כתבתי זה רק לסברא, ויש בזה להימין ולהשמאיל, דגם יש לומר כיון דכל התפלין והספר תורה פסול, ממילא השם גם כן לא יועיל לכולם. וחפשתי בזה ומצאתי שכבר כתב כן בפתחי תשובה ביו"ד סימן רע"ו [סק"ט] בשם משנת חכמים [ריש לאו ג' חלק יבין שמועה ד"ה ונסתפקתין]. ועתה בעת ההעתקה, בא לידי הספר דעת קדושים על הלכות סת"ם, וראיתי שם בספר גדולי הקדש [כלל ד' אות ד' ואילך] שכתב כן בראיות, ועיקר דבריו דגבי ספר תורה שנכתב בו שם בחנם, מותר למחוק כדי להכשיר ספר תורה. ובודאי דבריו נכונים עיין שם בסימן רע"ו.

ומה שכתב בתשובת בית יצחק הנ"ל דהוי כמקדיש בעלי מומין למזבח, כיון שהשם פסול, כבר נדחה זה בדברינו הנ"ל, דמה פסול יש בהשם, ואף דהספר תורה פסול אין זה ענין לפסול השם. אמת דמה שכתב דהוי כמקדיש בעלי מומין, דבר זה יוצא מפי אדוננו התשב"ץ [ח"א סימן קע"ז], הובא ברמ"א יו"ד סימן רע"ו [סעיף ב'], וזה לא שייך רק בשם אלהים אחרים. אף דגם ענין זה לא הבנתי, דמה זה ענין למקדיש בעלי מומין, וזה לא שייך רק ברוצה לכתוב שם אלהים אחרים, וסבר דגם זה צריך להקדיש והקדישו, זה הוי כמקדיש בעלי מומין, אבל בדיו דשם, דטעה וסבר דזה השם קודש ולשם קדושה כתבו, מה זה ענין להקדיש בעלי מומין. ויותר יאמר, דהוי כמקדיש תמימין להקריבן בחוץ. וכבר כתבתי שאין זה דומה כלל למקדיש קרבן, רק הוא לשון מושאל. ונראה כוונתו דעיקר הוא דמקומו פוסלו, היינו דכל הקורא פרשה זו, רואה דזה הוא מקום שצריך בו שם אלילים. וגם הפירוש של התיבה הכל רואין מכח ענין הסמוך לו. ואך יהיה כמו שיהיה, בודאי אין זה ענין לדין דכאן, דאין שום פסול בהשם, וצריך להתיישב בזה ודו"ק.

ואגב ראיתי עוד שם בתשובות בית יצחק שכתב, דיש לומר דלשיטת הרמב"ם גבי ציצית [פ"א הט"ו], בהטיל למוטלת, שנפסלו הראשונים אף בחזר והתיר השניים, הכא נמי כיון שנפסל אחר שזרק הזהב אינו חוזר ומתכשר. והנה הרי פשוט כאן בשו"ע דבשאר תיבות נוטל הזהב וכשר. ובעיקר הענין כבר כתבתי בסימן י' [סק"ו] דטעם הפסול שם הוא משום תעשה ולא מן העשוי, אם כן אין זה ענין לכאן כלל.

גם ראיתי שם בדין שכתב האליה רבה [סק"ה], הביאו הפרי מגדים במשבצות (סק"ג) [סק"ב], דאם העביר הדיו על גבי הזהב לא מהני ופסול. והפרי מגדים באשל אברהם (סקל"ח) תמה עליו, דסותר עצמו, דהתיר דיו על גבי דיו או סיקרא. אכן כבר כתבו כל האחרונים דהחילוק פשוט, דדיו על גבי דיו, הוי מין במינו ואינו חוצץ[31], לכן אם הראשון היה שלא לשמה, מעביר עליו שנית דיו, אבל על גבי הזהב הוי חציצה. והקשה שם בתשובה הנ"ל, דהרי רבנן סברי מין במינו בטל, וכתב הר"ן [נדרים נב. ד"ה ונתערב] הטעם דלא דמי לדם הפר ודם השעיר, דהוי היתר בהיתר, אבל היתר באיסור הוי מין באינו מינו, והכא נמי הראשון דפסול שלא לשמה, הוי מין בשאינו מינו. והנה פשוט דהגאון לא כתב זאת רק לפלפולא בעלמא, דמה ענין לביטול, דמדין רוב קאתינן עלה ונאבד המיעוט, ואין זה ענין לחציצה, דנימא דהוי שלא במינו מטעם שלא לשמה. וכל מין במינו דאינו חוצץ, אין שייכות בין זה לזה, דלולב שאגדו במינו, וכי האגד כשר לארבע מינים, ואין חתיכת הלולב שמאגד בו לולב שיוצא בו, ומכל מקום מן אותו מין הוא, לכן אינו חוצץ ופשוט.

ואך בעניי קשה בעיני מש"ס ערוך, פרק כיסוי הדם (חולין דף פ"ג ע"ב), דדייק דאף בלא נתן עפר מלמטה מכל מקום צריך שיתן מלמעלה, מהא דתנן שחט בהמה ואחר כך חיה חייב לכסות, והרי שם אין עפר למטה דמפסיק דם הבהמה. ע"כ. ע"ש. וקשה לי, דאם כללא הוא דמין במינו אינו חוצץ, אם כן מאי ראיה מייתי הש"ס, דהא ודאי גם הבהמה וגם החיה הוי מין במינו, כמו דם הפר והשעיר, וכיון דמין במינו אינו חוצץ אם כן יש עפר למטה, דדם הבהמה אינו חוצץ בין דם החיה להעפר.

הערות וציונים

30. נדפס לקמן סעיף י"ט אות ל"ד. 31. לכאורה יש להקשות, הא ניחא על דיו, על סיקרא מאי איכא למימר. אולם הפרי מגדים שהקשה על האליה רבה, זה מסעיף קטן מ"ד, ושם האליה רבה איירי בדיו שלא היה שחור אלא דומה לאדום ולבן דהיינו דיו שנשתנה מראיתו, ולכן הוי מין במינו ואינו חוצץ, וצריך לומר דמה שכתב הרב סיקרא לאו דוקא.

אוצר ההלכה

וגם אני נבוך, דיש הרבה מיני דיו, ולמה לא אמרו דיכתוב דוקא במין דיו הראשון, דלהוי מין במינו. וצ״ע. ואך נראה בזה דבדיו נתבטל כתב התחתון, דחזותא אין בו ממש לכן לאו חציצה הוא, אכן זהב מקרי ממש וחוצץ. ויען כי לא בררתי זה, ואם יזכני השם אבאר יותר, לכן אקצר כעת כי מחוסר ספרים אני כעת.

ואך בזהב, בלא טעם החציצה, כתבו האחרונים דאם יעבור בדיו על הזהב הוי מוחק, ומסתברא דלא הוי על ידי זה מוחק, דאם כן למה פסקו דבשאר אותיות מעביר הזהב וכשר, הא כיון דכבר נמחק אם כן הוי עכשיו שלא כסדרן, וכן בספר תורה הא הוי חק תוכות כיון דכבר נמחק. ואך קצת ענין מחיקה שייך בזה אף דאין זה מוחק גמור. ונראה קצת דתלוי בזה, דבספר גדולי הקדש הנספח לספר דעת קדושים [סימן ל״ב סק״ב], ראיתי שכתב בשם התרומת הדשן [סימן מ״ח] ומהרי״ל [סימן קי״ט] היכא דמעביר קולמוס, כגון שנפל דיו מעצמו והעביר קולמוס להכשירו, נשאר כתב הראשון. אבל בתשובת בית יצחק [סימן ק״ה אות י׳] ראיתי בשם התשב״ץ [ח״א סימן קכ״ז], דהוי מוחק התחתון ונשאר העליון. והעברת קולמוס בשם שלא נכתב לשמה, הוא מטעם דאיסור מחיקה אינו במוחק על מנת לתקן, או כיון דלא נכתב לשמה אין איסור במחיקה. וכבר כתבתי דיש לעיין בזה, ובחדושי לאהע״ז (סימן קכ״ה) הארכתי בדברי הלבוש [בסעיף ט׳], מה שכתב בנפל דיו על אותיות הגט אחר שכבר נתייבש, מותר להעבירו. והט״ז שם (סק״ט) חולק וכתב דנסתלק מעשה ראשון, ואך כאן דכתבו מעביר הזהב וכו׳, משמע דלא כהט״ז, ויען כי כבר יצאתי לגדר האריכות, פה ישבות קולמוסי.

(גנזי חיים סק״ד)

נ״ה) שם משום דהוי כמוחק את השם. מדכתב כמוחק, משמע דמוחק ממש לא הוי דנשאר כתב התחתון, משמע מכאן דאף על פי שזרק הזהב שלא לקדושת השם אסור למחוק, דלא כש״ך יו״ד סימן רע״ו [סקי״ב]. וצ״ע. משבצות זהב [סק״ב]. ועיין בדעת קדושים יו״ד סימן רע״ו [סק״ד] שכתב, דכאן מיירי שנזרק באופן שאי אפשר לגררו בלי שיגרור כל שהוא מהדיו שנכתב בקדושה, אבל הזהב שנזרק שלא לשם קדושה אין איסור למחקו. ועיין שם שהראה לעיין בחוות יאיר. וראיתי שם (בסימן ט״ז) שכתב, אפילו לא נתקדש לא בפה ולא בלב, מכל מקום נתקדש מאליו בתמונות האותיות הקדושות ואסור למחקו. ע״ש. ונראה דיש לומר דהוא לא אסר למחוק אלא שלא לצורך כלל. ע״ש. ובכהאי גוונא גם הש״ך סבירא ליה דאסור, אבל למחוק על מנת לתקן יש לומר דמודה להש״ך דמותר. ונראה לי מה שכתב דהוי כמוחק, דדייק כהפרי מגדים דמשמע דמוחק ממש לא הוי, לפי מה שכתב הדעת קדושים ניחא, דכיון דהשם נשאר כתיקונו אף שגורר קצת מהדיו לא הוי כמוחק ממש, דעל כרחך גם להפרי מגדים צריך לומר כן לפי מה דסבירא ליה דגם בנכתב שלא לשם קדושת השם אסור למחוק, דאם כן אמאי לא הוי כמוחק ממש, על כרחך צריך לומר, כיון דמכל מקום נשאר האותיות השם כתיקונו לא הוי כמוחק ממש. ועיין בבני יונה סימן רע״ו [סעיף ט׳] שכתב, אם כותב השם בלי כוונה כלל, הש״ך [סקי״ב] מיקל למחקו לצורך תיקון, ועל כל פנים לגוז ולגנוז רשאי. משמע דלא ברירא ליה אם מותר למחוק לצורך תיקון, משום הכי כתב על כל פנים מותר לגוז ולגנוז.

ואם עבר ומחק האזכרות שכתב בזהב וכתב בדיו, אף דעביד איסורא מכל מקום הספר תורה כשר, ודוקא כשהם אזכרות מועטות, אבל אם הם רבות פסול משום דמיחזי כמנומר. שו״ת ריב״ש (סימן ז׳). ומרשב״ץ [ח״א סימן קכ״ז] נראה שחולק על זה דלא מיחזי כמנומר. ומרן בבית יוסף הביא דברי ריב״ש, מוכח שמסכים עמו. ולהריב״ש הוא הדין אם כתב שאר אותיות בזהב, אם הם אותיות רבות אף אם ימחוק הזהב ויכתוב בדיו פסול דמיחזי כמנומר, וכל זה בכותב האותיות בזהב עצמו, אבל אם כתב אזכרות בדיו, וזרק עליהם עפרות זהב, ואחר כך העביר הזהב ונשאר הדיו, אף אם הוא בכל האזכרות שבספר תורה כשר, ולא מיחזי כמנומר, אלא שעשה עבירה, וכן כתב אליה רבה [סק״ז] דכהאי גוונא לא הוי כמנומר, וכן עיקר, דלא כדרישה [פרישה אות ג׳] ולחם חמודות [דברי חמודות הלכות ספר תורה אות מ״ח], ברכי יוסף יו״ד סימן רע״ו [סקט״ו], וכן כתב הבני יונה (שם). ועיין באליה זוטא [סק״ד] בשם מלבושי יום טוב [סק״ד] דהוי כמנומר, וכתב במקדש מעט [סק״ט] דבאליה רבה חזר בו ובכהאי גוונא לא הוי כמנומר.

(באר יעקב – קרוייזר סק״ה)

ד צריך שלא תדבק שום אות בחברתה, אלא כל אות תהיה מוקפת גויל: הגה. ויכתוב כתיבה תמה שלא יחסר מפילו קוצו של יו"ד, ויהא מתוייג כהלכתו (טור מורח מייט). ולכתחלה יכתוב כתיבה גסה קצת שלא יהיו נמחקים מהר. וכן מנוה ליפותן מבחוץ ומבפנים (דברי מרדכי [הלכות קטנות דף י"ד ע"ג]):

באר הגולה
ז. מנחות לד.

אוצר ההלכה

א) סעיף ד' צריך שלא תדבק שום אות בחברתה וכו'. בפרק הקומץ (מנחות דף ל"ד ע"א), אמר רב יהודה אמר רב כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה. וכן כתב הטור. וכתב בבית יוסף, ואף על גב דתפלין אינם נכתבים אלא על הקלף, נקט רבנו גויל לישנא דגמרא, ואף על גב דבגמרא גופא גבי תפלין אמרינן לא נצרכא אלא להא דאמר רב יהודה כל אות שאין גויל מוקף לה וכו', רב יהודה כי אמרה, לגבי ספר תורה אמרה, ומשום הכי נקט גויל. ולקמן גבי ניקב בתוך האות (סעיף ט"ו), וגבי גרירת דבק אות לאות (סעיף י"ח), יתבאר דין זה דבעינן שתהא האות מוקפת גויל. עכ"ד. אבל רמב"ם (פרק א' הלכה י"ט) כתב וז"ל: וצריך ליזהר בכתיבתן כדי שלא תדבק אות באות, שכל אות שאין העור מקיף לה מארבע רוחות פסול. ע"כ. וכתב בכסף משנה וז"ל: ושינה רבנו לשון גויל לעור כדי שיכלול דין זה גם לתפלין ומזוזות. ע"כ. כלומר דתפלין ומזוזות אינם נכתבים בגויל אלא בקלף. ותמיהני למה לא העתיק רבנו לשון הרמב"ם דנקט לשון עור ולא גויל דלא שייך בתפלין דקיימינן ביה. (שלחן גבוה סק"ט)

ב) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה וכו'. מימרת רב פרק הקומץ (מנחות דף ל"ד ע"א), ועיין מה שכתב מורנו הרב הגדול שארנו מה"ר ישראל זאבי זלה"ה בענין זה באריכות בספרו אורים גדולים (לימוד א' והנמשך). ועיין מה שהאריך בחדושי אבן העוזר הנדפסים סביב מגיני ארץ דפוס בני הר"ש פרופס [דפוס אמסטרדם]. ע"ש. (מחזיק ברכה סק"ז)

ג) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה. יען דבנדבק מהני גרירה ותיקון כמו שכתב הט"ז (סק"ג), לכן נקט רק לשון צריך. והרמז לזה "והיה לך לאות" [שמות י"ג, ט'], דכל אות ואות יהיה לך בהויתה בפני עצמה. (חדושי מהרי"ש)

ד) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה. בענין נגיעות בסת"ם בשמות קדושים, עיין בדברי חיים ([חלק ב'] סימן ט') ובקסת הסופר (סימן י' י"א י"ב) ובחקירות (מסימן ט' עד סימן ט"ו). ובשו"ת ארץ צבי ([תאומים] מסימן ג' עד סימן ז' וסימן י"א) ובשו"ת משיב דבר (ח"ב סימן ע"ח). הביאו בשדי חמד באסיפת דינים (מערכת ה' אות ו'). (ארחות חיים – ספינקא סק"ח)

ה) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. כתב הטור (ע"ב שיטה א'), שיהא כל אות ואות מוקף גויל וכו'. נ"ב: דוקא כשאין שם אלא צורת האות בלבד, ובהתחסר ממנה כל שהוא נפסדה צורתה ואין שם אות כלל מיירי, אבל אם יש בה יותר מצורת אות, עד שאם תגרור חלק מה ממנה תשאר האות בצורתה, אם נדבקה בראשה וכן באמצעה, פסולה, אבל אם נדבקה בסופה, כשרה. הרד"ך (בית א' חדר כ"ב). ועיין שם בחדר כ"ו.

ודוקא בשדבוקה לגמרי, אבל בא מתג של זו לחברתה ומחברן, הואיל וניכר שאינו דבוק על ידי עצמה אלא על ידי תג אחד שמחברן, לא פסל. הרב המאירי ז"ל [קרית ספר מאמר ב' ח"ב ד"ה ולענין]. וכתב הרלנ"ח ז"ל (בסימן א') ונראה שהרמב"ם ז"ל [תפלין פ"א הי"ט] חולק, ועיין עוד שם. ועיין במה שכתב רבנו בית יוסף בסימן זה (דף כ"ו ע"ד) ד"ה ואם תאמר והיכי מכשרינן וכו'[1]. (כנסת הגדולה הגה"ט)

ו) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. אם האות גדול ונדבק בסופו באופן שאם נגרר מה שדבוק מכל מקום ישאר צורת האות, כשר. הרד"ך (בית א' חדר כ"ב). והמג"א ז"ל (סק"ג) כתב דיש להחמיר. ומה שכתב שם הרלב"ח [בתשובה סימן א'] משם המאירי [קרית ספר מאמר ב' ח"ב ד"ה ולענין] דבתג שמחברן לא פסל, כתב הרב פרי חדש ז"ל באבן העזר (סימן קכ"ה סקי"א) דלא נהירא, ואף בדיבוק על ידי תג יש לגרור הדבק. (יד אהרן הגה"ט)

ז) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. כתב הטור (ע"ב שיטה א'), שיהא כל אות מוקף גויל וכו'. נ"ב: מיירי כשגוף האותיות מחוברים יחד, אבל אם בא מתג מאות לחברתה, וגופי האותיות נקרות כל אחת בפני עצמה, לכאורה נראה שאין לפסול. וכן כתב כנסת הגדולה [הגה"ט][2] בשם המאירי [קרית ספר מאמר ב' חלק ב' ד"ה ולענין]. אמנם מדברי הרמב"ם [תפלין פ"א הי"ט] משמע דלא סבירא ליה הכי, ועל כן יש להחמיר בכל ענין. עולת תמיד (סק"ד). וכן סבירא ליה למג"א (סק"ג), וכן פסק הרב פרי חדש בחלק אבן העזר (סימן קכ"ד סק"א) [סימן קכ"ה סקי"א], והכי נקטינן. הרמ"א [רבי משה אמאריליו] ז"ל בספר דבר משה (ח"א חא"ח סימן ח'). (יד אהרן מהדורא בתרא הגה"ט סק"ב)

ח) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. כתב מג"א (סק"ג) שלא תדבק וכו',

הערות וציונים

1. נראה שרצה להודיענו שדעת מרן הבית יוסף כדעת המאירי ז"ל להכשיר דבוק אות בתגין שבתיבה, כיון שבתחלה האות כשנכתבה היתה מוקפת גויל והתגין שכתבן אחר כך הדביקו אות לחברתה. הרב אמת ליעקב (משפט השני אות ל"א), ועיין עוד שם. ועיין עוד בשו"ת זכרון יוסף (בוכריך סימן ג', נדפס לקמן סעיף ט"ז אות פ"ד) ד"ה וזה נראה, מה שהעיר על דבריו. 2. נדפס לעיל אות ה'.

אוצר ההלכה

ונראה לי שגם בדין הראשון יש להחמיר[3]. ונראה לי שכך נראה מבית יוסף גבי וכתב הסמ"ק [סימן קנ"ג] שאם נפלה טיפת דיו [וכו'] שמביא הירושלמי [ברכות פ"ב ה"ג] ע"ש. ודו"ק.
(בגדי ישע)

ט) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. כתב מג"א (סק"ג), ואם אינו דבוק בעצמו רק התג אחד דבוקה בחברתה כשר. רצונו לומר, ששתי אותיות דבוקים על ידי תג של אחד מהם. עיין פרי חדש הלכות גיטין (סימן קכ"ה סקי"א). וכתב שם גם כן דהרמב"ם [תפלין פ"א הי"ט, וספר תורה ריש פ"י] חולק, דכתב סתם לפסול דיבוק אות לאות.

שם [במג"א], ונראה לי דגם בדין הראשון יש להחמיר. שכל זמן דאינו גורר מה שדבק, פסול, ולא אמרינן כל הראוי לבילה [מנחות קג:]. עיין מחצית השקל. (חיי עולם)

י) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. כתב במג"א (סק"ג), ואם אינו דבוק בעצמו רק התג אחד דבוק בחברתה כשר. ונראה הטעם, יען דגם בלא תגין כשר, כמו שכתוב סימן ל"ו (סעיף ג'), וכמו שכתב גם במג"א (סקכ"ט). ומה שכתב שיש להחמיר גם בדין הראשון, היינו הא דרד"ך [בית א' חדר כ"ב]. וגם בדין השני, יען דהמג"א שם (בסקל"ו) [בסימן ל"ו סק"ג] מסיק שיש להחמיר בנוגעין התגין זה בזה, והב"ח [שם אות ה'] פוסל אם לא תייג שעטנ"ז ג"ץ.
(חדושי מהרי"ש)

י"א) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. ובמג"א [סק"ג] נסתפק באות גדול [ונדבק בסופו, באופן שאם תגרר מה שדבוק], דישאר צורת האות. ותליא בשני הפירושים בירושלמי מגילה (פ"א ה"ט) דקאמר [רבי זעירא בשם] רב חסדא, היה הגימ"ל מכלה את הגויל, אם גירדו ונשתייר ירך קטנה, כשר. וכן קאמר רבי זעירא בשם רב בניקב בירכו של ה"א, אם גירדו ונשתייר וכו'. ולפי שיטת הרב קרבן העדה שם [ד"ה אם גורדו], נראה דבעינן מחיקה ממש, אבל לפי שיטת הרב פני משה [ד"ה אתיא דרב חסדא], לא בעינן מחיקה, רק שיהא שם כשיעור אם היה גורר. ועיין שם בגליון הש"ס. אולם לא מוכח [אלא] דוקא בסוף [הגויל], אבל לא בדיבוק.
(תוספת ירושלים)

י"ב) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. מה שכתב המג"א (בסק"ג) בשם רד"ך [בית א' חדר כ"ב], אם האות גדול ונדבק בסופו, באופן שאם נגרר מה שדבוק, מכל מקום ישאר צורת האות, כשר. ועל זה כתב המג"א, ונראה לי דיש להחמיר. והנה הרד"ך כתב זאת רק לדעת הרשב"א ז"ל, שהביא הט"ז (סקי"ח), והמג"א סימן קמ"ג (סק"ד). ולכאורה כיון דעיקר טעם הרשב"א ז"ל הוא דכשנדבקו למטה, אם כן אחר שנגמר צורת האות הוא שנדבקה, ומתחילתה כשרה היתה, ואם בא עכשיו לגוררם אין זה כחק תוכות. והלכך אפילו אינו גורר, כל שהוא יכול לגרור כשר. ע"כ. הובא בבית יוסף (ד"ה כתוב בסמ"ק), והוא בשו"ת הרשב"א ז"ל (סימן תרי"א). (ועיין שם שפירש כן דברי הירושלמי מגילה (פ"א הלכה ט'), והקרבן עדה בשיירי קרבן [שם ד"ה אתיא] הרשה לעצמו לכתוב על רבן של כל ישראל [הרשב"א], שלא ראה הירושלמי, וישתקע הדבר). ולפי זה לכאורה כל שכן באותיות שנדבקו אחר הכתיבה דמתחילתן כשרות היו, ואם כן כל שהוא יכול לגרור, כשרות אפילו אינו גורר, ואפילו אם נדבקו בראשן. ולפי זה לפי מה שפסק המחבר (בסעיף י"ח) דנדבק אות לאות אחר שנגמר פסול, לא קיימא לן כהך דרד"ך. אבל באמת מבואר ברד"ך (חדר כ"ב), דנדבק אות לאות אחר הכתיבה, גם להרשב"א ז"ל צריך לגרור אם נדבקו בראשן, דכל שנדבקו במקום שאם תגרור המקום ההוא לא תשאר בה צורת אות, צריך לגרור הדבק, ולא אמרינן כל הראוי לגרור אלא באם יגרור גם המקום הדבוק ישאר צורת אות. ואם כן הא דסעיף י"ח אף לדעת הרשב"א ז"ל אתי שפיר, ואתי שפיר לכאורה דברי המג"א. אבל לענ"ד אכתי קשה מהא דסוף סעיף י"ו, רגל כ"ף פשוטה המגיע לסוף הקלף פסול, ופשיטא דלדעת הרשב"א ז"ל כשר בלי גרירה. (והא דרב חסדא בירושלמי, היינו כיון דיכול לגרור כשר). וגם נראה דהא דסעיף י"ח, דנדבק אות לאות אחר שנגמרו פסול, היינו שנדבקו בשעת כתיבה בסוף האות, וזה קרי אחר שנגמרו, ואתי דוקא לאפוקי מדעת הרשב"א ז"ל, אבל אם נדבקו לאחר כתיבה, דהיינו לאחר שסילק ידו מכתיבת האות, מזה לא מירי, ותלוי בשני תרוצי בית יוסף, ולתירוץ שני לא בעי גרירה, וכפי הנראה כן דעת הבית יוסף להלכה, כמו שיבואר אי"ה. וכן מבואר להדיא בט"ז (סקי"ח), דזה רק לאפוקי מדעת הרשב"א ז"ל, וכן מבואר להדיא בבית יוסף. ולכן דברי המג"א שכתב יש [להחמיר], והרב [הגר"ז] ז"ל שכתב (בסעיף ה'), ויש להחמיר, לא זכיתי להבין, דדינא הכי הוא, וכמו שכתב הבית יוסף, וכמו שפסק בסעיף י"ו וסעיף י"ח ועיין סק"ט[4].
(תהלה לדוד סק"ז)

י"ג) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. עיין מג"א (סק"ג) אם האות מגעת עד למטה, ואם יגרור עדיין יש בו כדי האות, וכן אם התגין נוגעין, ויתבאר זה לקמן [סקכ"ו][5] מה שאמרתי בזה.
(גנזי חיים סק"ה)

י"ד) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. בגמרא [מנחות (כט.) איתא, ואפילו

הערות וציונים

3. כוונת המג"א למה שכתב הרד"ך (בית א' חדר כ"ב) אם אות גדול ונדבק בסופו באופן שאם תגרר מה שדבוק ישאר צורת אות, כשר אף אם לא גרר. ועל זה כתב המג"א דיש להחמיר אם לא גרר. 4. נדפס לקמן סעיף ט"ז אות פ"ה. 5. נדפס לקמן סעיף ט"ז אות ק"ז.

אוצר ההלכה

כתב אחד מעכבן, פשיטא, אמר רב יהודה אמר רב לא נצרכה אלא לקוצה של יו״ד]. והא נמי פשיטא, אלא לכאידך דרב יהודה אמר רב, [דאמר רב יהודה אמר רב, כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה - פסולה]. עיין לקמן (דף ל״ד ע״א) דאיתא נמי הך סוגיא רק בשינוי, דהכי איתא שם: והא נמי פשיטא, לא נצרכא אלא לכאידך דרב יהודה אמר רב. ובאלפס [ד:] איתא הלשון כאן כמו לקמן. ולפי נוסחא זו לא הדר בו מתירוץ ראשון דמשני לקוצו של יו״ד, רק הוסיף לתרץ לא נצרכא אלא לכאידך דרב יהודה אמר רב דכל אות שאין מוקף גויל פסולה, ובהא קמשמע לן דגם בקוצו של יו״ד מעכב אם אינו מוקף גויל, ובזה יש לפרש הא דכתב רש״י [כט. ד״ה קוצו] דקאי על רגל ימין, והתוס׳ [ד״ה קוצו] הקשו דזהו מגוף האות, ועל כן פירשו דקאי על עוקץ שמאל. ויש לומר דגם רש״י מודה דיו״ד צריך להיות לו עוקץ בשמאל, רק דסבירא ליה דזהו חשיב מכלל התגין, ובתגין לא מצינו שיהיה מעכב בהן מוקף גויל, דרב לא אמר רק כל אות. ועיין במג״א סימן ל״ב (ס״ק [ג׳]) דאם נדבקו התגין כשר[6]. ועיין במג״א (סקל״ו) דבלא רגל ימין אין שם יו״ד עליו, אבל בלא עוקץ שמאל שם יו״ד עליו ולא מיפסל בו שלא כסדרן.

והנה יש להסתפק היכא דתג של אות אחת נוגע בגוף אות אחר, נהי דהתג לא בעי מוקף גויל, מכל מקום הרי על ידי נגיעתו נעשה אות השני אינו מוקף גויל. ולא דמי לטיפת דיו שנפל סמוך לאות דודאי דעל ידי זה אינו נקרא אינו מוקף, דהרי התג צריך להיות במקומו ופוסל האות שנוגע בו. ואם נאמר כן הרי מיושב דעת הפוסקים דסבירא להו דאינו מוקף גויל נקרא כשאות אחת נוגעת בחברתה וכן פירש רש״י [שם ד״ה שאין]. ולכאורה קשה, דאם כן הרי נפסלות שתי אותיות, ובמשנה [שם כח.] הא תני דכתב אחד מעכבן ומשמע דלא נפסל רק אות אחת. ולפי זה ניחא, דמשכחת לה כהאי גוונא. אמנם עיקר הדבר ודאי נראה דאם נאמר דאף על גב דהתג לא צריך מוקף גויל, מכל מקום פוסל לאות אחר הנוגע בו, אם כן גם האות שהתג בו ראוי להיות נפסל דגם הוא נעשה אינו מוקף במה שנוגע התג באות השני. (בית הלוי – על התורה סוף פרשת כי תשא)

ט״ו) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. כתב מג״א (סק״ג), אם האות גדולה ונדבקה בסופה באופן שאם נגרר וכו׳ ישאר צורת אות, כשר. הכוונה, שנדבק הוי״ו לנו״ן בתיבת תפארתנו, והנגיעה בסופו, ויש בו שיעור וי״ו עד הנגיעה, ונמצא שהיה כשר קודם שנגע, לפיכך אין הנגיעה פוסלת. וזו כדעת הרשב״א [ח״א סימן תרי״א] על פי הירושלמי [ברכות פ״ב ה״ג ומגילה פ״א ה״ט]. אבל אות הנוגעת בחברתה שבצדה, כגון גג הרי״ש או הדלי״ת שהאריכו עד שפגע בגב האות שלאחריה, פסול, כיון שאות השניה נגעה בגג האות שלפניה קודם שנגמרה, אף על גב שיש בגג הרי״ש כדי לגרר וישאר שיעור אות. (חזון איש או״ח סימן ח׳ סק״י)

ט״ז) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. כתב באר היטב (סק״ז), ואם אינו דבוק בעצמו רק התג אחד דבוקה בחברתה כשר. עכ״ל. בסימן ל״ו (סק״ג) פסק המג״א דפסול, ועיין באליה רבה (אות ח׳) משמע תג אחד נוגע לתג שבאות אחרת והאותיות נפרדים בזה יש לצדד. אשל אברהם [סק״ג]. וכן כתב (בנה״ש) [במחצית השקל] דמה שכתב כאן דבוקה לחברתה, אין הכוונה שהתגין שבאות זה דבוקין זה לזה, דדין זה הביא המג״א סימן ל״ו [שם], אלא רצונו לומר ששתי אותיות דבוקין זה לזה על ידי תג של אחד מהם, וכן (הבין) [הביא] הפרי חדש הלכות גיטין (סימן (קמ״ד) [קכ״ה סקי״א). עכ״ל. ועיין במקדש מעט [סקי״ב] שכתב, דהוא ביאר בכללים [כלל י״א אות י׳] דטעם המאירי [קרית ספר ח״ב מאמר ב׳ ד״ה ולענין] משום דסבירא ליה להכשיר כל נגיעה דקה כקוץ, ובזה כמעט כל הפוסקים חולקים עליו, על כן אין לנו להמציא שום קולא בנגיעת התגין. ומה שכתב בשערי תשובה [סק״ז] בכוונת המאירי דמהני גרירה ולא הוי שלא כסדרן, זה אינו להמעיין בגוף דברי המאירי שהעתיק הרלב״ח [סימן א׳].

(באר יעקב – קרוייזר סק״ז)

י״ז) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. שמעתי מסתפקים בנמצא בתפלין בתיבת ״ולזכרון״ [שמות י״ג, ט׳], שהתגין של הזי״ן דבוק בוא״ו של הלמ״ד, מה דינו. עיין להרב אמת ליעקב ז״ל (בדיני ריחוק האותיות ומשפט הדבוקים בספר תורה אות ל״א) שהביא ספק זה והאריך בזה, והביא שם דעת הרב פרי חדש [אהע״ז סימן קכ״ה סקי״א], דבעינן אינה דבוקה מכל צד אפילו על ידי תגין. ומן המודיעית דאנן קיימא לן כהרב פרי חדש היכא דלא גילה מרן דעתו. ושוב ראיתי מה שכתב הרס״ך נר״ו [הרב יוסף סוסו הכהן זצ״ל] בקרן דוד (ב׳ סימן ס״א אות ד׳), ולרב חביבא ידי״ן הרב המגיה נר״ו [רבי אברהם מגוץ הכהן זצ״ל מח״ס שלחן אברהם ועוד], והוא מבואר לפניך[7].

[שאלה: במה שמצאתי בתיבת ״ולזכרון״ של תפלין שהקו העליון שבלמ״ד שהוא כצורת וי״ו הוא דבוק מלמעלה לאות הזיי״ן על ידי התג שבזיי״ן, אם יש תיקון בגרירה על ידי סכין. תשובה: לכאורה יש לפסול מדפסק מרן ז״ל בשלחן ערוך (סעיף י״ז) שאם נפלה טפת דיו לתוך האות וכו׳ אין תקנה לגרור וכו׳. ע״ש. אלא דיש לומר דבנדון דידן שנדבקה ראש הלמ״ד עם הזיי״ן על ידי התג ולא נשתנית לצורת אות אחרת, דהחי״ת לרבנו תם [מנחות כט: תוד״ה דחטריה] היא צורת שתי זייני״ן, וכאן היא כצורת כ״ף זיי״ן, עיין להרב מגן אברהם סימן (ל״ו) [ל״ב] (סק״ג) ע״ש, לא גרע מדיבוק אות לחברתה דפסק מרן שם (סעיף י״ח) דמצי לתקן, ולדעת המאירי [קרית ספר מאמר ב׳ ח״ב

הערות וציונים

6. עיין שם שכתב בסוף דבריו דיש להחמיר כשנוגעים התגין זה בזה, וכן כתב בסימן ל״ו (סק״ג) שאם נוגעים זה בזה פסולים. וצ״ע. 7. לתועלת המעיינים, הדפסנו בסמוך את תשובת הרס״ך עם הגהת הגאון האבר״ך זצ״ל. ועיין עוד להרב שלחן אברהם לקמן סעיף כ״ה אות ל״ד, שציין לדבריו אלו.

אוצר ההלכה

ד״ה ולענין] שהביא המג״א ז״ל שם (סק״ג) כשר גם בלי גרירה ע״ש. והוא הדין בנדון דידן יפריד את הדבק וכשר לכולי עלמא.

(אמר המגיה: מדברי מרן (סעיף כ״ה) משמע דלענין שלא כסדרן אף על פי שאינה דומה לאות אחרת אלא שהיא שלא כתקנה מקרי שלא כסדרן, ואף דיש לומר דכל שנדבקה לאות אחרת מקרי שלא כתקנה אלא דהיכא דבשעת כתיבה נדבקה - כגון שנדבקה לעצמה או לאות שלפניה - שייך לפסול, ולא בנדבקו אחר כך, וזה שאמר: אבל להפריד האותיות הדבוקות, רצונו לומר, שנעשו אותיות ושוב נדבקו, ובריש דאיירי בשעת כתיבה נקט ״נגע״. מכל מקום יש לדון כאן על הזי״ן שנדבקה על ידי התג משעת כתיבה, האמנם בלאו הכי מבואר מדברי מרן (סעיף י״ח) דלא מפסיל רק אבר הנעשה בפסול ולכך כתב לגרר הזי״ן של המ״ם ורגלי הה״א והקו״ף, ובזה אתי שפיר מה שהקשה הרב בית דוד (סימן כ״ד)[8] על הבית יוסף בשם הגהות מיימוניות. [הלכות תפלין פ״א אות פ׳] ע״ש. והוא הדין בנדון דידן, הלמ״ד והזיי״ן כשרים ורק התגין [נדבקו], ומדברי המג״א (סוף סימן ל״ז) מבואר דאין לפסול שלא כסדרן בתגין, עיין הטעם בלבוש, ואם כן יש לגרר התגין ולכתבן בכשרות. ואף דלפי מה שכתב הרב קול יעקב (אות ק״ח) יש לומר דאין צריך רק לגרר הדבק, מכל מקום לפי דברי החיד״א בפאת הראש שבסוף ספר שם הגדולים (חלק ב׳ קונטרס ב׳ סימן ב׳ אות ט״ו)[9] וביוסף אומץ (סימן מ״א) נכון לגוררם ולכותבם שנית. כן נראה לי. אני אבר״ך ס״ט)]. (שמחת כהן)

י״ח) שם צריך שלא תדבק שום אות בחברתה אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. עיין בקול יעקב [סקי״ט] שאם האות גדולה ונדבקה בסופה באופן שאם נגרר מה שדבוק ישאר צורת האות, שיש מכשירין בלא גרירה, ויש מחמירין לגרור הדבוק, אבל אם נמצא כזה בשעת קריאת התורה דאין להוציא ספר תורה אחר. ע״ש. אנו בירושלים מנהגנו להוציא ספר תורה אחר אפילו על דבוק קל מכיון שאינה מוקפת גויל. וכמו כן בתפלין ומזוזות גוררין הדבוק (היכא שהדבוק הוא בקצה האות ולא בגופה), וכל זמן שלא נגרר הדבוק פסולה דמימרא מפורשת בתלמוד (מנחות כט.) כל אות שאין גויל מקיפה מארבע רוחותיה פסולה, דלא קיימא לן כמאן דאמר שיש להכשיר מטעם כל הראוי לבילה [מנחות קג:].

הערי״ן של שמע והדל״ת של אחד הן מכלל האותיות רבתיות, ולא רק בספר תורה הן גדולות אלא גם בתפלין ומזוזות (ב)דכוותיה. ועיין במג״א (בסק״א) משם האר״י ז״ל [שער הכוונות ענייני קריאת שמע דרוש ו׳] דדל״ת דאחד צריכה להיות גדולה כד׳ דלתי״ן קטנות, וזה לא לעיכובא כידוע. (נתיבי עם)

י״ט) שם אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. כתב בית יוסף (שיטה כ״ח), וכתב המרדכי [הלכות תפלין יד:] דיש לומר דלא מיפסל בדיעבד כשאינו מוקף גויל וכו׳, ואין כן דעת הפוסקים וכו׳. נ״ב: וכן פסק הב״ח [אות ד׳] לענין תפלין. (שיירי כנסת הגדולה הגב״י סק״ב)

כ) שם אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. נתפשטו האותיות מכח לחות הדיו עד שנראות כדבוקות, ומכל מקום נראה שאין האותיות דבוקות כשר. כן כתב המגיה [מור״ם בשלחן ערוך] טור אבן העזר (סימן קכ״ה סעיף ט״ז) לענין הגט. וכן כתב בעל הלבוש שם (סוף סימן קכ״ו סעיף מ״ג) וכיון שהחמירו בו להיות מוקף גויל כמו בספר תורה ותפלין, נוכל לומר שדין זה שוה להם גם כן[10], ועיין מה שכתב גם כן בתשובת [מהר״ם] בן חביב (סימן ד׳ דף א׳)[11]. (גור אריה הלוי סק״ב)

כ״א) שם אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. סירכא דלישנא דרב [מנחות לד.] נקט מרן ואיזה מחברים, משום דרב קאי לספר תורה, אבל לתפלין גויל פסול. אכן הרמב״ם [תפלין פ״א הי״ט] דקדק וכתב מוקפת עור, משום דקאי בתפלין, וכמו שכתב מרן בכסף משנה שם. (מחזיק ברכה סק״ח)

כ״ב) שם אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. הרב ב״ח (סוף סעיף ד׳) כתב, דמה שכתב הטור מוקפת גויל, אינו משום כתיבה תמה, רק הוא הלכה למשה מסיני. ע״ש. ושמעתי מאהוב ונחמד הרב הכולל כמהר״ר בנימין חיים מורינו נר״ו שתמה עליו, דהתוספות בגיטין (דף כ׳ ע״ב ד״ה לא צריכה דמעורה), כתבו בפירוש דהא דבעינן מוקפת גויל, היינו משום דכתיב ״וכתבתם״ [דברים ו׳, ט׳] כתיבה תמה, ומהרמב״ם ז״ל מוכח דאינו הלכה למשה מסיני. ובאמת דלפום ריהטא דברי הרב ב״ח תמוהים, דאטו מדנפשיה שרי ליה לאיניש למימר דזה הלכה למשה מסיני אשר לא כתוב בספר בש״ס בבלי או ירושלמי או לפחות דאתמר בי מדרשא, והרי אפילו הרמב״ם כשכותב על דבר אחד שהוא הלכה למשה מסיני ולא נזכר בתלמוד וכיוצא, יצאו עוררין היו תמהי׳ם מנא ליה, וכאשר עיניך תחזינה משרים להגאון הרב חוות יאיר (סימן קצ״ב), בשגם עקימת שפתי הרמב״ם תורה שלימה, ובודאי הכי איתיה בשום דוכתא או כך הוה גריס, או בהרבה מדרשים שהיו לו, וירושלמי קדשים שנאבדו ממנו, והדברים קל וחומר לרב אחרון כהרב ב״ח, דאין לומר דזה הלכה למשה מסיני עד שיאמר שכן מצא במקום פלוני. ותו, דהכא שמעינן איפכא מתלמודין דהא דמוקפת גויל הוא מימרא דרב פרק הקומץ (מנחות דף ל״ד ע״א), ומוכח ודאי דאינו הלכה למשה מסיני. ותו דהרא״ש ז״ל שם בגיטין פ״ב [סימן י״ט] אההיא דאמרו לא צריכה שהיא

הערות וציונים

8. צריך לומר: סימן כ״ב. נדפס לקמן סעיף ל״ב אות כ׳. 9. והוא השמטות לספר לדוד אמת, וכעת נדפסו שם בסוף הספר (קונטרס אחרון סימן ב׳ אות ט״ו). 10. עיין להרב באר יעקב (סק״ו, נדפס בסמוך אות כ״ג) מה שהעיר בזה בשם הרב דעת קדושים. 11. הובא בספר מגיד מראשית למהר״י אלפנדארי סימן א׳, ובשו״ת קול גדול (ירושלים - תשנ״ח) סימן ס״ח.

אוצר ההלכה

מעורה [כתב] כדברי התוס׳ ז״ל הנזכר, ובפירושא אתמר מפום ממלל רברבן הוא הרא״ש ז״ל דמוקפת גויל טעמא דכתיב ״וכתבתם״ ובעינן כתיבה תמה, ומסתמא הטור סבר כאביו, ותו דהטור כתב בהדיא ביו״ד (סימן רע״ד) ״תמה״ שתהא מוקפת גויל. ע״ש. (שיורי ברכה המלוקט סק״א)[12]

כ״ג) שם אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. עיין נודע ביהודה (סימן ע״ה) [קמא, אהע״ז סימן פ״ה] אם נפל טיפת דיו שאינו שחור כמו הדיו הראשון ונמצא מוקף גויל מצד שהדיו שחור יותר, מכל מקום מחמירינן לכתחלה, אבל בדיעבד בודאי כשר. ע״ש. ומהאי טעמא מכשיר בשו״ת בית שלמה (סימן ג׳) בנתלחלח הקלף מן מים ועל ידי כך נעשה הקלף שחור בין האותיות, וכתב דזה כוונת רמ״א (באהע״ז סימן קכ״ה סט״ז) שכתב, נתפשטו האותיות מכח לחות הדיו שקורין גיפלאסי״ן עד שנראין כדבוקין וכו׳, דרצונו לומר, אף שעל ידי הגיפלאסי״ן נראין כנגיעה, אמנם אין הדיו של הנגיעה שחור כמו גוף האותיות כשר, אמנם אם על ידי זה נראה כאות אחרת, בזה לא מהני מה שגוף האות שחור מן הקו, כמו שכתב בנודע ביהודה (שם בד״ה אמנם דא עקא). ע״ש. עכ״ד הבית שלמה. עיין בדעת קדושים יו״ד סימן רע״ד [סק״ח] שכתב דאין ללמוד מגט, דשם אינו אלא חומרא בעלמא להצריך מוקף גויל, מה שאין כן בספרי תורה תפלין ומזוזות אין להקל בגיפלאסי״ן כי אם בשאינו רק רושם דק כבמג״א (סקל״ט). עכ״ד. אמנם מהראיה שהביא הנודע ביהודה מהא דאין מי מילין על גבי מי מילין, מוכח דגם בסת״ם יש להקל. ועיין בגדולי הקדש שם [סקי״ב] שהשיג גם כן על הדעת קדושים מכח זה, ומסיק להכשיר כמו שכתב בשו״ת בית שלמה הנ״ל. (באר יעקב – קרוייזר סק״ו)

כ״ד) שם אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. בחדושי הרשב״א למנחות (כט. [ד״ה גמרא פשיטא]) כתב, דהא דכל אות שאין גויל מקיף לה מארבע רוחותיה פסולה, היינו דוקא כשנדבקה רוח אחת מארבע רוחות, אבל אם נדבקה קצת מרוח אחת כשר, ודלא כמנהג מדינה זו שפוסלין אות דבוקה בחברתה אפילו כחוט השערה. יעו״ש באורך. והוא דבר חדש, ונגד משמעות הפוסקים. ועיין בית מאיר כאן (סעיף ל״ו)[13], שכתב שנראה לו דעת הטור דאין דיבוק אות לאות פוסל רק במחצית ולא במיעוטו, אלא שזה נגד הפוסקים, והנה מצאנו חבר לזה הרשב״א הנ״ל. וברשב״א שם מביא ראיה לזה מהא דניקב באמצע האות אם תינוק דלא חכים ולא טיפש קרי כהוגן כשר. יעו״ש. וצריך עיון דהא גם לפי שיטתו הא שם כשנפסק בנקב אם כן אין אותו הרוח כולו מוקף גויל. ונראה דדעתו דהא דאם תינוק דלא חכם ולא טיפש קרי ויהרוג כשר היינו שמצרפין גם מה שלמטה מן הנקב למה שלמעלה כמו שכתב המאירי הובא בבית יוסף ודלא כט״ז לקמן (סק״י) ועיין באליה רבה (ס״ק כ״ה) ובביאור מרדכי פרק הקומץ כתב שכן דעת ב״ח [אות ד׳] וש״ך יו״ד סימן ר״פ (סק״ח) כהמאירי הנ״ל וכיון דמצרפין מה שלמטה מן הנקב גם כן אם כן אף שבאמצע האות יש נקב ואינו מוקף גויל מכל מקום זה הוא רק במקצת הרוח ולא בכל הרוח וכשר ושפיר מייתי הרשב״א מזה ראיה לנדבק בין אות לאות. וזה ברור. ועיין בביאור מרדכי הנ״ל. (מנחת פתים)

כ״ה) שם אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. עיין ספר בית מאיר (סעיף ל״ו)[13] שכתב, שנראה לו דעת הטור דאין דיבוק אות לאות פוסל רק במחצית ולא במיעוטו, אלא שזה נגד הפוסקים. ועיין בספר מנחת פתים (דף ל״ח ע״א)[14] שהביא מחדושי הרשב״א מנחות דף כ״ט [ע״א ד״ה גמרא פשיטא] שכתב, דהא דכל אות שאין גויל מקיף לה מארבע רוחותיה פסולה, היינו דוקא כשנדבקה רוח אחת מארבע רוחות, אבל אם נדבקה קצת מרוח אחת כשר, ודלא כמנהג מדינה זו שפוסלין אות דבוקה בחברתה אפילו כחוט השערה. יעו״ש באורך. והוא דבר חדש, ונגד משמעות הפוסקים. עיין בדעת קדושים יו״ד סימן רע״ד [סק״ח] שכתב דאין ללמוד מגט, דשם אינו אלא חומרא בעלמא להצריך מוקף גויל, מה שאין כן בספרי תורה תפלין ומזוזות אין להקל בגיפלאסי״ן כי אם בשאינו רק רושם דק כבמג״א (סקל״ט). עכ״ד. אמנם מהראיה שהביא הנודע ביהודה מהא דאין מי מילין על גבי מי מילין, מוכח דגם בסת״ם יש להקל. ועיין בגדולי הקדש שם [סקי״ב] שהשיג גם כן על הדעת קדושים מכח זה, ומסיק להכשיר כמו שכתב בשו״ת בית שלמה הנ״ל. (באר יעקב – קרוייזר סק״ו)

כ״ו) שם אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. בענין היקף גויל דבעינן בכתיבת סתו״ם, אם הוא מדאורייתא או רק מדרבנן, עיין בשדה חמד (אסיפת דינים מערכת ה״א אות ו׳) חילוקי דעות בזה. (ילקוט הגרשוני סק״ו)

כ״ז) שם הגה ויכתוב כתיבה תמה וכו׳. כן כתב הטור וז״ל: ויכתבם בכתב מיושר ובדיו כתיבה תמה, שיהא כל אות ואות מוקף גויל מתוייג כראוי ולא יחסר אפילו קוצו של יו״ד. ע״כ. וכתב בבית יוסף, ויכתבם בכתב מיושר. נראה דהיינו משום דכתיב ״זה אלי ואנוהו״ [שמות ט״ו, ב׳] התנאה לפניו במצוות. ומטעם זה כתב במרדכי שיכתוב כתיבה גסה שלא יהא נמחק מהר. וכתב מיושר, נראה דהיינו שרצה לומר כתב מאושר כלומר יפה, ואפשר דהיינו לומר שיכתוב השיטות בישרות ולא עקומות, וכן משמע מדברי הרא״ש בסדר תיקון תפלין. כתיבה תמה. בפרק הקומץ [מנחות לד.] וכתבתם, כתיבה תמה. ובפרק הבונה [שבת קג:] וכתבתם, שיהא כתיבה תמה שלא יכתוב אלפי״ן עייני״ן. ופירש רש״י, תם. שלם כהלכתה. מתוייג כראוי. דין התגין כתב רבנו בסימן ל״ו. ע״כ. והנה דין תגין כתב רבנו גם כן לקמן בסימן ל״ו ולכך השמיטו מכאן. ודין כתיבה תמה בכלל מה שכתב צריך שלא תדבק וכו׳. ולקמן (סימן ל״ו) כתב צריך לדקדק בכתיבת האותיות שלא תשתנה צורתן, ובכלל הוא זה שיהא כתיבה תמה. ודין כתב מיושר שפירש הוא ז״ל שיכתוב השיטות ישרות ולא עקומות, כבר כתב זה לקמן (סעיף ל״ג). (שלחן גבוה סק״י)

כ״ח) שם הגה ויכתוב כתיבה תמה. כתב הטור (דף כ״ו ע״א שיטה ט׳), ויכתבם כתב (מאושר) [מיושר] ובדיו וכו׳. נ״ב:

הערות וציונים

12. ומקורו טהור מספר טוב עין סימן י״ח אות י״ט. 13. נדפס לקמן סעיף ט״ו אות י״ד. 14. נדפס בסמוך אות ו׳.

אוצר ההלכה

כתב אשורית לא כתב פרובינצ״א. הרדב״ז (ח״א סימן ק״ך)[15]. וכן המנהג. (כנסת הגדולה הגה״ט)

כ״ט) שם הגה ויכתוב כתיבה תמה. כתב הטור (ע״ב שיטה א׳), כתיבה תמה וכו׳. נ״ב: ואם שינה לא פסל. ספר המפה (ריש סימן ל״ו). (שיירי כנסת הגדולה הגה״ט סק״ב)

ל׳) שם הגה ויכתוב כתיבה תמה. כתב הטור (דף כ״ו ע״א שיטה ט׳), ויכתבם כתב מאושר ובדיו וכו׳. נ״ב: כתב אשורית ולא בכתב הנקרא מש״ק והוא הנקרא אלמדבדב, הרשב״ץ ז״ל (ח״א סימן ח׳). (יד אהרן מהדורא בתרא הגה״ט סק״א)

ל״א) שם הגה ויכתוב כתיבה תמה וכו׳. היינו לכתחלה, וכדכתב לקמן (סימן ל״ו סעיף א׳) בזה הלשון: ולכתחלה יכתוב בכתיבה תמה וכו׳. ע״ש. וביו״ד סימן רע״ד (סעיף ג׳) כתב שם מרן ז״ל: יכתוב כתיבה נאה ומיושרת תמה ואם כתב אל״ף למ״ד ביחד כזה: ﭓ אינו כשר. ע״כ. ולא ידעתי למה השמיטו מכאן ומסימן ל״ו, דמאי שנא תפלין מספר תורה, וכמו כן קשה למור״ם שלא כתב כאן ולא בסימן ל״ו הא דאם כתב אל״ף למ״ד ביחד, וגם למה לא ביאר לכתוב בהדיא דיכתוב כתיבה נאה ומיושרת כלשון רבנו הטור כאן ומרן ביו״ד כנזכר. ועיין בלבוש כאן (בס״ב וס״ג וס״ה) עיין עליו. ודוחק לומר בעד מרן כי סמך על מה שכתב ביורה דעה, או אפשר שדעתו להקל לפי שהן מחופין בתוך הבתים, עיין שלחן גבוה בסימן זה לקמן בסעיף ו׳ (סקי״ד)[16]. וכדרך שכתב הרב מגן אברהם לקמן סעיף ל״א (סקמ״ב ובסקמ״ד) יעוין שם באורך. אך לפי דברי הרב אליה זוטא בסימן זה (סקל״ב) עיין עליו נראה היפוך, וצריך ישוב.

ועיין בספר עיקרי הד״ט חיו״ד (סימן כ״ו אות כ״ו) שהביא משם מהר״ם פרובינצאלי בתשובה כתיבת יד[17], כי אסור אסר לכתוב דברים שבקדושה בבתי ידים אפילו באצבעות חתוכות, והוא בכלל מחלל את התורה, ויש לאסור אפילו בעשיית התגין, כשם שעבודת הקרבנות אסורה בבתי ידים. והרב המחבר כתב עליו כי חומרא גדולה היא, ובפרט אם ידיו מצוננות בימי הסתיו ומניח בתי ידים כדי לחממן ולהיישיר יותר הכתיבה. יע״ש. ונכון להחמיר בכתיבת האזכרות מפני חומר שבו.
(יפה ללב ח״א סק״ה)

ל״ב) שם הגה ויכתוב כתיבה תמה וכו׳. כתב הלבוש בסימן ל״ג [סעיף ה׳ בהגה] שהיא אסמכתא בעלמא, כי הקמ״ץ לא לדרשה באה. ע״כ. ובפרק ב׳ דברכות (דף ט״ו ע״ב) תני רב אושעיא קמיה דרבא, ״וכתבתם״ [דברים ו׳, ט׳] הכל בכתב אפילו צוואות. וכתב רש״י [ד״ה וכתבתם], שתהא כתיבה תמה ושלימה. ע״כ. ומשמע התם דהיא דרשה גמורה. וכי תימא דלאו משום כתיבה תמה דריש לה, אלא ד׳וכתבתם׳ משמע על כל הדברים שבפסוקים הקודמין, הא ליתא, דאם כן פסוק ד׳וכתבתם׳ לא יהא צריך לכתוב. אלא ודאי דדרשינן כתיבה תמה, דהכל צריך לכתוב, ולפיכך פירש רש״י ז״ל הכי. ועוד יש לדקדק בדבריו ז״ל שם, וכתוב אצלי במקום אחר [סימן ל״ג][18]. אבל מה שקשה לע״ד, למה הדרשות [ד]קיימא לן תמות, כגון קשירה תמה [מנחות לה:], ולקיחה תמה [סוכה לד:], ועבודה תמה [יומא כד.], הויין לעיכובא. ואילו ב׳ולמדתם אותם׳ שיהא למודך תם, לא הויא לעיכובא? עיין שם בברכות (דף ט״ו ע״א). (בתי כנסיות)

ל״ג) שם הגה ויכתוב כתיבה תמה וכו׳. כתב הטור כתיבה תמה. עיין מה שכתב בספר משק ביתי [מערכת הגימ״ל אות קכ״ח] דף נ״ו ע״ב. (דברי מנחם הגה״ט סק״ב)

ל״ד) שם הגה ויכתוב כתיבה תמה וכו׳. בבית יוסף העתיק מקור הדין שהוא מהברייתא בשבת (דף ק״ג ע״ב), ״וכתבתם״ [דברים ו׳, ט׳], שתהא כתיבה תמה, שלא יכתוב אלפי״ן עיניי״ן, ביתי״ן כפי״ן, וכו׳. ולכאורה דין זה טעון ביאור, דמשמע דלולא הילפותא של ״וכתבתם״ שתהא כתיבה תמה, היה הדין שאם כותב בראשית ״כרא״, במקום בראשית ״ברא״, וכדומה - שזה נחשב לכתיבה. וזה לכאורה דבר שאינו מובן, הא בראשית ברא בעינן וליכא, ומדוע צריכים בשביל זה ילפותא מיוחדת דבעינן כתיבה תמה, הא לכאורה אין על זה שם כתיבה כלל?

והנראה לומר בזה, דלולא הילפותא של ״וכתבתם״ הוה אמינא דהכתיבה תלויה באופן הקריאה [עיין חדושי רבנו ליו״ד סימן ר״מ סעיף ב׳ שנתבאר זה היטב], והיינו כל שנקראת תיבה זו מחמת שאי אפשר לקוראה בענין אחר, מספיק זה כבר בכדי ליחשב לכתיבה, וכיון שכל הרואה תיבות ״בראשית כרא״ יראה מיד שאי אפשר לצרף תיבות אלו, ויבין שכאן צריך ליכתב ״בראשית ברא״, היה זה מספיק כדי ליחשב לכתיבה, קמשמע לן הדין ד׳וכתבתם׳ דבעינן תמה ושלמה, ולא מהני מה שיכול לקרותו בלי זה.

ונראה מזה לחדש חידוש גדול להלכה, ואף שבפוסקים לא ראיתי שהזכירו דבר זה, דבאמת טעון ביאור כל הדין של תינוק דלא חכים ולא טיפש, דהרי אנו יודעים מה שיש לפנינו, יש כאן אות שהיא ארוכה מיו״ד וקצרה מוא״ו, זוהי המציאות, ואם כן מה מוסיף לנו תינוק זה בקריאתו, הרי ברור לנו שהוא יכול לומר או זה או זה? ונראה שביאור הדבר הוא, שאנו מחפשים מה היא אופן הקריאה של אות זו, כדי שנדע מה היא הכתיבה, והיינו כפי שביארתי שהקריאה מחשבת ומכרעת את הכתיבה. ובאמת אילו אירע שאלה זו בתיבת ״חמור״ לא היו הולכים לתינוק, שהרי הקריאה בעצמה מוכיחה לנו, שאי אפשר שכאן כתוב ״חמיר״ דהרי אין תיבה כזו, ובהכרח שמוכרח להיות

הערות וציונים

15. אולי כוונתו לתשובות הרדב״ז בכתב יד סימן ו׳. ע״ש. 16. נדפס לקמן סעיף ו׳ אות א׳. 17. נדפס מחדש ע״י מכון ירושלים (שנת תשמ״ט) בשם שו״ת רבי משה פרובינצאלו (סימן ל״ג). 18. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ג אות קל״ח.

אוצר ההלכה

"חמור", ואין לנו שום דבר לשאול מהתינוק. ורק היכא שהכתיב היא כהא דאיתא בסוגיא דמנחות דף כ"ט ע"ב (שמשם הוא מקור ההלכה של תינוק דלא חכים ולא טיפש ע"ש). דאפשר שהוא ויהרג ואפשר שהוא ייהרג, ששניהם תיבות הם ויכול להיות זה או זה, אז אנו שואלים את התינוק איך הוא קורא תיבה זו, כדי שהקריאה תכריע מה היא הכתיבה שלפנינו. ומדוייק לשון הגמרא שם, ואי לאו ייהרג הוא ופסול. והיינו שאם אינו וא"ו אם כן הוא יו"ד, ואז היא תיבה אחרת ונפסל(ה) הספר מחמת קריאתו. אבל אם בכלל אין תיבה כזו, אם כן התיבה כפי שהיא לפנינו מכרעת איך נכתבה. ושפיר דייקו התוס' [שם ד"ה ואי] מזה דהתיבה היא בלי וא"ו יתירה, ודוק היטב.

אמנם ממה שכתבו התוס' שם [ע"ב] בד"ה זיל וכו', מעשה היה בגט שהיה דל"ת של "כדת משה" קטנה כמעט כמו יו"ד, והביא רבי אליהו ינוקא דלא חכים ולא טיפש וקרא בו "כדת", והכשירו מהך דשמעתין. עכ"ל. משמע דאפילו באופן שאין כזו תיבה, דהרי אין תיבת "כית", אף על פי כן הצריכו לתינוק. וצ"ע בזה. (אמת ליעקב)

ל"ה) שם הגה ויכתוב כתיבה תמה שלא יחסר אפילו קוצו של יו"ד, ויהא מתוייג כהלכתו. מסדר זה לא משמע שקוצו שמאלית של יו"ד בכלל תגין כמו שכתב הב"ח [אות ה'] לדעת הטור, ועיין לקמן במג"א (סקל"ו), ועיין מה שכתבתי בס"ד בחבורי שו"ת תשובה מאהבה (חלק א' סימן ס"ד).
(שו"ת תשובה מאהבה – ח"ב סימן רי"ג)

ל"ו) שם בהגה שלא יחסר אפילו קוצו של יו"ד. כתב הטור (שיטה ב'), ולא יחסר אפילו קוצו של יו"ד וכו'.
נ"ב: ועיין בהרד"ך (בית א' חדר ל') ואכתבנו בס"ד בטור זה סימן ל"ו (דף ל"ד ע"ב שיטה כ"ג) בהגהות בית יוסף[19].
(כנסת הגדולה הגה"ט)

ל"ז) שם בהגה שלא יחסר אפילו קוצו של יו"ד. כתב רבנו [הטור], ולא יחסר אפילו קוצו של יו"ד. ומרן הבית יוסף כתב[20], הכי איתא בפרק הקומץ [מנחות כט.], לא נצרכא אלא לקוצו של יו"ד [ד]מעכב. ורש"י פירש שם בש"ס [ד"ה] קוצו של יו"ד, היינו רגל ימיני. והתוס' הקשו דהא פשיטא, דהוי מגופו של יו"ד. יעו"ש. וכן הרא"ש בהלכות ספר תורה [סימן י"ב] הקשה עליו כזה, ופירש שם הוא דהוי התג של מעלה. ורבנו תם פירש שהוא לצד שמאל שכפוף למטה. והקשה הרב מרכבת המשנה [אלפנדארי בפ"א מהלכות תפלין, בתחלת הערותיו על הכ"מ], דמאי מקשה על רש"י דהוא פשיטא, דהלא זה בעצמו כוונת הש"ס הא נמי פשיטא. וכפי פירושם, מאי מקשה התלמודא פשיטא, דבשלמא [לפרוש רש"י] כיון דחסר מגופה של יו"ד, כמאן דליתיה דמי. אבל לשיטת רבנו תם ורבנו אשר, סלקא דעתך אמינא כיון שצורת היו"ד ישנה, הוה אמינא, דהתג [העליון] לרבנו אשר, והשמאלי לרבנו תם, אינו מעכב, קמשמע לן. יעו"ש. ולפי קוצר דעתנו נראה לתרץ דהקושיא הראשונה שהקשה דזהו קושיית הש"ס, לאו מילתא היא, דעליו מקשים התוספות, דהיכי סלקא דעתיה דהתרצן לתרץ הכי, דמידי דהוה חסר אות אחת דקאמר בתחלה [הוא]. ומה שהקשה (עליהם) על פירושם מאי מקשה הש"ס, נראה דהקושיא במקומה עומדת, דהלא הפשיטות של חסר אות אחת מאין בא לנו, הוא מקרא ד'וכתבתם' [דברים ו', ט'] כתיבה תמה, (גם בנה) גם היו"ד בקבלה הוא שצריך [ש]תהיה בתג ובראש שמאלי, [ו]אי חסר ממנה שום דבר, לא הוי תמה, וצד תמות ליכא. זהו כוונת קושיית התלמודא. ודוק ותשכח. (פי שנים)

ל"ח) שם בהגה שלא יחסר אפילו קוצו של יו"ד ויהא מתוייג כהלכתו. בט"ז סימן ל"ו [סק"א] מכשיר לתקן אחר כך העוקץ השמאלי דלא כלבוש [שם סעיף ב'] דמחמיר, וכן הסכים אליה רבה [שם סקכ"ג]. משבצות זהב [סק"ג]. אם התגין של הלמ"ד של השם אינם מוקפים גויל, עיין שו"ת מהרש"מ (ח"ג סימן חצ"ר) שכתב, דהט"ז סימן תרע"ב [סק"א] הוכיח דלא תפיס רק מה שצריך לו, וכיון דמדינא אין צריך לתייג הלמ"ד אף דנהגו לתייג, אם כן יש לומר כיון דנהגו כן להידור שפיר נתפס בו הקדושה, מכל מקום היינו מה שצריך להידור, אבל בנדון דידן שאדרבה על ידי התג נפסל השם על ידי שאינו מוקף גויל, אם כן הוא בודאי שלא לצורך ולא נתפס בקצה התג הנוגע לנקב שום קדושה, ומותר לגרור קצת מן התגין שלא יהיו נוגעין בנקב, עיין שם [במה] שכתב. מלבד כל זה הנה מצאתי בחדושי הרשב"א (מנחות דף כ"ט ע"א) דמוקף גויל אינו פוסל, רק אם כל רוח אחת אינה מוקפת גויל, אבל אם רק משהו נוגע עד סופו אינו פוסל. ע"כ. הנה אדרבה מחדושי רשב"א מוכח להיפוך, דכיון דאינו פסול מחמת נגיעה, אם כן אין זה שלא לצורך ושפיר מיתפס בקדושה. הגם דיש לומר, מכל מקום כיון דלא נהגו לתייג רק משום הידור אם כן אף שלרשב"א אין זה פסול מכל מקום אין זה הידור, מנא ליה זה. הגם דיש לומר, כיון דהפוסקים לא הביאו אם כן לא קיימא לן כרשב"א, וכיון דלכל הפוסקים הוא פסול, אם כן שפיר יש לומר דזה הוי לא צריך ליה.

אמנם גוף הדין שמדמה למה שכתב הט"ז סימן תרע"ב [סק"א], לדעתי אין לדמות, דאם כן אמאי אם ה"א של השם נוגעת רק מעט בגגה מסופק רמ"א ביו"ד סימן רע"ו [סעיף י"א] אם מותר למחקה, אמאי, נימא כיון דנפסלה על ידי זה נימא דלא תפיס. הגם דיש לחלק, דהתם הוא בגוף האות, מה שאין כן בתג שאינו אלא להידור, מכל מקום לסברתו שמדמה זה למה שכתב הט"ז (סימן תרע"ב), גם בגוף האות נימא כן. אמנם לפענ"ד לא דמי לשם, דכאן גוף הדבר חזיא ליה והפסול בא מצד אחר. ועוד נראה לי, דשאני כאן בקדושת השם כיון דהשם נתקדש מאליו אפילו אינו כותב לשם קדושת השם, כמו שכתבנו

הערות וציונים

19. נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן ל"ו אות ל'.
20. עיין בבית יוסף שציין רק להגמרא במנחות ולא האריך בזה, והרבנים המחברים הרחיבו הדברים.

אוצר ההלכה

לעיל [סק״ה][21] בשם המשבצות זהב [סק״ב] מהא דזרק הזהב. ע״ש. וכן כתב בשו״ת פנים מאירות (ח״א סימן מ״ה) ע״ש באמצע התשובה, [דשם] שפיר מקדש אף מה דלא חזיא ליה, וראיה לזה דבמנחות (דף צ׳ ע״א) תנן מדות הלח בירוציהן קודש מדות היבש בירוציהן חול, ואמרינן הטעם [דיבש] לא נעקר, והקשה וכי נעקר מאי הוי גברא למאי דחזי מכוין, אמר רב דימי זאת אומרת כלי שרת מקדשין שלא מדעת. ולכאורה קשיא, נימא דהכלי לא תפיס רק מה דחזיא ליה, ועל כרחך צריך לומר, דדוקא היכא דתליא בדעת הנותן אמרינן דלא תפיס רק מה דחזיא ליה, דאמרינן דהנותן לא היה דעתו רק על מה דחזיא ליה, מה שאין כן היכא דנתקדש שלא מדעת שפיר תפיס אף מה דלא חזיא ליה, עיין שו״ת נודע ביהודה (קמא [יו״ד] סימן ע״ח) ברגל ה״א שנוגע לגגה שהביא דמהר״ם פדאווה [סימן פ׳] כתב, דגם לדעת התוס׳ [גיטין פה: ד״ה ולורכיה] דסבירא ליה דכשר בלי גרירה, מכל מקום מותר לגרור שיהיה נראה יותר כתב מיושר. ע״ש. לפי זה יש לצדד בנדון דידן, אף שמהר״י אסכנדרני פסק דאם אינו נוגע רק מעט אסור למחוק, הואיל וכולי עלמא קורין לה ה״א, וכן דעת רמ״א ביו״ד [סימן רע״ו סי״א], ע״ש, אף שפסק שם דגם בדיעבד פסול ומכל מקום אסור למחוק, מכל מקום בתג אפשר דיש לצדד.

(באר יעקב – קרוייזר סק״ח)

ט״ל) שם בהגה ויהא מתוייג כהלכתו. אות שבספר תורה שנמצאת דבוקה בחברתה בין שיטה לשיטה מצד התג של שי״ן לסוף רגל העי״ן אין לברך על ספר תורה זה לכתחלה. דבר משה (ח״א סימן ח׳). (שלחן גבוה סק״א)

מ׳) שם בהגה ויהא מתוייג כהלכתו. ומה שכתב בבאר היטב (סק״ז) אם דבוקה תג אחת בחברתה, עיין בשו״ת לב חיים (ח״ב דף קי״ח ע״ג) שכתב, וז״ל: אם נדבק השתי אותיות על ידי תג, יש לפסול הספר תורה, כדעת הרב דבר משה [ח״א או״ח סימן ח׳] שהסכים לפסול הספר תורה, וכדעת מוהרלנ״ח [סימן א׳], וכן כתב הרב לדוד אמת [סימן י״ב אות ל״א]. והגם שבספר באר המים [או״ח סימן י״ד] רצה להכשיר, והשיב על דברי הדבר משה, אנן נקטינן להחמיר ולהוציא ספר תורה אחרת. עכ״ל. מובא בספר שדי חמד באסיפת דינים (מערכת ה׳ אות ו׳). יעו״ש מה שהאריך בזה לחלק בין שבת לחול, ובספק אם נעשה הנגיעה קודם שגמר האות או אחר שנגמר. יעו״ש. ומה שכתב בבאר היטב (סוף סקל״א) בשם אבן העוזר, שאין תקנה לגרור נגיעה דתחלת כתיבה, כתב בדעת קדושים [סק״ב] דמכל מקום כשיש עוד ספיקות נראה להקל. ועיין שם בעובדא שבא לפניו ספק נגיעה דגג **ל׳** לסוף **ן׳** שבשיטה עליונה. יעו״ש במקדש מעט [סק״א] מה שכתב בזה. (ארחות חיים – ספינקא סק״ט)

מ״א) שם בהגה וכן מצוה ליפותן מבחוץ ומבפנים וכו׳. תמיה לי מה שייך יפוי מבפנים בתפלין שהם מכוסים תמיד, ולא שייך ביה למימר ״זה אלי ואנוהו״ [שמות ט״ו, ב׳]. וכן איתא בהדיא בתוספות במנחות (דף ל״ב ע״ב בד״ה הא מורידין). ע״ש. ומה שכתב הבית יוסף וז״ל: בכתב מיושר נראה לי [דהיינו] משום ״זה אלי ואנוהו״, לאו דוקא נקט, רצוני לומר רק שיהיה כשר על פי הדין על צד היותר טוב. וכן משמע מסוף דבריו, כתב מיושר כלומר מאושר כתב יפה וכו׳, שלא יהיה שיטות עקומות וכו׳, כלומר שיהיה על פי הדין. נראה לי.

ונראה דמשום זה השמיט בשלחן ערוך הא דצריך ליפותן מבפנים משום זה אלי וכו׳, ומהמרדכי [סוף הלכות תפלין דף י״ד ע״ג] אין ראיה, דיש לומר דמיירי משאר מצוות שיהיו יפים מכל צדדים, כמו שמביא ראיה מהיכל שמצופה גם מבפנים, כי מבפנים נראה נמי לבני אדם שבאים לשם, והא ראיה דתחת דלתות ההיכל לא היה מצופה זהב כל מקום שהיה מגיעים הדלתות כשהם פתוחים, כדאיתא במתניתין (דתמיד) [דמדות] [פ״ד מ״א] וזה ראיה לדברי תוס׳ דכל מקום שאינו נראה לית ביה משום זה אלי ואנוהו. ודוק.

ומטעם זה הוריתי לשואל שרצה לעשות עמודי כסף לספר תורה שלו, שיהיה כל העמודים מכסף, אפילו במקום הנתפר הספר תורה על העמוד, משום ״זה אלי ואנוהו״, והשבתי דאין צריך לזה, כי מה שמכסה גליון הספר תורה על העמוד אינו נראה העמוד, ולא שייך ביה משום זה אלי ואנוהו, ודי במה שיעשה חלק הנראה מהעמודים של כסף. וק״ל. (אדני פז)

מ״ב) שם בהגה וכן מצוה ליפותן מבחוץ ומבפנים. מרדכי [סוף הלכות תפלין דף י״ד ע״ג]. עיין להרב אדני פז ז״ל[22] שכתב תמיהא לי מה שייך יפוי בפנים בתפלין שהם מכוסים תמיד ולא שייך ביה למימר זה אלי ואנוהו, וכן איתא בהדיא בתוס׳ מנחות (דף ל״ב ע״ב) וכו׳, ונראה דמשום זה השמיט בשלחן ערוך הא דצריך ליפותה בפנים, ומהמרדכי אין ראיה וכו׳, ומטעם זה הוריתי לשואל שרצה לעשות עמודי כסף בספר תורה שלו וכו׳, ומה שמכסה גליון ספר תורה בעמוד לא שייך ביה ואנוהו, ודי במה שיעשה הנראה מהעמודים של כסף. ע״ש. ולעניות דעתי דברי מור״ם ז״ל נכונים, דהאמת שכן כתבו התוס׳ שם במנחות (ד״ה הא) משם רבנו תם דלא שייך ואנוהו במכוסה, מכל מקום נראה דהתוס׳ אינן מסכימים לסברת רבנו תם הלזו, ולכן לא נכתבה להלכה בפסקי תוס׳ שם. וכן ראיתי להרב חיד״א ז״ל בסוף ספר שער יוסף בתשובה סימן ח׳ (דף כ״ד ע״א) שהביא דברי הרב ב״ח ז״ל סימן זה, וכתב דנראה מדבריו דהרא״ש פסק כרבנו תם והטור כר״י, וכתב הוא ז״ל על זה, דנראה ברור דגם הרא״ש [הלכות ספר תורה סימן ז׳] פסק כר״י, שהרי בתחלה כתב וכו׳ והיינו ממש כמו שכתב ספר התרומה (סימן קצ״ו), אלא

---

21. נדפס לעיל סעיף ג׳ אות נ״ה. 22. נדפס בסמוך אות מ״א.

אוצר ההלכה

דהטור למד מדבריהם דהוא הדין אף על פי שיודע ליישר אם עושה השרטוט כדי ליישר יותר, וכמו שכתב הרב מעדני מלך ז"ל [מעדני יו"ט שם אות ג']. גם מרן בשלחן ערוך פסק כדעת ר"י, וגם מור"ם שהגיה וכו' גם הוא כמרן סבירא ליה. עש"ב. למדנו מזה דסברת רבנו תם יחידאה היא, ובהכי אתי שפיר דמור"ם ז"ל הביא דברי המרדכי שצריך ליפותן גם מבפנים, ומרן ז"ל גם כן הכי סבירא ליה דלא כמו שכתב הרב אדני פז ז"ל. וכן יש להוכיח קצת לעניות דעתי מפרק רבי אליעזר דמילה (דף קל"ג ע"ב) דזה אלי ואנוהו שייך במילה דמכוסה תדיר. ועיין להרב מנחת אהרן ז"ל (כלל (ג') [ז'] סימן ב') דכתב בדרשת התנאה לפניו במצות, וז"ל: ודקדקו רבותינו התנאה לפניו דעיקר הנוי במצוה תלוי במה שהוא נוי לפניו יתברך לא להתנאות בעיני הבריות. ע"ש. באופן דואנוהו שייך נמי במופלא ובמכוסה להראות חביבות המצוות שיש לאדם עם המקום ברוך הוא כאמור.

(פתח הדביר סק"ג)

מ"ג) שם בהגה וכן מצוה ליפותן מבחוץ ומבפנים. עיין בספר שדי חמד (מערכת ז' כלל י"ב בד"ה והנה אחר וכו'), שהביא בשם ספר בנין שלמה [סימן ו'] שרצה לפרש דהרב קאי רק בתפלין של ראש, לא בשל יד, והביא בשם ידי משה [הנספח לספר הפרנס דף ל"ז ע"ב] שתמה עליו. ועיין מה שכתב שם בזה.

(מגיני חיים)

באר הגולה

ח. מנחות לז.

ט. ספר התרומה

ה [ח]**צריך שיכתוב בימינו, אפילו אם הוא שולט בשתי ידיו.** [ט]**ואם כתב בשמאל, פסול** [א]**אם אפשר למצוא אחרים כתובים בימין.** [*]**איטר יד, שמאל דידיה הוא ימין:**

סימן ר"ה, והגהות מיימוניות פרק ב' מהלכות תפלין [אות א'] בשם (סמ"ק) [ספר התרומה]. י. דעת הבית יוסף. י*. ספר התרומה שם, רא"ש (סדר תיקון תפלין) וסמ"ג (עשין כ"ב, דף ק"ד ע"ג).

אוצר ההלכה

א) סעיף ה' צריך שיכתוב בימינו וכו'. זה לשון הטור הן יתר כמו שאבאר. וכתב בבית יוסף, כן כתב בספר התרומה (סימן ר"ה), מדאמרינן בסוף פרק הקומץ (מנחות דף ל"ז ע"א), "וקשרתם וכתבתם" [דברים ו', ח'-ט'] מה כתיבה בימין אף קשירה בימין. ואפילו בדיעבד פסול אם כתב בשמאל, דהא תנן בפרק הבונה [שבת קג.], הכותב בין בימינו בין בשמאלו שתי אותיות, ופריך, הא אין דרך כתיבה בשמאל, ומשני בשולט בשתי ידיו, אבל באיטר אשמאל דעלמא [חייב] ולא אימין, ובענין זה צריך לכתוב ספר תורה תפלין ומזוזות ומגילה דנאמר בכולהו כתיבה וכו'. ובפסק אחרון [שם סוף הסימן] כתב, וצריך לכתוב בימינו ואיטר בשמאל של עולם שהוא ימין אליו. ושולט [בשתי ידיו] יכתוב בימין העולם, וגם הרא"ש כתב בסדר תיקון תפלין שצריך שיכתבם בימינו אלא אם כן הוא איטר. וכן כתוב בסמ"ג [עשין כ"ב דף קי"ד ע"ג] ובספר ארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ"ה], ולא כתבו אם כתבם בשמאל שהם פסולין בדיעבד, וכך הם דברי רבנו סתומים גם כן. אבל בהגהות מיימוניות בפרק ב' מהלכות תפלין [אות א'] כתב בשם סמ"ק' שאם כתב בשמאל פסול אפילו בדיעבד. ע"כ.

ומה שכתב הכא ואם כתב בשמאל פסול, אשולט בשתי ידיו דסליק מיניה קאי[2], דאם אינו שולט אלא בימין איך יכול לכתוב בשמאל ואפילו אות אחת, כדחזינן בחוש הראות דמי ששולט בימין לבד אינו יכול לעשות שום מלאכה בשמאל כל שכן כתיבה. ופסולו של זה הוא, דכיון ששולט בשתי ידיו ויכול לכתוב בימין כבשמאל, אם כן מה לו לעבור על דברי חז"ל וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין וכו' דמצוה מן המובחר לכתוב בימין. (שלחן גבוה סקי"ב)

ב) שם צריך שיכתוב בימינו. כתב הטור (שיטה ב'), וצריך שיכתוב בימינו. נ"ב: בסוף פרק הקומץ [מנחות לז.] "וכתבתם" [דברים ו', ט'] מה כתיבה בימין וכו'. ואיני יודע אמאי השמיט הרמב"ם דין זה. ויש לומר, דסמך אמה שכתב בפרק י"א מהלכות שבת [הלכה י"ד] הכותב בשמאלו או לאחר ידו וכו'. איטר שכתב בימינו שהוא לו כשמאל כל אדם פטור. ובגמרא [שבת קג.] הקשו על מתניתין שאמרו בין בימינו בין בשמאלו חייב. בשלמא אימינו מחייב אלא אשמאלו אמאי, והא אין דרך כתיבה בשמאל. ומשני רבי ירמיה באיטר שנו. והקשו ותיהוי שמאל דידיה כימין דעלמא ואשמאל ליחייב. אלא אמר אביי בשולט בשתי ידיו. וכיון דבשבת קיימא לן הכי, הוא הדין לענין ספר תורה תפלין ומזוזות. ובהלכות תפלין סמך אמה שכתב שם. ודוחק. (יד אהרן הגה"ט)

ג) שם צריך שיכתוב בימינו. כתב הטור, וצריך שיכתוב בימינו וכו'. עכ"ל. הקשה בספר יד אהרן [הגה"ט][3], למה השמיט הרמב"ם דין זה. ועש"ב. ואני אומר דבשלמא אי הוה הגמרא מייתי לה בהקומץ [מנחות לז.] לענין כתיבה דבעינן בימין, הוי דוחק לומר דסמך על מה שכתב בשבת [פי"א הי"ד], ברם הא דהקומץ איתמר דרך אגב לענין קשירה שהיא בימין, דמה כתיבה בימין אף קשירה, ומנא אמרינן לה דכתיבה בימין מההיא דשבת [קג.], וגם הרמב"ם סמך וכתב עיקר הדין בשבת ולפינן תפלין משבת, וכדרך הש"ס, ולא קשיא מידי. וק"ל. (חלקו של ידיד)

ד) שם צריך שיכתוב בימינו וכו'. עיין בדברי הרב יד אהרן [הגה"ט][3] שתמה למה (ביאר) [השמיט] הרמב"ם [דין] זה. ואפשר לומר דהרמב"ם ז"ל מפרש כפירוש רש"י ז"ל [מנחות לז. ד"ה מה] שכתב וז"ל: מה כתיבה בימין וכו', דרוב העולם כותבין בימין וכו', והיינו דבקשירה דוקא ימין בעינן ואפילו איטר, דלזה בא ההיקש דבמה שהוא דרך העולם שהוא הימין הקישן הכתוב, והיינו דקפיד קרא אימין דוקא, וכמו שכתב המרדכי [הלכות קטנות דף י"ג סע"ב] בשם רש"י ז"ל. ע"ש. ואם כן אף להאי דרשא אין הכרח דהכתיבה יהיה בימין, אלא דהקישן הכתוב לקשירה דיהא דוקא בימין, אבל בכתיבה אינו מצד הדין, אלא דכתב קרא דבקשירה בעינן ימין, אפילו שולט בשתי ידיו. ודוק. (ידיו של משה)

ה) שם צריך שיכתוב בימינו וכו'. כתב בית יוסף, וצריך שיכתוב בימינו וכו'. על מה שתמה הרב יד אהרן [הגה"ט][3], עיין מה שכתב הרב ידיו של משה (דף ס"ג ע"א)[4]. (דברי מנחם הגב"י סק"א)

ו) שם צריך שיכתוב בימינו וכו', בשמאל פסול אם אפשר למצוא אחרים כתובים בימין. כתב הטור (באותה שיטה), וצריך שיכתוב בימינו וכו'. נ"ב: כתיבה בפה לאו שמה כתיבה. הרמ"ע מפאנו ז"ל (סימן ל"ח). (בנסת הגדולה הגה"ט)

ז) שם צריך שיכתוב בימינו וכו', בשמאל פסול אם אפשר למצוא אחרים כתובים בימין. כתב מג"א (סק"ה), מעשה היה במצרים וכו' שתפס הקולמוס בשפתיו ופסלו אפילו אי אפשר למצוא אחרים. הנה הטעם בזה, משום דכותב בפיו לא

הערות וציונים

1. בהגהות מיימוני לפנינו הוא בשם ספר התרומה. 2. אולם המג"א (סק"ד) כתב להיפך וז"ל: בשמאל פסול, היינו בשולט בימין, אבל בשולט בשתי ידיו, אם כתב בשמאל כשר. ע"ש. ועיין עוד לקמן אותיות: יז - כ. 3. נדפס לעיל אות ב'. 4. נדפס לעיל אות ד'.

אוצר ההלכה

הוי כתיבה לענין שבת, וכמו שכתב הרמב"ם (פי"א מהלכות שבת הי"ד). ע"ש. אולם מה שפסלו אפילו אי אפשר למצוא אחרים, צריך עיון בגוף התשובה[5] ואינו תחת ידי. (חיי עולם)

ח') שם צריך שיכתוב בימינו וכו', בשמאל פסול אם אפשר למצוא אחרים כתובים בימין. המג"א (סק"ה) כתב, דמעשה היה שאחד כתב בפיו ופסלו הרמ"ע [בתשובה סימן ל"ח] אף באם אי אפשר למצוא אחרים. וראיתי בספר שו"ת אהל יהושע [סימן י"ח אות ו'] הבין דהמג"א כתב דאף דבשמאל כשר באי אפשר למצוא אחרים, מכל מקום פיו גרע ופסול גם אם אי אפשר למצוא אחרים, ולכן הקשה דאדרבה, הא מצינו דחליצה בשמאל פסול ובפיו כשר [עיין תוס' חולין כ. ד"ה לא למעוטי]. ולא היה לפניו תשובות הרמ"ע, וכוונת המג"א הוא רק להביא דהרמ"ע פוסל אף בפיו, וכל שכן דפליג אהמחבר ופוסל בשמאל, אף באי אפשר למצוא אחרים. וכן הוא בתשובות הרמ"ע [שם] וז"ל: ואף דבחליצה כשר בפיו [אהע"ז סימן קס"ט סעיף ל"ב], היינו דלא מצינו בקרא ימין גבי חליצה, אבל כאן דבשמאל פסול כדאמרינן [מנחות לז.] מה כתיבה בימין, אף בפיו פסול. ע"כ. (גנזי חיים סק"ז)

ט') שם צריך שיכתוב בימינו וכו', בשמאל פסול אם אפשר למצוא אחרים כתובים בימין. המג"א (סק"ה) כתב בשם הרב מנחם עזריה בתשובה [סימן ל"ח ד"ה ואני] באחד שכתב בפה ופסלו. ע"כ. עיין תוספות חולין (דף כ' ע"א ד"ה לא), חקרו כהאי גוונא היכא דצריך ימין אי פסול בשינים[6]. ע"ש.
(חדושי מהרי"ו)

י') שם צריך שיכתוב בימינו וכו', בשמאל פסול אם אפשר למצוא אחרים כתובים בימין. כתב במג"א (סק"ה), כתב הרב מנחם עזריה (סימן ל"ח) מעשה היה במצרים וכו', שתפס הקולמוס בשפתיו ופסלו אפילו אי אפשר למצוא אחרים. בספר מור וקציעה [סימן ל"ב בד"ה כתוב בתשובת הרמ"ע] הקשה מאי שנא מגידמת שחולצת בשיניה [אהע"ז סימן קס"ט סעיף ל"ב]. והמעיין ברמ"ע שם, מבואר דשאני חליצה דצריך יד מדרבנן, מה שאין כן תפלין בעינן יד מדאורייתא, וגרע משמאל דאין דרך כתיבה בכך[7]. וכן איתא בתשובת עמודי אש (סימן ו' אות ג' בד"ה ומי). (מגיני חיים)

י"א) שם צריך שיכתוב בימינו וכו', בשמאל פסול אם אפשר למצוא אחרים כתובים בימין. במג"א (סק"ה) א"ת [אחר תיבות]: כתב הרמ"ע וכו' ופסלו אפילו אם אי אפשר למצוא אחרים. נכתב בצידן: עיין מזה בספר תרשיש שהם (סימן ג') ובמלואים לספר אבן שהם [דף ק"נ ע"א].
(חדושי הגהות – פרלמוטר)

י"ב) שם צריך שיכתוב בימינו וכו', ואם כתב בשמאל פסול אם אפשר למצוא אחרים כתובים בימין. וכתב הרב עולת תמיד (סק"א) לרבותא נקט שמאל, וכל שכן אם כתב שלא כדרך כתיבה, כגון שלוקח הקולמוס בפה וכותב דלא מקריא כתיבה כלל, וכן כתב בתשובת מהרמ"ע (סימן ל"ח). ע"ש. והוא הדין כיוצא בזה דלאו דרך כתיבה הוא, אפילו ליכא אחרים אין לברך על התפלין שנכתבו בכהאי גוונא. ע"כ. וכן כתב מורנו הרב כנסת הגדולה (בהגה"ט)[8] והרב מגן אברהם (סק"ה) בשם תשובה הנזכרת בזה הלשון: מעשה היה במצרים שכתב אחד בפיו שתפס הקולמוס בשפתיו ופסלו, אפילו אי אפשר למצוא אחרים, מטעם דכתיבה בפה לאו שמה כתיבה. וכן הביא הרב באר היטב (סק"ט). וכל שכן אם כתב ברגל, דמלבד דלאו שמה כתיבה שאין דרך כתיבה בכך כנזכר, עוד בה דראוי לפוסלם לגמרי כדי שלא יהיו מצוות בזויות עליו, מקל וחומר דכיסוי הדם דפסק מרן ביו"ד (סימן כ"ח ס"ו) וז"ל: מכסה בידו וכו' אבל לא ברגלו כדי שלא יהיו מצוות בזויות עליו. יע"ש. ואין ספק דמה שכתב הרב עולת תמיד והוא הדין כיוצא בזה וכו' שנכתבו כהאי גוונא, שכיוון נמי אם כתב ברגל דפסול דאיכא עוד טעמא רבה כנזכר ופשוט.

והוצרכתי לזה משום שראיתי להרב מר וקציעה בסימן זה (דף כ"ד ע"א), שגם הוא מצא כתוב בתשובת הרמ"ע (סימן ל"ח) שאחד כתב בפיו ופסלו לגמרי, והשיב עליו וז"ל: וטעמא לא ידענא, אם כתב כהוגן מאי שנא מגדמת שחולצת בשיניה [אהע"ז סימן קס"ט סעיף ל"ב], ומי כתיב וכתבתם ביד. לכן נראה לי שעל כל פנים אם לא נמצאו תפלין אחרים יניחם אפילו בברכה, ונפקא מינה דאם יכתוב ברגל הויא נמי כתיבה מעלייתא. ע"ע. ופליאה נשגבה איך הפריז על המדה כל כך, כי מי יקל ראשו נגד הרמ"ע וכל קדושים גדולי עולם כמורנו הרב כנסת הגדולה, והרב עולת תמיד, ומגיננ"ו הרב מגן אברהם, שהביאו דבריו, משמע דהכי סבירא להו וכל שכן בברכה דלא חש לספק ברכה לבטלה חלילה, והא ברכות אינן מעכבות, ושב ואל תעשה עדיף. וגם שנראין דבריו בזה היפך ממה שכתב מו"ר ניהו בתשובת שאלת יעב"ץ (ח"א סימן מ"ט) די אייתי מלכא אבי נ"י בספר נשמת כל חי (ח"א סימן ס"ד דף ק"א ע"ג). יע"ש. ואשתמיטתיה (מיניה) גם כן להרב בית שמואל באהע"ז (סימן קכ"ג סק"ד) שהביא מה שכתב מרן כאן, דתפלין שכתב בשמאל שכשר אם אי אפשר למצוא אחרים, וכתב וז"ל: ומכל מקום נראה אפילו אם אי אפשר למצוא אחרים מניח בלא ברכה, כי ספק ברכות להקל, ולא כלבוש שכתב דמברך עליהם. ע"ש. אם כן לו יהי כדבריו בתפלין שכתב בפה שכשר אם לא נמצאו אחרים, הא מיהא יניחם בלא ברכה כהסכמת הבית שמואל בתפלין שכתב בשמאל שלא תהא שמאל דוחה מכתיבה בפה כל שאי אפשר למצוא אחרים. ועיין

הערות וציונים

5. עיין להרב גנזי חיים (סק"ז, נדפס בסמוך אות ח') שהעתיק לשון הרמ"ע מדוע פסל בפיו. 6. וכן העיר בזה רבו הגאון מהרש"ם בספר ארחות חיים (סק"י, נדפס לקמן אות ל'). ע"ש. 7. ועיין עוד להרב יפה ללב (סק"ו, נדפס לעיל אות י"ב) מה שהאריך לדחות דברי הרב מר וקציעה. 8. נדפס לעיל אות ו'.

אוצר ההלכה

מה שכתב חסד לאלפים בסימן זה (אות ח׳) בשם שו״ת זרע יעקב (סימן ב׳). יע״ש. והזכרתיו לעיל בסימן כ״ה (אות י״ט)[9].

והראיה שהביא הרב מר וקציעה ז״ל מגדמת שחולצת בשיניה לא שמה מתיא, דיש לדחות, ואין דנין אפשר משאי אפשר, וכדאמרינן בחולין (דף י״א סע״ב) היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר. יע״ש[10]. אף לזאת יחרד לבי איך פה קדוש יליף רגל מפה לכתוב ״ונפקא מינה דאם יכתוב ברגל הויא נמי כתיבה מעלייתא״, השוה יד ורגל בחומר בקודש כתפלין דקדושתם רבה לכותבם ברגל והויא כתיבה מעלייתא, ולא חש משום שלא יהיו מצוות בזויות עליו, דמאי שנא מכיסוי הדם, וזה מאי שנא היה עדיף טפי ממאי שנא מגדמת שכתב הוא ז״ל, מקל וחומר דכל שכן הוא כנ״ל. ומה שכתב ומי כתיב וכתבתם ביד, גם זה לא מכרעא, דהגם שלא פירש הכתוב וכתבתם ביד, הא מיהא כיון דכתיב (שמות ל״א, י״ח) ״לוחות אבן כתובים באצבע אלהים״ וכתיב (ישעיה מ״ד, ה׳) ״וזה יכתוב ידו לה׳״, ומצאתי בפירוש הרב חומת אנך דפירש ז״ל וזה יכתוב ידו לה׳, שהוא כותב ספרים תפלין ומזוזות ליחד קודשא בריך הוא ושכינתיה. יע״ש. שתים זו שמעתי מהשני הכתובים הללו כי הכתיבה ביד היא, בשגם בדבר מצוה סתו״ם כי רמז בהו קרא כנזכר ודוק.

עוד כתב כאן הרב מור וקציעה ז״ל, ופשוט גם כן שמעשה הדפוס כתיבה מעלייתא היא וכשרה על ידי אומן ישראל, וכן כתבו אחרונים. יע״ש. ומשמע משטחיות דבריו דאפילו לכתחלה, וליתא, שלא כתבו האחרונים כן שהדפוס כשר בספר תורה ותפלין רק בדיעבד לבד, כמו שהובא להדיא בדבריהם דרבנן שהביא הרב ערך השלחן לקמן (סימן תרצ״א אות א׳) יעוין שם באורך. ויש להרגיש עליו שלא הזכיר נמי למה שכתב הרב מגן אברהם גם כאן בסימן זה (סקנ״ז) עיין עליו.
(יפה ללב ח״א סק״ו)

י״ג) שם אם כתב בשמאל פסול אם אפשר למצוא אחרים וכו׳.
דברי עצמו הם, דכיון דהרא״ש [סדר תיקון תפלין] וסמ״ג [עשין כ״ב] וארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ״ה] והטור סתמו דבריהם, וגם ספר התרומה ([סימן ר״ה] בפסק) גם כן סתם שהוא העיקר, דאם סבירא ליה שהוא פסול לא הוה שתיק מיניה, ולא נמצא כעת מי שפוסל בכתיבת שמאל אלא הסמ״ק[11] בלבד. לכך כתב רבנו, דלעולם לכתחלה צריך לכתוב בימין כיון ששולט בשתי ידיו לחוש לסברת הסמ״ק לחומרא, אבל אם כתבם בשמאל ולא יש כי אם אלו כדאי הוא הרא״ש ודעימיה לסמוך עלייהו ולא יבטל ממצות תפלין. (שלחן גבוה סקי״ג)

י״ד) שם אם כתב בשמאל פסול אם אפשר למצוא אחרים וכו׳.
כן מבואר בש״ס דשבת פרק הבונה (דף ק״ג ע״א), דאם כתב בשמאל בשבת פטור, דאין דרך כתיבה בכך, וכל שכן דפסול לענין כתיבת ספרים תפלין ומזוזות. ואמנם בספר התרומה [סימן ר״ה] כתב דאפשר[12] לומר אף דלענין שבת פטור, משום דבעינן מלאכת מחשבת, אבל לענין כתיבת תפלין כשר בדיעבד, דמקרי כתיבה. ועל כן מבואר כאן דפסול כדעת רוב הפוסקים. ואמנם כשאין תפלין אחרים, כדי שלא יתבטל ממצות תפלין אפשר לסמוך על סברת ספר התרומה. ובשולט בשתי ידיו גם כן כותב לכתחלה בימין ובדיעבד כשר. כן הוא תוכן דברי השלחן ערוך.

והנה הבאתי ראיה לדעת המכשירין, ולחלק בין שבת לכתיבת סת״מ. דבש״ס דמנחות (דף ל״ז ע״א), בהא דדייק הש״ס דהנחה ביד שמאל, דסתם יד הוא שמאל, רבי נתן אמר אינו צריך, הרי אומר ״וקשרתם״ ״וכתבתם״, [דברים ו׳, ח׳-ט׳], מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, וממילא דהנחה בשמאל, עיין שם היטב, ולבסוף אסיק (מידך) [מ״ידכה׳] [שמות י״ג, ט״ז] יד כהה. והנה בכותב בשמאל ושאר מעשיו בימין, נסתפקו התוס׳ [ד״ה מה][13], ודעת רוב הפוסקים דמכל מקום אם כל מעשיו בימין פשיטא דיד שמאל נקרית יד כהה, וגם כיון דעל כל פנים לא מיקרי איטר ממילא דאזלינן בתר יד כל אדם, דשמאל נקרית יד, ועל כן מניח בשמאל וקושר בימין, ולענין כתיבה פשיטא דכותב בשמאל כיון דאי אפשר לו לכתוב בימין, ולענין שבת גם כן אם כותב ביד שאינו כותב בה תמיד ולאו דרך כתיבה הוא דפטור, ובכותב בשמאל שדרכו בכך חייב. ואם כן איך נקיים ״וקשרתם״ ״וכתבתם״ דיכתוב ביד שקושר בה, כיון דאי אפשר, ופשיטא דהך ד״וקשרתם״ ״וכתבתם״ היקש גמור הוא, אלא ודאי דענין כתיבה אינו מעכב כלל, וביד שנוח לו לכתוב בה בזה כותב הסת״מ, ולא שייך בזה היקש דוקשרתם וכו׳, ואף דלענין שבת פטור היינו משום דאינו מלאכת מחשבת, אבל לענין כתיבת תפלין כיון דכתובין כהלכתן אין כאן עיכוב כלל. ואמנם הא דלא פסלינן לה אף בדיעבד מטעם היקשא ד״וקשרתם״ ״וכתבתם״ מה קשירה בימין אף כתיבה בימין, [כיון] דלענין קשירה גופא היכא דאי אפשר בענין אחר יכול לקשור בשמאל, כיון דקשירה בימין הוא רק במקום דאפשר, הוא הדין הך דכתיבה בימין הוא רק במקום דאפשר. וגם בהא דמסיק הש״ס דשולט בשתי ידיו חייב בין בימין ובין בשמאל, וקשה, דאם כן בכותב תפלין ביד שמאל למה חייב, הרי בשולט בשתי ידיו מניח בשמאל וקושר בימין, וכתיבה וקשירה שוין הם דכותב בימין, ואף דשבת וכתיבת סת״מ ענינים נפרדים הם, מכל מקום למה חייב בכותב סת״מ ביד שמאל, ועל כרחך דאף דקושר בימין, מכל מקום

הערות וציונים

9. נדפס באוצר ההלכה חלק ב׳ סימן כ״ה אות רפ״ב.
10. עיין להרבנים גנזי חיים (סק״ז) ומגיני חיים (נדפסו לעיל באותיות: ח, י) שהביאו לשון הרמ״ע שכבר הקשה כן בעצמו ותירץ. ע״ש.
11. כן הובא בבית יוסף שכתב הגהות מיימוני (הלכות תפלין פ״ב אות א׳) בשם הסמ״ק, אולם בהגהות מיימוניות שלפנינו מובא בשם ספר התרומה. ועיין שם שגם ספר התרומה שפסל מירי בשולט בימינו ולא מירי בשולט בשתי ידיו. ע״ש. ואילו השלחן ערוך כאן מירי בשולט בשתי ידיו וכמו שכתב הרב המחבר ז״ל בס״ק י״ב (נדפס לעיל אות א׳).
12. לפנינו הגירסא בספר התרומה ״דאין לומר״.
13. בתוספות שם הספק בכותב בימין ושאר רוב מעשיו בשמאל. ע״ש.

אוצר ההלכה

בשולט בשתי ידיו אף שכותב בשמאל כשר, וכדעת הרבנים האחרונים. ואין לומר דמתניתין לא איירי בכתיבת ספרים וכו', דהרי בהך דכתב על גבי כתב דייק הש"ס שם מהך מילתא דאיירי אף בכתיבת סת"מ או גט היכא דכתב האחרון מתוקן. והבן כי קצרתי. (ישועות יעקב סק"ו)

ט"ז) שם אם כתב בשמאל פסול אם אפשר למצוא אחרים וכו'. כתב הבית יוסף (בא"ח סימן ל"ב)[14], דכתיבת תפלין ביד שמאל כשרה. ומדברי התוס' במועד קטן דף י"ט [ע"א ד"ה וטווה] שכתבו גבי חול המועד, דבתפלין לא שייך בו שינוי דבעינן כתיבה תמה. נראה דביד שמאל פסול. ואפשר משום דלכתחלה לא יכתוב אלא בימין.

(שו"ת מצות כהונה – סימן ס"ח אות כ"ז)

ט"ז) שם אם כתב בשמאל פסול אם אפשר למצוא אחרים וכו'. בבית יוסף הובא מספר התרומה [סימן ר"ה] דיליף מפרק הבונה [שבת קג.] דאמר, דכותב בשמאל פטור דאינו דרך כתיבה, ובסת"ם נאמר כתיבה, דאין לומר דוקא בשבת דגמרינן ממשכן אינו חייב כלאחר יד אבל בעלמא כשר, אין סברא לומר כן שיכתוב סת"ם כהלכתן בשבת ולא יהא חייב. אמנם גבי שחיטה כתוב "וזבחת" [דברים כ"ז, ז'] ותנן בחולין (דף ל"א ע"א) נפלה סכין ושחטה פסולה, הא הפילה כשרה אפילו כלאחר יד, ואפילו הכי בשבת פטור. עכ"ל. ובפסק כתב, דצריך לכתוב בימין. ובהגהות מיימוניות פ"ב [מהלכות תפלין אות א'] בשם סמ"ק כתב דגם דיעבד פסול, ולכאורה הרי סתר ראייתנו מכח ההיא דחולין. ונראה דשאני התם כדקאמר שם [ע"ב] דגלי קרא בקדשים "ושחט את בן הבקר" [ויקרא א', ה'] לפסול מתעסק, שמע מינה בחולין כשר, על כן יש לומר כלאחר יד נמי דפטור בשבת דהוי כמתעסק, כשר בחולין דגלי רחמנא דלא צריך מלאכה חשובה בכוונה, מה שאין כן בכתיבת סת"ם צריך כוונה לשמה, ומלאכת מחשבת כמו במשכן, אין סברא שיכתוב כהלכתן בשמאלו דפטור בשבת ויכשרו, דאם כשר על כרחך אינו כמתעסק. ועוד נראה לפי מה שכתב רש"י בביצה (דף כ"ז ע"ב) במשנה דחלה שנטמאת, דאסור להסיקה או ליתנה לכלבו ביום טוב, דגזרת הכתוב שאין קדשים טמאין מתבערין ביום טוב, דרחמנא אחשבה להבערתן דכתיב "באש ישרף" [ויקרא ז', י"ז], הלכך מלאכה היא. ע"כ. ועל כרחך צריך לומר, מה דמותר לשחוט ביום טוב אף ד'וזבחת' כתיב, משום דאינה מצוה חיובית אם לא ירצה לאכול בשר, וכמו שכתב המג"א לעיל סימן ח' [סק"ב], ואם כן ודאי בכתיבת סת"ם דמצוה עושה בכתיבתן, דנאמר בהו "וכתבתם" [דברים ו', ט'] ובירושלמי (פ"ק דשבת ה"ב) כותבי סת"ם אין מפסיקין לתפלה, ובפרק הרואה בירושלמי [ברכות פ"ט ה"ג] אמר, העושה תפלין או מזוזה לעצמו מברך בשעת כתיבה, ואם כן אם איתא כשכותב בשמאל כשר, מקיים מצוה ואחשבה למלאכה, ואין סברא שיפטר בשבת, ובפרק הבונה שם משמע דמיירי גם לענין כתיבת סת"ם, כמו שכתבו תוספות שם (דף ק"ד ע"ב בד"ה אמר רב חסדא), וכן כתב בישועות יעקב כאן (בסק"ח) [סק"ו][15] דהך סוגיא איירי גם בכתיבת סת"ם. (ערך שי)

י"ז) שם אם כתב בשמאל פסול אם אפשר למצוא אחרים וכו'. הבית יוסף הביא דברי ספר התרומה [סימן ר"ה] שכתב, דאין סברא דבכתב תפלין בשבת שיהיו התפלין כשרים ולא יתחייב עליהן. ע"ש. והנה בחדושי לאבן העזר כתבתי, דאולי באמת אף דכתב בשמאל פטור, מכל מקום כי האי גוונא שכתב תפלין, כיון דהתפלין כשרים, אם כן עבד מעשה גדול, וגם חייב עליהן, דמיגו דהוי כתיבה לענין תפלין הוי כתיבה לענין שבת. וכמו שכתב המרדכי [חולין דף י' ע"א] שהבאתי סימן כ"ה [סק"ט][16], דמיגו דהוי קשר לענין תפלין הוי קשר לענין שבת וחייב, והכי נמי נימא בכתב בשמאל. וכתבתי שם דאין מוכרח, דאף דהוי קשר, מכל מקום בשבת אף בקשר, אינו חייב רק בקשר של קיימא. ולא דמי להא דאמרינן בסוכה [ז.], מיגו דהוי דופן לסוכה הוי דופן לשבת, דהתם משום חשיבות דופן הוא, ובכל דופן הוי רשות היחיד. והכא נמי אף דהוי כתיבה, מכל מקום מלאכת מחשבת לא הוי, דמלאכה לא הוי רק בכותב בימין, דהרי ודאי דשטר שכתב בשמאל הוי שטר מעליא ומכל מקום פטור. ואם כן מאי נפקא מינה בין שטר לתפלין. ולפי זה נשמע דספר התרומה לא סבירא ליה כהמרדכי, ואך בספר התרומה דחה בעצמו סברא זו משחיטה דכשרה בשמאל ופטור בשבת, והכי נמי בתפלין. ואך לכאורה בשחיטה דאין צריך חשיבות, דאינה רק להתיר הבשר, לכן אין שייך לפוסלה, אבל כאן חשיבות מצוה בעי, שפיר יש לומר דפסול. ואך לפי זה יש לומר בהיפך, למה כתב דאינו חייב משום שבת, והרי כתב רש"י בביצה (דף כ"ז ע"ב) ד"ה חלה שנטמאה, דשריפת חלה כיון דהתורה אחשבה הוי מלאכה, והכא נמי יתחייב משום שבת, ויש לחלק וצ"ע.

והנה כבר בעת שכתבתי העתק הראשון מספרי זה, בא אלי מכתב מהרב המופלג הרב צבי שו"ב מיאסלוסק, שכתב אלי לתרץ קושיית הרא"ש פרק ערבי פסחים (אות י"ג) דהקשה, דאיך נוכל לומר דמשה רבנו עליו השלום מת בשבת, והרי אמר במדרש רבה פרשת וילך [פסקא ט'] דאותו יום כתב שלשה עשר ספרי תורה. ופלפל בזה אי בכתיבה בשמאל הספר תורה כשר. ובתוך תשובתי אליו, כתבתי לו לתרץ מה שהקשיתי כאן, דנימא אחשבה. ואף שלא כתבתי רק דרך חידוד אך יען כי עסקתי בסימן זה אמרתי סימנא מילתא, ולכן ראוי להעתיקה כאן שלא יאבד. דהן במה שכתבתי דנימא מיגו ויהיה חייב משום שבת או דיתחייב משום אחשבה, יש לתרץ דלכאורה בכל כותב תפלין בשבת נימא דהתפלין פסולין משום דאי עבד לא מהני [תמורה ד:]. ואך הרי ידוע מה שכתב המהרי"ט [ח"א סימן ס"ט] בשוחט בשבת, דהיכא דלא יתוקן האיסור לא שייך לא מהני. והכא נמי אף אם נפסול התפלין, מכל מקום איסור הכתיבה לא יתוקן, ולכן

הערות וציונים

14. נדפס לעיל אות י"ד. 15. נדפס באוצר ההלכה חלק ב' סימן כ"ה אות ש"צ. 16. לא מצאנו, ואדרבא הביא שם דברי הגהות מיימוניות (תפלין פ"ב אות א') שפוסל אפילו בדיעבד. וצ"ע.

אוצר ההלכה

התפלין כשרים. אך כל זה שייך בכותב בימין, אבל כותב בשמאל בכל מקום פטור לענין שבת, אך אתה רוצה לחייבו משום דהתפלין כשרים, ומיגו דהוי כתיבה לתפלין הוי כתיבה לענין שבת, או משום אחשבה, ואם נאמר דהתפלין פסולין אין כאן מלאכה, אם כן אדרבה יש לנו לומר דהתפלין פסולין, משום דאי עבד לא מהני וממילא יתוקן האיסור, דכתיבה בשמאל פטור. ולפי זה יש לומר, דאף המרדכי שסובר דמיגו דהוי קשר לתפלין הוי קשר לענין שבת, היינו דוקא גבי קשר, דעל כרחך הוי קשר, דהרי ילבש כמצותו, לכן אמרינן מיגו, אבל כאן לא שייך מיגו, דאם תרצה לחייבו משום מלאכה, על כרחך דפסולין ואין כאן מלאכה ודו״ק.

ויען כי עדיין יש לפלפל בזה, למען לא יתבלבלו הדברים אכתוב היוצא מדברינו עד כאן. והיינו סברא הנ״ל שכתב הבית יוסף היתה מהדין והסברא, דהתפלין בשמאל כשרין. והכותב בשבת בשמאל, מהדין לפטרו. ועל זה כתב דעל כרחך תפלין בשמאל פסולין, דאיך שייך להכשיר התפלין ולא יתחייב משום שבת. ועל זה היתה קושייתנו, דאדרבה כיון דמסתברא להכשיר התפלין, נימא דאף דמהדין בכותב בשבת בשמאל פטור, כאן יש לו להתחייב משום מיגו, או משום אחשבה, ולא תקשה קושיית הבית יוסף בשם ספר התרומה. ועל זה תירצתי דאין לחייבו משום שבת, אדרבה נימא אי עביד לא מהני, לכן בודאי אם הדין לפטרו בשמאל, משום חשיבות תפלין אין לחייבו.

אך בכותב תפלין בשמאל בחול, דאז אין לפוסלן משום אי עביד לא מהני, אם כן יהיו התפלין כשרים, כמו שהיתה הסברא מבחוץ, ואם כן מה הקשה ספר התרומה משבת. ועל כרחך צריך לומר, דספר התרומה בלאו הכי לית ליה מיגו, ואם כן בשבת גם כן, אף דהתפלין יהיו כשרים לא יתחייב משום שבת, לכן על כרחך דייק תפלין אף בחול פסולים בשמאל. אך עדיין קשה מה שהקשינו, דאף דלית ליה מיגו, מכל מקום נימא כהסברא מבחוץ, דהתפלין כשרים ויתחייב בשבת משום אחשביה. ואך זה לכאורה יש ליישב דאם נאמר אחשביה והוי מלאכה, ממילא יהיו התפלין פסולין משום דאי עביד לא מהני, ואך לפי זה אם נאמר דהתפלין פסולין, אם כן אינו חייב, דאין כאן חשיבות, וכיון דאינו חייב, ממילא התפלין כשרין, והסברות סותרות זו את זו, עיין תוס׳ בבא מציעא דף ל׳ [ע״א ד״ה אף] ולכן החליט בספר התרומה דאין להכשירן כלל.

ודע דמה שכתבתי דשייך בזה אי עביד לא מהני, אף דהפוסקים לא החליטו בזה אי הלכה כאביי או כרבא בזה, דאי עביד לא מהני, מכל מקום כאן הרי כותב בשבת בשמאל פטור. ורק אם תרצה לחייבו משום דהתפלין כשרים, בזה לכולי עלמא אי עביד לא מהני. וכמו שכתב הטורי אבן בראש השנה [כה. סוף ד״ה שלמים], גבי התוקע בשופר של עולה, כיון דאין בתקיעה הנאה, רק ההנאה היא קיום המצוה, יותר עדיף דנאמר דלא יצא ולא יהנה. ואף דראיתי בתשובת בית יצחק [יו״ד ח״א סימן כ״ב אות ב׳] שכתב דזה לכאורה סותר דברי המהרי״ט, דהא המהרי״ט כתב דהיכי דלא יתוקן האיסור, לכולי עלמא מהני, ועל כרחך דפליגי היכא דיתוקן האיסור. והמעיין יראה דאין זו סתירה, דאינהו פליגי היכא דעושה האיסור, ובאמת הוי מלאכה וכדומה, רק דרוצה להוציאו ממלאכת האיסור, בזה יש לומר דמהני. אבל היכא דאין כאן מלאכה, רק משום קיום המצוה רוצה לעשותה מלאכה, בזה אמרינן דאין כאן קיום מצוה ולא מהני לכולי עלמא, וממילא אין כאן מלאכה כמו בשאר מקומות, באופן דאין כאן מצוה. וזה פשוט.

עיין בבית יוסף בהעתיקו דברי ספר התרומה, הביא דברי הש״ס [מנחות לז.] לפסול בשמאל, מדאמרינן מה קשירה בימין אף כתיבה בימין. והוא טעות סופר דבש״ס לא מצינו רק אפכא, מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, וספר התרומה לא הביא רק ראיה מהלשון, דעל כרחך אין כוונת הש״ס מה כתיבה פסולה בשמאל, דמנא לן הא, הרי נוכל לומר להיפך מה קשירה בין בימין בין בשמאל, אף כתיבה וכו׳ כיון דאכתי לא ידענא אם קשירה בימין, ורק כוונת הש״ס היתה מה כתיבה דרך לכתוב בימין ופשוט. (גנזי חיים סק״ו)

י״ח) שם ואם כתב בשמאל פסול. כתב המג״א (סק״ד) בשמאל פסול, היינו בשולט בימין, אבל בשולט בשתי ידיו, [אם] כתב בשמאל כשר. הוציא כן מאוקימתא דש״ס [שבת קג.] הנזכר לעיל[17], דמיירי בשולט בשתי ידיו, ולהכי חייב גם אשמאל דהוה נמי דרך כתיבה. נראה לי. (אדני פז)

י״ט) שם ואם כתב בשמאל פסול. עיין מג״א [סק״ד]. וכן לענין שבת (שבת קג.) הכותב בשמאל חייב, והיינו שולט בשתי ידיו. ועיין בית שמואל (אה״ע סימן קכ״ה ס״ק ג׳ ו׳)[18]. (ארחות חיים – לוינגר)

כ׳) שם ואם כתב בשמאל פסול. כתב מג״א (סק״ד), אבל בשולט בשתי ידיו אם כתב בשמאל כשר. דהא עיקר הלימוד מדלא הוי כתיבה לענין שבת, ובכהאי גוונא חייב בשבת. והך [מנחות לז.] ד״וקשרתם וכתבתם״ מה [כתיבה בימין אף] קשירה בימין, אינו אלא לענין לכתחלה. וגם לא הוי דרשה גמורה רק משום דרוב כותבין בימין. עיין רש״י מנחות דף ל״ז [ע״א ד״ה מה]. ובאמת לענין שבת גופא יש לחלק, משום דמלאכת מחשבת אסרה תורה. וכמו שכתב בחלקת מחוקק באהע״ז סימן קכ״ג [סק״ה]. ומה שכתב הבית יוסף כאן דלא שייך דכותב תפלין וספר תורה כהלכתן ופטור לענין שבת. בלעדי שדחה זה ע״ש. יש לומר, דבאמת היכא דכותב תפלין חייב לענין שבת גם כן, דיש לומר מיגו דהוי כתב לענין תפלין הוי כתב לענין שבת, וכמו דאמרינן בסוכה [ז.] מיגו דהוי דופן לענין סוכה הוי דופן לענין שבת. ומכל מקום העיקר כפסק השלחן ערוך. ואף בדיעבד דאי

הערות וציונים

17. כוונתו שהזכיר במגן אברהם סק״ה (נדפס לקמן אות כ״ז), שנדפס בספרו קודם לחידוש זה.

18. נראה דצריך לומר: סימן קכ״ג סק״ד וסימן קכ״ה סק״ו. ע״ש.

אוצר ההלכה

אפשר למצוא אחרים, אין מברך עליו. כמו שכתב הבית שמואל שם [סק"ד], והאליה רבה כאן [סק"י] ודוק. (חיי עולם)

כ"א) שם ואם כתב בשמאל פסול. כתב במג"א (סק"ד), היינו בשולט בימין, אבל בשולט בשתי ידיו וכותב בשמאל כשר. רצונו לומר, מדכתב המחבר צריך שיכתוב בימינו אפילו שולט בשתי ידיו, משמע דרק צריך ואינו מעכב. ואחר כך כתב אם כותב בשמאל פסול, ועל כרחך דהכי קאמר צריך שיכתוב בימינו ואינו מעכב והיינו בשולט בשתי ידיו, אבל אם שולט רק בימינו וכתב בשמאל פסול. (חדושי מהרי"ש)

כ"ב) שם כתב בשמאל פסול וכו'. ראובן שאינו יודע לכתוב, ואחז בשמאלו הקולמוס, והסופר אחז בימינו את שמאל ראובן, וכתב אות או תיבה מפרשיות התפלין, אם כחו של הסופר חזק מאד על ראובן, שאינו יכול להשמיט ידיו מיד הסופר, הוי יד הסופר וכשר, ואם לאו הרי אלו ספק אם כשרים. כן כתב הרב רב פעלים ז"ל (ח"א א"ח סימן ג') ע"ש. מיהו אם ראובן ידו למעלה אוחזת בימין הסופר, נראה לענ"ד דהתפלין כשר בכל ענין, דראובן אינו עושה כלום, וכאבן דומם על יד הסופר, ואף דגבי שבת העיקר בעליון, היינו כשיהיה גם יודע לכתוב, אבל כשאינו יודע הא ודאי גרע העליון מהתחתון, דהתחתון על כל פנים נעשית בידו והוה ליה כקולמוס. וזה כוונת הרב ז"ל שהעיר על הרב משחא דרבותא [אהע"ז סימן ק"ל] שלא זכר ש"ר לדברי הרב תומת ישרים [סימן קמ"ב], ויש מי שתמה עליו דאין הנדונים שוים, דהרב משחא דרבותא מיירי שהסופר ידו למטה והרב תומת ישרים מיירי שיד הלבלר למעלה, ולא קשיא מידי, דכיון דאינו יודע לכתוב גרע מהתחתון, ונלמד במכל שכן מנדון הרב תומת ישרים דמיירי שהוא תחתון, דעל כל פנים עושה קצת פעולה ואפילו הכי פסל. וזה מוכרח, דאם לא כן תקשה על משחא דרבותא ז"ל מדברי הרמב"ם גבי שבת [פי"א הי"ד], והגט פשוט ז"ל [אהע"ז סימן קכ"ג סק"ט] למד ממנו לדין הגיטין דהעיקר בעליון.

והנה הרב ז"ל בתחלה דחה ראייתו מדברי הרמב"ם, דהתם הוא לחומרא. ע"ש. ויש מי שתמה עליו[19], דאם כן אמאי לא מחמרינן נמי בקטן אוחז ביד הגדול. ואולי משום דהוו כתרי חומרי דסתרי הדדי (ולפי זה צריך לומר, דאין כוונת הרב במה שכתב לחומרא, הוא מספיקא, דמספיקא עבדינן תרי חומרי, כמו שכתב הפרי מגדים (במש"ז) [באשל אברהם סוף סימן תצ"ג], וכדמשמע בעירובין (דף ז' ע"א) ובראש השנה (דף י"ד) ע"ב) ובתוס' שם בד"ה [הכסיל] ע"ש, וכוונתו היא דחומרא היא דרבנן. ולשון הרב שכתב: [מיהו נראה וכו' הרי בשוגג מביא] "ספק" חולין וכו', לאו דוקא ודוק), דפעם אזלינן בתר העליון, ופעם אזלינן בתר התחתון, ולכך נקטי למיזל בתר העליון, דטפי שכיח שהגדול יאחז ביד הקטן, משהקטן יאחז ביד הגדול. מיהו היכא דכי אזלינן בתר תרווייהו הוי לחומרא טפי כתפלין, מוקמינן ליה אדיניה ולא הוו תרי חומרי דסתרי הדדי.

וידיין הרב חויתא סופר נר"ו [זצ"ל, מח"ס ישועה ורחמים ב"ח] אמר, דכוונת הרב ז"ל לפי הדיחוי הוא, דבאמת אינו ברור אם העיקר בעליון או כח שניהם יפה, אבל לומר דהעיקר בתחתון לא אמרינן דאחיזת הקולמוס מעשה קוף בעלמא, כמו שכתב הרב גט מקושר [נבון, דף נ"ה ע"ב, סימן קכ"ג סק"ט ד"ה ומ"ש עוד דנ"ל], ואין להסתפק שיהיה כחו גדול משל עליון, רק אם שוים או כח העליון עדיף, ולכן בשבת אזלו לחומרא, ואזלינן בתר העליון. (דאם נאמר כח שניהם שוה, אז פטורים מ'בעשותה' העושה את כולה [שבת ג.]), ובתפלין גם כן ניזיל לחומרא דשניהם שוים ודוק. (כסא שלמה)

כ"ג) שם כתב בשמאל פסול וכו'. נשאל הגאון היר"ח בספר רב פעלים (ח"א א"ח סימן ג'), בראובן שכתב בשמאלו אות ראשונה ואחרונה בתפלין. אך הוא אינו יודע לכתוב אשורית בטוב, והסופר אחז ביד ימינו את יד השמאל של ראובן, וכתב שתי אותיות הנזכרות. וכתב להוכיח ממה שפסק הרמב"ם (בפי"א מהלכות שבת הי"ד), דקטן אוחז בקולמוס וגדול אוחז בידו וכותב, חייב. גדול אוחז בקולמוס וקטן אוחז בידו וכותב, פטור. דמבואר דאזלינן בתר האוחז העליון. ושוב רצה לדחות זה, דיש לומר דהתם אזלינן לחומרא ולהכי חייב וכו'. ע"ש. ודבריו תמוהים, דאי מכח דאזלינן לחומרא, אם כן גם בגדול אוחז בקולמוס וקטן אוחז בידו וכותב, למה פטור, והא ניזיל לחומרא, אלא ודאי דהעיקר הוא האוחז העליון. ונראה בכוונת הגאון ז"ל, דודאי אין סברא כלל לומר, דהעיקר בתחתון והוא עשה עיקר המעשה, כיון שהוא אינו עושה כלום, ואין להסתפק כלל אלא אם העיקר הוא בעליון, כיון שהתחתון אינו עושה כלום והוא מוליכו לכאן ולכאן, או דנקראת הכתיבה על שניהם, דשניהם שותפין בעבירה. ואם כן בשבת אם נאמר כהצד השני דשניהם שותפים בעבירה, אין לחייב שום אחד מהם כיון דלא נעשית מלאכה שלימה על ידי אחד, ואם נאמר דהעיקר בעליון, אם כן קטן אוחז בקולמוס וגדול אוחז בידו חייב, ואם להיפך פטור. ומזה מביא הרב ראיה דהעיקר הוא בעליון. ודחה דיש לומר דלעולם לא אזלינן בתר עליון כלל, אלא מסברא תרווייהו שותפין בעבירה נינהו, מיהו התם בשבת דקטן אוחז בקולמוס וגדול אוחז בידו חייב משום חומרא בעלמא, דשמא יש לצדד ולומר דהעיקר בעליון, כיון דהתחתון הוא כמעשה קוף בעלמא. ומיהו אם הגדול אוחז בקולמוס וקטן אוחז בידו אין שום צד חומרא לחייבו כלל, דאף אם תמצי לומר כהצד השני דשניהם שותפים בעבירה, פטור האי גדול, כיון דלא עשה מלאכה שלימה, והצד שנאמר דהעיקר בתחתון לא מסתבר וכדכתיבנא. [אמר המגיה: ולענין הלכה מסיק שם הרב רב פעלים, דאם כחו של הסופר חזק מאד על ראובן הכותב בשמאלו, שאינו יכול להשמיט ידיו מיד הסופר, יש להכשיר התפלין, דחשיב יד הסופר עיקר. ע"ש. ולענ"ד קשה לשער בזה. ויותר נראה, שאם האותיות יצאו בטוב כדרך כתיבת יד הסופר עצמו, זו ראיה

הערות וציונים

19. עיין להרב נפש חיה - צבאן (נדפס בסמוך אות כ"ג) שתמה כן, ועיין שם מה שיישב.

אוצר ההלכה

שראובן לא עשה כלום, והסופר הוא המוליך והמביא מעלה ומוריד, ואם האותיות נתקלקלה קצת צורתן מפני אחיזת ידו של ראובן, אין להכשיר[20]. נאמ"ן ס"ט]. (נפש חיה – צַבַּאן, מערכת ת' אות ז')

כ"ד) שם אם אפשר למצוא אחרים. נ"ב: וכתב בבית שמואל סימן קכ"ג [סק"ד], דמכל מקום אין לברך עליהם, דלא כלבוש. (ספר פלאים)

כ"ה) שם אם אפשר למצוא אחרים. כתב המחצית השקל [סק"ד] בשם בית שמואל [אבן העזר] סימן קכ"ג [סק"ד], דאם אי אפשר למצוא אחרים יניחם בלא ברכה.
(ארחות חיים – לוינגר)

כ"ו) שם אם אפשר למצוא אחרים. עיין בבית שמואל (אהע"ז סימן (קכ"ו) [קכ"ג] סק"ד) דאף באי אפשר למצוא אחרים יניחם בלא ברכה, דלא כלבוש [סעיף ה']. מחצית השקל [סק"ד], ויד אפרים, וכן פסק באשל אברהם [סק"ד], וכתב, שכן כתב באליה רבה [סק"י] ושכן משמע מהשלחן ערוך.
(באר יעקב – קרוייזר סק"ט)

כ"ז) שם איטר יד, שמאל דידיה הוא ימין. כתב מג"א (סק"ה), ואם כתב בימין דידיה פסול. ונראה לי דהוא פשוט בגמרא פרק הבונה [שבת קג.], דפריך על אוקימתא דאיטר, אשמאל לחייב ואימין לא לחייב, רצונו לומר לגביה לא הוה דרך כתיבה. (אדני פז)

כ"ח) שם איטר יד, שמאל דידיה הוא ימין. ואם כותב בימין וכל מלאכתו עושה בשמאל, אין לקבל אותו לסופר שלא להכניס עצמו בפלוגתא דסימן כ"ז (סעיף ו'), מיהו בדיעבד כשר כמו שכתב המג"א [סק"ד] בשולט בשתי ידיו. אשל אברהם [סק"ה]. ועיין במקדש מעט (סקי"ח) ובגדולי הקדש (סוף סק"ה) שכתבו, דמשמע דסבירא ליה לאשל אברהם דאם כותב בימין וכל מלאכתו בשמאל כשר בדיעבד אם כתב ספרי תורה תפלין ומזוזות בשמאל. וצ"ע, דהא על כרחך הסמ"ק [סימן קנ"ג יד.] דהוא דעה ראשונה דסימן כ"ז לא כתב דאזיל בתר רוב מעשיו רק לענין הנחה, משום דממילא היד השניה הלא תש כוחה ולא לענין כתיבת ספר תורה תפלין ומזוזות, דהא דספר התרומה [סימן ר"ה] פוסל כתיבת שמאל בדיעבד משום דהוי כתיבה כלאחר יד דפטור בשבת, עיין בבית יוסף. אם כן כשאינו כותב בשמאל אף ששאר מעשיו עושה בשמאל מכל מקום הוי כתיבה כלאחר יד דפטור לענין שבת, וכן איפכא כשכותב בשמאל מה שכותב בימין הוי כלאחר יד, דהא על הכתיבה דנין עתה. ומה שכתב [המג"א] בשולט בשתי ידיו, היינו בכותב בשתי ידיו. ועיין בשו"ת דברי חיים ([ח"א] חיו"ד סימן (י"ח) [נ"ח]) שהשיג על הפרי מגדים ומיקל. ועיין שו"ת ברכת רצ"ה (סימן (י"ז) [מ"ז]) שהעלה גם כן להקל. ובשו"ת אמרי אש (סימן ב') דעתו גם כן להקל רק שלא רצה לחלוק על הפרי מגדים.

ועיין במקדש מעט (סקי"ח) שמסופק במי שכותב כתב משיט"א וכתב אומות בידו אחת וביד השנית כותב אשורית, אי נימא לגבי כתיבת ספרי תורה תפלין ומזוזות כתב אשורית עיקר וכתב משיטא ושל אומות הוי כלאחר יד, או נימא דהוי ככותב בשתי ידיו, ועיין שם שכתב דמשמע דלא מקרי שולט בשתי ידיו אלא בכותב בשתיהן בשוה, אבל כשרוב כתיבתו באחת הוא הנקרא ימין. עכ"ל. (באר יעקב – קרוייזר סק"י)

כ"ט) שם איטר יד, שמאל דידיה הוא ימין. עיין בשו"ת אמרי אש (סימן ב') במי שעיקר מלאכתו בשמאל וכותב בימין אם נכון הוא להיות סופר סת"ם, שדעתו להתיר, רק אחרי שהפרי מגדים באשל אברהם (ריש [ה]סימן [סק"ה]) כתב להדיא דאין להעמיד לכתחלה סופר כזה, על כן לא רצה לחלוק עליו, אבל מכל מקום מי שצריך תפלין ולא מצא מהודרים כמוהם וכמעשיהם של הסופר הזה, נראה שיכול לקנות מהם. ואף הפרי מגדים נראה שיודה בזה. יעו"ש. ועיין בנדון זה באריכות בספר משנת אברהם סימן (ס"ז) [ט"ז] [סעיפים ט' - י"א] שהאריך בכמה חילוקים בדין זה. [וכתב במקדש מעט] [סקי"ח], ועיין בספר דעת קדושים [סק"ג] שכתב, דכשכתיבתו הרבה בימין גם אשורי, אף שכותב בשמאל, הסת"ם שכותב בימין לכולי עלמא כשר גם לכתחלה. ומה שכתב באשל אברהם, דדיעבד כשר, כמו שכתב מג"א [סק"ד] בשולט בשתי ידיו. ומשמע דרצונו לומר, דגם הכותב בימין ומעשיו בשמאל או איפכא כשר בכל יד שכותב כאילו שולט בשתי ידיו, צל"ע, עיין בגדולי הקדש (סוף סק"ה) דנראה דהעיקר בזה היד שכתיבותיו בה. ומיהו בהא צריך לי עיון במי שכותב בידו אחת תמיד כתב משיט"א או דאומות, וביד השני כותב אשורית, אף דלגבי הנחת תפלין נראה דכל כתב הסכמי מקרי כתיבה, כמו שכתב בגדולי הקדש (סק"ה), אולי לגבי כתיבה דסת"ם שהם רק אשורי הוי כתיבת משיט"א ודאומות כלאחר יד כשכותב בה הסת"ם, ואולי מכל מקום שם כתיבה חד הוא והוי ככותב בשתי ידיו, ועיין עוד בגדולי הקדש, דמשמע דלא מקרי שולט בשתי ידיו אלא בכותב בשתיהן בשוה, אבל כשרוב כתיבתו באחת היא הויא הימין. יעו"ש.

ועיין בשו"ת ברכת רצ"ה (סימן מ"ז) באיטר שעושה הכל בשמאל ורק שהרגיל לכתוב בימין, ועתה רצונו להיות סופר סת"ם, ורואה שכותב בנקל יותר בשמאל מבימין, ורצונו לכתוב אשורית בשמאל לענין שיהיה סופר, והעלה להקל. ועיין בדברינו לעיל סימן כ"ז סעיף ו' [סק"ה][21].

[הערת מהרש"ם בדין כתב בשמאל, מצאתי בתשובת מהר"ם בר ברוך [מרוטנבורג] החדשות (סימן תי"ט)

הערות וציונים

20. עיין למרן הראש"ל שליט"א בשו"ת יביע אומר חלק י' (סימן נ"ה, עמוד צ"ד אות ד') שהביא דברי הרב רב פעלים, וציין לדברי הרב פתח הדביר סימן ט"ל (סק"א, נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן ט"ל אות ל"ד) שדן בכיוצא בזה, והביא דברי מו"ר הנאמ"ן שליט"א הנזכרים. ע"ש. 21. נדפס באוצר ההלכה חלק ב' סימן כ"ז אות ר"ה.

אוצר ההלכה

שפסק דבדיעבד כשר בכתב בשמאל. ועיין מהרש"א (ח"א ב"ב דף ס' ע"ב) דכל טעם כתיבה בימין משום "זה אלי ואנוהו" דאינו יכול לאמן ידיו בשמאל. ולפי זה בכותב רק בשמאל יש לצדד. ומצאתי בשו"ת דברי חיים (ח"א יו"ד סימן נ"ח) שחולק על הפרי מגדים ופסק להקל, ושכן פסק בישועות יעקב [סק"ו][22]. ועיין חדושי רבי עקיבא איגר [בש"ע ד"ה אי אפשר] להקל בכתב בפיו, ודלא כרבי מנחם עזריה מפאנו [סימן ל"ח] ומג"א [סק"ה]. ומאז העירותי מתוס' חולין (דף כ' ע"א ד"ה לא למעוטי) דיש לומר דתלוי בשני תרוצי תוספות שם]. (ארחות חיים – ספינקא סק"ו)

ל') שם איטר יד, שמאל דידיה הוא ימין. עיין להרב קול יעקב (באות כ"ד) שציין למה שכתב בספרו כף החיים [סימן כ"ז אות ל"א], דאפילו אם כותב בשמאל ועושה כל מלאכתו בשמאל, וכתב תפלין בשמאל, דלפום דינא שרי, מכל מקום בעל נפש יחוש לעצמו, ואין לקנות תפלין אלא ממי שכותב בימין וגם עושה כל מלאכתו בימין. ע"ש. [אמר המגיה: עיין בילקוט יוסף שבסוף (בעמוד נ"ג) תשובה מהגר"ע יוסף שליט"א, שהעיקר כדברי התלמוד והפוסקים, שאיטר גמור צריך לכתוב סתו"מ בשמאלו, ואין לחוש לדברי מהר"י צמח והגרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ב (חא"ח סימן ט') שהחמירו בזה. רק ליחידי סגולה השרידים אשר ה' קורא יחמירו על עצמם כדברי רב פעלים. עכת"ד ע"ש. ואני ראיתי לשון מהר"י צמח בכתיבת יד, שלא כיון לדינא כלל לחלוק על הש"ס והפוסקים בדין הנחת תפלין לאיטר, רק שנשאר בצריך עיון איך אפשר לאיטר לשנות הסדר העליון וכו'. ואם כן פשוט הדבר דנקטינן כדברי הש"ס והפוסקים, דמה ידענו ולא ידעו חכמי התלמוד, ומה שיתרצו הם על קושיות מהר"י צמח נתרץ אנחנו. וכן פסק לדינא מוהרמ"ך זצ"ל בשו"ת שואל ונשאל ח"א [סימן ב'-ג'] ובריח כהונה [מערכת א' אות ב'], ובספר שלחן הטהור מקומרנא (סימן כ"ח ס"ד), שאיטר יד מניח תפלין על יד ימין כדעת הגמרא והפוסקים, שאין בעולם מי שיכול לחלוק על דין הגמרא. ע"ש. ודבריהם חיים וקיימים. וכל שכן שאין לנו להוסיף חומרא על חומרא דסופר איטר פסול לכתוב תפלין אף בשמאלו. ופוק חזי להרב מר וקציעה (בסימן ל"ב) שדעתו להכשיר בגידם שכתב תפלין בפיו או ברגלו, וכתב שאם אין אחרים יכול להניחם בברכה, דאטו וכתבתם ביד כתיב. ע"ש. (ועיין בגמרא יבמות דף ק"ה ע"א, ובתוס' שם בד"ה מי כתיב). ועיין בספר מלכי רבנן (אות ד' דף כ"ו ע"א), שהרב דוד מוגרבי זצ"ל חי במאה הרביעית לאלף הששי, והיה גידם בשתי ידיו וחיגר ברגליו רחמנא ליצלן, ובכל זאת היה סופר מהיר וכותב בפיו ספרי תורה תפלין ומזוזות, והרמ"ע בתשובה [סימן ל"ח] פסלן, וכן הסכימו רוב האחרונים הובאו בקול יעקב סימן ל"ב (אות כ"ו). (ועיין עוד בספר סדר החכמים וקורות הימים בליקוטים מדברי יוסף סמברי עמוד 160). ואכמ"ל. ועל כל פנים באיטר שכתב בידו השמאלית שהיא ימין שלו, נראה דשפיר דמי לכולי עלמא אף לכתחלה, ואין לחוש לסודות שלא גילה האר"י ז"ל, וכמו שכתב מרן החיד"א ז"ל בכמה מקומות, וכל שכן כשהם נגד הש"ס והפוסקים אשר באורם נראה אור, וכוליה תלמודא על רזין דאורייתא סדרו ליה כדאיתא ברעיא מהימנא [במדבר דף רמ"ד ע"ב], וכל שכן שמהר"י צמח עצמו לא נחית לפסוק הלכה כלל נגד הש"ס והפוסקים, רק להערה בעלמא בצריך עיון, וגם הרב בן איש חי [ש"ר פרשת חיי שרה אות ז'] כתב דבירושלים ת"ו לא חששו לסברת מהר"י צמח בזה כלל. ע"ש. וכל שכן להוסיף חומרא ללמוד מדבריו דאיטר פסול לגמרי לכתיבת תפלין. ודי בזה לכל מודה על האמת. ואין כאן מקום להאריך יותר[23]. נאמ"ן ס"ט].

(שיירי הנפש – מערכת ת' אות ט')

ל"א) שם איטר יד, שמאל דידיה הוא ימין. הנה הרב קול יעקב (אות כ"ד) כתב שבעל נפש יחוש לעצמו שלא לקנות תפלין אלא ממי שכותב בימין ועושה כל מלאכתו בימין. ע"ש. וכן פסק בשו"ת רב פעלים ח"ב (חלק א"ח סימן ט') וסיים שבספרי תורה ומזוזות אין להקפיד. ע"ש. וכן כתב בילקוט יוסף חלק א' (עמוד ל"ז), בשם תשובה כתב יד למר אביו הגאון שליט"א והיא לו נדפסה בקונטרס ילקוט יוסף שבסוף ספר לדוד אמת הנד"מ (עמוד נ"ג), שמעיקר הדין יש להכשיר תפלין ומזוזות של סופר איטר, רק יחידי סגולה השרידים אשר ה' קורא שמתנהגים על פי הקבלה לחומרא, גם בזה יחמירו על עצמם כדברי הגאון רב פעלים[24]. ע"ש. ולענ"ד אחר המחילה הרבה אין להחמיר בזה כלל, כי יסוד חומרא זו הוא על פי דברי מהר"י צמח ז"ל (הובא בשלמי צבור [דף מ' ע"ג ד"ה הארבעה עשר] ובשערי תשובה סק"ד) שהאריך והרבה בראיות (על פי הקבלה) שאיטר יד ימינו אינו רשאי לשנות משאר כל אדם שלא לשנות הסדר העליון. ע"ש. והוא תמוה מאוד איך נחלוק על הש"ס והפוסקים בראיות על פי הקבלה, ומה ידענו ולא ידעו רבותינו חכמי התלמוד, ואפילו סתירה בין הזוהר והתלמוד אין כאן, וכיצד יעלה על הדעת שמפני שאנו מדמין בדעתנו נעשה מעשה נגד הש"ס, וברעיא מהימנא פרשת פנחס (דף רמ"ד ע"ב) איתא דתנאי ואמוראי כולי תלמודא ברזי אורייתא סדרו ליה, ובודאי יש לתנא דברייתא במנחות (דף ל"ז ע"א) ורב אשי ואביי שם, די והותר להשיב על טענת מהר"י צמח על פי הסדר העליון, ואנו הולכים בעקבותיהם. ואם אינך אומר כן, מחר יקום חכם מקובל "ויוכיח" בראיות שצריכים לתקוע בשופר וליטול לולב בראש השנה וסוכות שחלו בשבת, כדי לתקן למעלה בעולמות העליונים (ומה גם בזמננו שרוב הערים בארץ ישראל יש בהן עירוב ורובא דעלמא סמכי אעירובא, וליכא למיחש לגזירה דרבה). העל כן תפוג תורה ויצא משפט מעוקל ח"ו.

הערות וציונים

22. נדפס לעיל אות י"ד. 23. ועיין עוד מה שהאריך בזה מרן הגאון ראש הישיבה הנאמ"ן שליט"א במשנה ברורה עם הערות איש מצליח (בהערות שבסוף הספר), ונדפס גם כאן בסמוך אות ל"א. 24. ונדפסה תשובה זו באורך בשו"ת יביע אומר חלק י' (סימן ג'), ושם נראה דעתו להקל לכתחלה, וכן מבואר במפתחות שבסוף הספר שם.

אוצר ההלכה

ובעיקר ראיות מהר״י צמח ז״ל שעל פי הסדר העליון צריך להניח תפלין בשמאל כל אדם, לכאורה לא קשיא מידי, דנהי דעל פי הקבלה מקום התפלין ביד שמאל, מכל מקום לגבי איטר זה נתהפכו היוצרות, ויד ימין שלו שהיא כהה וחלשה מקבלת השפעה מצד שמאל שלמעלה שהיא בבחינת גבורה, וכן העיר לנכון בשו״ת ויאמר בעז ח״ג (חלק או״ח סימן ג׳) דהן אמת שעל פי הסוד צריך להניח תפלין בזרוע שמאל מכל מקום איטר יד זרוע שמאל שלו הוא יד ימין דעלמא ויד ימינו הוא שמאל דידיה, ומה שהשיב לו על זה הרה״ג רבי חומאני עלוש זצ״ל שם, אין די באר כאשר יראה הרואה. ע״ש.

וראיתי להגרי״ח בשו״ת רב פעלים ח״ב (חלק או״ח סימן ט׳) שהביא דברי הרב חתן סופר (ח״א דף ע״ט ע״ג) [שער הטוטפות וקדימת וחיבור המצוות סימן כ״ח] שמצא סמך לסברת מהר״י צמח מהש״ס במנחות (דף ל״ז ע״א), דלתנא קמא דילף מ׳ידך׳ [שמות י״ג, ט׳] יד שמאל וכו׳ גם איטר מניח בשמאל דעלמא, ובריייתא דקתני דאיטר מניח בימין אתיא כרבי יוסי החורם או כרבי נתן דילפי מהיקשא או מידכה [שמות י״ג, ט״ז] (כצ״ל) יד כהה וכו׳. והמרדכי כתב גדולה מזו דדעת רש״י ז״ל אליבא דרבי נתן דיליף מ׳וקשרתם וכתבתם׳ [דברים ו׳, ח׳-ט׳] גם כן איטר מניח בשמאל כל אדם אף על פי שהוא כותב בשמאל דעלמא וכו׳. ע״ש. ודבריו תמוהים דאם איתא דלתנא קמא איטר מניח בשמאל דעלמא, אם כן אמאי דחיק אביי לתרוצי רומיא דברייתות התם דקתני חדא איטר מניח תפלין בימינו שהוא שמאלו ותניא אידך מניח בשמאלו שהוא שמאל כל אדם, ומשני אביי כי תניא ההיא בשולט בשתי ידיו, והוא דוחק דפשט המילה ״אטר״ משמע שהוא סתום ואטום ביד ימינו (כפירוש רש״י בשופטים ג׳, ט״ו) ולא שהוא שולט בשתי ידיו, דאין זה איטר אלא פתוח כפלים לתושיה, והוה ליה לשנויי בפשיטות הא רבי יוסי החורם הא תנא קמא ולא קשיא מידי, אלא ודאי צריך לומר חדא מתרתי, או דלכולהו תנאי איטר מניח בימין דלדידיה היינו שמאל ממש, או שעל כל פנים סבירא ליה לאביי דדינא הכי הוי דאזלינן בתר יד כהה, ולא בעי לאוקמי ברייתא דלא כהלכתא. ואם כן אנן יד עניי אנן איך נקום ונפסוק דלא כאביי ודלא כמסקנת התלמוד.

גם מה שהביא מדברי המרדכי, הרואה יראה במרדכי (הלכות קטנות הלכות תפלין דף י״ג סע״ב בש״ס ווילנא) דדייק ליה מפירוש רש״י במנחות שם בד״ה מה כתיבה בימין וכו׳ דרוב בני אדם כותבים בימין וכו׳, ומשמע דלא תלי בימין ושמאל דידיה, ואם כן אפילו איטר מניח בשמאל לרבי נתן. ע״ש. אבל לא אמרה רש״י לענין דינא כלל, דבודאי נקטינן כמסקנת הש״ס ואמוראי בתראי רב אשי ואביי דאיטר מניח בימין. ואף על פי שהמרדכי נסתפק שם דילמא רב אשי טעמא דרבי יוסי מפרש ולא סבירא ליה, מכל מקום הרי סיים דהני סתמי דברייתות דבסמוך סבירא להו הכי (והיינו ברייתות דתרצינהו אביי דשולט בשתי ידיו מניח בשמאל ואיטר גמור מניח בימין). ואף על פי שדחה עוד מדרבי יצחק דדריש ו׳שמתם׳ [דברים י״א, י״ח] שתהא שימה כנגד הלב דמשמע דאף איטר בעי לאנוחי בשמאל שהרי הלב הוא בשמאל וכו׳, מכל מקום הדר תבריה לגזיזיה דהכי פירושו באיזה זרוע שיניח צריך שיהא מכוון כנגד הלב (ר״ל שגם איטר שמניח בימין יכוין את הבית שיהיה כנגד הלב ולא יהיה פונה כלפי מעלה, וגם שיהא בגבהו של זרוע). ותדע מדלא הוכיחו תנאי דלעיל שמאל מ׳ושמתם׳ שימה כנגד הלב וגם רב אשי דמפיק מיד כהה. וסיים עוד שלולא פירוש רש״י היה מפרש דרבי נתן גופיה אית ליה איטר מניח בימינו כיון שהוא כותב בשמאל ולא פליגי אלא משמעות דורשין איכא בינייהו. עכת״ד ע״ש. והמעיין יראה שהוכחתו מדלא ילפי תנאי שמאל מ׳ושמתם׳ שימה כנגד הלב היא הוכחה חזקה, ושמע מינה דלא פליג רבי יצחק אמסקנא דגמרא ואמוראי בתראי דאיטר מניח בימינו. ולענ״ד מה שכתב רש״י דרוב בני אדם כותבים בימין, לא נתכוון לומר דלרבי נתן אזלינן גם באיטר בתר רוב בני אדם, אלא דהוקשה לו לרש״י במאי דיליף רבי נתן מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, דלכאורה ערבך ערבא צריך ודילמא איירי קרא בכותב בשמאל, ועל זה פירש רש״י ז״ל לנכון דמסתמא בדרך רוב כתיבת בני אדם מיירי קרא שרובם כותבים בימין, ולעולם מודה רש״י דלגבי איטר שכתיבתו בשמאל אף קשירתו בשמאל ומניח תפלין ביד ימינו. אי נמי דעת רש״י כיש אומרים קמא בשלחן ערוך סימן כ״ז (סעיף ו׳) דלא אזלינן בתר כתיבה אלא אם עושה כל מעשיו בימינו אף על פי שכותב בשמאלו לא חשיב איטר. אי נמי לא אמרה רש״י אלא לרבי נתן אבל לדינא נקטינן כרב אשי ואביי, ותדע מדלא מתרץ אביי בפשיטות דהך ברייתא דקתני איטר מניח בשמאלו רבי נתן היא דאזלינן בתר רובא דעלמא. וכל זה מלבד הכלל הידוע מדברי מרן בבית יוסף (או״ח סימן יו״ד) דרש״י פרשן הוא ולא פסקן. ולא יתכן לדחות תלמוד ערוך וכל הפוסקים שבידינו מפני דקדוק קל בלשון רש״י שיש ליישבו בכמה אופנים.

וכך שכן מה שהוסיף הגרי״ח זצ״ל ברב פעלים (שם) לבנות על פי דברי הט״ז ביו״ד סימן רע״א (סק״ח) שכתב ״מה קשירה בימין״, ותמהו עליו האחרונים דבפרק הקומץ דרשינן איפכא מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, ואיך הט״ז הפך הדברים. והביא משו״ת בן יהודה (ח״א סימן י״ד) שתירץ דלתנא קמא ורב אשי על כרחך דרשינן הקשה דרבי נתן איפכא - מה קשירה בימין אף כתיבה בימין, וסיים הגרי״ח שלפי זה לדעת הסוברים דאיטר צריך להניח בשמאל כל אדם (היינו מהר״י צמח הנ״ל) אם כן גם לדידיה הקשירה בימין, ואם כן אף הכתיבה היא בימין, וזה שכתב התפלין בשמאל הם פסולים לבעלי הסברא הזאת. עש״ב. ואחר המחילה רבה דבריו תמוהים לבנות יסוד על פי תירוץ הרב בן יהודה בדעת הט״ז להמציא דרשה מדעתנו שלא נזכרה בש״ס (ומי יודע אולי איצטריך היקשא לשום דרשה וכמו שכתבו התוס׳ בכמה דוכתי, ומנלן למידרש מה קשירה בימין אף כתיבה בימין) ולהוסיף נדבך על סברת מהר״י צמח שהיא סברא יחידאה דלא ככל הפוסקים. ועוד דבשלמא לתנא קמא דיליף ידך זו שמאל מדכתיב ״אף ידי יסדה ארץ״ וגו׳ אפשר לומר דעל כרחך היקשא אתא לדידיה למימר מה קשירה בימין (דלדידיה התפלין מונחים בשמאל גם לאיטר) אף כתיבה בימין. אבל רב אשי דמפיק מיד כהה דאיטר מניח בימינו, אם כן אדרבא יש לומר דלגבי איטר דרשינן איפכא מה קשירה בשמאל (שהוא קושר ביד שמאלו התפלין על יד ימינו) אף כתיבה

אוצר ההלכה

בשמאל, ותפלין שכתב בשמאל כשרים הם. ולא תכון חומרת הגרי"ח אלא לפי פירושו של הרב בן יהודה לדעת הט"ז אליבא דתנא קמא אליבא דמהר"י צמח, וכולי האי ואולי. וצע"ג.

ובתשובת מרן הגאון רבנו עובדיה יוסף שליט"א שבסוף ספר לדוד אמת כתב על דברי הגרי"ח הנ"ל שיותר היה לו להעיר מדברי המאירי בשבת (קג:) שכתב שגם איטר מניח תפלין כנגד הלב, אבל בשו"ת מהרש"ם ח"ב (סימן ר"מ) השיג לנכון על דברי המאירי שהוא נגד ש"ס ופוסקים, וכיוצא בזה העיר הגאון רבי יצחק טייב בספר ווי העמודים דף י' ע"ב [סימן ט"ז אות ג']. **ובאמת שהמאירי עצמו** (בסוכה לז:) **כתב שהאיטר מניח תפלין בימינו שהוא שמאל כל אדם** (צריך לומר: שהוא שמאל שלו. וכן הוא במאירי סוכה שם, וכלשון הברייתא במנחות דף ל"ז ע"א). עכ"ד. (**ובשו"ת יביע אומר ח"ו** (חלק או"ח סימן ב' אות ב') **הוסיף** שכן כתב עוד המאירי ביבמות דף ק"ד ע"א בד"ה חלצה בשמאל). ולפום ריהטא נלע"ד ליישב דברי המאירי בשבת, דאולי סובר הרב שבאיטר נהפך צד ימין לשמאל ושמאל לימין וגם לבו נמצא בצד ימין. ואל תתמה, שכן מצינו להרשב"ץ בספר **יבין שמועה** [דיני העופות הדורסים ד"ה כבד] (הובא בשו"ת ישיב משה ח"א סימן י"ד) **שהעידו חכמי הטבע שלפעמים ימצא הכבד בצד שמאל והטחול בימין, ואמרו שזה אפשרי אצל האיטר שיתחלפו צדדי הימין והשמאל ע"ש.** (ומקרוב שמעתי על המנוח הזקן רבי פרג"י כהן זצ"ל שחי 96 שנה והיה איטר, ובדקו הרופאים ומצאו שלבו היה בצד ימינו, וסימנך "לב חכם לימינו", כי ידוע שהאיטרים בדרך כלל חכמים מאוד). אלא שמדברי המרדכי הנ"ל מוכח להדיא שגם האיטר לבו בצד שמאלו. ומיהו יש לפרש עוד דכוונת המאירי שיניח תפלין כנגד לבו, רצונו לומר שיהא מכוון כנגד הלב (וכמו שכתב מרן בריש סימן כ"ז שיטה התפלה מעט לצד הגוף וכו'), **ולעולם התפלין בימינו, אלא שהם מכוונים לעומת לבו שהוא בשמאלו, וכמו שכתב להדיא המרדכי הנ"ל דהכי פירושא באיזה זרוע שיניח צריך שיהיה מכוון כנגד הלב . ושוב ראיתי במאירי שבת במקומו וז"ל: ממה שכתבנו במשנתנו וכו' למדו קצת גאונים שכל שאדם חייב לעשות בימין כגון כוס של ברכה ולולב, איטר יד ימינו עושה אותו בשמאל, וכל שהוא בשמאל כגון אתרוג ותפלין עושה אותן בימין, שהרי הוא נעשה [כאומר] [כן נראה דצריך לומר] על ימין שמאל ועל שמאל (שהוא) ימין** [תיבת "שהוא" מוסגרת בדפוס, ולי נראה שאין צורך, אלא הוא דרך מליצה כמו שהגהתי]. **ובתפלין מיהא אין נראה כן שהרי לשומה כנגד הלב הוא צריך.** ע"כ. (והועתק ביביע אומר שם). **ואם כן ליתא לכל מאי דכתיבנא. ומכל מקום לדינא סמי חדא מקמי תרתי, המאירי בסוכה ויבמות. וכל שכן אם נאמר שהמאירי חיבר פירושו על סדר מסכתות התלמוד, דסוכה ויבמות בתראי נינהו והדר ביה. ועוד שאין להניח דברי כל הפוסקים ותלמוד ערוך שבידינו ונרדוף אחר סברות יחידות. וכל שכן שלא להוסיף חומרא על חומרא שאיטר לא יכתוב בשמאל.**

ופוק חזי להגאון יעב"ץ בספר מור וקציעה (סימן ל"ב) שכתב להכשיר בגידם שכתב תפלין בפיו או ברגלו, ואם אין אחרים לדעתו ז"ל יכול להניחם בברכה, דאטו וכתבתם ביד כתיב. ע"ש (ועיין בגמרא יבמות דף ק"ה ע"א ובתוס' שם בד"ה מי כתיב). ורשום אצלי בשם ספר מלכי רבנן לרבי יוסף בן נאים ז"ל מערכת הדל"ת (דף כ"ו ע"א), שהרב דוד מוגרבי זצ"ל חי במאה הרביעית לאלף הששי (וכמדומה נזכר לשבח בספר החזיונות למהרח"ו), והיה גידם בשתי ידיו וחיגר ברגליו רחמנא ליצלן, ובכל זאת היה סופר מהיר וכותב בפיו ספרי תורה תפלין ומזוזות. והעיר המחבר שם שהרמ"ע בתשובה (סימן ל"ח) פסל תפלין כאלה. ע"ש. (וכן דעת רוב האחרונים הובאו בקול יעקב (סימן ל"ב אות כ"ו), ולא זכר שר מדברי היעב"ץ ע"ש. ונראה דהרמ"ע גופיה איתשיל על תפלין של הסופר הנ"ל, שכתב שם: שמעתי שיש במצרים אדם אחד שהוא גידם וכותב בפיו ספרי תורה תפלין ומזוזות ואין מוחה, ואני אומר בבירור שהם פסולים וכו'. ע"ש. והוא הוא רבי דוד מוגרבי הנ"ל שהיה ממרוקו והתיישב במצרים. וכן מבואר בספר סדר החכמים וקורות הימים בליקוטים מדברי יוסף סמברי (עמוד 160) ע"ש. ומכל מקום מה שנסתייע הגאון יעב"ץ מדין גידמת חולצת בשיניה, כבר הרגיש בזה הרמ"ע שם וחילק ביניהם. ע"ש[25] ואכמ"ל). וכיון דאיכא מאן דמכשר אפילו בכותב בפיו וכך נהגו במצרים ואין פוצה פה, אף על גב דלדינא לא נקטינן הכי, הא מיהא באיטר שכתב בשמאלו שהיא יד ימינו שפיר דמי לכולי עלמא אף לכתחלה, וכמו שפסק מרן לפנינו בהדיא דאיטר יד שמאל דידיה הוי ימין. וכן עיקר.

שוב זכיתי וראיתי דברי מהר"י צמח ז"ל במקורן במילואן, בספר עולת תמיד כתיבת יד (באוצר הספרים של אבא מארי הגאון זצ"ל, מהעתקת הרה"ג המקובל רבי יוסף הכהן זצ"ל, שחי בתונס לפני כמאתים שנה, והריץ שאלותיו בקבלה יחד עם שאר חכמי תונס באותה תקופה לפני הרש"ש ז"ל כידוע בספר נהר שלום. והראני דבריו גיסי הרה"ג רבי יצחק ברדא שליט"א). וזה לשונו מלה במלה: **צמח**. ספק הוא לי אם יכול איטר לשנות התפלה משמאל של כל אדם, והספק מכמה אופנים כפי הנזכר בזוהר ובהרב ז"ל, כי הנה אמר בכוונות [פרי עץ חיים שער התפלין סוף פרק ז' ד"ה וכשם שתפלין] וז"ל: ולכן אנו משימים התפלה של יד במרפק כנגד הלב בזרוע שמאל כי שם רישא דרחל. עכ"ל. גם אמר: כי תפלין של יד דדכורא, גם תפלין ברישא דנוקבא כי היא בסוד קו שמאל אשר שם הגבורות שהיא לוקחת לבנין גופא [צ"ל גופה] וכן פירש על פסוק "שימני כחותם על לבך" וכן פירש על פסוק 'שמאלו תחת לראשי'. עוד אמר: שהרצועה שמאלית דראש צריך ליגע עד החזה ששם הנוקבא ונקשרת [הנוקבא] עם תפלה של ראש. עוד אמר: שצריך היו"ד דתפלה של יד קשורה עם התפלה שהיא בחינת רחל בצד שמאל, ובזה אמר הדין [סימן כ"ז סעיף א'] כדי שיכוף זרועו למטה יהיו כנגד לבו ונמצא מקיים "והיו הדברים האלה על לבבך". גם אמר: שצריך בקריאת שמע לאחוז בארבע ציציות ביד שמאל

הערות וציונים

25. ועיין עוד להרב יפה ללב (סק"ו, נדפס לעיל אות י"ב), מה שכתב לדחות דברי הרב יעב"ץ.

אוצר ההלכה

ולשים אותם כנגד הלב להאיר אל הנוקבא העומדת שם, וכנזכר לעיל אמר רבי שמעון בר יוחאי ע״ה בואתחנן דף רס״ה וז״ל: תרין רתיכין קדישין אינון וכו׳, דא אתקשר בלבא ודא אתקשר במוחא. ע״כ. והנה חוץ ממ״ש על ענין זה לכאן גם כן יש כמה דברים הפוכים למניחים תפלין בימין כל אדם ואין הסופרים מסתכלים בהם, והם: כי הנה מן הדין צריך לעשות השי״ן דשלושה רישי״ן של ימין המניח, ושל שמאל המניח של ארבעה רישי״ן והאיטר צריך לעשות להיפך, גם הדל״ת שאחורי תפלה של ראש מתחלת מן הימין ואחריה בא [יו״ד] דתפלה דיד, וכך סדר שם שד״י, והמניח כסדר זה בשמאל (נראה דצ״ל בימין) הנה רחל הקדים ללאה ״ולא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה״. גם אמר הרב ז״ל: שהשלש כריכות באצבע דיד שמאל יהיו מעומד שהם סוד קידושין שקושרת שכינה עם בעלה ולעולם הקידושין בשמאל, וזה רמזו בתי׳ (בתיקונים) דף כ״א תפלין דרישא עטרת זהב ברישא דכלה ותפלין דיד טבעת דרעוא. והנה כפי הדין לא מצאתי סמך לסברתי שאין לשנות לעולם משמאל לימין, כי אמרו בפרק הקומץ דף ל״ו (צ״ל ל״ז) תנו רבנן איטר מניח תפלין בימינו שהוא שמאלו, והתניא מניח בשמאלו שהוא שמאל של כל אדם, אמר אביי כי תניא ההיא בשולט בשתי ידיו ע״כ. מכלל שיותר (נראה שצריך לומר: שאם יתר) מעשיו הם בשמאל מניח בימינו שהוא שמאלו (והוסיף בסוגריים: והשם יאיר עינינו, לשלוח לנו משיחנו במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון). ואף על פי שהדין אינו מסכים עם הסוד בענין איטר יד בהנחת תפלין בימינו של כל אדם שהוא שמאלו שלו, הנה עם כל זה מסכים עם ענין הנשא (הוגה בגליון הנא׳, והכוונה ״הנאמר״) סימן תרנ״א וז״ל: איטר נוטל לולב בימין כל אדם ואתרוג בשמאל כל אדם דבתר ימין ושמאל דעלמא אזלינן ולא בתר ימין ושמאל דידיה. ע״כ. והנה נודע כי האתרוג הוא בחינת הנוקבא היוצאת מצד שמאל כנזכר בספר הזוהר וכן תפלין דיד ביד שמאל כי משם נוקבא יונקת כנודע. ולכן נראה לי שצריך להלוך אחר ימין ושמאל כל אדם כנזכר בדין אתרוג הנ״ל. והי״ע (וה׳ יאיר עיני). עכ״ל מהר״י צמח ז״ל. (והודיעני מר גיסי הרב יצחק ברדא נר״ו שככל הדברים האלה והחזיון הזה נמצא בספר זר זהב כתיבת יד, בספריה הלאומית בירושלים, (בכתב יד ניו-יורק 1823 סימנו 10921). חוץ מהשורות האחרונות ״ואף על פי שהדין אינו מסכים״ וכו׳ דליתנהו שם, ובמקומן ציין לזוהר פרשת פנחס (דף רנ״ז): פקודא שתיתאה תפלין של יד בדרועא שמאלא מסטרא דגבורה ה׳ דיד כהה. ועוד (אחורי דף כ״ו בכתיבת יד) הביא ושייך לכאן: אבל כוס דברכה שהוא לתיקון רחל צריך לאחוז בו בימין שהוא חמשה חסדים ועיין דף רי״א. עכ״ל).

ונראה פשוט שלא קבע בדבר מסמרות, שפתח בספק הוא לי וכו׳ וסיים וה׳ יאיר עיני. ובדין סיים כן, דמה ענין לולב שלא נאמר בו ידכה - יד כהה לדין תפלין, וגם איך יתכן לדחות דעת אביי ורב אשי מכח דברי מרן גבי לולב ואתרוג, ומרן עצמו בהלכות תפלין פסק דאיטר מניח בימין. וגם בדין אתרוג הנ״ל מור״ם פליג (בסימן תרנ״א סעיף ג׳) ופסק בשם הרא״ש [סוכה פ״ג סימן כ״ה] ורבנו ירוחם [נתיב ח׳ ח״ד דף ס׳ ע״ב] ומהר״י [וייל, סימן קצ״א], דאזלינן בתר ימין דידיה ושכן עיקר. ע״ש. (ועיין בבית יוסף סימן תרנ״א שכתב בשם בעל העיטור [הלכות תפלין ח״ה דף נ״ט ע״ד] דתפלין דאורייתא דוקא בימין, אבל לולב דרבנן הוא ומשום חשיבותא איטר הוא ככל האדם וכו׳. ועיין בשו״ת יביע אומר ח״ו שם אות ה׳ באורך).

ולמדנו עוד שעיקר קושיותיו ז״ל מצד שמניחין תפלין של יד כנגד הלב (ולא כאשר הבין הרב ויאמר בעז נר״ו הנ״ל שעל פי הסוד צריך להיות תפלין של יד בשמאל. דהא לא קשיא מידי, דאיטר, ימינו הוא שמאל דידיה וכאמור). וגם שרצועה שמאלית דתפלין של ראש מגיעה עד החזה ונקשרת עם תפלין של יד וכו׳. ולענ״ד יש לומר דאין הכי נמי באדם רגיל דעלמא כולהו ענייני איתנהו שפיר, אך באיטר זה שנתהפכו עליו סדרי בראשית אין לחוש לכל זה, וקבעו חז״ל שיניח ביד כהה שלו מדכתיב ידכה בה״א, ושאר הדברים שהם לשופרא דמילתא לא שייכי ביה.

ונראה שזהו טעמם של חכמי ירושלים שלא נהגו לחוש לסברת מהר״י צמח כלל (וכמו שכתב הרב בן איש חי ש״א פרשת חיי שרה אות ז׳), כי ראו עצם דבריו בכתיבת יד שלבו מהסס מאוד לקבוע הלכה בזה, ומתפלל פעמיים והשם יאיר עינינו וכו׳. ורק לשונו של הרב שלמי צבור שכתב על מהר״י צמח ״שהאריך והרבה בראיות״ דאיטר יד ימינו אינו רשאי לשנות וכו׳, גרמה לאחרונים לחשוב כאילו באמת מהר״י צמח תנא הוא ופליג אכולהו תנאי ואמוראי ודחה דבריהם מהלכה, והרי דבריו לפנינו יעידון יגידון שכפי הדין לא מצא סמך לסברתו שאין לשנות לעולם משמאל לימין וכו׳, ואף על פי שלבסוף מצא סמך מדברי מרן גבי אתרוג, מרן גופיה יוכיח שפסק בתפלין כדין הגמרא.

וכן בקדש חזיתיה לאדמו״ר מקומרנא ז״ל בספר שלחן הטהור (סימן כ״ח ס״ד) וז״ל: איטר יד מניח תפלין על יד ימין כדעת הגמרא והפוסקים, ואין בעולם מי שיכול לחלוק על דין הגמרא. ושקר העידו על מרן האר״י שלא אמר אלא שצריך להיות איטר גמור מיום שנולד דאז הימין שלו הוא שמאל וכן עומדים האונות שלו בהיפך (זו ראיה למה שכתבתי לעיל בדעת המאירי), אבל הרגיל עצמו אין בו ממש ואין זה איטר, וכן הוא בפוסקים. ע״כ. ועם כי סוף דבריו על האר״י ז״ל לא ידעתי איפה דיבר האר״י באיטר, ורק מהר״י צמח דיבר מדיליה על פי הסדר העליון, מכל מקום לדינא דבריו נכונים שאין לדחות הלכות פסוקות שבידינו מפני קושיות על דרך הסוד, כי לכל קושיא יש תירוץ, ויקום חכם מקובל אמיתי וימצא תירוץ המתיישב. וכן פסק מורנו ראש רבני ג׳רבא מוהרמ״ך זצ״ל בשו״ת שואל ונשאל [ח״א סימן ב׳-ג׳] ובספרו הקדוש ברית כהונה [מערכת א׳ אות ב׳] דאיטר מניח בימינו כדעת מרן. ודבריו חיים וקיימים. וכל שכן שאיטר שכותב תפלין בשמאלו כשר אף לכתחלה אף לדעת המקובלים, וכמו שכתב מרן החיד״א בכמה מקומות ושאין לחוש לסודות שלא גילה האר״י ז״ל וכל שכן לקושיות על דין הגמרא. וכן אני מורה ובא בס״ד. והשומע ישמע ויקבל האמת ממי שאמרה.

(מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א)[26]

הערות וציונים

26. נדפס במשנה ברורה עם הערות איש מצליח, בהערות שבסוף הספר.

הלכות תפלין סימן לב סעיף ו

ו [כ]אין צריך לשרטט [ל]כי אם שיטה עליונה, [מ]ואם אינו יודע ליישר השיטה בלא שרטוט, ישרטט כל השורות: הגה. ויש מומרים שצריך לשרטט תמיד למעלה ולמטה ומן הצדדים, אף על פי שיודע לכתוב בלא שרטוט, וכן נוהגין (כרוך שמור [מוסף ל"ג] ומרדכי [ריש הלכות תפלין] וספר תרומה [סימן קנ"ו] וסמ"ג [עשין כ"ה, קו:]): [מ*]**לא ישרטט בעופרת, מפני שמקום השרטוט נשאר צבוע:**

באר הגולה

כ. מנחות לב:
ל. תוספות [מנחות שם ד"ה הא] והרא"ש [הלכות ספר תורה סימן ז']

וספר התרומה [סימן קצ"ו] מההיא דגיטין ו: ומסכת סופרים [פ"א ה"א]. מ. הרא"ש בהלכות ספר תורה [סימן ז']. מ*. ארחות חיים (הלכות תפלין סימן כ"ה) וספר התרומה (סימן קצ"ו) והגהות מיימוניות הלכות תפלין (פ"א אות ט').

אוצר ההלכה

א) סעיף ו' אין לשרטט וכו'. זה לשון הטור הן חסר הן יתר.

והכי אסיקנא בפרק הקומץ (מנחות דף ל"ב ע"ב), והלכתא תפלין לא בעי שרטוט, מזוזה בעי שרטוט. והכי נמי איתא בפרק שני דמגילה (דף י"ח ע"ב). וכתב רמב"ם (בפרק א' הלכה י"ב) שהטעם הוא מפני שהם מחופין. וכתב בכסף משנה, ופירש רבנו למה אין התפלין צריכין שרטוט לפי שהם מחופין, אבל המזוזה אינה מחופה כל כך שבנקל יכול להסירה ממקומה. והר"ן כתב בפרק שני דמגילה [ה: ד"ה והלכתא] דטעמא משום דמזוזה נבדקת אחת בשבוע וכו'. ע"כ. פירוש לפירושו, דהשרטוט הוא ליישר השיטות משום "זה אלי ואנוהו" כמו שכתוב בבית יוסף ואכתוב בסמוך, אם כן תפלין שהם מחופין בתוך הבתים אינו נראה יופי הכתיבה כמו ספר תורה שהוא מגולה ומזוזה שנבדקת אחת בשבוע וכו'.

(שלחן גבוה סקי"ד)

ב) שם אין לשרטט וכו'. עיין בגמרא מנחות (דף ל"ב ע"ב), דאמרינן רב מניומי וכו' אמר רב כל מזוזה שאינה משורטטת פסולה, ורב מניומי[1] וכו' שרטוט הלכה למשה וכו'. ולכאורה נראה דלא נפקא ביניהם כלום, ועיין במרדכי [הלכות קטנות סימן תתקס"א בהגהה דף ז' ע"ד] שצידד לומר דההלכה אינה אלא לכתחלה. ע"ש. (ידיו של משה)

ג) שם אין לשרטט וכו'. ראשון תחלה נבאר לשון הרמב"ם ז"ל פרק ה' מהלכות תפלין [הלכה א'] וז"ל: תפלין וספר תורה שבלו אין עושין מהן מזוזות, שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. ובש"ס מסכת מנחות (דף ל"ב ע"ב), אקשינן עלה דהך ברייתא, הא מורידין עושין, והא מזוזה בעי שרטוט ותפלין לא בעי שרטוט, וקאמר הש"ס דהך ברייתא אתיא כמאן דאמר מזוזה לא בעי שרטוט. וקשה על הרמב"ם שהעתיק ברייתא זו, דלדידן דמזוזה בעי שרטוט [תפלין פ"א הי"ב] אף אי מורידין אין עושין[2]. ונראה לי ליישב הדבר, דהתוס' [ד"ה הא] הקשו אהא דקאמר דתפלין לא בעי שרטוט, דנוקמי במשרטטי והרי אין פסולים במשרטטי, ותירצו דלא היו רגילין לשרטט, דכל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט [ירושלמי שבת פ"א ה"ב]. ואמנם דעת הרבה פוסקים דמותר לשרטט התפלין אם ירצה, ואם כן הדרא קושיה לדוכתה.

ונראה לי דהנה בהא דמזוזה צריכה שרטוט יש מקום ספק אם צריכה שרטוט לשמה, והנה בספר תורה מבואר בדברי הטור ביורה דעה [סימן רע"א] דאף לדעת האומרים דצריכה שרטוט לא בעי שרטוט לשמה, וכפי הנראה גם במזוזה כן דעתו דלא בעינן שרטוט לשמה[3], והנה לכאורה טעמא בעי, וכי גרע משחרות עור הרצועות דבעינן לשמה כיון דהלכה למשה מסיני דבעי שיהיו שחורות [מנחות לה.], אם כן מכלל מעשה התפלין הם, ולכך בעינן לשמה, ואם כן הוא הדין בזה כיון דבעיא שרטוט מהיכא תיתי דלא בעיא שרטוט לשמה. ואמנם טעם הדבר שנראה מלשון הפוסקים בזה, משום דהזמנה לאו מילתא היא [לקמן סימן מ"ב סעיף ג'], והשרטוט אף דהלכה למשה מסיני הוא, אינו רק בגדר הזמנה לגוף המצוה, דגוף המצוה אינה רק הכתיבה, והנה דעת התוס' במסכת סנהדרין (דף מ"ו) [מח: ד"ה אע"פ] מאן דסבירא ליה דלא בעי עיבוד לשמה סבירא ליה הזמנה מילתא, והנה רב סבירא ליה במסכת סוכה (דף ט' ע"א) דלא בעי טויה לשמה גבי ציצית, וכפי המבואר בש"ס דמנחות (דף מ"ב ע"ב) טויה גבי ציצית ועיבוד גבי תפלין דין אחד להם, ורב סבירא ליה דלא בעיא עיבוד לשמה, והיינו משום דסבירא ליה הזמנה מילתא היא, אם כן מילתא דפשיטא הוא דמזוזה בעי שרטוט לשמה, דהיינו הזמנה שלא יהיה אחר כך שום מעשה עד הכתיבה ועיקר הזמנה הוא השרטוט. ובזה אתי שפיר, דהנה הרב בית יוסף [סעיף ח'] בשם הקדמונים כתב, גבי אי מהני עיבוד לשם מזוזה לענין לכתוב עליו (ס"ת) [תפלין], וכתב דלדעת רבנו [הרמב"ם - תפלין פ"א הי"א] דמזוזה אינה צריכה עיבוד לשמה, פשיטא דלא מהני אף עיבוד לשם מזוזה לענין לכתוב עליו (ס"ת) [תפלין], ומעתה אמינא להיפך, דאי נימא דמזוזה צריכה שרטוט ותפלין אינן צריכות שרטוט, אף ששרטט התפלין לשם מצותן, מכל מקום לא מהני לענין כתיבת מזוזה, אמנם באמת מזוזה אינה צריכה שרטוט לשמה, ואמנם המעיין בסוגיא דמנחות יראה דעיקר הקושיא שם לרב, ורב פסק דהזמנה מילתא היא ובעיא שרטוט לשמה, אבל רבנו ז"ל דפסק הזמנה לאו מילתא הוא ולא בעיא שרטוט לשמה, לכך הוצרכנו לטעם שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. ודו"ק בזה.

הערות וציונים

1. לפנינו הגירסא בגמרא: מנימין. ועיין בדקדוקי סופרים. 2. עיין להרב שלמי תודה (נדפס לקמן אות ד') מה שתירץ לקושיא זו. 3. וכן כתב הרב ערך שי (נדפס לקמן אות ה').

אוצר ההלכה

והנה זה לי ימים רבים הקשיתי בהא דקיימא לן [שבת עח:] לענין הוצאת שבת, קלף שיעורו כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפלין שהיא שמע ישראל, אמאי לא מחלק דאם הקלף הוא משורטט דאז אין לכתוב עליו תפלין לכתחלה בקלף כזה, שיעורו כדי לכתוב עליו מזוזה דבעי שרטוט, ואי נימא דבאמת הא דנקט קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפלין היינו בקלף שאינו משורטט, אם כן הא דהקשה בש"ס בשבת (דף ע"ט ע"ב) מברייתא דקתני קלף ודוכסוסטוס כדי לכתוב עליו מזוזה, דילמא שם איירי בקלף ודוכסוסטוס משורטטים כעין דרך לכתוב עליו מזוזה, ולכך נקט כדי לכתוב עליו מזוזה ולא תפלין דתפלין אין לשרטט, ואף דמשרטטי, אין לכתוב עליו תפלין, דכל הפטור מן הדבר אין להחמיר כדי שלא יהיה נקרא הדיוט. ונראה לי דלא ניחא ליה להש"ס לאוקמי הך ברייתא במשורטט, דבסיפא דהך ברייתא קתני יריעה כדי לכתוב עליו תפלין, ובארתי הדבר במקום אחר [סק"ט][4] דיריעה היינו שנשתייר מן הספר תורה, בזה שיעורו כדי לכתוב עליו תפלין, ובאמת התוס' [ד"ה והא] הקשו שם אמאי לא הקשה הש"ס ברייתא רישא אסיפא, וכתבתי דהוי מצינן לחלק דיריעה כבר מעובדת לשמה, וקלף איירי באינו מעובד עדיין לשמה, אבל אי נימא דמשורטט, אם כן קשה הא אי אפשר לתפלין, דספר תורה שבלה אין עושין ממנו תפלין משום דספר תורה בעי שרטוט (ומזוזה) [ותפלין] לא בעי.

ובחדושי למסכת שבת הארכתי בזה, ואין כאן מקום.

(ישועות יעקב סק"ח)

ד') שם אין לשרטט וכו'. וכן פסק הרמב"ם בפ"א מהלכות תפלין [הלכה י"ב] וז"ל: הלכה למשה מסיני שאין כותבין ספר תורה או מזוזה אלא בשרטוט, אבל תפלין אינן צריכין שרטוט, לפי שהן מחופין. ונראה מדבריו, שאפילו שיטה עליונה אין צריך לשרטט. ומרן בכסף משנה בפרק ז' [הלכה ט"ז] הקשה, דכיון שפסק שם כל כתבי הקודש אין כותבין אותן אלא בשרטוט, אם כן היאך אמרו דהלכתא תפלין אין צריכין שרטוט, וכי תפלין מגרע גרעי. יע"ש מה שנדחק לתרץ. ולע"ד נראה, דהרמב"ם סבירא ליה כמו שכתבו התוס' בסוטה דף י"ז ע"ב [ד"ה כתבה איגרת], דהא דתפלין אין צריכין שרטוט, הוא מהלכה למשה מסיני. יע"ש. ואף על גב דהתוס' כתבו, דהלכתא גמירי לה דאין יכול לשרטט, מכל מקום התוס' שם הוו מצו למימר דהלכתא הוא דאין צריכין, והא דלא כתבו כן, משום דאכתי תקשה מאי פריך והא 'בעיא שרטוט', נימא במשרטטי, וכמו שהקשו התוס' שם. ולא סבירא להו דנקרא הדיוט, וכמו שכתב הטור, ולכך הוצרכו לומר דהלכתא גמירי דאין לשרטט. אבל הרמב"ם סבירא ליה דהלכתא היא דאין צריכין שרטוט, וכמו שכן משמעות לשון הגמרא [מנחות לב:], דקאמר לא בעו שרטוט, והגמרא דפריך והא בעי שרטוט, ולא משני במשרטטי, משום דנקרא הדיוט, וכמו שכתבו התוס' שם. ואחר כך ראיתי למורנו הרב בספר ווי העמודים [סימן ט"ז אות י"ז] שתירץ כן וע"ש. ועוד נראה לענ"ד, דהרמב"ם סבירא ליה כמו שכתב הר"ן במגילה [ה: ד"ה והלכתא], והרב המאירי בפרק הקורא [מגילה יח: ד"ה כבר], ובגיטין דף ו' ע"א [ד"ה במסכת], וז"ל: ואין אלו ראיות, דלעולם כל כתבי הקודש צריכין שרטוט בכל השיטות, והלכתא דמזוזה אצטריכא ליה, משום דכי בעינן שרטוט, הני מילי במה שניתן לקרות בו, כדי שלא יתערבב הקורא בקריאתו, הלכך מדינא מזוזה ותפלין שאין קורין בהן כל עיקר, אין צריך שרטוט. אלא דאתי הלכתא לאצרוכי שרטוט במזוזה, ותפלין בדינייהו קיימי וכו'. יע"ש. ונראה לי פשוט שזהו דעת הרמב"ם וכמבואר.

אבל מרן בכסף משנה תירץ, הא דאמרינן תפלין לא בעו שרטוט, היינו מדין קדושת תפלין. ונפקא מינה אי בעי לכתוב שיטות קצרות משלש תיבות, לא בעי שרטוט. אבל ספר תורה בעי שרטוט מדין קדושת ספר תורה. יע"ש. ולפי דבריו יש ליישב, מה שהקשה הרב שיורי ברכה (בסימן תרצ"א), על מה שכתב ארחות חיים [הלכות מגילה אות י"א], והכל בו [סימן מ"ה], בשרטוט שיטה ראשונה במגילה סגי, אבל בספר תורה צריך שרטוט בכל השיטות. דאם כן, אמאי אצטריך "ואמת" [אסתר ט', ל'] דהוי כאמתה של תורה [מגילה טז:], הא כל כתבי הקודש בעו שרטוט שיטה ראשונה. יע"ש. ולפי האמור אתי שפיר, דאיצטריך קרא לומר דמדין קדושת המגילה צריך שרטוט כמו בספר תורה. ועל פי דברי מרן נמי יתיישב מה שהקשו התוס' בסוטה [יז: ד"ה כתבה איגרת], דלמה לי למילף גבי סוטה דנקראת ספר, תיפוק ליה דבלאו הכי אסור לכתוב שום פסוק בלא שרטוט. יע"ש. ולפי האמור אתי שפיר, דאי לאו "ספר", הוה אמינא דרשאי לכתוב שיטות קצרות בלא שרטוט, ולהכי איצטריך ספר.

והנה כרגע בא לידי ספר ישועות יעקב [סק"ח][5], שהקשה על מה שכתב הרמב"ם בפרק ה' מהלכות ספר תורה [הלכה א'] וז"ל: ספר תורה שבלה ותפלין שבלו, אין עושין מהן מזוזה, לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. והא בגמרא [מנחות לב:] פריך הא מורידין עושין, והא בעיא שרטוט, ומשני דסבר לה כרבי ירמיה, דתפלין ומזוזות אין צריכין שרטוט. וכיון דהרמב"ם פסק [שם פ"א הי"ב] דמזוזה צריכה שרטוט, למה ליה טעמא דאין מורידין, תיפוק ליה דצריכה שרטוט, וכמו שפריך בגמרא. יע"ש. ונראה לי דסבירא ליה כמו שכתב ספר התרומה [סימן קצ"ו] דאם ירצה לשרטט, הרשות בידו. והא דפריך בגמרא הא מורידין וכו', ולא משני במשרטטי, יש לומר כיון דמשכח תנאי במזוזה מייתי להו. יע"ש. ועיין להב"ח [אות ז']. ולפי זה אתי שפיר דברי הרמב"ם, דהוצרך לטעם זה אף במשרטטי. ובדברי ספר התרומה, יש לדחות מה שהביא ראיה מורנו הרב ערך השלחן סימן תרצ"א [סק"ג] למה שנסתפקו התוס' בסוטה [שם], אי מהני שרטוט לאחר הכתיבה. דאי מהני שרטוט לאחר הכתיבה, מאי פריך הא מורידין עושין וכו', אימא דנקט האי טעמא לומר, דאפילו ישרטט לאחר הכתיבה לא מהני. יע"ש. דיש לומר כיון דמשכח תנאי ממזוזה מייתי להו. עוד הקשה הרב

הערות וציונים

4. נדפס לקמן סעיף ח' אות ט'. 5. נדפס בסמוך אות ג'.

אוצר ההלכה

שיורי ברכה, ד'כאמתה של תורה' משמע דהויא כספר תורה ממש. ותירץ מורנו הרב הנזכר שם [סק"ד], דמשום דנקראת אגרת מקילינן בה לענין שרטוט, שאין צריך לשרטט אלא שיטה ראשונה. והא דלא ילפינן מדנקראת ספר, משום דהוה אמינא דכיון דנקראת אגרת אין צריך שרטוט כלל. יע"ש. ולע"ד נראה דאפשר דאי לאו דילפינן שרטוט מ'אמת', לא הוה מוקמינן דנקראת ספר, אלא לענין שרטוט, ולא לענין התפירה, כיון שהוא דבר חוץ מגופה לגמרי. אבל השתא דדרשינן שרטוט מ'אמת', אם כן אייתר ספר, למילף שצריך לתפור בגידין. והנה ראיתי להרב מנחת כהן [מנחות לב: ד"ה עוד] שהקשה על תירוץ מרן הכסף משנה, אם כן מאי פריך, הא מורידין עושין, והא בעי שרטוט, ומאי פריך והלא בתפלין בעי שרטוט כשכותב ארבע תיבות בשורה אחת יע"ש. ולע"ד יש לומר כיון דמעצם קדושת תפלין, אין צריך שרטוט, אבל מזוזה מצד עצם קדושת המזוזה, צריכה שרטוט, לא מהני שרטוט דתפלין למזוזה. וכמו שכתב הרב ב"ח לדעת הטור. ואף על גב דיש לחלק, דלא כתב הב"ח אלא לדעת הטור דאין צריך שרטוט כלל, מכל מקום דברים אלו ניתנו ליאמר לדעת הרמב"ם, כפי דברי הב"ח. (שלמי תודה)

ה') שם אין לשרטט וכו'. במנחות (דף ל"ב ע"א) ספרי תורה ותפלין שבלו אין עושין מהן מזוזה לפי שאין מורידין, ופריך הא מורידין עושין והא תפלין אינן צריכות שרטוט ומזוזה צריך לשרטט, ומשני תנאי היא. ע"ש. והרמב"ם בפרק ה' דתפלין [הלכה א'] כתב, הך דתפלין שבלו אין עושין מהן מזוזה לפי שאין מורידין, ובפרק א' [הלכה י"ב] שם פסק מזוזה צריכה שרטוט. ונלע"ד דלכאורה משכחת דלקח עור מעובד לתפלין ונמלך לעשותו מזוזה, דשרי אפילו אין מורידין כל זמן שלא נשתמש למצות תפלין כמבואר במג"א כאן (סק"י), ושרטט ואחר כך נמלך ועשאו תפלין, דבזה לא שייך הפטור מן הדבר ועשאו נקרא הדיוט [ירושלמי שבת פ"א ה"ב]. וגם תירוץ הב"ח [אות ז'] דלא משכחת ששרטט לתפלין אף דאינן צריכות, דשרטוט זה לא מהני למזוזה דצריך לשמה, נסתר מכח זה, ובלאו הכי דבריו צריכים עיון דמבואר בטור יו"ד סימן רע"א דאין צריך שרטוט לשמה. ע"ש בבית יוסף.

אמנם יש לומר, דאם נמלך ושרטט למזוזה נתבטל ממנו קדושת תפלין, לא מיבעיא לרמב"ם [הלכות תפלין פ"א הי"א] דמזוזה אינה צריכה כלל עיבוד לשמה, אלא גם לשאר פוסקים, מכל מקום קדושת מזוזה קל מתפלין, ואם עיבדו לשם מזוזה לא מהני לתפלין, כמו שכתב הבית יוסף כאן [סעיף ח'], אם כן כששרטט למזוזה נתכוין לבטל ממנו קדושת תפלין, ושוב לא מהני המלכה לחזור להכשירו. ועיין נודע ביהודה תניינא (בחיו"ד סימן קס"ח) דכתב, דאם עיבדו ישראל בעצמו לא חשיב העיבוד מעשה, דבלאו הכי צריך עיבוד, ואין מוכח מהמעשה דלקדושה מעבדו, וליכא רק דיבורו שאומר שעושה לשם קדושת ספר תורה, לכן כשאמר אחר כך שיכתוב בו ספר לכומר אתי דבור ומבטל דבור, וכשעיבדו נכרי וסייעו ישראל כדי שיכשר, מוכח מהמעשה שכדי שיתקדש עושה, לא אתי דבור ומבטל מעשה. עכ"ל. והנה לעיל (סימן יו"ד ס"ו) איתא, הטיל ציצית על ציצית, אם נתכוין לבטל הראשונות חותך הראשונות, עיין שם מגן אברהם [סק"ח] דלרמב"ם [הלכות ציצית פ"א הט"ו] אין תקנה עוד לראשונות כיון דנתבטלו. ועיין שאגת אריה (סימן למ"ד) דהרמב"ם לטעמיה דסבירא ליה בפ"ו מהלכות גירושין [הלכה כ"א] גבי גט ביד בעל וביטלו, שוב אינו חוזר ומגרש בו לעולם. ע"ש. ולדעתי משם אין ראיה, דשאני התם, דכתיבת הגט לא חשיב מעשה קודם שיגרש, וכמו שכתבו התוספות בגיטין (דף ל"ב ע"ב בד"ה התם), או מטעם שכתב התורת גיטין (סימן קמ"א סעיף ס"ו), דבדבורו מבטל לדבור שעשה הסופר לשליח, והוי כנכתב שלא בשליחות. ע"ש. אמנם על כל פנים מה דלרמב"ם מתבטלין ציצית הראשונים, הוא דגוף הציצית ודאי אינם נפסלים, אלא מעשה הקשירה בבגד זה נתבטל על ידי מעשה שעשה ותלה עוד ציצית אחרים, ומעשה מבטל מעשה, כדאיתא ריש פרק האומר [קידושין נט:]. ואם כן הכא נמי אם שרטט העור למזוזה, מעשה זאת לכאורה מבטלת מעשה שסייע בעיבוד לשמה.

אמנם הא מבואר בסנהדרין (דף מ"ח ע"ב) דאביי ורבא דפליגי בהזמנה מילתא, פליגי אם צריך עיבוד לשמה, ומבואר בתוספות גיטין (דף מ"ה ע"ב בד"ה עד) דמאן דאמר הזמנה מילתא לא צריך לעבד לשמה, דסגי בשאר הזמנות שמתקנין הקלפים ומשרטטין אותם לשמה, ומאן דאמר הזמנה לאו מילתא לא סגי בהזמנה מועטת. ע"ש. ואם כן לדידן דהזמנה לאו מילתא [סימן מ"ב סעיף ג'] ושרטוט לא חשיב מעשה לשמה, לא יתכן דעל ידי ששרטט למזוזה יתבטל עיבודו לשמה, דעיבוד חשוב מעשה יותר משרטוט, דהא שרטוט לשמה אינו מקדשו ועיבוד לשמה מקדשו, אם כן כמו דלא אתי דבור ומבטל מעשה משום דמעשה חשוב יותר, הכי נמי שרטוט לא יבטל עיבוד. ויש ראיה קצת לזה מחדושי רמב"ן ריש פרק השולח [גיטין לב:] בד"ה הא דתנן בראשונה היה עושה בית דין ממקום אחר ומבטלו, ופליגו רב נחמן ורב ששת אי בשנים אי בשלשה, וז"ל: תמהני בה, אפילו ביטלו בינו לבין עצמו למה לא יבטל, דאי ידעינן ביה ליהוי ביטול. ויש לומר, שהדין נותן ששליחות השליח כיון שבפניו היה, אין מבטלים אותו שלא בפניו, דלא אתי דבור שלא בפניו שהוא גרוע ומבטל דבור שהוא בפניו. עכ"ל. ובחדושי להלכות גיטין סימן קמ"א [סעיף ל"ח ד"ה ונראה ראיה] עשיתי לו סמיכות מהירושלמי [סנהדרין פ"ג ה"ד], וביארתי שם [בד"ה אמנם] דהיינו דוקא אם צריך למנות שליח דוקא בפניו. ע"ש. והכא נמי מעשה גרוע לא מבטל מעשה יפה, אמנם למאן דאמר הזמנה מילתא וסגי שרטוט ואין צריך דוקא עיבוד לשמה, אם כן אף אם עיבדו לשמה מכל מקום יכול לבטלו על ידי שרטוט, דאידי ואידי חדא הוא, ועוד דמה דעיבדו לשמה אין בו תועלת, וכמו שכתב הבית יוסף כאן דאם עיבדו לשם מזוזה דלא חשיב עיבוד לשמה למאן דאמר דאין צריך עיבוד לשמה, דלאו כלום הוא, וכן כתב הב"ח [אות ז'] לענין שרטוט. והנה רב סבירא ליה במנחות (דף מ"ב ע"ב) דתפלין אינן צריכות עיבוד לשמה וסגי בתיקונים קטנים שעושין

אוצר ההלכה

לשמה, וכמו שכתבו תוספות שם [ד״ה עד] משום דהזמנה מילתא, ואם כן כיון דבמנחות (דף ל״ב ע״א) פריך לרב, ולדידיה ליכא למימר דנמלך לשרטט למזוזה וחזר וכתב לתפלין, דכיון דשרטט למזוזה כבר נגמרו כל התיקונים הצריכין לקלף ובהם נתקדש הקלף לתפלין, וכשנמלך ושרטט למזוזה נתבטל קדושת תפלין מעליו ואינו כשר עוד לתפלין, אבל אנן דקיימא לן דצריך עיבוד לשמה, ושרטוט ושאר תיקוני הקלף לא מהני, דלא חשיב מעשה רק הזמנה, הכי נמי אינו מתבטל קדושת העיבוד לתפלין מחמת ששרטטו למזוזה, ומשכחת כמו שכתבתי. וגם לדעת העבודת הגרשוני (סימן ס״ה) דאם נתעבד לשם תפלין אסור לעשותו מזוזה, מכל מקום הא כתב שם, אם בתחלת העיבוד התנה שאם ירצה יעשה ממנה מזוזה מותר, וכן מבואר במנחות (דף ל״ד ע״ב) דתנאי מהני.

והנה העבודת גרשוני הצריך דוקא להתנות אם ירצה יהא מותר לשנותו למזוזה, ולא שיעבד סתם שיכתוב עליו תפלין או מזוזות, משום דבדאורייתא אין ברירה כמבואר שם, אמנם הרמב״ם [שו״ת פאר הדור סימן י״ח] דסבירא ליה דרק מדרבנן צריך עיבוד לשמה, וכמו שכתב הפרי מגדים באשל אברהם כאן (סק״ג), אין צריך תנאי, ושכיח טובא שיעבד תחלה לשם איזה שיזדמן לו, ואפילו לא פירש, סתמא אדעתא דהכי נעשה, וכמו שכתב השאגת אריה (סימן מ״ז), ואחר כך שרטטו למזוזה, ונזדמן לו ליקח תפלין וכהאי גוונא ונמלך לכתוב עליו תפלין, ועל כרחך צריך לומר דהמסכת סופרים מיירי כהאי גוונא שעיבד תחלה העור באופן שיהא מותר לעשות ממנה מזוזה או תפלין, דהא מבואר שם במסכת סופרים (סוף פרק י״ד) מזוזה שבלתה עושה אותה תפלין, והרי כתב הבית יוסף [סעיף ח׳] אם עיבד לשם מזוזה אינו כשר לתפלין, ובישועות יעקב (סקכ״ב)[6] נתקשה בו הרבה, ולפי מה שכתבתי אתי שפיר, ועיין במשבצות זהב לקמן (סקל״א). ואין לומר דלאחר ששרטטו למזוזה ועשהו תפלין, יתבטל מעשה השרטוט ושוב לא יועיל למזוזה גם בלאו טעם דאין מורידין, דחדא לפי דברי הפוסקים דאין צריך שרטוט לשמה לא איכפת לן בזה, ואפילו אם צריך לשמה כדעת הב״ח וסייעתיה, עיין בפתחי תשובה ביו״ד (סימן רע״א סק״ח), מכל מקום כיון דגוף הכתיבה שוה לתפלין כמו למזוזה, וליכא רק דבור שאומר שכותב לשם תפלין, יש לומר לא אתי דבור ומבטל מעשה השרטוט, וכמו שכתב הנודע ביהודה הנ״ל, דעיבוד של ישראל לבד לא מיחשב מעשה לא להקל ולא להחמיר, דבלאו הכי צריך לעבדו ואין העיבוד ראיה מה רוצה לעשות בה, הכא נמי מהכתיבה אין ראיה, עיין מה שכתבתי לקמן סימן ל״ה[7]. ומה שמניחו בבתים לתפלין לא חשיב מעשה בגופו כמו השרטוט, ובר״ן בפרק שני דגיטין [יא. ד״ה מתני׳] במשנה דהאשה כותבת את גיטה, כתב לחלק דמחוסר מעשה בין כתיבה ונתינה היינו רק אם מחוסר מעשה בגופו כגון קציצה, וכן מבואר בשבת (דף ק״ד ע״ב) התם מחוסר מעשה. ע״ש. ולא דמי להטיל ציצית למוטלת דלעיל, דמה שקשר עוד ציצית בבגד זה הוי מעשה כקשירת ציצית ראשונים בבגד זה. ואף דרמב״ם [תפלין פ״א הי״א] פוסל אם עיבדו נכרי אף דאמר לו ישראל עבד לשמה, מכל מקום יש לומר, דמודה לספר התרומה דאם סייעו בתחלת העיבוד או שנתן העורות לעיבוד דמהני. (ערך שי)

ו) שם אין לשרטט וכו׳. אציגה נא בזה את אשר העירותי על השבולי הלקט (סוף ענין תפלין) בשם ר׳ יעקב, וכן כתב האור זרוע הגדול (סימן תקמ״ג) בשם רבנו שמחה, שאם שרטט התפלין פסול אף בדיעבד, ולהכי לא מוקי לה במנחות [לב.] הכא במאי עסקינן במשורטטין. ע״ש. ועיין עוד בתוס׳ סוטה (יז:) ד״ה כתבה. והנה גם בבית יוסף (או״ח סימן ל״ב) הביא דברים אלו בשם האגור [סימן נ׳], שרבנו שמחה פוסל. וכתב על זה, ואיני יודע מהיכן עלה על הדעת לפסול בכך וכו׳, ומצאתי למהר״י אבוהב בשם העיטור [הלכות תפלין ח״ב נז.], דלחד פירושא שרטוט בתפלין מילתא יתירתא היא ופסולה. ע״כ. ומכל מקום הדבר מבואר שאין כן הסכמת הפוסקים. עכ״ל הבית יוסף. ולפענ״ד יש להעיר בזה לפי המבואר דבמזוזה בעינן שרטוט לעיכובא, אם כן לכאורה יש להקשות בהא דתניא במסכת סופרים (סוף פרק י״ד), תפלה שבלתה אין עושין אותה מזוזה, ומזוזה שבלתה עושין אותה תפלה, לפי שמעלין בקדש ולא מורידין. ע״כ. ואם איתא דשרטוט פוסל בתפלין, היאך אמרו שמזוזה עושין אותה תפלין, והרי השרטוט פוסל בתפלין. (ובמרדכי בהלכות קטנות [דף י׳ ע״ד], במחלוקת רש״י ורבנו תם בסדר הפרשיות, כתב, ואני מצאתי במסכת סופרים, מזוזה שבלתה אין עושין אותה תפלין, לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, ואיכא למידק הא מורידין עושין, ואי אמרת שלא כסדרן פוסל וכו׳. ע״ש. אך אפילו לדבריו טעם הפיסול משום הורדה ולא משום השרטוט, ומדברי הפוסקים מוכח דלא כגירסת המרדכי. וכן כתב מהר״י נג׳אר בשמחת יהודה (דף י׳ ע״ד). ע״ש). ונראה דלא קשיא מידי, שכיון דרישא דברייתא מוקמינן לה בגמרא [שם ע״ב] כמאן דאמר שמזוזה אינה צריכה שרטוט, הכי נמי סיפא מיירי במזוזה שאינה משורטטת דהויא כתפלין, ומשום הכי עושים אותה תפלה, שמעלין בקדש ואין מורידין.

(הליכות עולם ח״ח פרשת כי תבא עמוד ר״ט)

ז) שם אין (צריך) לשרטט וכו׳. לשון מרן הוא אין לשרטט. ומור״ם הגיה תיבת צריך. ועיין מה שכתב הרב בית חדש [אות ז׳] על זה. וכבר כתבנו בעניותנו על דבריו בספרי הקטן שער יוסף (סימן ח׳ דף כ״ד). (ברכי יוסף סק״א)

ח) שם אין (צריך) לשרטט. כתב המג״א (סק״ו) אין לשרטט, פירוש לפי שתפלין אין צריכים שרטוט, וכל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, ובמקצת ספרים כתוב כאן הגהת

הערות וציונים

6. נדפס לקמן סעיף ל״ו אות ל״א. 7. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ה אות י״ז.

אוצר ההלכה

רמ״א אין צריך לשרטט, וכן כתב הב״ח [סוף אות ז׳] שרמ״א הגיה כך, וחלק עליו, וכתב שצריך לומר ואין לשרטט. [ע״כ]. ולענ״ד נראה דשפיר הגיה רמ״א, ומה שהקשה הב״ח דמלשון זה משמע אבל אם ירצה לשרטט הרשות בידו, אף על פי שיודע ליישר השיטות בלא שרטוט, והוא נגד דעת התוס׳ [מנחות לב: ד״ה הא] והרא״ש [הלכות ס״ת סימן ז׳] בשם רבנו תם, זה אינו, דיש לומר הא דהגיה מילת ״צריך״ משום סיפא, והכי פירושו: ״אין צריך לשרטט״ ביודע ליישר בלא שרטוט. ״כי אם שיטה ראשונה״ יש לומר דהכי פירושו: אין לשרטט - רצונו לומר דאסור לשרטט שאר שיטות, ״כי אם שיטה ראשונה״ - רצונו לומר בשיטה ראשונה אין איסור, אבל מכל מקום יש לומר דאין חיוב לשרטט, ובאמת יש איסור בשיטה ראשונה בלא שרטוט. אבל השתא דגרס אין צריך לשרטט רצונו לומר בשאר שיטות משמע, אבל בשיטה ראשונה יש חיוב וצריך, ובשאר שיטות נמי אסור משום הפטור מדבר וכו׳. ואף דאפשר לפרש דלפי האמת יש רשות בשאר שיטות ולא סבירא ליה דהפטור מהדבר וכו׳, מכל מקום לא נפיק מיניה חורבא דהא אינו נקרא רק הדיוט, אבל אי הוה טעי בשיטה ראשונה דרשות לשרטט כנ״ל, נפיק מיניה חורבא איסור גמור שיכתוב שיטה ראשונה בלא שרטוט, וזהו איסור מדין התלמוד [גיטין ו:], דשלש אין כותבין וק״ל.

ועוד יש לומר דשפיר הגיה רמ״א במה שכתב דאין צריך לשרטט, דמשמע דיש רשות לשרטט כל השיטות כדעת ר״י, דאם לא כן קשה מהא דאיתא בשו״ע (יו״ד סימן ר״ץ) האי דינא ספר תורה שבלה ותפלין שבלו אין עושין מהן מזוזה, ואם כן על כרחך צריך לומר דתפלין משורטטים, דאם לא כן למה לי הטעם דאין מורידין [מנחות לב.], הא בלאו הכי אין עושים מהם מזוזה, דמזוזה שאינה משורטטת פסולה כדאיתא שם, ומשום הכי הגיה רמ״א תיבת צריך דמשמע דרשות לשרטט. ולפי זה לדעת הב״ח דברי השלחן ערוך כאן, ושלחן ערוך ביו״ד סותרים זה את זה, (בשלמא הש״ס משני שפיר דאותו מאן דאמר ספר תורה ותפלין שבלו וכו׳, סבירא ליה כתנא דסבירא ליה דאף מזוזה אינה צריכה שרטוט), ואין לתרץ בדוחק דנקט השלחן ערוך טעמא דאין מורידין וכו׳, משום ספר תורה דצריך שרטוט, דאם כן לא פריך הש״ס מידי מברייתא זאת במסכת מנחות ודוק.

עוד כתב הב״ח, לדעת הטור דסבירא ליה אף במי שיודע ליישר בלא שרטוט רשות בידו לשרטט, לפי זה הדרא קושיית התוספות לדוכתא (בדף ל״ב ע״ב), דהקשו על הגמרא דפריך טעמא דאין מורידין, הא מורידין עושים, והא מזוזה בעי שרטוט, ומשני תנאי היא במזוזה, אית דאמרי מזוזה לא בעי שרטוט, והקשו תוספות מאי פריך דילמא מיירי דמשרטטי, ומתרציה דכיון דתפלין לא בעי שרטוט אין רגילין לשרטט דכל פטור מן הדבר וכו׳, אם כן לדעת הטור דסבירא ליה דרשות לשרטט, נשאר הקושיא. ע״ש תירוצו. ולי נראה פשוט דלא קשיא מידי, דתוספות פירשו הכי להסלקא דעתך דהמקשה, אבל לפי המסקנא דמייתי תנא דסבירא ליה דמזוזה נמי לא בעי שרטוט, אם כן האי ברייתא דספר תורה ותפלין שבלו אין עושים מהם מזוזה, מיירי דאינם משורטטים, או במשורטטים כיון דדין תפלין ומזוזה שוים. ויש לומר דלא סבירא ליה דהפטור מן הדבר וכו׳, ורשות לשרטט כדעת הטור ותוספות, הוצרך לפרש דסבירא ליה דפטור מן הדבר וכו׳, כדי שלא תקשה דילמא מיירי במשורטטים, אבל למאי דמסיק דשווין בדין תפלין ומזוזות, יש לומר דהברייתא מיירי בכל גוונא אפילו במשורטטים, ותלמודא דידן לא סבירא ליה כהירושלמי וכמו שהאריך בספר באר שבע [סימן כ״א] בזה, דיש כמה פעמים שמחמירים בכמה דברים וכמו שכתב מג״א לקמן ודוק היטב ותמצא שדבריו נכונים. אבל דעת רבנו תם וסיעתו דסבירא להו דאסור לשרטט בתפלין (כי) [כל] השיטות מטעם דכל הפטור מן הדבר וכו׳, היינו טעמא כיון דמסיק הש״ס והלכתא תפלין אין צריכים שרטוט, ומזוזה צריך שרטוט, והלכתא פירוש הלכה למשה מסיני כמו שפירש רש״י על זה במסכת מגילה (דף י״ח ע״ב), ולפי זה קשה למה לי למימר תפלין אין צריך שרטוט, דממילא שמעינן ממאי דקאמר דוקא מזוזה צריך שרטוט, משמע מאי דלא מפרש בהדיא אין צריך שרטוט, ואין לומר דהוה ילפינן קל וחומר ממזוזה דאין קדוש כל כך כתפלין צריך שרטוט מכל שכן תפלין, הא אין דנין קל וחומר מהלכה למשה מסיני, וצריך לומר דמשום הכי פסק ואמר תפלין אין צריך שרטוט, ר״ל דאסור לשרטט מהטעם שהפטור מן הדבר וכו׳ ודוק.

ועל פי מה שכתבתי מיושב תמיה גדולה בתוס׳ מגילה (דף י״ח ע״ב), דתני רבי ירמיה אומר משום רבנו תפלין ומזוזות וכו׳, ואין צריכות שרטוט והלכתא תפלין אין צריכים שרטוט, ומזוזות צריכות שרטוט. תוספות ד״ה תפלין אין צריך שרטוט, פירש רבנו תם דכן הלכה, והוא תמוה מאד למאי צריך רבנו תם לפסוק כך, הא ליכא מאן דפליג על זה דכולי עלמא מודים דתפלין אין צריכים שרטוט[8], ולמה שכתבתי ניחא, דקאי לפירוש רש״י דהלכתא הלכה למשה מסיני, ולפי זה רצונם לומר דלא תימא דאין צריך שרטוט אבל מכל מקום רשות לשרטט, משום הכי פירש על זה תפלין אין צריכים שרטוט, רצונו לומר דאסור לשרטט דכן הלכה, רצונו לומר דהלכה למשה מסיני כך הוא, דאם לא כן [למה לי] למימר תפלין אין צריך שרטוט, דבלאו הכי משמע דרשות לשרטט, דאין ללמוד מקל וחומר דמזוזה דאין דנין קל וחומר מהלכה, אלא על כרחך צריך לומר דאסור לשרטט, וזהו הלכה, ורבנו תם אזיל לשיטתיה דסבירא ליה דאסור לשרטט כדאמרן, ומשום הכי נקיט לישנא פירש רבנו תם, והוה ליה למימר פסק רבנו תם, ולמה שכתבתי הוא פירוש על הלכה למשה מסיני דאמר תפלין אין צריך שרטוט, רצונו לומר איסור יש בדבר כדפרישית. ודוק.

הערות וציונים

8. עיין להרב נפש חיה (נדפס בסמוך אות ט׳) מה שיישב לקושיא זו.

אוצר ההלכה

ועל פי זה יש ליישב דבר תמוה ברש״י במסכת מנחות (דף ל״ב ע״ב) ד״ה והא בעיא שרטוט, כדמפרש לקמן, ובתפלין לא אשכחן דבעי שרטוט. ולשונו תמוה מאד דכתב כדמפרש לקמן, הא עכשיו מיד פריך דאמר רב, מזוזה בלא שרטוט פסולה, והיאך שייך בזה לשון לקמן, ואי רצונו לומר לקמן דמסיק הלכתא וכו׳, מזוזה צריך שרטוט. קשה דהא אכתי לא ידע מהאי ברייתא, דאם כן לא הוה פריך מידי, ועוד דנקט ובתפלין לא אשכחן וכו׳, טפי הוה ליה לאקשויי דבהדיא תנא תפלין אין צריכים שרטוט.

ונראה לי דהכי פירושו, דקשה ליה לרש״י מאי פריך מרב דמזוזה צריך שרטוט וכו׳, דילמא תפלין פשיטא דצריך שרטוט, דחמירי קדושתייהו ממזוזה, ומשום הכי נקט רש״י כדמפרש לקמן, רצונו לומר דהמקשה מביא עוד ורב מניומי בר חלקיה דידיה אמר שרטוט של מזוזה הלכה למשה מסיני, ושייך לפי זה שפיר כדמפרש לקמן, רצונו לומר עיקר קושייתו מהאי דמביא לבסוף כיון דבמזוזה הלכה למשה מסיני, ובתפלין לא אשכחן וכו׳, אם כן תפלין אין צריכים שרטוט דאין קל וחומר ממזוזה, דאין דנין קל וחומר מהלכה וכו׳, ודוק. ובזה ניחא הא דהמקשה מביא ההיא דרב מניומי בר חלקיה ללא צורך. ודוק. (אדני פז)

ט׳) שם אין (צריך) לשרטט וכו׳. ויעוין במג״א (סק״ו). הנה במגילה (דף י״ח ע״ב) שנינו, והלכתא תפלין אין צריכין שרטוט. וכתבו בתוס׳ שם [ד״ה תפלין], פירש רבנו תם דכן הלכה. עכ״ל. ותמוה מה חידש רבנו תם, הן מפורש כן בתלמודא. אמנם יעוין בבכורות (דף מ״ט ע״ב), שבגמרא מבואר אף על גב דקיימא לן וכו׳, הכא הלכתא כשמואל וכו׳. ובכל זאת אנן לא פסקינן כאשר הכריעו בגמרא להלכה, ולפי זה צריכין לאשמועינן דכן הלכה. אולם יעוין בכסף משנה ורדב״ז הלכות בכורים (פי״א הי״ח) שכתבו שהכרעה שלפנינו בבכורות שם, לא היתה בגירסת הרמב״ם, ודוגמא לזה בפסחים (דף ח׳ סע״ב), שלפנינו מפורש בגמרא והלכתא כוותיה דשמואל. וכבר העירו בגליון הש״ס שהרמב״ם וכל הפוסקים לא פסקו כשמואל שם. ועיין מה שכתבתי בס״ד בהגהותי לקמן (סימן ש״א סעיף ו׳) בזה, ויעוין ברמב״ם (הלכות שגגות פי״א ה״ח) ובכסף משנה שם. וברש״י ביצה (דף ל״א ע״א) על ׳והלכתא יבשתא שרי׳, ובברא״ש כתובות דף צ״א ע״ב [פ״י ס״ג] על ׳והלכתא בחמש מאות׳, ובר״ן כתובות דף צ״ח ע״א [נז.] על ׳והלכתא צריכה שבועה׳, ועיין בנדה (דף ס״א ע״ב) הלכתא כמר זוטרא, ובפוסקים, ולפי זה אף שמבואר בגמרא הלכתא כמאן, עדיין למעשה צריך הכרעה, שאין למדין מן התלמוד. ויונחו דברי רבנו תם שהבאתי, וגם דברי רש״י בציינו בברכות (דף נ״א ע״ב), והלכתא יושב ומברך. עיין שם.

אולם לפי זה יפלא, אשר הלכה זו יצאה מכלל סתימות הלכות שבש״ס שבכולן לא חתכו הלכה, ונראה לכאורה שרבנו תם שינה עליו לעכב, שאין לשרטט כמבואר בתוס׳ גיטין (דף ו׳ ע״ב ד״ה א״ר יצחק) בשם רבנו תם, ובזה אשכחנא פתרא לפלוגתת רבוותא המובא במג״א. ובעיקר הענין אי פסקינן בכל מקום כסתימות הלכה שבש״ס, יעוין תוס׳ ברכות (דף י״ג ע״ב) ד״ה אמר רבא, גיטין (דף נ״ב ע״ב) ריש ד״ה הלכה כאבא שאול, ברשב״ם בבא בתרא (דף ק״ל ע״ב) ד״ה עד שיאמרו לו הלכה למעשה, ומצינו הרבה סתימות בש״ס שהן הוספות על פי ההלכות גדולות, עיין ברכות (דף ל״ו ע״א) תוד״ה והלכתא, ושם ע״ב הלכתא כמר בר רב אשי, ובגליון הש״ס שם, ואקוה להאריך בזה בכללי הש״ס שלי ברצות ה׳. (נפש חיה)

י׳) שם אין (צריך) לשרטט וכו׳. בענין שרטוט צריך לי עיון על מה שכתב בית יוסף, דתימה לו היאך יהיה פסול בהוספת שרטוט. ולענ״ד הרי אמרינן [זבחים לג.] בענין בית המקדש כיון ש׳הכל מיד ה׳׳ [דברי הימים-א׳, כ״ח, י״ט] אסור להוסיף, אף על פי שבודאי אין הכוונה שזה היה מפורש שאסור בכהאי גוונא, אם כן כיון שהלכה למשה מסיני צורת התפלין, מנא לן להוסיף בהם, ולמה לי טעמא דפטור מהדבר נקרא הדיוט, וכיון שלא מצינו כי אם שרטוט אחד צריך עיון על שני שרטוטים. (מצות ראיה)

י״א) שם אין לשרטט כי אם שיטה עליונה. כתב הטור, ואין צריך לשרטט בכל שיטה ושיטה וכו׳. נ״ב: הא בשיטה ראשונה צריך לשרטט כדברי ספר התרומה [סימן קצ״ו]. שלטי הגבורים בהלכות מזוזה [ה. אות ח׳]. (כנסת הגדולה הגה״ט)

י״ב) שם אין לשרטט כי אם שיטה עליונה. כתב בית יוסף (ע״ד שיטה נ״ג), ומכל מקום הדבר מבואר שאין כן הסכמת הפוסקים וכו׳. נ״ב: ובספר הקצר כתב, אין לשרטט כי אם שיטה העליונה, ואם אינו יודע ליישר השיטה בלא שרטוט, ישרטט כל השיטות. והגיה בספר המפה, ויש אומרים שצריך לשרטט תמיד למעלה ולמטה ומן הצדדין אף על פי שיודע לכתוב בלא שרטוט וכן נוהגין. והב״ח [אות ז׳] כתב, דאם יודע ליישר בלא שרטוט, אין לו לשרטט אלא ארבעה צדדין. (שיירי כנסת הגדולה הגב״י סק״ג)

י״ג) שם כי אם שיטה עליונה. כן כתבו התוס׳ שם בהקומץ [מנחות לב: ד״ה הא] דלא היו רגילין לשרטט ספר תורה ותפלין כיון דלא בעו שרטוט, כדאמרינן בירושלמי פרק קמא דשבת [הלכה ב׳] כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. ומהא דאמר במסכת סופרים [פ״א ה״א], מסרגלין - רצונו לומר משרטטין בקנה, וכל יריעה שאינה מסורגלת פסולה, אין ראיה, דדילמא בשרטוט העליון איירי, דאי אפשר לכתוב שלש [תיבות] או ארבע בלא שרטוט. וכתב בבית יוסף, וכן כתב הרא״ש בהלכות ספר תורה [סימן ז׳]. וספר התרומה כתב (בסימן קצ״ו), תפלין אין צריכים שרטוט, ואם תאמר והא אמר בריש גיטין (דף ו׳ ע״ב) שתים כותבין בלא שרטוט שלש אין כותבין, פירש רבנו יעקב היינו שיטה עליונה, או לכל היותר בגליון מארבעה צדדין, ובאמצע יכתוב הרבה שורות בלא שרטוט, וכן כתוב בסמ״ג [עשין כ״ה, קז:], וצריך לשרטט התפלין ארבעה שרטוטין סביב הגליון,

אוצר ההלכה

אבל אין צריך בין שיטה לשיטה, וכן כתב המרדכי פרק הקומץ [ריש הלכות תפלין], וכן כתוב בסמ"ק [סימן קנ"ג], ובהגהות מיימוניות בפרק א' [אות ח']. ע"כ. (שלחן גבוה סקט"ו)

י"ד) שם כי אם שיטה עליונה. כתב בית יוסף (ע"ד שיטה ט'), וכן כתב הרא"ש [הלכות ס"ת סימן ז'] וכו'. נ"ב: דאין כותבין שלש תיבות, ועיין בספר ברכת הזבח [מנחות לב:] מה שהקשה עליו, ממה שכתב ביבמות [פרק י"ב סימן י"ט] דשלש כותבין. ועיין בספר מגן אברהם (סק"ז), ובתשובת הרשב"ץ (סימן ח')[9], ובתשובת הר"ש בנו (סימן [תפ"ב]), ובספר כנסת יחזקאל (סימן (ע"א) [מ']). (יד אהרן מהדורא בתרא הגב"י סק"ב)

ט"ו) שם כי אם שיטה עליונה. כתב הרב מג"א [סק"ז] שהקשה הרב ברכת הזבח [מנחות לב:], על מה שכתב הרא"ש ביבמות (ספ"ב) [פי"ב סימן י"ט], הא דכתב אביי בגט חליצה, ואקרינוהי לדידיה מן "לא" עד "לקחתה" [דברים כ"ה, ח']. לא ידענא למה, דהא קיימא לן [גיטין ו:] שלש כותבין. ע"כ. והקשה דהא הרא"ש גופיה כתב במגילה [פ"ב סימן ב'], שתים כותבין בלא שרטוט, שלש אין כותבין וכו'. ע"ש. ולי נראה דהרא"ש סבירא ליה דהא דלא כתב אביי הכל, דסבירא ליה כמר בר רב אידי, דלא ניתן לכתוב אפילו בשרטוטי, ע"ש בגמרא. ולזה הקשה הרא"ש דהא קיימא לן שלש כותבין בשרטוט על כל פנים, ואם כן למה לא כתב אביי "לא חפצתי לקחתה". עכ"ל. ולא ידעתי לפי דברי הרב מג"א ז"ל, מאן פסק ליה להרא"ש, דעל ידי שרטוט שלש הוא דכותבין, הא ארבע אין כותבין. והרי עד כאן לא פריך מר בר רב אידי למר זוטרא, אלא משום דכתב לכולא פרשתא. אבל איזה תיבות אין קפידא לכולי עלמא, כל שכותב על ידי שרטוט. ועוד מי דחקו להרא"ש לפרש דאביי אפילו על ידי שרטוט קאמר, ודלא כפירוש רש"י שם כדי להקשות עליו, הוה ליה למימר דדוקא בלא שרטוט, וסבירא ליה כרבי יצחק דסבירא ליה בגיטין (דף ו' ע"ב) שתים כותבין, שלש אין כותבין. וכמו שכתבו שם התוס' [ד"ה א"ר יצחק] דכוותיה פסק בה"ג, וכמו שכתב הוא עצמו במסכת מגילה [שם]. האמנם לע"ד קושטא קאי, דהרא"ש ז"ל (שם ביבמות) סמך על מה שראה שרש"י גם כן כתב שם פעם ושתים, דקיימא לן שלש כותבין ארבע אין כותבין. דסבירא ליה דהלכתא כברייתא דגיטין, דפליג עליה דרבי יצחק, ועל זה סמך הוא גם כן שם לכתוב בפשיטות כן. ושפיר מקשה על זה דאם כן בשלמא אקרא ד'מאן יבמי' וכו', ניחא שלא כתבו, כיון דאית ביה ארבע תיבות. אמנם בהיא ד'לא חפצתי לקחתה', למה הוצרך לכתוב מ"לא" עד "לקחתה", כיון שאין בו אלא שלש תיבות. ואין הכי נמי דעל פי מה שכתב הוא במגילה בשם ההלכות גדולות דפסק כרבי יצחק דשלש אין כותבין ניחא. אמנם דבריו שם לקוחים מפירוש רש"י. ובהלכות קטנות שלו הלכות ספר תורה [סימן ז'] כתב, וז"ל: דאסור לכתוב שלש או ארבע תיבות בלא שרטוט, כדאיתא בפרק קמא דגיטין. ע"כ. ונראה דלא פסיקא ליה אי הלכתא כמתניתא, ורבי יצחק לא הוה ידע לה, או אי הלכה כרבי יצחק דידע דמתניתא משבשתא, ועל כן כתב שלש או ארבע. כלומר, שלש לרבי יצחק וארבע לפי הברייתא. ולא בלבד עליה דהרא"ש יפול התמיהה הזו, כי אם גם על הרמב"ם, דאיהו נמי פליג מניה וביה דבהלכות ספר תורה סוף פ"ז [הלכה ט"ז] פסק, דשלש כותבים כברייתא, ובסוף פ"ד מהלכות יבום [הלכה ל"ה] פסק כרבי יצחק, דשלש אין כותבין. וכבר תמה המגיד בהלכות יבום, והכסף משנה בהלכות ספר תורה. ולע"ד נראה דאפשר לומר להרמב"ם דאיהו סבירא ליה דברייתא ורבי יצחק מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, דרבי יצחק מיירי בכותב איזה פסוק לדרשו, או כההיא דיבמות שכותב הפסוקים בגט חליצה, והתם הוא שלא יכתוב אפילו שלש תיבות, ולא שרי אלא שתים, ובברייתא מיירי בכותב ספר תורה, או מזוזה, והתם שלש כותבים ארבע אין כותבים. ובזה ניחא כי התם ביבמות כתב אביי מ"לא" עד "לקחתה", דכיון דלאו בספר תורה הוא היינו דרבי יצחק. ופסק לדרבי יצחק בהלכות יבום, ולברייתא בהלכות ספר תורה. כנ"ל.

(נהר שלום סק"ב)

ט"ז) שם כי אם שיטה עליונה. עיין במגן אברהם [סק"ז] הביא דברי ברכת הזבח [מנחות לב: חדושים, ד"ה תוספות] שהקשה אהך דמר זוטרא שרטט וכתב לכל הפרשה, דהא די בשיטה עליונה, והמג"א דחה דבריו, דמר זוטרא לא היה בקי, וגם דבאמת לא שרטט רק שיטה עליונה רק דכתב לכל הפרשה. ובאמת גם ברכת הזבח הבין כן דשרטט רק שיטה ראשונה כמו שמורה הלשון, דאם כן הוה ליה למימר מר זוטרא שרטט לכתוב כל הפרשה, ולכך שפיר דייק הרב ברכת הזבח דמר זוטרא היה בקי לאמן ידיו, מדשרטט רק שיטה ראשונה, וקושית הרב ברכת הזבח לפי מה שכתב הרא"ש [מגילה פ"ב סימן ב'], דבכתב קודם לכן אף בלי שרטוט כגון שכתב דבר הרשות אף בלי שרטוט, וכתב אחר כך דברי תורה, אין צריך שרטוט, אם כן בשטר חליצה שכתב קודם לכן שאר דברים ואחרי זה כותב ואקרינן לדידיה [וכו'], ואקרינן לדידה [וכו'], אין צריך שרטוט כלל, והמעיין בברכת הזבח יראה בעין שכן הוא עיקר קושייתו.

(ישועות יעקב סק"ז)

י"ז) שם כי אם שיטה עליונה. כתב מג"א (סק"ז), ועוד דלישנא דתלמודא הכי פירושו, מר זוטרא משרטט וכתב לכולה פרשתא, יש לומר שלא שרטט רק שיטה עליונה וכתב לכל הפרשה. נ"ב: ולשון לכולה אין מדוקדק דהוה ליה למימר כולה.

שם [במג"א], והקשה דהא הרא"ש גופיה כתב במגילה שתים כותבין בלא שרטוט שלש אין כותבים וכו' ע"ש. נ"ב: ובלא דברי הרא"ש ליכא להקשות, דאימא דסבירא ליה כרבי יצחק [גיטין ו:] דשלש אין כותבין, דיש לומר דרבי יצחק איירי

הערות וציונים

9. נראה שצריך לומר: חלק ג' סימן רע"ד, כי שם דיבר מענין דברי המגן אברהם סק"ז. ע"ש.

אוצר ההלכה

בשכותב לדרשה, ומתניתא איירי בסיפור דברים. אך [כיון] דהרא״ש דמגילה [פ״ב סימן ב׳] כתב דרבי יצחק פליג אמתניתין וקיימא לן כרבי יצחק שפיר תקשי, עיין בלחם משנה (סוף פ״ד דיבום).

שם [במג״א], ועוד הקשה על מה שכתב הרא״ש ביבמות שם וכו׳, והקשה דהא הרא״ש גופיה וכו׳. נ״ב: ובנקודות הכסף ביו״ד סימן רפ״ד [סעיף ב׳] כתב דעיקר קושייתו [של הרא״ש היא] על פירוש רש״י [יבמות קו: ד״ה משרטט]. ע״ש[10].

שם [במג״א], ועוד הקשה [הרב ברכת הזבח] על מה שכתב הרא״ש ביבמות שם, הא דכתב אביי בגט חליצה ואקרינוהו לדידיה מן לא עד לקחתה, לא ידענא למה דהא קיימא לן שלש כותבין וכו׳. נ״ב: עיין שם שהגיה שצריך לומר דהקושיא היא לרש״י [יבמות קו: ד״ה משרטט] דפסק כמתניתא דשלש כותבין וכו׳. ולא תיקן כלום, דהא בגיטין (דף ו׳ ע״ב) משמע להדיא דאביי סבירא ליה דשלש אין כותבין.

שם [במג״א], ולי נראה דהרא״ש סבירא ליה דהא דלא כתב אביי הכל, דסבירא ליה כמר בר רב אשי דלא ניתן לכתוב אפילו בשרטוט וכו׳. נ״ב: דתורה חתומה ניתנה [גיטין ס.] ואין כותבין אלא חומש שלם ולא פרשה. (ספר פלאים)

י״ח) שם כי אם שיטה עליונה. כתב מג״א (סק״ז), והקשה בספר ברכת הזבח במנחות (לב:) אם כן למה שרטט מר זוטרא לכולהו פרשתא כדאיתא בסוף פרק י״ב דיבמות [קו:]. רצונו לומר, והא כיון דבאגרת חליצה כותב תחלה הרבה דברים שאינן מהתורה, אם כן הוי כאילו שרטט שיטה עליונה להרא״ש במגילה פרק ב׳ [סימן ב׳] דכתב דכתיבת שיטה עליונה הוי כמו שרטוט שיטה עליונה, דרוב בני אדם מתכוונין לכתוב שיטה עליונה ביושר כמו שריטה. זה תוכן קושיית ברכת הזבח [שם ד״ה תוס׳]. ובזה אינו מדוקדק מה שכתב המג״א אחר כך, [שסתם בני אדם יודעים לאמן ידם] אחר שכתבו שיטה עליונה. דאין לשון זה ברא״ש, רק שמדקדקים בשיטה עליונה. וגם גוף תירוץ המג״א לא נהיר, למימר דמר זוטרא לא הוי מרוב בני אדם היודעים לדקדק לכתוב שיטה עליונה מיושר, והוי תו כמו שריטה. וגם אביי דאמר מאן דכתיב גיטא דחליצה לכתוב הכי, אקרינוה לדידה מן מאן יבמי עד אבה יבמי וכו׳, והטעם משום דארבע אין כותבין [גיטין ו:] כמו שכתב רש״י [ד״ה ממאן], והלא רוב בני אדם יודעים לכוין שיטה עליונה. וגם תירוץ שני, דמר זוטרא לא היה משרטט רק שיטה עליונה, הא קושיית הרב ברכת הזבח דאין צריך שרטוט. ועל כרחך צריך לומר שלא היה יכול לכתוב, וזה דוחק עצום דמר זוטרא לא היה סופר כרובא דעלמא. גם בספר קרבן נתנאל ברא״ש פ״ב דמגילה [אות צ׳] כתב, לפי מה שכתב רבנו תם בגיטין [ו: תוד״ה אמר רבי יצחק] דהיכא דאין הסופר יכול לכתוב יפה בלא שרטוט צריך לשרטט משום זה אלי ואנוהו, מהאי טעמא לא קשיא קושיית ברכת הזבח. ע״ש. לא אדע מה זה אלי ואנוהו שייך במכתב חליצה, דאינו אלא ספירת דברים, ולא בקדושתיה הוא, דמהאי טעמא ניתן לכתוב. וקיימא לן כמר זוטרא כמו שכתב רש״י [יבמות קו: ד״ה והלכתא]. ודו״ק.

שם [במג״א], ועוד הקשה על מה שכתב הרא״ש ביבמות שם, הא דכתב אביי בגט חליצה ואקרינוהו לדידיה מן לא עד לקחתה, לא ידענא למה דהא קיימא לן שלש כותבין וכו׳. רוצה לומר, מדוע אינו כותב לא חפצתי לקחתה, כיון דשלש כותבין.

שם [במג״א], ולי נראה דהרא״ש סבירא ליה דהא דלא כתב אביי הכל, דסבירא ליה כמר בר רב אשי דלא ניתן לכתוב אפילו בשרטוט, עיין שם בגמרא, ולזה הקשה הרא״ש דהא קיימא לן שלש תיבות כותבין בשרטוט על כל פנים, ואם כן למה לא כתב אביי לא חפצתי לקחתה. ע״כ. הנה מבלעדי שדבריו דחוקים, שהך טעמא ד[לא] ניתן לכתוב, אינו, כמו שכתב רש״י. ועיקר טעמא דאביי משום דארבע אין כותבין, כמו שכתב רש״י שם. גוף דבריו אינו, דמה קושיא למה לא כתב אביי לא חפצתי לקחתה בשרטוט, הלא כיון ששאר הפרשה לא היה יכול לכתוב אף בשרטוט מטעם דלא ניתן לכתוב פרשה בפני עצמה, למה הוצרך לטרוח בכדי, לכתוב לא חפצתי לקחתה, כיון דשאר ענינים, ההכרח לכתוב בקצור. ודוק ותבין כי דבריו לא ניתן להאמר. ועיין מה שכתבתי עוד בגליון הש״ס יבמות שם[11]. (חיי עולם)

י״ט) שם כי אם שיטה עליונה. עיין מג״א [סק״ז] בשם ברכת הזבח [מנחות לב: חדושים ד״ה תוספות], מקשה מהרא״ש מגילה [פ״ב סימן ב׳], ובנקודות הכסף (יו״ד סימן רפ״ד) תירץ[12]. (ארחות חיים – לוינגר)

כ׳) שם כי אם שיטה עליונה. כבר כתבתי בסעיף קטן הקודם [סק״ח][13] דזהו מדברי התוס׳ [מנחות לב: ד״ה הא], דקשה להו, הא שלש תיבות אין כותבין בלא שרטוט, ותירצו דלזה די שיטה העליונה. וכתבו הרא״ש [מגילה פ״ב סימן ב׳] והטור [יו״ד סימן רפ״ד] דלכן די בשיטה העליונה, דאחר כך שוב יכולין לאמן ידיהם לכתוב ביושר. והנה הרמב״ם [הלכות תפלין פ״א הי״ב] כתב, דלכן תפלין אין צריך שרטוט, משום דהם תוך הבתים ואין נראין. ואם כן על כרחך סובר דתפלין יכולין לכתוב אף במעקם קצת הכתב, אם כן משמע דלא סבירא ליה כהרא״ש. וקושיית התוס׳ בלאו הכי לא קשה, דיש לומר דהא דשלש תיבות אין כותבין בלא שרטוט, היינו דבר שבגלוי, ולא תפלין שאין הכתב נראה. ואך אם נבוא להשוות דעת הפוסקים דלא פליגי, רק אף שכתב הרא״ש דאחר שכתב שיטה אחת שוב יכולין ליישר הכתב, מכל מקום אינו מיושר כל כך כמו במשרטט, ולכן

הערות וציונים

10. וכן תירץ הרב ברכת הזבח שם, ועיין להרב המחבר בדבור הסמוך מה שהעיר על זה.
11. בחדושי הרב המחבר (חדושי רבי שמעלקא טויבש) שלפנינו, בסוף הגמרות של ש״ס דפוס וילנא, לא נדפס מענין זה כלום.
12. ועיין בספר פלאים (נדפס לעיל אות י״ז) מה שהעיר עליו.
13. נדפס לקמן אות כ״ה.

אוצר ההלכה

בתפלין שהם מכוסין די בשיטה העליונה, אבל דבר אחר שהוא בגלוי צריך דוקא שרטוט, אם כן מיושבת קושיית ברכת הזבח [מנחות לב:] שהביא המג"א (סק"ז), שהקשה, למה הוצרך מר זוטרא לשרטט. דהתם דהיה בגלוי לא מהני שיטה אחת. אכן מכל מקום [קשה] דאם כן מנא להו להתוס' דבעי שיטה אחת, אם כן משמע ודאי דלא סבירא להו חילוק בזה.
(גנזי חיים סק"ט)

כ"א) שם כי אם שיטה עליונה. כתב מג"א (סק"ז), והקשה בעל מחבר ברכת הזבח [מנחות לב:] וכו'. עכ"ל. נ"ב: עיין מה שכתבתי בס"ד בתשובה מאהבה חלק א' סימן (ס"ד) [ס"ך]. (שו"ת תשובה מאהבה – ח"ב סימן רי"ג)

כ"ב) שם כי אם שיטה עליונה. כתב במג"א (סק"ז באמצע הדיבור), והקשה בספר ברכת הזבח וכו' אם כן למה שרטט מר זוטרא וכו', ולי נראה שהטור והרא"ש נזהרו מזה וכו'. ביאור דברי מג"א עיין בתשובות אלף המגן (סימן ז' בד"ה והנה באמת). ע"ש היטב בדבריו. ועיין בתשובת כתב סופר (יו"ד סימן קל"ב בד"ה אלא) מה שכתב בדברי המג"א, והמחצית השקל כאן.
(מגיני חיים)

כ"ג) שם אין צריך לשרטט כי אם שיטה עליונה. ואם לא שירטט כלל אם התפלין פסולים, עיין בחדושי למסכת סוטה דף י"ז ע"ב בתוס' ד"ה כתבה אגרת.
(מנחת פתים)

כ"ד) שם אין צריך לשרטט כי אם שיטה עליונה. ואם לא שרטט כלל אם התפלין פסולין, עיין בספר מנחת קנאות על מסכת סוטה (דף י"ז ע"ב בתוספות ד"ה כתבה אגרת). ועיין בזה בשו"ת זית רענן (ח"ב סימן א' אות ו' ז' ח' ט'). ובמה שכתב הרמ"א דצריך לשרטט מארבעה צדדין, עיין ביאור הגר"א [סקכ"א] בזה. ועיין בשו"ת אלף המגן (סימן ז') מה שכתב בזה.
(ארחות חיים – ספינקא סק"א)

כ"ה) שם אין צריך לשרטט כי אם שיטה עליונה. בגמרא מנחות (דף ל"ב ע"ב) אמרינן סתם, תפלין אין צריך שרטוט. רק התוס' (ד"ה הא) הקשו, דהא בגיטין (דף ו' ע"ב) איתא, דאסור לכתוב שלש תיבות בלא שרטוט. ותירצו, דהא דאמרינן דאין צריך שרטוט, היינו כולה, אבל שיטה עליונה אין הכי נמי דאף בתפלין צריך. ותמוה בעיני, דבמנחות שם גבי הא דאמרינן אין עושין מתפלין מזוזה, משום דאין מורידין מקדושה חמורה, פריך הא מורידין עושין, הא מזוזה צריך שרטוט. וקשה, דשם גבי הא דפריך הא הכא פתוחות והכא סתומות, משני להשלים. והתוס' שם [ד"ה דילמא להשלים], הבאתי דבריהם לעיל (סק"ג)[14] הביאו דברי רש"י, דהיינו אם חסר שיטה אחת מהמזוזה, לוקח שיטה אחת מהספר תורה ותופרה במזוזה. ואם כן מאי פריך הא מזוזה צריכה שרטוט, הרי יכול לתרץ גם כן להשלים, ואינו נוטל רק שיטה אחת מהתפלין או מהספר תורה מן ראש הגליון, וזה הרי הוא כבר משורטט, וצע"ג בעיני. (גנזי חיים סק"ח)

כ"ו) שם אין צריך לשרטט כי אם שיטה עליונה. כתב באר היטב (סק"י), משום דאסור לכתוב פסוק בלא שרטוט. עיין יו"ד סימן רפ"ד [סעיף ב'], דאסור לכתוב שלש תיבות מפסוק בלא שרטוט, עיין שם בפתחי תשובה [סק"א] בשם רשב"ש [סימן תפ"ב], דאם לא נגמר הענין, מותר לכתוב שלש תיבות, כגון, "מים קרים על", שאינו נגמר הענין, עד שכותב תיבת "נפש" [משלי כ"ה, כ"ה]. ועיין שם [סק"ב] בשם תשובה מאהבה [ח"א סימן ס"ז], דאם כותבין בשיטה אחת שתי תיבות, וכן כתב בשיטה שתחתיה, יכול לכתוב כן כמה שיטין בלא שרטוט.

ועיין שם בשם [רבנו] מיימון אביו של הרמב"ם, דאם רוצה לכתוב בלא שרטוט, ינקד על האותיות, וכתב על זה בפתחי תשובה שם [סק"ב], שאינו יודע טעם לזה. ואני מצאתי בדעת זקנים מבעלי התוספות פרשת נצבים [דברים כ"ט, כ"ח], על הפסוק הנסתרות וז"ל: במסורה הגדולה שנינו דבעינן על הנקודה הזאת דלנו ולבנינו למאי אתא, ומשני, שכך אמר עזרא הסופר כשכתב בתורה, אם יבא משה רבינו וישאל למה כתבת זה, אומר לו, לכך נקדתי עליהם, ואם יאמר יפה כתבת, אעביר הנקודה מעליהם וכו'. ומכאן קצת ראיה, לאותם הכותבים פסוק בלא שרטוט, שנוקדין על שתי תיבות קודם שכותבין השלישי, לפי שהנקודה כמוחק, מדאמר עזרא, לכך נקדתי והוי כאילו לא כתבתם. עכ"ל. ואם כן יש סמך למה שכתב המיימון.
(באר יעקב – קרוייזר סקי"ד)

כ"ז) שם ואם אינו יודע ליישר השיטה בלא שרטוט ישרטט כל השורות. כן כתב הרא"ש בהלכות ספר תורה [סימן ז'] ובסדר תיקון תפלין, וכן כתב המרדכי [דף ז' ע"ג], אם אין הסופר יכול לכוין בלא שרטוט יכול לשרטט כל השורות, וכן עושין עתה שמשרטטין כל השורות ואין בזה הדיוטות ואדרבה הוה ליה "זה אלי ואנוהו" [שמות ט"ו, ב']. ע"כ.
(שלחן גבוה סקי"ו)

כ"ח) שם ואם אינו יודע ליישר השיטה בלא שרטוט ישרטט כל השורות. כתב מג"א (סק"ח), אבל הכא שאינו מכוין לכך שהרי אינו דבר איסור דשייך ביה חומרא ואינו משרטט אלא כדי לכתוב ביושר יותר, אינו הדיוט. והא דפריך הש"ס (מנחות דף ל"ב ע"א) הא מורידין עושין, והא מזוזה בעי שרטוט. ולא משני במשרטטי. עיין ב"ח [אות ז'] דכתב אין השרטוט מתפלין דאינן צריכים שרטוט, מועיל למזוזה דבעיא שרטוט. וזה אינו, דהא לא בעינן שרטוט לשמה, והזמנה לאו מילתא היא. והעיקר כמו שכתב אחר כך, כיון דמשכח תנאי ממזוזה מייתי להו. ע"ש. וכן נראה דעת הרמב"ם [הלכות תפלין

הערות וציונים

14. נדפס לעיל סעיף ב' אות ד'.

אוצר ההלכה

פ״ה ה״א] שמביא הך דמנחות, דספר תורה ותפלין שבלו אין עושין מזוזה מטעם דאין מורידין. והלא איהו אית ליה [שם פ״א ה״ב] מזוזה צריכה שרטוט ותפלין אינן צריכים שרטוט, ויקשה לדידיה קושיית הש״ס[15]. וצריך לומר, דאף דתפלין אינן צריכין שרטוט, מכל מקום אי משרטט לא מקרי הדיוט. והש״ס הוה מצי לשנויי כן, רק כיון דמשכח תנאי ממזוזה מייתי להו, כנזכר לעיל. ועוד יש לומר, דלפי מה שכתב רש״י שם להשלים אם חסר שורה במזוזה. ע״ש. אם כן כיון דהא דאין צריך בתפלין שרטוט היינו כל השורות, אבל שורה עליונה צריכה, דלא גרע משלש תיבות, דלא כתבינן בלא שרטוט כמו שכתב רבנו תם [גיטין ו: ד״ה א״ר יצחק]. אם כן הוה מצי הש״ס לשנויי על קושיא משרטוט גם כן דילמא להשלים היינו שורה ראשונה, ושורה זו נכתב בשרטוט, אבל כיון דמשכח תנאי דמזוזה, מייתי להו כנזכר לעיל. אבל באמת יש לומר להשלים [שרי][16]. על כן הוצרך הרמב״ם לטעם דאין מורידין, דאף להשלים אסור, ואתי שפיר לנכון. ודו״ק. (חיי עולם)

כ״ט) שם ואם אינו יודע ליישר השיטה בלא שרטוט, ישרטט כל השורות. הבית יוסף כתב, דמכל מקום מותר לשרטט הכל ולא מקרי הדיוט כיון שרוצה לכתוב ביושר יותר. ע״כ. והב״ח [אות ז׳] הקשה עליו, דהרי בהא דפריך הש״ס [מנחות לב:] הא מורידין עושין הא מזוזה בעי שרטוט, הקשו התוס׳ [ד״ה הא], לישני דאיירי במשורטט. ותירצו דלא היו רגילין לשרטט משום דנקרא הדיוט. ולפי מה שכתב הבית יוסף בשם הרא״ש [הלכות ס״ת סימן ז׳] דלא נקרא הדיוט, הדרא קושיית התוס׳ לדוכתא, דלוקי דאיירי במשורטט. ולפענ״ד לא קשיא מידי, דאין כוונת התוס׳ דמשום דנקרא הדיוט לא היו משרטטין. ועיקר תירוצם דלא היו רגילים בשרטוט, רק דסלקו אדעתייהו כיון דמצינו דמזוזה בעי שרטוט, נהי דתפלין אין צריך, מכל מקום על כל פנים מצוה מהמובחר לשרטט, ולמה לא נהגו. ועל זה תירצו דאין זה מצוה מהמובחר, דמה שאינו צריך נקרא הדיוט, ואין הכי נמי להרא״ש, אף דמותר, מכל מקום אינו משום מצוה מן המובחר ופשוט. (גנזי חיים סק״י)

ל׳) שם ואם אינו יודע וכו׳ ישרטט כל השורות. כתב בית יוסף (שיטה ל״א), ומשמע ליה דהכי קאמר דלא אמרו בירושלמי הפטור וכו׳. נ״ב: עיין בב״ח [אות ז׳], ובספר שער יוסף [סימן ח׳] דף כ״ד ע״ד.

(יד אהרן מהדורא בתרא הגב״י סק״ג)

ל״א) שם ואם אינו יודע וכו׳ ישרטט כל השורות. כתב הטור, ואין צריך לשרטט בכל שיטה ושיטה וכו׳. מרן בבית יוסף הביא דברי התוס׳ [מנחות לב: ד״ה הא], שכתבו שלא היו רגילין לשרטט ספר תורה ותפלין כיון דלא בעי שרטוט, כדאיתא בירושלמי פרק קמא דשבת [הלכה ב׳] כל הפטור וכו׳. וכתב עוד וז״ל: ומשמע ליה דהכי קאמר, דלא אמרו בירושלמי דפטור וכו׳, אלא כשעושה אותו בדרך חומרא, אבל הכא שאינו מכוין לכך וכו׳ לכתוב ביושר וכו׳. ע״כ. וכן פסק בספרו הקצר (סעיף ו׳). והקשה הרב מג״א ז״ל [סק״ח], דמצינו הרבה חומרות שמחמירין על עצמנו ולא אמרינן דנקרא הדיוט. ועיין שם באורך. ולא קשיא מידי, דודאי דרך פרישות משום גדר וסייג היפך התלמוד עבדינן ואין בכך כלום, ועיין לקמן (סימן קע״ג) שכתב מרן בבית יוסף וז״ל: וכבר כתב המרדכי [חולין סימן תרפ״ז] שמהר״ם [בתשובה סימן תרט״ו דפוס פראג], היה נוהג שלא לאכול בשר בהמה וחיה אחר גבינה, לפי שפעם אחת מסעודה לסעודה מצא גבינה בין שיניו, גזר להחמיר על עצמו, ואין זה כחולק על התלמוד ולא כמוסיף שהוא גורע, דהא חזינן פרק כל הבשר [חולין קה.] אנא להא מילתא וכו׳, וכל חד מצא לאחמורי אנפשיה לעשות משמרת. עכ״ד. ודוקא בדבר שמחמיר להדיוטות ולא לשום משמרת, הדיוט ודאי מקרי, ומאי קושיא. ואפשר דזהו כוונתו נמי להביא דברי רש״ל שבחולין [פ״ח סימן ו׳], וק״ל. (חלקו של ידיד)

ל״ב) שם ואם אינו יודע וכו׳ ישרטט כל השורות. והא דאמרינן בירושלמי (פ״ק) [פ״ב] דברכות [הלכה ט׳] ופרק קמא דשבת [הלכה ב׳], כל הפטור מן הדבר ועושה נקרא הדיוט. היינו דוקא כשעושה הדבר דרך חומרא, אבל הכא שאינו מכוין אלא כדי לכתוב ביושר אינו נקרא הדיוט. וכמו שכתוב בבית יוסף. ודומיא למה שכתב מור״ם לקמן (סימן קנ״ח דין ה׳) דאף דנוטל לפירות מגסי הרוח, אם נוטל לנקיות מותר. וכתב הרב מגן אברהם [כאן סק״ח] וז״ל: ובאמת צריך להתיישב בדין זה, דמצינו הרבה חומרות שמחמירין על עצמנו ולא אמרינן דנקרא הדיוט, וגם בספר באר שבע [בתשובה סימן כ״א] תמה על זה. ועיין בים של שלמה פ״ח דחולין [סימן ו׳] בענין אכילת בשר אחר גבינה, שכתב בשם מהר״ם בתשובה ([דפוס פראג] סימן תרט״ו) שנראה כחולק על התלמוד, אלא אם כן עושה משום גדר ופרישות. עכ״ל. ואנן בעניותין הארכנו בענין זה בספרי הקטן שער יוסף (סימן ח׳), ושם יישבתי הא דאמרינן המחמיר תבא עליו ברכה, באיזה אופן מיירי, והארכתי בדברי הרב שבות יעקב (ח״ב סימן ל׳ וסימן מ״ד). ע״ש באורך.

וראיתי בספר יד מלאכי הנדפס מחדש שבחלק ג׳ [כללי הדינים] סימן שכ״ד כתב וז״ל: כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, היינו דוקא כשעושה אותו ליוהרא ולבטל דברי חברו, אבל כשעושה לשם שמים אז יש לו שכר. ומטי בה משם הגהות הרמב״ם שבספר מעיל שמואל (פ״א דתלמוד תורה). וקרובים דבריו למה שכתב הרב שבות יעקב (בח״ב סימן מ״ד), שכתב, דהיינו דוקא בפרהסיא דמיחזי כיוהרא, אבל בצנעה רשאי להחמיר. וכבר הבאתי דבריו בשערי שם, ואנא נפשאי כתבית

הערות וציונים

15. עיין להרב ישועות יעקב (סק״ח), הרב שלמי תודה והרב ערך שי (נדפסו לעיל אותיות: ג, ד, ה) מה שתירצו לקושיא זו. 16. לכאורה קשה, איך יקח שורה ראשונה שבתפלין וישלים למזוזה על ידי תפירה, והרי להרמב״ם (הלכות מזוזה פ״ה ה״א) אם כתבה בשני עורות אף על פי שתפרן פסולה. וצ״ע.

אוצר ההלכה

שם דלא משמע הכי מלשון הפוסקים, אלא אפילו עושה והוא באחד, הדיוט מיקרי, ולאו מטעם יוהרא נגעו בה. וכן נראה דאפילו עושה לשם שמים, זה שמו אשר יקראו הדיוט.

אמנם השתא חזינא להמרדכי בריש ברכות [סימן א'] שכתב, דהמחמיר לקרות קריאת שמע בלילה מיחזי כיוהרא, שכל העושה דבר שאינו צריך לעשות נקרא הדיוט, אלא אם כן הורגל בפרישות בשאר דברים. עכ"ל. ומזה יש סעד למה שכתבו הרבנים הנזכרים דהא דנקרא הדיוט היינו משום יוהרא. אבל אין משמע כן מדברי שאר פוסקים. גם מדברי המרדכי למדנו, דאם הורגל בפרישות בשאר דברים אינו נקרא הדיוט, ויכול להחמיר. ובזה תנוח דעתנו בחקירת הרב באר שבע והרב מגן אברהם הנזכרים, דזמנין אמרי נקרא הדיוט, וזמנין מצינו כמה חומרות, דיש לומר, דלמאן דנקיט חומריה מתנייתא והוא נוהג תדיר בפרישות שרי ליה להחמיר, אבל מי שאינו נוהג בפרישות נקרא הדיוט. ועיין מה שהביא הרב יד מלאכי שם (בח"ג אות של"ו) משם הרב יד אהרן בא"ח בסימן טו"ב [הגב"י], וקצת קשה דהן הן דברי הריטב"א בקידושין [לא. ד"ה דאמר], כמו שכתבתי בשערי שם, והוא רמז (באות שכ"ד) דברי הריטב"א, ומאחר שכן אמאי (באות של"ו) מטי בה משם הרב יד אהרן. ועיין מה שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה פרק ג' דסוטה [משנה ג'] גבי חסיד שוטה. ע"ש. (ברכי יוסף סק"ב)

ל"ג) שם ואם אינו יודע וכוי ישרטט כל השורות. עיין במג"א [סק"ח] בענין כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט [ירושלמי שבת פ"א ה"ב], ויגע המג"א ליישב הדין המבואר בהמחבר סעיף ו', דמי שאינו יודע ליישר השיטה בלא שרטוט, ישרטט כל השורות, אף דמן הדין אין לשרטט כי אם שיטה עליונה, ולא נקרא הדיוט אלא כשעושה בדרך חומרא, והכא אינו מכוין לכך. ע"ש. וזה לשון השיטה מקובצת (ב"ק דף פ"ז ע"א): שדבר זה אינו אלא בדבר שכל כיוצא בזה העושה פטור ממנו, ואינו דבר שיוצא ממנו שכל, או מוסר, או (עלעול) [סלסול] או הכנעת הלב וכיוצא בזה, ועושה ממנו על עצמו מצוה, בזה האופן (לא) נקרא הדיוט. הרב המאירי ז"ל. ולפי זה כיון דמשרטט בכדי שיכתוב ישר השיטין, ויוצא מזה דבר טוב, אין לחשוש משום הדיוט, ועיין ירושלמי (שלהי פ"ב דברכות) ע"ש. (שו"ת משיב דבר – סימן מ"ז)

ל"ד) שם ואם אינו יודע וכוי ישרטט כל השורות. המג"א (סק"ח) כתב, דבאמת מצינו הרבה חומרות שמחמירין על עצמנו ולא אמרינן דנקרא הדיוט. עכ"ל. עיין אסיפת זקנים בבא קמא דף פ"ז ע"א [ד"ה במדרשות] בשם המאירי, דלא שייך לומר כל הפטור מדבר ועושהו דנקרא הדיוט, היכא דנפיק מיניה מוסר או שכלי או הכנעת הלב. ע"ש. ועיין פרי מגדים באשל אברהם סימן (תע"ד) [תע"ב] [סק"ו] דאם יש דיעה אחת דמחמיר, אף על גב דאין הלכה כן, מכל מקום לא הוי בכלל כל הפטור מהדבר ועושהו דנקרא הדיוט, ורק היכא דאין שום דיעה להחמיר, בכהאי גוונא נקרא הדיוט אם מחמיר, ע"ש. ועיין ט"ז (לקמן סימן תקנ"א סק"י) דאם רוצה להחמיר לעצמו כהמאן דאמר שסבירא ליה כן, ובתלמוד נפסק להיפוך, אז לא יאמר בשעת מעשה שעושה לחוש להמאן דאמר ההוא, דנראה כחולק על התלמוד, ועל כן לא יאמר כלום. ע"ש. ועיין ט"ז (או"ח סימן רע"א סק"ד) דאפילו נגד מאן דאין הלכה כמותו, מכל מקום אין לקבוע היפך דבריו, דהוי כפגיעה בכבודו. ע"ש. (חדושי מהרי"ו)

ל"ה) שם אין צריך לשרטט וכוי ואם אינו יודע וכוי ישרטט כל השורות. רמ"א הגיה אין צריך לשרטט, משמע מלשון זה דאם רוצה רשאי לשרטט, והב"ח [אות ז'] חולק עליו וסבירא ליה דאסור לשרטט, דכל דפטור מן הדבר ועושהו מקרי הדיוט [ירושלמי ברכות פ"ב ה"ט]. מג"א (סק"ו). ועיין שם (בסק"ח) שכתב וז"ל: באמת צריך להתיישב בדין זה דמצינו הרבה חומרות שאנו מחמירין על עצמנו, גם בספר באר שבע [סימן כ"א] תמה על זה. עכ"ל. ועיין בתניא [הגר"ז סעיף ח'] שכתב, דטעם החומרות שהחמירו אחרונים הוא, או משום סייג, או משום הידור מצוה, אבל במקום דלא שייך הידור כגון היושב בסוכה בשעת הגשמים הרי זה הדיוט. עכ"ל. ועיין ברכי יוסף [סק"ב][17] דביד מלאכי (ח"ג סימן (שכ"ב) [שכ"ד]) כתב, דדוקא כשעושה ליוהרא ולבטל דברי חברו אז מקרי הדיוט, אבל כשעושה לשם שמים אם כן יש לו שכר. וקרובין דבריו למה שכתב השבות יעקב (ח"ב סימן (ס"ב) [מ"ד]) דדוקא בפרהסיא דמיחזי כיוהרא אבל בצנעא רשאי להחמיר. וכן פסק במרדכי ריש ברכות [סימן א'] דהמחמיר לחזור ולקרות קריאת שמע בלילה מיחזי כיוהרא, שכל שעושה דבר שאין צריך לעשות מקרי הדיוט, אלא אם כן הוא רגיל בפרישות בשאר דברים. הרי דסבירא ליה דהא דמקרי הדיוט הוא משום יוהרא, אבל לא משמע כן מדברי שאר פוסקים. עכ"ל ברכי יוסף. (באר יעקב – קרוייזר סקי"א)

ל"ו) שם ואם אינו יודע וכוי ישרטט כל השורות. כתב מג"א (סק"ח), כל הפטור מן הדבר ועושהו הדיוט. עיין סימן ע' במג"א (סק"ב), ובט"ז סוף סימן תע"ב, ובשבות יעקב (ח"ב חאו"ח תשובה מ"ד)[18]. (לקוטי שלמה)

ל"ז) שם ואם אינו יודע ליישר השיטה בלא שרטוט, ישרטט כל השורות. במג"א (סק"ח) העתיק דברי הבית יוסף, ולא אמרו בירושלמי [שבת פ"א ה"ב] הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, אלא כשעושה אותה בדרך חומרא, אבל הכא שאינו מכוין לכך, שהרי אינו דבר איסור דשייך בו חומרא, ואינו משרטט אלא כדי לכתוב ביושר [יותר] אינו הדיוט. הנה הבית יוסף לענין אחר כתב זאת, דהיינו לענין מה שכתב הטור, אף שיודע לכתוב ביושר בלי שרטוט, הרשות בידו לשרטט, ועל זה

הערות וציונים

17. נדפס לעיל אות ל"ב. 18. הביאו הרב ברכי יוסף (סק"ב, נדפס לעיל אות ל"ב).

אוצר ההלכה

הוצרך הבית יוסף האי טעמא. אבל פה בשלחן ערוך דמירי שאינו יכול [ליישר בלי] לשרטט, לא הוצרך כלל להאי טעמא שמבואר בבית יוסף, כי בלאו הכי מחוייב לשרטט לכתוב ביושר, משום זה אלי ואנוהו[19]. (מקור מים חיים – ח"ב סימן מ')

ל"ח) שם ואם אינו יודע ליישר השיטה בלא שרטוט, ישרטט כל השורות. ואין בזה משום כל הפטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט [ירושלמי שבת פ"ב ה"ב], דזה אינו פטור אלא [חייב], משום "זה אלי ואנוהו". וזה לשון התוס' בגיטין (דף ו' ע"ב בד"ה אמר ר"י), אם אין הסופר יכול לכתוב יפה בלא שרטוט "צריך" לשרטט על כל שיטה ושיטה משום "זה אלי ואנוהו" וכו'. ע"כ. ועיין מ"ש (אמר המגיה: אולי צריך לומר: ועיין מה שכתב "בבית יוסף", כי שם מבואר דאין בזה משום הדיוטות[20]. ע"ש). ודוק. (זרע דוד)

ט"ל) שם ואם אינו יודע ליישר השיטה בלא שרטוט, ישרטט כל השורות. המג"א (סק"ח) הביא דברי הבית יוסף דכיון דאינו יודע לכתוב ביושר לא נקרא הדיוט. ובחדושי רבי עקיבא איגר תמה עליו, דעל זה לא כתב הבית יוסף דלא נקרא הדיוט, רק דביודע לכתוב ביושר, אם רוצה לכתוב ביושר יותר אינו נקרא הדיוט, אבל באינו יודע ליישר, אינו פטור ומחויב לשרטט. ע"ש. והנה אמת כי כן הוא בבית יוסף אף ביודע, אבל מה שכתב דאם אינו יודע לכתוב ביושר מחויב לשרטט ולא מפטר, אין נראה כן מרוב הפוסקים ובית יוסף, רק משמע דבתפלין כיון שאין נראין, אף בכותב מעוקם לית לן בה. עיין תוס' מנחות (דף ל"ב ע"ב ד"ה הא) ובבית יוסף בשם הרמב"ם [תפלין פ"א הי"ב], ואך לפי מה שכתבתי לעיל (סק"ט)[21] יש לעיין בזה. (גנזי חיים סקי"א)

מ') שם ואם אינו יודע ליישר השיטה בלא שרטוט, ישרטט כל השורות. כתב במג"א (סק"ח באמצע הדיבור), אבל הכא שאינו מכוין וכו' ואינו משרטט אלא כדי לכתוב ביושר יותר, אינו הדיוט. עיין בתשובות מקור מים חיים [חלק ב'] (סימן מ' בסופו)[22] שכתב, דהכא בלא טעם זה אתי שפיר משום "זה אלי ואנוהו". (מגיני חיים)

מ"א) שם ואם אינו יודע ליישר השיטה בלא שרטוט, ישרטט כל השורות. כתב במג"א (סק"ח) ולא אמרו בירושלמי [שבת פ"א ה"ב] הפטור מן הדבר וכו'. ולכאורה זה סותר מה שכתב בסעיף קטן ו', ונראה דהכי קאמר, היודע לכתוב ישר בלא שרטוט ומשרטט משום חומרא נקרא הדיוט, אבל מי שאינו יודע אין זה חומרא רק חיוב. ונראה בביאור דברי הירושלמי מדוע נקרא הדיוט, למאי דאיתא במסכת נדרים [כב.] הרגיל בנדרים מבקרין מעשיו, שנאמר "ואחר נדרים לבקר" [משלי כ', כ"ה]. ופירש הר"ן, שאומרים למעלה לא די לך במה שאסרה תורה, אם כן לאחר שמבקרין מעשיו ולא יצדק לפניו כל חי, בודאי נמצא שהוא הדיוט בלי מעשים טובים. (חדושי מהרי"ש)

מ"ב) שם ישרטט כל השורות. בברוך שאמר [עמוד ס"ד, הוצאת מכון התלמוד הישראלי] כתב לשרטט לצד השערות, אבל למעלה או למטה ישרטט לצד הבשר. אליה רבה [סקי"ב]. רצונו לומר, דשרטוט בעי חריץ ומשום הכי למעלה ולמטה ומן הצדדים דבעי שרטוט ישרטט בצד הבשר שיהא נראה החריץ, אבל בשאר השורות דאין צריך שרטוט ישרטט לצד השערות דאז אין נראה החריץ. מקדש מעט [סקכ"א].
(באר יעקב – קרוייזר סקי"ב)

מ"ג) שם הגה ויש אומרים שצריך לשרטט תמיד למעלה ולמטה וכו' אף על פי שיודע וכו'. וקשה לשיטת הרמ"א קושיית המג"א [סק"ח] מן הירושלמי [שבת פ"א ה"ב], דליודעין בודאי הוא רק חומרא כמו שכתבתי לעיל[23]. ונראה למאי שכתב המג"א (סק"ז) למר זוטרא [יבמות קו:], אם כן יש לומר דבזמן הזה גם היודעין הם רק בבחינת מר זוטרא, דאם הראשונים כמלאכים [שבת קיב:]. אי נמי דבזמן הגמרא סתם בני אדם ידעי רק מר זוטרא לא ידע, כמו שכתב המג"א, אבל עכשיו הוא איפכא דכולי עלמא אינן יודעין ליישר, ואם נמצא אחד שיודע אפילו הכי צריך לשרטט, משום שאם יכתוב בלא שרטוט יפוק מינה חורבא, דאותן שאינן יודעין ילמדו ממנו שיסברו שאין צריך שרטוט, ומהאי טעמא כתב הרמ"א אפילו שיודע, בלשון יחיד, ולכן בכהאי גוונא מותר להחמיר משום מיגדר מילתא, כעין בשר אחר גבינה שכתב המג"א שם [בסק"ח]. (חדושי מהרי"ש)

מ"ד) שם הגה ויש אומרים שצריך לשרטט תמיד למעלה ולמטה וכו'. נ"ב: עיין מה שכתבתי בס"ד בחבורי תשובה מאהבה חלק א' סימן ק"ז (דף נ"ו ע"ב).
(שו"ת תשובה מאהבה – ח"ב סימן רי"ג)

מ"ה) שם הגה ויש אומרים שצריך לשרטט תמיד למעלה ולמטה וכו'. עיין ביאור הגר"א (סקכ"ב) מה שכתב על דברי הרמ"א אלו, ועיין מה שכתב בתשובת אלף המגן (סימן ז'). (מגיני חיים)

מ"ו) שם הגה ויש אומרים שצריך לשרטט תמיד למעלה ולמטה ומן הצדדין, אף על גב שיודע לכתוב בלא שרטוט. עיין תוס' סוטה (דף י"ז ע"ב ד"ה כתבה), נסתפקו היכא דצריך שרטוט, אם לא שרטט קודם הכתיבה, אי מהני לשרטט אחר הכתיבה למפרע. ע"ש. ועיין שו"ת הגאון רבי עקיבא [איגר] (סימן נ'). ובהגהות חדושי רש"ש סוטה שם. אבל בתפלין דצריך

הערות וציונים

19. וכן העיר הגאון רבי עקיבא איגר (אות ה') על דברי המג"א, והרב זרע דוד (נדפס בסמוך אות ל"ח). ועיין להרב גנזי חיים (סקי"א, נדפס לקמן אות ט"ל). 20. ונראה יותר שכוונת הרב ז"ל לציין למגן אברהם (סק"ח) שנדחק לתרץ קושיא זו באופן אחר. ועיין להרב מקור מים חיים (נדפס לעיל אות ל"ז) שתירץ כדברי הרב ז"ל. 21. נדפס לעיל אות כ'. 22. נדפס לעיל אות ל"ז. 23. נדפס לעיל אות מ"א.

אוצר ההלכה

שרטוט רק למעלה ולמטה ומן הצדדים, לכולי עלמא מהני אי שרטט אחר הכתיבה. וזה פשוט. (חדושי מהרי"ו)

מ"ז) שם לא ישרטט בעופרת. כן כתב בבית יוסף וז"ל: כתב בארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ"ה] לא ישרטט בשום צבע למעוטי אבר. וכן כתב בספר התרומה [סימן קצ"ן], והגהות מיימוניות (פ"א אות ט') וז"ל: במסכת סופרים [פרק א' הלכה א'] אומר מסרגלין בקנה. אומר (מורי) [ר"י] לאו לאפוקי סכין קאמר, אלא לאפוקי בעופרת וכיוצא שהשרטוט על ידי צבע או שחור או אדום. ע"כ. (שלחן גבוה סקי"ז)

מ"ח) שם לא ישרטט בעופרת וכו'. אם שרטט בעופרת, דעת הלחם חמודות [דברי חמודות הלכות ספר תורה סימן ז' אות כ"ה] להכשיר בדיעבד, עיין אליה רבה (סק"ג). ולכאורה לשיטתו דדיו על גבי סיקרא פסול בספר תורה, איך מכשיר בכאן בדיעבד. אלא לכאורה יקשה יותר, הא דכתב בשם נחלת צבי [עטרת צבי סקט"ז] דאם שרטט בדיו כשר דיעבד, הא דיו על גבי דיו פשיטא דלא הוי כתב, וזה יש לתרץ דגם השרטוט נעשה לשמה. ועל פי זה יש לתרץ דברי האשל אברהם (סק"ח), דמשמע דשרטוט בעופרת פסול, ובדיו כשר, ועיין בגט מקושר (אות כ"ד) [סימן כ"ד אות י"ט]. אבל באמת בלא זה צריך עיון, דשרטוט בדיו הא לא הוי מוקף גויל. וצריך לדחוק דמיירי שיגרור אחר כך הדביקות. ולולא דמסתפינא הוי אמינא, דכל זה מיירי שאינו כותב על השרטוט אלא אצל השרטוט, עיין אבן העזר סימן קכ"ה (סעיף י"ב בהגה), ובגט פשוט (סקנ"ד), ובכנסת הגדולה (סקע"ז) [סקט"ן]. ובזה יתיישב מה שמכשיר הנחלת צבי בשרטוט דיו. ובבית יוסף סימן קכ"ה [ד"ה ונוהגים] מבואר בשם בה"ג [סדורא דחליצה, סו.] דפסול. אלא דהתם מיירי בכותב על השרטוט. וצ"ע. (תהלה לדוד סק"ב)

מ"ט) שם לא ישרטט בעופרת. בעטרת צבי [סקט"ז] משמע הטעם דכותב על גבי הצבע פסול, וכמו שכתב באליה רבה [סק"ה] בזרק זהב דלא מהני חיפוי דיו, ובשרטוט בדיו יש לומר דכשר. רק בלבוש כתב הטעם משום צבע יתירא ודיו יתר, ולפי זה אף בין השיטין אסור לשרטט. אשל אברהם [סק"ח]. ועיין באליה זוטא (סק"ט) שכתב דבלחם חמודות [דברי חמודות הלכות ס"ת סימן ז' אות כ"ה] (ומע"ט) [ומלבושי יום טוב] [סק"ז] תמה על הלבוש דמנא ליה זה, ודעתו נוטה להכשיר בדיעבד. ואם שרטט בדיו נראה מנחלת צבי [עטרת צבי שם] דמותר בדיעבד. וצ"ע. עכ"ל. וצריך עיון דהא אמה שכתב הלבוש [סעיף ג'] דאם כתב בזהב פסול, הביא שם באליה זוטא [סק"ב] בשם עולת תמיד [סק"ה] אף שמחפה בדיו פסול, וכן כתב בפרי מגדים [אשל אברהם סק"ח] בשם אליה רבה [סק"ה] בזרק זהב דלא מהני חיפוי דיו, ובשרטוט בדיו כתב דיש לומר דכשר, ובכאן באליה זוטא נראה להיפוך, דבשרטוט בעופרת דעתו נוטה להתיר, ובשרטוט בדיו כתב דצריך עיון.

ועיין בשו"ת בית שלמה (סימן ז') שתמה על הפרי מגדים שכתב, דאם כתב על גבי שרטוט של אבר פסול ועל גבי שרטוט של דיו כשר, דנהפוך הוא, דאפילו לפי מה שכתבו האחרונים בשרטט בעופרת דכשר, היינו טעמא משום דעופרת לאו כתב הוא משום הכי לא הוי כתב על גבי כתב, אבל שרטט בדיו הוי כתב על גבי כתב ואף בדיעבד פסול. וכן כתב בית יוסף (באהע"ז סימן קכ"ה) דאף דיעבד פסול בשרטט בדיו. וכן כתב הפרי מגדים (באשל אברהם סקל"ד) וסיים שם דיש ליישב. ונראה לי דיש ליישב דדוקא על המחק סבירא ליה להפרי מגדים דאסור לכתוב דהדיו של המחק הוא שלא לשמה, אבל בשרטוט, הא משרטט לשם ספר תורה. וכן כתב בגדולי הקדש (יו"ד סימן רע"א סקי"ד) דמסתבר כפרי מגדים, דאין סברא לומר דמה שעשה לשם ספר תורה ולא לשם אותיות הוי שלא לשמה, ואפילו נאמר כן מכל מקום הא רק הגג נעשה על ידי שרטוט הא גמרן נעשה לשמה, ובכהאי גוונא מכשיר הבית יוסף. אמנם דוקא דהשרטוט של דיו אינו שחור כל כך כמו האות, וניכר האות כשכותב עליו, דאם לא כן פסול משום נגיעת אות לאות. עכ"ד. וכן כתב בנודע ביהודה ([קמא חאה"ע] סימן פ"ה) בכתב על המחק, דאם הכתב משחיר טפי מהמחק כשר, הבאתיו לעיל [סק"ו][24]. ועיין מה שכתבתי שם. ועיין באשל אברהם (סקל"ד) שכתב, דלא יכתוב על המחק עד שיגרור שלא יהא ניכר המחק כלל, משמע דסבירא ליה דאם ניכר המחק אפילו אינו שחור כל כך אסור לכתוב עליו.

ועיין שו"ת בית שלמה הנ"ל שכתב וז"ל: אף דמשמע לי כפרי מגדים, מכל מקום אינו מוחלט הדבר מחמת הראיות של הנודע ביהודה. ועיין במקדש מעט יו"ד סימן רע"א [סקל"ד] וגדולי הקדש (שם) דבלבוש [סעיף ה'] כתב עוד טעם משום דשרטוט בעינן חריץ וגומא, ולפי זה אפילו בדיעבד פסול אם שרטט בעופרת ולא דחק בו לעשות חריץ, וכן כתב במקדש מעט כאן [סקכ"ב], אם שרטט שיטה ראשונה או למעלה או למטה או מצדדים בעופרת פסול מדינא, דחריץ בעינן ועופרת אינו חורץ, אמנם לשאר שיטות דאין צריך שרטוט ואין חשש רק משום חציצה, אם אין ממש בהצבע דליכא חציצה יש להכשיר בדיעבד. עכ"ד. וכן כתבו בשו"ת חתם סופר [יו"ד סימן רנ"ו] ובשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד סימן רנ"ו) דאם יש ממש בהצבע פסול משום חציצה.

עיין בדעת קדושים (יו"ד סימן רע"א סק"ז) שמסתפק אי מהני לשרטט אחר כתיבה, ועיין שם במקדש מעט [סקל"ה] דהרשב"ץ [ח"א סימן ב'] כתב דלא מהני, וכן כתב בברכי יוסף ([יו"ד] סוף סימן רפ"ח [סק"ז]) בשם הר"י זיין, ועיין רבי עקיבא איגר (סימן נ') דבתוס' סוטה דף י"ז ע"ב [ד"ה כתבה אגרת] מסתפקין בזה, ועיין שם שהוכיח דלא מהני, רק מסתפק שם אם שרטט

הערות וציונים

24. נדפס לעיל סעיף ד' אות כ"ג.

אוצר ההלכה

מקודם בבלתי מועיל אי מהני לשרטט אחר כתיבה, וכתב על זה במקדש מעט הלכות ספר תורה (סימן רע"א סקל"ה) דנראה לי דלא מהני, דהא כתב הבית שלמה דשרטט בלא חריץ הוי כלא שרטט כלל, וכן כתב רשב"ץ (ח"א סימן ב') דהכותב בלא שרטוט הוי מעוות שלא יוכל לתקן, וכן כתב בברכי יוסף סימן רפ"ח [שם]. ומה שכתב בדעת קדושים [סק"ז] דאם השרטוט רחוק יכול להעבות הכתב לקרב אל השרטוט. צ"ע.

ועיין שם במקדש מעט [כאן סקי"ד] דהאליה רבה [סק"ב] כתב יזהר לכתוב שיטות מיושרות ובדיעבד מכשיר הב"ח [אות ז'] בעקומות. עכ"ל. ועיין בבריכת המים (אות ס"ו) שכתב שרטוט עקום הוי כלא שרטט כלל, דהא עיקר השרטוט הוא כדי שלא יהיו שורות עקומות. עכ"ל. ועיין בברכי יוסף סוף סימן רפ"ח [סק"ו] בשם הר"י זיין, אם שרטט ועם כל זה הכתב מעוקם ושיטה ראשונה נכנסת תוך שרטוט [שיטה] שניה פסול, משמע דוקא בכהאי גוונא פסול, אבל משום עיקום קצת אין לפסול, ויש לומר דבזה מכשיר הב"ח. עכ"ד. וכן כתב בדעת קדושים (סימן רע"א סק"ה) דעיקום שאין נראה כל כך בפני עצמו רק על ידי צירוף שאר שיטות רבות ניכר יש להכשיר. עכ"ל.

כתב בפרישה [אות ב'] וז"ל: יכתוב כתב שוה לא תיבה אחת דקה ותיבה אחת גסה. עכ"ל.

(באר יעקב – קרוייזר סקי"ג)

ז [ג]**הלכה למשה מסיני, תפלין על הקלף ולא על הדוכסוסטוס ולא על הגויל. וכותבין על הקלף במקום בשר, ואם שינה, פסל.**

[ס]**מהו קלף ומהו דוכסוסטוס, העור בשעת עיבודו חולקין אותו לשנים, והחלק החיצון שהוא לצד השער נקרא קלף, והפנימי הדבוק לבשר נקרא דוכסוסטוס, ולפי זה כי אמרינן כותבין על הקלף במקום בשר, היינו במקום היותר קרוב לבשר, דהיינו במקום חיבורו כשהוא דבוק לדוכסוסטוס.**

[ע]**וקלפים שלנו שאין חולקים אותם יש להם דין קלף וכותבים עליהם לצד בשר,** [פ]**שמה שמגררים קליפתו העליונה שבמקום שער אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו. ואפילו אם היו חולקים העור לשנים היה צריך לגרר ממנו כך, ומצד הבשר גוררים הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד:**

באר הגולה

ג. שבת עט: ומנחות לב. ס. לפירוש התוספות [שבת עט: ד"ה קלף], והמרדכי [שם רמז שע"ב] בשם רש"י, והר"ן [שם לג: ד"ה ומהו] בשם הערוך [ערך דכסוסטוס], והרא"ש בהלכות ספר תורה [סימן ה'], והרמב"ם בפ"א מהלכות תפלין [ה"ז], וספר התרומה סימן קצ"ד, וסמ"ג עשין כ"ה]. ע. תוספות [שם] וכל הני רבוותא. פ. בית יוסף.

אוצר ההלכה

א') סעיף ז' הלכה למשה מסיני תפלין על הקלף ולא על הדוכסוסטוס ולא על הגויל. כן כתב בבית יוסף וז"ל: ויכתוב על הקלף וכו'. בפרק המוציא יין (שבת דף ע"ט ע"ב) משמע דהויא מסקנא דגמרא דהא דתניא, הלכה למשה מסיני תפלין על הקלף ומזוזה על דוכסוסטוס, לא למצוה בלחוד היא אלא לעיכובא לומר דתפלין דוקא על קלף, אבל על דוכסוסטוס ועל הגויל פסולין, וכן משמע בפרק הקומץ (דף ל"ב ע"ב), וכך היא מסקנת כל הפוסקים לאפוקי מהמרדכי [סימן תתקנ"ט] דכתב וכו'. יע"ש. (שלחן גבוה סקי"ז)

ב') שם תפלין על הקלף ולא על הדוכסוסטוס ולא על הגויל, וכותבין על הקלף במקום בשר, ואם שינה פסל. כתב רבנו הטור, ויכתוב על הקלף לצד הבשר, כתב שלא על הקלף או שכתב במקום שער פסול. ורבנו בעל הטור לא פירש איזהו נקרא צד הבשר ואיזהו במקום שער. אבל מרן בבית יוסף כתב שנחלקו המפרשים, שהר"ן [שבת לג: ד"ה הלכך] כתב בשם הרמב"ם [תפלין פ"א ה"ז] שהעור חולקין אותו לשנים והחלק הדבוק לבשר נקרא קלף וכו', וכתב שכן דעת הרמב"ן [שבת עט: ד"ה ומזוזה] והרשב"א [ח"א סימן תק"ף ובמיוחסות סימן רל"ד] וכו', אבל התוספות [שם ד"ה קלף] כתבו בהיפך שהחלק החיצון שהוא לצד השער הוא נקרא קלף וכו', וכן כתב הרא"ש בהלכות ספר תורה [סימן ה'] וכן כתוב בספרי הרמב"ם שלנו בפרק א' מהלכות תפלין וכו'. וכן כתב גם שם בכסף משנה, יש גרסאות מחולפות בלשון רבנו יש גורסין וכו' כמו שכתוב בספרי הרמב"ם, ויש גורסין בלשון רבנו בהיפך, וכתב הר"ן שזה דעת רבנו והיא גם כן דעת הרמב"ן וכו'. יעו"ש.

ומכאן תשובה מוצאת למה שכתב ריא"ז בשלטי הגבורים בפרק המוציא יין [שבת לג: אות א'], שתמה על דברי הר"ן שכתב שם אליבא דרבנו הרמב"ם ריש פרק א' מהלכות תפלין שהחלק הדבוק לבשר הוא הנקרא קלף והחלק של צד השער הוא הנקרא דוכסוסטוס וכו', וכן דעת הרמב"ן וכו', יעו"ש, והוא ז"ל כתב שם וז"ל: וכאן יש תימה על הר"ן, שכתב דבפירוש קלף ודוכסוסטוס מיימוני מסכים לדעת הרמב"ן. והנה מיימוני בפרק קמא מהלכות תפלין אומר בהיפך. עכ"ל. וגם מהר"ם גאלאנטי בתשובה (סימן ק"ו) כתב, והר"ן מצא נוסחא משובשת להרמב"ם, ולא נוכל לומר אולי הוא הרמב"ן, לפי שכתב וכן כתב הרמב"ן ויש הרמב"ם והרמב"ן וכו'. יעו"ש. דהנה לפי דברי מרן ז"ל אין זה מן התימה, דאף דהן אמת בספרי הרמב"ם שבידינו היום הגירסא כך כדברי הערוך [ערך דוכסוסטוס] והתוס', אמנם הגירסא האמיתית מעיקרא כך היתה בדברי רבנו בהיפך, דזה החלק שממול השער נקרא דוכסוסטוס וזה שממול הבשר נקרא קלף, וכמו שהביא הר"ן שזה דעת רבנו. וכן נראה גם כן מדברי הרשב"א דכך היתה הגירסא בספרי הרמב"ם כמו שכתב הר"ן, שכן כתב בתשובה (בסימן תק"ף), וז"ל: ולענין הקלף נראים הדברים כדברי רבנו משה שהוא החלק הנשאר כנגד הבשר וכו'. יעו"ש. ומה גם דאליבא דמרן ז"ל, זו היא נוסחת רבנו מאין ספק, כמו שכתב [שם בכסף משנה וז"ל:] כמבואר בתשובתו לחכמי לוניל שאכתוב בפרק ג' [הלכה ה'] וכו'. והמעיין באותה תשובה שהביא מרן במקומה, יראה ברור דלפי התשובה שהשיב, דעתו מסכמת בגירסא זו שהביא הר"ן, ואדרבה לא נחה דעתו דרבנו ז"ל באותו פירוש [משם] שהביא הערוך והתוס'. ואם כן שפיר הביא הר"ן אליבא דהרמב"ם כן דמסכים לדברי הרמב"ן, ולא נוסחא משובשת מצא להרמב"ם וכו' כמו שכתב מהר"ם גלאנטי הנזכר, אלא דנוסחא וגירסה אמיתית היא זו, ונראית עיקר יותר, מביאור דבריו בתשובה. ומה שלא נמצא בספרי רבנו שבידינו כתוב כן, היינו אחר כך חזר בו כמו שכתב מרן ז"ל. ומן התימה על מהר"ם גאלנטי דאשתמיט מיניה האי לישנא דמרן ז"ל.

והנה גם דבענין תפלין אמרינן [שבת עט:] דהא דקתני הלכה למשה מסיני תפלין על הקלף וכו', לא למצוה בלחוד היא אלא לעכובא, לומר דתפלין דוקא על הקלף, אבל לא על הדוכסוסטוס ועל הגויל (פסולים). וכמו שכן ביאר הדבר בבית יוסף בסימנין, מכל מקום הא דקתני בהדה ומזוזה על דוכסוסטוס, היא למצוה ולא לעיכובא. וכמו שכן כתב הרמב"ם שם [הלכה ט'] ורבנו הטור ביו"ד (סימן רפ"ח) בשם הרא"ש [הלכות מזוזה סימן ו'] כמו שיעוין שם.

אוצר ההלכה

אך אמנם באמת אמרו דמסוגיא דשמעתין דפרק המוציא יין (דף ע״ט ע״ב) לא משמע מהתם אלא דעל הקלף כשרה, אבל דגם על הגויל לא משמע מההיא דגם כן כשרה. ורבותינו התוס׳ בפרק הקומץ (מנחות דף ל״ב ע״א) בד״ה תפלין על הקלף מזוזה על דוכסוסטוס, כתבו להדיא ושניהם פסולין אגויל וכו׳. יעו״ש. וכן משמע מדבריהם שם בהמוציא (ד״ה תפלין אגויל מי כתבינן וכו׳), יעו״ש. אבל הר״ן בפרק המוציא [שם] והביאו מרן בבית יוסף יו״ד (סימן רפ״ח), כתב, וז״ל: ולענין מזוזה בגויל לא אתפרש בשמעתין, אלא מיהו כיון דלית בהו בשום דוכתא בהדיא דמזוזה אגויל לא כתבינן, ובגמרא מעיקרא כי הוה סברינן דמזוזה אקלף לא כתבינן, מתמיהינן כי בעינן לאוקומה לברייתא דקתני כתבה על הקלף ועל הגויל ועל הדוכסוסטוס כשרה, במזוזה, ופרכינן מזוזה אקלף מי כתבינן, ולא פרכינן מזוזה אגויל מי כתבינן כדפרכינן כי בעינן לאוקמה בתפלין אגויל, דאמרינן תפלין אגויל מי כתבינן, שמע מינה דלכולי עלמא כתבינן מזוזה אגויל. עכ״ל.

ואנכי קטן דלא בר זכיה, לא זכיתי להבין דברי פי קדוש וראיה זו איני מכיר, דמאי איכא הוכחה מדפריך הכי [ומזוזה אקלף וכו׳], ולא פריך הכי דמזוזה כשרה אגויל, והרי נראין הדברים לפי קוצר ענ״ד משטח סוגיא זו דשמעתין, דהא דפריך הכי עדיפא מינה פריך, והיינו לפום מאי דסבירא לן השתא דמזוזה אינה כשרה אלא דוקא בדוכסוסטוס ולא בקלף אפילו במקום שער, לא הוה מצי למנקט מזוזה אגויל מי כתבינן, דאם כן הוה משמע דאקלף במקום שער כתבינן כדאשכחן גבי תפלין, דגם לפום מאי דסלקא דעתין השתא דמכשר בתרווייהו בקלף וגם בדוכסוסטוס במקום שער כתבינן, כי בעינן לאוקומה בתפלין (צריך) [פריך] אגויל מי כתבינן, דנראה דגויל שאני דגם [אי] מכשרינן בתרווייהו כדאמרן, פסיל אגויל, וכיון שכן אי נקיט הכי גבי מזוזה כדנקיט גבי תפלין, (הוא) [הוה אמינא] דכוותה דגם בגויל לא כתבינן, מכל מקום על הקלף ובמקום שער כתבינן, והא ליתא, כדמשמע מאוקמתא דתלמודא דאוקי אידי ואידי במזוזה, הא דכתבינהו בקלף במקום שער וכו׳, ופירש רש״י אפילו במקום שער, ומשום הכי נקט תלמודא הא מלתא דעדיפא, מזוזה אקלף מי כתבינן והיינו אפילו במקום שער וכו׳, וממילא שמעינן דהא ודאי אגויל לא כתבינן, שהרי תפלין גם דמכשר בדוכסוסטוס במקום שער בתרווייהו כדאמרן, פסיל אגויל, מזוזה דפסילא אף אקלף במקום שער, לא מבעיא דפסילא בגויל. ואשר על כן שינה התלמוד בלישנא דהפירכות דהאי כדיניה והאי כדיניה. דמזוזה דאינה כשרה כי אם בדוכסוסטוס לבד, פריך אף מקלף במקום שער, וכי היכי דגם דהלכתא מזוזה במקום שער, וכתבה על הקלף במקום שער לא מהני, משום דהוי שינוי מדוכסוסטוס לקלף, אם כן הוא הדין נמי, או כל שכן דאגויל נמי גם דאיהו במקום שער לא כתבינן, משום דהוי שינוי מדוכסוסטוס לגויל, דמאי שנא מקלף לגבי שער מגויל, ואי מסתבר איזה סברא לומר שאני גויל מאיזה טעם שיהיה, תפלין יוכיח דגם דמתכשר בתרווייהו פסיל אגויל, משמע דטפי פסלינן בגויל, וככל האמור. באופן לפי קוצר ענ״ד לא הבנתי כוונת הר״ן וראייתו, ודבריו צריכים לי תלמוד.

ובכן איכו השתא מצאתי מנוחה ומקום ישוב למה שכתב הרא״ש בהלכות קטנות [מזוזה סימן ו׳] בשם ר״י, והא דאמרינן מזוזה על הדוכסוסטוס היינו למצוה וכו׳, ותפלין אינם נכתבים אלא על הקלף, ומשמע דתרווייהו פסילי אגויל, דמסקינן דתפלין [אקלף] דוקא, ומזוזה אף אדוכסוסטוס, אבל אגויל פסילי. וכן מוכח בפרק המוציא [שבת עט:], דספר תורה דוקא כשר אגויל אבל לא תפלין ומזוזות, דקאמר התם כתבה על הנייר ועל המטלית פסולה, על הקלף ועל הגויל ועל הדוכסוסטוס כשרה, במאי אילימא במזוזה, [מזוזה] אקלף מי כתבינן, אלא לאו אתפלין, וליטעמיך תפלין אגויל מי כתבינן, אלא כי תניא ההיא בספר תורה, וכן כתב ר״י. עכ״ל. ומרן מלכא בביתה יוסף יו״ד (סימן רפ״ח) הביא ראש דברי הרא״ש עד וכן מוכח בפרק המוציא דספר תורה דוקא כשר אגויל וכמו שיעו״ש. והרב החבי״ב בשיירי כנסת הגדולה (הגב״י אות ג׳) כתב עלה: אמר המאסף, דאמרינן התם וכו׳, עכ״ל הרא״ש, ואני אומר דאדרבה מסוגיא זו מוכח דמזוזה נכתבת אגויל, מדהקשה (ואלא) [אילימא] מזוזה, מזוזה אקלף מי כתבינן, ולא הקשה (ואלא) [אילימא] מזוזה, [מזוזה] אגויל מי כתבינן, נראה ברור דמזוזה נכתבת אגויל, דלא פריך ממזוזה ופריך מתפלין. ואי משום דמוקמינן לה בספר תורה ולא מוקי לה (להמזוזה) [במזוזה] אינה ראיה, דמשום דעדיין לא ידעינן דמזוזה אקלף כותבין, משום הכי לא אוקמה במזוזה, אבל אין הכי נמי דלבתר דמסיק דמזוזה נכתבת אקלף, ברייתא זו מתוקמא גם כן במזוזה. עכ״ל. והרואה יראה דגברא רבה אמר מלתא ומתאמרא משמה דגברא רבה כוותיה, דמאי דתמה וכתב אני אומר דאדרבה מסוגיא זו מוכח וכו׳, הן הם הדברים והיו בהווייתן יהיו שכתב הר״ן, והכריח מהכא דמזוזה כשרה אגויל. ולא ידעתי איך לא זכר שר הרב החבי״ב שכבר יצאו דברים אלו מהר״ן, ומרן הקדוש סמוך ונראה עמו להא שהביא דברי הרא״ש, כתב תוך כדי דבור להא דמה שכתב הר״ן, ואין אפשר דלא סיימוה קמיה דמר דרב החבי״ב ואשתמיטתיה דברי הר״ן ומרן ז״ל.

ואשר אני אחזה לי, ומיעוט ערכי עלי, אף ידעתי בנ״י ידעתי, כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי, ומה אני ומה חיי להכניס ראשי בין הרים גדולים, מכל מקום שערי תשובה לא ננעלו, ותורה היא וללמוד אני צריך, דלפי קוצר השגתי וידיעתי דזהו ממש מאי דאוכח ר״י מהכא, דאף לפי המסקנא דמסקינן דתפלין אינו כשר אלא על הקלף ומזוזה אף אדוכסוסטוס, לעולם תרווייהו אגויל פסילי. מהא דקאמר כתבה על הקלף וכו׳ במאי וכו׳, אלא כי תניא ההיא בספר תורה, והיינו דממאי דהוה סבירא לן מעיקרא דמזוזה אינה כשרה אלא בדוכסוסטוס ובמקום שער, פריך תלמודא מזוזה אקלף מי כתבינן והיינו אף במקום שער וכדאוקימנא בגמ׳, אף דהלכתא דמזוזה במקום שער היא, ואם כן הוא הדין נמי דאגויל לא כתבינן, ועדיפא מינה פריך

אוצר ההלכה

וכדאמרן, ובתפלין אף דכשר בתרווייהו, מצינן דפריך נמי עלה דאגויל מי כתבינן ולא מצי לאוקומי להיא ברייתא אלא בספר תורה, אם כן למאי דמסיק נמי השתא איפכא דמזוזה כשרה בתרווייהו, נימא הכי דדוקא קלף ודוכסוסטוס כשר, אבל אגויל פסילא. דכמו דחזינא למאי דסלקא דעתין בתפלין דאף [דכשרים בתרווייהו פסילי] אגויל, הוא הדין נמי לפי המסקנא, דמזוזה דאף דכשרה בתרווייהו פסיל[א] אגויל. ולא מצינן למימר דהא דאוקי תלמודא להיא ברייתא בספר תורה, היינו לפי דסלקא דעתין מעיקרא דמזוזה אינה כשרה על הקלף, אבל לבתר דמסיק דמזוזה נכתבת אקלף מתוקמא ברייתא זו גם כן במזוזה וכשרה אף אגויל כמו שכתב הרב החבי״ב, דהא מנא לן, דתשובתה בצידה מדקא מותיב תלמודא אתפלין וליטעמיך תפלין אגויל מי כתבינן, משמע אף דכשר בתרווייהו פסיל אגויל, ואם איתא מאי פריך, לימא כיון דמכשר בהני תרי ליתכשר אף בגויל, ולוקמה לברייתא בתפלין, אלא ודאי משמע מאי דאמור ואכשור רבנן בדוקא אכשורי, וליכא למילף חדא מחדא. וליכא למימר דזהו לפי מאי דסלקא דעתין אבל למסקנא לא נימא הכי, דהא ליכא בין דסלקא דעתין מעיקרא ובין המסקנא אלא מאי דאפיך מימרא דרב, דלאו לענין תפלין אתמר אלא לענין מזוזה אתמר, אבל לעולם כל מאי דאמינא מעיקרא לענין תפלין, הכי נמי במסקנא דמלתיה דרב לענין מזוזה אתמר שוים הם, דבזה ליכא הפרש בין הסלקא דעתין ובין המסקנא, זהו סברת ר״י, ושפיר אוכח מהאי סוגיא דידן דמזוזה אינה כשרה בגויל. ואדרבה מן התימה מהר״ן איך אוכח מהאי סוגיא דכשרה. ודוק.

ואם לחשך אדם לומר דלפי זה הויא תיובתיה דהרא״ש שכתב שם אחר זה, ואפשר למזוזה [דכשרה] בגויל מהאי טעמא, כיון דכשרה גם אקלף, לא שייך בה שינוי וכשרה גם אגויל במקום שער, כמו בדוכסוסטוס במקום שער. דהא לסברת התלמוד לא אמרינן הכי בתפלין אלא אף דכשר גם אקלף ודוכסוסטוס פריך וליטעמיך תפלין אגויל מי כתבינן, וכמו שכן מצאתי אחר מופלג להרב באר יעקב [ברלין] בחדושיו לשו״ע (יו״ד סימן רפ״ח) שעמד בקושיא זו על דברי הרא״ש כמו שיעוין שם. ולענ״ד יראה דהא ליתא, דאפשר דהרא״ש ישיב וסבירא ליה דזהו לפי הקא סלקא דעתין, אבל במסקנא כיון דאפשר בקלף, כשר גם אגויל ולא כסברת ר״י בהוה אמינא, או נאמר דשאני ליה תפלין ממזוזה, דתפלין דעיקר כשרותם הלכה למשה מסיני תפלין על הקלף [הוא] במקום בשר [שבת עט:], אף דנאמר דלא שייך ביה שינוי וכשר אף בדוכסוסטוס במקום שער, ליכא למילף נמי דליתכשר בגויל, כיון דלא דמי לעיקר הכשרו הלכה למשה מסיני תפלין על הקלף במקום בשר, ומשום הכי מאן דמותיב שפיר קא מותיב, מה שאין כן במזוזה כיון דעיקר הכשרה הלכה למשה מסיני בדוכסוסטוס דהוא במקום שער, ומצינו בה גם כן דלא שייך בה שינוי וכשרה אף אקלף במקום בשר, מצינן למילף נמי דכשרה אף בשינה בגויל נמי כיון דהוא במקום שער, דדומה לעיקר הכשרה הלכה למשה מסיני מזוזה על הדוכסוסטוס במקום שער. אמנם ר״י לא סבירא ליה הכי אלא האי סברא דסבר תלמודא מעיקרא כדפריך וליטעמיך וכו׳, קאי נמי במסקנא השתא דאפיך לה למזוזה וליכא שינוייא בינייהו, ותלמודא לא עקר אלא מאי דהוה סלקא דעתין מימרא דרב דקאי אתפלין. ועדיפא מינה חזינא להתוס׳ שהבאנו לעיל, שכתבו בהקומץ רבה (מנחות דף ל״ב ע״א ד״ה אידי וכו׳), דמזוזה כיון דכשרה כששינה מצותה וכתבה אקלף, הוא הדין דכשרה כשכתבה אדוכסוסטוס במקום בשר וכמו שיעו״ש, ואפילו הכי בדיבור הקודם לו תפלין על הקלף מזוזה על הדוכסוסטוס, כתבו שניהם פסולין אגויל. נמצא דאית להו לרבותינו התוס׳ דאף דאם נאמר במזוזה אם שינה וכתבה על הקלף ואף בדוכסוסטוס במקום בשר כשרה, אפילו הכי בגויל פסילא, ולא כוותיה דהרא״ש דכיון דיש בה שינוי וכשרה בקלף, אמרינן דכשרה בגויל, ואף אי תמצי לומר דאם שינה בדוכסוסטוס במקום בשר פסילא, אפילו הכי בגויל כשרה. וכן ראיתי להרב ברכת הזבח [שם בתוד״ה אידי] שכתב על דברי התוס׳ הללו, דלפי זה היה ראוי להכשיר בתפלין גם אגויל, ולסוגייא דהכא במזוזה, ודלא כמו שכתבו התוס׳ לעיל, ושמא דאפילו הכי פסילא בגויל מטעם הלכה למשה מסיני, דגויל הוי לא משפיין רק השערות, מה שאין כן בקלף במקום שער, ובטור יו״ד ובבית יוסף (סימן רפ״ח) מבואר בשם הרא״ש דכשרה אף בגויל מהאי טעמא דכתיבנא. עכ״ל. הרי מצינו שכתב הרב דבהא פליגי, דר״י לית ליה האי סברא דמכשרינן בהא הוא הדין לגויל, דשאני גויל. והרא״ש אית ליה דמדהא איתא, הא נמי איתא. ומעתה לפי ענ״ד דברי ר״י וראייתו, ודברי הרא״ש, ברורים בטעמם ואין עליהם שום תלונה. ודוק.

ברם מאי דאיכא לאתמוהי על מה שכתב מרן בבית יוסף שם (בסימן רע״א) על מה שכתב בספר התרומה (בסימן קצ״ד) דבספר תורה ומזוזה צריך לכתוב לכתחלה בגויל ודוכסוסטוס לצד שחור או בקלף לצד לבן, ואם שינה כשר, שהרי כשרים הם על שניהם בין לצד שער בין לצד בשר, דהא דקתני שינה בזה ובזה מיירי דוקא בתפלין. ע״כ. וכתב עליו מרן ז״ל, ואני תמה וכו׳, ועוד קשה דאי אפשר דאתפלין לחוד קאי, דכיון דאינם כשרים אלא על הקלף, היכי שייך למתני בהו לחוד שינה בזה ובזה וכו׳. יעו״ש. ולא זכיתי להבין דבריו דאמאי לא אפשר דאתפלין לחוד קאי, דנהי דאינם כשרים אלא על הקלף אכתי שייך למתני בהו לחוד שינה בזה ובזה פסול, והיינו דכתבינהו אקלף במקום שער ואדוכסוסטוס אף במקום בשר, וכמו דמצאנו ראינו בהדיא בהקומץ רבה (דף ל״ב ע״א) למאי דסבר התם ואוקי (להו) [להא] דתניא שינה פסול היינו בתפלין דאינו כשר אלא על הקלף ואם כתבן אדוכסוסטוס פסול, אבל מזוזה אקלף שפיר דמי, דפריך והתניא שינה בזה ובזה, ומשני אידי ואידי בתפלין והא דכתבינהו אקלף במקום שער ואדוכסוסטוס במקום בשר. וכתבו התוס׳ שם [ד״ה אידי] והא דכתבינהו אדוכסוסטוס במקום בשר, פירוש אף במקום בשר והוא הדין במקום שער, דלא אכשרן תפלין אלא על הקלף וכו׳, יעו״ש. הרי דתלמודא דידן אסיק ותני אף למאן דסבר התם דתפלין אינם כשרים אלא על

אוצר ההלכה

הקלף, דשייך למתני בהו לחוד שינה בזה ובזה, והיינו דכתבינהו אקלף במקום שער וכמו שכן כתב בספר התרומה, ובודאי דמהאי סוגיא דהקומץ נפקא ליה לרב שכתב כן. וכן מצינו דכוותה בהמוציא, למאי דסלקא דעתין דמזוזה אינה נכתבת אלא על הדוכסוסטוס, אוקי תלמודא להא דקתני שינה בזה ובזה פסול דאמזוזה לחוד קאי, ואידי ואידי במזוזה והא דכתבינהו אקלף במקום שער ואדוכסוסטוס במקום בשר. ועיין גם במה שכתבו התוס׳ שם (בד״ה אידי ואידי אמזוזה וכו׳) כמו שיעו״ש. ואם כן מן התימה ממרן מלכא, איך אשתמיט מיניה האי סוגיא וכעת דבריו צריכים לי תלמוד. שוב אחר זמן מופלג ראיתי למהר״א אלפאנדרי בספר מרכבת המשנה אשר לו, בנמוקיו על הרמב״ם בפרק א׳ מהלכות תפלין [הלכה ח׳] שעמד בזה, תהלות לאל יתברך.

והשתא דאתינא להכי, אם כן אדרבה מהאי סוגיא דהקומץ (אי) קשיא לסברת החולקים, הרמב״ם [הלכות תפלין פ״א ה״ח] והסמ״ג [עשין כ״ה], דסבירא להו דמזוזה נמי גם דכשרה אקלף, אפילו הכי אם שינה וכתבה אדוכסוסטוס במקום בשר דפסולה. דמנא להו הא, הרי מסוגיא דהתם אין נראה כן, דאם איתא למה לי לשנויי התם אידי ואידי בתפלין וכו׳, הא עדיפא מינה הוה ליה לשנויי אידי ואידי אמזוזה, והא דכתבינהו אקלף במקום שער והא דכתבינהו אדוכסוסטוס במקום בשר, [ו]השתא שינה בזה ובזה מענין אחד, דמזוזה [כשרה] אשניהם ולא מפסיל אלא מחמת שינוי מקום וכו׳, וכמו שהקשו שם התוס׳ (בד״ה אידי ואידי בתפלין וכו׳). אלא ודאי מדלא משני הכי, נראה להדיא מסוגיא דשמעתין דהתם דאוקי להההיא דאם שינה פסול היינו בתפלין אבל במזוזה אם שינה וכתבה אקלף כשרה, דהוא הדין כיון דכשרה כששינה מצותה וכתבה אקלף, (דכשרה) דגם כן כשרה כשכתבה אדוכסוסטוס במקום בשר, וכמו שכתבו שם התוס׳ (באותו דבור) בשם הר״ר יוסף דלכך לא תירץ בשמעתין אידי ואידי במזוזה וכו׳. יעו״ש. וזהו הכרח הרא״ש, והרב ספר התרומה שכתב: דהא דקתני שינה בזה ובזה פסול מיירי דוקא בתפלין, ע״כ, ואפשר דהיינו כוונתו דכיון דמוקמי לה להא דוקא בתפלין ולא במזוזה, נראה כן, דאם איתא למה איירי דוקא בתפלין הוה ליה לאוקומי במזוזה. וכיון שכן דברי הרמב״ם והסמ״ג צריכין ישוב, ותמהני מכל המפרשים שלא נתעוררו בזה על דבריהם. והנראה לענ״ד ליישב דבריהם והוא במה שכתבו התוס׳ בהמוציא (בדבור הנזכר לעיל אידי ואידי אמזוזה), שהקשו גם כן שם דאמאי לא אוקמה בתפלין וכו׳, ותירצו דניחא ליה לקיומיה אשינויא קמא דשני אמזוזה, והוא הדין דמצי לאוקומי אתפלין. עכ״ל. ואם כן גם בההיא דהקומץ אמרינן הכי דהא דמשני אידי ואידי אתפלין, הוא משום דניחא ליה לקיומי אשינויא קמא דשני אתפילין, והוא הדין דמצי לאוקומי אמזוזה כדשני התם בהמוציא, וכיון שכן מצינן למימר, לעולם לענין דינא במזוזה דגם דכשרה אקלף במקום בשר כדינו, אכתי מפסלא מחמת שינוי מקום אי כתבה אקלף במקום שער מתרי טעמי, חדא דדינא אדוכסוסטוס, (כחדא) [וחדא] דדין אקלף במקום בשר והוא שינה וכתב במקום שער. וכן אם כתבה אדוכסוסטוס במקום בשר דאיכא שינוי מקום, דדינא במקום שער והוא שינה וכתב במקום בשר דפסולה. ומשינויא דתלמודא ליכא לאותבינהו, דאינהו מתרצי לה דאין הכי נמי דהוה מצי לתרוצי הכי אלא דניחא ליה לקיומיה [א]שינויא קמא כדכתבו התוס׳, זהו סברת רבנו הרמב״ם והסמ״ג. אמנם הרא״ש וספר התרומה סבירא להו דהאי דוקיא דדייקינן מדמשני תלמודא הכי אידי ואידי בתפלין, ולא משני אידי ואידי במזוזה, הוא דיוקא שפיר. ובכן [עלו] כל סברות הפוסקים בזה בין למר ובין למר כראוי וכנימוס, דכל חד מינייהו מפרש לה אליביה כדחזי, ואין עוד עליהם שום טענה ותלונה.

ברם מאי דקשה מהאי סוגיא, [הוא] גם על מה שכתב מרן בסימנין (בד״ה ומה שכתב שצריך שיכתוב לצד הבשר וכו׳), ובפרק הקומץ תניא וכו׳, ומשמע התם דאם שינה פסול, ודלא כמו שכתבו התוס׳ בפרק הקומץ לחד שינויא דאם שינה וכתב בקלף במקום שער וכו׳. יעו״ש. וכבר עמד עליו מו״ר מהר״ש לאניידו בספרו הבהיר הנקרא לחם שלמה (דף כ״ב ע״א)[1] והניח הדבר בצריך עיון. וראויים הדברים למי שאמרן יעו״ש עליו.

וגם מכללן של דברים הניתנין למעלה מהני סוגיי דהמוציא והקומץ והחונים עליהם גפ״ת, (קשה) [קשים] הדברים על מה שכתב חד מן קמיא האשל הגדול בעל ארחות חיים בהלכות תפלין (אות כ״ה) וז״ל: וכותבן בגויל במקום שער ובקלף במקום בשר. ע״כ. דלא ידענא מאין נפקא ליה לרב דתפלין כשר בגויל, שהרי מהנך סוגיין משמע להדיא דתפלין לא מיכשר אלא דוקא אקלף במקום בשר, ואם שינה וכתבן אקלף במקום שער, או אפילו אדוכסוסטוס במקום בשר, וכל שכן במקום שער פסולין, וכל שכן אגויל במקום שער. והא עדיפא, דמשמע בהמוציא דוכסוסטוס הרי הוא כקלף דאף דוכסוסטוס כותבין עליו תפלין, אפילו הכי אגויל לא כתבינן, כדפריך עלה התם אלא אתפלין, תפלין [אגויל] מי כתבינן. ועוד זאת יתירה וגדולה היא, דגם אי הוה מכשרינן בתפלין אם שינה וכתב בקלף במקום שער, אפילו הכי אגויל לא כתבינן כדמשמע מדברי התוס׳ דהקומץ כנזכר לעיל. וגם לפום מאי דסבר הרא״ש במזוזה כיון דלא שייך בה שינוי, כשרה נמי אגויל, היינו דוקא משום דלא שייך בה שינוי מקום דגם דכתבה אקלף במקום שער ודוכסוסטוס במקום בשר כשרה, משום הכי אכשרה גם בגויל, אבל לסברת הרב ארחות חיים שכתב ובקלף במקום בשר, דמשמע להדיא דגם אם שינה וכתב אקלף במקום שער וגם בדוכסוסטוס במקום שער כדינו דפסול, אם כן מהיכא תיתי דכשר בגויל. וכן כל הפוסקים כתבו

הערות וציונים

1. נדפס לקמן אות ח׳.

אוצר ההלכה

דתפלין פסול אגויל, ואין אחד בהם שהכשיר אלא דוקא אקלף במקום בשר. ולא ידעתי אמאי מרן לא זכר שר את דבריו, כדרכו בכל המקומות. באופן סוף דבר דברי הרב ארחות חיים צריכים לי תלמוד.

וכל זה אינו אלא לענין פלפולא בעלמא, אבל לענין הלכה ולמעשה אין לנו אלא דברי מרן בשלחנו הטהור כמו שפסק כאן בסימנין תפלין אינן נכתבין אלא על הקלף במקום בשר, ולא על הדוכסוסטוס ועל הגויל. ומזוזה, כמו שכתב [ביו"ד] בסימן רפ"ח [סעיף ו'], כתבה על הקלף או על הגויל כשרה, לא אמרו דוכסוסטוס אלא למצוה. אבל לא פירש אם שינה שינוי מקום קלף במקום שער ודוכסוסטוס במקום בשר מהו. ואפשר שסמך על מה שכתב בדין ספר תורה סימן רע"א [סעיף ג'] דדוקא על הקלף במקום בשר הוא דכשר כמו שיעוין שם, והוא הדין נמי למזוזה. זהו מה שנראה לענ"ד איש צעי"ר שועל בן ארי.

(שו"ת זכור ליצחק – סימן ד')

ג) שם תפלין על הקלף ולא על הדוכסוסטוס ולא על הגויל, וכותבין על הקלף במקום בשר, ואם שינה פסל. עיין להרב זכור ליצחק הררי ז"ל (בסימן ד' דף ג' סע"א)[2] שעמד איזהו קרוי לצד הבשר, ואיזהו קרוי לצד השער, וביאר שם לענין ספר תורה ומזוזה נמי. יע"ש. (רוח חיים סק"ב)

ד) שם תפלין על הקלף וכו'. באשל אברהם (סקי"ד), הביא המדרגות מאליה רבה (סקי"ט), והוא מבואר במגן אברהם (סק"נ) לענין בתים. וכן הביא שם הרב [הגר"ז] ז"ל (סעיף נ"ו), ולא ידעתי למה לא כתבו בכאן, וברמ"ע [מפאנו סימן ל"ז] מבואר דקאי על כתיבה. גם לא ידעתי למה לא כתב השלחן ערוך היתר השליל בכאן, והספר התרומה [סימן ריי"ג ד"ה ומשפט עור הבתים] קאי [גם] על כתיבה. (תהלה לדוד סק"ו)

ה) שם תפלין על הקלף ולא על הדוכסוסטוס וכו' וכותבין על הקלף במקום בשר. בדין תפלין שנמצא תחת איזה אותיות ותיבות הרבה, [קליפה דקה של] דוכסוסטוס שלא נגרר מהקלף, עיין בשו"ת (זכור) [חסד] לאברהם ([תאומים] סימן ד') מה שכתב בזה. ועיין בנשמת אדם [כלל י"ד אות א'][3].

(ארחות חיים – ספינקא סקי"ב)

ו) שם וכותבין על הקלף במקום בשר. הסימן לזה תלחלח הקלף במים או ברוק ואז מתכווץ ונוטה הכויצה לצד הבשר. [לבוש] אבן העזר בסדר הגט (ס"ה) [סימן קנ"ד סעיף כ"ה אות ל"א], הגהות רבי עקיבא איגר [סק"ז].

(באר יעקב – קרוייזר סקט"ו)

ז) שם וכותבין על הקלף במקום בשר, ואם שינה פסל. וכתב המגיה [הרמ"א] [בשלחן ערוך] טור יו"ד סימן רע"א [סעיף ג'], שיש מקילים בזה [לכתוב עליהם לצד שער], ושגם ספר תורה יכול לכתוב לכתחלה בקלפין שלנו אף על גב שדינו בגויל, ושם מפורש דהגויל הוא העור שלא נחלק, וכותבין בו במקום שער. (גור אריה הלוי סק"ג)

ח) שם ואם שינה פסל. כתב מרן בבית יוסף, ולאפוקי מהמרדכי שכתב בהלכות קטנות [סימן תתקנ"ט] ורבי אחאי מכשיר וכו' וכוותיה קיימא לן דמוקמינן בפרק המוציא [שבת עט:], דרב קאי כוותיה. יש לדקדק דאדרבה שם פרק המוציא מסיק השתא דאתית להכי וכו', והוה ליה לאתויי סוגיא דהקומץ [מנחות לב.]. ועיין עוד שם בהקומץ דהאי כמסקנא דהכא, דרב קאי למזוזה, ואפילו הכי קאמר דהלכה וכו' הויא למצוה, כדברי הרי"ף [הלכות מזוזה ה.] דלמזוזה נמי לכתחלה בעינן דוכסוסטוס, עיין בדברי הר"ן ז"ל [שבת לג: ד"ה ואוקימנא], ובדברי מרן הלכות מזוזה [סימן רפ"ח ס"ו].

עוד כתב מרן ז"ל, ודלא כמו שכתבו התוס' [מנחות לב. ד"ה אידי] לחד שינויא וכו'. לכאורה יש לדקדק, דהתוס' ז"ל לא כתבו אלא לצד דשינוי אינו פוסל למר כדאית ליה במזוזה או בתפלין, אבל למסקנא דבתפלין אם שינה פסול, ודאי דאם שינה נמי בין שער לבשר, פסול. ויש מתרצים דמרן קאי על הירושלמי [מגילה פ"א ה"ט] דקאי בספר תורה, דאפילו דכשר בדיעבד בכולם כמו שפסק הרמב"ם [תפלין פ"א ה"ח], קתני בירושלמי דאם שינה בין בשר לעור פסול, ועל זה כתב ודלא כמו שכתבו וכו'. ודוק.

(ידיו של משה)

ט) שם ואם שינה פסל. כתב בית יוסף (ד"ה ומה שכתב שצריך שיכתוב לצד הבשר ואם כתב לצד השער פסול וכו'), ומשמע התם [מנחות לב.] דאם שינה פסול וכו', ודלא כמו שכתבו התוספות בהקומץ [שם ד"ה אידי] לחד שינויא וכו', שכל הפוסקים חולקים עליהם וכו'. נ"ב: הא דאם שינה פסול לאו מכללא אתמר כמו שכתב בית יוסף, אלא בפירוש אתמר דהכי איתא להדיא בפרק הקומץ (דף ל"ב ע"א), והא תניא בין בזה ובין בזה פסול, אידי ואידי בתפלין, והא דכתבינהו אקלף במקום שער, והא דכתבינהו אדוכסוסטוס במקום בשר. ומאי דאוקמוה להא דאם שינה בזה ובזה פסול בפרק המוציא יין [שבת עט:] במזוזה, הא ודאי דלמסקנא דהתם ניידינן מההיא אוקימתא, ומוקמינן לה בתפלין כדאיתא בפרק הקומץ, וסוגיא דפרק הקומץ אזלא כמסקנא דהמוציא יין וכמו שכתבו התוספות בפרק המוציא יין [ד"ה השתא]. וכי תימא ואי מכללא מאי, דאי מכללא לא קשיא כל כך אדברי התוספות שכתבו בהיפך לחד שינויא, ואי בפירושא קשיא טובא, ובאמת דחלילה לתוספות שיסברו היפך תלמוד ערוך, אמנם מאי דכתבו כן בפרק הקומץ, לא כתבו זה אלא לפי אוקימתא דפרק המוציא יין דאוקמוה להא דשינה בזה ובזה פסול במזוזה, דהויא לפי הסלקא דעתך, אבל למסקנא ולסוגיא דפרק הקומץ ודאי דלא סבירא ליה הכי, ודבר זה פשוט ומבואר בדבריהם להדיא בפרק הקומץ, ולית דין צריך בשש, ואם כן דברי הבית יוסף צריכים לי עיון. (לחם שלמה)

הערות וציונים

2. נדפס בסמוך אות ב'. 3. כאן העתיק הרב לשון ספר פתחי תשובה שנדפס לקמן אות י"ח, ולכן השמטנוהו כאן.

אוצר ההלכה

י) שם ואם שינה פסל. וכתב מרן בבית יוסף שכן הוא הסכמת הפוסקים, וכן איתא בירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] תניא הלכה למשה מסיני שיהיו כותבין בעורות וכו׳, וכותבין על הגויל ועל הקלף במקום נחשתו, כלומר, בצד תחתון, דהיינו במקום בשר, ואם שינה פסול, ודלא כמו שכתבו התוס׳ [מנחות לב. ד״ה אידי] לחד שינויא, דאם שינה וכתב בקלף במקום שער ודוכסוסטוס במקום בשר כשר, שכל הפוסקים חולקים עליהם והסכימו לפסול. יע״ש. והתמיהה מבוארת, וכבר תמה עליו מורנו הרב בספרו ווי העמודים [סימן ט״ז אות כ״ג], דלא כתבו התוס׳ אלא לסלקא דעתך דפרק המוציא [שבת עט:] אליבא דרב, דהדוכסוסטוס כשר לתפלין, אם כן הוא הדין אם שינה בקלף במקום שער (פסול) [כשר], אבל לפי המסקנא דמסקינן דהדוכסוסטוס פסול, וכן הוא במסקנא בפרק הקומץ, אם כן ודאי אם שינה בקלף פסול.

(שלמי תודה – השמטות)

י״א) שם מהו קלף ומהו דוכסוסטוס וכו׳. ברייתא [שבת עט:] הנזכרת לעיל [סקי״ז][4] דקתני הלכה למשה מסיני תפלין על הקלף מזוזה על דוכסוסטוס, קלף במקום בשר דוכסוסטוס במקום השער. וכתב בבית יוסף, ונחלקו המפרשים בפרוש דוכסוסטוס וקלף, שהר״ן כתב בפרק המוציא יין [שבת לג: ד״ה הלכך] בשם רמב״ם [תפלין פ״א ה״ז], שהעור בשעת עיבודו חולקים אותו לשנים, וחלק הדבוק לבשר נקרא קלף וכותבים בו במקום בשר ממש, והחלק שלצד השער הוא הנקרא דוכסוסטוס וכותבים במקום השער ממש, וכתב שכן דעת רמב״ן [שבת עט: ד״ה ומזוזה], ורשב״א בתשובה [ח״א סימן תק״פ, ובמיוחסות סימן רל״ד]. וכתב הר״ן שלפי סברא זו צריכין כותבי תפלין לגרר יפה הקלפים לצד השער כדי שמה שישאר יהיה תורת קלף עליו. אבל התוס׳ כתבו שם [ד״ה קלף] בהיפך, שחלק החיצון שהוא לצד השער נקרא קלף, והפנימי הדבוק לבשר נקרא דוכסוסטוס. ולפי זה כי אמרינן כותבים על הקלף במקום בשר היינו במקום היותר קרוב לבשר, ודוכסוסטוס במקום שער היינו במקום היותר קרוב לשער, נמצא שכותבים במקום חיבורם כשהם דבוקים זה בזה. וכן כתב המרדכי שם [סימן שע״ב] בשם רש״י [שם ד״ה דוכסוסטוס], והר״ן [שם בד״ה ומהו] בשם הערוך [ערך דכסוסטוס], וכן כתב הרא״ש בהלכות ספר תורה [סימן ה׳], וכך כתוב בספרי רמב״ם שלנו (בפרק א׳ הלכה ז׳), וכן כתוב בספר התרומה (סימן קצ״ד), וסמ״ג (סימן (כ״ד) [כ״ה, קו.]) והגהות מיימוניות (בפרק א׳ אות ד׳). וכתבו התוספות [שם] על זה, וקלפין שלנו יש להם דין קלף וכותבין עליו לצד הבשר, ודלא כאומרים שקלפין שלנו הם דוכסוסטוס לפי שמגררים האומנים המתקנין אותו קליפתו העליונה ונשאר הדוכסוסטוס, דאם כן איך כותבים עליהם תפלין, דמסקינן הכא תפלין דוקא על הקלף. ע״כ. וכן כתבו כל הני רבוותא שכתבו דברי התוס׳. וצריך לומר שהטעם מפני שמה שמגררים קליפתו העליונה שבמקום שער אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו, ואפילו אם היו חולקים העור לשנים היה צריך לגרר ממנו כך, ומצד הבשר הם גוררים הרבה עד שלא נשאר אלא הקלף בלבד. ע״כ. ונתבארו דבריו. ומן הדין לא היה לו לרבנו להאריך בלשונו להודיע מהו קלף ומהו דוכסוסטוס, כיון דהאידנא אין יודעים לחלק העור לשנים הכל יש לו דין קלף, כמו שמובא באחרונים. וכן הטור לא הביא מהו דוכסוסטוס מטעם שאינו מצוי האידנא אומן כזה. וזה לשון הטור: ויכתוב על הקלף שהוא מעובד לשם תפלין לצד הבשר וכו׳. עכ״ד.

(שלחן גבוה סקי״ח)

י״ב) שם מהו קלף ומהו דוכסוסטוס וכו׳. כתב בית יוסף (דף כ״ז ע״א שיטה ה׳), ונחלקו המפרשים בפירוש קלף ודוכסוסטוס וכו׳, והחלק הדבוק לבשר נקרא קלף וכו׳ וכן דעת הרשב״א ז״ל וכו׳. נ״ב: סימן תק״ף, ובתשובה [המיוחסת] להרמב״ן ז״ל (סימן רל״ד). וכתב שם, דכל שגוררין את העור יפה יפה במקום השער כדי קליפה יפה, נמצא הקלף נשאר לעצמו ונכתבין התפלין עליו. ועיין בהר״ם גאלאנטי ז״ל (סימן (כ״ו) [ק״ו]). (כנסת הגדולה הגב״י)

י״ג) שם מהו קלף ומהו דוכסוסטוס וכו׳. כתב הטור (שיטה ו׳), ויכתוב על הקלף וכו׳. נ״ב: מהו קלף וגויל ודוכסוסטוס. עיין בספר הלכות קטנות ח״א סימן רי״ו.

(יד אהרן הגה״ט)

י״ד) שם מהו קלף ומהו דוכסוסטוס וכו׳. וביאר דהצד הקרוב לבשר נקרא דוכסוסטוס, והצד החיצון הוא קלף, והיא שיטת התוס׳ שבת [עט: ד״ה קלף]. ע״ש. על פי הכרעתו בבית יוסף שכן דעת כל הפוסקים. ושם נמי [כתב] בשם המרדכי [שם סימן שע״ב] שאף רש״י ז״ל הכי פירש, ולא די שיגעתי ולא מצאתי לא בשבת ולא במנחות, כי אם אדרבה לענ״ד מוכח ברור מרש״י מסכת שבת דאזיל בשיטת הר״ן [שם לג: ד״ה הלכך] בשם הרמב״ן, ולענ״ד פירוש זה מוכרח מן הש״ס שם, דהיינו צד החיצון הוא דוכסוסטוס וצד הפנימי הוא קלף, שהרי בגמרא משני התם, אידי ואידי במזוזה, והא דשינה וכתב אקלף במקום שער, והא וכו׳. ומה מאד תמוה, דאם כן מאי איריא ששינה וכתב מזוזה על קלף במקום שער, הא אפילו לא שינה וכתב במקום בשר נמי פסול, דהא לשיטה זו מזוזה דוקא אדוכסוסטוס, וכהאי גוונא קשה במנחות [לב.] איפכא, ע״ש ודוק. והתוס׳ הרגישו בקושיא זו במנחות [ד״ה אידי], אלא דנקטו בלשונם דלא הוי השינויים מענין אחד, באופן דלא הוי קושיא כל כך, כי אם בהצטרף קושיא דלישני הגמרא בשבת אתפלין, ובמנחות אמזוזה. אבל לדידי נראה הקושיא עצומה, דאף לתירוצם שם בשם הר״ר יוסף דלא

הערות וציונים

4. נדפס בסעיף זה לעיל אות א׳.

אוצר ההלכה

שייך לשנויי באופן אחר, מכל מקום קשה, דאף בגוונין דמשני הש"ס לא אזלא השיטה דשינה בזה וכו', הכא אמזוזה והתם במנחות אתפלין, ומשום מאי איריא כנ"ל. ורש"י ז"ל נשמר בזה ופירש בשבת בלשון זה: הא דכתב אקלף אפילו במקום (בשר) [שער], הוסיף תיבת אפילו לתרץ קושיא זו, ורצונו לומר דמה דנקט שינה בזה, לא בא להורות הא לא שינה כשר, אלא להורות דלא תימא דוקא לא שינה וכתב אקלף במקום בשר, דהיינו צד התחתון הדבוק לבשר הוא דפסול, משום שהוא בתכלית הריחוק מן השערות, מה שאין כן בשינה וכתב אקלף במקום הדבוק לדוכסוסטוס יהא כשר משום שהוא יותר קרוב להשער, ונמי תטעה ותאמר דדוכסוסטוס אינו פסול במזוזה אף אם שינה וכתב במקום הדבוק לקלף, יען שהוא על כל פנים יותר קרוב להשער מצד פנימי של קלף, לכך תנא שינה בזה אפילו בקלף, ובזה דהיינו ששינה בדוכסוסטוס פסול, ומכל שכן בהקלף בלא שינה דפסול, דזה תכלית האחרון במקום שער, דהלכה למשה מסיני מזוזה במקום שער, רצונו לומר דעיקר ההלכה למשה מסיני שנאמרה במזוזה אדוכסוסטוס, אין הקפידה על השם מה נקרא דוכסוסטוס או קלף, כי אם כדי ליהוי מזוזה במקום שער ממש, דהיינו צד החיצון של דוכסוסטוס, ולכן אפילו רק שינה וכתב אדוכסוסטוס במקום הפנימי נמי פסול, ואפילו שינה וכתב אקלף במקום המדובק לדוכסוסטוס נמי פסול, וכל שכן בלא שינה כנ"ל. וכל זה לפירוש הר"ן. אבל לפירוש התוס', אי אפשר בשום צד לפרש דברי רש"י שהוסיף אפילו שינה וכתב ומכל שכן לא שינה, דמאי כל שכן, אדרבה יש שני ענינים לפסול, ובלא שינה אינו כי אם ענין אחד, כמבואר בתוס' מנחות. וכמו כן במנחות נמי אזלא הסוגיא כהוגן, דשם עיקר הקפידא בתפלין שיהיה במקום בשר ממש, ואשמועינן התנא, דאפילו שינה בדוכסוסטוס לכתוב על מקום הדבוק שהוא קרוב להבשר, נמי פסול, וכל שכן לא שינה. כנלע"ד ברור כוונת רש"י. וממילא מתורץ דלא אפשר להגמרא לשנויי בשבת אתפלין, ובמנחות אמזוזה, דפשיטא בשבת כיון דתפלין כשרים נמי אדוכסוסטוס, שהוא על כל פנים יותר מרוחק מהבשר מהקלף, אפילו בשינה מכל שכן דכשר על קלף בשינה דהיינו מקום המדובק, וכהאי גוונא במנחות לא אפשר לשנויי אמזוזה, כיון דכשרה על הקלף שהוא מקום רחוק מהשער, מכל שכן דכשרה בדוכסוסטוס אפילו בשינה. ודוק, כי לענ"ד יש מזה ראיה ברורה לשיטת הר"ן, כי לשיטת תוס' לא אזלו כלל כל אותן הדברים. ויען שמדברי הרמב"ם אין הכרע כ[מבואר] בבית יוסף, לענ"ד לדינא יש להחמיר כסברת שני הפירושים[5].

(בית מאיר)

ט"ו) שם וקלפים שלנו וכו', שמה שמגררים קליפתו העליונה שבמקום שער אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו וכו'. כתב בית יוסף (דף כ"ז ע"א שיטה כ"ה), וכתבו התוס' על זה וקלפים שלנו יש להם דין קלף וכו', "וצריך לומר שהטעם" מפני שמה שמגררים קליפתו העליונה שבמקום שער, אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו וכו'. נ"ב: לפי זה צריך ליזהר שלא יגרוו הרבה במקום שער, וקשה על המנהג שאינו כן ואין אנו נזהרין בזה. והיה נראה לומר, דמה שכתב הרב ז"ל 'וצריך לומר שהטעם', לא בא לתת טעם למכשירים, דלמכשירים בלאו הכי כשרים, אלא הוא נתינת טעם לפוסלים, דהיאך כותבין תפלין בקלפין שלנו, ועל זה נתן הרב ז"ל טעם, דכיון דאין אותו הגירוד אלא מה שצריך לתקנו ולהחליקו, אין בכך כלום, ומנהגנו הוא מיוסד על ידי המכשירים, ולכן אף על פי שאין חותכין העור לשנים וגם הם גוררין הרבה מצד בשר, כשר. אבל ראיתי לרב ז"ל בספר הקצר כתב, קלפין שלנו שאין חולקין אותם, יש להם דין קלף, וכותבין [עליהם] לצד בשר, שמה שמגררין קליפתו העליונה שבמקום שער, אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו, ואפילו היו חולקין העור לשנים, היה צריך לגרר ממנו כך, ומצד הבשר גוררין הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד. ע"כ. נראה מדבריו שהטעם הוא למכשירין.

(שיירי כנסת הגדולה הגב"י סק"ד)

ט"ז) שם וקלפים שלנו שאין חולקים אותם יש להם דין קלף וכותבים עליהם לצד בשר, שמה שמגררים קליפתו העליונה שבמקום שער אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו וכו'. כתב הבית יוסף (בד"ה ונחלקו המפרשים מהו קלף), וכן דעת הרשב"א בתשובה. נ"ב: סימן תק"פ. ועיין בשלחן ערוך (סעיף ז'). ואפשר לומר קלפים שלנו כשרים אף לדעת הרשב"א, שהרי לא הצריך לגרור במקום השער רק כדי קליפה יפה, וזה יש לומר ודאי גוררים האומנים כן, וכדמשמע מדברי הרא"ש [הלכות ס"ת סימן ה'], והגהות מיימוניות [הלכות תפלין פ"א אות ד']. ואם לחוש שגוררים כל החלק שלצד הבשר שהוא הנקרא קלף לדעת הרשב"א וסיעתו, אפשר לומר שמכל מקום אין גוררים כולו ממש. ומה שכתב הרב בית יוסף ומצד הבשר גוררים הם הרבה עד שלא נשאר אלא הקלף לבד, יש לומר אינו שגוררים כולו ממש, כי אם אפשר חצי או רובו ונשאר מקצת מחלק הקלף דבוק עם מקצת חלק דוכסוסטוס, וזה אינו פסול דהא אינו דוכסוסטוס, היינו שאין הכתיבה על הדוכסוסטוס כי אם על מיעוט הקלף שעל גבי הדוכסוסטוס וכנ"ל. ועוד שלא נחלק לשנים כי אם על ידי גרירה, וגם כותבים במקום בשר. וגם להתוס' [שבת עט: ד"ה קלף] אין זה פסול אף שנשאר מקצת מחלק דוכסוסטוס לשטתם, כיון שדבוק עם מקצת מהקלף וגם נעשה לא על ידי חלוקה כי אם על ידי גרירה הוא חזק יותר ופנים חדשות הוא, ויש לו דין קלף. ועיין בבית יוסף ביו"ד (סימן רע"א

הערות וציונים

5. נראה שרצונו לומר שיעשה שני זוגות תפלין (כמו תפלין דרש"י ורבנו תם), דאם לא כן לא משכחת לה להחמיר כשני הפירושים, כיון שכל דעה היא היפך הדעה השניה.

אוצר ההלכה

סוף ד״ה ומ״ש ואם שינה), גבי וכן כתב הרא״ש וספר התרומה [סימן קצ״ד], וסמ״ג [עשין כ״ה, דף ק״ז ע״א], והגהות מיימוניות [שם]. ובאמת בהרא״ש לא משמע כמו שכתב הבית יוסף שלצד הבשר גוררים הרבה וכו׳ כנזכר לעיל, שהרי זה לשון הרא״ש (הלכות ס״ת סימן ה׳) לפי שמגרדים אותו הרבה במקום השער וכו׳, אלא ודאי קולפים אותו הרבה גם במקום בשר וכו׳. עכ״ל. מוכרח דאין גוררים במקום בשר יותר ממה שגוררים במקום שער. וכן משמע בהגהות מיימוניות (פ״א מהלכות ס״ת סק״ד), וכן בתוספות דשבת (דף ע״ט ע״ב), גם שם [בהגהות מיימוניות] בשם רבנו שמחה שיש להכשירו משני הצדדין, זה כמו שכתבתי לעיל שיש לומר דפנים חדשות הוא. ועל כל פנים יש לו דין קלף לכתוב עליו מצד הסמוך לבשר לשתי הדיעות. ועיין באגודה פרק המוציא יין [סימן ק״ו] הביא שתי הדיעות. ובמנחות [לב. תוד״ה אידך] כתבו, אם כתב תפלין על קלף במקום שער פסול, ומכל מקום כתבו בשבת שם, דקלפים שלנו דין קלף יש להם, וכותבין עליהם לצד הבשר. משמע קצת כמו שכתבתי דקלפים שלנו יש לומר שיש להן דין קלף לשתי הדיעות. ועיין בספר התרומה (סימן קצ״ד), ובהסימנים [במפתחות] גם כן אינו במשמע כדברי הרב בית יוסף.

(צמח צדק)

י״ז) שם וקלפים שלנו וכו׳ ומצד הבשר גוררים הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד. הנה מה שכתב הבית יוסף (באו״ח ריש סימן ל״ב סוף ד״ה ונחלקו המפרשים), וצריך לומר שהטעם וכו׳, והובא גם כן בשלחן ערוך (שם סעיף ז׳): ומצד הבשר גוררים הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד. נראה לפע״ד דלא משמע הכי מלשון הפוסקים כמו שאבאר, דהנה התוס׳ בשבת (דף ע״ט ע״ב [ד״ה קלף]) כתבו, ודלא כאומרים דקלפים שלנו הם דוכסוסטוס לפי שמגררים האמנים המתקנים אותן קליפתם העליונה ונשאר הדוכסוסטוס, דאם כן האיך כותבים עליהם תפלין. ולהבית יוסף קשה, האיך סלקא דעתייהו דהאומרים הנ״ל, כיון שגוררים כל הדוכסוסטוס, וגם התוס׳ לא מצאו מענה רק משום דאם כן האיך כותבים עליהם תפלין, ואמאי לא השיבו להם כפשוטו שהרי גוררים כל הדוכסוסטוס. ועיין הגהות אשירי שם [שבת פ״ח ד״ה גויל], וספר התרומה (סימן קצ״ד) כתב גם כן כנ״ל.

מיהו בספר התרומה (סוף סימן קצ״ה) משמע לכאורה כהבית יוסף, שכתב הטעם לפי שמתקנים אותם לצד הבשר ונשארה הקליפה שלצד השער, וכן מפורש בסמ״ג (עשין כ״ה), ובמרדכי פרק המוציא [שבת סימן שע״ב] ובהלכות קטנות [הלכות ספר תורה סימן ה׳]. אך המעיין בספר התרומה (סוף סימן קצ״ד) יראה דלא בעינן שיגרר כל הדוכסוסטוס, שהרי ביאר שם דקלף ודוכסוסטוס הם שתי קליפות עבות, וכשעושים אחת עבה לצד השער ואחת דקה לצד הבשר, הנה שלצד השער יש לה דין קלף, אף על פי שעל כרחך צריך לומר שנשאר בה מעט מדוכסוסטוס. לכן על כרחך צריך לומר מה שכתב (סימן קצ״ה) ונשארה וכו׳, היינו שרוב הוא מן החצי שלצד השער אף על פי שיש מיעוט גם כן מהחצי שלצד הבשר, עם כל זה בתר רובא אזלינן ודין קלף יש לו. וכן כתב להדיא בב״ח [אות ח׳] שגוררים קרוב לחצי עובי העור ולא חצי ממש ואפילו הכי דין קלף יש לו.

וקשה הא הרמב״ם [תפלין פ״א ה״ז] כתב דחלק דוכסוסטוס הוא יותר מחצי, ואם כן נשאר עדיין הרבה מדוכסוסטוס, ואף אם תמצי לומר דשאר פוסקים לא סבירא להו כהרמב״ם בהא, כנזכר לעיל מלשון ספר התרומה ״שני קליפות עבות״, עם כל זה יש לומר דלחצאין הם ומאחר שגוררים פחות מחצי נשאר מה מדוכסוסטוס, אלא על כרחך צריך לומר דלא קפדינן על זה. והשתא אתי שפיר מחלוקת הנ״ל שבתוס׳, דיש אומרים דין דוכסוסטוס להם לפי שבודאי נשאר מה מדוכסוסטוס, ואפשר [ד]סבירא להו שנשאר יותר מדוכסוסטוס כנזכר לעיל להרמב״ם דדוכסוסטוס עבה יותר, והאומרים דדין גויל יש להם היינו כיון שנשאר משניהם מקלף ודוכסוסטוס.

והיינו טעמא נמי דרבנו שמחה בשם יש אומרים [הובא בהגהות מיימוניות תפלין פ״א אות ד׳] שמתירים לכתוב באיזה צד שהוא חפץ, כיון שנשאר מחלק קלף ומחלק דוכסוסטוס, ועיין במרדכי בהלכות קטנות [סימן תתקנ״ט בהג״ה], [דקלפים שלנו] מספיקים לכל. (ואנן דקיימא לן כרבנו תם הטעם מ״ל ספר התרומה סימן קצ״ה [דקלף] הוא מחצי שלצד השער וכו׳ כנ״ל)[6], אבל ודאי לכולי עלמא נשאר מה מהחצי שלצד הבשר גם כן מעט ממנו והוא עצם אחד עם החלק דקלף. ותדע דבגויל כותבים במקום שער, וקשה הרי כותבים על חלק דקלף ודינו לכתוב בו במקום שנתקלף, ופסול כשכתב עליו לצד השער, אלא ודאי דלא נאסר כן רק כשכותבים אקלף כשהוא בפני עצמו מה שאין כן כשמחובר עם כל הדוכסוסטוס, והכי נמי בנדון זה.

ועוד נראה לי בענין אחר, דהנה בשבת (דף ע״ט ע״ב) משמע דחלק הקלף עבה יותר מחלק דוכסוסטוס, כמו שאמרו רבי מאיר היה כותבה על קלף מפני שמשתמרת, עיין ר״ן לשם [לג: ד״ה ואוקימנא], וכן משמע בתשובת הרמב״ם (סימן י״ט) הובא כסף משנה פ״ג [הלכה ה׳], גם בחיבורו פרק א׳ [הלכה ז׳] עיקר הגירסא כהר״ן כמו שכתב הרב כסף משנה [שם בהלכה ו׳], דהיינו דמה שכתב שהחלק שלצד בשר הוא עב היינו דסבירא ליה דזהו קלף (ולא כמו שכתב מע״ל [מעלתו] בדעת הרמב״ם, ולא עיינת בהתשובה. ומה שכתב מע״ל [מעלתו] ראיה מתשובת הגאונים [שכתבו וז״ל: וששאלתם שאין כאן מי שיודע לתקן גוילים ולא ״דק״. מסתמא כיוונת לתשובת הגאונים (שבהרא״ש) [שבהרא״ש] סוף הלכות ספר תורה, ואינה ראיה, דדק הוא לגבי גויל, אי נמי יש ליישב דצריך לומר ״רק״ ברי״ש, כמו שכתוב בתשובת

הערות וציונים

6. נראה דהלשון כאן חסר, ולכן סגרנו אותו בסוגריים. ועיין להרב המחבר בשו״ת צמח צדק (סימן י״ד אות ג׳) באורך, ונראה שלזה נתכוון גם כאן. עיין שם היטב.

אוצר ההלכה

רמב״ם הנ״ל שחלק העבה קורים הערביים ״רק״, או אולי הוא טעות סופר וקורין הערביים ״דק״, אם כן לפי זה מוכח מתשובת הגאונים להיפך דחלק העבה נקרא קלף וכו׳). ואף על פי שהבית יוסף ביו״ד סימן [רע״א] [סעיף ג׳ ד״ה ומה שכתב בפירוש קלף] כתב שאחר כך חזר הרמב״ם וסבירא ליה דלצד שער נקרא קלף, אם כן צריך לומר לפי זה סבירא ליה שמחלקים בענין שלצד השער יהיה עב יותר וכמשמעות הגמרא (דאין לומר דלכולי עלמא לצד הבשר עב יותר, דלא משמע כן מספר התרומה סוף סימן קצ״ה הנ״ל), ואם כן אתי שפיר דבקלפים דידן אנו יוצאים לכל הדעות, היינו להאומרים שלצד הבשר נקרא קלף וכותבין מצד בשר ממש ודאי אתי שפיר בקלפים שלנו, שהרי לדידהו על כל פנים חלק הקלף הוא יותר מחצי עובי העור כנ״ל בהרמב״ם, אם כן ודאי דדידן דגוררים פחות מחצי כמו שכתב הב״ח דין קלף יש להם, וכותבים לצד הבשר ממש. ולדידן דקיימא לן דלצד שער נקרא קלף וכותבים במקום שנתקלף, הנה לפי זה צריך לומר להיפך דחלק דלצד השער צריך להיות עב יותר כי הקלף עב יותר מדוכסוסטוס, ואם כן בדידן נשאר גם כן חלק הקלף, והדוכסוסטוס חלף לו, לכן שפיר דמי שכותבין לצד הבשר דהיינו מקום שנתקלף הדוכסוסטוס. לא נשאר להסתפק רק שמא קלף ודוכסוסטוס הם שני חצאין ממש, ואם כן נשאר מה מדוכסוסטוס, וכבר נתבאר דאפילו הכי כשר, וכיון שמחובר לקלף דין קלף יש לו וגויל יוכיח כנזכר לעיל דעל ידי החיבור משתנה הדין וכו׳.

ומעתה נבוא לדין השאלה, בדין שהסופרים פוסקים שפוסלים תפלין הנכתבים אותיות מהן על מקום שנקלף בקל, כי זהו סימן אצלם לדוכסוסטוס. הנה פסקם אתי שפיר להבית יוסף דסבירא ליה שצריך לגרור כל הדוכסוסטוס, אבל לפי מה שכתבתי לעיל שעל כרחך צריך לומר שנשאר מעט מדוכסוסטוס ואפילו הכי כיון דרובו קלף דין קלף יש לו, אם כן אין ראיה לפסול זה(ו). מיהו לפי מה שכתבתי (במענ״ל) [בועוד נראה לי] בענין אחר וכו׳, יש לומר שצריך לגרור כל הדוכסוסטוס, ואף על פי שגוררים פחות מחצי היינו משום חלק דלצד השער שהוא קלף הוא יותר מחצי, ואם כן לפי זה שפיר יש לומר כהסופרים. ואף על פי כן נראה לי העיקר כפירושא קמא דאף על פי שנשאר מה מדוכסוסטוס דין קלף יש לו, וגם יש לצרף סברת האומרים דקלף הוא לצד הבשר, וסברת רבנו שמחה שבהגהות מיימוניות ודו״ק. וכל זה להלכה, ולמעשה הנח להם כמנהגם כמו שכתב בהגהות מיימוניות שם בזה פוק חזי מאי עמא דבר, עיין בספר ברוך שאמר [עמוד ס״א בספר תקון תפלין] דין זה.

(שו״ת צמח צדק – הוספות[7])

י״ח) שם תפלין על הקלף ולא על הדוכסוסטוס וכו׳ וכותבין על הקלף במקום בשר וכו׳. ומצד הבשר גוררין הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד. בספר נשמת אדם [כלל י״ד אות א׳] נשאל, מה שנמצא בקלף מקום שניכר שהוא חלק, ושאר קלף אינו חלק כל כך, ואותו מקום החלק יכולין לקלוף בסכין, וגם עליו כתובין אותיות, ואם כן יש לחוש שאותו מקום לא נגרר יפה והוא דוכסוסטוס והתפלין פסול. והשיב דהקליפה הדקה הסמוך לבשר נקרא דוכסוסטוס, והקליפה הדקה שבמקום שער הוא קלף, וכשחולקין לשנים אזי כל חלק נקרא על שם הקליפה, ואם יגרור לצד הבשר רק מעט די, רק שלא ישאר שלם. אמנם אם יש להסתפק שמא לא גרר שם כלל, ראוי להדר שלא יהיה שום ספק ח״ו במצוה חמורה כזה, ואם נשאל לסופר שיודע דין זה דתפלין על הקלף ויודע שמטעם זה צריך לגרור סמכינן אחזקה זו. ע״ש. וכן כתב בתשובת חתם סופר (סימן ג׳) כל שנקלף הנוגע בבשר ממש שוב לא איכפת לן אי איכא עור דק שהיה אפשר לגוררו ולא גררו, רק שלא יהיה מאותו הנוגע בבשר ממש. ע״ש. אבל בתשובת משכנות יעקב (סימן מ״א)[8] כתב שיגררו הרבה מאד לצד הבשר עד שהנשאר יהיה דק יותר מהחלק הנגרר לצד הבשר. וכעת זכינו לבעל העיטור שכתב בהלכות תפלין (שער א׳ חלק א׳ [דף נ״ה ע״ד]) דגורר מקום הבשר עד חציו שישאר הקליפה. משמע לכאורה כהרב משכנות יעקב. ועיין בתשובת יכין ובועז (חא״ח [סוף] סימן כ״ד) בדין קליפת אות [מספר תורה] שנכתבה בטעות שאינו נקרא גויל, משמע לכאורה כהרב נשמת אדם והרב חתם סופר דנקרא קלף. (פתחי תשובה)

י״ט) שם תפלין על הקלף ולא על הדוכסוסטוס וכו׳, ומצד הבשר גוררין הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד. כתב בספר דעת קדושים במקדש מעט שם [סקכ״ד] כשנמצא בתפלין אות כתובה על קרום קטן, שיכול להפרידו מהקלף ולהגביהו במחט, שמזה ניכר שהוא שארית הדוכסוסטוס שלא נגרר יפה, צריכה הפרשה גניזה, עיין מקדש מעט (ביו״ד סימן רע״א ס״ק כ״ה, כ״ו). וכשרק סוף האות מגיע לאותו קרום ויש די בצורת האות מלבד הנוגע בקרום, פשוט דמהני על כל פנים תיקון להסיר הקרום, או לגרור סוף האות ולא הוי שלא כסדרן. ובלי תיקון צריך לי עיון אי נימא כיון דקרום זה אינו כשר לכתיבת תפלין הוי האות על ידי זה אינו מוקף גויל. יעו״ש.

(ארחות חיים – ספינקא סקי״ג)

כ׳) שם תפלין על הקלף ולא על הדוכסוסטוס וכו׳, ומצד הבשר גוררין הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד. עיין (בנה״ש) [במחצית השקל] [סק״י] דאליה רבה כתב[9] וז״ל: צריך להשגיח שלא ישאר על העור קרום דק מן חלק של

הערות וציונים

7. נדפס גם בספרו שו״ת צמח צדק מהדורא חדשה (ברוקלין - תשנ״ד) חאו״ח סימן ע״ב. ונדפס גם באורך שם סימן י״ד (וכן הוא גם במהדורא ראשונה שנדפס בוילנא - תרמ״ד). ואולי תשובה זו היא קיצור התשובה הנ״ל. 8. כן הוא במהדורא קמא שיצא לאור בוילנא - תקצ״ח, ובמהדורא החדשה שיצא לאור בירושלים - תש״כ הוא בסימן מ״ב. 9. אמנם מדברי הרב מחצית השקל שם נראה דהרב אליה רבה (סקי״ד) שהזכיר קודם לכן כתב כן, אבל אינו כן, אלא הם דברי הרב מחצית השקל עצמו. ע״ש.

אוצר ההלכה

צד הבשר שהוא דוכסוסטוס, ולא מבעיא בתפלין שאסור לכתוב על הדוכסוסטוס, אלא אפילו במזוזה שמצוה לכתוב על הדוכסוסטוס אפילו הכי צריך שלא ישאר קרום דק על העור, דהא בדוכסוסטוס צריך לכתוב לצד השער, ואם כותב על אותו קרום הרי כותב על דוכסוסטוס לצד הבשר. עכ"ל. ועיין בחתם סופר (סימן ג') שכתב, אם מקלפין עור דק על ידי גרירה מצד עליון וצד הבשר לא נגרר כלל, אז אי אפשר לכתוב אלא במקום שער וכשר למזוזה ופסול לתפלין, אבל אם נגררה בתחתיתו אפילו קליפה דקה מן הדקה כל שהוסר ממנו פנים הנוגע בבשר ממש, שוב לא איכפת לן אי איכא עור דק שהוא אפשר לגררו ולא גררו וכשר בין לתפלין ובין למזוזה לכולי עלמא. עכ"ל. וכן כתב בנשמת אדם (כלל י"ד אות א'). וכן כתב בבני יונה הלכות ספר תורה (סימן רע"א סעיף ג') וז"ל: אם נכתב ספר תורה על קלף שלנו לצד הבשר והאומן לא העביר כל הדוכסוסטוס בגרירתו, אפשר יש להכשיר. עכ"ל. ועיין שם בדעת קדושים (סק"ד) שהחמיר גם במזוזה דכשרה על הדוכסוסטוס, מכל מקום יש חשש דהוי חצי על קלף וחצי על דוכסוסטוס, וגם מצד הדוכסוסטוס צריך לכתוב לצד חוץ, ועיין שם שהחמיר אפילו בספק. עש"ב. ועיין שם בגדולי הקדש (סק[י]"א) שהשיג על החתם סופר ונשמת אדם במה שכתבו דדי במה שנגרר משהו הנוגע בבשר, דאין לסמוך על זה דהוא נגד משמעות הפוסקים שבבית יוסף (כאן, ובאו"ח סימן ל"ב) שכתבו לצד הבשר גוררין הרבה, וכן הוא בהגהות מרדכי [סימן תתקנ"ט], לכן נראה לי כדעת קדושים לפסול בתפלין כשנמצאת אות כתובה על קרום קטן הנקלף, רק במזוזה דכשרה אדוכסוסטוס אין לפסול, אף דעל הדוכסוסטוס צריך לכתוב לצד השער וכאן הוא לצד הבשר, הרי רמ"א תופס עיקר כמכשירין שינוי מקומות הכתיבה (אף בתפלין) [חוץ מתפלין], ועל כל פנים יש ספק ספיקא, שמא כמכשירין ושמא אין זה דוכסוסטוס, וגם בספר תורה אם אי אפשר לתקן לקלוף המשהו, יש להקל. עש"ב. וכן כתב במקדש מעט כאן (סקכ"ד) דאם נמצאת אות כתובה בתפלין על קרום קטן שיכול (לעובד) להפרידו [מהקלף ולהגביהו] במחט שמזה ניכר שהוא משארית הדוכסוסטוס שלא נגרר יפה, צריכה הפרשה גניזה, ואם רק סוף האות מגיע לאותו קרום ויש צורת האות מלבד הנוגע בקרום פשיטא דמהני על כל פנים תיקון להסיר הקרום או לגרור סוף האות ולא הוי שלא כסדרן, ובלא תיקון צ"ע אי נימא כיון דקרום זה אין כשרה לכתיבת תפלין הוי האות כאינו מוקף גויל דהוי כנחסר שם הקלף, או נימא דלא נתקבל פסול הדוכסוסטוס אלא במקום הכתב ולא למחשביה כאילו נחסר, דהא מכל מקום עור מקיף יש כאן. עכ"ד. ועיין בדעת קדושים סימן רע"א [סק"ד] שמסופק גם כן בזה.

(באר יעקב – קרוייזר סקט"ו)

כ"א) שם תפלין על הקלף ולא על הדוכסוסטוס וכו', ומצד הבשר גוררין הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד. בענין תפלין הנכתבים על הקלף, ונמצא במקום איזה תיבות שעל ידי סכין חד אפשר לקלף לגמרי אותן התיבות עם הקלף, והסופר אומר שנכתבו על מעט דוכסוסטוס הנשאר מהקלף, אחר גרירת הדוכסוסטוס, שלא גרר היטב. על זה נשאל הרב חתם סופר (בסימן ג'), וזו הלכה העלה, דכל שנקלף הנוגע בבשר ממש, שוב לא אכפת לן אם איכא עור דק שהיה אפשר לגררו ולא גררו, רק שלא יהיה מאותו הנוגע בבשר ממש. ולזה כל הסופרים המעבדים קלפים מומחים הם, ואין לחוש שלא יסירו הנוגע בבשר, והתפלין כשרים. ע"ש. ומפני שגם בעירנו נמצא לפעמים כזאת, ויש מערערים על זה, והסופרים אומרים שלא שמענו לחוש לזה. כתבתי זה פה למזכרת.

(שלחן אברהם)

כ"ב) שם תפלין על הקלף ולא על הדוכסוסטוס וכו', ומצד הבשר גוררין הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד. תפלין שיש בהם איזה קליפות של עור שאפשר להגביהם במחט, ועליהם כתוב אותיות שאם ינטלו תפסד צורת האותיות, האם שרי לתקן. עיין להרב קול יעקב ז"ל (אות ל"ג) בשם הרב מחצית השקל [סק"י] והרב קסת הסופר [סימן ב' אות ט'] והרב מלאכת שמים [כלל ב' סוף אות ב' בחכמה] דאפילו נשאר מה שיוכל לקלוף ולהפריש במחט אפילו קליפה כחוט השערה זהו משיירי דוכסוסטוס ואפילו אות אחת כתובה עליו פסול. וכתב בביאור הלכה ז"ל (בד"ה ואם שינה), דאפילו כתב קוצו של יו"ד על הדוכסוסטוס פסול. ע"ש. מיהו כתב הרב שם (בד"ה ומצד הבשר), דמה שיכול לקלוף ולהפריש בסכין דדעת הרב מחצית השקל לפסול בדיעבד, ובתשובת משכנות יעקב [סימן מ"ב] ובנשמת אדם [כלל י"ד אות א'] כתבו דאין לפסול בדיעבד כיון דעל כל פנים נגרר מן העור וכו'. ע"ש. וכן בתשובת חתם סופר ז"ל (סימן ג') ובתשובת חסד לאברהם [מהדורא קמא או"ח סימן ד'] מקיל מחמת זה ואם כן אין למחות ביד המקיל בדיעבד.

(שו"ת שמחת כהן – חאו"ח סימן י"ד)

ח [א]צריך הקלף להיות מעובד בעפצים או [ב]בסיד. [ג]צריך שיהא מעובד לשמו. [ש]וטוב להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד שהוא מעבדו לשם תפלין או לשם ספר תורה, [ת]אבל אם עיבדו לשם מזוזה פסול:

באר הגולה

א. מגילה יט. ב. תוספות שם [ד"ה דיפתרא] והרא"ש

[שם פ"ב סימן ב'] והר"ן [שם ו. ד"ה דיפתרא, וטור יו"ד סימן רע"א]. ג. גיטין נד: אפילו לדעת רש"י [סנהדרין מח: ד"ה אע"ג, ותוספות ד"ה אע"פ, ומרדכי הלכות קטנות ד', אגור סימן מ"ו]. ש. הרא"ש בהלכות ספר תורה [סימן ג'] בשם רבנו ברוך [ספר התרומה סימן קצ"ב], וסמ"ג סימן כ"ה, [הגהות מיימוניות תפלין פ"א אות ה']. ת. בית יוסף וכדעת רבנו חננאל ורבנו תם [מנחות מב: תוד"ה עד] דפסלי שלא לשמה.

אוצר ההלכה

א) סעיף ח' צריך הקלף להיות מעובד וכו'. הטור כתב, כתב על הקלף שלא היה מעובד לשמו פסול וכו'. וכתב בבית יוסף, הא ודאי פשיטא שצריך עיבוד, דאנן על הקלף בעינן שיהיו נכתבים, וכל שאינו מעובד, עור מקרי ולא קלף. ואף על גב דבפרק ב' דמגילה [יט.] פסלינן דיפתרא דהיינו עור דמליח וקמיח ולא עפיץ, ועיבוד שלנו אין בו עפצים, כבר כתבו שם התוס' [ד"ה דיפתרא], והרא"ש [שם סימן ב'] והר"ן [שם ו. ד"ה דיפתרא], שהסיד שאנו נותנים בקלפין שלנו מהני כעפצים, וכתבו רבנו בהלכות ספר תורה [יו"ד סימן רע"א].

ומה שכתב שהעיבוד צריך שיהיה לשם תפלין, היינו מדאיתא פרק הניזקין (גיטין דף נ"ד ע"ב), ההוא דאתא לקמיה דרבי אבהו וכו'. ובפרק נגמר הדין (סנהדרין דף מ"ז ע"ב) איפליגו אביי ורבא, דאביי אמר הזמנה מילתא היא ורבא אמר לאו מילתא היא, ואוקימנא להו [שם מח:] כתנאי, דתניא ציפן זהב או שטלה עליהם עור של בהמה טמאה פסולות, עור בהמה טהורה כשרות אף על פי שלא עבדן לשמן, רשב"ג אומר אף עור של בהמה טהורה פסולות עד שיעבדם לשמן. ופירש רש"י [בד"ה אע"ג], אף על פי שלא עבדו לעור זה לשמו, דהזמנה לאו מילתא היא ולא אכפת לן בה. וכתבו התוספות [ד"ה אע"פ], וקשה לרבנו תם דקיימא לן בהזמנה הלכה כרבא, ובעיבוד לשמה קיימא לן כרשב"ג, כדמוכח בפרק הניזקין [שם] בההוא דאתא לקמיה דרבי אבהו וכו', ואין לחלק בין עור של תפלין לגויל של ספר תורה, דהא שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני. ומפרש רבנו תם דרבא דאמר הזמנה לאו מילתא היא סבר כרשב"ג דבעי עיבוד לשמה משום דלא סגי בהזמנה. וכתב בבית יוסף: וכתב כל זה באורך המרדכי בהלכות קטנות [דף ד' ע"א], ועל פי זה כתב באגור [סימן מ"ו]. ובאור זרוע [ח"א סימן תקל"ג] כתב, תפלין לכתחלה צריך עיבוד לשמה, ובדיעבד אם לא עיבדו לשמן לפירוש רש"י כשרים, ולפי דעת רבנו חננאל ורבנו תם פסולין, וכן עמא דבר. עכ"ל. וכן דעת כל הפוסקים שאם עיבדן שלא לשמן פסולין וכדעת רבנו חננאל ורבנו תם. ודע שכתב הרא"ש בהלכות ספר תורה [סימן ג'], שהרב ברוך [ספר התרומה סימן קצ"ב] נסתפק אם צריך להוציא בשפתיו שהוא מעבדו לספר תורה או תפלין, או סגי במחשבה, הלכך טוב להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד ותו לא צריך, וכן כתב סמ"ג (בסימן כ"ה), וכן כתבו הגהות מיימוניות בשמו בפרק א' [מהלכות תפלין אות ה'], ולא כתבו רבנו לפי שסמך על מה שכתב בהלכות ספר תורה [סימן רע"א]. ע"כ.

(שלחן גבוה סקי"ט)

ב) שם צריך הקלף להיות מעובד בעפצים וכו'. הם אגוזים קטנים שקורין בלשון ישמעאל מאז"י, וכותשין אותן ומשלקים אותן במים, ובאלו המים מעבדין עורות ועושין גם כן הדיו כמו שכתב רבנו בהלכות מגילה (סימן תרצ"א סעיף ב').

(שלחן גבוה סק"כ)

ג) שם צריך הקלף להיות מעובד בעפצים או בסיד וכו'. עיין מה שכתב רבנו ישעיה הראשון בספר המכריע הנדפס מחדש (סימן פ"ד).

(מחזיק ברכה סק"ט)

ד) שם צריך הקלף להיות מעובד בעפצים או בסיד. כתב במג"א (סק"ט), יניח העור בסיד עד שיפול השער מאליו, ואם מוציאה קודם לכן, לא יכתוב עליו דהוי דיפתרא. עיין בתשובות משיבת נפש (סימן ד') כתב דבדיעבד אין קפידא. עיין שם היטב בדבריו.

(מגיני חיים)

ה) שם צריך הקלף להיות מעובד בעפצים או בסיד. כתב באר היטב (סקי"א), ויניח העור בסיד עד שיפול השער מאליו. לא על ידי גרירה, אשל אברהם [סק"ט]. ובשו"ת משיבת נפש [סימן ד'] כתב, בשהה איזה ימים בסיד שרי, אף שאין שערות נופלות. וצ"ע. מקדש מעט (חלק יו"ד סימן רע"א סק"ז).

(באר יעקב – קרוויזר סקט"ז)

ו) שם צריך הקלף להיות מעובד בעפצים או בסיד. עיין שערי תשובה סימן ל"ג [סק"ה] בשם נודע ביהודה (מהדורא תניינא או"ח סימן ג') בדין עיבוד בדבר שאינו מותר בפיך. ובמה שכתב שם מהילקוט [שמעוני] פרשת בא [פסקא קפ"ז] בעיבוד בצואת כלבים, מצאתי בספר המנהיג בסופו [הלכות תפלין סוף סימן קנ"ז צג: ד"ה למדנו] שכתב להתיר לעבד בצואת כלבים, ואף דלא הוי מותר בפיך, מכל מקום הוי פירשא בעלמא. וגם הביא מילקוט הנ"ל. והביא מתשובת רב שרירא גאון שפסק להתיר, ואינו דומה להא דאין מכניסים מי רגלים במקדש מפני הכבוד [כריתות ו.], דהתם איכא ריח רע, אבל צואת כלבים כבר הלך לו הריח. ע"ש. ומזה יש סתירה למה שכתב בט"ז סימן קל"ב [סק"ב] בשם כלבו [סימן ל"ח] דמי רגלים הוא מעיין ששמו כך. ועיין ירושלמי (פ"ד דיומא ה"ה) דנקיט אלא שאין מכניסין ריח רע למקדש, ועיין עוד בתוספות מועד קטן (דף י"ח ע"ב ד"ה הספרים), ועיין פרי חדש (יו"ד סימן פ"א סק"ג) דסבירא ליה גם כן דמי רגלים ממש הן. [הערת מהרש"ם].

(ארחות חיים – ספינקא סקי"ד)

אוצר ההלכה

ז) **שם צריך הקלף להיות מעובד בעפצים או בסיד**. עיין בפתיחת הפרי מגדים להלכות תפלין, שנסתפק, אם כתב תפלין על עור איסורי הנאה של עכו"ם וכו'. ויש להוכיח זה ממסכת סופרים (פ"א ה"ב) שאמרו, אין חוששין שמא לבובין הן וכו'. משמע כי לו ידעינן שזהו ממיעוטא דמיעוטא עורות לבובין, היו פסולין. ועיין ר"ן נדרים (דף י"ג ע"ב [ד"ה כבשר חזיר]), דעורות לבובין הן תקרובת עבודה זרה ואין להם ביטול ואסירי, אף על גב דאשתנו. (נפש חיה)

ח) **שם מעובד בעפצים או בסיד**. בענין ספרי תורה תפלין ומזוזות שכתובים על קלף משוח. הנה אף על פי שלענין ספר תורה יש להקל אף לכתחלה, בצירוף שיטת הרמב"ם בשו"ת פאר הדור (סימן ט') שמתיר לברך ברכות התורה אפילו על ספר תורה שאינו כשר להלכה, ושכן דעת גאוני עולם להלכה ולמעשה. ע"ש. מכל מקום לגבי תפלין ומזוזות יש לחוש לכתחלה לדברי האוסרים לכתוב על קלף משוח, ובפרט המהדר במצות תפלין ומזוזות, ישתדל להשיג תפלין ומזוזות על קלף שאינו משוח, ועליו תבא ברכת טוב.

וגם בספרי תורה, לכתחלה יש לנהוג כמו שכתב השערי תשובה (סק"ו) שאחר שהביא להלכה דברי הפנים מאירות (ח"ג סימן ל"ב) שכתב שאין בזה משום חציצה והוסיף שמצוה מן המובחר לכתוב כן משום זה אלי ואנוהו, סיים, שיש להעביר על המשיחה מטלית לבנה ולקנח היטב את הקלף, שאז מה שאינו מודבק בקלף יסור על ידי הקינוח, ומה שנשאר מודבק מהמשיחה על הקלף, נעשה גוש אחד עם הקלף, ואינו חוצץ, ולכתחלה יש גם כן להזהר שתהיה המשיחה דקה. עכת"ד. וכן כתב בשבט סופר (חיו"ד סימן פ"ז), וכן בשו"ת ימי יוסף בתרא (עמוד שמ"ה). ודבריהם נכונים וברורים.

(הליכות עולם ח"ח פרשת כי תבא אות ג')

ט) **שם צריך הקלף להיות מעובד וכו', צריך שיהא מעובד לשמו**. לבאר דינים אלו צריכין אנחנו לבאר דברים האלו, הנה זה לי זמן רב נתקשיתי לשיטת רבנו הגדול [הרמב"ם, הלכות תפלין פ"א הי"א] דמזוזה אינה צריכה עיבוד לשמה, וספר תורה ותפלין צריכין עיבוד, וקשה הא דקאמר הש"ס במסכת שבת (דף ע"ט ע"ב) קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפלין שהיא שמע ישראל, ואקשינן עלה מברייתא דתנא קלף ודוכסוסטוס כדי לכתוב עליו מזוזה, דילמא איירי בלא עיבוד לשמה, ועל כרחך איירי כן בלא עיבוד לשמה, דהרי עיקר הרבותא דבקלף אין שיעורו כדי לכתוב עליו קשר מוכסין, ואשמעינן דאין דרך לכתוב קשר מוכסין על הקלף, ואם איירי בעיבדו לשם תפלין, פשיטא דאי אפשר לכתוב עליו קשר מוכסין, דהרי הקלף מעובד לשם תפלין ואי אפשר לכתוב עליו דבר חול, אלא ודאי דאיירי באינו מעובד לשם תפלין, ואם כן על כרחך צריך לומר דהך מתניתין כמאן דסבירא ליה דלא בעינן עיבוד לשמה, ואם כן מה הקשה הש"ס מהא דקתני קלף ודוכסוסטוס כדי לכתוב עליו מזוזה, דילמא הך ברייתא כרבן שמעון בן גמליאל [גיטין מה:] דסבירא ליה דתפלין בעי עיבוד לשמה, ולכך אין משערין כדי לכתוב עליו תפלין, אבל מזוזה לא בעי עיבוד לשמה לכולי עלמא. וקושיא זו כתבתי בימי ילדותי בתשובה אחת, והארכתי מאד בישוב הענין דרך פלפול.

ולכאורה עלה על לבי, כיון דמבואר לקמן [סעיף י"א] דאף אם אינו מעובד לשמה יוכל לחזור ולעבדו לשמה, דהיינו להניח עליו סיד, אם כן מהראוי דנימא שיעורו כדי לכתוב עליו תפלין, דהיינו שיחזור ויתן עליו סיד ויהיה ראוי לכתוב עליו תפלין, ואמנם לפי זה קשה, כיון דבעור שאינו מעובד קיימא לן דשיעורו כדי לכתוב עליו קשר מוכסין, אלא דבעור מעובד קיימא לן דלא טרח איניש לעבד העור בשביל כתיבת קשר מוכסין, ועל כרחך דדעתו לכתוב עליו תפלין, ולפי זה בשיעור קטן שאין בו כדי לכתוב עליו מזוזה רק תפלין, ותפלין בעי עיבוד לשמה, ועל כרחך שיחזור ויעבדו לשמה, ואם כן בין כך ובין כך עיבוד זה בכדי הוא, ושפיר נוכל לומר דטרח לעבדו אף לא לענין תפלין ומזוזות, ואם כן נימא דשיעורו כשיעור קשר מוכסין והדרא קושיא לדוכתה. ומזה הבאתי ראיה לדעת הרמב"ן [גיטין נה.] ואתו צבא מן הפוסקים, דאף מאן דסברי ליה דלא בעינן עיבוד לשמה, היינו בתפלין שהם מכוסים, אבל ספר תורה כולי עלמא מודים דבעינן עיבוד לשמה, והביאו ראיה מהא דקאמר הש"ס במסכת גיטין פרק הניזקין (דף נ"ד ע"ב), בההוא דקאמר ספר תורה שכתבתי לפלוני גוילין שבו לא עבדתי לשמן דנאמן, ולקמן [סקי"ז][1] יבואר, ואם כן אי אפשר לומר דסתם מתניתין סבירא לה דתפלין לא בעינן עיבוד לשמה, דאם כן יוקשה דהא סתם מתניתין במסכת מגילה [ח:] אין בין ספרים לתפלין ומזוזות וכו', ומבואר דלענין עיבוד זה וזה שוין, ועל כרחך דאף בתפלין סבירא לה למתניתין דבעי עיבוד לשמה, וכיון דקתני כדי לכתוב עליו תפלין, שמע מינה דאיירי במעובד לשמה, או כיון דראוי לעבדו שיעורו כמעובד, ואם כן קשה מברייתא דקלף ודוכסוסטוס כדי לכתוב עליו מזוזה, ולומר דמתניתין איירי במעובד לשמה ובריייתא באינו מעובד לשמה לא ניחא ליה לומר כן, כיון דנקט לשון אחד במתניתין ובריייתא, לא ניחא ליה לאוקמי בעניינים נפרדים, דזה איירי במעובד לשמה וזה איירי באינו מעובד לשמה. ודוק.

והנה בהך תוספתא דקלף ודוכסוסטוס כדי לכתוב עליו מזוזה, בסיפא שם קתני, יריעה כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפלין. והנה לשון יריעה מורה שנשאר מן הספר תורה יריעה אחת, והוא מוציא קלף מיריעה הנשארת מן היריעה של הספר תורה, ואיירי שהיה מעובד לשם ספר תורה דראוי לכתוב עליו תפלין, ובזה לשון התוספתא מיושב מאד, דנקט קלף וכו', דהיינו

הערות וציונים

1. נדפס לקמן סעיף י"ט אות כ"ט.

אוצר ההלכה

שאינו מעובד לשמה כלל כדי לכתוב עליו מזוזה, דמזוזה לא בעי עיבוד לשמה, אבל תפלין בעו עיבוד לשמה, וביריעה דהיינו שנשאר מן כתיבת הספר תורה יריעה דזה מעובד לשמה והוא ראוי לכתיבת תפלין, על כן שיעורו כדי לכתוב פרשה קטנה שבתפלין. וזה נראה לפע"ד ליישב קושיית התוס' במסכת שבת (דף ע"ט ע"ב בתוס' ד"ה והא מדקתני סיפא), דאמאי לא הקשה ברייתא עצמה רישא לסיפא, עיין שם היטב, ועם מה שכתבתי אתי שפיר. והבן.

(ישועות יעקב סק"ט)

י) שם צריך שיהא מעובד לשמו. כתב בית יוסף (דף כ"ז ע"א שיטה ל"ה), ומה שכתב שהעיבוד צריך שיהיה לשם תפלין היינו מדאיתא פרק הניזקין [גיטין נד:] ההוא דאתא לקמיה דרבי אבהו וכו'. נ"ב: עיין בספר תמים דעים (סימן רל"ט)[2], וספר מגילת ספר חלק עשין דף ה' ע"ד [עשין כ"ה].

(יד אהרן מהדורא בתרא הגב"י סק"ד)

י"א) שם צריך שיהא מעובד לשמו. כתב בית יוסף (דף כ"ז ע"א שיטה מ"ד), וכתבו התוספות [סנהדרין מח: ד"ה אע"פ] ואין לחלק בין עור של תפלין לגויל של ספר תורה, דהא שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני וכו'. נ"ב: ואין להקשות לדעת התוספות ז"ל, דאמאי הוצרכו לזה, דהא מאחר דהם ז"ל כתבו [מנחות מב: ד"ה תפלין] בהההיא ברייתא דתפלין ומזוזות יש להם בדיקה, דגרסי תפלין ומזוזות יש להן בדיקה ואין נקחין אלא מן המומחה שיודע שצריכין עיבוד לשמה, אם כן מה להם להקשות משי"ן של תפלין שהוא הלכה למשה מסיני, תקשי להו מברייתא זו דתפלין צריכין עיבוד לשמה. ולא קשיא, דדילמא ההיא ברייתא אתיא כאביי דאמר דהזמנה מלתא היא וכתנא קמא, אבל לדידן דקיימא לן כרבא, אף (ד)בתפלין לא בעי עיבוד לשמה. משום הכי קשיא להו מהלכתא אהלכתא. כנ"ל.

(יד אהרן הגב"י)

י"ב) שם צריך שיהא מעובד לשמו. כתב הטור, ויכתוב על הקלף שהוא מעובד לשם תפלין. עכ"ל. מרן בבית יוסף הביא דברי התוס' [סנהדרין מח: ד"ה אע"פ] שהקשו, דקיימא לן הזמנה לאו מילתא היא, וקיימא לן כרשב"ג [גיטין נד:]. ואין לחלק בין עור של תפלין לגויל של ספר תורה, דהא שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני. ע"ש. והקשה בספר יד אהרן [הגב"י][3] לדעת התוס', אמאי הוצרכו לזה, דהא מאחר שהם כתבו בהההיא ברייתא דתפלין ומזוזות יש להם בדיקה במנחות (דף מ"ב ע"ב [ד"ה תפלין]), דגרסי ואין נקחים אלא מן המומחה, שידע דצריך עבוד לשמה, אם כן מה להם להקשות משי"ן של תפלין שהוא הלכה למשה מסיני, תיפוק ליה מברייתא זו דתפלין צריך עבוד לשמה. ועיין שם תירוצו. ואין טעם לא בקושייתו ולא בתירוצו. דהתוס' שם כתבו היפך רש"י, דמה שאין נקחים אלא מן המומחה, אינו משום דבעינן עבוד לשמה, אלא משום שגנאי לסותרן. עוד קשה לי על קושייתו, דמה בכך אי הקשו מהלכה למשה מסיני ולא מברייתא, וכי משום שהיא הלכה למשה מסיני גרעה מברייתא, אתמהא. ותירוצו לא ניתן ליאמר, דהתם בפרק נגמר הדין (דף מ"ח ע"א) פריך הש"ס מכמה ברייתות על אביי ורבא, ולא משני הכי דההיא אתיא כאביי, או כרבא, ולהאריך בזה אינו אלא יגיעת בשר, דזה לא שייך לומר אלא בתנאים. וברור.

(חלקו של ידיד)

י"ג) שם צריך שיהא מעובד לשמו. [כתב בית יוסף, וכתבו התוספות [סנהדרין מח: ד"ה אע"פ] וכו', ואין לחלק בין עור של תפלין לגויל של ספר תורה, דהא שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני וכו'. ע"ש]. בספר יד אהרן בהגהת בית יוסף (דף כ"ז ע"א שיטה מ"ד)[3] כתב, ואין להקשות על דברי התוספות דאמאי [הוצרכו לזה, דהא מאחר דהם ז"ל כתבו כההיא ברייתא דתפלין ומזוזות יש להם בדיקה, דגרסי תפלין ומזוזות יש להם בדיקה, ואין נקחין אלא מן המומחה, שיודע שצריכין עיבוד לשמה, אם כן מה להם להקשות משי"ן של תפלין שהיא הלכה למשה מסיני, תקשי להו מברייתא זו דתפלין צריכין עיבוד לשמה] וכו'. נ"ב: קושיא מעיקרא ליתא, דלא כתבו בתוספות לחלק בין עור שכותבין עליו תפלין לגווילין דספר תורה, אלא בין בתי דתפלין דהוו תשמיש (מצוה) [קדושה] ובין גווילי דספר תורה, אבל עור שכותבין עליו תפלין ודאי שדינו שוה לגליון של ספר תורה. וכן משמע מדבריהם במאי דכתבו להקשות מההיא דשי"ן של תפלין, וכן משמע להדיא מדבריהם במנחות (דף מ"ב ע"ב ד"ה עד שיעבדן לשמן). יעו"ש. ואם כן מאי קושיא מההיא ברייתא דתפלין אין נקחין אלא מן המומחה שיודע שצריך עבוד לשמן, הא ודאי ההיא מיירי בעור שכותבין עליו תפלין, ובזה לא עלה על דעת שום אדם לחלק בינו ובין גווילין דספר תורה. ודבר פשוט הוא.

(לחם שלמה)

י"ד) שם צריך שיהא מעובד לשמו וכו'. כן פסק הרמב"ם בפרק א' [מהלכות תפלין הי"א], וכתב בבית יוסף שכן דעת כל הפוסקים. ע"ש. אבל הרמב"ן במלחמות פרק קמא דסוכה [ד.] כתב, דגירסת הרי"ף [הלכות ציצית יג.] וכל הגאונים בברייתא דפרק התכלת [מנחות מב:], ספרים אין נקחים אלא מן המומחה, תפלין ומזוזות נקחים מכל אדם. והאריך להוכיח, דאין צריך עיבוד לשם תפלין אפילו בקלף. ע"ש. וכן כתב הר"ן הובאו דבריו

הערות וציונים

2 כוונתו לשו"ת תמים דעים להראב"ד דפוס ישן (ונציה - ש"פ), ובדפוסים שלפנינו הושמט מפני שנדפס בהשגות הראב"ד על הרי"ף דגיטין (וכל השגות הראב"ד בגיטין שם הם סימן רל"ט בדפוס ישן). ועיין שם בדף כ"ו ע"ב (מדפי הרי"ף) בסוף ד"ה הא דתניא, שכתב, דרבי אבהו מיירי בספר תורה ולהכי בעי לשמה אבל בסנהדרין (מח:) מיירי בתפלין, ולהכי פסקינן כרבנן דלא בעו לשמה, ושכן נראה דעת הרי"ף מדהביא בהלכות תפלין [דף ז' ע"א] המחלוקת כמות שהיא, ובהלכות ספר תורה [דף ד' ע"ב] הביא מעשה דרבי אבהו, אלמא בתפלין נקטינן כרבנן ובספר תורה נקטינן כרשב"ג משום דמודו ליה רבנן, עכ"ד. 3. נדפס לעיל אות י"א.

אוצר ההלכה

בהגהות הרי״ף דגיטין (פרק ה׳)[4], והריטב״א בחדושיו שם [נה.], והרדב״ז ([חלק ב׳] סימן תשע״ד) ע״ש. ונראה לי דגם הרמב״ם גריס כן כהרי״ף, שהרי לא כתב גבי תפלין דאין נקחין אלא מן המומחה, משמע דסבירא ליה דנקחים מכל אדם, אף על גב דסבירא ליה דצריך עיבוד לשם תפלין, לא חיישינן ליה, כמו שכתבו התוס׳ [מנחות מג.] דהכל בקיאים בו[5]. ע״ש. ודברי הרב מעדני מלך [מעדני יום טוב הלכות תפלין סימן ל״א אות ס׳] בזה תמוהים הם, וכבר הושג מהרב יד אהרן (סימן ט״ל)[6] ע״ש. מיהו יש לומר כדרך הרב [מעדני מלך], דדחינן להך ברייתא לענין דנקחים מכל אדם, ולא חיישינן לעיבוד מדאמר רב הלוקח תפלין ממי שאינו מומחה צריך לבדוק [עירובין צז.], וכן פסק הרמב״ם פרק ב׳ [מהלכות תפלין ה״י] ע״ש, ואי חיישינן לעיבוד אפילו בדיעבד אסור, ועיין שם בתוס׳ [ד״ה הלוקח]. איברא דהר״ן כתב שם, דהרמב״ם לא גריס כהרי״ף.

והתוס׳ (דף מ״ב ע״ב [ד״ה תפלין]) כתבו, דיצא להרמב״ם [תפלין פ״א הי״א] דאין צריך עיבוד לשם מזוזה, מדתני התם, תפלין אין נקחין אלא מן המומחה, אבל ספרים ומזוזות נקחים מכל אדם, דאין צריך עיבוד לשמה. ע״ש. וקשה דהא בירושלמי (פ״ג דיומא הלכה ו׳), אמר רבי חנניה בשם רבי יסא כמחלוקת, עור שעיבדו לשם קמיע מותר לכתוב עליו מזוזה, ורשב״ג אוסר. ע״ש. אלמא דצריך עיבוד לשם מזוזה כתפלין. ואף על גב דתנא קמא סבירא ליה דאין צריך, היינו משום דסבירא ליה דבתפלין נמי אין צריך לשמה, אבל למאי דקיימא לן כרשב״ג [סנהדרין מח:] וצריך עיבוד לשם תפלין, (נ״ל) [מנא ליה] לפסוק במזוזה דלא כרשב״ג, הא לכולי עלמא מזוזה כתפלין, ולפי מה שכתבתי סעיף ל״ז [סק״ו][7] דתנא קמא לא פליג ארשב״ג בתפלין אלא בעור הבתים, אבל הקלף צריך עיבוד לשמה כספר תורה. ע״ש. ניחא דבמזוזה פליגי אף בקלף, שמע מינה דאין תפלין ומזוזות שוין, וקיימא לן כתנא קמא. והא דתנן [מגילה ח:] אין בין ספרים לתפלין ומזוזות וכו׳, וכבר כתבו הרמב״ן [במלחמות סוכה ד:] והריטב״א [מגילה ז:] והרב המאירי שם [ח:], דחומרא דשוה בתפלין ומזוזות קתני, קולא לא קתני. והכי משמע בפסחים (דף נ״ה ע״א), וכן כתב התוספות יום טוב [ביצה פ״ה מ״ב] אמתני׳ דאין בין יום טוב לשבת. ע״ש. ועיין בט״ז יו״ד סימן רפ״ח [סק״ב]. (ערך השלחן סק״ב)

ט״ו) שם צריך שיהא מעובד לשמו וכו׳. כתב מרן הבית יוסף, שכן הסכמת כל הפוסקים, ודלא כרש״י [סנהדרין מח: ד״ה אע״ג] שכתב, דרבא דאמר הזמנה לאו מילתא סבר כתנא קמא דאמר ואף על פי שלא עיבדן לשמן, דהזמנה לאו מילתא ולא איכפת לן בה. (וכמו שכתבו) [וכתבו] התוספות שם [ד״ה אע״פ], [וזה לשונם]: וקשה לרבנו תם דקיימא לן בהזמנה הלכה כרבא, ובעיבוד לשמה קיימא לן כרשב״ג, כדמוכח מההוא דאתא לקמיה דרבי אבהו וכו׳ [גיטין נד:]. ואין לחלק בין עור של תפלין לגויל של ספר תורה, דהא שי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני וכו׳. (וכמו שכתבו התוס׳ שם) יע״ש. והרב יד אהרן [הגב״י][8] הקשה, דכיון דהתוס׳ גרסי תפלין יש להן בדיקה, ואין נקחין אלא מן המומחה שידעו שצריכין עיבוד לשמה, אם כן מה להם להקשות מ׳שי״ן של תפלין׳, תקשה להו מברייתא זו דצריכין עיבוד לשמן. יע״ש. ולא קשיא, דיש לומר דהיינו טעמא דאין נקחין אלא מן המומחה, לאו משום עור הבתים, אלא משום דחיישינן על הקלף שמא לא עיבדו לשמן[9], ובודאי הקלף בתפלין דינו כמו גויל לספר תורה, ועיין להרמב״ן [במלחמות] בפרק קמא דסוכה [ד: מדפי הרי״ף]. ועוד יש לומר, דהיינו טעמא משום דגנאי לסותרן, וכמו שפירשו התוספות שם [מנחות מב: ד״ה תפלין], ולפי טעם זה ליכא לאוכוחי מידי מברייתא, אי בעי עיבוד לשמו או לא[10].

והרמב״ן [שם] האריך להוכיח דאין צריך עיבוד לשם תפלין אפילו בקלף, מברייתא דפרק התכלת [מנחות מב:], דגירסת הרי״ף [הלכות ציצית יג.] וכל הגאונים, ספרים אין נקחין אלא מן המומחה, תפלין ומזוזות נקחין מכל אדם. יע״ש. וכתב מוה״ר ערך השלחן [סק״ב][11] וז״ל: [ונראה לי] דגם הרמב״ם גריס כן, שהרי לא כתב גבי תפלין שאין נקחין אלא מן המומחה [הלכות תפלין פ״ב ה״י], ואף על גב דסבירא ליה דצריך עיבוד לשם תפלין, לא חיישינן ליה, דהכל בקיאים בו וכו׳. יע״ש. וקשה דאם כן מאי טעמא [דברייתא דקתני] דספרים דאין נקחין אלא מן המומחה, כיון דלעיבוד לא חיישינן? ולכאורה יש לומר, דהיינו טעמא דספרים דעשויין להתלמד בהם, וכמו שכתב הרמב״ן שם [ה.] משם יש מפרשים. יע״ש. אלא דאכתי קשה, דלמה לא כתב הרמב״ם דין זה דאין נקחין אלא מן המומחה גבי ספרים? על כן נראה דהרמב״ם סבירא ליה דטעם הברייתא דתפלין ומזוזות נקחין מכל אדם, משום דסבירא ליה כתנא קמא דרשב״ג דאין צריך עיבוד לשם תפלין ואפילו בקלף, ועיין בבית יוסף לקמן גבי עיבוד עור הבתים [סעיף ל״ז], אבל בספרים סבירא ליה [לתנא קמא] דצריך עיבוד לשמן, ולכך אין נקחין אלא מן המומחה. ודחי להך ברייתא דלא חיישינן לעיבוד, מההיא דאמר רב הלוקח תפלין ממי שאינו מומחה צריך לבדוק [עירובין צז.], ואי חיישינן לעיבוד אפילו בדיעבד אסור[12], והתם רב כהנא ושמואל מתנו הכי

הערות וציונים

4. הגהות על הרי״ף נדפסו בספר דרך תמים (וראה לקמן הערה 14). ודברי הר״ן שהזכיר הרב המחבר כאן נדפסו גם במסכת גיטין הוצאת ״עוז והדר״ (ברי״ף עמוד ע״א), עיין שם ולקמן הערה 14. 5. עיין להרב שלמי תודה (נדפס בסמוך אות ט״ו) מה שהעיר בזה, ומה שנשא ונתן בדבריו. 6. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ט״ל אות רל״ב. 7. נדפס לקמן סעיף ל״ז אות ל״ו. 8. נדפס לעיל אות י״א. 9. וכן תירץ הרב לחם שלמה (נדפס בסמוך אות י״ג). 10. וכן תירץ הרב חלקו של ידיד (נדפס בסמוך אות י״ב). 11. נדפס לעיל אות י״ד. 12. צריך עיון בכוונתו, כי נראה שרצונו לומר דהרמב״ם דחי להאי ברייתא דספרים נקחים רק ממומחה (וטעמא משום דבעינן לשמה), מהא דאמר רב צריך לבדוק, דמשמע דלא חיישינן לעיבוד לשמה משום דהכל בקיאים, ולפי זה יצא דגם ספרים נקחים מכל אדם. עכת״ד. ואם כנים הדברים, קצת קשה, דמאי מייתי ראיה מרב, הא רב מיירי בתפלין (ואה״נ דבתפלין לא חיישינן לעיבוד לשמה משום דהכל בקיאים), ומנא לן דגם בספרים סבירא ליה לרב דצריך לבדוק ותו לא חיישינן לעיבוד, ודילמא ספרים שאני דעשויין להתלמד, וכמו שכתב הרב ז״ל משם הרמב״ן. וצ״ע. אריה מאזוז ס״ט.

אוצר ההלכה

וכמו שכתב הרמב"ן שם. ואף על גב דשמואל סבר כרשב"ג דצריך עיבוד לשמו, אלמא דלא חיישינן לעיבוד לשמו, דהכל בקיאים בו, וכמו שכן כתב מורנו הרב על גירסת המעדני מלך [מעדני יום טוב הלכות תפלין סימן ל"א אות ס'] יע"ש. ואפשר שזהו כוונת מורנו הרב הנזכר, אלא שקיצר את הרחב. אבל לפי זה היותר נראה, דהרמב"ם גריס כגירסת התוס' [מנחות מב: ד"ה תפלין], דתפלין אין נקחין אלא מן המומחה ספרים ומזוזות נקחין מכל אדם, והיינו טעמא דתפלין צריך עיבוד לשמו, אבל ספרים ומזוזות דאין צריך עיבוד לשמן נקחין מכל אדם, ומוקי לה בשאר ספרים. ולענין דנקחין מכל אדם, לא קיימא לן כוותיה מההיא דרב, וכמו שכתב הר"ן[13].

ועל פי זה לא קשה מה שהקשה מוה"ר מהא דתני בירושלמי [יומא פ"ג ה"ו], עור שעובד לשם קמיע מותר לכתוב עליו מזוזה, ורשב"ג אוסר. יע"ש. דהרמב"ם [תפלין פ"א הי"א] סבירא ליה כברייתא זאת, דמשמע מינה דאפילו למאן דאמר דבעי בתפלין עיבוד לשמו, אפילו הכי במזוזה סבירא ליה דאין צריך עיבוד לשמו, ולא סבירא ליה כההיא דתני בירושלמי, כיון דלא הוזכרה בגמרא דידן דחינן להההיא דירושלמי מקמי ברייתא זאת. ואף על גב דהתוס' פירשו שם דטעמא דתפלין משום דגנאי לסותרן, מכל מקום יש לומר דהרמב"ם לא ניחא ליה בפירוש זה, ולכך הוכרח לומר דהירושלמי ו[תלמודא] דידן פליגי. ואף על גב שכתבנו דברייתא זאת דחויה, היינו לענין דנקחין מכל אדם, אבל לענין עיבוד לשמו, לא נדחית. כן נראה לי ליישב לפי דברי הרב בית יוסף לקמן, שכתב לדעת הרמב"ם דבקלף פליגי עיין שם. אבל לפי מה שהשיב הרמב"ם בתשובה לחכמי לוניל, הובאה במרן הרב כסף משנה בפרק א' [הלכות תפלין הי"א], דהיינו טעמא דפסק דמזוזה אין צריך עיבוד, משום דלא מצא מפורש בגמרא דצריך עיבוד לשמו, אלא בספר תורה ותפלין יע"ש. אם כן ודאי קשה, דהרי בירושלמי מבואר דצריך עיבוד לשמו. וכיון דמצינו בירושלמי דצריך עיבוד לשמו, ובגמרא דידן לא אתפרש דינא, ודאי דנקטינן כהירושלמי. וצריך לומר כתירוץ מורנו הרב דבקלף כולי עלמא מודו, וכמו שיראה המעיין שם.

(שלמי תודה)

ט"ז) שם צריך שיהא מעובד לשמו. עיין בית יוסף דמביא שיטת רש"י [סנהדרין מח: ד"ה אע"ג] שפירש, דלמאן דאמר הזמנה לאו מילתא אין צריך עיבוד לשמה. וראיתי כי כל האחרונים חתרו ליישב שיטת רש"י ממה שהקשו עליו התוס' מנחות (דף מ"ב ע"ב ד"ה עד שיעבדן), דהא קיימא לן הזמנה לאו מילתא, ובכל מקום משמע דקיימא לן דבעי עיבוד לשמה, כדאמר בגיטין (דף נ"ד ע"ב) ספר תורה שכתבתי, [גוילין שלו] לא עיבדתי לשמן, אמר ליה נאמן אתה להפסיד שכרך ואי אתה נאמן לפסול הספר תורה, הרי דהספר תורה פסול. ועוד במקום אחר משמע כן. ובכל התירוצים לא מצאתי מנוח כי כולם הם בדוחק גדול. ובעניי נראה דעיקר דברי רש"י הוא כמו שהבינו התוס' בדבריו, דרק בבתים פליגי תנאי אי בעי עיבוד לשמה. וזה שכתב רש"י כיון דהזמנה לאו כלום לא בעי עיבוד לשמה, והרי עיבוד מעשה גמור הוא ולא הזמנה, כמו שכתבו התוס' לפי פירושם, ורק רצונו לומר, דהזמנת הבתים להתפלין לאו קדושה היא, לכן לא בעי עיבוד לשמה, ורק בספר תורה ופרשיות של תפלין, כיון שיש להם קדושת עצמן, בזה צריך עיבוד לשמה. ורק התוס' הקשו, דהא שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני, והם [הבתים] עצמן יש להם קדושת תפלין.

ובעניי אף כי האמת כדבריהם, מכל מקום על כרחך צריך לומר דעיקר הבתים בשביל הפרשיות שבהם, דאם לא כן קשה מאי דאיתא לקמן סימן מ"ב [סעיף א'], דאסור לעשות משל ראש של יד, ואיתא שם [סעיף ב'] דמכל מקום אם התנה מהני, ויוכל אחר כך לטלות על של הראש עור ויעשה ממנו של יד. וקשה, דהא מבטל כל השי"ן מקדושה, דבשל יד אין צריך השי"ן כלל. ועל כרחך דאין זה עיקר הקדושה, דנימא דמבטל ליה, דכל השי"ן הוא רק משמש להראש, ובשל יד אין צריך, וכיון דעיקר השי"ן דממנה מייתינן דהבתים קדושת תפלין להם מכל מקום משמש אקרי, אם כן הוא הדין וכל שכן הבתים עצמן ודו"ק.

ועיין מגן אברהם (ס"ק ע"א) [סקנ"א] כתב כן.

(גנזי חיים סקי"ב)

י"ז) שם צריך שיהא מעובד לשמו וכו' לשם תפלין או לשם ספר תורה. כתב הטור (דף כ"ז ע"א שיטה א'), ויכתוב על הקלף שהוא מעובד לשם תפלין וכו'. נ"ב: עיין בהגהות הרי"ף ז"ל במסכת יבמות[14].

(בנסת הגדולה הגה"ט)

י"ח) שם צריך שיהא מעובד לשמו וכו' לשם תפלין או לשם ספר תורה. כתב בית יוסף (שיטה מ"ט), ובאור זרוע [ח"א סימן תקל"ג] כתב, תפלין לכתחלה צריכין עיבוד לשמן, ובדיעבד אם לא עיבדן לשמן לפירוש רש"י כשרים. נ"ב: וכפי מה שכתב הר"ן הובאו דבריו בספר תומת ישרים בהגהותיו להרי"ף ביבמות[14], אפילו לדעת רש"י פסולים.

(יד אהרן הגב"י)

הערות וציונים

13. כוונתו להר"ן שהובא בהגהות הרי"ף שהזכיר הרב ערך השלחן (נדפס לעיל בסמוך אות י"ד). ועיין שם בהערה 4.

14. כוונתו לספר דרך תמים (שנדפס בסוף ספר תומת ישרים בויניציאה - שפ"ב) דף כ"ב ע"ג בהגהותיו להרי"ף על מסכת יבמות, שהביא דברי הר"ן שכתב דלדעת רש"י פסולים אף בדיעבד, וכמו שכתב הרב יד אהרן שנדפס בסמוך אות י"ח. ועיין עוד שם בספר דרך תמים (דף מ' ע"ב מדפי הספר) בהגהותיו לגיטין שחזר ושנה את זה, ועיין עוד בר"ן על הרי"ף (גיטין כג:) שנרמז בקצור. ע"ש. וכעת נדפסו הדברים בש"ס הוצאת "עוז והדר" מסכת גיטין (ברי"ף עמוד ע"א) ובחדושי הר"ן לגיטין הוצאת מוסד הרב קוק (הערה 499) ע"ש.

אוצר ההלכה

י"ט) שם צריך שיהא מעובד לשמו וכו' לשם תפלין או לשם ספר תורה. תו חזינן ליה [להרב יד אהרן] [הגב"י][16] דברים תמוהים, דעל מה שכתב מרן [בבית יוסף] דברי האור זרוע [ח"א סימן תקל"ג], דתפלין לכתחלה צריך עבוד לשמה, אבל בדיעבד לפירוש רש"י [סנהדרין מח: ד"ה אע"ג] כשרים. כתב וז"ל: נ"ב: וכפי מה שכתב הר"ן הובאו דבריו בספר תומת ישרים בהגהותיו להרי"ף ביבמות אפילו לדעת רש"י פסולין. עכ"ד. ולא ידעתי מה מציאה מצא, הא מה שכתב הר"ן ז"ל שם, הוא דרש"י גריס כתוס' דאין נקחים אלא מן המומחה, דבעינן עבוד לשמה, וזה הא חזינן ליה ברש"י ותוס' שלפנינו, אבל לדיעבד שכתב האור זרוע דלרש"י כשרים, איך נלמד מהתם להיפך, הא התם בלכתחלה איירי רש"י ז"ל. וברור ודוק.

(חלקו של ידיד)

כ') שם צריך שיהא מעובד לשמו וכו' לשם תפלין או לשם ספר תורה. ובאור זרוע [ח"א סימן תקל"ג] כתב, תפלין לכתחלה צריכין עיבוד לשמן, ובדיעבד אם לא עיבדן לשמן, לפירוש רש"י כשרים. נ"ב: היינו בעור הבתים. אבל בקלף של הפרשיות, לכולי עלמא בעינן מעובדין לשמן, כדמוכח מהאי דפרק הניזקין [גיטין נד:], ו(ש)לדעת רש"י צריכין לחלק בין עור של תפלין, לגויל של ספר תורה שכתוב בו הפרשיות. ודוק.

(זכר אליהו – סימן ז')

כ"א) שם צריך שיהא מעובד לשמו וכו' לשם תפלין או לשם ספר תורה. עוד כתב בית יוסף שם וז"ל: ודעת כל הפוסקים שאם עבדן שלא לשמן פסולין כדעת רבנו חננאל ורבנו תם [סנהדרין מח: בתוד"ה אע"פ]. נ"ב: תימה שהרי הרשב"א בחדושיו בפרק הניזקין [גיטין נד: ד"ה ההוא דאתא] והר"ן שם [כו: ד"ה גוילין], כתבו משם הרמב"ן דלא בעי תפלין עבוד לשמה, וכן כתב הרשב"א [גופיה] שם, והר"ן בפרק השולח [גיטין כג: ד"ה עור], וסיום דבריו הם בחדושיו בפרק קמא דסוכה עיין בתומת ישרים בהגהותיו[17] דכך היא סברת הרי"ף, (וכן היא סברת הרשב"א בחדושיו)[18], הרי שלשה גאוני עולם דלא סבירא להו הכי וצ"ע[19].

(לחם שלמה)

כ"ב) שם צריך שיהא מעובד לשמו וכו' לשם תפלין או לשם ספר תורה. זה לשון הרמב"ם בתשובה [פאר הדור סימן י"ח] מובא בכסף משנה פרק א' מהלכות תפלין [הלכה י"א]: תפלין צריכין עיבוד לשמה משום דצריכים לעשות להם חשיבות יתירה, והוצרכו לעבדן לשמה לפי שיזהר בעיבודן למען יעמדו ימים רבים. עכ"ל. ופלא לכאורה מה שייכות למען יעמדו ימים לעיבוד לשמה. ונראה לי על פי מה שכתב בפרי מגדים [אשל אברהם סקי"ג] דעיבוד לשמה רק מדרבנן (כאור זרוע מובא בשלטי גבורים פ"א דסוכה) דעיבוד מדרבנן בתפלין מטעם חיבוב מצוה. וקשה מהו חיבוב מצוה שייך בעיבוד, הא עדיין לא הויא שום מצוה. ואף שבציצית נמי בשעת טוויה לא הויא עדיין מצוה וצריך לשמה [סימן י"א סעיף א'], שאני התם דגזירת הכתוב דילפינן מ'תעשה לך' [דברים כ"ב, י"ב] לשמה, אבל בתפלין דלא ילפינן מציצית, למה טרם מצותה יהיה שייך חיבוב מצוה. ועל כרחך צריך לומר דעל ידי שמעבד לשמה יזהר שיעבדו יפה יפה שיוכל לעמוד ימים רבים, מה שאין כן אילו לא היה צריך לעבד לשמה לא היה נזהר לעבד יפה יפה, ואחר כך כשיעשה ממנו תפלין היה נאבד ונפסד בקל, וזה הכוונה של חיבוב מצוה, שיעבד יפה יפה שיעמדו ימים רבים, וזה שכתב הרמב"ם צריכין עיבוד לשמה, והיינו רק מדרבנן משום חשיבות יתירה, ואי דתקשה [ד]אכתי לא הויא מצוה כלל והאיך שייך חיבוב מצוה, על זה כתב דעל ידי זה יזהר יפה בעיבודן למען שיעמדו ימים רבים.

(שלחן אש)

כ"ג) שם צריך שיהא מעובד לשמו, וטוב להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד וכו'. במשנה ברורה [ביאור הלכה ד"ה וצריך] כתב בשם הפרי מגדים [אשל אברהם סקי"ג], דעיבוד לשמה הוא מדרבנן. ותמוה דהא במנחות (דף מ"ב ע"ב) אמר, דרב ושמואל פליגי בפלוגתת רבן שמעון בן גמליאל ורבנן, ורב ושמואל בדאורייתא פליגי כדמוכח סוכה (דף ט' ע"א). ובלאו הכי אין לנו לחדש דבר שלא נזכר בגמרא ובראשונים ז"ל, וסתמו כפירושו שהוא מעיקר הדין. וכן בהא דאמרו סנהדרין (דף מ"ח ע"ב) דפלוגתא דלשמה תליא בהזמנה מלתא, משמע דבדאורייתא פליגי[20].

וכתב המשנה ברורה שם [בביאור הלכה ד"ה בתחלת וד"ה להרמב"ם], דסגי בגמר העיבוד. ו[נראה ד]היינו אי קודם עיבוד ישראל היה פסול ועל ידי עיבוד ישראל מתכשר מקרי עיבוד לשמה. והוכיח כן, מהא דכתבו הרא"ש [סוף הלכות ס"ת בשם ספר העתים], והטור [יו"ד סימן רע"א] בשם הגאון [תשובות הגאונים הרכבי סימן תל"ב], דהחזרת הקלף לסיד מקרי עיבוד לשמה. ואפילו אי מתוח והחזרת הסיד מקלקל העור וחוזר ומתקנו, מכל מקום אינו מחזירו לעור מצה אלא לחיפה או דפתרא, ושמעינן דסגי בעיבוד האחרון.

ומכל מקום בעור הרצועות צריך עיון, דהרמב"ן במלחמות שם [סוכה דף ד' רע"ב ד"ה והוי יודע] כתב, דדבר דאינו עומד לכתיבה אין צריך עיפוץ. ואפשר דעור הרצועות סגי

הערות וציונים

15. נדפס בסמוך אות י"ח. 16. ראה לעיל הערה 14. ומה שציין לחדושי סוכה, לפנינו אין חדושי הר"ן על סוכה, ועיין בחידושי הר"ן - גיטין (מה:) הוצאת מוסד הרב קוק (הערה 499), שהביאו לשון הר"ן בחדושי סוכה מתוך כת"י. ע"ש. 17. סגרנו תיבות אלו כי הרב ז"ל כבר הזכיר את הרשב"א לעיל בסמוך. 18. עיין בספר הלכה ברורה להגר"ד יוסף שליט"א (שער הציון אות פ"ו) שהביא עוד ראשונים שכתבו שאין צריך עיבוד לשמה, ושם (אות פ"ז) הביא שדעת רוב הראשונים ומרן השלחן ערוך שצריך עיבוד לשמה, ולכן כתב להקל בספק אם נתעבד הקלף לשמה, במקום צורך. עיין שם בבירור הלכה (סקכ"א) באורך. 19. עיין בספר הלכה ברורה (בירור הלכה אות כ"א) מה שכתב בענין אם עיבוד לשמה מדאורייתא או מדרבנן. ע"ש.

אוצר ההלכה

במליח. ונהי דלחומרא אמרינן דבעי עיפוץ, אבל אי מלח שלא לשמה אפשר דאין לו תקנה, שכבר הוכשר עיבודו ונעשה שלא לשמה. ובמשנה ברורה שם משמע, דאף אם אין החזרת הסיד מקלקלו ופוסלו לפי שעה וחוזר ומתקנו, אלא הוא קלף כשר בכל הזמן, מכל מקום חשיב עיבוד לשמה תוספת עיבוד הסיד. ולפי זה יש לומר דאף אם נמלח שלא לשמה מהני גמר העיבוד. וצ״ע.

ואם באנו להחמיר להצריך כל שלש עבודות שהוזכרו בגמרא (מליח קמיח עפיץ) לשמה, יש להסתפק בהסרת השער אי בעינן לשמה. ולכאורה אין צריך, שהרי אין צריך חילוק העור לשנים לשמה, אף על גב דחילוק העור הוי לגבי הדוכסוסטוס כהסרת השער אי מחלקו קודם הסרת השער, ואף אי מחלקו אחר הסרת השער החילוק עושה אותו לדוכסוסטוס, ומכל מקום לא מצינו דבעי לחלקו לשמה.

והאידנא שורין את העור במים לרככו, ואחר כך משימין אותו בסיד עד שהשיער נופל, ואחר כך מוסיפין לשרות אותו במינים חריפים לחזקו. ולענין רצועות סגי בשריית הסיד עד שהשיער נופל. והשאר נראה כיון דאינו צריך, אין צריך לעשותו לשמה, וכן המנהג דישראל משימו בסיד ולא יותר, וכן הוא בנודע ביהודה (תניינא [יו״ד] סימן קע״ה) לענין קלף.
(חזון איש חאו״ח סימן ו׳ סקי״א)

כ״ד) שם צריך שיהא מעובד לשמו, וטוב להוציא בשפתיו. ודע דעל מה שכתב השלחן ערוך וצריך שיהיה מעובד לשמו, כתב בעטרת זקנים [סק״ד] וז״ל: וכך יאמר כשישים אותן במים, ״לשם קדושת ישראל, לשם תפלין וכו׳ אני (אשים) [משים] אלו עורות למים״. ולפענ״ד אין זה נכון במה שכתב שיאמר כך כשישים אותן ״במים״, דאין הנתינתן במים מקרי תחלת העיבוד שכתב השלחן ערוך, והשלחן ערוך סמך עצמו על מה שכתב ביו״ד סימן רע״א (סעיף א׳) וז״ל שם: שיאמר בתחלת העיבוד כשמשים אותן לתוך ״הסיד״. ואפשר דגם דעת העטרת זקנים כך הוא, במים שיש בהם סיד, כי זהו דרך התחלת העיבוד.
(שמן המאור)

כ״ה) שם וטוב להוציא בשפתיו וכו׳. כתב בית יוסף (שיטה נ״א), וה״ר ברוך [ספר התרומה סימן קצ״ב] נסתפק אם צריך להוציא בשפתיו וכו׳. נ״ב: עיבוד העור, אם ישראל מעבדו בידיו די במחשבה, ואם העובד אלילים מעבדו לדעת ישראל, לא סגי עד שיוציאה ישראל בשפתיו. הרמ״ע מפאנו ז״ל (סימן צ״ד).
(כנסת הגדולה הגב״י)

כ״ו) שם וטוב להוציא בשפתיו וכו׳. והרמ״ע מפאנו ז״ל (בסימן צ״ד) כתב, דאם ישראל מעבדו בידיו, דיו במחשבה. אבל אם מעבדו הגוי לדעת ישראל, צריך הישראל להוציא בשפתיו. יע״ש.
(כסא אליהו סק״ב)

כ״ז) שם וטוב להוציא בשפתיו וכו׳. הטעם כי אין הקדושה חלה במחשבה אלא בדבור, שהדבור עושה רושם גדול. הרדב״ז בתשובה (ח״ב) [ח״א] סימן קנ״ד. עש״ב.
(ברכי יוסף סק״ג)

כ״ח) שם וטוב להוציא בשפתיו וכו׳. ואף על גב דגם הרהור כדבור דמי [ברכות כ:], מכל מקום צריך להוציא בשפתיו כדי שיועיל גם לספר תורה, יען דקדושת ספר תורה חמורה. ועיין עטרת זקנים [סק״ד] שכתב דבישראל המעבדו סגי במחשבה. אבל מלשון המחבר לא משמע כן.
(חדושי מהרי״ש)

כ״ט) שם וטוב להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד וכו׳. משמע רק לכתחלה. וקשיא לי, דבסעיף י״ט בהגה משמע דמשום הכי מהני מחשבה משום (שמכוין) [שאמר] בתחלת הכתיבה לשם קדושת תפלין, משמע אבל בלאו הכי לא מהני. ועיין ביו״ד [ריש סימן רע״א] גבי ספר תורה דלא כתב שם ׳וטוב׳, [אלא נקט לשון ׳ויאמר בפיו׳], משמע דמדינא צריך להוציא בשפתיו. וצ״ע. הגהות רבי עקיבא איגר [סק״ח]. וכתב באשל אברהם [סקי״א], משמע דבדיעבד כשר במחשבה וכן כתב האליה רבה [סקט״ו], והא בסעיף י״ט בכתיבה כתב האליה רבה [סקל״ו] דפסול במחשבה. מיהו אפשר [ד]בעכו״ם וישראל עומד על גביו לא מהני מחשבה, ואפילו [אומר] בפה כל שעומד מרחוק ואינו מלמדו. וכן כתב בתניא סימן ל״ב [ש״ע הגר״ז שם סעיף ל״א] לחלק בין כתיבה דבעינן לשמה, לכולי עלמא הדבור מעכב, מה שאין כן בעיבוד דיש אומרים שאין צריך עיבוד לשמה אלא למצוה מן המובחר, אף על גב דלא קיימא לן כן, מכל מקום יש לסמוך להקל בדיעבד בחשב אף על גב דלא הוציא בשפתיו. ועיין בחתם סופר (אהע״ז סימן ט׳) דסבירא ליה להיפוך דבעיבוד יש להחמיר טפי, שכתב שם וז״ל: המעיין ברא״ש [הלכות ספר תורה סימן ג׳] יראה דכל מילתא דבעי לשמה תליא אי סתמא לשמה קאי סגי במחשבה, וכל שאין סתמא לשמה בעי דבור ולא סגי במחשבה, ומשום הכי בעיבוד עורות לספר תורה דסתמא לאו לספר תורה קאי, בעי דבור, ובכתיבת ספר תורה פליגי, דסבירא ליה לרש״י דסתמא לקרות בו נכתב ולא בעי דבור, ואינך סבירא להו דסתמא לאו לשמה ובעי דבור. עכ״ל. הרי דסבירא ליה דעיבוד לכולי עלמא בעינן שיוציא בשפתיו, ובכתיבה פליגי.

ועיין במקדש מעט (יו״ד סימן רע״א אות י״א) שכתב, אם אמר לחברו עשה לשמה והשיב כן אעשה, יש לומר דסגי. עכ״ל. וכן כתב בחתם סופר (אהע״ז ח״ב סימן ט׳), עיין שם שמפלפל אי בעינן בגט שיוציא בשפתיו, וכתב שם כל זה אם לא אמר לסופר ולעדים כתבו גט לאשתי לשמי ולשמה, אבל כשאמר כן והם אמרו כן נעשה יש להכשיר וכו׳, והיה ראוי להכשיר בכהאי גוונא בסת״ם, מכל מקום לא אחליט הדבר. עכ״ל. הרי שמסופק בזה, עיין לעיל סימן י״א (סעיף א׳) מה שכתבתי שם.

אוצר ההלכה

כתב בנודע ביהודה תניינא (חיו"ד סימן קע"ה) מה ששורין אותו קודם במים כדי שיתרכך לקבל העיבוד אין צריך לשמה, דזה הוא רק הכנה לעיבוד, ועיין במקדש מעט יו"ד סימן רע"א [סק"ז] שכתב, דנשמט מנודע ביהודה דברי ברוך שאמר [עמוד כ"ט בספר תיקון תפלין] שכתב, ישרה העור במים יום או יומים לפי יובש העור ויאמר בפיו לשמה אני מעבד, ואחר כך יוציאם ויגרור לצד הבשר ויניחנה במים וסיד עב, וטרם שיכניסם ינענע במקל בסיד ויאמר לשם קדושת וכו'. הרי דסבירא ליה דגם בשורה במים צריך שיאמר לשמה. ויש לומר דלמצוה כתב כן. עכ"ד. ועל כרחך צריך לומר כן, דאם לא כן למה הוצרך שיאמר אחר כך בשעת נתינתו לסיד, והא די אם אמרו בתחלת עיבוד כמו שכתוב בשלחן ערוך, אלא על כרחך דנתינתו למים לא חשיב עיבוד. אם כן על כרחך מה שהצריך לומר לשמה בשעת נתינתו למים הוא רק למצוה.

ועיין שם בנודע ביהודה שכתב, כשישראל נתן לשמה במי שריה שהיה בהם אפר וספק אם היה שם סיד[21], כשר, דפעולת הסיד לעשות מדפתרא קלף כמו שכתוב בתוס' מגילה [יט. ד"ה דפתרא] דסיד הוי כמו עפיץ, אם כן (גם) בלי סיד הוי דפתרא[22], [ו]אף אם נאמר דדפתרא פסול לספר תורה, מכל מקום הפעולה שעושה מדפתרא קלף אין צריך לשמה. ועיין בגדולי הקדש [סק"ז] שהאריך להשיג עליו, ומסיק דלא נראה.

(באר יעקב – קרוייזר סקי"ז)

ל') שם וטוב להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד. האחרונים [הגהות רעק"א סק"ט] הקשו, למה כתב לשון 'טוב' ולא כתב לשון 'צריך', כמו שכתב לקמן [סעיף י"ט] גבי מקדש השם, וביו"ד סימן רע"א (סעיף א') משמע דחיוב הוא. ובחדושי לאהע"ז (סימן קל"א) הבאתי ראיות דנראה עיקר דאין צריך אמירה רק במחשבה סגי. ואף להסוברים דבפיגול צריך אמירה, אין ראיה למצוה, כמו שכתבו תלמידי רבנו יונה [עיין ברכות ח: ד"ה גמרא לא יברך] דבמצוה מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה. ונראה דמכל מקום טוב שיוציא בפיו, והוא על פי המקובלים דהאמירה ממשיכה קדושה[23]. ואף בכמה מקומות אמרינן הרהור כדבור דמי, ומכל שכן כאן דאינו רק לכוונה, וכן פסק בשו"ת רמ"ע [סימן צ"ד] דסגי במחשבה, ורק בעיבדו עכו"ם צריך אמירה, דזה מחשב וזה עיבד לא אמרינן. ויען כי כבר הארכתי שם אין לכפול הדברים, ולדינא איני מכריע נגד החולקים.

(גנזי חיים סקי"ג)

ל"א) שם וטוב להוציא בשפתיו בתחלת העבוד וכו'. כתב בהגהות רבי עקיבא איגר ז"ל [סק"ט], משמע דלכתחלה ראוי לחוש לספיקא דרבנו ברוך [ספר התרומה סימן קצ"ב], דדילמא צריך לומר בפה שעושה כן לשמה, אבל בדיעבד לא. וקשה לי, דבסעיף י"ט בהג"ה ויש אומרים דסגי וכו', ויש להקל בדיעבד, ומשמע דבדיעבד מהני מחשבה שכותב אזכרות לשמן, (ו)כיון דאמר בתחלת הכתיבה שכותב לשם קדושת תפלין, אבל בלאו הכי לא מהני מחשבה וכו'. עכ"ל. ולענ"ד לא קשיא מידי, דהא הש"ך (בסימן רע"א סק"א) הביא דברי הרא"ש [סוף הלכות ספר תורה בשם ספר העתים] וטור [סימן רע"א], שהביאו תשובת הגאון רבנו משה [שו"ת הגאונים הרכבי סימן תל"ב] דפליג דלא בעינן עיבוד לשמה, על כן אם אין להם קלפים אחרים, יכתבו הספר תורה על קלפים אלו שלא נעבדו לשמה, ויקראו בה בצבור. ע"ש. ואם כן אתי שפיר דלענין עיבוד דהוי ספק דלא צריך לשמה, וגם זה ספק אי צריך לומר בפה, מקלינן בדיעבד דהוי ספק ספיקא. אבל כתיבת האזכרות דודאי צריך לשמה, על כן גם בדיעבד פסול, אם לא אמר בפה. וזה פשוט[24]. ומה שהקשה עוד דביו"ד (סימן רע"א) גבי ספר תורה לא כתב לשון 'טוב' רק 'צריך שיאמר', משמע מדינא. יש לומר דקדושת ספר תורה חמור מתפלין ולא כתב לשון 'טוב' דצריך ליזהר יותר, אבל בדיעבד גם התם כשר בדיעבד מטעם ספק ספיקא כנ"ל.

והנה בעיקר הספק של רבנו ברוך, אי בלשמה סגי במחשבה או בעינן דבור דוקא שיאמר שעושה דבר זה לשמה. הנה נראה פשוט דלרבינא דאמר בברכות (דף כ' ע"ב) הרהור כדבור דמי, פשיטא דסגי במחשבה בהרהור, דהא אפילו צריך דבור הא הרהור כדבור. ואך לרב חסדא שם דסבירא ליה הרהור לאו כדבור דמי, בזה הוי הספק דדילמא גבי הכוונה דלשמה, לא בעינן כלל דבור וסגי במחשבה, ואם כן אף דהרהור לאו כדבור דמי, הא לא בעינן כלל דבור. או דילמא בעינן דבור ואם כן לא סגי בהרהור, דהרהור לאו כדבור דמי. וכיון דהפוסקים פסקו שם כרב חסדא כמו שכתב הרא"ש [שם פ"ג סימן י"ד] ושאר פוסקים [טור ושלחן ערוך סימן ס"ב סעיף ג'], על כן נשאר הספק אי בעינן דבור דוקא. אבל לרבינא דהרהור כדבור דמי, פשיטא דאין צריך כאן דבור וסגי בהרהור. וזה פשוט. ולפי זה לפי מה שכתב השאגת אריה (סימן ו') בדעת הרמב"ם ז"ל דבפרק א' מהלכות ברכות [הלכה ז'] כתב: כל הברכות כולן צריך להשמיע לאזניו מה שהוא אומר, ואם לא השמיע לאזניו יצא, בין שהוציא בשפתיו בין שבירך בלבו. ע"כ. הרי שכתב אפילו לא הוציא בשפתיו אלא שבירך בלבו נמי יצא, שמע מינה דסבירא ליה הרהור כדבור דמי. ובפרק כ"ד מהלכות שבת [הלכה א'] כתב: ונאמר "וכבדתו וגו' ודבר דבר" וגו' [ישעיה נ"ח, י"ג], דבור אסור הרהור מותר. ע"כ. הרי דפסק הרהור לאו כדבור דמי, וכדאיתא בפרק השואל

הערות וציונים

20. רצונו לומר, דאם ודאי היה שם סיד, אם כן כשר לכתחלה בלי פקפוק, כיון דלפני השרייה במים ובסיד אמר שיהא לשם סת"ם, אם כן כל העיבוד נעשה לשמה. אבל אם לא ברור שהיה שם סיד, יש צד לפקפק בכשרותו כיון דאמנם השרייה במים נעשתה לשמה, מכל מקום העיבוד (שצריך לעשותו בעפצים או בסיד) שעשה אחר כך לא נעשה לשמה. 21. עיין שם בנודע ביהודה דלשונו שונה קצת, וזה לשונו: ואם כן בלא סיד אף שקרוי דפתרא מכל מקום מעובד הוא. ע"ש. 22. עיין למרן החיד"א בברכי יוסף (סק"ג) נדפס לעיל אות כ"ח. 23. וכן כתב הגאון רבנו זלמן בשלחן ערוך שלו (סעיף ל"א), הובא בספר באר יעקב - קרוייזר (סקי"ז, נדפס בסמוך אות ל'), ועיין שם מה שהעיר בזה.

אוצר ההלכה

[שבת קנ.] דהטעם משום דהרהור לאו כדבור. גם בפרק ב׳ מהלכות קריאת שמע [הלכה ח׳] כתב, דאם לא השמיע לאזנו יצא, משמע דצריך על כל פנים להוציא בשפתיו. וכתב לתרץ, דסבירא ליה לרמב״ם ז״ל דעד כאן לא פליגי רב חסדא ורבינא אי הרהור כדבור דמי או לא, אלא גבי קריאת שמע דכתיב ביה לשון דבור ״ודברת בם״ [דברים ו׳, ז׳], אלמא דבור בעי, אבל בשאר כל המצוות דלא כתיב בהו דבור, אפילו רב חסדא מודה דהרהור נמי סגי להו, הלכך ברכת המזון דכתיב ״ואכלת ושבעת וברכת״ [דברים ח׳, י׳] סתמא, ולא נאמר ביה דבור, בהרהור נמי סגי אפילו לרב חסדא דסבירא ליה הרהור לאו כדבור דמי, ומשום הכי בשבת דכתיב ״ודבר דבר״, דוקא דבור אסור והרהור מותר, ואתי שפיר דעת הרמב״ם דגבי קריאת שמע ושבת דכתיב דבור, פסק דהרהור לאו כדבור, וגבי ברכות דלא כתיב דבור, סגי בהרהור. ע״ש. אם כן לפי זה לדעת הרמב״ם ז״ל כאן בלשמה דלא כתיב דבור, פשיטא דסגי בהרהור, דגם רב חסדא מודה בזה כמו שכתב השאגת אריה. ומשום הכי סבירא ליה נמי להרמב״ם ז״ל גבי פיגול דלא בעי דבור וסגי במחשבה, ומכל שכן התם דלא זו דלא כתיב דבור, אלא דכתיב ״לא יחשב״ [ויקרא ז׳, י״ח]. אך שאר פוסקים דסבירא להו דגם בברכות אינו יוצא בהרהור, ולדידהו אפילו במקום דלא כתיב דבור, אינו יוצא בהרהור וכמו שכתב השאגת אריה שם, לדידהו הוי כאן ספק אי בעי דבור או סגי במחשבה.

והנה קושיית הגאון רבי עקיבא איגר ז״ל הנ״ל, יש ליישב עוד בפשיטות, לפי מה שכתב הפרי מגדים בפתיחה הכוללת להלכות תפלין [סימן כ״ה], דהא דבעינן עיבוד לשמה הוא רק מדרבנן וספיקו לקולא. ע״ש. ואם כן בפשיטות אתי שפיר דכתב השלחן ערוך בלשון טוב להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד וכו׳, דהיינו מספק של רבנו ברוך, אבל בדיעבד לא, משום דספיקא דרבנן לקולא. מה שאין כן לקמן סעיף י״ט דמיירי באזכרות דצריך לשמה מדאורייתא. וזה פשוט.

וכדעת הפרי מגדים דעיבוד לשמה בתפלין וספר תורה הוא רק מדרבנן, נראה כן מדעת הרמב״ם ז״ל בפרק א׳ מהלכות תפלין [הלכה י״א] שכתב: גויל של ספר תורה וקלף של תפלין או של ספר תורה, צריך לעבד אותן לשמן, ואם עיבדן שלא לשמן, פסולין, לפיכך אם עיבדן הכותי פסולין, אף על פי שאמרנו לו לכותי לעבד עור זה לשם הספר או לשם התפלין, פסולין, שהכותי על דעת עצמו הוא עושה, לא על דעת השוכר אותו וכו׳. ומזוזה אין צריך העבדה לשמה. ע״כ. ובכסף משנה הביא ששאלו ממנו חכמי לוני״ל, מה בין ספר תורה ותפלין שצריך עיבוד לשמה, ומזוזה אין צריך עבוד לשמה. והשיב וז״ל: ואם תאמר, מה טעם ספר תורה ותפלין צריכין עיבוד לשמן, לפי שעצמו של ספר תורה ועצמן של תפלין הם המצוה, לפיכך הוצרכו לעשות להם חשיבות יתירה והוצרכו לעבדן לשמן, לפי שיזהר בעיבודן למען יעמדו ימים רבים, ועצמה של מזוזה אינה המצוה ולא תחשב מצוה, אלא מפני שהבית חייב, ואם אין בית אין מזוזה, אבל ספר תורה ותפלין חובת הגוף התדירה. עכ״ל. הרי מפורש דהוי רק מדרבנן, שתיקנו משום חשיבות למען יעמדו ימים רבים, מפני שהם חובת הגוף. מה שאין כן מזוזה דהוי חובת בית, לא תיקנו חשיבות זה, ואילו היה מדאורייתא אין מקום לחלק בין ספר תורה ותפלין לבין מזוזה, וזה ברור בדעת הרמב״ם ז״ל.

ומזה יש סתירה למה שכתב הבית שמואל באבן העזר (סימן קכ״ג סק״ה) דבמצוה לנכרי לכתוב גט לשמה, או למומר, אף דפסול משום דנכרי אדעתא דנפשיה עביד, מכל מקום לא הוי פסול אלא מספק, דשמא כתב לשמה. ע״ש. דאם כן למה כתב הרמב״ם ז״ל לפיכך אם עיבדן הכותי פסולין, אף על פי שאמרנו לו לכותי לעבד עור זה לשם הספר או לשם תפלין, פסולין. והא כיון דהוי עיבוד שלא לשמה רק פסול דרבנן הוי ליה ספיקא דרבנן ולקולא ועל כרחך דודאי אדעתא דנפשיה עביד.

ועיין מג״א (סקי״א) שכתב על הא דלדעת הרא״ש בעיבדו נכרי וישראל עומד על גביו ומצווהו לעבד לשמה כשר, אם ישראל מסייעו קצת, כתב בשם ש״ך [סק״ה] וב״ח [אות א׳] ביו״ד סימן רע״א דבדיעבד אם לא סייעו כלל, כשר, דלא כבית יוסף. ע״ש. ועיין פתחי תשובה שם [סק״י] בשם אחרונים שחלקו על הש״ך, ועיין שם גם בהג״ה מהרש״א [מהר״ש איגר] שהשיגו מהא דגיטין [כג.] דנכרי אדעתא דנפשיה עבוד. ולפי מה שכתבתי שאני הכא גבי עיבוד דהוי רק דרבנן. ויש לומר דסבירא ליה כדעת הבית שמואל הנ״ל מה שאין כן בגט דהוי דאורייתא. ועיין מה שכתבתי בחדושי ליו״ד שם בדעת הש״ך ובית שמואל הנ״ל. ועיין ביאור הגר״א (סימן י״א) המיקל גם גבי ציצית אם לא סייעו, אף דהתם הוי דאורייתא עיין שם בטעמו דנראה דגבי עיבוד הוי דרבנן, אך הרי הטור יליף ציצית מעיבוד לדעת הרא״ש ועל כרחך משום דלדעת הרא״ש גם עיבוד הוי דאורייתא דהא לדידיה גם מזוזה, צריכה עיבוד לשמה. ועיין יו״ד סימן רפ״ח (סעיף ה׳) והבן. (אורח לחיים סק״א)

ל״ב) שם וטוב להוציא בשפתיו בתחלת העבוד וכו׳. עורות שנתנם הסופר לעבדן, ואמר לו שיעבד אותם לשם קדושת תפלין, והמעבד עיבדן בסתם ועשה מהם בתים לתפלין, ונשלחו לקרית חוצות ועוד נשאר מהם אצל הסופר, ויש לו הפסד אם לא יוכשרו, אין להתיר אלא מה שנשלחו לקרית חוצות, אבל מה שנשאר לו מן העור אין להתיר אלא אם כן יוכל לבטל עיבודן הראשון.

(שו״ת שמחת כהן – חאו״ח סימן י״ג)

ל״ג) שם וטוב להוציא בשפתיו וכו׳ שהוא מעבדו לשם תפלין או לשם ספר תורה, אבל אם עיבדו לשם מזוזה פסול. דברי עצמו הם, וזה לשונו בבית יוסף: ואם עיבד לשם מזוזה נראה ודאי לא מהני לכתוב בו תפלין, ולא מיבעיא לדברי האומרים מזוזה אינה צריכה עיבוד [הרמב״ם הלכות תפלין פ״א הי״א], דכי עיבד לשמה לאו כלום הוא, אלא אפילו למאן דאמר מזוזה צריכה עיבוד [ספר התרומה סימן קצ״ב], לא מהני, משום דקדושת

אוצר ההלכה

תפלין חמורה מקדושת מזוזה, כדאיתא פרק הקומץ [מנחות לב.], אבל אם עיבד [לשם] ספר תורה מהני לכתוב בו תפלין, דקדושת ספר תורה חמורה מקדושת תפלין, כדאמרינן פרק מי שמתו [ברכות כה: כו.], דבית שיש בו תפלין מותר לשמש בו על ידי שיניחם כלי בתוך כלי, ובספר תורה אסור עד שיוציאנו לבית אחר, ואם אין לו בית אחר צריך לעשות מחיצה גבוהה עשרה טפחים. ע"כ. ויש לתמוה על רבנו למה השמיט מכאן דאם עיבדו לשם ספר תורה מותר לכתוב בו תפלין[25].

(שלחן גבוה סקכ"א)

ל"ד) שם וטוב להוציא בשפתיו וכו' שהוא מעבדו לשם תפלין או לשם ספר תורה. כתב בית יוסף (ע"ב שיטה א'), אבל אם עבדן לספר תורה מהניא לכתוב בו תפלין. נ"ב: וכתב הלבוש, ואף על גב דאסור לשנות מקדושה חמורה לקדושה קלה, הכא שאני שאינו אלא הזמנה בעלמא, דמותר לשנותה לקדושה קלה, אבל לדבר חול אסור לשנותו. עכ"ל. וכן כתב (הר"ן) [נמוקי יוסף] ז"ל [סנהדרין טו. ד"ה אתמר], והא דאמרינן הזמנה לאו מלתא היא, היינו הזמנה דמשמשין, אבל הזמנה דגוף הדבר עצמו מהניא כגון עבוד העור והקלף אי עבדינן לשמה אסור להשתמש בהם חול. עכ"ל. הרי להדיא נראה דלחול אין משנין, אבל מקדושה לקדושה משנין. וכן כתב הרב מג"א (ס"ק יו"ד), והביא ראיה ממה שכתוב בסימן מ"ב [סעיף א'], דתפלין של ראש יכולין לשנותן ולעשות של יד כשהם חדשים, אף דקדושתן דשל ראש חמירא, ואף על גב שנכתבו לשם של ראש, ואין לך הזמנה בגוף הדבר עצמו גדולה מזו. וכן נראה דסבירא ליה להב"ח [אות ט'], שכתב משם מרן בית יוסף דאם עיבד למזוזה אינו יכול לכתוב עליו ספר תורה ותפלין, ואם איתא דלא סבירא ליה כמרן ז"ל היכא דעבדו לספר תורה דלא מהני לתפלין, היה לו להזכירו ולחלוק עליו. וכן סבירא ליה להרב נחלת צבי [עטרת צבי סקכ"א], ולהרב ט"ז [סק"ד]. ואם כן צריך לומר דמה שאמרו בגמרא [מנחות לד:] תפלה של יד עושין אותה של ראש, [ושל ראש אין עושין אותה של יד] לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, ומשני לא קשיא כאן בעתיקי כאן בחדתי, ופרכינן ולמאן דאמר הזמנה מלתא היא, דאתני עלייהו מעיקרא. אם כן נמצא דלמאן דאמר הזמנה מלתא היא, היינו אפילו להורידו מקדושה חמורה לקדושה קלה, אם כן היכא דאמרינן דהזמנה דגוף הדבר מלתא היא אפילו למאן דאמר לאו מלתא היא, היינו אפילו מקדושה חמורה לקדושה קלה. צריך לומר דסבירא להו לכל הנהו רבוותא דלמאן דאמר לאו מלתא היא, ובהזמנה דגוף הדבר עצמו דמהניא, לא מהניא כמו שמהניא אליבא דמאן דאמר הזמנה מלתא היא, כך צריך לומר בהכרח. והוצרכתי לזה ממה שראיתי להרב בעל עבודת הגרשוני ז"ל (סימן (כ"ה) [ס"ה]) שכתב שאם עבדו לספר תורה דלא מהני לתפלין, דאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. ותמהני עליו איך לא הזכיר למרן בית יוסף ז"ל ולכל נושאי כליו שסוברים היפך דעתו, לפחות היה לו להזכירם. וצ"ע. (יד אהרן הגב"י)

ל"ה) שם וטוב להוציא בשפתיו וכו' שהוא מעבדו לשם תפלין או לשם ספר תורה. כתב בית יוסף אם עיבד לשם ספר תורה וכו'. עיין מה שכתבתי בסימן קנ"ג בהגה"ט [סק"ה][26]. (דברי מנחם הגב"י סק"ב)

ל"ו) שם וטוב להוציא בשפתיו וכו' שהוא מעבדו לשם תפלין או לשם ספר תורה. אף על גב דבבית יוסף כתב אם עיבד לשם ספר תורה מהני לכתוב בו תפלין, לשון דיעבד. מכל מקום מדכתב פה בשלחן ערוך טוב להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד שהוא מעבדו לשם תפלין או לשם ספר תורה, משמע דאפילו לכתחלה מותר לעבד הקלף לשם ספר תורה ולכתוב בו תפלין אחר כך. וכן נראה מדברי הלבוש. ע"ש.

(שמן המאור)

ל"ז) שם וטוב להוציא בשפתיו וכו' או לשם ספר תורה. כתב בט"ז (סק"ד), כי קדושת ספר תורה חמורה מתפלין. ולפי זה מתפלין לא מהני לספר תורה. וכן הוא ביו"ד סימן רע"א בש"ך (סק"ד). (חדושי מהרי"ש)

ל"ח) שם שהוא מעבדו לשם תפלין או לשם ספר תורה אבל אם עבדו לשם מזוזה פסול. עיין ט"ז [סק"ד] ומג"א [סק"י] בשם הבית יוסף משום דקדושת ספר תורה חמורה מקדושת תפלין, אבל מזוזה אינה חמורה כתפלין. ועיין בשאגת אריה (סימן מ"ז) הקשה דהא מבואר במשנה ריש זבחים דגבי זבחים דבעינן לשמן, אף אם שחטו לשם חמור ממנו כגון קדשים קלים לשם קדשי קדשים, גם כן לא הוי לשמה, ואם כן דילמא הכא נמי בעינן בתפלין דוקא לשם תפלין, ולא מהני לשם קדושה חמורה לשם ספר תורה[27]. וכן למזוזה למאן דבעי גם כן עיבוד לשמה, לא מהני אם עיבדו לשם תפלין או לשם ספר תורה, ומנא ליה לבית יוסף דמהני. ע"ש שהאריך. ולענ"ד נראה פשוט, דהתם גבי קדשים וקרבנות ילפינן מקרא דבעינן זביחה לשם אותו קרבן דוקא, וילפינן [זבחים דף ז' סע"ב] מ'ושחט אותה לחטאת' [ויקרא ד', ל"ג], שתהא הזביחה לשם חטאת, וכן בשלמים שתהא זביחה לשם שלמים [שם דף ד' רע"א], ולא מהני מחשבת לשמה אפילו מחמור לקל. ע"ש. מה שאין כן הכא, הא דתפלין חמורה קדושתה ממזוזה, הוא משום דמזוזה אין בה אלא שתי פרשיות ותפלין אית בהו ארבעה פרשיות, כמו שכתב רש"י ז"ל במנחות (דף ל"ג) [לב.], וספר תורה חמורה קדושתה מתפלין דאית בה הרבה והרבה פרשיות, ועיין שאגת אריה (סוף סימן מ"ח), ואם כן

הערות וציונים

24. עיין להרב יפה ללב (סק"ז, נדפס לקמן אות מ"ח) מה שהעיר על דברי הרב המחבר. כסף של תפלין, אם יכול לעשות אותו רמונים לספר תורה או לא. והשיב שם תשובה ארוכה. ע"ש.

25. שם נשאל הרב המחבר, בענין, איש שהיה לו תיק של

26. עיין להרב דברי מנחם בסימן קנ"ג (בהגה"ט סק"ה ד"ה והנה) מה שתירץ לקושיא זו.

אוצר ההלכה

כיון דעיבדו לשם ספר תורה הרי עיבדו לשם כל הפרשיות שבתורה, ואם כן, הארבע פרשיות של תפלין ושתי פרשיות של מזוזה המה בכלל, והרי עיבדו לשם אותן פרשיות לכתוב עליהן הארבע פרשיות של תפלין והשתי פרשיות של מזוזה שהם בספר תורה, אבל אם עיבדו לכתוב עליו שתי פרשיות של מזוזה, לא עיבדו לכתוב עליו הארבע פרשיות של תפלין, וכן אם עיבדו לכתוב עליו ארבע פרשיות של תפלין, לא עיבדו לכתוב עליו כל הפרשיות שבתורה, וקדושתה הקלה לא מהני לחמורה. אבל לקלה מהני דהא הקלה הוא בכלל החמורה שכולם המה פרשיות שבתורה, מה שאין כן גבי קרבן שכל אחד הוא קרבן אחר ובעינן דוקא לשם אותו קרבן. וזה ברור.

עוד נראה לי ליישב בפשיטות, דודאי הכא כיון דבעינן לשמה, משום קדושה לקדש הקלף או הכתיבה, פשיטא דאם קידש ביותר קדושה, לא גרע מקדושה קלה. אבל גבי קרבן הא דבעינן לשם אותו הקרבן, אינו מטעם קדושה רק דגזירת הכתוב דבעינן לשמה לשם אותו הזבח ולא משום קדושה, דהא בעינן נמי לשם בעלים ושינוי בעלים פסול, אף דלא שייך קדושה בלשם בעלים. והוי כמו גט אשה דבעינן לשמה מגזירת הכתוב [דברים כ״ד, א׳] והתם לאו משום קדושה הוא, והש״ס ריש זבחים [ב:] מדמה להו אהדדי, לשמה דזבחים ללשמה דגט אשה. ע״ש. והיינו כנזכר לעיל דשניהם הם מגזירת הכתוב דבעינן לשמה. ועל כן מה בכך דהיתה כוונתו לשם גבוה ממנו דהיינו קדשים קלים לשם קדשי קדשים, או בכור ומעשר לשם שלמים, והא מכל מקום לא הוי לשמה. מה שאין כן הכא דאין הטעם דלשמה רק משום קדושה, וכיון שחלה עליו קדושה חמורה, קל וחומר דמהני לקדושה קלה, והוא הדין בשוין (ועיין חגיגה (דף י״ח ע״ב) הוחזק לחמור הוחזק לקל הוחזק לקל לא הוחזק לחמור). וזה ברור ונכון.
(אורח לחיים סק״ב)

ט״ל) שם או לשם ספר תורה. בתשובה הארכתי בזה, על דבר קלף שנתעבד לשם ספר תורה, אם מותר לכתוב עליו תפלין. הנה הרב בית יוסף סתם כאן דמותר לכתוב עליו תפלין, ואף דבגוף הקדושה סבירא ליה דהזמנה מילתא, היינו לענין לכתוב עליו דבר חול, אבל לענין קדושה קלה מותר לכתוב אף שהזמינו לקדושה חמורה. וטעם הדבר נראה לי, דלענין לכתוב עליו דבר חול מיקרי הורדה מקדושתו, דעד עתה היה קלף מעובד לשם ספר תורה דיש בו מקצת קדושה, ועתה נכתב עליו דבר של חול, מה שאין כן כשכותב עליו תפלין אין זה הורדה, דפשיטא דתפלין בעצמן יש בהן קדושה יותר מן קלף שנתעבד לשם ספר תורה, דהרי עד עתה לא היה רק קלף ועתה הרי הם תפלין שנכתבו בקדושה, וזה ברור מאד.

ובזה אמרתי ליישב מה שהקשה בספר עבודת הגרשוני (סימן ס״ה), והביא ראיה דאף לענין להוריד מקדושה חמורה לקדושה קלה גם כן אמרינן הזמנה מילתא, מהא דקאמר בש״ס מנחות (דף ל״ד ע״ב) אהך דאם אין לו תפלין של יד ויש לו שני תפלין של ראש שטולה עור על אחת מהן, והא אין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, ומשני דאיירי בחדתא, ולמאן דאמר הזמנה מילתא דאתני עליה מעיקרא, מבואר מזה דאף לענין להוריד מקדושה חמורה לקדושה קלה גם כן אמרינן הזמנה מילתא היא. ולפי מה שכתבתי אתי שפיר, דשם שכבר נגמרה [עשיית] התפלין של ראש אלא שעדיין לא הניח אותן, (ו)כשעושה אותן של יד מוריד אותו מקדושתו, אבל בזה שכותב תפלין על קלף המעובד לשם ספר תורה מעלה אותן מקדושה קלה לקדושה חמורה, אלא שהיו עומדין לכתוב עליהן ספר תורה דקדושתה חמורה, בזה אמרינן דהזמנה לא הוי כאילו כבר נכתב, אלא שאין להקלף רק קדושת קלף המעובד לשם ספר תורה, ותפלין שכבר נכתבו קדושתן יותר מקלף, ואין זה הורדה מקדושתו, דהרי בעת שהיה קלף מעובד לשם ספר תורה לא היה קדוש כמו תפלין לענין כל הדברים, ומעתה אין חשוב הורדה, אבל בהך דתפלין של ראש ותפלין של יד דשניהם כבר נכתבים ונעשים, קדושת תפלין עליהם אלא שעדיין לא הניחן, חשוב הזמנה לחוד, ולמאן דאמר הזמנה מלתא היא, חשוב כאילו כבר הניחן. ואני תמה מאד על בעל עבודת הגרשוני שלא הביא כלל דברי הבית יוסף, וכתב דבריו כאילו אין שום חולק בזה.

והנה הרב הודה בעצמו שדברי (הר״ן) [הנמוקי יוסף] [סנהדרין טו. ד״ה סודריה] אינם מורים כן, אלא כי מחמת הראיה הנ״ל מהך דתפלה של ראש אין עושין אותה של יד נדחק בדברי (הר״ן) [הנמוקי יוסף], ולפי מה שכתבתי אין כאן ראיה כלל. גם בגוף הדבר שהמציא הנמוקי יוסף, דבגוף הקדושה אמרינן הזמנה מילתא היא, ויצא לו כן מהא דקיימא לן דבעינן עיבוד לשמה, והש״ס במסכת סנהדרין (דף מ״ח ע״ב) תלי להך מילתא דבעינן עיבוד לשמה בהך מילתא דהזמנה מילתא, ואנן קיימא לן הזמנה לאו מילתא ועם כל זאת בעינן עיבוד לשמה, שמע מינה דבגוף הקדושה אמרינן הזמנה מילתא היא, ובאמת דעת הנמוקי יוסף צריך להיות בפירושא דסוגיא דמנחות, דאם הזמנה מילתא צריך עיבוד לשמה, ואם הזמנה לאו מילתא אין צריך עיבוד לשמה, ובאמת אנן קיימא לן כשיטת התוס׳ [שם ד״ה אף על פי], ופירושם באמת להיפך, דלמאן דאמר הזמנה מילתא אין צריך עיבוד לשמה דדי בשאר הזמנה, ולמאן דאמר לאו מילתא על כרחך בעי עיבוד לשמה, ואם כן יש ראיה דבגוף הקדושה גם כן הזמנה לאו מילתא מהא דקיימא לן דבעינן עיבוד לשמה, והגם כי אין בידי לחלוק על גוף דברי הנמוקי יוסף הנ״ל, אבל בגוף דין זה דקלף המעובד לשם ספר תורה כותבין עליו תפלין, בזה אף הנמוקי יוסף מודה. עכ״ל התשובה. (ישועות יעקב סק״ז)

מ׳) שם או לשם ספר תורה. כתב מג״א (סק״י), זה לשון בית יוסף: אם עיבד לשם ספר תורה מהני לכתוב בו תפלין, דקדושת ספר תורה חמירא מקדושת תפלין. [ע״כ]. ועיבוד לשם חמירא מהני [ל]קלה. אמנם הרשב״א גיטין (דף נ״ד ע״ב [ד״ה ההוא דאתא]) כתב: והרמב״ן ז״ל כתב, דכן למזוזה, דלא בעינן עיבוד לשמה וכו׳. עוד אמרינן בפרק הקומץ רבה [מנחות לב.] ספר תורה שבלה ותפלין שבלו אין עושין [מהם] מזוזה, לפי שאין מורידין

אוצר ההלכה

מקדושה חמורה לקלה, הא מורידין עושין, אלמא מזוזה אינה צריכה עיבוד לשמה כתפלין. עכ״ל. מבואר להדיא דלא כהבית יוסף, דגם קדושה חמורה לא מהניא לקדושה קלה, דאם לא כן, יכול לומר דגם מזוזה צריך עיבוד, רק קדושה חמורה מהני לקלה. וצריך לומר, דהבית יוסף גם כן הוכיח כן סברתו מסוגיא הנזכרת לעיל לשיטת הסוברים דגם במזוזה בעינן עיבוד לשמה, ואם כן מה פריך מאין מורידין, הלא בלאו הכי נתעבד לשם מזוזה. על כרחך צריך לומר דמקדושה חמורה לקלה מהני. וכן כתב בשו״ת שאגת אריה (סימן מ״ז) מזה ראיה גמורה להבית יוסף. ואשתמיטתיה רשב״א הנזכר לעיל, לו וגם לבית יוסף.

ויש ליישב בזה קושיית הביאור מרדכי [למהר״ם בנעט] לרש״י [סנהדרין מח: ד״ה אע״ג] דפירש דאי הזמנה לאו מילתא מה לנו בעיבוד כיון דיכול לשנותו לחול, אם כן כיון דיכול לשנותו לקדושה קלה, אם כן עדיין יקשה [דגם אם עיבדו לשם תפלין, כיון דיכול לשנות למזוזה דהיא קדושה קלה מתפלין], הא לא הוי העיבוד רק למזוזה, ועיבוד למזוזה לא מהני לתפלין. עיין שם בהלכות קטנות [דף ט׳ ע״א טור שני ד״ה והנה, ואכתי]. ולהנזכר לעיל אתי שפיר, דהבית יוסף לא כתב רק למאן דסבירא ליה דצריכים במזוזה עיבוד לשמה, ואם כן על כרחך צריך לחלק ולומר דדוקא לחול אבל לקדושה קלה מותר, מה שאין כן לרש״י כיון דסבירא ליה דמזוזה אינה צריכה עיבוד לשמה, וכמו שכתב במנחות (דף מ״ב ע״ב [ד״ה ונקחין מכל אדם]), אם כן אינו מוכרח לחלק כנזכר לעיל. ולהבית יוסף גופא אינו מוכרח דיפרש כפירוש רש״י, רק דצריך לשמה משום חיבוב מצוה, ולא איכפת לן במה דמותר לשנותו, וכמו בציצית, וכמו שכתב הרמב״ן במלחמות סוכה דף ט׳ ע״א [ד: מדפי הרי״ף] לרבא. ובאמת לכאורה מוכרח סברת הבית יוסף הנ״ל מש״ס הנזכר לעיל אף אם נימא דמזוזה אינה צריכה עיבוד לשמה, לפי מה שכתב הר״ן בראש השנה [יא: ד״ה ותמהני] דכוונה היפך מצוה גרוע, וכעין דאמרינן בקדשים ששחטו לשם זבח אחר, פסול, דמינה מחריב בה [זבחים ג.]. ע״ש. הכא נמי אף דלא בעינן עיבוד לשמה, מכל מקום עיבוד לשם מצוה אחרת גרע טפי. וגם העיר [הרב שאגת אריה] בתשובה הנזכרת לעיל דיש לדון לענין כתיבה. אולם בזה יש לומר, דלמאן דאמר דאין צריך עיבוד לשמה אין צריך כתיבה לשמה גם כן, וכמו שכתב במאירי מגילה שם [ח: בשם קצת מפרשים]. ויש עוד לפלפל בזה ואין כאן מקומו.

ועיין עוד בשו״ת עבודת הגרשוני (סימן ס״ה) שנשאל אהך דינו דבית יוסף, והשיב לאיסור, משום דהזמנה בכהאי גוונא דהוי גוף הקדושה, כולי עלמא מודים דאסור להשתמש בהן חול, כמו שכתב הנמוקי יוסף בפרק נגמר הדין [סנהדרין טו.] (וה״פ) [והוא הדין] לקדושה קלה, והביא ראיה מפרק הקומץ (מנחות ל״ד ע״ב)[28], והוא הדין דריש סימן מ״ב המובא במג״א [סק״ו] דפריך עלה למאן דאמר הזמנה מילתא היא, מהני אף מלהורידו לקדושה קלה, וכן בהזמנה בגוף הדבר דכולי עלמא מודים. ע״ש באורך. ואם כפי הנראה אשתמיט(תיה) מיניה הבית יוסף והלבוש וכל מה שכתבנו, ראייתו וסברתו לכאורה עצומה. והביאור מרדכי [שם] מחלק דדוקא למאן דאמר הזמנה מילתא היא בכל דבר, פריך הש״ס, דאז אין לחלק, ואף לקדושה קלה אין מורידין, מה שאין כן לדידן. ובאמת דחוק לומר כן כמו שכתב בעבודת הגרשוני. ואם כי מוכח קצת מדקאמר הש״ס למאן דאמר, ולא דכולי עלמא מודים בגוף הקדושה. ולענין דינא יש לסמוך על הבית יוסף ולבוש. ודו״ק היטב. (חיי עולם)

מ״א) שם או לשם ספר תורה. במה שכתב הבית יוסף הובא במג״א [סק״י], דעיבוד לקדושה חמורה מהני לקלה, כן הוכיח השאגת אריה [סימן מ״ז] מהא דאמרינן במנחות (דף ל״ב ע״א), דספרי תורה שבלו, אי מורידין מקדושה חמורה לקלה עושין מהם מזוזה. ואמאי הא לא נעבד לשם מזוזה, שמע מינה דמחמור לקל מקרי עיבוד לשמה. אבל אכתי איכא למימר כמו שכתב הרב עבודת הגרשוני (סימן ס״ה), כיון דלגוף הקדושה הזמנה מילתא היא, אם כן אסור להוריד לקדושה קלה, ואתי שפיר הא דהא מורידין עושין. ודברי השערי תשובה [סקי״ב] אינם נכונים, דאין ענין דברי השאגת אריה לדברי העבודת הגרשוני. אבל באמת דברי העבודת הגרשוני נפלאים, דלדעתו הא דאמרינן במנחות (דף ל״ד ע״ב), ולמאן דאמר הזמנה מילתא היא, בדאתני עליה מעיקרא, קאי לפסק הלכה. ואם כן הוא היפך פסק הרמב״ם ז״ל (פ״ג הלכה י״ז), והטור והשלחן ערוך בסימן מ״ב (סעיף א׳). דבחדשים מותר אף בלא אתני. ויותר יש לתמוה על הגאון הגדול רבי עקיבא איגר בשו״ת (סימן ב׳ וסימן ג׳) איך נעלם מאתו כל זה, ומבואר בדבריו דפסק להלכה, דלעשות משל ראש של יד בחדשים אין היתר, רק בדאתני. והוא פלא.

(תהלה לדוד סק״ג)

מ״ב) שם או לשם ספר תורה. כתב המג״א [סק״י] זה לשון בית יוסף: אם עיבד לשם ספר תורה מהני לכתוב בו תפלין, דקדושת ספר תורה חמורה מקדושת תפלין. עכ״ל. וכתב הלבוש אף על גב דאסור לשנות מקדושה חמורה לקדושה קלה כמו שכתוב סימן מ״ב, הכא שאני שאינו אלא הזמנה ומותר לשנות לקדושה קלה, אבל לדבר חול אסור לשנות. עכ״ל. וכו׳ ע״ש. ועיין בתשובות רבי עקיבא איגר (סימן ב׳) שכתב וז״ל: למלאות רצונו וגם שלדעתי מצוה רבה הוא לפרסם הדבר, אומר לו ששאלתי להסופרים במדינתי ובמדינות הקרובות אלי, איך נוהגים ליקח לכתיבת גיטין מהקלפים המעובדים לספר תורה, דהוי הורדה מקדושה לחול, וזהו אסור אפילו בהזמנה, דבגוף הקדושה הזמנה מילתא הוא כדאיתא סוף פרק נגמר הדין (סנהדרין דף מ״ח ע״ב) וכו׳, והגידו לי שבשעה שמניחין העורות בסיד, אומרים שיהיה מעובד לשם ספר תורה או תפלין ומזוזות וגיטין, כפי מה שיבחרו אחרי כן. ואמרתי להם שמה שהם חושבין לתקן

הערות וציונים

27. הרב ישועות יעקב (סק״י, נדפס בסמוך אות מ׳) הביא ראיה זו. ע״ש.

אוצר ההלכה

בתנאם, למען שאותו קלף שיקחו לגיטין לא יהיה נתעבד לעולם לשם ספר תורה תפלין ומזוזות, אינו נכון בעיני כלל, דהא אם נימא דהוי כמתנה בשעת העיבוד דאותו שאקח לכתוב ספר תורה יהיה עיבודו לשם ספר תורה ומה שאקח לכתוב עליו גט יהיה חול. אם כן מה שכותבים על קלפים אלו ספר תורה, תפלין ומזוזות לא הוי מעובד לשמו. דנצטרך לומר דזה [הקלף] שכותב עליו ספר תורה הוברר הדבר שנעבד לשם ספר תורה, והרי אנן קיימא לן בדאורייתא אין ברירה וכו׳. עכ״ל. עיין שם שכותב שהורה להם שיעבדו הכל לשם ספר תורה, ויתנו בתחלה שיהיה בידם לשנות לכתוב עליו דברי חול, דתנאי מהני בזה. ע״ש. ולענ״ד הסופרים לא נשתבשו כלל, דכבר כתבתי לעיל [סק״א][29] בשם הפרי מגדים בפתיחה להלכות תפלין, דהא דצריך עיבוד לשמה הוא רק מדרבנן, והרי בדרבנן קיימא לן דיש ברירה.

והנה בתשובות עבודת הגרשוני חולק על דין זה דהשלחן ערוך כאן, דאם נעבד לשם קדושת ספר תורה מותר להורידו לקדושה קלה לכתוב עליו תפלין, וזה לשון תשובות רבי עקיבא איגר [סימן ג׳]: אחרי הימים מצאתי כדברי בתשובות עבודת הגרשוני (סימן ס״ה), ועיין שם שכתב דאפילו משום כתיבת תפלין צריך להתנות, דבלאו הכי אין רשאי לכותבן על עור המעובד לספר תורה דהוי הורדה, וכיון דקיימא לן (סוף פרק נגמר הדין) דבגוף הקדושה הזמנה מילתא היא ואסור להורידו לחול, הכא נמי אסור להורידו לקדושה קלה, והביא ראיה ממסכת מנחות (דף ל״ד ע״ב) ולמאן דאמר הזמנה מילתא היא, דאתני עלייהו מעיקרא. הרי דלמאן דאמר הזמנה מילתא, גם להורידו לקדושה קלה, אסור, והוא הדין לדידן בגוף הקדושה. ע״ש. ולדידי היה נראה ממקום זה עצמו ראיה להיפוך, מדאמרינן ולמאן דאמר הזמנה מילתא היא, והא בגוף הקדושה לכולי עלמא הזמנה מילתא היא, אלא ודאי דלדידן דקיימא לן הזמנה לאו מילתא, אף דבגוף הקדושה מילתא היא, מכל מקום לא חמיר כל כך שיהא אסור אפילו להורידו לקדושה קלה. אבל באמת זה דוחק גדול, דלמאן דאמר הזמנה מילתא היא, אסור להורידו גם לקדושה קלה, ולמאן דאמר לאו מילתא אף דבגוף הקדושה מילתא היא, מכל מקום מותר להורידו לקדושה קלה, דמה הפרש בין זה לזה וכו׳. עיין שם שהאריך וחתר ליישב הקושיא הנ״ל דקאמר ולמאן דאמר הזמנה מילתא והא בגוף הקדושה לכולי עלמא מילתא היא. והנה ליישב דברי הגאון רבי עקיבא איגר שלא יקשה מה שהקשה על עצמו דמה הפרש בין זה לזה. נראה לענ״ד דשפיר איכא הפרש גדול, דהש״ס סבירא ליה דלמאן דאמר הזמנה מילתא היא ואפילו בדבר שאינו בגוף הקדושה, אסור להורידו מקדושה לחול. אבל להורידו לקדושה קלה שרי, דלא מצינו למאן דאמר זה דאסור, על כן בגוף הקדושה מעיילינן חד דרגא, דאף להורידו לקדושה קלה אסור. אבל למאן דאמר הזמנה לאו מילתא, בדבר שאינו בגוף הקדושה ומותר להורידו אפילו לחול, אם כן בגוף הקדושה די דנימא דהוי כמאן דאמר הזמנה מילתא בשאינו בגוף הקדושה ואסור להורידו לחול, אבל להורידו לקדושה קלה מותר, דכך לי גוף הקדושה למאן הזמנה מילתא, דגם כן אסור רק להורידו לחול ולא לקדושה קלה. ואם כן שפיר קאמר ולמאן דאמר הזמנה מילתא וכו׳, דלמאן הזמנה מילתא דוקא אסור בגוף הקדושה להורידו לקדושה קלה, אבל למאן דאמר הזמנה לאו מילתא ומותר להורידו לחול, הכא בגוף הקדושה אסור להורידו לחול אבל לקדושה קלה מותר. וזה ברור ונכון ומיושב לנכון דעת השלחן ערוך מקושיית העבודת הגרשוני, ואני תמה על הגאון רבי עקיבא איגר ז״ל שהיה לו מרגניתא טבא ושלחו. ולפי זה אדרבא מש״ס מנחות הנ״ל ראיה לדברי השלחן ערוך דבקדושה עצמה אסור להוריד דוקא לחול אבל לקדושה קלה מותר, וכמו שכתב המג״א בשם הלבוש.

עוד נראה לענ״ד דהנה שם בסוף פרק נגמר הדין (דף מ״ח ע״ב) בסוף הסוגיא קאמר תנאי הוא דתניא ציפן זהב וכו׳ עור בהמה טהורה כשרות אף על פי שלא עיבדן לשמן, רשב״ג אומר אף עור בהמה טהורה פסולות, עד שיעבדו לשמן. ופירש רש״י ז״ל: אף על גב שלא עיבדו לעור זה לשמן דהזמנה לאו מילתא ולא איכפת לן בה. עכ״ל. והנה רש״י ז״ל במנחות שם [לד:] כתב, תפלין של ראש חמורה קדושתה שרובו של שדי נעשה בשל ראש, שי״ן דל״ת. ע״ש. ואם כן הבתים של תפלין של ראש הוי גוף הקדושה כיון שנחקק שי״ן בהבית של תפלין של ראש, והוי כמו עור שכותבין עליו סת״ם, דהוי גוף הקדושה, אבל הבית של תפלין של יד שאין בו שום אות מהשם, לא הוי גוף הקדושה רק תשמיש קדושה. וז״פ. ואם כן הסתם גמרא דאמר כתנאי, דאביי כרשב״ג דבעינן עיבוד עור הבתים לשמה, משום דהזמנה מילתא היא כמו שכתב רש״י ז״ל, ורבא כרבנן דלא בעי לשמה, משום דהזמנה לאו מילתא היא, ממילא פליגי בין בתשמיש קדושה דהיינו בבית של תפלין של יד ובין בגוף הקדושה דהיינו בעור הבתים של תפלין של ראש. ואם כן פליג האי מאן דאמר אהמאן דאמר בתחלת הסוגיא דאמר דרבא לא יליף מעגלה ערופה משום דהוי גופא קדושה, ומ״ד זה דאמר כתנאי, סבירא ליה דבין בזה ובין בזה פליגי לפי פירוש רש״י ז״ל. ומעתה מיושב לנכון קושיית הגאון רבי עקיבא איגר ז״ל הא דקאמר בש״ס מנחות הנ״ל ולמאן דאמר הזמנה מילתא היא דאתני עלייהו מעיקרא, והא בגוף הקדושה לכולי עלמא הזמנה מילתא היא ולמה קאמר ולמאן דאמר, ולפי מה שכתבתי אתי שפיר, דהתם יש לומר דקאי כמאן דאמר התם כתנאי, וממילא פליגי נמי בגוף הקדושה וכנזכר לעיל, ושפיר קאמר ולמאן דאמר הזמנה מילתא היא.

ובזה יומתק ליישב קושיית התוס׳ שם בסנהדרין בד״ה אף על פי שלא עיבדן לשמן, פירש הקונטרס דהזמנה לאו מילתא היא ולא איכפת לן בה. וקשה לרבנו תם דקיימא לן בהזמנה

---

28. נדפס לעיל אות ל״ב.

אוצר ההלכה

הלכה כרבא, ובעיבוד לשמה קיימא לן כרשב״ג כדמוכח בפרק הניזקין (דף נ״ד ע״ב) בההוא דאתא לקמיה דרבי אבהו אמר ליה ספר תורה שכתבתיו, גוילין לא נעבדו לשמן, אמר ליה נאמן אתה להפסיד שכרך ואי אתה נאמן להפסיד ספר תורה, ואין לחלק בין עור של תפלין לגויל של ספר תורה, דהא שי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני [מנחות לה.]. עד כאן קושייתו. ולפי מה שכתבתי מיושב לנכון פירוש רש״י ז״ל, דודאי קיימא לן כרבא דהזמנה לאו מילתא היא, וקיימא לן נמי כרשב״ג, והיינו דרבי אבהו דאמר דאי אתה נאמן לפסול הספר תורה לית ליה הא דקאמר כתנאי, רק כמאן דאמר לעיל דבגוף הקדושה גם רבא מודה דהזמנה מילתא היא, ואם כן בעיבוד העור לתפלין דהוי גוף הקדושה דשי״ן של ראש הלכה למשה מסיני, וכן עיבוד גוילין לספר תורה דהוי גוף הקדושה לכולי עלמא הזמנה מילתא היא. וסוגיא דמנחות אזלא אליבא דמאן דאמר כתנאי דפליגי גם בגוף הקדושה כנזכר לעיל. וזה נכון.

ובזה יתיישב נמי דעת השלחן ערוך והלבוש הנ״ל מקושיית התשובות עבודת הגרשוני הנ״ל מש״ס מנחות הנ״ל, דמוכח דלמאן דאמר הזמנה מילתא היא אף להורידו מקדושה חמורה לקדושה קלה אסור, וממילא למאי דאמרינן דבגוף הקדושה לכולי עלמא מילתא היא, אסור להוריד העור מקדושה חמורה לקדושה קלה. ובזה אתי שפיר דודאי אי הזמנה מילתא היא, ודאי אסור הורדה מקדושה חמורה לקדושה קלה, ואמנם הרי למאן דאמר שם כתנאי הרי סבירא ליה דאף בגוף הקדושה הזמנה לאו מילתא ולדידיה אף להורידו לחול מותר אפילו בגוף הקדושה, ועל כן מחמרינן בגוף הקדושה לענין הורדה לדבר חול, אבל להורידו לקדושה קלה, לא מחמרינן. וזה נכון ודוק.

ובמה שכתבתי מיושב לנכון דעת רבנו משה גאון שהובא בראש״ש [סוף הלכות ס״ת בשם ספר העתים] וטור יו״ד סימן רע״א דעור שלא נעבד לשם ספר תורה, מותר לכתוב עליו. ותמהו עליו מש״ס גיטין הנ״ל, דמבואר דגוילין שלא נעבדו לשמה אפילו בדיעבד אם כתב עליהן ספר תורה, פסול. עיין שם בש״ך (סק״א). ולפי מה שכתבתי אתי שפיר דשם בגיטין רבי אבהו סבירא ליה כמאן דאמר בש״ס סנהדרין דבגוף הקדושה לכולי עלמא הזמנה מילתא היא על כן צריך עיבוד לשמה, דהוי גוף הקדושה. אבל רבנו משה גאון פוסק כמאן דאמר כתנאי דסבירא ליה דאפילו בגוף הקדושה הזמנה לאו מילתא היא, אם כן לא בעינן נמי לשמה, דלא איכפת לן בהזמנה כפירוש רש״י ז״ל הנ״ל, ואתי שפיר הכל בעזרת ה׳ יתברך.

(אורח לחיים סק״ד)

מ״ג) שם או לשם ספר תורה. כתב במג״א (סק״י), זה לשון בית יוסף: אם עיבד לשם ספר תורה, מהני לכתוב בו תפלין, דקדושת ספר תורה חמירא מקדושת תפלין. עיין באר היטב [סקי״ב] שה[ב]יא בשם תשובת עבודת הגרשוני (סימן ס״ה) שהקשה על זה ממנחות (דף ל״ד ע״ב). ועיין בספר חקר הלכה (אות ה׳ או״ק ב׳ ואו״ק ה׳) שכתב ליישב קושיא זו בשני אופנים. ועיין בפרי מגדים לקמן סימן רע״ט סוף הסימן [אשל אברהם סקי״ד] דכלי שאינו ראוי להשתמש רק שמוש זה, אף בהזמנה לבד נאסר הכלי, והוא הדין בענין זה, ואם כן אתי שפיר קושיית העבודת הגרשוני ודו״ק. ועיין באליה רבה (אות ט״ז) כתב, טעה בשם ונפסל, אסור לכתוב על הנותר תפלין ומזוזות, ובפרי מגדים כאן משמע דחולק. ומצאתי בתשובת נודע ביהודה (מהדו״ת חיו״ד סימן קע״ד) חולק ומתיר לכתוב תפלין, אבל לא מזוזות. ובספרי משיב הלכה (ח״ב סימן קע״ד) הבאתי דבר זה. ועיין בבאר היטב (סימן מ״ב)[30] גם הוא מביא דברי הנודע ביהודה. ע״ש.

(מגיני חיים)

מ״ד) שם או לשם ספר תורה. כתב באר היטב (סקי״ב), בתשובת עבודת הגרשוני [סימן ס״ה] אוסר לכתוב תפלין על קלף שנתעבד לשם ספר תורה, אם לא שיתנה בתחלה וכו׳, ועיין יד אהרן[31] מה שהקשה עליו. וכן כתב במשבצות זהב [סק״ד] דעיבוד לשם ספר תורה מהני לכל, ולא הוי הורדה, דהזמנה לאו מילתא היא, ומותר על כל פנים מקדושה חמורה לקדושה קלה ולא לחול, ועיבוד לתפלין מהני למזוזה, ומזוזה לא מהני רק למזוזה, ואם עיבד לרצועות פסול לפרשיות, וכן אם עיבד לעור בתים פסול לפרשיות על כל פנים[32]. ועיין באשל אברהם [סק״י] דאליה רבה [סקט״ז] כתב, אם כתב על הקלף לספר תורה, אסור לכתוב על הנותר תפלין, ותמה עליו הפרי מגדים, דבסימן מ״ב [סעיף א׳] מבואר דמשנין משל ראש לשל יד, הרי דגם בכתיבה אין אלא הזמנה[33]. ע״כ.

ועיין בשו״ת ברית אברהם [פצנובסקי] סימן ז׳ [סק״ו] שכתב, אם עיבד קלף לשם תפלין דרש״י, מותר לשנותן לשל רבנו תם, דאין זה שינוי לדבר חול, דכיון דאנו מניחין אותו משום ספק, לא הוי חול גמור. עיין שם שהביא ראיה (מחדושי) [משו״ת] הר״ן [סימן נ״א], הובא בבית יוסף יו״ד סימן רכ״ח [סעיף י״ז], במי שנדר שלא יהיה שבת [הבאה] בעיר, אם נאמר ספק דבר תורה מהתורה לחומרא, וצריך לצאת מהעיר קודם שבת, וממילא הא חל הנדר, ומתירין לו קודם שבת, ולא ניחוש שמא הדין דאין צריך לצאת קודם שבת, ואיך מקילין להתיר לו קודם שבת. אלא על כרחך כיון דצריך מספק לצאת הוי חלות הנדר, ואם כן הוא הדין הכא, כיון דמספק מניחין שני זוגות, הוי חלות הקדושה על

הערות וציונים

29. בבאר היטב שם לא הביא דברי הנודע ביהודה, אמנם בפתחי תשובה (יו״ד סימן ר״צ סק״ג) מביאו. ע״ש. 30. נדפס לעיל אות ל״ד. 31. וכן כתב הרב אותות השמים לקמן סעיף ל״ז (נדפס באוצר ההלכה שם אות נ״א). ע״ש. 32. עיין להרב שמן המאור (נדפס לקמן אות נ״ח) מה שיישב לקושיית הפרי מגדים.

אוצר ההלכה

שניהן. ומה שכתוב בסימן ל״ד [סעיף ד׳] דלא יניח שני זוגות בכיס אחד, שאחד מהם הוא חול, היינו בעתיקי, דאז אסור לשנות משל ראש לשל יד, אם כן הא דכיסין דאזמניה וצר ביה, הוי כמו עתיקי, דאי אפשר לשנות גם לקדושה קלה. עש״ב.
(באר יעקב – קרוייזר סקי״ט)

מ״ה) שם או לשם ספר תורה. בדין עיבד לשם ספר תורה אי מהני לכתוב תפלין, עיין נודע ביהודה (מהדורא תניינא [יו״ד] סימן קע״ד) מה שכתב על דברי הבית יוסף בזה, ומה שכתב מתשובת הרשב״א ([חלק א׳] סימן תרי״א), עיין בבית יוסף יו״ד סימן רע״ד [ד״ה ויכתוב] שהביא תשובת רשב״א הנ״ל. ומצאתי בר״ן פרק ד׳ דגיטין [כג: ד״ה ספר] בסוגיא דספר תורה שכתבו מין וכו׳, שכתב דליתנהו בקשירה מדבריהם, וכל שכן בספר תורה דקדיש טפי מינייהו. ע״ש. הרי כהבית יוסף, דקדושת ספר תורה חמורה מקדושת תפלין. [ועיין בשו״ת מור ואהלות (באהל ברכות והודאות סימן ב׳) שהביא מספר האשכול (הלכות ספר תורה סימן י״ד) שכתב בפירוש דספר תורה קדושה חמורה מתפלין, ושם בהלכות תפלין (סימן ל׳) כתב, הרי ספר תורה מקודש מתפלין שיש בו כל הפרשיות והוא שלם. יעו״ש][34]. [הערת מהרש״ם].
(ארחות חיים – ספינקא סקי״ד)

מ״ו) שם או לשם ספר תורה וכו׳. עיין בתשובת לחם שלמה (או״ח סימן כ״ד)[35]. (מגיני חיים)

מ״ז) שם או לשם ספר תורה. במג״א (סק״י) הביא דברי הלבוש דהכא שאני שאינו אלא הזמנה וכו׳. וקשה לי על תירוץ הלבוש, הא הבית יוסף הביא דבפרק נגמר הדין [סנהדרין מז:] אפליגו אביי ורבא בהזמנה, וקיימא לן כרבא דהזמנה לאו מלתא היא, ומפרש שם רבנו תם [מח: בתוד״ה אע״פ] דרבא דאמר הזמנה לאו מלתא היא, סבר כרבן שמעון בן גמליאל דבעי עיבוד לשמה משום דלא סגי בהזמנה. גם בתוס׳ פרק התכלת (דף מ״ב ע״ב) כתבו וז״ל: מיהו רבנו חננאל ורבנו תם פירשו דרבא כרבן שמעון בן גמליאל, דכיון דבעי עיבוד לשמה אם כן הזמנה לאו מלתא היא, דאי מלתא היא אפשר בחיתוך העור, ובתיקונים קטנים סגי לשוויי לשמה. עכ״ל. ואם כן על כרחך צריך לומר דלרבנו חננאל ורבנו תם הוי העיבוד לשמה מעשה גמור ולא הזמנה. ובבית יוסף כתב דכל הפוסקים פסקו כרבנו תם. ואחרי זה עיינתי בספר פרי מגדים שכתב בקצור וז״ל: הנה בגיטין (דף מ״ה ע״ב) תוס׳ ד״ה עד וכו׳ כתבו עיבוד נמי הזמנה הוי, רק מעלייתא טפי מהזמנה מועטת. עכ״ל. משמע מדבריו שרצונו לתרץ קושייתי, ובאמת לפי מה שכתבו תוס׳ בגיטין משמע דעיבוד מקרי מכל מקום הזמנה, מיהו הזמנה מעלייתא מקרי, ואם כן לדבר חול אסור לשנות בהזמנה מעלייתא, ומקדושה חמורה לקדושה קלה מותר לשנות, אבל בהזמנה מועטת אף לדבר חול מותר לשנות. זהו תוכן כוונת הפרי מגדים. מיהו מכל מקום קשה על המחבר מנא ליה דהזמנה מעלייתא כהך לאו מלתא היא, דהא רבא לא איירי אלא מהזמנה מועטת. ונלע״ד דזה היה כוונת המג״א לתרץ זה שכתב וכן משמע ריש סימן מ״ב וכו׳. רצונו לומר, דמקור דין זה דסימן מ״ב, הוא מגמרא דמנחות (דף ל״ד ע״ב) דאמרינן שם דבחדתא מותר לשנות מתפלין של ראש לשל יד. ופריך ולמאן דאמר הזמנה מלתא היא, ומשני דאתנו עלייהו מעיקרא. והלא אף למאן דאמר הזמנה לאו מלתא היא נמי קשה, דהא כבר נכתבו לשם של ראש, אלא ודאי כל זמן שלא הניחן בראש אפילו הכתיבה לא מקרי אלא הזמנה, והזמנה לאו מלתא היא אפילו הזמנה מעלייתא. ועיין לקמן בסימן מ״ב במג״א (סק״ג). (שמן המאור)

מ״ח) שם או לשם ספר תורה. כתב המג״א ז״ל [סק״י] זה לשון בית יוסף: אם עיבד לשם ספר תורה מהני לכתוב בו תפלין, דקדושת ספר תורה חמירא מקדושת תפלין. עכ״ל. וכתב הרב שמן המאור ז״ל[36], אף על גב דבבית יוסף כתב: אם עיבד לשם ספר תורה מהני לכתוב בו תפלין, לשון דיעבד מכל מקום מדכתב פה בשלחן ערוך טוב להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד שהוא מעבדו לשם תפלין או לשם ספר תורה, משמע דאפילו לכתחלה מותר לעבד הקלף לשם ספר תורה ולכתוב בו תפלין אחר כך, וכן נראה מדברי הלבוש ע״ש. וזה תימה להרב שלחן גבוה (סקכ״א)[37] שהביא דברי הבית יוסף הנזכר ותמ״ה תמ״ה יקרא עליו, וז״ל: ויש לתמוה על רבנו, למה השמיט מכאן דאם עיבדו לשם ספר תורה מותר לכתוב בו תפלין. עכ״ד. שהרי זה שכתב כאן או לשם ספר תורה, רצונו לומר דאפילו שהוא מעבדו לשם ספר תורה כשר לתפלין, וגם ממה שכתב אבל אם עיבדו לשם מזוזה פסול, שהוא פסול לכתוב בו תפלין, שמע מינה דאם עיבדו לשם ספר תורה כשר ומותר לכתוב בו תפלין, ואין שייך כאן לומר מעלין בקודש ואין מורידין, כאשר פי צדיק יהגה חכמה הרב הלבוש ז״ל יעוין שם בדבריו מילתא בטעמא.
(יפה ללב ח״א סק״ז)

מ״ט) שם או לשם ספר תורה. עיין מג״א (סק״י) בשם הלבוש, דאם עיבדו לשם ספר תורה, יכול לכתוב עליו תפלין. ואף על גב דאסור לשנות מקדושה חמורה לקלה, הכא שאני, שאינו אלא הזמנה, אבל לדבר חול אסור לשנות. עד כאן. ועיין בחדושי רבי עקיבא איגר מה שתמה בזה, ויען כי לקמן סימן מ״ב [סק״ג][38] כתבתי קצת מענין הזמנה, הנחתי ענין זה, עיין שם שתירצתי בדברים נאותים.
(גנזי חיים סקי״ד)

הערות וציונים

33. קטע זה המוסגר גם הוא מאת הגאון מהרש״ם, ונדפס בהשמטות שבסוף הספר (ובמהדורא חדשה נדפס במקומו). 34. ספר ״לחם שלמה״ הוא להגרש״ז עהרנרייך זצ״ל, שם דן בענין עור שעיבדו אותו לשם ספר תורה בלבד, האם מותר לכתוב עליו תפלין ומזוזות, או לא. ע״ש באורך. 35. נדפס לעיל אות ל״ו. 36. נדפס לעיל אות ל״ד. 37. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן מ״ב אות מ״ה.

אוצר ההלכה

נ') שם או לשם ספר תורה. כתב במג"א (סק"י באמצע הדבור), אבל לדבר חול, אסור לשנותו. עיין בחדושי חתם סופר למסכת שבת לדף ע"ט ע"ב [ד"ה כדי] מה שכתב שם.
(מגיני חיים)

נ"א) שם או לשם ספר תורה. כתב במג"א (סק"י) וזה לשונו שם: זה לשון בית יוסף, אם עיבד לשם ספר תורה מהני לכתוב בו תפלין וכו', וכתב הלבוש [סעיף ח'], אף על גב דאסור לשנות מקדושה חמורה לקדושה קלה, כמו שכתוב בסימן מ"ב [סעיף א'], הכא שאני שאינו אלא הזמנה ומותר לשנותו לקדושה קלה, אבל לדבר חול אסור לשנותו. עכ"ל. וכן משמע וכו'. עכ"ל המג"א. ואפשר להסביר החילוק, (דלכאורה ממה נפשך אי הזמנה מילתא היא לגבי חול שלא להוריד מקדש לחול, למה נתיר להוריד מקדושה חמורה לקלה, הא גם זה נקרא הורדה), ונאמר דהזמנה לבדה אינה החלט הקדש למה שהזמינה כי אם אחר שישמש בה במעשה ההוא, רק הדבר שהוזמן נכנס בערך הקדש, אמנם זהו רק לענין דבר שהוא גם כן הקדש שהוא צריך גם כן הזמנה רק שהיא קלה, ואם כן כיון דבעינן הזמנה הן שוין, רק שזו חמורה וזו קלה לא אכפת לן לשנותה מזו לזו, דהא על ידי ההזמנה לא נתיחדה עדיין להקדושה החמורה ולא הויא הורדה. מה שאין כן לענין דבר חול שאינה צריכה הזמנה לשם הדבר, אם כן ההזמנה עצמה מבררת ומיחדת אותה לדבר קדש, דהא הזמנה היא רק במילתא דקדושה, וכיון שהזמין תיכף נעקר מדבר חול שהיא אינה כלל בהזמנה.
(זרע יעקב – זלזניק)

נ"ב) שם או לשם ספר תורה. כתב במג"א (סק"י), וכן משמע ריש סימן מ"ב שכתב שמותר לעשות מתפלין חדשים של ראש לשל יד וכו'. רצונו לומר, אפילו אחר הכתיבה מותר לשנות משל ראש לשל יד, מכל שכן שאין עשיית העור לשם ספר תורה יהיה הזמנה שלא יהיה רשאי לשנות לקדושה קלה הימנה. ונראה הטעם, דקדושת ספר תורה תלוי בכתיבה, לכן עד שלא כתבה לא הוי הזמנה, ובתפלין גם הכתיבה לא הוי הזמנה, להיות של ראש על ידי כתיבה קדושתה חמורה משל יד, ועד אחר הקשירה (שהרוב מן השם על ידי הקשירה הוא בשל ראש ועל ידי כן נעשה קדושתה חמורה) קדושתן שוין.
(חדושי מהרי"ש)

נ"ג) שם שהוא מעבדו לשם תפלין או לשם ספר תורה וכו'. עיין מה שכתבו בשו"ת עבודת הגרשוני סימן (כ"ה [ס"ה], ושו"ת פנים מאירות בחלק ג' סימן י"א.
(ברכי יוסף – שיורי ברכה סק"ב)

נ"ד) שם שהוא מעבדו לשם תפלין או לשם ספר תורה וכו'. עיין מה שכתב בשו"ת שאגת אריה (סימן מ"ז וסימן מ"ח)[39], ועיין בספר באר יעקב (דף ו' ע"ד)[40]. (מחזיק ברכה סק"ו)

נ"ה) שם שהוא מעבדו לשם תפלין או לשם ספר תורה וכו'. בבית יוסף הוכיח דספר תורה חמור מתפלין, דהא [אמרינן] בית שיש בו תפלין, מותר לשמש בו על ידי שיניחנו כלי בתוך כלי. אבל בספר תורה אסור עד שיוציאנו, או לעשות מחיצה גבוהה עשרה טפחים [ברכות כה:]. ע"ש. וכן הוא בהדיא בסמ"ג (עשין ג'), ורבנו ירוחם (נתיב י"ט ח"ב), ובשאלת חכמי לוניל הובא בכסף משנה פרק א' [מהלכות תפלין הי"א], דקדושת ספר תורה שיש בו כמה פרשיות, חמורה מקדושת תפלין. ע"ש. ורמ"א בתשובה (סימן ל"ד) כתב בהדיא, דקדושת שאר ספרים נמי חמורה מתפלין. ועיין בכלבו (סימן כ"א), ובט"ז וש"ך ח"מ סימן פ"ז [סעיף ט"ו על ההגה].

וראיתי לרבנו ישעיה הראשון בהלכות מזוזה [פסקי רי"ד מנחות לב.], שכתב וז"ל: ספר תורה שבלה ותפלין שבלו, אין עושים מהם מזוזה. פירש המורה, תפלין קדושתם חמורה ממזוזה, שיש בהם ארבעה פרשיות. ואין נראה לי, דאם כן ספר תורה קדוש מתפלין, שיש בו כל התורה. ואמאי לא תני ספר תורה שבלה אין עושים ממנו תפלין? והנכון, דחומרת קדושת תפלין הוא משום דעשוי להניח בראש שהוא מקום נכבד, והמזוזה מניח אותה בסף הבית. וכן ספר תורה הוא מונח בתיבה, ועכשיו יהא מונח בפתח הבית, אין זה כבודו כבתחלה. ומהאי טעמא תפלין של ראש, אין לעשותו של יד, דמקום חשוב הוא הראש מן היד. אבל ספר תורה שבלה, מותר לעשות ממנו תפלין, דאדרבה מעלה בקדושתו. עכ"ל. ונראה לי דתנא לא מיירי אלא בחומרת ספר תורה ותפלין לגבי מזוזה, ואתא נמי למידק הא מורידין עושים וכו', לאשמועינן דמזוזה שוה לתפלין לשרטוט, כדמשני הש"ס שם. ושוב ראיתי להרב באר יעקב בתשובה[41] שהאריך ע"ש.
(ערך השלחן סק"ג)

נ"ו) שם שהוא מעבדו לשם תפלין או לשם ספר תורה וכו'. עיין למרן ז"ל בבית יוסף (ד"ה ואם) שכתב דקדושת ספר תורה חמורה מקדושת תפלין. ועיין להרב ערך השלחן ז"ל (סימן זה אות ג')[42]. ומה שכתב עטרת ראשי מעלת הרב אדוני אבי ז"ל בספר הנחמד צפיחת בדבש (דף קנ"ט ע"ג וד').
(פתח הדביר סק"ב)

נ"ז) שם לשם תפלין או לשם ספר תורה. הסופרים כשמעבדין את העורות שאומרים שמעבדין אותו לספר תורה

הערות וציונים

38. בסימן מ"ז דן הרב שאגת אריה אם עיבוד לקדושה חמורה מהני לקדושה קלה. ובסימן מ"ח דן הרב בספרי תורה תפלין ומזוזות, איזה מהם קדושתה חמורה. 39. נדפס כאן בסוף הספר במלואים לסעיף ל"ו אות ו', ושם (בד"ה ועוד אני אומר) דן בענין אם ספר תורה חמור מתפלין, ועיין עוד שם (בד"ה ומדי דברי) בענין תשובת הרב עבודת הגרשוני שאוסר לעשות תפלין מקלף המעובד לספר תורה. ע"ש. 40. נדפס בסוף הספר במלואים לסעיף ל"ו אות ו', ד"ה ותו קשיא. ע"ש. 41. נדפס לעיל אות נ"ה.

אוצר ההלכה

ולתפלין, לאו שפיר עבדי, דבדאורייתא אין ברירה, ואם עבדו לשם תפלין לא מהני לכתוב עליו ספר תורה, ולכן צריך שיאמר בפירוש שמעבדין העורות לשם ספר תורה, ויתנו אם ירצו אחר כך לכתוב תפלין שהרשות בידם. עבודת הגרשוני שם [סימן ס"ה].
(יד אהרן הגב"י)

נ"ח) שם לשם תפלין או לשם ספר תורה. עוד כתב הפרי מגדים [אשל אברהם סק"י] וז"ל: ובאליה רבה (סקט"ז) כתב דאם כתב על קלף לספר תורה, אסור לכתוב על הנותר תפלין. ואיני יודע, דתפלין של ראש לשל יד תיובתא. עכ"ל. ועל זה בנה הפרי מגדים יסודו, ולכן בסוף הסימן כשכתב הפתיחה מקצת דברים כוללים, כתב שם לדינא, ואם התחיל לכתוב על קלף מעובד לספר תורה, ספר תורה, ונמלך ורוצה לעשות מהנשאר תפלין או מזוזה רשאי. עכ"ל. ויש להשיב על זה, דלענין ספר תורה התחלת הכתיבה מקרי מעשה, כמו שכתב בספר מחצית השקל על מה שכתב המג"א, אף על גב שנכתבו לשם של ראש, רצונו לומר, אפילו הכתיבה לא מקרי רק הזמנה, והיינו בתפלין דעיקר עשיית מצותן הוא הנחתן, מה שאין כן בספר תורה התחלת הכתיבה מקרי מעשה. וכן כתב בספר אליה רבה [סקט"ז]. עכ"ל. מיהו אחרי זמן מצאתי בספר נודע ביהודה (מהדורא תניינא חלק יו"ד סימן קע"ד) בלשון השואל שם, שרצה לומר דבספר תורה אפילו כתבה כולה ונגמרה בתפירה לא מחשב רק הזמנה כל זמן שלא קרא בה. ע"ש. ואם כן יש לפקפק על דברי מחצית השקל, כי היכי דבתפלין עיקר עשיית מצותן היא הנחתן, הכי נמי מצי למימר בספר תורה עיקר מצותן היא הקריאה, וכדכתיב בקרא "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם" [דברים ל"א, י"ג]. ועיין שם היטב בנודע ביהודה (מהדורא תניינא) סימן הנ"ל. (שמן המאור)

נ"ט) שם לשם תפלין או לשם ספר תורה. עיין באר היטב ושערי תשובה (סקי"ב). ובנדון עורות שנעבדו לשם סת"ם אם מותר לכתוב עליהם דברי רשות, עיין בשערי תשובה לקמן סימן מ"ב [סק"ד] שנסתפק אי מהני תנאי לדברי חול. ועיין בשו"ת רבי עקיבא איגר ([פסקים] סימן ב'), שכתב, שיעבדו לשם ספר תורה ויתנו מתחלה שיהא בידם לשנות לכתוב עליו תפלין ומזוזות ודברי חול, דמהני בזה תנאי. ועיין שם עוד (בסימן ג') מזה. ועיין בישועות יעקב כאן (סק"י)[43] בענין קלף שנתעבד לשם ספר תורה אם מותר לכתוב עליו תפלין.

ועיין מזה באריכות בקסת הסופר (בחקירות סימן א'). ותורף דבריו, דמהני תנאו שאומר בפירוש בשעת עיבוד, עורות אלו אני מעבד לשם קדושת ספר תורה, ואני מתנה שאם ארצה לשנותם לתפלין או למזוזה יהיה הרשות בידי, ולשם זה אשים אותם בסיד. ועיין בשו"ת מחנה חיים (מהדורא קמא סימן י"ג). ועיין במשנת אברהם (סימן ז' סקי"ב). ועיין בשו"ת כתב סופר (סימן י"א) שכתב, עצה בקלפים שנעבדו לשמה אם יצטרכו לחולין, שיאמרו בפה מלא שמבטלים העיבוד לשמה, ואתי דבור האחרון ומבטל דבור הראשון, אלא שבזה נפסל כל הקלף ושוב אינו יכול לכתוב סת"ם על כל הקלפים שעיבד באותו פעם לשמה. ע"ש. ועיין בשו"ת מגדל השן (סימן פ"ה) בענין עיבוד עורות וקלפים להיות מתנה עליהם בתחלת העיבוד שמה שיכתב עליו ספר תורה יהיה מעכשיו לשם ספר תורה, ומה שלא יכתב עליו ספר תורה אינו מעובד מעכשיו לשם ספר תורה כלל. רק אם תפלין או מזוזות יכתב עליו אזי יהיה מעובד מעכשיו לשם מה שיהיה אחר כך, ואם חול ממש יעשה ממנו אזי יהיה מעכשיו לשם חול. כן נתן עצות לנפשו הרב הצדיק משולם פייביש זצ"ל מזבריזא, שהיה קשה בעיניו במה שיש זלזול כשנשאר עור וקלף ממה שכבר נתעבד לספר תורה. וכתב שם, שכן הסכימו לזה הגאון מו"ה אריה לייביש מוואליטשיסק והגאון מו"ה אריה לייביש מסטאניסלאב והגאון מו"ה משולם מטיסמניץ. אמנם הגאון מבוטשאטש בספרו נטע שעשועים [חיו"ד סימן כ"ח השני] כתב לאסור. והמחבר השיג עליו והסכים לדברי הגאונים הנ"ל להיתר. יעו"ש.

ועיין בענינים אלו ביו"ד סימן רע"א [סעיף א'], ובפתחי תשובה (שם סק"ט), ובספר דעת קדושים ובמקדש מעט שם [סקכ"ג]. ועיין בשו"ת אבן יקרה (חלק או"ח סימן מ'), באחד שהתנדב לכתוב לו ספר תורה ונתן העורות לעבדן לשם קדושת ספר תורה, וניתותרו לו שתי יריעות, ונתנם במתנה לחתנו, והסופר כתב לו עליהן שני זוגות תפלין, אם יש בזה משום הורדה מקדושה חמורה לקלה. והעלה שם דאפילו לכתחלה היה רשאי לכתוב עליו תפלין. ועיין שם (בסימנים מ"א מ"ב) בזה.
(ארחות חיים – ספינקא סקי"ד)

ס') שם לשם תפלין או לשם ספר תורה. עיין באר היטב [סקי"ב] בשם עבודת הגרשוני [סימן ס"ה]. ובשערי תשובה לקמן סימן מ"ב [סק"ד] שנסתפק אי מהני תנאי לדברי חול, ובתשובת רבי עקיבא איגר (סימן ב') כתב שיעבדו לשם ספר תורה, ויתנו בתחלה שיהא בידם לשנות לכתוב עליו תפלין ומזוזות ודברי חול, דמהני בזה תנאי. ועיין שם בתשובת רבי עקיבא איגר (סימן ג') מזה. ובתשובת כתב סופר (סימן י"א) כתב עצה אחרת, דלאחר שנעבדו לשמה, אם יצטרכו לחולין שיאמרו בפה מלא שמבטלים העיבוד לשמה. ואתי דיבור האחרון ומבטל דיבור הראשון, אלא שבזה נפסל כל הקלף, ושוב אינו יכול לכתוב סת"ם על כל הקלפים שעיבד באותו פעם לשמה. ע"ש.
(פתחי תשובה)

ס"א) שם לשם תפלין או לשם ספר תורה. כתב באר היטב (סקי"ב), בתשובת עבודת הגרשוני [סימן ס"ה] אוסר לכתוב תפלין על קלף שנתעבד לשם ספר תורה, אם לא שיתנה

---

42. נדפס לעיל אות מ'.

אוצר ההלכה

בתחלה וכו׳. עיין שערי תשובה [סקי״ב], ועיין בחכמת שלמה (סימן מ״ב), דאם הניח פרשיות דרש״י בבתים, אף שלא הניחם עדיין, אסור לשנותם לשל דרבנו תם, כיון דלרש״י הוי של רבנו תם חול ממש, ובכהאי גוונא הזמנה מילתא היא בגוף הקדושה, כמו שכתב רמ״א (סימן מ״ב ס״ג), ועיין שם סימן מ״ב סעיף א׳ ומה שכתבתי שם[44].

(באר יעקב – קרוייזר סקי״ח)

ס״ב) שם לשם תפלין או לשם ספר תורה. כתב באר היטב (סקי״ב), ועיין בתשובת צמח צדק (סימן פ״א) אי מועיל התנאי למעבד עור לרצועות של תפלין להשתמש במה שישתייר מהעור לתשמיש של חול, ודעתו בהא דרצועות מותר. ע״ש. המעיין שם יראה, דסבירא ליה דברצועות אפילו לא התנה עליהם, מותר לעשות מהמותר תשמיש חול, דדוקא קלף דהוי גוף הקדושה, אבל רצועות דאינו אלא תשמישי קדושה, הזמנה לאו מילתא היא. עיין שם דגם בקלף דהזמנה מילתא מהני תנאי, דלא כלבוש [סימן מ״ב סעיף ג׳] דהניח בצריך עיון אי מהני תנאי. ע״ש. וכן בלחם חמודות פרק ג׳ דברכות [דברי חמודות אות ק״א] תמה על הלבוש ופסק דמהני תנאי. ועיין במג״א (סימן מ״ב סק״ו) כתב גם כן דמהני תנאי גם בקלף. ע״ש.

(באר יעקב – קרוייזר סק״כ)

ס״ג) שם אבל אם עיבדו לשם מזוזה, פסול. וכן כתב הרמב״ן במלחמות פרק קמא דסוכה [ה.], דאין לשמה של מזוזה, כשר לתפלין, לפי שהוא מקדושה קלה לחמורה. ע״ש.

(ערך השלחן סק״ד)

ס״ד) שם אבל אם עיבדו לשם מזוזה, פסול. כתב ט״ז (סק״ד), אבל מזוזה אינה חמורה כתפלין וכו׳. נ״ב: זהו מבית יוסף, ושם מבואר עוד טעם, משום דאיכא למאן דאמר [הרמב״ם תפלין פ״א הי״א] דמזוזה אינה צריכה עיבוד [לשמה], ואם כן לאו כלום, ושם כתבתי על הגליון להעיר, דלפי זה לא יועיל נמי אם עיבדו לשם ספר תורה, דלא יהא רשאי לכתוב עליו תפלין, כיון דאיכא שיטת רש״י שם במנחות (דף מ״ב ע״ב בסופו ד״ה תפלין) דגם למאן דאמר דתפלין בעי עיבוד לשמה, מכל מקום ספר תורה לא בעי עיבוד לשמה. ודו״ק.

(יגל יעקב)

הערות וציונים

43. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן מ״ב אות נ׳.

הלכות תפלין סימן לב סעיף ט

ט אם עיבדו גוי, [א]להרמב"ם פסול אפילו אמר ליה ישראל לעבד לשמו, [ב]ולהרא"ש כשר אם ישראל עומד על גבו וסייעו: הגה. קנת נעבודה (כית יוסף נסס (הרמ"ע) [הטור] [יו"ד סימן רע"ח]), **וכן נוהגין** (ועיין לעיל סימן י"ח סעיף ג'):

באר הגולה

א. בפרק א' מהלכות תפלין [הלכה י"א].

ב. בהלכות ספר תורה [סימן ג'] בשם רבנו ברוך [ספר התרומה סימן ק"ץ].

אוצר ההלכה

א') סעיף ט' אם עיבדו גוי וכו'. כתב הטור מחלוקת זה כלשון רבנו עם קצת שינוי כמו שאבאר בס"ד, ולענ"ד נראה שאין חולק רמב"ם עם הרא"ש, שרמב"ם מיירי שאין ישראל מסייע לגוי לכך פסול, אבל אם סייעו ישראל מודה ליה ל]הרא"ש דאפושי מחלוקת לא מפשינן. וזה לשון רמב"ם (פ"א הי"א): גויל של ספר תורה וקלף של תפלין או של ספר תורה צריך לעבד אותן לשמן, ואם עיבדן שלא לשמן פסולים, לפיכך אם עיבדן הכותי פסולין, [ו]אף על פי שאמרנו לו לכותי לעבד עור זה לשם ספר תורה או תפלין, פסולין, שהכותי על דעת עצמו הוא עושה ולא לדעת השוכר אותו, לפיכך כל דבר שצריך מעשה לשמן אם עשהו כותי פסול. ע"כ. וכתב בכסף משנה ומה שכתב כל דבר שצריך מעשה לשמן וכו', הוא מדאמרינן פרק שני דגיטין (דף כ"ג ע"א) דכותי אדעתיה דנפשיה קעביד. ע"כ. אלמא אם סייעו ישראל דאדעתיה דנפשיה קעביד כשר דסיוע זה יש בו ממש, וכמו שכתב הרא"ש כמו שאכתוב בסמוך [סקכ"ג][1], אם כן אין נראה שרמב"ם חולק עם הרא"ש. כנלע"ד. וכן כתבתי בהלכות ספר תורה [יורה דעה] סימן רע"א (סקי"א).

(שלחן גבוה סקכ"ב)

ב') שם ולהרא"ש כשר וכו'. זה לשון הבית יוסף: והרא"ש כתב בהלכות ספר תורה [סימן י"ג] בשם רבנו ברוך [ספר התרומה סימן ק"צ], שאם הגוי מעבדן וישראל עומד על גביו וסייעו, מסייע זה יש בו ממש דנכרי אדעתא דישראל עביד. וכתב עוד ונהגו העם כמו שכתב ה"ר ברוך כי אין עבדני ישראל בכל המקומות, וכן הדעת מכרעת, וכן דעת העיטור [הלכות תפלין סוף ח"א, דף נ"ו ע"א] דסגי בגוי שיעבדנו לשמן. ורבנו לא הזכיר שהישראל יסייע, משמע דסבירא ליה דמסייע דנקט ה"ר ברוך לאו דוקא, ואפילו אם תמצי לומר דדוקא קאמר, כיון שהעיטור הכשיר עיבוד הגוי לשמו ולא הזכיר שסייע ישראל, פסק כוותיה. ויותר נראה לומר שסמך על מה שכתב בהלכות ספר תורה [יו"ד סימן רע"א] דברי ה"ר ברוך, והזכיר ישראל שסייעו, וגם כתב [הטור שם] בשם רב נטרונאי, וכשמעבדם לשם ספר תורה יסייע עמו מעט, ואף על פי שגם שם כתב דברי בעל העיטור, מכל מקום משמע דכרבנו ברוך ורב נטרונאי נקטינן, ולא הביא דברי בעל העיטור אלא לאפוקי מרמב"ם דפסל עיבוד הגוי, ואפשר שבעל העיטור סובר שיסייע ישראל עמו אף על פי שלא נתפרש בדבריו. והיינו מה שכתבתי בסמוך לדעת הרמב"ם[2]. וכן כתב סמ"ג (בסימן כ"ה) וצריך שיתן העורות בעיבוד לשמן או יסייע לגוי בשעת העיבוד לשמן, וכן כתב בהגהות מיימון בפרק א'. עד כאן [לשון הבית יוסף]. וזה לשון ההגהות מיימון שם (אות ו'): ואם גוי מעבדן וישראל עומד על גביו ומסייעו ואומר לשם קדושה, מסייע זה יש בו ממש דגוי אדעתא דישראל עביד, וכעין זה התירו הגאונים, ואף על גב דגבי כתיבה אמרינן נכרי אדעתא דנפשיה עביד. וכשישראל נתנו תחלה בעיבוד לשם קדושה, מניחה לגוי להוציא ולתקנה ואינו צריך עוד לעמוד על גביו ולסייעו. ע"כ משם ר"י. אם כן מסתמא רמב"ם אינו חולק עם הגאונים ועם כל הני רבוותא לפסול אפילו יסייע ישראל, אלא לאו כדאמרן דבסיוע ישראל מודה דכשר כהגאונים והרא"ש וכל הני רבוותא. ולמדנו מדברי ר"י דסיוע ישראל היינו שנותן ישראל העור בסיד שמעבדין אותו, אף על פי שהוצאה ושאר מלאכות הן על ידי הגוי.

(שלחן גבוה סקכ"ג)

ג') שם ולהרא"ש כשר אם ישראל עומד על גבו וסייעו. כתב בית יוסף (ע"ב שיטה ל"ג), וכן כתב בהגהות מיימוניות פרק א' [אות ו'] וכו'. נ"ב: וכן נוהגין. ספר המפה. ולכתחלה צריך סיוע, אבל בדיעבד אפילו בלי סיוע, כשר. ב"ח [אות ט'].

(שיירי כנסת הגדולה הגב"י סק"ה)

ד') שם ולהרא"ש כשר אם ישראל עומד על גבו וסייעו. עיין ב"ח (אות ט'). הבית יוסף כתב, דנכרי המסייע לישראל בעיבוד ספר תורה פסול[3], והב"ח כתב דכשר משום דמסייע אין בו ממש. ונראה דיש לחלק בין מסייע למסייע וכמו שכתב רש"י

הערות וציונים

1. נדפס בסמוך אות ב'. 2. שש תיבות אלו האחרונות הם דברי הרב המחבר (שלחן גבוה), וכוונתו למה שכתב לעיל (סקכ"ב, נדפס באות א'). 3. עיין בבית יוסף שכתב: והרא"ש כתב בהלכות ספר תורה בשם רבנו ברוך שאם הגוי מעבדו וישראל עומד על גביו וסייעו, "מסייע זה יש בו ממש" וכו'. ע"ש. והב"ח (אות ט' וביו"ד סימן רע"א אות ב') כתב דהרא"ש מכשיר אפילו אינו מסייע כלל, ולא כתב הרא"ש שצריך לסייעו אלא לכתחלה, אבל דיעבד כשר בלא סיוע דמסייע אין בו ממש לענין דינא וכו', ודלא כבית יוסף דכתב דבלא סיוע פסול, דליתא. עכ"ל. ומבואר דפלוגתייהו דמרן והב"ח היא אליבא דהרא"ש דמכשיר, ומרן לא פסל לדעת הרא"ש היכא דישראל מסייע לנכרי בעיבוד, ואדרבה כתב להכשיר מטעם "מסייע יש בו ממש" כנזכר לעיל, וקל וחומר במקרה שכתב פה הרב המחבר "דנכרי המסייע לישראל" (ואולי נפל טעות סופר וצריך לומר: "דישראל המסייע לגוי") שמרן מכשיר, והב"ח לא בא לחלוק על הבית יוסף אלא רק היכא דהגוי עיבד לבד כמבואר בדבריו שהבאנו לעיל בהדיא. ודברי הרב המחבר צ"ע. אריה מאזוז ס"ט.

אוצר ההלכה

מסכת יום טוב (דף כ״ב ע״א) ד״ה מסייע אין בו ממש, מי שאין עושה מלאכה ממש אלא מסייע מעט כי האי. מבואר דאיכא מסייע דיש בו ממש. וגם הב״ח עצמו כתב סימן קפ״ג [אות ו׳] דשמאל אסור לסייע לימין בברכת המזון, ועיין ברכות (דף נ״א ע״א). (ברכת דוד)

ה) שם אם עיבדו גוי וכו׳ ולהרא״ש כשר אם ישראל עומד על גבו וסייעו. מלשון זה משמע דדוקא לענין עיבוד סבירא ליה להרא״ש דמהני אם ישראל עובד על גביו, אבל לענין כתיבה לא מהני, וכן מבואר בלשון הרא״ש בהלכות ספר תורה [סימן ג׳] שכתב, דעיבוד מהני כשהנכרי מעבדו וישראל עומד על גביו, וכתב, דלא דמי לכתיבת הגט דקיימא לן דלא מהני בכתיבת הגט נכרי וישראל עומד על גביו, דשם בעי שיהיה לשמה כל כתיבת התורף, וזה לא יעשה הנכרי על דעת ישראל, אבל כאן כיון שנתן העורות לתוך (המים) [הסיד] די בכך, והיא שעה מועטת ועושה על דעת ישראל. ומעתה בכתיבת הספר תורה או תפלין לא מהני עמידת ישראל, כיון דבעינן שכל הכתיבה יהיה לשמה. ויש ראיה לדבר דבש״ס דגיטין (דף מ״ה ע״ב) אהך דרבן שמעון בן גמליאל סובר דמותר לקנות ספרים מן הנכרים, ואקשינן עלה ורבן שמעון בן גמליאל עיבוד לשמה בעי כתיבה לא בעי. ומאי קושיא, דילמא איירי בישראל עומד על גביו, אלא ודאי דלא מהני. שוב מצאתי ראיה זו בספר מג״א לקמן סימן ל״ט (סק״ב), ותמיה לי שלא הביא דברי הרא״ש בהלכות ספר תורה שהבאתי.

ובזה נראה לי ליישב, הא דהקשה הש״ס ורבן שמעון בן גמליאל עיבוד לשמה בעי כתיבה לשמה לא בעי, ואמאי לא הקשה בפשיטות דהא ליכא כאן עיבוד לשמה, דהרי קונין מן הנכרי ולא ידעינן אי נעשה עיבוד לשמה, וסתמא דמילתא הנכרי עיבדו והוא אינו מעבד לשמה, ובזה אתי שפיר, דלענין העיבוד מהני אם ישראל עומד על גביו. ובאמת שהתוספות [ד״ה עיבוד] הקשו, מה מדמי כתיבה לעיבוד, דהא בשעת כתיבה נוכל לומר סתמא לשמה קאי, ובעיבוד לא שייך זה, דאטו כשמעבד עורות נימא דסתמא יכתוב עליהם ספר תורה. ובזה אתי שפיר, דבאמת כאן היה העיבוד גם כן על ידי הנכרי, אלא שהישראל עומד על גביו, ובשלמא כשהישראל כותב אחר כך הספר לשמה, שייך לומר דנכרי על דעת ישראל קעביד, אבל כשהנכרי כותב לבסוף ולא יעשה הדבר לשמה, כיון דבעינן כתיבת כל הספר לשמה וזה אין רצונו של הנכרי לעשות, אם כן ממילא אינו עושה העיבוד על דעת הישראל, ואם כן גם העיבוד לא נעשה לשמה ופסול, וזה ברור.

ולולי שאין דרכי לחדש דבר להלכה נגד דברי הפוסקים שאנו שותין מימיהן, הייתי אומר, דבאמת בחרש שוטה וקטן דמהני גדול עומד על גביו אף בגט, כתב הרשב״א בשם רבנו יונה דלא מהני רק מתורת שליחות, ובמילתא דשייך תורת שליחות כגון כתיבת הגט, אבל בשחיטה דלא שייך שליחות דכשנשחט מהני אף בלי דעת בעלים, וכמו כן בחליצה דלא מהני שליחות לא מהני אחרים עומדים על גביו, דלא חשבינן מעשה העומד על גביו כמעשה האדם שעושה המעשה, עיין בחדושי הרשב״א מסכת חולין (דף י״ב ע״ב), ובשו״ת הרשב״א [ח״א סימן כ״ו]. ומעתה אף אי נימא דלא שייך בזה לומר נכרי על דעת עצמו קעביד, מכל מקום אינו מועיל בסת״מ כיון דלא שייך בזה תורת שליחות, דהכותב ספרים אינו צריך דעת בעלים בכתיבת הספר. אלא דזה אינו, דהרי ענין העיבוד לשמה הוא רק שהקלף יהיה קדוש, ואינו צריך להמעבד הקלף שיקדשהו לשמה, ואם אדם אחר מקדשו על ידי עיבוד לשמה שפיר דמי, אלא דאם הנכרי עושה הדבר על דעת עצמו שלא לשם קדושה לא מהני, אבל אם לא נימא בזה נכרי אדעתיה דנפשיה קעביד, מהני קדושת הישראל שמקדש הקלף. והנה כתיבת ספר תורה לשמה ילפינן לה מדכתיב ״ועתה כתבו לכם״ [דברים ל״א, י״ט] דהיינו לשמה, כמו דדרשינן ״גדילים תעשה לך״ [דברים כ״ב, י״ב] לשמה, כן כתב הרמב״ן במסכת סנהדרין[4], ואם כן בעינן שהכותב יכתוב לשמה, וכיון דלא שייך בזה תורת שליחות לא מהני גדול עומד על גביו, כמו דלא מהני גדול עומד על גביו גבי שחיטה. (והנה במה דקיימא לן דכל אדם מישראל מחויב לכתוב לעצמו ספר תורה, ואפילו הניחו לו אבותיו מצוה לכתוב לעצמו [יו״ד סימן ע״ר], ולא מהני קניית ספר תורה, אם כן אם מצוה לאחר הוא מתורת שליחות, ומהראוי שיהיה מהני ישראל עומד על גביו, דהיכא דשייך תורת שליחות מהני גם כן עומד על גביו, אלא דבנכרי לא מהני שליחות בלאו הכי, אבל בגר שחזר לסורו מהני, ובזה פלפלתי הרבה בחדושי למסכת גיטין, ואין כאן מקומו), [ב]גלל כן בכתיבת ספר תורה לכולי עלמא לא מהני גדול עומד על גביו, רק בעיבוד דאינו רק לקדש הקלף, וזה יכול לעשותו על ידי מי שיהיה, וכיון דהמעבד אינו מכוין להיפך שפיר דמי. כן נראה לי ברור. ובספר עולת שבת [עולת תמיד סימן ל״ט סק״ב] כתב, דהוא הדין בכתיבה מהני גדול עומד על גביו, ואין דבריו נכונים, וכבר השיג עליו בעל מג״א סימן ל״ט (סק״ב) והדברים ברורים למבין.

(ישועות יעקב סקי״א)

ו) שם ולהרא״ש כשר אם ישראל עומד על גבו וסייעו. דעת הרא״ש ז״ל [הלכות ספר תורה סימן ג׳], דבעיבוד אין צריך רק כשיתן [הגוי] העור לתוך הסיד שיתננו לשמו, [וטעמו, משום שאין עבדנים ישראלים מצויים בכל המקומות]. ולכן הקשה הבית יוסף ביו״ד (סימן רע״א), דבמקום שאין העבדנים ישראל מצויין מאי הוי, יניחם הישראל לתוך הסיד לשמו, ודי גם לדעת הרמב״ם ז״ל [תפלין פ״א הי״א]? ותירץ, שמא לא היו מניחין לישראל להניח לתוך הסיד, וצריך לסמוך רק על סברת הרא״ש ז״ל, דבתחלה ישמע [הגוי שהישראל אומר לו שיעבדם לשמה],

הערות וציונים

4. אולי צריך לומר במסכת ״סוכה״ במלחמות דף ד׳ ע״ב. ע״ש. או שצריך לומר ״הר״ן״ בחדושיו למסכת סנהדרין (מח:) ע״ש.

אוצר ההלכה

או בצירוף הסיוע. ועל זה לא סמכינן רק במקום שאין עבדנים [ישראלים] מצויין. אבל הב"ח [אות ב'] כתב שם, דדוקא כשישראל הוא מעבד מתחלה ועד סוף, סגי כשאומר בתחלת העיבוד, ותו לא צריך לא דיבור ולא מחשבה לשמה. אבל בגמרה נכרי, דאיכא למימר דילמא כשגמרה הנכרי מעבדה שלא לשמה במחשבה, הלכך לכתחלה אין לגמור על ידי נכרי, והכי נקטינן דלא כהבית יוסף דמיקל אפילו בדאיכא עבדנים ישראל. ע"כ. ונראה ברור כוונתו, דכיון דתחלת העיבוד לשמה, אז אחר כך סתמא לשמה, וכי היכי דהוי סלקא דעתיה דספר התרומה (סימן קצ"ב), כיון דנתעבד לשמה אז הכתיבה סתמא לשמה, אבל כשגמרה נכרי אז לכתחלה לא הוי סתמא, דחיישינן לשלא לשמה, ולכן לא מהני לכתחלה. ולפי זה נראה, דהיינו דוקא כשאמר לו הישראל לגמור לשמה, אבל כשלא אמר לו, אז פשיטא דלא הוי סתמא. ואיכא למימר דאף בדיעבד לא מהני, דרק סתמא מותר בגמר העיבוד, אבל לא שלא לשמה. וכן משמע מתחלת לשונו של הב"ח, דכתב, ואמרינן דהנכרי גומר כל העיבוד אדעתא דישראל שהיה עושה כך בתחלת העיבוד. וכפי הנראה העמיס כן בדברי הרא"ש ז"ל. ועיין אשל אברהם (סקי"א). אבל בהגהות מיימוניות פ"א מהלכות תפלין [אות ו'] כתב, וכשישראל נתנו תחלה בעיבוד לשם קדושה, מניחה לנכרי לתקנה ולהוציאה, ואין צריך עוד לעמוד על גביו ולסייעו. ע"כ. משמע להדיא דלא בעינן כלל שיאמר להנכרי שיעשה לשמה, וכדעת הבית יוסף.

(תהלה לדוד סק"ד)

ז') שם ולהרא"ש כשר אם ישראל עומד על גבו וסייעו. לא ידענא מדוע לא השמיענו בעל השלחן ערוך ז"ל, דאף להמתירין בישראל עומד על גביו, אינו אלא במקום שאין עבדנים ישראלים מצויים. ולדעת הבית יוסף דוקא שאין הנכרי מניח לישראל להניח בתוך הסיד. והרב ז"ל [הגר"ז סעיף י"ב] כתב הא דמקום שאין עבדנים ישראלים מצויים, והשמיט דעת הבית יוסף, ובודאי יש לעשות כהבית יוסף.

(תהלה לדוד סק"ה)

ח') שם אם ישראל עומד על גבו וסייעו. ולעיל סימן י"א (סעיף ב') גבי ציצית השמיט המחבר ומסייעו, משמע דסבר דשאני תפלין דקדושתה חמורה מציצית. אבל הרמ"א [שם] סבר דגם בציצית אף דקיל מתפלין, על כל פנים נוהגין לסייעו קצת אף דמדינא אין צריך. אבל תפלין דחמירי מציצית, מדינא צריך לסייעו קצת, ולכן לא כתב כאן ונוהגין. ומכל מקום בדיעבד גם בתפלין כשר אפילו בלא סיוע. כמו שכתב המג"א (סוף סקי"א).

(חדושי מהרי"ש)

ט') שם וסייעו קצת בעבודה. כתב ט"ז (סק"ה), ביו"ד סימן רע"א הוכחנו דאפילו במסייע בסוף העיבוד מהני. עיין שם [ב]סק"ג. אולם הראיה שהביא [שם] מדברי הטור בשם רב נטרונאי, שכתב, אבל אם יש יכולת להחזיר הדק לידי מיתוח ולהעביר עליו סיד לשמה הרי יצאתם ידי עיבוד לשמה, ע"כ, מכל שכן כשמסייע בשעה שיש עליו סיד הראשון דמהני. ע"ש. אינו ראיה כל כך, דיש לומר דהוא כתב לשיטתו דאינו פוסל בדיעבד באינו מעובד לשמה, אם כן כיון דהדבר הזה נקל מאד דאינו אלא לכתחלה, סגי בתקנתא זו, מה שאין כן לדידן דפסול אף בדיעבד, יש לומר דבעינן דוקא בתחלה ולא בסוף, כיון שכבר נעשה שלא לשמה[5].

שם [בט"ז], אבל זה פשוט דלא מהני מה שישראל מסייע להשחיר העורות לתפלין שזה אינו ממלאכת העיבוד. וכן הגירוד לשמה לא מהני כיון דאינו מעצם העיבוד. עיין רא"ש סוף הלכות ציצית [בעשיית הציצית]. (חיי עולם)

י') שם וסייעו קצת בעבודה. עיין באשל אברהם (סקי"א) שכתב, סייע קצת בסוף העיבוד ולא אמר כלל לגוי לא מהני, דמסייע לחוד אין בו ממש. אבל אם בתחלת העיבוד נותן הישראל העורות לסיד ואומר לשם תפלין אני נותנו, אפשר אפילו אין אומר לעכו"ם די. ולבסוף כתב עיין בית יוסף וב"ח [אות ב'] יו"ד סימן רע"א, משמע דאם נותן הישראל העורות בסיד ולא אמר כלום לגוי אסור, דעכו"ם אדעתא דנפשיה עביד אם לא אמר לו הישראל כלום. עכ"ל. ועיין במחצית השקל [סקי"א], דהב"ח [שם] כתב, דגם כשישראל נותן לתוך הסיד לא התיר הרא"ש [הלכות ספר תורה סימן ג'] אלא כשאין עבדנים ישראלים מצויים, דהא דמהני כשאומר בתחלת העיבוד דוקא כשגמר ישראל דאז הכל גריר אחר ההתחלה, מה שאין כן כשגומר העכו"ם לא אמרינן דגריר אחר מעשה ישראל, לכן יש ליזהר ליקח קלף שעיבדו ישראל. גם צריך זהירות יתירה, כשמעבד עכו"ם שמניח מטלית במקום הנקבים ואותו טלאי קרוב לודאי שלא נתעבד לשמה ובקושי ניכר אחר העיבוד כי אם נגד השמש. עכ"ד.

אסור לכתוב על איסורי הנאה של עבודה זרה דמאוס, וכמו שופר של עבודה זרה דאסור לתקוע בו משום דמאיס [סימן תקפ"ו ס"ג], ושאר איסורי הנאה מותר דמצוות לאו ליהנות ניתנו. משבצות זהב [סקכ"ז ד"ה נסתפקתי]. וכן כתב בפתיחה כוללת. ועיין בשערי תשובה [סקט"ז].

(באר יעקב – קרוייזר סקכ"א)

י"א) שם וסייעו קצת בעבודה. כתב באר היטב (סקי"ג), דוקא כשסייעו בעיבוד, ואפילו בסוף העיבוד מהני. עיין לעיל סימן י"א [סק"ב] בשם (א"א ורע"א) [משבצות זהב] [סק"א], כשטווה מעט ואחר כך אמר, לא מהני. נראה לי דשאני התם דמה שטווה הוא דבר נפרד, משום הכי לא מהני כשיאמר אחר כך, מה שאין כן כאן דכל העיבוד הוא באותו עור. כנ"ל.

(באר יעקב – קרוייזר סקכ"ג)

הערות וציונים

5. עיין להרב משנה ברורה בביאור הלכה (ד"ה להרמב"ם) שגם דחה ראיית הט"ז הזו בדרך אחרת.

אוצר ההלכה

י"ב) שם וסייעו קצת. עיין מג"א (סקי"א) בשם הב"ח [אות ט'] והש"ך [ביו"ד סימן רע"א סק"ה], דלהרא"ש אף בלא סייעו כלל כשר, רק בעומד אצלו ואומר לו שיעשה לשמה, ולא אמרינן עכו"ם אדעתא דנפשיה עביד, כיון דאין צריך רק תחלת העיבוד וזה דבר קל, בודאי ציית. ע"כ. והנה ראיתי בפנים מאירות (ח"א סימן מ"ה) חולק על הרא"ש והב"ח והש"ך, ועיקר דבריו דכל העיבוד צריך לשמה ולא רק ההתחלה. ואם רבנו ברוך [ספר התרומה סימן ק"ץ] שהביא הרא"ש היקל, זהו רק בסייעו בתחלת העיבוד, אבל בלא סייעו בתחלה ודאי פסול. וכאשר עיינתי בזה ראיתי כי כל דבריו אינם מוכרחין, כאשר יראה המעיין. ומה שכתב דכל העיבוד צריך לשמה, לא ידעתי למה, דבין לשיטת רש"י בין לשיטת התוס' ודאי מקצת עיבוד סגי. דרש"י [סנהדרין מח: ד"ה אף על גב] לא מצריך עיבוד רק מטעם הזמנה, ואף התוס' [שם ד"ה אף על פי] דכתבו דלכן בעי עיבוד לשמה משום דהזמנה לאו מילתא, וצריך מעשה גמור דלהוי הזמנה, מכל מקום על כל פנים מעשה סגי. ולמה נרבה המחלוקת בין אביי ורבא, דלאביי אף הזמנה בעלמא סגי ורבא יסבור דאף מעשה קצת לא מהני, במה שאין לנו הכרח, דכיון דמצינו דלרבא על כל פנים מעשה מהני, מסתמא אף עיבוד קצת מהני, [ד]על כל פנים מילתא יתירא הוא והוי מעשה להזמנה. ולרש"י דאף אמירה מהני להזמנה, ואם צריך עיבוד להזמנה ודאי דסגי עיבוד קצת. ואם כן כיון דסובר הרא"ש דהיכי דאין צריך כל הדבר לשמה, לא אמרינן עכו"ם אדעתא דנפשיה עביד, אם כן מהני מה שיאמר לעכו"ם בתחלת העיבוד שיעשהו לשמה.

וגם נראה שנשמט ממנו דברי הגהות מיימוניות [הלכות תפלין פ"א אות ו'] שהביאם המג"א (סקי"ג) בקצרה, והעתיקם הלבושי שרד [סק"ז], דעיקר העיבוד הוא הנתינה לסיד, אם כן לעולם אין צריך שהייה כלל, ותחלתו הוא כל העיבוד. ואך זה לא יהיה כט"ז [סק"ה] שכתב, דאף בסוף מהני. גם ממה שכתב הרב נטרונאי שהביא הט"ז (סק"ו) דבעיבדו שלא לשמה יכול להחזירו לסיד, נראה גם כן דעיבוד קצת מהני, דהא כבר נתעבד. ועיין במה שאכתוב בסעיף קטן שאחר זה[6], ואם כן מה שמחזירו לסיד, לא יהיה כל העיבוד, כיון דמעובד כבר.

(גנזי חיים סקט"ו)

י"ג) שם וסייעו קצת. עיין באר היטב (סקי"ג) בשם המג"א [סקי"א] דבדיעבד אפילו לא סייע כלל כשר, כל שאומר לגוי ליתנו לשמה בהסיד. ועיין בספר דעת קדושים ביו"ד סימן רע"א, במקדש מעט שם (סקט"ז), ובגדולי הקדש] (כלל ג') הובא הרבה מחמירים בלי סיוע ישראל. יעו"ש.

(ארחות חיים – ספינקא סקט"ו)

י"ד) שם וסייעו קצת. כתב במג"א (סוף סקי"א), ועל כל פנים צריך שיאמר לעכו"ם ליתן לתוך הסיד לשמה. דמה שנותן העכו"ם מעצמו לתוך הסיד לשמה לא מהני, דעכו"ם אדעתא דנפשיה קעביד, ואפילו אומר לשמה אולי כוונתו לשם עבודה זרה. (חדושי מהרי"ש)

ט"ו) שם וסייעו קצת. עיין במג"א (סקי"א) ד"ה וסייעו קצת, [שכתב: אבל אינו מועיל אם סייעו להשחיר "הרצועות" וכו']. עיין שם שהוא טעות סופר במגן אברהם, שכתב במקום "העורות" כתב "הרצועות", ומן הראוי להיות "העורות". כן צריך לומר. כן נראה לי. (שיורי לקט)

הערות וציונים

6. נדפס לקמן סעיף י"א אות ב'.

הלכות תפלין סימן לב סעיף י

י [1]**כשמסמנים הנקבים במרצע כעין אותיות, אף על פי שנקל לגוי לזייף, אין חוששים, משום דמירתת** (פירוש, שהוא מתירא. ערוך ערך רת ג') **הגוי פן יכיר ישראל בטביעות עין:**

באר הגולה

ג. הגהות מיימוניות מהלכות תפלין [פ"א הלכה י"א].

אוצר ההלכה

א) סעיף י' כשמסמנים וכו'. כן כתבו ההגהות מיימוניות שם [הלכות תפלין פרק א' אות ו'] בשם ר"י והביאו הרב המפה ביו"ד (סימן רע"א ס"א). ורבנו השמיטו (מ)שם כי סמך אהכא. ושם כתבתי טעם אחר דכל דבר שאין לגוי הנאה בחילופו מכשר לפסול אינו מחליף, אבל אם יש לו הנאה בחילופו כגון שהעור שסיימו ישראל הוא עב וגס יותר מאחר, ומעולה בדמים יותר, חיישינן לחילופין. יע"ש.

(שלחן גבוה סקכ"ד)

ב) שם כשמסמנים הנקבים במרצע וכו'. כתב בית יוסף (ע"ב שיטה ל"ז), מכל מקום אין חוששין לזיוף דמירתת כותי וכו'. נ"ב: ומכל מקום אותם שאינן רוצים להטריח את עצמם, [ו]אינם מסמנין העורות כפי הדין הגמור, אלא ממלאין גומא אחת או שתים מהם ממנין ידוע, ואומרים שדי בזה, לא יפה הם עושים ואסור לסמוך על זה. ספר הזכרונות דף נ"ט [זכרון ט' פ"ג].

(כנסת הגדולה הגב"י)

ג) שם כעין אותיות. משמע דוקא אותיות אבל נקבים לסימן לא מהני. אשל אברהם [סקי"ב].

ואם מסופק שמא נתחלף בעורות שנתעבדו שלא לשמה, יש לומר עיבוד עורות דרבנן וספק דרבנן לקולא[1]. ואפילו למאן דאמר ביו"ד (סימן ק"ב) דכלי הוי דבר שיש לו מתירין בהגעלה, מכל מקום כאן לא הוי דבר שיש לו מתירין דטורח גדול להחזיר לסיד ולמתוח, אבל בבית עכו"ם קרוב לודאי דלא אמרינן ספק דרבנן לקולא, מיהו היכא דלא נהנה בחליפין קיימא לן דלא חיישינן לאחלופי. אשל אברהם [סקי"ג]. מדאמר דטורח הוא להחזיר לסיד, משמע שכבר נגמר כל העיבוד ואפילו הכי מהני להחזיר לסיד. ועיין בבני יונה סימן רע"א [סעיף א'] שכתב, דבעינן שיאמר לעכו"ם בתחלת העיבוד אז אמרינן מסתמא על דעת כן גמר, אבל לא אמר רק באמצע עיבוד לא מהני, והט"ז [סק"ה] מיקל וכן נראה. עכ"ל. וכתב שם המקדש מעט [סקי"ח] וקבלתי דהאי וכן נראה הוא הג"ה מבחוץ, אבל דעת הבני יונה דלא כט"ז. ועיין שם שכתב, תוך כדי דבור לנתינת המים מהני, ואחר כדי דבור אם לא התחיל עדיין להתעבד מהני שיוציאם ויחזירם לשמה, אבל אם כבר התחיל להתעבד לא מהני, מכל מקום בשעת הדחק אם לא הגיע לגדר גויל או דפתרא יש לסמוך על מה שכתבו הרא"ש והטור בשם רב נטרונאי להוציאו ולהחזירו לשמה. עש"ב.

(באר יעקב – קרוייזר סקכ"ב)

ד) שם אף על פי שנקל לגוי לזייף. כתב במג"א (סקי"ב), שמניח העור על גבי עור וכו'. רצונו לומר, הא דאיצטריך לטעם דמירתת, אף על גב דביו"ד סימן קי"ח [סעיף ג'] כתב, דשתי אותיות חשוב כשתי חתימות ולא חיישינן לזיוף, שאני הכא דבנקבי העור על גבי העור נקל יותר לזייף, לכן לולא טעמא דמירתת הוי חיישינן (חדושי מהרי"ש)

ה) שם אף על פי שנקל לגוי לזייף. עיין מחצית השקל [סקי"ג] דיכתוב על הראש בפנים, דלאו דרכן לעבד הראש, וישאר הסימן. (ארחות חיים – לוינגר)

ו) שם אין חוששים וכו'. עיין בזה בדעת קדושים ביו"ד סימן רע"א בבני יונה ובמקדש מעט (שם סקכ"ב).

(ארחות חיים – ספינקא סקט"ז)

ז) שם משום דמירתת גוי פן יכיר ישראל בטביעות עין. כתב הטור, ואם עיבדו גוי כתב הרמב"ם וכו'. עכ"ל. כתב מרן בבית יוסף בשם ההגהות מיימוניות [הלכות תפלין פ"א אות ו'], דכשמסמנין הנקבים במרצע כעין אותיות, אף על פי שנקל לגוי לזייף, אין חוששין, דמירתת וכו'. והקשה הר"ב מג"א (סקי"ג), דביו"ד סימן קי"ח (סעיף ג') כתב, דבמקום שמצויים מומרים וכותים היודעים לכתוב אין הכתב סימן. עש"ב תוכן קושייתו. ולא קשיא מידי, דיש חילוק רב, דהכא הוא המסמן והוא לוקח הקלף, בודאי בטביעות עין יודע הישראל שאין זו רשימתו וכתיבתו, ומירתת הגוי. אבל בשולח לחברו איכא למיחש ודאי דלא מירתת, כיון דהכתב מכתב כדישראל, ומנא ידע הנשלח לו הזיוף. כן קיימתי מסברא. ושוב ראיתי למרן בבית יוסף ביו"ד סימן ק"ל שחילק כהאי גוונא, דשולח לחברו ואינו חוזר ורואה חותמו להכירו, אז צריך חותם בתוך חותם, אבל היכא שמניח ביד הגוי ועתיד לראות חותמו, די בחותם אחד, דמירתת ולא מזייף. ע"ש. והוא הדין הכא וברור. וזהו ודאי כוונת תירוצו הראשון של הרב ז"ל, אבל מעיקרא לא ידענא מאי סבר להקשות, דהחילוק מבואר כאמור, ותירוצו השני אין לו אפילו עיקר מטרין כמבואר ודוק. (חלקו של ידיד)

ח) שם משום דמירתת גוי פן יכיר ישראל בטביעות עין. עיין מג"א (סקי"ג). נ"ב: ולי נראה דנדון דידן לא דמי לכתב אלא לדפוסים, שאף על פי שמצויים עכו"ם היודעים לעשות דפוסים לא חיישינן, עיין ביו"ד סימן קי"ח (סעיף ג'), וסימן ק"ל (סעיף ו'). והטעם, לפי שיש טורח בעשייתם. ומה שכתב הכא, אף על פי שנקל לעכו"ם לזייף, רצונו לומר שאין צריך מרצע, אבל

הערות וציונים

1. עיין לעיל סעיף ח' הערה 20.

אוצר ההלכה

מכל מקום צריך ישוב הדעת גדול כדי לנקוב האות בעור האחר כעין האות הניקב במרצע בדמותו כצלמו לא פחות ולא יותר, אבל הכתב אין צריך טורח גדול. על כן, אם מצויים עכו"ם היודעים לכתוב חיישינן, ואינו מותר אלא למי שמכיר הכתב. (מגן בעדי)

ט') שם משום דמירתת גוי פן יכיר ישראל בטביעות עין. כתב במג"א (סקי"ג), וצריך עיון וכו'. ולענ"ד נראה דהכא דנקל לזייף שיתן עור על גבי עור, כמו שכתב המג"א בסמוך [סקי"ב] לכן סבר העכו"ם בודאי יש לישראל סימנים בנקבים אלו, דאם לא כן לא היה סומך על כתב דנקבים, והוא הדין לטעם שני שכתב המג"א שיבחין בין נקב ישן לחדש, ומשני הטעמים אלו שהן ודאי אצל הנכרי הוא מירתת. אבל משום ספק שמא יכיר הכתב לא מירתת. (חדושי מהרי"ש)

י') שם משום דמירתת גוי פן יכיר ישראל בטביעות עין. כתב במג"א (סקי"ג), אי נמי יש לומר דבדבר מאכל החמירו טפי, עיין ביו"ד סימן ק"ל בבית יוסף [סעיף ח' ד"ה כתב המרדכי]. רצונו לומר דהתם מבואר דאין לחלק כל כך, דגבי מצא חותמו מקולקל, מייתי ראיה מחלון של אוליירין (כלים) [כליו] טהורין [תוספתא דטהרות פ"ח ה"ו] ומייתי מיניה ליין נסך. משמע דאין לחלק בין מידי דאכילה לשאר מילי. ועיין בתשובות חתם סופר (או"ח סימן ו') מענין זה. ע"ש. ועיין עוד בתשובות חתם סופר (יו"ד סימן קכ"ד) מה שכתב שם. (מגיני חיים)

י"א) שם בטביעות עין. במג"א (סקי"ג ד"ה בטביעות עין), הוא טעות סופר, במקום "אי נמי" יש לומר דבדבר המאכל החמירו, כתוב "אם כן", וצריך לכתוב "אי נמי". כן צריך לומר. כן נראה לי. (שיורי לקט)

י"ב) שם בטביעות עין. כתב מג"א (סקי"ג), כתב בהגהות מיימוניות [הלכות תפלין פ"א אות ו'] אם נותנו מתחלה בעיבוד לשם קדושה, מניח העכו"ם להוציא לתקנו ואין צריך לסייעו עוד. דבר זה לא שייך בסעיף קטן זה, וטעות סופר וצריך להיות בסעיף קטן י"א קודם 'ובדיעבד' וכו'. כן נראה לי. (חיי עולם)

הלכות תפלין סימן לב סעיף יא

יא עור שעיבדו שלא לשמו, אם יש תיקון לחזור לעבדו לשמו, [ד]יתבאר בטור יורה דעה סימן רע"א:

באר הגולה

ד. הרב השמיטו שם [בשלחן ערוך], והטור ביו"ד שם בשם תשובה לגאון מכשיר.

אוצר ההלכה

א) סעיף י"א עור שעיבדו שלא לשמו וכו' יתבאר בטור יורה דעה סימן רע"א. ולא בשלחן ערוך, שהטור הביא תשובה לגאון דכשר, אבל כל הפוסקים חולקים עליו, ולכך השמיטו הוא והרב המפה שם, והכא לא הוי ליה לרבנו לכתוב כלשון הזה: "אם יש תיקון לחזור לעבדן לשמו", כאילו הוא מחלוקת שקול יש אומרים הכי, ויש אומרים הכי, דהא לא נמצא כעת סברא זו דיש תיקון אחר עיבוד להכשירו אלא להגאון ז"ל, וחבריו חולקים עליו, ואם כן הוי ליה לרבנו לכתוב, אם יש תיקון לחזור לעבדו לרב נטרונאי גאון[1] כשר ואין הלכה כן.
(שלחן גבוה סקכ"ה)

ב) שם עור שעיבדו שלא לשמו אם יש תיקון לחזור לעבדו לשמו. עיין ט"ז (סק"ו) שהביא דברי רב נטרונאי, דמהני להחזירו לסיד. וראיתי בספר מגן גבורים [שלטי הגבורים סקי"א] שכתבו, דהרא"ש שכתב בהלכות (תפלין) [ציצית] [בסופם] דעור שעיבדו שלא לשמה, אף אם גרר והחליק לשמה לא מהני, על כרחך חולק על רב נטרונאי. והנה אין זה מוכרח, דגרר והחליק לאו עיבוד הוא, כמו שכתבו הגהות מיימוניות [הלכות תפלין פ"א אות ו'] שהעיקר הוא הסיד. והכי נמי יש לומר דהחזרה לסיד מהני. וראיתי שם בספר הנ"ל שכתבו בפשטות, דאם עיבוד קצת מהני, כל שכן החזירו לסיד, לכן השיגו שם על החולק על רב נטרונאי. ע"ש. ובעניי, אדרבה לא זכיתי להבין דברי הגאון נטרונאי, דהרי בכל מקום אמרינן אין בישול אחר בישול [סימן שי"ח סעיף ד'], והרבה כללים כאלו יש, ואם כן איך יועיל עיבוד שנית כיון דכבר נתעבד, ואך אין לחלוק על גאון, ומכל מקום צריך לומר דעיקר טעמו, כיון דעיקר העיבוד משום הזמנה, גם כן הזמנה הוי, אבל אין זה פשוט. ועיין מג"א לעיל (סק"ט), דמשמע דעיקר עיבוד ונתינת הסיד הוא שישיר השיער, ואם כן במחזיר לסיד לכאורה לא עביד מידי. וצ"ע. ואכן גם מסקנת המגן גבורים כן, דהוא [רב נטרונאי גאון] אזיל לשיטת רש"י [סנהדרין מח: ד"ה אע"ג], דלפי מה דקיימא לן הזמנה לאו מילתא אין צריך עיבוד לשמה, לכן במחזיר לסיד מהני. ע"ש.
(גנזי חיים סקט"ז)

ג) שם יתבאר בטור יורה דעה. כתב ט"ז (סק"ו), בשלחן ערוך שם לא נזכר מזה כלום אבל בטור וכו', מזה נשמע דיכולין לחזור ולתקנו. עיין מה שכתבתי בסעיף קטן הקודם[2]. ודו"ק. (חיי עולם)

ד) שם יתבאר בטור יורה דעה. כתב בט"ז (סק"ו) יתבאר בטור יו"ד וכו'. אבל אם יש לכם יכולת להחזיר הדק לידי מיתוח וכו'. עיין מה שדחה אדמו"ר בשלחן ערוך בקונטרס אחרון [סק"א]. ולפענ"ד דין זה תלוי בפלוגתת רבי יהודה ורבנן בגיטין (דף כ' ע"א) לענין אי מהני העברת קולמוס על השם שנכתב שלא לשמו. ולרבנן דלא מהני הוא הדין הכא דלא מהני. אמנם באהע"ז סימן קל"א (סעיף ה') גבי גט, הביא דעת רבנו חננאל בשם יש אומרים שחוששין, אם כן אפשר דהכא דהא דבעינן גבי עיבוד לשמה הוא רק מדרבנן כפי מה שכתב באשל אברהם (סקי"ג) יש לומר דשפיר מהני. אך בספר הנחמד משנת אברהם סימן ו' [סק"י] הביא תשובות חינוך בית יהודה [סימן ס"ט], וכתב שם כל שכן עיבוד לשמה שהוא מן התורה. ע"ש. וצ"ע.
(כלים של שלמה)

ה) שם יתבאר בטור יורה דעה סימן רע"א. עורות שנתנם הסופר לעבדן לשם קדושת בתי תפלין וכשנתנן בסיד שכח לקדשן אז, ונשאר לו רק ליתנם בתמרים שיהיו מרוככים וראויים לעבודת הבתים ואז קידש אותם בשעה שנתנם בתמרים, וכבר נעשה מהעורות בתים של תפלין ונשלחו לקרית חוצות. ויש להסתפק אי מהני מה שנתנם בתמרים לשם קדושת תפלין כיון דכבר נעבדו בסיד שלא לשמה. הנה מרן כתב עור שעבדו שלא לשמו אם יש תיקון לעבדו לשמו יתבאר ביו"ד סימן ער"א. ע"ש. והטור שם כתב בשם גאון דאם יש יכולת להחזיר את יריעות הקלף לידי מיתוח ולהעביר עליהן סיד לשמו הרי יצאתם ידי עיבוד. ע"ש. ומרן בשלחן ערוך שם השמיטו. ועיין להרב דבר שמואל (סימן קס"א) שתמה על מרן והלבוש דבאו"ח ציינו לטור יו"ד ובהגיעם לשם השמיטוהו, וכתב ולא ידעתי הטעם אם בשביל שבמציאות קשה ומילתא דלא שייכא לבטל עיבוד הקלפים בזמן הזה שהוא שריר וקיים, ולבטלו על ידי שרייה או לחלוחית המים לא יוכלו לתקן מחדש על ידי מיתוח ועיבוד אחר, ולהוסיף על העיבוד שכבר נשלם מבלי ביטול ומיתוח לא יועיל ליחשב לשמה. ע"ש. וכן כתב הרב זרע אמת (ח"ב סימן קי"ח) דאין עיבוד אחר עיבוד אם לא יבטלו מתחלה העיבוד הראשון. ע"ש. וכן כתב הרב רב פעלים (ח"ד או"ח סימן ב') שהיו נוהגים הסופרים בעירם לקנות עור של הרצועות מעובד מן הגוי וזורקים עליהם מעט סיד ואומרים לשם קדושת תפלין, שאין העיבוד השני מועיל כלום כי אינו חוזר העור לידי מיתוח כדי שיתבטל העיבוד הראשון לגמרי, ופסלו חכמי העיר את כל

הערות וציונים

1. בטור שם לא מוזכר רב נטרונאי אלא מוזכר תשובה לגאון, וכן הוא בתשובות הגאונים הרכבי (סימן תל"ב). ע"ש.
2. נדפס לעיל סעיף ט' אות ט'.

אוצר ההלכה

הרצועות שבעיר. ע״ש. וכן כתב עוד בענין זה באורך בתשובה אחרונה שבסוף ספר סוד ישרים שם. ע״ש. ואם כן בנדון דידן נמי שכבר נעבדו בסיד עיבוד גמור לא מהני מה שנתנום בתמרים אחר כך, גם דנימא דהתמרים פועלים פעולת העיבוד, כיון שלא נתבטל העיבוד הראשון על ידי מיתוח וכנזכר.

ומה שנראה להתיר מה שכבר נשלח לקרית חוצות, דקשה להחזירן הוא ממה שכתב הרב זרע אמת שם בסוף דבריו וז״ל: ושמעתי מקצת ממגידי אמת שהיה זה הסופר קונה עורות שלא היו ראויים לכתוב עליהם אלא על ידי קצת עיבוד שהיה עושה בהם, ולפי זה ודאי אפשר לסמוך נופלים ולהתיר הני ספרי תורה הואיל וכבר נעשה מעשה. ע״ש. ועיין עוד להרב זרע אמת גופיה (ח״ג או״ח סימן ג׳) ע״ש. והכי נמי בנדון דידן שאמרו הסופרים דבלתי נתינה בתמרים אי אפשר שיהיו ראויים לבתים כיון שאינם מרוככים ועל ידי התמרים יהיו מרוככים וראויים לבתים, אם כן יש לסמוך ולהתיר מה שכבר נעשה מעשה וכמו שכתב הרב זרע אמת. וכל שכן בעור הבתים דקיל מקצת דלדעת הרמב״ם [הלכות תפלין פ״ג הט״ו] לא בעי עיבוד לשמה דיש לסמוך על זה וכנזכר. ומה שנשאר לו מהעור אין להתירו אלא על ידי מיתוח שיבטל העיבוד הראשון לגמרי אם אפשר לו, וכבר כתב הרב דבר שמואל דמילתא דלא שייכא בזמן הזה לבטל עיבוד הקלפים שהוא שריר וקיים והבאנו דבריו לעיל.

(שו״ת שמחת כהן – חאו״ח סימן י״ג)

יב [ה]**יהיה הקלף מעור בהמה וחיה ועוף הטהורים, אפילו מנבלה וטריפה שלהם, אבל לא מעור בהמה חיה ועוף הטמאים, דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך** (שמות יג, ט)**, ממין המותר לפיך**[ה*]**, ולא מעור דג אפילו הוא טהור, משום דנפיש זוהמיה:**

באר הגולה

ה. שבת קח.

ה*. טור ורמב"ם (תפלין פ"א ה"י), וגמרא שם בעיא דלא איפשיטא.

אוצר ההלכה

א) סעיף י"ב יהיה הקלף וכו' אפילו מנבלה וטרפה שלהם. ברייתא בשבת (דף ק"ח ע"א), תנו רבנן כותבין תפלין על גבי עור בהמה טהורה ועל גבי עור חיה טהורה ואין צריך לומר[1] על גבי נבלה וטרפה שלהם, אבל אין כותבין לא על גבי עור בהמה וחיה טמאה, ואין צריך לומר על גבי עור נבלה וטרפה. ונותן טעם לדבר מדכתיב "למען תהיה תורת ה' בפיך" [שמות י"ג, ט'] ממה שמותר לפיך. ובנבלות ובטרפות שלהם אף על פי שאסורים לפיך, כתבו התוס' [ד"ה איזהו], דממין המותר בפיך קאמר, לאפוקי בהמות וחיות טמאות שאין במינן מותר לפיך. (שלחן גבוה סקכ"ו)

ב) שם יהיה הקלף וכו' אפילו מנבלה וטרפה שלהם. הרב שלחן גבוה במקום 'אפילו' גריס 'ואין צריך לומר'[2], ותנא מייתי לה מברייתא בשבת (דף ק"ח ע"א), וז"ל: תנו רבנן כותבין תפלין על גבי עור בהמה טהורה ועל גבי עור חיה טהורה, ואין צריך לומר[3] על גבי עור נבלה וטרפה שלהם וכו'. עיין עליו (סקכ"ו)[4]. וכד הוינן בה רואה אני כי זאת הגירסא שהביא הרב ז"ל ניתנה ליאמר, דזיל בתר טעמא דקאמר הגמרא שם: משל למה הדבר דומה לשני בני אדם שנתחייבו הריגה למלכות אחד הרגו מלך ואחד הרגו איספקלריטור [שר הטבחים], איזה מהן משובח, הוי אומר זה שהרגו מלך. יע"ש. ואם כן שפיר מתני גם כאן גבי כותבין על גבי עור בהמה וחיה טהורה ואין צריך לומר על גבי עור נבלה וטרפה שלהם. ומיהו בגירסת הגמרא שלפנינו ליתא מלת 'אפילו' כמו שכתב מרן, כי אם 'ועל גבי עור נבלה וטרפה שלהן'[5]. (יפה ללב ח"א סקי"ח)

ג) שם יהיה הקלף מעור בהמה וחיה ועוף הטהורים. כתב הטור (דף כ"ז ע"א שיטה ה'), ויהיה הקלפים מעור בהמה וחיה טהורים וכו'. נ"ב: ולמצוה מן המובחר מעור דשליל, ושל חיה עדיף משל בהמה, ותרוייהו משל שחוטה עדיף טפי, ושל בהמה שחוטה עדיף משל חיה נבילה. הרמ"ע מפאנו (סימן ל"ז) ועיין בב"ח [אות כ"ג]. (שיירי כנסת הגדולה הגה"ט סק"ג)

ד) שם יהיה הקלף מעור בהמה וחיה ועוף הטהורים. נ"ב: עיין [במג"א] סוף סק"נ[6]. (ספר פלאים)

ה) שם יהיה הקלף מעור בהמה וחיה ועוף הטהורים. כתב באר היטב (סקט"ז), בתשובת הרמ"ע (סימן ל"ז) כתב שיש מעלות דשל שליל מצוה מן המובחר, ושל חיה יותר משל בהמה וכו'. ובאליה רבה [סקי"ט] כתב עוף משובח, ואחריו חיה, ואחריו בהמה, שליל יותר טוב, שלא יצא לאויר העולם. (באר יעקב – קרוייזר סקכ"ה)

ו) שם יהיה הקלף מעור בהמה וחיה ועוף הטהורים. כתב הרמ"ע (בסימן ל"ז) בשם הקנה [סוד מצות תפלין דף ל"ב ע"א], דעוף משובח מחיה, וחיה מבהמה. וכתב הרב מור וקציעה [דף כ"ד סע"א ד"ה דף כ' בטור], אף על פי שדבריו על פי הקבלה, איני מקבל זה, דאין לנו אלא כפי הסדר בגמרא [שבת קח.], בהמה וחיה, דבהמה ודאי עדיפא. והיינו נמי דרב יוסף תני [שם כח.], לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה דוקא הוא, והיינו לענין קדימה, כדאשכחן [פסחים לט.], דמצוה בחזרת דאקדמיה, ועוף אינו אלא מימרא דרב הונא, ומגרע גרע. זה תוכן דבריו. ולענ"ד אין לזוז מדברי הקבלה. וממתניתא דלא הזכירה עוף, הוכחה בהיפך, דעוף עדיף, ופשיטא ליה הכשרו, דאם לא כן כיון דכשר, לתנייה בהדי בהמה וחיה. ורב הונא הא אשמועינן, דלא תימא משום גריעותא לא תנייה ופסול, ומאי גריעותיה, דמאיס כדאביי, קמשמע לן דכשר. והכי דייק לישנא דרב הונא בספר הקנה[7], דלא קאמר 'עור העוף כשר', אלא קאמר, 'כותבין [תפלין על גבי עור עוף טהור'] - למצוה, ופריך מאי קמשמע לן, דזה ידעינן מקל וחומר מהנך, דמהאי טעמא השמיטו? ומשני, סלקא דעתך אמינא [כיון דאית ביה נקבי נקבי] וכו' השמיטו מחמת פיסולו, קמשמע לן. ובזה אתי שפיר דלא קשיא מאי פריך 'מאי קמשמע לן', הא טובא קמשמע לן דלא תידוק איפכא מברייתא, ואף אי לא תשכח טעם לאסור תידוק הכי ממתניתא, אלא ודאי טעם יש להשמיטו וכנז"ל. ומאי

הערות וציונים

1. עיין להרב יפה ללב (סק"ח, נדפס בסמוך אות ב') מה שהעיר על הרב המחבר. 2. נראה כוונתו שהרב שלחן גבוה גורס כן בשלחן ערוך, ולא ידענא מנא ליה, כי בלשון השלחן ערוך שם הוא כלפנינו, רק כשהעתיק הגמרא העתיק כך. ואולי כוונתו דהרב שלחן גבוה גריס כן בגמרא. 3. אולם לפנינו הגירסא 'ועל גבי נבלה וטרפה שלהן', בלי תיבות 'ואין צריך לומר', וכמו שהעיר הרב המחבר בסוף דבריו על השלחן ערוך. 4. נדפס בסמוך אות א'. 5. כבר עמדו בביאור המשל, הגאון בעל גנת ורדים (כלל ב' סימנים ט"ו, ט"ז, י"ז) ומהר"ם בן חביב בתשובה שם, והביא דבריהם מרן הגאון בעל שו"ת איש מצליח בחלק א' (חאו"ח סימן ח' אות י"ב וי"ג). ע"ש. 6. ועיין שם באוצר ההלכה סעיף ל"ז אותיות: יח, יט, כ, כא, מה שכתבו בזה. 7. רצונו לומר: וכך דייק בספר הקנה מלשון רב הונא בגמרא, דעור עוף הוא המובחר ביותר. (אף על פי שהמעיין בספר הקנה יראה שכלל לא הזכיר דברי רב הונא, ואדרבה השתמש בלשון "עור העוף כשר", וזה לשונו: אל"ר [אמרתי לרבי] עור עוף מהו למעבד ביה תפלין? אמר לי כשר. עכ"ל. אבל כוונת הרב המחבר דכך מדוקדק מלשון רב הונא שאמר "כותבין" דמשמע לכתחלה)

אוצר ההלכה

דהקדים התנא בהמה לחיה, הקדים המחודש יותר, דבהמה יותר חידוש מחיה, כמו שכתוב בספר הקנה. ומיהו גם חיה הוצרך לאשמועינן, ולא אתיא מבהמה דכשרה לקרבנות. ומיהו רבותא דבהמה עדיפא כנ״ל. [ועיין להרב קול יעקב ז״ל (באות מ״א), שהביא דברי כמה פוסקים שהביאו דברי הרמ״ע ז״ל ולא העירו כלום על דבריו]. (שלחן אברהם)

ז) שם ועוף וכו׳. בגמרא שם [שבת קח.], אמר רב הונא כותבין תפלין על גבי עור עוף טהור ואף על פי שיש בו נקבי נקבי משרשי הנוצות, דאמרי במערבא כל נקבי שהדיו עוברת עליו אינו נקב. (שלחן גבוה סקכ״ז)

ח) שם ועוף וכו׳. ובעוף אף שיש נקבים במקום הנוצה, מכל מקום אחר העיבוד נסתם הנקב. אשל אברהם [סקי״ד]. תמוה לי, דהא בגמרא שבת (דף ק״ח ע״א) איתא הטעם, משום דהוי נקב שהדיו עובר עליו, ויש לומר כיון דכתב דהעוף משובח, הוצרך לומר דסותם הנקב. אמנם עדיין קשה, אמאי הוצרך הש״ס לומר הטעם שהוא נקב שהדיו עובר עליו, הא בלאו הכי נסתם הנקב, גם מאי קא משמע לן רב הונא דכותבין על עור של עוף, ויש לומר דאף דנסתם הנקב, מכל מקום הוצרך לומר דנקב שהדיו עובר עליו לא הוי נקב, דאי הוי נקב לא היה מהני סתימה. עיין באשל אברהם [סקט״ו] שכתב, אם נסתם בדיו עב עם גומ״ן לא מהני, כיון דגדול הנקב כל כך שהקולמוס מרגיש בו, הרי דהיכא דהוי נקב לא מהני סתימה, ועיין בדעת קדושים [סק״ן] שחולק על הפרי מגדים, ואין לתת שיעורים לדיו, וכל שהנקב נסתם כשר. ויש לדקדק, דמלשון הר״י אסכנדרני משמע כפרי מגדים, שכתב, ואין הנקב נרגש בקולמוס, משמע דאם נרגש אף שנסתם לא מהני. ויש ליישב, דאפילו הדעת קדושים לא אמר אלא משום שלא חילקו בין דיו לדיו, אבל שאר סתימה פשיטא דלא מהני אם היה הנקב גדול שאין הדיו עובר עליו אם לא שסותם בעור, משום הכי הוצרך רב הונא לאשמעינן, דנקב שהדיו עובר עליו לא הוי נקב, דאם לא כן לא היה מהני סתימה[9].

טמאים אסור מהתורה, ונפקא מינה אם מסופק אי טמאה או טהורה. ואם נתערבו עורות טמאות בטהורות לא בטלו, דהוי דבר שבמנין. יד שאול[9].

(באר יעקב – קרוייזר סקכ״ה)

ט) שם הטהורים וכו׳. כתב במג״א (סקי״ד), בתוספות סוטה (יז:) כתבו בשם הירושלמי [סוטה פ״ב ה״ד] דאפילו שאר ספרים וכו׳. רצונו לומר, נביאים וכתובים שבימיהם שהיו כתובים על גבי קלף בגלילה כספר תורה שלנו.

(חדושי מהרי״ש)

י) שם הטהורים וכו׳. כתב באר היטב (סקט״ז) בשם מגן אברהם (סקי״ד), בתוספות דסוטה (יז:) כתבו בשם הירושלמי דאפילו שאר ספרים וכו׳. עכ״ל. אפילו לאו תנ״ך, כל שכתובים בו שמות שאינם נמחקים. אבל אם רק ברמז לסימן שהוא השם, יש לומר דשרי לכתוב על עור טמא, והוא הדין ספרי שלחן ערוך ופוסקים וכהאי גוונא שרי, אשל אברהם [סקי״ד].

(באר יעקב – קרוייזר סקכ״ד)

י״א) שם אבל לא מעור בהמה חיה ועוף הטמאים. עיין בשערי תשובה סחור השלחן ערוך לעיל (סק״ה), שהביא מהרב דבר שמואל (סימן קס״ד) שנסתפק אם מותר לכתוב סתו״ם בקולמוס של עוף טמא, דשמא כיון שאינו ניכר ממשו של איסור לאחר הכתיבה אינו דומה לעורות וגידים של הטמאים. ע״ש. ולפי דברי הרב ספר החסידים (סימן רפ״ג) שכתב וז״ל: אחד כשהיה כותב היה צריך כמה קולמוסים בשבוע לפי שהיה דוחק הקולמוס בקלף, ותיקן לו קולמוס מן עצם של עגור מן השוקים, אף על פי כן כשהיה כותב מזוזות לא היה כותב אלא בקולמוס של קנה. ופירש המפרש ז״ל לומר, שטעמו היה כמו שאמרו חז״ל [תענית כ:] ולא עוד אלא שזכה קנה לכתוב בו סתו״ם. ואמר לו חברו, אם יפה אתה כותב תכתוב בקולמוס של עצם, רצונו לומר, אם יהיה הכתב בקולמוס של עצם יותר יפה משל קנה מחמת שהקולמוס של עצם הוא קשה וקנה הוא רך, אזי תכתוב אף מזוזות בקולמוס של עצם, והביא ראיה מפסוק ״בעט ברזל״ וגו׳ [איוב י״ט, כ״ד]. יע״ש. נראה דפשיטא ליה שמותר גמור, שהרי האי עגור הוא עוף שמלמדין אותו לדבר בלשון בני אדם הנקרא פאפגיו, וכן פירש בשרשי רד״ק, כמו שכתב הרב יעב״ץ בסדורו עמודי שמים בפירוש פרק שירה (דף מ״ו ע״ב). ע״ש דבריו. והאי פאפגיו הוא מן העופות הטמאים כמו ששמעתי מפי בקיאים[10]. (יפה ללב ח״א סק״ט)

י״ב) שם אבל לא מעור בהמה חיה ועוף הטמאים. יעוין תוס׳ שבת (דף ע״ט ע״א ד״ה תפלין), וש״ך יו״ד סימן רע״א (סק״י), ובהגהותי הערתי שם על דברי הט״ז (סק״ח), על מה שכתב הרמ״א [סעיף ז׳], שיש לכתוב בקולמוס של קנה, שהעיר, אמת שבמרדכי פרק קמא דגיטין [סימן שכ״ז] כתב כן בהגה בשם הר״ש, אבל איני יודע טעם לדבר וכו׳. ע״כ. ומהפלא שלא העיר מגמרא מפורשת בסנהדרין (דף ק״ו ע״א) מה קנה זה וכו׳, ולא עוד אלא שזכה קנה ליטול ממנו קולמוס לכתוב ממנו ספר תורה וכו׳. וע״ש. (נפש חיה)

י״ג) שם דכתיב למען תהיה תורת ה׳ בפיך, ממין המותר לפיך וכו׳. עיין שערי תשובה [סקט״ז] בשם הבכור שור [שבת קח.], דבעינן דוקא מן המותר בפיך ממש, ולא מן מין המותר

הערות וציונים

8. עיין להרב המחבר לקמן (סקכ״ז, נדפס בסעיף י״ג אות ט״ז) מה שכתב בזה.

9 בספר יד שאול להגרי״ש נתנזון, על ש״ע יו״ד (סימן רע״א), לא נמצא מזה כלום, וגם בספר יד אליהו - לובלין (סימן ב׳) לא הובא שם דין זה, וכנראה נפל ט״ס בשם הספר.

10. ועיין להגאון רבי ראובן מרגליות זצ״ל בביאור ״מקור חסד״ שעל ספר חסידים מה שכתב בזה. ובאוצר ההלכה לעיל סעיף ג׳ אות י״ב. ועיין עוד בשו״ת איש מצליח (ח״א סימן ח׳ אות י״א) מה שכתב בדין זה, ונדפס לעיל סעיף ג׳ אות י׳.

אוצר ההלכה

כמו שכתבו התוס׳ [שם ד״ה איזה]. ולכן עור מבהמה שנעבדה אסורה. והנה לא אדע איך מחלק בין נבלה וטרפה דמותר, ואך בלמדי הסוגיא הקשיתי, דמנא לן דסגי מן מין המותר, ואמרתי דאין הכי נמי דיש לפרש דדוקא ממותר ממש בעינן, וגם יש לפרש מן מין המותר, ולכן העור הרי אין שייך בו איסור כלל, ואוכל עור מטמאה גם כן אין איסור, ורק כיון דיש לפרש הכי והכי אסרינן שניהם, ואסור מבהמה טמאה דבעינן מן מין המותר, אבל עור של נבלה דאין בו איסור אכילה, וגם מן מין המותר, לכן כשר לכתוב עליו. גם כן אפשר דגם דעת הבכור שור כן, דבהמה שנעבדה דהעור אסור, לכן אסור לכתוב עליו כיון דהעור עצמו אסור, ולא מהני מה שהוא מן מין המותר. ואכן לא אדע, דהרי בעלי חיים אין נאסרין בנעבד להדיוט [יו״ד סימן קמ״ה ס״ח], ואי משום דלגבוה אסור, עיין הלכות ציצית [סימן י״א סעיף ח׳], משום דמאיס או דהוי כקרבן, אם כן אין הטעם משום דאינו מן המותר בפיך. ואם איירי בהקריבו לעבודה זרה, אם כן אסור בהנאה ופשיטא דאסור. ואולי איירי בדיעבד, ומשום דמצוות לאו ליהנות ניתנו, ומכל מקום אסור דאינו מן המותר בפיך. ואך לא משמע דרק בנעבד מיירי. וצ״ע. והנה לפי מה שכתבתי דתרוייהו בעינן שיהא מותר ושיהא ממין המותר, אם כן יש לעיין במה שכתבו הספרים בדיו של יין נסך, עיין מגן גבורים [אלף המגן סקכ״ד], ועיין בפרי מגדים במשבצות (סקכ״א וסקכ״ז) דלכאורה זה מן מין המותר, וגם עכשיו שנפגם מותר, ולא עיינתי בספרים מה שדברו בזה ודו״ק. (גנזי חיים סקי״ז)

י״ד) שם דכתיב למען תהיה תורת ה׳ בפיך, ממין המותר לפיך

וכו׳. מצינו להגאון בכור שור בשבת (דף ק״ח ע״א) שכתב בתוך דבריו וז״ל: על פי מה שביארנו בשאלה אחת, [אם מותר לכתוב תפלין על גבי עור בהמה טהורה שנעבדה ונעשית עבודה זרה] וכו׳ והעלינו לא מיבעיא למה שכתוב כאן לפנינו דבעינן מן המותר בפיך, פשיטא דאסור, אלא אפילו לפירוש התוס׳ כאן [ד״ה איזה] דהוכיחו דהא דאמרינן מן המותר בפיך הכוונה על המין המותר וכו׳. ע״כ[11]. והביאו הרב שערי תשובה (בא״ח סימן ל״ב סקט״ז), וביאר במוסגר שהרב בכור שור בתשובה שם[12] הוכיח דמותר בפיך ממש בעינן ודלא כמו שכתבו התוס׳ דקאי על המין וכו׳. ע״ש. ואם כן לכאורה הוא חבר להרב גנת ורדים [כלל ב׳ סימן ט״ז] לפסול דבק מנבלות וטרפות, כיון דמותר בפיך ממש בעינן. אלא דהרב גנת ורדים מודה בדרשא דממין רק שפירש שהיא באה להחמיר וכו׳ וכנזכר לעיל, ואילו הרב בכור שור ביקש לעקור את הכל, כי יאמר דש״ס דידן הוי דלא כהירושלמי [מגילה פ״א ה״ט]. אבל מלבד דאנן בתר מרן גרירן בשלחן ערוך (א״ח סימן ל״ב סעיף י״ב) דנקיט דרשא דממין וכהתוס׳, עוד בה שלפע״ד לפי האמת מעולם לא אמר הרב בכור שור כלל כמו שביאר הרב שערי תשובה הנ״ל שבתשובה הוכיח דלא כהתוס׳. רק כך אמר: לא מיבעיא למה שכתוב כאן לפנינו. רצונו לומר, בש״ס דשבת דבעינן מן המותר בפיך, דמשמע לכאורה לפי פשוטו דלא כהירושלמי. אלא אפילו להתוס׳ שהוכיחו דגם בש״ס דידן כוונתו על המין וכהירושלמי וכו׳. ולעולם דלפי האמת נקיט כהתוס׳ כיון דגם בשלחן ערוך נקיט כוותייהו, וכך חובתנו דלא לאפושי פלוגתא בין התלמודים היכא דאפשר.

ואגב ראיתי בלשכת הסופר (ריש סימן ב׳) שהביא דברי הרב שערי תשובה (סימן ל״ב סקט״ז) בשם הרב בכור שור לשבת, והעיר עליו מהירושלמי. ע״ש. ולע״ד כוונת הרב בכור שור היא לומר דש״ס דילן פליג, וזה מרומז בלשונו שכתב לא מבעיא למה שכתוב כאן וכו׳, וכמו שכתבנו לעיל באות י״ג [שם]. ע״ש. (שו״ת איש מצליח – ח״א א״ח סימן ח׳ אות י״ג, י״ח[13])

ט״ז) שם דכתיב למען תהיה תורת ה׳ בפיך, ממין המותר לפיך

וכו׳. זה פירוש תוס׳ [סוטה יז: ד״ה לא] דסגי אם הוא ממין המותר לא צריך שיהיה מותר בפיך ממש. אבל בבכור שור (שבת קח.) הוכיח דבעי מן המותר בפיך ממש. ולתוס׳ מספקא ליה בפרי מגדים [משבצות זהב סקכ״ו ד״ה נסתפקתי] בעור שאסור בהנאה והוא ממין המותר, אי שרי לכתוב עליו תפלין, דמצוות לאו להנות ניתנו, ועיין בספרי מסדר חילוקים ושיטות (מהדורא קמא בערך מצוות לא להנות ניתנו [דף ס״ו ע״ב]) ותמצא כמה שיטות שיש לפשוט בהם ספיקו של פרי מגדים לאיסורא בכתב על עור בהמה טהורה הנעבד לעבודה זרה, ואין כאן מקום להאריך בזה. אבל נראה לי דמה שמספקא ליה לפרי מגדים לא רק בנעבד, כי האי ספיקא יש גם כן בכתב תפלין על עור של שור הנס[ק]ל ועל עור בכור וקדשים (והפרי מגדים נמי רק כגון עור הנעבד קאמר). אך נראה לי בסייעתא דשמיא דאפילו לדעת תוס׳ לא שרי רק על מידי דאיסור אכילה (כגון נבילה וטריפה ממין טהורה), דעל כל פנים אם רוצה מבטלו מן התורה ברוב (דאין מבטלין איסור לכתחלה רק מדרבנן) ואז ראוי לאכילה מקרא מן המותר בפיך, אבל באיסורי הנאה דאין מבטלין איסור לכתחלה מן התורה (כמו שכתב בחוות דעת [סימן צ״ט ביאורים סק״ח]) ואי אפשר לבטל ואי אפשר להיות מן המותר בפיך, מודו דאסור לכתוב עליו תפלין. וגם יש לומר על כרחך לא כתבו תוס׳ הכי, רק במידי דאף דעתה אסור באכילה, אבל היה לו שעת הכושר שפעם היה מותר בפיך (כגון נבילה וטריפה), אבל אם נולד טריפה, או בכור שממעי אמה יש לו קדושה, או וולדות קדשים שמעולם לא היו מותרים בפיך, מודו דאין לכתוב תפלין על עורם. (שלחן אש)

ט״ז) שם דכתיב למען תהיה תורת ה׳ בפיך, ממין המותר לפיך

וכו׳. עיין במשנת אברהם הנ״ל שער כתנות עור (סימן [ה׳ סעיף] י׳), יש מי שכתב דיריעה אחת שנכתבה על עור בכור

הערות וציונים

11. כך הוא הלשון בבכור שור. ובשערי תשובה מובאים הדברים בחיסור לשון קצת. ומה שציין רבנו בשערי תשובה סקט״ז, בחלק מדפוסי השלחן ערוך מובא בסק״ח. 12. וספר תשובותיו נעלם מן העין (לשון הרב שערי תשובה שם). ומה שמבאר הרב שערי תשובה הוא מהשערה ע״פ מה שכתב הרב בכור שור כאן. 13. הקטע הראשון לקוח מתוך אות י״ג ד״ה אמנם, והקטע השני מתוך אות י״ח ד״ה ואגב.

אוצר ההלכה

שמת או על שאר איסורי הנאה, פסולה ואינה בטלה ברוב, ואין תקנה לספר תורה אם אינה ניכרת וכו', דלא שייך ביטול ברוב במה דצריך להיות דוקא ובלי זה פסול. ע"ש.

והנה הספרים שציין אליהם אינם תחת ידי, והדין בעיני צריך עיון טובא, דלמה לא נאמר בזה מצוות לאו ליהנות ניתנו. ומה שכתב הפרי מגדים בפתיחה כוללת להלכות תפלין [ד"ה נסתפקתי], דלכתחלה לא יקרא בו כמו שופר של עכו"ם [שלחן ערוך סימן תקפ"ו ס"ג] משום דמאוס, הוא שייך רק בעכו"ם ולא בבכור, וכמו שמכסין באפר עיר הנדחת. ומה שכתב שלדעת הרז"ה [בעל המאור ר"ה ז. ד"ה אמר] דסובר מצוות דרבנן ליהנות ניתנו, יש הפרש, תפלין מותר, ספר תורה אסור דתקנת נביאים הוא. ע"ש. תמה אני דאטו אם תקנת נביאים הוא לא מקיים ביה גם כן בשעת מעשה מצות תלמוד תורה של "ולמדתם אותם" [דברים ה', א'], ודוחק לומר דמי שכבר למד, החזרה אינו נחשב מצוה של תורה, דלא משמע הכי בסימן מ"ז [סעיף ט'], דהיה להפוסקים לכתוב לכל הפחות למצוה מן המובחר לקרוא פסוקים חדשים אחר ברכות התורה ולימוד חדש בכל יום בבקר, ולא לחזור על אותם הלמודים ומשניות, אלא ודאי שגם בהחזרה מקיים גם כן מצוה של תורה. אך קצת יש לומר, כיון ד'פקודי ה' [ישרים] משמחי לב' [תהלים י"ט, ט'], נחשב הנאה בעת הקריאה ואסור לכתחלה כמו בשופר של עולה שלא יתקע לכתחלה, עיין בשער המלך הלכות לולב [פ"ח ה"א], ובשלחן ערוך לקמן [סימן תקנ"ד ס"א] גבי תשעה באב. אם כן לפי זה אם עשה תפלין מעור הבכור מותר להניח אותם לכתחלה. ועיין במשבצות זהב (סימן ל"ב סקכ"ז) דאפשר דחשיב מיכתת כתית שיעורא.

אמנם מה שכתב דהיריעה אינה בטילה, צע"ג בעיני, דהא אשכחן בסימן תרל"ב [סעיף א'] פחות משלשה סכך פסול שמצטרף להשלים הסוכה לכשיעור, והלבוש כתב שם הטעם מטעם ביטול ברוב. [ו]עיין יו"ד סימן ר"א (סעיף כ"ד) דמי פירות וכו' משלימין את המקוה בנתן סאה ונטל סאה עד תשעה עשר פעמים וכו', ע"ש, אלמא דאמרינן בטל ברוב אף להשלים דבלא זה הוא פסול. וכן בסנהדרין גופא, דמזה ילפינן דאזלינן בתר רובא, (אין) [אי] דעת המיעוט כמאן דליתא הרי היה המנין חסר, דאפילו אחד אמר איני יודע יוסיפו הדיינים, עיין סנהדרין סוף פרק רביעי [מ.], משום דהא דאמר איני יודע כמאן דליתא דמי [שם יז.], ועיין בשו"ת חתם סופר (חיו"ד סימן רע"ז), ועל כרחך דעת המיעוט מועיל להצטרף למנין הדיינים, ולא אמרינן כמאן דליתא דמי. הכא נמי אפשר כיון דהספר תורה דחסר בו יריעה אחת אין קורין בו, דמי לטומאת משא להבדיל, עיין בכורות (דף כ"ג ע"א), דהא הכא נמי סוף כל סוף אנו יודעים שהספר תורה חסר יריעה אחת, וגם היריעה הוא דבר חשוב ואינו בטל, עיין חתם סופר שם. ובודאי ביריעה יש כמה שיטות ואין לך דבר חשוב מזה. וצ"ע. (כלים של שלמה)

י"ז) שם בפיך ממין המותר לפיך. נ"ב: המטליות והדבק אין צריך להיות מן המותר בפיך, כמבואר בשו"ת באר עשק (סימן י"ד) ועיין שם היטב. ועיין לקמן (סעיף מ"ז) בהגהות רמ"א, והארכתי בס"ד בתשובה בסמוך [בסימן רי"ד][14].
(שו"ת תשובה מאהבה – ח"ב סימן רי"ג)

י"ח) שם בפיך ממין המותר לפיך. בהגהות הגאון רבי ברוך פרענקל ז"ל הביא בשם תשובות באר עשק (סימן י"ד) שהדבק והמטלית אין צריך שיהיה מן המותר בפיך, ואינו תחת ידי לעיין בו ולראות טעמו ונימוקו. ומתוך דברי התשובה שאכתוב בסמוך [סק"ב][15] אם ירצה ה', יתבאר לך שיש לפקפק בפסק באר עשק הנ"ל. (ילקוט הגרשוני סק"א)

י"ט) שם ולא מעור דג וכו'. שם [שבת קח.] בעא מיניה מר בריה דרבינא מרב נחמן, מהו לכתוב תפלין על גבי עור דג טהור, אמר ליה [אם] יבוא אליהו ויאמר אי פסקא זוהמה אי לא, כלומר אנן לא ידענא אם על ידי העיבוד פסקא, רצה לומר כלתה כל שומן הבלוע בו כמו שפולט עור בהמה חיה ועוף, דדילמא שומן עור דג נפיש טובא ואינו פולט מכל וכל על ידי עיבוד, וכשכותב עליו פולט מזוהמת הבלוע בו ומקלקל הכתיבה, ומשום חומרא דלא איפשטא פסקו הפוסקים לאיסורא.
(שלחן גבוה סקכ"ח)

כ') שם ולא מעור דג אפילו הוא טהור וכו'. כתב הטור (דף כ"ז ע"א שיטה ז'), ולא מדג אפילו הוא טהור. נ"ב: והטעם מבואר בגמרא [שבת קח.] משום דלא ידעינן אי פסקא זוהמא מיניה או לא. והרמב"ם ז"ל [תפלין פ"א ה"י] שכתב בפשיטות דלא פסקא זוהמא מיניה, יש ליישב.
(יד אהרן הגה"ט)

כ"א) שם ולא מעור דג אפילו הוא טהור וכו'. כתב הטור, ולא מדג אפילו הוא טהור. עכ"ל. הקשה בספר יד אהרן [הגה"ט][16] על הרמב"ם ז"ל שכתב (בפ"א מהלכות תפלין ה"י), דאין כותבין על גבי עור הדג הטהור מפני הזוהמא, שאין הזוהמא פוסקת בעבודה. יע"ש. דהא בשבת (דף ק"ח ע"א) אמרו בעא מיניה מר בריה דרבינא מרב נחמן בר יצחק, מהו לכתוב תפלין על גבי עור של דג טהור, אמר ליה אם יבוא אליהו ויאמר אי פסקה זוהמא אי לא. נמצא דבעיא דלא איפשיטא היא, ואיך גזר אומר דלא פסקא זוהמיה. ובעניותי נראה לי, דודאי מאי דצריכנן לאליהו שיאמר אי פסקא זוהמא או לא, אף דיכולין אנו לראותו, וכן השואל ששאל אי מותר לכתוב עליו, היינו דאף שמעבדין אותו עדיין עורו הוא שמן, והספק הוא אי הוא זוהמא והוי ביזוי לתפלין, או שומן הדג הוא ולא הויא זוהמא וליכא ביזוי, ולא איפשיט. והשתא הרמב"ם נקט האמת שאין השומן פוסק בעיבוד, דאחר העיבוד נמי עדיין הוא שמן. ומאי דמספקא לן אי הויא זוהמא או שומן, מה בכך דהרמב"ם קרי ליה זוהמא,

הערות וציונים

14. ועיין בשו"ת איש מצליח חלק א' (או"ח סימן ח') מה שכתב בנדון זה באורך, ועיין עוד בשו"ת יביע אומר ח"א (סימן א' אות ח' ואילך). 15. נדפס לעיל סעיף ג' אות י"ב. 16. נדפס בסמוך אות כ'.

אוצר ההלכה

דכוונתו ודאי דאחר העיבוד עדיין שומן עליו, ומה לו להזכיר מאי דמספקא לן אי הויא זוהמא או שומן, הוא ז"ל קיצר כדרכו ופסק לחומרא, וקרא לאותו שומן זוהמא, דלא נפקא לן מידי. כן נראה לי וק"ל. (חלקו של ידיד)

כ"ב) שם ולא מעור דג אפילו הוא טהור וכו'. עיין מאי דכתבינן בעניותין ביו"ד סימן רע"א אות א' בס"ד[17].
(ברכי יוסף – שיורי ברכה סק"ג)

כ"ג) שם ולא מעור דג אפילו הוא טהור. עיין מה שכתב הרב שיבת ציון (סימן ב' וסימן ג') היכא דמשחן בשומן דג טמא יע"ש[18]. (רוח חיים סק"ג)

כ"ד) שם ולא מעור דג אפילו הוא טהור משום דנפיש זוהמיה.
בשבת (דף ק"ח ע"א), בעא מיניה מר בריה דרבינא מרב נחמן בר יצחק, מהו לכתוב תפלין על גבי עור של דג טהור, אמר ליה אם יבוא אליהו ויאמר, מאי אם יבא אליהו ויאמר, אילימא אי דאית ליה עור וכו', אלא אם יבוא אליהו ויאמר אי פסקה זוהמא מיניה. ופירש רש"י, מאי אם יבוא אליהו ויאמר, היתר ואיסור אין תלוי בו דלא בשמים היא. עכ"ל. ומהכא משמע דבספיקא דדינא לא עבדינן על פי אליהו דלא בשמים היא. וכן כתב הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה, שאין להוסיף או לגרוע במצוה על דרך נבואה בשום פנים, וכן אם יעיד הנביא שהקדוש ברוך הוא אמר אליו שהדין במצוה פלונית כך, וכי סברת פלוני אמת, יהרג הנביא ההוא שהוא נביא שקר. עכ"ל. וכן כתב בחבורו פרק ט' דיסודי התורה [הלכה א'].

וראיתי בהגהות רבנו בצלאל למסכת גיטין כתיבת יד (דף ו' ע"ב) שכתב וז"ל: אשכחיה רבי אביתר לאליהו. שואלים העולם, כיון דאליהו זכור לטוב היה מצוי להם כדאיתא בכמה מקומות, למה לא תירץ להם תיק"ו שבתלמוד. ומתרצינן דשני אליהו יש, האחד היה פנחס ואחר. גליון. עכ"ל.

וכיוצא בזה ראתה עיני בחדושי הרשב"א למסכת מנחות כתיבת יד במה שאמרו שם (דף מ"ה ע"א) אליהו עתיד לדורשה. שכתב וז"ל: קשיא לי למה יצטרך לאליהו, הלא כשיבוא אליהו יהיה תחיית המתים ויחזקאל עצמו יפרשה, ושמא אפשר דיבוא אליהו קודם תחיית המתים. או יש לומר, דקודם המשיח יכול לפרשה באחת מבתי מדרשות, כדאמרינן פרק הפועלים [ב"מ פה:] דשכיח במתיבתא דרבי. ולזה כיון רש"י באומרו דעד שיבוא אליהו אין אנו יודעים לפרש, רצונו לומר אם יבוא לפרשנה נדע. עכ"ל. ולפום ריהטא יש לדקדק על הרשב"א לחד שינויא, ועל מה שכתב רבנו בצלאל בשם גליון, דאיך יכול אליהו להורות בדין והלא לא בשמים היא, וכמו שנראה מסוגיין, וכמו שכתב רש"י דהיתר ואיסור אין תלוי בו דלא בשמים היא[19]. ומה גם שכתב הרשב"א, דרש"י כיון במנחות לדבריו. והרי שמעינן לרש"י דסבר כהרמב"ם.

וכן יש לדקדק על מה שכתב הגהות מיימוניות פרק ג' מהלכות אבל [אות ב'], והרב החינוך (סימן ש"ץ), והרשב"ץ בתשובה (ח"ג סימן שכ"ג), ומרן בכסף משנה פ"א דטומאת מת [הלכה י"ג], ובבית יוסף יו"ד (סימן שע"ב), דקיימא לן כרבי שמעון דקברי עכו"ם אינם מטמאים באהל, משום דהכי אמר אליהו לרבה בר אבוה במציעא (דף קי"ד ע"ב). והרי לא בשמים היא, ואין אנו משגיחים בנביא אם יאמר סברת פלוני אמת כמו שכתב הרמב"ם[20].

ונראה דכוונת כולהו רבוותא הנאמרים באמת, היינו שאליהו הנביא סבר כך, או יפרש כך מכח חכמתו הרמה וידיעתו השלימה, לא שיאמר כן בדרך נבואה, דודאי אם אמרה בדרך נבואה לא צייתינן, דלא בשמים היא. ומה שכתב רש"י בסוגיין, היינו אם יאמר אליהו בדרך נבואה דוקא. ומיהו קצת קשה בסוגיין ופירוש רש"י, דמאן שם ליה לאסבורי דאם יבוא אליהו ויאמר, היינו בדרך נבואה, כי היכי דתיקשי עליה, ולימא דאם יבוא אליהו ויאמר, היינו שמחכמתו כי רבה יורה יורה ידין ידין, וכמו שכתבתי. ויש ליישב.

וראה ראיתי למהר"ם בן חביב בתוספת יום הכפורים דף ד' [יומא עה. ד"ה תניא אידך] שכתב וז"ל: וכן נראה לי שהוא לענין הדין דאין הולכין אחר נביא שיאמר בענין ספק בן שבעה לראשון, פלוני הוא בן פלוני, או פלוני מכר עבדו לפלוני, דעל פי שנים עדים יקום דבר כתיב [דברים י"ט, ט"ו], והאריך בזה. והקשה לפי זה במה שאמרו [ביומא שם] שהמן היה מגיד הספיקות וכן בההיא דרשב"י פרק שני דשבת [לד.]. וניחא ליה דעל פי הדינין וההלכות היה פוסק הדין משה רבנו, ולאמת דבריו בא האות העומ"ר שכנגדו מוכיח, וכן רשב"י אגמריה סמיך. עיין בדבריו באורך. למדנו מדברי הרב, דלא מיבעיא בספיקא דדינא שאנו מסתפקים דאין לסמוך על דברי נביא, אלא אפילו אם הדין פשוט לנו, אלא שאנו מסתפקים במציאות היכי הוי, גם בזה אם בא נביא ואמר שהמציאות כך היא, לא סמכינן עליה. וכן מתבאר שסבר הרב בני דוד בריש ספרו, עיין בדבריו.

ולפום ריהטא אפשר לסיועינהו ממה שאמרו בחולין (דף קכ"ד ע"א) אמימרת רבי יוחנן, דמתני לה רבי אמי אסיפא ועולא אריש, ואמר רבי אמי האלהים אי אמרה לי יהושע בן נון משמיה[21] לא צייתנא ליה. ומדברי מרן בכסף משנה פרק ט'

הערות וציונים

17. שם כתב ליישב קושיית הרב יד אהרן על הרמב"ם, וז"ל: ויתר על זה צריך לדחוק בלשון הרמב"ם שכתב "מפני הזוהמא שאין הזוהמא פוסקת בעבודה", וצריך לומר שהכוונה שאין הזוהמא פוסקת ודאי בעבודה. עכ"ל. 18. ועיין עוד בשו"ת יביע אומר חלק א' או"ח (סימן א' אות י'). 19. ולע"ד נראה דמה שכתב רש"י הוא דוקא באיסור והיתר אין שומעין לו, אמנם כשהספק הוא בהבנת הפסוק שומעין לו. הערת הרב "עושה שלום" (דף א' ע"א ד"ה וראיתי), ציין אליו הרב דברי מנחם (נדפס לקמן אות כ"ו). 20. ועיין בברכי יוסף יו"ד סימן שע"ב [סק"ה] מה שכתב שם, ועיין בספר פתח עינים בפרק ד' דעירובין. ע"ש. הערת הרב עושה שלום (שם). 21. עיין בשיטה מקובצת שם (אות ה') דגרס "מפומיה".

אוצר ההלכה

דיסודי התורה [הלכה ג׳] דמייתי בדין הנזכר הא דאי אמרה יהושע וכו׳, מוכח דפירוש לשון זה היינו אי אמרה יהושע בנבואה. והגם דהרב פרי חדש בנמוקיו לספר המדע השיג על מרן, דהוא בלי דקדוק, דהך דאי אמרה יהושע לאו בדרך נבואה אלא בדרך סברא. ע״ש. אחד הרואה דברי הרמב״ם בהקדמת פירוש המשנה, בעיניו יראה דצדקו דברי מרן, דהרמב״ם שם מייתי לה, ומוכח דמפרשה בדרך נבואה, ונעלם מהרב פרי חדש. וכפי זה הרי התם הוו פליגי במציאות, היכא אמרה רבי יוחנן, אי אריש אי אסיפא, וקאמר רבי אמי אי אמרה יהושע בנבואה משמיה דרבי יוחנן דאמרה אריש כדקאמרת, לא צייתנא ליה, דלא בשמים היא, אלמא אפילו במציאות לא משגיחינן בנביא כל עיקר, ואמטו להכי קאמר רבי אמי דאם אמר יהושע משם רבי יוחנן לא צייתנא, דלא בשמים היא. וכן משמע קצת מדאמרינן בזבחים (דף ס״ב ע״א) שלשה נביאים עלו עמהם מהגולה, אחד העיד על המזבח, ואחד העיד על מקום המזבח, ואחד העיד שמקריבין אף על פי שאין בית, דהרי אף דשלשה אלה מציאות, דגם מאי דמקריבין אף שאין בית, היינו דכך הלכה רווחת, והכי גמיר לה, מכל מקום דייק הש״ס למנקט בכולהו לשון העיד, ולהורות נתן דאמטו להכי העד העיד בנו אהניא לן אסהדתיה, ואולם אי צופים אמרום בנבואה, הגם דהוי מציאות, לא בשמים היא, ולא צייתינן.

אמנם לקושטא דמילתא דברי מהר״ם בן חביב והרב בני דוד, דסברי דאף בספק מציאות אין נביא רשאי להעמידנו גופא דעובדא היכי הוה, מדעתי כי קשים[22], אי בעית אימא גמרא, ואי בעית אימא מיסודן של ראשונים. הלא מראש שמועה זו נאה דאתאן עלה, דאסיק דאם יבוא אליהו ויאמר לדג דפסקה זוהמא מיניה, מכשירינן ליה, דאלמא בספק מציאות כן הודע ונביא שמעינן ליה. ועוד מן הדא דאמרו בברכות (דף ל״ה ע״ב) לכשיבוא אליהו ויאמר אי הויא קביעותא, ובפסחים (דף ט״ו ע״א) אמרו שמא יבוא אליהו ויאמר על התרומה תלויה וכו׳, והכי אמרו בירושלמי שם פרק אלו עוברין [הלכה ו׳]. והכי אמרינן במתניתן ומתניתא ושמעתא פ״ב ופ״ג דמציעא ״יהא מונח עד שיבוא אליהו״, ובריש מגילה [דף ב׳ סע״ב] גבי מנצפ״ך צופים אמרום, דפריך דאין נביא רשאי לחדש וכו׳, אסיק שכחום וחזרו ויסדום, אלמא כיון דמעיקרא נמי הוו ידעי הי בסוף אלא דשכחו, אתו נביאי ואמרו דהכי הוה, דהני לאחרונה יסעו ואין ממצעין, והני מתמצעין. ובריש פרק החולץ [יבמות לה:] גבי חלץ למעוברת והפילה, סבר רבי יוחנן דאם יבוא אליהו ויאמר דהאי דאיעברא מפלה וכו׳, ומכל הני שמעתתי משמע דבספק מציאות צייתינן לנביא. והכי חזינן להתוס׳ ביבמות (דף צ״ט ע״ב), אהא דתנן בספיקות ואין מוציאין שלהם מידם. ופירש רש״י לחד לישנא, דאי חייבין עולה או חטאת אין כופין אותם לתתם לאנשי משמר להיות עבודתם ועורם של אנשי משמר, אלא יקריבו קרבנותיהם ויחזרו עור ובש׳ר להם. וקשיא ליה לרש״י, דהיכי מצו משוו שליח, דכל היכא דלא מצו לעבוד לא משוו שליח, וכתבו התוס׳ [ד״ה ואין] דאם יבוא אליהו ויאמר שהוא כהן היה ראוי לעבוד, ומשום הכי מצו משוו שליח. הרי בהדיא שכתבו בדין הספיקות דעלה קאי מהר״ם בן חביב, דאם יאמר אליהו שהוא כהן ראוי לעבוד. וגם רש״י לא פליג עלה, אלא דהשתא דלא אתי אליהו, והוי ספק, סבר דלא מצו משוו שליח. ובריש החולץ כתבו התוס׳ דגם ריש לקיש מודה לשעבר. ובמנחות (ריש דף ס״ד) כתבו התוס׳ [ד״ה ואפילו] דאם יבוא אליהו ויאמר שהיא כחושה בבני מעיים היה מביא שמנה. והרא״ש בשלהי סוכה [פ״ד סימן ה׳] גבי אתרוג בחוץ לארץ בשמיני ספק שביעי אסור, כתב, דטעמא דאם יבוא אליהו ויאמר עברוה לאלול הוי שמיני שביעי. ועל דרך זה כתבו התוס׳ בביצה (דף ל׳ ע״ב) ד״ה עד מוצאי.

וכזאת וכזאת מצינו להרשב״א בתשובה (סימן יו״ד), בנותן טעם לחזרת מיכל לדוד המלך אחר נשואיה לפלטי. שכתב וז״ל: ועוד אפשר שלא בא עליה פלטי וכו׳, ואם תאמר אם מחמת טענה זו מנין היה יודע כן, יש לנו לומר כי נביאים היו בימי דוד, ועל פי נביא עשה. עכ״ל. עין רואה דהגם דלפום דינא מיכל ופלטי לא מהימני למימר דלא קרב זה אל זה, על פי נביא הותרה לדוד המלך עליו השלום. והגם שיש לדחות באיזה בקיאות שהבאתי, מכל מקום כל ישר הולך עינו ראׂה בשל אחרים, דמוכח בהדיא דבספק מציאות כאלו אמרו לסמוך במימר קדישין נביאי ה׳, ולא דמי לספיקא דדינא[23].

והיא דפרק קדשי קדשים [זבחים סב.] דתלתא נביאי מעידין מן המכירין ולא נחתי אלא לאסהודי, לא תברא כל עיקר, דמאחר דידעי סהדותא, שפיר נאה לאסהודי כהלכת גוברין, ובמתניתא תנא קושטא דמילתא. ואותה שאמרו בחולין אמימרא דרבי יוחנן דאי אמרה יהושע משמיה לא צייתנן, אפשר לומר דהא דקאמר לא צייתנן, לאו היינו טעמא משום כי נביא הוא ולא בשמים היא, רק כוונתו לומר דהגם שאו״ל בנביאים וכה יאמרו דהכי אמר רבי יוחנן, וקושטא הוא, לא צייתנן לה, דפליגנא ארבי יוחנן גופיה. והוא הדין דמצי למימר אפילו אמרה רבי יוחנן גופיה, אלא דאשמועינן רבותא דהשתא הוו תרי רבי יוחנן ויהושע, פליגנא עלייהו. ומה שהביאו הרמב״ם בהקדמתו ומרן בכסף משנה האי לישנא דאמרה יהושע, למימר דאין משגיחין בנביא, כיונו לדוכתא אחריתי דאתמר כי האי לישנא[24]. וכעת ראיתי בבעל הלכות גדולות דף ג׳ ע״א [ברכות פרק ג׳ עמוד מ״ג ד״ה אמר רב הונא], דגריס אמר רב חסדא האלהים דאי אמר לי יהושע בן נון לא צייתנא. ועיין מה שכתב מרן בבית יוסף יו״ד

הערות וציונים

22. מליצה על פי הפסוק ״מדעתי כי קשה אתה״ (ישעיה מ״ח, ד׳). 23. עיין בשו״ת יביע אומר חלק א׳ (או״ח סימן מ״א) בענין אם אפשר לפסוק הלכה על פי שו״ת מן השמים, ושם (אות י׳) כתב שמצאנו חבר לדברי הרשב״א הנ״ל והוא רבנו המאירי (כתובות ט.). עש״ב. 24. עיין בדקדוקי סופרים (חולין שם) שבכתי״ הגירסא היא: אי אמרה יהושע בן נון מפומיה לא צייתנא ליה. ע״ש. ואפשר דהכי גריס הרמב״ם, ומפרש ״מפומיה״ דהיינו מפיו של יהושע בן נון, כלומר אפילו אשמע מפיו של יהושע בן נון לא צייתנא ליה.

אוצר ההלכה

(סוף סימן רמ״ב) ובאחרונים. וההיא דפ״ב דתמורה [טז.], בהלכות שנשתכחו באבלו של משה רבנו, כי אמר אלהים אין נביא רשאי לחדש, אף דמשה מפי עצמו אמרן הן בעודנו חי, כיון שנשתכחו לגמרי והיו כלא היו, דמיה׳ם בם כגופי תורה חדשה, ולא כספק מציאות.

שוב ראיתי לגדול בדורו הרב משנה למלך (פ״ט דאישות דין ו׳), שהביא דברי התוס׳ דיבמות (דף צ״ט ע״ב) הנזכרים, וכתב דדוקא בספק מציאות, אבל בספק דין אין לומר אם יבוא אליהו. ומהר״י כולי בהגהתו כתב, ומדברי הרב מר זקני בתוספת יום הכפורים, נראה דלא שאני ליה, וצ״ע. עכ״ל. ולא זכר מהר״י כולי מכל הני דאייתינן בס״ד. (ברכי יוסף סק״ד)

כ״ה) **שם ולא מעור דג אפילו הוא טהור משום דנפיש זוהמיה**. אמרינן בשבת (דף ק״ח ע״א) בעא מיניה מר בריה דרבינא מרב נחמן בר יצחק מהו לכתוב תפלין על גבי עור של דג טהור, אמר ליה אם יבא אליהו ויאמר וכו׳. עיין להרב הגדול בספר ברכי יוסף סימן זה [סק״ד][25]. ואם ירצה ה׳ אכתוב בזה לקמן סימן שס״ד (סעיף ג׳) בס״ד[26].
(פתח הדביר סק״ה)

כ״ו) **שם ולא מעור דג אפילו הוא טהור משום דנפיש זוהמיה**. כתב הטור ולא מדג וכו׳. על מה שכתב הרב ברכי יוסף ז״ל (בסק״ד)[25], עיין בספר עושה שלום ז״ל (דף א׳ ע״א)[27].
(דברי מנחם הגה״ט סק״ג)

הערות וציונים

25. נדפס בסמוך אות כ״ד. 26. לא נדפס, וחבל על דאבדין. 27. שם הביא דברי הרב ברכי יוסף בקיצור, והעיר עליו הערה אחת, והעתקנו אותה לעיל הערה 19.

באר הגולה

יג [1]יהיה הקלף שלם שלא יהא בו נקב שאין הדיו עובר עליו, [2]דהיינו שלא תהא האות נראית בו חלוקה לשתים:

1. שם [שבת קח.]
וחולין קכ. 2. הר״י אסכנדרני בסימן ל״ו [מובא בבית יוסף].

אוצר ההלכה

א) סעיף י״ג יהיה הקלף שלם וכו׳. מדאמרינן [שבת קח.] גבי עוף דבסמוך [סעיף י״ב] דעורו כשר אף על פי שיש בו נקבי נקבי, שהדיו עובר עליו, אתה שומע שאם אין הדיו עובר עליו פסול. וכתב בבית יוסף: וכתב הר״י אסכנדרני (בסימן ל״ו) פירוש נקב קטן כחודו של מחט עד כשמעביר עליו הקולמוס בדיו נסתם, שאין האות נחלקת בו לשתים, אינו נקרא נקב וכותבין על גביו, אבל אם הוא גדול שהאות נראית בו חלוקה לשתים ודאי נקב הוא. ע״כ.
(שלחן גבוה סקכ״ט)

ב) שם יהיה הקלף שלם שלא יהא בו נקב וכו׳. כתב בית יוסף (שיטה מ״ה) עד כשמעביר עליו הקולמוס וכו׳. נ״ב: אין פירושו דבעינן שיהא נסתם שלא יהיה נראה אחר הכתיבה הנקב רק כנגד השמש, אלא פירושו הוא דבשעת הכתיבה נסתם, שהדיו עובר עליו ואין הנקב נרגש בקולמוס, אף על פי שנראה נקב דק כנגד השמש, והכי נקטינן. ב״ח [אות י׳].
(שיירי כנסת הגדולה הגב״י סק״ו)

ג) שם יהיה הקלף שלם שלא יהא בו נקב וכו׳. כתב בית יוסף (שיטה מ״ה), בשם הר״י אסכנדרני (בסימן ל״ו) פירוש נקב קטן כחודה של מחט עד כשמעביר עליו הקולמוס וכו׳. נ״ב: הרב ב״ח ז״ל [אות י׳] כתב דפירושו הוא, דבשעת הכתיבה נסתם שהדיו עובר עליו ואין הנקב נרגש בקולמוס, אף על פי שנראה נקב דק כנגד השמש. והכי נקטינן. אבל הרב ט״ז (סק״ז) כתב, דבעינן שהדיו סותמו, אבל אם אחר שעבר הקולמוס ניכר הנקב נגד השמש פסול. ועיין בספר מטה יוסף (ח״א סימן א׳) שכתב שם מהר״א זאבי ז״ל, דרבנו המחבר לא סבירא ליה כהב״ח, ולדברי מרן שמעינן. ומהר״י הלוי ז״ל שם כתב, דמרן והרב ב״ח שוים הם. ועיין בספר תורת חיים חלק ג׳ בסוף הספר בקונטרס עוללות הכרם (מדף קס״ב ע״ב עד דף קע״ב ע״ב) [סימנים א׳ - ד׳].
(יד אהרן הגב״י)

ד) שם יהיה הקלף שלם שלא יהא בו נקב וכו׳. עיין מג״א [סקט״ו]. ויותר מזה איתא בירושלמי מגילה (פ״א ה״ט), [אם היתה הדיו יוצאה מבין הנקבים, פסול], כיצד הוא עושה, לוחכה בלשונו והיא עומדת. דהיא מתרככת והנקבים נסתמים. והרב פני משה פירש בדרך אחרת. (תוספת ירושלים)

ה) שם יהיה הקלף שלם שלא יהא בו נקב וכו׳. עיין מג״א (סקט״ו) בשם הב״ח [אות י׳], דאף אם ניכר הנקב נגד השמש כשר. והט״ז (סק״ז) כתב, דדוקא אם הדיו סותם הנקב ואינו נראה כלל נגד השמש. ולפענ״ד נראה דהוא מחלוקת קדמונים, והנה בודאי בפירוש דברי הר״י אסכנדרני נראה דהצדק עם הט״ז, דהב״ח העתיק דברי הש״ס, ויען כי יש לי עוד קושיא בדבריו לכן אביאם. וז״ל: דבגמרא (שבת ק״ח ע״א) [מנחות לה.] איתא, דאביי אמר צריך לבדוק הקלף עד שלא יהא בו נקב, ורק רב דימי אמר קולמוסא בדיק ליה, והלכה כרב דימי ולא כאביי, דכל שהקולמוס עובר עליו ואינו מתעכב לא הוי נקב, דאמרו במערבא, כל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב, ולא כאביי דמחלק בין נקב שהוא מתולדה, שכל שיער יש לה נקב, רק כל נקב שאין הקולמוס מתעכב כשר. ומשמע אף דלא נסתם. וכן כתב הבית יוסף בהדיא בשם הר״י אסכנדרני, דכל נקב קטן כחודה של מחט, שכשמעביר הקולמוס עם הדיו נסתם, שאין האות נחלק בו לשנים כשר, אבל אם הוא גדול עד שהאות נראית בו חלוקה לשתים ודאי נקב הוא. ועל כרחך אין פירושו דצריך שיסתום, דאם כן למה כתב אבל אם הנקב גדול וכו׳. (עכ״ל) [עכת״ד] הב״ח.

ולא זכיתי להבין דבריו, דאדרבה לשון הר״י אסכנדרני משמע דרק אם הדיו סותם, ומשמע דבא לאפוקי מדעת הפוסקים דמפרשי הדיו עובר, שאינו מעכב הקולמוס, לכן פירש דהיינו שסותם הנקב כמו שכתב דנסתם וכו׳. ומה שדייק הב״ח מסוף דבריו שכתב דהנקב גדול עד שנראית חלוקה כשתים, משמע דוקא כשמחלק האות. קשה לי, דאם כן נדייק מדבריו דאף כשהקולמוס מתעכב, אם האות מסבב הנקב כשר, ועל כרחך דאין פירושו שכל האות חלוקה, רק דאם אינו סותם גם כן הנקב, מחלק את האות, דהשריטה שהיא במקום הנקב היא חציה מכאן וחציה מכאן לנקב, ואם כן ודאי משמע מדבריו כהט״ז. אך הפוסקים דמפרשי שאין הקולמוס מתעכב, ודאי משמע כהב״ח. ואכן ודאי נראה דזה רק לכתחלה כשרואה שהדיו לא יסתום, לא יכתוב במקום הזה, אבל אם כבר כתב בודאי כשר, כאשר אבאר.

הנה הט״ז כתב, דאם אחר שנכתב ניקב בתוך האות כשר, כמו שכתבו הטור ושלחן ערוך [בסעיף ט״ז] לענין ניקב תוכו. ועיין בלבושי שרד [סקי״ב] שפירש דבריו, דרצונו לומר, דודאי הנקב שבתוך האות קיל מנקב תוך החלל שאין מוקף גויל. ע״כ. ולכאורה תימה, דהלבושי שרד אחר כך [סקט״ז], גבי ניקב תוך הה״א, פירש דלאו דוקא ניקב אחר כך, רק אף אם היה כן בשעת הכתיבה - ואם ירצה ה׳ בסעיף קטן שאחר זה [סקי״ט][1] אביא דבריו - ואם כן אם תוך האות כשר, למה כתב [כאן] דדוקא אחר הכתיבה, ואם כן הלבושי שרד סותר דבריו. שוב ראיתי שבספר

הערות וציונים

1. נדפס לקמן סעיף ט״ו אות ב׳.

אוצר ההלכה

גדולי הקדש [סק״ז] תמה כן בדבריו, ואכן נראה דהט״ז עכשיו אינו עוסק בענין זה, דהא זה תלוי בשני תירוצי הבית יוסף, ואף דהעיקר כתירוץ הראשון, ולכן אף בשעת הכתיבה כשר, כמו שכתב הלבושי שרד עיין בסמוך [בסקט״ז], מכל מקום כתב הט״ז באם ניקב אחר הכתיבה, דזה פשוט. וקודם הכתיבה סובר, דלכתחלה ודאי צריך ליזהר בכל נקב, וכמו שכתבתי ודו״ק.

ואגב אדבר במה שלא הבנתי דברי הב״ח הנ״ל, שכתב דלית הלכתא כאביי, וסובר דאביי חולק בדין הנקב ומחלק בין נקב שהוא מתולדה. וכוונתו דקשה הא אביי עצמו בפרק העור והרוטב (חולין דף ק״כ ע״א)[2] אמר, דבני מערבא אמרו דכל נקב שהדיו עובר אינו נקב, ולמה כאן [במנחות] חולק עם רב דימי, לזה כתב דאביי מפרש דדוקא נקב שהוא בתולדה. ולא זכיתי להבין, דהרי התוס׳ [מנחות שם ד״ה קולמוסא] והרא״ש [הלכות תפלין סימן ח׳] הביאו ראיה מדברי אביי דהלכה כרב דימי דקולמוסא בדיק ליה, ואין צריך לבדוק כמו שאמר אביי, וכוונת התוס׳ והרא״ש, דודאי כיון דהיכא דהדיו עובר אינו נקב דקולמוסא בדיק ליה, ואי נימא דאביי מחלק בין נקב שאחר כך ובין נקב מתולדה, אם כן איך מביאין ראיה מזה דהלכה כרב דימי, ועל כרחך דגם אביי אינו חולק על זה, דכל נקב שהקולמוס עובר אינו נקב, רק דאביי מחמיר לבדוק קודם. וזה פשוט לפענ״ד.
(גנזי חיים סקי״ח)

ו) שם שלא יהא בו נקב שאין הדיו עובר עליו. כתב ט״ז (סק״ז), אבל באמת אינו כן שהרי כתב בית יוסף וכו׳, הרי שקורא נחלק האות לשתים עד שלא נכתב עדיין. רצונו לומר דהא אחר כך כתב וכותבין על גבה, מורה דמתחלה מדבר על אותו שריטה הדקה, היינו דאותו שריטה הדקה קרא אות דלא יהיה נחלק לשנים, וזה אינו אלא אם כן הנקב בעצמו נסתם, ולא מהני מה שעובי האות מקיף הנקב.

שם [בט״ז], אלא בעינן שיהיה שם נקב קטן כל כך שהדיו סותמו ואינו נראה כלל נגד השמש. בזה חולק על חמיו הב״ח [אות י׳], וכמו שכתב במג״א (סקט״ו). (חיי עולם)

ז) שם שלא יהא בו נקב שאין הדיו עובר עליו. כתב במג״א (סקט״ז), ואז אפילו ניכר הנקב נגד השמש כשר. עיין לבושי שרד [סקי״ד] שמשוה שיטת המג״א עם שיטת הט״ז [בסק״ז] על ידי שמכריע בין הדיו בתוך הנקב לְאוֹ שנפל ממנו. אין הכוונה שסתימת הדיו חשוב כאינו נקוב, רק רצונו לומר, כיון שהנקב קטן כל כך שאין הדיו עובר לחוץ זו אינו נקב אפילו להט״ז, רק אם הנקב גדול כל כך שדיו קלוש נופל, ואפילו אם דיו עב לא היה נופל שסותמו, בודאי לא היה חשוב סתימה. אבל היאך ידעינן לחלק בזה, על זה נתן המחבר סימן, שאם האות [לא] נחלק לשתים אף על גב דכנגד השמש נראית, אז בודאי הנקב קטן כל כך שאין דיו קלוש עובר דרך הנקב, ולא חשוב נקב אפילו בלא שום סתימה. (חדושי מהרי״ש)

ח) שם שלא יהא בו נקב שאין הדיו עובר עליו. כתב באר היטב (סקי״ז), אבל הט״ז (סק״ז) כתב דבעינן שיהיה שם נקב קטן כל כך שהדיו סותמו ואינו נראה כלל נגד השמש. עכ״ל. אף שמאירין זהרורי חמה דרך הדיו, מודה הט״ז דכשר, והט״ז מיירי שנפל הדיו מהנקב, רק שמרוב קטנות הנקב אינו ניכר רק כנגד השמש, ואם כשנתיבש לא נפל, אף אם בהמשך הזמן נפל, אפשר מודה הט״ז דכשר, דשפיר הוי בכהאי גוונא נכתב בכשרות, כיון דגם כשנתיבש לא נפל. לבושי שרד [ס״ק י״ד-ט״ו]. (באר יעקב – קרוייזר סקכ״ח)

ט) שם שאין הדיו עובר עליו וכו׳. ועיין בדעת קדושים [סק״ז] שמסופק באיזה דיו משערין, אי בדיו שנכתב כל הספר או רובו, או משערין לפי סגנון הדיו שכתוב שם, וכתב במקדש מעט [סקל״ה], אף שדחה [כבר לעיל הרב דעת קדושים] [סק״ו] דברי הפרי מגדים [אשל אברהם סקט״ו], ופסק דאף אם נכתב בדיו עבה מהני, מכל מקום מה שמסופק כאן, מיירי שהנקב מצד האות, אם כן לא נסתם הנקב, צריך לשער אם הדיו עובר עליו, ובזה הוא מסופק באיזה דיו משערין. עכ״ד. ולפי מה שכתב בדעת קדושים, דלא בעינן שיסתום הנקב כל שהדיו עובר עליו, יש לומר דגם בתוך האות מסופק באיזה דיו משערין, רק אם הדיו סותם עד שלא נשאר שום נקב, בזה חולק על הפרי מגדים, אמנם לפענ״ד אי אפשר לומר כן, דכבר הוכחתי [סקכ״ה][3] מהש״ס, דהיכא דהוי נקב לא מהני סתימה, לפי זה אין חילוק אם הדיו סותמו או לא, דהעיקר תלוי אם מיקרי נקב או לא, דאי מיקרי נקב לא מהני סתימה, ואי לא מיקרי נקב אין צריך סתימה.

ועיין באשכול (הלכות ספר תורה סימן ט״ז) שכתב, אם יש נקבים במקום הכתב, עד שהדיו יוצא מבין הנקבים פסול וכו׳, וכל נקבים שדיו לח כמו שכותבין בו עובר עליו ואין יוצא מצד האחר אינו נקב. עכ״ל. ולשון שכותבין בו, משמע כמו שרגילין הסופרים לכתוב, הרי דסבירא ליה, דמשערינן בדיו שרגילין הסופרים לכתוב, דאי סבירא ליה דמשערין כפי הדיו שכתב הספר תורה זה, הוה ליה למימר כמו שכותב, מזה מוכח כפרי מגדים, דנסתם בדיו עבה לא מהני. אמנם יותר נראה לי דרצונו לומר, דאף כשנתייבש הדיו תפול דרך הנקב, מכל מקום אם כשהדיו לחה כמו שכותבין בו אין עובר לצד האחר כשר. לפי זה לא משמע כלל באיזה דיו משערין, מכל מקום מסתבר, כיון שאמרו סתם דיו עובר עליו, מסתמא רצונו לומר דיו שהסופרים רגילין לכתוב בו. ועוד, הא כתבו הפוסקים שהוא שיעור אחד עם הא דאמר (ר״ז) [רב דימי] קולמוסא בדיק לה, ושיעור זה שוה לכל הסופרים, אם כן על כרחך גם שיעור שהדיו עובר עליו,

---

הערות וציונים

2. בפרק העור והרוטב מובאת מימרא זו בשם ״אמרי במערבא״, ובמסכת שבת (קח.) איתא דאביי אמר כן בשם ״אמרי במערבא״, ואמנם התוס׳ והרא״ש ציינו לפרק העור והרוטב ושם לא מוזכר אביי, מכל מקום נראה דהיינו הך, אחר שאביי אמר כן. 3. נדפס לעיל סעיף י״ב אות ח׳.

אוצר ההלכה

הוא שיעור אחד לכל הסופרים. כן נראה לי. ועיין במקדש מעט [סקל״ד] דמדברי האשכול נשמע, דגדר שהדיו עובר עליו, היינו שהנקב דק כל כך שאין הדיו מבצבץ לצד השני, וכשהדיו עובר לצד השני של הקלף פסול.

(באר יעקב – קרוייזר סקכ״ז)

י) שם שאין הדיו עובר עליו וכו׳. עיין באר היטב (סקי״ז). ועיין בדעת קדושים [סק״ז] שמצדד באיזה דיו משערין, דכל שהדיו יותר עבה סותמת נקב יותר גדול. ובסעיף קטן ו׳ דחה מה שכתב הפרי מגדים [אשל אברהם סקט״ו] דכשדיו עבה עם גומי״ן לא מהני, דיש לומר דמכל מקום מהני דהא נסתם. ובסעיף קטן ז׳ דמסתפק באיזה דיו משערין, מיירי כשניקב בצד האות ולא נסתם בדיו של האות, רק שמהני לשער דקות הנקב שאילו העביר עליו הדיו היה נסתם ואז הוי כמוקף גויל, עיין בגדולי הקדש (שם סק״ח), על זה יפול ספיקות באיזה דיו משערין אי בדיו עבה דהש״ס או בדיו שנכתב רוב הספר זה. ודו״ק.

(ארחות חיים – ספינקא סקי״ז)

י״א) שם דהיינו שלא תהא האות נראית בו חלוקה לשתים. הא דבעינן שלא יהא הנקב גדול שהאות נראית חלוקה לשתים, דוקא כשניקב קודם כתיבה, אבל אם ניקב לאחר שנכתב אפילו נחלק לשנים, כשר, אלא דבעינן תינוק שיוכל לקרותו. ב״ח [אות י׳].

(שיירי כנסת הגדולה הגב״י סק״ז)

י״ב) שם דהיינו שלא תהא האות נראית בו חלוקה לשתים. גם דאז לא מהני אף תינוק, כיון דבשעת כתיבה לא הוי כתיבה תמה. עיין ב״ח [אות י׳]. (חיי עולם)

י״ג) שם שלא תהא האות נראית בו חלוקה לשתים. כתב הט״ז [סק״ז] חלוקה לשתים וכו׳, אבל אחר שנכתב ניקב בתוך האות והדיו מקיפו כשר כמו שכתב השלחן ערוך בסמוך [סעיף ט״ו] לענין ניקב תוכו. עכ״ל. מטעם זה הוריתי להכשיר שפקע הדיו מתוך גג האות ואין רשומו ניכר כל כך ודיו מקיפו, רק שהוא חלל בתוכו כשר, באשר שכבר נכתב האות בהכשר. (אדני פז)

י״ד) שם שלא תהא האות נראית בו חלוקה לשתים. כתב במג״א [סקט״ו] בשם הב״ח [אות י׳], דאפילו נשאר נקב דק כשר. ובט״ז [סק״ז] כתב שלא יהא נקב כלל. והדברים סתומין. ויש כאן שני ענינים, אחד, כשקו האות עב והנקב באמצע עביו או בצדו, ובזה הנדון בפסול היקף גויל, ובזה יש להכשיר, כיון דבשעת כתיבה הדיו עובר עליו וסותמו, ואם נפל הדיו אחר כך, הוה ליה כניקב ירך האות לאחר כתיבה דכשר. ואמנם אם קו האות דק כל כך שכל האות נפסקה לשתים על ידי הנקב כשנפל הדיו, (ו)בזה נראה דפסולה, דלא אמרו כל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב [שבת קח.] אלא שהנקב הוא כקלף, אבל לא עדיף מקלף, ואילו היה קלף במקום הנקב ונפסק הדיו הרי היא פסולה כדלקמן (סעיף כ״ה), כמו כן בנקב פסולה. ועיקר הדיון בנקב שהדיו עובר עליו, היינו שיהא דינו כנקב ולא כקלף, וממילא אפילו כשנסתם על ידי הדיו אכתי האות כפסוקה, דמקום הנקב לא חשיב כתב, כיון דהדיו באויר ולא על הקלף. וכן כשהנקב בצד האות, היה בדין שיפסול משום חסרון מוקף גויל, ובזה אמרו כל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב, אלא חשיב אוירו כקלף עצמו, ואם באמת סתמו הדיו חשיב כדיו על גבי קלף, ואם הנקב בצד האות חשיב מוקף גויל. אבל אם נפל הדיו, הרי נפסקה האות. ומה מאד תמוהים דברי המשנה ברורה בזה, שכתב בביאור הלכה שם [סעיף כ״ה ד״ה אות אחת], דהפסק בגודל נקב שהדיו עובר עליו, אינו הפסק, דלא גרע מנקב שנפל הדיו. ומבואר שפירש דברי הב״ח והמג״א אפילו בקו דק שנפסקה כל האות לשתים כשר, וזה דבר שאי אפשר, והרי בביאור הלכה (שם) פוסל הפסק שאינו ניכר להדיא אלא על ידי הסתכלות, וזה ודאי דיו עובר עליו.

וה״ה אפילו הפסקה דקה פוסלת. ובספר תורה יש לצדד להקל משום דעת הרמב״ם [שו״ת פאר הדור סימן ט׳] דמותר לקרות בפסולה כמבואר סימן קמ״ג [סעיף ד׳ בהגה שם], והכא עיקר האות קיימת במקום שתינוק קורא אותה כהוגן, שהרי אינו פוסל משום שלא כסדרן, ומשום דעת המאירי [קרית ספר מאמר ג׳ ח״ב ד״ה שאלו] שהביא בית יוסף סימן ל״ב, דמפרש הא דמנחות (דף כ״ט ע״א וע״ב), דמצטרף גם מה שלמטה מן הנקב בזמן שהתינוק קורא כהוגן. וזה אפילו ניכר להדיא ההפסק.

(חזון איש א״ח סימן ח׳ סק״ח)

ט״ו) שם שלא תהא האות וכו׳ חלוקה לשתים. [4]שאלה מעיר שניפליס הסמוכה לק״ב, מאיש אחד שהיה אז שם התורני המופלא מו״ה פישל מקראקא, בלשון זה: אודות ספר תורה חדש השייך לרבי ברוך, נמצא באיזה מקומות נקבים קטנים כנקבי מחט בתוך כתב האותיות, מקומו[ת] הם תוך הכתב ממש באמצע הכתב, ומקומות הן מתוך הכתב ומגיעים למוקף הגויל, ובפרשת נח יש כמו שלש שורות כך ביחד שבא מחמת הגרר שגרר הסופר ותיקן הטעות שטעה. ימחול על כבודו הרמה ויורנו אם מותר לדבק מטלית תחתיו, או לחתוך ולעשות מטלית ולכתוב חדש. גם יש מקומות שנכתב אותיות חציו על קלף היריעה וחציו על המטלית, אמת שהגאון ט״ז מכשיר ביו״ד (בסימן ר״פ סק״ד), אך שארי גאונים פוסלים. ימחול על כבודו הרמה ויורנו איך נוהגין. הלא כה דברי פישל מקראקא.

תשובה, הן הגיעני שאלת חכם הנוגעת ומדברת בכבוד תורתנו הקדושה והטהורה, ובמה דסיים אפתח על דבר

הערות וציונים

4. שאלה זו נדפסה בספר בית מאיר על סעיף ל״ו (ראה לקמן סעיף ל״ו אות מ״ד) עם עוד שתי שאלות, ומאחר ושאלות אלו שייכות לסעיף זה ולסעיף ט״ו, לכן הדפסנו אותם במקומם.

אוצר ההלכה

המחלוקת של הט״ז עם חמיו הב״ח [שם אות ג׳ ד״ה כתב], בדין אותיות חציין על המטלית, יש להחמיר ליקח מטלית זה ולעשות אחר באותיות שלמים, או על היריעה או על המטלית. חדא דלו יהא אך ספיקא דדינא כאשר הנקודות הכסף [שם] כותב שאין ראיית הט״ז מכרעת, ממילא ראוי להחמיר, לא מיבעיא להפוסקים (בסימן רע״ט), דבחסור או פסול אפילו אות אחת אף לענין הקריאה היא פסולה וכל הברכות הויין לבטלה, פשיטא דמחשש ברכה לבטלה החיוב להחמיר. אלא אפילו להר״ן [הובא בשו״ת רשב״ש סימן י״א וסימן רל״ב] ודעימיה (שבסימן הנ״ל) דלקריאה אינו מעכב, מכל מקום כולהו מודו להרמב״ם [הלכות ספר תורה פ״י ה״א] דמדאורייתא פסולה היא לענין קיום המצות עשה דוכתבתם, ואם כן על כל פנים ספק תורה הוא לגבי דהאי גברא דרוצה בקיום המצות עשה, והחיוב להחמיר כהב״ח. ולא עוד אלא שלענ״ד בלא טעם הב״ח יש מקום לפסול מטעם דבעינן כתיבה תמה, וכתב כזה שהחצי על המטלית לאו כתיבה תמה. ועד כאן לא הוצרך המהרי״ק [שורש קכ״ב] לטעמו, דבנקרע תוך הכתב לא יהנה מטלית מחמת שלא חשוב מוקף גויל, אלא בנכתב ואחר כך נקרע, דבשעת כתיבה תמה היתה, והוצרך לטעמו דעל כל פנים לא חשוב תו בתר שנקרע מוקף גויל אף לאחר התיקון, וכמבואר בדבריו, מה שאין כן כשנכתב מתחלה כנדון דידן, לענ״ד אין כתיבה תמה הוא. ומנא אמינא, מהא דאיתא במנחות (לד.), אמר קרא ״וכתבתם״ [דברים ו׳, ט׳], כתיבה תמה, והדר על מזוזות. ופירש רש״י ז״ל [בד״ה כתיבה תמה], ואין כתיבה תמה על העצים ואבנים. וכנראה מסתימת פירושו הטעם, שאי אפשר שיהיה חלק כנייר וקלף, ועל ידי זה אין הקולמוס עובר עליהם בחליקות ובשלימות, ולאו כתיבה תמה מקרי, ומכל שכן לכתוב על מקום מדובק ממש אות אחד, דלדעתי גרע חלקתו מעץ חלק ברהיטני, ואפילו לפירוש תוס׳ שהוסיפו תיבה אחת בד״ה וכתבתם, ומסיימו לפי שאין מתקיים, כנראה מדבריהם שבשביל זה לא מקרי תמה, שאין מתקיים וסופו להתפרד האותיות מן העץ והאבנים, אף אני אומר, אות כזה שחציו על מקום הדיבוק ממש, נמי אין סופו להתקיים כמו כתיבת אות שלם על עור אחד, מפני שסופו להתפרד הדיבוק והאות תשבר, מכל הלין טעמי יראה להחמיר.

ועל דבר השאלה ראשונה, שנמצאו באיזה מקומות נקבים קטנים כנקבי המחט בתוך כתב האותיות ממש, וכתב מעלתו שנראה שבאו מחמת הגרר שגרר הסופר וכתב לתקן על הגרר. נמצא לדבריו היו נקבים אלו קודם שנכתב התיקון, וכנראה מתוך שאלתו הם בענין זה שהדיו של האות מקפת הנקב מכל צד, אלא שבתוך הדיו ממש יש נקבים קטנים כחודו של מחט, וכשבודקים הספר נגד השמש נראים הנקבים.

בנדון זה נראה לענ״ד להקל כדעת הב״ח באו״ח סימן ל״ב [אות י׳] שמכשיר כגון זה, אף שהט״ז שם (סק״ז) פוסל, ולעיל כתבתי להחמיר מטעם ספק תורה, הכא שאני, חדא, דראיית הב״ח מכרעת מדקאמר רב דימי מנהרדעא פרק הקומץ [מנחות לה.], קולמסא בדיק לה, ועל כרחך היינו שהקולמוס מתעכב שם כמו שמתעכב הצפורן בפגימת הסכין, והתוס׳ וכל הפוסקים פירשו דהיינו חדא עם מה דאמרו במערבא [חולין קיט:], כל שהדיו עובר שם אינו נקב, וידוע שנקב קטן כזה שדיבר בו הט״ז, אי אפשר להיות נבדק על ידי הקולמוס, שמע מינה שכשר הוא באמת ואין צריך להיות נסתם ממש על ידי הדיו. ותו שהרי המג״א (סקט״ו) סותם כהב״ח, והוי הט״ז יחיד נגד רבים, וגם המג״א בתרא הוא נגד הט״ז, ומאביי ורבא ואילך הלכתא כבתראי, לכן אף בספק תורה יש לסמוך על המקילין.

ועוד יש להביא ראיה קצת לדעת הב״ח, מדלא ביארו כלל הרמב״ם [תפלין פ״א ה״כ] והטור זה הדין בדיעבד ולא כתבו דינו, אלא איך לנהוג לכתחלה, דהיינו שעל קלף שנקב בתוכו לא יכתוב, ואם הדיו עוברת עליו מותר לכתוב, והיה להם לבאר אם אירע שנכתב על נקב שדיו אינה עוברת עליו כנדון דידן, וכאשר דיבר בו הט״ז. וביותר קשה על הרמב״ם [הלכות ספר תורה פ״י ה״א] שמנה במספר עשרים דברים (בפ״ח) המעכבים, (ומדלא) [ולא] מנה עוד זה דכתב על הנקב שהיה בשעת כתיבה דמפסל אפילו לא נשתנה צורת האות, מטעם כתיבה תמה, וכדעת הט״ז. וכי תימא אף לדידי קשה להנ״ל, דיש לפסול אות שחציה על המטלית מטעם כתיבה תמה, ולמה לא מנה אותו הרמב״ם, זה אינו, דידוע דרכו של הרמב״ם ז״ל שאינו מעתיק אלא המפורש בש״ס, ולא הנלמד מתוך דקדוק או היקש הש״ס, מה שאין כן דין זה דאתמר בגמרא, דבמערבא [אמרי] כל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב, מדוע לא נימא דאתמר נמי לענין דיעבד והרי הוא מפורש, אלא שמע מינה משום הכי לא תני ליה, משום דאי אפשר להמצא, דלא נחשב אלא מה שחולק האות לשנים, ועל זה ודאי הרגיש בו הסופר קודם הכתיבה משום דנראה לעינים, ואם לא הרגיש קודם הכתיבה, וגם בשעת כתיבה, ואחר כך מרגיש בנקב שחלוק האות בו לשנים, ודאי דנינן אותו בניקב אחר הכתיבה, ואמרינן מדבדק לה הסופר בשעת כתיבה בקולמוסו ולא אשכח ועתה נמצא, מסתמא אחר הכתיבה נמצא, מה שאין כן לשיטת הט״ז קשה, דהא ודאי אפשר להמצא נקב קטן כזה שהיה בשעת כתיבה והסופר לא הרגיש, ונדון דידן יוכיח. וק״ל[5]. (בית מאיר)

ט״ז) שם שלא תהא האות וכו׳ חלוקה לשתים. כתב באר היטב (סקי״ז), אף על פי שנראה נקב דק נגד השמש כשר. עכ״ל. אפילו נפל הדיו ממקום ההוא ויש נקב ממש, הוי אחר כתיבה ודינו כבסעיף (י״ו) [ט״ו], מיהו אם הוא בצידו, או נפסק לרחבו, אפשר יודה הב״ח בזה. משבצות זהב [סק״ז]. וכן כתב בלבושי שרד [סקט״ו], דאפילו נפל הדיו שנתייבש, מכל מקום

הערות וציונים

5. מכאן המשיך הרב לדון בשאלה השלישית, והיא שייכת לסעיף ט״ו, ותמצאנה שם אות י״ד.

אוצר ההלכה

כיון שכתב בדיו לחה, אם כן היה כשר בשעת כתיבה, והט״ז [סק״ז] סבירא ליה, דזה לא מיקרי נכתב בכשרות, כיון דעתיד ליפול כשנתייבש. ואם נסתם הנקב מהדיו, אף שכנגד השמש ניכר שהקלף נקוב, דזהרורי חמה מזהירין דרך הדיו, גם הט״ז מודה דכשר (עיין בסעיף קטן הסמוך [סקכ״ח])[6]. ולפי דבריהם, אם נראה נקב גם כשהדיו לחה, הב״ח מודה דפסול, ולא הכשיר רק אם נסתם כשהדיו לחה. ועיין בבית מאיר [סעיף ל״ו][7], דמשמע דסבירא ליה דהב״ח מתיר, גם כשנראה הנקב כשהדיו לחה.

עיין שם שהביא ראיה להב״ח, מדאמר (ר״ז) [רב דימי] פרק הקומץ [מנחות לה.], קולמוסא בדיק לה, והיינו שהקולמוס נתעכב, וכתבו הפוסקים שהוא שיעור אחד עם מה שאמרו שהדיו עובר עליו, וידוע שנקב קטן כזה שדיבר בו הט״ז, אי אפשר להיות נבדק על ידי קולמוס, שמע מינה דכשר הוא, ואין צריך להיות נסתם ממש על ידי הדיו. הרי דסבירא ליה דלהב״ח כשר אפילו אין הדיו סותם הנקב, וכן פירש בדעת קדושים [סק״ו] דברי הב״ח, וגם במקדש מעט [סקל״ג] האריך להוכיח כן, וכתב שכן הבין בעולת תמיד [סקכ״א] ואליה רבה [סק״כ]. ועיין שם בבית מאיר שפוסק כהב״ח, שהט״ז הוא יחיד נגד הב״ח ומג״א. ועוד, דהמג״א הוא בתרא נגד הט״ז. וכן פסק בתניא [הגר״ז סעיף י״ז], ועיין שם שכן פסק בעולת תמיד ואליה רבה.

(באר יעקב – קרוייזר סקכ״ז)

י״ז) שם חלוקה לשתים. עיין באר היטב (סקי״ז). ועיין בספר אשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש, שכתב, דאותיות שנראין כחלוקין מחמת השרטוט, כמו דלי״ת שנראה כאילו על גבה יש כעין פתח על ידי מה שהשרטוט הפסיק הגג של הדלי״ת לשתים בעובי, נראה שאין שום חשש בזה. יעו״ש שהאריך בענין זה.

וכתב עוד שם, וז״ל: בטי״ת שנחלקה לשתים עד שנראית כנו״ן וזיי״ן, או אולי ככ״ף וזיי״ן, וגם שהיה קצת שינוי מכפי הרגיל בנו״ן ברבוע וכאן היה בעיגול, וכן בהזיי״ן היה כעין עובי למטה ביותר, מכל מקום כיון שבדיעבד כשר זיי״ן כזו ונו״ן כזו, או כ״ף כזו, לא הכשרתי את התפלין וכו׳. יעו״ש דעת קדושים [סק״ח]. ועיין בספרו דעת קדושים (סק״ט).

(ארחות חיים – ספינקא סקי״ח)

הערות וציונים

6. נדפס לעיל אות ח׳. 7. נדפס בסמוך אות ט״ו.

יד [ח]הסופרים הזריזים עושים שלשה מיני קלפים, העב יותר לכתוב בו פרשת שמע שהיא קטנה, והדק ממנו לפרשת והיה אם שמוע שהיא יותר גדולה, ולפרשת קדש ולפרשת והיה כי יביאך שהם ארוכות עושים קלף דק מאד, ובזה יתמלאו הבתים בשוה, וזהו נוי לתפלין:

באר הגולה

ח. שם [הר״י אסכנדרני, מובא בבית יוסף].

אוצר ההלכה

א) סעיף י״ד שם הסופרים וכו׳. זה לשון הר״י אסכנדרני שהביא בבית יוסף. (שלחן גבוה סק״ל)

ב) שם הסופרים הזריזים עושים שלשה מיני קלפים וכו׳ ובזה יתמלאו הבתים בשוה וכו׳. כתב באר היטב (סק״ח), ורבי מרדכי יפה [הלבוש] כתב דהסופרים שלהם עושין תיקון אחר שכל הקלפים הם שוים באורך אחד ובעוביין אחד אלא שמניחין גליון. עיין בסעיף ל״ג, דיעשה השורות שוות, ואם קיצר שורה ראשונה והשניה ארוכה, ויש בהחלק [שיטה ראשונה] שיעור תשע אותיות נראה כמקום פרשה, נראה דפסול אפילו דיעבד, מה שאין כן כשהשורות שוות אין מזיק הגליון, ואפילו הוא יותר מתשע אותיות. משבצות זהב [סק״ז].
(באר יעקב – קרוייזר סקכ״ט)

ג) שם הסופרים הזריזים עושים שלשה מיני קלפים וכו׳ ובזה יתמלאו הבתים בשוה וכו׳. עיין באר היטב (סקי״ח) ובשערי תשובה (שם). ובספר דעת קדושים במקדש מעט (שם סקל״ט) כתב, דסופרים שלנו כותבים הפרשיות הקצרות כתב יותר גס. (ארחות חיים – ספינקא סקי״ט)

ד) שם הסופרים הזריזים עושים שלשה מיני קלפים וכו׳ ובזה יתמלאו הבתים בשוה וכו׳. בזמנינו עושים כל הארבע פרשיות ממין קלף אחד, וכל אחד הגודל לפי מידת הפרשה, ברם כשכורכים הפרשה בקלף להכניסה בבית, פרשת שמע שהיא הכי קטנה כורכים אותה הרבה פעמים שמסבבים עליה עד שתתעבה ותמלא כל הבית המיוחד לה. (נתיבי עם)

ה) שם והדק ממנו לפרשת והיה אם שמוע שהיא יותר גדולה, ולפרשת קדש ולפרשת והיה כי יביאך שהם ארוכות וכו׳. כתב בית יוסף (שיטה נ״א), בשם הר״י אסכנדרני, ולפרשת קדש ולפרשת והיה כי יביאך שהם ארוכות. נ״ב: ותימה, דפרשת והיה כי יביאך היא קצרה, וארוכה קצת מפרשת שמע, ואיך כתב שיעשה קלף יותר דק מאד מפרשת והיה אם שמוע. ונראה לי שטעות סופר נפל בדברי מהר״י אסכנדרני, וצריך לומר, שלשה מיני קלפים, העב ביותר פרשת שמע, והדק ממנו פרשת והיה כי יביאך, ולפרשת והיה אם שמוע ולפרשת קדש שהן ארוכות, עושין קלף דק מאד. וכן הוא מוכרח, דהא פרשת קדש ופרשת והיה אם שמוע הם שוות ואיך כתב חילוק ביניהם, אלא ודאי שטעות סופר נפל בדברי מהר״י אסכנדרני ז״ל, וצריך לומר כמו שכתבתי. אבל זה נראה לי דוחק שנפל טעות סופר בכל הספרים, שהרי בספר הקצר כתוב כלשון הזה, וכן בספר הלבוש, ואין שום אחד מן המפרשים נרגשים מזה. ומצאתי למוה״ר יעקב חאגיז ז״ל בספר הלכות קטנות (ח״א סימן רנ״ט) שאין צורך להגיה, דקרי לפרשת והיה כי יביאך ארוכה לפי שהיא דחוקה באמצע. אבל והיה אם שמוע אף על פי שהיא ארוכה יותר, כיון שהיא מבחוץ ידחק לחוץ. ע״כ. ואחר המחילה דבריו דחוקים מכל הצדדים, דתיבת ארוכה אינו נראה כן, ועוד דפרשת והיה אם שמוע ופרשת קדש הם שוות וכולן מבחוץ. אם כן הוה ליה לעשותן שוות, ואמאי בפרשת קדש כתב שיהיה יותר דק. לכן נראה שצריך להגיה כמו שכתבתי. ורבי מרדכי יפה ז״ל [הלבוש] כתב, שהסופרים שלהם עושין תיקון אחר שכל הקלפים הם שוים באורך אחד ובעובי אחד, אלא שמניחים גליונין בפרשיות הקצרות. ונכון. (יד אהרן הגב״י)

ו) שם והדק ממנו לפרשת והיה אם שמוע שהיא יותר גדולה, ולפרשת קדש ולפרשת והיה כי יביאך שהם ארוכות וכו׳. כל ימי תמהתי על לשון זה, כי הוא נגד המציאות, דפרשת ״והיה כי יביאך״ זוטרא טפי מפרשת ״והיה אם שמוע״, ומלשון השלחן ערוך נראה להיפך. וצריך לומר שטעות סופר נפל בכל הספרים, ובמקום והיה כי יביאך, צריך לומר והיה אם שמוע, וכן להיפך. אחר זמן רב מצאתי בשו״ת הלכות קטנות למהרר״י חאגי״ז ז״ל (ח״א סימן רנ״ט) שכתב, שאין צריך להגיה. דקרי לפרשת כי יביאך, ארוכה, לפי שהיא דחוקה באמצע. אבל והיה אם שמוע אף על פי שהיא ארוכה יותר, כיון שהיא מבחוץ, ידחוק לחוץ. עכ״ל. (נהר שלום סק״ג)

ז) שם והדק ממנו לפרשת והיה אם שמוע שהיא יותר גדולה, ולפרשת קדש ולפרשת והיה כי יביאך שהן ארוכות וכו׳. נ״ב: מילתא דתמיהא היא דוהיה אם שמוע ארוכה מכולם, על כרחך צריך לסרס, עיין בשו״ת הלכות קטנות [ח״א סימן רנ״ט].
(ספר פלאים)

ח) שם והדק ממנו לפרשת והיה כי יביאך שהיא יותר גדולה, ולפרשת קדש ולפרשת והיה אם שמוע שהם ארוכות עושים קלף דק מאד. כן צריך לומר. וכן כתב בספר יד אהרן [הגב״י שיטה נ״א][1]. (ברכי יוסף סק״ה)

ט) שם והדק ממנו לפרשת והיה אם שמוע שהיא יותר גדולה, ולפרשת קדש ולפרשת והיה כי יביאך שהם ארוכות וכו׳. הוא לשון ר״י אסכנדרני בבית יוסף, וברור שנפל טעות

הערות וציונים

1. נדפס לעיל אות ה׳.

אוצר ההלכה

סופר וחלוף בין והיה, וצריך להיות ברישא והיה כי יביאך, וסיפא והיה אם שמוע.
(מאורי אור – חלק עוד למועד דף קנ״ז ע״א)

י) שם והדק ממנו לפרשת והיה אם שמוע שהיא יותר גדולה, ולפרשת קדש ולפרשת והיה כי יביאך שהם ארוכות וכו׳. צריך לומר, והדק ממנו לפרשת והיה כי יביאך שהיא יותר גדולה, ולפרשת קדש ולפרשת והיה אם שמוע. [וכן כתב זקני הגאון זצ״ל בספר מלאכת שמים (כלל י״ז סעיף ג׳). ובזה מיושב תמיהת הגהת תוספת שבת [ספר פלאים][2] שכתב: מילתא דתמוה הוא, דהא והיה אם שמוע ארוכה מכולם, ועיין בשו״ת הלכות קטנות [ח״א סימן רנ״ט]. עכ״ל. ועיין שערי תשובה (סקי״ח). הערת המגיה רבי יצחק במברגר]. (זכרון אברהם)

י״א) שם והדק ממנו לפרשת והיה אם שמוע וכו׳. יעוין בביאור הגר״א שכתב שזהו טעות סופר ונתחלף עם והיה כי יביאך וכו׳. ועיינתי בבית יוסף[3] ומצאתי שם לנכון, והדק מהם לפרשת והיה כי יביאך, שהיא יותר גדולה. ולפרשת קדש ולפרשת והיה אם שמוע שהן ארוכות, עושין קלף דק מאד ובזה נתמלאו הבתים, והוי נוי תפלין. עכ״ל. ויעוין בספרי ק״ב בשמים (אות מ״ו) שתירצתי תמיהת התוס׳ סוטה (דף י״ז ע״א ד״ה אינו כותב), למה נקטו [שבת עח:] קלף כדי לכתוב פרשה קטנה שבתפלין שמע ישראל, ולא קתני פרשת סוטה דשיעור זוטר טפי וכו׳? והראיתי שבאותיות, פרשת סוטה זוטר, אבל בתיבות, קטנה הימנה פרשת שמע. וידענו שבין תיבה ותיבה כמלא אות, ובכן בפרשת סוטה על כרחך היה מקום לרנ״ד אותיות (עם האוירים שבין תיבה לתיבה), ולפרשת שמע יספיק כדי רנ״ב אותיות וזהו ברור בס״ד. (נפש חיה)

י״ב) שם ובזה יתמלאו הבתים בשוה, וזה נוי לתפלין. והנה קשה, דאיזו נוי תפלין שייך בזה אם יתמלאו כל הבתים בשוה מבפנים, הלא כתבו התוס׳ במנחות (דף ל״ב ע״ב בד״ה הא מורידין עושין), לענין שרטוט בתפלין דמכוסין בעור, לא שייך בהו נוי. עיין שם, ובדברי אדוני אבי מו״ר בשו״ת צבי תפארת (סימן י״א בד״ה והנה ראיתי בספר חתן סופר וכו׳, ובסימן ל״ו בד״ה איברא כי בגוף הענין) ע״ש, ובדברינו באות שלום (סימן רס״ד ס״ק טו״ב בעמוד שכ״ט בהנדפס), ואם כן איזו נוי הוא, כיון שהם (בלא זה) שוים בחוץ בעור קשה, ומה נפקא מינה ביופיו אם נתמלא בית אחד בפנים, או נשאר אויר קצת בבית אחד שהפרשה קטנה (כגון פרשת שמע). אלא ודאי בעל כרחך כמו שכתבנו באות חיים (סימן ל״ב סקט״ו בעמוד קל״ד בהנדפס), דבימיהם היו עושים הבתים מקלף רך ודק, או עור שליל (ולא כמו הבתים בימינו שעושים מעור חזק עב ויפה, ע״ש), ועל כן אם לא היו כותבים הפרשיות הגדולות כמו קדש והיה כי יביאך בקלף דק, אז היה עובי וגודל הפרשיות האלו בולט מבחוץ, (יען שעור הבתים הוא רך ודק כמו קלף כנזכר), ולא הוי נוי כשהיה נראה מבחוץ בית אחד גדול ועב מחבירו בהארבעה בתים דשל ראש, (מה שאין כן בימינו בבתים שלנו לא שייך זה כנזכר).
(נמוקי אורח חיים סק״א)

י״ג) שם ובזה יתמלאו הבתים בשוה, וזה נוי לתפלין. דומה לזה כתב המג״א גם כן גבי ציצית סימן י״א (סקכ״א) עיין שם. (חדושי מהרי״ש)

הערות וציונים

2. נדפס לעיל אות ז׳. 3. בבית יוסף שלפנינו כתוב כמו בשלחן ערוך.

טו [ט]**אם לאחר שנכתב ניקב בתוך הה״א או המ״ם, כשר** [ט*]**אפילו ניקב כל תוכו שהנקב ממלא כל החלל, אבל** [י]**בירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף קלף. ניקב רגל פנימי של ה״א, אפילו לא נשאר ממנו אלא כל שהוא,** [כ]**כשר להרא״ש: הגה.** *מצאתי כתוב* פוסקים מלריכין כמלא מות קטנה, וכן הלכתא (בית יוסף): [ל]**ניקב רגל הימיני אם נשתייר ממנו מלא אות קטנה, כשר. ואם לאו, פסול:**

באר הגולה

ט. מנחות כט. לפירוש השני ברש״י [ד״ה ירכו], ולהרמב״ם בפרק א׳ מהלכות תפלין [הלכה כ׳]. ט*. ספר התרומה (סימן ר״ה) וסמ״ג (עשין כ״ו) ומרדכי הלכות קטנות (סימן תתקנ״ג). י. בפרק קמא דמגילה [הלכה ט׳]. כ. בהלכות ספר תורה [סימן ט״ו] וכפירוש הראשון שברש״י במנחות [שם]. ל. שם בגמרא דמנחות [כט:].

אוצר ההלכה

א) סעיף טו״ו אם לאחר שנכתב ניקב וכו׳. זה לשון הטור הן חסר הן יתר כמו שאבאר בעזרת ה׳, והיינו מימרא דאשיאן בר נדבך בשם רב יהודה בפרק הקומץ (מנחות דף כ״ט ע״א): ניקב תוכו של ה״א כשר, ניקב ירכו פסול. ופירש רש״י: תוכו, רגל פנימי. ירכו, רגל ימיני. לישנא אחרינא, תוכו, הגויל והחלק שבתוכו. וכתב בית יוסף: ורמב״ם כתב בפרק א׳ דתפלין [הלכה כ׳] כלשון אחרון, וכן כתב ספר התרומה סימן (ר״ד [ר״ה] שלשון אחרון עיקר, דלשון תוכו משמע אמצעיתו דהיינו חללו, דלאידך לישנא שפירש רש״י תוכו רגל שמאלי שהוא בפנים, לא נכון הוא דמה לי ימני מה לי שמאלי. אבל הרא״ש כתב בהלכות ספר תורה [סימן ט״ו] שלשון ראשון עיקר, דלפירוש שני קשה אמאי נקט תוכו של ה״א טפי משאר אותיות, ואף על פי כן כתב רבנו כלשון שני, משום דאיכא למימר אחת מאותיות שיש להם תוך נקט, ואפשר שגם הרא״ש מודה דניקב חלל שבתוך האות כשר, ולא כתב דלשון ראשון עיקר לדחות דינו של לשון שני, אלא לומר דעל אשיאן בר נדבך מתיישב טפי לשון ראשון מלשון שני. ע״כ. (שלחן גבוה סקל״א)

ב) שם אם לאחר שנכתב ניקב. עיין לבושי שרד [סקט״ז] דלאו דוקא אחר שנכתב, דכיון דמשמע דעיקר כתירוץ הראשון שבבית יוסף שהביא הט״ז (סקי״ד), דהא דאמרינן דבעי מוקף גויל היינו שלא תהא דבוקה אות לחבירתה, אבל היכא דאינה מוקפת מחמת נקב לא מיירי כלל, אם כן אף קודם הכתיבה כשר. ובספר דעת קדושים [מקדש מעט סק״מ] ראיתי בשם הלבוש [סעיף מ׳] דחולק על זה. ובעניי קשה לי על דברי הלבוש ועל התירוץ השני שבבית יוסף דאף נקב בצד האות פוסל קודם כתיבה כמו שהביא הט״ז (בסקי״ד), דבהקומץ (מנחות דף ל״ה ע״א) אמר אביי האי קילפא צריך למבדקיה, רב דימי אמר לא צריך, קולמוסא בדיק ליה, דכל נקב שאין הקולמוס מתעכב אינו נקב. וקשה, דאכתי צריך למבדקיה דילמא יהיה נקב והקולמוס לא יבדקנו, דיהיה בצד האות ולא ירגיש בשעת כתיבה. ולכאורה נראה דהיא ראיה ברורה דמצד האות אינו פסול, וצע״ג, ותמוה בעיני שלא מצאתי מי שהעיר בזה, ועיין עוד בסמוך [סק״כ][1] מה שכתבתי. (גנזי חיים סקי״ט)

ג) שם אם לאחר שנכתב ניקב. עיין בית מאיר (סעיף ל״ו)[2] דמכשיר בזה בניקב מקצת תוכו אף שהיה הנקב קודם כתיבה, ורק בנקב בצד חוץ יש להחמיר, לא בנקב בחלל. ולפי זה גם בניקב בעובי האות, אם יש בעובי שלמעלה מהנקב שיעור, אף שהיה הנקב קודם כתיבה, כשר, כמו בניקב בחלל, וזה דלא כמשמעות ט״ז (סק״ז). ועיין במקדש מעט כאן (סקל״ו וסק״מ) נראה דעתו כן, והוסיף דאם יש נקב בצד חוץ שנעשה קודם כתיבה יכול להעבות הקו בדיו מסביב שעל ידי זה יהיה כניקב בתוך החלל דכשר. אבל בשלחן ערוך הרב (סעיף ט״ז וסעיף י״ט) מחמיר בכל הני, דגם בנקב בחלל קודם כתיבה פסול, וכן בניקב בעובי האות אף שדיו מוקף מסביב ויש שיעור בעובי שקודם הנקב ושלאחריו [פסול], וכתב (בסעיף י״ט) שכן עיקר. ובמקדש מעט לא הזכירו כלל. ומכל מקום בנמצא נקב בעובי האות מסתמא תולין דהיה אחר כתיבה דאם לא כן היה הסופר מרגיש בשעת כתיבה כמו שכתב הבית מאיר (מנחת פתים – הוספות)

ד) שם אם לאחר שנכתב ניקב. כתב אליה רבה [סקכ״א], מהלבוש [סעיף י״ג] משמע, דוקא שלאחר כך ניקב בחלל מכשיר. וכן משמע מלשון הט״ז (סוף סק״ז). אבל הלבושי שרד [סקט״ז] ובעל חוות דעת בסדור דרך החיים [סימן פ״ב סעיף כ״ו] כתבו, שמכשיר גם בקודם כתיבה. וכתב בספר דעת קדושים במקדש מעט (אות קטנה מ׳) דאף שלא ראו דברי האליה רבה, נראה דבריהם עיקר. ועיין גדולי הקדש (סקי״ב). וכן כתב בשלחן ערוך מה״ר זלמן [סעיף י״ט] דקולת הט״ז בניקב בחלל רק בצד אחד ויש קלף בצד השני בפנים, הוא גם בנקב דקודם כתיבה. אבל בניקב כל חלל האות חששו הטור שלחן ערוך להחמיר כירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] כדלקמן, והיינו אף בנעשה אחר כתיבה.

וכשנמצא נקב בצד קו האות בחוץ אף שהיה מקודם כתיבה יכול להעבות הקו בדיו סביב הנקב שעל ידי זה ישאר הנקב כבתוך החלל וכשר. ועיין במקדש מעט (שם סקל״ו). (ארחות חיים – ספינקא סק״כ)

ה) שם אם לאחר שנכתב ניקב. עיין תשובות נודע ביהודה ([קמא יו״ד] סימן ע״ה) דמתרץ דברי שלחן ערוך, וגם בסדור תפלת ישראל מהגאון בעל חוות דעת בהלכות קריאת ספר

הערות וציונים

1. נדפס לקמן אות ל״ג. 2. נדפס לקמן אות י״ד.

אוצר ההלכה

תורה ([סימן פ״ב] ס״ק כ״ו כ״ז), וכל דבריו שם הם מתשובת נודע ביהודה הנ״ל. (אומץ יוסף)

ו) שם אם לאחר שנכתב ניקב. מלשונו הקדוש של מרן שדקדק לומר אם לאחר שנכתב ניקב, משמע שאם מעיקרא היה נקב וכתב סביביו ונשאר הנקב בחללה פסול גם לבבלי [מנחות כט.], כעין הדין בסעיף שלאחר זה בנפסק אחת מהאותיות שמכשרינן אם תנוק דלא חכם ולא טיפש יודע לקרותה שהתנה מרן דדוקא כשנכתב בכשרות ואחר כך נפסק. וקושיית הט״ז (בסק״ד) דדברי השלחן ערוך סתרי אהדדי, דכאן (בסעיף ט״ו) כתב דלירושלמי פסול בניקב כל תוכו, ובסעיף ט״ז בנפסק האות (והיינו על ידי נקב) פסק בסתם דכשר אם תנוק דלא חכם ולא טיפש יודע לקרותה, אפילו בחוץ וכל שכן בפנים. עיין בית דוד [סימן כ״ג][3] והביאו הרב לדוד אמת בסימן י״ד [אות ד׳], דתירץ שפיר דניקב בתוכו חמיר דהחלל נחשב כגוף האות מה שאין כן בחוץ ודומה לדין שעור קשר גודל בציצית [סימן י״א סעיף י׳]. וכתב הרב קול יעקב [סקנ״ב] שזה שניקב כל חלל האות, אם אפשר לגרור מעוביו קצת מותר גם לירושלמי אם תשאר צורתו עליו. אפשר דלא התיר אלא אם מעיקרא נכתב בכשרות, אבל לא היכא שהיה שם נקב וכתב סביביו, דאף על גב דקיימא לן שאם האריך האות עד סוף הגליון שיוכל לגרור קצת ממנה כמו שכתב הרב מגן אברהם (על סי׳ ט״ז) [סקכ״ז], שאני התם שבעת שכתב האות טרם הגיעו לסוף הגליון, שמה נקרא עליה והיתה כשרה מה שאין כן הכא. ברם לדעת הרב אמרי שפר ([כלל ח׳], הביא דבריו הרב קול יעקב אות ע״ב) דהוא הדין בראשי הלמדי״ן המגיעים לסוף הקלף בגליון של מעלה מהני גרירא לעשותו מוקף גויל. לא יכון חלוק זה, והחלוק הנזכר הוא על פי הירושלמי שהובא ביתה יוסף דבתחלתו פסול ובסופו כשר ובאמצעיתו ספק. ע״ש. (נתיבי עם)

ז) שם אם לאחר שנכתב ניקב. לאו דוקא, דלאותה דעה דלא קפדינן אהיקף גויל בפנים אם כן גם ניקב קודם כתיבה כשר. לבושי שרד [סקט״ז]. ועיין במקדש מעט [סק״מ] דהלבוש [סעיף י״ג] ואליה רבה [סקכ״א] סבירא להו, דוקא כשניקב אחר כך מכשיר דעה זו. מכל מקום נראה עיקר כהלבושי שרד, וכן סבירא ליה לדרך החיים שכתב בהלכות קריאת התורה (בדיני על איזה טעות מוציאין [סימן פ״ב] באות כ״ו) אם נמצא נקב בתוך האות שממלא כל החלל אין צריך להוציא אחרת, מחמת ספק ספיקא, שמא כמכשירין ניקב בפנים, ושמא כהרמב״ם [שו״ת פאר הדור סימן ט׳] דמכשיר לקרות בספר תורה פסול, ועל כרחך דמיירי קודם כתיבה, דלאחר כתיבה כתב (באות ט״ז), גם בניקב בחוץ אין צריך להוציא אחרת. ע״ש. וכן כתב במשבצות זהב [סק״ח] דמה שכתב לאחר שנכתב, משום דלכתחלה ודאי אין לכתוב אם יש בתוכו נקב אפילו אינו ממלא כל החלל, אבל אם עבר וכתב אף שהיה קודם כתיבה כשר, כיון דאותה דעה סבירא ליה דבפנים לא בעינן מוקף גויל, ולהירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] דבעינן מוקף גויל גם בפנים, פסול אם ניקב בפנים גם בניקב אחר שנכתב, כל שיש באפשר לתקן לגרור בעובי הקו שיהיה מוקף גויל יש לעשות כן. עכ״ד. משמע דאם אי אפשר לתקן גם להירושלמי כשר בנעשה אחר כתיבה. ועיין בתניא [שלחן ערוך הגר״ז סעיף י״ט] דסבירא ליה דלירושלמי פסול אף בנעשה אחר הכתיבה. וכן משמע מלשון השלחן ערוך, דהא התחיל וכתב אם לאחר שנכתב ניקב וכו׳, ועל זה כתב אבל הירושלמי. וכן כתב בשו״ת נודע ביהודה קמא (חיו״ד סימן ע״ה) דמלשון השלחן ערוך משמע דירושלמי פוסל אפילו אחר הכתיבה. וכן כתב בשו״ת בית אפרים (סימן ג׳).

ועיין במשבצות זהב שכתב, דמט״ז [סק״ח] נראה דהשלחן ערוך פוסק כהירושלמי מדכתב אבל בירושלמי, וכן כתב בנודע ביהודה ובשו״ת בית אפרים הנ״ל. וכתב בתניא [שם], ועיין בט״ז (סוף סק״ח) שכתב, דוקא שהנקב ממלא כל החלל סבירא ליה להירושלמי דפסול, אבל אם רק מקצת החלל ניקב כשר, דחשוב מוקף גויל על ידי צד השני של הנקב, ולפי סברא זו אין חילוק בין ניקב קודם הכתיבה לנקב שלאחר הכתיבה. ע״כ. וכן פסק בבית מאיר [סעיף ל״ו בשאלה השלישית][4] דאפילו בנקב שקודם כתיבה כשר אם אינו ממלא כל החלל. ואף שכתב הט״ז, ודומה לנפסק חלק מצד אחד בחוץ והנשאר קיים באותו צד, דבאמת בניקב לצד חוץ יש לדון בו הרבה, מכל מקום לצד פנים יש לסמוך עליו, דבלא זה רוב הפוסקים אין מצריכין היקף גויל. עכ״ל. נראה דבניקב לצד חוץ לא ברירא ליה להכשיר ולומר שנעשה מוקף גויל מחמת הגויל שבצד השני של הנקב. ועיין במשבצות זהב [סק״ח סוף ד״ה ועתה] שכתב, מה שכתב הט״ז ודומה לנפסק לצד חוץ, רצונו לומר שנפסק רחוק מהאות. וכן כתב בלבושי שרד [סקי״ח]. נראה גם כן דסבירא להו דבניקב לצד חוץ אין להכשיר על ידי הגויל של צד השני שבנקב. אמנם בחתם סופר (יו״ד סימן רס״ו) כתב, דהוא הדין דניקב מבחוץ כשר, דנחשב מוקף גויל על ידי גויל שמצד השני של הנקב. ע״ש. וכן כתב בתניא. וכתב [עוד], וכן אם הנקב מפסיק כל עובי האות אלא שנשאר עד הנקב כשיעור הכשירו כשר, שהוא חשוב מוקף גויל בתחתיתו על ידי הקלף שלמטה מן הנקב.

עיין [בשלחן ערוך הגר״ז] בקונטרס אחרון [סק״ד] שכתב: מה שכתב בספר הלכה ברורה [סקי״ח] לחלק בין תוכה למבחוץ, זה אינו כמבואר בירושלמי וכו׳. וכן כתבו בנודע ביהודה קמא (סימן ע״ה) ובשו״ת בית אפרים (סימן ג׳) ובדרך החיים ([שם] אות (כ״ח) [כ״ז]), דלהירושלמי אין חילוק בין קודם כתיבה או אחר כך, דהירושלמי סבירא ליה כתירוץ הראשון של הבית יוסף [סעיף ט״ז ד״ה ואם תאמר] שמחלק בין נדבק לנפסק. ונדבק לאו דוקא, אלא צריך שיהא מוקף גויל בין אות לאות ובנדבק אין מוקף גויל, וכן אם הנקב ממלא כל החלל שבתוכו או כל החלל שבין אות (ואות) [לאות] פסול משום שאינו מוקף גויל, אבל אם אינו ממלא כל החלל כשר דהוי מוקף גויל על ידי צד השני של הנקב, והשלחן ערוך חושש לחומרות שני

הערות וציונים

3. נדפס לקמן אות י״ב. 4. נדפס לקמן אות י״ד.

אוצר ההלכה

התירוצים, משום הכי פסק כירושלמי בממלא כל החלל דפסול אפילו נעשה אחר הכתיבה כחומרות התירוץ הראשון, ובסעיף ט״ז פסק, בניקב בצידו ואינו ממלא כל החלל שבין אות לאות אם נעשה קודם כתיבה פסול דהיינו כתירוץ השני. ועיין בלבושי שרד [סקכ״ב] שכתב, דלהנודע ביהודה [שם] חמיר נקב שבתוכו מנקב שבחוץ. והמעיין בנודע ביהודה יראה דאין חילוק כלל, וכבר השיג (בו״ה) [בגדולי הקדש].

ועיין שם בגדולי הקדש [סקי״ב] שהקשה לפירוש זה, אמאי כתב המחבר (בסעיף ט״ז) אם הגיע האות עד סוף הקלף פסול אם היתה כן מתחלה, הא אין שם שום קלף שנאמר שעל ידי זה חשוב מוקף גויל אם כן גם בנעשה אחר כך פסול. נראה לי דלא קשיא, דבבית שמואל (אהע״ז סימן קכ״ה סקכ״ט) כתב, דאינו מוקף גויל בין אות לאות גרע טפי מאינו מוקף גויל למטה.

ועיין שם [בלבושי שרד] שכתב גם כן דהמחבר פסק כחומרות שני התירוצים. לפי זה מה שכתב הט״ז (סק״ח) דאם לא ניקב כל החלל רק מקצת כשר, דוקא אם נעשה אחר כתיבה, אבל אם נעשה קודם כתיבה פסול לפי פסק השלחן ערוך שחושש לחומרות שני התירוצים. ולפי זה מה שכתב בתניא [סעיף י״ט] דאין חילוק בין נעשה קודם כתיבה לאחר כך היינו לסברת הירושלמי, אבל להשלחן ערוך שפסק כחומרות שני התירוצים אין להכשיר אלא אם כן בנעשה אחר כתיבה, ואפשר דהא דבעינן מוקף גויל מבפנים, היינו מחמת שחשש לסברת הירושלמי, אם כן אין להחמיר יותר מהירושלמי דאינו פסול רק בממלא כל החלל, וכן פסק בבית מאיר לדינא בניקב תוך החלל ואינו ממלא כל החלל כשר אפילו נעשה קודם כתיבה.

ועיין בחתם סופר הנ״ל דהאליה רבה [סקכ״ב] למד מהט״ז דגם אם ניקב בעובי האות ודיו מקיפו מכל צד נמי כשר. ע״ש. לפי זה מה שכתב הט״ז (סקי״ד) שפסול, היינו שנעשה קודם כתיבה. וכן כתב בלבושי שרד [סקי״ב] דזה הוי כניקב בתוך החלל, וכן כתב במקדש מעט [סק״מ] בשם האליה רבה. ועיין שם במקדש מעט שכתב, אם נמצא נקב בצד האות מבחוץ, יכול להעבות הקו בדיו סביב הנקב ועל ידי זה ישאר הנקב כבתוך החלל דאז כשר אפילו היה הנקב קודם הכתיבה. ע״כ. וכן פסק הבית מאיר דבין בניקב בתוכו ואין ממלא כל החלל, וכן בניקב בתוך האות ודיו מקיפו מכל צד כשר אפילו נעשה קודם כתיבה.

ועיין בנודע ביהודה קמא (חיו״ד סימן ע״ה) שכתב שם, בנעשה נקב בגגה של יו״ד של השם כשר לכל התירוצים, כיון דנעשה אחר כך וגם אין הנקב ממלא כל החלל שבין אות לאות. אמנם יש לפקפק כיון שהנקב הוא בראש השמאלי נחסר הקוץ ואין שם יו״ד עליו לדעת רבנו תם [מנחות כט. ד״ה קוצו], ואף שיוכל לתקן לעשות התג, מכל מקום כיון דלדעת רבנו תם לעת עתה בטל שם האות מן היו״ד, אם כן עתה כשיעשה התג יגמור האות, אם כן הוי כמו תחלת כתיבה דבעינן שיהיה מוקף גויל, ולגרור בראשו שיהיה על ידי זה מוקף גויל אסור, דשמא הלכה כרש״י [שם] דאפילו בלא הקוץ הוי יו״ד, אם כן אסור למחוק השם, על כן נראה לי דמותר לעשות תג, שמא כתירוץ הראשון דעיקר הקפידא שלא יגע באות אחר, ואם תמצא לומר כתירוץ השני, שמא הלכה כרש״י, אם כן היו״ד הוא כהלכתו אפילו בלא קוץ, והוי נקב שאחר כתיבה שאינו מיפסל משום שאינו מוקף גויל. עכ״ד. וכן כתב בנודע ביהודה תניינא (סימן קס״ט), וכתב שם אפילו הוא ספק אימתי נעשה הנקב אם קודם הכתיבה או אחר כך גם כן כשר מטעם ספק ספיקא, שמא אינו פסול כשאינו מוקף גויל רק כשנגע באות אחר, ואם תמצא לומר כתירוץ השני, הרי לפי זה אינו פסול אלא כשנעשה קודם כתיבה אם כן יש ספק שמא נעשה אחר כך. ועיין שו״ת מהר״ם שיק (חיו״ד סימן רע״ג) בנמצא נקב באות שנכתב על הגרר, אף דיש לומר מחמת שגרר הרבה נעשה נקב, אם כן יש הוכחה שנעשה מקודם כתיבה, מכל מקום כשר דאמרינן מסתמא בקי באומנותו וכמו שכתב הפרי מגדים [יו״ד] בסימן מ״ו [שפתי דעת סק״י] אם כן מסתמא נזהר מזה. (באר יעקב – קרוייזר סק״ל)

ח) שם אם לאחר שנכתב ניקב וכו׳. ספר תורה שנמצא בו נקב קטן בצד האות באופן שאין האות מוקפת גויל, ולא ידוע מתי נעשה הנקב אם קודם הכתיבה או לאחר הכתיבה, יש להכשיר הספר תורה שמסתמא ניקב אחר הכתיבה, שאם לא כן היה רואהו הסופר. (שו״ת יביע אומר – ח״ז סימן ד׳ אות ה׳)

ט) שם אם לאחר שנכתב ניקב בתוך וכו׳ כשר. תמהני, בסמוך [סעיף ט״ז] [כתב], אם בשעת כתיבה מוקף גויל, כשר אף בחוץ, ומצאתי באליה רבה [סקכ״ז] שהרגיש. וגם בט״ז [סק״ח] [כתב] על הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט], דוקא צד אחד, והעתיק האליה רבה [סקכ״ג], דצד השני מגין. ובמחילת כבודו, [מ]הירושלמי פרק קמא דמגילה [משמע] דוקא גויל מוקף מכל צד[5], אלא על כרחך נראה בפשיטות, כוונתו [של השלחן ערוך] ״לאחר שנכתב״, דמכשר גם בחוץ. ואם ניקב כל תוכו, קא סלקא דעתך דלא נקרא אות כלל, שהיא תלויה שחסר כל תוכו, קא משמע לן, ובחוץ אינו שייך ״כל צד״, שנופל לחוץ, והירושלמי פוסל בחסר כל (תיבה) [תוכו], כיון שתלוי בפנים באויר. (מאורי אור – חלק עוד למועד דף קנ״ח ע״א)

י) שם אם לאחר שנכתב ניקב בתוך ההי״א וכו׳, אבל בירושלמי משמע וכו׳. כתב הטור (דף כ״ז ע״א שיטה ח׳), ואם לאחר שנכתב ניקב תוך האות וכו׳. נ״ב: עיין בספר הקצר [שלחן ערוך], ובספר בתי כהונה חלק א׳ חלק בית דין ([שאלה י״ב] דף נ״ז ע״ב)[6]. (יד אהרן מהדורא בתרא הגה״ט סק״ג)

הערות וציונים

5. עיין להרב ערך שי שגם העיר בזה כן (נדפס לקמן אות ל׳).

6. שם דן בענין שני תירוצי מרן בית יוסף (אמאי מכשרינן באות שנפסקה ולא חיישינן להיקף גויל), אם מתיישבים גם לדעת רבנו הטור.

אוצר ההלכה

י״א) שם אם לאחר שנכתב ניקב בתוך הה״א וכו׳, אבל בירושלמי משמע וכו׳. עיין מה שכתבו בשו״ת פנים מאירות (ח״ב סימן ט״ז)[7], ובתי כהונה חלק א׳ בשו״ת (סימן י״ב), ובית דוד סימן כ״ג [ו]הנמשך[8].

(ברכי יוסף – שיורי ברכה סק״ד)

י״ב) שם אם לאחר שנכתב ניקב בתוך הה״א וכו׳, אבל בירושלמי משמע וכו׳. וקשה, למה חשש הרב לסברת הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט], והרי על כרחך גמרא דידן פליג עליה, כי הקשה הרב בית יוסף על דין דניקב רגל הה״א [מנחות כט.] דאמאי כשר, הא בעינן היקף גויל, ותירץ, דלא בעינן היקף גויל אלא לענין שלא יגעו אות באות, אבל כשאין נוגעות לא. ולפי זה הירושלמי הנזכר פליג בהא, דהא בעי היקף גם בפנים דאינו דבוק באות. עוד תירץ הרב בית יוסף והוא העיקר, דהא דבעינן היקף היינו מתחלת הכתיבה, אבל אם ניקב אחר כך ואין לה היקף כשר. וגם לפי זה פליג אירושלמי, דירושלמי בעי היקף מבפנים אפילו אחר שנכתב, כמבואר מלשון השלחן ערוך הנזכר. וגם על הרב בית יוסף יש לתמוה, שהקשה על דין ניקב רגל הה״א, למה לא הקשה על דין הירושלמי הנזכר, ולא עוד אלא שכתב דלדעת המפרשים ניקב בתוכו של ה״א דהיינו חללו פליג אירושלמי, ולמפרשים דהיינו רגל שמאל לא פליג, דלענין ניקב תוכו אין לנו אלא דברי הירושלמי וכו׳, והרי אפילו לדברי המפרשים כן, פליג אירושלמי, שהרי כיון שניקב רגל אין לה היקף ועם כל זה מכשיר, והירושלמי פוסל כשאין היקף. ונראה לי, דניקב תוכו של אות שאני, דאפילו נכתב מתחלה בכשרות, אם אחר כך ניקב ולא נשתייר היקף פסול, משום דתוכו של אות מחשב כגופו טפי מסביבו, וראיה מדקאמר ניקב תוכו כשר, אלמא מדאיצטריך לאשמועינן דניקב תוכו של אות כשר, ולא נזקק להשמיענו דניקב סביבו מבחוץ כשר, משמע דתוכו חשוב מן האות טפי, דכיון שאותו קלף הוא תוך האות הוי כגוף האות קצת, מה שאין כן הקלף שחוץ לאות הוא מגוף היריעה ופשיטא שאין נקב פוסל, ולכך דוקא בניקב חוץ לאות הוא דמכשרינן היכא דנכתב תחלה בכשרות, אבל היכא דניקב תוך האות אף על פי שנכתב תחלה בכשרות פסול, משום דהוי כאילו נפסד גוף האות כיון שניקב עד שהגיע לגוף האות[9].

(שו״ת בית דוד – סימן כ״ג)

י״ג) שם אם לאחר שנכתב ניקב בתוך הה״א וכו׳, אבל בירושלמי משמע וכו׳. עוד כתב מרן ז״ל: ואם תאמר והיכי מכשרינן באיפסיק שום אות בנוקבא, והא אמרינן בהקומץ [מנחות כט.] וכו׳, ויש לומר, דלא אתמר אלא לפסול היכא שנדבקה באות אחרת וכו׳. ועוד יש לומר, דהא דמכשרינן באיפסיק בנוקבא [היינו דוקא בנפסק אחר שנכתב וכו׳, אבל כשבתחלת כתיבתה היה שם נקב ונפסקה בו אף על פי שיש בה שיעור אות פסולה] וכו׳, וכן נראה בהדיא מדברי הרמב״ם בפרק א׳ [מהלכות תפלין הלכה כ׳]. עכ״ל. ולא ידעתי איך כתב שכן נראה בהדיא מדברי הרמב״ם, מאחר שהוא ז״ל כבר ראה תשובת הרלנ״ח ז״ל [סימן ק״ל ד״ה כתבת השביעי] כמו שכתב בסמוך, וכבר ראה דברי הרב החולק שהובאו שם, שכתב שאין ראיה מדברי הרמב״ם ממה שכתב ניקב אחר שנכתב דאם ניקב מתחלה פסול הואיל ולא היה לו שעת הכושר, דמאי דנקט האי לישנא, הוא משום דכבר כתב ברישא דמלתיה עור שהיה נקוב לא יכתוב על גבי הנקב, וכמו שיע״ש. והגם שמהרלנ״ח ז״ל סתר דבריו, מכל מקום כבר כתב בסוף דבריו שבסברת הרמב״ם יש לו ספק, ושאין לנו הכרח חזק לפסול, שכשמנה דברים הפוסלים בספר תורה לא הזכיר כלל מזה, אלא שנגעה אות באות יע״ש. וכבר הביא דבריו אלו מרן בסמוך, ואם כן איך הוא ז״ל החליט הדבר לומר שכן נראה בהדיא מדברי הרמב״ם[10].

שוב ראיתי להרב אורים גדולים (בלימוד ב׳) שעמד על דברי מרן הנזכרים, אלא שדבריו שם באו סתומים. ולפי הנראה מבין ריסי עיניו, דרצונו לומר דמשום הכי כתב הרמב״ם ואם לאחר שנכתב ניקב בירכו של אות וכו׳, משום דאם אירע כן מתחלת הכתיבה שהיה הנקב בסוף האות ונעשה האות קטנה משיעור כתיבת שאר אותיות, אף דינוקא קארי לה אינה כתיבה תמה, ופסול. ועם שכדבריו כתב הב״ח [אות י״ב] מכל מקום כבר הט״ז חלק עליו (בסק״י) וכמו שיע״ש. וכן נראה לע״ד דאין לחלק בזה בין תחלת הכתיבה לשנעשה אחר כך.

גם מה שנראה מדבריו שם, שאם הנקב באמצע האות הנראית חלוקה לשתים ותינוק קורא אותה, דיש לחלק בין אם נכתב כן מתחלה לאם נעשה אחר כך. ע״ש. אף שכן נראה מדברי הב״ח, לע״ד זה אינו, דכל שהאות חלוקה לשתים באמצעיתה, אין מועיל בזה קריאת התינוק כל שאנו רואים שאין האות כתיקונה, לפי שיטת הריב״ש [סימן ק״כ] ומהר״י קולון [שרש ס״ט] גבי יו״ד האל״ף דלא מהני תינוק, ודלא כמו שכתב הרב המאירי [קרית ספר מאמר ג׳ ח״ב ד״ה ושאלו]. ויעויין מה שכתבו הרב ט״ז (סק״ט) והרב מאמר מרדכי (סקי״ג) ומשם באר״ה. ואיך שיהיה כנראה דלא זכר ש״ר דברי הרב הנזכר שהובא בתשובת מהרלנ״ח הנזכרת מה שכתב על דברי הרמב״ם הנזכרים.

ועוד ראוי להבין מה שכתב בשלחן ערוך (סעיף ט״ו), אם לאחר שנכתב ניקב בתוך הה״א או המ״ם כשר וכו׳. אבל בירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף גויל וכו׳. ע״כ. דלפי מה שכתב כאן בבית יוסף קשה איך חשש לסברת הירושלמי, מאחר דלשני התירוצים על כרחך הירושלמי פליג(י) אש״ס דידן, שהרי אף לפי תירוץ השני שהוא עיקר וכמו שפסק

הערות וציונים

7. נדפס לקמן סעיף י״ז אות ז׳. 8. סימן כ״ג נדפס בסמוך אות י״ב. (סימן כ״ד נדפס בסעיף ט״ז אות ק׳, סימן כ״ה נדפס בסעיף כ״ה אות מ״ח, סימן כ״ו נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ו אות ל״ב, סימן כ״ז נדפס בסעיף כ״ג אות כ״ה). 9. עיין להרב רב דגן (נדפס לקמן אות י״ג) מה שהשיג על הרב המחבר. 10. ועיין להרב בית מאיר (נדפס בסמוך אות י״ד) בד״ה ועל גופא, מה שכתב בדעת הרמב״ם.

אוצר ההלכה

בשלחן ערוך (סעיף ט״ו), כל שניקב אחר שנכתב כשר כיון שכבר היה לו שעת הכושר, והירושלמי פוסל אף בכהאי גונא שניקב אחר שנכתב, ומבואר בלשון השלחן ערוך הנזכר. וכבר ראיתי להרב בית דוד ז״ל (בסימן כ״ג)[11] שעמד על זה. ועוד תמה על מה שכתב מרן ז״ל לעיל, דלדעת המפרשים ניקב תוכו של ה״א דהיינו חללו פליג אירושלמי, ולמפרשים דהיינו רגל שמאל לא פליג, דלענין ניקב תוכו אין לנו אלא דברי הירושלמי וכו׳. והרי אפילו לדברי המפרשים כן, פליג אירושלמי, שהרי כיון שניקב הרגל אין לה היקף ועם כל זה מכשיר והירושלמי פוסל כשאין היקף. עכת״ד ז״ל. וכתב ליישב וז״ל: ונראה לי דניקב תוכו של אות שאני, דאפילו נכתב מתחלה בכשרות אם אחר כך ניקב ולא נשתייר היקף פסול, משום דתוכו של אות נחשב כגופו טפי מסביבו, וראיה מדקאמר ניקב תוכו כשר, אלמא דאיצטריך לאשמועינן דניקב תוכו של אות כשר ולא נזקק להשמיענו דניקב סביבו מבחוץ כשר, משמע דתוכו חשוב מן האות טפי, דכיון דאותו קלף הוא תוך האות הוי כגוף האות קצת, מה שאין כן הקלף שחוץ לאות הוא מגוף היריעה ופשיטא שאין נקב פוסל, ולכך דוקא בניקב חוץ לאות הוא דמכשרינן היכא דנכתב מתחלה בכשרות, אבל היכא דניקב תוך האות אף על פי שנכתב תחלה בכשרות פסול, משום דהוי כאילו נפסד גוף האות כיון שניקב עד שהגיע לגוף האות. עכ״ל.

ולא ידעתי איך הונח לו להרב בזה, ולא נרגש מלשון הטור והשלחן ערוך שכתבו ובירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף גויל, ומדנקטי לישנא דגם בפנים, משמע דטפי אית לן להצריך היקף גויל מבחוץ יותר מבפנים. והיינו משום דבגמרא [מנחות כט.] לא אשכחן אלא היקף גויל על ארבע רוחותיה והיינו מבחוץ, ואיך אפשר לומר דניקב תוך האות חמיר מניקב חוץ לאות. וכן כתב הרב מהרלנ״ח בתשובה הנזכרת לעיל וז״ל: ואמנם הדבר אשר סמכנו עליו לפסול, הוא על פי הירושלמי וכו׳, וצריך היקף גויל תוך האות כשניקב העור שם, וכל שכן שצריך היקף גויל בכל צדדי האות מבחוץ, וכן הוא מבואר שם בירושלמי, ע״ש. עכ״ל. הרי דפשיט לה במכל שכן מניקב תוך האות, ולפי סברת הרב בית דוד ז״ל היכי פשיט מניקב תוך האות, דתוכו של אות שאני דחשיב כגופו מה שאין כן בסביב האות.

וזה אמת דגם בלא דברי הרב בית דוד ז״ל דברי הרב מהרלנ״ח ז״ל קשים הם מינם ובם, דכיון דבירושלמי פוסל בניקב תוכו של אות אף כשנכתב מתחלה בכשרות וזהו היפך הש״ס דידן, אם כן היכי פשיט כלל מהירושלמי להיכא שניקב סביבו ולא נכתב מתחלה בכשרות. ועוד, היאך כתב דכן הוא מבואר שם בירושלמי, דהא בירושלמי שם מבואר דאף כשניקב סביב האות אחר שנכתב דפסול. דהכי איתא התם [מגילה פ״א ה״ט] רבי זעירא בשם רב, ניקב נקב בירכו של ה״א, אם גוררו ונשתייר שם ירך קטנה, כשר, ואם לאו פסול. רבי זעירא בשם רב חסדא, היה גימ״ל מכלה את הגויל, אם גוררו ונשתייר שם ירך קטנה, כשר, ואם לאו פסול. רבי זעירא בשם אשיאן בר נדבך, ניקב נקב באמצע הבי״ת, אם היה הגויל מקיפו מכל צד, כשר, ואם לאו פסול. אמר רבי זעירא, אתיא דרב חסדא כרב, ותרויהון פליגי אשיטתיה דאשיאן בר נדבך. ע״כ. ופירש הרב בעל ספר התרומה ז״ל [סימן ר״ה], אם גוררו וכו׳, פירוש, אף על פי שאין גויל חלק סביב האות, אלא גוף הירך עבה כל כך שאם גורר ממנו וממעט עביו יהיה גויל חלק סביב הנקב וגם ישתייר בירך (מועט) [מעט] מרחבו, כשר. ואשיאן בר נדבך מצריך גויל חלק בלא מיעוט בירך. ע״כ. ועיין מה שכתב הרשב״א בתשובה ([חלק א׳] סימן תרי״א) שנראה שפירש בכוונת הירושלמי כמו שכתב בספר התרומה דלרב ורב חסדא כיון שיוכל לגררו כשר ואפילו בלא גרידא, ולאשיאן בר נדבך פסול לגמרי, וכמו שיע״ש. ועיין מה שכתב בספר קרבן העדה[12], ודוק. הרי דאף לדעת רב חסדא ורב בעינן שיהיה גוף הירך עבה שאם גורר ממנו ישאר גויל חלק סביב הנקב וגם ישתייר מעט מרוחבו, ואילו לפי הש״ס דילן משמע דכל שנכתב בכשרות כשר לגמרי, ולא בעינן אם גוררו, דהא מכשרינן בניקב ירכו של ה״א אם נשתייר כשיעור אות קטנה, ומשמע דלא בעינן כלל היקף גויל כל שנכתב בכשרות. וכן סיים שם בספר התרומה, דתלמוד שלנו מכשיר לגמרי. ע״ש. ואם כן איך כתב הרב ז״ל דכן הוא מבואר בירושלמי, כיון דירושלמי על כרחך פליג אש״ס דילן.

וגם לפי דברי הרב בית דוד הנזכר דתוכו של אות חמיר טפי מסביבו קשה, דאם כן אמאי הוצרך הירושלמי לומר דרב ורב חסדא תרויהון פליגי על שיטתיה דאשיאן בר נדבך, ואמאי לא קאמר דאשיאן בר נדבך דוקא בתוכו של האות קאמר דצריך גויל חלק בלא מיעוט הירך, משום דתוכו של אות חמיר טפי דחשיב כגוף האות, מה שאין כן כשניקב סביב האות באותו קלף הוא מגוף היריעה, דהתם סגי באם גוררו וכו׳, ואמאי הוצרך הירושלמי לומר דפליג. מיהו לזה אפשר לומר, דמשמע ליה להירושלמי דניקב בירכו של ה״א דקאמר רב, היינו אף בניקב ברוחב הירך מבפנים, ואפילו הכי סגי באם גוררו אף שניקב תוך האות. וכן ההיא דרב חסדא, הגימ״ל מכלה את הגויל היינו נמי אף בכהאי גוונא שאינה מוקפת גויל מבפנים, ואפילו הכי סגי באם גוררו, משום הכי קאמר דתרויהון פליגי אאשיאן בר נדבך. ובלאו הכי נמי יש מקום ליישב זה, וכמו שיראה המעיין.

מיהו השתא דאתינן להכי, ממילא יצא לנו על דברי הרב בית דוד ז״ל חקירה עצומה. דאם כן גם ניקב ירכו של ה״א דאיתא בש״ס דילן נמי דסגי באם נשתייר מלא אות קטנה, היינו אף בכהאי גוונא דניקב שפת הירך מבפנים דהא סתמא אתמר,

הערות וציונים

11. נדפס לעיל אות י״ב. 12. רצונו לומר שהרב קרבן העדה פירש את הירושלמי בדרך אחרת. ועיין עוד בפירוש הרב פני משה שפירש שם בירושלמי (ד״ה אתיא דרב חסדא) כדברי הרב המחבר.

אוצר ההלכה

ומשמע בין בנפסק אורך הירך ובין בנפסק רוחב הירך. וכן כתב הרב המאירי ז״ל והביאו מרן ז״ל [בסעיף ט״ז], דהא דאם נשתייר מלא אות קטנה, מירי בנקב שהפסיק שפת רוחב הרגל שהיא עבה וניקב מקצתו מצד רוחבו בשפת הרוחב וכו׳. ע״ש. ואם כן ממילא מירי גם בניקב מבפנים, ואפילו הכי לא בעינן היקף הגויל, היפך הירושלמי, והדרא קושיית הרב בית דוד לדוכתה. מיהו לשון הטור והשלחן ערוך קשה להולמם לפי דברי הרב בית דוד ז״ל, ולא ידעתי איך הרב ז״ל לא נרגש מזה, וקיצר במקום שהיה לו להאריך.

והנה הט״ז ז״ל הניח דברי השלחן ערוך הנזכרים בצ״ע, שכתב (בסק״ד) וז״ל: אלא דצריך עיון, הא דברי השלחן ערוך סתרי אהדדי, דבסעיף ט״ו כתב דלהירושלמי פסול בניקב כל תוכו כדברי הטור, ולפי דבריו כאן [סעיף ט״ז] כשר בזה אפילו בחוץ. וצ״ע מה דעתו של השלחן ערוך בזה. ותמיהא על רמ״א שלא כתב בזה כלום. עכ״ל. אלא שדבריו תמוהים מה שכתב קודם זה, וז״ל: והנה מדברי הטור משמע דלא סבירא ליה כתירוץ השני, דהא כתב: ובירושלמי משמע שצריך גם מבפנים מוקף גויל, הילכך אם ניקב כל תוכו פסול. ולתירוץ השני אמאי פסול בניקב ה״א, אפילו ניקב מבחוץ כשר, כיון שנכתב תחלה בכשרות, אלא על כרחך דסבירא ליה כתירוץ הראשון. עכ״ל. ודבריו אלו תמוהים מאד, דהיאך יצדקו דברי הטור כפי התירוץ הראשון, דאדרבא לפי תירוץ הראשון קשים דברי הטור ביותר, דהא לפי ש״ס דילן אין היקף גויל פוסל כלל מחמת חסרון הקלף, ואינו פוסל כי אם בנדבק האות לחברתה, ואם כן לא יתכנו כלל דברי הטור. וכבר השיגוהו בזה הרב אורים גדולים (לימוד [ג׳]) והרב מאמר מרדכי (סק״ד) יע״ש.

הגם הלום ראיתי להרב נהר שלום [סק״ז][13] שכתב על דברי הט״ז הנזכרים וז״ל: היכי מייתבא דעתו דהרב ז״ל שיהא דעת הטור כתירוץ הראשון של הרב בית יוסף ז״ל, דלתירוץ ראשון נמי קשה על הטור, דאיך אפשר דבאיפסיק אות בנקב אין זה כלום ואפילו אינקיב קודם הכתיבה, והא לעיל בסמוך אמר ובירושלמי משמע שצריך גם בפנים מוקף גויל הילכך אם ניקב כל תוכו פסול, הרי דניקב נמי משוי ליה שאינו מוקף גויל מבחוץ, אלא מאי אית לך למימר, דמבחוץ ניקב אינו משוי ליה אינו מוקף גויל כיון שחוץ לנקב יש עוד גויל, ודוקא דבוק הוא דמשוי ליה אינו מוקף גויל, ומבפנים דוקא הוא דנקב משוי ליה אינו מוקף גויל כל שניקב כל חלל האות דוקא, כיון דאין שום גויל בתוך האות מקפת, וכדברי הט״ז דלעיל (סק״ח). וכי קאמר לעיל הטור: ובירושלמי משמע שגם מבפנים וכו׳, היינו כל אחד כדינו, מבחוץ על ידי דבוק ומבפנים על ידי נקב כל שניקב כל חלל האות. אם כן להשלחן ערוך נמי לא תיבעי לך דלדידיה נמי יש חילוק בין ניקב תוך האות לניקב מבחוץ, דניקב מבחוץ אחר הכתיבה כשר מטעם דאיכא גויל טובא זולתו המגין ומקיף, ובניקב מבפנים אפילו אחר הכתיבה פסול כל שניקב כל חללו, וכשהיה שם נקב בשעת הכתיבה ונפסק בו פסול ולא מהני הקפת שאר הגויל. עכ״ל.

הנה מבואר בדברי הרב ז״ל, דדוקא כשניקב כל חלל האות הוא דסבירא ליה להטור דפסול, וכדדייק לשון הטור הילכך ניקב כל תוכו, משמע דוקא כל תוכו ולא קצת ממנו, וכמו שכתב הט״ז (בסק״ח). ואף שהוא ז״ל לעיל [סק״ד][14] חלק על דבריו וכמו שיע״ש, וגם הרב מאמר מרדכי (בס״ק [י״ב]) השיגו בזה ע״ש, וכן נראה בהדיא מלשון הירושלמי דקאמר אם היה הגויל מקיפו מכל צד, מכל מקום סבירא ליה ז״ל כדי ליישב הענין, דהטור ז״ל עשה פשר דבר בזה, דדוקא בניקב כל חלל האות כיון דאין שום גויל בתוך האות מקיפו, מה שאין כן מבחוץ דנקב לא משוי ליה אינו מוקף גויל כיון שחוץ לנקב יש עוד גויל, ודוקא דבוק הוא דמשוי ליה אינו מוקף גויל. ומאי דקאמר הטור ובירושלמי משמע שגם בפנים וכו׳, היינו כל אחד כדינו, מבחוץ על ידי דבוק ומבפנים על ידי נקב כל שניקב כל חלל האות. וגם השלחן ערוך ז״ל אף דלא סיים כדברי הטור ׳הילכך אם ניקב כל תוכו פסול׳, אלא הכי אמר סתם ׳ובירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף גויל׳, לא הזכיר דעת הירושלמי כי אם ללמוד ממנו להיכא דניקב כל תוכו שהנקב ממלא כל החלל, וקאי למאי דסליק מניה שכתב אפילו ניקב כל תוכו שהנקב ממלא כל החלל, ובהא הוא דהביא דעת הירושלמי וחשש להחמיר. אבל אם [לא] ניקב כל תוכו כשר כל שנכתב בכשרות, כי היכי דשרי כשניקב מבחוץ כל שנכתב בכשרות מתחלה.

וצריך לומר לפי דברי הרב ז״ל, דאף דבירושלמי משמע דמבחוץ נמי נפסל על ידי נקב, מדאמר דרב ורב חסדא תרויהון פליגין על שיטתיה דאשיאן בר נדבך, ומבואר שם דבין מבפנים ובין מבחוץ בעינן היקף גויל מכל צד, ואף היכא דהוי על ידי נקב, מכל מקום כיון דש״ס דילן לפי תירוץ הראשון לא בעי היקף גויל מבחוץ, ואינו נפסל כי אם בדבוק בדוקא, וגם לפי תירוץ השני אינו נפסל על ידי נקב מבחוץ כל שנכתב מתחלה בכשרות, אם כן סבירא להו להטור והשלחן ערוך לפסול דוקא כשניקב מבפנים והנקב ממלא כל החלל, דבהא לא אשכחן בש״ס דילן להכשיר.

וכיוצא בזה ראיתי להרב אורים גדולים (סוף לימוד ג׳) תריץ יתיב לדעת הטור, דסבירא ליה כתירוץ השני שכתב מרן הבית יוסף ז״ל דחסרון גויל לאחר שנכתב אינו פוסלו, ואפילו הכי כתב שפיר הילכך אם ניקב וכו׳, להיות דהטור עמד והתבונן בדברי הירושלמי דשמעינן מניה דאשיאן תרתי, חדא דבעינן היקף גויל בפנים, בהא ודאי אית לן למסמך עליה, מאחר דבש״ס דידן לא אשכחנא בהיפך. גם שמעינן מיניה דאשיאן, דחסרון גויל אחר שנכתב בכשרות פוסל אפילו מצד אחד כדאמרן, ובהא ודאי שמעינן איפכא בש״ס דילן, מעובדא דרמי בר (חמא) [תמרי]

הערות וציונים

13. נדפס לקמן סעיף ט״ז אות ס״ז. 14. נדפס לעיל אות כ״ז.

אוצר ההלכה

וכו׳ [מנחות כט:]. לכן סבר הטור דכל מאי דאפשר לן למעוטי בפלוגתא ממעטינן, ובההוא עובדא דרמי בר (חמא) [תמרי] אפשר דבעינן תרתי, חדא דנכתב בכשרות, ועוד וכו׳. וזהו שכתב הטור הילכך אם ניקב כל תוכו, פירוש דבכי הא לא אשכחנא בש״ס דידן בהיפך, דלא פליג (הירושלמי) [אירושלמי] אלא בניקב אחר שנכתב בכשרות ורובו קיים, דאית ביה תרתי לטיבותא, אבל אם ניקב כל תוכו דאין רובו מוקף גויל, אף על גב דאית ביה חדא לטיבותא דנכתב בכשרות, דבזה לא אשכחנא בהיפך בש״ס דידן.

וזה כפתור ופרח בדברי הטור. עכ״ל.

(רב דגן סק״א)

י״ד) שם אם לאחר שנכתב ניקב בתוך הה״א וכו׳, אבל בירושלמי משמע וכו׳. [15]עוד בהשלישית, שנמצאים נקבים קטנים בתוך חלל האותיות, ומגיעים עד שמכחם נחסר היקף הגויל באותו מקום קטן שהנקב בסמוך לו. בזה כבר הורה הט״ז (בסימן ל״ב סוף סק״ח באו״ח) דכשר. (ואף שכתב, ודומה לאם נפסק חלק מצד אחד בחוץ, והנשאר קיים באותו צד גופה דלא מצינו בזה פסול. ובאמת דין זה של צד חוץ יש לדון הרבה, מכל מקום בצד פנים לענ״ד יש לסמוך עליו, מפני שבלא זה רוב הפוסקים אינם מצריכים היקף גויל תוך האות). ואף דיש לדחות בנדון דידן, עד כאן לא הוציא הט״ז הכשרו ממשמעות הטור בשם הירושלמי, אלא בכתב ואחר כך ניקב בפנים נקב קטן, מה שאין כן נדון דידן שהיה נקב ואחר כך כתב, וידוע דזה גרע כדמחלק בסימן הנ״ל השלחן ערוך (סעיף ט״ז בסופו), והוא על פי תירוץ שני שבבית יוסף על ׳ואם תאמר׳ שלו, ואם כן בנדון דידן אפשר דיש להחמיר. אבל אם נתפוס טעמו דט״ז לעיקר שלא נקרא זה אינו מוקף גויל, ממילא הוא הדין אף בנדון דידן כן, דמאי שנא.

ועוד לענ״ד צריך עיון דברי הבית יוסף ז״ל בשני התירוצים.

תירוץ ראשון מחלק דלא פסל מוקף גויל אלא על ידי דיבוק ולא על ידי חסרון ונקב, ודייק הכי מרש״י [מנחות כט. ד״ה שאין]. ע״ש. וזה תימה שהרי הטור מביא הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט], שפוסל בניקב החלל מטעם היקף גויל, ומכל מקום כותב דין דניקב ירך הה״א, ואינו משגיח בקושיא זו. ותירוץ שני שמחלק בין ניקב ואחר כך כתב דפוסל, ובין כתב ואחר כך ניקב דכשר, נמי סתור ממשמעות הטור שמביא דינו דהירושלמי בפירוש על כתב ואחר כך ניקב, וכדמקשה באמת הט״ז (סק״ד). אבל כזאת נפלאתי על הט״ז שכתב, דהטור מוכרח שסובר תירוץ ראשון דבית יוסף. ובלי ספק אגב שיטפיה כתב הכי, דהא לתירוץ ראשון אין פוסל נקב כלל מטעם היקף גויל, וכיון שבעצמו כתב שמוכרח דעת הטור שאף בכתב ואחר כך ניקב פוסל, מכל שכן שפוסל בניקב מטעם היקף גויל, ואיך אפשר שסובר תירוץ ראשון. והנה עיינתי בהלבוש וראיתי שהרגיש, ולכן השמיט (בסעיף ט״ו) דין הירושלמי. אבל מאד תמהני, דאם כן קשה הרי כל הפוסקים שמביא הבית יוסף לא כתבו פלוגתא בין תלמודן להירושלמי, אלא במה שצריך היקף גויל לתוך האות, אבל מה שנלמד מן הירושלמי דנקב פוסל מטעם היקף גויל, אדרבה למדו ממנו דהיינו הדין של ניקב ואחר כך כתב, וכן האריך האות עד סוף הקלף כמבואר בבית יוסף שאך נלמד מן הירושלמי, ומנא להו כיון דבלא זה מוכרח דתלמודן חולק על הירושלמי, דהירושלמי אינו מחלק בין ניקב ואחר כך כתב לאיפכא, ובתלמודן מוכרח לחלק. וזה מהיפוך להיפוך, דהרי מבואר בבית יוסף, דבירושלמי מחלק בדיבוק אותיות בסופו כשר, והיינו משום דנכתב ואחר כך נעשה אינו מוקף, ולכן כשיגרר לא נחשב חק תוכות, ולהכי אפילו לא נגרר כשר. ואנן (הוציאו) [הוצאנו] מסתימת תלמודן תמיד לפסול. הרי דמחמרינן יותר מהירושלמי בנכתב ואחר כך נעשה אינו מוקף מחמת דיבוק, וכשהחסרון אינו מוקף בא על ידי נקב, הירושלמי פוסל בפירוש אפילו בנכתב ואחר כך ניקב, ואנן (י)הא מכשירין ותרוייהו דינין חד טעמא נינהו, ויהיה מהיפוך להיפוך. ויותר מסתבר כתירוץ ראשון, דלתלמודן אינו פוסל היקף גויל אלא על ידי דיבוק, ועל ידי ניקב כלל כלל לא.

ועל גופא דדינא דהירושלמי לא קשה, מה נשתנה דבפיסול היקף גויל על ידי נקב פוסל אפילו בנכתב ואחר כך ניקב, ובפיסול היקף גויל על ידי נגיעה מכשיר בסופו הואיל ונכתב בכשרות, דיש לומר, שהא דסובר הואיל ונכתב בכשרות שוב לא מקרי תיקונו חק תוכות, וממילא אף דעדיין לא נתקן [כשר] מטעם הרשב״א [בתשובה ח״א סימן תרי״א], ד׳כל הראוי לבילה׳ [מנחות קג:], (אך הוא צריך עיון כנ״ל), והא תינח בפיסול נגיעה דאפשר לתקוני, מה שאין כן בפיסול נקב דלא אפשר לתקוני, מה בכך שנכתב בכשרות, מכל מקום עכשיו אינו מוקף, מה שאין כן לדידן שסברינן הואיל ונכתב בכשרות אף דלא אפשר לתקוני דהיינו בניקב יהא כשר, ובנדבק בסופו שכבר נכתב בכשרות קודם שנדבק, יהא פסול, לכן אם לא אפשר להשוות דעת הירושלמי עם דעתנו, נוח יותר תירוץ ראשון דהבית יוסף כמשמעות הרמב״ם, שאינו מזכיר כלל פסול דהיקף גויל על ידי ניקב. ומה מאד תמהתי על הבית יוסף שכתב על תירוץ שני, וזה נראה להדיא מדברי הרמב״ם פרק א׳ [מהלכות תפלין ה״כ]. והמעיין יראה דאדרבה כתירוץ ראשון מוכרח, שהרי (בפ״ח) [בפרק י׳] [הלכה א׳] כשמנה כל הפסולים, אינו מזכיר אלא פיסול דיבוק או ניקב בגוף האות, ואילו ניקב בצד האות לא הזכיר כלל, ואילו סובר דבניקב ואחר כך כתב בצידו ואינו מוקף גויל מבחוץ יפסל מטעם היקף גויל, על כרחך שלומד הפירוש הנאמר צריך שיהא מוקף גויל, אתרוייהו נאמר, בין על ידי דיבוק ובין על ידי נקב, הרי הדין מפורש בגמרא ומדוע אינו מזכירו. ומה שחילק בפרק א׳, בין כתב ואחר כך ניקב לניקב ואחר כך כתב, היינו בניקב תוך הכתב עצמו דהיינו תוך הדיו, ומשום דאז בניקב ואחר כך כתב עליו לא מהני שיעור אות, כמבואר בב״ח [סוף אות י׳], משום דהיה פסולו משום כתיבה תמה, מה שאין כן ניקב בצד האות

הערות וציונים

15. קטע זה הוא המשך תשובה לשאלה שנשאל הרב המחבר, נדפסה לעיל סעיף י״ג אות ט״ו.

אוצר ההלכה

אינו זוכר כלל, כנראה דלית ליה כלל. וכן מביא הבית יוסף עצמו תיכף אחר כך בשם תשובת רבי לוי בן חביב [מהרלנ"ח סימן ק"ל ד"ה כתבת השביעי] כדברי. וצ"ע. וקצת יש להביא ראיה מתלמודן דמוקף גויל אינו פוסל מחמת נקב, מהקומץ (דף ל"ה ע"א), רב דימי אמר לא צריך, קולמוסא בדק לה, והא תינח שהקולמוס בודק נקב שתחת הכתב שהדיו אינו עובר עליו, מכל מקום יהא צריך בדיקה מנקב שבצד האות מבחוץ שיהא ניקב ואחר כך נכתב בלא היקף גויל, אלא משמע דלית לן בה.

תו קשה לשיטת תירוץ שני מיו"ד (סימן ר"פ ס"א), כדהרגיש בסתירה זו הלבוש עצמו [שם ס"א], ששם פסק הרמ"א על פי המהרי"ק [שורש קכ"ב], ואם נחלק [שום אות על ידי הקריעה פסולה] ולא מהני [מה שמדבקו אחוריו]. ומבואר טעמו בבית יוסף, משום דכשהיה נחלק היה פיסולו משום חסרון היקף גויל, והרי שם היה נכתב בכשרות. ולתירוץ סתירה זו כתב הלבוש שם והביאו הש"ך [סק"ח], דשם איירי דטרם שהודבק, היה נפסד צורת האות. וכל מעיין ישפוט בצדק דזה אינו, דאם כן מה הוכרח המהרי"ק ללמוד פיסולו לחסרון היקף מהירושלמי [מגילה פ"א ה"ט], מי לא מודה דהיכי דנפסד צורת האות דפסול, וממילא כשנעשה אחר כך האות אינו נעשה אלא על ידי הדבק ופסול, ומה לו להאריך ולהוכיח מהירושלמי. אלא ודאי דלא איירי כלל בהכי, וכדדייק נמי לשון השלחן ערוך (סימן ר"פ) הנ"ל, שכתב ובכל הקרעים וכו', או שתשתנה צורת האות או תחלק, דמבואר נחלק לאו היינו נשתנה, ועלה כתב הרמ"א ואם נחלק וכו', נמצא הסתירה במקומה עומדת.

לכן הנראה לענ"ד בדעת הטור, אף שחשש הרבה לדעת הירושלמי, ואף בכתב ואחר כך ניקב, לא קשיא ליה הדינין שבתלמודן בניקב ירך הה"א, או נפסק וי"ו בנוקבא, משום דסובר כפירוש שכתב הרב מנחם המאירי [קרית ספר מאמר ג' ח"ב ד"ה ושאלו], עיין שם בבית יוסף ודוק בו. ולפירושו הרי למטה האות מוקף גויל, ואינו חסר כי אם מן הצד למטה, ולמעלה מן הנקב אף אותו צד מוקף גויל רובו של האות, וכיון דקיימא לן בכל התורה רובו ככולו, הוי כמו כל הגויל שלם ושפיר הוי מוקף מכל צד. וכן למה שפירש באותיות הפשוטות, דנפסק מחמת הנקב באמצע האות והתינוק מחברו בשכלו, פשיטא דלא קשה, שכיון שהתינוק מחברו הוי כלא נפסק כלל, ושפיר הוי נמי מוקף גויל. ואף לשיטת הבית יוסף דמסיק להלכה, דבדיבוק כל שהוא פסול בין מלמעלה בין למטה, הרי דשם לא מחלקינן ואומרים הואיל דמוקף גויל אף באותו צד ברובו יהא מיחשב ככולו, אפילו נאמר דהטור נמי סובר כוותיה, אפשר לדחוק ולחלק דדוקא בפיסול דיבוק שהדיבוק מפסיקו אי אפשר לומר שיהא נחשב כמוקף כולו, מה שאין כן בנקב על ידי הרוב השלם נעשה אף החסר כשלם ושפיר הוי מוקף גויל.

אמנם באמת יותר היה נוח לי לומר בדעת הטור, שאף בדיבוק אינו פוסל אלא במחציתו ולא במיעוטו, אלא שלא נראה הכי סתימת הפוסקים. וכל זה לפי המאירי, אבל כפי הנראה שהבית יוסף למד הפירוש בשתי ההלכות של ניקב הה"א והוי"ן, שניקב כל חלק של מטה, ולא נשאר כי אם בהה"א צורת האות מה שלמעלה מן הנקב, וכן בהוי"ו מה שתינוק מכיר, היינו רק במה שנשאר, ולהכי שפיר מקשה שהרי על כל פנים בכל צד של מטה חסר ההיקף גויל. על כל פנים נראה בעליל שהפירוש תירוץ שני אינו הכרחי כלל. ואם כן יהיה איך שיהיה, כיון שעל כל פנים הדין של היקף גויל על ידי ניקב אינו נלמד אלא מן הירושלמי, אין לנו להחמיר אף בניקב ואחר כך נכתב, ממה שהחמיר בנכתב ואחר כך ניקב, דהא לשיטת הירושלמי ודאי אין חילוק, וכיון שהוציא הט"ז משמעות הטור דנקב משהו אינו פוסל, הוא הדין לדידן אף בניקב ואחר כך נכתב אין לנו להחמיר יותר, כיון שכבר הוכחנו שאין תירוץ זה מוכרח. ובפרט לשיטתי הנ"ל מוכרח בפירוש דנקב קטן אף מן הצד אינו פוסל, וכבר הבאתי ראיה מפרק הקומץ, ועל נקב משהו כזה ודאי היא ראיה מספקת. ומצאתי גם כן באהע"ז סימן קכ"ה בדרכי משה [אות י"ד], הביאו הרב חלקת מחוקק (שם סקכ"א), להכשיר בנקב מן הצד אפילו בנקב קודם הכתיבה. ומכל שכן תוך האות כנדון דידן. ובכן בהא נחתי ובהא סליקנא דחלילה לשלוח יד במקומות אלו, הן אם הנקבים קטנים הם באמצע הדיו והדיו מקיפו מכל צד, והן במה שהן מצד הדיו והדיו נשאר שלם, כי לענ"ד יותר קלקול בכתיבה על המטלית, שצד התירו פורח באויר כמבואר בפוסקים, כי אם בזה יפה תקנתו להניח במקום הזה מבחוץ מטלית למען לא יהא נראה כניקב. (בית מאיר)

ט"ו) שם ניקב בתוך הה"א וכו'. כתב בית יוסף, וכן כתב ספר התרומה (סימן ר"ה) וכו' שלשון תוכו משמע אמצעיתו וכו'. נ"ב: מכאן ראיה למהראנ"ח שהיה מקפיד שלא לומר בגט הניתן על תנאי, אם לא אבוא 'תוך' זמן פלוני, יהא גט. שהיה חושש, דילמא 'בתוך' - 'באמצע' קאמר. והיה נוהג לומר, אם לא אבוא 'לפנים'. עיין בתשובת הרב מהרימ"ט (חלק אהע"ז סימן ח') יע"ש. והרב מר דודי [מהר"ר יעקב אלפאנדארי זצ"ל] רמז בגליון, מה שאמרו בתרומות פרק ג' [מ"ה], האומר תרומת הכרי הזה בתוכו, רבי שמעון סבר קרא לה שם, וחכמים אומרים עד שיאמר בצפונו או בדרומו וכו'. והטעם לפי שפירשו שאמר בתוכו שהוא אמצעיתו, לא מקום מסויים. ואם איתא דמלת תוכו שהוא אמצעיתו, הוא ממש נקודה אמצעית, אין לך מקום מסויים יותר מזה. עכ"ל. ועיין לקמן בטור אבן העזר במשפטי התנאים [סימן קמ"ו] ע"ש. (בני חיי הגב"ד סק"ב)

ט"ז) שם או המ"ם וכו'. כן כתב רמב"ם [הלכות תפלין פ"א ה"כ], לומר לך דה"א דנקט רב יהודה [מנחות כט.] לאו דוקא, אלא הוא הדין כל אות שיש חלל בתוכו. וכן כתב רמב"ם בהדיא: וכן בשאר אותיות כשר, כלומר שיש להם חלל. ורבנו העתיק אות המ"ם לבד לומר דלאו דוקא ה"א.
(שלחן גבוה סקל"ב)

י"ז) שם ניקב בתוך הה"א או המ"ם כשר. במנחות (דף כ"ט ע"א), ניקב תוכו של ה"א כשר. ירכו, אם נשתייר כמלא אות

אוצר ההלכה

קטנה כשר ואם לאו פסול. ופירש רש״י [ד״ה ירכו] דבתפלין איירי. ונראה לי דקשיא ליה לרש״י הא דקאמר כשר, משמע דאף בממלא הנקב כל החלל באופן שלא נשאר היקף גויל בתוך האות כשר, וזה דבר קשה. אמנם הדבר נכון, דהנה באמת אנן קיימא לן דבתפלין פסול אם נכתב שלא כסדרן, ועל כן אם היה פסול בתפלין ותיקנו פסול כיון שלא נכתב כסדרן, כיון שהתיקון היה אחר שכבר כתב התיבות שאחר התיבה הזאת, ואמנם בדיבק האותיות זה לזה עד שאינו מוקף גויל וכתב אחריהן תיבות אחרות והפרידן אחר כך כשר, דכיון דכתב גמור הוא ואין כאן פסול בגוף האותיות רק שאינן מוקפות גויל, כשהפריד אחר כך האותיות זה מזה באופן שאין כאן דבק כלל והן מוקפין גויל, חוזרין לכשרות והוי כסדרן. והוא הדין בזה, אי נימא דניקב תוך האות פסול, אם מדביק אחר כך קלף בדבוק באופן שחוזר להיות צורת האות כבתחלה, לא מהני משום דהוי שלא כסדרן, אבל אם האות שניקב תוכו כשר אלא שאינו מוקף גויל, פשיטא [דמהני] דלא גרע מדבוק האותיות זה לזה וחזר והפרידן דכשר. ו[ל]כך כתב רש״י דאיירי בתפלין, דבספר תורה מהני חזר ותיקנה בלאו הכי. אמנם זה דחוק, דהרי סתמא קתני ניקב תוכו כשר. [ב]גלל כן נראה לי בפשיטות, דבאמת הרב ב״ח [אות י״א] דקדק לשון הש״ס ניקב תוכו של ה״א, דמשמע דאיירי שכבר נכתב הה״א בכשרות ואחר כך ניקב תוכו, והיינו כמו שכתבו הפוסקים דהא דצריך מוקף גויל היינו בתחלת הכתיבה, אבל אם ניקב אחר כך באופן שאינו מוקף גויל כשר, והטעם יבואר לקמן [סקי״ד][16], ולכך נקט ניקב תוכו של ה״א. ואמנם עדיין קשה, לפי מה שכתבתי לקמן דאף אחר שכבר נכתב צריך לתקן אם אפשר שיהיה מוקף גויל, וכיון דקתני כשר משמע דאין צריך תיקון כלל, והא אפשר שיגרור רגל הה״א באופן שיהיה נשאר מלא אות קטנה בעובי, ויהיה חוט השערה מוקף גויל, ודוחק גדול לומר שגם כעת רגל הה״א אינה רק שיעור מועט ואי אפשר לגרור עוד, ועל כן פירש רש״י דאיירי בתפלין ופסול שלא כסדרן, וסבירא ליה לרש״י דאף בפסול מחמת שאינו מוקף גויל פסול שלא כסדרן, ולכך כיון דאי אפשר בענין אחר חשוב כדיעבד ואינו פסול משום שאינו מוקף גויל, כך נראה לי נכון בביאור לשון רש״י ז״ל[17].

והנה באותיות השם הקדוש, נראה לפע״ד ברור דאסור למחוק אף מקצת האות, כיון דכל האותיות נתקדשו, כשאנו גוררין מקצת האות הוי כמוחק מקצת השם, ואפשר דגרע יותר מאילו קלף כל התיבה בשלימות, דשם נשאר קדושתן עליו, וכאן בתחלה היה קדוש בקדושת השם, ומעתה שגררו אינו בקדושתו עוד, וזה ברור מאד. ולכך באותיות השם נראה לי ברור דלא חשוב אפשר לתקן שיהיה מוקף גויל. והנה הרשב״א בתשובה [ח״א סימן תרי״א] כתב, דאם האות אינה מוקפת גויל מלמטה, כיון דאפשר לגררו שיהיה מוקף גויל, אמרינן כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת [מנחות קג:], הכא נמי כיון שראוי לגררו עד שיהיה מוקף גויל כשר, אבל באותיות השם כיון דאי אפשר לגררו כמו שכתבתי, אם כן בעינן שיהא מוקף גויל. וע״ש היטב. ולפי זה עדיין קשה דקתני ניקב תוכו של ה״א [כשר], וקשה דקתני סתמא, והרי באותיות השם אי אפשר לגרור עד שיהיה מוקף גויל, ואם כן אינו ראוי להיות מוקף גויל ומכל מקום כשר.

(ישועות יעקב סקי״ב)

י״ח) שם ניקב בתוך הה״א או המ״ם כשר וכו׳ ניקב רגל פנימי וכו׳. כתב בית יוסף (ע״ג שיטה א׳), אבל הרא״ש כתב בהלכות ספר תורה שלשון ראשון עיקר וכו׳, ואף על פי כן כתב רבנו כלשון שני וכו׳. נ״ב: מצאתי כתוב להר״מ מטיוולי ז״ל, וז״ל: אמר משה, משמע מדבריו דניקב תוכו של ה״א, ללשון ראשון פסול וללשון אחרון כשר. וליתא, דניקב תוכו של ה״א ללשון ראשון כשר מכל שכן דרגל פנימי שניקב דכשר, הלכך בניקב תוכו של ה״א כשר לכולהו לישני. וברגל פנימית פליגי, דללשון ראשון כשר וללשון אחרון פסול, (ומה) [דמה] לי ימין ומה לי שמאל. ומה שכתב [בית יוסף] ז״ל, ואף על פי כן כתב רבנו כלשון שני, משום דאיכא למימר חדא מהאותיות שיש להם תוך נקט. לא דק, דאם כן אמאי מוקי רבנו הא דאמרינן בגמרא [מנחות כט:] ניקב ירכו אם נשתייר בו כשיעור אות קטנה כשר, ברגל ימין. עכ״ל [מהר״מ מטיוולי]. וקשה, דכפי דעתו דבין ללשון ראשון בין ללשון שני ניקב תוכו כשר, אם כן איך כתבו הפוסקים [התרומה סימן ר״ה, הסמ״ג עשין כ״ב והגהות מיימוניות הלכות תפלין פ״א אות ר׳] דמתלמודא דידן נראה דכשר אפילו ניקב כל תוכו, וכתבו רבנו [הטור] בלשון יש אומרים, וכתב הוא [רבנו הטור] ז״ל דמלשון הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] משמע דפסול, וכתב הלכך אם ניקב כל תוכו פסול, וסבירא ליה לרב ז״ל כמו שאכתוב לקמן[18] משמו, הא כפי דבריו מתלמודא דידן נראה דאפילו כל תוכו כשר מכל שכן דרגל פנימי שהוא בגוף האות, אלא ודאי דללשון ראשון פסול.

ומה שהקשה דאי הכי איך פסק כלשון ראשון ניקב רגל פנימי [דכשר], הא ודאי דא עקא. וצריך לומר כפי זה, דללשון ראשון אין הכרח אי תוכו כשר או פסול, ומשום הכי פסק דניקב תוכו כשר, ופסק דאם ניקב רגל פנימי כשר. ועיין בב״ח ז״ל [אות י״א].

שם [בבית יוסף] (שיטה כ״ד), ויש לדקדק בלשון רבנו, למה כתב יש אומרים שהרי כל הפוסקים הושוו לומר דתלמודא דידן

הערות וציונים

16. נדפס לקמן סעיף ט״ז אות ט״ו. 17. עיין בפרי מגדים (משבצות זהב סק״ח), אותות השמים וחיי עולם (נדפסו לקמן סעיף ט״ז אותיות: עב, עד) ולהרב פתח הדביר חלק ב׳ (בקונטרס אחרון סימן ל״ב סק״ג, נדפס כאן במלואים שבסוף הספר אות ט״ז ד״ה ודומה לזו) מה שפירשו בדברי רש״י. 18. כוונתו למה שכתב בסמוך (ד״ה שם שיטה כ״ד) משם מהר״ם מטיוולי. ע״ש. ונראה דכוונתו להקשות דלפי דברי מהר״ם מטיוולי דלשני הפירושים ניקב תוכו כשר, אם כן קשה בתרתי, חדא, למה כתבו הפוסקים דמתלמודא דידן ״נראה״ דכשר וכו׳, והלא לשני הפירושים כשר בלי ספק. ותו, למה כתב הטור דברי תלמודא דידן בלשון ״יש אומרים״ ואחר כך הביא דברי הירושלמי וחשש לדבריו (כמו שפירש מהר״ם מטיוולי בד״ה שם), והלא אם דבר פשוט הוא בתלמודא דידן למה חושש רבנו הטור לדברי הירושלמי נגד תלמודא דידן. ועיין בסמוך (אות כ׳) להרב חלקו של ידיד מה שיישב. אריה מאזוז ס״ט.

אוצר ההלכה

מכשיר אפילו ניקב כל תוכו וכו׳. נ״ב: עוד לו להרב הנזכר [מהר״ם מטיוולי]: אמר משה, אין דקדוקו דקדוק, דרבנו הביא סברת הפוסקים דמכשרי אפילו ניקב כל תוכו לגמרי בלשון יש אומרים, משום דלא סבירא ליה כוותייהו אלא כדברי הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] דמצריך גם בפנים מוקף גויל, וזהו שכתב רבנו הלכך אם ניקב כל תוכו פסול, לישנא דנפשיה דפוסק לפסול כדברי ירושלמי, דבתלמודא דידן לא משמע דפליג אירושלמי, דאפשר לפרש תלמודא דידן כדברי הירושלמי. עכ״ל.

(יד אהרן הגב״י)

י״ט) שם ניקב בתוך הה״א או המ״ם כשר וכו׳ ניקב רגל פנימי וכו׳. כתב בית יוסף (ע״ג שיטה א׳), ואף על פי כן כתב רבנו כלשון שני וכו׳. נ״ב: עיין בספר ט״ז (סקי״ד) שרבנו ז״ל סובר כתירוץ ראשון. ודבריו תמוהים, עיין בספר אורים גדולים דף א׳ ע״ד [למוד ג׳].

(יד אהרן מהדורא בתרא הגב״י סק״ו)

כ׳) שם ניקב בתוך הה״א או המ״ם כשר וכו׳ ניקב רגל פנימי וכו׳. כתב הטור, ואם לאחר שנכתב ניקב בתוך האות כשר, יש אומרים אפילו ניקב כל תוכו, ובירושלמי משמע וכו׳. עכ״ל. עיין בספר יד אהרן [הגב״י][19], שהביא השגת הר״ם מטיוולי ז״ל, ועיין מה שכתב עליו הוא נר״ו. ואני בעניי נראה לי, דרבנו ז״ל סבירא ליה דלהירושלמי [מגילה פ״א ה״ט], בעינן היקף גויל מכל צדדיו, ואם חסר היקף אפילו מרוח אחד פסול, ולתלמודא דידן [מנחות כט.] לדברי אשיאן לפירוש ראשון של רש״י, ניקב מרוח אחד כשר, דומיא דניקב רגל פנימי של ה״א, דבנשאר כל שהוא אף דליכא היקף גויל לרגל ה״א לאותו הרוח שהנקב בו כשר. ולכן כתב [רבנו] לפסקא דמי׳ [דמילתא] (רבנו) ניקב בתוך האות כשר, דלגבי הירושלמי תלמודא דידן עיקר. ובניקב כל חלל האות; לפירוש ראשון, כיון דליכא גילוי בתלמודא דידן, הוי פסול כהירושלמי. וללשון שני, דתלמודא דידן קאמר ניקב תוכו - דמשמע כל תוכו - כשר, לתלמודא דידן כשר, ולכן בניקב כל תוכו אזל רבנו לחומרא כהירושלמי. וההולכים אחר פירוש שני של רש״י, כתב סברתם בלשון יש אומרים, זהו הנראה לי בדעת רבנו ז״ל. והשתא מרן ז״ל קשיא ליה כיון דהרא״ש דחה לפירוש שני, והוא רבו, איך העלה על ספר סברא זו דאין לה עיקר לדעת אביו, אף שכתבה בלשון יש אומרים, כיון דלאביו היא דחויה איך העלה אותה על ספר מעיקרא, דהא לדעת אביו דלשון ראשון עיקר, דוקא ניקב כל שהוא כשר, אבל בליכא היקף גויל מכל הצדדים, דלירושלמי פסול ובתלמודא דידן ליכא גילוי, אזלינן ודאי בתר הירושלמי, והכי הוא ודאי דעת אביו, ומה לו להביא סברת הפוסקים כפירוש שני של רש״י ז״ל. ועל זה תירץ דאיכא למימר חדא מנייהו נקט, וכיון דדחיית אביו יש לתרצה, אף דפסק כאביו כפירוש הראשון, גם לפירוש השני הביא דניתן ליאמר, זהו כוונת מרן ז״ל בדעת רבנו. באופן דניקב כל תוכו של ה״א דללשון ראשון פסול, דדוקא היקף מועט בשביל הנקב דליכא, אין בכך כלום, אבל כל תוכו פסול, ולא כמו שכתב הר״ם [מטיוולי] ז״ל, דללשון ראשון כשר מכל שכן דרגל פנימי שניקב דכשר, דליתא ולא דמו אהדדי כאמור. ומה שכתב עוד הוא ז״ל, דמרן לא דק, הא ודאי ליתא אחרי המחילה, דודאי סברת אביו דתפס לשון ראשון עיקר, קבע הוא נמי להלכה, ולשון שני שדחאו אביו אף שהעלהו על ספר דיש לתרץ הדחיה כנזכר לעיל, דחדא מינייהו נקט, מכל מקום הא לא פסק הכי, ואדרבה הוא אזל לחומרא כהירושלמי, דניקב כל תוכו פסול. וברור.

ומה שהקשה מר״ן ז״ל דיש לדקדק למה כתב יש אומרים וכו׳[20].

לע״ד כך היא כוונת מרן, דכיון דכל הפוסקים פה אחד להם דתלמודא דידן מכשר אפילו ניקב כל תוכו, אם כן למה הביא סברא זו בשם יש אומרים כאילו היא סברא בעלמא, לימא ניקב כל תוכו כשר, אבל בירושלמי משמע וכו׳, הלכך אם ניקב כל תוכו פסול, הכי הוה ליה לאתויי סברא זו בסתם, לא בשם יש אומרים, ובזה שהוא פוסק דלא כתלמודא דידן אין בכך כלום, דבשיטת אביו קאי, אבל לכנות סברא זו בשם יש אומרים לא זו הדרך, אף דלדידיה לא סבירא ליה הכי. ותריץ שפיר, דכיון דבתלמודא דידן אינו ברור, וזה שהושוו הפוסקים הוא דאזלי אחר לשון שני לעיקר וללשון ראשון אינו כן, נמצא דאינו מבורר בתלמוד, ושייך שפיר לומר יש אומרים, כן נראה לי נכון בדבר זה, ולא קשיא מידי בכל השגותיו שיעו״ש ודוק.

(חלקו של ידיד)

כ״א) שם ניקב בתוך הה״א או המ״ם כשר וכו׳ ניקב רגל פנימי וכו׳. נ״ב: עיין במה שכתב הבית יוסף על דברי הטור וזה לשונו: אבל הרא״ש כתב בהלכות ספר תורה שלו [סימן ט״ו] שלשון ראשון עיקר, דלפירוש שני קשה אמאי נקט תוכו של ה״א טפי משאר אותיות. ואף על פי כן כתב רבנו כלשון שני, משום דאיכא למימר חדא מאותיות שיש להם תוך נקט, ואפשר וכו׳. עכ״ד. ולא זכיתי להבין דברי קדשו, דאם רצונו לומר דבאמת הטור תפס כלשון שני וכדעת שאר הפוסקים ולא חשש לדברי אביו הרא״ש ז״ל, מלבד שהוא תמוה איך כתב היפך דעת אביו הרא״ש, גם קשה איך כתב אחר זה דאם ניקב רגל הפנימי של ה״א אפילו לא נשאר ממנו אלא כל שהוא כשר דזה מנין לנו, דלפי לשון שני אין לחלק כלל בין רגל ימין לרגל שמאל, ובתרוייהו בעינן כמלוא אות קטנה, אלא ודאי דסבירא ליה כדעת הרא״ש דלשון ראשון עיקר, וכן כתב מרן ז״ל בסמוך, דאף על פי שכל שאר הפוסקים כתבו שלשון שני עיקר, רבנו כתב דעת הרא״ש לפסק הלכה משום דרביה הוא. ע״כ. ועם כל זה כתב דאם ניקב בתוך האות כשר דבהא ליכא מאן דפליג, ואם ניקב כל תוכו בזה הביא פלוגתא, דיש אומרים דכשר, דהיינו התופסים לשון שני עיקר, דלההוא לישנא משמע דאפילו ניקב כל תוכו כשר וכמו שכתב מרן בסמוך. [ואחר כך כתב] בירושלמי משמע

הערות וציונים

19. נדפס לעיל אות י״ח.

20. עיין להרב יד אהרן הנ״ל מה שהעיר על דברי מרן אלו.

אוצר ההלכה

וכו׳, הילכך אם ניקב כל תוכו פסול. ופסק (לפסוק) [לפסול] כדעת הירושלמי, כיון דלפי לשון ראשון אינו מבורר ההכשר בהדיא בש״ס דידן. וכל זה פשוט לע״ד.

(רב דגן סק״א)

כ״ב) שם כשר אפילו ניקב כל תוכו וכו׳ אבל בירושלמי וכו׳.

כתב בבית יוסף, ובירושלמי משמע שצריך גם בפנים מוקף גויל. בספר התרומה [סימן ר״ה], וסמ״ג [עשין כ״ב, דף ק״ד ע״ג], והמרדכי בפרק הקומץ [הלכות קטנות סימן תתקנ״ג], והגהות מיימוניות בפרק א׳ [אות ר׳] כתבו, דמשמע דהא דאמר אשיאן [מנחות כט.] ניקב תוכו של ה״א כשר, אפילו הנקב ממלא כל החלל, אבל בירושלמי פרק קמא דמגילה [הלכה ט׳] פוסל אם אין גויל מקיף האות מבפנים. ומה שכתב רבנו, הלכך אם ניקב כל תוכו פסול, אפשר שהוא סיום דעת הירושלמי, כלומר בירושלמי משמע שצריך גם בפנים מוקפת גויל, ולפי זה אם ניקב כל תוכו פסול, ואפשר שהוא לישניה דנפשיה שפוסק לפסול, כיון דבירושלמי פוסל ובש״ס אינו מבורר ההכשר בהדיא. אבל רמב״ם [הלכות תפלין פ״א ה״כ] כתב סתם, ניקב בתוך האות כגון תוך הה״א או המ״ם וכן בשאר האותיות כשר, ולא חילק בין נקב ממלא כל החלל להיכא דאינו ממלא, וגם המרדכי בפרק הקומץ [שם] אחר שהביא הירושלמי, כתב ומיהו תלמודנו לא בעי היקף גויל בפנים, וכל רבותינו שוין בדבר. ע״כ. וכן כתב ספר התרומה [שם] שתלמוד דידן מכשיר לגמרי. עד כאן בבית יוסף. הא למדת דרובם ככולם מכשירים באין מקיף מבפנים, ולא הביא רבנו הירושלמי הזה אלא לחוש לכתחלה, דסתם ואחר כך מחלוקת הלכה כסתם[21], הלכך אי ליכא תפלין אחרים כי אם אלו מניחם בברכה. (שלחן גבוה סקל״ד)

כ״ג) שם כשר אפילו ניקב כל תוכו וכו׳ אבל בירושלמי וכו׳.

כתב בית יוסף (שיטה י״ח), ואפשר שהוא לישנא דנפשיה וכו׳. נ״ב: עיין בספר ט״ז (סק״ח), ובספר אורים גדולים דף א׳ ע״ד [למוד ג׳] מה שתמה עליהם, ודרך דרך אחר בדברי רבנו[22].

שם (שיטה י״ט), אבל הרמב״ם [תפלין פ״א ה״כ] כתב סתם וכו׳. נ״ב: עיין בספר אורים גדולים דף ב׳ ע״א וע״ב [למוד ד׳ - ה׳].

שם (שיטה כ״א), וגם במרדכי פרק הקומץ [סימן תתקנ״ג] וכו׳. נ״ב: עיין שם בלשונו באורך, ובספר אורים גדולים דף ב׳ ע״ג [למוד ו׳].

(יד אהרן מהדורא בתרא הגב״י ס״ק ז׳–ח׳–ט׳)

כ״ד) שם כשר אפילו ניקב כל תוכו וכו׳ אבל בירושלמי וכו׳.

כתב הטור בסימן ל״ב (ס״ז) [סעיף ט״ו] וז״ל: אם לאחר שנכתב ניקב בתוך האות כשר, יש אומרים אפילו ניקב כל תוכו, ובירושלמי (מגילה פ״א ה״ט) משמע שצריך גם בפנים מוקף גויל, הלכך אם ניקב כל תוכו פסול. ניקב ברגל הפנימי של ה״א אפילו לא נשאר ממנו אלא כל שהוא כשר. ניקב הרגל הימיני אם נשאר ממנו מלא אות קטנה כשר. ע״כ. וכתב מרן בית יוסף, ומה שכתב רבנו הלכך אם ניקב כל תוכו פסול, אפשר שהוא סיום דעת הירושלמי, כלומר, בירושלמי משמע דצריך גם בפנים מוקף גויל, ולפי זה אם ניקב כל תוכו פסול. [ו]אפשר שהוא לישנא דנפשיה שפוסק לפסול, כיון דבירושלמי פוסל ובתלמודא דידן אינו מבורר ההכשר בהדיא. עכ״ל.

ואנא בריה קלה חזיתיה להרב הגדול חסידא קדישא כמה״ר אברהם זאבי בספר אורים גדולים (לימוד ג׳) הקשה בין לתירוצא קמא ובין לתירוצא בתרא. לתירוצא קמא, מדאמרינן בירושלמי ניקב באמצע בי״ת, אם היה הגויל מקיפו מכל צד כשר, ואם לאו פסול. דמשמע דבעינן היקף גויל מכל צד, הא אם אינו מקיפו מכל צד אף על פי שמקיפו בשתים או בשלש רוחות פסול, הואיל ואינו מקיפו מכל צד, ואילו לשון הטור באומרו הלכך אם ניקב כל תוכו פסול, משמע דאם לא ניקב כל תוכו כי אם צד אחד כשר, ואין זה דעת הירושלמי. וגם הט״ז (בסק״ח) הבין כן בדעת הטור, וכתב הטעם דכל הגויל דבתוך האות הוי כחלק אחד, ועל כן אף על פי דנפסק הגויל בתוך האות מצד אחד, מגין עליו מה שנשאר מצד השני, ודומה אם נפסק חלק מצד אחד בחוץ, והשאר קיים באותו צד גופיה, דלא מצינו בזה פסול, (משמע דוקא כל תוכו ולא קצת ממנו פסול), וכבר כתבנו דלישנא דירושלמי תברתיה. וגם לתירוץ השני קשה, דאם כן פליג הטור מסיפיה, שכתב, ניקב ברגל הימני אם נשאר ממנו מלא אות קטנה כשר. ואמאי כשר הא בעינן מוקף גויל וליכא. ולדידיה חזי ליה למר דתירוצא בתרא עיקר, והטעם דכיון דבתלמודא דידן לא אשכחנא דמכשר בלא היקף גויל אלא מצד אחד דוקא, אבל אם חיסר גויל מארבע רוחותיו לא אשכחן דמכשר אף על פי שהיתה לה שעת הכושר, על כן סמכינן בהא להירושלמי שכתב דכל שאינה מוקפת גויל מארבע רוחותיה דפסול, וזהו שכתב הלכך אם ניקב כל תוכו פסול. ולדידי הפעוט אכתי לא מחוורא דהנה מדברי הטור משמע דאם מצד אחד נשאר מוקף גויל כשר, והא מנא ליה, דבתלמודא דידן לא אשכחן דמכשר אלא בחסרון גויל מצד אחד ומוקף משלש רוחותיה אבל איפכא לא שמעינן.

ולענ״ד המעט הוא נראה דרבנו הטור לא כיון במה שכתב ״כל תוכו״ לאתויי ארבע רוחותיה, אלא לומר כל חללו עד דלא נשאר היקף גויל כלל. וזה שכתב, יש אומרים אפילו ניקב כל תוכו, ובירושלמי משמע דצריך גם בפנים מוקף גויל, דמשמע

הערות וציונים

21. עיין יבמות (מב:) דסתם ואחר כך מחלוקת אין הלכה כסתם. ונראה דכוונתו ״סתם ויש אומרים״ דבזה הלכה כסתם, עיין שו״ת יביע אומר חלק ד׳ (חא״ח סימן ט׳ אות ז׳). ובעיקר דבריו, כן כתב הגאון רבי שמואל פלורינטין זצ״ל בספרו בית הרואה (דף ג׳ ע״א) שדעת מרן לפסוק כסתם דבריו בתחלה ודלא כהירושלמי (ובזה יישב תמיהת הט״ז דלקמן סקי״ד, דלכאורה דברי השלחן ערוך סתרי אהדדי). ע״ש. 22. הובאו דבריו בקיצור בספר באר המים (נדפס לקמן אות כ״ד), ועיין שם מה שהעיר עליו.

אוצר ההלכה

דפירש כל תוכו, לאתויי היקפו קאמר, והשתא לתירוצא קמא דמרן ניחא. ולתירוצא בתרא יש לומר לדעת הטור דמה שכתב אם נשאר ממנו מלא אות קטנה, היינו בהיקף גויל, ולא הוצרך הטור לאשמועינן הא, דכל עצמו לא בא אלא לאשמועינן דכל שנשאר מלא אות קטנה דכשר, אבל לענין היקף גויל מילתא דפשיטא היא דכל שאין גויל מקיף דפסול, דבהא סלקינן. ומה שכתב הט״ז דאם נפסק חלק מצד אחד בחוץ והשאר קיים באותו צד גופיה דלא מצינו בזה פסול, לענ״ד נראה דפשוט הוא דפסול, דהא נגיעת אות באות פוסלת אף על גב שהדבק בכל שהוא מחלק מהאות, כדמוכח מההיא דירושלמי דמגילה דקתני למעלה פסול למטה כשר כגון ארצנו תפארתנו ארצך תפארתך ע״כ. ודבק ונקב, שניהם מטעם היקף גויל הוא דכתיב עלה, וכי היכי דבדבק פסול הוא הדין בנקב.

והנה דרך אגב עמדתי עוד על דברי הרב אורים גדולים שם (בסוף לימוד (ג׳) [ב׳])], דעלה ונסתפק אם אירע נקב בין אות לאות, דשיעור הגויל שביניהם הוא כחוט השערה, והדבר פשוט והמוחש קיים דנקב דק כחוט השערה אית ליה דין ׳אם יעבור עליו׳, וכלל גדול אמרו [חולין קיט:] כל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב, אם כן לסברא זו לא משכחת חסרון גויל בנקב בין אות לאות כי אם למעלה ולמטה, אבל בין אות לאות בתיבה עצמה לא משכחת לה, ובפרט אם ניטל מצד אחד מהאות דשיעורו חצי חוט השערה דהוי כל דהו. או כלך לדרך זו, דלא אמרו דנקב שהדיו עובר אינו נקב כי אם בכתיבת האות עצמה על גבי נקב, דאמרינן בעלמא דאם נקב גדול באופן שאין הדיו עובר עליו ויפסיק האות לשתים דאינה כתיבה תמה להיותה פסוקה ושבורה, על זה אמרו דאם הדיו עובר עליו אינו נקב והויא כתיבה תמה, מאחר דהנקב אינו ניכר יפה, אמנם בנדון זה דלא אתינא עלה מטעם פסול ושבורה כי אם מלתא דחסרון היקף גויל, כל שימצא שם חסרון היקף גויל עם היותו כחוט השערה, אם ניטל כולו מיפסלו השתי אותיות, ואם ניטל חצי חוט השערה אשר מצד אות אחת מהנה, נפסל אותה האות להיותה חסרה היקף, ולצד זה יש להכריע וכו׳. יע״ש.

ולע״ד אחרי המחילה רבה מכבוד תורתו לא ידעתי מה מקום לספק זה, דהא אמרינן בחולין (דף קי״ט ע״ב), דנימא שעל גבי העור חלחולי מחלחל ומנקיב נימא לעור ויורד על הבשר, מתקיף לה רב אחא בר יעקב אלא מעתה תפלין היכי כתבינן הא בעינן כתיבה תמה וליכא, ומשני אשתמיטתיה הא דאמרי במערבא כל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב. ופסקו הרמב״ם (בסוף פ״א מהלכות תפלין). יע״ש. והשתא לדעת הרב אכתי תפלין היכי כתבינן, נהי דבאות גופיה לא קפדינן אנקבים שהדיו עובר עליו, אבל משום נקב דבין אות לאות דחסרה גויל תפסל, דהא העור כולו מלא נקבים מחמת הנימין, ואי אפשר לכתוב הכל על גבי הנקבים ולהניח החלק בין אות לאות. אלא ודאי דכל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב, פירושו, ולא חשיב נקב אלא כגויל דייניו ליה. ועוד, דאי חוץ לאות קפדינן ההיקף גויל כל שכן בגוף האות, וכן מבואר בדברי הרב הלבוש סימן ל״ב (סעיף י״ו), (והרב) [ובספרו] עטרת זהב סימן ר״פ (סעיף א׳), והם דברי מהר״י קולון (בשורש קכ״ב) והביאו מרן בית יוסף [שם ביו״ד]. יע״ש. ואם כן גם בגוף האות תפסל משום חסרון היקף גויל, אלא ודאי דכל נקב שהדיו עובר עליו לא חשיב נקב כלל אלא גויל, ואם כן תורה יוצאה דאי ליכא בין אות לאות רק כחוט השערה, ואירע שהוא נקוב חוט השערה, דפשיטא דיש להכשיר ולכתוב עליו לכתחלה ולהניחו להיקף גויל בין שתי אותיות.

(שו״ת באר המים – סימנים ה–ו)

כ״ה) שם כשר אפילו ניקב כל תוכו שהנקב ממלא כל החלל, אבל בירושלמי וכו׳. הטור כתב וזה לשונו: יש אומרים אפילו ניקב כל תוכו וכו׳. וכתב בבית יוסף: ויש לדקדק בלשון רבנו למה כתב יש אומרים, שהרי כל הפוסקים הושוו לומר דתלמודא דידן [מנחות כט.] מכשיר אפילו ניקב כל תוכו. וצריך לומר, משום דללישנא קמא דרש״י [ד״ה תוכו] דלא איירי תלמודא בהכי כלל, אין לנו אלא דברי הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] דלא מכשיר אלא אם כן מקיף גויל מבפנים, וללישנא בתרא דמיירי בהכי, משמע דאפילו ניקב כל תוכו כשר, קאמר ״יש אומרים אפילו ניקב כל תוכו״ דהיינו התופסים לשון שני עיקר. ע״כ. ואפילו הכי [לא] כתב רבנו [בשלחן ערוך] בלשונו ״יש אומרים״, כיון דכל הפוסקים סוברים כלישנא בתרא, ולא כתב רבנו כן לדעת הטור אלא להראות לו פנים ללישניה, אבל אין המקרא יוצא מידי פשוטו, שאין מחלוקת בדבר דכשר אפילו לא נשאר היקף גויל לתלמוד דידן.

(שלחן גבוה סקל״ג)

כ״ו) שם כשר אפילו ניקב כל תוכו. עיין בט״ז (סק״ח) שמביא השני פירושים של רש״י [מנחות כט. ד״ה תוכו], ושיש לכל אחד קולא וחומרא. עיין שם. (בגדי ישע)

כ״ז) שם כשר אפילו ניקב כל תוכו וכו׳, אבל בירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף קלף. כתב הרב ט״ז [סק״ח], דדעת רמ״א לפסוק גם חומרא של הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט], וכן נכון. אלא דהטור מסיים, הילכך אם ניקב כל תוכו [פסול], ונראה הטעם וכו׳. כלומר דכיון דתפשינן חומרת הירושלמי, היה ראוי לומר דאפילו לא ניקב כל תוכו, אלא כיון שהגיע הנקב אל עובי האות מבפנים, אפילו מצד אחד, פסול. אלא דמדכתב הטור עלה דהירושלמי, ׳הילכך אם ניקב כל תוכו׳, משמע דבלאו הכי אין קפידא, אפילו להירושלמי. ולע״ד אין זה מוכרח כל כך, דעד כאן לא קאמר הטור דפסול בניקב כל תוכו, אלא לאפוקי ניקב באמצע האות, וחוט של גויל מקיפו מבפנים, דזה כשר. אבל כל שנגע הנקב לעובי האות, אפילו לא ניקב כל האויר שבאמצע, אפשר דפסול, דתו לא הוי עובי האות מוקפת גויל. וכן מוכח סתמיות דברי השלחן ערוך שכתב, אבל

אוצר ההלכה

בירושלמי משמע גם בפנים צריך שיהא מוקף קלף, ועיין לקמן סק״ז[23]. (נהר שלום סק״ד)

כ״ח) שם כשר אפילו ניקב כל תוכו וכו׳, אבל בירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף קלף. והטור כתב, הלכך ניקב כל תוכו פסול, פירש הט״ז [סק״ח] בצד אחד כשר. ע״ש. ויש להעמיס פירוש השלחן ערוך בלשונו ״אבל בירושלמי״, קאי אריש ״אפילו כל תוכו״.

(מאורי אור – חלק באר שבע דף י״ח ע״ב)

כ״ט) שם כשר אפילו ניקב כל תוכו וכו׳, אבל בירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף קלף. כתב ט״ז (סק״ח), בפרק הקומץ ניקב תוכו של ה״א וכו׳. מנחות דף כ״ט ע״א.

שם [בט״ז], אלא דהטור מסיים הלכך אם ניקב כל תוכו פסול משמע דוקא כל תוכו ולא קצת ממנו. רצונו לומר, אף דמחמירינן כירושלמי [מגילה פ״א ה״ט], מסיים הטור לירושלמי, הלכך אם ניקב כל תוכו. והיינו דוקא כל תוכו.

שם [בט״ז], ודומה [ל]אם נפסק חלק מצד אחד בחוץ וכו׳. אין הדמיון טוב, דהתם כל אות מוקף גויל כיון דיש מעט קלף סביב האות, מה שאין כן בזה דחצי האות אינו מוקף גויל. וצ״ע[24]. עיין פרי מגדים [מש״ז סק״ח סוף ד״ה ועתה].

(חיי עולם)

ל׳) שם כשר אפילו ניקב כל תוכו וכו׳, אבל בירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף קלף. כתב ט״ז (סק״ח) דהטור מסיים הלכך ניקב כל תוכו פסול, משמע דוקא כל תוכו ולא קצת ממנו. ע״כ. הטור כתב, ובירושלמי משמע שצריך גם מבפנים מוקף גויל, הלכך אם ניקב כל תוכו, פסול. והרי בירושלמי (פ״ק דמגילה ה״ט) איתא, ניקב נקב באמצע בי״ת אם היה הגויל מקיפו מכל צד כשר, ואם לאו פסול. עכ״ל. הרי דצריך שהגויל יקיף לנקב מכל צד, ודברי הטור על כרחך מתפרשין ניקב כל תוכו עד הדיו פסול גם מצד אחד.

(ערך שי)

ל״א) שם כשר אפילו ניקב כל תוכו וכו׳, אבל בירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף קלף. בט״ז [סק״ח] הביא שני לשונות דרש״י [מנחות כט. ד״ה תוכו וד״ה ירכו], וכתב דללשון ראשון יש קולא ברגל פנימי של ה״א שאפילו נשתייר כל שהוא כשר, ויש חומרא דלא מיירי מן הגויל שבתוכו כלל, ממילא סמכינן אירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] שמביא הטור שגם מבפנים צריך להיות מוקף גויל. ע״ש. ואחר כך כתב, דמלשון הטור דכתב הלכך אם ניקב כל תוכו פסול, משמע דוקא כל תוכו ולא קצת ממנו, והטעם נראה דכל הגויל שבתוך האות הוי כחלק אחד, ועל כן אף על פי שנפסק הגויל בתוך האות מצד אחד, מגין עליו מה שנשאר מצד השני, ודומה לאם נפסק חלק מצד אחד בחוץ, והנשאר קיים באותה צד גופה, דלא מצינו בזה פסול. ע״כ. ונראה לי דיש להוכיח כן דאם אינו מוקף גויל רק במקום אחד דכשר, מהא דאיתא לקמן (בסעיף ט״ז) בנפסק אחד מהאותיות על ידי נקב דכשר, ואף שבמקום הנקב אינו מוקף גויל, אך כיון דבמקום מועט הוא, מגין עליו הצד הנשאר.

ועל פי זה ניחא מה שכתב הט״ז לקמן (בסקי״ד), מה שהקשה הרב בית יוסף אמה דמכשירין בנפסק שום אות על ידי נקב, והא אמרינן בהקומץ [שם] כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסול, ותירץ דלא אמרינן כן אלא היכא שנדבק האות בחברתה, אבל היכא דאיפסק בנקב לא, והכי דייק לשון רש״י [שם ד״ה שאין גויל]. ועוד יש לומר, דהא דמכשירין בנפסק על ידי נקב, היינו דוקא בנפסק אחר שנכתב. וכתב עליו הט״ז דמדברי הטור משמע דלא סבירא ליה כהתירוץ השני, דהא כתב ובירושלמי משמע שצריך גם מבפנים מוקף גויל הלכך ניקב כל תוכו פסול, ולתירוץ השני אמאי פסול בניקב הא אפילו ניקב מבחוץ כשר כיון שנכתב תחלה בכשרות, אלא על כרחך סבירא ליה כתירוץ הראשון. ע״כ. ולכאורה קשה, היאך ניחא ליה כתירוץ הראשון נמי, דהיאך כתב דאם ניקב כל תוכו דפסול, הא אפילו בחוץ נמי כשר באינו מוקף גויל כלל, רק היכא דנדבק בחברתה הוא דפסול, וכן הקשה במשבצות זהב. ע״ש. ולפי מה שכתבתי ניחא, דהטור סובר דכל שאינו מוקף גויל כלל, פסול להירושלמי אפילו מתוכו, ולהש״ס דילן מבחוץ, ומה שכתב הט״ז שהטור סובר כתירוץ הראשון דדוקא בנדבק אות לחברתה הוא דפסול, היינו במה שאינו מוקף גויל רק במקום אחד, דפסול הוא רק בנדבק אות לחברתה, אבל כשאינו מוקף גויל רק במקום אחד מטעם נקב ודאי דכשר.

אבן דלפי זה צ״ע על הט״ז שהקשה על דברי השלחן ערוך דסתרו אהדדי, דבסעיף ט״ו כתב דלהירושלמי פסול ניקב כל תוכו כדברי הטור, ולפי דעתו כאן [סעיף ט״ז] דמכשיר בנכתב בכשרות כשר בזה אפילו בחוץ. ע״ש. ולפי מה שהעליתי להטור, שיש לחלק באינו מוקף גויל כלל מטעם נקב במקום מועט, להיכא דאינו מוקף גויל כלל מטעם נקב, הכי נמי יש לחלק להשלחן ערוך במה שמכשיר בנכתב בכשרות, היינו דוקא באינו מוקף גויל במקום מועט, אבל באינו מוקף גויל כלל פסול אפילו נכתב בכשרות. אך יש לדחות דבשלמא להטור שפיר יש לחלק כנ״ל, דיש לומר דמה דאיתא בהקומץ כל אות שאינו מוקף גויל מארבע רוחותיה דפסול, היינו מחמת שבזה נשתנה צורת האות, והיכא דבנדבק אות אחת בחברתה אפילו במקום מועט נשתנה צורת האות, וכן באינו מוקף גויל כלל אפילו מחמת נקב נשתנה גם כן צורת האות ושניהם הוי בכלל כל אות וכו׳, מה שאין כן לתירוץ השני של הרב בית יוסף שהעיקר אם נכתב בכשרות, פירוש דאף באינו מוקף גויל במקום מועט היה לנו לפסול, רק

הערות וציונים

23. נדפס לקמן סעיף י״ז אות ס״ו. 24. וכן העיר הרב לבושי שרד והרב בית הלוי על התורה, נדפס לקמן סעיף ט״ז אות פ״ג (סעיף ה׳). ע״ש.

אוצר ההלכה

אם נכתב בכשרות כשר, ושוב אי אפשר לחלק באינו מוקף גויל במקום מועט לאינו מוקף גויל כלל, דלפי תירוץ השני לא נחית לשום חילוק בענין שינוי צורת האות רק בנכתב בכשרות.
(דברי משה – בידרמאן)

ל"ב) שם כשר אפילו ניקב כל תוכו וכו', אבל בירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף קלף וכו'. הט"ז (סק"ח) כתב, דלפי מה דמחמירין, מכל מקום דוקא ניקב כל תוכו, דאף אחר הנקב אין כאן גויל כיון דהנקב מילא כל תוכו, אבל באם אין הנקב ממלא כל תוכו חשיב היקף גויל. ועיין שלחן ערוך של הרב רש"ז (סעיף י"ט), דהוא הדין נפסק אות כגון וא"ו, אז חשבינן גם הגויל של תחתיתו, וכן הוא בודאי פשוט. ואך תימה לי לפי זה, דאם כן מה הקשה הבית יוסף, הביאו הט"ז (סק"ד), דאיך שרינן בנפסק הא ליכא מוקף, ומאי קושיא, הא בנפסק מצטרפת תחתית האות, ואולי הרב רש"ז כוונתו באמת לתרץ קושיית הבית יוסף, אכן הט"ז איירי בתוכו של ה"א, כמו שכתב דכל הגויל (איירי) שבתוך האות הוי כחלק אחד, לכן צד שני שאחר הנקב מגין, אבל לא בתחתית הוא"ו. ואך ודאי אם נאמר כהט"ז, ודאי דנכון כדעת הרב רש"ז, שאין לחלק בין תוך האות לתחתית הוא"ו, כן נראה לפענ"ד מן הסברא, וצ"ע, ועיין סעיף קטן כ"ה[25] מה שאכתוב בזה. (גנזי חיים סקכ"ב)

ל"ג) שם אבל בירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף קלף. מלשון השלחן ערוך משמע, דלא הביא דברי הירושלמי [מגילה פ"א ה"ט] רק דלכן יש להחמיר, אבל בעיקר דינא פוסק דאין צריך מוקף גויל. והקשו האחרונים, דבשלחן ערוך הרי הביא פירוש רש"י [מנחות כט.] גם כן, דניקב תוכו היינו רגל הפנימי, אם כן אין ראיה דש"ס דידן חולק על הירושלמי, ולמה לא נפסוק כן. גם אדרבה, נימא דעיקר פירוש זה כדי שלא נעשה פלוגתא בין הש"ס דידן להירושלמי, ועיין בסעיף קטן שאחר זה [סקכ"א][26] הבאתי דברי הפרישה. והנה לפי מה שכתבתי בסעיף קטן הקודם[27], דמדלא צריך לבדוק הקלף שמא יש נקב ויהיה בצד הקולמוס אצל האות, משמע דנקב אין פוסל, אם כן מזה משמע דהש"ס דידן חולק על הירושלמי, וסובר דאין צריך מוקף גויל.

ואכן נראה דיש ליישב על פי מה שכתב הט"ז (סק"ח), דיש חילוק בין ניקב קצת לניקב כל תוכו, משום דניקב קצת, הגויל שבצד השני מגין דיהיה נקרא מוקף גויל, אם כן יש לומר, דודאי לחוש לנקב גדול כל כך אין צריך בדיקה, דאף בלא בדיקה נראה לעינים, לכן אין צריך בדיקה, והירושלמי דאוסר, הוא בניקב כל תוכו, אם כן אין ראיה דהש"ס חולק על הירושלמי, אם כן הדרא הקושיא הנ"ל למה לא נפסוק כן, ואולי מהירושלמי משמע דאין חילוק, ואף ניקב קצת סובר דפסול, ובזה הש"ס דידן ודאי חולק, וכיון דלא קיימא לן כהירושלמי, אם כן אין לנו מעצמנו לחלק ולומר דכל תוכו פסול, לכן לא קיימא לן כלל דבעי מוקף גויל, ואם היה איזה חילוק היה הש"ס מבארו, ולכן לא פסקו כהירושלמי. ודו"ק.
(גנזי חיים סק"כ)

ל"ד) שם אבל בירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף קלף. לפי זה אפילו לא ניקב כל תוכו רק רצועה בכל רוחב החלל מקו זה של האות לקו שכנגדו, יש לומר דהוי כניקב כל תוכו. מקדש מעט [סקמ"ג]. והוא פשוט, דהא באותו מקום ליכא מוקף גויל. (באר יעקב – קרוייזר סקל"א)

ל"ה) שם אבל בירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף קלף וכו'. ומבואר שם בירושלמי [מגילה פ"א ה"ט], דלרב ולרב חסדא שהבאתי לעיל[28], דאם היה האות עב, יכול למחוק בתוכו ויהיה מוקף גויל. ולשיטת הרב פני משה [ד"ה אתיא דרב חסדא] אין צריך מחיקה, רק שיהיה כשיעור הנ"ל.
(תוספת ירושלים)

ל"ו) שם אבל בירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף קלף. הבית יוסף [סעיף ט"ז ד"ה וא"ת] הקשה, דהא בש"ס [מנחות כט:] מכשיר בנפסק האות, והרי אינו מוקף גויל. והפרישה כתב[29], דלכן באמת לא קיימא לן כהירושלמי. והנה קצת יש ליישב, דעד כאן לא פוסל הירושלמי רק בנקב שיש בו חסרון, אבל נפסק יש לומר דהוי גויל מקיפו. ואך מהפוסקים משמע דאין חילוק, גם איפסק ליה בנוקבא משמע דהיה (קרא) [קרע] חסרון. (גנזי חיים סקכ"א)

ל"ז) שם ניקב רגל פנימי של ה"א. רצונו לומר לצד שמאל. ונראה דהוא הדין אם לא היה הרגל שמאל נפסק ונראה כחי"ת במקום ה"א והיה פסול, (אבל) אם היה שם נקב סמוך לגג גדול כל כך שבשאר אות היה פסול מחמת הפסק, הכא מועיל להכשיר, אבל אם הנקב קטן כל כך על אופן שמכשיר המג"א (בסקט"ו), הכא לא חשוב הפסק ופסול. ועיין לקמן שאין להקל בכל דבר שצריך בירור[30].
(חדושי מהרי"ש)

ל"ח) שם ניקב רגל פנימי של ה"א, אפילו לא נשאר ממנו אלא כל שהוא, כשר להרא"ש. כתב בבית יוסף היינו כלישנא קמא שכתבתי בסמוך שפירש רש"י [מנחות כט. ד"ה תוכו] אהא דאמר אשיאן ניקב תוכו של ה"א כשר. וכתב הרא"ש [הלכות ספר תורה סימן ט"ו] שהוא עיקר, ואשמועינן דאין שיעור לרגל הפנימי רק שנשאר בו כל שהוא, ואף על פי שכל שאר הפוסקים כתבו שלשון שני עיקר, רבנו כתב דעת הרא"ש לפסק הלכה משום דרביה הוא, ומיהו אנן לענין הלכה לא דחינן כל הני רבוותא מקמי הרא"ש. ע"כ. הא למדת דמה שכתב רבנו סברא זו בשם הרא"ש, ולא סתם כמו שכתב הטור, להודיע דאין הלכה

הערות וציונים

25. נדפס לקמן סעיף ט"ז אות ע"ו. 26. נדפס לקמן אות ל"ו. 27. נדפס לעיל אות ב'. 28. נדפס לעיל סעיף ד' אות י"א. 29. לא נמצא בפרישה לפנינו 30. אולי כוונתו למה שכתב במג"א סקי"ז, נדפס לקמן סעיף ט"ז אות כ"ד.

אוצר ההלכה

כן אלא בעינן שיעור אות קטנה דהיינו יו״ד, וכמו שכתב הגה בסמוך משמו של בית יוסף.
(שלחן גבוה סקל״ה)

ט״ל) שם ניקב רגל פנימי של ה״א, אפילו לא נשאר ממנו אלא כל שהוא, כשר להרא״ש. כתב בית יוסף (ע״ג שיטה ל״ו) מיהו אנן לענין הלכה לא דחינן כל הני רבוותא מקמי הרא״ש וכו׳. נ״ב: וכך כתוב בספר המפה. וכתב הב״ח [אות י״א], הלכה למעשה נראה מדברי השלחן ערוך דדעתו להקל כדברי הרא״ש [הלכות ס״ת סימן ט״ו] ורבנו. וצריך עיון.
(שיירי כנסת הגדולה הגב״י סק״ח)

מ׳) שם ניקב רגל פנימי של ה״א, אפילו לא נשאר ממנו אלא כל שהוא, כשר להרא״ש. עיין ב״ח (אות י״א). הרא״ש [הלכות ס״ת סימן ט״ו] כתב, דנפסק רגל שמאל של ה״א כשר, וכתב בבית יוסף דלענין הלכה קיימא לן דלא כהרא״ש. וכתב הב״ח וז״ל: ומכל מקום להלכה למעשה, נראה מדבריו בשלחן ערוך דדעתו להקל כהרא״ש. וצ״ע. ולשון השלחן ערוך שכתב ניקב רגל פנימי של ה״א וכו׳ כשר להרא״ש, אינו משמע כדברי הב״ח, דאם כן למה כתב להרא״ש. (ברכת דוד)

מ״א) שם ניקב רגל פנימי של ה״א, אפילו לא נשאר ממנו אלא כל שהוא, כשר להרא״ש. מנחות (דף כ״ט ע״א), ניקב תוכו של ה״א כשר, ירכו פסול וכו׳. הרא״ש [הלכות ס״ת סימן ט״ו] הסכים, דתוכו היינו רגל השמאלית, דאי תוכו ממש למה נקט ה״א יותר משאר אותיות. וכתב, דאשמועינן שאין שיעור לרגל השמאלית. ורוצה לומר, דברגל הימנית דאמר דאם נשתייר מלוא אות קטנה כשר, היינו דיעבד, דלכתחלה בעינן עד סוף השיטה כפי הכתב שהוא כותב. וכן אם תוכו היינו תוכו ממש, אינו אלא דיעבד, אבל ברגל השמאלית אם כשר פחות מאות קטנה, מסתבר דכשר לכתחלה, שאם היתה צריכה שיעור היה השיעור מעכב. ויותר נראה דהרא״ש סובר דבסברא סגי בנקודה כל שהוא, ומכל מקום לא שייך כאן פשיטא, ושפיר יש לומר דאשמועינן שאין לה שיעור. ולפי זה נראה, דאף לפירוש השני [ברש״י שם ד״ה ירכו] דתוכו היינו ממש תוכו, מכל מקום אין שיעור לרגל השמאלית, דכיון דלפירוש הראשון הדבר מבואר וכן נקט הרא״ש לדינא, ולפירוש השני הדבר סתום, יש לנו לנקוט את המבואר. וכל שכן אם דברי הרא״ש הן מסברא, שאין לנו מי שחולק על זה, וירכו שהוזכר בגמרא הוא רגל ימנית, ולא עוד אלא כיון דנקטו בגמרא ירכו והיינו רגל ימנית, ושייר לאשמועינן דין רגל שמאלית, דהרי מדין ירכו אי אפשר ללמוד שמאלית, שמע מינה דשמאלית אין לה שיעור, וזו דעת הטור כמו שכתב הב״ח [אות י״א], אלא שהב״ח כתב דהרא״ש סבירא ליה דלפירוש השני בעינן שיור אות קטנה גם בשמאלית, ולמה שכתבתי זה אינו.

ובית יוסף (סימן ל״ב) הביא לשון ספר התרומה [סימן ר״ה] שלשון אחרון עיקר, דלשון תוכו משמע אמצעיתו דהיינו חללו, דלאידך לישנא שפירש רש״י תוכו רגל שמאלית שהיא בפנים, לא נכון הוא, דמה לי ימין מה לי שמאל. נראה דרוצה לומר, מה לי ימין דקראו ירכו ומה לי שמאל דקראו תוכו, שהרי אין הה״א נעשה אלא על ידי שתיהן ושתיהן סובבין את תוכו. אבל אין לומר שכוונתו שאין להכשיר בשמאל יותר משל ימין, דודאי יש מקום לומר דשמאל סגי בנקודה. ועוד, דלשון ספר התרומה מבואר שלא בא אלא לסיים קושייתו הראשונה, ולא בא להקשות קושיא שניה.

ובבית יוסף שם סיים לדינא דלא דחינן כל הני רבוותא מקמי הרא״ש, וחלק על הטור שהכשיר ברגל שמאל בכל שהוא. ותמוה, דנהי דהני רבוותא מפרשי תוכו כלישנא בתרא דרש״י, מכל מקום לא מצינו דפסלי ברגל שמאל בלא נשתייר אות קטנה, וסתם ירכו היינו ימין, ואי שמאל נמי פסול הוי להו לפרש בהדיא. ואף על גב דהמאירי [קרית ספר מאמר ג׳ ח״ב ד״ה ושאלו] שהביא בית יוסף אינו מחלק בין ימין לשמאל, היינו משום שפירש דאיירי דנפסק עובי הקולמוס, ובזה לא שייך לחלק בין ימין לשמאל.

ובשלחן ערוך (סימן ל״ב סט״ו) חזר בו מרן ז״ל וסתם כהרא״ש. ונראה משום דסבירא ליה דלא מצינו מי שחולק בזה על הרא״ש. ודברי הרמ״א ז״ל בשלחן ערוך שהם על פי דברי הבית יוסף צריכים עיון גדול, דדברי הב״ח בדעת הטור מוכרעין, דודאי היה הטור מביא דעת החולקין אילו כל הני רבוותא דמפרשין כפירוש השני פוסלין גם בשמאלית. וכיון שדעת הטור שאין כאן מחלוקת, אין בידינו לחלוק.
(חזון איש או״ח סימן ז׳)

מ״ב) שם הגה אבל שאר פוסקים מצריכים כמלא אות קטנה וכו׳. הוא הדין ד׳ ה׳ ז׳ ח׳ ל׳ ף׳ (פשוטה) י׳ (פשוטה) ק׳ ר׳ ת׳, אם נשאר מהירך הימין כמו יו״ד כשר. אלא שבסעיף ט״ז חשיב זיי״ן, ואיני יודע למה, בשלמא נו״ן (פשוטה) תדמה ליו״ד, וכ״ף (פשוטה) תדמה לדל״ת, אבל זיי״ן שראשה מרובע ועובר משני צדדים, איני יודע למה פסול הנשאר כשיעור יו״ד, וצ״ע. אשל אברהם סוף הסימן [דיני צורת האותיות אות זיי״ן], והובאו דבריו בהגהות רבי עקיבא איגר [סקי״ב].

וכתב במקדש מעט [סק״נ] דלא על שלחן ערוך תלונתו, אלא אמרדכי [הלכות קטנות סימן תתקנ״ג] שחשב זיי״ן בין אותיות הפשוטות. וכתב דלא קשיא מידי, דיש לחוש מצד שרגלו קצר כיו״ד, יאמר התינוק שהוא יו״ד, דדרכו של תינוק להשגיח על צורת הירך, דאי לא תימא הכי, תקשי בגמרא [מנחות כט:] מה מהני להראות לתינוק הוא״ו שנפסק, אולי יאמר וא״ו, רק בשביל שרואה שאין לה בשמאל תג עליון ותחתון כמו שיש ביו״ד, ולא מהני שיכירה, רק כשמכיר על ידי גוף האות ולא על ידי תגין, דאי לא תימא הכי קשה, ליסגי גם בוא״ו שיור כיו״ד, ויכירה תינוק על ידי חסרון תג של השמאל, ועל כרחך צריך לומר, שהתינוק אינו משגיח על ראש האות אלא על סוף האות. ובתוספות פרק הקומץ [מנחות כט: ד״ה זיל] כתבו, [מעשה היה בגט שהיה] דל״ת של ׳כדת׳ שהיתה קטנה כמעט כיו״ד והצריכו תינוק. ואמאי הצריכו תינוק, והרי דל״ת גגה עובר משני צדדין,

אוצר ההלכה

ועל כרחך נראה לי משום דהתינוק דייק להשגיח יותר רק על הירך. עכ״ד.

ולי נראה דאין ראיה מתוספות, דיש לומר, דשם מיירי דהסופר כתב דל״ת [כזה: **ך**] שלא עבר משני צדדין, דודאי בגט גם דל״ת כזה כשר, דהא בלאו הכי קשה, הא דלי״ת גגה ארוך, ועל כרחך צריך לומר, דמיירי שהסופר כתב גג קצר, הכא נמי יש לומר דלא היה גג עובר משני צדדין. ובזה ניחא מה שכתב הפרי מגדים בסוף הסימן [שם אות דל״ת], דדל״ת די שיור הירך כמו יו״ד קטנה, ולכאורה קשה מתוספות מנחות, ועל כרחך כמו שכתבתי, דשם מיירי שלא היה גג עובר, והפרי מגדים מיירי שכתבו כתיקונו, ובזה די שיור כמו אות קטנה.

ומה שהקשה במקדש מעט [שם], אמאי מהני להראות לתינוק וא״ו שנפסק, שמא יאמר וא״ו בשביל שאינו רואה התגין שצריך להיות ביו״ד. נראה לי דלא קשיא מידי, דהתינוק אינו מורגל ביו״ד עם התגין, אדרבה הוא מורגל ביו״ד שאין לה תגין. והוא בעצמו כתב בגידולי הקדש (סקי״ג), דהברוך שאמר (שבבית יוסף סימן ל״ד) כתב, וא״ו תהיה עגולה מימין שלא תדמה לזיי״ן, ואף על פי שזיי״ן עובר ראשה גם לימין, מכל מקום חיישינן שמא תינוק יקראנה זיי״ן ותפסל, וכתב על זה בגדולי הקדש, משמע להדיא מדבריו, שאם לא עשאה עגולה כשרה, רק מזהיר לסופר כדי להסיר החשש. הרי דסבירא ליה דאמרינן סתמא לא יאמר זיי״ן, והיינו משום שזיי״ן ראשה עובר משני צדדין, אם כן הכא נמי כן הוא גבי זיי״ן.

ועיין בדעת קדושים (סקי״ב) שכתב יו״ד שרגלה ארוך מהרגיל ומראה לתינוק, אם יאמר יו״ד או וא״ו, צריך לכסות תג העליון, ואולי גם העוקץ השמאלי אם נקל לכסותו, דשמא על ידי זה יכיר התינוק, אך התג שלמעלה צריכין לכסות דוקא. עכ״ל. ועיין במקדש מעט (ס״ק ס׳) שהניח דבריו בצ״ע, והיינו לשיטתו, דאין הקטן משער רק בגוף האות. והנה אף שכבר כתבתי, דדברי הפרי מגדים נכונים ודרך התינוק להסתכל גם בראש האות, מכל מקום בדין זה צריך עיון, דיש לומר דהתינוק אינו מורגל כלל ביו״ד עם תגין. ונראה דאף לפי דברי הדעת קדושים אם לא כיסה, יש תקנה שיכסה עכשיו וישאל. וביד אפרים [סעיף ט״ז סקי״ח] כתב, דאותיות ה״א (א׳) חי״ת דל״ת אף שנשאר שיעור יו״ד, צריך תינוק דלא חכם ולא טיפש. ע״ש.

(באר יעקב – קרוייזר סקל״ד)

מ״ג) שם ניקב רגל פנימי של ה״א אפילו לא נשאר ממנו כל שהוא כשר להרא״ש, הגה אבל שאר פוסקים מצריכין כמלוא אות קטנה והכי הלכתא (בית יוסף). עכ״ל. קצת קשה דאם מרן הבית יוסף סובר דהכי הלכתא, מדוע לא הביא הדעה הזו בשלחנו הטהור, ותו בדברי מרן בסעיף זה יש לדקדק דאם הבבלי חולק על הירושלמי בודאי דאין הלכה כמוהו ולמה הביא בשלחנו הטהור הירושלמי והלא אין דרכו להביאו היכא דהבבלי פליג עליה כההיא דסימן כ״ט דבירושלמי [ברכות פ״ב ה״ג] איתא שמברכים בחליצת התפלין ומכיון דהבבלי [ברכות מד:] לא סובר כן כתב בהדיא אין לברך שום ברכה כשחולץ תפלין.

ברם לכשתידוק שפיר בחדא מתרצא חברתה, דבבבלי [מנחות כט.] לא נאמר בפירוש הדין הזה כי אם בסתמות, דהכי איתא התם: ניקב תוכו של ה״א כשר, ירכו פסול. ופירש רש״י שני פירושים, דלפירוש א׳ תוכו היינו רגל פנימי, ולפירוש זה לא נזכר בתלמוד דידן אם יש צורך בהיקף גויל בפנים האות, ואם כן מאחר דבירושלמי מפורש דמעכב ודאי דהכי נקטינן. ולפירוש שני של רש״י דתוכו היינו חלל הגויל שבפנים האות, פליג אירושלמי.

ודעת הרמב״ם [תפלין פ״א ה״כ] ורובא דרבוותא של הפוסקים כפירוש השני ולכן פסקו להלכה בפנים האות אין צורך בהיקף גויל. ולי הקטן נראה שיש כעין סייעתא לפירוש זה מלשון הש״ס ״כל אות שאין גויל מקיף לה מד׳ רוחותיה פסולה״ [מנחות כט.], ואם איתא דגם בפנים בעינא היקף גויל למה נקט לישנא ״ד׳ רוחותיה״ היה לו לומר בסתם כל אות שאין גויל מקיף לה מכל צדדיה (כלשון הירושלמי) פסולה, אלא ודאי דדוקא ד׳ רוחותיה שמבחוץ הן המעכבים.

אבל הרא״ש [הלכות ס״ת סימן ט״ו] כתב שלשון ראשון עיקר, ולדידיה פסול אם אין היקף גויל מבפנים כירושלמי, ולעומת זאת לדעת הרא״ש בניקב הרגל הפנימי אפילו שלא נשאר בו אלא כל שהוא כשר, ולהרמב״ם וסייעתיה בעינן שישאר בו כשיעור אות קטנה.

ותמה הבית יוסף על הטור שכתב בפשיטות דאם ניקב הרגל הפנימי אפילו לא נשאר אלא כל שהוא כשר, דהא כל שאר הפוסקים פליגי על הרא״ש בזה ותירץ וז״ל: כתב רבנו דעת הרא״ש לפסק הלכה משום דרביה הוא, ומיהו אנן לענין הלכה לא דחינן כל הני רבוותא מקמיה הרא״ש. עכ״ל. כוונתו ברורה, דלחומרא לא דחינן סברת להקת הפוסקים מקמי הרא״ש, ולכן לא כתב בשלחנו בהדיא דהלכתא כשאר פוסקים דמצריכין אות קטנה, דאם כן ממילא יוצא דלא בעינן היקף גויל מבפנים, וספוקי מספקא ליה, ולכן הביא הירושלמי מכיון שיכול להיות שגם הבבלי סובר כך לצד שנאמר שתוכו היינו הרגל הפנימי. ואפשר שגם רמ״א שכתב בלשון ברורה ״והכי הלכתא״ לא התכוון לכל מילי אלא לענין מלא אות קטנה, דעסקינן בה ודוקא לחומרא. (נתיבי עם)

מ״ד) שם אפילו לא נשאר ממנו אלא כל שהוא כשר. בין למעלה מהנקב בין למטה מהנקב. תניא [שלחן ערוך הגר״ז סעיף י״ט]. ונראה לי דדוקא אם אין הנקב ממלא כל החלל שבין הרגל לגג דדינו כניקב בתוכו, ונראה לי דגם לרמ״א שפסק דבעינן שיעור כמלא אות קטנה הדין כן דגם בנשאר למטה מהנקב כשר. ולכתחלה אין לכתוב כן, כמו שכתב במשבצות זהב [סק״ח ד״ה ועתה], דלכתחלה אין לכתוב שיהא תוכו נקב אפילו אינו ממלא כל החלל, אם כן הוא הדין אין לכתוב אם יש נקב למעלה מהרגל.

אוצר ההלכה

ואם הנקב הוא סמוך ממש להרגל, דינו כמו ניקב בתוכו סמוך ממש להכתב, להבית מאיר הנ"ל [סעיף ל"ו בשאלה השלישית][31] כשר אם הנקב למעלה מהרגל סמוך ממש, אמנם אם הנקב סמוך ממש להרגל מלמטה, ודאי דאין להכשיר רק בנעשה אחר כתיבה, דדוקא בנקב למעלה מרגל יש לומר דדינו כניקב תוכו, וסבירא ליה להבית מאיר דכשר אפילו נעשה קודם כתיבה, כיון דלרוב הפוסקים אין צריך היקף גויל רק מארבעה צדדין, אבל למטה לכולי עלמא צריך היקף גויל ודינו כבסעיף ט"ז דדוקא בנעשה אחר כתיבה כשר. (באר יעקב – קרוייזר סקל"ב)

מ"ה) שם בהגה כמלא אות קטנה. הוא הדין אם נפסק קצת עביו אם נשתייר חוט דק כמו יו"ד. מג"א [סקט"ז], וכן פסק באשל אברהם, ובתניא [הגר"ז סעיף י"ט]. ואם אותו החוט השלם הוא בצד חיצונית האות דינו לענין מוקף גויל כניקב רק בפנים. מקדש מעט [סקמ"ה].

ועיין במקדש מעט [סקמ"ו] שכתב דשיעור אות של אותו כתב משערינן. ולי צריך עיון, דהא כתב בתניא דמשום הכי כתב המג"א דאם נשאר מעובי חוט דק כשר, משום דלא נתנה שיעור לעובי האותיות, ואם היה אותו אות דק מתחלתו היה כשר, הרי דלא משערינן כפי הכתב שכתב עכשיו, אלא כיון שאם היה רוצה לעשותו דק היה כשר, הכי נמי יש לומר כיון שיש בו שיעור אות שהיה כשר אם היה כותב כן, הכי נמי כשר. כן נראה לי.

עיין ביד אפרים על מג"א [סקי"ז] שמסופק אי מהני מלא אות קטנה בלא קריאת התינוק, ועיין במקדש מעט [שם] שכתב, דאין צריך להראות לתינוק אלא אמרינן מסתמא יכיר, אמנם אם אירע שהראה לתינוק ואינו מכיר משמע מדבריהם דפסול. ועיין שם שכתב אם נשאר שיעור אות קטנה מרגל הימיני רק שרגל הפנימי שלה נמוך ואינו עומד נגד אותו שיעור רק למטה מכנגדו, עיין מה שכתבתי בקונטרס [אות] א"ב [אות ה"א]. עכ"ל. (באר יעקב – קרוייזר סקל"ג)

מ"ו) שם בהגה כמלא אות קטנה וכו'. אם נשאר פחות מאות קטנה לא מהני תינוק [יכיר] [מכיר]. לבוש [סעיף ט"ז]. וכן כתוב בקונטרס עוללות הכרם, שנדפס בסוף תשובות מהרח"ש [סימן ב' ד'], בשם עטרת צבי [סקל"ג] תלמיד הב"ח. מקדש מעט [סקמ"ז].

אם אנו רואין שהאות כשר, ותינוק קרא לה בענין שהוא פסול משגיחין ביה. אמת ליעקב [דיני בדיקה על ידי ינוקא אות י"ג] בשם שיירי כנסת הגדולה [הגב"י סק"י][32]. ובספר לדוד אמת [סימן ט"ו אות י"ג] חולק עליו, וכתב, ונראה לי דבשבת אם אירע שהשליח צבור בשעת קריאת התורה נסתפק, וקרא לתינוק, וקרא לה לאות אחרת, ושוב בא חכם, וראה שאות כשרה על פי הדין וכיוצא בזה, לא משגיחינן בתינוק, וראייתו יש לדחות. ע"ש.

ועיין בברכת המים [סימן פ"ט] שכתב, אם נראה לנו שנכתב כהלכתו אין להראותו לתינוק, והביא ראיה ממה שכתב הבית יוסף [בסימן ל"ו] בשם ברוך שאמר, וא"ו תהיה עגולה לצד ימין שלא תדמה לזיי"ן, ואף על פי שראש הזיי"ן עובר משני צדדין, מכל מקום חיישינן פן תינוק דלא חכם ולא טיפש יקראהו זיי"ן ויהיה פסול, עכ"ל, ומדלא כתב מכל מקום יצטרך להראותו לתינוק, משמע דאם נזדמן שכך כתב, אין צריך להראותו לתינוק, מאחר שידוע לנו שאינו זיי"ן, שהרי זיי"ן הראש עובר משני צדדין, אם כן למה לנו להכניס עצמנו לספק להראותו לתינוק. וכתב [דמאי] דמשמע מתוך ברוך שאמר הנ"ל, דאף על פי שידוע לנו שאינו זיי"ן, אף על פי כן הוא נפסל כשהתינוק יקרא[ה]ו זיי"ן, כתב על זה מורנו מהר"ם מלובלין בתשובה [סימן כ"ד] מכל מקום נראה להכריע, שבמקום הפשוט לנו שנכתב כתיקונו, אין אנו משגיחין בתינוקות, דאם לא כן לא נמצא שום ספר תורה כשר, משום דכל אותיות שכותבין על פי הקבלה עקומות או מלופפות, כפ"א של "יפתה" [דברים י"א, ט"ז] שכותבין אותו בתפלין ומזוזות מלופפין, בודאי דתינוק דלא חכם ולא טיפש לא יקרא אותו כתיקונו, וכן אותיות שאנו נוהגין להאריך בגט, בלתי ספק שהתינוק לא יקרא אותו כתיקונן, ואם כן לא נמצא גט כשר מעולם. עכ"ל. וכתב על זה בברכת המים, אפשר שלא בא לחלוק על הברוך שאמר, שלא הכריע כן אלא באותיות שמשנין בכוונה, אבל שאר אותיות שאין דרך לשנות, אם שינה קצת והתינוק אינו קורא אותה יפה, אף על פי שנראה לנו דמכל מקום נכתב כהלכתו, פסול, דמסתמא לא מלאו לבו להקל נגד גדול זה, מאחר שלא נמצא גדול אחר שחולק עליו. [עכ"ל]. הרי דסבירא ליה לברוך שאמר כשיירי כנסת הגדולה, דאף שאנו רואין שהאות כהלכתו, מכל מקום אם תינוק קורא שלא כראוי פסול, והסכים עמו בברכת המים, וכתב דגם מהר"ם מלובלין אינו חולק עליו.

ועיין בדעת קדושים [סקי"א], כ"ף כפופה, בצד שמאל עלה קו מתחתיתו עד סמוך לגגה, והיה ניכר להדיא ההפרש בין הקו לגגה, וקודם ששאל לחכם על זה הראה לתינוק, ואחד אמר כ"ף, ושניים אומרים סמ"ך, לא הכשרתי, אף אם לא היה מראה לתינוק לא היו מורין לו להראות, כיון שלגדולים ניכר שאינו סמ"ך, מיהו כיון שאמרו תינוקות להדיא שהוא סמ"ך אי אפשר להקל. עכ"ל. הרי דסבירא ליה כשיירי כנסת הגדולה.

וכתב שם בדעת קדושים, דאין סברא להראות עוד לתינוקות כדי שיהיה רוב שאומרים כ"ף, דההכרעה הוא על פי רוב שלש ראשונים, ואם אחד אמר דלא כשנים בטל במיעוטו, ואין מוסיפין לשאול עוד מאחרים. ע"כ. וכן כתב באמת ליעקב [שם אות ט"ז], מובא בספר לדוד אמת [סימן ט"ו אות ט"ז], דאזלינן בתר רוב. ועיין באיגרא רמא [סימן ג'], דמשו"ת מהר"ם מלובלין משמע ביש סתירה בין התינוקות, חמיר, ובתשובה להרמב"ן

הערות וציונים

31. נדפס לעיל אות י"ד. 32. נדפס לקמן סעיף ט"ז אות נ"ה.

אוצר ההלכה

[שו״ת הרשב״א המיוחסות סימן קמ״ח] משמע, דוקא יחיד נגד הרוב לא מהני להכשיר, אבל מקצתן אומרים כך ומקצתן כך אזלינן לקולא. ע״ש. ועיין במקדש מעט [סקנ״ג], דבשו״ת דרכי נועם חלק אה״ע סימן ג׳ [ד״ה ואפשר] כתב, דאין צריך להראות רק לתינוק אחד, ואין לחוש שמא תינוק אחר יקרא בפסול, וכתב על זה המקדש מעט, ונראה דהוא הדין איפכא, אם אחד קרא בפסול, אין להראות עוד לאחרים. כתב בדעת קדושים [סקי״א], אם התינוק אמר תחלה לחומרא וחזר בו מהני חזרתו, והוא הדין איפכא דהגדתו שבסוף הוא העיקר, על ידי שהרגיל והבין בסגנון אותיות כתב ההוא.

(באר יעקב – קרוייזר סקל״ד)

מ״ז) שם בהגה כמלא אות קטנה. כתב במג״א (סקט״ז) אות קטנה היינו יו״ד. [ע״כ]. וגם שנכתבה קטנה (בכמוס) [בכמות] עד שיעור הכשר. (חדושי מהרי״ש)

מ״ח) שם ניקב רגל הימיני וכו׳. בגמרא הנ״ל [מנחות כט.], אהא דאמר אשיאן ניקב ירכו פסול, אמרינן שם, אמר רבי זירא לדידי מפרשא לי מיניה דרב הונא אם נשתייר בו כשיעור אות קטנה כשר ואם לאו פסול.

(שלחן גבוה סקל״ו)

מ״ט) שם אם נשתייר ממנו מלוא אות קטנה. במשנה ברורה בביאור הלכה שם [ד״ה מלוא] כתב, דאם הכתב בינוני משערינן אות קטנה בכתב דידיה, ואם הכתב גדול משערינן בבינוני. ונראה דעתו ז״ל, דאם הכתב קטן משערינן גם כן בכתב דידיה. וקשה לקבוע מהו כתב בינוני, ואם השיעור לפי הכתב, אפשר דלעולם לפי הכתב אף בכתב גדול. והנה בביאור הלכה שם כתב, דאי אפשר לפרש ׳אות קטנה׳ קטנה שבקטנה דאם כן אין לזה שיעור. ואין זה מוכח, דאפשר לשער לפי רוב בני אדם שאפשר להם לכתוב יו״ד, דאף שזה שיעור זוטר, אבל יש לו קצבה, שאי אפשר לעשות נקודה בתמונה מדויקת כצורת היו״ד אלא בשטח מסוים. ונראה דלדעת רמ״א דרגל השמאלי צריכה שיעור אות קטנה, על כרחך אות קטנה ממש קאמר ולא יו״ד לפי הכתב, דהרי יו״ד יש בגופו עובי הקולמוס ועוד עוקץ יוצא ממנו למטה, ואם כן על כרחך לא נשאר בין רגל השמאלית לגג הה״י עובי הקולמוס, שהרי בנהוג שבכתב, רגל הימנית של ה״י ארכה שני קולמוסים, וכמו שכתב בית יוסף [סימן ל״ו] בשם ברוך שאמר בוי״ו, וכמו שכתב המשנה ברורה (בסימן ל״ו באות ב׳), שחלל הבי״ת עובי קולמוס, ואם כן על כרחך אין האויר שבין רגל השמאלית לגג הה״י כעובי הקולמוס, ואם יש באויר כעובי הקולמוס פסול, ובבית יוסף בשם ברוך שאמר כתב דהאויר לא יהיה יותר מעובי הגג, ומשמע רק לכתחלה, ושניהם שוין, שפיר דמי לכתחלה, והרי אפילו שוין פסול דיעבד, וגם תימה [ש]ספר ברוך שאמר שזכה בהלכות כתיבת סת״ם להיות מורה הוראה לישראל, ישמיט העיקר הזה שצריך לעשות רגל השמאל כעובי קולמוס ועוקץ כגודל אות יו״ד בכתב שלו, דבר שמכשולו מצוי, וכמו שכתב במשנה ברורה [סימן ל״ו משנת סופרים אות ה״א] שנכשלין בזה מאד, ועל כרחך שאין צריך שום שיעור ברגל השמאלית, או שאות קטנה שהוזכרה היינו יו״ד קטן שאפשר לאדם לכתוב. ודברי המשנה ברורה ז״ל שהעתיק דברי הברוך שאמר שלא ירחיק הרגל מהגג יותר מעובי הגג, וכתב דאורך הרגל כאורך יו״ד עם עוקץ התחתון שלה, וכתב (בסימן ל״ב סט״ז) דמשערין ביו״ד של כתב שלו, קשים מאד, שהן דברים סותרים זה את זה.

ונראה לדינא, דברגל ימין צריך שישתייר כיו״ד ועוקץ שלה בכתב זה, אבל ברגל שמאל סגי ביו״ד קטנה שבקטנה דכשר ממה נפשך וכמו שכתבתי לעיל. ומנהג שכתב המשנה ברורה מסייע לן, כמו שאמרו [ברכות מה.] פוק חזי מאי עמא דבר.

(חזון איש או״ח סימן ז׳)

נ׳) שם אם נשתייר ממנו מלא אות קטנה כשר, ואם לאו פסול.

בית יוסף (סימן ל״ב) הביא דברי המאירי [קרית ספר מאמר ג׳ ח״ב ד״ה ושאלו], שמפרש ניקב ירכו היינו שנחסר עובי הדיו, ונשתייר אות קטנה היינו שריטה מועטת, דאין שיעור לעובי האות. ולפי זה הא דאמר ׳ואם לאו׳ היינו שלא נשאר כלום, וזו מלתא דאין צריך לאשמעינן, אלא משום דאמר אם נשתייר וכו׳, סיים ואם לאו.

(חזון איש או״ח סימן ח׳ סק״ה)

הלכות תפלין סימן לב סעיף טז

טז [מ]**נפסקה אחת מהאותיות הגה. הפשוטות, כגון וי"ו זי"ן או שנפסק רגל ה"ש וכיוצא בה** (מרדכי הלכות קטנות דף ל"ב [סימן תתקנ"ג]), **אם תינוק שאינו לא חכם ולא טפש יודע לקרותה, כשר. ואם לאו, פסול.** [מ*]**ואין צריך לכסות לו שאר אותיות כמו שנוהגים: הגה.** מיהו מסתמא רואים שלא נשמר עושה המות כתקונו, פסול לף על פי שהתינוק קורא מותה כהלכתו (מרדכי [שם] ומהרי"ק שורש ס"ט וריב"ש [סימן ק"כ]):

[נ]**הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו, או אם** [ס]**רגל הכ"ף הפשוטה או כיוצא בה מגיע לסוף הקלף בלי היקף קלף מתחלתו, פסול:**

באר הגולה

מ. מרדכי בהקומץ [הלכות קטנות סימן תתקנ"ג]. מ*. סדר גט אשכנזי (מהדורת מכון ירושלים עמוד רי"ט). נ. בית יוסף מדברי הרמב"ם סוף פרק א' מהלכות תפלין. ס. תשובת רבי לוי בן חביב [שו"ת מהרלנ"ח סימן ק"ל].

אוצר ההלכה

א') סעיף ט"ז נפסקה אחת מהאותיות וכו'. זה לשון הבית יוסף: וכתב המרדכי בהקומץ [הלכות קטנות סימן תתקנ"ג] דהאי שיעורא (דאמר רב הונא כשעור אות קטנה דלעיל [סקל"ו]) הוי לאות ה"א ודכוותה דוקא, אבל אותיות פשוטות שאין להם אלא ירך אחד כגון וי"ו זי"ן נו"ן פשוטה אי אינקיב או איפסיק אין שיעורם באות קטנה, דאדרבה אם לא נשאר רק כשיעור יו"ד פסול אלא בהיכר תינוק דלא חכים ולא טיפש. וכתב עוד, וכל הפשוטות יכול להיות דפסולות אפילו אי קרי ליה תינוק דלא חכים ודלא טיפש, כלומר דכל הניכר ונראה לעין בפשיטות שלא נשתייר בו שעור אות (אפילו קטנה), אפילו קרי ליה תינוק דלא חכים ולא טיפש, לא משגיחין ביה. ומה שכתב תחלה הוא פשוט והכי מפורש בהדיא בהקומץ [מנחות כט:] דגבי איפסיק כרעיה דה"א אמרינן אם נשתייר מלא אות קטנה, וגבי איפסיק וי"ו אמרינן אייתי תינוק, ומיהו אפשר לפרש דשיעורא [דמלא] אות קטנה הוי גם לאותיות פשוטות שאין להם אלא ירך אחד, ומאי מלא אות קטנה מלא אות דידה, כלומר מלא וי"ו או נו"ן קטנה וניכר יפה שהיא וי"ו או נו"ן. ע"כ. נמצא דכל שתינוק קורא אותה אות כתקנה אינו פוסל בנקב או בפיסוק בין באותיות פשוטות בין בכפופות, ולכך כתב רבנו סתם "נפסק אחד מהאותיות", ולא חילק בין פשוטות בין כפופות, ומה שכתב ההגהה, כגון וי"ו זי"ן, פרושי מפרש דברי רבנו דאפילו אלו פשוטות אם תינוק קורא אותו כשר, ואין צריך לומר בכפופות, ד[לא] אמרינן עד שישאר קטנה אלא בכפופות בלבד ולא בפשוטות[2].
(שלחן גבוה סקל"ז)

ב') שם נפסקה אחת מהאותיות וכו'. כתב בית יוסף (שיטה נ"ד), ופירש רש"י [מנחות כט:] וא"ו, אירע במקום נקב וכו'. נ"ב: ומשמע לי בין נפסק בנקב בין נפסק שלא על ידי נקב, אלא שנראה הגויל והחלק באמצע האות, לא מכשרינן על ידי תינוק, אלא אם כן שנכתב האות מתחלה כתיקונו ואחר כך נפסק האות. אבל אם נכתב כך מתחלה, לא מהני תינוק אף על גב דליכא נקב. מיהו אם הפסקת הגויל והחלק הוא באותיות הפשוטות כגון וא"ו ונו"ן, ואם לא היה הסופר ממשיך עוד הוא"ו והנו"ן אלא עד מקום שנפסק ולא יותר היה גם כן וא"ו ונו"ן כדינו, אלא שהמשיך האות אחר ההפסק ביותר ממה שצריך, יש להכשיר, דדל ההמשכה לשאחר ההפסק, הא איכא וא"ו ונו"ן כהלכתו. אבל אם לא היה עד ההפסק מתחלת כתיבה אלא[3] כמלא אות קטנה דידיה, אין להכשיר, כיון דלא נכתב כתיקונו מתחלה. ב"ח [אות י"ב].
(שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקי"א)

ג') שם נפסקה אחת מהאותיות וכו'. כתב בית יוסף (שיטה נ"ד), ופירש רש"י [מנחות כט:] וי"ו, אירע במקום נקב וכו'. נ"ב: עיין בשיירי כנסת הגדולה (בהגהת ב"י אות י"א)[4] מה שכתב משם הב"ח [אות י"ב], ובספר בית דוד (חא"ח סימן כ"ה)[5] שכתב שאם כ"ף פשוטה נחתכה באמצע הלא מזער כחוט השערה עד שהיא כדלי"ת ומקל תחתיה כזה: ך , ותינוק דלא חכים ולא טפש קורא אותה כ"ף, יתקן אותה ולא הוי שלא כסדרה.
(יד אהרן מהדורא בתרא הגב"י סקי"א)

ד') שם נפסקה אחת מהאותיות וכו'. כתב בית יוסף (שיטה מ"ב), והרב המאירי [קרית ספר מאמר ג' ח"ב ד"ה ושאלו] וכו'. נ"ב: עיין בספר מטה יוסף (ח"א חלק א"ח סימן א') מה שכתב על דברי הרב המאירי. ועיין בספר עוללות הכרם דף קס"ב ע"ב [סימן א', נדפס בסוף ספר שו"ת תורת חיים ח"ג].
(יד אהרן הגב"י)

ה') שם נפסקה אחת מהאותיות וכו'. כתב בית יוסף (ע"ד שיטה ב') כתב הרב מנחם המאירי [קרית ספר מאמר ג' ח"ב ד"ה ושאלו] וכו'. נ"ב: עיין בספר בתי כהונה (ח"א חלק בית דין דף נ"ז ע"א [סימן י"ב ד"ה ומכל מקום]), ובספר פנים מאירות (ח"ב סימן ט"ז)[6].
(יד אהרן מהדורא בתרא הגב"י סקי"ב)

הערות וציונים

1. נדפס לעיל סעיף ט"ו אות מ"ח. 2. עיין בשו"ת שואל ונשאל (חלק ד' סימן ה') שכתב דמרן לא סבירא ליה כהגהת מור"ם. 3. **תיבת "אלא" טעות סופר, ומיותר הוא.** קסת הסופר (לשכת הסופר סימן ו' אות א'). ועיין בגדולי הקדש (סקי"ד) שדחה דבריו ויישב הגירסא. וכן הבין בפשיטות הגאון בעל בית דוד (סוף סימן כ"ה, נדפס לקמן סעיף כ"ה אות מ"ח) ומרן הגאון רבי רחמים חי חויתה הכהן זצ"ל בהגהתו לשו"ת זרע דוד (א"ח סימן א' ד"ה והנה, נדפס שם אות פ' הערה א'). ע"ש. 4. נדפס בסמוך אות ב'. 5. נדפס לקמן סעיף כ"ה אות מ"ח. 6. נדפס לקמן סעיף י"ז אות ז'.

אוצר ההלכה

ו) שם נפסקה אחת מהאותיות וכו׳. תפלין שאות זיי״ן של ״בחזק יד״ [שמות י״ג, ט״ז] נסדק באמצעה, והסדק קטן באופן כי לא נפרדה היריעה, והאות ניכרת לתינוק על ידי צירוף, אמנם בחלק הראשון ניכר לכל שלא נשאר שיעור זיי״ן, יש להכשיר. מהר״י זאבי, ומה״ר יוסף הלוי בספר מטה יוסף (ח״א סימן א׳). (יד אהרן הגב״י)

ז) שם נפסקה אחת מהאותיות וכו׳. בדין נפסק ונשאר גם למטה, שהוכיח בט״ז [סק״ט] מהריב״ש [סימן ק״כ] דלא מהני קריאת תינוק, עיין בספר נהר שלום [סק״ו][7] בשם תשובת בית דוד (סימן כ״ה)[8] שהוכיח מלשון המאירי [קרית ספר מאמר ג׳ ח״ב ד״ה ושאלו] שבבית יוסף, להיפוך, וגם בשיירי כנסת הגדולה [הגב״י סקי״א][9] בשם הב״ח [אות י״ב], ומהש״ך יו״ד סימן ר״פ (סק״ח) בשם מעדני מלך [דברי חמודות הלכות ספר תורה אות ע״ב][10] מוכח להיפוך, ולכן פסק להקל דגם בכהאי גוונא מהני קריאת תינוק. ע״ש. אבל הנה באליה רבה [סקכ״ה] כבר העיר מדברי מאירי, ופסק להקל דוקא בנעשה אחר שנכתב כהוגן, וגם דוקא בהפסק דק, אבל בהפסק גדול, או מתחלת כתיבה אין להקל. ועיין עוד במלא הרועים (חלק ג׳ דף כ״ד ע״ג [בדין ו׳ קטיעא]) בשו״ת שלו, שתמה גם כן על הט״ז. ע״ש היטב. ומצאתי בכתבי בעל דעת קדושים [סק״י] דגם הט״ז אינו מחמיר אלא בלא תיקון, אבל מכל מקום מהני תיקון גם בתפלין ומזוזות וליכא בזה משום שלא כסדרן. ועיין במשבצות זהב (סק״י) גם כן מדברי מאירי ואליה רבה בזה, וגם אי מהני תיקון. [הערת מהרש״ם].

(ארחות חיים – ספינקא סקכ״ג)

ח) שם נפסקה אחת מהאותיות וכו׳. סופר שהיה כותב תפלין, ואחרי שכתב הוא״ו של שם הוי״ה וכתב ד׳ מהה״א האחרונה, ראה שיש פירוד בקו הוא״ו למעלה סמוך לראשה, והפירוד ניכר להדיא, רשאי לתקן את הוא״ו. והטעם, דכל שלא נחלקה האות לשתי אותיות אפילו אם הפירוד ניכר להדיא לא חשיב שלא כסדרן כל שתינוק קורא אותה כהלכתה. ובנדון זה כולי עלמא יודו להכשיר כיון שעדיין לא גמר לכתוב את הה״א, ואם כן גם אם יתקן את האות הוא״ו ואחר כך יגמור את הה״א, לא הוי שלא כסדרן מה שהתחיל קצת באות הה״א קודם שיגמור הוא״ו. (שו״ת שמחת כהן – סימן י״ח)

ט) שם נפסקה אחת מהאותיות, אם תינוק שאינו לא חכם וכו׳. בגמרא שם [מנחות כט:] רמי בר תמרי איפסיק ליה וי״ו דויהרג בנוקבא. ופירש רש״י [בד״ה וי״ו דויהרג], אירע במקום נקב ונראה כמין יו״ד, אתא לקמיה דרבי זירא אמר ליה זיל איתי ינוקא דלא חכים ולא טיפש אי קרי ליה ויהרג כשר, אי לא, יהרג[11] הוא ופסול. ופירש רש״י בד״ה דלא חכים, דאי חכים מבין שמחרף הוא לומר יהרג כלפי מעלה, ואומר ויהרג ה׳ כל בכור. ולא טיפש, שאם הוא טיפש אינו יודע לקרות אלא אות שלמה. וכתב בבית יוסף: וכתבו התוס׳ [בד״ה זיל] והמרדכי [הלכות קטנות סימן תתקנ״ג] שדלי״ת הנראית כמו יו״ד יש להכשיר על ידי קריאת תינוק דלא חכים ולא טיפש, וכבר כתבתי בסמוך [סקל״ז][12] (בשם המרדכי הנזכר) שבדבר פשוט אפילו אי קרי ליה ינוקא כהלכתא פסול, וכן כתב מהר״י קולון (בסימן ס״ט) וכמו שאכתוב בסימן ל״ו. ע״כ. (שלחן גבוה סקל״ח)

י) שם נפסקה אחת מהאותיות, אם תינוק שאינו לא חכם וכו׳. כן כתב בית יוסף (סימן ל״ו) בשם מהר״י קולון [שורש ס״ט] דנפסק היינו דבציר שיעורייהו דבזה דוקא מהני קריאת התינוק. וכן כתב ריב״ש (סימן ק״כ) והיא תשובה נאה. וכן מהני באותיות או תיבות שנמחקו או נטשטשו ורשומן ניכר כדלקמן [סעיף כ״ז]. וכן מהני אם הבי״ת נדמית לכ״ף, או רי״ש לדלי״ת, או וי״ו ליו״ד וכיוצא, כן כתב הרא״ש בהלכות ספר תורה [סימן י״ב], וטור יו״ד (סימן רע״ד). וכתב ריב״ש [שם] דוקא באות שנסתפק לנו אם היא דומה או לא, אבל אם ודאי היא אות אחרת פסול, ולא מהני קריאת התינוק. (גור אריה הלוי סק״ד)

י״א) שם נפסקה אחת מהאותיות, אם תינוק שאינו לא חכם וכו׳. כתב בית יוסף (שיטה נ״ד), ופירש רש״י [מנחות כט:] וי״ו, אירע במקום נקב וכו׳. נ״ב: הב״ח ז״ל [אות י״ב] כתב דלא מכשירינן על ידי תינוק, אלא אם כן נכתב מתחלה כהלכתו האות ואחר כך נפסק, אבל אם נכתב מתחלה כך לא מהני תינוק אף על גב דליכא נקב. אבל הט״ז (סק״י) כתב, דאם נכתב כך מתחלה מהני תינוק. ועיין בספר מטה יוסף (ח״א סימן א׳) שהליץ בעד הב״ח, ועיין בקונטרס עוללות הכרם [סימן א׳, נדפס בסוף ספר תורת חיים ח״ג]. (יד אהרן הגב״י)

י״ב) שם נפסקה אחת מהאותיות, אם תינוק שאינו לא חכם וכו׳. כתב הט״ז (סק״י) אם תינוק וכו׳, וראיתי למורי חמי [ב״ח אות י״ב] שכתב לא מכשרינן על ידי תינוק אלא אם כן שנכתב מתחלה כהלכתו האות ואחר כך נפסק וכו׳, ודבריו תמוהים דודאי אין חילוק בזה. [ע״כ]. אפשר שהב״ח סובר תירוץ השני של הבית יוסף שהביא הט״ז (סקי״ד), ואם כן לענין תינוק נמי אפשר לחלק כן. (ברכת דוד)

י״ג) שם נפסקה אחת מהאותיות, אם תינוק שאינו לא חכם וכו׳. כתב הרב ט״ז [סק״י], דהיינו דוקא כשנפסק מאורך האות, ולא נשאר רק החלק שקודם ההפסק, אבל אם נשאר גם למטה, לא יועיל תינוק, דהתינוק יצרף גם מה שלמטה, ובאמת אין לו צירוף וכו׳ [ע״כ]. ולא משמע כדבריו בדברי הרב המאירי [קרית ספר מאמר ג׳ ח״ב ד״ה ושאלו] שהביא הרב בית יוסף,

---

הערות וציונים

7. נדפס לקמן אות י״ג. 8. נדפס לקמן סעיף כ״ה אות מ״ח. 9. נדפס לעיל אות ב׳. 10. הש״ך הביא הדברים בשם הרב עטרת זהב (לבוש סימן ר״פ סוף סעיף א׳) שהובא בספר דברי חמודות, והביאו הרב באר יעקב - קרוייזר (סקל״ו, נדפס לקמן אות כ״א). 11. צריך לומר ״ייהרג״, וכן איתא בתוספות גיטין (פה:) ד״ה ולורכיה. מסורת הש״ס. 12. נדפס לעיל אות א׳.

אוצר ההלכה

שכתב וז״ל: אחר כך דברו בשניקב באמצעית הרגל עד שנפסק הרגל צדו העליון מן התחתון, ותיקון זה תלוי בשיהא הנקב דק כל כך, שאין ההפסק מונע הקריאה המתוקנת לתינוק בינוני. ע״כ. גם בש״ך יו״ד (סימן ר״ף סק״ח) כתב וז״ל: לא דמי למה שנתבאר באורח חיים (סימן ל״ב סט״ז) דאם נפסק אחד מהאותיות הפשוטות שהוא כשר, דהתם מיירי שלא נשתנה צורת האות, אף על פי שחלוק ולא נדבק. כן כתב העטרת זהב [לבוש יו״ד סוף סעיף א׳] ומביאו הרב מעדני מלך [דברי חמודות הלכות ספר תורה אות ע״ב]. ע״כ. הרי כולם פה אחד הבינו שהאות חלוקה לשנים דלא כהבנת הט״ז, אחר זמן רב מצאתי להר״ב בית דוד (תשובה כ״ה)[13] דשקיל וטרי בהא, ובתחלת דבריו צידד לפסול, ושוב הביא דמלשון הרב המאירי שכתבתי לא משמע כן, גם כתב דממה שכתב הרב שיירי כנסת הגדולה [הגב״י סקי״א][14] בשם הב״ח [אות י״ב], מוכח גם כן דכשר על ידי תיקון. (נהר שלום סק״ו)

י״ד) שם נפסקה אחת מהאותיות, אם תינוק שאינו לא חכם וכו׳. עיין בט״ז (ס״ק יו״ד) מה שכתב, ובזה נראה לי שצריך לכסות וכו׳ ולא יהיה בפני התינוק מהך מה שלמעלה ממנו. צריך לומר מהך מה שלמטה ממנו, או דצריך לומר אלא מהך מה שלמעלה ממנו. (שמן המאור)

ט״ו) שם נפסקה אחת מהאותיות, אם תינוק שאינו לא חכם וכו׳. באמת שכן מבואר בש״ס מנחות (דף כ״ט ע״ב) גבי וי״ו שנפסק דמייתינן תינוק. והנה לכאורה קשה, נהי דחשוב אות גמורה כיון שהתינוק קורא אותה, מכל מקום כיון שיש כאן הפסק או נקב שאין הדיו עובר עליו אין זה כתיבה תמה, וכמו דצריך שתהיה האות מוקפת גויל כדי שתהיה כתיבה תמה, ופשיטא דחשיב אות אף כשאינה מוקפת גויל, וכמו שנסתפקו בזה הקדמונים דלענין כתיבת ספר תורה אפשר דאין צריך להיות מוקפת גויל כיון דלא כתיב בה ״וכתבתם״, אלא שהרשב״א [ח״א סימן תרי״א] כתב, דילפינן ספר תורה מתפלין, אבל כתיבה פשיטא דמקרי, והוא הדין בנקב בתוך האות, כיון שאין הדיו עובר עליו פשיטא דלא מקרי כתיבה תמה, וכן בנפסק בתוך האות, (ו)כתיבה מקרי אלא שאינה תמה, [ו]לענין כתיבה תמה לא מהני תינוק, דאף שצורת האות עליו פסול לתפלין אם אינו כתיבה תמה. ונראה לי דמעשה שהיה בש״ס היינו בנפסק אחר שנכתב, ולענין כתיבה תמה די אם בעת כתיבתו נעשה כראוי, ואם נתקלקל אחר כך לית לן בה כמו בהיקף גויל.

ועתה נבוא לביאור דברי הב״ח [אות י״ב] שהשיג עליו הט״ז [סק״י], ולהיות כי בעיני דברי הב״ח נכונים וברורים. ותחלה אומר אני, כי מה שכתב הט״ז, דאם נפסק באמצע האות ויש קצת מן האות למעלה וקצת למטה דבזה לא מהני קריאת תינוק, הגם כי לכאורה יש מקום לסברתו, וכן עלה במחשבה לפני. אמנם הבית יוסף בשם המאירי [קרית ספר מאמר ג׳ ח״ב ד״ה שאלו] כתב להיפך, וזה״ל: כשניקב באמצע הרגל עד שנפסק צד העליון מן התחתון, אם הנקב דק כל כך שאינו מונע קריאת התינוק שפיר דמי. הרי המאירי שדעתו רחבה מדעתנו כתב להיפך, והטעם כיון שאינו מונע קריאת התינוק, שם אות עלה, אמנם לא נחשב כתיבה תמה כיון שנפסק באמצע, ותלוי בזה, דאם נעשה אחר כך ונכתב כהוגן, בזה כיון דשם אות עלה כשר, אבל בתחלת הכתיבה פסול, וזה ברור כשמש. ולזה כיון הרב ב״ח, דאם בתחלת הכתיבה ניקב או נפסק באמצע האות, פסול משום שאין כאן כתיבה תמה, אבל אם אחרי זה נעשה, דומה לאות שאינו מוקף גויל, דאם נעשה כן לאחר שכבר נכתב אף אם אינה מוקפת גויל כשר. ומעתה, כל מה שהאריך הגאון ז״ל לסתור דבריו מדברי מהרי״ק [שורש ס״ט] והריב״ש [סימן ק״כ], אינה ראיה לסתור דברי הב״ח, דדברי הב״ח אמורים בנפסק או בניקב באמצע האות, דאז אף שצורת האות עליו ומקרי כתיבה, אבל כתיבה תמה לא מקרי, ועל זה שפיר כתב הב״ח דיש חילוק בין אם נכתב מתחלה כהוגן ואחרי זה נעשה ההפסק, דאז כיון דמקרי כתיבה אף דלא מקרי כתיבה תמה מהני, אבל בהך מילתא דמהרי״ק והריב״ש שאין רגל האל״ף נוגע בגגה, אי נימא כיון שהתינוק קורא אותה אל״ף מקרי צורת האות עליו, אם כן אף כתיבה תמה מקרי, דהרי אין בזה לא ניקב ולא הפסיק רק שאין צורתה עליה והיה בתחלה, דעל ידי קריאת התינוק מקרי צורת אל״ף, ועל זה דחה הריב״ש דהתינוק יקרא אותה אל״ף מחמת שאינו יודע שהרגל צריך להיות דבוק בגג, וגם אינו דומה לצורת אות אחרת, אבל בניקב ונפסק סובר הב״ח דאף באם התינוק קורא אותו כצורתו, מכל מקום חשוב כתיבה ולא חשוב כתיבה תמה, ובחנם השיג עליו הט״ז.

ובתשובה שכתבתי בענין זה בימי ילדותי בהיותי אב״ד דק״ק זאלקווא, כתבתי, דיש לומר בביאור דברי ירושלמי [ברכות פ״ב ה״ג] דמחלק בעירב (ראשי) אותיות, בין האות נעשה מתחלה כתיקנה ונתקלקל אחר כך, ובין אם נעשה מתחלה בפסול, דבאמת הך קריאת תינוק אינו דבר ברור להכשיר, דבאמת אף שנדמה לתינוק שאינו מפסיד צורת אות, מכל מקום באמת אין צורת אות כראוי וכדומה אם עירוב האותיות מפסיד צורתן אין זה ברור, ולכך אם כבר יצא האות בהכשר ואחרי זה נולד הריעותא מוקמינן אחזקת כשרות, אבל אם בתחלה בעת הכתיבה נולד הספק, כיון דעדיין לא נודע אם התפלין נעשו בהכשר, אין לנו להחזיקם בחזקת כשרות מספק. והארכתי בזה מאד, ותשובה זו נאבדה ממני, ומיגמר בעתיקא קשה מחדתא, ועיין היטב. (ישועות יעקב סקי״ד)

ט״ז) שם נפסקה אחת מהאותיות, אם תינוק שאינו לא חכם וכו׳. כתב ט״ז (סק״י), אבל אם נשתייר גם למטה מן ההפסק וכו׳, וזה דומה לנפסק רגל האל״ף שאין מועיל תינוק. עיין בית יוסף שהביא בשם המאירי [קרית ספר מאמר ג׳ חלק ב׳ ד״ה

הערות וציונים

13. נדפס לקמן סעיף כ״ה אות מ״ח. 14. נדפס לעיל אות ב׳.

אוצר ההלכה

ושאלו] בניקב באמצעית הרגל עד שנפסק הרגל צדו העליון מן התחתון, ותיקון זה תלוי שיהיה הנקב דק כל כך שאין ההפסק מונע הקריאה לתינוק בינוני. ע"ש. מבואר דמהני צירוף. ועיין אליה רבה (סקכ"ה) שכתב, דוקא דק מהני צירוף ולא ביש ריוח גדול קצת. ומיישב קושיית הט"ז על זקני הב"ח [אות י"ב] דפסל נכתב מתחלה, דבכהאי גוונא על ידי צירוף מיירי. והב"ח לשיטת הטור כתב, והוא אזיל בשיטת המאירי. ע"ש ובפרי מגדים. אולם לדעתי עיקר (ה)טעם הב"ח בזה, משום דבשעת כתיבה כשנפסק לא הוי כתיבה תמה, וכמו שכתב בהדיא [הב"ח] בס"ק יו"ד, דכשהיה הנקב קודם הכתיבה לא מהני תינוק, דאפילו יכול לקרות, פסול, כיון דבשעת כתיבה לא היתה כתיבה תמה. ע"ש. ואם כן אף שלא על ידי צירוף רק לא נצטרך אלא קצת אות שלמעלה ממנו גם כן לא מהני, כיון דאינו כתיבה תמה שלימה (ולא) [אלא] פסוקה, ודלא כאליה רבה שם. ע"ש. ואדרבה יש לומר דגרע היכא דנפסק האות בינתיים מהיכא דלא האריך כשיעור שכתב הט"ז, דהיכא דלא האריך כשיעור אם כן כאשר מראה לתינוק תו הוי כתיבה תמה כאשר יגיד התינוק האות, מה שאין כן כאשר נפסק לפנינו ואינו תמה שלימה בלי פסוקה. ובזה יש להקהות גם כן אמה שכתב הב"ח דאם האריך הוי"ן יותר לא איכפת לן בנפסק, דיש לומר מכל מקום לפנינו [איכא] רעותא דאין הכתיבה שלימה. אולם ראיית הט"ז ממוהר"י קולון [שרש ס"ט] נכונה, דהא גם כן לפנינו אין הכתיבה שלימה כיון דנפסק ואינו נוגע, מה מועיל תינוק. וכיון דלפנינו רעותא גלויה. ודלא כחכם אחד שטעה בזה[15]. ודוק כי קצרתי מאד. (חיי עולם)

י"ז) שם נפסקה אחת מהאותיות, אם תינוק שאינו לא חכם

וכו'. בט"ז (סק"י) חולק על הב"ח [אות י"ב], דאף אם נכתב מתחלה ונסתפק אם יש בו אורך כשיעור, מהני תינוק דלא חכים וכו'. ולפע"ד יש לזה ראיה מרש"י (מנחות דף כ"ט ע"ב) שפירש הא דאיפסיק כרעא דוא"ו דויהרג בנוקבא. דאירע במקום נקב. משמע דבשעת כתיבה פגע בנקב, ואמר רבי זירא זיל אייתי תינוק דלא חכים וכו'. וכן הבית יוסף [בד"ה מצאתי כתוב] הביא ראיה מזה לתירוץ הראשון, דמוקף גויל אינו פוסל רק בנגע אות לאות. ע"ש. (דעת ומזימה)

י"ח) שם נפסקה אחת מהאותיות, אם תינוק שאינו לא חכם

וכו'. עיין ט"ז (סק"ט וסק"י) דהתחתון אינו מצטרף. אמנם בדברי הרב מנחם המאירי [קרית ספר מאמר ג' ח"ב ד"ה ושאלו] שהביא הבית יוסף מבואר, דכיון דאין הנפסק מעכב קריאת התינוק, אף התחתון מצטרף. שוב ראיתי שהפרי מגדים [משבצות זהב סק"י] ושאר אחרונים הרגישו בזה, עיין מחצית השקל [סקי"ט]. ואך ודאי מהפוסקים משמע כהט"ז, ובפרט דהבית יוסף הקשה דהא אינו מוקף גויל, ועל כרחך דאין התחתון מצטרף. (גנזי חיים סקכ"ד)

י"ט) שם נפסקה אחת מהאותיות, אם תינוק שאינו לא חכם

וכו'. כתב ט"ז (סק"י), נשתייר גם למטה וכו', לא מועיל תינוק, דהתינוק יצרף גם מה שלמטה וכו'. פשוט דהיינו דוקא דניכר ההפסק להדיא, אבל בלאו הכי ודאי מהני קריאת התינוק באמת לצרף כמבואר בסעיף כ"ה. (חבל יוסף)

כ') שם נפסקה אחת מהאותיות, אם תינוק שאינו לא חכם

וכו'. עיין באר היטב (סקכ"א) [מה שכתב בשם הט"ז (סק"י)]. א"ת [אחר תיבות]: אבל אם (נכתב מתחלה כך) [נשתייר גם למטה מן ההפסק וכו'], לא מהני תינוק וכו'. נ"ב: ומודה הט"ז דכל שאין פרידתן ניכר להדיא, דמהני תינוק לצרפם ולתקן, ולא הוי שלא כסדרן. כמו לקמן בסעיף כ"ה. והט"ז מיירי שהפרידה רחוק וניכר להדיא. כן כתב במשבצות [זהב] (אות י') ע"ש. (חדושי הגהות – פרלמוטר)

כ"א) שם נפסקה אחת מהאותיות, אם תינוק שאינו לא חכם

וכו'. כתב באר היטב (סקכ"א) בשם הט"ז (סק"י), אבל אם נשתייר למטה מן ההפסק וכו', בזה לא מועיל תינוק, דהתינוק יצרף וכו', ובאמת אין לו צירוף. עיין במחצית השקל [סקי"ט] דאליה רבה [סקכ"ה] נסתפק בזה, דמשמע קצת במאירי [קרית ספר מאמר ג' ח"ב ד"ה ושאלו] דמצרפין חלק התחתון. עכ"ל. וכן כתב בנהר שלום [סק"ו][16] על מה שכתב הט"ז [סק"י] דאין מצטרפין, כתב בנהר שלום, דמדברי המאירי שהביא הבית יוסף לא משמע כן, גם בש"ך (יו"ד סימן ר"פ סק"ח) כתב וז"ל: ולא דמי למה שמתבאר בסימן ל"ב (שם), בנפסק אחת מאותיות הפשוטות שהוא כשר, דהתם מיירי שלא נשתנה צורת האות, אף על פי שחלוק ולא נדבק (כל כך). וכן כתב העטרת זהב [יו"ד סימן ר"פ סעיף א'] ומביאו המעדני מלך [דברי חמודות הלכות ספר תורה אות ע"ב]. עכ"ל. הרי כולם פה אחד דלא כט"ז. ועיין במשבצות זהב [סק"י] שכתב דזה תלוי בפלוגתא, דהמאירי סבירא ליה דמצטרף, וכן דעת הטור, אמנם המרדכי [הלכות קטנות סימן תתקנ"ג] סבירא ליה דאין מצטרף, וכן פסק רמ"א. ע"כ. וכן פסק בתניא [ש"ע הגר"ז סעיף כ'], ובדרך החיים [סימן פ"ב סעיף ל'] דאין מצטרף, ועיין בנהר שלום, דבתשובת בית דוד [סימן כ"ה][17] צידד מתחלה לפסול, ואחר כך הביא דמלשון המאירי לא משמע כן. גם כתב, דממה שכתב בשיירי כנסת הגדולה [הגב"י סקי"א][18] בשם הב"ח [אות י"ב], מוכח גם כן דכשר על ידי תיקון. עכ"ל. וכן פסק במשבצות זהב [שם] באין פרידתן ניכר להדיא, הא אם פרידתן ניכר להדיא, הוי שלא כסדרן כמו בסעיף כ"ה. ועיין שם בסק"כ שכתב, דאם פרידתן ניכר להדיא, לא מהני תינוק והוי שלא כסדרן, ועיין מה שכתבתי שם [סקל"ח][19].

ועיין במשבצות זהב (סקמ"ט) [סק"י], שכתב, [דדוקא] בנפסק אחר כתיבה מהני תיקון כבסעיף כ"ה, והוא תמוה, דשם

הערות וציונים

15. נראה כוונתו למה שכתב הרב ישועות יעקב סקי"ד (נדפס בסמוך אות ט"ו), ד"ה ועתה. ע"ש.
16. נדפס לעיל אות י"ג.
17. נדפס לקמן סעיף כ"ה אות מ"ח.
18. נדפס לעיל אות ב'.
19. נדפס לקמן אות נ"ז.

אוצר ההלכה

משמע דגם בנעשה בשעת כתיבה מהני תיקון, דהא התחיל וכתב, כל אות שהיא כתובה שלא כתקנה, ולשון זה משמע, שמתחלה נכתב כן, ועל זה כתב אם תינוק מכיר מהני תיקון. ואפשר שחושש לדעת הב"ח [שם], דסבירא ליה דלא מהני תינוק אלא בנפסק אחר כתיבה. ועיין בתניא [שם], דגם אם נכסה מה שלמטה, סבירא ליה להב"ח דלא מהני תינוק, שלא הוכשר בקריאת התינוק, אלא באות שנכתבה מתחלה ארוכה כראוי, ואחר כך נתקצרה על ידי הנקב, או על ידי שריטה, והט"ז סבירא ליה דגם בכהאי גוונא מהני תינוק, וכתב התניא דכן עיקר כט"ז, וכן נוהגין. עכ"ל. ועיין בגדולי הקדש (סקי"ד) דכן סבירא ליה לאליה רבה [סקכ"ה] בדעת הב"ח, דדוקא בנתקצרה אחר כך מהני, אבל לא בתחלת הכתיבה. וכתב בגדולי הקדש, הגם דמשמע כן מספר יראים [סימן ט"ז], מכל מקום דעת יחיד הוא, עיין שם שהביא דהריב"ש [סימן ק"ך] ומהרי"ק [שורש ס"ט] שהביא הט"ז [סק"ט] לא סבירא להו כן. מלבד כל זה הוכיח שם מתוס' [מנחות כט: ד"ה זיל וכו'] ורמב"ם [הלכות תפלין סוף פ"א], דלא סבירא להו כן, עיין שם באורך. ועיין במשבצות זהב שכתב, דהב"ח כתב כן לדעת הטור, אבל לפי פסק הרב [שהגיה פשוטות] אין חילוק. ע"כ. (באר יעקב – קרוייזר סקל"ו)

כ"ב) שם הגה הפשוטות וכו' או שנפסק רגל הא' וכו'. הנה כתב מרן בבית יוסף משם המאירי ז"ל [קריית ספר מאמר ג' ח"ב ד"ה שאלו] וז"ל: ואחר כך דברו בשניקב באמצעית הרגל עד שנפסק הרגל צדו העליון מן התחתון, ותיקון זה תלוי בשיהיה הנקב דק כל כך, שאין ההפסק מונע הקריאה לתינוק בינוני. עכ"ד. ולפי זה יתפרשו דברי ההגהה בפשוט, דרמ"א אתא לפרש דבכל האותיות מהני קריאת תינוק, ולכך פירש כגון אותיות פשוטות, ובזה מהני קריאת התינוק אף אם נפסקו מתחלת כתיבתן, דהתינוק מברר לן אם נשאר שיעור האות אם לאו. או בהפסק רחב שפשוט שאין התינוק מצרף אותם מפני ריחוקם (זע"ז) [זה מזה], מכל מקום מהני תינוק לברר אם נשאר שיעור אותה האות למעלה מההפסק. או שנפסק רגל הא' בהפסק דק ולאחר הכתיבה, אז מראין לתינוק אם קורא אותה על ידי צירוף. ומה שכתב רמ"א לקמן, מיהו אם אנו רואים שלא נשאר שיעור האות כתיקונו פסול, היינו בפיסוק רחב כל כך שפשוט לן שאין התינוק מצרף אותו, ולכך אף על פי שהתינוק קורא אותו כתיקונו פסול, וכמו שכתב הרב אליה רבה [סקכ"ה] יע"ש. וכן נראה מדברי הב"ח [אות י"ב] דאזיל בשיטת הרב המאירי, שכתב על מה שכתב הטור ואם נפסק וכו', דלא מכשרינן על ידי תינוק אלא אם כן שנכתב האות כתיקונו ואחר כך נפסק האות, אבל אם נכתב כך מתחלה לא מהני תינוק. יע"ש. ובודאי דלאו באותיות פשוטות עסקינן ומספקא לן אם נשאר צורת האות, דליתא, דבזה ודאי מהני אף אם נכתב כך מתחלה, וכמו שכתב הט"ז [סק"י], אלא על כרחך מיירי בשתינוק קורא אותם על ידי צירוף, אבל אם לא נשאר צורת האות למעלה מההפסק [לא מהני תינוק], ולכך כתב אם נכתב כך מתחלה לא מהני תינוק, דלא הוי כתיבה תמה.

וכן הבין כן הרב בית דוד (בסימן (כ"ח) [כ"ה])[20] בכוונת הב"ח.

ולעי"ד יש לדחות, דיש לומר דלהב"ח לא מהני צירוף, והא דכתב דאם נפסק לאחר כתיבה דמהני תינוק, מיירי באותיות פשוטות, דמספקא לן אם נשאר שיעור האות או לא. ומה שהקשה הט"ז דאמאי לא מהני תינוק, יש לומר דהב"ח לשיטתיה אזיל, דכתב דאם לא היה בשעת הכתיבה אלא כמלא אות קטנה דידיה, אין להכשיר. אם כן שפיר יש לומר דמיירי בפשוטות, והא דלא מהני תינוק, משום דיש לומר דמה שקורא וי"ו וכיוצא, משום דיש כמלא אות קטנה דידיה. אבל מדבריו לעיל [אות י'] שכתב גבי נקב שאין הדיו עובר עליו, אבל אם ניקב לאחר שנכתב אפילו שנחלקה לשתים כשר, כיון דבשעת כתיבה היתה תמה, אלא דבעינן תינוק דיכול לקרותו, יע"ש, הרי לך להדיא, דמהני תינוק גם לצרף האותיות החלוקות לשנים. אלא שראיתי להרב מטה יוסף (בסימן א') שדחה גם את זה, ופירש דהב"ח מיירי בניקב בעובי האות והדיו מקיפו סביב, ואם נעשה כך מתחלה פסול אף בלא נשתנה צורת האות, משום דבעינן כתיבה תמה. אבל בניקב אחר כך אם לא נשתנה צורת האות, דתינוק יכול לקרותו כשר, וכמו שכתב הט"ז, יעוין שם שהאריך להוכיח דלא מהני צירוף. יע"ש. ועיין בקונטרס עוללות הכרם ([שבסוף ספר תורת חיים ח"ג] סימן א') מה שהאריך בדין הרב המאירי. יע"ש. ומהרש"א [ומהר"ש אמארילייו שם סימן ד'] רבם הסכים דבפיסוק דק מהני התינוק לצרף, ופירש על פי זה דברי ההגהה כמו שכתבתי. ומדברי המג"א והט"ז נראה דסבירא להו דלא מהני צירוף אף בפיסוק דק. וכמהר"י קולון [שרש ס"ט] ודעימיה נקטינן, דפשט דבריהם משמע דלא מהני תינוק לצרף. ועיין בקונטרס הנזכר מה שהאריך בזה. ואני לא כתבתי אלא ראשי פרקים לזכרון, ואם ירצה ה' אשנה פרק זה בלא נדר. ועיין בהרב אורים גדולים בראש הספר, מה שהאריך בזה. (שלמי תודה)

כ"ג) שם הגה הפשוטות כגון וי"ו זי"ן או שנפסק רגל ה"א וכו'. עין מג"א (סקי"ז) שכתב, שאם נפסק ונשאר כמלא יו"ד, א"נ[21] נראית כיו"ד. ובסעיף קטן י"ח כתב, רגל האחד וכיוצא בה. כן צריך לומר. ע"כ. וסעיף קטן י"ח אין לו פירוש כלל, וכל האחרונים חתרו להבין כוונתו. ובסעיף קטן י"ז הגיה היד אפרים, דצריך לומר 'אם כן' נראית כאות יו"ד, ועיין שם פירושו. ואך בשלחן ערוך הרב [הגר"ז סעיף כ'] נראה שמפרש דברי המג"א (סקי"ז) דרצונו לומר, בין אם נפסק ונשאר כיו"ד לפי ראות העין, (א"כ) [אי נמי] נראית כיו"ד מתחלתה. והגהת היד אפרים קשה, דלא היה צריך לומר אם כן נראית, רק אם כן הוא יו"ד ולא וא"ו. ולפי מה שכתבתי להגיה בשם שלחן ערוך של הרב, נראה דאולי סקי"ח הציון הוא טעות סופר, והוא סעיף קטן אחד עם סקי"ז, וכן צריך לומר: אי נמי נראית כיו"ד רגל

הערות וציונים

20. נדפס לקמן סעיף כ"ה אות מ"ח. 21. כן הוא בדפוסים הישנים של השלחן ערוך, וראה מה שהעיר הרב המחבר בסמוך.

אוצר ההלכה

האחד וכיוצא. ובספרים נכתב בהגה, האחת הנו״ן, אם כן אולי הגיה במג״א דצריך לומר רגל אחר כיוצא בה, ורצונו לומר דהיינו הנו״ן. (גנזי חיים סקכ״ג)

כ״ד) שם הגה הפשוטות כגון וי״ו זיי״ן. כתב מג״א (סקי״ז), שאם נפסק ונשאר כמלא יו״ד אם כן נראית כיו״ד. רצונו לומר, במקום שהיה צריך להיות וי״ו או זיי״ן, אפילו אם בערך אותיות קטנות היה מספיק להיות וי״ו, אבל אם בערך שאר אותיות של כתב זה שהן גדולות נראית כיו״ד פסול. ונראה דהוא הדין איפכא אם היה צריך להיות יו״ד ונדחה יד הסופר להלן ונראית כוי״ו ויש שם הפסק, אם ההפסק גדול כל כך שתינוק לא חכם ולא טיפש קוראה ליו״ד כשר, רק גורר אחר כך מן ההפסק ולמטה, ודוקא אם ניכר שמתחלת הכתיבה היה ההפסק, שאם רק אחר כך נפסק אין מועיל על ידי גרירה להכשירו, ודוקא אם מפסיק לגמרי, אבל אם הקו עב והנקב מוקף בדיו לא הוי הפסק לא להקל ולא להחמיר. ומכל מקום נראה כיון דבבקיאות תליא מילתא להבין אם הוא הפסק דמעיקרא, וכן בהא דלעיל, אין לסמוך להקל. (חדושי מהרי״ש)

כ״ה) שם בהגה וי״ו זיי״ן. עיין פרי מגדים (מג״א סק״כ) שכתב: ויש לראות זיי״ן עוברת משני צדדים אינו דומה לוי״ו ויו״ד, ומה מהני תינוק כי לא יאמר יו״ד או וי״ו עליו. ודוחק לומר שמסופקין אם הוא כנו״ן, דמשמע אף בפחות, ויש לומר כל שתינוק קורא זיי״ן, אף בפחות מהשיעור שמסופקין בו, סמכינן וכו׳. ואפשר ברגל זיי״ן די אות קטנה. עכ״ל. הנה מה שכתב ״ויש לומר״ אינו מובן, דהא מכל מקום התינוק לא יקרא אלא זיי״ן, ומה צריך להראות לו, הא בודאי יקרא זיי״ן כי לא יאמר יו״ד או וי״ו. גם מה שכתב ברגל זיי״ן די אות קטנה. אם כן קשה למה לי באמת להראות לתינוק, מדוע גרע זיי״ן מה״א. ויש לומר דגרע משום דבה״א ליכא תואר אחר רק ה״א קטנה, מה שאין כן זיי״ן הנהו בתואר נו״ן גם כן, משום הכי לא מהני אות קטנה, דמאן מפיס דהוא זיי״ן קטנה ולא נו״ן קטנה בתוארה. ובגוף הקושיא יש לומר, דכיון דאנו מסופקים באורך האות, אם כן בזיי״ן יש בידינו לעכב ביד, העוברת מצד ימין, ולשאול לתינוק אם הוא וי״ו או יו״ד, דכאשר יגיד שהוא וי״ו, הוא ממילא זיי״ן, מה שאין כן ביו״ד. ואתי שפיר לנכון. ודו״ק. (חיי עולם)

כ״ו) שם בהגה או שנפסק רגל ה״א[22] וכו׳. כתב בית יוסף (שיטה מ״א), אבל אותיות פשוטות שאין להם אלא ירך אחד כגון וי״ו או זיי״ן או נו״ן וכו׳. נ״ב: וכן כתב [מור״ם] בספר הקצר, אלא שכתב או שנפסק רגל האל״ף וכיוצא בה. דבריו תמוהים, עיין בספר ט״ז (סק״ט), ובספר אורים גדולים דף ד׳ ע״א [לימוד י״ב], ובמה שכתבתי במהדורא קמא[24].
(יד אהרן מהדורא בתרא הגב״י סק״י)

כ״ז) שם בהגה או שנפסק רגל האי וכו׳. כתב בית יוסף (שיטה מ״א), אבל אותיות פשוטות שאין להם אלא ירך אחד כגון וי״ו וזיי״ן וכו׳. נ״ב: וכן כתב [מור״ם] בספר הקצר, אלא שכתב או שנפסק רגל האל״ף וכיוצא. דבריו תמוהים, עיין בספר ט״ז (סק״ט), ובספר אורים גדולים דף ד׳ ע״א [לימוד י״ב], ובמה שכתבתי במהדורא קמא[24].
(יד אהרן מהדורא בתרא הגב״י סק״י)

כ״ח) שם בהגה או שנפסק רגל האי וכו׳. כתב הרב ט״ז [סק״ט], דאין להגיה במקום האל״ף (האחד) [ה״א] וכו׳. והרב מגן אברהם [סקי״ח] הגיה, האחד. ונראה דהיינו לומר על אחד מאותיות הפשוטות כגון ן׳ וך׳. ובדפוס אמשטרדם הוגה, או שנפסק רגל הנו״ן. (נהר שלום סק״ה)

כ״ט) שם בהגה או שנפסק רגל האי וכו׳. כתב מג״א (סקי״ח), רגל האחד וכיוצא. נ״ב: דהיינו נו״ן או ך׳ או צ׳. (ספר פלאים)

ל׳) שם בהגה או שנפסק רגל האי וכו׳. לכאורה נראה דצריך לומר, האחד, וכן הוא בספר ישן, וכן כתב הרב מג״א [סקי״ח] שהיא הגירסא הנכונה. ובספרים חדשים הגיהו רגל הנו״ן, ולאו מילתא היא, דאם כן הוה ליה למימר וי״ו זיי״ן או נו״ן וכלשון המרדכי [הלכות קטנות סימן תתקנ״ג]. אלא דגם גירסא זו ׳ורגל האחד׳ קשה להולמה, חדא דהוה ליה לפרש ולומר הרגל האחד מהאות שיש לה רגלים, ותו מאי וכיוצא בה דמסיים, הלכך פשיטא לי דצריך לומר או נפסק רגל ה״א וכיוצא בה, וכוונתו לומר דנפסק רגל הה״א לאורכו מלמעלה למטה, עיין בבית יוסף ובדרכי משה [אות ד׳], ובפירושי הר״ם המאירי [קרית ספר מאמר ג׳ ח״ב ד״ה ושאלו] שהביאו שם, ואז תבין דהיינו דמהדר למכתב או נפסק, ולא כתב או רגל ה״א. מהר״ד קורינאלדי בהגהותיו. (שיורי ברכה המלוקט סק״ב)[25]

ל״א) שם בהגה או שנפסק רגל האי וכו׳. כתב הט״ז (סק״ט), או שנפסק רגל הא׳, דבר זה אי אפשר להולמו וכו׳, גם אין להגיה דעל אות ה״א וכו׳. [ע״כ]. הנה מלשון נפסק הרגל, ודאי מבואר דקאי על אות ה״א ולא על והט״ז [סק״ט] הרבה להקשות עליו. ע״ש. ובודאי שטעות סופר נפל בדבריו, וכך צריך לומר: ׳או שנפסק הנו״ן׳, וכן הוא בספר עולת תמיד[23], וזה פשוט שכן כתב המרדכי [הלכות קטנות סימן תתקנ״ג]. ומה שכתב הוא ז״ל דוחק, ועיין בספר תורת חיים [חלק ג׳] בקונטרס עוללות הכרם [סימן א׳]. (יד אהרן הגב״י)

הערות וציונים

22. כן הוא בדפוס ראשון (קראקא - ש״ל). ובמהדורא שניה (קראקא - של״ח) כתוב: **הא׳**. במהדורות קראקא (נדפס בשנת שע״ח) והענא (נדפס בשנת שפ״ז) כתוב: **האחד**, והובא במגן אברהם (סקי״ח). במרדכי (סימן תתקנ״ג, שהוא מקור הדין של הרמ״א) נזכר: וי״ו זיי״ן ונו״ן, ועל כן בשלחן ערוך עם באר הגולה (אמסטרדם - תכ״א) ובשלחן ערוך עם עולת תמיד (אמסטרדם - תמ״א) כתבו: **רגל הנו״ן**, וכן הוא בדפוסים שלפנינו. ובשלחן ערוך עם הלכה ברורה (ווילהרמשדארף - תע״ד) כתוב: כגון זיי״ן נו״ן וי״ו או **שנפסק רגל האל״ף**. (הערה זו לקוחה מתוך הגהות והערות שבשלחן ערוך מהדורת פרידמאן, הערה נ״ה). 23. כוונתו שכן הוא בשלחן ערוך שנדפס בספר עולת תמיד (כמו שכתב בספר שמן המאור, נדפס לקמן אות ל״ד) 24. נדפס בסמוך אות כ״ו. 25. ומקורו טהור מספר טוב עין סימן י״ח אות כ׳.

אוצר ההלכה

האל״ף, דשם יותר שייך לשון נפרד וכמו שכתב הריב״ש [סימן ק״כ] שאין רגל השמאלי נוגע. וכן הוא במהרי״ק [שרש ס״ט] וז״ל: שאין היו״ד שלהן נוגעת אל עצמן, אבל נפסק משמע דגוף הרגל נפסק דהיינו שנחלק לשנים. והא דכתב הט״ז בשם המרדכי [הלכות קטנות סימן תתקנ״ג] דגם בזה אינו מועיל תינוק, תמוה, דהמרדכי לא כתב רק דלגבי נפסק הוי״ו אינו מועיל (תיקון) [תינוק, ולא] ה״א, וכמו שכתב הטעם דאדרבה וכו׳, אבל בה״א מועיל קריאת תינוק דהא אי הוי ברור לן דנשאר כמלא יו״ד הוי כשר, ואם כן מה לי שסומכין עליו בשיעור אורך וי״ו, או אם נשאר בה״א כשיעורה. ומפני דמעשה דה״א נזכרה ברישא לא היה קשיא להמרדכי דנימא התיקון הזה במעשה שאחריה, אבל איפכא היה קשיא ליה שפיר, ולכך כתב דאינו מועיל תיקון הראשון לגבי וי״ו. דוגמא למה שאמרו בסנהדרין [כו.] גבי כהן וחורש כהן וזומר ע״ש. ועוד קשה, במאי לכד את הקרית ספר [להמאירי מאמר ג׳ ח״ב ד״ה ושאלו] שמביא הבית יוסף בשמו דאף גבי ה״א מועיל תינוק דלא חכים ולא טיפש. ובזה אין מקום למה שכתב הט״ז (ס״ק יו״ד). (ברכת דוד)

ל״ב) שם בהגה או שנפסק רגל הא׳ וכו׳. עיין בט״ז [סק״ט] הקשה על זה מדברי הריב״ש [סימן ק״כ] ומהר״י קולון [שורש ס״ט], וכבר ניתקן הגירסא רגל האחד, ועיין במג״א (סקי״ח) ובכנסת הגדולה [בשיירי, הגב״י סק״ט][26] וכן הוא העיקר. והנה באמת כי מה שכתב מהר״י קולון בביאור דברי הגהת מיימוני [הלכות תפלין פ״א אות צ׳] וז״ל: הרב רבנו מאיר פסל תפלין שלי בשביל שמקצת יודי״ן של האלפי״ן לא היו נוגעים בגוף האל״ף [וכו׳], ושוב אמר, שאם תינוק דלא חכים וכו׳ קורא אותה אל״ף יכול לתקן ולא מקרי שלא כסדרן. כתב מהר״י קולון, דדוקא לענין שלא יהיו נחשב שלא כסדרן מהני קריאת התינוק. ובזה אין דבריו מובנים, דאי נימא דנשתנה צורת האות עד שאינו דומה לאות אל״ף ולא מהני קריאת התינוק, אם כן ממילא תיקון לא מהני דהוי שלא כסדרן. והרב בספר פנים מאירות (ח״ב סימן ט״ז)[27] מחלק בזה בין ריוח דק מאד עד שהתינוק קורא אותו כצורת האות יש להקל, ומדברי כל האחרונים לא נראה כן. (ישועות יעקב סקי״ג)

ל״ג) שם בהגה או שנפסק רגל האל״ף. כן הוא בספרים ישנים. וכתב המג״א (בסקי״ח) שהוא טעות סופר. [רצונו לומר], דבההוא דינא אין שייך לתינוק [לא] חכים ולא טיפש, כמו שמסיים הרמ״א: מיהו אם אנו רואין שלא נשאר צורת האות כתיקונו ממש [פסול], אף על פי שהתינוק קורא כהלכתו. אלא דוקא היכא שנפסק האות ובציר ליה שיעורא, כגון וי״ו אם מסופקים אם הוא וי״ו או צורת יו״ד, שייך להראות לתינוק [דלא] חכים ולא טיפש מה שיאמר, אבל אם נפסק רגל האל״ף מה יוכל התינוק לומר שיהיה מין אחר, שאינו דומה למין אחר ואפילו (הכי) לא נשאר צורת אות עליו, לכך מוחקו המגן אברהם, וכתב, וצריך לומר: רגל האחד. כלומר, שכתב בשלחן ערוך וי״ו או זיי״ן, היינו בגוף אות שהוא למטה ממנו ברגל, ויש גם כן ההוא ספיקא. והט״ז [סק״ט] כתב, שצריך לומר לקמן בהג״ה על מיהו וכו׳, אף על פי שהתינוק קורא כהלכתו כגון שנפסק הרגל האל״ף. והאליה רבה [סקכ״ד] מקיים הגירסא ישנה, דיש לומר דמיירי כשנפסק רגל האל״ף למטה, ולמעלה נוגע בקו האמצעי, ובזה אפשר דמהני קריאת התינוק. ומיהו אפשר כמלא אות קטנה סגי בזה כדבסעיף דלעיל ברגל של ה״א. וצ״ע. עכ״ל. ולא מהני מידי, שהרי עדיין נשאר קושיית ״דמאי [מהני] קריאת התינוק, דמאי יוכל לומר שהוא״, ואם כן ממה נפשך או בלא קריאת התינוק יוכשר, או שלא יהנה, שהרי התינוק אינו יוכל לטעות ולומר שהוא אות אחר, ואם נסמוך על התינוק שיאמר שהוא צורת אל״ף, גם נדע לא נגרע מקריאת התינוק שנסמוך על הוראות התינוק, שהרי אין מקום טעות בכאן, לכך צדקו דברי המג״א וט״ז ודו״ק. (בגדי ישע)

ל״ד) שם בהגה או שנפסק רגל הא׳ וכו׳. כאן רבו הגירסאות, ולפני המג״א [סקי״ח] והט״ז [סק״ט] היתה הגירסא בדברי רמ״א: הפשוטות כגון וי״ו זיי״ן או שנפסק רגל הא׳ וכיוצא בה. וכן מצאתי בדפוס ישן (ולא היה כתוב הנו״ן). ועל גירסא זו קשה, דברגל האל״ף שאינו נוגע לא מהני קריאת התינוק כמו שכתבו המג״א והט״ז. והנה המג״א כתב (בסקי״ח), שצריך לומר רגל האחד וכיוצא בה, ולפי גירסתו צריך למחוק תיבת ׳או׳ ומקומו הוא בין וי״ו לזיי״ן, וכך צריך לומר: הפשוטות כגון וי״ו או זיי״ן שנפסק רגל האחד וכיוצא בה. ורצונו לומר, ש׳נפסק רגל האחד׳ קאי על רגל הוי״ו או רגל הזיי״ן. ׳וכיוצא בה׳ רצונו לומר כמו נו״ן פשוטה. ועיין בספר פרי מגדים ובספר מחצית השקל שפירשו כן. עוד יש גירסא אחרת כך: הפשוטות כגון וי״ו זיי״ן או שנפסק רגל הנו״ן וכיוצא בה. כן הוא בשלחן ערוך הנדפס עם עולת תמיד, ובשלחן ערוך קטנים הנדפסים עם באר הגולה של רבי משה רבקש, וכן מבואר בלבוש, ועיין באליה זוטא [סקט״ז] ואליה רבא [סקכ״ד].

ולענ״ד נראה לקיים הגירסא ישנה בשלחן ערוך שהיתה לפני המג״א והט״ז ולהגיה רק אות אחת, ובמקום רגל הא׳ צריך לומר רגל הד׳. והנה מקור הדין הוא מהמרדכי, וז״ל המרדכי בפרק הקומץ [סימן תתקנ״ג]: אמר ליה זיל אייתי ינוקא דלא חכים ולא טיפש, מכאן הורה רבנו אליהו, בגט שהיה דלי״ת של כדת דומה ליו״ד להביא תינוק, וקרא כדת והכשיר. ומכאן נמי יש לדקדק, דהאותיות פשוטות שאין להם אלא ירך אחד כגון וי״ו זיי״ן נו״ן פשוטה, אי אינקבו או איפסיק אין שיעורייהו באות קטנה, אלא בהיכר תינוק לא חכים ולא טיפש. עכ״ל המרדכי. ומה שכתב בשם רבנו אליהו, כתבו תוס׳ גם כן במנחות (דף כ״ט ע״ב בד״ה זיל אייתי ינוקא וכו׳), וכן הוא בפסקי תוספות [סימן ל״ו]. ובאמת הדבר תמוה קצת שלא הובא דברי רבנו אליהו

הערות וציונים

26. נדפס לקמן אות נ״ד. 27. נדפס לקמן סעיף י״ז אות ד׳.

אוצר ההלכה

בשלחן ערוך, גם הרמ״א לא הביאו. ולענ״ד כך צריך לומר בדברי הרמ״א, הפשוטות כגון וי״ו זיי״ן או שנפסק רגל הד׳ וכיוצא בה. ואם כן מה שכתב רגל הד׳ הוא הך דינא דרבנו אליהו, ׳וכיוצא בה׳, רצונו לומר כמו נו״ן פשוטה. (שמן המאור)

ל״ה) שם בהגה או שנפסק רגל ה״א. כתב מג״א (סק״ח), רגל האחד. [נכתב בצדו:] הנו״ן. [רצונו לומר, שצריך לומר רגל הנו״ן, וכמו שמוגה ברמ״א דפוס דיהרנפורט, ובשלחן ערוך קטן דפוס וילנא, ועיין פרי מגדים. הערת המגיה הרב יצחק במברגר]. (זכרון אברהם)

ל״ו) שם בהגה או שנפסק רגל ה״א. כתב מג״א (סק״ח), רגל הא׳. רצונו לומר, האחד, כמו שכתב המחבר וזו רק קצור לשון. (חדושי מהרי״ש)

ל״ז) שם בהגה או שנפסק רגל האל״ף וכו׳. כתב ט״ז (סק״ט), ואציע לפניך שיטת התלמוד והפוסקים וז״ל: אגרא איפסק ליה כרעא וכו׳. [ע״כ]. מנחות דף כ״ט ע״ב. (חיי עולם)

ל״ח) שם בהגה או שנפסק רגל ה״א וכו׳. עיין מה שכתב הט״ז ז״ל (בסק״ט), ועוד דהא מהר״י קולון מיירי מנכתב מעיקרא בפיסול וכו׳, אלא ודאי דאין חילוק בזה וכו׳. ע״ש. וכוונתו דהתם דתליא מילתא בתינוק, אי סמכינן עליה אף במידי דתלי בפירוד, דמפני הפירוד לא יטעה להפוך לאות אחרת, ובזה אין טעם לחלק בזה, דסוף סוף עתה אות פסולה היא, מה שאין כן בדבר התלוי אם היא אות לענין שלא כסדרן וחק תוכות, יש לומר דכיון שנכתבה בכשרות וחייל עלה שם אות, עדיין שם אות עליה. והכל סובב על מה שכתב בתחלה, ואין לדחוק ולומר וכו׳, זה אינו, (כי) מצד הטעם שזכרתי וכו׳, ואחר כך כתב דמצד הטעם שכתבתי אין לחלק ודוק. כן נראה לי פשוט בכוונתו. (שלחן אברהם)

ט״ל) שם בהגה או שנפסק רגל ה״א וכו׳. כתב בט״ז (סק״ט בסוף הדבור), וכן משמע גם כן (מסעיף כ״ה) לקמן שכתב השלחן ערוך באם אין רגל (האחד) [האל״ף] נוגעת יכול לתקן וכו׳, משמע הא בלא תיקון ודאי פסול. עיין בתשובות מהרש״ם (ח״א סימן קנ״ג) מה שדחה על פי זה מה שכתב קסת הסופר כלל ט׳ (דין י׳ [בלשכת הסופר]), במ״ם וסמ״ך דבנס היו עומדים [מגילה ב:], [מוכח ד]הוי מן התורה שלא יהא בהם הפסק, ולא מהני תיקון דהוי שלא כסדרן, ומדברי הט״ז כאן מוכח אף דפסול גמור, מכל מקום מהני. עיין שם היטב בדבריו[28]. (מגיני חיים)

מ׳) שם בהגה או שנפסק רגל ה״א וכו׳. כתב באר היטב (סק״כ), רגל הנו״ן כן צריך לומר. הוא הדין רגל כ״ף פשוטה, מסופקין אם הוא דל״ת [או כ״ף, מהני תינוק]. אשל אברהם [סקי״ח]. (באר יעקב – קרוייזר סוף סקל״ד)

מ״א) שם אם תינוק שאינו לא חכם ולא טיפש יודע לקרותו כשר ואם לאו פסול. נראה לי אילו היה נוקט רק יודע לקרותו כשר, הוה אמינא רק אם יודע לקרותו כשר הוי, אבל פסול לא הוי עד שיקרא תחת וי״ו יו״ד או להיפך, אבל אם התינוק בעצמו מספקא ליה אי יו״ד או וי״ו הוא כשר, או על כל פנים מוטל בספק, קמשמע לן ׳ואם לאו׳, פירוש, דאינו יכול לקרותו בטוב, אפילו אם לא קראו רע נמי פסול, דדוקא יודע לקרותו טוב בעינן. ולכאורה היה משמע מהכא דאם התינוק מספקא ליה פסול, ולא קרינן תינוק אחר, ואפילו יבא תינוק אחר ויקרא בטוב תו לא מהני, כיון דהתינוק ראשון לא ידע לקרותו, אבל בספר הלכות קטנות [ח״א סימן ק׳] כתב כשהתינוקות חולקים אזלינן אחר הרוב, דכל מקום שהאמינה תורה עד אחד הלך אחר רוב דעות. ולפי מה שכתבתי, אפילו אם הראשון רק מספקא ליה תו לא מהני מה שהשני יכול לקרותו היטב, מכל שכן אם האחד קרא שלא כראוי, לא מהני מה שהשני קרא כראוי. אך יש לומר דהלכות קטנות מיירי שבאו שלשה יחד ממש, ושלשתם קראו כאחד זה כה ושנים כה, אזלינן בתר רוב. אך מכל מקום נראה לי, דהאחרונים פליגי אי התינוק קרא כראוי, אי כשר לגמרי ואפילו מצוה ליתא לתקוני, או אפילו הכי מצוה לתקוני, [ונראה דבכל] זה לא פליגי רק אם היה דעה אחת להכשיר, אבל אם היו מחולקים התינוקות, נהי דאזלינן בתר הרוב, מכל מקום כיון שיש דעות שקראו שלא כהוגן שוב מצוה לתקן לכולי עלמא. (שלחן אש)

מ״ב) שם אם תינוק שאינו לא חכם ולא טיפש יודע לקרותו כשר ואם לאו פסול. כל אות שיש בה ספק מביאין תינוק דלא חכים ולא טיפש, ואם קורא אותה כהלכתה, כשרה. ואם פשיטא לן שאינה כהלכתה, לא מהני תינוק. ואי פשיטא לן שהיא כהלכתה, אף על גב דהתינוק קורא אותה שלא כהלכתה, לא משגחינן בתינוק. ואם התינוקות חלוקים, אזלינן בתר רובא. כן כתב הרב לדוד אמת ז״ל (סימן ט״ו אות י״ב ואות י״ג ואות ט״ז) ע״ש. (באר משה סעיף ט״ז סק״ב)

מ״ג) שם אם תינוק שאינו לא חכם ולא טיפש. שיעור קריאת תינוק דלא חכים ולא טיפש ול״ט, נראה מדברי מרן ז״ל בבית יוסף [בד״ה מצאתי כתוב] בשם התוס׳[29], דהיינו כל שאינו מבין בענין ההוא, כדי שיקרא כמו שהוא כתוב, ולא כמו שראוי וכו׳. ע״ש. ואם כן כל שאינו אלא מתחיל בביאור החומש, ואינו מבין הענין, ראוי הוא לקרותו, ואינו תלוי במי שרגיל בלימוד או אינו רגיל[30]. (באר משה סעיף ט״ז סק״ג)

מ״ד) שם ואין צריך לכסות לו שאר אותיות כמו שנוהגים. כן כתב בבית יוסף וז״ל: מצאתי כתוב בסדר גט אשכנזי,

---

הערות וציונים

28. ועיין למרן הראש״ל שליט״א בשו״ת יביע אומר חלק ז׳ (סימן ב׳ בהערה) מה שהעיר בזה על הרב קסת הסופר. ע״ש.

29. ועיין בשלחן גבוה (סקל״ט, נדפס בסמוך אות מ״ד) שהעיר שלפנינו הוא בפירוש רש״י במנחות (כט:) ד״ה דלא חכים.

30. ועיין עוד להרב המחבר בשו״ת שואל ונשאל ח״ה סימן ו׳.

אוצר ההלכה

בהקומץ רבה [מנחות כט:] גרסינן גבי וי״ו דויהרג אייתי תינוק דלא חכים ולא טיפש, ופירשו התוס׳ (ר״ל רש״י), דאי חכים מבין שגידוף הוא כלפי מעלה לומר יהרג ואומר ויהרג, ויש ללמוד מכאן שיכול להראות לתינוק כל שורה ואין צריך לכסות שאר האותיות. ע״כ. (שלחן גבוה סקל״ט)

מ״ח) שם ואין צריך לכסות לו שאר אותיות כמו שנוהגים. כתב בית יוסף (שיטה ך׳), ויש ללמוד מכאן שיכול להראות התינוק כל השורה, ואין צריך לכסות כל שאר אותיות וכו׳. נ״ב: מאי דלקמיה קאמר, דמאן חכים להבחין מן המאוחר אל הקודם ולהגיה האותיות לאסור, אבל מה שקודם לו צריך לכסות, שיתחיל ללמוד מאותה התיבה עצמה, שאם יתחיל מתחלת המקרא סירכיה נקיט ואזיל. וכן נהגו. ואפילו מאי דלקמיה צריך לכסות שיטה התחתונה. מורי הרב [מהרי״ט] ז״ל בתשובה (ח״ב חלק יו״ד סימן ל״ב). (כנסת הגדולה הגב״י)

מ״ו) שם ואין צריך לכסות לו שאר אותיות כמו שנוהגים. כתב בית יוסף (ע״ד שיטה כ״א), ואין צריך לכסות שאר האותיות וכו׳. נ״ב: מלשון זה משמע דבין מלפניו ומלאחריו אין צריך לכסותו. וכן כתב הב״ח ז״ל באבן העזר סימן קכ״ה [אות ט׳], כתבו התוס׳ בפרק הקומץ [מנחות כט: ד״ה זיל] וכו׳, דאין צריך לכסות התיבות שלפניו ושלאחריו. ע״כ. אך מהרימ״ט (בח״ב בחיו״ד סימן ל״ב) כתב, דלקמיה קאמר אבל מה שקודם לו צריך לכסות, שיתחיל ללמוד מאותה תיבה עצמה, שאם יתחיל מתחלת המקרא סירכיה נקיט ואזיל. וכן נהגו. עכ״ל.

והנראה לי מתוך לשונו לומר, דאף דתינוק שלא למד באותה פרשה, אפילו הכי צריך לכסות מה שלפניו, שכן נראה מלשונו שכתב סירכיה נקיט ואזיל, ועוד שכתב, וכל שכן דתינוק הזה שכל שבעת הימים קורין לפניו בסדר היום, ועדיין שפתותיו דובבות בפרשה, הרי לך דמה שכתב קודם שצריך לכסות לפניו, היינו אפילו לא למד התינוק באותה פרשה, דכיון שמתחיל ללמוד מקודם סירכיה נקיט ואזיל. והוצרכתי לזה, [לאפוקי] ממה שראיתי למהר״ם בן חביב ז״ל בספר גט פשוט (סימן קכ״ה סקפ״ג), שכתב: מכל מקום נראה דברי טעם, שאם יתחיל מתחלת המקרא סירכיה נקיט ואזיל, כיון שלמד שבעת הימים בסדר היום. ולפי זה משמע לי דאף לפי סברת הרב ז״ל היינו דוקא בפרשת השבוע, אבל אם מראין לו פרשה אחרת יכול להראות לו כל השיטה לפניו ולאחריו. ואחר המחילה דברי מהרימ״ט ברור מללו, שכוונתו שאף שאינו בפרשת השבוע צריך לכסות לפניו כנזכר לעיל. (יד אהרן הגב״י)

מ״ז) שם ואין צריך לכסות לו שאר אותיות כמו שנוהגים. כתב באר היטב (סקכ״ב), וכתב היד אהרן [הגב״י][31], [דאף דתינוק שלא למד באותה פרשה אפילו הכי צריך לכסות מה שלפניו וכו׳. ע״כ]. בספר לדוד אמת [סימן ט״ו אות י״ז] כתב, דאין דבריו מוכרחים, מכל מקום כיון שיש תינוקות שזוכרים מאשתקד לכן יכסה. עכ״ל. ובתניא [ש״ע הגר״ז סעיף כ׳] פסק, דאין צריך לכסות. (באר יעקב – קרוייזר סקל״ז)

מ״ח) שם ואין צריך לכסות לו שאר אותיות כמו שנוהגים. ואם נפסק איזה מהאותיות כגון וי״ו זיי״ן נו״ן וכיוצא, ולא נמחק התחתון לגמרי אלא נשאר עוד עומד, אלא שיש פירוד בין התחתון לעליון, כשמראים לתינוק אין צריך לכסות את התחתון הנשאר כדי שלא יצרף העליון והתחתון יחד, אלא יכול להראות לו כהוייתו, שכן הוא דעת מרן ז״ל. וכן כתב הרב אמת ליעקב ז״ל ([המשפט הרביעי בפיסול האותיות] באות ט״ו). והגם דהרב לדוד אמת ז״ל בסימן ט״ו [סעיף ד׳], כתב שיש מי שכתב דיכסו מה שנשאר מהאות אחרי ההפסק, ע״ש, נראה דלדידן דבתריה דמרן ז״ל גרירין אין צריך לזה, וכן נראה דעת הרב בית דוד ז״ל (בסימן כ״ה)[32], וכן נראה דעת הב״ח [אות י״ב], והביא דבריו הרב שיירי כנסת הגדולה [הגב״י סקי״א][33] שזכר שם הרב בית דוד ע״ש[34]. (באר משה סעיף ט״ז סק״א)

מ״ט) שם ואין צריך לכסות לו. כתב מג״א (סקי״ט), ומהרי״ט ביו״ד סימן ל״ב כתב דצריך לכסות וכו׳. ולענ״ד נראה דהמחבר מיירי בתינוק שיודע היטב צורת האותיות ואינו יודע לקרוא. וכן כתב הט״ז (סקי״ב) ובכהאי גוונא גם המהרי״ט מודה. (חדושי מהרי״ש)

נ׳) שם ואין צריך לכסות לו. ובעיקר דין קריאת תינוק שכתב מג״א [סקי״ט] בשם מהרי״ט [יו״ד סוף סימן ל״ב] דצריך לכסות מה שלפניו. עיין בגט פשוט לאבן העזר סימן קכ״ה (סקפ״ג) כמה דינים. ועיין שם דבפרשה שלא הורגל בה גם מהרי״ט מודה דאין צריך לכסות. ועיין שם סימן קכ״ו (סקמ״ו) בדין מקצת תינוקות קורין בהכשר וקצתן בפסול, מתשובת מהר״ם לובלין (סימן כ״ד). ובתשובת איגרא רמה (סוף סימן ג׳). ועיין תשובת מים רבים (יו״ד סימן ס׳) דבכהאי גוונא יש לילך בתר רובא, וכן הוא בלקט הקמח הלכות קריאת ספר תורה [יט. ד״ה דהא], ועיין שם בגוף תשובת מהר״ם לובלין. ועיין בספר יראים (סימן ט״ז) דהא דמהני קריאת תינוק, משום דלא גרע משיירי מצוה, והכא נמי התינוק קורא אותו כבתחלה. וצ״ע דבמנחות (דף ל״ה ע״ב) מבואר דבקדושה עצמה לא מהני גרדומין. ועוד דאם כן, אם הוא כן מתחלה אמאי מהני קריאת תינוק. ועיין בשו״ת שואל ומשיב (מהדורא תנינא ח״ג סימן ס״ז), וגם הוא לא הביא מש״ס דמנחות הנ״ל. [הערת מהרש״ם].
(ארחות חיים – ספינקא סקכ״ג)

נ״א) שם הגה מיהו אם אנו רואים שלא נשאר צורת האות וכו׳. כתב בית יוסף (ע״ב שיטה א׳), וכן כתב מהר״י קולון ז״ל (בסימן ס״ט) וכו׳. נ״ב: והריב״ש (בסימן ק״ך), וכן כתב

הערות וציונים

31. נדפס בסמוך אות מ״ו. 32. נדפס לקמן סעיף כ״ה אות מ״ח. 33. נדפס לעיל אות ב׳. 34. ועיין עוד מה שכתב בזה הרב המחבר בשו״ת שואל ונשאל חלק ה׳ סימן ו׳, וחלק ז׳ סימן ה׳. ע״ש.

אוצר ההלכה

מורי הרב [מהרי״ט] ז״ל בתשובה (ח״ב חלק יו״ד סימן ל״ב), וה״ר יעקב הלוי ז״ל בתשובה (סימן פ״א). (כנסת הגדולה הגב״י)

נ״ב) שם הגה מיהו אם אנו רואים שלא נשאר צורת האות וכו׳. כתב הטור (ע״ב שיטה א׳), וכן כתב מהר״י קולון ז״ל (סוף סימן ס״ט) וכו׳. נ״ב: וכן כתב מהרימ״ט ז״ל (חיו״ד סימן ל״ב), עיין תוך התשובה, ובספר משאת משה (ח״א חא״ח סימן א׳) תוך התשובה [ד״ה איברא דאחר].
(יד אהרן מהדורא בתרא הגה״ט סק״ד, והגב״י סק״ה)

נ״ג) שם הגה מיהו אם אנו רואים שלא נשאר צורת האות וכו׳. עיין מה שכתב בשו״ת פנים מאירות (ח״ב סימן ט״ז)[35]. (ברכי יוסף – שיורי ברכה סק״ה)

נ״ד) שם הגה מיהו אם אנו רואים שלא נשאר צורת האות כתיקונו, פסול, אף על פי שהתינוק קורא אותו כהלכתו. כתב בית יוסף (שיטה מ״ה), וכתב עוד [המרדכי בהלכות קטנות סימן תתקנ״ג], וכל הפשוטות[36] יכול להיות דפסולות אפילו אי קרי ליה תינוק וכו׳, כלומר דכל הניכר ונראה לעין בפשיטות וכו׳. פירש הרב ז״ל כל הפשוט, כלומר שפשוט לנו שאין האות כתיקנה. ועל פי פירוש זה אפשר לי לומר דהמרדכי כיון למה שכתבו הריב״ש [סימן ק״כ] ומהר״י קולון ז״ל [שרש ס״ט], דדוקא באות שנפסקה ובציר ליה שיעורא, מייתינן תינוק דלא חכים ולא טיפש, אבל יוד״י האל״ף שאינם נוגעים אינו מועיל בראיית התינוק. והכי פירוש דברי המרדכי, וכל הפשוט לנו שאין האות כתיקנה כגון יוד״י האל״ף והפ״א, אפילו קרי להו תינוק דלא חכים ולא טיפש, פסולות, ואף על גב דלעיל מיניה מיירי המרדכי באות פשוטה, אדרבה משם ראיה לפירושו, דלא קאמר הפשוטה אלא וכל הפשוט, דהכוונה לומר כל אות שפשוט לנו שאינה כתיקנה. ומהר״ם איסרלאש [בתשובה] (בסימן ל״ח אות א׳) הבין דרצונו לומר כל אות פשוטה, ופירש דרצונו לומר אם נשאר אות פשוט כגון מנו״ן פשוטה זיי״ן (ומן כפופה דלי״ת) [ומכ״ף פשוטה רי״ש], אבל וא״ו דויהרוג אינו דומה לשום אות אחר.
(שיירי כנסת הגדולה הגב״י סק״ט)

נ״ה) שם הגה מיהו אם אנו רואים שלא נשאר צורת האות כתיקונו, פסול, אף על פי שהתינוק קורא אותו כהלכתו. הא דלא משגיחינן בתינוק בפשוט, היינו דוקא לחומרא, אבל לקולא אף על פי שמן הדין כשרה, אי תינוק דלא חכים ולא טיפש קרי בענין שהוא פסול, משגיחינן ביה, וכן נראה מדברי ספר ברוך שאמר שהביא רבנו המחבר בסימן ל״ו באות וא״ו. ובסימן כ״ד[37] דאפילו לקולא לא משגיחינן בתינוק.
(שיירי כנסת הגדולה הגב״י סק״י)

נ״ו) שם הגה מיהו אם אנו רואים שלא נשאר צורת האות כתיקונו פסול, אף על פי שהתינוק קורא אותו כהלכתו. והוא ממהר״י קולון (שרש ס״ט), וממרדכי [פרק הקומץ סימן תתקנ״ג] ומריב״ש ז״ל [סימן ק״כ]. וקצת קשה לענ״ד, אמאי לא ביאר הרמ״א ז״ל דמהני על כל פנים קריאת התינוק לענין שיוכל לתקן אף אם כתב אחריו ולא הוי משום שלא כסדרן, דראיתי במהרי״ק ז״ל [שם] דכתב אודות שאין היו״ד של אל״ף נוגעת אל עצמה, וז״ל: ופשיטא שאין להכשירו על ידי קריאת התינוק וכו׳, היכא דפשיטא לי שאין האות כצורתה מה תועיל קריאת התינוק ועינינו רואות שאין האות כצורתה, ואף על גב שרבנו מאיר [הובא בהגהות מיימוניות הלכות תפלין פ״א אות צ׳] השיב בתשובה שאין תפלין ומזוזות נפסלין משום שלא כסדרן בתיקון האותיות הנפרדות, ותלה הטעם בקריאת התינוק, היינו דוקא להחשב כסדרן מאחר שעיקר צורת האותיות נעשו כסדרן, אבל להכשיר בלא תיקון משום קריאת התינוק לא עלה על דעתו וכו׳. יעו״ש. ולענ״ד יש לומר, דרמ״א ז״ל סמך על הא שכתבו המחבר בסימן זה סוף סעיף כ״ה.

ולענ״ד ההדיוט נראה לבאר הא דכתב הפרי מגדים ז״ל (במשבצות זהב סק״כ) וז״ל: ובסימן ל״ו (סעיף ב׳) אם אין נוגעין פסולים, היינו כל זמן שלא תיקן, אבל תיקון מהני כל זמן שתינוק קורא כך. ויראה דוקא שאין פרידתן ניכר להדיא, הא פירוד רב שנשתנה האות לא מהני (תיקון) [תינוק], ודומה לשני זיינ״ן וחטוטרת אף על גב דתינוק קורא חי״ת, אם ניכר פרידתן להדיא אין מהני תינוק והוי כותב שלא כסדרן. נראה לי. עכ״ל. וכן כתב הרב [הגר״ז] זצ״ל (בסימן זה בסוף סעיף למ״ד) לחלק בין פרידתן ניכרת לאינה ניכרת. וז״ל: אפילו אות שמכשירה על ידי כתיבה מועטת, מכל מקום אם היתה צורתה עליה קודם לכן בשעת כתיבה ולא היתה נראית כלל כאות אחרת, כגון היודי״ן שעל השיני״ן וכו׳ ושל האלפי״ן שלא היו נוגעין בגוף האות, ותינוק וכו׳ קוראן כהלכתן יכול לתקנן אחר כך ואין בזה משום שלא כסדרן. (לענ״ד כוונתו מה שכתב אם היתה צורתה עליה, רצונו לומר שעיקר צורת האות. וכן מה שכתב המחבר בשלחן ערוך סימן זה (סעיף כ״ה) דכיון דצורת האות היתה ניכרת, רצונו לומר נמי שעיקר צורת האות. וכדהבאתי לשון המהרי״ק ז״ל), אבל אם רגל הה״א או הקו״ף נוגע בגג אפילו נגיעה דקה וכו׳, שצריך לגרר תחלה כל הרגל וכו׳, וכשחוזר וכותבן הרי זה כותב שלא כסדרן וכו׳, ואפילו במקום שאין צריך גרירה כלל אלא כתיבה משהו בלבד, מכל מקום אם האות חלוקה לשתים ונראית כשתי אותיות וכו׳, אף על פי שהתינוק שאינו חכם קוראה כהלכתו אינו יכול לתקנו אחר כך וכו׳. עכ״ל ע״ש.

הערות וציונים

35. נדפס לקמן סעיף י״ז אות ז׳. 36. בבית יוסף לפנינו כתב וכל ׳הפשוטות׳, אך במרדכי שם כתוב וכל ׳הפשוט׳, וכמו שכתב הרב כאן בסמוך. 37. **מה שסיים הרב המחבר: ובסימן כ״ד דאפילו לקולא לא משגיחינן בתינוק. הוא סותר הקודם, ולא נודע על מה רומז, ונראה שהוא דילוג סופר.** מרן החיד״א בספר לדוד אמת (סימן ט״ו אות י״ג).

אוצר ההלכה

ולענ"ד היינו דוקא שבשעת כתיבה היה פרוד הרבה, אבל אם בשעת כתיבה נכתב האות כראוי ואלא לאחר זמן נפסק האות הרבה, יש לומר דמהני קריאת התינוק לענין להכשיר לתקנו, ולא פסול משום שלא כסדרן. וחילא דידי דהנה הא דבעינן כסדרן בשעת כתיבה לא נזכר בגמרא, ואלא תוס׳ שם במנחות (דף ל״ד ע״ב ד״ה והקורא) מביאים מכילתא [פרשת בא פרשה י״ח אות ט״ז] דקתני כותבן כסדרן, ואם כתבן שלא כסדרן יגנזו. ע״ש. וכן הרא״ש שם בריש הלכות תפלין [סימן ב׳] מביא להמכילתא. ומשמעות המכילתא משמע, דקאי על הפרשיות שיהיו כתובין כסדר. אמנם כתב שם המעדני יום טוב [אות י׳] וז״ל: לאו דוקא הפרשיות וכו׳ אלא אפילו אותיות וכו׳. עכ״ל. והשתא לענ״ד יש ללמוד ממוקף גויל דאיתא בגמרא שם (דף כ״ט ע״א ול״ד ע״א) דבעינן שתהיה מוקפת גויל, ואפילו הכי פסקינן בשלחן ערוך דאם היה מוקף גויל בשעת הכתיבה ואחר כך נפסק דכשר, עיין שם סימן הנ״ל (סעיף ט״ז), לא כל שכן לענין שלא כסדרן דפוסל בכתיבת אותיות זאת לא נזכר גם במכילתא, ואם כן על כל פנים יש להתיר אפילו בניכר פרידת האות, לתקן על ידי קריאת תינוק ולא לפסול משום שלא כסדרן. כן עלה על רעיוני, ולהערה בעלמא, ואם שגיתי יסלח ה׳ לי.

אמנם צ״ע לי, דאם כן אמאי סתם הרמ״א וכתב דלא מהני קריאת התינוק, והלא על כל פנים מהני לענין לתקן, ואין ענין למה דכתב המחבר בסעיף כ״ה, דשם איירי משעת כתיבה, והרמ״א הלא איירי בנפסק אחר כתיבה. כן נראה לענ״ד מלשונו הקדוש דכתב שלא נשאר. (חדות יהושע)

ני״ז) שם הגה מיהו אם אנו רואים שלא נשאר צורת האות כתיקונו פסול, אף על פי שהתינוק קורא אותו בהלכתו. כתב באר היטב (סקכ״ג) בשם מהר״י קולון (שרש ס״ט), וכן נקודת הפ״א שאין נוגעת בגגה, שהוא פסול. [ע״כ]. היינו בלא תיקון, אבל על ידי תיקון, עיין במהרי״ל [סימן קכ״ז][38] ותרומת הדשן [ח״א סימן מ״ח] ומהריק״ש[39], שהביאו דעת מהר״ם שמועיל תיקון, ולא הוי שלא כסדרן. וכן מבואר בסעיף כ״ה שמציין במג״א [סק״כ]. ומה שכתב בסעיף כ״ה [סקל״ו], צד״י שכתבה יו״ד נו״ן, יש לה תואר שתי אותיות והוי פסול גמור, לכך אינו מועיל תיקון, דהוי שלא כסדרן. וצ״ע היכא דאין הפירוד שבין היו״ד לנו״ן שבצד״י או בשי״ן או במ״ם פתוחה ניכר לעין כל, ולכך כולם קוראין צד״י שי״ן מ״ם, אם בכהאי גוונא לא מהני תיקון. ומלשון המג״א (סקל״ו) שכתב כיון שנראית כשתי אותיות, משמע דוקא היכא שהפירוד ניכר, ועיין בט״ז (סק״כ). עכ״ל הגא״ב [הגהות רבי ברוך פרנקל].

ועיין באשל אברהם (סקל״ו) שכתב כל שנשתנה לצורת שתי אותיות, אף על פי שתינוק קורא צד״י, מכל מקום כיון שרואים שהן פרודות, כשמחברן הוי שלא כסדרן, מה שאין כן יודי״ן שבאלפי״ן ושיני״ן. ובמשבצות זהב [סק״כ] כתב יו״ד דהשי״ן, אם אין פרידתן ניכר להדיא כשר. הרי דסבירא ליה דגם יו״ד דהשי״ן לא נתכשר על ידי תיקון אלא כשאין פרידתן ניכר להדיא. לפי זה בצד״י שנראה כשתי אותיות לא מהני תיקון אפילו אין פרידתן ניכר להדיא. ועיין שו״ת מהרי״א עטינגא [ח״ב סימן ס״ח] מה שכתב בזה.

ועיין בברכת המים (סימן פ״ד [אות ב׳]) שכתב, מה שכתוב (בסעיף כ״ה) צד״י שכתבה יו״ד נו״ן, או שי״ן שכתבה עי״ן יו״ד, כשחזר ותיקנו הוי שלא כסדרן. מיירי דוקא שאין התינוק מכירו, אבל אם מכירו מהני תיקון, ולא חש לחלק בהדיא משום דפשוט הוא. ומה שכתב אחר כך אם מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן וכו׳ ותינוק דלא חכים ולא טיפש מכירן וכו׳. לא כתב זה דרך תנאי, דזה פשוט. רק כתב דרך טעם, כלומר אף על פי שנפרדים הרבה, מכל מקום ודאי מכירם. דקשה לטעות דאין לו לקרות יו״ד ממש, דאם כן מה וא״ו אמצעי ויו״ד שתחתיה וכו׳. ע״ש. הרי דסבירא ליה דמהני תיקון גם בנשתנה לשתי אותיות אם התינוק מכירו, ובאות שלא נשתנה לשתי אותיות מהני אפילו פרידתן ניכר להדיא. ואין צריך כלל להראות לתינוק, דמסתמא מכירן. אמנם המג״א (סקל״ו) כתב בנשתנה לשתי אותיות לא מהני תינוק.
(באר יעקב – קרוייזר סקל״ח)

נ״ח) שם בהגה שלא נשאר צורת האות וכו׳. כתב מג״א (סק״כ), שאין מועיל קריאת התינוק אלא באורך האות וכו׳, ותשובת מהרי״ל סימן קכ״ז. [ע״כ]. וכן כתב הריב״ש (סימן ק״כ) מובא בפרי חדש אהע״ז סימן קכ״ה [סעיף ט׳ סקי״ז]. וגם במ״ם סתומה שלא חוברה מכל צדדיה, לא מהני קריאת התינוק. ע״ש. (חיי עולם)

נ״ט) שם בהגה שלא נשאר צורת וכו׳. כתב במג״א (סק״כ), כגון שיו״ד של האל״ף אינו נוגע וכו׳. נ״ב: עיין סעיף כ״ה[40]. (חדושי מוהרמ״ז)

ס׳) שם בהגה צורת האות וכו׳. עיין שערי תשובה [סקכ״ג] בשם זכרון יוסף [סימן ב׳]. ובתשובת שמלת בנימין (דף מ״א ע״ב), שחכם אחד פקפק על זה אם נשתנה צורת האות עד שדומה קצת לחי״ת, והשיב דאם ניכר על ידי תינוק מהני מחיקה קצת, ויעביר הקולמוס על קוץ הנשאר, ובפרט ביוד״י דהשם אין למחוק יותר על שעור הראוי רק היותר בלבד, אבל אם אינו ניכר על ידי תינוק צריך מחיקה כל האות שלא יהא כחק תוכות. ע״ש. (פתחי תשובה)

ס״א) שם בהגה צורת האות וכו׳. עיין בשערי תשובה [סקכ״ג] מה שכתב בשם זכרון יוסף [סימן ב׳]. ועיין בשו״ת שמלת בנימין (דף מ״א ע״ב) שחכם אחד פקפק על זה אם נשתנה צורת האות עד שדומה קצת לחי״ת, והשיב, דאם ניכר

הערות וציונים

38. ובדפוסים אחרים סימן קי״ט דאין קריאת התינוק מועילה.
39. לא מצאנו במהריק״ש, ואולי צריך לומר מהר״י קולון הנ״ל.
40. אולי כוונתו למגן אברהם (סקל״ו) שם, שכתב

אוצר ההלכה

על ידי תינוק, מהני מחיקה קצת ויעביר הקולמוס על קוץ הנשאר, ובפרט ביו"ד דהשם אין למחוק יותר על שיעור הראוי רק היותר בלבד. אבל אם אינו ניכר על ידי תינוק, צריך מחיקה כל האות שלא יהא כחק תוכות. ע"ש. מובא בפתחי תשובה[41].

ועיין בדעת קדושים [סקט"ו] שכתב בתיבת פן במזוזה אומרים תינוקות זיי"ן על הנו"ן מצד מילוי ועובי פ"א שלפניה, יש להראות כל אות בפני עצמה דרך נייר נקוב ואין הכרע מפ"א לגובה האות. ומשמע שלכתחלה די בגובה אות, הגג כקולמוס והמושב כקולמוס וביניהם כקולמוס, רק בפ"א צריך להיות עוד שני אוירים משני צידי הקולמוס שביניהן על ידי זה הפ"א עב יותר. ועיין (במקדש מעט) [בגדולי הקדש] שם אות י"ז.

(ארחות חיים – ספינקא סקכ"א)

ס"ב) שם בהגה צורת האות וכו'. כתב באר היטב (סקכ"ג), אבל היכא דפשיטא שאין האות נשארת בצורתה מה מועיל בראיית התינוק ועינינו רואות וכו'. עיין במקדש מעט [סקנ"ט], **דבתשובות דרכי נועם** (חאה"ע סימן (כ') [ג'])) כתב דאפילו לא בריר לנו ממש שאין האות בצורתו רק שדעתנו נוטה יותר כן, לא מהני תינוק. (באר יעקב – קרוייזר סקל"ט)

ס"ג) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו' פסול. דעת עצמו הם על סמך דברי הפוסקים. וזה לשון הבית יוסף: ואם תאמר והיכי מכשרינן באיפסיק שום אות בנוקבא, והא אמרינן בהקומץ [מנחות כט.] כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה. ויש לומר דלא אתמר אלא לפסול היכא דנדבק באות אחרת, אבל היכא דאיפסיק בנוקבא לא. והכי דייק לשון רש"י שפירש, שאין גויל מוקף לה, שמדובקת באות אחרת, וגבי איפסיק וי"ו דויהרג בנוקבא כתב, וי"ו דויהרג אירע במקום נקב, משמע דבשעת כתיבה פגע בנקב ואפילו הכי כשר אי ינוקא דלא חכים ולא טיפש קרי ליה ויהרג. ועוד יש לומר, דהא דמכשרינן באיפסיק בנקב, היינו דוקא בנפסק אחר שנכתב, דכיון דכשנכתבה היתה כשרה שהיה גויל מוקף מארבע רוחותיה, אם ניקבה אחר כך כשרה כיון שתחלתה היתה בכשרות, אבל כשבתחלתה היה שם נקב ונפסקה בו, אף על פי שיש בה שיעור אות, פסולה משום דמעולם לא הקיפה גויל, וכן נראה מדברי רמב"ם בפרק א' [מהלכות תפלין ה"כ]. ע"כ. והכא עשה תירוץ בתרא עיקר.

(שלחן גבוה סק"מ)

ס"ד) שם הא דמכשרינן בנפסק האות וכו'. כתב מרן בבית יוסף, ועוד יש לומר דהא דמכשרינן וכו' אבל כשבתחלת וכו'. [ע"ש]. לפי זה הא דמחמירינן לקמן [סעיף י"ח] בנדבקה אות לאות למטה לאחר שגמר האות, צריך לומר דבגמר כתיבה נדבקה. (ידיו של משה)

ס"ה) שם הא דמכשרינן בנפסק האות וכו'. כתב בית יוסף (שיטה כ"ב), ואם תאמר היכי מכשרינן באיפסיק שום אות וכו'. נ"ב: עיין בספר פנים מאירות (ח"ב סימן ט"ז)[42], ובספר בית דוד (חא"ח סימן כ"ג)[43].

שם (שיטה כ"ח), ועוד יש לומר דהא דמכשרינן וכו'. נ"ב: וכן פסק בספר הקצר, ועיין בספר ט"ז (סקי"ד) מה שהקשה עליו, ועיין בספר פרי האדמה [ח"ג הלכות תפלין פ"א ה"כ] מה שהליץ בעד רבנו המחבר ז"ל. ועיין בספר אורים גדולים דף א' ע"ד ודף ג' ע"א וע"ב [למוד א' ולמוד ח'], ובספר בתי כהונה (ח"א חלק בית דין דף נ"ז ע"ב).

(יד אהרן מהדורא בתרא הגב"י ס"ק י"ג–י"ד)

ס"ו) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו' פסול. כתב הרב ט"ז [סקי"ד], בבית יוסף הוכיח זה, שהוקשה לו אמה דמכשרינן כשנפסק אות על ידי נקב, והא אמרינן בהקומץ [מנחות כט.] כל אות שאין גויל מוקף לה מד' רוחותיה, פסול. ותירץ דלא אמרינן כן אלא בנדבקה אות בחברתה, אבל באיפסיק בנקב לא. ועוד יש לומר דהא דמכשרינן בנפסק על ידי נקב, היינו שנפסק אחר שנכתב. ומדברי הטור משמע דלא סבירא ליה כתירוץ השני, דהא כתב, ובירושלמי [מגילה פ"א ה"ט] משמע שצריך גם מבפנים מוקף גויל, הילכך אם ניקב כל תוכו פסול. ולתירוץ שני אמאי פסול בניקב, הא אפילו ניקב מבחוץ כשר כיון שנכתב תחלה בכשרות, אלא על כרחך דסבירא ליה כתירוץ הראשון. ודברי השלחן ערוך צריך עיון דסתרי אהדדי, דבסעיף ט"ו כתב דלירושלמי פסול (בנפסל) [בניקב] כל תוכו כדברי הטור, ולפי דבריו כאן כשר בזה אפילו בחוץ. וצריך עיון מה דעתו של השלחן ערוך בזה, ותימה על רמ"א שלא כתב בזה כלום. עכ"ד. ולדידי קשה היכי מייתבא דעתו דהרב ז"ל, שיהא דעת הטור כתירוץ ראשון של הבית יוסף, דלתירוץ ראשון נמי קשה על הטור, דאיך אפשר דבאיפסיק אות בנקב אין זה כלום, ואפילו אינקיב קודם הכתיבה, והא לעיל בסמוך אמר, ובירושלמי משמע שצריך גם מבפנים מוקף גויל הילכך אם ניקב כל תוכו פסול. הרי דנקב נמי משוי ליה שאינו מוקף גויל, וכל שכן מבחוץ. אלא מה אית לך למימר, דמבחוץ נקב לא משוי ליה אינו מוקף גויל כיון שחוץ לנקב יש עוד גויל, ודוקא דיבוק הוא דמשוי ליה אינו מוקף גויל, ומבפנים דוקא הוא דנקב משוי ליה אינו מוקף גויל, כל שניקב כל חלל האות דוקא, כיון דאין שום גויל בתוך האות מקיפו, וכדברי הט"ז דלעיל (סק"ח). וכי קאמר לעיל הטור, ובירושלמי משמע שגם מבפנים וכו', היינו כל אחד כדינו, מבחוץ על ידי דיבוק, ומבפנים על ידי נקב כל שניקב כל חלל האות. אם כן להשלחן ערוך נמי לא תיקשי לך, דלדידיה נמי חילוק יש בין ניקב תוך האות לניקב מבחוץ, דבניקב מחוץ אחר הכתיבה, כשר מטעם

הערות וציונים

41. נדפס בסמוך אות ס'. 42. נדפס לקמן סעיף י"ז אות ז'. 43. נדפס לעיל סעיף ט"ו אות י"ב.

אוצר ההלכה

דאיכא גויל טובא זולתו המגין ומקיף. ובניקב מבפנים אפילו אחר הכתיבה, פסול כל שניקב כל חללו. ובשהיה שם נקב בשעת הכתיבה ונפסק בו, פסול, ולא מהני הקפת שאר הגויל.
(נהר שלום סק״ז)

ס״ז) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו׳ פסול. כתב הטור, ואם נפסק אחת מהאותיות, אם תינוק דלא חכים וכו׳. עכ״ל. הקשה מרן ז״ל בבית יוסף, היכי מכשרינן באיפסיק שום אות בנוקבא, דהא בעינן היקף גויל. ושתי תשובות לו בדבר כמו שיע״ש. ובספרו הקצר כתב כתירוץ השני (בסעיף ט״ז). וכתב הרב ט״ז ז״ל (סק״ד), דהנה מדברי רבנו הטור משמע דלא סבירא ליה הכי כתירוץ השני, דהא כתב ובירושלמי משמע שצריך גם מבפנים היקף גויל, הלכך אם ניקב כל תוכו פסול, ולתירוץ השני אמאי פסול בניקב, הא אפילו ניקב מבחוץ כשר כיון שנכתב תחלה בכשרות, אלא על כרחך דסבירא ליה כתירוץ הראשון. אלא דצ״ע דדברי השלחן ערוך סתרי אהדדי, דבסעיף ט״ו כתב דלירושלמי פסול, והכא הכשיר אפילו בחוץ, וצריך עיון מה דעתו של השלחן ערוך בזה, ותימה על מור״ם שלא כתב בזה כלום. אלו דבריו.

ובעניותי לא קשיא מידי, וגם רבנו הכי סבירא ליה, דהא בניקב בתוך האות גם לרבנו כשר, אף דליכא היקף גויל מחמת הנקב, ומה שכתב סברת יש אומרים וסברת הירושלמי הוא בניקב כל תוכו דליכא היקף גויל כלל מארבע רוחותיו מבפנים, אבל ניקב כל שהוא מבפנים דהא איכא היקף גויל בשאר חוץ מן הנקב, אפילו הירושלמי מודה דכשר. ודוקא בניקב כל תוכו הוא דפסיל הירושלמי, [אבל] (ו)אחד מן האותיות דנפסק, ואנן בעינן היקף גויל מארבע רוחותיו, וברוח אחד ליכא היקף גויל, דכשר לתירוץ שני, הא אפשר דגם רבנו סבירא ליה הכי, כיון דאיכא היקף משאר רוחות, ובתחלה נכתב בכשרות. ומה ענין זה להיא דהירושלמי דליכא היקף גויל כלל. וברור.

ועיין להרב בית דוד בהלכות תפלין (סימן כ״ג)[44] ודוק.
(חלקו של ידיד)

ס״ח) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו׳ פסול. כתב ט״ז (סק״ד), בבית יוסף הוכיח זה וכו׳ ועוד יש לומר וכו׳ היינו דוקא בנפסק אחר שנכתבה. נ״ב: ודוקא בניקב כתירוץ הראשון.

שם [בט״ז], אלא על כרחך דסבירא ליה כתירוץ הראשון. נ״ב: לא ידענא מה קאמר, דהא לתירוץ הראשון פשיטא דכשר בניקב.

שם [בט״ז], ותימה על רמ״א שלא כתב בזה כלום. נ״ב: וקושייתו איני מכיר, דהא בבית יוסף מסיק דדעת הפוסקים דלא כהירושלמי [מגילה פ״א ה״ט], וכן סתם בריש סעיף ט״ו. והא דמסיק הטור אבל בירושלמי, רצונו לומר דמכל מקום יש ליזהר לכתחלה שלא יכתוב במקום שיהא נקב בחלל, אבל אם ניקב אחר שנכתב פשיטא דכשר. (ספר פלאים)

ס״ט) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו׳ פסול. כתב הט״ז (סק״ד) הא דמכשרינן וכו׳, וצריך עיון הא דברי השלחן ערוך סתרי אהדדי. נראה דלשון השלחן ערוך [סעיף ט״ו] שכתב אבל בירושלמי משמע וכו׳, נוטה דלא לפסק הלכה הביאו. ועיין בבית יוסף, דמשמע מדבריו דאף דהטור הביא את לשון הירושלמי, יש ספק אי פסק כוותיה אי לא. (ברכת דוד)

ע׳) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו׳ פסול. באליה רבה [סקכ״ז] תמה על השלחן ערוך ובית יוסף דמכשיר בנפסק אחר שנכתב, דבסעיף הקודם פסל במוקף גויל גם אחר שנכתב. ע״ש. תמוה שהביא [דברי] הבית יוסף, ואשתמיטתיה שהבית יוסף בעצמו מקשה ומתרץ שני תירוצים[45], וגם הביא פירוש רש״י [מנחות כט: ד״ה ויו״ן] אירע במקום נקב מכשיר, דנפסק עדיף מנדבק. וכוונתו בתירוץ שני, לולא פירוש רש״י יש לחלק על פי הרמב״ם [תפלין פ״א ה״כ] בין תחלה לסופה, [ו]לעולם נשאר הסברא נפסק עדיף. (מאורי אור – חלק באר שבע דף י״ט ע״א)

ע״א) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו׳ פסול. ובט״ז (סק״ד), אלא דצריך עיון, הא דברי השלחן ערוך סתרי אהדדי, דבסעיף ט״ו [כתב] דלירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] פסול בניקב כל תוכו כדברי הטור, ולפי דבריו כאן כשר בזה אפילו מבחוץ. וצ״ע מה דעתו בשלחן ערוך בזה, ותימה על הרמ״א שלא כתב בזה כלום. עכ״ל. והנה קושייתו עצומה, אבל מה שכתב הט״ז דהטור סבירא ליה כתירוץ הראשון, אמינא כי ניים ושכיב כתב לזה במחילת כבודו הרמה, וכבודו הגדול במקומו מונח, שהרי התירוץ הראשון הוא דוקא כשמודבקת בחברתה, וגם ניקב תוכו הרי אין דמיונו למודבקת בחברתה, שאפילו מבחוץ שחמור מיניה מכשיר משום דהפסול דוקא הוא כשמודבקת בחברתה, מכל שכן מבפנים, ואם כן דבריו צ״ע.

ולולי דמסתפינא היה נראה לי לתרץ בודאי תירוץ השני להבית יוסף עיקר להלכה, אלא דבית יוסף על כרחך סבירא ליה

הערות וציונים

44. נדפס לעיל סעיף ט״ו אות י״ב. 45. דברי הרב תמוהים, שהרי הרב אליה רבה התייחס בפירוש לתירוצי הבית יוסף וז״ל: וכהאי גוונא קשיא לי על בית יוסף ד״ה ואם תאמר וכו׳ על פירושים שפירש שם. עכ״ל. וכוונת הרב אליה רבה כמו שתמה הט״ז (סק״ד) דמוכרח דהטור אינו סובר כתירוץ שני של הבית יוסף. ע״ש.

אוצר ההלכה

דגמרא דידן חולק על הירושלמי, שהרי כתב לעיל ניקב תוכו של ה״א כשר, (לא) מסיק כן להלכה, אלא שמסיים שבירושלמי משמע שצריך גם מבפנים מוקף, זה הוא רק לחומרא, אבל לפסק הלכה פסק כשר, דאם לא כן האיך [כתב] כשר בתחלה סתם. ועוד ראיה מרמ״א שכתב, אבל שאר פוסקים מצריכין כמלא אות קטנה, ומסיים והכי הלכתא. לפי זה צריך לומר, שמפרש הגמרא [מנחות כט.] ניקב תוכו כשר, היינו כלישנא אחרינא שכתב רש״י [ד״ה ירכו] תוכו, גויל החלק שבתוכו. ואם כן נדחה הירושלמי מהלכה, מאחר שפירש צריך להיות כמלא אות קטנה, מוכרחים לפרש שניקב תוכו, פירוש גויל שבתוכו, וכשר אפילו ניקב כל תוכו.

אך זה צריך עדיין ליישב, הרי כתב השלחן ערוך לעיל, אם ׳לאחר שנכתב׳ ניקב [בתוך] הה״א, הלא אפילו בחוץ כשר לאחר שנכתב, כמו שכתב כאן. לא קשיא מידי, בודאי יש חילוק גדול בינייהו שם מיירי שניקב כל תוכו, זה ודאי בחוץ פסול אפילו לאחר שנכתב, אבל כאן מיירי שאינו מוקף גויל מצד אחד, בזה שפיר יש לחלק בהו בין בתחלה בין בסוף. ואם כן אתו דברי בית יוסף שפיר להלכה. ודו״ק כי כן, ולפע״ד ברור, כי הט״ז וכן האליה רבה [סקכ״ז] הניחו בצ״ע, ובודאי לא שכח הבית יוסף דבריו תוך כדי דבור שכתב הדין לעיל ובאותו עמוד יכתוב דבר הסותר, אלא ודאי כמו שכתבתי נראה לי עיקר. ודו״ק.
(בגדי ישע)

ע״ב) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו׳ פסול. וכתב הט״ז (בסקי״ד) וז״ל: בבית יוסף הוכיח כן, דהוקשה ליה אמאי דמכשרינן בנפסק שום אות על ידי נקב, והא אמרינן בהקומץ [מנחות כט.] כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה. ותירץ דלא אמרינן כן אלא היכא שנדבק האות בחברתה, אבל היכא דאיפסק בנקב לא. ועוד יש לומר, הא דמכשרינן בנפסק על ידי נקב, היינו דוקא בנפסק אחר שנכתב, וכמו שכתוב כאן בשלחן ערוך. והנה מדברי הטור משמע דלא סבירא ליה כתירוץ השני, דהא כתב בירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] משמע שצריך גם מבפנים מוקף גויל, הלכך אם ניקב כל תוכו פסול. ולתירוץ השני אמאי פסול בניקב, הא אפילו ניקב מבחוץ כשר, כיון שנכתב תחלה בכשרות, אלא על כרחך דסבירא ליה כתירוץ הראשון. עכ״ל.

ודבריו תמוהין מאד, הא לפי תירוץ הראשון יותר קשה, דהא לתירוץ הראשון אינו פוסל בניקב כלל רק בנגיעת אות לחבירתה. ולפענ״ד נראה לתרץ קושיית הבית יוסף באופן אחר, בשום לב להבין הא דפירש רש״י בהקומץ (מנחות דף כ״ט ע״א), אהא דאמרינן התם ניקב תוכו של ה״י כשר, ירכו פסול. פירש רש״י [ד״ה ירכו], בתפלין קמיירי. וכן אהא דאמרינן [שם], אגרא חמוה דרבי אבא וכו׳, שנה ופירש רש״י [ע״ב ד״ה איפסיקא], איפסיקא ליה כרעא דה״י בתפלין. ובודאי לא לחנם מדייק רש״י לפרש שני פעמים דבתפלין קמיירי. לכן נראה לי דהוקשה ליה לרש״י קושיית הבית יוסף, היאך קאמר התם בניקב ירכו דאם נשתייר כמלא אות קטנה דכשר, הא בעינן מוקף גויל וליכא, רק דנקב זה יכול לתקן, דהא מבואר כל נקב שהדיו עובר עליו מותר לכתוב עליו, כמבואר לעיל (סעיף י״ג), דהיינו לדעת הט״ז שם (בסק״ז) היינו שהדיו סותם את הנקב שלא יראה נגד השמש, [ולהמגן אברהם] [סקט״ז] רק אם הדיו עובר בכל צדדי הנקב נמי כשר. ע״ש. אם כן יכול לתקן הנקב שבירכו בהעברת דיו לכל מר כדאית ליה, דהיינו להט״ז אם הנקב קטן כל כך שיסתם שלא יראה נגד השמש, ולדעת המג״א יכול לעבות הירך שיעבור הדיו בכל צדדי הנקב. ולקמן סעיף י״ח מבואר, דכל אות שאין צורתה עליה אחר שכתב לפניו, אם חזר ותקנם הוי שלא כסדרן ופסולין, אבל להפריד אותיות הדבוקות אחר שכתב לפניהם, אף על גב דפסולין הם משום שאינם מוקפין גויל, שפיר דמי. אם כן על כרחך מוכח דבתפלין קמיירי כפירוש רש״י, כיון דמחלק בין אם נשתייר כמלא אות קטנה כשר ואם לאו פסול. ועל כרחך הא דאמר דאם נשתייר כמלא אות דכשר, היינו באופן דמתקן הנקב בהעברת דיו כדפרישית, דאם לא כן פסול הוא משום שאינו מוקף גויל כקושיית הבית יוסף. אם כן בספר תורה אף אם לא נשתייר כמלא אות נמי כשר כשמתקנו, אבל בתפלין אתי שפיר דבנשתייר כמלא אות קטנה דצורת ה״י קיימא, רק דאינו מוקף גויל, זה יכול לתקן אפילו היה אחר שנכתב לפניו ולא הוי שלא כסדרן, כמו דאמרינן גבי להפריד אותיות הדבוקות, מה שאין כן בלא נשתייר כמלא אות דלא מהני תיקון דהוי שלא כסדרן. כן נראה לי ברור בדעת רש״י. ונראה לי דגם דעת הטור כן הוא. ולפי זה הא דכתב הטור דאם נפסק אחד מהאותיות אם תינוק דלא חכים ולא טפש יודע לקרותו כשר, היינו אם נפסק על ידי נקב, כשר אחר התיקון שתהא מוקף גויל וכדפרישית, ואם לאו פסול, דלא מהני תיקון משום דהוי שלא כסדרן, ודלא כמו שכתב המחבר. וצ״ע לדינא. (אותות השמים סק״א)

ע״ג) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו׳ פסול. מקשה הט״ז בזה דכתב השלחן ערוך הא דמכשרינן כשנפסק אות אחת דוקא כשנכתב בכשרות וכו׳, בלי היקף קלף מתחלתו, פסול. וכתב הט״ז שם (סקי״ד), דבבית יוסף הוכיח זה ממאי דהוקשה [לו] אמה דמכשרינן כשנפסק אות אחת על ידי נקב, והא אמרינן בהקומץ [מנחות כט.] כל אות שאינו מוקף גויל מארבע רוחות פסול. ותירץ דלא אמרינן כן אלא היכי שנדבקה האות בחברתה, אבל היכי דנפסק בנקב לא. ובתירוץ השני כתב, דהא דמכשרינן בנקב היינו בניקב אחר שנכתב. וכתב דמדברי הטור שמביא בשם הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] שצריך גם בפנים מוקף גויל הלכך אם ניקב כל תוכו פסול, ולתירוץ השני אמאי פסול, הרי ניקב לאחר כתיבה, אלא על כרחך דסבירא ליה כתירוץ הראשון. ועל פי זה מקשה דברי שלחן ערוך אהדדי, דבסעיף ט״ו פוסק כהטור בשם הירושלמי הנ״ל, והכא פוסק כהתירוץ השני. עכ״ל. ע״ש. ולפענ״ד אין מקום לתמיהתו, דהרי לכאורה איך נימא דהטור

אוצר ההלכה

סבירא ליה כהתירוץ הראשון, הרי בפשיטות יותר קשה, דלתירוץ הראשון אין שום פסול מחמת מוקף גויל בנקב רק בנדבק, והרי הירושלמי כתב בניקב כל תוכו פסול, ועל כרחך לומר דהא דבעינן מוקף גויל מארבע רוחות היינו בנדבק, אבל בניקב לא בעינן מוקף מארבע רוחות, אבל באינו מוקף כלל אף בניקב פסול, ולהכי שפיר כתב הטור דלהירושלמי בניקב כל תוכו פסול. ולפי זה גם לתירוץ השני של הבית יוסף, יש לומר גם כן הכי, דהא דמחלק בין ניקב קודם כתיבה או אחר כך, היינו לענין מוקף מארבע רוחות, דהיינו בנכתב בכשרות וניקב אחר כך לא בעינן מוקף מארבע רוחות, אבל באינו מוקף כלל, אף שנכתב בכשרות ואחר כך ניקב, גם כן פסול. ואתי שפיר גם דברי הירושלמי, אם ניקב כל תוכו פסול, ואתי שפיר דברי השלחן ערוך ולא סתרי אהדדי. הנראה לענ"ד כתבתי.

(שו"ת גור אריה יהודה – סימן מ"ד)

ע"ד) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו' פסול. כתב ט"ז (סק"ד), והנה מדברי הטור משמע וכו', ולתירוץ השני אמאי פסול בניקב, אלא על כרחך סבירא ליה כתירוץ הראשון. תמוה טובא לכל מעיין, הא גם לתירוץ הראשון, כשר בניקב אפילו בחוץ, ורק בנדבקה האות לחברתה פסול, ואדרבה כשר אף בשעת הכתיבה, ומדוע נקיט [בסעיף ט"ו] אחר שנכתב. עיין בנודע ביהודה (מהדורא קמא חיו"ד סימן ע"ה), ובפרי מגדים שהרגישו בזה. ושנים בסגנון אחד מתנבאים, דלתירוץ הראשון טעם הירושלמי [מגילה פ"א ה"ט] דפסול, משום דהיכא דניטל כל תוכו, הוי כאילו נדבק צדדי האות זה לזה, וכמו אות שנדבק לחברו. אלא דלפי זה ממילא סרה מה שכתב הט"ז אחר כך, דצריך עיון דדברי השלחן ערוך סותרים אהדדי. משום דיש לומר דהמחבר חשש לחומרא (שכל) [של כל] אחד מהתירוצים, ולכך בסעיף ט"ו העתיק הירושלמי ואפילו ניקב אחר שנכתב, והיינו חומרא של תירוץ הראשון דנדבק אסור, ותוכו הוי כנדבק, רק ירכו כשר. ובסעיף זה חשש לחומרא של תירוץ השני, דבשעת כתיבה פסול אף דנפסק ירכו ואינו כנדבק. ע"ש בנודע ביהודה. ובלבושי שרד כתב עליהם ששגו בכוונת הט"ז, כי כוונתו לתירוץ השני אמאי פסול, כלומר מנא ליה להטור לעשות פלוגתא ולומר דלירושלמי פסול בניקב, הא יש לומר דירושלמי מיירי בשעת כתיבה, (אא"כ) [אלא על כרחך] דסבירא ליה להטור כתירוץ הראשון, [ו]מהאי טעמא עשה מחלוקת בין בבלי לירושלמי. עכ"ד ע"ש. הנה מבלעדי שפשיטות לשון הט"ז אמאי פסול, אינו מורה כפירושו. המעיין בצדק במרדכי [הלכות קטנות סימן תתקנ"ג], בעינו יראה דירושלמי מיירי אחר כתיבה, דאמר: אמר [אשיאן בר] נדבך, ניקב נקב באמצע הבי"ת, אם היה גויל מקיפו מכל צדדיו כשר, ואם לאו פסול. מורה בפירוש, דירושלמי אחר כתיבה מיירי. ודברי הרב נודע ביהודה והרב פרי מגדים נכונים וברורים.

ובזה יש מקום בראש לומר בכוונת רש"י מנחות דף כ"ט [סע"א ד"ה ירכו], דקאמר ובתפלין קא מיירי. דאינו מובן כלל, עיין מרדכי [שם]. וברכת הזבח פירש, דבספר תורה אין צריך מוקף גויל [אלא לכתחלה], או והוא העיקר, דפסול משמע דאין לו תקנה, ובספר תורה יש תקנה שיתלה למעלה האות. והצאן קדשים תמה, דאשתמיטתיה רש"י עירובין (דף ב' ע"א) דפסולה משמע דיש תקנה. אלא העיקר כפירוש הראשון. ע"ש. ולדעתי גם הפירוש הראשון אינו, חדא, מדוע הוצרך רש"י לכתוב זאת אחר כך, ולא קודם בדבור המתחיל (שאינו מוקף גויל) [שאין גויל מוקף לה], דכתב "למזוזה ותפלין", הוה ליה לסיים ולא ספר תורה דאינו אלא לכתחלה ולא לעיכובא. ועוד, הא על כרחך גם לרש"י אין הפסול כאן משום מוקף גויל, דהא תוכו כשר, וירכו נמי אינו פסול משום מוקף גויל, דאם כן לפסול נמי בנשתייר אות קטנה כקושיית הבית יוסף. ועל כרחך צריך לומר כתירוצו, לחלק בין נדבק או לאחר הכתיבה, והכא הטעם משום דאין [שם] אות עליה בנשתייר אות קטנה. ואם כן איך כתב ובתפלין קא מיירי, לומר דבספר תורה אין צריך מוקף גויל, הלא גם בתפלין אין הפסול משום היקף גויל.

ובזה יש להקהות על זקני הב"ח בסעיף [באות] י"א שכתב, כוונת הסמ"ג [עשין כ"ב, דף ק"ד ע"ג] והספר התרומה [סימן ר"ה] שכתבו, דמוכח בתלמוד דאפילו ניקב כולו כשר, דהיינו כיון דלישנא בתרא עיקר, ולא פסול אלא בניקב גוף הירך, דבעל כרחך אינו מוקף גויל. ואם איתא דבניקב תוכו נמי פסול אם אינו מוקף גויל בפנים, הוה ליה לאשמועינן רבותא דבתוכו פסול כל שכן ירכו. ע"כ. והוא תמוה, דפסול ירכו אינו משום מוקף גויל, דאם כן אף בנשתייר אות קטנה יפסל. רק משום דאין [שם] אות עליה כנזכר לעיל. וליישב דבריו צריך לומר, דהב"ח מפרש משום מוקף גויל, ואינו מחלק כתירוץ הבית יוסף. והפירוש אם נשתייר מלוא אות קטנה, היינו כאשר נגרר האות ויהיה מוקף גויל ישאר אות קטנה, כשר. והיינו כיון דנכתב בכשרות מהני גרירה, ואין צריך אף גרירה דכל הראוי לבילה [מנחות קג.] וכמו שכתב בחדושי אבן העוזר. ע"ש. מה שאין כן היכא דלא ישאר אות קטנה פסול, והוי הפסול משום דבעינן מוקף גויל ואות קטנה, אם כן שפיר קאמר לאשמועינן תוכו וכל שכן ירכו. ואין לומר דאתי לאשמועינן הכשר על ידי גרירה, ואף דאינו כעת מוקף גויל מהני גרירה להכשירו וכמו שכתב הרשב"א [ח"א סימן תרי"א], וגם מלוא אות קטנה סגי, דהא גם בתוכו הוה מצי לאשמועינן כן, אם נשתייר ברוחב מלוא אות קטנה, היינו כאשר יגרר בפנים יהיה מוקף גויל וישאר אות קטנה, כשר. ואתי שפיר לנכון. אולם להנודע ביהודה הנזכר לעיל עדיין אינו ראיה, דיש לומר תוכו ודאי פסול משום דהוי כנדבק, ואשמועינן דגם ירכו פסול משום מוקף גויל. ודוק היטב).

ואדרבה יש לומר איפכא, דקשה לרש"י הא סתמא אמר רב, כל אות שאינו מוקף גויל פסול. על זה אמר דבתפלין קא מיירי, ורב יהודה אמר רב [שם] בספר תורה מיירי, דחמור. וכן מצאתי (בלחם חמודות) [במעדני יום טוב] בהלכות קטנות

אוצר ההלכה

[הלכות ס״ת סימן ט״ז אות ג׳] שכתב כן. אולם עדיין אינו מובן למה ליה לחדש כן, הא בלאו הכי יש לחלק בין נדבקו האותיות ובין שעת הכתיבה.

אולם לפי מה שכתבתי לעיל אתי שפיר כמין חומר, כיון דרש״י סבירא ליה לחלק בין נדבקו האותיות כתירוץ הראשון, וכמו שכתב גם כן הבית יוסף להדיא, אם כן היכא דניקב תוכו לגמרי הוי כמו נדבקו האותיות כנזכר לעיל. אם כן שפיר קשה לרש״י לשיטתו, מדוע יועיל, הא לא הוי מוקף גויל. ועל זה אמר דבתפלין מיירי, ורב יהודה אמר רב דוקא בספר תורה דחמור, אמר דבעינן מוקף גויל, מה שאין כן בתפלין לא בעינן כלל מוקף גויל. ויש להוסיף קמחא דבאמת לכל הפירושים הנאמרים בזה קשה, למה שביק רש״י מזוזה, ולא קאמר בתפלין ומזוזה מיירי, כמו שכתב רש״י לעיל [ד״ה שאין גויל] בתפלין ומזוזה. והוא חידוש שלא העירו בזה. אולם להנזכר לעיל יש לומר, דרב נקיט בלשונו כל האות שאינו מוקף גויל, והיינו גויל דוקא, ותפלין אגויל לא כתבינן, מה שאין כן מזוזה כתבינן אגויל, וכמו שכתב הר״ן (בגיטין) [בשבת] [לג: ד״ה ולענין] מדפריך הש״ס אתפלין, תפלין אגויל מי כתבינן, ולא אמזוזה. ע״ש. אם כן גם דינו של רב אינו רק בספר תורה ומזוזה דכתבינן אגויל דבעינן היקף גויל משום הלכה למשה מסיני, מה שאין כן בתפלין דלא כתבינן אגויל, על זה לא אמר רב יהודה בשם רב, ולא בעינן היקף קלף כלל, משום הכי נקיט רש״י דוקא תפלין ולא מזוזה. ואתי שפיר לנכון. ודוק כי עמוק הוא[46]. (חיי עולם)

ע״ה) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו׳ פסול. והנה הבית יוסף הקשה, היכי מכשירין באיפסיק שום אות בנקב, הא בעינן מוקף גויל. ותירץ דלא אתמר היקף גויל, אלא לפסול היכא שנדבקה באות אחרת, אבל היכא דאיפסיק בנקב, לא. עוד תירץ, דהא דמכשירין באפסיק בנקב, היינו דוקא בנפסק אחר שנכתב, דכיון דכשנכתב היתה כשרה שהיה גויל מקיפה, אם ניקבה אחר כך כשרה, כיון שמתחלה היתה בכשרות. אבל כשבתחלת כתיבתה היה שם נקב ונפסקה בו, אף על פי שיש שם שיעור אות, פסולה, מפני שמעולם לא הקיפה גויל. עכ״ל. וכתב הט״ז (בסקי״ד), ד[הטור שהביא את] הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] דפסל ניקב כל תוכו של ה״א, סבירא ליה כתירוץ הראשון, דלתירוץ השני אמאי פסול בניקב תוכו, הא אפילו ניקב מבחוץ כשר, כיון שנכתב תחלה בכשרות. והקשה המשבצות זהב דאי סבירא ליה (להירושלמי) [לטור] כתירוץ הראשון, פשיטא דקשה דאפילו ניקב מבחוץ כשר, דהא דבעינן היקף, היינו דוקא בנדבקה באות אחרת. אבל היכא דאיפסיק בנקב לא. וכן הקשה בנודע ביהודה קמא (יו״ד סימן ע״ה). ותירץ, דעיקר החילוק שבין ניקב לנדבק, דבניקב נשאר קלף חלק מצד שני של הנקב ומהני להיות מוקף גויל על ידי זה, אבל בנדבק לא נשאר שום גויל מקיף, וכיון שכן ניקב כל תוכו של ה״א, שלא נשאר שום גויל, דמי לנדבק, ולכן פוסל הירושלמי אף בניקב לאחר כתיבה. וכן כתב הרב ז״ל [הגר״ז סעיף י״ט].

ומה שהקשה הט״ז דדברי השלחן ערוך סתרי אהדדי, והיינו מדהביא דעת הירושלמי שמע מינה דבעי מוקף גויל [ב]נדבק, (דניקב כל תוכו של ה״א דמי לנדבק כמו שכתבתי), וסבירא ליה כתירוץ הראשון. ובסעיף (י״ד) [ט״ז] פוסל בניקב מתחלת הכתיבה משום שלא נכתבה בכשרות, והיינו כתירוץ השני. תירץ הנודע ביהודה, דהמחבר חושש לחומרא של שני התירוצים. אבל הא דסעיף י״ח דפוסל בנדבק אות לאות אחר שנגמרה, אתי שפיר אף לתירוץ השני, דהתם בנדבקה בסופה קודם שסילק ידו. ובהא סבירא ליה להמחבר דלא מיקרי לאחר כתיבה, ודלא כהרשב״א ז״ל [ח״א סימן תרי״א]. עיין רד״ך [בית א׳ חדר כ״ז. ועיין בית אפרים (או״ח סימן ג׳), שרצה להוכיח מזה דהמחבר סבירא ליה כתירוץ הראשון. וליתא וכמו שכתבתי באות שלפני זה [סק״ז][47].

ובאמת צריך עיון, דממה שכתב המחבר (בסעיף י״ו) רגל ד׳ הפשוטה מגיע לסוף הקלף [בלי היקף קלף] מתחלתו פסול, ע״כ, ולתירוץ הראשון אפילו אם ניקב אחר כך עד סוף הקלף פסול, דהא זה דמי לנדבק דלא נשאר שום קלף, ולדעת הנודע ביהודה (והרב ז״ל [ש״ע הגר״ז סעיף י״ט]) דהמחבר חושש לחומרת שני התירוצים, אם כן למה כתב בלי היקף גויל מתחלתו. וראיתי בבית שמואל (אה״ע בסימן קכ״ה סקכ״ט), שגם הוא סבירא ליה דהמחבר חושש לחומרת שני התירוצים, אבל נראה מדבריו, שהחילוק שבין ניקב לנדבק לתירוץ הראשון, הוא דניקב הוא למטה ונדבק הוא מן הצד, ותוכו של ה״א הוי גם מן הצד. ולדבריו אתי שפיר, דרגל ד׳ פשוטה מגיע לסוף הקלף כיון שהיא למטה דמי לניקב ולתירוץ הראשון כשר, רק באם הוא מתחלת הכתיבה פסול לתירוץ השני שהמחבר חושש גם לו. ולכן כתב בלי היקף גויל מתחלתו פסול. ועל כל פנים בהך דך׳ פשוטה כיון שבשלחן ערוך מבואר כמעט להדיא, דאם ניקב למטה אחר כך כשר, לא ידעתי אם יש לפוסלן, כיון דאיכא דעת הבית שמואל. וצ״ע. (תהלה לדוד סק״ח)

ע״ו) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו׳ פסול. עיין ט״ז (סקי״ד) דהבית יוסף הקשה, דאיך מכשירין באות שנפסקה הא אינה מוקפת גויל. ותירץ שני תירוצים, האחד, דלא בעינן מוקף גויל רק כשנדבקה אות בחברתה, או דדוקא בתחלת הכתיבה צריכין מוקף גויל, אבל נפסקה אחר כך, דבשעת כתיבה היתה כתיבה

הערות וציונים

46. ועיין עוד להרב ישועות יעקב (סקי״ב, נדפס לעיל סעיף ט״ו אות י״ז) ולהרב אותות השמים (נדפס לקמן אות ע״ב) מה שפירשו בדברי רש״י אלו.
47. נדפס לעיל סעיף ד׳ אות י״ב.

אוצר ההלכה

תמה, אין לחוש מה דהשתא אינו מוקף. וזה שכתב כאן הוא על פי תירוץ השני. וכתב הט״ז, דמהטור משמע דלא סבירא ליה כתירוץ השני, דהא כתב, בירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] משמע דגם מבפנים בעי מוקף גויל. ולתירוץ השני אמאי פסול, הא נכתב תחלה בכשרות, ועל כרחך דסבירא ליה כתירוץ הראשון. ע״כ. ועיין לבושי שרד [סקכ״א], דהפרי מגדים והנודע ביהודה [ח״א יו״ד סימן ע״ה] תמהו, דאדרבה לתירוץ הראשון אין צריך כלל מוקף גויל אף בשעת כתיבה, רק שלא יהיו האותיות דבוקות. והלבושי שרד כתב דשגו ולא הבינו כוונת הט״ז, דכוונתו, דהטור עשה מחלוקת בין ש״ס דידן להירושלמי, ואם היה סובר כתירוץ השני, לא היה לו לעשות מחלוקת, רק דהירושלמי איירי בעת הכתיבה, לכן כתב דבעי מוקף גויל, וש״ס דידן איירי בניקב אחר כך. ועל כרחך דהטור סובר כתירוץ הראשון, דאף לכתחלה סובר ש״ס דידן דלא בעי מוקף, ועל כרחך דהש״ס חולק עם הירושלמי. ע״כ.

וגרם לו זה דלא היה לפניו ספרי הירושלמי, דהכי איתא התם, ניקב נקב באמצע בי״ת אם היה גויל מקיפו כשר, הרי דלהירושלמי אף אחר הכתיבה פסול. וכוונת הט״ז היא דכמו שכתב (בסק״ח) דהטור מפרש כפירוש רש״י הראשון [מנחות כט.], דתוכו הוא רגל פנימי, ואין הירושלמי חולק עם ש״ס שלנו, ולכן כתב כאן דלמה הביא הירושלמי, דהא גבי איפסיק הוא״ו משמע דאחר כך אין צריך מוקף גויל, ולכן כתב דהטור לא סבירא ליה כתירוץ השני, לחלק בין בתחלת כתיבה או אחר כך. ואך לפי זה דברי הט״ז תמוהים, שכתב דסובר כתירוץ הראשון שבבית יוסף, והרי לפי תירוץ ראשון אין צריך כלל מוקף גויל, וכמו שתמהו הפרי מגדים והנודע ביהודה. ואך לעיל (סקכ״ב)[48] הבאתי דברי הרב רש״ז בשלחן ערוך שלו [סעיף י״ט], דעל פי דברי הט״ז אף הגויל שבתחתית הוא״ו נקרא מוקף גויל. וכבר כתבתי שם דלפי זה מיושבת קושיית הבית יוסף, דהש״ס דמכשיר גבי וא״ו, היינו דשם הוי מוקף גויל, ואך הטור דסובר דאין מחלוקת בין ש״ס דידן להירושלמי, והרי הש״ס שלנו על כל פנים לא בעי שתהיה האות מוקפת גויל, רק סגי בגויל שבתחתיתו. ואך לפי מה שכתב הט״ז (בסק״ח) דהטור דוקא בניקב כל תוכו פוסל, אבל ביש גויל בצד השני של הנקב, גם כן מוקף גויל מקרי, וזה כמו הגויל בתחתית האות, כמו שכתבתי (בסקכ״ב), דמסברא הם שוין. (ואף דשם כתבתי דאפשר דבתחתית הוא״ו גרע, מכל מקום יש לומר דאדרבה כל שכן הוא, דשם תיכף יש גויל בתחתיתו בין אם נאמר דאין מה שלמטה מצטרף, וכל שכן אם נאמר כמו שכתב המאירי [קרית ספר מאמר ג׳ ח״ב ד״ה ושאלו] המובא בדברינו (סקכ״ד)[49], אם כן ודאי יש גויל סמוך לו). ולפי זה יש לומר דזו היתה גם כן כוונת הט״ז במה שכתב דהטור סבירא ליה כתירוץ הראשון, דכמו דדיבוק פוסל, הכי נמי אם לא נשאר גויל כלל, דטעם הדיבוק דפוסל משום דאין גויל בין אות לאות, והכי נמי באין גויל אף אחר הנקב. ורצונו לומר, דהירושלמי דפוסל היינו בלא נשאר כלל, ושפיר כתב דאין כאן מחלוקת, ודו״ק כי זה נכון.

שוב האיר השם את עיני וראיתי אחר כך בלבושי שרד בהגהה שאחר זה [סקכ״ב] הביא סברא זו בשם הנודע ביהודה, ועיינתי שם ומצאתי תהלה לאל כדברי, וראיתי כי הלבושי שרד חולק על הנודע ביהודה, מדברי מהרלנ״ח [סימן ק״ל ד״ה כתבת השביעי], והיינו שהנודע ביהודה כתב דלתירוץ הראשון של בית יוסף חמיר נקב מבפנים בתוך האות מן נקב שבחוץ, ותמה הלבושי שרד, מצינו דמהרלנ״ח והוא הדין המוזכר אחר זה בסוף הסעיף, שפוסל ברגל הכ״ף פשוטה כשמגיע לסוף הקלף. ע״ש. ולפי מה שכתבתי לא קשיא מידי, דרק בנקב שבאמצע כגון וא״ו שנפסק, דיש גויל בתחתיתו כמו שכתב בשלחן ערוך הרב [סעיף י״ט], אז עדיף נקב מבחוץ, אבל בכ״ף פשוטה, שמגיעה עד סוף הקלף, דאין גויל בסופה כלל, ודאי גרע מנקב באמצע, וזה ברור. (גנזי חיים סקכ״ה)

ע״ז) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו׳ פסול. כתב ט״ז (סק״ד), אלא צ״ע הא דברי השלחן ערוך סתרי אהדדי וכו׳. ועיין לבושי שרד [סקכ״ב] שהביא תירוץ מהנודע ביהודה (סימן ע״ה) דלתירוצו הראשון של הבית יוסף, חמיר טפי נקב שבתוכו מנקב שבחוץ. ולענ״ד לכאורה איפכא מסתברא, דנקב שבתוכו שאינו חסר רק היקף גויל, כל שכן, (דהכי) [דהרי] בנקל יוכל להיות שיגרור כל שהוא מבפנים ויהיה נשאר עוד דיו לצד חוץ. והגרר אין מעכב כמו שכתב הט״ז (סק״ח) אם כן חשיב מוקף גויל. אבל אם נפסק הרגל לגמרי על ידי הנקב פשיטא דלא הוי מוקף גויל ולא סמכינן בהא אתינוק.

עוד יש לומר, על דרך שתירץ הנודע ביהודה לתירוצו הראשון של הבית יוסף, אמינא אנא לתירוצו השני של הבית יוסף, והכי קאמר, הא דמכשרינן על ידי תינוק בנפסק על ידי נקב, זו דוקא אם היתה מתחלה בכשרות, אבל אם לא היתה מתחלה בכשרות לא, מה שאין כן בניקב כל חלל האות אין לסמוך על התינוק בדבר שברור לנו שהרי עינינו רואות הנקב, וכמו שכתב הרמ״א גם בנפסק על ידי נקב אם אנו רואים וכו׳, ולכן אפילו נכתב בכשרות אין לסמוך על התינוק. והטעם נראה על דרך שכתבתי לעיל במג״א (סקט״ו)[50] שאם דיו קלוש ממלא הנקב ואינו יוצא דכשר, הוא לאו מחמת שנסתם כשר, רק דזו לאו נקב הוא לפסול. הוא הדין הכא בניקב או נפסק, כזה שאין התינוק מרגיש לא חשיב נקב אי נפסק, מה שאין כן בניקב כל החלל אי אפשר למימר הכי, לכן [לא] סמכינן אתינוק אפילו אם כבר נכתב בכשרות. (חדושי מהרי״ש)

ע״ח) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה

---

48. נדפס לעיל סעיף ט״ו אות ל״ב. 49. נדפס לעיל אות י״ח. 50. נדפס לעיל סעיף י״ג אות ז׳.

אוצר ההלכה

כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו׳ פסול. כתב ט״ז (סקי״ד), והנה מדברי הטור משמע וכו׳ אלא על כרחך סבירא ליה כתירוץ הראשון. עיין פרי מגדים, ולבושי שרד [סקכ״א] שכתב עליו ששגג הוא והנודע ביהודה קמא (יו״ד סימן ע״ה), [ו]כתב דהט״ז כותב רק דהטור סבירא ליה אליבא דבבלי [מנחות כט.] כתירוץ הראשון, אבל הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] חולק. עיין שם. ודבריו תמוהים, דאם כן למה חש הטור להירושלמי, דהא בכל מקום דהבבלי חולק על הירושלמי הלכה כבבלי, אלא ודאי כפירוש נודע ביהודה העיקר.

ועוד אוסיף, דאף להתירוץ קמא פוסל אם אין מוקף גויל כלל בין אות לאות דחשוב כנדבק, (בין) [וכן] שכתב כ״ף פשוטה בסוף הקלף כיון שלא נשאר גויל מקיף. ואינו מכשיר רק בניקב באות או בנפסק שעדיין נשאר מוקף גויל למטה מהנקב, כמו שכתב אדמו״ר בשלחן ערוך [סעיף י״ט]. והגם שמהרלנ״ח [סימן ק״ל ד״ה כתבת השביעי] לא נחית לזה, מה בכך, הבית יוסף בתירוץ הראשון סובר כן.

ולפי זה יש לומר דמעיקרא היה סובר הירושלמי דרב חסדא ורב פליגי על אשיין, דאינהו לא מצרכי מוקף גויל רק מבחוץ, ואשיין מצריך גם מבפנים. ואסיק אתיא דאשיין כרבי יוחנן עירב את האותיות, וחשיב אשיין זה שעירב את האותיות דכיון דאין מוקף גויל בתוך האות חשיב כנדבק צד אחד בחברו כמו שכתב הנודע ביהודה. ולפי זה רב ורב חסדא אינם חולקים כלל על אשיין, דאדרבה אינהו רבותא קמשמע לן, דאף אם נקוב מבחוץ שלא נדבק לאות אחר, כגון שניקב ירכו של ה״א עד סוף הקלף למטה שלא נשאר כלום פסול, דבעינן מוקף גויל, ואין זה ענין להא דאשיין. אך בספר בית הלוי [על התורה סוף פרשת כי תשא אות ד׳][51] הוכיח מלשון אשיין אם היה גויל מקיפו סביב כשר ואם לאו פסול, דאם הנקב סמוך רק לצד אחד של האות, אף על גב דאין מגיע לצד השני של האות גם כן פסול, עיין שם באורך. ולפענ״ד אינו מוכרח, דכל זמן דלא הגיע הנקב לצד השני מיקרי מוקף גויל גם הצד שאצל הנקב, דמהני הקלף דמצד השני של הנקב לקרותו מוקף גויל, וכן כתב הוא בעצמו שם, אך לא הביא דברי הנודע ביהודה. וגם צ״ע בדבריו ולא נתפניתי כעת כל כך. (כלים של שלמה)

ע״ט) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו׳ פסול. בבית יוסף הקשה, איך מכשרינן בניקב אות ונפסק, הא כל אות שאינו מוקף גויל מארבע רוחותיה פסול [מנחות כט.]. ותירץ, דהיינו דוקא בדיבוק אות לאות, עוד תירץ, דדוקא אם מתחלת כתיבה לא היה מוקף גויל. ושניהם לא יתכנו בטור דהביא הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] דגם ניקב כל תוכו אחר הכתיבה פסול, לפי שאינו מוקף גויל. והט״ז [סקי״ד] רוצה לומר, דטור סבירא ליה דוקא בדיבוק פסול, ופירש הגאון מליסא בסדורו [דרך החיים סימן פ״ב סעיף כ״ז], דכל שאינו על ידי דיבוק לא מזיק הנקב, כיון שיש גויל מעבר לצד השני של הנקב, וכמו שכתב הט״ז (בסק״ח), אבל אם אינו מוקף גויל מחמת דיבוק ליכא גויל בין אות לאות. ע״ש. ודברי פי חכם חן בכוונת הט״ז, וכן כתב הנודע ביהודה (בקמא חיו״ד סימן ע״ה). אמנם כבר כתבתי לעיל[52] דעל כרחך אין כוונת הטור כן.

אמנם בחדושי רשב״א למנחות דף כ״ט ע״א [ד״ה ומכל מקום] מבואר תירוץ על קושיית בית יוסף, והוא דכל אות שאין מוקף גויל מארבע רוחותיה, היינו שלא יחסר רוח אחת כולו שלא יהא מוקף גויל, כגון נדבקה מרוח אחת לגמרי, אבל מקצת מרוח אחד שאינו מוקף לא מזיק, מדלא קאמר מכל ארבע רוחותיה, וזה אפשר שיטת הטור נמי. ונהי דלא אחליט להקל מחמת זה, מכל מקום אם אירע באותיות השם קצת דיבוק דכשר לדעה זאת, אסור לגרור, ועיין במשבצות זהב (ס״ק ח״י) דמתיר לגרור, וכן האמת לדעת הבית יוסף דלא ראה דברי רשב״א הללו, אבל אחר שזכינו לאורו קשה להקל[53]. והיינו דוקא אם חיתוך צורתה ניכר, כמו שכתב הרשב״א שם, ולכן אינו סותר לדברי הירושלמי שם בעירב האותיות, מלמעלה פסול, מלמטה כשר כגון ארצנו, ופירש הרשב״א בתשובה [ח״א סימן תרי״א] דלמעלה נעשה בתחלת הכתיבה לא מהני גרירה, [ד]יש לומר דהיינו שנתקלקל חיתוך צורתה שאינו ניכר על ידי הדיבוק, ולפי זה כל שחיתוך צורתה ניכר גם כשנדבק קצת מלמעלה, כגון חוט דק נמשך מראש נו״ן לראש וא״ו שבארצנו ואין מדובק כל הראש, אף שנעשה בתחלת הכתיבה אין צריך גרירה כלל. (ובמ״ז) [ובאור זרוע] (סימן תקנ״ג) בשם מורו הר״ר שמחה נראה דגורס בירושלמי: מלמעלה פסול, מלמטה כשר, כגון ארצך תפארתך, אבל ארצנו תפארתנו[54] צריכה, ופירש דארצך כ״ף פשוטה ארוכה, ונדבק רגל הצד״י וחותך כרעיה דכ״ף, כגון זה: צך[55], וניכר שהם שתי (תיבות) [אותיות], לא מיפסל משום הדיבוק, אבל ארצנו דהוא״ו יש לכתוב תוך הנו״ן, וכשנדבק בין למעלה בין למטה אינו חותך האות לשנים, ואינו ידוע ואפשר לטעות באות שדומה קצת, בזה צריכה, פירוש תיקו, וצריך לשאול אם מלמטה כשר, כן נראה לי ביאור דבריו. וסבירא ליה גם כן דאין דיבוק פוסל משום דאין מוקף גויל אם ניכר צורת האות וכדעת הרשב״א, דלהכי אם נדבק רק קצת מרוח אחת כשר, משום דניכר צורת האות ואין מעכב קריאתה, דתינוק קורא

הערות וציונים

51. נדפס לעיל אות פ״ג. 52. נדפס לעיל סעיף ט״ו אות ל׳. 53. עיין להגאון רבי דוד יוסף שליט״א בספר הלכה ברורה (בירור הלכה ס״ק ק״ח) מה שכתב להעיר עליו. 54. באור זרוע שלפנינו: כגון ארצנו תפארתנו, אבל ארצך תפארתך. ע״ש. וכנראה הרב המחבר שינה בכוונה את לשונו כי בזה דבריו מבוארים. 55. דע, כי בספר אור זרוע ובערך שי ציירו בדפוס את רגל הצד״י נכנסת הרבה לתוך הכ״ף. ע״ש. ונראה שהציור שבשניהם אינו מדוקדק, דלא מסתברא דבכהאי גוונא יכתוב הרב אור זרוע דלא מיפסל, דבודאי נשתנתה צורת הכ״ף, ולכן ציירנו כאן שרגל הצד״י נכנסת מעט לתוך הכ״ף באופן שלא נשתנתה צורת האות כלל. ואין לומר שכוונת הרב אור זרוע שרק נדבקה הצד״י לכ״ף ואינה יוצאת בכלל, כי מלשונו שכתב ״וחותך כרעיה דכ״ף״ משמע שרגל הצד״י יוצאת קצת מן הצד השני, ובלי זה אינו נקרא ״חותך״ אלא דבוק לכרעיה דכ״ף (והסכים לזה מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א).

אוצר ההלכה

אותה, ומהאי טעמא אם נפסק האות אף דבמקום ההפסק ליכא היקף גויל כלל נמצא חסר היקף גויל מרוח אחת לגמרי, מכל מקום כיון דניכר האות ולא מעכב קריאתה לתינוק, כשר, דהוי כנדבק רק קצת מרוח אחד. ע"ש. (ערך שי)

פ') שם הא דמכשרינן וכו'. עיין ט"ז (סקי"ד), עיין שו"ת גור אריה יהודה (חאו"ח סימן מ"ד)[56]. (ערך שי)

פ"א) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו' פסול. בט"ז (סקי"ד) הביא שני תירוצי הבית יוסף. הראשון, דיש חילוק בין נגיעה אות לאות ובין ניקב. השני, דיש חילוק בין בשעת הכתיבה ובין לאחר הכתיבה. ובזה הקשה על המחבר שכאן פסק כתירוץ השני, ובסעיף ט"ו הביא דברי הירושלמי [מגילה פ"א ה"ט] דניקב כל תוכו פסול הרי כתירוץ הראשון. ותמהו האחרונים, דלתירוץ הראשון כל שכן דכשר בניקב, דאינו פסול רק בנגיעה אות לאות. וכתב אדוני אבי זקני בסדור דרך החיים בדיני טעות בספר תורה [סימן פ"ב סעיף כ"ז], דניקב כל תוכו הוי כנגיעה אות לאות, כיון דאין שם גויל אפילו אחר הנקב. ולתירוץ השני כשר כיון דהוא לאחר הכתיבה, וכן בדין השני בכתב כ"ף פשוטה ומגיע הרגל לסוף הקלף, ואין שום גויל בסוף היריעה, גם כן אינו פוסל אלא אם כן היה כן בשעת כתיבה. ולדידן דמחמירינן כשני התירוצים, אם כן בנגיעה אות לאות, ובניקב כל תוכו, ובמגיע הרגל לסוף הקלף, פסול אפילו לאחר הכתיבה (כגון שמגיע הרגל של הכ"ף פשוטה לסוף היריעה על ידי גיפלאסן), ליחוש לתירוץ הראשון. ועיין בבית שמואל באהע"ז (סימן קכ"ה סקכ"ט) שם פסק כדעת הפרי מגדים [סקי"ד] דגם לתירוץ הראשון אין פסול, רק בשנגע לאחר כך בין אות לאות, או בניקב כל תוכו מטעם שינוי צורת האות, אבל במגיע רגל הכ"ף לסוף הקלף דלא נשתנה צורת האות כשר אף לתירוץ הראשון. מיהו דבריהם תמוהים דבבית יוסף משמע דהטעם הוא משום מוקף גויל ולא משום שינוי צורת אות. ולפי דרך החיים הנ"ל מיושב נמי קושיית האליה רבה (סקכ"ז) ע"ש. (דעת ומזימה)

פ"ב) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו' פסול. כן מסתבר לפי מה שכתב הט"ז לקמן סעיף ל"ט [סקל"ד], גבי נתקלקל ריבוען צריך לתקנן, דהא דבציצית כשר גרדומים [סימן י"א סעיף י'], דהתם כתיב "ועשו להם ציצית" [במדבר ט"ו, ל"ח] היינו דוקא בשעת עשיה, ואם כן הכא נמי כיון דקיימא לן דאות הוא אפילו בלא הקפת גויל, אלא דילפינן מ'וכתבתם' כתיבה תמה, ואם כן אינו אלא בשעת כתיבה[57]. ובט"ז [סקי"ד] הקשה על זה מדברי הטור, דכתב לעיל גבי ניקב תוכו של ה"א, דבירושלמי [מגילה פ"א ה"ט] פוסל אפילו ניקב בתוכו, דצריך הקפת גויל גם מבפנים, ואמאי, הא נכתב בכשרות. ואיני יורד לסוף דעתו, דהא לפי זה על כרחך צריך לפרש הא דניקב תוכו של ה"א היינו בתחלתו קודם כתיבה, דאי לאו הכי מאי איריא תוכו הא אחר כתיבה גם בחוץ אינו צריך, ועל כרחך קאי בתחלתו, ובזה חולק הירושלמי ופוסל. ולא קשיא מידי[58]. (חבל יוסף)

פ"ג) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו, או אם רגל הכ"ף הפשוטה מגיע לסוף הקלף בלא היקף קלף מתחלתו פסול. [א] הנה מבואר להדיא דגם בדין השני אינו פסול רק אם בהתחלת כתיבתו היה כן, אבל אם בתחלתו היה מוקף גויל, רק שאחר הכתיבה חתך הקלף מלמטה והגיע החתך ונגע ברגל הכ"ף כשר. ויסוד דברים אלו, דבמנחות (דף כ"ט ע"א) איתא, ניקב תוכו של ה"א כשר, ירכו, אם נשתייר בו כשיעור אות קטנה כשר. וכתב הבית יוסף, דאמאי כשר, והלא אינו מוקף גויל, ויש לומר דלא מיפסל משום אינו מוקף גויל רק בנדבק באות אחרת ולא בניקב, וכן משמע לשון רש"י [שם ד"ה שאין] שכתב וז"ל: אינו מוקף גויל, שמודבקת בחברתה. ועוד יש לומר, כיון דבעת הכתיבה היה מוקף גויל רק אחר כך ניקב כשר. וכתב עוד הבית יוסף, דכן משמע מהרמב"ם [הלכות תפלין פ"א ה"כ] כסברא השניה, וכן הביא דברי המאירי [קרית ספר מאמר ג' ח"ב ד"ה ושאלו] שכתב להדיא כן. ועל פי זה באו דברי הבית יוסף בשלחן ערוך, דכאן (בסעיף ט"ז) דלא איירי בדיבוק אות לאות, רק בניקב או ברגל ך' מגיע לסוף הקלף דדומה לניקב, כתב תנאי דוקא דהיה כן בעת הכתיבה, דבנעשה אחר כך הרי כשר ממה נפשך, דהא אם נאמר דגם בנקב מקרי אינו מוקף, הא מוכרח דאחר כך לא בעי מוקף. ובסמוך (בסעיף י"ח) כתב בשלחן ערוך, אם נדבק אות לאות בין קודם שתגמר ובין לאחר שתגמר פסולה, דבדיבוק יש לחוש לתירוץ הראשון דלא מחלק בין היה בעת הכתיבה לאחר כך, ופוסל בכל גווני.

[ב] והנה בודאי דקשה על זה, דהרי זה לשון הטור: ואם לאחר שנכתב ניקב בתוך האות כשר, יש אומרים אפילו ניקב כל תוכו, ובירושלמי [מגילה פ"א ה"ט] משמע שצריך גם מבפנים להיות מוקף גויל, הלכך אם ניקב כל תוכו פסול. הרי כתב להדיא דבמקום דצריך מוקף גם בניקב אחר כתיבה פסול. וגם המכשירים בניקב כל תוכו, סבירא ליה להטור דטעמם משום דבפנים לא צריך להיות מוקף כלל, אבל מבחוץ דודאי צריך [היקף גויל] לכולי עלמא, גם בניקב אחר כך פסול. וזהו להדיא דלא כשני התירוצים של הבית יוסף הנ"ל. ואם כן קשה על

הערות וציונים

56. נדפס לעיל אות ע"ג. 57. וכעין זה כתב הרב ישועות יעקב (סקי"ד, נדפס לעיל אות ט"ו). ע"ש. 58. עיין להרב בית דוד (סימן כ"ג) והרב באר יעקב - קרוייזר (סק"ל) והרב ארחות חיים - ספינקא (סק"כ, נדפסו לעיל סעיף ט"ו אותיות: יב, ח, ד) שכתבו בפשיטות דהירושלמי איירי אחר כתיבה, ואפילו הכי פסול. ועיין עוד להרב גנזי חיים (סקכ"ה, נדפס בסמוך אות ע"ר).

אוצר ההלכה

השלחן ערוך, מדוע לא חשש לדעתו להחמיר גם בניקב אחר כתיבה. והיותר קשה דהרי בשלחן ערוך בעצמו (בסעיף ט״ו) כתב כל דברי הטור, דלהירושלמי דמצריך מוקף גם מבפנים, פסול בניקב כל חללו של ה״א, ונמצאו דבריו סותרים זה את זה. וכבר עמד הט״ז (בסק״ד) על סתירת דברי השלחן ערוך והניחם בצ״ע.

[ג] והנראה ליישב דעת השלחן ערוך, דהנה הא ודאי דלהטור קשה קושיית הבית יוסף, דבניקב ירכו אמאי כשר, והרי מבחוץ לכולי עלמא צריך להיות מוקף גויל. והברור דסבירא ליה להטור, דלא מקרי אינו מוקף על ידי נקב רק אם הנקב מגיע עד אות השני, אבל אם אינו מגיע, אף על גב דהנקב סמוך לאות זה ונוגע בו, כל שיש אחורי הנקב גויל לא מקרי אינו מוקף, ומשום הכי כשר בניקב ירכו דאיירי דהנקב אינו מגיע לאות אחר. והכרח ברור דכן הוא דעת הטור, מדכתב דלהירושלמי דמצריך מבפנים מוקף גויל אם ניקב כל תוכו פסול, הרי דלא פסול רק בכהאי גוונא, אבל אם לא ניקב כל תוכו רק מקצתו, אפילו אם הנקב סמוך לרגל הימיני של ה״א ודבוק בו כשר גם להירושלמי, ורק בניקב כל תוכו דנמצא מגיע הנקב מרגל זו לרגל השני אז הוא דפסול להירושלמי, ומוכרח כמו שכתבתי דלא מקרי אינו מוקף כל שיש גויל אחורי הנקב. וזה ברור בדעתו. ונמצא דבשתי הדעות יש בהם קולא וחומרא. דלהמאירי בנעשה אחר כתיבה כשר נקב בכל גווני, ואם היה בעת הכתיבה פסול בכל האופנים, וכל שיש נקב נוגע בצד האות פסול. ולהטור אם הנקב מגיע לכתיבה אחרת פסול גם בנעשה אחר כך, וכל שאין הנקב מגיע לכתיבה אחרת לא מקרי אינו מוקף, ולפי זה צריך להיות כשר גם בעת הכתיבה. אמנם ודאי דגם הטור לא מכשיר למעשה אם היה בעת הכתיבה גם בנקב כל דהו, דהרי זה לשון הטור: ואם לאחר שנכתב ניקב תוך האות כשר, יש אומרים אפילו ניקב כל תוכו, ובירושלמי משמע דצריך גם מבפנים מוקף, הלכך ניקב כל תוכו פסול. הרי דבהתחלת דבריו הטיל תנאי שניקב אחר הכתיבה, ומוכח דבעת הכתיבה גם בניקב תוכו לא מכשיר ואפילו רק מקצת תוכו. והטעם דהטור נקט חומר מתנייתא, דהרי אם נאמר כדעת הרמב״ם והמאירי דבניקב אחר כתיבה לא מיפסל, שוב אין אנו צריכין לחדש דבעי דוקא נקב מגיע מאות לאות. ואם נאמר דבעי נקב מגיע מאות לאות, שוב אין לנו לחדש דאחר כתיבה לא בעי מוקף, דהרי בירושלמי מבואר להדיא דבכל גווני פסול, דגם בניקב אחר כך, וגם באינו מגיע לאות אחר מבואר בירושלמי דפסול וכמו שנכתוב בסמוך. ורק דלהלכה כתבו הפוסקים דמש״ס דידן מוכח דלא סבירא ליה כהירושלמי, וכיון דנוכל לתרץ דברי הש״ס דידן דמכשיר ניקב ירכו בשני אופנים הנ״ל, או דאחר כך לא בעי מוקף, ושוב ממילא בהאי דינא דלא בעי מגיע לאות אחר יש לנו לפסוק כהירושלמי. ואם נתרץ הש״ס דידן משום דבעי מגיע לאות אחר, שוב אין לנו ראיה דש״ס דידן חולק על דין השני וגם בנעשה אחר כתיבה פסול, ומשום הכי בניקב בעת הכתיבה פוסל הטור בכל גווני גם באינו מגיע לאות אחר, דילמא טעמא דש״ס דידן דמכשיר משום שניקב אחר כך וכדעת המאירי. וגם בניקב אחר כך פוסל הטור אם מגיע לאות אחר או מרגל לרגל דילמא טעם ש״ס דידן משום דאינו מגיע לאות אחר, ומשום הכי לא הכשיר הטור רק בניקב אחר הכתיבה ובאינו מגיע לאות אחר, דבכהאי גוונא כשר לכל הדעות, (או בניקב תוכו ולהפוסקים דלא בעי מבפנים מוקף).

[ד] ודע דזה לשון הירושלמי במסכת מגילה, הובא במרדכי [הלכות קטנות סימן תתקנ״ג], אמר נדבך, ניקב באמצע הבי״ת, אם היה גויל מקיפו מכל צדדיו כשר ואם לאו פסול. [ע״כ]. ובירושלמי הא מבואר היפך כל הני הסברות, דלא כתירוץ הראשון של הבית יוסף שכתב דלא קאי רק על דיבוק מאות לאות, וגם הא מבואר דגם מבפנים בעי מוקף, וגם מבואר דגם בנעשה אחר הכתיבה פסול, דהרי מדאמר ניקב באמצע הבי״ת, הא איירי דהבי״ת היה כתוב מקודם ואחר כך נעשה בו נקב. וגם מדאמר אם היה גויל מקיפו מכל סביביו כשר, ומוכח דאם הנקב סמוך לצד אחד של האות אף על גב דאינו מגיע לצד השני של האות גם כן פסול, ואינו מכשיר רק בניקב באמצע החלל ובכל סביביו יש גויל[59]. וש״ס דילן הא בודאי חולק על הירושלמי באחד מן הדינים הנ״ל, דהא מכשיר בניקב ירכו. ומחלוקת הפוסקים באיזה סברא הוא דחולק, דלהרמב״ם ומאירי דש״ס דידן סבירא ליה דבנעשה אחר כתיבה לא פסיל, וממילא באינך הסברות יש לפסוק כהירושלמי, ולהטור דחולק דסבירא ליה דבעי נקב מגיע מאות לאות ובכהאי גוונא פסול גם אחר כתיבה, והיש מכשירין שהביא הטור, סבירא להו דש״ס דידן חולק בשתי הסברות, חדא הא דאמרן מדמכשיר בניקב ירכו, וגם סבירא להו דמבפנים לא בעי מוקף כלל, מדנקט ניקב תוכו של ה״א כשר, ומ[ד]נקט סתמא, משמע גם בניקב כל החלל ומגיע הנקב לשני הכתיבות מרגל לרגל, ומוכח דמבפנים לא בעי מוקף כלל.

[ה] והנה בעיקר הסברא שכתבנו בדעת הטור, דנקב אינו פוסל רק במגיע לאות אחר או לרגל השני שבאותו אות, יש להבין הסברא בזה. ויש לנו לומר בו שני טעמים: א) דכל שאין הנקב מגיע לאות השני אף על גב שהנקב באות זה ממש, מכל מקום על ידי הגויל שאחורי הנקב מקרי אות זה מוקף גויל, ורק אם מגיע עד אות השני או בתוך האות שמגיע מרגל ימין לרגל שמאל, הא אין שום גויל מקיפו פסול. וסברא זו כתבה הט״ז (סק״ח בסופו), (יעויין שם דמה שכתב בסיום דבריו, ודומה אם נפסק חלק מצד אחד בחוץ והנשאר קיים, דלא נאמר בזה פסול, צריך עיון גדול, ולא ידעתי כוונתו בדברים אלו. יעו״ש[60]). גם יש לומר עוד סברא אחרת, דנאמר דעיקר הדין דבעי מוקף, לא

הערות וציונים

59. עיין בספר כלים של שלמה (נדפס לעיל אות ע״ח) שכתב לדחות הוכחה זו.

60. כבר תמהו עליו הרב לבושי שרד (סק״ח) והרב חיי עולם (נדפס לעיל סעיף ט״ו אות כ״ט).

אוצר ההלכה

שהאות מצד עצמו צריך מוקף גויל, רק הפסול דבעינן שיהיה גויל מפסיק בין אות לאות, או בין כתיבה לכתיבה למאן דמצריך גם מבפנים, דהאותיות צריכות להיות מופסקות זו מזו בהיקף גויל, אבל אם האותיות מדובקות זו לזו או אפילו שאינן מדובקות ממש רק שנקב מפסיק ביניהן גם כן כמדובקות חשיבי, דההפסק שביניהן צריך להיות על ידי גויל, אבל כשאין מגיע [הנקב] לאות השני, הגם דזה האות בעצמו אינו מוקף, מכל מקום הרי גויל מפסיק שפיר בינו להשני. שוב מצאתי בשמושא רבא [מובא בראש סוף הלכות תפלין, קכג.] שכתב: והא דאמר רב יהודה אמר רב כל אות שאין גויל מקיף לה פסולה, ההוא לפרושי הא דתניא וחכמים אומרים צריך שיהיה בין אות לאות כמלוא חוט השערה. הרי להדיא כמו שכתבתי, דעיקר הדבר נאמר על הא דצריך שיהיה הפסק גויל בין אות לאות. והנראה דלהך סברא השניה נתכוין הבית יוסף בתירוצו הראשון, רק שקיצר קצת בביאור הסברא, שכתב וז״ל: דלא מיפסל משום אינו מוקף גויל (כך) [רק] בנדבק באות ולא בניקב. דאם נפרש כוונתו כפשוטו הוא דחוק מאד, דבגמרא אמר סתמא כל אות שאין גויל מקיפו, והיאך ניקום ונפרש אותה דקאי רק בדיבוק אות לאות על ידי דיו, דלכאורה הוא פסול אחר מה שאינו במשמעו של לשון הגמרא. עוד יותר קשה לומר דהבית יוסף יכתוב קושיא ויתרץ שני תירוצים, ולדעת הטור שהבית יוסף עומד בו אין שני התירוצים עולים, דהרי כתב דניקב כל החלל פסול, והבית יוסף לא יזכיר על לשונו דלהטור נשאר הקושיא. והברור בדעת הבית יוסף דבתירוץ הראשון שלו מיושב גם דברי הטור, והא דכתב הבית יוסף דלא מקרי אינו מוקף רק בנדבק באות, אין כוונתו רק דיבוק לחודא, רק כוונתו דכל שיש הפסק גויל מפסיק ביניהן שלא יהיו מדובקות אף על גב דמצד אות אחת יש נקב מכל מקום כשר, וכפי הני שתי סברות שכתבנו, או דעל ידי זה מקרי מוקף, או דלא בעי רק שיהיו מופסקים זו מזו. שוב ראיתי בסדור דרך החיים [סימן פ״ב סעיף כ״ז], שכתב גם כן דתירוץ הראשון של הבית יוסף לאו דוקא נקט דיבוק האותיות, רק הוא הדין נקב מגיע מאות לאות, וכתב גם כן כפי הסברא ראשונה שכתבנו דביש גויל אחורי הנקב מקרי מוקף.

[ו] והנה לדינא נפקא מינה טובא בין הני שני טעמים שכתבנו בדעת הטור, דאם נאמר כסברא הראשונה, דעיקר האות בעצמו בעי מוקף גויל רק שהגויל שאחורי האות נקרא מקיפו, ומשום הכי כשר בנקב כל שאינו מגיע לכתיבה אחרת, אם כן ברגל ך׳ המגיע לסוף הקלף פסול דהרי אין שום גויל מקיפו בסופו, ולהטור הא פסול גם בנעשה אחר הכתיבה. אבל אם נאמר כטעם השני, דעיקר הקפידא הוא שיהיה גויל מפסיק בין האותיות, אבל האות מצד עצמו לא בעי מוקף כלל, אם כן הא לא שייך זה רק כשיש כתיבה אחרת אחריו או תחתיו, אבל בשורה התחתונה דאין שום כתיבה אחרת תחת האותיות, גם אם רגלי האותיות מגיעים עד סוף הגויל כשר. ואם כן נאמר דגם הבית יוסף הבין כן, ומיושבין היטב דברי השלחן ערוך. ובסעיף ט״ו כתב, דאם הנקב ממלא כל החלל פסול להירושלמי דמצריך גם מבפנים מוקף, וזהו כהטור וכהתירוץ הראשון של הבית יוסף, דבאופן דפסול פוסל גם אחר הכתיבה. וכן בסעיף י״ח בנדבקו האותיות זה לזה פוסל בשלחן ערוך גם אם נתחברו ונדבקו אחר גמרן, אבל בסעיף ט״ז דאיירי בנקב שאינו מגיע לאות אחר, או ברגל ך׳ בסוף הקלף, שפיר כתב דאינו פסול רק אם היה כן בעת הכתיבה, דבנעשה אחר הכתיבה הרי כשר ממה נפשך לשני התירוצים, או דאחר הכתיבה לא בעי מוקף, ואם נאמר דבעי הרי מוכרח דאינו רק אם הנקב מאות לאות, ואז אינו פוסל כלל בשורה התחתונה, וכמו שנתבאר.

[ז] אמנם עדיין יש לעיין בזה, דהרי במשנה [מנחות כח.] תני, ואפילו כתב אחד מעכבן, ופריך בגמרא [כט.] פשיטא, ומשני לא צריכא אלא לכדרב יהודה אמר רב דאמר כל אות שאין גויל מקיף לה מארבע רוחותיה פסולה. ואם כן קשה לתירוץ ראשון של הבית יוסף, דקאי רק על נדבק לאות אחר, דבין אם נפרשו כהבנתו הפשוטה, דרק דנדבקו שתי אותיות זו לזו ממש, אבל בנקב בכל גווני כשר, ובין אם נפרש כמו שכתבתי דגם בנקב מגיע מאות לאות פסול, מכל מקום הרי על כל פנים נפסלו כאן שתי אותיות, והלא במשנה תנא ואפילו כתב אחד מעכבן, דהיינו שלא נפסל רק אות אחת, ולתירוץ זה היאך משכחת לה שלא תפסל רק אות אחת לחודא. ובשלמא להפוסקים כהירושלמי דמבפנים צריך מוקף, משכחת לה שפיר דניקב כל החלל מרגל לרגל באות אחת. אבל להיש מכשירין שהביא הטור דמכשרי גם בניקב כל החלל, והבין הטור בדעתם משום דמבפנים לא בעי מוקף, ולא אמרינן האי פסול דאינו מוקף רק מבחוץ, ואם נאמר דבעי שיהיה הנקב עד אות השני אם כן הא נפסלו שתי אותיות. והא לא קשיא לי על פירוש רש״י שכתב בהא דמשני הגמרא לא נצרכה אלא לכדרב יהודה אמר רב כל אות שאין גויל וכו׳, וכתב רש״י וז״ל: [ש]אין גויל מקיפה, שמודבקת לאות אחרת, והיינו דקתני (אות) [כתב] אחד מעכבן, כלומר הלכות משפט אות אחת מעכבו. הרי דמפרש להמשנה דאיירי בנדבקו שתי אותיות זו לזו, ותקשה, דבמשנה תני כתב אחד, ובנדבקו הא נפסלו שתים, זה ניחא דנאמר דרש״י סבירא ליה כדעת המאירי, דאחר גמר הכתיבה לא בעי שיהיה מוקף, ואם כן אות הראשון שנכתב בהכשר לא נפסל כלל, ורק אות השני שנדבק בעת כתיבתו הוא דנפסל, אבל בדעת הטור דגם אחר כתיבה נפסל משום אינו מוקף קשה. ולכאורה מוכרח לומר לדידהו כטעם הראשון שכתבנו, דגם הם מודים דהאות מצד עצמו בעי מוקף, ורק דכל שהנקב אינו מגיע עד כתיבה השניה הגויל שאחורי הנקב מקרי מקיף, אבל היכא דלא שייך הך סברא וכגון בשורה התחתונה ורגלי האותיות מגיעות לסוף הקלף פסול לדידהו, ושפיר ניחא לשון המשנה דמשכחת לה שפיר שיפסול רק אות אחת, אבל לטעם השני שכתבנו קשה.

[ח] והנראה דהנה בירושלמי [ברכות פ״ב ה״ג] איתא, עירב האותיות אית תני פסול ואית תני כשר, מאן דתני פסול מלמעלן, ומאן דתני כשר מלמטן. והנה בביאור דבריו

אוצר ההלכה

נחלקו הראשונים, דיש מפרשים דבנדבקו מלמעלן פסול, דכיון שנעשו אינו מוקף גויל קודם שגמר האותיות פסול, אבל בנדבקו מלמטן כשר, דאחר שנגמר כתיבתו בהכשר לא בעינן שוב שיהיה מוקף גויל, וכדעת המאירי הנ"ל. אמנם לפי זה יקשה קצת, דהא לעיל (באות ד') הבאנו דברי הירושלמי דמגילה דסבירא ליה דגם בנעשה אחר כתיבה אינו מוקף, פסול להירושלמי, ונצטרך לדחוק דהני שתי מימרות דירושלמי פליגי אהדדי. ועיין בבית יוסף [סעיף י"ז] שהביא בשם הרשב"א [ח"א סימן תרי"א] דבנדבק מלמעלן פסול ולא מהני שיגרור אחר כך הדיבוק, דכיון דנפסל קודם גמר האותיות גם כשגוררן אחר כך פסול דהרי הוא חק תוכות, אבל מלמטן כשר, כיון דנגמר כתיבתו בהכשר ונדבק אחר כך מהני גרירה ולא מקרי חק תוכות. וסיים הרשב"א, דמשום דמהני גרירה תני כשר דגם גרירה אין צריך, דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו [יבמות קד:]. וכן הוא דעת הסמ"ק [סימן קנ"ג] הביאו הטור, דנדבק קודם גמר כתיבתו לא מהני גם אם יגרור, ובנדבק אחר כך מהני. אבל הרא"ש [הלכות תפלין בסדר תיקון תפלין, דף קכ"ג סע"ב] פוסק דבכל גווני מהני גרירה, דבכהאי גוונא לא מקרי חק תוכות. ומדברי הרשב"א הללו למדנו דהפסול של אינו מוקף הוא גם לאחר הכתיבה ודלא כהמאירי, דהרי כל פסול דנדבקו האותיות הוא משום דאינו מוקף גויל, וכמו שכתבו להדיא הרמב"ם [הלכות תפלין פ"א הי"ט] והטור וכל הפוסקים, ואפילו הכי לא מכשרי מלמטה רק משום דאית ליה תקנה בגרירה, אבל היכא דליכא תקנה בגרירה וכגון דניטל הקלף מלמטן, פסול אף על גב דנעשה אחר גמרו של אות. ולענין פסול דחק תוכות סבירא ליה לחלק, דאם היה הפסול בעת הכתיבה פסול לעולם, אבל בנכתב בהכשר ואחר כך נדבקו מהני גרירה, דבנפסל אחר כך לא מקרי חק תוכות מה דמסלק מהם הפסול על ידי גרירה. ואם כן הא שפיר משכחת לה דברי המשנה דלא יהיה פסול רק באות אחת, וכגון שנדבק אות לאות בעת כתיבת השני וגררן, דהראשון דנכתב בהכשר מהני ליה גרירה, ובפרט אם נאמר כהרשב"א דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו וכשר גם בלא גרירה, ורק השני דבעת כתיבתו היה בו פסול דאינו מוקף גויל, ושוב לא מהני בו גרירה לסלק ממנו זה הפיסול, דהרי הוא חק תוכות ואינה כתיבה, והרי הוא כמו קודם הגרירה דיש בו פסול דאינו מוקף, ושפיר משכחת לה לדברי המשנה דאפילו רק אות אחת פסול משום אינו מוקף ומעכב בו. ולעולם שפיר נוכל לומר כהטעם השני שכתבנו, דמה דפסול בנקב מגיע לאות השני הוא רק משום דבעי הפסק גויל בין האותיות, אבל האות מצד עצמו אילולא אות השני היה כשר, וברגל ד' מגיע לסוף כשר.

[ט] ובזה יש לעמוד על סוד עומק דברי רש"י ז"ל, שכתב בתירוץ הגמרא [מנחות כט.] דמשני דהמשנה קאי על אות שאינו מוקף גויל, וכתב רש"י [ד"ה שאין גויל] שמודבקת לחברתה, מה דלכאורה אין לשון הגמרא סובלת זה, והגם דדיבוק האותיות גם כן פסולים בשביל זה, אבל מי הכניסו לרש"י לזה לפרש המשנה דאיירי רק בדיבוק לחברתה. ולומר דרש"י סבירא ליה דבאמת אין שום פסול אינו מוקף רק בנדבק אות לאות, אבל על ידי נקב כשר בכל גווני, ודאי דוחק גדול לומר כן דמנא ליה הא. אבל לפי הנ"ל ניחא, דגם רש"י מודה דגם על ידי נקב מקרי אינו מוקף, ורק דאיהו לא סבירא ליה לחלק בין נעשה בעת הכתיבה לנעשה אחר כך, ומדמכשיר בגמרא ניקב ירכו, סבירא ליה כתירוץ הראשון של הבית יוסף, וכפי שהסברנו בטעם השני דעיקר הפסול מה דאין גויל מפסיק ביניהם, אבל אם אין הנקב מגיע לאות השניה סבירא ליה דכשר ואפילו היה בעת הכתיבה. ועיין בבית יוסף שכתב גם כן הוכחה דרש"י סבירא ליה דבנקב כשר גם בעת הכתיבה, דעל הא דאיתא בגמרא [כט:] דאיפסיקא ליה וא"ו דויהרג, ואמר ליה אייתי ינוקא דלא חכים ולא טיפש וכו', וכתב רש"י וז"ל: הוא"ו אירע במקום נקב, ולשון זה משמע דהנקב היה מקודם ואחר כך כתב הוא"ו ופגע בעת הכתיבה בנקב, ואם כן הא לא משכחת לה אופן דיפסול רק אות אחת רק בנפסלו על ידי דיבוק אות לאות, וכמו שכתבתי דלראשון מהני גרירה, ומשום הכי הוכרח רש"י לכתוב כן בתירוץ הגמרא דהמשנה איירי דנדבקה אות לחברתה. וכל זה הוא לדעת הרשב"א, אבל לדעת הרא"ש [שם] הובא בטור שלחן ערוך [סעיף י"ח] דקודם גרירה פסול בין נדבקו קודם גמרן ובין נדבקו לאחר גמרן, וגרירה מהני בכל גווני, הא אין מקום לדברים האלה, ולדידיה מוכרח לומר או כהמאירי דאחר כך לא בעי מוקף, ואם נאמר כהטור דגם אחר כך בעי מוקף, ונצטרך לומר דנקב לא פסל רק עד שיגיע לאות השני, הרי יהיה מוכרח לומר כהטעם הראשון דהגויל שאחורי הנקב מקרי מקיף, ומשכחת לה דיפסול אות אחת ברגל ד' המגיע לסוף הקלף. רק הא יש לומר דסבירא ליה להרא"ש דגם תוך האות בעי מוקף, ומשכחת לה בניקב כל חלל של ה"א מרגל לרגל או חללו של בי"ת מגג לגג. ועל כל פנים הא מיושבים היטב דברי הראשונים, וכמו שנתבאר.

[ט*] ועתה נחזי בדעת הרמב"ם, דהנה זה לשון הרמב"ם (בפ"א מהלכות תפלין הלכה י"ט): וצריך להזהר בכתיבתן שלא תדבק אות לאות, שכל אות שאין עור מקיף לה מארבע רוחותיה פסולה. פתח בדיבוק וסיים דבריו ונתן כלל דכל שאין מוקף לה גויל פסולה, הרי מוכח דסבירא ליה דלאו דוקא דיבוק והוא הדין בנקב פסול, רק כדעת הטור שיהיה מגיע לאות השני, אבל כל שיש גויל בין האותיות אפילו הנקב מגיע לצד אות אחת, כל שאחר הנקב יש גויל כשר, וכשאין גויל ביניהם הרי הוא בכלל דיבוק. ושוב כתב (בהלכה ד') עור שהיה נקוב, לא יכתוב על גביו וכו'. ניקב העור אחר שנכתב, אם ניקב תוך האות כגון תוך ה"א או תוך מ"ם כשר, ניקב בירך האות עד שנפסקה, אם נשתייר ממנה מלוא אות קטנה כשר. ומדקתני רק ניקב אחר שנכתב, מוכח דאם היה כן בעת הכתיבה סבירא ליה דפסול. רק זה ניחא דאיירי כשניקב כל החלל של תוך האות, דסבירא ליה כדעת הראשונים הובא במרדכי [הלכות קטנות סימן תתקנ"ג] שכתבו דמדנקט סתם בגמרא ניקב תוכו של ה"א כשר, משמע דאיירי גם בכל החלל, וסבירא ליה להרמב"ם משום דאחר כתיבתו לא בעי מוקף כלל, אבל אם היה כהאי גוונא קודם הכתיבה פסול

אוצר ההלכה

דגם מבפנים בעי מוקף. רק זה קשה, כיון דסבירא ליה לחלק בין שעת הכתיבה לאחר כך, דאחר כך לא בעי מוקף, אם כן הרי אין לנו שום ראיה לומר דנקב לא פסיל רק כשהגיע לאות השניה, דכל מה דמכשיר הגמרא ניחא כיון דאיירי בנעשה אחר כך. וכיון דזה מצינו להדיא בירושלמי דכל נקב הנוגע לאות אחת מקרי אינו מוקף, ודאי דיש לנו לפסוק כן, ולמה דקדק הרמב"ם וכתב בדין מוקף ותפס ליה דנדבקו האותיות, והרי גם בכל נקב גם שאינו מגיע לאות השני צריך להיות פסול. וצריך לומר, דלשון הגמרא איפסיקא ליה וא"ו דויהרג בנוקבא, משמע ליה דהנקב היה מקודם, מדלא אמר אינקיב ליה וא"ו דויהרג. וזהו גם כן טעם רש"י שכתב הוא"ו אירע בנקב, דלשון הגמרא משמע ליה כן, ומזה יצא ליה דגם בעת הכתיבה כשר, ובעל כרחך הטעם כיון שאינו מגיע לאות אחרת. ומהא דסתם ניקב תוכו של ה"א, משמע ליה גם בכל החלל, ומשום הכי סבירא ליה להרמב"ם שתי הסברות להקל, דלא פסל בנקב רק במגיע לכתיבה השניה, וגם בכהאי גוונא אם נעשה אחר כתיבה כשר.

[י] מסקנת הדברים: בנקב המגיע לאות השני אפילו נעשה אחר כך דכשר להמאירי וכן נוטה דעת הרמב"ם, מכל מקום הרי בטור מבואר להדיא דפסול, וגם בהא דנדבק אות לאות דגם כן אין פיסולו רק משום הך סברא דאינו מוקף, ורוב הפוסקים פוסלים בלא גרירה ואפילו נדבק אחר גמר הכתיבה, ופסק כן בשלחן ערוך (סעיף י"ח), ואם כן גם בנקב פסול. אם יש גויל אחורי הנקב בנעשה אחר כך כשר לכל השיטות, ואם היה בעת הכתיבה, פסול לדעת המאירי. וברגל ך' המגיע לסוף הקלף, להמאירי כשר בנעשה אחר כך, וכן פסק בשלחן ערוך (בסעיף ט"ז), ולהטור תלוי בשני הטעמים שכתבנו, דלטעם השני כשר ולטעם הראשון פסול גם בנעשה אחר כך.

[יא] והנה דברי השלחן ערוך צ"ע, דפוסק ברגל ך' דנעשה אחר כתיבה כשר, ובעת הכתיבה פסול, וזהו כהמאירי. וצ"ע דהא גם בעת כתיבתו קודם שהגיע הקולמוס משהו לסוף הקלף כבר נגמר האות בהכשר, ובמה שמושכו עוד עד סוף הקלף אין לו לפסלו להמאירי. ובדוחק יש לומר, דאיירי דרגל הך' מצומצם כדי שיעורו לא יותר משהו, דלא נגמר עד סוף הקלף. דמלבד דהוא דחוק לומר כן, עוד זאת דגם בכהאי גוונא יש לעיין בו, דהרי בירושלמי [ברכות פ"ב ה"ג] מבואר, עירבב האותיות, אית תני פסול מלמעלן, ואית תני כשר מלמטן כגון תפארתנו, הרי דאם נדבק הנו"ן והוא"ו של תפארתנו מכשיר, והרי שם גם כן לא נגמר מקודם רק פסולו בא בעת גמרו, ואפילו הכי כשר ואינו פוסל רק מלמעלה דנפסל קודם גמרו. ואף על גב דכתבו כמה פוסקים דלא קיימא לן כהירושלמי, מכל מקום הרי כל עיקר טעמם משום דבש"ס דידן קאמר סתמא כל אות שאין גויל מקיף לה פסול, ומשמע דאיירי בכל גווני ואפילו לאחר כתיבה, אבל לדעת המאירי דמתרץ הא דניקב ירכו כשר משום דאחר הכתיבה לא בעי מוקף, ולדידיה הרי גם להש"ס דידן אינו כלל גמור לפסול בכל האופנים, דהא לאחר הכתיבה כשר, ואם כן שוב יש לנו לפסוק כהירושלמי דגם בעת גמר הכתיבה כלאחר כך דמי וכשר, דלא מצינו דש"ס דידן חולק על זה. אמנם זה אינו אלא לדעת המפרשים דהירושלמי מכשיר מלמטן בלא שום תיקון, דטעמו דאחר שנגמר לא בעי מוקף, אבל להמפרשים דמלמטן כשר על ידי גרירה, ואם כן לא ידעינן מדבריו רק הא דאחר גמר הכתיבה אם נפסל מהני ליה גרירה וליכא משום חק תוכות, אבל באופן דליכא תקנה וכמו בנקב, אין לנו שום ראיה מהירושלמי דפסול שאינו מוקף ליכא בגמר הכתיבה, וכל היסוד שנכשיר בנעשה אחר כך הוא רק מהא דחזינן דניקב ירכו כשר, ואם כן הא מזה אין ראיה רק בנתחדש הפסול אחר שכבר נגמר בהכשר, אבל היכא דנעשה בשעת גמרו אין לנו הכרח להכשירו, ושפיר פסול באם הך' מצומצם גם לשיטתו של המאירי. אמנם עיקר הדבר דחוק דנפרש דברי השלחן ערוך דאיירי רק כשהך' מצומצם. והנה עיקר הדבר דרגל ך' מגיע לסוף הקלף הביאו הבית יוסף בשם שו"ת הרלב"ח, וחפשתיו ומצאתיו בסימן ק"ל [ד"ה כתבת השביעי], ושם היה עובדא בגט אחד שהיה נו"ן ארוכה מגיע לנקב, וכתב על זה הרלב"ח דבתפלין בכהאי גוונא היה פוסל, וכתב שבאו לפניו כמה תפלין שסוף הך' היה מגיע לסוף הקלף ופסלו אותם במעמד החבורה של חכמים. ושוב הקשה להרלב"ח ה"ר אברהם שלום, דהרי ניקב ירכו כשר להדיא בגמרא. והשיב לו הרלב"ח דפסלוהו על פי דעת המאירי שכתב לחלק בין עת הכתיבה לנעשה אחר כך, ומפרש לניקב ירכו שלא בעת הכתיבה. והרי עובדא דהגט ודאי דהנו"ן היה ארוך יותר משיעור מצומצם ממש, וגם בלאו הכי נוהגין להאריך הנוני"ן בגט, ואם כן צ"ע דהרי אדרבה לדעת המאירי דמכשיר בנעשה אחר כך צריך להיות כשר, ורק לדעת הטור דלא מחלק בין מקודם לאחר כך יש מקום לפסלו ולפי הטעם הראשון שכתבנו למעלה. וצריך לומר דסבירא ליה, דכל זמן שעוסק בכתיבה הגם שמוסיף על שיעורו נקרא הכל שעת גמרו, ולא נגמר עדיין האות בהכשרו עד שפוסק לכתבו. וצ"ע מנא ליה להרלב"ח הך סברא דלכאורה צריכה ראיה גדולה.

[יב] ויש לעיין קצת במנחות (דף ל"ה ע"א) דאמר אביי האי קילפא דתפלי צריך למבדקיה דילמא אית בה ריעותא ובעינן כתיבה תמה וליכא, ורב דימי אמר לא צריך, קולמסא בדיק לה. וכתב הנמוקי יוסף [ז: ד"ה קולמוסא] כיון שהקולמוס אינו מתעכב שם ניכר שאין בו נקב. והתוס' [ד"ה קולמוסא], והרא"ש [הלכות תפלין סימן ח'] כתבו, דהוה ליה נקב שהדיו עובר עליו ואינו נקב. ואכתי קשה, דהא יש לחוש שהקולמוס עבר סמוך לנקב ונשאר בלא היקף גויל, והקולמוס לא נתעכב דהא עבר על הקלף ולא על הנקב, ומשמע דבכהאי גוונא מקרי מוקף גויל, ואפילו בתחלת כתיבתן כשר בכהאי גוונא.

עיין גיטין (דף ך' ע"ב) לא צריכא דמעורה. וכתבו שם התוס', דמכאן דקדק ריב"ם דאין צריך בגט שיהיה מוקף גויל, ור"י דחה ראיותיו. ומדבריהם מוכח דסבירא להו דבספר תורה

אוצר ההלכה

גם אם נעשה נגיעה אחר שכבר נשלם האות גם כן פסול, דאם לא כן הלא יש לומר דשם איירי בכהאי גוונא שעשאו מעורה אחר גמרו כתיבת האותיות שבגט.

(בית הלוי – על התורה סוף פרשת כי תשא)

פ"ד) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסלה, אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו, או אם רגל הכ"ף הפשוטה מגיע לסוף הקלף בלא היקף קלף מתחלתו פסול. והט"ז (סקי"ד) תמה על מרן, דמדבריו בסעיף ט"ו שכתב דלהירושלמי [מגילה פ"א ה"ט] פסול ניקב כל תוכו, משמע דסבירא ליה כחילוק הראשון שכתב בבית יוסף דמחלק בין ניקב לנדבק, דלחילוק השני אמאי פסול ניקב כל תוכו, הא אפילו מבחוץ כשר לאחר שנכתב. ע"ש. ולענ"ד נראה ליישב במה שיש להקשות, במה שכתב הבית יוסף משם מהרלנ"ח (סימן ק"ל [ד"ה כתבת השביעי]), דכ"ף פשוטה שמגיע לסוף הקלף מתחלתו, פסול, ואף על פי שמדברי הרמב"ם ז"ל [תפלין פ"א הי"ט] אין הכרח וכו', הרי הירושלמי שמביא בעל ההגהה [הגהות מיימוניות שם אות ר'] שצריך היקף גויל תוך האות, וכל שכן שצריך היקף גויל בכל צדדי האות מבחוץ, וכן הוא מבואר שם בירושלמי. עכ"ל. וצריך עיון דהא הירושלמי שמצריך היקף גויל מבפנים, היינו אפילו אחר הכתיבה, וכמו שכתבו הטור ושלחן ערוך (סעיף ט"ו), אם לאחר שנכתב וכו' אבל בירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף קלף, משמע בהדיא דהירושלמי מצריך היקף גויל אפילו אחר הכתיבה. (אמר המגיה[61]: וכן הוא לשון הירושלמי [שם] ניקב באמצע הבי"ת וכו', עיין שם, דמבואר מזה דמיירי אחר הכתיבה, וכדדייק המאירי בקרית ספר [מאמר ג' ח"ב ד"ה ושאלו], הביא דבריו מהרלנ"ח (שם), והב"ח [אות י"א] למילתיה דהטור שכתב, ואם לאחר שנכתב וכו' מפרק הקומץ [מנחות כט.] ע"ש). ולפי דברי מהרלנ"ח דיליף צדדי האות מתוך האות במכל שכן, אם כן נילף נמי דאפילו הגיע לסוף הקלף אחר הכתיבה פסול, והוא לא כתב אלא שהיה בלא היקף גויל מתחלתו פסול. (אמר המגיה: בלאו הכי מבואר שם בירושלמי, דבעינן היקף גויל בצדדין אחר הכתיבה, דאמרינן שם ניקב ירכו של ה"א וכו', עיין להרב קרבן העדה ולהרב פני משה (שם) דהיינו טעמא דבעי גרירה כי היכי דליהוי מוקף גויל. וכבר כתבנו בהגהה הקודמת, דלשון זה מורה דמיירי אחר הכתיבה. מיהו לזה יש ליישב, דלחילוק השני שכתב הבית יוסף אין לחוש להירושלמי דפוסל בצדדין אחר הכתיבה, כיון דבתלמודין מבואר להדיא דכשר. אבל על מהרלנ"ח דסבירא ליה דתוך האות קיל מצדדין, שפיר הקשה הרב המחבר ז"ל, כיון דבתוך האות פסלינן אחר הכתיבה כהירושלמי, אם כן כל שכן בצדדין דיש לפסול. ומיהו נראה דעל מהרלנ"ח לא קשיא, דיש לומר דסבירא ליה דכיון דלתלמודין על כרחך דכשר בצדדין אחר הכתיבה, אף דבתוך נקטינן כהירושלמי דפסול, משום דבתלמודין אינו מבורר ההכשר בהדיא, מכל מקום (ל"א) [הני מילי] קודם כתיבה, אבל אחר הכתיבה דמכשיר בתלמודין בצדדין להדיא, אם כן כל שכן בתוך האות. אבל על הטור קשה שפיר, וכמו שהקשה הרב המחבר ז"ל בסמוך. מיהו כבר כתב הרב משנה ברורה [בבה"ל ד"ה ואחר כך] מפרי מגדים [מש"ז סק"ח] ולבושי שרד [סקט"ז] דמרן שכתב 'לאחר שנכתב', לאו דוקא, ומיירי דוקא קודם הכתיבה. ע"ש. ואם כן יש לומר כדכתיבנא לדברי מהרלנ"ח ז"ל. וצ"ע בזה).

גם מה שסיים, וכן מבואר בהירושלמי. משמע דמבואר דבעינן היקף גויל גם בצדדין מתחלתו, ולפי דבריו (דיליף צדדין מ'תוך' במכל שכן אינו כן, אלא) אפילו אחר הכתיבה נמי ליבעי היקף גויל. (אמר המגיה: בלא דבריו מבואר בירושלמי שכן הוא וכדכתיבנא. ולכן נראה לי דכוונת מהרלנ"ח דכלפי מה שכתב, 'הרי הירושלמי שמביא בעל ההגהה', שוב כתב שכן הוא מבואר בהירושלמי, דלא תימא שיש איזה טעות סופר או [פירוש אחר] בהבנת הדברים וכיוצא). ומה שקשה על מהרלנ"ח, דכלפי מה שכתב 'הרי הירושלמי שמביא בעל ההגהה', שוב כתב שכן הוא מבואר לדייק כן. ע"ש. היינו שדעת הטור דוקא אחר הכתיבה הוא דכשר ניקב או נפסק, אבל קודם הכתיבה צריך היקף גויל, ומינה נילף כשמגיע לסוף הקלף מתחלתו פסול, והיינו ממה שכתב הטור ואם לאחר שנכתב וכו' ניקב וכו' נפסק וכו', דמשמע דוקא אחר הכתיבה. ולפי דבריו דנילף צדדי האות במכל שכן מתוך האות, אם כן להירושלמי (דפסיל בתוך האות אף אחר הכתיבה) אפילו ניקב או נפסק אחר הכתיבה, פסול. וכל זה היה לו להטור לבאר, דהירושלמי חולק על הבבלי בכל גווני, (פירוש, דבתוך האות, הבבלי מכשיר והירושלמי פוסל, ובצדדין אחר הכתיבה, להבבלי כשר ולהירושלמי פסול. מיהו כבר כתבתי דמהירושלמי מוכח כן להדיא, דלא דק מהרלנ"ח. ובעיקר הקושיא נראה, דהטור לא הביא דעת הירושלמי כי אם בתוך האות דאפשר דפסול גם לתלמודין, לחוש לו. אבל לפסול בצדדין גם לאחר הכתיבה דמבואר להדיא בתלמודין דכשר, לא חש להביא דעת הירושלמי בזה, דאין הלכה כוותיה נגד תלמודין. וברור), ואמאי לא נקט דבריו אלא בתוך האות. ועוד קשה, מדהביא הבית יוסף דברי מהרלנ"ח הללו ולא כתב עליו שום דבר, משמע דמסכים לדבריו, ואיהו גופיה לעיל כתב על דברי הטור שכתב: 'הלכך אם ניקב כל תוכו פסול', שהוא לישנא דהטור שפוסק לפסול כהירושלמי, כיון דבתלמודין אינו מבורר להדיא ההכשר וכו', והא דקאמר יש אומרים אפילו ניקב כל תוכו כשר, היינו התופסים לישנא בתרא דרש"י ז"ל [מנחות כט. ד"ה ירכו], ניקב תוכו כשר היינו החלל. אבל ללשון ראשון וכו' יש לומר דאפילו תלמוד דידן סובר כהירושלמי, ומשום הכי פסק כהירושלמי. ע"ש. מלבד דיש להעיר במה שכתב הוא ז"ל לעיל מזה דהטור פסק כלישנא בתרא משום וכו', והכא כתב דהטור פסק כלשון ראשון כהרא"ש, (דברי הבית יוסף לעיל מוקשים מצד עצמם, דהטור לא כתב כלשון שני, [ד]ממה שכתב יש אומרים אפילו ניקב כל תוכו כשר, מכלל דמה שכתב בתחלה אתי ככולי עלמא וכמו שכתב הב"ח [אות י"א], וצ"ע), גם קשה דהכא כתב דהיש אומרים הם התופסים לשון שני, ולעיל כתב דהרא"ש יודה לדין לשון שני, ולזה יש

הערות וציונים

61. הוא הגאון רבי שלמה מאזוז זצ"ל מח"ס שו"ת כסא שלמה, שואל ומשיב ועוד.

אוצר ההלכה

ליישב. (כוונתו פשוטה, דלעיל כתב לה בלשון אפשר, ולכך כתב הטור שפיר בלשון יש אומרים, דאפשר דהרא״ש פליג עלה).

אמנם קשה לפי דברי מהרלנ״ח דתוכו קיל מסביבו, אם כן לתלמודין דמיקל בניקב ונפסק סביבו, כל שכן ניקב תוכו. ואיך כתב, דבתלמודין אינו מבואר ההכשר בהדיא, איברא דלכאורה מלשון הש״ס דידן מבואר ההכשר בהדיא, דאמרינן כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה [מנחות לד.], דמשמע דמבפנים שפיר דמי. מיהו לזה יש ליישב, דארבע רוחותיה היינו דחוץ ופנים, לכן נראה לי דתוכו חמיר מסביבו דחשיב כגופו של אות. וכבר ראיתי להרב בית דוד (או״ח סימן כ״ג)[62], שהקשה קושיית הט״ז מסברא דנפשיה וכתב דתוכו חמיר מסביבו. ע״ש. ואם כן ניחא הכל, דבירושלמי דמחמיר בתוכו אף אחר הכתיבה היינו טעמא דתוכו חמיר, אבל בסביבו אפשר דמודה לתלמודין, דלא פסיל אלא קודם הכתיבה. ולכך שפיר חשש הטור להירושלמי, דבתלמודין אינו מבורר ההכשר בהדיא, דהא דמכשרינן אחר הכתיבה היינו בסביבו, אבל בתוכו אפשר דמודה להירושלמי. ומאי דיליף מהרלנ״ח סביבו מתוכו במכל שכן, רצונו לומר כיון דתוכו חמיר ומיפסל אפילו אחר הכתיבה, כל שכן בסביבו שיש לפסול לפחות קודם הכתיבה, דאף דתוכו חמיר, מכל מקום אין סברא שיהיה פסול גם אחר הכתיבה, וסביבו כשר גם קודם הכתיבה. ומעתה גם קושיית הט״ז לא קשיא, דשפיר חשש מרן (בסעיף ט״ו) להירושלמי דפוסל בתוכו, דהשתא אין לומר דהא אפילו מבחוץ כשר, דזה אינו, דתוכו חמיר מבחוץ וכדאמרן. (אמר המגיה: לפי מה שכתבתי דמהירושלמי מוכח דפסול בצדדין גם אחר הכתיבה, צריך לומר דלהירושלמי שוין הם. אבל לתלמודין חמיר תוכו מסביבו, ולכך אף דמיקל בסביבו, אפשר דמודה בתוכו. מיהו צריך עיון מנא ליה הא, דילמא פליגי, כיון דעל כרחך צריך לומר דפליגי בתוכו אי חמיר או לא, (דבלי) [אבל] על מהרלנ״ח דסבירא ליה דסביבו חמיר מתוכו לא קשיא, דהא להירושלמי שוין הם, דמכל מקום מצינו לבבלי ללישנא בתרא דרש״י, דסביבו חמיר מתוכו. וצ״ע).

ובעיקר הוכחת הט״ז לכאורה תמוה, דגם לחילוק ראשון של הבית יוסף קשה, איך כתב מרן לפסול בתוכו כהירושלמי, דהא בתלמודין מכשיר אפילו מבחוץ וגם קודם הכתיבה. ושוב ראיתי להרב לבושי שרד [סקכ״א] שפירש דבריו, דלחילוק ראשון שפיר כתב דפליגי הבבלי והירושלמי, אבל לחילוק השני מנא ליה דפליגי, דילמא הבבלי מיירי אחר הכתיבה, והירושלמי [מיירי קודם הכתיבה], ו[כן דעת] הגהות מיימוניות שגם הם מפלגי בין בבלי להירושלמי דסבירא ליה כחילוק ראשון. (אמר המגיה: גם כבר כתבנו דלשון הירושלמי פוסל אפילו אחר הכתיבה. גם צריך עיון דלחילוק הראשון שפיר עשה מחלוקת בין הבבלי לירושלמי, דהא לפי דברי הבית יוסף והב״ח [אות י״א] והפרישה ודרישה [פרישה אות י״ז], הטור חושש לדעת הירושלמי, משום דבבבלי אינו מבואר בהדיא נגד הירושלמי. ע״ש. ואיך לא זכר ש״ר להרבנים הנזכרים, וביותר למרן גופיה דודאי דבריו שבסעיף ט״ו לא אתו לחילוק ראשון כלל, דהוא אינו עושה מחלוקת כנזכר. וצ״ע). **באופן** דנראה דעת מרן בסעיף ט״ז כחילוק השני, ולא קשה מסעיף ט״ו כדכתיבנא. ולפי זה אין חילוק בין נדבק לנפסק, ובתרוייהו קודם הכתיבה פסול, אחר הכתיבה כשר.

וזה נראה טעמו של הרד״ך [בית א׳ חדר כ״ב] והמאירי [קרית ספר מאמר ב׳ ח״ב ד״ה ולענין] שבמג״א (סק״ג), דמכשרי בנדבק בסופו ונדבק על ידי תג, משום דנדבק בסופו נעשה אחר הכתיבה, כיון דיש שיעור אות לבד החלק הנדבק, וכן על ידי תג, מסתמא לא נעשו התגין כי אם אחר הכתיבה. וכן ראיתי להרב אמת ליעקב (במשפט השני סימן ל״א) שכתב כן גבי דיבוק על ידי תג, וכתב שזה כוונת הרב כנסת הגדולה [הגה״ט][63], שאחר שהביא דברי מהרלנ״ח דפוסל, ציין לתירוץ השני של הבית יוסף, לומר דלפי זה יש להכשיר. ע״ש. וקשיא לי דהא מהרלנ״ח דפוסל, איהו גופיה סבירא ליה כחילוק השני של הבית יוסף, כמו שכתב משמו הבית יוסף דפוסל במגיע לסוף הקלף מתחלתו, דמשמע דוקא מתחלתו, ואם כן איך מפסל בדיבוק על ידי תג שאינו מתחלתו. גם מה שכתב שם דאין בידינו להכריע בדעת מרן מכח קושיית הט״ז, כבר יישבנו דבריו והוי דעת מרן כחילוק שני, וצ״ע.

מיהו קשה לי על הרב לדוד אמת (דין פיסול באותיות [סימן י״ב] אות ל״א), שכתב נדבק בסופו כשר, ועל ידי תג פסול. ע״ש. והוא קשה, דאם על ידי תג פסול, והיינו על כרחך דטעמא הוא דלא מחלקינן בין קודם הכתיבה לאחר הכתיבה וכדאמרן, כל שכן בנדבק בסופו האות עצמו. (אמר המגיה: קושיא זו תקשה על מהרלנ״ח גופיה דפליג אמאירי בנדבק על ידי תג, ולא פליג אנדבק בסופו דמהרד״ך, וכן [על] הרב כנסת הגדולה גם כן, וכמו שכתב הרב מחצית השקל. מיהו ראיתי במהרלנ״ח (סימן א׳) שלא הזכיר דברי מהרד״ך כלל, רק דברי המאירי בדיבוק האות לעצמה ולאות אחרת על ידי תג, וסייעיה מהרמב״ם ז״ל. וסיים על זה אף כי בדיבוק לזולתו נראה שחולק על הרב. ע״ש. וזהו מה שכתב הרב כנסת הגדולה, דמהרלנ״ח חולק על המאירי מהרמב״ם, וכמו שכתב הרב דבר משה (א״ח סימן ח׳) ע״ש. והיינו מדפסיק ותני הרמב״ם לפסול דיבוק מאות לאות סתמא, משמע דבכל ענין פסול, ומזה גופא יש לחלוק גם על מהרד״ך מדלא חילק הרמב״ם בין ראשו לסופו. וכן כתב הלכה ברורה [סק״ג], דמהרלנ״ח פליג בתרתי. ע״ש. וכבר העיר בזה הרב השומר אמת למהר״א אדאדי ז״ל (סימן י״ז אות ד׳), על הרב אמת ליעקב והרב לדוד אמת ע״ש. וכן נראה מתשובת מהרלנ״ח שם (בסימן א׳) אחר שהביא אגרת רבי אברהם, שהעתיק דברי המאירי, דפוסל דיבוק בסופו ופליג על הירושלמי מתלמוד דידן. ע״ש. ונראה שמסכים עמו, וגם מהמאירי גופיה מוכח כן דמכשיר על ידי תג ופוסל בסופו, הרי דיותר יש לפסול בסופו מנדבק על ידי תג. ועל הרב כנסת הגדולה לא קשה אמאי לא הביא דברי מהרלנ״ח אתשובת

הערות וציונים

62. נדפס לעיל סעיף ט״ו אות י״ב. 63. נדפס לעיל סעיף ד׳ אות ה׳.

אוצר ההלכה

מהרד״ך, דהרב כנסת הגדולה אינו מביא אלא מה שנאמר בהדיא, ומהרלנ״ח לא זכר מזה כלום להדיא, רק מדבריו מוכח כן. אבל על הרב אמת ליעקב והרב לדוד אמת קשה שפיר וכמו שהקשה הרב המחבר ז״ל, וגם על המג״א קשה דנראה מדבריו דהוא מוסיף מדיליה ואינו כן. ויש להתיישב בזה). גם צריך עיון דהרב אמת ליעקב (במשפט (הב׳) [הרביעי] אות ד׳), והרב לדוד אמת [סימן י״ד אות ד׳] נקטי לדינא כחילוק השני של הבית יוסף, ותירצו קושיית הט״ז כמו שכתב (הד״ד) [הרב בית דוד] וכדכתיבנא, ואם כן היה להם להכשיר בנדבק על ידי תג.

שוב ראיתי דמה שכתב המג״א משם מהרד״ך להכשיר דיבוק בסוף האות, הוא ממה שכתב הבית יוסף משם הרשב״א [ח״א סימן תרי״א] לפרש דברי הירושלמי. ועיין שם להבית יוסף דמסיק דהרי״ף והרמב״ם והרא״ש לא הזכירו דברי הירושלמי, ואם כן לא סבירא להו הכי, וכן הלכה, דדיבוק בין קודם שנגמרה האות בין לאחר שנגמרה, פסול, ופסקו בסעיף י״ח. ולפי זה לדעת מרן פסול בנדבק בסופו או על ידי תג, ודלא כמהרד״ך והמאירי שמכשירין. וזה נראה כוונת המג״א שציין לסעיף י״ח. ולפי זה צריך לומר, דלחילוק השני של הבית יוסף דמחלק בין קודם הכתיבה לאחר הכתיבה, היינו דוקא בנפסק, אבל בנדבק בכל ענין פסול. מיהו נראה דזה אינו, דהא כתו דהבית יוסף דדחה דברי הירושלמי שהביא הרשב״א, הוא ממאי דאמרינן בתלמודין כל אות שאין גויל מקיף לה וכו׳, אם כן על כרחך דמיירי גם בנדבק, ועלה מחלק הבית יוסף בין קודם הכתיבה לאחר הכתיבה, אם כן על כרחך דחילוק זה איתיה גם בנדבק. ובפרט לפי מה שכתב הבית יוסף משם מהרלנ״ח שכתב משם הרמ״ה [גיטין כ:], שחסרון היקף גויל מצד שניטל הגויל, פסול כמו מצד דיבוק, ומזה פסל בכ״ף שהגיע לסוף הקלף, ופסק מרן (בסעיף ט״ז) האי דינא דכ״ף, אם כן לא סבירא ליה לחלק בין דיבוק לנפסק. לכן נראה לי דלא מקרי אחר הכתיבה כי אם כשסילק ידו ממנה, ואחר כך על ידי חימום וכיוצא אירע דבק או הפסק, אבל נדבק בסופו או על ידי תג שכל זה נעשה בעת הכתיבה, חשיב נעשה בפיסול. ומהתימה על הרב אמת ליעקב שפסק דינא דמרן דסעיף י״ח ([במשפט השני] באות ט׳) שם, ואיך כתב [בסעיף ל״א] שאין בידינו להכריע בדעת מרן, ולכן פסל, והרי להדיא דעת מרן לפסול כדכתיבנא.

(אמר המגיה: והחילוק הראשון שכתב הרב המחבר ז״ל דלא מחלק בין קודם הכתיבה לאחר הכתיבה רק בנפסק, אבל בנדבק בכל ענין פסול, כן כתב הרב דבר משה (א״ח סימן ח׳), ומתוך דבריו לא קשה מה שהקשה הרב המחבר ז״ל על חילוק זה, דבאמת לא מיירי הבית יוסף בתירוץ השני על מאי דאמרינן כל אות שאין גויל וכו׳, רק דמרן בא להשמיענו דין אחר, שאף בנפסק דמכשרינן ולא חששנו להיקף גויל, [היינו] רק אחר הכתיבה, אבל קודם הכתיבה דינו כנדבק, וצריך היקף גויל. וכן כתב הרב מאמר מרדכי (אות י״ט), דאף דפסלינן בנקב כמו בדיבוק, מכל מקום לא מחמרינן ביה כמו בדיבוק. ע״ש. וכן כתב הרב ערוך השלחן (אות כ״ו) ע״ש. ומה שהכריחם לזה, נראה דמשמע להו במה שכתב מרן (סעיף י״ח) בין אחר שנגמרה האות, היינו שסילק ידו מכל וכל, ולכך אי אפשר לחלק כחילוק השני שכתב הרב המחבר ז״ל, וכן הציע הרב מאמר מרדכי בתחלת דבריו, וכן כתב בתשובת הרמ״ע מפאנו (סימן ל״ו), דלא מהני נגמרה צורת האות לדידן אלא בסילק ידו לגמרי. ע״ש. מיהו כבר הרב פרי חדש (באה״ע סימן קכ״ה סקי״א) דחה דבריו מתשובת הרשב״א (ח״א סימן תרי״א) בפירושו להירושלמי, דנגמרה צורת האות קרי אף שלא סילק ידו. ע״ש. וכן ראיתי להמשנה ברורה (סקע״ח) שפירש כוונת מרן במה שכתב אחר שנגמרה האות, היינו שנגמרה שיעורה. ועיין לו בביאור הלכה (סעיף ט״ז), שהביא מהרב דרך החיים [סימן פ״ב סעיף כ״ז] שחילק כחילוק השני של הרב המחבר ז״ל, ושיש חילוק בין תירוץ ראשון של הבית יוסף לתירוץ השני. ועיין במשנה ברורה (סקנ״ד) שכן נראה מהבית שמואל (אה״ע סימן קכ״ה סקכ״ט) שיש חילוק בין שני התירוצים, ושיש לחוש לתירוץ הראשון. ע״ש. ואם כן בנדבק על ידי תג נראה דיש לפסול, שיש לחוש לתירוץ ראשון. וגם לתירוץ שני, אפשר דחשיב כנעשה בעת הכתיבה, וגם שמא באמת נעשה בעת הכתיבה וכמו שכתב הרב דבר משה שם, ויש להתיישב).

נמצא לדידן דנקטינן כמרן יש לפסול בדיבוק על ידי תג וכל שכן בסופו. אמנם ראיתי להרב שדי חמד אסיפת דינים (מערכת ה׳ אות ו׳), שהביא דעת המג״א ולדוד אמת ודעמם לפסול דיבוק על ידי תג, והביא דברי הרב באר המים [חאו״ח סימן י״ד] להכשיר בשבת ויום טוב שאי אפשר לתקן, וטעמו שהוכיח מהרמב״ם והר״ן ורש״י כמאירי, דלא קפדינן משום היקף גויל רק בדיבוק האותיות עצמן, אבל על ידי תג לא. ועוד דדעת מרן דאין לחוש אהיקף גויל רק בשעת הכתיבה, אבל לאחר שכתב וסילק ידו לגמרי אין לחוש וכו׳, ואפילו תימא דכיון דאין זה מן הדין שיעשה התגין אחר הכתיבה, ואם כן יש לחוש שמא עשאו בעת הכתיבה, מכל מקום הוי ספיקא דרבנן ולקולא. עש״ב. ולענ״ד נראה, דהתגין כיון דצורך האותיות הן הוי כמו בשעת הכתיבה, ולא מהני רק כשנדבקו אחר כתיבתן לגמרי על ידי רוק או חימום, וכדכתיבנא. (אמר המגיה: לכאורה גם לסברת הרב המחבר ז״ל, יש להתיר דשמא נעשה על ידי רוק וכיוצא, וספיקא דרבנן לקולא. מיהו מה שכתב הרב שדי חמד שם (ד״ה ומכל מקום) להתיר מספק ספיקא אף לסברת נודע ביהודה, ליתא לפי זה, דזה אינו רגיל והווה להתדבק אחר הכתיבה על ידי רוק וכיוצא). גם מה שכתב שם, דמהרלנ״ח ודעימיה לא פסלי אלא בנעשה קודם גמר הכתיבה. ע״ש. אין נראה כן מהרב מג״א והרב אמת ליעקב והנסמכים על מהרלנ״ח. גם מה שכתב שם (להתיר) דעת הרב נודע ביהודה [קמא יו״ד סימן ע״ה] דסבירא ליה דספק דאורייתא הוא ואין להתיר מספק אחד רק מספק ספיקא. ע״ש. לפי מה שכתבתי דדעת מרן כתירוץ השני, אין צריך לזה, אלא כיון דרגיל לעשותן אחר הכתיבה, ולדעת מרן אחר הכתיבה כשר, אם כן יש להתיר בפשיטות, דזה הוי כרוב, ולא מקרי ספק. (ובלאו הכי לדעת הרב באר המים דמשוה מהרלנ״ח להמאירי וכמו שכתב הרב שדי חמד שם משמו, לא ידעתי איך שייך בזה ספק ספיקא כלל. וצ״ע).

אוצר ההלכה

וראיתי להרב שערי תשובה (סק״ה) שכתב, דהמאירי נמי מודה דצריך לגרור, רק דלא חשיב ליה שלא כסדרן. ע״ש. ולענ״ד נראה דהמאירי מכשיר לגמרי גם בלא גרר, כגון בשבת שאי אפשר לתקן, ואין הכי נמי דביכול לתקן ודאי דצריך לתקן על צד היותר טוב. (וכן העיר עליו הרב משנה ברורה ז״ל בביאור הלכה שם בסעיף ד׳ [בד״ה צריך]. ע״ש).

ודע דהרב בית מנוחה (דיני נקב אות י״ח) כתב, דדיבוק על ידי תג אם עלה לא ירד. ע״ש. ולפי זה מה שכתבו הרב אמת ליעקב והרב לדוד אמת דפסול, היינו לכתחלה. אמנם ראיתי להרב לב חיים (ח״ב סימן קס״ז [אות כ״ד] דף קי״ח ע״ג) שכתב, דאחד מן התגין שעל השי״ן שבתיבת ״אשר״ שנפרד ונדבק ברי״ש באופן שהאותיות נפרדות, כשר, כמו שכתב הרב בית מנוחה, אבל בנדבקו האותיות על ידי תג פסול וכו׳. ע״ש. ודבריו תמוהים דהרב בית מנוחה מכשיר גם בדיבוק האותיות שעל ידי תג כמבואר בדבריו. ע״ש. (אמר המגיה: מיהו דברי הרב בית מנוחה צ״ע, שהם היפך מה שכתב בדין פיסול נגיעת אות באות (אות נ״ז) בדעת מהרלנ״ח ודעימיה, ולדידהו פסול לגמרי וכמובן. וצ״ע. גם ממה שכתב שם (אות י״ז), שבנגעו אחר הכתיבה כשר, נראה דסבירא ליה כמו שכתב הרב שדי חמד הנזכר מהרב באר המים, דמהרלנ״ח לא פסל רק בעת (הנתינה) [הכתיבה], והוה ליה לבאר זה (באות נ״ז). וביותר קשה להרב אמת ליעקב והרב לדוד אמת שהכריעו (באות ל״א) כמהרלנ״ח משום דמספקא להו בדעת מרן, אם כן פסול אף באחר הכתיבה, וזה היפך דבריהם (באות י״ד). וצ״ע). (זכרון יוסף – סימן ג׳)

פ״ה) שם הא דמכשרינן בנפסק האות דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה וכו׳. הרב ז״ל [הגר״ז סעיף י״ט] כתב, לתירוץ הראשון שבבית יוסף ולשיטתו דעיקר ההכשר בניקב הוא על ידי הקלף החלק שמצד שני של הנקב, לכן אם נשתייר מאות זה גם למטה מהנקב, מתכשרת היא על ידי קלף החלק שבתחתיותו, ואין הנשאר מהאות חשוב הפסק בין האות לגויל, כמו שהנקב אינו חשוב הפסק. ע״כ. ולפי זה יש לעיין דגם בנדבק אות לאות, איכא למימר דמה שלמטה מהנדבק יהיה חשוב היקף גויל ויהיה כשר בנדבקו בסופן ביש שעור אות, עד הדיבוק. ולפי זה אפשר לומר דמה שכתבו המג״א [סק״ג] והרב ז״ל [סעיף ה׳] בנדבקו האותיות בסופן, דרק מחומרא יש לגרר כמו שנתבאר לעיל (סק״ז)[64], ונתקשיתי, דהא דינא הכי הוא לפסק השלחן ערוך. ולמה שכתבתי יש בזה חילוק, דהיכא דנדבקו בסופן ולא נשאר קלף חלק למטה מהנדבק, דינא הכי דפסול ואין דעה המתרת, אלא דעת הרשב״א ז״ל [ח״א סימן תרי״א]. אבל אם נשאר קלף חלק למטה מהנדבק, כיון דאיכא למימר כתירוץ הראשון שבבית יוסף, דעל ידי קלף החלק שבתחתיותו מקרי מוקף גויל, והגם שאנו מחמירין כשני התירוצים, כיון דאיכא עוד דעת הרשב״א ז״ל, אינו אלא חומרא בעלמא לגרר. וכל זה בנדבקו קודם שסלק ידו מהכתיבה, אבל אם נדבקו לאחר הכתיבה כהאי גוונא כשר לשני התירוצים.

(תהלה לדוד סק״ט)

פ״ו) שם הא דמכשרינן בנפסק האות דוקא כשנכתבה בכשרות ואחר כך נפסקה וכו׳. בענין דין היקף גויל, שכתב בית יוסף (בסימן ל״ב) מהכרח סוגיא דאינקיב וי״ו וכו׳ [מנחות כט:], דבניקב אחר כך אין בכך כלום, ולא בעינן היקף גויל כי אם מתחלתו. ולענ״ד צריך עיון הרי מצד הקושיא אפשר לומר הא דבעינן היקף גויל היינו מה שהוא כתוב והוא מהאות, אבל כשנפסק באמצעו כיון שתינוק קורא אותו הרי אנו רואים כאילו זה ההפסק אינו, וכאילו החצאי אותיות דבוקים ממש זה לזה, אם כן הרי הם גם כן מוקפים גויל, אבל בניקב מבחוץ מנא לן. ולע״ד מלשון הרמב״ם גם כן משמע דגם אחר הכתיבה אינו כשר כי אם בניקב תוך האות ולא מבחוץ, שהרי בדין דבוק [תפלין פ״א הי״ט] כתב, שכל אות שאינה מוקפת גויל מארבעה רוחות פסולה, ונראה דכללא כייל, ואחר כך כתב הכשר רק בניקב כל חללו. וצריך עיון לע״ד מה שכתב מרן הבית יוסף דמדברי הרמב״ם [שם הלכה כ׳] משמע דכשר בניקב אחר כך.

(מצות ראיה – מלואי השמטות)

פ״ז) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות וכו׳. כתב המשנה ברורה (בביאור הלכה ד״ה ואחר כך) בשם הנודע ביהודה [ח״א יו״ד סימן ע״ה] והדרך החיים [סימן פ״ב סעיף כ״ז], דהא דאמרו דנקב לאחר הכתיבה אינו פוסל, הוא דוקא בנשאר מעט קלף בין אות לאות, אבל אם הנקב ממלא כל האויר שבין אות לאות, פסול אף בנעשה אחר הכתיבה. והם דברים מסתברים, דזה שאין הנקב פוסל לאחר הכתיבה ופוסל בשעת כתיבה הוא ענין מחודש, ואילו לא היתה לנו ראיה מכרעת על זה היינו פוסלין אף בניקב לאחר הכתיבה, והראיה המכרעת היא מהא דאמרו [מנחות כט.] ניקב ירכו ונשתייר אות קטנה כשר, וזה אינו מכריע אלא בנשתייר עדיין קלף אחר הנקב. והטעם, דחסרון נקב הוא מחמת שאין ניכר איפה גמר האות, דבגויל מקיפה גמרה ניכר וצורתה מסוימת, אבל בנגמר אצל הנקב עין הרואה מסופקת דילמא נחסר מקצת האות. ולפי זה יש לחלק בין נשתייר מקצת קלף ללא נשתייר, דבנשתייר קלף, אף אם נמלא את כל הנקב דיו אכתי איכא ריוח בין אות לאות, אבל בנקב הממלא את כל האויר מראיתו מסופקת, דילמא נפסק מקצת האות ובמקום הנקב היה המשך האות והוו שתי האותיות אות אחת, דשתי אותיות הנוגעות פיסולן משום דנחשבות כאות אחת בצורה חדשה, ואין לנו ראיה להכשיר זה לאחר הכתיבה למאי דקיימא לן דנגיעת שתי אותיות פוסלות לאחר הכתיבה.

ובאמת לפי זה יש לפסול בנגמר הך׳ בסוף הקלף, אפילו האריכו אחר שסילק ידיו, דהתם נמי הוי כמלא הנקב כל האויר. ומיהו יש לומר דסוף הקלף עדיף, שאין הצורה חסירה

הערות וציונים

64. נדפס לעיל סעיף ד׳ אות י״ב.

אוצר ההלכה

כל כך כיון שאין כתב אחר לפנינו. וכבר הכריעו אחרונים ז״ל לאיסור כמו שכתב בית יוסף. אבל מה שחילקו בין האריך בשעת כתיבה להאריך לאחר שכבר סילק ידיו צריך עיון, דהא בירושלמי [ברכות פ״ב ה״ג] מבואר, דכל שנגמר שיעור אות בהכשר מקרי לאחר כתיבה, וכמו שכתבתי לעיל [סק״ב]. ואפשר משום דקשה לעמוד על צמצום שיעור רגל הך׳ ועושין עד שיוצא הספק מלבו, והלכך אי אפשר להכשיר באינו מוקף גויל, דילמא הוא שיעור מצומצם.

(חזון איש או״ח סימן ח׳ סק״ג)

פ״ח) שם הא דמכשרינן בנפסקה האות, דוקא כשנכתבה בכשרות וכו׳. כתב בט״ז (סק״ד), ועוד יש לומר הא דמכשרינן בנפסק על ידי נקב וכו׳. עיין בתשובת נפש חיה (יו״ד סימן ע״ט).

שם (בסוף הדיבור), אלא דצריך עיון, הא דברי השלחן ערוך סתרי אהדדי. [ע״כ]. עיין בתשובת חתם סופר (יו״ד סימן רס״ו) שתמה ששכח מה שכתב לעיל (בסק״ח). ע״ש מה שכתב בזה. ועיין בספר שדי חמד (מערכת ה׳ אות ו׳ באסיפת דינים בד״ה היקף) מה שכתב בזה, וחידוש שלא הביאו. (מגיני חיים)

פ״ט) שם הא דמכשרינן בנפסק האות דוקא כשנכתב בכשרות וכו׳. היינו כשכבר סילק ידו בגמר האות, אבל אם בעוד שלא סילק ידו פגע בנקב אף שכבר היה נכתב כשיעור אות הוי נפסק בשעת כתיבה. מקדש מעט [סקס״ב]. עיין שם בגדולי הקדש [סקי״ח] שהביא ראיה ממה שכתב הרלב״ח [סימן ק״ל ד״ה כתבת השביעי] והבית יוסף, בהגיע סוף כ״ף פשוטה לנקב או לסוף הקלף פסול, ומשמע אפילו איכא שיעור אות בלי אותו משהו הנוגע בנקב, וכמו שכתב המג״א (סקכ״ז), ועל כרחך דדוקא כשסילק ידו הוי נכתב בכשרות. עכ״ד. וכן כתב בשו״ת בית שלמה (חיו״ד ח״ב סימן ק״ס). ועיין במקדש מעט [ס״ק ס״ג] דיש קצת פוסקים דגם בנקב אחר כתיבה פסול בלי תיקון. עיין בספר החיים [סעיף ט״ו] שכתב מעשה שהיה אות מדובק לחברו בקצה האחד והתחיל לגרור ומתוך רוב הגרר נעשה נקב, נראה דכשר, כיון שניקב אחר שנכתב. ואין לומר דכאן לא היה מוקף גויל לעולם, דקודם היה נדבק ואחר כך כשגרר ניקב. זה אינו דמיד שהתחיל לגרור הוי פירוד ונעשה מוקף גויל אף שלא היה הקלף צלול, רק שהסופר רצה לגרור שלא ישאר רושם, ועוד אפילו היה הנקב נעשה מיד, מכל מקום גם קודם שגרר נחשב מוקף גויל דכל הראוי לגרור נחשב כגרור, דאם לא כן לא היה רשאי לגרור בתפלין דהוי שלא כסדרן, ועל כרחך דזה אינו בכלל פסול, כיון שכל האות כדינו ויכול היה לגרור, תורת מוקף גויל עליו, וכן כתב בט״ז (סקי״ח) בשם רשב״א [ח״א סימן תרי״א] דמטעם זה אין להוציא אחרת כיון דראוי לבילה, ואפילו המג״א בסימן קמ״ג (סק״ז) דסבירא ליה דגם הרשב״א לא הכשיר רק שנכתב האות כתיקונו ונדבק בסופו, מכל מקום לענין מוקף גויל, יש לומר דנחשב מוקף גויל על ידי שראוי לגרור, ונדבק באמצע [דפסול] לא משום מוקף גויל רק משום דנדבק לאות אחר. עכ״ד. וצריך עיון דלתירוץ ראשון שבבית יוסף גם בנדבק לאות אחר הטעם משום מוקף גויל, והמחבר חושש לשני התירוצים, עיין מה שכתבתי לעיל [סק״ל][65]. שוב ראיתי במקדש מעט (ס״ק ס״ד) דדעת קצת אחרונים דהשלחן ערוך סבירא ליה לעיקר כתירוץ השני.

ועיין שם בספר החיים שכתב, אם נכתב הראש של למ״ד קו פשוט ולא בצורת וא״ו, כבר העלה בנודע ביהודה קמא [חיו״ד סימן פ׳] ובנודע ביהודה תניינא [חיו״ד סימן קע״א] דמה שאינו מפורש בש״ס אין מעכב בדיעבד, אם כן אין לפסול תפלין עבור זה. ועיין שם שכתב דמלשון רש״י שלפנינו בסנהדרין (דף ק״ו ע״ב) משמע דזה הוי מדינא, אמנם בחגיגה [טו:] לא נקט רש״י בלשון זה, עיין שם שמסיק לדינא דאם אירע כן בשבת אין להוציא אחרת דבלאו הכי אין ספרים שלנו בחזקת כשרות רק שסמכינן על הרמב״ם [שו״ת פאר הדור סימן ט׳] דסבירא ליה דמברכין על פסולה, אמנם בתפלין דיש חשש קרקפתא דלא מנח תפלין גם ברכה לבטלה בכל יום לא יניחם. ובשעת הדחק שאין לו תפלין אחרים יניחם בלא ברכה. ע״כ[66].

(באר יעקב – קרוייזר סק״מ)

צ׳) שם ואחר כך נפסקה. ובנגיעה אף שנדבק אחר כך פסול כמו שמוכח מסעיף ח״י, תשובת דבר משה [או״ח סימן ח׳]. הגהות רבי עקיבא איגר [סקי״ד]. אם נחלק שום אות על ידי קריעה לא מהני מה (שנדבק) [שמדביקו] מאחוריו, ואם נשתייר שיעור אות עד הקרע, כשר. לדוד אמת (סימן (י״ב) [י״ד סעיף ח׳]).

(באר יעקב – קרוייזר סוף סק״מ)

צ״א) שם אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו׳ פסול. כתב בית יוסף דמרש״י [מנחות כט: ד״ה וי״ו דויהרג] לא משמע כן, דכתב על עובדא בתרא דאיפסיקא וא״ו דויהרג בנוקבא, וז״ל: אירע במקום נקב ונראה כמין יו״ד. עכ״ל. והקשה באבן העוזר [סעיף ט״ן] לפי הבנת בית יוסף, למה לא פירש רש״י כן בעובדא קמא דאיפסיק ה״א בנוקבא, דאירע במקום נקב, ועוד דשם מבואר אם נשתייר כמלא אות קטנה, הרי דלאחר כתיבה ניקב, ולמה לא פירש רש״י הכא נמי כן בעובדא דויהרג. גם הרמב״ם [הלכות תפלין פ״א הי״ט] מייתי הך דינא דתינוק דלא חכים כשעשה האות קצר בתחלת הכתיבה. לכן פירש האבן העוזר דרש״י הוקשה לו, דהא לא מוקף גויל, לכן פירש דאירע בשעת כתיבה, ומסתמא כתב הסופר בהקפת גויל כדינו, אלא שנראה כמו יו״ד. והאריך ע״ש. ולע״ד אין הלשון הולמתו, דאיפסיקא וא״ו דויהרג בנוקבא, משמע דהפסיקה הוא בנקב, ושם מסתיים כרעא דוא״ו, ואם הניח גויל חלק קודם הנקב, הרי נפסק קודם הנקב, גם לשון איפסיקא אין לו פתרון כלל לפי

הערות וציונים

65. נדפס לעיל סעיף ט״ו אות ז׳.

66. עיין בשו״ת יביע אומר חלק ז׳ (חא״ח סימן ג׳) שהעלה להכשיר בתפלין על ידי תיקון, ובאוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ו אותיות: עח, עט.

אוצר ההלכה

פירושו. ולע״ד כוונת רש״י על פי מה שכתב הט״ז כאן (סק״י), דאם נשתייר גם למטה מן ההפסק אינו מועיל תינוק, דיצרף גם מה שלמטה מן הנקב לחלק העליון, ובאמת אין לו צירוף. ע״ש. וזה הוקשה לרש״י, דלמה התירו על ידי תינוק, ולא ניחא לו לפרש דנחסר מן הנקב ולמטה לגמרי הרגל, דסתם ניקב הוא בלא חסרון, והעד במשנה ריש פרק אלו טריפות [חולין מב.] ריאה שניקבה או שחסרה, וגם לומר דכיסו לו מה שלמטה מן הנקב דחוק מאד, מדלא אמר ליה רבי זירא בפירוש שיכסה, כדפירש לו שיקח תינוק דלא חכים, ופירש רש״י מחמת שלא יבין שהוא וא״ו מכח ה׳ הכתוב אחריו דלא יהא כמחרף, הכי נמי הוה ליה לפרש שיעשה תיקון שלא ירגיש התינוק שהוא וא״ו מחמת הרגל שלמטה מן הנקב, לכן פירש דאירע במקום נקב ונתעכב שם הקולמוס ולא כתב למטה מן הנקב כלל. (ערך שי)

צ״ב) שם אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה

בו וכו׳. כתב במג״א (סקכ״א) ונפסקה וכו׳, ור״י הלוי כתב בתשובה אם יש שריטה דקה בתוך האות ואינו עובר מעבר לגויל כשר. פירוש שיש סדק בגויל, ועל פני התיבה עובר סדק אחד דק מאד שאינו נראה רק על ידי הבטה דקה לדייק בו היטב וכמעט שלא יתואר בשם סדק רק שריטה, אבל גוף הגויל הוא קיים וטוב ומראהו ככל שאר היריעה, כשר. כי תמיד אמרו לשון נקרע, וזה דוקא היכא שהקרע או הסדק עובר מצד אל צד לגמרי, אבל היכא שהגויל קיים כשר. כן הוא בתשובת ר״י הלוי (סימן פ״א), ועיין בספר מחצית השקל. (שמן המאור)

צ״ג) שם אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה

בו וכו׳. כתב במג״א (סקכ״א), ונפסקה בו אפילו בלא נקב (ב״ח [אות י״ב]). וכוונתו על הב״ח המובא בט״ז (סק״י) דבשעת כתיבה לא מהני תינוק דלא חכים וכו׳, אפילו בנפסק בלא נקב. לזה הביא המג״א הר״י הלוי [סימן פ״א]. ועיין במחצית השקל דשם היה המעשה בשעת כתיבה, והשאלה היתה מחמת מוקף גויל, ופסק דהוי מוקף גויל והכשיר, כיון שאינו נראה כאות חלוקה לשתים. ומזה נראה דלא כהב״ח דפסק דבשעת כתיבה לא מהני תינוק, אפילו בנפסק בלא נקב. והר״י הלוי פסק דמהני מה שאין האות נראה חלוקה לשתים, וזה הוי כמו תינוק. והמג״א מדמה אותם, דכמו שמהני מה שאינו נראה האות חלוקה לשתים לצרף גם מה שהוא לאחר ההפסק, אף שהיה בשעת כתיבה, כן מהני נמי אם תינוק קורא העליון בלא התחתון כגון שמכסה התחתון, אף שהיה כן בשעת כתיבה. והוי מוקף גויל, כיון שנפסק בלי נקב. (דעת ומזימה)

צ״ד) שם אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה

בו וכו׳. כתב מג״א (סקכ״א), ונפסקה בו אפילו בלא נקב. עיין לבושי שרד [סקכ״ה]. ולענ״ד נראה דהכי קאמר, דעיקר הפסול מחמת הפסק ולא מחמת נקב, דכיון דמחמת נקב הפסיק, הרי זה כאילו היה שם גויל ונפסק. ואם כן מה שאמר בלא נקב, רצונו לומר אפילו לא היה שם נקב היה פסול מחמת הפסק, שהרי במקום הנקב לא היה שם דיו, אם כן במקום זה לא נעשה בהכשר מעולם. (חדושי מהרי״ש)

צ״ה) שם אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה

בו וכו׳. כתב מג״א (סקכ״א), ור״י הלוי [שו״ת מהר״י הלוי סימן פ״א] כתב וכו׳ אם יש שריטה דקה בתוך האות וכו׳. עיין מחצית השקל העתיק התשובה, משמע אפילו השריטה עוברת על כל רוחב האות מכשיר, לפי שאינו ניכר שהפסיק האות כי אם על ידי הבטה דקה, עיין בשלחן ערוך אדמו״ר (סימן ל׳) [ל״ב סעיף כ׳]. אבל בשלחן ערוך אדמו״ר פירש שאינה עוברת השריטה על כל רוחב האות. וצ״ע. (כלים של שלמה)

צ״ו) שם אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב ונפסקה בו וכו׳. עיין באר היטב (סקכ״ד) שכתב שיטת הב״ח [אות י״ב] ושיטת הט״ז [סק״י], ועיין ביד אפרים [במג״א סקכ״א]. ועיין בגדולי הקדש שבספר דעת קדושים (סקי״ד) נתבאר, דדוקא בנפסק על ידי נקב מחלק השלחן ערוך בין קודם כתיבה לאחר כתיבה, דמיירי שתינוק מכיר האות עד הנקב, או ברגל ה״י שנשאר מלא אות קטנה עד הנקב, ועל כן אם לא ניקב רק נפסק הדיו, אפילו בשעת כתיבה כשר, מה שאין כן בנקב דהיה בשעת כתיבה, (היה) פסול משום דאינו מוקף גויל. וגם אילו לא היה נפסק הרגל, אלא היה נקב נוגע בצד האות בשעת כתיבה פסול מהאי טעמא. ואם אחר גרירת משהו מקו האות אצל הנקב יתגלה כשערה גויל, וגבי הפסק הרגל אם אחר גרירת משהו מסוף חלק העליון ישאר עוד כדי שיכיר תינוק עד הגרירה מהני. וקצת פוסקים מפרשים כן בגמרא. עיין בכלל י״א שם [בסוף גדולי הקדש, אות ו׳]. (ארחות חיים – ספינקא סקכ״ג)

צ״ז) שם אבל אם מתחלה כשנכתבה היה שם נקב וכו׳. עיין להרב מטה יוסף ([סוף] סימן א׳ דף ד׳ ע״א) שכתב וז״ל: [ואין לומר] דכיון שהיה פסול מקודם[67] ועתה על ידי תיקון [זה הוא חוזר לכשרותו, הרי הוא כאילו נכתב עתה זה האות מחדש, והוי שלא כסדרן, דהא אייתי מתניתא בידיה מדברי הגהות מיימוניות (הלכות תפלין פ״א אות צ׳, בצורת אות ק׳) ומהר״י קולון [שרש ס״ט], והיא ראיה טובה ונוכחת], דהא התם קודם התיקון הוה פסול, ואף על פי כן יכול לחזור ולתקנו. יע״ש. ולע״ד עדיין יש לפקפק לפי דבריו שם, דאם מתחלה היה נכתב כך היה פסול, ועתה כיון שנפסק לגמרי ופסול הוא, הוה ליה כתחלת כתיבה ופסול, ולזה ליכא ראיה מדברי הגהות מיימוניות ומהר״י קולון[68]. (מעיני ישועה)

צ״ח) שם או אם רגל הכ״ף הפשוטה או כיוצא בה מגיע לסוף הקלף, בלי היקף קלף מתחלתו פסול. כך כתב בבית

הערות וציונים

67. שם דן בענין אות ח׳ שנפרדה הרגל מגגה בנקב גדול שאין הדיו עובר עליו.

68. אפריין נמטייה שכן דחה הרב מטה יוסף גופיה שם, וצריך עיון על הרב המחבר שלא נרגש בזה.

אוצר ההלכה

יוסף וז״ל: ובתשובות הרלב״ח [סימן ק״ל ד״ה כתבת השביעי] כתב, הלכה למעשה בימי הרב רבי יוסף הכהן הסופר המובהק ז״ל, באו לפני פעמים הרבה תפלין שרגל הכ״ף פשוטה היה מגיע לסוף הקלף בלי היקף גויל מתחלתם, ופסלתי אותם לפני הרבנים הזקנים על פי סברת קצת פוסקים שכתבו כן בפירוש, ולא היה פוצה פה וחולקים בדבר כלל. ואף על פי שמדברי רמב״ם [הלכות ס״ת פ״י ה״א] אין לנו הכרח חזק לפסול, מפני שכשמנה הדברים הפוסלים לא הזכיר דבר מזה אלא (כ)שנגעה אות באות, הרי הירושלמי שהביא הגהות מיימוניות בפרק א׳ סעיף (ט״ז) [כ׳] [אות ר׳] [כתב] שצריך היקף גויל תוך האות כשניקב העור שם, וכל שכן שצריך היקף גויל בכל צדדי האות מבחוץ, וכן מבואר שם בירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] וכו׳. [ע״כ]. עיין שם שהביא עוד ראיות מהפוסקים, ואולי משום שאר ראיות שהביא שם סתם כוותיה דרבנו לוי, דאי משום הך ראיה שהביא הירושלמי, לא היה לו לרבנו לסתום כוותיה, מפני שכבר סתם לעיל בסעיף ט״ו דלא כירושלמי כמו שכתבתי שם [סקל״ד][69]. (שלחן גבוה סקמ״א)

צ״ט) שם או אם רגל הכ״ף הפשוטה או כיוצא בה מגיע לסוף הקלף, בלי היקף קלף מתחלתו, פסול. כתב בית יוסף (שיטה ל׳ג), ובתשובות הה״ר לוי בן חביב כתוב וכו׳. נ״ב: סימן ק״ל [ד״ה כתבת השביעי], ועיין שם בסימן קל״ב וקל״ג, ובהרמ״ע מפאנו (סימן ל״ו). (כנסת הגדולה הגב״י)

ק׳) שם או אם רגל הכ״ף הפשוטה או כיוצא בה מגיע לסוף הקלף, בלי היקף קלף מתחלתו פסול. כוונתו לומר, דפסול אם לא יגררו מעט מסוף רגל הך׳, שאם מגררים מעט ונשאר שיעור ך׳ פשיטא דכשר. ויש מי שאמר[70] דלא מתכשר בגרירה, דאי פסול בלא גרירה קאמר, פשיטא מאי אתי הרב לאשמועינן. וטעות הוא בידו, דאיצטריך הרב לאומרו לאפוקי דלא נימא דהא דמכשרינן כשנפסקה אות בנקב אף דעל ידי כן אין היקף גויל, הוא משום דלא אמרו כל אות שאין גויל מוקף מארבע רוחותיה פסולה, אלא כשהוא מחמת שנדבקה לאות אחרת, אבל כשלא נדבקה לאות אחרת כשרה, ולפי זה כשרגל הך׳ מגיע לסוף הקלף כשר בלא גרירה, דאין צריך היקף גויל, קמשמע לן דאין הטעם בשנפסקה משום הכי, דאף אם לא נדבקה לאות אחרת, כל שאין לה היקף גויל יהיה מחמת מה שיהיה פסולה, אלא הטעם דמכשירין בנפסקה הוא משום דנכתבה מתחלה בכשרות, ולא אמר כל אות שאין היקף גויל פסולה, אלא כשלא היה לה היקף גויל בשעת כתיבה, אבל אם היה לה תחלה ואחר כך נפסק כשרה ואין צריך גרירה, ולפי זה אם מגיע רגל הך׳ לסוף הקלף פסולה בלא גרירה[71]. וכל זה מבואר בלשון הרב בבית יוסף, וכן מבואר בדברי מהרלנ״ח דף ר״ד [סימן ק״ל ד״ה כתבת השביעי], דשקיל וטרי התם בזה, והעלה דבמחלוקת שנויה, דלדעת רש״י [מנחות כט. ד״ה שאין גויל] והרמב״ם [תפלין פ״א הי״ט], לא הצריכו היקף גויל אלא שלא תדבק אות בחברתה, אבל אם הוא מצד שניטל הגויל ואינה דבוקה לאחרת כשרה בלא גרירה, ולדעת הר״ם לבית מאיר [קרית ספר להמאירי מאמר ג׳ ח״ב] והרמ״ה [גיטין כ:] פוסל בכל ענין. יע״ש. (שו״ת בית דוד – סימן כ״ד)

ק״א) שם או אם רגל הכ״ף הפשוטה או כיוצא בה מגיע לסוף הקלף בלי היקף קלף מתחלתו פסול. כתב בית יוסף (שיטה ל׳), אם ניקבה אחר כך כשרה וכו׳. נ״ב: עיין בספר הקצר שכתב, או אם רגל הכ״ף הפשוטה או כיוצא בה מגיע לסוף הקלף בלי היקף כלל מתחלתו פסול. [ע״כ]. ויש מי שרצה לומר דלא מתכשר בגרירה וטעות בידו, וכוונתו לומר דפסול אם לא יגררו אותו. בית דוד (חא״ח סימן כ״ד)[72].

שם (שיטה מ״ב), והרב המאירי בספרו קרית ספר וכו׳. נ״ב: עיין במהרלנ״ח [סימן ק״ל ד״ה כתבת השביעי] שהביא לשונו. עיין בספר אורים גדולים דף ג׳ ע״ב וע״ג [למוד ח׳] מה שפירש בדבריו. (יד אהרן מהדורא בתרא הגב״י ס״ק ט״ו–ט״ז)

ק״ב) שם או אם רגל הכ״ף הפשוטה או כיוצא בה מגיע לסוף הקלף בלי היקף קלף מתחלתו פסול. אם כ״ף פשוטה בשיטה אחרונה מגעת לסוף הקלף, או למ״ד שבשיטה ראשונה מגעת לסוף הקלף, עיין מג״א סימן ל״ב [סקכ״ז] דיגרור קצת, וכן כתב הרב מאמר מרדכי שם [סקט״ו] משם הפרישה [אות כ״ד], והרב חיד״א בברכי יוסף שם [סק״ז][73] כתב משם בית הרואה [דף ג׳ ע״א], שחולק על המגן אברהם. ע״ש. ונראה, דכיון דהיא גופא תליא בפלוגתא, דרש״י [עיין בית יוסף ד״ה ואם תאמר] ודעימיה מכשירין בלא היקף גויל, ולא מיפסל אלא בדיבוק אותיות, והחולקים עליהם סברי דגם בזה מיפסל, ואם כן מצינן לעשות ספק ספיקא, שמא הלכה כמאן דאמר כשר, ואם תמצי לומר כמאן דאמר פסול, שמא הלכה כמאן דאמר דמועיל תיקון על ידי גרירה, כן נראה לכאורה, ולמעשה צ״ע[74]. ודוק. (שמו יוסף – אות רי״ב)

ק״ג) שם או אם רגל הכ״ף הפשוטה או כיוצא בה מגיע לסוף הקלף, בלי היקף קלף מתחלתו פסול. כתב בבית יוסף (בד״ה ואם נפסק אחת מהאותיות וכו׳) משם מהרלנ״ח (סימן ק״ל), באו לפני פעמים רבות תפלין שרגל הכ״ף פשוט שלהן היה מגיע לסוף הקלף בלי היקף גויל מתחלתה, ופסלתי אותם לפני הרבנים הזקנים נ״ע. נ״ב: צריך עיון אמאי פסולים, הרי דבק זה הוא מלמטה וכשר הוא אפילו בלא תיקון, וכמו שמבואר בירושלמי

הערות וציונים

69. ואף בסעיף זה סתם השלחן ערוך דלא כהירושלמי, דלהירושלמי כל שנפסק פסול כיון שלא מוקף גויל ובשלחן ערוך פסק שאם כתב ואחר כך נפסק כשר אם קטן יודע לקרותו. 70. וכן דעת הגאון רבי שמואל פלורינטין זצ״ל בספרו בית הרואה (דף ג׳ ע״א), הביאו מרן החיד״א בספר ברכי יוסף (סק״ז, נדפס לקמן סעיף י״ח אות ק״ד). וכן כתב הרב חלקו של ידיד (נדפס לקמן סעיף י״ח אות ק״ג). 71. ועיין עוד בקול יעקב (אות ע״ב), שהביא חבל נביאים שפסקו שמותר לגרר כדי שיהיה מוקף גויל, גם כשמתחלתו לא היה מוקף גויל, וכן פסק הרב הלכה ברורה (בירור הלכה אות נ״ה). 72. נדפס בסמוך אות ק׳. 73. נדפס לקמן סעיף י״ח אות ק״ד. 74. עיין בסמוך הערה 70.

אוצר ההלכה

[ברכות פ״ב ה״ג] על פי מה שפירש הרשב״א ז״ל [ח״א סימן תרי״א][75]. ואי כוונתו לדעת הפוסקים האחרים דסבירא להו שלא כדעת הירושלמי, ופוסלים הנגיעה בין מלמטה בין למעלה, אבל הלא הם סוברים דמועיל תיקון בכולם על ידי שיגרור[76], אם כן גם בנדונו הרי יש תיקון שיגרור מעט מלמטה, ואז תהיה האות מוקפת גויל. על כן נראה לי פשוט, דמאי דפסל הרב [מהרלנ״ח] היינו בלתי תיקון, אבל אם יתקן מועיל התיקון וכשרים. וזה ודאי דוחק לומר דחש לסברת (ל)מה שהביא מרן בשם הגהות מיימוניות ([לקמן בסימן זה] בדף כ״ז ע״ב), דלית מאן דחש לה. ושוב ראיתי להמג״א (בסקכ״ז) שכתב כמו שכתבתי, ושמעתי שהרב ברכי יוסף [סק״ז][77] הביא שיש שתמהו על המג״א ז״ל.

(זכר אליהו – סימן ז׳)

ק״ד) שם או אם רגל הכ״ף הפשוטה או כיוצא בה מגיע לסוף הקלף, בלי היקף קלף מתחלתו פסול. כתב הרב כמה״ר משה סרירו ז״ל בשלחן ערוך שלו על זה וז״ל: דקדק לכתוב מתחלתו, לאפוקי אם מתחלה היה מוקף גויל ועל ידי שהיה חותך הקלף סביבותיו לתקנו, פגע [ב]רגל הקו״ף או ברגל הכ״ף פשוטה, ונשאר בלי היקף קלף כשר, והיינו על ידי שיגרור ממנה מעט לעשות לה היקף קלף. וכן עשיתי הלכה למעשה במעשה שבא לידי, והיינו טעמא מאחר דמתחלתו היה לו היקף גויל בכשרות. עכ״ד ז״ל. ועיין בספר בית דוד (בחלק א״ח סימן כ״ד)[78], ובספר שאלת יעב״ץ (סימן קי״ט). (השמים החדשים – אות ו׳)

ק״ה) שם או אם רגל הכ״ף הפשוטה מגיע לסוף הקלף בלי היקף קלף מתחלתו פסול. פירוש דאף דבשעת כתיבה כשכתב הרגל למטה היה מוקף גויל קודם שגמרו למטה לגמרי, אפילו הכי לא חשיב מוקף קלף מתחלתו.

(דברי משה – בידרמאן)

ק״ו) שם או אם רגל הכ״ף הפשוטה מגיע לסוף הקלף וכו׳ פסול. כתב מג״א (סקכ״ב), ועיין מה שכתבתי סעיף ד׳.

נ״ב: ועיין סעיף י״ח סקכ״ז. (חדושי מוהרמ״ז)

ק״ז) שם או אם רגל הכ״ף הפשוטה מגיע לסוף הקלף וכו׳ פסול. כתב מג״א (סקכ״ב) בלי היקף קלף, אף על פי שהיא ארוכה כראוי. [ע״כ]. וכן הביא הבית יוסף בשם תשובת הרב רבי לוי בן חביב [סימן ק״ל], כתוב הלכה למעשה בימי סופר מובהק רבי יוסף כהן נשמתו עדן, באו לפני פעמים רבות תפלין שרגל הכ״ף פשוט שלהן היה מגיע לסוף הקלף בלי היקף גויל מתחלתה, ופסלתי אותם לפני הרבנים הזקנים נשמתם עדן, ולא (חלק) [היה פוצה פה וחולקים] בדבר כלל וכו׳. ע״ש.

(בגדי ישע)

ק״ח) שם או אם רגל הכ״ף הפשוטה מגיע לסוף הקלף וכו׳ פסול. עיין במג״א (סקכ״ב), וכוונתו דאף אם יגרור קצת מלמטה ישאר כראוי, מכל מקום פסול, ולא כהרד״ך [בית א׳ חדר כ״ב] והרשב״א [ח״א סימן תרי״א] דמכשירים. ואך בגרירה, אף המג״א מכשיר, כמו שכתב בסקכ״ז. ובאבן העוזר פירש כוונת הרשב״א, דרק דיבוק שנעשה אחר כך מכשיר, אבל אם בתחלת הכתיבה כתב הרגל עד סוף הקלף פסול. ולפענ״ד נראה דכוונת הרשב״א היא, כיון דהאריך לכתוב במה שלא היה צריך, אם כן כבר נגמרה האות, לכן אין פוסל, ולהמג״א צריך גרירה. ובשלחן ערוך הרב [הגר״ז סעיף י״ט] מתיר אף בתחלת הכתיבה, כגון למעלה, וכן בנקב הממלא כל האות, אם [אינו] מוקף גויל מהני גרירה. ומהמג״א אין ראיה רק כמו שכתבתי שכבר נגמרה האות. ואך בסעיף י״ח גבי דיבוק אות לחברתה משמע בשלחן ערוך, דאף בתחלת הכתיבה מהני גרירה. אכן הרבה חולקין, עיין שערי תשובה [סקל״א], ויש מחמירין כהאבן העוזר, וצ״ע לדינא.

(גנזי חיים סקכ״ו)

ק״ט) שם או אם רגל הכ״ף הפשוטה מגיע לסוף הקלף וכו׳ פסול. ובמג״א [סקכ״ב] כתב, אף על פי שהיא ארוכה כראוי. כוונתו היינו דאינה אלא כראוי מצומצם ואי אפשר למחוק מעט, דאי לאו הכי הוה כנדבקה האות בסוף כתיבתו דיכול להפריד דכבר נכשר האות, והכא נמי הרי כבר נכשר בשעה שהיה קודם סוף הקלף, וכמו שכתב בסקכ״ז.

(חבל יוסף)

ק״י) שם או אם רגל הכ״ף הפשוטה מגיע לסוף הקלף וכו׳ פסול. כתב מג״א (סקכ״ב), אף על פי שהיא ארוכה כראוי. ולא יותר מן הראוי, דאי אפשר לגרור, לכן פסול. ועיין מה שכתבתי לקמן במג״א (סקכ״ז)[79].

שם [במג״א], ועיין מה שכתבתי סעיף ד׳. רצונו לומר, במג״א (סק״ג) שהביא שם שיטת הרד״ך [בית א׳ חדר כ״ב] שאם אחר הגרירה יהיה נשאר צורת האות, כשר אפילו בלא גרירה מטעם כל הראוי לבילה אין הבילה מעכב [מנחות קג:], כמו שכתב במחצית השקל [סק״ג]. ויען דכתב שם המג״א דיש להחמיר גם בדין הראשון היינו בשיטת הרד״ך, אם כן מסקנתו דלא אמרינן בם להכשיר בלא גרירה מטעם כל הראוי לבילה וכו׳, ומכל מקום על ידי גרירה יש להכשיר. אמנם זה דוקא אם על ידי הגרירה לא נשתנה צורת האות, אבל אם על ידי הגרירה נתקטנה רגל הכ״ף פשוטה עד שנראית כדלי״ת בודאי אין מועיל הגרירה. ועוד נראה, דבחול שאפשר לגררו גם הרד״ך מודה שיגררו, רק בשבת דאי אפשר מחמת איסור שבת, סבר הרד״ך דעל כל פנים ראוי לבילה מקרי, דרק אריה הוא דרביע עלה, וכמו שכתב הט״ז (סקי״ח). אם כן למאי דמסיק המג״א (בסק״ג) שיש להחמיר דלא כהרד״ך, אם כן בשבת אסור. (חדושי מהרי״ש)

קי״א) שם או אם רגל הכ״ף הפשוטה מגיע לסוף הקלף וכו׳ פסול. כתב באר היטב (סקכ״ה), אף על פי שהיא

הערות וציונים

75. הביאו הרב בית הלוי אות ח׳ (נדפס לעיל אות פ״ג). ע״ש. 76. עיין בראֵ״ש הלכות תפלין בסדר תיקון תפלין (דף קכ״ג סע״ד). 77. נדפס לקמן סעיף י״ח אות ק״ד. 78. נדפס לעיל אות ק׳. 79. נדפס לקמן סעיף י״ח אות ק״ח.

אוצר ההלכה

ארוכה כראוי. מג״א (סקכ״ב). המגן אברהם הראה לסעיף ד׳. רוצה לומר, לפי מה שכתב שם [סק״ג] דאם נדבק בסופו יכול לגרור, הכא נמי יכול לגרור בסופו, כדי שיהא על ידי זה מוקף גויל. אבל לא מהני לדבק מטלית להיות על ידי זה מוקף גויל, כמו שכתב הש״ך יו״ד (סימן ר״פ סק״ז) בשם הב״ח [שם אות ג׳]. ואפילו להט״ז (שם אות ד׳) פסול כאן, הואיל ובשעת כתיבה היה פסול. אשל אברהם [סקכ״ב]. (באר יעקב – קרוייזר סקמ״א)

קי״ב) שם הכ״ף הפשוטה וכו׳. אם כתב כ״ף פשוטה בזויות כמו דלי״ת, פסל מהר״ש נרבוני, והכשיר מהר״ם גאלאנטי בתשובותיו (סימן קכ״ד). גם מהריק״ש בתשובה כתיבת יד מרתח קרתח על מהר״ש נרבוני והסכים להיתר, והעיד כי הן כל יקר ראתה עינו ספר תורה שכתב מהרלנ״ח לעצמו, והכ״ף עליו בצורת דלי״ת. וכן הסכים הרב פרי חדש בלקוטי אורח חיים. [תשובת מהריק״ש שרמזתי בברכי יוסף (אות ו׳), תמצא בתשובותיו הנדפסות מחדש הנקרא ספר אהלי יעקב (סימן קי״ג). מחזיק ברכה סקי״ב]. (ברכי יוסף סק״ו)

קי״ג) שם בלי היקף קלף מתחלתו פסול. אם נמצאת אות שאינה מוקפת גויל, אם נעשה אחרי שנכתב, (כגון שנעשה נקב או נחתך), אין צריך שום תיקון. ואם הוא ספק אימתי נעשה, גם כן כשר, מטעם ספק ספיקא, ספק שמא נעשה אחר כך, ואם תמצי לומר שנעשה בתחלת הכתיבה, שמא הלכה אינו פסול באינו מוקף גויל רק כשנוגע באות אחרת. ואם זה באות מהשם אסור לתקן, שאסור למחוק אפילו מקצת אות שלא לצורך תיקון, ואפילו אם בודאי נעשה בתחלת הכתיבה, גם כן קשה להתיר לגרור, כי שמא הלכה שאינו מזיק מה שאינו מוקף גויל, ואם כן אין הגרירה צורך תיקון. הרב קול יעקב ז״ל (סימן רע״ד אות ח׳). ועיין למרן ז״ל בסימן ל״ב (סוף סעיף ט״ז), שכתב, או אם רגל הכ״ף הפשוטה או כיוצא בה מגיע לסוף הקלף בלי היקף קלף מתחלתו פסול. וכתב המג״א (סקכ״ז) הובא להרב קול יעקב (אות ע״ב), דהיינו בלי גרירה, אבל אם יגרור קצת ממנו וישאר צורת כ״ף כשרה, מידי דהוי בנדבקו האותיות זה לזה דמותר להפרידם. ובסוף דבריו כתב, והוא הדין בראשי הלמדי״ן המגיעים לסוף הקלף בגליון של מעלה בלי היקף גויל, דמהני גרירה לעשותו מוקף גויל. [אמר המגיה: אם כוונתו להקשות על מה שכתב הרב קול יעקב דשמא אינו מזיק מה שאינו מוקף גויל, מדברי השלחן ערוך שאומר בפשיטות דהוא פסול, הנה עיקר דברי הרב קול יעקב מהרב נודע ביהודה תניינא (יו״ד סימן קס״ט), והמעיין שם יראה דסומך על דברי עצמו בנודע ביהודה קמא (סימן ע״ה), שכותב דשני דינין שבסעיף ט״ו וט״ז הם תלויים בשני תירוצים של הבית יוסף, ובסעיף ט״ו חשש לחומרא של תירוץ הראשון, ובסעיף ט״ז חשש לחומרא של תירוץ השני, ואזיל הכא לחומרא והכא לחומרא. עש״ב. ואם כן מה שפוסל השלחן ערוך אינו אלא מספיקא, ולכן שפיר כתב דאסור לגרור גם בשנעשה בתחלה, דשמא הלכה כתירוץ ראשון, שאינו פוסל מה שאינו מוקף גויל בנפסק כלל, ורק בנדבק אות לאות הוא שפסול. אלטר מאזוז ס״ט]. (נפש חיה – צבאן, מערכת ה׳ אות ד׳)

קי״ד) שם בלי היקף קלף מתחלתו פסול. עיין באר היטב (סקכ״ד). ועיין בשו״ת מגדל השן (סימן נ״ב) בספר תורה שנתהוו נקבים על ידי חטיטת הסופר בין אותיות שם המיוחד בראשם בין ה״י לוא״ו, ובשם אלקים בין למ״ד להא״א, ומצדד שם להכשיר בלי שום גרידה. יעו״ש.
(ארחות חיים – ספינקא סקכ״ב)

קט״ו) שם אם רגל הכ״ף הפשוטה וכו׳ מגיע לסוף הקלף, בלי היקף קלף מתחלתו פסול. נשאלתי מאת רחימא דנפשאי וז״ל: הוה עובדא בספר תורה אחד בקהלתנו יב״ץ [יכון בצדקו], שנקרע בשלש שורות קודם גמר העמוד, ובכלל נקרע אות תי״ו כזה: **ך** ואות יו״ד, ושאר התיבות הם שלימות, האם נוכל להניח טלאי מאחוריה או לא, מפני השתי אותיות הללו, וגם אם צריך דבק כשר או בקירינג׳ סגי? יודיעני נא ושכרו כפול מן השמים. אלו דבריו נר״ו.

תשובה: פתח דבריו באו סתומים וחתומים, ולא פירש [אם] הקרע (אם) היה עם הגליון והשיטות או דוקא השיטות לבד ולא הגליון, כי דין זה תלוי במחלוקת הפוסקים הרב ש״ך [סק״א] והב״ח יו״ד בסימן ר״פ [סוף אות א׳][80]. ואף כי הרב עדות ביעקב (סימן י׳) השיג עליו, וכתב, דלא שנא נמצא (נקרע) [הקרע] מתחיל ביריעה בגליון לא שנא מתחיל באמצע השיטות פסול, דזיל בתר טעמא משום דמיגניא, אם כן מה לי הכא מה לי התם. עכ״ל. אבל על כל פנים הוה ליה למר ניהו רבה לברר דבריו, אף כי מתוך דברי קדשו כנראה דהגליון לא נקרע, כמו שבא בדבריו שכתב שנקרע בשלש שורות קודם גמר העמוד, ברם נחיתנא לספיקא בדבריו אם נקרע שיטה אחת דוקא השלישית מקודם גמר העמוד, או השלש שיטות נקרעו ולא נתקלקל שום אות אלא דוקא התי״ו והיו״ד, באופן שמתוך דברי קדשו לא נתברר תוכן השאלה כראוי.

ברם נובין ונדון הענין על צד חומרתו אף אם יהיה נקרע הגליון והשלש שיטות, ומשם תורה יוצאה מקל וחומר, והוא דעיקר דין זה הובא בברכי יוסף [יו״ד] סימן ר״פ [סק״א] שהוא מחלוקת מוהר״ם אלשקאר [סימן צ׳] והריב״ש [סימן ל״א] אי מהני טלאי דבוק מאחריה או לא מהני, למר כדאית ליה כמו שיע״ש. ועיין להרב פרח מטה אהרן (ח״א סימן מ״ה) שנטה אחר דעת המקילים להכשיר בתיקון הטלאי אפילו נקרע ביותר משלש שיטין. ברם כנראה דמשם אינו יוצא לנדון דידן, דבנדון הרב פרח מטה אהרן היה קרע ותפור בין תיבה לתיבה, ובנדון דידן נחלק האות לשתים, ואם כן באנו לדין הטור ובית יוסף ומור״ם ז״ל שם (סימן ר״פ) דכתבו וז״ל: אם נחלק שום אות על ידי הקריעה, פסולה ולא מהני מה שמדביקו מאחריו. וכתב שם הרב ש״ך [סק״ח]

הערות וציונים

80. הש״ך העתיק את הב״ח ולא חלק עליו, ואולי כוונת הרב המחבר דהמחלוקת ביניהם לבין הרב עדות ביעקב.

אוצר ההלכה

וז״ל: אם נחלק שום אות פסולה, ולא דמי למה שנתבאר בטור או״ח, דאם נפסק אחת [מהאותיות] הפשוטות שהוא כשר, דהתם מירי שלא נשתנה צורת האות אף על פי שחלוק ולא (דבקו) [דבוק]. ע״כ. נמצא דבנדון דידן דנקרע אות תי״ו ואות יו״ד, נראה להדיא דלא מהני דבק מאחוריו, אלא צריך לסלק את היריעה ולהחליפה, וכמו שכתב כן הרב ש״ך להדיא. ועיין להרב אמת ליעקב (שם [במשפט היריעה] באות ח׳) והרב לדוד אמת [סימן י״ז ס״ח] שכתבו להדיא, דצריך לסלק היריעה ובדבק מבחוץ לא מהני, אלא דבדיעבד אם תיקנו בתפירה או בדבק ונמצא בעת קריאת ספר תורה לא יוציאו אחר. עכ״ל. דלכתחלה אין לנו על מה לסמוך לדבק אותו לא על ידי תפירה ולא על ידי דבק.

אלא דאחר ההתבוננות נראה, דכל הני רבוותא המחמירים היינו דוקא כשתיקנו אותו על ידי הדבק או התפר לבד, ונשארו האותיות חלוקות ונתחברו דוקא בתפירה או בדבק, על זה החמירו בו, ברם אם יהיה התיקון של התפר או הדיבוק במקום הקריעה, ויתקן עוד תיקון אחר הכתיבה על ידי גרד שיגרד האות הנחלק וקצת מאותיות הקודמות לה עד שיוכל לכתוב כולם על מקום הגרידה וישאר מקום הקרע חלק, בזה נראה דיתירו ואין צריך להחליף היריעה. וכמו שכתב הרא״ם ז״ל בתשובה ח״א סימן (פ״ט) [צ״א] על דברי הטור הנ״ל, ואם כן בנדון דידן נראה דאפשר לתקן בזה לגרד מלפני הקרע ומלאחריו ולצמצם שם הכתב על גבי הגרד שיעור שישאר הקרע חלק. ועיין להרב שמש צדקה (ביו״ד סימן נ״ד) דנשאל מעין נדון דידן ביתר שאת, ועשה לו סמוכות מתשובת הרא״ם הנזכר והעלה להתיר. ונראה דנדון דידן יוצא מקל וחומר מנדון הרב ז״ל כמו שיראה המעיין, ומה גם דנדון הרב היה ארבעה וחמשה שיטין כאשר יע״ש. ועיין להרב גן המלך (סימן ה׳) מה שכתב בזה, דיש מחמירים דלא יכתוב האות חציה על היריעה וחציה על הטלאי, והוא ז״ל כתב, דבאזכרה לא יכתוב כלל על הטלאי אפילו כולה, משום שאם יפול הטלאי אין תקנה לחזור [ולדבקו במקומו הראשון] דהוי תעשה ולא מן העשוי. עכ״ל.

ומזה ימים רבים עמדתי על דברי הרב גן המלך אלו, דלא מצינו בשום מקום שם עשיה בכתיבת ספר תורה כדי שנאמר תעשה ולא מן העשוי בדין זה, כמו שכתב הוא ז״ל דצריך להשלים חסרונו בכתיבה דוקא, וכאן לא השלים חסרונו בכתיבה מחודשת, ודומה לדין חותך כנף מצוייצת מן הטלית שאפילו שחזר ותפרה במקומה כמו שהיתה פסול[81]. עכ״ל. והרואה יראה דלא מצינו בשום פוסק שנשתמש בדין ספר תורה על תעשה ולא מן העשוי אלא דוקא סוכה וציצית דעשיה כתיב בהו. ועוד, דאם דין תעשה ולא מן העשוי נאמר בספר תורה, עיקר ספר תורה דהוא יריעות יריעות ואינו ראוי לברך עליו בעודו כך, אלא צריך לחבר אותו ולתופרו ולעשותו גולם אחד, כמו ספר עזרה [ב״ב יד:], כמו שכתבו הפוסקים [יו״ד סימן רע״ח ס״ד], נמצא דלא בא תיקונו של הספר תורה על ידי הכתיבה אלא על ידי תפר, ואם דין תעשה ולא מן העשוי נאמר בו, היה צריך לעשות תיקון הספר תורה באופן זה, דהיינו שבתחלה יתפור הסופר כל היריעות, ואחר כך יכתוב על היריעות תפורות, ונמצא בא הכשרו על ידי כתיבה, ומדלא חשו להך מוכרח דלא שייך תעשה ולא מן העשוי בדין זה. תבנא לדיננא כי בנדון דידן אפשר לתקן את הקרע על ידי דבק מאחוריו כמו שכתבנו, שיגרר מלפני הקרע ומלאחריו ויצמצם הכתיבה על גבי הגרד וישאר מקום הקרע חלק, וכמו שכתבו הרא״ם והרב שמש צדקה.

ועל מה ששואל עוד מר ניהו רבה, על דבק אם צריך שיהיה דבק כשר, עיין למור״ם (בסימן ל״ב סעיף מ״ז) לענין דבק ארבע פרשיות תפלין של יד, שכתב, שצריך שיהיה הדבק כשר מבהמה טהורה. ברם ראיתי להרב לחם הפנים (בקונטרס אחרון סימן רע״ו סי״א) שהביא משם הרב נ״ש[82] והרב באר עשק [סימן י״ד] דלספר תורה הדבקים שמדבק בו לחיזוק אין צריך שיהיה מן המותר בפיך. ע״כ. ואם כן נדון דידן אם טלאי זה אשר יטלה הוא לחיזוק ולא לכתוב עליה שום אות על הטלאי, נראה להדיא דשרי. אבל עדיין אין דעתי נוטה להתיר בהחלט אף אם לא יהיה אלא לחיזוק דוקא, ואפילו לא יבוא שום כתיבה על הטלאי, כי ראיתי להרב דרכי נועם ז״ל [חלק יו״ד סימן א׳] שהחמיר על הסופרים הנוהגים לדבק ניירות על התפר של כל יריעה ויריעה לחזק את התפר שצריך שיהיה הדבק מן המותר בפיך, נמצא דאף דדבק זה לא יבוא שום כתיבה עליו אלא לחזק התפר, אפילו הכי החמיר הרב ז״ל שצריך מן המותר בפיך. ואם כן לדעתי הטוב הוא לדבק אותו בדבק כשר.

העולה מהמקובץ, דמותר לטלות הקרע בטלאי מאחריו על ידי גרד שיגרד מלפני הקרע ומלאחוריו ויצמצם הכתיבה על גבי הגרד חדש, וישאר מקום הקרע חלק, והדבק צריך מדבק כשר מן המותר בפיך. כן נראה לע״ד, הלא אנכי העבד הצעיר

חיים יום טוב דאנון ס״ט.

זאת להודיע, כי מרוב טרדותי לא יכולתי לעמוד על דבריו, והדפסתיו שיהיו שפתותיו דובבות בקבר, ותהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

(פתח הדביר ח״ב – בסוף קונטרס אחרון לחלק א׳)

קטי״ז) שם בלי היקף קלף מתחלתו פסול. כשיש ספק בספר תורה מצד מחלוקת הפוסקים, וכבר הספר נכתב, במילי דרבנן אמרינן דבשל סופרים הלך אחר המיקל, ודיעבד מקרי כל שהספר תורה כבר נכתב, אפילו שיש ספר תורה אחר בלי פקפוק, וכל שכן אם כבר הוציאו הספר תורה, דאין להוריד. וכל דבר שלא נזכר בגמרא דפסול, אינו פוסל בדיעבד.

(באר משה סעיף כ״ה סק״ג)

הערות וציונים

81. עיין למרן השלחן ערוך סימן י׳ סעיף ה׳ ובמשנה ברורה שם.

82. עיין שם בספר לחם הפנים שלא הזכיר בדין זה רק את דברי הרב באר עשק. ומכל מקום נראה שנפל כאן טעות סופר, וצריך לומר ״ד״ש״, וכוונתו לספר שו״ת דבר שמואל (עיין שם בסימנים קס״ב, קס״ד).

באר הגולה

ע. הרא״ש פרק ב׳ דגיטין [סימן י״ט] וספר התרומה סימן ר״ה, סמ״ג [עשין כ״ב] והגהת מיימון פרק א׳ [מהלכות תפלין אות ק׳].

יז ע״אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות, אין תקנה לגרור הדיו ועל ידי כך יהיה ניכר האות, דהוי חק תוכות ופסול משום דבעינן וכתב (דברים כד, א) **ולא וחקק. והוא הדין אם טעה וכתב דלי״ת במקום רי״ש או בי״ת במקום כא״ף, אין תקנה למחוק התג לתקן האות, משום דהוי כחק תוכות:**

אוצר ההלכה

א׳) סעיף י״ז אם נפלה טפת דיו וכו׳. זה לשון הרא״ש בפרק ב׳ דגיטין [סימן י״ט]: גבי גט דכתיב [דברים כ״ד, א׳] ״וכתב לה״ וכתב ולא וחקק, דהיינו שנפל טיפת דיו בתוך האות ונשתנה צורתה, וכשמחק וגרר הדיו מתוך האות חזרה לצורתה, אפילו הכי פסול. [ע״כ]. וכן כתב ספר התרומה (סימן ר״ה), וכן כתבו סמ״ג [עשין כ״ב, דף ק״ד ע״ג] והגהות מיימוניות בפרק א׳ [מהלכות תפלין אות ק׳]. והטור הביא לשון הרא״ש בקצת שנוי לשון ולא נפקא מידי לענין דינא.

(שלחן גבוה סקמ״ב)

ב׳) שם אם נפלה טפת דיו וכו׳. כתב הטור (ע״ב שיטה ו׳), כתוב בסמ״ק [סימן קנ״ג] שאם נפלה טיפת דיו וכו׳. נ״ב: דוקא נפלה מעצמה. ורלנ״ח (סימן א׳) בשם מה״ר אברהם צרפתי ז״ל.

(כנסת הגדולה הגה״ט)

ג׳) שם אם נפלה טפת דיו וכו׳ דהוי חק תוכות ופסול. כתב הטור (שיטה ט׳), פסול משום דהוי כחק תוכות וכו׳. נ״ב: מדינא ולא מדרך חומרא. הרד״ך (בית א׳ חדר ד׳).

(כנסת הגדולה הגה״ט)

ד׳) שם אם נפלה טפת דיו וכו׳. כתב הטור (באותה שיטה), אבל אם כבר היתה עשויה כתיקונה וכו׳. נ״ב: ואם לא תיקן, פסול. הרד״ך (בית א׳ חדר ל׳). ועיין בהרלנ״ח ז״ל (סימן א׳).

אין הסופר נאמן [לומר] שנפל אחר כך, אם אין הספר תורה בידו. הרלנ״ח ז״ל (בסימן א׳) בשם ה״ר אברהם צרפתי ז״ל, והוא ז״ל נראה חולק על זה.

(כנסת הגדולה הגה״ט)

ה׳) שם אם נפלה טפת דיו וכו׳. כתב הטור (ע״ב שיטה ו׳), כתב הסמ״ק [סימן קנ״ג] שאם נפלה טיפת דיו וכו׳. נ״ב: עיין מה שהקשה על הסמ״ק מהר״ם בן חביב ז״ל בספר גט פשוט סימן קכ״ה ס״ק (ט״ל) [ל״ב].

(יד אהרן הגה״ט)

ו׳) שם אם נפלה טפת דיו וכו׳. כתב בית יוסף (דף כ״א ע״א שיטה י״ג), ונראה שסמ״ק [סימן קנ״ג] היה מפרש כן הירושלמי [ברכות פ״ב ה״ג]. וכו׳. נ״ב: עיין בספר פנים מאירות (ח״ב סימן ט״ז)[1].

(יד אהרן מהדורא בתרא הגב״י סקי״ז)

ז׳) שם אם נפלה טפת דיו וכו׳. כתב הטור בשם הסמ״ק [סימן קנ״ג], שאם נפלה טיפת דיו קודם שנגמרה האות, או שלא היתה מוקפת גויל מתחלתה, פסול דהוי כחק תוכות, אבל אם כבר היתה עשויה כתיקנה ונפל בה דיו, יכול ליטלו. וכתב הבית יוסף שלמד כן מהירושלמי בפרק היה קורא [ברכות פ״ב ה״ג], והכי איתא שם: עירב האותיות, אית תני כשר ואית תני פסול. מאן דאמר כשר, מלמטה, ומאן דאמר פסול, מלמעלה, כגון ארצנו תפארתנו. אבל ארצך ותפארתך צריכה. ופירש הרשב״א [ח״א סימן תרי״א] דהכי קאמר, מלמעלה פסול, לפי שעד שלא נעשית האות נפסלה צורתה, והלכך אם בא לגרור הוי כחק תוכות, אבל כשנדבק מלמטה נ״ו של תפארתנו, אחר שנגמרה צורת האות הוא שנדבקה, ומתחלתה כשרה היתה, ואם בא עכשיו לגוררה לא הוי כחק תוכות. ועל פי פירוש זה למד הסמ״ק לחלק בין נפלה טיפת דיו קודם שנגמר האות ובין לאחר שנגמר האות.

וקשיא לי טובא, אם כן סתרי דברי הירושלמי אהדדי, דהא בניקב כל תוך האות, כתב הטור [לעיל] דבירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] משמע שצריך גם בפנים מוקף גויל, וכתב הטור הלכך אם ניקב כל תוכו פסול. ומשמע דלא מהני מה שיגרור בפנים סביבות האות כדי שיהיה מוקף גויל, וקשה, אמאי פסול דהא מתחלה היה האות כתיקנה, ולפי דברי הסמ״ק דמכשיר על פי הירושלמי אם היתה אות כתיקנה ואחר כך נפל דיו דיכול לתקנה ולא הוי כחק תוכות, אם כן הכא נמי ליתכשר על ידי גירוד בפנים סביב האות.

ובאמת תמוהים לי דברי הסמ״ק, שלפי הנראה לא ראה אלא דברי הירושלמי בפרק היה קורא, אבל מדברי הירושלמי בפרק קמא דמגילה לא משמע כדבריו, דאיתא שם: רבי זעירא בשם רב, ניקב נקב ביריכו של ה״א, אם גורדו ונשתייר שם ירך קטנה כשר, ואם לאו פסול. רבי זעירא בשם רב חסדא, היה הגימ״ל מכלה את הגויל, אם גרדו ונשתייר שם ירך קטנה כשר ואם לאו פסול. רבי זעירא בשם אשייאן בר נידבה, ניקב באמצע הבי״ת אם היה הגויל מקיפו מכל צד כשר, ואם לאו פסול. אמר רבי זעירא, אתיא דרב חסדא כרב, ותריהון פליגין על שיטתיה דאשיאן בר נידבה. חבריא אמרי, אתיא דאשייאן בר נידבה כרבי יוחנן. דתני עירב את האותיות אית תנוי דתני כשר ואית תנוי דתני פסול, רב אדא ברבי שמעון בשם רבי יוחנן, מאן דאמר כשר מלמטן, ומאן דאמר פסול מלמעלן, כגון ארצנו תפארתנו. ארצך תפארתך צריכה. עכ״ל. ועל כרחך צריכין

הערות וציונים

1. נדפס בסמוך אות ז׳.

אוצר ההלכה

אנו לפרש מתחלה דאמר רבי זעירא דפליגי רב ורב חסדא על אשייאן, משום דלדידהו מהני אחר כך גרידה, ולאשייאן לא מהני גרידה בפנים לעשות שיהיה מוקף גויל, וחבריא פירשו דאפשר דלא פליגי, דאם היה הדיבוק מלמעלה ונתבטל העיקר האות לא מהני אחר כך גרידה לאכשורי, אבל אם למטה שנדבק במקום יתור האות כגון תפארתנו או ארצנו, שהרי הוי"ו היתה כשרה ותורת וי"ו עליה אף אם לא הגיע למטה במקום רגל הנו"ן, משום הכי מהני גרידה. ולפי זה אם ניקב באמצע הבי"ת ולא היה הגויל מקיפו, הוי כמו שנפל טיפת דיו באמצע האות, כיון דנתבטל העיקר גוף האות לא מהני גרידה, דהוי כחק תוכות, ואין חילוק בין נפל מתחלה או לבסוף, כל היכי שנתבטל גוף צורת האות שנפסל על ידי זה, הוי כחק תוכות.

ולכאורה משמע גם מדברי תלמודא דידן [מנחות כט.] הכי, [מ]הא דקאמר, אמר רבי זירא לדידי מפרשא לי מיניה דרב הונא, יריכו אם נשתייר בו כשיעור אות קטנה כשר. ולבתר הכי גבי רבי אמי בר תמרי דאיפסיק ליה וי"ו [דויהרג] בניקבא, אתא לקמיה דרבי זירא, אמר ליה אייתי ינוקא דלא חכים ולא טפש. ולכאורה איכא למידק למה לא אמר גבי יריכו של ה"א כך, אלא על כרחך דהתם משערינן לאחר שיגרור, וזה אי אפשר להבין תינוק דלא חכים ולא טפש, אבל גבי וי"ו בניקבא, מיירי דאיפסק ליה באמצע עד שנפסק הרגל צד העליון מן התחתון, ותיקון זה תלוי כשיהיה הנקב דק כל כך שאין ההפסק מונע הקריאה המתוקנת לתינוק בינוני, וכשם שקריאתו מציל שיהיה האות שלם, כן מציל שהגויל מקיפו נמי מכל צד. וכהאי גוונא מפרש הר"ר מנחם המאירי [קרית ספר מאמר ג' ח"ב ד"ה ושאלו] והביאו הבית יוסף, שנזכרו שני תיקונים וכו', עד שאם עשה הרגל מתחלתו דק כשר, ואחר כך דברו כשניקב באמצעית הרגל עד שנפסק הרגל צד העליון מן התחתון, ותיקון זה תלוי בשיהיה נקב דק כל כך שאין ההפסק מונע הקריאה המתוקנת לתינוק בינוני. עכ"ל. ונתקשה לו גם כן למה הזכיר בניקב יריכו של ה"א אם נשתייר מלא אות קטנה, ולא אמר דמייתינן תינוק דלא חכים. ולכך היה מפרש שנזכרו שני תיקונים, אחד אם הנקב ממעט עובי אורך הרגל, וזה אפילו תינוק טפש יכול לקרותו, והשני אם נפסק באמצע. אבל [ל]פירוש הירושלמי אין אנו צריכין לזה.

ועל פי זה מיושב נמי קושית הבית יוסף, וזה לשונו: ואם תאמר והיכי מכשרינן באיפסק שום אות בנוקבא, והא אמרינן בהקומץ [מנחות כט.] כל אות שאין הגויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה. ונכנס לדחוקים. אבל לפירוש הירושלמי מיירי הא דקאמר אם נשאר מלא אות קטנה, היינו לאחר שיגרוד וישתייר מלא אות קטנה, וזה כלל גדול כל היכי שאנו יכולים להשוות שלא פליג הירושלמי אתלמודא דידן משוינן. ויצא לנו מזה אף דהרא"ש [סדר תיקון תפלין] פליג אירושלמי, היינו אהא דקאמר רבי יוחנן מאן דאמר פסול מלמעלה, וסבירא ליה להרא"ש כאית תני דתני כשר בעירוב האותיות בין מלמעלה ובין מלמטה, מכל מקום רב ורב חסדא סבירא להו דאם ניקב יריכו של ה"א, וכן אם הגימ"ל מגיע לסוף הקלף, מהני אם יגרוד אחר כך, והיינו אות קטנה, ר"ל ירך לאחר שיגרוד ויהיה מוקף גויל. אם כן יהיה חומרא מצד אחד, דאות קטנה דקאמר הש"ס לאחר שיגרוד ויהיה מוקף גויל, וקולא מצד אחד, [ד]אם ניקב כל חללה של בי"ת, אם יכולים לגרוד בפנים לעשות מוקף גויל, כשר ולא הוי חק תוכות, כיון שצורת הבי"ת היה מקודם, דהשתא קיימינן דרב ורב חסדא פליגי אדאשייאן בר נדבה, ולפי זה פשיטא באות ך' הנמשך למטה, אם מגרדו ונעשה מוקף גויל כשר, ולא הוי כחק תוכות. וכן כתב המג"א בסעיף קטן (כ"ו) [כ"ז].

ויצא לנו עוד מזה הרב מנחם המאירי, אם נפסק באמצע הרגל עד שנפסק הרגל צידו העליון מן התחתון, אם הנקב דק כל כך שאין ההפסק מונע לתינוק בינוני, כשר, [ד]הוא הדין ברגלי היודי"ן של האלפי"ן והשיני"ן נמי מכשרינן בכי האי גוונא, דלא כמה שכתבו האחרונים בשם תשובת הריב"ש [סימן ק"כ] והר"י קולון [שרש ס"ט], [ד]ברגלי היודי"ן של האלפי"ן לא מהני קריאת תינוק בינוני. ואני אומר דכבר מוכח מירושלמי, דעל כרחך הא דקתני דאיפסק ליה וי"ו דויהרוג בניקבא, מיירי שנפסק באמצע הרגל עד שנפסק צד העליון מצד התחתון, וכפירוש הרב המאירי, דאם לא כן הא אינו מוקף גויל, וזה אי אפשר לשער לתינוק בינוני לאחר שיגרוד אם ישאר מלא אות קטנה, אלא על כרחך כדאמרן, ואפילו הכי אפשר בתינוק בינוני.

וכן יש לי עד נאמן מהא דהביא הבית יוסף בשם הגהות מיימוני [הלכות תפלין פ"א אות צ' דין ק'] וזה לשונו: הר"ם פסל לי תפלין בשביל שלא היו מקצת יודי"ן של האלפי"ן וכו' נוגעים לגוף האות, אכן שוב אמר שיוכל לתקנם רק כשנעשה תחלה דתינוק דלא חכים ולא טפש יכול לקרוא אותם, אז יכול לתקן תיקונים אלו ולא הוי שלא כסדרן. [ע"כ]. משמע דאף כזה מהני, אלא לכתחלה צריכין אנו לתקן שיהיה כתיבה תמה ושלימה. ואף שמהר"י קולון [שם] כתב, הא דקאמר הר"ם היינו דוקא ליחשב כסדרן, מאחר שעיקר צורת האותיות נעשה כסדרן, אבל להכשיר בלא תיקון משום קריאת התינוק לא עלה על דעתו, והביאו הבית יוסף בסימן ל"ו [ד"ה ומ"ש רבנו ובכל אות], (ו)אני אומר דפשטן של דברי הר"ם לא משמע כן, דאי לא היה מהני קריאת התינוק לאכשורי בדיעבד במקום שאין אנו יכולים לתקן, כגון שניקב באמצע הרגל של הוי"ו או הנו"ן, אם כן זה עיקר תיקון האות, אם כן היאך הכשיר לתקן אחר כך, דזה הוי שלא כסדרן, ומאי נפקא מיניה שנכתב העיקר האות, כיון דלא חשיב לאות כלל, אלא על כרחך פשטן של דברים נראים עיקר להלכה ולמעשה הכל לפי הריוח, אם דק כל כך שתינוק בינוני קורא אותו אל"ף, סמכינן עליו, ואם היה ריוח גדול היה קורא אותו יו"ד. ולכך סתמו הרמב"ם [תפלין פ"א הי"ט] והסמ"ג [עשין כ"ה ד"ה עור שהיה] והטור, ולא חילקו בין אות לאות, דבכל מקום מכשרינן על ידי תינוק בינוני.

ולפי זה אין אנו צריכין להגיה בדברי השלחן ערוך (בא"ח סימן ל"ב סעיף ט"ז), כי רמ"א כתב על פי פסק הר"ם המאירי,

אוצר ההלכה

ומה שכתב למטה 'ומיהו אם אנו רואים שלא נשאר צורת האות', מירי שיש ריוח גדול, או שהוא יו"ד קטנה, ואף שהתינוק בינוני קורא וי"ו לא סמכינן עליו, אבל ברגלי יודי"ן שעל האלפי"ן, סמכינן שפיר אקריאת תינוק בינוני. אכן אם בקרוב מכירים שהוא ריוח ואינו מגיע לגוף האות (לדעת הבית יוסף בסימן ל"ו בריחוק ארבע אמות, ולדעת הב"ח [אות א'] בריחוק אמה), בזה ודאי אין לסמוך על קריאת תינוק בינוני, אבל אם נרחק לכל מר כדאית ליה, אנו רואים שהוא אל"ף ושי"ן, רק כשמקרבין עינינו אנו רואים ריוח, ותינוק דלא חכים ולא טפש קורא אותו אל"ף או שי"ן, שפיר נוכל לסמוך עליו. והנלע"ד כתבתי.

(שו"ת פנים מאירות – ח"ב סימן ט"ז)

ח) שם אם נפלה טיפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות וכו', אין תקנה לגרור וכו', דהוי חק תוכות. וכן כתבו הכנסת הגדולה [הגה"ט][2] ומהר"ם אלשקר [סימן ה'], אבל מדברי בית יוסף באבן העזר (סימן קכ"ה) ורמ"א (שם סעיף ד') נראה להכשיר. ואף שאיני כדאי להכריע, מכל מקום נראה לי להביא ראיה להכשיר, ממה שכתב בנימוקי יוסף [הלכות ס"ת ד. ד"ה סתומה], כתב את האזכרות בזהב, כלומר שזרק זהב על כתב השמות שנכתבו בדיו, אפילו הכי פסול, דסבירא ליה כתב העליון כתב ומבטל התחתון. וכתב בית יוסף על זה, אבל אם יוכל להעביר הזהב יעבירנו וישאר כתב התחתון, מיהו באזכרות אסור להעבירו משום דהוי כמוחק את השם. וכן פסק בשלחן ערוך [סעיף ג']. ולפי זה קשה, כשמעביר הזהב מן האותיות נשאר כתב התחתון ממילא מעצמו, דהא קודם העברה כבר נתבטל כתב התחתון, אם כן לאחר העברה נשאר כתב התחתון ממילא בלי שום כתיבה, והוה לן לפסול מטעם דהוי כחק תוכות, מכל מקום מכשרינן כיון דבפעם ראשון נכתב בהכשר, הוא הדין נמי בטיפת דיו דמותר להעבירו ולא הוה כחק תוכות, כיון דמתחלה נכתב בהכשר. נראה לי. (אדני פז)

ט) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות וכו'. אפילו נכתבה האות מתחלה כתיקנה, ואחר כך נפל בתוכה דיו פסול, לאפוקי דסמ"ק [סימן קנ"ג] דכתב (והביאו הטור), דאם כבר עשוייה האות כתיקונה ואחר כך נפל בה דיו יכול ליטול, והרא"ש פוסל גם בזה, [וכן פסקו] ספר התרומה [סימן ר"ה] וסמ"ג [עשין כ"ב, דף ק"ד ע"ג] והגהות מיימוניות [הלכות תפלין פ"א אות ק']. ואף על גב דהסמ"ק הביא סעד לדבריו אלה מהירושלמי בפרק היה קורא [ברכות פ"ב ה"ג], והביאו הרשב"א בתשובה [ח"א סימן תרי"א] ורמב"ן (בסימן רל"ו), ונראה שכן דעתם, מכל מקום רוב הפוסקים הביא בבית יוסף שלא חשו להאי ירושלמי, וסיים וכן הלכה, ולכך לא חש הכא גם הוא הרב המפה להך סברת הסמ"ק לחלק בין כשנכתב האות מתחלה כתקנה ואחר כך נפל הדיו בתוכה, [ו]בין כשמתחלה נפל דיו קודם שנכתבה כתקנה.

(שלחן גבוה סקמ"ג)

י) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות וכו'. הנה מסתימת הלשון של הרב בית יוסף שכתב סתם, אם נפל טיפת דיו לתוך האות אין תקנה לגרור, משמע שסובר כהרא"ש [גיטין פ"ב סימן י"ט] וספר התרומה ז"ל [סימן ר"ה] בטור, דאפילו נכתב האות כתקנה ואחר כך נפל בה טיפת הדיו נמי פסול. וקשה ממה שכתב הרב בית יוסף לעיל בסימן יו"ד [ד"ה והיכא] בהטיל ציצית על ציצית, דהיכא דפסקינהו לבתראי נראה דבכל גוונא כשרה בקמאי כיון שנעשה בהכשר. הרי דהיכא שנעשה בהכשר לא אמרינן תעשה ולא מן העשוי, הכי נמי לענין חק תוכות.

והנראה, דדוקא היכא שהמעשה הראשון קיים רק דבר אחר גרם לה שיפסל, אז בהסתלק הגורם לה שיפסל שפיר מתכשר במה שנעשה בהכשר, ולא הוי תעשה ולא מן העשוי, כיון דהעשיה הראשונה עדיין קיימת, מה שאין כן היכא שנפסל במה שנתבטל העשיה הראשונה, כמו הכא שנפל טיפת דיו לתוך האות ואין ניכר האות, ועיקר העשיה הוא במה שגורר אחר כך, (ו)שפיר הוי חק תוכות, ואין שייך כלל לומר דליתכשר במה שנעשה בהכשר. ונראה לי שזה כוונת המחבר שכתב ואינה ניכרת האות, דהיינו שנתבטל הכתיבה הראשונה לגמרי, מה שאין כן היכא שעדיין האות ניכרת, שפיר מהני גרירה ולא הוי חק תוכות, מטעם שנעשה בהכשר, וכמו שכתב באהע"ז (סימן קכ"ה ס"ח), ודלא כהרד"ך [בית א' חדר ל'-ל"ד] שהביא המגן אברהם כאן (סקכ"ג).

אמנם מה שכתב השלחן ערוך לקמן (סעיף י"ח), אם נדבקה אות לאות בין קודם שתגמר בין אחר שנגמרה פסול, ואם גרר והפרידה כשר אף שלא נעשה בהכשר מעולם, היינו כמו שכתב הוא עצמו שם, מאחר שהאות עצמה היתה כתובה כתיקונה, פירוש שהפסול אינו בהאות עצמה, אבל היכא שהפסול הוא בהאות עצמה, דהיינו שהטיפה שנפלה מחסרה קוצה של אות, או שנראה כאילו היא גופה של אות כההיא דהרד"ך, אף על פי שהאות ניכרת להדיא אינו כשר רק בנכתב בכשרות.

והעולה, שהרב בית יוסף סובר היכא שנפלה טיפת דיו עד שאינו ניכר צורת האות כלל, סובר כהרא"ש דאפילו נכתב בהכשר נמי הוי כחק תוכות ופסול, וכן בנדבק אות לאות אפילו קודם שנגמר, נמי כשר כהרא"ש. אכן בהפסול שנעשה בהאות גופא ועדיין צורתה ניכרת כההיא דהרד"ך, בזה מכשירין אם נכתב בכשרות. (דברי משה – בידרמאן)

י"א) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות וכו'. ועיין בבית שמואל אבן העזר סימן קכ"ה [סקי"א], דאין חילוק בין נתייבש האות או עדיין לח.

וכתב החלקת מחוקק (סקי"א) בשם הב"ח [שם אות ו'], וצריך לגרור הכל, והיינו לפי מה שכתב (בסעיף י"ח) כאן, רי"ש שעשאה כעין דלי"ת כיון שנעשה בפסול צריך לגרור כולה, והוא

הערות וציונים

2. נדפס לעיל אות ג'.

אוצר ההלכה

הדין כאן צריך לגרור כולה ולא ישייר כלל, כיון שנפסל לגמרי האות, כמו שכתב הטורי זהב (סק"ט שם) על הלבוש [סעיף ט' שם], והוי חק תוכות. ומה שכתב ברמ"א (סעיף ד' שם) דלא הוי חק תוכות אלא כשכל האות נעשה כך, ולפי דבריו גם כאן לא צריך למחוק כולה. אך כבר הקשה עליו הפרי חדש (בסעיף ד' שם), דמאי שנא מרי"ש שעשאה כעין דלי"ת דצריך לגרור כולה ולא מועיל בגורר קצת. ואף דיש לחלק דשאני התם דנכתב בפסול, מה שאין כן בטיפת דיו הוי כנעשה סתמא שלא לשמה. וכן הקשה הט"ז (סק"י שם). על כל פנים לדידהו צריך לגרור כאן כולה. ולכן נקט המחבר כאן תרוייהו בחדא מחתא, טיפת דיו ורי"ש שעשאה במקום דלי"ת, וכמו בזה צריך לגרור כולה הוא הדין בזה. ולרמ"א (בסעיף ד' שם) דמיקל, הוא הדין כאן לא צריך למחוק כולה, דמחלק כמו שכתבתי. אך קשה לפי זה למה מחמיר החלקת מחוקק והב"ח (שם) דצריך לגרור כולה, ואפשר דרובה ככולה. וכן כתב הפרי חדש דגם בסעיף י"ח לא צריך לגרור כולה. ולפי זה שפיר נקט המחבר תרוייהו, כמו הדין ברי"ש במקום דלי"ת הוא הדין כאן.

(ארחות חיים – לוינגר)

י"ב) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות וכו'. שאלה: פרשת תפלין שנשפך עליה דיו אחר שאינו ממראה הדיו שבפרשה, ובעודו לח קינחו, וגם אחרי הקינוח אין ניכרים האותיות רק כשמשים האותיות נגד השמש, האם יכול לגרור הדיו הנשפך ולהניח האותיות הראשונות כמשפט, או מיקרי חק תוכות.

תשובה: נראה לי דיש לפסול, חדא דאפשר דאם לא קינח את הדיו בלשונו או במפה או בהדחה וכיוצא והיה מתייבש לא היו ניכרים האותיות לגמרי, ואם כן אין קינוח זה כלום וכמו שכתב הרב גט פשוט (סימן קכ"ה סוף סקל"ז), והגם דהתם מיירי בסתם דיו הדומה דבודאי היה משחית צורת האות כיעוין שם בלשונו, נראה דהוא הדין לספק ואם בנדונו פסול ודאי בזה פסול מן הספק, ועוד דממה דאפילו אחרי שקינח אין האותיות ניכרות רק על ידי נתינה נגד השמש מסתברא ודאי אם היה מתיבש היה גם המעט של ההיכר הנזכר נעלם, ועוד דבזה דנתיבש ואין האותיות ניכרות רק על ידי נתינה נגד השמש נראה דלא הויא כתיבה שהרי אין הגדול ולא הקטן יכולים לקרות כדרך שאר קריאת הכתבים ועוד דאפילו באם היה ניכר הכתב הראשון אחרי נפילת המים או הדיו השני כתב הרב נודע ביהודה (מהדורא קמא אה"ע סימן פ"ה) דיש ספק גדול בזה ובקושי ושעת הדחק התיר. ע"ש. אם כן בנדון דידן אין לסמוך להתיר דהא יכול לקנות אחר ואין כאן שעת הדחק מלבד הטעמים הראשונים וכאמור. (שו"ת שואל ונשאל – ח"ב או"ח סימן א')

י"ג) שם אם נפלה טפת דיו וכו'. כתב ט"ז (סקט"ז), ודבר פשוט שאפילו אם הטפת דיו לח עדיין פסול, כיון שעל כל פנים נפסל צורת האות קודם התיקון. ואפילו האות יבש מכבר, דלא כלבוש. עיין ב"ח אהע"ז (סימן קכ"ה) ובט"ז [שם] (סק"ט), ובית שמואל (סקי"א). (חיי עולם)

י"ד) שם אם נפלה טפת דיו וכו'. סופר שהיה כותב אות נ' ונמשך ידו קצת למטה ונעשית ג' ולחך בלשונו את הדיו בעודו לח, ועל ידי זה הוסר כתם הדיו לגמרי, מדברי הרב קול יעקב נר"ו (אות פ"ה) שכתב בשם הט"ז [סקט"ז] והרב אליה רבה [סקכ"ח] ורבנו זלמן [סעיף כ"ב] וקסת הסופר [סימן ח' אות ה'] ומלאכת שמים בחכמה [כלל ו' סוף אות א'], שגם טיפת הדיו לח פוסלת, ע"ש, נראה דהכא נמי פסולה. אלא שלא נתבאר בדבריהם, כשליחכו אותה והוסרה לגמרי מה הדין. ושוב ראיתי להרב עני בן פחמא (בסימן ג') שפסל בנדון דומה לנדון דידן, וכן דעת חתנו. וכן מתבאר מדברי הרב גט פשוט ז"ל (סימן קכ"ה אות ל"ז), שכתב, דכיון שנשחתה האות, מה לי נתקנה על ידי גרירה או על ידי לחיכת הדיו, ע"ש. ולכן נראה דפסולה.

(באר משה)

ט"ו) שם אם נפלה טפת דיו וכו'. עיין שו"ת בית שלמה (חיו"ד ח"ב סימן קל"ו), דבגט פשוט (סימן קכ"ה סוף סקל"ז) כתב בנפל טיפת דיו, אם היה מתייבש הדיו היה (נשתנה) [משחית] צורת האות אלא שקנח הסופר, דפסול, דהוי חק תוכות, דמה לי שהסיר על ידי סכין אחר שנתייבש, ומה לי הסיר בעוד שהיא לחה. עכ"ל. וכתב שאף שיש לומר דהרב גט פשוט לטעמיה דגם בנטף שעוה או זרק עפרות זהב וסילקה מסתפק להחמיר, אבל לדידן דקיימא לן דכשר בנטף שעוה [עיין מג"א סקכ"ג ועוד] ובזרק עפרות זהב [לעיל סעיף ג'], גם כאן כשר, מכל מקום כיון שהגט פשוט כתב בפשטיות להחמיר, אין להקל.

ועיין שם (בסימן קל"ז), דאם ניכר שלא היה הדיו רק על שני קוי האות ונגדש מלמעלה וכיסה פני האות, אף שאינו יודע הדבר בבירור, מכל מקום כיון שלא נשאר שום רושם אחר שהסיר הדיו על ידי שמצץ בשפופרת, נראה שלא היה רק על קוי האות, [ו]בזה אין חשש לחק תוכות, דעדיף מנטף שעוה שעל כל פנים נדבק בגוף האות, מה שאין כן בנדון דידן. גם יש לצרף דעת (הסמ"ג) [הסמ"ק] [סימן קנ"ג], דאם נפל הדיו אחר שנגמר האות אין בו משום חק תוכות. עכת"ד.

עיין במשבצות זהב (סקט"ו), דבית שמואל [אבן העזר] סימן קכ"ה (סקי"א) פירש דברי הלבוש [שם סעיף ט'] באופן זה, שנפל דיו על אות ולא (נפסל האות) [נתפשט] כלל, והיינו דנפל על קוי האות ממש והרי הוא כראשונה, אז אם נתייבש הדיו מקודם הוה ליה כזרק עפרות זהב, דמהני גרירה. ויראה כוונתו, דבלח עדיין האות, קיימא לן כתב מבטל כתב, ומידי ספיקא לא נפקא. עכ"ל. רצונו לומר כמו שכתב אחר כך דתליא בפלוגתא דבאבן העזר סימן קל"א [סעיף ה']. הרי דאם נפל הדיו על דיו לחה, הוי עכ"פ ספיקא דרבנן. ועיין בתורת גיטין (סימן קכ"ה ס"ח). ועיין בפתחי תשובה בסדר הגיטין ס"ק (פ"ט) [פ"ז] שהאריך בענין זה.

אוצר ההלכה

ועיין שואל ומשיב (תליתאי ח"ג סימן קכ"ב), שכתב, דכל שאין צריך סכין או פימס לגרור הרושם, לא מקרי חק תוכות. ואשתמיט מיניה דברי הרב גט פשוט הנ"ל, דגם בלחך בלשונו פוסל, וגם לפי מה שפירש הבית שמואל דברי הלבוש, גם כן פסול כשנפסד צורת האות. עיין בגט פשוט (סימן קכ"ה סקל"ה), דפסול דחק תוכות לאחר כתיבה הוי ספיקא דרבנן, א"כ יש עוד ספק להקל.

ועיין שו"ת בית שלמה ([אורח חיים] סימן ה'), שהסכים להשואל במה שהשיג על הפרי מגדים מתוספות גיטין (דף י"ט ע"א ד"ה דיו), דהיכא דאין הדיו השני מתקן כלום, לכולי עלמא לא הוי כתב על גבי כתב. ושכבר קדמוהו בשו"ת מים חיים [רפאפורט חאו"ח סימן א'] **ובשו"ת חסד לאברהם** [תאומים או"ח סימן ד']. **ועיין בפתחי תשובה** (בסדר הגט ס"ק פ"ז), **שמיישב דברי הפרי מגדים** דלא קשה עליו מתוס' הנ"ל. **ועיין בדעת קדושים** [סק"א] **שהביא** גם כן תוס' הנ"ל, וכתב אחר כך: אך בבית שמואל סימן קכ"ה [שם] מבואר דכל זמן שלא תיקן פסול, מכל מקום תיקון מועיל ולא הוי שלא כסדרן. ע"ש. ולפי זה בדיו של האות לחה לא מהני גרירה, כמו שכתב הלבוש [שם] שנתערב הטיפה שנפלה עם הדיו של האות, וכשיגרור שמא יגרור הדיו של האות וישאר דיו של הטיפה, והוה ליה חק תוכות במקצת האות. עכ"ל. **ועיין בגדולי הקדש** (הלכות ס"ת סימן רע"א ס"ק (י"ח) [י"ז]) **שהקשה מה** ענין חק תוכות לכאן, הא הפסול משום דדיו של הטיפה הוא שלא לשמה, ומהאי טעמא מפרש דברי הלבוש באופן אחר. ולי נראה דלא קשיא מידי. **ועיין בפתחי תשובה** (סימן קכ"ה סק"ו), דבגט פשוט [סקל"ד] נסתפק אם נפל טיפה דיו והאריך בה ועשה וא"ו וכו', דאפשר דלא פסול בחצי אות דחק תוכות, אלא היכא דבחלק חק ירכות בציר ליה שיעורא וכו'. הרי דקרי גם כן להאי טיפה חק תוכות. והטעם יש לומר משום דהפסול של אותו טיפה הוא גם כן משום דנעשה בלא כתיבה כמו חק תוכות. בפרט דכאן יש לומר, דליכא פסול דשלא לשמה, כיון שעל ידי גרירה שגרר דיו של אות נשאר דיו דטיפה על הנייר, בזה נעשה לשמה, אם כן אין כאן פסול רק משום דנעשה ממילא, ושפיר קרי ליה חק תוכות. ועיין בתורת גיטין בהגהות על סדר הגיטין (אות פ"ז), שכתב, דוקא כשנפל על כל האות מסביב, אבל אם לא נפל רק על מקצת האות, לא גרע ממה שכתב הבית שמואל (סק"ה) דאם נפל מעט דיו, דיכול להוסיף דיו. והכא נמי יהא הך דיו שנפל על מקצת האות כאילו לא כתב הסופר כלל במקום זה, דמותר האות שלא נפל עליה הדיו, הוי כאילו הוסיף הסופר וכשר. ועיין שם בפתחי תשובה [ס"ק פ"ז] שהשיג עליו, דהך דינא דבית שמואל אינו מוסכם, דדעת הט"ז [סק"י] ופרי חדש [סק"ח] ובית מאיר [סעיף ד'] אינו כן. ועוד דגם להבית שמואל דוקא כשנפל הטיפה קודם ואחר כך גמר בהכשר, אבל אם הטיפה השלימה להאות, ודאי דפסול כמבואר להדיא בבית יוסף. א"כ הכא בנפל על מקצת האות, אי נימא דבמקום הזה כאילו לא כתב הסופר, אם כן אותו טיפה משלמת האות בפסול.

(באר יעקב – קרוייזר סקמ"ה)

ט"ז) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות וכו'. הרב בעל פרי מגדים בספרו על או"ח במשבצות (סקט"ו) כתב וזה לשונו: דע דבאבן העזר סימן קל"א (סעיף ה') ובית שמואל (אות ה'), דיו על גבי דיו אין כתב עליון כלום, ואינה פסולה לכהונה כלל. אבל היש אומרים דשם סבירא להו דחוששין. ע"ש. ואם כן, כתב תפלין ונפל אחר כך על האות דיו שלא בכיוון וצורתה עליה, או העביר עליהן דיו שלא לשמן, באנו למחלוקת, להרמב"ם [הלכות גרושין פ"ג ה"ד] כשר, ולהיש אומרים [בשלחן ערוך שם] פסול. עכ"ל. ותמה עליו הגאון רבי חיים הכהן בספרו מים חיים (בתשובה א'), וזה לשונו: תמוהין מאד דבריו, דהא היש אומרים הוא דעת הרשב"א [גיטין כ. ד"ה הא דאמר] בשם רבנו חננאל שהביא הרב בית יוסף שם [ד"ה ואם], דחושש למה דאיתא בגיטין (דף כ' ע"א), אמר רב אחא בר יעקב דילמא לא היא, עד כאן לא קאמרי רבנן התם דבעינן "זה אלי ואנוהו" [שמות ט"ו, ב'] וליכא, אבל הכא לא. ע"ש. והרשב"א בעצמו הביא שם מה דמקשו התוס' (דף י"ט ע"א בד"ה דיו ע"ג דיו) תימה, דהכא משמע וכו', ולקמן אמרינן וכו'. ועוד דאמרינן לקמן דרב אחא מסיק דאפילו רבנן מודו וכו'. ואומר רבנו יצחק דלקמן וכו', אבל הכא שכתב שני אינו מתקן כלום אפילו רבי יהודה מודה דלא חשיב כתב כלל וכו'. ע"ש. ואם כן, מה מדמה הרב פרי מגדים הך דתפלין להא דאבן העזר (סימן הנ"ל), בשלמא באבן העזר מיירי בגט שכתבו שלא לשמה והעביר עליו קולמוס לשמה, דכתב שני מתקן הוא להיות לשמה, על כן סובר רב אחא דרבנן נמי מודו דהוי כתב, והרשב"א שהוא היש אומרים בשלחן ערוך חושש לחומרא בגט כרב אחא, אבל גבי כתב תפלין לשמה ונפל אחר כך על האות דיו שלא בכיוון, או העביר עליו דיו שלא לשמה, דכתב השני אינו בא לתקן כלום, ודאי גם היש אומרים מודו דכתב השני אינו כלום, וכדהוכיחו התוס' שם מהך דדיו על גבי דיו דפטור וכו'. ובאמת תמיה גדולה הוא על הפרי מגדים.

ונראה לעניות דעתי ליישב בעל הפרי מגדים ולא תקשה עליו, דהגר"א בביאורו על אבן העזר (סימן הנ"ל אות ה') הביא לשון ה"ר חננאל, כיון דלא אתמר בהדיא לא כשר ולא פסול חיישינן ליה, וכתב הרשב"א דנראין דברי ה"ר חננאל, דהא לרב אחא כשר לכולי עלמא, ולחומרא מיהו חוששין לדבריו וכו'. ולפי זה דחוששין לחומרא, הרי ליתא לקושיית התוס' הנ"ל מדיו על גבי דיו דפטור על הא דרב אחא דמסיק דלכולי עלמא כתב השני הוה כתב, דגם רב אחא גופא לא קאמר אלא בלשון דלמא, דספוקי מספקא ליה ולא פשיט ליה, להכי זיל הכא לחומרא והכא לחומרא, גבי גט ניזיל לחומרא דילמא הוה כתב ופוסל מן הכהונה, ובשבת פטור דלמא לא הוי כתב וקמייתי חולין לעזרה. ולפי זה, בתפלין נמי בנפל על האות דיו שלא בכיוון או העביר עליו קולמוס שלא לשמה, נמי חוששין לחומרא למפסל. ושפיר כתב הרב בעל פרי מגדים דלהיש אומרים הוא הרשב"א, פסול. ואף שהרשב"א בעצמו הביא לדברי התוס' הנ"ל, מכל מקום ליה לא סבירא ליה, דלהרשב"א בשם ה"ר חננאל בלאו הכי אתי שפיר, וכדפירשתי.

(ברית אברהם – סימן ו')

אוצר ההלכה

י"ז) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות וכו'. כבוד ידידי הרב הגדול החריף ובקי, בנן של קדושים וכו' מוהר"ר אברהם שפירא שליט"א, מכתבו היקר הגיעני, ועל דבר השאלה על תפלין חשובים שרצה הסופר לתקן בהם אות אחת שמותר לתקן, ונפלה טיפת דיו על ה"א הראשונה שבשם המיוחד, ונתיבשה הטיפה, ולא נתפשט הדיו ולא נשתנה צורת האות, ורב אחד פסל את התפלין.

אך הוראת הרב ההוא אינה כהלכה כפי שיתבאר בעזרת ה' יתברך, והוא מאלה שלא הגיעו להוראה ומורה, כי אין לו סמיכת חכמים, והוא כמו עוזבי התורה שלוקחים להם תוארי שוא אשר לא לפי מדרגתם, ומצערין לרבנן. ומכאלה הם ממדריכנו היום שמחריבים את ארצנו הקדושה ומכנים את עצמם בשם חרדים, וגרמו העוונות שהגיעו ימים אשר אך בנסים נשארנו בחיים, וראה מאמרם ז"ל (יומא כט.), למה נמשלה אסתר לאילת השחר, מה השחר סוף הלילה, אף אסתר סוף הנסים, והאיכא חנוכה, לא ניתנה לכתוב.

והנה יש לדעת כי התפלין הישנים עולים בכשרותם (גם אם יצטרכו לתיקון) על התפלין החדשים, וראוי לצדד בכל מה שאפשר להכשירם. וזה החלי בעזרת ה'.

הנה הפרי מגדים במשבצות זהב (סימן ל"ב סקט"ו) כתב, דכתב מבטל כתב, ועליון שלא לשם תפלין [נכתב], כי שלא בכוונה נפל, ופסול אף דיעבד. ואחר כך כתב דתליא בפלוגתא שבאבן העזר (סימן קל"א ס"ה), דלהרמב"ם [הלכות גרושין פ"ג ה"ד] שהוא דעה ראשונה שם דאינו גט כלל ואף לכהונה אינו פוסל, אם כן בנדון דידן כשר דכתב העליון לאו כלום, ולרשב"א [גיטין כ. ד"ה הא דאמר] ורבנו חננאל [הובא ברשב"א] שהוא דעה שניה פסול כאן. ולענ"ד נראה להכשירם מטעם שהרשב"א עצמו בחדושיו לגיטין [שם] עלה בהסכמה כמו שכתבו בתוס' שבת (דף ק"ד ע"ב ד"ה אמר רב חסדא), דתליא מלתא אם מתקן בכתב השני, דאם מתקן בכתב השני, אז לרב אחא בר יעקב בגט אף לרבנן כתב השני טוב, ורק בספר תורה פליגי רבנן, ולרב חסדא אף בגט פליגי רבנן דכתב השני שהוא העליון לאו כלום. אבל אם אינו מתקן בכתב השני כלום, אפילו רבי יהודה מודה דכתב השני שהוא העליון לאו כלום, ומכל שכן דרבנן ודאי הכי סבירא להו. אם כן לפי זה בנדון דידן שהיה כתב התחתון לשמה, והשני היינו הטיפת דיו שנפלה היה שלא לשמה, ואדרבה לא די שאינו מתקן אלא שהוא גרוע עוד, דבזה לכל הדעות כתב העליון לאו כלום, וכשר גם להרשב"א שהוא דעה שניה הנ"ל.

ואין לומר דיש לפסול מחמת שעל כל פנים כתב התחתון שהוא לשמה אינו נראה מפני שהכתב העליון מכסהו, והעליון אינו לשמה, דזה אינו, כמבואר בסימן ל"ב (סעיף כ"ז), באותיות שנמחקו קצת ומעביר עליהם קולמוס שלא יתמחק לגמרי, דאין בזה משום שלא כסדרן. והרי הדבר מפורש בתרומת הדשן ([חלק א'] סימן מ"ח) שהובא שם במג"א (סקל"ט), רק שקיצר בהעתקתו, ואני אעתיק מלשון תרומת הדשן עוד מה שצריך לענייננו, וזה לשונו: ואף על גב דכתב הראשון לא יהיה נראה כלל מפני כתב האחרון, מכל מקום הואיל וכתב האחרון אינו מתקן עתה כלום, שהרי עכשיו כשר הוא כתב הראשון. וכהאי גוונא מוכח בתוס' פרק ב' דגיטין [יט.] כתב[ו] דיו על גבי דיו, דלא חשיב כתב העליון כתב, אלא אם כן היה מתקן התחתון, כגון משלא לשמה לשמה וכהאי גוונא, והכא נמי איתא בתוס' פרק הבונה [קד: ד"ה א"ר חסדא] וכו'. עכ"ל ממש. הרי מפורש, דאף [ד]לענין כסדרן אנו צריכים לכתב התחתון ואותו כתב אינו נראה, מכל מקום חשוב שפיר נראה על ידי כתב העליון, ולא חשיב שלא כסדרן מפני העליון, מטעם שלא היה התחתון צריך לתיקונו של העליון, והכא נמי חשוב התחתון נראה על ידי העליון, ולא חשוב שלא לשמה מפני העליון, מטעם שהתחתון לא היה צריך לתיקונו של העליון כלל. וזה ברור.

ואף אם נאמר שיש איזה סברא לחלק בין דין לשמה לדין דכסדרן, דבדין לשמה בעינן שיהא נראה אותו כתב שנכתב לשמה, יש למצוא גם כן תקנה שיעביר קולמוס על ה"א לשם קדושת השם לקדושת תפלין, ובזה יצאנו מכל החששות, שמצד נראה הרי יהיה נראה מה שהוא לשמה, ומצד כסדרן הרי מפורש בתרומת הדשן הנ"ל, דכל שכתב התחתון לא היה צריך לשום תיקון, שפיר הוי נראה על ידי העליון, ואין זה שלא כסדרן. ואין לומר דיש סברא לחלק בין דין דלשמה, דלענין זה יהא נחשב חציצה, ולא יהיה נחשב חציצה לענין דין דכסדרן של הרב תרומת הדשן הנ"ל. דמלבד דמסברא פשוטה אין טעם לחלק, אביא עוד ראיה ברורה דאין לחלק, מגמרא שבת (דף ק"ד ע"ב), דאמר רב חסדא אמתניתין כתב על גבי כתב פטור, דאתיא דלא כרבי יהודה, דתניא הרי שהיה צריך לכתוב את השם ונתכוין לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל בו דלי"ת, דסבר רבי יהודה מעביר עליו קולמוס ומקדשו, ואם איתא דלענין לשמה הוי חציצה, אם כן לא אתיא אפילו לרבנן, דדוקא התם הוא דקאמרי רבנן דאין השם מן המובחר, משום שיש חציצה בין מה שיעבור הקולמוס לשמה ובין הקלף, שהרי ביניהם כתב התחתון שלא היה לשמה, מה שאין כן במתניתין לענין כתיבה בשבת, מה בכך שיש חציצה, מכל מקום סוף סוף הוי כתב, אלא ודאי פשוט דאפילו לענין לשמה לא הוי חציצה, יען שהוא מין במינו דיו עם דיו ואורחא בהכי. ועיין תוס' סוכה (דף ל"ז ע"א ד"ה כי), ובדוכתי טובא.

ועוד יש צד היתר בנדון דידן, לפי מה שכתב בפתחי תשובה (יו"ד סימן רע"ו סק"ג) בשם בני יונה [סעיף ג'] ומשנת חכמים [לאו ג'], דאם כתב שתים או שלש אותיות של שם בסתם ולא קדשם לשם השם, ונזכר כשרצה להשלים אותו וקדשו, כשר, דקדושו וגמורו באים כאחד. ואם כן, כיון דנפל טיפת דיו רק על ה"א, אפילו אם תמצא לומר דכתב העליון חשוב כתב, מכל מקום על כל פנים לא התכוין לשום כוונה אחרת רק סתמא, שהרי הטיפה נפלה מעצמה, ולו יהא שמתחלה כתב ה"א בסתמא ששכח לקדש וגמר האות אחר כך בקדושה כראוי, דכשר

אוצר ההלכה

לדעתם. והגם שסיים שם בפתחי תשובה שהלבוש [יו"ד שם סי"ב] ותפארת למשה [סימן רע"ו] חולקים על זה, מכל מקום נוכל לצרף דעת המכשירים בנדון דידן, דבלאו הכי יש להתיר כנ"ל, בפרט כשיעביר קולמוס לשם קדושת השם כנ"ל. והשם יצילנו משגיאות ויראנו בתורתו נפלאות, כעתירת ידידו הדורש שלומו **אברהם שור**. (שביבי א"ש)

י"ח) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות וכו'. ועיין בספר סת"ם להגאון מהר"ש קלוגר זצ"ל [הלכות תפלין] סימן ל"ב [תשובה כ"ג], בנקודה דקה שנעשה מזבוב, והנקודה שחורה ונשתנה האות, שאוסר למחוק.

מידו, אם נעשה נקודה דקה מזבוב על האות, נראה לי דיוכל להסיר הנקודה, דדומה לציפהו זהב דמועיל להסיר הציפוי, משום דשאני נקודה בתוך האות דנתבטל צורת האות, משום דצורת האות הוא שמקום האות יהיה שחור וסביביו לבן, ואם גם בתוכו הוא שחור הרי בטל תמונת האות, מה שאין כן אם הנקודה הוא על האות, דכל זמן שהנקודה עליו פסול הוא רק לפי שאינו נראה, אבל אם מסיר הנקודה חוזר להכשרו. ועיין ט"ז אהע"ז (סימן קכ"ה סק"ט). (שביבי אש)

י"ט) שם אם נפלה וכו' ואינה ניכרת האות וכו'. עיין במג"א (סקכ"ג), דאם נטף שעוה וסלקה מותר. ועיין בשו"ת שאילת שלום (מהדורא תניינא סימן כ"א באמצע התשובה), בספר תורה שנמצא בשם הוי"ה ברוך הוא שנדבק באות הוא"ו בתחתיתו פחם מהנר, ונדבק השחרורית עם השמנונית ברגל הוא"ו והיתה תמונתה כתמונת נו"ן ממש, שהיה מראה הפחם כמראה הדיו מכתב הספר, וסופר אחד שפשף בו וגרר בסכין עד שעבר השחרורית. הדבר פשוט דלא מהני הגרירה משום דהוי חק תוכות, ואין תקנה כי אם לגרור השם[3] עם עוד איזה תיבות כמבואר באחרונים. (ארחות חיים – ספינקא סקכ"ד)

כ') שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות וכו'. נפל דיו תוך חלל אות בי"ת והיא עתה כמו פ"א, אז אין שם בי"ת עליה, או טיפת דיו בחלל אות אחרת ואין שמה עליה, אין תקנה למחוק הטיפה וכו'. הרא"ש שם [גיטין פ"ב סימן י"ט]. ונראה מדקאמר ואין שמה של אות עליה, משמע שהטיפה היא גדולה עד שקלקל צורת האות, אבל אם הטיפה היא דקה מן הדקה כמו דגש תוך אותיות בג"ד כפ"ת שלא נשתנה שמה משום ההיא טיפה, נראה דכשר, דלא גרע מנפסק האות ותינוק קורא אותה כתיקנה דכשר כדלעיל (סעיף ט"ז). והכי משמע לישנא דאינה ניכרת, הא ניכרת מותר לגרור אותו דיו וכשר. אלא שלא ראיתי לשום פוסק שכתב הכי, ואם יסכימו עמי בעלי תריסין גם אני אהיה סניף להם. (שלחן גבוה סקמ"ד)

כ"א) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות וכו'. אות ה"א שבאה עליה נקודת דיו ונעשית כמו חי"ת, או אות רי"ש שנפל עליה טיפת דיו ונעשית כמו דל"ת, אם תינוק דלא חכים ולא טיפש קורא אותה כהלכתה, או שאנו מכירים בודאי דהאות ניכרת, הוה ליה ניכרת האות ויש להכשיר, וליכא לא משום חק תוכות ולא משום שלא כסדרן. ואם אינה ניכרת כגון דקורא אותה חי"ת או דל"ת דהוי שלא כתיקונה, יש לפסול משום דהוי כחק תוכות.
(שו"ת שואל ונשאל – ח"ז סימן ו')

כ"ב) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות וכו'. כתב באר היטב (סקכ"ו), אם נפלה טיפת דיו לתוך חלל הבי"ת ונראית כפ"א וכו' אין תקנה למחוק. [ע"כ]. אם נפל בתוך חלל דלי"ת בסוף גגה חלודה מהדיו, ועל ידי זה נראית כה"א, ויש גם כן נקודה כנגד אמצע גגה [כזה: ה֫ה], היה מקום לומר שאין צורת ה"א בכך [וכו']. אך אין להקל באיסור דאורייתא, כיון שהם נקודות פרודות זו מזו. ואף שהתינוק לא אמר על זה ה"א, [מכל מקום יש להחמיר]. דעת קדושים [סקי"ג]. וכתב שם המגיה, נראה דסבירא ליה דאף שכתב המג"א (סקל"ט) דחלודה מהדיו אינו כדיו, מכל מקום לחומרא יש לומר דחשוב כדיו. וכתב שמצא בכתביו סתירה לזה, שכתב, חלודה בתוך רי"ש או דלי"ת ונראית כה"א, יש לשער כעין מה שכתב המג"א אודות רושם חלודה. נראה דסבירא ליה דחלודה אינה פוסלת. עכ"ד[4]. (באר יעקב – קרוייזר סקמ"ח)

כ"ג) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות וכו'. אם נפלה טיפת דיו באות ונראית כאילו היא מגופה של אות, אף אם האות ניכרת לינוקא דלא חכים ולא טיפש פסול. הרד"ך (חדר כ"ה כ"ח ל' ל"א). ואיני רואה טעם בהוראה זו, דאי כשנתעבה הגג או (הירך אותו טיפת) [ירך האות מטיפת][5] דיו שנפל בגוף האות, מה בכך ויכול לתקנו ולחזור לעשותו דק בקולמוס ואין כאן חק תוכות. וכן כשהקוץ קטן כל דהו יוצא חוץ לאות, באופן שאינו משנה מצורת האות כלל וגם האות ניכרת ללא חכים ולא טיפש, גם בזה נראה לי להכשיר, ודברי הרב בדין זה רחוקים. פרי חדש ז"ל באהע"ז (סימן קכ"ה סקט"ו). (יד אהרן הגב"י)

כ"ד) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות וכו'. ומה שכתב המגן אברהם [סקכ"ג] בשם רד"ך [בית

הערות וציונים

3. אין זה מובן איך מתיר לגרור שם השם. ואולי סבירא ליה כדעת הרב שב יעקב (סימן נ"ה) ששם שנעשה בחק תוכות אינו נחשב ככתיבה ומותר במחיקה, וכן כתבו עוד אחרונים הלא המה הגאון רבי עקיבא איגר (מהדורא תניינא סימן ל"ו), ושו"ת שאילת יעב"ץ (חלק ב' סימן כ"ד), ומהר"ש קלוגר בשו"ת סת"ם (סימן כ"ז) ובשו"ת בית שלמה (ח"ב חיו"ד סימן קל"ד). אלא דלפי זה קשה מדוע הצריך הרב שאילת שלום לגרור השם עם עוד איזה תיבות. ולכן הנראה לומר דטעות סופר וצריך לומר 'לקדור', שיש שנוהגים כשקודרים השם קודרים אותו מן היריעה עם איזה תיבות. עיין בספר בני יונה (סימן רע"ו סעיף י"ג) ודוק. 4. המשך סעיף קטן זה נדפס לקמן סעיף י"ח אות פ'. 5. כן העירו בהגהות בשלחן ערוך אבן העזר, הוצאת מכון "ראש פינה".

אוצר ההלכה

א׳ חדר ל׳-ל״ד], (ו)כתב [על זה] האליה רבה [סקכ״ט] דהיינו האי דרמ״א [אבן העזר סימן קכ״ה סעיף ח׳], וכן כתב המחצית השקל. והפרי מגדים תמה, דאם כן למה לא חולק הרמ״א גם כאן, אלא כתב דהרמ״א (בשם מהר״י קולון שורש צ״ח) פוסל לכתחלה, ודוקא בגט דאין גוררין לכתחלה, מה שאין כן כאן לא פוסל הרמ״א. והיינו דלשיטת החלקת מחוקק שם [סקי״ב] דפוסל היינו לכתחלה, אבל לפי מה שכתב הפרי חדש שם דפוסל אפילו בדיעבד אם כן הוא הדין כאן פסול. (וכן הפרי חדש משיג ארד״ך שם, וגם על הרמ״א בשם מהר״י קולון שם, ומשמע לפי זה הוא הדין כאן פסול). והא דלא מחמיר כאן הרמ״א, דסמך אדהתם. והאמת עם האליה רבה ומחצית השקל, ולכך כתב הפרי מגדים כאן לשיטתו דמאן דמכשיר דין דכנסת הגדולה היינו בנעשה כחצי אות, כל שכן דמכשיר דין הרד״ך, ואף דהרמ״א שם מחמיר בדין הרד״ך בסעיף ח׳ ומיקל בדין דכנסת הגדולה בסעיף ד׳ שם, היינו לשיטתו דהרמ״א מחמיר בסעיף ח׳ רק לכתחלה בשביל דצריך לגרור, אבל בתפלין היפך. אבל לפי מה שכתבתי דגם בסעיף ח׳ פוסל, כל שכן בסעיף ד׳ שם, אף דהרמ״א מיקל בזה. אלא האמת כטורי זהב שם וכפרי חדש דמחמיר בסעיף ד׳ שם ובסעיף ח׳ שם מיקל, והוא הדין כאן לשיטתו הדין כן. ולפי זה הדין דכנסת הגדולה אמת וכמו שכתב הר״ם אלשקר [סימן ה׳], והפרי חדש כתב גם כן בשם רד״ך, אבל בדין הרד״ך מקילין כפרי חדש (שם), והיינו לכתחלה כמו שכתב החלקת מחוקק (שם סקי״ב) ולא בדיעבד. ועיין תשובת חתם סופר (חלק ראשון סימן קע״ח). (ארחות חיים – לוינגר)

כ״ה) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות

וכו׳. כתב המג״א (סקכ״ג), נפלה טיפת דיו, שנראה כאילו הוא גופו של אות, אף על פי שהאות ניכרת להדיא פסול. רד״ך [בית א׳ חדר ל׳]. ע״כ. וכתב על זה המחצית השקל, לא הבנתי שהביאו דין זה בשם הרד״ך, ולע״ד רמ״א ז״ל בהגה אבן העזר (סימן קכ״ה ס״ח), הביאו בשם מהרי״ק, דיש מחמירין בנפלה טיפת דיו אפילו האות ניכרת. [ע״כ]. ובמחילה מכבוד תורתו אין דבריו מכוונים, דמהרי״ק (שורש צ״ח) מחמיר גבי גיטין, בנפל דיו לתוך האות והאות ניכרת. וראייתו מדברי רבנו פרץ בהלכות גיטין [בסמ״ק סימן קפ״ב בסדר הגט], שכתב: ואם יפול דיו בתוך האות, שלא לתקן על ידי מחיקה. עכ״ל. משמע דפסול אפילו היתה האות ניכרת, מדלא מפליג בהכי כדמפליג בהלכות תפלין. עכ״ל מהרי״ק. מבואר להדיא דמכשיר בתפלין. ועיין גט פשוט (שם סקל״ו), שהקשה למה היקל בתפלין יותר מגט. ולא ידעתי כוונתו, דבמהרי״ק שם מבואר הטעם, דאף בדיבוק אותיות מחמירין בגט, וכמו שהביא הוא עצמו (בסקכ״ח במוסגר). ואם כוונתו גם על דיבוק האותיות למה מחמירין בגט יותר מתפלין, התם הוי ליה לאקשויי, כמו שכתבו החלקת מחוקק (סק״ח) והבית שמואל (סק״ט). ודברי הרד״ך הן לגמרי ענין אחר, דסבירא ליה הא דנפל טיפת דיו לתוך האות, היינו שאינו נוגעת בגוף האות, אז בעי שאין האות ניכרת. אבל בנוגעת בגוף האות ונראה כאילו הוא גופה, בודאי אינה ניכרת האות. ועל זה חלקו הפרי חדש והגט פשוט (ס״ק ל״ב ול״ז) גבי גט. ומכל שכן בתפלין שיש להכשיר על ידי גרירה, דאיכא נמי דעת הסמ״ק [סימן קנ״ג], דאין זה חק תוכות. ועיין שם [סקל״ב] בגט פשוט דעיקר תלוי בקריאת התינוק. (תהלה לדוד סקי״א)

כ״ו) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות

וכו׳. כתב מג״א (סקכ״ג ד״ה ואינה ניכרת), או שנראית כאילו היא גופה של אות וכו׳. [ע״כ]. עיין מחצית השקל שהביא דברי פרי חדש באהע״ז [סימן קכ״ה סעיף ח׳ ד״ה כתב הרד״ך], שמקשה על זה מה בכך שמתעבה הגג או הירך. ע״ש היטב. ועיין שם באהע״ז בבית שמואל (סקי״א) ופרי מגדים כאן במשבצות זהב (סקט״ו) שלא נראה כן. וכוונת רד״ך [בית א׳ חדר ל׳] ומגן אברהם נראה לי דכך הוא, שנפל טיפת דיו בין גופה של היו״ד ובין הקוצה ומחסרה הקוצה, אבל גופה של היו״ד ניכרת היטב, וכמו כן בחטוטרת של חי״ת שנפל עליה טיפת דיו ואינה נראית החטוטרת, או לדעת רש״י [מנחות כט: ד״ה חטרי] שהמקל אינה נראית אלא הגג נעשה שוה כמו ביו״ד שנתמלא ואינה נראית הקוצה, ועל זה קאמר אף על פי שהאות ניכרת לתינוק, אלא שחיסר דינו כמו שנמסר לנו, וסלקא דעתך שמותר לגרור להיות כדינו דבזה לא הוי חק תוכות, קמ״ל דלא. וכן הוא ברד״ך, עיין שם. (אומץ יוסף)

כ״ז) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות

וכו׳. כתב מג״א (סקכ״ג), נראה הטיפה שנפלה [כאילו היא] מגוף האות, והאות ניכרת היטב פסול. [ע״כ]. ואם נעשה לאחר כתיבת האות, צריך עיון לפענ״ד מנא לן לפסול זה. ואם הטיפה אינה רק נוגעת קצת לאות וניכר שהוא נגיעה, נראה פשוט דלא גרע מאותיות שנדבקו דיכול להפריד.
(חבל יוסף)

כ״ח) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות

וכו׳. כתב מג״א (סקכ״ג), ואם היא מחסרה קוצה של אות, או שנראה כאילו היא גופה של אות, אף על פי שהאות ניכרת להדיא, פסול. הרד״ך בית א׳ חדר ל׳. [ע״כ]. עיין בפרי חדש אהע״ז סימן קכ״ה [סקט״ו], ובגט פשוט שם [סקל״ב] שדחו דברי רד״ך מהלכה. ומכל מקום בחסר קוצה של אות, יש לעיין, עיין ט״ז לקמן סימן ל״ו (סק״א). (חיי עולם)

כ״ט) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות

וכו׳. כתב באר היטב (סקכ״ו), או שנראה כאילו היא גופה של אות. [ע״כ]. ועיין בגדולי הקדש (סקי״ט) בשם רד״ך [בית א׳ חדר ל׳], דגם בנעשה כקוץ אין לפוסלו, רק כשנראית גופה של אות, ולא כשנראית רק כתגין, דרמב״ם [תפילין פ״ב ה״ט] מכשיר בחסרון תגין, אם כן גם כן ביתור תג כשר[6]. ועיין במקדש

---

6. כן כתב הרמב״ם שם להדיא. ע״ש.

אוצר ההלכה

מעט (ס"ק ס"ט), דיש אומרים דמכל מקום צריך לגרר הטיפה כיון דדיו פסולה סמוכה לאות, הוי כאינו מוקף גויל. ופרי חדש [אהע"ז סימן קכ"ה ס"ח סקט"ו] מכשיר בלא גרירה. וכן משמע מכמה פוסקים. עכ"ל.

עוד כתב בבאר היטב, ופרי חדש באבן העזר [שם] חולק עליו. [ע"כ]. גם בגט פשוט (סקל"ב) כתב דדברי רד"ך חומרא יתירה הוא, וכן כתב שם בגט מקושר הספרדי [למהר"י נבון שם סקל"ב], ובכלל י"ב ביארתי שהעיקר כדבריהם. מקדש מעט [ס"ק ס"ט]. ואם נפל על יו"ד ומחסרה הקוצין, אם אין צורת אות עליה פסול ולא מהני גרירה, דהוי חק תוכות. אשל אברהם [סקכ"ג]. ודוקא במחסרה רגל ימיני שהוא מגוף האות, אבל בקוץ שמאלי הוכיח רד"ך [בית א' חדר ל'] שאינו מגוף האות, ולא עדיף מתגין. והסכים עמו בתשובת דבר שמואל (סימן רל"ב). וכן כתב הב"ח [אות ה'] על מה שכתב הטור שיהיה מתויג כראוי ולא יחסר אף קוצו של יו"ד, דרוצה לומר קוץ השמאלי התחתון והוא בכלל תגין. ע"ש. ולא מצינו (בנפסק) [בנפסד] צורת התגין שפסול לרבנו תם, שלא יוכשר לגרור משום חק תוכות, דהא אינם כגוף האות, וגם לא שייך בקוץ השמאלי משום שלא כסדרן, כהסכמת אחרונים. גדולי הקדש (סקי"ט).

(באר יעקב – קרוייזר ס"ק מ"ב ומ"ג)

ל') שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות וכו'. כתב במקדש מעט (שם [סימן ל"ב] ס"ק ס"ח), דהוא הדין כשנפלה על רגל היו"ד ואין ניכר הרגל, הוי גרירת הטיפה חק תוכות. אבל בנפלה אקוץ שמאלי ואין קוץ ניכר או שנפלה על התגין ואינם ניכרין, יגרור הטיפה. עיין גדולי הקדש (סקי"ט).

(ארחות חיים – ספינקא סקכ"ה)

ל"א) שם אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת וכו', דהוי חק תוכות ופסול וכו'. כתב במג"א (סקכ"ג), ואם היא מחסרא קוצה של אות וכו' פסול. רד"ך [בית א' חדר ל' - ל"ד]. אפילו מחק הטיפה לגמרי וכו', דבעינן שיהא כל האות על ידי כתיבה. [ע"כ]. עיין בגט פשוט סימן קכ"ה (סקל"ו ובסקל"ט), ובפתחי תשובה שם (סק"ו), ובתשובת מהרש"ם (ח"ב סוף סימן קפ"ו), ובתשובת רבי עקיבא איגר (מהדורא תניינא סימן ל"ו). ע"ש. ועיין בתשובת זכרון יוסף (באו"ח סימן ב') הביא גם כן דברי הגט פשוט שחולק על הרד"ך. (מגיני חיים)

ל"ב) שם אם נפלה טפת דיו וכו', דהוי חק תוכות ופסול וכו'. בין מחק מהטיפה עד שנעשה ממנה החלק הנשאר מהאות שלא נכתב, בין מחק את הטיפה לגמרי וגמר את האות על ידי כתיבה, פסול. הרד"ך בית א' (חדר י' וי"א). אבל בעל תרומת הדשן (ח"א בסימן רכ"ח) מוקי הא דסמ"ק [סימן קנ"ג] כשנגמר האות על ידי המחיקה. וביאור דברי הסמ"ק ז"ל וסברתו ומה שחלק על הרשב"א [בתשובה סימן תרי"א] ומה שמודה לו, עיין בהרד"ך בית הנזכר חדר כ"ה. ובחדר ל' ול"א ול"ב ול"ג ול"ד האריך בביאור דבריו ודברי הפוסקים, והעלה שאם נפלה טיפת דיו באות ונראית כאילו היא מגופה של אות, אף אם היה האות ניכרת לינוקא דלא חכים ולא טפש, פסול. ועיין שם.

(בנסת הגדולה הגה"ט)

ל"ג) שם אם נפלה טפת דיו וכו', דהוי חק תוכות ופסול וכו'. כתב מג"א (סקכ"ג), אפילו מחק הטיפה. [ע"כ]. עיין מחצית השקל דגרס (אפילו) [אם] לא מחק, והוא כעין דין הכנסת הגדולה [הגה"ט][7] שכתב אחר כך. והוא דוחק. והעיקר כמו שכתב הפרי מגדים, דהיינו דכתב מקצת האות ונפל דיו ומחק הטיפה, והוי אותו מקצת חק תוכות, וגמר האות על ידי כתיבה פסול. ע"ש. ולדעתי יצדק יותר להגיה אפילו מחק החרטום. והוא הדין דסעיף י"ח דעלה קאי תשובת מהרד"ך [בית א' חדר י'-י"א]. עיין גט פשוט אהע"ז (סימן קכ"ה סקל"ה). (חיי עולם)

ל"ד) שם אם נפלה טפת דיו וכו', דהוי חק תוכות ופסול וכו'. כתב באר היטב (סקכ"ו) בשם הרד"ך [בית א' חדר י' י"א], אם נפלה טיפת דיו אפילו מחק הטיפה. רצונו לומר, שכתב מקצת האות, ונפל שם טיפה ונתקלקל צורתו, וגרר הטיפה והשלים האות, אפילו הכי פסול, הואיל דהמקצת הראשון נתכשר על ידי חק תוכות. אשל אברהם [סקכ"ג] לבושי שרד [סקכ"ח].

(באר יעקב – קרוייזר סקמ"ד)

ל"ה) שם אם נפלה טפת דיו וכו', דהוי חק תוכות ופסול וכו'. בעשיית רוב האות על ידי חקיקת ירכות ומיעוטא על ידי חקיקת תוכות, אפילו אם כל האות בולטת, כגון שעשאה על גבי טס, מקצתה מגואי על ידי רושם ומקצתה מבראי שדוחק אבראי והיא בולטת מגואי, או שנפלה טיפת דיו על הקלף ומחק הטיפה, ונעשה על ידי חקיקת תוכות חלק מהאות, כגון באות מ"ם מחק הטיפה עד שעשאה צורת נו"ן, ואחר כך השלים המ"ם על ידי כתיבה ממש, פסול. הרד"ך ז"ל בית א' חדר א'. ובחדר ז' כתב, דמדברי מהר"י בן חביב ז"ל [שו"ת מהרלב"ח סימן א'] נראה דכשר. (בנסת הגדולה הגה"ט)

ל"ו) שם אם נפלה טפת דיו וכו', דהוי חק תוכות ופסול וכו'. נפלה טיפת דיו והיא עשויה כמין חצי אות, לא אשכחן מאן דשרי להשלים האות על ידי כתיבה. הר"ם אלשקאר ז"ל (סימן ה'). (בנסת הגדולה הגב"י)

ל"ז) שם אם נפלה טפת דיו וכו', דהוי חק תוכות ופסול וכו'. נפלה טיפת דיו והיא עשויה כמין חצי אות, לא אשכחן מאן דשרי להשלים האות על ידי כתיבה. הר"ם אלשקאר [סימן ה']. ואין לא ראינו ראיה דהרי הכלבו [סימן ע"ו, דף מ"ו ע"ג] התיר לעשות כן. מהר"ם בן חביב בספר גט פשוט (סימן קכ"ה סקל"ד). (יד אהרן הגב"י)

הערות וציונים

7. נדפס בסמוך אות ל"ב.

אוצר ההלכה

ל"ח) שם אם נפלה טפת דיו וכו', דהוי חק תוכות ופסול וכו'.

כתב מג"א (סקכ"ג), ובכנסת הגדולה [הגב"י][8] כתב, נפלה טיפת דיו והיא עשויה כמין חצי אות וכו' אבל הבית יוסף באבן העזר (סימן קכ"ה) מכשיר וכן פסק רמ"א שם (סעיף ד'). [ע"כ]. עיין בגט פשוט באהע"ז (סימן קכ"ה סקל"ח) באורך מזה. ומה שתמה הפרי מגדים הא מקצת האות לא נכתב לשמה, מיושב שם דעיקר הולך אחר החיתום, וכשהוא כותב חלק והחתימה לשמה, הוי כאילו כותב הכל לשמה. ע"ש. והיכא דהאריך האות ואין צריך לצירוף הטיפת דיו, פשיטא דכשר לכולי עלמא, דדל טיפת דיו, הוי אות בלעדו. וכן כתב הגט פשוט שם (סקל"ד). ונכון הוא. (חיי עולם)

ט"ל) שם אם נפלה טפת דיו וכו', דהוי חק תוכות ופסול וכו'.

כתב מג"א (סקכ"ג), אבל הבית יוסף באהע"ז [סימן קכ"ה] וכו'. עיין פרי חדש שם (סק"ח), ובית מאיר (סעיף ח'). (אומץ יוסף)

מ') שם אם נפלה טפת דיו וכו' דהוי חק תוכות ופסול וכו'.

כתב מג"א (סקכ"ג) בשם כנסת הגדולה [הגב"י][9], נפלה טיפת דיו ועשויה כחצי אות, לא אשכחן מאן דשרי להשלים, אבל הבית יוסף באבן העזר [סימן קכ"ה ד"ה אבל אם] מכשיר, וכן פסק הרמ"א שם [סעיף ד']. [ע"כ]. לענ"ד עשויה כחצי אות גרע ומודה הבית יוסף דפסול, ולא הכשיר אלא בשהיא טיפה בעלמא בלא שום צורה, וחשיב כאילו עשה כל האות בכתיבה, וכן מוכח בכאן סעיף י"ח ובכמה דוכתי. ודוק. (חבל יוסף)

מ"א) שם אם נפלה טפת דיו וכו', דהוי חק תוכות ופסול. עיין בספר מג"א (סקכ"ג), ואנחנו נבאר הדין מה שנראה לדעתנו. והנה בנפלה טיפת דיו ונעשה ממנה צורת מקצת אות והוא השלים צורת האות, דעת האחרונים להכשיר, דלא מקרי חק תוכות כיון שצריך להשלים האות דרך כתב. וכן מבואר ברמ"א באה"ע סימן קכ"ה [סעיף ד'], ומקור הדבר בתרומת הדשן [סימן רכ"ח]. ולדעתי חילוק גדול, דבנפלה דיו על הקלף והוא מוסיף עוד דיו ומן הכל עושה האות בשלמות, אם כן הרי זה כותב כל האות בשלמות, ואין חילוק מאיזה מקום הוא לוקח הדיו אי מן הקלף או מן הכלי שבו הדיו, אבל אם טיפת הדיו עושה קצת צורת אות, כגון ירך אחת מן הכ"ף או מן הבי"ת, והוא מוסיף להשלים עד שתהיה כל האות בשלמות, בזה מילתא דפשיטא דפסול, כיון שמקצת האות הוא חק תוכות, וכן מבואר בט"ז אהע"ז [סק"ד] ובפרי חדש שם [סק"ח].

וגם הדין שהביא הרב במג"א [סקכ"ג] בשם מהרד"ך [בית א' חדר ל'], דאם נפלה טיפת דיו על אות ונתעבה האות עד שנראה שהכל מן האות פסול, באמת איני מבין דבריו, הרי אף אם הניחו כמות שהוא כשר, דמה לי אם האות עבה או דקה, ואי משום נפילת הדיו כמו כתב על כתב, בזה מהני העברת הדיו כמבואר לעיל [סעיף ג'] גבי עפרות זהב. ובמהרי"ק (שורש צ"ח) מחמיר בזה לכתחלה בגט. וטעם הדבר, דבגט מחמירין אף באותיות דבוקין שאין להפרידן, ונפילת טיפת דיו גרע מאות הדבוק לאות אחרת, אבל בתפלין שאי אפשר באופן אחר, קיימא לן דיכול להפריד, אם כן הוא הדין בנפלה טיפת דיו ונתעבתה האות, יכול להעבירו עד שיהיה דקה כבתחלה, דהרי אף אם לא יעביר הדיו מהאות ותשאר עבה כמו שהיא כעת כשר בדיעבד, אם כן אין כאן חשש חק תוכות. (ישועות יעקב סקט"ז)

מ"ב) שם אם נפלה טפת דיו וכו', דהוי חק תוכות ופסול וכו'.

כתב באר היטב [סקכ"ן], נפלה טיפת דיו והיא עשויה כמין חצי אות לא אשכחן מאן דשרי להשלים האות ע"י כתיבה. מהר"ם אלשקאר (סימן ה'). אבל הבית יוסף באה"ע סימן קכ"ה מכשיר. [ע"כ]. וכל שכן דמכשיר בדינו של הרד"ך במחק הטיפה, אשל אברהם [סקכ"ג]. עיין בהגהות רבי עקיבא איגר שתמה אמאי בסמוך (סעיף י"ח) רי"ש שעשאה דל"ת לא סגי שיגרור הירך לחוד, ואמאי גרע ממקצת האות שנעשה על ידי נפילת הדיו דמתכשר על ידי השלמת האות. וצ"ע. עכ"ל. ונראה לי דיש לומר, כיון דבא מאות אחר גרע. אך קשה לפי מה שכתבתי לעיל [סקל"ח][9] בשם (מ"ז) [אשל אברהם] [סקל"ו], דכל שנשתנה לצורת שתי אותיות לא מהני תיקון, דהוי שלא כסדרן, משמע הא לאו הכי כשר, אף שהיה מקודם אות אחר. יש לומר דהתם שאני שכן דרך כתיבה של צד"י, יו"ד נו"ן ואחר כך מחברן, מה שאין כן ריש"ש שעשאה דל"ת. כן נראה לי. ואחר כך ראיתי שכן כתב במקדש מעט [סק"ע] דהתם שאני, דהיה עליה צורת אות פסול, ונפסל כל אותו חלק, מה שאין כן הכא שהיה רק טיוט בעלמא, ועכשיו עשאה אות בכתיבה. עכ"ל.

עיין פתחי תשובה אהע"ז (סימן קכ"ה סק"ו), דבגט פשוט [סקל"ו] סבירא ליה גם כן כבית יוסף, (אף) [אך] הפרי חדש [שם סק"ח] חולק, וכן הט"ז [שם סק"י] חולק על הבית יוסף, אם לא היכא שהטיפה לחה ומזיז בה ומושכה לכאן ולכאן על ידי קולמוס יבש או על ידי סכין, ועושה מזה אות שלם כגון וא"ו, בזה ליכא קפידא, דהוי כאילו כותב כל האות.

ועיין שם עוד, דבגט פשוט [סקל"ד] מספקא ליה, ל[דעת] מהר"ם אלשקר [סימן ה'], אם נפלה טיפת דיו והאריך בה כשיעור וא"ו או נו"ן, ויש בהחלק שהאריך שיעור אות, דיש לומר דהויא לה אותה טיפה שנפלה כמאן דליתא, וכשרה לכולי עלמא. והכי מסתבר. עכ"ל. ועיין בקסת הסופר (סוף חקירה ב') שחולק על זה, דבמקום שנדבק הטיפה לאות לא הוי מוקף גויל. ועיין במקדש מעט (הלכות ס"ת סימן רע"ד סקי"ט) שמצדד להתיר. ע"ש. ועיין [בפתחי תשובה] (סק"ז) אם נגרר מה שדבוק מכל מקום נשאר צורת אות, כשר, אם כן הכא נמי כן הוא. אך המג"א [סק"ג] חולק. ויש לומר דוקא התם משום דאינו מוקף גויל כלל. ועל כל פנים סניף הוי.

הערות וציונים

8. נדפס לעיל אות ל"ו. 9. נדפס לעיל סעיף ט"ז אות נ"ז.

אוצר ההלכה

אם הדיו ממלא כל החלל האות (כזה: ם), מסיים שם במקדש מעט דפסול. (באר יעקב – קרוייזר סקמ"ה)

מ"ג) שם אם נפלה טפת דיו וכו', דהוי חק תוכות ופסול וכו'. אם נפלה טיפת דיו [והאריך בה] ועשאה וי"ו או נו"ן, ויש בחלק שהאריך שיעור האות עשויה חק ירכות. שרי לכולי עלמא. מהר"ם בן חביב ז"ל שם [ספר גט פשוט סימן קכ"ה סקל"ד]. (יד אהרן הגב"י)

מ"ד) שם אם נפלה טפת דיו וכו', דהוי חק תוכות ופסול וכו'. לפי זה נראה להכשיר באם נפלה טפת דיו על הקלף ועשה ממנה אות, דכיון דאותה טפה שנפלה עשה ממנה אות שפיר מיקרי "וכתב" [דברים כ"ד, א'], כיון דהקפידא היא שתהיה כתיבה ולא חקיקה, וכאן הרי כתב. מיהו זה דוקא כשלא חקק הטפה מצדדיה ועל ידי זה נמצא שנשארה אות בתמונתה, אבל אם חקק הטפה ועל ידי זה נשארה צורת אות שפיר מיקרי חק תוכות, ופסול.

והנה עיין להרב גט פשוט בסימן קכ"ה (סקל"ב), שהקשה לדעת הסמ"ק [סימן קנ"ג] דסבירא ליה שאם כבר עשאה כתיקונה ונפל בה דיו דיכול ליטלו, ממה שכתב הסמ"ק גופיה [סימן קפ"ד] דאם עשה ה"א במקום דל"ת דאינו יכול למחוק רגל הה"א לתקנה לאות דל"ת, יע"ש. ולענ"ד לא קשיא, דלא דמי האי להאי, דשאני גבי נפל דיו, דכיון שהיא נגמרה כתיקונה ועל ידי שיטול הדיו אינה משתנית האות ממה שהיתה מקודם לכן, שרי ליטול הדיו, לא כן כשרצה לכתוב דל"ת וכתב ה"א, דאינו יכול ליטול רגל הה"א לעשותה דל"ת, משום דעל ידי שיטול הרגל משתנית הה"א לאות אחרת.

והנה, עיין עוד להרב גט פשוט מה שתירץ לקושייתו, וזה לשונו: דלא התיר הסמ"ק אלא כשנפלה טפת הדיו מעצמה בלא כוונה, אבל כשהיה ה"א במקום דל"ת, אף על גב דרגל הה"א עשאו אחר דל"ת אינו יכול למחוק רגל הה"א, דהוה ליה חק תוכות, ע"ש. ולא זכיתי להבין דברי קדשו, דאם טעמא דמותר ליטלו משום דנפלה מעצמה, אם כן למה מותר ליטלו רק אם כבר עשה האות כתקנה, אפילו לא עשה האות כתקנה שרי. ועוד, אפילו דנפלה מעצמה אמאי לא הוי חק תוכות. ועוד, גבי רוצה לכתוב ה"א וכתב דל"ת, גם כן הוא חשיב בלי כוונה כיון דהוא מתכוין לכתוב דל"ת, ואמאי הוי חק תוכות בזה יותר מהשאר. (שיח יצחק – חדאד, ח"ב עניינים נפרדים אות י"א)

מ"ה) שם אם נפלה טפת דיו וכו' דהוי חק תוכות ופסול וכו'. עיין בפרי חדש אהע"ז (סימן קכ"ה סעיף ד'), הקשה לדעת הבית יוסף (באהע"ז) דמקצת אות על ידי חק תוכות וגמר על ידי כתיבה כשר, כמו שכתב המג"א [סקכ"ג] בשמו, אם כן ברי"ש שעשאה כמין דלי"ת אין צריך לגרור שניהן. גם באשל אברהם (סק"ל) פקפק בזה. ודברי הבית יוסף ברורין, דמחמיר בנעשה בכתיבה אחת לגרור כולה, כמו שכתב הט"ז (סקי"ד). וכל שכן במה שכתב באותו האות אחר שנפסל, כמו שכתב המג"א (סק"ל). והטעם, עיין בגט פשוט (סקל"ח ד"ה ראשון לציון, וד"ה עוד ירבה, ע"ש). ובאמת מבואר מדברי המחבר דאינו אלא חומרא בעלמא, כמו שכתב בסעיף י"ח יש להחמיר ולומר וכו'. ואתי שפיר פסק הר"י הלוי שהביא המג"א (סקכ"ו) בך' של אלקיך שעשה הגג רחב, שיזהר שלא ימחק הרגל. ע"כ. והיינו כיון שאינו אלא חומרא בעלמא, אסור באותיות של שם. ומה שכתב היד אפרים, כיון שהיה בידו למשוך הרגל שיהיו כפלים בגגו, נכתב הרגל בכשרות, לא ידעתי מאי קאמר, דאם כן הגג פשיטא דנכתב בכשרות. ועיין אשל אברהם (סקכ"ו), שהקשה מדוע לא ימחוק הרגל, הא ביו"ד (סימן רע"ו סעיף י"א), ה"א דומה לחי"ת ימחוק או יגרור הרגל. ע"כ. משמע ליה דימחוק היינו כל החי"ת. וליתא, דתיבת הרגל קאי גם על ימחוק, ומחיקה בלח וגרירה ביבש, כמו שכתב המג"א (סקל"ד). אבל פשיטא דאין לגרור אלא מה שצריך לצורך תיקון, דאף שהאות פסול, אסור משום מחיקת השם כמו שהאריכו בזה האחרונים. ועיין חתם סופר (יו"ד סימן רס"ז), שכתב ביו"ד [שעל גבי האל"ף] הנוגע בגג האל"ף משם אלקים יותר מדאי, למחוק כל מה שכתב באותה האות אחר שעשה הנגיעה. ולכאורה זה נגד דברי מהר"י הלוי, שכתב שיזהר שלא ימחוק הרגל. וכמו שכתבתי טעמו כיון דאינו אלא חומרא בעלמא, אסור באותיות של שם. ואפשר לחלק, דהתם כיון דהפסול הוא בהאל"ף, אם כן אין בהם קדושת השם מעיקרא, מה שאין כן הכא דהפסול בסופו. ולכאורה אפשר לחלק דגם בה"א דומה לחי"ת אם מתחילת הכתיבה נעשה כך, מותר למחוק הכל, דלא הוי שם כלל מעקרו. אבל בך' מאלקיך, כיון דהשם בקדושתו, אף הך' אסור למחוק. אלא דבה"א דומה לחי"ת אכתי יש לחוש שמא כהסוברים דכשר ואף על פי כן לתקן מותר, כדעת מהר"ם פדאווה דגם להנאותו מותר. ודוק. (תהלה לדוד סקי"ב)

מ"ו) שם אם נפלה וכו' ואינה ניכרת האות וכו'. כתב בית יוסף (שיטה כ"ד), והיכא שנפלה טיפת דיו בתוך חלל אות בי"ת אין תקנה. נ"ב: ונראה לי דאם נטף שעוה וסלקה, מותר. אף על פי שהאות אינה ניכרת, יכול לגרור השעוה ולסלקה ואין כאן חק תוכות. פרי חדש אהע"ז (סימן קכ"ה ס"ק (ס"ז) [ט"ן]), וכן כתב הרב מג"א (סקכ"ג). (יד אהרן הגב"י)

מ"ז) שם אם נפלה וכו' ואינה ניכרת האות וכו'. ואם נפל שעוה על האות וסילק השעוה, אין כאן חק תוכות. הרב פרי חדש באבן העזר (סימן (קכ"ט) [קכ"ה סעיף ח']) יע"ש. ועיין להרב מגן אברהם [סקכ"ג]. (בסא אליהו סק"ד)

מ"ח) שם אם נפלה וכו' ואינה ניכרת האות וכו'. אם נפלה טיפת שעוה, עיין בבאר היטב (סקכ"ו), ולקמן בסימן קמ"ג (סק"ט), ובספר דבר משה (חיו"ד סימן ט'). ומדברי רובם דפסול אפילו נראית האות. ובספר גט פשוט (סימן קכ"ד סקמ"ט, וסימן קכ"ה סקל"ז) חוכך להחמיר אפילו אחר שלקחו השעוה. (בתי כנסיות)

אוצר ההלכה

מ"ט) שם אם נפלה וכו' ואינה ניכרת האות וכו'. כתב הרב מג"א ז"ל (סקכ"ג), ונראה לי דאם נטף שעוה וסילקה מותר. ע"כ. על דברי הרב מגן אברהם ז"ל הללו, ועל דברי הרב מור וקציעה ז"ל, עיין מה שכתבתי אנכי תולעת לקמן בהלכות שבת סימן רפ"ב אות ט"ו (בד"ה ואחרי כתבי דף קכ"ג ע"ד).
(פתח הדביר ח"ד – השמטות)

נ') שם אם נפלה וכו' ואינה ניכרת האות וכו'. כתב מג"א (סקכ"ג), ונראה לי דאם נטף שעוה וסילקה מותר. [ע"כ]. דלא דמי לטיפת דיו (במתקלקל) [דמתקלקל] האות, מה שאין כן בשעוה דגם קודם סילוק השעוה, האותיות כתיקונם. ומה שכתב 'עיין מה שכתבתי סימן ש"מ', אינו מובן, עיין מחצית [השקל].
(חיי עולם)

נ"א) שם אם נפלה וכו' ואינה ניכרת האות וכו'. כתב מג"א (סקכ"ג) ואינה וכו', ונראה לי וכו', עיין מה שכתבתי סימן ש"מ סעיף ג'. [ע"כ]. הרב מחצית השקל כתב שצריך לחלק, דבסימן ש"מ בנטף שעוה ויש במקומו לכתוב שתי אותיות, חייב בשבת, והכא בנטף שעוה וסלקה, לא הוי חק תוכות. ע"ש. ולפענ"ד אפשר לחלק, דבשבת (דף ע"ה ע"ב) במוחק אות גדולה ויש במקומו לכתוב שתים חייב, ופירש רש"י [בד"ה מחק] שאין מלאכת מחיקה חשובה אלא על מנת לכתוב, והרי יש מקום לשתי אותיות. ע"ש. וכיון דהמחיקה בעצמה לאו מלאכה, רק שעל ידי המחיקה יוכל הכותב לכתוב במקומו שתי אותיות, אף על גב דהשתא בשעת מחיקה עדיין לא נכתבו אותיות, אפילו הכי חייב, מכל שכן בנטף השעוה, שעל ידי הסרת השעוה מיד נראו האותיות שהיו מכוסים על ידי השעוה. אבל כתיבה לא הוי, דהא המוחק נמי לאו כתיבה, וחייב משום שהמחיקה גורם שיוכל לכתוב, הכא נמי הסרת השעוה לאו כותב הוא, וחייב שעל ידי הסרת השעוה נראים האותיות, ולכן לא הוי חק תוכות בהסרת שעוה, כי השעוה לא ביטל הכתב, כמו המעביר עפרות זהב מעל האותיות (בסעיף ג') דכשר אף על גב דאם נוטל מהשם הוי כמוחק, ולא אמרינן דהוי חק תוכות.
(דברי צבי)

נ"ב) שם אם נפלה וכו' ואינה ניכרת האות וכו'. כתב במג"א (בסקכ"ג בסוף הדיבור), ונראה לי דאם נטף שעוה וסלקה, מותר. [ע"כ]. משמע מדבריו דבעוד השעוה עליו, מבטל הכתב, אלא דבא לומר דהסילוק מהני, דלא נימא דהוי כחק תוכות. והטעם, כיון דאינו עושה עכשיו מעשה הכתיבה, רק מסלק השעוה וממילא מתקיים האות. וזהו דלא כדעת הספר גט פשוט הלכות גיטין סימן קכ"ד [סקמ"ט], דחוכך דבכהאי גוונא יהא דומה לחק תוכות. ועיין ש"ך (יו"ד סימן רע"ו סק"ו) בזרק זהב, יש תקנה בגרירה, והוא הדין כאן בשעוה, וכן משמע דעת השבות יעקב (ח"ב סימן ד'). אמנם כן מה שמתיר בשבות יעקב שם לסלקו אף בשבת כלאחר יד על כל פנים, והיינו להכפיל הגויל [של] הספר תורה ועל ידי כן יפול השעוה, דבכהאי גוונא לא הוי מוחק שאוסר הרמ"א לעיל סק"ד, ע"ש, עיין בתשובת רבי עקיבא איגר (מהדורא תניינא סימן י"א) דעתו לאסור לסלקו בשבת, מטעמא כיון דעכשיו כששעוה עליו לא ראוי בס"ת לקרות, ועל ידי הסילוק יהא ראוי, הוי כמתקן מנא דאסור בשבת. ועיין מה שהביא בשם תשובת מעיל צדקה (סימן כ"ה) דבמכוסה בשעוה הספר תורה כשר, אלא במקום המכוסה יהיה כמו קורא על פה. ובתשובת פרח שושן (כלל ב' סימן ב') כתב, דכל זמן שיש עליו שעוה הוא פסול לקרות בו. עיין שם היטב. ועיין בתשובת בית יצחק (יו"ד ח"ב סימן ק"ג אות א') מזה. ועיין בתשובת שמן רוקח (מהדו"ג חאו"ח סימן י"ד) מה שכתב בענין זה[10].
(מגיני חיים)

נ"ג) שם אין תקנה לגרור וכו'. בהגהות חתם סופר ציין שבשו"ת חתם סופר (סימן קע"ח) שאלוהו, בספר תורה שהיה בו טעות וגרר ותיקנו במקום דלא מהני, ואחר כך אין ידוע לו באיזו מקום היה, והכשיר. ועיקר טעמו שנתבטלה האות הפסולה בין שאר אותיות. ולענ"ד הם דברים תמוהים, דלא שייך ביטול רק באיסור תוך היתר, אבל בספר תורה דכתב אחד מעכב, אם כן הוי כבהמה שניקב הושט דכל הבהמה טרפה [חולין מב.]. ולהפוסקים דשאר החומשים כשרים, יש לומר דאותו חומש נתבטל בשאר החומשים. ולולי שאיני כדאי הייתי אומר, דטעות פלטה קולמוסו.
(גנזי חיים סקכ"ז)

נ"ד) שם והוא הדין אם טעה וכתב דלי"ת במקום ריי"ש וכו' אין תקנה וכו'. רצונו לומר העוקץ של דלי"ת או של בי"ת, דאילו התגין גופן התיר המג"א (סקכ"ה).
(חדושי מהרי"ש)

נ"ה) שם והוא הדין אם טעה וכתב דלי"ת במקום ריי"ש וכו', אין תקנה למחוק התג וכו'. כגון עוקץ שאחורי הדלי"ת ונעשית ריי"ש, ועוקץ שאחורי הבי"ת ונעשית כ"ף, ואף על גב שאין זה חק תוכות דומה לחק תוכות דפסול, גם בזה פסול אף על פי שהגרר הוא מבחוץ, והכי דייק לשון הטור ורבנו דכתבו דהוי כמו חק תוכות בכף הדמיון.
(שלחן גבוה סקמ"ה)

נ"ו) שם והוא הדין אם טעה וכתב דלי"ת במקום ריי"ש וכו', אין תקנה למחוק התג וכו' משום דהוי חק תוכות. נ"ב: עיין בחדושי הרשב"א סוף פרק הבונה [שבת קד:], דהוכיח

הערות וציונים

10. עיין למרן הראש"ל שליט"א בשו"ת יביע אומר חלק ד' (סימן ט"ו אות ג') ובספר חזון עובדיה (שבת ב' עמוד שכ"ב), שפסק, שאם נתכסתה אות אחת לגמרי שאי אפשר לראותה כשהיא תחת השעוה, (ואפילו אינה בפרשת השבוע), הספר תורה פסול, ואין לקרות בו. אבל אם האות שתחת השעוה נראית לעין, הספר תורה כשר, ומותר לקרות בו לכתחלה. ואם הסירו השעוה מערב שבת, חוזר להכשרו בכל ענין, ואין בזה פיסול משום חק תוכות. ובשו"ת יביע אומר חלק ח' (סימן ט"ו אות י"א) ובספר לוית חן (סימן קי"ח) העלה להקל אם השעוה עבה ומכסה את האות לגמרי אם היא בפרשה אחרת. ונראה דמה שכתב בחזון עובדיה הוא משנה אחרונה, ולכן יש להחמיר בזה.

אוצר ההלכה

מהש"ס דאין זה חק תוכות. אלא דהר"ן שם [לז: ד"ה גרסינן] סתר ראייתו עיין דבריו. ועיין גם כן בפנים מאירות (ח"א סימן ס"ו) בזה. (שו"ת זרע אמת – ח"ג דף צ' ע"א)

נ"ז) שם והוא הדין אם טעה וכתב דל"ת במקום ר"ש וכו', אין תקנה למחוק התג וכו', משום דהוי חק תוכות. עיין בית יוסף ז"ל, דמתבאר שכן גם כן דעת הרשב"א בתשובות המיוחסות [סימן רל"ו, ובח"א סימן תרי"א]. אך ראיתי להרשב"א בחדושיו בריש פרק הבונה [שבת קד:] גבי הכא במאי עסקינן כגון שנטלו לגגו של חי"ת, שכתב שמעינן מהכא דכהאי גוונא לא מיקרי חק תוכות, וכן כשנטלו גגו של דלי"ת ועשאו ר"ש וכו'. יע"ש. הן אמת דהרב ספר התרומה ז"ל [סימן קט"ו] כתב, דאין להביא ראיה מהכא דלא הוי חק תוכות, דדוקא לענין שבת אתמר הכי. יע"ש. וכיוצא בזה כתב הר"ן על דברי הרשב"א הללו שם בפרק הבונה [לז: ד"ה גרסינן] יע"ש.

ואני בעוניי איני מבין דחייה זו, שהרי רש"י ז"ל [שם ד"ה רבא אמר] כתב, דעל ידי זה הוכשר הספר, יע"ש. גם מהרלנ"ח בתשובה (בסימן א') כתב, שדחו המפרשים דברי הרשב"א הללו. ע"ש. אך לע"ד מה שיש לדחות ראיה זו, הוא דאימור דלא מיירי בספר תורה ממש, אלא בספר מן הספרים. ואף על פי שרש"י [כתובות יט: ד"ה ספר] כתב, דאסור לשהות ספר תורה שאינו מוגה וכו', כבר יראה הרואה למור"ם ביו"ד בהלכות ספר תורה בסימן רע"ט [סעיף א'] שכתב משם רש"י דהוא הדין בכל ספר. יע"ש. (בסא אליהו סק"ג)

נ"ח) שם והוא הדין אם טעה וכתב דל"ת במקום ר"ש וכו', אין תקנה למחוק התג וכו', דהוי חק תוכות. המרדכי [גיטין סימן שד"מ] כתב, דאף דבשבת (דף ק"ד ע"ב) קאמר הש"ס כגון דשקל לגגה של חי"ת ועשאה שני זיניי"ן, ומבואר דחייב לענין שבת ולא אמרינן דהוי חק תוכות, משום דשם חייב אף ברושם שכן היה מלאכת המשכן, ולא בעינן כתיבה ממש, אבל בסת"מ בעינן כתיבה ממש. והנה כל האחרונים כתבו הדבר בפשיטות, ונעלם מהן לשון הרשב"א בחדושי שבת [שם], שכתב, דשקל לגגה של חי"ת לא חשיב חק תוכות, כיון דהיו מתחלה כתובות שני זיניי"ן ואחרי זה עשה גג עליהן ומדבקן, וכשגורר הגג נשאר כמו שהיו בתחלה לא חשוב חק תוכות. וכן לתירוץ השני דמתרץ רבא, דשקל לתג של דלי"ת ועשה אותה ר"ש, לא חשוב חק תוכות, דאינו אלא כמו דיו דנפל על האות והעבירו, ולכך חייב לענין שבת[11]. [ע"כ]. מבואר מדברי הרשב"א דזה לא חשוב חק תוכות, וגם דאי הוי חשוב חק תוכות לא היה חייב משום שבת.

והנה באמת לכאורה קשה על המרדכי דכתב דלענין שבת חייב לתירוצא דרבא דשקל לתג של דלי"ת ועשה אותה ר"ש, דאינו רק אות אחת, ואף בכתיבת אות פטור, רק דאיירי (בספר) [בסופר] שמתקן הספר, בכך קשה, הא הספר פסול משום חק תוכות, וצריך לומר, דאיירי בספר העשוי ללמוד מתוכו ולא לקרות בו בציבור דבזה אף חק תוכות כשר[12].

ואמנם לדעתי על כרחך מוכרח הדבר כשיטת המרדכי, כי מה שכתב הרשב"א דבחי"ת דשקל לגגו לא חשוב חק תוכות משום שאינו רק כמו שתי אותיות שנדבקו והפרידן, קשה, דהרי שעטנ"ז ג"ץ צריך זיונים. וכשלא זיין האותיות לא חשוב כתב כלל, וכמו דקאמר הש"ס שם [קה.] דבלא זַיין אות זי"ן חמור משום שבת, אם כן בשקל לגגו של חי"ת ונשארו שני זיניי"ן למה יתחייב, הא אין כאן שני זיונין, וצריך לומר דשקל לגגו של חי"ת באופן שמן הגג נשארו זיונין בראש, והוא חוקק בתוך גג החי"ת באופן שישאר זיון דשעטנ"ז ג"ץ, וזה הוי חק תוכות גמור, דבשלמא מה דנעשה שני זיניי"ן הדבר חוזר לקדמותו, רק שהיו מדובקים על ידי הגג ועכשיו שנוטל הגג מראשו חוזרים לקדמותן, אבל הזיון דשעטנ"ז ג"ץ הוא בא על ידי דחוקק בגג החי"ת ועושה צורת הזיון, זה הוי חק תוכות גמור, ואינו דומה למפריד שתי אותיות זה מזה. ועל זה שפיר דקדק המרדכי דאף חק תוכות חייב בשבת[13]. ואמנם אחר שהודיע אותנו (המרדכי) [הרשב"א], אין קושיא מתירוצא דרבא דקאמר דאיירי דשקל לתג לשל דלי"ת ועשאו ר"ש, דבזה פשיטא דלא קשיא מידי דהוי חק תוכות, דמה שנטל טיפת דיו מן הדלי"ת לא חשוב חק תוכות וכשר הספר, וממילא חייב בשבת אף בכתיבת אות אחת.

והנה המג"א [סקכ"ו] כתב כאן בשם[14] הגהת אשר"י [גיטין פ"ב סימן י"ט], דבכתיבת חק תוכות לא מהני אם העביר עליו קולמוס אחרי זה, אף אי מהני בכתב שלא לשמה והעביר עליו קולמוס לשמה, משום דחק תוכות לא חשוב כתב. והנה בחיבורי לטור אבן העזר סימן קכ"ה [פירוש הארוך סק"ו] הקשיתי על זה, דנהפוך הוא דאם הכתב השני חשוב כתב, [ו]הראשון גרע ממנו, מועיל הכתב השני לכולי עלמא, כמו שכתבו התוס' [גיטין יט. ד"ה דיו על], דאם בתחלה נכתב שלא לשמה וכתב השני עדיף שנכתב לשמה, עדיפא מאם שני הכתבים שוים, ומהאי טעמא בדיו על גבי סיקרא חייב בשבת, ובשאר כתב על גבי כתב פטור, והוא תימה, וכבר הרגיש בזה בספר גט פשוט [שם סקל"ג]. ע"ש[15].

ולי נראה כעת, דבאמת חק תוכות דהיינו שנעשה הכתב בדיו וכהוגן אלא שנשתנתה האות, כגון שנפל טיפת דיו ונתקלקלה האות, וכעת גירר מה שנפל עליה ונשארה צורת האות

הערות וציונים

11. ועיין להרשב"א בתשובות המיוחסות (סימן רל"ו), ובשו"ת מהרלנ"ח (סימן צ"ז) כתב שנראה שהרשב"א חזר בו. ועיין עוד בשו"ת איש מצליח ח"ב (אהע"ז סימן ס"ו) שהאריך ביישוב דברי הרשב"א (וחלק ממנו נדפס לקמן אות ס"ג).

12. עיין להרב חיי עולם בתשובתו שנדפסה בספר תועפות ראם (סימן ל"ה בתשובת בן המחבר) ד"ה הן אמת, מה שהעיר על דברי הרב המחבר.

13. עיין להרב גנזי חיים (סקכ"ח, נדפס לקמן אות ס"א) מה שיישב לדעת הרשב"א.

14. הרב מגן אברהם כתב זאת בשם ספר התרומה (סימן ר"ה), ובהגהת אשר"י שציין הרב המחבר גם כן מובא זה בשם ספר התרומה.

15. ועיין מה שכתב בזה בקובץ תורה מציון (שנה ה' חוברת ג'), נדפס לקמן סעיף י"ח אות י'.

אוצר ההלכה

כמו שהיתה, בזה הרי האות כעת נעשה כהוגן דהרי צורתה עליה, אלא דמדינא פסול דאדם הכותבו לא כתבו, אלא שעשה דבר מן הצד ונגמר האות ולא קרינן ביה "וכתבתם", והוא הדין לענין גט לדעת הפוסלים חק תוכות משום דבעינן "וכתב" [דברים כ"ד, א'] ולא וחקק, אבל מכל מקום כעת האות כהוגן ואין בה דבר הפוסלה, וממילא לענין שיחשב הכתב השני [כתב] פשיטא דאינו מועיל, דבמקום שמועיל אם נכתב מאליו פשיטא דחשיב כתב. ומעתה נראה שהדבר דומה ממש להך דכתב שלא לשמה והעביר עליו קולמוס לשמה, דחשוב כתב על גבי כתב, אף דהראשון הוא שלא לשמה והשני לשמה, כיון דבגוף הכתב לא נעשה דבר שמתקן הכתב השני (מותר) [יותר], רק לענין השם פסול, או בגט דבעינן לשמה, אבל בגוף הכתב אין כאן תיקון כלל ולא מהני. ע"ש. אם כן הוא הדין בזה, כיון דבגוף הכתב אין כאן תיקון, אם כן פסול משום כתב על גבי כתב, ובדיו על גבי סיקרא יש תיקון בגוף הכתב.

והנה בזה נראה, דאפשר לומר הא דמהני כתב על גבי כתב באם נכתב מתחלה שלא לשמה, אף דבגוף הענין אין הכתב השני עושה פעולה, משום כיון דכבר נכתב על ידי הכותב, וגם הכתב הנכתב כעת על הכתב הראשון הוא גם כן כתב גמור, אם כן כשמתערבים שני הכתבים הם כאחד, ואף שהראשון לא נכתב לשמה, הרי מכל מקום יש בכתיבת האות הזה לשמה, והרי עינינו רואות שדרך הכותב שממלא האות כמה פעמים בדיו, וכל זמן שלא נגמר ועדיין עוסק בכתיבתו מחשב לשמה. מה שאין כן כשהראשון לא נכתב על ידו רק שחקק, וכשממלא השני הדיו, כיון דכתב השני לא מהני ולא נתערב כלל עם הראשון, דהרי הראשון לא נכתב כלל אלא חקיקה. כן נראה לי כוונת בעל התרומה [סימן ר"ה] שהובא בהגהות הרא"ש, והגם כי צד השני אינו מוכרח כל כך, אמנם לדעת הסוברים דכתב על גבי כתב לא מהני גבי נכתב שלא לשמה, הוא הדין דאם כתב מתחלה חק תוכות ואחרי זה כתב על גבי הכתב לא מהני.

והנה בכתב מתחלה שלא לשמה והעביר עליו לשמה, נחלקו הפוסקים [עיין ש"ע אהע"ז סימן קל"א סעיף ה'], דלדעת הרבה פוסקים אינו גט כלל, ולדעת קצת פוסקים חשוב גט לחומרא, והיינו דעת רב אחא [בר יעקב] במסכת גיטין (דף נ"ד) [כ.], דסובר עד כאן לא פליגי רבנן אלא בשם לפי שאינו מן המובחר, אבל מודים דכתב על גבי כתב מהני, והיינו כשהכתב השני מתקן, והוא הדין בחק תוכות אם כתב עליו אי חייב בשבת תלוי בזה. ומעתה אתי שפיר, דכאן מיירי דגרר תג של דלי"ת ועשאו רי"ש, היינו שהעביר עליו קולמוס לשם רי"ש, ואי לאו דגרר אותו רק שהעביר עליו קולמוס לחוד לא היה מחייב, דכתב על גבי כתב לא מהני[16], אבל כשנטל תגו של דלי"ת ואינו רק פסול דחק תוכות, וכשכתב על גב הדלי"ת רי"ש כצורתה ממה נפשך חייב, דאי נימא דחק תוכות לא חשוב כתב, אם כן כשכותב למעלה הוי כתב גמור כיון שלמטה אין כאן כתב, ואי נימא דחק תוכות חשוב כתב אלא דפסול לכתיבת סת"מ אבל כתב חשיב לענין שבת, אם כן חייב על מה שגרר תגו של דלי"ת, ואתי שפיר. ובזה נתיישב הכל לנכון. ודוק היטב כי דברים ברורים הם. (ישועות יעקב סקט"ז)

נ"ט) שם והוא הדין אם טעה וכתב דלי"ת במקום רי"ש וכו', אין תקנה למחוק התג וכו', משום דהוי חק תוכות. עיין חדושי רשב"א (שבת דף ק"ד ע"ב) ובמרדכי פרק הקומץ [מנחות סימן תתקנ"ב], דהוכיח מש"ס דשם, דבכהאי גוונא לא הוי חק תוכות. אולם במרדכי בפרק [שני] דגיטין [סימן שד"מ], מחלק משום דשבת שאני, דמלאכת מחשבת אסרה תורה. וכן כתוב בר"ן שבת שם [לז: ד"ה גרסינן בגמרא]. אולם בלאו הכי דברי הרשב"א סותרים לדבריו. שכתב בעצמו בתשובה [ח"א סימן תרי"א] דרגלי הקו"ף הנוגעים, לא מהני מחיקה, דהוי חק תוכות. והיינו משום דהוי פסול בגוף האות. וגם חילוק המרדכי והר"ן אינו מובן, דהא מכל מקום אינו אלא אות אחת. וכבר הרגיש בזה בספר בית מאיר באבן העזר סימן קכ"ה [סעיף ח'], עיין שם שכתב דבחק תוכות לא פסול אלא מדרבנן. ועיין מה שכתבתי בתשובה בזה, זה שנים כבירים. (נדפס כעת בשו"ת תועפות ראם מכבוד אדוני אבי מו"ר הגאון אמיתי רשכבה"ג [רבי אהרן משה טויבש] זצוקלה"ה, בחלק יו"ד סימן ל"ו ל"ח. ובסימן ל"ח נשמט בראש התשובה שורה ד': "היאך יכול למחקו, אלא דכוונתו דענין הדיבוק ודאי רשאי למחקו, דמעולם". ובדף כ' שורה י"ט: "בשם יהודה ואף דיש לחלק כנזכר לעיל בין יהודה לאזכרות". ומצוה לתקן). (חיי עולם)

ס') שם והוא הדין אם טעה וכתב דלי"ת במקום רי"ש וכו', אין תקנה למחוק התג וכו', משום דהוי חק תוכות. אעתיק בכאן מה שנכתב אצלי על המשבצות (סקט"ז), שכתב זה לשונו: קשיא לי אמה שכתב בשלחן ערוך בפשיטות, כתב דל"ת במקום רי"ש דלא מהני מחיקות התגים. ובשבת (דף ק"ד ע"ב), אמר רבא שנטל לתגו של דל"ת ועשאה רי"ש, ופירש רש"י [ד"ה אמר רבא] דתיקן הספר בכך, ובחדושי הרשב"א [שם ד"ה מהא] כתב, מהא שמעינן דלא הוי חק תוכות כהאי גוונא וכו'. שוב ראיתי וכו' דההוא דשבת בספר, לאו לענין ספר תורה וכו'. עכ"ל. אישתמיט ליה דברי שו"ת פנים מאירות (ח"ג סימן כ') שהעיר בזה, וכתב ודוחק לומר שלא מיירי הש"ס בספר תורה אלא בשאר ספרים וכו'. ומצאתי במרדכי ריש הקומץ [סימן תתקנ"ב], דאם כתב ודיבק בשלשה מקומות דבק שלא יוכל להפרידה, דהוי כחק תוכות,

הערות וציונים

16. לכאורה צריך עיון, דהא אם עיגל ראש הדלי"ת עד שעשאה רי"ש, כשרה, ואין זה כתב על גבי כתב, אלא כתב על התג של הדלי"ת. וכן כתב בקול יעקב (סקפ"ז) והביא שכן דעת האחרונים, שוב ראיתי בספר הלכה ברורה (שער הציון אות ר"ה) שהביא שהרב מר וקציעה דעתו להחמיר משום דהוי כתב על גבי כתב. ועיין בזה לקמן אותיות: סה, סז, ע, עא, עב, עג, עד, עו, עז, עח. (ועיין בשו"ת איש מצליח חלק ב' אה"ע תחלת סימן ס"ו שהביא דברי הרב מר וקציעה).

אוצר ההלכה

ואינו נראה, אלא הוי כשאר טעות ויכול לתקן. וראיה, דאמרינן בהבונה וכו', אלא נראה כיון שהוא מתעסק בהפרדת אותיות אינו חק תוכות וכו'. יעו"ש דצירף דעת המרדכי לספק. והשואל הזכירו דברי הר"ן [שבת לז: ד"ה גרסינן] בשם חדושי הרשב"א סוף פרק הבונה שהוא כמרדכי, והר"ן חולק, דגבי שבת ליכא קפידא בין חק תוכות לחק יריכות. הזכירו במשבצות כאן. והבית יוסף מביא דברי המרדכי הנ"ל, ומביא דברי מהרי"ק [סימן צ"ח][17] ודברי הרשב"א בתשובה [ח"א סימן תרי"א] ותשובה [המיוחסת] להרמב"ן [סימן רל"ו], שלא כדעת המרדכי. והשואל הוסיף עוד הגהות מימוניות [הלכות תפלין פ"א אות פ'] ורא"ש [כלל ג' סימן ט"ז] ושלטי גבורים [הלכות ס"ת ד. אות ד'] בשם הגאונים, ובתשובה שנית חיזק הפנים מאירות דבריו לצרף דעת המרדכי לספק, יעו"ש[18]. (מנחת אפרים – סולת בלולה סימן ב')

ס"א) שם והוא הדין אם טעה וכתב דל"ת במקום ר"ש וכו', אין תקנה למחוק התג וכו', משום דהוי חק תוכות. ראיתי בישועות יעקב [סקט"ו][19] הביא, במה דאמרו בשבת (דף ק"ד ע"ב) בנטל גגה של חי"ת ועשאו שני זייני"ן דחייב משום שבת, דהוי ככותב שתי אותיות. והקשה המרדכי [גיטין סימן שד"מ] הא הוי חק תוכות, ותירץ דלא איירי בספר תורה. והרשב"א [שבת קד:] דייק מכאן, כיון דהיה תחלה שני זייני"ן ואחר כך הוסיף הגג יכול למוחקו ולא הוי חק תוכות. והקשה [הישועות יעקב] הא זי"ן בעי זיון, ואם עשה הגג כמין זיון אם כן הוי חק תוכות. לכן דחה דברי הרשב"א, ועל כרחך כמו שכתב המרדכי. ע"כ. והנה הר"ן [לז: ד"ה גרסינן] כתב גם כן כהמרדכי. ואך תהלה לאל כי כבר הערתי בזה בחדושי לשבת, וכתבתי דאולי סובר הרשב"א כהרמב"ם [הלכות מזוזה פ"ה ה"ג], דאם לא זיין שעטנ"ז ג"ץ כשר. והא דאמר בגמרא הא דבעי זיוני, פירשו בשם הרמב"ם, דהיכי דהסופר רצה לזיין, אז אינו חייב, דעדיין לא נגמרה הכתיבה. ואם כן גם הרשב"א יפרש כן ולא קשיא מידי. אך אין הרשב"א לפני לעיין בו אם סובר כהרמב"ם. (גנזי חיים סקכ"ח)

ס"ב) שם והוא הדין אם טעה וכתב דל"ת במקום ר"ש וכו', אין לו תקנה למחוק התג וכו', משום דהוי חק תוכות. כתב הטור, אם עשה ר"ש כעין דל"ת, שאינו יכול לגרור ולתקנו דהוי חק תוכות. ובשלחן ערוך העתיק וזה לשונו: אין לו תקנה למחוק התג לתקן האות. ועיין לו בבית יוסף, שמתחלה נטה דעתו לומר שאין צריך לגרור אלא הירך לבד או הגג לבד, כיון שביטל צורתה סגי בכך, ואחר מסיק שצריך לגרור כולה, וכתב וכן נראה מתשובת הרשב"א [ח"א סימן תרי"א] וכו', וכתב דהכי נקטינן דצריך לגרור כולה. ע"ש.

וקשה לי, הא הרשב"א בחדושיו לשבת (דף ק"ד ע"ב בד"ה מהא) כתב וזה לשונו: מהא דאמרינן הכא במאי עסקינן כגון שנטל לגגו של חי"ת ועשאו שני זייני"ן, שמעינן דבכהאי גונא לא מיקרי חק תוכות, שאינו אלא כמפריד בין שתי אותיות דבוקות (נראה לי דרוצה לומר כיון שחק תוכות פיסולן הוא משום שהאות נעשה ממילא, שעל ידי נטילת דבר מה נעשה האות, ולהכי בשבת אין לחייבו משום האות או האותיות, שהרי הם נעשו מאליהם אם הוי חק תוכות, אלא ודאי לא הוי חק תוכות, ולהכי מחייב שפיר בשבת, ואם כן הוי איסור שבת תליא בזה אי הוי חק תוכות או לא. ועיין בהר"ן ז"ל [שבת לז: ד"ה גרסינן] מה שהשיג על הרשב"א בזה). וכן שנטלו לגגו של דלי"ת ועשאו רי"ש, אינו אלא כדיו שנפל על גבי האות ומעבירו. עכ"ל. הרי בהדיא כתב הרשב"א דסגי בנטילת גגו של דלי"ת, ואין צריך לגרור כולה.

ויש לומר שהרשב"א בחדושיו מיירי בכגון שנתכוין לעשות שני זייני"ן ועשה זאת לעצמה וזאת לעצמה, ואחר כך טעה וחברן לאות אחת שהיא חי"ת, או שנתרבה הדיו על ראשן עד שנתחברו ונעשו אות אחת, בזה הוא דקאמר שאין בהפרדתם חק תוכות, הגם שהכא לא דמי למפריד אותיות שנדבקו זה בזה, דשאני התם שלא היה שם כי אם דבוק בעלמא, ולא נשתנו בדבוקם לצורת אות אחרת ותמונה אחרת, אבל הכא על ידי דבוקם דבוק נאה אינם נראים שתי אותיות דבוקות, אלא שהרואה אותם רואה שהם אות אחת, ועל זה בא הרשב"א ז"ל לומר, דגם זה לך בן, דכיון שמתחלה עשאם שתי אותיות, אלא שאחר כך נדבקו, הוה ליה כמפריד בין שני אותיות דבוקות. וכן הא דקאמר וכן שנטלו לגגו של דלי"ת ועשאו רי"ש, נראה לי נמי דבכהאי גונא מיירי, שעשה מתחלה רי"ש, אלא שטעה אחר כך ועשה לה קוץ, או נתרבה עליו דיו ונעשה דלי"ת, והיינו שסיים בדבריו וכתב, אינו אלא כדיו שנפל על גבי האות ומעבירו, ורצה לומר דגם הכא שעשאו בידים יכול להעבירו ואין בו משום חק תוכות. וכן מוכיח הדבר מצד עצמו, דאי מיירי שמתחלה עשה חי"ת וכן מתחלה עשה דלי"ת, ואחר כך נמלך לשנותה ועשה ממנה אותיות אחרות, או אות אחרת במה שנטל גגה, באמת אין לך חק תוכות גדול מזה, כיון שעל ידי נטילת מקצת דיו ממנה נעשית בתמונת האות שהוא רוצה בה עתה, ולא על ידי כתיבה, להכי נראה באמת כמו שכתבתי.

ועיין להר"ן ז"ל בסוף פרק הבונה בפירושו על הרי"ף ז"ל [שם], שהביא מה שכתב הרשב"א בחדושיו הנזכרים, וכתב עליו וזה לשונו: ולי נראה דאין מכאן ראיה, דלגבי שבת ליכא קפידא בין חק תוכות לחק יריכות, דכל היכא דהוי מלאכת מחשבת מחייב, שהרי אפילו מוחק על מנת לכתוב חייב, אבל במידי דבעינן כתיבה או דלחזי כתיבה כי האי גוונא, אין לנו. עכ"ל. ולפי מה שכתבנו אנן לעיל במוסגר טעם הרשב"א ז"ל, אתי שפיר. ודוק. ועיין לקמן בהלכות ספר תורה

הערות וציונים

17. כן הוא בבית יוסף, ועיין עוד שם בסימן ע"א ובשו"ת איש מצליח זצ"ל בחלק ב' (אהע"ז סימן ס"ו ד"ה ועוד, דף של"ז סע"א). 18. עיין לעיל הערה 16. ועיין עוד בשו"ת איש מצליח ח"ב (שם) מה שהאריך לפלפל בדברי הרב פנים מאירות והרב השואל. ע"ש. 19. נדפס לעיל אות נ"ח.

אוצר ההלכה

[שו"ת קרית חנה דוד ח"א חיו"ד סימן כ"א] שנמצא טעות שבמקום 'לו' כתוב 'לנו'[20].

(שו"ת קרית חנה דוד – ח"א חאו"ח סימן ו')

ס"ג) שם והוא הדין אם טעה וכתב דל"ת במקום ריי"ש וכו', אין תקנה למחוק התג משום דהוי חק תוכות וכו'.

מרן בבית יוסף הביא דברי הירושלמי בפרק היה קורא (ברכות פ"ב ה"ג), וזה לשון הירושלמי: עירב האותיות, אית תני כשר ואית תני פסול. מאן דאמר כשר מלמטה, מאן דאמר פסול מלמעלה, כגון ארצנו תפארתנו, אבל ארצך ותפארתך צריכא. וכתבו הרשב"א בתשובה (ח"א סימן תרי"א), ופירש דהכי קאמר, מלמעלה פסול, לפי שעד שלא נעשית אות נפסלה צורתה, והילכך אם בא לגרוד הרי זה כחק תוכות, שלא נעשית אות מעולם עד עכשיו שהוא גורדו וכו'. עכ"ל. וכן כתב הרשב"א בתשובות המיוחסות לרמב"ן (סימן רל"ו), רגל הקו"ף הדבוק גורדין הרגל וחוזרים וכותבים, ואין צריך לגרוד כל האות כי הגג כדין נכתב וכו'. עכ"ל.

והאחרונים הקשו דמצינו להרשב"א בחדושיו בשבת (דף ק"ד ע"ב), שכתב וז"ל: מהא דאמרינן הכא במאי עסקינן כגון שנטלו לגגו של חי"ת ועשאו שני זייני"ן, שמעינן דכהאי גוונא לא מיקרי חק תוכות, שאינו אלא כמפריד בין שתי אותיות דבוקות, וכן שנטלו לגגו של דל"ת ועשאו רי"ש, אינו אלא כדיו שנפל על גבי האות ומעבירו. ע"כ. ונאמרו בסתירה זו כמה תירוצים. עיין עליהם.

אמנם לכשאני לעצמי לאחר המחילה נלע"ד שאין כאן שום סתירה. דאי בחלוקה ראשונה שכתב בחדושיו בנטלו לגגו של חי"ת ועשאו שני זייני"ן דלא מיקרי חק תוכות, שאינו אלא כמפריד בין שתי אותיות דבוקות, ע"ש, ודאי מיירי שכתב מתחלה שני זייני"ן בהכשר[21], ואחר כך טעה ועשה עליהם חטוטרת כדרך העושה חי"ת, ולכך כיון שנגמרו בהכשר, הרי דעתו מפורשת בתשובה דלא הוי חק תוכות לגרר ביניהם, ולא חילק בין שנשתנית צורתן או לא. וזהו שכתב בחדושיו שאינו אלא כמפריד בין שתי אותיות דבוקות, דהיינו בענין שהוא כשר להפריד לפי שיטתו, כשנדבקו אחר שנגמרו בהכשר. ואפילו בחלוקה שניה שכתב בנטלו לגגו של דל"ת ועשאו רי"ש נמי אין כאן סתירה, דלא פסל בתשובה אלא כשנדבקה אות לחברתה קודם שנגמרה, או באות עצמה שנדבקה קצתה לקצתה גם כן קודם שנגמרה, כגון בקו"ף שנדבק הרגל לגג וכיוצא בזה, אבל ביותרת מגופה דהיינו בכותב רי"ש ונזדקרה ידו ופלטה לה שום תג מאחוריה ונעשית דל"ת, הרי לפנינו בחדושיו קרי בחיל שאותה יותרת אינה אלא כדיו שנפל על גבי האות ומעבירו, והיכן מצינו שיכתוב כלל היפך זה בתשובה. ואי משום שאותו דיו שינה צורתה מצורת רי"ש לדל"ת, הרי כשם שאין לנו להקשות מזה על דבריו בחדושיו מסברתנו זו שהוא אינו חושש לזה, כך אין לנו להקשות עליהם מדבריו בתשובה שלא נגע ולא פגע בזה כלל. גם מדברי מהר"ם אלשקר (סימן ה') שהזכיר דברי הרשב"א בחדושיו לפרק הבונה, ושכבר כתב עליו הר"ן שם דאין מכאן ראיה וכו', ולבסוף הזכיר מה שכתב הרשב"א בתשובה גבי רגל הקו"ף וכו' ע"ש, בסתם, ולא העיר שסותרים, נראה שאינו רואה ביניהם סתירה, וכאמור.

אבל עדיין היה לבי נוקפי, עד שמצאתי להגאון בית אפרים יו"ד (סימן ס"א), דמתרץ לסתירת דברי הרשב"א כדכתיבנא בעניותין, אלא שהרחיב הדברים יותר, וכה היו דבריו: דהיכא דכתב שני זייני"ן ואחר כך עשה להם גג שעל ידי זה נעשה חי"ת, אז אמרינן כיון שעיקר האותיות הראויים להיות בספר זה הם זייני"ן, מה שהוסיף ועשה להם גג אינו אלא כנפל דיו והעבירו, דמה דעביד הא שקליה, וגם בדל"ת שעשאה רי"ש כיון שדרך כתיבת הרי"ש הוא כמו הדל"ת ובטעות פלטה הקולמוס נקודה יתירה בזוית הרי"ש, כל שחוזר וחוקקו הוי כאילו לא כתב שם מתחלה רק רי"ש בלבד. מה שאין כן בנתערבו האותיות למעלה, דקודם שנעשה אות נתחבר באות הסמוך לו ונתקלקלה צורתו. ולא שייך לומר בזה דהוה כנפל טיפת דיו, שהרי נגיעה זו היא מצורת האות עצמו, ואין כאן נקודה יתירה כלל. מה שאין כן הנקודה של הדל"ת שהיא יתירה ואין בה שייכות לאות רי"ש, כנפל טיפת דיו דמי, כיון שסופה להנטל הוה כאילו לא נכתב, שאין עליו כוונה לשם אות כלל וכו'. ע"ש[22].

(שו"ת איש מצליח – ח"ב חאה"ע סימן ס"ו עמוד של"ב)

ס"ד) שם והוא הדין אם טעה וכתב דל"ת במקום וכו' אין תקנה למחוק התג. אם כתב ה"א במקום דלי"ת אין תקנה לגרור הרגל, וכן חי"ת במקום שני זייני"ן, אין תקנה להסיר החטוטרת. בית שמואל (אהע"ז סימן קכ"ה סק"ג). אשל אברהם [סקכ"ו]. (באר יעקב – קרוייזר סוף סקמ"ה)

ס"ה) שם והוא הדין אם טעה וכתב דל"ת במקום ריי"ש וכו', אין תקנה וכו'. עיין ט"ז (סקט"ז) דאין תקנה למחוק וכו', פירוש על ידי המחק של התג אין תקנה, אבל אם רוצה להוסיף עליו דיו ולעשותו עגול, ודאי שפיר דמי וכו'. עיין שם. ויש לדקדק, דלפי דבריו תקשה מה שכתב השלחן ערוך לקמן (סעיף י"ח) וזה לשונו: ורי"ש שעשאה כמין דלי"ת, יש להחמיר ולומר דלא סגי כשיגרור הירך לבד או הגג לבד, ויחזור

הערות וציונים

20. שם דן בענין מה שכתב הט"ז (סקט"ז), אם עשה רי"ש במקום דל"ת דיש לו תקנה, ובדעת מרן בבית יוסף בדין זה. 21. כן ביאר הרב ישועות יעקב (סקט"ו) בתוך דבריו (נדפס לעיל אות נ"ח), וכן כתב הרב משחא דרבותא ח"ב (נדפס לקמן סעיף י"ח אות קכ"ב) והרב קרית חנה דוד (נדפס לעיל בסמוך אות ס"ב). 22. בשו"ת איש מצליח שם האריך מאד בסתירת דברי הרשב"א הנזכרים, והביא הרבה מגדולי ראשוני האחרונים והאחרונים שעמדו בסתירה זו, ודן בדבריהם. ושם (עמוד של"ה ד"ה נמצינו) סיכם שבעה תירוצים מהאחרונים ליישוב דברי הרשב"א. וכאן הבאנו רק את תירוצו של מרן הרב המחבר זצ"ל. ודע, כי שני הקטעים הראשונים אינם מלשונו של מרן המחבר.

אוצר ההלכה

ויכתבנו כמין ריי"ש, משום דבין הגג בין הירך נעשו בפיסול הלכך צריך לגרור שניהם וכו'. ואם איתא לדברי הרב ט"ז, אמאי לא מהני בגרירת הירך או הגג לבד, הרי אפילו כשלא גרר כלל אלא הוסיף דיו ועשאה עגול מהני, כל שכן כשכבר גרר הגג או הירך ועשאה עגולה כמין ריי"ש שיהא כשר, וכי משום שגירר קצת האות גרע? ואי כוונת הרב ט"ז היא שהוסיף דיו על כל האות, דהיינו חוץ מן האות הראשונה הוסיף דיו מבחוץ או מבפנים, והוי כתב האות מחדש, אם כן מאי איריא ריי"ש ודלי"ת דנקטו אפילו שאר אותיות נמי. וצריך עיון, (ועיין בתוס' והרשב"א בגיטין (דף י"ט ע"א) על ההיא דעדים שאין יודעים לחתום מקרעין להם נייר וכו'). ועיין בדברי הרב משנה למלך (פ"ד מהלכות גירושין ה"י). ועיין בדברי הרב פרי חדש הלכות גיטין (סימן קכ"ה סק"ח) שכתב בתוך לשונו וז"ל: וצריך לומר דלא דייק הרב בלישניה, וכולה דקאמר צריך לומר שצריך וכו', אבל אין הכי נמי דסגי בגרירא מקצת מן הגג וכו'. עיין שם באורך. וקשה לי דמה יתרץ למה שכתב שם מרן ז"ל באורח חיים במ"ם פתוחה שנסתמה שצריך לגרור כל החרטום, למה הצריך כל החרטום, הרי הנו"ן של המ"ם כדין נכתב, והוא"ו תסגי ליה בגרירת קצת מראש הוא"ו ויניח השאר, לפי שיטתו שכתב כאן שכל שכותב אחר כך ליכא משום חק תוכות. ודוק.

(ידיו של משה)

ס"ו) שם והוא הדין אם טעה וכתב דלי"ת במקום ריי"ש וכו', אין תקנה וכו'. כתב בית יוסף ורי"ש שעשאה כמין דלי"ת וכו'. על מה שכתב הט"ז (בסקט"ז), עיין מה שכתב הרב ידיו של משה ז"ל (דף ס"ג ע"א)[23].

(דברי מנחם הגב"י סק"ה)

ס"ז) שם והוא הדין אם טעה וכתב דלי"ת במקום ריי"ש וכו', אין תקנה וכו'. כתב הבית יוסף (בד"ה ולפי זה וכו'), עשה ריי"ש כמין דלי"ת וכו' צריך שיגרור את כולה וכו', וסיים: והכי נקטינן. נ"ב: וכן פסק בשלחנו (סעיף י"ח). ע"ש. וצריך עיון ממה שכתב בהיפוך הדף (בריש ע"ג [לקמן סעיף כ"ז]) בשם הר"י אסכנדרני ז"ל, דמי שכתב דל"ת דומה לריי"ש, אין יכול אחר כך לתקנה בקולמוס, דאין כאן כתיבה על הסדר וכו'. ע"ש. משמע דדוקא אם כתב אחר כך, ומטעם דאין כאן כתיבה על הסדר, אבל אם לא כתב דבר, שפיר דיכול לתקן. ומאי שנא אם גרר וכתב, או אם כתב לחוד. וכן משמע מדברי הריב"ש ז"ל (בסימן ז') דהתיקון מועיל בשני אופנים. או שיגרוד ויתקן, או שיוסיף עליו דיו. דזה לשונו שם: גם יש שאין צריך גרידה בתיקונם רק להוסיף מעט בצורת האות, כגון כפי"ן ביתי"ן דלתי"ן רישי"ן וזולתם. עכ"ל ע"ש. הרי מבואר כמו שכתבתי ודוק. והנה הט"ז בסעיף י"ז [סקט"ז] כתב על דברי מרן שכתב, והוא הדין אם טעה וכתב דל"ת במקום ריי"ש וכו', אין תקנה למחוק התג וכו', כתב הט"ז, דדוקא על ידי מחיקה, אבל אם יתקן בדיו מהני. ע"ש. ולע"ד שלפי דעת מרן אין חילוק, וכמו שכתבתי. והנה המג"א [סקכ"ד] כתב, כמילתא באפי נפשה בשם הר"י אסכנדרני, דמי שכתב דל"ת דומה לריי"ש, יכול להוסיף דיו. ע"ש. ומדבריו למדתי דדוקא שכתב אות דומה לאות אחרת שיכול לתקן, כיון שאינו ממש כאות האחרת. זה למדתי מדבריו, מדלא כתב והכניס הדברים בדברי מרן, אלא כתב דבר בפני עצמו. ודוק כי אין מקום להאריך.

(זכר אליהו – סימן ז')

ס"ח) שם והוא הדין אם טעה וכתב וכו' או בי"ת במקום כ"ף, אין תקנה למחוק התג. כתב מג"א (סקכ"ד) בי"ת במקום כ"ף, והוא הדין איפכא (ר"מ אלאשקר [סימן ה'] כנסת הגדולה [הגה"ט][24]). [ע"כ]. וקשה לי, בשלמא בי"ת במקום כ"ף אם גורר נקרא חק תוכו, אבל כ"ף במקום בי"ת יכול לכתוב שפיר ראשה רחב, ולא נקרא חק תוכו רק חק ירכות שהוא כשר. וכן משמע בבית יוסף [סעיף כ"ז] דזה כשר[25]. ואפשר לומר משום דכוונתו לכתוב בי"ת וכתב כ"ף, נעשה האות בפיסול, משום הכי אין תקנה אלא לגרור כולה, [ולכתוב] האות כתיקונה. אבל השלחן ערוך מיירי שרצה לכתוב וכתב בכיוון כ"ף רק הקולמוס עשה כמו בי"ת, אינה פסול רק משום חק תוכות, מאחר שכוונתו לכתוב כ"ף וכתב באמת כ"ף רק שנראה קצת כבי"ת, אין לפסול רק משום חק תוכות. לכך מסיים ואם כתב דלי"ת דומה לריי"ש, ואם כן היה כוונתו לכתוב דלי"ת וכתב דלי"ת, אלא שנראה כמו ריי"ש, איכא תרתי למעליותא, שכתב כהוגן, וגם אינה חק תוכות שהרי יעשה בקולמוס התג יהיה דלי"ת, לכן כתב מותר לתקנו כל זמן שלא כתב יותר. והוא הדין שהיה יכול לכתוב בבי"ת וכ"ף הנ"ל. ודוק[26].

(בגדי ישע)

ס"ט) שם והוא הדין אם טעה וכתב דלי"ת במקום ריי"ש וכו' אין תקנה וכו'. כתב במג"א (סקכ"ד), ואם כתב דלי"ת דומה לריי"ש מותר לתקנה. עיין יד אפרים שחולק עליו דהוספה הוא כגרירה. ולענ"ד נראה דזה דוקא אם דומה ממש כריי"ש, אבל אם יש לה רק קצת דמיון לריי"ש כגון שחסר רק העוקץ, על זה כתב המג"א דמותר לתקנה.

(חדושי מהריי"ש)

ע') שם והוא הדין אם טעה וכתב דלי"ת במקום ריי"ש או בי"ת במקום כ"ף, אין תקנה למחוק התג וכו', משום דהוי חק תוכות. כתב הטור (דף כ"ח ע"א שיטה ך'), עשה ריי"ש כמין דלי"ת וכו'. נ"ב: אמר המאסף, כתב הריב"ש ז"ל (בסימן ז'), גם יש שאין צריך גרירה בתיקונם רק להוסיף מעט בצורת האות, כגון ביתי"ן כפי"ן דלתי"ן רישי"ן וזולתם. ע"כ. ולכאורה נראה דפליג אמהר"ם[27]. והר"ם אלשקאר ז"ל (סימן ה') כתב, שאפשר שיש לחלק בין עשה ריי"ש כמין דלי"ת וכ"ף כמין בי"ת, לעשה

הערות וציונים

23. נדפס בסמוך אות ס"ה. 24. נדפס לקמן אות ע'. 25. עיין להרב זכר אליהו (נדפס בסמוך אות ס"ז) ביאור משמעות זו בבית יוסף. 26. עיין היטב במג"א כולו, ובכנסת הגדולה נדפס לקמן אות ע'. 27. לא נזכר בפוסקים דין זה בשם מהר"ם, ולומר דכוונתו למהר"ם אלשקאר הוא דוחק.

אוצר ההלכה

דלי״ת כמין רי״ש ובי״ת כמין כ״ף. דעשה רי״ש כמין דלי״ת וכ״ף כמין בי״ת, לעשות בי״ת (או) כ״ף [ודל״ת רי״ש] צריך גרירה, אבל דלי״ת כמין רי״ש ובי״ת כמין כ״ף, לעשותם דלי״ת ובי״ת צריך להוסיף מעט, וכהאי גוונא שרי. ומכל מקום העלה דלא שאני לן, ואפילו דלי״ת כמין רי״ש ובי״ת כמין כ״ף, לא מהני (בגרירה) [בהוספת דיו]. (כנסת הגדולה הגה״ט)

ע״א) שם והוא הדין אם טעה וכתב דל״ת במקום רי״ש וכו׳.
הוא הדין דלי״ת שעשאה כמין רי״ש, ובי״ת כמין כ״ף, וכ״ף כמין בי״ת. הרב כנסת הגדולה ז״ל [הגה״ט דף כ״ח ע״א שיטה כ׳][28] יעו״ש. (בסא אליהו סק״ו)

ע״ב) שם והוא הדין אם טעה וכתב דל״ת במקום רי״ש וכו׳ אין תקנה וכו׳. כתב בית יוסף (שיטה נ״ח) והכי נקטינן וכו׳. נ״ב: וכן פסק בספר הקצר. וכתב הרב בעל ט״ז (סקט״ז), פירוש על ידי המחק אין תקנה, אבל אם רצה להוסיף עליו דיו ולעשותו עגול ודאי שפיר דמי. וכן אם עשה רי״ש במקום דלי״ת יש תקנה להוסיף דיו ולעשותו מרובע, ודוקא חקיקה פוסל. אבל הרא״ה ז״ל [רבי אליהו הלוי] בספר זקן אהרן (סימן ל׳) פסק, דדוקא על רישי״ן לעשותן דלתי״ן כשיוסיף עליהם מעט לעשות עוקץ מאחוריו דיו, אבל הדלתי״ן לעשותן רישי״ן אי אפשר, וצריך למחוק כל הדלי״ת ויחזור ויכתוב רי״ש על המחק. עיין שם, ובתשובת הריב״ש (סימן ז׳), ובתשובת מהר״מ אלאשקר ז״ל (סימן ה׳), ובספר כנסת הגדולה [הגה״ט][28].
(יד אהרן מהדורא בתרא הגב״י סקי״ח)

ע״ג) שם אם טעה וכתב דל״ת במקום רי״ש וכו׳, אין תקנה וכו׳. ע״כ. וכתב המג״א [סקכ״ד] והוא הדין איפכא (ר״מ אלשקר [סימן ה׳] כנסת הגדולה [הגה״ט][28]). וכתב הט״ז [סקט״ז] אין תקנה למחוק וכו׳. פירוש על ידי המחק של התג אין תקנה, אבל אם רוצה להוסיף עליו דיו ולעשותו עגול ודאי שפיר דמי. וכן אם נעשה רי״ש במקום דל״ת יש תקנה להוסיף דיו עליו ולעשותו מרובעת, דדוקא חקיקה פוסלת. וכל שיש תקנה היינו קודם שכתב אות שאחריו אבל לא אח״כ דאז הוי שלא כסדרן ופוסל בתפלין. עכ״ל. ומביאו בספר אם למסורת (דף מ״א ע״א) וכן כתב מג״א שם בשם בית יוסף והר״י אסכנדרני, ושכן כתב הריב״ש (סימן ז׳) ע״ש.

וראיתי בספר משנה למלך (הלכות גירושין פ״ד הלכה י׳) שכתב וז״ל: זה לשון הריב״ש (סימן ז׳): גם יש שאין צריך גרירה בתקונים רק להוסיף מעט בצורת האות כגון כיפי״ן ביתי״ן. עכ״ל. וזה שכתב הרב שאין צריך גרירה זולת להוסיף מעט בצורת האות, קשה הוא בעיני, דכיפי״ן שעשאן ביתי״ן או דלתי״ן רישי״ן לא סגי בלא גרירה (גרידה) דהיינו כל מה שנכתב בפיסול, דאי לא, הוי חק תוכות ופסול. עיין בתשובת מהרלנ״ח (סימן ח׳), וצ״ע. עכ״ל. ומצאתי בספר הקנה המצוי (דף ע״א ע״א) כתוב וז״ל: ודע בני, באמת שאות שיש בו חלל ונפל דיו בחללו או שנעשה הרי״ש דל״ת בעיקום הרגל מעט או הדל״ת רי״ש אינו יכול לחזור ולמחוק הדיו שנפל לחזור האות כמשפטו. אמר לי ואמאי לא, ומאי מעכב אחר ששב האות כמשפטו. אמרתי לו בני אין קטיגור נעשה סניגור, אלא נפסלו וצריכים גניזה. ואף על פי ששב האות כמשפטו מעכב הוא, והוא היפך כוונת עניינו ואין לו תקנה, וכל שכן שקלקל צורתו. וראה והבן בני, עדים שהעידו בפני בית דין היכולים הם לחזור, כן זה כבר נתקלקל קריאתו. עכ״ל. מוכח דאין יכול לתקנו על ידי דיו, מדקאמר אין לו תקנה. וראוי לסופר לדקדק לכתחלה, כיון דנפק מפומיה דרב האיי תנא, וסתר ורמז שם בו.
(שו״ת פעולת צדיק – חלק ג׳ סימן קט״ו)

ע״ד) שם והוא הדין אם טעה וכתב וכו׳ או בי״ת במקום כ״ף, אין תקנה וכו׳. כתב מג״א (סקכ״ד), והוא הדין מבי״ת כ״ף. [ע״כ]. היינו כמו שכתב הט״ז (סקט״ז), דיש חילוק בין מחיקה דהוי חק תוכות מה שאין כן על ידי קולמוס להוסיף דיו. וכן כוונת הריב״ש [סימן ז׳]. דלא כהמשנה למלך פרק ד׳ מהלכות גירושין [הלכה י׳]. ועיין שם [בט״ז] בהגהותי[29].
(חיי עולם)

ע״ה) שם והוא הדין אם טעה וכתב דל״ת במקום רי״ש וכו׳, אין תקנה וכו׳. כתב ט״ז (סקט״ז), וכן בעשה רי״ש במקום דל״ת יש תקנה להוסיף דיו ולעשותו מרובעת, דדוקא וכו׳. [ע״כ]. וכן מסיק בגט פשוט (אהע״ז סימן קכ״ה סקל״ו) דלא כר״מ אלשקר [סימן ה׳], עיין שם ובמשנה למלך פרק ד׳ מהלכות גירושין [הלכה י׳]. ועיין בית מאיר שם [אה״ע שם ס״ח], דמקשה מדוע לא קאמר רבא (שבת דף ק״ד ע״ב) כגון דהגיה בכהאי גוונא, דלפי מאי דאמר הוא דנטליה (לגגו) [לתגו] של דלי״ת, הוי חק תוכות דפסול על כל פנים מדרבנן. ו]לא קשיא מידי לפי מה שכתבתי בתשובה מכבר בזה[30]. ע״ש ותבין.
(חיי עולם)

ע״ו) שם והוא הדין אם טעה וכתב דל״ת במקום רי״ש וכו׳, אין תקנה וכו׳. וכתב הט״ז [סקט״ז], אבל אם רוצה להוסיף עליו דיו ולעשותו עגול, ודאי שפיר דמי, וכן בעשה רי״ש במקום דל״ת יש תקנה להוסיף דיו ולעשותה מרובעת, דדוקא חקיקה פוסלת. וכל שיש תקנה היינו קודם שכתב, אבל לא אחר כך דאז הוי שלא כסדרן ופוסל בתפלין. ועיין להרב קול יעקב (אות פ״ז) שהביא דעת האחרונים ושכן נוהגים בבגדאד יע״א. עיין שם. ויוצא מזה שבספר תורה אפשר לתקן דלא בעינן כסדרן. ופשוט. (נפש חיה – צבאן, מערכת ח׳ אות ט׳)

הערות וציונים

28. נדפס בסמוך אות ע׳. 29. נדפס בסמוך אות ע״ה. 30. כנראה כוונתו לתשובתו שנדפסה בספר תועפות ראם לאביו הגאון רבי אהרן משה טוייבש זצ״ל (שהזכיר הרב המחבר לעיל אות נ״ט), עיין שם בסימן ל״ה בתשובת בן המחבר (ד״ה ולכאורה).

אוצר ההלכה

ע"ז) שם והוא הדין אם טעה וכתב דל"ת במקום ר"ש וכו', אין תקנה וכו'. ולעשות מן דל"ת ר"ש דבר קשה לסופר, על כן נראה שלא כתב השלחן ערוך תקון זה ואין צריך לגרור כולו, דלא כבאר היטב (סקפ"ט) [סקכ"ט] לעשות עגול. טעות, [דהוא] נגד השלחן ערוך כאן. ו[מה שכתב] בסק"מ 'ולא הוי שלא כסדרן' נמי טעות, והרב נר ישראל [מג"א] בסימן ל"ו [סק"ג], כוונתו קודם שכתב להלן דלא הוי חק תוכות שעשה מדל"ת זי"ן, כיון שעושה חטוטרת, אבל ודאי שלא כסדרן הוא.

(מאורי אור – חלק בן נון דף קמ"ה ע"ב)

ע"ח) שם והוא הדין אם טעה וכתב דל"ת במקום ר"ש וכו', אין תקנה וכו'. כתב בט"ז (סקט"ז), אבל אם רוצה וכו' שפיר דמי. [ע"כ]. עיין בית מאיר [אבן העזר] סימן קכ"ה (סעיף ח').

(אומץ יוסף)

ע"ט) שם והוא הדין אם טעה וכתב דל"ת במקום ר"ש וכו', אין תקנה וכו'. כתב הט"ז [סקט"ז] ושאר אחרונים, שיכול להוסיף עליה דיו ולעשותה עגולה. ע"ש. יש להסתפק אם עבר ומחק התג, אם יועיל לתקן על ידי שיוסיף דיו במקום המחק, בענין שאילו עדיין היה התג קיים היתה נעשית עגולה ונתקנת, מי נימא דכיון שכבר מחק נפסלה ואין חוזרת להכשרה, או דילמא דכיון שהוסיף עליה דיו בענין שהיתה נתקנת בלא מחק מיתכשרא. ולפי שעה לא איפשיטא לי, דודאי מה שכתבו הפוסקים דלא מהני העברת קולמוס בחק תוכות אינו ענין לזה כלל.

(שו"ת איש מצליח – ח"ב חאה"ע סימן ס"ו עמוד של"ו)

פ') שם או בי"ת במקום כ"ף. עיין באר היטב (סקכ"ו וסקכ"ח). ועיין בשו"ת אוריין תליתאי (סימן י"א), על דבר הכפי"ן כפופים שנמצאים בספר תורה תפלין ומזוזות, אשר נכתבו שלא בתמונה הראויה להם, דהיינו שהכ"ף צריכה להיות עגולה מכל צד בלא שום זויות, והכפי"ן הנמצאים עגולים רק למעלה, ולמטה יש להם זוית, איך לנהוג בזה, אם צריכים תיקון וכיצד יהיה אופן תיקונן, ואם מועיל התיקון בתפלין ומזוזות משום שלא כסדרן. והעלה שם לפסול גם בדיעבד. ויכול לתקן לעגל הכ"ף בהוספת דיו ולא על ידי גרירה. וגם בתפלין ומזוזות לית בתיקונו משום שלא כסדרן. ועיין בספר מאיר עיני סופרים [סימן ז' סעיף ב' באות הכ"ף], שמתיר אם הכ"ף עגולה למעלה ולא למטה על ידי תינוק, יעו"ש[31].

ועיין בדעת קדושים [סקט"ו], שכתב, בתיבת 'עיניך' במזוזה היה מחובר הנו"ן ליו"ד כזה: **נ'** , אף שנעשה אחר כתיבה אין תיקון בזה, כי נראה קצת כמ"ם פתוחה אף שעיקר צורתה כ"ף וא"ו וכאן רק נו"ן יו"ד. ואף שתינוק יאמר נו"ן יו"ד אין להכשיר, כיון דנדמה לאות אחר, כי בדיעבד מ"ם כזו כשר. עיין במקדש מעט בקונטרס הא"ב [אות מ' סק"ז].

(ארחות חיים – ספינקא סקכ"ו)

הערות וציונים

31. בספר מאיר עיני סופרים כתב שפסולה ולא הכשיר על ידי תינוק, והמחבר סמך על מה שראה באוריין תליתאי בסוף התשובה. ע"ש. ועיין לקמן בסעיף י"ח (אותיות: ס, סא, סב), מה שכתב בכפי"ן פשוטות שהם עגולות כרי"ש.

יח [פ]**מ"ם פתוחה שנדבק פתיחתה ונסתמה, אין מועיל לגרור הדבק ולפותחה, משום דהוי כחק תוכות.** [צ]**ומה תקנתה, שיגרור כל החרטום ותשאר כצורת נו"ן כפופה, ואחר כך יכתוב מה שגרר.** [ק]**ורי"ש שעשאה כמין דלי"ת, יש להחמיר ולומר דלא סגי כשיגרור הירך לבד או הגג לבד ויחזור ויכתבנו כמין רי"ש, משום דבין הגג ובין הירך נעשו בפיסול, הילכך צריך לגרור שניהם.**

ואם נדבקה אות לאות בין קודם שתגמר בין אחר שנגמרה, פסול, [ר]**ואם גרר והפרידה, כשר ולא מקרי חק תוכות, מאחר שהאות עצמה היתה כתובה כתקנה.**

[ש]**אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג, יגרור הרגל ויחזור ויכתבנו, ואין צריך לגרור כל האות, כי הגג כדין נכתב.** [ש*]**אם נגע רגל האל"ף בגג האל"ף, או פני האל"ף בפנים בגג שתחתיה, פסול ואין תקנה בגרירה להפרידה דהוי כחק תוכות, אלא יגרור כל מה שנעשה בפיסול, ויחזור ויכתבנו:** הגה. וכן הדין ביוד"י המי"ן והנדי"ק והטי"ן והפ"ת, מס נגעו בגוף המות יותר ממקום דבוקס (בית יוסף):

באר הגולה

פ. תשובת הרא"ש כלל ג' [סימן ט"ז], וספר התרומה [סימן ר"ה], וסמ"ג [עשין כ"ב, ותרומת הדשן חלק א' סימן מ"ח].
צ. מבואר בתשובות הרשב"א המיוחסות להרמב"ן סימן רל"ו, וכן הורה מהר"י בן חביב ומהר"ר לוי בנו [שו"ת מהרלב"ח סימן א']. ק. בית יוסף ממשמעות תשובת הרשב"א [שם]. ר. הרא"ש בהלכות תפילין [קכג:] וספר התרומה [שם] והגהות מיימון [תפלין פ"א אות פ', וסמ"ג עשין כ"ב, ואגור סימן מ"ח]. ש. תשובת הרשב"א [מובא בבית יוסף סעיף י"ח ד"ה והיכא], ותשובות [המיוחסות] להרמב"ן סימן רל"ו, ותרומת הדשן סימן מ"ח, [ומרדכי הלכות קטנות דף ה' ע"ג, ומהרי"ק שורש ע"א, ואגור סימן פ"א].
ש*. אגור סימן מ"ח.

אוצר ההלכה

א) סעיף י"ח מ"ם פתוחה וכו' ונסתמה. לא ראיתי שיביאו הפוסקים להלכה הברייתא דשבתש (דף ק"ג ע"ב), לא יכתוב אלפין עיינין וכו', וכן שלא יעשה סתומין פתוחין ופתוחין סתומין[1]. והרמב"ם הבליעה במתק לשונו (בפרק ז' מספר תורה ה"ט) וזה לשונו: כל הדברים האלו לא נאמרו אלא למצוה מן המובחר וכו', הואיל ולא הדביקן אות באות וכו', ולא הפסיד צורת אות אחת ולא שינה בפתוחות וסתומות, הרי זה ספר כשר. עכ"ל. דמשמע דאם הפסיד צורת האותיות דפסול, אבל סוף סוף [אות] פתוח ועשאו סתום לא ידענא.

ומכללא יש להוכיח דפתוחה שעשאה סתומה, פסול. דהטור כאן העתיק תשובת הרא"ש [כלל ג' סימן ט"ז], וכן בהלכות ספר תורה (סימן רע"ד), לענין מ"ם פתוחה שנסתמה ומחק הסתימה, דהוי חק תוכות, דמשמע דמיפסל. דאם לא כן מאי איכפת לן, הא האות היה בהכשר אף קודם לזה. ואפשר דהתם שאני דאין עליה שם אות כלל, דמ"ם פתוחה שנסתם פתיחתה, עדיין אין עליה שם מ"ם סתומה, והרי זו כאות אחרת שאין כזו בסדר אלפא ביתא שלנו, ולהכי הוי מיפסיל. מה שאין כן בפתוחה שעשאה סתומה, כלומר מ"ם סתומה ממש אפשר דמיכשר. וצ"ע[2]. ועיין עוד מה שכתבתי בחדושי על שלחן ערוך אה"ע (סימן קכ"ח סעיף י"). (אמת ליעקב)

ב) שם מ"ם פתוחה שנדבק פתיחתה ונסתמה, וכו'. כתב הטור (שיטה ג'), מ"ם פתוחה שנדבק וכו'. נ"ב: עיין בטור יו"ד סימן רע"ד ובמה שכתבתי שם בס"ד. (בנסת הגדולה הגה"ט)

ג) שם מ"ם פתוחה שנדבק פתיחתה ונסתמה, אין מועיל לגרור הדבק ולפותחה וכו'. כתב בית יוסף (שיטה נ"ח), והכי נקטינן וכו'. נ"ב: וכן כתבו הרלנ"ח ז"ל בסימן א' והרד"ך בבית א' חדר י"ד. ועיין בחדר כ"ג. אמר המאסף: כבר אתה רואה מפורש מכל מה שהביא רבנו בית יוסף, דכולהו סבירא להו דאין תקנה כשיגרור הדבק לפתחה. ומי שיעיין בתשובות הרא"ם ז"ל (ח"א סימן (צ"ו) [צ"ח]), יראה שהיה מי שסובר דמועיל בגרידת הדבק לפתחה, ומה שנראה מתשובת הרא"ש ז"ל [כלל ג' סימן ט"ז] שאינו מועיל, מיירי שנסתם חללה. ואין ספק שזה דעת בטל מכמה טעמי. חדא, שגדולי האחרונים הרד"ך [בית א' חדר א'] ומהר"ם אלשקאר [סימן ה'] ומהר"א צרפתי ז"ל [הובא בשו"ת מהרלנ"ח סימן א'], כולם סוברים דצריך למחוק כל האות כולה, ולא סגי כשימחוק כל החרטום ותשאר כצורת נו"ן כפופה ואחר כך יכתוב מה שגורר. וכן נראה דעת הרא"ם ז"ל כמו שכתבתי. ואפילו החולקין עליהם, סוברים דנהי דאין צריך למחוק כל האות, מכל מקום החרטום שלה צריך למחוק. וכיון דכל הני רבוותא הכי סבירא להו, מי ישמע למי שאומר דדי בגרירת הדבק. ועוד, דלשון תשובת הרא"ש ז"ל אינו מתפרש בשום פנים כפי דבריו, דאם בנסתם חללה איירי, אמאי נקט דינו במ"ם פתוחה ולא במ"ם סתומה. ועוד, מאי האי דקאמר שנדבק פתיחתה, הוה ליה למימר מ"ם פתוחה שנסתמה וכו'. אלא ודאי אין לפירוש הזה בדברי הרא"ש ז"ל עיקר. ועיין בהרמ"ע מפאנו (סימן ל"ו). (בנסת הגדולה הגב"י)

ד) שם מ"ם פתוחה שנדבק פתיחתה. כתב בדעת קדושים במקדש מעט (שם אות ע"ה) בשם גט פשוט (סימן קכ"ה

הערות וציונים

1. עיין להרב משחא דרבותא חלק ב' (נדפס לקמן אות קכ"ב) בד"ה ומה שכתב הרשב"ץ ובסוף החידוש ד"ה ובההיא, מה שכתב בזה. ע"ש. 2. ועיין למרן הגאון ראש הישיבה שליט"א בהערותיו לספר משנה ברורה (נדפס לקמן אות ה') מה שכתב בזה.

אוצר ההלכה

סק״מ), דאפילו הדיבוק רק כשערה ותינוק מכירה. ואף לקצת פוסקים המכשירים פתוחין שעשאן סתומין, היינו אילו סתומה ממש גם למעלה, מה שאין כן זו שלמעלה בה תמונת פתוחה כ״ף וא״ו עם קו דק, שיהיה ניכר גג הכ״ף וראש הוי״ו לעצמן, ולמטה נסתמה, אין זה אות כלל. ולפי זה הוא הדין כשלמעלה סתומה בגג שוה בלי היכר כ״ף וא״ו, אף שלמטה פתוחה לא מהני לגרור הסיתום שלמעלה לבד, אלא בעי לגרור כל החרטום.

ועיין בקונטרס הא״ב באות המ׳ [מקדש מעט סק״ד].

(ארחות חיים – ספינקא סקכ״ח)

ה) שם מ״ם פתוחה שנדבק פתיחתה. אם נדבקה המ״ם כחוט השערה, כתב הרב ביאור הלכה (ד״ה מ״ם פתוחה) דאף למקילין בדין ה״א מודים בזה וכו׳. ונ״ב: ולע״ד איפכא מסתברא, דגם הפוסלים בה״א היינו טעמא לפי שבסתימתה היא חי״ת גמורה, ואם היתה חי״ת כזו לפנינו דבוקה כחוט השערה לא היינו מוציאין ספר תורה אחר, אבל מ״ם פתוחה העשויה כמו כ״ף וי״ו ודבוקה למטה כחוט השערה וכל אדם קורא מ״ם פתוחה, למה אי אפשר לגרור דיבוק דק כזה שאינו משנה צורת האות, ולא גרע מדיבוק בין שתי אותיות שהרי צורתה ניכרת. ולדינא צריך עיון. ושוב ראיתי כסברתי תהלות לאל יתברך להגאון מהר״ש קלוגר ז״ל בשו״ת סת״ם (הלכות תפלין סימן ד׳), עש״ב, וכן כתב בספר שערי בינה (באות מ״ם פתוחה סק״ח דף ר״ז) ע״ש. ומכל מקום צריך להודיע לקונה שאין זה מהודר וכמו שכתבו האחרונים בכיוצא בזה.

(מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א[3])

ו) שם מ״ם פתוחה שנדבק פתיחתה. ספרי תורה תפלין ומזוזות שנכתבה האות מ״ם הפתוחה באופן שאין פתיחתה ניכרת היטב מלמעלה, באופן שתינוק שלא חכים ולא טיפש קוראה מ״ם פתוחה, ובפרט אם יש בליטה בחרטום למעלה, יש להכשיר בדיעבד, ואין לפסול ספרי תורה ומזוזות אלו.

(שו״ת יביע אומר – חלק ז׳ סימן ד׳ אות ב׳)

ז) שם אין מועיל לגרור הדבק ולפותחה. כתב הטור (שיטה ד׳), שאין מועיל לגרור הדבק ולפותחה וכו׳. נ״ב: ולא יועיל אחר כך להעביר הקולמוס, לא לרבנן ולא לרבי יהודה [גיטין כ.]. ספר התרומה [סימן ר״ה] וסמ״ג בהלכות תפלין [עשין כ״ב, דף ק״ד ע״ג]. ועיין בהרד״ך ז״ל (בית א׳ חדר ז׳), ובמה שכתבתי בטור אהע״ז סימן קכ״ה (דף קס״ו ע״ב שיטה כ״א), ובסימן קל״א (דף קפ״ג ע״ב שיטה א׳) בהגהת הטור ז״ל. ועיין בתשובות הרלנ״ח ז״ל (סימן א׳). (כנסת הגדולה הגה״ט)

ח) שם אין מועיל לגרור הדבק ולפותחה. כתב הטור (דף כ״ח ע״א שיטה ד׳), שאין מועיל לגרור הדבק וכו׳. נ״ב: ולא יועיל אחר כך להעביר הקולמוס. ספר התרומה [סימן ר״ה], וסמ״ג הלכות תפלין [עשין כ״ב, דף ק״ד ע״ג]. אבל מדברי התוספות פרק שני דגיטין (דף י״ט ע״א ד״ה דיו על גבי דיו), יש לדון מדבריהם דהעברת הקולמוס על גבי חק תוכות משוי לה חק יריכות. מהר״ם בן חביב ז״ל בספר גט פשוט (סימן קכ״ה ס״ק (ל״ד) [ל״ג]).

(יד אהרן הגה״ט)

ט) שם אין מועיל לגרור הדבק ולפותחה. כתב מג״א (סקכ״ו), ואין מועיל העברת הקולמוס על האות. ספר התרומה [סימן ר״ה] וסמ״ג [עשין כ״ב, דף ק״ד ע״ג]. [ע״כ]. ושם [סימני ספר התרומה סימן ר״ד] ובסמ״ג מסיים: לא לרבנן ולא לרבי יהודה [גיטין כ.], דאם מועיל על האות שנכתב שלא לשמה לשוייה אות לשמה, מכל מקום לשוייה אות לא יועיל. ע״ש[4]. ובספר גט פשוט באהע״ז סימן קכ״ה [סקל״ח ד״ה ומה שהוסיף] קהה על זה מדברי התוס׳ (גיטין דף י״ט ע״א ד״ה דיו על), דכתבו דהא דכתב על גבי כתב לא מהני, היינו דוקא היכא דהכתב השני אינו מתקן כלום, ואז אפילו רבי יהודה מודה, מה שאין כן היכא דהכתב השני מתקן, כגון דמתחלה היה שלא לשמה וכתב השני עושהו לשמה, חשיב כתב, הכא נמי כיון שכתב שני עושה אותו כתב חק יריכות חשיב כתב. עכ״ד ע״ש. גם בספר בית מאיר שם [סעיף ח׳] קהה על זה לומר דהסברא איפכא, דגבי לשמה כיון דכתב הראשון הוי כתב, תו נעשה הלשמה בכתב השני דלא נחשב, ואנן הלשמה בכתיבה בעינן ואפילו הכי מהני, כל שכן בחק תוכות כיון דחק תוכות אינו כתב כלל, תו הוי העברה כתב, ולא נחשב כלל לכתב על גבי כתב. ע״ש.

ולדעתי נראה, כיון דבאמת יש לדון בכתב על גבי כתב דהוי חציצה, דדיו התחתון חוצץ, ואף דהוי מין במינו, רבו הסוברים דאף מין במינו חוצץ, וגם כתבו התוס׳ בסוכה [לו. ד״ה כי] דדוקא במקצת רחם אבל בכולו חוצץ. אם כן בהעביר קולמוס בכולם, בלאו הכי פסול משום חציצה. וצריך לומר כמו שכתב הנודע ביהודה מהדורא קמא (א״ח סימן א׳), דכתב הראשון [העליון] נתבטל להתחתון, וכל להנאותו אינו חוצץ. ע״ש. ועתה נאמר דכל זה לענין לשמה, דבאמת כתב התחתון הוי כתב, רק החסרון משום לשמה, תו כאשר מעביר קולמוס עליו, מבטל עליון לתחתון ומתקן התחתון. מה שאין כן בחק תוכות, כיון דאין שם כתב על התחתון, תו לא שייך ביטול עליון לתחתון, ואינו נחשב לאות משום דדיו התחתון חוצץ. ודוקא גבי לשמה מהני ולא לשווייה אות. כן נראה לי נכון. ועיין מה שכתבתי עוד מכבר בתשובה בזה באריכות. (חיי עולם)

י) שם אין מועיל לגרור הדבק ולפותחה. ובמגן אברהם [סקכ״ו] כתב, דלא מהני אם העביר אחר כך קולמוס. [ע״כ]. והיינו אפילו לרב אחא בר יעקב, דסבירא ליה (גיטין דף כ׳ ע״א) דעד כאן לא פליגי רבי יהודה ורבנן אם מהני כתב על גבי כתב אלא בספר תורה דבעינן ״זה אלי ואנוהו״ [שמות ט״ו, ב׳], אבל בגט מהני לכולי עלמא אם כתבו שלא לשמה והעביר עליו

הערות וציונים

3. נדפס בספר משנה ברורה עם הערות איש מצליח, בהערות שבסוף הספר. ועיין עוד בספרו ״מקור נאמן״ (חלק א׳ סימן ק״ט) מה שהוסיף בזה לשון הסמ״ג שהעתיק כן מסימני ספר התרומה (סימן ר״ד), עם שינויי לשון. 4. זה

אוצר ההלכה

קולמוס, יעו״ש, צריך לומר דדוקא להשלים מחשבת לשמה מהני כתב על גבי כתב, אבל כשכתב התחתון הוי חק תוכות, לא מהני לכולי עלמא להקרא כתב העליון כתב. ולכאורה הוא תמוה, דמצד הסברא איפכא מסתברא. שהרי כתב התחתון אם הוא חק תוכות לא מקרי כתיבה כלל כי אם חקיקה, וגרע טובא מכתב שלא לשמה, ואם כן יש לומר דאפילו לרב חסדא [שם] מהני אם יעביר הקולמוס מלמעלה.

ונראה לי להוכיח דעל כרחך ליכא למימר דבזה גם לרב חסדא הוי כתב, שהרי בתוס׳ גיטין דף י״ט [ע״א ד״ה דיו] הקשו למה דמבואר שם דבדיו על גבי דיו פטור בשבת בין לרבי יוחנן בין לריש לקיש, ולקמן אמרינן דלרב חסדא בכתב שלא לשמה ומעביר בקולמוס לשמה באנו למחלוקת דרבי יהודה ורבנן, ורב אחא בר יעקב סבירא ליה דלכולי עלמא הוי כתב העליון כתב לענין גט, ולא פליגי אלא בספר תורה כנזכר לעיל. תירצו בתוס׳, דשאני התם דכתב השני חשיב טפי משום דנכתב לשמה. וחזרו והקשו מש״ס שבת (דף ק״ד ע״ב) דמוקים רב חסדא למתני׳ דהתם דקתני דכתב על גבי כתב פטור דלא כרבי יהודה, ואמאי, והא מצי למימר דמתני׳ איירי כשכתב העליון אינו מתקן כלום, דבכהאי גוונא גם לרבי יהודה כתב העליון לא הוי כתב. ותירצו דרב חסדא דייק מדקתני במתני׳ סתמא כתב על גבי כתב פטור, משמע דלא משכחת לה גוונא שיתחייב בכתב על גבי כתב, ולרבי יהודה משכחת לה בגט או ספר תורה שנכתב שלא לשמה ומעביר בקולמוס לשמה, דכתב העליון חשיב כתב ומתחייב לענין שבת, אלא ודאי דמתני׳ דלא כרבי יהודה. והשתא אם נימא דכשהכתב התחתון הוי חק תוכות מהני לכולי עלמא כשמעביר בקולמוס וכמו שכתבתי לעיל, אכתי משכחת לה בגט שכתב התחתון חק תוכות ומעביר בקולמוס דלכולי עלמא הוי כתב, אלא ודאי כמו שכתב מג״א דלא מהני בזה העברת קולמוס, דהעברת קולמוס לא מהני אלא להשלים מחשבת לשמה, ולא לשוויי לכתב העליון כתב.

אלא שמצאתי למוהרש״א ז״ל שנראה כחולק על סברת מג״א הנ״ל, וזה ממה שהקשה בגיטין (דף י״ט ע״א) על תירוץ תוס׳ דהיכא דכתב השני מתקן סבירא ליה לרב אחא דלכולי עלמא הוי כתב העליון כתב, אם כן האי דבעא מיניה ריש לקיש מרבי יוחנן שם, בעדים שאינם יודעים לחתום אם מהני כשיכתבו שמותיהם בסקרא ויעבירו העדים מלמעלה בדיו, והשיבו דכתב העליון אינו כתב, ואמר ליה הלא למדתנו רבנו דדיו על גבי סקרא הוי כתב לענין שבת, ואמר ליה וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה. ועל כל פנים לכולי עלמא פשיטא דדיו על גבי דיו לא מהני. וכן סבירא ליה לרב שם, דעדים שאינם יודעים לחתום מקרעין להם נייר חלק וממלאים את הקרעים דיו. ואמאי לא מהני בכהאי גוונא כתב על גבי כתב, והרי אין תיקון גדול מזה, שהרי כתב התחתון לא היה כתב ידן של העדים כלל, וכל דכתב העליון מתקן לכולי עלמא הוי כתב אליבא דרב אחא בר יעקב, ואיך יפלוג על רבי יוחנן וריש לקיש ורב ושמואל. ולסברת המג״א לא קשיא מידי, שהרי כתב העליון לא מהני אלא להשלים מחשבת לשמה, מה שאין כן אם כתב התחתון כתב אחר הרי זה דומה לחק תוכות דלא מהני העברת קולמוס. כן נראה לי ודוק.

אולם לסברת המג״א דדוקא להשלים מחשבת לשמה מהני כתב העליון לרבי יהודה, אבל לא להחשב כתב אם כתב התחתון חק יריכות, צריך עיון גדול דאם כן לא קשיא מידי קושיית הש״ס (שבת קד:) מתניתין דלא כרבי יהודה, דגם לרבי יהודה לא מחשב כתב העליון כתב לענין מלאכת שבת, דאין הכתב העליון מועיל אלא להשלים הכוונה ולא להחשב כתב ממש. ועיין[5].

ודע, דלשיטת הסוברים דאם היה מקצת האות כתוב על ידי חק תוכות וגמרו בכתיבה מעליא כשר, והוא הדין בהיה מקצת האות כתוב שלא לשמה וגמרו לשמה, נראה לי על פי זה דין עמוק ומחודש בחתימת עדים בגט דבעינן לשמה, ולרב יהודה מהני העברת קולמוס. נראה לי דאין העד צריך להעביר הקולמוס על כל החתימה כולה, רק על אות אחת לחוד. שהרי בש״ס גיטין (דף ל״ו ע״א) אמרינן דרב צייר כוורא, רב הונא חרותא. ואמרינן שם דציור כוורא וחרותא מהני רק ברבנן דפקיעי שמייהו. יעו״ש. והדבר ברור, דאילו צייר רב הכוורא כולה בלא הראש שלא לשמה ואחר כך צייר גם הראש לשמה דמהני, שהרי הכוורא כולה נחשבת כאות אחת, ומשהו האחרון ממנה שבה נגמרה צורת הכוורא אם היה לשמה סגי. ואם כן גם באיניש דעלמא החותם בשם יוסף בן שמעון, נוכל לאמר דשלשה תיבות אלו הם כתמונת ציור אחד המעיד על זה האיש כציור כוורא לגבי רב, ואם כן די כשאות אחת ממנה נכתבה לשמה, כאילו תאמר שאות שי״ן משמעון הוא הגומר את הציור, שבלא השי״ן היה כתוב יוסף בן מעון ואין זה יוסף בן שמעון כלל. דוק בזה כי הוא ענין שכלי המושג אחר העיון וההודאה על האמת. **יעקב אורנשטיין** [עורך הקובץ, מעיר הקדש ירושלים ת״ו].

(קובץ תורה מציון – שנה ה׳ חוברת ג׳ סימן ל׳)

י״א) שם אין מועיל לגרור הדבק ולפותחה. כתב במג״א (סקכ״ו), ואין מועיל העברת קולמוס על האות. [ע״כ]. עיין תשובות בית יצחק (יו״ד ח״ב סימן ק״ה אות ח׳) מה שכתב בשם הגט פשוט (סימן קכ״ה סקל״ג). (מגיני חיים)

י״ב) שם אין מועיל לגרור הדבק ולפותחה, משום דהוי כחק תוכות. כתב במג״א (בסקכ״ו), בחק תוכות לא מהני העברת קולמוס. ע״ש. וצריך עיון מזה על מה שהבאתי לעיל[6] דברי הפרי מגדים [משבצות זהב סקט״ו], דאם כתב בסיקרא, כיון

הערות וציונים

5. קשה לי, דהא קושיא זו מיתרצא שפיר בתירוץ התוס׳, שכתבו, דמתניתין משמע ליה דבכל ענין פטור אפילו כתב גט או ספר תורה שלא לשמה והעביר עליו בשבת קולמוס לשמה וכו׳, ואם כן על כרחך מתניתין דלא כר״י, דהא אפילו בהעביר עליו לשמה דלר״י חשיב כתב פטר במתניתין. ע״ה מאיר הכהן ס״ט.

6. נדפס לעיל סעיף ג׳ אות מ׳.

אוצר ההלכה

דפסול בספר תורה מהני העברת קולמוס, דכתב כשר על גבי כתב פסול לא הוי כתב על גבי כתב. וכאן בחק תוכות הוי כתב פסול, ואפילו הכי לא מהני העברת קולמוס, דהוי כתב על גבי כתב. ומזה ראיה למה שכתבתי, דדוקא בכתבו באבר דלא הוי כתב כלל, לכך לא הוי כתב על גבי כתב, אבל בסיקרא דהוי כתב רק דפסול בספר תורה מהלכה למשה מסיני דבעינן דיו [ירושלמי מגילה פ״א ה״ט], משום הכי הוי כתב על גבי כתב. וכן בחק תוכות גם כן הוי כתב, רק דהתורה פסלו משום וכתב ולא וחקק, לכן הוי כתב על גבי כתב. (ומה שאיתא לקמן (סעיף כ״ז) דאותיות שנמחקו קצת אם רשומן ניכר מותר להעביר הקולמוס, דשם הוא כשר ואין מזיק העברת קולמוס. והבן). וכן כתב האליה רבה [סק״ה], דבזרק עפרות זהב על האות לא מהני העברת קולמוס, דגם כן הוי כמו כתב בסיקרא, כנ״ל. ועיין באהע״ז בפתחי תשובה (סימן קכ״ה סקט״ו) הביא דעות[7] בחק תוכות דמהני העברת קולמוס. (דעת ומזימה)

י״ג) שם דהוי כחק תוכות. עיין בגט פשוט (אהע״ז סימן קכ״ה סקל״ב), דפסול חק תוכות אחר כתיבה הוי ספיקא, ואי איכא עוד ספק יש להקל דהוה ספק ספיקא. ועיין תשובת רבי עקיבא איגר (מהדורא תניינא סימן ל״ו) באורך בענין זה בכמה חילוקים. ועיין שם בגט פשוט (סקל״ח) ובבית מאיר [אהע״ז סימן קכ״ה] סעיף ח׳, דחק תוכות שנעשה על ידי כתיבה הוה רק פסול דרבנן. ומה שכתב בשלחן ערוך בין אחר שנגמרה וכו׳, עיין בפרי חדש (אהע״ז סימן קכ״ה ס״ו [סקי״א]) בשם רבי מנחם עזריה [סימן ל״ו ד״ה ובדיבוק], בדין נגמר האות (אם) היינו אחר שסילק ידיו, והפרי חדש חולק עליו. ע״ש. [הערת מהרש״ם].
(ארחות חיים – ספינקא סקל״ג)

י״ד) שם דהוי כחק תוכות. כתב מג״א (סקכ״ו) מותר לקלפו וכו׳. ובתשב״ץ (חלק א׳ סימן קמ״ט) מפקפק בזה.
(ספר פלאים)

ט״ו) שם משום דהוי כחק תוכות. במגן אברהם (סקכ״ו), עיין שם [מה] שכתב בשם ר״י לוי [שו״ת מוהר״י הלוי סימן פ״א] ע״ש. ובש״ך (סימן רע״ה סק״ג) משמע דקילוף גרע יותר מלגרוד. ע״ש. וצ״ע. וכן כתוב בתשובת מהרלב״ח [סימן ב׳], דאסור לקלוף השם והוא כמו קודר השם. וצ״ע. ע״ש.
(שיורי לקט)

ט״ז) שם דהוי כחק תוכות. כתב המג״א (סקכ״ו): וכתב ר״י לוי [שו״ת מוהר״י הלוי סימן פ״א ד״ה ואמנם], דאף להרא״ש [כלל ג׳ סימן ז׳] דאוסר לקדור האזכרות, מותר לקלפו ולכתוב במקומו. ע״כ]. פירוש שחולק הקלף לשנים ונשאר השם שלם על חצי הקלף ובחציה התחתונה יכול לכתוב. ׳או ימחוק תיבה לפניה׳, פירוש אם היה לו לכתוב שני שמות, ושכח אחד, ימחוק תיבה שלפניה ויכתוב במקומה. וזה הדין אינו חדוש, שכבר כתוב לקמן בשלחן ערוך (סעיף כ״ד): מותר לכתוב השם על מקום גרר או מחק. ע״ש. וגם האי דינא אינו נוהג בתפלין אלא בספר תורה, דבתפלין פסול שלא כסדרן. וק״ל. (בגדי ישע)

י״ז) שם דהוי כחק תוכות. עיין מג״א (סקכ״ו), בסוף דבריו הביא, דיש לומר דמותר לקלוף השם ולכתוב במקומו, אבל תוס׳ ערכין [ו. ד״ה יגוד] כתבו דאסור לכתוב, ועיין שם בתוס׳. עכ״ל. ועיין סימן מ״ב (סק״ו), תוך דבריו הביא גמרא דשבת [קטז.] אזל כתב אזל קדושה. ועיין תשובות חוות יאיר (סימן ט״ז). ואפשר לחלק, דהיכי דנמחק לגמרי בזה שפיר אמרינן אזל כתב אזל קדושה, אבל היכי דהשם בעולם כהא דמסכת ערכין, קונה מקומו. ותשובות חוות יאיר לא נחית לחלק בזה, אבל המג״א דהביא כאן דברי תוס׳ הנ״ל, ומתוס׳ משמע בקילף השם אסור לכתוב על מקומו, והמג״א בעצמו הביא הגמרא הנ״ל אזל כתב אזל קדושה, שמע מינה דסבירא ליה לחלק כאשר כתבתי, שיש חילוק בין אם נמחק לגמרי דאין השם בעולם, בזה אמרינן אזל קדושה, אבל אם השם בעולם אף שלא נשאר במקומו, מכל מקום המקום נשאר באיסורו. וצ״ע. ואחר זה נדפס הגהת אדמו״ר זצ״ל [הגהות רבי עקיבא איגר סקכ״ו], וראיתי שמפלפל מאד על זה, ודעתו לאסור כמו דעת התוס׳, ומתקשה מאד לתרץ הגמרא משבת. ותמהתי שלא הזכיר שהמג״א בעצמו סימן מ״ב [שם] הביא דברי רמב״ן [במלחמות סוכה ד: דבור ראשון] שלמד מהגמרא הנ״ל שהקלף אינו גוף הקדושה, דאזיל כתב אזיל קדושה. ולתירוץ אדמו״ר צריך עיון. (אומץ יוסף)

י״ח) שם דהוי כחק תוכות. כתב מג״א (סקכ״ו), או ימחוק התיבה שלפניה ויכתוב במקומה השם. נ״ב: רצונו לומר התיבה שנקראת ׳שם׳, כמו שכתב הש״ך ביו״ד סימן [רע״ו] [סק״ד]. (רע״ה) (ספר פלאים)

י״ט) שם דהוי כחק תוכות. כתב מג״א (סקכ״ו), ויכתוב במקומה השם. [ע״כ]. רצונו לומר התיבה, כמו שכתב בש״ך יו״ד סימן רע״ו (ס״ק (ג׳) [ד׳]). וכן כתב בספר תוספת שבת [ספר פלאים][8]. (חיי עולם)

כ׳) שם משום דהוי כחק תוכות. במגן אברהם (סקכ״ו בד״ה כחק תוכות וכו׳) כתב וזה לשונו: וכתב ר״י לוי [שו״ת מוהר״י הלוי סימן פ״א ד״ה ואמנם] שם, דאף להרא״ש [כלל ג׳ סימן ז׳] דאוסר לקדור האזכרות, מותר לקלפו ולכתוב במקומו. או ימחוק התיבה שלפניה, ויכתוב במקומה השם. עכ״ל. אבל התוס׳ בערכין דף ו׳ ע״א [בד״ה יגוד] כתבו, בשגרר השם, אסור לכתוב דבר אחר במקומו. עכ״ל המג״א. נ״ב: [המלה] ׳במקומה׳ טעות סופר, וכך צריך לומר, ׳במקום השם׳. והכי פירושו, שאם כתב שם והיה לו לכתוב תיבה אחרת במקום השם, מותר לקלפו ולכתוב במקומו. ואם כתב שם מיותר, ולא היה לו לכתוב במקום השם כלל, אזי מותר גם כן לקלפו, רק שלא יהיה נראה כסתומה או כפתוחה

הערות וציונים

7. עיין שם שהביא את דברי הרב בית מאיר באהע״ז סעיף ח׳.
8. נדפס בסמוך אות י״ח.

אוצר ההלכה

באמצע פרשה, אזי יעשה כן, שימחוק התיבה שלפני השם, ויאריך האותיות, וימלא מקום הנקלף מהשם. וזה[ו] שכתב מותר לקלפו ולכתוב במקומו, או ימחוק התיבה שלפניה, ויכתוב במקום השם. אבל התוס׳ וכו׳. (חדושי רז״ה)

כ״א) שם דהוי כחק תוכות. כתב בספר חדושי רז״ה[9], להגיה במג״א (ס״ק (כ״ג) [כ״ו]) דצריך לומר ׳במקום השם׳. ואין צריך, דהשם קרוי התיבה, כמו שכתב הש״ך ביו״ד (סימן רע״ו סק״ד). וכן מבואר בהגהת ספר תוספת שבת [ספר פלאים][10]. (בני משה – הגהות אות ב׳)

כ״ב) שם דהוי כחק תוכות. כתב הטור, כתוב בסמ״ק [סימן קנ״ג], שאם נפלה טיפת דיו וכו׳, דהוי כמו חק תוכות וכו׳. עכ״ל. הרב מג״א ז״ל (סקכ״ו), הביא דברי מהר״י הלוי (בתשובה סימן פ״א והוא בדף קע״ג ע״א), שכתב דאף להרא״ש [בתשובה כלל ג׳ סימן ז׳] דאוסר לקדור האזכרות, מותר לקלפו ולכתוב במקומו, או ימחוק התיבה שלפניה ויתלנה, ובמקומה יכתוב השם. יע״ש. וכתב עליו וזה לשונו: אבל התוס׳ בערכין דף ו׳ ע״א [ד״ה יגיד] כתבו, כשגרר השם אסור לכתוב דבר אחר במקומו. ע״כ. ולא ידענא מאי קאמר, הא מהר״י הלוי ז״ל קאי בספר תורה, שכבר הוא כתוב כולו, אלא דגג הך׳ של אלהיך הוא ארוך יותר מהרגל, ועל זה כתב דאם הוא עשוי על הגויל, יכול לקלוף השם ולחזור ולכותבו כתיקונו במקום הקלוף, או אם ירצה שלא לכותבו על הקלוף, דמראהו עמוק, יגרור גם התיבה שלפניה ויתלנה ובמקומה יכתוב השם, ומקום הקלוף ישאר פנוי, זהו כוונתו, ואין זה היפך דברי התוס׳ דערכין, דנדון מהר״י הלוי ז״ל הוא דאין לו מה לכתוב במקום השם[11]. וברור[12]. (חלקו של ידיד)

כ״ג) שם דהוי כחק תוכות. עיין במג״א (סקכ״ו). עיינתי בתשובת ר״י הלוי (סימן פ״א) דכתב שם הכי גבי מלת אלקיך, ומבואר שם כוונתו כך, דהא דהרא״ש [כלל ג׳ סימן ז׳] אוסר לקדור השמות, היינו משום שעושה נקבים ביריעה, אבל בזה מודה הרא״ש, דאם יכול לקלוף השם בסכינא חריפא ולגונזה, ותחתיה נשאר העור שלם, ואחר כך יכתוב השם על מקום הקלוף [שפיר דמי], או אם ירצה יעשה כך, ימחוק התיבה שלפניה והתיבה שמחק יתלה, ובמקום התיבה שמחק יכתוב השם, לפי שהשם אסור לתלות, ובאותו מקום שטעה בהשם יקלוף כדלעיל. זה תוכן דברי ר״י הלוי. ואם כן לפי תקנה שניה שכתב ר״י הלוי שימחוק תיבה שלפניה, משמע דעל מקום שקלף השם יכתוב תיבה אחרת. ועל זה כתב המג״א, דהתוס׳ בערכין [ו. ד״ה יגוד] כתבו דכשגרר השם אסור לכתוב דבר אחר במקומו. ואם כן לדעת התוס׳ צריך לעשות דוקא כתקנה ראשונה, שיכתוב השם על מקום הקלוף.

והנה ראיתי עתה בספר מחצית השקל שכתב וזה לשונו: ויכתוב במקומה השם, כתב בספר תוספת שבת [ספר פלאים][13], השם, רצונו לומר התיבה, כמו שכתב הש״ך ביו״ד (סימן רע״ו סק״ד). ויפה כתב. עכ״ל. ובאמת לא ראה תשובת ר״י הלוי גופיה, כי כל מעיין שם ישפוט בצדק, דשם ממש קאמר, שכתב שם בזה הלשון: או אם ירצה לגרור גם התיבה שלפניה ולתלותה ובמקומה לכתוב אלקיך. עכ״ל. הרי בהדיא כמו שכתבתי. ומה שהביא מדברי הש״ך ביו״ד (סימן רע״ו סק״ד), עיין שם בש״ך, דקאי על מה שכתוב במסכת סופרים [פ״ב ה״א-ב׳], והוא ענין אחר, ולא קרב זה אל זה. (שמן המאור)

כ״ד) שם דהוי כחק תוכות. כתב במג״א (סקכ״ו באמצע הדיבור), וכתב ר״י לוי (סימן פ״א), אם עשה גג רחב וכו׳ אפילו במילת ׳אלוקיך׳, יכול למחקו. [ע״כ]. עיין בתשובות חתם סופר (יו״ד סימן רנ״ט ובחלק או״ח סימן קע״ח). ע״ש.

שם [במג״א], דאף להרא״ש [בתשובה כלל ג׳ סימן ז׳] דאוסר וכו׳. [ע״כ]. עיין בתשובת זכרון יוסף (או״ח סימן ג׳) בביאור דברי המג״א אלו. (מגיני חיים)

כ״ה) שם דהוי כחק תוכות. עיין במג״א (סקכ״ו). ועיין בשו״ת ברכת רצה (סימן כ״ט), על דבר סופר שכתב ספר תורה חדש, וטעה וכתב בפרשת ויצא במקום ״אשר אמר אלקים״ וגו׳ [בראשית ל״א, ט״ז] ״אמר אלקיך״, וכתב שם התיקון לעשות, אם יש סופר אומן, לקלוף הכ״ף פשוטה מאלקיך ולכתוב במקומה מ״ם סתומה שרשית של אלקים. ואף אם אין סופר אומן כזה, יש לסמוך ולעשות כדברי האחרונים ז״ל לקדור השם עם איזה תיבות, דהיינו בנדון דידן ״אשר אמר אלקיך״, ולדבק מטלית לכתוב עליו ככתוב בתורה.

[הערת מהרש״ם: במה שכתב מהמג״א (סקכ״ו), הנה במה שכתב דלא מהני העברת קולמוס, כן הוא גם בתשובת רבנו יהודה בן הרא״ש ([שו״ת זכרון יהודה] סימן כ׳). ועיין בב״ח לאהע״ז סימן קכ״ה סעיף ח׳ [אות ו׳] מה שכתב בזה]. (ארחות חיים – ספינקא סקכ״ז)

כ״ו) שם ומה תקנתה, שיגרור כל החרטום ותשאר כצורת נו״ן כפופה, ואחר כך יכתוב מה שגרר. כתב בית יוסף (שיטה ל״ה), וכן נראה מדברי תרומת הדשן סימן מ״ח וכו׳. וכן יש לדקדק מדבריו בסימן רכ״ח.

שם (שיטה ל״ז), וכן הורו גדולי הדור מהר״י בן חביב ומהר״ר לוי בנו וכו׳. נ״ב: בתשובה סימן א׳ וצ״ז.

שם (שיטה ל״ח), ואף על פי שמהר״ר דוד הכהן חלק עליהם בתשובה וכו׳. נ״ב: בבית א׳ [חדר א׳]. וגם מהר״א צרפתי ז״ל (הובאו דבריו בהרלנ״ח סימן א׳) סובר כהרד״ך והאריך הרבה,

---

הערות וציונים

9. נדפס בסמוך אות כ׳. 10. נדפס לעיל אות י״ח. 11. כן כתב הרב יד אפרים אחר שהעתיק בדיוק את דברי מהר״י הלוי. ועיין שם מה שכתב על המג״א. 12. כאן כתב הרב המחבר כמה שאלות שנשאל בהם בענייני ספר תורה, והדפסנו אותם במלואים שבסוף הספר (אותיות: א, ב, ג). 13. נדפס לעיל אות י״ח.

אוצר ההלכה

ע״ש. וכן נראה מסתמיות דברי הרא״ם ז״ל (בח״א סימן (צ״ו) [צ״ח]), וכן הסכים הר״ם אלשקאר ז״ל בתשובותיו (סימן ה׳).

אפילו לפי דברי הרד״ך ז״ל וסיעתו ז״ל, יכול לעשותה ה״א[14].

הר״י הלוי ז״ל סימן ל״ז. ועיין שם בסימן פ״א.

(כנסת הגדולה הגב״י)

כ״ז) שם ומה תקנתה, שיגרור כל החרטום ותשאר כצורת נו״ן כפופה, וכו׳. כתב הרב בית יוסף (שיטה ל״ח), ואף על פי שמהרד״ך חלק עליהם בתשובה וכו׳. [ע״כ]. נ״ב: בבית א׳ [חדר ל״א]. וגם מהר״א צרפתי ז״ל (הובאו דבריו בהרלנ״ח סימן א׳) סובר כהרד״ך, וכן נראה מסתימות דברי הרא״ם (חלק א׳ סימן (צ״ו) [צ״ח]), וכן הסכים מהר״ם אלשקאר (סימן ה׳). כנסת הגדולה [הגב״י][15]. ואני עיינתי שם בדברי הרא״ם, ואדרבה נראה לי כי דעת הרא״ם כדעת הר״י בן חביב ז״ל [הובא במהרלנ״ח שם]. מהר״ם בן חביב ז״ל בספר גט פשוט (סימן קכ״ה סקל״ח). ולענין הלכה כתוב שם, שאף שרבנו המחבר [השלחן ערוך] דעתו מכרעת דמ״ם שנסתמה, בגרירת החרטום סגי ויחזור ויכתבנה, ובודאי שכן ראוי לפסוק בדיעבד, אך ראוי לכתחלה לחוש לסברת הרד״ך ומהר״א צרפתי והר״ם אלשקאר, דסבירא להו דצריך לגרור כולה. (יד אהרן הגב״י)

כ״ח) שם ומה תקנתה, שיגרור כל החרטום ותשאר כצורת נו״ן כפופה, וכו׳. זה לשון הרא״ש בתשובה (כלל ג׳ סימן ט״ז) והביאו הטור. וכתוב בבית יוסף: וכן כתב בספר התרומה [סימן ר״ה] וסמ״ג [עשין כ״ב, דף ק״ד ע״ג], והביאו ראיה מהא דגיטין הנ״ל [כ.], ״וכתב״ ולא וחקק. וממה שכתב רבנו אין תקנה לגרור הדבק ולפתחה, נראה דדוקא האי תיקון לית ליה, אבל אין צריך לגררה כולה וסגי כשיגרור כל החרטום ותשאר כצורת נו״ן כפופה, ואחר כך יכתוב מה שגרר, והוי שפיר חק ירכות. וגם בספר התרומה כתב, אין תקנה למחוק הדבקות בתער דהוי ליה חק תוכות. וכיוצא בזה כתב בסמ״ג, וכן נראה מדברי תרומת הדשן ([חלק א׳] סימן מ״ח), וכן מבואר בתשובת הרשב״א והיא בתשובות המיוחסות לרמב״ן (סימן רל״ו), וכן הורו גדולי הדור מהר״י בן חביב ומהר״ר לוי בנו [מהרלב״ח סימן א׳ וצ״ז], והסכימו כל חכמי שאלוניקי לדבריהם. ואף על פי שמהרד״ך חלק עליהם בתשובה [בית א׳ חדר ל״א], והאריך להוכיח שצריך לגרור כל האות, אנו אין לנו אלא דברי הרבנים הנזכרים דמסתבר טעמייהו וכו׳. ועוד עיין שם [בבית יוסף] דפירש תשובת הרא״ש על הדרך הזה. (שלחן גבוה סקמ״ו)

כ״ט) שם ומה תקנתה, שיגרור כל החרטום וכו׳. עיין להרב גט פשוט (בסימן קכ״ה בסקל״ח), שהעלה לגרור את כולה. **יע״ש**[16]. (כסא אליהו סק״ה)

ל׳) שם מ״ם פתוחה שנדבק פתיחתה ונסתמה אין מועיל לגרור הדבק ולפותחה דהוי כחק תוכות. עכ״ל. והוא מתשובת הרא״ש (כלל ג׳ אות ט״ז) וזה לשונו: מ״ם פתוחה שנדבק פתיחתה ונסתמה וכו׳. תשובה, ימחוק כולה ויכתוב אחרת תחתיה, אבל גרירת סתימתה אינו עושה אותה אות, דהוה ליה חק תוכות וכו׳. עכ״ל. והנה לכאורה דבריו סתראי נינהו, דמתחלה כתב ימחוק כולה וכו׳, משמע דלא מהני שיגרור כל החרטום ותשאר כצורת נו״ן כפופה וכמו שפסק מרן, ואחר כך כתב אבל גרירת סתימתה אינו עושה אותה אות דהוה ליה חק תוכות, משמע דגרירת סתימתה אינו עושה אבל אם עושה שגורר עד שתשאר כצורת נו״ן לא הוי חק תוכות. וכן מהא דסיים בסוף דבריו: וכן כשהוא גורר סתימת המ״ם אינו עושה מעשה בגוף האות שנשארה, אלא גורר הסתימה ובזה נעשית אות, יע״ש, משמע אם עושה מעשה בגוף האות אפילו דלא מחקה כולה מיקרי על ידי כתיבה, ומתחלה כתב ימחוק כולה ויכתוב אחרת במקומה, משמע דליכא תקנה אלא זה.

(שיח יצחק – חדאד, ח״ב עניינים נפרדים אות י״ב)

ל״א) שם ומה תקנתה שיגרור כל החרטום וכו׳. מ״ם פתוחה שנסתמה שהוזכר בשלחן ערוך תקנתה לגרוד החרטום, נראה דהוא הדין דמחיקת הנו״ן מהני, שהרי גם החרטום נכתב קודם הנגיעה. מיהו אם הוי״ו צריך שיגיע עד כנגד קו התחתון של המ״ם, משכחת לה שנגמר בפסול כשפגע בקו, אבל נראה דסגי בקריאת התינוק כמו בוי״ו, וכבר נסתפק בזה בביאור הלכה (ד״ה כל). מיהו מה דמבואר בדבריו דאין צריך מחיקת כל הנו״ן או הוי״ו, אלא כל שביטל שמו סגי, הוא רק לדעת הפרי חדש [אהע״ז סימן קכ״ה סעיף ד׳] בדין רי״ש שעשאו דלי״ת, וכמו שכתבתי לעיל [סק״ו ד״ה אחר כך][17].

(חזון איש או״ח סימן ח׳ סק״ו)

ל״ב) שם שיגרור כל החרטום וכו׳. וכן אם כתב רי״ש במקום וא״ו של המ״ם, צריך לגרור כל הרי״ש ולא סגי לגרור מהרי״ש עד שתשאר וא״ו אלא צריך לגרור כל הרי״ש, אבל הכ״ף שלה אין צריך למחוק כי הכ״ף נכתב כהוגן, אך אם האות סוף השיטה ובכוונה הרחיב כדי למלאות השיטה, יש לחוש שרצה לצמצם כמה ירחיב הכ״ף, [ו]משום זה כתב מקודם הוא״ו שהוא עכשיו כרי״ש ואחר כך עשה הכ״ף כמו שהוא צריך, אם כן גם הכ״ף נכתב בפסול. דעת קדושים [סקי״ז]. וכתב שם המגיה, משמע דאם אחר שכתב הוא״ו שהוא כרי״ש כתב הכ״ף בפני עצמו וחברו אחר כך להרי״ש דאז הכ״ף הוא בכשרות, אין צריך לגרר, וצריך עיון דכיון שכבר כתב הוא״ו שהוא כרי״ש אם כן אי אפשר לגמור מ״ם כשרה, ולכן מסיק שם דגם בכהאי גוונא פסול, ושכן כתב בשו״ת ברית אברהם (סימן י׳).

(באר יעקב – קרוייזר סקנ״א)

הערות וציונים

14. רצונו לומר, היכא שטעה וכתב וי״ו במקום ה״א, דיכול הוא לתקן הוי״ו דהיינו להוסיף עליה ולעשותה ה״א. ע״ש. 15. נדפס בסמוך אות כ״ו.
16. הרב יד אהרן (הגב״י, נדפס לעיל אות כ״ז) הביא את לשון הרב גט פשוט, ועיין שם שהעלה כן לכתחלה, אבל בדיעבד סגי בגרירת החרטום כדעת מרן. 17. נדפס לקמן אות ל״ו.

אוצר ההלכה

ל"ג) שם שיגרור כל החרטום וכו'. ועיין בדעת קדושים (סקי"ז), שכתב, כשעשה הוא"ו מהמ"ם פתוחה כרי"ש, אם אין תינוק מכירה על ידי זה פסול, ואפילו אם מכירה יש פוסלין, ולא סגי לגרור מהרי"ש שתשאר כוי"ו, אלא יגרור כל הרי"ש וישאיר הכ"ף. אלא כשמ"ם זו היא בתיבה שבסוף שיטה, יש לומר שהקדים לכתוב הוי"ו בראש משוך כרי"ש בכדי למלאות השיטה, ומהרי"ש משך הכ"ף ונעשית גם כן בפיסול. ע"ש. ועיין במקדש מעט (שם סקע"ו). (ארחות חיים – ספינקא סקכ"ח)

ל"ד) שם יגרור כל החרטום ותשאר כצורת נו"ן כפופה. כתב בט"ז (סקי"ז), המ"ם פתוחה היא בשתי כתיבות וכו' הוי"ו צריך לגרור כולה, אבל הנו"ן שנכתבה בהכשר אין צריך לגוררה. [ע"כ]. ולפי זה אם התכוין לכתוב מ"ם סתומה במקום מ"ם פתוחה דאז גם הנו"ן לא נכתבה בהכשר צריך לגרור הכל. (חדושי מהרי"ש)

ל"ה) שם יגרור כל החרטום וכו'. ורי"ש שעשאה כמין דל"ת וכו' צריך לגרור שניהם. כתב באר היטב (סק"ל), רוצה לומר, כי כתיבת המ"ם פתוחה היא בשתי כתיבות, דהיינו מתחלה כותבין כמו נו"ן, ואחר כך תולין מצדה וי"ו. [ע"כ]. יש שכותבין מ"ם פתוחה כ"ף וא"ו. וכן נראה מהדעת קדושים [סקי"ז] שהבאתי לעיל[18], שכתב די בגרירת הרי"ש כי הכ"ף נכתב כהוגן. הרי דסבירא ליה דכותבין בצורת כ"ף וא"ו. מקדש מעט [ס"ק פ']. (באר יעקב – קרוייזר סקנ"ב)

ל"ו) שם יגרור כל החרטום ותשאר צורת נו"ן כפופה, וכו'. ורי"ש שעשאה כמין דל"ת וכו'. בבית יוסף הביא פלוגתת הרד"ך [בית א' חדר א'] והרלב"ח [סימן א'] במ"ם פתוחה שנסתמה, דלדעת הרלב"ח סגי בגרידת החרטום (רצונו לומר הוי"ו), ולדעת הרד"ך צריך למחוק גם הנו"ן. וטעם הרלב"ח, דהרי לעולם מותר לכתוב חצי אות היום וחצי אות למחר, ואם כן אם מוחקין את החרטום ונשאר הנו"ן שהוא חצי המ"ם הנכתב בתחלה בכשרות חזר להכשרו, ואפשר לגמור עכשיו חצי אות השני. ואם תאמר אם כן ליסגי בהסרת הסתימה, שהרי נכתבה האות בכשרות קודם שנסתם המ"ם, זה אינו, דאם כן חזרה האות לכשרותה במחיקה ולא בכתיבה, אבל כל שמחק מקצת האות עד שנפסלה וחוזר וגומרה מקרי כתיבה. ואפילו לדעת הסוברין שאם נפל דיו ונעשה חצי אות אין לגמור חצי השני של האות, וכמו שכתב במשנה ברורה (ס"ק ס"ז), הכא עדיף, שגם חצי הראשון נכתב בכשרות. ודעת הרד"ך, דבשעה שנסתמה המ"ם בטלה כתיבה הראשונה לגמרי, ואי אפשר להכשירה במחיקה, והוה ליה חק תוכות. והבית יוסף הסכים להרלב"ח וכן סתם בשלחן ערוך.

וברי"ש שעשאו דל"ת כתב בית יוסף דלא סגי במחיקת הגג לחוד או הרגל לחוד, אלא צריך למחוק הכל כהרד"ך. ובט"ז [סקי"ז] פירש דבריו, דבמ"ם כותב הסופר בשתי כחות, תחלה הנו"ן ואחר כך הוי"ו, אבל הדלי"ת כותב בכח אחת. ואין הדברים מובנים, דמידי מנהגא משמא אית בו לשנות הדין, והרי מותר לעשות אות בכחות הרבה ומותר לעשות מ"ם פתוחה בכח אחת. וסוף סוף חד טעמא לתרוייהו, אי נימא דבשעה שנעשה דלי"ת או מ"ם פתוחה בטלה כתיבה ראשונה, ודאי צריך למחוק הכל, ואם נימא דחצי הראשון בהכשרו קיים אין צריך למוחקו.

ומרן קבע כן בשלחן ערוך לחלק בין מ"ם לרי"ש, וקשה לעמוד על סוד הדבר, ולפי מה שהכריע הבית יוסף כהרלב"ח, ראוי להקל גם ברי"ש ואין צריך לגרוד רק הנכתב אחר הפסול.

ובמשנה ברורה ס"ק ס"ח כתב בשם הפרי מגדים [משבצות זהב סקי"ז], בדלי"ת שכתבו ה"א, לא סגי בגרירת הרגל, אלא צריך לגרוד גגו עד שיהיה כעין וי"ו, או יגרוד יריכו. ובסעיף קטן ע"ב כתב, דלי"ת שעשאו כ"ף פשוטה, ימחוק כל רגלו. וכל זה תמוה, דלפי מה שהשריש בס"ק ע"ה דכל שנכתב בכח אחד צריך לגרוד הכל, אם כן בדלי"ת שעשאו ה"א או כ"ף לא סגי במה שפוסלו, אלא צריך למחוק הכל. ובסעיף קטן ע"ג כתב, בשתי זיינ"ן שעשאן חי"ת, צריך לגוררם עד שיבטלם מתמונתם, וזה גם כן אינו מכוון, שאם זיי"ן נעשה בכתיבה אחת, צריך למחוק הכל, ואם הגג נעשה בכח אחד והרגל בכח שני, אכתי צריך למחוק כל הגג או כל הרגל. וכן (בס"ק ס"ז) בנפלה טיפת דיו, כתב, יגרור קצת מהאות ויתקננו. וכל זה אינו לפי הכללא שכייל, אבל למה שכתבתי לנטות משרש שקבע, יהיו כל דינים אלו מכוונים.

אחר כך ראיתי בביאור הלכה (ד"ה ורי"ש) שתמה כן על המג"א [סקכ"ו], וגם הביא שהפרי חדש [אהע"ז סימן קכ"ה סעיף ד'] והגאון רבי עקיבא איגר [סקכ"ה] תמהו על השלחן ערוך בדין רי"ש שעשאו דלי"ת, ודעתם (הגרע"א לא הורה לעשות רק הניח בקושיא) דמהני לבטל צורת האות ולתקנה, ואין צריך למחוק כל האות. (חזון איש או"ח סימן ח' סק"ו)

ל"ז) שם ורי"ש שעשאה כמין דל"ת וכו' משום דבין הגג בין הירך נעשו בפיסול, הילכך צריך לגרור שניהם. נלע"ד, דזה דוקא בכתיבה ספרד שקורין וועליש שנכתב הדלי"ת בכתיבה אחת כזה: ד, וכן כתב הט"ז (סקי"ז) דבפעם אחת נכתב הכל, אבל אנו כותבין תמונת אשכנז כמו שכתב הבית יוסף (בסימן ל"ו) בשם הברוך שאמר, הוי כתיבת הדלי"ת בשני כתיבות, כזה: ד, קודם כותבין הגג ואחר כך כותבין הרגל, כי אי אפשר באופן אחר כידוע, [ו]הוי כמו אות גימ"ל שמביא הט"ז (שם). על כן אם כתב דלי"ת במקום רי"ש, די בגרירת אחת מהם או הגג או הרגל ויחזור ויכתבנו כמין רי"ש. (זבד טוב)

ל"ח) שם ורי"ש שעשאה כמין דל"ת וכו' צריך לגרור שניהם. כתב בית יוסף (דף כ"ח ע"א שיטה נ"ח) והכי נקטינן וכו'. נ"ב: וכך נהגו. ב"ח [אות י"ג ד"ה ומ"ש ובגרירת]. (שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקי"ב)

הערות וציונים

18. נדפס לעיל אות ל"ב.

אוצר ההלכה

ט״ל) שם ורי״ש שעשאה כמין דלי״ת, וכו׳ לא סגי כשיגרור הירך לבד או הגג לבד וכו׳. ואף על גב דאיכא מאן דאמר[19] דמאחר שבטל צורת האות שפיר דמי ולא הוי חק תוכות, מכל מקום בית יוסף סימן זה פסק שצריך לחזור כל מה שנעשה בפסלות. (גור אריה הלוי סק״ה)

מ׳) שם ורי״ש שעשאה כמין דלי״ת וכו׳, לא סגי כשיגרור הירך לבד או הגג לבד וכו׳, הילכך צריך לגרור שניהם. דברי עצמו הם בבית יוסף, וזה לשונו אחר הלשון הנזכר [לעיל סקמ״ז]: ולפי זה אם עשה רי״ש כמין דלי״ת, יגרור הירך לבד או הגג לבדו ויחזור ויכתבנו כמין רי״ש ושפיר דמי, דמאחר שביטל צורת האות לא הוי חק תוכות. אלא שיש לפקפק ולומר דלא דמי למ״ם פתוחה, דהתם כיון שצורת נו״ן שבה נעשה בהכשר, כיון שגרד החרטום שנדבק וכתבו, כשר. אבל גבי עשה רי״ש כעין דלי״ת שבין הגג ובין הירך נעשה בפסול, אפשר דלא סגי בגרירת אחד מהם וצריך שיגרור את כולה. וכך נראה מדברי תשובת הרשב״א [ח״א סימן תרי״א], ואף על פי שאותה תשובה היא על פי הירושלמי [ברכות פ״ב ה״ג], והפוסקים פסקו שלא כדברי הירושלמי כמו שיתבאר בסמוך בס״ד, היינו משום דסברי דנגיעה פוסלת בין למעלה בין למטה, וסברי דמועיל תיקון בנגיעה אות לאות, אבל היכא דלא מהני תיקון, אפשר דסברי שכל מה שלא נעשה בהכשר צריך לגרר כולה, דטעמא דמסתבר הוא. והכי נקטינן. עכ״ד. וזה שכתב [בשלחן ערוך] ״יש להחמיר״, כלומר ולא מן הדין, כיון שסוף סוף יש צדדין לכאן ולכאן.

כתוב בבית יוסף וז״ל: כתוב בתשובות הר״י (רוצה לומר רבנו יחיאל בן הרא״ש ז״ל[20]), שאלת, עי״ן שנכתבה במקום וי״ו מהו למחוק קצת ותשאר וי״ו. תשובה: לדעתי זה תלוי במה שכתב אדוני אבי הרא״ש בתשובה [כלל ג׳ סימן ט״ז], שמחלק בין חק תוכות לחק יריכות, כי צריך שיכתוב גוף האות ולא שימחוק מקצת אחד וישאר הנשאר אות אחרת. ע״כ. ורבנו והמפה השמיטוהו ולא ידעתי פירושם. (שלחן גבוה סקמ״ז)

מ״א) שם ורי״ש שעשאה וכו׳ הילכך צריך לגרור שניהם. כתב בתשובת הר״ר יהודה בן הרא״ש ז״ל [שו״ת זכרון יהודה סימן ל׳], שאלת: עי״ן שנכתבה במקום וי״ו, מהו למחוק קצתה ותשאר וי״ו. תשובה: לדעתי זה תלוי במה שכתב אדוני אבי בתשובה [כלל ג׳ סימן ט״ז], כי צריך שיכתוב גוף האות, ולא ימחוק קצת וישאר הנשאר אות אחרת. [ע״כ]. וכתב הרב עולת תמיד [סק״ל], דאם עשה מתחלה הוי״ו ואחר כך עשה העיגול סביב, ודאי דגורר העיגול ונשארה הוי״ו בכשרותה. יע״ש. ולע״ד נראה דגם בזה הוי חק תוכות, וכמו שכתב מרן הבית יוסף באה״ע (סימן קכ״ה) בשם הסמ״ק [סימן קפ״ד עמוד קמ״ד], וז״ל: ״וכתב״ [דברים כ״ד, א׳] ולא וחקק, מכאן שאם לא נעשה האות כתקנה כגון מדלי״ת ה״א וכיוצא בו, אין למחוק לקוצה של ה״א ולעשותה דלי״ת. יע״ש. הרי אף על גב דסתם כתיבת הה״א מתחיל בדלי״ת ואחר כך הקוץ, אפילו הכי אין למחוק הקוץ לעשותה דלי״ת. ועוד שהרי כתב הלבוש, דאם כתב רי״ש במקום רי״ש, ואחר כך טעה ועשה תג עליה לעשותה דלי״ת, דצריך למחוק הגג או הירך עם התג, יע״ש (בסעיף י״ח). הרי אף על גב דמתחלה כתב הרי״ש כתקנה, אינו מועיל מחיקת התג לבדו, אלא צריך למחוק הגג או הירך לבטלה מצורת אות. אם כן הוא הדין נמי גבי עי״ן צריך לבטל צורת הוי״ו לעשותה כמו יו״ד, ולחזור ולכותבה. ואף על גב שיש לחלק בין נדון זה למה שכתב הלבוש, מכל מקום נראה לי עיקר כמו שכתבתי. ועיין להרב אליה רבה [סקכ״ט] ולהרב אשל אברהם בפתיחה בסוף סימן זה. (שלמי תודה)

מ״ב) שם ורי״ש שעשאה וכו׳ הילכך צריך לגרור שניהם. הרב עולת תמיד תמיד (בא״ח סימן ל״ב סק״ל) כתב, דאם מתחלה כתב וא״ו ואחר כך הוסיף לעשותה עי״ן, יכול לגרור ותשאר וא״ו בכשרותה, כיון שמתחלה נכתבה הוא״ו בכשרות. וקשיא לי, דמאי שנא מההיא דכתב מרן (בסעיף י״ז) דאם נפלה טפת דיו לתוך האות ואין האות ניכרת דאין תקנה לגרור דהוי חק תוכות וכו׳, דמבואר דאף על גב דמתחלה האות נכתבה בכשרות ואחר כך נתקלקלה על ידי הדיו לא מהני בה גרירה, והכי נמי בנשתנית לאות אחרת איך מהני בה גרירה. וצריך יישוב. (שיח יצחק – חדאד, ח״ב ענייינים נפרדים אות ו׳)

מ״ג) שם ורי״ש שעשאה וכו׳, הילכך צריך לגרור שניהם. כתב בעולת תמיד [סק״ל] בשם ה״ר יהודה בן הרא״ש [שו״ת זכרון יהודה סימן ל׳], אם כתב עיי״ן במקום וא״ו לא מהני למחוק מקצתה עד שישאר וא״ו. וכתב על זה בעולת תמיד: נראה לי, כשעשה מתחלה הוא״ו ואחר כך עשה העגול סביב, די שיגרור העגול ונשאר וא״ו בכשרות. [ע״כ]. ולכאורה הוא תמוה, דהא הוי חק תוכות כיון שנתכשר בלי כתיבה. וצריך לומר כוונתו, דמה שכתב דהוא״ו נכתב בכשרות, רצונו לומר, ואין צריך למחוק כל הוא״ו רק שיבטל צורת וא״ו ולהשלים אחר כך צורתו. מקדש מעט [סקע״ז]. (באר יעקב – קרוייזר סקנ״א)

מ״ד) שם ורי״ש שעשאה כמין דלי״ת, וכו׳ לא סגי כשיגרור הירך לבד או הגג לבד וכו׳, דבין הגג ובין הירך נעשו בפיסול וכו׳. כתב בט״ז (סקי״ז), ולאפוקי ברי״ש שעשאה כמין דלי״ת, דבפעם אחת נכתב הכל בפסול. [ע״כ]. עיין מחצית השקל (סקכ״ד) שכתב בשם הפרי חדש [אהע״ז סימן קכ״ה סק״ח], דבכהאי גוונא מועיל שיגרור מקצת הגג ומקצת הירך וגומר אחר כך האות על ידי כתיבה[21]. (חדושי מהרי״ש)

הערות וציונים

19. כן דייק מרן בבית יוסף מדברי הטור ביו״ד (סימן רע״ד).

20. לפנינו נמצא בתשובות רבנו יהודה בן הרא״ש (זכרון יהודה) בסימן ל׳.

21. ועיין מה שכתב בזה הרב חזון איש (סימן ח׳ סק״ו, נדפס לעיל אות ל״ו).

אוצר ההלכה

מ"ה) שם ורי"ש שעשאה כמין דלי"ת וכו', הילכך צריך לגרור שניהם. עיין בתשובות אבני נזר (או"ח סימן ט'), שתמה מכאן למה דמבואר באהע"ז (סימן קכ"ה סעיף ד' בהגה). ותירץ דיש לחלק בין סת"מ לגיטין. עיין שם סברתו העמוקה. (מגיני חיים)

מ"ו) שם ורי"ש שעשאה כמין דלי"ת, לא סגי כשיגרור הירך לבד או הגג לבד וכו'. כתב בית יוסף (שיטה נ"ד), ואף על פי שאותה תשובה היא על פי הירושלמי [ברכות פ"ב ה"ג] וכו'. נ"ב: הרד"ך (בית א' חדר כ"א) כתב להסכים גמרא דידן עם הירושלמי. (כנסת הגדולה הגב"י)

מ"ז) שם ורי"ש שעשאה כמין דלי"ת, יש להחמיר וכו'. הוא הדין דלי"ת שעשאה כמין רי"ש, ובי"ת כמין כ"ף, וכ"ף כמין בי"ת. הרב כנסת הגדולה ז"ל [הגה"ט דף כ"ח ע"א שיטה כ'] יעו"ש[22]. (בסא אליהו סק"ו)

מ"ח) שם ורי"ש שעשאה כמין וכו'. ואם כתב כ"ף (פשוטה) במקום ה"א, ימחוק הרגל ויעשה דלי"ת, ואחר כך יכתוב רגל השמאלי, שאם יכתוב תחלה רגל השמאלי לא מהני עד שימחוק כל הרגל. אשל אברהם [סקכ"ו]. עיין בחתם סופר ([או"ח] סימן קע"ח) שהניח בצריך עיון דין זה, דכיון שלא תיקן בכתיבה אלא רגל השמאלי של הה"א, ואינו גולם אחד עם הה"א, ואפשר בעינן שיתקן בכתיבה באותו גולם עצמו, ולא שיועיל תיקון הרגל לחקיקת הדלי"ת. וצ"ע. עכ"ל. נראה דמיירי שעשה הכ"ף דומה לדלי"ת, אם כן כשגורר עד שנעשה דלי"ת ואין צריך תו לתקן רק לעשות הרגל, בזה מסופק בחתם סופר אם מהני כיון שאינו מגולם אחד. והפרי מגדים יש לומר דמיירי שעשה הכ"ף כרי"ש, אם כן צריך גם כן לתקן באותו גולם לעשות דלי"ת. וכן מדויק לשון הפרי מגדים שכתב ימחוק הרגל "ויעשה" דלי"ת, ולא כתב שיגרור עד שנעשה דלי"ת, אלא יעשה, הרי דהוצרך לעשות דלי"ת, היינו משום דהיה תחלה רי"ש. אמנם לפי זה אמאי כתב דאם כתב תחלה רגל השמאלי לא מהני עד שימחוק כל הרגל (ואמאי), הא מתקן על ידי שנעשה מן רי"ש דלי"ת (עיין באר היטב (סקכ"ט) דבכהאי גוונא כשר), ועל כרחך צריך לומר דפרי מגדים מיירי שהכ"ף היתה כמו דלי"ת, ואפילו הכי מותר על ידי שיעשה אחר כך רגל השמאל. ואם גורר רק היתר ובשבת בשעת קריאת התורה הרגישו יש להקל. לדוד אמת[23]. עיין באשל אברהם. (באר יעקב – קרוייזר סקנ"ד)

מ"ט) שם ורי"ש שעשאה כמין וכו', צריך לגרור שניהם. אם כתב במקום חי"ת דלי"ת זי"ן וחטוטרת רחבה, צריך לגרור גם הדלי"ת, [ו]אף שכתבו בפני עצמו וראוי לעשות ממנו חי"ת דרש"י, מכל מקום לא הוי נכתב בכשרות, כיון דכבר כתב הזי"ן אצלה, הכי נמי כן הוא[24]. ועיין שם במקדש מעט [סקע"ו], שכתב דבמקום אחר כתב דבנדון של הברית אברהם [סימן י'][25] לא אתי שפיר טעמו, אבל בנדון דידן נראה לי כמו שכתבתי. ע"כ. ונראה לי דרצונו לומר, דמסתמא כתב הדלי"ת קודם לזי"ן, ואפילו נכתב אחר הזי"ן מכל מקום היה יכול לעשות קו בסוף גגה של דלי"ת ויהיה חי"ת, ומה לי לזי"ן שבצידו. כן נראה לי. (באר יעקב – קרוייזר סקנ"א)

נ') שם ורי"ש שעשאה וכו' הילכך צריך לגרור שניהם. כתב באר היטב (סקכ"ו), שני ביתי"ן בתיבה אחת שנדבקו וכו', אין תקנה למחוק. [ע"כ]. וצריך לבטל צורת גג העליון או שוליים או קצת ירכה, ומשלימה ודי אפילו למג"א (סק"ל), כי נכתב הבי"ת בכשרות תחלה. וכן אם כתב ה"א במקום דלי"ת אין תקנה לגרור הרגל ולהניח הדלי"ת, דהוי חק תוכות, מאחר שלא עביד מידי, אלא צריך לגרור הגג עד שיהא כצורת וא"ו וישלימה ודי. ולא דמי לרי"ש במקום דלי"ת או להיפך, דכאן הדלי"ת לא בפסול נכתב. אבל לגרור הירך, צריך כולו, דאם ישאר צורת יו"ד די, כמו רגל ה"א די אם נשאר כמלא אות קטנה. ואם כן לא עביד מידי. אשל אברהם בסוף סימן זה [אות ד']. ועיין בקסת הסופר (סימן ח' סק"ה), שהשיג על הפרי מגדים ממה שכתב הב"ח [אות י"ג ד"ה ומ"ש בגרירת] בנפל דיו על האות צריך לגרור כולו, ושכן נוהגין, וכן כתב באהע"ז (סימן קכ"ה) לגרור הכל. וכן מסתבר. רק בכתב הה"א במקום דלי"ת, אפשר גם הב"ח מודה דאין צריך לגרור הכל, כיון דגם שהוא ה"א, על כל פנים שם אות עליה ולא בטל תורת כתיבה ממנו. עכ"ד. ועיין בגידולי הקדש (סק"כ) שכתב דשלא כדת השיג על הפרי מגדים, דהרי הפרי מגדים דחה דברי הב"ח, והביאו באשל אברהם (סק"ג) [סוף סקכ"ג]. גם בב"ח עצמו כתב במ"ם פתוחה שנסתמה, דדי בגרירת החרטום, וכדי שלא יסתרו דברי הב"ח תוך כדי דבור, צריך לומר דכוונתו כשהטיפה כיסה כל האות או חלק ממה שנכתב בכשרות, ובזה שפיר כתב דלא מהני להסיר הטיפה ולהשאיר האות שתחתיו, כי כל האות נעשית כטיוט דיו. עש"ב.

עוד כתב באר היטב, אין תקנה וכו' כי אם במחיקת רגל השני. [ע"כ]. היינו להנוהגין לכתוב גגה וירכה יחד, ואחר כך עושין מושבה בולט. אם כן גגה וירכה נכתב בפני עצמם בכשרות, משום הכי רשאי להשאירה. אבל יש מושכין הירך עם הבליטה יחד ואחר כך חוזרין להשלים המושב, אם כן גם הירך נעשה בפסול, אם כן צריך לגרור גם הירך. מקדש מעט [סק"פ]. (באר יעקב – קרוייזר ס"ק מ"ט – נ')

נ"א) שם ורי"ש שעשאה כמין דלי"ת, יש להחמיר ולומר דלא סגי כשיגרור וכו'. מה שכתב המג"א (סקכ"ה) ברי"ש

הערות וציונים

22. נדפס לעיל סעיף י"ז אות ע', ושם כתב זה לגבי להוסיף על האות, ולא עד כמה צריך לגרור מן האות. ע"ש. 23. נראה שכוונתו להשוות לדין הקודם שהזכיר בשם הרב לדוד אמת (סימן י"ב אות כ"ז), נדפס לקמן אות נ"ז. 24. עיין מג"א סימן ל"ו (סק"ג) ובלבושי שרד (סק"ה), ובקול יעקב שם בדיני צורת אות חי"ת. ע"ש. 25. הביאו הרב המחבר לעיל, נדפס לעיל אות ל"ב.

אוצר ההלכה

שטעה ועשה לה אחר כך תג כמין דלי״ת, המחמיר לגרור את כולה תבוא עליו ברכה. ועיין אשל אברהם [סקכ״ה] שנתקשה בזה. ונראה דהכא כיון דכל האות נעשה בכשרות, ורק שצריך לעשות מעשה בגוף האות, מאי חזית דמחקת הגג מחוק הרגל, ולכן צריך למחוק את כולה. ואם כן גם בשארי האותיות כהאי גוונא, כגון שהיה צריך לכתוב כ״ף וכתב מ״ם, המחמיר למחוק את כל המ״ם תבוא עליו ברכה. (תהלה לדוד סקי״ג)

נ״ב) שם ורי״ש שעשאה כמין דלי״ת, יש להחמיר ולומר דלא סגי כשיגרור וכו׳. כתב באר היטב (סק״ל), אם כתב מתחלה רי״ש ואחר כך טעה ועשה בו תג כעין דלי״ת, סגי ליה כשיגרר הגג או הירך וכו׳ והמחמיר גם בזה תבוא עליו ברכה. [לבוש סעיף י״ח]. [ע״כ]. איני יודע טעם להחמיר. אשל אברהם [סקכ״ה]. ואפשר דחושש לדעת הרד״ך [בית א׳ חדר ל״א]. מקדש מעט [אות פ״ג]. רצונו לומר, דסבירא ליה במ״ם פתוחה שנסתמה, לא מהני שיגרור החרטום וצריך לגרור גם הנו״ן אף שנכתב בכשרות. (באר יעקב – קרוייזר סקנ״ג)

נ״ג) שם ורי״ש שעשאה כמין דלי״ת וכו׳ לא סגי כשיגרור הירך לבד וכו׳. כתב בית יוסף (דף כ׳ ע״א שיטה כ״ז), או טעה וכתב דלי״ת במקום רי״ש או בי״ת במקום כ״ף וכו׳. נ״ב: תפלין שנזדמן לסופר לכתוב בפרשה [כ״ף] פשוטה בסוף, [ו]להשלים משך רוחב השיטה האריך והמשיך גגה של כ״ף עד שהגיעו לסוף השיטה, ונמצאת רוחב הגג דומה לדלי״ת גדולה או רי״ש גדולה, מה דינו? עיין הר״י הלוי (סימן פ״א), וגנת ורדים (חלק א״ח כלל ב׳ סימן ט׳), ודבר שמואל (סימן קס״ג וקפ״ח וש״ה). (יד אהרן הגב״י)

נ״ד) שם ורי״ש שעשאה כמין וכו׳. מג״א (סקכ״ו) כתב בשם מהרי״ל [סימן צ״ח], ד׳ פשוטה צריך להיות הרגל כפלים כהגג, ובאם לאו פסול. וכתב מג״א, דיש תיקון לזה להמשיך עוד הרגל עד שיהיה הרגל כפלים כהגג. ע״ש. ונשאלתי המעשה שהיה בתפלין ד׳ פשוטה שלא היה הרגל כל כך, אם יש לתקנם (נ״ל) להמשיך הרגל, דהא [אין] פסולים מטעם שלא כסדרן, דהא הראוהו לתינוק דלא חכים ולא טיפש ואמר שהוא ד׳. ונראה לי דמותר לתקנם, וראייתי מלקמן (סעיף כ״ה): והוא הדין אם היה מקצת יודי״ן שעל האלפין וכו׳, לא היו נוגעים בגוף האות, ותינוק דלא חכים ולא טיפש מכירם, שאף על פי שכתב לפניהם יכול לתקנם, כיון דצורת האות היא ניכרת ליכא משום כתב שלא כסדרן. ע״ש. לפי זה אף באנו רואים בחוש שאין היודי״ן נוגעים בגוף האות והוא פסול ממש, מכל מקום מכשירין לתקנם כיון דניכר על ידי תינוק, והוא הדין בנדון דידן, כיון שהתינוק אומר שהיא ד׳ פשוטה, אף שאנו רואים שפסול, מכל מקום יש לתקן וליכא בזה משום שלא כסדרן. כן נראה לי והסכים עמי בזה האב״ד פה. ומכל מקום נראה לי דאין להכשיר בזה, אם לא בשעת הדחק. (אדני פז)

נ״ה) שם ורי״ש שעשאה כמין דלי״ת וכו׳ לא סגי כשיגרור הירך לבד וכו׳. עיין מג״א (סקכ״ו) שכתב, וז״ל: כתב ר״י הלוי (סימן פ״א), אם עשה גג רחב בכ״ף פשוטה, צריך תיקון למחוק כל הגג, ואפילו במלת אלקיך יכול למוחקו, אך יזהר שלא ימחוק הרגל. ע״כ. ולא אדע אם המג״א מביאו להלכה. דהא בשלחן ערוך כתב, ורי״ש שעשאה כמין דלי״ת לא סגי שיגרור הירך או הגג לבד. ואם כן הכא מה מהני אם לא יגרור הרגל רק הגג. ואולי סבירא ליה דשאני כ״ף פשוטה, דהדרך לכתבה בשתי כתיבות. ואך דוחק הוא לומר דהדרך לכתוב הרגל תחלה, דאם כותבין הגג תחלה לא מהני מה שימחוק הראשונה. וגם לא אבין במה שכתב דגם במלת אלקיך יכול למחוק, ומאיזה טעם יכול למחוק, אם כוונתו כמו שכתב הש״ך [יו״ד סימן רע״ו סקי״ב] דעל מנת לתקן שרי, הנה מצינו דהאחרונים הביאו מחלוקת בזה. ואך נראה דכוונתו פשוטה, דהרי אין כאן כ״ף רק דלי״ת, ואות זו לא נטפלה להשם. ואך לפי זה תימה, למה מזהיר שלא ימחוק הרגל והרי הרגל ודאי כתב אחר הגג, אם כן אין בו קדושה כלל.

שוב ראיתי ביד אפרים דהקשה מה שהקשיתי לעיל, דמה יועיל הרגל, וכתב דבשעת כתיבה קודם שכתב שיטה שאחריה היה יכול להאריך הרגל, לכן הוי כנכתב בכשרות, ולכן אין צריך למוחקו. ולפי זה נאמר גם כן דקנה קדושתו, לכן אסור למוחקו במלת אלקיך. אך לפי זה יותר קשה, למה מתיר למחוק הגג. אך דברי היד אפרים גם כן צ״ע בעיני, דאם מוחק הגג נראה דאין ראוי לכתוב הרגל קודם הגג. גם יש לעיין אם יש קדושה לאות כל זמן שאין בה צורתה. ואך מכל מקום כוונת הר״י הלוי נראה דהוא כמו שכתב הבית יוסף ורמ״א באהע״ז [סימן קכ״ה סעיף ד׳] המובא במג״א (סקכ״ג), דאם משלים האות על ידי כתיבה שפיר דמי, וכאן דעיקר חסרון של הכ״ף דהגג רחב ורוצה להקטינו, ולכן ישאר הרגל כיון דאין צורך למוחקו, וימחוק רק הגג ואחר כך מקטינו, ולכן אף דהרגל ישאר לא מרע מידי. אבל לא דנחלק בין הרגל או הגג. ודוק. (גנזי חיים סקכ״ט)

נ״ו) שם ורי״ש שעשאה כמין וכו׳, לא סגי כשיגרור הירך לבד וכו׳. כתב במג״א (סקכ״ו), כחק תוכות וכו׳, אך יזהר שלא ימחק הרגל וכו׳. עיין ביד אפרים מה שהאריך בזה. ומלשון שלחן ערוך אדמו״ר נראה שכותבין תחלה הרגל כעין ו׳ ואחר כך הגג. ופשוט[26]. (כלים של שלמה)

נ״ז) שם ורי״ש שעשאה כמין וכו׳ לא סגי כשיגרור הירך לבד. כתב באר היטב (סק״ל), אם עשה גג של הכ״ף [פשוטה] רחב צריך תיקון למחוק כל הגג. [ר״י הלוי סימן ס״א]. [ע״כ]. אף שצריך לעשות הגג תחלה, מכל מקום לא אמרינן שגם הרגל

הערות וציונים

26. צריך עיון מהיכן דקדק כן בלשון שלחן ערוך הגר״ז, שהרי בסעיף כ״ה כתב להיפך וז״ל: שכן דרך הסופרים שכותבין תחלה הגג עם התג שמאחוריו ואחר כך הירך למטה. וכתב שם בקונטרס אחרון (אות ז׳), שכן משמע ממה שכתב המגן אברהם בסעיף קטן כ״ו בשם ר״י לוי.

אוצר ההלכה

נעשה בפסול, כיון דבשעת כתיבה היה אפשר למשוך הרגל שיהא כפלים כמו הגג, רק עכשיו אינו יכול למשוך מחמת שכתב שורות התחתונות. ואם בשעת כתיבה לא היה יכול למשוך, כגון שהיה בסוף הדף, דאז גם הרגל נעשה בפסול, צריך למחוק גם הרגל. יד אפרים [במג״א סקכ״ו].

אם לא מחק רק מקצת הגג שיהא הרגל כפלים, ובשעת קריאת התורה בשבת הרגיש בזה, אין צריך להוציא אחרת, ואחר השבת יתקן כדינא. לדוד אמת [סימן י״ב אות כ״ז] בשם בית יהודה [ח״ב סימן מ״א]. ועיין באשל אברהם [סקכ״ו], שכתב, דהא דצריך למחוק כל הגג, היינו אם אינו יכול למשוך הרגל, ומה שכתב ״כל״ לאו דוקא, אלא אם גרר עד שנשאר צורת וא״ו די, ומתקן אחר כך, וכן מן ה״א דלי״ת יעשה כן. ע״כ. רצונו לומר, אם עשה במקום דלי״ת ה״א. (באר יעקב – קרוייזר סקנ״ד)

נ״ח) שם ורי״ש **שעשאה כמין וכו׳**. ובמה שכתב בדגול מרבבה [בשם היראים סימן שצ״ט], באותיות פשוטות שצריכות להיות ארוכות כשיעור שאם נכפל יהיו כפופות, וסיים דפסול בדיעבד[27]. עיין שערי תשובה סקכ״ג בשם גנת ורדים [או״ח כלל ב׳ סימן ט׳], וסק״ל בשם דבר שמואל [סימן קפ״ח], דמשמע דכשר דיעבד. וראיה מהדרכי משה (סימן ל״ו אות ז׳) בנו״ן פשוטה, ובהגהות מיימוניות פרק א׳ מתפלין [אות צ׳] מדמה נו״ן לכ״ף. ומדברי בית יוסף נראה דוקא אם האריך גג הכ״ף יותר מהרגל פסול. ע״ש ותבין. [הערת מהרש״ם].

(ארחות חיים – ספינקא סקכ״ז)

נ״ט) שם ורי״ש **שעשאה כמין וכו׳**. כ״ף פשוטה שרגלה אינו כפלים נגד גגה, אך רגלה ארוכה יותר מגגה באופן שאינה נראית כדלי״ת או רי״ש כשרה.

(שו״ת יביע אומר – חלק ז׳ סימן ד׳ אות ג׳)

ס׳) שם ורי״ש **שעשאה כמין דלי״ת וכו׳**. כתב המג״א (סקכ״ו) משם תשובת מורנו הרב מהר״מ גלאנטי (סימן קכ״ד), דכ״ף פשוטה שעשאה למעלה בזוית כעין ד׳ ולא עגולה, כשירה. ואף שהרב בית יוסף לקמן סימן ל״ו [ד״ה וכתב הר״י] כתב משם הרב יוסף אסכנדרני דפסול ואין מועיל תיקון (בתפילין ומזוזות), מכל מקום כיון דהרבה קהילות וסופרים מובהקים כותבים כעין ד׳, נהרא נהרא ופשטיה, דכל דבר שאין לו שורש בגמרא כשר בדיעבד וכו׳, ע״ש. ומבואר בתשובת מורנו מהר״מ גאלנטי שם, כי פה בארץ הצבי כל הספרי תורה והתפלין כך הם, וכל הסופרים העידו שכולם נוהגים לכתוב כעין ד׳.

ועל מה שכתב מרן ז״ל לקמן (סעיף כ״ה), דכל אות שהיא כתובה שלא כתקנה ואין צורתה עליה פסולה, כתב שם הרב פרי חדש בליקוטים וזה לשונו: היינו שלא תדמה לאות אחרת בכולה, אבל אם במקצתה דומה לאות אחרת לא מיפסל. כן כתב מהריק״ש (בתשובה סימן קי״ג) לפי דעת גדולי הפוסקים, וכן דעת מרן המחבר ז״ל ביו״ד ((סימן רע״ד סעיף ה׳), שכתב וזה לשונו: צריך שלא תיפסל צורת שום אות עד שאינה נקראת או דומה לאות אחרת, בין בעיקר הכתיבה בין בקרע בין בנקב שניקב בה בין בטשטוש. עכ״ל), ודלא כהר״י אסכנדרני שהביא הבית יוסף סימן ל״ו. ודוק. עכ״ל.

וכתב בתשובת דבר שמואל אבוהב (סימן נ״ח), שרבני צפת ת״ו פסלו בכ״ף פשוטה שגגה ארוך מרגלה (וכמו שכתב הבית יוסף בסימן ל״ו. ועיין מגן אברהם ס״ק הנ״ל, וט״ז יו״ד סימן רע״ג סק״ד).

(ארץ חיים – סתהון)

ס״א) שם ורי״ש **שעשאה כמין דלי״ת וכו׳**. ומה שכתב [מג״א סקכ״ו] בשם רבי משה גלאנטי [סימן קכ״ד] בדין כ״ף פשוטה שעשאה למעלה כדלי״ת, דכל דבר שאין לו שרש בגמרא כשר בדיעבד, כן הוא בתשובת הרשב״א [ח״ז סימן פ״ז] שהובא בבית יוסף (יו״ד סוף סימן רה״ע). ובתשובת חתם סופר (יו״ד סימן רע״א) החזיק כדעת רבי משה גלאנטי להקל, ודחה הראיה מתשובת מהרי״ל [סימן צ״ח][28]. ועיין בשערי תשובה (סקכ״ג) בשם רבי יעקב קשטרו [שו״ת אהלי יעקב סימן קי״ג] ורבי לוי (ורבי משה) בן חביב [בספר תורה שלו], ופרי חדש גם כתב כן [לקוטים אות כ״ה]. אבל בחתם סופר (יו״ד סימן רס״א) בתשובת הגאון רבי נתן אדלר פסק דפסול כתשובת מהרי״ל. וצ״ע. ועיין פנים מאירות (ח״א סימן ס״ו) דאלפי״ן וצדי״ן ועייני״ן בהיפוך יודי״ן שלהם כשרים, לפי שאין לו שרש בש״ס[29]. [הערת מהרש״ם].

(ארחות חיים – ספינקא סקכ״ז)

ס״ב) שם ורי״ש **שעשאה כמין דלי״ת וכו׳**. כ״ף (פשוטה) צריכה להיות עגולה למעלה, ואם עשאה מרובעת כמו דלי״ת רוב הפוסקים פסלו. וכן פסק בתניא [הגר״ז סימן ל״ו סעיף ב׳ אות כ׳], דלא מהני תיקון בתפלין ומזוזות. ובאשל אברהם [בפתיחה לסימן ל״ב בצורת הכ״ף] כתב, דיכול לתקן ולהוסיף דיו לעשותה עגולה, ולא הוי שלא כסדרן דצורתה עליה. ובספר לדוד אמת [סימן י״ג אות כ׳] כתב, יש פוסלים ויש מכשירין אם עשאה (עגולה) [בזוית כדלי״ת], ויש לסמוך על זה בדיעבד. ע״כ. וכן נראה דסבירא ליה למג״א (סקכ״ו). ועיין בברכי יוסף [סק״ו][30], דמהר״ש נרבונה פוסל, והכשיר מהר״ם גלאנטי [סימן קכ״ד] ומהריק״ש [שו״ת אהלי יעקב סימן קי״ג]. והעיד [מהריק״ש], שראה ספר תורה שכתב מהרלנ״ח לעצמו, והכ״ף היתה בצורת דלי״ת. וכן הסכים הפרי חדש בלקוטים. עכ״ל. ועיין בקסת הסופר [סימן ה׳ לשכת הסופר אות ט״ז], דבתשובת דבר שמואל (סימן קס״ג) מבואר גם כן

הערות וציונים

27. כוונתו רק בכ״ף פשוטה. ועיין עוד באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ו אותיות: מב, מג, עח, פג (סוף ד״ה וכל שכן), שהעלו להקל בדיעבד כדעת הגאון מהרש״ם כמו שכתב בסמוך. 28. כוונתו שדחה דברי המג״א שאמר, שמהרי״ל חולק על מהר״ם גאלאנטי. ע״ש. 29. ועיין למרן הראש״ל שליט״א בשו״ת יביע אומר חלק ב׳ (חיו״ד סימן כ׳) מה שכתב בענין צד״י עם יו״ד הפוכה, ובאוצר ההלכה חלק ד׳ (סימן ל״ו אות צ״ה) מה שכתב בזה מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א. 30. נדפס לעיל סעיף ט״ז אות קי״א.

אוצר ההלכה

שהיה מנהגם לכתוב כמו דלי״ת, ולא פקפק בזה. ועל כל פנים מי שירצה להחמיר יכול לתקנה גם בתפלין ומזוזות, כמו שכתב הפרי מגדים. עכ״ל. (באר יעקב – קרוייזר סקנ״ד)

ס״ג) שם ורי״ש שעשאה כמין דל״ת וכו׳. עיין בשו״ת שארית יעקב ([יוטס] סימן ז׳), אם כתב צורת ה״א כמו רי״ש בקרן עגולה אם כשרה בדיעבד, והביא שם דברי הספר מאיר עיני סופרים סימן ז׳ (סק״ג) [סעיף ב׳ אות ה׳ עיטור סופרים סק״ב] דכשר בדיעבד, והוא חולק עליו דבעי תיקון, ולא כמו שכתב בספר קסת הסופר [סימן ה׳ סעיף ב׳ באות ה׳] דכן נהגו הסופרים[31]. אמנם יש להכשיר לתקן אף בתפלין ומזוזות, ולא הוי שלא כסדרן במה שמתקן אחר כך, יעו״ש.

(ארחות חיים – ספינקא סקכ״ט)

ס״ד) שם ואם נדבקה אות לאות וכו׳. כבר נתבאר לעיל (סעיף ד׳), והכא לא נצרכה אלא לתיקונו, שכתב בתר הכי דמותר להפרידם. (שלחן גבוה סקמ״ח)

ס״ה) שם ואם נדבקה אות לאות בין קודם שתגמר בין אחר שנגמרה, פסול, ואם גרר והפרידה, כשר. כתב בית יוסף (ע״ב שיטה כ״ו), וכן הלכה וכו׳. נ״ב: וכן כתב רלנ״ח בתשובה (סימן א׳). (כנסת הגדולה הגב״י)

ס״ו) שם ואם נדבקה אות לאות וכו׳. כתב בית יוסף (דף כ״ח ע״א שיטה י״ב), וכן הוא בתשובות המיוחסות להרמב״ן ז״ל (סימן רל״ו) וכו׳. נ״ב: עיין בהרד״ך ז״ל (בית א׳ חדר י״ח וי״ט) שפלפל הרבה בתשובה זו, ובהרמ״ע מפאנו (סימן ל״ו).

לדעת הרשב״א ז״ל [ח״א סימן תרי״א], אם כתב ארצך או תפארתך ונדבק הכ״ף בצד״י או בתי״ו, צריך לגרור כל הרגל ולהניח הראש לבד. הרלנ״ח ז״ל (סימן א׳). שלא כדברי מהר״א צרפתי ז״ל, שכתב שם שאין צריך לגרור אלא הדבוק. (כנסת הגדולה הגב״י)

ס״ז) שם ואם נדבקה אות לאות וכו׳, ואם גרד וכו׳. ענין הגרידה באיזה אופן צריך להיות, בתשובות [הרשב״א המיוחסות ל]הרמב״ן (סימן רל״ב). (שו״ת בית דוד – סימן י״ט[32])

ס״ח) שם ואם נדבקה אות לאות בין קודם שתגמר בין אחר שנגמרה פסול, ואם גרר והפרידה, כשר וכו׳. כך כתוב בבית יוסף וז״ל: והרא״ש כתב בשניהם להיפך, דבהיתה עשויה כתיקנה ונפל בה דיו ונטלו פסול [גיטין פ״ב סימן י״ט], ובגרירת דבק אות לאות הכשיר סתם בסדר תיקון תפלין [דף קכ״ג סוף ע״ד], ולא חילק בין נדבק מתחלה לנדבק אחר שנגמרה. ולדברי הירושלמי [ברכות פ״ב ה״ג] שכתבתי בסמוך לפי מ״ש [מה שפירש בו] הרשב״א [ח״א סימן תרי״א], אם נדבקה האות קודם שתגמר לא סגי בגרירת דבק, ואם נדבק אחר שנגמרה אין צריך לא לגררו ולא להפריד. וזה לשון סמ״ג [עשין כ״ב, דף ק״ד ע״ג]: וכל אות ואות צריך שתהא מוקפת גויל מארבע רוחותיה, ואם נגעה אות לחברתה יועיל תיקון ולא מקרי חק תוכות, אבל בירושלמי מכשיר נגיעת אות לאות מלמטה, ופוסל נוגעות מלמעלה, ומסופק אם נוגעות באמצע. ע״כ. אבל במרדכי בפרק הקומץ [דף ה׳ ע״א] כתב הירושלמי הזה, ואחר כך כתב, אמנם בש״ס לא מפליג בין (נוגע למעלה לבין) נוגע למטה או למעלה, ופוסל בכל ענין אם אינה מוקפת גויל מארבע רוחותיה. וכתב המרדכי [שם] בשם רבנו שמשון, שכך כתב רבנו אלחנן, דאין לסמוך על הירושלמי וצריך היקף בין למעלה בין למטה. וכן (כתב) [פסק] בספר התרומה (סימן ר״ח), שאם נוגעת אות לחברתה מלמעלה או מלמטה פסולה ותיקון מועיל בה, ולא דמי לחק תוכות. וכן כתב בהגהות מיימוניות בפרק א׳ [מהלכות תפלין אות פ׳], וכן כתב האגור [סימן מ״ח] בשם מהר״ם, וכנראה שהוא דעת הרי״ף ורמב״ם והרא״ש שלא הזכירו הירושלמי הזה כלל. וכן הלכה. עכ״ד. (שלחן גבוה סקמ״ט)

ס״ט) שם ואם נדבקה אות לאות וכו׳. והנה פשטן של דברי הרשב״א ז״ל (בשו״ת ח״א סימן תרי״א), משמע דסבירא ליה בהחלט דכל הראוי לגרר אין גרירה מעכבת. ולכן סבירא ליה דבנדבקו קודם שנגמר בראשן לא מהני גרירה והוי חק תוכות, דאי מהני גרירה, אם כן בלי גרירה ליכשר. ולפי זה בנדבקו לאחר כתיבה, כיון דמתחילתן כשרות היו, פשיטא דמהני גרירה. ולכן איכא למימר לדעת הרשב״א ז״ל דאין צריך גרירה, דכל הראוי וכו׳. אבל הרד״ך [בית א׳ חדר כ״ב] הוכיח מדברי הרשב״א ז״ל בחדושיו לשבת בפרק הבונה [שבת קד: ד״ה מהא], דגם בנדבק לאחר כתיבה בעי גרירה, וגרירה מהני. והא דלא אמרינן בכהאי גוונא כל הראוי, תירץ הרד״ך ז״ל וזה לשונו: משום שקבלה בידם, דלמטה רק ראוי לגרירה בעינן. או שמסברא אמרו כן וכו׳, דהיכי שנדבקו לסופן אחרי שנגמרו, דהיינו שיש שם יותר מצורת אות וכו׳, הואיל וכבר נגמרו בהכשר ומקום הנדבק יותר מצורת אות היא וראוי לגררו ולהשאר אות, אין הדבק פוסל. אבל אם נדבקו במקום שאם תיגרר המקום ההוא, לא תשאר בה צורת אות המבוקשת, אף אם נדבקו אחר שנגמרו, צריך לגרור וכו׳. והיינו שנדבקה במקום שבה שאם חסר המקום ההוא מהאות, אין צורת האות המבוקשת. ע״כ. ותמהני על שו״ת באר שבע (בסימן קל״ט), שכתב דלדעת הרשב״א ז״ל בהא דכל הראוי ליגרר, על כרחנו לומר דנדבקו בראשן לא מהני גרירה, דהוי חק תוכות, דאי נימא דמהני, אם כן אף בלי גרירה כשר, דכל הראוי [וכו׳], אם כן הא דכל אות שאינו מוקף גויל פסול היכי משכחת לה? ע״כ. ואיך העלים עין מדברי הרד״ך (סוף חדר כ״א וכ״ב) שדחה דבר זה, דהך

הערות וציונים

31. בקסת הסופר שלפנינו משמע דבדיעבד כשר, אך לא כתב שכן נהגו הסופרים. ע״ש. ועיין עוד בשארית יעקב שם וצ״ע.

32. תחלת סימן זה נדפס לקמן סעיף נ״א אות ב׳.

אוצר ההלכה

דכל הראוי אינו כלל מוחלט. וראיה לזה, דדיבק לאחר כתיבה בראשן בעי גרירה, וגרירה מועיל להרשב"א ז"ל בחדושיו, והרב באר שבע גופא כתב כן בסימן קכ"א וכאן סתר משנתו.

והנה מדברי הרד"ך יצא לנו, בהא דאמרינן בירושלמי [מגילה פ"א ה"ט] נו שנדבקו למטה כשר כיון שכבר נגמר צורת אות, דלכאורה על הוי"ו אתי שפיר, דכבר נגמרה, אבל מושב הנו"ן הא זה עיקר צורתה. וליכא למימר דהנו"ן פשיטא דהוי לאחר כתיבה וכבר סילק ידו ממנה, דזה לא מהני מידי, דאכתי בעי גרירה לדעת הרשב"א ז"ל, וכל הראוי לא אמרינן כהאי גוונא. ועל כרחך לומר דהא ד'נו' שבירושלמי, מיירי שנדבקו בתחתית המושב כזה: **נ** , אבל בנדבק כל המושב כזה: **ט** , פסול אף להרשב"א ז"ל. ונפקא מינה לדידן בספר תורה לענין להוציא אחרת, דסמכינן על הרשב"א ז"ל בנדבק בסופו דוקא (עיין מג"א סימן קמ"ג סק"ז), דלפי זה היינו דוקא בנדבקו בתחתית המושב, אבל אם נדבק כל המושב, אף להרשב"א ז"ל פסול. ולכאורה איכא למימר, דלענין להוציא אחרת סמכינן על תירוץ השני שבבית יוסף, דלאחר כתיבה לא בעי מוקף גויל, ואם כן לענין מושב הנו"ן הוי נדבק לאחר שסילק ידו, דלתירוץ השני כשר, ולענין הוי"ו סמכינן על דעת הרשב"א ז"ל. אבל זה צריך עיון דהוי ספק ספיקא לאיסורא, שמא כתירוץ הראשון שבבית יוסף והנו"ן פסולה אף להרשב"א ז"ל, ואם תמצי לומר כתירוץ השני והנו"ן כשרה, שמא כהחולקין על הרשב"א ז"ל והוי"ו פסולה. ואין לומר הא בכל מקום שסמכינן על הרשב"א ז"ל הוא כנגד שני תירוצי הבית יוסף, דתרוייהו פסלו נדבקו קודם שסילק ידו. זה אינו, דאיכא למימר דאינהו מיירי בנדבקו בראשן. ודוק.

(תהלה לדוד סק"י)

ע') שם ואם נדבקה אות לאות וכו'. הרב בית יוסף הביא דברי הרשב"א [ח"א סימן תרי"א] בפירוש הירושלמי [ברכות פ"ב ה"ג], דאמר עירב האותיות מלמטן כשר ומלמעלן פסול, ומפרש כגון שנגעו נ"ו של ארצנו, אם נגעו למעלה לא הוי הוי"ו מעולם בהכשר [ו]פסול, אבל אם נגעו למטה הרי הוכשר הוי"ו קודם שנגע [ו]כשר. ופירש הרשב"א דלפיכך כשר אף על גב דהשתא אין כאן צורת וי"ו שלמה, משום דכיון דאי מחיק לה להנגיעה כשר, חשיב כראוי לבילה שאין בילה מעכבת [מנחות קג:]. ואין הדברים כפשטן, דאין זה ענין לראוי לבילה, דהתם אין הבלילה אלא למצוה ולא לעיכובא, אלא אמרו חכמים שאם אין המנחה ראויה כלל למצות בילה פסולה, אבל הכא אין כאן צורת וי"ו, ואיך יוכשר מפני שאפשר לשנות את הצורה שלפנינו ולהעמידה על צורה מתוקנת. אלא כוונת הרשב"א, דלפיכך הכשיר הירושלמי מלמטה, דכיון דעיקר האות שמה עליה גם עכשיו, שהרי אם ימחוק הנגיעה כשר ולא חשיב חק תוכות, אם כן על כרחך אות היא, ומיהו בנגע הוי"ו למעלה אי אפשר לחול עליו שם אות בתחלה, ואם בא לתקנו לא סגי במחיקת הנגיעה, אלא צריך למחוק כל הוי"ו, והלכך פסול, ומה שהזכיר הרשב"א ראוי לבילה, שיגרא דלישנא הוא. ונראה דמיירי דלא נשתנה צורת האות למ"ם[33] וט"ת[34], אלא שהיתה ניכרת שהיא נגיעה.

ולפירוש הרשב"א לא הוזכר בירושלמי דין גרידא, דמה שאמרו בירושלמי מלמטה כשר היינו בלא גרידא, אלא לפי טעמו של הרשב"א יצא לן דמלמעלה לא מהני גרידא. אבל מדברי הסמ"ק [סימן קנ"ג], נראה שפירש מלמטה כשר היינו בגרידא. ועוד מבואר מדברי הסמ"ק, דאפילו נפלה טיפת דיו ואין האות ניכרת עכשיו כלל, מכל מקום מהני גרידא, כיון דהאות נכתבה מתחלה בהכשר.

אבל דעת הרא"ש [גיטין פ"ב סימן י"ט] **והמרדכי** [מנחות סימן תתקנ"ב], דהירושלמי מכשיר מלמטה אפילו בלא גרידא, דסבר דאין צריך מוקף גויל אלא בשעת כתיבה, וגמרא דידן [מנחות כט.] פליגא, שאמרו כל אות שאינה מוקפת גויל בארבע רוחותיה פסולה, ולא חילקו בין שעת כתיבה לבין אחר כתיבה. ומסיק בית יוסף דזו דעת הרי"ף והרמב"ם שלא חילקו בדבר, והכי נקטינן.

ואחרי שלא הוזכר (ה) דין גרידא בירושלמי, הכריע הרא"ש [שם] דבנגיעה שלא נשתנתה צורת האות סגי בגרידא אף בנגיעה שנעשתה קודם גמר האות, אבל נגיעה ששינתה צורת האות לא מהני גרידא אף בנעשה הנגיעה לאחר כתיבה. ואין לנו מקור נאמן להתיר גרידא בנגיעה קודם שנגמר האות. והרשב"א פירש הירושלמי דלא מהני גרירה, אבל כבר הכריע בשלחן ערוך כהרא"ש. (אחר כך ראיתי בבאר היטב [סקל"א] הביא בשם אבן העוזר שחולק בזה).

וכתב במשנה ברורה (סקע"ט) בשם אחרונים ז"ל, דהוא הדין אם גג האות או רגלה או צדה בסוף הקלף מהני גרירה, ולמה שכתב במשנה ברורה (סקפ"א) דאם כל אורך האות דבוקה לחברתה לא מהני גרידא, יש מקום לומר דגם באורך כל האות בסוף הקלף לא מהני גרידא. אמנם אחרי שגמר האות בסוף הקלף אין פיסולו ברור כל כך, וכמו שכתבתי (לעיל סק"ג), וכבר הכריעו אחרונים ז"ל להכשיר בגרידא, יש לנו על מה לסמוך.

(חזון איש או"ח סימן ח' ס"ק ה – ו)

ע"א) שם ואם נדבקה אות לאות וכו'. בית יוסף הביא הירושלמי [ברכות פ"ב ה"ג] אבל ארצך ותפארתך צריכא. ולא איתפרש מאי ספיקא איכא, [מ]מה נפשך, אי סגי ברגל הך' עד הנגיעה הרי כבר נגמרה האות בהכשר, ואי לא סגי ברגל הך' עד הנגיעה ודאי פסול. ואולי באמת מספקא ליה בשיעור רגל הך', ומפני שגגו קצר מגג רי"ש, ניכר שהוא ך' ולא רי"ש אף ברגל קצר.

הערות וציונים

33. בנגיעה למעלה. 34. בנגיעה למטה, ועיין מה שכתב בסוף סק"י נדפס בסמוך אות ע"א.

אוצר ההלכה

ויש לעיין בארצנו שנגע וי״ו לנו״ן מלמטה למה כשר, נהי דמוקף גויל אינו פוסל בנעשה לאחר כתיבה, אבל שינוי צורת האות פוסל כדאיתא (סעיף י״ז), והכא בנגיעת וי״ו לנו״ן מלמטה נעשה טי״ת. ואמנם נו״ן אינו דומה כלל לכתיבה של טי״ת, וניכר שאינו טי״ת. (חזון איש או״ח סימן ח׳ סק״ו)

ע״ב) שם ואם נדבקה אות לאות בין קודם שתגמר וכו׳ פסול, ואם גרר והפרידה, כשר. מיהו הרמ״ע בתשובה [סימן ל״ו ד״ה ובדבוק] כתב, שאם נדבקה אות לאות קודם שתגמר צורת אחת מהן, שצריך לגרור כל האות שלא נגמרה עד אחר הדבוק, כי אין זה דבוק אות לאות, אלא דבוק מה שאינו אות ונעשה אות אחר כך על ידי סכין, כי הפוסקים התירו סתם דבוק אות לאות, ואין ללמוד מהם קולא אחרת. (גור אריה הלוי סק״ו)

ע״ג) שם ואם נדבקה אות לאות בין קודם שתגמר וכו׳ פסול. ואם גרר והפרידה, כשר וכו׳. כתב בית יוסף (ע״ב שיטה כ״ו), וכן הלכה וכו׳. נ״ב: וכן כתב ב״ח [אות י״ג ד״ה וכשנתערבו]. אבל הרמ״ע מפאנו (בסימן ל״ו ד״ה ובדבוק) כתב, ובדבר הזה צריך שיזהרו הסופרים מאד, ולא יזלזלו בו להקל שלא כהלכה, [ולא יתקנו דיבוק האותיות] אלא דוקא כשנדבקו אחרי שנגמרה צורתן. ולדידן לא מקרי צורה נגמרת, עד שיהא גויל מקיף אותו מכל צד אחרי שהגביה ידו וקולמוסו מעל הקלף, שאז בכל מקום שהיה הדבוק מותר להפרידם. אבל אם נדבקו קודם שתגמר צורת אחת מהם, צריך לגרור כל האות שלא נגמרה עד אחר הדבוק, כי אין זה דבוק אות לאות, אלא דבוק מה שאינו אות ונעשה אות אחר כך על ידי סכין, וכגון זה לא התירו הרמב״ם והרא״ש [סדר תיקון תפלין]. אמת שבא לידינו מעשה בספר תורה שהיה רגל הנו״ן פשוטה דבוק לגגה של ה״א המכוונת תחתיה, והיתה הה״א מגופה של שם, והכשרנו בשעת הדחק על ידי גרירת קצת רגל הנו״ן (ובלבד שלא יגע הסכין באותה נקודה אחרונה מהנו״ן הדבוקה בה״א, אלא יניח משהו להתרחק מגרירת ה״א [של שם]), כיון שכבר הורה זקן. ודוקא בשעת הדחק כהאי גוונא לא זולת, שאין דנין אפשר משאי אפשר. ע״כ. (שיירי כנסת הגדולה הגב״י סקי״ג)

ע״ד) שם ואם נדבקה אות לאות בין קודם שתגמר וכו׳ פסול, ואם גרר והפרידה, כשר. כתב באר היטב (סקל״א), ובספר אבן העוזר מחמיר באותיות הנדבקים בתחלת הכתיבה וכו׳. [ע״כ]. עיין שם שכתב, דגם כשנעשה נגיעה בסוף האות, כל זמן שלא סילק ידו מכתיבת גמר האות הוי כנגיעה בתחלת הכתיבה ולא מהני גרירה. וכן כתב רמ״ע (סימן ל״ו). ועיין במקדש מעט [ס״ק פ״ח], דבשו״ת דבר שמואל [סימן פ״ט] חושש לדברי רמ״ע, והדעת קדושים כמה פעמים חושש לדברי רמ״ע ואבן העוזר, ומכל מקום העיד שבמדינות אלו מקילין כהשלחן ערוך, והכי קיימא לן כמבואר בגידולי הקדש ביו״ד (סימן רע״ד (סק״א) [סקי״א]). עכ״ל. ועיין שם בגידולי הקדש, שכתב דבקסת הסופר [לשכת הסופר חקירה ו׳] רצה לדחות דברי השלחן ערוך מכח דברי רמ״ע, ולא ראה שהרב גט פשוט (בסימן קכ״ה ס״ק כ׳ ול״ט) ופרי חדש שם [יו״ד סימן קכ״ה סעיף ו׳] דחו דברי רמ״ע לגמרי, וממילא נדחו דברי אבן העוזר. גם בספר ביאור מרדכי [הלכות קטנות ה.] דחה דברי אבן העוזר. והדעת קדושים אף שחשש לדברי רמ״ע ואבן העוזר, מכל מקום כתב בעצמו [ביו״ד שם סוף סק״ז] דשלמים וכן רבים לא חששו לו, וגם רמ״ע עצמו סיים שאין לסתור פסק הבית יוסף. עש״ב. וכן כתב בשו״ת בית שלמה ([דרימר] חיו״ד סימן קל״ט) באמצע התשובה, דסוגיין דעלמא ומעשים בכל יום כפסק השלחן ערוך, דבכל ענין מהני גרירה. ע״ש.

(באר יעקב – קרוייזר סקנ״ד)

ע״ה) שם ואם נדבקה אות לאות בין קודם שתגמר וכו׳ פסול, ואם גרר והפרידה, כשר וכו׳. כוונת מרן ז״ל, דאם נדבקה אות לאות שלפניה, בין קודם שתגמר האות השנית, בין אחר שנגמרה, פסול. ועל זה כתב ואם גרר והפרידה כשר, ולא מיקרי חק תוכות מאחר וכו׳. ורצונו לומר שהאות הראשונה היתה כתובה כתיקונה, ושוב נפסלה, ולא שייך לא חק תוכות ולא שלא כסדרן. וכן האות השנית אם לא נגמרה, הנה החלק הראשון שנדבק נכתב בפסלות, והחלק השני בא לסיימו אחר הגרירה, וליכא מעולם לא חק תוכות ולא שלא כסדרן, שהרי לא כתב שום אות אחריהם, ומיד שנדבקה קודם שנגמרה תיקנה, דלא מיפסל רק הדבר שנכתב. ואי אפשר לאוקמי דברי מרן, שמסיים האות ומתקנו אחר כך בגרירה שגורר מה שנכתב אחר כך עם הדיבוק. חדא, דאם כן הוה ליה למרן ז״ל לבאר שגמר מה שכתב אחר כך, דפשט גרר דקאמר משמע גרירת הדבק. ועוד דזה דומה לרי״ש שעשאה כמין דלי״ת, שכתב מרן ז״ל דיש להחמיר וכו׳. ומבואר בבאר היטב [סק״ל] הטעם, שנכתב בפעם אחת, ע״ש, והוא הדין הכא. לכן צריך לומר דתקנת הגרירה קודמת לגמר האות, הא לאו הכי צריך לגרר כל האות דהוי חק תוכות. ואין כוונתו כלל להתיר בנדבקה אחר שתגמר וכתב אחריה, דהוי שלא כסדרן, אף על פי שלא נשתנית לאות אחרת. כן נראה לי בכוונת מרן ז״ל. (שלחן אברהם)

ע״ו) שם ואם נדבקה אות לאות וכו׳ פסול, ואם גרר והפרידה, כשר. כתב הטור (שיטה ה׳), ובגרירת הדבק אות לאות, כתב שמותר וכו׳. נ״ב: דוקא היכא שלא נשתנה צורת האות על ידי כן, אבל אם נשתנית צורת האות הוי דינא כמ״ם פתוחה שנסתמה. הרד״ך ז״ל (בית א׳ חדר ט׳). (בנסת הגדולה הגה״ט)

ע״ז) שם ואם נדבקה אות לאות. שני ביתי״ן הסמוכים בתיבה אחת שנדבקו בתחתיתן ונפסדה צורת האות למראית העין, שאינה ניכרת אם היא בי״ת או כ״ף, אין תקנה לגררה להפריש הדיבוק, דמקרי חק תוכות, כי אם במחיקת הרגל השני ויחזור ויכתבנו. דבר שמואל (סימן פ״ט)[35].

(יד אהרן הגב״י)

הערות וציונים

35. ועיין להרב באר יעקב - קרוייזר (סקמ״ט, נדפס לעיל אות נ׳) שכתב כיצד יתקנם.

אוצר ההלכה

ע"ח) שם ואם נדבקה אות לאות בין קודם שתגמר וכו' פסול. ואם גרר והפרידה, כשר וכו'. ואשר כתבתם במנהג עירנו בדיבוק אותיות הפשוטים לגג אותיות שתחתיהם, לגרור ולתקן, מנהג זה נכון הוא, כיון דאות העליון עומד בצורתו ולא נשתנה, ודבר זה הוא מוכרח מכל ספרי הפוסקים ז"ל, ודלא כהרב אמרי שפר (כלל ז' אות ה'), ואין צורך להאריך בזה, ועיין שיירי כנסת הגדולה [הגב"י סקי"ג][36] בשם הרמ"ע [סימן ל"ו ד"ה ובדבוק], ופסקוהו באמת ליעקב [המשפט השני בפיסול שנגעה אות באות סעיף ל' ולדוד אמת [סימן י"ב אות י"א], ועיין מלאכת שמים [כלל ט' סעיף י"א] וקסת הסופר (סימן י"א אות ג').

(שו"ת רב פעלים – ח"ב או"ח סימן י')

ע"ט) שם ואם נדבקה אות לאות וכו'. ובהיכא דנדבק רגל כ"ף פשוטה בגג הדלי"ת שבשורה שתחתיה מצד ימין של הגג, דנראית אות כ"ף כמו אות בי"ת ארוך, נראה לומר דמותר לגרור הדיבוק להפרידם, ואין בזה משום חק תוכות, ובתפלין אין בו חשש שלא כסדרן אחר התיקון, והוא דמצאתי להגאון מהר"ש קלוגר בשנות חיים (סימן ס"ד דף כ"ט) וז"ל: נראה לי לדינא דמותר למחוק המלמד"ן מאות כ"ף פשוטה, דבאמת אין זה ענין לחק תוכות, כי חק תוכות לא נחשב אם בשעת כתיבה לא חל עליו שם אות עדיין, אבל אם בשעת כתיבה היה אז כדבעי, וחל עליו שם אות, אף דאחרי כן נשתנה מותר למחותו מן הדין, דהוי רק הסרת הנזק ומבריח ארי בעלמא, ומה דאמרו בנפל טיפת דיו על האות, היינו רק מדרבנן מכח מראית העין, דנראה כחק תוכות, ומכח מראית העין הוא דאסור, ותדע דהרי הסמ"ק [סימן קנ"ג] מתיר לגמרי בנפל אחרי כן, ומהאי טעמא גופא כיון דנכתב כהוגן, לכך אף הרא"ש דאוסר (בטור א"ח סימן ל"ב), מכל מקום הוי דרבנן מכח דנראה כחק תוכות, ולמעט בפלוגתא עדיף, וכל דאסרו חז"ל משום מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור בשל תורה. וכך בנידון זה של הלמ"ד הנכנס לכ"ף בזה מראית העין ליכא, דשורה שבצידו מוכיח עליו, רק בלי מחק כלל אי אפשר להכשירו, דהרי באמת הוא כה"א, דהתורה אמרה צורת כ"ף יהיה בלי רגל באמצע, וכל דהוי בו רגל אינו צורת כ"ף, ומה מהני מה דשורה שנית מוכחת עליו, סוף סוף אינו צורת כ"ף, אך בזה שוב מותר למחקו, ואינו חק תוכות, כיון דהוי תחלה צורת כ"ף עליו, ואחר כך נשתנה, ומראית עין ליכא, כי לנגד מראית עין מהני מה דשורה שניה מוכחת עליו דאינו מן הכ"ף וכו', ולא שייך בזה מראית העין דהלמ"ד שבתוכו מוכיח עליו, למה הוא מחקו. עכ"ל. ודבריו אלו הם מחוורין אצלינו לפענ"ד.

ולפי זה בנדון דידן דנגע רגל אות כ"ף פשוטה בגג הדלי"ת בצד ימין, שנראה כמו אות בי"ת ארוך, הנה זה מתחלה נכתב אות כ"ף כתקנו, אלא רק אחר שבא לכתוב אות דלי"ת נדבק הגג ברגל הכ"ף, ונראה אות כ"ף כמו אות בי"ת ארוכה, ולפי דברי הגאון מהר"ש קלוגר ז"ל הנזכר כל כהאי גוונא אין חיוב לתקן, אלא משום מראית העין מדרבנן, ומאחר דיש בזה היכר דאות העליון הוא כ"ף בודאי, ואינו אות בי"ת ארוכה מותר לתקן, ובאמת בנדון דידן יש היכר שזה הוא אות כ"ף משתי שורות, והיינו משורה העליונה שבה כתוב אות זה, מוכח דאין זה האות הוא אות בי"ת ארוכה, יען כי אף על גב דלפעמים מגדלים אות אחת על חברותיה, אין מגדלים האות באורך, אלא רק ברוחב, וזה נעשה אות בי"ת ארוכה באורך דוקא, ואין דרך להאריך כיוצא בזה. ועוד היכר שני משורה התחתונה, דהגג של הדלי"ת הוא עומד בשוה עם אותיות שורה השניה, ואם נאמר זה הוא אות בי"ת ארוכה, נמצא זו הבי"ת הארוכה נכנסה בשורה שניה לעמוד בצידי האותיות של שורה השניה, ולא נמצא כזאת, על כן זו עדות ברורה, שזה הגג של אות דלי"ת אינו סיום אות כ"ף שלמעלה ממנו, אלא הוא אות בפני עצמה שעומד בשורה השניה, ולכן יש לומר אין בזה חק תוכות, ואם היה זה בתפלין אין בזה חשש שלא כסדרן אחר התיקון.

(שו"ת רב פעלים – ח"ב או"ח סימן י')

פ') שם ואם נדבקה אות לאות וכו'. טי"ת [ש]היו שני ראשיו נוגעין זה לזה נגיעה דקה, אף שהתינוק אומר טי"ת, לא מהני, כיון שיש לה תמונת סמ"ך, ואין התינוק רגיל בסמ"ך כזה. וגם לתקן על ידי החקיקה חמיר, דהוה ליה חק תוכות. וכן שני זיינ"ן שנדבק חודם התחתון של גגם זה לזה [כזה:] **דד** גם כן לא מהני תיקון ולא מהני תינוק, דהוה ליה חי"ת, כי חי"ת כזו כשירה. וכן אם התגין של הזיינ"ן נוגעין זה לזה דהוי כמו חי"ת, לא מהני תינוק, דהתינוק אין בקי בזה, ושאר התגין שבזיינ"ן חוץ מהנוגעין, אין מועילים להוכיח שהם זיינ"ן, כיון שאינם מגוף האות. דעת קדושים [סקי"ד].

ועיין בגידולי הקדש [סקט"ז], שכתב דהדעת קדושים מדמה לה להא דסעיף כ"ה, באות שנתחלקה לשנים כגון צד"י שכתבה יו"ד נו"ן, שכתב שם המג"א [סקל"ו] דלא מהני תינוק, כיון שאנו רואין שהם שתי אותיות, וסבירא ליה לדעת קדושים, דהוא הדין אם יש בו צורת אות אחר לא מהני, ומזה דן, דהוא הדין אם השינוי על ידי נגיעה לא מהני תינוק, דמה לי תיקון להדביק הפירוד ומה לי תיקון להפריד המחובר. וכתב על זה בגידולי הקדש, אף שדברי חכמה הן, מכל מקום לדין יש תשובה, מלבד דדברי המג"א אינם מוסכמים, גם יש לומר דשאני התם דהתיקון על ידי כתיבה, מה שאין כן כאן שהוא על ידי גרירה, אם כן אין כאן כתיבה מחדש, שיהיה על ידי זה שלא כסדרן. עיין שם שהביא ראיות לזה. וכתב, אמנם טעם של דעת קדושים דהוי חק תוכות הוא מוסכם להלכה, ואתי שפיר דפוסל באות טי"ת שנגעו שני ראשיו, אבל מה שפוסל שני זיינ"ן שנדבקו זה לזה בדקות, וכן יו"ד שנוגע לרי"ש ונעשה על ידי זה צורת דלי"ת, וכן שני נוני"ן שנגעו זה לזה בדקות שנעשה

הערות וציונים

36. נדפס לעיל אות ע"ג.

אוצר ההלכה

כמ״ם, יש לערער על זה ממה שכתב הבית יוסף [ד״ה והיכא שנגעו] הטעם דלא מהני הפרדה כשרגל ה״א או קו״ף נוגעים למעלה כדמהני בנגיעת שבין אות לאות, משום דהתם אין הפסול בגוף האות, מה שאין כן ברגל ה״א או קו״ף שנוגעים בגגה, הפסול הוא בצורת האות. ע״כ. ועל כרחך צריך לומר מה שכתב שהפסול בגוף האות, אינו רוצה לומר שנעשה על ידי זה אות אחר, דהלשון לא משמע כן. ותו כשרגל הקו״ף נוגע, לא נדמה לאות אחר. ועל כרחך דכוונת הבית יוסף שאין האות כצורתו שמקובל, מה שאין כן בנגיעת האות לאות, כל אות בפני עצמה אין בו שינוי כלל. אם כן הכא נמי בנוגע שני זייני״ן או יו״ד לרי״ש או שני נוני״ן, דהפסול מחמת שנוגע לאות אחר, יש לומר אף שהוא כצורת אות אחר, מכל מקום כיון שהתינוק מכירו וניכר שהוא רק נגיעה, מהני תינוק, דהא הפסול בנגיעה רגל הה״א לגגה דנראית כחי״ת, ומכל מקום הוצרך הבית יוסף לטעם כיון שהפסול הוא מגוף האות. עש״ב. ולי נראה, דגם בנשתנה לאות אחר מקרי פסול מגוף האות, [ו]אף שתינוק מכירו מכל מקום עינינו רואות שיש לו צורת אות אחר.

(באר יעקב – קרוייזר סקמ״ח)

פ״א) שם נדבקה אות לאות וכו׳, ואם גרר והפרידה, כשר וכו׳.

כתב הב״ח [אות י״ג ד״ה ומ״ש בגרירת], מיהו בקריאה בספר תורה אם נמצא דבוק אות לאות ויכול להפסיק קריאתו, צריך עיון אם צריך לברך ברכה אחרונה ולהוציא ספר תורה אחרת, כיון דבשבת אינו ראוי לגוררו, או דילמא (כי) [כיון] דמכח הדין ספר תורה כשר, אלא דאיסור שבת רביע עליה, ראוי לגררו קרינן ביה, ואין להוציא ספר תורה אחרת, והכי מסתברא. ע״כ. אבל מנהגנו דאפילו בדבוק אות לאות שנמצא בספר תורה בשבת ויום טוב, להוציא ספר תורה אחר, אבל אין אנו מברכין ברכה אחרונה. ומה שכתב הב״ח אם צריך לברך ברכה אחרונה, הוא על פי המנהג שנהגו במקומו, דאף על פי שנמצא ספר תורה פסול וצריך להוציא אחרת, מברך לאחריה כמו שכתוב בסימן קמ״ג (סעיף ב׳). (שיירי כנסת הגדולה הגב״י סקי״ד)

פ״ב) שם ואם נדבקה אות לאות וכו׳, ואם גרר והפרידה, כשר וכו׳. כתב הט״ז (סקי״ח), וכתב מו״ח ז״ל [וכו׳]. נ״ב: עיין בסימן קמ״ג במג״א (סק״ד). (ספר פלאים)

פ״ג) שם ואם נדבקה אות לאות וכו׳, ואם גרר והפרידה, כשר.

כתב באר היטב (סקל״א), ובשיורי כנסת הגדולה [סימן קמ״ג סק״ג] כתב ומנהגנו דאפילו בדבוק אות באות שנמצא בספר תורה בשבת או ביום טוב להוציא ספר תורה אחר. [ע״כ]. כן פסק בבית מאיר[37]. (באר יעקב – קרוייזר סקנ״ו)

פ״ד) שם אם נדבקה אות לאות וכו׳, ואם גרר והפרידה כשר וכו׳. עיין באר היטב (סקל״א). ועיין בשו״ת מגדל השן (סימן א׳) שכתב, [ד]בספר תורה שנמצא [בו] בשבת בעת הקריאה אותיות דבוקות, שלא להוציא אחרת. יעו״ש. (ועיין בדברינו לקמן סימן קמ״ג סעיף ד׳). ועיין באשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש [סעיף י״ח ד״ה כ״ף], שכתב בכ״ף כפופה ובצדה נו״ן כפופה ונגעו זה לזה למעלה ולמטה, גם שלא היה נגיעה בכל [ה]עובי לא למעלה ולא למטה, רק עוקץ דק למעלה דעובי עליון ועוקץ דק למטה דעובי תחתון, מכל מקום הוה ליה כנעשה מ״ם סתומה ואין מועיל גרירה. אך אם לא נדבק למטה כלל רק למעלה לבד, הניח בצ״ע. יעו״ש, ובספרו דעת קדושים [סקט״ו] מה שכתב בזה. (ארחות חיים – ספינקא סק״ל)

פ״ה) שם ואם נדבקה אות לאות וכו׳, פסול, ואם גרר והפרידה, כשר וכו׳. כתב בט״ז (סקי״ח), אפילו אם נמצא כן בשבת דאי אפשר לגוררו וכו׳. [ע״כ]. ולענ״ד נראה דכל שכן בשבת, דלא יהיה גרוע כבוד ספר תורה מכבוד הבריות דלעיל סימן י״ג (סעיף ג׳). (חדושי מהרי״ש)

פ״ו) שם ואם נדבקה אות לאות וכו׳, פסול, ואם גרר והפרידה, כשר וכו׳. כתב בט״ז (סקי״ח), מכל מקום אם נמצא כן בספר תורה, אין להוציא אחרת, דכתב בית יוסף [ד״ה כתוב בסמ״ק] בשם הרשב״א [ח״א סימן תרי״א], אפילו אינו גוררה, כל שהוא יכול לגרור, כשר. [ע״כ]. עיין ברשב״ם (ב״ב דף קנ״ו ע״ב ד״ה בשבת אמרו), ועיין בתשובת שואל ומשיב (מהדורא תניינא ח״ג סימן ק״ל) מה שכתב ליישב זאת. ועיין בתשובת שמן רוקח (מהדורא תליתאה חאו״ח סימן י״ד) מה שכתב בדברי הט״ז כאן, ואם ירצה ה׳ יבואר. (מגיני חיים)

פ״ז) שם ואם נדבקה אות לאות וכו׳, פסול, ואם גרר והפרידה, כשר. כתב באר היטב (סקל״א) מהט״ז [סקי״ח], אם נמצא דיבוק בספר תורה בשבת שאי אפשר לגוררו, מכל מקום אין להוציא אחרת כיון שמעיקר הדין ספר תורה יש תקנה לגוררו, רק דאיסור שבת רביע עליה, וכל הראוי לבילה וכו׳. נ״ב: ולע״ד צריך עיון בפרט כגון זה שמחוסר מעשה ולאו בידו היום. ועיין קדושין (דף ס״ב ע״א), ועיין סימן קמ״ג בבאר היטב שם (סק״ט). (בית מאיר– גליון שלחן ערוך)

פ״ח) שם ואם נדבקה אות לאות בין קודם שתגמר בין אחר שנגמרה, פסול, ואם גרר והפרידה כשר. עיין ט״ז [סקי״ח] מה שמביא בשם הב״ח [אות י״ג ד״ה ומ״ש בגרירת]. ובמג״א סימן קמ״ג (סק״ז) כתב: ומיהו הרשב״א לא הכשיר אלא כשנכתבה האות כתיקונה ונדבקה בסופה, אבל כשנדבקה באמצעיתה וכל שכן בראשה מודה דפסול, כמו שכתב בתשובה ([ח״א] סימן תרי״א). ואמת שברשב״א מבואר, דבתחלתו כתב דפסול ולא מהני תיקון גרירה, משום דהוי חק תוכות, מה שאין כן בסופיה כיון דמהני תיקון גרירה, אף קודם שתיקן כשר, מדרבי זירא כל הראוי לבילה [מנחות יח:]. ולע״ד נראה דבריו צריכים עיון, דאם כן אף בתחלתו מה בכך, נהי דלית ליה תיקון

הערות וציונים

37. נדפס לקמן אות פ״ח.

אוצר ההלכה

גרירה משום חק תוכות, מכל מקום הא אית ליה תיקון למחוק כל השני אותיות ולכתוב אחרים במקומם, ונמי נימא דאף בלתי תיקון כשר משום כל הראוי לבילה, וזה ודאי אינו, דאם כן חסר יריעה נמי נימא הכי. ואין לומר דאיירי בתפלין דפסול משום שלא כסדרן, דבהדיא בתשובה (סימן תרי״א) אייתי בספר תורה, וגם כדכתיבנא דאם כן חסר יריעה נמי לתכשר. ונראה דהכי כוונתו, דדוקא בסופו דיש תקנה לאות זה על ידי גרירה, אין ראוי לקרות על אות זה פסול, דלא מקרי אות פסול כל כמה דלא נתקן משום כל הראוי וכו׳, מה שאין כן בתחלתו כיון דגרירה אינו מועיל, נמצא דאות הזה שם פסול עליו, דהא אין לו תקנה והוא כחסר, ואין לדון על החסר נמי דלתכשר הספר בלא תיקון מטעם כל הראוי, דזה פנים חדשות במקום מה דחסר, בזה לא אמרינן כל הראוי וכו׳. ואם כן לדידן שפסקינן כהרא״ש [בסדר תיקון תפלין], דאף בתחלתו יש תקנה בגרירה, נהי דפסקינן בזה דלא כהרשב״א דאף בסופו פסול בלא גרירה, מכל מקום להוציא אחרת הכריע לסמוך על סברת הרשב״א בזה, דהיכא דיש תיקון לגוף האות על ידי גרירה, אף קודם התיקון כשר, נמצא לדידן בתחלתו וסופו שוה לענין כל הראוי וכו׳.

אמנם באמת רואה אני שכל הפוסקים שבבית יוסף הכא חולקים על הרשב״א בעיקר סברא זו, שהרי כתבו בהדיא דבין מלמעלה ובין למטה כשר בתיקון ופסול בלא תיקון, ולא חיישו כלל לסברת כל הראוי. ואף לענ״ד אף שיודע אני מיעוט ערכי שאיני כדאי להרהר אחר סברת הרשב״א, מכל מקום מאחר שאני רואה שגדולי ישראל חולקים, הנני אך כמפרש דעתם, שסברי [ד]סברא דרבי זירא עד כאן לא נאמרה אלא גבי בילה, כדאיתא במנחות (דף י״ח ע״ב) בתוס׳ שם [ד״ה דאמר ר״ז], שכבר היה ידוע לרבי זירא דאפילו לא בלל כשר ואינו מעכב, ולא המציא רבי זירא [סברא זו] אלא לפרש טעמא דמתניתין של ששים ואחד עשרונים [שם קג:], דאף דבר המפורש שאינו מעכב, מכל מקום ראוי בעי, והכל מטעם התוס׳ שם. ודומיא דהכי קריאה דבכורים [בבא בתרא פא:] ודהחולצים [יבמות קד:], דכבר מפורש במתניתין דאינו מעכב, מועילים לנו דברי רבי זירא לחומרא דמכל מקום ראוי על כל פנים בעינן, מה שאין כן מה שמפורש בהדיא, פסול, כנדון דידן. דאף הרשב״א מודה דלגמרא דידן נאמר סתמא כל אות שאינו מוקף גויל פסול, והיינו אפילו בסופו, מה יועיל להכשיר מטעם כל הראוי (ואולי כוונת הרשב״א ז״ל על פי הסברא של חוקקים להשלים הנאמר בגמרא [שבת ז:], והלשון כל הראוי לאו דוקא), כל הראוי לא נאמר אלא לחומרא ולא לקולא. תדע, ביציקה גופה [מנחות שם] נמי נאמר כל הראוי? וכן בחטאת הפנימית, דמבואר (זבחים [לו:] ריש פרק בית שמאי) שאם חיסר מתנה אחת לא כיפר, נמי נימא דוקא בנטמא או נשפך יתר הדם לאחר מתנה אחת, ובישנו להדם נימא כל הראוי? ודוחק לידחק על פי סברתו, דזה נמי מקרי פנים חדשות ולא שייך לכל הראוי. וצ״ע.

ואולם עיינתי בתשובת הרשב״א, וכמדומה שלא החליט דעתו בזה לפסוק דבדיבוק למטה יהא כשר אף קודם תיקון, שהרי טרם שביאר הירושלמי [מגילה פ״ב ה״ג] כתב: ומיהו לענין דבוקים יש מקום עיון וכו׳. ע״ש. ומה שכתב ריש דבריו, ׳ומכל מקום יש דבוק שאינו פסול׳, אפשר לדחוק דהכי כוונתו, שאינו פסול ויש לו תיקון גרירה, ויש שאינו מועיל.

ועיינתי עוד בבית יוסף, ולענ״ד אף שהבית יוסף מביא תשובת רשב״א על דברי הסמ״ק [סימן קנ״ג], מכל מקום לבי אומר לי שלא בחדא מחתא מחתינהו, דיראה [ד]הסמ״ק לא סבור בזה סברת הרשב״א דכל דכשר על ידי תיקון גרירה אף קודם התיקון כשר מכח כל הראוי, שהרי כתב אבל אם כבר נכתבה כתיקונה ואחר כך נפל דיו עליה יטלנה כדאמרינן וכו׳, ומשמע אבל קודם שנטל פסול כיון שאין האות ניכר, ולתכשר על ידי כל הראוי? אלא ודאי דלית ליה סברא זו. אלא דאפשר לפרש דעתו בטעם הירושלמי בשני אופנים: א׳, יש לומר דנגיעה למטה מודה הירושלמי דתיקון בעי שיהא מוקף גויל, ופסול קודם תיקון. ואך בזה נשתנה, דבתחלתו שמאז כל הכתיבה היתה בפיסול, לא מהני הגרירה משום דהוי כחק תוכות, ולהכי קרי ליה הירושלמי פסול משום דלעולמים הוא, ובסופו קורא ליה כשר מפני התיקון המועיל בו, ולפי זה ודאי אין מי לסמוך עליו, ואפילו בנמצא בשעת הקריאה נגיעה במשהו, יש לנהוג כדמביא הבאר היטב [סקל״א] בשם שיורי כנסת הגדולה [הגב״י סקי״ד][38], דתמיד יש להוציא אחרת. אופן ב׳, אפשר נמי דעתו בהירושלמי כמשמעות פשטות הרשב״א דאף קודם התיקון כשר, אבל לא מטעם כל הראוי, כי אם על פי דרך הבית יוסף בתירוצו השני לקושייתו היאך מכשירינן נקב הא לא הוי מוקף גויל, ותירץ, דבכתב ואחר כך ניקב כיון דמתחלתו היה מוקף גויל שוב אין פוסל בו, ויש לומר הוא הדין בנגיעה בסופו. והסמ״ק אינו לומד מן הירושלמי כי אם ממה שכתב פסול ואפילו תיקון לא מהני, ועל כרחך מטעם חק תוכות. ואם כן שפיר היה לנו סעד בנמצא תוך הקריאה נגיעה בסופו, לסמוך על הסמ״ק בשם הירושלמי בצירוף הרשב״א. אבל לענ״ד זה אינו, דאם כן קשיא מנא לן פירוש הירושלמי דלמעלה פסול ולא מהני תיקון, דילמא פסול היינו בלא תיקון, בשלמא להרשב״א אילו מהני תיקון, ממילא בלא תיקון נמי כשר מכח כל הראוי, אבל לדידן קשיא. לכן מסתבר יותר הפירוש הראשון, דאף למטה מה דנאמר בירושלמי כשר היינו על ידי תיקון, וממילא מוכח דלמעלה פסול אף בתיקון, ומה שמסיים [הסמ״ק] ׳אבל אם כבר נכתבה וכו׳ יטלנה׳, קאי נמי על נגיעה בסופו, ונקיט חדא והוא הדין לאידך. ועדיין צריך עיון בגוף הסמ״ק יוכל להיות לעמוד יותר על המכוון. וגם כבר הארכתי בתשובה, דבדעת הירושלמי אי אפשר להעלות תירוץ שני של הבית יוסף. ומפני שהתשובה זו עיקרה שייכא לסימן זה אעתיקנה בסמוך בסימן זה[39]. (בית מאיר)

הערות וציונים

38. נדפס לעיל אות פ״א. 39. נדפסה באוצר ההלכה לעיל סעיף ט״ו אות י״ד.

אוצר ההלכה

פ"ט) שם ואם נדבקה אות לאות וכו' בין אחר שנגמרה, פסול, ואם גרר והפרידה, כשר. וכתב הט"ז (סקי"ח), בין אחר שנגמרה וכו', מכל מקום אם נמצא כן בספר תורה, אין להוציא אחרת, דכתב בית יוסף בשם הרשב"א [ח"א סימן תרי"א], אפילו אינו גוררה, כל שהוא יכול לגרור, כשר, וכדרבי זירא [מנחות יח:] דאמר כל הראוי לבילה כו'. וכתב מו"ח ז"ל [ב"ח אות י"ג ד"ה מיהו] אפילו אם נמצא כן בשבת, שאי אפשר לגוררו, מכל מקום אין צריך להוציא אחרת, כיון שמעיקר דין ספר תורה יש תקנה, רק דאיסור שבת רביע עליה. עכ"ל. בספר בית מאיר על או"ח[40], הקשה טובא על האי דינא דרשב"א, וסיים וזה לשונו: אמנם באמת רואה אני שכל הפוסקים שבבית יוסף הכא, חולקים על הרשב"א בעיקר סברא זו, שהרי כתבו בהדיא, דבין מלמעלה ובין למטה, כשר בתיקון, ופסול בלא תיקון, ולא חיישו כלל לסברת כל הראוי לבילה. ואף לענ"ד אף שיודע אני מיעוט ערכי, שאיני כדאי להרהר אחר סברת הרשב"א, מכל מקום מאחר שאני רואה שגדולי ישראל חולקים, הנני אך כמפרש דעתם, שסברי [ד]סברא דרבי זירא עד כאן לא נאמרה אלא גבי בילה, כדאיתא במנחות (דף י"ח ע"ב) בתוס' (שם בד"ה ואמר), שכבר היה ידוע לרבי זירא דאפילו לא בלל כשר ואינו מעכב, ולא המציא רבי זירא [סברא זו] אלא לפרש טעמא דמתני' של ששים ואחד עשרונים [שם קג:], דאף דבר המפורש שאינו מעכב, מכל מקום ראוי בעי, והכל מטעם התוס' שם. ודומיא דהכי קריאה דבכורים [בבא בתרא פא:] ודהחולצים [יבמות קד:], דכבר מפורש במתני' דאינו מעכב, מועילים לנו דברי רבי זירא לחומרא, דמכל מקום ראוי על כל פנים בעינן. מה שאין כן מה שמפורש בהדיא פסול כנדון דידן, דאף הרשב"א מודה דלגמרא דידן נאמר סתמא כל אות שאינו מוקף גויל פסול, והיינו אפילו בסופו, מה יועיל להכשיר מטעם כל הראוי, כל הראוי לא נאמר אלא לחומרא ולא לקולא וכו'. יעו"ש.

וצ"ע מתוס' יבמות (דף ל"א ע"ב ד"ה דחזו וכו'), שכתבו בשם רבנו תם, דדוקא אילם שאינו ראוי להגיד פסול מפי כתבם, כדאמרינן במנחות כל שאין ראוי לבילה, אבל אחר הראוי להגיד מועיל כתב ידו כשזוכר העדות. ועיין בסמ"ע (חו"מ סימן כ"ח סקמ"ב), שכתב, דהתוס' והרא"ש [שם פ"ג סימן ז'] והמרדכי [שם סימן י"ז] והטור [חו"מ שם סעיף י"ב] סבירא להו כרבנו תם, דמותר לשלוח עדותו בכתב, ומשום דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת. יעו"ש. הרי מוכח דאף גבי מפי כתבם דמבואר בגמרא דפסול העדות, מכל מקום מהני כל הראוי להכשיר. ולפי זה מוכח, דכל הני רבוותא סבירא להו דכל הראוי נאמר גם לקולא, ודלא כבית מאיר. ועיין בספר נשמת אדם מהלכות קריאת ספר תורה (כלל ל"א סימן ל"ה [אות ב']), ובתשובות מהר"ם שיק חלק יו"ד (בדף האחרון שלאחר המפתחות).

ועל מה שכתב הב"ח, אפילו אם נמצא כן בשבת וכו' רק דאיסור שבת רביע עליה. עכ"ל. הקשה הרב הגאון בן אהליאב (הוא הגאון מו"ה שלמה פישער נ"י אב"ד בעיר קארלסבורג) בתל תלפיות (מחברת ח' דף קכ"ב), מהא דאמר רבי אלעזר אמר רבי הושעיה, הפריש ביכורים קודם לחג ועבר עליהם החג, ירקבו (מכות דף י"ח ע"ב), מטעם כל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבת, אלמא אף על גב דרך הזמן גרם שאינו ראוי לקריאה, מכל מקום מקרי אינו ראוי לבילה. ואין לומר דשאני התם, כיון שמעיקר דין ביכורים אין לקרוא אחר החג, מקרי שפיר אין ראוי לבילה, מה שאין כן בנדון דהב"ח ז"ל. שהרי תנן תמן בביכורים [פ"א מ"ה] והאשה והטומטום והאנדרוגינוס מביאין ולא קורין, וכתב בטורי אבן במגילה (דף כ' ע"ב בד"ה וכ"ת אפילו) והא דלא הוי מצות עשה שהזמן גרמא[41], דדוקא מצוה שאינו נוהג בכל זמן מצד עצמו, זהו מקרי זמן גרמא, אבל הא דמן חנוכה ואילך אינו מביא, אינו מצד עצמו של הימים שגורם שאינם בני הבאה, אלא דבר אחר גורם להם, שאין מצויין על פני השדה עוד, ואילו היו מצויין עוד על פני השדה היו הימים בני הבאה. וכן הא דאחר החג אינו זמן קריאה, אינו מצד עצמן של הימים, אלא דבר אחר גורם להן, דאין קריאה אלא בזמן שמחה, היינו בזמן קצירה ולקיטה שאדם שמח בהם, ואילו היה גם אחר החג זמן קצירה ולקיטה היה באמת ראוי לקריאה, הלכך לאו מצות עשה שהזמן גרמא נינהו. משום הכי מביאים, וגם מקריאה לא מפטרי רק ממקרא, דאינם יכולים לומר אשר נתת לי. עכ"ל. ולפי זה קשה טובא, היאך כתב הב"ח אין צריך להוציא אחרת, כיון שמעיקר דין ספר תורה יש תקנה, רק דאיסור שבת רביע עליה, הלא גבי ביכורים נמי, מעיקר דין ביכורים היה ראוי לקריאה גם אחר החג, רק דבר אחר המעכב, היינו משום דמן החג ואילך תו אין קוצרין ואין לוקטין וליכא שמחה, ובכל זאת מקרי אין ראוי לבילה ומעכב. וצ"ע.

עוד ראיתי בזה בשו"ת קנאת סופרים (סימן ק"ל וקל"א) (וגם בשאר ספרים), שכתב, דמהרשב"ם (ב"ב דף קנ"ו ע"ב ד"ה בשבת אמרו וכו') מוכח דדוקא בחול מקרי ראוי לבילה, אבל בשבת אף דרך מכח איסור שבת רכיב עלה, נחשב נמי אינו ראוי לבילה, ודלא כדעת הב"ח. וצ"ע.

[מצאתי בספר מעין החכמה לתרי"ג מצוות במצות עשה דוידוי מעשר, שגם כן עמד בזה, ותירץ על פי דברי התוס' בבבא בתרא (דף פ"א ד"ה ההוא למעוטי חו"ל), דאמאי איצטריך קרא להכי, הא הוי מצוה התלויה בארץ שאינה נוהגת בחו"ל. ותירצו לחד תירוצא משום דאיתקשו ביכורים לבשר בחלב, דכתיבי בחד קרא "ראשית בכורי אדמתך לא תבשל גדי" וגו' [שמות כ"ג, י"ט], וסלקא דעתין שיהיו נוהגין אף בחו"ל, ואיצטריך מיעוטא. אם כן יש לומר דלענין חיוב נשים ילפינן היקשא, דכל שישנו באכילת בשר בחלב (וכדילפינן חיובא לנשים באכילת מצה דכל שישנו באכילת חמץ וכו') ישנו בהבאת ביכורים. יעו"ש ודפח"ח].

(ילקוט הגרשוני ס"ק ג', ד', ה')

הערות וציונים

40. נדפס בסמוך אות פ"ח. 41. כאן כתב הרב המחבר הערת שוליים, ונדפסה כאן בסוף החידוש בין סוגריים.

אוצר ההלכה

צ') שם ואם נדבקה אות לאות וכו', פסול, ואם גרר והפרידה,

כשר. מזה מבואר דקודם שנגרר הדיבוק פסול, ואינו יוצא ידי חובה בתפלין זה. וכן אם הוא ספר תורה, פסול, ואין קוראים בו עד שיגרור הדבק. ולא סבירא ליה למרן ז"ל כמו שכתב הרשב"א ([חלק א'] סימן תרי"א), דכיון דראוי לתיקון גם קודם שנתקן כשר, דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו [מנחות יח:]. (אמר המגיה נכדו: וכן כתב הרב כף החיים ז"ל בספרו קול יעקב (אות צ"ח), דהא דלא פסק מרן כדברי הרשב"א, נראה דסמך על מה שכתב בספר התרומה [סימן ר"ה] בשם מסכת סופרים [פ"ב ה"ב], דכל זמן שעדיין הם מודבקים יחד לא יקרא בו וכו'. אך קודם זה הביא מהט"ז (סקי"ח) שכתב: מכל מקום אם נמצא כן בספר תורה, אין להוציא אחרת, דכתב בית יוסף בשם הרשב"א וכו'. ע"ש. ודבריו אינם מובנים, דהרי מרן ז"ל כתב להדיא פסול, ואיך כתב הט"ז דאין להוציא אחרת? וצריך לומר דסבירא ליה להט"ז ז"ל, דדבר שאפשר לתיקון בתפלין ומזוזות ולא חשיב שלא כסדרן, בספר תורה אינו מוציא ספר תורה אחרת, ודוקא בדבר שחשיב שלא כסדרן בתפלין, אז בספר תורה מוציא אחר). (באר משה סעיף י"ח סק"א)

צ"א) שם ואם נדבקה אות לאות בין קודם שתגמר בין אחר שנגמרה וכו'. כתב ט"ז (סקי"ח): כתב בית יוסף בשם הרשב"א [ח"א סימן תרי"א], אפילו אינו גוררה, כל שהוא יכול לגרור כשר, וכדרבי זירא דכל הראוי לבילה וכו' [מנחות קג:]. וכתב מורי חמי ז"ל [ב"ח אות י"ג ד"ה מיהו], אפילו אם נמצא כן בשבת שאי אפשר לגררה, מכל מקום אין צריך להוציא אחרת, כיון שמעיקר דין לספר תורה יש תקנה רק דאיסור שבת רביע עליה. [ע"כ]. ולענ"ד להביא ראיה לדברי הב"ח, ממתני' (פסחים פ"ב מ"ה) ויוצאין בדמאי, ומפרש גמרא [לה:] דהואיל אי בעי מפקיר לנכסיה והיה עני וחזי ליה. וקשה, הא להריטב"א בשבת [קכ. ד"ה ואומרים] וכן לפרי חדש [סימן תל"ד סעיף ב' וסימן תמ"ד סעיף ב'] אין מפקירין בשבת ויום טוב, האיך שייך הואיל אי בעי מפקיר, וצריך לומר כיון דבחול על כל פנים יכול להפקיר וחזי [ליה], מקרי ראוי לבילה, ורק איסור שבת רביע אהפקר, וזה לא מבטל הראוי לבילה, וכב"ח הנ"ל. ובשיירי כנסת הגדולה [הגב"י סקי"ד][42] חולק על הב"ח, וסבירא ליה [ד]בכהאי גוונא לא מקרי ראוי לבילה, וצריך לומר תירוץ אחר לקושיא הנ"ל. ועיין בחידושי גפי אש ח"ב במתני' הנ"ל תירוץ אחר אקושיא זו. (שלחן אש)

צ"ב) שם ואם נדבקה אות לאות וכו', פסול, ואם גרר והפרידה כשר. לכבוד הרב וכו' כבוד שם תפארתו מו"ר מרדכי שוחטמאן ר"מ בעיר טשערנוויץ פלך פאדוליא נ"י. מה שהקשה על הט"ז באו"ח סימן ל"ב (ס"ק ח"י) בשם הב"ח [אות י"ג ד"ה מיהו] בדביקות אותיות אפילו אם נמצא כן בשבת שאי אפשר לגוררו, מכל מקום אין צריך להוציא אחרת, כיון שמעיקר דין דספר תורה יש תקנה רק דאיסור שבת רביע עליה, יעו"ש. על זה הקשה רום מעלתו ממשנה עירובין (דף ל"ה ע"א), בנפל גל על העירוב אם צריך מרא וחצינא אינו עירוב, הרי משום איסור שבת אינו עירוב.

ולע"ד אינו ענין לזה. חדא דודאי אין לומר כן בכל הדברים כללא דכל הראוי לבילה, דאם כן אתה מדחה כל המצוות דנימא כל הראוי, כמו קריאת שמע ותפלה ואכילת מצה וברכת המזון וכדומה, וחלילה לומר כן. ומבואר שם במנחות גבי הא דרבי זירא (דף י"ח ע"ב), דמקשה שם הש"ס מאי לא יצק, וכו', אי הכי לא בלל נמי לא בלל כהן אלא זר וכו' ואמר רבי זירא כל הראוי וכו'. מידי איריא, הא כדאיתא והא כדאיתא, לא יצק כהן אלא זר, לא בלל לא בלל כלל. עכ"ל הש"ס. ובתוס' שם (ד"ה ואמר רבי זירא), ואם תאמר מנא ליה לרבי זירא הא וכו', ושמא קים ליה דלא כתיבא עיכובא בבלילה וכו'. ועיין שם. על כל פנים נלמוד משם דלא בכל מקום אמרינן דכל הראוי, ובכל מקום דהוא בלשון צווי אין לן לומר דלא מעכב, וברבי זירא שאני דלא נאמר ובללת בשמן כמו שכתבו התוס' שם. וכן הוא אפילו במידי דרבנן.

והרי עדיפא היה לך להקשות, נימא אפילו לא עירב נמי, דראוי הוא לערוב דפיתא בידו, רק משום שבת דאין קונין רשות. ובפרט באיסור דרבנן לא אמרינן כלל דכל שאינו ראוי מעכב, כמבואר בשדי חמד (מערכת כ' כלל ל"ד) בשם משאת בנימין [סימן ס"ב]. ועיין שם מה שמפלפל השדי חמד, ומביא האחרונים שהקשו עליו מהרא"ש (בפ"ד דמסכת תענית סימן מ') גבי הבדלה בתשעה באב, דמבואר דסובר דאפילו בדרבנן אמרינן כל שאינו ראוי, (בשם) [ו]הוא בשם הרמב"ן [סוף מסכת תענית ד"ה כתוב בה"ג], (והנה לע"ד אין כל כך חרדה משם, דבאמת נראה דלא אמרינן כל הראוי וכו' רק בפרט דמצוה, אבל לא בכל המצוה, דאם כן נימא לרבי זירא אף בלא מביא המנחה כלל 'כל הראוי'. ואם כן התם נמי למאן דאמר [פסחים קז.] דאינו מבדיל כי אם ביום ראשון, (ו)אם כן ביום שני כי מבדיל הוי כמבדיל שלא במוצאי שבת, וכלא הבדיל כלל כיון דכבר הוא חול. ובה"ג [הלכות קידוש והבדלה] שמביא שם סובר[43], דהאידנא [בתשעה באב] כיון דאסור לאכול ביום ראשון, ניכר ההבדלה במוצאי יום ראשון דהוא הבדלת שבת, דניכר דלא הובדל ביום ראשון כיון דאסור לאכול. ורמב"ן השיב דאי משום סברא לבד באים לדין בכאן, אם כן איפכא מסתברא וכו', אבל היכא דמוצאי שבת לא חזי ליה לא מבדיל בלא זמניה, משום כל הראוי לבילה וכו'. ומכל מקום למאן דאמר [שם קו.] מבדיל והולך כל היום כולו משום דכולא יומא של מוצאי שבת [הוא], מילתא מחוורתא היא דכי אסור למיכל במוצאי שבת דהוי לילה ויום, שוב אינו מבדיל. עכ"ל. וקשה מהו שכתב 'ומכל מקום', כיון שכבר כתב דאפילו למאן דאמר מבדיל והולך כל השבת כולו הכא לא? על כרחך דאין

הערות וציונים

42. נדפס לעיל אות פ"א.
43. הרב המחבר מפרש סברת דברי בה"ג.

אוצר ההלכה

הוכחה מזה, ולאו משום שאינו ראוי אמור, רק דמדחה הסברא לומר משום דאסור לאכול מרחיבין הזמן, דאדרבה יש לומר דכאן יש סברא שאין זמן כלל, אבל על כל פנים אין לשנות דברי המאן דאמר דרק יום ולילה מותר להבדיל, ויש לומר דבאמת בפרט מצוה בדרבנן לא אמרינן כל שאינו ראוי. ובזה יש לתרץ נמי מה שכתב בשו"ת מור ואהלות (אהל ברכות והודאות סימן ל"ו) לדחות הראיה שהשחיטה כשרה בלי כיסוי, מרש"י ביצה (דף ח' ע"ב) שחט צפור [ד"ה אין מכסין] דלא מתסר צפור באכילה, וכתב הוא דיש לדחות, משום דהדם בעין והוי ראוי לבילה, יעו"ש. ולפי מה שכתבתי הוי ככל המצוה דלא כיסה, ונימא 'כל הראוי' כמו שכיסה זה לא אמרינן. ומה שאמרו גבי כיסוי ריש פרק כסוי הדם [חולין פג:] גבי בהמה ואחר כך חיה דראוי לבילה, (ד)זה הוי פרט מהמצוה, דרק למטה אין עפר). ועל כל פנים למה לא הקשו עליו מהא דעירוב. על כרחך דלא בכל מקום אמרינן זה דכל הראוי. ומבואר הוא בשדי חמד שם (סימן נ"ג) בשם משנה למלך פ"ג מהלכות בכורים, דלא נאמר זה אלא היכא דאתמר בגמרא.

והשנית, דלגבי עירובין דמשום דירה, ואם אינו יכול ליטול העירוב משום איסור מן התורה הרי אינו דר שם. וגדולה מזו החמיר הט"ז סימן שס"ו (סק"ג) והמג"א סימן שס"ה (סקט"ו). ועיין בנודע ביהודה תניינא (סימן ל"ט ומ') ובמטה אפרים (סימן תרי"א סק"ב).

ובשו"ת מנחת משה ושו"ת מור ואהלות (סימן ל"ו), הם לא פלפלו רק במקום שאמרו כל הראוי או משום איסור אי הוי ראוי או לא, וחפשו ומצאו איזהו מקומן דבאינו ראוי מחמת איסור הוי לא ראוי לבילה. ובזה נדחה כל אריכות [דברי] רום מעלתו. ידידו מכבדו דורש שלומו תמיד. **אפרים סטאנים'לאווסקא.**

(שו"ת מנחת אפרים – סולת בלולה סימן א')

צ"ג) שם ואם נדבקה אות לאות וכו', פסול, ואם גרר והפרידה, כשר וכו'. עיין ט"ז (סקי"ח) מה שכתב בשם הב"ח [אות י"ג ד"ה מיהו], ועיין באר היטב (סקל"א) בשם שיורי כנסת הגדולה [הגב"י סקי"ד][44]. ובשו"ת גור אריה יהודא (חיו"ד סימן ע"ז) כתב, דדעת השיורי כנסת הגדולה כיון דאי אפשר לגרור בשבת חשוב אינו ראוי לבילה. ע"ש. ולע"ד ראיה להב"ח מפרק בכל מערבין (דף ל"ח ע"ב), דאמר שם, בנֵיעור דאי בעי למימר מצי אמר, אף על גב דלא אמר כמאן דאמר דמי, אף על גב דאסור לומר ביום טוב. ע"ש. אך יש לחלק בין איסור תורה לדרבנן, דבקרבן נתנאל שם (אות ל"ו) [עירובין פ"ג סימן ז' אות ה'] כתב על הא דמצי אמר: אף על גב דלכתחלה אסור, מכל מקום אם אמר מהני עירוב, ודמיא להאי דאמרינן בשבת (דף מ"ג ע"א) טבל מוכן הוא שאם עבר ותיקנו מתוקן. עכ"ל. ובשבת דף מ"ג שם בגליון התוס' (בד"ה טבל מוכן) מן התוס' ישנים, כתוב, דבאיסור דאורייתא לא אמרינן שם שאם עבר ותיקנו מתוקן. ע"ש. וגרירה בדיבוק אותיות הוי דאורייתא דמתקן ונעשה שתי אותיות, ויש בו חיוב חטאת, כההיא דהבונה (דף ק"ד ע"ב) דנטלו לגגו של חי"ת ועשאו שני זייני"ן, ועיין שם בחדושי רשב"א (בד"ה מהא), ובט"ז לקמן סימן ש"ם (סק"א).

ועיין בשאגת אריה (סימן וא"ו), הביא מן השבולי הלקט [ענין תפלה סימן כ'], במתפלל ושמע קדיש, דאיכא מרבוותא דסבירא להו דישתוק וישמע, דקיימא לן [סוכה לח:] שומע כעונה, ורבי אברהם ברבי שלמה כתב, האי במקום שיכול לענות, אבל עומד בתפלה שאינו יכול לענות לא יצא בשמיעה, דכל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבת בו. ועיין שם בשאגת אריה, דאפשר דעד כאן לא פליגי, אלא דסבירא להו דזה מקרי ראוי לבילה דיכול לענות, רק דאריה דאיסורא רביע עליה, אבל באלם אפשר מודים. ואחר כך מסיק בכמה ראיות דגם אלם יוצא בשמיעה, דאין זה ענין לאינו ראוי לבילה. ע"ש. ואם כן יש לומר, דעד כאן לא פליגי הנהו מרבוותא אלא משום דגם אלם יוצא, אבל מודים אם אינו ראוי לבילה מחמת איסור חשוב אינו ראוי לבילה ומעכבת. ומכל מקום יש לומר, דרבי אברהם ברבי שלמה לא פליג על הב"ח, לפי מה שכתב במשבצות כאן (סקי"ח), דסברת הב"ח משום דכשיעבור הזמן ראוי לבילה. ע"ש. ואם כן המתפלל ושמע קדיש, דכשיגמור תפלתו יגמור השליח צבור הקדיש גם כן, ואינו ראוי לענות אחר קדיש זה לעולם. ומכל מקום מהך דעירובין מוכח דגם היכא דליכא למימר כשיעבור הזמן יהא ראוי, דכשיעבור היום לא יוכל לקנות שביתה לשבת זה, דבשבת אחר הוא קנין שביתה אחרת, ולא דמי לספר תורה, דספר תורה זה ראוי לעולם שיכשר כשלא יהא שבת. ומדברי רמב"ן שברא"ש פ"ד דתענית (סימן (מ"ד) [מ']) משמע כמו שכתבתי לדעת רבי אברהם ברבי שלמה, דאם אינו ראוי לבילה עתה מחמת איסור וכשיעבור זמן האיסור יעבור זמן קיום המצוה, חשוב אינו ראוי לבילה, וכמו שכתבתי לקמן סימן תקנ"ו. (ערך שי)

צ"ד) שם ואם נדבקה אות לאות וכו', פסול, ואם גרר והפרידה, כשר וכו'. ומה שכתב הט"ז [סקי"ח] בשם ב"ח [אות י"ג ד"ה ומ"ש ובגרירת] דבשבת הוה ראוי לבילה. נראה דרצונו לומר, מפני שביום מחר הרי ראוי וזמן ממילא קאתי. ובזה מיושב מה שהקשה בשו"ת שנות חיים [סימן קנ"ה] מדברי רשב"ם (בבא בתרא דף קנ"ו ע"ב [ד"ה בשבת אמרו]), דהתם בשכיב מרע שימות אינו ראוי לבילה. ועיין בר"ן פרק ג' דסוכה [יט: ד"ה וכתב רש"י] לענין שומע כעונה. ועיין שאגת אריה (סימן ו'). ועיין עירובין (דף ע"ח ע"ב) עשאו לאילן סולם וכו', פתחא הוא ואריה רביע וכו'. עשאו לאשירה סולם וכו', ואריה דרביע וכו'. אדרבה אילן שאיסור שבת גרם לו וכו'. ויש ליישב למעיין. ועיין עוד תוספות פסחים (דף פ' ע"א בד"ה אתה מדחהו וכו'). [הערת מהרש"ם].

(ארחות חיים – ספינקא סקל"ג)

הערות וציונים

44. נדפס לעיל אות פ"א.

אוצר ההלכה

צ"ה) שם ואם נדבקה אות לאות וכו', פסול, ואם גרר והפרידה כשר, וכו'. כתב בט"ז (סקי"ח), דאיסור שבת רביע עליה. [ע"כ]. משמע דבאיסור שאין הזמן גורם, לא מהני ראוי לבילה. עיין פרי מגדים כאן, ובתשובת חיי אריה (סימן י"ט).
(מגיני חיים)

צ"ו) שם ואם נדבקה אות לאות וכו', פסול, ואם גרר והפרידה כשר. בט"ז (סקי"ח) הביא בשם הרשב"א [ח"א סימן תרי"א], דאפילו אינו גוררה, דכל שהוא יכול לגרור [כשר] כיון דראוי לבילה [מנחות קג:]. ע"ש. ועיין בסימן קמ"ג במג"א (סק"ז), דדוקא בסוף אות, אבל באמצע אות לא[45]. והחלקת מחוקק [סק"ט] והבית שמואל [סק"ח] באבן העזר סימן קכ"ה הביאו בשם הב"ח [שם ד"ה אבל], דנדבק כל האות פסול. והחלקת מחוקק פסק דתלוי בתינוק דלא חכים. ועיין במג"א (סקכ"ז) מחמיר כהב"ח, דבדיבק כל האות לא מהני גרירה ופסול. (דעת ומזימה)

צ"ז) שם ואם נדבקה אות לאות וכו', פסול, ואם גרר והפרידה, כשר. כתב מג"א (סקכ"ז), לא מהני גרירא. נ"ב: ובחלקת מחוקק [אבן העזר סימן קכ"ה סק"ט] חולק עליו, וכתב דהכל תלוי בקריאת התינוק, והבית שמואל [שם סק"ח] נמשך אחריו. ועיין סימן קמ"ג. (ספר פלאים)

צ"ח) שם ואם נדבקה אות לאות וכו' פסול, ואם גרר והפסידה כשר. כתב מג"א (סקכ"ז) בד"ה כתב הב"ח באבן העזר [סימן קכ"ה אות ו'], דאם כל אורך האות דבוקה לחברתה לא מהני גרירה וכו'. עיין בקרבן נתנאל גיטין פרק ב' (אות קטן מ"ו) [סימן י"ט אות ב'], הוכיח מלשון הרא"ש דשם דלא כהב"ח. וכן מוכח לכאורה מבית יוסף אה"ע סימן קכ"ה [ד"ה ואם יש], דהקשה שם דברי הרא"ש בפסקיו [גטין פ"ב סימן י"ט], ודברי הרא"ש בתשובה כלל מ"ה [סימן י"ג] שכתב דבקות האותיות פוסלים בארצנו, יעו"ש. ואי סבירא ליה כהב"ח מאי קושיא, דלמא הרא"ש בתשובה איירי כשכל אורך האות דבוקה. ואי [לא] סבירא ליה לדוחק זה [ד]כיון דמסתם סתם לה משמע דבכל גווני איירי בתשובה, אם כן מצינן למידן כהאי גוונא מחדושי איפכא.
(חמדת שאול – סימן כ"ח אות ה')

צ"ט) שם ואם נדבקה אות לאות וכו', פסול, ואם גרר והפרידה, כשר. כתב מג"א (סקכ"ז), אם כל אורך האות דבוקה לחברתה לא מהני גרירה. [ע"כ]. ובפרי חדש באהע"ז סימן קכ"ה [סעיף ו' סקי"א] כתב דזה ליתא, דהיינו דוקא כשנשתנה צורת האות על ידי הדבקות, אבל כשלא נשתנה צורת האות יגרור ושפיר דמי. וכן דעת החלקת מחוקק [שם סק"ט] ע"ש.
(חיי עולם)

ק') שם ואם נדבקה אות לאות וכו', פסול, ואם גרר והפרידה כשר. מה שכתב המג"א (סקכ"ז) בשם ב"ח אה"ע [סימן קכ"ה ד"ה אבל], דאם כל אורך האות דבוק לחברתה לא מהני גרירה, עיין אשל אברהם ציין לאבה"ע סימן קכ"ה בית שמואל ס"ק ז' בשם מגיד משנה [הלכות גירושין פ"ד ה"י]. וזה אינו, דהתם מיירי בלי שום תיקון. ובאמת סוף דברי הבית שמואל שם לא זכיתי להבינם. דהביא ראיה מדברי הרא"ש ז"ל [גיטין פ"ב סימן י"ט] והטור [אה"ע שם], שכתבו אם נפל דיו לתוך האות ואינה ניכרת אינו יכול להעביר הדיו, מכלל דבאותיות דבוקות אפילו אינו ניכר יכול לתקן. ע"כ. ומאי קושיא, הא הכא בלא תיקן קיימינן? ולולא דמסתפינא אמינא, דדברי הבית שמואל שייכין שם סוף ס"ק ח', דשם הביא דעת הב"ח דלא מהני תיקון, ועל זה שייך להקשות מדברי הרא"ש ז"ל והטור. אבל המעיין בב"ח שם יראה שתירץ קושיית הבית שמואל, דבנפלה טיפת דיו סתמא אינה ניכרת האות, ובאותיות דבוקים סתמא נכרין. אבל אין הכי נמי דבדביקת אותיות ואינן נכרות לא מהני גרירה. על כל פנים לדינא נראה, דבין נפלה טיפת דיו, ובין באותיות הדבוקות, תלוי בקריאות התינוק, עיין חלקת מחוקק (סק"ט) וגט פשוט (סקכ"ה), אם לא בנשתנה לאות אחרת כגון שתי זיינין לחי"ת.
(תהלה לדוד סקי"ד)

ק"א) שם ואם נדבקה אות לאות וכו', פסול, ואם גרר והפרידה כשר. כתב במגן אברהם (סקכ"ז באמצע הדבור), כתב הב"ח (באהע"ז סימן קכ"ה ד"ה אבל), דאם כל אורך האות דבוקה לחברתה, לא מהני גרירה. [ע"כ]. עיין בספר קרבן נתנאל על הרא"ש פ"ב דגיטין (אות מ"ו) [סימן י"ט אות ב'], חולק על זה. ובתשובת מהרש"ם (ח"ב סימן קפ"ו) כתב, דכל זה כשצורת האות ניכרת, אבל בנתקלקל כל צורתה, פשיטא דלכולי עלמא פסול. ועיין לקמן סימן קמ"ג במג"א (סק"ז). ועיין בתשובת זכרון יוסף או"ח סימן ב' מה שכתב בזה. ועיין שם בסימן ג' מענין זה.
(מגיני חיים)

ק"ב) שם ואם נדבקה וכו', ואם גרר והפרידה כשר. עיין בשערי תשובה [סקל"א] מה שכתב בשם דבר שמואל (סימן רס"ה), תיבות "על כן" [שמות י"ג, ט"ו] שכתבן בתיבה אחת וכו'. ועיין בזה בדעת קדושים במקדש מעט (שם סקע"ז) מה שכתב בזה. ועיין בשו"ת מגדל השן (סימן י"ח) על דבר ספר תורה שנמצא רגל השמאלי של ה"א אחרונה שבשם בן ארבע [אותיות] נוגע לגג, אך לא לעין כל רואה, ואחד נטל המטפחת והעביר הנגיעה, דכשר לקרות בה ולברך עליה. ובסוף התשובה כתב, ובדבר המעביר הנגיעה על ידי המפה אם צריך לקבל תשובה, שאין להחמיר עליו כלל. יעו"ש. ומה שכתב בבאר היטב (סקל"א), עיין בשאילת יעב"ץ (סימן ק"ט) שכתב כן, להקליש מעט בעובי או באורך כדי שישאר[46] מוקף קלף. ע"ש.
(ארחות חיים – ספינקא סקל"א)

ק"ג) שם ואם נדבקה וכו', ואם גרר והפרידה, כשר. כתב הטור, ובגרידת דבק אות לאות כתב שמותר. עכ"ל. כן פסק מרן ז"ל בספרו הקצר (סעיף י"ח). וכתב הרב מג"א ז"ל (סקכ"ז)

הערות וציונים

45. ומקורו מהרשב"א הנ"ל. 46. כוונתו, דכיון דמתחלה באמצע הכתיבה היה מוקף גויל אלא שהאריך האות עד לסוף הקלף, עכשיו שמתקן משאיר אותו במצבו הקודם.

אוצר ההלכה

מרן ז״ל בספרו הקצר (סעיף י״ח). וכתב הרב מג״א ז״ל (סקכ״ז) וז״ל: ונראה לי דהוא הדין אם רגל הך׳ מגיע לסוף בלי היקף קלף, רשאי לגרר קצת, דלא גרע מנדבק אות לאות, וכן משמע בבית יוסף. ע״כ. ובעניותי גרע ודאי, דבנדבק אות לאות מעיקרא הסופר כתבם כתקנן ואחר כך נדבקו, ולכן יכול לגרור ולא הוי חק תוכות, ברם אותיות הפשוטות דמעיקרא כתבם הסופר ארוכות עד גמירה עד סוף הקלף ולא השאיר היקף גויל, בודאי בגוררו מלמטה הוי חק תוכות. וכיוצא לזה כתב מרן [בבית יוסף סעיף ט״ז ד״ה וא״ת] גבי איפסק שום אות בנוקבא, בתירוץ שני, דכשבתחלת כתיבתה היה שם נקב ונפסקה בו, אף על פי שיש בה שיעור אות פסולה, משום דמעולם לא הקיפה גויל. יע״ש. ולא ביש לי כל דא אלא שכתב דכן משמע בבית יוסף. ואחרי המחילה הא ליתא, ונהפוך הוא. ומה גם, דהתם סמוך ונראה הביא מרן תשובת הרלנ״ח ז״ל [סימן א׳] דפסל תפלין שרגל הך׳ היה מגיע לסוף הקלף בלי היקף גויל מתחלה. ע״ש. באופן דאין טעם לדבריו, וכן הלכה דלא מהני תיקון בגרירה. וכן כתב בפירוש מרן בספרו הקצר (סעיף ט״ז). והרב עצמו שם (סקכ״ב) כתב כן, דאף על פי שהיא ארוכה כראוי פסול, ובודאי פסול (בלא) [דלא מהני] תיקון קאמר מרן. ועיין בספר בית דוד (סימן כ״ד)[47]. (חלקו של ידיד)

ק״ד) **שם ואם נדבקה וכו׳, ואם גרר והפרידה, כשר וכו׳.** הוא הדין אם רגל ך׳ פשוטה מגיע לסוף הקלף בלי היקף, רשאי לגרור קצת. וכן משמע בבית יוסף [ד״ה ומ״ש רבנו ובגרידת]. כן כתב מג״א [סקכ״ז]. ובספר בית הרואה למהר״ש פלורינטין (דף ג׳) הרבה לתמוה על דבריו.

(ברכי יוסף סק״ז)

ק״ה) **שם ואם נדבקה וכו׳, ואם גרר והפרידה, כשר וכו׳.** עיין להרב דברי מרדכי גאלנטי ז״ל, היכא דנמשך רגל הכ״ף או הנו״ן, אי מותר לגרר. עיין שם בסימן א׳. ועוד לו בסימן ב׳, להיכא דהניח הפרשה באמצע שיטה והתחיל בשניה מאמצע, יע״ש. עיין יעקב לחק בחדושיו [לימוד ז׳][48], ובספר מעשה אברהם (סימן י״ח). ועיין להרב יד ימין (סימן א׳), בהעברת הקולמוס במטושטשות. (רוח חיים סק״ד)

ק״ו) **שם ואם נדבקה וכו׳, ואם גרר שם והפרידה, כשר.** עיין באר היטב [סקל״א]. וכן כתב בתשובת שאילת יעב״ץ (סימן קי״ט), להקליש מעט בעובי או באורך כדי שישאר מוקף קלף. ע״ש. (פתחי תשובה)

ק״ז) **שם ואם נדבקה וכו׳, ואם גרר והפרידה, כשר.** כתב באר היטב (סקל״א) בשם המג״א [סקכ״ז], אם רגל הכ״ף מגיע לסוף הקלף רשאי לגרור. [ע״כ]. כן כתב הפרישה [סקכ״ד]. אשל אברהם [סקכ״ז]. ובקסת הסופר [לשכת הסופר חקירה ו׳ ד״ה והנה] הסכים למג״א, אמנם אם הוא מתחלת הכתיבה אין להתיר בגרירה כי אם בשעת הדחק.

(באר יעקב – קרוייזר סקנ״ה)

ק״ח) **שם ואם נדבקה וכו׳ ואם גרר והפרידה, כשר.** כתב במג״א (סקכ״ז), ונראה לי דהוא הדין אם רגל הכ״ף מגיע לסוף בלי היקף קלף, רשאי לגרור קצת. [ע״כ]. ואף על גב דבסעיף ט״ז כתב המחבר סתם פסול, הא כתב שם עלה באשל אברהם [סקכ״ב] דהיינו בלא גרירה. עוד יש לומר, דהמחבר מיירי שאם יגרור ישתנה האות, ומג״א מיירי בארוך יותר דאפשר לגרור[49]. ועיין לעיל במג״א (סקכ״ב) ובדברינו שם[50].

(חדושי מהרי״ש)

ק״ט) **שם ואם נדבקה וכו׳ ואם גרר והפרידה, כשר.** מגן אברהם (סקכ״ז) כתב, בך׳ המגיע לסוף הקלף מהני גרירא. [ע״כ]. ומלשון הרלב״ח [סימן א׳] שהביא בית יוסף לא משמע כן, שכתב שפסלם. ורהיטת הדברים שאם היה מצריך גרירא היה מזכירו, ומשמע דפסלן לגמרי. ואף על גב דבאותיות הנוגעות מהני גרירא, אות שכלתה בסוף הקלף גריעא טפי, וכמו שכתבתי לעיל (סק״ו)[51]. ומיהו למה שכתבתי לעיל (סק״ג) שאין דברי הרלב״ח אלא בשיעור מצומצם או ספק מצומצם, ניחא, דלא מצי גריר ליה, ודברי המג״א בשיעור מרווח. ועיין לעיל (סק״ו), שעיקר הדין אינו מוכרע, דאף על גב דבחד צד נקב קיל מנגיעה, דנקב לאחר שנכתב בכשרות אינו פוסל ונגיעה פוסלת, מכל מקום לענין תיקון של מחיקה יש לומר דנגיעה קילא טפי, שהאות ניכרת בפני עצמה וניכר שאין הנגיעה מן האות, אבל באות שבסוף הקלף אין ניכר סוף האות, ואפשר שצורתה היתה מאורכת עד שנשתנתה עיקר צורתה.

(חזון איש או״ח סימן ח׳ סק״ט)

ק״י) **שם ואם נדבקה אות לאות וכו׳, ואם גרר והפרידה כשר.** עיין בספר אור החיים להרב מהר״ח בן עטר ז״ל בפרשת בחקותי (בדרך ל״ד) כתב משם מרן המחבר, דאסור לגררו ואם גררו פסול בתפלין, מה שאין כן בספר תורה. אלו דבריו ז״ל. יעו״ש. והוא פלא בעיני, דהיכן ראה כן שכתב מרן ז״ל, דהא אפילו בתפלין ואפילו באותיות משם הנכבד, מותר לגרר כדלקמן (בסעיף כ״ו), ודבריו תמוהים בעיני.

(כסא אליהו סק״ז)

ק״א) **שם ואם נדבקה אות לאות וכו׳, ואם גרר והפרידה, כשר.** ראיתי להרב חיים בן עטר ז״ל בפירושו על התורה בפרשת בחקותי (סימן ל״ד), כתב וזה לשונו: אם נדבקה אות וכו׳, ובהלכות ספר תורה [כלל ג׳ סימן י״א] כתב הרא״ש,

הערות וציונים

47. נדפס לעיל סעיף ט״ז אות ק׳, ועיין עוד שם באותיות שאחריו, ולהרב קול יעקב (ס״ק ע״ב) שהביא להקת פוסקים שמכשירים על ידי גרירה. 48. שם הרב ז״ל דן במי שמצא בתפלין שלו, קו״ף שנדבקה גגה שלמטה ברגל הארוכה, ופסק דהדבר פשוט דטעון גניזה. ובספר מעשה אברהם (שהזכיר הרב בסמוך) השיג עליו והעלה להכשירם לכתחלה על ידי גרירה ואין בזה משום שלא כסדרן. 49. וכעין זה כתב הרב חזון איש (סימן ח׳ סק״ט, נדפס בסמוך אות ק״ט). 50. נדפס לעיל סעיף ט״ז אות ק״י. 51. נדפס לעיל אות ע׳ ד״ה ואחרי.

אוצר ההלכה

דביקות פוסל בספר תורה, ואם גרר הדבקות וכו׳ כשר. נמצינו אומרים שיש היתר לחקוק דבק שבין אות לאות בספר תורה ולא בתפלין, והוא מה שרמז הכתוב וכו׳. ע״ש. ותמוה לי, דלא סיימו קמיה, דכתוב שם ואם גרר והפרידה כשר, והוא משם הרא״ש [כלל ג׳ סימן ט״ז] וכדמציין שם באר הגולה [אות ר׳] ע״ש.

(אדמת יהודה)

קי״ב) שם אם נדבקה אות לאות וכו׳, ואם גרר והפרידה, כשר.

כתב הטור, ואם נוגעת יגרוד וכו׳. [ע״כ]. זה חזיתי למוה״ר חיים בן עטר בפרשת בחקותי על פסוק ״אם בחקותי״ באופן (ל״ב) [ל״ד]), שכתב וזה לשונו: עוד יתבאר על דרך מה שפסק מרן (בסימן ל״ב סעיף ח״י), דאם נדבקה אות לאות פסול וכו׳, נמצינו למדין שיש היתר לחקוק דבק שבין אות לאות בספר תורה ולא בתפלין, והוא מה שרמז הכתוב וכו׳. [עכ״ל]. ורואה אנכי להרב אמר יוסף (בדף קמ״ז ע״ב) דרמי ומקשה, דהרי מרן פסק בהלכות תפלין [שם] דאם גרד כשר, ואם כן אין חילוק בין ספר תורה לתפלין וכו׳, והרב עשה את עצמו כאילו לא ידע וכו׳. ועיין שם דהניחו חלק. וכשאני לעצמי יכילנא למימר שדעת הרב (עיין מה שכתב הרב באר היטב בסוף סקל״א ובסקל״ב), דיש מי שמחמיר באותיות הנדבקות בתחלת הכתיבה שאין תקנה בגרידה וכו׳, וגם דכל הסעיף הזה איירי קודם שכתוב אות שלאחריו דאז יש תקנה, אבל אחר כך לא דהוי שלא כסדרן וכו׳. ע״ש. מה שאין כן בספר תורה אפילו שכתב אות שלאחריו יש לה תקנה, דלא בעינן כסדרן, דשניא תפלין דכתיב בהו ״והיו״ וגו׳ [דברים ו׳, ו׳] ולא גבי ספר תורה, ונמצא דשניא דא מן דא. והרב ז״ל אגב חורפיה, נפשיה נקיט בקיצר״י וסמך על המעיין, ועל פי זה יבוא על נכון מה שביאר עליה. ועיין בדברי קדשו.

(דברי מנחם הגה״ט סק״ו)

קי״ג) שם ואם נדבקה אות לאות וכו׳ ואם גרר והפרידה, כשר.

חמות״י ראיתי או״ר בספר אור החיים להרב הגדול מהר״ח בן עטר ז״ל בסדר בחוקותי בפסוק ״אם בחוקותי תלכו״ וגו׳ (באופן (ל״ב) [ל״ד]), שהביא דברי מרן הללו, וכתב: ובהלכות ספר תורה[52] כתב הרא״ש, דביקות פוסל בספר תורה ואם גרר הדבקות וכו׳ כשר. נמצינו אומרים, שיש היתר לחקוק דבק שבין אות לאות בספר תורה ולא בתפלין, והוא מה שרמז הכתוב וכו׳. ע״ש דבריו.

ופליאה נשגבה היא איך לא שלטו מאורי עיניו במה שכתב מרן סמוך לזה, כי גמ׳ר חסיד ז״ל: ואם גרר והפרידה כשר, ולא מקרי חק תוכות. [ע״כ]. ולא איכפל תנא מרן ז״ל לשנות הכא אלא לתיקונה, שכן כתב דמותר להפרידם, כמו שכתב להדיא כן הרב שלחן גבוה כאן (בסקמ״ח)[53], עיין עליו. וזה נמי מדברי הרא״ש עצמו, שכן כתב מר בריה הטור בסימן זה, וז״ל: כתב אדוני אבי הרא״ש ז״ל [כלל ג׳ סימן ט״ז], מ״ם פתוחה שנדבק וכו׳. [ובגרידת] דבק [שבין] אות לאות כתב שמותר. וכתב בבית יוסף ז״ל: ומה שכתב רבנו ״[ובגרידת] דבק [שבין] אות לאות כתב שמותר״, כלומר סמ״ק [סימן קנ״ג] הכשיר וכו׳, והרא״ש כתב בשתיהן להיפך, דבהיתה עשויה כתיקונה ונפל בה דיו ונטלו פסל, ובגרידת דבק אות לאות הכשיר סתם בסדר תיקון תפלין [דף קכ״ג סוף ע״ד), ולא חילק וכו׳. וסיים: וכן פסק בספר התרומה [סימן ר״ה], שאם נוגעת אות לחברתה וכו׳ פסולה, ותיקון מועיל בה, ולא דמי לחק תוכות. וכן כתב בהגהות מיימוניות [הלכות תפלין פ״א אות פ׳], וכן כתב האגור [סימן מ״ח] בשם מהר״ם, וכן נראה שהוא דעת הרי״ף והרמב״ם והרא״ש וכו׳, וכן הלכה. ע״כ. וכן הביא הרב שלחן גבוה (בסקמ״ט)[54]. וכן פסק מרן לקמן בסעיף כ״ה וכו׳. ע״ש. וכן מצאתי להרב מהר״ד עראמה בהגהה על הרמב״ם פרק א׳ מהלכות תפלין[55] (דף כ׳ ע״ד), שכתב וז״ל: אמנם אם נדבקו יחד [וכו׳]. וכן סוברים הפוסקים דאפילו בתפלין מותר להפרידם, ואין בזה משום כתבן שלא כסדרן, כיון שגוף האות כבר עשויה. יע״ש. ואם כן אין חילוק בזה בין ספר תורה לתפלין. ועיין להרב כסא אליהו (באות ז׳)[56] ובספר אדמת יהודה בנימוקיו על השלחן ערוך (דף י״ט ע״א)[57] ובספר אמר יוסף (דף קמ״ז ע״ב), כי השיגו אותו בזה. והן עתה נדפס ספר דברי מנחם חלק א׳, וראיתי לו בסימן זה (בהגהות הטור אות ו׳)[58] שעמד להליץ בעד הרב ז״ל עיין עליו, ויש להשיב על דבריו. ודוק[59].

(יפה ללב ח״א סק״י)

קי״ד) שם מאחר שהאות עצמה היתה כתובה כתקנה. אות תא״ו שהעוקץ שלה כעין יו״ד דבוק עם הרגל, ותינוק דלא חכים ולא טיפש קוראה תא״ו, האם מותר לתקנה, או חשוב שלא כסדרן. תשובה: ראיתי להלבוש (סעיף י״ח) שכתב וז״ל: וכן יוד״י העי״ן והפ״א והצד״י והשי״ן ורגל התא״ו שנגעו בגוף האות יותר ממה שצריכין להיות מדובקים אין להם תקנה בגרירה להפרידם דהוי כחק תוכות אלא יגרור כל היו״ד שנעשה בפיסול ויחזור ויכתבנה אבל אין צריך לגרור כל האות שהרי נכתב כולו כהלכתו חוץ מן היו״ד. ע״ש.

(שו״ת שואל ונשאל – חלק ו׳ סימן ח׳)

קט״ו) שם אם נגעו רגלי הה״א והקו״ף בגג, יגרור הרגל ויחזור ויכתבנו וכו׳. זה לשון הבית יוסף: והיכא שנגעו רגלי הה״א והקו״ף למעלה, שהוא פסול לרוב הפוסקים כמו שיתבאר בסימן ל״ו [סעיף ב׳] בס״ד, כתב המרדכי בהקומץ [דף ה׳ ע״ג] דלא מהני אם הפרידו בסכין, ואחר כך כתב שחזר בו הר״ץ והכשיר. והגאון מהר״י קולון (סימן צ״ח), כתב שבאור זרוע ויורה דעה

הערות וציונים

52. כן הוא בשו״ת הרא״ש כלל ג׳ סימן י״א. 53. נדפס לעיל אות ס״ד. 54. נדפס לעיל אות ס״ח. 55. הגהה זו נכתבה על דברי הגהות מימוניות אות פ׳. והמלים ׳אמנם אם נדבקו יחד׳ הם ציטוט דברי הגהות מימוניות. 56. נדפס לעיל אות ק״י. 57. נדפס לעיל אות ק״א. 58. נדפס לעיל אות ק״ב. 59. עיין למרן הראש״ל שליט״א בשו״ת יביע אומר חלק ז׳ (סוף סימן ד׳ בהערה) מה שכתב על דברי הרב אור החיים הנ״ל.

אוצר ההלכה

בהלכות ספר תורה [טור סימן עד"ר] משמע דסבירא להו דלא מהני גרר וכדברי הר"צ הראשונים, וכן כתב האגור [סימן פ"א] בשם מהר"ם דלא מהני. וכן כתב הרשב"א בתשובה [ח"ז סימן פ"ז]: רגל הקו"ף הדבוק, גוררין הרגל וחוזרין וכותבים, ואין צריך לגרור כל האות כי הגג כדין נכתב. [ע"כ]. וכן כתוב בתשובה [המיוחסת] להרמב"ן (סימן רל"ו), וכן כתוב בתרומת הדשן ([חלק א' סימן מ"ח). וטעמא דלא מהני הפרדה כשרגלי הה"א והקו"ף נוגעים למעלה כי היכי דמהני בנגיעת אות לאות, משום דהתם אין הפיסול בגוף האות, וגבי ה"א וקו"ף הפיסול הוא בצורת גוף האות. ע"כ. (שלחן גבוה סק"נ)

קט"ז) שם אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג, יגרור הרגל ויחזור ויכתבנו וכו'. כתב בית יוסף (שיטה ל"ג), וכן כתוב בתרומת הדשן ([חלק א'] סימן מ"ח) וכו'. נ"ב: ובלקוטי ההר"י וייל ז"ל (סימן ס"ד). וכן כתבו הרא"ם ז"ל (בח"א סימן (צ"ו) [צ"ח]), והר"ם אלשקאר ז"ל (סימן ה' ונ"ז), והרלנ"ח (בסימן א' וצ"ז), והר"ם מפדווה (בסימן פ'). אבל מהרי"ל ז"ל בתשובה (סימן קפ"ט)[60] והרד"ך (בית י"ב חדר ב') סוברים כמהר"י קולון ז"ל [שרש ע"א].

ועיין בהרמ"ע מפאנו (סימן ל"ו).

(כנסת הגדולה הגב"י)

קי"ז) שם אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג, יגרור הרגל ויחזור ויכתבנו וכו'. כתב בית יוסף (שיטה ל"ג), וכן כתב בתרומת הדשן ([חלק א'] סימן מ"ח) וכו'. נ"ב: והרמ"ע מפאנו (סימן ל"ו ד"ה ופשוט) כתב, שאף דעת מהר"י קולון [סימן צ"ח] לאסור בתפלין וספר תורה[61]. (שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקט"ו)

קי"ח) שם אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג, יגרור הרגל ויחזור ויכתבנו, ואין צריך לגרור כל האות, כי הגג כדין נכתב. כן כתב מהרי"ו ([דינים והלכות] סימן ס"ד), ועיין [מהר"ם] אלשקר (סימן נ"ז). ולדעת הרמב"ם [הלכות ס"ת פ"י ה"א] שדקדק למנות בפירוש כל הדברים הפוסלים בספר תורה, ושאר דברים שלא הזכירן, אף על גב דלכתחלה אין ראוי לעשות כן, מכל מקום אינם פוסלים ספר תורה. ולכן לדעתו כל שנדבקה האות אל עצמה יותר ממקום דבוקה, כל שלא נפסד צורתה ותינוק יכול לקרותה כגון רגל הקו"ף שנדבקה לגגה, לא פסל כיון שאינו דומה לאות אחרת ותינוק יכול להכירה. וכן כתב בעל קרית ספר [להמאירי במאמר ב' ח"ב] ובן חביב [מהרלב"ח] בתשובה (סימן א' דף א' ודף ו' ע"ב [הערה י"ח ד"ה כבר בארתי]), ושם כתב, דמה שאמרו קצת הפוסקים שצריך שתהיה האות גוף אחד, היינו לכתחלה ושצריך תיקון, אבל אינו פוסל אם לא תיקן כל זמן שלא נפסדה צורתה, והביא ראיה לזה. ע"ש. וכתב, שדעת רש"י [שבת קג: ד"ה סתומין] כדעת רמב"ם, ולכן אפילו אם יוד"י האותיות אינן נוגעות בגוף ראוי לתקן, אבל אינו פוסל ספר תורה, וחלוק יש בין נשתנית צורת האות לנפסדה צורת האות, ובדף ד' ע"ב [בהערה ד"ה לוי אמר תשמענה אזניך] כתב שדבוק האות אל עצמו אינו פוסל לדעת רמב"ם, וראב"ד שלא השיגו, ושכן דעת מרדכי [גיטין סימן שד"מ] וסמ"ג [עשין כ"ב, דף ק"ד ע"ג] ורש"י [שם], מיהו ריב"ש (סימן ק"כ), ובית יוסף (סימן ל"ו), כתבו להדיא שדעת רוב הפוסקים דאפילו בדיעבד צריך שהאות תהיה גולם אחד, וכן שרגל הקו"ף לא יגע בגגה. וכתב מהר"ם מפדוואה (סימן פ'), שלדעת התוספות [גיטין פה: ד"ה ולורכיה] נגיעת רגלי ההי"ן אינה פוסלת בדיעבד. (גור אריה הלוי סק"ז)

קי"ט) שם אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג וכו'. כתב בית יוסף (ע"ב שיטה ל"ה), משום דהתם אינו פיסול בצורת גוף האות וכו'. נ"ב: וכן כתב הרא"ה [רבי אהרן הלוי] ז"ל בספר זקן אהרן (סימן ז"ן). (יד אהרן מהדורא בתרא הגב"י סקי"ט)

ק"כ) שם אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג וכו'. עיין מה שכתב הרב פנים מאירות בראשון סימן ס"ו גם את השני סימן ט"ז, וחלק ג' סימן ך'. ויש לדקדק בדבריו[62], דוק ותשכח. (ברכי יוסף סק"ח)

קכ"א) שם אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג, יגרור הרגל וכו'. עיין בתשובת יכין ובועז (סימן כ"ד), שהאריך בדין גרירת רגל הקו"ף. (פתחי תשובה)

קכ"ב) שם אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג וכו'. הנה בענין צורת הה"א כתב הרשב"ץ בתשובה (ח"א סימן נ"א), בשם הרב שם טוב פלקון, דאף אם דיבק ירך שמאלי לגגה אינו פוסל, וההיא דלא יעשה ההי"ן חיתי"ן, היינו לכתחלה ולמצוה, אבל עיכוב לא מעכבא. ע"כ. ומסוגיא דפרק הבונה (שבת דף ק"ג ע"ב) משמע דלעיכובא קתני. דפריך התם אמתני' דקתני אמר רבי יהודה מצינו שם קטן משם גדול, מי דמי, מ"ם דשֵׁם סתום מ"ם דשמעון פתוח? אמר רב חסדא, זאת אומרת סתום ועשאו פתוח כשר. מיתיבי "וכתבתם" [דברים ו', ט'] שתהא כתיבה תמה, שלא יכתוב אלפי"ן עייני"ן עייני"ן אלפי"ן, ביתי"ן כפי"ן כפי"ן ביתי"ן, גמי"ן צדי"ן צדי"ן גמי"ן, דלתי"ן רישי"ן רישי"ן דלתי"ן, ההי"ן חיתי"ן חיתי"ן ההי"ן, ווי"ן יודי"ן יודי"ן ווי"ן, זייני"ן נוני"ן נוני"ן זייני"ן, טיתי"ן פפי"ן פפי"ן טיתי"ן, כפופין פשוטין פשוטין כפופין, ממי"ן סמכי"ן סמכי"ן ממי"ן, סתומין פתוחין פתוחין סתומין. פרשה פתוחה לא יעשנה סתומה סתומה לא יעשנה פתוחה. כתבה כשירה או שכתב את השירה כיוצא בה, או שכתב שלא בדיו, או שכתב את האזכרות בזהב, הרי אלו יגנזו. הוא דאמר כי האי תנא, דתניא רבי יהודה בן בתירא אומר, נאמר בשני "ונסכיהם" וכו' "ונסכיה" וכו' "כמשפטם" [במדבר כ"ט, י"ט ל"א ל"ג], הרי מ"ם יו"ד מ"ם, מכאן רמז לניסוך המים מן התורה. ומדפתוח ועשאו סתום כשר, סתום ועשאו פתוח נמי כשר. ע"כ. ואם איתא מאי קושיא, הא הך ברייתא לכתחלה קאי, דומיא דההי"ן חיתי"ן, אבל בדיעבד סתום ועשאו פתוח כשר,

---

הערות וציונים

60. כן הוא בהוצאת מכון ירושלים, ובדפוסים אחרים הוא בסימן קנ"ט. 61. עיין בבית יוסף ריש סימן ל"ו. 62. עיין למרן הגאון איש מצליח (ח"ב אהע"ז סימן ס"ו) שהאריך לפלפל ולדקדק בשלושת התשובות של הרב פנים מאירות הנ"ל.

אוצר ההלכה

כמו ההי״ן שעשאן חיתי״ן דכשר. ועוד, דההי״ן חיתי״ן דקתני הוא דומיא דווי״ן יודי״ן, והתם ודאי פסול, כדאיתא בהקומץ רבה (מנחות דף כ״ט ע״ב): רמי בר תמרי איפסיק ליה כרעא דוי״ו דויהרג, אתא לקמיה דרבי זירא, אמר ליה זיל אייתי ינוקא וכו׳, אי קרי ליה ויהרג כשר, ואי לאו פסול.

איברא, דבגופא דשמעתא איכא למידק דאדרבה מהך ברייתא משמע דבדיעבד כשר. מדקתני סיפא כתבה כשירה וכו׳ הרי אלו יגנזו, משמע דדוקא בהני גווני הוא דיגנזו, אבל באינך אחריני, לא יכתוב לכתחלה אבל בדיעבד כשר. דליכא למימר דמה שאמר בסיפא הרי אלו יגנזו, אכולהו קאי, דהא לא קתני ברישא לישנא דדיעבד, כי היכי דלימא עליה יגנזו. וגם אם הדבר כן, היה לו לומר ולא יכתבנה כשירה ולא שירה כיוצא בה, ולא יכתוב שלא בדיו, ולא יכתוב האזכרות בזהב, ואם שינה הרי אלו יגנזו. דהשתא שפיר קאי אכולהו, אבל השתא דשני בלשניה משמע דלא קאי ארישא. ויש לדחות, דסבירא ליה לש״ס, דהא דנקט תנא הרי אלו יגנזו אסיפא, לרבותא, ומכל שכן ברישא דשינה צורת האותיות.

תדע, דהא איתא בפרק הקומץ (מנחות דף כ״ט ע״א) אמתני׳ דקתני שתי פרשיות שבמזוזה מעכבות זו את זו ואפילו כתב אחד מעכבן, פשיטא, אמר רב יהודה אמר רב, לא נצרכא אלא לקוצו של יו״ד. והא נמי פשיטא, אלא לכאידך דרב יהודה אמר רב, כל אות שאין גויל וכו׳. [ע״כ]. הרי דפשיטא ליה לש״ס דקוצו של יו״ד מעכב, ולא צריך תנא למימריה, ואם כן מה לי קוצו של יו״ד או קוצו של וא״ו, שאם עשה הוי״ו יו״ד והנו״ן זיי״ן, הרי חיסר אותו הקוץ הנוסף בוי״ו על היו״ד ובנו״ן על הזיי״ן, ומאי שנא, דהא מידי הוא טעמא, אלא משום שכשחיסר קוץ היו״ד אין היו״ד עשויה כהלכתה, ויו״ד בעינן וליכא, הכא נמי וי״ו ונו״ן בעינן וליכא. ולא עוד אלא דאתיא בקל וחומר, דהשתא קוצו דיו״ד מעכב אף דאינה דומה לאות אחרת בחסרון הקוץ, וי״ו ונו״ן דדמו לאות אחרת ואיכא למיטעי בהו מיבעיא. וכן משמע מדמוקי לה למתני׳ לענין היקף גויל דלא כפשטה, ולא מוקי לה ל׳כתב אחד׳ כגון שכתב הוי״ו יו״ד והנו״ן זיי״ן דפסול כעובדא דרמי בר תמרי, דהשתא אתי מלת ׳כתב אחד׳ כמשמעה, שחיסר הכתב, דומיא דרישא דשני פרשיות מעכבות זו את זו, ולא צריכינן לדחוקי משפט ׳כתב אחד׳ כפירוש רש״י שם. אלא על כרחך הא נמי פשיטא, ואם כן סתומין פתוחין ופתוחין סתומין נמי מעכבי דומיא דאחריני. ועוד, כולהו מ׳וכתבתם׳ כתיבה תמה נפקי, וכיון דהא מעכבא הא נמי מעכבא.

וכן פרשה פתוחה שעשאה סתומה, וסתומה שעשאה פתוחה, פסולה בקל וחומר מכתבה כשירה ושירה כיוצא בה, אף שאינה פרשה גמורה, שהרי השיטה שנחלקת לג׳ הריוח נחלק לב׳, ואין במקום אחד שיעור פרשה ואפילו הכי פסולה, משום ששינה צורת הכתב, כל שכן כששינה צורת הפרשיות ממש. וכן משמע פרק הקומץ רבה (מנחות דף ל״ב ע״א), דאיתא התם: רב נחמן בר יצחק אמר, מצוה לעשותן סתומות ואי עבדינהו פתוחות שפיר דמי. [ע״כ]. משמע דוקא במזוזה משום שאינם סמוכות מן התורה, הא בעלמא בפרשיות הסמוכות, אם שינה פסול. ולדעת הרמב״ם ז״ל שכתב (פ״ח מהלכות ספר תורה דין ג׳) דאם הפסיק והניח פנוי במקום שאין בו פרשה, או ששינה צורת השירות, אין לו תקנה אלא לסלק את כל הדף, ניחא הא דלא כיילינהו תנא לכולהו בהדי הדדי, דבשינה באותיות יש לו תקנה, אבל בהני לא. אך קשה, דאמאי לא כייל בהדיה ״פתוחה שעשאה סתומה״ דביה נמי אין לו תקנה. וראיתי למרן כסף משנה שם שכתב אהך ברייתא דבסמוך וזה לשונו: ומשמע דאף אפתוחה שעשאה סתומה וסתומה שעשאה פתוחה קאי. וכן מפורש במסכת סופרים [פ״א הי״ד]. ע״כ. ולשון הברייתא לא משמע כן וכדכתיבנא. ואפשר דרצה לומר, דמהך סיפא דכתבה כשירה, ממילא משמע דבפתוחה וסתומה נמי קאי הך דינא.

והרשב״ץ ח״א סימן נ׳ כתב בשם תשובת אחד מהאחרונים, והוא הרב שם טוב פלקון הנ״ל, וזה לשונו: והא דאמרינן פרק הבונה [שבת קג:], שלא נעשה ההי״ן חיתי״ן וכו׳ ואם עשה כן יגנז, קאי אכולהו אינך, אבל בההי״ן חיתי״ן בדיעבד כשר. ע״כ. ובסימן נ״א כתב, ולפי דבריו איכא למימר, דאיידי דתנא (ההי״ן חיתי״ן) [חיתי״ן ההי״ן] לא יעשה, ובההיא ודאי איכא עיכובא, תנא בהדייהו ההי״ן חיתי״ן. ונכון הוא. ע״כ. ולענ״ד דאי אפשר לומר כן, דאם כן לישני הכי גבי סתומין ופתוחין וכדבסמוך, ואתיא שפיר מתניתין כתנא דהך ברייתא. ויש ליישב קצת.

עוד כתב שם, דברייתא איירי שהדביק כרעא דה״א בעובי עם גג הה״א, דחי״ת גמורה היא ופסולה. אבל אם לא הדביקה בעובי אלא בדקות אינה נפסלת בכך, דשפיר מינכרא ה״א, אבל ספרי דווקני הוו תלו לה למצוה. ע״כ. והנה כפי זה יוצא לנו דין חדש, שאם עשה חי״ת דבוקה הירך בדקות עם הגג, פסולה היא, שהרי אינה חי״ת והרי היא בכלל לא יעשה חתי״ן ההי״ן. דאם לא כן הוה ליה תרתי דסתרן, דפעם קרינן לה ה״א ופעם קרינן לה חי״ת, ולא מצינו לפוסקים ז״ל שכתבו זה. והביא הרשב״ץ כעין ראיה, מדאמרינן בפרק המגרש (גיטין דף פ״ה ע״ב) ולא ליכתוב למחך דמשמע כי חוכא, אלא למהך. משמע דבזאת הה״א שאפשר להוציא לעז על הגט הצריכו להפרידה, אבל שאר ההי״ן לא צריך. וכן בספר תורה, כיון שאינה דבוקה בעובי דלא דמיא לחי״ת, כשרה. ואין אנו צריכים לדחוק כמו שכתבו הראשונים, דלתלייה לכרעיה שפיר דלא ליתחזי למחך, וזה דוחק, שכל שנפרד מעט לא משגיחין בערעורו דבעל, כיון שכפי האמת אינה יו״ד. וגם אם באנו לזה, גם בה״א נאמר כן. ואף שיש לומר דהוה אמינא דאף דכתב תריכין לית ביה ערעור, דהיא נמי בכלל הגרושות, קמשמע לן דיכול לערער ולומר גרושות דעלמא ולא שלה, הוא כפירוש רש״י שם [ד״ה ולורכיה], מכל מקום וי״ו דוכדו לא צריכא למימרה הש״ס, אלא על כרחך לומר

אוצר ההלכה

שיאריך הוי״ו שתהא וי״ו מבוררת, הכא נמי ה״א מבוררת בעינן שירחיק הירך מהגג. אם כן יש לומר, דלא דמי לספר תורה ותפלין ומזוזות, דהתם קיימא לן אפילו קוצו של יו״ד מעכב, ותורה כנתינתה בעינן, אבל גבי גט ספירת דברים בעלמא, וכיון שהענין והדברים מוכיחים שגט גמור הוא כשר, קא משמע לן דחיישינן לערעורו של בעל. ובהכי מידחיא נמי אידך ראיה שהביא שם הרשב״ץ מההיא דהיה כתוב קפל מלמעלה וספל מלמטה [בבא בתרא קסו:]. ע״ש.

והתוספות שם בהמגרש [ד״ה ולורכיה] נסתפקו בזה, וזה לשונם: ולורכיה לוי״ו, ושמא אין צריך להאריך אלא כלומר שלא יעשה קצרה שתהא נראית יו״ד, וכן רגל ה״א דלמהך, שמא אין צריך להרחיק אלא שלא יחבר בגגה. ושמא צריך להאריך הווי״ן, ולהרחיק רגל הה״א, שלא יטעו העולם בזה. ע״כ. ומדבריהם אלו יש לדקדק קצת, דהה״א אינה דבוקה כלל (לגבה) [לגגה], דאם לא כן גם לפירוש ראשון צריך לומר שלא יטעו העולם בה, דהא לדינא ה״א גמורה היא כיון שאינה דבוקה אלא בדקות. ועוד, דאף אם כשהיא דבוקה קצת בדקות ה״א קרינן לה, איך טועים העולם אף כשהיא נפרדת קצת, די שיטעו באחת כשהיא דבוקה קצת, דבתרתי לא טעו אינשי, ואמאי צריך להרחיק רגלה לפירוש שני. הן אמת שלשון לא ליכתוב למחך משמע יותר כפירוש ראשון, דהא אף אם לא הרחיק רגל ה״א דלמהך, שפיר קרינן ביה למהך, והיה לו לומר ויתלה רגל ה״א דלמהך, דמשמעו דיתלה בטוב.

ודעת הרא״ש בהלכות ספר תורה [סימן י״ב], דאם הדביק רגל ה״א לגגה אין לה תורת ה״א ופסולה. וכן כתב הטור (א״ח סימן ל״ו), וכן נראה דעת הגהות מיימוניות (פ״א מהלכות ספר תורה [אות צ׳]), שכתב: וצריך שלא יגע רגל שמאל של ה״א לגגה, כדאמרינן בהבונה, מאי טעמא תליא כרעיה דה״א וכו׳. ע״ש. משמע דלאו לשופרא בעלמא תלינן לה, אלא צריך לעשות כן. וכן נראה דעת הר״ן, שכתב פרק הבונה [לז:] וזה לשונו: [ואמרינן נמי] שלא יכתוב חתי״ן ההי״ן. פירוש, שלא ירחיק הקו האחרון מגג האות כעין ה״א. ע״כ. משמע שכל שלא הרחיקה מהגג והדביקה בו חי״ת קרי לה ולא ה״א, בין שדבוקה בעובי או בדקות. וכן נראה דעת הרב אלחנן שכתב בשמו המרדכי דהקומץ [סימן תתקנ״ג דף ה׳ ע״ג], וזה לשונו: ואם נדבקו ה״א וקו״ף כרעייהו לגגיהן, לא ידע אם יכול להפרידו בסכין. ע״ש. משמע דהפרדה מיהא בעי, אלא דמספקא ליה אי קרי לה חק תוכות או יריכות.

ומה שכתב הרשב״ץ וזה לשונו: ונראה שזהו ודאי דעת הגאונים שהשמיטו מחבוריהם מדרשות אלו של תליית ה״א וקו״ף, ואילו היה עיכוב בדבר, לא היה להם לסתום אלא לפרש, וכן נראה ודאי דעת הרמב״ם, ע״כ, אינו מוכרח, דאטו הם (לא) כתבו צורת שאר אותיות דמעכבי, כגון שינוי הדלי״ת מהרי״ש והחי״ת מהה״א והוי״ו מהיו״ד, וכיוצא, שנדקדק עליהם שלא כתבו לנו צורת ה״א וקו״ף? ואי משום שכתבו ההיא דלא יעשה בתי״ן כפי״ן ודלתי״ן רישי״ן וכו׳, הרי כתבו גם כן ההיא דלא יכתבו ההי״ן חיתי״ן. והרמב״ם אף על פי שלא הזכירה להך דההי״ן חיתי״ן, קיצר בפשוט אצלו, וסמך על מה שכתב וכן כל כיוצא בזה. ע״ש.

איברא, דההוא דפרק הקומץ משמע כמו שכתב הרשב״ץ, דאמר רב אשי התם [מנחות כ״ט:], חזינא להו לספרי דווקני דחטרי לגגה דחי״ת ותלו לכרעיה דה״א. משמע דדווקני בעלמא עבדי הכי ולא לעיכובא. וכן ראיתי למרדכי שם בפרק הקומץ שנסתפק בזה, וזה לשונו: ואם לא תלה יש לספק אם פסלי בהכי, מידי דהוה אקוצו של יו״ד וכו׳. ויש לדקדק מדקאמר חזינא לספרי דווקני דתלו וכו׳, משמע דלא מגוף האות הוא, אלא שהיו עושין מצוה מן המובחר. ע״כ.

עוד הביא הרשב״ץ ראיה להכשיר, מדאמרינן [מנחות שם] מאי טעמא תליא כרעא דה״א וכו׳, ומאי טעמא אית ליה תגא וכו׳. ובזה הלשון נאמר בקו״ף בפרק הבונה [שם קד.]. ואין לך לומר דתגיה דה״א ודקו״ף לעיכובא אתמר, חדא וכו׳, וכיון שתגא למצוה אתמר, הוא הדין לתליית כרעייהו, דלא מפסיקינן מדרשא בסכינא חריפא. ואדרבה יותר ראוי לפסול אם חסר תג, שמחסר כתרו של הקדוש ברוך הוא ח״ו, ואפילו הכי לא מפסיל, כל שכן שאין לפסלו מפני דביקת כרעא, שאינו אלא פתח לתשובה לרשעים, דאפילו אי לא משכחי ההוא פתחא משכחי פתחא אחרינא וכו׳. וזו הכרעה גמורה לתליה דלמצוה אתמר, אלא אם כן יש בה״א טעם אחר מפני כתיבה שאינה תמה, דברייתא דההי״ן חיתי״ן. עכ״ל.

ולענ״ד נראה דלא מכרעא כולי האי, דאדמדמית להך דאמרינן התם [שבת שם], מאי טעמא מהדר אפיה דקו״ף מרי״ש, אמר הקדוש ברוך הוא אין אני יכול להסתכל ברשע, האם נאמר התם גם כן שאם עשה פי הרי״ש לגבי הקו״ף ואחוריו לגבי השי״ן דכשר, דאינו אלא לדרשא בעלמא, הא אין שם רי״ש עליה, ואפילו בן חכם אינו מכירה ונפסדה צורתה עד שאינה נקראת כלל, ובודאי דפסולה גמורה היא. ואי משום דסמך הך דרשא דתליית הה״א לדרשא דתגא ולא לדרשא דמהדר אפיה, משמע דשוים הם, לא מכרעא כלל, דהש״ס סמך מהדר למהדר, דתרתי דסתרן נינהו, דמהדר אפיה דקו״ף מרי״ש, ומהדר תגיה דקו״ף לגבי רי״ש, ובתר הכי דריש לתליית כרעא. ועוד, דסוף סוף הרי פסקיה למדרשא, ואיך מכשירינן במחסר כתרו של הקדוש ברוך הוא, אלא ודאי עיקר גופו של אות שאני, שכך צריך להיות צורתה, אלא דקשה להו אתליה שהיא משונה משאר אותיות, שכולם גולם אחד, ונתנו טעם לדבר, כמו שכתב הר״ן פרק הבונה [שם לז:], אבל בתג שאינו אלא זיון בעלמא לא מעכבא. וכן תליית הה״א מדמינן לה לפתיחתה מלמטה, שדומה לאכסדרה שכל הרוצה לצאת יצא, כדאיתא התם בהקומץ, בההיא ודאי מעכבא, דאם נסתמה מלמטה מ״ם סתומה היא ולא ה״א, והכי נמי מה שאמרו אחר כך ומאי טעמא תליא כרעא דה״א, לעיכובא, ולא כמו תגא דאיתא התם בתריה, דשינוי גוף

אוצר ההלכה

האות שאני. ועוד, דאין הדרשות שוות, דאם אין תשובה אין עולם לא עולם הזה ולא עולם הבא, וכל אדם מוסיף ברשעו כל היום, כיון שאין לו שום קיום והעמדה, ולכן כיון שיש רמז לרשעים בריי"ש, והקדוש ברוך הוא אין מסתכל בו, וכן בה"א שדומה לאכסדרה, צריך גם כן רמז לפתוח להם שערי תשובה, שיש להם קיום והעמדה, וליעול משם. אבל הכתר שקושר לו, אם חסר לו אין לו כל כך היזק, דדיו להיות כאחד העם, ולא כמלך. ואף שתג של הקו"ף הוא רמז לכתרו של הקדוש ברוך הוא, כמו שאמרו קושר לו כתר כמותי, מכל מקום כל עצמו לא הוצרך אלא על כתר של הרשע שיהא כמותו, כמו תג הה"א שהוא על כתר הרשע שחזר בתשובה.

והדיא דספרי דווקני דלעיל [מנחות כט:], פירש הריב"ש [סימן ק"כ] דהכי קאמר, היו תולים כרעא דה"א יותר משאר סופרים, שיהא ניכר רמז של בעלי תשובה. והקשה עליו הרשב"ץ וזה לשונו: אי אפשר לפרש כן, שהרי זה הלשון בעצמו אמרו בפרק הבונה גבי כרעא דקו"ף, והקו"ף אין לפרש אמאי תלו כרעא דקו"ף הרבה, שהרי עדיין לא שמענו שצריך לתלות כלל, שיצטרך לתת טעם למה מרחיקים הרבה, ואכתי לא עיילתא אפיקתא, אלא ודאי אפילו לתלייה כל שהוא שרגל קו"ף תלויה כדמוכח באלפ"א בית"א דרבי עקיבא, הוצרכו לאותו טעם. ואם כן ספרי דווקני למה ליה למתלי כרעא דה"א טפי משאר ספרי. ע"ש. והוה ודאי אף בתליה מועטת שייך האי טעמא, אלא שהם היו עושים היכר יותר לזה. ומה ששאלו בגמרא בהקומץ מאי טעמא תליא כרעא דה"א, אפילו על תליה מועטת שאלו, דפשוט להם דתליה בעינן, ולאו אספרי דווקני קאי, וכההיא דשאלו התם, ומאי טעמא אית ליה תגא, והכל הוא בכלל דרשת רבי יהודה בר אלעאי התם, וכדסיים אחר כך, ומפני מה נברא העולם הבא ביו"ד וכו'. ורב אשי הכי קאמר, ותלו ליה לכרעא דה"א כדבעא מיניה וכו', רצה לומר שהם היו תולין להכיר ולהודיע טעם זה של עיקר התליה, שהוא רמז לפתחי תשובה.

ובהכי ניחא נמי מה שהקשה עוד וזה לשונו: ועוד, שאפילו לפי פירוש הרב נר"ו [הריב"ש], אין תליית רגל הקו"ף מעכבת, שבתליית וכו', ובאותו סגנון שנאמרה לספרי דווקני כרעא דה"א, נאמרה כרעא דקו"ף, וכי היכי דהתם למצוה נאמרה הכא נמי לכרעא דקו"ף, שלא מצינו שיהא פתח תשובה אלא לספרי דווקני. ע"ש. דהאי טעמא דפתח תשובה רבי יהודה בר אלעאי קאמר לה, ולאו אספרי דווקני. ואף שיש לדקדק מלשון הש"ס שאינו מדברי רבי יהודה בר אלעאי, שתחלה היה מדבר בלשון הקודש, שאמר ומפני מה נברא העולם הזה בה"י, מפני שדומה לאכסדרה וכו', ולבסוף גם כן ומפני מה נברא העולם הבא ביו"ד מפני שצדיקים וכו', ובאמצע שינה לשונו ללשון ארמי, באמרו ומאי טעמא תליא כרעיה דאי הדר וכו', משמע שהוא מלשון הש"ס, שהפסיק באמצע דרשת רבי יהודה, לסיים טעמו להא דתליא כרעא דה"א, מכל מקום יש לומר שלעולם עיקר הטעם הוא על התליה בעיקרא הן רב הן מעט, אלא שספרי דווקני היו עושים היכר היטב. אך קשה כפי זה, דאמאי לא תלו נמי כרעא דקו"ף ביותר ככרעא דה"א, הא כולהו חד טעמא אית להו. ויש ליישב, דמשום דפתח היציאה שלמטה רחב הרבה, עשו גם כן פתח הכניסה רחב קצת, ולא שיהא צר עליו הפתח הרבה. אך מדברי רש"י [מנחות כט: ד"ה ותלו כרעיה] והערוך (ערך עטר) משמע דפירש דתלו הוא שאינו דבוק לגגו, כמו שהביא שם הרשב"ץ.

עוד פירש הריב"ש [שם], דהכי קאמר, דספרי דווקני הוו חטרי לגגיה דחי"ת, ואפילו הכי תלו לכרעא דה"א, ואף על פי שכיון שחטרו גגו של חי"ת אין בזה משום ההי"ן חיתי"ן, אפילו הכי תלו לה, לפי שעיכוב יש בדבר, ואפילו היכא דליכא משום ההי"ן חיתי"ן, מפני אותו רמז. ויצא מזה דהוא הדין לכרעא דקו"ף. ע"כ. ויש לו סמך קצת לזה הפירוש, מדאקדים לחי"ת ברישא ואחר כך תליית הה"א. ובהכי ניחא מה שהקשה עליו הרשב"ץ, דהוה ליה למימר הש"ס ואפילו הכי תלו לכרעא דה"א, דהש"ס סמך לו על רמז זה שהקדים החי"ת לה"א. גם מה שהקשה עוד שם הרשב"ץ, יש ליישב. אך מה שהקשה מפירוש רש"י בענין חטוטרת החי"ת דאינה משנה צורתה, שגם הה"א יש לה אותו תג, קשה. ויש ליישב, דיש חילוק בין תג לחוטר, שהתג הוא זיון דק, אבל החוטרא הוא מקל עב, ומחובר גם כן עד לירך שמאלי, ודייקא נמי דקרי ליה חוטרא ולא תגא. גם קשה למה שכתב הריב"ש דכיון דחטרו גגו דחי"ת ליכא משום ההי"ן חיתי"ן, דמה יועיל לנו האי חוטרא כיון דבלאו הכי חי"ת קרינן לה, והרי הוא בכלל ההי"ן חיתי"ן, דאטו משום שעשה הסופר שאר חיתי"ן בחוטרא, אם עשה אחד בלא חוטרא ה"א קרינן לה, והרי חי"ת גמורה היא. וכפי דרכו יש ליישב, דודאי אכתי בכלל ההי"ן חיתי"ן הוא, אלא דהוה סלקא דעתין הכי, וטעו אינשי בהא, דסימנא דחוטרא סגי. והא דקרו להו ספרי דווקני הוא על חוטרא דחי"ת בלבד, והאי טעמא דפתח תשובה הוא על עיקר התלייה, בין אם חטרו לחי"ת או לא, אלא דאגב דקיהיב טעמא על חוטרא דחי"ת, יהיב טעמא נמי אתליית הה"א, ולאו אספרי דווקני בלבד קאי. ומדברי הירושלמי [מגילה פ"א ה"ט] שהביא שם הרשב"ץ משמע דלא מעכבא. ע"ש. וכן דעת הרב בעל יפה מראה בפרק קמא דמגילה, דלא כריב"ש. ע"ש.

כללא דמילתא, דאכתי מספיקא לא נפקא האי צורת הה"א והקו"ף. ומה שנראה יותר, בה"א דמחוברת פסולה, בין מחוברת בעובי או בדקות, וכדעת הרא"ש [הלכות ספר תורה סימן י"ב] וסיעתיה שכתבתי לעיל. וכן נראה דעת הרשב"א בתשובה [ח"א סימן א', וח"ז סימן שנ"ב] שהביא בית יוסף (א"ח סימן ל"ב) [ל"ו]) גבי קו"ף. וכתב עוד בית יוסף (בסימן ל"ו), שכן הסכימו רוב מנין ורוב בנין, והכי נקטינן. וכן כתב הרדב"ז חלק א' (סימן תמ"ו) וזה לשונו: וכן כתבו כל הראשונים, דספר תורה שאין רגלי הה"א והקו"ף תלויין, פסולין עד שיתקנו. וברור הוא. ע"כ. וכן כתב בחלק ב' (סימן תקצ"ו) וזה לשונו: ואפילו לדעת האומרים וכו'. ואנן לא קיימא לן הכי, אלא כדעת כל הפוסקים אשר אנו רגילים לסמוך עליהם, שנפסל בדיבוק כל שהוא.

אוצר ההלכה

ושאלה זו נשאלה בימי הנגיד ממדינת עדן, שהיו כל הספרים שלהם כך, וגם במצרים ראיתי ספרים קדמונים שההי"ן וקופי"ן היו דבוקים בגגיהן בעוקץ דק, ונראה שסמכו להם על דאמרינן [מנחות שם] אמר רב אשי חזינא וכו'. ונמנו על כל אותם ספרים ופסלום, שכל דברי הפוסקים דפסקו הכי, מהיא דהקומץ מאי טעמא תליא רגלה דה"א. וכבר האריכו הראשונים בזה, ולמדנו מדבריהם שהאות פסולה. עכ"ל.

ומעתה באנו לדון בתיקון האות, אי סגי בגרירת הדבק, או צריך שימחוק כל הרגל, או שימחוק כל האות. והנה המרדכי בפרק הקומץ [סימן תתקנ"ב] כתב וזה לשונו: כתב ר"ץ בתיקון שלו, דאם כתב ודיבקה בג' מקומות בדף, שלא יוכל להפרידה אחר כך, דהוה ליה חק תוכות. ואין נראה, אלא הוה ליה כשאר טעויות ויכול לתקן. וראיה, דאמרינן בהבונה [שבת קד:], שקליה לגגו דחי"ת ועשאו ב' זייני"ן חייב. ולדבריו היינו חק תוכות, והיאך חשיב ליה כתב גבי שבת. אלא נראה כיון שהוא מתעסק בהפרדת האותיות, אינו חק תוכות. ע"כ. ותמהני, דמאי נפקא מינה אם הוא בג' מקומות או במקום אחד, וכי חק תוכות במקום אחד שרי. וצריך לומר דט"ס נפל בספרים. איך שיהיה לדעתו, ודאי ה"א וקו"ף שנדבקו לא מיקרי חק תוכות, וכדמוכח מדיליף מההיא דשבת. וכן כתב שם לקמן [סימן תתקנ"ג] וזה לשונו: ואם הודבקו ה"א וקו"ף כרעייהו לגגיהן, לא ידע אם יכול להפרידו בסכין. ולעיל פירשתי דהוי כחק יריכות ושרי. וכן מצאתי שחזר בו ר"ץ ממה שפירש לעיל דהוי חק תוכות. ע"כ. וכן כתב הר"ן סוף פרק הבונה [לז: ד"ה גרסינן] בשם חדושי הרשב"א וזה לשונו: דמהא שמעינן דבכהאי גוונא לא מקרי חק תוכות, שאינו אלא כמפריד בין שתי אותיות דבוקות, וכן כשנטלו לגגו של דלי"ת ועשאו רי"ש, אינו אלא כדיו שנפל על גבי האות. ע"כ.

ומכאן קשה למה שכתב הבית יוסף (א"ח סימן ל"ב) בשם הרשב"א [ח"ז סימן פ"ז], דכשמפריד רגל הקו"ף צריך למחוק כל הרגל ולחזור ולכתבו. הרי דבכהאי גוונא הוה ליה חק תוכות. ואף דיש לחלק קצת, דה"א שנדבקה גרע, שהאות בעצמה מפרידה ונעשית אות על ידי הגרירה, מה שאין כן בחי"ת שעשאה ב' זייני"ן שהוא כמפריד בין שתי אותיות, מכל מקום הך דדלי"ת ועשאה רי"ש קשה, ואם כן קשה דידיה אדידיה. וצריך לומר, דמיירי שאחר שכתב ב' זייני"ן חזר ודיבקן ועשאה חי"ת, וכן רי"ש ועשאה דלי"ת אחר כך. והרשב"א אזיל לטעמיה, שכתב בתשובה [ח"א סימן תרי"א] בשם הירושלמי [מגילה פ"ב ה"ג], שאם נדבקו האותיות מלמעלה עד שלא נעשית אות, נפסלה צורתה, ואם בא לגרור הרי זה כחק תוכות, שלא נעשית אות מעולם עד עכשיו שהוא גוררו. אבל אם נדבקו מלמטה, אחר שנגמרה צורתה הוא שנדבקה, ואם בא לגוררה אין זה כחק תוכות. עיין בית יוסף (או"ח סימן ל"ב [סעיף י"ז]). ואם כן רגל הקו"ף הדבוק בתחלתו שאני, וכן דעת הסמ"ק [סימן קנ"ג]. אבל הרא"ש [גיטין פ"ב סימן י"ט] ובעל התרומות [התרומה סימן ר"ה] סבירא להו דאין חילוק בזה, דאף אם נפלה טיפת דיו לתוך האות אחר שנכתב כהלכתו, ואז נפסדה צורתו אם גוררו, הוה ליה חק תוכות. וכן כתב שלטי הגבורים פרק ב' דגיטין (דף תקס"ג) [י. אות ב'], שכן פסק סמ"ג [עשין כ"ב, דף ק"ד ע"ג] בשם ר"י. וכפי זה צריך לומר, דלא דמי להיא דשבת, דהתם ליכא קפידא בין חק תוכות לחק יריכות, דכל היכא דהוי מלאכת מחשבת מיחייב, שהרי אפילו מוחק על מנת לכתוב חייב, אבל במידי דבעינן כתיבה לא, כמו שכתב הר"ן סוף פרק הבונה [לז: ד"ה גרסינן], וכן דעת הרשב"ץ (ח"א סימן ה'), וכן כתב שם בשם ספר ארחות חיים [ח"ב הלכות גיטין אות ו']. וכן נראה לדקדק מדתניא בפרק ה' ממסכת סופרים [הלכה ז'], דאם נטף דיו על גבי כתב, מותר למוחקו שלא היתה כוונתו אלא לתקן, וכן כתב בה"ג [הלכות סופרים עמוד תרפ"א]. ואם איתא דאינו מוחק אלא הדיו בלבד, מאי למימרא, מה קדושה יש בדיו דאיצטריך לתת טעם שלא היתה כוונתו אלא לתקן, והרי הטיפה אינה מכלל האות שתיאסר, וכל שכן שנפלה מאליה ולא נתכוין לקדשה כלל, אלא שמע מינה דמוחק הכתב עצמו קאמר. מיהו יש לדחות קצת, דהכי קאמר, שמוחק הדיו עד שתוכר האות, ופעמים כשגוררה גורר גם כן מעט מגוף האות, משום הכי יהיב טעמא שכוונתו לתקן. וכן פסק מרן שלחן ערוך א"ח סימן ל"ב [סעיף י"ז] כבעל (התרומות) [התרומה], והכי מסתבר, דכיון שנפסדה צורת האות ועכשיו היא מתקנת על ידי גרירה, אין לך חק תוכות יותר מזה. וכן נראה דעת האחרונים ז"ל.

אך יש להסתפק אם צריך לגרור כל האות, או יגרור ממנו עד שתפסד צורתו ושוב יחזור וישלימנו בקולמוס. והנה בית יוסף (סימן ל"ב) כתב, שהסכימו כל חכמי שאלוניקי, במ"ם שנדבקה פתיחתה, שאין צריך לגרור כל האות, אלא גורר כל החרטום ותשאר כנו"ן כפופה. ומה שכתב הרא"ש [כלל ג' סימן ט"ז] ימחוק כולה, צריך לומר כיון שמוחק עד שמבטל צורתה, מוחק כולה מקרי. ולפי זה אם עשה רי"ש כמין דלי"ת, יגרור הירך או הגג לבדו. אלא שיש לפקפק, דלא דמי למ"ם שהנו"ן שבה נעשה בהכשר, אבל הכא בין הגג בין הירך נעשו בפיסול, וצריך שיגרור את כולה. עכ"ל בקיצור.

וראיתי בבית יוסף אהע"ז (סימן קכ"ה ד"ה וכתוב בתרומת) שכתב בשם תרומת הדשן [חלק א' סימן רכ"ח], דכל חק תוכות אינו אלא שעל ידי המחיקה לבדה נתקן האות מקלקולו, אבל היכא שעדיין צריך לכתוב ולהוסיף על המחיקה לשווייה אות, לא [נפסל]. אך סמ"ק [סימן קפ"ד עמוד קמ"ד] שכתב דקודם שנגמר האות ונפלה עליה דיו מקרי טפי חק תוכות משנפלה אחר שנגמר האות, לכאורה פליג אסברתנו. אמנם יש לדחות דאיירי כגון שנפלה טיפה במקום רגל אל"ף או תי"ו, ומחק מן הטיפה בכל צידיה עד שנעשה רגל כתיקונו. עכ"ל.

ועוד יש לומר כפי דרכו, דהסמ"ק מיירי שאחר שנפלה הטיפה גמר האות, ואז היתה צורתו פסולה, ואחר כך הוא מתקנה על ידי גרירה ומחיקה, שאז על ידי מחיקה לבדה נעשית אות, אבל אם מחקה באותה שעה קודם שגמרו, מודה הוא דכשר במה

אוצר ההלכה

שגומרו אחר כך. וכן דקדק שם מרן מדברי הסמ״ק, והכלבו [סימן ע״ו] כדעת תרומת הדשן, ופסקו מור״ם בהגה (שם ס״ד). והנה זה ודאי היפך מה שכתב בארחות חיים שצריך לגרור כל הרי״ש והדלי״ת.

והרב פרי חדש [אהע״ז סימן קכ״ה סעיף ד׳] יישב על זה, דצריך לומר דלא דייק הרב בלישניה, וכולה דקאמר, שצריך לגרור מן הגג ומן הירך, שהרי שניהם נעשו בפיסול, אבל אין הכי נמי דסגי בגרירת קצת מן הגג ומן הירך, דכיון דמוסיף כתב בשניהם, שפיר מקרי חק יריכות. עכ״ל.

ולדידי אכתי קשה, דאמאי לא סגי בחד מינייהו, והרי לדעת הכלבו, אם נפלה טיפת דיו והוסיף עליה לעשותה יו״ד, או משך אותה לעשותה וא״ו, שפיר דמי אף על פי שתחלת האות ליכא כתיבה כמו שכתב הבית יוסף באהע״ז, הרי שאף שלא עשה כי אם משך הוא״ו לבד כשר, אף על פי שראשה וגגה נעשו מאליהם מן הטיפה. ואף שיש לומר דמיירי דמשך אותה לתקן ולהשלים גגה ואורכה, מכל מקום אכתי לא מסתבר שפיר, דכיון דבמה שמוסיף בירך מיקרי אות, הוה ליה חק יריכות, ומה לנו ולגגה. וכי תימא דבעינן חק יריכות בשניהם, אם כן אף אנו נאמר דבעינן שיהא שיעור אות באותה תוספת בין בגג בין בירך, דחק יריכות במקצת הגג והירך אינו אות, שלא נשלם האות אלא על ידי הגרירה. אלא מאי אית לך למימר, דכיון שאינו קרוי אות בגרירה לחודה אלא על ידי התוספת שפיר דמי, הכא נמי אף שלא גירר כי אם הירך לבד שפיר דמי, שהרי אינו קרוי אות אלא בתוספת הכתב. ועוד, דאם כן אף בקו״ף וה״א שדבקו לגגיהן לא סגי במה שמוחק הרגל לבדו, שהרי נפסדה צורת האות כולה, ואינה נכשרת כי אם על ידי הגרירה, והוה ליה חק תוכות. ואף על פי שהרשב״א [במיוחסות סימן רל״ו] כתב ברגל הקו״ף הדבוק שאין למחוק כל האות, כי הגג כדין נכתב, כמו שכתב בשמו בית יוסף א״ח [סימן ל״ב], הרשב״א אזיל לטעמיה, דפוסק כירושלמי [מגילה פ״א ה״ט], דבדיבוק האות למטה לא מיקרי חק תוכות, כיון שנכתב כהלכתו, ודיו שנפל על האות אחר שנגמר, מוחק הדיו בלבד, כמו שכתב הסמ״ק. ואם כן הכא נמי גג הקו״ף שנכתב כהלכתו ואחר כך נדבק לו הירך, מוחק הירך בלבד. אבל לשאר הפוסקים דסבירא להו דלעולם מיקרי חק תוכות אף אחר שנגמר האות, אם כן הגג גם כן צריך למוחקו. ואף על פי שיש לחלק קצת, מכל מקום אינו נראה לי.

ולענין דינא, הרב פרי חדש ז״ל פסק דלא כמור״ם וכלבו, וכן כתב בשם הרד״ך [בריש בית א׳] ומוהר״ם אלשקאר [סימן ה׳]. ובהא הכי מסתברא לענ״ד, ד׳וכתב׳ בעינן ולא וחקק, לא שנא כל האות או מקצתו. וכן בנפל טיפת דיו, לא סגי במה שמשלים עליו האות. אבל הכא שכתב האות כהלכתו ובסופו נפסדה צורתו, סגי במה שיגרור מקצתו עד שלא ישאר עליו צורת אות, ואחר כך ישלימנו על ידי כתב, שהרי בתחלה ובסוף הכל על ידי כתב היה, והגרירה לא עשאתו אות כלל. וכן ראיתי להרדב״ז חלק א׳ (סימן שס״ג), שכתב גבי קו״ף שנדבקה, שמוחק רגל הקו״ף מלמעלה, וישאר קצר כמו וא״ו, שהרי נשתנה צורת האות, ויחזור ויתקן האות בקולמוס. וכן כתב בחלק ב׳ (סימן תקצ״ו), וזה לשונו: ויש מי שסובר שצריך למחוק כל האות ולחזור ולכתבה כולה, וכן נראה דעת הרא״ש [כלל ג׳ סימן ט״ז], אבל רוב הפוסקים הסכימו שמוחק כל הרגל עד שתשאר צורתה דלי״ת, וכן אם היא אות אחרת עד שתפסד צורתה, ומשלים עליה האות. וכן הסכימו באותו מנין. עכ״ל. ולכן נראה לי, דהמיקל לא הפסיד, ולמעשה יש למחוק מהגג ומהירך של הרי״ש והדלי״ת, ואף אם ישאר קצתו לית לן בה. אבל אם האריך ירך של דלי״ת או רי״ש עד שנעשית כ״ף פשוטה, אין צריך למחוק מהגג כלל, שהרי לא נעשה בפיסול כלל הגג. עוד נראה פשוט, שאם עשה מדלי״ת ה״א, לא סגי במה שמוחק הירך לבד, דהא ודאי חק תוכות גמור הוא, שהרי נעשית אות על ידי הגרירה בלבד, וצריך למחוק גם קצת מהגג ויחזור ויתקנו[63].

ומעתה, הנה אנחנו באים לידון בדין ה״א של שם שנדבקה לגגה, כי הנה (ודאי) בדבוקה ממש, ודאי דשרי למחוק כל הירך מלמטה למעלה ולחזור ולכותבה, ואף בנדבקה אחר שנכתבה כהוגן, וכדעת הפוסקים דלעיל דפסלי. כי תיבעי לן, בדבוקה דיבוק דק כחוט השערה שנסתפק בו הר״י אסכנדרני שהביא הרדב״ז (בח״ב סימן הנ״ל), אם מותר למוחקו כיון שנכרת לבני אדם [אות] ה׳, והביאו מור״ם בהגה ביו״ד (סימן רע״ו סי״א). והרדב״ז ז״ל חלק עליו, והאריך למעניתו, דכיון שאין כוונתו אלא לתקן שרי. דדוקא דרך איבוד אסור, ומה לנו ולטועים שקורים אותה ה״א, וכי מפני שזה טועה יהיה המוחק עובר, ע״ש (בח״ב סימן תקצ״ו), וכן כתב בשם (מהר״ל מפראג) [מהר״ר ישראל] [תרומת הדשן ח״ב סימן ע״ב]. והכי מסתברא, שהרי כתבו הריב״ש [סימן ק״כ] והאחרונים, דכשאנו רואים שאין צורת האות כתיקונו, אף על פי שהתינוק קורא אותו כהלכתו פסול, ואם כן אין לחוש למה שנראה להם ה״א. ואין להחמיר בזה משום שנראה כמוחק את השם, דלאו כולי עלמא דינא גמירי, דהא תניא במסכת סופרים [פ״ה ה״ב] ופסקו שלחן ערוך סימן רע״ו [סעיף י״ב], הכותב יהודה ולא נתן בו דלי״ת יתלה הדלי״ת מלמעלה. וכן כתב הגהות מיימוניות (פ״א מהלכות תפלין [אות מ׳]) בשם רבנו שמחה. ועל כרחך טעמא הוא, משום שנתכוין בשעת כתיבתו ליהודה, וכן כתב הלבוש [שם סעיף י״ב]. והא הכא דבתליית הדלי״ת הוה ליה כמוחק את השם, שמעתה הוא נקרא יהודה, ואף למחוק הה״א אחרונה לעשותה דלי״ת ולהוסיף ה״א בסוף, יש שכתבו שמוהרשד״ם [יו״ד סימן קפ״ז] התיר, ואם איתא, היכי שרינן ליה למחוק או לתלות, והרי הרואה יראה שהוא שם גמור, והוה ליה

הערות וציונים

63. עיין בשו״ת תפלה למשה (ח״ג סימן ל״ה) שכתב, שאם נדבקו רגלי הה״א והקו״ף לגג דיבוק דק מאד, ונעשה הדיבוק אחר שנכתבו הה״א והקו״ף כתיקנן, אפשר לתקנן על ידי גרירת הדיבוק גם בתפלין ומזוזות.

אוצר ההלכה

מוחק את השם, והלא דברים ק״ו, דהשתא התם שאין בו רעותא כלל בכתיבה ושם גמור הוא, אפילו הכי מותר למוחקו משום קלקול הכוונה, הכא דאיכא קלקול בכתיבה מיבעיא?

ואין לומר דהתם הרואה הכתוב ידע מעצמו שטעות הוא, ונמצא שטעותו מפורסם, דאטו מי שטעה וכתב שם במקום שאינו ראוי לו מותר למחקו משום שטעה, הא ודאי ליתא, דלא שרינן ליה הכא אלא משום שטעה במחשבתו ולא קידשו, אבל התם אסור. וכדתניא התם במסכת סופרים [הלכה א׳], הכותב שני שמות של קדש, מקיים את הראשון ׳ומעכב את האחרון׳, ופירושו קודר. ותניא עוד התם [הלכה ג׳], היה צריך לכתוב יהודה ונתכוין וכתב את השם, אף על פי שלא כתב בו דלי״ת מעכבו וכותב יהודה אחר. ונוסחת הרמב״ם בתשובה[64] הביאה בקיצור הרדב״ז [ח״ב סימן תקצ״ו] מחטבו וכותב וכו׳. וכיון שכן, מהיכן ידע הרואה שהסופר טעה במחשבתו ונתכוין לשם חול שמותר לתלות הדלי״ת ולמחוק הה״א. וכן ראיתי שם במסכת סופרים [הלכה ג׳] בהדיא: היה צריך לכתוב את השם, ונתכוין וכתב יהודה ולא נתן בו דלי״ת, מוחקו וכותב את השם, רבי יהודה אומר יחזור עליו את הקולמוס ויקדשנו, אמרו לו אין זה מן המובחר. ע״כ. ואם כן על כרחך לומר, כיון שכוונתו לתקן, לא חיישינן למה שמוחק, וכל שכן הכא שהרואה אותו מוחק, הוא רואהו גם כן מתקן.

לכן נראה דהמיקל לגרור הירך ולחזור ולכותבו לא הפסיד, ואדרבה נראה שהוא עדיף מלקדור האזכרות או לגנוז היריעה, וכדעת הרדב״ז, והאמת יורה דרכו. וכן הסכים אדוני אבי מורי נר״ו כדעת הרדב״ז, אלא שמצד אחר חשש למחוק, משום דעת האומרים דה״א שדבוקה בדיבוק דק ה״א קרינן לה, ואם כן הרי נתקדשה שפיר, ולכן הסכים להפריד אותו הדיבוק ודי. וכן כתב ספר אם למסורת [דף ל״ח ע״ב ד״ה מראות] בשם האחרונים.

ומעשה בא לידינו בה״א של שם, שאחר הירך הימני משוך מקל אחד כירך הכף פשוטה כזה: ה[65], וכזה ודאי נפסדה צורתה. והורה מורי ורבי נר״ו, למחוקהרגל הימני ואותו המקל, ויחזור ויכתוב הירך הימני. דהא דמיא לדיו שנפלה על אות של שם. מיהו ודאי צריך למחוק הירך קודם, שאחר שמחק המקל כבר נתקן האות ואף שנתקן על ידי חקיקה ופסול, היינו לענין הכשר ספר תורה דבעינן ׳וכתב׳, אבל לענין מוחק השם, בין על ידי חקיקה בין על ידי כתיבה, אסור, כמו שכתב הרמב״ם פרק ו׳ מהלכות יסודי התורה [הלכה ו׳], אם היה שם חקוק על כלי ממיני מתכות והתיכו, לוקה. ואף שיש לומר דכיון שכוונתו לתקן שרי, מכל מקום כיון דאפשר לעשות באופן אחר כדכתיבנא, הכי עבדינן. ואף שמסיק הרדב״ז שם שאם נכתבה ה״א כהוגן, ושוב נדבקה דיבוק דק, דיש לסמוך על סברת המכשירים בפרידת הדיבוק, והכא נראה פשוט בהאי עובדא דידן, שאחר שנכתבה כמה ימים אירע דבר זה, מכל מקום הכא שאני שנפסדה צורתה, ואף התינוק לא הכירה, מה שאין כן התם. וכל שכן דאיכא מאן דאמר התם דה״א גמורה היא, אף שהיא דבוקה בדיבוק דק.

ובהיא דקתני בברייתא דהבונה [שבת קג:] שהבאתי לעיל, דלא יעשה סתומין פתוחין וכו׳, הרמב״ם ז״ל לא כתבה, מיהו נראה ודאי דהוא בכלל מה שכתב שלא תדמה היו״ד לוא״ו וכו׳, וכן כל כיוצא בזה, דאם לא כן הוה ליה למימר, סתום ועשאו פתוח ופתוח ועשאו סתום כשר, וכרבי יהודה דמתניתין[66], אלא שמע מינה דפסול הוא, וכסתם ברייתא דהתם. וכפי זה יקשה לכאורה, מה שכתב רבנו בפירוש המשנה בפרק הבונה וז״ל: ואמר רבי יהודה אם נתכוין לכתוב ׳שמעון׳ כיון שכתב ׳שם׳ חייב. לפי שגמר ׳שם׳. ואף על פי שמ״ם שם סתומה וזאת פתוחה, לא נחוש אלא אל הלשון. וזה הדבר אמת, לפי שלא ניחוש לכוונתו, אלא בגמר מלאכה. והראיה, אילו נתכוין לארוג בגד מעשרים אמה שלא יהיה חייב עד שיגמור העשרים אמה וכו׳? ע״ש. משמע שפוסק כרבי יהודה שלא נחוש לצורת האותיות, אלא אל הלשון. ואין לחלק בין כתיבת ספר תורה לענין שבת, דאם כן מאי מקשה תלמודא ומאי משני. וצריך לומר דמה שכתב [הרמב״ם] וזה הדבר אמת הוא, כוותיה ולא מטעמיה, שהטעם אינו אלא משום שעשה שיעור מלאכה שהוא שתי אותיות, וכפי זה אף אם כתב רא מראובן ויפ מיפנה חייב. וכן נראה מדברי רבנו בחיבורו (בפ״א מהלכות שבת הלכה י״ד), שכתב, הרי שנתכוין לכתוב אגרת או שטר אין אומרים וכו׳, אלא משיכתוב שתי אותיות חייב. משמע שתי אותיות מאן דהם, ולא בעינן דוקא שם קטן משם גדול. אך קשה, דכולהו תנאי דמייתי התם בפרק הבונה, בעו שיהיה שתי אותיות הראויות במקום אחר להקרות שם, אבל הך סברא דרבנו ליכא מאן דאמר לה. (עד כאן מצאנו). (משחא דרבותא ח״ב – מהר״ש אלפאסי)

קכ״ג) שם אם נגעו רגלי הה״א והקו״ף בגג וכו׳. כתב מג״א (סקכ״ז בסופו), ועיין ביו״ד סוף סימן רע״ו [סעיף י״א בהגה]. [ע״כ]. עיין גט פשוט אהע״ז סימן קכ״ה ס״ק ס״ה ס״ו. (חיי עולם)

קכ״ד) שם אם נגעו רגלי הה״א והקו״ף בגג וכו׳. כתב מג״א (סקכ״ז), אם נדבק רגל הה״א וכו׳, מי שיקל להפריד לא אמחה בידו. רלב״ח סימן צ״ז [השני], והרד״ך [בית א׳ חדר ל״א] חולק וכו׳. הנה הרלב״ח והרד״ך אינם כעת תחת ידי, ונחזי אנן יסוד להיתרא על פי דברי המאירי (בשבת דף ק״ד ע״א), שהביא ראיה ממנחות (דף כ״ט ע״ב), שצורת ה״א כשרה גם כשמחובר הקו לגגו. דקאמרי דספרי דווקנא דבי רב תלו ליה לכרעיה דה״א, ומוכח שאין זה לעכב, ולכן לא נשתנה בזה צורת האות כלל ויוכשר. ולכאורה נראה להביא עוד ראיה שצורת הה״א הקו

הערות וציונים

64. נדפסה בשו״ת פאר הדור (סימן ס״ט) ובשו״ת הרמב״ם (סימן קנ״ה) בשינוי לשון.

65. במקור אין צורת שום אות, וציירנו לפי הענין.

66. שבת פרק י״ב משנה ג׳, עיין שם בגמרא בדברי רב חסדא.

אוצר ההלכה

מחובר לגגו, מירושלמי מגילה (פ״א ה״ט), שאמרו תורת הראשונים לא היה ה״א שלהם סתום ולא מ״ם שלהם סתום, ומוכח שבתורת האחרונים הה״א סתומה.

אמנם הריב״ש (בסימן ק״כ) דחה הראיה ממנחות, דהא קיימא לן דאף על גב דספרי דווקנא חטרו לגגיה דחי״ת, והוא אמינא כיון שעל ידי כן יש היכירא בין ה״א לחי״ת בגגיה, תו אי (תו) [לא תלו] לכרעיה דה״א אין בכך כלום, לזאת קמשמע לן רבותא אפילו ספרי דווקנא תלו לכרעיה דה״א, שזהו מעכב. וגם הראיה שהבאתי מירושלמי מגילה יש לדחות, כי יגיד עליו רעו, שמצינו בבראשית רבה [פרשה י״ב אות י׳], מה ה״א זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלמטה, רמז שכל המתים יורדים לשאול וכו׳, והחלון הזה שמן הצד רמז לבעלי תשובה. ע״כ. הרי שההבדל שמן הצד לא חשיב כפתח, ועדיין איקרי סתום מכל צדדיו. ולכן שפיר נקטו שבתורת הראשונים היינו בכתב עברי (הארכתי בחקרי קדמוניות שלי), היתה צורת הה״א אחרת, ובתורת האחרונים נקראה הה״א סתומה אף על פי שיש לה חלון. ומעתה נראה שדין הה״א כדין הקו״ף שאך במקום עיגון התירו (עיין רמ״א אהע״ז סימן קכ״ה סעיף ט״ז), והכא אף בדיעבד אסור. (נפש חיה)

קכ״ח) שם אם נגעו רגלי הה״א והקו״ף בגג וכו׳. אם נדבק כחוט השערה, באופן דתינוק דלא חכים ולא טיפש יודע שהיא ה״א, מי שיקל להפריד הרגל לבד, לא אמחה בידו. הרלנ״ח ז״ל (סימן א׳ וצ״ח). והרד״ך ז״ל (בבית א׳ חדר ל״א) חולק בזה. טעם למה בה״א וקו״ף לא מהני הפרדה בסכין, והשי״ן ועי״ן ופ״א וצד״י מהני, עיין בהרא״ם ז״ל (ח״א סימן (צ״ו) [צ״ח]). (כנסת הגדולה הגב״י)

קכ״ט) שם אם נגעו רגלי הה״א והקו״ף בגג וכו׳. אם נדבק כחוט השערה באופן דתינוק דלא חכים ולא טיפש יודע שהיא ה״א, מי שיקל להפריד הרגל לבד לא אמחה בידו. הרלב״ח ז״ל (סימן א׳ (וצ״ז) [וצ״ג]). וליתא, שאין להורות קולא בדבר, וראוי לגעור במי שעושה כן, וכן דעת מהרד״ך [בית א׳ חדר ל״א], ועיקר. פרי חדש ז״ל באבן העזר (סימן קכ״ה סקי״א). ועיין בספר יד אליהו (סימנים מ״ו מ״ז), ומה שהקשה שם, לע״ד אינה קושיא, ועוד גמגומים אחרים. (יד אהרן הגב״י)

קכ״ז) שם אם נגעו רגלי הה״א והקו״ף בגג וכו׳. עיין להרב יד אהרן (הגב״י)[67] שכתב, אם נדבק כחוט וכו׳ בסופו. נ״ב: וכן כתב הרב מגן אברהם (סימן כ״ג) [סקכ״ז], ועיין להרב גט פשוט בסימן קכ״ה (סקל״ז) דמספקא ליה מילתא. יע״ש. וצריך לומר דלא נסתפק אלא לענין גט ולא לענין ספר תורה ותפלין וכמו שכתב ז״ל בראש הסעיף דיש להחמיר טפי בגט. יעו״ש. והראיה על זה, שנסתפק שם בכהאי גוונא בזרק עפרות זהב, ובהדיא כתב מרן ז״ל בסימן זה [סעיף ג׳] דכשר. יע״ש. (הגהות הגר״ח מודעי)

קכ״ח) שם אם נגעו רגלי הה״א והקו״ף בגג וכו׳. כתב במג״א (סקכ״ז), אם נדבקה רגל הה״א כחוט השערה באופן שהתינוק יודע שהוא ה״א, מי שיקל להפריד לא אמחה בידו. רלב״ח [סימן צ״ח]. והרד״ך [בית א׳ חדר ל״א] חולק. ע״ש. והנה באהע״ז בסימן קכ״ו יש בזה מחלוקת. דהמחבר כתב (סעיף מ״ח), אם נדבקה רגל הה״א לגג, אם תינוק דלא חכים ולא טיפש קורא אותה, יש להכשיר במקום עיגון ויפריד בסכין. ובסימן קכ״ה (סעיף ט״ז) איתא ברמ״א: רגלי ה״א וקו״ף שנוגעין וכו׳, יש לפסול בדיעבד וכו׳, ובשעת הדחק דיש לחוש לעיגון יתקן. ועיין באו״ח סימן ל״ב. [ע״כ]. משמע דסבירא ליה דצריך לגרור כל הרגל כמו שכתב כאן, אף דהתם מירי בתינוק יכול לקרותו. אחר כך מסיים הרמ״א: ועיין בסימן קכ״ו (סעיף מ״ח). היינו דהמחבר שם סבירא ליה כיון דתינוק יכול לקרותו מהני להפריד בסכין. ולכאורה קשה על המג״א במה שהביא הפלוגתא בזה בין הרלב״ח והרד״ך, ולא הביא כלל ממה שאיתא באבן העזר.

אמנם נראה לפע״ד דהרלב״ח סבירא ליה דהא דהחמיר הרמ״א הוא רק בקו״ף, דהוא הלכה למשה מסיני שיהא הרגל נפרד מהגג, אבל לא בה״א. ועיין בספר גט פשוט שם בסימן קכ״ה [ס״ק ס״ה], דיש פוסקים דסבירא להו כיון דאיתא במסכת מנחות [כט:] אמר רב אשי חזינן לספרי דווקני דחטריה לגגיה דחי״ת ותלו לכרעיה דה״א, משמע דאינו לעיכובא רק למצוה מן המובחר. לכן הכשיר להפריד. לכן ציין הרמ״א בסימן קכ״ה, ׳ועיין באו״ח ל״ב ועיין בסימן קכ״ו׳. וכוונתו, דבסימן קכ״ו באהע״ז לא היקל להפריד רק ברגל הה״א כטעם הנ״ל, אבל ברגל הקו״ף צריך לגרור כל הרגל, כמו שאיתא כאן בנגע ממש בה״א וקו״ף. לכן הביא המג״א ברגל ה״א היכא שתינוק יכול לקרותו דיכול להפריד, כמו שאיתא באהע״ז סימן קכ״ו הנ״ל, ולא כתב כן ברגל הקו״ף. והרד״ך חולק אף בה״א אף בתינוק יכול לקרותו, וכמו שכתב הגט פשוט הנ״ל בשם הריב״ש [סימן ק״כ], דאף בה״א, כיון דאיתא במסכת שבת [קג:] ״וכתבתם״ שתהא כתיבה תמה שלא יעשה הה״ן חיתי״ן, גם זה הוא לעיכובא. והריב״ש דחה הראיה הנ״ל מספרי דווקני. ע״ש.

ואם כן צריך עיון בדין המבואר ביו״ד סימן רע״ו (סעיף י״א) ברמ״א שם, שכתב: ה״א של השם שכרעה נוגעת בגגה, אם נוגע ממש עד שנראה כחי״ת מותר למחוק או לגרור הרגל ולתקנה, אבל אם נוגע רק מעט יש לספק בדבר אם מותר. [ע״כ]. וכתב הש״ך שם [סקט״ו], בנוגע ממש מותר למחוק, שהכל רואין שהוא חי״ת ואינו שם ואין בזה משום מוחק השם, אבל אם אינה נוגעת רק מעט עדיין ניכר שהוא שם ונראה כמוחק השם. ולפי הנ״ל בלאו הכי אין תקנה, דלהרלב״ח אסור לגרור הרגל כיון דיכול להפריד, ולהרד״ך אסור להפריד רק לגרור הרגל כולו, ולהפוסקים דכשר בלא הפרדה ובלי שום תיקון אם כן אסור אף למחוק ולהפריד קצת, ואם כן אין לו תקנה משום חשש מחיקת השם. (דעת ומזימה)

הערות וציונים

67. נדפס בסמוך אות קכ״ו.

אוצר ההלכה

קכ"ט) שם אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג וכו'. כתב מג"א (סקכ"ז), אם נדבקה רגל ה"א בגגה כחוט השערה, והתינוק יודע שהיא ה"א, מי שירצה להפרידה לא אמחה בידו [שו"ת מהרלב"ח סימן צ"ח]. וכן נראה לענ"ד מדברי האהע"ז (סימן קכ"ה סט"ז [בהגה]) שהביאו המג"א בסמוך [סקכ"ט], גבי נגע הקוצה שמאלית של יו"ד האל"ף בגגו, דהכשיר להפריד. ע"ש. וכל זה כיון שהוא ניכר היטב אינו אלא כדבקות שאר אותיות.

(חבל יוסף)

ק"ל) שם אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג וכו'. במג"א (סקכ"ז) ד"ה והפרידה, עיין שם [שכתב, אם נדבק הרגל הה"א כחוט השערה באופן שהתינוק יודע שהוא ה"א], מי שיקל להפריד "אמחה" בידו, וצריך לומר "לא אמחה" בידו וכו', כצ"ל[68]. ע"ש. (שיורי לקט)

קל"א) שם אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג וכו'. אפילו לא נדבק רק כחוט השערה ותינוק מכיר שהוא ה"א, לא מהני גרירת הדיבוק דהוי חק תוכות. רד"ך [בית א' חדר ל"א]. מג"א [סקכ"ז][69]. וכן משמע ביו"ד בבית יוסף (סימן רע"ו ד"ה יש בו) בשם הר"י אסכנדרני, שכתב, בשם שנדבק כחוט השערה, דצריך למחוק כל הרגל והוי כמוחק השם. אשל אברהם [שם]. ונראה דרצונו לומר, דעל כרחך מיירי דהתינוק מכירו, דאם לא כן לא הוי כמוחק השם. ועיין במקדש מעט [ס"ק ע"ז], דכן פסקו באליה רבה [סקל"ג] ועולת תמיד [סק"ל]. (באר יעקב – קרוייזר סקנ"ח)

קל"ב) שם אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג וכו'. כתב באר היטב (סקכ"ו), אם נדבק רגל הה"א כחוט השערה וכו' אין להורות קולא בדבר וראוי לגעור וכו'. [ע"כ]. וצריך לגרור כל הרגל, לדוד אמת (סימן י"ב [סעיף י"ח]). ועיין שו"ת מגדל השן (סימן (מ"ח) [י"ח])], דבגט פשוט סימן קכ"ה [סוף ס"ק ס"ה] כתב, דלכולי עלמא מועיל תיקון כשניכר להדיא שהוא ה"א. עיין שם שהסכים כן לדינא. (באר יעקב – קרוייזר סקמ"ז)

קל"ג) שם אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג וכו'. כתב מג"א (סקכ"ז), אם "נפסקה"[70] רגל הה"א כחוט השערה באופן שהתינוק יודע שהיא ה"א. [ע"כ]. רצונו לומר, לא משום דסמכינן אתינוק לגמרי, רק לענין שיעור חוט השערה, שיהיה מהני גרירה, יען דאם התינוק אמרה לחי"ת, זו הוכחה שההפסק פחותה מחוט השערה ולא מהני בה גרירה. ועיין בבאר היטב [סקכ"ג] בריב"ש [סימן ק"כ] בנפסק, דלא מהני תינוק כיון דידעינן שהוא נפסק. אם כן הכא נמי לא מהני קריאת התינוק רק לברר אם הוא כחוט השערה או לא, לענין שיהיה מהני גרירה או לא.

(חדושי מהרי"ש)

קל"ד) שם אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג וכו'. כתב במאמר מרדכי הישן (סימן נ"א), ה"א של השם ונדבק אחר כך רגלה לגגה והדיבוק אינו כל כך שחור כגוף האות, הוי כניכר עדיין השם ואסור למחקו, ונראה לי שיגרור הדיבוק ולא הוי חק תוכות, כיון שהאות נכתב תחלה כראוי, כמו שכתב בלבוש [סעיף י"ז] ברי"ש שאחר כך נעשה לה תג כדלי"ת דמותר למחוק התג עם הירך לבד, הכא נמי ימחוק הדיבוק לבד, ואחר כך יוסיף עליה בכתיבה מעט שיהיה נמי תיקון מעשה שלא יהא חק תוכות. עכ"ד. וכן כתב בשאילת יעב"ץ (ח"ב סימנים כ"ז, כ"ח) על מה שכתב רבי מנחם עזריה (סימן ל"ו) בנגע רגל ה"א של השם בגגה והפרידה פסול ואין לו תקנה דהוי חק תוכות, ולגרור ולבטל צורת הה"א אסור למחוק בשם, וכתב על זה בשאילת יעב"ץ הנ"ל, דיש לו תקנה להוסיף על הרגל. ועיין בגדולי הקדש (סקכ"ה) שהשיג עליהם, דאם יש לו צורת ה"א בלא הוספה, לא מהני מה שמוסיף שלא יהא על ידי זה חק תוכות דהא לא עביד כלום. וכן כתב באשל אברהם (סקכ"ו), אם נכתב ה"א במקום דלי"ת, לא מהני גרירת רגל הפנימי דהוי חק תוכות, ולא מהני למשוך הגג והרגל, כיון דיש שם דלי"ת עליה בלאו הכי. ועיין שם בגדולי הקדש שהביא הרבה ראיות לזה.

(באר יעקב – קרוייזר סקנ"א)

קל"ה) שם אם נגע וכו', או פני האל"ף בפנים בגג שתחתיה, פסול ואין תקנה בגרירה וכו'. עיין באר היטב (סקל"ג). ועיין בשו"ת מנחת שי ([שור] סימן ג'), בספר תורה שנמצא בפרשת אמור בשם אלקים נדבק פני האל"ף בגג שתחתיו, ולא נודע אם היה מתחלת הכתיבה ונראה לכל שהוא אל"ף, וחשש השואל שם לתקן, על פי מה שכתוב ביו"ד סימן רע"ו (סעיף י"א [בהגה]), בה"א של שם הנוגעת בחוט השערה אסור למחוק הואיל והעולם קורין לה ה"א, ודוקא בנראה כחי"ת מותר למחוק על מנת לתקן, וכאן ניכר לכל שהוא אל"ף. והאליה רבה [סקל"ג] והפרי מגדים [אשל אברהם סקכ"ח] חשו גם כן לזה, ומצאו תקנה שיוסיף דיו למעלה ביו"ד עד שלמטה נראה כירך יו"ד, וכאן אי אפשר בתיקון זה. והעלה שם דמותר לגרור כדי לתקן האות. וגם לענין כתיבת השם שלא כסדרן אין שום חשש בדיעבד. ועיין באשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש [סוף סעיף י"ח] מענין זה. יעו"ש. ועיין בשו"ת רבינו חיים כהן ([ראפאפורט] חלק יו"ד סימן מ"ט), שהעלה להקל הן אם כל פני האל"ף נדבק או אם רק התג נדבק. ועיין בשו"ת חתם סופר (חלק יו"ד סימן רס"ז) שכתב גם כן להקל בזה. יעו"ש.

ועיין בשו"ת הרי בשמים (מהדורא תניינא סימן קכ"ט), על דבר פרשה אחת מתפלין של ראש שמשך הסופר גגה של אות

הערות וציונים

68. וכן הגיהו שאר אחרונים, וכן הוא בדפוסים שלפנינו. 69. עיין שם שהביא בזה מחלוקת, דהרלב"ח אינו פוסל בזה. 70. במגן אברהם לפנינו איתא "נדבק", וכן הוא באמת בשו"ת מהרלב"ח שהוא מקור דין זה כמצויין במג"א, ע"ש. ונראה שהכוונה אחת, וכוונת הרב המחבר לדיבוק וכמו שמוכח מהמשך דבריו. (ומה שהביא ראיה מהריב"ש שדיבר בפיסוק, כוונתו בכעין נדון דידן ולא כנדוננו ממש). אלא שלשונו מגומגמת, דמה שייך כאן הפסק ומה שייך כאן פחות מכחוט השערה.

אוצר ההלכה

אל״ף, שהנקודה התחתונה רחבה כדלי״ת ואם מהפכין אותה נראה כצורת אות בי״ת, והעלה שם להקל. יעו״ש. ועיין בשו״ת נשאל דוד (בונאן) סימן א׳), בספר תורה שנמצא שהה״א של שם הוי״ה ברוך הוא, היא משונה בצורתה ועשויה כצורת תי״ו, עד שהתינוק קורא תי״ו. יעו״ש שהאריך בזה, וכתב דמותר לגרור הרגל ולתקנה. ויותר מזה כתב, דאפילו היכא שהתינוק קורא אותה ה״א, מכל מקום כיון שלא נכתבה כראוי לה ואנו רואין שנפסדה צורתה, לא מהני בכהאי גוונא תינוק, וכמו שכתבו הפוסקים, ומותר לתקן. (ארחות חיים – ספינקא סקל״ג)

קל״ו) שם אם נגע רגל האל״ף וכו׳. עיין מה שכתב בשו״ת זכרון יוסף (או״ח סימן ב׳ וסימן ג׳). ועיין מה שכתב הרב מג״א (סקכ״ז), ובספר בית הרואה (דף ג׳) הרבה לתמוה עליו. ע״ש. (מחזיק ברכה סקי״א)

קל״ז) שם אם נגע רגל האל״ף בגג האל״ף, או פני האל״ף בפנים בגג שתחתיה, פסול ואין תקנה בגרידה וכו׳. כן כתוב בבית יוסף בשם האגור [סימן מ״ח ופ״ה אות א׳], וזה לשונו: ואם נגע רגל האל״ף בגג האל״ף או פני האל״ף בפנים בגג שתחתיה וכדומה לזה, כתב האגור כולם פסולין, ואין תקנה במחיקה או (בהפרדה) [בגרידה][71], שנקרא חק תוכות, ופשוט הוא. ומיהו בגרידה מה שנעשה בפיסול סגי, כמו שכתבתי בסמוך גבי רגל הה״א והקו״ף שנוגעים למעלה. מיהו אם כבר כתב לפניו אין תקנה לחזור ולתקנה, משום דהוי ליה כתובין שלא כסדרן. ע״כ. וסיפא דמילתא דכתב, מיהו אם כבר וכו׳, כתבו רבנו לקמן (סעיף כ״ה) ולכך השמיטו מכאן. (שלחן גבוה סקנ״א)

קל״ח) שם אם נגע וכו׳, או פני האל״ף בפנים בגג שתחתיה וכו׳. כתב במג״א (סקכ״ח), בגג האל״ף, דאין להם ליגע אלא בדקה שבהם. [ע״כ]. רצונו לומר ולא בראש העב של יו״ד אם נוגע בקו השיפוע. (חדושי מהרי״ש)

קל״ט) שם אם נגע וכו׳, או פני האל״ף בפנים בגג שתחתיה, פסול וכו׳. כתב במג״א (סקכ״ט), אבל אם קוצה השמאלית של יו״ד נוגעת באל״ף כשר. [ע״כ]. רצונו לומר, מעבר השני של היו״ד הכפוף למעלה היא לצד שמאל, והכפוף למטה מצד ימין הוא המחובר לגופו של האל״ף. ועיין לעיל במג״א (סק״ג). (חדושי מהרי״ש)

ק״מ) שם אם נגע וכו׳, או פני האל״ף בפנים וכו׳. כתב מג״א (סקכ״ט), דהא אפילו בלא הקוצה מקרי יו״ד וכו׳. נ״ב: דלא כחלקת מחוקק שם [אבן העזר סימן קכ״ה סקל״א]. וכן כתב הבית שמואל [שם סקכ״ח]. (ספר פלאים)

קמ״א) שם אם נגע וכו׳, או פני האל״ף בפנים וכו׳. עיין מה שכתב המג״א [סקכ״ט], דדוקא שנגעה היו״ד עצמה באל״ף, אבל אם קוצה השמאלית של יו״ד נוגעת באל״ף, כשר. וכן הסכימו האחרונים באבן העזר סימן קכ״ה [סעיף ט״ז], וכן כתב הרב אמת ליעקב [המשפט השני בפיסול נגיעת אות באות סעיף ל״ב], והרב לדוד אמת בדיני ספר תורה [סימן י״ב סעיף ל״ב]. ומשמע דהוא הדין בשאר האותיות, כגון הטי״ת[72] והשי״ן והדומה להם. וכן הסכים הרב זרע אמת (סימן קכ״ב) [ח״ב יו״ד סימן קכ״א], והביאו הרב (כ״מ) [בית מנוחה] [דיני פיסול נגיעת אות באות סעיף כ״ז], ודלא כדמשמע מדברי הרב פרי חדש באבן העזר [שם בסוף הסעיף] עיין שם. ודברי הרב אמת ליעקב ז״ל (באות י״ד) שהביא דברי הרב פרי חדש, תמוהים אצלי כעת, וצ״ע.

ומדברי המג״א שכתב דהא אפילו בלא הקוץ מקרי יו״ד, משמע דמכל מקום בעינן צורת יו״ד ממש, ואם לא עשה רק נקודה בעלמא, ועשה אותה בשיפוע בענין שאינה נוגעת בגג האלף אלא בדקדוק שלה, יש לפסול, דרגל ימין הוא מעיקר צורת היו״ד, ואנן בעינן צורת היו״ד ממש, וזה אינו נראה כלל. ועיין להרב גן המלך [סימן קי״ד][73], ומדבריו יוצא בפשיטות לנדון הזה שאין להקפיד בזה כלל, יע״ש. (מעיני ישועה)

קמ״ב) שם אם נגע וכו׳, או פני האל״ף בפנים וכו׳. כתב מג״א (סקכ״ט), כמו שכתוב באבן העזר סימן קכ״ה סעיף י״ו [בהגה]. [ע״כ]. ועיין שם בבית שמואל (סקכ״ח). (חיי עולם)

קמ״ג) שם אם נגע וכו׳, או פני האל״ף בפנים וכו׳. כתב במגן אברהם (סקכ״ט), נראה לי דוקא שנגעה היו״ד עצמה באל״ף, אבל אם קוצה וכו׳ כשר, כמו שכתוב באהע״ז סימן קכ״ה [סעיף ט״ז בהגה]. [ע״כ]. כן היא הסכמת הבית שמואל שם (בסקכ״ח). ועיין בתשובות זכרון יוסף (או״ח סימן ב׳), כתב דכן העיקר, דעל פי זה לא יהא דברי הרמ״א סותרין למה שכתב ברמ״א אהע״ז שם. ו]עיין שם שכתב דדקדוק לשון רמ״א גם כן מורה כהמגן אברהם, ודלא כתשובות חינוך בית יהודה שם. (מגיני חיים)

קמ״ד) שם ואם גרר וכו׳ כשר ולא מקרי חק תוכות. כתב מהריק״ש ז״ל באבן העזר (סימן קכ״ה), דאם עשה תיבה חלוקה שנראה כשתי תיבות, והיה בצד של החלקים שי״ן של שלשה ראשין ועשאה ארבעה ראשין והאריכה בכך למלאת החלל שבאמצע חלקי התיבה, ואחר כך גרר מראשי השי״ן האמצעיים ונשארה שי״ן של שלשה ראשין עשויה מאליה, כשר ולא נראה חק תוכות. ומכל מקום יותר טוב למחוק הראש הראשון קודם כתיבת הראש שהאריך בו השי״ן. ומהר״ם בן חביב ז״ל שם (סקל״ה), והרב בעל פרי חדש (סקט״ו), דחו דבריו, וכתבו דבכהאי גוונא מקרי חק תוכות ופסול. ע״ש. והתיקון השני עיקר[74]. (יד אהרן הגב״י)

הערות וציונים

71. כן הגיה הרב באור הלכה סעיף י״ח ד״ה יגרור הכל, ושכן הוא בדרכי משה הארוך. 72. נראה דצריך לומר: כגון העי״ן והשי״ן. 73. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ו אות נ״ו. 74. פשוט דאין תיקון זה מועיל לתפלין ומזוזות משום דהוי שלא כסדרן.

אוצר ההלכה

קמ"ח) שם ואינה ניכרת וכו'. כתב באר היטב (סקכ"ו), כתב מהריק"ש (ערך לחם אהע"ז סימן קכ"ה), דאם עשה תיבה חלוקה שנראה כשתי תיבות וכו'. ומהר"ם בן חביב [גט פשוט שם סקל"ה], ופרי חדש (שם סקט"ו) דחו דבריו וכו'. [ע"כ]. וכן פסק בספר לדוד אמת (סימן י"ב [אות כ"ד]) כפרי חדש. ועיין בספר החיים [סעיף כ"א], שכתב בא מעשה לידי, שנפסק גג של דלי"ת באמצע, ועדיין היה בהנשאר עד ההפסק, שיעור דלי"ת, רק שאם נחשב אותו שנפסק כניטל, היה ריוח הרבה לסוף התיבה, והכשרתי לתקן למשוך זה לזה, דהא אפילו לא היה נכתב כלל מותר למשכו, כמו שכתבו הט"ז [סקכ"א] ומג"א [סקל"ג] בנמצא יתור אות באמצע. עכ"ד.

(באר יעקב – קרוייזר סקמ"ו)

קמ"ט) שם ואם גרר וכו' כשר ולא מקרי חק תוכות. אם כתב שתי תיבות בתיבה אחת, על ידי אות יתירה ביניהם עשאם תיבה אחת, כגון שהיה צריך לכתוב "בחוזק יד" והוסיף ק' בין תיבת "חוזק" לתיבת "יד" כגון זה "בחוזקקיד", או שכתב "בבחוזק" שהוסיף בי"ת בתחלת תיבת "בחוזק", מותר למחוק הבי"ת והקו"ף שביניהם ונעשית תיבה אחת, ואין בכך פיסול משום חק תוכות. מהר"ם בן חביב [בספר גט פשוט] (סימן קכ"ה סקל"ו). (יד אהרן הגב"י)

קנ"ז) שם אם נגע או פני האל"ף בפנים וכו'. כתב באר היטב (סקל"ג), אבל אם קוצה השמאלית של יו"ד נוגעת באל"ף כשר. [ע"כ]. על כל פנים גרירה בעי, ואין צריך לגרור היו"ד. אשל אברהם [סקכ"ט]. ועיין במקדש מעט [ס"ק צ"ג] שכן כתב בשו"ת רבינו חיים כהן [חיו"ד סימן מ"ט], ויש חולקים וסבירא להו דגם נגיעת קוץ השמאלי פוסל, וכשיגרור הוי חק תוכות, ואפשר יש לדון לספק פלוגתא. עכ"ל.

(באר יעקב – קרוייזר ס"ק ס')

קנ"ח) שם אם נגע וכו', או פני האל"ף בפנים וכו'. במשנה ברורה (בביאור הלכה ד"ה או) כתב בשם הפרי מגדים [אשל אברהם סקכ"ט], דלא הכשיר המג"א אלא על ידי גרירה, והיינו לגרור כל הקוץ ולחזור ולכתוב קוץ. ותמוה, דהרי דברי המג"א מצויינים על דין פסול בשלחן ערוך, ולא הוזכר כאן דין שלא כסדרן, אלא ודאי כוונת המג"א להכשיר יו"ד שבאל"ף בלא עוקץ, דיו"ד שבאל"ף אינו צריך נקודות המוזכרות בפסיקתא [רבתי פרק כ"א] ביו"ד עצמו.

(חזון איש או"ח סימן ט' סק"ה)

קנ"ט) שם אם נגע וכו', או פני האל"ף בפנים וכו'. כתב המג"א (סקכ"ט), דאם קוצו [השמאלי] של יו"ד שבאל"ף נוגע בגוף האל"ף כשר, שהרי חשיב יו"ד בלא העוקץ. [ע"כ]. רצונו לומר, אף על גב דקיימא לן כרבנו תם [מנחות כט. ד"ה קוצו] דעוקץ השמאלי ביו"ד מעכב, מכל מקום יו"ד שבאל"ף כשר בלא עוקץ, כיון דבלא עוקץ כשר בגט ומותר לתקנו בתפלין ומזוזות. וכשאמרו באלפא ביתא דרבי עקיבא מפני מה יו"ד שעל האל"ף זקוף וכו', דשמעינן דתמונת האל"ף שעליו יו"ד, אין הכוונה [אלא] רק ליו"ד שכשר בגט, אבל אינו צריך לתנאי העוקצין שבאות יו"ד, והלכך יו"ד שעל האל"ף שאין לו קוצין כשר. והנה דעת המג"א, שאם היה העוקץ מעכב ביו"ד שעל האל"ף, דין הוא שגם בעוקץ ארוך הנוגע בגוף האל"ף פסול, שאבד צורת קוץ בנגיעתו. אבל כיון שאין הקוץ מעכב, גם קוץ ארוך הנוגע באל"ף אינו פוסל. ונראה דאירי דניכר שהקו הוא עוקץ היו"ד בדקותו ובמקומו, ועיקר צורת היו"ד לא נפסדה. אבל אם על ידי הקו אבדה צורת היו"ד ונראה כצורה חדשה, פסול.

ולמדנו מדברי המג"א, דאם אין על האל"ף יו"ד הכשר בגט, פסול. ולמדנו שאם אין ליו"ד רגל ימנית רק עוקץ השמאלי נוגע בגוף האל"ף, פסול, שהרי אל"ף זה פסול בגט, כיון שאין כאן יו"ד הכשר בגט, והוי שינוי בצורת האל"ף. ובנודע ביהודה (תניינא יו"ד סימן קע"א) כתב להכשיר, משום שלא נתבאר פיסולו בגמרא. ורצונו לומר, אף על גב דבאלפא ביתא דרבי עקיבא קרי ליה יו"ד, וביו"ד ודאי פסול, והוזכר בגמרא לפירוש רש"י (מנחות כ"ט ע"א ד"ה קוצו), ולפירוש רבנו תם פסולו פשוט, מכל מקום אין לפסול, והביא ראיה מכתב וועליש, ומשמע דבכתב וועליש יש אותיות שפסולים על פי הבית יוסף. והדבר צ"ע, דלכאורה אי אפשר להכשיר דבר המבואר בבית יוסף לפסול. והדבר תימה, דבאהע"ז (תניינא סימן קי"ג) דן הנודע ביהודה בקוצו של יו"ד בגט, והביא דברי המג"א שהוכיח דבגט כשר בלא קוצו של יו"ד, מדהכשיר הרמ"א (אהע"ז סימן קכ"ה סעיף ט"ז) בעוקץ היו"ד שעל האל"ף נוגע בגוף האל"ף, שמע מינה דמקרי יו"ד בלא עוקץ, וכמו שכתבתי לעיל. והנה פשיטא ליה דבעינן באל"ף יו"ד כשר, ואיך הכשיר אל"ף שיו"ד שעליו אין לו רגל רק עוקץ הנוגע בגוף האל"ף, הלא יו"ד כזה ודאי פסול בגט, ובתפלין ומזוזות אי אפשר לתקנו משום שלא כסדרן, ואיך יוכשר באל"ף[75]. (חזון איש או"ח סימן ט' סק"ד)

ק"נ) שם אם נגע וכו', או פני האל"ף בפנים וכו'. עיין באשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש [סעיף י"ח] שכתב וזה לשונו: גם שלפי מה שכתב החלקת מחוקק ז"ל [אהע"ז סימן קכ"ה סקל"א] להחמיר ביו"ד שעל האל"ף שנגע קוץ השמאלי גם כן להקו שבאל"ף, ועל פי זה היה מקום להחמיר כשיש על גב אל"ף יו"ד הפוכה, דהיינו שנוגעת להקו אמצעי רק משמאלה, מכל מקום כיון שהמג"א [סקכ"ט] והבית שמואל ז"ל [שם סקכ"ח] כתבו להקל בנגע קוץ השמאלי גם כן, ומשמע דאין צריך שום תיקון כיון שתינוק דלא חכים ולא טיפש אומר על הצורה ההיא אל"ף, אין חשש במה שנוגע יותר מהמצטרך. על ידי זה נראה שאין חשש באלפי"ן שהיו"ד שעל גבה היא הפוכה וכו', וקיל

הערות וציונים

75. ועיין בזה עוד להרב מעיני ישועה, נדפס לעיל אות קמ"א.

אוצר ההלכה

יותר ממחובר בשני מקומות וכו', וכן הוא ביודי"ן שעל גב צדיקי"ן. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא סקל"ב)

קנ"א) שם אם נגע רגל האל"ף בגג האל"ף וכו', פסול. ראיתי להרב אמת ליעקב ז"ל (במשפט הפסד צורת האותיות אות אל"ף), אחר שהוכיח מדברי הרמב"ם (פרק י' מהלכות ספר תורה ה"א) והרא"ש (בתשובה כלל ג' סימן י"א) והכנסת הגדולה (בא"ח סימן ל"ב [הגה"ט])[76] והרב מעיל שמואל ז"ל (בתשובה סימן א') והרב דרכי נועם (א"ח סימן א') ומהריק"ש באהל יעקב (בתשובה סימן קי"ג) ומהרלנ"ח (סימן א'), להכשיר אם נפסל רק קצת האות ואינה דומה לאחרת, סיים דלדידן דבתריה דמרן גרירין, והוא ז"ל כתב (סימן ל"ב סעיף ח"י), שאם נגע רגל האל"ף בגג האל"ף, או פני האל"ף בפנים הגג שתחתיה, פסולה, דמזה מפורש, דפוסל אף על גב דנגיעת הרגל או פני הרגל אין (נגיעה זו) משנה אותה לאות אחרת, ותינוק קורא אותה אל"ף, אפילו הכי כל שנשתנית צורתה פסולה, והיא סברת האגור [סימן מ"ח] שהביא בבית יוסף, ולכן הגם דלא משמע כן מדברי הרמב"ם והרא"ש, אין לנו אלא דברי קדשו וכבר הורה זקן, והכי נקטינן. ע"ש.

ודבריו ז"ל קשים טובא לענ"ד, דאיך שביק מרן ז"ל דעת הרמב"ם והרא"ש שני עמודי ההוראה, ופוסק כדעת האגור, נגד מה שהשרישנו בהקדמתו להבית יוסף. ועוד קשה, דלא זכר ש'ר דמרן ז"ל עצמו ביו"ד (סימן רע"ד ס"ה) פסק כדברי הרמב"ם ז"ל ממש, וזה לשונו: צריך שלא תפסל צורת שום אות עד שאינה נקראת או דומה לאות אחרת, בין בעיקר הכתיבה, בין בקרע, בין בנקב שניקב בה, בין בטשטוש. ע"ש. והוא לשון הרמב"ם ממש. ומה שהשמיט מרן ז"ל מה שכתב הרמב"ם 'או שנפסדה צורת אות אחת עד שלא תקרא כל עיקר', ע"ש, נראה פשוט דלא מפני שיש הפרש ביניהם לדינא. אלא דמרן ז"ל קרא לספרו ספר הקצר, ולכן כיון דכל זה נכלל באומרו עד שאינה נקראת, קיצר מלכתוב כל עיקר.

ועוד קשה, דלפי דבריו ז"ל למה השמיט מרן ז"ל מה שכתב בבית יוסף על אות האל"ף הנזכרת 'וכן הדין ביוד"י השי"ן והצד"י והעי"ן והפ"א', וכמו שהביאו מור"ם ז"ל ומהריק"ש ז"ל, דכיון דזה חידש מדעתו היה לו להביאו, שלא יטעו הסופרים בזה. ודוחק לומר שסמך על דבריו בבית יוסף ובשלחן ערוך קיצר, דאם כן היה לו להשמיט גם דין האל"ף ולסמוך על דבריו בבית יוסף. (אמר המגיה נכדו: לזה נראה לענ"ד ליישב, דדין האל"ף לא רצה להשמיט, שלא נטעה דאינו פוסק כהאגור אלא כהרמב"ם והרא"ש, אבל כיון שהביא דין האל"ף לא הוצרך להביא גם שאר האותיות, דמדמה אותן בבית יוסף לאות האל"ף, דסמך על מה שכתב בבית יוסף דמדמה להו זה לזה). ועוד, דהפוסקים שקלי וטרי כשמביא מרן ז"ל דין בבית יוסף ומשמיטו בשלחן ערוך, אם חזר בו או לא. (עיין מה שכתב בזה בספרו הבהיר הלכה למשה מערכת מ' אות ע"ו).

ועוד קשה, דמהיכן למד הרב אמת ליעקב לדמות זה, לנפסדה קצת צורת האות. דשאני הא דאל"ף, דעל ידי היותה כזו: א הויא כאילו אל"ף בלא פנים לגמרי כזו: א, שאם לא כן נתת דבריך לשיעורין. ואם היתה כזו: א וכי יש צד להכשירה משום דיש בוא"ו שבאל"ף בליטה גבוהה קצת? ואם כן כמו שאין להכשיר בחצי אות אל"ף כן אין להכשיר בנעשית טיפת דיו על הוא"ו שבאל"ף, דאין זו צורת אל"ף כלל, והרי היא רק כאילו כעין חטוטרת בוא"ו שבאל"ף,

ועוד קשה, דלפי דבריו דברי מרן ז"ל סתראי נינהו, ממה שכתב באורח חיים למה שכתב ביורה דעה וכנזכר לעיל.

ועוד קשה, דאטו כל הפוסקים שזכר שמכשירים, הם מכשירים באל"ף? דודאי זה אינו, דאם כן האחרונים הנזכרים היה להם להזכיר זה בפירוש, ולהשיב עליו. וביותר קשה, דהרי מהריק"ש ז"ל ראש המתירים, הוא עצמו לא הגיה בערך לחם לחלוק על דברי מרן ז"ל בסימן ל"ב, ואדרבה מוכח דסבירא ליה כן, דהרי הוא ז"ל הוסיף על זה כמו שהגיה מור"ם בשי"ן ועי"ן וזולתם ע"ש, ואיך הוא עצמו סותר דבריו שבתשובה למה שכתב בהגהתו.

ועוד קשה, דהרב ברוך שאמר עצמו ודעימיה, איך תפסו דעת האגור ופסקו כוותיה נגד הרמב"ם והרא"ש שני עמודי ההוראה. וצ"ע.

ולולי דבריו ז"ל נראה לי ליישב בארבעה אופנים: **א')** דמרן ז"ל בבית יוסף אין דעתו לפסול באל"ף הנזכרת אלא לכתחלה, אבל בדיעבד מכשיר. וכמו שכן ראיתי להרב דרכי נועם ז"ל (בסימן א') שכתב בנדונו, דאף על גב דבבית יוסף כתב צורת האותיות ופיסולם על דעת הני רבוותא, מכל מקום סבירא ליה דלעיכובא לא פסיל בדיעבד, אלא שלכתחלה צריך לעשות כאשר כתוב בארוך [בית יוסף], ולפסק הלכה לא הזכיר מזה כלל. וזו היא דעת מהר"י קאשטרו ז"ל בסברת הבית יוסף, שכבר רמז שם, דלא פסולין אלא כל דתינוק דלא חכים ולא טפש לא קרי ליה, אבל אי קרי ליה, לית לן למפסל בהנהו דקדוקים שכתב שם. ע"ש. ואם כן יש לומר, דמה שכתב מרן בשלחן ערוך לפסול, היינו היכא דאין צורתה עליה ותינוק דלא חכים ולא טפש [לא] קרי לה, ומזה מירי גם כן ביו"ד (סימן רע"ד), דאין להכשיר רק אי קרי לה תינוק דלא חכים ולא טפש. ולפי זה אתי שפיר מה שכתב מהריק"ש בהגהותיו גם כן, דמירי היכא דתינוק לא קרי לה, ולפי זה גם מור"ם בהכי מירי. ועוד יש לומר, דמה שכתב בבית יוסף ובשלחן ערוך פסולין, היינו בלי קריאת התינוק, מפני דעל פי הדין צריך לתקנם, אבל בדיעבד כגון [בספר תורה] בשבת או בתפלין ומזוזות יכול לבדוק על ידי תינוק ולא הוי שלא כסדרן, וכאמור, ובזה מיירי גם מור"ם ומהריק"ש.

הערות וציונים

76. נדפס לקמן סעיף כ"ג אות כ"ד.

אוצר ההלכה

ב) יש לומר דהגם דכתב בשלחן ערוך לפסול, אינו פוסל בדיעבד, רק כתב לענין לכתחלה, ולכן צריך לתקן באופן שהורנו שם. וכן שם בבית יוסף בהכי מיירי, ולכן דברי מהריק"ש בתשובה מוסכמים עם מה שכתב בהגהותיו בערך לחם. ועיין למרן בבית יוסף בשם האגור, דשם כתב אחר זה, אין לתקן, דהוה ליה שלא כסדרן, משמע דפוסל בדיעבד.

ג) דמרן ז"ל כשחיבר השלחן ערוך חזר בו ממה שכתב בבית יוסף, דהשלחן ערוך בנוי על פי הרמב"ם כמו שכתב הרב יד מלאכי ז"ל בכללי השלחן ערוך אות (י"ג) [ג'], וכיון שהרמב"ם והרא"ש ז"ל מכשירים, הכשיר ביו"ד [סימן רע"ד]. ומה שכתב כאן בשלחן ערוך באות אל"ף, יש לומר כמו שכתבתי לעיל, דסבירא ליה דבכהאי גוונא גם הרמב"ם מודה דהוה ליה כאילו לא נכתב רק חצי האות שלמעלה או חצי האות שלמטה. ולפי זה יש לומר דבכוונה השמיט מה שכתב בבית יוסף, 'והוא הדין ליוד"י השיני"ן והעייני"ן' וכו', דבאלו אי אפשר לומר כן. ומה שכתב בבית יוסף 'והוא הדין' וכו', משום דאז עדיין לא עמד על דברי הרמב"ם והרא"ש, והיה סבור בכוונתם, דגם בחצי האות שנפסד הגולם שלו, כגון יו"ד האל"ף מפסיל, אבל בשלחן ערוך הסכימה דעתו להתיר. והטעם לחלק כמו שכתבתי, דגם בבית יוסף מיירי בכהאי גוונא שנדבק באופן שנפסדה הצורה, שהיודי"ן נדבקו ונפסדה צורתה כמו האל"ף, וכן בעי"ן כזה: **ע** וכן כולם, ומפני שהסופרים רגילים להרחיק היו"ד של הנזכרים ואם כן יש לה צורתה, ותלוי זה בתינוק או בהכרעתנו, לא הזכירם. ומה שכתבו מור"ם ומהריק"ש, בהכי שנפסדה צורתה כנזכר.

ומעתה נראה לענ"ד דאל"ף הכתובה כזו: **א** בקו ישר למעלה או כזה: **א** בקו ישר למטה, וכן שי"ן כזו: **ש** או כזו: **ש**, וכן עיי"ן הכתובה כזו: **ע** או כזו: **ע** וכן כולם אין לפוסלם כשהתינוק דלא חכים ולא טפש קוראם כדינם. (אמר המגיה נכדו: מה שכתב דמה שכתב בשלחן ערוך לפסול היינו לכתחלה וכו', לענ"ד נראה דאין כן כוונת מרן ז"ל, דאם כן למה כתב אין תקנה בגרירה להפרידה דהוי כחק תוכות וכו', דכיון דבדיעבד כשרה, אם כן חשיב צורתה עליה, ואם כן לא הוי חק תוכות. וכן כתב הרב כף החיים ז"ל בספרו קול יעקב (אות ק"ו), דבתפלין ומזוזות אסור לתקן, דהוי שלא כסדרן וכו'. ע"ש. ודוחק לומר דכתב כן רק על דברי הגה ביוד"י השי"ן וכו', אבל באל"ף אינו פוסל בדיעבד. גם מה שכתב דבאל"ף ובשי"ן ובעי"ן וכן כולם, אם כתב בקו ישר אין לפסול כשתינוק דלא חכים ולא טפש קוראם כדינם, עיין מה שכתב מר זקני הרה"ג המחבר זצוק"ל בספרו הבהיר שואל ונשאל (חלק ה' סימן ה' ובחלק ו' סימן י"ג) בארוכה).

[ד)] ועוד נראה לענ"ד, דבעיקר כוונת הרב ברוך שאמר ומרן הבית יוסף ובשלחן ערוך ומור"ם ומהריק"ש, גם בלתי ההכרחים הנזכרים, מעולם לא פסלו רק בנתמלא ונתעבה חצי האות שבפנים או שלמטה, אבל אם היה קו ישר לא פסלי. דאם נתעבה הרי חצי האות פסול, אבל אם אינו רק קו בלתי עובי שלא נגמרה כתיבתו, אין זה פוסל, רק באם אינה נקראת לתינוק. וכן נראה לענ"ד לדינא, שהרי מן הדין ראוי לפסוק כהרמב"ם והרא"ש ז"ל, וכמו שכתבו מהריק"ש והרב אמת ליעקב ז"ל בשמם, ורק מפני דברי מרן אנו מבטלים דעתנו, ואם כן הבו דלא להוסיף עלה, להוסיף לפסול גם לקו ישר. וכל זה אפילו באל"ף, וכל שכן בשיני"ן ועייני"ן והשאר שזכר מור"ם, וכל שכן בשאר אותיות שזכר הרב קול יעקב ז"ל. ובכהאי גוונא יש לומר דגם הרב אמת ליעקב ז"ל מודה דגם מרן אינו פוסל. ועוד, דאפילו שאין אנו יודעים איך דעת מרן ומסופקים בדעתו, יש לפסוק כדעת הרמב"ם והרא"ש והאחרונים הנזכרים. וכל שכן שאין לחוש כלל אם יש קצת עובי בראשיהם אלא שאינה כצורת יו"ד, דבכהאי גוונא יש לומר דגם הרב אמת ליעקב והרב קול יעקב ז"ל מודים. זהו הנראה לענ"ד בזה, אם כה יסכימו חכמי ורבני הדור הי"ו. (באר משה סעיף י"ח סק"ב)

קנ"ב) שם אלא יגרור כל מה שנעשה בפיסול ויחזור ויכתבנו. כתב בית יוסף (שיטה ט"ל), ומיהו מה שנעשה בפיסול סגי בגרירה וכו'. נ"ב: וכן כתב רלנ"ח (בסימן א') משמו ושם הרב אביו ז"ל. אבל בשם מהר"א צרפתי ז"ל כתב, שצריך לגרור כל האות. והיינו דוקא כשנדבקה כולה שנפסדה צורתה וצריך תיקון, אבל אם התג הדבוק באל"ף נתפשט מעט ואינו דק כראוי ליופי הכתיבה, אם נשאר הפרש, אין בכך כלום ואין צריך שום תיקון. (כנסת הגדולה הגב"י)

קנ"ג) שם אלא יגרור כל מה שנעשה בפסול ויחזור ויכתבנו. כתב בית יוסף (ע"ב שיטה ט"ל), ומיהו בגרירה מה שנעשה בפיסול סגי. נ"ב: וכן פסק הרב בעל דבר שמואל (סימן שנ"ד). (יד אהרן הגב"י)

קנ"ד) שם אלא יגרור כל מה שנעשה בפיסול וכו'. לפי זה אם כתב בתחלה קו אמצעי ואחר כך הדביק בה היו"ד, די לגרור היו"ד דהקו נכתב בכשרות, אבל אם כתב מקודם היו"ד ואחר כך הקו האמצעי, נמצא הקו אמצעי נדבק אל היו"ד במשיכתו הרי הקו נעשה בפסול, אם כן צריך למחוק מהקו ההוא כל מה שהוא מיו"ד ולהלן למטה הימנו, שהרי כללא כייל שכל מה שנעשה בפסול צריך למחוק. חתם סופר יו"ד סימן (רכ"ד) [רס"ז]. וכן כתב [הפרי מגדים] באשל אברהם (סוף סימן זה). וכן כתב בתניא [ש"ע הגר"ז סעיף כ"ן], דאם הנגיעה ביו"ד העליונה צריך לגרור כל הגג ויו"ד שתחתיה, ואם [ה]נגיעה ביו"ד התחתונה אין צריך לגרור רק היו"ד. וכן כתב בשו"ת רבינו חיים כהן רפפורט ([חיו"ד] סימן (מ"ו) [מ"ט]). ועיין באשל אברהם (סוף סימן זה), דאם נכתב בהכשר ואחר כך נדבקה, די לגרור היו"ד.

ועיין שם, שכתב דאם הוא בהשם עיין באליה רבה [סקל"ג] דאין מוחקין כמו בנדבק רגל ה"א [עיין ביו"ד סימן רע"ו סעיף י"א בהגה], אלא יעבה היו"ד ויהיה הכל ירך, וכן כתב באשל אברהם (סקכ"ח) בשם אליה רבה. ועיין בחתם סופר (יו"ד סימן רס"ז), שכתב, אם אפשר יעשה כמו שכתב באליה רבה, ואם אי אפשר

אוצר ההלכה

לעשות כן, מותר למחוק כל מה שנעשה בפסול, דהיינו אם הקו נכתב תחלה ואחר כך היו״ד, ימחוק היו״ד, ואם היו״ד נכתב תחלה, ימחוק הקו עם היו״ד שלמטה. ועיין במשבצות זהב (סק״כ) שכתב, אם נגע פני האל״ף ביו״ד אין תקנה להעבות היו״ד בתפלין ומזוזות דהוי שלא כסדרן, ולא דמי ליוד״י השי״ן שאין פרידתן ניכר להדיא, וכאן כולי עלמא ידעו שאין זה צורת אל״ף, וכל דבעי תיקון לתקן צורת האות הוי שלא כסדרן. עכ״ל. ועיין בקסת הסופר [סוף חקירה ה׳] בשם זכרון יוסף [סימן ג׳], שכתב דאין תיקון זה להעבות היו״ד נאה, ומותר לגרור.

(באר יעקב – קרוייזר סקנ״ט)

קנ״ה) שם אלא יגרור כל מה שנעשה בפיסול וכו׳. עיין במשנה ברורה בביאור הלכה [ד״ה יגרור כל], שכתב לחלק בין כתיבה אחת לשתי כתיבות, וביו״ד העליון שנגע בגג אין צריך למחוק רק היו״ד. וזה תמוה מאד, שלא הוזכרה סברא זו אלא להחמיר, דאף על גב שנכתב בכשרות, מכל מקום כיון דצריך לבטל צורת האות לא סגי במקצתו אלא צריך למחוק כל הכתיבה, אבל מה שנכתב אחר הפסול, כל הכתוב אחר הפסול לאו כתיבה היא בין הגג ובין יו״ד התחתון, כיון דכתיבת יו״ד התחתון אי אפשר לו להשתתף בצורת האל״ף הכשרה בלא מחיקת היו״ד העליון והגג, לאו כתיבה היא. וזה מבואר בבית יוסף בפלוגתת הרד״ך והרלב״ח, דדעת הרד״ך [בית א׳ חדר א׳] במ״ם שנסתם שצריך למחוק גם הנו״ן, ודעת הרלב״ח [סימן א׳] דסגי בגרירת הוי״ו. והרי הרד״ך לא מחלק בין כתיבה אחת לשתי כתיבות, והרלב״ח מכשיר משום דהנו״ן נכתב בכשרות, אבל שתי כתיבות לאו טענה היא אילו נכתב לאחר הפסול. ולשון הבית יוסף: דהתם כיון שצורת נו״ן שבה נעשה בהכשר וכו׳. הרי מבואר דגם בשתי כתיבות צריך שיהא נכתב בכשרות, אלא בכתיבה אחת לא מהני מה שנכתב בכשרות.

ועיקרי הדברים: אם התחיל ביו״ד העליון ואחר כך הגג, ובעת כתיבת הגג פגע בגוף היו״ד, אין צריך למחוק את היו״ד, [ד]כיון שהיו״ד כאן אין לו דין יו״ד, אלא הוא מקצת האל״ף, ונכתב בכשרות, שפיר גורר את הגג ויו״ד התחתון וחוזר וכותבן. ואם התחיל בגג ואחר כך יו״ד העליון ואחר כך התחתון, צריך למחוק שתי היודי״ן, אבל לא הגג. וכל זה דלא כהבית יוסף [ד״ה וכתוב בתרומת] והרמ״א [סעיף ד׳] באהע״ז סימן קכ״ה, דמכשרי אפילו נפלה טיפת דיו ונעשה חצי האות ואחר כך השלימו, וזה סותר דברי השלחן ערוך במה שהצריך מחיקת כל האות ברי״ש שעשאו דלי״ת, וכמו שכתב כן הגאון רבי עקיבא איגר [סקכ״ה].

(חזו״א או״ח סימן ח׳ סק״ו)

קנ״ו) שם הגה וכן הדין ביוד״י השי״ן והצדי״ק והעי״ן והפ״א, אם נגעו בגוף האות יותר ממקום דיבוקם. כך כתוב בבית יוסף, וסיים, ויתבאר בסימן ל״ו. וכן הוא שם בסעיף ב׳ ומשום הכי השמיטו מכאן, והרב לא הוי ליה למכתב כאן, כיון שכתבו רבנו לקמן, אם כן מה הוא בא ללמדנו.

(שלחן גבוה סקנ״ב)

קנ״ז) שם הגה וכן הדין ביוד״י השי״ן והצדי״ו והעי״ן והפ״א, אם נגעו בגוף האות יותר ממקום דיבוקם. כתב בית יוסף (שיטה מ״ב), אם גופי יוד״י השי״ן והעי״ן והפ״א והצד״י נוגעין בגוף האות וכו׳. נ״ב: עיין בתשובה למהר״י וי״ל ז״ל (סימן קי״ז). (כנסת הגדולה הגב״י)

קנ״ח) שם הגה וכן הדין ביוד״י וכו׳ אם נגעו וכו׳. עיין בתשובת מנחת שי (סימן ג׳ אות ד׳) מענין זה, עיין שם מה שמביא מתשובות הרדב״ז (ח״א סימן תמ״ו).

(מגיני חיים)

קנ״ט) שם הגה וכן הדין ביוד״י וכו׳ אם נגעו וכו׳. כתב מג״א (סקל״א), הוא הדין רגלי התוי״ן. (לבוש [סעיף י״ח]). רצונו לומר שנעשה כל רגל השמאלי ישר ולא עקום למטה לחוץ[77]. וכן הוא ביודי״ן שכתב הרמ״א, דנעשה הכל קו (ה)ישר. ומשום דאין צורת האות עליה כשהוא עב כל כך.

(חיי עולם)

ק״ס) שם הגה וכן הדין ביוד״י השי״ן וכו׳ אם נגעו וכו׳. בעצמן ולא בעוקצן בלבד, צריך לגרור כל מה שנכתב אחר שנעשה בה הפיסול. תניא [הגר״ז סעיף כ״ז]. ועיין באשל אברהם (סקל״א), דכוונת רמ״א דיוד״י השי״ן נעשו קו ישר בלא צורת יו״ד, וכן תי״ו רגל שמאלי נעשה ישר ולא יצא למטה חוץ, אבל אינו מזיק אם נוגעין הקוין למטה או רגל התי״ו למעלה. עכ״ל. וכן פסק בלבושי שרד [סקל״ט]. וכתב, וצ״ע אמאי צריך לגרור הרגל, יעקם עתה רגל התי״ו וכן ביוד״י השי״ן. ואולי כשהוא עב הרבה יותר מדאי אין צורת האות עליו, או מיירי שאין מקום לעקם הרגל משום אות שאחריו, וכן ביוד״י השי״ן. עכ״ל. ועיין במקדש מעט [ס״ק צ״ן] דבספר ברוך שאמר בהג״ה אות צד״י בא׳-ב׳ הראשון [אות צ״ג עמוד ק״נ] כתב, אם נדבק פני היו״ד דצד״י בצווארה בלי רגל פסול, כי מוקף גויל בעינן, כמו ראשי השי״ן ועי״ן שאם נדבקו אפילו כחוט השערה נראה לי שפסול, הכא נמי לא שנא. עכ״ל. הרי מפורש בברוך שאמר, דכל שיגעו הקוין למטה בלא עוקצין פסול כמו שכתב בתניא, דלא כמו שכתב באשל אברהם דאין מזיק כשנגעו הקוין למטה. ועיין במקדש מעט [שם] שכתב, משמע קצת דרק משום שאינו מוקף גויל במקום דבעי גויל אתי עלה, אם כן מהני גרירה. לפי זה יש לומר דמה שכתב אשל אברהם דנגיעת הקוין אינו מזיק, רצונו לומר דאז אין צריך לגרור כל הרגל, רק די שיגרור קצת כדי שיהיה מוקף גויל. ועיין במקדש מעט [שם], שמסופק בנגעו הראשים שבאותיות אלו זה בזה אי מהני גרירה, דרד״ך [חדר ל׳, ל״א] כתב בהדיא עי״ן שנדבקו שני ראשיו זה לזה כשערה אף

הערות וציונים

77. כוונתו שחלק התחתון של רגל התי״ו אינו יוצא החוץ.

אוצר ההלכה

שהתינוק יכיר הוי חק תוכות, אלא דיש לומר דלשיטתו אזיל, דסבירא ליה דעוקץ השמאלי שנגע לא מהני גרירה דלא כמג״א, וכן בנעשה עוקץ מיותר הגרירה הוי חק תוכות, ובזה כל הפוסקים חולקים עליו. עכ״ד.

(באר יעקב – קרוייזר סקס״א)

קס״א) שם הגה וכן הדין ביוד״י השי״ן וכו׳ אם נגעו וכו׳. עיין להרב אמת ליעקב ז״ל במשפט צורת האותיות [אות א׳], שהוכיח מדברי הרמב״ם [הלכות ס״ת פ״י ה״א] והרא״ש ז״ל [כלל ג׳ סימן י״א] דמתירין באל״ף הנזכרת, ואם כן כל שכן ביוד״י השי״ן והצד״י והעי״ן כל דצורתו עליהם, או כשאנו מסופקים ותינוק דלא חכים ולא טפש קוראם כתיקונם. ע״ש. ולכן נראה לענ״ד, דמרן ז״ל בשלחן ערוך שהשמיט דברי עצמו בבית יוסף, משום דמשמע מדברי הרמב״ם והרא״ש היפך זה אפילו באל״ף גופא, ורק באל״ף שמצא באגור [סימן מ״ח] דפוסל להדיא פסקו, אבל ביוד״י השי״ן והצד״י והעי״ן והפ״א שלא זכרם האגור, הדרינן לכללין, דכל שנראים לנו או שנראים לתינוק דלא חכים ולא טפש כשרים, דדוחים המשמעות שלנו לומר ׳הוא הדין׳, משום המשמעות שיש להוכיח מדברי הרמב״ם והרא״ש. אך כיון שלא ראינו להפוסקים שכתבו כן בדעת מרן, אין להקל, דהוה לה דעת מרן מסופקת, וסומכין על דעת מור״ם. אך נראה דגם מור״ם ז״ל מודה דמהני תינוק דלא חכים ולא טפש, דאם לא כן היה לו להגיה כן גם כן בסעיף כ״ה על דברי מרן שזכר האל״ף. וכל זה בנדבקה לגוף האות כעין יו״ד שבאל״ף, אבל אם אין כאן דיבוק רק קו ישר דק בלתי גג, נראה לענ״ד דלכולי עלמא אין לחוש לו, וכן נראה דעת הרב קסת הסופר [סימן ה׳ אות י״ז בלשכה] באות ל׳ שהיה רק קו ישר, ע״ש. ונראה דהוא הדין לכל אלו האותיות. ומה שכתב הרב קול יעקב ז״ל [ס״ק ק״ו] בשם הרב אמרי שפר [כלל ז׳ אות ד׳] והסכים עמו, לענ״ד אינם נראים לדינא, וכמו שכתבתי בזולת זה (עיין שואל ונשאל חלק ו׳ סימן ו׳). כן נראה לי.

ולפי האמור יוצא מזה, דביוד״י השי״ן והצד״י והעי״ן והלמ״ד שנמצאו בקו ישר, אין זה פוסל ואין צריך להוציא ספר תורה אחר ביום השבת, ומשלים קריאתו בספר תורה זה ומברך, ואחר השבת יתקן. ובתפלין מניח ומברך בדלא אפשר בזולתו וגם אי אפשר אז לתקן, ואחר כך יתקן בין בתפלין בין במזוזה ולא הוי שלא כסדרן, ודלא כהרב קול יעקב ז״ל (אות ק״ו)[78].

(באר משה סעיף י״ח סק״ג)

קס״ב) שם הגה וכן הדין ביוד״י השי״ן וכו׳ אם נגעו וכו׳. פירשו האחרונים, דהיינו שנעשו קו ישר ואין בהם צורת יו״ד. וכתב הרב קול יעקב ז״ל (באות ק״ו) בשם הרב קסת הסופר (סימן ה׳ אות י״ז בלשכה), דהוא הדין בראש הלמ״ד שנעשה קו פשוט, רק שבזה יש להכשיר בשעת הדחק אם אין לו תפלין אחרים, שמניחן בלא ברכה. ובספר תורה בשבת אין צריך להוציא אחרת. והוא ז״ל חלק עליו, דגם בספר תורה אין לברך אם נמצא כזה, אלא צריך להוציא אחרת. ע״ש. ובסימן ל״ו באות הלמ״ד כתב הרב קול יעקב ז״ל שם, שאם נעשה הוי״ו הפוך כזה: ל , שדינו כקו פשוט. ע״ש[79].

ויש להסתפק מה הדין בנעשה בצורת זי״ן, מי אמרינן דלא קפדי הפוסקים רק בהפוך או קו פשוט, שאין בו צורת אות כלל, אבל זה שיש בו על כל פנים צורת זי״ן, אף דלכתחלה בעינן צורת וי״ו, אין להקפיד בדיעבד, או דילמא אדרבה, כיון שנשתנה אותו הקו לצורת אות אחרת גרע טפי. (אמר המגיה: עיין שם להרב קול יעקב בסימן ל״ו, באם עשה הצואר כמין יו״ד, שיש פוסלין ויש מכשירין, וכתב שכן מנהגם להכשיר בדיעבד. ואף דמבואר שם הטעם משום דמצרפים אותו לרוחב הגג ויהיה וי״ו ע״ש, היינו לומר דאפילו הפוסלין מכשירין בכהאי גוונא שהוא בסוף הגג ממש, אבל המכשירים לא קפדי על כך. וכן ראיתי להרב מעיני ישועה ז״ל (בסוף סימן ל״ו)[80] שהכשיר בזה, מטעם דאין זה אלא לכתחלה ולא לעיכובא. ע״ש. ואפשר שיש ללמוד מזה לנעשה בצורת זי״ן[81]).

(זרע יעקב – צבאן)

קס״ג) שם ואם נדבקה אות לאות וכו׳ פסול, ואם גרר והפרידה כשר וכו׳. כתב הט״ז (סקי״ח) בין אחר שנגמרה וכו׳, מכל מקום אם נמצא כן בספר תורה אין להוציא אחרת וכו׳ אפילו אינו גוררה כל שהוא יכול לגרור כשר, וכרבי זירא דאמר כל הראוי לבילה וכו׳ [מנחות קג:]. כן מצינו באיסורא בעירובין (דף ל״ח ע״ב) אבל בניעור דאי בעי למימר מצי אמר, אף על גב דלא אמר כמאן דאמר דמי וכו׳, וכן בממונא בבבא בתרא (דף קנ״ו ע״ב) בשבת אמרו קל וחומר בחול וכו׳. וגם לדינו של הב״ח [אות י״ג ד״ה מיהו] דגם בשבת אמרינן הכי, זהו לאשר איסורו תלוי בזמן שבכזה אי עביד מהני, עיין ט״ז חו״מ (סימן ר״ח), לכן שפיר אמרינן כל הראוי וכו׳. אמנם יעוין בגליון הש״ס שבת (דף מ״ג ע״א) על תוד״ה טבל ובהגהות משנה למלך (בכורות סוף פ״ג) ובגמרא כריתות (דף ז׳ סע״ב) והלא המפלת וכו׳, ובמג״א סימן (ס״ה) [פ״ה] (סק״ב) דליכא למימר שומע כעונה דהא אסור לענות וכו׳, ובט״ז סימן ס״ב (סק״א) מי שצמא בלילה במטתו שאי אפשר לו ליטול ידיו וכו׳, ובפרי מגדים (אשל סימן ק״ד סק״ז) שאלה, מי שהיו ידיו מטונפות ושמע חבירו שבירך וכו׳, ובשאגת אריה (סימן ו׳).

(נפש חיה)

הערות וציונים

78. ועיין עוד להרב המחבר בשו״ת שואל ונשאל חלק ג׳ סימן תי״ד, וחלק ה׳ סימן ה׳ וסימן י״ח. וחלק ו׳ סימן ו׳ וסימן י״ג. 79. עיין באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ו אותיות: עח, עט, פ, שהעלו להקל בזה. 80. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ו אות ע״ה, ועיין שם באות ע״ו. 81. עיין בשו״ת יביע אומר חלק ט׳ (חאו״ח סימן צ״ג אות א׳) שהעלה להכשיר.

יט [ח]**בתחלת הכתיבה יאמר בפיו: אני כותב לשם קדושת תפלין.** [א]**ומלבד זה, בכל פעם שכותב אזכרה, צריך לומר שכותבה לשם קדושת השם:** הגה. ויש מומרים דסגי כשמחשב שכותב המזכרות לשמן, הואיל והויא בתחלת הכתיבה בפיו, סגי בהכי (הרא"ש הלכות תפלין [סימן ג'] וספר תורה [סימן ג'] וטור יורה דעה [ריש סימן רע"ו] ומרחשת מייס [הלכות תפלין סימן כ"ד]). ויש להקל בדיעבד. וכשבא לגמגם לא יכתוב, דמיגו כותב מז בכוונה (מור זכרון [מ"מ סימן תקנ"ה]):

באר הגולה

ח. הרא"ש בהלכות ספר תורה [סימן ג'], וסמ"ג סימן (פ"ה) [כ"ה], וספר התרומה [סימן קצ"ב] מההיא דגיטין נד: א. שם [וארחות חיים הלכות תפלין סימן כ"ד].

אוצר ההלכה

א) סעיף י"ט בתחלת הכתיבה וכו'. זה לשון הטור בקצת שינוי לשון, דבטור כתב, ומלבד זה צריך לכתוב כל האזכרות לשם קדושת השם. ומשמע דבמחשבה לבד סגי ואינו צריך להוציא בפיו, ורבנו כתב צריך לומר שכותבה וכו', רצונו לומר בפה מלא, ולא סגי במחשבה כמו שכתב הרב [הרמ"א] ז"ל בסמוך כמו שאבאר בס"ד.

וזה לשון הבית יוסף: ובתחלת הכתיבה וכו', בריש הלכות ספר תורה [סימן ג'] כתב הרא"ש שהרב רבנו ברוך נסתפק אם צריך להוציא בשפתיו שהוא מעבדו לשם ספר תורה אי סגי במחשבה, הלכך טוב להוציא בשפתיו, וכן כשמתחיל לכתוב ספר תורה יאמר ספר תורה זה אני כותב לשם קדושת תורת משה ותו לא צריך, אמנם בשעת האזכרות צריך שיחשוב לשם קדושת השם כדאמרינן בגיטין (דף נ"ד ע"ב), כל ספר שאין האזכרות שבו כתובים לשמן אינו שוה כלום, אלמא אף על פי שכל הכתיבה של ספר התורה בעינן לשמה יש מעלה אחרת בכתיבת השם. ובריש הלכות תפלין [סימן ג'] כתב, וצריך שיאמר שכותב לשמן והאזכרות יכתוב לשם קדושת השם. ע"כ. וכן כתוב בסמ"ג סימן כ"ה [קז.] וזה לשונו: וכתיבה נמי לשמה צריך, מדאמרינן בהניזקין [שם] האזכרות שבו לא כתבתים לשמה וכו', ואמרינן בפרק השולח [גיטין מה:] גבי רשב"ג שמתיר ליקח ספר תורה שכתבו גוי, ומקשה עיבוד לשמה בעי, כתיבה לשמה לא בעי, בתמיה. וכשיכתוב צריך שיאמר בפירוש בתחלת הכתיבה שיכתוב הכל לשם תורת ישראל, והאזכרות שלו לשם קדושה, כי שמא אין די במחשבה, וכן כתב ספר התרומה [סימן קצ"ב]. ומה שכתב הרא"ש, האזכרות צריך שיחשוב לשם קדושת השם, נראה דלאו דוקא, אלא שצריך להוציא בשפתיו בשעת הכתיבה כמו שצריך בתחלת הכתיבה, דמאי שנא, ואף על פי שרבנו גם כן כתב בהלכות ספר תורה [ריש סימן רע"ו] בכל פעם שכותב השם צריך לחשוב שכותב לשם קדושת השם, לישנא דהרא"ש נקט ולאו דוקא. וזה לשון ארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ"ד]: כשכותב אחת מהאזכרות צריך שיכוין לכתוב אותם לשם השם אלהי ישראל, ושיוציא בשפתיו, ואם לא עשה כן אין להם תקנה, ולפי דעת בעל התרומה אין צריך שיאמר בפיו אלא בתחלת הכתיבה, אבל במחשבה ודאי בעי על כל שם ושם, וכן דעת רמב"ם [הלכות תפלין פ"א הט"ו]. ע"כ. ויש לתמוה עליו שכתב כן בשם רמב"ם, שהרי רמב"ם דבריו סתומים כדברי הגמרא ואין בהם הכרע. וגם מה שכתב בשם בעל התרומה אינו מכוון, שהרי מסופק הוא אי סגי במחשבה. ע"כ.

הא לך סברת הפוסקים ומחלוקתם אי סגי במחשבה או צריך שיאמר בפירוש בפה מלא, ורבנו תפס כמאן דאמר שיאמר בפה מלא לצאת ידי חובה לכולי עלמא, והרב תפס כמאן דאמר דסגי במחשבה, וקבלנו הוראותיו של רבנו. אמנם אם בדיעבד עבד כהרב המפה דלא הוציא בשפתיו אלא במחשבה יש להכשיר. (שלחן גבוה סקנ"ג)

ב) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו וכו' ומלבד זה בכל פעם שכותב אזכרה, צריך לומר שכותבה לשם קדושת השם. כתב בית יוסף (ע"ד שיטה כ"א) נראה דלאו דוקא וכו'. נ"ב: ויש להקל בדיעבד. ספר המפה. וכן כתב הב"ח [אות י"ד] וסיים, דלא כבית יוסף לשם [יו"ד סימן רע"ו סעיף ב'] דפוסל אפילו דיעבד אם לא הוציא בשפתיו, דליתא. ע"כ. אמר המאסף: הדברים מבוארים מדברי הרב בספר הקצר וב"ח, שהרב בספר הקצר פסק כארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ"ד], וספר מפה הגיה עליו סברת ספר התרומה [סימן קצ"ב], וכתב ויש להקל בדיעבד. ועל זה כתב הב"ח דהדין כספר המפה, דיש להקל בדיעבד כדברי ספר התרומה, ולא כבית יוסף לשם דפוסל. ולא אבין מה שכתב לחם חמודות [דברי חמודות הלכות תפלין] אות ט', וז"ל: ורמ"א בהגהותיו כתב כדברי הרב ארחות חיים, וכתב שיש להקל בדיעבד, ולא עשה כן בהלכות ספר תורה. ותימה דמאי שנא ספר תורה מתפלין, שאין נראה מדברי הארחות חיים שכתב כן בתפלין דוקא, והבית יוסף לא חש לכתבו בהלכות ספר תורה, דאיהו לא סבירא ליה כוותיה אף בספר תורה. ע"כ. ותמהני שדברי רבנו המחבר ז"ל בספר הקצר ברור מללו דפסק כארחות חיים, ובעל המפה הגיה עליו סברת ספר התרומה. וסבור הייתי לומר דטעות סופר נפל בספר לחם חמודות, וצריך לומר: ורמ"א כתב כדברי ספר התרומה [וכו'], ורבנו לא חש לכתבו בהלכות ספר תורה דאיהו לא סבירא ליה כוותיה, דהשתא דברים אלו חוזרין על ספר התרומה. אבל לא סלקא לי שפיר הגהה זו, דהבית יוסף כתב בהלכות ספר תורה (ראש סימן רע"ד) שצריך הסופר כשיתחיל, לומר ספר זה אני כותב לשם קדושת ספר תורה, ובסימן רע"ו [סעיף ב'] כתב, אף על פי שאומר בתחלת הספר שכתבו לשם קדושת ספר תורה, בכל פעם שכותב שם מהשמות שאינן נמחקין, צריך לומר שכותבו לשם קדושת (ס"ת) [השם], ואם לא עשה כן, פסול. ודברים אלו הם דברי הרב ארחות חיים שכתב בסימן זה ממש, ואם כן עדיפא מינה הוה ליה להקשות על הרב בעל המפה, דמאחר דהרב פסק גם כן

אוצר ההלכה

בספר תורה כארחות חיים, למה לא הגיה עליו בעל המפה סברת ספר התרומה. וצ״ע[1].

כשבא לנמנם לא יכתוב, דאינו כותב אז בכוונה. ספר המפה. (שיירי כנסת הגדולה הגב״י ס״ק י״ז – י״ח)

ג) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו וכו׳, ומלבד זה בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר וכו׳. כתב בית יוסף (ע״ד שיטה ך׳), ומה שכתב הרא״ש [הלכות ספר תורה סימן ד׳] בשעת האזכרות צריך שיחשוב לשם קדושת השם, לאו דוקא וכו׳. נ״ב: וכן כתב מרן ז״ל ביו״ד סימן (רע״ד) [רע״ו] [סעיף ב׳]. ע״ש. והרב בעל ט״ז שם [סק״א] כתב, ותמהני שודאי כאן במחשבה סגי להרא״ש והטור, דעד כאן לא הצריכו אמירה אלא בתחלת כתיבת ספר תורה, ואחר (תאמר) כן סגי בקדושת השם במחשבה. וזה מפורש בדברי הרא״ש וכו׳. הרי כתב דתו לא צריך אמירה אלא בתחלת הספר תורה, ואחר כך בקדושת השם אסקי חד דרגא שיחשוב במחשבה לשם קדושת השם. דהאמירה שאומר בתחלה כולל גם קדושת השם לפי מה שהוא צריך בו, שזהו ודאי מדין קדושת הספר תורה, אלא דבשעת כתיבת השם צריך עוד כוונה. כן נראה לי לדעת הרא״ש והטור. עכ״ל. ולי נראה לומר, דלעולם דהרא״ש ז״ל יסבור כדעת מר״ן, דבאזכרות צריך שיאמר בפירוש שכותבן לשם קדושת השם, ולא הוי תרי דרגי וכדכתב הוא ז״ל, שהרי כתב המרדכי [הלכות קטנות סימן תתקמ״ט] משם רבנו שמשון, דבתחלת הספר אינו צריך אמירה, דבסתם שכותבו לקרות בו, כותבו לשמה. אבל באזכרות צריך אמירה בפירוש. ע״ש. ואף שהרא״ש ז״ל פליג עליה וכתב דבתחלת הספר צריך אמירה בפירוש, מכל מקום לא פליג עליה דמסתמא כשכותבו לקרות בו כותבו לשמה, אלא שהוצרך לעשות בו קדושה רבה שיאמר בפירוש שכותבו לשם קדושת ספר תורה. וכיון שכן, מוכרח דבאזכרה לא סגי במחשבה, דמאי שנא משאר הספר, שהרי כשכותבו, מסתמא כותבו לשמה. אלא ודאי דבאזכרות צריך שיאמר בפירוש שכותבן לשם קדושת השם. ולא קשיא להרא״ש שכתב דבתחלת הספר צריך שיאמר בפירוש שכותבו לשם קדושת ספר תורה, מהיא דהביא רבנו שמשון ראיה לדבריו מההוא עובדא דפרק הניזקין [גיטין נד:], ההוא דאתא לקמיה דרבי אמי, אמר ליה ספר תורה שכתבתי לפלוני אזכרות שלו לא כתבתים לשמה, נקט אזכרות דוקא לפי שבהם צריך אמירה בפירוש, ויכול לומר שכחתי לומר בפירוש, מה שאין כן בשאר הספר דדי בסתמא, ולא אסור אלא דוקא אם יתכוין שלא לשם קדושת ספר תורה, וזה ודאי לא עשה ולא משוי איניש אנפשיה רשיעא. הא לא קשה לדעת הרא״ש ורבנו, דאדרבה לרבנו שמשון איכא לאתמוהי דמאי ראיה, דלעולם דבתחלת הספר צריך שיאמר בפירוש שכותבו לשם קדושת ספר תורה, והא דלא נקט התם ואמר ספר תורה שכתבתי לפלוני לא כתבתיו לשמה, הוא משום דטעי בדרבי ירמיה שיאמר נהי דהפסדתי שכר האזכרות, שכר דכולי ספר תורה מי הפסדתי, וכההיא דאמרינן התם ההוא דאתא לקמיה דרבי אבהו, אמר ליה ספר תורה ביד לוקח, אמר ליה מתוך שאתה נאמן להפסיד שכרך, נאמן אתה להפסיד ספר תורה. ומאי שנא מדרבי אמי, התם (ליכא) [איכא] למימר טעי בדרבי ירמיה, הכא כיון דקא מפסיד כוליה אגריה ואתא ואמר, אימור קושטא קאמר. הרי דהא דלא קא מפסיד ספר תורה כשאמר אזכרות שבו לא כתבתים לשמה, הוא משום דאיכא למימר טעי בדרבי ירמיה. אם כן [לא] נקט כולי ספר תורה כדי שלא להפסיד שכר דכולי ספר תורה, ועדיין אפשר לומר דהוא הדין בכולי ספר תורה שצריך שיאמר בפירוש שכותבו לשם ספר תורה. וצ״ע.

ואפשר לומר בדוחק, דהא נפקא ליה לרבנו שמשון מדעת המקשה דמקשה ומאי שנא (בדר׳) [מדרבי] אמי, ודאי דלא ידע הא דלא טעי בדרבי ירמיה, אם כן לדעת המקשן בההוא עובדא דאזכרות שבו לא כתבתי לשמה מאי דעתיה, דאמאי נקט אזכרות טפי מכולי ספר תורה. אלא ודאי דבכולי ספר תורה לא בעי שיאמר בפירוש שכותבו לשם ספר תורה דמסתמא לשמה קאי. זה אפשר לומר בדוחק בדעת רבנו שמשון. גם מה שהביא ראיה מנתכוין לכתוב יהודה, כבר דחאה רבנו המחבר ביו״ד סימן רע״ד [סעיף א׳]. ע״ש. וכל זה הוא לדעת הרב ט״ז, אבל לפע״ד נראה דלדעת הרא״ש ורבנו באזכרות לא בעי אלא מחשבה לבד. שכן מוכח בפירוש מלשון הרא״ש ז״ל שכתב אמנם בשעת כתיבת האזכרות צריך שיחשוב לשם קדושת השם, הרי מלשונו זה מוכח דבמחשבה לבד מהני וכדברי הרב ט״ז.

שם (שיטה כ״ח), ויש לתמוה עליו שכתב כן בשם הרמב״ם וכו׳. נ״ב: ויראה דנפקא ליה ממה שכתב הרמב״ם ז״ל [הלכות תפלין פ״א הט״ו] ובשעת כתיבה לא היתה לו כוונה. ומדלא כתב ובשעת כתיבה כתב האזכרה מן האזכרות שלא לשמה פסולים, משמע שכוונתו לומר שבשעת כתיבה שיחשוב שכותבו לשם קדושת השם, אבל אמירה לא בעי, ומשם נפקא ליה להרב ארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ״ד].
(יד אהרן הגב״י)

ד) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו וכו׳. כתב הטור (ע״ב שיטה א׳), ובתחלת הכתיבה יאמר וכו׳. נ״ב: ויש קצת תימה, דמדברי הרמב״ם [תפלין פ״א הט״ו] נראה דלא בעי שיאמר כן בשעת כתיבת ספר תורה. והא מדפרכינן בפרק השולח [גיטין מה:] רשב״ג עיבוד לשמה בעי, כתיבה לשמה לא בעי. משמע דגם בספר תורה בעי כתיבה לשמה. ונראה לומר, דהרמב״ם קשיא ליה קושיית התוספות [ד״ה עיבוד] דמאי פריך עיבוד לשמה בעי

הערות וציונים

1. קשה, דהמעיין שם יראה שזו קושיית הרב דברי חמודות עצמו, ועוד קשה מה שכתב ״אבל לא סלקא לי שפיר הגהה זו״ וכו׳, דהגהתו בדברי הרב דברי חמודות מוכרחת לפי הבנתו, וקושיא זו אינה קשורה להגהה (והוה ליה למימר: ״ואכתי קשה״). **אוריאל דניאל ס״ט.**

אוצר ההלכה

וכו׳, דילמא שאני כתיבה לשמה דלשמה קיימא, אבל עיבוד לאו לשמה עומד. ומכח זה הוכרח הרמב״ם לומר דמה שאמרו בגמרא כתיבה לשמה לא בעי, היינו לאזכרות. אבל לשאר ספר תורה לא בעי לשמה, דמסתמא לשמה קאי, דמשום הכי לא כתב הרמב״ם שיאמר בתחלת הכתיבה שכותב לשמה. כן נראה לי. (יד אהרן הגה״ט)

ה) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו וכו׳. כתב הטור (דף כ״ח ע״ב שיטה א׳), ואין די במה שיחשוב בלבו כך וכו׳. נ״ב: עיין בתשובת הרדב״ז ז״ל בתשובות החדשות (ח״א סימן קנ״ד) שנתן טעם לדבר. (יד אהרן מהדורא בתרא הגה״ט סק״ה)

ו) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו וכו׳. כתב בית יוסף (ע״ד שיטה י״ב), ומקשה עיבוד לשמה בעי וכו׳. נ״ב: עיין שם בתוספות [גיטין מה: ד״ה עיבוד], ובספר מגילת ספר חלק עשין (דף ו׳ ע״א וע״ב). (יד אהרן מהדורא בתרא הגב״י סקכ״א)

ז) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו וכו׳, ומלבד זה בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר וכו׳. עיין ב״ח (אות י״ד). הטור כתב, בהתחלת הכתיבה יאמר אני כותב לשם קדושת תפלין. וכתב הב״ח מדלא הזכיר גבי אזכרות אמירה, משמע דסגי במחשבה. [ע״כ]. והבית יוסף ביורה דעה [ריש] סימן רע״ד, הביא בשם כמה פוסקים, דבאזכרות צריך אמירה דוקא.

ונראה להביא ראיה לדברי הבית יוסף, והוא דצריך ליישב עוד מה שכתבו הרא״ש [הלכות ספר תורה סימן ד׳] והטור [שם] דבהתחלת כתיבת ספר תורה צריך אמירה לשם קדושת ספר תורה, ובפרק השולח [גיטין מה:] לא אמרו רק סתם (ור״ג) [ורשב״ג] עיבוד לשמה בעי כתיבה לשמה לא בעי. והנראה, דהיה קשיא להו קושיית תוספות ד״ה (ורשב״ג וכו׳) [עיבוד], דדילמא סתם כתיבה היא לשמה. ועוד קשה, דלמה באמת לא פריך מעיבוד גופיה. וצריך לומר דחדא מתורצת בחברתה, דעל קושיית תוספות יש לתרץ, דבספר תורה בעי אמירה דוקא, ולכך אינו מועיל מה שסתם כתיבה היא לשמה, דבעי שיאמר בפירוש. אך קשה, דהוה ליה לשנות דאיירי באמת ששמע ישראל שהגוי אמר שכותב לשם תורת משה, וצריך לומר דגבי אזכרות נמי בעינן דוקא שיאמר שכותב לשם קדושת השם, וזה לא יתכן גבי גוי, ופריך שפיר. והשתא, מעיבוד לא הוה מצי להקשות, דיש לומר דהגוי אמר שמעבד לשמה וישראל שמע כן בשעת העיבוד, אבל עיקר קושיית המקשן היא מהאזכרות. ואף דיש לפקפק ולומר, דמכל מקום מנא להו דבתחלת כתיבת ספר תורה בעי אמירה, דילמא לא בעי רק באזכרות, ואפילו הכי פריך שפיר מכח האזכרות. יש לומר דאם כן לא הוה ליה למימר כתיבה לשמה לא בעי וכו׳, רק אזכרות לשמה, אלא שבא להורות דאף תחלת הכתיבה בעי אמירה. וצדקו דברי הבית יוסף שפסק אף באזכרות צריך אמירה דוקא.

והנה אף שהרא״ש [שם] לא הזכיר אמירה רק מחשבה, מוכח ממקומו דאמירה בעי. וזה לשון הרא״ש: כשמתחיל לכתוב ספר תורה יאמר ספר תורה זה אני כותב לשם קדושת תורת משה ותו לא צריך, אמנם בשעת כתיבת האזכרות צריך שיחשוב לשם קדושת השם. ע״כ. והנה ממה שכתב אמנם וכו׳ משמע שבא להחמיר באזכרות, ולכאורה יבוא לנו קולא, דאם איש אחר כותב האזכרות תסגי ליה במחשבה, דבשלמא גבי סופר עצמו חומרא הוי, דאף על גב דכבר אמר שהוא כותב לשם קדושת ספר תורה צריך עתה נמי לחשוב לשם קדושת השם, מה שאין כן באחר, אלא על כרחך דהך מחשבה היינו אמירה. (ברכת דוד)

ח) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו וכו׳. ונראה דאם לא אמר כן פסול, וכן משמע מהרמ״א בהג״ה שכתב גבי האזכרות דיש להקל בדיעבד, והיינו משום דאמרינן בתחלת הכתיבה, משמע דאם לא אמר בהתחלת הכתיבה אף בדיעבד פסול. ונראה לי דאם התחיל וכתב מקצת האות קודם אמירה, וגמרו לאחר אמירה דכשר, כמו שכתב הבית שמואל באבן העזר סימן קכ״ה [סק״ה] גבי גט דאם התחיל הפסול וגמרו הכשר [כשר]. ועיין במה שכתבתי שם [אבן פינה סק״ב] בס״ד. (אותות השמים סק״ב)

ט) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו וכו׳. עיין באחרונים ובפתחי תשובה (יו״ד סימן רע״א) בדיעבד אם לא אמר בפיו רק חשב אי מהני. ע״ש. ונראה לי דאם לא אמר בפיו רק כתב על נייר אני כותב לשם קדושת תפלין או ספר תורה, ובודאי כיון שכתב, בודאי חשב והרהור מהני, דהוי ספק ספיקא, דילמא כדעת הפוסקים דלא בעינן אמירה רק במחשבה סגי. ואם תימצי לומר דבעינן דבור, הא פליגי הפוסקים אי כתיבה כדבור דמי[2] ושמא כדבור דמי. ועיין בתשובות רעק״א (מסימן כ״ט ואילך). וזה ברור. (אורח לחיים סק״ג)

י) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפירוש אני כותב לשם קדושת תפלין ומלבד זה בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר שכותבה לשם קדושת השם. הגה ויש אומרים דסגי כשמחשב וכו׳. מקשים דלעיל פסק מרן בסימן י״א [סעיף א׳] גבי ציצית שיאמר בתחלת הטוויה שהוא עושה כן לשם ציצית, וכן כאן בכתיבת התפלין, ואילו בעיבוד לעיל בסעיף ח׳ כתב ״טוב להוציא בשפתיו״ משמע דמן הדין די במחשבה, ורק מצד הטוב יאמר בפיו. ועיין בהלכות ספר תורה ביו״ד בסימן ער״א [סעיף א׳] לענין העבוד ובסימן ער״ד [סעיף א׳] לענין כתיבה, דבתרוייהו כתב בהדיא שיאמר בפיו ומדוע כאן כתב רק בלשון ״טוב״. ברם בהרא״ש בהלכות ספר תורה (אות ג׳) שהוא מקור דין זה כתב כאן על הכל וז״ל: רבנו ברוך נסתפק אם צריך להוציא בשפתיו שהוא מעבדו לשם ספר תורה או לשם תפלין או סגי במחשבה,

הערות וציונים

2. עיין בשו״ת יביע אומר חלק ד׳ חאו״ח סימן ח׳.

אוצר ההלכה

וכן גבי כתיבת ספרי תורה, תפלין ומזוזות וגט. לפי שמצינו בפיגול דכתיב ביה "לא יחשב" [ויקרא ז', י"ח], ובעיא דבור, ותרומה ניטלת בלא דבור רק במחשבה [גיטין לא:], ובשליחות יד כתיב "על כל דבר פשע" [שמות כ"ב, ח'], והחושב לשלוח יד בפיקדון חייב[3] [ב"מ מג:]. הילכך טוב הוא להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד ותו לא צריך. ופירש הבית יוסף ביו"ד סימן ער"א שאינו צריך להוציא בשפתיו ולא לחשוב שמעבדם לשמה, אלא בתחלת העיבוד בלבד. מוכח מדבריו שמחמת הספק עלינו להצריך דוקא דבור בפה, ולא די במחשבה. וכן מפורש בספרו ספר התרומה (סימן קצ"ב) שכתב וצריך שיאמר בפירוש כשנותנן בעיבוד וכן כשיכתבם צריך שיאמר בפירוש בתחלת הכתיבה שיכתוב הכל לשם תורת ישראל והאזכרות לשם קדושה כי שמא לא סגי במחשבה. ובסימן (ר"ג) [ר"ד] כתב בתפלין וצריך כתיבה לשם קדושה ולא סגי במחשבה. ומה שהרא"ש כתב טוב להוציא בשפתיו, קאי על סיום דבריו שכתב בתחלת העיבוד, כלומר שהדיבור יהיה בתחלת מעשה העיבוד, משום שאם יעשה כן אחר כך יש להסתפק אם אמרינן בזה מוכיח סופו על תחלתו כמו שכתב הגר"א בסימן י"א (סק"ד). ואומר אני שלזה התכוין הגאון כאן (בסקכ"ט) שכתב על דברי השלחן ערוך שאמר "טוב", כתב הגאון "בתחלת" כלומר שטוב קאי על האמירה בתחלת העיבוד, לא על עיקר האמירה, ובדיעבד אם לא אמר כן בתחלה יאמר באמצע או בסוף כשעודנו מתעסק בעבודה, ולעולם בין בספר תורה ובין בתפלין הן בעיבוד והן בכתיבה, צריך להוציא בשפתיו דוקא ולא סגי במחשבה. וגם בכתיבת האזכרות שהרא"ש כתב צריך שיחשוב לשם קדושת השם, כתב הבית יוסף עליו דלאו דוקא, משום דלא סגי במחשבה וצריך אמירה דוקא. ומתוך דברי הרמ"א בהגהה שם משמע דלדעת המחבר במחשבה לבד גם בדיעבד פסול, והוא פליג עליה ומבין בהרא"ש שדי במחשבה.

וראיתי בקול יעקב [סימן רע"א סק"ה] שהביא להקת אחרונים שמכשירים בעיבוד בדיעבד אם נעשה לשמה במחשבה לבדה. וטעמם ונימוקם כיון דלשיטת רש"י ז"ל (בסנהדרין מח: [ד"ה אע"ג]) לרבא דקיימא לן כוותיה דהזמנה לאו מילתא היא, העיבוד לשמה לא איכפת לן ביה, אף על גב דרוב הפוסקים סברי מרנן דכן מעכב ומפרשים להיפך, דרבא דאמר הזמנה לאו מילתא היא סבר כרשב"ג דבעי עיבוד לשמה משום דלא סגי בהזמנה, מכל מקום בדיעבד סמכי על רש"י. אמנם מרן הבית יוסף בשלחן ערוך פסק כדעת הפוסקים שאם עיבדן שלא לשמה פסולים וכמו שכתב בבית יוסף, וכן כתב הב"ח [אות ט'] דלדעת הבית יוסף פסול בדיעבד.

ולשון "טוב" שכתב מרן (בסעיף ח'), העתיק לשון הרא"ש שכתב כן על הספק של רבנו ברוך. וכן הבין בכוונתו בבית יהודה (בחיו"ד סימן ג') וכתב דלשון "טוב" לאו דוקא. ולפי מה שכתבתי לעיל מתפרשת מלת טוב בשופי, והדין דין אמת דלדעת השלחן ערוך מרן הבית יוסף שקבלנו הוראותיו פסול בהחלט אם לא הוציא בשפתיו. ואף על גב שהרב רבנו זלמן בשלחן ערוך שלו (סעיף ל"א), מחלק בין עיבוד לכתיבה, דבעיבוד דאיכא מאן דסבירא ליה דלא בעי לשמה יש להכשיר במחשבה לבד מה שאין כן בכתיבה. ע"ש. זוהי הכרעתו היא, ולא שכן היא דעת המחבר. וראיתי בזבחי צדק (בסוף ח"ב בתשובה ז'), שהעמיס כוונה זו בדעת מרן ומפרש לשון טוב כמשמעו. ובמחילה מכבוד תורתו המעיין בבית יוסף כאן וביו"ד, יווכח לדעת ששניהם שוים אצלו לטובה, שרק הדבור פועל בהם להמשיך הקדושה כמו שכתב הרדב"ז [ח"א סימן קנ"ד] הובא (בש"ת) [בפתחי תשובה] [יו"ד סימן רע"א סק"ז]. וראיה לזה שביו"ד בסימן ער"א [סעיף א'] בעיבוד, לא כתב מלת טוב אלא בלשון וצריך שיאמר וכו'. ע"ש. והגם דהמשנה ברורה [סקכ"ד] והאליה רבה [סקט"ו] והפרי מגדים [אשל אברהם סק"א] כתבו על השלחן ערוך דבדיעבד כשר, זוהי סברתם הם לא שכן דעת מרן הקדוש. וראיתי בדברי חמודות (אות י"ב) שהעתיק דברי הטור ביו"ד (סימן ער"ו) שכתב אף על פי שאמר בתחלת כתיבת הספר שכותבו לשם קדושת ספר תורה, בכל פעם שכותב שם צריך לחשוב שכותבו לשם קדושת השם, ואם לא עשה כן פסול. וכתב עליו דברי הבית יוסף דלאו דוקא מחשבה אלא צריך שיאמר, וסיים "וגם על זה לא פקח הבית יוסף עיניו, לבאר מנליה". ע"כ. ברור אצלי כשמש בצהריים, שטעות סופר נפל בדברים, וצריך לומר: לא פקח הבית יוסף עינינו, ובכל זאת לא ידעתי מאי קאמר, שהרי הביא בתחלת דבריו העובדא דרבי אמי [גיטין נד:] שמפני שלא נכתבו האזכרות לשמן פסל הספר תורה, ודברי רבנו ברוך הביאם גם כן שם, שמפני הספק יש לו להוציא מפיו, ומה היה צריך עוד להביא ולא הביא, אתמהה.

(נתיבי עם)

י"א) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו וכו'. ולעיל (בסעיף ח') גבי עיבוד כתב רק טוב להוציא בשפתיו, עיין הגהות רבי עקיבא איגר ז"ל [סקל"א] שעמד גם כן בזה ובמה שרמז לעיין[4], ועיין בלשון הרא"ש ז"ל הלכות תפלין [סימן ג'].

(זרע יעקב – זלזניק)

י"ב) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו וכו', ומלבד זה בכל פעם שכותב אזכרה וכו'. מלשונו משמע, דלא מהני כשחושב בלבו שהוא כותב לשם קדושת תפלין, אלא צריך שיאמר בפיו. וכן מבואר בטור להדיא שכתב, ואין די במה שיחשוב בלבו. והנה הרא"ש בהלכות ספר תורה [סימן ג'] כתב וז"ל: אמנם בשעת האזכרות צריך שיחשוב לשם קדושת השם כדאמרינן וכו'. ע"ש. הרי דעתו דבמחשבה סגי. ואפילו דמרן

---

3. ויש לתמוה הא לבית הלל אינו חייב בשליחות יד עד שיעשה בו מעשה כדאיתא סוף פרק המפקיד. ט"ז יו"ד (סימן רע"א סק"ג). ועיין שם מה שתירץ.
4. ועיין עוד מה שכתבו בזה באוצר ההלכה לעיל סעיף ח' אותיות: כט, ל, לא.

אוצר ההלכה

הבית יוסף כתב דלאו דוקא, וצריך להוציא בשפתיו בשעת כתיבת האזכרות וכו', מכל מקום לשון הרא"ש אינו מורה כן אלא דסגי במחשבה. ועיין עוד להטור בהלכות ספר תורה סימן רע"ו [סעיף ב'] שפסק, דבכל פעם שכותב שֵׁם, צריך לחשוב שכותב לשם קדושת השם, הרי דסגי במחשבה (אלא דדברי הטור סתראי נינהו דבאו"ח סימן ל"ב כתב דלא מהני כשחושב בלבו). וראיתי להפרישה שם ביו"ד [אות א'] שכתב, דהא דכתבו הטור והרא"ש מחשבה, ורצונם לומר דיבור, סמכו אמה שכתבו בריש סימן רע"א דמחשבה הנזכרת בגמרא, רצונו לומר דיבור ואין מחשבה בלא דיבור. יע"ש. ולפי זה לא יתיישב מה שכתב הטור בא"ח "ואין די במה שחושב בלבו", דלפי דבריו דאין מחשבה בלא דיבור, אם כן הוי כאילו אמר בפיו, ואמאי כתב דלא מהני מחשבה. ועיין להלבוש (סעיף י"ט) שכתב, דלכתחלה יש להחמיר לומר בפיו שכותב לשם קדושת השם, ובדיעבד יש להקל. יע"ש. וכן פסק מור"ם בהגה באו"ח כאן, דסגי כשמחשב שכותב אזכרות לשמן וכו'. וכן דעת הב"ח ביו"ד סימן רע"ו [אות ב'].

(עד כאן מצאנו)[5]. (שיח יצחק – חדאד)

י"ג) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו אני כותב לשם קדושת תפלין וכו'. ידוע מה שכתב בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן צ"ד) שעיבוד העור לשם קדושת ספר תורה די במחשבה לשמה בלבד, ואין צריך דיבור, וכן הדין בכתיבת הגט דכתיב "לה" [דברים כ"ד, א'] לשמה די במחשבה ואפילו לכתחלה. ע"ש. ובשו"ת הרדב"ז (ח"א סימן קנ"ד) העלה שאף על פי שטוב וישר לפרש בכל הדברים שצריכים כתיבה לשמה, ולומר בפיו שהוא עושה אותם לשמה, מכל מקום מודה אני דבדיעבד אינו נפסל בכך, כיון שחשב בדעתו לעשות לשמה. ע"ש. אמנם מרן השלחן ערוך (סימן ל"ב סעיף י"ט) כתב, בתחלת כתיבת התפלין יאמר בפיו הרי אני כותב לשם קדושת תפלין, וכן בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר שכותב לשם קדושת השם, והרמ"א כתב בהגה, ויש אומרים דסגי במחשבה שכותב האזכרות לשמן, שהואיל והוציא בפיו בתחלת הכתיבה שכותב אותן לשמן סגי בהכי, ויש להקל בדיעבד. ע"כ. ומרן השלחן ערוך ביו"ד (סימן רע"ו ס"ב) פסק, אף על פי שאומר בתחלת הכתיבה של ספר תורה שכותבו לשם קדושת ספר תורה, בכל פעם שכותב שם מהשמות שאינם נמחקים צריך לומר שכותב לשם קדושת השם, ואם לא עשה כן פסול. ע"כ. ומשמע דסבירא ליה למרן דלא סגי במחשבה, ואפילו בדיעבד לא מהני. והב"ח באו"ח (סימן ל"ב [אות י"ד] דף ל"ד רע"א) חלק על הבית יוסף שפוסל אפילו בדיעבד, וסבירא ליה דבדיעבד די במחשבה שחשב לשם קדושת השם. ע"ש. ומרן עצמו בשלחן ערוך (סימן ל"ב ס"ח) כתב, צריך שיהיה הקלף מעובד לשם תפלין, וטוב להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד שהוא מעבדו לשם תפלין או לשם ספר תורה. ע"ש. ומשמע דמדינא די במחשבה, ואפילו לא הוציא בשפתיו, כיון שחשב לשמה כשר. וכן כתב האליה רבה (שם סקט"ו). ובשלחן ערוך הגר"ז (סימן ל"ב סעיף ל"א) כתב, דבכתיבה לשמה לא מהני מחשבה בלבד, ואפילו בדיעבד אם לא הוציא בפיו פסול, ורק בעיבוד לשמה כיון דאיכא רבותא דסבירא ליה שאין צריך עיבוד לשמה אלא למצוה מן המובחר, אף שאין דבריהם עיקר, מכל מקום יש לסמוך על זה להקל בדיעבד כשחשב בלבו לשמה, כיון שיש להסתפק דשמא די במחשבה בלבד אפילו לכתחלה. וכמו שנסתפק בזה רבנו ברוך בעל התרומה [סימן קצ"ב]. ע"ש. וכן הסכים לחילוק זה בשו"ת זבחי צדק ח"ב (חאו"ח סימן ז'), ושכן הסכימו לזה כל חכמי הישיבה בבבל. ע"ש. ובספר קסת הסופר (בלשכת הסופר סימן י' סק"ד) כתב, שהאחרונים הסכימו שאף בהתחלת הכתיבה די במחשבה לשמן, ושהוא הדין גם לענין קדושת השם. ופשוט. ע"ש. וכן כתב במגן גבורים (סימן ל"ב [אלף המגן] סקי"ח). ע"ש.

ובתורת חיים סופר (שם ס"ק ס"ו) חילק בין התחלת הכתיבה דסגי במחשבה, לבין קדושת השם שצריך להוציא בפיו לעיכובא. ע"ש. גם בשו"ת שם אריה (בהוספות לחיו"ד סימן א', דף קל"א ע"ב) הסכים לדינא למה שכתב בבאר הגולה (יו"ד סימן רע"ד): "דבדיעבד די במחשבה בלבד בתחלת הכתיבה, שהרי הרמב"ם [הלכות פסולי המוקדשין פי"ג ה"א] והסמ"ג [לאוין של"ז] כתבו שפיגול הוא אף במחשבה בלא דיבור, וגם הראב"ד לא השיג על זה". ועוד שיש הרבה מן הפוסקים דסבירא להו דלא בעינן לשמה כלל כרבנן דרשב"ג וכמו שכתב הר"ן גיטין (מה:) [כג: מדפי הרי"ף ד"ה גרסינן]. ואף דקיימא לן דבעינן לשמה, מכל מקום יש מכשירים כשכתב סתמא, וגם שיטת הרמב"ם והסמ"ג בפיגול דסגי במחשבה, והוא הדין לכאן, וכבר הארכתי בתשובה אחרת במעשה בגט שכיב מרע ששכח הסופר לומר בפיו שכותב לשמה, שהבית שמואל (סוף סימן קל"א) כתב שיש קפידא בזה אפילו בדיעבד, ואני העליתי להקל מהטעם הנ"ל. וכו'. ע"ש. וכן כתב הגאון מליסא בתורת גיטין (סימן קל"א ביאורים סק"ז), דמה שכתב הבית שמואל שצריך להוציא בפיו לעיכובא, אינו אלא

הערות וציונים

5. דיבור זה צ"ע במחכ"ת, תחלה מה שדייק הרב מדברי הרא"ש דבמחשבה סגי, הנה הרא"ש כתב כן לענין כתיבת האזכרות, אך גם הוא מודה שיש לומר בפיו בתחלת הכתיבה, כמו שכתב שם בתחלת דבריו והובא בבית יוסף. ומה שציין הרב המחבר לטור ביו"ד (סימן רע"ו), כבר הביאו מרן הבית יוסף כאן. והנה מה שציין בסוגריים שהטור סתיר דידיה אדידיה, אינו מוכרח. שהמעיין בטור כאן יראה שמה שכתב "ואין די במה שיחשוב בלבו כך", מוסב על מה שכתב למעלה "שבתחלת הכתיבה יאמר" וכו'. ומניין לנו שכוונתו גם על מה שכתב בהמשך, ש'צריך לכתוב כל האזכרות לשם קדושת השם'. ומה שמרן הבית יוסף ז"ל ציין לטור שם ביו"ד שמשמע מדבריו שבכתיבת האזכרות סגי במחשבה, ולא דייק כן מהכא, משום ששם הדבר מפורש יותר, וכאן אפשר לפרש לשני פנים. ודע שכן הוא, דאי לא, הוה ליה למרן להקשות שדברי הטור סתרא"י נינהו כקושיית הרב המחבר. ומה שדחה דברי הפרישה, לא זכיתי להבין מה הבנתו בדברי הפרישה, והטור כאן פירש דבריו יותר ולק"מ. וצ"ע. **אלעד עידאן ס"ט.**

אוצר ההלכה

חומרא בעלמא, כמו בדין מוקף גויל, אבל מדינא בודאי שאין צריך, ודי במחשבה בלבד, וראיה לזה מדאמרינן בגיטין (ב:) ורבנן הוא דאצרוך, וחתרו רש"י ותוס' [ד"ה ורבנן] למצוא טעם לכך, ולא כתבו בפשיטות דשמא לא אמר בפיו. אלא ודאי כמו שכתבתי. ע"כ. וכן העלה הגר"ש קוועטש בשו"ת חכמת שלמה (סימן י"ב), והוכיח כן מדברי הרמב"ם [ריש] פרק י' מהלכות ספר תורה) הנ"ל. וכן פסק בקסת הסופר (סימן ד' אות א') הנ"ל, שהעיקר כדברי המכשירים במחשבה בלבד אף בכתיבה. ושכן פסק בספר בני יונה [סימן רע"ו סעיף י']. ע"ש. גם בשו"ת באר המים (חיו"ד סימן מ"ד, דף כ"ט ע"ב) כתב לדקדק מלשון מרן השלחן ערוך ביו"ד (סימן רע"ו ס"ב) שכתב, "שאם לא עשה כן פסול", ולא כתב "ואם לא אמר כן פסול", מוכח דסבירא ליה שאינו פסול אלא כשלא קידש את השם אפילו במחשבה, אבל אם קידש השם במחשבה כשר. ושכן יש לדייק מלשון מרן באו"ח (סימן ל"ב סעיף י"ט) וכו'. וכן בדין, שהרי הרמב"ם (ריש פרק י' מהלכות ספר תורה) כתב, שאם כתב האזכרות בלא כוונה פסול. אלמא דסגי בכוונת קדושה במחשבה. ואף שהב"ח פירש כוונת מרן שפוסל בדיעבד כל שלא הוציא בפיו (וכתב לחלוק עליו ולהכשיר), הוא תמוה לפע"ד, ודברי הרמב"ם הנ"ל הויין תיובתיה. וכן מוכח ממה שכתב הרמב"ם והסמ"ג שהפיגול הוא במחשבה, וכן הדין בקדושת ספר תורה. ע"ש.

והגאון בעל שדי חמד בשו"ת אור לי (סימן צ"ג)[6] האריך למעניתו בזה, והביא אמבוהא דספרי שדנו בזה, והעלה דבדיעבד אם קידש במחשבה די בכך, כי אפילו למי שאומר שאמירה בפיו מעכבת אין זה אלא מדרבנן, ומן התורה די במחשבה, וכן כתב בשו"ת חכמת שלמה (סימן י"ב בד"ה ומכל מקום נ"ל), וכלל גדול בידינו ספק דרבנן לקולא. ע"ש. אלא דמה שכתב שאין זה אלא מדרבנן, לאו מילתא פסיקתא היא, כי בשו"ת עדות ביהוסף בן סאמון ח"ב (סימן ל"ב, דף ל"ג ע"ד), הביא מה שכתב בשו"ת מים רבים (חיו"ד סימן נ"ז ונ"ח ונ"ט) דמדאורייתא לא בעינן כתיבת השם לשמו, ורק מדרבנן צריך לקדש השם, ובספק אזלינן לקולא, והשיג על זה, שהעיקר כדברי הפוסקים שהובאו שם דהוי מן התורה, ובספקו אזלינן לחומרא, ככל ספקא דאורייתא. עש"ב. ועיין עוד להגאון רבי יצחק בונאן בספר אהלי יצחק (דף קע"ד ע"ב) שכתב שאף שמדברי הרדב"ז [ח"א סימן ע"ז] מוכח דהוי רק מדרבנן, מכל מקום מדברי הרשב"ץ [ח"א סימן קע"ז] מוכח דהוי מן התורה. וע"ש. ועיין בשו"ת זית רענן ח"ב (חיו"ד סימן כ"ד) ובשו"ת זכר יהודה (סימן ט'). ע"ש.

(שו"ת יביע אומר – ח"ח סימן נ"ה אות ה')

י"ד) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו אני כותב לשם קדושת תפלין, מלבד זה בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר שכותב לשם קדושת השם. הנה בטור כתב וז"ל: ובהתחלת הכתיבה יאמר אני כותב לשם קדושת תפלין, ואין די במה שיחשב בלבו כך, ומלבד זה צריך לכתוב כל האזכרות לשם קדושת השם. ע"כ. ומדקדוק לשונו שכתב ברישא "יאמר", וכתב ואין די במה שיחשב בלבו וכו', ואילו בסיפא גבי אזכרות כתב שצריך לכתוב לשם קדושת השם (ולא כתב שצריך "שיאמר" שהוא כותב לשם קדושת השם) וגם לא סיים שאין די במה שיחשב בלבו, מוכח להדיא דגבי אזכרות סגי במחשבה בעלמא, דאם לא כן הוה ליה למימר בסיפא ואין די וכו' וקאי אכולהו, אלא ודאי דכיון שהוציא בתחלת הכתיבה בפיו שכותב לשם קדושת תפלין, סגי אחר כך באזכרות במחשבה בעלמא, דקדושה שחלה באמירה על התפלין חלה גם על האזכרות, בתוספת המחשבה שהוא כותב לשם קדושת השם. מיהו מרן בבית יוסף הביא דברי הרא"ש בהלכות קטנות (בתחלת הלכות ספר תורה) שרבנו ברוך נסתפק אם צריך להוציא בשפתיו שהוא מעבדו לשם ספר תורה או סגי במחשבה, הלכך טוב הוא להוציא בשפתיו וכו', וכן כשמתחיל לכתוב ספר תורה יאמר ספר זה אני כותב לשם קדושת תורת משה, ותו לא צריך, אמנם בשעת כתיבת האזכרות "צריך שיחשוב" לשם קדושת השם כדאמרינן בהניזקין וכו'. ובריש הלכות תפלין [סימן ג'] כתב (הרא"ש), וצריך שיאמר שכותב לשמן, והאזכרות יכתוב לשם קדושת השם. וכן כתב בסמ"ג (סימן כ"ה) וכתיבה נמי לשמה צריך מדאמרינן בהניזקין וכו'. וכשיכתוב צריך שיאמר בפירוש בתחלת הכתיבה שיכתוב הכל לשם תורת ישראל ואזכרות שלו לשם קדושה, כי שמא אין די במחשבה, וכן כתב בספר התרומה [סימן קצ"ב]. וסיים מרן וז"ל: ומה שכתב הרא"ש בשעת האזכרות צריך שיחשוב לשם קדושת השם, נראה דלאו דוקא, שצריך הוא להוציא בשפתיו בשעת כתיבת האזכרות כמו שצריך בתחלת הכתיבה, דמאי שנא. ואף על פי שרבנו (הטור) גם כן כתב בהלכות ספר תורה (ביורה דעה ריש סימן רע"ו) בכל פעם שכותב שם צריך לחשוב שכותב לשם קדושת השם, לישנא דהרא"ש נקט ולאו דוקא. ע"כ. ושוב הביא לשון ספר ארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ"ד] "כשכותב אחת מהאזכרות צריך שיכוין לכתוב אותן לשם השם אלקי ישראל ושיוציא בשפתיו, ואם לא עשה כן אין להם תקנה. ולפי דעת בעל התרומות (הוא ספר התרומה) אינו צריך שיאמר בפירוש אלא בתחלת הכתיבה, אבל מחשבה ודאי בעי על כל שם ושם", והעיר עליו מרן ז"ל דמה שכתב בשם בעל התרומה אינו מכוון, שהרי מסופק הוא אם סגי במחשבה. ע"כ. ופשט כוונת מרן שבא להעיר על הרב ארחות חיים איך כתב בפשיטות בשם ספר התרומה דבתחלת הכתיבה צריך שיאמר בפירוש, והרי בעל ספר התרומה מסופק הוא בזה אם סגי במחשבה, וכמו שכתב הרא"ש הנ"ל שרבנו ברוך (מר ניהו בעל ספר התרומה) נסתפק אם צריך וכו' הלכך טוב הוא להוציא בשפתיו וכו'.

הערות וציונים

6. נדפס לקמן אות מ"ג.

אוצר ההלכה

ואני תמיה, דעדיפא מינה הוה ליה למרן לאקשויי, דכיון דרבנו ברוך שהזכיר הרא"ש מר ניהו רבה בעל ספר התרומה שהזכיר הארחות חיים, אם כן הרי מבואר מלשון הארחות חיים בהדיא בדעת ספר התרומה דסגי באזכרות במחשבה בעלמא, שכן כתב "אינו צריך שיאמר בפירוש אלא בתחלת הכתיבה אבל מחשבה ודאי בעי על כל שם ושם", ואין דבריו סובלים שום פירוש אחר, ואם כן הדרא קושיא לדוכתה, דמאי שנא אזכרות מתחלת הכתיבה דסגי להו במחשבה בעלמא. ועל כרחך כדברי הרמ"א בדרכי משה [אות ו'] ובהגה כאן, דסגי כשמחשב שכותב האזכרות לשמן הואיל והוציא בפיו בתחלת הכתיבה וכו'. והיינו שהקדושה שחלה בפה בתחלת הכתיבה תוסף תת כחה גם לענין האזכרות, בצירוף המחשבה שמחשב בשעת כתיבת האזכרות. וכן ראיתי במקור הדברים בספר התרומה (סוף סימן קצ"ב) שכתב במסקנת דבריו: טוב ונכון "לפרש" בכתבי הקדש בתחלת כתיבתן ולומר שיכתוב הכל לשם תורת ישראל ולשם תפלין ומזוזות, והאזכרות יכתוב "לשם קדושה". ע"כ. ופשט לשונו דבאזכרות סגי במחשבה ואין צריך לפרש לשם קדושת השם, הואיל והוציא בתחלת הכתיבה בפיו שכותב לשם קדושת ספר תורה תפלין ומזוזות.

ואין לפרש דמה שכתב בספר התרומה "והאזכרות יכתוב לשם קדושה", הכל בכלל האמירה שאומר בתחלת הכתיבה, והיינו שכן הוא אומר שיכתוב הכל לשם תורת ישראל וכו', ואת האזכרות יכתוב לשם קדושה, וכדעת הט"ז ביו"ד (ריש סימן רע"ד) ע"ש. חדא, שדעת הט"ז בזה יחידאה היא ורבו האחרונים החולקים עליו, ועיין בקול יעקב (שם סק"ד). ועוד דעל כרחך הרא"ש לא הבין כן בדעת ספר התרומה, שכן הביא בשמו בראש הלכות ספר תורה הנ"ל (סוף סימן ג' וסימן ד'): והר"ר ברוך נסתפק וכו' הלכך טוב הוא להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד ותו לא צריך, וכן כשמתחיל לכתוב ספר תורה יאמר ספר תורה זה אני כותב לשם קדושת תורת משה ותו לא צריך, אמנם בשעת כתיבת האזכרות צריך שיחשוב לשם קדושת השם. ע"כ. ומבואר שכן מפרש בדעת ספר התרומה, וכן מוכח מדקדוק לשון הטור כאן וביו"ד, וכן הוא להדיא בדברי הארחות חיים בשם ספר התרומה וכאמור. ואף על פי שהארחות חיים עצמו בתחלת דבריו כתב שצריך להוציא בשפתיו גם באזכרות ואם לא עשה כן אין להם תקנה, הנה הדר תבריה לגזיזיה והביא דברי ספר התרומה דבמחשבה מיהא סגי. וכן דעת הב"ח כאן [אות י"ד] והט"ז ביו"ד (ריש סימן רע"ו) אליבא דהרא"ש והטור, (ואף על פי שסיים הט"ז דלהלכה יפה פסק בשלחן ערוך דצריך אמירה בפירוש גם בשם, עיין בנקודות הכסף שדחה דבריו באריכות). וכן דעת כמה אחרונים הובאו בקול יעקב (יו"ד סימן רע"ו סק"ב, ועיין שם שציין ראשון לכולם את הלבוש (באו"ח סימן ל"ב אות י"ט), ויש להפליא עליו שהם דברי הרמ"א בהגה שם). וסיים שכן העלה להלכה הרה"ג מוהר"ר יוסף חיים נר"ו כדעת האחרונים (כנראה שהשיב כן בעל פה, כי לא נמצא מזה בשו"ת רב פעלים שלו), דבדיעבד אם חשב בלבו שכותב לשם קדושת השם כשר, כיון שהוציא בפיו בתחלת הכתיבה שכותב סתו"מ לשמם. עכת"ד.

ומריש הוה תוהנא איך העלה הגאון רבי יוסף חיים זצ"ל להלכה שלא כדעת מרן, שהרי מלשון מרן בש"ע יו"ד שם שכתב: "אף על פי שאומר בתחלת הספר שכותבו לשם קדושת ספר תורה [מכל מקום] בכל פעם שכותב שם מהשמות שאינם נמחקים **צריך לומר** שכותב לשם קדושת השם ואם לא עשה כן פסול", מבואר דסבירא ליה דבאזכרות נמי צריך לומר לעיכובא ולא סגי במחשבה. ואם נפשך לומר דמה שכתב ואם לא עשה כן פסול, רצונו לומר שלא חישב כלל לשם קדושת השם, ולעולם אם חישב ולא אמר סגי בדיעבד, הנה בבית יוסף שם מבואר להדיא היפך זה, שהטור כתב: אף על פי שאומר בתחלת כתיבת הספר וכו', בכל פעם שכותב שם "צריך לחשוב" שכותב לשם קדושת השם ואם לא עשה כן פסול, והעיר מרן בבית יוסף שהוא מלשון הרא"ש בהלכות ספר תורה, ואף על גב דהרא"ש ורבנו כתבו צריך לחשוב, נראה מדברי הרא"ש שם דלא סגי במחשבה וצריך להוציא בשפתיו, וכן כתבו סמ"ג וספר התרומה. ע"כ. ואם איתא דמודה מרן דבדיעבד מיהת סגי במחשבה, הוה ליה למימר דהטור בדוקא נקט "צריך לחשוב", וסיפא איצטריכא ליה דאם לא עשה כן פסול. אלא ודאי דסבירא ליה למרן דצריך אמירה לעיכובא גם באזכרות, ולכן שינה בשלחן ערוך מלשון הטור וכתב "צריך לומר", וסיים ואם לא עשה כן פסול. וגם מדבריו בבית יוסף אורח חיים כאן נראה להדיא דמשוה אזכרות לתחלת הכתיבה, דמאי שנא. ואם כן כמו שבתחלת הכתיבה מעכבת האמירה לשם קדושת סתו"מ לדעת מרן ורוב האחרונים (כמו שכתב הרב קול יעקב ביו"ד ריש סימן רע"ד), הוא הדין בכתיבת השמות.

אולם לפי האמור נראה דשפיר פסק הגרי"ח זצ"ל, שבאמת לשון הרא"ש בהלכות תפלין והלכות ספר תורה, והטור באו"ח וביו"ד, וספר התרומה (סימן קצ"ב), מוכיחים להדיא דשאני להו אזכרות מכתיבת ספר תורה, וסבירא להו דבאזכרות סגי במחשבה בעלמא, וכן הוא להדיא בארחות חיים בשם ספר התרומה הנ"ל, ומינה לכל הראשונים הנ"ל שכך הבינו בדעת ספר התרומה (רק לשון הסמ"ג יש לצדד בו לכאן ולכאן. ואכמ"ל). וכל שכן שגם בעיקר הכתיבה, ספר התרומה מסופק אם צריך להוציא בשפתיו, וכתב טוב ונכון וכו', ואם כן לגבי האזכרות הוי ליה כעין ספק ספיקא. ועוד יש לצרף דעת רבנו יונה ז"ל באגרת התשובה (סימן ה') וז"ל: והתפלין צריכין עיבוד לשמן, ושיהיו האזכרות נכתבות לשמן "שיזכור הסופר בשעה שכותבן כי האזכרות הוא כותב". ע"ש. והיא קולא גדולה שדיו לכוין שכותב אזכרות שהם שמותיו של הקדוש ברוך הוא, ואפילו לשם קדושת השם לא צריך. וכן נראה מדברי הגר"א באו"ח כאן על דברי הרמ"א בהגה דיש אומרים דסגי כשמחשב וכו', וז"ל: כן משמע לכאורה שם בגיטין [דף נ"ד ע"ב] ושם דף כ' ע"א, ושבת דף ק"ד ע"ב, הרי שהיה צריך וכו' משמע דוקא [משום] שכוונתו לתיבה אחרת, אבל כוונתו לשם סגי בהכי. ע"כ. והוא כשיטת רבנו יונה הנ"ל (ועיין בקול יעקב סימן רע"ו סוף סק"ב בשם הרב מלאכת שמים [כלל

אוצר ההלכה

ט׳ בחכמה אות א׳]). וזכורני שראיתי בשו״ת ישכיל עבדי (חלק חמישי חיו״ד סימן נ״ז) שנשאל בסופר שכתב מאות מזוזות ומכרן ואחר כך נודע לו שצריך לקדש האזכרות, והשיב שאם היה יודע שהוא כותב שמותיו של הקדוש ברוך הוא, מהני בדיעבד. ע״ש באורך (וכעת אינו בידי). והיא קולא גדולה, ואין לסמוך על זה לענ״ד אלא אם כבר מכרן ואין בידו לתקן, דאז סמכינן על דברי רבנו יונה והגר״א הנ״ל. [ועיין להרב מחנה אפרים בסוף הספר (בהנהות טור יו״ד ה׳ ספר תורה) שנסתפק בזה אם צריך לכתוב באזכרות לשם קדושת השם, או די שיכוין בשעה שהוא כותב שכותב שמו של הקדוש ברוך הוא, ולא הכריע. ע״ש]. אבל אם כיוון להדיא לשם קדושת השם אף על פי שלא אמר בפירוש, יש כר נרחב בידינו להקל בדיעבד מכמה ספיקי, שמא כדעת רבנו יונה דדי שיזכור כי האזכרות הוא כותב, ושמא כספיקו של רבנו ברוך דסגי לשמה במחשבה גם בתחלת הכתיבה, ושמא באזכרות מיהא פשיטא ליה דסגי במחשבה כפשט דברי רבנו ברוך והרא״ש וארחות חיים והטור. וכל שכן אם אמר הסופר בפיו בתחלת הכתיבה ״הריני כותב לשם קדושת סתו״מ והאזכרות לשם קדושת השם״ (כמנהג הרבה סופרים היום וכן נכון לעשות כמו שכתבתי במקום אחר בס״ד) שיש לצרף עוד דעת הט״ז ודעימיה (בריש סימן רע״ד) דמהני אפילו שכח אחר כך לקדש את השם לגמרי[7], וכל שכן בנדון דידן שקידש במחשבה. וכל זה ברור ופשוט בס״ד. (מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א[8])

ט״ז) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו וכו׳. עיין להרב המקובל הנשי׳א [הרב נתן שפירא] ז״ל בספר מצת שמורים (דף ל׳ ע״ד), שסידר שיאמר הסופר קודם הכתיבה ארבעה פסוקים שראשי תיבות שלהם השם הקדוש פסת״ם, ושוב יאמר יהי רצון מלפניך וכו׳ שתעשה למען שמך הגדול פסת״ם שעולה למנין תפילין וכו׳. ע״ש. ועיין להרב מור וקציעה ז״ל לעיל סימן כ״ה (דף כ״א ע״א) שכתב שעל פי הדקדוק חיריק הפ״א היא תנועה קטנה ואינו מושך יו״ד ועל כן צריך לומר תפלין חסר יו״ד. ע״כ. ובהשמטות שבסוף ח״ב השייך לזה (דף פ״ח ע״א) כתב, ותדע מזה טעות בעלי הרמזים שכתבו לכוין בכתיבת התפלין לשם פסת״ם כמו שכתב בספר מצת שמורים בחושבו למלת תפלין מלאה היא בשני יודי״ן שעולה אם כן הגימטריא לחשבון שם הנזכר לעיל, וזה אמנם חסרון ידיעה. עכ״ל. ואני בעניי אחר המחילה רבה אין זו תפיסה כלל, כי בענין גימטריאות לא קפדינן בהכי דכל דאיכא חיריק חשבינן ליה כאילו הוא מלא ביו״ד למלא הגימטריא לאתר דאצטריך, כמבואר ברעיא מהימנא סדר פנחס (דף זכ״ר ע״א), וז״ל: שש מעלות לכסא דסלקין שית מאה ציצית בתרין יודי״ן, ואי חסר יו״ד הא חיריק באתרה. ע״כ. הוא הדין נמי הכא דחיריק הפ״א דתפלין ממלא מקום היו״ד כאילו כתיבא. ועיין בהקדמת הזוהר הקדוש (דף י״ב ע״ב), אור בחיבור אתוון, ומה שכתוב שם בגיליון.

ואתה דע לך דכוונת שם זה שהוא בגימטריא תפלין יצא מפה קדוש האור המופלא רבנו האר״י זצוק״ל, שכן כתב מוהרח״ו ז״ל בספר תוצאות חיים כתיבת יד (בסוף דרוש ה׳ סוד התפלין) שיש בכוונת הנחתן שתי כוונות, האחת בשילוב שמות גימטריא תק״ע ותפלין הם בגימטריה תק״ע, והשניה לכוין במלת תפלין אל שם פסת״ם והוא שם של ברכת כהנים כנודע והוא גם כן בגימטריא תפלין. וכתב על זה בנו הרב מוהרש״ו ז״ל, וז״ל: אמר שמואל, נלע״ד כי בכוונה זו הוא מוכרח לכוין מלת תפלין בשני יודי״ן, האמנם בכוונה הראשונה צריך לכוין מלת תפלין ביו״ד אחת בלבד שהוא תק״ע ולא תק״ף. עכ״ל. הרי לפניך שני אופני הגימטריאות בתורתו של רבנו האר״י החי ז״ל. וכן ראיתי להרב המקובל מוהר״ח הכהן ז״ל בספר מקור חיים (דף ס״ו ע״א) שכתב לפי דרכו דתפלין בגימטריא תק״ף, והטעם נראה פשוט כדכתיבנן. ואין ספק דאילו היה רואה הרב מור וקציעה ז״ל שכוונת השם הזה שרמוז בתפלין יוצא מפי רבנו האר״י ז״ל, לא היה כותב שהוא טעות וחסרון ידיעה חלילה. וענין כוונת שם זה גבי תפלין, עיין להרב המקובל כמוה״ר רפאל אברהם שלום מזרחי ז״ל בספר דברי שלום הנדפס מחדש (דף א׳ ע״א וב׳ [שאלה ד׳]). (פתח הדביר סק״ו)

ט״ז) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו וכו׳. סופר שכתב תפלין ומזוזות בבית המטבחים, דמלבד סרחון הדם והפרש, גם יש שם צואת בני אדם שמפנין בו, פשיטא דאותן התפלין והמזוזות טעונים גניזה, שאם האזכרות שבהן אינן כתובין לשמן אינו שוה כלום, וכיון שזה הסופר כתב במקום מטונף לא חלה קדושה על האזכרות, וכל התפלין והמזוזות לא נתקדשו, שצריך שיאמר בתחלת הכתיבה שכותב לשם קדושת תפלין ומזוזות, וכיון שכתבו במקום שאינו ראוי לכתוב בו לא חלה עליו קדושה, וגם שהיה מוציא התיבות מפיו במקום מטונף, שכן צריך הסופר להוציא התיבה מפיו קודם שיכתבנה. ועוד שנעבדה בו עבירה חמורה שנתחייב עליו שתי כריתות בעולם הזה ובעולם הבא שנאמר ״כי דבר ה׳ בזה הכרת תכרת״ [במדבר ט״ו, ל״א], וגבי תפלה קיימא לן [סימן ע״ו ס״ח], המתפלל ומצא צואה במקומו אף על פי שהתפלל תפלתו תועבה וכו׳, והסופר ראוי לעונש. הרב משחא דרבותא ז״ל (חיו״ד סימן רע״ד ס״א) לענין ספר תורה. ע״ש. ומסתברא דהוא הדין לכותב תפלין ומזוזות כנזכר. ועיין בשלחן ערוך סימן זה (סעיף ל״א), ובבאר היטב (סקמ״ו), ולהרב הלבוש ז״ל שם מה ששינה לשונו באותו הדין, ולהרב דברי חמודות ז״ל בהלכות קטנות הלכות ספר תורה (אות צ״ג ד״ה אסור לכתוב). ע״ש. (פתח הדביר חלק ב׳ – קונטרס אחרון סק״ב)

הערות וציונים

7. וכן דעת האשכול (בהלכות ספר תורה סימן י״ג) שכתב, אם בתחלת הכתיבה אמר הריני כותב לשם קדושת ספר תורה ולקדושת כל השמות הקדושים שבו, ושכח אחר כך לקדש שמות לא מפסל. ע״ש. ועיין במשנה ברורה עם הערות איש מצליח בהערות שבסוף הספר (על משנה ברורה סקצ״ו). 8. נדפס בירחון אור תורה כסלו תשנ״ד.

אוצר ההלכה

י״ז) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו אני כותב לשם קדושת תפלין. בא לשלול אותו השיבוש אשר טעו בה אינשי כי שמע מרדכי הרב הלבוש ז״ל מפי הרבה סופרים שיאמרו ללוקחים מהם תפלין קנה לך וכו׳ ואכתוב לשמך, וכן הקונים מהם יעשו עצמם למדקדקים וגו׳, ויאמרו להם כתוב תפלין לשמי, ואקח אותם ממך, דמשמע מתוך לשונם זה שהם מבינים לשמן דגבי תפלין כמו לשמה דגבי גט, ר״ל דכמו דגבי גט פירוש דלשמה שיכתבנו לשם הבעל והאשה, כך פירוש דלשמן דגבי תפלין גם כן שיכתוב לשם הבעל שרוצה להניחם. ולא ידעו ולא יבינו שפירוש לשמן דתפלין שיכתבם לשם קדושת תפלין. עיין עליו (בסעיף כ׳). וזהו שדקדק מרן כאן וכתב: בתחלת הכתיבה יאמר בפיו אני כותב לשם קדושת תפלין, שלא יטעה כהנהו אינשי שזכר הרב הנזכר.

(יפה ללב ח״א סקי״א)

י״ח) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו אני כותב לשם קדושת תפלין וכו׳. נראה לי פשוט אם אחד אמר לסופר כתוב לי לשם קדושת תפלין, והסופר כותב על פיו והוא לא אמר כלום, דשפיר דמי, דשליחותא דהמשלח עושה והוא אמר בהדיא, ולא צריך להסופר לומר. אך בכהאי גוונא אם בא אחר ורוצה בהנהו תפלין, והסופר רוצה ליתן להאחר ולכתוב להראשון תפלין אחרים, זה אינו רשאי, דהא הסופר לא אמר לשם קדושת תפלין. ואם כותב להראשון כשר דשליחותא עביד, אבל זה השני לא אמר שיכתוב לשם קדושת תפלין, והסופר בעצמו נמי לא אמר כלום, לכן אינו כשר רק להראשון ולא להשני.

(שלחן אש)

י״ט) שם בתחלת הכתיבה וכו׳. כתב מג״א (סקל״ב), צריך לקדש הדיו שעל הקולמוס באות אחת טרם שיכתוב השם ולא יתחיל מיד שטבל הקולמוס, אך צריך לקדש. עיין יו״ד סימן (רע״ד) [רע״ו] סעיף ד׳, טעם אחר שמא יהיה ריבוי דיו ולא יהיה הכתב מיושר. ע״ש. אלא אף דליכא ריבוי דיו צריך ליזהר כדי לקדש הדיו.

שם [במג״א], ואם צריך דיו טרם שיגמור השם אזי יטבול באותיות שלפני השם. עיין ש״ך (יו״ד רע״ד סק״ה), דאף מהשם עצמו מותר ליטול דיו להשלים. (חיי עולם)

כ׳) שם בתחלת הכתיבה וכו׳. כתב מג״א (סקל״ב) בתחלת וכו׳, ואם צריך דיו וכו׳. מה שכתב מחצית השקל, דמשמע קצת בש״ך (ביו״ד סימן רע״ד) דמותר לטבול באותיות של שם כדי לכתוב שם. ע״ש. צריך עיון דמשמע בהדיא דמותר, דהש״ך שם (סק״ה) כתב ומשמע דאפילו מהשם יכול ליטול הדיו וכו׳, מכל מקום משום ביזוי מצוה איכא ליטול מהשם לכתוב תיבה אחרת. ע״ש. משמע דוקא תיבה אחרת, אבל לכתוב שם ליכא ביזוי ומותר. מכל מקום צריך עיון דבסעיף ג׳ פסק דאסור להעביר הזהב מהשם דהוי כמוחק, ואמאי מותר ליטול דיו מהשם. ויש לחלק. (דברי צבי)

כ״א) שם בתחלת הכתיבה וכו׳. כתב במג״א (סקל״ב), כשיכתוב השם יעיין בקולמוס, שיטבול הקולמוס טרם שיכתוב אות אחרונה שלפני השם, כי כשיטבול הקולמוס צריך לקדש הדיו שעל הקולמוס באות אחת טרם שיכתוב השם, ולא יתחיל מיד שטבל הקולמוס, אך צריך לקדש. עכ״ל המג״א. וכתב המחצית השקל וזה לשונו: אמנם ביו״ד (סימן רע״ו ס״ד) כתוב בשם הרא״ש [הלכות ספר תורה סימן י׳] טעם אחר וז״ל: כשטובל וכו׳, לא יתחיל מיד לכתוב השם שמא יהיה עליו ריבוי דיו ולא יצא הכתב מיושר וכו׳.

והנה מגן אברהם זה לביאור הוא צריך, דלכאורה יש בו ריבוי וכפל דברים. ונראה לי לומר דהכי פירושו, כשיכתוב השם יעיין בקולמוס אם צריך דיו שיטבול טרם שיכתוב אות אחרונה, כי כשיטבול הקולמוס צריך לקדש הדיו, וכיון שצריך לקדש, ולפי המבואר ביו״ד [סימן רע״ו סעיף ד׳] אין להתחיל מיד לכתוב השם, שמא יהיה עליו ריבוי דיו ולא יצא הכתב מיושר, ואם כן כיון שקידש לכתיבת השם, אין יכול לכתוב אות אחרת כיון שקידש את הדיו לכתיבת השם ויהיה הורדה אם יכתוב אות אחרת. ולכן צריך לעשות זה באות אחרונה שלפני השם, שנמצא בעת קידושו יהיה באופן זה על דעת שיכתוב אות אחרונה ואחר כך השם, ולא תתיחד קידושו רק לכתיבת השם. ואין לומר דלא יקדש כלל, על זה מסיק המג״א, אך צריך לקדש. והנה כתבתי הפירוש הזה טרם שעיינתי בספר ברוך שאמר [תקון תפלין עמוד ע״ג] וחשבתי שזה הלשון של המג״א בעצמו, והיה דחוק לי מפני שני דברים, האחד שאין דרכו של המג״א להאריך אלא לקצר, ועוד היה קשה לי שמניח טעם של הרא״ש המובא בש״ע יו״ד [שם] ובכל הספרים המזכירים דין זה ונותן טעם אחר. לכן העמסתי עליו פירוש שהוא כולל גם הטעם הנזכר ומתרץ גם את אריכות הלשון. אמנם יש קושי בזה, שנתחדש על ידי זה דין שלא פגשתיו עדיין בספרים שראיתי, דהיינו שצריך לקדש את הדיו בעת טבילת הקולמוס, ועוד נתחדש שאין לכתוב בדיו המקודש לַשֵּׁם אות אחרת מהספר תורה דמיקרי הורדה. ואנחנו לא מצינו רק דאין לכתוב אות אחרת של חול דוקא בדיו המוכנת לשם. וכמו שכתב הש״ך ביו״ד (סימן רע״ו סק״ה). וחשבתי דיש חילוק, אם כבר קדשו ביחוד לכתוב תיכף את השם אז אסור לכתוב מקודם אות אחרת. אבל כשלא יחדו מותר, אבל דחול לא, הגם כשישאר עליו דיו כותב בו גם אותיות אחרות, זהו כמו שאמרו ז״ל מנחות (דף פ״ז ע״ב) דלא חזי ליה לא מקדש.

אבל עתה חפשתי אחר ספר הנזכר, ונוכחתי שהמג״א העתיק רק את לשון הברוך שאמר בלי שינוי, ואזדא דוחקא של אריכות הלשון שלא כמנהג המג״א, וגם על אשר עזב את טעם הרא״ש, כי באמת יש לומר שהברוך שאמר סבירא ליה, שהטעם של המסכת סופרים [פ״ד ה״ו] הוא מטעמו, ולא מטעמו של הרא״ש. דזה אין דוחק כי גם הוא היה בזמן הרא״ש והר״מ מרוטנבורג רבו של הרא״ש ז״ל, (עיין תולדות הפוסקים [אות ב׳ דף ס״ב ע״א] שמביא בשם שם הגדולים [מערכת ספרים מערכת ב׳ אות ק״ו]

אוצר ההלכה

שבעל ברוך שאמר קיבל מהר"א שהיה תלמיד מהר"מ מרוטנבורג ז"ל)[9].
אמנם נהיר לי שדעת הברוך שאמר במובן הקידוש של הדיו לכתיבת השם הוא רק במה שכותב בו אות מאותיות הפרשה, (ויהיה הפירוש מה שכתב צריך לקדש וכו' באות אחת, כמו עם אות אחת. פירוש במה שכותב אות אחת מפרשיות התפלין בזה נתקדש הדיו לכתוב בה אות השם), ואל תתמה על קידוש כזה שהוא על ידי כתיבה עצמה, דהא דוגמתה תמצא ביומא (דף י"ב ע"ב) כל הכלים וכו' עבודתן מחנכתן, והכא נמי מתקדש על ידי הכתיבה מקודם משום קדושת השם, הגם שאין אותו הדיו ממש שנכתב בו האות שנתקדש על ידו, אמנם נצוק חבור הוא. ודו"ק. ועתה נזדמן לי ספר בני יונה [סימן רע"ו סעיף ד'] ומצאתי בו [בסימן רע"ו סעיף ד'] שמפרש את דברי הברוך שאמר כפירושי אני דהקידוש הוא בכתיבת האות, וגם בספר משנת אברהם [סימן ל"ו סעיף ב'] מצאתי כן. וברוך ה' שלא נטיתי מדרך האמת.
(זרע יעקב – זלזניק)

כ"ב) שם בתחלת הכתיבה וכו'. כתב מג"א (סקל"ב), ובתחלת הכתיבה כשיכתוב השם יעיין בקולמוס וכו'. [ע"כ].
יעוין בספר חסידים סימן קס"ו[10] וסימן תתפ"ז בזה.
(נפש חיה)

כ"ג) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו וכו'. כתב הטור, ובהתחלת הכתיבה וכו'. עיין מה שכתב בספר שפת אמת (דף ע"ח ע"ד)[11]. (דברי מנחם הגה"ט סק"ד)

כ"ד) שם בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר שכותבה לשם קדושת השם וכו'. כתב הטור (שיטה ב'), צריך לכתוב כל האזכרות וכו'. נ"ב: אם מותר להכשיר כתיבת ספר תורה תפלין ומזוזות כשהסופר בביטוי שפתים בתחלת הכתיבה הקדיש כל האזכרות שיכתוב בפעם אחת לשם קדושה, מבלי הקדישם בפה כל אזכרה בפרטות, עיין דבר שמואל (סימן ע"ו).
(יד אהרן הגה"ט)

כ"ה) שם בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר שכותבה לשם קדושת השם. עיין בספר פרי מגדים בחלק אשל אברהם (סקל"ב) שכתב, וז"ל: וכשכותב הרבה שמות בבת אחת לכתחלה סגי בקידוש אחד כשאין מפסיק. עכ"ד. ואני חוכך בזה להחמיר מסתמיות דברי מרן הנזכרים בראש אמי"ר, ועיין מה שכתב הרב יד אהרן (בהגה"ט דף ח' ע"ב)[12] משם הרב דבר שמואל (סימן ע"ו). וכעת אין עמדי זה ספר דבר שמואל לראות מה דיבר בזה.

וכתוב בספר החסידים (סימן תתפ"ה) וז"ל: הבא לכתוב את השם אם נזדמן לו רוק או צריך להשליך מחוטמו, ירוק או ישליך מחוטמו תחלה ויקנח ידיו ואחר כך יכתוב, ולא יתכן שיכתוב ובאמצע השם יפסוק או ירוק או ילכלך ידיו וכו', ומי שכותב את השם וכותב מקצת אותיות של השם לא ירוק רוק עד שיסיים השם כולו. ואם שנים יחד כגון שכותב השם אלהים, לא ירוק בין זה לזה עד שיכתוב שניהם. ואם רוצה להתעטש מלמעלה אל יתחיל לכתוב עד שיתעטש תחלה ואחר כך יכתוב.
יע"ש. ועיין עוד במה שאכתוב לקמן (אות ט"ו)[13].
(יפה ללב ח"א סקי"ב)

כ"ו) שם בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר שכותבה לשם קדושת השם. כתב הטור (שיטה ג'), לשם קדושת השם.
נ"ב: ענין כתיבת שם הקדוש דרך הסוד, עיין בעטרת זקנים [סק"ח], ובגינת ורדים (חלק א"ח כלל ב' סימן י' וי"א).
(יד אהרן הגה"ט)

כ"ז) שם בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר שכותבה לשם קדושת השם. עיין באר היטב (סקל"ד). ואיתא בזוהר הקדוש פרשת אחרי (דף ס"ה ע"ב) דכל מאן דלא ידע למכתב שמא קדישא כדקא יאות וכו' עליה כתיב "כי דבר ה'" וכו' [במדבר ט"ו, ל"א]. יע"ש. (יפה ללב חלק א' – יושר לבב סק"ז)

כ"ח) שם בכל פעם שכותב אזכרה וכו'. כתב הטור (שיטה ב'), צריך לכתוב כל האזכרות לשם קדושת השם וכו'.
נ"ב: אם איסור הוא מדרבנן או מדאורייתא, עיין בספר קרית ספר בהלכות ספר תורה [פ"א מצוה כ"א] שכתב שהוא מדרבנן משום "זה אלי ואנוהו" [שמות ט"ו, ב']. ומהר"ש אבוהב ז"ל בספר דבר שמואל (סימן ע"ו) דחה דבריו, וכתב שהוא מדאורייתא או הלכה למשה מסיני. ועיין בספר מים רבים (חיו"ד סימנים נ"ז נ"ח נ"ט ס')[14].
אם לא נתכוין הסופר לקדש אות ראשונה של שם, עיין בספר מים רבים חיו"ד סימנים הנזכרים.
(יד אהרן מהדורא בתרא הגה"ט ס"ק ו'–ז')

כ"ט) שם בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר שכותבה לשם קדושת השם. עיין בבית יוסף שכתב בשם בעל ספר התרומה [סימן קצ"ב], שיש חילוק בין כתיבת האזכרות לכתיבת גוף הספר תורה או התפלין, והוא כתב דאין מקום לחילוק זה. ע"ש היטב. ולי נראה דבודאי יש חילוק בין כתיבת ספר תורה לכתיבת אזכרות, וטעם הדבר נראה לי, דבאמת הכותב ספרים או תפלין ומזוזות בודאי כותב אותם לשמן, ומהאי טעמא באומר שלא נכתבו לשמן אינו נאמן, וכן אם אומר שהאזכרות לא נכתבו לשמן אינו נאמן, כיון דסתמא דמילתא כותב אותם לשמן. ואמנם עיינתי בש"ס דגיטין [נד:], שם הוזכר באומר ספר תורה שכתבתי

הערות וציונים

9. בתולדות הפוסקים כתב כן מדנפשיה, ולא כתב בשם מרן החיד"א בשם הגדולים רק שחי בזמן מהר"ם מרוטנבורג. ע"ש. 10. בסימן קס"ו לא נמצא מענין זה כלל, ואולי צריך לומר: סימן תתפ"ו, ושם דיבר מענין זה. ע"ש. 11. שם כתב בענין אם צריך להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד שכותב לשמה, שלכאורה פסקי מרן סותרים זה את זה מאו"ח סימן ל"ב (סעיף ח') ליו"ד סימן רע"א (סעיף א'). 12. נדפס בסמוך אות כ"ד. 13. נדפס לקמן סעיף כ"ב אות ד'. 14. עיין בשו"ת אור לי (סימן צ"ג, נדפס לקמן אות מ"ג) מה שכתב בענין זה בתחלת דבריו.

אוצר ההלכה

לפלוני גוילין לא עיבדתי לשמן וגם אזכרות לא כתבתי לשמן, ולא הוזכר שם באומר ספר תורה שכתבתי לפלוני לא כתבתי לשמה דאינו נאמן או נאמן מכח שמפסיד שכרו. ובש"ס אפשר לומר דמעשה שהיה כך היה.

אבל הרמב"ם [תפלין פ"א הי"ח] והפוסקים [ש"ע יו"ד סימן רפ"א סעיף ה'] לא הזכירו רק עיבוד וכתיבת אזכרות, ולא הוזכר באומר שהספר תורה לא נכתב לשמה. וגלל כן היה נראה בעיני, דבכותב סת"מ אינו מוכרח שיכתבנה לשמה, דאולי להתלמד כתיבת סת"מ, או ללמוד מתוכה כתב הספר תורה ופרשיות של תפלין, ואמנם בכותב הספר לשמה אלא שאומר שלא קידש את האזכרות הרי דבריו נגד החזקה, דבודאי מי שכותב ספר תורה או תפלין לצורך מצותן בודאי מקדש השמות כראוי להם, ואם אומר שלא נתקדשו באמת אינו נאמן, אבל באומר שלא קידש הספר תורה כלל רק כתב לצורך לימוד וכדומה נאמן. ואמנם בכותב לשם ספר תורה ואומר גוילין לא עיבדתי לשמן גם כן אינו נאמן, כיון דנכתב לשם ספר תורה בודאי היו עבודים הגוילין גם כן לשם ספר תורה, אבל באומר שכל הספר תורה לא נכתבה לשמה אפשר דנאמן דאין כאן סתירה לחזקה. ואמנם עדיין אין הדבר ברור אצלי דנאמן, דאפשר כיון דמכר בחזקת ספר תורה דכשרה לקרות בה אינו נאמן לומר שהיא פסולה.

והנה זה לי ימים רבים היה קשה לי בהא דכתבו הפוסקים[15] דשם שנכתב שלא לשם קדושה מותר למחקו, וכן מבואר במסכת סופרים [פ"ה ה"ג], הרי שהיה צריך לכתוב השם ונתכוין לכתוב יהודה, וטעה ולא הטיל בו דלי"ת, מוחקו וכותב השם, רבי יהודה אומר מעביר עליו קולמוס ומקדשו, אמרו לו אין השם מן המובחר. ואם כן קשה כאן בהך מילתא דקאמר אזכרות לא כתבתי לשמן, מה בכך, ימחוק האזכרות ויכתוב אחרים במקומן כיון דלא נתקדש השם. ואחר זה מצאתי קושיא זו בספר שב יעקב [ח"א סימן נ"ד]. ואמנם הדבר נכון, דבאמת כיון דחישב לשמן רק שבעת כתיבת האזכרות לא דיבר בפיו שנית שמקדש השם בפיו, אף דלדעת הרב בית יוסף לא מהני לקרות בספר כזה, אבל לענין קדושת השם שלא למוחקו פשיטא דקדושת השם עליו, דהרי בתחלת כתיבת הספר תורה אמר לשמה וחישב לשם קדושת השם, אף שהספר תורה פסולה אבל אסור למחוק שם כזה, ולא נזכר במסכת סופרים רק בנתכוין לכתוב יהודה. וזה ברור מאד. ולפי זה קשה הא דהקשה הש"ס מהך דנתכוין לכתוב יהודה דקאמר מעביר עליו קולמוס, ולכאורה אין זה ראיה, דהרי התוס' [גיטין יט. ד"ה דיו ע"ג דיו] חילקו, דהא דכתב על גבי כתב מהני, היינו בכתב ראשון שלא לשמה והשני לשמה דאז מתקן בכתב השני. והנה לכאורה אין זה מוכרח, כיון דבגוף הכתב אין כאן תיקון. ואמנם כוונת דבריהם, דכתב הראשון עומד למחוק מחמת שנכתב שלא לשמה, הוי כתב הראשון כאילו כבר נמחק, וכתב השני חשוב כתב. ולפי זה אפשר לומר, דהיכא דכתב שם הקודש דאסור למוחקו, אם כן הוי כתב הראשון כתב וכתב השני אינו כתב, אלא דבנתכוין לכתוב יהודה, דמבואר במסכת סופרים דמותר למוחקו, לכן חשוב כתב השני כתב, דכתב הראשון היה עומד למחוק, אבל בזה דכותב האזכרות שלא לשמה, דבארתי דאיירי שלא נכתב בפירוש לשמה בדיבור, אבל בתחלת הספר דיבר לשמה, ובעת כתיבת האזכרות היה במחשבתו לשם קדושה, ואסור למוחקו, והוי כתב הראשון כתב גמור וכתב השני אינו כתב כלל, והארכתי בזה בחדושי ואין כאן מקום להאריך. על כל פנים נראה לי דאם כיוון במחשבתו לשם קדושת השם, בדיעבד יש לסמוך על המתירין אף שלא אמר בפה, כיון דלשון הסוגיא בהניזקין מורה כן. ודו"ק. (ישועות יעקב סקי"ז)

י) שם בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר שכותבה לשם קדושת השם. בישועות יעקב [סקי"ז][16] וכן במגן גבורים [שלטי הגבורים סקי"ז] הביאו, שהשב יעקב [ח"א סימן נ"ד] הקשה על מה שכתב הש"ך [יו"ד סימן רע"ו סקי"ב] דשם הנכתב שלא בקדושה יכול למוחקו, אם כן בגיטין (דף נ"ד ע"ב), בהך עובדא שאמר אזכרות שלו לא כתבתים לשמן, דאמר נאמן אתה להפסיד שכרך ואי אתה נאמן לפסול ספר תורה, הא יש תקנה לגרור האזכרות ולכתוב אחרים במקומן. והמגן גבורים כתבו, דלענין למחוק את השם אינו נאמן לעשות איסור על ידו. והנה לפי מה שהארכתי בחדושי לאהע"ז (סימן קכ"ה) ביישוב דברי הלבוש [שם סעיף כ"ב], דסבירא ליה דאסור לעבור בקולמוס, רק באם מתקן, דאז כתב השני כתב, יכול לעבור בקולמוס. וכתבתי דהא שם בגמרא, דפריך ולעבור עליו בקולמוס, אף דכבר אמר דאינו נאמן לפסול הספר תורה, היינו משום דהוא לעצמו נאמן, ואין אנו יכולין לאסור עליו, כיון דהוא יודע ואומר דלא כתבן לשמן, והכא נמי הוא ודאי יכול לגרור ולתקן ואין לנו לאסור עליו, ואם כן אין תירוצם עולה יפה. וגם כתבתי שם, דאף אם אינו נאמן, מכל מקום כיון דאף לפי דבריו אפשר לתקן, קשה למה יפסיד שכרו, כיון דהספר תורה כשר, וממה נפשך מגיע לו השכר, דהא רבי ירמיה פריך שם, נהי דהפסיד שכר האזכרות, שכר דכולה ספר תורה למה יפסיד. ומשני כל ספר תורה שלא נכתבו האזכרות לשמן אינו שוה כלום, וכל זה אם לפי דבריו אי אפשר לתקן, אבל באפשר לתקן להעביר בקולמוס או לגרור, שוב מגיע לו שכרו, והדרא קושיית השב יעקב.

והנה השב יעקב דחה בזה דברי הש"ך, וכבר כתבו כמה קדמונים כן, עיין בית יוסף יו"ד (סימן רע"ו [סעיף ט']), כמו כן מבואר במסכת סופרים פרק ה' [הלכה ג'], דאם לא קידש השם מוחקו. ואך תימה בעיני, דכבר היתה קושיא זו לפני הש"ך, עיין בדבריו שם בסימן רע"ו (סקי"ב) וכתב שם דהאריך בתשובה, וביאר דהרבה שמות שנכתבו שלא לשמן אין תקנה לגרון ולכתוב אחרות במקומן דמחזי כמנומר, ואם כן לא קשיא מידי. ואך לכאורה עדיין קשה שם, דבגיטין (דף נ"ד ע"ב) בעובדא הנ"ל,

---

15. עיין בבית יוסף יו"ד סימן רע"ו סעיף ט' ובש"ך שם סקי"ב.
16. נדפס בסמוך אות כ"ט.

אוצר ההלכה

דפריך לעבור עליו בקולמוס וליקדשיה, נימא דלא כרבי יהודה. ומשני עד כאן לא קאמר רבי יהודה רק בחדא אזכרה אבל בכולי ספר תורה לא, דמחזי כמנומר. וקשה, קודם דידע לחלק בין שם אחד לכל הספר תורה, אם כן מאי קאמר נימא דלא כרבי יהודה, הא אף לרבנן קשה, נהי דלא מהני העברת קולמוס משום דפסלו כתב על גבי כתב, מכל מקום הא יכולין לגרור ולמחוק ולכתוב במקומן אזכרות אחרות מקודשות.

ונראה דהפוסקים דכתבו דאסור לעבור בקולמוס משום דהוי כתב על גבי כתב, והיינו כמו שאמר רב חסדא [גיטין כ.], ולא כמו שדחה רב אחא בר יעקב, דעד כאן לא קאמרו רבנן רק משום "זה אלי ואנוהו" [שמות ט"ו, ב'], וקשה דלרב חסדא למה אמרו רבנן אין השם מן המובחר, ולא אמרו דכהאי גוונא פסול. וראיתי ברשב"א בחדושי שבת [קד: ד"ה וחכמים] שכתב לתרץ, דרבנן לדברי רבי יהודה אמרו, לדידן פסול משום כתב על גבי כתב, לדידך אודי לן מיהת דאין השם מן המובחר. ואם כן לפי זה על כרחך דלרבנן פשיטא דבעי 'ואנוהו', וכל שכן לרב אחא בר יעקב דאית ליה באמת דטעמא דרבנן משום 'ואנוהו'. לפי זה יש לומר, דלרבנן פשיטא להש"ס דבהרבה אזכרות דמחזי כמנומר, אסור לגרור ולתקן. ורק פריך, לימא דלא כרבי יהודה, דהרי הוא לא סבירא ליה דאין השם מן המובחר, על כרחך דלא חייש ל'ואנוהו', אם כן לעבור בקולמוס. ומשני בהרבה אזכרות אף רבי יהודה מודה. ויש ליישב בזה עוד כמה קושיות, אך שנאתי האריכות ויבואר אם ירצה ה' במקום אחר. ובס"ק שאחר זה[17] תירצתי עוד קושיא הנ"ל בדרכים אחרות.

(גנזי חיים סק"ל)

ל"א) שם בכל פעם שכותב אזכרה וכו'. בעקרי הד"ט [או"ח סימן ב' אות מ"א] בשם הרב עזריאל דיאנה, דבכתב אזכרה שלא לשמה אין להם תקנה [ב]העברת קולמוס, אפילו למאן דאמר [גיטין כ.] דכתב על גבי כתב הוי כתב, דבעינן כסדרן וליכא. ועיין מג"א לקמן סימן ל"ג [סק"ז], ופרי מגדים בהפתיחה ([אשל אברהם] סוף הסימן ד"ה והנה). (פתחי תשובה)

ל"ב) שם בכל פעם שכותב אזכרה וכו'. עיין בעיקרי דינים [סימן ב' סעיף מ"א] שכתב בשם הרב עזריאל דיאנה [ח"א סימן י"ב] דבכתב אזכרה שלא לשמה אין להם תקנה [ב]העברת קולמוס, אפילו למאן דאמר [גיטין כ.] דכתב על גבי כתב הוי כתב, דבעינן כסדרן וליכא. ועיין במג"א לקמן סימן ל"ג [סק"ז] ובפרי מגדים בפתיחה ([אשל אברהם] סוף הסימן ד"ה והנה). ובעיקר הדין כתיבה לשמה דבעינן בסת"מ אם הוא מדאורייתא, עיין בפרי מגדים (באשל אברהם סקל"ב). ובשדי חמד (בכללים מערכת כ"ף כלל קמ"ט) האריך קצת בזה. יעו"ש.

(ארחות חיים – ספינקא סקל"ד)

ל"ג) שם בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר שכותבה לשם קדושת השם. אם אמר בתחלה לשם אזכרות, מהני אפילו שכח אחר כך ולא חשב כלל. או אמר תחלה לשם קדושת תפלין די אם חושב אחר כך אבל על כל פנים צריך לחשוב. אשל אברהם [סקל"ב]. וכן משמע בט"ז (יו"ד סימן רע"ד סק"א) דאם אמר תחלה לשם אזכרות, אם שכח אחר כך כשר. כתב בברכי יוסף [יו"ד סימן רע"ו סק"ה] דבמחנה אפרים בהגהות [בסופו, יו"ד הלכות ספר תורה] מסתפק אי צריך לכוין שכותב שמו או צריך לכוין לקדשו, ומלשון מרן בדין זה ושאר פוסקים ומירושלמי פ"ג דסוכה [הלכה י'] מוכח דיכוין לקדשו. עכ"ד.

עוד [כתב] שם [סק"ג], מהרא"ש [הלכות ספר תורה סימן ד'] והטור [סימן רע"ו סעיף ב'] ומרן [שם] מוכח אם לא אמר בכל אזכרה פסול, וכן כתב לחם חמודות [דברי חמודות שם אות י"א] דלא כדמשמע בסמ"ג [עשין כ"ה]. והרב דבר שמואל [סימן ע"ו] פירש דברי הסמ"ג להשוותם לדעת שאר פוסקים. וכן הוכיח אליה רבה [סקל"ו] מהרב משאת בנימין [סימן צ"ט]. על כן נכון שלא יאמר בתחלה על האזכרות כדי שיהיה זריז לקדש כל האזכרות. ואם אמר בתחלה על האזכרות ואחר כך שכח, נראה להחמיר כפשטות דברי הטור ומרן. עכ"ל.

(באר יעקב – קרוייזר ס"ק ס"ב)

ל"ד) שם בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר שכותבה לשם קדושת השם. שאלה: סופר שרצה לכתוב שם "אלהיך" כשהוא כותב בספר תורה, וקדש את השם וכתב "אלדיך" ולא כתב רגל שמאלית לה"א מה יעשה? שהרב גינת ורדים (חא"ח כלל ב' סימן י"ב) כתב, דשמות הקדש צריך לכתבן כסדרן דוקא ואף בדיעבד. יע"ש. וכן כתב בתשובת נודע ביהודה קמא (חיו"ד סימן ע"ו) בשאלת הרב מהר"ר טיאה ווייל, כאשר הביא משמם הרב פתחי תשובה (יו"ד סימן רע"ו סק"כ). וכתב עוד שכן משמע מספר תפארת למשה [הלכות ס"ת דף מ"א ע"א ד"ה בש"ך סימן ער"ה]. יע"ש. אם כן, בנדון דידן אם יעשה רגל שמאלית לה"א בלי שימחוק היו"ד והכ"ף אם כן הוי שלא כסדרן. ועוד יש לשאול, דאף אם תמצי לומר דלית הלכתא כהרב גינת ורדים ודעימיה, ואף בשמות הקדש לא בעינן כסדרן, מכל מקום כיון שאין שם כיוצא בו במקום אחר, אם כן לא ירד קדושה על אות יו"ד ואות כ"ף ולא נתקדשו בקדושת השם, וכמו שכתב הרב פתחי תשובה בסימן הנזכר (סקט"ו) בשם הרב בני יונה [סימן רע"ו סעיף י'], שאם כתב ו"ה מהוי"ה ודעתו להוסיף לפניו שני אותיות הראשונים, רשאין למוחקן כיון שאין שם כיוצא בו במקום אחר. ואם כן בנדון דידן נמי, כיון שאין שם אלדיך במקום אחר, רשאי למחוק היו"ד והכ"ף ולכתוב רגל שמאלית לה"א תחלה, ואחר כך יכתוב אותן, ובזה יצא אליבא דכולי עלמא?

הערות וציונים

17. ראה סקל"א (נדפס לקמן אות ל"ו) וסקל"ד (נדפס לקמן סעיף כ"ז אות ט"ו).

אוצר ההלכה

תשובה. הנה הרב דבר שמואל (בסימן שמ״ח) בענין יו״ד של שם שהיא רחבה כרי״ש, התיר הרב ז״ל לעבות ראשה ולתקנה לשם קדושת השם. יע״ש. וגם הרב זרע אמת (חיו״ד סימן (ת״כ) [ק״כ] להלכות ספר תורה סימן רע״ו), כתב שהרב אליה רבה [סימן ל״ב סקל״ג], והרב דבר שמואל לא חשו לסברת הרב גינת ורדים לכתוב השם כסדרו דוקא. יע״ש. אמנם מה שכתב הרב ז״ל בסימן הנזכר וז״ל: ובר מן דין נראה דהרב גינת ורדים גופיה לא כתב כן אלא בשם הוי״ה ברוך הוא ולא בשאר שמות וכו׳. יע״ש. הרואה יראה דהרב גינת ורדים בסוף סימן הנ״ל כתב וז״ל: ואף על גב דספר הזוהר [ויקרא יא:] לא קמיירי רק בכתיבת השם הקדוש ההוי״ה ברוך הוא, משם יש ללמוד להצריך כן בשאר שמות הקדש מאחר שכבר מצינו שכולן שוין לכמה דינים, מסתמא יש גם כן להשוותן לדין זה. עכ״ל. הרי מבואר דהרב גינת ורדים בשאר שמות נמי מצריך להיות כסדרן. ואין לומר שהרב זרע אמת ז״ל קאמר, דבדיעבד הוא דאין מצריך הרב גינת ורדים בשאר שמות להיות כסדרן, והרב גינת ורדים דקאמר שכולן שוין היינו לכתחלה, אי אפשר לומר כן, דהא הרב זרע אמת גופיה (בסימן קכ״ב) להלכות הנ״ל כתב וז״ל: ואפילו הבר פלוגתיה דהרב גינת ורדים דפליג עליה [ו]סבירא ליה דבדיעבד לא פסלינן אם כתבן שלא כסדרן, מכל מקום מודה [ד]לכתחלה צריך לכותבן כסדרן. עכ״ל. יע״ש. אם כן צריך לומר, דהרב גינת ורדים דמצריך לשאר שמות נמי להיותן כסדרן, היינו אפילו בדיעבד ואם כתבן שלא כסדרן צריך תקון. ודו״ק.

עוד כתב הרב זרע אמת (בסימן קכ״ב להלכות הנ״ל) וז״ל: מעשה אירע בספר תורה שנמצא וי״ו של שם הוי״ה כמין זיי״ן, ותינוק דלא חכים ולא טיפש קרי לה זיי״ן איך לתקן שם זה? והעלה הרב ז״ל, כיון דתינוק קרי לה זיי״ן מותר לתקנה ואין כאן מוחק את השם, אלא דמסיק הרב דיותר טוב לתקנה בעיבות דיו מלגוררה. עכת״ד. יעוין שם שהאריך הרב ז״ל והעלה שאין הלכה כהרב גינת ורדים, ולא בעינן להיות כסדרן. ואין לחלק ולומר דשאני נדון זה מנדון דידן, דהתם בתחלה נכתב השם כתיקונו ואחר כך בא לו טיפת דיו על אות וי״ו ונעשה זיי״ן, דהכי דייק לישניה דהרב ז״ל שכתב, שנמצא וי״ו של שם וכו׳ ולא קאמר שנכתב זיי״ן, אבל מה שאין כן בנדון דידן שבתחלת הכתיבה טעה הסופר וכתב ״אלדיך״ שאין שם כיוצא בו במקום אחר. ואם כן, איכא למימר דלא ירד קדושה לאות היו״ד והכ״ף בתחלת הכתיבה. הא ודאי ליתא, כיון דהרב ז״ל הוכיח (בסימן (ת״כ) [ק״כ] ובסימן זה) דלא בעינן כסדרן, אין לדקדק מדברי הרב ז״ל שכתב שנמצא וכו׳ כנזכר, דאיכא למימר דהוא הדין אם נכתב מתחלה כך, וסבירא ליה להרב כן, ומעשה שהיה כך היה שנמצא.

איך שיהיה נמצינו למדין שהרב דבר שמואל והרב אליה רבה והרב זרע אמת כולם כאחד סבירא להו דלא בעינן בשמות הקדש להיות כסדרן. אם כן, הוא הדין בנדון דידן יש להתיר שיקדש תחלה ויעשה לה״א רגל שמאלית, ואין צריך למחוק היו״ד והכ״ף.

ועוד מצאתי און לי ראיה ברורה מתשובת הרדב״ז (בנדפסות [חלק א׳] סימן תמ״ו) וז״ל: שאלת ממני אודיעך דעתי בספר תורה שכל ההי״ן שלו גוף אחד שנוגע רגל הה״א בגג שלה מה תקנה יעשה. דבשלמא בקופי״ן, כתב לי מר שיגרור רגל הקו״ף עד שירחיקנה מגגה עד שלא יראה שהוא ממנה ותשתנה צורת האות, ואחר כך יחזור ויתקננה ולא יגיע הרגל לגג שלה, דקיימא לן כל האותיות צריכין להיות גוף אחד חוץ מהה״א והקו״ף, כדאיתא בפרק הבונה [שבת קג:], וכן בההי״ן שאינם מן השם, אפשר לגרור הרגל שנכתב בטעות ולחזור ולתקנו. אבל בההי״ן של השם כיצד יעשה? והעלה הרב ז״ל, שיגרור רגלי ההי״ן ויחזור ויכתוב אותן בקדושת השם ויניח ריוח כל דהוא בינו ובין הגג שתהיה תלויה בו ולא נוגעת וכו׳, עד וקו״ף נמי אף על גב דלא דמיא לאות אחרת פסול. עכ״ל. הרי מבואר מדקאמר שכל ההי״ן שלו גוף אחד, משמע שאף ה״א ראשונה של שם הוי״ה ברוך הוא גם כן דבוקה ונעשית חי״ת. ומדהתיר הרב ז״ל לגוררה ולתקנה, משמע דלא מצריך הרב ז״ל להיות כסדרן, ועיין להרב זקן אהרן (סימן נ״ז).

ועוד יש להביא ראיה ממה שכתב הרב בית דוד (חיו״ד סימן (תמ״ג [קמ״ג]), בענין יו״ד שבאל״ף שבשם אלקים או אדנות שדבוק בה ביו״ד של מעלה בקו דבוק גמור בענין שהיא פסולה. העלה הרב ז״ל דמותר לגרר היו״ד כולה ולתקנה, לפי שהוא מקצת אות ואינו משתנה לצורת אות אחרת, והוא כדי לתקן שרי. ע״כ. לפי זה משמע דלא חש הרב לסברת הרב גינת ורדים ודעימיה, דסבירא להו דשמות הקדש צריך לכתבן כסדרן דוקא.

אך אמנם יש לדקדק בדברי הרב בית דוד עצמו מיניה וביה, דלעיל (בסימן קל״ד) על ענין הנזכר שקיל וטרי, והעלה דאין לנו להתיר למחוק את היו״ד שעל פני האל״ף, מאחר שאין בו פסול מהגמרא. יעש״ב (ועיין במפתחות הספר). וכן כתב בשמו הרב זרע אמת (חיו״ד סימן קכ״א להלכות ספר תורה סימן רע״ו) ע״ש. וצ״ע[18].

ועוד יש להביא ראיה דלא בעינן בשמות הקדש להיות כסדרן, ממה שכתב הרב שפתי כהן (סימן רע״ו סק״ז) בשם הב״ח [שם אות ד׳], דדעת הטור וקצת פוסקים דאף על גב דלכתחלה אין לתלות מקצת השם, אפילו הכי אין לפוסלה בדיעבד. יע״ש. אם כן לפי זה בנדון דידן נמי, שאם חיסר הסופר אות ה״א מאלהיך ותלה אותה ביני שיטי דמותר בדיעבד, והשתא דנכתב אות דלי״ת בשיטה דהיינו שכתב אלדיך ולא חיסר רק רגל השמאלית, אפשר לומר דאף השלחן ערוך והט״ז (סימן הנזכר סעיף ו׳) דסבירא

הערות וציונים

18. עיין להרב פתח הדביר בקונטרס אחרון (סק״ג, נדפס לקמן במלואים שבסוף הספר אות ט״ו ד״ה ומה שקשה) מה שכתב ליישב את הסתירה, ועיין עוד שם מה שכתב בדין זה.

אוצר ההלכה

להו דמקצת השם תלוי פסול, מודו בנדון דידן דמותר לעשות רגל שמאלית לה״א, כיון שכל האותיות הם בשיטה.

ולענין ספק השני, שכיון שאין שם כיוצא בו במקום אחר, אם כן לא ירד קדושה על אות יו״ד ואות כ״ף וכדמשמע מספר בני יונה כנזכר בשאלה, אפשר לומר דמה שכתב הרב בני יונה דרשאי למוחקן, היינו משום איזה סיבה או על ידי טעות או על ידי קלקול אחר, אבל בלאו הכי אפשר לומר דאסור למוחקן, כיון דאפשר לכתוב לפניהם אות יו״ד ואות ה״א ויהיה כל השם כתוב כתקנו, דאטו שאר אותיות שבספר תורה שנכתבו כתקנם, וכגון דליכא שום קלקול או טעות לא לפניהם ולא לאחריהם, מי שרי למוחקן, וכמו שכתב מרן ז״ל (ביו״ד סימן רע״ג סעיף וא״ו) אם שכח לכתוב את השם כולו, תולה אותו בין השיטות, ובשאר תיבות אם שכח כותב מקצת התיבה בשיטה ומקצתה למעלה. עכ״ל. ועיין באר היטב סימן רע״ו (סק״ז ד״ה (למחוק) [המחק]).

ואם כן, בנדון דידן שאפשר לכתוב רגל שמאלית לה״א בלי שימחוק היו״ד והכ״ף, אפשר לומר שאסור למחוק אותם רק יכתוב רגל שמאלית לה״א. ואל תשיבני מתשובת מהר״ם מלובלין (סימן (ק״י) [קי״ב]), ומשאת בנימין (סימן נ״ז) שכתבו, דשם אלהינו שנכתב חסר יו״ד, דמותר לגרר נ״ו דלא מקרי נטפל לשם כיון שחיסר יו״ד. ע״כ. דשאני התם כיון דלא אפשר לכתוב אות יו״ד אם לא שימחוק אותיות נ״ו, ועוד דאותיות נ״ו הם נטפלים לשם מאחוריו, מה שאין כן נדון דידן שכבר כתב אות יו״ד בשם אלדיך שהיא מעיקר השם, כמו שהוכיח הרב מהר״ם מלובלין בסימן הנזכר בראיות ברורות. ועיין ט״ז סימן רע״ו (סק״י) [סק״ז], ועיין בספר לדוד אמת [סימן י״ב סעיף כ״ו]. איך שיהיה, אחר כל הדברים והאמת האלה נראה לעניות דעתי ברור, שאם כתב אלדיך שצריך שיקדש את השם ויכתוב רגל שמאלית לה״א מבלתי שימחוק היו״ד והכ״ף. וצור ישראל יצילנו משגיאות ויראנו בתורתו נפלאות כן יהי רצון אמן. הצעיר באלפי ישראל **עבודי יחיא משה** יצ״ו. (מגן בעדי)

ל״ה) שם צריך לומר שכותבה לשם קדושת השם. משמעות הלשון דבעינן שהוא יקדשנו לשם קדושת השם, ולא שיכוין שכותב שמו של הקדוש ברוך הוא. ועיין בספר מחנה אפרים [בסופו] בהגהות יו״ד הלכות ספר תורה.
(חיי עולם)

ל״ו) שם צריך לומר שכותבה לשם קדושת השם. הנה כבר כתבתי (בסק״ד)[19] דיש לי ספק עצום, מהו משמעות המושג לשם קדושת השם, ובשלא לשמן פסול. דאולי באותה כוונה שיודע בשעת כתיבה שזה הוא שמו של הקדוש ברוך הוא סגי, והוי לשמו. ועתה תהלה לאל מצאתי שכבר עמד בזה במחנה אפרים בסופו, בלקוטים על הלכות ספר תורה, והביא שם בשם הפרי חדש [הלכות יסודי התורה פ״ו ה״ו] דלענין איסור מחיקה, אף בלא קידשו אסור למוחקו, דהרי ידות הכלים שנכתב עליהן השם צריכים גניזה [יו״ד סוף סימן רע״ו], ובודאי לא קידשן. וכתב דאולי בספר תורה צריך לקדש לשם קדושת השם. והנה אם נאמר כן, היה נראה שתתיישב בזה קושיית השב יעקב [ח״א סימן נ״ד] שהבאתי בסעיף קטן הקודם[20], באזכרות שלא נכתבו לשמן הרי יכול לגררן, דיש לומר דודאי כיון דידע שהוא שמו של הקדוש ברוך הוא, לכן אסור למוחקן. ומסכת סופרים [פ״ה ה״ג] איירי ברצה לכתוב יהודה וחיסר דלי״ת. ובידע שהוא שמו של הקדוש ברוך הוא אסור למוחקן והספר תורה פסול, לכן הפסיד שכרו. ואכן המחנה אפרים שם מסיק כמה פעמים, דאף דאין לזוז מפסק הפוסקים שכתבו דצריך לקדשן, אבל דיעבד סגי בידע שהוא שמו של הקדוש ברוך הוא. ונתתי שמחה בלבי שכיונתי לזה מסברתי.

ושוב ראיתי שגם בספר שו״ת אריה דבי עילאי כתב גם כן הרבה בזה, ולא ראיתי שם בפלפולו ששינה מדעת השואל שם שכתב דבידע שהוא שמו של הקדוש ברוך הוא הספר תורה כשר, אף שדחה קצת דבריו. ואכן כל הדחיות הוא בסתמן דלשמן קאי. ואכן לפענ״ד מקום העיון הוא ביודע, דזה לא הוי סתמא, כיון (דידוע) [דיודע] דכותב שם קדוש. עיין שם בחלק יו״ד סימן י״ד. ודו״ק. ועיין עוד (בסקל״ד)[21]. (גנזי חיים סקל״א)

ל״ז) שם הגה ויש אומרים דסגי כשמחשב שכותב האזכרות לשמן וכו׳. וכן פסק הרדב״ז (ח״ב) [חלק א׳] סימן קנ״ד. ובסימן ע״ז כתב, דאפילו בסתם בלא כוונה נתקדש השם ומעביר עליו קולמוס, וכן כתב הרב המאירי פרק קמא דמגילה [ח: במשנה הי״ב ד״ה ומ״מ] בשם יש אומרים דכשר בסתם, אלא אם כן נתכוין למלה אחרת. ע״ש. ועיין בבית יוסף יו״ד (סימן רע״ו). (ערך השלחן סק״ה)

ל״ח) שם הגה ויש אומרים דסגי כשמחשב שכותב האזכרות לשמן. הוא על פי מה שכתוב בזוהר פרשת ואתחנן (דף רס״ה ע״א) ״ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה׳ ולחושבי שמו״ [מלאכי ג׳, ט״ז] מאי ולחושבי שמו, כמה דאת אמר ״וחושבי מחשבות״ [שמות ל״ה, ל״ה] אינון דעבדין לשמיה אומנותא בכולא. אומנותא דתפלין בבתיהון ברצועיהון ובכתיבתהון, אומנותא דציצית בחוטיהון בחוטא דתכלתא, אומנותא דמזוזה, ואלין אינון חושבי שמו, וכתיב ״חושבי מחשבות״ ולא עוד אלא דקודשא בריך הוא משתבח ביה ומכריז עליה בכולהו עלמין חמו מה בריה עבדית בעולמי. יע״ש.
(יפה ללב ח״א סקי״ג)

ט״ל) שם הגה ויש אומרים דסגי כשמחשב שכותב האזכרות לשמן וכו׳. ועיין רדב״ז (ח״א סימן ע״ז) דאפילו בסתם בלא כוונה נתקדש ממילא, ומעביר עליו הקולמוס. ובעיקר הדין

הערות וציונים

19. נדפס לעיל סעיף ג׳ אות נ״א. 20. נדפס לעיל אות ל׳. 21. נדפס לקמן סעיף כ״ד אות ט״ו.

אוצר ההלכה

כתיבה לשמה בסת״ם, אם הוא מדרבנן או מדאורייתא, עיין בספר קרית ספר בהלכות ספר תורה [פ״א מצוה כ״א] שכתב שהוא מדרבנן משום ״זה אלי ואנוהו״ [שמות ט״ו, ב׳], ועיין פרי מגדים באשל אברהם (סימן ל״ב סקל״ב).

נשאלתי מסופר שהיה כותב תפלין ואחר שכבר כתב שם הוי״ה ברוך הוא וברוך שמו, כתב אחריו עוד תיבות וגם עוד שם הוי״ה ברוך הוא, נכנס ספק בלבו שנדמה בעיניו כשכתב שם הוי״ה הראשון ברוך הוא כשקידש לשם קדושת השם, והוא רגיל בעת שמקדש איזה שם להוסיף גם כן ולומר לשם קדושת מה שהוא כותב, אם תפלין אז מוסיף אחר קדושת השם עוד לומר לקדושת תפלין, ואם מזוזה אז מוסיף לקדושת מזוזה, ועתה נדמה בעיניו שטעה בעת קדושת השם הראשון ואמר לקדושת מזוזה, רק שאינו זוכר בבירור אם טעה?

והנראה לע״ד, דכיון דבתחלת כתיבתו בודאי אמר לשם קדושת תפלין, אם כן אחר כך בהגיעו לקדש השם לא היה צריך להזכיר עוד רק לשם קדושת השם פלוני, ואותו הוספה שנוהג להוסיף גם אז לקדושת תפלין היא ללא צורך, שהרי כבר הזכיר זאת בתחלת הכתיבה, אם כן אף אם נאמר שכשהוסיף הוספה זו טעה בה ואמר לקדושת מזוזה, מה בכך, הרי אין פיו ולבו שוים בזה, שהרי הוא עומד בכתיבת תפלין שכבר אמר בתחלת כתיבתו לשם קדושת תפלין, אם כן אין פיו ולבו שוים. והרי הוא כמו שרוצה לומר מעשר ואמר תרומה וכהאי גוונא בכל מילי דהקדש, דכל שאין פיו ולבו שוים לאו כלום הוא [יו״ד סימן של״א סעיף מ״ה], והוי הך אמירה דלשם קדושת מזוזה שאמר בטעות כמאן דליתא, ונשאר רק אמירה ראשונה שאמר בתחלת הכתיבה שכותב לשם קדושת תפלין, וכל העושה על דעת ראשונה הוא עושה (זבחים דף ב׳ ע״ב). ועוד דלא גרע מחטאת וקסבר שלמים וקא מחשב בה לשם שלמים, דקיימא לן במנחות (דף מ״ט ע״א) דעקירה בטעות לא הוי עקירה. ובפרט דיש לומר כמו במעשה דזקני הט״ז זצ״ל (יו״ד בסימן ס״ט סקכ״ד) באשה ששכחה אם מלחה הבשר שהתיר. וגם הטעמים של הרב נקודות הכסף לא שייך הכא דלא אתחזק איסורא, ואין כאן עסק גדול. ונדון דידן דומה ממש לקריאת שמע (בסימן ס״ד סעיף ד׳) התחיל ״למען ירבו״ ומסופק אם מה שאמר מתחלה ״וכתבתם״ היה של פרשה ראשונה או של שניה, דאמרינן דאינו צריך לחזור דסרכיה נקט ואתי, והכא נמי כיון דהשתא עומד בכתיבת שם, שזוכר בודאי שאמר לקדושת תפלין, מסתמא גם בשם הראשון לא טעה, ואף שיש למצוא סברא לחלק בין הך דקריאת שמע להכא, מכל מקום לסניף בעלמא יצטרף, וההיתר ברור גם בלי זה כנ״ל. (שביבי א״ש)

מ׳) שם בהגה ויש אומרים דסגי כשמחשב וכו׳. יעוין בפתחי תשובה (יו״ד סימן רע״א אות ז׳). (נפש חיה)

מ״א) שם בהגה הואיל והוציא בתחלת הכתיבה בפיו. אבל אם לא הוציא גם בתחלת הכתיבה, פסול אף בדיעבד. ולפי זה אילם שאינו יכול לדבר, אינו יכול להיות סופר, ואף דיעבד לא מהני ספרי תורה תפלין ומזוזות שלו. ומי שכותב ונשתתק בשעת אזכרות, תו מהני מחשבה אחר כך. ואין לדון בזה כל שאינו ראוי לבילה וכו׳. ביחוד שגוף הדבר שבעינן לשמה, אינו אלא מדרבנן. אולם לפי מה שכתב בתשובת מהרמ״ע מפאנו (סימן צ״ד) דבין בעיבוד תפלין ובין בכתיבת גט סגי במחשבה בלא דבור. ע״ש. אם כן גם אילם יכול להיות סופר. וצ״ע. (חיי עולם)

מ״ב) שם בהגה וכשבא לנמנם לא יכתוב דאינו כותב אז בכוונה. רצונו לומר, ואפילו יאמר תחלה שכותב לשם קדושת תפלין, יען דמחוסר כוונה יבוא לידי טעות ולא ידע וגורם ברכה לבטלה. (חדושי מהרי״ש)

מ״ג) שם בתחלת הכתיבה יאמר בפיו אני כותב לשם קדושת תפלין וכו׳. נ״ב: עיין להגאון פרי מגדים בחלק אשל אברהם (אות ל״ב), שרצה להוכיח דמאי דבעינן שיהא כתיבה לשמה, הוא מדרבנן, ושוב כתב דמשמע מהרב הלבוש [סעיף י״ט] דהוא מדאורייתא. ע״ש. והרב יד אהרן במהדורא בתרא [הגה״ט סק״ו][22] כתב על דברי רבנו יעקב בעל הטורים וז״ל: צריך לכתוב כל האזכרות לשם קדושת השם וכו׳. נ״ב: אם איסור הוא מדרבנן או מדאורייתא, עיין בספר קרית ספר בהלכות ספר תורה [פ״א מצוה כ״א], שכתב שהוא מדרבנן משום ״זה אלי ואנוהו״ [שמות ט״ו, ב׳], ומהר״ש אבוהב ז״ל בשו״ת דבר שמואל (סימן ע״ו) דחה דבריו וכתב שהוא מדאורייתא או הלכה למשה מסיני. עכ״ל הרב יד אהרון. וספר דבר שמואל אינו מצוי אתי, אך מאי דפשיטא ליה להרב קרית ספר שהוא מדרבנן משום ״זה אלי ואנוהו״, ומשמע קצת דסבירא ליה דכל שהוא משום זה אלי ואנוהו הוא מדרבנן בעלמא, לדידי חזי לי דאין הדבר פשוט כל כך, דמצינו להרא״ם דסבירא ליה דמה שאמרו רז״ל [שבת קלג:] התנאה לפניו במצוות בלולב נאה ספר תורה נאה וכו׳, ודרשו כן מפסוק ״זה אלי ואנוהו״ כנודע, הוא מדאורייתא וכמו שכתב הרב גט מקושר נבון ז״ל בתוספותיו על הרא״ם (מדף ק״ח ואילך), והרב מהר״י פינסו בספר שם חדש (ח״א דף ק״ז ע״ב) כתב שכן דעת הרב דרך תמים [הובא בחדושי אנשי שם על הרי״ף ברכות לח. אות ב׳], וכמו שכתב כל זה הרב פתח הדביר בחלק ב׳ (סימן קצ״ב אות ד׳), ובחלק א׳ (סימן ט״ל דף ס״ב ע״א)[23]. ע״ש. ויעוין בהגהות הגאון מהר״ץ הירש חיות למסכת סוכה (דף י״א ע״ב), שכתב בשם הגאון שאגת אריה (סימן נ׳) דכולי עלמא אית להו דרשה זו ושהיא דאורייתא. ע״ש[24].

וראיתי להגאון מהר״ש זלמן בשלחן ערוך שלו (בסימן ל״ב אות ל״א), שהביא מה שנסתפק רבנו ברוך [ספר התרומה סימן

הערות וציונים

22. נדפס לעיל אות כ״ח. 23. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ט״ל אות ל״ד (ד״ה אלא). 24. עיין בהשמטות שבסוף ספר אור-לי (דף קמ״ה ע״א, בהשמטה לדף צ׳) מה שכתב עוד בענין זה.

אוצר ההלכה

קצ״ב], הביא דבריו הרא״ש בהלכות קטנות [הלכות ספר תורה סימן ג׳], בכל דבר שצריך לשמה, אם די במחשבה שיחשוב בלבו שעושה הדבר לשם מה שצריך, או אם צריך להוציא כן בשפתיו. וכתב על זה שספק תורה הוא ולחומרא, ומכח זה כתב לפסול אפילו בדיעבד אם לא הוציא מפיו מתחלת הכתיבה אף על פי שחשב בלבו, דיש להחמיר בשל תורה לפסול אפילו דיעבד. עיין שם בשם אליה זוטא [סקכ״ז] ומשמעות רמ״א ז״ל. והנה אמת דמדברי תוס׳ במסכת מנחות דף מ״ב ע״א [ד״ה ואל ימול], ובמסכת עבודה זרה דף כ״ז ע״א [ד״ה וכי היכן], ומדברי המרדכי בהלכות קטנות בפרק התכלת [סימן תתקמ״ט] דשקלו וטרו בסוגיא דגיטין (דף מ״ה ע״ב) דממעטינן גוי מכתיבת סתו״מ משום כל שאינו בקשירה אינו בכתיבה, דאמאי צריך מטעם זה, דתיפוק ליה משום דבעינן לשמה, ונכרי אדעתא דנפשיה עביד, וכדפסלינן בגט מהאי טעמא, ושקלי וטרי ביישוב קושיא זו, כיעוין בדברי קדשם. מוכח מדבריהם דבעינן כתיבה לשמה מן התורה לכולי עלמא, אלא דפליגי בסתמא אי כלשמן דמי או לא, ואם יש לחלק בין אזכרות לשאר ספר תורה לענין סתמן כלשמן או לא. עש״ב. ואם כן נראה לכאורה דכיון דהוי ספיקא דאורייתא יש לפסול אפילו בדיעבד, וכמו שכתב הגאון מהר״ש זלמן ז״ל.

ואין לומר דעד כאן לא פשיטא ליה להגאון הנזכר למיזל לחומרא, אלא לפום מאי דמשמע ליה בפשיטות גמור דמאי דבעינן כתיבה לשמה היא מן התורה, אמטו להכי חשיב ליה ספיקא דאורייתא ואזיל לחומרא, אמנם אנן בדידן דחזינן דאין הדבר פשוט לומר דהוא מן התורה, דהלא הרב פרי מגדים מצדד לומר דמדרבנן הוא, והכי פשיטא ליה להרב המבי״ט בספרו קרית ספר כנזכר לעיל, והכי חזינא להרב בקונטרס טעם המלך אשר בשער המלך (סוף פ״ג מהלכות גרושין), דפשיטא ליה דעיבוד לשמה אינו אלא מדרבנן. ע״ש. ועיין גם כן בשו״ת הגאון מנחה בלולה בהלכות ספר תורה (דף נ׳ [ע״ג]) דטפי ניחא ליה לומר דעיבוד עורות לספר תורה דבעינן לשמה אינו אלא מדרבנן, [עיין בשו״ת רבנו עקיבא איגר (סוף סימן ב׳) דפשיטא ליה דהוא מדאורייתא][25]. ועיין לקמן תוך סימן ק׳[26] משמע דכתיבה לשמה נמי אינו אלא מדרבנן, לפי מה שכתב מרן הבית יוסף באו״ח (סימן ל״ב) דכתיבה לשמה ילפינן מדאמרינן בש״ס דגיטין (דף מ״ה ע״ב) ורשב״ג עיבוד לשמה בעי כתיבה לשמה מי לא בעי. ע״ש. ואם כן כיון דאיכא מאן דסבירא ליה דהוי דרבנן, אם כן איך נוכל לומר במאי דאסתפק לן אי בעינן שיוציא בשפתיו או סגי במחשבה, דהוי ליה ספיקא דאורייתא ולחומרא, הלא היא גופא ספיקא הוי אי הוא מדאורייתא כתיבה לשמה עצמה או לא. וכהאי גוונא מצינו למרן הבית יוסף באו״ח (ריש סימן ש״מ) גבי פלוגתא דרבי אליעזר ורבנן בפרק המצניע [שבת צד:] הנוטל צפורניו זו בזו וכו׳, רבי אליעזר מחייב חטאת וחכמים אוסרים משום שבות, וכתב הר״ן [שם לו. ד״ה אבל] שרבנו חננאל מסכים לדברי הפוסקים כרבי אליעזר משום דאיסורא דאורייתא הוא, ולחומרא עבדינן. וכתב מרן הבית יוסף על זה וז״ל: ואיני מבין דבריו, דכיון דחכמים נמי אסרי, מה שייך לומר לחומרא עבדינן. ועוד, מאי קאמר משום דאיסורא דאורייתא הוא, הלא זהו המחלוקת אי מתסר מדאורייתא או מדרבנן. עכ״ל. ואם כן הכי נמי נימא בנדון דידן, דכיון דפלוגתא היא אעיקרא דמילתא אי כתיבה לשמה הוי מן התורה או לא, לא שייך לומר במאי דאסתפק לן בגוה דנזיל לחומרא, משום דספיקא דאורייתא לחומרא, אלא מצינן למימר דבדיעבד אם לא הוציא בשפתיו מהני.

נראה ודאי דמשום הא לא איריא, ושפיר אית לן למימר בנדון דידן ספיקא דאורייתא לחומרא, משום דהדבר פשוט דנקטינן כדעת הראשונים הנזכרים לעיל, דפשיטא להו דכתיבה לשמה בעינן מן התורה, ורבני האחרונים הנזכרים לעיל אילו הוו חזו לדבריהם דמוכח בהדיא דסבירא להו דהוא מן התורה, הוו הדרי בהו שכן ראוי להיות חוזר, וכבר ידוע [עיין חו״מ סימן כ״ה סעיף ב׳ בהגה] דבכי האי גוונא לא אמרינן הלכה כבתראי כל כמה דבתראי לא ראו דברי קמאי, ואם כן בנדון דידן הרי פשיטא לן דכתיבה לשמה בעינן מן התורה, וכי מספקא לן אי בעינן אמירה בפה, אית לן למיזל לחומרא כדין כל ספק תורה דעלמא. ועוד אפילו נימא דחשיב ספק אי הוי דאורייתא או לא, מכל מקום חשיב שפיר ספיקא דאורייתא, שכן כתב הגאון מרן חיד״א ז״ל בספרו יעיר אזן (במערכת הסמ״ק אות כ״ו) וז״ל: ספק אם איסורו מדאורייתא או דרבנן מקרי ספיקא דאורייתא ולחומרא, כן כתב מרן בית יוסף יו״ד סימן רכ״ח [סעיף י״ז] בשם שו״ת הר״ן [סימן נ״א], ועיין מוצל מאש ד׳ת (סימן י״ב), ומהר״ש חיון [בספר בני שמואל בחלק השו״ת] סימן מ״ב, והרב המגיד פרק ט׳ דמאכלות אסורות [הלכה ו׳], והרב משנה למלך [הלכות מאכלות אסורות פ״ח הי״ח] בדין המומיא. ע״כ. וכיון דמרן עצמו מייתי סברת הר״ן הלזו דכי מספקא לן אי הוי דאורייתא, הוי ספיקא דאורייתא ולחומרא אזלינן, ושתיק ליה, שמע מינה כוותיה סבירא ליה. ואם כן על כרחך לומר דמה שכתב באו״ח (סימן ש״מ) הנזכר לעיל, אין כוונתו דלא חשיב בכהאי גוונא ספיקא דאורייתא, אלא כוונתו לדקדק בדברי הר״ן שכתב משום דאיסורא דאורייתא הוא אזלינן לחומרא, דמשמע דהוא פשוט לדברי הכל דאיסורא דאורייתא הוא, ואינו כן דהא בהא פליגי וכו׳, והוה ליה למימר משום דספיקא דאורייתא לחומרא. כן נראה לי כעת ליישב, דלא תקשי לן דברי מרן בית יוסף אהדדי ממה שכתב באו״ח למה שכתב ביו״ד הנזכר.

ובחפשי מצאתי למאור עינינו הרב המפורסם פתח הדביר בקונטרס כסא דחיי (דף רי״א ע״ג)[27] שעמד בזה, וכתב בשם ערך השלחן ביו״ד (סימן ק״י דף צ״ו ע״ג), דמפרש דברי מרן הבית יוסף (דסימן ש״מ) הנזכר לעיל, דרצונו לומר דכיון דחכמים סבירא להו דהוי דרבנן, לא הוה לן לחוש לרבי אליעזר דסבירא

הערות וציונים

25. נוסף מתוך ההשמטות. 26. לא מצאנו שם מענין זה, ואולי צריך לומר סימן קל״ה. 27. נדפס בחלק ב׳ סימן ק״צ.

אוצר ההלכה

ליה דהוי דאורייתא, אבל בעלמא חשיב ספיקא דאורייתא ואזלינן לחומרא, וסייעו מדברי מרן הבית יוסף ביו"ד (סימן רכ"ח) הנז"ל, ושוב הביא דהרב משאת משה [ח"א סימן א'], ומר בריה הרב קול אליהו [ח"א סימן ו'], והרב פרי מגדים [בפתיחה הכוללת החלק השני סעיף ט"ז] חולקים על זה, וסבירא להו דבכהאי גוונא לא אתמר כללא דספיקא דאורייתא לחומרא, וסיים על זה וז"ל: באופן דרבים ונכבדים מהראשונים סבירא להו דגם בפלוגתא אי הוי דאורייתא, אמרינן ספיקא דאורייתא לחומרא, ובודאי דאין דברי שלשת הרועים הרב משאת משה ומר בריה והרב פרי מגדים עומדים בפני כל הגדולים קמאי ובתראי הנזכרים, וכל שכן דרבני האחרונים דחו ראיותיהם כנזכר. עכ"ל. וכן כתב עוד שם בסימן קפ"ו (אות ב') דשם עמד לבאר דין אשה שנסתפקה בברכת המזון אם מברכת מספק, והביא להקת הנביאים דסבירא להו דאפשיטא בעיין [ברכות כ:] דנשים בברכת המזון דאורייתא וספיקא לחומרא, והביא גם כן דעות החולקים וסבירא להו שלא לברך, ואמר מר מדנפשיה דטפי מסתבר שתחזור לברך, דמלבד דהפוסקים הסוברים דאפשיטא בעיין לחומרא רבים הם, זאת ועוד אפילו להסוברים דלא אפשיטא בעיין, מכל מקום בנסתפקה מודו דצריכה לברך. והביא לזה דברי מרן הבית יוסף יו"ד (סימן רכ"ח) הנז"ל, וסיים וז"ל: וכיון שכן גם בהך דינא דקמן דאבעיא לן אי נשים חייבות בברכת המזון דבר תורה או לא, סבירא לן נמי דחשיב ספיקא דאורייתא ואזלינן בספיקו לחומרא, ולהכי בנסתפקה חייבת לברך מספק. עכ"ד. ואם כן הוא הדין נמי בנדון דידן, דהגם דנימא דחשיב ספק שקול (מה שאינו נראה כן לענ"ד מטעם הנזכר לעיל, דכיון דמהראשונים מוכח דמדאורייתא בעינן כתיבה לשמה, הכי נקטינן. גם מאי דכתיבנא למעלה בשם הרב יד אהרן, דהרב המבי"ט סבירא ליה דכתיבה לשמה אינו אלא מדרבנן, אנכי הרואה להגאון מוהר"י אסאד בתשובה כי באה בשו"ת חכמת שלמה אשר בסוף ספר הר המר הנד"מ (בסימן י"ב בד"ה וכדי שלא וכו'), דמוכח בבירור מדבריו דהרב המבי"ט לאו דסבירא ליה דעיקר מאי דבעינן כתיבה לשמה בסתו"מ הוא מדרבנן, אלא גם הוא מודה דמדאורייתא בעי לשמה, אלא דאם כתב סתם בזה סבירא ליה דמדאורייתא מהני, ומדרבנן הוא דפסול, עיין שם שהביא בשם הרב שערי דעה [סימן רע"ו], שהשיגו מתוס' עבודה זרה, ומרדכי בהלכות קטנות הנ"ל, וגם הוא העמיק הרחיב להוכיח דמן התורה הוא מאי דבעינן לשמה וסתמא פסול מן התורה), מכל מקום הוי ליה ספיקא דאורייתא ולחומרא (עיין בזה לקמן סימן קכ"ו)[28]. (הן אמת דצריך להתיישב ממה שכתב הרב החסיד בארעא דרבנן (סימן תז"ל) בשם הרב מהר"י אדרבי [שו"ת דברי ריבות סימן י"ד], וציינו הגאון מרן חיד"א בספרו יעיר אזן הנ"ל, דהיכא דמספקא לן אי הוי ספיקא דאורייתא או דרבנן, נוכל לעשות ספק ספיקא, ספק אי מדאורייתא או מדרבנן, אם תמצי לומר דאורייתא ספק אי הלכה כפוסק פלוני, ובלבד שיהיה מתהפך. עכ"ל ואכמ"ל). ואם כן יפה אמר חנ'ן הגאון מוהר"ש זלמן ז"ל, דאם לא הוציא בשפתיו פסול אפילו בדיעבד, כיון דספיקא דאורייתא הוא ואזלינן לחומרא, כל זה היה נראה לפום ריהטא.

ואולם אנכי הרואה להגאון הרדב"ז ז"ל בשו"ת החדשות (ח"א סימן קנ"ד), דכתב שם בפשיטות דרך כלל לכל הדברים שצריכים לשמן, שטוב וישר לפרש בדבור שהוא עושה לשמן, אבל בדיעבד מודה אני שאין הדבר נפסל בכך, כיון שגמר וחשב בדעתו לעשותן לשמה. עכ"ל. הרי דפשיטא ליה דבדיעבד סגי במחשבה, גם אשו"ר להרב המפורסם פתחי תשובה באהע"ז (סימן קל"א סק"ג), שאחר שהביא שו"ת הרדב"ז הנזכר דבדיעבד במחשבה סגי בין בגט בין בספר תורה, כתב עוד וז"ל: וכן כתב בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן צ"ד), ושם מבואר דעיקר דעתו הוא להקל אפילו לכתחלה לומר דסגי במחשבה בכל דבר שצריך לשמה, אלא דאף מי שירצה לחוש בזה די לחוש לכתחלה ולא בדיעבד. ע"כ. ובפתחי תשובה ליו"ד (סימן ער"א סק"ז) הביא גם דעת הרב באר הגולה בסימן ער"ד [אות א'] דסבירא ליה נמי הכי דסגי במחשבה. ע"ש. ועיין שם עוד שכתב בשם הגאון מליסא בספר תורת גיטין [ביאורים סק"ז] שהוכיח לענין גט דלא בעינן שיוציא בפיו אלא לחומרא בעלמא, דמן הדין סגי במחשבה. ועיין עוד להרב פתחי תשובה (בסדר גט ראשון אות ע') שהביא שו"ת הגאון חתם סופר באהע"ז ([חלק ב'] סימן ט'), דסבירא ליה דלעיכובא בעינן שיוציא בשפתיו, וכתב על דבריו דלא ראה דברי הרדב"ז והרמ"ע מפאנו הנזכרים, והוסיף להביא מה שכתב הגאון גט מקושר [צינץ, סדר גט ראשון אות ס"א], דמעיקר הדין אין צריך הסופר לומר בפירוש. ע"ש. [ומה שכתב בקונטרס אסיפת יצחק אשר בסוף ספר שיח סופר דף ל"ו [ע"ג] אות י"ז בשם הרדב"ז [שם] שהדברים הצריכים להעשות לשמן צריך דוקא דיבור ולא מחשבה. ע"כ. רצונו לומר לכתחלה בעלמא ולא לעכובא. ובעיקר ספיקו של רבנו ברוך שהביא הרא"ש, עיין מאי דשקיל וטרי באורך הרב מטה אהרן (דכ"ה) [דף רכ"ד] ואילך)][29].

אף אני אביא אשר ראיתי להגאון מוהר"ש לאנדא ז"ל בשו"ת שיבת ציון (סימן ד') בתפלין שכתבן חרש, ואביו עומד על גביו בשעה שהחרש כותב, והוא מבין שיש בהם קדושה כי מחבבן ומנשקן כשלוקחן בידו, וגם הוא עצמו מניח תפלין, וכשמגיע אל שמות הקדושים לוקח אביו הקולמוס בידו וכותב השמות הקדושים בקדושה, וכתב על זה, דאין לפסול משום שצריך שיאמר בפיו שהוא כותב לשם קדושת תפלין, כי מקור דין זה הוא מהרא"ש, ולא נתבאר אם זה מעכב בדיעבד, וכיון שלפי היש אומרים הובא בעטרת זקנים [סק"ח][30], שאינו צריך שיאמר בפיו שכותב לשם קדושת תפלין וסגי במחשבה, ואפילו נימא שאם כותבן בלתי מחשבה פסול בדיעבד, מכל מקום כיון

הערות וציונים

28. נדפס באוצר ההלכה חלק ב' סימן כ"ה אות ע"ג. 29. נוסף מתוך ההשמטות. 30. תמוה, שהרי היש אומרים מיירי באזכרות (וזוהי דעת מור"ם) ולא בתחלת הכתיבה, וכן העיר הרב פתח הדביר בסימן ט"ל סק"ב (נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן ט"ל אות י"ג). ועיין עוד בשו"ת אור - לי (סימן קכ"ח, שציין אליו הרב המחבר בהשמטה שבסוף דיבור זה) מה שכתב באורך בענין זה.

אוצר ההלכה

שבשעת כתיבת החרש הפקח עומד על גביו ומרמז לו ברמזים שיבין שיש בהם קדושה, והחרש מבין בהרגשה זו שיש בהם קדושה וכו׳, הוי זה כמו מחשבה לשם תפלין, וכתב דמדברי התוס׳ חולין (דף י״ב ע״ב ד״ה מאן תנא), ובגיטין (דף כ״ב ע״ב ד״ה והא לאו בני דעה), ומבית שמואל (סימן קכ״ג סק״ה), מתבאר יפה דגט שכתבו חרש שוטה וקטן דפסול, היינו משום שאינן בני שליחות, או משום דלאו בני כריתות נינהו, אבל משום לשמה הוי כשר כשגדול עומד על גביו, ואם כן כי היכי דלגבי גט מהני עומד על גביו כדי להחשיבו לשמה, הכי נמי בתפלין שכתבן חרש וגדול עומד על גביו ומרמז לו די בזה שיהא נחשב לשם קדושת תפלין. עד כאן תורף דבריו. ועיין שם שצידד לפסול מטעם אחר, משום דכל שאינו בקשירה אינו בכתיבה [גיטין מה:]. הרי דגם הוא ז״ל קאי בשיטת הרבנים הנ״ל, דסבירא להו דאמירה בפיו אינו מעכב ובמחשבה שמחשב לשם קדושת תפלין סגי בהכי, אלא דמאי דמספקא ליה באם לא חישב גם כן אם מעכב או לא, (שכך כתב ואפילו נימא שאם כותבן בלתי מחשבה פסול בדיעבד וכו׳, מלשון זה משמע דרפיא בידיה אם מעכב או לא), כל לגבי דידי אין כאן ספק, דהסכמת הפוסקים נראה דלא אמרינן בסתו״מ סתמא כלשמה דמי. וכן נראה מדברי הרדב״ז הנ״ל שכתב, אבל בדיעבד מודה אני דאין הדבר נפסל בכך, כיון שגמר וחשב בדעתו לשמן. ע״כ. משמע דאם גם מחשבה לא היתה לו, נפסל בכך. ויש לתמוה עליו דכל רז לא אניס ליה, ואיך לא זכר שר מחלוקת הראשונים בענין כתיבת סתו״מ אי אמרינן דסתמא כלשמה דמי, והובא מחלקותם במרדכי בהלכות קטנות בפרק התכלת (סימן (תתקמ״ז [תתקמ״ט]), ובתוס׳ עבודה זרה (דף כ״ז ע״א [ד״ה וכי היכן]) ובמנחות (דף מ״ב ע״א [ד״ה ואל ימות]) כיעוין שם. (וכבר כתבתי למעלה בשם הגאון מהר״י אסאד בשו״ת חכמת שלמה דהאריך להוכיח דכתיבה לשמה הוא מן התורה, וסתמא פסול מן התורה). והוא פלא לענ״ד. [ועוד יש לישא וליתן בדברי הגאון שיבת ציון הנזכר בפנים ככתוב בפנים [בשו״ת אור-לי] סימן קכ״ח בס״ד, קחנו משם][31].

אף גם זאת תמיה לי על הגאון שיבת ציון שהוצרך להביא ממרחק לחמו, להוכיח מדברי התוס׳ דמירו בגט לענין תפלין, ולפי הנראה מדברי הרא״ש עצמו בדיני כתיבה מוכח שפיר דאמירה אינו מעכב, דהנה בהלכות תפלין (בהלכות קטנות סימן ג׳) כתב, וצריך שיאמר שכותב לשמה, ולשיטת רבנו הטור באו״ח (סימן ריט״) לשון צריך הוא רק לכתחלה ולא לעכב, וכתבנו בעניותינו במקום אחר[32] דמאן דסבירא ליה הכי בלשון הש״ס, סבירא ליה נמי הכי בלשון הפוסקים, אם כן מוכח מזה דאמירה אינו מעכב. ואפילו נימא דאין מזה הכרח, באשר נודע דרבים ונכבדים נבוכים הם בארש״ש בכלל הזה, אם לשון צריך הוא לכתחלה או אפילו לעיכובא, ויעוין בדברי הגאון ברכי יוסף סימן תרל״ו [סק״א] בשם שו״ת הרדב״ז ז״ל [ב׳ אלפים סימן נ״ז], דמשמע מדברי הטור דהוא לעיכובא. ע״ש. ואם כן מלשון צריך האמור בדברי הרא״ש אין לנו הכרח, מכל מקום ממה שכתב הרא״ש בהלכות קטנות (הלכות ספר תורה סימן ג׳) מוכח ודאי דאמירה אינו מעכב, שהרי שם הביא מה שנסתפק רבנו ברוך גבי עיבוד עורות וכתיבת סתו״מ וכתיבת הגט דבעינן לשמה, אי סגי במחשבה, ופירש צדדי הספק, וסיים על זה הלכך טוב הוא להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד. ע״כ. ופשיטא דהאי טוב הוא להוציא בשפתיו דקאמר גבי עיבוד, הכי נמי דינא הוא גבי כתיבת סתו״מ, אלא דחדא מינייהו קמייתא דאיירי בה נקט. ואם כן מוכח שפיר דאמירה אינו מעכב, דהא לא קאמר אלא דטוב הוא להוציא בשפתיו, משמע דאינו אלא על צד החומרא, ואם כן ילמד סתום מן המפורש, דמה שכתב בהלכות תפלין וצריך שיאמר, לאו לעיכובא הוא אלא לחומרא בעלמא. וכן כתב הרב מהר״י עייאש בשו״ת בית יהודה (בחיו״ד סימן ג׳) בהבנת דברי הרא״ש. כיע״ש. והנה אמת דשם מביא מה שכתב הוא עצמו בספרו מטה יהודה[33], דרוח אחרת אתו בהבנת דברי הרא״ש, דכיון דספיקא דאורייתא הוא ולחומרא אית לן למיזל, אם כן על כרחך לומר דלישנא דהרא״ש שכתב טוב הוא וכו׳, לאו דוקא אלא כלומר דצריך ומעכב אפילו דיעבד, עיין שם שכתב שכן הדעת נוטה, מכל מקום בהורמנותיה דמר אמינא, דמלבד דדוחק להוציא הדברים מפשטן בלתי הכרח, דנוכל לומר דדעת הרא״ש מכרעת טפי כהצד השני דסגי במחשבה, ולא דמי לפיגול דבעיא דבור, ואי נמי דבפיגול גופיה אולי משמע ליה טפי כדעת הסוברים דהוי במחשבה, וזו דעת הרמב״ם במנין המצוות [לאוין קל״ב] יעוין בדברי הגאון משנה למלך ז״ל בהלכות פסולי המוקדשין (ריש פי״ג), אלא דמכל מקום כיון דהרב רבנו ברוך מספקא ליה, אנן נעביד לחומרא, ועל כן כתב דטוב הוא להוציא בשפתיו, ומי מזקיק לנו לומר דלא דקדק בדבריו.

זאת ועוד, דעל פי מה שהכריח הגאון שיבת ציון מדברי התוס׳ דגיטין דמשום לשמה לא פסלינן כתיבת חרש וגדול עומד על גביו, ומזה מכריח דאמירה בפה אינו מעכב וכנ״ל, אם כן ממילא רווחא שמעתתא ויש לנו הכרח דדעת הרא״ש דלכתחלה בעלמא (ע״ס) [על צד] חומרא הוא דבעינן שיוציא בשפתיו, שהרי עין רואה להרא״ש ז״ל בפסקיו בסוגיא דגיטין הנ״ל [פ״ב סימן כ״ה], דקאי בשיטת התוס׳ שם, דפיסול כתיבת חרש בגט לאו משום לשמה הוא כיע״ש, ואם כן ממילא מוכרחים אנו לומר דמה שכתב בהלכות קטנות צריך שיאמר וכו׳, אינו לעיכובא אלא על צד חומרא, דאין לחלק בין כתיבת גט לכתיבת סתו״מ, דנימא משום חומר קדושתם בעינן לעיכובא שיוציא בשפתיו, דמלבד דאין שום סברא לזה, דאי איכא למימר הכי בספר תורה, הכי נמי איבעי לן למימר בגט, כיון דכתיבתו לשמה הוא מן התורה, אף גם זאת הא ודאי ליתא, שהרי הרא״ש בהלכות קטנות

הערות וציונים

31. נוסף מתוך ההשמטות. 32. עיין בשו״ת אור-לי (סימן נ״ד), ובספרו שדי חמד (מערכת צ׳ כלל ה׳). ע״ש. 33. ולפנינו לא נדפס חדושי שלחן ערוך מסימן ד׳ עד סימן ל״ז, וחבל על דאבדין.

אוצר ההלכה

בהלכות ספר תורה שהביא ספקו של רבנו ברוך לענין עיבוד עורות, כתב דכן גם כן יש להסתפק בכתיבת סתו״מ וכתיבת הגט דבעינן לשמה, אי סגי במחשבה, הרי דכולהו תלתא כתיבת סתו״מ ועיבוד עורות וכתיבת הגט מחתינהו בחדא מחתא, ועל כולם הוא אומר הלכך טוב הוא להוציא בשפתיו וכו׳, ואם כן אם נפרש דהאי לישנא דטוב הוא לעיכובא קאמר, אכולהו תלתא קאי. וכן אם נפרש דלכתחלה בעלמא קאמר, אכולהו קאי. וכיון דמוכח מדבריו שבגיטין לענין כתיבת גט דאמירה אינו מעכב, זה בנה אב ללמד על הכלל כולו דרק לכתחלה הוא דבעינן שיוציא בשפתיו. וכן מתבאר מתשובת הרדב״ז הנז״ל, דאין לחלק בין כתיבת גט לכתיבת סתו״מ, ועל כל הדברים אמר מר שטוב וישר לפרש בדיבור שהוא עושה לשמן, ושבדיעבד אינו נפסל בכך, כיון שגמר וחשב בדעתו לעשותם לשמן.

ולפי דרכנו למדנו דמאן דסבירא ליה גבי כתיבה וכיוצא דסתמא לאו כלשמה דמי, וצריך שיכוין בפירוש לשמה, מיהו אין צריך בהכרח עקירה בפה לומר, דכל שלא הוציא בפיו שהוא עושה לשמה חשיב סתמא, דאין הכי נמי דמחשבה מועלת להוציאו מסתמא, וזה נלמד מדברי התוס׳ בגיטין הנ״ל, שהביאו שם שיטת ר״י דמסכים לדברי התוס׳ דלא פסלינן בחרש משום שלא לשמה, ואם כן מוכח דסבירא להו דאמירת פה אינו מעכב בגט והוא הדין בסתו״מ, וסתם תוס׳ בעבודה זרה (דף כ״ז ע״א) סבירא להו דסתמא לאו כלשמו דמי כיעויין שם, ושמע מינה דאפילו למאן דאמר סתמא לאו כלשמה דמי, אין צריך עקירה בפה מלא. ועוד דלכולי עלמא גבי גט סתמא לאו כלשמו, דסתם אשה לאו לגרושין קיימא, כדאיתא בריש זבחים [ב:], והוכחנו מדברי התוס׳ והרא״ש דגיטין הנ״ל, מדלא פסלי בחרש משום שלא לשמה, דאמירה אינו מעכב כנזכר לעיל, אלמא דאף על גב דסתמא לאו כלשמה דמי, מהני מחשבה להוציאו מן הסתם, וזה שלא כדברי הרב הגדול מהר״י עייאש בשו״ת בית יהודה הנזכר לעיל, דמשמע ליה דכל סתמא לאו כלשמה לא מהני ביה מחשבה, דאינו נעקר מן הסתם אלא באמירה בפיו כיע״ש, ולפי מה שכתבתי שפיר מהני כוונה ומחשבה, אלא דלכתחלה יוציא בשפתיו כאמור.

איברא דעל ראיית הגאון שיבת ציון מדברי התוס׳ הנז״ל, איכא למשדי נרגא לפום ריהטא, דהנה כבר כתבנו דעת הרא״ש, דלכתחלה מיהא בעינן שיוציא בפיו שהוא עושה הדבר לשמה, והרא״ש בגיטין דקאי בשיטת התוס׳ שם, על כרחך לומר לפי הוכחת הגאון ז״ל דסבירא ליה דלכתחלה נמי לא בעינן אמירה בפיו, דהרי משנה שלימה שנינו [גיטין כב:] הכל כשרין לכתוב את הגט, דהיינו לכתחלה, וקתני חרש בהדייהו, ואם כן הוו דברי הרא״ש סתרי אהדדי. ותו קשה, דמאי מספקא ליה בהלכות קטנות (בהלכות ספר תורה) גבי כתיבת סתו״מ וכתיבת הגט אי בעינן שיוציא בשפתיו או סגי במחשבה, ותפשוט ליה מדנפשיה מדלא פסיל חרש משום לשמה. אלא ודאי מאי אית לן למימר, דהתם מיירי דהגדול העומד על גביו אומר בפה מלא לשמה, ואמירה זו מהניא כאילו הכותב עצמו הוא אומר בצירוף מחשבת הכותב, דגם הוא מחשב כפי מה שיאמרו לו. ופוק עיין בדברי רש״י [שם כג. ד״ה והוא], והרא״ש [שם פ״ב סימן כ״ה], והר״ן שם בגיטין [יא. ד״ה והא לאו], שלא כתבו כדברי התוס׳ שכתבו שהגדול עומד על גביו ומזהירו ומלמדו לעשות לשמה, דבלשון זה אין שום הכרע אם מזהירו בפירוש או ברמיזה. אבל שלשת הרועים הנזכרים לעיל דקו רבנן לפרש מה שאמרו בש״ס בשגדול עומד על גביו, שאומר לו לכתוב לשמה. ע״ש. ומעתה אין לנו הוכחה של כלום מדברי התוס׳ והרא״ש בגיטין הנ״ל דסבירא להו דאמירה אינו מעכב, דהא איכא אמירת הגדול העומד על גביו, והיינו דאהניא ליה, והיכא דליכא אמירה אלא מחשבה לבד אימא דלא מהני, ובנדון דידיה לא היה רק מחשבה של הגדול, לא ילפינן מהתם דמהני. וצ״ע.

ומכל מקום הגם שלכאורה נדחית ראייתו, מכל מקום הדין דין אמת דבנדון דידיה אין לנו לפסול התפלין שכתבן החרש, משום שלא היה אמירה בפה לשם תפלין בשעת כתיבת החרש, דכבר כתבנו דעת רוב בנין ורוב מנין דסבירא להו דאין אמירה בפה מעכב בדיעבד, וכיון דנדון הגאון היה דיעבד שכבר נכתבו התפלין, פשיטא ודאי דאין לפוסלן מטעם זה. ואין לצדד לפוסלם אלא משום כל שאינו בקשירה אינו בכתיבה, כמו שהאריך שם באותה תשובה. עש״ב.

וראיתי להרב ב״ח ביו״ד סימן רע״ו [אות ב׳] דמסכים הולך לדעת הרדב״ז ודעימיה ז״ל הנזכרים לעיל, דאין האמירה בפירוש מעכב, דלא אמרו לבטא בשפתים רק על צד חומרא ולכתחלה בעלמא, והוכיח כן מדברי הרא״ש בהלכות קטנות הנזכר שכתב על ספק רבנו ברוך, הלכך טוב הוא להוציא בשפתיו, דמשמע דאינו אלא על צד חומרא ולא לעכב, ודחה דברי מרן ז״ל בבית יוסף ובשלחן ערוך דמשמע דסבירא ליה דאמירה מעכבת, ופירש דברי הרא״ש והטור ז״ל דאין פוסלין בדיעבד (ובסמוך יתבאר דגם דעת מרן אינו פשוט דפוסל בדיעבד), ואעתיק קצת מדברי הרב ב״ח לפי שחזות קשה הוגד לי בדברי הגאון ש״ך (ביו״ד סימן רע״ו) כמו שנבאר בס״ד. דהנה רבנו הטור כתב (בסימן רע״ו) דאף על פי שאומר בתחלת הכתיבה שהוא כותב לשם קדושת ספר תורה, מכל מקום צריך שיחשוב בשעת כתיבת האזכרות שהוא כותב לשם קדושת השם. וכתב על זה הרב ב״ח כך הוא לשון הרא״ש, אמנם בשעת כתיבת האזכרות צריך שיחשוב לשם קדושת השם, אף על פי שכל כתיבת התורה בעינן לשמה יש מעלה אחרת בכתיבת השם, ואף על גב דהרא״ש מסיק דטוב הוא להוציא בשפתיו, אפילו הכי כיון דבדיעבד כשר אפילו במחשבה בלבד לכך כתב צריך שיחשוב, דמחשבה ודאי בעינן דאם לא חישב פסול. וכך הם דברי רבנו וכו׳, אבל לכתחלה ודאי דצריך להוציא בשפתיו גם כן וכו׳, והא דכתב בסימן רע״ד צריך שיאמר קודם התחלת הכתיבה שהוא כותב לשם קדושת השם, ואם לא עשה כן פסול, הכי קאמר, ואם לא עשה כן אלא כתב

אוצר ההלכה

סתם ולא נתכוין במחשבתו לשם קדושת ספר תורה פסול, אבל אם נתכוין במחשבה ולא הוציא בשפתיו כשר בדיעבד, וכדמוכח להדיא מדברי הרא״ש שכתב, הלכך טוב הוא שיוציא בשפתיו, דאלמא דאינו מעכב דיעבד אלא דטוב הוא לכתחלה דלא כמו שכתב בית יוסף וכן פסק בשלחן ערוך דצריך שיאמר בפיו ואם לא עשה כן פסול, דסבירא ליה דאפילו דיעבד פסול אף על פי שחישב לשם קדושת השם אלא שלא הוציא בשפתיו, דליתא. עכ״ל.

מדבריו אלו נראה בעליל דאפילו בתחלת הכתיבה מכשיר בדיעבד במחשבה, שהרי דברי הטור בסימן רע״ד איירו לענין תחלת כתיבת הספר תורה, דלענין אזכרות לא מיירי אלא בסימן רע״ו, ואפילו הכי פירש דבריו לענין מחשבה. ומה שכתב הטור ואם לא עשה כן פסול, רצונו לומר דלא חישב כלל לשם קדושה, אבל אם חישב בדיעבד סגי בהכי. ומדברי הרב ב״ח באו״ח סימן ל״ב [אות י״ד] מתבאר דלא סבירא ליה לחלק בין אם אמר בתחלת הכתיבה בפירוש שהוא כותב לשם קדושת תפלין, וכשהגיע לאזכרות חשב לכותבם בקדושתם, להיכא דגם בתחלה לא אמר בפירוש רק במחשבה. ומשמע נמי דקאי בשיטת הרדב״ז הנזכר לעיל דסבירא ליה דרך כלל על כל הדברים שצריכים לשמן לכתחלה דוקא הוא דצריך לבטא בשפתים, שהרי הטור באו״ח שם כתב וז״ל: ובתחלת הכתיבה יאמר אני כותב לשם קדושת תפלין, ואין די במה שיחשוב בלבו כך, ומלבד זה צריך לכתוב כל האזכרות לשם קדושת השם. עכ״ל. הנה גבי תחלת הכתיבה כתב לשון אמירה, ובאזכרות לא כתב לא אמירה ולא מחשבה רק צריך לכתוב כל האזכרות לשם קדושת השם, ולא פירש היאך הוא כתיבה זו לשם השם אם באמירה בפיו או סגי במחשבה, וכתב על זה הרב ב״ח, נראה דרבנו דכתב כאן בסתם ולא פירש אם צריך שיאמר בפיו או סגי במחשבה, הוא לפי שנסמך על מה שכתב ביו״ד (סימן רע״ו) גבי ספר תורה, דלכתחלה טוב הוא להוציא בשפתיו, אבל בדיעבד סגי במחשבה שכותב לשם קדושת השם, ואם כתב ולא חישב מעכב ופסול, דלא כבית יוסף שם דפוסל דיעבד אם לא הוציא בשפתיו. עכ״ל. ואחד הרואה שם בסימן רע״ו ליתנהו להני מילי, מה שכתב הרב ב״ח על שם הטור, רק דברים אלו הלא הם כתובים בדברי הטור (בסימן ער״א) גבי עיבוד עורות לספר תורה (ואולי יש טעות בבית חדש). שמעינן מזה דממה שכתב הטור גבי עיבוד, יליף לכתיבה דאינו מעכב אמירה, והיינו ודאי משום דמשמע ליה דכל מה שאמרו חז״ל להצריך בו לשמה שוה, דבכולהו לא מעכב בדיעבד, דמאי שנא מעיבוד.

באופן דמתבאר מדברי הרב ב״ח דסבירא ליה לענין דינא, ולדעתי כן הוא גם דעת הרא״ש והטור, דלכתחלה צריך שיוציא בשפתיו בין בתחלת כתיבה בין באזכרות, ובדיעבד אם לא כיוון רק במחשבה אפילו אם בתחלת הכתיבה וגם באזכרות לא כיוון אלא במחשבה, אפילו הכי כשר. אמנם הגאון רמ״א ז״ל (בסימן ל״ב) משמע ליה דאין להקל היכא דלא אמר בפיו בכתיבת האזכרות, אלא משום דכבר הוציא בשפתיו בתחלת הכתיבה, אבל אם לא הוציא בשפתיו בתחלת הכתיבה, הגם שחשב בתחלת הכתיבה וחשב גם כן באזכרות אינו מועיל, כיון דלא היה אמירה בתחלת הכתיבה, זה נראה דעת רמ״א, וכן הבין בדעתו הגאון מוהרש״ז בשלחן ערוך שלו ככתוב למעלה.

ובכן לא יכולתי להלום דברי הגאון הש״ך ביו״ד סימן רע״ו [סק״א] שכתב וז״ל: וב״ח פסק, דאם נתכוין וכתב לשם קדושה אף על פי שלא הוציא בשפתיו אינו פסול בדיעבד, וכן פסק הרב באו״ח (סימן ל״ב סעיף י״ט) דסגי בדיעבד אם מחשב כשכותב האזכרות לשמן הואיל והוציא בתחלת הכתיבה בפיו. עכ״ל. הנה הגאון ז״ל השוה דעת הרב ב״ח לדעת הגאון רמ״א ז״ל, והדבר תמוה לקע״ד, דנראה דרב המרחק שביניהם, דלדעת הרב ב״ח אפילו אם גם בתחלת הכתיבה לא הוציא מפיו אלא שחשב כשר, מה שאין כן לדעת רמ״א דבעינן על כל פנים אמירה בתחלת הכתיבה. וגם הרב הלבוש נמשך אחר דעת רמ״א, וסבירא ליה דמה שמיקל הרא״ש במחשב באזכרות, היינו דוקא היכא דבתחלת הכתיבה אמר בפיו שהוא כותב לשמה. כיע״ש. ואין כן דעת הרב ב״ח ז״ל ככל אשר דברנו למעלה.

והנה מרן בש״ע יו״ד סימן רע״ו [סעיף ב׳] כתב וז״ל: אף על פי שאומר בתחלת הספר שכותבו לשם קדושת ספר תורה, בכל פעם שכותב שם מהשמות שאין נמחקין צריך לומר שכותב לשם קדושת השם, ואם לא עשה כן פסול. ע״כ. ולכאורה נראה, דהגם דנקט פעם ושתים לשון אמירה, וסיים ואם לא עשה כן פסול, מכל מקום יתכן לפרש דמה שכתב ואם לא עשה כן פסול, רצונו לומר אם לא כיוון במחשבה רק כתב סתם פסול, וכמו שפירש דברי הטור דסימן רע״ד הרב ב״ח כנזכר לעיל, אך הרב ב״ח מבין בדעת מרן [ז״ל דאמירה בפירוש מעכבת, והשיג עליו כנזכר לעיל. גם הרב ט״ז מסכי׳ם הולך להבנת הרב ב״ח בדעת מרן][34], ומיישב דעת מרן דיפה כיוון להלכה. כיע״ש. ולכאורה טעמא בעי מדוע לא נפרש דברי מרן על דרך שפירשנו דברי הטור דסימן רע״ד כנזכר לעיל.

וכבר ראיתי להרב הגדול כמהר״י מנשה בשו״ת באר המים (בחיו״ד סימן מ״ד) שהביא דברי מרן בסימן רע״ו ומפרש דבריו דאינו פוסל בדיעבד, ואעתיק מלשונו הצריך לענינינו וז״ל: מדקדוק דברי מרן שכתב ואם לא עשה כן וכו׳, ולא כתב ואם לא אמר, נראה דעת מרן דאינו פסול אלא כשלא קידש השם כלל אף במחשבה, אלא כתב השם במחשבת קדושת הספר תורה לבד, ולזה הציע והאריך אף על פי שאומר וכו׳, וגם דקדק וכתב צריך לומר שכותב, ולא כתב יאמר בפיו שכותב וכו׳. דמאמר צריך, על הרוב משמע לכתחלה כנודע, וזה נראה יותר לדקדק

הערות וציונים

34. נוסף מתוך ההשמטות.

אוצר ההלכה

בלשון מרן באו״ח (סימן ל״ב סי״ט) שכתב וז״ל: בתחלת הכתיבה יאמר בפיו וכו׳, ומלבד זה בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר וכו׳. הרי ששינה בלשון בסוף וכתב צריך לומר וכו׳. וכן בדין, שהרי הרמב״ם (הלכות תפלין בריש פרק י׳) כשמנה עשרים דברים שפוסלים הספר תורה, מנה באחד מהם שכתב האזכרות בלא כוונה. ע״כ. והיינו ודאי כוונת קדושת המחשבה שזה דוקא פוסל בדיעבד, וזה נראה דעת מור״ם שלא פירס מפה להגיה עליו כלום, אף שהגיה עליו שם באו״ח, משום דהתם דיניה בלכתחלה דוקא, ולזה הגיה עליו שם ופסק דיש להקל בדיעבד, אך אמנם ביורה דעה דדיניה נמי בדיעבד, לא הוצרך להגיה עליו דיש להקל בדיעבד, שהרי גם דעת מרן הוא כן דיש להקל, כמו שכתבתי מדקדוק לשונו. והב״ח [אות ב׳] והט״ז [סק״א], והרב ש״ך [סק״א] פירשו דעת מרן שפוסל בדיעבד אף שקידש השם במחשבה, כל שלא אמר בפירוש. ולע״ד הדבר תימה דהרי הרמב״ם הוי תיובתיה. ועוד לפירושם בדעת מרן היה לו לרמ״א להגיה עליו כמו שהגיה באו״ח וכמו שכתבתי. והיותר תימה על הרב ב״ח שפירש דברי הטור בסימן רע״ד שכתב צריך שיאמר הסופר וכו׳ ואם לא עשה כן פסול, דרצונו לומר דאם לא עשה כן אלא כתב סתם ולא נתכוין במחשבה לשם קדושת ספר תורה פסול, ואם כן כך היה לו לפרש דברי מרן בשלחן ערוך, ולמה הוקשה בעיניו שלא לפרשו כך ולהקשות עליו. עכ״ל.

ולע״ד מה שדקדק מדברי מרן שכתב צריך לומר שכותב, ולא כתב יאמר שכותב וכו׳, דלשון צריך על הרוב משמעותו לכתחלה, הא לאו מלתא פסיקתא, וכבר ידוע כמה דיות משתפכות על זה, ואדרבה מרן ז״ל בבית יוסף או״ח סימן רי״ט [סעיף ג׳] סבירא ליה דצריך עיכובא הוא, וכן סבירא ליה שם בסימן י״א כדכתיבנא בעניותין במקומו[35], ושם כתבתי דמצינו למרן ז״ל דלא השוה את מדותיו בזה, והני מילי דמר סתראי נינהו, וכבר האריכו בזה רבני האחרונים ז״ל כנודע, הא מיהא אין לנו הכרח מלשון זה אם הוא עיכובא או לכתחלה. ומה שהכריח מדברי הרמב״ם במנין הדברים הפוסלים וכו׳, תמהני עליה דמר איך עלה על דעתו להכריח כן לדעת מרן, דהלא עינינו הרואות דמרן עצמו לא סבירא ליה הכי, כמו שמתבאר מדבריו שבבית יוסף באו״ח (סימן ל״ב) שהביא הרב באר המים שם באותו פרק באותו מקום, שכתב בבית יוסף בשם ארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ״ד] כשכותב אחד מהאזכרות צריך שיכוין לכתוב לשם קדושת השם אלהי ישראל ושיוציא בשפתיו. ולפי דעת הרב ספר התרומה אין צריך שיאמר בפירוש, אבל מחשבה ודאי בעי על כל שם ושם, וכן הוא דעת הרמב״ם. עכ״ל ארחות חיים. וכתב על דבריו מרן בבית יוסף וז״ל: ויש לתמוה עליו שכתב כן בשם הרמב״ם, שהרי הרמב״ם דבריו סתומים ואין בהם הכרע. עכ״ל. הרי בהדיא דלא שמיע ליה כהכרעת הרב בדעת הרמב״ם ממאי דתלי פיסולא דאזכרות באם לא כיוון. עד שעמד מתמיה על דברי הרב ארחות חיים כאמור, ואם כן מה הוכח יוכיח לדעת מרן מדברי הרמב״ם והוא עזר כנגדו.

והנה אמת דמדברי הרמב״ם מוכח כדברי הרב, וגם מה שכתב בארחות חיים דכן דעת הרמב״ם, יפה אמר חנ״ן הרב באר המים, דכוונתו להוכיח שכן דעת הרמב״ם, משום דאעיקרא דמלתא עיקר הספק שמספק עלינו לומר שצריך אמירה בפירוש, הוא משום דבפיגול כתוב מחשבה וצריך דבור, וזהו צד הספק שנסתפק רבנו ברוך כמבואר בהרא״ש בהלכות קטנות, והרי הרמב״ם סבירא ליה דפיגול הוא במחשבה בלבד, כמו שכתב במנין המצוות (לאוין קל״ב), וכן נראה מדבריו ריש פרק י״ג מהלכות פסולי המוקדשין, וכמו שכתב שם הגאון רב תנא משנה למלך ז״ל (שם), ואם כן ממילא אזדא ליה צד ספק, וקם דינא דבמחשבה סגי לדעת הרמב״ם, ומדוקדק היטב לשון הארחות חיים שכתב וכן דעת הרמב״ם, ולא כתב דכן כתב הרמב״ם, דהאמת דאינו מפורש בדבריו כן, רק דבהגלות נגלות לנו דעת הרמב״ם בענין פיגול, ממילא ידעינן דדעתו דבמחשבה סגי. (וכן ראיתי בשו״ת חכמת שלמה אשר בסוף ספר הר המר הנד״מ (בסימן י״ב ד״ה ומ״מ נראה לי וכו׳), שהוכיח מדברי הרמב״ם ממאי דתלי תנא בדלא כיוון, משמע דאם כיוון שכותב לשמה שפיר דמי, וכתב דאזיל לטעמיה גבי פיגול שהוא במחשבה וכנזכר לעיל, וככל דברי הרב באר המים. ע״ש). מכל מקום לדעת מרן על כרחך לומר דאין זה הכרח, יהיה מאיזה טעם שיהיה, אין אתנו יודע, ואם כן איך יתכן להכריח בדעת מרן מילתא דאיהו לא סבירא ליה.

והא דקשיא ליה למר דברי הרב ט״ז והרב ב״ח שהבינו בדעת מרן דפוסל אם לא הוציא בשפתיו, דמנא להו להבין כן, והגדיל התימה על הרב ב״ח כנזכר לעיל. צעיר אנכי עפר ואפר תמיה לי על תמיהתו, דלדידי חזי לי דכל הקרב ביתה יוסף עין בעין יראה דדעתו כמו שהבינו הרב ב״ח והרב ט״ז, כי הנה הטור [ביו״ד סימן רע״ו] כתב, אף על פי שאומר בתחלת כתיבת הספר שכותבו לשם קדושת ספר תורה, בכל פעם שכותב שם צריך לחשוב שכותב לשם קדושת השם ואם לא עשה כן פסול. ע״כ. וכתב על זה מרן בית יוסף וז״ל: ומה שכתב רבנו צריך לחשוב, הוא לשון הרא״ש בהלכות ספר תורה. ואף על גב דהרא״ש ורבנו כתבו צריך לחשוב, נראה מדברי הרא״ש שם דלא סגי במחשבה וצריך להוציא בשפתיו. ע״כ. וכוונתו ניכרת דרצונו לומר דמה שכתב הטור צריך לחשוב לאו דוקא, אלא כלומר צריך לפרש בשפתיו. וכן מבואר באר היטב בדברי מרן בבית יוסף (או״ח סימן ל״ב) שכתב וז״ל: ומה שכתב הרא״ש בשעת אזכרות צריך שיחשוב לשם קדושת השם, נראה דלאו דוקא, שצריך הוא להוציא בפיו בשעת אזכרות כמו שצריך בתחלת הכתיבה, דמאי שנא. ואף על פי שרבנו גם כן כתב בהלכות ספר תורה בכל פעם שכותב שם צריך לחשוב שכותב לשם קדושת השם, לישנא דהרא״ש נקט ולאו דוקא. עכ״ל. הרי דמפרש דצריך לחשוב

הערות וציונים

35. נדפס בשו״ת אור לי סימן נ״ד. ע״ש.

אוצר ההלכה

דקאמר רבנו הטור, רצונו לומר צריך להוציא בשפתים ולא בלב, ועלה קאי הטור ואמר מר דאם לא עשה כן פסול, ושמע מינה דמפרש דברי הטור דלעיכובא הוא דאם לא הוציא בשפתיו פסול, וכדברי הרב ב״ח ז״ל, ואם כן ממילא לשיטתו אזיל גם בשלחן ערוך, וכל שכן דבשלחן ערוך נקט לשון אמירה, צריך לומר שכותב לשם קדושת השם ואם לא עשה כן פסול, על כרחך דממשמעות לשון זה נראה, דאם לא עשה כמו שאמרנו דהיינו ״שצריך לומר״ פסול. ובדברי הטור דנקט גבי אזכרות לשון מחשבה, ומשמע ליה להרב ב״ח דהלשון מכוון ומדוייק דכוונתו על מחשבה ממש, הגם דבסימן רע״ד גבי תחלת כתיבה כתב על לשון אמירה דנקט בתחלה, ואם לא עשה כן פסול, ניחא ליה להרב ב״ח לפרש דהכי קאמר, אם לא עשה כן אלא כתב סתם פסול, ואין כוונתו על האמירה, דכי היכי דגבי אזכרות די לנו במחשבה, הכי נמי גבי תחלת הכתב די לנו בדיעבד מחשבה, דמאי שנא, מה שאין כן בדברי מרן השלחן ערוך דנקט לשון אמירה בתרוייהו, בין בסימן רע״ד, ובין בסימן רע״ו, כמו שיראה הרואה, מהיכא תיתי לפרש על המחשבה, דמחשבה מאן דכר שמה. כן נראה לי ברור בכוונתם. ודברי הרב באר המים לקוצר **עניות דעתי צ״ע.** (ועיין בשו״ת חכמת שלמה הנזכר לעיל בד״ה ומה נקרא סתמא וכו׳, דשקיל וטרי בסברת הרב ב״ח הלזו דפשיטא ליה דבדיעבד מחשבה מהני, ועמד מתמיה על ראיית הרב ב״ח מההיא דנתכוין לכתוב את השם, ומכל מקום סייעו מסוגיא דהנזיקין [גיטין נד:] ממאי דפריך וליעבר עליו קולמוס וליקדשיה, ומסיק כוותיה, ושדברי מרן, והרב ט״ז שהשיג על הרב ב״ח וסבירא להו דאמירה מעכבת, צריכים עיון. יע״ש).

העולה מכל מה שכתבנו דשלש סברות בדבר, דעת מרן הקדוש וכן נראה דעת הרב ט״ז, דאמירה בפה מלא נאמר לעכב, דכל שלא הוציא בשפתיו הגם שחישב, פסול. הרי סברא ראשונה. הסברא השניה, דדוקא אם אמר בתחלת הכתיבה בפירוש אזי מהני מחשבה לענין קידוש השם, ואם לא אמר בתחלת הכתיבה בפיו, אפילו אם חישב בשעת כתיבת שמות הקדש לכותבן לקדושתן פסול אפילו בדיעבד. הסברא השלישית, (ובכל) [דבכל] דבר דבעינן לשמה רק לכתחלה הוא דבעינן שיוציא בשפתים, אבל בדיעבד מחשבה מועלת, וזו סברת הרמב״ם לכל הדעות, וגם הארחות חיים בשם ספר התרומה, וכן דעת הרדב״ז, והרמ״ע מפאנו, והרב ב״ח, והגאון מליסא בספרו תורת גיטין, והגאון גט מקושר, והרב באר המים, ולדעתו כן הוא גם דעת מרן כנזכר לעיל, והגאון מוהר״ש לאנדא בשו״ת שיבת ציון (והגאון מוהר״י אסאד בשו״ת חכמת שלמה הנזכר לעיל דמכריח כדעת הרב ב״ח כנ״ל). ואם כן לענין הלכה אם קידש הספר תורה או התפלין בהתחלת הכתיבה, וכשהגיע לאזכרות קידש אותם אלא שלא אמר בפירוש בביטוי שפתים כבתחלת הכתיבה רק במחשבה בעלמא, הדבר פשוט דכשר הסתו״מ ההם, אלא דאפילו אם לא היה אמירה כלל רק מחשבה בעלמא בין בתחלת הכתיבה בין בשעת האזכרות נלע״ד דכשר בדיעבד, דמלבד דשרים רבים ונכבדים הם העומדים בסברא זו, ופשט דברי הרא״ש בהלכות קטנות מוכח דסבירא ליה דרק לכתחלה מצריכינן שיאמר בפיו, מדכתב הלכך טוב הוא שיוציא בשפתיו, ודעת גדול המורים רבנו הרמב״ם ז״ל דבדיעבד מיהא סגי במחשבה כנזכר לעיל, ופשיטא דיש לנו לסמוך עליהם שלא לזלזל לפסול הספר תורה או תפלין ומזוזות בשביל זה. זאת ועוד דאפילו אם היה ספק שקול, מכל מקום כיון דאפילו לדעת הסוברים דאמירה מעכבת אינו אלא מדרבנן, דמדאורייתא נראה דלכולי עלמא מהני מחשבה[36] (וכן ראיתי בשו״ת חכמת שלמה הנ״ל דפשיטא ליה הכי דגם לדעת מרן אינו אלא מדרבנן ע״ש), וכי דליית מהכא פיסולא דאורייתא, פש גבן ספיקא דרבנן, וכללא הוא, ספיקא דרבנן לקולא, ושפיר מצינן לסמוך על דעת הסוברים דאין אמירה מעכבת בדיעבד, כנלע״ד לפי מה שנתבאר, ואם שגיתי אתי תלין משוגתי, והוא רחום יכפר ויראנו נפלאות מתורתו הקדושה תמיד כל הימים אמן.

(שו״ת אור לי – סימן צ״ג)

הערות וציונים

36. עיין למרן הראשון לציון שליט״א בשו״ת יביע אומר חלק ח׳ (חאו״ח סימן נ״ה אות ה׳) שהעיר על דבריו דלאו מילתא פסיקתא היא, ועיין שם עוד מה שכתב (נדפס לעיל אות י״ג).

כ [ב]**צריך לדקדק בחסרות ויתרות, שאם חיסר או ייתר אות אחת פסולים, ונמצאו המניחים אותם מברכים בכל יום ברכה לבטלה, וגם שרוי בכל יום בלא מצות תפלין ונמצא עונש הסופר מרובה. לכן צריך להיות מאד ירא שמים וחרד לדבר השם, המתעסק בכתיבת תפלין ותיקונן:**

באר הגולה

ב. הרא"ש בסדר תיקון תפלין וכתיבתן [הלכות קטנות דף קכ"ג ע"ד].

אוצר ההלכה

א) סעיף כ' צריך לדקדק בחסרות ויתרות וכו'. זה לשון הטור, והם דברי הרא"ש בסדר תיקון תפלין ודבריו ראויים לאומרם. (שלחן גבוה סקנ"ד)

ב) שם צריך לדקדק בחסרות ויתרות. עיין לקמן סימן קמ"ג [סעיף ד'] דיש מקילין בספר תורה, ומה הן חסרות ויתרות, עיין בטור (סוף סימן ל"ו). (גור אריה הלוי סק"ח)

ג) שם צריך לדקדק בחסרות ויתרות. כתב הטור (ע"ב שיטה ג'), וצריך לדקדק בחסרות ויתרות וכו'. נ"ב: עיין בהרד"ך ז"ל (בית א' חדר ל') ובספר הלבושים, ובספר הזכרונות (דף ס' [זכרון ט' פ"ג]. (כנסת הגדולה הגה"ט)

ד) שם צריך לדקדק בחסרות ויתרות. כתב הטור (דף כ"ח ע"ב שיטה ז'), לכן צריך להיות [מאד] ירא שמים וכו'. נ"ב: עיין בספר הלבוש. (שיירי כנסת הגדולה הגה"ט סק"ד)

ה) שם צריך לדקדק בחסרות ויתרות וכו', לכן צריך להיות מאד ירא שמים וחרד לדבר השם וכו'. שאלה: לכאורה יש לדקדק למה נקט מרן הפסול של חסרות או יתרות, שבשביל זה צריך להיות הסופר ירא שמים, והרי דבר זה גלוי לעין כל, שאפשר לראות אם כתב הסופר החסרות ויתרות כדין, והיה לו למרן להזכיר פיסולים שאינם ניכרים, כגון שצריך לכותבן כסדר ואם שינה פסול (לעיל סעיף א'), או שלא אמר בתחלת הכתיבה "אני כותב לשם קדושת תפלין" (לעיל סעיף י"ט) וכדומה.

תשובה: כנראה בזמנם לא היו מוסרים לבדיקה בכל כמה שנים כמו בזמננו, אלא סומכים על הסופר שהוא מומחה וירא שמים ולא יכשיל אחרים. ועיין בשלחן ערוך (סוף סימן ט"ל) שתפלין שהוחזקו בכשרות, אינם צריכים בדיקה לעולם. ע"ש. ונקט מרן פיסול חסרות ויתרות שהובא בגמרא (עירובין יג.), ואולי מצא כן בפוסקים שלפניו. והוא הדין לשאר פיסולים שהזכיר כת"ר, שגם בזמננו אין מי שיוכל לעמוד עליהם זולתי ברוח הקודש.

[מה ששאל השואל שהיה לו למרן להזכיר פיסולים שאינם ניכרים כגון שלא כסדרן או שיאמר בתחלת הכתיבה לשם קדושת תפלין, השיב חתני רבי דקל כהן הי"ו דחסרות ויתרות הם דברים שצריך תמיד לשים לב אליהם בכל פעם ובכל מלה ומצוי בהם טעיות, מה שאין כן בכתיבה כסדרן ובקידוש לשמה שהם דברים רגילים וקבועים, דבר שבשגרה, ואין כל כך חשש לטעות ומכשול. עכ"ד. מיהו עדיין מצוי מאד שישכח לקדש את השם (כי עצת הט"ז [יו"ד סימן רע"ד סק"א] לקדש מראש כל השמות לא היתה ידועה בימי מרן, והרבה חולקים עליו, ואכמ"ל). ואם תאמר ששם הוי"ה מזכיר לו לקדש, אם כן גם חסרות ויתרות בדרך כלל הוא כותב מתוך הכתב, ואטו מציאות שקלת מעלמא ששוכחים פעמים רבות לבקש האזכרות].
(מרן הגאון ראש הישיבה שליט"א[1])

ו) שם ונמצא עונש הסופר מרובה. עיין מה שכתבתי לעיל בהגה (סעיף י"ט)[2]. ולענ"ד נראה, דעוד האחריות יותר על מנהיגי הדור והרב דמתא, ובפרט על ראשי הקהילה אשר בעוונותינו הרבים אינם צייתנים למנהיגי הדור ומניחים לקנות תפלין ומזוזות ממאן דהוא, וכן קונים ומניחים לתקן ספרי תורה הישנים על ידי סופרים עמי הארץ בשביל קמצנות.
(חדושי מהרי"ש)

ז) שם לכן צריך להיות מאד ירא שמים וחרד לדבר השם וכו'. ושיהא בקי בדינים הללו, שכל מי שאינו בקי יבוא לטעות במקום דאתי לידי פיסול. והרב הלבוש סיים בזה וכתב, זה לשונו: על כן ודאי הוא מן הראוי למי שיש כח בידו למנות כותבי תפלין מהוגנים, אנשי אמת שונאי בצע בעלי תורה יראי אלהים וחרדים על דברו בכל עיר ועיר ובכל פלך ופלך כמו שממנים שוחטים ובודקים וכו'. ע"ע. ובודאי כי גדול עונש הסופר יותר מהשוחט, כי השוחט המאכיל טריפה מכשיל בלאו לבד, וזה הסופר קים ליה בדרבה, מכשיל במצות עשה דשרוי בכל יום בלא מצות תפלין, ולא תעשה לאו דלא תשא, כי מברך בכל יום ברכה לבטלה. וכן כתב הרב פרי מגדים בחלק משבצות זהב (אות י"ט) ובפתיחה לסימן זה (דף י"ב ע"ג) ועיין חסד לאלפים (אות ל"ג). (יפה ללב ח"א סקי"ד)

ח) שם לכן צריך להיות מאד ירא שמים וחרד לדבר השם וכו'. הלבוש [סעיף כ'] האריך כאן, שלא יפה עושין הסופרים שמניחין הנערים לכתוב תפלין והפליג מאד בעונשם. ט"ז [סקי"ט]. וכתב עוד בלבוש שמחויבים למנות סופרים בקיאים כמו שממנים שוחטים ובודקים. ע"כ. וכן כתב בחתם סופר (בהסכמה על קסת הסופר). ועיין במשבצות זהב [סקי"ט] דעונש הסופר יותר משוחט ובודק שמכשיל במצות עשה שאין מניחין תפלין, ומברכין בכל יום ברכה לבטלה.
(באר יעקב – קרוייזר ס"ק ס"ג)

הערות וציונים

1. מתוך ספרו "מקור נאמן" (ח"א סימן נ"ו) ובמלואים שם. 2. נדפס לעיל סעיף י"ט אות מ"ב.

אוצר ההלכה

ט') שם לכן צריך להיות מאד ירא שמים וחרד לדבר השם.
והשמיט בקי בהלכותיהן, יען דהא בהא תליא, שאם הוא חרד לדבר ה' לא יעסוק בהן אם אינו בקי בהלכותיהן. וכעין שפירש בבית יוסף ביו"ד סימן א' [בד"ה וכתב הרמב"ם] הא דלעלפויי לא חיישינן. (חדושי מהרי"ש)

י') שם לכן צריך להיות מאד ירא שמים וכו' ותיקונן. שאם נתנו לו שיעשה הגהה, שקודם שיתפרם ויחזירם לבעליו שיחזור לראות אם כל פרשה ופרשה מונחת בתוך ביתה כתיקונה. ומעשה בא לפני אבא מאריה דדרא, באיש אחד שנתן תפלין לסופר אחד לעשות הגהה, והניחם זמן רב כעשר שנים, ושוב נתנם לסופר אחר שיתקן הרצועות, וכעבור עוד שנה נתנם לסופר אחר לעשות הגהה, ומצא הבתים משל יד ושל ראש בלתי פרשיות כלל כי אם מלאים מגרעינים, ובעא מיניה שיתן לו תיקוניה מאשר חטא מביטול מצות עשה וברכות לבטלה כאשר בא מפורש בתשובתו בספרו הבהיר לב חיים (ח"ב סימן יו"ד), ויעוין שם באורך, ועיין לקמן בסימן ט"ל (אות ד')[3].
(יפה ללב ח"א – יושר לבב סק"ח)

י"א) שם לכן צריך להיות מאד ירא שמים וחרד לדבר השם המתעסק בכתיבת תפלין ותיקונן. עיין ט"ז (סק"ט), הביא דברי הלבוש [סעיף כ'] שהאריך בזה שלא להניח נערים לכתוב תפלין. ובאמת שכן כתב המרדכי [הלכות קטנות דף י"ד ע"ג] דאפילו קטן שהגיע לחינוך אינו יכול לכתבן. וכבר ראיתי מי שהתעורר בזה משחיטה [יו"ד סימן א' סעיף ה'], דאם אחר עומד על גביו שחיטתו כשרה, וזה אינו, דשחיטה אינה חובת הגוף שמוטלת על גוף האדם לעשותה, רק שאסור לאכול בלי שחיטה, ומהאי טעמא [כשר] בקטן שאסור להאכילו נבילות, ואף אי נימא דמן התורה מותר להאכילו נבילות, מכל מקום מקרי בר זביחה כשיגדל, וכמו שאמרו לענין שליחות [בבא מציעא עב.] כיון דאתי לכלל שליחות יש לו שליחות מדרבנן, אבל בענין מצות תפלין שהיא חובת הגוף ומוטלת על האדם לעשותה, והיינו דוקא מי שמוטל עליו מצות קשירה ולא מי שאינו בר חיובא, וגם כיון דקטן לאו בר כוונה, וכתיבת תפלין וספר תורה בעי כוונה, אינו יוצא בתפלין שנכתבו על ידי קטן ואף דאחרים עומדים על גביו לדעת רבנו יונה[4], דבמידי דלאו מתורת שליחות קאתינן עלה לא מהני עומד על גביו, ו[ב]גלל כן לא מהני כתיבתו.

ובהגיע לכלל שנים ואין אנו יודעין אם הביא שתי שערות, אי נימא חזקה דרבא [נדה מח:] דאמר קטן שהגיע לכלל שנים חזקה הביא סימנים, יש בזה מקום עיון גדול, וכבר הבאתי בחיבור ישועות יעקב חלק אהע"ז[5] הרבה פוסקים דסבירא להו דדוקא להחמיר מהני חזקה ולא להקל, ודעת פוסקים אחרים דחזקה אלימתא היא אלא דלחליצה אינו מועיל משום דאפשר לברר על ידי בדיקה, וכאן דהיא דבר תורה שומעין להחמיר, ודברי הלבוש נכונים מאד. ובתשובתי לקהלת קודש סאמבור הארכתי בזה. (ישועות יעקב סקי"ח)

י"ב) שם לכן צריך להיות מאד ירא שמים וחרד לדבר השם המתעסק בכתיבת תפלין ותיקונן. כתיבת תפלין על ידי נערים, כתב הרב ט"ז (סקי"ט) בשם הרב הלבוש, דלא יפה עושים הסופרים שמניחים לנערים לכתוב תפלין כדי שירגילו בכתב, והאריך מאד בעונשן. ע"כ. וכתב הגאון ישועות יעקב שם בסימן ל"ב סעיף כ' [סקי"ח][6] וז"ל: עיין ט"ז הביא דברי הלבוש שהאריך בזו שלא להניח נערים לכתוב תפלין, ובאמת שכן כתב המרדכי [הלכות קטנות דף י"ד ע"ג] דאפילו קטן שהגיע לחינוך אינו יכול לכותבן. וכבר ראיתי מי שהתעורר בזה משחיטה [יו"ד סימן א' סעיף ה'], דאם אחר עומד על גביו שחיטתו כשרה. וזה אינו, דשחיטה אינו חובת הגוף שמוטלת על גוף האדם לעשותה, רק שאסור לאכול בלי שחיטה, ומהאי טעמא [כשר] בקטן שאסור להאכילו נבלות, ואף אי נימא דמן התורה מותר להאכילו נבלות, מכל מקום מקרי בר זביחה כשיגדל, וכמו שאמרו לענין שליחות [בבא מציעא עא:] כיון דאתי לכלל שליחות יש לו שליחות מדרבנן, אבל בענין מצות תפלין שהיא חובת הגוף, ומוטלת על האדם לעשותה, והיינו דוקא מי שמוטל עליו מצות קשירה, ולא מי שאינו בר חיובא, וגם כיון דקטן לאו בר כוונה וכתיבת תפלין בעי כוונה, אינו יוצא בתפלין שנכתבו על ידי קטן ואף אם אחרים עומדים על גביו, לדעת רבנו יונה, דבמידי דלאו מתורת שליחות קא אתינן לא מהני עומד על גביו, ו[ב]גלל כן לא מהני כתיבתו. עכ"ל. הנה הרב ז"ל השוה דברי הרב הלבוש לדברי המרדכי, ומשמע דגם הרב הלבוש מיירי בקטן שהגיע לחינוך. ואחרי המחילה רבה לבבי לא כן יחשוב, דהרב הלבוש מיירי בנער גדול שכבר הגיע לכלל שנים ואפילו הכי קפסיל ליה משום שהוא נער, ומסתמא אינו שם על לבו לשם קדושה ולכוונת מצוה, ואין לו שום כוונה בעולם רק כמתעסק בעלמא ליפות הכתב, כמו שיעוין בדברי קדשו, ואילו בקטן שהגיע לחינוך לא היה צריך לטעם זה, דתיפוק ליה דלאו בר קשירה הוא, וכללא הוא דכל שאינו בקשירה, אינו בכתיבה, כמו שכתוב בסימן ל"ט [סעיף א'], וכן כתב הרב הלבוש (שם) דאפילו קטן שהגיע לחינוך פסול משום דאינו בקשירה מדאורייתא, וזהו דינו של המרדכי, ואפילו אי ידעינן בבירור גמור שכותב לשמה לא מהני משום דאינו בר קשירה, וכן כתב הרב שערי תשובה בסימן ל"ט [סק"א], דכל שפיסולו משום שאינו בקשירה, לא מהני ליה אחר עומד על גביו. עיין שם. באופן דהרב הלבוש והרב המרדכי מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא מיירו בחד עניינא כאמור. וכן נראה

הערות וציונים

3. נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן ט"ל אות ער"ב. 4. הרב המחבר בישועות יעקב אבן העזר (סימן קכ"ג בפירוש הארוך סק"א) כתב שרבנו יונה הביאו הרשב"א בחדושיו על חולין (יב. ד"ה מאן תנא) בשם רבנו, וכמדומה שהוא רבנו יונה. ע"ש. ועיין להגאון בעל שדי חמד בשו"ת אור לי (סימן צ"ט, נדפס בסמוך אות י"ב) שהביא מקור אחר לדברים אלו של רבנו יונה מתשובת הרשב"א (ח"א סימן כ"ו). ע"ש. ועיין עוד שם מה שהעיר על דברי הרב המחבר. 5. עיין שם בסימן קנ"ה בפירוש הארוך (ס"ק ה, ו, ז), ובסימן קס"ט שם (סק"ז). 6. נדפס בסמוך אות י"א.

אוצר ההלכה

מדברי הרב פרי מגדים בחלק משבצות (אות י״ט) שכתב וז״ל: ואם קטן כותב, פסולים ודאי כבסימן ל״ט [סעיף א׳] ואפילו נער גדול שלא בכוונה ואזכרה שלא לשם קדושת השם. עיין לבוש האריך. ע״כ. ונראה דכוונתו לומר דגבי קטן ממש פשיטא לן דאינו כשר לתפלין וכדלקמן סימן ל״ט, אלא דאפילו בנער גדול דמהתם לא שמעינן דהרי הוא בר קשירה מכל מקום עיין בלבוש וכו׳, והיינו כדכתיבנא.

ומה שכתב דכיון דבעי כוונה וקטן לאו בר כוונה, ואפילו אחרים עומדים על גביו לא מהני לדעת הרב רבנו יונה וכו׳, הנה לא ביאר לנו דברי ה״ר יונה הללו איה מקום כבודם, ולפי הנראה כוונתו למה שכתב הרשב״א בתשובה ([חלק א׳] סימן כ״ו) והביא דבריו מרן (בסימן ת״ס) שכתב בשם הרב רבנו יונה דכל שאפשר על ידי שליח כגט ושחיטה, כוונת העומד על גביו ככוונת העושה מעשה, דהוה ליה כשליח וכו׳. ע״ש. שוב ראיתי שכבר רמז שם (באות י״א)[7] דברי הרב רבנו יונה שהביא מרן בבית יוסף הנזכר. והוא תמוה לקוצר עניות דעתי, דאדרבה מדברי הרב רבנו יונה יש ללמוד גבי קטן בכתיבת תפלין דגדול עומד על גביו מהני, כי היכי דמהני גבי כתיבת גט, ולא מיעט אלא מידי דליתיה בשליחות כמו חליצה דאי אפשר לאיש אחר שיחלוץ במקום אחי המת, אבל כל דבר שאפשר לעשותו על ידי שליח סבירא ליה דמהני על ידי חרש שוטה וקטן וגדול עומד על גביו. וזה ברור ומבואר בדברי הרשב״א שם. וכן ראיתי להרב טעם המלך אשר בשער המלך (סוף פ״ג מהלכות גירושין) שכתב כן בכוונת ה״ר יונה וז״ל: כוונת הרב רבנו יונה כך היא, כל דבר שאין נעשה אלא על ידי עצמו, כגון חליצה שאי אפשר על ידי אחר, דלא מהני אם אחר חולץ אלא אח המת צריך לחלוץ בעצמו, אבל גט ושחיטה מהני אם אחר כותב או משום דלא בעינן שליחות כלל וכו׳, או דאפילו אי בעינן שליחות מהני שליחות וכו׳, אבל גבי חליצה לא כן דלא מהני כלל וכלל שליח, אלא האח עצמו צריך לחלוץ. עכ״ל. הרי מבואר כדכתיבנא, ואם כן בתפלין לטעמא דבעינן כוונה, קטן וגדול עומד על גביו מהני לדעת הרב רבנו יונה וזה ברור, ודברי הגאון ישועות יעקב צ״ע.

אך מה שיש לצדד הוא לדעת הרשב״א שכתב לחלק באופן אחר וז״ל: ומסתברא לי שהכל תלוי בהוכחה, דבגט דאיכא הוכחה גמורה, כשאחרים עומדים על גביו אפילו שוטה כשר, ובדבר שאין בו הוכחה כלל כמו שחיטה, אף כשאחרים עומדים על גביו אינם כשרים, אבל בחליצה דאיכא קצת הוכחה חרש וקטן כשרים על ידי מה שמלמדים אותם העומדים על גביהם. אבל שוטה דלאו בר דעת הוא כלל לא, ומצה דומיא לחליצה. ע״ש. והנה מה שכתב דבגט איכא הוכחה גמורה, היינו מה שכותב שמו ושמה שם עירו ושם עירה, כמו שכתבו תוס׳ גיטין (דף כ״ב ע״ב ד״ה והא), וחולין (דף י״ב ע״ב ד״ה מאן תנא), ויבמות (דף ק״ד ע״ב), והרשב״א שם, ומשמע דבכתיבת תפלין ליכא למימר דהוי הוכחה גמורה, אך יש לצדד אי חשיב מיהא הוכחה קצת, וקטן כשר כשאחרים עומדים על גבו כשחיטה, או לא חשיב הוכחה כלל, וכחליצה דיינינן ליה ולא מהני אחרים עומדים על גביו, וראשון נראה יותר, ומכל מקום לדעת הרב רבנו יונה נראה פשוט דגבי תפלין לטעמא דכוונה מהני אם אחד עומד על גבי קטן כאמור.

עוד כתב הגאון ישועות יעקב ז״ל, ובהגיע לכלל שנים ואין אנו יודעים אם הביא שתי שערות, אי נימא חזקה דרבא דאמר קטן שהגיע לכלל שנים הגיע לכלל סימנים [נדה מח:], יש בזה מקום עיון גדול, וכבר הבאתי בישועות יעקב אהע״ז[8] הרבה פוסקים דסבירא להו דדוקא להחמיר מהני חזקה ולא להקל, ודעת פוסקים אחרים דחזקה אלימתא היא, אלא דלחליצה אינו מועיל משום דאפשר לברר על ידי בדיקה, וכאן דהוא דבר תורה שומעין להחמיר, ודברי הלבוש נכונים מאד, ובתשובתי לק״ק סאמבור הארכתי בזה. ע״כ. ונראה מזה דדעתו להחמיר כל שלא הביא שתי שערות. ועיין להרב מג״א בסימן ל״ט (סק״ב) [סק״א]. אלא דלכאורה לפקע״ד הני מילי דמר סתראי נינהו, דבסימן י״ז (אות ג׳) משמע דדעתו להקל בזה, שנסתפק בציצית שעשה טומטום אם כשר לדעת רבנו תם דאשה פסולה לעשות ציצית [גיטין מה: ד״ה כל], וכתב דזה תלוי במה שנחלקו הראשונים בחומר הספקות אם הם דאורייתא או דרבנן, וכיון דרוב הפוסקים סבירא להו דמדאורייתא הם, אם כן הוה ליה טומטום מחוייב בציצית וישנו בלבישה מקרי, ואהכי ישנו נמי בעשייה, וסיים וז״ל: ובזה נראה לע״ד בענין כתיבת תפלין על ידי קטן בן י״ג שנה, דבאמת אנן קיימא לן דלא מהני חזקה דרבא לענין חליצה שהוא להקל, ואם כן הוא הדין לכל מילתא דאורייתא, וכתב מגן אברהם [סימן ט״ל סק״א] דאף לענין כתיבת תפלין פסול עד שיביא שתי שערות, ולי נראה דכיון דלהחמיר מהני חזקה דרבא ומחוייב בתפלין, ממילא חשיב ישנו בקשירה, ובזה אפשר לקיים מנהגן של ישראל שהנער אחר שהגיע לי״ג שנים כותב תפלין. והארכתי בזה בתשובה לקהלת קדש סאמבור. עכ״ל. מבואר סתירת דבריו ממקום למקום, דשם משמע דמסקנתו להקל כי היכי דמיקל נמי לענין טומטום שעשה ציצית, דלולא דבריו שם לענין טומטום בציצית, הוה אפשר לומר דנדחק לתת טעם למנהג דסמוכות שלו הן על פי האמור, ולעולם דלענין דינא סבירא ליה להחמיר וכמו שכתב כאן, ובסימן י״ז לא בא אלא ליישב המנהג, אך מכיון דחזינן גבי טומטום, הסכים להקל מהאי טעמא גופא, אם כן מוכח דגם גבי קטן לאחר י״ג דעתו להקל דמאי שנא ומה ראי זה מזה, ואילו כן דבריו סותרים וכמבואר. וצ״ע. ועיין עוד לעיל [בשו״ת אור לי] סימן נ״א מאי דכתיבנא על דבריו שבסימן י״ז קחנו משם. ועיין בשו״ת הגאון נודע ביהודה (מהדורא תנינא סימן א׳) דשקיל וטרי אי סמכינן אחזקה זו, ומסיק דתפלין שכתבן נער בן י״ג שנה ויום אחד ולא בדקוהו אם יש

הערות וציונים

7. נדפס לעיל סעיף ט׳ אות ה׳. 8. בסימן קנ״ה בפירוש הארוך (ס״ק ה׳ - ו׳) ובסימן קס״ט שם (סק״ז).

אוצר ההלכה

לו סימני גדלות והילד איננו לפנינו, התפלין כשרים, דבדיעבד סמכינן אחזקה כיון שהגיע לכלל שנים מסתמא הגיע לכלל סימנים. ע״ש. ועיין מה שנשא ונתן בדברי קדשו הגאון מר בריה מוה״ר שמואל לנדא בשו״ת שיבת ציון (סימן ד׳) ועיין בסימן כ״ג ובסימן ס׳ מה שכתבתי בעד דבריו בחזקה דרבא הלזו קחנו משם. (שו״ת אור לי – סימן צ״ט)

הלכות תפלין סימן לב סעיף כא

כא [3]**כל פרשה אחר שיכתבנה יקראנה היטב בכוונה ודקדוק פעמים שלש, ויחזור ויקראנה קודם שיתננה לתוך ביתה, כדי שלא תתחלף לו פרשה בפרשה:**

באר הגולה
ג. הר״י אסכנדרני [מובא בבית יוסף].

אוצר ההלכה

א') סעיף כ״א כל פרשה אחר שיכתבנה יקראנה היטב וכו׳. זה לשון הטור מדברי הרא״ש שם [סדר תיקון תפלין].
(שלחן גבוה סקנ״ה)

ב') שם כל פרשה אחר שיכתבנה יקראנה היטב וכו׳. כתב בית יוסף (שיטה מ״ד), שאם ימצא שום טעות בשום פרשה, לא היא לבדה נפסלה וכו׳. נ״ב: וזה כסברת הרב מורה[1] שהביא הר״ש בן הרשב״ץ ז״ל בתשובה (סימן תרל״ב) שבראש נמי בעינן כסדרן, ולא (כהרשב״ץ) [כהרשב״ש] שכתב דדוקא בתפלה של יד אמרינן כן, מפני שנכתבין בקלף אחד, אבל לא של ראש. ועיין בהרדב״ז בישנות (סימן ק״ך)[2] ובכנסת הגדולה [הגה״ט ד״ה שיטה י״ב] ובמה שכתבתי במהדורא קמא[3].
(יד אהרן מהדורא בתרא הגב״י סקכ״ב)

ג') שם כל פרשה אחר שיכתבנה יקראנה היטב בכוונה וכו׳. כתב בדעת קדושים [סקכ״ב] וז״ל: מה שאין קורין תפלין ומזוזות קודם שמקיים בהם המצוה, כמו שקורין גט [אהע״ז סימן קל״ה סעיף א׳] והאותיות[4], יש לומר שהוא מצד מגרס גריסין להסופרים [כדאיתא במגילה יח:] ולא שייך בהם טעות כל כך, מלבד שאיסור אשת איש חמור ביותר וקשה מהמבול [קידושין יג.]. ומכל מקום היד המרבה לבדוק משובחת. עכ״ל[5].
(ארחות חיים – ספינקא סקל״ו)

ד') שם יקראנה היטב בכוונה ודקדוק פעמים שלש. נראה לי דרצונו לומר לא פחות מפעמיים, אפילו בפעם ראשונה לא מצא שום דבר לתקן, מכל מקום אין בדיקה והגהה פחות משתי פעמים (וכמ״ש בס׳ בדיקה)[6], והדר קאמר אפילו אם מצא טעות דבוקים ופרודים וכדומה, אפילו שלש טעויות בבדיקה הראשונה או השניה, אפילו הכי לא צריך רק לבדוק עוד הפעם חוץ מהשתים, והיינו שלש פעמים בין הכל, ולא תימא דמשעה שמצא הטעויות צריך לבדוק עוד הפעם מחדש שתי פעמים, קא משמע לן דרק לבדוק בתחלה צריך שתי פעמים אפילו לא מצא, אבל אם מצא סגי חוץ מאותו פעם שמצא עוד פעם אחת, ויהיה שלש. אבל אם מצא טעות בפעם שלישית, גם כן צריך לבדוק עוד פעם אחת. אך צריך עיון אי צריך דוקא לבדוק בפעם רביעית אם מצא בבדיקה שלש (שלש) טעויות או אפילו בטעות אחת או שתים נמי.
(שלחן אש)

ה') שם כדי שלא תתחלף לו פרשה בפרשה. כך כתוב בבית יוסף בשם הר״י אסכנדרני בשם מנהג סופרי תפלין.
(שלחן גבוה סקנ״ו)

הערות וציונים

1. החכם הגדול המקובל ה״ר יעקב הכהן האשכנזי. 2. נראה שהתכוין לשו״ת הרדב״ז מכתב יד סימן ו׳. ע״ש. 3. נדפס לקמן סעיף כ״ג אותיות: ז, ח. 4. כן היא גם במקור בספר דעת קדושים, ונראה כוונת הרב ז״ל שקורין את הגט לפני נתינתו אות באות, לראות שלא שכחו איזו אות, וכמו שכתב מרן באבן העזר סימן קל״ה (סעיף א׳), העדים שנותנים הגט לפניהם צריכים לקרותו קודם נתינה וכו׳. ע״ש. וכן כתב מרן גם בסדר הגט שבסוף סימן קנ״ד (סעיף ס״ו), החכם והעדים קוראים הגט וגם חתימות העדים. הגה, ומדקדקים בו אם לא דילג בו תיבה, גם בחסירות ויתירות ובכל תיקוני הגט, וטוב לקרותו נגד גט אחר שאז אם יש בו טעות ירגיש בו מיד. עכ״ל. ועיין עוד להרב קול יעקב סימן ל״ב (ס״ק קט״ו בד״ה וסדר) שכתב כן. עש״ב. 5. עיין להרב הגאון רבי שלמה מועלם שליט״א בספר יריעות שלמה חלק א׳ (פרק ט״ז הערה 2), שכתב משם גדולי פוסקי דורנו, שבזמננו יש להקפיד יותר על הבדיקה, כי בעוה״ר נמצאו תפלין ומזוזות שנכתבו בהידור רב, ולבסוף נמצאו בהם חסר ויתר ולפעמים תיבות שלמות, ועיין עוד שם באורך מפי סופרים וספרים. 6. לא ידענו את כוונתו. ועיין להרב קול יעקב הנזכר לעיל (בהערה 4) מה שכתב בזה באורך.

הלכות תפלין סימן לב סעיף כב

באר הגולה
ד. הר״י אסכנדרני [מובא בבית יוסף].

כב [ד]**טוב לנסות הקולמוס קודם שיתחיל לכתוב הפרשה, שלא יהא עליו דיו יותר מדאי ויפסיד, וכן יזהר קודם שיכתוב כל שם, לקרות כל מה שכתב, כדי שלא יבואו לידי גניזה על ידו:**

אוצר ההלכה

א) סעיף כ״ב טוב לנסות הקולמוס וכו׳. זה לשון הר״י [אסכנדרני] הנזכר [לעיל סקנ״ו][1] בשם סופרי תפלין ומזוזות, אלא ששם כתב צריך לנסות, ורבנו שינה לשונו וכתב טוב לנסות, כיון שאינו מן הדין, דאם לא ניסה ובא לידי פיסול, הוא דאפסיד אנפשיה ורשאי בעצמו.
(שלחן גבוה סקנ״ז)

ב) שם טוב לנסות הקולמוס. רצונו לומר, לכתוב קודם איזה אות על נייר, שאם יהיה בקולמוס הרבה דיו יטיף על הנייר ולא על הקלף, ועוד אם נתרחב החתך שבקולמוס יתקנה קודם הכתיבה. ומכל מקום בקולמוס שכתב אז אין צריך לכך.
(חדושי מהרי״ש)

ג) שם טוב לנסות הקולמוס קודם שיתחיל לכתוב וכו׳. שמעתי שהגאון הר״ר העשיל זצ״ל כשרצה לנסות הקולמוס, כתב שם עמלק ואחר כך מחה אותו, לקיים מחה ״תמחה את זכר עמלק״ [דברים כ״ה, י״ט]. ויפה עשייתם של עבדי אלהי אברהם, שכל מעשיהם קודש לה׳. (נפש חיה)

ד) שם טוב לנסות הקולמוס קודם וכו׳ שלא יהא עליו דיו יותר מדאי וכו׳. כתב בספר החסידים (סימן תתפ״ז), וז״ל: כשרבה דיו על אות, לא יתכן שיקח ממנו דיו ויכתוב השם, ולא מן השם ויכתוב אות אחרת.

ועוד שם (בסימן תתפ״ח) כתב ז״ל: שמעון שכותב תפלין ומזוזות או שאר דברים מדברי תורה, והנה ראובן צריך דיו וקולמוס לכתוב כתב, לא יקח הקולמוס והדיו מיד שמעון, מפני שמבטלו ממלאכת שמים. אם הטביל הקולמוס בדיו כדי לכתוב השם, ונזדמן לו לכתוב כתב על משכון או כתב אחר, באותו טבילת הקולמוס אל יכתוב, אלא יכתוב תחלה השם ויטביל פעם שנית לכתוב מה שחפץ. ושוב כתב, מעשה היה באחד לא היה מניח לכתוב מדיו שֶׁבְּקַרְנוֹ, כי אמר כבר הזמנתיו לכתוב בו דברי תורה ולא יתכן שיכתוב להדיוט בו, ואף על פי שאמרו הזמנה לאו מילתא היא [סנהדרין מז:], במקום שאוכל לקיים דברי אביי [שם] אקיים, כל מה שאדם מחמיר על עצמו במקום דלא סתרי אהדדי, על זה לא נאמר ״והכסיל בחושך הולך״ וכו׳ [קהלת ב׳, י״ד ועיין ראש השנה יד:].

הגם הלום ראיתי שם (בסימן תתצ״ב) שכתב, וז״ל: החכם נכנס לבית הסופר שכותב בו ספרי הקודש, ראה קולמוסיו מונחים על הקרקע, אמר ליה בקולמוס שכתבת בו כתבי הקודש בשם הקודש אל תזלזל אותו. ועוד שם בסמוך (בסימן תתצ״ג) כתב, וכן לאחר שכתב בקולמוס דברי תורה והשם, ונתקלקל הקולמוס, ומגרר הסופר הקולמוס לתקנו לכתוב בו כבראשונה, יזהר שלא יפיל מה שגרר לארץ, כי כל אשר יגע בקודש יקדש. עוד כתב שם אחר זה (בסימן תתצ״ד), אחד נשבר לו הקולמוס מקום שכתב בו, ואחר כך עשה בקולמוס מלאכה אחרת, אמר לו החכם: כתבת דברים קדושים, אם נשבר תגנוז אותו, ואל תשליכנו לארץ לפי שידרסו עליו. כשיש חיכוך באדם לא יחכך בקולמוסים וכל שכן בספר. לא יפתח אבעבועות לא בקולמוס וכו׳ המיוחד לספרים או לתיקון תפלין. ע״ש. הנה ממה שכתב בשלשה סימנים אלו (תתצ״ב ותתצ״ג ותתצ״ד) כנזכר, נראה היפך ממה שכתב הלא מראש בראש אמי׳ר (בסימן תתפ״ח) כנזכר לעיל, ויציבא מילתא דלא יתכן להשתמש בקולמוס שכבר נשתמש בו דבר שבקדושה שימוש חול דהוי הורדה, והדברים קל וחומר מההיא עובדא דאייתי שם בסימן תתפ״ח וכנזכר לעיל. וק״ל.
(יפה ללב ח״א סקט״ז)

ה) שם טוב לנסות הקולמוס קודם וכו׳ שלא יהא עליו דיו יותר מדאי וכו׳. כשרבוי דיו באות אי שרי לקלטה ולזרקה, עיין יו״ד סימן רע״ד (סעיף ה׳) בהגה, ובפתחי תשובה שם (סק״ד). וההנהגה בכתיבת השם, עיין שם סימן רע״ו (סעיף ד׳).
(ארחות חיים – ספינקא סקל״ז)

ו) שם וכן יזהר קודם שיכתוב כל שם לקרות כל מה שכתב וכו׳. כתב עוד בבית יוסף בשם הנזכר [ר״י אסכנדרני], ואחר שישלים הפרשה יקראנה כולה בדקדוק היטב, ואחר כך יכתוב פרשה שניה, וכן בשניה, יבדוק בין שם לשם וכשישלימנה יחזור על כולה קודם שיתחיל השלישית, וכן ברביעית, ולמה יחזור לדקדק ולהגיה כל הפרשה אחר שהשלימה, מפני שאם ימצא טעות בשום פרשה, לא היא לבדה נפסלה אלא כל מה שאחריה גם כן נפסל על ידה, משום דאם כן היו שלא כסדרן ופסולין משום דכתיב ״והיו״ [דברים ו׳, ו׳] בהוייתן יהיו. ויש אומרים שראוי להקדים גם כן פרשיות של יד לשל ראש מפני שמוקדמים בפסוק, ומיהו אם לא הקדים לא פסל וכו׳. ורבנו השמיט כל זה מכאן ולא ידעתי למה.
(שלחן גבוה סקנ״ח)

הערות וציונים

1. נדפס לעיל סעיף כ״א אות ה׳.

כג [ה]**אם מצא שחסר אות אחת, אין לו תקנה שאם כן היו כתובין שלא כסדרן, ופסולין משום דכתיב והיו** (דברים ו, ו) **בהוייתן יהו. ואם ייתר אות אחת, יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה, אם היא בסוף תיבה או בתחלתה, [1]אבל אם היא באמצע תיבה לא, משום דכשיגרור יהיה נראה כשתי תיבות:**

באר הגולה

ה. טור בשם מכילתין [מכילתא סוף פרשת בא] והרמב"ם פרק א' מהלכות תפלין

[הלכה ט"ז] והר"י אסכנדרני [מובא בבית יוסף] וספר ארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ"ה]. ו. הר"י אסכנדרני [שם].

אוצר ההלכה

א') שם אם מצא שחסר אות אחת אין לו תקנה וכו'. זה לשון הטור, עליונים למטה ותחתונים למעלה. וז"ל: ואם ייתר אות אחת יש לה תקנה שיגרור אותה, אבל חסר אין לה תקנה שאין מגיהין בתפלין, שאם כן יהיו כתובים שלא כסדרן, ואמרו במכילתא [סוף פרשת בא], כתבן שלא כסדרן יגנזו. ע"כ. ורבנו הפך הלשון מפני התנאי שהתנה ביתר לחלק בין סוף תיבה (לתחלתה או) [ותחלתה] לאמצעיתה, וגם רמב"ם בפרק א' [מהלכות תפלין הלכה ב'] הביא האי מכילתא דאם חסר אות אחת אין לה תקנה מטעם האמור. וכן כתוב בספר ארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ"ה] שהביא בבית יוסף.

וזה לשון ארחות חיים בשם ה"ר יונה: מצאתי שאם השמיט הסופר אות אחת או לא עשה צורת האות כתקנה, שלא יוכל לגרור אותה ולתקנה אם לא יגרור כל מה שכתוב מן הטעות ולמטה, אבל גרר כל מה שכתוב מן הטעות ולמטה שפיר דמי, ובלבד שלא יגרור אחד מן השמות שאינם נמחקים. ע"כ. וכתב רמב"ם [הלכות תפלין פ"א הט"ז], מותר לכתוב השם על מקום הגרר ועל מקום המחק בספר תורה תפלין ומזוזות. ובעל התרומה [סימן ר"ה] אוסר לכתוב שום כתיבה על מקום הגרר בתפלין. עד כאן לשון ארחות חיים.

וזה לשון ספר התרומה: תניא גבי ספר תורה [מנחות ל:], טעה בשם, גורר מה שכתב, וכותב השם על הגרר. רבי יוסי אומר מוחק וכותב על המחק, כשהוא לח שייך לומר מוחק, וכשהוא יבש שייך לומר גורר. רבי יצחק אמר תולין. ובירושלמי סוף פרק קמא דמגילה [הלכה ט'] אמרינן, תולין בספרים ואין תולין בתפלין ומזוזות, ולא מפליג בין שם לשאר תיבות, אם כן אסור להגיה שום אות בתפלין ומזוזות וגם שלא לכתוב לא על המחק ולא על הגרר, דהא לעיל בהלכות ספר תורה [סימן קצ"ט] לא נתבאר איזה עדיף. ע"כ. ולענין הלכה נקטינן כדברי רמב"ם דלא שבקינן פשיטותיה דרמב"ם משום ספיקא דבעל התרומה. ע"כ. (שלחן גבוה סקנ"ט)

ב') שם אם מצא שחסר אות אחת אין לו תקנה. כתב הטור (שיטה י"), אבל אם חיסר אין לה תקנה וכו'. נ"ב: ונראה בעיני שאם חסר כל המלה וכתב אותה כתקנה כשרה. ריא"ז, הובאו דבריו בשלטי הגבורים בהלכות תפלין [ו: אות ג']. ונראה פירוש דבריו כך, דדוקא בחסר אות אחת, אין לחלוק, מפני שאותה מלה נכתבה שלא כסדרה. אבל אם חסר כל המלה וכתבה כתקנה, כשרה. והם דברים תמוהים. (כנסת הגדולה הגה"ט)

ג') שם אם מצא שחסר אות אחת אין לו תקנה. כתב הטור, אבל אם חיסר אין לה תקנה, שאין מגיהין בתפלין וכו'. עכ"ל. הרב החבי"ב ז"ל [כנסת הגדולה הגה"ט][1] על זה הביא דברי ריא"ז בשלטי הגבורים [הלכות תפלין ו: אות ג'], שכתב דאם חיסר כל המלה וכתב אותה כתקנה כשרה. וכתב עליו שהם דברים תמוהים. יע"ש. ונראה לי ליישב דכוונתו כך היא, דוקא לתלות אסור אפילו אות אחת דהוי שלא כסדרן, אבל אם חיסר אפילו כל המלה וגררה וחזר וכתבה, כשרה, אף שהיא כתובה על המחק. ולאפוקי הרב בעל התרומה [סימן ר"ה] שאוסר לכתוב שום כתיבה על מקום הגרר בתפלין, עיין בבית יוסף שהביא דבריו, אבל לעולם דאיירי קודם שכתב מה שלפניו והוי כסדרן, כן נראה לי,[2] וק"ל. (חלקו של ידיד)

ד') שם אין לו תקנה וכו'. הש"ך (ביו"ד סימן רפ"ח סק"ב) כתב תקנה שיגרור ממטה (ו)למעלה עד מקום החסרון, ואחר כך יכתוב על מקום הגרר, דזה הוי כסדרן. (דברי צבי)

ה') שם שאם כן היו כתובים שלא כסדרן. כתב הטור (שיטה י"א), שאם כן יהיו כתובים שלא כסדרן וכו'. נ"ב: תפלין שחי"ת שלהם כמין דל"ת וזי"ן כזה: ד ז , אין לפסלם, ויגרור מן הדל"ת עד שיעשנה זי"ן ולא הוי שלא כסדרן. הרב מהר"א מוטל ז"ל בתשובה כתיבת יד, וכתב שכן הסכימו מהר"א חסון ובנו[3]. (שיירי כנסת הגדולה הגה"ט סק"ה)

ו') שם שאם כן היו כתובים שלא כסדרן. כתב הטור (שם [שיטה י"א]), שאם כן היו כתובין שלא כסדרן. נ"ב: תפלין שחי"ת שלהם כמין דלי"ת וזי"ן כזה: ד ז או כזה: ד ז , מה דינו? עיין בשיירי [כנסת הגדולה הגה"ט סק"ה][4] משם מהר"א מוטאל. ועיין דרכי נועם (סימן א'), ועבודת הגרשוני (סימן פ"ב), ובספר מגיד מראשית [בחלק בן המחבר] סימן א'. (יד אהרן הגה"ט)

הערות וציונים

1. נדפס בסמוך אות ב'. 2. ועיין להרב המגיה בספר ויקרא יהושע (סימן ה', נדפס לקמן אות כ') שכתב דיש לדקדק על דבריו. ע"ש. 3. ועיין עוד באוצר ההלכה חלק ד' סימן ל"ו (אותיות: יב, כב, כד, נט, עג), מה שכתבו בזה. 4. נדפס בסמוך אות ה'.

אוצר ההלכה

ז') שם שאם כן היו כתובין שלא כסדרן ופסולין. כתב הטור (שיטה י״ב), ואמרו במכילתין [סוף פרשת בא] כתבן שלא כסדרן יגנזו וכו׳. נ״ב: היו מקצת פרשיות מזמן קדמון והראשונות מקרוב באו, הוי שלא כסדרן. הרדב״ז (ח״א סימן ק״ך)[5].

טעה במקצת תיבות או אותיות, ולאחר שנשלם הפרשה בדק ומצא טעות, וגירר התיבה וכתב התיבה כתקנה, הוי שלא כסדרן. הרדב״ז (ח״א סימן ק״ך). אמר המאסף: הא ודאי פשיטא. (כנסת הגדולה הגה״ט)

ח') שם שאם כן היו כתובין שלא כסדרן ופסולין. כתב הטור (שיטה י״ב), כתבן שלא כסדרן יגנזו. נ״ב: כותבי תפלין כשמוצאין פיסול באחת (מארבע) פרשיות הראשונות, כותבין פרשה אחרת תחתיה ומניחין אותה עם הפרשיות הנמשכות, טועים הם, דהוי שלא כסדרן. דבר שמואל (סימן ש״ב). ועיין מה שכתב הרב החבי״ב ז״ל בכנסת הגדולה [הגה״ט][6]. ועיין בתשובת עבודת הגרשוני (סימן ס׳) שמה שכתב שם הוא פשוט. (יד אהרן הגה״ט)

ט') שם שאם כן היו כתובין שלא כסדרן ופסולין. כתב הטור (שיטה י״ב), ואמרו במכילתא [סוף פרשת בא] כתבן שלא כסדרן יגנזו וכו׳. נ״ב: אם נמצא פסול באחת מארבע פרשיות הראשונות, אין לכתוב אחרת תחתיה ולהניחה עם הפרשיות הנמשכות דהוי שלא כסדרן, אלא כותבין אותה פרשה וכל הבאות אחרונות מחדש. דבר שמואל (סימן ש״ב). ועיין בתשובת הרדב״ז ז״ל הישנות (סימן ס״ב)[5] ובספר עבודת הגרשוני (סימן ס׳). (יד אהרן מהדורא בתרא הגה״ט סק״י)

י') שם שאם כן היו כתובין שלא כסדרן ופסולין. [כתב] הרדב״ז (בח״א בסימן ק״כ)[7], וכן אם טעה במקצת תיבות או אותיות, ואחר שנשלם הפרשה בדק ומצא טעות וגירר התיבה, וכתב התיבה כתקנה, הוי שלא כסדרן (הרדב״ז ז״ל שם).

מה שעושים הסופרים, כשמוצאין פיסול באחת מארבע פרשות הראשונות, כותבין פרשה אחרת תחתיה, ומניחין אותה עם הפרשיות הנמשכות, הוי שלא כסדרן. הרב דבר שמואל (בסימן ש״ב). (בסא אליהו ס״ק ח׳–ט׳)

י״א) שם שאם כן היו כתובין שלא כסדרן ופסולין. צד״י שהקדים וכתב הנו״ן ואח״כ היו״ד וכדומה לא הוי שלא כסדרן, וכן אם כתב מקודם מקצת אות המאוחר וחזר וכתב אות המוקדם ואחר כך השלים המאוחר לא הוי שלא כסדרן, דכסדרן ילפינן מן ״והיו הדברים״ [דברים ו׳, ו׳] דבר שלם בעינן ולא חצי דבר. ואם כתב יו״ד בלא עוקץ השמאלי ואחר כך כתב אות הקודם, וכן אם כתב אל״ף וכדומה ואין היו״ד נוגעת ואחר כך כתב אות הקודם הוי שלא כסדרן, דהשתא לקולא אמרינן דיכול לתקן ולא הוי שלא כסדרן כל שכן לחומרא דאמרינן שם אות עליו והוי שלא כסדרן. משבצות זהב [סוף סימן ל״ח].

כשהפרשה נתונה הפוכה בהבית שלה וכן מזוזה שנקבעה הפוכה, דינם כמו שלא כסדרן ואינו יוצא ידי חובה. דעת קדושים [סקכ״ד]. (באר יעקב – קרוייזר סקס״ד)

י״ב) שם היו כתובין שלא כסדרן ופסולין. כתב הטור (שיטה י״א), שאין מגיהין בתפלין שאם כן יהיו כתובים שלא כסדרן וכו׳. נ״ב: כן כתב הרמב״ם פרק א׳ מהלכות תפלין [הלכה ט״ז], שבתפלין ומזוזות אין תולין בהם אפילו אות אחת, אלא אם שכח אפילו אות אחת גונז. וכן כתב סמ״ג (מצוה ב״ך) תולין דילוגין בספר תורה ואין תולין [דילוגין] בתפלין ומזוזות. וכן כתב הרא״ש ריש הלכות תפלין [סדר תיקון תפלין דף קכ״ג ע״ב], ואין תולין בתפלין לפי שצריך לכתבן כסדרן. וטעמם, משום דהכי איתא בירושלמי פרק קמא דמגילה [הלכה ט׳], תולין בספרים ואין תולין בתפלין ומזוזות וכו׳, ופירש ז״ל, דטעמא משום דתפלין ומזוזות בעינן כתובין כסדרן, כמו שאמרו במכילתין [סוף פרשת בא]. כתבן שלא כסדרן יגנזו. ואין לחלק בין פרשיות דבעינן כסדרן לתיבות ואותיות, וכמו שכתבו סמ״ג (במצוה כ״ה), והמרדכי [הלכות תפלין דף י׳ ע״ד], ומרן הכסף משנה [שם]. יע״ש. וכפי זה לא ידעתי לפרש סוף דברי הירושלמי (שם) דקאמר וז״ל: ספרים שכתבן כתפלין ומזוזות אין תולין בהם, תפלין ומזוזות שכתבן כספרים תולין בהם. ואם איתא טעמא דאין תולין דהיינו משום שכתבן שלא כסדרן, אם כן תפלין ומזוזות אף שכתבן כספרים אמאי תולין, וספרים דלא בעו כסדרן אמאי אם כתבן כתפלין ומזוזות אין תולין?

והריין בתשובה (סימן ט״ל) פירש הירושלמי באופן אחר, שמה שתולין בספרים ואין תולין בתפלין ומזוזות, אינו מחומר תפלין ומזוזות ולא מקולן של ספרים, אלא מפני דרך כתיבתן אמרו כן, לפי שהספרים כתיבתם גסה ויש ריוח הרבה בין שיטה לשיטה, תולין. אבל תפלין ומזוזות מתוך שכתיבתם דקה, אין תולין. ולכך ספרים שכתבן כתפלין ומזוזות אין תולין, תפלין ומזוזות שכתבן כספרים תולין. ולפיכך לא נשנה במשנה [מגילה ח:] גבי אין בין ספרים וכו׳. ושמע מינה דתליה כסדרן מיקרי, דאי לאו הכי מן הדין היתה פסולה מדתניא [מכילתא שם] כתבן שלא כסדרן הרי אלו יגנזו, וכיון שנתברר שהתליה כתובה כסדרה מקריא, אין ללמוד ממנה. עכ״ל.

נראה מדבריו, דכי קאמרינן תולין אפילו בשם, היינו דוקא בספר תורה שכתיבתו גסה, אבל אם כתיבתו דקה אין

הערות וציונים

5. נדפס בשו״ת הרדב״ז מכתב יד חלק ח׳ סימן ו׳. 6. נדפס בסמוך אות ז׳. 7. נדפס בשו״ת הרדב״ז חלק שמיני מכתב יד סימן ו׳. ע״ש. ומה שפתח הרב המחבר כאן: הרדב״ז בח״א בסימן ק״כ. נראה שחסרים קודם לכן כמה תיבות, ובהם הביא הרב המחבר עוד חדושי דינים מתוך התשובה שם, ועל זה ציין לרדב״ז, וכנראה נאבד או נחסר התחלת הדברים, והדפיסו הדברים כמות שהם. (ועיין לבן הרב המחבר לעיל סימן א׳ (סק״ה, נדפס באוצר ההלכה חלק א׳ שם אות קנ״ו) שכתב שרוב החיבור נאבד, ולפעמים נחסרו גם קטעים מן החדושים), ועל כל פנים פה סידרנו לפי מה שנשאר לפנינו.

אוצר ההלכה

תולין בו כלל. וזו סברא מחודשת ונפיק מיניה קולא גבי תפלין, שאם הם כתיבתם גסה תולין בהם. ולא חיישינן לטעמא דבעינן כסדרן כמו שכתבו הרמב״ם ודעימיה, דסבירא ליה דדוקא לגבי פרשיות בעינן כסדרן, וזה גם כן סברא חדשה. ונראה להשוות דעתו עם הראשונים, דתפלין שכתיבתם גסה ורצה הסופר לתלות בהם אות ולכתוב אחר כך אות אחרת כסדרה, ולא מקדים ולא מאחר שפיר דמי, אבל אם כתיבתם דקה, אף שכותב האות כסדר הכתוב אין תולין בהם, אבל אם שכח האות וכתב אחרת, לא מצי לתלות אפילו אם כתיבתם גסה, דהוה ליה שלא כסדרן כסברת הרמב״ם ורבנו הטור, שאין מגיהין בהם כלל בשכח אות, משום דבעינן כסדרן וליכא. ותמהני על מרן ז״ל וכל גדולי האחרונים ז״ל איך לא הזכירו תשובת הר״ן הלזו, דנפקא מינה טובא מראשי תיבות ומסופי תיבות.

הן אמת שבמה שרצה הר״ן בתחלה להוכיח מדברי בעל התרומה [סימן ר״ה] להכשיר בנדון דידיה, יש בו מן התימה. שנשאל ז״ל על ספר תורה שהשמיטו בו תיבות ופסוקים והגיהן וזרקן בין דף לדף מה יהיה דינו? והביא דברי הירושלמי דתולין בספרים, וכתב בעל ספר התרומה ז״ל דטעמא משום דבתפלין ומזוזות בעינן כסדרן וכו׳, ועליה דן דבספרים משום דלא בעינן בהו כסדרן תולין, והוא הדין לזרוק תיבות בין דף לדף דשלא במקומו, היינו נמי כשלא כסדרן דכשרים. ואין זה הוכחה, שהרי כוונת בעל התרומה, אינו משום דתליה הנכתבת באמצע שיטה הוי כנכתב שלא במקומו, לפי שהקריאה (אינו) [אינה] כדרכה, אלא טעמא הוא משום דבתפלין ומזוזות בעינן כסדרן, שלא יקדים המאוחר בפסוק לכתבו קודם, ומשום הכי אין תולין בתפלין, אבל בספר תורה דלא בעינן כסדרן תולין באמצע שיטה, דסוף סוף כבר נכתב במקומו, אבל לזרוק תיבות בין דף לדף דהוי שלא במקומו, פסול אף בספר תורה, ומנא ליה להכשיר. וכמו שכתב הרא״ש בפירוש [הלכות ספר תורה סימן י׳] גבי תולין את השם, וז״ל: ודוקא תולין ביני שיטי אבל לא בגליון שבין שני העמודים. עכ״ל. וכן נראה מדברי רש״י פרק הקומץ [מנחות ל: ד״ה לא יזרקנה], וכמו שכתב מרן הבית יוסף בטור יו״ד ריש סימן רע״ו. ע״ש.

ומצאתי בכתב יד להרב מר דודי מהר״ר יעקב אלפאנדארי ז״ל שהשיב על זה לאחד המיוחד רב ומופלא וז״ל: בדיק לן מר תשובת הר״ן (דסימן ט״ל), יְוַדַּע למעלת כבוד תורתו כי זה רבות בשנים נשאלתי תשובה זאת מאת הרב מר דודך וכתבתי עליה מה שעלה מצודתי, ומטיבותיה דמר עתה חזרתי עליה.

ונראה לע״ד דהר״ן ז״ל [קשיא ליה] בדברי ספר התרומה, דכיון דטעמא הוי משום שלא כסדרן, אם כן היכי פסיק ותני אין תולין וכו׳, הרי יש תליה כשרה, כשנכתבו כסדרם שלא הקדים המאוחר, אלא כסדר כתיבתו תלה קצת תיבות ביני שיטי ואחר כך השלים כתיבתו, ואיך בכולן אמר אין תולין? הילכך סבירא ליה דכוונת בעל התרומה לומר, כל תליה פסולה אף שכתבה כסדרה, משום דהוי שלא במקומה, ובדרך הקריאה הוי שלא כסדר הקריאה, ולכך פסיק ותני דאין תולין בתפלין, אמנם בספר תורה הכל כשר. ואם כן יצא לנו מזה דכל מה שנקרא שלא כסדרו ושלא במקומו דפסול בתפלין ומזוזות, כשר בספר תורה. ואם כן מה לי שלא במקומו דביני שיטי, מה לי שלא במקומו דבין דף לדף. אמנם אחר כך שהוכיח מן הירושלמי, דאף בתפלין ומזוזות יש תליה, ומה שכתב שלא כסדרן יגנזו, היינו דוקא בשתלה שלא כסדרו, אבל אם תלה כסדרו, כשר אף בתפלין, ואף שלענין הקריאה נראה שהוא שלא במקומו, מכל מקום שלא במקומו כהאי גוונא במקומו מיקרי, ואם כן כיון דכל תליה במקומו מיקרי, אין לנו אלא דוקא תליה ביני שיטי, ולא בין דף לדף. ומעלת כבוד תורתו יבחר ולא אני, כי מה ידעתי ולא תדע. כה אמר אחיך יעקב. עכ״ל.

ועדיין דברי הר״ן מגומגמים ואינן מתיישבים, ועיין בפרי חדש טור אבן העזר (סימן קכ״ו) [סימן קכ״ה סעיף י״ט] שרצה לצדד גבי תליה בגט, דכיון שנכתב שלא במקומו הוה ליה כמאן דליתיה וכו׳[8].

ולענין הלכה, כיון שתלמודא דידן כתב שתולין את השם בספר תורה וכל שכן בחול, וכן פשטה ההוראה לתלות בספר תורה, ובספר משאת בנימין [סימן נ״ז] כתב, דעדיף טפי תליה בספר תורה מלמעט את הכתב, ולא חילקו בין ספר תורה שכתיבתו דקה לכתיבתו גסה, וגבי תפלין ומזוזות פוסלים התליה אף שהכתיבה גסה - הכי נקטינן. ובהלכות ספר תורה נעמוד עוד בזה בס״ד[9]. (בני חיי הגה״ט סק״א – המגיה)

י״ג) שם היו כתובין שלא כסדרן ופסולין. לדעת הר״ן [בתשובה סימן ט״ל], אם נמצאו תפלין ויש בהם תליה תיבה אחת או אות אחת, אין לפסול אותם אם כתבן מומחה, דשמא אותה תיבה או אות נכתבה כסדרה, וכמו שכתב הרמ״ע מפאנו זלה״ה בתשובה (סימן (ל״ה) [ל״ח]), גבי תגין שצריך שיהיו נוגעים בגוף האות, וכל אחד נפרד מחברו, ואם לא עשאן כן הרי אלו פסולין. ואם ידענו שכתבן מומחה יש להכשיר, כי ודאי שנפרדו אחר שכתבם. יע״ש מגן אברהם סימן ל״ו (סק״ג).
(בני חיי הגה״ט סק״ב)

י״ד) שם היו כתובין שלא כסדרן ופסולין. כתב הטור (שיטה י״א), אין [לה] תקנה שאין מגיהין בתפלין. נ״ב: וכן כתב הרמב״ם בפרק א׳ [הלכה ט״ז] שבתפלין ומזוזות אין תולין בהם אפילו אות אחת. ועיין בספר מר זקני הרב בעל בני חיי [הגה״ט סק״א][10], מה שכתב מהר״ח אלפנדארי הי״ו[11] משם הר״ן [בתשובה סימן ל״ט], דאם תלה בתפלין על הסדר, דהיינו דכדי להבליע

---

8. עיין שם בפרי חדש דכתב, דליכא למימר גבי תליה דנכתב שלא במקומו הוה ליה כמאן דליתיה וכו׳. 9. לא מצאנו שם. 10. נדפס בסמוך אות י״ב. 11. הוא הרב המגיה בספר בני חיי, והחידוש ההוא יצא מתחת ידו, כפי שציינו זאת בסוף החידוש.

אוצר ההלכה

הכתב בתוך השיטה כותב למעלה שתים ושלש תיבות ואחר כך כותב על הסדר, מקרי כסדרן. וכן כתב הרב בעל גינת ורדים (בכלל ב׳ סימן ז׳), אבל הרב בעל דבר שמואל (סימן קנ״ד) כתב דזה נמי שלא כסדרן. (יד אהרן הגה״ט)

ט״ז) שם היו כתובין שלא כסדרן ופסולין. עיין בדעת קדושים (סקכ״ב) בנמצא שיטה שלמה יתירה בתפלין ומזוזות כשידוע שהסופר מומחה והיה בפעם זה כשגגה וכו׳, יש תקנה לגרור כל השיטה (כשאין בה שֵׁם), ולהאריך רגלי אותיות שיטה שלפניה מעט ולהגביה מעט ראשי האותיות דשיטה שלאחריה כדי שלא יהיה ריוח פרשה. ובמזוזה אי אפשר כן, שיקולקל השרטוט. יעו״ש. (ארחות חיים – ספינקא סקל״ה)

ט״ז) שם היו כתובין שלא כסדרן ופסולין. כתב בתשובת חתם סופר ([חאו״ח] סימן ח׳) בשם תשובת הר״ן [סימן ט״ל], דאפילו אם נכתבו כסדרן שתלן למעלה קודם שכתב ממנו ולהלן פסול, משום עמידתן על הגויל שלא כסדרן. ומזה למד לענין תפלין דרבנו תם [מנחות לד: תוד״ה והקורא] שסדר הנחתן הויות להדדי וצריך שיכתבן כסדר, נמצא לרבנו תם כיון שנכתבו כסדר אין קפידא על עמידתן על הקלף שלא כסדר, ואם כן הכי נמי באותיות הנתלין אם נכתבו כסדרן בלא דילוג ואיכא ריוח כראוי, וגם אין בלבול להקורא משום עמידתן שלא כסדרן אין קפידא ומותר לעשות כן. ע״ש. ולכאורה הוא הדין בתפלין של רש״י לענין לתלות בראש השיטה כהאי גוונא שנכתבו כסדרן וגם עמידתן על הגויל הוא כסדרן. ומכל מקום נראה דאין לעשות כן לא בתליית תיבה אחת, דאם כן כיון דנשאר כל השורה חלק הוה ליה כפרשה פתוחה באמצע, וגם אות אחת אי אפשר, דאם כן הוה ליה כמחלק תיבה אחת בשני שיטי, ובתורת תליה גם כן פסול לפי מה שכתב בשערי תשובה [סקל״ו] בשם הגינת ורדים [כלל ב׳ סימן ד׳] דמחזי כמנומר. ע״ש. ומזה הטעם דמחזי כמנומר שייך גם לתפלין דרבנו תם. (פתחי תשובה)

י״ז) שם היו כתובין שלא כסדרן ופסולין. עיין בשו״ת חתם סופר ([חאו״ח] סימן ח׳) שכתב בשם תשובת הר״ן [סימן ט״ל], דאפילו אם נכתבו כסדרן שתלאן למעלה קודם שכתב ממנו ולהלן, פסול, משום עמידתן על הגויל שלא כסדרן. ומזה למד לענין תפלין דרבנו תם שסדר הנחתן הויות להדדי וצריך שיכתבן כסדר, נמצא לרבנו תם כיון שנכתבו כסדר אין קפידא על עמידתן על הקלף שלא כסדר, ואם כן הכא נמי באותיות הנתלין, אם נכתבו כסדרן בלא דילוג ואיכא ריוח כראוי, וגם אין בלבול להקורא משום עמידתן שלא כסדרן, אין קפידא ומותר לעשות כן. ע״ש. ועיין בפתחי תשובה[12] שכתב, דלכאורה הוא הדין בתפלין דרש״י לענין לתלות בראש השיטה כהאי גוונא שנכתבו כסדרן וגם עמידתן על הגויל הוא כסדרן, ומכל מקום נראה דאין לעשות כן, לא בתליית תיבה אחת, דאם כן כיון דנשאר כל השורה חלק הוה ליה כפרשה פתוחה באמצע, וגם אות אחת אי אפשר, דאם כן הוה ליה כמחלק תיבה אחת בשתי שיטין, ובתורת תליה גם כן פסול, לפי מה שכתב בשערי תשובה [סקל״ו] בשם הגנת ורדים [כלל ב׳ סימן ד׳] דמחזי כמנומר. ע״ש. ומזה הטעם דמחזי כמנומר שייך גם לתפלין דרבנו תם.

וכן כתב בדעת קדושים [סקכ״ד], דתליית אות או תיבה בתפלין ומזוזות אף שכתבה כסדר, כגון שתלה התיבה ואחר כך כתב הראוי לכתוב אחריה, הוי שלא כסדרן. וכתב עוד שם, כשפרשה ניתנה הפוכה בבית שלה או מזוזה שנקבעה הפוך הוי שלא כסדרן ואינו יוצא ידי חובה בזה.

ועיין במקדש מעט שם [ס״ק ק״א] שהביא מהפרי מגדים סוף סימן ל״ח [במשבצות זהב] באות אחת שהקדים לכתוב חלק השני אינו שלא כסדרן, כגון צד״י שכתב נו״ן שלה ואחר כך היו״ד שלה וכו׳, וזה פשוט וכמה סופרים כותבים כן. וכתב עוד בפרי מגדים שם, פשיטא בכתב מקצת מאות המאוחרת וחזר וכתב לפניו האות המוקדמת, יחזור וישלים המאוחר ואינו שלא כסדרן. (על דרך משל, שמע, בטרם שכתב המ״ם כתב צד אחד מהעי״ן וחזר וכתב לפניה המ״ם, ישלים אחר כך העי״ן ואינו שלא כסדרן), דכל שלא כתב אות שלמה, הרי ההשלמה כסדר, אך כשכתב קודם אות המאוחרת רק שחסר ממנה דקדוק, כגון יו״ד בלא קוץ שמאלי, או שלא חיבר בה מה שראוי להיות מחובר, כיון דלקולא חשבינן לה (בסעיף כ״ה) כנכתב האות, כל שכן לחומרא והוי שלא כסדרן. יעו״ש.
(ארחות חיים – ספינקא סקל״ח)

י״ח) שם היו כתובין שלא כסדרן ופסולין. כתבו הפוסקים ז״ל דבין תפלין ומזוזות אם כתבן שלא כסדרן יגנזו, ולא פרשה אחת לחברתה דוקא אלא אפילו דילג שום אות וכתב לפניו והניח ריוח בשיטה, אין תקנה לחזור ולכתוב מה שדילג, ומשום הכי כתבו [ירושלמי מגילה פ״א ה״ט] דאין תולין בתפלין ומזוזות. ועדיפא מינה כתבו דאפילו לרבנו תם [מנחות לד: בתוד״ה והקורא] דסבירא ליה דצריך להניח הויות להדדי, אפילו הכי צריך לכתוב כסדר שהם כתובים בתורה, ובשל יד שהם בקלף אחד, צריך להניח חלק פרשת והיה אם שמוע, ולכתוב פרשת שמע, ואחר כך לחזור ולכתוב לפניו פרשת והיה אם שמוע, ואם הקדים בכתיבה והיה אם שמוע לשמע, פסול. עיין בדברות קדשם בסימן ל״ב באו״ח [בבית יוסף סעיף ל״ו ד״ה כתוב בהגהת סמ״ק]. ועיקר דין זה יצא להם ממאי דאמרינן במכילתא (סוף פרשת בא) וז״ל: מצות [תפלין] ארבע [פרשיות], של יד הם כרך אחד, של ראש ארבע טוטפות, ואלו הם: קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמע, כותבן כסדרן, כתבן שלא כסדרן יגנזו. והשתא פשטא דמכילתא משמע דאמאי דקאמר של יד כרך אחד דהיינו בקלף אחד, אהא קאמר כותבן כסדרן, כתבן שלא כסדרן יגנזו. דהיינו כדעת רש״י ז״ל דצריך לכתוב כסדר שהן כתובין בתורה, דהיינו משום

הערות וציונים

12. נדפס בסמוך אות ט״ז.

אוצר ההלכה

ההנחה דשלא יחליף הפרשיות לכתוב שלא כסדר דמסתמא יניחם שלא כסדר, ובפרט בשל יד שהם בקלף אחד אם יכתבם שלא כסדר ודאי יניחם שלא כסדר, ועל זה קאמר כותבן כסדרן והיינו משום הנחה, ולאפוקי מדעת רבנו תם. והכי הבינו הראשונים ז"ל פשטא דמכילתין דלענין הנחה קאמר, אלא דקשיא להו דעת רבנו תם דקאמר דבעינן הויות להדדי, וכוותיה הסכימו כמה גאונים, לכן נדחקו לפרש דלענין כתיבה קאמר דוקא ולא קאי לענין הנחה, ודייקו לה מדקאמר כותבן ולא קאמר סודרן. והן אמת דהרואה יראה שאין זה דקדוק, משום דקאי נמי בשל יד ופירושו שהן בקלף אחד, להכי נקט כתיבה דמסתמא הנחתן כדרך כתיבתן. ולדעתנו דמצאנו סמך לכולהו הסברות בין לרש"י בין לרבנו תם, כמבואר בזוה"ק בכמה מקומות ושניהם אמת [ראה הערה א' מהרב המגיה][13], לא היה צריך להוציא את דברי המכילתא מפשטא ולהוציא דין חדש כדי דלא תקשה לרבנו תם, אלא דברי המכילתא כפשטא וכדעת רש"י ז"ל כמו שהוא אמת, ודברי רבנו תם אמת ולא הביאו המכילתא זה הסדר, ויש לו על מה לסמוך רבנו תם כדי דלא תקשה ליה כמבואר.

והיותר תימה דאי איתא להאי דינא, לא הוה שתיק מינה תלמודא דידן מלהביאו, וידוע כלל הפוסקים דכל דין דלא הובא בתלמודא ולא רמז מנהו, אף על גב דהובא בתלמוד ירושלמי לא פסקינן כוותיה [ראה הערה ב' מהרב המגיה][13], וגם הרי"ף לא הביאו [ראה הערה ג' מהרב המגיה][13].

לבד מזה יש להביא ראיה מתלמודא דידן דלא חיישינן ליה, ממה שאמרו במנחות (דף ל"ב ע"א) ספר תורה שבלה ותפלין שבלו אין עושין מהם מזוזה, לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. ופריך הא מורידין עושין, אמאי הכא סתומות והכא פתוחות, דילמא להשלים. וכתבו התוספות שם [ד"ה דילמא] בשם הקונטרס דאם חסרה מזוזה שיטה אחת, אי לאו דאין מורידין היו נוטלין שיטה אחת מספר תורה ותופרין במזוזה וכו'. ע"ש. ומשמע לא שנא חסרה מראשה לא שנא חסרה מסופה, אלמא אף על גב דשיטה של ספר תורה בלה (ו)קדמה לכל המזוזה ולא נכתבה כסדרה היו משלימין. ועוד דאפילו בדיק לן דמזוזה קדמה ובלתה, וצריך להשלים משיטה של ספר תורה דבדיק לן דנכתב אחר המזוזה, אכתי היכי שרי להשלים מספר תורה מזוזה, ניחוש שמא שיטה זאת לא נכתבה בעצמה כסדרה, דלאחר שנכתב תיקן אות או תיבה שכתב קודם שלא היתה כתובה כתקנה, דבכהאי גוונא פוסל בתפלין ומזוזות לתקן מאחר שכתב לפניו. ואפילו אם יאמר בריא לי לא שמעינן ליה, דמילתא דלא רמיא עליה דאיניש עביד ליה ולאו אדעתיה [שבועות לד:], כיון דלא צריך ליה, דאטו נביא היה לדקדק לכשתבלה מזוזתו. וכן לפירוש התוס' דפירשו כמו שבא "שמע" בסוף העמוד, והוסיף "והיה אם" בגליון שלמטה, יש לדקדק בכהאי גוונא דאטו ידע שכתבו כסדרה ולא תיקן שום אות מאחר שכתב לפניו, וכל שכן לפירוש שני שפירשו כגון שבא "והיה אם שמוע" בראש העמוד, ובא לכתוב "שמע" בגליון, דהא ודאי הוי שלא כסדרן, הרי פשטא דסוגיא מוכח דלא שנא ספר תורה לא שנא תפלין דינן שוה לענין כסדרן [ראה הערה ד' מהרב המגיה][13].

וכן נמי מדאמרינן תפלין נקחין מן המומחה ומזוזה מכל אדם [מנחות מב:], ומכאן הוציא הרמב"ם [הלכות תפלין פ"א הי"א] דלא בעיא עיבוד לשמה, ואם איתא דבעי כסדרן במזוזה, אף במזוזה בעיא מומחה ולא מכל אדם, דצריך זהירות גדול שלא לתקן שום אות מאחר שכתב לפניו. וכן מדאמרינן החליף פרשיותיה [פסולות], וקבעי גמרא למימר לא שנו אלא גוייתא לברייתא וכו', עיין שם במנחות (דף ל"ה ע"א), ואם איתא דבעי כתיבה כסדרן ואם לאו הכי פסולות, כל שכן הנחה, דאטו יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא. וזה אין סברא לומר דבכתיבה בעי ובהנחה לא בעי, ואף על גב דלדעת רש"י[14] הכי הוי, היינו דוקא לגבי הויות דהכי גמר, אבל לשאר פרשיות היה צריך לגמור מד'והיו' ולא היה צריך ללמוד ממאי שנא, ולדעת רש"י ז"ל ודאי דהנחה עדיף מסדר כתיבה. [ראה הערה ה' מהרב המגיה][13].

ולפי זה צריך לפרש דמאי דתני במכילתא יגנזו ולא תני יתקן בהנחה, היינו משום דלא סבר כתלמודא דידן דמסיק (בדף ל"ד ע"ב), דמדבריו של רבי יוסי, חזר בו רבי יהודה דבעי לשל יד קלף אחד, אלא אפילו בארבעה קלפים סגי. ובמכילתא נראה דסבר דדוקא קלף אחד, ומשום הכי יגנז, ולא נקט פסולות, דיגנז (עד) [אף] שיתקן קאמר, (ועיין להרב פתח הדביר שם [סימן ל"ד סק"ג ד"ה גם מה שכתב ליישב][15] ודוק). ונראה דזה דעת הרמב"ם ז"ל דלא נקט האי דינא דשלא כסדרן אלא גבי מזוזה (בפ"ה מהלכות תפלין) כתבה שלא על הסדר פסולה, כגון שהקדים פרשה לפרשה. יע"ש. ופשט דבריו נראה דהיינו שהקדים פרשת והיה אם שמוע בראש העמוד ופרשת שמע למטה, והא ודאי שהיא פסולה שמניחה כמו שהיא כתובה והויא שלא כסדרה, ולא סגיא לומר דיכתבנה ויניחנה כסדרה דהויא כתובה בשני עורות דפסולה, ומשום הכי הוא דסמכיה הרמב"ם ז"ל לשני הדינים להא דכתבה שלא כסדרן עם ההיא דכתובה בשני עורות. (ועיין להרב מרכבת המשנה אלפאנדרי בדף ל"ו ע"ד [הלכות מזוזה פ"ה ה"א] דכתב הך פירושא בלשון אי לאו דמסתפינא. ע"ע. אבל עיין להרב בן ידיד שם שהשיג על דבריו וציין להרב מעשה רוקח ע"ע). ולגבי תפלין לא נקיט האי דינא דכתבה שלא כסדר פסולה, כיון דתלמודא דידן לא איכפת ליה גבי תפלין בשני עורות בשל יד אלא לכתחלה. ולגבי תפלין כתב (בפ"ג ה"ה) וז"ל: כיצד סדור הפרשיות בתפלין של ראש מכניס פרשה וכו', ואם החליף סדור

הערות וציונים

13. נדפסה בסוף החדוש. 14. נראה דטעות סופר הוא, וצריך לומר "רבנו תם", עיין במנחות (לד:) תוד"ה והקורא. 15. נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן ל"ד אות כ"ט.

אוצר ההלכה

זה פסולות. ע״ש. הרי שלא פסל אלא בסדר הנחתן, ובסדר כתיבה לא הזכיר. וכן מאי דכתב בתפלין של יד שצריך לכותבן כסדר שהן כתובות בתורה, היינו משום דפסק דצריך לכתוב לכתחלה בקלף [אחד] [הלכות תפלין פ״ב ה״א], אבל אין הכי נמי בדיעבד שכתבן בשני עורות אפילו שלא כסדרן כשר דמאי שנא משל ראש. וכן כתב בסמ״ק [סימן קנ״ג אות ו׳] בשם ר״ש[16] שכתב בשם הרב רבנו יחיאל דדוקא בשל יד אבל בשל ראש אין להקפיד.

אם כן יוצא לן מכל האמור, דלדידן גם בשל יד בדיעבד לא יגנז, דהרי אם אין לו תפלה של יד תולה [עור] על של ראש ועושהו [של] יד אפילו לכתחלה, ואינו צריך אפילו לדבק, אלא דלמצוה מן המובחר הצריכו לכתחלה בקלף אחד, ואי לא עבד לא הצריכו אפילו לדבק, מכל שכן דאי עבד וכתב שלא כסדר לא הצריכו אפילו לגנ[ו]ז. ובריייתא דמכילתין צריך לומר דסבירא לה דדוקא בעינן זכרון אחד וכפשט המקרא, ודלא כ[ד]מסיק תלמודא, וכן כתב הרשב״ש ז״ל (סימן תרל״ב) דדוקא בשל יד שהם קלף אחד. האמנם דברי הראשונים באו בפירוש דלא שנא של יד ולא שנא של ראש צריך לכתוב הפרשיות כסדר שהם כתובות בתורה, וזה מדכתבו הרא״ש [הלכות תפלין סימן ה׳], והטור [סימן ל״ד], והרב בעל התרומה הלכות תפלין [סימן ר״ו], דלרבנו תם דסבירא ליה הויות באמצע, על כל פנים צריך [לכתבן] כסדר שהם כתובים בתורה, ובשל יד שהם בקלף אחד צריך להניח חלק בינתיים ולכתוב שמע, ולחזור לפניו ולכתוב והיה אם שמוע. ולדברינו דאמרינן דטעמא בשל יד משום שהם בקלף אחד, משום הכי צריך לכתוב כסדר הכתובות בתורה, כדי שבהנחתן יהיו כסדרן, הניחא לרש״י ז״ל שצריך בהנחתן כסדר שהם כתובות בתורה, משום הכי צריך להקפיד בסדר כתיבתן בשל יד שהם בקלף אחד. אבל לרבנו תם דאדרבה צריך לשנות בהנחתם מבכתיבתן, למה לי להקפיד בכתיבתן (שהיו) [שיהיו] כסדרן ולהניח חלק בינתיים, כיון דאמרן דבשל ראש אין להקפיד. אלא ודאי דסבירא להו להראשונים דלרבנו תם גזרת הכתוב הוא להקפיד בכתיבתן כסדר שהם כתובים בתורה, וכמו שכתב המרדכי [הלכות תפלין דף י׳ ע״ג], ואם כן לא שנא של יד לא שנא של ראש. ומהתימה על הרשב״ש שם שכתב היפך מזה. (ועיין להרב חיד״א ז״ל בתעל׳ה הברכ׳ה (בסימן ל״ב אות ב׳)[17] דהניף ידו על הרשב״ש לומר דדבריו נרפים הם ואין לסמוך עליו בזה, ולהרב פתח הדביר (שם סק״ב)[18] דמילא אחריו להקשות עליו עיין עליו, ובסימן ל״ד דף נ״ט סוף ע״א)[19]. ולענין הלכה נראין הדברים להתיר לא שנא בשל ראש לא שנא בשל יד בדיעבד, וכאשר נראה מן הש״ס דילן, אלא דיש להחמיר כדברי הראשונים כאשר פשטה ההוראה.

(הערה א׳[20]: ועיין להרב חיד״א ז״ל בספר מורה באצבע (בקשר גודל סימן ג׳ אות כ׳) דכתב וז״ל: על פי דברי הזוהר הקדוש והאר״י זלה״ה [שער הכוונות ענין התפלין דרוש ו׳] חיוב להניח תפלין של רבנו תם גם כן ותרתי איתנהו, ולא משום ספק חס ושלום. ע״כ. ועיין עוד לו בתעלה הברכ׳ה (באו״ח סימן ל״ד אות א׳ וב׳)[21] שהביא שם מה שכתב הוא ז״ל בתשובות חיים שאל סימן כ׳ מחלק א׳ על זה. עיין עליו. ומה שציין בספר חיים שאל סימן כ׳, טעות סופר נפל בדבריו וצריך לומר סימן א׳, דשם האריך הרחיב על זה. ועיין להרב יפה ללב בסימן כ״ה [סק״ב][22] מה שכתב על זה עיין עליו. אלא דמה שכתב הרב המחבר דמצא סמך לכולהו סברות כמבואר בזוהר הקדוש בכמה מקומות לא הראה לנו איה מקומם[23]. ועיין להרב עטרת זקנים בסימן ל״ד שהביא שם דברי האר״י הקדוש וקאמר מר דהם דברי הזוהר חדש (דף י״א ע״ב)[24], ועיין עוד שם להרב חיד״א מה שציין על זה, ולהרב מכתם לדוד (סימן ד׳), ולהרב נחל אשכול [חלק ב׳] בהלכות תפלין דף פ״ב [סימן כ״ו אות ג׳]).

(הערה ב׳: ועיין להרב חיד״א בעין זוכר (מערכת אות היו״ד סימן ג׳) דשם תפס להיפך, משם כל הראשונים ואחרונים. ע״ע. אבל עיין להרב יד מלאכי (בדף קע״ג [כללי שני התלמודים] אות ד׳), ולהרב נר מצוה (ח״ב דף ס״ט וע׳) [כללי תלמוד ירושלמי סימן ק״ט] דכתבו דהדבר בפלוגתא מתניא, והרב נר מצוה השיג על הרב חיד״א, ובכלל דבריו ציין את תשובת הרדב״ז (ח״א סימן כ״ג) [ח״ד סימן אלף צ״ח] דסבירא ליה דבכהאי גוונא לא קיימא לן כהירושלמי. ע״ע. ולא זכר שר להרב חיד״א בעצמו בשיורי ברכה ([שבברכי יוסף] ליו״ד סימן רצ״ז [השני] סעיף י״ג), דשם השיג על דברי הרדב״ז הללו מזה כמו שיעוין שם, ואם כן איך הרב המחבר תפס זה לכלל מוסכם דלא קיימא לן כהירושלמי).

(הערה ג׳: ועיין בספר האשכול נדפס מחדש ([חלק ב׳] בהלכות תפלין דף פ״ד [סימן כ״ח]) שהביא שם האי מכילתא, ושם בנחל אשכול (אות ג׳) שם נתעורר על השאלתות והלכות גדולות דלא הזכירו שלא כסדרן פסול, גם בהרי״ף לא מצינו רושם זה. ובדרך תמים הגיה בהרי״ף ריש הלכות מזוזה [ד:], היכא דאישתמיט אות אחת אין תולין, כדברי הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] תולין בספרים ולא בתפלין ומזוזות וכו׳. ואף לפי דבריו עדיין לא שמענו אלא איסור תליה, אבל שלא כסדרן באותה

הערות וציונים

16. עיין בביאור צביון העמודים על הסמ״ק (אות נ׳) שכתבו שבכת״י הנוסחא: אומר ׳הרב שמחה׳ החזן וכו׳, וכנראה שזהו הר״ש. אבל לפנינו הוא בהגהת רבנו פרץ שם (ואם כן צריך להגיה כאן: בשם ׳רבנו פרץ׳ שכתב וכו׳). 17. כוונתו לספר מחזיק ברכה (ע״פ הפסוק במלכים-ב י״ח, כ״ז), ונדפס לעיל סעיף א׳ אות י״ט. 18. נדפס לעיל סעיף א׳ אות כ׳. 19. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ד אות כ״ט ד״ה ומדברי. 20. ההערות דלהלן הם מאת הרב המגיה הגאון רבי אברהם ברכה זצ״ל, (וכן שאר ההערות הקצרות דלעיל שהובאו שבסוגריים עגולים). 21. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ד (אותיות: מ, קעא). 22. נדפס באוצר ההלכה חלק ב׳ סימן כ״ה אות ל״ז. 23. עיין בשער הכוונות שם שציין לזוהר הקדוש במדבר (דף רנ״ח ע״א ברעיא מהימנא), ועיין עוד בזוהר חדש (דף ק״כ ע״א), הובא בנצוצי הזוהר במדבר (שם אות ז׳), ועיין עוד שם מה שכתב, ובאוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ד (אות מ״ה). 24. ובתיקוני זוהר חדש הוצאת מוסד הרב קוק הוא בדף ק״א ע״ד.

אוצר ההלכה

שיטה לא שמענו. ע"ע. ועיין להרב כבוד יום טוב בדף ה' ע"ג [הלכות תפלין פ"א הט"ז] שנתעורר מזה על הרמב"ם וטור ושלחן ערוך, ובא לו אל הישוב, קחנו משם, ולהרב שלחן גבוה ביו"ד (סימן רפ"ח סקט"ו), ולהרב פתח הדביר בסימן ל"ב [סק"ב][25] ול"ד [סק"ג][26]. אלא דעיין להרב שלחן גבוה (שם סק"ז) דשם את מקורה הערה לדברי מרן ממה שכתב הרמב"ם (פ"א מהלכות מזוזה), ועל זה כתב דרבנו [שם סעיף ג'] דכתב אות אחת, דרבותא היה לו לומר אפילו קוץ אחד, ולכן כתב דהשמטת סופר הוא. ע"ע. ואחרי נשיקת ידי ורגלי קדשו אין כאן השמטה, דדברי מרן הנם נובעים ממה שכתב הרמב"ם פרק א' דתפלין (הי"ד) [הלכה ט"ז] דתפלין ומזוזות אין תולין אפילו אות אחת, אלא אם שכח אפילו אות אחת גונז וכו', ועיין להרב כסף משנה שם ולהגהות מיימוניות [אות נ'] דהוא מכח שלא כסדרן. ע"ע. ועיין בשלחן ערוך (או"ח סימן ל"ב גבי תפלין סעיף כ"ג) דכן כתב, ושם כתב הרב שלחן גבוה (סקנ"ט)[27] מדברי הרמב"ם הללו, ואיך הכא לא זכר שר מזה, ועיין להרב ט"ז ביו"ד שם סק"א ולהרב נקודות הכסף).

(הערה ד': ועיין להט"ז ביו"ד (סימן ר"ץ סק"א) דשם הקשה על התוס' על חלוקה דכתב שמע למעלה, דהלא הוי שלא כסדרן וכו'. ותירץ דהתוס' סבירא להו דההיא שלא כסדרן מיירי בחד פרשה עצמה אבל לא מפרשה לפרשה, כיון שאינן סמוכות בתורה וכו'. ולפי זה צריך לומר לדעת הרמב"ם [הלכות מזוזה פ"ה ה"א] דפוסל גם בהקדים פרשה, לא מיירי כאן מחלוקה השניה של התוס' רק מחלוקה הראשונה. ע"ע. ועיין להש"ך בנקודות הכסף שם מה שכתב על דברי הט"ז, ולהרב חקרי לב חיו"ד חלק ג' (דף קל"ט ע"א [סימן קכ"ב]), ולהרב פתח הדביר סימן ל"ד [סק"ג][28], ולהרב חתם סופר (חיו"ד סימן רפ"ב) מה שכתבו על זה לך נא ראה. ועיין להרב שלחן גבוה שם ([סימן ר"ץ] סק"א) שהקשה על דברי הט"ז דגם מחלוקה ראשונה נמי לא אפשר, שהרי צריך תפירה ולדידהו פסולה, והניח דבריו בצריך עיון. ע"ע. ואחרי נשיקת ידי ורגלי קדשו לא זכיתי להבינו, דכוונת הט"ז היתה דהתוספות כתבו שתי חלוקות מלבד פירוש רש"י, הלא הם הראשונה דשמע היה בסוף העמוד וכתב והיה בגליון של מטה. והחלוקה השניה דפרשת והיה היתה בתחלת העמוד, והוסיף שמע בגליון של מעלה. ועל זה הוא דכתב הט"ז דלדעת הרמב"ם החלוקה השנית לא אפשר לדידיה, דהלא סבירא ליה אם הקדים פרשה לפרשה פסולה, אלא החלוקה ראשונה דאז הוי כסדרן. וכנראה דהבין הרב שלחן גבוה דהאי חלוקה ראשונה היינו מה שכתב משם רש"י ז"ל, וזה אי אפשר. ועיין להרב מרכבת המשנה אלפאנדרי (בפ"ה מהלכות מזוזה) ולהרב בן ידיד שם [הלכה א' ד"ה כתבה שלא]. ועיין עוד שם להרב מרכבת המשנה שנתעורר על דברי רש"י מזה, ותירץ דהיה חסר על הארץ ונטלה מספר תורה ותפרה במזוזה. והרב בן ידיד עמד על דבריו דאכתי הוי שלא כסדרן דספר תורה שבלה איירי, נמצא דהספר תורה הוא ישן נושן ונכתב זמן רב קודם מזוזה, ותירץ דרש"י והתוס' ז"ל סבירא להו דבמזוזה ליכא קפידא דכסדרן (בתפלין), [כתפלין]. ועיין להרב משחא דרבותא (ח"ב דף ר' ע"ד)[29] שנתעורר מזה על רש"י וצדד בזה, וגם נתעורר על התוס', ושם בדף ר"א [ריש ע"ד, ד"ה ולכאורה] תירץ בהכי דאין פסול כסדרן מעכב במזוזה, ועמד על דברי הרב לחם יהודה [הלכות מזוזה פ"ה ה"א]. ע"ע. ולהרב חתם סופר שם מה שכתב מזה, ולהרב כבוד יום טוב (דף ה' ע"ד). עיניך הרואות דכבר נתעוררו מזה על התוס' ורש"י ז"ל ובאו אל הישוב. אלא דמה שיש להבין בזה הוא על כל הני רבוותא שנתעוררו מזה על בעלי התוס' במה שכתבו בחלוקה שניה, דנראה דלפי חלוקה ראשונה אתי שפיר, ולפי מה שכתב הרב המחבר גם על חלוקה הראשונה יש להשיב מזה, דאטו ידע שכתבה כסדרה ולא תיקן שום אות מאחר שכתב(ה) לפניו. אלא דמה שתירצו הנך רבוותא דבמזוזה לא בעינן כסדרן אתי שפיר, אבל לתירוץ האחר דתירצו דכסדרן דבעינן היינו בפרשה עצמה אבל לא מפרשה לפרשה, עדיין הקושיא במקומה עומדת דשמא הך פרשה שמצטרף מספר תורה למזוזה לא נכתבה הפרשה עצמה כסדרן, דשמא תיקן איזה אות ולאו אדעתיה. ועיין בספר האשכול הנדפס מחדש ([חלק ב'] בדף ע"ד מהלכות מזוזה [סימן כ"ד]) דכתב דהך ברייתא דספר תורה שבלה וכו', ליתא כהלכתא מכמה אנפי כמו שיעוין שם ובנחל אשכול שם [אות ט'], ואם כן אין להביא ראיה ממנה כמו שכתב הרב המחבר ז"ל. אבל עיין להרב חקרי לב ולהרב בן ידיד מה שכתבו שם מזה מדברי התוס' ודוק).

(הערה ה': ועיין שם ברש"י ז"ל [מנחות דף ל"ה רע"א] בד"ה גורייתא לברייתא, שכתב והיה כי יביאך קודם לקדש, דאז נעשה הפנימית חיצונה וכו'. הרי דרש"י ז"ל ביאר עליה בכוונת הש"ס דקאי לענין כתיבה ולא לענין הנחה, ואם כן היה לו להרב המחבר להביא ראיה פשוטה מדבריו דלא בעינן כסדרן בכתיבה. ועיין להרב פתח הדביר (חלק א' דף נ"ט ע"ב)[30] שציין להרב המפרש ז"ל על ספר יראים כתיבת יד (הלכות תפלין סימן ט"ז הכ"ח) שעמד על דבריו ז"ל ממה שאמרו במכילתא, וציין למה שכתב בהלכות מזוזה [סימן י"ח] דתירץ לזה, ושם כתב וז"ל: היוצא מכלל, דכפי סברת הט"ז וכן נראה סברת מרן והתוס' דסבירא להו דלאקדומי פרשה לפרשה לא קפדינן לכסדרן, וכן משמע מדברי רש"י הנ"ל. וציין למה שכתב הרב מעדני מלך [מעדני יום טוב] ז"ל בהלכות קטנות הלכות תפלין סימן ו' [אות ל'] דשם הרגיש בשינוי לשון רש"י, ולהרב מעשה רוקח (פ"ג מהלכות תפלין ה"ה) דכתב דבדברי רש"י הללו יש טעות סופר הניכר. ע"ע.

הערות וציונים

25. נדפס לעיל סעיף א' אות כ'. 26. נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן ל"ד אות כ"ט. 27. נדפס לעיל אות א'. 28. נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן ל"ד אות כ"ט. 29. נדפס במלואים לסעיף ל"ח (שבסוף הספר) אות ח' ד"ה ועל כרחין. 30. סימן ל"ד סק"ג ד"ה ותו, נדפס באוצר ההלכה שם אות כ"ט.

אוצר ההלכה

ועיין להרב מנחת כהן (קובץ קטן, בחדושיו למנחות) מה שכתב על דברי רש״י, ומה שכתב על דבריו הרב פתח הדביר שם ודוק).
(ויקרא יהושע – הלכות תפלין סימן ה׳[31])

י״ט) שם היו כתובין שלא כסדרן ופסולין. ויש לחקור היכא דטעה וכתב פרשת והיה כי יביאך קודם קדש ואחר כך כתב פרשת קדש, אי אמרינן דדוקא צריך לחזור ולכתוב פרשת והיה כי יביאך דהיא פסולה הואיל ונכתבה שלא כסדר, אבל פרשת קדש אין צריך לחזור ולכתוב אלא חשבינן לה כקדומה ויחזור ויכתוב אחריה פרשת והיה כי יביאך והויא כסדרה, או לא. והנה מדאמרינן סתם כתבן שלא כסדרן יגנזו, משמע דכל הפרשיות יגנזו ואפילו קדש, ולא אמרינן דנחשבת כקדומה ויחזור ויכתוב על הסדר והיה כי יביאך. וכן כתב הרי״ך[32] בתשובת הרשב״ש (סימן תרל״ב) וזה לשונו (בדף ק״ל ע״ג): דלא משכחת שלא תגנוז פרשת קדש אלא בששה פנים[33], וכל השמונה עשר פנים האחרים פסול גם פרשת קדש. ופירש דארבע פרשיות הללו על ידי חילוף נכתבות בעשרים וארבעה פנים, וששה פנים באה פרשת קדש ראשונה וחילוף על ידי השלשת פרשיות אחרות, אבל שאר פנים אחרים צריך שתבוא פרשת קדש באמצע. וכתב הרב ז״ל דבהני השמונה עשר פנים אין תקנה אף לפרשת קדש ותגנוז כולם. ומדברי המרדכי נראה דבכל אופן שיהיה אין תקנה אפילו שנכתב קדש בראשונה, וזה לשונו בהלכות תפלין [דף י׳ ע״ד]: יש מפרשים דוקא אותיות ותיבות או פסוקים שבפרשיות, ולא בסדר הפרשיות וכו׳. וכתב עוד ואני מצאתי במסכת סופרים [פי״ד הי״ז][34] מזוזה שבלתה אין עושין אותה תפלין, ואיכא למידק הא מורידין עושין, ואי שלא כסדרן פוסל בתפלין איך עושין. וכי תימא שנכתבו תפלין קודם למזוזה ובלו שניהם ורוצה להשלים זה מזה, אם כן זה הוא שלא כסדרן דמה לי כפלות הפרשיות ומה לי פרשיות אחרות. דבריו ברור מללו דכסדרן דבעינן היינו שלא יפסוק בכתיבה כלל בענין אחר בין פרשה לפרשה, ואם כן שני ׳קדשין׳ או שני ׳והיה׳, אף על פי כן נפסלו שניהם, דמה לי כפל הפרשיות עצמן מה לי הפסיק בפרשיות אחרות. ומשום הכי כתב תפלין שכתבן כסדרן ובלו שני פרשיות אחרונות או נפסלו וכתב מזוזה אחר כך, אי אפשר להשלים התפלין כיון דהפסיק בין כתיבת התפלין למזוזה בשני הפרשיות שבלו או נפסלו, ואין כאן כתיבת הפרשיות בסדר אחד בלתי הפסק. זהו הנראה מדבריו. (ועיין בחדושי אנשי שם זר זהב סביב המרדכי (אות ג׳) [ב׳] ד״ה פירוש ובלו) **דכן כתב בהדיא. עי״ע. ולהרב פתח הדביר שם** [סימן ל״ד סק״ג][35] ודוק). והכי משמע מדאמרינן סתם יגנזו, משמע כולם יגנזו אפילו קדש. ולא ראיתי לאחד מן המחברים שנתעוררו מזה, זולת לאחד המיוחד הלא הוא מהר״י חזן זלה״ה בספר חק״ל [חקרי לב] תפוחים (בחא״ח סימן ז׳) שנתעורר מזה, והקשה להרב עבודת הגרשוני [סימן ס׳] דהתיר היכא דנפסלו קדש והיה כי יביאך, ויש לו פרשיות אחרות ישנות קדש והיה כי יביאך שיודע שנכתבו קודם אלו של שמע והיה (כי יביאך) [אם שמוע], אם מצרפם זה עם זה ומכשירם, וכפי הדברים כולם פסולים ואין להם תקנה. ולענין הלכה נראה דירא שמים ראוי לו להחמיר ולא יעשה תפלין אלא בסדר אחד בלתי שום הפסק, ואין מורין כן, כיון דכבר פרישית דאעיקרא האי דינא ליתא בש״ס, ומדברי הש״ס דילן נראה דלא בעינן כסדרן, לכן אין להחמיר יותר ממה שנהגו על פי דברי הראשונים[36]. [ראה הערה מהרב המגיה, נדפסה בסמוך].

ועיין עוד שם להרשב״ש שכתב דברים תמוהים וזה לשונו (בד״ה עוד וכו׳): שמדברי כולם נלמוד שאם נכתבו כסדרן, ולא סדרן בבתים כסדרן, אין להקפיד. ודבריו תמהי׳ם המה לנפש מאי קאמר, דהלא ש״ס ערוך הוא [מנחות לד:] החליף פרשיותיה פסולה. ואם נאמר דקאי בנדון דידן דהוחלפו הפרשיות של זה בזה ושל זה בזה ולעולם מונחין כסדרן, גם בזה הרי הפרשיות אלו המונחין כאן באלו התפלין הרי כתובים שלא כסדרן, דקדמה והיה כי יביאך בכתיבה לקדש וכן השאר, וזה נראה פשוט. (ועיין להרב חקרי לב בסימן ז׳).

(הערה: ואנכי הרואה להרב אדני פז (בתשובה סימן מ״ו) דשם ארי נעשה שוא׳ל על פתגם דנא מסופר אחד, וכתב דמורה אחד פסק לו דשני הפרשיות הנם פסולות, וכמדומה לו שרבו הסופר אמר לו רק אחד מהם היא פסולה. ועל זה גדולה תשוב׳ה אשר השיב דטעה אותו המורה, דפרשת קדש היא כשרה ויכתוב מחדש פרשת והיה כי, והביא ראיה בידו מש״ס דיומא פרק הוציאו לו [ס.] מההיא דכל מעשה יום הכפורים האמור על הסדר אם הקדים מעשה לחברו לא עשה כלום, הקדים דם השעיר לדם הפר חוזר ומזה מדם השעיר לאחר דם הפר. וכן פסק הרמב״ם בפרק ה׳ מהלכות עבודת יום הכפורים [הלכה ד׳] דבאופן זה הוי כסדרן, והוא הדין נמי בנדון דידן דיכתוב (אח״ך [והיה כי יביאך אחר] פרשת קדש. והטעם הוא פשוט דהטעות היה במה שנכתב מתחלה והיה כי קודם קדש, וכיון שמתקן דבר זה במה שכתבו אחר פרשת קדש הוא מתוקן. ומזה תמה על הרב בית יעקב (סימן ח״ן) במה שהביא ראיה מזה לנדון דידן, וקאמר מר דזה ברור ונכון. יע״ש. הרי דהוא ז״ל בהסכמ׳ה עלה דפרשת קדש היא כשרה. אלא דיש להשיב על דבריו מדברי המרדכי הנ״ל שהביא

הערות וציונים

31. שני החדושים הבאים הם המשך סימן זה, וחילקנו אותם לשלשה חלקים, להקל על המעיין. 32. כוונתו לרבי יעקב הכהן דשקיל וטרי שם עם הרשב״ש. 33. ברשב״ש כתוב ״בחמשה״ והיינו דיש ששה אופנים שאפשר לכתוב את הפרשיות כשהפרשה הראשונה היא קדש, 4321, 3421 4231 2431 3241 2341, ובאופן הראשון כך צריך להיות לכתחלה ולכן לא כללו עם אלו שלא טעונים גניזה. 34. עיין במסכת סופרים שהגירסא להיפך, תפלה שבלתה אין עושין אותה מזוזה. ומזוזה שבלתה עושין אותה תפלין, לפי שמעלין בקודש ולא מורידין. ועיין נוסחת הגר״א שם (אות ג׳). ועיין בביאורי מוהר״ם בנעט שם במרדכי. 35. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ד אות כ״ט (בסופו, ד״ה איך). 36. עיין להרב קול יעקב (סימן ל״ב אותיות ז׳ ח׳) מה שכתב בזה, ועיין עוד בספר יריעות שלמה (ח״א פרק י׳ עמוד קכ״א) ובספר הלכה ברורה (סעיף ד׳ ובבירור הלכה סק״ב) מה שכתבו בזה.

אוצר ההלכה

הרב המחבר שנראה להיפך. וכן שמעתי מפה קדוש רב רבנן, הרב הגדול, החכם השלם והכולל, עצום ורב, מאי׳ר עיני סופרים נר״ו דכך הוא מנהג הסופרים שבעירנו יע״א, והיינו כמו שכתב הרב אדני פז משם סופר אחד דכמדומה לו שרבו הסופר אמר לו רק אחת.

אלא דלכאורה יש להקשות על הרב חקרי לב וגם על הרב המחבר דמאי יענו להאי סוגיא דיומא. ומצאתי בחפיש׳ה להרב חקרי לב שם (בסימן ק״י) דשם הביא דברי הרב בית יעקב (דסימן ח״ן) הלזו, וסתר אהלו באומרו דאין ראיה מדברי הרמב״ם ז״ל כי אם כשחזר בו ממה שעשה תיכף אחר הזאת דם השעיר, דאז ודאי אין במתן דם הפר שום צד פיסול, אבל אי גם כשהזה דם הפר סירכיה נקיט ואזיל להקדים דם השעיר, אין הכי נמי דגם מתן דם הפר נפסל וכו׳. ומעתה על פי הבא׳ר הזאת בכוונת הרמב״ם שהוא מיסוד הך סוגיא, הנה נכון הדבר דאין מכאן שום תלונה על הרב חקרי לב כלל, דלפי הנחה סוברת אשר הניח בכוונת הסוגיא, נדון דידן לא דמי כלל להההיא, דהכא בנדון דידן כשהתחיל הסופר לכתוב פרשת קדש היה גם כן במחשבת פסול לכתוב קדש אחר והיה, ולא עסקינן בנדון דידן כשחזר בו הסופר ממה שעשה תכף אחר פרשת והיה, ובכהאי גוונא איכא למימר דגם פרשת קדש היא פסולה כיון דהיה במחשבת פסול. והשתא אתי שפיר דשם הרב חקרי לב בסוף דבריו זכר עשה למה שכתב לעיל (בסימן ז׳) על עיקר ספק זה דתלוי בפלוגתא דהרשב״ש והרב עבודת הגרשוני. יע״ש. ולא ערער עליהם מזאת הסוגיא דלפי מה שכתב בתחלת ארש׳ו אין להם דמי׳ם כלל, ודבר זה איכא למימר גם כן בעד הרב המחבר, אלא דעל כל פנים יש לגמגם קצת לפי חילוק זה למאן דמכשיר.

ושוב אחר מדת ימים ראיתי להרב פתח הדביר חלק א׳ (סימן ל״ד דף ס׳ ע״א)[37] שהביא דברי הרב חקרי לב הללו, וגם ראיתי לו עוד בחלק ב׳ (בקונטרס אחרון דף י״א ע״ב)[38] דרמז למה שכתב בחלק א׳, ובא לציו׳ן לתשובת הרב אדני פז הלזו, ומר הוא דאמר דמה שהביא מסוגיא דיומא ומה שהקשה על דברי הרב בית יעקב כבר עמד על כל זה הרב חקרי לב (בסימן ק״י), ואפילו הכי מסיק דגם פרשת קדש פסולה. ע״ע. ומהתימה עליו כיון דכבר זכר מר ניהו רבה לתשובת הרב חקרי לב הלזו, איך לא בא על הבא׳ר כמו שכתבתי אני הדל וסגר לנו המדב׳ר, ועיין להרב חיים מדבר דף קמ״ז ע״ד [חלק חו״מ סימן כ׳] שהביא דברי מהר״א די טולידו ז״ל שעמד על דברי הרב בית יעקב, כמו שכתב הרב אדני פז, ולא זכר שר דבריו. ושוב ראיתי להרב תפארת אדם דף קפ״א ע״ב [קצת זכרונות, בסוף אות הנו״ן] בסוף דבריו דכנראה דגם הוא היה מכוין להתעורר מזה. ע״ע. ועיין להרב מאיר עיני סופרים דף כ״ח ס״ו [סימן י׳ סעיף א׳ סק״ו] דכתב וז״ל: וצריך ליזהר בכל מה שיכול לכתוב כל ארבע פרשיות של ראש או של יד רצופים ולא יפסיק בינתיים בשום דבור כלל, וכל שכן באיזה מחשבה זרה, וכל שכן באמצע, ואם אינו יכול לכתוב כל ארבעת פרשיות ביחד, יכתוב שלש פרשיות הראשונות רצופות ואחר כך יכתוב הרביעית. ואם גם זה קשה, יכתוב השתי פרשיות הראשונות רצופות על כל פנים, ואחר כך יכתוב שתי פרשיות אחרונות יחד, אבל בין פרשה ראשונה לפרשה שניה לא יפסיק בשום ענין וכו׳. ושם זר זהב סביב את מקורה הערה (באות א׳) משערי תשובה [סק״ג] בשם הכוונות [שער הכוונות ענין התפלין ריש דרוש ב׳], ולפי זה בנדון דידן לא מהני פרשת קדש לצרף עם פרשת והיה שיכתוב אחר כך, כיון דיש הפסק ביניהם, אלא צריך לכתוב קדש עם והיה בצירוף אחד, והוא סיוע למה שכתב הרב המחבר בתחלה.

ובעיקר ראיית הרב המחבר[39] מההיא דלוקחים מזוזה מכל אדם וכו׳, דלא בעינן לגבי מזוזה כסדרן, עיין להרב מאיר עיני סופרים (בקונטרס אחרון [עיטור סופרים] סימן ב׳ אות ג׳ [סק״ב]) שם הקשה על דברי הרמב״ם, דאם כן מוכח גם כן דליכא בהן כתיבה לשמן, ובכתיבה השוה הרמב״ם ז״ל (בפ״א מהלכות תפלין הט״ו וח״י) מזוזה לספר תורה ותפלין, ולא תירץ לזה. ע״ע. ושוב ראיתי להרב חתם סופר (בחא״ח סימן ו׳) דשם פלפל על דברי הרמב״ם הללו, ובסוף דבריו כתב: ואין להקשות אכתי ניחוש שמא כתב המזוזה שלא לשמה, ותירץ דסתם כתיבה לשמה כולי עלמא בקיאים בה כמו שכתבו הראשונים ע״ע. אבל עיין להרמב״ן ז״ל בספר המלחמות פרק א׳ מסוכה [ד:] ודוק. ומדבריו אלה אתה למד דיש לדחות ראיית הרב המחבר בהכי דגם בכסדרן כולי עלמא בקיאים בה, דהלא הוי מדאורייתא מ׳והיו׳ [דברים ו׳, ו׳] וכמו שאכתוב לקמן, ולכן ליכא למיחש להכי, לא כן לגבי עיבוד דהוי מדרבנן, וכמו שכתב הרב פרי מגדים באו״ח סימן ל״ב באשל אברהם (סקי״ב) [סקי״ג], אבל כתיבה לשמה הוי מדאורייתא, וכמו שכתב שם הרב פרי מגדים (בסקל״ב) משם הלבוש [סעיף י״ט]. ע״ע. ועיין בחדושי הרשב״א ז״ל למנחות הנדפס מחדש בההיא דגוייתא [מנחות לה.] וכו׳, דתפס שם דרכו של רש״י דבכתיבה מיירי[40], ולדידיה צריך לומר דסבירא ליה כמו שכתבתי לעיל[41] דמפרשה לפרשה לא קפדינן לכסדרן).

(ויקרא יהושע – הלכות תפלין סימן ה׳)

כ) שם היו כתובין שלא כסדרן ופסולין. ולענין לתלות הדלוגים בין השיטות, כתב הרמב״ם ז״ל דאין תולין בתפלין ומזוזות, וזה לשונו (בפ״א מהלכות תפלין הלכה י״ו): ובשאר התיבות אם שכח כותב מקצתה למעלה, במה דברים אמורים בספר תורה, אבל בתפלין ומזוזות אין תולין בהם אפילו אות אחת, אלא אם שכח גונז מה שכתב וכותב אחרת. יע״ש. והוא מהירושלמי דמגילה (סוף) פרק קמא [הלכה ט׳], דקאמר תולין בספרים ואין תולין בתפלין ומזוזות, והשתא לא נתבאר מאי טעמא אין תולין בהם. והרב בעל התרומה כתב דמדקאמר סתמא, משמע לא שנא קודש לא שנא חול, עיין שם בהלכות ספר תורה [סוף סימן קצ״ט].

הערות וציונים

37. נדפס באוצר ההלכה שם סוף אות כ״ט. 38. נדפס באוצר ההלכה שם אות ל׳. 39. נדפס לעיל אות י״ח, עיין שם בד״ה וכן נמי מדאמרינן.
40. כמו שכתב הרב המחבר לעיל בריש אות י״ח. 41. נדפס לעיל אות י״ח, עיין שם בהערה ד׳.

אוצר ההלכה

ובהלכות תפלין [סימן ר״ה] כתב, אם כן אסור להגיה שום אות בתפלין ומזוזות, וגם שלא לכתוב לא על המחק ולא על הגרר, דהא לא נתברר איזה מהם עדיף, אמנם אם דילג שום אות והניח ריוח למעלה בסדר השורה יכול לכותבם שם, אמנם יש מפרשים טעמא דאין תולין בתפלין ומזוזות [לפי] שכתב שלא כסדרן, ותניא במכילתא כתבן שלא כסדרן (פסול) [יגנזו], ולא מפליג בין בפרשיות ובין בשאר תיבות ובין באותיות. ולפסק הלכה הביא כסברת היש מפרשים. (ועיין להרב זרע אמת ח״ג חא״ח סימן א׳ שתפס כן בדעת ספר התרומה. ע״ע). וכן הרב מנחם לבית מאיר בספר כתיבת יד (והן עתה אור נגה עלינו ספרו שהובא לבית הדפוס ושמו קרית ספר ושם בדף יו״ד ע״א [מאמר שני חלק שלישי ד״ה ומה שהתרנו] כתב כן. ע״ע), כתב לטעמא ראשונה דטעמא דאין תולין היינו משום דחזרתן נקלה ביותר, ולא חסו על הטורח מפני שהדקדוק ראוי להיות מצוי בהם. משמע מדבריו דמדרבנן הוא דאמרו אין תולין ולא חסו מפני הטורח, וכמו כן גרירה ומחיקה מאחר שאין כאן טורח ולא הוי כתיבה תמה משום דגריעי מחיקה וגרירה ותליה, ואי עבד משמע דאין כאן פסול, וכל שכן היכא דמצי לתקן בלתי שום גרירה ומחיקה ותליה וכדעת ראשונה של בעל התרומה, ואחר כך הביא סברת היש מפרשים משום דהוי שלא כסדרן. וריא״ז כתב [הובא בשלטי גבורים הלכות תפלין ו: אות ג׳] דדוקא אות אחת אין תולין, אבל דילג תיבה אחת מותר לתקנה, וצריך לומר דסבירא ליה דשאני אות אחת (דאינה) [דאינו] נראה עם הכתב שלמטה ואינו נקרא עמו, אבל תיבה אחת נקרא עמו ולא מיחזי כחסר. ותימה אמאי לא קשיא להו להרב בעל התרומה ולהרב מנחם לבית מאיר לפירוש ראשון, ולריא״ז משום דהוי כתבן שלא כסדרן, ומה יתרצו לברייתא דמכילתין דאמרינן כתבן שלא כסדרן יגנזו. (ועיין למרן החביי״ב בכנסת הגדולה חא״ח סימן ל״ב (הגה״ט)[42] שכתב על דברי ריא״ז שדבריו תמוהים, והרב חלקו של ידיד[43] שם בא לו אל הישוב, אלא דיש לדקדק על דבריו כמו שיעויין שם. ועיין להרב זרע אמת שם שנתעורר מזה על הרב בעל התרומה, וישבו, אלא דמה שכתב שם דסברא ראשונה שהביא הרב בעל התרומה היא סברא יחידאה, לא זכר להרב מנחם לבית מאיר דכן כתב בתחלה. ועיין להרב חתם סופר (חא״ח סימן ח׳) מה שכתב עוד מזה. ע״ע).

ולמה שכתבתי לעיל[44] דלדעת רש״י ז״ל אתיא ברייתא כפשטא, דכתבן שלא כסדרן היינו משום של יד שהם בקלף אחד, וכשכותבן שלא כסדרן נקראים נמי שלא כסדרן בהנחתן, והא ודאי פסול משום דהוי החליף פרשיותיה. ובשל ראש נמי משום הנחתן נקט כתיבתן, וכתיבה דנקט לאו דוקא, ומשום דבשל יד צריך למינקט כתיבה, נקט נמי בשל ראש יעוין למעלה. ומשום הכי פירשוה למה אין תולין על כרחך משום דגריעה, דמשום שלא כסדרן ליכא, דאף על גב דבכתיבה הוי שלא כסדרן מכל מקום נקרא כסדרן דתליה נקרא שפיר כסדרן. והיש מפרשים דאומרים דטעמא משום שלא כסדרן, לא תימא משום דמפרשי כרבנו תם דבעינן כתיבה עצמה כסדרן אף על גב דנקרא [שלא] כסדרן. אלא היש מפרשים כפירוש רש״י ז״ל מפרשי לה, דהיכא דנקרא כסדרן אף על גב דנכתב שלא כסדרן לא איכפת לן, והא דאין תולין היינו דהתליה נחשבת כאילו נקראת שלא כסדרן, משום דהתליה שבין שיטה לשיטה צריך להיות נקראת קודם שיטה שניה, והוה ליה נקראת שלא כסדרן, וכן פירש הר״ן (בתשובה סימן ט״ל) דברי בעל התרומה. יע״ש. אלא דיש להקשות מאי קאמר הרב בעל התרומה ואפילו הניח ריוח חלק למעלה בסדר השיטה לא יכתבנה שם דהוי כותב שלא כסדרן יע״ש (בסימן ר״ה) בשתי הלשונות. ובמאי עסקינן, אי בשהניח ריוח בין שיטה לשיטה, הלא בלאו הכי הא קאמר דאין תולין משום דגריעי, אלא על כרחך תאמר דהיינו שהניח ריוח בשיטה עצמה בין תיבה לתיבה או בין אות לאות, ואף על פי כן פסל משום שלא כסדרן אף על גב דנקרא כסדרן. ואם כן קשיא להר״ן דפירש דברי בעל התרומה משום דנקרא שלא כסדרן, הרי אפילו בריוח שבין אות לאות פסול. (ועיין למהר״י חזן בחקרי לב ח״ג מיו״ד דף קל״ט ע״ב [סימן קכ״ב], ולהרב זרע אמת ולהרב חתם סופר (שם), ולהרב כבוד יום טוב (דף ה׳ ע״ד) מה שכתבו מזה). וצריך לומר דהניח ריוח בסדר השיטה למעלה, היינו בין שיטה לשיטה, ומשום אין תולין ליכא, דלא גריעי לתלות אלא כשלא הניח ריוח בין שיטה לשיטה כראוי לכתוב, וצריך לדחק בכתיבה דהתם גרוע, אבל אם הניח ריוח בין שיטה לשיטה כראוי אין כאן גרוע, ומשום הכי איצטריך למפסליה משום דאין נקרא כסדרן.

העולה מדברים הללו, דבתליה בכל גוונא פסול אפילו הניח ריוח גדול בין שיטה לשיטה, ובהניח ריוח בין אות לאות ובין תיבה לתיבה עדיין לא שמענו לפסול, כן כתב הר״ן. ויש לתמוה דמה יענה לסברת הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] דקאמר ספרים שכתבן כתפלין ומזוזות אין תולין בהן, ותפלין ומזוזות שכתבן כספרים תולין בהם, ובשלמא לפירוש הראשון אתיא שפיר כפי מאי דפרישית לעיל, דטעמא דאין תולין בתפלין ומזוזות היינו משום דכיון דאין רגיל לקרות בהם אין עשויין בריוח בין שיטה לשיטה כדי שירגיל לקרות בהם, ומשום הכי התליה גרועה בהם, ומשום הכי קאמר דספרים שעשאן כתפלין ומזוזות, דהיינו שלא הניח ריוח בין שיטה לשיטה אין תולין כתפלין ומזוזות, ותפלין ומזוזות שעשאן כספרים והניח ריוח בין שיטה לשיטה תולין בהם. ולדברי היש מפרשים אפילו הניח ריוח כל תליה אסורה משום שלא כסדרן, ולעולם כל תליה אסורה בהן אפילו עשאן כספרים. ואם כן קשה דברי הירושלמי דמסיק דתפלין ומזוזות שהן עשויים כספרים תולין בהם, ומשום שלא כסדרן היה צריך לפוסלן אפילו עשויים כסדרן, (ועיין בספרים הנרשמים לעיל מה שכתבו שם מזה, ודוק). ונראה לי דלדברי היש מפרשים יש לתרץ שפיר בכהאי גוונא, דאי אמרינן שלא כסדרן

הערות וציונים

42. נדפס לעיל אות ב׳. 43. נדפס לעיל אות ג׳. 44. נדפס לעיל אות י״ח.

אוצר ההלכה

היינו דוקא בתפלין ומזוזות ומשום דאתיא כמאן דאמר בהקומץ [מנחות לב:] דמזוזה לא בעיא שרטוט, ואיכא מאן דאמר דספר תורה בעיא שרטוט למצוה מן המובחר, וכמבואר בדברי התוספות בהקומץ [שם ד"ה הא] דלדברי הירושלמי ספר תורה בעיא שרטוט לכתחלה, ומשום הכי קאמר דספר תורה דבעיא שרטוט לכתחלה תולין בהן, משום דנקרא התליה כסדרן ולא מחלף לקרוא התליה בשיטה של מעלה, אבל בתפלין ומזוזות דלא בעו שרטוט, אין תולין בהם משום דאין התליה נקראת היטב בשיטה שלמטה, דפעמים השיטה של מעלה לא נכתבה כתקנה מיושרת ובאה תיבה אחת למעלה ותיבת אחת למטה, וכשכתב התליה לפעמים נקראת התליה עם השיטה של מעלה, דבאה התליה מכוון עם תיבה של מעלה שאינה מיושרת בסדר השיטה וכתובה למטה, ועל ידי זה אין התליה נקראת כסדרן ומחלפא בשיטה של מעלה, ותפלין ומזוזות גם כן אם כתבן כסדרן בשרטוט תולין בהם דנקראת כסדרן. ומעתה נדחה דינו של הר"ן שרצה ללמוד דאין כסדרן פוסל בספרים לדברי בעל התרומה, ולמה שכתבתי אתיא הכל על נכון, ודילוג שתלאו בין דף לדף, ודאי הוי שלא כסדרן ופוסל בספרים. הכלל העולה דאין שלא כסדרן פוסל אלא היכא דנקרא נמי שלא כסדרן, כך נראה מדברי הירושלמי, ומדברי הר"ן, ומדברי ספר התרומה לפירוש הראשון, ומדברי הרב מנחם לבית מאיר, ומדברי רש"י ז"ל בהקומץ [לב.] בההיא דספר תורה שבלה, ומדברי התוס' שם [ד"ה דילמא] להשלים יע"ש, ומדברי ריא"ז, ומדברי הגהות סמ"ק בשם הרב רבנו יחיאל.

ומעתה יש לעמוד בדעת הרמב"ם [הלכות תפלין פ"א הט"ז] דפסק להא דירושלמי דאין תולין בתפלין ומזוזות, מאי קסבר, מאיזה טעם אין תולין, או משום דגריעה או משום שלא כסדרן. והתשב"ץ (בח"א סימן ט') כתב דטעמא משום שלא כסדרן, ודייק לה מדכתב גונז מה שכתב וכותב אחרת, ולא אמר למחוק ולגרור ולתקן ולא לגנוז. יע"ש. ולדעתי אין כאן הכרח, דכמו דאין תולין משום דגריעי, הכי נמי אין כותבין על המחק ועל הגרר, דהלא לא נתברר לכמה פוסקים איזה מהם עדיף, כמו שכתב הרב בעל התרומה. ועוד נראה לע"ד, דהרי כל כתבי הקודש אסור למחוק מדרבנן ואפילו אין בהן אזכרות, כאשר ביאר התשב"ץ (בח"א סימן ב'), ובספר תורה כדי לתקן ושלא תגנוז שמות הקודש, מה גם שלא תוכל לכתוב ספר תורה בלתי שום גרר ובלי שום מחק, הם אמרו והם אמרו למחוק כדי לתקן, אבל בתפלין ומזוזות דליכא כל הני טעמי, משום הכי לא התירו מחיקה וגרירה ואמרו דתגנז. סוף דבר דאין הכרח כלל בדברי הרמב"ם דסבר משום שלא כסדרן. ואתיא שפיר כפי זה ההיא דמנחות (דף כ"ט ע"ב) דאמרינן איפסיקא ליה וא"ו ד'ויהרוג' בנוקבא, וכן הה"א ד'העם', ולא התירו על ידי תיקון תליה מחיקה וגרירה, או משום דגריעה, או משום איסור מחיקה וגרירה כתבי הקודש, ותליה משום שלא היה בו שרטוט ונקרא שלא כסדרן. והרדב"ז (בחדשות [חלק א'] סימן ש"י) כתב להכריח כדברי התשב"ץ דסבירא ליה להרמב"ם משום שלא כסדרן, וזכר עשה שם להרב הגהות מימוניות שם [אות נ'] דכן כתב, וכבר פרישית בטוב טעם דאין כאן הכרח. (ועל פי זה נוכל להליץ בעד הרב ש"ך בנקודות הכסף (ביו"ד סימן רפ"ח) שהבין כן בדעת הרמב"ם, והן נסתר מה שהשיג עליו הרב משחא דרבותא שם[45] כמו שיע"ש. והנה לפי מה שכתב הרב המחבר כאן, אתי שפיר מה שכתב הוא ז"ל לעיל, דלגבי תפלין לא נקטיה הרמב"ם האי דינא דכתבן שלא כסדרן פסולה, ולכאורה הרמב"ם כבר נקטיה בהלכות תפלין (הט"ז) דאין תולין בתפלין ומזוזות, וכתב הכסף משנה שם משום שלא כסדרן, וכמו שכתבו הגהות מיימוניות והרב ארחות חיים [הלכות תפילין סימן כ"ה] והרב כבוד יו"ט, והרב נחל אשכול שם, אבל לפי הנחה זאת אתי שפיר). עוד כתב טעם דספר תורה לא בעינן כסדרן, דאם כן לא תמצא ספר תורה כשר. ודבריו תמוהים דאי תימא דרבנן, כדברי הרב מנחם לבית מאיר שפיר, אלא אי תימא דאורייתא משום 'והיו' לא שייך לומר דהתורה חסה להתיר דבר האיסור משום דהטורח מרובה. וק"ל. והרוצה לעיין יעיין בספר בני חיי סימן ל"ב [הגה"ט סק"א][46], ובספר גינת ורדים (כלל ב' סימן ז'), ובספר מהר"י קצבי (סימנים א' וב'). ומה שכתבתי נראה נכון בדעת הירושלמי ובדעת הר"ן, ונדחקו הם על דברי הר"ן והירושלמי ללא צורך, והפשוט כמו שכתבתי. (ועיין להרב מרכבת המשנה אלפאנדרי (בדף ל"ו ע"א) [הלכות מזוזה פ"ה ה"א] ובספרים הנרשמים לעיל).

הכלל העולה, אף על גב דראוי להחמיר כדברי הראשונים דפסלי משום שלא כסדרן, מכל מקום בכל ספק שיפול, נראה להקל כספק דרבנן כן נראה לי, וה' יצילנו משגיאות ויורנו דרך האמת והצדק. **היפ"ה ס"ט** [הצעיר יהושע פרחיא הכהן, סיפיה טב].

(ועיין להרב פרי מגדים במשבצות זהב דשם [ריש סימן ס"ד] נתעורר, למה בקריאה "והיו" קאי רק אפסוקים, ובכתיבה בתפלין ומזוזות גם פרשיות שלא כסדרן פסולות וכו'. ואם נאמר דאין הכי נמי דמן התורה כשר, ומדרבנן פסול בכתיבה וכו', אם כן אם יש לו שני פרשיות קדש והיה ומצטרף שני פרשיות מתפלין, אי אחרים בספק יש לומר ספק דרבנן לקולא, ועיין בסימן ל"ב בט"ז [ס"ק] א"ב וצ"ע. ושם במשבצות זהב (סק"א) כתב דמספק פסול, עבודת הגרשוני [סימן ס'] והכין ודאי דספק תורה לחומרא, וכמדומה בבאר היטב [סק"ב] לא כתב כן. [ע"כ]. ועיין בשערי תשובה שם [סק"ב]. ודוק. ועיין להרב מאיר עיני סופרים [סימן י' סעיף א' סק"ב] דתפס בהחלט דמאי דבעינן בתפלין ומזוזות כסדרן היינו מדאורייתא. ע"ע. ועיין עוד שם בהרב פרי מגדים (במשבצות זהב סק"ב) ודוק, ועיין להרב שואל ומשיב (מהדורא תליתאה ח"ג סימן ע"ד), ולהרב חתם סופר (חיו"ד סימן

הערות וציונים

45. נדפס במלואים לסעיף ל"ח (שבסוף הספר) אות ח', ד"ה עוד סיים. 46. נדפס לעיל אות י"ב.

אוצר ההלכה

רפ״ב) בסוף דבריו מה שכתב שם, ולא זכר לדברי הרב פרי מגדים הללו. ועיין להרב ראשון לציון בנימוקיו ליו״ד (בסימן רפ״ח) מה שכתב שם מזה. ולמה שכתב הרב המחבר לעיל[47] דמצא סמך לכולהו סברות בין לרש״י בין לרבנו תם כמבואר בזוהר הקדוש בכמה מקומות ושניהם אמת, הן עתה מצאתי להרב כנסת יחזקאל (בסימן כ״ב) דכתב, ובזוהר הקדוש מחלוקת, לחד תנא כרש״י ולחד כרבנו תם, ולא הראה לנו איה מקום כבודו, הרי שהביא מהזוהר הקדוש דהדבר תלוי במחלוקת).

(ויקרא יהושע – הלכות תפלין סימן ה׳)

כ״א) שם שלא כסדרן ופסולין משום דכתיב ׳והיו׳ בהוייתן יהו.

הנה בטור כתב סתמא: ואמרו במכילתין [סוף פרשת בא] כתבן שלא כסדרן יגנזו. וגם הרמב״ם פרק א׳ [הלכה ט״ז] סתם הדברים. רק בבית יוסף כתב כן בשם הר״י אסכנדראני דשלא כסדרן פסול משום דכתיב ״והיו״. והלבוש כתב מפורש יותר, וז״ל: שאם כן יהיו כתובין שלא כסדרן, שפסולין משום דכתיב ״והיו הדברים האלה״ וגו׳ [דברים ו׳, ו׳] בהווייתן יהיו. עכ״ל. ואני תמה על זה דבגמרא דברכות (דף י״ג ע״א) פליגי רבי ורבנן, דאמרינן שם, קריאת שמע ככתבה דברי רבי, וחכמים אומרים בכל לשון. מאי טעמא דרבי, אמר קרא ״והיו״, בהווייתן יהיו. ופריך ולרבנן נמי הא כתיב ״והיו״, ומשני ההוא מבעי להו שלא יקרא למפרע. ואמאי לא משני דלרבנן מבעי להו והיו לענין כתיבת התפלין דצריך לכתוב כסדרן דוקא בהווייתן יהא. וזה לשון המכילתא (סוף פרשת בא): ״והיה לאות״ וגו׳, בארבע מקומות מזכירין פרשת תפלין, קדש לי, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע. מכאן אמרו מצות ארבע פרשיות של יד הם כרך אחד, ארבע פרשיות של ראש הם ארבע טוטפת, ואלו הן: קדש לי, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע. כותבן כסדרן, ואם לא כתבן כסדרן הרי אלו יגנזו. עכ״ל המכילתא. ואם כן לפי משמעות לשון המכילתא מצי למימר דמ׳והיה לאות על ידכה׳ דבסוף פרשת בא, ילפינן כן דבהווייתן יהיו, אבל על הלבוש קשה. מיהו לפי מה שכתב הפני יהושע (שם בברכות) שהקשה מפרק קמא דמגילה (דף ט׳ ע״א), דאמרינן שם דתפלין ומזוזות לא יהיו נכתבות אלא אשורית, מדכתיב ״והיו״ בהווייתן יהיו. לפי זה למה לי למימר לרבנן ד׳והיו׳ אתא שלא יקרא למפרע. ולפי מה שתירץ הפני יהושע שם לבסוף, ע״ש, מיושב גם כן קושיא שהקשיתי על הלבוש. והבן. (שמן המאור)

כ״ב) שם שלא כסדרן ופסולים משום דכתיב והיו בהויתן יהו.

מה שכתב הר״י אסכנדרני (הובא בית יוסף סימן ל״ב), דאם כן היו שלא כסדרן ופסולות משום דכתיב ׳והיו׳ בהוייתן יהו. לא ידעתי מאין הוציא דרשה זו, דאף על גב דמצינו ריש פרק ב׳ דברכות (דף י״ג סוף ע״א) ׳והיו׳ שלא יקרא למפרע, ופירש רש״י שיקרא הדברים כסדרן וכו׳, ושם דורש על קריאת שמע מפסוק ״והיו הדברים האלה״ [דברים ו׳, ו׳], ואם רצונו לומר דכמו כן יש לפרש פירוש ״והיו לטטפת״ שנאמר בפרשת שמע [דברים ו׳, ח׳] ובפרשת והיה אם שמע [דברים י״א, י״ח] אם כן קאי על לטטפת שהם הארבע פרשיות שיהיו מונחים כסדרן, ולא אסדר כתיבתן. ו[ב]פרק קמא דמגילה (דף ט׳ ע״א) דורש ״והיו הדברים האלה״ לענין תפלין ומזוזות בהוויתן יהו, שיהיו נכתבין אשורית ולא שאר כתב, משמע אבל אשורית גופא שלא כסדרן לא מפסיל, וכן משמע מהא דתנן שם (דף ח׳ סוף ע״ב) אין בין ספרים לתפלין ומזוזות אלא וכו׳, משמע לענין שלא כסדרן אין חילוק[48], ובירושלמי שם מקשה מהא דתולין בספרים וכו׳, ומתרץ, ועיין הפירוש בתשובת הר״ן (סימן ל״ט)[49]. ובטורי אבן להשאגת אריה פרק קמא דמגילה שם [ט. ד״ה תפלין] כתב דמ׳והיו׳ דרשינן לתפלין ומזוזות שני דברים, האחד שיהיה בכתב אשורית, השני שלא לכותבן למפרע דקיימא לן דתפלין ומזוזות צריך לכותבן כסדרן, דהא תרוויהו בכלל והיו בהוויתן יהיו וכל היכא דאינו אשורית או למפרע אינו בהוייתן, הלכך תרוייהו פסולים עכ״ל. וקשה אם כן מהו ״אין בין״ דתנן? ובמנחות סוף פ״ג (דף ל״ו ע״א) דורש מ׳והיו לטטפת׳ כל זמן שבין עיניך יהיו שתים, וכמו שכתב בשלחן ערוך סימן כ״ח (סעיף ב׳). ומכל מקום אם שינה לא פסל, דהא קיימא לן תפלה של יד אינה מעכבת את של ראש, וכמו שכתב בשלחן ערוך סימן כ״ו [סעיף א׳] ובמג״א שם.

והנה מקור הדין מהמכילתא (סוף פרשת בא): ארבע פרשיות כותבן כסדרן, (ואם לא כותבן כסדר) [כתבן שלא כסדרן] הרי אלו יגנזו, עכ״ל, אבל לא דרש מ׳והיו׳ בהוויתן יהו. ומה שכתב הרב בית יוסף שכדברי הר״י אסכנדרני כן כתב הרב ברוך שאמר שם, בברוך שאמר הזכיר לפסול שלא כסדרן, וכפל ושנה, אבל לא נזכר הטעם ׳והיו׳, עיין שם דף (י״ג) [ט״ו] ע״ג ע״ד [סדר תקון התפלין עמודים קנ״ח - קס״ב]. ובספר התרומה (בסימן ר״ה) סבירא ליה דאם כותב אות אחת או שתיים שלא כסדרן כשר, והא דאין תולין בתפלין ומזוזות מפרש משום גנאי, כמו דאיכא למאן דאמר פ״ג דמנחות (דף ל׳ ע״ב) שאין תולין את השם אפילו בספרים דעל כרחך צריך לומר שאינו משום שלא כסדרן, דהא רק בתפלין ומזוזות נזכר פסול שלא כסדרן, ועוד דאם כן איך קיימא לן דתולין את השם, ודוחק לומר דבהא פליגי תנאי אם בעינן בספרים כסדרן או לא, דאם כן עיקר חסר מהספר, ועוד דבמוחק לא שייך ענין כסדרן. וכן מבואר. (עד כאן מצאתי).

(שו״ת צמח צדק – ח״ב סימן ע״ד)

כ״ג) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו׳. מעשה בא לידינו בתפלין שהיה מילת ׳עָשָׂה׳ [שמות י״ג, ט׳] כפולה שני פעמים ופסלתי אותם תפלין, ואין להם תקנה אפילו בגרירת תיבת ׳עשה׳. ולא מבעיא אם אנו גוררין ׳עשה׳ הראשון דפסול, דהוי שלא כסדרן, אלא אפילו אנו

הערות וציונים

47. נדפס לעיל בתחלת אות י״ח. 48. עיין בשו״ת יביע אומר חלק ג׳ (חיו״ד סימן י״ד אותיות א ב) מה שכתב להשיב על ראיה זו. ועיין עוד שם בחלק ז׳ (סימן ב׳ אות ד׳). 49. הובאה בספר בני חיי הגה״ט סק״א, נדפס לעיל אות י״ב.

אוצר ההלכה

גוררין 'עשה' השני, יש לחוש לסברת רבנו תם [מנחות לב. ד"ה והאידנא] והרא"ש ז"ל [הלכות ספר תורה סימן י"ג] שסוברים ששיעור פרשה סתומה שלש אותיות, והוה ליה כתב פרשה סתומה במקום שאינה פרשה, דודאי פסל, כמו פרשה סתומה שעשאה פתוחה או פתוחה שעשאה סתומה [עיין סעיף ל"ו]. אמנם נסתפקתי אם יש להם תקנה בגרירת תיבת 'עשה' השני, [וימשוך גג הה"א של "עשה" הראשון עד סמוך לתיבה של אחריה][50], דהשתא לית לן למיטעי בפרשה סתומה, ומשום נוי ליכא, דלא בעינן נוי אלא בספר תורה, נוי לא בעי אלא לכתחלה אבל לא בדיעבד, ויש להתיישב בדבר.

ומיהו למה שכתבתי בטור יו"ד סימן ער"ה (דף שכ"ד ע"ב שיטה ל"ו)[51] בהגהת הטור ז"ל, שיש מי שסובר דאם כתב פרשה פתוחה או סתומה במקום שאינה פרשה לא פסל, תפלין אלו יש להם תקנה בגרירת תיבת 'עשה' השני. וכבר כתבתי שם שאין דבריהם נראין בעיני.

אחר זמן רב מצאתי להרדב"ז ז"ל בתשובה (ח"א סימן פ"ב) [ח"ד סימן אלף קנ"ג] נשאל על סופר שכתב שני פעמים "בחוזק" (יד) [שמות י"ג, י"ד], מה תקנה יש לתפלין אלו? והשיב שלא יגרור 'בחוזק' האחרון ויאריך גג הקו"ף של 'בחוזק' הראשון עד שיגיע סמוך לתיבת "יד", לא שנא מניח הרגל הקו"ף במקומו כגון זה: [סריקה ???], לא שנא גורר רגל הקו"ף ומושכו סמוך לסוף הגג כגון זה [סריקה ???], דהוי שלא כסדרן, אלא יניחהו חלק, דכל שאין בין תיבה לתיבה בשיעור פרשה אחת, כשר. ע"כ. ומדבריו למדנו דכתב פרשה סתומה במקום שאינה פרשה, פסל, שלא כדברי האומרים דלא פסל. ולמדנו גם כן מדבריו דאין לחוש לסברת רבנו תם והרא"ש ז"ל דשיעור פרשה סתומה שלש אותיות. ובביאור כתב (בסימן ק"כ)[52] דבשנים או שלש תיבות באמצע פסוק, אם גורר ומניח חלק, פוסל. ולפי דבריו תפלין אלו יש להם תקנה, כשיגרור מילת 'עשה' השני.

אמנם אחר שאלת המחילה מעצמותיו הקדושים, מה שכתב שאם יאריך גג הקו"ף של 'בחוזק יד' הראשון עד שיגיע סמוך לתיבת "יד", לא שנא מניח רגל הקו"ף במקומו לא שנא גורר רגל הקו"ף ומושכו סמוך לסוף הגג, דהוי שלא כסדרן, אינו נראה לי. דבשלמא בחוזר וגורר רגל הקו"ף ומושכו לסוף הגג, יש מקום לומר דהוי שלא כסדרן, כיון דבמחיקת הרגל נפסדה צורת האות, וכשחוזר וכותבו הוה ליה שלא כסדרן. אבל כשאינו חוזר וגורר רגל הקו"ף, אלא שמניחו כמות שהוא ומאריך (רגל) גג הקו"ף, מאי שלא כסדרן איכא[53], דלא מקרי שלא כסדרן, אלא כשכותב אות שאם לא היה כותבה היו התפלין חסרים אותה האות, או מקצתה שלא היה באות שיעור, אבל כל שאין חסר שם אות ואינו בא לכתוב שום אות, אלא שבא להאריך האות יותר משיעורה אין בכך כלום, כיון שאם לא היה מאריכה, לא היה שום אות או חלק ממנה חסר בתפלין, וכל שכן לסברתו שסובר שאם הניחו חלק אין כאן שום פיסול, שאין צורך לאורך זה כלל. ואי לאו דמסתפינא הוה אמינא דאפילו אם ירצה לגרור רגל הקו"ף ומושכו סמוך לסוף הגג, אין כאן שלא כסדרן, כיון שאין צורך למחיקה זו.

סוף דבר לא מקרי שלא כסדרן אלא כשיש צורך לאותה כתיבה ובלתי אותה הכתיבה התפלין נפסלין, אבל כשאין צורך לאותה כתיבה לא מקרי שלא כסדרן. וכשיש צורך לאותה כתיבה, נמי לא אמרן אלא בשיש צורך משום חסרון האות או התיבה עצמה, אבל כשאין הצורך אלא כדי שלא יהיה נראה כפרשה סתומה, לא מקרי שלא כסדרן, ולכן נראה לי בין בנדון הרב ז"ל, בין בנדון שלפנינו, מוטב להאריך (רגל) [גג] הקו"ף או (רגל) [גג] הה"א כשיעור שלא ישאר שיעור פרשה סתומה לדעת רבנו תם והרא"ש, מלהניח המקום פתוח כשיעור פרשה לדעת רבנו תם והרא"ש ז"ל. (בנסת הגדולה הגה"ט)

כ"ד) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו'. ראיתי שערוריה בלשון אחד שכתב בכנסת הגדולה (או"ח סימן ל"ב [הגה"ט])[54] בדין תפלין, וכדי שלא יסמכו על דבריו באתי לעורר עליהן. ודבריו בספרו (דף ד' ע"ב) וזהו העולה מתמצית דבריו בקצור: **א'**, שכשיש תיבה כפולה בתפלין, שצריך שיגרור השניה, ואם גרר הראשונה פסול משום דהוי שלא כסדרן, שהרי ראשונה נכתבה בכשרות ושניה בטעות. **ב'**, תפס על הרדב"ז ז"ל [ח"ד סימן אלף קנ"ג] בענין שנכתב "בחוזק" [שמות י"ג, י"ד] שתי פעמים, שיגרור השניה, אך הקפיד הרב שלא ימשוך גגה של קו"ף דחוזק קמא למלאת מקום הפנוי של מחיקת בחוזק בתרא, משום דהוי שלא כסדרן. ועל זה תמה הוא ז"ל עליו, שכיון שלא בא אלא להאריך גג האות יותר משיעורה דאין בכך קפידא. **ג'**, אימץ את לבבו לומר שאף על פי שיגרור רגל הקו"ף דבחוזק ראשונה, יעקרנו ממקומו ויכתבנו בסוף משך גגה של קו"ף שנתארך, דשפיר דמי, כיון שאין צורך למחיקה זו להכשיר האות או התיבה עצמה, רק כדי שלא יהיה הריוח הפנוי שם במקום פרשה, ולא מקרי שלא כסדרן.

ולעייד שלשה אלה לא נוח בהם, הדין הראשון פשיטא דלשופרא ולזריזות בעלמא נכון לעשות כן, שכשיהיה שם אות או תיבה כפולה שיגרור את השני, כיון שהראשון נכתב כתקנו, הגון שנ(ת)קיים הראשון ונמחוק השני, אך לא מפני זה אם שינה יש פיסול, דהא אפילו שימחוק תיבה שניה, אין זה תיקון מספיק לכל מה שנכתב משם ולהלן, שנכתב בפיסול קרינן ביה, כיון שהיתה אות יתרה קודמת לכן, ואפילו שנמצאו בתפלין טעויות דיתור בכל שיטה ושיטה, הא מכשרינן להו [בנטילת]

הערות וציונים

50. כן הגיה הרב בית דוד סימן כ"ז נדפס לקמן אות כ"ה. ע"ש.
51. נדפס בשיירי כנסת הגדולה סימן רע"ה הגהות הטור סק"ב, (וצריך להגיה כאן דף שכ"ה ע"ב).
52. נדפס בשו"ת הרדב"ז מכתב יד חלק ח' סימן ו'.
53. עיין בשו"ת בית דוד (שם ד"ה ולענין) מה שהעיר על דברי רבנו, ומה שהשיב עליו הרב שם משמואל (סימן ג', נדפס לקמן אות ל') וע"ש.
54. נדפס לעיל אות כ"ג.

אוצר ההלכה

היתר, ולדברי כנסת הגדולה לא יהיה שום תיקון דיתר מועיל אלא כשימחוק כל מה שנכתב לאחריו.

גם דין השני, כבר מפורש בדברי הרמב"ם[55] שפוסל בגרירת היתר כשצריך אחר כך לתקון כתיבה למלאת מקום הפנוי, ופסקה הרב בשלחן ערוך סימן ל"ב (דין כ"ג), ולא התיר בנטילת היתר אלא כשיהיה בראש התיבה או בסופה, דאז אין קפידא בהשארת אותו מקום של הגרירה פנוי, שאם יהיה באמצע תיבה לא מהני, לפי שכשגוררין מתוכה אות היתר, נמצאת התיבה חלוקה כשתים ופסולה, וכדי להכשירו צריך למלאת מקום הריוח בדיו, ופסול משום דהוי שלא כסדרן, והרדב"ז הוליד קולא דביתרון אות קטנה כגון וא"ו או יו"ד באמצע תיבה שפיר דמי, שבכל שהוא שיעבה האות שמכאן ושמכאן יתמלא המקום הפנוי, אך להכשיר על ידי המשכת גגה של קו"ף כדי להכשיר התפלין מעכב, דהוי שלא כסדרן.

והדין השלישי, אין צורך להשיב עליו, כי מדיליה נפיל, שכשמוחק רגלה של קו"ף ועוקרו ממקומו, הרי נפסלו תפלין אלו, וכשחוזר לכתבו בסוף השיטה פנים חדשות באו לכאן. ולא סוף דבר בנדון דידן, אלא אפילו בתפלין כשרין (ואמר אם תחק) [אמרו אם מחק] רגלה של קו"ף ללא צורך כלל, וחזר וכתבו במקומו בלי שינוי כלל דמפסיל. (גן המלך – סימן ק"ב)

כ"ה) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו'. כתב הרב מהרדב"ז ז"ל (ח"א סימן פ"ב) [ח"ד סימן אלף קנ"ג] שאלת ממני, על תפלין שכתוב בהם "בחוזק בחוזק" [שמות י"ג, י"ד] שני פעמים, אם יוכל לגרור החוזק האחרון ולהאריך גג הקו"ף עד סמוך ליד כזה: בחוזק יד, דאילו לגרור רגל הקו"ף ולהמשיכו סמוך לסוף הגג כזה: ק פשיטא לך דאסור לפי שהוא שלא כסדרן.

תשובה: מה שכתבת להאריך גג הקו"ף כדי למלאת מקום הגרר, איני רואה את דבריך כלל מכמה טעמים, חדא, לפי שנשתנית צורת האות לגמרי, שהרי רגל הקו"ף צריך שתהיה תלוי[ה] בראש הגג שהוא סוף הגג, ולא באמצעית הגג, ולמחוק רגל הקו"ף ולהמשיכו לראש הגג, אי אפשר כאשר כתבת. ותו, לפי סוד צורת האותיות צורת הקו"ף היא כ"ו והוא מאותיות שם היחוד, וכן כתב באגור [סימן פ"ה], ואם כן היאך אפשר שיהיה גג העליון של הכ"ף ארוך כל כך והתחתון קצר כזה: כ, אין זה צורת כ"ף וזה פשוט. [ראה הערה א' מאת הרב המגיה רבי יוסף הכהן][56]. ולפי זה אפילו אם היה מותר למחוק רגל הקו"ף ולהמשיכו כגון בספר תורה, אין לעשות כן, לפי שנפסדה צורת האות ואין לו תקנה אלא שיאריך גם כן הקו התחתון כזה: כן. וכן הדין בלמ"ד בזמן שבא להאריך אותה שגם צורתה כ"ו כמנין שם היחוד, וצריך לכתוב אותה כזה: ל, וכמה סופרים ראיתי טועים ואתה תהיה מן הנזהרין. תו איכא טעמא אחרינא, כיון שמתקן האות נמצא שהוא שלא כסדרן, ומה לי שיהיה כל האות שלא על הסדר ומה לי מקצת האות, ואם תאמר שאני הכא שכבר האות היא שלמה על הסדר, ואין זה אלא תוספת בעלמא, אם כן לפי דבריך אינו מעיקר האות ואינו אלא כטשטוש בעלמא, ויותר טוב שיהיה חלק ממה שיפסיק טשטוש זה בין התיבות, דאף על גב דאמרינן בין תיבה לתיבה כמלא אות קטנה, הני מילי למצוה מן המובחר אבל לעכב לא, וכן כתב הרמב"ם ז"ל [הלכות ספר תורה פ"ז ה"ד], וכיון שלא היה בין התיבות כשיעור פרשה כשר בדיעבד. עכ"ל.

והרי"ב כנסת הגדולה ז"ל (סימן ל"ב הגה"ט)[57] כתב, שבא מעשה לידו בתפלין שהיה מלת "עָשָׂה" [שמות י"ג, ט'] כפולה שתי פעמים, והביא דברי מהרדב"ז הנ"ל שכתב שאין להאריך גג הקו"ף עד סמוך ל'יד', לא שנא מניח רגל הקו"ף במקומו, לא שנא גורר רגל הקו"ף ומושכו סמוך לסוף הגג, אלא יניחהו חלק, דכל שאין בין תיבה לתיבה כשיעור פרשה אחת כשר. וכתב שמדבריו למדנו שאין לחוש לסברת רבנו תם [מנחות לב. תוד"ה והאידנא] והרא"ש ז"ל [הלכות ס"ת סימן י"ג], דשיעור פרשה סתומה שלש אותיות, וכתב, דלפי זה יש תקנה לאותם תפלין למחוק "עשה" השני ולהניחו חלק. אבל הוא ז"ל נחלק על מוהרדב"ז, וכתב ז"ל: אמנם אחר המחילה מעצמותיו הקדושים, מה שכתב שאם יאריך גג הקו"ף של בחוזק הראשון, לא שנא מניח רגל הקו"ף במקומו, לא שנא גורר רגל הקו"ף וכותבו בסוף הגג, דהוי שלא כסדרן, אינו נראה לי, דבשלמא בגורר רגל הקו"ף הוי שלא כסדרן, כיון דבגרירת הרגל נפסדת צורת האות, אבל כשמניח רגל הקו"ף ומאריך גג הקו"ף, מאי שלא כסדרן איכא, ואי לאו דמסתפינא הוה אמינא, דאפילו גורר רגל הקו"ף אין כאן שלא כסדרן, כיון שאין צורך למחיקה זו אלא כדי שלא יהא נראה כפרשה סתומה, ולכן נראה לי בין בנדון הרב ז"ל בין בנדון שלפנינו, מוטב להאריך (רגל) [גג] הקו"ף או (רגל) [גג] ההי"א כשיעור שלא ישאר שיעור פרשה סתומה לדעת רבנו תם והרא"ש, מלהניח המקום חלק כשיעור פרשה לדעת רבנו תם והרא"ש ז"ל. עכ"ד.

ולענין מעשה נלע"ד כדברי מוהרדב"ז ז"ל, שאין להאריך גג הקו"ף או הה"א אפילו להניח הרגל במקומו, דמה שטען על זה הר"ב כנסת הגדולה דכיון דמניח הרגל במקומו מאי שלא כסדרן איכא, מבואר הוא בדברי מוהרדב"ז ז"ל דלא פסל בזה משום שלא כסדרן, אלא משום דנשתנית צורת האות, אי משום שרגל הקו"ף צריך שיהיה בסוף הגג, ואי משום דצורת הקו"ף היא כ"ף וי"ו ואיך יהיה גג העליון של הגג ארוך כל כך, והטעם דשלא כסדרן אמרו הרב ז"ל לכשגורר רגל הקו"ף וכותבו בסוף הגג. ותימה על הר"ב כנסת הגדולה, איך הבין בדברי מוהרדב"ז ז"ל דטעם שלא כסדרן קאי אתרוייהו, בין לכשמניח

הערות וציונים

55. הלכה זו מקורה מהר"י אסכנדרני ולא מהרמב"ם, וכן ציין הרב באר הגולה. ע"ש. וכבר העיר עליו כן הרב שם משמואל (סימן ג', נדפס בסמוך אות ל').

56. נדפסה לקמן בסוף החידוש. 57. נדפס לעיל אות כ"ד.

אוצר ההלכה

הרגל במקומו, בין לכשגורר הרגל, והרי דעת שפתיו ברור מללו, דעל אריכות הגג אמר שנשתנית צורת האות, ועל מחיקת רגל הקו"ף אמר אי אפשר כאשר כתבת, דהיינו כאשר כתב השואל, דהוי שלא כסדרן[58], ואם כן איך נתיר להאריך הגג ולהניח הרגל במקומו, כיון שנשתנית צורת האות לגמרי משני אופנים כנזכר. וגם אין לגרור הרגל ולכותבו בסוף הגג, משום דהוי שלא כסדרן, דמה שטען הר"ב כנסת הגדולה על זה דאין כאן שלא כסדרן, כיון שאין צורך למחיקה זו אלא כדי שלא יהא נראה כפרשה סתומה, אין נראה, דמה בכך שלא מחק הרגל אלא כדי שלא יהא נראה פרשה, הא מכל מקום כשמוחק הרגל נפסד לגמרי האות ונפסלים התפלין, וכשחוזר וכותב הוי שלא כסדרן, ואם כן אין תקנה לדבר, אלא לגרד "בחוזק" או "עשה" השני ולהניח המקום חלק על סמך הפוסקים דשעור שלש אותיות אינו פרשה סתומה וכמו שכתב מוהרדב"ז. [ראה בסמוך הערה ב' מאת הרב המגיה].

ויש שם בדברי הר"ב כנסת הגדולה ז"ל טעות סופר, שכתב אמנם נסתפקתי אם יש להם תקנה בגרירת "עשה" השני, דהשתא לית למטעי בפרשה סתומה וכו'. דאינו מובן, איך לית למטעי בפרשה סתומה, הא טובא איכא למטעי, אלא חיסור לשון יש, וצריך לומר בגרירת "עשה" השני וימשוך גג הה"א של "עשה" הראשון עד סמוך לתיבה שאחריה, דהשתא לית למטעי וכו'.

(הערה א': אי"ה [אמר יוסף הכהן]: בספר גן המלך (בסימן קי"ד)[59] כתוב וז"ל: ואין דברים הללו מחוורין, שאף על פי שצורתה היא כ"ו, אינו רוצה לומר שכך צורתה בהחלט, אלא לומר שקרוב להיות צורתה כך וכו', אם כן אין שינויין הללו פוסלין בהן, ולכך אין לפסול הקו"ף שכתב עליה הרדב"ז, ואפילו המשיך את גגה ונתן את רגלה בצד הרגל הימני, אין אני רואה בזה פיסול).

(הערה ב': אי"ה [אמר יוסף הכהן]: עיין בספר גן המלך (סימן ק"ב)[60], שסתר דברי הר"ב כנסת הגדולה הנזכר במה שכתב שאין צורך למחיקה וכו', מעין דברי הרב הנ"ל. וכתב עוד על מה שכתב הרב בעל כנסת הגדולה, שכשיש תיבה כפולה בתפלין שצריך שיגרור השניה, ואם גרר הראשונה פסול וכו', כתב עליו דפשיטא דלשופרא ולזריזות בעלמא נכון לעשות כן, שיגרור את השני כיון שהראשון נכתב כתקנו וכו', אך לא מפני זה אם שינה פסול, דהא אפילו שימחוק תיבה שניה אין זה תיקון מספיק לכל מה שכתב משם ולהלן, שנכתב בפיסול קרינן ביה, כיון שהיתה אות יתרה קודמת וכו'. יע"ש).

(שו"ת בית דוד – סימן כ"ז)

כ"ו) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו'. כתב בית יוסף (דף כ"ט ע"א שיטה ל"ה) [בשם הר"י אסכנדרני], אמנם במה שאפשר למחוק היתר ולהמשיך האות וכו', כגון שהיה התיקון תלוי בבי"ת או בכ"ף או בדל"ת או ברי"ש שאפשר להמשיכן וכו'. נ"ב: מכאן יש לתמוה על הרדב"ז [ח"ד סימן אלף קנ"ג] הובאו דבריו בספר כנסת הגדולה [הגה"ט][61], בתפלין שנמצאו כתובין שני פעמים "בחוזק" (יד [שמות י"ג, י"ד], שכתב שלא יגרר "בחוזק" האחרון ויאריך גג הקו"ף של "בחוזק" הראשון עד שיגיע סמוך לתיבת "יד". ע"ש. והם דברים תמוהים, דהא מדברי מהר"י אסכנדרני נראה בבירור שיכול להאריך גג הקו"ף, שכתב, שאם היה התיקון תלוי בבי"ת או בכ"ף שיכול להמשיך למלאת מקום הגרירה. ומעתה הדברים קל וחומר, התם שאם לא ימשיך גג הבי"ת או הכ"ף נפסל משום שנראה כשתי תיבות, הכא כשלא יאריך גג הקו"ף לא נפסל בכך לדידיה דלא סבירא ליה כרבנו תם [מנחות לב. ד"ה והאידנא], מכל שכן דשרי להאריך גג הקו"ף. ועיין בהרב החבי"ב [שם] שהקשה כן מסברא דנפשיה, והשאר שכתב שם הם דברים תמוהים. עיין בגן המלך למהר"א הלוי ז"ל (סימן ק"ב)[62] דמקהי אקהייתא בדברים אלו.

והנראה לי תיקון לזה בין למעשה הרדב"ז ובין למעשה הרב החבי"ב דכדי שלא ישאר שיעור פרשה סתומה לדעת רבנו תם, שיחתוך מהקלף מעבר אל עבר, ואז נשאר המקום חלל. ושוב אין לנו לומר שנשאר מקום פנוי שיעור פרשה סתומה לדעת רבנו תם. דלא כתב רבנו תם דזה מקרי שיעור פרשה סתומה, היינו כשנשאר מקום פנוי בלא כתיבה. אבל אם ההפסקה היה בשביל נקב של הריוח שבינתיים אין ראוי לכתיבה, אין לחוש כלל, וכמו שכתב הרב בעל גן המלך (בסימן ג'). ומה שהביא ראיה מהר"י חאגיז ז"ל בספר הלכות קטנות (ח"א סימן [ח"ב סימן מ"ט] לאסור גם בזה מההיא דסוכה [יז.], אין ראיה משם כמו שיראה הרואה. (יד אהרן הגב"י)

כ"ז) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו'. כתב בית יוסף (דף כ"ט ע"א שיטה ל"ה), שאפשר להמשיכן וכו'. נ"ב: עיין במה שכתבתי במהדורא קמא [הגב"י][63], ובספר דבר משה (ח"ג חיו"ד סימן ז')[64].

(יד אהרן מהדורא בתרא הגב"י סקכ"ד)

כ"ח) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו'. כתב הרדב"ז ז"ל (בישנות סימן פ"ב) [ח"ד סימן אלף קנ"ג], תפלין שכתוב בהם שני פעמים "בחוזק" [שמות י"ג, י"ד], לא יגרור בחוזק האחרון ויאריך גג הקו"ף שבחוזק

הערות וציונים

58. עיין להרב שם משמואל (סימן ג', נדפס לקמן אות ל') מה שהשיב על דברי הרב המחבר, וכן העירו הרב ישועות יעקב (סקי"ט, נדפס לקמן אות ל"ה) והרב אורח צדקה (נדפס לקמן אות ל"ו). ע"ש. 59. נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן ל"ו אות נ"ו. 60. נדפס לעיל אות כ"ד. 61. נדפס לעיל אות כ"ג. 62. נדפס לעיל אות כ"ד. 63. נדפס בסמוך אות כ"ו. 64. שם הביא דברי הרדב"ז הנ"ל והחולקים עליו, וציין בסוף דבריו גם לדברי הרב המחבר (יד אהרן) מה שכתב בחידוש שבסמוך (אות כ"ו), וכתב "אף כי יש לעמוד על ראייתו דמייתי שם". ע"ש.

אוצר ההלכה

הראשון עד שיגיע סמוך לתיבת יד, לא שנא מניח רגל הקו"ף במקומו כגון זה: קן, לא שנא גורר רגל הקו"ף ומושכו סמוך לסוף הגג כגון זה: קן, דהוי שלא כסדרן, אלא יניחהו חלק, דכל שאין בין תיבה לתיבה כשיעור פרשה אחת כשר. ע"כ. והרב החבי"ב ז"ל בספר כנסת הגדולה [הגה"ט][65] חלק עליו, וכתב דזה לא הוי שלא כסדרן, אלא שיאריך (רגל) [גג] הקו"ף שלא ישאר שיעור פרשה, למר כדאית ליה. ומהר"י דוד ז"ל בספר בית דוד (חלק או"ח סימן כ"ז)[66] כתב כדברי הרדב"ז ז"ל עיקר. ועיין בספר גן המלך (סימן ק"ב)[67] שגם הוא ז"ל דחה דברי הרב החבי"ב ז"ל, ועיין מה שכתבתי במהדורא קמא [הגב"י][68].

(יד אהרן מהדורא בתרא הגה"ט סק"ט)

כ"ט) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו'. עיין בדברי כנסת הגדולה (שיטה ט')[65] כתב בתוך דבריו וז"ל: ואי לאו דמסתפינא הוה אמינא דאפילו אם ירצה לגרור רגל הקו"ף, ומושכו סמוך לסוף הגג, אין כאן וכו', כיון שאין צריך למחיקה זו. ע"ש. ולא הבנתי דבריו ז"ל כיון שכבר נמחק ונפסל האות, מאי נפקא מינה שהיה שלא לצורך, הרי כבר נמחק, וכי אם נמחק אות אחת ממילא לא יש איסור דשלא כסדרן בתפלין. וצ"ע. (ידיו של משה)

ל') שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו'. על ענין תפלין שנכתב "בחוזק בחוזק" [שמות י"ג, י"ד] שתי פעמים, העלה הרב כנסת הגדולה [הגה"ט][65] דימחוק בחוזק השני וימשוך גג הקו"ף של הראשון למלאות מקום המחק, ודלא כהרדב"ז ז"ל [ח"ד סימן אלף קנ"ג] שכתב שיניחהו חלק משום דאפילו יניח הרגל במקומו המשכת הגג הוה ליה שלא כסדרן, דליתא, כיון שאינו מחלק האות. אלו תוכן דבריו. יע"ש. וראיתי למוה"ר בבית דוד (סימן כ"ז)[66] דמקהי אקהתא לדין זה, ותמה על הרב כנסת הגדולה דהבין דטעם דשלא כסדרן קאי אמניח רגל הקו"ף במקומו, וליתא אלא קאי אמחיקת רגל הקו"ף, ובמניח הרגל במקומו נתן טעם משום דנשתנית צורת האות וכו'. יע"ש. ואחר הקיד"ה חמש מאות אמינא דלישרי לן מר, דבפירוש כתב הרדב"ז ז"ל דבאריכות הגג איכא שלא כסדרן, כמו שכתב: תו איכא טעמא אחרינא [כיון שמתקן האות נמצא שהוא שלא כסדרן ומה לי שיהיה כל האות שלא על הסדר ומה לי מקצת האות] וכו'. יע"ש. ומכל מקום דברי הרב כנסת הגדולה ז"ל צריכים עיון, דאמאי לא חשש לטעמי אחריני שכתב הרדב"ז ז"ל, ואף אם נימא דלא נראו לו דבריו, מכל מקום לפחות הוה ליה לעלות על דלת שפתיו ז"ל דבריו, ולדחותם לפי דעתו. וגם קצת קשה דמה שכתב הוא ז"ל דכיון דאינו מעיקר האות לא מקרי שלא כסדרן ואינו אלא הוספה בעלמא, זה לא נעלם מעיני הרדב"ז ז"ל כמו שיעויין שם[69]. ושוב ראיתי להמג"א [סקל"ג] שהקשה להרב כנסת הגדולה ז"ל כעין מה שהקשה הרב בית דוד זצ"ל, וכבר הרב אליה רבה [סק"מ] הקשה עליו, יע"ש.

ותבט עיני בשורי להרב מהר"א הלוי ז"ל בספרו גן המלך (סימן ק"ב)[67] שהרבה להקשות להרב כנסת הגדולה בזה, ובמה שכתב כיון שאינו מעיקר האות, כתב כי מבואר בדברי הרמב"ם ז"ל [הלכות תפלין פ"א הט"ז], ופסקה השלחן ערוך (סימן ל"ב סעיף כ"ג) דבגרירת היתר, פסול, כשצריך לאותו מקום הגרר כגון באמצע תיבה. אלו תוכן דבריו ז"ל ויעו"ש. ואחר המחילה רבה תימה גדולה תמיהני על הרב ז"ל, איך יצא מתחת ידיו יד הקדש דברים כאלה, והנה מלבד כי בדברי הרמב"ם ז"ל לא הוזכר חילוק זה דאמצע תיבה, עוד בה דעיקר חילוק זה שבשלחן ערוך שם שורשו פתוח בדברי הר"י אסכנדרני ז"ל שהביא בבית יוסף, ושם מבואר כי אם אות היתר סמוכה לבי"ת או רי"ש וכיוצא מושך גג הרי"ש וכו'. יעו"ש. וזה כדברי הרב כנסת הגדולה ז"ל ממש, ועיין גם כן להרב יד אהרן ז"ל [הגב"י][68] מה שכתב בזה.

אך מה שכתב הרב כנסת הגדולה ז"ל עוד, דאפילו במחיקת רגל הקו"ף ממקומו אין כאן שלא כסדרן דאין צורך למחיקה זו. יעו"ש. זה צריך עיון דהרי מצינו להבית יוסף שהגם שהכשיר להמשיך האות יותר משיעורה באמצע תיבה, אפילו הכי פסל בגרירת האות ולתקנה. וצריך ישוב. ותמהני על הרב בית דוד ז"ל, ועל הרב גן המלך שם, שלא הביאו ראיה לדבריהם מדברי הבית יוסף ז"ל הללו. ועל מה שהקשינו להרב בית דוד ז"ל, שוב ראיתי להרב דבר אמת דף צ"ו [סימן י"ג דיני צורת האותיות ד"ה והואיל] שנתעורר מזה. יע"ש. (שם משמואל – סימן ג')

ל"א) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו'. ראה ראיתי להרדב"ז (בשניות סימן פ"ב) [חלק ד' סימן אלף קנ"ג], שנשאל וז"ל: שאלת ממני על ענין תפלין שנמצא כתוב בהם "בחוזק בחוזק" [שמות י"ג, י"ד] שתי פעמים, אם יוכל לגרור החוזק האחרון ולהאריך גג הקו"ף עד שיגיע סמוך ל'יד' כזה: קן. והשיב, מה שכתבת להאריך גג הקו"ף כדי למלאות מקום הגרר, איני רואה דבריך כלל מכמה טעמים, חדא, לפי שנשתנית צורת האות לגמרי, שהרי רגל הקו"ף צריך שתהיה תלויה בראש הגג שהוא סוף הגג, ולא באמצעית הגג. [ותו], לפי סוד צורת האותיות צורת הקו"ף היא כ"ו[70] והיא מאותיות שם היחוד, וכן כתב האגור [סימן פ"ה]. ולפי זה אין ראוי לעשות כן אפילו בספר תורה לפי שנפסדת צורת האות, ואין לה תקנה בספר תורה אלא שיאריך גם כן קו התחתון. וכן הדין בלמ"ד בזמן שבא להאריך אותה שגם צורתה כ"ו כמנין שם היחוד, וצריך לכתוב אותה כזה: כל, וכמה סופרים ראיתי

הערות וציונים

65. נדפס לעיל אות כ"ג. 66. נדפס לעיל אות כ"ה. 67. נדפס לעיל אות כ"ד. 68. נדפס לעיל אות כ"ו. 69. וכן העיר הרב אורח צדקה (נדפס לקמן אות ל"ו) ד"ה גם. ע"ש. 70. רצונו לומר, כי רגל הקו"ף הוא כעין ו"ו, וגם הקו"ף כעין כ"ף.

אוצר ההלכה

טועים, ואתה תהיה מן הנזהרים. תו איכא טעמא אחרינא, דאף לפי דבריך תוספת זה אינו מעיקר האות, וכיון שכן אינו אלא טשטוש בעלמא, ויותר טוב שיהיה חלק ממה שיפסיק טשטוש זה בין התיבות. וכיון שלא היה בין תיבה לתיבה כשיעור פרשה דהיינו תשע אותיות כשר. זהו תוכן דבריו. יע"ש. וכן כתב מרן בית יוסף (בסימן ל"ו) בתמונת האותיות. והב"ח שם בריש הסימן כתב, שכן מצא בספר ברוך שאמר [בסדר תיקון תפלין אות נ"ג], דמשמע כן מלשון האשיר"י [הלכות ס"ת סימן י"ב]. יע"ש. וכן נראה מסקנת המג"א (בסימן ל"ב ס"ק ג"ל) אלא שכתב, ומכל מקום נראה לי דאם היה חלק כמו תשע אותיות דכשיגררנה יהיה פרשה במקום שאין פרשה ויפסלו התפלין, לכן נראה לי דמותר למשוך הה"א אף על פי שלא יהיה רגל בסופה. יע"ש. וכן כתב הרב כנסת הגדולה [הגה"ט][71].

ולענ"ד הדבר תמוה לחלוק על הראשונים בלתי שום ראיה והכרעה. ועל כן נראה, כשהוא בספר תורה נקל לתקנו על ידי גרירה קצת תיבות, ולעשות ארוכות וגדולות. ובתפלין דקפדינן אשלא כסדרן, יעשה התיקון אשר כתב הרב גן המלך (סימן ג'), שיחתוך מהקלף מעבר לעבר ואז נשאר המקום חלל, ושוב אין קפידה מפני הריוח. ועד כאן לא אמרינן דבריוח כזו חשיב פרשה, אלא שיש ריוח כזה פנוי בלא כתיבה, אבל אם ההפסק הוא בשביל שהריוח שבינתיים אין ראוי ל[כ]תיבה כלל, אין לחוש בזה, וכן כתב הרב יד אהרן נר"ו (בהגב"י)[72]. וכן נהגו סופרי עירנו זאת שאלוניקי יע"א. (באר המים – סימן ז')

ל"ב) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו'. כתב הטור, ואם ייתר אות אחת וכו'. על מה שכתב הרב כנסת הגדולה (בסק"ט) [בהגה"ט][71], עיין מה שכתב על דבריו הרב ידיו של משה ז"ל (דף ס"ג ע"ג)[73].

(דברי מנחם הגה"ט סק"ה)

ל"ג) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו'. על מה שכתב הרב כנסת הגדולה (בהגה"ט)[71] בתפלין שהיה מלת "עָשָׂה" [שמות י"ג, ט'] כפולה וכו', עיין מה שכתבתי לקמן בסימן תפ"ז בהגה"ט [סק"א ד"ה ולי] בס"ד[74]. (דברי מנחם הגה"ט סקי"ב)

ל"ד) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור. הרב מג"א [סקל"ג] הביא מחלוקת שבין האחרונים בכתב תיבה אחת ומחקה, אי שרי למשוך גג אות ה' שלפניה למלאת המקום החלק כזה: ד ה . והוא ז"ל כתב על זה וז"ל: ומכל מקום נראה לי דאם היה חלק כמו ט' אותיות, דכשיגררנה יהיה פרשה במקום שאין פרשה ויפסלו התפלין, לכן נראה לי דמותר למשוך הה"א אף על פי שלא יהיה רגל בסופה. עכ"ל. ולשונו מגומגם, וכוונתו פשוטה, דאם אחר שגרר היתרון הזה לא נשאר חלק ט' אותיות, אין לעשות מעשה למשוך גג ה' למלאות החלק. דכיון דליכא בחלק שיעור פרשה, עדיף טפי שישאר כך ולא ליכנס בספק למשוך הה'. כיון דאיכא מאן דאמר דמבטל לה בזה מצורת ה', ומה שיש שיעור פרשה לרבנו תם [מנחות לב. תוד"ה והאידנא] אין בזה חשש כלל. אבל אם 'היה חלק כמו ט' אותיות דכשיגררנה' וכו'. רצונו לומר שבמה שגרר היתרון יש פרשה במקום שאין ראוי ונפסלו התפלין, ודאי דכל שעשה פרשה במקום שאינה, פסול לכולי עלמא, בזה יש למשוך גג הה' ולסמוך על מאן דאמר דלא עקר לה בזה מצורת ה'. אחר כך ראיתי להרב באר היטב [סקל"ה], דכשבא להעתיק הא דהרב מגן אברהם כתב וז"ל: אם כתב תיבה יתירה ימחקנה, ואם יהא חלק ט' אותיות, מותר למשוך הה' אף על גב שלא יהא הרגל בסופה. עכ"ל. (נהר שלום סק"ח)

ל"ה) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור.

[75]וכתב עוד הרב הנ"ל [מגן אברהם בשם הרדב"ז ח"ד סימן אלף קנ"ג], שאם יש כאן תיבה יתרה אין למחוק ולכתוב אות ה"א הגג רחב משום דהוי שלא כסדרן, ותמה על זה בעל כנסת הגדולה [הגה"ט][71] כיון דהאות כשרה קודם התיקון לא הוי שלא כסדרן, וכתב הרב דאם יעשה גג ה"א רחב ויהיה הרגל באמצע הה"א כזה: ד ה לא חשוב צורת ה"א, דה"א הוא דומה לחי"ת, אלא שהה"א הרגל אינו דבוק וחי"ת רגל שלה דבוק, ועל כרחו שימחוק רגל הה"א ויעשה רגל אחרת בסוף הה"א, וזה בודאי חשוב שלא כסדרן. ומאד תמוהין דברי הכנסת הגדולה שכתב, דאף אם מעמיד רגל הה"א בסוף אין זה שלא כסדרן כיון דאינו צריך, כיון שיש רגל באמצע לא נשתנה צורת האות כל כך עד שהתיקון יהיה נחשב שלא כסדרן. זהו תוכן כוונתו. וזה אינו, דכיון דמוחק הרגל שהיתה באמצע והה"א נגמרת על ידי הרגל שעומדת בסופו, הוי שלא כסדרן, ואמנם כפי מה שהעתיק הכנסת הגדולה תשובת הרדב"ז, שכתב בין מעמיד הרגל בסוף ובין מניח הרגל באמצע הוי שלא כסדרן, על זה שפיר השיג הכנסת הגדולה דבמניח הרגל באמצע א"נ [אי נימא] דכשר בזה, לא הוי שלא כסדרן.

והנה בגוף הדבר, באמת כי בספר ברוך שאמר [עמוד צ"ז אות נ"ד] שהביא הב"ח (סימן ל"ו) נראה, דאם העמיד בתוך הה"א הרגל אינו פסול בדיעבד, נראה לי, כיון דיכול לגרור הגג שלא יהיה רחב כל כך ותהיה הרגל בסופו, אין חשש בזה, דכל הראוי

הערות וציונים

71. נדפס לעיל אות כ"ג. 72. נדפס לעיל אות כ"ו. 73. נדפס לעיל אות כ"ט. 74. שם הביא דברי הרב כנסת הגדולה דלעיל (אות כ"ג) דמשמע מדבריו שכשיש תיבות כפולות צריך לגרור התיבה השניה, ושכן כתב הרב גן המלך (נדפס לעיל אות כ"ד) שראוי לעשות כן לשופרא ולזריזות בעלמא, והעיר עליהם שחייב לעשות כן מן הדין כמבואר במסכת סופרים (פ"ה ה"א). ע"ש. ועיין להרב באר יעקב (סקס"ה בסוף דבריו, נדפס לקמן אות נ"ה) שגם העיר כן. 75. חידוש זה הוא המשך לחידוש שנדפס לקמן אות ס"ח.

אוצר ההלכה

לבילה [מנחות קג:], כמו שכתבתי לעיל [סקי"ב][76] בשם הרשב"א בתשובה [ח"א סימן תרי"א] לענין מוקף גויל, ואמרינן גם בזה כיון דאפשר לגרור הרגל אין חשש בזה, אבל בזה דאי אפשר לגרור (הרגל) [הגג] דאז יהיה שיעור פרשה, אם כן הרגל עומד במקום שאינו ראוי, ופסול אף בדיעבד. (ישועות יעקב סקי"ט)

ל"ו) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור. כתב הרב מג"א (סקל"ג) בשם הרב כנסת הגדולה [הגה"ט][77], שכתב בשם הרדב"ז [ח"ד סימן פ"ב] וז"ל: מצא וי"ו או יו"ד יתירה יגרור אותה ויעבה קצת האות שלפניה וכו', ואם כתב תיבה אחת יתירה ימחקנה, דאין לחוש לסברת רבנו תם [מנחות לב. תוד"ה והאידנא], דסבירא ליה דשיעור פרשה ג' אותיות, אבל אין למשוך האות שלפניה כגון ה"א או קו"ף דהוי שלא כסדרן. ע"כ. ולי נראה דלא הוי שלא כסדרן הואיל והאות עצמה כתובה כתקנה. עד כאן לשון הרב כנסת הגדולה. וכתב על זה הרב מגן אברהם וז"ל: ולי נראה דהכי קאמר אם מושך גג ה"א ומניח הרגל במקומו לא הוי תמונת ה"א, דבעינן שיהא רגל הה"א בסופה, ואם ימחוק הרגל ויכתבנו לבסוף הוי שלא כסדרן. עכ"ל.

ואנכי העבד נראה לי דשפיר צדקו דברי הרב כנסת הגדולה, דהמעיין שם בדברי הרדב"ז (ח"ד סימן פ"ב), יראה בהדיא דמאי דקאמר דהוי שלא כסדרן, לא קאי אמי שמוחק רגל הה"א וכותבה בסופה, דההיא פשיטא ליה אפילו לדברי השואל, שכתב שם: שאלת ממני הסופר המהיר על ענין תפלין שנמצא כתוב בהם "בחוזק בחוזק" [שמות י"ג, י"ד] שתי פעמים, אם יכול לגרור בחוזק האחרון ולהאריך גג הקו"ף עד שיגיע סמוך ל"יד" כזה: קף, דאילו לגרור רגל הקו"ף ולהמשיכו לסוף הגג, בזה פשיטא לך דאסור דהוי שלא כסדרן. והשיב וז"ל: מה שכתבת להאריך גג הקו"ף כדי למלאת מקום הגרר, איני רואה את דבריך מכמה טעמים, חדא לפי שנשתנית צורת האות, שהרי רגל הקו"ף צריך שתהיה תלויה בראש הגג ולא מאמצעיתו, ולמחוק רגל הקו"ף ולהמשיכו לראש הגג אי אפשר כאשר כתבת דהיינו דהוי שלא כסדרן, ותו לפי סוד צורת האותיות צורת הקו"ף היא כ"ו, ואם כן היאך אפשר שיהיה גג העליון של הכ"ף כל כך ארוך והתחתון קצר וכו'. ע"כ. והאי טעמא קאי אריש שמאריך גג הקו"ף לבד ומניח הרגל במקומו, ולא אמוחק רגל הקו"ף ומניחו בסוף הגג. עוד כתב [הרדב"ז] וז"ל: תו איכא טעמא אחרינא כיון שמתקן האות, נמצא שהוא שלא כסדרן, ומה לי שיהיה כל האות שלא על הסדר, ומה לי מקצת האות וכו'. ע"כ. ובודאי דהאי טעמא קאי אמאריך גג הקו"ף לבד ומניח הרגל במקומו, ואפילו הכי אית ליה להרדב"ז ז"ל דהוי שלא כסדרן, דכיון דמאריך גג הקו"ף ועל ידי זה מתקן האות, דאי אמרת דהאי טעמא קאי אמי שגורר רגל הקו"ף וכותבה לבסוף, מאי אתא לאשמעינן, דהא בכהאי גוונא גם לשואל נמי פשיטא ליה דהוי שלא כסדרן.

ועוד דכבר כתב לעיל וז"ל: ולמחוק רגל הקו"ף ולהמשיכו לראש הגג אי אפשר כאשר כתבת. ע"כ. ורצונו לומר כמו שכתב השואל דהוי שלא כסדרן, ומאי מהדר תו ולמימר תו איכא טעמא אחרינא כיון שמתקן האות נמצא דהוי שלא כסדרן וכו', והא כבר תנא ליה להאי טעמא ברישא. ועוד מוכח כן ממה שכתב אחר כך, ואם תאמר שאני הכא שכבר כל האות שלימה על הסדר ואין זה אלא תוספת בעלמא וכו', ע"ש. ואם איתא דקאי אמוחק רגל הקו"ף וכותב לבסוף, מהיכא תיסק אדעתין למימר דלא הוי שלא כסדרן, כיון שכבר האות היא שלימה ולא הוי אלא תוספת בעלמא, והא כיון דמוחק רגל הקו"ף וכותבה לבסוף הוי כתיבה ממש מחדש והוי שלא כסדרן. אלא ודאי דקאי אמאריך גג הקוף לבד ומניח הרגל במקומו, דסלקא דעתך אמינא דהאריכות שעושה לא חשיבא כתיבה כלל, כיון שכבר האות היא שלימה על הסדר, ולא הוי האריכות שעושה כי אם תוספת בעלמא, ולא הוי שלא כסדרן. לכך כתב אם כן לפי דבריך אינו מעיקר האות ואינו אלא כטשטוש בעלמא, ויותר טוב שיהיה חלק ממה שיפסיק טשטוש בין התיבות. ע"כ. ואם כן שפיר הבין הרב כנסת הגדולה לדעת הרדב"ז, ולא כמו שפירש דבריו הרב מגן אברהם, שדברי הרדב"ז קשה להולמם לפי המג"א.

גם מה שכתב הרב כנסת הגדולה: ולי נראה דלא הוי שלא כסדרן הואיל והאות עצמה כתובה כתקנה. ע"כ. לא יכולתי להולמם, דהא גם הרדב"ז ז"ל נמי כתב לה להאי סברא דכנסת הגדולה, דאחר שכתב דבמאריך גג הקו"ף לבד דהוי שלא כסדרן אפילו במניח הרגל במקומו, כתב ואם תאמר שאני הכא שכבר האות היא שלימה על הסדר, ואין זה כי אם תוספת בעלמא. ע"כ. והיא סברת הרב כנסת הגדולה דסבירא ליה דכיון דהאות כתובה כתקנה דלא הוי שלא כסדרן, ותירץ דאם כן לפי דבריך אינו מעיקר האות אלא טשטוש, ועדיף להניח חלק ממה שיפסוק טשטוש זה בין התיבות. ע"כ. אם כן כוונת הרדב"ז לומר, דבין אם נאמר כהרב כנסת הגדולה דמאריך הגג לבד דהוי שלא כסדרן, ובין אם נאמר דלא הוי שלא כסדרן, מכל מקום לא שרי למעבד הכי מכמה טעמי דמייתי התם, ולא מטעם שלא כסדרן לבד, ואם כן מה תיקן הרב כנסת הגדולה במה שכתב דלא הוי שלא כסדרן, מכל מקום טעמא אחריני שייכי לאסורא שלא להאריך הגג שהביא התם הרדב"ז. (אורח צדקה)

ל"ז) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור. כתב במג"א (סקל"ג), ולי נראה דהכי קאמר, אם מושך גג הה"א ומניח הרגל במקומה לא הוי תמונת ה"א. רצונו לומר, יען דהחלק הוא הרבה, לא יוכל לעבות את רגל השמאלית לצד חוץ כל כך עד שיהיה על כל פנים סמוך לסופה, כמו שכתב לעיל בשם הרדב"ז [ח"ד סימן אלף קנ"ג], דעל ידי זה מפסיד גם תמונת ה"א אם יעבה אותה כשיעור שלש או ארבע אותיות. ומכל מקום נראה לענ"ד, גם למאי דמסיק שאין צריך להיות דוקא בסופה,

---

76. נדפס לעיל סעיף ט"ו אות י"ז. 77. נדפס לעיל אות כ"ג.

אוצר ההלכה

מכל מקום טוב יותר לעבות הרגל לצד חוץ עד כדי שלא תאבד צורתה. (חדושי מהרי"ש)

ל"ח) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור.
כתב במג"א (סקל"ג באמצע הדיבור), ולי נראה דהכי קאמר [הרדב"ז ח"ד סימן אלף קנ"ג], אם מושך גג ה"א ומניח הרגל במקומה, לא הוי תמונת ה"א. [ע"כ]. לא מבואר שם ברדב"ז, עיין בתשובת עמודי אש (סימן ו' ד"ה ויש).

שם (סקל"ג בסוף הדבור), לכן נראה לי דמותר למשוך הה"א וכו'.
עיין בתשובת נודע ביהודה (מהדו"ק חיו"ד סימן פ') הוסכם להמג"א. ומצאתי בתשובת עמודי אש (סימן ו' אות ג' בד"ה ויש), הביא בשם הבית דוד ([יו"ד] סימן קל"ב) ובספר לדוד אמת (סימן י"ג), דפסול כדעת הרדב"ז [ח"ד סימן אלף קנ"ג]. ועיין שם מה שכתב עוד בדברי הרב מגן אברהם כאן. (מגיני חיים)

ט"ל) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור.
כתב מג"א (סקל"ג), ומכל מקום נראה לי, דאם היה חלק כמו ט' אותיות דכשיגררנה יהיה פרשה במקום שאין פרשה וכו'. עכ"ל. נ"ב: עיין מה שכתבתי בתשובה מאהבה (ח"א סימן ק"ה), ועיין מה שכתבתי לעיל בתשובה (סימן רט"ו).
(שו"ת תשובה מאהבה – ח"ב סימן ר"כ)

מ') שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור. הנה בשו"ת הרדב"ז חלק ד' (סימן פ"ב) נשאל מסופר אחד שטעה וכתב בתפלין "בחזק בחזק" [שמות י"ג, י"ד] ב' פעמים, וצידד השואל למחוק בחזק השניה, ולהאריך גג האות ק' שבסוף בחזק הראשונה כדי למלאת מקום הגרר, וכתב הרדב"ז עליו, ואיני רואה את דבריך כלל, שהרי על ידי זה נשתנית צורת האות לגמרי, שהרי רגל הק' צריכה להיות תלויה בסוף הגג ולא באמצעיתו, ואי אפשר למחקו ולכתבו בסוף הגג משום שלא כסדרן. ולכן יותר טוב שיניח מקום הגרר חלק, שמכיון שאין בין התיבות כשיעור פרשה כשר בדיעבד. ע"כ. וכתב על זה המג"א (סקל"ג), ומכל מקום נראה לי שאם היה חלק כשיעור ט' אותיות שאם יגררנה יהיה שם שיעור פרשה ויפסול התפלין, אז מותר למשוך רגל הקו"ף או הה"א אף על פי שלא יהיה הרגל בסוף הגג. ע"ש. נמצא שלפי דעת המג"א יש להכשיר ה"א שרגלה סמוכה לצד ימין שלה. וכן הסכים הנודע ביהודה קמא (חיו"ד סימן פ'). ע"ש. וכיוצא בזה כתב הגנת ורדים בגן המלך (סימן קי"ד)[78] על דברי הרדב"ז הנ"ל, שאפילו המשיך גג הקו"ף והניח הרגל בצד הימני, אינו רואה בזה פיסול. ע"ש.

ויש לסייעם ממה שכתב המאירי שבת (קד.) שרגל הה"א השמאלית שדבוקה לגגה כשרה, וכדמוכח במנחות (כט:) אמר רב אשי חזינן לספרי דווקני דתלו לה לכרעא דה"א, הרי שדבוק הה"א לגגה אינו פוסל, שאם כן לא היה מייחס הדבר להסופרים המדקדקים לעשות הכתב מיושר. והדברים ברורים. ואם תאמר והרי נפסדת צורתה ודומה לחי"ת, יראה לי דמיירי שעשה הגג רחב עד שהבריח נכנס בפנים מעוקץ הגג, אבל כשדיבוקה עושה אותה לגמרי בצורת חי"ת ודאי נפסלה. ע"כ. וכן כתב בחדושי הרשב"א (מנחות כט:), שאף על פי שעשה אורך רגלי הה"א שוין, אפילו הכי יש להבדיל בין ה"א לחי"ת, שרגל החי"ת בסוף הגג, מזה אחד ומזה אחד, ורגל השמאלית של ה"א יהיה באמצע הגג. ע"ש. (ועיין בשו"ת הריב"ש (סימן ק"כ), ובשו"ת התשב"ץ ח"א (סימן נ' - נ"א), תירוצים אחרים בזה. ועיין עוד בשו"ת מהר"י קולון (שרש ע"א) ע"ש). וכן מוכח עוד בחדושי הר"ן (שבת קנ:). ע"ש. נמצא שלסברת הראשונים הנ"ל יש להכשיר ה"א שרגלה השמאלית אינה בסופה, רק באמצעיתה. וכן הוכיח במישור בשו"ת מהרש"ם ח"ד (סימן קל"ו). וכן כתב בספר ערך שי (סימן ל"ו)[79] על פי הרשב"א והמאירי הנ"ל. ע"ש. ולפי זה אם נכנס (רגל) [ראש] הלמ"ד בחלל (הק') [הכ"ף פשוטה], יש לפסול אפילו היא קרובה לקו הימני שלו.

אולם ראיתי בשו"ת באר המים חאו"ח (סימן ז')[80] שתמה מאד על המג"א הנ"ל שדחה דברי הרדב"ז בלי שום ראיה, והסכים לדינא כהרדב"ז. (ויעץ לקדור מקום הגרר בכדי שלא ישאר שיעור פרשה. ע"ש. וכיוצא בזה כתב הגנת ורדים בגן המלך (סימן ג'), והגהות רבי עקיבא איגר בהגהותיו ליו"ד (ריש סימן רע"ה). וכתב בשו"ת מהרש"ם ח"ג (ס"ס חצ"ר) שכן נהגו כל הסופרים בכיוצא בזה, והסכים לזה. ע"ש). וכן בשו"ת בית דוד (חאו"ח סימן כ"ז)[81] הסכים לדברי הרדב"ז הנ"ל. ע"ש. גם המלאכת שמים (כלל ח' ס"ט) הביא דברי המג"א, וכתב, אמנם לע"ד אין להקל בזה שאפשר שאין צורת ה"א כזו כשרה. ע"ש. ונראה שלא נסתפק הרב מלאכת שמים אלא בנידון ההוא שרגלי הה"א רחוקים קצת מצד הימני כשיעור הרחקה רגילה בין קו הימני לרגלי הה"א, משום הכי אף על פי שהאריך את גגה לאחר מכן אינו פוסל בזה בבירור, אבל בכהאי גוונא שהיא סמוכה ממש לקו הימני (במחצית הימני) לא דמי להה"א. ויש להכשיר בזה בלי פקפוק כהגאון רבי שלמה קלוגר [שו"ת האלף לך שלמה סימן כ"ז] וסיעתו. (ועיין היטב בשו"ת ארץ צבי פרומר (סימן י"ד) מה שכתב על דברי המלאכת שמים. ודו"ק). ואפשר שגם המג"א יודה לחילוק זה. ועיין בישועות יעקב (סוף סקי"ט)[82]. ובפרי מגדים (שם א"א סקל"ג) ובמשנה ברורה (ס"ק ק"י). ובקול יעקב (ס"ק קכ"ו). ע"ש. ודו"ק.
(שו"ת יביע אומר – ח"ד חאו"ח סימן ו' אות ג')

מ"א) שם ואם ייתר אות אחת וכו'. תפלין שנמצאו תיבות כפולות, הכשיר הראב"ד ז"ל בתשובה[83]. ולבי מגמגם אלא שאיני כדאי לחלוק. הרדב"ז ז"ל (ח"א סימן ק"ך)[84].
(בנסת הגדולה הגה"ט)

הערות וציונים

78. נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן ל"ו אות נ"ו. 79. נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן ל"ו אות קי"ד. 80. נדפס לעיל אות ל"א. 81. נדפס לעיל אות כ"ה. 82. נדפס לקמן אות ס"ח. 83. נדפס בספר תשובות ופסקים להראב"ד הוצאת מוסד הרב קוק סימן א'. 84. נדפס בשו"ת הרדב"ז מכתב יד חלק ח' סימן ו'.

אוצר ההלכה

מ"ב) שם ואם ייתר אות אחת וכו'. כתב מג"א (סקל"ג), וכתב עוד [כנסת הגדולה הגה"ט][85], הראב"ד הכשיר תפלין שנמצאו בהם תיבות כפולות, ולבי מגמגם וכו'. וכשמוחק תיבות כפולות, ימחוק השני, דראשון כדין נכתב. אליה רבה בשם כנסת הגדולה[86]. ואם קודם הראשון יש בי"ת דיכול למשוך, יש לומר דימחוק הראשון לחוש לרבנו תם [מנחות לב. תוד"ה והאידנא] שיעור פרשה שלש אותיות. פרי מגדים. (חיי עולם)

מ"ג) שם ואם ייתר אות אחת וכו'. כתב מג"א (סקל"ג), הראב"ד הכשיר תפלין שנמצאו בהן תיבות כפולות, ולבי מגמגם וכו'. [ע"כ]. נראה שבספר תורה שנמצאו תיבות כפולות יודה רבנו שאין להוציא אחרת, עיין משבצות זהב לקמן סוף סימן קמ"ג. (נפש חיה)

מ"ד) שם ואם ייתר אות אחת וכו'. כתב באר היטב (סקל"ה), ואם כתב תיבה יתרה ימחקנה. [ע"כ] ומגן אברהם (סקל"ג) כתב, דהראב"ד הכשיר תפלין שנמצאו בהם תיבות כפולות, ולבי מגמגם אלא שאיני כדאי לחלוק. עכ"ל. עיין במשבצות זהב סימן קמ"ג [סוף סק"ב ד"ה עוד], דאליה רבה [שם סק"ה] החמיר משום כל יתר כנטול דמי [חולין נח:], ולי צריך עיון דיש לומר כי האי גוונא כל הראוי לבילה [יבמות קד:] וכו'. ועיין בטוב טעם ודעת (קמא סימן רל"ה), דאפילו לאליה רבה אם תיבה אחת בסוף עמוד ותיבה הכפולה בתחלת עמוד כשר, דלא שייך כל יתר כנטול, דדוקא בעומדים זה אצל זה אמרינן כל יתר כנטול. עכ"ל. עיין סימן ל"ה ביו"ד דדעת הש"ך [סקט"ו] ביתיר ורדא גם בשמאל טרפה מטעם יתיר, ויש לעיין דאפשר לומר דשם לא [כשרה], מטעם יתיר ורדא, אך מכל מקום יש לומר דהכא בכל מקום מקומו הוא, ולא דמי לאבר דאמרינן כיון שאינו עומד במקום הראוי מוכח דהוא היתרה ואין על חברו שם יתיר, מה שאין כן כאן מאן נימא שהשניה היא היתרה, דהא גם בתחלת הדף הוא מקום התיבה, שוב יש לומר על שניהם שֵׁם יתיר. ועיין בערך ש"י [יו"ד סוף סימן רע"ט] שכתב, עיין בתקוני זוהר (תקון עשרים וחמשה) שכתב וז"ל: אם כתב חסר באתר דמלא או מלא באתר דחסר, או אות חד חסיר (או אות חד מלא)[87] או יתיר או חליף פסול. עכ"ל. ונראה לי דאין משם סתירה לראב"ד, דיש לומר דגם הראב"ד לא הכשיר רק בתיבה כפולה דכל התיבה נכתב כהוגן, מה שאין כן ביתור [אות].

ועיין גור אריה יהודה [חיו"ד סימן ע"ז] שהאריך להוכיח דכפולות פסול, דאיתא במסכת סופרים פרק ה' [הלכה א'], הכותב שם של שני שמות קודש מקיים את הראשון ומעכב את השני, רבי יהודה אומר אם הראשון בסוף הדף מעכב את הראשון ומקיים את השני. ואם איתא דכשר בדיעבד, לא היה מהדין לעכב את השם. גם הט"ז ביו"ד (סימן רע"ד סק"ד) כתב, על הסופרים שכשיזדמן להם שם בסוף השיטה עושין שני שרטוטין, שעבירה היא שעושין שינוי בתורת משה, על כן יש לגרוד, וכן כתב בש"ך (סימן רע"ו סקי"א) על אותן (רושמים) [רשומים], שאסור להוסיף אפילו נקודה אחת. ומה שכתב המג"א בשם הראב"ד להתיר כפולות, נראה לי דהראב"ד סבירא ליה כדעת הרשב"א [ח"א סימן תרי"א] בבית יוסף [ד"ה כתוב בסמ"ק], דכל הראוי לבילה וכו', והיינו שיוצא בדיעבד, אבל שם פסול עליהם, וצריך גרירה שלא יהיה יתור בתורה או בתפלין. ונפקא מינה בספר תורה בשבת דאי אפשר לגרור, אף לראב"ד פסול. עכת"ד. וכן כתב בשו"ת בית אפרים (חיו"ד סימן ס"ד), ובספרו שערי אפרים [שער ה' סעיף ח' בפתחי שערים] דלא הכשיר מג"א אלא בגורר הכפל, וקמשמע לן דלא הוי שלא כסדרן. וכן כתב בגדולי הקדש הלכות ספר תורה (סימן רע"ד סקי"ח) בשם רד"ך [בית י"ב] דתיבות כפולות פסול, ועיין מה שכתב בגדולי הקדש, דגדולה מזו כתב הרשב"ץ (ח"ב סימן ק"ח), במחק תיבה שחוץ לשיטה, וכתב בריש שיטה אחריה, ורישומה דהראשונה ניכר, פסול משום יתר. ע"ש. עכ"ל. ועיין בדרך החיים הלכות קריאת התורה (בדיני על איזה טעות מוציאין אחרת [סימן פ"ב סעיף ה']), דאם נמצא תיבה כפולה וכל שכן אות כפולה צריך להוציא אחרת. אליה רבה [סימן קמ"ג סק"ה ד"ה כתב] דלא כפרי מגדים [שם משבצות זהב סוף סק"ב]. עכ"ל.

ועיין בגדולי הקדש הלכות ספר תורה (סימן רע"ד סקי"ח), דדעת רש"ל [בתשובותיו סימן ע"ג] באות הפוך, לחומרא אמרינן דהוי אות, ופסול משום יתיר. ובני יונה [שם סעיף ז'] ונודע ביהודה (חיו"ד סימן (ע"ב) [ע"ד]) השיגו עליו, וסבירא להו דאינו פסול, ועיין שם בגדולי הקדש שהסכים לדעת מהרש"ל, וכן פסק במקדש מעט שם [סקנ"ה] דאות הפוך פוסל משום יתיר. ועיין שם [בגדולי הקדש] שכתב, דרש"ל פוסל נו"ן מיותרת שעומדת בריוח שבין הפרשיות, ובני יונה ונודע ביהודה השיגו עליו דלא פסול יתיר רק באות הנוסף בתיבה, לא כשעומד רחוק באופן שאם היה חסר אות מהתיבה לא היה זה משלים.
(באר יעקב – קרוייזר סקס"ו)

מ"ה) שם אם היא בסוף תיבה או בתחלתה וכו'. דברי עצמו הם, על סמך מה שכתב אחר כך דאם הוא באמצע תיבה פסול, שמע מינה דבסוף תיבה או בתחלה כשר דלא נראה כשתי תיבות. (שלחן גבוה סק"ס)

מ"ו) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה וכו' אבל אם היא באמצע תיבה לא, משום דכשיגרור יהיה נראה כשתי תיבות. כך כתוב בבית יוסף בשם הר"י אסכנדרני וז"ל: יש מחקין שפוסלין, כגון שהיתה תיבה שדינה להיות חסרה

הערות וציונים

85. נדפס לעיל אות כ"ג. 86. עיין באליה רבה (סק"מ) שהביא דברי הרב כנסת הגדולה (הגה"ט, נדפס לעיל אות כ"ג), אבל לא כתב בפירוש שצריך למחוק את התיבה השניה. ע"ש. ועיין עוד להרב גן המלך (נדפס לעיל אות כ"ד) ולהרב דברי מנחם (נדפס לעיל אות ל"ג, עיין שם בהערה) והרב באר יעקב (נדפס לקמן אות נ"ה) שכתבו כן. 87. תיבות אלה שבמוסגר אינן נמצאות בתקוני הזוהר.

אוצר ההלכה

וכתבה מלאה, שעכשיו אם גרר אות היתר נחלקה התיבה לשנים ופסול וכו׳, אמנם אם אירע כזה לתפלין אחר שיצאו מיד הסופר לפעמים אפשר לתקן ולפעמים אין להם תיקון. כיצד, בפרשה ראשונה: חֲמֹר, שְׁאֹר, זֹבֵחַ, שדינם להיות חסרים וכתבם מלאים ולא תקנם מתחלה, אין להם תקנה אחר כך, שנמצאת תיבה נחלקת לשתים, ואם ימחוק רגל הרי״ש ואחורי הבי״ת וירחיק אותה למקום האות שנמחקה פסולין, מפני שבמחיקתו רגל הרי״ש והבי״ת ביטל צורתן, וכשחזר וכתבן נמצאו כתובים שלא כסדרן ופסולין. והוא הדין נמי ל - מְאֹדֶךָ, וּלְטֹטָפֹת, מְזוּזוֹת שבשמע, ובפרשת והיה אם שמע: נֹתֵן, הַטֹּבָה, אֹתָם, חסר וי״ו אלו וכיוצא באלו אין בהם תיקון כלל. אמנם במה שאפשר למחוק היתר ולהמשיך האות הסמוכה לה מבלי שיקלקל צורתה הראשונה, זה ודאי מותר, כגון שהיה התיקון תלוי בבי״ת או בכ״ף או בדלי״ת או ברי״ש שאפשר להמשיכן מעט למלאות מקום הגרירה, לפי שאין צריך לגרור מהאות ההוא כלל אלא להאריכה מעט, ובאותו האריכות אין האות מתקלקל, וזה כגון לַאֲבֹתֶיךָ שכתבו מלא בוי״ו מוחק הוי״ו וממשיך הבי״ת מעט, וכן הָעֲבָדָה שכתבו מלא בוי״ו, או יביאך מלא יו״ד וכן כיוצא בהם. אמנם יש להסתפק במַצת הראשון אם כתבו מלא ומחק אחר כך הוי״ו אם מועיל אריכות הצד״י למטה אחר כך, או דילמא כל עוד שאינו מאריך האות למעלה נחשב כשתי תיבות אף על פי שנדבק מלמטה, וכן נוֹתֵן שמשפטו להיות חסר, וכן הוֹצִאֲךָ אם כתבו מלא ביו״ד בין צד״י לאל״ף, ומכל מקום כל שנראה כשתי תיבות הרי זו פסולה. ע״כ. וכל זה השמיטו רבנו מכאן ולא ידעתי למה, ולא היה לו לסתום דאם נראה כשתי תיבות פסול לגמרי, והלא יש תיבות שאף על פי שנראים כשתי תיבות אחר הגרירה כשר, אם יכול להאריך האות שאחורי היתר ולמלאות מקום הגרר והוי ליה לפרש. וצ״ע.

כתב בבית דוד בהלכות אלו (סימן י״ח)[88], כשצריך לעשות קו״ף או למ״ד ארוכה לאיזה סיבה לא יאריך הגג לבד כזה: כ או למ״ד כזה: ל, לפי שקו״ף ולמ״ד הם כפי הסוד צורת אות כ״ף ואות וי״ו שהם גימטריא עשרים ושש וכמנין שם הוי״ה, ואם יעשה כצורת ה״א אין לה צורת כ״ף אלא יאריך גם קו של מטה כזה: כן או למ״ד כזה: לן. הרדב״ז (חלק א׳ סימן פ״ב) [ח״ד סימן אלף קנ״ג]. ולפי זה נראה באות ה״א יכול להאריך הגג לבד כזה: ה, משום דאף אם היא צורת דל״ת ויו״ד או וי״ו, הרי צורתה במקומה, וכן באות תי״ו וכיוצא, אבל לפי טעם הראשון שכתב שם הרדב״ז שאם האריך גג הקו״ף פסולה מפני שנשתנה צורת האות, שצריך להיות הרגל סמוך לגג, הוא הדין בה״א ותי״ו וכל כיוצא בזה פסול אם האריך הגג, אלא שנראה לי דוקא שהאריך יותר מדאי אבל במעט אין קפידא, דהא לעולם אי אפשר לצמצם וכו׳. ולקמן (סימן כ״ז)[89] הביא תשובת הרדב״ז זו באורך, ודברי (השיירי) כנסת הגדולה [הגה״ט][90] שהביא דברי הרדב״ז הללו, ועיין שם בהגה שהביא דברי גן המלך (בסימן קי״ד)[91] שחולק עם הרדב״ז ומכשיר. יע״ש.

כתב בגינת ורדים כלל ב׳ (סימן ט׳), מעשה בתפלין שנזדמן לסופר לכתוב כ״ף פשוטה בסוף שיטה, ולהשלים השיטה המשיך גג הכ״ף עד סוף השיטה, ונסתפקו אם יש לה הכשר שהרי על ידי שהאריך הגג נמצאה דומה לדלי״ת גדולה או רי״ש גדולה, והרב בית יוסף פוסל בזה ואחריו כל חכם לב ימשוך לפסול. ובספר תשובות הרב יעקב לוי ז״ל (בסוף כלל י׳ סימן פ״א) כתב כן מטעם זה, ואני בעניותי איחזי לן טעמא לשריותא לא למעשה הואיל ונפק מפומיה דרב ראוי לחוש להחמיר ובשעת הדחק יש להקל וכו׳. יע״ש. ולענ״ד נראה דאין לחכם אלא מה שעיניו רואות, אם האריכות הגג הוא יותר מדי כנדון מהר״י לוי הנ״ל שהגג היה כפלים מרגלו של הך׳ ודאי פסול שיצא מכלל ך׳ ונכנס בכלל ד׳, ולכן כתב דבספר תורה יגרר האות הזה כולה ויכתוב ך׳ כתיקנה ואפילו בך׳ של אלהיך. יע״ש. מכלל דבתפלין ומזוזות דבעינן והיו, אין להם תקנה, אבל אם האריך מעט דתינוק קורא אותו כתקנה כשר, כמו שכתב בבית דוד בסמוך דהא לא נשתנה צורתו. (שלחן גבוה סקס״א)

מ״ז) שם ואם ייתר אות אחת, יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו׳ אבל אם היא באמצע תיבה לא. כתב הטור (שיטה ט׳) ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה שיגרור אותה וכו׳. נ״ב: אפילו באמצע תיבה איירי. ולא קשה דאם יניח חלק תראה תיבה אחת כשתי תיבות, שהרי במלאות וחסרות איירי, ובמלאות וחסרות הם וא״ו יו״ד והם קטנות ודקות ואינם תופסות אלא מקום מועט, ובכל שהוא שיעבה האות מלפניה או מלאחריה, לא יראו כשני תיבות, ואין בזה שינוי אות ולא שלא על הסדר. הרדב״ז בתשובה (ח״א סימן פ״ב) [ח״ד סימן אלף קנ״ג]. (בנסת הגדולה הגה״ט)

מ״ח) שם ואם ייתר אות אחת, יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו׳ אבל אם היא באמצע תיבה לא. כתבתי בתשובה על תפלין שנמצאו מלת ׳בניכם׳ בשני כפי״ן כזה: ״בניככם״, דיגרור כ״ף השניה מכל וכל, ויאריך כ״ף הראשונה עד שיגיע סמוך למ״ם. אבל לא יגרור המ״ם ויעשה מן הכ״ף השניה מ״ם, דהוי שלא כסדרן. (שיירי כנסת הגדולה הגה״ט סק״ו)

מ״ט) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו׳ אבל אם היא באמצע תיבה לא. כתב בית יוסף (שיטה ל״ח) [בשם הר״י אסכנדרני], כגון לאבותיך שכתבו מלא בוא״ו, מוחק הוא״ו וממשיך הבי״ת מעט וכו׳. נ״ב: מכאן נראה דאם מתחלה היו כתובין כן, דהיינו שתיבה אחת נראה [כ]שתי תיבות, שיכול לתקן בהמשכת הבי״ת מעט. וראיתי להרב

הערות וציונים

88. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ו אות נ״ה. 89. נדפס לעיל אות כ״ה. 90. נדפס לעיל אות כ״ג. 91. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ו אות נ״ו.

אוצר ההלכה

מוה״ר שמואל אבוהב ז״ל בספר דבר שמואל (סימן שנ״ד) שפסל מטעם שלא כתב הר״י אסכנדרני שימשיך הבי״ת, אלא בענין שלא נראה הפיסול מתחלה מתיבה אחת נראה שתי תיבות, אלא בשעה שמתקנים פיסול יתור האות. אבל כשהפיסול נראה בתחלה לעין כל, יש בתיקונו בכתיבה תוספת הדיו איסור כתיבה שלא כסדרה. עש״ב. ולי נראה כמו שכתבתי, דמלשון מוחק הוא״ו וממשיך הבי״ת, נראה שבתחלה מוחק הוי״ו ואחר כך מושך הבי״ת. ועיין מה שכתבתי לעיל[92] בשם הרדב״ז.

(יד אהרן הגב״י)

נ׳) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו׳ אבל אם היא באמצע תיבה לא. כתב מג״א (סקל״ג), כתב לאבותינו מלא יכול לגרור ולמשוך הבי״ת. דאין זה שלא כסדרן, דבלאו הכי בי״ת הוי. ואף על גב כל שלא תיקן פסול [דהוי] כשתי תיבות, כל שאינו כותב אות, כסדרן מקרי, כמו גרירה בין אות לאות בסעיף י״ח. וכן אם נכתב ״השמרו השמרו״ [דברים י״א, ט״ז] יכול למחוק הוי״ו דהשמרו ראשון ולמחוק השמרו[93] שני ולמשוך הרי״ש כמו שיכול למשוך הבי״ת.

(חיי עולם)

נ״א) שם ואם ייתר אות אחת, יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו׳ אבל אם היא באמצע תיבה לא. כתב בט״ז (סקכ״א), כתב בית יוסף בשם הר״י אסכנדרני וכו׳, כגון ״לאבותיך״ [שמות י״ג, ה׳] מלא בוי״ו, שאחר שיגרור הוי״ו ימשוך הבי״ת שלפניה. [ע״כ]. ולא אמרינן בשעה שמחק נתבטלה התיבה, וכשמשך חשיב תיבה חדשה, וכתיבה שלאחריו מקודם והוי שלא כסדרן, דשלא כסדרן לא אכפת לן רק באותיות. כן כתב בתשובות אבני נזר (סימן י״א אות ד׳). ע״ש. (מגיני חיים)

נ״ב) שם ואם ייתר אות אחת, יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו׳ אבל אם היא באמצע תיבה לא. כתב בית יוסף, כגון ״לאבותיך״ שכתבו מלא בוי״ו, מוחק הוי״ו וממשיך הבי״ת מעט וכו׳. נ״ב: צריך עיון שהרי כשמוחק הוי״ו נפסל מטעם שהתיבה נחלקת לשתים וכמו שכתב הוא לעיל, וכן פסק בשלחן ערוך יו״ד (סימן רע״ד סעיף ד׳), ואם כן כשיתקן אחר כך להמשיך הבי״ת מעט הרי הוי כתובים שלא כסדרן. וצריך לומר שקודם שימחוק הוי״ו ימשוך הבי״ת וידביקנה לוי״ו, ואחר כך ימחוק הוי״ו וישאיר את מה שנדבק לבי״ת ודוק[94]. ומיהו אפשר לומר דכיון שאין הפסול בחסרון לא הוי שלא כסדרן, וזה מדוקדק בדבריו, אבל שימשוך לא מהני מפני שצורת האות תפסד, וכשיחזור ויתקנה הוי שלא כסדרן. ודברי הרב דבר שמואל [סימן שנ״ד] שהביא [הרב שערי תשובה] [סקל״ה] אינם מובנים. ע״ש. [אמר המגיה: כבר הוגה שם שצריך לומר ׳למשוך׳ במקום ׳למחוק׳][95]. (זכר אליהו – סימן ז׳)

נ״ג) שם ואם ייתר אות אחת, יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו׳ אבל אם היא באמצע תיבה לא. הרב פתחי תשובה בסדר הגט [למהר״ם ר״י] אות צ׳ כתב בשם הרב גט מקושר (אשכנזי) [למהרא״ל צינץ בביאור טיב גיטין אות צ׳ סק״ב, דף נ״ז ע״א], דבתיבה הנראית כשתים, אפילו יהיה הטעות בתורף כגון שכתב שֵׁם ״גרשם״ ׳גר׳ לבד ׳שם׳ לבד, אף שהם שתי תיבות, מכל מקום ניתן לקרות כאחד, רק שהקורא לפי הפסק הכתיבה מחלקם לשתי תיבות, מכל מקום אינו עושה מעשה חדש. דאין לנו לומר דהוי כאילו לא נכתב השם כלל, דהא אפילו בתפלין שצריך כתיבה כסדרן, פשיטא ליה להמג״א (סימן ל״ב סקל״ג), שיכול לעבות אות הקודם או למשכו. ועל כרחך דגם מעיקרא דיינינן שהתיבה כתובה, רק שניתן לטעות, וכשקירב התיבה אינו אלא מציל מן הטעות, ואם כן לא שייך שנחתם בפיסול וכו׳, ויכול לתקן אפילו אחר חתימה. ע״כ. וכתב עליו בתוספת ביכורים שבסוף הספר, דבשערי תשובה (סימן ל״ב סקל״ה), הביא בשם הרב דבר שמואל [סימן שנ״ד] דכשתיבה נראית כשתי תיבות, לא יועיל מה שימשוך אחר כך, ואם כן על כל פנים בגט אולי יש להחמיר בזה כשכבר נחתם בפיסול. וצ״ע. ע״כ.

והנה יסוד הדברים הוא מדברי מרן הבית יוסף (או״ח סימן ל״ב) בשם הר״י אסכנדרני, דלפעמים גם ביתר אות באמצע תיבה אפשר לתקן, כגון ׳לאבותיך׳ שכתבו מלא בוי״ו, מוחק הוי״ו וממשיך הבי״ת מעט, וכן כל כיוצא בזה. ע״ש. והשואל בתשובת הרדב״ז בישנות סימן פ״ב [ח״ד סימן אלף קנ״ג], הקשה, במה שכתבו הפוסקים שאם היתה אות יתירה יכול לגוררה, שהרי אם היתה באמצע תיבה תהיה כשתי תיבות. והשיב לו הרדב״ז, שהרי כל המלאות והחסרות אינם, זולת וי״ו או יו״ד והם קטנות ודקות, ובכל שהוא שיעבה האות שלפניה ושלאחריה לא יראו כשתי תיבות, ואין בזה לא ׳שינוי אות׳ ולא ׳שלא על הסדר׳ ע״כ. והביאו הרב כנסת הגדולה (או״ח הגהות הטור)[96], ורמזו המג״א שם (סקל״ג) ע״ש, ולזה כיוון הרב גט מקושר שהביא הרב פתחי תשובה הנ״ל.

אך הרב דבר שמואל (סימן שנ״ד) כתב וז״ל: שגם לדעת הרבנים (הרדב״ז והבית יוסף הנ״ל) האלו המקילים, היינו דוקא בענין שלא נראה הפיסול מתחלה מתיבה אחת נראית כשתי תיבות, אלא בשעה שמתקנים פיסול יתור האות של וי״ו במלת ׳לאבותיך׳ ומוחקים אמצעיתו, טרם יראה וימצא הפיסול השני של תיבה אחת נראה כשתי תיבות בהפרדת וגרירת אות וי״ו

הערות וציונים

92. נדפס לעיל אות כ״ו. 93. צריך לומר ׳השמר׳ שני, אבל הוי״ו לא ימחוק, ואז ימשוך הרי״ש עד הוי״ו. וכן כתב הרב פרי מגדים (משבצות זהב סק״כ). ועיין בספר הלכה ברורה (בירור הלכה ס״ק ק״ד) שהביא כמה מהאחרונים שהעירו עליו, ופוסלים בזה משום שלא כסדרן, ועיין שם מה שכתב ליישב שיטת הרב פרי מגדים. 94. רצונו לומר, שקודם ימחק את אמצעית הוי״ו, ואחר כך ידביק את ראשה ותחתיה בבי״ת, דאם לא כן תהיה מ״ם סתומה. וכמבואר בשו״ת דבר שמואל (סימן שנ״ד) שהוא מקור הדברים (הובא בשו״ת איש מצליח שנדפס בסמוך אות נ״ג). 95. ועיין בשו״ת איש מצליח (כרך ג׳ חלק אהע״ז סימן ס״ג, בד״ה והנה הרב), נדפס בסמוך אות נ״ג ד״ה שוב. 96. נדפס לעיל אות מ״ז.

אוצר ההלכה

הנזכרת, מושכים ומדבקים בראשיתו ובתחתיתו של הוי״ו הנזכר גג אות השני הקודמת בתחתיתה וכו׳, אבל בנדון דידן וכו׳. ע״ש. ונפלאתי מהרב שערי תשובה (סימן ל״ב סקל״ה) שהעתיק בשם הרב דבר שמואל הנ״ל, שהיא דעת הבית יוסף והרמב״ם (צ״ל הרדב״ז), ומבואר בדבריו במלת ׳לאבותיך׳ אם בא למחוק הוי״ו המיותרת, אפשר שצריך למחוק בתחלה הבי״ת הקודמת לה הגג והתחתית שתהיה סמוכה להתי״ו, והוי״ו תבא אל תוכה ואז ימחקנה להוי״ו וכו׳. ע״ש. והנך רואה בלשון הרב דבר שמואל שהעתקתי שלא עלה על לבו כזאת, שאם ימחוק הגג והתחתית של הבי״ת הרי נפסדה צורת הבי״ת, וכשחוזר וכותבה ומגביהה בענין שהוי״ו תבא אל תוכה, הרי אין לך שלא כסדרן גדול מזה. וכן ראיתי שוב להרב אניה דיונה (בשערי אמת על הלכות תפלין בתפארת אריה פרק ל׳ אות ד׳) שדחה דבריו בשתים, דגם בגורר העליון והתחתון מן הבי״ת גם כן נראית התיבה חלוקה, ולא עוד אלא שמקלקל הבי״ת, לכן נראה פשוט כמו שכתב המג״א דיגרור הוי״ו ואין בו משום שלא כסדרן. ע״כ.

(שוב ביום ג׳ סיון התשי״ז, ראיתי כרגע בספר מלאכת שמים (כלל ח׳ בינה סק״ו) שכתב דבשערי תשובה (סקל״ה), יש טעות בהעתקת תשובת הרב דבר שמואל כי תיבת ״ימחוק״ דאיתא שם, צריך להיות ״ימשוך״, וכאשר הוא בספר דבר שמואל. ע״כ. נראה שנרגש מהערתנו, אך תיקונו לא הבנתי). [אמר הבן: כוונת הרב מלאכת שמים נראה להגיה בלשון הרב שערי תשובה שצריך ״למשוך״ בתחלה הבי״ת הקודמת לה הגג והתחתית שתהיה סמוכה להתי״ו וכו׳, והיא הגהה אמתית, וכן מתוקן בשערי תשובה הנדפס עם משנה ברורה (סימן ל״ב סקט״ז). ע״ש. אולם עדיין קשה שבדברי הרב דבר שמואל מבואר שימחק אמצעית הוי״ו לפני שימשוך את הבי״ת, דאם לא כן מקלקל צורת הבי״ת כשתהיה הוי״ו בתוכה ותדמה למ״ם סתומה. ולכן כתב אבא מארי הגאון המחבר זצ״ל שלא הבין תיקונו. נאמ״ן ס״ט].

אבל באמת כוונת הרב דבר שמואל מבוארת, שכוונתו לפרש שימחוק תחלה רק אמצעית הוי״ו ויניח ראשה וסופה, ושוב ימשוך גג הבי״ת לראש הוי״ו הנשאר, ותחתית הבי״ת לסוף הוי״ו הנשאר, ואין על זה שום קושיא מכל האמור. אמנם מודינא ודאי דפשט דברי הרדב״ז ומרן והמג״א והאחרונים אין מורין כן כלל, אלא שמוחק תחלה כל הוי״ו ושוב ממשיך הבי״ת, דאם לא כן היה להם לפרש. ובפרט מה שכתב הרדב״ז שיעבה האות שלפניה ושלאחריה, נראה שאותו הריוח הנשאר במחיקת הוי״ו, יחלקנו מעט בעיבוי האות שלפניה ומעט באות שלאחריה. ואפילו למה שהעתיק הרב כנסת הגדולה ׳או שלאחריה׳ ואחריו המג״א, ע״ש, מכל מקום מוכח דלא כפירוש הרב דבר שמואל, דעל כרחך כוונתם שימחוק כל הוי״ו או היו״ד ויעבה האות שלאחריה עד שימלא קצת מן הריוח, שאם יניח ראשה וסופה ויחברם לאות שלאחריה אם כן יניחנה כֻּלָּהּ. ובשלמא באות שלפניה כגון בי״ת, יתכן פירוש הרב דבר שמואל, אך לא באות שלאחריה, שאין לך אות באלפ״א בית״א שיש לה גג ותחתית בולטים לאחור, כמו שיש באות בי״ת לפנים. שוב ראיתי להרב קול יעקב (סימן ל״ב אות קי״ז), שהביא בשם הרב קסת הסופר (סימן ט׳ בלשכת הסופר אותיות ד׳-ה׳) בשם הרב מלאכת שמים, [כלל ח׳ חכמה סעיף ו׳] שאם הוי״ו היתרה היא לאחר בי״ת או כ״ף צריך למוחקה לגמרי, וכתב במוסגר ודלא כהרב דבר שמואל (סימן שנ״ד), ויהיב טעמא משום דצריך להשגיח שלא תתקלקל צורת הבי״ת או הכ״ף בשום פעם, שאם ימשוך תחלה את הגג העליון שלה כפי הצורך הרי תתקלקל צורתה, ואפילו ימשוך אחר כך הצד התחתון ותחזור לצורתה הוי שלא כסדרן, אלא צריך להוסיף מעט מעט קצת כאן וקצת כאן עד כדי הצורך. ע״כ.

(אחר זמן ראיתי להרב קסת הסופר שבא לידי בתור שאלה לשעה קלה (בסימן ט׳ בלשכת הסופר אות ו׳), שהביא בשם הרב שמש צדקה (או״ח סימן כ״ח), בתפלין שנמצאת וי״ו יתרה בתיבת ׳לטטפת׳, שכתב כי למחוק את הוי״ו ולהוסיף קצת דיו בסוף הטי״ת הראשונה וכן בתחלת הטי״ת השניה, לבו דופק, לפי שלא מצא תיקון הוספת דיו, אלא למשוך האות בארכו ולא להעבותו. וכתב עליו ולא ידעתי איזה סברא יש לחלק בזה, אם לא שנאמר כי אם יעבה את האות, יש לחוש פן ברבות הימים יתהווה נקב או שאר קלקול מצד השני, בענין שלא ישאר רק מה שהוסיף ויהיה שלא כסדרן, והביא סמך לזה מדברי הרב אליה רבה (בסימן קמ״ב סוף סק״ג) שכתב, ועוד וכו׳ כי הדורות הבאים וכו׳, ומכל מקום מסיק דאין צריך לחוש לחששא רחוקה, והעיקר כדברי המג״א בשם הרדב״ז. ע״כ. ואני אמרתי דאולי הרב שמש צדקה הוא חבר להרב דבר שמואל הנ״ל, דדוקא למשוך האות כגון במלת ׳לאבותיך׳ שמוחקים אמצעית הוי״ו בלבד, טרם יראה וימצא הפיסול השני של תיבה אחת נראית כשתי תיבות וכו׳, מה שאין כן בתיבת ׳לטטפת׳ שצריך למחוק כל הוי״ו. אך עיינתי בדברי הרב שמש צדקה במקומם וז״ל: לבי דופק שלא מצאתי תיקון זה של תוספת דיו בדברי הפוסקים, כי [לא] אמרו תיקון זה לגרר אות הנוספת ולהוסיף על האותיות לחבר המלה להיות אחת, אלא כגון וקשרתם לאות על ׳ידך׳, שאם כתבו מלא יו״ד שיוכל לגרור היו״ד ולהאריך הדל״ת וכיוצא וכו׳. ע״ש. הרי שכתב מתחלה לגרר אות הנוספת דמשמע כולה, וכן לבסוף כתב שיוכל לגרור היו״ד ולא כתב רגל היו״ד, דאלמא איהו נמי מהחולקים על הרב דבר שמואל, ורק בכל זאת הוא מחלק בין למשוך האות ובין לעבותו, ועל זה שפיר כתב הרב קסת הסופר מה שכתב. ואחר עוד זמן (ביום כ״א מנ״א התש״ך) מצאתי עוד למהר״י הלוי (סימן ל״ז דף ע״ב ע״ג) שיש לדקדק גם כן מדבריו מעין מה שדקדקתי מדברי הרב שמש צדקה הנ״ל).

נמצא דהסכמת האחרונים דלא כהרב דבר שמואל, אלא דאפילו בגורר כל הוי״ו שנעשית התיבה חלוקה לשתים, וחוזר ומקרב האותיות לא הוי ׳שלא כסדרן׳, [וכן הוא בשו״ת יביע אומר

אוצר ההלכה

ח"ה יו"ד סימן כ"ד אות ב'][97]. ומזה למד הרב גט מקושר לגיטין דלא חשיב 'נחתם בפיסול' וכנזכר לעיל, ויהיב טעמא, דגם מעיקרא דייניגן כאילו התיבה כתובה, רק שניתן לטעות, וכשקירב התיבה אינו אלא מציל מן הטעות וכו'. ונראה ברור, דהיינו רצונו לומר, דמעיקרא נמי חשיבא 'מיקרי הכי ומיקרי הכי', וכיון דמצי מיקרי לפי האמת, לכך לא חשיב 'שלא כסדרן' ולא חשיב נחתם בפיסול. ואף על גב דבכל הספיקות באותיות שמראין לתינוק, ודאי מצי מיקרי לפי האמת ואפילו הכי אם יתקנם חשיב שלא כסדרן, שאני התם שהאות עצמה כתובה שלא כהוגן, אבל כאן התיבה כתובה באותיותיה כראוי רק שהריחוק שביניהם גורם.

(שו"ת איש מצליח – כרך ג' חלק אהע"ז סימן ס"ג)

ני"ד) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו' אבל אם היא באמצע תיבה לא. כתב שערי תשובה (סקל"ה), במלת "לאבותיך" אם בא למחוק הוא"ו המיותרת, אפשר שצריך "למחוק" בתחלה הבי"ת הקודמת לה הגג והתחתית וכו'. נ"ב: צריך לומר 'לכתוב', ו'למחוק' מחוק. והבן[98]. (יגל יעקב – גוטליב)

ני"ה) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו' אבל אם היא באמצע תיבה לא. כתב באר היטב (סקל"ה), דלפעמים תיקון מהני ליתר אות כגון 'לאבותיך' מלא בוא"ו, לאחר שיגרור ימשוך הבי"ת שלפניה וכו'. מעשה שכתב בתפלין שתי פעמים "השמרו" ומחק וא"ו ראשונה והשמר שניה, ומשך הרי"ש עד וא"ו שניה, והכשרתי, ואפילו היתה תיבה שניה תיבה אחרת שאינה מענין תפלין כלל ובה וא"ו לבסוף וגרר כנזכר לעיל, נמי כשר. ואף דנפסל תחלה שהוא"ו מרוחק הרבה, הא לאבותיך נמי כל זמן שלא תיקן ומשך הבי"ת נראה כשתי תיבות. והכלל כל שאין כותב מחדש צורת האות אף על פי דנפסל, מהני משיכה אחר כך. משבצות זהב [סק"כ].

ועיין שו"ת מהרש"ם [ח"ג סימן רח"צ] בתפלין שכתב שתי פעמים "וכתבתם", ואם יגרור כל התיבה יהיה יותר משיעור תשע אותיות, נהגי כל הסופרים לעשות נקבים במקום הגרר שלא יהיה ראוי לכתיבה, וכדעת הפוסקים דאם אינו ראוי לכתיבה לא הוי סתומה. ע"כ. ולי נראה דימחוק "תם" של וכתבתם הראשון, ואחר כך ימחוק איזה אותיות מ'וכתבתם' השני, ואחר כך יכתוב תי"ו[99] וימשוך אותו קצת עד מקום שמחק, ואחר כך ימחוק יותר עד המ"ם אחרונה, ואז ימשיך התי"ו עד שם, ולפי זה לא יהיה מעולם חלק שיעור תשע אותיות. וכעין זה כתב בשערי תשובה [סקל"ה]. ע"ש.

עיין בקסת הסופר [סימן ט' לשכת הסופר סקי"ג] דבספר מלאכת שמים [כלל ח' בינה סק"י] חולק על הפרי מגדים דכיון דהשמרו השני מיותר, הוי כהקדש טעות וכנכתב שלא לשמה, על כן פסול לצרף וא"ו שניה. ועיין במקדש מעט [סוף ס"ק ק"ה] שהשיג עליו ומסכים לפרי מגדים.

ועיין באשל אברהם [סקל"ג ד"ה ובי"ת], דאליה רבה כתב בשם כנסת הגדולה[100] תיבות כפולות ימחוק השני, דהראשון כדין נכתב. ואם קודם הראשון יש בי"ת וכדומה דיכול למשוך, ימחוק הראשון לחוש לרבנו תם [מנחות לב. ד"ה והאידנא] דשיעור פרשה שלש אותיות. ע"כ. הרי דכהאי גוונא גם אליה רבה סבירא ליה דמותר לגרור הראשון לגמרי ולסמוך על תיבה שניה ולא אמרינן דהוי הקדש טעות. גם (בח"ס) [במסכת סופרים] [פ"ה ה"א] שהבאתי לקמן בסמוך [ס"ק ס"ו][101] מבואר דאם כתב שתי שמות והראשון הוא בסוף הדף יקדור הראשון ויקיים השני. ע"ש.

(באר יעקב – קרוייזר סקס"ה)

נ"ו) שם ואם ייתר אות אחת יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו' אבל אם היא באמצע תיבה לא. הנה מצינו בתשובות הרדב"ז חלק ד' (סוף סימן פ"ב) שאם כתב וא"ו יתרה באמצע תיבה בתפלין, ימחקנה, ויעבה האותיות שלפניה ושלאחריה כדי שלא תיראה התיבה כשתי תיבות, ואין בזה משום שלא כסדרן. ע"ש. ופסקוהו האחרונים להלכה (עיין מגן אברהם (סקל"ג), מלאכת שמים (כלל ח' ס"ו), קסת הסופר (סימן ט' אות ב'), תורת חיים סופר (סק"ע), משנה ברורה (ס"ק קי"ב)), ומקור דבריהם בבית יוסף בשם הר"י אסכנדרני, שאם כתב "לאבותיך" מלא ו', מוחק אות ו', וממשיך אות ב' מעט, וכן הוא הדין כשיש לפניה אות ד' או ר', שאפשר להמשיכן מעט למלאת מקום הגרידה, לפי שאין צריך לגרד מהאות הסמוכה כלל, אלא דלהאריכה מעט, ובאותה אריכות אין האות מתקלקלת. ע"ש. ופשט דבריו משמע שאחר שגורר אות ו' היתרה מכל וכל, ממשיך האות שלפניה כדי שלא תיראה שתי תיבות. וכן הבינו האחרונים. אולם ראיתי בשו"ת דבר שמואל (סימן שנ"ד), שנשאל: תפלין שנמצא בהן תיבה אחת נראית שתי תיבות אם מותר לתקן על ידי משיכת האות שלפניה, והשיב, אף על פי שלפי דברי הרדב"ז המובא בכנסת הגדולה (סימן ל"ב)[102], וכפי מה שכתב מהר"י קארו בבית יוסף (סימן ל"ב), בדין יתור ו' של ולאבותיך, היה מקום לדון לתקן על ידי המשך או העבות האות הקודמת, כדברי מעלת כבוד תורתו, ולא תקרא כתיבה שלא כסדרה, מכל מקום לבי נוקפי להתיר בזה, וחוששני שגם לדבריהם היינו דוקא באופן שלא נראה פיסול של תיבה נראית כשתי תיבות, אלא באופן שמוחק אות ו' באמצעיתו, וטרם ימצא הפיסול של תיבה הנראית כשתים, מושכין ומדבקין האות הקודמת בראשיתו ותחתיתו של הוא"ו, אבל בנדון דידן שהפסול נראה לעין כל, הוה ליה כתיבה שלא כסדרן כשמושך ומעבה האותיות לקרבן. לכן לא מלאני

הערות וציונים

97. נדפס לקמן אות נ"ו. 98. ועיין להרב זכר אליהו והרב איש מצליח שהגיהו "למשוך" במקום למחוק (נדפסו בסמוך אותיות: נב, נג). 99. צריך עיון דהא כשכותב את האות תי"ו מחדש הרי זה כתיבה שלא כסדרן. ואולי אפשר לומר, שיאריך הבי"ת מעט מעט עד שימחוק כל האותיות עד התי"ו האחרונה של וכתבתם השניה, אלא שאין זה משמעות דבריו. 100. עיין בהערה על הרב חיי עולם שנדפס לעיל אות מ"ב. 101. נדפס לקמן אות נ"ז. 102. נדפס לעיל אות מ"ז.

אוצר ההלכה

לבי להקל בזה. ע״כ. וכן כתב הגאון רבי שלמה קלוגר בשו״ת האלף לך שלמה (חאו״ח סימן י״ג). ע״ש.

ועיין עוד בשו״ת האלף לך שלמה (א״ח סימן כ״ה) שכתב, בדבר תפלין שכתוב בהם ״וקשרתם אתם אתם״, תיבת ״אתם״ כפולה, ורצה הסופר לתקן ולמחוק באופן כזה, שימחוק האל״ף של אתם, וכן מתיבת וקשרתם ימחוק התי״ו והמ״ם, ואחרי כן ימשוך גג הרי״ש של וקשרתם עד סמוך לתי״ו של אתם הראשונה. הנה חלילה לעשות כן, דהוי שלא כסדרן, שתיבת וקשרתם כיון שנמחק ממנה אינה תיבה, וכשמושך הרי״ש אל ת״ם של אתם עושה אותה תיבה מחדש והוי שלא כסדרן. ואף שאומר הסופר שכן פסק בכיוצא בזה בספר פרי מגדים, הנה אין לי פנאי לעיין בפרי מגדים, ואם באמת כתב הפרי מגדים כן אין דבריו נראים וחלילה לעשות כן, ואם עשה כן התפלין פסולין. ע״כ. ובאמת שכן כתב הפרי מגדים (א״א סקל״ג) וז״ל: וב׳ של לאבתיך רשאי להאריך, ואין זה שלא כסדרן, דבלאו הכי ב׳ הוה, ואף על פי שכל זמן שלא תיקן הב׳ פסול שנראה כשתי תיבות, כל שאין כותב אות, כסדרן מקרי, כמו גרירה בין אות לאות בסעיף י״ח. ע״כ. והניף ידו שנית (במש״ז סק״כ): מעשה שנמצא בתפלין תיבת ״השמרו השמרו״ ב׳ פעמים, ומחק הסופר אות ו׳ שבסוף השמרו הראשונה, ואותיות השמ״ר מתחלת השמרו השניה, ומשך הרי״ש עד ו׳ שניה, והכשרתי על פי דברי המג״א (סקל״ג) בתיבת ולאבותיך מלא ו׳, ואף שנפסל מתחלה על ידי שאות ו׳ מרוחקת מתיבת השמרו כל שאינו כותב מחדש צורת אות אף על פי שנפסלו מהני למשכן אחרי כן. ע״כ. ומכאן הביא ראיה בשו״ת בית שלמה (ח״ב מיו״ד סימן כ״ב), להתיר בנידונו שנכתב בתפלין תיבות בבני ישראל, פעמיים, וכתב שאפשר לתקן כעין מה שכתב הפרי מגדים בתיבת השמרו, וכתב, אף שראיתי בחיבור אחד מחכמי הזמן שחולק על הפרי מגדים, הנה לע״ד יש לסמוך על דברי הפרי מגדים, כי האחרונים הבאים אחריו הסכימו עמו לדינא. ע״ש. ובספר תורת חיים סופר (סק״ע) הביא דברי השערי תשובה שהעתיק דברי הדבר שמואל (סימן שנ״ד) הנ״ל, וכתב דלא משמע כן מהכנסת הגדולה והפרי מגדים הנ״ל. ע״ש. ואמנם בשו״ת שמש צדקה (סימן כ״ח) דן בתפלין שנמצא בהם ו׳ יתרה באמצע תיבת לטטפת, וכתב, שלבו נוקפו להתיר למחוק אות ו׳ להוסיף קצת דיו בסוף אות ט׳ ראשונה ובתחלת אות ט׳ שניה, והשיג עליו בלשכת הסופר (סימן ט׳ סק״ו) שאין כל חשש בזה וכדברי המג״א בשם הרדב״ז, וכן כתב הפרי מגדים אשל אברהם הנ״ל. ע״ש. וכן פסק בקול יעקב (ס״ק קי״ח). ע״ש. ומכל שכן בנדון דידן שהוא למחוק מעובי האותיות (ובזהירות רבה לבל יקלקל במחיקתו צורת האותיות), דשפיר דמי. ועיין בספר דעת קדושים (סימן ל״ב סקכ״ג, ובמקדש מעט ס״ק ק״ג) שהמנהג להקל בזה ולית דחש להא דהדבר שמואל. ע״ש. [אך מה שכתב בדעת קדושים שם שאף להדבר שמואל שמפקפק בדין לקרב אותיות מרוחקים בתיבה נראית כשתים מטעם שלא כסדרן, מכל מקום לרחק אותיות מקורבים לכולי עלמא אין חשש שלא כסדרן, כיון שאין התיקון דרך כתיבה כלל. ע״ש. אשתמטתיה דברי הדבר שמואל (סימן רס״ה) הנ״ל שאוסר ומפקפק גם בזה]. סוף דבר הכל נשמע, שאין לחוש בזה לדברי הדבר שמואל ואפשר להכשיר בין בספר תורה בין בתפלין ומזוזות על ידי שיגרור הסופר בזהירות מעובי אות אחרונה של תיבה ראשונה ומעובי אות ראשונה של תיבה שניה באופן שיתרחקו התיבות על ידי זה ויתראו כשתי תיבות. והנלע״ד כתבתי.

(שו״ת יביע אומר – ח״ה חיו״ד סימן כ״ד אות ב׳)

נ״ז) שם יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו׳ אבל אם היא באמצע תיבה לא. עיין שו״ת מהרש״מ חלק ג׳ [סימן רנ״ג] בתפלין שנכתב ״פן״ פ״א גדולה, ועל ידי זה הנו״ן נראית כזיי״ן, אין להתיר על ידי שימשוך הנו״ן, דדוקא אם כל האות כתיקונו אלא שיש הפרש באמצע מכשיר המג״א, מה שאין כן בנדון דידן שהתינוק קורא אותה זיי״ן. ואם יוכל לתקן על ידי שיגרור מעובי הפ״א ודאי יש להתיר. עכ״ד. וצריך עיון דלפי סברתו דאסור למשוך, על כרחך היינו טעמא דסבירא ליה כיון שעכשיו אין שם אות נו״ן עליו, אם כן אם יעשה מאות זיי״ן אות נו״ן הוי שלא כסדרן, אם כן הכא נמי אם יוכשר על ידי גרירה יהיה חק תוכות דהאות ממילא נעשית, מה לי שחוקק באות גופא ומה לי שנעשה אות על ידי חקיקת שאר אות. אמנם בגוף הדין נראה לי דמותר למשוך, דנראה לי דאפילו בלא המשכה כשרה, דכיון דאין שום ריעותא בגוף האות רק שהתינוק יטעה מחמת האות שבצידו, מכל מקום כיון שזה האות נכתב כתקונו אין חשש כלל, כמו שכתבתי לעיל [סקל״ד][103] בשם מהר״ם לובלין [סימן כ״ד], דאם לא כן לא יוכשר שום גט שאנו ממשיכין האותיות, ועל כרחך כיון שלא עשה הסופר שינוי מכפי המקובל רק דהתינוק אינו מורגל בה, בזה לא איכפת לן, עיין מה שכתבתי לעיל באריכות, מכל שכן בנדון דידן שאין שום שינוי באותו אות רק מחמת אות שבצידו, פשיטא דאין משגיחין.

שוב ראיתי דדבר זה מפורש בדעת קדושים (סוף סקט״ו) שכתב, תיבת ״פן״ במזוזה [ו]אומרים התינוקות זיי״ן על הנו״ן מצד מילוי ועובי הפ״א שלפניה, יש להראות כל אות בפני עצמה דרך נייר נקוב. ועיין שם מקודם שכתב פן במזוזה הנו״ן קצרה, ספק אם להראות לתינוק רק הנו״ן בלי פ״א או עם פ״א. וכתב בגדולי הקדש [סקי״ז] דאין זה סותר למה שכתב אחר כך, דשם מיירי שהנו״ן קצרה קצת מכפי שאר נוני״ן שבסגנון כתב זה שארכן כשיעור נו״ן כפופה, וכאן מיירי שבעצמותה יש לה כל השיעור, רק לפי שעומדת אצל פ״א שארוכה משאר אותיות לכן אין [אורך הנו״ן] ניכר כל כך. אך קשה, למה צריך כלל להראות כיון שיש לה השיעור, וגדולה מזו נראה לי, דאפילו שראה התינוק ואמר שהוא זיי״ן אין חשש, כיון שפשוט לנו שהאות

הערות וציונים

103. נדפס לעיל סעיף ט״ו אות מ״ו.

אוצר ההלכה

אין בו שינוי וריעותא מכפי צורתו המקובלת, [ו]עיין לעיל סקי״ג. עכ״ל. רצונו לומר, דשם הביא תשובת מהר״מ לובלין (שם) שכתב, וא״ו ד׳וכדו׳ [בגט] רחבה, וקראו קצת תינוקות כ״ף וקצת קראו וא״ו, והכשיר כיון שכתב כפי תקון צורת האותיות רק שהתינוק טעה, אין משגיחין בתינוק, דאם לא כן לא יוכשר שום גט, שאנו מאריכין האותיות להיות מעורה, מבלי ספק לא יקראם תינוק כראוי. עש״ב. הרי מפורש דאם נכתב האות כתקונו אין משגיחין על טעות התינוק, ועיין מה שכתבתי לעיל מזה [סקל״ד].

כתב בקסת הסופר ([סימן ט׳ לשכת הסופר] סק״ה) בשם מלאכת שמים [כלל ח׳, חכמה סעיף ו׳], אם צריך למשוך האות כדי למעט הריוח, לא ימשוך הגג הרבה בבת אחת או המושב, שלא יתקלקל צורתה לפי שעה ויהיה שלא כסדרן, אלא ימשוך הגג מעט ואחר כך המושב מעט, ואחר כך יחזור הגג והמושב מעט, וכן כשממעט הריוח על ידי שמעבה האות שלפני המיותר או שלאחריו, יזהר שלא יעבה כל כך שיתקלקל צורת האות לפי שעה. ועיין שם בסק״ו שכתב, אם אחר שהעבה איזה אות מצד זה חזר וגרר ממנו מצד השני ולא נשאר בו רק הדיו החדש, הוי שלא כסדרן, כיון דליתא לכתב הראשון. ע״ש. ועיין במקדש מעט [ס״ק ק״ה] שהביא ראיה לדבריו מגמרא שבת (דף קי״ב ע״ב), סנדל שנפסקה אחת מאזניו ותקנה טמא מדרס, נפסקה שניה טהורה, אף על גב דלא היה רגע בלי אוזן, מכל מקום פנים חדשות באו לכאן, ע״ש, הכא נמי כאן.

(באר יעקב – קרוייזר סקס״ו)

נ״ח) שם יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו׳ אבל אם היא באמצע תיבה לא. והנה למאי שכתב המג״א (סקל״ג) בה״א באמצע התיבה שיכול להאריך ולהמשיך גג ה״א אף על גב דהרגל שלה למטה תהיה נשארת באמצע, אם כן כל שכן שיוכל להאריך הרי״ש ובי״ת, וכ״ף יוכל להאריך קצת, לא הרבה. ועל כל פנים אם זה היתה וי״ו זיי״ן או יו״ד יש תקנה לעבות אותיות שלפניו ושלאחריו. (חדושי מהרי״ש)

נ״ט) שם יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה וכו׳ אבל אם היא באמצע תיבה לא. כתב באר היטב (סקל״ה), מותר למשוך הה״א אף על פי שלא יהא רגל בסופו. מגן אברהם [סקל״ג]. דוקא אם תינוק דלא חכים ולא טיפש קורא ה״א, ואם לאו פסול. ואם בה״א של השם נמצא ה״א כזה, נראה דהסופר לא היה ירא שמים ולא קידש השם בשעת כתיבה ואין לקרות בו. שו״ת דברי חיים ([ח״ב יו״ד] סימן קכ״ו).

(באר יעקב – קרוייזר סקס״ז)

ס׳) שם יש לו תקנה על ידי שיגרור. כתב הטור (שיטה ט׳), ואם ייתר אות אחת יש תקנה שיגרור אותה וכו׳. נ״ב: תפלין שנמצאו שתי תיבות ״אל ארץ״ [שמות י״ג, ה׳] סמוכים מאד עד שנראין כתיבה אחת, יגרור קצת מעובי אות הלמ״ד וקצת מאות האל״ף, אם אפשר לגרור שלא תתפסל צורתן לא חשיב שלא כסדרן ולא חק תוכות. מוהר״י דוד ז״ל בספר בית דוד (חא״ח סימן כ״ב)[104]. (יד אהרן מהדורא בתרא הגה״ט סק״ח)

ס״א) שם יש לו תקנה על ידי שיגרור. תפלין שקירב בו שתי תיבות, עד שנראין כתיבה אחת, אף דליכא אות קטנה ביניהם, בדיעבד כשר. ועיין שם במהר״י דוד [שו״ת בית דוד ח״א סימן כ״ב][104] דבכל גוונא יש תקנה על ידי שיגרור ביניהם קצת אם אפשר, ואין בזה לא משום שלא כסדרן ולא משום חק תוכות. ע״ש. הרב זכור לאברהם חלק ג׳ (דף נ״ג ע״ג) [אות ת׳ ד״ה תפלין וספר תורה]. [אמר המגיה: וכן כתב הרב קול יעקב נר״ו (בסימן ל״ב אות קכ״א), מהרב קסת הסופר (סימן ט׳ סעיף ו׳), ושכן מנהגם בבגדאד, ודלא כהרב דבר שמואל בתשובה (סימן רס״ה, והביאו הרב שערי תשובה ז״ל (בסקי״ד) [סקל״א]) שהחמיר בזה. עכ״ד. והתימה שלא הביא מהרב בית דוד ז״ל]. (זרע דוד ח״ג)

ס״ב) שם יש לו תקנה על ידי שיגרור. עיין באר היטב (סקל״ה) ובשערי תשובה (שם). ועיין בדעת קדושים (סקכ״ג) שכתב, דפירוד תיבה אחת כמו ״בד רך״, אף שהוא משמעות שתי תיבות, מכל מקום מועיל גם בתפלין ומזוזות תיקון לקרב הריחוק ואינו שלא כסדרן. וגם להדבר שמואל [סימן שנ״ד] שפקפק בלקרב אותיות המרוחקין תיבה אחת כשתים מחשש שלא כסדרן, מכל מקום לרחק אותיות מקורבין לכולי עלמא אין חשש שלא כסדרן, כיון דהתיקון אינו דרך כתיבה כלל, וקיל מהיקף גויל דלא שייך שלא כסדרן בהתיקון. ואף במה שכתב הדבר שמואל דמקרב תיבה הנראית כשתים דהוי שלא כסדרן, לית דחש ליה. ועיין במקדש מעט שם (ס״ק ק״ד) [ס״ק ק״ג]. (ארחות חיים – ספינקא סקל״ט)

ס״ג) שם יש לו תקנה. וכתבו תוספות מנחות דף ל׳ [ע״א ד״ה אבל], דיש טועים כשמסופקים בכתיבה בחסר או מלא, עושין מלא, דיתירות לית לן בה, וליתא, דהיינו בגרירה. [עכ״ל]. ולפי זה בתפלין שפיר יעשה מלא, דחסיר לית ליה תקנה בגרירה משום שלא כסדרן, ויתר יש לו תקנה בגרירה, וכמו שכתב הט״ז (סקכ״א) דלא נראה כשתי תיבות. (ארחות חיים – לוינגר)

ס״ד) שם משום דכשיגרור יהיה נראה כשתי תיבות. כתב בית יוסף (שיטה מ״ג) [בשם הר״י אסכנדרני], ומכל מקום כל שנראית כשתי תיבות פסולה וכו׳. נ״ב: מהר״א הלוי ז״ל בספר גינת ורדים (חלק או״ח כלל ב׳ סימן ל׳) נסתפק במי שכתב שם אדנות בסוף שיטה, ולפי שהיה המקום מרווח ביותר המשיך הסופר והאריך מושב הנו״ן מלמטה עד סוף השיטה, וכתב יו״ד של אדנות בסוף שיטה מכוון כלפי סוף משך הנו״ן. ופסק לאיסורא. ע״ש. ונדון זה הוא ממש נדון הר״י אסכנדרני ז״ל. ותמהני עליו איך לא הזכירו על דל שפתיו. וצ״ע. ומה שכתב

הערות וציונים

104. נדפס לקמן סעיף ל״ב אות כ׳.

אוצר ההלכה

שם ששמע שיש לחלק בין כשנראית לשתי תיבות לכשנראית אות אחת לבד דכשר. מדברי הר״י אסכנדרני גם כן יש ראיה לזה שבתיבת ״מצות״ אם ימחוק הוי״ו ומאריך הצד״י למטה, כתב, ומכל מקום כל שנראית כשתי תיבות פסולה, הרי דקרי לה שם של שתי תיבות אף דבסוף התיבה לא יש כי אם אות אחת. וזה שכתב לחלק בכך הרב מהר״י אלפנדארי ז״ל הביא דבריו בנו הרב מהרח״א ז״ל בספר מגיד מראשית סימן א׳ [בחלק בן המחבר דף ה׳ ע״א ד״ה מעתה], עיין שם שכל דבריו מה שכתב בענין זה כפי קוצר דעתי לא הבנתים.

והר״ם בן חביב ז״ל בספר גט פשוט סימן קכ״ה (סקפ״א) כתב, דאם כתב אות עי״ן או תי״ו בסוף תיבה, והמשיך רגל העי״ן או התי״ו למטה סמוך לתיבה שבצדה הרבה. אלא דמלמעלה יש הפרש הרבה מקום שתי אותיות קטנות, והכל קוראים אותה שתי תיבות ולא תיבה אחת. אף על גב דמלמטה הם סמוכים הרבה, כיון דנראית שתי תיבות מכח שיש הפרש הרבה למעלה. כשר. ודכוותה נמי בתיבה אחת החלוקה לשנים, אף על גב דמלמטה היא דבוקה, כיון דמלמעלה יש הפרש עד שנראית שתי תיבות פשיטא דפסולה. וכשאין הריוח מלמעלה הרבה ודבוקה מלמטה, בהך גוונא הוא הספק שנסתפק מהר״י אסכנדרני, עיין שם שכתב דבענין זה לא מהני תינוק.

(יד אהרן הגב״י)

ס״ה) שם משום דכשיגרור יהיה נראה כשתי תיבות. ענין נראית כשתי תיבות מלמעלה לבד, עיין מה שכתב הרב גט פשוט דף נ״ה ע״ב, והוא סימן קכ״ה (סקפ״ה) [סקפ״א].

ולענין אות מובלעת באחרת, כגון [שאות אחת נכנסת בתוך ה]גימ״ל [או] (ו)הנו״ן, פסול. מוהראנ״ח ([שו״ת מים עמוקים] ח״ב סימן ע״ח). (פרי האדמה ח״ג דף פ׳ ע״א)

ס״ו) שם משום דכשיגרור יהיה נראה כשתי תיבות. עיין מה שכתב מרן בבית יוסף בשם הרא״ש[105], ועיין מה שכתב הרדב״ז (בח״א בסימן פ״ב) [ח״ד סימן אלף קנ״ג], ועיין אחרונים ז״ל מה שכתבו בזה. (בסא אליהו סק״י)

ס״ז) שם משום דכשיגרור יהיה נראה כשתי תיבות. כתב מרן בית יוסף בשם מהר״י אסכנדרני, וז״ל: יש להסתפק ב׳מַצת׳ הראשון [שמות י״ג, ו׳] אם כתבו מלא ומחק אחר כך האות הוי״ו, אי מועיל אריכות הצד״י למטה אחר כך, או דילמא כל עוד שאינו מאריך האות למעלה נחשבת כשתי תיבות אף על פי שדבקו, ומכל מקום כל שנראה כשתי תיבות פסול. יע״ש. ונלע״ד כוונת הרב דבתחלה נסתפק הרב דכיון דסמיכי אהדדי מלמטה, מי נימא תיבה אחת היא, דעיקר הטעם, דיהא שינוי והפרש בין תיבה אחת לשניה כדמשמע במסכת סופרים פרק ב׳ [הלכה ב׳], והא איכא, או דילמא כיון דאין סמוך למעלה נראה כשתי תיבות, ואף על פי שדבקו, מכל מקום הוראת שתי תיבות מיהא איכא ואין זה היכר, ופשיט ליה להרב לפסול דהכל תלוי בהוראה [בראייה], והכא הא נראה כשתי תיבות. וכן ראיתי למהריק״ש בהגהותיו [ערך לחם] וז״ל: ואם אפשר למחוק האות היתר ולהמשיך האות הסמוכה לה מותר, אבל להאריך הצד״י או אות אחרת למטה נראה לעולם כשתי תיבות, כל שאינו מאריך למעלה. ע״כ. וכן משמע מלשון מרן שכתב (בסעיף כ״ג) אם ייתר אות אחת, אם היא באמצע תיבה אין תקנה על ידי שיגרור אותה, משום דכשיגרור יהיה נראה כשתי תיבות. יע״ש. אלמא ליכא תקנתא כלל.

והנה מדכתב מהר״י אסכנדרני דפסול משום דנראה כשתי תיבות, וכן מדכתב מהריק״ש דנראה לעולם כשתי תיבות כל שאינו מאריך וכו׳, משמע מדבריהם דלא מהני בזה הוראת [ראיית] התינוק אף על גב דתינוק קרי לה תיבה אחת, אפילו הכי פסול משום דלעולם נראה כשתי תיבות, וכי תינוק טעי בה וקראה תיבה אחת אין משגיחין בו. ואפילו כל תינוקות שבעולם קרו לה תיבה אחת אין להשגיח בהם, דאנן ידעינן דנראה כשתי תיבות ומה יושיענו דעת התינוק. דאף על גב דאמרינן במנחות (דף כ״ט ע״ב), גבי וי״ו ד׳ויהרג׳ [שמות י״ג, ט״ו] דאיפסיק בנוקבא, זיל אייתי ינוקא וכו׳ אי קרי לה ״ויהרג״ כשר, ואי לא, ״יהרג״ הוא ופסול, היינו משום במאי דמספקא לן אם וי״ו או יו״ד או אם תיבה זו נראית כאחת או כשתים. אבל במאי דפשיטא לן כגון הכא דכל שאינה דבוקה למעלה נראה לעולם כשתי תיבות, פשיטא ודאי דדעת גדולים עדיף. וכן כתב הרב גט פשוט סימן קכ״ה (סקפ״א). ע״ש.

והנה מדדקדק וכתב מהר״י אסכנדרני: כל שאינו מאריך האות למעלה נחשבת כשתי תיבות, וכן הרב מהריק״ש דקדק גם כן וכתב: נראה לעולם כשתי תיבות כל שאינו מאריך האות למעלה, ולא כתבו דנראה לעולם כשתי תיבות כל שאינה דבוקה משני צידיו, משמע דסבירא להו דעיקר ההפרש וההוראה תלוי מלמעלה, ואם כן כל שדבוקה מלמעלה אף על גב דמלמטה נראה כשתי תיבות, תיבה אחת היא וכשרה. וכן הוא דעת הרב גינת ורדים או״ח כלל ב׳ (סימן ל׳), ועשה סמוכות מתיבת ׳דרך׳ דאין זיווגם עולה יפה אלא מלמעלה לבד אין משגיחין על ריוח שמלמטה שיש בין זה לזה. ובכלל זה (סימן ח״י) כתבה להך סברא בשם המפרשים, דהא דבעינן שיהיו האותיות תכופות וסמוכות זו לזו ואם הפריד ביניהם פסול [יו״ד סימן רע״ד סעיף ד׳], וכן בהפסק שבין תיבה לתיבה דבעינן שיהו מרווחין זו מזו כמלא אות קטנה ואם פחת משיעור זה פסול [שם], כל השיעורין הללו לא משערינן להו אלא בראשי האותיות מלמעלה בלבד ולא משגיחין בשפולי האותיות, שאם מלמטה יהא ריוח יותר מדאי בין אות לאות לא קפדינן וכו׳. יע״ש.

הערות וציונים

105. נראה שהוא טעות סופר, וצריך לומר: בבית יוסף בשם הריא״ס (הר״י אסכנדרני), והביאו הרב שלחן גבוה (סקס״א, נדפס לעיל אות מ״ז), עיין שם בסוף הדיבור הראשון.

אוצר ההלכה

ואם כן שתי תיבות דמופרדות מלמעלה וסמוכות מלמטה, כגון "ותקע כף" [בראשית ל"ב, כ"ו] שסמוכה עי"ן לכ"ף מלמטה, כשרה כיון שמופרדת מלמעלה, אבל אם סמוכה מלמעלה ומופרדת מלמטה, כגון "שש עגלות צב" [במדבר ז', ג'] שהיתה סמוכה עי"ן לשי"ן פסול. והרב גט פשוט שם פסל גם במופרדת מלמעלה כל שדבוקה מלמטה. יע"ש.

ואני בעוניי נראה דהעיקר כדעת הרב גינת ורדים. ומה שכתב הרב פרח שושן (כלל ב' סימן (ג') [ד'])[106], אחרי המחילה רבה אין הכרח בדבריו. דמה שדקדק מדברי הרמב"ם, (עמ"ש בס"ב בכוונת הרמב"ם) וממילא יתיישב קושייתו. ומה שכתב ממאי דקיימא לן כל שדבוקה האות בין מלמעלה בין מלמטה פסול [מנחות כט.], לא דמיא להא, דהתם אמר רב יהודה כל אות דאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה, ועל כן פסולה גם מלמטה שהרי היא אחת מארבע רוחותיה, אבל כאן בהוראה [בראייה] תליא מלתא, וכל שמופרדת מלמעלה סגי. וק"ל.

(באר המים – סימן ח')

ס"ח) שם משום דכשיגרור יהיה נראה כשתי תיבות. עיין במג"א [סקל"ג] שהביא בשם הרב בית יוסף שיוכל לכתוב אות וי"ו או אות יו"ד תוך הנו"ן [או הצד"י] כזה: **פני ארצי** . ובשם (הראב"ד) [הראנ"ח] [שו"ת מים עמוקים ח"ב סימן ע"ח] כתב דאין לכתוב. ולי נראה דאם כותב הנו"ן או הצד"י (רוחב) [רחבה] מכפי דרכה, בזה יוכל לכתוב תוך הרוחב הזה האות שבתוכה, דהיינו הוי"ו או היו"ד, כיון דצורת דרך הנו"ן נשאר כהלכתה בלי שום אות בתוכה, והאות שבתוך הנו"ן או הצד"י היא ברוחב שיש באות יותר מכפי צרכה, מה שאין כן לכתוב הוי"ו או היו"ד בתוך נו"ן שהיא כדרכה, בזה אין הנו"ן או הצד"י כהלכתה כיון שיש בתוכה אות אחר. כן נראה לי[107]. (ישועות יעקב סקי"ט)

ס"ט) שם משום דכשיגרור יהיה נראה כשתי תיבות. במג"א (סקל"ג), חיסר או ייתר אות אחת וכו'. [ע"כ]. נראה לי שהציון [לג] בזה, הוא טעות סופר, וצריך לציין על סעיף כ"ג על(ה) "נראה כשתי תיבות".

שם [במג"א], ומכל מקום כל שנראית כשתי תיבות פסולה. וגם תינוק לא מהני בזה להקל רק להחמיר, כיון דאינו באורך האות. עיין גט פשוט באבן העזר סימן קכ"ה (סקפ"א) באורך[108].

שם [במג"א], ומשמע דאם בתחלת הכתיבה ממשיך רגל התחתון של הנו"ן והצד"י וכותב האות הסמוך בתוכה מותר, דהא הוי ממש תיבה אחת. עיין בלבושי שרד [סק"מ] שכתב דאינו משמע, דיש לומר דהנו"ן אינו נכנס בתוך התי"ו. ועיין פרי מגדים שכתב, דמבית יוסף מוכח דאם אחד נכנס לחברו וסמוך לו למעלה שרי, דהא לא מסופק אלא אם רחוק למעלה הוי כשתי תיבות. עכ"ד. וגם לדבריו מה שכתב המג"א דהא הוי ממש תיבה אחת. אינו מובן. דוק ותבין.

שם [במג"א], ובכנסת הגדולה [הגב"י][109] כתב וכו' דאם אות אחד מובלע בחבירו כגון שאות אחד נכנס לתוך הגימ"ל והנו"ן לכולי עלמא פסול. וצריך עיון, עיין סעיף כ"ח. ובפרי מגדים מחלק דחי"ת יש לה תוך, מה שאין כן נו"ן וצד"י לאו תוך ממש הוי הואיל ולמעלה אין לו תוך. ע"ש. ועיין גט פשוט באהע"ז (סימן קכ"ה סקפ"ה) דכתב, דלא פסול אלא ראש למ"ד בה"א וכיוצא בזה, כיון דלאו אורחייהו בהכי, משתנות צורת האות, אבל יו"ד מובלעת תוך הנו"ן, כיון דרגילות לכתוב כן אינו משנה צורת הנו"ן ונקרא יפה וכשר. ע"ש. (חיי עולם)

ע') שם משום דכשיגרור יהיה נראה כשתי תיבות. כתב מג"א (סקל"ג), ובכנסת הגדולה [הגב"י][109] כתב בשם ראנ"ח [שו"ת מים עמוקים ח"ב סימן ע"ח] דאם אות אחד מובלע בחבירו וכו' פסול. עיין ירושלמי מגילה (פ"א ה"ט) בארצנו ותפארתנו ובשיירי קרבן שם ולפי פירושו (בעו"ש) [בענין שם] משמע דכשר בכל ענין, ועיין חתם סופר (חיו"ד סימן רס"ג)[110]

(מנחת פתים)

ע"א) שם משום דכשיגרור יהיה נראה כשתי תיבות. עיין מג"א (סקל"ג) שהביא, דהבית יוסף נסתפק בכתב "מַצַּת" [שמות י"ג, ו'] מלא ומחק הוא"ו, אם מועיל אריכת הצד"י למטה, כיון דאינו מאריך למעלה. ובספר מקדש מעט (ס"ק ק"ד) הביא, דבספר גט פשוט [סימן קכ"ה סקפ"א] כתב, דאף שהתינוק קוראו תיבה אחת מכל מקום ספק הוא, ובספר גט מקושר הספרדי [למהר"י נבון שם סקפ"א] כתב דודאי פסול, ואף שהתינוק קורא תיבה אחת. ובספר אמת ליעקב [דיני נגע אות באות דין ה'] כתב דמהני תינוק. ע"כ. והנה הא דכתב דמהני תינוק, ודאי לא נהירא, דהרי בדבר שאנו רואין לא מהני תינוק, ואם כן אי כהאי גוונא מהני תינוק, היה להם פעם אחת לבדוק על ידי תינוק ויקבעו הלכה לעולם, והרי במקום אחד יקראנו תיבה אחת ויכשירו, ובמקום אחר יפסלנו, והרי השאלה אחת היא, דנוגע למטה כדין, ורחוק למעלה, ומאי נסתפק הבית יוסף, ועל כרחך דכהאי גוונא אין מועיל תינוק, דאינו רק אומדנא.

ומה שכתבתי בשם ספר גט מקושר דהחליט לפוסלו, לא אדע טעמו. ועיין תשב"ץ (ח"א סימן קכ"ה), דדייק מהש"ס אלו טרפות (חולין דף ס"ה ע"א) גבי כדרלעומר, דאמר דאף דפסק ליה ספרא בשתי תיבות, מכל מקום לא פסק ליה בשני שיטין. אם כן מזה נשמע דכל שהוא בשורה אחת, אף דנראה כשתי תיבות לית לן בה. רק הרמב"ם (בהלכות ספר תורה פ"י ה"א) סמך על מסכת סופרים [פ"ב ה"ב] דפסל בנראה כשתי תיבות. והנה אף דראיית התשב"ץ מאלו טרפות יש לדחות, דאף בשיטה אחת אין זה

הערות וציונים

106. כן הוא במקור במוסגר, אבל דבריו צריכים ביאור. 107. המשך חידוש זה (סקי"ט) נדפס לעיל אות ל"ה. 108. וכן כתב בשו"ת באר המים (סימן ח') בשמו, נדפס לעיל אות ס"ז. 109. נדפס לקמן סעיף כ"ח אות ט"ל. 110. וכן העיר הרב תוספת ירושלים, נדפס לקמן סעיף כ"ח אות ט"ל.

אוצר ההלכה

תיבה אחת רק שם אחד הוא, ובשתי שיטין אף שמות הם שתים, מכל מקום על כל פנים די שנפסול נפסק ממש ולא כשהאריך למטה. ואך איני מכריע בזה נגד ספיקו של הבית יוסף, אבל על כל פנים פסול ודאי לא הוי, ודו״ק. (גנזי חיים סקל״ב)

ע״ב) שם משום דכשיגרור יהיה נראה כשתי תיבות. כתב במג״א (סקל״ג), ויש להסתפק אם כתב ״מַצּוֹת״ [שמות י״ג, ו׳] מלא, ומחק הוי״ו, אם מועיל אריכת הצד״י למטה, או דילמא כל עוד שאינו מאריך האות למעלה נחשבת כשתי תיבות אף על פי שנדבקה למטה, וכן תיבת ״נתֵּן״ [דברים י״א, י״ז]. ומכל מקום כל שנראית כשתי תיבות פסולה. בית יוסף. וכתב הלבוש [סעיף כ״ג] שיש להחמיר בזה. ומשמע דאם בתחלת הכתיבה ממשיך רגל התחתון של הנו״ן והצד״י וכותב האות הסמוך בתוכה כזה: **פני ארצי** , מותר, דהא הוי ממש תיבה אחת, ובכנסת הגדולה [הגב״י][111] כתב וכו׳, דאם אות אחד מובלע בחבירו וכו׳, לכולי עלמא פסול. וצ״ע וכו׳. עכ״ל המג״א. והנה מה שהביא בשם הלבוש שכתב שיש להחמיר בזה, זה הלשון לא נמצא בלבוש, רק כמעתיק לשון הבית יוסף שהביא המג״א, וגם לשון הבית יוסף בעצמו במה שכתב ומכל מקום וכו׳, איננו מובן כל כך. ובבאר היטב [סקל״ה] כתוב בזה הלשון: ומסיים הבית יוסף ומכל מקום וכו׳ פסולה. נראה מלשונו דסובר דזה הסיום הוא הכרעת הבית יוסף בעצמו ולא מדברי הר״י אסכנדרני המסתפק, ובזה ניחא, כיון דגם הלבוש כתב זה הלשון, משמע שגם הוא מסכים להחמיר בזה. אמנם כפי מה שכתוב בבית יוסף שלפנינו, נראה שאלו המילים ומכל מקום וכו׳, המה מדברי הר״י אסכנדרני המסתפק בזה, ע״ש, דהא אחרי מילים הללו כתוב ׳עכ״ל׳, ואם כן יש לומר דאינו הכרעה להחמיר רק הסיום של צד הספק.

והנה דברי המג״א שכתב, ומשמע וכו׳ וכותב האות בתוכה, לכאורה משוללי הבנה, מהיכן נפיק ליה משמעותא דא, וכן הקשה הלבושי שרד [סק״מ] וזה לשונו: צריך עיון איך משמע כן, דהא שפיר יש לומר דבתחלה היה הוי״ו אצל הנו״ן ולא בתוכה, ואחר שמחקה יאריך הנו״ן אצל התי״ו ולא שיכניס התי״ו לתוך הנו״ן, ונסתפקו לומר כיון שאינו מושך למעלה פסול. עכ״ל הלבושי שרד ז״ל.

ואפשר לומר בזה דעיקר כוונת המג״א להשמיענו הדין דגם אם ממשיך את הנו״ן למטה יותר מכדי צורכו (ובלבד שלא ימשיך את הנו״ן למטה יותר מכדי צורכו (ובלבד שלא ימשיך יותר מדאי, עיין רצ״ש ז״ל[112]. (מצאתי בספר משנת אברהם (בסימני הספר סימן כ״ג סעיף ע״ח ע״ט) וזה לשונו: נו״ן (הפוכה) [כפופה] וכו׳, וצריך להזהיר הסופרים שאם יזדמן להם וכו׳ אות נו״ן והם מרחיבים הקו שלמטה וכו׳ כדי להשוות השורות, והוא בעצמו אינו כשורה כי הוציאה מכלל צורתה האמתית והוי שינוי צורה ממש. ויש מי שכתב, ימשוך הרבה לצד שמאל וכל שמושך יותר שפיר טפי להוציא מצורת ב׳. פרי מגדים [בפתיחה לסימן ל״ב ד״ה השלישי אות נו״ן]. אבל יותר מדאי, נראה דגם הפרי מגדים מודה דאסור. עכ״ל), **עד** שיוכל להעמיד על הקו הנמשך אות וי״ו, כשר. ולזה מביא ראיה מהבית יוסף דמשמע הכי, כיון דכל עיקר מה שפסל הבית יוסף הוא מפני שלמעלה נראה כשתי תיבות, אבל בלא זה היה כשר, הגם שלמטה רחב יותר מן הצורך עד שמכיל שיעור אות מלבד מה שרחב לצורתו המוכרח, דהא ימשיכהו עתה גם על מקום הוי״ו הנמחק, מכל מקום היה כשר אם לא מטעם הנזכר, אבל לא להשמיענו דינא דהבלעת האות. ומה שהזכיר המג״א בלשונו, שכותב האות בתוכה שמותר משום דהוי ממש כתיבה אחת, הא לפי דעתי היא למותר, כיון שכוונתו רק להתיר משיכת הקו דלמטה יותר מהכרחו, על זה יש לומר בפשטות דמוכרח להזכיר זה, משום דאם ימשיך הרבה ויכתוב האות הסמוך בסמוך לו ולא בתוכו, אז יהיה נראה למעלה כשתי תיבות מפני המשכת הקו דלמטה בשיעור אות, ולזה הוצרך להזכיר שיכתבנו בתוכו דעל ידי זה יהיה נראה כתיבה אחת ממש, וההמשכה דיותר מן הצורך אינו מפסיד את האות וכנזכר. ואחר כך מזכיר דעת הפוסלים הבלעת האות, דלדידהו לא יוכל להמשיך הקו התחתון ולהבליע בתוכו אות הסמוך, ויצטרך בעל כרחו להמשיך ואחר כך בסמוך יכתוב האות השניה ואז יהיה נראה כשתי תיבות וכנזכר.

ובמה שהעיר לי גאון אחד, דאם כדברינו שהמג״א לא בא רק לאשמעינן דין דהמשכת האות, ודינא דהבלעה הזכיר רק מפני ההכרח כנזכר, הלא היה יכול לחסוך את כל האריכות ולצייר דין דהמשכה באות דבסוף התיבה שאין עוד אות אחריה באותה תיבה. זה יש לתרץ בפשטות, מפני שדבריו של המג״א ז״ל סובבין על דברי הבית יוסף, ובבית יוסף נזכרו אותיות צ׳ ונ׳ דהתיבות מַצּות ונתֵּן, ובהן לא יתכן לצייר המשכתן בסוף התיבה, דבסוף התיבה לא תבואנה רק פשוטין ולא כפופין.

ואפשר לומר יותר, דבאמת אחרי דכוונת המג״א להוכיח כי ההמשכה אינה מפסדת את האות מצורתה ולזה יש לו הוכחה מדברי הבית יוסף כנזכר, אם כן אפשר דדוקא באלה שתי אותיות הדין דכשר, דברור ליה להבית יוסף שאינם משתנות בהמשכה, אבל בשאר אותיות אפשר דלא ברירא ליה כל כך דאינן משתנות על ידי זה. ומזה קצת ראיה לפירושנו אנו, דכל עיקר כוונת המג״א ללמדנו שהמשכת האות כשר, ולזאת נקט דוקא הני תרי אותיות שהזכיר הבית יוסף, דאי משום דין הבלעה דלא תלוי בצורת האות, אין חילוק בין אותיות נו״ן וצד״י לשאר

הערות וציונים

111. נדפס לקמן סעיף כ״ח אות ל״ה. 112. מה שכתב ׳עיין רצ״ש׳, נראה דצריך לומר ׳עיין רש״ד׳, וכוונתו לרבנו שניאור זלמן בשלחן ערוך סעיף ל״ו. ע״ש. ודע, כי שני משפטים אלו האחרונים שבתוך הסוגריים המתחילים ״ובלבד״ וכו׳, כן הם במקור בלי סוגר בסוף בשניהם. וזהו גם משפט כפול ומכופל ולכאורה ללא צורך, ויתכן שאחד מהם נכתב כהגהה מן הצד, והדפיסו בטעות את שניהם. ומה שהביא אחרי זה בסוגריים משם ספר משנת אברהם, בגוף הספר (זרע יעקב) הדברים נדפסו בהערה.

אוצר ההלכה

האותיות, אבל מה ששייך לשינוי הצורה על ידי המשכה, אפשר שאינו דומה אות לאות, ומה דפשיטא ליה מתוך דברי הבית יוסף נקט. (זרע יעקב – זלזניק)

ע"ג) שם נראה כשתי תיבות. כתב בט"ז (סקכ"א) כתב בית יוסף וכו', ובצד"י נסתפק כגון הוציאך שכתבו ביו"ד, ואם ימחק היו"ד יוכל אחר כך להמשיך חלק התחתון ולא העליון אי מהני או לא. רצונו לומר, אם שכח ולא תיקן רק למטה, דאם לא כן יכול לעבות ראש של הצד"י השמאלית וגם הראש של האל"ף באופן שלא יהיו נראין כשתי תיבות, אבל אם טעה וכתב אחר הצד"י שני רישי"ן, כגון "צרת נפשו" [בראשית מ"ב, כ"א] והוא הדין "מארצך" [בראשית י"ב, א'] שתי הרישי"ן קודם הצד"י, (ש)אינו יכול לעבות כל כך הצד"י לא למטה ולא למעלה, שלא יהיה נראה כשתי תיבות[113]. (חדושי מהרי"ש)

ע"ד) שם נראה כשתי תיבות. כתב ט"ז (סקכ"א), וספק זה איתא בנו"ן כפופה שנמשך חלק התחתון הרבה יותר מן השיעור הראוי למלאות השיטה. אין לו ביאור, דהא שורות שוות אינו מעכב בדיעבד, וגם איך שייך נו"ן כפופה בסוף השיטה. ואי היכא דכתב כעין תיבת אבותינו בסוף השיטה, והאריך הנו"ן כדי להשוות השורות, והספק משום דהוה ליה שתי תיבות, היינו הספק שכתב הבית יוסף [בתיבת] נותן, כמו שכתב במג"א (סקל"ג), ולמה הוצרך להמציא זה. על כן נראה שטעות סופר הוא, וצריך לומר "למלאות החלק", וכמו שכתב הבית יוסף. וכמו שכתב הלבושי שרד [סקמ"ב]. אולם אינו מובן הע"כ [ה'עד כאן'] שכתב מקודם, כיון דהכל דברי הבית יוסף הוא. וצ"ע. (חיי עולם)

ע"ה) שם נראה כשתי תיבות. כתב בט"ז (סקכ"א, בד"ה נראה כשתי תיבות וכו'), וספק זה איתא בנו"ן כפופה, שנמשך חלק התחתון הרבה יותר משיעור הראוי למלאות השיטה, אי כשר אי לא. עכ"ל. נ"ב: אין פירושו למלאות השיטה כדי שיהיו השורות שוות, והספק הוא אי מהני למלאות השיטה אם לא, שהרי מבואר שם (סעיף ל"ג) בשלחן ערוך דבדיעבד כשר, אפילו אין השיטות שוות. ואם הספק הוא אם נפסל צורת האות, מחמת רוחב הנו"ן למטה אם לא, גם בזה אין ספק, דמחמת זה ודאי כשר, שהרי הר"י אסכנדרני לא נסתפק אלא הואיל ולמעלה נחשב כשתי תיבות, ולא מחמת אריכות הצד"י למטה, כמבואר בדברי המג"א (סקל"ג) וכן מבואר בבית יוסף, ע"ש, והוא הדין באריכת הנו"ן למטה, אין פסול בזה. אלא "למלאות השיטה", רצונו לומר, החָלָק שבין אות לאות[114]. (חדושי רז"ה)

ע"ו) שם נראה כשתי תיבות. עיין בט"ז (סקכ"א), [ובספר חדושי רז"ה][115] נדחק לפרש מה שכתב: וספק זה איתא בנו"ן כפופה, שנמשך חלק התחתון הרבה יותר משיעור הראוי "למלאות השיטה", אי כשר אי לא. רצונו לומר החָלָק שבין אות לאות. ולדעתי יותר נכון להגיה שצריך לומר: התיבה. (בני משה – הגהות אות ב')

הערות וציונים

113. אמנם יוכל למחוק את הרי"ש השני ולהאריך את גג הרי"ש הראשון עד האות הסמוכה לה, עיין בית יוסף ד"ה וכתב הר"י אסכנדרני, וכמו שכתב הרב המחבר בדברי המג"א (סקל"ג), נדפס לעיל אות ל"ז. 114. ועיין להרב לבושי שרד (סקמ"ב) שגם נדחק בפירוש הט"ז, ולבסוף הגיה כדברי הרב המחבר. ע"ש. 115. נדפס בסמוך אות ע"ה.

כד [ז]מותר לכתוב על מקום הגרר ועל מקום המחק, אפילו אזכרה. [ח]ולא ימחוק בעודו לח, אלא ייבשנו יפה, כי אז יגרר בקל ולא ישאר לו שום רושם:

באר הגולה

ז. הרמב"ם תפלין [פ"א הט"ז] וספר ארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ"ה] בשם רבנו יונה. ח. הר"י אסכנדרני [הובא בבית יוסף].

אוצר ההלכה

א) סעיף כ"ד מותר לכתוב על מקום הגרר וכו'. כבר ציינתי זה לעיל (סקט"ו) [סקנ"ט][1] בשם רמב"ם [הלכות תפלין פ"א הט"ז], וארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ"ה] בשם ה"ר יונה. (שלחן גבוה סקס"ב)

ב) שם מותר לכתוב על מקום הגרר ועל מקום המחק אפילו אזכרה וכו'. כתבו התוס' פרק קמא דערכין (דף ו' ע"א ד"ה יגוד וכו'), ויש ליזהר כשכותבים ספר תורה או תפלין וגררו מקום השם שאין לכתוב במקומו. ע"כ. הנה טרם בואי לכלל ישוב דבריהם דיראה דאיכא למידק עלייהו טובא, אבאר תחלה מה שכתב רש"י ז"ל [שם] בד"ה שֵׁם שלא במקומו וכו', כלומר אינו קדוש אלא מקום השם ואותה חתיכה תגנז וכו'. לישנא אחרינא, שֵׁם שלא במקומו, כגון על גבי קורות וכלים לא קדיש, דלא הוי מקומו אלא על הנייר ושיכתוב המקרא עם השם כנתינתו, אבל שם לבדו, הוי שלא במקומו ולא קדיש, ראשון שמעתי והוא עיקר. עכ"ד. ומשמע לכאורה דאיכא בין הני תרי פירושי לענין דינא דלפירושא קמא אין חילוק בין כתוב השם בנייר לכתוב בכלי ובכל גוונא מקום השם קדיש והשאר לא קדיש, ולפירושא תניינא לא קדיש אלא דוקא בנייר ושכתוב המקרא עם השם. וקשה דאם כן שֵׁם כתוב (עד) [על ידות] הכלים למה יגוד ויגנוז, והא לא קדיש, ומצאתי להרב בעל פרי חדש בלשונות הרמב"ם ז"ל (פ"ו מהלכות יסודי התורה [הלכה ו']) נרגש מזה וכתב, דנהי דלא קדיש מדאורייתא מדרבנן מיהא קדיש, ומשום הכי יגוד ויגנוז. יע"ש.

וקשה דהיכי אפשר לפרש פירוש שני בשום פנים דשם שלא במקומו היינו על גבי קורות וכלים דלא קדיש, דהא מהא דגרסינן פרק אלו הן הגולין (מכות דף י"א ע"א) דקאמר מהו לכתוב שם אחספא ומישדא בתהומא, מוכח להדיא דאפילו על גבי כלים נמי קדיש ואם מחק עובר "משום לא תעשון כן" [דברים י"ב, ד'], דאם לא כן מאי מספקא ליה לדוד, ואחיתופל גם כן שהיה יודע לדרוש שלש מאות הלכות במגדל הפורח אמאי הוצרך ללמוד קל וחומר מסוטה. ואין ספק שזה כוחו וראייתו של הרמב"ם, שכתב (פ"ו מהלכות יסודי התורה דין ו') וז"ל: כלי שהיה שם כתוב עליו קוצץ את מקום השם וגונזו. ואפילו היה השם חקוק בכלי מתכת או בכלי זכוכית והתיך הכלי הרי זה לוקה, אלא חותך את מקומו וגונזו. והיינו כפירושא קמא שכתב רש"י ז"ל, ואיך כתב רש"י שראשון עיקר כאילו יש מקום לפירושא בתרא, ומה גם דההיא דמשנינן בערכין הוא על מה שאמר רב יהודה משמיה דרב, גוי שהתנדב וכו', ומהא דמכות יראה להדיא דסבירא ליה לרב דאפילו על גבי כלים נמי קדיש.

ולכן היה אפשר דמאי דאיכא בין הני תרי לישני הוא, דלישנא קמא בין היכא שהשם כתוב על הנייר בין על גבי קורות וכלים לא קדיש אלא מקום השם לבד, ולישנא בתרא שם שלא במקומו היינו על גבי קורות וכלים, ומשום הכי לא קדיש אלא מקום השם, ויגוד אותו מקום וישתמש במותר, אבל כתוב על הנייר שכתוב המקרא עם השם כנתינתו נתפשה קדושה בכל הנייר ויגנז כולו, ולא סגי בשיעור מקום השם לבד, והיינו דתנן [ערכין שם] היה כתוב על ידות הכלים ועל כרעי המיטה הרי זה יגוד ויגנוז ולא קתני על הנייר וכו'. וכן נראה ממה שכתב הסמ"ג (סימן ג') בשם בעל הלכות גדולות [סימן ע"ה הלכות סופרים] יע"ש. ודלא כמו שהבין הרב פרי חדש בכוונת דברי רש"י. ואפשר שכן דעת הרמב"ם דלא נקט דינא דקוצץ את מקומו וגונזו אלא בכלי, ואף על פי שאין זה אמת, מכל מקום בדברי רש"י אפשר לאומרו. כן נראה לי בדוחק. ויש שרצו לומר דמה שכתב רש"י בלשון אחרון דעל גבי קורות וכלים לא קדיש וכו', רצונו לומר כל אותו מקום מעבר אל עבר רק כדי קליפה, לאפוקי פירושא קמא ולפי זה יגוד וישתמש במותר דקתני בברייתא, רצונו לומר שיקלוף השם ואין צריך שיחתוך הקורה היפך מה שכתבו התוס', ולעולם דשם קדיש בכדי קליפה, ועובר משום מוחק אפילו בכלים כמו שכתב הרמב"ם ז"ל, ולפי זה ניחא ההיא דמכות אלא שאין זה במשמע דברי רש"י ז"ל.

ואגב אומר מה שהקשה אלי החכם השלם רב ועצום כה"ר מיכאל מלמד ז"ל בההיא דמכות, דמאי מספקא ליה לדוד, ואחיתופל גם כן אמאי הוצרך ללמוד קל וחומר מסוטה, תיפוק ליה דהוה ליה גרם מחק ושרי, וכמו שכתב רש"י ז"ל מי שרי למכתב שם פן ימחקוהו המים וכו', וכדגרסינן פרק כל כתבי (שבת דף ק"כ ע"ב) על מתניתין דקתני ועושין מחיצה בכל הכלים בין מלאים בין ריקנים בשביל שלא תעבור הדליקה, וזה לשון הגמרא: ורמי דרבנן אדרבנן ורמי דרבי יוסי אדרבי יוסי דתניא הרי שהיה שֵׁם כתוב לו על בשרו הרי זה לא ירחוץ ולא יסוך וכו', נזדמנה לו טבילה של מצוה כורך עליה גמי ויורד וטובל, רבי יוסי אומר לעולם יורד וטובל כדרכו וכו', ומשני שאני התם דאמר קרא "ואבדתם את שמם, לא תעשון כן" [דברים י"ב, ג'-ד'] עשייה הוא דאסור גרמא שרי, אי הכי וכו', ומסיק דטעמייהו דרבנן דקסברי אסור לעמוד בפני השם ערום ופליגי בלאהדורי

הערות וציונים

1. נדפס לעיל סעיף כ"ג אות א'.

אוצר ההלכה

אגמי, רבנן סברי טבילה בזמנה לאו מצוה ומהדרינן וכו׳. יע״ש. הרי דלכולי עלמא גרם מחק שרי, הכא נמי כי כתיב שם אחספא ושדי בתהומא לאו מוחק בידים הוא אלא גרמא בעלמא, דאפשר שימחקוהו המים כההיא דהיה שם כתוב על בשרו ושרי.

ולכאורה היה אפשר לחלק בין היכא שהיה כתוב שם מעיקרא ואחר כך נזדמנה לו טבילה להיכא שכותב שם מעיקרא כדי למישדי אתהומא, שזה אפשר לכתחלה מקרי ואיתיה בכלל ״לא תעשון״ פן ימחקוהו המים, ולהכי מספקא ליה. אמנם קשה דכיון דמדאורייתא לא אסיר אלא מחיקה בידים כדקתני בברייתא ובלבד שלא ישפשף אבל גרם מחק שרי, אין לחלק בגרם בין לכתחלה לדיעבד דמדאורייתא אין לחלק בהכי, וכמו שכתבו התוס׳ גיטין (דף ג׳ ע״ב) ד״ה כי לא בעי רבי מאיר כתיבה לשמה וכו׳. והא דפרכינן סוף פרק האומר דקידושין [סז:], על מתניתין דקתני וכל שאין לה עליו קדושין, ואימא אידי ואידי לבן הא לכתחלה והא דיעבד, כבר כתב הריטב״א ז״ל שם [ד״ה ודילמא] וזה לשונו: ואיצטריך, דהא אשכחן טובא דיש עבירה בנישואין וכי עביד מהני, והוו קידושין תופסין דומיא דאלמנה לכהן גדול ודכוותה, והוה אמינא דנילף מינה. עכ״ד. וגבי שרצים נמי דתנן במסכת שביעית [פ״ז מ״ג] אין עושין סחורה לא בנבילות וטרפות ולא [ב]שקצים ורמשים. ותנן נמי התם [משנה ד׳] ציידי חיה ועופות ודגים שנזדמנו להם מינין טמאים מותרים למוכרן לגוים. אף על גב דאיסור סחורה מדאורייתא, כמו שכתבו התוס׳ [ב״ק פב: ד״ה לא יגדל] והרא״ש סוף פרק מרובה [סימן י״ב] בההיא דלא יגדל חזירים, שאני התם דגלי קרא דכתיב ״לכם״, וכתיב נמי ״יהיו״[2] בהויתן יהיו, כדאיתא פרק כל שעה (דף כ״ג ע״א) יע״ש. אבל ליכא למימר דהתם לא אסיר אלא מדרבנן, וקרא ד׳ושקץ יהיו׳ אינו אלא אסמכתא בעלמא כמו שכתב תרומת הדשן ([חלק א׳] סימן ר׳) שכן מצא בגליון תוס׳, דאם כן מאי פריך תלמודא התם אי הכי אפילו לכתחלה נמי, כמו שהקשו עליו הרב בעל שי למורא (סימן י״ז) והרב פני משה (חלק ראשון סימן ג׳) והרב פרי חדש (חלק יורה דעה סימן קי״ז סק״א) יע״ש.

ומדאה דפריך תלמודא אי הכי אפילו לכתחלה נמי, יש להוכיח דבדאורייתא אין לחלק בין לכתחלה לדיעבד, והמתרץ נמי הוצרך לתרץ דבהא מילתא גלי קרא בהדיא לחלק ביניהם דכתיב ״לכם״ וכתיב ״יהיו״, וזה פשוט. ומה שכתב הר״ן בפרק כל שעה [פסחים יב. ד״ה ומיבעי] בשם גאון דכי אמרינן בגמרא [מ.] שימור דלישה לא הוי שימור היינו לכתחלה דמשמע דמוקי קרא ד׳ושמרתם׳ [שמות י״ב, י״ז] דוקא לכתחלה, עיין בפרי חדש (חלק אורח חיים סימן תנ״ג ס״ד) יע״ש. וכיון שכן הדרא קושיא לדוכתה דכיון דגרם מחק שרי אין לחלק בין לכתחלה לדיעבד, ואף על גב דאפילו גרם לא שרי אלא כי נזדמנה לו טבילת מצוה, מכל מקום הכא נמי איכא מצוה דפיקוח נפש דבעא למישטפיה עלמא, ומן הדין מחויב להציל אפילו לחבירו כדאמרינן [סנהדרין עג.] הרי שראה חברו טובע בים ואינו מצילו עובר על ״לא תעמד על דם רעך״ [ויקרא י״ט, ט״ז]. שוב ראיתי סוכה פרק החליל (דף נ״ג ע״א) שכתב רש״י בד״ה מי איכא דידע וכו׳, דוד לא היה מורה הלכה בפני רבו אחיתופל והוא היה שם. ע״כ. הרי להדיא שכתב שדוד היה יודע הדין ולא היה מורה לפי שהיה בפני רבו אחיתופל, ואם כן איכא למימר דהא דהוה פשיטא ליה היינו מקרא ד׳לא תעשון כן׳ דגרם מחק שרי.

ואגב אומר דנראה דאישתמיטתיה מהרב מוהר״י מטראני ז״ל דברי רש״י ז״ל שהזכרתי, שכתב בדרשותיו [צפנת פענח] פרשת אמור [דרוש שני ד״ה ויש לשאול] על מה שאמרו בברייתא דקנין תורה [אבות פ״ו מ״ג], הלמד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת ואפילו אות אחת, צריך לנהוג בו כבוד, והביאו קל וחומר מדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד. ופירשו רש״י והרמב״ם ז״ל[3] ואיתא באבות דרבי נתן [כלה רבתי פ״ח] דהם, דאשכחיה [אחיתופל לדוד] דגריס יחידי, אמר ליה ״חרב אל הבדים״ [ירמיה נ׳, ל״ז], אשכחיה דעייל בבית המדרש בקומה זקופה, אמר ליה ״בבית אלהים נהלך ברגש״ [תהלים נ״ה, ט״ו], והקשה דהא איכא אידך דאמרינן פרק אלו הן הגולין כשכרה דוד שיתין וכו׳. יע״ש. וכנראה שלא ראה דברי רש״י ז״ל. ואחיתופל גם כן אפשר בהיות שהיה לימודו שלא לשמה, לא רצה ללמוד זה מקרא ד׳לא תעשון׳ ולפרש הדבר לדוד המלך ע״ה, כי היכי דלא נילף מיניה לענין שבת נמי דכתיב ״לא תעשה [כל] מלאכה״ [שמות כ׳, י׳] דגרמא שרי, וטעמא כדי שיהא צריך לו וישאל ממנו על דרך שכתב הרב הנזכר שם, ולכך נשא קל וחומר מסוטה ופירש זה לדוד ואמר לו שרי. אלא שאין זה במשמעות דברי הגמרא דקאמר נשא אחיתופל קל וחומר וכו׳, ואמר לו שרי סתם, ומוכח כדברי מוהר״י מטראני ז״ל שלא פירש לו מילתא בטעמא. עיין עליו.

ודע שאף על פי שיישבנו קצת מקומות שנראין סותרים לזה הכלל שכתבו התוס׳, מכל מקום מצאתי מקומות אחרים שנראה שאין להם מקום פטור. חד, מה שכתבו התוס׳ בפסחים (דף מ״ג ע״א בד״ה מאן תנא חמץ וכו׳), דגבי תודה נמי איכא שום קרא דמרבינן מיניה חמץ נוקשה, והקשו מהא דתניא בפרק כל המנחות באות מצה [מנחות נג:] אין מחמיצין בתפוחים דהוי חמץ נוקשה כדמשמע התם, ותירצו דהתם היינו לכתחלה אבל בדיעבד כשר. וקשה לכאורה דכיון דרבייה רחמנא לנוקשה מאן פלג לן בין לכתחלה לדיעבד ואפילו לכתחלה נמי יהיו מחמיצין

הערות וציונים

2. הפסוק הוא: ״ושקץ יהיו לכם״ (ויקרא י״א, י״א), ודריש ״יהיו׳ למעוטי לכתחלה, ו׳לכם׳ לרבויי דיעבד. ע״ש. 3. עיין בסוף פירוש הרמב״ם לאבות (בש״ס דפוס וילנא), שכתבו שם המדפיסים, שפירוש הרמב״ם על פרק ששי דאבות הוא פירוש רש״י, ורק בטעות ייחסוהו לרמב״ם. ועל כל פנים דברי הרב המחבר נמצאים בפירוש רש״י שלפנינו.

אוצר ההלכה

בתפוחים, וכדפריך תלמודא פרק [כל] שעה [פסחים כג.] גבי שרצים אי הכי אפילו לכתחלה נמי. ועיין מה שכתבו התוס׳ בפרק ערבי פסחים (דף קט״ו ע״א ד״ה אלא אמר רב אשי וכו׳). יע״ש.

עוד אחרת מצאתי, למאן דאמר אין מבטלין איסור לכתחלה דהוי דאורייתא, והוא דעת הראב״ד [איסור משהו פ״ב ד״ה והא], וכן נראה שהוא דעת התוספות ריש פרק קמא דביצה (דף ד׳ ע״ב), אלא שהר״ן ז״ל פרק גיד הנשה [חולין לה: ד״ה גרסינן] כתב דדעת תוס׳ דהוי מדרבנן, עיין בכנסת הגדולה (טור יו״ד סימן צ״ט בהגב״י אות ך׳) יע״ש. עוד עיין בתוס׳ סוף פרק האיש מקדש [קידושין נח:] ד״ה מימיו מי מערה, שכתבו דמקרא ממש לא נפק ליה, דהא לא שמעינן מיניה היכא דעבד בשכר דלא מהני, אלא אסמכתא וכו׳. יע״ש. והרי כיון דמקרא ילפינן לכתחלה הוא הדין אפילו בדיעבד. ועיין עוד מה שכתב הרמב״ם ז״ל (פכ״ב) [פרק כ״ג] מהלכות סנהדרין [הלכה ו׳] אסור לדיין וכו׳, וכתב הרב בית יוסף ז״ל (טור חו״מ סימן ז׳ [סעיף ז - ח]) דדעת הרמב״ם דבכל אוהב ושונא פסלי רבנן ובכולהו דוקא לכתחלה, אבל בדיעבד אם דנו דיניהם דין, אף על גב דמקרא ילפינן ליה. יע״ש. ועיין עוד בכסף משנה ז״ל פרק ט׳ מהלכות ביאת המקדש [הלכה י״ג] שכתב, דקרא ד׳וכפר הכהן׳ וכו׳ [במדבר ט״ו, כ״ח], מיירי בדיעבד. יע״ש. גם ראיתי מה שכתבו התוס׳ פרק האומר דקידושין (דף ס״ב ע״א ד״ה אין תורמין מן התלוש), שהצריכו תרי קראי, ׳ממנו׳ [במדבר י״ח, כ״ו] ו׳דגנך׳ [דברים י״ח, ד׳] חד לכתחלה וחד לדיעבד. יע״ש.

וצריך עיון ליישב כל הני דוכתי דכתיבנא.

ומעתה אבא לדברי התוס׳ [דערכין], ויראה פשוט שכוונתם לומר דלא סגי בקליפת השם מן הכלי ומן הקורה, אלא צריך שיחתוך מעבר אל עבר שמקום השם כולו נתפס בקדושתו, ומשום הכי כתבו ויש ליזהר כשכותבין ספר תורה או תפלין וגורר מקום השם בדרך קליפה ועדיין מן העור של היריעה קיים במקום שקלף את השם, שאין לכתוב במקומו תיבה אחרת לפי שכל המקום ההוא נתפס בקדושת השם. ואיכא למידק מהא דגרסינן פרק כל כתבי (דף קט״ז ע״א) איבעיא להו הגליונין של ספר תורה מצילין אותן מפני הדליקה או אין מצילין וכו׳, ופירש רש״י, קא סלקא דעתין השתא דבכל צדדיו שיהיו חלקים קמבעיא ליה, כגון שלמעלה ושלמטה ושנמחק כתבו ונעשה חלק. ובעי למיפשטה מהא דתניא ספר תורה שנמחק אם יש בו ללקט שמונים וחמש אותיות כגון פרשת ״ויהי בנסוע הארון״ [במדבר י׳, ל״ה] מצילין ואם לאו אין מצילין, ואמאי, תיפוק ליה משום גליון דידיה, וקאמר מקום הכתב לא קמיבעיא לי, דכי קדיש אגב כתב הוא דקדיש, אזל כתב אזלא לה קדושתיה, כי קמבעיא לי של מעלה ושל מטה שבין פרשה לפרשה שבין דף לדף וכו׳. ופירש רש״י, מקום הכתב שנמחק לא מבעיא לי דודאי מגרע גרע דכי קדיש מעיקרא לא לשם גליון חלק קדיש אלא אדעתא דכתב, וכיון דאזל ליה, כתב פקע מקדושתיה. ע״כ. הכא נמי כיון שגרר השם אזלא ליה קדושתיה ואמאי לא יכתוב במקומו תיבה אחרת ובספר חוות יאיר (סימן ט״ז) תמה בזה יע״ש.

ותו קשה מהא דאיתא במסכת סופרים (פ״ה ה״ב) וז״ל: הכותב יהודה ולא נתן בו דל״ת יתלנו מלמעלה, [נתכוין לכתוב][4] את השם וכתב יהודה עושה מדל״ת ה״א ומוחק ה״א אחרונה, היה צריך לכתוב יהודה ונתכוון וכתב את השם, אף על פי (שלא כתב) [שכתב][5] בו דל״ת מחטבו (כצ״ל[6], ועיין בבית יוסף טור יו״ד סימן רע״ו [סעיף י״א][7], ורצונו לומר, מגביהו ומקלפו וכותב יהודה אחר ע״כ. הרי להדיא דהיכא דנכתב השם שלא במקומו מוחקו וכותב מה שהיה צריך לכתוב.

שוב ראיתי בספר נחלה ליהושע (סימן ל״ג, והועתקה תשובה הלזו אות באות בספר תורת חסד [פרחיה] סימן נ״א) שנרגש מכל זה, ולקושיא קמייתא כתב, דשמא יש לחלק בין נמחק מאליו למחקוהו בידים. והא ודאי לא מסתברא כלל דכיון דמהא דיגוד ויגנוז ילפי לה, משמע דאף על גב דליכא איסורא בגרידה כגון היכא שמקלף כולו כההיא דמסכת סופרים דמחטבו, ואפילו הכי אין לכתוב במקומו משום דנתפסה קדושה מעיקרא בכל עובי הגויל, ואם כן מאיזה טעם יש לחלק ביניהם. ולע״ד אפשר לומר דמאי דאמרינן אזל כתב וכו׳, היינו לענין לאצולינהו מפני הדליקה, ולעולם דקדושה כל דהו אית להו ונתפסה בכל הגויל, מידי דהוי אברכות וקמיעין דאמרינן פרק במה אשה (שבת דף ס״א ע״ב) דאין מצילין אותן מפני הדליקה ואפילו הכי טעונים גניזה ואסור ליכנס בהם לבית הכסא ויש להם קדושה קרינן ליה. יע״ש. אחר כך ראיתי מה שכתב הרמב״ן ז״ל במלחמות פרק קמא דסוכה [ד:] וז״ל: ומה שפירש [בעל המאור] דרבא לית ליה הזמנה לאו מילתא היא בגוף הקדושה, משום דהתם [סנהדרין מח.] אתמר בטעמיה משמשין ממשמשין גמרינן לאפוקי עגלה ערופה דהיא גופא קדושה, לא אמר כלום, דגוילין של כתיבה נמי אגב כתב הוא דקדישא ואזל ליה כתב אזלא ליה קדושתיה וכו׳. יע״ש. ואפשר שדעת הרב בעל המאור ז״ל כמו שכתבתי.

ולקושיא בתרייתא כתב, שהתוס׳ מפרשים שכותב יהודה אחר, רצונו לומר במקום אחר, והכי דייקא מלשון אחר יתיר. יע״ש. ואינו נח לי דהמקום חסר. גם דקדוקו יש לדחות, דהא קא משמע לן, דלא ניטעי דברייתא חדא מינייהו נקט ומילתא אגב אורחיה קא משמע לן דלא נתפסה קדושה בכל עובי הגויל וסגי כשימחוק רגל הה״א ויכתוב ה״א בסוף אי נמי שיתלה דל״ת מלמעלה, אלא צריך לכתוב יהודה אחר כולו. וכן קשה למה שכתב מרן הבית יוסף (טור יורה דעה סימן רע״ו [סעיף י״א]), תשובה אחת משם רבי יהודה בן הרא״ש [שו״ת זכרון יהודה

הערות וציונים

4. הוספה זו על פי נוסחת הגר״א שם (אות י׳).
5. כן הגיה הגר״א שם (אות כ׳). וגם הרב המחבר לקמן (ד״ה ודע) העתיק לשון הגר״ח בנבנישתי (בעל כנסת הגדולה), שגרס במסכת סופרים ״אף על פי שהטיל בו דל״ת״. ע״ש. יוסף גריס כגירסת הרב המחבר.
6. כוונתו לאפוקי הגירסא: מעכבו, כמו שנדפס במסכת סופרים, ומרן בבית
7. ועיין שם בחדושי הגהות (אות ה׳).

אוצר ההלכה

סימן ג׳] דיריעה שהיו בה אזכרות שתים, והאחת מיותרת וקדרוה בענין שנשאר נקוב שם, מוטב היה לסלקה מלקדור האזכרות וכן כתב אדוני אבי ז״ל, ואולי אם נקדר לא היה מסלקה, מכל מקום כיון שנעשה בה עבירה טוב להחליפה. ע״כ. והרי בהא דמסכת סופרים אף על גב שנכתב לשם קדושת השם מכל מקום כיון שנכתב בטעות שהיה צריך לכתוב יהודה מחטבו, והכא נמי בטעות נכתבה האזכרה [ה]אחרת, ועיין בספר בדק הבית (דף כ״ג ע״א)[8] שכתב משם הרשב״ץ [ח״א סימן קמ״ט] דטפי עדיף קדירה מקליפה. יע״ש.

ודע שמצאתי במכתב להרב כמוה״ר שלמה הלוי ז״ל, על מה שכתב הרב בית יוסף (טור יורה דעה סימן (רפ״ר) [רע״ו]) וז״ל: וכתב הרשב״ץ בתשובה [ח״א סימן קע״ז] שאם כתב שם אלהים אחרים לשם קדושת השם אין בכך כלום, דהוי כמקדיש בעלי מומין דלא חלה עליהם קדושה וכו׳. כתב בגליון וז״ל: מצאתי מכתיבת מוה״ר חיים בנבנשת ז״ל[9] שהקשה על הרב איך הביא דברי הרשב״ץ בלי חולק והא תניא במסכת סופרים פרק ה׳ [הלכה ב׳] הביאה בשלטי הגבורים פרק שבועת העדות [טז: סוף אות ב׳] וז״ל: היה צריך לכתוב יהודה וטעה וכתב השם אף על פי שהטיל בו דל״ת מחטבו וכותב יהודה אחר. ע״כ. ומוכרח שהטעם לפי שכתבו לשם קדושת השם דאם לא נכתב לשם קדושת השם לא היה צריך לחטבו דבהדיא תנו ברישא הכותב יהודה ולא נתן בו דל״ת יתלנו מלמעלה, וכאן אמר אפילו שתלה הדל״ת יחטבנו, אלא ודאי לפי שנכתב לשם קדושת השם לפיכך נקדש הרי שאפילו שהיה צריך לכתוב יהודה, לפי שנכתב לשם קדושה נתקדש, וזה היפך מה שכתב הרשב״ץ ז״ל. זהו תורף קושייתו. ויש לדחות. עכ״ד. ואפשר שכוונתו לחלק דשאני ההיא דמסכת סופרים דהיה צריך לכתוב יהודה וטעה וכתב השם שהוא ענין אחר, ונתכוון לכתוב השם ועשה מעשה, אמטו להכי אמרינן דחלה קדושה ולא סגי בהטיל בו דל״ת מה שאין כן נדון של הרשב״ץ כשכתב שם אלהים אחרים לשם קדושת ה׳, דאלהים צריך לכתוב וליכא אלא כוונה לבד, אמרינן דהוה ליה כמקדיש בעלי מומין וכו׳.

ובספר חוות יאיר (סימן הנזכר לעיל) למד מדברי התוס׳ דטבעת שיש עליה חותם וחתום בו שם בן ארבע שאסור לחתום בו, ואפילו להניחו בידו אסור מפני שהוא מתנאה בו. ומדברי התוס׳ יראה בהדיא דמטעם איסור הנאה נגעו בה, ואפילו אם גוי חקק חותם זה או כתב את השם קולט במקומו קדושה, כנראה ממה שכתב רש״י ז״ל בסוגיא (בד״ה טעמא וכו׳). וכן כתב הרמב״ם ז״ל פרק ו׳ מהלכות יסודי התורה [הלכה ח׳] גוי שכתב את השם גונזין אותו. ולדברי התוס׳ אפילו ניטל השם מהחותם בשוגג או מרוב תשמישו מכל מקום כבר נתפסה קדושה בכולו ואסור. [ו]לומר לגוי להתירו, ודאי אסור דאמירה לגוי שבות, וגם למוכרו וליתנו לגוי נמי אסור מכמה טעמים, ומינה נמי דליכנס לבית הכסא או למקום הטנופת אסור.

מיהו לענין המטבעות שנטבעים בשם של ארבע אותיות, נראה דמותרים הם כי נטבעו להוציאם והוה ליה ככתיבת השם בפירוש לשם חול, ועיין בספר מחנה אפרים (בחדושי טור יורה דעה הלכות ספר תורה) שכתב גם כן שמותר ליהנות בהם, מיהו הנטבעים על ידי ישראל, אף על גב דספיקא הוא אי נטבע לשם קדושת השם ודאי דאסירי. יע״ש. (לשון למודים – סימן ט״ו)

ג׳) שם מותר לכתוב על מקום הגרר ועל מקום המחק אפילו אזכרה וכו׳. במסכת סופרים (פרק ה׳ הלכה ג׳) איתא: היה צריך לכתוב את השם, ונתכוון וכתב יהודה ולא נתן בו דל״ת, מוחקו וכותב את השם (וכן היא הגירסא בירושלמי סוף פרק י״ב דשבת מוחקו ומקיימו הוא בקדושה. ע״ש). רבי יהודה אומר יחזור עליו את הקולמוס ויקדשנו. אמרו לו אין זה מן המובחר. ע״כ. וכתב בקסת הסופר (סימן י״ב ס״א ובלשכת הסופר שם) בשם האור זרוע (סימן תקנ״ו) כתב דלא קיימא לן כרבנן דמסכת סופרים הנ״ל דמוחקו וכותב את השם, מדלא הובא זה בש״ס דילן. וכן פסק בקול יעקב סימן רע״ו (סקנ״ג). ע״ש. ודלא כהרב נחלת יעקב במסכת סופרים שם שכתב אמילתא דרבנן דמותר למוחקו, שכן כתב בשלחן ערוך סימן רע״ו ע״ש, דליתא, ואדרבא האחרונים פסקו להיפך. וראיתי בשו״ת חות יאיר (סימן ט״ז במוסגר) שכתב על דברי הרא״ם בהגהות מיימוניות (ריש פ״ו מהלכות יסודי התורה) דנראה דסבירא ליה דאין בשם שום קדושה אם לא נכתב לשמו, ומותר למוחקו, ואם כן הוא הדין נמי בההיא דפרק הניזקין [גיטין נד:] היה אפשר למחוק כל השמות ולחזור ולכותבן, וכן כל השוכח לקדש את השם, וזה נגד הסברא ונגד משמעות הגמרא, רק מכל מקום יש בו קדושת השם להחמיר. ע״ש. וכיוון בקדשו לדברי האור זרוע (סימן תקנ״ו) שכתב דלא קיימא לן כרבנן דמסכת סופרים הנ״ל דמוחקו וכותב את השם, מדלא הובא זה בש״ס דילן, אך לא זכר שר לברייתא דמסכת סופרים. ודו״ק.

והסכמת האחרונים להחמיר שלא למחוק אף על פי שלא נתכוון כלל לכתיבת השם, כגון שכיון לכתוב יהודה ושכח הדל״ת, והוא היה צריך לכתיבת השם כי שם מקומו, או להיפך אם נתכוון לכתיבת השם, אף על פי שלא קידשו בפירוש ואין מקומו שם, אסור למחוק, רק בתרתי לריעותא מקילין למחוק, דהיינו שלא כיוון לשם כלל ולא היה מקומו שם, כגון שהיה צריך לכתוב יהיה ונזדקרה טעות לפניו וכתב שם הוי״ה שלא במתכוין כלל. ועיין ברכי יוסף יו״ד (סימן רע״ו סקכ״ד) ובקול יעקב (אות מ״ט (שם איירי שנתכוון לכתוב השם) ואות נ״ג נ״ד נ״ה ע״ו ע״ז), ובשו״ת פעולת צדיק למהרי״ץ מחכמי תימן (ח״ב סימן רע״ז). יע״ש. וקצרתי. (מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א[10])

הערות וציונים

8. ונדפס בבית יוסף החדש שם (סימן רע״ו סעיף ט׳).
9. וכן הוא בספרו שו״ת בעי חיי חלק יו״ד סימן רל״ב. ע״ש.
10. נדפס בספר אחימלך הכהן יו״ד סימן י״ד ובמלואים שבסוף הספר.

אוצר ההלכה

ד) שם מותר לכתוב על מקום הגרר וכו' אפילו אזכרה. כתב בית יוסף (שיטה נ"ז), וכתב הרמב"ם [תפלין פ"א הט"ז] ומותר לכתוב השם על מקום הגרר וכו'. נ"ב: עיין בתשובת הרשב"ץ (ח"א סימן ט')[11]. (יד אהרן מהדורא בתרא הגב"י סקכ"ג)

ה) שם מותר לכתוב על מקום הגרר. כתב במג"א (סקל"ד), הגרר מקרי כשגררו יבש, והמחק מיירי שמחקו. עיין באשל אברהם [להפרי מגדים] מה שהעיר דעל המחק כיון שאינו יכול למחוק היטב הוי כתב על גבי כתב וכו'. ואפשר שכוונתו שעדיין נשאר צורת אות וחוזר וכותב עליו, אבל אם לא נשאר צורת אות בודאי ליכא למיחש למידי, דהא חכמים מכשירים (בגיטין דף כ"א ע"ב) גט על נייר מחוק, ואף רבי יהודה בן בתירא לא חש רק מפני שיכול להזדייף, אבל לא מחמת כתב על גבי כתב, כיון שהראשון אינו כתב רק מראה הנייר שחור מה בכך. ובבבא בתרא (דף קס"ג ע"א) שטר הבא הוא ועדיו על המחק כשר, ופירש רשב"ם [ד"ה דאמר רב], מה לי אם חתמו עדים על קלף חלק או על קלף שחור. ועיין בגיטין (דף מ"ט ע"ב) דגבי חתימת עדים מחמירים אנו בשאר שטרות טפי מבגיטין, אלא ודאי אין בזה משום כתב על גבי כתב. אך בשבת פרק שמיני [עח:] איתא, נייר מחוק וכו' אלמא אינו ראוי לכתיבה, ועל כרחך מוכרח דאין כל המחיקות שוות. (כלים של שלמה)

ו) שם אפילו אזכרה. וספר התרומה [סימן ר"ה] מסתפק בזה. עיין ביאור מרדכי [למהר"ם בנעט דף ה' ע"ד]. (חיי עולם)

ז) שם ולא ימחוק בעודו לח וכו'. כך כתוב בבית יוסף בשם הר"י אסכנדרני ז"ל. (שלחן גבוה סקס"ג)

ח) שם ולא ישאר לו שום רושם. ואף אם ישאר רושם, אין לדון מכתב על גבי כתב, דרושם אין בו ממש, ולא נחשב לדיו על גבי דיו, ועיקר הוא הכתיבה עליונה. כן נראה לי, דלא כהפרי מגדים (מג"א סקל"ד). ע"ש. (חיי עולם)

הערות וציונים

11. שם נשאל בזו הלשון: במה שכתב הרמב"ם ז"ל, שאין לתלות בין השיטות במזוזה ותפלין אפילו אות אחת, אבל אם שכח אפילו אות אחת גונז מה שכתב וכותב אחרת. והוקשה לך בלשונו שאחר כך כתב ומותר לכתוב את השם על מקום הגרד והמחק, ואמרת אם כן לא יצטרך לגנוז ולכתוב אחרת אם שכח אות אחת אלא יגרוד מה שכתב ב' או ג' תיבות ויצמצם בכתיבה יותר דקה מן הראשונה במקום שלש תיבות ארבעה. עכ"ל השואל. ועיין שם מה שהשיב.

כה [ט]**כל אות שהיא כתובה שלא כתקנה ואין צורתה עליה, כגון: נגע רגל האל"ף בגג האל"ף, או פני האל"ף בפנים בגג שתחתיה, או שהיה רגל הה"א או רגל הקו"ף נוגעים. או שהיתה אות אחת חלוקה לשתי אותיות, כגון: צד"י שכתב יו"ד נו"ן, או שי"ן שכתבה עי"ן יו"ד, או חי"ת שני זייני"ן, ואחר שכתב לפניו חזר ותקנם, הוי שלא כסדרן ופסולים.**

אבל להפריד האותיות הדבוקות אחר שכתב לפניהם שפיר דמי, דכיון שהאות צורתה עליה, כשמפרידה מחברתה לא הוי ככותב. והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי"ן שעל האלפי"ן והשיני"ן והעייני"ן ורגלי התוי"ן נוגעים בגוף האות, ותינוק דלא חכים ולא טיפש מכירם, שאף על פי שכתב לפניהם יכול לחזור ולתקנם, דכיון דצורת האות היתה ניכרת ליכא משום כתבן שלא כסדרן.

[ט*]**ויש מי שאומר דהוא הדין אם חוטרא דחי"ת למעלה אין נוגעין זה לזה אך אין ניכר להדיא פרידתם, אף על פי שהתינוק קורא שני זייני"ן, מותר להדביקם:**

באר הגולה

ט. הגהות מיימוניות פרק א' (ופ"ב) [אות פ' בצורת אות ק'], ומהר"י קולון בשורש ס"ט, ותרומת הדשן סימן מ"ח והר"י אסכנדרני [מובא בבית יוסף]. **ט*.** בית יוסף סימן ל"ו משם מצאתי כתוב.

אוצר ההלכה

א) סעיף כ"ה כל אות שהיא כתובה שלא כתקנה וכו'. מה שכתב "כגון שנגע רגל האל"ף" וכו', כבר כתב זה רבנו לעיל סעיף י"ח בשם האגור [סימן מ"ח] כמו שציינתי שם [סקנ"א][1], והכא לא נצרכה אלא לשאר אותיות שכתב הכא מחדש מה שלא כתב שם. אי נמי להודיע שאם כתב לפנים שאר תיבות אפילו אות אחת, דלא מהני תיקון משום שכתב שלא כסדרן, וזהו בתפלין ומזוזות דכתיב בהו "והיו" [דברים ו', ו'], בהוייתן יהיו, אבל בספר תורה אין קפידא אם כתב משם ואילך או לא כתב. ודבריו אלו שכתב, שאם כתב לפניו וחזר ותיקן הטעות לא מהני, כבר כתבתי לעיל שם שכך כתב האגור ורבנו השמיטו משם וכתבו כאן, לכלול שאר טעויות שכתב כאן מחדש.

וכן כתב בבית יוסף הכא וזה לשונו: כתב הגהות מיימוניות פרק א' מתפלין [אות פ'], אם נדבקו האותיות יחד מותר לתקנם ולא הוי חק תוכות, מכל מקום אם כתב לפניו אחר כך אין תקנה לתקנן, דמאחר דמה שכתב בתחלה אין שמה עליה, אם אחר כך יתקנם, התיקון הוא עיקר כתיבתן והוי שלא כסדרן. ובפרק ב' כתב בשם הרמ"ך (בקשתיו שם ולא מצאתיו לשון זה[2] אלא סמכינן האמנותיה דרבנו שכך כתוב בהגהות מיימוניות שלו)[3], והנה הר"מ פסל לי תפלין בשביל שלא היו מקצת יודי"ן שעל האלפי"ן ושעל השיני"ן ושעל העייני"ן ומקצת רגלי התוי"ן נוגעים לגוף האות, ואמר שלא גרע מקוץ היו"ד דמעכב ובעי כתיבה תמה ושלימה ולא שבורה, אכן שוב אמר שיכול לתקנם רק בשנעשו תחלה דתינוק דלא חכים ולא טיפש יכול לקרא אותם אז יכול לתקן תיקונים אלו, וכהאי גוונא אפילו אחר שנכתבו כל הפרשיות ולא הוי שלא כסדרן. ע"כ. ודברים הללו של הר"ם שאמר שיכול לתקנם הגאון מהר"י קולון (בשורש ס"ט) ובעל תרומת הדשן (בסימן מ"ח).

ונראה דהרא"ש נמי סבר דאחר שנכתבו כל הפרשיות יכול להפריד אותיות הדבוקות ולא הוי שלא כסדרן, מדכתב בסדר תיקון התפלין, וכל פרשה ופרשה אחר שיכתבנה ויקראנה וכו', ואם נגע אות בחברתה יגרור ביניהם ויפרידם זו מזו, וכתבו רבנו בסמוך, אלמא דאחר שכתב כל הפרשה יכול להפריד אותיות הדבוקות, וכן נראה ממה שכתב, ואם ייתר אות אחת יש לה תקנה שיגרור אותה, אבל אם חיסר אין תקנה כי אין תולין בתפלין (רצה לומר, אין כותבין ביני שיטי מה שחסר כמו שכותבין בספר תורה, ונמצאת כתיבתו שלא כסדרן)[3], ואמרו במכילתא [סוף פרשת בא] כתבן שלא כסדרן יגנזו. ע"כ. וכן כתב הרמב"ם [הלכות תפלין פ"א הט"ז], (דכתב, מותר לכתוב על גבי גרר ועל גבי המחק, כן צריך לומר)[3], אלמא כל שאינו כותב [בידים], אלא על ידי גרר נתקן, לא הוי כותב שלא כסדרן וכו'.

ומיהו היכא דרגל ה"א או קו"ף נוגעים למעלה כתב הרא"ש בהלכות ספר תורה [סימן י"ב], דבתפלין אין להם תקנה לפי שצריך לכתבן כסדרן, ובתרומת הדשן כתב (בסימן מ"ח) דיש לומר דלא פליג אהר"ם דשאני הני דאין להם תקנה במחיקה לחודה שיפרידה מגגה משום דהוי חק תוכות ואפילו בספר תורה דלא קפדינא אכסדרן פסול, אלא אם בא לתקן צריך לכל הפחות למחוק כל הרגל ולחזור ולכתוב, וכהאי גוונא ודאי הוי כתיבה שלא כסדרן, אבל ביודי"ן שעל האלפ"ין והשיני"ן והעייני"ן ורגלי התוי"ן שאינן נוגעין לגוף האות אפשר דסבירא ליה להרא"ש נמי כהר"ם דמצי לתקן ולא הוי שלא כסדרן כו'. עכ"ד. (שלחן גבוה סקס"ד)

ב) שם כל אות שהיא כתובה שלא כתקנה וכו'. יזהר הסופר שלא יעשה אלפי"ן עייני"ן, שאם בא לתקן אחר כך הוא שלא כסדרן. הרמ"ע מפאנו ז"ל סימן ק"ו [ד"ה רביעית]. (שיירי כנסת הגדולה הגה"ט סק"ז)

הערות וציונים

1. נדפס שם באות קל"ז. 2. באמת מקומו אינו בפרק ב' אלא בפרק א' אות צ' בדין צורת אות ק'. ע"ש. 3. סגרנו שורה זו, כדי שהלומד יבין שזו הערת הרב המחבר בתוך לשון הבית יוסף.

אוצר ההלכה

ג) שם כל אות שהיא כתובה שלא כתקנה וכו'. והבאר הגולה (אות ט') רשם על זה: הגהות מיימוניות (פ"א ופ"ב), מהר"י קולון (בשורש ס"ט), ותרומת הדשן (סימן מ"ח), והר"י אכסנדרני. עכ"ד. ועיין בבית יוסף (סימן ל"ו) ד"ה וזה לשון הר"י אכסנדרני: אם הדביק גוף היו"ד שלמעלה או גוף היו"ד שלמטה בגוף האל"ף פסולה וכו'. עכ"ל. והגר"א (סימן ל"ב סכ"ה ס"ק ס"ז) כתב וז"ל: או שהיתה אות וכו', זהו מן הפסולין דברייתא הנ"ל [שבת קג:] שנדמה לאותיות אחרות. וכן ברישא נגע רגל וכו' שנשתנתה צורת האות, וכמו שכתב לקמן בשלחן ערוך (סימן ל"ו סעיף א') שלא תשתנה וכו' ולא תדמה לאחרת, מה שאין כן בסיפא. עכ"ל. וכתב עוד הגר"א, שהוא הדין דמנחות פרק הקומץ רבה (דף כ"ח ע"א) במשנה, ואפילו כתב אחד מעכבן, ואמרו בגמרא שם (דף כ"ט סע"א) אמר רב יהודה אמר רב לא נצרכה אלא לקוצו של יו"ד. ופירש רש"י רגל ימינו של יו"ד. וקשה דהא בבית יוסף (סימן ל"ב ד"ה כתוב בהגהות מיימוניות פ"א) כתב בשם הגהות מיימוניות (פרק ב') וזה לשונו בשם הרמ"ך: והנה הר"ם פסל לי תפלי בשביל שלא היו מקצת יודי"ן שעל האלפי"ן ושעל השיני"ן וכו', נוגעים לגוף האות ואמר דלא גרע מקוצו של יו"ד דמעכב ובעינן כתיבה תמה ושלמה ולא שבורה, אכן שוב אמר שיכול לתקנם רק כשנעשו תחלה דתינוק דלא חכים ולא טיפש יכול לקרות אותם אז יכול לתקן תיקונים אלו, וכהאי גוונא אפילו אחר שנכתבו כל הפרשיות ולא הוי שלא כסדרן. עכ"ל. וכתב עוד הבית יוסף שכן כתבו מהר"י קולון ותרומת הדשן. ואפשר לומר מדאמר[י] המשנה והגמרא, ואפילו כתב אחד מעכבן, משמע דאבל סדר כתב אחד אינו מעכב והיינו אם כתב היו"ד בלא רגל הימני של היו"ד אינו פוסל משום שלא כסדרן, והיינו אם תינוק דלא חכים ולא טיפש יכול לקרות אותו, והיינו דדוקא הקוצו של יו"ד עצמו מעכב ולא סדר כתיבתו, דאם לא כן הוה להו למימר במשנה וגמרא רבותא יותר דאפילו סדר כתב קוצו של יו"ד מעכב. והיינו כיון שעיקר האות רובו ככולו נכתב כסדרן וגם תינוק היה יכול לקרותו גם קודם התקון לכן נהי דבעי תקון מכל מקום לא חשיב שלא כסדרן.

(קיצור: אם חסר אפילו רגל ימני של יו"ד ותינוק דלא חכים ולא טיפש קורא יו"ד, וכתב אחר כך אותיות הרבה נהי דצריך תיקון לתקן הרגל הימני של יו"ד, מכל מקום לא מיפסלי האותיות משום שלא כסדרן).

ואם כן קשה דיהיה כמו כן הדין בנגע רגל האל"ף בגג האל"ף וכו', דהענין שנשתנה צורת האות דהוה ליה כמו יו"ד שחסרה קוצו של יו"ד יהיה מהני תיקון. וראיה מתשובת מהרי"ל (סימן ק[י]"ט) שכתב, וז"ל: כמו שכתב מהר"מ והתיר לתקן כשלא היו האותיות גופן אחד אלא פרודות דחשיב כתב כסדרן כיון דתינוק דלא חכים ולא טיפש קרי ליה, ורא"ייתו מדקאמר [ירושלמי מגילה פ"א ה"ט] אין תולין, פירוש בין השורות בתפלין ומזוזות. תולין הוא דלא, הא כי האי גוונא שרי, והכי נימא נדון דידן הכי, ורואה אני שהדברים קל וחומר דהתם בפרודות פסולין לגמרי כמו שהוכיח מהר"מ מכמה ראיות אפילו הכי כי מתקן ליה לא חשיב כסדרן וכו'. עכ"ל. ואם כן גם בנגע רגל האל"ף בגג האל"ף וכו' שייך לומר כן אף על גב דפסול לגמרי, מכל מקום כי מתקן ליה לא חשיב שלא כסדרן כיון דתינוק לא חכים ולא טיפש קרי ליה, וכן נראה עוד ממה שכתב מהרי"ל בתשובה וז"ל: אם חוטרא דחי"ת מלעיל אין נוגעים זה לזה אך מכל מקום אין ניכר להדיא פרידתם אם אפשר לתקנם אחרי כתיבתם, ועל זה השיב (בסימן קל"ז)[4] וז"ל: בעניותי נראה דשרי לתקן כי היכי דשרי מהר"מ לתקן כשאין גוף האות נוגע, ודייק ליה (מהדר קאמר) [מדקאמר] אין תולין, משמע לתקן גוף האות שרי, אנן נמי נידוק הכי על החוטרא, כיון שכתבת שאין ניכר פרידתם להדיא אין בידי לחלק משאר גופי האותיות [שנפרדו] הפסולות, למהר"מ מכמה ראיות ברורות ועצומות שהביא בתשובתו, [ו]אפילו הכי שרי לתקן מטעם שהיה נראה אות בתחלה הכא נמי לא שנא וכו', ודאי אי הוה נפרד להדיא עד שנראה כשני זייני"ן ונשתנה צורת האות אהא לא הוה דייקינן מאין תולין, דגרע מתלייה דאין כאן אות, אבל נדון דידן כיון דנראה כחי"ת נראה דשרי לתקן. עכ"ל.

ובשלחן ערוך אדוני אבי זקני מו"ר הגאון נ"ע (סימן ל"ב סוף סעיף ל'), אם לא עשה רגל ימנית של יו"ד אין לה תקנה וכו', וכוונתו דהא מהר"מ מדמה יודי"ן שעל האלפי"ן שלא נגעו לחסר רגל ימנית של יו"ד וכו'. ובתשובה אחת הארכתי בענין שלא כסדרן, ומתוך מה שכתב שם נראה להקל בהדין שחקרתי לעיל (סעיף ב' [ד"ה ואם כן]) ושהביא עליו ראיות מתשובת מהרי"ל סימן קי"ט וסימן קל"ז.

(שו"ת צמח צדק – חאו"ח סימן י"ז)

ד) שם כל אות שהיא כתובה שלא כתקנה וכו'. בפרי מגדים סוף סימן זה האריך בעניני צורות אותיות. והנה נשאלתי בקו"ף שנכתב רגל ימין בלא עיקום לצד שמאל, אלא כרגל רי"ש, ותינוק קורהו קו"ף. ונראה להכשיר. וראיה מרש"י נזיר (דף ב' ע"א בד"ה כל כינויי), דטעמא דנזיק, משום דאי מחקת לרגל דקו"ף משוית ליה נזיר, ובעל כרחך דרצונו לומר רגל שמאלי, שהרי נקט התם ודופן דחי"ת [דנזיח], הרי שהרגל הדבוק קרי ליה דופן ולא רגל, ועוד דהוה ליה למימר רגלים דקו"ף, ובעל כרחך כמו שכתבנו. ואם כן מוכח דרגל ימין דקו"ף כשר גם בלא נכתב בעיקום בדיעבד, דאם מעכב שיהיה נכתב ככ"ף כמו שכתב בבית יוסף [סימן ל"ו], אין לו דמיון כלל לרי"ש דנזיר. ועיין בש"ס דבבא בתרא [קסו:] וחושן משפט סימן מ"ב [סעיף ז'] בענין ספל וקפל. ועל כל פנים נראה דמהני תיקון גם בתפלין ומזוזות.

הערות וציונים

4. ובהוצאת מכון ירושלים הוא בסימן קמ"ט.

אוצר ההלכה

ומשם [נזיר ב.] יש ללמוד דבכתב נו״ן כפופה בראש שאינו בולט כלל לצד ימין ואינו כראש זיי״ן אלא כראש וא״ו, דכשר, מדכתב רש״י דבמוחק גג הפ״א [דפזיח] נראה כנו״ן. ואף שיש לפקפק דאף שאינו כשר מכל מקום מחזי לבני אדם כן, מכל מקום נראה כמו שכתבתי.

ובדין כתב יו״ד כמו עיגול קטן, פסול, כמו שכתב בבית יוסף [ד״ה יש מתירין] וט״ז סימן תקמ״ה (סקי״ב)[5].

ואם כתב למ״ד בראשה קו קצר כיו״ד ולא כוא״ו, בתשובת שנות חיים (סימן צ״ג [ד״ה ועוד]) פסק דפסול, דיש לו שורש בש״ס (בבא בתרא דף קס״ג ע״א) ורשב״ם [ד״ה אלמא קסבר] דמוכח דלמאן דאמר יש לה אויר בראשה כבין שיטה לשיטה, עיין שם גבי שתי שיטין (ושתי) [וארבע] אוירין וכו׳. ועיין גיטין (כ״א) [כ:] ותוספות שם [ד״ה לא צריכא]. אבל בשו״ת סת״ם (סימן מ״ג)[6] פסק בעצמו דכשר, וכן הוא בתשובת דברי חיים (ח״ב יו״ד סימן קל״א), ותשובת בית שלמה (חלק יו״ד ח״ב סימן ק״כ וסימן קנ״ה)[7] דבמקום שאי אפשר לתקן כשר. ובתשובת גן המלך (סימן קי״ד)[8] כתב בפשיטות, דאף שכתבו הפוסקים דצורת למ״ד הוא כ״ף וא״ו, הוא לאו דוקא אלא מעין זה. וכן קו״ף, אפילו הרחיב גג הקו״ף וכתב רגל שמאלי סמוך לרגל ימיני, כשר. עיין שם. ועיין מג״א לעיל (סקל״ג) בזה. ואם נמחק ראש הוא״ו שעל גב הלמ״ד ונשאר קו בלא ראש, פסול, כמו שכתב בשו״ת בית שלמה (או״ח סוף סימן י״א).

ואם עשה ביו״ד הקוץ שלמעלה גדול קצת עד שנראה כמו למ״ד קטנה, עיין בשו״ת מים רבים (יו״ד סימן ס׳), דאפילו אם שאר האותיות גדולים פסול ולא מהני קריאת תינוק כלל, וכן אם עשה התג של דלי״ת גדול שנראה כלמ״ד, אף דצורת למ״ד עגולה ככ״ף וא״ו והדלי״ת מרובעת, מכל מקום פסול. עיין שם באורך. ובשו״ת בית שלמה (או״ח סימן ד׳) מיקל על ידי תינוק, ולא ראה תשובת מים רבים הנ״ל. ועיין שם בבית שלמה (יו״ד ח״ב סימן קנ״ו). ונראה לי דביו״ד שיש עוקץ שמאלי, זה מעיד שאינו למ״ד, ויש להקל על ידי תיקון גם בתפלין ומזוזות. ובתשובת רמ״א (סימן ל״ח אות א׳) כתב, דדוקא היכא דמסופק אם יש בה צורת האות אבל אינו דומה לאות אחר מהני קריאת תינוק, מה שאין כן בנדמה לאות אחר לא מהני תינוק.

ועיין בחדושי הר״ן (לשבת ק״ג), דאם עשה הטי״ת עגולה פסול, מדנקט טטי״ן פפי״ן ובכהאי גוונא אינו דומה לפ״א[9]. ומוכח גם כן דבעשה פ״א עגולה פסול. ועיין שם דבכתב יו״ד שהגג בולט קצת לצד ימין, פסול. [הערת מהרש״ם].

(ארחות חיים – ספינקא ס״ק ק״ב)

ד״*) שם כל אות שהיא כתובה שלא כתקנה וכו׳. הנה כבר הארכתי בביאור דינים האלה בפרטות בספרי דבר ה׳, בתשובתי להגאון מאור הגולה דקהילת לבוב בעל המחבר שו״ת שואל ומשיב, ואין כאן מקום להאריך בהם כי רבים הם, וגם הרביתי לפלפל בהם ולברר כי כנים דברי, ולא חלו בהם ידי השגותיו של הרב הגאון הנזכר.

(ערך השלחן – דברי חכמים)

ה׳) שם כל אות שהיא כתובה שלא כתקנה וכו׳. עיין בשו״ת ריב״ם שנייטוך (סימן ב׳) על דבר מזוזה או תפלין שנפחת גג למ״ד, אם מהני להכשיר על ידי תיקון או תינוק, יעו״ש מה שכתב בזה. ועיין בקסת הסופר סימן ט׳ [סעיף ג׳], ובדעת קדושים (סקכ״ט) ובמקדש מעט (ס״ק קט״ו).

(ארחות חיים – ספינקא סקמ״א)

ו׳) שם כל אות שהיא כתובה שלא כתקנה וכו׳. עיין שו״ת מהרש״ם (ח״ג סימן א׳) דאם האות נגבה קצת באמצע מן הקלף והצדדים סביב מחוברים להקלף, ונשאל אי הוי חציצה כמו בזבחים (דף י״ט ע״א) דבעינן שם בבגדי כהן גדול כהאי גוונא, והכא נמי כתיב ״על הספר״ [דברים ל״א, כ״ד וירמיה ל״ו, י״ח] ונאמר ״על״ דוקא, והעלה להקל. ע״ש. והנה יש להעיר מנדרים (דף פ״ו סוף ע״ב) אי ״על״ דוקא, ומסקנא שם דהוי דוקא. ע״ש. ויש לדחות. ועיין מנחות (דף כ״ו סוף ע״ב) בעי חזקיה, איבריין שסדרן וסדר עליהן המערכה וכו׳ ״על העצים״ [ויקרא א׳, ח׳] אמר רחמנא דוקא, או דילמא כיון דקרא אחרינא כתיב ״על המזבח״ [ויקרא ו׳, ג׳] (משמע ולא על העצים שעל המזבח), אי בעי עביד הכי וכו׳. ע״ש. ומבואר דהיכי דלא הוי על הדבר גופא לא מקרי על. ועיין ירושלמי יומא פרק ה׳ [הלכה ו׳] שהובא בתוספות ישנים (יומא דף נ״ט ע״ב [ד״ה אינו מזה]), ״והזה עליו״ ולא על אפרו (שעל המזבח, דלא מקרי משום הכי ״עליו״). וכן מבואר בחגיגה (דף י״ב ריש ע״ב) עמודים על המים שנאמר ״לרוקע הארץ על המים״ [תהלים קל״ו, ו׳]. ע״ש. ועיין סוטה (דף ט״ז ע״ב) וכתיב ״מים חיים אל כלי״ [במדבר י״ט, י״ז] וברש״י שם (ד״ה מים). ועיין עוד סנהדרין (נ״ט ב׳) [מט:] מנין שלא יהיה דבר קודם למכנסים שנאמר ״ומכנסי בד יהיו על בשרו [ויקרא ט״ו, ד׳] וכו׳ וברש״י שם. ע״ש. אבל כל זה היכא דמפסיק דבר אחר והוי כעין חציצה, אבל היכא דאין חוצץ כגון במין במינו, או אם אינו מונח דבר תחתיו רק האויר לבד, לכולי עלמא הוי על, וראיה ממנחות (דף צ״ח ע״א) והא בעינן ״ונתת על המערכת״ וגו׳ [ויקרא כ״ד, ז׳], (וברש״י שם דכי יהיב על השביעית והוי חציצה לא הוי על), רבי לטעמיה דאמר דלא בעינן על בסמוך וכו׳. ע״ש. ומבואר דהיכא דאינו

הערות וציונים

5. עיין מנחות (כט.) ברש״י ותוס׳ ד״ה קוצו של יו״ד, דמוכח שרגל ימיני מעכב, וכן כתב בבית יוסף סימן ל״ו. וצ״ע מדוע הרב לא הוכיח מכאן, והביא ממרחק לחמו. 6. לא מצאנו את זה במקור המצויין, ועיין שם בהלכות ספר תורה (סימן ס״ה) שהכשיר במקרה אחר כיון שאין לו דמיון לאות אחר, ונראה דכל שכן לכאן. 7. לא מצאנו שם כלום, וכנראה נפל ט״ס בציונים. ועיין בספרו דעת תורה (סוף סימן ל״ב באות למ״ד) שכתב ככל דבריו כאן בסדר וסגנון אחר. 8. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ו אות נ״ו. 9. עיין להרב המחבר בספר דעת תורה (סוף סימן ל״ב באות פ״א) שהוכיח כן מלשון הר״ן שכתב, מכאן נראה שטי״ת היא ישרה כזה ולא עגולה כזה, דאם כן לא דמיא לפ״א. ע״ש.

אוצר ההלכה

חוצץ, כגון במין במינו מקרי על, אפילו אם אינו מונח על הדבר הזה ממש. ומכל שכן היכא דלא מפסיק כלום רק האויר, דמקרי על הספר. וזה ברור.

[מה שכתבתי בפנים מתשובת מהרש"ם (ח"ב) [ח"ג סימן א'], בענין אם מפסיק בדבר אחר אי הוי על ידי זה מונח עליו. עיין עוד נזיר (דף ס"ד רע"א) דמדכתיב "השרץ השורץ על הארץ" [ויקרא י"א, כ"ט] התמעט צף על גבי המים שעל גבי הארץ. ע"ש. ומבואר דבכהאי גוונא לא הוי שוב מונח על הארץ. ועיין עוד תוס' שם (דף ס"ג סוף ע"ב ד"ה צפה), דמספקא ליה לר"י אם הוא על האויר אי הוי על הארץ. ע"ש. ואם כן לכאורה בנדון דידן דהוגבה הכתב על אויר הנייר, לצד הספק שבתוס' דבכהאי גוונא לא מקרי על הנייר פסול, אבל באמת זה ליתא, דהכא לא פסול רק חציצה, וכמו שכתבתי בפנים וזה פשוט.

ודבר תימה ראיתי לרש"ל בחכמת שלמה יבמות (דף ס"ג ע"א) בהא דקאמר הש"ס "ונברכו בך כל משפחות האדמה" וכו' [בראשית י"ב, ג'], אפילו משפחות הדרות באדמה אין מתברכות אלא בשביל ישראל וכו', ובתוס' שם דמ'כל' דריש שבא לרבות אפילו הנך שאין עומדין אלא מעט בארץ. ע"ש. וכתב בחכמת שלמה שם: ואני אומר דהים נמי בכלל הארץ, אבל אדמה משמע אדמות ומשמע דהיא היבשה. עכ"ל. ומה יענה בדברי הש"ס נזיר הנ"ל דממעט טומאה צף על המים דמדכתיב "השרץ השורץ על הארץ ולא על המים", ע"ש, ומבואר להיפוך. ועיין עוד בכורות (דף נ"ה ע"א), [אי הכי] ירדן נמי ארץ ולא ירדן, ע"ש, ומבואר גם כן להיפוך. ועיין חולין (דף קל"ט ע"ב) "בדרך" [דברים כ"ב, ו'] כדרב יהודה אמר רב מצא קן בים חייב בשלוח וכו', והתוס' שם ד"ה בדרך דמשום הכי צריך קרא דכיון דכתיב "על הארץ" נתמעט ים, ומשום הכי צריך בדרך לחייב גם במצא בים. ע"ש. ולרש"ל יקשה למה לי קרא, ומקרא מלא בבראשית (א', י') "ויקרא אלקים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים", ועיין עוד חולין (דף קכ"ז ע"א) אי משום על הארץ, [יכול] על הארץ יטמא ירד לים לא יטמא וכו', ע"ש. וצע"ג.

(וגוף דברי הש"ס חולין (דף קכ"ז ע"א) הנ"ל קשה לי למה צריך "השורץ" לרבות דאפילו ירד לים יטמא, הרי דרשינן בספרי [ספרא שמיני פ"ט ה"ה] והובא בר"ן (נדרים דף ע"ו ע"א): "הנוגע בנבלתם יטמא" [ויקרא י"א, ו'] הלל אומר אפילו הם בתוך המים. ע"ש. ואם כן יש קרא מיותר לזה דאין חילוק בין ירד לים או על הארץ, וצע"ג. ועיין טהרות (פ"ד מ"ח) ובפירוש המשניות דספק טומאה במים טהור ע"ש, עיין תוס' פסחים (דף ט"ז ע"א ד"ה חד)) ובש"ס נזיר (דף ס"ד ע"א) בזה. ואין כאן מקום)][10].

[בקונטרס אחרון, הביא כבוד גאונו מהרש"ל יבמות (סג.) בהא ד'כל גויי הארץ' אפילו ספינות שבים שכתב דים נמי בכלל הארץ מה שאין כן אדמה. והקשה דמה יענה לגמרא דנזיר (סד.) דמקרא "השורץ על הארץ" נתמעט צף על גבי המים. ולענ"ד בפשיטות הרי כן אמרינן בגיטין (ח.) בנהרות דארץ ישראל כולי עלמא לא פליגי אלא כי פליגי בים הגדול, הרי דים בכלל כל הארץ שנקרא ארץ ישראל, וזה יהיה כוונת המהרש"ל. עוד מצינו בירושלמי פרק קמא דערלה [הלכה ב'] אילן שנטעו בתוך הבית בשביעית צריכה דמבעיא ליה כיון דכתיב "ושבתה הארץ" [ויקרא כ"ה, ב'] גם זה יהיה בכלל ארץ. ובירושלמי (פ"ב) דכלאים [פ"ז ה"ו] בגדל בעציץ שאינו נקוב מהו לומר על פתו המוציא לחם מן הארץ, דבעי אי מקרי ארץ אף על גב דודאי לא מקרי שדה כתוס' שבת (צה:) וכתבתי בזה בקונטרסי משמרת להבית (סימן א')][11]. (חדושי מהרי"ו)

ז) שם כל אות שהיא כתובה שלא כתקנה ואין צורתה עליה כגון נגע רגל האל"ף וכו', או שהיתה אות אחת חלוקה לשתי אותיות כגון צד"י שכתב יו"ד נו"ן וכו', ויש מי שאומר דהוא הדין אם חוטרא דחי"ת וכו'. עיקרא דמלתא, דכל שיש שם אות עליה אף שאינה כתיבה תמה ופסולה, מכל מקום אינה מעכבת בדין כסדרן, שאין קפידת כסדרן רק שעניינו יכתב כסדרן, אבל מה שהקפידה תורה בכתיבה תמה רשאי לתקנה, והדבר מסור לחכמים לקבוע מה מפסיד האות לגמרי. והנה הפסק מועט אינו מפסיד את צורת האות לגמרי, ושיעורו, דתינוק שקוראה כתיקונה. והר"י אסכנדרני שהביא בית יוסף, חידש דיו"ד של צד"י ושל שי"ן גרע מיו"ד של אל"ף וכיוצא בזה, דבצד"י נראה כשתי אותיות יו"ד ונו"ן, מה שאין כן באל"ף נהי היו"ד נראית יו"ד, אבל האל"ף חסר היו"ד אינה אות כלל וזה מושך את העין לחשבה לאות אחת, והלכך כשנראה לשתי אותיות, לא יועיל מה שהתינוק מחברן בקריאתו, כיון דראוי היה לתינוק לקוראן לשתים. ואין הדבר מוכרע כל כך, דיש לומר דלעולם התינוק מכריע, דהרי במקום דנראה שהן שתי אותיות גם התינוק לא יקרא אות אחת.

ומלשון השלחן ערוך שכתב צד"י שכתב יו"ד נו"ן וכו', נראה שתלוי לפי ראות העין. ואין זו כללא דצד"י גרע, אלא עיקר תלוי לפי נטיית כל חלק. וכן משמע במה שכתב בסיפא יו"ד שעל השי"ן, ולכאורה הרי זה יו"ד ועי"ן דרישא, אלא הכל לפי טביעות העין, והעיקר אם בעינינו שנפסד צורת האות לא מהני תינוק. וכן כתב בביאור הלכה [ד"ה אות אחת], אבל מה שתלה הדבר בגודל ההפסק אינו מוכרע, שאין לנו שיעורים בגודל ההפסק, ואין לקבוע כאן שתי הלכות, ניכר להדיא חד שיעורא, וניכר בהסתכלות שיעור שני, דבר שלא הוזכר בגמרא ובפוסקים, וכל הפסק הניכר לעין חדא הוא, אבל הכא בהכרעת המבט הדבר תלוי, ובמקום שבפירודן נעשו שתי אותיות, טבע ההכרעה לשופטן לשתי אותיות, יותר מפירוד של אל"ף וכיוצא בזה.

והנה בחי"ת שאין החוטרא נוגעת, הביא בית יוסף (סימן ל"ו) בשם מצאתי כתוב, דאפילו תינוק קוראו לשני זייני"ן

הערות וציונים

10. שלשה קטעים אלו האחרונים נוספו מתוך קונטרס אחרון.

11. קטע זה נוסף מסוף הספר מהערות רבי נחום ווייידענפלד זצ"ל.

אוצר ההלכה

מותר לתקן, נראה דעתו ז״ל דמהר״מ לאו דוקא תינוק נקט, אלא דבליכא תינוק אפשר להכריע דעתו של תינוק, והלכך בחוטרא של חי״ת שאין התינוק רגיל בה, הרי אין כאן תינוק ויש להכשיר, כיון שנראה לן שהיא אות חי״ת, והיינו כשההפסקה מועטת וזו מקרי אינה ניכרת להדיא, ולו היה תינוק רגיל בה היה קוראה חי״ת. ואפשר דה׳מצאתי כתוב׳ לית ליה הא דחידש הר״י אסכנדרני ביו״ד של צד״י, אבל יש לומר דחוטרא מראה שאין כאן שני זייני״ן אלא חי״ת, ומודה בה הר״י אסכנדרני.

(חזון איש או״ח סימן ח׳ סק״ז)

ח) שם כגון נגע רגל האל״ף בגג האל״ף, או פני האל״ף בפנים בגג שתחתית. בענין היודי״ן של האל״ף, אם היתה יו״ד הימנית למטה והשמאלית למעלה פסולה, כי נשתנית צורתה שאין זו צורת האל״ף, וכמו שכתב הרב אמת ליעקב ז״ל (במשפט השלישי בתמונת האותיות אות א׳). יע״ש. והטעם כי זו הצורה שאנו עושים שהיו״ד זקופה למעלה, היא נמצאת באותיות דרבי עקיבא שאמר מפני מה יו״ד שעל האל״ף זקוף למעלה, מפני שצופה להקדוש ברוך הוא ומעידו, וכמו שכתב מרן ז״ל בבית יוסף סימן ל״ו. יע״ש. אך אם היא כתובה כהוגן הימנית למעלה והשמאלית למטה, ורק רגל הימנית מחובר בסוף וא״ו של האל״ף לית לן בה, כי הן אמת שכתב מרן בבית יוסף על יודי״ן של האל״ף העוקצים יהיו זה כנגד זה, רומז לסוד, אין זה מעכב בדיעבד, ורק לכתחלה בעי הכי. (שו״ת רב פעלים – ח״ב או״ח סימן י׳)

ט) שם כגון נגע רגל האל״ף וכו׳ חזר ותקנם הוי שלא כסדרן ופסולין. נראה מדברי מרן ז״ל שלא כתב בזה דאם תינוק דלא חכים ולא טיפש מכירם יכול לחזור ולתקנם, כמו שכתב אחרי זה על שלא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן והשיני״ן וכו׳ נוגעים משמע דבזה אין משגיחין בתינוק, וכן כתב המג״א ז״ל (בסקל״ו).

(אמר המגיה נבדו: עיין מה שכתב בשואל ונשאל (ח״ו סימן י״ג) באורך. גם מדברי מרן ז״ל שכתב כגון צד״י שכתב יו״ד נו״ן וכו׳, ולא הזכיר או שהיודי״ן נגעו בגוף האות יותר ממקום דבוקם שכתב מור״ם ז״ל לעיל (בסעיף ח״י) לפסול, וכאן מרן אף על גב שהזכיר אות הצד״י, אפילו הכי לא הזכיר פיסול זה דנגעו בגוף האות כמו שהזכיר כאן לפני זה באות אל״ף, זה הוכחה ברורה לעני״ד דבזה אינו פוסל, וכמו שכתב מר זקני הרה״ג המחבר זצוק״ל בסעיף ח״י [סק״ג][12], דאם הוא פוסל כיון שהזכיר הצד״י למה יזכיר רק צד אחד שהיודי״ן אין נוגעין, ולא יזכיר שנגעו יותר מכדי דבוקם כמו שהזכיר באות האל״ף). (באר משה סעיף כ״ה סק״א)

י) שם או שהיתה אות אחת חלוקה וכו׳. כן כתב בבית יוסף בשם הר״י אסכנדרני, אם כתב בתפלין ומזוזות אות אחת חלוקה לשתי אותיות, כגון צד״י שכתבה יו״ד נו״ן, או שי״ן שכתבה עי״ן יו״ד, או חי״ת שני זייני״ן, אינו יכול לחברם אחר כך שנמצאו כתובים שלא כסדרן. וכן כתב הרא״ש [הלכות ס״ת סימן י״ב] על ה״א וקו״ף שדבקו בתפלין שאין להם תקנה בתיקון כי צריך לכתבן כסדרן, הרי שפסל לתקן אפילו הקו״ף אף על פי שאין דיבוקה מדמה אותה לאות אחרת, כל שכן פירוד שמדמה לשתי אותיות, אבל אם היה הפירוד בשאר אותיות שאין פירודם מדמה אותן לאות אחרת, כגון אות תי״ו או אל״ף שלא חיברן, יש שפסקו שיכול לחברן ואין בזה משום שלא כסדרן, כיון שקודם שנתקנו היה להם שם אותה אות ולא שם אחר, כיון שקודם תקנתם תינוק דלא חכים ולא טיפש יכול לקרוא להם אלא שלא נדבקו כדינן. והביאו ראיה מירושלמי פרק קמא דמגילה [הלכה ט׳], תולין בספר תורה ואין תולין בתפלין ומזוזות, דבעינן ״והיו״ שיהיו נכתבים על הסדר, משמע מהכא דתליה דוקא הוא דמיפסל, אבל לתקן אות בעלמא שפיר דמי. ע״כ.

(שלחן גבוה סקס״ה)

י״א) שם או שהיתה אות אחת חלוקה לשתי אותיות כגון צד״י שכתב יו״ד נו״ן וכו׳. הנה נראה מדברי מרן, דבאות חלוקה לשתים לא מהני תינוק, דלא כתב דמהני תינוק אלא בשאין היודי״ן נוגעין בגוף האות, דאז מהני תינוק, וכמו שכתב מהר״ם הובא במרן הבית יוסף ומהר״י אסכנדרני, ולא פליגי אהדדי וכמו שפסק מרן כאן, וכמו שכן הסכימו האחרונים. ודברי הרב בית דוד (בסימן כ״ה)[13] תמוהים הם, דנראה מדבריו שהבין דתינוק מהני אף בנו״ן ויו״ד. וליתא, כמו שיראה המעיין. ועיין להרב מהר״ש דוראן בספר חוט המשולש (בח״א סימן ה׳) שכתב, דבצד״י שכתבה נו״ן ויו״ד, נמי מהני תינוק יע״ש. אבל מדברי מרן נראה, דלא מהני תינוק בזה.

והנה ראיתי מילתא דתמיה בספר גט פשוט (באה״ע סימן קכ״ה סקע״ב), שהוכיח מדברי מרן כאן דאפילו האות תהיה שתי גופים, אם אינה דומה לאות אחרת ולא נפסדה צורתה, אין זה פסול, ממה שכתב מרן שאם לא היו מקצת היודי״ן שעל האלפי״ן וכו׳ נוגעים בגוף האות ותינוק מכירן, שאפילו שכתב לפניהם יכול לחזור, דכיון דצורת האות נכרת, ליכא משום כתבן שלא כסדרן. אלמא דאפילו אינם נוגעים היודי״ן אין זה פוסל, ולפיכך לא חשיב ליה כתבן שלא כסדרן. יע״ש. ולא ראה מה שכתב מרן (בסימן ל״ו סעיף ב׳), דביודי״ן שאינם נוגעים פסולים, משום דבעינן כל אות צריכה שתהיה גולם אחד. יע״ש[14]. ומה שהוכיח מכאן ליתא, דאף על גב דפסולים, מכל מקום כיון דתינוק דלא חכים קורא, ליכא בזה משום שלא כסדרן, וכמו שכתב מהר״י קולון (בשרש ס״ט) יע״ש. ופשוט. ועיין עוד בתשובות הרא״ם [מים עמוקים] חלק ב׳ (סימן ח״י).

והנה שורש דין זה הוא ממהר״י אסכנדרני הביאו מרן בבית יוסף, וז״ל: אם כתב בתפלין ומזוזות אות אחת חלוקה

הערות וציונים

12. נדפס לעיל סעיף י״ח אות ק״ס.
13. נדפס לקמן אות מ״ח.
14. עיין להרב המגיה בשו״ת זרע דוד (סימן כ״ג, נדפס לקמן סוף אות פ׳ הערה ב׳) שיישב תמיהת הרב המחבר.

אוצר ההלכה

לשתי אותיות, כגון צד״י שכתבה יו״ד נו״ן וכו׳, אינו יכול לחברם אחר כך, שנמצאו כתובים שלא על הסדר. וכן כתב הרא״ש [הלכות ספר תורה סימן י״ב] על ה״א וקו״ף שדבקו בתפלין, שאין להם תקנה בתיקון, כי צריך לכותבן כסדרן, הרי שפסל לתקן אפילו הקו״ף שאין דְּבוּקָה מדמה אותה לאות אחרת, כל שכן פירוד שמדמה לשתי אותיות וכו׳. יע״ש. ולכאורה לפי מה שכתב הרב תרומת הדשן [חלק א׳ סימן מ״ח] הביאו מרן, יש לדחות, דשאני בה״א וקו״ף דלא סגי בהפרדה אלא צריך למחוק כל הרגל ולחזור לכותבו מחדש. אבל גבי צד״י וכדומה, דאינו צריך אלא דיבוק בעלמא, אין הכי נמי דיכול לתקנו ולא הוי שלא כסדרן, וכמו שחילק הרב תרומת הדשן ביודי״ן שעל השיני״ן והאלפי״ן, דיכול לתקנן ולא הוי שלא כסדרן כמו גבי ה״א וקו״ף שכתב הרא״ש, משום דאינו צריך אלא דיבוק בעלמא. יע״ש. ודוחק לומר דמהר״י אסכנדרני לית ליה האי חילוק, וסבירא ליה לשיטת הרא״ש ביודי״ן שעל השיני״ן נמי אינו יכול לתקן כמו ה״א וקו״ף, ועוד דמדברי מרן בבית יוסף משמע דלא פליגי אהדדי. וצריך לומר דסבירא ליה למהר״י אסכנדרני כיון דדומה לשתי אותיות, אם כן גרע אפילו מה״א וקו״ף, כיון דמעיקרא היו דומין לנו״ן ויו״ד, אם כן הדיבוק הוא עיקר הכתיבה, והוי כאילו כותב מחדש והוי שלא כסדרן. ואחר כך ראיתי להרב זרע אמת (ביו״ד סימן ק״כ) שנתעורר בזה, וכתב דמהר״י אסכנדרני אזיל בשיטת הפוסקים דבנגיעת רגל הקו״ף מהני הפרדה. יע״ש. ולא נהירא, ונראה לע״ד עיקר כמו שכתבתי. ועיין בבית יוסף (ביו״ד סימן רע״ו). (שלמי תודה)

י״ב) שם או שהיתה אות אחת חלוקה לשתי אותיות כגון צד״י שכתב יו״ד נו״ן וכו׳. מה שכתב המחבר, בין אות אחת חלוקה לשתי אותיות, כגון, צד״י שכתבה יו״ד נו״ן שאינו יכול לתקן משום שלא כסדרן, ובין שאר אותיות שאין פרידתן מדמה אותן לאות אחרת, כגון יודי״ן שעל האלפי״ן שאינן נוגעות, שיכול לתקנם אם התינוק קורא אותן כהלכתן. כל זאת היא דעת מהר״י אסכנדרני בבית יוסף. והיש מי שאומר דהוא הדין אם חוטרא דחי״ת, הוא מה שהביא הבית יוסף בשם מצאתי כתוב בסימן ל״ו, (והיא מתשובת מהרי״ל ז״ל [סימן קל״ז]), וז״ל: אם חוטרא דחי״ת למעלה אינם נוגעים זה בזה, אך מכל מקום אין ניכר להדיא פרידתן, והראו לתינוק חכם וקראו שני זייני״ן וכו׳, נראה דשרי לתקן כי היכי דשרי מהר״ם לתקן כשאין גוף האות נוגע. ואי משום דתינוק לא קרא, היינו משום שאינו מורגל בחי״ת דחוטרא. ודאי אי הוי מופרד להדיא עד שנראה כשני זייני״ן [וכו׳], אסור לתקן. ע״כ. והנה חי״ת שאינו נוגע למעלה, לכאורה ברור דדמי לאות אחת חלוקה לשתים כמו צד״י שכתבה יו״ד נו״ן. ולפי זה צריך עיון מה שמדמה לה מהרי״ל למה שכתב מהר״ם דשרי לתקן כשאין גוף האות נוגע, דהתם אין פרידתן מדמה אותן לאות אחרת.

ולכאורה [יש לומר] כיון דמיירי דאין פרידתן ניכר, אף שנראה כשתי אותיות, דמי לאין פרידתן מדמה אותן לאות אחרת. ולפי זה באותן אותיות שאין פרידתן מדמה אותן לאות אחרת, כשר אפילו בפרידתן ניכר להדיא. ואף אם אין כן דעת מהרי״ל, ולא סבירא ליה לחלק בין נראה כשתי אותיות ובין אינו נראה, ולכן הביא מתשובת מהר״ם, מכל מקום כיון דהשלחן ערוך מחלק בין שתי אותיות, לאין פרידתן מדמה אותן לשתי אותיות, ואי נימא באין פרידתן מדמה אותן לשתי אותיות, אינו כשר אלא באין פרידתן נראות להדיא, אם כן בשתי אותיות אפילו אין פרידתן נראות להדיא אסור, אם כן איך אפשר להכשיר בחוטרא דחי״ת דדמי לשתי אותיות, אלא על כרחך דהשלחן ערוך סבירא ליה דבאין פרידתן מדמה אותן לשתי אותיות, אפילו בפרידתן נראה להדיא כשר. ולא ידעתי במה נסתפק הפרי מגדים בסוף סימן ל״ב [אשל אברהם ד״ה ובענין ינוקא]. ובאמת נראה מדברי מהרי״ל דעיקר חידושו דבאין פרידתן ניכר להדיא לא בעינן תינוק, (והא דבעינן תינוק היינו דוקא בפרידתן נראית להדיא כמו שכתבתי), ורק אי תינוק קורא שתים פסול. ובחוטרא דחי״ת אף אי קורא שתים כשר. והרב ז״ל [הגר״ז סעיף ל׳] כתב דבצד״י שכתבה יו״ד נו״ן הולכין אחר קריאת התינוק להקל, באין פרידתן נראות להדיא. ולא זכיתי לדעת מנא ליה דבעינן תינוק. וצ״ע. (תהלה לדוד סקט״ו)

י״ג) שם או שהיתה אות אחת חלוקה לשתי אותיות כגון צד״י שכתב יו״ד נו״ן וכו׳. פשוט דבזה נראה יותר הפירוד וטועין בו, אבל אם אינו נראה להדיא והתינוק קוראו יפה, פשוט דכשר[15], וכלשון הרמב״ם [הלכות תפלין פ״א הי״ט] דתלה כל זה בקריאת התינוק ולא הביא שום שיעור אחר, ובחדושי אהע״ז [ספר חוקי העזרה] סימן קכ״ה [סעיף ט״ז בהגה] הארכתי בזה, אלא דבנראה להדיא החמירו הפוסקים, כיון דלפנינו (ד)אינו כהלכתו לא מהני לנו קריאת התינוק, ובלאו הכי ודאי אין להחמיר. (חבל יוסף)

י״ד) שם או שהיתה אות אחת חלוקה לשתי אותיות כגון צד״י שכתב יו״ד נו״ן וכו׳, ואחר שכתב לפניו חזר ותקנם הוי שלא כסדרן ופסולין. ויש להסתפק אם הפירוד אינו ניכר להדיא אם יכול לתקן, או צריך שיקראנה תינוק דלא חכים ולא טיפש כהלכתה, או אינו יכול לתקן? ונראה לענ״ד, דממה שכתב מרן גבי חוטרא דחי״ת דגם אם התינוק קוראה שני זייני״ן שריא, מוכח דאם הפירוד אינו ניכר להדיא אין צריך בדיקת תינוק. דאי לא תימא הכי הלא בחוטרא דחי״ת הנזכרת ליכא תינוק, דהגם דנימא דאין התינוק בקי בחטוטרת דחי״ת כמו שכתב מרן ז״ל בבית יוסף (סימן ל״ו) בשם מצאתי כתוב, מכל מקום הא מיהא הוי ליה כאילו התינוק לא אמר כלום. וכן נראה מדברי הרב אמת ליעקב ז״ל (בדיני תמונת האותיות אות (ט׳) [ח׳]) שכתב דכשר ע״ש,

הערות וציונים

15. לכאורה דבריו אלו הם היפך דברי הרב מגן אברהם (סקל״ו), שכתב, ובכל הני אפילו תינוק יכול לקרותם פסול. ע״ש. ונראה שהוא מפרש דברי המג״א שפסל, בצד״י שנראית יו״ד נו״ן וניכר הפירוד להדיא. וצ״ע למה לא הזכיר את דברי המג״א כלל.

אוצר ההלכה

וכן כתב הרב קול יעקב ז״ל (אות ק״ל) בשם רבנו זלמן [סעיף ל׳]. (אמר המגיה נכדו: לענ״ד לא זכיתי להבין, דלא דמי, דשאני חוטרא דחי״ת, דכיון דאין התינוק מורגל בחי״ת כזה, ולכן התירו כשאין הפירוד [ניכר] להדיא כיון דאי אפשר לברר, אבל הכא דאפשר לברר לא. ואפשר דכוונתו כשאין תינוק דלא חכים ולא טיפש לפנינו והם באמצע הקריאה, אין להוריד הספר תורה ויגמרו קריאתן בו, כיון דאי אפשר לברר, אבל כשאפשר לברר על ידי תינוק לא. אבל מה שכתב שכן כתב הרב קול יעקב (אות ק״ל) משם רבנו זלמן, שם ראיתי שכתב, אם התינוק קורא אותו כהלכתו ואין הפירוד נראה להדיא, שמותר להדביקו וכו׳. ע״ש. אבל לא כתב כלל דאם אין תינוק אפילו הכי מותר. וכן ראיתי בשלחן ערוך רבנו זלמן עצמו שכתב וז״ל (באות ל׳): אבל אם אין ניכרת פרידת החטוטרות שעל גבי זייני״ן וכו׳, יכול לתקנן אחר כך, ואפילו אם התינוק קוראן זייני״ן, אין הולכין אחריו באות זו לפי שאין התינוק מורגל בחי״ת כזו. אבל בצד״י ושי״ן הולכין אחר קריאת התינוק בין להקל בין להחמיר וכו׳, ע״ש, הרי מבואר דמצריך קריאת התינוק. וצריך לומר דכוונתו, דכיון דבחי״ת אפילו שהתינוק קורא שלא כהלכתה מותר לתקן, (אע״ג) דלפחות הוי כאילו התינוק לא אמר כלום. אם כן גם בצד״י ושי״ן וכו׳, אם אין לפנינו תינוק מותר להדביק, ודוקא כשאפשר לברר על ידי תינוק, כתב רבינו זלמן הולכין אחר קריאת התינוק).

והגם דכתב שם דהרב פרי מגדים ([אשל אברהם סוף סימן ל״ב] בד״ה השני שתפלין) והרב עצי לבונה [חיו״ד סימן ר״פ] דעתם דגם אם אינו ניכר להדיא אסור לדבק, משום שלא כסדרן, ושכן משמע מהרב מלאכת שמים [כלל ח׳ אות ג׳] והרב קסת הסופר [סימן ט׳ אות ג׳] ע״ש, אנו אין לנו אלא דברי מרן. (אמר המגיה נכדו: עיין להרב קול יעקב ז״ל (אות קל״ה) שכתב על דברי מרן שכתב, ויש מי שאומר דהוא הדין אם חוטרא דחי״ת וכו׳, דבזה אין כאן מחלוקת רק חידוש דין, וכן כתבו האחרונים להתיר. ע״ש. ואם כן מוכרח לומר, דהרב פרי מגדים והרב עצי לבונה והרב מלאכת שמים והרב קסת הסופר מסכימים בזה, ואפילו הכי אסרו בזה אפילו שהתינוק קורא אותה כהלכתה. ובאמת אינו מובן מה טעמם שהחמירו בזה, דמאי שנא מחטוטרת דחי״ת דמחולקת, וזה עדיפא דהתינוק קורא אותה כהלכתה. וכן ראיתי בקסת הסופר עצמו (בסימן ט׳ אות ג׳) שכתב, דקיימא לן הכי להכשיר בחטוטרת דחי״ת אבל במה שכתב לפסול בצד״י והשי״ן כתב סתמא, ולא ביאר ׳אפילו אינו ניכר להדיא׳, ואם כן לא קשיא מידי, דאפשר דפוסל רק בניכר להדיא. וצ״ע בכל זה). ועיין עוד לו (שם באות קל״ב), שהביא מהרב זבחי צדק [שו״ת ח״ב, בסוף סימן א׳] שכתב להתיר על ידי תינוק, אף אם ניכר הפירוד להדיא. ע״ש. ובאמת כן נראה מדברי מרן, שלא כתב הא דאינו ניכר להדיא, רק גבי חי״ת, ולא ברישא שיש תינוק ע״ש[16].

(באר משה סעיף כ״ה סק״א)

ט״ו) שם או שהיתה אות אחת חלוקה לשתי אותיות. למ״ד שנפסק גגה ונראית ככ״ף וא״ו, אף שאין תולין בתפלין ומזוזות וכאן הוא״ו הוא תלוי, מכל מקום מסברא הוי כשתי אותיות. דעת קדושים [סקכ״ט]. עיין שם שמצדד לכאן ולכאן, מכל מקום דעתו להחמיר. וכן פסק בקסת הסופר [סימן ט׳ סעיף ג׳]. ואם לא נפסק במקום חיבור הוא״ו לכ״ף רק באמצע הוא״ו ונשאר ממנו חיבור לכ״ף, וכן אם נפסק מעט מהכ״ף ונשאר מקצת הגג מחובר להוא״ו, בזה מכשיר בדעת קדושים לתקן כשתינוק מכיר, ועיין במקדש מעט [ס״ק קט״ו] דדעתו להכשיר גם בנפסק במקום שמחובר לוא״ו כיון שאין דרך לכתוב וא״ו תלויה. ע״ש.

שי״ן שנפסק רגל אמצעי למטה לא שייך לומר שהוא טי״ת ובתוכה יו״ד דאין דרך כתב אשורית כן, דהא אם נכנס הלמ״ד לתוך ה״א שלמעלה קיימא לן להחמיר[17], ואפילו לתוספות גיטין [כ: ד״ה לא] דמקילין, מכל מקום כשנכנס לתוך האות לגמרי ליכא למאן דאמר להקל[18].

(באר יעקב – קרוייזר ס״ק ס״ח)

ט״ז) שם או שהיתה אות אחת חלוקה לשתי אותיות וכו׳. כתב בספר דעת קדושים [סקכ״ז] ובמקדש מעט (שם ס״ק קי״ב), דכש[ה]הפסק הוא שהאות ראוי לתיקון, רק שחלק הנפסק ממנו נדמה לאות בפני עצמו, כגון שנפסק הלמ״ד [כזה: ל], דדל ממנו החלק הנראה כנו״ן ונשאר למ״ד מופסק שמצד עצמה ראוי לתקנה להדביק הגג למושב ואז תינוק קורא נו״ן למ״ד, בדעת קדושים (סקכ״ז) כתב לגרר הנו״ן דהוי כאות מיותר (וכשיהיה על ידי זה מופסקת התיבה יוכל להעבות ירך הלמ״ד) ויתקן הלמ״ד. ומסיק, דגם גרירת הנו״ן אין צריך, אלא ידביקה אל הלמ״ד וממילא תהיה הלמ״ד דבוקה יחד וכן נכון. וכל שכן אם האות עצמה נשאר בה שיעור שלם, ומה שנפסק ממנה הוא כאות בפני עצמה, כגון חי״ת שנחלק בליטתו מהגג והוא כיו״ד בפני עצמו, כזה: ד , אין חשש במה שיש בצדו כאות אחר מיותר לחשוב על ידי זה שלא כסדרן, וידביק החלק המיותר אל האות וכשר. יעו״ש. (ארחות חיים – ספינקא סקמ״ג)

י״ז) שם או שהיתה אות אחת חלוקה לשתי אותיות. אות למ״ד שנכתבה כ״ף וא״ו, נראה שאינו יכול לתקן,

---

הערות וציונים

16. וכן פסק בספר תהלה לדוד (סקט״ו, נדפס לעיל אות י״ב) ובספר משנה ברורה (ביאור הלכה בד״ה אות אחת), ומרן הראש״ל שליט״א בשו״ת יביע אומר ח״ז (סימן ב׳ אות ג׳) עש״ב. ועיין עוד להרב המחבר (סק״ב, ובספרו שו״ת שואל ונשאל ח״ו סימן ז׳) ולהרב דעת ומזימה והרב מגיד תשובה (נדפסו לקמן אותיות: מג, מא, מד). 17. עיין לקמן סעיף כ״ח, ולהרב באר יעקב שם (ס״ק ע״ד, נדפס שם באות כ״ו). 18. רצונו לומר, כיון דאין מי שמיקל להכשיר למ״ד שנכנסה ברובה לתוך הה״א, על כרחנו הוא משום שהה״א איבדה צורתה, אם כן מזה יש ללמוד לנדון דידן לאידך גיסא דכיון שאות טי״ת שנכנסה לתוכה וא״ו פסולה כיון שלא ניכר צורת הטי״ת, ודומיא דה״א שנכנסה לתוכה למ״ד, אם כן בשי״ן הזו שנפרדה רגלה האמצעית אין לפוסלה משום דדמיא לטי״ת ויו״ד בתוכה, כי לא ניכר צורת טי״ת, וממילא צורת השי״ן במקומה עומדת. אריה מאזוז ס״ט.

אוצר ההלכה

דהוי שלא כסדרן, שהרי נעשית אות אחת חלוקה לשתי אותיות, וכן כתב הרב קול יעקב נר״ו (אות (קכ״א) [קכ״ט]) בשם הרב קסת הסופר (אות י״א) [סימן ט׳ סעיף ג׳]. ע״ש. ואפילו שאינו ניכר להדיא פרידתם, דמחלוקת הפוסקים היא בזה ואזלינן לחומרא, ועיין שם עוד להרב הנזכר נר״ו (באות ק״ל). ולא דמי לאם לא היו יוד״י האלפי״ן נוגעין בגג שתחתיהן, דכשר, דהתם אין צורת אות אחרת על מה שנשאר, וזהו החילוק עצמו בין יוד״י האל״ף לשי״ן ועי״ן דסעיף כ״ה, וכן כתב הרב הנזכר נר״ו (אות קל״ד) בשם הרב פרי מגדים [אשל אברהם סקל״ו ובסוף הסימן ד״ה השני]. אך לא ידעתי מה נשתנה בתא״ו דיכול לתקן, והרי שפיר הוי שתי אותיות רי״ש וא״ו, ואפשר כיון דהוה ליה וא״ו הפוכה אין צורת אות אחרת עליה מקרי, ואפשר שמזה יש ללמוד לאות למ״ד שנעשה ראשה הפוך כמו שכתב הרב הנזכר נר״ו (בסימן ל״ו בצורת האותיות) שדינה כמו קו פשוט שכתב בסימן זה (אות ק״ו) שיש להכשיר בשעת הדחק, אם כן אם אינה נוגעת בגופה שפיר יש לתקן דלא הוי צורת אות אחרת עליה, דומיא דרגל תא״ו, ויש לדחות קצת וצריך לה ישוב[19].

(מלוא העומר – עמוד רי״ב)

י״ח) שם או שהיתה אות אחת חלוקה לשתי אותיות וכו׳. אם נחלקה אות צד״י בתפלין ונראית כשתי אותיות יו״ד נו״ן, וכן אם נחלקה אות שי״ן ונראית עי״ן יו״ד, וכן אם נחלקה אות מ״ם פתוחה ונראית כ״ף וא״ו, אם אין פרידתן ניכרת להדיא אלא על ידי התבוננות ועיון היטב מותר לתקנן ולהכשירן, על ידי הכרת תינוק דלא חכים ולא טיפש, ואין בזה חשש משום שלא כסדרן. וכל שכן אם אין הפירוד נראה אלא על ידי זכוכית מגדלת או מיקרוסקופ.

אבל יוד״י אלפי״ן ושיני״ן ועייני״ן שאינם נוגעים בגוף האותיות, ותינוק מכירם וקוראם כהוגן, אפילו היתה פרידתן ניכרת להדיא, כל שצורת האות ניכרת, שהתינוק קורא אותה כהוגן, רשאי לחזור ולתקנה ואין בזה חשש משום שלא כסדרן. ובכל זה אין חילוק בין אם נכתבו כהוגן ואחר כך נתפרדו ונחלקו ובין שכתב כן מעיקרא. וכמו שכתב מרן החיד״א בברכי יוסף (סימן ל״ב סק״ט)[20], ובספר מגן גבורים (סקמ״ה), ובמקדש מעט (שם ס״ק קכ״ד). ע״ש. ועיין עוד בשו״ת שואל ונשאל ח״ג (סימן קצ״ד). ע״ש.

ואם ההפסק דק מאד שאינו נראה רק כנגד השמש, כשר אפילו בלא שום תיקון, ואפילו שההפסק באות צד״י ואות מ״ם פתוחה, מכל מקום המחמיר לתקנו תבוא עליו ברכה. (וכן פסק הרב משנה ברורה בביאור הלכה [ד״ה אות אחת], ובשו״ת יד יוסף חאו״ח סוף סימן ד׳). וכל שאפשר לתקן בתפלין, ואין בו משום שלא כסדרן, כגון שהפירוד דק ולא ניכר להדיא אלא על ידי עיון היטב, והתינוק מכירו, אם נמצא כן בספר תורה בשעת קריאת התורה, אין צריך להוציא ספר תורה אחר. והנלע״ד כתבתי.

(שו״ת יביע אומר – ח״ז חאו״ח סימן ב׳ אות ח׳)

י״ט) שם חלוקה לשתי אותיות. עיין בדעת קדושים (סקכ״ח) דכשאחד משני החלקים רק כאות הפוך אין חשש שלא כסדרן. וכשחלק אחד כראש יו״ד בלי רגל ימני וחלק השני כאות אחר מחמיר בדעת קדושים סק״ח וסקל״ו, אבל בסקל״א וסקל״ה מקיל לתקן, וכתב במקדש מעט (שם ס״ק קי״ד) דכן עיקר, כיון שעל ידי זה מכיר תינוק לצרפו לאות אחד. גם מה שכתב הדעת קדושים (בסקכ״ט ד״ה כ״ף כפופה) דכשנפסק מושבה מירכה ונעשית כרי״ש ותחתיה פתח דהוי כנחלק לשתי אותיות [כזה: כ], כתב במקדש מעט שם דחומרא יתירא היא, וגם הרי תינוק מכיר לצרף כ״ף על ידי מושב הנשאר.

(ארחות חיים – ספינקא סקמ״ד)

כ׳) שם חלוקה לשתי אותיות. ועיין עוד שם במקדש מעט [ס״ק קט״ז] שכתב, דמה שכתב בדעת קדושים (סק״ל) סלקא דעתין להחמיר בנפסק הבי״ת באמצע גגה [כזה: בב], הוא תמוה. גם מסיק בעצמו להקל. ומה שצדד בנפסק גג הכ״ף פשוטה קרוב לקצה השמאלי כזה: ך, לפי מה שכתבתי לעיל (ס״ק קי״ד) דיו״ד בלי רגל אינו אות, מהני תיקון.

וכן מה שכתב הדעת קדושים במ״ם פתוחה שנפסק קצה גגה וקצתו דבוק לוי״ו שלה [כזה: נן] שמא כשיראה תינוק חלק אחד יאמר עליו אות וכו׳, אין חשש, כמו שכתב הדעת קדושים עצמו (בסקל״א), דכיון שאין עושין כן איזה אות, ולכן כשרואה שני החלקים הוא מצרפן, מהני תיקון.

ועיין עוד שם בדעת קדושים (סקל״א) צד״י שנעשה על פי מצת שמורים היו״ד הפוכה [כזה: צ], מהני לתקן מה שאינה נוגעת. יעו״ש[21]. ועיין עוד שם (סקכ״ט) שכתב, גימ״ל שלא נגע יו״ד דלמטה ביריכה דמהני תיקון. יעו״ש.

ועיין בשו״ת אוריין תליתאי (סימן קכ״ט) שכתב לבאר פלוגתת האגור [סימן פ״ה אות י׳] והר״י אסכנדרני[22] במה דפסקינן באם חסר קוצו של יו״ד השמאלי דמעכב ופסול. אי מותר לתקנו בתפלין ומזוזות אחר שכתב לפניו ולית ביה משום שלא כסדרן. ומפלפל שם בדין אימתי מותר לתקן פסול דכתיבה תמה על ידי חק תוכות ולית בתיקונו גם כן משום שלא כסדרן. יעו״ש.

(ארחות חיים – ספינקא סקמ״ה)

הערות וציונים

19. במקור נתהפכו השורות וסידרנו כפי הנלע״ד. ובעיקר הדין בלמ״ד שהוי״ו שלה הפוכה שכתב הרב המחבר בשם הרב קול יעקב להכשיר בשעת הדחק, עיין שם בסימן ל״ב (אות ק״ו) שכן כתב משם הרב קסת הסופר (סימן ה׳ אות י״ז בלשכה) והרב אמרי שפר (כלל ז׳ אות ד׳), אבל דעת הרב קול יעקב להחמיר, אמנם בשו״ת יביע אומר ח״ז (חא״ח סימן ג׳) מסיק להכשיר על ידי תיקון. ע״ש. 20. נדפס לקמן אות ל״ח. 21. וכן כתב הרב המחבר לעיל (סקמ״ב ד״ה ועיין, נדפס לקמן אות כ״ט) משם שו״ת מהרי״א הלוי. ע״ש. וכן פסק מרן הראש״ל שליט״א בשו״ת יביע אומר חלק ז׳ (אות ו׳ בהערה).
22. הובא בבית יוסף סימן ל״ו אחרי קונטרס ברוך שאמר.

אוצר ההלכה

כ"א) שם כגון צדי"י שכתב יו"ד נו"ן וכו' הוי שלא כסדרן ופסולין. עיין במג"א (סקל"ו) ד"ה יו"ד נו"ן. כוונתו דלא דמי לרגל אל"ף [שנוגעת] בגג, או פני אל"ף בפנים וכולי, דהתם [הא דלא] מהני תיקון (דלא היכי), משום דאין נראה כשתי אותיות, מה שאין כן בצד"י שנכתב יו"ד נו"ן, דנראה כשתי אותיות. וכן כתב בבית יוסף בסימן ל"ב, אך סתימת השלחן ערוך כאן לא משמע כן. וק"ל. (שיורי לקט)

כ"ב) שם כגון צדי"י שכתב יו"ד נו"ן וכו' הוי שלא כסדרן ופסולין. כתב מג"א (סקל"ו), והוא הדין אם לא עשה רגל הימין של יו"ד, אבל אם לא עשה [לה] רגל שמאל יכול לתקנם וכו'. עכ"ל. נ"ב: והלבוש (סימן ל"ו סעיף ב') מחמיר בזה, וכן נראה מלחם חמודות הלכות ספר תורה [אות נ"ה], אמנם הט"ז [שם סק"א] מיקל, ועיין שם באליה רבה [סקכ"ג] שהאריך להקל, וכן בארתי בחבורי שו"ת תשובה מאהבה (חלק א' סימן ס"ד). (שו"ת תשובה מאהבה – ח"ב סימן ר"כ)

כ"ג) שם כגון צדי"י שכתב יו"ד נו"ן וכו' הוי שלא כסדרן ופסולין. כתב במג"א (סקל"ו), ובכל הני אפילו תינוק יכול לקרותם, פסול. [ע"כ]. אינו מובן, הא כשאין תינוק קורא כתיקונו אינו אות, ואיך יחשב יו"ד נו"ן. וצריך לומר כיון שהיו"ד מוקף גויל מכל רוחותיו, ובעצמותה נקראת כתיקנה, אינה נפסלת על ידי הנו"ן שאינה דבוקה בה. וכן הנו"ן מן היו"ד, כן כתב בספר אבני נזר (או"ח סימן ד' אות י"ז) ע"ש מה שהאריך. ועיין באהע"ז (סימן קכ"ה). (מגיני חיים)

כ"ד) שם כגון צדי"י שכתב יו"ד נו"ן וכו' הוי שלא כסדרן ופסולין. כתב מג"א (סקל"ו), צד"י שכתב יו"ד נו"ן וכו', ובכל הני אפילו תינוק יכול לקרותה, פסול כיון שנראית כשתי אותיות. רצונו לומר, שכל עוד שלא נראה כאות אחרת אף שהיא משונה, עדיין שם הראשון עליו ומכשירין כשהתינוק יכול לקרותה. לא כן אם נראה כתבנית אות אחרת. דוגמת דברי התוס' זבחים (כה. ד"ה גורעין ומוסיפין ודורשין וכו'), ובגמרא יומא (מו:), התם לא אינתיק למצותה הכא אינתיק למצותה, ובחגיגה (יט.), טבל ועלה מחזיק עצמו לכל דבר, ואם הוחזק, אינו מחזיק עצמו אלא למה שהוחזק.

ויעוין בזוהר הקדוש פרשת משפטים (דף ק"ג סע"א) לענין גרושה, שכל עוד שלא נשאת לאחר, הוי כקשורה ביה, ולכן אין איסור במחזיר גרושתו. ויעוין בספר דברי שאול - יוסף דעת (יו"ד סימן שס"ו סעיף ג'), לענין אשה שנשאת שתי פעמים, אצל מי מבעליה יש לקוברה, שהביא מספר הנצחון [פרשת וארא סימן נ"ג], שבעת התחיה, אשה שהיתה נשואה בחייה לכמה אנשים זה אחר זה ויעמדו כולם, תשאר אצל בעלה האחרון, כי על ידי נשואי האחרון אינתקא מהקדום. וצריך עיון מזוהר בראשית (דף כ"א ע"ב) שמבואר, מכאן נוקבא דאתנסבית בתרין, בההוא עלמא אהדרת לקדמאה. (ויעוין במאור עינים אמרי בינה פ"ג ריש עמוד צ"ד). ונראה שיש לחלק בין גרושה לאלמנה, עיין זוהר שם, שיש סכנה בנשואי אלמנה, כי כל עוד שלא נשאת עדיין שְׁאֵר נקראה. עיין תוס' בבא בתרא (דף קי"ד ע"ב ד"ה מה), ובתשב"ץ (ח"ב סימן (קי"ב) [קי"א]), ויעוין בספר לקח טוב ממרן הגר"י ענגיל זצ"ל (כלל ה' דף כ"ג ע"ג)[23]. (נפש חיה)

כ"ה) שם כגון צדי"י שכתב יו"ד נו"ן וכו' והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי"ן וכו'. כתב מג"א (סקל"ו), ובכל הני אפילו תינוק יכול לקרותם פסול, כיון שנראה כשתי אותיות. עיין בשלחן ערוך התניא (סעיף ל') שפסק ג"כ כן, ובמוסגר שם כתב דגם לענין צד"י ושי"ן הולכין בתר קריאת התינוק. ועיין שם בקונטרס אחרון [אות ט'], ודבריו סותרים לכאורה. ומצאתי בספר בריכת המים על סדר הגט להר"מ ר"י (סימן פ"ד) שכתב שם להדיא דגם בצד"י ושי"ן סומכין על התינוק, רק דההבדל הוא דבשאר אותיות ודאי תינוק מכירם אפילו כשמופרדים הרבה כי קשה לטעות בהם, דאין לו לקרות יו"ד שעל האל"ף יו"ד ממש דאם כן מה מקום לוא"ו אמצעי. יעו"ש. והוא ממש כדברי התניא. ועם כל זה סתם שם בפנים דבצד"י ושי"ן אין מועיל קריאת התינוק, ובסוף פלפולו שם כתב הטעם דמאחר שאנו רואין שהם שתי אותיות מה מועיל קריאת תינוק, ודבריו לכאורה סותרים זה את זה ממש כדברי התניא.

וכעת ראיתי בשו"ת מהרי"א הלוי להגאב"ד קהלת לבוב ז"ל (בחאו"ח סימן ה') שעמד על דברי שלחן ערוך התניא הנ"ל, וכתב דיש שלשה חילוקים בדבר: דאם יש פירוד רב אף ביודי"ן שעל האלפי"ן אינו מועיל קריאת תינוק, ובפירוד בינוני בזה ביו"ד שעל האל"ף מועיל קריאת תינוק, ובצד"י ושי"ן אינו מועיל כיון דאנו רואין שם שתי אותיות, אמנם אם אין הפירוד נראה כלל להדיא אלא אחר העיון היטב, בזה גם בצד"י ושי"ן מועיל קריאת תינוק. יעו"ש, ודבריו נכונים, וכזה יש ליישב נמי דברי הגאון ר"מ ר"י. אך מה שכתב בר"מ ר"י דבשאר אותיות מועיל תינוק מכירם אף כשמופרדים הרבה, צריך לדחוק דהיינו פירוד בינוני ולא פירוד רב, ועל כל פנים לדברי שלחן ערוך התניא מסייע דברי הרב בבריכת המים. (מנחת פתים)

כ"ו) שם כגון צדי"י שכתב יו"ד נו"ן וכו' והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי"ן וכו'. עיין במג"א (סקל"ו) [שכתב], ובכל הני אפילו תינוק יכול לקרות פסול כיון שנראה כשתי אותיות. ועיין בשלחן ערוך הרב (סעיף ל') שפסק ג"כ כן. ובמוסגר שם כתב, דגם לענין אות צד"י ושי"ן הולכין בתר קריאת התינוק, ועיין שם בקונטרס אחרון [אות ט']. ודבריו סותרים לכאורה. ועיין בספר ברכת המים (סימן פ"ד) שכתב להדיא דגם בצד"י ושי"ן סומכין על התינוק, רק דההבדל הוא, דבשאר אותיות ודאי תינוק

הערות וציונים

23. ועיין עוד בשו"ת איש מצליח חלק ב' (חיו"ד סימן ב"ן) ובספר חזון עובדיה (אבלות א' עמוד ת"ט) מה שכתבו בזה.

אוצר ההלכה

מכירם אפילו כשמופרדים הרבה, כי קשה לטעות בהם דאין לו לקרות יו״ד שעל האל״ף יו״ד ממש, דאם כן מה מקום לוא״ו אמצעי. יעו״ש.

ועיין בשו״ת מהרי״א הלוי ([חלק א׳] סימן ה׳) שעמד על דברי התניא [בשלחן ערוך הרב] הנ״ל, וכתב שיש שלשה חילוקים בדבר: דאם יש פירוד רב, אף ביודי״ן שעל האלפי״ן אינו מועיל קריאת תינוק. ובפירוד בינוני, בזה ביו״ד שעל האל״ף מועיל קריאת תינוק, ובצד״י ושי״ן אינו מועיל כיון דאנו רואין שם שתי אותיות. אמנם אם אין הפירוד נראה כלל להדיא אלא אחר העיון היטב, בזה גם בצד״י ושי״ן מועיל קריאת תינוק. יעו״ש. ועיין בספר מנחת פתים (דף ל״ח ע״ב)[24] שכתב דכן יש ליישב נמי דברי הגאון ברכת המים. אך מה שכתב דבשאר אותיות מועיל תינוק מכירם אף כשמופרדים [הרבה], צריך לדחוק דהיינו פירוד בינוני ולא פירוד רב. יעו״ש.

[הערת מהרש״ם: מה שכתב רום מעלתו מדברי ברכת המים בדין נפסק, הנה גם בתשובת תשב״ץ (חוט המשולש טור א׳ סימן ה׳) כתב, וז״ל: ויותר מזה התירו דאפילו כתב אות אחת חלוקה לשתי אותיות כגון צד״י שכתבה יו״ד ונו״ן והם קרובים בחיבורם עד שקודם תיקונם תינוק דלא חכים ולא טיפש קרי ליה צד״י, מותר לחברה ולתקנה ולא הוי שלא כסדרן. ועל התשובה חתום ה״ר שלמה דוראן. ע״ש. הרי דלא כהפרי מגדים [אשל אברהם סקל״ו]. וגם במה שכתב הפרי מגדים [בפתיחה ד״ה השני] דבניכר פרידתן להדיא גם באל״ף ורגל תי״ו וכדומה פסול, עיין חדושי רבי עקיבא איגר על המג״א (סקל״ז) שדחה דבריו ופסק להקל. וגם בתשובה כתיבת יד מבעל ברית כהונת עולם [לרבי יצחק אייזיק כהן מקארעץ] והובא בספר משנת אברהם (שער נפרד [סימן ל״ח סעיף ב׳]), העלה דגם בנפרד להדיא מהני קריאת תינוק. ועיין עוד בהגהת רבי ברוך פרענקיל על דברי מגן אברהם (סק״כ) בדין צד״י הנ״ל].

ועיין בדעת קדושים (סקל״ח) שכתב וז״ל: קולא בשינוי צורת אות ואינו כאות אחר, דלא שייך בכך משום שלא כסדרן. כעת צריך לי עיון אולי רק באות שנכתב כהלכה ואחר כך נטשטש שייך כן, ולא במה (שכתב) [שנכתב] מתחלתו שלא כצורתו. ועיין במקדש מעט (ס״ק קכ״ד) שכתב, דהעיקר כמו שכתב שם בדעת קדושים אחר כך, דאף במופסקין כן בשעת כתיבה מהני. וכן מבואר להדיא בהגהות מיימוניות [הלכות תפלין פ״א אות צ׳ ד״ה הנה] ושאר פוסקים שאחריו.

(ארחות חיים – ספינקא סק״מ)

כ״ז) שם כגון צד״י שכתב יו״ד נו״ן וכו׳ והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן וכו׳. בתפלין שנמצא באות צד״י, שלא היה נוגע היו״ד בנו״ן שלה, כתב בתשובות מהרי״א הלוי ז״ל (חלק ראשון או״ח סימן ה׳) דאם אין ההפרד נראה כלל, כי אם בעיון היטב, כיון דבתחלת ההשקפה נראה כאות צד״י, וגם התינוק אומר כן, שוב מקרי צורת האותיות נעשו כסדר, ולא הוי שלא כסדרן, ומותר לתקן. וכתב עוד שם, ומה שחידש מעלת כבוד תורתו הרמה, דלפי מה שכותבין סופרי זמנינו, היו״ד השניה מהצד״י ברגל שמאלי, דכיון שנחסר רגל ימיני, אין על זה צורת יו״ד, וכיון שאינו נדמה לאות אחר, מותר לתקן. אמינא, דילידא אמיה, כוותיה תלד, כי דבריו נכונים מאד להלכה ולמעשה וכו׳. (ילקוט הגרשוני סק״ט)

כ״ח) שם כגון צד״י שכתב יו״ד נו״ן וכו׳. עיין באר היטב (סקל״ט) שכתב בשם מגן אברהם [סקל״ו], דהוא הדין אם לא עשה רגל הימין של יו״ד וכו׳. ועיין בדעת קדושים ומקדש מעט (ס״ק קט״ז). ועיין בגדולי הקדש (סקל״ב) באם נפסק אמצע רגל היו״ד דהצד״י ונשאר מקצת ממנו דבוק בהנו״ן, כזה: צ ועל ידי זה תינוק מכיר לצרף הצד״י, מהני תיקון, דאפילו אם היו מכסים היו״ד היה תינוק אומר על חלק השני נו״ן, מכל מקום כיון כשרואה שני החלקים הוא מצרפן, מהני תיקון. ונקוט כלל זה, שבכל מקום מהצד״י שנפסקה מהני תיקון, חוץ מבמקום חיבור היו״ד לנו״ן שלה. ועיין בדעת קדושים (סוף סקל״א). (ארחות חיים – ספינקא סקמ״ה)

כ״ט) שם כגון צד״י שכתב יו״ד נו״ן וכו׳. עיין בשו״ת מגדל השן (סימן ט׳) על דבר אל״ף שבספר תורה, שנכתבה היו״ד העליונה שבאל״ף הפוכה לצד הימין, והביא שם דברי הנודע ביהודה חלק יו״ד (סימן פ׳) ומשיג שם על דבריו. ושם (בסימן י׳) נדפס תשובה מגאון אחד שמצדיק דברי הנודע ביהודה. יעו״ש מה שכתב בזה[25].

ועיין בשו״ת מהרי״א הלוי (ח״א סימן ה׳) בתפלין שנמצא באות צד״י של ״ממצרים״ [שמות י״ג, ג׳] לא היה נוגע היו״ד של הצד״י בנו״ן שלה, ונראה שנפסק כחוט השערה ואינו ניכר להדיא פרידתה, כי צריך הבטה יתירה להבין ההפסק, אם רשאין לתקן ההפסק או הוי שלא כסדרן. וכתב, דלפי מה שכותבין סופרי זמנינו היו״ד השניה מהצד״י ברגל שמאלי אם כן כיון דנחסר רגל ימיני אין על זה צורת יו״ד, וכיון שאינו נדמה לאות אחר מותר לתקן. ועיין באשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש, שכתב וז״ל: במה שכתב בית יוסף (בסימן ל״ו) שהיו״ד שלמעלה באל״ף יהיה לה עוקץ למעלה והיו״ד שלמטה יהיה לה קוץ למטה מצד שכן הוא תמונת יו״ד עם עוקץ למעלה, צריך לי עיון אם חסרים באל״ף עוקצין הנ״ל אם יש חשש בדיעבד. יעו״ש מקום הספק בזה.

(ארחות חיים – ספינקא סקמ״ב)

ל׳) שם כגון צד״י שכתב יו״ד נו״ן. ואם נשאר ממנו מקצת דבוק לנו״ן כקוץ, אף כשמראה לתינוק הנו״ן בפני עצמה יאמר נו״ן, מכל מקום אם על ידי זה יצרף מה שלמעלה

הערות וציונים

24. נדפס בסמוך אות כ״ה. 25 ועיין עוד להגרי״ח זצ״ל בשו״ת רב פעלים (ח״ב או״ח סימן י׳) מה שכתב בזה, ונדפס כאן לעיל אות ח׳. ע״ש.

אוצר ההלכה

כיון שיש איזה היכר שעל ידי זה יצרף יש להכשיר. גדולי הקדש [סקל״ב]. עש״ב.

כ״ף כפופה שנפסקה והוה ליה כרי״ש ופתח, אף שאין כותבין נקודה בספר תורה תפלין ומזוזות מכל מקום אין הנקודה מוציאה מלומר שהוא רי״ש. וצ״ע. דעת קדושים [סקכ״ט]. ועיין במקדש מעט (ס״ק קי״ד) שכתב דחומרא יתירה היא.

אם נפסק אות באופן שחלק אחד כיו״ד בלא רגל ימיני וחלק השני כאות אחר, מחמיר בדעת קדושים (סק״ח וסקל״ו), אבל (בס״ק ל״א ול״ה) מיקל לתקן כשתינוק מכיר וכנ״ל. מקדש מעט [שם].

מ״ם סתומה או סמ״ך שלא נדבקה יריכה לגגה, עיין בקסת הסופר [סימן ט׳ סעיף ד׳ ובלשכת הסופר שם] שכתב, דלא מהני תיקון דהוי שלא כסדרן, דרלב״ח [סימן א׳] הביא דמשום הכי בנפסקו יודי״ן מן האלפי״ן מהני תיקון, משום דמדינא כשר אף כשנפסק כשניכר האות, וזה לא שייך במ״ם סתומה דמדינא צריכה להיות סתומה כפירוש רש״י [שבת קג:] שלא יעשה סתומין פתוחין. עש״ב. ועיין בגדולי הקדש (סקל״ה) שהשיג עליו, דהא דלא יעשה סתומה פתוחה, היינו שלא יעשנה כמ״ם פתוחה, אבל אין ראיה משם דצריך שיהיה מחובר. עש״ב.

ת״י״ו שנחלקה גג השמאלי הוי כנחלק לשתי אותיות דלי״ת נו״ן. דעת קדושים [סקל״ו]. (באר יעקב – קרוייזר ס״ק ס״ט)

ל״א) שם או חי״ת שני זייני״ן. והוא הדין אם כתב דלי״ת דומה לרי״ש ואחר כך תיקנה בקולמוס שעשה לה תג של דלי״ת, או שכתב חי״ת כמו ה״א ואחר כך דבקה ותיקנה, פסולים דהוי שלא כסדרן. בית יוסף [סעיף כ״ז ד״ה וכתב]. (גור אריה הלוי סק״ט)

ל״ב) שם אבל להפריד האותיות הדבוקות אחר שכתב לפניהם שפיר דמי וכו׳. כתב בית יוסף (שיטה מ״ו), אם אחר כך יתקנם, התיקון הוא עיקר כתיבתם והוי שלא כסדרן.

נ״ב: דבריו תמוהים, עיין בספר בית דוד (סימן כ״ב)[26]. (יד אהרן מהדורא בתרא הגב״י סק״כ)

ל״ג) שם אבל להפריד האותיות הדבוקות אחר שכתב לפניהם שפיר דמי וכו׳. הרב דבר שמואל (סימן (ער״א) [רס״ה]) רצה להחמיר באותיות הדבוקות בתפלין ומזוזות, וכן באותיות הפרודות שלא לדבקם, משום שלא כסדרן, הגם דאין נדמה הפירוד לאות אחרת ותינוק קוראה כתקנה, והתיר בדבוק דאיכא לאסתפוקי שנעשה אחר שנכתב מטעם ספק ספיקא. יע״ש. ולע״ד כבר פרישית[27] שיש להחמיר בכל אותיות הדבוקות אפילו בדבוק אחר שנכתב, וביותר יש להחמיר בדבוק בשעה שנכתב, כמו שכתב הרב ז״ל, ולא משום שלא כסדרן, אלא משום דהוי חק תוכות, כמבואר בדברי הש״ס [גיטין כ.].

אכן באותיות שנפרדו לא ראינו להחמיר כיון דתינוק מצי קרי להו, כמבואר בשלחן ערוך (סימן ל״ב סכ״ה) גבי יודי״ן [שעל] האלפי״ן והשיני״ן והעיני״ן ורגלי התוי״ן, ותינוק דלא חכים ולא טיפש מכירן, אף על פי שכתב לפניו יכול לחזור ולתקנם. ודין זה הוי לכולי עלמא. והרב בית יוסף ז״ל לא הביא על זה שום חולק, זולת בחוטרא דחי״ת דאין נוגע למעלה והתינוק קורא שני זייני״ן, דהביא במחלוקת ואפילו הכי פסק להקל, וכבר פרישית במקום אחר הרבה טעמים להקל בשלא כסדרן, (היינו מה שכתב לעיל בסימן ה׳[28], דשם האריך הרחיב בזה כמו שיע״ש). לכן יש לפסוק כדברי השלחן ערוך להקל, זולת דהיכא דאין האות ניכר לתינוק דלא חכים ולא טיפש, דיש לפסול כמו שכתב מרן שם. (ועיין להרב יד אהרן בא״ח (סימן ל״ב הגב״י)[29], ולהרב חיד״א על הברכיי׳ם (שם אות ט׳)[30] דכתבו כן, אלא דיש להשיב על דבריהם כמו שכתב הרב חיים מדבר ([סימן ג׳] דף ב׳ ע״ב)[31] עיין עליו). (ויקרא יהושע – הלכות תפלין סימן ו׳)

ל״ד) שם אבל להפריד האותיות הדבוקות אחר שכתב לפניהם שפיר דמי וכו׳. רצונו לומר, אם נדבקו לו איזה אותיות אחר שכתב האותיות שלפניהם וכו׳, שפיר דמי, דמכיון דהאות צורתה עליה ולא נפסדה רק אחר כך, שפיר דמי, ולא דמי לרישא דמעולם לא היתה צורת האות עליה. כן ביארתי בכוונתו, בהגהתי על דברי הרב הכותב הרב סוסו כהן נר״ו, בירחון קרן דוד (סימן ס״א אות ד׳) ע״ש[32]. ולאחר זמן כתב לי הרב הכותב הי״ו, דמרן בסיפא מיירי שצורת האות עליה. עכ״ד. ואינו כלל במשמעות דברי מרן. לכן נראה לענ״ד כדכתיבנא ודוק. (שלחן אברהם)

ל״ה) שם אבל להפריד האותיות הדבוקות אחר שכתב לפניהם שפיר דמי וכו׳. תפלין שבתיבת ״אנכי״ [דברים ו׳, ו׳] נדבקו הכ״ף והיו״ד מלמעלה, ותינוק דלא חכים ולא טיפש קורא אותם כ״ף יו״ד, נראה דשפיר דמי להפריד האותיות הדבוקות, וכמו שכתב מרן ז״ל (בסימן ל״ב סעיף כ״ה), דלהפריד האותיות הדבוקות אחר שכתב לפניהם שפיר דמי כיון שהאות צורתה עליה. והכא נמי כיון דתינוק דלא חכים ולא טפש קורא אותה כתיקונה צורתה עליה מקרי[33].

תפלין שבתיבת ״הכנעני״ [שמות י״ג, ה׳] אות ע״ין פרודה מהקו של מטה, אפילו אם ההפסק ניכר להדיא, אם התינוק מכירו יכול לתקנו, ואין בזה משום חשש שלא כסדרן. (שו״ת שמחת כהן – חאו״ח סימן י״ז)

הערות וציונים

26. נדפס לקמן סעיף ל״ב אות כ׳. 27 לא מצאנו היכן פירש כן, וראה לעיל סעיף כ״ג אותיות: יח, יט, כ, מה שכתב הרב המחבר בסימן שקודם סימן זה. 28. נדפס לעיל סעיף כ״ג אות י״ח. 29. נדפס לקמן אות ל״ז. 30. נדפס לקמן אות ל״ח. 31. נדפס לקמן אות נ׳. 32. הדפסנו דברי הרב הכותב עם הגהת הרב המחבר לעיל סעיף ד׳ אות ד׳. ע״ש. 33. ועיין למרן הגאון רבי משה כלפון הכהן זצ״ל בשו״ת שואל ונשאל חלק א׳ (יו״ד סימן מ״ח) שכתב דמדברי מרן מבואר להדיא דכל מיני דיבוק שיש בין אות לאות מותר להפרידם שהרי כל אות מהם צורתה עליה, ומשמע עוד דאפילו תינוק אין צריך מדלא הזכיר תנאי זה כמו שהזכירו לקמן. ע״ש.

אוצר ההלכה

ל״ז) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן וכו׳ נוגעין בגוף האות. כתב בית יוסף (שיטה מ״ח), והנה הר״מ פסל לי תפלי וכו׳, ואמר דלא גרע מקוצו של יו״ד וכו׳. נ״ב: פירוש דברים אלו עיין [בתרומת הדשן] בפסקים וכתבים (סימן מ״ה), ועיין בהרד״ך (בית א׳ חדר ל״א).

שם (שיטה מ״ט), אכן שוב אמר שיכול לתקנם וכו׳. נ״ב: אני מבטל דעתי מפני דעת ההגהות ז״ל, אכן לבי מגמגם. הרא״ם [שו״ת מים עמוקים] ח״ב סימן י״ח.

(כנסת הגדולה הגב״י)

ל״ז) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן וכו׳ נוגעין בגוף האות. כתב בית יוסף (ע״ג שיטה ל״ב) [בשם הר״י אסכנדרני], אבל אם היה הפירוד בשאר אותיות שאין פירודן מדמה אותן לאות אחרת כגון אות תי״ו או אל״ף שלא חיברן, יש שפסקו שנראה שיכול לחברן ואין בזה משום שלא כסדרן וכו׳. נ״ב: מכאן נראה לי דאם נפרדו האותיות בגופן כגון שיני״ן וטיתי״ן דיכול לתקנם, (ד)מאחר דלא נשתנה צורת האות ותינוק דלא חכים ולא טיפש קרי לה שי״ן או טי״ת, וכן נראה ממה שכתב מרן ז״ל לקמן בדין חטוטרת. ע״ש. ועיין בדבר שמואל (בסימן רס״ה) שלא מלאו לבו להכשיר. ע״ש.

(יד אהרן הגב״י)

ל״ח) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן וכו׳ נוגעין בגוף האות. נראה דהוא הדין אם נכתבו האותיות בקומתן ובצביונן ואחר כך ברוב הימים נפרדו השיני״ן וכיוצא, וצורת האות ניכרת, יכול לתקן ואין בזה שלא כסדרן. וכן מתבאר מדברי מהר״י אסכנדרני שהביא מרן בבית יוסף. שוב ראיתי שכן כתב הרב יד אהרן [הגב״י][34], ואף שכתב שם בשם הרב דבר שמואל [סימן רס״ה] שגמגם בדבר, נראה עיקר כדכתבינן בעניותין. (ברכי יוסף סק״ט)

ט״ל) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן וכו׳ נוגעין בגוף האות. נשאלתי אודות חוט השערה שניטל מהעור ונגע והפריד אות יו״ד, והפירוד אינו ניכר להדיא אלא על ידי מראה המגדל [זכוכית מגדלת], אם יכול לתקנו כיון שבודאי יש פירוד. תשובה: לדעתי אין מקום לשאלה זו, והוא נלמד מקל וחומר ממה שכתב מרן ז״ל (סעיף כ״ה) דכל דהתינוק ולא חכים ולא טפש מכיר, הוי צורת האות עליה, כיון שאין פרידתן להדיא. ע״ש. ואם זה מועיל באופן שמתחלה נכתבו שלא בכשרות, כל שכן וקל וחומר כשנכתב בתחלה בכשרות. וכן נראה מדברי הרב קול יעקב (אות ק״ל) בשם הרב ברכי יוסף (אות ט׳)[35], אלא דשם כתב והוא הדין, ולענ״ד זה בקל וחומר וכאמור, ובדברי מרן והרב ברכי יוסף מיירי גם כן שיש ודאי פירוד ולא ספק. (שו״ת שואל ונשאל – ח״ג או״ח סימן קצ״ד)

מ׳) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן והשיניי״ן וכו׳ נוגעים בגוף האות וכו׳ יכול לתקנם וכו׳. ע״ש. לכאורה זה סותר מה שכתב לעיל, [או שהיתה אות אחת חלוקה לשתי אותיות כגון וכו׳], שי״ן שכתבה עי״ן יו״ד וכו׳ הוי שלא כסדרן, ואפילו תינוק יכול לקרותן כמו שכתב המג״א (בסקל״ו). אך נראה דהנה יש לדקדק עוד, דכאן לא חשיב צד״י הנזכר לעיל, ולעיל לא חשיב עי״ן תי״ו הנזכר כאן, אך כל זה יובן על פי מה דאיתא בבית יוסף, דיש חילוק אם האות יכול להידמות לאות אחר, כגון צד״י שכתבה יו״ד נו״ן פסול, ואם לאו כגון אל״ף או תי״ו שאי אפשר לחלקם לשתי אותיות, כשר. ונראה דשי״ן וחי״ת יש בהם תרי גווני; דהיינו אם כתב שי״ן כמו עי״ן יו״ד, פסול. אבל אם השלשה קוין נוגעין זה בזה [למטה במושב] אלא ש[ה]יודי״ן אינם נוגעין, דאז לא נדמה לאות אחר, יכול לתקנו. וכן בחי״ת אם עשה לה חטוטרת, כשר, ובזה יובן הכל ודו״ק. (שמוש חכמים)

מ״א) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן והשיניי״ן והעייניי״ן ורגלי התוי״ן נוגעים בגוף האות, ותינוק וכו׳ מכירם, שאף על פי שכתב לפניהם יכול לחזור ולתקנם. כתב באשל אברהם (בסוף הסימן) וז״ל: גם מצאתי הדין שכתב (בסימן ל״ב סעיף כ״ה) חי״ת שכתב שני זיניי״ן ואין פרידתם ניכר להדיא, אף על פי שתינוק קורא שני זיניי״ן, כשר דאין מורגל. ונסתפקנו לעיל [שם בפתיחה בדין השני ד״ה וכן, וד״ה ובענין ינוקא, ובמשבצות זהב סק״כ] בשאר אותיות אם ניכר פרידתן להדיא ותינוק קורא כצורתה, אם מהני לתקן ולא הוי שלא כסדרן, עתה עיינתי (בסוף סימן ל״ו) בבית יוסף בד״ה מצאתי כתוב חוטרא שאינו נוגע וכו׳, מבואר דכל שניכר להדיא פרידתן לא מהני תינוק והוי שלא כסדרן וכו׳. ע״ש. וכוונתו דאיתא שם בבית יוסף וז״ל: ודאי אי היה מופרד להדיא עד שנראה כשני זיניי״ן אהא לא דייקינן מ׳אין תולין׳ [ירושלמי מגילה פ״א ה״ט]. וכוונת הבית יוסף דבסימן ל״ב [בסוף סעיף כ״ה] הביא הבית יוסף בשם (הריא״ז) [הר״י אסכנדרני] דדייק מהא דאין תולין בתפלין דהוי שלא כסדרן, משמע אבל לתקן אות שפיר דמי. ולזה אמר כאן הבית יוסף, דהיכא דמופרד להדיא עד שנראה כשני זיניי״ן, על זה לא דייקינן דלתקן שרי. ומזה הביא הפרי מגדים ראיה דבניכר פרידתן להדיא לא מהני תינוק, דשם (בסימן ל״ב) לא הכשיר רק על ידי תינוק. אבל לפע״ד דבריו תמוהין, דבסימן ל״ו הא מיירי הבית יוסף בחי״ת שמופרד להדיא עד שנראה כשני זיניי״ן דהוי כשתי אותיות, כמו בצד״י שכתב יו״ד נו״ן, בזה כתב הבית יוסף דמופרד להדיא לא מהני תינוק. ואם כן אדרבה משמע איפכא מהבית יוסף, דהא בצד״י שכתב נו״ן יו״ד דלא מהני תינוק אינו רק בניכר פרידתן להדיא, ואם כן היכא דלא נראה כשתי אותיות מהני תיקון אף דניכר פרידתן להדיא, דרשאי לתקן ולא הוי שלא

הערות וציונים

34. נדפס בסמוך אות ל״ז. 35. נדפס בסמוך אות ל״ח.

אוצר ההלכה

כסדרן. והא דמהני בחי״ת שכתב כשני זייני״ן באם אין ניכר פרידתן להדיא אף בלא תינוק, ואדרבה אף שתינוק קורא שני זייני״ן כיון דאינו מורגל, צריך לומר כיון דאינו מורגל בזה ואין יכולין בזה לברר על ידי תינוק, הקילו בזה באין ניכר פרידתן להדיא. אחר כך מצאתי בשלחן ערוך של התניא מהגאון מלאדי [סעיף ל׳] דבצד״י שכתב יו״ד נו״ן היכא דאינו ניכר פרידתן להדיא מהני תינוק.

ועיין שם שכתב דניכר להדיא היינו דניכר תיכף ומיד שרואין אותו, ואינו ניכר להדיא היינו שצריך להסתכל בה. ולדבריו הא דאיתא במג״א (סקכ״א) בשם הר״י הלוי [סימן פ״א] דבשריטה דקה שאין האות נראה חלוק לשנים כשר אף בלי תקון, היינו אף בהסתכל אינו ניכר היטב. וזה אפשר דכשר אף בצד״י שכתב יו״ד נו״ן ואין ניכר אפילו בהסתכל, וכשר בלי תקון. (דעת ומזימה)

מ״ב) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן והשיני״ן והעייני״ן ורגלי התוי״ן נוגעים בגוף האות, ותינוק וכו׳ מכירם, שאף על פי שכתב לפניהם יכול לחזור ולתקנם. ובאם נוגעין כחוט השערה אף על גב שאין התינוק יכול להבחין יכול לתקנן כדלעיל בט״ז (סק״כ)[36]. ובפרט השני זייני״ן להיות חי״ת דבלאו הכי אין התינוק רגיל בהן כמו שכתב המג״א (סקל״ז). ואם היא באחד מן השמות שאינם נמחקין, נראה דאולי מוטב להניחם כך ולא יעבנה, מחשש דכתב על גבי כתב, כיון דעל כל פנים דבוקים כחוט השערה. (חדושי מהרי״ש)

מ״ג) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן והשיני״ן והעייני״ן ורגלי התוי״ן נוגעים בגוף האות, ותינוק וכו׳ מכירם, שאף על פי שכתב לפניהם יכול לחזור ולתקנם. נראה לי דמכאן יש ללמוד, דאם יש פירוד באות, ותינוק דלא חכים ולא טיפש קורא אותה כתיקונה, כשרה ויכול לתקן. ואתיא מכל שכן מדברי מרן, שהרי בהא דמרן יכול להיות שינוי צורת האות, דהיינו היו״ד נקראת יו״ד אם תכסה הנשאר. ואין לומר דלא הכשיר מרן ז״ל רק בפירוד דק שאינו ניכר להדיא, אבל בפירוד הניכר להדיא אינו מכשיר, דזה ליתא, דמרן סתמא קאמר, משמע אפילו בניכר להדיא מכשיר. ועוד דמה הפרש, דהעיקר כיון דצורתה עליה ותינוק דלא חכים ולא טיפש קוראה כתיקונה, לא הוי שלא כסדרן. ועוד דמדכתב אחר זה, ויש מי שאומר דהוא הדין אם חוטרא דחי״ת למעלה אין נוגעין זה בזה, אך אין ניכר להדיא פרידתן, אף על פי שהתינוק קורא שני זייני״ן מותר להדביקן, ע״ש, משמע דמתחלה מיירי גם בפירוד הניכר להדיא. ועוד דנראה דכל שאינו ניכר להדיא, מותר להדביק גם בתינוק טועה בקריאתם (ואם כן יוצא דאין צריך להראות לתינוק כלל), ואם כן כשהתינוק קורא כראוי, גם אם ניכר להדיא מועיל לתקן. שוב ראיתי מה שכתב בזה הרב קול יעקב (אות ק״ל הראשון). (עיין שואל ונשאל חלק חמישי סימן ו׳, ובחלק ששי סימן ז׳ באורך). (באר משה סעיף כ״ה סק״ב)

מ״ד) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן והשיני״ן והעייני״ן ורגלי התוי״ן נוגעים בגוף האות, ותינוק וכו׳ מכירם, שאף על פי שכתב לפניהם יכול לחזור ולתקנם. ועיין להרב קול יעקב (אות קל״ד) שכתב, דאף על גב דיוד״י האלפי״ן והשיני״ן הנפרדין צורת יו״ד עליהם, מכל מקום (לא דמו לצד״י שכתב יו״ד ונו״ן דהתם נשתנו לשתי אותיות, אבל הכא אין על) הנשאר צורת אות אחרת, וגם אין כותבין יו״ד על גבי קו כזה, לכך מהני תינוק. ע״ש.

ועיין עוד להרב קול יעקב (באות קל״ב) בשם הרב פרי מגדים [אשל אברהם סוף סימן ל״ב ד״ה השני], דדוקא בפירוד שאינו ניכר להדיא, אבל בפירוד הניכר להדיא הגם דהתינוק קורא אותה כתקנה חשיב שלא כסדרן שאין צורתה עליה, והגם דמדברי הפרי מגדים [שם בסוף ד״ה ובענין ינוקא] נראה שהוא כמסתפק ואסר מחמת ספק, (דבספיקו) [דבספיקא] אזלינן להחמיר, מכל מקום האחרונים העתיקו דבריו לאסור, הרב עצי לבונה [יו״ד סימן ר״פ], והרב מלאכת שמים [כלל ח׳ חכמה סק״ג], והרב קסת הסופר (סימן ט׳ [לשכת הסופר סק״ט]), והרב אמרי שפר [כלל ט׳ ס״ב]. והגם דהרב זבחי צדק (ח״ב סימן א׳) כתב להתיר על ידי תינוק גם בניכר פרידתן להדיא אפשר דאם היה רואה דברי הפוסקים הנזכרים לא היה מיקל. ע״ש. ואולם עיין להרב משנה ברורה (ס״ק קכ״ב ובביאור הלכה בד״ה מכירם וכו׳) שהביא דברי הרב פרי מגדים וחלק עליו, וכתב דמשמעות לשון השלחן ערוך מוכח דגם בניכר להדיא מהני תינוק, (אולי כוונתו ממה שלא הזכיר השלחן ערוך דאין ניכר להדיא פרידתן אלא גבי חוטרא דחי״ת משמע דמתחלה ביוד״י האלפי״ן וכו׳ שאין נוגעין איירי בכל ענין אפילו ניכר פרידתן), וכמו שהוכיח הגאון רבי עקיבא איגר בחדושיו דלא כהרב פרי מגדים, ודחה גם ראיית הרב פרי מגדים באשל אברהם בסוף הפתיחה שבסוף סימן ל״ב (בתמונת האותיות מהב״י סימן ל״ו ד״ה [גם] מצאתי כתוב וכו׳). ולפום ריהטא נראה כיון דהרב פרי מגדים נראה כמסתפק, והרב קול יעקב הבין שגם מה שאסר במקום אחר במשבצות זהב (סק״כ) הוא מטעם ספק, והגאון רבי עקיבא איגר והרב משנה ברורה חלקו (אחריו) [עליו], והרב זבחי צדק נקיט הכי בפשיטות, הוי כאין ספק מוציא מידי ודאי, ומה גם דפשט דברי השלחן ערוך משמע כדבריהם, והאחרונים שהעתיקו דברי הרב פרי מגדים הם נמשכו אחרי ספיקו ואפשר דאילו ראו דברי החולקים לא היו מחליטים לאסור.

וכעת ראיתי עוד למוה״ר שואל ונשאל ח״ו (חאו״ח סימן ז׳)[37] שכתב, דממה שכתב השלחן ערוך (סעיף כ״ה), דיש מי שאומר דהוא הדין אם חוטרא דחי״ת למעלה אין נוגעין זה לזה אך אין ניכר להדיא פרידתן אף על פי שהתינוק קורא שני זייני״ן

הערות וציונים

36. כוונתו למה שכתב הרב עצמו בט״ז שם, נדפס לקמן אות ס״ח.

37. ונדפסו דבריו אלו גם בספרו באר משה (סעיף זה סק״א, נדפס לעיל אות י״ד). ע״ש.

אוצר ההלכה

מותר להדביקם, מוכח דבאין ניכר להדיא פרידתן אין צריך להראות לתינוק, דאם לא כן הגם דנימא כמו שכתב מרן בבית יוסף (סימן ל״ו) בשם מצאתי כתוב שאין התינוק בקי בחי״ת כזאת (שע״י חטוטרת), הא מיהא הוי כאילו התינוק לא אמר כלום והספק עדיין במקומו שמא אינה חי״ת אלא שני זייני״ן, ואיך מותר לתקנם, אלא ודאי כיון שאין ניכר להדיא אין צריך להראות לתינוק. (ומה שכתב השלחן ערוך שקראם התינוק שני זייני״ן, לא צריך להראות לו אלא דבמקרה קראם כך, או מי שאינו בקי הראה אותה לתינוק וכמו שכתב הרב המגיה נר״ו שם). ומזה הוכיח מדברי מרן שלא כמו שכתב הרב קול יעקב שם (אות ק״ל ראשונה) בשם הרב פרי מגדים והרב עצי לבונה דבאותיות הנראות חלוקים לשתי אותיות (כגון צד״י יו״ד נו״ן, ושי״ן ע״ין יו״ד, וחי״ת שני זייני״ן), גם דאין ניכר להדיא פרידתן והתינוק קורא אותה כתקנה אסור לתקן משום שלא כסדרן, דמדברי מרן לא משמע כן, (דהרי הכשיר מרן בחי״ת של שני זייני״ן פרודין באינו ניכר להדיא הגם שנראות כשתי אותיות, והגם דהתינוק כאילו לא קראן משום דאינו רגיל בחי״ת של חטוטרת, וכל שכן כשקרא אותה כתקנה, ואין לנו אלא דברי מרן). ומה שכתב הרב המגיה נר״ו שם לדחות דיש לומר דהרב פרי מגדים ודעמיה סבירא להו דמאי דמשמע מדברי מרן דבאין הפירוד ניכר להדיא אין צריך ראיית תינוק, היינו דוקא בחוטרא דחי״ת שאין התינוק מכיר בה, וכיון דלא אפשר לברר על ידי תינוק כשר, אבל בשאר אותיות דאפשר לברר על ידי תינוק, צריך לברר גם שאינו ניכר להדיא, ובניכר להדיא לא מהני קריאת תינוק. ע״ש. אחר המחילה רבה, הרב המחבר ז״ל קאי על מה שכתב הרב קול יעקב (באות ק״ל ראשונה) דבאות הנחלקת לשתים שנראית כשתי אותיות אפילו אינו ניכר להדיא והתינוק קורא אותה כהוגן פסול, (ולא קאי על מה שכתב באות קל״ב), דהרי באות חי״ת שנראית חלוקה לשתי אותיות כשאינה נראית להדיא כשרה גם בלא קריאת תינוק, דחשבינן ליה כאילו לא קראה, והוא הדין לשאר אותיות שנחלקו לשתי אותיות ואינו ניכר להדיא דאין צריך להראות לתינוק וכל שכן שהוא קוראם כהוגן דלא הוי שלא כסדרן.

ומכל מקום לפי דברי מוה״ר בהוכחתו מהשלחן ערוך דבלא ניכר פרידתן להדיא אין צריך להראות לתינוק אפילו בנחלקה לשתי אותיות, אם כן כל שכן באות שלא נחלקה לשתי אותיות רק חלק ממנה נראה כאות אחרת דהיינו יודי״ן שעל האלפי״ן (וכמו שכתבתי לעיל בשם הרב קול יעקב (אות קל״ד) שכתב זה בשם הפרי מגדים) דאין צריך להראות לתינוק, ואם כן על כרחך מה שכתב השלחן ערוך דאם התינוק מכירם לא חשיב שלא כסדרן, בניכר פרידתן מיירי, דבלא ניכר אין צריך להראות וכדברי הגאון רבי עקיבא איגר והרב משנה ברורה הנ״ל, ואין לנו אלא דברי מרן. ועתה ראיתי עוד למוה״ר השואל ונשאל (ח״ו הנזכר בסימן י״ג ד״ה אלא) שהכריע כן, וגם כתב דכיון דהפרי מגדים לא ברירא ליה יש לסמוך על דברי הרב זבחי צדק שהזכיר הרב קול יעקב ודלא כהרב קול יעקב והוא כמו שכתבתי לעיל (סוף ד״ה ועיין עוד להרב קול יעקב). וכן ראיתי להרב משנה ברורה שם בביאור הלכה שהוכיח כן לפי מה שכתב הוא בדיבור הקודם דבנחלקה לשתי אותיות דוקא בניכר פרידתן להדיא הוא דלא מהני לתקנם אם כן מוכח דבדין זה דסיפא דלא נראו כשתי אותיות מהני תינוק גם בניכר להדיא, אך לא הזכיר מהוכחתו של מוה״ר הרב שואל ונשאל.

וראיתי בפרי מגדים בפתיחה לסימן ל״ב שנדפסה בסוף הסימן הנזכר (בד״ה ובענין ינוקא) שכתב, וז״ל: ויש לפעמים אף על פי שהתינוק אינו קוראה כצורתה כשר, כמו חי״ת שהחטוטרת אינה נוגעת ותינוק קוראה שני זייני״ן (בסעיף כ״ה) כשר שאין מורגל בחי״ת כזו, ומשמע ביוד״י האלפי״ן אף על פי שמרוחקין להדיא כשר דאם לא כן למה לי תינוק, ויש לומר אין הכי נמי אלא דאי תינוק קורא לה בצורה אחרת לא מהני תיקון וצ״ע. עכ״ל. ומדבריו אלו משמע דהוכחתו כמו שכתבתי לפי דברי מוה״ר השואל ונשאל דמוכח מהך דחי״ת פרודה בחטוטרת כשאין ניכר להדיא דתינוק לא מעלה ולא מוריד, ואם כן ביוד״י האלפי״ן למה מראין לתינוק הרי כשאין ניכר להדיא אין צריך להראות לתינוק אלא על כרחך דמיירי בניכר פירודן להדיא ומהני תינוק, ושוב דחה דיש לומר דביוד״י האלפי״ן איירי בלא ניכר להדיא ולא היה צריך להראות לתינוק ומה שכתב השלחן ערוך להראות לתינוק היינו שאם יאמר שלא כצורתן פסולה.

ולפום ריהטא לאחר המחילה רבה, לשון השלחן ערוך לא משמע כן, שלא כתב אלא דאם התינוק מכירם יכול לחזור ולתקנם, ואי מיירי באין ניכר פרידתן מה לנו ולהכרת התינוק גם בלא ראייתו מותר לתקנם ולא הוה ליה לומר רק שאם התינוק אינו מכירם לא יוכל לתקן, ועוד למה לנו להראות לתינוק כדי שאם לא יאמר כהוגן יהיו פסולים ומה היה לנו לזה מאחר שאין צריך להראות.

ועיין עוד לו בסוף הפתיחה הנזכרת (בד״ה גם מצאתי) שכתב על הך דחי״ת כשני זייני״ן ואין פרידתן ניכרת וכו׳, ונסתפקנו בפנים [במשבצות זהב סק״כ] ולעיל בפתיחה, בשאר אותיות אם ניכר פרידתן להדיא ותינוק קורא כצורתה אי מהני לתקן, עתה עיינתי בסוף סימן ל״ו בבית יוסף (ד״ה מצאתי כתוב חוטרא וכו׳) ומבואר דכל שניכר להדיא פרידתן אפילו תינוק לא מהני, ולפי זה הא דסעיף כ״ה אם אין יוד״י האלפי״ן נוגעין והתינוק דלא חכים מכירם היינו שאין מכירם פסול ואין הכי נמי דאין צריך להראות לו כל שאין פרידתן להדיא מידי דהוה אחי״ת שאיו מורגל בה והבן. ועדיין צ״ע. עכ״ל. מבואר דבכאן אחרי שראה בבית יוסף דבחי״ת כשפרידתן ניכרת להדיא לא מהני תינוק מוכיח דדברי השלחן ערוך (בסעיף כ״ה) ביוד״י האלפי״ן דוקא כשאין פרידתן ניכרת ומה שכתב השלחן ערוך להראות לתינוק וכשמכירה כשר היינו לומר שאם אינו מכירה פסול, אבל אין צריך להראות לו דגם בלא ראייתו יכול לתקן, ולא הראו לו רק שאם יאמר שלא כצורתה פסול, וכמו שהיה מסתפק (בד״ה בענין ינוקא), וגם בכאן אחרי שהוכיח מהבית יוסף כתב ועדיין צ״ע. והרואה יראה שהביאור דחוק בלשון מרן גבי יוד״י האלפי״ן

אוצר ההלכה

דלא נחית רק לדיוקא, ועוד דלמה מרן לא הזכיר הך דלא ניכר להדיא ביוד״י האלפי״ן כמו שביאר בחי״ת כשני זיניי״ן, וכבר הרב משנה ברורה [ס״ק קכ״ב] בשם הגאון רבי עקיבא איגר [סקל״ח] וגם הוא [סקל״ח] כתב דפשט לשון השלחן ערוך לא משמע כן ודחה גם ראייתו מהבית יוסף והוכיח דבהך דיוד״י האלפי״ן גם בניכר להדיא איירי וכבר הזכרתי לעיל דבריו.

וכעת ראיתי למוה״ר [רבי רחמים חי חויתה הכהן זצ״ל] בהגה לספר זרע דוד (או״ח סימן א׳ דף ג׳ סוף ע״א)[38] שמדברי הרב ערוך השלחן סימן ל״ב (אות מ״ח ומ״ט) משמע דלא סבירא ליה כדברי הפרי מגדים, ועיין עוד לו בסימן כ״ג (דף נ״ה ע״א)[39] שהביא שכן דעת גידולי הקדש בספר דעת קדושים סימן ל״ב (סוף סקל״ד) ועוד כמה פוסקים אחרים דלא כהפרי מגדים. ועיין עוד בהערות הגאון הראש״ל מוה״ר רבי עובדיה יוסף נר״ו בספר שואל ונשאל ח״ו (אות ג׳)[40] שהזכיר גם כן כמה פוסקים שחלקו על הפרי מגדים והזכיר לדברי מוה״ר הנזכר בזרע דוד ובספרו זכרי כהונה (מערכת כ׳ אות י״ט) ושהוא כתב בתשובה מזמן רב[41] דהמיקל יש לו על מה שיסמוך. ע״ש.

ועוד כתב הרב משנה ברורה שם דבאין ניכר להדיא אין צריך להראות לתינוק, וכבר כתבנו שגם הפרי מגדים היה מצדד כן וגם בסוף כתב דעדיין צ״ע שנשאר כמסתפק, וכבר הזכרתי מה שכתב מוה״ר בשואל ונשאל חלק ו׳.

וכן מאי דמשמע לפי דברי הפרי מגדים דבאותיות חלוקות כגון צד״י שהיא כנו״ן יו״ד וכו׳ דאפילו באין ניכר להדיא פרידתן והתינוק קורא כהוגן אינו יכול לתקן, דהרי כתב דביוד״י האלפי״ן לא מהני תינוק אלא כשאין ניכר להדיא פרידתן דהשתא משמע דבאותיות חלוקות דרישא לא מהני גם בכהאי גוונא, וכן כתב הרב קול יעקב (באות ק״ל הראשון) שכן משמע מדברי הפרי מגדים ומהרב עצי לבונה (ועיין עוד לו באשל אברהם אות ל״ו על דברי המג״א ובמשבצות זהב סק״כ), כבר חלק עליו הרב משנה ברורה בביאור הלכה (ד״ה אות אחת), וכן הדבר מבואר, וכמו שכתבתי בהך דיוד״י האל״ף דמהני תינוק גם בניכר פרידתן להדיא אם כן ברישא באותיות חלוקות דצד״י נו״ן יו״ד הוא בניכר להדיא, אבל אינו ניכר להדיא יכול לתקן כמו בחי״ת שנראית שני זיניי״ן שיכול לתקן, וכבר כתבנו לעיל מה שכתב מוה״ר שואל ונשאל על דברי הרב קול יעקב בשם הפרי מגדים הנזכר. ומכל מקום בנראה הפירוד גדול עד שנראה לעין כל מרחוק כתב הרב משנה ברורה הנזכר דלא מהני תינוק גם ביוד״י האלפי״ן דהרי אנו רואין שאבד צורתה ואפשר שגם הגאון רבי עקיבא איגר מודה בזה ע״ש.

ועיין למוה״ר שואל ונשאל ח״ב (סוף סימן ט״ו) שכתב בכעין זה דכיון דנקטינן בעיקר הדין להכשיר אין לומר בזה ספק ברכות להקל כמו שכתב הרדב״ז [ח״ד סימן אלף קפ״ב] וכמו שכתב הרב ישיב משה ח״א (סימן רנ״ד וסימן (של״ה וש״ה) [של״ד וש״ו]) ע״ש. (שו״ת מגיד תשובה – ח״ב סימן ב׳)

מ״ה) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן והשיני״ן והעייני״ן ורגלי התוי״ן נוגעים בגוף האות.

שאלה: תפלין או מזוזה שנמצאת אות בי״ת פרודה, שנקלף הזוית העליונה של הבי״ת מצד ימין ונשאר הגג שלה חסר מעט ורחוק מהקו העומד, ותינוקות דלא חכימי ולא טפשי קראוה כתיקונה אם כשרה או לא. תשובה: נראה לי דכשרה, מדכתב מרן ז״ל (בא״ח סימן ל״ב סעיף כ״ה) שאם לא היו מקצת היודי״ן שעל האלפי״ן והשיני״ן והעייני״ן ורגלי התאוי״ן נוגעים בגוף האות ותינוק דלא חכים ולא טפש מכירם, אף על פי שכתב לפניהם יכול לחזור ולתקנם דכיון דצורת האות היתה ניכרת ליכא משום כתבן שלא כסדרן. ע״ש. ומינה נמי לנדון דידן בקל וחומר, שהרי התם יכול להיות שינוי צורת האות דהיינו היו״ד נקראת יו״ד אם תכסה הנשאר מהתינוק. אבל בנדון דידן אין כאן שום שינוי אות דודאי דכשרה. ואפשר לומר דבאמת בכוונה מכוונת נקט מרן ז״ל המצאות אלו לרבותא גם דאיכא שינוי וכל שכן בדליכא שינוי וכאמור.

ואין לומר דלא הכשיר מרן ז״ל רק בפירוד דק שאינו ניכר להדיא אבל בפירוד הניכר להדיא אינו מכשיר. דודאי זה ליתא, חדא דסתמא קאמר, ומשמע אפילו בניכר להדיא מכשיר. ועוד דמה הפרש הלא העיקר משום דשלא כסדרן והכא כיון דאיתא לצורת האות עליה ותינוק דלא חכים ולא טפש קוראה כתיקונה לא הוי שלא כסדרן. ועוד דמדקאמר בתר הכי, ויש מי שאומר דהוא הדין אם חוטרא דחי״ת למעלה אין נוגעין זה בזה, אך אין ניכר להדיא פרידתן אף על פי שהתינוק קורא שני זיניי״ן מותר להדביקן. ע״ש. משמע דמתחלה מיירי גם בפירוד הניכר להדיא, דאי לא תימא הכי למה הוצרך לבאר בדין זה דאין ניכר להדיא פרידתן הרי גם מתחלה מיירי בהכי ואם כן בדין זה היה לו לומר סתמא, (או יבאר גם מתחלה דמיירי דאין ניכר פרידתן להדיא). ועוד דנראה דכל שאינו ניכר להדיא מותר להדביק גם בתינוק טועה בקריאתם ואם כן צריך לומר דהיכא דהתינוק קורא כראוי גם אם ניכר להדיא פרידתן מועיל ומהני לתקן.

(שו״ת שואל ונשאל – ח״ה או״ח סימן ו׳)

מ״ו) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן והשיני״ן והעייני״ן ורגלי התוי״ן נוגעים בגוף האות.

שאלה: אות מ״ם בתפלין שהיתה כתובה פרודה פירוד דק בין הכ״ף והוא״ו ותינוק דלא חכים ולא טפש קרי לה מ״ם כתיקונה, אם יכול לתקנה אחרי שכתב לפניה. תשובה: הנה מרן ז״ל בשלחן ערוך (סימן ל״ב סעיף כ״ה) כתב דלהפריד הדיבוק אחרי שנכתב לפניו מותר, והוא הדין אם לא היו מקצת יודי״ן שבאלפי״ן, שיני״ן, עייני״ן, צידי״ן נוגעים בגוף האות ותינוק

---

38. נדפס לקמן אות פ׳ בהערה א׳ ד״ה ובעיקר. 39 נדפס לקמן אות פ׳ בהערה ג׳ ד״ה ומה שכתב לתרץ. 40. ונדפסו גם בשו״ת יביע אומר חלק ט׳ סימן צ״א (חלק ששי אות ג׳). 41. נדפסה בשו״ת יביע אומר חלק ז׳ סימן ב׳. ע״ש. והבאנו כאן (בסמוך אות מ״ז) את עיקרי הדברים שבתשובה.

אוצר ההלכה

דלא חכים ולא טפש מכירם שאף שכתב לפניהם מותר לתקנם דכיון דצורת האות היתה ניכרת ליכא משום כתבן שלא כסדרן. ע"ש. ואם כן נראה דהוא הדין בנדון דידן דכיון דצורתה עליה יכול לתקן אף שכתב לפניה[42].

(שו"ת שואל ונשאל – ח"ה או"ח סימן ז')

מ"ז) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי"ן וכו' נוגעים בגוף האות, ותינוק וכו' מכירם, שאף על פי שכתב לפניהם יכול לחזור ולתקנם, דכיון דצורת האות היתה ניכרת ליכא משום כתבן שלא כסדרן. ראיתי להגאון מהר"ש קלוגר בחכמת שלמה (סימן ל"ב סעיף כ"ה) שעמד על מה שכתב מרן השלחן ערוך שאם לא היו מקצת יודי"ן שעל האלפי"ן והשיני"ן והעייני"ן נוגעים בגוף האותיות והתינוק הכירן, יכול לחזור ולתקנן, שכיון שצורת האות ניכרת ליכא משום שלא כסדרן. דלכאורה קשה לפי מה שכתב הרמ"א בהגה לעיל (סעיף ט"ז) שאם אנו רואים שלא נשארה צורת האות כתיקונה פסול, אף על פי שתינוק קורא אותה כהלכתה, אם כן כשאין היודי"ן שעל האותיות הנ"ל נוגעים בהן הא ודאי דלא הוי צורת האות כהלכתה, ולמה תועיל בזה קריאת התינוק, ואף שיש לומר שכוונת השלחן ערוך כאן רק לענין שמותר לתקן, ולא הוי שלא כסדרן, אבל כל שלא תיקנה פסול, אך באמת אין טעם בדבר, דממה נפשך אם יש עליו צורת האות על ידי קריאת התינוק, אם כן גם בלי תיקון יוכשר, ואם לאו למה לא יחשב גם כן שלא כסדרן. ולכן נראה שעיקר החילוק הוא בין אם ניכר פירודן להדיא שאז לא מהני קריאת התינוק, ואף אם תיקנו פסול משום שלא כסדרן, וכדלעיל (סעיף ט"ז), להיכא שאין ניכרת פרידתן להדיא, שבזה כל שהתינוק קוראו כראוי הוי עליו צורת אות וכשמתקנו אין בו משום שלא כסדרן, ומזה מירי השלחן ערוך כאן (בסעיף כ"ה), וממילא אם לא תיקנו גם כן כשר. ושוב ראיתי שכן כתב הפרי מגדים [אשל אברהם סוף סימן ל"ב ד"ה גם מצאתי] להלכה. ע"כ. וכן כתב עוד הגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת קנאת סופרים (בהשמטות לחיבורו שיורי טהרה סוף סימן כ"ט, דף מ' ע"ב) וזה תוכן דבריו: ומה ששאל על ספר תורה שנפסק בו אות, אך אין ההפסק ניכר להדיא, והורה שלא להוציא ספר תורה אחר, יפה הורה, ומה שהעיר לו חכם אחד ממה שכתב השערי אפרים [שער ה' סעיף י"ב] להיפך, דדוקא לענין שלא כסדרן בתפלין מהני זה, אבל כל שלא תיקן פסול, דבריו תמוהים, דהוי תרתי דסתרן, דממה נפשך אם הוא פסול, וצריך להוציא ספר תורה אחר, אם כן אין שם אות עליו, ולמה לא נחשב שלא כסדרן, והואיל ולא נחשב שלא כסדרן, בעל כרחך דהוי עליו שם אות אף בלי תיקון, ואם כן למה יצטרך להוציא ספר תורה אחר, והדין דין אמת, וכמו שכתבתי בחבורי. ע"כ. (וכן הוא בשו"ת האלף לך שלמה חאו"ח סימן ס"ז).

ולכאורה נוראות נפלאתי עליו שנראה דאשתמטיתיה מה שכתב בהגהות מיימוני (בפרק א' מהלכות תפלין), אשר הובא גם בבית יוסף, שהמהר"ם פסל התפלין מפני שמקצת יודי"ן שעל האלפי"ן והשיני"ן לא היו נוגעים בגוף האות, ושוב אמר שמכל מקום כשתינוק יכול להכירן, אז רשאי לתקנן, ואין בזה משום שלא כסדרן. ע"ש. וזו לשון הטור והשולחן ערוך (סימן ל"ו סעיף ב'): כל אות צריכה להיות גולם אחד, ולכן היו"ד שעל האל"ף, ויודי השי"ן והעי"ן, ושאחורי אות צד"י, יהיו נוגעות בגוף האות, ובאות אחת שאינה נוגעת התפלין פסולים. ע"כ. וכתב מרן הבית יוסף שכן כתבו הרמב"ן [שבת קג. ד"ה טיתי"ן פיפי"ן] והרשב"א [בתשובה חלק ז' סימן שנ"ב]. וכן בשו"ת הריב"ש (סימן ק"כ). ע"ש. (ואף המונח שכתב הגאון רבי שלמה קלוגר בקושיתו שבודאי אם אין יוד"י האלפי"ן נוגעים בגוף האותיות, אין צורת האות ניכרת כהלכה, אינו מוכרח, שהרי לשון מהר"י אסכנדרני, שהובא בבית יוסף: "שכיון שקודם שנתקנו, היה להם שם אותה האות, ולא שם אחר, שהרי התינוק מכירן, אלא שלא נדבקו כדינן, מותר לחברן, וליכא בהא משום שלא כסדרן". וכן כתב מרן בשלחן ערוך (סעיף כ"ה)). ועיין בשו"ת בית שלמה (חיו"ד ח"ב סימן קל"ג) שכתב, שאף על פי שגם באין פרידתן ניכרת להדיא והתינוק מכירן, פסולים, מכל מקום מהני תיקון ולא הוי שלא כסדרן. והיינו טעמא משום דהא דפסולים קודם התיקון, הוי משום דבעינן וכתבתם כתיבה תמה, וכשיש פירוד באות, אינה נחשבת כתיבה תמה רק פסוקה ושבורה, וכמו שכתב בהגהות מימוני (פרק א' מהלכות תפלין). ומבואר בגט פשוט (סימן קכ"ה ס"ק ע"ב וע"ג), שבגט אם אין יוד"י האלפי"ן והשיני"ן נוגעים בגוף האותיות, אם לא נשתנית צורתן והתינוק מכירן, הגט כשר במקום עיגון, אפילו נמצא הפירוד בתורף, דהא קיימא לן דמהני להו תיקון בתפלין ומזוזות, ולא חשיב שלא כסדרן. שמע מינה דהוי כתב אלא דלא הוי כתיבה תמה, ומשום הכי פסול בספר תורה ותפלין ומזוזות בלא תיקון, אבל בגט אף על פי שאינו כתיבה תמה כשר במקום עיגון. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת חבצלת השרון (חאו"ח סימן ז'). ע"ש. וע"ע בספר מאמר מרדכי (סימן ל"ב ס"ק י"ג וכ"ב). ע"ש.

(שו"ת יביע אומר – חלק ז' חאו"ח סימן ב' אות ה')

מ"ח) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי"ן שעל האלפי"ן והשיני"ן והעייני"ן ורגלי התוי"ן נוגעים בגוף האות, ותינוק דלא חכים ולא טיפש מכירם וכו'. כ"ף פשוטה דתפלין שנחתכה באמצע הלא מצער כחוט השערה, עד שהיא כדל"ת ומקל תחתיה, כזה: ך , ותינוק דלא חכים ולא טיפש קורא אותה כ"ף, נלע"ד דפסולה ואין לה תקנה אלא גניזה. ואין זה ענין למה שאמרו בפרק הקומץ רבה (דף כ"ט ע"ב) גבי איפסיקא ליה כרעיה דה"א ד'העם' [שמות י"ג, ג'] בנוקבא ואיפסיקא ליה וא"ו ד'ויהרוג' [שם ט"ו] בנוקבא דמכשיר בתינוק, דהתם מספקא לן אי במאי דיש קיים מן הנקב ולמעלה יש שיעור אות קטנה, דבהכי איירי לעיל גמרא שם: ניקב ירכו של ה"א אם נשתייר בו שיעור אות קטנה כשר וכו', וכן פירשה הרב מוהר"י

---

42. ועיין עוד בגוף התשובה מה שהאריך בזה.

אוצר ההלכה

קולון ז״ל (בשורש ס״ט), וכשהתינוק קורא אותה כשמה אמרינן שיעוריה הוא. אבל בנדון דידן דלא מספקא לן ופשיטא לן דלא נשאר שיעור, אלא דהתינוק קורא כ״ף מפני שמצרף חתיכת הרגל עם חתיכה עליונה והיו לאחדים בעיניו, לא תתכשר בשביל זה, שהרי אנו יודעים שהוא טועה ואיך נסמוך עליו. וכן כתב מרן ז״ל [בבית יוסף] בסימן ל״ב [ריש סעיף ט״ז].

וגם בסימן ל״ו [בד״ה ומ״ש רבנו ובכל] הביא כן ממוהר״י קולון, וכתב, נהי דלא מהני תינוק להכשירו בלא תיקון, מכל מקום על ידי תיקון ליתכשר. שכן כתב מוהר״י קולון שם בשם מהר״ם (והביאו הרב בית יוסף ז״ל בסימן ל״ב [סעיף כ״ה, משם הגהות מימוניות פ״א אות צ׳]), שאם יוד״י האל״ף והשי״ן אינם נוגעים בגוף האות אם תינוק קורא אותם יכול לתקנם ולא הוי שלא כסדרן, אף על גב דלא מהני קריאת התינוק להכשירו מטעם דכיון דפשיטא לן שאין האות כצורתה, עם כל זה מועיל התינוק לתקנו אחר כך. אף על פי שמה שהתינוק קורא כתקנו הוא מפני שמצרף בעינו האות כאחד, ופסק כן בשלחן ערוך [שם], יש לומר דלא דמי, דהתם צורת האות עליה משום הכי מהני תיקון שכן משמע ממה שכתב הרב בית יוסף שם לעיל מזה גבי נדבקו האותיות, אם כתב לפניו אין תקנה לגרר [ד]מאחר דכתב אין שמה עליה [וכו׳], משמע דלא מהני תיקון אחר כך כשאין שם האות עליו. וכן נראה ממה שכתב מוהר״י קולון (סימן ס״ט) הטעם מאחר שעיקר צורת האותיות נעשה כסדרן וכו׳, הרי שקורא עיקר צורה אף בלא נגיעה.

וכן משמע יותר בהדיא ממה שכתב האגור הלכות תפלין (סימן פ״א) שהביא דברי הר״ם הנזכר בזה הלשון: ואם לא נגעו שאר האותיות הראויות ליגע פסולות, אבל אפשר לתקנם לדעת מהר״ם, מאחר שיש לה שם אות אפילו בלא נגיעה כמו רגל השי״ן והעי״ן ויוד״י האלפי״ן וכו׳, אבל מן הקוץ של יו״ד לצד שמאל מותר לתקנו מאחר שנקרא אות מתחלה. ע״כ. הרי שתלה הטעם מפני שיש לה שם אות בלא נגיעה, אבל כ״ף זו אין לה שם אות, חדא, דהתם לא דמי לאות אחרת על ידי הפירוד, דאף על פי שכתב הרב בית יוסף (סימן ל״ב) בשם ר״י אסכנדרני שהשי״ן דומה לעי״ן ויו״ד, והצד״י ליו״ד ונו״ן, לאו דוקא אלא כעין קאמר, דהא עינינו רואות דלא דמי ממש, אבל הכא יש בה צורת דל״ת ממש לגמרי, ועוד, דהתם עיקר צורתם מתחלה הוא בענין זה שהשי״ן צריך להיות כעין עי״ן ויו״ד, והצד״י יו״ד ונו״ן, אלא שצריך לדבקם, הלכך אף על פי שאנו רואים אותה כיו״ד ונו״ן וכיוצא, אכתי שמה עליה מה שאין כן בכ״ף זו[43].

אמנם מלשון מהר״ם המאירי [קרית ספר מאמר ג׳ ח״ב ד״ה ושאלו] שהביא הרב בית יוסף, (ש)נראה דיש לכ״ף זו תיקון, וז״ל: כתב הר״ם המאירי ניקב ירכו וכו׳, ניקב באמצעית הרגל עד שנפסק הרגל צידו העליון מן התחתון, ותיקון זה תלוי בשיהא הנקב דק כל כך שאין ההפסק מונע הקריאה המתוקנת לתינוק בינוני. ע״כ. הרי דגם שהתינוק קורא כתקנו מחמת שמצרף חתיכה התחתונה לעליונה מהני, ולא עוד אלא דמתכשר אף בלא תיקון כההיא דוי״ו וה״א.

אבל אין לסמוך על זה, משום דלא קיימא לן הכי שהרי מוהר״י קולון ז״ל שם דוחה פירוש זה, ומפרש דניקב ונשאר שיעור קטן מן האות, דמספקא לן אי איכא שיעור האות או לא, ומחמת זה פסל היכא דיוד״י האלפי״ן מופרדים מגוף האות אף על גב דינוקא קרי להו אל״ף, ואילו לפירוש הר״ם כשר כיון דתינוק קרי ליה, וכבר פסק הרב בשלחן ערוך סימן ל״ב [סעיף כ״ה] דפסול בלא תיקון. ואם נאמר דלא דמי נקב לפירוד היודי״ן של אל״ף דנקב עדיף מפירוד, ובזה נשוה דעת הר״ם עם מוהר״י קולון, ממילא בנידון דידן פסול, דהוי כפירוד. ואדרבא גרע טפי מפירוד היודי״ן, שאפילו תיקון לא מהני ביה מן הטעם שכתבנו, דהתם נשאר שם האות עליו והכא לא נשאר שם האות עליה. אחר כך ראיתי מה שכתב בשיירי כנסת הגדולה (סימן ל״ב הגב״י סקי״א)[44] בשם ב״ח [אות י״ב][45] יע״ש, דמוכח משם בנדון דידן דכשר על ידי תיקון ולא הוי שלא כסדרן. (עיין בספר עוללות הכרם סימן א׳)[46]. (שו״ת בית דוד – סימן כ״ה)

מ״ט) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן והשני״ן והעייני״ן ורגלי התוי״ן נוגעים בגוף האות, ותינוק דלא חכים ולא טיפש מכירם וכו׳. כתב בעל בית דוד (סימן כ״ה)[47], כ״ף פשוטה דתפלין שנחתכה באמצע כחוט השערה עד שנראית הך׳ כדלי״ת ומקל תחתיה, כזה: ך , ותינוק דלא חכים ולא טיפש קורא אותה ך׳, תחלה כתב דפסולה, יע״ש, ואחר כך כתב, ממה שראה בשיירי כנסת הגדולה בסימן זה בהגהות בית יוסף (אות י״א)[48] בשם ב״ח [אות י״ב], דמוכח דכשר. ע״כ. ולי נראה דמלשון מהר״י אסכנדרני והרא״ש שפסק כן רבנו, להכשיר בפשיטות. (שלחן גבוה סקס״ה)

נ׳) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן והשני״ן והעייני״ן ורגלי התוי״ן נוגעים בגוף האות, ותינוק דלא חכים ולא טיפש מכירם וכו׳. לענין תפלין שרוב האותיות שלהן נפרדו ונפסקו בגופן כחוט השערה, ותינוק דלא חכים ולא טיפש מכירן, וגם קצת מהאותיות נמחקו קצת, אם

הערות וציונים

43. עיין בספר חיים מדבר (סימן ג׳, נדפס לקמן אות נ׳) ובספר זרע דוד (נדפס לקמן אות פ׳) מה שהעירו על דברי רבנו, ועיין עוד שם (בספר זרע דוד) להרב המגיה מה שנשא ונתן בדבריו. 44. נדפס לעיל סעיף ט״ז אות ב׳. 45. עיין בשו״ת זרע דוד (שם ד״ה והנה) שביאר היטב את ראיית הרב המחבר, ועיין שם מה שתמה על דבריו אלו. 46. נדפס בסוף ספר תורת חיים חלק ג׳ למהר״ח שבתי, ומכיל השמטות לספר כרם שלמה. ושם (בסימנים א - ד) נדפסו תשובות ארוכות מאת הגאונים רבי שמואל פלורינטין (מח״ס מעיל שמואל) ומהר״ח יהודה שהתכתבו ביניהם בנושא זה של אותיות שנפסקו באמצעיתם ותינוק קורא אותם כתקנם, זה פוסל וזה מכשיר, ובסוף תשובת רבם הגאון רבי שלמה אמארילייו זצ״ל (מח״ס כרם שלמה) שהעלה להכשיר. עש״ב. 47. נדפס לעיל אות מ״ח. 48. נדפס לעיל סעיף ט״ז אות ב׳.

אוצר ההלכה

יכול להעביר הקולמוס עליהן ולחדשן ולא הוי שלא כסדרן או לא. הנה ממה שכתב ה״ר מנחם המאירי [קרית ספר מאמר ג׳ ח״ב ד״ה ושאלו] והביאו מרן ז״ל בבית יוסף, וז״ל: ואחר כך דברו בשניקב באמצעית הרגל עד שנפסק הרגל צידו העליון מן התחתון, ותיקון זה תלוי בשיהא הנקב דק כל כך שאין ההפסק מונע הקריאה לתינוק בינוני. עכ״ל יע״ש. נראה שהוא מפרש דמה שאמרו בגמרא [מנחות כט:], גבי איפסיק ליה וי״ו ד׳ויהרוג׳ [שמות י״ג, ט״ו], דמייתינן תינוק דלא חכים ולא טיפש, היינו בנפסק באמצע הרגל לאורך הוי״ו, ואף על גב דאין בחלק שלמעלה מן הנקב שיעור וי״ו קטנה, עם כל זה כיון שהנקב דק כל כך שהתינוק קורא אותה וי״ו בצירוף חלק העליון עם התחתון, כשר ואף בלי תיקון, ואף על גב שהחלק שלמעלה לא נשאר בה שיעור אות קטנה דידיה, ואדרבה דמיא לאות אחרת שהיא יו״ד, ואם כן בנדון דידן נמי אף על גב דנפרדו בגופן ואיכא קצת מהאותיות דעל ידי הפירוד הן דומין לאות אחרת, מכל מקום כיון שהפירוד הוא כחוט השערה והתינוק מכירם, לא נפסלו בהכי ואף בלי תיקון כשרים, ואם ירצה הסופר להיטיב הכתב ודאי דשרי, מאחר דכתב שמה עליה ולא נפסלו כלל.

אלא שמוהר״י קולון (בשורש ס״ט) והביאו מרן (בסימן ל״ו), פליג אהר״ם המאירי, שהוא ז״ל כתב שלא נאמרו הדברים להכשיר על ידי תינוק, אלא היכא שנפסקה האות ובציר ליה שיעורא, ומספקא ליה אם הגיע לשיעור וי״ו או הוא יו״ד, בהא הוא דמועיל תינוק דאיגלאי מילתא דשיעור וי״ו יש לה, אבל היכא שאין האות בצורתה, מה תועיל ראיית התינוק, מאחר שעינינו הרואות דלית בה צורת אות, ומהאי טעמא כתב דיוד״י אלפי״ן והפ״א שאינן נוגעין, דאין להכשירן על ידי תינוק. יע״ש.

וכן נראה ממה שכתבו הגהות מיימוניות [הלכות תפלין פ״א אות צ׳ בדין ק׳] משם מהר״ם והביאו מרן (בסימן ל״ב [סעיף כ״ה]), וכן נראה גם כן מדברי הרב תרומת הדשן (סימן מ״ח) והביאו מרן (שם), שחילק אההיא דמוהר״ם דלא פליג אהרא״ש [הלכות ס״ת סימן י״ב] במה שכתב דרגלי הה״א והקו״ף שנדבקו למעלה, דבתפלין אין תקנה לתקנם דהוי שלא כסדרן, דשאני הני דאין להם תקנה במחיקה לחודה שיפרידנה מגגה, אלא דצריך למחוק כל הרגל ולחזור ולכתבו, וכהאי גוונא ודאי הוי שלא כסדרן, אבל ביודי״ן [שעל] האלפי״ן והשיני״ן והעיניי״ן ורגלי התוי״ן שאינן נוגעין לגוף האות, אפשר דסבירא ליה להרא״ש נמי כהר״ם דמצי לתקן ולא הוי שלא כסדרן. יע״ש. הרי שאף הוא ז״ל לא קאמר דהרא״ש מודה להר״ם אלא לענין דיכול לתקנם אחר שכתב לפניהם וליכא שלא כסדרן, אבל להכשירן בלי תיקון משום תינוק לא אמר. וכן מתבאר גם כן מדברי הר״י אסכנדרני שהביא מרן ז״ל (שם), שהוא ז״ל (פסק) [פסל] בצד״י שכתבה יו״ד נו״ן, ושי״ן שכתבה עי״ן יו״ד, וחי״ת שני זייני״ן, ואף לתקנם אחר כך, משום דהוי שלא כסדרן, וביוד״י(ן) אלפי״ן והפ״א הכשיר על ידי תיקון. יע״ש. ואם כן מאחר דכולהו סבירא להו דלא מהני תינוק כי אם היכא דמספקא לן אי נשתייר שיעור אות דידיה או לאו, אבל היכא דפשיטא לנו דליכא צורת אות לא מהני צירוף התינוק כלל, ודאי דהכי קיימא לן ולא מהני בלי תיקון.

ומכל מקום להכשירן על ידי תיקון שיעביר קולמוס עליהן ויחדשם בזה, כפי מה שכתב מרן משם הר״ם ותרומת הדשן והר״י אסכנדרני, יוצא לנו דתרי אופני איכא, דהיכא שנפרד האות ועל ידי הפירוד דמיא לאות אחרת, כגון צד״י שכתבה יו״ד נו״ן, ושי״ן שכתבה עי״ן יו״ד וכיוצא בהן, בהא לא מהני תיקון, דמאחר דאין שם אות עליה שהיא דמיא לנו״ן ויו״ד, נמצא דעל ידי התיקון חשיב צד״י, אם כן הוה ליה שלא כסדרן, ובהא לא מהני קריאת התינוק וכאמור, אבל היכא שלא נדמה לאות אחרת כגון אות תי״ו ואל״ף, כיון שקודם שנתקנו היה להן שם אותה האות ותינוק מצי קרי להו, יש להן הכשר על ידי תיקון שיכול לחברן אחר כך וליכא משום שלא כסדרן, וכן פסק גם כן בשלחן ערוך [סעיף כ״ה]. יע״ש. (והא) [ומה] שכתב יוד״י השיני״ן, והוא מדברי הר״ם שהביא הגהות מיימוניות (בפ״ב) [פ״א אות צ׳ דין ק׳], אף על גב דלר״י אסכנדרני שי״ן שכתבה עי״ן יו״ד אין תקנה לחברה אחר כך משום דאין שם אות עליה, אפשר דמיירי בענין שאין פירודה מדמה לאות אחרת, וכגון שנפרדו יוד״י השיני״ן מן המקל שלה שאין פירוד זה משוה אותה לאות אחרת, ומשום הכי כתב דיש לה תקנה בחבור, אבל הר״י אסכנדרני איירי שנפרד מצד שמאל סמוך לקרקעית השי״ן, דעל ידי זה דמיא לאות עי״ן יו״ד, ומשום הכי כתב דליכא תקנה מאחר דקודם התיקון אין שם אות עליה.

ואם כן יוצא לנו לנדון דידן דאם הפירוד הויא באותיות שמדמה אותן לאות אחרת, ליכא תקנה לחברן אחר כך משום שלא כסדרן, אמנם היכא שאין הפירוד משוה אותן לאות אחרת, יש להן תקנה על ידי שיחברן אחר כך, כיון דבלא התיקון שם אות עליה, התינוק מכיר אותה בשם אותה האות. ונראה דאף על גב דעל ידי הפירוד לא משוי ליה לשני אותיות דומיא דצד״י ושי״ן וחי״ת שפירודן מדמה להו לשני אותיות וכמו שכתב הר״י אסכנדרני, אלא משוי לה לשם אות אחרת וקו אחר וכגון רגל התי״ו שנפרד למעלה כזה: , שעל ידי הפירוד מדמה לה לרי״ש בלבד ומקל אחר, וכן נמי באותיות הפשוטות כגון נו״ן וכ״ף שנפסקו באמצעיתן, כזה: שעל ידי פירודן משוי להו לאות זיי״ן ומקל אחר תחתיה, ולאות דלי״ת ומקל תחתיה, דאפילו הכי אין להן תקנה שדומה לאות אחרת, מה לי היכא שדומה לשני אותיות להיכא שאינו דומה אלא לאות אחרת וקו תחתיה, סוף סוף הא ליכא שם אות דידה עליה. וכן נראה קצת ממה שכתב הר״י אסכנדרני והביאו מרן ז״ל גבי חי״ת שעשאה כמין ה״א. יע״ש. והא שכתב מוהר״ם דרגלי התוי״ן שאינן נוגעין יש תקנה לחברן אחר כך, וכן כתב השלחן ערוך יע״ש, אפשר דמיירי כשנפרד רגל הימני, דלאו משום זה דמיא לאות אחרת כלל, אבל כשנפרד רגל שמאלי דדמיא לרי״ש ודאי דאין תקנה

אוצר ההלכה

להכשירן כיון דדמיא לאות אחרת. וכן פסק הרב בית דוד (בסימן כ״ה)[49] בכ״ף פשוטה שנחלקה באמצעיתה, דאין לה תקנה אלא גניזה מהאי טעמא, כיון דאין שם אות עלה. יע״ש[50].

ואגב ארחאי ראיתי להרב שם דברים תמוהים, שכתב וז״ל: אבל כ״ף זו אין לה שם אות, חדא, דהתם לא דמי לאות אחרת על ידי הפירוד, דאף על פי שכתב הבית יוסף בשם ר״י אסכנדרני שהשי״ן דומה לעי״ן ויו״ד, והצד״י ליו״ד ונו״ן, לאו דוקא אלא כעין קאמר, דהא עינינו הרואות דלא דמי ממש, אבל הכא יש בה צורת דלי״ת ממש לגמרי. ועוד, דהתם עיקר צורתה מתחלה הוא בענין זה שהשי״ן צריך להיות כעין עי״ן יו״ד, והצד״י יו״ד ונו״ן אלא שצריך לדבקם, הלכך אף על פי שאנו רואים אותה כיו״ד ונו״ן אכתי שמה עליה, מה שאין כן בכ״ף זה. יע״ש. ומדבריו אלו נראה שהבין שר״י אסכנדרני התיר גבי צד״י שכתבה יו״ד ונו״ן, ושי״ן שכתבה עי״ן ויו״ד, אף על גב שדומה לאותיות [ה]נזכרות, ומשום הכי הוצרך לחלק הרב לנדון דידיה בכ״ף פשוטה שנחלקה באמצעיתה עד שנראית כדלי״ת וקו תחתיה, ולומר דהתם לא דמי ממש אלא דכעין עי״ן ויו״ד קאמר, ואי נמי משום דהתם עיקר צורתה הוי הכי, ומשום הכי שריא על ידי תיקון וליכא משום שלא כסדרן, מה שאין כן בכ״ף זו שדומה ממש על ידי הפירוד לדלי״ת. וזה ליתא, דאדרבה מוהר״י אסכנדרני אסר לתקנן מהאי טעמא גופיה דדמיא על ידי הפירוד ליו״ד ונו״ן, וגבי שי״ן משום דדמי לעי״ן ויו״ד, ונמצא דאין שם אותה האות עליה והוי כתיבה שלא כסדר, ולא התיר אלא באות ת״ו ואל״ף וכיוצא ששם אל״ף עליה ולא אות אחרת, וכן פסק גם כן מרן בשלחן ערוך. ואם כן אדרבה מדברי הר״י אסכנדרני איכא סייעתא לסברת הרב, דמאחר שמצינו לר״י אסכנדרני שסובר דבאותיות שפירודן מדמה אותן לאות אחרת, ואין שם אותה האות עליה דליכא תקנה להכשירן, מינה נפקא גם כן לנדון הרב דאין תקנה לכ״ף זו לחברה, כיון שעתה על ידי הפירוד דמיא לדלי״ת ואין עליה שם אות כ״ף, הוי שלא כסדרן.

ואפשר היה ליישב דברי הרב, דאיהו הקשה וקאי למה שכתב מהר״י קולון ומוהר״ם, דיוד״י האלפי״ן והשיני״ן והעייני״ן שלא חיברן, אף על גב דלא מהני קריאת התינוק להכשירן בלא תיקון, מכל מקום על ידי תיקון כשר, כיון דהתינוק קורא אותה בשם אותה האות. משום דהתם אף על ידי הפירוד צורת האות עליה, והכריח הדבר מדברי מוהר״י קולון גופיה ומדברי האגור [סימן פ״א], ועלה קאמר, חדא, דהתם וכו׳ דאף על פי שכתב הבית יוסף וכו׳, והכוונה לומר דאף על גב שבדברי מוהר״י קולון ומוהר״ם הוזכר יוד״י השיני״ן דמתכשר על ידי תיקון, ובשי״ן שנפרד אסר הר״י אסכנדרני מטעם דדמיא לעי״ן ויו״ד, אם כן משמע דהר״ם ומוהר״י קולון ז״ל, אף כשעל ידי הפירוד נדמה לאות אחרת קאמרי דמהני תיקון, שהרי כתבו בתוך דברי[ה]ם יוד״י השיני״ן, ובשי״ן כבר כתב הר״י אסכנדרני דדמי לעי״ן ויו״ד, ואם כן מוכח דעם כל זה מכשרי מהר״ם ומהר״י קולון, ואם כן הוא הדין גבי כ״ף פשוטה נמי שנחלקה באמצעיתה, דאף על גב שאין שם אות כ״ף עליה, דמהני תיקון לדעת הר״ם ומהר״י קולון, ולזה כתב דלאו דוקא קאמר, אלא דכעין יו״ד ונו״ן ועי״ן ויו״ד קאמר, ומשום הכי שרו מהר״ם ומהר״י קולון, מה שאין כן גבי כ״ף שדמי ממש לדלי״ת, אי נמי משום דהתם עיקר צורתה הוי הכי, ואין הכי נמי דאף הרב ז״ל אז ראה דברי הר״י אסכנדרני בשורשן שאסר בשי״ן וצד״י משום דדמיין לאות אחרת, אלא שכוונת הרב היינו כדבר האמור.

אלא דמכל מקום עדיין קשה על דברי הרב, דמה יענה ממה שפסק מרן ז״ל בשלחן ערוך שתפס שני דינים אלו להלכה, דהיינו דינא דמהר״ם ביוד״י האלפי״ן והשיני״ן והעייני״ן ורגלי התוי״ן דמהני התיקון לחברן אחר כך, וליכא משום שלא כסדרן, ודינא דהר״י אסכנדרני בצד״י שכתבה יו״ד נו״ן, ושי״ן שכתבה עי״ן יו״ד, וחי״ת שכתבה שני זייני״ן, דלא מהני תיקון דהוי שלא כסדרן, ואם כן הוי תרתי דסתרן, ואיך פסק להיתר ביוד״י השיני״ן מאחר דאיהו פסק כר״י אסכנדרני דבשנדמה לאות אחרת פסול ולא מהני התיקון, ועל כרחך לומר דהאי לחוד והאי לחוד, דהר״י אסכנדרני לא איירי אלא כשהפרידה ברגל השמאלי דוקא סמוך לתחתיתה [כזה: ש], דהתם דמיא לעי״ן ויו״ד ומשום הכי פסל, ומהר״ם ומוהר״י קולון קיימי כשהפריד היודי״ן מהקו שלהן [כזה: ש], אי נמי גם כן שהפרידן מקרקעיתן, כזה: ש, שלא על ידי פירוד זה דמיא לאות אחרת, ומשום הכי קאמרי דמהני ביה תיקון, והיינו דפסקן מרן לתרוייהו לדינא, משום דכל חד הוי דין חלוק, וכאמור. ואם כן לפי זה ליכא שום סתירה לדברי הרב בית דוד מההיא דמהר״ם ומהריק״ו, מאחר דלא קיימי אלא באופן שאין הפירוד משוה אותה לאות אחרת וכמדובר, סוף דבר שדברי הרב צ״ע.

גם מה שכתב הרב בסוף דבריו דממה שכתב בשיירי כנסת הגדולה [הגב״י סקי״א][51] משם הב״ח [אות י״ב], מוכח דבנדון דידן כשר על ידי תיקון ולא הוי שלא כסדרן. יע״ש. לא ידעתי מאי הוכחה איכא, אי משום מה שכתב הב״ח ז״ל, דהא דמכשרינן על ידי תינוק בנפסק היינו דוקא כשנכתב האות מתחלה בכשרות, אבל אם נכתב כך מתחלה לא מהני תינוק, ומדבריו אלו הכריח הרב, דסבירא ליה להב״ח דתינוק מהני אף כשלא נשאר בחלק שלמעלה מן הנקב וההפסק שיעור אות קטנה דידיה, וכסברת הר״מ המאירי שהביא מרן (בסימן ל״ב), דמשום הכי כתב דכשנכתב מתחלה כך דלא מהני צירוף, משום דלא נכתבה מעיקרא בכשרות, (והא, אי) [והא, אי] סבירא ליה כסברת מהר״י קולון דבעינן שיהא למעלה מן הנקב שיעור אות, ובכהאי

הערות וציונים

49. נדפס לעיל אות מ״ח. 50. עיין בשו״ת זרע דוד חא״ח סימן כ״ג ד״ה ובראיתי להרב חיים מדבר (נדפס לקמן אות פ׳) מה שהעיר על דברי הרב המחבר. 51. נדפס לעיל סעיף ט״ז אות ב׳.

אוצר ההלכה

גוונא דוקא מהני תינוק אף על גב דמספקא לן, אבל היכא דפשיטא לן שלא נשאר שיעור אות כלל, לא מהני צירוף התינוק, אם כן אף כשנכתב מתחלה כך ליתכשר, כיון דהתינוק קורא אותה בשם אות דידה, איגלאי מילתא דשיעוריה הוא ומאי שנא, אלא ודאי דסבירא ליה כסברת הר״מ המאירי ז״ל דאף על ידי צירוף מהני תינוק, ומשום הכי כתב דכשנכתב כך מתחלה לא מהני מאחר שנכתבה בפסלות, ואם כן הוא הדין לנדון הרב דכשר על ידי צירוף התינוק, זה אינו, דהרי מבואר בדברי הב״ח שם, דאף כשנשתייר שיעור אות קטנה דידיה קאמר דכשנכתב הכי מעיקרא דלא מהני תינוק, שלא הכשיר אלא כשנשאר שיעור אות כהלכתה אלא שהמשיכה הסופר יותר מדאי, אבל אם לא היה עד ההפסק מתחלת הכתיבה אלא כמלוא אות קטנה דידיה דאין להכשיר, כיון שלא נכתב מתחלה כתיקונו כמו שיע״ש. אם כן מבואר מדבריו, דאף הוא ז״ל סבירא ליה דלא מהני תינוק כי אם כשיסתפק לן אם נשאר שיעור אות קטנה למעלה מן ההפסק וכסברת מהר״י קולון, אלא דמכל מקום קאמר דאם היה זה מתחלת הכתיבה דלא מהני, ואם כן תו ליכא הוכחה לנדון הרב, ואדרבה משמעות לשונו הוי להיפך דסבירא ליה כסברת מהר״י קולון ז״ל. ועוד יש מן התימה בדברי הרב, דאם סבירא ליה דהב״ח אזיל בשיטת הר״ם המאירי, אם כן סבירא ליה דאף בלא תיקון כשר על ידי צירוף, ולמה כתב דמדברי הב״ח מוכח דכשר על ידי תיקון, דמשמע דבלא תיקון לא מהני, ואנה מצא זה בב״ח. וצ״ע[52].

ומכל מקום לענין דינא נראה ודאי, דלפי דברי מהר״ם ומהר״י קולון ור״י אסכנדרני ופסקם מרן להלכה, מוכח דבאותיות שפירודן מדמה אותן לאות אחרת לא מהני תיקון, ואף שנפרדו כחוט השערה ותינוק קוראה בשם אותה האות, ואף שלא דמו לשתי אותיות, וכמו שכתבתי לעיל. ובאותיות שאין פירודן מדמי להו לאות אחרת מתכשרי על ידי תיקון, וכן כתב הרב יד אהרן (בסימן ל״ב הגב״י ד״ה דף כ״ח ע״ג שיטה ל״ב)[53], ודלא כמו שכתב הרב דבר שמואל (בסימן רס״ה) יע״ש. וכן כתב הרב ברכי יוסף בסימן הנזכר [סק״ט][54], אלא שדבריו שם מגומגמים בעיני, דנראה שבא לאשמועינן דאף אם נכתבו האותיות בקומתן ובצביונן, ואחר כך ברוב הימים נפרדו, דלא הוי שלא כסדרן, והא ודאי דבר פשוט הוא, דאם כשנכתבו מעיקרא כך מהני התיקון, כל שכן כשנכתבו מתחלה כתיקונן ושוב נפרדו, ולא היה צריך הדבר לאומרו. ומה שכתב וכן מתבאר מדברי הר״י אסכנדרני, אדרבה מדבריו מוכח דכשכתב מתחלה כך מיירי, וכמו שיראה הרואה יע״ש. גם הרב יד אהרן לא בא לאפוקי אלא ממה שכתב הרב דבר שמואל שהחמיר בדבר לומר דלא מהני תיקון, אבל לא נחית לזה לומר דאין חילוק בין כשנכתב מתחלה כך לכשנכתב אחר כך. וזה פשוט.

גם לענין האותיות שנמחקו קצת הוי דינא נמי, דאם תינוק יכול לקרותן שרי לתקנן וכמו שפסק מרן (בסימן ל״ב סעיף כ״ז), והוא מדברי הרב תרומת הדשן [סימן מ״ח] יע״ש. אלא שכתב שם המג״א [סקל״ט] דדוקא כשקצת צבע הדיו קיים, אבל אם קפצה כל הדיו, אף שנשאר מהדיו רושם אדמימות, הוי שלא כסדרן. יע״ש. (חיים מדבר – סימן ג׳)

נ״א) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן והשיני״ן והעייני״ן ורגלי התוי״ן נוגעים בגוף האות, ותינוק דלא חכים ולא טיפש מכירם וכו׳. הרב בית דוד (ח״א סימן כ״ה)[55], נסתפק באות כ״ף [פשוטה] שנחלקה באמצע, ונעשית מה שלמעלה שיעור דלי״ת, אם הוא פיסוק דק ותינוק קורא אותה כ״ף, אם יוכל לתקן כדין יוד״י האלפי״ן. ועיין להרב משבצות זהב [סק״כ], ועיין עוד בדברי הרב הנזכר בפתיחה להלכות תפלין [אשל אברהם סוף סימן ל״ב ד״ה וכן], דפשיטא ליה דגם בזה יוכל לתקן. ודברי הרב בית דוד שם תמוהים, שכתב להשוות דעת מהר״ם [המאירי, קרית ספר מאמר ג׳ ח״ב ד״ה ושאלו] עם מהריק״ו [שורש ס״ט]. גם מה שכתב שם בשם הב״ח [אות י״ב], להכשיר על ידי תינוק, דבריו תמוהים, דהב״ח מכשיר גם בלא תיקון כסברת מהר״ם, ודלא כדעת מרן בשלחן ערוך[56]. וכמו שהוכיח הרב מטה יוסף (בסימן א׳), ועיין מה שכתב הרב אליה רבה [סקכ״ה] על דברי הב״ח.

ועיין להרב אמת ליעקב (בסימן תמונת האל״ף) ([המשפט השלישי בתמונת האותיות] אות כ׳) שכתב שהרב בית דוד נטה להכשיר, ומה שכתב עליו מרן חיד״א בספר לדוד אמת [סימן י״ג אות כ׳ סק״ג][57] שהרב בית דוד לא נטה להכשיר אלא על ידי תינוק. נראה שכוונת הרב אמת ליעקב שכיון שקיימא לן לענין תפלין לא חשיב שלא כסדרן ויכול לתקן, אם כן לענין להוציא ספר תורה גם כן, אף על פי שעתה הוא פסול, אין להוציא ספר תורה אחר, וכמו שכן פסקו הרב אמת ליעקב והרב לדוד אמת באות החי״ת שנמצא דחוטרא למעלה אין נוגעים זה בזה, דמדלא חיישינן לשלא כסדרן, מכלל דכשר ומכשירינן לספר תורה. (מעיני ישועה)

נ״ב) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן והשיני״ן והעייני״ן ורגלי התוי״ן נוגעים בגוף האות, ותינוק דלא חכים ולא טיפש מכירם וכו׳. עיין מה שכתב הרב אמת ליעקב ז״ל (במשפט השלישי בתמונת האותיות), באות כ״ף [פשוטה שנחתכה באמצע], משם הרב בית דוד ז״ל (סימן כ״ה)[58].

הערות וציונים

52. עיין בשו״ת זרע דוד (חא״ח סימן כ״ג) ד״ה וראיתי להרב חיים מדבר, מה שהעיר על דברי הרב המחבר. 53. נדפס לעיל אות ל״ז. 54. נדפס לעיל אות ל״ח. 55. נדפס לעיל אות מ״ח. 56. עיין למרן הגאון רבי רחמים חי חויתה הכהן זצ״ל בהגהתו לשו״ת זרע דוד (סימן א׳ הערה א׳ ד״ה ומכל מקום, נדפס לקמן אות פ׳) מה שהעיר על דברי הרב המחבר. 57. שם אינו מבואר להדיא, אלא מבואר בשיירי כנסת הגדולה שרמז אליו הרב בית דוד. 58. נדפס לעיל אות מ״ח.

אוצר ההלכה

ועיין להרב לדוד אמת ז"ל (סימן י"ג [תמונת אות כ'] אות ג'), שכתב עליו דאינו מובן. ולענ"ד נראה, דכוונתו להכשיר על ידי תיקון בתפלין, ולא הוי שלא כסדרן, כיון דמתחלה נכתבה כתיקונה ואחר כך נחתכה, וכמו שנראה מהרב שיירי כנסת הגדולה ז"ל (הגב"י אות י"א) בשם הב"ח [אות י"ב], שכתב דאם לא היה עד ההפסק מתחלת הכתיבה אלא כמלא אות קטנה דידיה, אין להכשיר, כיון שנכתב מתחלה שלא כתיקונו. ע"ש. משמע דהיכא שנכתב מתחלה כתיקונו, כשר. כנלע"ד בכוונתו בס"ד[59].

(שמחת כהן[60])

נ"ג) שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודי"ן שעל האלפי"ן והשיניי"ן והעייניי"ן ורגלי התוי"ן נוגעים בגוף האות, ותינוק דלא חכים ולא טיפש מכירם וכו'. מ"ם פתוחה, שבקו שבצדה השמאלי יש פרוד באמצעו, ותינוק דלא חכים ולא טיפש קוראה כהלכתה, האם מותר לתקנה. עיין להרב בית דוד (סימן כ"ה)[61] לענין כ"ף סופית שנפסקה באמצעיתה ונראית כדל"ת וקו תחתיה, ושם נראה דדעתו לפוסלה, ושוב הביא דברי הרב שיירי כנסת הגדולה [הגב"י סקי"א][62] שיש לתקנה. ע"ש. ואם כן בנדון דידן שפיר יכול לתקנה, ובנדון דידן שאין צורת אות אחרת עליה נראה דגם הרב בית דוד ז"ל מודה ובפרט דאפשר לומר שאחר כך חזר בו מכח דברי הרב שיירי כנסת הגדולה[63]. וכן יש ללמוד מדברי מרן ז"ל (בסעיף כ"ה) דהוא הדין ליודי"ן שעל האלפי"ן וכו'. ע"ש. וכל שכן בנדון דידן דמבואר מדברי הרב בית דוד דשם יש שינוי צורת אות או כעין צורת אות אחרת לפחות. ואם כן נראה לי דאם תינוק דלא חכים ולא טיפש קוראה כהלכתה יכול לתקנה ולא הוי שלא כסדרן וכההיא דמרן ז"ל.

(שו"ת שואל ונשאל – ח"ח סימן ג'[64])

נ"ד) שם לא היו מקצת יודי"ן שעל האלפי"ן וכו' נוגעים בגוף האות וכו' יכול לחזור ולתקנם וכו'. בדעת קדושים [סקל"ח] מסופק אי דוקא כשנפסק אחר כתיבה מהני תיקון, או גם בשנפסק בשעת כתיבה, והעיקר כמו שכתב אחר כך, דגם בנפסק בשעת כתיבה מהני תיקון, וכן מוכח להדיא בהגהות מיימוניות [הלכות תפלין פ"א אות צ'] ושאר פוסקים שאחריו. מקדש מעט [ס"ק קכ"ד]. (באר יעקב – קרוייזר סק"ע)

נ"ה) שם לא היו מקצת יודי"ן וכו' נוגעים וכו'. ובתשובת משיבת נפש ([חלק ב'] סימן ח'), דכן הדין ביש בהאותיות קצת נפסקין שיש כעין סדק באות, כיון שניכר שהוא אות אחד, אין חוששין ויוכל לתקנם. עוד כתב שם, שאם היו"ד של המ"ם (רצונו לומר, החרטום) אין נוגע, אין לנו ראיה להקל יותר ממה שכתוב בשלחן ערוך. ע"ש. (פתחי תשובה)

נ"ו) שם לא היו מקצת יודי"ן וכו' נוגעים וכו'. כתב בפתחי תשובה[65] בשם שו"ת משיבת נפש ([ח"ב] סימן ח') דכן הדין ביש בהאותיות קצת נפסקין שיש כעין סדק באות, כיון שניכר שהוא אות אחד אין חוששין ויוכל לתקנם. עוד כתב שם, שאם היו"ד של המ"ם (רצונו לומר החרטום) אין נוגע, אין לנו ראיה להקל יותר ממה שכתוב בשלחן ערוך. ע"ש. ועיין בזה בדעת קדושים [סקל"א] ומקדש מעט [סקט"ז].

(ארחות חיים – ספינקא סקמ"ט)

נ"ז) שם לא היו מקצת יודי"ן וכו' נוגעים וכו'. כתב במקדש מעט (ס"ק קכ"א), מ"ם סתומה או סמ"ך שבאיזה מקום נפסקו, בספר קסת הסופר [סימן ט' סעיף ד'] בדה לו חומרא, וליתא, אלא מהני לתקן לחברם, רק אם המ"ם סתומה פרודה למטה כמו פתוחה, צריך עיון אי מהני תיקון. עיין בגדולי הקדש (סקל"ה).

(ארחות חיים – ספינקא סקמ"ז)

נ"ח) שם והשיניי"ן וכו'. עיין באשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש שכתב, וז"ל: שיניי"ן שהם אינם אחד כרעא שכתב הפרי מגדים [אשל אברהם סוף סימן ל"ב, אות ש'] שהוא ספק פסול יען שנזכר בש"ס, פשוט דמהני תיקון בזה גם בתפלין ומזוזות אחר כתיבה, כיון שלא נדמו לאות אחר.

(ארחות חיים – ספינקא סקמ"ח)

נ"ט) שם והשיניי"ן וכו'. כתב בדעת קדושים (סקל"ב) שיי"ן שנפסק ראש ימני מרגלה, כזה: **ישׁ** מהני תיקון, גם כשתינוק יאמר עליה (י' או ט') [עיי"ן עם יו"ד או טי"ת עם יו"ד] דחזינן דאינו כן. ועל כל פנים אין צריך להראות לתינוק.

שיי"ן שעשה לה ארבעה ראשין, כתב במקדש מעט (ס"ק קי"ד) בשם הריק"ש [ערך לחם אהע"ז סימן קכ"ה ס"ח] דשי"ן מקרי ומהני לגרור הראש המיותר ואינו חק תוכות. והגט פשוט (בסימן קכ"ה סקל"ה) חולק, וכתב דהוי חק תוכות, וגם בפרי חדש (שם סעיף ח'), ובספר אמת ליעקב [המשפט השני בפיסול שנגעה אות באות סעיף כ"ד] חלקו אהריק"ש. ובפרי מגדים בא-ב [אשל אברהם סוף סימן ל"ב, אות ש'] נסתפק, ומסיק דהוי חק תוכות עד שיבטל צורת שי"ן ויכתבנה מחדש, וממילא בתפלין ומזוזות הוי שלא כסדרן. ואפשר, גם להדביק שני ראשין זה לזה בדיו לעשות ראש אחד, הוי שלא כסדרן. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא סקמ"ו)

ס') שם ורגלי התוי"ן וכו'. כתב במקדש מעט (ס"ק קכ"ג), בין רגל ימני ובין רגל שמאלי שאין נוגעים בגגה. ועיין בדעת קדושים (סקל"ו) שכתב להחמיר בתי"ו שנפסק ראש תחתון מרגל

הערות וציונים

59. ועיין עוד מה שכתב בזה הרב המחבר בהגהתו לשו"ת זרע דוד (או"ח סימן א' וסימן כ"ג) באורך. ע"ש. נדפס לקמן אות פ'. 60. בספר נדפס בטעות בחדושי שלחן ערוך סימן ל"ז. 61. נדפס לעיל אות מ"ח. 62. נדפס לעיל סעיף ט"ז אות ב'. 63. וכן כתב גם בספרו שו"ת שואל ונשאל (ח"ה או"ח סימן ו') וזה לשונו: ואם כן ודאי דדעתו להתיר על פי דברי הרב שיירי כנסת הגדולה, דאיך יחלוק עליו בלי שום ראיה ולא יבטל דעתו מפני דעת הרב כנסת הגדולה. 64. ועיין עוד שם בגוף התשובה, וכן כתב גם בחלק ה' סימן ח', ועיין שם בסימן ז' (ונדפס לעיל אות מ"ו) שדן במקרה דומה לזה ממש. 65. נדפס בסמוך אות נ"ה.

אוצר ההלכה

שמאלי מקו שלו, והוי חלק העליון כחי״ת וחלק תחתון כיו״ד בלי רגל ביני שיטי [כזה: ת], וכתב במקדש מעט (ס״ק הנ״ל) דזה סותר למה שכתבתי [בס״ק קכ״א] בשמו בלא נגע יו״ד דהגימ״ל בירכה דמהני תיקון, וגם יו״ד בלי רגל אינו אות, לכן נראה דגם בזה מהני תיקון. וכתב עוד שם בדעת קדושים, כשנחלק קצה גג השמאלי דתי״ו ונשאר מקצת הגג דבוק עם הרגל [כזה: ת], הוי נחלק לשתי אותיות דלי״ת נו״ן. ואם נחלקה באמצע גגה שעל ידי זה יש בחלק השני בולט הרבה ראש לצד ימין שלא כדרך שאר נו״ן, וספק אי הוי כזיי״ן ונו״ן [כזה: ת], יש להבחין על ידי תינוק שאם יצרפו מהני תיקון. ע״ש.

(ארחות חיים – ספינקא סק״נ)

ס״א) שם ורגלי התויי״ן וכו׳ ליכא משום כתבן שלא כסדרן. כתב בבית יוסף, וזה לשון הר״י אסכנדרני: אם כתב בתפלין ומזוזות אות אחת חלוקה לשתי אותיות, כגון צדי״ק שכתבה יו״ד נו״ן, או שי״ן שכתבה עי״ן יו״ד, או חי״ת שני זייני״ן, אינו יכול לחברם אחר כך, שנמצאו כתובים שלא על הסדר וכו׳. אבל אם היה הפירוד בשאר אותיות שאין פירודן מדמה אותן לאות אחרת, כגון אות תי״ו או אל״ף שלא חיברן, יש שפסקו שנראה שיכול לחברן ואין בזה משום שלא כסדרן וכו׳. עכ״ל. נ״ב: באות תי״ו יכול לפעמים גם כן להיות ההפסק דומה לשתי אותיות כגון שנפסק בגגה באמצע, כזה: ת ודומה לזיי״ן ונו״ן, ופסולה לתקן משום שלא כסדרן.

(זבד טוב)

ס״ב) שם יכול לחזור ולתקנם, דכיון דצורת האות היתה ניכרת ליכא משום כתבן שלא כסדרן. כתב בית יוסף (שיטה נ״ב), ולא הוי שלא כסדרן וכו׳. נ״ב: וכן פסק בספרו הקצר. ומה שכתב בספר דבר שמואל (סימן ש״ח) שמורנו הרמ״א ז״ל פסק כן, ליתא, דכן פסק רבנו המחבר. (יד אהרן הגב״י)

ס״ג) שם יכול לחזור ולתקנם, דכיון דצורת האות היתה ניכרת ליכא משום כתבן שלא כסדרן. תפלין שנתקלקל אות אחת, ונשאר כדי הכשר, אי שרי לעבות האות כמו שהיה, או [יש] לחוש שמא יתקלקל גם השריטה הנשארת, עיין חתם סופר (חו״מ סימן קפ״ט) דאוסר, ויש לו ראיה מפרק כ״ו דכלים (משנה ד׳), דסנדל שנפסקה אחת מאזניו ותקנה, טמא מדרס. נפסקה שניה ותקנה, טהור מן המדרס, ועיין ברבנו עובדיה ברטנורא משום דפנים חדשות באו לכאן, מאחר שכבר נתקלקל בה כדי בטולה, והכא נמי כשתתקלקל השריטה הנשארת ויהיה הכשר האות על ידי הדיו החדשה יפסל משום שלא כסדרן.

(שביבי א״ש)

ס״ד) שם שלא כסדרן. בט״ז סק״כ היו כתובין שלא כסדרן. הני תיבות ״היו כתובין״ טעות סופר. וצריך לומר ״הוי שלא״ וקאי על סעיף כ״ה ולא על סעיף כ״ג. וצריך לרשום סעיף קטן כ״א מקודם על סעיף כ״ג, וסעיף קטן הזה על סעיף כ״ה. כנראה למעיין. (חיי עולם)

ס״ה) שם שלא כסדרן. ומה שכתב הט״ז כאן בסק״כ, [״היו כתובין״ שלא כסדרן], נפל טעות בציון, וצריך לומר ״הוי שלא״ כסדרן, ודברי הטורי זהב שייך לסעיף כ״ה[66], ולכך כתב הט״ז כמו שכתב [המחבר] אחר כך בשם (י״א) [יש מי שאומר], ולא כתב כמו שכתב בסעיף כ״ה, ועל כרחך כמו שכתבתי. ועיין מג״א (סקל״ה). (ארחות חיים – לוינגר)

ס״ו) שם ויש מי שאומר דהוא הדין אם חוטרא דחי״ת למעלה אין נוגעין זה לזה וכו׳. לא ידעתי מי הוא, ובבית יוסף לא כותב מזה כלום[67]. (שלחן גבוה סקס״ו)

ס״ז) שם ויש מי שאומר דהוא הדין אם חוטרא דחי״ת למעלה אין נוגעין זה לזה וכו׳. כתב בית יוסף (ע״ג שיטה ל״א), אבל אם היה הפירוד בשאר אותיות וכו׳. נ״ב: ומהרי״ל בתשובה (סימן קמ״ט)[68] כתב דאפילו בחי״ת וכדומה לה, אם נראית צורת (הה״א) [החי״ת] מה שהיא, אף על פי שהתינוק אינו קורא אותה, מותר לתקנה והוי כסדרה. (כנסת הגדולה הגב״י)

ס״ח) שם ויש מי שאומר דהוא הדין אם חוטרא דחי״ת וכו׳. כתב הט״ז (שם), ומה שכתב המחבר אחר כך בשם יש מי שאומר, אין כאן מחלוקת רק חידוש דין וכו׳. בודאי הך (י״א) [יש מי שאומר] לא פליג על חי״ת שני (שינין) [זיינין״], וכמו שכתב הבית יוסף סוף סימן ל״ו (ד״ה מצאתי כתוב להדיא). רק כתב המחבר ויש מי שאומר, היינו כלפי מה שכתב מקודם דבאלפי״ן וכו׳ יכול לתקן מפאת תינוק דלא חכים, משמע לכאורה דמבלעדי תינוק לא מהני תיקון. ולהך (י״א) [יש מי שאומר] מהני אף מבלעדי תינוק, דנהי דלא גרע אמירת התינוק משום דאינו מורגל, הא מכל מקום נעדר אמירתו. אלא על כרחך שאין צריך אמירתו, כיון דאות עליו, מהאי טעמא נקיט בשם (י״א) [יש מי שאומר]. והפרי מגדים לא נחית לזה, ומקום הניחו לי. ודו״ק. (חיי עולם)

ס״ט) שם ויש מי שאומר דהוא הדין אם חוטרא דחי״ת וכו׳. כתב בט״ז (סק״כ), ולפי זה אם כתב גם החטוטרת שעל שני הזייני״ן רק שלא נדבק וכו׳. ונראה דכל שכן אם נדבקו החטוטרת אל שני הזייני״ן כחוט השערה, אפילו אין תינוק מכירו לחי״ת שרשאי לתקנו, אפילו לשיטת הרד״ך [בית א׳ חדר ל״א] לעיל במג״א (סקכ״ז) שפוסל כי האי גוונא, שאני התם דעל ידי שנדבק כחוט השערה הוא שלא כהלכתו, מה שאין כן הכא בחי״ת אדרבה הוא כהלכתו רק שלא נגמר, בודאי יכול לגומרה. (חדושי מהרי״ש)

הערות וציונים

66. וכן כתב הרב חיי עולם נדפס בסמוך אות ס״ד. אולם הפרי מגדים כתב, דהן אמת שהציון ראוי להיות בסעיף כ״ה יותר מכאן, אך על כרחנו שאין זה טעות סופר, כי הציון שבאות כ״א קאי אסעיף כ״ג. ע״ש. 67. מקורו בבית יוסף סימן ל״ו סוף סעיף ב׳ בשם מצאתי כתוב, והיא תשובת מהרי״ל (הוצאת מכון ירושלים סימן קמ״ט). 68. כן הוא בהוצאת מכון ירושלים, ובדפוסים אחרים הוא בסימן קל״ז.

אוצר ההלכה

ע') שם ויש מי שאומר דהוא הדין אם חוטרא דחי"ת וכו'.
משמע דאינו חולק על הדין ראשון שכתב או חי"ת שני זייני"ן, אף על פי שגם שם מיירי בפיסוק (רק) [דק] שאינו ניכר להדיא. וצריך לדעת מהו השינוי שיש בין שני החילוקין. ונראה שההפרש שיש ביניהם הוא, שבדין הראשון מיירי שעשה החטוטרת דקה מן הדקה, עד שעל ידי פרידתן נעשו שני זייני"ן ולא נפסלו צורת הזייני"ן מחמת החטוטרת. ובכאן מיירי שגם שנפרדו לא נעשו זייני"ן, אף על פי שהתינוק קורא אותם זייני"ן שעל ידי החטוטרת נפסלו צורות הזייני"ן. ונראה שיש ללמוד מזה גם באות הצד"י שנעשית יו"ד נו"ן, אם על ידי השריטה המחברת הנקודה של יו"ד עם הנו"ן נפסדה צורת היו"ד, ואינה נקראת יו"ד, יכול להדביקם כמו רגלי התוי"ן שנפרדו הגם שנעשית דל"ת[69]. (מעיני ישועה)

ע"א) שם ויש מי שאומר דהוא הדין אם חוטרא דחי"ת וכו'.
דין זה כתבו הבית יוסף סימן ל"ו בשם מצאתי כתוב. ע"ש. ונראה דלא פליג בזה על מה שכתב מקודם מהר"י אסכנדרני דחי"ת שכתבה שני זייני"ן וכתב לפניה, אסור לתקן דהוי שלא כסדרן. דהתם מיירי ניכר פרידתם להדיא, אבל המצאתי כתוב מיירי בלא ניכר פרידתם להדיא. ודלא כהרב מעיני ישועה[70], שכתב דגם דין הראשון מיירי בלא ניכר להדיא, ונדחק לחלק חילוק אחר. והוליד מזה דבצד"י שנעשית יו"ד נו"ן, ועל ידי שריטה המחברת נפסדה צורת היו"ד, דיכול להדביקה. ע"ש. ואחר המחילה רבה לא ראה מה שכתב הבית יוסף (סימן ל"ו), דהטעם משום דאין התינוק מורגל בחיתי"ן דחוטרא, ולכן אף דתינוק קוראם שני זייני"ן יש להתיר על ידי תיקון. ע"ש. ואם כן בצד"י אם קראם התינוק יו"ד נו"ן, נראה דאין להתיר כלל, ואפילו דאין ניכר להדיא פרידתם. דדוקא בחיתי"ן הוא דיש לחלק, וכמו שכתבתי הטעם משום דאין התינוק מורגל בהם, וצ"ע כעת.

(אמר המגיה[71]: נראה שהבין הרב המחבר ז"ל דטעם הרב מעיני ישועה להכשיר בצד"י, אף אם התינוק קוראה יו"ד נו"ן, ולכך העיר עליו, דלא מכשרינן בקריאת התינוק בהיפך, אלא בחי"ת דאין מורגלין בה. ולענ"ד נראה דגם הרב מעיני ישועה ז"ל אינו מכשיר אלא על ידי תינוק, ולפי שכתב המג"א (בסקל"ו) דבצד"י לא תועיל קריאת התינוק, כתב הוא ז"ל, דבכהאי גוונא תועיל, דדמו לרגלי התאוי"ן שכתב מרן דמועלת בהם קריאת התינוק. כנ"ל.

ומיהו מה שכתב הרב מעיני ישועה לחלק בין היש מי שאומר למה שכתב מרן מעיקרא, הוא תמוה, שלא זכר מהט"ז (סק"כ) שהעיר בזה, וחילק בין חי"ת דחטוטרת לחי"ת פשוטה. ומה שחילק הרב המחבר ז"ל בין ניכר להדיא לאינו ניכר להדיא, אפריון נמטייה שכן כתב המשנה ברורה ז"ל (בס"ק ק"כ). ובביאור הלכה שם [ד"ה אות אחת] האריך לברר זה לענין דינא, דבאין ניכר להדיא פרידתן, אף בנחלקה האות לשתי אותיות כגון צד"י שנעשית יו"ד נו"ן, ותינוק קוראה צד"י, מותר לתקן. ואם ניכר פרידתן להדיא, אם נחלקה לשתי אותיות, אסור לתקן משום שלא כסדרן, ואם אינן שתי אותיות, אף שחתיכה מהם נעשית אות, מותר לתקן כל שתינוק קוראה כהלכתה. ומיהו היכא ש[ה]הפסק גדול כל כך עד שניכר ונראה לעין כל מרחוק, לא מהני תינוק, ולא עדיף מאות שנחלקה לשתי אותיות. ע"ש).
(שו"ת זכרון יוסף – סימן ד')

ע"ב) שם אם חוטרא דחי"ת דלמעלה אין נוגעין זה בזה וכו'.
כתב הרב אמת ליעקב (דף צ"ג מדפי קושטא [דף ס' ע"א מדפי ליוורנו, המשפט השלישי בצורת האותיות, צורת אות ח']) וז"ל: ספר תורה שנמצא בו [ח'] חטוטרת, דחוטרא דלמעלה אין נוגעים זה בזה ואין ניכר להדיא פרידתן, דבר זה בתפלין הביא מרן (בא"ח סימן ל"ב), וזה לשונו: [ויש מי שאומר דהוא הדין] אם חוטרא דחי"ת דלמעלה אין נוגעין זה בזה ואין ניכר להדיא פרידתן, אף על פי שהתינוק קורא אותו שני זייני"ן מותר להדביקן, ואין בזה שלא כסדרן. ע"כ. ומדלא חיישינן לתפלין שלא כסדרן, מכלל דכשר הוא, ומכשיר לספר תורה. אבל נראה להדיא מדבריו, דאם ניכר להדיא פרידתן דפסול משום שלא כסדרן, והוא הדין בספר תורה דפסול אם נמצא כן עד שיתקנוהו. עכ"ל הרב הנזכר. וכן פסק הרב הגדול כמהר"י אזולאי ז"ל בספר לדוד אמת [סימן י"ג צורת אות ח' אות י"א] ע"ש.

ודבריהם תמוהים לפק"ד, דהא יוד"י האל"ף אם אינם נוגעים בגוף האל"ף פסול הספר תורה, וכמו שכתב מרן באו"ח סימן ל"ו [סעיף ב'] וזה לשונו: כל אות צריכה שתהיה גולם אחד, לפיכך צריך ליזהר בנקודה שעל האל"ף שהיא כמין יו"ד ובנקודה שתחתיה [וכו'], שיהיו נוגעים באות. ובאחת שאינה נוגעת פסול. ע"כ. וכן כתב הטור (סימן ל"ו), וכן פסק הרב אמת ליעקב (דף צ"ב) [דף נ"ח ע"ב, במשפט השלישי סעיף ב'] ע"ש. ואפילו הכי פסק מרן (בסימן הנזכר), שאם יוד"י האל"ף אינם נוגעים בתפלין יכול לתקנם, ולא מקרי שלא כסדרן כיון דצורתה עליה, ע"ש. ואם כן הוא הדין הכא בנדון דידן, דאף על גב דלא מיפסל בתפלין משום שלא כסדרן, היינו משום דצורתה עליה כיון שאין נכרת פרידתן, ואף על גב דהתינוק קורא אותה שני זייני"ן, משום שאינם בקיאים בצורת החי"ת, כמו שכתב המג"א, ע"ש. להכי כיון דאנן חזינן דצורתה מוכחת עליה משום שאינה ניכרת פרידתן לגמרי, להכי לא מקרי שלא כסדרן, אבל מכל מקום ודאי צריכה החי"ת להיות גולם אחד, ואם אינה נוגעת החי"ת למעלה ודאי פסול התפלין, וכן הספר תורה וזה מבואר בטור או"ח ובית יוסף שם סימן ל"ב, דכל האותיות צריכות

הערות וציונים

69. עיין להרב זכרון יוסף (נדפס בסמוך אות ע"א) מה שהעיר על דברי הרב המחבר, ומה שיישב שם הרב המגיה. 70. נדפס בסמוך אות ע'. 71. הוא הגאון רבי שלמה מאזוז זצ"ל מח"ס כסא שלמה, שו"ת שואל ומשיב, חשק שלמה ב"ח ועוד.

אוצר ההלכה

להיות גולם אחד, על כן נראה לפק"ד דאין לסמוך על הוראה זו[72]. (שו"ת אהל יעקב – סימן א')

ע"ג) שם אם חוטרא דחי"ת. עיין באר היטב (סק"מ). ועיין בשו"ת אוריין תליתאי (סימן פ"א) על דבר שנמצא בספר תורה החיתי"ן כתובות בתמונת וא"ו וזיי"ן וחטוטרות על גביהם, גם הביתי"ן עשוים בלי שום עקב רק רבוע למטה, אי פסול בדיעבד וצריך תיקון, ואופן תיקונו. והביא שם דברי החתם סופר (חלק יו"ד סימן רס"ה) שכתב בפשיטות, דבי"ת בלא עקב כל שאינה עגולה מאחריה כמו כ"ף רק כעין כדלי"ת אין לפסול. ובענין החיתי"ן בתמונת וא"ו וזיי"ן העלה דאין לפסול בדיעבד אם יש טורח רב לתקנם, כיון שאין האות מפסיד קריאתו על ידי שינוי זה. ועיין באליה רבה סימן ל"ו (סקכ"א) [סקכ"ב] מה שכתב בזה. (ארחות חיים – ספינקא סקנ"א)

ע"ד) שם אם חוטרא דחי"ת. עיין בדעת קדושים (סק"ל) [שכתב], נפסק אמצע ראש הזיי"ן השנית דחי"ת והוי צד שמאלי כוא"ו וצד ימני כדלי"ת[73] שבגגה חטוטרת, הוי נחלק לשתי אותיות. דגם ביש בגגה חטוטרת הוי דלי"ת. וכשנשאר רושם דק דיו שמחברה מהני. ובס"ק ל"ו כתב, דרושם דק המחבר לא מהני. ועיין במקדש מעט שם [ס"ק קכ"ז] שכתב לחלק בדבריו, ובגוף הדין כתב להקל גם בזה לתקן על כל פנים ביש רק פירוד דק. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא סקנ"ב)

ע"ה) שם אם חוטרא דחי"ת. נראה דאף על גב דכך הוא הדין דרך כתיבתה, מכל מקום אם כתב חי"ת פשוטה כשרה. וכן ראיתי להרב באר היטב ז"ל (בסק"מ) שכתב להכשיר ע"ש. (באר משה סעיף כ"ה סק"ד)

ע"ו) שם ניכר להדיא פרידתם. עוד שאלת במה שכתב מרן, דהוא הדין אם חוטרא דחי"ת למעלה אין נוגעים זה בזה, אך אין ניכר פרידתן להדיא, מותר להדביקם. וכתב הרב קול יעקב (באות קל"ו) ושיעור ניכר פרידתן להדיא, היינו כל שפרידתן ניכרת היטב תיכף ומיד שרואה אותם. ונסתפקת אם ע"י מראית העין, או צריך משקפים או מראה המגדלת. עכ"ד. תשובה: לפי עניות דעתי הדבר פשוט דתלי במראית העין, ואם לא נראית פרידתן להדיא עד שיסתכל יפה, וכל שכן אם לא נראית פרידתן רק ע"י משקפים ומראה מגדלת, מותר לתקנם, וזה פשוט. (שו"ת והשיב משה – סימן ד')

ע"ז) שם ניכר להדיא פרידתם. ולענין שיעור איך נקרא ניכר להדיא פרידתן, לפום ריהטא משמע דהיינו שאינה נראית מיד רק עד שיתן דעתו לראות וכן כתב הרב קול יעקב (באות קל"ו) דכל שנראה היטב תכף ומיד שרואה אותם הוי ניכר להדיא. ועיין להרה"ג והשיב משה (סימן ד')[74] שביאר עוד דהדבר תלוי במראית העין שכל שלא נראית פרידתן להדיא עד שיסתכל יפה וכל שכן אם לא נראית רק על ידי משקפיים ומראה המגדלת לא מיקרי ניכר להדיא. וזכורני שפעם היה מחלוקת בין הרואים זה אומר פירוד גמור, וזה אומר אינו גמור או אינו פירוד, שאמר מוה"ר [הגאון רבי רחמים חי חויתה הכהן] זי"ל דזה ודאי אינו ניכר להדיא, ועיין עוד לו בהגה לספר זרע דוד (סוף סימן א')[75] שמביא מה שאמר אחד שיכול לראותה ברחוק אמה הוי ניכר להדיא, ועיין בדברי מרן הבית יוסף בסימן ל"ו, (אולי כוונתו למה שכתב בד"ה מצאתי כתוב גבי חוטרא דחי"ת).

(שו"ת מגיד תשובה – ח"ב סימן ג')

ע"ח) שם אף על פי שהתינוק קורא שני זיניי"ן מותר להדביקם. כתב מג"א (סקל"ז), דאין התינוק מורגל בחי"ת כזה, עיין סעיף י"ח. [רצונו לומר, שאינו מורגל בחי"ת כזה] שהוא מחטוטרת לכן אומר שני זיניי"ן, עיין בית יוסף לקמן סימן ל"ו בשם מצאתי כתוב[76].

והמראה מקום לסעיף י"ח, כתב הפרי מגדים איני יודע כעת. ואני יודע שכוונתו לס"ק כ"ז בנדבק רגל הה"א כחוט השערה, דהיכא דהתינוק יודע שהוא ה"א יכול להפרידה אף שהתינוק מורגל בה"א כזה ולפנינו נשתנה צורת האות, אזלינן בתר התינוק. דוק ותשכח שכן הוא. (חיי עולם)

ע"ט) שם אף על פי שהתינוק קורא שני זיניי"ן מותר להדביקם. נראה הטעם שהתיר אפילו שהתינוק קורא אותה שלא כתיקונה, משום דאיכא היכרא דחטוטרא שהיא חי"ת. ועוד נראה לומר הטעם דשני זיניי"ן משום דהתינוק אינו מורגל באות חי"ת כזאת עם חטוטרת ורגיל רק בחי"ת פשוטה. ושוב ראיתי להמג"א ז"ל (סקל"ז) שכתב להאי טעמא דכתיבנא. ע"ש[77]. (באר משה סעיף כ"ה סק"ה)

פ') שם והוא הדין שאם לא היו מקצת יודיי"ן שעל האלפיי"ן והשיניי"ן והעייניי"ן ורגלי התויי"ן נוגעים בגוף האות, ותינוק דלא חכים ולא טיפש מכירם וכו'. שאלה: כ"ף פשוטה שנחתכה באמצע הל"א מצע"ר כחוט השערה. ונראית כדל"ת ומקל תחתיה, ותינוק דלא חכים ולא טיפש קורא אותה כ"ף מפני שמצרף חתיכת הרגל עם החתיכה העליונה והיו לאחדים בידו, [אם יכול לתקנה בתפלין ומזוזות ולא חשיב שלא כסדרן][78].

הערות וציונים

72. עיין למרן הגאון רבי רחמים חי חויתה הכהן זצ"ל בהגהתו לשו"ת זרע דוד סימן כ"ג (נדפס לקמן אות פ' הערה ג') שהעלה להקל בזה מפי ספרים ומפי סופרים, וכן כתב גם בקיצור שם לעיל מזה (בהערה א' ד"ה ודע). ויישב גם תמיהת הרב המחבר כאן מסימן ל"ו. ע"ש. וכן פסק בשו"ת יביע אומר חלק ט' (סימן ב' אות ה' בהערה). 73. נראה כוונתו שהזיי"ן השמאלית נפסק ממנה חלק הימני של הראש שלה ונשאר ממנה צורת וא"ו ממש, והזיי"ן הימנית בצירוף חלק הגג הימני של הזיי"ן השמאלית שנפסקה, נראית כדל"ת (עם ריוח שיש בין זיי"ן לזיי"ן באמצעיתה), דאם לא כן כיון שהייתה זיי"ן מתחלתה למה תראה עתה דל"ת. 74. נדפס בסמוך אות ע"ו. 75. נדפס לקמן אות פ' (הערה א'). 76. רצונו לומר ששם (בסימן ל"ו) מקור דברי מרן, ויש מי שאומר וכו'. 77. וכן כתב גם בספרו שו"ת שואל ונשאל חלק ה' סימן ז' ע"ש. 78. דע, כי כל ההשלמות בסוגריים מרובעים שבתשובה זו הם מאת הרב המגיה מרן הגאון רבי רחמים חי חויתה הכהן זצ"ל, מלבד מעט מקורות, הוספות ותיקונים בודדים שנוספו על ידינו.

אוצר ההלכה

תשובה: הנה הרב בית דוד (בא״ח סימן כ״ה)[79] פסל אותה, ואינו יכול לתקנם בתפלין ומזוזות אחר שכתב אחריהם, משום דהוי שלא כסדרן. וכתב דלא דמי למה שכתב מרן בשלחן ערוך (א״ח סימן ל״ב סעיף כ״ה), ביוד״י האל״ף והשי״ן שאינן נוגעין בגוף האות, אם תינוק קורא אותם יכול לתקנם ולא הוי שלא כסדרן, דהתם צורת האות עליה, משום הכי מהני תיקון, שכן משמע ממה שכתב מרן הבית יוסף גבי נדבקו האותיות דאין תקנה לגרר וכו׳, אין שמה עליה וכו׳, משמע דלא מהני תיקון כשאין שמה עליה. וכן משמע ממה שכתב מהר״י קולון הטעם, דעיקר צורת האותיות נעשו כסדרן, הרי שקורא עיקר צורה אף בלא נגיעה וכו׳, אבל הכ״ף פשוטה שנחתכה אין שמה עליה, דיש בה צורת דל״ת, מה שאין כן השי״ן אין דומה ממש לעי״ן ויו״ד, והצד״י אין דומה ממש ליו״ד ונו״ן. ועוד דהתם עיקר צורתה מתחלתה בענין זה שהשי״ן צריך להיות כמין עי״ן יו״ד, והצד״י יו״ד נו״ן, אלא שצריך לדבקם, הלכך שמה עליה, מה שאין כן בכ״ף זו. עכ״ד הרב בית דוד וע״ש. ועיין במהר״י קולון (סימן ס״ט) שכתב על יוד״י האל״ף והשי״ן וכיוצא דכיון דאין האות בצורתה הלכך פסולים, ולענין שלא כסדרן יתקן אחר כך ומהני, מאחר דעיקר [צורת] האות נעשית כסדרן. ע״ש. נראה כוונתו דעיקר הצורה נעשית כסדרן, אלא שלא נגמרה והוי אין האות בצורתה, דהיינו שלא נגמרה.

ומה שכתב הרב בית דוד דהכא בכ״ף אין שמה עליה דנראית כדל״ת, לע״ד תמהני דהרי ברגלי התי״ו שאין נוגעין, הוי נראית כרי״ש, דדל מהכא חתיכת הרגל שנפסקה הוי כרי״ש, ואם כן בתוי״ן אמאי [התירו לתקן] מהר״י קולון והפוסקים ומרן (בסימן ל״ב סעיף כ״ה), אלא על כרחך כיון דנראית כתי״ו על ידי תינוק דלא חכים, שפיר הוי עיקר צורתה. וכן בנקודת הפ״א שלא נדבקה, אי אמרת דל מהכא אותה הנקודה הוי כ״ף ממש, ואם כן אמאי מכשיר מהר״י קולון שם, אלא ודאי כיון דעל ידי צירוף נראית פ״א, שפיר דמי, והכא נמי לא שנא. ומה שפסלו הפוסקים ומרן בשלחן ערוך (סימן הנזכר) בצד״י וחי״ת שאני התם דנראית ממש הצד״י ליו״ד [ונו״ן] והחי״ת לשני זייני״ן, ואין הפרש ביניהם כלל, דכמו שכוונת הסופר [לכתוב] יו״ד נו״ן, כן כותב צד״י - יו״ד נו״ן, ואחר כך מדביקם, [ובכאן שלא הדביקם פסולים], מה שאין כן בכ״ף פשוטה דהיא [גולם אחד, ואינו מתכוין הסופר לכתוב מתחלה דל״ת ואחר כך עושה אותה כ״ף ואינה שתי אותיות, שפיר מהני צירוף].

ודע דמה שכתב הרב [ז״ל, דצד״י שנראית כנו״ן יו״ד אכתי שמה עליה, קשה, דהרי מרן ז״ל אף על פי שהכשיר ביוד״י האל״ף והשי״ן שאינם נוגעים, פסל בצד״י שנראית כמו יו״ד נו״ן]. ושוב ראיתי דזה ליתא, דהרב בית דוד קאי על דברי מהר״י קולון, ובמהר״י קולון שם נראה דסבירא ליה דגם בצד״י שפיר דמי, אלא דמרן פסק כשאר פוסקים דפסלי, ועיין בבית יוסף. ולענ״ד נראה, דטעם מהר״י קולון דהגם דהצד״י נראית כיו״ד נו״ן, מכל מקום כיון דעיקר הצורה נעשית כסדר אלא שלא נגמרה, שפיר דמי והוי כסדרן לענין זה, דמה לי אין האות בצורתה, או נראית כיו״ד נו״ן. אבל לטעם הרב בית דוד קשה לי דעינינו רואות שהוא כמו יו״ד נו״ן, וכמו שמטעם זה פסלו הפוסקים בצד״י וחי״ת ומכשירין באל״ף ושי״ן. וכן מרן בסימן ל״ב יע״ש. ואיך שיהיה לע״ד יראה דכ״ף זה דמי ממש לתי״ו ולפ״א.

גם מה שכתב הרב בית דוד דלא דמי לאל״ף ושי״ן דנעשה מתחלה כך וכו׳, איני מבין טעם זה, דהרי מהר״י קולון יהיב טעמא משום דעיקר צורת האות נעשית כסדר, והלכך הגם דאין האות כצורתה, שפיר דמי. ואם כן הוא הדין והוא הטעם לכ״ף, דעיקר האות נעשית כסדר, והגם דנפסקה שפיר דמי לחברה אחר כך, דגם בכ״ף שם האות עליה שפיר על ידי תינוק דלא חכם ולא טיפש. וכמו שכתב מרן הבית יוסף משם מהר״י אסכנדרני, דהטעם דיכול לחברן, כיון שקודם שנתקנו היה לו שם אותה האות, כיון דקודם תקנתם ינוקא מצי קרי להו. ע״ש. הרי [דקרי להן] שמה עליה משום קריאת התינוק. גם מהראיה שהביא שם מהירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] משמע כן יע״ש. ועוד אני תמיה מנא ליה להרב ז״ל, דכגון הכ״ף הלזו אין שמה עליה, דהרי לדעת הרב המאירי [קרית ספר מאמר ג׳ ח״ב ד״ה ושאלו] שהביא מרן הבית יוסף, מהני הא דתינוק בינוני מצרף חתיכה התחתונה עם העליונה, וכמו שהביא הרב עצמו. והן אמת דלא קיימא לן כוותיה להכשירו בלא תיקון, מכל מקום ישוה דעת שאר הפוסקים עם דעת הרב המאירי בזה לענין שיחשב שמה עליה דליהוי שפיר כסדרן, ומנא ליה דבזה הוי אין שמה עליה, דליהוי חולקים עם המאירי מקצה לקצה.

גם מדברי הט״ז (בסק״י) משמע דמהני תינוק לענין להחשיבו כסדרן, שהרי כתב על הך דינא דנפסק אחד מאותיות הפשוטות, שכתב מרן [בסעיף ט״ז] דמהני תינוק להכשיר, דהיכא דנפסק ברוחבו של רגל, לא מהני מה שמצרף חתיכה התחתונה עם העליונה. וסיים על זה הרב, וזה דומה לנפסק רגל האל״ף שאין מועיל תינוק. ע״כ. ומינה דמה התם מועיל התינוק לענין להחשיבו כסדרן, הכי נמי לא שנא, ובנפסק הוא״ו הרי דומה ליו״ד ואפילו הכי מהני, והגם דלא משמע הכי, פשט הדברים מורים כן[80]. [ראה הערה א׳ מהרב המגיה][81].

הערות וציונים

79. נדפס לעיל אות מ״ח.

80. בשו״ת זרע דוד סימן א׳ נדפס עד כאן מתוך דברי הרב המחבר (הגאון רבי סאסי הכהן יהונתן זצ״ל, ראב״ד ג׳רבא), כי המשך התשובה היתה חסרה לפניהם, וכאן נדפסה הערת הרב המגיה הנזכר. ולאחר שהדפיסו את סימן א׳ וסימנים שאחריו מצאו את המשך התשובה, והדפיסו אותה בסוף חלק או״ח סימן כ״ג. ובאוצר ההלכה ראינו לנכון לחבר את האהל (סימן א׳ וכ״ג) להיות אחד, ובסוף תשובה זו תבאנה הערות הרב המגיה. וראה בירחון אור תורה (טבת תש״ס סימן ל״ה) שנדפסו שם הערות הגאון רבי שלמה מאזוז זצ״ל (מח״ס כסא שלמה ועוד) על תשובת הרב המחבר. עש״ב.

81. נדפסה בסוף החדוש, לקמן עמוד ???

אוצר ההלכה

[והנה[82] היה] נראה לכאורה להכשיר הכ״ף גם בלא תיקון, [וממילא גם אם יתקן אחר כך לא הוי] שלא כסדרן, שהרי הרב אמת ליעקב [(במשפט הד׳ בדין בדיקת הספר תורה על ידי ינוקא דלא חכים ולא טיפש אות י״ג) הביא דברי מהר״י קולון [שורש ס״ט] והריב״ש [סימן ק״כ] דלא מהני צרוף על ידי תינוק, ודעת המאירי דמהני], כתב דמדברי הטור (סימן ל״ב) ומרן (שם סעיף ט״ז) שכתבו דאם נפסק אחד מהאותיות, דמהני [תינוק דלא חכים ולא טיפש, ולא כתבו] אותיות הפשוטות, משמע [דבכל מין הפסק באיזו אות שתהיה ואפילו ביוד״י האלפי״ן והפיפי״ן מהני [התינוק להכשירו. והגם שהרב שם כתב דמכל מקום [אינו] סומך על זה שלא ראה לאחד מהאחרונים שכתבו כן, אנכי הרואה, ראיתי להרב דרכי משה בסימן ל״ב [אות ד׳] על דברי [הטור] נפסק אחד מהאותיות ולא כתב פשוטות כמו שכתב המרדכי, [נראה דדבריו] נוטים כדברי הרב המאירי. יע״ש. הרי גברא רבא קמסהיד [כדעת] הרב אמת ליעקב ומינה גם דעת מרן כן, ואם כן יהיה דעת [הרב אמת] ליעקב לפסוק הלכה למעשה כן, כיון שכן כתב הרב דרכי משה, [ומעתה] תמיה אני על הרב אמת ליעקב שלא הזכיר זה. גם תימה דהרב אמת ליעקב (לעיל בדיני המשפט [הנזכר] בפסול האותיות אות ו׳) הביא דהרב מוה״ר [אברהם] ישראל זאבי [סימן א׳ לימוד י׳ וי״א] כתב [בדעת] מרן והטור כדעת הרב המאירי ושהרב מטה יוסף [ח״א סימן א׳] חלק [עליו] ואיך כאן כתב שלא ראה לאחד מהאחרונים שכתב כן, וכבר ראיתי שהקשה זה הרב לדוד אמת [סימן ט״ו אות ב׳], יע״ש, וכעת אין מהר״י זאבי ומטה יוסף בידי.

איברא דצריך עיון לע״ד אם דעת מרן והטור כדעת הרב המאירי, אמאי מרן בשלחן ערוך סימן ל״ו [סעיף ב׳] פסל ביוד״י האל״ף ועי״ן והשי״ן כשאין היודי״ן נוגעין, ע״ש, וכן כתב הטור שם, ואמאי הרי כפי דעת המאירי כשר בלא תקון, וכבר היה אפשר לחלק בין כשנכתבה כהלכתה ואחר כך נפסקה דאין זה כשר, ובין דמתחלתה לא נעשית צורתה כראוי דאז פסול והיינו הך דסימן ל״ו, אלא דכעת לא ראיתי שום פוסק שחילק חילוק זה וצ״ע. [אמר המגיה: עיין להרב המחבר ז״ל לקמן (סוף ד״ה אבל) שאחר כך מצא כן להרב אליה רבה ז״ל [סקכ״ה], וכן משמע להדיא בדברי הב״ח [אות י״ב] והביא דבריו הרב שיירי כנסת הגדולה (אות י״א), והבאנו דבריו בעניותין לעיל בהג״ה לסימן א׳ בד״ה והנה ע״ש]. ודע דהפרישה [אות י״ט] ודרישה שם [אות ד׳] חולק על הרב דרכי משה בזה וסובר דגם דעת הטור כדעת המרדכי יע״ש, ודוק היטב בבית יוסף, ומכל מקום אין לסמוך על זה להכשיר בלא תיקון כדעת הרב המאירי.

עוד תמהני טובא מהרב גט פשוט (באה״ע סימן קכ״ה ס״ק ע״ב) שכתב דמדכתב מרן (בא״ח סימן ל״ב) דביוד״י האל״ף ועי״ן ושי״ן שאין נוגעין דלא הוי שלא כסדרן אלמא דאפילו אין נוגעין היודי״ן אין זה פוסל ולפיכך לא חשיב ליה כתבן שלא כסדרן. עכ״ל. והוא תמוה דבסימן ל״ו פסיל להו בהדיא, ע״ש, אלמא דדוקא לענין שלא כסדרן (הוי) [הוא] דמהני תינוק. [ראה הערה ב׳ מהרב המגיה][83].

וכזאת תמהני על הרב אמת ליעקב בתמונת האותיות [אות ח׳] וז״ל: ספר תורה שנמצא בו חי״ת חטוטרת דחוטרא למעלה אין [נוגעין זה בזה] ואין ניכר פרידתן, דבר זה בתפלין [הביא מרן סימן ל״ב] סעיף כ״ה, זה לשונו: אם חוטרא דחי״ת למעלה אין [נוגעין זה בזה אך אין ניכר להדיא] פרידתן אף על פי שתינוק קורא אותה [שני זייני״ן מותר להדביקן ואין בזה משום שלא כסדרן. ע״כ. ומדלא חיישינן] בתפלין [למהוי שלא] כסדרן מכלל [דכשר הוא ומכשירינן לספר תורה]. ע״ש. ותמהני דמה ענין שלא כסדרן לספר תורה שהוא בלא תיקון, הרי ביוד״י האל״ף והעי״ן והשי״ן [יכול לתקן ולא] הוי שלא כסדרן כמו שכתב מרן (בסימן ל״ב סעיף כ״ה) אפילו הכי כל שלא תקנם פסול כדפסק מרן (בסימן ל״ו). מיהו ליכא לאקשויי דהרי מרן [לא כתב] כן אלא משם יש מי שאומר [משמע דלסתם מרן אין להדביקו], דהרב ז״ל סובר כדעת [הט״ז] שם דהיש מי שאומר לא פליג. ע״ש. אבל מה שמשוה דין שלא כסדרן לספר תורה דכשר הא ודאי קשה.

תו איכא למידק [על הרב אמת ליעקב הנזכר], [דבדין] בדיקת הספר תורה על ידי ינוקא הביא מדברי מרן [סעיף ט״ז] דכתב דנפסקו אחד מהאותיות ולא כתב הפשוטות, וכתב מרן דכשר על ידי ינוקא, דמשמע [אפילו בשאר] האותיות כדעת הרב המאירי גם באלפי״ן ופיפי״ן, ע״ש, ובפשיטות הוה ליה להביא מדכתב מרן דלא הוי שלא כסדרן אלמא דכשר, ועוד מה יענה בהך דפסק מרן בסימן ל״ו דפסול בלא תיקון. ע״ש. ומיהו היה אפשר לחלק בין החי״ת ובין האל״ף, דבחי״ת כיון דדומה לשני זייני״ן ממש אי פסול כל שלא נתקן הוה ליה לחשבו שלא כסדרן, ולא דמי ליוד״י האל״ף והעי״ן דלא דמו ממש, אבל אין נראה כן מדברי מרן בבית יוסף משם מצאתי כתוב דמדמי הך דחי״ת להך דמהר״מ [הובא בהגהות מיימוניות תפלין פ״א אות פ׳], ונראה דהיינו מהר״מ שהזכיר מהר״י קולון (עיין בבית יוסף סימן ל״ו בד״ה מצאתי כתוב אם חוטרא וכו׳, ע״ש), והרי הר״מ שהביא מהר״י קולון כתב עליו מהר״י קולון דלא הכשיר אלא לענין שלא כסדרן. ואפשר דסובר הרב דהך הר״מ דהזכיר המצאתי כתוב הוא הרב המאירי. מכל מקום מה יענה הרב ז״ל דסובר דבנפסקו אחת מאותיות סתם ואיירי גם ביוד״י אל״ף והטי״ת דכשר הרי מרן בעצמו פסל זה בסימן ל״ו, ואפשר שסובר הרב ז״ל דבהך דסימן ל״ב ביוד״י אל״ף והעי״ן אין ניכר להדיא פרידתן ומשום הכי כתב אם תינוק קורא אותה אל״ף ועי״ן דמשמע דהיינו מתוך שלא ניכר להדיא פרידתן, אבל הך דסימן ל״ו איירי בניכר ומשום הכי לא הזכיר שם תינוק, והשתא אתי שפיר גם דברי הר״מ והרב גט פשוט

הערות וציונים

82. מכאן מתחיל סימן כ״ג בשו״ת זרע דוד, ובראש סימן זה נכתב בזו הלשון: אמר המגיה: אחר שכבר נדפס סימן א׳ בלתי השלמה, חפשנו עוד בכתבי יד העיקריים מעצם כתבי יד קודש הרב המחבר ז״ל, ומצאנו תשלום תשובה הנזכרת והדפסנוה פה. עד כאן. 83. נדפסה בסוף החדוש, לקמן עמוד שט״ז.

אוצר ההלכה

הנזכר לעיל. ומכל מקום כעת לא ראיתי שום פוסק שהזכיר חילוק זה, ופשט הדברים מורים דאיכא חילוק בין שלא כסדרן בין לענין פיסול אם לא יתקן כיון שכן ביאר להדיא מהר״י קולון והובא בבית יוסף. באופן דלענ״ד אין לסמוך על זה להכשיר בלא תיקון, אבל לענין שלא כסדרן לא הוי שלא כסדרן וכמו שפסק מרן. [ראה הערה ג׳ מהרב המגיה][84].

ולענין הכ״ף הנזכרת לעיל, הנה הרב אמת ליעקב [משפט השלישי בתמונת האותיות אות כ׳] סובר בדעת הרב בית דוד [שדעתו להכשיר, אף על גב דבתחלת דבריו] צדד להחמיר והוי שלא כסדרן מכל מקום כיון [דבסוף דבריו הביא דברי הרב שיירי כנסת הגדולה] שהכשיר גם דעת הרב בית דוד כן, עיין [להרב אמת ליעקב בתמונת] האותיות באות הכ״ף. [ע״ש]. והגם [דהרב] לדוד אמת [סימן י״ג אות כ׳ פשוטה] שם נראה [דנקיט בדעת הרב בית דוד לפסול], מכל מקום הרי הרב בית דוד מעיד דהרב שיירי [כנסת הגדולה - והביא דבריו] הרב אמת ליעקב - מכשיר, ולדעת [הרב אמת ליעקב כן דעת גם] הרב בית דוד, ומהיכא תיתי לן לפסול לענין שלא כסדרן. [והגם דהרב לדוד] אמת שם פסל הספר תורה וכתב דיוציאו אחר היינו כמות שהוא] בלא תיקון וכמו שכן פסק הרב עצמו דביוד״י האל״ף והעי״ן פסול ואפילו הכי לענין שלא כסדרן שפיר יכול לתקן והכי נמי נימא לענין הכ״ף. [אמר המגיה: לאחר המחילה רבה הרב לדוד אמת נמשך אחר תחלת דברי הרב בית דוד ז״ל דפסל גם לענין שלא כסדרן ומהאי טעמא פסק לענין ספר תורה שיוציאו אחר דהא בהא תליא וכמו שכתב הרב המחבר ז״ל לעיל מהרב אמת ליעקב גבי חוטרא דחי״ת והרב לדוד אמת שם נגרר אחריו. ע״ש].

(וכן יש להוכיח מדברי הרב זכרון יוסף ז״ל (סימן ב׳) דטעם דפסק מרן בשלחן ערוך (סעיף ל״ב) דלהפריד האותיות הדבוקין שפיר דמי ולא הוי שלא כסדרן וכן אם לא היו מקצת היודי״ן דאלפי״ן נוגעין וכו׳, הוא משום כיון דתינוק דלא חכים ולא טיפש קורא האות יפה לא מהני חק תוכות ולא שלא כסדרן וכתב שזה פשוט. עש״ב. ואם כן הרי ודאי בספר תורה אם ידביק מקצת הרגל החתוך עם הרגל שפיר דמי). [אמר המגיה: לא ידענא מאי מייתי מהרב זכרון יוסף דהרי גם מרן (סעיף כ״ה) כתב כן דכיון דצורת האות היתה [ניכרת, והיינו ר״ל לתינוק], לא הוי שלא כסדרן ואפילו הכי כתב הרב בית דוד לחלק דשאני התם דשמה עליה ועוד שכן דרך כתיבתה. ע״ש].

גם ראיתי להרב דבר שמואל (סימן רס״ה) שהמנהג בקהלות הללו שלא למחות בסופרים בענין אות שי״ן שנפרדה למטה אף על פי שאינה ניכרת לתינוק, וכתב על זה נראה שחלקו בו הפוסקים כמו בדין אות החי״ת שנפרדה למעלה בפירוד דק שני חוטרי החטוטרת כדכתב מהר״י קולון בשם יש מי שאומר ואין בידינו להכריע. ע״ש. הנה הרב ז״ל נראה שדעתו דהיש מי שאומר הוא חולק על הסברא הראשונה, וכבר כתבנו למעלה [ד״ה וכזאת] משם הט״ז והרב אמת ליעקב שסוברים דאינו חולק, ויפה טעם המנהג. גם הרב ברכי יוסף ז״ל [סק״ט][85] הכשיר וכתב [שכן כתב הרב יד] אהרן [הגב״י][86]. ע״ש. והנה הרב ז״ל לא ביאר היכן נפסקה השי״ן למטה, ומשמע בכל ענין שנפסק למטה שפיר דמי, הגם שלא נפסקה בענין שלא היתה עיקר צורתה מתחלה עי״ן יו״ד ושלא כחילוק הרב בית דוד הב׳ שהזכרנו בתחלת דברינו. שוב ראיתי דהגם דהרב דבר שמואל לא ביאר היכן נפסקה, מכל מקום על כרחך [לאו] בכל ענין איירי דהרי אם נפסקה בענין שנראית עי״ן יו״ד פסולה כמו שכתב מרן בשלחן ערוך, אכן אפשר שדעת הרב דדוקא בנפסק הפסק שאינו דק הניכר לתינוק אכן אם הוא אינו ניכר לתינוק שפיר דמי כמו בחי״ת ומרן שלא הזכיר זה כי אם בחי״ת משום דהמקור בבית יוסף בחי״ת מיירי והוא הדין לשאר. [אמר המגיה: עיין מה שכתבתי בעניותין לעיל בהגה לסימן א׳ סוף ד״ה ודע][87].

וראיתי להרב פרי מגדים (באשל אברהם בפתיחה שבסוף סימן ל״ב [ד״ה וכן]) שביאר לנו ענין זה וז״ל: וכן אם יוד״י האל״ף והשי״ן והעי״ן ורגל התי״ו אין נוגעין ותינוק דלא חכים ולא טיפש קורא אותן כצורתן רשאי לתקן, אבל יו״ד של צד״י שאין נוגעת אף על גב דהתינוק קורא אותו אין מתקן שלא כסדרן, כל זה מבואר ב[סימן] ל״ב (סעיף כ״ה) ומגן אברהם ([ס״ק ל״ו). וההפרש הוא שיו״ד נו״ן בצד״י הם שתי אותיות ממש מה שאין כן יו״ד האל״ף אף על פי שלעצמה צורת היו״ד עליה מכל מקום הנשאר אינה אות אחרת עליה, גם אין כותבין יו״ד על גבי קו כזה משום הכי מהני תינוק דלא ליהוי שלא כסדרן. ויראה דכל הני דוקא שאין ניכר פרידתן להדיא הא ניכר פרידתן להדיא אף על גב דהתינוק קורא כן כיון שאין צורתה עליה הוי כותב שלא כסדרן. ויראה דלאו דוקא אלו השינויין שם בל״ב סעיף כ״ה, דהוא הדין בי״ת ודל״ת וכדומה שאין הגג מחובר לירך למעלה ויש הפרש דק ביניהם והתינוק קורא האות כצורתה, יכול לתקן ולא הוי שלא כסדרן, דמאי שנא מיוד״י האלפי״ן והשי״ן והעי״ן דרשאי לתקן כהאי גוונא. ומיהו בחי״ת שרגל שמאלי יש והפרש דק בין הרגל והגג, אף על פי שהתינוק קורא תי״ו שאין הפרש רק מעט, מידי דהוה אצד״י שכתובה יו״ד נו״ן לא מהני תינוק, הוא הדין זה כיון שאנו רואים שהיא צורת ה״א תו הוי שלא כסדרן ולא דמי ליוד״י האל״ף כמו שכתבתי. והבן זה דאין חילוק בין נראים כשתי אותיות או אות אחרת צורתה ממש אות אחרת. עכ״ל הרב פרי מגדים.

והרי לפנינו דעת הרב דבכ״ף נמי שנחתכה ונראית כדל״ת ומקל תחתיה אלא דמתוך שהיא כחוט השערה התינוק קורא כ״ף דשפיר דמי לתקן ולא הוי שלא כסדרן, דאף על גב דהחלק שלמעלה נראה כדל״ת מכל מקום הנשאר למטה אינה אות אחרת, גם אין כותבין דל״ת על גבי קו כזה וכמו שכתב הרב

הערות וציונים

84. נדפסה בסוף החדוש, לקמן עמוד שט״ז. 85. נדפס לעיל אות ל״ח. 86. נדפס לעיל אות ל״ז. 87. נדפס לקמן בהערה א׳ ד״ה ובעיקר.

אוצר ההלכה

גבי טעם יוד״י האל״ף, והוא כמו שכתבנו בתחלת דברינו [סימן א׳] להכשיר, והרי זה דומה לרגלי התאוי״ן ונקודת הפ״א שכתבנו למעלה, ולדעת הרב בית דוד אינו מתיישב כמו שכתבנו שם. וכן נראה מדברי הרב אליה רבה (בסימן ל״ב סקמ״א) על מה שכתב מרן דבכותב חי״ת [שני זייני״ן] דהוי שלא כסדרן וז״ל: כתב מלבושי יום טוב [סק״ד], והוא הדין מ״ם פתוחה [ששקולה] הוא״ו מן הכתב, וכן שמעתי מפי מומחה שקבלה בידם [כך]. עכ״ל. ונראה דבכל זה אף שתינוק יכול לקרותה [פסול]. עכ״ל. משמע דדוקא בכהאי גוונא דהוי שתי אותיות ממש, אבל בכגון כ״ף פשוטה דהרב בית דוד הנזכר, וגם מדברי מרן עצמו שלא הזכיר אלא כגון הנך דהוו שתי אותיות משמע הא לאו הכי לא הוי שלא כסדרן ודלא כהרב בית דוד. כן נלע״ד.

וראיתי להרב חיים מדבר ז״ל (בא״ח סימן ג׳)[88] שעמד על ענין זה ומסיק וז״ל: ואם כן יוצא לנו לנדון דידן דאם הפירוד הוי באותיות שמדמה אותן לאות אחרת ליכא תקנה לחברן אחר כך משום שלא כסדרן, אמנם היכא שאין הפירוד משוה אותם לאות אחרת, יש להן תקנה על ידי שיחברן, אחר כך כיון דבלא התיקון שם אות עליה, והתינוק מכיר אותה בשם אותה האות. ונראה דאף על גב דעל ידי הפירוד לא משוי ליה לשתי אותיות דומיא דצד״י ושי״ן וחי״ת שפירודן מדמה להו לשתי אותיות וכמו שכתב הר״י אסכנדרני, אלא משוה לה לשם אות אחרת וקו אחר וכגון רגל התי״ו שנפרד למעלה, שעל ידי הפירוד מדמה לה לרי״ש בלבד ומקל אחר, וכן נמי באותיות הפשוטות כגון נו״ן וכ״ף שנפסקו באמצעיתן, שעל ידי פירודן משוי להו לאות זי״ן ומקל אחר תחתיה, ולאות דל״ת ומקל תחתיה דאפילו הכי אין להם תקנה שדומה לאות אחרת מה לי היכא שדומה לשתי אותיות להיכא שאינו דומה אלא לאות אחרת וקו תחתיה, סוף סוף הא ליכא שם אות דידה עליה. וכן נראה קצת ממה שכתב הר״י אסכנדרני והביאו מרן ז״ל [בבית יוסף סעיף כ״ז ד״ה וכתב] גבי חי״ת שעשאה כמין ה״א. ע״ש. והא שכתב מהר״מ דרגלי התוי״ן שאינן נוגעין יש תקנה לחברן אחר כך, וכן כתב השלחן ערוך. ע״ש. אפשר דמיירי כשנפרד רגל הימני דלאו משום זה דמיא לאות אחרת כלל, אבל כשנפרד רגל שמאלי דדמיא לדל״ת ודאי דאין תקנה להכשירן כיון דדמיא לאות אחרת. וכן פסק הרב בית דוד (בסימן כ״ה) בכ״ף פשוטה שנחלקה באמצעיתה דאין לה תקנה אלא גניזה. עכ״ל.

הנה מה שכתב דכן נראה ממה שכתב הר״י אסכנדרני, לע״ד אין ראיה כלל דהתם הוי אות אחרת ממש, וכמו שכתב הרב פרי מגדים באשל אברהם וכנזכר לעיל. גם מה שכתב דרגלי התוי״ן איירי ברגל הימני, אין נראה לע״ד כלל דבכגון דא לא הוה ליה למיסתם סתומי, מה (הוא) [גם] דדרך הרגל השמאלי הוא להיות פרוד לא הימני אלא משמע דגם ברגל שמאלי איירי, וכן נראה מכל נושאי כלי מרן שלא הזכירו מזה כלום. גם מה שכתב דהרב בית דוד פסל לאות כ״ף, הרי הרב אמת ליעקב הבין מהרב בית דוד מדמייתי דברי הרב שיירי כנסת הגדולה דמכשיר, סבירא ליה כוותיה, ואיך הרב ז״ל לא הזכירו על דל שפתיו. גם מה שתמה הרב שם [ד״ה גם מה שכתב] על דברי הרב בית דוד מה הוכחה מדברי שיירי כנסת הגדולה, כבר [הקשה כן הרב לדוד אמת ז״ל על דברי הרב אמת ליעקב בדיני] צורת האותיות באות כ׳, וכתב דהוא שיירי במקום אחר, [וכתב בדעת הרב בית דוד שלא כדעת] הרב אמת ליעקב שם והרב לא הזכיר מזה כלום.

[ראה הערה ד׳ מהרב המגיה][89].

[ומה שהקשה הרב שם על דברי הרב בית דוד דצד״י שנראית כיו״ד נו״ן ושי״ן כעי״ן יו״ד שמה עליה], דנראה שהבין דמהר״י אסכנדרני מתיר בצד״י שכתבה [יו״ד נו״ן, והא ליתא, דאדרבא ר״י אסכנדרני אסר לתקנן מהאי טעמא גופיה דמיא לשתי תיבות]. והניח בצריך עיון. לע״ד [לא קשה, ודברי הרב בית דוד ז״ל ברורים] וכמו שכתבתי למעלה [סימן א׳][90], דהרב בית דוד קאי על דברי מהר״י קולון, [ובדברי מהר״י קולון שם] מבואר דמכשיר גם ביו״ד שאחורי הצד״י שאינה [דבוקה ונכתבה] בתחלה כך ועל הכל קאי דיכול לתקן ולא הוי שלא כסדרן, והוא הדין והוא הטעם בשי״ן שכתבה עי״ן יו״ד, ועל זה מקשה ומתרץ, אבל לדעת מרן בלאו הכי לא קשיא מידי. [ודלא כמו שכתב הרב שם בדרך אפשר, דמדברי מהר״י קולון שהזכיר יוד״י השיני״ן משמע דאפילו בנדמו לשתי אותיות], והקשה על זה מדברי מרן דיוד״י השי״ן שאין [נוגעים שזה סותר להך דינא דצד״י שכתבה יו״ד נו״ן ושי״ן שכתבה עי״ן יו״ד פסול, [ועל כרחך דהא לחוד, דמה שהכשיר בתיקון היינו היכא] דנפרדו היודי״ן דוקא דהשתא לא [דמיא לאות אחרת, ומאי דפסל היינו היכא] שנפרדה היו״ד של השי״ן מלמטה דהויא כשתי (תיבות) [אותיות] שזה] פשוט וברור ולא דרך אפשר, [אלא דבמהר״י קולון מבואר שמכשיר אפילו בצד״י שכתבה נו״ן יו״ד].

והנה הרב שם מסיק לענין דינא, דבאותיות שפרודן מדמה אותם לאות אחרת לא מהני תקון ואף שנפרדו כחוט השערה ותינוק קוראה בשם אותה האות ואף שלא דמו לשתי אותיות, ובאותיות שאין פירודן מדמה לאות אחרת מתכשרי על ידי תקון, וכן כתב הרב יד אהרן בסימן ל״ב [הגב״י] ודלא כמו שכתב הרב דבר שמואל (בסימן רס״ה), וכן כתב הרב ברכי יוסף שם [סק״ט]. עכ״ד, ע״ש. נמצא שדעת הרב שלא כדעת הרב פרי מגדים, דלדעת הרב פרי מגדים הגם דבלא חלק הנשאר למטה נראה כאות אחרת כיון דהחלק הנשאר למטה לית ביה שם אות מהני צירוף הקטן ולא הוי שלא כסדרן, ולדעת הרב חיים מדבר הוי שלא כסדרן אבל אם אינו דומה לאות אחרת על ידי הפירוד שפיר דמי והוי כסדרן.

וראיתי להרב אליה רבה ז״ל (בסימן ל״ב סקכ״ה) שהביא דברי הט״ז [סק״י] דבנפסק ונשתייר [למטה מן] ההפסק חלק

הערות וציונים

88. נדפס לעיל אות נ׳. 89. לעיל בראש התשובה ד״ה ודע דמה שכתב הרב. 90. נדפסה בסוף החדוש, לקמן עמוד שי״ז.

אוצר ההלכה

מן הרגל אין מועיל תינוק, דהתינוק מצרף חלק [התחתון לעליון]. ע״ש. וכתב עליו הרב אליה רבה דצריך עיון, דבהרב המאירי [קרית ספר מאמר ג׳ ח״ב ד״ה ושאלו] שהביא הבית יוסף מבואר דמהני צירוף, וסיים על זה הרב אליה רבה וז״ל: ומיהו דוקא שההפסק יהיה דק, דאם הוא גדול אפשר דלא מהני תינוק ונכלל במה שכתב השלחן ערוך ולבוש [סעיף ט״ז] אבל אם לא נשאר וכו׳ שהרי עינינו רואות שאין האות כהלכתה. ע״כ. וכל זה [שעושה כן אחר] הכתיבה אבל בשעת הכתיבה נראה דאין מצרף. ע״ש. הנה דעת הרב ז״ל דדעת השלחן ערוך וההגה כדעת הרב המאירי, דמה שכתב [בהגה סעיף ט״ז מיהו אם אנו] רואים, היינו דניכר להדיא, והרי מצינו [שכן דעת] הרב אמת ליעקב הנזכר למעלה שסובר שדעת [מרן ז״ל כדעת המאירי], ושכן דעת מהר״א זאבי כנזכר לעיל, אבל [אכתי אין הכרע לע״ד בדעת הרב אליה רבה] דכמסתפק [אמרה למילתיה] בלשון וצ״ע כאילו אין הדבר [ברור אצלו].

אבל באמת תמהני דאיך יתכן לומר שדעת [ההגה] כדעת הרב המאירי, שהרי מה שכתב מיהו אם אנו רואים [וכו׳] מציין על זה: מרדכי [הלכות קטנות סימן תתקנ״ג] ומהר״י קולון [שורש ס״ט] והריב״ש [סימן ק״כ]. והרי מהר״י קולון מבואר בדבריו דלא כהרב המאירי, שהרי מקשה מהך וא״ו דויהרוג דאמרינן בגמרא דמייתי תינוק, ומתרץ על זה דדוקא בוא״ו קטיעא שאנו מסופקין אם הגיע לאורך וא״ו אבל ביוד״י האל״ף והעי״ן והצד״י וכיוצא שאין נוגעות מה תועיל ראיית התינוק כיון דעינינו רואות שאין האות כצורתה. ע״ש. הרי ראינו [דאין חילוק] בין נכתב בתחלה אלא שאחר כך נפרד בין שהיה כך מתחלה, שהרי ביוד״י האל״ף והעי״ן וכיוצא נראה דמתחלה לא נגעו, [וכן נראה] מדכתב בלשון שאין נוגעין ולא כתב בלשון שנפסקו, [וכן משמע עוד דאם לא כן] למה לא יתרץ דהתם דההפסק דק משום הכי מהני תינוק אם איתא לחילוק זה. גם הריב״ש משמע קצת מדבריו כן וכן מהמרדכי דמחלק בין הפשוטות לשאינם פשוטות ואם איתא אין חילוק ביניהם, ולימא בכולהו דכשר כיון דהוא דק ומהני צירוף קטן, ואפשר דמשמע ליה דהך דויהרוג דאינו דק משום הכי הוצרכו לחלק כמו שחלקו, אבל כשהוא דק מודו להרב המאירי וצ״ע. ועוד שהרי בדרכי משה כתב להדיא דהמרדכי אין סובר כחילוק המאירי. ע״ש. ועיין בהרב אמת ליעקב (בדיני בדיקת הספר תורה על ידי תינוק אות י״ג) דסובר [דמהר״י קולון והריב״ש] וההגה חולקים על הרב המאירי, אלא דסובר שם דמרן הוא דסובר כדעת הרב המאירי. ובדברי הרב אליה רבה הנזכר אתנח לן מה שתמהנו למעלה [ד״ה איברא] לדברי הרב אמת ליעקב דאמאי מרן פסל ביוד״י האלפי״ן והעי״ן שאין נוגעין, דכפי דברי הרב אליה רבה איכא חילוק בין נפסק אחר הכתיבה בין נכתב כך מתחלה וכמו [שכן] כתבנו למעלה שם.

עוד כתב הרב אליה רבה על דברי הט״ז שכתב וז״ל: ראיתי למורי חמי ז״ל [ב״ח אות י״ב] שכתב, דלא מכשרינן על ידי תינוק אלא שנפסק אחר הכתיבה וכו׳, ודבריו תמוהים דודאי אין חילוק בזה וכו׳. וכתב הרב אליה רבה ז״ל וז״ל: ולענ״ד פשוט דמיירי הב״ח בענין שצריכין לצרף גם קצת האות שנכתב אחר ההפסק וכדפירשתי, ומיירי אפילו באותיות שאינן פשוטות דאז סבירא ליה דפסול בשעת כתיבה, אבל אם לא נצטרך אלא קצת האות שלמעלה ממנו וכגון באותיות הפשוטות מודה דכשר אף כשנעשה בשעת כתיבה. וראיה גמורה לזה מדסיים הב״ח גופיה ז״ל, מיהו אם הפסקת הגויל והחלק הוא באותיות הפשוטות כגון וא״ו ונו״ן, (ומ׳) [ואם] לא היה הסופר ממשיך עוד אלא עד מקום שנפסק ולא יותר היה גם כן וא״ו ונו״ן כדינו אלא שהמשיך האות אחר ההפסק, יש להכשיר, אבל אם לא היה עד ההפסק מתחלת הכתיבה אלא כמלא אות קטנה דידיה אין להכשיר כיון שלא נכתב כתיקונו מתחלה. עכ״ל. משמע דמיירי בתחלה אף באותיות שאינן פשוטות וכו׳. עכ״ל. גם הרב פרי מגדים (במשבצות זהב) על דברי הט״ז הנזכר יישב דברי הב״ח כהאי גוונא, דהב״ח קאי בשיטת הטור דלא כתב פשוטות וסובר כדעת המאירי וכמו שכתב בדרכי משה. ע״ש. נמצא לפי זה דעת הרב דרכי משה והב״ח בדעת הטור כדעת המאירי, ונמצא דגם דעת מרן כן שהרי כתב כדברי הטור וכמו שכתב הרב אמת ליעקב וכנזכר למעלה, וכן דעת מהר״א זאבי שהזכיר הרב אמת ליעקב, והרב מטה יוסף חולק וכנזכר למעלה.

ובדברי הרב אליה רבה הנזכר איתנח לן דברי הרב אמת ליעקב (במשפט הג׳ בתמונת האותיות באות הכ׳, ובמשפט הד׳ בפיסול האותיות באות ה׳), [שכתב], דעל פי דברי הב״ח נטה להכשיר הרב בית דוד את הכ״ף הפשוטה שנחתכה באמצעיתה הפסק דק, ותמה הרב לדוד אמת שאינו מובן. ע״ש. ולפי זה נראה דשפיר הוא מובן, דמדכתב הב״ח אין להכשיר כיון שנכתב מתחלה וכו׳ משמע הא נכתב מתחלה כדינו אין ההפסק הדק מפסיל, והיינו משום צירוף וכדעת הרב המאירי, וכמו שכתב הרב אליה רבה ובדין הוא דהוה מצי לאתויי מריש דברי הב״ח אלא שהרב ז״ל כנראה שלא היה בידו הב״ח והביא ממה שהביא הרב שיירי כנסת הגדולה וכעת אין הרב שיירי כנסת הגדולה בידי. גם הרב חיים מדבר ז״ל שם תמה על דברי הרב בית דוד הנזכר היכן מצא להב״ח דמכשיר, ושוב רצה לתרץ כמו שכתבתי למעלה על פי דברי הרב אליה רבה ופרי מגדים, ולא זכר מדברי הרב אליה רבה. ומה שדחה לזה ע״ש, כבר הרב אליה רבה יישב לאותה קושיא ע״ש. ופשיטא ליה שדעת הב״ח דמהני צירוף וכמו שכתבתי לשונו למעלה. גם מה שכתב דמשמעות לשון הב״ח כהמרדכי אינו מובן. גם ההכרח מדכתב דלא מהני שיעור אות קטנה אלמא דסובר כמהר״י קולון אינו מובן ודו״ק.

[אמנם] לפי זה] ודאי קשה שכפי זה הב״ח מתיר גם בלא תיקון כסברת [המאירי, ואם כן] איך הרב בית דוד כתב דמהני על ידי תקון וכמו שהקשה [הרב חיים מדבר על דברי] הרב בית דוד שם. איברא דמדברי הרב אמת ליעקב [ז״ל שהביא דברי] הרב בית דוד בענין הספר תורה גם לא הזכיר ענין התיקון, [נראה שהוא] סובר כדעת הרב בית דוד דמהני בלא תקון, והוא תמוה

אוצר ההלכה

לכאורה, ואפשר לומר דלא דוקא קאמר הרב דכשר על ידי תיקון ולא הוי שלא כסדרן, אלא משום דמתחלה רצה הרב לפסול גם על ידי תקון דהוי שלא כסדרן, משום הכי [קאמר] השתא דכשר על ידי תיקון ולא הוי שלא כסדרן, והוא הדין דכשר בלא תיקון משום דיותר טוב לתקנו, ומשום שלא כסדרן נטה הרב לפסול משום הכי קאמר דיתקן והוי כסדרן ודוחק ודו״ק.

הכלל העולה מכל מה שכתבנו, דבנכתב האות בתחלה כדינו ושוב נפסק האות, אי מהני תינוק לצרף החתיכה התחתונה עם [העליונה] וכשר גם בלא תיקון אם ההפסק הוא דק כל כך שאין ההפסק [מונע] קריאה לתינוק, הנה דעת הטור ומרן כפי מה שהבינו הרב דרכי משה והב״ח דכשר גם בלא תיקון וכמו שכתב הרב אליה רבה והרב פרי מגדים [שזכרנו], וכן דעת הרב אמת ליעקב ומהר״א זאבי ז״ל. [וכל] זה בכל האותיות, ובצד״י ושי״ן שנפסקו ונראים כיו״ד [ונו״ן או כיו״ד ועי״ן] יש להסתפק. ולדעת הרב מטה יוסף והרב לדוד אמת [והרב חיים מדבר] כ״ף שנפסקה פסולה וכדעת הרב בית דוד בתחלת דבריו [דלדעת] מרן לא מהני צירוף.

ולענין שלא כסדרן באותיות שפירודן אין מדמה אותם [לאות אחרת] ולא לשתי אותיות והפירוד הוא דק שאינו מונע קריאת [תינוק], בזה לכולי עלמא דלא כהרב דבר שמואל לא חשיב שלא כסדרן, ויכול לתקן, וכמו שכתבתי למעלה משם הרב פרי מגדים והרב חיים מדבר, וכן דעת הרב יד אהרן, וכל שכן להסוברים דדעת מרן מכשיר גם בלא תיקון. וזה [אפילו אם] נכתבו מתחלה כך וכל שכן כשנכתבו כהלכתן ואחר כך נפרדו [דכשר]. ובאם האות נראית כשתי אותיות כגון צד״י שכתבה יו״ד [ונו״ן], ושי״ן [שכתבה] עי״ן יו״ד בזה הוי שלא כסדרן ופסול, ונראה [דאפילו בנכתבו] כהלכתן אלא שנפרדו אחר כך.

ואם הפירוד מדמה אותן לאות אחרת וחתיכה אחרת [אבל אין נראה כשתי אותיות], כגון הכ״ף שנחתכה הפסק דק שאין מונע התינוק [ונראית כמו] דל״ת וקו לתחת, הנה לדעת הרב פרי מגדים לא [מבעיא בנפרדה אחר כך אלא] אפילו אם נכתבה בתחלה כך כשרה. ובהרב בית דוד אין הכרע, [דלדברי הרב אמת] ליעקב דאחר כך כשהביא דברי הב״ח דעתו להכשיר, ולדעת [הרב לדוד אמת] הוי שלא כסדרן וסובר שכן דעת הרב בית דוד. ודעת [הרב אמת ליעקב גופיה] כדעת הרב פרי מגדים וכמו שכתבתי למעלה, וכן דעת [הרב אליה רבה וכמו שכתבתי] למעלה.

ולענין הלכה נלע״ד בזה דהוי כסדרן מכח ספק ספיקא, ספק אם הלכה כהסוברים דצירוף מהני וכשר גם בלא תיקון כדעת הרב דרכי משה והב״ח ושאר המפרשים הנזכרים, ספק דלא מהני צירוף, ואי תמצי לומר דלא מהני, ספק דחשיב כסדרן כסברת האומרים כן ואם כן שפיר דמי לתקן וכהאי גוונא כתב הרב דבר שמואל (בסימן רס״ה) ע״ש. וכל שכן כאן דצד ההיתר נראה יותר וכמו שכתבתי למעלה. ולא מצאתי מי שפוסל להדיא כי אם הרב חיים מדבר, ואפשר דאילו ראה דברי הרב אליה רבה והרב דרכי משה והרב פרי מגדים היה נוטה להקל, מה גם דזה דומה [ממש] לרגל התי״ו שאין נוגע וסתמיות הפוסקים משמע גם ברגל השמאלי ודלא כהרב חיים מדבר.

[הערה א׳: אמר המגיה[91]: מה שהקשה מוה״ר המחבר ז״ל [בראש התשובה סוף ד״ה ודע] לטעם הרב בית דוד ז״ל, דעינינו הרואות שהצד״י היא כמו יו״ד נו״ן, ומטעם זה פסלו הפוסקים בצד״י וחי״ת והכשירו באל״ף ושי״ן וכו׳, שמעתי מידי״ן החו״ש והכולל רבי מצליח מאזוז הי״ו, שתירץ דמה שהכשירו הפוסקים באל״ף ושי״ן, היינו היכא שאינם נראים כצורת שתי אותיות, כמו באל״ף דכד שקלת היו״ד שאינו דבוק, אין בנשאר צורת אות אחרת, וכן השי״ן, מיירי דהיודי״ן אינם דבוקין עם הקוים, שאין בנשאר צורת עי״ן כלל. ולא פסלו אלא בצד״י וחי״ת שנחלקו ממש לשתי אותיות, דהחי״ת נראית כשני זייני״ן, והצד״י כיו״ד נו״ן, וכן השי״ן אם כתבה עי״ן יו״ד, דאז נראית כשתי אותיות. וסבירא ליה להרב בית דוד דאף על גב דאינם דומות ממש לשתי אותיות, אלא כעין שתי אותיות, אפילו הכי פסלו הפוסקים ז״ל, ולא הכשירו אלא היכא שאין בנשאר דמיון כלל לאות אחרת. אבל מהר״י קולון הכשיר גם בכהאי גוונא, כל שאינם דומות ממש לשתי אותיות, אלא כעין שתי אותיות. ומכל מקום כל זה הוא לשיטת הרב בית דוד ונגרר אחריו מוה״ר המחבר ז״ל דמהר״י קולון מכשיר גם בצד״י ושי״ן שנחלקו לב׳ (תיבות) [אותיות]. ויש לתמוה על דבריו, דמנא ליה לאפושי פלוגתא בזה, דהא מהר״י קולון לא איירי אלא ביוד״י האל״ף והפ״א שלא נחלקו לשתי אותיות, דגם הפ״א אינה נראית ככ״ף יו״ד, דכיון שהיא בתוך הכ״ף ניכרת שהיא פ״א, ולא דמי לצד״י שנראית יו״ד נו״ן, ולשי״ן שנראית עי״ן יו״ד. ושוב ראיתי שכן הקשה על דבריו הרב שלמי תודה בחדושי השלחן ערוך (סימן ל״ב סכ״ה)[92] ע״ש. גם מה שהקשה מוה״ר המחבר ז״ל על הטעם השני שכתב הרב בית דוד ז״ל, תירץ ידי״ן הנ״ל, דמהר״י קולון והר״י אסכנדרני מיירי, בשעיקר צורתם מתחלה כך, אלא שמדביקים אותם אחר כך ולכך הוי שמה עליה ומהני תינוק, אבל היכא שאין צורתם מתחלה בכך יש לומר דלא מהני תינוק. ומהירושלמי גם כן אין ראיה להכשיר, דכיון דאין שמה עליה, יש לומר דהוי ככותבה מחדש. ומהאי טעמא פסלי הפוסקים בצד״י שכתבה יו״ד נו״ן, ושי״ן שכתבה עי״ן יו״ד, וחי״ת שני זייני״ן. והא ודאי שאין הוכחה להכשיר בזה מדברי הירושלמי. ועל כרחך צריך לומר כאמור, דכיון שאין שמה עליה הוי ככותבה מחדש וכנזכר לעיל.

והנה הרב בית דוד שם בסוף דבריו כתב דמדברי הרב שיירי כנסת הגדולה (בהגב״י אות י״א)[93] בשם הב״ח [אות י״ב], יש

---

91. הוא מרן הגאון רבי רחמים חי חויתה הכהן זצ״ל, ראב״ד ג׳רבא, מח״ס שו״ת שמחת כהן ועוד. 92. נדפס לעיל אות י״א. 93. נדפס לעיל סעיף כ״ג אות ב׳.

אוצר ההלכה

להכשיר בנדון דידן. ע״ש. וכוונתו ממה שכתב שם דלא מכשרינן על ידי תינוק, אלא כשנכתב מתחלה כתיקונו ואחר כך נפסק, אבל נכתב כך מתחלה לא מהני תינוק. ומכל מקום באותיות הפשוטות אם נשאר עד ההפסק כשיעור אות, יש להכשיר, ואם אינו אלא כמלא אות קטנה דידיה, אין להכשיר, כיון שלא נכתב כתיקונו מתחלה. והבין הרב ז״ל, דמיירי היכא דאין להסתפק אם יש שיעור אות עד ההפסק, דאם לא כן גם בלא נכתב מתחלה כתיקונו יש להכשיר שפיר על ידי תינוק. וכן הקשה על דבריו הט״ז ז״ל (בסק״י) ע״ש. אלא על כרחך דאיירי בשצריכין לצרף שני חלקים יחד, דבלא נכתב כתיקונו מתחלה לא מהני צירוף, אבל בנכתב כתיקונו מהני צירוף על ידי תינוק, וכדעת המאירי ז״ל, וכן מבואר במה שהביא השיירי [כנסת הגדולה] בשמו (אות ז׳)[94] ע״ש, וכן כתב הרב אליה רבה (ס״ק (נ״א) כ״ה) לפרש כן בכוונת הב״ח, וכן כתב הרב לשכת הסופר (בסימן ו׳ סק״א), ושכן כתב בחדושי הגאון רבי עקיבא איגר ע״ש, וכן כתב הרב שלמי תודה בחדושי השלחן ערוך (סימן ל״ב סט״ז)[95], ושכן הבין הרב בית דוד בסימן כ״ה (כצ״ל), והגם דיש לדחות, מכל מקום מדבריו לעיל (שהביא השיירי אות ז׳) מבואר להדיא דמהני תינוק גם לצרף. ושוב הביא דברי הרב מטה יוסף (סימן א׳) שדחה גם לזה, והאריך להוכיח דלא מהני צירוף ע״ש. ועיין להרב אמת ליעקב (במשפט הד׳ אות י״ג) שכתב בדעת מרן והטור כסברת המאירי, ודלא כמהר״י קולון, וסיים דמכל מקום הן ולאו רפיא בידיה, כל שלא ראה לשום אחד מהאחרונים שכתב כן. ולעיל (באות ו׳) הביא דברי מהר״א זאבי [אורים גדולים למוד ט״ו] שכתב כן, ושהרב מטה יוסף ז״ל חלק עליו, ומסיק דליכא מאן דמכשיר על ידי צירוף. ע״ש. וכבר השיגו הרב לדוד אמת ז״ל (בסימן ט״ו אות י״ג ב׳). ע״ש. ועיין בעוללות הכרם שבסוף ספר תורת חיים חלק ג׳ מה שכתב בזה בארוכה (מסימן א׳ עד סימן ה׳). ועיין להרב בני בנימין וקרב איש (סימן א׳) והרב המגיה שם מה שכתבו בזה. ועיין להרב מאמר מרדכי (סימן ל״ב סקי״ג וכ״ב) שכתב בדעת מרן כמהר״י קולון ודעימיה, ממה שכתב בסעיף כ״ה דיוד״י האל״ף והשי״ן בעו תיקון, ואין התינוק מועיל אלא לענין דלא הוי שלא כסדרן, וכן כתב הרב בית דוד שם דדעת מרן כמהר״י קולון. ע״ש.

ומכל מקום דברי הרב בית דוד ז״ל תמוהים במה שנטה להכשיר על פי דברי השיירי בשם הב״ח, דאם הבין בכוונת הב״ח דסבירא ליה כהמאירי, הרי כבר הביא דברי המאירי וכתב דאין לסמוך על זה, משום דמהר״י קולון דוחה פירוש זה. ונדון דידן גרע טפי מפירוד היודי״ן, דהתם נשאר שם האות עליו, והכא לא נשאר שם האות עליה. ע״ש. ושוב ראיתי שכן הקשה הרב מעיני הישועה ז״ל בחדושי השלחן ערוך (סימן ל״ב סעיף כ״ה)[96]. ע״ש. ונראה לע״ד שזה כוונת הרב לדוד אמת (בסימן י״ג בצורת אות כ׳) שפסק כדברי הרב בית דוד, וכתב דהרב בית דוד פוסל, אלא שבסוף דבריו רמז לדברי השיירי שהביא הרב המחבר להכשיר אחר התיקון. ואם הם דברי השיירי שהביא הרב המחבר אינו מובן, ואולי הם דברי שיירי במקום אחר. עיין שם דכוונתו כמו שכתבתי שדברי הב״ח שהביא הרב המחבר ז״ל הם כשיטת המאירי להכשיר גם בלא תיקון, וכבר דחה הרב בית דוד דברי המאירי דלא קיימא לן הכי, ואם כן הדר דינא לפסול כדעת הרב בית דוד ז״ל. ועוד נראה לי בכוונתו, דמלשונו נראה שלא ראה דברי השיירי במקומן אלא במה שהביא בשמו הרב אמת ליעקב ז״ל, והרב אמת ליעקב ז״ל לא הביא התחלת דברי השיירי רק מה שכתב בסוף דבריו, דבאותיות הפשוטות צריך שיהיה צורת אות במה שקודם ההפסקה, ואות קטנה לא מהני, כיון שלא נכתב מתחלה כתיקונו. ע״ש. ובזה לא נתבאר כלל דאם נכתב מתחלה כראוי מהני צירוף, ולכך כתב דאינו מובן כנ״ל. והרב מעיני הישועה (שם) הבין בכוונתו דהרב בית דוד לא הכשיר אלא על ידי תיקון (כצ״ל), ותירץ לזה על פי דברי הרב אמת ליעקב והרב לדוד אמת (באות ח׳), גבי חוטרא דחי״ת שאין נוגעין זה בזה, דכיון דלענין תפלין לא חשיב שלא כסדרן ויכול לתקן, גם לענין ספר תורה בשבת כשר, ואין להוציא ספר תורה אחרת. ע״ש. ולע״ד נראה כדכתיבנא.

ודע דדברי הרב לדוד אמת והרב אמת ליעקב הנזכרים, נעלמו מהרב קול יעקב נר״ו (סימן ל״ב אות ק״ל), שכתב על דברי מרן גבי יודי״ן שעל האלפי״ן והשי״ן וכו׳ דשרי לתקנם, דאם נמצא כן בספר תורה בשבת ויום טוב שאי אפשר לתקן, מוציאין ספר תורה אחרת. ע״ש. ולא זכר ש׳ר לדברי הרב אמת ליעקב והרב לדוד אמת הנזכרים, דכל שבתפלין לא הוי שלא כסדרן, בשבת ויום טוב אין צריך להוציא אחרת[97]. ועיין להרב קול יעקב ז״ל גופיה בסימן ל״ו בצורת חי״ת (ד״ה וכן), ובאות כ״ף (ד״ה ואם), ובאות למ״ד (ד״ה ואם לא). ע״ש.

ואיך שיהיה נבא לנדון דידן, הנה לדעת המאירי ודעימיה ודאי דיש להכשיר בנדון דידן. וגם לדעת מהר״י קולון ודעימיה, מכל מקום מודו דמהני תיקון כמו ביוד״י האלפי״ן והשי״ן וכו׳ וכמו שכתב מרן ז״ל. אלא דהרב בית דוד ז״ל כתב דהכא דנשתנה מקצתה לצורת אות אחרת, גם מהר״י קולון מודה ולא הביא ראיה לזה, ומלבד דמסתמא יש לנו לומר דמהר״י קולון מכשיר גם בכהאי גוונא, דלא לאפושי בפלוגתא כל שלא מצאנו ראיה לפסול, וכמו שכתב מוה״ר המחבר ז״ל. עוד בה, דכבר הוכיח מוה״ר המחבר ז״ל מרגלי התאוי״ן, דאיכא שינוי במקצת לאות רי״ש, ואפילו הכי מכשיר מרן על ידי תיקון. ולא ידעתי למה לא הוכיח מיוד״י האל״ף והשי״ן שכתב מרן ברישא, דגם הם נשתנו מקצתן לצורת יו״ד, ועל כרחך הטעם כמו שכתב הפרי

הערות וציונים

94. נדפס לעיל סעיף י״ג אות י״א. 95. נדפס לעיל סעיף ט״ז אות כ״ב. 96. נדפס לעיל אות נ״א. 97. עיין בשו״ת אהל יעקב (סימן א׳, נדפס לעיל אות ע״ב) שהביא דברי הרב אמת ליעקב והרב לדוד אמת, ותמה על דבריהם, והעלה להחמיר כדעת הרב קול יעקב. ועיין עוד למרן הראש״ל שליט״א בשו״ת יביע אומר חלק ט׳ (סימן ב׳ אות ה׳ בהערה) שהעלה להקל בזה כדברי הרב המגיה כאן.

אוצר ההלכה

מגדים באשל אברהם (סקל״ו, ובפתיחה ד״ה השני שבתפלין), דאף על גב דאיכא צורת יו״ד עליהן בפני עצמן, מכל מקום הנשאר אין [שם] אות אחרת עליה. גם אין כותבין יו״ד על קו כזה, משום הכי מהני תינוק דלא הוי שלא כסדרן. ע״ש. והוא הדין נדון דידן.

גם מה שחילק עוד הרב בית דוד דהתם סדר כתיבתה כך וכו׳.

הנה מצינו להט״ז (בסק״י) שנראה מדבריו דגם בנפסק אחת מן האותיות הפשוטות באמצע מהני תיקון, וכמו שכתב מוה״ר המחבר ז״ל בדל״ת, מדמדמי לה לנפסק רגל האל״ף, ואפריון נמטייה שכן כתב הרב מאמר מרדכי ז״ל (באות י״ב) [סק״ג], והרב משנה ברורה (בביאור הלכה [סעיף ט״ז] ד״ה ואם לאו) ע״ש. וכן כתב הרב פרי מגדים במשבצות זהב (שם), דאם אינו ניכר להדיא מהני תיקון, ואזיל לשיטתו בפתיחה (סימן ל״ב), דמה שכתב מרן דיוד״י האל״ף והשי״ן דמהני תיקון, היינו אם אינו ניכר להדיא, והביא דבריו הרב קול יעקב נר״ו (אות קל״ב) ע״ש. גם הרב בית דוד גופיה נטה להכשיר בסוף דבריו על פי דברי השיירי בשם הב״ח, וכן נראה דעת הרב אמת ליעקב (במשפט הג׳ אות כ׳ ובמשפט הד׳ אות ה׳) ע״ש. ולא נמצא פוסל בזה רק הרב לדוד אמת ז״ל (סימן י״ג בצורת אות הכ״ף אות ג׳) נמשך אחר הרב בית דוד ז״ל בתחלת דבריו. וגם לדעתו ז״ל, יש לומר דאיירי היכא דההפסק ניכר להדיא, ולכך אין ראיה מדברי מרן גבי יוד״י השני״ן וכו׳, וכן מדברי הט״ז הנ״ל, דסבירא ליה דהתם איירי באין ניכר ההפסק להדיא וכדעת הפרי מגדים שהבאתי לעיל, דלא הכשיר מרן ביוד״י האל״ף והשי״ן על ידי תיקון אלא באינו ניכר להדיא, ונמשכו אחריו הרב עצי לבונה [חיו״ד סימן ר״פ סעיף א׳ בהגה], והרב מלאכת שמים [כלל ח׳ חכמה סק״ג], והרב לשכת הסופר [סימן ט׳], והרב אמרי שפר [כלל ט׳ סק״ב], הביא דבריהם הרב קול יעקב נר״ו (אות קל״ב). אבל היכא דאין ההפסק ניכר להדיא, יש לומר דגם לדעת הרב לדוד אמת יש להכשיר.

ובעיקר ספק הפרי מגדים הנזכר, עיין להרב קול יעקב (שם) שכתב בשם הרב זבחי צדק (ח״ב סימן א׳), דיש להכשיר גם בניכר להדיא, וכן נראה דעת הרב ערוך השולחן אשכנזי ז״ל (בסימן ל״ב סעיף מ״ח ומ״ט), דבנחלקה האות לשתי אותיות, כתב להקל היכא דסמוכים לגמרי, אלא שיש מעט פירוד ביניהם דמהני תיקון, ע״ש, (דבזה הפרי מגדים פוסל כמו שכתב בשמו הרב קול יעקב (אות קכ״ט), וכן כתב בשם הרב עצי לבונה [שם ד״ה ועיין תוס׳] והרב מלאכת שמים [שם] והרב קסת הסופר [סימן ט׳ סעיפים ג-ד] ע״ש), משמע דבלא נחלק לשתי אותיות אפילו ניכר להדיא מהני תיקון, דבסעיף מ״ח לא חילק כלל. (וכיוצא בזה יש להוכיח מדברי רבנו זלמן סעיף ל׳ הביא דבריו הרב קול יעקב נר״ו אות קכ״ט ע״ש). וכן נראה מדבריו בסעיף מ״ז, באות שנחלק דאם ההפסק רב באופן שנפסדה צורתו, אין מועיל קריאת התינוק וכו׳. ע״ש. משמע דבעינן דוקא נפסדה צורתו, הא לאו הכי מהני תיקון, וכן דעת הרב משנה ברורה (בס״ק קכ״ב), ואפילו אם פרידתן ניכר להדיא יכול לתקנם, דהרי לא הפסיד עדיין האות עיקר צורתה, ושכן כתב הגאון רעק״א בחדושיו [סקל״ח], ודלא כהרב פרי מגדים [אשל אברהם סוף דיני צורת האותיות] שמחמיר בזה. ועיין בבאור הלכה שם [ד״ה מכירם] באורך מה שדחה להוכחת הרב פרי מגדים ע״ש. וכן נראה דעת מרן ז״ל שלא כתב דבעינן ׳אינו ניכר להדיא׳ אלא גבי חוטרא דחי״ת שנחלקה לשתי זייני״ן, ולעיל גבי צד״י ושי״ן שנחלקו לשתי אותיות לא הוצרך לבאר דאיירי בניכר, דהכי משתמע ממילא ממה שכתב אות אחת חלוקה לשתי אותיות. וממה שכתב להכשיר בחוטרא דחי״ת שאין ניכר להדיא, שמעינן נמי בשי״ן וצד״י שנחלקו לשתי אותיות ואין ניכר להדיא דשרי, אלא דנקט מרן לשון המצאתי כתוב שהביא בבית יוסף (סימן ל״ו) דאיירי בחוטרא דחי״ת ע״ש. גם הפרי מגדים ז״ל נראה דספוקי מספקא ליה מילתא, ואין ספק מוציא מידי ודאן של הפוסקים המתירים. כן נראה לי[98].

ושיעור ניכר להדיא, שמעתי מתלמיד חכם אחד הי״ו על שם מוה״ר המחבר ז״ל, שיהא ניכר בריחוק אמה. עכ״ד. וצ״ע דהגם דכתב הבית יוסף סימן (ל״ב) [ל״ו] בשם הרב ברוך שאמר בשיעור רגלי הה״א והקו״ף שאין ליגע בגג בכדי שיראה ברחוק ארבע אמות, והמג״א (בריש סימן ל״ו סק״א) כתב בשם הרמ״ע [סימן ל״ו], שהשיעור הוא בכדי שאדם בינוני יכירם היטב מעל ספר תורה שעל גבי הבימה כשקורא בו, ומה שכתב הבית יוסף ברחוק ארבע אמות, לאו דוקא. ונמשכו אחריו הרב אמת ליעקב [משפט השלישי בתמונת האותיות] והרב לדוד אמת [סימן י״ג בצורת אות ה״א] והרב בית מנוחה [דיני תמונת האותיות אות ה״א סעיף י״ב], והביא דבריהם הרב קול יעקב נר״ו (שם בצורת ה״א) ע״ש, וכן כתב הרב אליה רבה [סימן ל״ו סק״ד] ובשלחן ערוך רבנו זלמן שם [סעיף ב׳ אות ה״א], והרב משנה ברורה (בסימן ל״ו במשנת סופרים בצורת אות ה״א וקו״ף) ע״ש. והב״ח [סימן ל״ו אות א׳] כתב בשם ברוך שאמר [תקון תפלין עמוד צ״ו אות נ״ג], בריחוק אמה. ע״ש. מיהו כל זה אינו אלא בעיקר כתיבתה שראוי להיות כן, אבל בדיעבד בתפלין ומזוזות לענין כסדרן, או בספר תורה בשבתות וימים טובים שאי אפשר לתקן, הדבר תלוי רק אם נוגעים בגג או לא, וכמו שדקדק הב״ח שם מלשון הטור, דאינם נפסלים אלא אם נוגעים ממש. וכן יש לדקדק מלשון מרן [שם סעיף ב׳] שכתב כלשון הטור ע״ש. ומכל מקום כל זה אינו ענין לנדון דידן, דבנדון דידן הדבר מבואר בשלחן ערוך רבנו זלמן סימן ל״ב [סעיף ל׳] הביא דבריו הרב קול יעקב (אות קל״ו), דכל שניכר היטב תכף ומיד שרואה אותם, הוי ניכר להדיא, אבל אם אין ניכר להדיא פרידתם, עד שמסתכל בה, נקרא אין ניכר פרידתם להדיא. ע״ש. וכן כתב הרב משנה ברורה (ס״ק קכ״ב) וז״ל: אבל אם אין פרידתן ניכר להדיא עד שמסתכל בה וכו׳. ע״ש. וכן הוא משמעות לשון מרן וכן נראה מדברי האחרונים, שלא כתבו הך שיעורא דאדם בינוני וכו׳ גבי ניכר להדיא, כמו שכתב גבי צורת

הערות וציונים

98 . וכן פסק מרן הראש״ל שליט״א בשו״ת יביע אומר חלק ד׳ (סימן ב׳ אות ו׳), והביא גם את דברי הרב המגיה כאן. ע״ש.

אוצר ההלכה

ה״א וקו״ף, ועל כרחך דאין זה ענין לכאן, דהכא תלי בניכר תיכף ומיד כשרואה אותו כמו שכתבו הגאון רבנו זלמן והרב משנה ברורה, אף על פי שגם הם כתבו בצורת ה״א וקו״ף כדברי האחרונים הנזכרים. כנלע״ד. **אחכ״ה** [אני חויתה כהן הי״ו] **ס״ט**].

[הערה ב׳: אמר המגיה: עיין להרב שלמי תודה ז״ל בחדושי השלחן ערוך (א״ח סימן ל״ב)[99] שתמה עליו כן. ולענ״ד נראה דדברי הרב גט פשוט ברורים, דהנה הרב תרומת הדשן ([חלק א׳] סימן ר״ל) שפסקו מור״ם שם כתב דבגט לא בעינן כתיבה תמה ואפילו הכי פסול מטעם דבעינן שיכתוב האותיות כמו שנמסרו מסיני וחשיב לה נשתנתה צורת האות, ע״ש, ולזה הוכיח שפיר הרב גט פשוט ממה שמצינו שיכול לתקן בתפלין ומזוזות ולא חשיב שלא כסדרן, על כרחך דצורת אות עליה כיון שנראית לתינוק דלא חכים ולא טיפש והגם דבלא תקון פסול וכמו שכתב מרן בסימן ל״ו היינו משום דבעינן כתיבה תמה אבל בגט דלא בעינן כתיבה תמה ולא קפדינן אלא שיהיה בו צורת אות הרי צורת אות עליה. ועוד יש לומר דסבירא ליה להרב גט פשוט ז״ל דמה שכתב מרן (בסימן ל״ו) דפסולים, היינו היכא דאפשר לתקן, וכהאי גוונא כתב הרב אמת ליעקב [משפט השלישי בתמונת האותיות אות כ׳] והרב לדוד אמת [סימן י״ג אות כ׳ פשוטה] והביא דבריהם הרב המחבר ז״ל בסמוך[100] דכל דבתפלין יכול לתקן ולא הוי שלא כסדרן כשר בספר תורה בשבת ויום טוב דאי אפשר לתקן ועיין מה שכתבנו שם בהגה [הערה ג׳] בס״ד].

[הערה ג׳: אמר המגיה: מה שהקשה הרב המחבר ז״ל על הרב אמת ליעקב דהרי מרן בסימן ל״ו פסל, לאחר המחילה רבה לא קשיא, דהיינו דוקא בלא תקון אבל על ידי תקון כשרים וכמו שכתב הרב משבצות זהב שם והרב מאמר מרדכי (סימן ל״ב אות כ״ב), וסבירא ליה להרב אמת ליעקב דכיון דמהני תקון בתפלין ומזוזות ולא הוי שלא כסדרן על כרחך דצורת אות עליה ובשבת ויום טוב דאי אפשר לתקן יש להכשיר, וכן כתב הרב בית יהודה עייאש (ח״ב סימן א׳ וסימן ל״ח) עש״ב, והגאון האלף לך שלמה (א״ח סימן ס״ז) והביא דבריו הרב המגיה נר״ו ([בשו״ת זרע דוד] לקמן בחלק יו״ד סימן ל״ג הערה א׳) ע״ש. אלא דהרב האלף לך שלמה שם כתב בשם השואל שהרב שערי אפרים סבירא ליה דדוקא לענין שלא כסדרן הוא דמהני תקון אבל בלא תקון מוציאין ספר תורה אחרת ע״ש והוא בסימן ה׳ (סעיף י״ב) ביוד״י האלפי״ן והשיני״ן שאין נראים בגוף האות ועיין שם בפתחי שערים. (ומה שכתב הרב המגיה נר״ו מיתר תיבה לפסול בספר תורה ולהקל בתפלין ומזוזות על ידי תקון. ע״ש. אין זה ענין לנדון דידן דהתם הפסול לאו משום שינוי אות ולכך אין הוכחה מדמהני תיקון בתפלין ומזוזות, אבל הכא גבי פיסוק האותיות דהפסול הוא משום שנוי אות יש לומר שפיר מדמהני לתקן בתפלין ומזוזות על כרחך דצורת אות עליה ואין מוציאין ספר תורה אחרת בשבת ויום טוב. גם מה שכתב שכן משמע בשלחן ערוך רבנו זלמן (סימן ל״ו אות יו״ד) והרב קסת הסופר (סימן ה׳ אות יו״ד) דבחסר עוקץ השמאלי פסולה ובתפלין ומזוזות יכול לתקן. ע״ש. לא ידענא מאי מייתי דהרי בהאי דינא גופיה דהרב אמת ליעקב והרב לדוד אמת כתב מרן (סימן ל״ו) דכל אות צריכה להיות גולם אחד ואם לאו פסולים, ואפילו הכי כללא כיילי לן דבשבת ויום טוב דאי אפשר לתקן כשרים כל דבתפלין ומזוזות לא הוי שלא כסדרן).

ושוב ראיתי שדברי הרב אמת ליעקב הנזכרים הן הן דברי גדול האחרונים הגאון מהרלנ״ח (סימן א׳ [אות י״ח] דף ז׳ ע״א) שאחר שכתב להוכיח מדברי הרמב״ם דדבוק האות אל עצמה או נפרדה לשני גופים כל שלא נפסדה צורתה לתינוק דלא חכים ולא טיפש כשר בספר תורה, ומה שנמצא בקצת הפוסקים שצריך שתהיה האות גוף אחד אפשר שאמרו כן לכתחלה ומשום חומרא הצריכו התקון, כתב וז״ל: וראיה לזה מה שכתב בהג״ה שהתפלין שיש בהם אותיות שהם שני גופים שיכולים לתקנם אם האות נכרת לתינוק, ואם כן איפה אם היה פוסל, והאל״ף שלא נדבקה היו״ד שלה אינה אחת עד שידבק בתפלין לא היה אפשר לתקן, נראה בודאי דדוקא משום חומרא הצריכו להיות האות גוף אחד אבל מעיקר הדין אינו פוסל אם היא שני גופים כל שלא נפסדה צורתה. ע״ש. הרי שדעתו ז״ל דהא בהא תליא וכל דבתפלין מהני תקון כשר בספר תורה בלא תקון דמה שצריך תקון הוא רק לכתחלה משום חומרא, ואם כן הכי נמי יש לומר דמה שכתב מרן בסימן ל״ו לפסול היינו לכתחלה כל דאפשר לתקן (ועיין להרב שדי חמד (מערכת פ׳ אות יו״ד) שהביא מחלוקת הפוסקים אם לשון פסול משמע גם לכתחלה ע״ש שהאריך בזה).

ומכל מקום בעיקר מה שכתב מהרלנ״ח בדעת הרמב״ם [תפלין פ״א הי״ט], כן כתב הרשב״ץ (ח״א סימן נ׳) והרא״ם (ח״ב סימן ח״י) ע״ש, אלא דהרא״ם שם כתב דלהסוברים דבעינן גולם אחד גם בתפלין ומזוזות הוי שלא כסדרן, ותמה על דברי הגהות מיימוניות והאגור דסבירא להו דפסולים ואפילו הכי בתפלין ומזוזות מהני תקון, ועל כרחך שהבין בדבריהם דמה שכתבו פסולים היינו אפילו בדיעבד. ועיין למהרד״ך בבית א׳ (חדר ל׳) שכתב בדעת הרמב״ם לפסול, ועיין שם בבית י״ב (חדר ג׳), וכן כתב הריב״ש (סימן ק״כ) ע״ש ואכמ״ל.

גם מה שהקשה [לעיל ד״ה תו איכא למידק] על דברי הרב אמת ליעקב דלא הביא ממה שכתב מרן דלא הוי שלא כסדרן, ועוד מה יענה להההיא דסימן ל״ו. לאחר המחילה רבה לא קשיא, דגם למהר״י קולון שחולק על המאירי ודאי שגם הוא מודה דלא הוי שלא כסדרן וכמו שכתב בשמו מרן בבית יוסף סימן ל״ו, אלא דלהמאירי כשר אפילו בלא תיקון, ולזה כתב הרב אמת ליעקב להוכיח שדברי מרן כהמאירי מדלא כתב הפשוטות, דלמהר״י קולון צריך לומר באותיות הפשוטות והתינוק מכיר אם יש בנשאר צורת אות, וההיא דסימן ל״ו מיירי בנכתבו כך

הערות וציונים

99. נדפס לעיל אות י״א. 100. ראה לעיל ד״ה ולענין הכ״ף.

אוצר ההלכה

מתחלה וכמו שכתב הרב אליה רבה והביא דבריו הרב המחבר ז״ל בסמוך וכמו שכתבנו לעיל בהגה [לעיל ד״ה איברא]. ומה שכתב דדוקא בחי״ת שדומה לשני זייני״ן וכו׳, לאחר המחילה רבה אדרבא דומה לשתי אותיות גרע טפי כמבואר בדברי מרן בתחלת דבריו גבי צד״י ושי״ן, ומהאי טעמא בעינן הכא שאין נראה להדיא, לא כן ביוד״י האלפי״ן והשיני״ן לדעת הפוסקים החלוקים על הרב פרי מגדים (שהבאנו דבריהם בהגה לסימן א׳), ולכל הפחות שקולים הם חוטרא דחי״ת שאין נראה להדיא ליוד״י האלפי״ן והשיני״ן שניכרים להדיא, וכל שכן להרב פרי מגדים דבעי גם בהו אין ניכר להדיא.

ומה שכתב לתרץ דהך דסימן ל״ב ביוד״י האלפי״ן והעי״ן אין ניכר להדיא, ובסימן ל״ו איירי בניכר להדיא, מלבד דסתמיות דברי מרן בשתי המקומות לא משמע הכי, עוד בה דכבר כתבנו לעיל בהגה סימן א׳ שדעת הרבה פוסקים דלא כהרב פרי מגדים, ושכן נראה דעת מרן. ע״ש. וכן ראיתי להרב גדולי הקדש בספר דעת קדושים (סימן ל״ב סוף ס״ק ל״ד) שדעת הרב סדר גיטין [הארוך למהר״ם ר״י אות פ״ד] והרב דעת קדושים דיוד״י האלפי״ן איירי בניכר להדיא, ושמה שכתב הרב פרי מגדים הוא חומרא יתירה, ושראה בספר אחד בשם קצת תלמידי חכמים שלא נראין דברי פרי מגדים בזה. וכן כתב בספר מקדש מעט שם (ס״ק קכ״ה) בשם הרב משנת אברהם [בסוף הספר שער התשובה יו״ד קטיעא] שהביא דברי חכמים דמשמעות הפוסקים דגם בניכר להדיא מהני תקון דלא כהרב פרי מגדים[101]. ע״ש.

ומכל מקום כתב הרב משנה ברורה ז״ל [ביאור הלכה סוף ד״ה מכירם] דאם פרודים כל כך עד שניכרים בריחוק ארבע אמות להבית יוסף ובריחוק אמה להב״ח יש להחמיר. ע״ש. ובזה יש לכוין השמועה שהבאתי בהגה סימן א׳ (בד״ה ושיעור)[102] על שם הרב המחבר ז״ל דבהכי איירי. ודע דהגם דהרב המחבר ז״ל כאן פקפק על דברי הרב אמת ליעקב ז״ל שמעתי מתלמיד חכם אחד ז״ל שהורה לו הרב המחבר ז״ל פעמים רבות כדעת הרב אמת ליעקב והרב לדוד אמת דכל דבתפלין לא הוי שלא כסדרן בספר תורה בשבת ויום טוב אין מורידין ספר תורה אחרת].

[הערה ד׳: אמר המגיה: עיין להרב חיים מדבר שם דליכא למימר דהוכחתו מדמחלק בין נכתב מתחלה כתיקונו ושוב נפסק לנכתב כך מתחלה דסבירא ליה כדעת המאירי ז״ל, דמדכתב אחר כך דבעינן שיש עד ההפסק שיעור אות כדינו אבל אם לא נשאר רק אות קטנה דידיה אין להכשיר כיון דלא נכתב כתיקונו בתחלה, מבואר מדבריו דבעינן על כל פנים אות קטנה כסברת מהר״י קולון אלא דגם בכהאי גוונא לא מהני אם נכתב מתחלה כך. ע״ש. ואין מזה הוכחה, דיש לומר שפיר דשנכתב מתחלה כתיקונו מהני אפילו בלא נשאר אות קטנה וכדעת המאירי, וכן נראה שלא הזכיר בתחלת דבריו הך דשיעור אות קטנה, ועל כרחך דמה שמחלק בתחלת דבריו בין היכא שנכתב כתיקונו וכו׳ הוא אפילו באופן דלא הוי שיעור אות אלא על ידי צירוף, וכבר כתבנו בעניותין (בהגה לסימן א׳ [ראה לעיל הערה א׳] בד״ה והנה) שכן הבינו הרבה פוסקים בדעת הב״ח כהמאירי, וביותר מבואר כן בדבריו שהביא השיירי (אות ז׳). ע״ש. וכן כתב הרב המחבר ז״ל לקמן (בד״ה עוד כתב) ע״ש. גם מה שהקשה הרב חיים מדבר שם על דברי הרב בית דוד דדעת הב״ח כהמאירי אם כן לא בעינן תיקון, ולמה כתב הרב בית דוד דכשר על ידי תיקון ולא הוי שלא כסדרן, דמשמע דבלא תיקון לא מהני. ע״ש. לא קשיא דכלפי מה שכתב בתחלת דבריו דלא מהני תיקון דהוי שלא כסדרן כל כך ובודאי דיותר טוב לתקנם ולא להניחם כך גם לדעת המאירי, והוא ברור, וכן כתב הרב המחבר לקמן. ע״ש]. (שו״ת זרע דוד – או״ח סימן א׳ וכ״ג)

הערות וציונים

101. עיין למוה״ר המגיה בספרו שו״ת שמחת כהן (חאו״ח סימן ל״ה) שחזר בו מעט ממה שכתב כאן, וסיים בזה״ל: וזה דלא כמו שכתבתי בעניו׳ בהגהה בספר זרע דוד (סימן א׳ סוף ד״ה ודע, ובסימן כ״ג דף נ״ה ע״א) דדעת רוב הפוסקים וכן נראה דעת מרן דלא כהרב פרי מגדים ז״ל. ע״ש. ועיין עוד שם (בסימנים ל״ו ל״ז) מה שכתב בענין זה. 102. ראה לעיל הערה א׳ בד״ה ושיעור.

באר הגולה **כו** אם אותיות של שם דבוקות, יכול להפרידם:

י. מרדכי [מנחות דף י"ד ע"ב] בשם ר"י, והרא"ש בתשובה [כלל ג' סימן י"א].

אוצר ההלכה

א) סעיף כ"ו אם אותיות של שם דבוקות יכול להפרידם. כן כתב בבית יוסף בשם המרדכי, שכתב בפרק הקומץ [מנחות יד:] שרבנו שמשון אוסרו ור"י מתיר. והטור כתב ביורה דעה (סימן רע"ו) דיכול להפרידו ואין צריך אחר כך להעביר עליו הקולמוס לקדשו, והם דברי הרא"ש בתשובה [כלל ג' סימן י"א], וכדאי הם ר"י והרא"ש לסמוך עליהם. עד כאן בבית יוסף. והשמיטו מכאן שאינו צריך להעביר עליו הקולמוס, ולא ידעתי פירושו, ואולי סתמו כפירושו. (שלחן גבוה סקס"ז)

ב) שם אם אותיות של שם דבוקות יכול להפרידם. כתב בית יוסף (שיטה מ"א), והם דברי הרא"ש בתשובה [כלל ג' סימן י"א] וכו'. נ"ב: עיין הרלב"ח (סימן צ"ז). ובספר יד אליהו (סימן מ"ו). (יד אהרן הגב"י)

ג) שם אם אותיות של שם דבוקות יכול להפרידם. ועיין יו"ד סימן רע"ו (סעיף י"א). (גור אריה הלוי סק"י)

ד) שם אם אותיות של שם דבוקות יכול להפרידם. עיין ביו"ד סימן רע"ו (סעיף י"א [בהגה]) דאם ה"א של שם שכרעה נוגעת בגגה, אם נוגעת ממש עד שנראית כחי"ת, מותר למחוק או לגרר הרגל ולתקנה. אבל אם נוגעת מעט, יש להסתפק בדבר אם מותר. (דברי צבי)

ה) שם אם אותיות של שם דבוקות יכול להפרידם. דינים אלו עיין ביו"ד סימן רע"ו [סעיף י"א בהגה], ושם מבואר לגרור רק אמצע של הנגיעה. יעו"ש.
(ארחות חיים – ספינקא סקנ"ג)

ו) שם אם אותיות של שם דבוקות יכול להפרידם. עיין בתשובת נודע ביהודה (מהדורא תניינא סוף סימן קס"ט), דהיינו דוקא כשהן דבוקות מתחלת כתיבתן שפסול לכל הדעות, מה שאין כן כשאין הלכה ברורה. ועיין בתשובת מהרש"ם (ח"ב סימן ק"ו) הביא שבחדושי רבי עקיבא איגר חולק על זה, ועיין שם מה שכתב בזה. ועיין בתשובת בית אפרים (יו"ד סימן ס"א) מזה, ועיין בתשובת חתם סופר (יו"ד סימן רס"ז) מה שכתב בזה. (מגיני חיים)

ז) שם אם אותיות של שם דבוקות יכול להפרידם. עיין פתחי תשובה יו"ד סימן רע"ו [סקי"ח], דבנודע ביהודה תניינא (יו"ד סימן קס"ט) כתב, דוקא כשדבוקים בתחלת הכתיבה שפסול לכל הדעות, אבל כשנעשה אחר כך לא, כי שמא הלכה דאינו פסול ואסור למחקו ואפילו מקצת אות. ועיין משבצות זהב (סקי"ח) שכתב, הוי יודע אותיות השם נגמרו ונדבקו למטה רשאי למחקו. ואין לומר מדסמכינן על רשב"א [ח"א סימן תרי"א] לקולא בנמצא בשעת קריאת התורה שאין להוציא אחרת, משום דכל הראוי לגרירה [עיין יבמות קד:], אם כן כל שכן לחומרא שמא אין צריך גרירה ומוחק בחנם. אמנם זה שיבוש, דאם אסור לגרור אם כן אין ראוי לבילה ופסול ושפיר יכול להפריד. עכ"ד. ועיין שו"ת בית שלמה (חיו"ד [ח"ב] סימן קל"ט) שהשואל השיג על הנודע ביהודה, דודאי כוונתו על הרשב"א דמתיר בנדבק אחר כך, הא טעמו מבואר משום כל הראוי לבילה, ואם נאמר באותיות השם דאסור לגרור אם כן לא שייך לומר כל הראוי. ואמנם הוא השיב לו דאין כוונת הנודע ביהודה על הרשב"א, דהא הבית יוסף דחה דברי רשב"א לגמרי, רק לענין שלא להוציא אחרת סמך על הרשב"א משום דבלאו הכי דעת הרמב"ם [שו"ת פאר הדור סימן ט'] דמותר לקרות בספר תורה פסול, וכוונת נודע ביהודה הוא, משום דלתירוץ השני של הבית יוסף [סעיף ט"ז ד"ה וא"ת] לא קפדינן אמוקף גויל אם נעשה אחר כתיבה. מכל מקום חולק שם בשו"ת בית שלמה על נודע ביהודה, וכתב דכיון דמחיקה במקצת אינו אלא מדרבנן, אם כן כיון דאיכא ספק שמא צריך לגרור ואז מותר לגרור, אם כן הוי ספק דרבנן ומותר לתקן על ידי גרירה. ועוד אף אם נימא דכהאי גוונא הוי ספק דאורייתא, מכל מקום כיון דעל כל פנים מספיקא צריך לתקן מותר, דלא אסרה תורה רק דרך השחתה, וכן כתב בשו"ת בית אפרים (חיו"ד סימן ס"א) דגם היכא דצריך לגרור מספק פלוגתא מותר לגרור. עש"ב. ומסיק בשו"ת בית שלמה הנ"ל, דאם אפשר על ידי קטן יעשה על ידי קטן שיודע לאמן ידיו שלא יגע באותיות השם, ואם ליכא קטן שיודע בבירור לאמן ידיו, יש להתיר על ידי גדול שיגרר באמצע ולא יגע באותיות השם. (באר יעקב – קרוייזר ס"ק ע"א)

ח) שם אם אותיות של שם דבוקות יכול להפרידם. כלשון הזה מבואר בשלחן ערוך יו"ד (סימן רע"ו סעיף י"א), והאחרונים לא כתבו בזה דבר. והנה טעם הדבר, לפי שכל זמן שלא גרר הדבק הוא פסול, ואין זה חשוב מוחק את השם. ואף דלדעת הרשב"א [ח"א סימן תרי"א] הובא בט"ז (סקי"ב) [סקי"ח] אף כשלא גירר הדבק כשר בדיעבד, ואין להוציא אחרת בספר תורה, ואם כן כיון דבדיעבד כשר ואין הגרירה מעכבת, אם כן באותיות השם היה לנו להחמיר דהוי כמוחק השם, אמנם הדבר נכון, כיון דטעמו של הרשב"א משום דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו [מנחות קג:], ואי נימא דאסור לגרר אם כן הוי אינו ראוי לבילה כיון דאי אפשר למחקו, וממילא פסול ואין זה מוחק את השם. ואמנם עדיין קשה, דהרי טיפת דיו שנפלה אחר שנכתב פשיטא דיכול למוחקו, אלא דאנן לא ידעינן כמה נפל ויכול להיות שגורר גם מגוף האות שנכתב בכשרות, והוא מגוף השם, ואי הוי ידעינן שיעור הדיו שנפל אחר כך, מותר למחוק, אם כן הוי ראוי לבילה וכשר, ואיך יגרור שמא יגרור מגוף האות שנכתב בכשרות. ונראה לי דעיקר ההיתר בזה כיון דמוחק על מנת לתקן

אוצר ההלכה

השם אין בזה איסור לדעת הפוסקים, וכמו שהאריך השלטי גבורים במסכת שבועות [טז. אות ב׳] אם כן בזה אנו מסופקין אי גורר מגוף האות, או רק מן מה שנפל אחר כך, סמכינן להקל בזה. וגם נראה ברור, דכיון דעדיין אחר הגרירה נשאר צורת אות אין כאן חשש של תורה, שהרי אין זה איבוד השם, דהרי נשאר צורת האות והשם הוא כתיקונו, ואף חשש דרבנן ליכא בזה, דהא לא הוי רק שמוחק מקצת שהיה עליו קדושת שם וכעת נדחה מקדושתו, וכמו שאנו אוסרין למחוק הנטפל לשם שכבר קדשהו השם, וזה אינו רק חשש דרבנן, ואם עכשיו גם כן הוא פסול, אין אנו מגרעין קדושתו על ידי הגרירה. וגם נראה לפע״ד לענין גרירת מקצת האות מן השם אינו דומה לקדושת הנטפלין, דשם האות הנטפל בעצמו אין בו קדושה רק בעת שנטפל לשם, אבל מקצת מאותו השם בעצמו הרי הוא בקדושתו, ומה בכך שהוא הולך לאיבוד בזה לא פקע קדושתו, וגם כיון דאפשר דנעשה בתחלת הכתיבה ומילתא דרבנן הוא, אזלינן להקל ואמרינן שנעשה הדיבוק בתחלת הכתיבה, כן צריך לפרש טעמו של השלחן ערוך בזה.

ואמנם מה שאני מסתפק בזה, היכא דעל ידי הדיבוק נשתנה לגמרי צורת האות, ולדעת הב״ח באה״ע סימן קכ״ה [אות ו׳] בזה לא מהני גרירת הדבק, כיון דעל ידי זה נעשה אות גמורה הוי חק תוכות, אם כן צריך לגרור כל האות או על כל פנים כל הרגל, בזה הוי מוחק גמור ואין לנו מקום היתר רק משום שנפסל ואין זה מוחק השם. ואי נימא לדעת האומרים דבנפל טיפת דיו ומקלקל כל האות, מכל מקום כשר לגררו ואם כן הוי מוחק השם ממש, ופסול זה דחק תוכות אינו דבר ברור לפסול, כמו שכתב הרב מוהר״ם פדאווה בתשובה (סימן פ׳) לענין הך דרגל ה״א נוגעת בגגה באופן שנראה כחי״ת, עיין עליו, אם כן הוא הדין בזה. וצריך לומר דאיירי כאן בענין שלא נשתנית צורת האות דאז מהני גרירה, וזה דוחק, דלא הוה ליה למיסתם. והנראה, דאם אין צורת האות ניכרת על ידי הדיבוק, דאז פסול ואי אפשר לגרור לדעת הב״ח, צריך הוא לגרור האות באופן זה שלא יהיה האות ניכר עד שימחקנו מכל וכל, דאז כל זמן שלא יגרור בשלימות אין צורת האות ניכר ואין בו משום מוחק את השם, אבל אם בתחלת הגרירה האות ניכרת, ואחרי זה מגררו כולו משום חק תוכות, בזה בשם הקודש אסור לעשות כן, דכיון דפסול חק תוכות אינו ברור בזה, לא מבעיא לדעת מוהר״מ פדאווה הנ״ל, ואף לפי מה שהביא אחרי זה מהר״מ פדאווה בשם סופר מומחה דחשוב בזה חק תוכות, מכל מקום בזה כיון דהשינוי בא על ידי הדיבוק, דעת הרבה פוסקים דאינו חשוב חק תוכות, וכן דעת הלבוש [סעיף י״ז][1], ועיין באה״ע (סימן קכ״ה). ונהי דאנן מחמירין בדבר, מכל מקום לענין חשש מוחק השם פשיטא דחשוב שם שנכתב בקדושה, [ב]גלל כן צריך לגרר באופן זה שכתבתי. (ישועות יעקב סק״כ)

ט) שם אם אותיות של שם דבוקות יכול להפרידם. טיפת דיו נפלה על שם הקודש, והסופר לא ידע שיש חשש מחיקת השם הקדוש בזה, ובחפזון מחק הדיו בעודה לחה, ועל ידי זה נשאר השם כמקודם, כי האותיות היו ישנות, ולא עשתה הטיפה שום רושם באותיות, רק הקלף בתוך האותיות נעשה דהוי קצת מכח מחיקת הדיו שנפלה, ולזה יש תקנה, כי בקל יוכל לתקן זאת, שיגרד הקלף בתוך האותיות ויהיה כמקודם, ואין בזה חשש חק תוכות, כי הלא האותיות המה מתוקנים כמקודם, אך כדי ליפותו הוא. וספיקא דספר תורה הנ״ל הוא כמו שאברר בעזרת ה׳ יתברך.

הנה אף כי המחבר באו״ח (סימן ל״ב סעיף י״ז) וכן באה״ע (סימן קכ״ה סעיף ח׳), פסק בפשיטות דאם נפלה טיפת דיו לתוך אות ואין האות ניכר, דאין תקנה לגרר הדיו דהוה חק תוכות, מכל מקום בחבורו הארוך [בית יוסף] באורח חיים מבאר השיטות, כי הרשב״א [ח״א סימן תרי״א] והסמ״ק [סימן קנ״ג] והכ״ב [והכלבו סימן ע״ו עמוד מ״ו][2] סוברים, דאם נפלה טיפת דיו לאחר שנגמרה האות דלא הוה חק תוכות, ואולם הספר מצוות גדול [עשין כ״ב, דף ק״ד על גבי] ובעל התרומות [ספר התרומה סימן ר״ה] חולקין על זה, והרא״ש [גיטין פ״ב סימן י״ט] והטור עומדים בשיטתם, ומשום הכי סתם המחבר כדעתם. ועיין בתשובת הרד״ך (בית א׳ מחדר א׳ עד חדר ו״ו ובחדר כ״ב). ובספר גט פשוט באה״ע (סימן קכ״ה סקל״ב) כתב דלחומרא הוי ודאי ספיקא, דהיינו אם נפלה טיפת דיו על אות מהגט, ונטל הטיפה ונשאר האות, וגירש בהגט הזה וקבלה קידושין מאחר, דצריכה גט מהשני, דדילמא הלכה כרשב״א וסיעתו דלא הוי חק תוכות, משום דמצדד דעתו דלא הוי חק תוכות אלא מדרבנן, וזה דלא כתשובת הרד״ך הנ״ל, גם לא כדעת בית מאיר שם [באה״ע סעיף ח׳], דלדידיה צריכה גט אף להסמ״ג ובעל התרומה, ואף לקולא סומך הגט פשוט על רשב״א וסיעתו אם יש עוד ספק להצטרף, דהוי ספק ספיקא. ע״ש.

אמנם לא ידעתי אם הך ספק דמצטרף לדעת הגט פשוט, אם הוא ספיקא דאורייתא ואפילו הכי סבירא ליה דהוי ספק ספיקא, או דוקא היכא דהוא ספיקא דרבנן, כי תשובת הרלב״ח [סימן א׳] אשר הביא שם, אינו תחת ידי. אם כן במעשה דידן כאן נמי הוי ספיקא, דהא לשיטת הרשב״א ודעימיה כשרה הספר תורה לגמרי בלי תיקון כלל, ונוסף לזה שיטת הלבוש באה״ע (שם סעיף ט׳) דסובר דדוקא דיו לחה על גבי אות לחה הוא דנתבטל מתורת אות, אבל דיו לחה על גבי אות יבש לא נתבטל מתורת אות, כי אין להדיו דביקות עם האות, והוי כמו שנטף שעוה על האות. ע״ש היטב. וכל האחרונים חולקין עליו. ולכאורה סברת הלבוש נכונה, כי החוש יעיד על זה דדיו לחה על גבי יבש אין לה דביקות, ומה בין זה לשעוה. אמנם כי נעיין

הערות וציונים

1. שם הלבוש הביא מחלוקת יש מכשירין ויש פוסלין, וסיים והכי נהוג. ובאבן העזר (שם סעיף ט׳) כתב דנוהגין להחמיר, ודוחק לומר שכוונת הרב המחבר שהובא דעה כזו בלבוש. וצ״ע. 2. הובא בבית יוסף אה״ע סימן קכ״ה סעיף ח׳.

אוצר ההלכה

בדבר נראה, כי סברת החולקין מכרעת, שאף שהטיפה איננה נדבקת בקו האות, מכל מקום הרי נדבקת בחלל האות כמו האות עצמו, ואף דהצורת האות היא יבשה והטיפה בחללה היא לחה, מכל מקום לדעתי אין חילוק בין דיו של האות אם לחה או יבשה, הגע עצמך, אילו היו כל אותיות של הספר תורה לחים יהיה פסול לקרות בו עד שנתייבש הדיו, בודאי לא, ועל כרחך דאמרינן שתכף ומיד יש להאות דבקות בהקלף אף על פי שעדיין לחין הן, והנה כמו דמחזיקין לכשרות, שיש לה דבקות עם הקלף, כמו כן נמי אמרינן לענין הטיפה שנפלה, שאף על פי שהאות יבשה, מכל מקום הטיפה לחה נתדבקה עם הקלף שבחלל האות ומצטרף עם האות להחשב כאחת ונתבטל צורת האות, וממילא אם נטל הדיו לחה מחלל האות הוי חק תוכות.

ורעי כאח לי, הגאון מוהר"ר שמחה נ"י ראב"ד בקהלת קודש קעמפען, רצה לומר דהחולקין על הלבוש (ו)לא מיירו אלא אם כבר נתייבש הדיו על האות, ואף דבעת הנפילה היה האות יבש, והדיו לחה, מכל מקום כיון דנתייבש אחר כך נעשה כגולם אחד, אבל אם מחק הטיפה בעודה לחה כולי עלמא מודו להלבוש דמהני מחיקת הטיפה. עכ"ד. ולי אינו נראה כן, הן מן הסברא והן מן הגמרא, כי מהסברא כבר הסברתי מילתא בטעמא, כי גם בגוף האות מקצתו לח, ומקצתו יבש, דכשר לקרות בו, שמע מינה דאין לחלק בין יבש ללח. ומן הגמרא מצאתי ראיה מוכרחת במרדכי הלכות קטנות פרק הקומץ [סימן תתקנ"ג], והובא בבית יוסף יו"ד (סוף סימן רע"ו). ע"ש היטב. כי המרדכי שם סבירא ליה דמותר לגרר דיבוק אותיות השם ממסכת סופרים [פ"ה ה"ז], דאם נפלה טיפת דיו על השם דמותר למחקה, דכוונתו על מנת לתקן הוא, וסיום דברי המרדכי, וז"ל: וקצת נראה משום דכהאי גוונא לא הוי חק תוכות, וזאת שיטת הרשב"א וסיעתו. ושמע מינה דסבירא ליה להמרדכי, דהא דקתני במסכת סופרים דמותר למחוק קאי על הטיפה והשם נשאר כתיקונו, וזה הוא דאיתא במסכת סופרים, דכוונתו על מנת לתקן, ומשום הכי הוכיח המרדכי דלא הוי חק תוכות, דאם הוי חק תוכות אם כן כבר נפסל השם בנפילת הטיפה, ומה זה דאמר דעל מנת לתקן הוא, תיפוק ליה דמותר למחוק דכבר נפסל השם. והחולקין סבירא להו דמה דתנא במסכת סופרים מותר למחוק, קאי על גוף השם, וכן הובא בבית יוסף סוף סימן רע"ו וברמ"א שם [סעיף י"א], והא דנקט על מנת לתקן, עיין בשלטי הגבורים פרק שבועת העדות [טז.], ועיין בפירוש הגר"א מוילנא (א"ח סימן ל"ב סקמ"ז). ע"ש היטב. ושמע מינה דהחולקין סבירא להו דאפילו בעודה לחה נפסל האות מיד, כיון דהם סוברים במסכת סופרים דמותר למחוק את השם, ולשון מחיקה נופל על דבר לח, דלאחר שנתייבש מקרי גרידה, והשם היה בודאי יבש, דאם לא כן להמרדכי דסובר שקאי על הטיפה איך יכול למוחקו והשם יתקיים, ואם כן שמע מינה דאפילו באות יבש והטיפה לחה נפסל האות לשיטת הסמ"ג ובעל התרומה, ואפשר דיש לדחות דמיירי שנפלה הטיפה בתוך חללה של ה"א ולא נוגעת בה"א, ואם כן יוכל למחוק הטיפה והאות יתקיים אפילו בשניהם לחים, אך זה אינו דאם כן ממילא להחולקים אפילו בכהאי גוונא נפסל האות, וממילא מוכח דלא כהלבוש, ועיין שם בב"ח אה"ע (סימן קכ"ה סק"ו), אך אם נסמוך על שיטת הלבוש, יש כאן צד להתיר הספר תורה הנ"ל.

ב. והבית שמואל באבן העזר שם (סקי"א) רצה לנטות שיטת הלבוש לענין אחר, דהיינו שנפלה טיפת דיו על קו האות, ונפקא מינה לענין כתב על גבי כתב, ותליא בשתי דעות בסימן קל"א, ומשום הכי כתב דדיו לחה על גבי יבשה לא נתחבר ולא נתבטל כתב הראשון, כן הוא פירושו. וצ"ע מתוס' גיטין אשר נזכיר אם ירצה ה' לקמן, וגם לפי פירוש הבית שמואל בדברי הלבוש, לא רחוקה היא, כי כבר נזכר זאת ברמב"ן, כאשר נזכיר עוד. והפרי מגדים בא"ח (סימן ל"ב במשבצות זהב סקט"ו) הביא דברי בית שמואל האלו והוליד מזה ספק, דאם נפלה טיפת דיו על קו האות בספר תורה ותפלין ומזוזות, אם נפסל האות מכח כתב על גבי כתב. ע"ש היטב. ודבריו צריכים עיון גדול, דבשלמא גבי גט שפיר, דאינו יכול לכתוב שלא מדעת הבעל, דכבר נעשה שליחותו, אבל גבי ספר תורה ותפלין ומזוזות מה ספיקא יש בזה, ליעבר עתה הקולמוס לשמה ויהיה כשר ממה נפשך, דאם כתב על גבי כתב לא הוי כתב אם כן לא פסלה הטיפה כלל, ואם כתב על גבי כתב הוי כתב ומבטל הטיפה את הכתב הראשון, אם כן גם הכתב השלישי, יבטל את הטיפה (הנפלה) [שנפלה], ויעשה אותה לשמה. וצ"ע. ואפשר דספיקו דוקא בתפלין ומזוזות דבעינן דוקא כסדרן.

ג. והנה בגיטין (דף כ' ע"א) בפלוגתא דרבי יהודה ורבנן אם מהני העברת קולמוס, ראינו בבירור בבית יוסף אה"ע (סימן קל"א) ובבית שמואל שם (סק"ה), ובסימן ק"ל (סקכ"ח) כי הוא ספיקא דדינא, וגם אדמו"ר הגאון מוה"ר עקיבא איגר זצוק"ל כתב בפשיטות בספר תורת הבית [בית אהרן] מאבד"ק וורעשנא שם בסוף הספר [דף נ"ג ע"ב], דמצטרף לספק ספיקא, והיינו הך ספיקא דדילמא הלכה כרב חסדא או כרב אחא בר יעקב. ע"ש. ולי קשה, אף שהבית יוסף סובר בפשיטות בדברי הרמב"ם דפסק כרב חסדא וכרבנן משום דכתב (בפ"ג ה"ד מהלכות גירושין) אינו גט, מכל מקום צ"ע דהא בהלכות תפלין (פ"א הלכה ט"ו) הביא אם כתב שלא לשמו פסול, ולמה לא הזכיר מהעברת קולמוס כלל. ואף דיש לומר דלקולא לא רצה לסמוך על זה, ועל כן לא הזכיר מזה, הא יש נפקא מינה לחומרא גם כן, דאם כתב השם שלא לשמו, והעביר הקולמוס לשמו, אם רשאי אחר כך למחקו לצורך תיקון, דאם לא מהני כלל מותר למחקו לתקן, כמו שכתב הש"ך סימן רע"ו [סקי"ב] וכל האחרונים. ע"ש. ואם כן יש לתמוה, שדין הגט נלמד בגיטין מסת"מ, עיין שם בגמרא, והניח הרמב"ם השרש ולא הזכיר בהלכות ספר תורה כלום מדין העברת הקולמוס, ובגיטין שזה דבר הנלמד ביאר הרמב"ם דין דהעברת

אוצר ההלכה

קולמוס. וגם על הרמ״א צריך עיון מכח זה, דבאה״ע[3] הביא דעת החולקים רבנו חננאל [הובא ברשב״א] ורשב״א [בחדושיו לגיטין שם] דחוששין לקידושין, וביורה דעה לא הגיה מזה כלום. ועל כן אנו צריכין לדברי הרב המגיד בהלכות גירושין שם דגט גרע, עיין שם בהמגיד, משום הכי מפרש הרמב״ם בהדיא דאף העברת קולמוס לא מועיל כלום, אבל לענין קדושת השם, באמת לא ברירא ליה, משום הכי שתק מיניה, ורמ״א דהגיה בשלחן ערוך אה״ע דחוששין לחומרא, סמך ביו״ד במכל שכן דחוששין לחומרא ולענין מחיקת השם, אבל מכל מקום לפום ריהטא נראה דלא ברירא ליה להרמב״ם דהלכה כרב חסדא.

ד. והנה תשובת רד״ך (בית א׳ חדר ו׳), הביא ספר התרומה והסמ״ג הנ״ל, וגם הביא שכתבו אם גרד הטיפה והעביר הקולמוס לא מהני אף (לרי״ו) [לרבי יהודה], דהעברת קולמוס לא מהני אלא לתקן האות משלא לשמו לשמו, אבל לשווייה אות לא מהני, וכן איתא בתרומת הדשן (סימן רכ״ח). ע״ש. ועיין במג״א (סימן ל״ב סקכ״ו). אמנם הגט פשוט (סימן קכ״ה סקל״ג) כתב כי מדברי תוס׳ גיטין (דף י״ט ע״א ד״ה דיו על גבי דיו) אינו נראה כן, ולא ביאר דבריו מאיזה משמעות מוכח שהתוס׳ חולקין על ספר התרומה והסמ״ג בזה. וגם הבית מאיר שם (סעיף ח׳) הביא הגה [סעיף ד׳] בזה דלא מהני העברת קולמוס בחק תוכות, וחולק עליו מסברא. ע״ש היטב.

ואני לפענ״ד אברר קצת בדבריהם, דהנה הרמב״ן בגיטין (דף י״ט ע״א ד״ה דיו) הביא גם כן קושיית התוס׳, וזה לשונו שם: ואם תאמר, דלא אמר רבי יהודה דמהני אלא בלשמה, אבל לא שיהיה כתב לענין שבת, והתנן בפרק הבונה [שבת קד:] דלרבי יהודה חייב, עיין שם בתירוץ רבנו שמואל, ומסיק ומיהו לאו קושיא כלל, דהכא אליבא דרבנן וכרב חסדא דכתב עליון לא הוי כתב כלל, ואי קשה לרב אחא בר יעקב דסבירא ליה לקמן [כ.] דגם רבנן סבירא להו דעליון הוי כתב אלא דבעינן ״ואנוהו״ [שמות ט״ו, ב׳], הא תנן בפרק הבונה כתב על גבי כתב פטור. ותירץ שני תירוצים, אחד דהתם מיירי בסקרא על גבי דיו, ודברי הכל היא, אי נמי דסבר איהו דשאני לשמה משבת, דגבי שבת מלאכת מחשבת בעינן, ולא אהני ליה מעשיו, שכבר נכתב. יעו״ש. וריטב״א שם מפרש קצת יותר, וז״ל: דבשבת כל שנכתב כבר אינו חשוב, עיין שם על מתני׳ שם.

ואם כן נראה להדיא דהתוס׳ והרמב״ן מחולקין מקצה אל קצה, דהתוס׳ סבירא להו דאם כתב עליון אינו מתקן כלום, אליבא דכולי עלמא לא הוי כתב, אלא דכל הפלוגתא היא באם שמתקן קצת משלא לשמה ללשמה, דרב חסדא סבירא ליה דבזה פליגי רבי יהודה ורבנן, דרבנן סברי דאף דמתקן העליון אינו כתב, ורבי יהודה סבירא ליה דאם מתקן העליון הוי כתב, וחייב נמי לענין שבת, כמו דאיתא להדיא בשבת, אמר רב חסדא מתני׳ דלא כרבי יהודה, וכפירוש התוס׳ שם [ד״ה אמר רב חסדא] ע״ש היטב. ורב אחא בר יעקב סבירא ליה דאף בפשוטו כתב על גבי כתב לא הוי כתב, אבל אם העליון מתקן הוה כתב אליבא דכולי עלמא, אלא דרבנן אמרו דאינו מן המובחר, אבל באמת כתב העליון הוי כתב גמור וחייב נמי לענין שבת. ורמב״ן סבירא ליה דאם כתב העליון מהני בלשמה, ממילא מוכח דכתב על גבי כתב הוי כתב גמור בפשוטו, דאם העליון אינו כתב, לא מהני גם כן לענין לשמה, ומשום הכי רב חסדא דסבירא ליה דרבנן ורבי יהודה פליגי בדינא, סבירא ליה דפליגי בפשוטו, בכתב על גבי כתב אי הוי כתב, ומשום הכי אמר נמי במסכת שבת דפוטר כתב על גבי כתב שם, דאתיא דלא כרבי יהודה, ורב אחא בר יעקב דסבירא ליה דלא פליגי בדינא אלא דאינו מן המובחר, סבירא ליה נמי דכולי עלמא סברי דכתב על גבי כתב הוי כתב גמור אפילו בלא תיקון, ומשום הכי הצריך הרמב״ן בתירוצו הראשון לאוקמא מתני׳ דמסכת שבת במילי אוחרי. ובתירוצו השני דסבירא ליה דרב אחא בר יעקב לא סבר אלא לענין לשמה, סבירא ליה דלא מהני זה לענין חיוב שבת דלא הוי אלא תיקון הראשון, ובמעשה שבת צריך מעשה חדש, ובגוף הדבר כתב העליון אינו כלום, דאין לומר דכוונת הרמב״ן בתירוץ השני היא כסברת התוס׳, דאם כן הוי ליה לאסוקי דבמסכת שבת מיירי באינו מתקן בעליון כלום, ועוד הא מחלק בין הדבקים, לענין דין לשמה ולענין שבת, ולשיטת התוס׳ אין חילוק כלל, דאם הוי תיקון לענין לשמה, מחייב נמי לענין שבת, אלא דלא סבירא ליה כהתוס׳. וברי״ב״א כתב בהדיא דלענין שבת לא חשוב כתב.

קצור הדברים המה, דלדעת התוס׳ דאף בפשוטו כתב על גבי כתב לא הוי כתב, מכל מקום אם בתקון לשמה מהני כתב העליון, ממילא נעשית העליון כתב גמור וחשיב נמי לענין שבת כתיבה גמורה. ולשיטת הרמב״ן אם בפשוטו לא הוי כתב, אף דלענין לשמה מהני כתב העליון, מכל מקום לא נחשוב העליון ככתיבה גמורה דליחייב מכח זה לענין שבת, דלא הוי אלא תיקון כתב הראשון. ובזה מבורר דברי הגט פשוט דמהתוס׳ מוכח דלרבי יהודה אליבא דרב חסדא, ולרב אחא בר יעקב אליבא דכולי עלמא, דאם העביר קולמוס על חק תוכות דהוי כתיבה גמורה מקל וחומר משלא לשמה דמחייב לענין שבת דהוי מעשה כתיבה, מכל שכן חק תוכות דיותר גרע כתב הראשון משלא לשמה, דלא הוי כתיבה כלל כמו שכתב בתשובת שב יעקב, דהעליון הוי כתב גמור, וכמו שכתב בית מאיר שם. ויש ליתן תבלין לזה מדברי הירושלמי במסכת שבת פרק הבונה [הלכה ה׳], וע״ש היטב ולא רציתי להאריך, אבל להרמב״ן דכתב דלא מחייב לענין שבת, (אפילו) [אפשר ד]סבירא ליה בהעברת קולמוס כבעל התרומה וסמ״ג דלא הוי אלא תיקון ראשון, וממילא לא מהני על גבי חק תוכות.

ה. אמנם לכאורה יש סתירה גמורה לזה, דעל כרחך התוס׳ סברי נמי כהרמב״ן דלא הוי אלא תיקון הראשון,

---

הערות וציונים

3. בדפוסים שלנו זה לשון מרן השלחן ערוך ״ויש אומרים דחוששים״, והיינו רבנו חננאל והרשב״א, ולא לשון הרמ״א.

אוצר ההלכה

כמו שכתבו ספר התרומה והסמ״ג, דהנה המהרש״א הקשה שם על התוס׳ קושיא חמורה, דלשיטת התוס׳ דמוקי הך דדיו על גבי דיו בלא מתקן בהעליון כלום, ובזה כולי עלמא מודו דלא הוי כתב, אם כן מה בעי ריש לקיש מרבי יוחנן [גיטין שם] עדים שאינם יודעים לחתום אם רשאי לרשום להם בסקרא והם יעברו עליו בדיו, דהוי מוחק הראשון, ואם כן הוי חתימה ממש, ואמר ליה, מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, הא העדים צריכין לחתום לשמה, ורשימה בסקרא הוי שלא לשמה, אם כן הוי כתב העדים כתב מכח לשמה, והיא קושיא גדולה. ועל כן צריכין אנו לתירוץ בעל תורת גיטין שם, שכתב וז״ל: דאף שכתבו התוס׳ דהוי כתב כשמתקן, מכל מקום לא הוי אלא כמתקן הראשון, וכתב הראשון הוא עיקר ואין כאן כתב ידן של עדים (והן הן דברי התרומות והסמ״ג), ומשום הכי צריך דוקא למיבעי בסקרא והעברת דיו על גביו, דאז הוי חתימה גמורה, ועל זה השיב דמפני שאנו מדמין וכו׳. ע״ש. אם כן מוכח מזה דהתוס׳ סבירא להו כרמב״ן ובעל התרומה והסמ״ג.

ו. **אמנם** נראה שאין מזה סתירה כלום, והוכחת הגט פשוט נצבה כמו נד, דכיון דהתוס׳ סבירא להו דמחייב לענין שבת, שמע מינה דסבירא להו דבמתקן הוי כתב העליון כתב גמור, ואי לא הוי כתב גמור לענין חתימת העדים גם לענין שבת לא ליחייב, ואי דרוצה לדחוק אנפשיה דלענין שבת חייב משום תיקון כל דהוא, אם כן צריכין אנו לומר דתוס׳ ורמב״ן מחולקין אי מחייב משום תיקון קצת, זה דוחק גדול, אלא ודאי דתוס׳ סבירא להו דאם מתקן בכתב העליון, הוי העליון כתב גמור, וקושיית המהרש״א מתורצת היטב בדברי אדמו״ר הגאון החסיד מהרע״א זצוק״ל, הובא בספר בית אהרן שהזכרתי למעלה, וז״ל: כי אנן פסקינן [אה״ע סימן קל״ג ס״א] כרבי אלעזר דעדי מסירה כרתי, אם כן מהתורה אין העדים צריכין לחתום לשמה אלא משום מזוייף מתוכו, כמבואר (בגיטין דף ד׳ ע״א) בתוספות (ד״ה מודה רבי אלעזר). ע״ש. משום הכי לגבי דאורייתא לא הוי כתב דאין צריך לשמה והוי כאילו לא חתמו כלל וליכא עדים על המסירה, ופסקו הבית דין אחר כך שלא כדין עליהם, דנמסר כהלכה. ע״ש. ודברים ברורים ומתוקים מדבש המה. ואם כן כיון דנדחה קושיית המהרש״א, קם הסברא כיון דמחייב לענין שבת הוי העליון כתב גמור, ודברי הבית שמואל (בסימן ק״ל סקכ״ח) תמוהים מאד וכאשר תמה התורת גיטין שם [ביאורים סעיף ט״ז סקט״ז].

אמנם גם על זה יש לשדות בו נרגא, דהא תינח לשיטת התוס׳ לעיל דסבירא להו בלא חתמו לשמה לא הוי לרבי אלעזר אלא פסול דרבנן, אכן לשיטת הרשב״א שם דסבירא ליה כיון דהבית דין סומכין על עדי החתימה דנמסר כהלכתו הוי כעיקר הגט וצריך לשמה מדאורייתא, אם כן אזדא ליה תירוצו של אדמו״ר זצוק״ל. אבל גם זה אינו, דרשב״א בסילוק דעת סובר כרבו הרמב״ן בכתב העליון לשמה לא הוי אלא תיקון הראשון, ולא מיחייב לענין שבת, וממילא לא הוי חתימת העדים, ושפיר קם תירוצו של בעל תורת גיטין, דשבת וחתימת עדים שוים, אבל לשיטת התוס׳ דסבירא להו דמחייב לענין שבת לא שייך תירוצו של תורת גיטין, דהא סבירא להו דמזוייף מתוכו לגבי עדים לא הוי אלא מדרבנן, קם תירוצו של אדמו״ר ולפי האמת דמסיק רשב״א כיון (בדף י״ט ע״א) כתוס׳ ע״ש, הא מסיק גם כן (בדף ד׳ ע״א) דמזוייף מתוכו לא הוי אלא מדרבנן.

ז. **והיוצא** לנו מדברינו דלדעת רב אחא בר יעקב דסבירא ליה דהעברת קולמוס מהני גבי חק תוכות, דשבת וחתימת עדים שוים, אבל נמי על גבי חק תוכות, זה תליא בפלוגתא דהרמב״ן והתוס׳, דלרמב״ן לא מהני, ולתוס׳ מהני, וממילא נוכל לומר דמהני אפילו לרב חסדא כסברת הבית מאיר דכתיבת חק תוכות גרע מכתיבת שלא לשמה, דכתב ראשון לא הוי כתב כלל, ואפשר דמודה רב חסדא, דאפושי פלוגתא לא מפשינן. ואחי ורעי הרב הנ״ל (י)רצה להביא ראיה דמהני כתב על גבי חק תוכות, מהטור יו״ד (סימן רע״ו בסוף הסימן) והיא בתשובת הרא״ש [כלל ג׳ סימן י״א], וז״ל: יש בו דבק באותיות השם, יש לו לגרדו ואין צריך אחר כך להעביר הקולמוס לקדשו, כי כבר נכתב כהלכתו בקדושת השם, וכשתיקן האותיות הרי השם כהלכתו, עיין שם בתשובת הרא״ש, ושמע מינה מדקאמר ואין צריך אחר כך להעביר הקולמוס וכו׳, דאם היו נפסלו[ת] האותיות בהדבוק ומכח הגירוד לא נעשה השם כהלכתו משום דהוי חק תוכות, אזי צריך להעביר הקולמוס, והיה מהני. עכ״ל. ובהשקפה ראשונה שמחתי, כי מזה ראיה להדרך אשר כתבתי, דתליא ברמב״ן ובתוס׳, כי הרא״ש והטור שכתבו ואין צריך להעביר הקולמוס, באים למעט בעל פלוגתא דידהו שהובא בא״ח בסימן ל״ב, ועיין שם בבית יוסף כי רשב״א סובר כירושלמי דנגיעה בתחלת אות, נפסלה האות לגמרי, ולא מהני גירוד הדבק, כי האות נפסל והוי חק תוכות, ע״ש כי כן הוא שיטת הרשב״א, והרא״ש חולק, דנגיעה אף בתחלת אות אינו נפסל האות ומהני גירוד הדיבוק. ע״ש היטב. והנה רשב״א (בגיטין דף י״ט ע״א) הלך שם בשיטת התוס׳, דאם מתקן בכתב העליון מחויב לענין שבת. ע״ש היטב. וכתבתי דלפי שיטת התוס׳ הנ״ל מהני נמי על גבי חק תוכות, ומשום הכי שפיר כתב הרא״ש והטור דלאחר הגירוד אין צריך להעביר קולמוס, וכוונתו הכי דאיהו לדידיה ולשיטתו סובר דמהני גירוד הדיבוק, ובהגירוד מתכשר ואין צריך להעברת קולמוס, ואי דהיה צריך בזה העברת קולמוס, משום דחוששין לשיטת הרשב״א דסבירא ליה דנגיעת האות נפסל ולא מהני גירוד לבד משום דהוי חק תוכות, הא לדידיה מהני על כל פנים העברת קולמוס, כי סובר כשיטת התוס׳ (דף י״ט שם) דהעברת קולמוס מהני על גבי חק תוכות כמו שאמרנו.

ח. **ולכאורה** יש ראיה מזה דאפילו לר״ח מהני העברת קולמוס על גבי חק תוכות, דהא כתב זאת אליבא דרשב״א לפסק הלכה. אכן זה אינו דהא דרשב״א פוסל נגיעה בתחלת אות, נוכל לומר דזו לא (מוכח) [מכח] ודאי, אלא מכח ספק שיטת הירושלמי, כי מתוך הבבלי לא נראה מבורר כן, ורשב״א הביא

אוצר ההלכה

שם (בגיטין י״ט) שיטת רבנו חננאל דפסק כרב אחא בר יעקב, ואם כן נוכל לומר בדיבוק האותיות דמהני העברת קולמוס מכח ספק ספיקא, דילמא דלא כירושלמי, דנגיעת האותיות אינה פוסלת כלל, ואם תמצי לומר דפוסל, דילמא הלכה כרב אחא בר יעקב דמהני העברת קולמוס, אבל אליבא דרב חסדא לא מוכח דמהני, אבל נקוט מיהא פלגא דלרב אחא בר יעקב מוכח דהעברת קולמוס מהני על גבי חק תוכות, ודלא כבעל התרומה וסמ״ג דסבירא להו דלא מהני אפילו לרבי יהודה. אבל האמת יורה דרכו, דגם זה לא מוכרח מיניה, דאם נאמר דכוונת הרא״ש והטור למעט שיטת רשב״א דנגיעת אותיות פוסלת, מה זה שכתב הרא״ש, ואין צריך להעביר קולמוס לקדשו, מה ענין קידוש שייך כאן, הא לשיטת הרשב״א צריך להעביר קולמוס להשוות אותיות, ועוד מה מסיים כי נכתב כהלכתו ובקדושתו, ועוד דמה מפלפל דוקא באותיות השם, הא גם בשאר אותיות יוכל להגיד דעתו זאת דאם גירד הדיבוק אין צריך להעביר הקולמוס, דאין חוששין לדעת הרשב״א כלל, אלא נראה דכוונת הרא״ש והטור כך הוא, דרא״ש לשיטתו דסובר נמי להיפך משיטת הרשב״א, דכל זמן דיש נגיעה פסול לקרות בו, ולא אמרינן ״כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו״ [יבמות קד:], וסובר הרא״ש דבגירוד הנגיעה מתכשר ולא הוי חק תוכות, והוה אמינא דזה דוקא בשאר אותיות, אבל בקדושת השם כיון דצריך לקדש אותו, ואם כן אם יש נגיעה בתחלת האותיות, ד״מ [דרך משל] שה״א ראשונה מהשם נוגעת ביו״ד שלפניו, והוה אמינא דכיון דהשתא פסול הוא כל זמן דיש נגיעה, והוי כמקדש בעל מום, קמשמע לן הרא״ש כיון דעיקר האותיות כתובין כהלכתן מהני הקידוש.

עתה נחזור לענין השאלה, לראות אם יש צדדים לסמוך להתיר שאין צריך לגנוז היריעה, ובאיזה אופן יעשה התיקון.

א. ראשונה, דלהרשב״א וסמ״ק וכל בו, כשר הספר תורה לגמרי בלי שום תיקון, כי לאחר שנגמר האות, לא מקרי חק תוכות כמבואר, ואף דהמחבר סתם בשלחן ערוך [כדעת החולקים], מכל מקום הא הגט פשוט כתב דהוי ספיקא דדינא, וממילא מכח זה אסור למוחקו, ואם כן אם אין לו היתר צריך גניזה. ובלאו הכי נראה לי דאסור למוחקו כי על כל פנים בתחלה נכתב השם כהלכתו ובקדושתו, ואפילו השם שנכתב בחק תוכות רבים חולקין על הש״ך דאסור למוחקו, מכל שכן הכא.

ב. שיש תקנה לעבור הקולמוס על כל אות ואות, ואם מהני באנו לספיקא, דלבעל התרומה והרמב״ן אינו מועיל, ולהתוס׳ מועיל, וגם בתשובת אדמו״ר בספר תורת הבית שהבאתי לעיל סובר מתחלה דהיכא דכתב תחתון פסול לס״ת הוי עליון כתב גמור, ואחר כך חזר ומסתפק בזה, והביא גם כן הפרי מגדים שהבאתי לעיל במשבצות זהב (סימן ל״ב סקט״ו) שגם כן מסתפק בזה ע״ש היטב. (אמנם באשל אברהם סקל״ח, נראה שפסק לחלוטין כן) דדיו על גבי סקרא כיון דסקרא פסול לס״ת הוי עליון כתב גמור, דהוי כמו דיו על גבי אבר בגט דכשר, ואף דהתם באבר יש לומר דלא הוי כתב כלל אפילו לענין שבת, מה שאין כן בסקרא דהוי כתב על כל פנים לענין שבת, מכל מקום לשון הטור אבן העזר סימן (למ״ד) [ק״ל] משמע דעיקר הטעם משום דאבר פסול לגט משום הכי מהני כתב עליון, ומבואר זה יותר בתשובת אדמו״ר הנ״ל, דאפילו אם נפלה דיו והעביר הקולמוס מסתפק שם דכתב העליון מהני כיון דתחתון לא הוי דרך כתיבה, וזה ממש כסברת בית מאיר שהבאתי, והנה אלו שלשה עמודי העולם דהיינו הבית מאיר ופרי מגדים ואדמו״ר עומדים בחד שיטה דהעברת קולמוס מהני על גבי חק תוכות להשוות אות אפילו לרבנן אליבא דרב חסדא, וזה היפך מסברת בעל התרומה והסמ״ג, ותמהני על אדמו״ר ופרי מגדים, שלא הזכירו דעתם כלל.

אמנם כבר הוכחתי בהוכחה ברורה, דהתוס׳ חולקין על הבעל התרומה והסמ״ג כמו שכתב הגט פשוט, אבל מתוס׳ אין לנו ראיה, אלא לרבי יהודה אליבא דרב חסדא ולרב אחא בר יעקב אליבא דכולי עלמא, אבל אי פסקינן כרבנן אליבא דרב חסדא אין לנו ראיה מתוס׳ דמועיל, ועיין היטב. אמנם ספיקא דדינא הוא, אי פסקינן כרב חסדא או כרב אחא בר יעקב, והוא שיטת רבנו חננאל שהובא ברשב״א, ולפי מה שביארתי לעיל גם מהרמב״ם ליכא ראיה להיפך, וגם אדמו״ר נקט זה שם לספיקא דהעברת קולמוס מהני אפילו בדיו על גבי דיו. ע״ש. ואם כן בכאן נמי לאחר שהעביר הקולמוס נוכל להכשיר מטעם ספק ספיקא, דילמא כרשב״א וסמ״ק וכל בו דכשר בלי תיקון, והעברת קולמוס לא מגרע כמו שכתב נודע ביהודה (בתשובה א׳ בא״ח). ע״ש. וספק שני דאף דנפסל האות כבעל התרומה והסמ״ג, דילמא פסקינן כרב אחא בר יעקב דהעברת קולמוס מהני. אכן על ספק האחרון יש לפקפק, כי על זה יש ספק ספיקא להיפך, דילמא על גבי חק תוכות אפילו רב אחא בר יעקב מודה דלא מהני להשוות אות כמו שכתבתי, אמנם יש לצרף לסניף שיטת הלבוש, כי סברתו מרומז ברמב״ן כמו שכתבתי לעיל.

עוד יש סניף להתיר מבית מאיר שם דרצה לומר דהא דבעל התרומה וסמ״ג דסבירא להו דהוי חק תוכות זו לא הוי אלא מדרבנן, אבל מדאורייתא כיון דכבר נכתב כהלכתו אלא שנפסל מכח טיפה דיו, ממילא בניטל הפסול (ו)נתכשר האות. ע״ש. אך הבית מאיר לא ראה תשובת רד״ך, כי דעתו בתחלה דהוי מדרבנן ואחר כך חזר ומסביר בטעמו דהוי דאורייתא, אבל באמצע תשובתו נראה דלא הוי בירור גמור אצלו, ואי נאמר דהוי מדרבנן, נראה לכאורה לסמוך על ההיתר שכתבתי.

ואין להקשות הא מכל מקום לכתחלה אסור לתקן השם על ידי העברת קולמוס משום ״זה (כ׳) [אלי] ואנוהו״ [שמות ט״ו, ב׳] כרבנן, זה אינו, דדוקא התם דהוי נכתב שלא בקדושה ויכול לגורדו על מנת לתקן, או דזה גופא אינו נאה דלא יתקדש אלא על ידי העברת קולמוס, אבל הכא דאינו רשאי למוחקו בשום אופן כמו שכתבתי, ואם כן תהיה היריעה צריכה גניזה, בודאי

אוצר ההלכה

נראה דמותר לתקן על ידי העברת קולמוס, וכמו שהתיר אדמו״ר בתשובה הנ״ל. וגם ראיה גמורה מהרא״ש והטור (סימן רע״ו) שהבאתי, דכתבו, ואין צריך להעביר הקולמוס ולקדשו, שמע מינה דאם היה צריך, היה מותר להעביר הקולמוס ולקדשו, דכיון דהשם היה נכתב בקדושה רק דנפסל על ידי נגיעת האותיות, היה רשאי להעביר הקולמוס כדי שלא תצטרך היריעה גניזה, וישאר השם הקדוש בקדושתו, וזה ראיה ברורה לפענ״ד. וחתמתי שמי. (אומץ יוסף)

י) **שם אם אותיות של שם דבוקות יכול להפרידם.** שאלה: אותיות השם בן ארבע אותיות שנמחק ה״א וי״ו האמצעיות, ויו״ד הראשונה נשארה בתקפה ויפיה כבראשונה, אך ה״א האחרונה קצת דיהה על קלף, אבל גוף האות ניכר היטב ואין בו פקפוק שהוא כשר, אם יש תקנה לגרור ה״א אחרונה כדי לכתוב השם כסדרו או לא?

הנה בתשובת חוות יאיר (סימן ט״ז) נקט בפשיטות באמצע התשובה, דשם שנפסל בטלה קדושתו ומותר למחוק השאר, וגם אדמו״ר הקדוש בעל המחבר תשובות רבי עקיבא איגר, שכתב גם כן בפשיטות כן בספר בית אהרן חלק ב׳ [דף נ״ד ע״א] בתשובה אשר השיב להמחבר ספר זה, ואף שיש קצת לפקפק שם על תשובה זו, מכל מקום תירצתי בעזרת ה׳ בטוב, וגם כן ראיתי בשאר תשובות אחרונים שהשיב להם אדמו״ר זצוק״ל בפשיטות להיתר. אמנם בספר בני יונה מבעל המחבר תשובות מעיל צדקה כתב זה לאיסור גמור, ונוטה דעתו אפילו לחיוב מלקות, עיין שם דף כ״ג ע״ב [סימן רע״ו סוף סעיף י׳]. ומקרוב נדפס ספר מלאכת שמים מהאב״ד דקהילת ווירצבורג, [וראיתי] שהביא (בכלל ט׳ סימן י״א ובבינה סק״י) דברי הרב בני יונה, ומשום זה מחליט לאיסור בלי שום חולק, והנה דברי הבני יונה צריך לי עיון גדול וכל ראיותיו לפענ״ד אינן מוכרחים, ואציע דבריו בקצור ואחלקם לסעיפים קטנים[4]. (אומץ יוסף)

הערות וציונים

4. המשך דברי המחבר הדפסנו במלואים שבסוף הספר אות ד׳. ע״ש.

כז כ**אותיות ותיבות שנמחקו קצת, אם רישומן ניכר כל כך שתינוק דלא חכים ולא טפש יכול לקרותם, מותר להעביר קולמוס עליהם להיטיב הכתב ולחדשו, ולא הוי שלא כסדרן:**

באר הגולה

כ. תרומת הדשן [חלק א׳ סימן מ״ח].

אוצר ההלכה

א) סעיף כ״ז אותיות ותיבות שנמחקו קצת וכו׳. זה לשון תרומת הדשן [ח״א סימן מ״ח] הביאו בבית יוסף כלשונו, וסיים: [שרי להעביר קולמוס על הכתב] ולחדשו שלא יתמחק יותר, דכיון דעכשיו הכתב כשר הוא, מה שהוסיף עליו אינו אלא לשמרן שלא יתקלקלו לא חשיבא כתיבה שלא כסדרן. עכ״ד. (שלחן גבוה סקס״ח)

ב) שם אותיות ותיבות שנמחקו קצת וכו׳. כתב בית יוסף (שיטה מ״ב), אותיות ותיבות שנמחקו קצת כתוב בתרומת הדשן וכו׳. נ״ב: [חלק א׳] סימן מ״ח, וכן כתב מהרי״ל ז״ל בתשובה (סימן קכ״ז)[1].

וכתוב בספר הזכרונות (דף ס׳ [זכרון ט׳ פ״ג]), דהיינו דוקא כשנכתבו תחלה בכשרות ושוב נמחקו, אבל אם מעיקרא בעת הכתיבה, מחמת שהדיו לא נעשה כהוגן, נעשו בו אותיות משונות, נוטים לירוק ולאדום וללבן שהוכהה ממראיתו, ולא נראה בהם שחור מעולם וצריך להעביר עליהם קולמוס, הוי שלא כסדרן. (כנסת הגדולה הגב״י)

ג) שם אותיות ותיבות שנמחקו קצת וכו׳. כתב במג״א (סקל״ח), אבל אם בתחלת הכתיבה לא היה הדיו שחור וכו׳ וצריך להעביר עליהם קולמוס הוי שלא כסדרן. ע״ש. ובספר תורה כהאי גוונא בשמות, צריך עיון. (שמוש חכמים)

ד) שם אותיות ותיבות שנמחקו קצת וכו׳. המג״א (סקל״ח) בשם ספר הזכרונות [זכרון ט׳ פרק ג׳] כתב, דאם בתחלת הכתיבה לא היה הדיו שחור הוי שלא כסדרן. ע״כ. ובעניי לא אדע שום חילוק בין תחלת הכתיבה לאחר כך, דאי איירי באופן שאם לא יעביר הקולמוס הוא פסול כמו שהוא עכשיו, אם כן אף אם נמחקו אין לתקן. ואם אף בלא תיקון עדיין כשר, דכהאי גוונא איירי המחבר בשלחן ערוך, מה לי אם נכתב בתחלה כן. ואולי כוונתו, דאם בתחלה אינו שחור לא מקרי דיו ופסול, לכן אין לתקנן, אבל בהוכהה מראיתו אחר כך תחלתו הוכיח דהיה דיו, לכן יכול לתקנן. אך לא אבין, דאם אינו דיו, מה ענין שלא כסדרן לכאן, הא הכל פסול. ואף במעביר על כל האותיות הא הוי דיו על גבי סיקרא. וצ״ע. (גנזי חיים סקל״ג)

ה) שם אותיות ותיבות שנמחקו קצת וכו׳. כתב במג״א (סקל״ח), אבל אם בתחלת הכתיבה לא היה הדיו שחור אלא דומה ללבן וכו׳ או לאדום וכו׳, הוי שלא כסדרן. [ע״כ]. משמע דכל שכן לאודם ממש, ולכאורה יש לומר כל זה אם בתחלה היה אדום, אבל כשבתחלה היה שחור ואחר כך נעשה אדום, כשר. אך בתשובת טוב טעם ודעת (מהדורא קמא סימן רמ״ד) הכריח דאף בכהאי גוונא פסול. ומה שכתב המג״א (בהוכחה [שהוכהה] מראיתו או דומה לאדום, הכוונה שאינו אודם ממש, רק קצת נוטה לשחרורית וקצת לאדמומית, בזה כשר אם היה תחלה שחור ממש. אך אם נעשה אדום ממש (או) [אף] שנעשה אחר כך, פסולה. וכן נראה מדברי הפרי מגדים באשל אברהם (סקל״ט). עיין שם שכתב עוד אף דנשתנה קצת לאדום לא, וכשר רק על ידי תיקון. ועיין בתשובת חתם סופר (יו״ד סימן רנ״ו) בענין זה. ועיין מה שכתבנו על הגליון בפרי מגדים כאן[2]. (מגיני חיים)

ו) שם אותיות ותיבות שנמחקו קצת, אם רישומן ניכר וכו׳, מותר להעביר קולמוס עליהם. בספר מלאכת שמים [כלל ח׳ בינה אות ה׳] חולק על דין זה מגמרא עבודה זרה (דף ס״ח ע״ב) עיסה זו ראוי (לחמע) [להחמיץ] בשתי שעות, מי גרם (לחמע) [שתחמיץ] בשעה אחת, והכא נמי כתב זה ראוי (לימוק) [להיות נימוק] בשנה אחת, מי גרם להתקיים שנים רבות, העברת קולמוס, אפילו דעתה עדיין כשר, אבל על ידי הקולמוס פנים חדשות באו לכאן, על דרך נבלעו מחיצות (בעירובין דף כ״ה ע״א). ואף דקיימא לן אין כתב עליון מבטל לתחתון, אבל כאן שהתיקון נראה לעינים, אפשר דמבטל, דהוה כדיו על גבי סיקרא, על כן אין להקל. וכן פסק בחתם סופר (חלק חו״מ תשובה קפ״ט). (לקוטי שלמה)

ז) שם אם רישומן ניכר וכו׳. עיין בחתם סופר (או״ח סימן ג׳) בתפלין שנמצאים בהם איזה תיבות שיכולין לקלוף על ידי סכין חד. ועיין בנשמת אדם [כלל י״ד אות א׳]. (ארחות חיים – ספינקא סקנ״ד)

ח) שם אם רישומן ניכר וכו׳. עיין באר היטב (סקמ״ב וסקמ״ג). ועיין בשו״ת מהרי״א הלוי (ח״ב סימן ס״ח) על דבר המזוזה שאות בי״ת של לבבכם נראית כעין מ״ם, ונראה שמחמת הלחלוחית נתפשט הדיו לצד שמאל ונעשה כעין מ״ם, רק שאות הבי״ת ניכר כי גוף האות שחור מאד בתכלית השחרות, ומה שנעשה על ידי סיבה הוא כהה וכעין חלודה של דיו. וכתב, דטוב לגרוד החלודה שנתפשט כדי שתחזור האות למראה בי״ת, כיון דכשר בלא גרידה אם כן שפיר יכול לגרוד ולא הוי חק תוכות, וגם אין בזה משום שלא כסדרן. יעו״ש.

ועיין בספר דעת קדושים [סק״מ] ובמקדש מעט (שם ס״ק קל״א). ע״ש. (ארחות חיים – ספינקא סקנ״ו)

ט) שם אם רישומן ניכר כל כך שתינוק דלא חכים ולא טפש יכול לקרותם וכו׳. אולי אין בזה הכרע על ידי תינוק, כי גם על ידי רושם מחלודה יקרא, אמנם בתרומת הדשן [ח״א סימן מ״ח] מבואר דתליא בתינוק, והוא חדש בעיני כעת. דעת

הערות וציונים

1. כן הוא בהוצאת מכון ירושלים, ובדפוסים אחרים הוא בסימן קי״ט. 2. נדפס לקמן אות י״ח.

אוצר ההלכה

קדושים [סק״מ]. והנה גם מהשלחן ערוך משמע דסבירא ליה כן, שכתב, ניכר כל כך שתינוק וכו׳ משמע דתליא בתינוק, ונראה לי דהשלחן ערוך מיירי דלא נשאר רושם חלודה רק רושם דק מהדיו, אבל אם לא נשאר רק רושם חלודה צדקו דברי דעת קדושים דלא מהני תינוק, וכן משמע לשון התניא [הגר״ז סעיף מ׳] שאחר שהביא לשון השלחן ערוך, כתב, במה דברים אמורים שצבע הדיו קיים וכו׳, נראה דרצונו לומר אז סמכינן אתינוק. וכן הסכים במקדש מעט [ס״ק קל״א] דברושם חלודה לא מהני תינוק. ועיין שם בדעת קדושים בריש [קונטרס] א׳-ב׳ דאם אנו מסופקים אם הוא רושם חלודה יש לסמוך על התינוק, גם זה צריך עיון דהיאך נדע על ידי תינוק אם הוא חלודה או דיו. ועיין באשל אברהם [סקל״ט] שכתב, וא״ו שנקלף מקצת האורך ונשאר רושם ודאי צריך לכסות הרושם כשמראה לתינוק. עכ״ל. הרי דגם הפרי מגדים סבירא ליה דלא מהני אם התינוק מכיר על ידי הרושם. (באר יעקב – קרוייזר סקע״ב)

י׳) שם אם רישומן ניכר וכו׳ מותר להעביר קולמוס וכו׳.
הרשב״ץ בתשובותיו חלק א׳ (סימן קכ״ז) וחלק ג׳ (סימן קצ״ז)[3], אסר העברת הקולמוס על השם. ולכאורה בתשובת הרב תרומת הדשן ([ח״א] סימן מ״ח) מגוף התשובה שהוא מקור דין זה, יראה היפך הרשב״ץ, דכתב עליון אינו כתב. אמנם לפום ריהטא מדברי הרמב״ן והר״ן והריטב״א בחדושי גיטין דף י״ט ע״א [ד״ה דיו] גבי מלאכת מחשבת נראה כהרשב״ץ. ועיין בגיטין (דף נ״ד ע״ב), וספר מחנה אפרים הגהות יו״ד דף ל״ז [הלכות ספר תורה בתשובה ד״ה וראיתי]. וצריך להתיישב בדבר למעשה.
(ברכי יוסף סק״ו)

י״א) שם אם רישומן ניכר וכו׳ מותר להעביר קולמוס וכו׳.
בספרי הקטן ברכי יוסף [סק״י][4] הבאתי תשובת הרשב״ץ [ח״א סימן קכ״ז וח״ג סימן קצ״ג] דאסר העברת קולמוס על השם. ועתה הוא עולה על מזבח הדפוס שו״ת זרע אמת להרב המפורסם אב״ד ור״מ מה״ר ישמעאל כהן נר״ו, וכמו רגע ראיתי (בסימן ז׳) שהתיר להעביר הקולמוס על השם, עש״ב, אך לא זכר תשובת הרשב״ץ[5], ועיין מה שרמזתי בברכי יוסף. ודוק.
(מחזיק ברכה סקי״ג)

י״ב) שם אם רישומן ניכר וכו׳ מותר להעביר קולמוס וכו׳.
הרשב״ץ בתשובה בחלק א׳ (סימן קכ״ז) וחלק ג׳ (סימן קצ״ג) הבאתיו בברכי יוסף (ושם טעות סופר), אסר העברת הקולמוס באותיות השם המיוחד כמו שכתבתי שם בברכי יוסף [סק״י] ומחזיק ברכה [סקי״ג][6]. ואחר זמן נדפסו תשובות הרב כנסת הגדולה יו״ד [שו״ת בעי חיי] וראיתי לו (סימן רל״א) דהתיר להעביר הקולמוס באותיות השם אם רשומן ניכר, ואף על פי שהרב זרחיה מלירואה אמר שהוא מקובל מאבותיו דלא מהני העברת הקולמוס באזכרות, לא נקבל, שהסברא והפוסקים להיפך. עש״ב. אך בימי הרב לא נדפסו תשובות הרשב״ץ ז״ל, ולא ראה דהרשב״ץ אסר מטעם דהוא מוחק התחתונות, ולמעשה צריך להתיישב. (שיורי ברכה המלוקט סק״ד[7])

י״ג) שם אם רישומן ניכר וכו׳ מותר להעביר קולמוס וכו׳. ואם הותר להעביר קולמוס על אותיות השם, עיין להרב ברכי יוסף בסימן זה (אות יו״ד)[8] ובתשובת הרב כנסת הגדולה (חלק יורה דעה סימן רל״א). (רב דגן סק״ג)

י״ד) שם אם רישומן ניכר וכו׳ מותר להעביר קולמוס וכו׳.
הגאון זרע אמת (א״ח סימן ז׳) שנשאל, אם מותר להעביר דיו על אותיות השם שנמחקו קצת וכו׳, והוכיח להתיר מהש״ס דשבת [קד:] וגיטין [יט.] דדיו על גבי דיו לא הוי כתב. וכתב דאפילו להפוסקים החוששים באה״ע (סימן קל״א) לדחיית רב אחא בר יעקב, הרי כתבו התוס׳ בשבת וגיטין דאפילו לרב אחא בר יעקב דוקא היכא דכתב הראשון הוי שלא לשמו והכתב השני הוי לשמו, שעושה בכתב השני פעולה חדשה וכו׳, מה שאין כן בנדון דידן דאינו אלא לחדש הדיו, דאין זה לא מוחק ולא כותב, ושכן נראה מדברי הרב תרומת הדשן (סימן מ״ח) וכו׳. ושוב הביא דברי הרב דבר שמואל אבוהב (סימן קס״ה) בענין קליפת השם, שכתב דצריך ליזהר הרבה בקצת גוילים שאפילו אחר קליפת הקרום נשאר תחתיו עדיין רישומן ניכר של אותיות, וחוששני להם מחטאת המחיקה אם יכתבו, דכתב עליון מבטל התחתון וכו׳. וכתב הרב זרע אמת דצריך לומר דהתם מיירי בכותב שם אותיות אחרות ולא אותיות השם. אי נמי דחשש שלא יחזור ממש על האותיות הראשונות. וק״ל. ותדע שכן הוא, דאם לא כן תיקשי דידיה אדידיה, דבסימן שמ״ח כתב לענין יו״ד של שם הנראית כרי״ש, דאם אפשר בלא מחיקה לעבות ראשה ולמלאות חללה בדיו עד שתיעשה יו״ד גדולה וכו׳, הוא הצד היותר נכון להתרחק משום ספק ופקפוק מחיקת אותיות השם. ואם איתא דסבירא ליה דדיו על גבי דיו אסור משום מחיקת השם, לא הועיל כלום בתקנתו, דממה נפשך, אם היא רי״ש מותר לגרדה בהדיא, ואם היא יו״ד, סוף סוף הוי מוחק, דכתב עליון מבטל התחתון, ועל כרחך צריך לומר דכל שאינו עושה פעולה חדשה כדיו על גבי דיו אין בו משום מחיקה. עכת״ד הרב זרע אמת. ואף על פי שאין זה מוכרח בדעת הרב דבר שמואל ז״ל, דיש לומר כשימלא חלל הרי״ש בדיו יכול ליזהר שלא יגע בגוף האות כלל, וליכא דיו על גבי דיו, ואפילו תימא דאי אפשר לצמצם, מכל מקום דבר שאינו מתכוון הוא ולא פסיק רישיה, ולכל היותר הוי מוחק כל דהו. מכל מקום הדין דין אמת כדמסיק הרב ז״ל להתיר להעביר קולמוס על אותיות השם לחדש הדיו

הערות וציונים

3. כבר העיר על זה מרן המחבר בספרו טוב עין (סימן י״ח אות כ״ב) שהוא טעות סופר, וצריך לומר חלק א׳ סימן קכ״ז וחלק ג׳ סימן קצ״ג. ע״ש. נדפס בסמוך אות י״ב. 4. נדפס בסמוך אות י׳. 5. ראה מה שהעיר בזה מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א בסמוך אות י״ד ד״ה ומאחר. 6. נדפסו בסמוך אותיות: י׳, יא. 7. ומקורו טהור מספר טוב עין סימן י״ח אות כ״ב. 8. נדפס בסמוך אות י׳.

אוצר ההלכה

ולייפות הכתב, ואין בזה לא משום מוחק את השם ולא משום דאין השם מן המובחר, דאדרבא כל שהשם נאה יותר בהעברת הקולמוס לחדש ולהיטיב הדיו, אדרבא זהו זה אלי ואנוהו. וכן דעת הרב נודע ביהודה קמא (א״ח סימן א׳). וכן פסק בקול יעקב סימן ל״ב (אות קמ״א) בשם האחרונים דבספר תורה אפילו אם נתאדמו האותיות לגמרי מהני להעביר עליהן קולמוס, אבל בשמות הקדש אם נתאדמו לגמרי אסור להעביר עליהן קולמוס, דהוי כמוחק את השם. אבל אם נתאדמו מחמת יושן ועדיין יש בהן מראה דיו, מותר להעביר עליהן קולמוס כדיו על גבי דיו דאין כאן מחיקה, ושכן כתב הרב חתם סופר ביו״ד סימן רנ״ו (כצ״ל). [והובא להלכה גם כן במשנה ברורה סימן ל״ב ס״ק קכ״ח בסופו]. וכן המנהג בבגדאד כשמעבירין קולמוס על אותיות הספר תורה שנמחקו קצת, מעבירין גם על אותיות השם ואין חוששין משום מוחק את השם, דלא כתשובת הרשב״ץ (ח״א סימן קכ״ז וח״ג סימן קצ״ג). ע״כ. ועיין בזה לקמן. ועיין עוד בקול יעקב יו״ד סימן רע״ו (אות ק״ד) דכל שנשאר רושם הדיו הראשון, אין בזה משום מוחק, דדוקא דיו על גבי סיקרא אסור, אבל דיו על גבי דיו מותר. ע״ש.

ולענין מיחזי כמנומר, כתב בקול יעקב (סימן ל״ב אות קמ״ב) דצריך שיהיה הדיו כעין דיו הנכתב מקודם בספר תורה, דלא ליתחזי כמנומר. ועיין למרן החיד״א בשו״ת יוסף אומץ (סוף סימן א׳) שהביא דברי הרב תורת נתנאל (להגאון בעל קרבן נתנאל) בתשובה (סימן י״א) באחד שכתב ספר תורה והניח מקום השמות פנוי, והוא מחכה עד שיזכה ללמוד חכמת האמת ואז יכתוב השמות בכוונתם. וכתב הרב ז״ל שיהיו אותיות הספר תורה ישנות וכתב השמות חדש, ופסול משום דמיחזי כמנומר. ומזה דן החיד״א ז״ל בנדונו שם (שרוצה לכתוב השמות אחר כך בטבילה ותענית) שצריך לשכל את ידיו שידמה כתב השמות לכתב גוף הספר תורה, דאם לא כן מיחזי כמנומר. ע״ש. ומינה לנדון דידן שיהיה הדיו החדש דומה לדיו שנכתב בו הספר תורה, ושיחזור בדיוק על האותיות הישנות, ולא יצא חוץ לשורה. וק״ל.

איברא דהרב זרע אמת בהשמטות בסוף הספר (דף קי״ט ע״ג) הביא דברי הרב ברכי יוסף (סימן ל״ב סק״י)[9] בשם הרשב״ץ (ח״א סימן קכ״ז וח״ג סימן קצ״ז) שאסר העברת הקולמוס על השם, ושלכאורה מדברי הרב תרומת הדשן (סימן מ״ח) נראה היפך הרשב״ץ וכו׳. והאריך הרב זרע אמת לתמוה על הרשב״ץ מסוגיות הגמרא, ובתוך דבריו כתב: והן אמת דמההיא דסימן קכ״ז חלק א׳ לא קשיא מידי, דהתם מיירי הרב כשכתב האזכרות בזהב, ואם יעביר עליהם הדיו ודאי הוי מוחק את השם, וכמו שכתב בגיטין (דף י״ט) דיו על גבי סיקרא בשבת חייב שתים וכו׳, אבל דבריו בחלק ג׳ (סימן קצ״ז) אי אפשר ליישבם על דרך זו. ע״כ. ונ״ב: המעיין בחלק א׳ (סימן קכ״ז) יראה שהוקשה לו להרשב״ץ בתוך דבריו מסוגיא דפרק הניזקין דמשמע דבהעברת דיו לא הוי מוחק, מדפריך וליעבר עלייהו קולמוס וכו׳, ונדחק ביישובה. ע״ש. אלמא דאפילו בדיו על גבי דיו אוסר. ומסיק הרב זרע אמת ז״ל שם דהרשב״ץ מיירי בניטשטש השם באופן שהוא פסול, וסבירא ליה דבכהאי גוונא נמי בהעבירו הקולמוס עליו הוה ליה כדיו על גבי סיקרא דחשיב מוחק. אבל אם לא ניטשטש ומעביר עליו דיו כדי לחדשו כנדון הרב תרומת הדשן, מודה דלא הוי מוחק ולא כותב. והאריך עוד לסלק החשש שנראה מדברי הרשב״ץ דחייש למנומר, דהיינו דוקא כשכתב כל אזכרות הספר תורה בזהב, וכמו שכתב הריב״ש בתשובה (סימן ז׳). יע״ש.

ומאחר עלות שכן הסכמת כל האחרונים כמעט להתיר להעביר קולמוס על אותיות השם שנתיישנו, וכן דקדקו הרב נודע ביהודה והרב קסת הסופר הנ״ל מדברי הטור והרא״ש בתשובה, וכן המנהג בבגדאד (וכמדומה גם פה בארץ), נראה דאין לחוש כלל. ושוב ראיתי בשו״ת יביע אומר (ח״ג יו״ד סימן י״ד אות י״ב) שהאריך בענין זה. ורשום אצלי בזכרונותי על מה שכתב הרב מחזיק ברכה בסימן ל״ב (סקי״ג)[10] שאף שהרב זרע אמת (בסימן ז׳) כתב להתיר בזה, לא ראה דברי הרשב״ץ. ע״ש, שבמחכ״ת נעלם מעינו הבדולח שכבר ראה הרב זרע אמת בהשמטות דברי הרשב״ץ כנ״ל, ואפילו הכי עמד טעמו בו להתיר. וכן מה שכתב שם הרב יביע אומר נר״ו בשם שו״ת חסד לאברהם אלקלעי (חיו״ד סימן ט״ו) (ואינו מצוי אצלי) שלא מצינו שום פוסק מהראשונים שחולק על דברי הרשב״ץ, לכאורה לא ראה להרב נודע ביהודה קמא הנ״ל שמדקדק להדיא להיתר מדברי הטור והרא״ש. וכן נראה מדברי הרב תרומת הדשן (סימן מ״ח) שהיה בדורו ותקופתו של הרשב״ץ כידוע. וגם מרן הרב יביע אומר נר״ו שם לא זכר שר לדברי הרב נודע ביהודה קמא. ואין הפנאי מסכים).

[כעת ראיתי בשו״ת רב פעלים חלק ג׳ (יו״ד סימן כ״ב) שנשאל בזה ומסיק להחמיר. ע״ש. ובסוף דבריו הביא דברי הרב פתחי תשובה בסימן רע״ו (סק״ו) שדקדק מתשובת הרב נודע ביהודה תניינא (יו״ד סימן קפ״א) דמותר להעביר קולמוס על אותיות השם שנתיישן הכתב, ואין לחוש בזה שמוחק הכתיבה התחתונה. וכתב עליו הרב רב פעלים: ואחר המחילה רבה ליתא. ע״ש. ולפלא שלא זכר שר לדברי הרב נודע ביהודה קמא עצמו א״ח סימן א׳ (ורמזו שם לעיל) שהתיר בזה בפשיטות, ודייק הכי מלשון הטור והרא״ש. וצ״ע].

(מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א[11])

ט״ז) שם אם רישומן ניכר וכו׳ מותר להעביר קולמוס וכו׳. עיין שערי תשובה (סקמ״ב) בשם התשב״ץ (ח״א סימן קכ״ז), דאותיות השם אסור להעביר בקולמוס. וכתב שם ז״ל, דהוי

---

9. נדפס לעיל אות י׳. 10. נדפס לעיל אות י״א. 11. נדפס בספר אחימלך הכהן להרב הגאון רבי נסים הכהן זצ״ל, יו״ד סימן י״ד ובמלואים שבסוף הספר.

אוצר ההלכה

מוחק השם, וכתב העליון לית לן דהוי כתב. ע״כ. והנה לפי סוף דבריו דכתב עליון לא הוי כתב, אם כן אסור להעביר קולמוס אף במקום אחר, דכתב התחתון נמחק ואין כאן כתב. ואך יען כי התשב״ץ מסיק וחזר שם דהוי מוחק השם, לכן משמע קצת דעיקר טעם הוא זה. ואך בעיקר הדבר שכתב, דכיון דמכסה הראשון ואינו נראה הוי מוחק, עיין בספר גט פשוט [סימן קכ״ה סוף סקט״ו]. ובישועות יעקב באהע״ז סימן קכ״ה [פירוש הארוך סק״ב] כתב כן בשם הלבוש [שם בסכ״ב]. וכתב, דמדברי השלחן ערוך כאן דמתיר להעביר בקולמוס ברישומן ניכר, על כרחך דלא הוי רק מקיים כתב התחתון, דאם לא כן אכתי הוי שלא כסדרן. ע״ש. ולי נראה דאין זה מוכרח, דיש לומר דכיון דכל זמן שלא העביר הקולמוס עדיין כתב הראשון קיים, ואף על גב דכותב תחלה תיבה המאוחרת ואחר כך המוקדמת, מכל מקום בעת שכתב המאוחרת מצטרף הכתב אל הכתב המוקדם שהיה בתחלה, ולא מקרי שלא כסדרן, רק בכותב תיבה השניה ועדיין אין כאן הראשונה, וזה נתמעט מן ״והיו״ [דברים ו׳, ו׳] שלא יהיו למפרע, אבל כאן, הרי לעולם גם תיבה הראשונה נמצאת בעת כתיבת השניה. ועיין פרי מגדים (סוף סימן ל״ח)[12] דבכתב חצי אות שאחריה לא הוי שלא כסדרן. והכי נמי נאמר אנן, דמעולם לא היתה אות שאחר כך שלא היתה לפניה ודו״ק.

ואך זה צריך להבין כמו שכתבתי לעיל, דהא כתב העליון לא מהני משום דהוי כתב על גבי כתב ולא מהני, דאין זה כתב, והכתב הראשון הא נמחק ונתכסה. ונראה, דהנה ראיתי בספר אהל יהושע [ח״א סימן כ״ד] שהקשה לו אחד, לפי מה שכתב הלבוש דכתב השני הוי מוחק כתב הראשון ואם כן לפי הסוברין דהא דצריך לקדש השם הוא רק מדרבנן, ומדאורייתא סתם כשר, אם כן בגיטין (דף נ״ד ע״ב) דאמר אזכרות שבהן לא כתבתים לשמן, ופריך ויעבור עליו בקולמוס ויקדשם, וקשה איך יעבור בקולמוס הא מדאורייתא השם כשר, ואם כן איך יכסה וימחוק את השם, וכתב העליון אינו כתב. והיא קושיא נאה, ותירוצו של בעל הספר הוא דחוק, לא רציתי להאריך בדבריו.

ונראה דלכאורה קשה, דאיך כתב הלבוש [סעיף ג׳] דכתב השני הוי כתב שיכסה כתב הראשון, והרי קיימא לן [גיטין יט.] דיו על גבי דיו פטור בשבת, דלא הוי לא מוחק ולא כותב. ואין לומר דדוקא לענין שבת לא הוי לא כותב ולא מוחק, זה אינו, דהא לפי מה דקיימא לן כרב חסדא [שם כ.], דאמר לאו דוקא בשם אינו מהמובחר, רק אפילו בגט לא מהני העברת קולמוס. ובשבת (דף ק״ד ע״ב) מוקי רב חסדא דהא דדיו על גבי דיו פטור דלא כרבי יהודה, וכתבו התוס׳ בגיטין (דף י״ט ע״א ד״ה דיו על גבי דיו), דאף דרבי יהודה אית ליה גם כן דדיו על גבי דיו לא הוי כתב, מכל מקום רבי יהודה מחלק וסבירא ליה דאם הכתב השני מתקן הוי כתב. ואם כן לרבנן אף דמתקן לא הוי כתב, על כרחך דסברי דכתב העליון לא הוי כתב כלל, ולמה כתב דמכסה ונשאר העליון. ואמת כי התשב״ץ כתב דמוחק התחתון וכתב העליון לא הוי כתב.

ואכן המעיין בהסוגיות יראה, דאם אינו כתב כלל הוי כנשאר התחתון. ולכן נראה, דהתשב״ץ והלבוש לא כתבו כן רק לענין מחיקת השם, והיינו הטעם, כיון דאמרינן לענין שבת דדיו על גבי דיו פטור אבל אסור, על כרחך דמדרבנן הוי כתב העליון כתב, ולא סבירא להו כקצת פוסקים דכתב העליון מתקן התחתון, רק דכתב העליון לא הוי כתב כלל, רק מדרבנן חשבו לכתב העליון כתב ומכסה התחתון, ומזה למדו דהוא הדין לענין מחיקת השם, דגם כן אסור מדרבנן דנתכסה התחתון, אבל לענין אותיות שנמחקו קצת, אין שום טעם לאוסרו.

ולפי זה מיושבת הקושיא של ספר אהל יהושע הנ״ל, על פי מה שכתב הש״ך [סימן רע״ו סקי״ב] שהבאתי לעיל [סק״ד][13], דשם שלא נכתב בקדושה מותר למוחקו ולגררו, ולפי זה פריך שפיר לעבור בקולמוס, ואי דהוי מוחק, הא לא הוי מוחק רק מדרבנן, והא דרבנן צריך לקדש השם, וממה נפשך מותר להעביר בקולמוס, דהא מדאורייתא הוי שם גמור ואין זה מחיקה, ואי מדרבנן הוי מחיקה, הא מדרבנן אין השם מקודש, ודו״ק כי הוא תירוץ נכון.

ואדרבה בזה מיושבת גם הקושיא שהבאתי בשם השב יעקב (בסק״ל)[14] על הש״ך דלגררו, דזה לא קשיא מידי דודאי למוחקו לגמרי אסור, דמן התורה סתמא לשמה, ורק ברצה לכתוב יהודה מותר למחוק, כמבואר במסכת סופרים [פ״ה ה״ג], ורק להעביר בקולמוס דלא הוי מחיקה רק מדרבנן, פריך לעבור בקולמוס. והכל ניחא ודו״ק. ורק מה שכתבתי לעיל דהש״ך מתרץ דמחזי כמנומר, והיינו דהוא סבירא ליה דסתמא לא הוי אפילו מדאורייתא, או מפרש (דכתבתי שלא) [דלא כתבתים] לשמן, רצונו לומר היינו בפירוש שלא לשמן ודו״ק. (גנזי חיים סקל״ד)

ט״ז) שם מותר להעביר קולמוס וכו׳. עיין באשל אברהם שבגליון שלחן ערוך [סק״ב] בכ״ף פשוטה דתפלין שנחלקה באמצע [כזה: ך], דלא מהני תינוק, ואין לה תקנה אלא גניזה. ועיין בזה במקדש מעט שבספר דעת קדושים (ס״ק קכ״ד) שהעלה דעל ידי תינוק מהני תיקון. יעו״ש[15].

(ארחות חיים – ספינקא סקנ״ז)

י״ז) שם ולא הוי שלא כסדרן. כתב מג״א (סקל״ט), אבל אם קפצה כל הדיו מהקלף ולא נשאר רק רושם אדמומית מהחלודה של הדיו הוי שלא כסדרן. אבל אם יש אדמומית ממש כשר, אף דמראה אדום פסול בתפלין, היינו שהיה תחלה הדיו

הערות וציונים

12. כן הוא בכמה דפוסים, ובחלק מהדפוסים הוא בפתיחה לאשל אברהם סימן ל״ב, והביאו דבריו בספר ארחות חיים - ספינקא (סקל״ח) ובבאר יעקב - קרוייזר (סקס״ד), נדפסו לעיל בסעיף כ״ג אותיות: יא, יז. ע״ש. 13. נדפס לעיל סעיף ג׳ אות נ״ג. 14. נדפס לעיל סעיף י״ט אות ל׳. 15. ועיין עוד בדין זה באורך לעיל סעיף כ״ה אותיות: מח, מט, נא, פ.

אוצר ההלכה

אדום כמו שכתב בסעיף קטן (שאחרי) [שלפני] זה, מה שאין כן כשכותב בשחור ואחר כך נשאר מראה אדום. ונסתלק קושיית הפרי מגדים. כן נראה לי. (חיי עולם)

י״ח) שם ולא הוי שלא כסדרן. כתב מג״א (סקל״ט), וכן כתב מהרי״ל בתשובה (סימן קכ״ז) כיון שאינו אלא להאירן ולקיימן שרי. אם כן משמע דוקא כשקצת צבע הדיו קיים, אבל אם קפצה כל הדיו מהקלף ולא נשאר רק רושם אדמומית מהחלודה של הדיו הוי שלא כסדרן. ע״כ. הקשה הגאון בעל פרי מגדים, למה נקט קפצה כל הדיו דוקא, הא גם בלא קפצה כל הדיו רק שנתהפך לאודם ממש הדין כן. ע״ש. ואולי המג״א לשיטתיה אזל, שכתב בסעיף קטן הקודם, דלא פסול גם בתחלת הכתיבה אלא אם מראיתה דומה ללבן שהוכהה מראיתו וכו׳, דזה אינו נוטה לשחרות כלל, כמבואר בתרומת הדשן (סימן רמ״ו) הובא בבית יוסף (יו״ד סימן קפ״ח) ובאחרונים (שם), משמע הא בנתהפך לאודם אחר כך, גם בכהאי גוונא כשר כל שלא קפצה כל הדיו, ודלא כמו דהוי פשיטא ליה לפרי מגדים והאליה רבה [סקמ״ד], דבכהאי גוונא שנתהפך לאודם לגמרי גם בסוף פסול.

עוד יש לומר גם בשנימא דמה שכתב המג״א בהוכהה מראיתו או דומה לאודם, הכוונה שאינו אודם ממש, רק נוטה קצת לשחרות וקצת לאדמומית, ובזה דוקא כשר אם היה בתחלה שחור ממש, אבל באדום ממש גם בשנתהפך אחר כך פסולה, והא קמשמע לן דבשקפצה כל הדיו ולא נשאר רק רושם ממנו, אז פסול גם בשמראה הרושם אינו אדום ממש רק קצת שחור וקצת אדום, אבל בנעשה אדום ממש ודאי דפסול לדידיה גם בלא קפץ כל הדיו, והא דלא השמיענו רבותא טפי דגם בלא קפץ הדיו יש לפסול עדיין מחמת שלא כסדרן בנהפך על כל פנים לאדום ממש, לענ״ד לא קשיא מידי, דודאי התם גם בזולת הטעם דהוי שלא כסדרן יש לפסול גם בסתו״מ, לפי מה שכתב בתשובות נודע ביהודה מהדורא קמא (חלק א״ח סימן א׳) בשם הגאון השואל, בטעמא דכתב על גבי כתב פסול לרבנן בסת״מ וגיטין, משום דדיו התחתון מפסיק בין דיו העליון ובין הקלף, ואם כן אותיות פורחות באויר. ומה שדחה הגאון בעל נודע ביהודה שם דבריו, דאם כן אפילו נכתב כדין והעביר קולמוס לפסול מהאי טעמא, יש ליישב על נקלה, דדוקא בשכתב התחתון פסול, ומכוין בכתיבה השנית לשם כתיבה ממש, יש לפסול מהאי טעמא, מה שאין כן בשגם התחתון הוא כשר, ומה שמוסיף עליו אינו לשם כתיבה חדשה, אלא שמשמרו לכתב הראשון שלא ימחק יותר, דאז לא נחשב כתב על גבי כתב, כי השני אינו אלא תיקון, כתב הראשון טפל אליו ובטל לגביה. ולפי זה בנתאדם ממש דהראשון הוא פסול, ממילא גם כתב השני יש לפסלו בזולת טעמא דשלא כסדרן, הואיל והאותיות פורחות באויר.

אמנם כל זה בנשארה הדיו גופא אלא שנתהפכה לאדום, דהדיו יש בה ממש וחוצצת שפיר, מה שאין כן בקפצה כל הדיו ולא נשאר רק רושם אדמומית מהחלודה, דאז ודאי אין לפסול העברת הקולמוס בסת״מ וגיטין משום חציצה, דלא גרע על כל פנים מצבע דאינו חוצץ, משום דאינו אלא חזותא בעלמא, כמו שכתבו הראשונים הובאו בבית יוסף ובדברי אדוני זקני הש״ך ליו״ד (סימן קצ״ח סקכ״א), ומכל שכן בנדון דידן דקליש מצבע דעלמא דלא הוי חציצה, ואין לאסור העברת הקולמוס בסת״מ וגט משום זה, ורק בתפלין ומשום דהוי שלא כסדרן, ואם כן יהיו דברי המג״א נכונים וברורים בטעמם, וקושיית הפרי מגדים מעיקרא לא קשיא מידי. (ערך השלחן – דברי חכמים)

י״ט) שם ולא הוי שלא כסדרן. כתב במג״א (סקל״ט), אבל אם קפצה כל הדיו מהקלף ולא נשאר רק רושם אדמומית מהחלודה של הדיו וכו׳. מזה משמע כל זמן שיש עדיין מראה אודם מהדיו, מעבירו בדיו להשחירו[16]. (חדושי מהרי״ש)

כ) שם אם רישומן ניכר כל כך וכו׳, ולא הוי שלא כסדרן. כתב במג״א (סקל״ט בסוף הדבור), אם כן משמע דוקא כשקצת צבע הדיו קיים, אבל אם קפצה כל הדיו וכו׳, הוי שלא כסדרן. עיין פרי מגדים [ש]תמה למה דייק כל הדיו, הא אף אם לא קפצה רק מקצת פסול. ומצאתי בתשובת טוב טעם ודעת (סימן רמ״ד באמצע התשובה) שכתב, דהמג״א מיירי שלא נעשה אדום ממש רק היה בו קצת שחרורית, ובזה אם היה נשאר מגוף הדיו היה כשר, דהוי כשיורי מצוה. אך אם קפצה כל הדיו רק הרושם נשאר, הרי זה לא נחשב כשיורי מצוה רק ככתיבה חדשה, ולכן פסול אם נוטה קצת לאדמומית. אבל אם נעשה כולו אדום ואין נוטה כלל לשחרורית, אז פסול אף אם נשאר הדיו קיים וכדברי הפרי מגדים, ע״ש היטב בדבריו. ועיין עוד בתשובת זכר יהוסף (או״ח סימן א׳ בד״ה וראיה) מה שכתב. (מגיני חיים)

כ״א) שם ולא הוי שלא כסדרן. כתב באשל אברהם (סקל״ט), דאודם אינו כשר בתפלין. עיין חתם סופר (יו״ד סימן רנ״ו) דיש לומר דלא הקפידה תורה על דיו שחור רק בשעת הכתיבה, אבל אחר כך אם נשתנה מחמת יושנה לית לן בה, כי כן דרכו של כל דבר להשתנות מחמת אפסות הליחה, אבל ברצועות שחורות הלכה למשה מסיני שיהיו לעולם שחורות. ע״ש באורך. (כלים של שלמה)

כ״ב) שם ולא הוי שלא כסדרן. במה שכתב המג״א (סקל״ט), דכיון שהכתב כשר והתיקון רק לתקן שלא יתקלקל שרי. ובתשובת מהרי״ל [סימן קי״ט][17] כתב הטעם, דדמי למחיצה על גבי מחיצה (עירובין דף כ״ה ע״א). ועיין חתם סופר (יו״ד סימן

הערות וציונים

16. עיין להרב פרי מגדים באשל אברהם (סקל״ט) מה שהקשה על מגן אברהם שם, והביאו הרב ערך השלחן - דברי חכמים (נדפס בסמוך אות י״ח), ונראה שכוונת הרב המחבר ליישב קושייתו. 17. עיין בהערה 1.

אוצר ההלכה

רנ״ו) בביאור היטב. ולענ״ד צ״ע, דהמעיין שם ימצא דהוי אחר כך כנעשה מאליו בשבת, ואם כן הכא נמי הוי שלא כסדרן וגם לא הוי לשמה. גם יש לומר דתליא בפלוגתא דרבי שמעון ורבנן (בפ״י דאהלות מ״ב) שתי רגלים זו על גב זו שקדמו [את] הטומאה וכו׳, וקיימא לן כרבנן. ובפרק ד׳ דנגעים (מ״ח ומ״ט) פשתה כחצי גריס והלך מן האום כחצי גריס דפליגי רבי עקיבא ורבנן[18]. ובנזיר (דף מ״ב ע״א) בעי אביי נזיר שגילח ושייר שתי שערות, צמח ראשו וחזר וגילחן וכו׳. ועיין ירושלמי (פ״ג דכלאים ה״ב) נעקרו הראשונים, השניים מה הן, נשמיענה מן הדא, המטה שנטלו וכו׳. ע״ש ודו״ק בכל הנ״ל.

ונפקא מינה היכא שאחר התיקון נמחק לגמרי דיו הראשונה אם כשר על ידי דיו שהוסיף מחדש לבד. ובתשובת חתם סופר (חלק חו״מ סימן קפ״ט) פסק דבתפלין פסול בכהאי גוונא, וסותר למה שכתב בעצמו בחלק יו״ד [שם], ועיין שם שהביא ראיה מהא דסנדל שנפסק וכו׳ [עירובין כד.]. ובתרומת הדשן [ח״א סימן מ״ח] שם בהגה רמז לשבת (צ״ג) [צד:] דפליגי רב נחמן ורב ששת בתולש שיער שלישי ונשארו שנים, דלרב ששת השתא מיהא איכא טומאה, ולרב נחמן אהני מעשיו לכשיותלש, וקיימא לן כרב ששת והכי נמי בזה. ועיין מנחות (דף מ׳ ע״ב) ורש״י ד״ה אמר רבא ותוספות ד״ה בבל תוסיף, דמוכח דהיכא דלא הוי איסורא, לא הוי כנעשה מאליו אף דבשעת מעשה הוא שלא לצורך. ומכל מקום יש לומר דהוי שלא כסדרן, ולכן צריך עיון במה שנהגו הסופרים בדיו העומד ליפסק שכותבים בדיו חדש מסביב אם יפול דיו הישן יתכשר על ידי דיו החדש, ולפי מה שכתבנו אין להקל בזה. [הערת מהרש״ם].

(ארחות חיים – ספינקא סקנ״ה)

כ״ג) שם אם רישומן ניכר כל כך שתינוק וכו׳ ולא הוי שלא כסדרן. נראה שיש ללמוד מזה באותיות שנטשטשו ונשאר אדמומית, [ואין ידוע אם האדמומית שנשארה היא שארית הדיו או חלודה שנשארה אחרי שהוסר הדיו משם], דאם תינוק דלא חכים ולא טיפש קורא אותם כתיקונם כשרים ויכול לתקנם. ועיין להרב קול יעקב ז״ל (אות ק״מ) שכתב בשם המג״א [סקל״ט], דאם לא נשאר רק רושם אדמומית מהחלודה של הדיו, הוי שלא כסדרן. ע״ש. ונראה דזה ניכר אם הוא אודם או רק רושם אדמומית, ואם כן בנדון דידן שאינו רושם אדמומית אלא אדמומית, כשרים. [והגם דהרב קול יעקב שם כתב בשם הרב פרי מגדים דכי נתאדם האות פסול, ע״ש], כבר כתב הרב הנזכר בשם הרב בית שלמה [חאו״ח סימן ז׳] דדוקא דנתהפכה לגמרי למראה אדמדם אבל כל דעדיין צבעה שחור קצת יש להכשיר, [ואם כן בנדון דידן דאינו אדמדם לגמרי אלא בין האודם והשחרות יש להתיר]. ומדברי הרב קול יעקב ז״ל (אות ק״מ) משם הרב בית שלמה משמע, דאם לא נשאר קצת שחרורית אין להתיר, אך מדברי מרן ז״ל אין נראה כן, דתלי בתינוק וכשנשאר רושם שפיר דמי.

ועוד נראה דעיקר קושיית הרב פרי מגדים על המג״א מהא דסעיף ג׳, לא דמי לענ״ד, דדוקא אם מתחלתו אדום, אבל כשנכתבה בכשרות בדיו כשר, ונשאר אדמומיתו בכהאי גוונא לא מצינו ולא ראינו לפסול, וכן משמע לשון מרן להתיר כנ״ל. וצ״ע במקורן של דברים ובאחרונים שזכר הרב ז״ל[19].

(באר משה)

כ״ד) שם שנמחקו קצת וכו׳ ולא הוי שלא כסדרן. עיין באר היטב (סקמ״ב). ועיין בשו״ת הרי בשמים (מהדורא תניינא סימן ו׳) שנשאל, בסופר שכתב חצי פרשה מתפלין בדיו שבתחלתה היא אדומה ולאחר זמן נעשתה שחורה, והמחצה השניה כתב בדיו שהיא שחורה מתחלתה, ובשעת כתיבת החצי השני מהפרשה היתה הכתיבה הראשונה אדומה עדיין, אם דיו כזו שהיא אדומה בתחלתה כשרה לכתיבת סת״ם, ואם תמצא לומר שהיא כשרה, אם לא הוי שלא כסדרן בכהאי גוונא, והעלה שם להכשיר. יעו״ש במפתחות הספר.

ועיין בשו״ת מהרא״פ (סימן א׳) בספר תורה שיש בו הרבה אותיות כמעט ברוב הספר שנתאדמו, וגם יש שם הרבה אותיות שנקפץ הכתב לגמרי וחדשם הסופר והמה שחורים, ונסתפק השואל שם שלש ספיקות: (א׳) אי כתב אדומה כשרה. (ב׳) אי מהני העברת הקולמוס. (ג׳) אי פסול מטעם דמחזי כמנומר. יעו״ש מה שכתב בזה.

ועיין בקצור שלחן ערוך מה״ר שלמה גנצפריד (סימן כ״ד סעיף ד׳) שפסק כדעת הפרי מגדים (באשל אברהם סקל״ט) דכל שנתקלקל שחרורית הדיו מאיזה אות פסול. ועיין בחתם סופר (חלק יו״ד סימן רנ״ו) שכתב, דאם השינוי לאדמומית הוא מחמת יושן הרי הוא כשר, שהרי הוא נכתב בדיו, ולהכי אמרה ההלכה [ירושלמי מגילה פ״א ה״ט] לכתוב בדיו, ולא אמרה שתהא כתיבה שחורה כמו רצועות שחורות הלכה למשה מסיני [מנחות לה.] והיינו דאילו נקיט כתיבה שחורה, כל שנשתנה אחר כך שוב אינו שחור ופסול, אבל דיו כך דרכו של רוב דיו לכשיזקין יכהה מראיתו ויתהפך קצת לאדמדם ונעשית כעין מראה שקורין ברוי״ן [חום], ומכל מקום טוב להעבירו בקולמוס. ואפילו בשמות הקדושים קרוב לודאי דמותר כדיו על גבי דיו דאין כאן מחיקה. ואם נשתנה לאודם ממש שאין כן דרכו של סתם דיו, או אפילו רק לאדמומית רק שנשתנה מיד מחר לאחר הכתיבה, אין תקנה לאותה סת״ם שנראה שאינו מחמת יושן, ועל כן יש חסרון בעיקר הדיו שנעשית מסממנים אחרים, ועל כן פסול מעיקרא כי לא נכתב בדיו. ובשמות אסור להעביר עליו דיו. ע״ש שהאריך בזה.

(ארחות חיים – ספינקא סקנ״ה)

הערות וציונים

18. גם בזה קיימא לן כרבנן וכמו שפסק הרמב״ם. ואולי מה שכתב המחבר לעיל ״וקיימא לן כרבנן״ מקומו כאן, וקאי גם על אהלות וגם על נגעים. 19. ועיין עוד בספרו שו״ת שואל ונשאל חלק ב׳ סימן ט״ו, ומשם העתקנו את כל הנוסף כאן בסוגריים מרובעים ועוד שינויים קלים.

אוצר ההלכה

כ"ה) שם ולא הוי שלא כסדרן. כתב באר היטב (סקמ"ג), אבל אם קפצה כל הדיו ולא נשאר רק רושם אדמומית מהחלודה של הדיו הוי שלא כסדרן. מגן אברהם [סקל"ט]. ובאשל אברהם כתב, אפילו נשאר ממשות דיו, אם נקלף השחרות ונשאר אדום הוי שלא כסדרן, דאדום פסול כמו שכתוב בסעיף ג'. עכ"ל. והסכים עמו בקסת הסופר [סימן ג' סעיף ב'], וכן בשואל ומשיב מהדורא רביעאה ([חלק א'] סימן (מ"א) [נ"ד]). ובחתם סופר (יו"ד סימן רנ"ו) כתב, אם השינוי לאדמומית הוא מחמת יושן כשר, דהרי נכתב בדיו, והכי אמרו [ירושלמי מגילה פ"א ה"ט] הלכה לכתוב בדיו, ולא אמרו שתהיה שחורה כמו רצועות שחורות הלכה למשה מסיני [שבת כח:]. דאילו נקט הלכה שתהא כתיבה שחורה של דיו, אז כל שנשתנה אחר כך היה פסול, אבל כיון שאמרו דיו, כך דרכו של דיו לכשיזקין ישתנה מראיתו ויתהפך קצת למראה אדמומית ונעשית כעין מראה ברוי"ן [חום]. מכל מקום טוב להעביר בקולמוס, [ו]אפילו בשמות מותר להעביר בקולמוס, דהוי כדיו על גבי דיו. ע"ש.

ועיין שם עוד שכתב, דמהאי טעמא כתב המג"א [סקל"ח] בשם ספר הזכרונות [זכרון ט' פ"ג], אם בתחלת הכתיבה לא היה דיו שחור וכו', וצריך להעביר עליהם קולמוס הוי שלא כסדרן. [ע"ש]. משמע דאם היה שחור מתחלת הכתיבה ואחר כך נתאדם כשר ולא הוי שלא כסדרן, והטעם דכיון שהיה שחור מתחלה כן דרך הדיו לכשיזקין (הוכהה) [יכהה] מראיתו, אבל אם בתחלה היה אדום, אם כן לא הגיע עדיין לשיעור דיו שהוא שחור בתחלתו, משום הכי אם מעביר בקולמוס הוי שלא כסדרן. ומכל מקום לא דמי לדיו על גבי סיקרא דסבירא ליה לאליה רבה [סק"ה] דפסול, ומחמת זה כתב הפרי מגדים [אשל אברהם סקל"ח] דאליה רבה סותר את עצמו, דכאן שאנו דנים שהיה כהה, מכל מקום אם היה זה בכלי רשאי להוסיף עליו דיו שיהיה שחור ובודאי היא נכשרת, אם כן מה לי שמוסיף בכלי או על גבי קלף, מצא מין את מינו וניעור, משום הכי אין בו פסול רק משום שלא כסדרן. ואם נתאדם שלא מחמת יושן או שנשתנה לאדמימות גמורה, נראה שזה לאו דיו רק על ידי המצאה חדשה שמערבין סממנים עם (ויטרייאל) [ווידרעיאהל], והרי הוא פסול מעיקרא ולא מהני העברת קולמוס. עש"ב. ועיין שו"ת אבן שתיה [סימן י"] דיש בזה מחלוקת הפוסקים.

ועיין שו"ת בית שלמה (סימן ז') שכתב, אמת דלדעת רבנו תם [תוס' שבת כג. ד"ה כל] ודעימיה דקפדו אמעשה דיו, אין לנו הכרח דקפדו אחזותא, אף דמוכח בהדיא מש"ס חולין (מז:) [ו]נדה (כ.) דדיו שחור הוא, מכל מקום לא מוכח דאם אינו שחור דלאו דיו הוא, דהם על הרוב דברו, אמנם ברמב"ם פרק א' מהלכות תפלין ומזוזות וספר תורה [הלכה ה'] מבואר להדיא דעיקר קפידא אמראה שחור, וכן כתב בהגהות מיימוניות שם [אות ג'] וז"ל: ועוד כתב [רבנו שמחה] וז"ל: ואני סובר כל צבע שחור המתקיים על הקלף נקרא דיו והוא ככל דברי רבנו. עכ"ל הגהות מיימוניות. שמע מינה דעיקר דיו הוא מראה שחור המתקיים, ממילא אם נתהפך לגמרי למראה אדום לאו דיו הוא ופסול. וכן כתבו [ה]אחרונים אליה רבה [סקמ"ד] ופרי מגדים [סקל"ט]. וכן מבואר בבני יונה סימן רע"א [סעיף ו']. וכל זה אם נתהפכה לגמרי למראה אדום, אמנם בנתאדם קצת, אמת שבבני יונה הניח בצריך עיון עד כמה תשתנה ותתכשר, אמנם לפע"ד כל שעדיין צבעו שחור קצת יש להכשיר, וכן משמע ממג"א (סקל"ח) דלא פסל אלא אם הדיו דומה ללבן שהוכהה מראיתו, וזה אינו נוטה לשחרות כלל, אמנם אם דומה לשחור יש להכשיר. עש"ב.

ואם הדיו של האות נקלף ונשאר קצת מחובר, ועל ידי כן מונח כל האות על הקלף, כתב בערך ש"י [יו"ד סוף סימן רע"ט] דפסול, והביא ראיה מגיטין (דף כ' ע"א) ברש"י [ד"ה אנדוכתרי] דאם רקמו אותיות הגט אינו כתב, לפי שאינו כתב קבוע אלא מוטל על הבגד ושני ראשיו תחובין. עכ"ל. הכא נמי הא דנקלף אינו קבוע רק מוטל על הקלף. ע"כ. (באר יעקב – קרוייזר סקע"ג)

באר הגולה **כח** יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד באויר הה"א או החי"ת, אפילו בלא נגיעה:

א. תשובת הריב"ש [סימן קמ"ו] לדעת הרמב"ן בפרק ב' דגיטין [כ: ד"ה לא צריכא, והר"ן שם י. ד"ה ומכאן].

אוצר ההלכה

א) סעיף כ"ח יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד וכו'. כן כתב בבית יוסף בשם הריב"ש בתשובה, והוא בסימן קמ"ו, שלדעת רמב"ן בפרק שני דגיטין [כ: ד"ה לא צריכא] בספר תורה תפלין ומזוזות אם נכנס ראש הלמ"ד באויר הה"א או החי"ת אפילו בלא נגיעה פסול, ודברי רמב"ן כתבם הר"ן בפירוש ההלכות בפרק הנזכר [י. ד"ה ומכאן]. ע"כ. ונראה לי דהוא הדין נמי אם נכנס רגל הקו"ף או הד' לתוך אויר של טי"ת או לתוך אויר העי"ן או (רי"ש) [שי"ן] דפסול, אבל אם נכנס תוך הגימ"ל ספוקי מספקא לי, דבשלמא ראש הלמ"ד באויר הה"א או החי"ת, או רגל הד' או הקו"ף תוך הטי"ת או העי"ן או השי"ן, מקלקל צורת הה"א או החי"ת, דדרכם להיות שלש ויו"ן כגון זה: ה ח, ועל פי הסוד כך צריך להיות כנודע למי שרגיל בכתבי הרב, וכן החי"ת והטי"ת והעי"ן והשי"ן מקלקל צורתם, וכן כתוב בהריב"ש [שם] דטעמא הוא כן משום שמפסיד צורת האות, אבל רגל הד' או קו"ף (תחת) [תוך] אויר הגימ"ל אינו מקלקל צורת הגימ"ל כגון זה: , או דילמא לא שנא, ואין בידי הכרעה[1].

(שלחן גבוה סקס"ט)

ב) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד וכו'. כתב בית יוסף (שיטה נ"ד), כתב הריב"ש בתשובה [סימן קמ"ו] שלדעת הרמב"ן וכו' אם נכנס ראש הלמ"ד וכו', ודברי הרמב"ן כתב הר"ן בפירוש ההלכות. נ"ב: לא מצאתי להר"ן ז"ל שכתב משם הרמב"ן מה שכתב הריב"ש ז"ל בשמו, וראיתי למהר"ם בן חביב ז"ל בספר גט פשוט (סימן קכ"ה ס"ק (ק') [כ']) שכתב, דמה שכתב רבנו המחבר שדברי הרמב"ן כתב הר"ן, היינו סברת אחרים שהזכיר הר"ן [גיטין י. ד"ה ומכאן]. ולי נראה דוחק לומר כן, שמאחר שהר"ן ז"ל כבר הזכירו להרמב"ן שם אחר סברת ר"י שכתב וכן דעת הרמב"ן, איך אפשר לומר שמה שכתב לעיל בשם אחרים, היא סברת הרמב"ן, ואפשר לגרוס בדברי רבנו המחבר וכדברי הרמב"ן כתב הר"ן, והיינו סברת אחרים.

(יד אהרן הגב"י)

ג) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד וכו'. עוד כתב [הרב יד אהרן הגב"י][2] וזה לשונו: ודברי הרמב"ן כתבם הר"ן וכו'. נ"ב: אני לא מצאתי להר"ן ז"ל שכתב משם הרמב"ן מה שכתב הריב"ש בשמו. וראיתי בספר גט פשוט (סימן קכ"ה סק"כ), שכתב, דמה שכתב רבנו המחבר ז"ל שכדברי הרמב"ן כתב הר"ן, היינו סברת אחרים שהזכיר הר"ן, ולי נראה דוחק לומר כן, דמאחר דהר"ן ז"ל כבר הזכירו להרמב"ן שם אחר סברת ר"י, שכתב וכן דעת הרמב"ן, איך אפשר לומר דמה שכתב לעיל בשם אחרים היא סברת הרמב"ן, ואפשר לגרוס וכו'. עכ"ל. ואחר המחילה רבתי בדדמי אמר דהר"ן לא הזכיר כלל להרמב"ן, ומה שכתב אחר סברת ר"י וכן דעת הרמב"ן, אינו הרמב"ן נחמני וכמו שהביא הרב בתוך דבריו, אלא הוא הרמב"ם וכמו שכתוב בגירסת הר"ן שלפנינו, וכוונת הר"ן הוא לומר, דממה שכתב בפרק ד' מהלכות גירושין (הלכה ז') דבכל כתב ובכל לשון כשר, נראה בפירוש שדבוק אינו פוסל בגט, וכמו שכתב הרב המגיד שם בדין זה בדעת הרמב"ם בפשיטות, ואם כן דברי הרב גט פשוט נכוחים וישרים. דמה שכתב הר"ן בסוף דבריו 'וכן דעת הרמב"ן', הוא טעות סופר וצריך לומר 'הרמב"ם', וכמו שכתוב בכל הגירסות וכמו שכתבתי. (עמודי אהרן)

ד) שם יש ליזהר וכו'. כתב בית יוסף (ע"ג שיטה נ"ב), כתב הריב"ש בתשובה וכו' אם נכנס ראש הלמ"ד וכו'. נ"ב: הדברים מבוארים בדברי הריב"ש [סימן קמ"ו] והר"ן ז"ל [גיטין י. ד"ה ומכאן] דפסול אף בדיעבד, ורבנו המחבר ז"ל בספר הקצר כתב 'יש ליזהר', ומשמע דבדיעבד לא מפסיל. ואולי מפני שראה לתוס' [שם כ: ד"ה לא צריכא] ולהרא"ש ז"ל [שם פ"ב סימן י"ט] גבי הא לא צריכא דמעורה, דכשר בגט אפילו לכתחלה, כתב כן. אבל הב"ח [סוף אות י"ג] כתב, דאף התוס' והרא"ש מודו דספר תורה ותפלין ומזוזות פסול אפילו בדיעבד, והכי נקטינן.

(שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקט"ז)

ה) שם יש ליזהר וכו'. כתב בית יוסף, נכנס ראש הלמ"ד באויר הה"א או החי"ת אפילו בלא נגיעה פסול וכו'. נ"ב: ובספר הקצר [שלחן ערוך] כתב, יש ליזהר וכו'. ועיין במגן דוד שם [ט"ז סקכ"ב], ועיין בספר מגיד מראשית בתשובת הרב מהרר"י [מוה"ר רפאל יצחק] אלפנדארי בתשובה ראשונה תשובה להרב מהר"ם בן חביב ז"ל. ודחה שם דברי הכנסת הגדולה שכתב בסימן זה [הגב"י][3], שאות המובלעת בתוך האחרת כגון יו"ד בתוך הנו"ן פסול אליבא דכולי עלמא וכו', כתב שם שבדיעבד כשר.

(בני חיי הגב"י סק"ג)

ו) שם יש ליזהר וכו'. כתב בית יוסף (שיטה נ"ב), כתב הריב"ש וכו' אם נכנס ראש הלמ"ד וכו'. נ"ב: ובספרו הקצר כתב, יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד וכו', ומלשון זה מורה,

הערות וציונים

1. נראה שזה דומה לדין אות המובלעת באחרת, עיין להרב כנסת הגדולה (הגב"י, נדפס לקמן אות ל"ה) שכתב בשם מהראנ"ח לפסול בזה, והובא במגן אברהם (סקל"ג) ועיין שם מה שהעיר עליו, ועיין להרב בני חיי (הגב"י סק"ג, נדפס לקמן אות ה') שכתב להקל בזה, ולקמן אותיות: לה - טל. 2. נדפס בסמוך אות ב'. 3. נדפס לקמן אות ל"ה.

אוצר ההלכה

דלכתחלה יזהר הסופר שלא יכתוב בענין זה, משום דראוי לחוש לכתחלה לסברת הרמב"ן [גיטין כ: ד"ה לא צריכא]. מהר"ם בן חביב ז"ל הובאו דבריו בספר מגיד מראשית [בחלק בן המחבר] דף ב' ע"ב. (ועיין בדף (ג') [ד'] [ע"ג ד"ה האמנם] מה שכתב שם מהר"ח אלפאנדארי ז"ל, שאין דבריו מובנים אצלי), ועיין ט"ז (סקכ"ב), ובספר באר עשק (סימן ל"א). והרב החבי"ב ז"ל בשיירי כנסת הגדולה (אות י"ו)[4] כתב, הדברים מבוארים בדברי הריב"ש [סימן קמ"ו] והר"ן [גיטין י. ד"ה ומכאן] לפסול אף בדיעבד, ורבנו המחבר בספרו הקצר כתב יש ליזהר, ומשמע בדיעבד לא מפסיל. ואולי מפני שראה להתוספות [שם כ: ד"ה לא צריכא] ולהרא"ש ז"ל [שם פ"ב סימן י"ט] גבי הא לא צריכא דמעורה, דכשר בגט אפילו לכתחלה, כתב כן. אבל הב"ח [סוף אות י"ג] כתב, דאף התוספות והרא"ש מודו בספר תורה ותפלין ומזוזות דפסול אפילו בדיעבד. והכי נקטינן.

ותמהני עליהם, דאיך משוים טועה ח"ו לרבנו המחבר לומר שמשום שמצא להתוספות והרא"ש ז"ל שמכשירין בזה בגט לכתחלה, כתב כן, וחס ליה למרן ז"ל לומר כן. אלא דנראה מדברי התוס' והרא"ש דאפילו בספר תורה תפלין ומזוזות יש להכשיר שיהיו רגל כ"ף ונו"ן נכנסים בתוך חלל האות ואין כאן פיסול. וזה לשון הרא"ש: מכאן דקדק ריב"ם שאין צריך בגט שיהיו האותיות מוקפות גויל מדקאמר דמעורי. ואין ראיה מהא, דאפשר דהא דקאמר הכא דמעורי, כגון דרגל כ"ף ונו"ן וקו"ף של שיטה עליונה נכנסות בתוך טי"ת של שיטה תחתונה, וכן גגו של למ"ד בתוך ה"א, מיהו אין צריך ראיה לזה וכו'. וזה לשון הריב"ש (בסימן קמ"ו): ויש סבורין שדבוקה פוסלת בגט כמו בספר תורה, ולזה פירשו דמעורי רצונו לומר בלא דיבוק, אלא כגון שנכנס ראש הלמ"ד וכו'. והרמב"ן ז"ל השיב עליהם, שאם דבוקה היתה פוסלת בגט כמו בספר תורה, היה קרוב לפסול, אלא ודאי וכו'. עכ"ל. הרי נראה להדיא דלדעת מי שסובר שדיבוק פוסל בגט, נכנס ראש הלמ"ד בחלל ההי"א או החי"ת, דכשר. אם כן הוא הדין בספר תורה תפלין ומזוזות שהדיבוק פוסל בהם, שראש הלמ"ד אם נכנס בתוך חלל ההי"א, שכשר. הרי שנראה שבספר תורה ותפלין ומזוזות יש מכשירין ויש פוסלין, ורבו דעות המכשירין. ומשום הכי כתב מר"ן ז"ל יש ליזהר, והיינו לכתחלה לחוש לדברי הרמב"ן ואחרים שסוברים שאם נכנס ראש הלמ"ד בתוך חלל האות, שקרוב לפסול. ועיין במהר"ם בן חביב ז"ל בתשובה הנזכרת. ועיין במהרימ"ט ז"ל (חיו"ד סימנים ל"ב ל"ג), ובמהראנ"ח ח"ב סימן ע"ח [השאלה השלישית], שמשם בארה באר היטב מה שכתבתי, שבענין זה יש מכשירין ויש פוסלין. סוף כל סוף שדבריהם צריכים לי עיון. (יד אהרן הגב"י)

ז) שם יש ליזהר וכו'. כתב הטור וזה לשונו: כתב אדוני אבי הרא"ש ז"ל [בתשובה כלל ג' סימן ט"ז], מ"ם פתוחה שנדבק פתיחתה וכו'. [ע"כ]. ראיתי למרן בית יוסף שכתב משם הריב"ש (בסימן קמ"ו), שלדעת הרמב"ן בפרק שני דגיטין (דף כ' ע"ב [ד"ה לא צריכא]), בספר תורה תפלין ומזוזות אם נכנס ראש הלמ"ד באויר ההי"א או החי"ת אפילו בלא נגיעה, פסול, ודברי הרמב"ן כתב הר"ן ז"ל בפירוש ההלכות בפרק הנזכר [י. ד"ה ומכאן]. עכ"ל. וכן כתב בשלחן ערוך (בסעיף כ"ח) וזה לשונו: יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד באויר ההי"א וכו'. עכ"ל.

וראיתי להב"ח שם [אות י"ג ד"ה כתב], שאחר שהביא דברי הריב"ש ז"ל, כתב וזה לשונו: וכתב הר"ן שם שהטעם הוא מפני שמבטל צורת האותיות וכו', ומיהו אפשר דאף התוס' [שם ד"ה לא צריכא] והרא"ש [שם סימן י"ט] מודו דספר תורה תפלין ומזוזות פסול, והכי נקטינן, ודלא כמו שכתב בשלחן ערוך דיש ליזהר וכו', דמשמע דבדיעבד אין זה פסול, דליתא. עכ"ל. והרב שיירי כנסת הגדולה (הגהת בית יוסף באות ט"ז)[4] כתב וזה לשונו: נ"ב: הדברים מבוארים בדברי הריב"ש והר"ן דפסול אפילו בדיעבד, ורבנו המחבר בשלחן ערוך כתב יש ליזהר, ומשמע דבדיעבד לא מיפסיל, ואולי מפני שראה להתוס' והרא"ש דסבירא להו דכשר בגט אפילו לכתחלה כתב כן, אבל הב"ח כתב דאף התוס' והרא"ש מודו דספר תורה תפלין ומזוזות פסול אפילו בדיעבד, והכי נקטינן. עכ"ל.

ותבט עיני להרב יד אהרן שם [הגב"י][5], שאחר שהביא דברי הב"ח והרב שיירי כנסת הגדולה, כתב וזה לשונו: ותמהני עליהם, איך משוים טועה ח"ו לרבנו המחבר, לומר שמשום שמצא להתוס' והרא"ש דמכשירין בגט לכתחלה כתב כן, וחס ליה למרן לומר כן, אלא דנראה מדברי התוס' והרא"ש דאף בספר תורה תפלין ומזוזות יש להכשיר וכו'. וזה לשון הרא"ש: מכאן דקדק ריב"ם וכו'. (נהי) [הרי] שנראה דבספר תורה ותפלין ומזוזות יש מכשירין ויש פוסלין, ורבו דעות המכשירין, ומשום הכי כתב מרן יש ליזהר וכו', סוף כל סוף שדבריהם צריכים לי עיון. [ע"כ].

ואני הדיוט, אחר המחילה רבתי לא זכיתי להבין מה שכתב דמשוים טועה ח"ו למרן בית יוסף. אלא כוונת הב"ח הוא לומר, דמדברי התוס' והרא"ש אין לנו לומר דסבירא להו דבספר תורה תפלין ומזוזות מותר לכתחלה, דאפשר לומר דלא התירו דוקא אלא בגט, אמנם בספר תורה ותפלין ומזוזות אסור, או נאמר דסבירא להו דלא שנא, וגט וספר תורה ותפלין ומזוזות שוין, ועל זה הסכים וכתב, דמצינן למימר דאף התוס' והרא"ש מודו דבספר תורה פסול, ושאני גט דכשר משום דדבוק אינו פסול בו, וכמו שהכריעו התוס' בסוף דבריהם, מה שאין כן ספר תורה דבוק פסול בו. ואם כן, כיון דיותר קרוב הוא לומר דסבירא להו להתוס' והרא"ש כסברת הרמב"ן דפסול לכתחלה, הכי נקטינן. ולא ידעתי איך כתב, 'דמדברי התוספות והרא"ש נראה דאפילו בספר תורה יש להכשיר ורבו דעות המכשירין', והמעיין

הערות וציונים

4. נדפס לעיל אות ד'. 5. נדפס בסמוך אות ו'.

אוצר ההלכה

בדבריהם עיניו יחזו דנראה מדבריהם כמו שכתב הב"ח. והרב שיירי כנסת הגדולה רוח אחרת אתו, וסבירא ליה דאפשר להליץ בעד מרן ולומר, דסבירא ליה דכיון דהתוס' והרא"ש כתבו בפירוש דכשר בגט אפילו לכתחלה, אם כן אפשר דגם בספר תורה דינא הכי, כיון דנתנו טעם לדבר דאין זה מבטל צורת האותיות, וכיון שכן מה לי גט מה לי ספר תורה, וכיון דיש צד לומר דהכי סבירא להו להתוס' והרא"ש, משום הכי כתב דלכתחלה דוקא יש ליזהר לחוש לסברת הרמב"ן. ואף הוא [ה'שיירי'] ראה דאדרבה מדברי התוס' והרא"ש יש צד לומר דשאני ספר תורה מגט, ומשום הכי הביא בסוף דבריו דברי הב"ח. כן נראה לי נכון בכוונת דבריהם. (עמודי אהרן)

ח) שם יש ליזהר שלא יכנס וכו'. כתב הרב ט"ז [סקכ"ב], בבית יוסף בשם רמב"ן [גיטין כ: ד"ה לא צריכא] כתב לשון פסול, ואיני יודע למה כתב כאן יש ליזהר. ע"כ. ולענ"ד נראה, דדעת עצמו היא זו בשלחן ערוך, שלא נראה לו דברי הרמב"ן לענין לפסול בדיעבד, וכן הרמ"א באבן העזר סימן קכ"ה סוף סעיף י"ח (הביאו הרב מגא"א [סק"מ]) (ד)בדרכי משה שם [אות י"ח] כתב, דדוקא כשנכנס לתוך דל"ת ונעשית כה"א הוא דפסול בדיעבד, אבל לתוך חי"ת לא פסלינן ליה, וזו היא גם כן דעת השלחן ערוך בכאן. (נהר שלום סק"ט)

ט) שם יש ליזהר שלא יכנס וכו'. בשלחן ערוך כתב, יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד וכו', והקשה הב"ח [אות י"ג], דהא אפילו דיעבד אסור, וכמו שכתב הרמב"ן [גיטין כ: ד"ה לא צריכא]. ויראה דעת הרב בית יוסף על פי מה שאמרו פרק הקומץ [מנחות כח.], ארבע פרשיות שבתפלין מעכבין זו את זו [ו]אפילו כתב אחד. רצונו לומר אות אחת. ופריך [שם לד.] פשיטא, ומשני, לאידך דרב יהודה אמר רב דאמר כל אות שאין [גויל] מוקף (גויל) וכו'. קשה דהוה ליה למימר לא נצרכא אלא להכניס ראש הלמ"ד לה"א שלמעלה דאף על פי דמוקפת גויל פסולה, אלא ודאי כשרה דיעבד. (ברכת דוד)

י) שם יש ליזהר שלא יכנס וכו'. כתב הט"ז (סקכ"ב), ובית יוסף בשם הרמב"ן [גיטין כ. ד"ה לא צריכא] כתב דלשון פסולה משמע אפילו בדיעבד, ואיני יודע למה כתב כאן לשון לכתחלה. נ"ב: נראה ליישב דבאמת גם כוונת המחבר לפסול אפילו בדיעבד אם נכנס, ולא כתב כאן לשון לכתחלה, רק דרך עצה טובה קמשמע לן דיש ליזהר בעת הכתיבה שלא יכנס ראש הלמ"ד, דאם לא יזהר ויכנס יהיה פסול אפילו בדיעבד, ולכך יש ליזהר בתחלה. וכהאי גוונא איתא ביו"ד סימן ל"א [סעיף ב'] גבי מים בראש, עיין בש"ך שם [סק"ב]. כל זה הוא מדברי בן המחבר המלקט. (ספר פלאים)

י"א) שם יש ליזהר שלא יכנס וכו'. כתב בט"ז (סקכ"ב), הבית יוסף בשם הרמב"ן [גיטין כ: ד"ה לא צריכא] כתב לשון פסולה וכו'. ולענ"ד נראה דיש ליזהר קאי על הסופר יען דאם לאו פסולה. אי נמי הואיל בגררו כשר, יש ליזהר לגררו דאם לאו פסולה. (חדושי מהרי"ש)

י"ב) שם יש ליזהר שלא יכנס וכו'. כתב בט"ז (סקכ"ב בסוף הדבור), ואיני יודע למה כתב כאן לשון לכתחלה. כוונתו מבואר מדכתב בלשון יש להזהר. אך המעיין בט"ז לקמן סימן תס"א (סק"א) כתב בעצמו להיפוך. ועיין בדעת תורה סימן מ"ו (אות כ"ו) עמד בזה. ועיין בתשובות אבני נזר (או"ח סימן ד') מה שכתב בזה. (מגיני חיים)

י"ג) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד וכו'. משמע הא דיעבד כשר, ועיין בפרק שני דגיטין (דף כ' ע"ב), ובתוספות [ד"ה לא צריכא], והרא"ש [שם פ"ב סימן י"ט], והר"ן שם [י. ד"ה ומכאן], והרמב"ם ריש פרק י' [מהלכות ספר תורה]. (ו)הרב פרי חדש בלקוטיו. ועיין מה שכתב בספר יד אהרן [הגב"י][6], ובספר קרבן נתנאל דף קכ"ד [על הרא"ש שם אות א']. ודו"ק. מוה"ר דוד קורינאלדי בהגהותיו כתיבת יד פסל.
(שיורי ברכה המלוקט סק"ג[7])

י"ד) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד וכו'. עיין טורי זהב [סקכ"ב]. וכן כתב האליה רבה [סקמ"ה] בשם ב"ח [אות י"ג], ובלקוטי פרי חדש מכשיר בדיעבד, וכן כתב רמ"א (ביו"ד סוף סימן רע"ד). ועיין מגן אברהם [סק"מ] בשם כנסת הגדולה [הגב"י][8]. (ארחות חיים – לוינגר)

ט"ו) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד וכו'. ענין נכנס ראש הלמ"ד בחלל החי"ת או הה"א, עיין אורח חיים סימן ל"ב (סעיף כ"ח), והט"ז (סקכ"ב), המג"א (סק"מ). ועיין באבן העזר סימן קכ"ה (סוף סעיף י"ח), והרב גט פשוט שם (בס"ק פ"ה ור'), ומוהרי"ט (חלק יו"ד סימן ל"ב) ועיין כנסת הגדולה [הגב"י] והשיירי (א"ח סימן ל"ב אות י"ו)[9] והריב"ש ז"ל [סימן קמ"ו]. יע"ש.

ולענין דינא אם הוא תוך חלל החי"ת או ה"א באופן שאינו משנה צורת האות, אם כבר קורים בו והוא בשבת, לא יורידו אותו ספר תורה. (פרי האדמה ח"ג דף פ' ע"א)

ט"ז) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד וכו'. ולענין דינא, מרן בית יוסף והב"ח [אות י"ג] והרב [שיירי] כנסת הגדולה [סקט"ז][10] והט"ז [סקכ"ב] ורוב האחרונים, סבירא להו דסבירא ליה להריב"ש בדעת הרמב"ן, דבספר תורה תפלין ומזוזות אם נכנס ראש הלמ"ד באויר הה"א או החי"ת פסול אפילו בדיעבד. ואף על פי שיש חולקין על הרמב"ן, וכמו שכתבו הרב כנסת הגדולה והרב יד אהרן [הגב"י][11], דלהיש סבורין שהביא הריב"ש שם נראה דסבירא להו דאפילו בסתו"ם כשר לכתחלה, מכל מקום דעתו של הריב"ש הוא לפסוק כהרמב"ן, דאפילו בדיעבד פסול, שאחר שהביא לשון הרמב"ן,

---

הערות וציונים

6. נדפס לעיל אות ו'.
7. ומקורו טהור מספר טוב עין סימן י"ח אות כ"א.
8. נדפס לקמן אות י"ט.
9. נדפסו לעיל אות ד', ולקמן אות י"ט.
10. נדפס לעיל אות ד'.
11. נדפסו לקמן אותיות: יט, כא.

אוצר ההלכה

כתב וזה לשונו: ומכלל דבריו אתה רואה דבספר תורה וכו', אם נכנס ראש הלמ"ד באויר הה"א או החי"ת אפילו בלא נגיעה פסול וכו'. עכ"ל. הרי בבירור שהסכים לסברת הרמב"ן. וזה פשוט.

ואם האמת אתנו, יש לדקדק על מה שכתב מור"ם ביו"ד (סוף סימן רע"ד), שכתב וזה לשונו: וספר תורה שעירב בו האותיות כמו בגט אינה פסולה, אבל לכתחלה אין לעשות כן. הריב"ש (סימן קמ"ו). עכ"ל. ולכאורה דבריו קשים לשמוע, דכל המעיין בדברי הריב"ש לבבו יבין שדעתו לפסול אפילו בדיעבד כסברת הרמב"ן. ועלה על דעתי לומר, שכוונת מור"ם הוא לומר, דכיון דמצינן למימר, דלהיש סבורין שהביא הריב"ש סבירא להו דמותר אפילו לכתחלה, דגט וספר תורה שוין לטובה בדין זה, וגם יש לצדד ולומר דהתוס' והרא"ש גם כן סבירא להו הכי וכמו שכתב הרב כנסת הגדולה, משום הכי פסק מור"ם מסברא דנפשיה דלכתחלה אין לעשות כן, דחיישינן לסברת הרמב"ן והריב"ש דסבירא ליה כוותיה. וכן כתבו הרב כנסת הגדולה והרב יד אהרן בדעת השלחן ערוך שפסק כן לענין תפלין, דדוקא לכתחלה יש ליזהר לחוש לסברת הרמב"ן ודעימיה, וכמו שכתבתי.

האמנם מה אענה ומה אומר, ביום שידובר מה שכתב מור"ם עצמו בדרכי משה שם [אות ג'], וזה לשונו: וכתב עוד הריב"ש בסימן קט"ו (צריך לומר: קמ"ו), דיש מחמירין בספר תורה שלא לערב אותיות יחד כמו שעושין בגט וכו', ומיהו בדיעבד כשר, לכולי עלמא, אלא לכתחלה יש להזהר, דאי בדיעבד פסול, לא היו עושין כן בגט. עכ"ל של הריב"ש. ולא ידעתי היכן ראה לשון זה בדברי הריב"ש, דממה שכתב בתשובה שבסימן קמ"ו, אחד הרואה עיניו יחזו דסבירא ליה להריב"ש דבספר תורה אפילו בדיעבד פסול וכסברת הרמב"ן. וכבר חיפשתי בתשובה אחרת של הריב"ש ולא מצאתי לשון זה, והוא פלא.

(אמר המגיה: מה שהקשה להרב יד אהרן ז"ל[12], יש ליישב כמו שיראה המעיין[13]. ועיין להרב אמת ליעקב במשפט השני בפיסול שנגעה אות באות (סימן ג'), מה שכתב שם משם (מוהר"י) [מהר"ם] בן חביב ז"ל [בספר גט פשוט סימן קכ"ה סקפ"ה]. ועיין עוד שם (בסימן ו') מה שכתב בדין זה, ומה שכתב משם מוהריק"ש [בערך לחם] לענין דינא. ועיין להרב לדוד אמת שם [סימן י"ב אות ו'] מה שכתב משם הרב אליה רבה [סקמ"ה], ומה שכתב לענין דינא, דבראש הלמ"ד תוך הה"א צריך תינוק דלא חכים ולא טיפש, וראש הלמ"ד תוך הרי"ש או הדל"ת ודאי דפסול. ע"ש). (עמודי אהרן)

י"ז) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד וכו'. מקור דין זה בגיטין (כ:) לא צריכא דמעורה. ובתוס' כתבו, מכאן מדקדק ריב"ם שאין צריך בגט שתהא כל אות מוקפת גויל, וכדאמרינן הכא שהגט מעורה. ור"י אומר דהכא מיירי שרגל קו"ף של שיטה עליונה באות טי"ת של שיטה שתחתיה, או ראש למ"ד באות ה"א או חי"ת שלמעלה מהם (ולעולם אינה נוגעת). ע"כ. וכתב על זה הר"ן [גיטין י. ד"ה ומכאן], ואחרים אומרים שזה קרוב יותר לפסול מפני שמבטל צורת האות. ע"כ. והנה הגם שיש לפרש בכוונת הר"ן שמתוך כך נראה להכשיר בשניהם, מכל מקום בספרי תורה ותפלין ומזוזות שצריך להיות מוקף גויל כל שכן שבכניסת האות לחלל חבירתה שפוסלת. וכן מבואר להדיא בתשובת הריב"ש (סימן קמ"ו), שהביא קושיית הרמב"ן על דברי ר"י שאם דבוקה פוסלת בגט כמו בספר תורה זה היה קרוב ליפסל יותר. וכתב שמכלל דבריו נראה דבספר תורה שהדבוק פוסל בו משום דבעינן מוקף גויל, גם אם נכנס ראש הלמ"ד באויר ה"א או חי"ת אפילו בלי שום נגיעה פסול, ואפילו לא תתחלף בזה לאות אחרת אלא שמפסיד צורת האות. ע"כ.

והרמ"א בהגה באה"ע (סימן קכ"ה סעיף י"ח) כתב, יזהר שלא ימשיך ראש אות שלמטה לתוך חלל אות שלמעלה או להיפך, ואם עשה כך ונשתנה צורת האות כגון שמשך ראש למ"ד לחלל דל"ת שאז נראה כה"א פסול. וכתב הגט פשוט (שם סקפ"ה) שמדברי הראשונים נראה שאפילו מפסיד צורת האות, ולא נשתנית לצורת אות אחרת גם כן פסול, ודלא כהרמ"א. והביא בשם מהרימ"ט (חיו"ד סימן ל"ב - ל"ג) שאם נמצא בספר תורה ראש אות למ"ד נכנסת לחלל רי"ש, שנראית כקו"ף, פסול אליבא דכולי עלמא, שאפילו המכשירים שהתירו הכנסת אות באות הני מילי כשנכנס מעט לחלל, אבל אם נכנס כל כך לתוך חלל האות עד שמפסיד צורתו כהאי גוונא ודאי דפסול לכולי עלמא. ע"ש.

ומרן בשלחן ערוך א"ח (סימן ל"ב סעיף כ"ח) כתב בזה"ל: יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד באויר ה"א או חי"ת אפילו בלא נגיעה. והט"ז כתב על זה, בבית יוסף בשם רמב"ן כתב לשון פסול משמע אפילו בדיעבד, ואיני יודע למה כתב כאן לשון לכתחלה. והמג"א (סק"מ) כתב וז"ל: יש ליזהר, ואם נכנס בענין שהפסיד צורת האות כגון שנכנס לתוך אות דל"ת ונראית כה"א פסול. (רמ"א אה"ע סימן קכ"ה). וכתב בכנסת הגדולה שיש מכשירים לגמרי. ע"כ. וכתב עליו הגאון רבי עקיבא איגר, לא מצאתי כן בכנסת הגדולה, אדרבה כתב בשם רבו המהרי"ט (סימן ל"ג) שאם נכנס בענין שמפסיד צורת האות לכולי עלמא פסול וכו'. ע"ש. וכן כתב הגאון רבי עקיבא איגר בתשובה (מהדורא תנינא סימן כ"ז). ע"ש. וכן תמה היד אהרן [הגב"ח][14] על המג"א בזה. ע"ש. (ועיין עוד בשו"ת ארץ צבי (ריש סימן ד'). ע"ש). ובשו"ת מהרי"מ פדואה (סימן ח') כתב על דברי היד אהרן, שאין לא ראינו ראיה, שהרי המהרי"ט עצמו שהחמיר הביא דעת המקילין בזה. ומכל מקום קשה להקל נגד דעת המהרי"ט שהיה

---

12. ראה לעיל אותיות: ג, ז, ולקמן אות כ"ב.

13. עיין לקמן אות כ"ב ובהערה שם. (ודע, כי כל דברי הרב עמודי אהרן שהובאו בסעיף זה, הם חידוש אחד במקור, וכאן חילקנו אותם לכמה אותיות נפרדות לתועלת המעיינים).

14. נדפס לעיל אות ו'.

אוצר ההלכה

גדול האחרונים, ומיהו אם לא נשתנית צורת האות לגמרי, כי יכול להיות שבכניסת ראש הלמ״ד לחלל קו״ף שלא תשתנה צורת האות, יש להקל בשעת הדחק. ואם יש ספק אם נשתנית צורת האות יש להקל על ידי קריאת תינוק דלא חכים ולא טפש כשקורא האות כתיקונו, ואפילו המהרי״ט מודה בזה. ע״כ. (ולכאורה השגתו על היד אהרן אינה מובנת שהרי עיקר הערת היד אהרן על המג״א במה שכתב בשם הכנסת הגדולה שיש מכשירים לגמרי, והיינו אפילו נשתנית צורת האות, ובזה הרי מבואר במהרי״ט דלכולי עלמא פסול. וכנזכר לעיל בשם הגט פשוט וכהערת הגאון רבי עקיבא איגר הנ״ל).

והנה הגם שבאליה רבה כתב שגם דעת מרן השלחן ערוך לפסול (ודלא כהט״ז). מכל מקום מצאתי בשו״ת בית דוד (חיו״ד סימן קל״ה) שכתב דלמרן כשר בדיעבד. ע״ש. וכן העלה בשו״ת מקום שמואל (סימן נ״ג) בדעת מרן שיש להקל בדיעבד, והשיג על הט״ז בזה. ע״ש. גם בשו״ת אבני נזר ח״א (חאו״ח סימן ג׳ אות ג׳) כתב, דאנן בתר המג״א גרירין שפשט דברי מרן המחבר כוותיה שכתב רק אזהרה לכתחלה, ומשום שבבית יוסף אה״ע (סימן קכ״ה) הביא דברי התוס׳ והרא״ש [פ״ב סימן י״ט] והרשב״א [כ: ד״ה בעי] והמרדכי [פ״ב סימן שמ״ה] וספר התרומה [סימן קי״ג] שמכשירים, והם רובא דמינכר נגד דעת הרמב״ן והריב״ש שפוסלים. ודלא כמו שכתב בתשובות מהרימ״ט (חיו״ד סימן ל״ב) שאף התוס׳ אינם חולקים בזה. שאין זה משמעות התוס׳, ודברי הבית יוסף ברורים. ע״כ. (ועיין עוד באבני נזר סימן ד׳ אות ד׳). וכן כתב בשו״ת חזון נחום (סימן פ״ג אות ח׳). ע״ש. והחיד״א ז״ל בספר לדוד אמת (סימן י״ב אות ו׳) כתב שמכיון שיש מחלוקת בדבר אין להכשיר אלא על ידי תינוק דלא חכים ולא טפש. ע״ש. ועיין עוד בשו״ת פרי השדה (ח״ג סימן ק״מ), ובשו״ת שמן ראש (חאו״ח סימן ד׳), ובשו״ת יד יוסף (חאו״ח סימן ז׳). ע״ש.

(שו״ת יביע אומר – ח״ד או״ח סימן ו׳ אות א׳)

י״ח) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד וכו׳. וכתב במשנה ברורה (ס״ק קל״ב) דמלשון ״יש ליזהר״ משמע דרק לכתחלה אבל לא לעיכובא בדיעבד, וזה רק כשנכנס מעט אבל אם נכנס הרבה כל כך בענין שנשתנה צורת האות שתינוק דלא חכים ולא טיפש אם נכסה לו שיטה התחתונה שלא יהא נראה רק ראש הלמ״ד ולא גוף הלמ״ד לא יכיר האות מה הוא, הוי שינוי צורת האות ופסול. ע״ש. אבל בשו״ת דברי חיים חלק ב׳ (יו״ד סימן קל״ב) כתב דבאופן זה אין צריך לכסות אלא דיש למחוק מהלמ״ד. ע״ש. ועיין שם עוד בחלק א׳ (יו״ד סימן נ״ה) דטוב שישאר כמו שהוא בלא מחיקה כלל. ע״ש.

(אמרי המזג)

י״ט) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר ההי״א וכו׳. כתב בית יוסף (שיטה נ״ב), כתב הריב״ש בתשובה וכו׳. נ״ב: סימן קמ״ו.

והוא הדין ברגל הך׳ וכיוצא בה [שנכנסה] לתוך האות שבשיטה שלמטה. ומבואר שם בדברי הרמב״ן [כ: ד״ה לא צריכא] והריב״ש ז״ל, דיש מכשירים כל שאין שם נגיעה. וכתב מורי הרב [מהרי״ט] ז״ל בתשובה (ח״ב חלק יו״ד סימן ל״ב ול״ג) דהיינו דוקא שלא נכנסה לתוך חללה בענין שיפסיד צורת האות, אלא שנכנסה לתוך החלל כל שהוא, אבל אם נכנסה לתוך חללה בענין שיפסיד צורת האות, לכולי עלמא פסול. ואפילו נימא שאף בזו מכשירים, גג הלמ״ד שנכנס לחלל הרי״ש שלמעלה ונדמית כקו״ף, לכולי עלמא פסול, ולא שייך כאן לאתויי ינוקא דלא חכים ולא טיפש. (כנסת הגדולה הגב״י)

כ׳) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר ההי״א וכו׳. והוא הדין רגל הך׳ באות שבשיטה שלמטה. ומבואר שם בדברי הרמב״ן [גיטין כ: ד״ה לא צריכא] והריב״ש [סימן קמ״ו], דיש מכשירין כל שאין שם נגיעה וכו׳. כנסת הגדולה [הגב״י][15]. ועיין בספר בית דוד (חיו״ד סימן קל״ה) האריך בזה, ובספר מעיל שמואל (סימן א׳). (בתי כנסיות)

כ״א) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר ההי״א וכו׳. כתב מהרימ״ט (ח״ב חיו״ד סימן ל״ב ול״ג), דהמכשירין כניסת הלמ״ד בחלל האות, לא הכשירו אלא בענין שלא יפסיד צורת האות, אלא שנכנס לתוך החלל כל שהוא. אבל אם נכנסה לתוך חללו בענין שיפסיד צורתה, לכולי עלמא פסול. ואפילו נימא שאף בזה מכשירין, גג הלמ״ד שנכנס לחלל הרי״ש שלמעלה ונראית כקו״ף, לכולי עלמא פסול, ולא שייך כאן לאתויי ינוקא. ומהר״ם בן חביב ז״ל הובאו דבריו בספר מגיד מראשית [ח״ב סימן א׳, דף ב׳ סוף ע״א] חלק עליו, והודה לו במקצת וחלק עליו במקצת, חלק עליו במקצת במה שכתב דדעת המכשירין [היינו דוקא] בענין שלא יפסיד צורת האות, כתב הוא ז״ל דנראה מלשון המכשירין דאף בכהאי גוונא כשר, וכן נראה לו ממשמעות לשון הפוסקים. והודה לו במקצת דאם נכנס בחלל הרי״ש ונדמית כקו״ף, פסול לכולי עלמא. וכן כתב בספר גט פשוט (סימן קכ״ה סקפ״ה).

וראיתי שם [בספר גט פשוט] שאחר שכתב הא דאם נכנס ראש הלמ״ד לחלל רי״ש דמשנה צורת האות, כתב ודלא כמור״ם [אבן העזר סימן קכ״ה סעיף י״ח] שכתב, דדוקא במשך ראש למ״ד לחלל דלי״ת שאז נראה כה״א פסול. [עכ״ל]. ותמהני עליו דמה לי ראש למ״ד בחלל רי״ש שאז נראית קו״ף, לחלל הדלי״ת שנראה כה״א. והא ראיה, שהוא [מהר״ם בן חביב] ז״ל בתשובה [שם דף ב׳ ריש ע״ג] הביא ראיה לדינו של מהרימ״ט מהא דכתב מור״ם, ולא הרגיש כלום מזה. ע״ש. ועיין מה שכתב שם מהר״ח אלפאנדארי ז״ל, ומהר״א הלוי בספר גינת ורדים (חלק א״ח כלל ב׳ סימן ח״י), והרב בעל דבר שמואל (סימן קמ״ג).

הערות וציונים

15. נדפס בסמוך אות י״ט.

אוצר ההלכה

וראיתי לרב מג״א ז״ל (סק״מ) שאחר שהביא דברי רמ״א באבן העזר [שם] ודברי מהרימ״ט ז״ל [שם], כתב: וכתב בכנסת הגדולהשיש מכשירים לגמרי. ודברים אלו אין להם מובן כלל, שהרב החבי״ב ז״ל לא כתב כלום, וכל מה שכתב שם הם דברי מהרימ״ט ז״ל. והאמת כן הוא שהרב מגן אברהם ז״ל לא היה רואה דברי הפוסקים במקומם כי אם בכנסת הגדולה. וכבר מצאתי כמה מקומות על איזה פוסק שמביא דבריו בכנסת הגדולה ומקשה עליו, וכראות הדברים בשרשם יראה לא קשיא מידי. ולפעמים מקשה קושיית הפוסק עצמו כמו שתראה בכמה מקומות. (יד אהרן הגב״י)

כ״ב) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר ההי״א וכו׳.

עוד כתב [הרב יד אהרן הגב״י][16] וזה לשונו: וראיתי להרב מגן אברהם (סק״מ), שאחר שהביא דברי מור״ם באבן העזר [סימן קכ״ה סעיף י״ח] ודברי מהרימ״ט [ח״ב חיו״ד סימן ל״ב], כתב משם הרב כנסת הגדולה [הגב״י][17] שיש מכשירים לגמרי. ודברים אלו אין להם מובן כלל, שהרב החבי״ב לא כתב כלום, וכל מה שכתב שם הם דברי מהרימ״ט, והאמת הוא שהרב מג״א לא היה רואה דברי הפוסקים במקומם, כי אם בכנסת הגדולה וכו׳. עכ״ל. ואחר המחילה רבה דבריו דברי תימה הם, דכל הרואה דברי הרב כנסת הגדולה, ראה יראה דבראשית מאמר כתב וזה לשונו: מבואר שם בדברי הרמב״ן והריב״ש, דיש מכשירים כל שאין שם נגיעה וכו׳. עכ״ל. הנך רואה שכתב הרב כנסת הגדולה דיש מכשירים לגמרי, אך בזאת דלא יהיו שם נגיעה כלל, ואם כן יפה כתב המג״א שכן כתב הרב כנסת הגדולה שהם דברי עצמו, ואחר כך הביא דברי מהרימ״ט כיעו״ש, ואתה תחזה[18]. (עמודי אהרן)

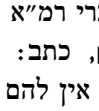
כ״ג) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר ההי״א וכו׳.

כתב מג״א (סק״מ), ואם נכנס בענין שהפסיד צורות האות, כגון שנכנס לתוך דלי״ת ונראית כה״א, פסול. רמ״א באבן העזר סימן קכ״ה סוף סעיף י״ח. עכ״ל. נ״ב: עיין שם בחלקת מחוקק [סקל״ח], ובית שמואל [סקל״ד], ובספר גט פשוט (סקפ״ה). (שו״ת תשובה מאהבה – ח״ב סימן ר״כ)

כ״ד) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר ההי״א וכו׳.

כתב מג״א (סק״מ), כגון שנכנס לתוך דלי״ת ונראית כה״א, פסול. רמ״א באבן העזר סימן קכ״ה סוף סעיף י״ח. [ע״כ]. ועיין שם בחלקת מחוקק [סקל״ח] ובית שמואל (סקל״ד) דהוא הדין בשאר אותיות אם נשתנו, אלא בדלי״ת מסתמא משתנה. וכן נראה מט״ז כאן (סקכ״ב). (חיי עולם)

כ״ה) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר ההי״א וכו׳.

כתב מג״א (סק״מ) יש ליזהר, ואם נכנס בענין שהפסיד צורות האות, כגון שנכנס לתוך דלי״ת ונראית כה״א, פסול. רמ״א באבן העזר סימן קכ״ה סוף סעיף י״ח. [ע״כ]. מרמ״א שם באה״ע נראה, דלכתחלה יש ליזהר אפילו אם לא נשתנה צורת האות, וכן כתב החלקת מחוקק שם (בסקל״ח) שיש ליזהר לכתחלה, ובנשתנה האות פסול. ואני מסופק אם נכנס הלמ״ד לתוך כ״ף (נו״ן) או לתוך נו״ן פשוטה כזה: אם זה מקרי גם כן השתנות האות, ובאה״ע שם משמע דכשר, דהחלקת מחוקק (בסקל״ה) כתב, שנו״ן של ״פטורין״ יעקם קצת לימין, כדי שיוכל להאריך ראש למ״ד של ישראל למעלה שלא תגע בנו״ן, ותהיה גם כן אותה שיטה מעורה. עכ״ל. ובזה יכנס ראש למ״ד תחת הגג של נו״ן של פטורין, משמע דכשר בכהאי גוונא[19].

(דברי צבי)

כ״ו) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר ההי״א וכו׳.

לכתחלה. תניא [הגר״ז סעיף מ״א]. וכן משמע דסבירא ליה לרמ״א באבן העזר [סימן קכ״ה סעיף י״ח] שהביא המג״א [סק״מ], שכתב, אבל אם נכנס תוך דלי״ת שנעשית ה״א פסול בדיעבד, משמע לתוך חי״ת או ה״א כשר. אבל בחלקת מחוקק (שם סקל״ח) ובית שמואל (סקל״ד) מבואר דהוא הדין תוך חי״ת אם נשתנה צורת [ה]אות, וכל שכן כשתינוק אינו יודע לקרות פסול. אשל אברהם [סק״מ]. וכן סבירא ליה לבעל נטע שעשועים מובא בדעת קדושים [סקמ״א] דיש לפסוק כשו״ת דבר שמואל [סימן קמ״ג] דתלוי בראות עיני המורה אם הפסיד צורת האות או לא. עכ״ל. (באר יעקב – קרוייזר סקע״ד)

כ״ז) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר ההי״א. עיין באר היטב [סקמ״ד], ובתשובת מהרי״ם ([פדוואה] סימן ח׳) בנכנס ראש הלמ״ד בתוך הכ״ף פשוטה דדינו גם כן אם נתקלקל צורת האות לגמרי פסול, ואם לא נשתנה צורת האות לגמרי דבהכנסת למ״ד לתוך כ״ף פשוטה יכול להיות שלא נשתנה צורת האות, יש להכשיר בשעת הדחק, והיכא דהוא ספק אם נשתנה צורת האות אם לא, יש להקל בזה ולסמוך על התינוק אי קורא כתיקונו יש להכשיר. ע״ש. (פתחי תשובה)

כ״ח) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר ההי״א. כתב במג״א (סק״מ), ואם נכנס בענין שהפסיד צורת האות וכו׳. נראה לי לדייק מלשונו דלאו דוקא בשנכנס בענין שתתהפך צורת האות לצורת ה״א ממש, אלא אף אם יכנס גג הלמ״ד סמוך

הערות וציונים

16. נדפס בסמוך אות כ״א. 17. נדפס לעיל אות י״ט. 18. דברי הרב ז״ל צריכים עיון, כי מה שכתב הרב מגן אברהם בשם הרב כנסת הגדולה ״שיש מכשירים לגמרי״, מבואר מדבריו דקאי אפילו בנכנס ראש הלמ״ד לתוך הדל״ת ונראית כה״א, שהזכיר שם בסמוך. והמעיין בכנסת הגדולה יראה שכתב מתחלה: דיש מכשירים ״כל שאין שם נגיעה״, ואחר כך הוסיף וכתב משם רבו וזה לשונו: ואפילו נימא שאף בזו מכשירים, ״גג הלמ״ד שנכנס לחלל הרי״ש שלמעלה ונדמית כקו״ף, לכולי עלמא פסול״. ומבואר בהדיא דלדעת הכנה״ג בדין ראש הלמ״ד שנכנס לתוך הדל״ת ונראית כה״א דפסול לכולי עלמא וליכא מאן דמכשיר, ואם כן לא היה לו למג״א לכתוב שיש מכשירים ״לגמרי״. והרב יד אהרן אמנם קיצר בהערתו, אבל דבריו פשוטים וברורים, וכן העיר הגאון רבי עקיבא איגר בהגהותיו לשלחן ערוך בביאור. ע״ש. ושו״ר להרב המגיה בסוף הדיבור (נדפס לעיל אות ט״ז) שכתב: מה שהקשה להרב יד אהרן ז״ל, יש ליישב כמו שיראה המעיין. עכ״ל. ולא פירש על איזה קושיא, ואולי כוונתו למה שכתבנו כאן. ועיין עוד בשו״ת יביע אומר חלק ד׳ (סימן ו׳ אות א׳, נדפס לעיל אות י״ז) מה שכתב בזה. אריה מאזוז ס״ט 19. עיין בשו״ת יביע אומר (ח״ד חאו״ח סימן ו׳) מה שכתב בזה.

אוצר ההלכה

ממש אצל רגל ימין של הדלי״ת, הגם דבכהאי גוונא אין לה צורת ה״א ממש, וכמו שכתב לעיל במג״א (סקל״ג) בשם ספר ברוך שאמר [סוף אות נ״ד עמוד צ״ז], דבכהאי גוונא לא הוי תמונת ה״א, וגם למה שכתב במג״א שם דמותר למשוך [גג] הה״א אף על פי שלא יהיה הרגל בסופה, יש לומר דדוקא התם דמכל מקום על כל פנים רגל השמאלי מרוחק טובא מהימיני אלא שאינו בסוף הגג, אבל כשהוא סמוך ונראה אצל הימיני ממש מודה גם הוא דפסול, ולא נחשבה לצורת ה״א כלל, בכל זה אין להקל בשנכנס גג הלמ״ד בתוך הדלי״ת בדין זה אף דלא נתהפך לצורת ה״א ממש על ידי זה, מכל מקום כיון שצורת הדלי״ת על כל פנים נפסדת לגמרי ונראית כה״א, היינו אם יכסו הלמ״ד ויראו אות שעליה לתינוק דלא חכים ודאי יקראנה ה״א ולא דלי״ת, ופסול. כך נראה לע״ד ברור[20]. (ערך השלחן – דברי חכמים)

כ״ט) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר ההי״א.

ובענין כניסת ראש הלמ״ד בתוך חלל אות דל״ת או רי״ש שבשורה העליונה, מצאתי להגאון מהר״ש קלוגר ז״ל בשנות חיים (הלכות ס״ת סימן מ״ז דף כ״ב ע״ב) חילוק חדש, וז״ל: לא פסלינן בנכנס הלמ״ד לתוך דל״ת או רי״ש או כ״ף, רק אם הלמ״ד נכנס קצה הגג לצד שמאל, או קרוב לו במקום שדרך להיות הרגל של ה״א וקו״ף לעמוד, אבל אם נמשך לצד של ימין של הדל״ת והרי״ש שקרוב יותר לצד ימין מלצד שמאל, דאין דרך רגל אות ה״א ואות קו״ף לעמוד שם קרוב לצד ימין, לכך דינו כאלו נכנסו לתוך שאר אותיות שכשר לרוב הפוסקים. ע״כ. ועוד שם (בסימן ע״ה) כתב וז״ל: והעליתי דאף דפוסלין בנכנס לתוך דל״ת או כ״ף, היינו אם הקוצה של מטה לצד שמאל של דל״ת או כ״ף, בענין דדרך לעשות כן בתוך ה״א, אבל אם הקוצה פונה לצד המחיצה של ימין הדל״ת דהוי קרוב לדופן ימין של הדל״ת או כ״ף בזה אין דרך להיות נעשה כן בה״א אין זה שינוי צורת ה״א, וזה דינו רק בנכנס לתוך שאר אות דכשר לרוב הפוסקים, וזה נכון בסברא, ולמעט בפלוגתא עדיף, כיון דיש מכשירין לגמרי, כמו שכתב המג״א (סימן ל״ב סק״מ) בשם הרב כנסת הגדולה [הגב״י][21]. עכ״ל. ובתשובה (סימן ע״ט) כתב גם כן, וז״ל: והנה לדינא יש בזה חילוקים, הנה אם ראש הלמ״ד נכנס לחלל כ״ף, קרוב לדופן הארוך, בתוך מחצית החלק שלצד פנים ודאי כשר, דזה אין לו דמיון לאות ה״א, דרגל ה״א הוא רחוק מדופן ימין לצד חוץ, ובזה כשר בלי תיקון, אך אם ראש הלמ״ד נכנס לחלל הכ״ף במחצית השני של החלק, שלצד חוץ לשמאל, אז פסול בלי תיקון. עכ״ל. וחילוק זה מסתבר ואמיתי, ומהני לן בכמה דברים[22], ועיין פרי האדמה חלק ג׳ (דף (צ׳) [פ׳] ע״א)[23]. (שו״ת רב פעלים – ח״ב או״ח סימן י׳)

ל׳) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר ההי״א. עיין באשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש, שכתב וז״ל: אודות כניסת למ״ד לך׳ שבשיטה שעליה. נראה שבזה יש הכרע על ידי תינוק, אם יאמר על ידי זה ה״א [פסול], והיינו שיכסו השיטה שניה ויראו לו רק שיטה עליונה ויהיה לפניו כל רבוע הכ״ף ומה שבה, ואם יאמר ך׳ כשר. ולפעמים על ידי משך עליונות הלמ״ד לצד ירך הכ״ף ניכר שאינו ה״א, ובתחלת כתיבת עליונית הלמ״ד, רק מה שמרוחק מירך הך׳ היה יכול להיות כה״א, לזה יכסו לפני התינוק קצת מהנכנס להכ״ף מה שמקורב אל הירך וכו׳, וכנראה שיש הכרע רק כשיודע התינוק סגנון כתב ההוא, מה שאין כן כשרואה אות אחת לבד אינו יודע.

וכתב עוד שם, וז״ל: אודות הגעה אות לחלל אות אחר שאם רק קוץ מגיע אין חשש, והביא ראיה מגט פטורין. יעו״ש. ועיין בספרו דעת קדושים [סקמ״ב] ובמקדש מעט שם [סוף ס״ק קל״ד].

ועיין בשו״ת מהרי״ם ([פדוואה] סימן ח׳) בנכנס ראש הלמ״ד בתוך הכ״ף פשוטה, דדינו גם כן אם נתקלקל צורת האות לגמרי פסול, ואם לא נשתנה צורת האות לגמרי, דבהכנסת למ״ד לתוך כ״ף פשוטה יכול להיות שלא נשתנה צורת האות לגמרי, יש להכשיר בשעת הדחק, והיכא דהוא ספק אם נשתנה צורת האות אם לא, יש להקל בזה ולסמוך על התינוק, אי קורא כתיקונו יש להכשיר. ע״ש. ועיין בספר דברי צבי (דף ד׳)[24] דמסופק אם נכנס הלמ״ד לתוך כ״ף או לתוך נו״ן פשוטה אם זה מקרי גם כן השתנות האות, וכתב, דבאהע״ז [סימן קכ״ה] בהחלקת מחוקק (סקל״ה) משמע דכשר בכהאי גוונא. יעו״ש. ועיין עוד בדעת קדושים (סוף סקמ״א) בנכנס ראש הלמ״ד בחלל וא״ו בענין שאילו נגע בוי״ו היה דומה כגימ״ל, אין חשש כיון שמכל מקום הרי לא נגע. יעו״ש. (ארחות חיים – ספינקא סקנ״ח)

ל״א) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר ההי״א. עיין באר היטב ושערי תשובה (סקמ״ד). ועיין בשו״ת רמ״ץ [סימן ז׳], בתפלין ובספר תורה שראש למ״ד שבשיטה התחתונה נכנס לחלל הכ״ף פשוטה שבשיטה העליונה [בשלשה מקומות], ובשני מקומות [נכנס] לכ״ף שבשם אלקיך, ובמקום אחד נכנס סמוך להירך של צד ימין ולא תדמה להי״א, ובשני נכנס סמוך לירך שמאל ונראה כה״א. ע״ש שהאריך בזה.

ועיין בשו״ת מהרי״א הלוי (ח״ב סימן ט׳) בתפלין שנעקם העוקץ הימיני מאות הגימ״ל של מלת ״דגנך״ לתוך הדלי״ת (עד) [ו]אם יכסו [יתר] האות עם העוקץ השמאלי [יהיה] נראה כה״א. והעלה שם דהתפלין כשרים. יעו״ש טעמו.

ועיין בשו״ת מגדל השן (סימן נ״א) על דבר תפלין שהתגין של שי״ן של ״נפשך״ שעולין למעלה ופוגעין נגד חלל של דלי״ת גדולה ד׳אחד׳ מעט, והעלה להכשיר לגרוד התגין בפשיטות ולא הוי הדלי״ת חק תוכות, וגם אין בזה שלא כסדרן,

---

הערות וציונים

20. וכן כתב הגר״ש קלוגר בכמה מתשובותיו, הביאם הגרי״ח זצ״ל בשו״ת רב פעלים חלק ב׳ (או״ח סימן י׳), ונדפס בסמוך אות כ״ט. 21. נדפס לעיל אות י״ט. 22. עיין בשו״ת יביע אומר חלק ד׳ (או״ח סימן ו׳ אות ב׳) שהביא חידוש זה של מהר״ש קלוגר, והביא גם את דברי רבנו, ועיין שם (אות ג׳) מה שכתב להעיר על זה. 23. נדפס לעיל אות ט״ו. 24. נדפס לעיל אות כ״ה.

אוצר ההלכה

דתגין אינם מעכבין בדיעבד, וכל שאינו מעכב יכול לכתוב אחר כך. יעו"ש.

ועיין בלבוש אהע"ז [סימן קכ"ה סעיף י"ח] במשך רגל ן' פשוטה או ך' לתוך טי"ת שלמטה, שאז נראית הטי"ת כשי"ן, פסול. ונמשך אחריו בסדר גיטין דמהר"ם ([סדר גט ראשון] סימן צ"ה). ועיין בזה בספר דעת קדושים במקדש מעט (סימן ל"ב ס"ק קל"ג) שהניחם בצ"ע, ודעתו להקל דלא נשתנה בזה לשי"ן, דהא אין הרגל דנו"ן נוגע בשולי הטי"ת כדבעי בשי"ן רק נכנס בחלל. גם אין לחלק הנו"ן מה שנכנס בחלל הטי"ת ראש, כדבעי בראשי שי"ן. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא סקנ"ט)

ל"ב) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ"ד באויר ההי"א. כתב באר היטב (סקמ"ד), ואם נכנס לתוך דלי"ת ונראית כה"א פסול. אפילו תינוק מכיר, כן כתב במהרי"ט (חיו"ד [חלק ב'] סימן ל"ב ל"ג). וכן כתב באמת ליעקב [דיני פיסול נגיעת אות באות סעיף ו'] בשם מהרי"ט. ומה שכתב דבגט פשוט (סימן קכ"ה סקפ"ה) העלה דבתינוק קורא יפה יש להקל, דבריו תמוהים, דאדרבה בגט פשוט כתב איפכא, דכתב שם בגט במקום עיגון יש להקל על ידי תינוק כמו דמכשיר השלחן ערוך [הרמ"א שם סעיף ט"ז] במקום עיגון בנוגע רגל ה"א לגגה. ע"ש. לפי זה בספרי תורה תפלין ומזוזות דפסל השלחן ערוך בנוגע רגל ה"א או קו"ף לגגה אף דקו"ף מסתמא מכיר התינוק, אם כן הוא הדין נכנס ראש למ"ד לתוך דלי"ת לא מהני תינוק. גדולי הקדש (סקל"ט).

ועיין בדעת קדושים [סקמ"ד] שכתב, מסברא מהני גרירה אף שתינוק אומר ה"א, ולא פסול משום חק תוכות כיון דהעליון נכתב בכשרות. וכתב במקדש מעט (ס"ק קל"ה) דוקא כשתינוק מכיר על כל פנים כשרואה חלק התחתון, אבל אם אינו מכיר לא מהני גרירה דהוי חק תוכות, כמו בנפלה טיפה לתוך (ה') [בי"ת] ונפסדה צורתה [סעיף י"ז]. ועיין בעיקרי [ה]ד"ט [סימן ל"א סעיף ד'] שכתב אם נכנס ראש למ"ד לחלל דלי"ת יכול למחוק קצת מרגל דלי"ת, והראה למג"א (סקכ"ז), רצונו לומר, דשם כתב אם נגע רגל ה"א כחוט השערה באופן שהתינוק יודע שהוא ה"א, מי שמיקל להפריד לא אמחה בידו, ועיין שם שכתב דאין צריך לכסות גוף הלמ"ד. אמנם עיין שם במגן אברהם דרד"ך [בית א' חדר ל"א] חולק על זה, גם הפרי מגדים כתב שם, דכיון דאין צורתו עליו לא מהני הכרת תינוק. ע"ש. וגם ביד אפרים מגיה שם בדברי מג"א שצריך לומר מי שיקל לגרור הרגל. ע"ש[25].

ועיין שו"ת בית שלמה (סימן י') בראש למ"ד שנכנס לתוך חלל כ"ף פשוטה, דיש לצדד להקל אם הוא סמוך ממש לרגל הכ"ף, דהא בספר ברוך שאמר [סוף אות נ"ד עמוד צ"ז] כתב, ה"א צריך שיהיה הרגל נגד סוף הגג, ואף שמג"א [סקל"ג] כתב להקל בדיעבד גם כשאינו עומד סוף הגג, מכל מקום אם הוא סמוך ממש לרגל פשיטא דפשיטא דאין זה צורת ה"א, וכל שכן כשנכנס לתוך כ"ף [פשוטה], בפרט בספר תורה יש לצרף דעת הרמב"ם [שו"ת פאר הדור סימן ט'] דמותר לברך על ספר תורה פסולה, על כן יש להקל באופן שיראה לתינוק, וצריך לכסות לו גוף הלמ"ד שלא יהא נראה רק ראשה. נראה מדבריו דדוקא כשהוא סמוך, צידד על ידי שמראה לתינוק, אבל בלאו הכי לא היה מתיר אף שתינוק מכיר, והיינו כמו שכתב במקדש מעט הנ"ל.

ועיין שם שכתב דאם הלמ"ד אינה מהשם, יגרור הלמ"ד ויעקמה לצד אחר, כי יש בזה עוד צירוף דעת הסמ"ק [סימן קנ"ג] דאם נפלה הטיפה אחר שנכתב האות יסירנה, ולא הוי חק תוכות. ואף שאם כתב ה"א במקום דלי"ת אף הסמ"ק מודה דלא מהני למחוק רגלה, שאני התם דכתב בכוונת ה"א. ועיין שם (בחיו"ד [ח"א] סימן (קכ"ז) [קנ"ז]), דכן השיב הגאון מהר"ש קלוגר [שו"ת סת"ם תפלין סימן ל"ב תשובה כ"ו], דאם הכניסה הוא סמוך לרגל אין כאן בית מיחוש שודאי אין דומה להה"א. אלא שבס"ת זו אין סמוך לרגל, ומצאתי תקנה שיעבה קצת רגל הכ"ף בתוך הכ"ף, ולא הרבה, שלא ישאר גג קצר מאד ותדמה לוא"ו, על כן יעבה רק מקצת, ואחר כך ימשוך קצת גג הכ"ף, דעל ידי שעשה הרגל עבה נשאר הרגל כפלים מהגג אף שירחיב הגג קצת, דהא נתקצר מחמת עביותו של רגל. ואחר כך יעבה עוד קצת הרגל, ושוב יחזור וימשוך הגג, ויחזור חלילה כמה פעמים עד שתהיה הכניסה של למ"ד סמוך לרגל הכ"ף, והיא עצה נכונה.

והנה לכאורה אותה תקנה יש לעשות גם כן בכתב ה"א במקום דלי"ת, ולא הוי חק תוכות כיון שנתכשר על ידי כתיבה, מכל מקום נראה דלא מהני, דהא תמונת דלי"ת אינה נעשית על ידי כתיבה, דהא מעולם לא היתה דלי"ת דהא כתב לשם ה"א, רק שעל ידי הכתיבה רוצה שתהיה הרגל כאילו אינה ותשאר צורת דלי"ת, אם כן הוה ליה חק תוכות דהא צורת דלי"ת נעשית ממילא, דמה לי אם מחק הרגל או שנעשה על ידי כתיבה, בין כך ובין כך הדלי"ת נעשית ממילא, מה שאין כן בנידון דידן שהכ"ף נכתב כהוגן וכבר היה עליו שם כ"ף, אלא שאחר כך נמשך לתוכו קו ומשנה צורתו, אם כן כשאחר כך מתקן על ידי כתיבה שלא תשתנה צורתו יש לומר דלא הוי חק תוכות. מיהו כל זה בספר תורה, אבל בתפלין ומזוזות נראה לי דלא מהני תיקון זה שיעבה דהוי שלא כסדרן. ועיין במגדל השן (סימן נ"א באמצע התשובה) דבגט פשוט (סימן קכ"ה סקל"ב) הקשה, אמאי התיר הסמ"ק בנפל בו דיו דיכול להסיר הדיו, דהא אם כתב ה"א במקום דלי"ת כתב הסמ"ק גופיה דלא מהני למחוק רגלה, ותירץ, דיש לומר דלא התיר אלא כשנפלה טיפת דיו מעצמה בלי כוונה, אבל כשעושה ה"א במקום דלי"ת, אף על גב דרגל הה"א עשאה אחר הדלי"ת, אינו יכול למחוק דהוה ליה חק תוכות.

הערות וציונים

25. צ"ע בכוונת הרב המחבר כי הרב יד אפרים גריס כגירסת הרב המחבר "מי שמיקל להפריד לא אמחה בידו", רק הוא הגיה במג"א שצריך לומר "לא" אמחה. ע"ש.

אוצר ההלכה

ע״ש. וכתב שם במגדל השן להסביר הדבר, דאם עשה בכוונה הרי הטיל שם ה״א גם על הדלי״ת, ולא נאמר [בזה] שעשה [דלי״ת תחלה רק שמתחלה הוא כהתחיל] (מתחלה) לכתוב ה״א כדרך הכותבין שכותבין מקצת האות תחלה, והיינו דלי״ת לצורך ה״א, ואחר כך גמר במה שכתב רגל השני, מה שאין כן בנפל בלי כוונה, דאיכא שם דלי״ת על הדלי״ת, אף שנעשית שינוי על ידי הטיפה ניתן לגרר. עכ״ל. והוא כעין מה שכתבתי.

ועיין שם שכתב מ״ם פתוחה שעל ידי שכחה סתמה בכוונה, גם כן נפסלה כולה וצריך לגרור כולה, דלא גרע מדלי״ת שעשה ה״א. ואולי משום הכי כתב בשלחן ערוך אה״ע סימן קכ״ה [סעיף ט׳] ונמשכה ידו, דמשמע שלא בכוונה, אבל אם סתמה בכוונה צריך למחוק כולה. עכ״ל. ולי נראה דלא דמי, דדוקא אם כתב ה״א במקום דלי״ת, שפיר כתב דגם על צורת דלי״ת נקרא שם ה״א, משום הכי כשגורר את הרגל הוי חק תוכות. מה שאין כן במ״ם, אף שנאמר כיון שעשאה לשם מ״ם סתומה נקראת כולה על שם מ״ם סתומה, מכל מקום כיון שמ״ם פתוחה הוי כשתי אותיות כ״ף וא״ו, ואם כן הכ״ף נכתב בכשרות, רק אחר כך כשכתב הוא״ו וסתמו נעשה פסול, ואם כן אין צריך למחוק רק מה שנכתב בפסול ולגמור הכתיבה בהכשר, אם כן די שימחוק הוא״ו ויחזור ויכתבנה, מה שאין כן דלי״ת שעשאה ה״א שאין כאן שום כתיבה. כן נראה לי ברור, וכן משמע מסתימת הפוסקים דגם בסתמה בכוונה מהני לגרור הוא״ו כנ״ל.

מה שכתבתי לעיל בשם ברוך שאמר להתיר אם הנכנס הוא סמוך לרגל הכ״ף, כן כתב בשו״ת הרד״מ (סימן ג׳) דיש להתיר על כל פנים על ידי גרירה, כמו שכתב הפרי מגדים (בסוף סימן ל״ב) [בפתיחה דיני צורת האותיות אות ה״א] באות ה״א שרגלה באמצע גגה, דבמקום מחלוקת הפוסקים אם הוא שרי, על כל פנים שרי על ידי מחיקה. ובספר תורה דאין כאן דררא (ב)דאורייתא, אפילו נכשיר ספר תורה פסול כמו שכתב בפנים מאירות חלק ג׳ [סימן כ׳], יש להתיר אפילו אי אפשר במחיקה כגון באותיות השם, וגם בתפלין ומזוזות אין למחות במי שמתיר בלי מחיקה, וזכורני שהתיר גדול הדור בספר תורה באותיות השם. וכשמתקן על ידי מחיקה, יותר טוב לתקן שימחוק קצת מגג הלמ״ד, דבזה יש לצרף דעת הסמ״ק [סימן קנ״ג] והרשב״א [ח״א סימן תרי״א] שמביא הט״ז [סקי״ח], שמתירין למחוק טיפת דיו שנפל באות הואיל שכבר נגמר האות בהכשר ואין עושה עכשיו בהאות, מה שאין כן בגורר הכ״ף אפשר דגם הסמ״ק ורשב״א מודים דאסור, ועוד דבזה יצטרך ליזהר שקודם שימחוק הקצת מהרגל שימחוק קצת מהגג שלא תהיה כרי״ש, דאז לא מהני תיקון, דאף שימחוק אחר כך לא מהני לעשות מרי״ש כ״ף [פשוטה] על ידי מחיקה דהוי חק תוכות. עכ״ד. ועיין מה שכתבתי לעיל [סקמ״ח][26] בשם דעת קדושים [אות י״ג] בנקודה סוף גג דלי״ת וגם באמצע, דמסופק אם נאמר דנקודה שבאמצע מורה שאינו ה״א, או אפשר כיון שהנקודות פרודות יש לומר דהוי ה״א מכח נקודה שבסוף. ע״ש. על כל פנים מוכח דפשיטא ליה דמכח נקודה אמצעית לא מפסלה כיון שאינו עומד בסוף גגה. ועיין שו״ת דברי חיים (חיו״ד ח״א סימן נ״ה) בנכנס למ״ד לתוך חלל כ״ף פשוטה, דאם לא נשתנה צורתה כשר כדמשמע ממג״א (אות מ׳), אך כיון שאפשר לתקן יתקן, אך באמת אם ימחוק ויקצר גג הלמ״ד לא יהיה בו צורת וא״ו כראוי לגג של למ״ד, לכן יותר ראוי שישאר הדבר כמו שהיה, ובפרט שכבר הוחזקו על ידי קדושים לקרות בו, ומי יודע טעמם בזה כי לכל יש שרש, לכן יניח הדבר כמו שהוא ולא לשנות חלילה. עכ״ל. וכן כתב בחלק ב׳ [סימן קל״ב] דכשר, אך מחמת דיש פוסלים אפילו לא נשתנה צורתן לכן יש למחוק. עכ״ל. (באר יעקב – קרוייזר סקע״ה)

ל״ג) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר ההי״א. ראש למ״ד שהאריכה ונכנסה בחלל כ״ף פשוטה, או בחלל דל״ת, או בחלל הה״א של השורה שמעליה, בתפלין או בספר תורה, האם נפסלין על ידי זה או לא. תשובה: כתב מרן ז״ל יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר הה״א וכו׳, משמע דהיינו לכתחלה, כמו שכתב הרב בית דוד (ביו״ד סימן [קל״ה]) והביא דבריו הרב אמת ליעקב ז״ל [דיני פיסול נגיעת אות באות סעיף ו׳]. ע״ש. וכן נראה מדברי מרן ז״ל בבית יוסף באה״ע (סימן (קכ״ד) [קכ״ה סעיף י״ח]) דאין לפסול בדיעבד דהרי השלחן ערוך חיברו אחרי הבית יוסף לארבעה טורים.

ומכל מקום נראה שיש לבדוק על ידי תינוק דלא חכים ולא טיפש וכמו שכתב הרב לדוד אמת ז״ל [סימן י״ב אות ו׳], דכיון דאפשר לברר אם נפסדה צורתה או לא מבררינן, והוא הדין לנכנסה לחלל כ״ף פשוטה דחזותה מוכיח עליה שאין דרך האות ה״א בכך. אך בנכנסה בחלל הדל״ת או בחלל הרי״ש, כבר כתב הרב רב פעלים (ח״ב א״ח סימן יו״ד)[27] דאם אין הכניסה באה במקום הראוי להיות הקו השמאלי של הה״א יש להקל. עש״ב בשם מהר״ש קלוגר [שו״ת סת״ם תפלין סימן ל״ב תשובה כ״ו, מ״ז, ע״ה, ע״ט]. ואם יש ספק בכניסה או שלא יש רק כל דהו דכל דהו, נראה לענ״ד שיש להראותה לתינוק דלא חכים ולא טיפש ולכסות החלק התחתון ואם יקראנה כהלכתה שפיר דמי. ומה שכתב הרב לדוד אמת ז״ל [שם] דלא מהני בזה תינוק דלא חכים ולא טיפש. ע״ש. נראה דהיינו אם נראה לנו שהיא בצורת ה״א וכדקיימא לן בעלמא דאם ברור לנו אין להשגיח בתינוק. (שו״ת שואל ונשאל – ח״ז סימן ז׳)

ל״ד) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד באויר ההי״א. ראש אות למ״ד שבשיטה השניה שנכנס לאויר כ״ף סופית שבשיטה הראשונה, אם נוטה לקצה הימני של האות כ׳ סמוך לרגלו כשר בפשיטות, ואם נוטה לצד שמאל, צריך להראותו לתינוק דלא חכים ולא טיפש ואם קרא האות כהוגן כשר, ואם

הערות וציונים

26. נדפס לעיל סעיף י״ז אות כ״ב. 27. נדפס לעיל אות כ״ט.

אוצר ההלכה

לאו אם האות ארוכה יותר מכשיעור שאילו היה גוררו ומעמידו על קו הדין היה נמצא ראש הלמ״ד מחוץ לכ״ף יש להכשיר, ואם לאו יש להחמיר. ובספר תורה יגרור ראש הלמ״ד ויחזור ויכתבנו מחוץ לכ״ף. (שו״ת יביע אומר – ח״ד סימן ו׳)

ל״ה) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד וכו׳ אפילו בלא נגיעה. אות המובלעת באחרת כגון שאות אחת נכנסת לתוך הגימ״ל והנו״ן, לכולי עלמא פסול[28]. הראנ״ח [שו״ת מים עמוקים] ח״ב סימן ע״ח. (כנסת הגדולה הגב״י)

ל״ו) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד וכו׳ אפילו בלא נגיעה. אות המובלעת באחרת כגון אות יו״ד נכנסת לתוך הגימ״ל או הנו״ן, לכולי עלמא פסול. הראנ״ח [שו״ת מים עמוקים] ח״ב סימן ע״ח. כנסת הגדולה [הגב״י][29]. ועיין מה שתמה על זה מהר״ם בן חביב בתשובה בספר מגיד מראשית [ח״ב סימן א׳, דף ב׳ ע״ד ד״ה ועתה], ועיין מה שכתב שם [בספר מגיד מראשית] מהר״ח אלפנדארי זלה״ה והדברים ראויים אליו. ע״ש.

ולענין הלכה סבירא ליה למהר״ם בן חביב שם ובספר גט פשוט (סימן קכ״ה סקפ״ה) דלכתחלה ודאי ראוי לחוש לסברת מהראנ״ח כיון דנפק מפומיה, אבל בדיעבד יש להקל. וכן כתב מהר״י אלפנדארי ז״ל [בספר מגיד מראשית דף ה׳ ע״ב ד״ה עוד עמדתי] משם מהר״י הכהן החסיד ז״ל שיש להקל. ועיין מה שכתב שם מהר״ח אלפנדארי ז״ל, ובספר גינת ורדים (חלק א״ח כלל ב׳ סימן ח״י), ובספר דבר שמואל (סימן קמ״ג).

ובמגן אברהם ז״ל (סקל״ג) הניח דברי מהראנ״ח בצריך עיון ממה שכתב רבנו המחבר [בבית יוסף] לקמן בסימן ל״ו [אות ג׳ השני] ש׳ארצנו׳ יכתוב הוי״ו תוך הנו״ן. והיא ראיה נכונה היפך דעת מהראנ״ח, עיין בספר מגיד מראשית. אך ממה שהביא ראיה ממה שכתב מרן ז״ל בסימן זה משם הר״י אסכנדרני ז״ל בתיבת ״מצות״ [שמות י״ג, ו׳] שכתבו מלא, אין ראיה משם. כן נראה לי. (יד אהרן הגב״י)

ל״ז) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד וכו׳ אפילו בלא נגיעה. אות המובלעת באחרת, כגון שאות אחת נכנסת לתוך הגימ״ל והנו״ן, לכולי עלמא פסול. כנסת הגדולה שם [הגב״י][29]. ובספר יד אהרן [הגב״י][30], הביא מספר גינת ורדים [כלל ב׳ סימן י״ח], לחלק בין כשנראה תיבה אחת, לכשנראה שתי תיבות דפסול. ועיין בספר מגיד מראשית [חלק ב׳] סימן א׳ תשובה למהר״ם בן חביב ז״ל בענין זה, ולהרב מוהר״י אלפאנדארי (ובתו) [ובנו] מוהר״ח אלפאנדארי ז״ל העלו להכשיר, וכן כתב בספר דבר שמואל (סימן קמ״ג) הביא דבריו שם בתוך התשובה, וכן כתב בספר גט פשוט (סימן קכ״ה סעיף י״ח סקפ״ה), וכן כתב בספר בית דוד (חיו״ד סימן קל״ה) ע״ש. (בתי כנסיות)

ל״ח) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד וכו׳ אפילו בלא נגיעה. ולענין אות מובלעת באחרת כגון [שאות אחת נכנסת בתוך] גימ״ל והנו״ן, פסול. מוהראנ״ח ([שו״ת מים עמוקים] ח״ב סימן ע״ח). (פרי האדמה ח״ג דף פ׳ ע״א)

ט״ל) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד וכו׳ אפילו בלא נגיעה. עיין בקרבן העדה על הירושלמי מגילה (פ״א ה״ט), דהיינו דוקא הה״א, אבל בתוך הנו״ן, כשר, לפי פירושו על הא דעירב את האותיות, מאן דאמר פסול, מלמעלן, שהמשיך הלמ״ד לתוך הה״א והחי״ת, ומאן דאמר כשר, מלמטן, כגון ארצנו, דהיינו שהוי״ו בתוך המשך הנו״ן, כזה: נ צ . אבל הפוסקים יש להם פירוש אחר בירושלמי הלז, והביאו הבית יוסף בסימן זה [בסעיף י״ז]. (תוספת ירושלים)

מ׳) שם יש ליזהר שלא יכנס ראש הלמ״ד וכו׳ אפילו בלא נגיעה. כתב מג״א (סק״מ), ואם נכנס בענין שהפסיד צורת האות וכו׳ [ע״ש]. יעוין בירושלמי שבת (פרק י״ב סוף הלכה ה׳), מהו כתב על גבי כתב, חד לעיל מן חד וכו׳, ובקרבן העדה שם. (נפש חיה)

הערות וציונים

28. עיין להרב מגן אברהם (סקל״ג) מה שהעיר עליו. 29. נדפס לעיל אות ל״ה. 30. נדפס לעיל סעיף כ״ג אות ס״ד.

באר הגולה כט מ אם אין הפרשיות שגורות בפיו, צריך שיכתוב מתוך הכתב:

מ. מגילה יח: מנחות לב:

אוצר ההלכה

א) סעיף כ"ט אם אין הפרשיות שגורות בפיו צריך שיכתוב מתוך הכתב. ברייתא דמגילה (דף י"ח ע"ב) ובפרק הקומץ (דף ל"ב ע"ב), אסור לכתוב אות אחת שלא מן הכתב, ומסקינן הלכתא תפלין ומזוזות נכתבות שלא מן הכתב, מאי טעמא מגרס גריסן, ופירש רש"י שגורות בפי הכל. (שלחן גבוה סק"ע)

ב) שם אם אין הפרשיות שגורות בפיו וכו'. אם מקצת שגורות ומקצת אינן שגורות, לא יכתוב אותן שהן שגורות שלא מן הכתב אפילו אות אחת. רבנו בבית יוסף לדעת הטור. (שלחן גבוה סקע"א)

ג) שם אם אין הפרשיות שגורות בפיו וכו'. כתב בית יוסף (דף כ"ט ע"א שיטה נ"א), אפילו אותו מקצת ששגור בפיו וכו'. נ"ב: ליתא, אלא [דיכול] לכתוב אותו המקצת השגורה בפיו שלא מן הכתב. ב"ח [אות ט"ז], ועיין עוד שם. (שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקי"ט)

ד) שם אם אין הפרשיות שגורות בפיו. כתב במג"א (סקמ"א), ואם מקצת הפרשה שגורה בפיו מותר לכתוב אותו מקצת בעל פה. מכל מקום נראה, דוקא כשיש ספר לפניו שיוכל לכתוב מיד אחר כך מתוך הכתב, למאי שכתב בשערי תשובה (בסק"ג) שיכתוב על כל פנים שתי פרשיות זה אחר זה בלי הפסק. דאם לאו יהיה מוכרח להפסיק באמצע הפרשה עד שימצא ספר תורה. (חדושי מהרי"ש)

ה) שם צריך שיכתוב מתוך הכתב. האי צריך לעיכובא הוא שהרי בגמרא [מגילה יח: ומנחות לב:] אמרו, אסור לכתוב אפילו אות אחת כשאין שגורות בפיו, ועיין בכללי השלחן ערוך בחלק אורח חיים [בראש הספר, כללי הפוסקים אות ס"ג] דלשון צריך יש מהם לעיכובא ויש מהם לכתחלה הכל לפי הענין. ע"ש. (שלחן גבוה סקע"ב)

ו) שם צריך שיכתוב מתוך הכתב. זה לשון הטור: צריך לכתוב מתוך הכתב, ומיהו מפני שהסופרים רגילים באלו הארבע פרשיות והם שגורות בפיהם, יכולים לכתבן בעל פה שלא מן הכתב. וכתב עליו הרב בית יוסף ויש לתמוה על רבנו, למה כתב כאן צריך שיכתוב מתוך הכתב, כיון דאסיקנא דתפלין נכתבין שלא מן הכתב [מגילה יח:], וכמו שכתב הוא עצמו בסמוך. ואפשר לומר, שכתב כן ללמדנו שאם נמצא איזה סופר שאין פרשיות הללו שגורות בפיו, אסור לו לכתוב אות אחת אפילו אותו מקצת ששגור בפיו שלא מן הכתב. עכ"ל. כוונת הרב בית יוסף ברורה, דאם איתא דהטור על מי שאינו שגור בפיו (שרי) [איירי], מאי למימרא, פשיטא. ובגמרא לא אסרו לכתוב שלא מן הכתב אלא בספר תורה, ואפילו כרב חננאל דאיתא בגמרא, שהיה כותב שלא מן הכתב, ואמר לו רב חסדא ראויה כל התורה ליכתב על פיך, אלא כך אמרו חכמים, אסור לכתוב אות אחת שלא מן הכתב. ובתפלין התירו מטעמא דמיגרס גריסן בפי הכל (והיינו כל הסופרים) כדאיתא בגמרא, אבל מי שאינה שגורה בפיו מהיכא תיתי שיכתוב על פה. אלא ודאי על מי ששגורה קאמר, וקשה מניה וביה. ועל זה מתרץ, דברישא איירי על מי שאינו בקי, דאסור לכתוב אפילו במקצת שבקי. ולע"ד כל כי הא לא הוה ליה להטור לסתום. ועוד דמאן פסק ליה להטור הכי דפשיט לה בקנה, כאילו הוה דבר מפורש בגמרא. ועוד לא הוה ליה למימר "ומיהו", כיון דברישא איירי באינו בקי בכולם ובסיפא בבקי.

על כן נלע"ד, דהטור כיון בזה להודיע לנו, דמעיקר הדין אי לאו דמיגרס גריסן היה צריך דוקא לכתוב מתוך הכתב, ולהכי לא כתב להדיא דשרי לכתוב שלא מן הכתב, כיון שהם רגילים וכו', ללמד דעת שלא יחזיק אדם עצמו בחזקה שהם שגורות בפיו, כיון שמי יודע אם הם שגורות בדקדוק שלם. ועל כן מן הראוי לכתוב דוקא מן הכתב, שהוא הדרך הבטוח יותר שלא לבוא לידי מכשול. ועל כן הקדים לומר וצריך לכתוב, כלומר כך ראוי לעשות, ומיהו וכו', ואם כן כיון שאין הטעם אלא בשביל זה, חזר הדין כי כל מי ששגור בפיו, יכול הוא לכתוב על פה. אבל מכל מקום עדיף טפי לכתוב בכתב, כיון שזה הוא מעיקר הדין. ויש קצת ראיה לזה מן הגמרא דקאמר, אביי שרא לדבי בר חבו למכתב תפלין ומזוזות שלא מן הכתב. וקשה מאי נפקא מינה לידע למי התיר, לא הוה ליה למימר אלא שרא להו לסופרים. אלא היא גופא דייקא, כי לא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, אלא דוקא בכגון בי בר חבו דהוו סופרי דווקני ובקיאי טובא, כדאמרינן בגמרא [בבא מציעא כט:], תפילי בי בר חבו משכח שכיחי. ובכהאי גוונא דוקא איירי נמי תנא דברייתא, דתניא תפלין ומזוזות נכתבות שלא מן הכתב, ואין צריכות שרטוט. וקשה אמאי לא תני ברישא נמי כי לישנא דסיפא, תפלין ומזוזות אין צריך לכתבן מן הכתב, אלא קמשמע לן דלעולם עדיף טפי לכתבן מן הכתב, כי מי יודע אם בקי בשלימות, אמנם מכל מקום נכתבות שלא מן הכתב, כלומר רשאי הוא בכך כיון דמסתמא מגרס גריסן, והיינו נמי מאי דקמשמע לן הטור. וראיתי להרב מגן אברהם [סקמ"א] שכתב, שהב"ח [אות ט"ז] פליג עליה דהרב בית יוסף לענין עיקר חדושו, וספרו אינו בידי[1]. (נהר שלום סק"י)

הערות וציונים

1. עיין בב"ח שכתב דנראה עיקר שרבנו הטור סובר דמצוה מן המובחר לכתבן מתוך הכתב אפילו שגורות בפיו, וכדברי הרב המחבר. ועיין להרב מאמר מרדכי (סקכ"ד) שדחה דברי הב"ח, ויישב דעת מרן דלכתחלה רשאי הסופר לכתוב בעל פה אם שגורות הפרשיות בפיו.

אוצר ההלכה

ז) **שם צריך שיכתוב מתוך הכתב.** עיין בדברינו באות חיים (סימן ל״ב סקי״ב), על דברי הנחלת יעקב על מסכת סופרים מה שכתב להרכיב הך דבסעיף ל׳ (בסמוך), דאינו רשאי לכתוב אלא אם כן יודע לקרות וכו׳, עם סעיף זה דלכתוב מתוך הכתב. עיין שם עוד לענין ספר תורה. והנה נסתפקתי כמה פעמים, כשמתקנים ספר תורה שנמחק אות, וניכר עוד רק חלודת הדיו, או לא ניכר כלל, אם צריכין ליקח חומש לקרות מקודם, כיון שאין האות הזה כתוב ונמחק, או די כשרואין את האות בקלקולו (היינו רק בחלודת הדיו דהוי כאילו נמחק), כיון דעיקר הטעם בזה דצריך להיות הפרשיות שגורין בפיו כשיכתוב, ולא יבוא לידי טעות, על כן צריך להיות מתוך הכתב, וכיון שרואה האות הישן לפניו, גם מקולקל ונפסק להדיא, מכל מקום הרי יזכור ויכתוב כמו שגור בפיו, וכן נוהגים הסופרים להקל.

אולם נראה לי כשמצא טעות בספר תורה שנחסר אות מעיקרו, ובפרט תיבה שלמה, (לא שנמחקה, שניכר על כל פנים חלודת הדיו, שיכול לזכור מתוכו כשרואה האות גם בקלקולו), אז לא שייך הטעם הנ״ל כשאין האות לפניו נכתב כלל כנזכר, וכשמתקנים וכותבים כראוי, צריכים ליקח לכתחלה חומש אחר לכתוב מתוך הכתב כנזכר. (נמוקי אורח חיים סק״ב)

ח) **שם צריך שיכתוב מתוך הכתב.** אין צריך לראות כל תיבה בפני עצמה מתוך ההעתק, אלא כדרך המעתיקים לוקחים שתים שלש תיבות או יותר בבת אחת כפי המורגל בתורה. **בני יונה** [הלכות ספר תורה] **סימן רע״ד** [סעיף ב׳]. **והוא הדין** הקריאה בפיו אין צריך לקרות כל תיבה בפני עצמה. מקדש מעט **שם** [סקי״ד], **ועיין שם** [סקי״ג] **בשם חתם סופר** [או״ח סוף סימן קצ״ב] שצריך שיהיה לפניו ספר תורה או חומש מוגה.

(באר יעקב – קרוייזר סקע״ו)

באר הגולה **ל** [נ]**אינו רשאי לכתוב אלא אם כן יודע לקרות:**

נ. פרק קמא דמסכת סופרים [הלכה י״ב, ומרדכי הלכות קטנות דף י״ד ע״ג].

אוצר ההלכה

א') סעיף ל' אינו רשאי לכתוב אלא אם כן יודע לקרות. כן כתב בבית יוסף, כתוב במסכת סופרים פרק קמא [הלכה י״ב], והביאו המרדכי סוף הלכות תפלין [דף י״ד ע״ג]. (שלחן גבוה סקע״ג)

ב') שם אינו רשאי לכתוב אלא אם כן יודע לקרות. שצריך שיקרא בפיו תחלה כל תיבה ותיבה קודם שיכתבנה, כדכתב אחר סמוך [סעיף ל״א] ובבאר היטב (סקמ״ו). (יפה ללב חלק ה׳ סק״א)

ג') שם אינו רשאי לכתוב אלא אם כן יודע לקרות. משמע דבדיעבד כשר, ואף על גב דאינו יודע את התיבה שכותב, מכל מקום כיון שכותב לשם תפלין שפיר הוה לשמה. ומזה סעד לדברי הפרי מגדים בסעיף כ״ג [משבצות זהב סק״כ] גבי ״(ו)השמרו (ו)השמרו״ [דברים י״א, ט״ז], שרשאי למחוק התיבה השניה ולחברן בהארכת הרי״ש, ויצרף הוי״ו שבתיבה השניה, ואפילו הוא תיבה אחרת שאינה כלל מלשון הפרשה, דמכל מקום כתבה לשם תפלין. ואף שיש לומר דכל התיבה כמו שהיא לא שייך לקדשה לשם תפלין, מכל מקום כשמחק את התיבה ונשאר אות הוי״ו ושייכה לה בפרשה, שפיר היא מקודשת. וצ״ע[1]. (חבל יוסף)

הערות וציונים

1. עיין לעיל סעיף כ״ג אותיות: נב, נז, נח, מה שכתבו בדין זה.

לא [ס]**אם אינו כותב מתוך הכתב לא יכתוב על פה שמקרא אותו אחר, אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו:** באר הגולה

ס. ספר התרומה [סימן] קצ"ח,

והמרדכי בהלכות קטנות [דף ו' ע"א, ותוספות שם ל. ד"ה ומשה, וסמ"ג עשין כ"ב דף ק"ד ע"ב, וסמ"ק סימן קנ"ג, והגהות מיימוניות תפלין פ"א אות ט'].

אוצר ההלכה

א) סעיף ל"א אם אינו כותב מתוך הכתב וכו' אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו. הטור כתב וז"ל: וצריך שיכתוב מתוך הכתב ושיקרא כל תיבה ותיבה קודם שיכתבנה. וכתב בבית יוסף, ומה שכתב ושיקרא כל תיבה וכו' כן כתוב בספר התרומה (סימן קצ"ח), וטעמא משום דאיתא בפרק הקומץ (דף ל' ע"א) תניא "רימת שם משה עבד ה'" [דברים ל"ד, ה'] אפשר משה חי וכתב וימת שם משה, אלא עד כאן הקדוש ברוך הוא אומר ומשה [אומר ו]כותב, מכאן ואילך הקדוש ברוך הוא אומר ומשה (אומר) (ו)כותב [בדמע]. ואף על פי שיש ספרים שאין כתוב בהם רק ומשה כותב, מכל מקום לספרים דגרסינן ומשה אומר צריך ליזהר שלא יהא אחר מקרא והוא כותב על פיו עד שיחזור הוא אחריו בפיו, וכן לתפלין ומזוזות. ע"כ. וכן כתבו התוס' [שם ד"ה ומשה], וסמ"ג [עשין כ"ב] כתב סתם, ואסור לאדם אחר להקרות לסופר אלא אם כן חוזר הכותב וקורא בפיו קודם שיכתוב שלא יטעה, כדגרסינן בפרק קמא דבבא בתרא [טו.], הקדוש ברוך הוא אומר ומשה אומר וכותב, וכן כתב המרדכי בפרק הקומץ שבהלכות קטנות [סימן תתקנ"ז], וכן כתוב בסמ"ק [סימן קנ"ג] ובהגהות מיימוניות [תפלין פ"א אות ט']. ומשמע מדברי סמ"ג דהיינו לכתחלה אבל בדיעבד אינו נפסל בכך. והר"י אסכנדרני כתב על דברי רבנו ושיקרא כל תיבה וכו', הרב כתב סתם, אבל בסמ"ג מוקי במי שכותב מפי אחר ואינו מעתיק מתוך הספר, ונראה דהוא הדין נמי למי שכותב על פה ואינו מעתיק מתוך הספר, ואולי מפני זה נקט לה הרב סתמא, משום דרוב כותבי תפלין ומזוזות כותבין אותם על פה. ע"כ. ומה שכתב רבנו דמשמע מדברי סמ"ג היינו לכתחלה וכו', מלשון אסור דכתב סמ"ג לא כן משמע, אלא אפילו דיעבד נמי אסור, דבשלמא אם היה אומר סמ"ג צריך, היה יכול לפרש דצריך לכתחלה קאמר, אבל לשון אסור אינו יכול לפרש כן. (שלחן גבוה סקע"ד)

ב) שם אם אינו כותב מתוך הכתב וכו' אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו. הרב בית יוסף כתב, דבסמ"ג [עשין כ"ב] משמע דהיינו לכתחלה אבל בדיעבד אינו נפסל בכך. ונראה לי הטעם דאין לפסול בדיעבד, במה שלא הובא בש"ס החיוב בהדיא. אף דלקמן (סעיף ל"ו) לענין פתוחות וסתומות כתב דאם שינה פסול, אף שלא הוזכר בש"ס ענין פתוחות וסתומות לגבי תפלין כלל, התם היינו טעמא דממילא ידעינן מדין ספר תורה, דלכל מילי דין תפלין ומזוזות שוה לדין ספר תורה, לבד במה שנזכר בש"ס מפורש דאינו שוה לספר תורה, והכי נמי לענין פתוחות וסתומות. לבד במזוזה דאמרינן בהקומץ [מנחות לב.] בהדיא דכשר אפילו בעשאה פתוחות, מטעם דהא בתורה אינן סמוכות, מה שאין כן בתפלין דפרש[יו]ת "קדש לי" "והיה כי" סמוכות בתורה, ממילא הדין שוה לספר תורה.

(דברי משה – בידרמאן)

ג) שם אם אינו כותב מתוך הכתב לא יכתוב על פה שמקרא אותו אחר, אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו. כתב בית יוסף (ע"ב שיטה י"א), צריך ליזהר שלא יהא אחר מקרא והוא כותב על פיו עד שיחזור הוא אחריו בפיו, וכן לתפלין ומזוזות, והמחמיר תבא עליו ברכה עכ"ל, וכו'. נ"ב: אפילו בכותב מפי הכתב, צריך שיקרא כל תיבה ותיבה קודם שיכתבנה, ודלא כמו שכתב בשלחן ערוך להקל. ב"ח [סוף אות ט"ז].

(שיירי כנסת הגדולה הגב"י סק"כ)

ד) שם אם אינו כותב מתוך הכתב לא יכתוב על פה שמקרא אותו אחר, אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו. כתב מרן בבית יוסף, ושיקרא כל תיבה וכו' והר"י וכו' אבל בסמ"ג מוקי לה [הא דצריך שיקרא כל תיבה קודם שיכתבנה], במי שכותב מפי אחר ואינו מעתיק מתוך הספר וכו'. עיין בהגהות ב"ח [אות ט"ז], ומסוגיא דמגילה (דף י"ח ע"ב) דאמרינן לימא מסייע ליה וכו' שלא מן הכתב וכו'. ע"ש. משמע קצת דאף במעתיק צריך לקרוא בפיו, מדהוה ניחא ליה אף בדלא אתרמי ליה. (ידיו של משה)

ה) שם אם אינו כותב מתוך הכתב לא יכתוב על פה שמקרא אותו אחר, אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו. כתב מג"א (סקמ"ב), משמע דכשכותב מתוך הכתב אין צריך לקרות כל תיבה, וצ"ע דביו"ד וכו', ואפשר דעתו להקל בתפלין דמיגרס גריסן, עיין סימן תרצ"א סעיף ב'. ועיין שם במג"א (סק"ד), דלא קשה מידי, לפי מה שכתב כאן דבתפלין הוי תרתי לטיבותא דמיגרס גריסן[ן] וכותב מתוך הכתב. ולפי מה שכתב זקני הב"ח [אות ט"ז] דהקריאה הנהו כדי שיהיה קדושת הבל הקריאה נמשכת על האותיות, ליכא חילוק בין תפלין ומזוזות לספר תורה.

ולולי דמסתפינא הוה אמינא, דלא משמע כלל מהמחבר דהיכא דכותב מתוך הכתב אין צריך לקרות כל תיבה כמו שכתב המג"א, זולת כוונת המחבר כלפי מה שכתב לא יכתוב על פה שמקרא אותו אחר, דבזה אם כותב מתוך הכתב מהני על פה שמקרא אותו אחר, מה שאין כן היכא דליכא אחר המקרא לפניו בעת שכותב מתוך הכתב, צריך הוא בעצמו לקרוא, ובזה מיירי לקמן סימן תרצ"א [שם], ובהלכות ספר תורה סימן רע"ד [סעיף ב'] בדליכא אחר, ואתי שפיר ולא קשיא מידי. ודוק כי ראה זה חדש הוא. (חיי עולם)

אוצר ההלכה

ו) שם אם אינו כותב מתוך הכתב לא יכתוב על פה שמקרא אותו אחר, אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו. עיין מג״א (סקמ״ב). נ״ב: ולי נראה דהכי דייקינן, אם אינו כותב וכו׳, הא אם כותב מתוך הכתב מותר לכתוב על פה, דהיינו שמקרא אותו אחר הרואה בתוך הכתב, דכיון שרואה המקרא בעיניו, אם הכותב באזניו ישמע לבבו יבין ולא אתי לטעות, ולכך אין צריך להוציא כל תיבה מפיו. ואם הוא כותב על פה, דהיינו מה שמקרא אותו אחר גם כן בעל פה, צריך להוציא כל תיבה מפיו, דחיישינן שמא אתי למטעי, אלא צריך דוקא שהוא יוציא כל תיבה מפיו, דעל ידי זה יתברר הטעות[1]. והשתא אתי שפיר ולא קשיא מידי מסימן תרצ״א סעיף ב׳, ומיו״ד סימן רע״ד סעיף ב׳, דאפשר לומר דהתם נמי כיון שצריך לכתוב דוקא מתוך הכתב, יועיל מה שמקרא אותו אחר כאילו מוציא כל תיבה מפיו. ומה שאמרו בש״ס [מגילה יח:] הואיל ומגרס גריסן, היינו לענין דמותר לכתוב על פה ואין צריך לכתוב מתוך הכתב, אבל לא לענין להוציא כל תיבה מפיו, דההיא מברייתא דבבא בתרא (דף ט״ו ע״א) ילפי לה מהא דהקדוש ברוך הוא אומר ומשה אומר וכותב, [עיין ב״י יו״ד סימן רע״ד] דמשמע תפלין ומזוזות נמי, שהרי הם בכלל כל התורה שהיה משה אומר וכותב, וכן משמע לשון רבנו הטור בסימן זה: וצריך שיכתוב מפי הכתב, ושיקרא כל תיבה ותיבה קודם שיכתבנה, ומיהו מפני שהסופרים רגילים באלו הארבע פרשיות והן שגורות בפיהם, יכולים לכותבם בעל פה שלא מן הכתב. משמע דמן הכתב דוקא אין צריך, אבל להוציא כל תיבה מפיו צריך. ואם כן, חומר בספר תורה ומגילה מבתפלין ומזוזות, שהתפלין ומזוזות יכול לכתוב על פה ובלבד שיוציא כל תיבה מפיו, אבל בספר תורה ומגילה לא מהני כהאי גוונא, דדוקא צריך לכתוב מתוך הכתב, אך אם הוא רואה מתוך הכתב וגם אחר מקרא אותו, זה יועיל בין בתפלין ומזוזות בין בספר תורה ומגילה, ובזה אין צריך להוציא כל תיבה מפיו. כל זה כתבתי לענין הלכה, אבל לענין מעשה מי האדם שיבוא אחרי הגאון ז״ל.

אך אמנם במגילה (דף י״ח ע״ב) ובמנחות (דף ל״ב ע״ב) מסקינן, דתפלין ומזוזות נכתבים שלא מן הכתב מאי טעמא מגרס גריסן, ואם כן למה לא נזכר דין זה בשלחן ערוך בהלכות מזוזה ביו״ד סימן רפ״ח, ואדרבה בשלחן ערוך בסימן הנזכר (סעיף ז׳) כתוב דין מזוזה לענין הדיו והכתיבה והתגין כמו בספר תורה, משמע דהכתיבה צריך להיות מן הכתב כמו בספר תורה. אבל הטור שם סיים כל משפטי ספר תורה וכו׳ כך הוא הדין במזוזה, אלא שהיא נכתבת שלא מן הכתב. ואפשר דהשלחן ערוך סמך על מה שכתב בא״ח בהלכות תפלין (סימן ל״ב סעיף כ״ט וסעיף ל״א), יען שפרשיות המזוזה הן הן פרשיות שבתפלין, וכמו שכתוב בגמרא דשבת (דף ע״ט ע״ב) מאי מזוזה מזוזה שבתפלין. יע״ש.

(מגן בעדי)

ז) שם אם אינו כותב מתוך הכתב, לא יכתוב על פה שמקרא אותו אחר, אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו. והקשה המג״א ז״ל [סקמ״ב] וז״ל: משמע דכשכותב מתוך הכתב אין צריך לקרות כל תיבה, וצריך עיון דביו״ד (סימן רע״ד סעיף ב׳) משמע דאף על פי כן צריך לקרות. ע״ש. ולכאורה נראה ליישב על פי מה שכתב בבית יוסף וז״ל: ושיקרא כל תיבה ותיבה קודם שיכתבנה, כן כתב בספר התרומה (סימן קצ״ח), וטעמא משום דאיתא במנחות בפרק הקומץ (דף ל׳ ע״א) עד ״וימת שם משה״ [דברים ל״ד, ה׳] הקדוש ברוך הוא אומר ומשה אומר וכותב, ואף על פי שיש ספרים שאין כתוב בהם רק ומשה כותב, מכל מקום לספרים דגרסי ומשה אומר, צריך ליזהר שלא יהיה אחר מקרא אותו והוא כותב על פיו עד שיחזור הוא אחריו בפיו וכו׳. ע״ש. ואם כן יש לפרש דמה שכתב מרן אם אינו כותב מתוך הכתב, כוונתו דלא מיבעיא כשיכתוב מתוך הכתב דצריך לקרות ולכתוב, לקרות כנגד מה שהיה הקדוש ברוך הוא קורא, ולכתוב כנגד מה שהיה משה כותב, אבל כשאחד מקרא אותו והוא כותב, הוה אמינא דאין צורך לקרות, לספרים דלא גרסי ומשה היה קורא וכותב אלא היה כותב, ואם כן הוה אמינא דכשאחר מקרא אותו והוא כותב, הוי דומה להא דהקדוש ברוך הוא היה קורא ומשה היה כותב ואינו צריך לקרות, ולזה אשמעינן דגם באחד מקרא אותו והוא כותב צריך גם כן לקרות ולכתוב, משום דאיכא גירסא דהקדוש ברוך הוא קורא ומשה קורא וכותב. ובזה אתי שפיר נמי מה שהקשה המג״א ז״ל בסימן תרצ״א [סק״ד]. ע״ש. ונראה דהמג״א ז״ל דלא ניחא ליה בהכי, משום דאם כן למה ליה למרן ז״ל להאריך בלשונו ולומר, אם אינו כותב מתוך הכתב לא יכתוב על פה שמקרא אותו אחר אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו, והוה ליה למימר בקצור דגם במקרא אותו אחר, לא יכתוב אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו, ומדכתב מרן אם אינו כותב מתוך הכתב, משמע דוקא בכהאי גוונא הוא דצריך לקרות, אבל כשכותב מתוך הכתב אין צריך לקרות, וכן נראה מדציין המג״א ז״ל דבריו על מה שכתב מרן אם אינו כותב וכו׳.

(שו״ת שיבת ציון – סימן ג׳)

ח) שם אם אינו כותב מתוך הכתב, לא יכתוב על פה שמקרא אותו אחר, אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו. כתב במג״א (סקמ״ב), משמע דכשכותב מתוך הכתב אין צריך לקרות כל תיבה, וצ״ע דביו״ד וכו׳. ולא זכיתי להבין מנין משמע לו כן, דילמא האחר מקריא לו מתוך הכתב ואפילו הכי צריך גם הוא לקרות, ומכל שכן באין אחר מקריא. ואין לומר דעל כרחך מיירי באין שגורה בפיו, ואם כן אמאי אינו כותב הוא מתוך הספר, דיש לומר דעל ידי כן מרויח זמן שאין צריך תמיד להביט בספר, ואולי משמע ליה דלהכי במקריא צריך גם הוא לקרות כדי להשמיע להמקריא דשפיר שמע, ולפי זה בכותב מתוך הכתב דלא שייך זה אינו צריך.

(חדושי מהרי״ש)

הערות וציונים

1. וכן פירש הרב חיי עולם נדפס בסמוך אות ה׳.

אוצר ההלכה

ט') שם אם אינו כותב מתוך הכתב, לא יכתוב על פה שמקרא אותו אחר, אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו. כתב מג"א [סקמ"ב], משמע כשכותב מתוך הכתב אין צריך לקרות כל תיבה. אבל הב"ח [אות ט"ז] פסק דאפילו בכותב מפי הכתב צריך שיקרא כל תיבה קודם שיכתבנה, וכן הוא בשיירי כנסת הגדולה [הגב"י סק"כ][2]. ולענ"ד הב"ח וכנסת הגדולה סבירא להו דמה שכתב המחבר אם אינו כותב וכו' ויקרא בפיו, לא בא להוציא אם כותב מכתב דאין צריך לקרות, אלא רבותא קמשמע לן, דאפילו אחר מקרא אותו לפניו, סלקא דעתך דנחשב כאילו קראו הכותב בעצמו, קא משמע לן אפילו הכי יחזור הוא ויקרא בפיו, אבל אם אין אחר מקרא לפניו, פשיטא דצריך שיקרא בפיו, דקריאה בפיו בעי אפילו כותב מתוך הכתב[3]. (שלחן אש)

י') אם אינו כותב מתוך הכתב, לא יכתוב על פה וכו'. כתב במג"א (סקמ"ב), וצ"ע דביו"ד (סימן רע"ד סעיף ב') משמע דאף על פי כן צריך לקרות. עיין בספר סדר הלכה (הלכות ס"ת) מה שכתב בזה.

שם במג"א (בסוף הדיבור), עיין סימן תרצ"א סעיף ב'. עיין שם במג"א (סק"ד), ובספר חמד משה [שם סק"א] שנשאר בצריך עיון על דברי המג"א שם, דלא ניחא ליה לתרץ כמו שתירץ כאן. ע"ש היטב. (מגיני חיים)

י"א) שם אם אינו כותב מתוך הכתב, לא יכתוב על פה שמקרא אותו אחר, אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו. כתב באר היטב (סקמ"ו), משמע דכשכותב מתוך הכתב אין צריך לקרות כל תיבה, וצריך עיון דביו"ד וכו', וכתב המג"א [סקמ"ב] ואפשר דעתו להקל בתפלין. [ע"כ]. עיין שם במג"א הטעם משום דמיגרס גריסן, ועיין ביד אפרים שהקשה, דאי מיירי בגריסין אם כן אין צריך אחר לקרות לפניו, ועל כרחך דמיירי באינן גריסין, ואז אם אחר מקרא לפניו צריך לקרות בפיו, לפי זה משמע דאם כותב מתוך הכתב אין צריך לקרות בפיו אפילו באינן שגורין. ואפשר דרצונו לומר, אף על פי שאינן שגורין, מכל מקום בתפלין דרך שיהיו שגורין קצת, לכך יש להקל כשכותב מתוך הכתב. עכ"ל. ולי נראה דמעיקרא לא קשיא מידי, דשפיר יש לומר דהשלחן ערוך מיירי בשגורין כמו שכתב המג"א, ואין הכי נמי דאין צריך שיקרא אחר לפניו, אלא דהשלחן ערוך קמשמע לן רבותא דאפילו אחר קורא לפניו אפילו הכי צריך לקרות בפיו. וכן כתב בלבוש וז"ל: אם הוא סופר מומחה ובקי שכל הפרשיות שגורות לו על פה מותר לו לכתוב שלא מן הכתב, מיהו גם הוא לא יכתוב שום תיבה עד שיוציאה בפיו קודם שיכתבנה, ואפילו מקרא לו אחר וכו'. הרי כמו שכתבתי דלרבותא כתב כן. לפי זה הא דדייקינן דאם כותב מתוך הכתב אין צריך להוציא בפיו, היינו דוקא בשגורות כמו שכתב המג"א, וכן כתב בתניא [ש"ע הגר"ז סעיף מ"ג]. ע"ש.

ועיין בקסת הסופר [סימן ד' לשכת הסופר אות ו'] כשכותב השם לא יקרא בפיו. ועיין בדעת קדושים הלכות ספר תורה סימן רע"ד [סק"ד], כיון דקיימא לן דבמגרס גריסין אין צריך לקרות בפיו, [ממילא] כשכותב השם [ואומר "לשם קדושת השם"], מידכר יותר ממגרס גריסין, מכל מקום לפי מה שכתבו האחרונים דאפילו כותב מתוך הכתב יקרא בפיו, על כן אם הסופר מתון בשמירה מעולה שלא יזכיר לבטלה יאמר יו"ד עם ה"א או ק"י, וגם כשאומר (בקריאתה) [כקריאתה] גם כן נכון. ע"כ. מזה נראה דגם להדעת קדושים סבירא ליה דדוקא בשגורין אין צריך לקרות בפיו כשכותב מתוך הכתב. ועיין שם [במקדש מעט סקי"כ] בשם אחרונים דאפילו בכותב מתוך הכתב צריך לקרות, כיון דלהב"ח [אות ט"ז] שכתב הטעם שצריך לקרות, משום שימשוך הבל הקדושה על האות, אם כן לפי טעם זה צריך לקרות בפיו בכל ענין. שוב ראיתי באליה זוטא [סק"ל] שכתב כן, דלהב"ח צריך לעולם לקרות בפיו, אמנם השלחן ערוך והפוסקים לא סבירא להו טעם זה אלא משום שמא יטעה. עכ"ל. ועיין שם שכתב אם לא אירע פסול בכתיבה כשר בכל ענין. עכ"ל. רצונו לומר, גם באינו כותב מתוך הכתב ולא קרא בפיו. ע"ש.

עיין בדעת קדושים [שם] בשם מעדני מלך, שמונה פסוקים אחרונים שבתורה כותב ואינו אומר. וכתב במקדש מעט [סקי"א] דהוא בלחם חמודות ([דברי חמודות] הלכות ספר תורה סימן צ"ג) בשם המרדכי [סימן תתקנ"ו ותתקנ"ז], דפורעניות כגון "וימת [שם] משה" [דברים ל"ד, ה'] אין לקרות. לפי זה צריך עיון דאם כן גם התוכחה לא יקרא.

אם יש קרי וכתיב יקרא כמו הכתיב. מקדש מעט [שם]. (באר יעקב – קרוייזר סקע"ז)

י"ב) שם אם אינו כותב מתוך הכתב, לא יכתוב על פה שמקרא אותו אחר, אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו. לשון הטור: וצריך שיכתוב מפי הכתב, ושיקרא כל תיבה ותיבה קודם שיכתבנה. ומיהו מפני שהסופרים רגילים באלו הארבע פרשיות והן שגורות בפיהם, יכולים לכותבן בעל פה שלא מן הכתב. ע"כ. ועיין בבית יוסף ובב"ח [אות ט"ז], (שדנו אם כשכותב מתוך הכתב, צריך לקרות כל תיבה או לא. ועיין במשנה ברורה (ס"ק קל"ו) פלוגתת האחרונים למעשה בזה). ופשטות סדר הטור משמע כפירוש הב"ח, ולפלא שבהלכות ספר תורה ביורה דעה סימן רע"ד לא כתב כן, ואדרבה הוה ליה לתפוס כמו שכתב הבית יוסף שם שסמך על מה שכתב בהלכות

הערות וציונים

2. נדפס בסמוך אות ג'. 3. וכן כתבו הרב חיי עולם, הרב מגן בעדי והרב שיבת ציון (נדפסו בסמוך אותיות: ה, ו, ז) לבאר דעת מרן. אבל מה שכתב הרב המחבר דהב"ח וכנסת הגדולה סבירא להו הכי בכוונת השלחן ערוך, במחכ"ת זה אינו, דהב"ח וכנסת הגדולה ודאי לא הבינו כן, וכמו שכתבו בהדיא "ודלא כמו שכתב בשלחן ערוך להקל שאין צריך שיקראנה כשמעתיק מתוך הספר", ואדרבה הב"ח אתא לאיפלוגי על מרן. **אוריאל דניאל ס"ט.**

אוצר ההלכה

תפלין, ואדרבה דברי הב״ח סותרין למה שכתב כאן דלאו מטעם טעות הוא אלא מטעם הקדושה. וע״ש.

ולולא דבריהם הקדושים, הייתי אומר דכן מוכרח מהגמרא בפרק שני דמגילה (יח:), דאהא דתנן היה כותבה, מפרשינן שיצא מפני שאסור לכתוב שלא מן הכתב, ואם כן מוכרח דאף על פי שכותב מתוך הכתב אף על פי כן צריך להוציא גם בשפתיו, ודוק בזה. (אמת ליעקב)

י״ג) שם אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו. וכתב הרב עולת תמיד (סקל״ז), דהרב ב״ח [אות ט״ז] חולק על מרן המחבר, וסבירא ליה דגם במעתיק מתוך הכתב צריך שיקרא תחלה כל תיבה ותיבה בפיו קודם שיכתבנה כדי שימשוך הבל הקדושה על האות קודם שיכתבנה. ע״ע. ואנכי אעשה לו עזר מדברי הרב ספר החסידים (סימן רפ״ד) שכתב, וז״ל: אחד היה מעתיק מן הספר ומן הפי׳ [הפירושים] והיה קורא בפיו וכותב, וכל מה שהיה כותב היה קורא בפיו תחלה. שאלו לו למה אתה קורא קודם שאתה כותב, אמר קבלתי כשאדם מוציא מפיו השדים שומעים ומברכים אותו, ועוד יזכור מה שיכתוב דכתיב ״למען תהיה תורת ה׳ בפיך״ [שמות י״ג, ט׳] וכתיב ״לזכרון״, ופירש המפרש ז״ל, רצונו לומר, דרישיה דקרא ״ולזכרון בין עיניך״ הוא רמז שאם תורת ה׳ בפיך, שקורא בפיו קודם כתיבה, אז ולזכרון שיזכור מה שיכתוב. ע״ש ודוק. (יפה ללב ח״א סקט״ז)

י״ד) שם אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו. כתב באר היטב (סקמ״ו), אבל הב״ח [אות ט״ז] פסק דאפילו בכותב מתוך הכתב צריך שיקרא כל תיבה ותיבה. עיין שם [בב״ח] הטעם שממשיך הבל הקדושה על האות. [אשל אברהם סקמ״ב].

(באר יעקב – קרוייזר סקע״ח)

הלכות תפלין סימן לב סעיף לב

לב [ע]**צריך להניח חלק למעלה, כדי גגה של למ"ד.** הגה. ויהיו גם הם מוקפים גויל (תשובת מהרי"ל (סימן קל"ז) וכרוך שממר [תיקון תפלין מות ע' עמוד קמ"ו]). **ולמטה כשיעור כא"ף ונו"ן פשוטים. ובתחלתן וסופן** [פ]**אין צריך להניח כלל:** הגה. מיהו נהגו הסופרים להניח קלף בתחלה וסוף (מגור [סימן ס"ז]). וצריך להניח בין כל תיבה ותיבה כמלא מות, וכן בין השיטים כמלא שיטה, ובין כל מות כמלא מות השערה, כמו בספר תורה. וכמו שיתבאר בטור יורה דעה [סימן רע"ד]. גם צריך להניח מעט חלק מה בין פסוק לפסוק:

באר הגולה

ע. סמ"ק [סימן קנ"ג] והרא"ש [הלכות מזוזה סימן ד']. פ. הרא"ש [הלכות קטנות] בסדר תיקון תפלין.

אוצר ההלכה

א) סעיף ל"ב צריך להניח חלק למעלה כדי גגה של למ"ד וכו'.
זה לשון הטור: וכתב בסמ"ק [סימן קנ"ג] שצריך להניח חלק למעלה וחלק למטה כמלא אטבא דספרי שהוא כחצי צפורן. ואדוני אבי הרא"ש [סדר תיקון תפלין, בסוף הלכות תפלין דף קכ"ד ע"א] כתב שאין צריך להניח חלק אלא למעלה כדי גגה של למ"ד, ולמטה כשיעור אורך הכ"ף והנו"ן פשוטה, ובתחלתן וסופן אינו צריך להניח כלל. ע"כ. וכתב בבית יוסף, וכתב בסמ"ק צריך וכו' כמלא אטבא דספרי, בפרק הקומץ (דף ל"ב ע"א) אמרינן כן גבי מזוזה, דאמרינן שם דיניח ריוח מלמעלה ומלמטה, וכמה, כמלא אטבא דספרי. וכתב הרא"ש בהלכות מזוזה [סימן ד'] פירשו הגאונים שהוא כחצי צפורן. (אבל רש"י פירש שם אטבא דספרי, גלועי"ן, עץ סדוק הנושק דפי קונטרס שלא יכפלו. רצה לומר, שיש לסופרים עץ סדוק כמו קומפ"ז בלע"ז שנותן בקצה גויל שכותב תפלין ומזוזות כדי שתשאר הגויל פשוט בשעת כתיבה שלא יכפול הגויל ולא יוכל לכתוב וקורין אותו אטבא דספרי, ואפשר דאידי ואידי חד שיעורא היא, והגאונים לא פליגי ארש"י אלא שהגאונים פירשו הדבר יותר, כן נראה לי, ולכך לא הביאו רש"י לחולק לחומרא או לקולא)[1].

ובספר התרומה (סימן (כ"ה) [ר"ה]) כתב שיש אומרים הטעם כדי לכתוב צואר הלמ"ד בשיטה עליונה וכ"ף פשוטה וצד"י פשוטה בשיטה אחרונה, ואם כן בתפלין נמי צריך ריוח מהאי טעמא. ע"כ. וזהו דעת הרא"ש שכתב בסדר תיקון תפלין, וצריך שיניח חלק למעלה כדי גגה של למ"ד, רצה לומר צואר של למ"ד, ולמטה כשיעור כ"ף ונו"ן פשוטה. ע"כ. ומפני שלא הזכיר אטבא דספרי ולא כחצי צפורן עלה על דעת רבנו שהוא שיעור אחר, ולכך כתב, ואדוני אבי ז"ל כתב שאין צריך להניח חלק למעלה אלא כדי גגה של למ"ד וכו'. ואין הדבר כן אלא הכל שיעור אחד כמו שכתבתי. ובארחות חיים [סימן כ"ו] כתב, צריך להניח מלמעלה ולמטה כמלא אטבא דספרי ושיערו הגאונים כמלא אחיזת חצי צפורן, יש אומרים שצריך להניח מלמעלה אחר השלמת הלמ"ד ומלמטה אחר השלמת הצד"י פשוטה שהרגל ארוך, ויש אומרים דלא צריך אלא שיעור מצומצם, וה"ר יונה פסק כדעת הראשון. עכ"ל.

ורבנו סתם ולא פירש לא כמר ולא כמר, לא כיש אומרים קמא ולא כיש אומרים בתרא, ואולי דעתו כדעת יש אומרים קמא וכמו שכתב ה"ר יונה, ומשום שכתב לעיל (סעיף ד'), צריך כל אות שתהיה מוקפת גויל, סמך הכא אהתם, ואם כן מה שכתב הכא הרב המפה, ושיהיו גם הם מוקפין גויל, פרושי מפרש מילתיה דרבנו וכן רבים, ומשום הכי לא כתב "אבל צריך שיהיו גם הם" וכו', וכן כתב בספרו דרכי משה [אות ח'] וז"ל: ובברוך שאמר [אות ע"ן עמוד קמ"ו] כתב, דבעינן הגליון מעט למעלה מראשו של למ"ד בשיטה העליונה ולמטה טפי מך' בשיטה התחתונה, כדי שיהיה מוקף גם כן גויל, וכן כתבתי לעיל משם בית יוסף וכן הוא בתשובות מהרי"ל (סימן קל"ז). ע"כ. וצריך זה, לעכובא [הוא], כמו שכתבתי בס"ק ע"ב[2]. (שלחן גבוה סקע"ה)

ב) שם צריך להניח חלק למעלה וכו'. כתב בית יוסף (שיטה כ"ה), ואין הדבר כן אלא הכל שיעור אחד כמו שכתבתי וכו'. נ"ב: עיין בב"ח [אות י"ז] מה שהליץ בעד הרב ז"ל. ולי נראה, דדברי רבנו בעל הטורים מתפרשים דסבירא ליה דהכל שיעור אחד, ועל פי זה פסק רבנו המחבר ז"ל בספר הקצר כדברי הרא"ש [הלכות מזוזה סימן ד']. והב"ח תמה עליו, דהיאך פסק לקולא דלא כה"ר יונה ז"ל [הובא בארחות חיים סימן כ"ו] דמצריך להניח כמלא אטבא למעלה מגובה הלמ"ד, ולכן כל בעל נפש יחמיר על עצמו להניח גם בתפלין כדי אטבא דספרי, למעלה מגובה הלמ"ד. (שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקכ"א)

ג) שם צריך להניח חלק למעלה וכו'. כתב בית יוסף, ואין הדבר כן אלא הכל שיעור אחד כמו שכתבתי וכו'. נ"ב: אפשר דהבנת דברי הטור שאומר שחולק סמ"ק [סימן קנ"ג] עם אביו [הרא"ש בהלכות מזוזה סימן ד'], הוא במחלוקת שהובאה אחר כך בארחות חיים [סימן כ"ו], שהסמ"ק סובר כן כדעת ראשון והרא"ש סובר כשני, והכי דייק לישניה. כן מצאתי כתוב.
(דברי מנחם הגב"י סק"ג)

ד) שם צריך להניח חלק למעלה וכו'. כתב בית יוסף (דף כ"ט ע"ב שיטה כ"ב), ומפני שלא הזכיר אטבא דספרי ולא כחצי צפורן, עלה על דעת רבנו וכו'. נ"ב: גם דעת חכם אחד שהובא בתשובות מהרי"ל ז"ל, שהרא"ש ז"ל [סדר תיקון תפלין דף קכ"ד ע"א] וסמ"ק [סימן קנ"ג] פליגי, ומהרי"ל ז"ל שם (בסימן קמ"ט)[3] השיב לו דלא פליגי, כמו שכתב רבנו בית יוסף.
(כנסת הגדולה הגב"י)

הערות וציונים

1. כל מה שסגרנו בסוגריים הוא תוספת מהרב המחבר בתוך דברי הבית יוסף. 2. נדפס לעיל סעיף כ"ט אות ה'. 3. כן הוא בדפוס ראשון ובדפוס חדש, ובדפוסים אחרים הוא בסימן קל"ז.

אוצר ההלכה

ה') שם צריך להניח חלק למעלה כדי גגה של למ"ד. הב"ח (אות י"ז) והט"ז (סקכ"ג) מקשים על השלחן ערוך דפסק לקולא נגד ה"ר יונה [הובא בארחות חיים הלכות תפלין סימן כ"ו] שכתב צריך להניח כמלא אטבא למעלה מגובה הלמ"ד. ואפשר דמה שכתב השלחן ערוך (סעיף ל"ב) וז"ל: צריך להניח חלק למעלה וכו', אינו רוצה לומר דלא יניח חלק רק כדי גובה למ"ד שבשיטה הראשונה, דלכאורה זהו מילתא דפשיטא דאם לא כן נפסל צורת הלמ"ד, אלא שרוצה לומר שיניח למעלה מן גובה של צואר הלמ"ד עוד כדי לכתוב למ"ד, דהוא שיעור אטבא לקצת פוסקים. ואף שבבית יוסף לא פירש כן, מכל מקום יש לפרש כן דעת השלחן ערוך. (ברכת דוד)

ו') שם צריך להניח חלק למעלה כדי גגה של למ"ד. כתב מג"א (סקמ"ג), וב"ח [אות י"ז] פסק דצריך להניח כמלא 'אטבא דספרי' למעלה מגגה של למ"ד. נ"ב: והוא כרוחב חצי צפורן. (ספר פלאים)

ז') שם צריך להניח חלק למעלה כדי גגה של למ"ד. כתב באר היטב (סקמ"ז), שצריך להניח שיעור חצי צפורן למעלה מראש של למ"ד. איני יודע אם באורך אם ברוחב. משבצות זהב [סקכ"ג]. ועיין במגן אברהם [סקמ"ג], דהב"ח [אות י"ז] כתב מלא אטבא דספרי [למעלה מראש של למ"ד]. ועיין בסדר הגט ([למהר"ר מיכל רבי יוזפש] אות ס"ח) דהוא שיעור חצי רוחב צפורן אגודל.

ועיין בספר(ו) ברכת המים [על סדר הגט שם] שכתב, דכן כתבו הרא"ש [הלכות מזוזה סימן ד'] וטור [יו"ד סימן רפ"ח] כשיעור חצי רוחב צפורן אגודל. וצריך עיון דברא"ש כתוב סתם צפורן, ונראה לי דלא הביא דברי הרא"ש אלא לראיה דהשיעור הוא חצי צפורן, דכתב שם וז"ל: אף על גב שכתבו רמ"א ורבי מרדכי יפה [לבוש אבן העזר] סימן קכ"ה [סעיף י"ב] כחצי אצבע, והוא קצת יותר מחצי רוחב צפורן, מכל מקום (נראה) [כתבתי] כמוה"ר משה יפה [בסדר הגט] ורבי מרדכי יפה בסדר הגט [לבוש הבוץ וארגמן סימן קנ"ד סעיף כ"ה סקל"ב], כי מקור הדבר מפרק הקומץ [מנחות לב.] גבי מזוזה דעושה ריוח למעלה ולמטה כמלא אטבא דספרי, וכתב הרא"ש שפירשו הגאונים שהוא כחצי רוחב צפורן. עכ"ל. מזה נראה דעיקר ראייתו דאין צריך חצי אצבע רק חצי צפורן, ומה שכתב חצי רוחב צפורן זה סברתו. ועיין שם שכתב, דמה שכתב חצי רוחב ציפורן הוא אגודל, הוא על פי מה שכתב (הב"ח) [הבית יוסף] סימן ל"ב בשם ארחות חיים [סימן כ"ו], דשיערו הגאונים כמלא אטבא דספרי הוא כמלא אחיזת חצי צפורן, וסתם אחיזה חצי צפורן הוא [ב]אגודל. עכ"ל. לפי זה יש לומר, דמכאן מוכח גם כן דרצונו לומר חצי רוחב, שכן דרך אחיזה ברוחב. (באר יעקב – קרוייזר סקע"ט)

ח') שם צריך להניח חלק למעלה. עיין באר היטב [סקמ"ז]. וכעת זכינו לבעל העיטור הלכות תפלין שער א' חלק ב' [דף נ"ו ע"ד], שמחלק בין מזוזה לתפלין דאין צריכין שרטוט אין צריך להניח ריוח עיין שם בשער החדש [אות ל"א]. אבל עדיין צריך עיון דהעיטור לשיטתו דאין צריך שרטוט כלל, אבל לפי מה דקיימא לן לעיל (סעיף ו') דשורה העליונה צריכה שרטוט, אם כן איזה סברא לחלק בין מזוזה לתפלין. (פתחי תשובה)

ט') שם צריך להניח חלק למעלה. עיין באר היטב (סקמ"ז), ועיין בפתחי תשובה[4]. ועיין בשו"ת זית רענן (ח"ב סימן א'). (ארחות חיים – ספינקא ס"ק ס')

י') שם צריך להניח חלק למעלה. נ"ב: יען שזה נלמד ממזוזה (מנחות דף ל"ב ע"א) כמבואר בבית יוסף, וגבי מזוזה ביו"ד (סימן רפ"ח) הביא הפתחי תשובה (סק"א) בשם שו"ת תפארת צבי [חיו"ד סימן נ"ג] דבדיעבד אינו מעכב. ע"ש. אם כן הוא הדין כאן גבי תפלין הדין כן. כן נראה לע"ד. ועיין במשבצות [זהב] (אות כ"ג) ובאשל אברהם (אות מ"ג) וברכי יוסף יו"ד (ריש סימן רפ"ח). (חדושי הגהות – פרלמוטר)

י"א) שם כדי גגה של למ"ד. והוא כדי שיעור אות וי"ו עיין סימן ל"ו מג"א (סק"א). (חדושי מהרי"ש)

י"ב) שם ולמטה כשיעור כ"ף ונו"ן פשוטה. וגם עוד שיעור היקף גויל כמו שכתב בהגה בלמ"ד, הוא הדין כאן. דהא המחבר (סעיף ט"ז) כתב דבלא היקף גויל פסול, ואפילו למאי שכתב המג"א [סק"ג] בשם הרד"ך [בית א' חדר כ"ב] דכשר, היינו שאין צריך גרירה ומטעם כל הראוי לבילה וכו' [מנחות קג:], כמו שביאר דבריו במחצית השקל. ומכל מקום צריך להיות ארוך כל כך שיהיה נשאר האות שלם לאחר הגרירה, ופשיטא שצריך להיות נשאר שיעור הקפת גויל. (חדושי מהרי"ש)

י"ג) שם ובתחלתן ובסופן אין צריך להניח כלל. כתב בבית יוסף, כן כתב הרא"ש בסדר תיקון תפלין [הלכות תפלין דף קכ"ד ע"א]. יעוין שם בבית יוסף דכתב מאי שנא תפלין ממזוזה, דבמזוזה [הלכות מזוזה סימן ד'] כתב דצריך להניח חלק גם מן הצד, ובתפלין כתב שאין צריך להניח חלק. (שלחן גבוה סקע"ו)

י"ד) שם ובתחלתן וסופן אין צריך להניח כלל. כתב בית יוסף (שיטה ל"ב), ואפשר וכו'. נ"ב: עיין בב"ח [אות י"ח]. (שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקכ"ב)

ט"ו) שם ובתחלתן וסופן אין צריך להניח כלל. כתב מרן בבית יוסף, ומתוך שראה הרא"ש דבמזוזה דבמזוזה שנתפרש בה בגמרא שיעור ריוח למעלה ולמטה לא נהגו העולם וכו' כתב וכו' דאין צריך להניח כלל בתחלה בתפלין. [עכ"ל]. עיין בדברי המרדכי ז"ל שם [הלכות תפלין יא:] שכתב כן בהדיא לתפלין. (ידיו של משה)

הערות וציונים

4. כאן העתיק הרב המחבר את כל לשון הרב פתחי תשובה שנדפס בסמוך אות ח', ולא הדפסנו אותו כאן שנית.

אוצר ההלכה

ט״ז) שם ובתחלתן וסופן אין צריך להניח כלל. כתב בספר דעת קדושים במקדש מעט (שם ס״ק קל״ט) בשם ספר ברוך שאמר (דף ט״ז) [עמוד קס״ג] בשל יד שהארבע פרשיות בקלף אחד, יניח לפחות בין פרשה לפרשה ריוח שיעור ט״ט או פ״ת מכתיבה שכותב וכו׳. (ארחות חיים – ספינקא סקס״א)

י״ז) שם הגה מיהו נהגו הסופרים להניח קצת בתחלה וסוף. כתב הטור (שיטה ז׳), ובתחלתן וסופן אין צריך להניח כלל וכו׳. נ״ב: מיהו נהגו הסופרים להניח קצת בתחלה וסוף. ספר המפה. וכן כתב הב״ח [אות י״ח].
(שיירי כנסת הגדולה הגה״ט סק״ט)

י״ח) שם הגה מיהו נהגו הסופרים להניח קצת בתחלה וסוף. [כתב בספר דעת קדושים במקדש מעט (שם ס״ק ק״מ)], ודרכי משה [אות ט׳] כתב בשם ברוך שאמר דכשיש לו די קלף יזהר שיניח בסוף כדי לגול היקף. ובברוך שאמר לפנינו [עמוד קס״ט] איתא, יזהר שיניח חלק בתחלת פרשה של יד ושל ראש כדי לגול כל ההיקף כדעת מהר״ם [מרוטנבורג דפוס פראג סימן שנ״א] כשיש לו כל כך קלף[5], ולסוף הפרשה יניח חלק שיעור ט״ט או פ״ת לפחות. ועיין בית יוסף. (ארחות חיים – ספינקא סקס״ב)

י״ט) שם הגה מיהו נהגו הסופרים להניח קצת בתחלה וסוף. עיין בבית יוסף דיש מחמירין שיהיה בתחלה קלף שיוכל לגלול כל הפרשה כמו מזוזה. משבצות זהב [סקכ״ג].
(באר יעקב – קרוייזר סק״פ)

כ׳) שם בהגה וצריך להניח בין כל תיבה ותיבה כמלא אות. תפלין שנמצאו בו תיבות ״אל ארץ״ [שמות י״ג, ה׳] סמוכים מאד עד שנראים כתיבה אחת, נראה דפשיטא דהם פסולין. אף על גב דמדקדוק לשון הרמב״ם ז״ל נראה דכשרים, דבפרק ז׳ מהלכות ספר תורה (הלכה ד׳) כתב יניח בין כל תיבה ותיבה כמלא אות קטנה, ובין אות לאות כמלא חוט השערה וכו׳. ובסוף פרק ח׳ כתב יתכוין שתהיה אות סמוכה לחבירתה ביותר, ולא תדבק בה ולא תתרחק ממנה כדי שלא תתראה כשתי תיבות וכו׳, ואם הרחיק וכו׳, הרי זה פסול עד שיתקן. ע״כ. ומדנזקק לחזור (בסוף פרק ח׳) לכתוב שאם הרחיק עד שנראה כשתי תיבות פסול, משמע דמה שכתב (בפרק ז׳) יניח בין אות לאות כחוט השערה אינו אלא לכתחלה, ולכך הוצרך לחזור עליו כאן לומר דאף בדיעבד פסול, ומכלל דבין תיבה לתיבה לא מפסיל בדיעבד כיון שלא נזקק לפרש (בפרק ח׳) שפוסל בדיעבד כמו שנזקק לפרש בין אות לאות. אמנם ה״ר יעקב בעל הטורים ז״ל (בטור יו״ד רע״ד) כתב, דבין אם הרחיק בין שתי אותיות עד שנראית התיבה כשתי תיבות, בין אם קירב האותיות עד שנראים השתי תיבות כאחת פסול. וקצת תימה על הרב בית יוסף שם שכתב על זה שכן כתב הרמב״ם בפרק ח׳. ולא חש לדקדק שלא כתב הרמב״ם כן, אלא בהרחיק עד שנראה כשתי תיבות[6].

ומכל מקום נראה דיש תקנה לזה על ידי שיגרור קצת מעובי אות הלמ״ד וקצת מאות האל״ף, אם אפשר לגרור ולא תתפסל צורתם, ולא חשיב שלא כסדרן ולא חק תוכות, כמו שפסק הרב בשלחן ערוך (סימן ל״ב סעיף ח״י) בנדבקה אות לאות שאם גרר והפרידם כשר ולא מקרי חק תוכות מאחר שהאות עצמה היתה כתובה כתקנה. ובסעיף כ״ה פסק עוד דאף להפריד האותיות אחר שכתב לפניה שפיר דמי דכיון דהאות צורתה עליה כשמפרידה מחברתה לא הוי ככותב וכו׳. הרי שכתב שכל שהאות צורתה עליה ואין בה אלא דבק, שאין צריך לעשות אלא גרירה לבד, ליכא לא משום חק תוכות ולא משום שלא כסדרן, דאין זה כותב. ולכך בין שכתב לפניהם בין לא כתב יכול לגררן וכשר.

ובבית יוסף (סימן ל״ב) הביא בשם הגהות מיימוניות [פ״א אות פ׳ ואות ק׳][7] לשון אחר נגד זה, אלא שפסק דלא כוותיה וכעת לא הבנתי הכוונה. וז״ל: אם נדבקו האותיות יחד מותר לתקנן ולא הוי חק תוכות, מכל מקום אם כתב לפניו אחר כך אין תקנה לתקנן, דמאחר דכתב אין שמה עליה, אם אחר כך יתקנם, התיקון הוא עיקר כתיבתם והוי שלא כסדרן. ע״כ. ותימה אם הוא שלא כסדרן, אם כן אף כשלא כתב לפניהם הוי שלא כסדרן, כיון שהאות השנית שנדבקה לקודמת נכתבה קודם הגרידה, ונפסלה הקודמת וכתב השנית, וכשגורר מכשיר הראשונה והוי כאילו נכתבה השנית תחלה קודם הראשונה.

וצריך לומר דכיון דגם השניה נפסלה, אם כן אין כאן כתיבת אות מאוחרת והוי כאלו לא נכתבה, וכשמפריד ומכשיר הראשונה אז גם כן נכשרת השניה דמקודם לא היה שם אף שניה, ועל ידי הגרירה נכשרות שתיהן כאחת, וכיון דנכשרות בבת אחת אין כאן שלא כסדרן. ונפקא מינה מי שבקי לכתוב שתים או שלש אותיות בבת אחת כבר קמצר, דמייתי [ב]פרק ג׳ דיומא [לח:] שהיה נוטל (חמשה) [ארבעה] קולמוסין בין חמש אצבעותיו, ואם היה תיבה של (חמש) [ארבע] אותיות היה כותבה בבת אחת, דכשר משום דאין צריך להקדים דוקא, דלא מפסיל אלא כשכותב האחרונה קודם לראשונה. ומההיא דבר קמצר משמע דעדיף טפי, דמסיק שעליו נאמר ״ושם רשעים ירקב״ [משלי י׳, ז׳] מפני שלא רצה ללמד, ואי לא מהני לכתיבת תפלין למה מקללו שלא לימד לאחרים דמה מועלת, אלא נראה דמהני. וכי תימא דמהני [דוקא] לספר תורה, מכל מקום לא היה להם לקללו על שלא לימד דבר שאין בו תועלת, אלא נראה דעדיף טפי לכתוב בבת אחת והידור מצוה הוא. ואפשר שהלוחות מעשה אלדים כך נכתבו בבת אחת, ומשום הכי הוי הידור טפי לכתוב הכי.

הערות וציונים

5. שם כתב זה רק על מגילה, והרב ברוך שאמר למד מזה גם לענין תפלין. על הרב המחבר בזה.

6. עיין להרב חלקו של ידיד (סימן ל״ו, נדפס בסמוך אות כ״א) מה שהעיר

7. באות פ׳ כתוב דלא הוי חק תוכות, ובאות ק׳ כתוב דהוי שלא כסדרן ע״ש.

אוצר ההלכה

ואין לחלק ולומר דשאני דיבוק אותיות דליכא שום שינוי על ידי הדיבוק דהכל מכירים האות, אבל בתיבות סמוכות איכא שינוי שנראים תיבה אחת (ועל) [ועד] דגריר אינם נראים שתי תיבות, אם כן הגרידה משוי להו שתי תיבות ואם כתב לפניהם כבר הוי שלא כסדרן, הא ליכא למימר, שהרי גדולה מזו כתב הרב בית יוסף סימן הנ"ל (דף כ"ט ע"א [סעיף כ"ג]) בשם ר"י אסכנדרני שאם טעה הסופר וכתב "לאבותיך" [שמות י"ג, ה'] מלא בוי"ו, מוחק הוי"ו וממשיך הבי"ת מעט. ומזה הכשיר הרב בעל שירי כנסת הגדולה [הגה"ט סק"ו][8] תפלין שנכתב "בניכם" [דברים י"א, י"ט] בשתי כפי"ן למחוק הכ"ף שניה ולהאריך הראשונה עד המ"ם שבסוף. והשתא הדברים קל וחומר דהא התם משנמחק האות היתירה נשאר כשתי תיבות ואין (לא) [לה] תקנה כי אם על ידי מעשה בגוף האות להוסיף בה כתיבה להאריכה, עם כל זה לא חשיב ליה שלא כסדרן, בנדון דידן שאין צריך לעשות מעשה של כתיבה רק גרירה לבד, לא כל שכן.

(שו"ת בית דוד – סימן כ"ב)

כ"א) שם בהגה וצריך להניח בין כל תיבה ותיבה כמלא אות וכו'. כתב הטור [סימן ל"ו], אלו האותיות שצריך לדקדק בכתיבתן וכו'. עכ"ל. בחלק יו"ד (סימן רע"ד) האריך הרחיב נמי רבנו ז"ל בתיקון האותיות. יעש"ב. והנה שם כתב רבנו ז"ל וז"ל: יהיה ביניהם כחוט השערה, ולא יהיו מופרדות זו מזו כדי שלא תהא תיבה אחת נראית כשתים, ויהיה בין תיבה לתיבה כמלוא אות קטנה, ולא יקרבם ביותר, שלא יהא שתי תיבות נראות כאחת, ואם שינה שריחק בין האותיות עד שהתיבה נראית כשתים, או שקירב שתי תיבות עד שנראות כאחת פסול. עכ"ל. וכתב שם מרן ז"ל שכן כתב הרמב"ם [הלכות ספר תורה] בסוף פרק ח' ע"ש. ועיני ראו להרב בית דוד ז"ל בהלכות תפלין (סימן כ"ב)[9] שכתב, דתפלין שנמצאו בו תיבות "אל ארץ" סמוכים מאד עד שנראים כתיבה אחת, דפסולים הם, אף על פי שמדקדוק לשון הרמב"ם נראה דכשרים. יעש"ב. ואחרי המחילה לא צדק בזה מתרי טעמי: חדא, דהרמב"ם גופיה (בפרק י' מהלכות ספר תורה) בעשרים דברים שפוסלים הספר תורה (בסימן י"ו) כתב וז"ל: שהרחיק או שהקריב בין אות לאות עד שתראה התיבה כשתי תיבות, או שתי תיבות כתיבה אחת. ע"כ. הרי בהדיא דגם קריבות שתי תיבות לעכובא הוא לדעת הרמב"ם נמי לפסול. גם זה, בפרק ז' [הלכה ט'] כשכתב "כל הדברים האלו לא נאמרו אלא למצוה מן המובחר ואם שינה כשר", לא קיצר וכתב כן, אלא ביאר ובירר דבריו, וז"ל: ואם שינה בתיקון זה, פירוש מה שכתב בהלכה ז' והלכה ח', או שלא דקדק בתגין וכתב כל האותיות כתיקונן, והוא מה שכתב (בא"ח) [בהלכה ח']. או שקרב את השיטין, דהיינו שלא הניח בין שיטה לשיטה כמלוא שיטה. או הרחיקן, פירוש יותר מכדי שיטה. או האריכן, פירוש יותר משלשים אותיות. או קצרן, (ו)פירו[ו]ש פחות משלשים אותיות. באלו דוקא הוא דקאמר דכשר. דמשמע הא בשאר בקירוב שתי תיבות, או בריחוק תיבה אחת אין הכי נמי דלעכובא הם ופסול, מדביאר את אלו בפירוש. ומה שהוכרח לחזור ולפרש בסוף פרק ח' בריחוק תיבה אחת דפסול, אפשר בשנדקדק דמאי קאמר הרמב"ם שם כל התורה כולה בין בשירות בין בשאר הכתב, יתכוין שתהיה אות סמוכה וכו', מה לו להזכיר השירות, וכי השירות לאו מכלל התורה הן, אתמהא, אלא בעבור דהשירות ניתנו ליחלק בכל שיטה כעין פרשה, מה שאין כן בכל התורה, אם כן הוה אמינא דגם בתיבות עצמן אם הרחיק התיבה אחת ונראית כשתים, יהיה כשר, על זה הוצרך לבאר דהשירות ככל התורה הם בענין התיבות בריחוק. ואין הכי נמי דבקירוב נמי בשתי תיבות נראות כאחת נמי דפסול, אלא שאין מקומו שם, וכבר ביארו בפרק ז' ובפרק י'. כן נראה לי ברור.

וחפשתי ומצאתי להרב פרי חדש ז"ל בספר מים חיים (בהלכות ספר תורה פ"ז) שהקשה על הרמב"ם, דבפרק י' כתב הרמב"ם שאם נראים שתי תיבות כתיבה אחת שהספר תורה פסול, ואילו בפרק ז' לא משמע הכי, שהרי כתב שיניח בין כל תיבה ותיבה כמלוא אות קטנה, וסיים דהרי זה משום מצוה מן המובחר. ותירץ, דאף שלא הניח בין תיבה לתיבה כמלוא אות קטנה, אף על פי כן אינן נראות כתיבה אחת. אלו דבריו ע"ש. ואחרי המחילה אין בקושיותיו טעם, דהא הרמב"ם ז"ל ביאר את דבריו איזה הם למצוה כנזכר לעיל, דממילא משמע דקירוב התיבות וריחוק האותיות הם לעיכוב. ועוד דממה שכתב הרמב"ם (בסוף פרק ח') שלא תתראה התיבה כשתי תיבות, אלא יהיה בין אות לאות כחוט השערה, משמע דיותר מחוט השערה נראה כשתי תיבות ופסול. ומינה דמה שכתב נמי בפרק ז' סמוך לזה, בין תיבה לתיבה כמלוא אות כדי שלא יהיו נראות כתיבה אחת, הוא לעיכוב. וכן קשה על תירוצו, דבפרק ח' משמע, דיותר מחוט נראה כשתי תיבות. עוד קשה על תירוצו, דאם כן הרמב"ם ז"ל היה לו לבאר בפירוש כמה הוא הריחוק בין תיבה לתיבה.

ולע"ד נראה דלא קשיא מידי, דודאי יותר מחוט עד כמלוא אות ולא עד בכלל, לתינוק דלא רגיל הוו כשתי תיבות, ולכן פסל בתיבה אחת ביותר מחוט, ובין תיבה לתיבה בפחות מאות קטנה פסל, דלקושטא דמילתא לדידן לא הוו שתי תיבות כל דליכא ריחוק כמלוא אות קטנה. כן נראה לי נכון. ועיין במרכבת המשנה (בפ"ז מהלכות ספר תורה). וכל זה כתבתי מאי דשמיע לי באובנתא דלבא לפלפולא בעלמא. שוב ראיתי למהריב"ל ז"ל (בח"ג סימן ט'), ולהר"ב ש"ך [סק"ד], והר"ב ט"ז [סק"ב] בחלק יו"ד סימן רע"ד, ולהר"ב גט פשוט ז"ל (סימן קכ"ה אות פ"א), כי רוח אחרת עמם בדבר זה כמו שיעויין שם באורך, ואני בעניי איני ראוי לחלוק עליהם. והנלע"ד כתבתי והמעיין יבחר ודוק.

(חלקו של ידיד – סימן ל"ו)

---

8. נדפס לעיל סעיף כ"ג אות מ"ח. 9. נדפס בסמוך אות כ'.

אוצר ההלכה

כ"ב) שם בהגה וצריך להניח בין כל תיבה ותיבה כמלא אות. כתב באר היטב (סקמ"ח), בדיעבד אינו מעכב אלא אם כן נראים כאחד. ויכול לתקן על ידי גרירה, בשם מה"ר יוסף דוד [שו"ת בית דוד סימן כ"ב][10], [ו]אין בזה לא משום חק תוכות ולא משום שלא כסדרן. זכור לאברהם (ח"ו) [ח"ג אות תי"ו, סוף הלכות תפלין]. וכן כתב במקדש מעט [ס"ק קמ"א] דיכול לגרר מעוביים להרחיקם. ע"ש. (באר יעקב – קרוייזר סקפ"ב)

כ"ג) שם בהגה וכן בין השיטין כמלוא שיטה. כתב הטור (דף כ"ט ע"א שיטה ד'), וכתב הסמ"ק [סימן קנ"ג] שצריך להניח חלק למעלה וכו'. נ"ב: אמר המאסף: לא ראיתי לפוסקים הזכירו בתפלין ומזוזות שצריך להניח בין שיטה לשיטה כמלוא שיטה, כדרך שכתבו בספר תורה. ובדקתי בספרי הפוסקים ומצאתי לריא"ז הובאו דבריו בשלטי הגבורים בהלכות ספר תורה [ג: אות א'], שכתב שלא נאמר שיעור בין שיטה לשיטה כמלוא שיטה אלא בספר תורה, אבל בתפלין ומזוזות אין צריך. וכן כתב מהרי"ל בתשובה (סימן קמ"ט)[11]. (כנסת הגדולה הגה"ט)

כ"ד) שם בהגה וכן בין השיטין כמלא שיטה. ריא"ז בהלכות ספר תורה [הובא בשלטי הגבורים ג: אות א'] כתב, דדוקא בספר תורה בעינן בין שיטה לשיטה כמלא שיטה, אבל בתפלין ומזוזות לא בעינן. יע"ש. וכן כתב מהרי"ל (סימן קמ"ט). (כסא אליהו סקי"א)

כ"ה) שם בהגה וכן בין השיטים כמלא שיטה. כתב במג"א (סקמ"ד), ומהרי"ל (סימן קמ"ט) כתב, דאין צריך להניח אלא בספר תורה. עיין בתשובת אלף המגן [סימן ו'], שביאר דברי המגן אברהם האלו באריכות. (מגיני חיים)

כ"ו) שם בהגה ובין כל אות כמלא חוט השערה. ובדיעבד אין לפסול אלא אם כן נראית התיבה חלוקה לשתים לתינוק שאינו לא חכם ולא טיפש, כמו שכתוב בסימן רע"ד [סעיף ד'] בספר תורה. תניא [הגר"ז סעיף מ"ו] בשם ב"ח [שם אות ג'], וש"ך [סק"ד]. (באר יעקב – קרוייזר סקפ"א)

כ"ז) שם בהגה גם צריך להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק. כתב בעל המפה צריך להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק. ע"כ. ונראה שלמדו הרב ז"ל מתשובת הריב"ש ז"ל (סימן רפ"ו). והוא תימה שהריב"ש ז"ל כתב שבדיעבד לא פסל, אבל לא שיניח חלק לכתחלה. ושוב נדפס ספר הזכרונות וכתב בדף ס' ע"ב [זכרון ט' פ"ג] שיש שתפסו על הרב ז"ל בזה. (כנסת הגדולה הגה"ט)

כ"ח) שם בהגה גם צריך להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק. כתב הטור (דף כ"ט ע"א שיטה ד'), וכתב בסמ"ק [סימן קנ"ג] שצריך להניח חלק למעלה וכו'. נ"ב: מה שכתבתי במהדורא ראשונה [כנסת הגדולה][12] בשם ריא"ז [וכו'], מצאתי בתשובת מהרי"ל ז"ל סימן קמ"ט [וכו'], וכתוב בספר המפה דצריך להניח בין שיטה לשיטה כמלא שיטה, ובין תיבה לתיבה כמלא אות, ובין כל אות ואות כחוט השערה, גם צריך להניח חלק בין פסוק לפסוק. ו[כתב] בלחם חמודות ([דברי חמודות] תפלין אות קל"ג), דלא ידע מנא ליה דצריך להניח בין פסוק לפסוק. (שיירי כנסת הגדולה הגה"ט סק"ח)

כ"ט) שם בהגה גם צריך להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק. הריב"ש [סימן רפ"ו] כתב, דלא פסיל בהכי בדיעבד, אבל לכתחלה לא. הביא דבריו הרב כנסת הגדולה [הגה"ט][13], ועיין בספר הזכרונות (דף ט') [דף ס', זכרון ט' פרק ג']. (כסא אליהו סקי"ב)

ל') שם בהגה גם צריך להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק. כתב הטור, וכתב בסמ"ק [סימן קנ"ג], שצריך להניח חלק למעלה וכו'. עכ"ל. כתב מור"ם ז"ל בהג"ה (סעיף ל"ב) להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק. וכתב הרב החבי"ב ז"ל [כנסת הגדולה הגה"ט][14], דנראה דלמד כן מתשובת הריב"ש [סימן רפ"ו], והוא תימה, דהריב"ש כתב דבדיעבד לא פסל, אבל לא שיניח חלק לכתחלה.

ואני אומר דאישתמיטתיה מה שכתב בדרכי משה (אות ח') וז"ל: וכן הוא בתשובת מהרי"ל [סימן קל"ז], ושם בהג"ה בשם הרוקח[15], שיש להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק, וכן הוא שם בפנים גם כן. ע"כ. נמצא דאין זה מהריב"ש אלא ממהרי"ל בשם הרוקח[16] שכתב לעשות כן לכתחלה. ומאי קושיא[17]. וכן ראיתי להרב לחם חמודות ז"ל ([דברי חמודות] בהלכות תפלין אות קל"ג) שהקשה על מור"ם כן, ונעלם ממנו לשון מור"ם בדרכי משה כאמור[18].

ועיין נמי להרב מגן אברהם ז"ל (סקמ"ה), ומה שהכריח דאין להניח חלק כלל ממה שכתב בפרק קמא דקדושין [ל.], לע"ד לא משום דלא בקיאינן יהיה אסור להפסיק, מה איסור עושה, ואי לא בקיאינן הוא בקצת פסוקים לא בכולם, ואין צריך להאריך וק"ל. (חלקו של ידיד)

ל"א) שם הגה גם צריך להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק. כתב מג"א (סקמ"ה) בין פסוק לפסוק, צריך עיון וכו', אבל לכתחלה אין להניח חלק כלל בין פסוק לפסוק וכו', דהא אמרינן

הערות וציונים

10. נדפס בסמוך אות כ'. 11. בדפוסים אחרים הוא בסימן קל"ז. 12. נדפס לעיל אות כ"ג. 13. נדפס בסמוך אות כ"ז. 14. נדפס בסמוך אות כ"ז. 15. לא מצאנו היכן כתב כן בספר הרוקח. 16. במחכ"ת לא דק, כי מה שכתב בדרכי משה "ושם בהגהה בשם הרוקח", אין הכוונה על הגהה בשו"ת מהרי"ל, דשם ליתא, אלא הכוונה להגהת הרב ברוך שאמר (שהזכירו הרמ"א בדרכי משה בתחלת דבריו), ושם אות פ"ט באמת הביא כן בשם הרוקח (ופלא על הרב ז"ל שלא נרגש בהערה זו, שהרי גם הרב כנסת הגדולה עצמו באותו דיבור (ראה לעיל אות כ"ג ואות כ"ח) ציין לשו"ת מהרי"ל). 17. וכן העיר הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ח"א סימן מ"ז), נדפס לקמן אות ל"ד. 18. ידוע שספר דרכי משה עוד לא נדפס בימי הרב לחם חמודות והרב כנסת הגדולה, רק בשנת תק"כ נדפס לראשונה בפיורדא.

אוצר ההלכה

בפרק קמא דקידושין [ל.] דאנן לא בקיאין בפסוקים. וגם "ארור" [בראשית מ"ט, ז'] הוי מחמשה דברים שאין להם הכרע ולדידן הוי תחלת פסוק וכו'. ועיין ביורה דעה סוף סימן רע"ד בבית יוסף. [ע"כ]. יראה דעת רמ"א על פי מה שאמרו בגמרא נדרים (דף ל"ז ע"ב) וז"ל: "ושום שכל" [נחמיה ח', ח'] אלו הפסוקים. ופירש הר"ן: אלו הפסוקים, נקודות המפסיקין בין פסוק לפסוק. ע"כ. ואם כן דמצוה לעשות נקודות. והשתא דלא בקיאינן די לנו בזה שאין עושין נקודות, אבל מכל מקום מצוה להניח מעט אויר.

ומה שכתב ד'ארור' הוא וכו', נראה דגם משם לא קשיא מידי, דבהדיא אמרו שם בגמרא יומא (דף נ"ג) [נב.] דיוסף איש הוצל הוא דסבירא ליה הכי, והוא סבר שם דדוקא אלו חמש מקראות אין להם הכרע, ותו ליכא. ואם כן יש לומר דדעת רמ"א בכל התורה חוץ מאלו חמשה מקראות. ועיין גיטין (דף (ס') [ס"א] ע"א) דאנשי הוצל הוי בקיאי בדינים. (ברכת דוד)

ל"ב) שם בהגה גם צריך להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק. כתב מג"א (סקמ"ה), אבל לכתחלה אין להניח חלק כלל בין פסוק לפסוק וכו' דהא אמרינן בפרק קמא דקידושין [ל.] דאנן לא בקיאין בפסוקים. נ"ב: כבר כתב בספר יבין שמועה [בכללים הנוספים כלל תע"ג] בשם [תוספות] הרא"ש[19]. אהא דקאמר דאין להם הכרע, היינו מתוך הכתב, אבל אחר שבא עזרא ואפסיקינהו, יש להם הכרע. (ספר פלאים)

ל"ג) שם בהגה גם צריך להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק. בנר ישראל ([מגן אברהם] סקמ"ה), תמה על הרמ"א. ומיישב היטב באליה רבה [סקנ"א].
(מאורי אור – חלק באר שבע דף מ"ז ע"א)

ל"ד) שם בהגה גם צריך להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק. כבר תמהו על זה הדין המג"א (בסקמ"ה), והגר"א (בסקע"ו), אבל ברוך שאמר (דף י"ב) [אות פ"ט] כתב כהרמ"א ע"ש[20]. (שו"ת משיב דבר – ח"א סימן מ"ז)

ל"ה) שם בהגה גם צריך להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק. כתב במג"א (סקמ"ה), אבל לכתחלה אין להניח חלק כלל בין פסוק לפסוק וכו' דהא אמרינן בפרק קמא דקידושין [ל.] דאנן לא בקיאין בפסוקים. וצריך ביורו, דאם כן היאך אמרו כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן [מגילה כב.]. ויש לומר דהיינו על פי המסורה, אבל בכתב לא היינו בקיאין, ועל כל פנים אין קושיא כל כך. ועיין בחתם סופר (או"ח סימן י') מה שכתב בענין זה ליישב המנהג מה שאנו מתחילין בקידוש "ויהי ערב ויהי בקר יום הששי" [בראשית א', ל"א] באמצע הפסוק. ועיין בחדושי למסכת ברכות (דף כ"ד ע"ב) מה שכתבתי שם ליישב קושיית הרשב"א וקושיית החתם סופר בסגנון אחד. והנה החתם סופר תירץ, דבשביל צירוף השם מתחילין יום הששי[21], אבל יען שאין משמעות לומר יום הששי ויכולו לכן מתחילין ויהי ערב ויהי בקר יום הששי. והנה למאי שדרשו [שבת פח.] יום הששי על ששי בסיון יום קבלת התורה היה, אתי שפיר לפי משמעות דבראשית, בשביל ישראל ובשביל התורה שנקראו ראשית, ויכולו השמים והארץ וכל צבאם. רק יען דזה רק לפי הדרש, אבל להמשמעות לא אתי שפיר. ואם כן משה שפיר קאמר. (חדושי מהרי"ש)

ל"ו) שם בהגה גם צריך להניח חלק בין פסוק לפסוק. כתב במג"א (סקמ"ה) בין פסוק לפסוק וכו', אבל לכתחלה אין להניח חלק כלל בין פסוק לפסוק וכו' דאנן לא בקיאין בפסוקים. צריך עיון דאם כן בטלת כל דיני קריאת ספר תורה המבוארים לקמן בסימן קל"ז וקל"ח, שמאין אנו יודעים שאין כאן שלשה פסוקים לפרשה, ומאין אנו יודעים שיש כאן שלשה פסוקים וכהאי גוונא. אלא ודאי בתר מסורת אזלינן אף נגד הש"ס בכמה דוכתי, ואם כן אף בהפסקות הפסוקים נימא הכי. ומצאתי בחידושי יעב"ץ הנדפס כעת בש"ס ווילנא שם בקדושין (דף ל' ע"א [ד"ה במערבא]) שהעיר קצת בזה.
(כלים של שלמה)

ל"ז) שם בהגה גם צריך להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק. כתב מג"א [סקמ"ה] דצריך עיון, שהוציא כן מהריב"ש (סימן רפ"ו) ושם לא כתב רק להכשיר בדיעבד, אבל לא לכתחלה להניח חלק, על כן כתב להכריע שלא להניח, ושכן נראה לו עיקר, דהא לא בקיאין בפסוקים. עכת"ד בקצור. אך לענ"ד אין מכל זה תפיסה. דהנה מה שכתב מהא דלא בקיאין בפסוקים, אינו מובן לכאורה, וכי בשביל שלא בקיאין על כן לא נניח חלק במקומות המוחזקים לפסוקים, ואף דיכול להיות דכמה פסוקים אינם התחלה, או דכמה מקומות באמצע פסוק דהם התחלות, מכל מקום הא אין קפידא בכל זה דיעבד כיון דאינם כמלא פרשה, ואם כן למה לא נניח היכא דמוחזק להתחלה. ונראה בעליל, דכוונתו כיון דבהריב"ש משמע דלכתחלה לא, על כן למה לנו להכניס עצמנו בזה, דילמא נניח במקום שאין צריך, ואף כי לשונו דחוק מכל מקום נראה כן. אכן כל זה לפי דברי המג"א דהוציא הרמ"א דין זה מהריב"ש. אבל באמת מבואר בדרכי משה [אות ח'] כן בשם הרוקח, [ומהריב"ש אין ראיה לאסור לכתחלה וכמו שהעיר במחצית השקל מדברי הש"ך ז"ל [ביו"ד סוף סימן רע"ד], דשם קאי להניח אויר הרבה. ע"ש]. וידוע מה שכתבו האחרונים דדבריו דברי קבלה הם[22], על כן הדרינן להנ"ל, דהיכא דמוחזק להתחלת פסוק ראוי לעשות כהרוקח,

הערות וציונים

19. בתוספות הרא"ש שלפנינו ליתא. מיהו בהריטב"א ליומא (נב. ד"ה חמש) כתב כן. ועיין בשדי חמד (מערכת החי"ת כלל צ"ח) מה שכתב בזה. 20. והוסיף עוד שצריך להניח בין פסוק לפסוק כמלא שתי אותיות קטנות. 21. רצונו לומר, י"ום ה'שישי ו'יכולו ה'שמים נרמז השם בר"ת, ועיין ברמ"א סימן רע"א סעיף י'. ע"ש. 22. כן כתב השל"ה במסכת ראש השנה (סוף אות קל"ט), והרב בני יששכר (כסלו טבת מאמר ב' אות ב') והגאון בעל נודע ביהודה (או"ח סימן ל"ה ד"ה והנה עונו וד"ה ואף) ועוד.

אוצר ההלכה

ואם באמת אינו התחלה אין קפידא כנ״ל, על כל פנים החיוב לתקן שיהיו כתובין ברוב המקומות, כיון דמהריב״ש אין ראיה לנדון דידן כמו שכתב הש״ך, ודעת הרוקח לעשות כן לכתחלה, ולא קשיא מידי. (מוליך לימין משה – אות ח׳)

ל״ח) שם בהגה גם צריך להניח מעט חלק בין פסוק לפסוק. כתב באר היטב (סקמ״ט), ומגן אברהם (סקמ״ה) פסק שלא להניח כלל. עיין ש״ך יו״ד סימן רע״ד (סק״ו) דהרבה אין להניח, אבל מעט יש להניח בין פסוק לפסוק, והיינו ביותר ממלא אות, אבל לא שלש אותיות, כי לרבנו תם [מנחות לב. ד״ה והאידנא] הוי שיעור פרשה. אשל אברהם [סקמ״ה]. **ובתניא** [ש״ע הגר״ז סעיף מ״ז] פסק כמגן אברהם [סקמ״ה] שלא להניח חלק בין פסוק לפסוק יותר מבין תיבה לתיבה, ומכל מקום אם הניח לא פסול אם לא הניח כשיעור פרשה שהוא תשע אותיות, וכן כתב בבני יונה [יו״ד שם סעיף ז׳] דאין להניח, וכתב מכל מקום אין למחות ביד המניחין. (באר יעקב – קרוייזר סקפ״ג)

ט״ל) שם בהגה מעט חלק וכו׳. עיין באר היטב (סקמ״ט). ועיין במקדש מעט שבספר דעת קדושים (ס״ק קמ״ד) דמה שכתב הרמ״א מעט חלק, רצונו לומר פחות מריוח פרשה, וכן כתב הש״ך ביו״ד סוף סימן רע״ד [סק״ו] דמעט בעי להניח. ובבני יונה ביו״ד שם [סעיף ז׳] כתב, דאין צריך להניח, ומכל מקום אין למחות בהמניחין. יעו״ש.

ומה שכתב בבאר היטב דגם בין שיטה לשיטה אין צריך וכו׳, עיין בשו״ת אלף המגן (סימן ו׳) שהעלה לדינא דיש להחמיר אף בין שיטה לשיטה כדעת רמ״א ודעימיה. יעו״ש. (ארחות חיים – ספינקא סקס״ג)

באר הגולה

לג [צ]**יעשה השורות שוות שלא תהא אחת נכנסת ואחת יוצאת, ולפחות** [ק]**יזהר שלא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה, ואם כתבם לא פסל:**

צ. הרא"ש שם [בסדר תיקון תפלין], וסמ"ג [עשין כ"ב, דף ק"ד ע"ג], וסמ"ק [סימן קנ"ג] וספר התרומה סימן ר"ה. ק. סמ"ק [שם] והגהות מיימון (פ"ב) [הלכות ספר תורה פ"ז אות ד'] מההיא דמנחות [ל.].

אוצר ההלכה

א') סעיף ל"ג יעשה השורות שוות. זה לשון הטור עם נופך מדיליה. וכתב בבית יוסף, כן כתב הרא"ש (בסדר תיקון תפלין), וכן כתב סמ"ג [עשין כ"ב, דף ק"ד ע"ג], וסמ"ק [סימן קנ"ג יג:], וכן כתב בספר התרומה (סימן ר"ה) וזה לשונו: וצריך שיהיה כתיבת השיטין שוה באורך, דאף על גב דגבי מזוזה שלש שתים ואחד שהולך ומקצר השיטין[1], ואם עשה כמו שירה, אחת גדולה ואחת קטנה הכל כשר, שמא בתפלין אינו כן. ע"כ. (שלחן גבוה סקע"ז)

ב') שם יעשה השורות שוות. כתב מרן בבית יוסף, דאף על גב דגבי מזוזה שלש וכו'. עיין ביו"ד [סימן רפ"ח ס"ט] דגם במזוזה אינו אלא בדיעבד, וכבר כתב מרן ז"ל בסמוך דכל זה אינו אלא לכתחלה. (ידיו של משה)

ג') שם יעשה השורות שוות. בבית יוסף כתב בשם ספר התרומה (סימן ר"ה) וז"ל: וצריך שתהיה כתיבת השיטין שוה באורך, דאף על גב דגבי מזוזה שלש שתים ואחת שהולך ומקצר השיטין ואם עשה כמו שורה [צריך לומר "שירה", וכן הוא בספרים אחרים[2]] אחת גדולה ואחת קטנה הכל כשר, שמא בתפלין אינו כן. ע"כ. ותמוה מה שכתב דגבי מזוזה שלש שתים ואחת כשר, שהרי מבואר במנחות (דף ל"א ע"ב) ובפירוש רש"י (שם) דזה הוי כזנב ופסול. ע"ש. ונראה לי דצריך לומר "שתים שלש ואחת", אלא שהמעתיק ראה שסיים שהולך ומקצר השיטין, ועלה בדעתו להגיה שלש שתים ואחת. וטעות הוא, אלא צריך לומר שתים שלש ואחת, כמבואר בגמרא שם דבכהאי גוונא כשר, ושפיר שייך למימר שהולך ומקצר השיטין לגבי שלש ואחת[3]. (מרן הגאון ראש הישיבה שליט"א[4])

ד') שם יעשה השורות שוות שלא תהא אחת נכנסת ואחת יוצאת. כתב במקדש מעט שבספר דעת קדושים (ס"ק קמ"ה) בשם הבית יוסף, דלכתחלה יהדר שלא תהיה שום אות יוצאת חוץ לשיטה, וכשלא עלה זאת בידו, יזהר על כל פנים שלא יצאו שלש אותיות לחוץ, ודיעבד גם זה כשר. ועיין בשו"ת זית רענן (ח"ב סימן א') על דבר הנהוג במקצת העיירות במדינת בבל אצל סופרי סת"מ, שכותבין תפלין ואינם יודעים לאמן ידיהם לכתוב השורות זו תחת זו בשוה בסופם. וכותבים בעיקום מצד אחד וכל השורות קצרות זו מזו בסופם, כעין המובא בש"ס (מנחות דף ל"א ע"ב) גבי מזוזה ובלבד שלא יעשנה כקובה ובלבד שלא יעשנה כזנב. והעלה שם דפסולין הם, ומה שרצה חכם אחד להכשירם בדיעבד על ידי תיקון לנקוב את העור משני הצדדים בגליון, דחה דבריו. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא ס"ק ס"ד)

ה') שם ולפחות יזהר שלא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה. כתב בבית יוסף, כן כתב בסמ"ק [סימן קנ"ג יג:], ובהגהות מיימוניות [פ"ז מהלכות ס"ת אות ד'], וטעמייהו מדאמרינן בפרק הקומץ [מנחות ל.] דבספר תורה אם נזדמנה לו תיבה בת חמש אותיות לא יכתוב שתים בתוך הדף ושלש חוץ לדף, אלא כותב שלש תוך לדף ושתים חוץ לדף, ומשמע להו דהוא הדין לתפלין. ובאור דברי רבנו כך הוא, תחלה כתב שיזהר שיעשה השורות שוות שלא תהא יוצאת שום שיטה אפילו אות אחת יותר מחברותיה, ואחר כך כתב שאם יהיה מוכרח לעשות שום שיטה יוצאת מחברותיה, יזהר שלא יהיו שלש אותיות חוץ לשיטה, ומיהו הני מילי לכתחלה, אבל בדיעבד נראה דלא מפסלי בהכי, דהא ספר תורה לא מיפסל בהכי כמבואר ביורה דעה (סימן רע"ג [סעיף ה'])], וברמב"ם פרק ז' [הלכה ט'], ע"כ. וזהו שהוסיף מדיליה על דברי הטור מלת ולפחות, וכן ואם כתבם לא פסל. (שלחן גבוה סקע"ח)

ו') שם ולפחות יזהר שלא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה. כתב הטור (דף כ"ט ע"א שיטה ט'), ולא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה וכו'. נ"ב: וכן פסק בספר הקצר, ועיין ביו"ד סימן רע"ג [סעיף ד'] שפסק להיפך. ועיין במגן אברהם (סקמ"ו), ובספר [כנסת ישראל ס"י] (כנסת יחזקאל [סימן מ'].
(יד אהרן מהדורא בתרא הגה"ט סקי"א)

ז') שם ולפחות יזהר שלא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה. והרמ"ע בספר אלפסי זוטא כתיבת יד כתב וז"ל: בעינן תרתי למעליותא מיעוט חוץ לדף, ולא יותר משתי אותיות. עכ"ל. והאחרונים [מגא"א סקמ"ו, וש"ך יו"ד סימן רע"ג סק"ד] הקשו על מרן ממה שכתב ביו"ד סימן רע"ג [סעיף ד'], ועיין מה שכתב בשו"ת כנסת יחזקאל (סימן מ'). (ברכי יוסף – שיורי ברכה סק"ו)

ח') שם ולפחות יזהר שלא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה. כתב מג"א (סקמ"ו), צריך עיון דסתם כהרא"ש. נ"ב: וכבר קדמו הש"ך ביו"ד סימן רע"ג [סק"ד][5]. (ספר פלאים)

הערות וציונים

1. עיין למרן הגאון ראש הישיבה שליט"א בירחון אור תורה (כסלו תשנ"ד סימן י"ט), מה שהעיר בזה, ונדפס בסמוך אות ג'. 2. וכן העתיק הרב שלחן גבוה (סקע"ז, נדפס לעיל אות א'). 3. וכן העיר הרב מעדני יום טוב (בסדר תיקון תפלין דף קכ"ד ע"א אות ק'), שהעתיק לשון ספר התרומה, וכתב וזה לשונו: וזה שכתב שלש שתים ואחת נראה דלא דק, ועיין בהלכות מזוזה סימן ג'. עכ"ל. ובהלכות מזוזה שם כתב הרא"ש בהדיא: מזוזה שעשאה ב' וג' ואחת כשרה. ע"ש. 4. נדפס בירחון אור תורה כסליו תשנ"ד סימן י"ט אות ב'. 5. אף על פי שהש"ך שם לא תירץ והמג"א כאן תירץ קושייתו, נראה שכוונת הרב להעיר דעל כל פנים מדוע לא הזכיר את הש"ך שגם העיר בזה, ועיין להגר"ר מרגליות בספר נפש חיה (סימן מ"ג, נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן מ"ג אות קל"ט) שציין למעלה מעשר מקומות שהזכיר המגן אברהם את הש"ך.

אוצר ההלכה

ט) שם ולפחות יזהר שלא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה.
וכתב המג"א (בסקמ"ו) וז"ל: צריך עיון דסתם כהרא"ש [הלכות ספר תורה סימן ט'], וביורה דעה סימן רע"ג [סעיף ד'] פסק כהרמב"ם [הלכות ספר תורה פ"ז ה"ו] דלא קפדינן אלא שלא יכתוב רוב התיבה חוץ לשיטה וכו'. ואפשר דבא ללמד כאן דשתי אותיות מותר לכתוב וכו'. [ע"ש]. ובאמת תירוצו לכאורה תמוה, דהא נמי שמעינן מסעיף שאחר זה, וכבר השיגו הרב באר היטב [סק"נ] בזה. יע"ש. ולע"ד נראה, דמרן מירי הכא בתיבה בת חמש אותיות, [ו]על זה קא פסיק שלא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה ושתים בתוך הדף, וכדפסק ביו"ד (סימן רע"ג בס"ג). וכשתדקדק שפיר במקור הדין זה בבית יוסף, תמצא שבהכי מירי האי פסקא, וז"ל: ולא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה, כן כתוב בסמ"ק [סימן קנ"ג] ובהגהות מיימוניות [הלכות ספר תורה פ"ז אות ד'], וטעמם מדאמרינן בהקומץ [מנחות ל.], דבספר תורה אם נזדמנה לו תיבה בת חמש אותיות, לא יכתוב שתים בתוך הדף ושלש חוץ לדף וכו', ומשמע להו דהוא הדין לתפלין וכו'. יע"ש בדברי קודשם. הרי לך בהדיא עיקר דברי מרן מירי בהכי, ובודאי שבהכי קא פסק בשולחנו הטהור, ובזה אפילו הרמב"ם מודה, ועדיין צריך חיפוש בספרים. ושוב ראיתי שהרב ש"ך נמי ביו"ד (סימן רע"ג סק"ד), תמה על מרן זאת התמיהה והניח בצריך עיון. יע"ש. (זה כתב ידי)

י) שם ולפחות יזהר שלא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה.
כתב מג"א (סקמ"ו), ואפשר דבא ללמד כאן דשתי אותיות מותר לכתוב אפילו בתיבה בת שלש אותיות. [ע"כ]. זה אינו, דהא זה מוכח משתי אותיות שהם תיבה אחת לא יכתוב חוץ לשיטה [סעיף ל"ד], משמע אבל אם אינו תיבה אחת אף דליכא אלא שלש אותיות מותר לכתוב שתים חוץ לשיטה, כמו שדייק הרא"ש ז"ל [הלכות ס"ת סימן ט']. גם היאך שייך דבא ללמד, כיון דאפשר למטעי לענין שלש אותיות, דבשלש אותיות אסור אף היכא דרוב תיבה בפנים, דלא כדעת הרמב"ם [הלכות ס"ת פ"ז ה"ו]. וגם להרא"ש יקשה אמאי נקיט הש"ס [מנחות ל.] תיבה בת חמש לא יכתוב שלש, דבזה איכא למטעי כשיטת הרמב"ם משום דהוי תרתי לריעותא, שלש ורוב, לינקוט תיבה בת שש לא יכתוב שלש, וגם יהיה מדויק דוקא שלש אבל שתים בתיבה בת שלש, שרי. עיין פרי מגדים (סקמ"ו). ודוק. (חיי עולם)

י"א) שם ולפחות יזהר שלא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה.
כתב במג"א (סקמ"ו בסוף הדיבור), ואפשר דבא ללמד כאן דשתי אותיות מותר לכתוב וכו'. עיין באר היטב [סק"נ], ובאליה רבה [סקנ"ב], ובספר שער[י] דעה [רוקח, יו"ד סימן רע"ג סק"ב], ובתשובות שערי צדק (חאו"ח סימן ו') מה שכתבו בזה. (מגיני חיים)

י"ב) שם ולפחות יזהר שלא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה.
כתב במג"א (סקמ"ו), ואפשר דבא ללמד כאן דשתי אותיות מותר לכתוב אפילו בתיבה בת שלש אותיות וכו'. והקשה בבאר היטב [סק"נ] דזאת יש לדייק מסעיף שאחר זה. ונראה למאי שכתב במחצית השקל דמתיבה גדולה כמו הם מאברהם, כיון שנראית כתיבה בפני עצמה היה סברא לאסור, רק דביו"ד [סימן רע"ג ש"ך סק"ג] חולק על זה, מעתה יש לומר, דבסעיף שאחר זה הוה אמינא דדוקא מתיבה גדולה שנים חוץ לשיטה קפדינן שהנך שתי אותיות יהיה תיבה אחת, אבל מתיבה בת שלש אותיות אם כתב שנים חוץ לשיטה כיון דאותן השנים הם רוב והמיעוט נגרר אחר הרוב, ואז אפילו אותן השנים אינם תיבה אחת בפני עצמה גם כן לא יכתוב, יען דהוי כאילו כל התיבה היה חוץ לשיטה, קמשמע לן דגם בכהאי גוונא דוקא אם השני אותיות שחוץ לשיטה הם תיבה אחת בפני עצמה אסור, ואם לאו מותר. (חדושי מהרי"ש)

י"ג) שם ולפחות יזהר שלא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה.
עיין מג"א (סקמ"ו). נ"ב: ולי נראה, דשאני תפלין שאין בו שיטין הרבה כספר תורה עיין סימן ל"ה, ועל כן אם יוצא חוץ לשיטה יותר משלש אותיות אינו נראה יפה. ומה גם שבספר תורה יש ריוח גליון בין דף לדף שתי אצבעות בגודל עיין ביו"ד בסימן רע"ג [סעיף א'], אם כן יש מקום פנאי כדי לכתוב בגליון ארבע אותיות, מה שאין כן בתפלין דאין צריך להניח גליון כלל כמו שכתוב בסעיף ל"ב. ואף למה שכתב מור"ם בהגה, שנהגו הסופרים להניח "קצת" בתחלה ובסוף, אפשר לומר "קצת" היינו כדי לכתוב שתי אותיות, דיותר מזה אינו נראה יפה[6]. (מגן בעדי)

י"ד) שם ולפחות יזהר שלא יכתוב שלש אותיות חוץ לשיטה.
עיין בטור יו"ד סימן רע"ג מחלוקת הרמב"ם [הלכות ס"ת פ"ז ה"ה-ו'] והרא"ש [הלכות ס"ת סימן ט']. ובשלחן ערוך שם (סעיף ג' וד') פסק כהרמב"ם דדוקא בתיבה בת חמש אותיות אסור לכתחלה, שנמצא כותב רובה חוץ לשיטה, אבל בתיבה גדולה כגון בת עשר אותיות מותר אפילו חציה בתוך הדף וחציה חוץ לדף. ע"ש. ונראה לי טעמו של הרמב"ם, דאילו להרא"ש מאי איריא דקתני ברייתא [מנחות ל.] נזדמנה לו תיבה בת חמש אותיות, הוה ליה למימר בקצרה לא יכתוב שלש אותיות מתיבה אחת חוץ לשיטה. ובשלמא להרמב"ם אין להקשות ליתני לא יכתוב רוב התיבה חוץ לדף, דאיכא למימר דבתיבה בת שלש אותיות אפילו כותב רובה דהיינו שתי אותיות חוץ לדף שפיר דמי (וכמבואר בשלחן ערוך יו"ד שם סעיף ג'), אבל להרא"ש קשה, דהוה ליה למימר לא יכתוב שלש אותיות חוץ לדף ותו לא וכלשון הטור ושלחן ערוך לפנינו. וכן כתב הב"ח ביו"ד שם [אות ג'] דהעיקר כהרמב"ם. ע"ש טעמו. ועיין בש"ך [סק"ד] וביאור הגר"א שם [סק"ה].

הערות וציונים

6. וכן תירץ הרב קול יעקב יו"ד סימן רע"ג (סקי"ב) בתירוצו הראשון בשם הרב אליה רבה כאן (סקנ"ב), ועיין למרן הגאון ראש הישיבה שליט"א (נדפס בסמוך אות י"ד) מה שהקשה על דבריו.

אוצר ההלכה

מיהו הא קשיא לי להרמב"ם שהתיר אפילו במחצה על מחצה, אם כן אמאי לא תני רבותא טפי בתיבה בת שש אותיות שמותר לכתוב שלש בפנים הדף ושלש חוץ לדף. אי נמי בתיבה בת ארבע אותיות שכותב שתים בפנים ושתים בחוץ (ודיוק הגר"א ביו"ד שם (סק"ה) מזה כדעת הרמב"ם ע"ש, לא הבנתי, דאדרבא הוה ליה לאשמעינן בתיבה בת ארבע שלא יהא שלש חוץ לדף אלא שתים בפנים ושתים בחוץ ושמעינן בהדיא דעד חציה שרי. וצ"ע). ויש ליישב דאי קתני בתיבה בת שש ובת ארבע שלא יעשה אחת בפנים ושלש בחוץ, אי נמי שתים בפנים וארבע בחוץ, הוה אמינא דוקא בכהאי גוונא דרובא דמינכר של התיבה בחוץ הוא דאסור, אבל בשתים בפנים ושלש בחוץ לא קפדינן כל כך דכמעט שקולים הם, ומשום הכי קתני מספר שאינו זוגי, דרובו שבחוץ עודף רק במקצת על מיעוטו שבפנים ואפילו הכי לא. ובתיבה בת שלש אותיות אפילו עושה שתים חוץ לדף לא קפדינן לכולי עלמא, דשתים מתוך תיבה אחת לעולם מותר וכנזכר לעיל. ועוד נראה לדעת הרמב"ם דאמרינן נעשה, והכי קאמר לא יכתוב שתים בתוך הדף ושלש חוץ לדף, אבל אם כותב שתים ומחצה בפנים ושתים ומחצה בחוץ שפיר דמי ונעשה ככותב שלש בתוך הדף. ודו"ק.

והנה מרן בשלחן ערוך כאן סתם כהרא"ש, וכן בבית יוסף לא הביא כלל מחלוקת הרא"ש והרמב"ם בזה, וביו"ד סתם כהרמב"ם. וכבר עמד בזה הש"ך (שם סק"ד) והשאיר בצ"ע. ועיין להרב קול יעקב שם [סקי"ב], וכל תירוציו דחוקים, דבבית יוסף כאן משמע להדיא דיליף תפלין מספר תורה. ע"ש. ולכאורה היה נראה דביו"ד חזר ממה שכתב בא"ח, וכמו שכתב בספר משחא דרבותא (בנימוקי הגאון רבי שלמה אלפאסי ז"ל בהלכות תשעה באב סימן תקנ"ז סעיף ז') דשלחן ערוך אורח חיים חיברו מרן לפני יו"ד וסימניך "אורח חיים למעלה למשכיל". (וראה בספר ויאמר משה להרה"ג רבי משה זקן מאזוז זצ"ל, בקובץ שערי משה דף י"ד ע"ג), וצריך ישוב עוד בזה. ושוב ראיתי להמג"א כאן (סקמ"ו), ולדבריו גם דעת מרן כאן כהרמב"ם. ע"ש.

ומה שסיים מרן ביו"ד שם שאם אין לו מקום לכתוב חצי תיבה בת עשר אותיות בתוך הדף מניח המקום פנוי ומתחיל מתחלת השיטה השניה ע"ש, מקשים דהא הוה ליה ריוח תשע אותיות, דהיינו תשע יודי"ן בסוף השיטה, והוה ליה סתומה שעשאה פתוחה דפסולה לדעת הרמב"ם [הלכות תפלין פ"ב ה"ב] ומרן (ביו"ד ר"ס ער"ה). וכן הסכימו האחרונים הובאו בקול יעקב (שם סק"א), ודלא כהב"ח [שם אות א'] אליבא דהטור. ע"ש. ואפשר דלא מהני תשע יודי"ן להקרא פרשה אלא להכשיר בשעת הדחק ולא לפסול, רק בתשע אותיות גדולות ממש, ועיין בקול יעקב סימן ער"ה (סק"א בשם הרדב"ז ובסקי"ב). ע"ש. אי נמי יש לו תקנה שירחיב קצת הריוח בין התיבות שלפניהן או יאריך האותיות להדר"ת, כמו שכתב הרב קול יעקב (בסימן רע"ג סוף סק"ז), ועיין להדרישה (שם סק"ב). ושיעור לשון מרן: "ואם לאו - מאריך האותיות שלפניהן ומניח קצת המקום פנוי ומתחיל מתחלת השיטה".

[ומה שכתב מרן, מניח המקום פנוי, לאו דוקא, שיכול להאריך האותיות ולא להשאיר כלום, אלא רצונו לומר שאם נשאר קצת פנוי לית לן בה. ומה שכתבתי בתירוץ הראשון דתשע יודי"ן אינם פוסלים במקום שאין פרשה, כן מוכח מתשובת הרדב"ז (בחלק ד' סימן פ"ב) בתפלין שנמצא בהם "בחזק בחזק" שתי פעמים, שכתב לגרוד אחת מהם, וכיון שאין בין התיבות שיעור פרשה כשר בדיעבד. ע"ש. והרי כשמוחק תיבת בחזק עם הריוח שלפניה ושלאחריה יש ריוח תשע יודי"ן, ואפילו הכי כשר. וזה דלא כהרב קול יעקב (סימן ער"ה אות י"ד), דדוקא אם הניח פחות מתשע אותיות קטנות כשר. ע"ש. ומה שכתב הרב משנה ברורה (סימן ל"ב ס"ק קס"ד) בשיטת הט"ז [סקכ"ן], דבסוף שמע יניח ריוח פחות מתשע אותיות קטנות, וציין להרב פרי מגדים. ע"ש. היינו משום דכיון דלהרא"ש בכהאי גוונא נקראת פרשה פתוחה לפחות בדיעבד, הרי אם עשה מסתומה פתוחה פסול. מה שאין כן בנדון דידן שאין שם פרשה כלל אין לפסול בריוח תשע יודי"ן.

ודע דבספר תורה אין מלה בת י"א אותיות כלל, רק מלה אחת בת עשר אותיות "ובמשארותיך" (שמות ז', כ"ח), ואם לא יכול לכתוב מחציתה בפנים, הרי באותיות הראשונות "ובמש" (מן ובמשארותיך) אין אפילו תשע יודי"ן. ובנ"ך יש שלש תיבות של אחת עשרה אותיות, "וכתועבותיהן" (יחזקאל ט"ז, מ"ז), "וכעלילותיכם" (שם כ', מ"ד), "והאחשדרפנים" במגלת אסתר (ט', ג'), ואפשר דבמגילה אין קפידא אם ישאיר חלק שיעור פרשה כיון דנקראת אגרת, ואכמ"ל. ועיין בשו"ת ויוסף אברהם דיין הנד"מ (סימן ו')][7]. (מרן הגאון ראש הישיבה שליט"א[8])

ט"ו) שם ואם כתבם לא פסל. אפילו תיבה בת הרבה אותיות חוץ לשיטה לא פסול בדיעבד. תניא [הגר"ז סעיף מ"ח]. ועיין בספר לדוד אמת [סימן י"א אות כ"ד] שכתב, תיבה בת חמש אותיות ושלש אותיות חוץ לשיטה, וכן בת שבע אותיות וארבע אותיות חוץ לדף, לא יוציא ספר תורה אחרת ואחר השבת יתקן. עכ"ל. (באר יעקב – קרוייזר סקפ"ד)

הערות וציונים

7. שני הקטעים האחרונים (בסוגריים מרובעים) הם תוספת מכתב יד קדשו של מרן ראש הישיבה שליט"א.

8. נדפס בירחון אור תורה - כסלו תשנ"ד סימן י"ט אות ג'.

לד [ר]שתי אותיות שהם תיבה אחת, לא יכתוב חוץ לשיטה:

באר הגולה

ר. הטור ביו"ד סימן רע"ג.

אוצר ההלכה

א) סעיף ל"ד שתי אותיות וכו'. כן מבואר ביורה דעה סימן רע"ג סעיף ג' לענין ספר תורה והוא הדין לתפלין. (שלחן גבוה סקע"ט)

ב) שם שתי אותיות שהם תיבה אחת. כגון את או על. בית יוסף.

(שלחן גבוה סק"פ)

ג) שם שתי אותיות שהם תיבה אחת לא יכתוב חוץ לשיטה.

הלבוש [סעיף ל"ג] כתב, אפילו אות אחת בתוך הדף ואחת חוץ לדף אסור, דכיון דאין בו רק שתי אותיות אסור. והש"ך ביו"ד סימן רע"ג [סק"ב] והמעדני מלך [דברי חמודות הלכות ספר תורה סימן ט' אות ל"ו] נחלקו בזה על הלבוש. אמנם לא הביאו ראיה לדבריהם מדברי הקדמונים לסתור דבריו. ואני הבאתי ראיה לדבר מדברי הרא"ש ז"ל שם, אהך דנזדמנה לו תיבה בת חמש אותיות לא יכתוב שלש חוץ לדף וכו', ונסתפק הרא"ש שם בתיבה בת שלש אותיות, אי יכול לכתוב שתים חוץ לדף כיון דהוי רוב התיבה, ופשיט לה מהא דקאמר [מנחות ל:] נזדמנה לו תיבה בת שתי אותיות לא יכתוב חוץ לדף, משמע דוקא כשכל התיבה אינו רק שתי אותיות, אבל בבת שלש אותיות, יכול לכתוב שתים חוץ לדף. עכ"ל הרא"ש ז"ל שם. ואם איתא, מאי ראיה מייתי, דילמא הכי קאמר ברייתא דאף דחזינן דמיעוט חוץ לדף שפיר דמי, מכל מקום בנזדמנה לו [תיבה בת] שתי אותיות אפילו מקצתה לא יכתוב חוץ לדף דהיינו אות אחת, אלא ודאי דאפילו בתיבה שהוא רק שתי אותיות מותר לכתוב מקצת חוץ לדף, ואם כן שפיר דייק הרא"ש. ודו"ק. (ישועות יעקב סקכ"א)

ד) שם שתי אותיות שהם תיבה אחת לא יכתוב חוץ לשיטה.

כתב הלבוש [סעיף ל"ג], שלא יכתוב כלל אפילו אות אחת חוץ לשיטה. וכל האחרונים חלקו עליו, וכמו שכתב הרב אליה רבה [סקנ"ג], דדוקא שתי אותיות הוא דלא יכתוב, אבל אות אחת מותר לכתוב. וכן נראה מדברי הרא"ש שכתב (בהלכות ספר תורה סימן ט') וז"ל: ומיהו מדקאמר נזדמנה לו תיבה בת שתי אותיות לא יזרקנה בין הדפין, משמע תיבה בת שתי אותיות לא יכתוב כולה חוץ לדף, אבל בת שלש, כיון שמקצתה בתוך הדף יכול לכתוב שתי אותיות חוץ לדף. יע"ש. הרי בהדיא דכתב לא יכתוב כולה, אבל אות אחת מותר לכתוב. ועוד דאם איתא דאפילו אות אחת אסור, ליכא ראיה (דכתיבה) [דמתיבה] בת שלוש מותר לכתוב שתים חוץ לדף, דאימא הא דנקט בת שתי אותיות, משום דשם אפילו אות אחת אסור. אלא על כרחך דאינו אסור אלא שתי אותיות חוץ לדף. וכן כתב הש"ך (ביו"ד סימן רע"ג סק"ב). יע"ש. (שלמי תודה)

ה) שם שתי אותיות. בלבוש כתב, תיבה שאין בה רק שתי אותיות לא יכתוב אפילו אות אחת חוץ לשיטה, וכתב באליה זוטא [סקל"ג], הרב לחם חמודות [דברי חמודות הלכות ס"ת סימן ט' אות ל"ו], והש"ך ביו"ד סימן רע"ג [סק"ב] חולקים על הלבוש דדוקא כל התיבה אסור אבל אות אחת מותר. עכ"ל.

(באר יעקב – קרוייזר סקפ"ה)

הלכות תפלין סימן לב סעיף לה

באר הגולה

לה ש**אותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף, ולא יצא מהם כלל חוץ לדף:**

ש. שם [הטור יו"ד סימן רע"ו].

אוצר ההלכה

א) סעיף ל"ה אותיות השם וכו'. נתבאר בסימן הנ"ל סעיף ו'[1], ושם נתבאר גם כן דאם שכח לכתוב השם תולה אותו כולו בין השיטין. ולא ידעתי למה השמיטו מכאן, ומאי שנא משאר דינים שנאמרו בספר תורה ואנו למדין לתפלין[2]. (שלחן גבוה סקפ"א)

ב) שם אותיות השם וכו'. דין זה הוא בא ביורה דעה סימן רע"ו סעיף ח', ועיין מה שכתבתי שם בס"ד[3]. (בתי כנסיות)

ג) שם אותיות השם וכו'. כתב הרב שלחן גבוה כאן (סקפ"א)[4] כי זה נתבאר ביו"ד בסימן רע"ג (סעיף ו'). והרואה יראה דשם אין לו ענין לזה אלא הוא מבואר שם לקמן בסימן רע"ו (סעיף ח'), שכן כתב: צריך שיהיו כל אותיות השם בתוך הדף ולא יצא מהם כלל חוץ לדף. ע"כ. ומה שכתב עוד הרב שלחן גבוה (בס"ק הנזכר) ושם נתבאר גם כן דאם שכח לכתוב השם תולה אותו כולו בין השיטין. יציבא מילתא שזה נתבאר שם בסימן רע"ג (סעיף ו'), (ושכח) [ושוב] (ו)חזר וכתב(ו) דין דשכח פעם שניה לקמן שם בסימן רע"ו (בסעיף ו'). כיע"ש.

ומה שכתב הרב הנזכר ז"ל ולא ידעתי למה השמיטו מכאן ומאי שנא משאר דינים שנאמרו בספר תורה ואנו למדין לתפלין. עכ"ד. נראה דגם הוא שכח ממה שכתב לעיל בסימן זה (סקס"ה)[5] ממרן בבית יוסף סימן זה (דף ך' סוף ע"ד) [סעיף כ"ה ד"ה וז"ל] שכתב בשם הר"י אסכנדרני, אם כתב בתפלין ומזוזות אות אחת חלוקה לשתי אותיות כגון צד"י וכו', וכן כתב הרא"ש [הלכות ס"ת סימן י"ב] על ה"א וכו', והביאו ראיה מירושלמי פרק קמא דמגילה [הלכה ט'], תולין בספר תורה ואין תולין בתפלין ומזוזות, דבעינן בהו "והיו" [דברים ו', ו'] שיהיו נכתבים על הסדר. ועיין עוד בבית יוסף בסימן זה (דף כ"א ע"ב) [סעיף כ"ג, כ"ד ד"ה וז"ל] בשם ספר התרומה [סימן ר"ה], תניא [מנחות ל:] גבי ספר תורה, טעה בשם גורד מה שנכתב וכו' וכותב השם על הגרד, רבי יוסי אומר מוחק וכותב על המחק וכו', רבי יצחק אומר תולין. ובירושלמי דסוף פרק קמא דמגילה [שם] אמרינן, תולין בספרים ואין תולין בתפלין ומזוזות ולא מפליג בין שם לשאר תיבות וכו'. ע"ש. ועיין נמי בספר דבר שמואל (סימן קנ"ד) ובספר בני חיי (בהגה"ט אות א')[6] ובספר מאמר מרדכי (סק"ל). (יפה ללב ח"א ס"ק טו"ב)

ד) שם אותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף. כתב בית יוסף (ע"ג שיטה ד') [בשם הטור יו"ד סימן רע"ו], שאותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף ולא יצא מהם כלל חוץ לדף. נ"ב: וכן פסק בספרו הקצר. והרב בעל באר שבע ז"ל בתשובה בסוף ספרו דף צ"ג ע"ג [בהשמטות, תשובה ב' דף קי"ב ע"ג] על נדון שבספר תורה שם של אלקים קצת אותיות חוץ לשיטה, כתב דנראה לו להלכה ולא למעשה שהספר פסול, ממה שכתב רבנו ביו"ד [סימן רע"ו] והיינו הלשון שכתב רבנו המחבר כאן. ומדכתב לישנא יתירא ולא יצא מהם לחוץ, שמע מינה דפסול אפילו בדיעבד. משום דהוא סבירא ליה [באו"ח סימן ריי"ט סעיף ג'] ד'צריך' לכתחלה משמע, משום הכי כתב האי לישנא יתירא לאשמועינן דהאי צריך לעיכובא. ע"ש באורך. והכריח בראיות שסובר רבנו בהאי דינא דרבנו תם [מנחות ל: תוד"ה שלשה] לעכובא. ואני לא מצאתי ראיה מוכרחת לומר דפיסול זה הוא לעכובא. מה שכתב דלישנא יתירא לטפויי אתא, מה יענה למרן ז"ל דסבירא ליה [שם] דלישנא דצריך לעכובא, ואפילו הכי כתב ולא יצא מהם חוץ לדף, אלא ודאי שאין מזה הכרח. ומה שהביא ראיה מבעל הלבוש [יו"ד סימן רע"ו סעיף ח'] שכתב הטעם שצריך שיהיה כל השם בתוך הדף, כדי שיהיו מיוחדין בפנים יחוד גמור. וברי וקים ליה לרבנו שאף על פי שרבנו תם כתב לישנא דצריך והיינו לכתחלה, מכל מקום מכח הטעם ההכרחי שכתב מוהר"ר מרדכי [הלבוש], צריך לומר שהוא לעכובא. ואני אומר שאין לנו עסק בנסתרות. ואם איתא שטעם זה הוא הכרחי ומדרך הסוד יש עיכוב בדבר, לא הוה שתיק תלמודא דידן מלאשמועינן פיסול כזה בבירור, ובפרט ענין גדול כזה שאם יכתוב מקצת השם לחוץ חס ושלום יותן כח לחיצונים. אלא ודאי שמה שכתב רבנו תם, משום "זה אלי ואנוהו" [שמות ט"ו, ב'] הוא דכתב, אבל לא יש עיכוב בדבר. כן נראה לי. וכן מצאתי למג"א ז"ל (סקמ"ח) [סקמ"ז] שכתב דכשר בדיעבד, וכן כתב משם גאון אחד. ע"ש.

אך תשובת הרב בעל תרומת הדשן בספר פסקים וכתבים [סימן צ"ג] עומד כנגדי, שכתב, מדנקט "צריך" משמע אפילו בדיעבד. ואני אומר שכיון שמדיוק זה בא לומר שפיסול זה הוא בדיעבד. לי אינו נראה כל כך הכרח, דהא לשון צריך דסבירא ליה לרבנו המחבר דלעכובא משמע, הוא ז"ל לא השוה את מדותיו, שבכמה מקומות כתב לשון צריך ואינו אלא כי אם לכתחלה, עיין מה שכתב מהר"ח אלפנדארי ז"ל בספר מגיד מראשית (סימן א'), ועיין שם מה שיש לגמגם בדבריו, שמכח זה היה נראה לי לומר, שלא נחלקו רבנו ומרן ז"ל אלא בלשון התלמוד שכל דבריהם באו בדקדוק, אבל בלשון הפוסקים משמע הכי ומשמע הכי, ואם כן אין ראיה מלישנא דצריך. ועוד אי דייקינן כי האי לישנא, נמצא שזה בא במחלוקת בדעת רבנו תם, שהרי התוס' [שם], והרא"ש [הלכות ספר תורה סוף סימן ט'] כתבו,

הערות וציונים

1. כוונתו ליורה דעה סימן רע"ג שציין לעיל (סקע"ט, נדפס בסמוך סעיף ל"ד אות א'), ועיין להרב יפה ללב (ס"ק טו"ב, נדפס בסמוך אות ג') מה שהעיר עליו. 2. לענ"ד נראה הטעם פשוט, כיון שדין זה לא שייך בתפלין משום דהוי שלא כסדרן דפסול בתפלין. 3. לא זכינו לאורו, וחבל על דאבדין.
4. נדפס לעיל אות א'. 5. נדפס לעיל סעיף כ"ה אות י'. 6. נדפס לעיל סעיף כ"ג אות י"ב.

אוצר ההלכה

ורבנו תם כתב שאותיות השם צריך שיהיו כלים בתוך הדף. וספר התרומה [סימן קצ"ז], והמרדכי [הלכות קטנות סימן תתקנ"ח], והגהות מיימוניות [הלכות ספר תורה אות ג'] כתבו לא יכתוב, הלשון לא יכתוב משמע לכתחלה. ואם כן נמצא בדעת רבנו תם מחלוקת אי בדיעבד קאמר או לעכובא. וזה דוחק גמור לומר כן.

אך מה שיש לראות בענין זה הוא תשובת הרמב"ם [פאר הדור סימן ס"ט] שהביא מרן בית יוסף ז"ל בבדק הבית ביו"ד (סימן רע"ו) שמשם בארה שיש עיכוב בדבר. שכתב, אחר כך באה לידי אותה תשובה וכתוב בה כלשון הזה על ספר תורה שנמצא בו השם כתוב קצתו תוך השיטה וקצתו חוץ לשיטה, הראוי אצלי להחליף אותה היריעה ולגונזה, ואחר חלופה יקראו בו בצבור לכתחלה. עכ"ל. הרי להדיא נראה דסבירא ליה להרמב"ם דפיסול זה לעכובא נאמר, וכי תימא דאם כן דסבירא ליה להרמב"ם כן, אמאי לא כתבו בספר היד [הלכות ס"ת פ"י ה"א] בכלל הדברים הפוסלים לספר תורה. לזה נאמר חדא מתרתי, חדא דכבר ידוע דדרך הרמב"ם בספר היד להביא כל מה שנאמר בגמרא בפירוש, או בספרי, או בתוספתא ובירושלמי, אבל דבר שלא בא מפורש בתלמוד כי אם מכח הכרח וסברא, אין דרכו להביאו בספר היד, וכמו שזה מוסכם. ועוד שכבר כתב הרשב"ץ בתשובה [סימן קע"ו] הביאה מרן ז"ל בספר בדק הבית [שם] והעתיקה הרב החבי"ב ז"ל [בשכנה"ג יו"ד סימן רע"ו הגב"י סק"ב] דאמאי לא כתב הרמב"ם שאם חסר איזה פסוק וכתב בין השיטות שפסול. וכתב שזהו מה שכתב הרמב"ם [הלכות תפלין פ"א ה"ב] שאם חסר אות אחת, פסול. ומה שנכתב בין הדפין הרי הוא כאילו לא נכתב כלל, אלא אם כן היא שתי אותיות מתיבת בת חמש אותיות שהרוב מושך את המיעוט. ע"ש. אם כן הוא הדין נדון דידן נמי, דסבירא ליה להרמב"ם שאפילו אות אחת שבשם כשכתבו לחוץ, פסול, שבשם אין הרוב מושך את המיעוט, נמצא חיסר אות אחת מהשם, ונכלל במה שכתב חסר אות אחת פסול. וכן מוכרח דסבירא ליה להרב החבי"ב ז"ל, שאחר שהביא תשובת הרמב"ם [שם סקכ"א], כתב ועיין בתשובה להרשב"ץ שכתבתי בראש הסימן. ואיני יודע למאי הלכתא כתב דברים אלו, [אלא] ודאי שהורגש ממה שכתבתי, ולזה כתב ועיין בתשובת הרשב"ץ שכתבתי, שמשם בארה אמאי לא כתבו הרמב"ם בכלל הפיסולים.

וכפי זה יש הוכחה שכן סבירא ליה להרב החבי"ב, שכתב [שם] ועיין בפסקים וכתבים סימן צ"ג. והיינו מה שכתבתי לעיל משמו דסבירא ליה דלישנא דצריך, לעכובא משמע. הרי דסבירא ליה להרב החבי"ב דהרמב"ם ובעל פסקים וכתבים שוים הם בדין זה. וכיון שכבר הוכחנו מדעת הרמב"ם דסבירא ליה דפיסול זה הוא לעכובא, נאמר נמי דלדעת מהר"י אסכנדרני ז"ל רבנו תם נמי בהאי שיטה קאי, שכתב רבנו המחבר ז"ל משמו ביו"ד (סימן רע"ו), אחר שכתב שהתוס' והרא"ש (וסה"ת) [וסמ"ג] [עשין כ"ה, דף ק"ז ע"ג] והמרדכי כתבו הא דרבנו תם, כתב והר"י אסכנדרני (בא"ח סימן ל"ב) כתב שכדברי רבנו תם כתב הרמב"ם בתשובה. ואם איתא דסבירא ליה למהר"י אסכנדרני דרבנו תם (בדיעבד) [לכתחלה] קאמר, אין כתב דכדברי רבנו תם כתב הרמב"ם בתשובה, הא רב המרחק ביניהם, שלרבנו תם דוקא לכתחלה ולהרמב"ם אפילו בדיעבד. אלא ודאי דקים ליה למהר"י אסכנדרני בהא מלתא, דרבנו תם אפילו בדיעבד קאמר. וכי תימא דאכתי מצי הדוחה לדחות דלעולם דסבירא ליה להרמב"ם דדוקא (בדיעבד) [לכתחלה], ומה שכתב להחליף היריעה, היינו על צד היותר טוב. הא לא אפשר, דחס ליה להרמב"ם שלא היה בידו ראיה מוכרחת שהספר תורה פסול, שיאמר שעל צד היותר טוב יחליפו היריעה. שהרי כתבו מהרלנ"ח [סימן ב'] והרב בעל משאת בנימין [סימן נ"ו ד"ה אמנם] דאין לנו להלוך בספר תורה לחומרא לגנוז כמה שמות שנכתבו בקדושה, עיין בספר מגיד מראשית [בחלק בן המחבר] סימן א'. אם כן ודאי אמינא ולא מסתפינא, דהרמב"ם לא על צד היותר טוב כתב כן לגנוז כמה שמות שנכתבו בקדושה אם לא שהיה ראיה ברורה שפיסול זה פסול אפילו בדיעבד, או לפחות ספוקי מספקא ליה, וספק קרוב לודאי שפסול בדיעבד. לכן כתב בלשונו "הראוי אצלי" כלומר שאין בידי ראיה מוכרחת לפסול, מכל מקום לדעתו הוא פיסול גמור וראוי להחליף את היריעה. עיין בספר גנת ורדים (חלק א"ח כלל ב' סימן כ"ט). ולענין מעשה אין ולאו ורפיא בידי.

אך למה שכתב בסוף דבריו הרב בעל באר שבע לפסול אפילו בדיעבד חוץ לשיטה כל השבעה שמות שאינן נמחקים, ואפילו כל הנטפל לשם מלאחריו כגון "כם" מא-להיכם "יך" מא-להיך וכיוצא. הפריז על המדה, דאעיקרא דבר זה במחלוקת היא שנויה עיין בתשובות האחרונים, אם כן הבו דלא לוסיף עלה. כן נראה לי. ועיין בספר משנה למלך (בפ"ה) [בפרק א'] מהלכות תפלין [הלכה ט"ז], שמה שכתב שם המגיה שלא מצא להרב באר שבע שכתב שאפילו להנטפל לשם מלאחריו קאי בפיסול זה, אשתמיט מיניה תשובה זו. (יד אהרן הגב"י)

ה) שם אותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף. כתב בית יוסף שאותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף וכו'.

נ"ב: עיין בספר מגן אברהם (סקמ"ח) [סקמ"ז], ובמה שכתבתי במהדורא קמא [הגב"י][7], ובספר משאת משה (ח"ב חיו"ד סימן ט' וסימן יו"ד)[8], ובספר מים רבים (חיו"ד סימן נ"ו).

(יד אהרן מהדורא בתרא הגב"י סקכ"ה)

ו) שם אותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף. עיין מה שכתב הרב מהר"ר ישעיה באסן בתשובה, הובאה בשו"ת משאת משה (ח"ג) [חלק ב'] סימן ט' מיורה דעה.

(ברכי יוסף – שיורי ברכה סק"ח)

הערות וציונים

7. נדפס לעיל אות ד'.

8. שם (סימן ט') הובא תשובת מהר"י באסאן, שנשאל בענין ספר תורה שנמצא בו אות מ' של אלקים כתובה חוץ לדף, וכן מקצת ה"א אחרונה של שם, מה דינו. עיין שם שהאריך, ולבסוף העלה שאם יכול לתקן על ידי שיאריך את השיטות כמו שכתב מהר"ר יצחק מפוזנא שהביא המג"א (סקמ"ז) יתקן, ואם לאו כשר. ואחריו (סימן י') יאיר נתיב תשובת הגאון המחבר בעל משאת משה שפסק כמותו. ע"ש.

אוצר ההלכה

ז) שם אותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף. לענין מה שנטפל לשם מאחריו אם שוה לאותיות השם, עיין מה שכתבתי בעניותי בספרי הקטן ברכי יוסף (יו"ד סימן רע"ו אות כ"ג) בס"ד. (מחזיק ברכה סקט"ו)

ח) שם אותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף. כתב הרב מג"א [סקמ"ז] בשם הרב משאת בנימין [סימן נ"ז], דאם כתב בספר תורה אלהינו בלא יו"ד, מותר לתלות היו"ד, מאחר שאינה מהשם עצמו. [ע"כ]. ומעשה בא לידי בסופר שכתב אלהינו בלא ה', ושאל הסופר אם יוכל בכי הא למחוק נ"ו, ויעשה מהיו"ד ה"א או לא. או אם מוכרח לגרור כל השם בקליפה דקה. ודרשתי את פי אהובי החכם השלם כמהר"ר מרדכי שמשון ויטרבי נר"ו שבאנקונה, ובא בארוכה שקיל וטרי בלשון הפוסקים.

וזה אשר השיבותי אליו על כל דבריו: ריש מילין, במה שהאריך ובא אההיא דגרירת השם, ויתיב ומקהה אקהתא על דברי הש"ך סימן ער"ה [סק"ג], דמשמע מדבריו שהבין בדעת הרא"ש [בתשובה כלל ג' סימן ז'], כמו שהבין בדעתו מהרלנ"ח בתשובה (סימן ב'), והוא כי לגרוד הקליפה אסור במכל שכן. והוא הקשה עליהם, דאם איתא כדבריהם לפי גירסתם דגרסי בדברי הרא"ש חס וחלילה [לקדור את האזכרות מן היריעה], נמצא שדבר הרא"ש שלא כסדר ודילג מן הקצה אל הקצה. דממה שכתב חס וחלילה וכו', משמע דאסור מדינא, ואחר כך כתב מוטב שיסלק את היריעה דמשמע מהצד היותר טוב. ומכח זה כתב דמוכרח דהרא"ש סבירא ליה שיש תיקון אחר, והוא האמצעי בין הקדירה וסילוק היריעה. אלו תורף דבריו.

ואנא בעניותי לא מייתבא דעתי כלל, לפרש כך דברי הרא"ש דתיבת "מוטב" ליהוי קאי על תיקון אחר שלא הזכירו בדבריו, אלא קושטא קאי, דאי גרסינן בדברי הרא"ש "חס וחלילה", אין לפרש בדבריו זולת פירוש מהרלנ"ח והש"ך, כי באומרו חס וחלילה מוכרח דמשום כבוד השם נוגע בה, וממילא דהגרידה גם כן אסורה, דהוי יותר קרוב למחיקה. האמנם מכל מקום אין מקום תמיהה לע"ד על הרמ"א כל מה שתמה עליו הש"ך, כי הוא ז"ל לא היה גורס בדבריו חס וחלילה, (גם (בתשובה) [הבית יוסף] סוף סימן רע"ו [ד"ה כתב הרא"ש] [ש]העתיק תשובה זו, לא העתיק תיבת ח"ו), כי השואל להרא"ש שאל ממנו, אם יכול לחתוך אזכרות שלימות מן הקלף ולעשות נקבים ביריעה. והכוונה שגם בשאר תיבות נסתפק לו, אי שרי לחתוך התיבה שלימה ולעשות נקב, אלא דמסתמא אינו בא לידי כך, כיון שיש תקנה בגרידה ומחיקה, בידו לתקן ברצונו, אבל בשם שאי אפשר למחוק, נסתפק אם יש איסור לעשות נקבים ביריעה. אבל מצד השם עצמו, אין נראה לו שום איסור. והשיב וז"ל: לקדור האזכרות מן היריעה, מוטב שיסלק את היריעה ויכתוב אחרת במקומה. והבין הרמ"א ז"ל כי לא אסר הרא"ש, אלא מהטעם שבא בדברי השואל שלא לעשות נקבים ביריעה, וזו היא גם כן גירסת (הטור) [ה"ר יהודה] [שו"ת זכרון יהודה סימן ג'] בדברי אביו ז"ל, ולכן כתב בענין שישאר נקוב, דמשמע דהאיסור הוא משום שנשאר נקוב, וממילא דלגרוד הקליפה דקה שפיר דמי.

עוד הקשה מעלת הפוסק השם ישמרהו על דברי הש"ך הנזכרים, דמשמע מדבריו דלהרא"ש מותר לכתוב על הטלאי אפילו האזכרות, ומלשון הרא"ש [הלכות ספר תורה סימן י"ד] שהביא בית יוסף (סימן ר"פ [ד"ה ושאל אדוני אבי]) לא משמע כן. ולע"ד האמת כמו שכתב הרא"ש בדבריו שהובאו בבית יוסף (סימן ר"פ), אלא דהכא קאמר דמי שעבר ועשה כן מה יהיה תיקונו. דבשלמא בשאר תיבות פשוט הוא שיסיר הטלאי ויצמצם הכתיבה לפניו או לאחריו וישאר נקוב. אבל בשם סלקא דעתך אמינא דיש בזה משום קודר את האזכרות, ועל זה אמר הרמ"א דבכי הא ליכא חששא, דאינו אסור אלא לקדור מחדש בשלא היה בתחלה כתוב על הטלאי, זהו דעת הש"ך לפרש דברי הרמ"א. ואין קושיא מדברי הרא"ש, אלא דמכל מקום דחוק הוא, ולע"ד נראה יותר מה שכתבתי.

סיום עוד החכם הפוסק נר"ו, כי גם הרב שבות יעקב (בח"א סימן פ"א) עמד גם הוא בלשון הש"ך הנ"ל, ואמר שכל דבריו בזה אינם מובנים. ע"כ. וספר הנזכר אינו בידי[9], אמנם לע"ד דבריו פשוטים ומוכרחים לפי מאי דהוו גרסי בדברי הרא"ש הוא ז"ל ומהרלנ"ח, ולא אסיקו אדעתייהו שיש גירסא אחרת בזה, אלא שהאמת הוא לענ"ד. כי (הטור) [ה"ר יהודה] בנו והרמ"א לא הוו גרסי תיבת ח"ו כמו שכתבתי.

עוד כתב, כי הא דנדון דידן אם מותר למחוק נ"ו בפלוגתא איתמר, בין מהר"ם [שו"ת מהר"ם לובלין סימן קי"ב] והרב משאת בנימין [סימן נ"ז] להט"ז [יו"ד סימן רע"ו סק"ז]. דלהט"ז אסור למחוק הנ"ו ודינן כנטפלות לשם, דהרי יש לזה משמעות תיבה, דהכל יודעים דתיבת "אלינו" יש לה משמעות בתורה, דדוקא בטעות שאין לו משמעות בתורה, כתב הט"ז דאינו קדוש. ולע"ד הא ליתא, דכל שטעה וכתב "אליו" במקום "אלהיו", וכן "אליכם" או "אלינו" במקום "אלהיכם" או "אלהינו", אף על גב שיש לו משמעות בתורה שרי למחוק הנ"ו, דאי לא תימא הכי אפילו כתב במקום "אלי", "אלון" או "אלין" יאסר למחוק הנו"ן, כיון שתיבה זו יש לה משמעות בתורה, זה דבר זר ורחוק. ולא אמר הט"ז אלא דוקא בדילג היו"ד, משום דנקראת "אלהינו" גם בלא יו"ד. וזה מתבאר מהחילוק שכתב שאין שייכות לומר קדושה משום נטפל, אלא ביש לו שייכות. דהיינו שיש לו איזה משמעות, לאפוקי יהודה שאין שום פירוש ושייכות להיות נטפל

הערות וציונים

9. הרב שבות יעקב שם חלק על הש"ך בטעמם של הרא"ש ומור"ם, וכתב שאין לעשות נקבים ביריעה, וזה דוקא בשם, כיון שאסור למחקו ולגוררו, ואין לו תקנה אלא בקדירה, וזה אסור, דצריך להניח כן נקוב דכשידבק עליו מטלית אתי למכתב בו תיבה אחרת על מקום שהיה בו קודש, ומקום שכתוב בו קודש יכתוב בו חול וכו'. ע"ש. ואם כן הרב שבות יעקב חולק על הש"ך רק בטעמו, אבל גם הוא סבירא ליה שאסור לגרור את השם. ע"ש.

אוצר ההלכה

לשם. ע״ש. והכא נמי אותיות נ״ו אינם נמשכים אחר תיבת ״אלי״, כדי שיהיו נטפלות אחר השם שיהיה פירוש אלוה שלנו.

כתב עוד, כי היו״ד של ״אלי״ אינה מקודשת מתורת נטפלת,

וכתב כי נעלם ממנו מה שכתב בב״ח סימן רע״ו [אות ה׳], וציין מדברי הרב כסף משנה (פ״ו מהלכות יסודי התורה ה״ב). וספר הב״ח אינו בידי, אמנם אין דעתי הפעוטה נוחה לומר שיו״ד של ״אלי״ הוא מעצם השם. דבשלמא היו״ד של ״אלהי״, כיון שהם שורשיות בתיבת אלהים - ניחא, אבל כל שלא קדם ה״א ליו״ד אלא יו״ד לבדה, אינה אלא שמושית בכל מקום ומקום. ואף על גב שבכסף משנה כתב, דכל היכא דאשכחן ״אלי״ הוי קדוש מעצמו, השמיטו המעתיקים ה״א, וצריך לומר ״אלהי״, וכמו שכתב שם ״אלים״ ״אליכם״ והוא פשוט. ותדע שהרי כתב הרב ט״ז [עיין ביו״ד סימן רע״ו סק״ז] כי ״אלהי״ ה״א נקודה פתח, ודאי אינו עצם, אלא אלוה שלי. אם כן הוא הדין והוא הטעם בתיבת ״אלי״.

שוב הביא מעלת הפוסק הנזכר השם ישמרהו, סוגיא דגיטין (דף כ׳ ע״א) אמר רב חסדא גט שכתבו שלא לשמו, באנו למחלוקת רבי יהודה ורבנן. דתניא הרי שהיה צריך לכתוב [את השם ונתכוין לכתוב] יהודה וטעה ולא הטיל בו דל״ת, מעביר עליו קולמוס ומקדשו דברי רבי יהודה, וחכמים אומרים אין השם מן המובחר. ורב אחא בר יעקב אמר דכולי עלמא גבי גט כתב עליון כתב, ובכתיבת השם הוא דפליגי, וטעמא דרבנן דפסילי משום ״זה אלי ואנוהו״ [שמות ט״ו, ב׳]. והקשה על זה, דרוב הפוסקים פסקו כרב חסדא, וכן פסק הרב בית יוסף (באה״ע סימן קל״א [סעיף ה׳]). וזה נגד מה שכתב הוא עצמו באורח חיים סימן ל״ב [סעיף ג׳], וביו״ד סימן רע״ו [סעיף ה׳] בשם הרב נמוקי יוסף [הלכות ספר תורה ד. ד״ה בזהב], שאם זרק זהב על השמות שנכתבו בדיו אפילו הכי פסול, דכתב עליון מבטל את התחתון. ומה שתירצו על זה התוס׳ בגיטין [יט. ד״ה דיו על] ובשבת [קד: ד״ה אמר רב חסדא], כי היכי דלא תיקשי לרב אחא ממשנה דשבת, אינו עולה לתרץ בעד הרב בית יוסף, והאריך בזה קצת. ושוב כתב כי הרב שבות יעקב (ח״ב סימן ד׳) כתב וז״ל: וגדולה מזו מצינו בגיטין דכתב עליון מבטל את התחתון להחמיר. ומטעם זה כתב הרב נמוקי יוסף (בפרק הבונה) [שם] על הא דתניא וכו׳. [ע״כ]. מוכח מדבריו דאיהו נותן טעם לפסק הרב נמוקי יוסף משום חומר האזכרות, כמו התם בגיטין דמשום חומר גט אמרינן דהוי גט, ומשמע דהתם בגיטין סבירא ליה כסברת רבנו חננאל [מובא ברשב״א בחדושיו לגיטין שם], שפסק כרב אחא בר יעקב דהוי גט להחמיר. וגם דבר זה אי אפשר לומר בדעת הבית יוסף, חדא דהתם בגיטין סבירא ליה כדעת הרמב״ם [הלכות גירושין פ״ג ה״ד], והרא״ש [גיטין פ״ב סימן י״ז] דאינו גט, וכרב חסדא. ועוד דאפילו לדעת רב אחא לא הוי טעמא משום חומרא דגט, אלא מהטעם שכתבו התוס׳ הביאו הרשב״א בחדושיו [לגיטין שם] והדבר צריך עיון. עכת״ד.

ואני אוסיף להקשות, דמשמע מסוגיא דגיטין, דלרב אחא אליבייהו דרבנן, אי לאו משום ״זה אלי ואנוהו״, הוה שרי להעביר עליו הקולמוס, משום דכתב העליון מבטל את התחתון, וכן לרב חסדא לרבי יהודה שרי מהאי טעמא. וקשה איך יעשה כן, והרי מוחק את השם במה שמבטל הכתב התחתון. אלא קושטא דמילתא לע״ד דלא קשיא כלל, דשם בגיטין (דף י״ט ע״א) איתא, המעביר דיו על גבי סיקרא בשבת, פירש רש״י שתי אותיות של סיקרא העביר עליהם דיו בשבת. רבי יוחנן וריש לקיש דאמרי תרוייהו חייב שתים, אחת משום כותב ואחת משום מוחק. דיו על גבי דיו סיקרא על גבי סיקרא, פטור. בעא מיניה ריש לקיש מרבי יוחנן עדים שאין יודעים לחתום, מהו שיכתבו להם בסיקרא ויחתמו, כתב עליון כתב, או אינו כתב? אמר ליה אינו כתב. אמר ליה למדתנו רבנו כתב עליון כתב לענין שבת. אמר ליה וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, פירש רש״י, אפילו לענין שבת אם בא מעשה לידינו, לא הייתי סומך על דברי להביא חולין לעזרה, ואם כן מתני׳ דשבת דפטור כתב על גבי כתב, היינו בדיו על גבי דיו, דאילו בדיו על גבי סיקרא, חייב שתיים. ולפי דברי התוס׳ דגיטין ודפרק הבונה, הוי מסקנא דמילתא הכי, דדיו על גבי סיקרא הוי כתיבה מדינא (אלא דלמעשה לא הוי מיחייב קרבן). וכן עדים שכתבו להם בסיקרא והם חתמו, לא נעשה מעשה, היינו שתנשא באותו גט. ודיו על גבי דיו לא הוי כתיבה מדינא, אבל אם הכתב השני מתקן, כגון שנכתב שלא לשמו והעביר עליו קולמוס לשמו, לרב חסדא באנו למחלוקת רבי יהודה ורבנן. דלרבי יהודה אף על גב שאין זה מוחק כיון ששניהם דיו, מכל מקום כתב השני מיקרי כתיבה, כיון שמתקן, ולרבנן אף על גב דמתקן, אין השני כתיבה כלל. ולרב אחא כל שמתקן, לכולי עלמא הוי השני כתיבה, ורבנן היינו טעמייהו משום זה אלי. ולרב חסדא אין הכי נמי דהוה מצי לאוקמי למתני׳ דשבת אפילו כרבי יהודה, וכשאין כתב השני מתקן כלום, אלא דמשמע ליה דאיירי אפילו העביר בשבת קולמוס לשמו על הגט, ומשום הכי מוקי לה כרבנן. ולרב אחא מתניתין דשבת דכולי עלמא, ודוקא כשהכתב השני אינו מתקן כלום, דאי בשכתב שני מתקן, מתניתין דלא כמאן, זהו המורם מדברי התוס׳.

ומעתה הכל הולך על נכון בס״ד, ודברי הרב נמוקי יוסף והבית יוסף פשוטים, דבזורק זהב על הדיו הוי כדיו על גבי סיקרא והכתב השני כתב אפילו לבטל השם והוה ליה מוחק. וגם דברי הרב שבות יעקב נכונים בטעמם, שכיוון לסוגיא זו דגיטין דאמרינן דדיו על גבי סיקרא חייב וזה להחמיר, כמו שאמר רבי יוחנן וכי מפני שאנו מדמים וכו׳.

שוב הביא מעלת הפוסק בשם הב״ח [סימן ל״ב אות ב׳] שכתב, כי הרב נמוקי יוסף [שם] פירש כך הברייתא דפרק הבונה [שבת קג:], מכח דבלאו הכי קשה, דכיון שצריכים גניזה בכתב שלא בדיו, פשיטא שאם כתב האזכרות בזהב יגנז. ומשום הכי פירש דהכי קאמר שזרק זהב על האזכרות הכתובים בדיו, אבל בשאר התיבות אינו כלום כי יכול להעבירו. ואף על גב דהבית יוסף כתב לפני זה דנקט אזכרות, משום דסלקא דעתין כיון דחשיבי טפי עדיף לכתבה בזהב, סובר הרב נמוקי יוסף כי זה דוחק גדול. והפוסק הי״ו תמה על דברי הב״ח אלה. אמנם לע״ד אין כוונת

אוצר ההלכה

הב״ח כי הרב נמוקי יוסף המציא הדין מכח הדיוק. אלא עיקר הדין דכל שהעביר זהב על האותיות פסול, דהוה ליה כאילו נכתב מעיקרא בזהב, משום דכל שהוא במין אחר כתב השני כתב, [כ]יוצא מסוגיא הנזכרת. אלא דבכל הספר תורה אפשר להעביר הזהב, אבל באזכרות שאי אפשר בכך אין להם תיקון. וקאמר הב״ח, דאף על גב דפשטא דברייתא משמע, שמעיקרא כתב האזכרות בזהב, ניחא ליה להרב נמוקי יוסף לפרש דר״ל שהעביר הזהב על השמות הכתובים בדיו, כי היכי דלא תיקשי קושיית פשיטא, כי תירוץ הבית יוסף דחיקא ליה.

שוב הביא דברי הסמ״ג [עשין כ״ב ד״ה ואם נפלה] ואחרים עמו, דלא מהני העברת קולמוס על אות שנפסלה על ידי חק תוכות, ומשם דן קל וחומר לנדון דידן דלא מהני העברת קולמוס. ולע״ד אין זה ענין לנדון דידן כלל, דהתם אחר שנפסלה האות - דרחמנא אמר ״וכתב״ [דברים כ״ד, א׳] ולא חקק, במה שהעביר עוד דיו עליה מה יתן ומה יוסיף. אבל הכא כיון שעושה מהיו״ד ה״י על ידי הקולמוס, אין זה וחקק, ובשאר אותיות שפיר דמי. אלא דהכא איכא איסורא דמוחק אות יו״ד על ידי שמפסיד צורתה, דמה לי שמפסידה בקולמוס או בדבר אחר. וכמו שכתב הרב כנסת הגדולה (ביו״ד סימן רע״ו [הגה״ט סקי״א]) הביאו מעלת הפוסק.

קם דינא דאילו מטעם הנ״ו לא נתקדשו משום נטפל, ואם תקראנה כאלה בתיבת זה ״אלי״ ואנוהו, שהיה כותב ״אלינו״ במקום ״אלי״, מוחק הנ״ו. אבל כיון שהכא היה צריך למחוק גם היו״ד, שצריך לכתוב ״אלהינו״, אין תקנה אלא לגרור הקליפה או לגנוז היריעה. כן נראה לע״ד.
(נהר שלום סקי״א)

ט) שם אותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף, ולא יצא
וכו׳. ובדיעבד הרב באר שבע [בהשמטות תשובה ב׳ דף קי״ב ע״ג] פסל, ומגן אברהם [סקמ״ז] הכשיר. והרב המאירי בקרית ספר כתיבת יד [בנדפס הוא בעמוד ס״ב - ס״ג] כתב, דשמא דוקא לאסור לכתחלה אבל לפסול דיעבד לא.

[מה שרמזתי בשיורי ברכה אות (ט׳) [ז׳] סברת הרב המאירי, בחדושים שבתחלת ספר מעשה רוקח הועתקו כל דבריו. ע״ש][10]. (ברכי יוסף – שיורי ברכה סק״ז)

י) שם אותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף, ולא יצא
וכו׳. עיין מג״א [סקמ״ז]. ובבדק הבית (ביו״ד ריש סימן רע״ו) בשם ספר התרומה[11] כתב, דשם שנכתב חציו בתוך הדף וחציו חוץ לדף פסול. משמע דוקא בחצי, אך בסימן רע״ג [סעיף ה׳] כתב בדינים אלו רק למצוה מן המובחר ואם שינה כשר, ומשמע דבשם פסול מדלא כתב גם זה שם. אך מדסמכן כאן להדדי, משמע כמו בשאר לא מעכב בדיעבד הוא הדין בזה. וכן בהגהות מיימוניות פרק ז׳ מהלכות ספר תורה [אות ג׳] כתב, שאין לכתוב [אפילו אות אחת וכו׳], ומשמע לכתחלה. אבל בחציו חוץ לדף העיקר כספר התרומה לפסול בדיעבד.
(ארחות חיים – לוינגר)

י״א) שם אותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף, ולא יצא
וכו׳. עיין באר היטב (סקמ״א) [סקנ״א] שכתב להכשיר בדיעבד, והעולת תמיד [סקמ״ב] ואליה רבה [סקנ״ד] הכשירו גם כן בדיעבד. יעו״ש. (ארחות חיים – ספינקא סקס״ה)

י״ב) שם אותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף, ולא יצא
וכו׳. כתב מג״א (סקמ״ז) מדנקט צריך משמע אפילו בדיעבד. עיין ברכות דף ט״ו ע״א, עירובין דף מ״ח ע״א.

שם [במג״א], עיין מה שכתבתי סעיף י״ח בשם ר״מ גלאנטי. [כוונתו למה שכתב שם] ס״ק כ״ו, דכל דבר שאין לו שרש בגמרא כשר בדיעבד. (חיי עולם)

י״ג) שם אותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף, ולא יצא
וכו׳. כתב במג״א (סקמ״ז באמצע הדיבור), ומכל מקום צריך עיון דאשכחן טובא ד׳צריך׳, משמע לכתחלה. עיין בתשובת כתב סופר (חיו״ד סימן קכ״ח אות א׳) מה שכתב ליישב קושיא זו, ומחלק בין היכא דכתבו לשון ׳צריך׳ על האדם או על החפץ. עיין שם היטב בדבריו, ודבריו נכונים. (מגיני חיים)

י״ד) שם אותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף, ולא יצא
וכו׳. כתב מג״א (סקמ״ז), וכן משמע בפסקי מהרי״א [תרומת הדשן ח״ב סימן צ״ג], דכתב מדנקט צריך משמע דיעבד וכו׳, ומכל מקום צריך עיון דאשכחן טובא דצריך משמע לכתחלה וכו׳. [ע״ש]. יעוין בגמרא ברכות (דף ט״ו ע״ב), אמר רב חסדא אמר רב שילא הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה והלכה כרבי יהודה. וצריכא וכו׳, ואי אשמעינן הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה, הוה אמינא צריך ואין לו תקנה, קמשמע לן. שלכאורה יפלא מה דהוה אמינא דצריך ואין לו תקנה, הרי אדרבה מצינו בגיטין (דף ט״ו ע״א), שהקשו הא תו למה לי, ומשני אי מההיא הוה אמינא צריך ואי לא אמר כשר, הוצרך לאשמעינן דמעכב, עיין שם וברש״י ברכות (דף ט״ו ע״א ד״ה אלא רבי יהודה וכו׳), דאומר צריך שישמיע לאזנו וכל צריך לכתחלה משמע וכו׳.

אמנם בספרי נצוצי אור כתבתי שמדידיה אישתלם ליה, לאשר רב חסדא הוא דאמר צריך ואין לו תקנה, עיין יומא (דף ס״א ע״ב), לכן שפיר הוצרך לאשמועינן דהכא אינו מעכב. ונסתרו בזה דברי הגאון בעל סדר הדורות (בערך רב חסדא אות ז׳), שרצה ליישב הירושלמי המובא בתוס׳ סוטה (דף ל״ח סע״א ד״ה לשנים), אמר רב חסדא צריך שיהא החזן ישראל וכו׳, אמר רב חסדא אפילו כהן קורא כהנים. [ואשר העיר ממציאת תרי רב חסדא,

הערות וציונים

10. המוסגר נוסף מתוך מחזיק ברכה סקי״ד. 11. מרן בבדק הבית שם הביא תשובת הרשב״ץ (ח״א סימן קע״ו) שכתב כן בשם ספר התרומה. אולם בספר התרומה (הלכות ס״ת סימן קצ״ז) כתב, פירש רבנו יעקב, נזדמן שם בסוף השיטה לא יכתוב חוץ לגליון אפילו אות אחת. ע״ש.

אוצר ההלכה

יפלא שלא הביא מגמרא ערוכה בעבודה זרה (דף מ״ט ע״ב), איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר לי אבא בר רב חסדא]. ועיין עוד בגיטין (דף ד׳ ע״ב) תוד״ה אי מההיא הוה אמינא הני מילי דיעבד וכו׳, דהא בהדיא קתני אין צריך, דמשמע וכו׳, ובגמרא שם [טו.] צריך וכו׳, ובתוס׳ חולין (דף ג׳ ע״א ד״ה אין השומר צריך וכו׳), ובבית יוסף (או״ח סימן י״א) צריך טוויה לשמה וכו׳, ושם סימן רי״ט [סעיף ג׳], ומה שכתבתי עוד בהגהותי ליו״ד על דברי הט״ז שם (סימן רע״ד סק״ה) צריך ליזהר בתיקון האותיות וכו׳. ע״ש.

(נפש חיה)

ט״ו) שם אותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף, ולא יצא מהם כלל חוץ לדף. כתב במג״א (סקמ״ז), מדנקט כפל לשון משמע אפילו בדיעבד פסול. ולענ״ד אין הכרח, דיש לומר דבשם מקפיד שאפילו חצי אות לא יצא חוץ לשיטה.

(חדושי מהרי״ש)

ט״ז) שם ולא יצא מהם כלל וכו׳. כתב מג״א (סקמ״ז) ולא וכו׳, ועוד דהש״ך ביו״ד (סימן רע״ו סק״ז) כתב, דקצת פוסקים מכשירים כשתלה מקצת השם, אם כן משמע לכאורה כל שכן שיצא חוץ לשיטה וכו׳. [ע״כ]. ולפענ״ד מוכח דאיסור חוץ לשיטה חמור מאיסור תליה, דבמנחות (דף ל׳ ע״ב) דתיבה בת שתי אותיות לא יזרקנה לבין הדפין, וכמו דפסק בשלחן ערוך (סעיף ל״ד), ולתלות מותר תיבה שלמה, אפילו השם הקדוש מותר, כדאיתא ביו״ד (סימן רע״ו סעיף ו׳), אם כן ראינו דחוץ לשיטה חמור מתולין. והא דלא נזכר בגמרא איסור מקצת השם חוץ לשיטה, משום דכל שכן הוא מתליה דכל השם מותר לתלות ומקצתו אסור, מכל שכן בחוץ לשיטה דאסור תיבה שלמה, מכל שכן דמקצת השם אסור.

(דברי צבי)

י״ז) שם ולא יצא מהם כלל חוץ לדף. כתב מג״א (סקמ״ז), ובמשאת בנימין (סימן נ״ז) כתב אם כתב אלקנו בלא יו״ד מותר לתלות היו״ד מאחר שאינו מהשם. נ״ב: ומהר״ם בתשובה [שו״ת מהר״ם מלובלין סימן קי״ב], והט״ז ביו״ד סימן רע״ו [סק״ז] חולקים עליו.

(ספר פלאים)

י״ח) שם ולא יצא מהם כלל חוץ לדף. כתב מג״א (סקמ״ז) ולא יצא וכו׳, ובמשאת בנימין וכו׳, והגאון מופת דורנו כמוהר״ר יצחק אב״ד דק״ק פוזנא הורה למחוק כל השורות העליונות ולמשוך אותם שיהיו שוות וכו׳. ראיתי בספר הלכה ברורה [סקמ״א], שהקשה דהיאך הורה למחוק, הא הוי שלא כסדרן. ולא ידעתי היאך חשד את הגאון רבן של בני הגולה שלא הרגיש בזה, ואין ספק שהגאון ז״ל כתב דבריו לענין ספר תורה דלא שייך בה כסדרן. וכן נראה קצת מדברי המג״א, דמשמע שכתב כן לענין השם של אלקינו, ואי בתפלין, ליכא שם זה רק בשורה עליונה של פרשת שמע, ואין מקום לפסק שלו[12].

(ברכת דוד)

י״ט) שם ולא יצא מהם כלל חוץ לדף. כתב מג״א (סקמ״ז), והגאון מופת דורנו כמוהר״ר יצחק אב״ד דק״ק פוזנא הורה למחוק כל השורות העליונות. ע״כ. היינו נמי דוקא בספר תורה. וק״ל.

(בגדי ישע)

כ׳) שם ולא יצא מהם כלל חוץ לדף. במג״א (סקמ״ז) והגאון מופת דורנו כמוהר״ר יצחק אב״ד פוזנא הורה למחוק כל השורות העליונות וכו׳. פירוש היינו בספר תורה, אבל בתפלין אי אפשר למחוק דאם כן הוי שלא כסדרן. אלא אם אפשר להמשיך האותיות שכתובים בשיטות עליונות בלי מחיקה, וגם שלא יופסד צורת האותיות על ידי אותה משיכה. כן כתבו המחצית השקל והפרי מגדים.

(שמן המאור)

כ״א) שם ולא יצא מהם כלל חוץ לדף. כתב מג״א (סקמ״ז), אם כן כל שכן אם יצא הנטפל לשם חוץ לשיטה דכשר. עיין משנה למלך פרק א׳ מהלכות תפלין [הלכה ט״ז].

שם [במג״א], והגאון מופת דורנו כמוהר״ר יצחק אב״ד פוזנא הורה למחוק כל השורות העליונות וכו׳. צריך לומר בספר תורה דאז רשאי למחוק, אבל לא בתפלין, דהוי שלא כסדרן.

(חיי עולם)

כ״ב) שם ולא יצא מהם כלל חוץ לדף. כתב באר היטב (סקנ״א), נראה דסבירא ליה להרמב״ם [שו״ת פאר הדור סימן ס״ט] דפסול. עיין בעקרי ד״ט [א״ח סימן ז׳ אות כ״ז] בשם פחד יצחק [ערך ס״ת ודיני תליית וכו׳] דאין לזוז מדברי הרמב״ם. וגם התיקון שהביא המג״א [סקמ״ז] בשם הגאון מפוזנא, הלכתא בלא טעמא ואין לסמוך על התיקון רק להחליף. [ע״ש]. ואיני יודע אמאי הוי הלכתא בלא טעמא, כי לפי הנראה הוא תיקון מעליא. עיין במחצית השקל דהוא הדין בתפלין אם אפשר להמשיך שורות העליונות בלי מחיקה שרי. ע״ש. וכן פסק בתניא [ש״ע הגר״ז סעיף מ״ט] כמג״א בשם הגאון מפוזנא, ובדיעבד היכא דאי אפשר לתקן פסק באליה זוטא [סקל״ד] בשם עולת תמיד [סקמ״ב] דכשר. וכן פסק בתניא [שם]. ועיין באשל אברהם שכתב, נראה אם כתב שורה אחת, ובשניה משך השם, יעשה שרטוט אחר וימשוך, ובשביל שורה אחת אין קפידא. נראה לי. עכ״ל.

(באר יעקב – קרוייזר סקפ״ז)

כ״ג) שם ולא יצא מהם כלל חוץ לדף. דוקא אות אחת. ואפשר דרובו ככולו אבל מקצתו לית לן בה. אשל אברהם [סקמ״ז]. וכן הסכים בשו״ת מהר״י אסאד (סימן רפ״ד) דבמקצת אות אין צריך לתקן אפילו אפשר. ועיין באר היטב (סקנ״א) שכתב [בשם תשובת הרמב״ם] [שו״ת פאר הדור סימן ס״ט] ה״א שנמצא מקצתה חוץ לשיטה. משמע אפילו מקצת נמי פסול. ואפשר דמה שכתב מקצתה לאו דוקא אלא רצונו לומר רובה או על כל פנים חציה. וצ״ע.

(באר יעקב – קרוייזר סקפ״ז)

הערות וציונים

12. וכן הקשה הרב באר היטב (סקנ״א).

הלכות תפלין סימן לב סעיף לו

באר הגולה

ת. הרא"ש שם [סדר תיקון תפלין דף קכ"ד ע"ג] והמרדכי [הלכות קטנות דף ז' ע"ב] וארחות חיים [הלכות תפלין אות כ"ו] והרמב"ם בפרק ב' [מהלכות תפלין הלכה ב'].

א. בית יוסף.

לו [ת]יעשה כל פרשיותיה פתוחות, חוץ מפרשה אחרונה הכתובה בתורה שהיא והיה אם שמוע (דברים יא, יג - כא) **שיעשנה סתומה, ואם שינה, פסול:** הגה. ויש מכשיריס נכולס פתומות (מהר"ס פאדו"ה סימן ע"ז נשס מרמות מייס [הלכות תפלין אות כ"ו] ובית יוסף נשס העיטור [הלכות תפלין מ"ב דף נ"ו ע"ב]). ובמדינות אלו נוהגיס אף פרשת והיה אם שמוע נרשם השיטה, כשאר הפרשיות:

[א]**ולכן נהגו שפרשת קדש לי** (שמות יג, א - י) **והיה כי יביאך** (שם יג, יא - יז) **ופרשה שמע** (דברים ו, ד - ט) **מתחילין בראש שיטה, ובסוף קדש לי ובסוף והיה כי יביאך מניחים חלק כדי לכתוב תשע אותיות, ובסוף שמע אין מניחים חלק כלל, ואם מניחים הוא פחות מכדי לכתוב תשע אותיות. ופרשת והיה אם שמוע מתחילים מאמצע שיטה עליונה, ומניח לפניה חלק כדי לכתוב תשע אותיות, ונמצא ששלש פרשיות הם פתוחות בין להרמב"ם בין להרא"ש ופרשה אחרונה היא סתומה לדעת הרמב"ם:**

אוצר ההלכה

א') סעיף ל"ו יעשה כל פרשיותיה פתוחות וכו'. זו הלשון מורכבת מדברי הטור ורמב"ם, וזה לשון הטור: ויעשה כל פרשיותיה פתוחות, דהיינו שישאיר בסוף השיטה חלק כדי שלש תיבות של שלש אותיות או בתחלתו חוץ מפרשה אחרונה שיעשה סתומה. ע"כ. וכתב בבית יוסף, כן כתב הרא"ש בסדר תיקון תפלין, וכן כתבו המרדכי [הלכות תפלין ז:], וארחות חיים [סימן כ"ו], ורמב"ם בפרק ב' [מהלכות תפלין ה"ב] וזה לשונו: וצריך ליזהר בפרשיות שאם עשה הסתומה פתוחה או הפתוחה סתומה פסלן, ושלש פרשיות ראשונות כולן פתוחות, ופרשה אחרונה שהיא והיה אם שמוע סתומה. ע"כ. וזהו שכתב רבנו "ואם שינה פסול" מה שלא כתב הטור, דמשמע מיניה דאם שינה לא פסל מדלא קאמר פסול. ועיין בבית יוסף מה שהקשה ותירץ מדין מזוזה לדין זה. (שלחן גבוה סקפ"ב)

ב') שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות וכו'. כתב הטור (ע"ב שיטה א'), ויעשה כל פרשיותיה פתוחות וכו'. נ"ב: בפרשת קדש בין 'בחדש האביב' [שמות י"ג, ד'] ל'והיה כי יביאך' [שם פסוק ה'], לא יעשה הפסק, שהכל פרשה אחת היא. ריא"ז, הובאו דבריו בשלטי הגבורים בהלכות תפלין [ו: אות ג'].
(כנסת הגדולה הגה"ט)

ג') שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות, חוץ מפרשה אחרונה וכו'. כתב בית יוסף (ע"ג שיטה ח'), וצריך ליזהר בפרשיות שאם עשה הסתומה פתוחה או הפתוחה סתומה פסולין וכו'. נ"ב: וכן כתב הרדב"ז חלק א' סימן (קי"ד) [קצ"ד].

שם (שיטה כ"ה), ונהגו שפרשת קדש לי ופרשת והיה כי יביאך ופרשת שמע מתחילין בראש שיטה וכו'. נ"ב: עיין בהרמ"ע פאנו ז"ל (סימן ל"ח) שהאריך בזה.

שם (שיטה ל"ג), וכתב ה"ר אברהם הסופר שהרר"י [די] ליאון ז"ל בהסכמת חכמי דורו, פסל כל התפלין שהיו בספרד על פי דעת הרא"ש ז"ל וכו'. נ"ב: והראני דבר זה הרבה מורי זקני הרב מהר"ר יהושע שונצין זצ"ל, הובאו דבריו בתשובות רש"ל ז"ל (סימן ל"ז).

שם (שיטה ל"ח), וכתב מהר"י אבוהב ז"ל שאף על פי שפרשת קדש וכו'. נ"ב: עיין בהר"ם מפדאווה ז"ל (סימן ע"ז) ובתשובות רש"ל ז"ל (סימן ל"ז). (כנסת הגדולה הגב"י)

ד') שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות, חוץ מפרשה אחרונה וכו' שיעשנה סתומה. כתב בית יוסף (שיטה י"ז), ושמא כיון דבמקצת פרשיות אם שינה פסל, לא מפליגינן בינייהו וכו'. נ"ב: אבל הר"ם מפדאווה ז"ל (בסימן ע"ז) האריך לומר דאפילו הרמב"ם ז"ל [תפלין פ"ב ה"ב] אינו פוסל ב'והיה אם שמוע', והעלה דלכתחלה צריך סתומה ואם עשאה פתוחה, לא פסל. וכן כתב רש"ל בתשובה (סימן ל"ז). ועיין בהרמ"ע מפאנו ז"ל (סימן ק"ו) שהאריך בזה הרבה[1]. (כנסת הגדולה הגב"י)

ה') שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות, חוץ מפרשה אחרונה וכו' שיעשנה סתומה. כתב בית יוסף (ע"ג שיטה י"ז), ושמא כיון דבקצת פרשיות אם שינה פסל לא מפליגינן בינייהו וכו'. נ"ב: וכן כתב מהרמ"ע מפאנו ז"ל (בסימן ק"ו). אבל מהר"י [בן מוהר"ר שלום שכנא] (הובאו דבריו במהר"ם איסרלאס ז"ל [שו"ת הרמ"א] סימן כ"ה) כתב כדעת מהר"ם מפדאווה [סימן ע"ז] ורש"ל ז"ל [סימן ל"ז] שכתבתי במהדורא קמא [כנסת הגדולה][2], אבל הב"ח [ריש אות כ'] תירץ באופן אחר. ועיין ברש"ל (סימן הנזכר) ובלחם חמודות ([דברי חמודות הלכות תפלין] אות קל"ה).
(שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקכ"ג)

ו') שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות וכו'. בענין הפרשיות סתומות או פתוחות, עיין אגור סימן (ס"ג) [פ"ג], ומהר"ם פדוואה סימן (ע"ג) [ע"ז], באותן המקומות שהפתוחות

הערות וציונים

1. עיין מה שהוסיף על זה בשיירי כנסת הגדולה (הגב"י סקכ"ג, נדפס בסמוך אות ה'). ודע, כי התשובה שם אינה לרמ"ע מפאנו אלא לרבי אברהם מפיסא כנזכר שם. 2. נדפס בסמוך אות ד'.

אוצר ההלכה

והסתומות של ספר תורה שלהן הם על פי רמב״ם, כל התפלין שפרשיותיהן על פי דעת רבנו אשר [הרא״ש] פסולים. כן נראה מדברי בית יוסף, שהעולה לספר תורה עם אותן התפלין, מעיד נגד הספר תורה, ונעשית תורה כשתי תורות.

(גור אריה הלוי סקי״א)

ז) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות, חוץ מפרשה אחרונה וכו׳. נראה לי לסדר שיטות הרמב״ם [הלכות תפלין פ״ח ה״א-ב׳] והרא״ש [הלכות ספר תורה סימן י״ג] בקיצור ובסדרים. שיטות הרמב״ם והרא״ש שוים הם בשני דינים, דהיינו אחד, אם נשאר חלק בסוף הפרשה בשיטה האחרונה שיעור תשע אותיות, יתחיל הפרשה השניה בשיטה השניה, ולא צריך להשאיר חלק בשיטה הראשונה של הפרשה שניה כלום בין להרמב״ם ובין להרא״ש, ושפיר מקרי הפרשה השניה שמתחיל פרשה פתוחה להרמב״ם משום דהתחיל בראש השורה, וכיון דפרשה הקדומה השאיר חלק בסוף השיטה האחרונה כשר גם להרא״ש. וכן אם כתב בסוף הפרשה הראשונה אחר שהניח חלק שיעור תשע אותיות ובאותה שורה התחיל הפרשה השניה תיבה אחת, מקרי סתומה לכולי עלמא. והפלוגתא היא באם התחיל לכתוב באמצע השיטה אחר שהניח חלק בתחלת השיטה כשיעור תשע אותיות, דלהרא״ש הוי פתוחה ולהרמב״ם מקרי סתומה, דלשיטת הרמב״ם לא הוי פתוחה רק אם מתחיל בתחלת השיטה ובשיטה שלפניה יהיה בסופה חלק כשיעור. ואם לא נשאר כשיעור חלק, אם רוצה לעשות פתוחה, אז להרא״ש צריך להניח שיטה שניה ובשלישית יתחיל באמצע, אולם להרמב״ם דוקא שיתחיל בתחלת שיטה השלישית. (אהל ברוך)

ח) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות, חוץ מפרשה אחרונה וכו׳. נשאלתי מחכם אחד מורה צדק לעדתו, על דבר תפלין שנמצאו מסופר אחד מאן דהוא, שהיו נכתבין של ראש שלש פרשיות ראשונות כדינו, ובסוף שמע לא הניח כשיעור תשע אותיות, זולת פרשת ׳והיה אם שמוע׳ התחיל באמצע השיטה, כצורת סתומה להרמב״ם [הלכות ספר תורה פ״ח ה״ב], ולהרא״ש [הלכות ספר תורה סימן י״ג] פתוחה. ושל יד היו כתובין שלש ראשונות כדינו, ושמע היה מסיים באמצע השיטה כתשע אותיות, ופרשת והיה אם שמוע התחיל באמצע השיטה כשיעור תשע אותיות, ולפום ריהטא יש לפוסלן, כיון דסוגיא דעלמא כדעת הרמב״ם, כמבואר בשלחן ערוך יו״ד (סימן ער״ה סעיף ב׳), אם כן בנדון דידן דשל ראש סתומין ושל יד פתוחה, והוי תרתי דסתרן אהדדי, ויש לפוסלן כמו שכתב הבית יוסף (באו״ח סימן ל״ב) בשם מהר״י די לאון, שפסל תפלין שבספרד שהיו כתובין על דעת הרא״ש, והעולה לקרות בתורה הנעשות כדעת הרמב״ם, דנעשה תורה ח״ו כשתי תורות. עכ״ל. והעלה השואל להתיר, משום דטעם דהאי דהיה משייר כתשע אותיות, והתחיל באמצע השיטה נחשבת כפתוחה וסתומה, והביא ראיות לזה, ופירש כן דברי ספר התרומה [סימן ר׳], שכתב הבית יוסף (בסימן ער״ה) ויצא ידי שניהם. עכ״ד בקצרה.

הנה כתבו דמר לנכון הגיעני, ובמאי שהתיר התפלין, דעתי הקלושה מסכמת עם דעתו הרמה, ולא מטעמא דמר. שהוא סובר, דאם שייר כתשע אותיות, ובשיטה שאחריה גם כן הניח כתשע אותיות, דדנין אותה כפתוחה וסתומה כנזכר לעיל, ומימי לא עלה זה על דעתי, ולא ראיתי סברא זו בשום אחד מגדולי הפוסקים ראשונים או אחרונים, אלא דדנין אותה כסתומה לדעת הרמב״ם כמבואר בבית יוסף (סימן ער״ה), כאשר אבאר אם ירצה ה׳, ולשיטת הרא״ש פתוחה. ולהכי הבית יוסף באו״ח (סימן ל״ב), לא מצא פשר בפרשת והיה אם שמוע לעשות סתומה, שיהא יוצאין בה לדעת הרמב״ם ולדעת הרא״ש, ולהכי העלה לעשותן כשיטת הרמב״ם, ואי כסברת מעלת כבוד תורתו, אמאי אין עושין אותה שיצא ידי שניהם, היינו שיהא מסיים שמע באמצע השיטה, ויתחיל פרשת והיה אם שמוע באמצע שיטה. אלא ברור בעיני, שזה נחשב פתוחה להרא״ש וסתומה להרמב״ם, אם כן יפה נתלבטו האחרונים בתשובותיהם, למצוא סתומה לכולי עלמא באופן אחד. וגדולה מזה, שנראה דעת מהרש״ל בתשובה (סימן (ל״ד) [ל״ז]), דגם להרמב״ם זה פתוחה הוי, וכן נראה דעת הט״ז ביו״ד סימן ער״ה [סק״ה], דלא כתב האי חילוק בין הרא״ש להרמב״ם.

ומאי דהשיאו מעלתו לדעתו דעת הספר התרומה, לא נהירא כלל לעניות דעתי, דהא לא הזכיר ספר התרומה שהביא הבית יוסף (בסימן ער״ה), כלל וכלל מסתומה כי אם מפתוחה. ועוד שהביא כן בשם רבנו תם, מנא ליה זה לספר התרומה דדעת רבנו תם שזה הוא פתוחה וסתומה, דהא איכא לפרש כמו שכתב מעלתו בעצמו, ויצא ידי שניהם דקאמר רבנו תם, היינו בין לשיטת מסכת סופרים [פ״א הי״ד], ובין לשיטת סדור הקדמונים [הובא במנחות לב. תוד״ה והאידנא], וכן מהרש״ל שמה מביא הסמ״ג [עשין כ״ה, דף ק״ז ע״ד] ומפרש דבריו הכי, אם כן הוא הדין דיש לפרש כן דברי ספר התרומה. ע״ש. ועוד, דספר התרומה קודם שהביא סדור הקדמונים, כתב סתם, והשמיט אלו התיבות ״ויצא ידי שניהם״, ואחר שהביא סדור הקדמונים כתב, ולא גרע בהכי ויצא ידי שניהם, אלא ודאי דידי שניהם דקאמר, היינו מסכת סופרים וסדור הקדמונים, ולהכי לא כתב מתחלה אלו התיבות ויצא ידי שניהם. וזה ברור.

אמנם לע״ד יש להכשירן, בין לדעת הרא״ש ובין לדעת הרמב״ם, כי הבית יוסף (ביו״ד סימן ער״ה), הביא לשון הרא״ש [הלכות ספר תורה סימן י״ג] בשם רבנו תם, וז״ל: ואם יניח בתחלת השיטה ובסוף השיטה, יצא ידי שניהם. עכ״ל. רצונו לומר, דנחשב פתוחה בין אליבא דמסכת סופרים בין לסדור הקדמונים, ואם כן כיון דשל יד לדעת הרא״ש גם כן פתוחה פרשת והיה אם שמוע, אם כן שוין של יד ושל ראש להכשירן. ולדעת הרמב״ם דשל ראש סתומה היא, מכל מקום לדידיה גם של יד סתומה היא, כמו שכתב הבית יוסף על הרמב״ם, וז״ל: וצורה שניה של סתומה אומר אני שהיא סדורה וכו׳, דסדורה

הלכות תפלין סימן לב סעיף לו

אוצר ההלכה

מין סתומה כנזכר לעיל, דכל שמניח חלק בסוף השיטה ובתחלת שיטה שתחתיה וכו׳. עכ״ל. וכן נלע״ד לדייק מלשון הרמב״ם [הלכות ספר תורה פ״ח ה״ב] שמסיים: נמצאת אומר, פרשה פתוחה מתחלת בתחלת השיטה לעולם. עכ״ל. ולשון לעולם מורה, דאין נמצא זולתה פתוחה, והיינו כדעת הבית יוסף, דלדעת הסמ״ג, אף באמצע השיטה לפעמים פתוחה, אם הניח בפרשה הקודמת כשיעור תשע אותיות, ולא יתכן לשון לעולם כי אם לדעת הבית יוסף. וזה ברור.

אמנם דעת מהרש״ל בתשובה (סימן ל״ז דף מ״ג ע״ג), דגם להרמב״ם מקרי זה פתוחה, ואם כן יש לפסול אלו התפלין כאשר עלה על דעת השואל, והוי תרתי דסתרן, כמו שכתב הבית יוסף באו״ח כנ״ל. אמנם יש לחלק כמו שכתב הגאון חכם צבי (בתשובה סימן צ״ט), וז״ל: אבל עיקר בעיני, דעד כאן לא אמר מהר״י די לאון דמיחזי כשתי תורות, אלא בפרשת קדש ופרשת והיה כי יביאך, שהן סמוכות בתורה ואסור לשנותן, לכן אם התפלין שפרשת קדש והיה כי יביאך הפתוחות כהרא״ש דהיא סתומה להרמב״ם, נמצא התפלין שבראש הקורא סותרין מה שכתב בתורה, אבל פרשת והיה אם שמוע שאינה סמוכה לה וכו׳, לא מיחזי כשתי תורות. עכ״ל. אם כן סברת חכם הנזכר לעיל נכון, אם סותרין של יד ושל ראש בפרשת קדש ובפרשת והיה כי יביאך, אבל בפרשת והיה אם שמוע אין קפידא, כיון דבין שעשאה סתומה או פתוחה כשרה, ולא מקרי כשתי תורות, אם כן בנדון דידן, אף לשיטת מהרש״ל וט״ז יש להכשירן לדעת הרמב״ם.

אבל אחר עיון, ראיתי דאפשר גם בפרשת קדש ופרשת והיה כי יביאך, אם של יד סותרין לשל ראש אין לפוסלן, וכמו שכתב המג״א באו״ח סימן ל״ב (סקמ״ח) [סקמ״ט] בשם הסמ״ק [סימן קנ״ג בהגה אות ו׳], תפלין של ראש שהם ארבעה קלפין אין להקפיד בפתוחות וסתומות (כנ״ל) [אך נהגו להקפיד. עכ״ל]. ע״ש. אם כן יש לומר לפענ״ד, דאף מהר״י די לאון לא הקפיד דמיחזי כשתי תורות, אלא בתפלין של יד אם הוא סותר את הספר תורה, דבספר תורה אם עשה פתוחה סתומה או איפכא פסולה, וגם תפלין של יד אם עשה פרשת קדש והיה כי יביאך סתומה פסולה, אם כן אם אחת על דעת הרא״ש ואחת על דעת הרמב״ם, חד מנהון ממה נפשך פסולה דמיחזי כשתי תורות, מה שאין כן בתפלין של ראש ושל יד, אף דסותרין אהדדי, נראה לפענ״ד להכשירן, כיון דתפלין של ראש לא פסלינן אם עשה פרשת קדש סתומה, אם כן לא מיחזי כשתי תורות אם לא פסלינן אותה, וסברא זאת נכונה וישרה ברורה בעיני להכשירן, וכל שכן בנדון דידן דלא סותרין כי אם בפרשת והיה אם שמוע, ודאי כשרין לע״ד בלי גמגום.

אך מה שכתב המג״א דאין להקפיד בשל ראש, אפשר לסתור סברתו, לפי הוכחת הט״ז באו״ח סימן (ל״ג) [ל״ב] [סקכ״ה], דפוסל אף דיעבד אם עשה פרשת והיה אם שמוע פתוחה, מדפריך הש״ס בפרק הקומץ [מנחות לב.] לימא מסייע ליה וכו׳. ע״ש באורך. אם כן עדיין קשה, אף דהוא כט״ז, מאי מייתי ראיה, דהוה ליה לשנויי דמהאי טעמא קאמר דאין מורידין, משום תפלין של ראש, אם עשה מפרשת שמע והיה אם שמוע מזוזה וחיברן בתפירה, דכשר לדעת הב״ח שהביא המג״א (סקנ״א) [סקנ״ב], ולהכי קאמר האי טעמא דאין מורידין, [ד]אף בכהאי גוונא אין לעשות מזוזה, אלא על כרחך דשל ראש דינן כשל יד. וזה ליתא. חדא, דמג״א פוסל אם חיברן בתפירה יחד[3]. ועוד, דיש לדחות דברי הט״ז כאשר אבאר אי״ה, דהנה סופרים דידן נוהגין לעשות פרשת והיה אם שמוע לכתחלה פתוחה, ובתשובת רש״ל (סימן ל״ז), ובתשובת רמ״א (סימן כ״ה), האריכו למעניתם ליישב המנהג, כי אדרבה יש לעשותה סתומה. ויש ליישב עוד, עם מה שכתב הב״ח [ריש אות כ׳] בסימן זה, על מה שהקשה הבית יוסף, דלדעת הרמב״ם אף בדיעבד פסול אם כתבה פתוחה, ובמזוזה [שם פ״ה ה״ב] פסק דכשר בדיעבד, ועיין במנחות (דף ל״ב ע״א). וכתב ב״ח, וז״ל: אבל אין ספק דאף במזוזה היה הדין כן, דאם שינה ועשאן סתומות פסול, אלא דנהגו עלמא בסתומות, ואפילו אם יבוא אליהו אין משנין המנהג כדאיתא התם, אבל בתפלין נהגו עלמא כהלכתא, והלכך אם שינה פסול. עכ״ל. וזה לפלא גדול לכל הרואה את דבריו, דאם כן פשיטא קשה, דהא הרמב״ם פסק דאפילו בדיעבד פסול בפתוחה, והוא כתב דע״פ הדין דוקא בפתוחה, ובלי ספק דטעות סופר בב״ח, וכתב ליישב עם זה מנהג דידן, שכותבין תפלין בפתוחה ומזוזה בסתומה, לזה כתב דלדינא עיקר בפתוחה, ולא כתבו במזוזה בסתומה כי אם משום מנהג, ותפלין כתבו כדינא, אך לשונו אחר כך, הלכך אם שינה פסול אין להבין. ועוד, דהא הש״ס מסיק דמצוה בסתומה, ועיין בתשובות הנ״ל.

אמנם בכל הטרחתם ליישב המנהג עדיין קשה, דאדרבה מהש״ס מוכח דאפילו בדיעבד פסול בפתוחה, כמו שכתב הט״ז (בסקכ״ה). ע״ש באורך.

אך כד תעיין שפיר תמצא דזה ליתא, ודברי הט״ז תמוהים, דאם כן לא פריך שמה במנחות אחרי זה מידי, וזה לשון [הגמרא]: הא מורידין עושין, והתניא הלכה למשה מסיני תפלין על הקלף ומזוזה על דוכסוסטוס, והאריך שמה ליישב זה, והוה ליה לשנויי בקצרה, כיון דביאר בשבת [עט:] דספר תורה כשר אדוכסוסטוס, (מ)האי טעמא בברייתא משום דאין מורידין קאי גם כן אספר תורה שבלה, ואמר טעם אחד לתרוייהו, אלא על כרחך דסבירא ליה להש״ס, דהטעם והדיוק הא מורידין עושין קאי אתרוייהו, אם כן אין מקום להוכחת הט״ז. וצ״ע. אך משום

הערות וציונים

3. המעיין שם במג״א יראה דהב״ח הוא דפוסל בתפירה, והמג״א הביא פוסקים להכשיר, ומשמע שכן דעתו. ואם כן הדרא קושיא לדוכתה, וצריך יישוב עוד. **רא״ם ס״ט.**

אוצר ההלכה

הא לא איריא, דהא הט״ז לא כתב זה כי אם לשיטת הרמב״ם, והא מבואר דעת הרמב״ם (בפ״א מהלכות תפלין הלכה ח׳), דספר תורה פסול אדוכסוסטוס, אם כן מקשה שפיר, ועל פי דברינו מיושב דעת הרמב״ם, דלכאורה הוא נגד הש״ס, דבשבת [שם] תנא דבי מנשה מכשיר דוכסוסטוס, ומה שכתב הכסף משנה משום דאיתא בבבא בתרא [יד.], שאלו את רבי ספר תורה בכמה? אמר להם גויל ששה טפחים, וקלף איני יודע, ומדלא מדכיר דוכסוסטוס, מכלל דוכסוסטוס כלל וכלל לא. עכ״ל. עדיין קשה, למה פסק כרבי שאינו מפורש בהדיא, הוה ליה לפסוק כתנא דבי מנשה שדבריו מפורשים להכשיר. ויש ליישב, ועיין כסף משנה. ועוד השואל ספר תורה בכמה, אימא דרבי ידע בשואל שיודע מקודם דוכסוסטוס בכמה, ועל פי זה מיושב האי דשואל ספר תורה בכמה, [ד]יש לדקדק ניתי ספר תורה ונחזי, דמסתמא גם כן מקודם היו כותבין ספר תורה כדינא, אלא על כרחך דרוב שלהם היה מדוכסוסטוס, וזה לא הוצרך לשאול זולת מה דלא שכיח אצלם, וזה נכון דלא ככסף משנה. אבל על פי דברי ניחא, דהוה ליה להש״ס ליישב, דהא דאין מורידין כנ״ל דאתיא כתנא דבי מנשה, שמע מינה דרבי פליג, והלכתא כוותיה, והש״ס רוצה לפרש אליבא דהלכתא, ודוק [כי] קצרתי[4].

ומיהו עדיין צריך עיון, מהאי דבתר הכי פריך שם במנחות, הא מורידין עושין והא בעי שרטוט וכו׳. רצונו לומר מזוזה. והרמב״ם פסק שמה (הלכה י״ב), דספר תורה בעי שרטוט, אם כן לא מקשה מידי. ועוד, טפי הוה ליה לשנויי, ומדמשני בשינויא דחיקא דתנאי היא, והוה ליה לשנויי דאתיא ככולי עלמא, ואמר הטעם דאין מורידין משום ספר תורה, דגם ספר תורה בעי שרטוט, אלא ודאי ברור הוא דהש״ס סבירא ליה, דהטעם והדיוק אתרוייהו קאי, אם כן ראיות ט״ז ליתא. וצ״ע[5].

ובזה יש ליישב שיטת תוס׳ שם במנחות [לב:] ד״ה הא מורידין עושין, דספר תורה לא בעי שרטוט, ודחקו את עצמם בכמה דחוקים, והיינו משום דאי כשיטת רש״י [מגילה טז: ד״ה כאמיתה] דספר תורה בעי שרטוט (כתפלין) [כמזוזה], לא מקשה מידי, ועיין רש״י [ד״ה בספר] ותוספות [ד״ה כתבה] דסוטה דף (י״ד) [י״ז] ע״ב.

אמנם כד מעיינין שפיר, יש להפך בזכות הרמב״ם דפוסל בדיעבד בפתוחה מטעם אחר, דהנה תוס׳ דשבת (דף ע״ט ע״ב ד״ה הא מורידין עושין) [כתבו], אף על גב דפרשת והיה אם שמוע רחוקה מפרשת שמע, עושין דקאמר, היינו שאם פרשת שמע כתובה בסוף העמוד, יכתוב אחריה פרשת והיה אם שמוע. ע״ש. וזה כמסקנת הש״ס דמנחות, דמשני דילמא להשלים, לפי פירוש התוס׳. אבל לפי סלקא דעתין שם דלא אסיק זה, קשיא לשיטת המקשה קושיות תוס׳ דשבת.

ולע״ד נראה ליישב, דהא בלאו הכי יש לדקדק לפירוש תוס׳ דשם, דפירשו כגון פרשת שמע בסוף, והוסיף והיה אם שמוע וכו׳. ותוס׳ שם [לב:] ד״ה הא מורידין עושין, והא בעי שרטוט, כתבו: ואם תאמר אימא במשרטטי, ויש לומר דלא היו נוהגין לשרטט ספר תורה ותפלין, כיון דלא בעי שרטוט, כדאיתא בפרק קמא דשבת בירושלמי [הלכה ב׳], כל הפטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט. עכ״ל. לפי זה אם נפרש דקושיית המקשן דאמר לימא מסייע ליה קאי גם כן אתפלין, אם כן לא משני מידי דילמא להשלים, שכותב פרשת והיה אם שמוע בגליון, דהא לרוב הפוסקים [לעיל סעיף ל״ב] לא בעי גליון בתפלין, אף לדעת קצת רבוותא הוא כמו במזוזה, ושיעור הגליון כחצי הצפורן, אם כן אם עושה יותר משיעור זה, אפשר דמקרי הדיוט ובור, ואיך יעלה על הדעת דעל שיעור קטן כזה, יכתוב פרשת והיה אם שמוע, ודאי אספר תורה דצריך להניח שיעור שלש שורות ניחא, מה שאין כן בתפלין.

ונלע״ד ליישב עם זה שיטת רש״י דמנחות [שם ע״א ד״ה ודילמא], דפירש להשלים, בפירוש דחוק נגד הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט], אמאי לא פירש פירוש מרווח כדעת תוס׳, אלא ודאי, משום דקשיא בקושיית המקשן שם קושיית תוס׳ דשבת, והאי דאמר לימא מסייע ליה, אסיק כתירוץ תוס׳ דשבת, דיוכל להשלים בסוף, ובאמת לא מקשה מידי מספר תורה, ועיקר הוכחתו מתפלין דאין עושין בו גליון, ואם עשה בו נקרא הדיוט ובור, אם כן לא שייך למימר כסברת תוס׳, דכותב אגליון והיה אם שמוע, ולהכי פריך שפיר, אמאי הכא סתומות, רצונו לומר בתפלין, והכא פתוחות, רצונו לומר במזוזה. ומשני, דילמא להשלים, וכפירוש רש״י, שאם חסרה ממזוזה שיטה אחת, אי לאו דאין מורידין וכו׳, אם כן שמע מינה כשיטת הרמב״ם, דאפילו דיעבד פסול בתפלין, מדפריך מתפלין, שמע מינה דיעבד פסול. ועיין שם בד״ה הא מורידין עושין. ואפשר גם לשיטת תוס׳ לפרש הכי, אך המקשן סלקא דעתיה דמקרי הדיוט ובור אם הניח גליון. והתרצן משני, דילמא להשלים, ולא מקרי הדיוט ובור, דלא דמי לשרטוט, דהתם עושה טרחא שמשרטט ולא צריך הדבר לעשותו, מה שאין כן כאן בתפלין שהניח מעצמו בלא מתכוין בלי שום טרחא גליון, אפשר לא מקרי כהאי גוונא בור.

ועוד יש לפרש בשיטת תוס׳, לפי מה שכתבנו לעיל בשיטת תוס׳, דספר תורה לא בעי שרטוט, י״ל ראיית וסברת הט״ז נכונה. אם כן לשיטתם אזלי, וגם תוס׳ סברי, דאי עושה גליון

הערות וציונים

4. עיין עוד מה שכתבו בזה הרב לשון למודים, הרב חיי עולם והרב שלמי תודה (נדפסו לעיל אותיות: כה, כז, לג), ועיין עוד להרב עצי היער (נדפס במלואים שבסוף הספר אות ז׳). 5. וכן הקשו על הט״ז הרב פרי מגדים, הרב יד אהרן, הרב ישועות יעקב, הרב חיי עולם (נדפסו לקמן אותיות: כד, לא, לג) והרב המגיה בספר עצי היער (נדפס בסוף הספר במלואים לסעיף זה אות ז׳), עיין שם מה שכתבו בזה. ועיין עוד מה שכתבו ליישב הרב לשון למודים, הרב אותות השמים (סק״ג) והרב שלמי תודה (נדפסו לקמן אותיות: כה, כו, כז).

אוצר ההלכה

מקרי הדיוט ובור, והמקשן לא אסיק כלל מתירוץ הש״ס דילמא להשלים, וכפי פירושם, [ו]אי משום דאם כן קשיא לדידהו קושיית תוס׳ דשבת, (ד)יש לומר דאף תוס׳ דשבת לא כתבו כי אם לפי המסקנא, אבל לפי ס״ד הש״ס, אפשר לומר דהיו סוברים דאין מקום לקושיית תוס׳ דשבת, דיש לומר דבאמת מהאי טעמא אין עושין מספר תורה מזוזה, לפי שמרוחקין מהדדי, והא דאמר הטעם משום דאין מורידין, היינו דקאי אתפלין דכתב בהדדי, ולהכי אמר הטעם אין מורידין, דקאי אתרוייהו כעין סברת הט״ז, ומקשה מתפלין, והתרצן השיב איפכא, דודאי מתפלין אין יוכל לעשות מזוזה, דהכא סתומות והכא פתוחות, וליכא למימר דילמא להשלים אגליון, דהא ליכא בתפלין גליון, והעושה כן הרי זה מקרי הדיוט ובור, והא דאמר הטעם משום דאין מורידין משום ספר תורה, אי משום דגם בספר תורה לא שייך האי טעמא, אלא משום דמרוחקין, לזה משני, דילמא להשלים, אם כן יש לומר כתירוץ תוס׳ דשבת, ואף תוס׳ דשבת לא כתבו דבריהם כי אם לפי מסקנא דמנחות. ודוק היטב.

מאלו הפירושים יתבאר כשיטת הרמב״ם, אבל לפי דרכנו למדנו ליישב סוגיית הש״ס למנהגא דידן, שעושין מתחלה בפתוחות, ואדרבה יש קצת ראיה משיטת רש״י, כי בלאו הכי יש לדקדק, אמאי פירש רש״י בדילמא להשלים, פירוש שהוא נגד הירושלמי, וצריכין להמציא דאם תפור כשר, אמאי לא פירש כשיטת תוס׳, ומה שכתבתי לעיל בזה, הוא קצת דחוק בלשון רש״י, שכתב בהדיא דקשיא הוא מספר תורה, אלא נראה לפע״ד, דרש״י הוכיח לעצמו דגם המקשן סובר דאם המה תפורין כשרין, דאם לא כן קשיא אמקשן כקושיית תוס׳ דשבת, וליכא למימר כתירוץ תוס׳ דשבת, אם כן לא מקשה גם הכא מידי, כנ״ל. אלא דמקשן היה סובר, דחותך מספר תורה שבלה פרשיות שמע והיה אם שמוע, ותופר אותן יחד, ולא אסיק למימר, שתופר שורה אחת למזוזה כפירוש רש״י, ומעתה מיושב קושיית תוס׳ דשבת, ולהכי קמקשה מספר תורה דהוה סתומה ומזוזה פתוחה, ומשני, דילמא להשלים, וכפירוש רש״י שתופר שיטה אחת אצל מזוזה, ומעתה לא קשה אמאי לא פירש כפירוש תוס׳, דיש להקשות מאי שנא, [ו]אי משום דמנא ליה לרש״י להמציא דכשר בתפירות, יש לומר דהא ממקשן מוכח זה בלאו הכי. אם כן אין כאן ראיה לדעת הרמב״ם לפסול בתפלין, אם עשה פרשת שמע פתוחה. וזה ברור לפענ״ד. דברי אוהבו לנצח הקטן **יאקב ברלין**[6]. (באר יעקב)

ט׳) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות חוץ מפרשה אחרונה וכו׳. כתב בית יוסף (שיטה ל״ד), וכתב ה״ר אברהם אסאן הסופר ז״ל, שהרב הגדול מורנו כמה״ר רבי יצחק די ליאון ז״ל בהסכמת חכמי דורו פסל כל התפלין וכו׳. נ״ב: עיין מה שכתב הרב החבי״ב בכנסת הגדולה[7] משם מהר״י צונצין ז״ל, הרי הוא בתשובותיו שנדפסו מחדש בספר נחלה ליהושע (סימן א׳). ועיין בתשובת הרב רבנו צבי אשכנזי (סימן צ״ט) שכתב שלא (כתב) [פסל] מהר״י די ליאון ז״ל אלא בפרשת קדש ובפרשת כי יביאך שהן סמוכות בתורה. אבל פרשת והיה אם שמוע שאינה סמוכה לה, לא מחזי כשתי תורות. (יד אהרן הגב״י)

י׳) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות, חוץ מפרשה אחרונה וכו׳. נהגו לעשות צורת שלש פרשיות ראשונות באופן שתהיינה פתוחות אליבא דכולי עלמא, והרביעית פתוחה להרא״ש [הלכות ספר תורה סימן י״ג]. ואין לחוש למה שכתב מר״ן הבית יוסף משם מהר״י די ליאון, דאם הספר תורה נכתב כדעת הרמב״ם [ספר תורה פ״ח ה״ד], והעולה לספר תורה ותפלין שנכתבו לדעת הרא״ש בראשו, הוו תרתי דסתרן אהדדי, משום דהכא לא אפשר לעשותה סתומה לכולי עלמא, ובין אם יהיה הספר תורה כהרא״ש או יהיה כהרמב״ם, התפלין הם היפך הספר תורה. הרב מהר״ר צבי אשכנזי ([שו״ת חכם צבי] סימן צ״ט). והרב מהר״ר ישעיה באסן (בתשובה כתיבת יד) מעלה ארוכ׳ה בענין זה, ותמה מאד על הרב מהר״ר צבי, דהרי אם קורא בספר תורה כתוב כדעת הרמב״ם, לא סתרי, דהפתוחה להרא״ש סתומה לדעת הרמב״ם, ואם כן שוו בשיעוריהן ספר תורה ותפלין דכשרים לדעת הרמב״ם, ולא היתה כוונתם לעשותה פתוחה אליבא דהרא״ש כמו שכתב, אלא לעשותה סתומה אליבא דהרמב״ם. וגם תמה במה שכתב שם מהר״ר צבי לדעת הרב העיטור [הלכות תפלין ח״ב, דף נ״ו ע״ג], והוכיח דלעיטור אם שינה לא פסל ובזה לא דיבר (מהרי״א) [מהר״י די ליאון]. ועוד כתב, דאפשר לומר דגם לדעת הרא״ש אם שינה לא פסל, ואם כן גם שתהיה הספר תורה כדעת הרא״ש אין לחוש, ואין אנו צריכים למה שנדחק מהר״י אבוהב הביאו מרן בבית יוסף. זהו תורף דברי הרב מהר״י באסן בתשובה הנזכרת[8]. (ברכי יוסף – שיורי ברכה סק״ט)

י״א) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות חוץ וכו׳. סופר שקלקל בזה בפרשיות אחת של ראש ואחת של יד וסתרי אהדדי בענינם, העמיקו הרחיבו בענין זה הרב מהר״ר יעקב ברלין, והרב מהר״ר יוסף במהר״ר אשר ופלפלו בחכמה בכל המסתעף מזה. באר יעקב (דף א׳ והנמשך)[9], ועיין מה שכתבתי בשיורי ברכה [סק״ט][10] בס״ד. (מחזיק ברכה סקט״ז)

י״ב) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות וכו׳. על אותה התמונה שמצאת בתפלין של רבנו תם פרשת קדש ופרשת והיה כי יביאך, מתחילין בראש שיטה, ובסופם יש ריוח חלק כשיעור תשע אותיות, ופרשת והיה אם שמוע בראש שיטה חלק כשיעור תשע אותיות, ובסוף לא יש חלק כלל, ופרשת שמע מתחילה בראש שיטה, ומסיימת בסוף שיטה. נראה דהגם דקיימא לן

הערות וציונים

6. תשובה זו שלח הרב המחבר אל עמיתו הגאון רבי יוסף מאיטינגין זצ״ל, והשיב לו תשובה באורך, ושוב השיב לו הרב המחבר (כנדפס בספר באר יעקב), והצגנו דבריהם בשלמותם במלואים שבסוף הספר אותיות: ה, ו. 7. נדפס לעיל אות ג׳. 8. עיין להרב שערי תשובה (סקנ״ג) שהביא דבריו, ומה שהעיר עליו. ע״ש. 9. נדפס לעיל אות ח׳, ובמלואים לסעיף זה אותיות: ה - ו. 10. נדפס בסמוך אות יו״ד.

אוצר ההלכה

כהרמב"ם [הלכות ספר תורה פ"ח ה"א-ב'], דפתוחה לעולם מתחילה בראש שיטה, וסתומה באמצע שיטה, וכפי התמונה הנזכרת, אם כן קדש, והיה כי יביאך, שמע, שלשתן שמתחילין בראש שיטה הם פתוחות, והיה אם שמוע שמתחלת באמצע שיטה היא סתומה (וכצ"ל). אכן כיון שלא הניח ריוח חלק בין והיה אם שמוע לשמע, נראה שהוא פסול, שזה לא פתוחה ולא סתומה לכולי עלמא, כיון שלא הניח ריוח בין פרשה לפרשה. והרי במזוזה שכתב הטור ביו"ד (סימן רפ"ח [סעיף י"ג]) בשם הרא"ש [הלכות מזוזה סימן ה'], טוב שלא להניח שלוש אותיות לא בסוף שיטה שמסיים בה שמע, ולא בראש שיטה שמתחילה בה והיה אם שמוע. ע"ש. הקשה הבית יוסף דכיון שאינו מניח ריוח שיעור שלוש אותיות, נמצא שאין כאן פרשה, ואנן ודאי שיעור ריוח פרשה בעינן בין זו לזו, ולא נחלקו אלא בצורתה אם פתוחה או סתומה. ע"ש.

ולזה יש לומר, דוקא במזוזה דכתיבא בדף אחד, איכא למימר דוקא הוא דבעינן שיעור ריוח בין פרשה לפרשה, אבל תפלין דכתיב בארבעה דפין, יש לומר כיון דניכר שהיא פתוחה, שהרי מתחיל בראש שיטה, אפילו שלא יש ריוח בין פרשה לפרשה, אין לפסול בכך. כעין מה שכתב המרדכי פרק הקומץ [סימן תתקס"א דף ז' ע"ב], דאפילו להרמב"ם דסבירא ליה דפתוחה לעולם מתחלת בראש שיטה, וסתומה באמצע שיטה, בראש הדף אם הניח ריוח שיעור תשע אותיות, והתחיל באמצע שיטה הויא פתוחה. ע"ש. והגם [ד]לא קיימא לן הכי, שלא הוזכר חלוק זה בפוסקים, ועוד דאם כן פרשת והיה אם שמוע לדידן בתפלין לא הויא סתומה, מכל מקום למדנו לענין ריוח בין פרשה לפרשה, יש מקום בראש לחלק בין אם שניהם כתובים בדף אחד, לכתובים בשני דפים. כמו שמצינו להמרדכי שחלק באמצע שיטה, בין דף אחד לשני דפים. אלא דבאמצע שיטה לא קיימא לן [הכי], כיון דהפרשה מצד עצמה שמתחלת באמצע שיטה מוכחת דהויא סתומה, אף על פי שמתחלת בראש הדף, מעשיה סתומים, ולא חשיבא פתוחה. אבל לענין שיעור ריוח בין פרשה לפרשה, כיון שמתחיל בראש שיטה שניכר שהיא פתוחה ולא סתומה, אלא שצריך לתת ריוח לחלק בין פרשה לפרשה, כיון שהם בשני דפים סגי בהכי. וכן ראיתי להב"ח (בסימן ל"ב [אות כ' ד"ה ומ"ש רבנו]), שכתב לפרש דברי הטור שכתב שישאיר חלק בסוף השיטה או בתחלתה, רצונו לומר שאם יתחיל שלוש פרשיות ראשונות כל אחת באמצע שיטה, ויניח לפניה חלק תשע אותיות, ואז יסיים סוף כל פרשה בסוף הדף, ופרשת והיה אם שמוע יתחיל בראש הדף, ומסיימה בסוף הדף. ע"ש. הרי דאף על גב דהשתא ליכא ריוח בין פרשת שמע לפרשת והיה, לית לן בה[11]. אבל הרב הלבוש והובא במג"א (סקמ"ח) כתב ואפילו בין שמע לוהיה אם שמוע, אם לא הניח חלק בסוף שמע כדי לכתוב תשע אותיות, והתחיל והיה אם שמוע בראש שיטה, פסולין. שצורה זו אינה לא פתוחה ולא סתומה לדברי הכל. ע"ש. גם מהרש"ל בתשובה (סימן (ל"ו) [ל"ז]) כתב, על התמונה השנית וכו', אף לדעת הרא"ש [הלכות ספר תורה סימן י"ג] נראה דהיא פסולה, שהרי לא היה שום הפרש בין פרשת שמע לפרשת והיה אם שמוע, וכולי עלמא מודים שפסולה, ואין מחלוקת אלא בין פתוחה לסתומה, אבל לכולי עלמא היא פרשה, וצריך להניח ריוח ביניהם כדין הפרש בין פרשה לפרשה. ע"ש[12]. (אבני צדק)

י"ג) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות. ואם עשאן סתומות פסול, כמו שכתב באגור [הלכות תפלין סימן פ"ג], ולבוש ותשובת נחלה ליהושע [סימן א'] המועתקת בתשובת רש"ל (סימן ל"ז) ורש"ל (שם). מקדש מעט [ס"ק קמ"ח]. וכן פסק בתניא [הגר"ז סעיף נ'].

(באר יעקב – קרוייזר ס"ק פ"ח)

י"ד) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות חוץ מפרשה אחרונה. רצונו לומר, דלפני שלש הפרשיות הללו יש פתיחה בין הפרשה שלפניה ובינה. והנה אף דפרשת קדש אין ניכר כלל דעושה אותה פתוחה, רק דעושה אותה בראש שיטה כמו אחר הפתיחה בספר תורה, אכן והיה כי יביאך ושמע, צריך לעשות היכר יותר, דהיינו שפרשת קדש יניח קצת מסוף הפרשה חצי שיטה, וכן יניח קצת מסוף פרשת והיה כי יביאך, ויהיה ניכר דשמע היא אחר פתוחה.

והנה קשה לי קצת, דלמה נקפיד על התחלת כל פרשה ולא נקפיד על סופה, והרי בסוף פרשת והיה כי יביאך יש סתומה אחריה, ולמה יעשנה פתוחה. ועיין בתוס' מנחות (דף ל"א ע"ב ד"ה ועושה פרשיותיה סתומות) שהקשו, הא אין כאן רק פרשה אחת במזוזה, היינו בין ובשעריך לבין והיה אם שמוע. ושמא משום על הארץ דמסיים בסוף שיטה, אף שאין כתוב אחר כך. ע"כ. הרי חזינן דהש"ס שם דקדק על הסתומה דסופה.

ונראה לתרץ על פי מה שכתב הט"ז (סקכ"ה), דכל ענין הסתימה הוא לידע שיש שייכות לה עם פרשה שלפניה, ופתוחה הוא להראות שאין שייכות לה עם שלפניה. ואם כן כאן בתפלין, דהפרשיות רחוקות זו מזו ואין להם שום שייכות, אף והיה אם שמוע לשמע, ורק מכל מקום עושין סתומה מפני שכן הוא בתורה. ואם כן כאן בין פרשת והיה כי יביאך לשמע, דודאי אי אפשר לצאת ידי שניהם, דזה סיים בסתימה וזה מתחיל בפתיחה, ולכן אם עושין אותה פתוחה כמו כל שמע שבספר תורה, דאין לה שייכות עם שלפניה, וגם עתה אין לה שייכות לוהיה כי יביאך, דאינן סמוכות, שפיר הפתוחה היא כתיקונה בשני דברים

הערות וציונים

11. עיין מה שכתב ליישב דברי הב"ח בספר באר יעקב בתשובת רבי יוסף מאיטינגין (נדפס לקמן במלואים אות ה' בד"ה ותירוץ הב"ח), ובמה שכתב בזה הרב המחבר שם בתשובתו האחרונה (נדפס שם אות ו', בד"ה ומה שתמה מעלתו אתמונת). ע"ש.

12. ועיין בספר שיירי כנסת הגדולה (הגב"י סקכ"ה), ובפתחי תשובה וארחות חיים - ספינקא (סקס"ט, נדפסו לקמן אותיות: פ, פא, פב) שחילקו בין תפלין של רש"י לתפלין של רבנו תם. ע"ש.

אוצר ההלכה

לענין פרשת שמע, האחד דכן הוא בתורה, והשני דאין לה שייכות. אבל אם נעשה אותה סתומה לתקן סופה של והיה כי יביאך, לא יהיה התיקון רק מפני שכן הוא בתורה, אבל הרי אין לה שייכות לשמע, לכן הפתוחה עדיף. אבל במזוזה עושין שתיהן סתומות, לתקן אף סופה של והיה אם שמוע, לכן יכתוב על הארץ סוף השיטה להראות שיש לה בתורה שייכות לאחריה. ודו"ק. (גנזי חיים סקל"ה)

ט"י) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות וכו'. כתב בית יוסף (בד"ה ויעשה כל פרשיותיה פתוחות וכו'), **ובפרשה אחרונה** נוהגים כדברי הרמב"ם [הלכות ספר תורה פ"ח ה"ב], **ודלא כהרא"ש** [הלכות ספר תורה סימן י"ג], **משום דאי אפשר לעשותה וכו'. נ"ב:** ואמאי לא יוכל לשכל את ידיו לגמור הפרשה השלישית, דהיינו שמע באמצע שיטה, ויניח שיעור יותר מלכתוב תשע אותיות, ואז יניח שיעור כדי לכתוב תשע אותיות, ויכתוב תיבה אחת בסוף השיטה, דהיינו תיבת והיה, דאז הויא סתומה אליבא דכולי עלמא. ועיין להט"ז ז"ל [סקכ"ו] שהאריך בזה. ושמעתי שארבע פרשיות של יד הכתובים על קלף אחד, צריך שכל פרשה ופרשה [תהיה] כתובה לבדה, ולא תהיה אף מלה אחת מעורבת עם חברתה, ולפי זה לא שייך מה שכתבנו. ודוק. וכן מבואר בדברי מרן ז"ל (בהיפוך הדף [בד"ה וכתב מהר"י אבוהב]), **שכתב** שאינו יכול לכתוב בעמוד אחד סוף שמע והתחלת והיה וכו'. ע"ש. וכן מוכרח להיות לפי מה שנתבאר בסימן ל"ה. ע"ש בטור ודוק. וכן הוא לשון הרמב"ם ז"ל (בפ"ג ה"ז), תפלה של יד כותבם בארבעה דפין וכו'. ע"ש. (זכר אליהו – סימן ז')

ט"ז) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות חוץ מפרשה אחרונה וכו', ואם שינה פסול. כתב בית יוסף (שיטה י"ו), כתוב בהגהת סמ"ק [סימן קנ"ג אות ו'] **בשם** רבינו יחיאל, דבשל ראש שהם ארבעה קלפים אין להקפיד בסדר כתיבתן וכו'. נ"ב: מה"ר קלמן ז"ל הובאו דבריו במהר"ם מפדאווה ז"ל, כתב איפכא[13], ומה"ר מנחם עזריה ז"ל [מפאנו, סימן ק"ו ד"ה ולכן צדקו] הכריע כסמ"ק[14].

שם (שיטה כ"א), ואיני יודע מה ענין היכר פתוחות וסתומות לענין כתיבה כסדרן, ולענין דינו של רבנו יחיאל דבר תימה הוא בעיני דכיון דתניא במכילתא [סוף פרשת בא] כתבן שלא כסדרן יגנזו הא נמי שלא כסדרן וכו'. נ"ב: אמר המאסף: מן הדומה שסובר ז"ל, דמה שכתוב בהגהת סמ"ק 'אין להקפיד בסדר כתיבה', הוא דאין להקפיד איזו פרשה נכתבה תחלה. ולי נראה שאין כוונת דברים אלו לומר אלא שאין להקפיד בסדר כתיבתו, אם פתוחה או סתומה[15].

(שיירי כנסת הגדולה הגב"י ס"ק כ"ט – ל')

י"ז) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות חוץ מפרשה אחרונה וכו', ואם שינה פסול. כתב הטור, ויעשה כל פרשיותיה פתוחות וכו'. עכ"ל. מרן ז"ל בבית יוסף מביא דברי הגהת הסמ"ק [סימן קנ"ג אות ו'] שכתב, דבשל ראש אין להקפיד בסדר כתיבתן, ומה שנתן טעם מהר"י אבוהב ז"ל, והקשה עליו דמה ענין היכר פתוחות וסתומות לענין כתיבה כסדרן. ע"ש. וכתב הרב החבי"ב ז"ל בשיירי כנסת הגדולה (בהגהת ב"י אות ל')[16], דאין כוונת הסמ"ק אלא שאין להקפיד בסדר כתיבתן אם פתוחה או סתומה. אלו דבריו. ועיין נמי להר"ב מג"א (סקמ"ט). ואחרי המחילה אין הדבר כן, ושפיר קא מקשה מרן ז"ל, דהא האגור (בהלכות תפלין סימן נ"ט) ובכלבו (בהלכות תפלין סימן כ"א) להדיא כתוב ומבורר בהם בשם הר"ר יחיאל ז"ל, דאין להקפיד בסדר כתיבתן ממש קאמר, לא בענין פתוחה וסתומה. פוק עיין וק"ל. (חלקו של ידיד)

י"ח) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות חוץ מפרשה אחרונה וכו', ואם שינה פסול. בתשובת חתם סופר (סימן ד'), בתפלין שנפתחו והיה של יד כתובה פרשת "והיה" סתומה אליבא דכולי עלמא על פי דעת הט"ז [סקכ"ו] שהמציא להניח סוף שמע פחות מתשע אותיות, וכן בתחלת "והיה". ותפלין של ראש היה כל פרשיותיו פתוחות, דהוי כתרתי דסתרן, דשל ראש פתוחות ושל יד סתומות. והשיב דאין קפידא, דהא כתב המג"א [סקמ"ט] דבשל ראש אין להקפיד בסדר פתוחות וסתומות, ולא שייך לומר דסותר אם של יד סתומה. ע"ש. וכהאי גוונא כתב הבאר יעקב[17] בנדון שלפניו דהיתה של ראש סתומה ושל יד פתוחה, והכשיר גם כן מטעם זה דלא הוי תרתי דסתרן דבשל ראש אין להקפיד. ע"ש[18]. (פתחי תשובה)

י"ט) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות חוץ מפרשה אחרונה וכו', ואם שינה פסול. כתב באר היטב (סקנ"ג), שגדול אחד פסל וכו' שהיו עשויות לדעת הרא"ש. [ע"כ]. עיין דעת קדושים (סקמ"ה) שלימד זכות על זה, כיון דלבעל העיטור [ח"ב הלכות תפלין דף נ"ו ע"ג] אין עיכוב אם עשאן פתוחות או סתומות כיון שאינם סמוכים בתורה. ע"ש.

כתב במג"א [סקמ"ט] בשם הגהת סמ"ק [סימן קנ"ג אות ו'] בשל ראש שהם ארבעה קלפים אין קפידא בפתוחות או

הערות וציונים

13. לפנינו לא הובאו דבריו בשו"ת מהר"ם פדאווה (עיין שם בסימן ע"ז), רק בשו"ת רמ"ע מפאנו שם בד"ה ועוד ראיתי. 14. נראה דצריך לומר הגהת סמ"ק, כפי שמפרשם הרב המחבר בדיבור הבא. ועיין בספר באר יעקב - ברלין בתחלת תשובתו האחרונה, נדפס לקמן במלואים לסעיף זה אות ו'. 15. וכן כתב מגן אברהם (סקמ"ט). ועיין מה שכתבו ליישב דברי מרן הבית יוסף בספר באר יעקב בתחלת תשובתו האחרונה (נדפסה לקמן במלואים לסעיף זה אות ו' ד"ה תחלת דברי פי קדשו), ובספר חלקו של ידיד ומרן הגאון ראש הישיבה שליט"א (בירחון אור תורה כסלו תשנ"ד, ובהגהה לספר זכר אליהו), נדפסו לקמן אותיות: יז, כא, כב. 16. נדפס בסמוך אות ט"ז. 17. בתשובתו הראשונה (נדפסה לעיל אות ח' בד"ה אבל אחר העיון), אבל בתשובתו השניה (נדפסה לקמן במלואים לסעיף זה אות ו' בד"ה תחלת דברי פי קדשו) חזר בו, וכתב שגם בשל ראש יש להקפיד בפתוחות וסתומות כהבנת מרן הבית יוסף. 18. הרב ארחות חיים - ספינקא (סקס"ו) העתיק את לשונו, ולכן לא הובא כאן.

אוצר ההלכה

סתומות אך נהגו להקפיד. [ע"ש]. ועיין בחתם סופר (סימן ד') במעשה שנכתב תפלין של יד סתומה אליבא דכולי עלמא, ובתפלין של ראש היתה פרשה פתוחה כמנהג רמ"א, והשיב, דכיון דכתב המג"א בתפלין של ראש אין להקפיד, ואפילו אם נחמיר אם שינה בקדש והיה כי יביאך משום שסמוכים בתורה, מ"מ אין להחמיר בוהיה אם שמוע דאינם סמוכים בתורה, ואינם בגליון אחד עם אינך, ואם כן אם עושה בשל ראש כולם פתוחות לא שייך לומר דסותר לשל יד. עכ"ד. ועיין באשל אברהם שכתב גם כן, דמה שכתב בתפלין של ראש אין קפידא, קאי דוקא על והיה אם שמוע לחוד, אבל שאר שלש פרשיות יהיו כולם פתוחות, דלא כדרישה [סק"ו]. ע"ש. (באר יעקב – קרוייזר סקצ"א)

כ') שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות חוץ מפרשה אחרונה וכו', ואם שינה פסול. כתב סמ"ק [סימן קנ"ג הגהה אות ו'] זה לשון המג"א (סקמ"ט): ובתפלין של ראש שהן ארבעה קלפים, אין להקפיד בפתוחות וסתומות, אך נהגו להקפיד. עכ"ל. ועיין בתשובות חתם סופר (או"ח סימן ד' בד"ה אלא), ושם נאמר ביאור סברת הסמ"ק בזה. (ילקוט הגרשוני סק"ז)

כ"א) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות חוץ מן האחרונה וכו', ואם שינה פסול. כתב בית יוסף, כתב בהגהת סמ"ק [סימן קנ"ג הגהה אות ו'] בשם רבנו יחיאל דבשל ראש שהם ארבעה קלפים אין להקפיד בסדר כתיבתן. נ"ב: רצונו לומר, סדר כתיבה של פתוחות וסתומות. ובזה סרה תמיהת מרן ז"ל מעל מהר"י אבוהב ומעל רבנו יחיאל. ושוב ראיתי להרב מגן אברהם (בסקמ"ט). ע"ש. (אמר המגיה: עיין להרב מאמר מרדכי (סקל"ב), שבסמ"ק מבואר כהבנת מרן בית יוסף, ודלא כהמגן אברהם, ועיין עוד בכלבו (סימן כ"א), ובספר האגור הלכות תפלין (סימן נ"ח ונ"ט ופ"ג) ע"ש. ועיין במר וקציעה. נאמ"ן ס"ט).

(זכר אליהו – סימן ז')

כ"ב) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות, חוץ מפרשה אחרונה וכו'. כתב בבית יוסף (בד"ה וכתב מהר"י אבוהב וכו') וז"ל: ולדעת הרא"ש [הלכות ספר תורה סימן י"ג] זהו ציור פתוחה ויצטרך לדעתו שבעמוד והיה אם שמוע יניח [שיטה] אחת חלק בתחלת העמוד ואחר כך בשיטה שניה "לא" יתחיל בראש שיטה וכו'. ע"כ. נ"ב: תיבת "לא" טעות סופר וצריך למוחקה, ועיין בט"ז (סקכ"ו).

עוד כתב בבית יוסף בשם רבנו יחיאל [מובא בהגהת סמ"ק סימן קנ"ג אות ו'], דבשל ראש שהם ארבעה קלפים אין להקפיד בסדר כתיבתן וכו', וכתב מהר"י אבוהב וכו' ואיני יודע מה ענין היכר פתוחות וסתומות לענין כתיבה כסדרן. ע"ש. נ"ב: עיין מה שתירץ בדרישה [אות ו']. ובכלבו (סימן כ"א) מוכח להדיא כהבנת מרן. ע"ש. וכן משמע בהדיא בספר האגור (הלכות תפלין, סימנים נ"ח ונ"ט ופ"ג), ועיין מר וקציעה. (מרן הגאון ראש הישיבה שליט"א[19])

כ"ג) שם חוץ מפרשה אחרונה הכתובה בתורה שהיא והיה אם שמוע. כתב בית יוסף (שיטה י"א) [בשם הרמב"ם] [תפלין פ"ב ה"ב], ופרשה אחרונה שהיא והיה אם שמוע וכו'. נ"ב: [עיין] גינת ורדים כלל ב' (סימן ג' וסימן ד'). (יד אהרן הגב"ד)

כ"ד) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו', ואם שינה פסול. כתב בית יוסף (שיטה י"ו), ושמא כיון דבקצת פרשיות אם שינה פסול לא מפליגינן בינייהו וכו'. נ"ב: והרואה יראה כמה דחוק פירוש זה, דמנא ליה להרמב"ם ז"ל [תפלין פ"ב ה"ב] זה. גם בתשובת רש"ל (סימן ל"ז) דחק את עצמו בפירוש הרמב"ם, וכתב דפסול דקאמר רצונו לומר פסלן מעיקר הכשרן לכתחלה. ע"ש. ועיין בלחם חמודות [דברי חמודות הלכות תפלין אות קל"ה], ובגנת ורדים (חלק א"ח כלל ב' סימן ג' וד'). והט"ז [סקכ"ה] הביא דברי רש"ל וכתב, ונראה לי ליישב דעת הרמב"ם, דהוכיח כן מתלמוד ערוך דעל כרחך יש חילוק בין תפלין למזוזות בפרשת והיה אם שמוע, שבתפלין בעינן סתומה אפילו בדיעבד, מדאמרינן בהקומץ [מנחות לב.] רב נחמן בר יצחק אמר מצוה בסתומות, ואי עבדינהו פתוחות שפיר דמי, לימא מסייע ליה כיוצא בו ספר תורה ותפלין שבלו אין עושין מהן מזוזה לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, הא מורידין עושין, אמאי הכא סתומות והכא פתוחות, אלא על כרחך אף במזוזה בסתומות. ודייק הרמב"ם דעל כרחך האי דיוק דאין מורידין, קאי גם על התפלין. דאי על ספר תורה לחוד, לישני ליה דאין הכי נמי דמספר תורה אין עושין מזוזה משום דבספר תורה הוי סתומות ובמזוזות פתוחות. והא דאמר טעמא משום דאין מורידין, קאי על תפלין דלא יעשה (ה)מזוזה אף על גב דהוה כשר גם כן בפתוחות, ומשום הכי אמר חד טעמא אתרוייהו דהיינו אין מורידין. (אע"ג) [אלא על כרחך] דגם בתפלין בעינן סתומות כמו בספר תורה ובמזוזה בפתוחות כשר בדיעבד, משום הכי אמר לימא מסייע ליה תפלין, טעמא דאין מורידין, הא מורידין עושין, ואמאי הא תפלין (בפתוחות) [בסתומות] ומזוזה (בסתומות) [בפתוחות][20]. מדלא משני הכי ומשני שנויא דחיקא, שמע מינה דבתפלין פסול בפתוחות אפילו בדיעבד. ע"כ. והא נמי לע"ד לא נהירא, דאיך הכריח הוא ז"ל דהאי דיוק דאין מורידין קאי גם אתפלין, דאי לא תימא הכי לישני ליה דאין הכי נמי דמספר תורה אין עושין מזוזה, דהכא סתומות והכא פתוחות, וטעמא דאין מורידין קאי על תפלין, ומשום הכי אמר חד טעמא אתרוייהו. דהא אמרו שם הא מורידין עושין, והא בעיא שרטוט, ואי לפי דעתו מאי קשיא ליה, הלא לספר תורה בעינן שרטוט ואם כתבו בלא שרטוט פסול. וכדפסק הרמב"ם בפרק ז' [הלכה ד']. ע"ש. ואם כן נימא דטעמא דאין מורידין קאי לספר תורה, דאי לאו

הערות וציונים

19. נדפס בירחון אור תורה כסליו תשנ"ד סימן י"ט. 20. עיין בהגהות והערות בשלחן ערוך מכון ירושלים (אות קי"א), ובספר שמן המאור (נדפס לקמן אות ל').

אוצר ההלכה

הכי עושין, דהכא בעינן שרטוט, ובמזוזה נמי בעינן שרטוט, אף על גב דלגבי תפלין לא אצטריך להאי טעמא, דהא לא מצריכינן בהו שרטוט, ובמזוזה בעי, מכל מקום נקט חד טעמא אתרוייהו וכדכתב הוא ז״ל. אלא ודאי דלא סבירא ליה לתלמודא הכי. אלא טעמא דאין מורידין קאי אכולהו, ואי לאו האי טעמא הוה אמינא דמורידין, ומשום הכי קשיא ליה שפיר, ואם כן הדרא קושיא לדוכתא להרמב״ם ז״ל. וצ״ע.

לכן נראה לענ״ד לומר, דהא נפקא ליה להרמב״ם מההיא דגרסינן בפרק הבונה [שבת קג:], ״וכתבתם״ [דברים ו׳, ט׳] שתהא כתיבה תמה, פרשה פתוחה לא יעשנה סתומה, סתומה לא יעשנה פתוחה וכו׳, הרי אלו יגנזו. וכתב רש״י ״וכתבתם״, דתפלין ומזוזה. ע״כ. הרי להדיא דסבירא ליה לרש״י ז״ל דברייתא זו אף לענין תפלין ומזוזות אתאמרא, וכן נראה מוכרח מדעת הרמב״ם ממה שכתב בפרק א׳ מהלכות תפלין [הלכה ג׳], עשרה דברים יש בתפלין הלכה למשה מסיני, וכולן מעכבין, שנים הם בכתיבתם, ואלו הם השנים, שכותבים אותם בדיו. וכתב שם מרן ז״ל, דהא נפקא ליה מהאי ברייתא דפרק הבונה, הרי דלהרמב״ם ברייתא זו אף לתפלין ומזוזות אתאמרא. וכבר כתבתי לעיל [הגה״ט ד״ה שיטה ט׳][21] מכח ההיא דהקומץ [מנחות לא:] דאמרי התם אבעיא להו שתים שלש מהו, אמר רב נחמן כל שכן שעשאה כשירה. ופרכינן עשאה כשירה פסולה. ומהדרינן ההיא בספר תורה, דמשמע דברייתא זו דוקא לענין ספר תורה אתאמרא. ומכח זה כתבתי דמכח מתניתין [מגילה ח:] דאין בין ספרים לתפלין ומזוזות, אית לן למימר דכל היכא דלא אשכחן שחילקו רז״ל ביניהם לא נחלק. ודוקא בדבר שחילקו בפירוש נחלק ולא בדבר אחר, וכדכתב מרן ז״ל בכסף משנה [שם פ״א ה״י] בד״ה אין כותבין. וכיון שכן לנדון דידן נמי אמרינן היכא דאתמר בפירוש בגמרא דהיינו מזוזה, ודאי פסקינן הכי, דאמרינן דברייתא זו לאו למזוזה אתאמרא, אבל בתפלין כיון שלא נאמר בפירוש בגמרא, ודאי אמרינן אוקמוה אדיניה, דסתומה לא יעשנה פתוחה מקרא ד׳וכתבתם׳ דלגבי תפלין אתמר. ועוד, מהא דתנן אין בין ספרים. ומשום הכי פסק הרמב״ם דאם שינה פסל, דהרי אלו יגנזו קתני בברייתא, והרמב״ם ז״ל סבירא ליה דהרי אלו יגנזו דקתני בברייתא, לאו לענין דיו דוקא, אלא אף לענין פתוחה וסתומה. דהרי כן כתב הרמב״ם בפרק ז׳ [הלכה י״א] לענין ספר תורה, וכמו שכתב רבנו המחבר ז״ל שם בכסף משנה.

(יד אהרן הגב״י)

כ״ה) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳, ואם שינה פסול. מה שהקשה מרן ז״ל [בבית יוסף], לדעת הרמב״ם ז״ל [הלכות תפלין פ״ב ה״ב] דאם שינה בפרשת שמע ופרשת והיה אני שמוע ועשאן פתוחות כיון דאינן סמוכות בתורה אמאי פסולות. עיין בט״ז ז״ל (סקכ״ה) שהכריח כן מסוגיא דפרק הקומץ [מנחות לב.] דקאמר לימא מסייע ליה כיוצא בו ספר תורה ותפלין וכו׳ הא מורידין עושין אמאי הכא סתומות וכו׳, ועל כרחך הך דיוקא אתפלין נמי קאי, דאם לא כן לימא דמשום תפלין איצטריך היכא דעבדינהו פתוחות, אלא על כרחך דאפילו בדיעבד נמי פסולים. יע״ש. וכהאי גוונא נראה לי להכריע מה שכתב הרמב״ם [הלכות תפלין פ״א ה״ט] דספר תורה על הדוכסוסטוס פסול, ולאפוקי מהרא״ש [הלכות ספר תורה סימן ה׳] שהכשיר. וראיה מדפרכינן בההיא סוגיא הא מורידין עושין, והתניא הלכה למשה מסיני תפלין על הקלף ומזוזה [על] דוכסוסטוס, ואם איתא לימא דמשום ספר תורה איצטריך להאי טעמא, דכשרה אדוכסוסטוס, אלא ודאי דליתא[22]. ועיין בכסף משנה [שם] ובבית יוסף טור יו״ד סימן רע״א [סעיף ג׳ ד״ה וטעמו] מה שכתב בטעם הרמב״ם ז״ל. ואי קשיא מהא דפרכינן תו התם [בע״ב] הא מורידין עושין והא בעי שרטוט, ולימא דמשום ספר תורה איצטריך דבעי נמי שרטוט כמו שכתב הרמב״ם ז״ל פרק ז׳ מהלכות ספר תורה [הלכה ד׳], אפשר לומר דאף על גב דסוגיא דפרק הקומץ משמע דסבירא ליה דספר תורה לא בעי שרטוט, מכל מקום פסק כסוגיא דסוף פרק קמא דמגילה [טז:] וכדברי הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] דס״ל דבעי שרטוט כמו שכתב בכסף משנה [שם], ואין הכי נמי דבהא איתרצא נמי קושיא דפרק הקומץ, מה שאין כן באינך דלא מצינו איפכא, נקטינן כסוגיא דהקומץ כנ״ל.

(לשון למודים – סימן ט״ז)

כ״ו) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ שיעשנה פתומה, ואם שינה פסול. הרמב״ם [תפלין פ״ב ה״ב] פוסל אם עשה הפרשה אחרונה פתוחה. וכתב הט״ז (בסקכ״ה) דהרמב״ם הוכיח זה מהסוגיא דפרק הקומץ (מנחות דף ל״ב ע״א), דפריך הא מורידין עושין אמאי הכא סתומות והכא פתוחות. ואי אמרת דפתוחות כשר בתפלין בדיעבד, לימא דנקיט טעמא דאין מורידין משום תפלין. והבאר היטב [סקנ״ב] הקשה על הט״ז מאידך מקשן, דמקשה הא מורידין עושין והא בעי שרטוט. ולפי דעת הט״ז קשה, הלא הרמב״ם פסק בפרק ז׳ הלכות ספר תורה [הלכה ד׳] דספר תורה בעי שרטוט, אם כן נימא דטעמא דאין מורידין קאי לספר תורה. אלא על כרחך דסבירא ליה לתלמודא דטעמא דאין מורידין קאי אתרוייהו וכו׳. ע״ש. ואני הוספתי להקשות עליו, הא תפלין אף על גב דאין צריכין שרטוט מכל מקום כשרין בשרטוט, כמו שכתב הבית יוסף [סעיף ו׳] בשם רוב הפוסקים, וכן נראה מהרמב״ם (בפרק א׳ מהלכות תפלין דין י״ב) שלא כתב שם רק דאין צריכין שרטוט, ולא כתב כלום דאם שרטט מאי דינו. ע״ש. אם כן הא דפריך הש״ס הא מורידין עושין הא בעי שרטוט, היינו דסבירא ליה לתלמודא דמסתמא מיירי בתפלין שנעשו בהכשר גמור, אף על גב דכשרים נמי בשרטוט, וכן כתבו התוספות שם ([עמוד ב׳] בד״ה הא מורידין וכו׳). ע״ש. אם כן לפי זה אף אם נאמר דבדיעבד כשר בפרשה אחרונה פתוחה, מכל מקום פריך שפיר דמסתמא מיירי מתפלין דנעשה בהכשר גמור בפרשה אחרונה סתומה, כמו דאמרינן גבי שרטוט. ונראה לי בודאי לא

הערות וציונים

21. נדפס לעיל סעיף ג׳ אות ב׳. 22. עיין להרב שלמי תודה (נדפס לקמן אות כ״ז) מה שכתב בזה.

אוצר ההלכה

נעלם מהט״ז הסוגיא דשרטוט, ועיקר הוכחתו היינו כמו שכתב וז״ל: מדלא משני הכי אלא משני שם שנויא דחיקא וכו׳, משמע דאם לא היה שנויא דחיקא לא היה מוכח מידי, אף על גב דאפשר לתרוצי נמי בהכי, מכל מקום כיון דבלאו הכי משני שפיר הוי אמרינן דחדא מתרי טעמי נקט. ולפי זה אין ראיה כלל מהאי דשרטוט, כיון דהתם בלאו הכי משני שפיר[23]. וזו מה שרצינו לבאר. (אותות השמים סק״ג)

כ״ז) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ שיעשנה פתומה, ואם שינה פסול. כן כתב הרמב״ם בפרק ב׳ מהלכות תפלין [הלכה ב׳]. והט״ז [סקכ״ה] הביא ראיה מדאמר בפרק הקומץ [מנחות לב.], לימא מסייע ליה ספר תורה שבלה ותפלין שבלו אין עושין מהן מזוזה, לפי שאין מורידין וכו׳, הא מורידין עושין, ואמאי, הכא סתומות והכא פתוחות. ועל כרחך דמתפלין נמי דייק, דאם לא כן אימא משום תפלין אצטריך לטעמא דאין מורידין. יע״ש. וכבר תמהו עליו כל האחרונים[24], דאם כן מאי פריך התם בתר הכי הא מורידין עושין, והא בעיא שרטוט. נימא דנקט טעמא דאין מורידין, משום ספר תורה דצריך שרטוט בכל שיטה, וכמו שכתב הרמב״ם בפרק ז׳ מהלכות ספר תורה [ה״ד]. יע״ש. ולע״ד אפשר ליישב, דהט״ז לא קשיא ליה להמקשן. משום דיש לומר דהמקשן סלקא דעתיה דטעמא דאין מורידין קאי אתרוייהו, ולא ניחא ליה לומר דלא קאי אלא אתפלין, דפשטא דברייתא לאו הכי משמע, ולכך קאמר לימא מסייע ליה וכו׳. והט״ז לא הוקשה לו אלא על המדחה דקאמר דילמא להשלים, דזהו דוחק גדול, והוה ליה לדחות דטעמא דאין מורידין אצטריך משום תפלין, דזה מרווח יותר משנאמר דברייתא מיירי להשלים. וכן מבואר מדבריו שם דלא הוקשה לו אלא על התרצן, דמשני שינויא דחיקא כמו שיראה המעיין שם, אלא על כרחך דגם בתפלין אם שינה פסול. אבל גבי שרטוט לא קשיא, דיש לומר דהוא הדין דהוה מצי לשנויי הא דנקט טעמא דאין מורידין משום ספר תורה, אלא דבלאו הכי משני שם שינויא רויחא דתנאי היא, וכמו שכתב בספר התרומה [סימן קצ״ו], הביאו הב״ח בריש הסימן [אות ז׳ ד״ה מיהו], דהוא הדין דהוה מצי לשנויי במשרטטי, אלא כיון דמשכח תנאי במזוזה מייתי להו. יע״ש. ודון מינה ואוקי באתרין.

ולכאורה לפי זה יש להביא ראיה להרמב״ם שפסק (בפ״א מהלכות תפלין ה״ט), שספר תורה שכתבו על הדוכסוסטוס פסול. יע״ש. דפריך התם הא מורידין עושין, והתניא הלכה למשה מסיני תפלין על הקלף ומזוזה על הדוכסוסטוס וכו׳, למצוה וכו׳. יע״ש. וקשה דאמאי דחק עצמו לשנויי דהלכה למשה מסיני למצוה, והא יש לומר דטעמא דאין מורידין איצטריך משום ספר תורה דכשר בדוכסוסטוס. אלא על כרחך דגם בספר תורה פסול בדוכסוסטוס, דהלכה למשה מסיני דקתני ספר תורה על הגויל בא למעוטי דוכסוסטוס, וכמו שכתב הרמב״ם שם. אבל אכתי יש לדחות, דהמתרץ כיון דאשכח רב דאמר בפרק המוציא יין (שבת דף ע״ט ע״ב), דקלף כשר למזוזה, וכמו שמסיק בגמרא שם, לכך משני הכי. ושוב אחר כותבי, ראיתי להרב לשון למודים [סימן ט״ז][25] שהוכיח כמו שכתבתי. יע״ש[26].

ועיין להרא״ש בהלכות ספר תורה [סימן ז׳], שכתב דפירכא מציעתא ובתרייתא, קיימא אתפלין. דפירכא בתרייתא לא קאי אספר תורה, משום דספר תורה נמי צריך שרטוט, ופירכא מציעתא נמי לא קאי אספר תורה, משום דספר תורה כשר בדוכסוסטוס, וכמו שפסק הרא״ש שם [סימן ה׳] כתנא דבי מנשה, וכמו שכתב בטור יו״ד סימן רע״א [סעיף ג׳]. יע״ש.

והב״ח [ריש אות כ׳] כתב, דהאי טעמא דמזוזה כשרה אף בפתוחות, משום דדינא היא בפתוחות, ומן הראוי היה שאם עשאה סתומה פסולה, אלא דכבר נהגו עלמא בסתומות, הילכך אם עשאן פתוחות שפיר דמי. מה שאין כן בתפלין דנהגו עלמא כהלכתא, ולכך אם שינה פסול. יע״ש. ודבריו תמוהים דמאי שנא תפלין ממזוזה, כיון דבמזוזה דינם להיות פתוחות משום דאינם סמוכין, ולכך אם עשאן פתוחות כשר. אם כן הכי נמי גבי תפלין, כיון דאינם סמוכין דינם להיות פתוחות, אלא דנהגו עלמא בסתומות, ואמאי אם שינה פסול? ועוד דבגמרא שם [מנחות] מסיק רב נחמן בר יצחק מצוה לעשותן סתומות, ואי עבדינהו פתוחות שפיר דמי, ומאי פתוחות דקאמר רבי שמעון בן אלעזר, אף פתוחות. יע״ש. אלמא דעיקר מצותה בסתומות, וכן פסק הרמב״ם בפרק ה׳ מהלכות תפלין [הלכה ב׳], יעוין שם במרן הכסף משנה ז״ל, ודברי הב״ח צ״ע, ועיין עוד בתשובת מהרש״ל (סימן ל״ז). (שלמי תודה)

כ״ח) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ שיעשנה פתומה, ואם שינה פסול. כתב הט״ז (סקכ״ה), חוץ מפרשה [וכו׳]. ולי נראה ליישב. [ע״כ]. בזה נתכוין למה שכתב בשו״ת מנחם עזריה מפאנו (בסימן ק״ו) בשם הגאון מה״ר אברהם מפיסו. רק שהקשה ממה שכתב רש״י [מנחות לב.] הכא סתומות, בספר תורה וכו׳, משמע דלא פריך רק מספר תורה, והא דהזכיר רש״י תפלין (ד״ה ודילמא להשלים), כתב שם שמצא ברש״י מדוייק בקלף ישן שהוא טעות סופר וצריך לומר ספר תורה. ע״ש. ואפשר דלכך לא כתב רש״י כן בדברי המקשן, משום דבאמת מדבריו אין נפקא מינה לדינא, דיש להקשות מנא ליה למקשה דבתפלין סתומות, ואם כן גם מספר תורה לא קשיא מידי, אבל מדברי התרצן מוכח שפיר דאף תפלין הם בסתומות, דאם לא כן הוה ליה לדחות בזה. (ברכת דוד)

כ״ט) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ שיעשנה פתומה, ואם שינה פסול. הקשה הרב בית יוסף, דבגמרא [מנחות

הערות וציונים

23. וכן תירץ הרב שלמי תודה, נדפס בסמוך אות כ״ז.
24. עיין בדברי הרב באר יעקב - ברלין בתשובתו הראשונה (נדפסה לעיל אות ח׳) בד״ה ומיהו עדיין, ובהערה שם.
25. נדפס לעיל אות כ״ה.
26. עיין בספר עצי היער בתחלת התשובה (נדפס לקמן אות ט״ל) מה שהעיר על דברי הרב המחבר.

אוצר ההלכה

לב.] אמרינן אמזוזות, אי עבדינהו פתוחות כשר, מפני שבתורה אינם סמוכות, ואם כן מאי טעמא יפסל בשמע ובוהיה אם שמוע, כיון שאינם סמוכות בתורה. ותירץ הרב ט״ז [סקכ״ה], דהוכיח כן מתלמוד ערוך, דאמרינן בהקומץ [שם] רב נחמן בר יצחק אמר מצוה במזוזה בסתומות, ואי עבדינהו בפתוחות שפיר דמי. לימא מסייע ליה, כיוצא בו ספר תורה ותפלין אין עושין מהם מזוזה, לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. הא מורידין עושין, אמאי הכא סתומות וכאן במזוזה פתוחות. אלא על כרחך אף במזוזה בסתומות. ודייק הרמב״ם [תפלין פ״ב ה״ב], דעל כרחך האי דיוק דאין מורידין קאי גם אתפלין, דאי אספר תורה לחוד, לישני ליה דאין הכי נמי דמספר תורה אין עושין משום דבספר תורה הוי סתומות, ובמזוזה בעינן פתוחות. והא דאמר טעמא משום דאין מורידין, קאי על תפלין, אף על גב דהוי כשר גם כן בפתוחות, משום הכי אמר חד טעמא אתרוייהו וכו׳. ע״ש. ולא הבנתי כוונתו, דהגמרא הכי קאמר, דמהכא איכא סייעתא לרב נחמן בר יצחק, דאי לא תימא הכי, אלא דבמזוזות בעינן פתוחות דוקא משום שאינם סמוכות בתורה, ואם כן הוא הדין נמי שתי פרשיות אחרונות שבתפלין[27], בשלמא על מה שאין עושין מתפלין מזוזה הוצרך לטעם שאין מורידין, דבלאו הכי הוה שרי כיון דהכא והכא פתוחות, אבל מספר תורה אמזוזה קשה למה הוצרך לטעם זה, אלא ודאי דבמזוזה נמי לכתחלה עבדינן סתומות כמו בספר תורה, והוא הדין בתפלין. ומאי קאמר הרב דאם איתא דבתפלין בדיעבד מהני בפתוחות, קשה מה ראיה מייתי משם, דלעולם אימא לך פתוחות דוקא, ומה שהוצרכו ליתן טעם לפי שאין מורידין, היינו משום שאין עושין מתפלין מזוזה, אלא ודאי דבתפלין לא מהני בפתוחות אפילו דיעבד. דאכתי תיקשי דלעולם כי מסקינן דבמזוזות מהני בפתוחות, הוא הדין בשתי פרשיות שבתפלין. אבל כי הוה אסיק אדעתין דפתוחות עבדינן לכתחלה, אז אין הכי נמי דסלקא דעתין דגם בתפלין עבדינן פתוחות אפילו לכתחלה. נמצא דבין להסלקא דעתין ובין להמסקנא מתפלין אמזוזה ניחא שהוצרך לטעם אין מורידין, ומספר תורה אמזוזה הוא דקשיא ליה אם לא נאמר כרב נחמן בר יצחק. (נהר שלום סקי״ב)

ל׳) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ שיעשנה סתומה, ואם שינה פסול. כתב בט״ז (סקכ״ה) חוץ וכו׳, הא מורידין עושין, ואמאי הא תפלין בסתומות ומזוזה בפתוחות. כן נדפס במ״א [במגיני ארץ] דפוס פראג שנת תקמ״ה. והוא טעות סופר, וכך צריך לומר, תפלין בפתוחות ומזוזה בסתומות. וכן מצאתי בדפוס ישן.

ומה שכתב הט״ז והוה ליה לסייע דבדיעבד כשר בפתוחות וכו׳, על זה יש לפקפק ולומר דלענין זה אין צריך סיוע דבדיעבד כשר במזוזה בפתוחות, דידעינן כן מדברי רבי שמעון בן אלעזר דאמר לעיל ועושה פרשיותיה פתוחות. והגמרא לא הוצרך להביא לימא מסייע ליה, אלא על הא דאמר רב נחמן בר יצחק מצוה לעשותן סתומות. ומפרש דקאמר רבי שמעון בן אלעזר אף פתוחות, ולזה צריך סיוע, אבל על הא דכשר במזוזה בפתוחות אין צריך סיוע. עיין שם בגמרא היטב. (שמן המאור)

ל״א) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ שיעשנה סתומה, ואם שינה פסול. עיין בט״ז [סקכ״ה] מה שהביא ראיה לדעת הרמב״ם ז״ל [תפלין פ״ב ה״ב] דבתפלין אם עשה אותן פתוחות פסול, מהא [ד]דייק הש״ס מנחות (דף י״ב) [לב.] מהך דספר תורה ותפלין שבלו אין עושין אותה מזוזה לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, הא מורידין עושין, וקשה, הכא פתוחות והכא סתומות. וקשה דילמא בשביל תפלין נקט טעם זה, אלא ודאי דאף בתפלין פסול. ובראשית ההשקפה אמרתי שאין דבריו נכונים, דהרי הש״ס קאמר שם ותיפוק ליה דמזוזה בעי שרטוט, והנה רבנו [תפלין פ״א הי״ב] פסק דספר תורה בעי שרטוט, ועל כרחך דעיקר קושיית הש״ס אתפלין דלא בעי שרטוט ובלאו הכי אין עושין, ועדיין נימא דנקט טעמא דאין מורידין משום ספר תורה, דספר תורה שבלה אין עושין אותה מזוזה, ובזה צריך לומר הטעם משום דאין מורידין. ועל כרחך דהש״ס דייק דמשמע דטעמא דאין מורידין קאי גם לספר תורה וגם לתפלין, וקשה בתפלין למה לו הטעם דאין מורידין, הא בלאו הכי פסול משום שרטוט, והוא הדין בזה קאי קושיית הש״ס דלמה לי הטעם דאין מורידין, תיפוק ליה דהכא סתומות, ואין כאן ראיה להרמב״ם לפסול בתפלין. ואמנם באמת נראה לי, דקושיית הש״ס עיקר מתפלין, דספר תורה בלאו הכי אי אפשר לעשות ממנה מזוזה שהם רחוקים בתורה, וכיון דהש״ס לא ידע הנפקא מינה דלהשלים, אי אפשר בלאו הכי, ועיקר הטעם דאין מורידין משום תפלין, ועל כרחך דספר תורה אגב גררא נקט[28].

ובזה יש לי לפרש לשון הסוגיא על פי מה שכתב (מהר״מ אלשקר) [הגהת סמ״ק] [סימן קנ״ג אות ו׳] דבתפלין דראש כיון שאינן נכתבים בקלף אחד וכל אחת מהפרשיות נכתב בקלף לעצמו, אין קפידא בענין הפתוחות והסתומות וכשר באיזה אופן שיהיה, והובא במגן אברהם [סקמ״ט]. ולפי זה כיון דעיקר הקושיא מתפלין, (ו)נימא דאיירי בתפלין של ראש דבזה אינו מזכיר ענין הפתוחות והסתומות, ונוכל לומר שנכתב כמו מזוזה. ואמנם המקשה דהיה סובר דאיירי שעשה מהן מזוזה שלמה, דהיה סובר דאין לעשות מזוזה בקלפין חלוקות אף שמחברן על ידי תפירה ודבק, אם כן על כרחך איירי בתפלין של יד, ותפלין של יד אינן דומים למזוזה ואיך יעשו מהן מזוזה, ועל זה שפיר משני דמיירי בתפלין של ראש, והא דקאמר אין עושין מהן מזוזה, היינו להשלים, וכמו שפירשו רבותינו בעלי תוס׳ [שם ד״ה דילמא] שאם יש לו פרשה אחת יכתוב על הגליון פרשה השנית ויעשה ממנה מזוזה, ולפי זה שפיר נוכל לומר דאיירי בתפלין של ראש שהם

הערות וציונים

27. עיין מה שהעיר על דבריו הרב המגיה בספר עצי היער (בד״ה וראיתי להרב נהר שלום, נדפס לקמן במלואים אות ז׳) ובהערותינו שם.

28. וכעין זה תירץ הרב פרי מגדים במשבצות זהב. ע״ש.

אוצר ההלכה

בארבעה קלפים, ובזה ענין הפסקות הפרשיות בין סתומות ובין פתוחות שפיר דמי ואינן מעכבות, והדבר ברור כשמש. ואמנם האמת כי בלאו הכי נראה לי דראיית הט״ז אינה ראיה כלל, דמילתא דפשיטא דאם נאמר דאם עשה פרשיות מזוזה פתוחות אף בדיעבד פסול אף שאינן סמוכות בתורה, הוא הדין בתפלין אם שינה פסולין, אבל לפי מה דקיימא לן דמזוזה כשרה, הוא הדין בתפלין אם שינה בהם כשר, והמעיין היטב בלשון הסוגיא שם בעין יראה שהדבר ברור כמו שכתבתי. ודו״ק. ובתשובה הארכתי בזה.

והנה בתפלין דרבנו תם בשל ראש מניח אותן בארבעה קלפים בארבעה בתים, אבל בשל יד כיון דסדר הנחתן בבית והיה אם שמוע קודם שמע, ולענין כתיבה צריך לכתוב שמע קודם כמו שהם כתובים בתורה. וכיון דסודר אחר פרשת והיה כי יביאך פרשת והיה אם שמוע, אין להניח חלק אחר והיה כי יביאך, דאז תהיה פרשת והיה אם שמוע פתוחה והיא צריכה להיות סתומה, ואחר פרשת והיה אם שמוע יניח חלק כדי שיעור תשע אותיות כדי שתהיה פרשת שמע פתוחה. ובשל ראש אין קפידא, וכיון שסדר כתיבתם בארבעה קלפים אין זה מעכב מה שהמה סדורים בבתים כך או כך, וכן כתב הב״ח בסימן ל״ד [סוף אות א׳] בהא דהשיג על הפרישה [דרישה אות א׳] בענין התפלין שמצאו על קבר יחזקאל. ע״ש. ולפי זה יש מקום עיון בהך דאם יש לו שני תפלין של ראש טולה עור, והא יש חילוק בסדר כתיבתם. ואמנם הדבר נכון דהרי מניח אותן כמות שהן בארבעה קלפים, ובזה אתי שפיר שאינו מדבק הארבעה קלפים כאחד, דאז לא יהיו נכתבים כהוגן בענין הפתוחות והסתומות, והארכתי בזה במקום אחר ואין כאן מקומו, ולא באתי רק להעיר עין המעיין.

והנה אעתיק כאן מה שכתבתי בזה בתשובה בעסק פרשיות התפלין ותמונות הפתוחות והסתומות, אשר האריכו בזה הרבנים הקדמונים בדורות שלפנינו, כמבואר בשו״ת מהרש״ל [סימן ל״ז] והרמ״א [סימן כ״ה], וזאת אשר נראה לי. גרסינן בש״ס דמנחות (דף ל״ב ע״א) וקאמר לימא מסייע ליה, ספר תורה ותפלין שבלו אין עושין מהן מזוזה, שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, הא מורידין עושין, והא הכא סתומות והכא פתוחות, ומשני דילמא להשלים. והנה רש״י ז״ל [ד״ה הכא] פירש, דבספר תורה בעינן סתומות, ולא פירש דהדיוק מתפלין גם כן, משמע דפשיטא ליה לרש״י דבתפלין בפתוחות שפיר דמי, משום דאינן סמוכות בתורה. ואמנם הא דלא אמרינן באמת דהך טעמא דאין מורידין נקט משום תפלין, צריך לומר דמשמע ליה דאספר תורה נמי קאי הך טעמא דאין מורידין, וכמו שיבואר לקמן. ונראה לי להביא ראיה לשיטת רש״י ז״ל, דלכאורה קשה, דהרי במסכת סופרים [פי״ד ה״כ] תנינן, תפלין שבלו אין עושין מהן מזוזה לפי שאין מורידין, מזוזה שבלתה עושין ממנה תפלין וכו׳ (כן הוא הגירסא במסכת סופרים שלפנינו)[29]. וקשה על המקשה כאן, למה ליה למידק מדיוקא הא מורידין עושין, ולמה לא דייק מהך דמסכת סופרים דקאמר דמזוזה שבלתה עושין ממנה תפלין. וקשה, איך אפשר לעשות מן מזוזה תפלין, הא תפלין ומזוזה אינן שוין דמזוזה דווקא בפתוחות ותפלין דוקא סתומות, אלא ודאי דתפלין בפתוחות שפיר דמי. ואמנם עדיין קשה, מהא דדייק הש״ס (שם) במנחות שם, הא מורידין עושין, והא תניא הלכה למשה מסיני תפלין על הקלף ומזוזה על דוכסוסטוס וכו׳, וקשה, אמאי לא דייק מהך ברייתא דמזוזה שבלתה עושין ממנה תפלין, איך אפשר לעשות ממנה תפלין, והא כתובה על דוכסוסטוס ודוכסוסטוס פסול לתפלין. והיותר קשה לי, דאף הא דמשני הש״ס שם למצוה, והא דתניא שינה פסול קאי אתפלין, עדיין קשה, דהא סתמא דמילתא מזוזה נכתבת על דוכסוסטוס, כמצותה איירי שהיתה נכתבת על הדוכסוסטוס, ואיך יעשו ממנה תפלין, הא תפלין אף בדיעבד פסולין על דוכסוסטוס. ואין לומר דאיירי באמת שהמזוזה נכתבת על הקלף שלא כמצותה, ואשמעינן דאם אירע שכתב מזוזה שלא כמצותה אין לעשות ממנה תפלין, הרי חזינן דהש״ס הקשה שם [ע״ב], הא מורידין עושין, והא מזוזה בעי שרטוט ותפלין אינו צריכין שרטוט, והקשו התוס׳ [ד״ה הא] דילמא איירי במשרטטי, ותירצו דכיון דלא בעי שרטוט לא היו משרטטין, דכל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט [ירושלמי שבת פ״א ה״ב], ולא אמרינן דאשמעינן דאם אירע שעשה תפלין משורטטין אין עושין מהן מזוזה, אלא ודאי דסתמא איירי שנעשית כראוי, הוא הדין בזה מסתמא איירי שנעשית כראוי דהיינו על דוכסוסטוס כמצותה, וכל שכן לדעת המקשה דאף בדיעבד פסולה על הקלף.

עוד קשה לי לשיטת הרמב״ם ז״ל [תפלין פ״א הי״א] דמזוזה אינה צריכה עיבוד לשמה, אם כן סתם מזוזה אינה מעובדת לשמה, דכל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, ואיך יעשו ממנה תפלין. ואף לשיטות הפוסקים החולקים על רבנו וסבירא להו דאף מזוזה צריכה עיבוד לשמה [עיין בבית יוסף יו״ד סימן רפ״ח סעיף ה׳], מכל מקום הא קיימא לן (לקמן) [לעיל סעיף ח׳] דקלף המעובד לשם מזוזה אין לכתוב עליו תפלין. וצריך לומר דברייתא אתיא כמאן דאמר דאף תפלין לא בעי עיבוד לשמה, כתנא קמא דרשב״ג [סנהדרין מח:]. אמנם עדיין קשה, דהרי רישא דהך ברייתא תפלין שבלו אין עושין ממנה [מהם] מזוזה וכו׳, משמע דוקא שכבר נכתב עליו, אבל בשביל עיבוד שמעבדו לשמה או בשביל הזמנה מותר לכתוב מזוזה, והיינו כמו שמבואר בשלחן ערוך סימן ל״ב [שם] דאף במעבד לשם ספר תורה מותר לכתוב עליו מזוזה, והיינו משום דהזמנה לאו מילתא היא כמבואר שם, ובאמת שבספר עבודת הגרשוני [סימן ס״ה] חולק על הרב בית יוסף בזה, וסובר דאסור לכתוב תפלין על קלף המעובד לשם ספר תורה, וכבר בארתי לעיל [סק״י][30] בזה דעתי,

---

הערות וציונים

29. וכן הוא לפנינו, אך עיין במרדכי (דף י׳ ע״ד) שגרס: מזוזה שבלתה אין עושין אותה תפלין לפי שאין מורידין וכו׳, ועיין מה שכתב בזה הרב באר יעקב - ברלין בתשובתו השניה ד״ה שוב עיינתי במסכת סופרים (נדפס במלואים שבסוף הספר אות ו׳). 30. נדפס לעיל סעיף ח׳ אות ט״ל.

אוצר ההלכה

ומעתה לפי שיטת רבנו תם [סנהדרין מח: בתוד״ה אע״פ] דמאן דסבירא ליה הזמנה לאו מילתא, סבירא ליה דבעינן עיבוד לשמה, אם כן קשה כאן, דעל כרחך אתיא כרבנן דרשב״ג דסבירא להו דלא בעינן עיבוד לשמה, ואם כן על כרחך דסבירא להו הזמנה מילתא הוא, ומעתה קלף שמעובד או שהזמינו לספר תורה או לתפלין אסור לכתוב עליו מזוזה, ומעתה למה נקט שבלו, אף בלא נכתב עליו כלל רק שמעובד לשם תפלין אסור לכתוב עליו מזוזה, וכל שכן אם כבר נכתב, דלא גרע מעיבוד או הזמנה לשם תפלין. ואמנם כיון דברייתא אתיא (כרשב״ג) [כרבנן דרשב״ג] דלא בעינן עיבוד לשמה, איירי באמת שלא עיבד לשם תפלין ויכול לכתוב עליו מזוזה, ואשמעינן דמחמת הכתיבה אסור להוריד מקדושה חמורה לקדושה קלה. ואמנם עדיין קשה, דהרי הפוסקים הקשו על דעת הקדמונים דפסקו כרבנן דרשב״ג דלא בעינן עיבוד לשמה, מהא דקאמר הש״ס בפרק הניזקין (דף נ״ד ע״ב) ספר תורה שכתבתי לפלוני גוילין לא עיבדתי לשמה, ומבואר שם דפסול, וכתב הר״ן [בחדושיו] דגבי ספר תורה לכולי עלמא בעינן עיבוד לשמה, משום דדרשינן עשיה לשמה לדברי הכל מ׳ועתה כתבו לכם׳ וכו׳ [דברים ל״א, י״ט], עיין שם בר״ן סנהדרין [מח:] באריכות, ואם כן כיון שעיבדו לשמה ממילא פסול לכתוב עליו מזוזה למאן דאמר הזמנה מילתא, ואמאי נקט ספר תורה שבלה דהיינו שכבר נכתב, הא אף בלא נכתב עליו כלל רק מחמת העיבוד אסור לכתוב עליו מזוזה. ועוד דבודאי דגם תפלין איירי בענין שעיבד לשמה דומיא דספר תורה. וגם לפי שיטת רבנו תם, הא דתפלין אינן צריכות עיבוד לשמה משום דהזמנה מילתא, וסגי בשאר עניני הזמנה שעושה לשם תפלין, וממילא כיון דשאר עניני הזמנה במקום עיבוד דמצוה, הוא הדין דמחמת הזמנה אסור לשנותו לקדושה קלה.

והנראה לי בזה, דהוה אמינא דדוקא בעיבוד לכתוב עליו תפלין או ספר תורה, אז כיון שהעור ההוא מקודש לשם קדושה חמורה, אסור להורידו מקדושתו במה שכותב עליו לשם קדושה קלה, אבל בזה שכבר נתקדש בעת הכתיבה ובלה באופן שאינו ראוי לתפלין עוד, והוא קובע בדלת לשם מזוזה, אין כאן הורדה כלל, דהרי בקדושתו הוא בענין הכתיבה לשמה, אלא מחמת שאינו ראוי הוא עושה בזה קדושת מצוה אחרת, ודמיא לתיבותא דאירפט [מגילה כו:] עיין בט״ז לקמן סימן קנ״ד [סק״ז] שאין זה הורדה כלל, קמשמע לן דגם זה אסור משום שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, וזה ברור כשמש. ואמנם עדיין קשה בהא דמשני הש״ס שם [מנחות לב.] כי תניא ההיא להשלים, ופירש[ו] [תוד״ה דילמא] שיכתוב בגליון שלמעלה או שלמטה השלמת הענין לשם מזוזה. וקשה הא בלאו הכי העור המעובד לשם ספר תורה או תפלין אין לכתוב עליו מזוזה, ואם כן הך תפלין שבלו כדי נסבה. ועל כן נראה לי, דבאמת הא דנקט תפלין שבלו איירי שאינו מעובד לשמה[31], ואם כן היה מותר לכתוב על הגליון, דהזמנה לאו מילתא וכמו שיבואר, וספר תורה באמת אף [ד]לא נכתב עליו אין עושין ממנה מזוזה, ונקט בלו משום תפלין וכשיטת הט״ז, אבל בספר תורה בלאו הכי פסול משום דבעינן עיבוד לשמה ואי אפשר לכתוב על הגליון. ובזה נתיישב לי לנכון מה שהקשיתי בחבורי לטור א״ח למה שנראה מדעת הפוסקים דקדושת ספר תורה חמורה מתפלין, אם כן אמאי נקט אין עושין מהן מזוזה, יותר הוי ליה למנקט ספר תורה שבלה אין עושין ממנה תפלין דהוי רבותא טפי. ובזה אתי שפיר דספר תורה דבעי עיבוד לשמה פשיטא דאין עושין ממנה תפלין משום עיבוד שמורידין מקדושתה, ואפילו תפלין שאינן צריכות עיבוד לשמה, מכל מקום אין עושין מהן מזוזה. ובחדושי הארכתי בזה מאד, ואין כאן מקומו.

נחזור לענינינו, דנראה לי דבאמת הקושיא שהקשה הש״ס דמזוזה אקלף מי כתבינן, וכן הקושיא הראשונה מהך דפרשיות פתוחות, באמת אין כאן קושיא כל כך, דנוכל לאוקמיה כרבי מאיר דכותבה על הקלף לכתחלה [שבת עט:], וכן נוכל לומר דאתיא כתנא קמא דסבירא ליה מזוזה בסתומות, אלא דהיא גופא קשה, למה ליה למנקט בכהאי גוונא, הא יש נפקא מינה באם עיבד לשם תפלין וספר תורה אין עושין מהן מזוזה, ויש נפקא מינה אף לשאר תנאי. וכפי פסק הלכה לענין אם לא נכתב כלל ודאי דאשמועינן בזה הא מורידין עושין, והיינו בהך ברייתא דתפלין וספר תורה שבלו אין עושין מהן מזוזה, אבל דהך סיפא ברייתא דתני מזוזה שבלתה עושין ממנה תפלין, שפיר נוכל לאוקמי כרבי מאיר דכותבה על הקלף לכתחלה, וכמו דמוקי הש״ס במסכת שבת באמת כרבי מאיר. ויש לי לבאר הענין יותר, דשם בשבת לרב קאי דסבירא ליה דבציצית לא בעינן טויה לשמה, והוא הדין דלא בעינן עיבוד לשמה, כמבואר בש״ס דמנחות (דף י״ב) [מב:], ובזה אתי שפיר שינוי הסוגיות ופסק של בעל שלחן ערוך על מכונו. ודו״ק היטב כי קיצרתי מאד.
(ישועות יעקב סקכ״ב)

ל״ב) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ שיעשנה סתומה, ואם שינה פסול. כתב ט״ז (סקכ״ה), ודייק הרמב״ם דעל כרחך האי דיוק דאין מורידין קאי גם על התפלין דאי אספר תורה לחוד לישני ליה. [ע״כ]. שאר קושיות דשם לא קאי אלא אאחת, וכמו שכתב הרא״ש ריש הלכות ספר תורה. [(סימן ז׳), ושם מבואר דפירכא דמורידין, אתפלין קאי, אבל פירכא קמייתא קיימא אספר תורה, דפריך מפתוחות וסתומות][32].
(זכרון אברהם)

ל״ג) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ שיעשנה סתומה, ואם שינה פסול. כתב ט״ז (סקכ״ה), ודייק הרמב״ם דעל כרחך האי דיוק דאין מורידין קאי גם על התפלין דאי אספר תורה לחוד לישני ליה דאין הכי נמי וכו׳. דבריו תמוהין, דהא

31. רצונו לומר, שאינו צריך עיבוד לשמה.

32. הערת המוציא לאור הרה״ג יצחק במברגר זצ״ל.

אוצר ההלכה

שם [מנחות לב.] פריך הש״ס הא מורידין עושין, והא תפלין על הקלף. על כרחך הקושיא רק מתפלין לכולי עלמא, דהא ספר תורה כשר על הקלף ועל הדוכסוסטוס, רק למצוה מן המובחר הוי על הגויל, וכמו שכתב בר״ן [שבת לג: ד״ה ולענין ספר תורה], (וברא״ש) [ובהגהות אשירי] (שבת עט: [פ״ח סימן א׳]). ואף להרמב״ם פרק א׳ מתפלין [הלכה ט׳] דפוסל דוכסוסטוס לספר תורה, כשר לדידיה על הקלף ועל הגויל במזוזה. ע״ש. אם כן משכחת לה בעושה ספר תורה מזוזה, בהיתה נכתבת על הגויל. וכן מה דפריך הש״ס אחר כך הא מורידין עושין, והא מזוזה בעי שרטוט. על כרחך אתפלין קשיא ליה, דהא בספר תורה בעינן שרטוט להרמב״ם [תפלין פ״א הי״ב] הלכה למשה מסיני, ואם כן נימא דנקיט טעמא דאין מורידין משום ספר תורה, אלא על כרחך הא בדותא, דאם כן תפלין למה לי. שוב ראיתי שגם הפרי מגדים הרגיש משרטוט, ולא אדע מדוע לא השיג מתפלין על הקלף דהקשה מקודם וכמו שכתבתי.

ומה שכתב הפרי מגדים להעמיס בט״ז, דעל כרחך הקושיא מתפלין, דבספר תורה בלאו הכי להרמב״ם [הלכות מזוזה פ״ה ה״א] דפוסל תפירה [במזוזה] והקדים פרשה לפרשה פסולה, אם כן לא משכחת בספר תורה דעושה מזוזה, דהא פרשת שמע רחוקה מפרשת והיה אם שמוע, כמו שהקשו התוס׳ שבת (דף ע״ט ע״ב ד״ה הא). ואם כן על כרחך צריך לומר להשלים, כתירוץ הש״ס, היינו דלא קאי שמע כי אם בסוף עמוד ומשלימה, כמו שכתבו התוס׳ במנחות (דף ל״ב ע״א ד״ה דילמא). ועל כרחך לסלקא דעתיה דמקשה, הקושיא אינו רק מתפלין. עכ״ד. הנה מבלעדי שלשון הט״ז אינו מורה כפירושו, גם מה שכתב דעל כרחך הקושיא מתפלין אינו, דיש לומר דהגמרא קאי אליבא דרבי שמעון בן אלעזר, והוא סבירא ליה דתפירה ודיבוק מהני כדאיתא בתוספתא דגיטין [פ״ב ה״ב], מובא בפרי חדש אה״ע סימן קכ״ה [סעיף כ׳], נתקרע הגט רבי שמעון בן אלעזר אומר מדבק את הקרעים. אם כן לדידיה משכחת לה בספר תורה על ידי דיבוק ותפירה. מה שאין כן הרמב״ם פוסק [הלכות גירושין פ״ד הט״ו] כתנא קמא שם, ולא מהני תפירה ודיבוק. וקושיית הש״ס רק מספר תורה כפירוש רש״י. ודו״ק. (חיי עולם)

ל״ד) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ שיעשנה סתומה, ואם שינה פסול. כתב הטור, יעשה כל פרשיותיה וכו׳. על מה שכתב הט״ז (בסקכ״ה), עיין מה שכתב הרב נודע ביהודה (בח״ב סימן ה׳). (דברי מנחם הגה״ט סק״ז)

ל״ה) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ שיעשנה סתומה, ואם שינה פסול. עיין במשבצות זהב (סקכ״ה) במה שכתב לפרש דברי הט״ז. ויש שם טעות סופר, וצריך לומר: אלא דעל כרחך דהמקשן [מנחות לב:] והא מזוזה בעיא שרטוט, הוא המקשן [שם עמוד א׳] דפריך מספר תורה לוהיה אם שמוע דבכאן סתומה וכאן פתוחה, ופירש רש״י בכאן סתומה בספר תורה, וכאן פתוחה [במזוזה]. ועל כרחך הא דמורידין עושין הוא לגבי תפלין, לכך מקשה הא מזוזה בעי שרטוט, ואף דבספר תורה נמי בעי שרטוט, מכל מקום בתפלין לא בעי שרטוט, ואם כן קשה הא דמורידין עושין לא מצי קאי על ספר תורה מחמת קושיא דסתומה, ולא מצי קאי על תפלין מחמת קושיא דשרטוט. וסיים, ואיך הונח לו כיון דשמע והיה אם שמוע רחוקים. וצריך לומר, דהיה סבור דוהיה אם שמוע היה כתוב בתחלת העמוד וכתב על הגליון שמע מלמעלה, וכסבור דבפרשיות כשר שלא כסדרן. (וגם צריך לומר, דסבירא ליה כיון דבספר תורה היתה והיה אם שמוע סתומה, לא מהני מה שניח כעת על הגליון בסוף שמע שיעור תשע אותיות ויהיה והיה אם שמוע פתוחה)[33]. והתרצן השיב לו להשלים, היינו דקאי בסוף שיטה פרשת שמע, וכתב כעת והיה אם שמוע אחר כך פתוחה, או להתחיל באמצע שיטה להרא״ש [הלכות ספר תורה סימן י״ג] או שניח שיטה פנוי להרמב״ם [הלכות תפלין פ״ח ה״א] (וכמו) [או כמו] שכתבו התוס׳ [שם ד״ה דילמא] דתופרן יחד וכשר. והנה להרמב״ם תרוייהו ליתא, שבפרק ה׳ הלכה א׳ פסק תפרן או הקדים פרשה לפרשה פסולה. ועל כן סבור המקשה דבספר תורה בלאו הכי אין עושין, ואם כן קושיא דכאן סתומה וכאן פתוחה היא מתפלין דסתומה דוקא, וכן קושיא דשרטוט היא גם כן מתפלין וכו׳, ומזה ראיה להרמב״ם דבתפלין בעינן דוקא סתומה, ודי למבין.

ומיהו צריך עיון דביו״ד (סימן רע״ה סעיף א׳) איתא, דפתוחה שעשאה סתומה מותר לתקנו היכא דאינו ממעט הכתב. ועיין שם בט״ז [סק״ב] שהוא אליבא דכולי עלמא. ואם כן אף בהיה כתוב והיה [אם] שמוע בתחלה, למה לא יוכל לכתוב שמע למעלה, ויניח בסוף שמע שיעור תשע אותיות, ויהיה [והיה] אם שמוע פתוחה[34]. ודוחק לומר כיון דהיה בספר תורה והיה אם שמוע סתומה שם כדינו בלא טעות, מגרע גרע לכן לא יוכל לתקנו כנ״ל. (דעת ומזימה)

ל״ו) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ שיעשנה סתומה, ואם שינה פסול. כתב ט״ז (סקכ״ה), ולי נראה ליישב דעת הרמב״ם [הלכות תפלין פ״ב ה״ב] וכו׳ מדאמר בהקומץ [מנחות לב.] וכו׳. עיין מה שפירשתי דבריו בחבורי על יו״ד [חדרי דעה] סימן רפ״ח. (חבל יוסף)

ל״ז) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ שיעשנה סתומה, ואם שינה פסול. מקור דין זה מהרמב״ם [תפלין פ״ב ה״ב]. והקשו דמנא ליה דפסול. ועיין ט״ז (סקכ״ה) הביא ראיה לזה ממנחות (דף ל״ב ע״א), דאמר רב נחמן מזוזה מצותה בסתומות, ואי עבדינהו פתוחות כשר. וקאמר לימא מסייע ליה (רצונו לומר דיכול לעשות סתומות), דתנן ספר תורה ותפלין שבלו אין עושין מהם מזוזה, לפי שאין מורידין. טעמא דאין מורידין הא מורידין

הערות וציונים

33. דע, כי במקור הסוגריים מסתיימים בהמשך אחר תיבת ״להרמב״ם״, אבל נראה שהוא טעות סופר וצריך להיות כאן כמו שהדפסנו.

34. עיין מה שכתב בזה הרב המגיה בספר עצי היער, נדפס לקמן במלואים לסעיף זה (אות ז׳ בד״ה ונראה לי ליישב).

אוצר ההלכה

עושין, ואמאי הא כאן סתומות ומזוזה פתוחות. אלא שמע מינה דאף מזוזות יכול לעשות סתומות. וכתב הט״ז, דאף דרש״י [ד״ה הכא] פירש הא כאן, בספר תורה, סתומות, על כרחך שלא בדקדוק הוא, דאי מתפלין, הא קשה, דתפלין גם כן פתוחות, אם כן אולי נקט טעמא דאין מורידין משום תפלין, אף דבספר תורה יש עוד טעם. אלא על כרחך דידע דגם תפלין סתומות, ואף דיעבד פסול. ע״כ. ועיין באר היטב [סקנ״ב] שדחה דבריו, דשפיר יכול להקשות מספר תורה.

ולפענ״ד נראה עוד להוסיף, דעל כרחך דברי רש״י הם בדקדוק גדול, ואי אפשר לקיים דברי הט״ז לכאורה, דהא על כרחך דהש״ס דקאמר לימא מסייע ליה, והיינו דסלקא דעתין דמזוזה דוקא פתוחות, עד שהוצרך לסיים דכשר בסתומות, ולכאורה מאי טעמא, והרי בתורה הן סתומות, ולמה נצריך עוד היפך מהמסודר בתורה. וצריך לומר הטעם, משום דאין הפרשיות סמוכות זו לזו בתורה, ואם יהיו סתומות יהיה נראה דשייכות יש להן, לכן בעי דוקא פתוחות. ולפי זה על כרחך דגם בתפלין אם תהיה סתומה פסול, ועל כן הרמב״ם דמכשיר רק בסתומה, היינו לפי האמת דאף מזוזה בסתומות, אבל לפי הסלקא דעתין ודאי דתפלין גם כן פתוחות כמו במזוזה, ולכן דקדק רש״י דרק מספר תורה פריך. וזה ברור.

ואך לפי זה תהיה קושיא עצומה לכאורה, והיא דהפרי מגדים [משבצות זהב סקכ״ה] הקשה, לשיטת הרמב״ם [הלכות מזוזה פ״ה ה״א] דמזוזה שכתבה בשני עורות אף בתפרן פסול, אם כן המקשן דלא ידע להשלים, איך משכחת לעשות מספר תורה מזוזה הא אינן סמוכות, ולכן פירש דלשיטת הרמב״ם על כרחך מתפלין פריך. ולפי מה שכתבתי [ד]על כרחך דאי במזוזה פתוחות, אף בתפלין דוקא פתוחות, הדרא קושיית הפרי מגדים לדוכתה. ולכאורה קושיא גדולה היא, אך כאשר עיינתי ראיתי דלא קשיא מידי, ואעתיק דברי הרשב״א בחדושיו למנחות [לב. ד״ה הא מורידין] שנדפסו זה לא מכבר, דהקושיא היא רק מספר תורה, ובתחלה הקשה הרשב״א דאם יגזוז כל מה שביניהם אין כאן לא פתוחה ולא סתומה (וזה קשה אף אי יכול לתפרן). וכתב דסלקא דעתין של המקשה היתה, לא דעושין כל השתי פרשיות מן הספר תורה, אלא אחת מהן, והשניה משלמת מן הגליון שתחתיה, כגון שפרשת שמע מסיימת סוף הדף ועל החלק יכתוב והיה אם שמוע. וכתב דלכן סלקא דעתין דעל כל פנים נוטל פרשה שלמה מהספר תורה, דאם לא כן אין זה נקרא מזוזה מספר תורה, וכיון דסלקא דעתין דנוטל כל הפרשה מהספר תורה, לא משכחת אלא אם פרשת שמע מסיימת סוף הדף, ותיבה אחת מפרשה שאחריה באותה שיטה האחרונה, דהרי היא סתומה, ועל כרחך יש תיבה בסוף שיטה שפרשת שמע מסתיימת, ושם אחר שמע פרשה שאחריה מתחיל גם כן והיה, ואחר תיבת והיה שהוא בסוף הדף וסוף שיטה יתחיל בגליון שתחתיו אם שמוע, שלא משכחת פרשה שלמה רק כהאי גוונא, לכן פריך הא כאן סתומות, ודחי דילמא להשלים, ולא שתהיה פרשה שלמה מספר תורה רק קצת, וסוף הדף הוא באמצע פרשת שמע. עד כאן לשון הרשב״א בשינוי לשון כדי לקצר. ואם כן ודאי גם הרמב״ם פירש כן, וקושיית הפרי מגדים לא קשיא מידי. ודו״ק. (גנזי חיים סקל״ו)

ל״ח) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ שיעשנה סתומה, ואם שינה פסול וכו׳. כתב בט״ז (סקכ״ה), פירוש שבתורה היא סתומה על כן יש לסתום אותה גם בתפלין וכו׳. ונראה טעם המכשירין, יען דבשל ראש היא בפני עצמה לגמרי, לכן גם בשל יד אם עשאה פתוחה לית לן בה דהוי דומיא דשל ראש. (חדושי מהרי״ש)

ט״ל) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ שיעשנה סתומה, ואם שינה פסול. כן פסק הרמב״ם [תפלין פ״ב ה״ב]. והט״ז [סקכ״ה] הוכיח דין זה מדאמרינן בפרק הקומץ (מנחות דף ל״ב ע״א) לימא מסייע ליה ספר תורה שבלה ותפלין שבלו אין עושין מהן מזוזה לפי שאין מורידין וכו׳, הא מורידין עושין, ואמאי הכא סתומות והכא פתוחות. ועל כרחך דמתפלין נמי דייק, דאם לא כן לימא משום תפלין איצטריך לטעם דאין מורידין. ע״ש. ותמהו עליו האחרונים, הביאם הרב שלמי תודה בחדושיו לשלחן ערוך[35], דאם כן מאי פריך התם בתר הכי הא מורידין עושין, והא בעיא שרטוט, נימא דאיצטריך לטעם זה משום ספר תורה וכו׳. ע״כ. ונלע״ד להליץ בעד הט״ז, בהקדים מה שיש להקשות עוד [עיין להרב באר היטב סקנ״ב] דמאי ראייתו, הא יש לומר דסבירא ליה לתלמודא דאם כן למה לי למיתני כלל ספר תורה, דזה דבר פשוט הוא [כיון דבספר תורה סתומות], אלא על כרחך לומר דטעמא דאין מורידין קאי גם אספר תורה, ואם כן מקשה הש״ס שפיר ומאי ראיה דקא מייתי. ונראה לי דהנה מבואר משם, דאי לאו טעמא דאין מורידין, אם להשלים [כגון שהמזוזה חסרה שיטה אחת] עושין מספר תורה מזוזה, אם כן משום הכי אשמועינן ספר תורה דאיירי בין להשלים בין שעושה מחדש הכל מספר תורה, ואי לאו טעמא דאין מורידין לא הוה אסרינן מספר תורה להשלים, משום הכי תני ספר תורה. [רצונו לומר, דהמקשה משמע ליה מסתמות הברייתא דמיירי בכל ענין, בין להשלים בין שעושה כל המזוזה מחדש מספר תורה ותפלין, ולתרוייהו איצטריך טעמא דאין מורידין וכו׳ (דאי נקט טעם זה משום להשלים דוקא, הוה ליה למימר אין משלימין וכו׳. אבל אין עושין משמע שכל המזוזה נעשית מהם, וכן כתב בחדושי מנחות המיוחסים להרשב״א. ע״ש). והשתא פריך שפיר, דהיכא שעושה מחדש מספר תורה ותפלין למה לי האי טעמא, בלאו הכי הכא סתומות והכא פתוחות, והיינו אי אמרינן כדעת הרמב״ם דסתומות בתפלין לעיכובא, אבל אי נימא דכשר בפתוחות, לא מוכח מידי, דאיכא למימר כגון שנכתבו

---

35. נדפס לעיל אות כ״ז.

אוצר ההלכה

התפלין פתוחות, ונקט טעמא דאין מורידין לספר תורה להשלים, ולתפלין בין להשלים ובין שעושה מחדש.

ולכאורה יש לדחות, דלעולם תפלין בפתוחות כשר, ומכל מקום כיון שדרך לעשותן סתומות דכולי עלמא מודו ודאי דמצותן בכך, פריך שפיר דהכא סתומות וכו'. וכיוצא בזה פירש רש"י לקמן דפריך והא בעיא שרטוט, וזה לשונו: ובתפלין לא אשכחן דבעי שרטוט. ע"כ. והא ודאי דאם שרטט בתפלין לא נפסל, ואפילו הכי מקשה הש"ס משום דלא היו רגילין, כמו שכתבו התוס' שם [ד"ה הא], ודכוותה הכא נמי. ושוב ראיתי להרב שלמי תודה לקמן בשם ספר התרומה [סימן קצ"ו] דהוא הדין דהוה מצי לשנויי במשרטטי, אלא כיון דאשכח תנאי במזוזה מייתי להו. ע"ש. וזה לא שייך הכא, דדחיק לשנויי דילמא להשלים ודלא כפשטא דברייתא, והוה מצי למימר בפשיטות בתפלין פתוחות. נאמ"ן ס"ט].

ולפי זה ניחא מה שהקשו האחרונים על הט"ז, דיש לומר דהתם פריך הש"ס שפיר, דאם כן למה לי למיתני כלל תפלין, דזה דבר פשוט הוא דתפלין אין צריכים שרטוט ומזוזה צריכה שרטוט, ואם כן ודאי אין עושין מתפלין מזוזה. ובזה יש לדחות נמי מה שהביא ראיה שם הרב שלמי תודה להרמב"ם [תפלין פ"א ה"ט] [דספר תורה שכתבו על הדוכסוסטוס פסול], מהאי דפריך שם והתניא הלכה למשה מסיני תפלין על הקלף וכו', ומאי פריך הא יש לומר דטעמא דאין מורידין איצטריך משום ספר תורה וכו'. ע"ש. ולפי האמור אינה ראיה, [דאם כן תפלין למאי קתני לה][36]. (עצי היער)

מ) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו'. בתפלין שהן לדעת רש"י ז"ל [מנחות לד: ד"ה והקורא], טוב להניח בסוף פרשת שמע פחות מהשיעור חלק, ולהניח פחות מכשיעור בראש הדף, ולהתחיל פרשת והיה אם שמוע. הרמ"ע מפאנו ז"ל (סימן נ"ו) [סוף סימן ק"ו]. (שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקכ"ו)

מ"א) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו', הגה ויש מכשירים בכולם פתוחות. במגן דוד [ט"ז] (סקכ"ו בסופו), כיון שאין חלק וכו', אלא אם תצרף לו עוד הריוח. כצ"ל. (שמוש חכמים)

מ"ב) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו', הגה ויש מכשירים בכולם פתוחות. כתב הט"ז (סקכ"ו), ויש מכשירין [וכו']. וסתומה הוי כל שמניח חלק באמצע שיטה כשיעור הנ"ל. [ע"כ]. קשה במה שכתב כשיעור הנ"ל, דרצונו לומר תשע אותיות, בהדיא מבואר בטור יורה דעה [סימן ער"ה] לדעת הרא"ש [הלכות ספר תורה סימן י"ג] שיעור סתומה הוא שלש אותיות, ונמשך בזו אחר מסכת סופרים [פרק א' הלכה י"ד], ודבר זה מבואר בכמה שו"ת שדעת הרא"ש היא כן.

ואגב אודיעך, דמה שכתב שם בבית יוסף [ריש סעיף ב'] בשם מסכת סופרים, דשיעור פתוחה הוא שלש תיבות של שלש שלש אותיות הוא טעות סופר. וצריך לומר תיבה של שלש אותיות, וכמו שהוא במסכת סופרים שלפנינו. ולא תאמר שמא לפנינו נפל הטעות, זהו ליתא, דבהדיא כתב שם הבית יוסף [ד"ה ולענין שיעור] דהרמב"ם [הלכות ספר תורה פרק ח' הלכה א'-ב'] פליג על מסכת סופרים דדעתו בתרוייהו שיעור שלש אותיות.

ומה שכתב [הט"ז] תוך העיגול [בסוגריים] אפשר שגם להרא"ש כן, נמשך לשיטתו שכתב לקמן התמונה שלו שזהו סתומה בין להרמב"ם ובין להרא"ש. ואין להקשות דאם כן הוה ליה להרא"ש למנות גם סתומה זו, אעין ואומר דלא קשיא מידי, דתחלה אנו צריכים לברר מאין יצא לנו סברא זו דאם לא נשאר תשע אותיות, דיניח מעט גם תחלת השיטה ועל ידי צירוף הוי סתומה. ויראה שזהו מה שכתוב בירושלמי [מגילה פ"א ה"ט], הביאוהו תוספות [מנחות לב. ד"ה והאידנא] סוגיא זו, וז"ל: פתוחה מראשה פתוחה, פתוחה מסופה פתוחה, פתוחה מכאן ומכאן סתומה. ע"כ. והקשו התוספות, השתא מצד אחד הוי פתוחה וכל שכן מכאן ומכאן. ועיין תירוצם שהוא דחוק. ולכך נראה דהכי קאמר, פתוחה מכאן ומכאן, רצונו לומר דליכא שיעור פתוחה מצד אחד, רק מכאן ומכאן על ידי צירוף הוי סתומה. וסברא זו מצאתי תהלות לאל בשו"ת רש"ל [סימן ל"ז דף ל"ה ע"א] בשם הסמ"ג [עשין כ"ג דף ק"ו ע"ב] וקרא עליה קאלוס, וב"ה שכיונתי לדעתו. ומעתה יש לומר, דלכך לא מנה הרא"ש סתומה זו גם כן, משום דלדידיה שיעור סתומה זוטר טובא, דאינו רק שלש אותיות וכמו שכתבתי למעלה. אם כן איכא למיחש דילמא אף על ידי צירוף לא יהא לפעמים רק שיעור סתומה ויסברו שהוא באמת סתומה, וזהו ודאי ליתא, דלא אמרו בירושלמי רק פתוחה מכאן ומכאן סתומה, ועיין שו"ת רש"ל, ר"ל דוקא שיעור פתוחה. אבל לפי האמת דאף להרא"ש הוי סתומה, והרמב"ם לא חש לזה משום דלדידיה אף סתומה בתשע אותיות וליכא למגזר מידי, ואם כן אנן לדידן דבעינן למעבד מצוה מן המובחר לצאת ידי הרמב"ם והרא"ש, אין לנו לחוש לזה שלא נזכרה תמונה זו בהרא"ש, דודאי אף לדידיה הוי סתומה, ובזה יצאנו ידי הרמב"ם והרא"ש.

והנה אף שרמ"א כתב ובמדינות אלו נוהגין להתחיל אף פרשת והיה אם שמוע בריש שיטה, ואינו כדאי לאנוש כערכי להיות נודד כנף, כי מי יבוא אחרי המלך אשר כבר עשהו. אמנם אחרי עיוני כפי חולשת כחי בסוגיא זו, ובשו"ת רש"ל [סימן ל"ז], ובשו"ת רמ"א [סימן כ"ה], ובשו"ת מנחם עזריה מפאנו [סימן ק"ו], ועוד תשובות מהר"מ מפדאווה [סימן ע"ז], הובאו בשו"ת רש"ל, והגאון כמוה"ר משה בן משולם, ותשובת גיסו הגאון מורנו מה"ר יהושע שונצין [שו"ת נחלה ליהושע סימן א'], ותשובת הגאון

הערות וציונים

36. עד כאן דברי הרב המחבר (עם הגהות), ומכאן ואילך דברי הרב המגיה ארגמ"ן (הרב רפאל מיכאל גבריאל כהן נר"ו), ומאחר והאריך מאד, הצגנו דבריו בשלמותם במלואים שבסוף הספר אות ז'.

אוצר ההלכה

מהר״ר ישראל בהגאון מורנו שכנא ז״ל, וכולם האריכו למעניתם, וממוצא דבריהם מצאתי שאין לזוז מתמונה זו שסידר לנו הט״ז, ועליו אני קורא ״ותמונת ה׳ יביט״ [במדבר י״ב, ח׳], ובפרט שהסכימה דעתו לדעת מהר״מ מפדאווה ולדעת מהרמ״ע מפאנו. ואף דעת רש״ל הוא כן, רק שהוסיף עוד נופך בתמונה שלו לצאת אף ידי מסכת סופרים.

אמנם אחרי רואי בשו״ת מהרמ״ע (סימן ק״ו ריש דף ק״ו) וז״ל:

עוד קשה בעיני מה שנראה מדברי מהר״מ פדאווה, שמניח בבחירת הסופר לעשות כדברי מסכת סופרים לכתחלה נגד סברת וציור הרמב״ם, כי הלא הר״י והרב יעקב שזכר הסמ״ג כתבו בפירוש כי מה שהביא רבנו תם שמצא במסכת סופרים הוא טעות סופר, וכפי דברי הגהת סמ״ק, רבנו תם עצמו מצא במסכת סופרים מדויק כדברי הרמב״ם. עכ״ל. אם כן מבואר דאין לחוש למסכת סופרים. ומה שכתב מהרמ״ע, שמהר״מ פדאווה תלה הדבר בבחירת הסופר, הן אמת בריש דבריו כתב כן, אך לבסוף כתב וז״ל: אך להבא לא יוסיפו עוד לעשות כן[37]. [ע״כ]. גם הגאון מוהר״מ בן מורנו משולם כתב גם כן וז״ל: כל המניח תפלין כאלו אינו מקיים מצות תפלין כתיקונה. והגם שגיסו הגאון מוה״ר יהושע שונצין עשה סניגורין להכשירן, אפילו הכי כתב מאחר דבספר תורה פסקינן כהרמב״ם, לא נכון לנהוג בתפלין כהרא״ש. ובפרט שגיסו מוהר״מ הנ״ל עמד שוב בכל עוז, ובנה סולל וְדַיֵּק נגדו, וסתר כל ראיותיו שכתב שסמכו על דברי התוספות. גם הגאון מורנו ישראל הכה על קדקדו יעוין שו״ת רמ״א (סימן (ק״ה) [כ״ה]). והגם שאף הוא רוצה להכשירן על פי פלפול ארוך, כבר כתב הרב ברכת הזבח [מנחות לא. ד״ה קסבר] שכל דבריו לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי. ועל הראיה שהביאו להכשיר מן ספר ברוך שאמר [דף ט״ז ע״ג], כבר כתב הגאון מהרמ״ע שדברי הברוך שאמר בטלים אם אינם דברי מי שאמר והיה העולם. ואם כן אין מקום להמנהג שכתב רמ״א רק מדברי בעל העיטור [הלכות תפלין ח״ב, דף נ״ו ע״ג], וכיון דכל הנהו רבוותא פליגי עליו אין זה עיטור סופרים. וראיתי על שם תשובת מהרי״ל (סימן ע״ו)[38], דהיכא דשו״ת מחולקים נגד הפוסקים יש לפסוק כמותן, משום דמעשה רב[39]. ודבר זה מבואר פרק במה מדליקין [שבת כא.], ופרק ראוהו בית דין [ראש השנה כב.]. ואם כן דנתבאר דכל השו״ת הנזכרים המה מרחקים אוחזי סנסני המנהג הזה, והט״ז שהוא פוסק גם כן נתן דעתו עמהם, מהם לא תזוע[40].

(ברכת דוד)

מ״ג) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ הגה ויש מכשירים בכולם פתוחות. הרב ט״ז כתב (בסקכ״ו), דלרמב״ם [הלכות ספר תורה פ״ח ה״ב], הוי טעם סתומה בהכי, דכיון שאין חלק כשיעור במקום אחד בסוף השיטה ה״ה (אלא, כן נראה לי דצריך לומר)[41] אם תצרף לו עוד הריוח שקודם פרשה שניה, בזה אמרינן כאילו נכתב תחלת פרשה שניה בסוף השיטה. וכתב עוד וז״ל: אבל אין לומר שיניח חלק בסוף פרשה שלישית כשיעור, היינו תשע אותיות, ואפילו הכי לא מקרי כשיעור לענין סתומה הפרשה שלאחריה, כיון שלא הניח עוד ריוח כשיעור כתיבת התיבה של ראש הפרשה שלאחריה. וכמו שכתב הרמב״ם בהדיא בסתומה שצריך שלא יהיה ריוח בסוף הפרשה כדי לכתוב תשע אותיות, וגם כדי לכתוב תיבה אחת. דאם היינו עושים כן, לא יצאנו ידי חובה לסברת הרא״ש [הלכות ספר תורה סימן י״ג], דסבירא ליה כל שמניח כשיעור תשע אותיות לחוד מקרי פתוחה פרשה שלאחריה וכו׳. [ע״כ]. ודברים אלו לא יכולתי להולמם כלל. דלהרמב״ם בין שיעור פרשה סתומה בין שיעור פרשה פתוחה, בעינן שיהא ריוח חלק כדי לכתוב תשע אותיות. אלא דכל דאין שיעור בשיטה ההיא לכתוב תיבה אחת של הפרשה בסופה, וישאר בינתיים ריוח תשע אותיות, לא יתחיל הפרשה מראש השיטה, אלא יניח בראשה מעט אויר, וזו גם כן תהיה צורת סתומה. ולא מטעם צירוף נגע בה, אלא צורה זו הוי צורת סתומה. ואפילו יש באויר שיטה הראשונה טובא נמי, כל שלא התחיל פרשה שניה (בסוף) [בראש] השיטה ההיא, הוה לה סתומה. אם כן מאי קאמר דאם הניח חלק בסוף פרשה שלישית שיעור תשע אותיות (וחלק מעט קודם פרשת והיה), אפילו הכי להרמב״ם מיהא הוה לה סתומה, כיון שאין שיעור בסוף פרשה שלישית אלא שיעור תשע אותיות, ואין בו כדי לכתוב גם תיבת ״והיה״. דוק מינה דאם הניח אויר גם לכתוב ״והיה״, להרמב״ם אין זה סתומה.

ולעי״ד זה אינו, ולא כתב הרמב״ם ״ואם לא נשאר כשיעור תשע אותיות ולכתוב תיבה אחת בסוף יניח הכל פנוי״, אלא משום דמסתמא כל דיש שיעור בינתיים אחר שיכתוב תיבה אחת בסוף השיטה, לא יפסיד הנייר על מגן. אבל אין הכי נמי דאפילו איכא טובא נמי, צורה זו צורת סתומה היא. וכן משמע ממאי דכייל בסוף דבריו, וז״ל: נמצאת אומר, שפרשה פתוחה תחלתה בתחלת השיטה לעולם, ופרשה סתומה תחלתה מאמצע השיטה לעולם. עכ״ל. הרי דכל דמתחלת מאמצע שיטה, צורת סתומה היא, בין יש שיעור טובא באויר השיטה שלפניה או פורתא. ולפי

הערות וציונים

37. המעיין שם יראה שכתב כן על מה שנשאל בתפלין ששלש פרשיות ראשונות משיירין חלק בסוף, ורביעית מתחלת בראש השיטה, ולא כפי שהבין הרב המחבר שחוזר על אם לעשות כמסכת סופרים. 38. ובהוצאת מכון ירושלים הוא בסימן ע״ב. 39. עיין בספר שדי חמד בכללי הפוסקים (נדפס כעת בכרך ו׳) סימן י׳ אות ב׳, סימן י״ד אות ז׳ וסימן ט״ו אות ז׳, בענין כשיש מחלוקת בין הפוסקים לתשובות, כמי פוסקים. (צויינו בשו״ת מהרי״ל הוצאת מכון ירושלים). ועיין עוד בשו״ת יביע אומר (ח״ב חאו״ח סימן ל׳ אות י״א) ושו״ת יחוה דעת (ח״א סימן מ״ה). 40. עיין בשו״ת יחוה דעת (ח״ד סימן ג׳) שכתב שתפלין שנכתבו כסברת הט״ז וסיעתו ולא כדעת מרן, פסולים לספרדים (נדפס לקמן אות נ״ב). ועיין בספר יריעות שלמה (ח״א פרק ט״ו סעיף ג׳) מה שכתב בזה באורך ובהערות שם. 41. וכן הגיהו ביד אפרים ולבושי שרד על השלחן ערוך, וכן הגיהו הרב שמוש חכמים והרב חיי עולם (נדפסו לעיל אות מ״א, ולקמן אות מ״ה).

אוצר ההלכה

דברי הרב ט״ז אם הניח חלק בסוף פרשת ׳שמע׳ כדי לכתוב י״ב אותיות, והתחיל פרשת ״והיה״ אחר שהניח מעט אויר, הוי ליה סתומה, כיון שלא היה יכול לכתוב ״והיה״ בסוף השיטה וישאר שיעור תשע אותיות. ואם הניח חלק כדי לכתוב י״ג, לא הוי ליה סתומה, כיון דהוה מצי לכתוב ״והיה״ בסוף השיטה וישאר שיעור תשע אותיות, וכן בכל הסתומות שבתורה. וזה דבר זר שאין הדעת סובלתו. בשלמא מה שכתב הרב להרמב״ם, דלא ישאיר בסוף שמע אלא פחות משיעור תשע אותיות, אינו אלא להיכר בעלמא, כיון ש׳והיה׳ אינה מתחלת אלא בדף אחר, כדי שלא יהא נראה שיש פרשה פתוחה בסוף שמע, וכל שיש שיעור תשע אותיות הרי היא שיעור פרשה. אבל מה שכתב הרב ט״ז להרמב״ם, דהיות פרשת ״והיה״ סתומה, תלוי באם הניח בסוף שמע שיעור תשע אותיות או שיעור י״ג, דהיינו שהיה יכול לכתוב בסוף שיטה גם תיבת ״והיה״, זה ודאי תימה.

עוד כתב, דכל שהניח בין בסוף ׳שמע׳, ובין בתחלת ״והיה״, פחות משיעור תשע אותיות, יצאנו גם להרא״ש. כי גם להרא״ש אין כאן פתוחה, כיון שאין כאן במקום אחד חלק כשיעור, לא הוי פתוחה. ע״כ. ואיברא כן כתב הרא״ש ז״ל בהלכות מזוזה [סימן ה׳] וז״ל: ולא יניח כשיעור שלש אותיות בסוף השיטה, וכן בראש השיטה לקיים מה שאמר, והאידנא נהוג עלמא בסתומות. ע״כ. כלומר משום דבהלכות ספר תורה [סימן י״ג] כתב בשם מסכת סופרים [פ״א הי״ד], דשיעור פרשה שלש אותיות, וכל שמניח שיעור שלש אותיות הוי ליה פתוחה. ואם כן מהתם איכא למילף, דלפי מאי דקיימא לן נמי דשיעור פרשה תשע אותיות, כל שמניח פחות מתשע אותיות מכאן ומכאן, אין כאן פתוחה. אמנם היא גופא ודאי מילתא דתמיהה, דמאי נפקא מינה [ד]אין כאן פתוחה, הלא גם סתומה אין כאן, ואנן בעינן ריוח פרשה פתוחה או סתומה. ובדרישה (יו״ד סימן ער״ה [אות א׳]) כתב על זה, דאף דלפרשה סתומה בעינן ריוח חלק כשיעור שלש אותיות, מכל מקום אין צריך להיות במקום אחד. אלא שמצטרפים יחד, הריוח שמניח בסוף שיטה למה שהניח בתחלת שיטה. לכך קאמר שיניח פחות משלש אותיות בראשה ובסופה, אבל לא יניח שלש אותיות, דזה מקרי פתוחה. ע״כ. ועם כל זאת לא הגענו לכלל יישוב, דמכל מקום צורה זו אינה צורת פרשה סתומה, וכמו שכתב בהלכות ספר תורה איזו היא צורת סתומה, ולא רמז שם שכל שהניח חלק בסוף שיטה ובתחלת שיטה שניה פחות משלש אותיות, תהיה צורת סתומה. ועוד דאם איתא, הוה ליה למימר דמכל מקום יניח כשיעור שלש אותיות שתים מכאן ואחת מכאן, באופן שבין שניהם יהיה שיעור פרשה סתומה דהיינו שלש אותיות, דהשתא שלא כתב אלא ׳ולא יניח כשיעור שלש אותיות וכו׳, שומע אני שיכול הוא שיניח אות אחת מכאן ואחת מכאן, ובזה ליכא שיעור פרשה סתומה לפי מה שכתב שם בשם המסכת סופרים.

ולכך נראה יותר מה שכתב הדרישה בתירוץ שני, דסבירא ליה להרא״ש דמה שכתוב בגמרא [מנחות לב.] והאידנא נהוג עלמא בסתומות, רצונם לומר סתומות לגמרי פחות מכשיעור, וטעמא משום דלא עבדינן לה אלא להיכרא בעלמא, דהרי אינן סמוכות בתורה. והכי דייק לשון הטור בנו ז״ל [בסימן רפ״ח סעיף י״ג], שכתב וז״ל: ובהפסק שבין פרשת ׳שמע׳ ל׳והיה אם שמוע׳ נהגו לעשותה סתום, על כן טוב שלא להניח שלש אותיות לא בסוף שיטה ולא בראש שיטה. עכ״ל. לשון לעשותה סתום שאמר מוכח הכי. וזו היא גם כן שיטת הסמ״ג [עשין כ״ג, דף ק״ו ע״ב], שהביא הבית יוסף (יו״ד [סימן] רפ״ח [סעיף י״ג]) שיניח פחות משלש אותיות בסוף שיטה וכן בתחלתה, להיכרא בעלמא, לפי שאין סמוכות בתורה, וזו היא סתומה גמורה, מאחר שאין שיעור פתיחה לא בתחלתה ולא בסוף. עכ״ל.

אמנם מכל מקום אכתי קשיא לי דבין להתירוץ ראשון דהדרישה ובין לתירוץ זה, מאי טעמא לא יישב הרא״ש מה שאמרו בירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] פתוחה מכאן ומכאן סתומה, דהיינו לומר שכל שהיא פתוחה מכאן ומכאן בפחות מכשיעור שלש אותיות, הרי היא פרשה סתומה. או שה״ד [שהרי זה] סתום וסגי להיכר בעלמא, וכמו שפירש הסמ״ג באמת על פי זה לשון הירושלמי הנזכר. והרא״ש ז״ל שם נדחק טובא בפירושו, כאשר יראה המעיין שם. וצ״ע. ובהלכות תפלין [בסדר תיקון תפלין דף קכ״ד ע״א] כתב, ועושה כל פרשיותיה פתוחות, מלבד האחרונה. ע״כ. אפשר שלא פירט דבריו לומר מלבד האחרונה שיעשה אותה סתומה, משום דסבירא ליה דסגי בהיכר בעלמא כיון שאינם סמוכות בתורה, וכמו שהוא הדין במזוזה. ולדבריו דהרא״ש שהביא מסכת סופרים, דבפתוחה סגי בשלש אותיות, בעינן שלא יניח מכאן ומכאן כי אם פחות משיעור שלש אותיות, דאילו בשלש אותיות הרי עשאה פתוחה. אבל למאי דלא קיימא לן כוותיה בהא, אלא אין שיעור פתוחה בפחות מתשע אותיות, כל דאיכא פחות מתשע מכאן ומכאן אין זו פתוחה, ואינו אלא להיכר, והן הן דברי הט״ז ז״ל.

ודרב מגן אברהם (ס״ק (מ״ח) [מ״ט]) כתב בשם הרב בית יוסף, דלהרא״ש כי היכי דליהוי לה דין פרשה סתומה, צריך שיניח שיטה אחת בתחלת העמוד, ואחר כך בשיטה שניה יתחיל באמצע שיטה והיה אם שמוע. ע״כ. ודבריו לקוחים ממה שכתוב בבית יוסף וז״ל: ויצטרך לדעת הרא״ש שבעמוד ׳והיה אם שמוע׳ יניח (שיטה) אחת חלק בתחלת העמוד, ואחר כך בשיטה שנית לא יתחיל בראש שיטה ׳והיה אם שמוע׳. ע״כ. ולע״ד צריך למחוק תיבת לא, וצריך לומר בשיטה שנית יתחיל וכו׳. וק״ל[42]. (נהר שלום סקי״ג)

מ״ד) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ הגה ויש מכשירים בכולם פתוחות. כתב בט״ז (סקכ״ו) באמצע דבורו, וגם

הערות וציונים

42. וכן הגיהו הרב מאמר מרדכי (סקל״ה) והרב חיי עולם (נדפס לעיל אות כ״ב) ומרן הגאון ראש הישיבה שליט״א (נדפס לקמן אות פ״ה). ובמגן אברהם (שם) גם כן הגיהו האחרונים שצריך לומר יתחיל ״בראש״ שיטה והיה אם שמוע.

אוצר ההלכה

להרא״ש אין כאן פתוחה, כיון שאין כאן במקום אחד חלק כשיעור לא הוי פתוחה. נ״ב: כדבריו לענ״ד מבואר בהלכות מזוזה להרא״ש [סימן ה׳], שמסיים וטוב שלא יניח כשיעור שלש אותיות בסוף השיטה, וכן בראש השיטה, לקיים מה שאמר [מנחות לב.], והאידנא נהוג עלמא בסתומות. וכן במרדכי [הלכות קטנות דף ז׳ ע״ג], מביא באמת בשם הסמ״ג [עשין כ״ג, דף ק״ו ע״ב] זה לפרש הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] פתוחה מכאן ומכאן סתומה, עיין שם פרק הקומץ[43]. (בית מאיר)

מ״ה) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ הגה ויש מכשירים בכולם פתוחות. כתב ט״ז (סקכ״ו [בסוגריים]), אפשר שגם להרא״ש [הלכות ספר תורה סימן י״ג] כן. היינו היכא דליכא תשע אותיות בסוף אלא על ידי צירוף, דלא הוי פתוחה להרא״ש, כיון דליכא במקום אחד חלק כשיעור, כמו שכתב הט״ז אחר כך. מה שאין כן להרמב״ם [ספר תורה פ״ח ה״ב] בכל מקום הוי סתומה כיון דהוי באמצע שיטה. ועמש״ל בהגה״ה[44].

שם [בט״ז], דלהרמב״ם הוי טעם סתומה בהכי, כיון שאין חלק כשיעור במקום אחד בסוף השיטה וכו׳. דברי הט״ז משוללים הבנה, דהא פשיטא דלהרמב״ם [שם ובהלכה א׳] עיקר תלוי [ד]בראש שיטה הוי פתוחה אם יש כשיעור, ובאמצע שיטה הוי סתומה אף דהוי כשיעור תשע אותיות ויותר, למטה ולמעלה. וגם דהוי סתומה על ידי צירוף, אינו מוכח כל כך מצורה שניה דסתומה, דיש לומר דאינו כשיעור ריוח תשע אותיות עם התיבה אבל על כל פנים תשע אותיות איכא, אבל צירוף לא מהני גם לסתומה. ואפילו אם נימא דסתמא נקיט הרמב״ם דאינו ריוח, והיינו דאף תשע אותיות אינו, ומוכח מדבריו דמהני צירוף לסתומה, מכל מקום יש לומר כל זה לרמב״ם דהעיקר תלוי באמצע השיטה דהוי על ידי כן סתומה, מה שאין כן להרא״ש [ד]לדידיה באמצע השיטה הוי פתוחה, אם כן ממה נפשך, אם נחשב צירוף הוי פתוחה, ואם לא, גם סתומה אינו. ומכל מקום מדברי הרא״ש בהלכות קטנות במזוזה [סימן ה׳] ובסמ״ג [עשין כ״ג, דף ק״ו ע״ב] מבואר כסברת הט״ז. עיין בית יוסף יו״ד סימן רפ״ח [סעיף י״ג] שהביאם וקהה עליהם. ולמה שכתבתי מיושב לנכון. עיין פרי מגדים, ובלבושי שרד [סקנ״ב], ובביאור מרדכי [למהר״ם בנעט] בהלכות קטנות א[דף ז׳ ע״ב ד״ה ישייר] מה שכתבו להגיה. ודו״ק.

שם [בט״ז], ה״ה אם. טעות סופר, וצריך לומר: אלא אם.

שם [בט״ז], וכמו שכתב הרמב״ם [הלכות ספר תורה פ״ח ה״ב] בהדיא בסתומה שצריך שיהא ריוח בסוף הפרשה וכו׳. לא אדע, דגם להרמב״ם הוי שיעור סתומה ופתוחה רק תשע אותיות לבד, רק מה דהוצרך תיבה, היינו להיות (פתוחה) [סתומה] כצורה ראשונה שיהיו תשע אותיות בינייהו, אבל כאשר כותב באמצע שיטה הוי העיקר גם להרמב״ם התשע אותיות מבסוף על שיעור סתומה הצריכה תשע אותיות. וגם בנשאר תשע אותיות ותיבה, יכול לעשות סתומה אחר כך בראש הדף, רק למה יעשה כן, הא יכול לעשות סתומה לבסוף לכתוב תיבה אחת. ומה שכתב הרב לבושי שרד [סקנ״ד] בזה, לא (יתכונו) [יכונו] לאמיתתן. עיין עליו. ודו״ק.

שם [בט״ז], ויוצא ידי הכל כן נראה לי. עיין מחצית השקל [סקמ״ח ד״ה ולי נראה שמנהג שלנו] שפקפק על זה לפי מה שכתב הש״ך [יו״ד] סימן רע״ה (סק״ד) דלכתחלה בעינן אותיות גדולות ובדיעבד כשר באותיות קטנות, אם כן שלש פעמים אשר, עדיין יש תשע אותיות קטנות. ע״ש. ולדעתי יש לומר, כיון דאי אפשר לצאת כל הדעות, הוי כדיעבד ותו יכול לעשות צירוף מאותיות קטנות. (חיי עולם)

מ״ו) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ הגה ויש מכשירים בכולם פתוחות. כתב בט״ז (סקכ״ו), אבאר לפניך מקור המחלוקת וכו׳, אבל אין לומר דיניח חלק בסוף פרשה שלישית כשיעור וכו׳, אף על פי שמתחלת בראש הדף ממש, ואם כן הוי פרשה רביעית פתוחה. ע״כ. הנה תם אני ולא אדע מנא ליה דלהרא״ש [הלכות ספר תורה סימן י״ג] חשובה הפרשה על ידי זה כפתוחה, ושפיר יש לומר דגם במניח שיעור תשע אותיות בסוף הפרשה לא נחשבה עדיין הפרשה שאחריה פתוחה, אם לא כשמתחלת בראש הדף ממש, שאין בזה הוראה לסתומה, כיון שגם פתוחה יש שמתחלת בראש הדף, וכל שכן כשמתחלת באמצע השורה, היינו כשיש ריוח לפניה כשיעור תשע אותיות, דמזה לבד מוכח שהיא פתוחה לפי שאין בסתומות כמותה, אבל באין ריוח כשיעור תשע אותיות לפניה, בכהאי גוונא יש לומר דגם הרא״ש יודה דחשוב פרשה סתומה, אף שהפרשה שלפניה מסיימת באמצע השיטה, הואיל ומצאנו פרשה סתומה מתחלת בכהאי גוונא, על כל פנים כשהפרשה שלפניה מסיימת באמצע השיטה ואין שיעור תשע אותיות אחריה. אבל לא נמצא פרשה פתוחה שתתחיל בזה האופן, ממילא יש לומר דמה שתתחיל הפרשה מרוחק מראש הדף פחות מתשע אותיות, הוא לבדו סימן סתומה גם להרא״ש, אף שמניח שיעור תשע אותיות בסוף פרשה שלפניה. ובאמת שכן נראה לכאורה דעת הט״ז בהג״ה [רצונו לומר בסוגריים] במה שכתב אפשר שגם להרא״ש כן גם היא. יע״ש וצ״ע. ואין לומר דמדלא הביא הרא״ש תמונה זו בין צורות הסתומה, שמע מינה דלא נחשבה סתומה בכהאי גוונא לדידיה. דאם כן על צורה שלו גם כן נימא כן, ומנא ליה דהרא״ש מודה בזה.

ובאמת גם להרמב״ם ז״ל [הלכות ספר תורה פ״ח ה״א-ב׳] אכתי לא נדע מה נעשה, באם אין לא בראשיתה אף לא בסוף פרשה שלפניה שיעור תשע אותיות, אם מועיל צירוף החלק שבשני הפרשיות גם יחד לשיעור פרשה שהוא תשע אותיות. וממה שכתב ויניח מעט ריוח, אין ראיה, דיש לומר שזה דוקא כשיש חלק בסוף פרשה שלפניה כשיעור תשע אותיות, אלא

הערות וציונים

43. כאן הביא הרב המחבר שאלות שנשאל בענין נקבים בקלף, והדפסנו אותם לעיל סעיף י״ג אות ט״ו וסעיף ט״ו אות י״ד.

44. אולי כוונתו למה שכתב על דברי מרן לקמן, נדפס כאן באות ע״ג.

אוצר ההלכה

שלא נשאר חלק כדי לכתוב עוד תיבה אחר ההפסק של שיעור תשע אותיות. וכנראה כן כוונתו מלשונו. ובזה מהני שפיר החלק שהוא פחות מן תשע אותיות שבראש הפרשה כדי לבטל ממנה צורת הפתוחה, שתתחיל תמיד בראש השיטה לסברתו. וכיון שכן שוב אין תקנה לעשות סתומה לדעת הרמב"ם והרא"ש, אחרי שלענ"ד זאת הצורה לא תתכן כלל לכל הדעות. ולכולי עלמא בכהאי גוונא לא חשובה פרשה כלל, כל שאין חלק שיעור תשע אותיות במקום אחד אם בראש או בסוף הפרשה. ותדע שהוא כן, דהרי אף דצריך לעשות השורות שוות, מכל מקום אי אפשר לצמצם על כל פנים בסוף השיטות שיהיו כולם שוות ממש באין יוצא, ולא מראש בסתר דבר (בסעיף ל"ג) דדי בשיזהר שלא יכתוב על כל פנים שלש אותיות חוץ לשיטה. ובמג"א (סקמ"ו) שם מסיק, דזה דוקא בתיבה בת שלש אותיות, אבל בתיבה בת שמונה אותיות מותר לכתוב החצי חוץ לשיטה, ומכל שכן דנחשב לשוה אם יעשה שורה אחת קצרה עם ארבע אותיות, וכיון דחסרון ארבע אותיות בסוף שיטה שכיח בלאו הכי, איך יתכן לצרף שיעור חלק כזה לשיעור חמש אותיות חלק שבראש הפרשה, ובמה יהיה ניכר לעין הקורא סימן הפרשה שהוא שיעור תשע אותיות חלק דוקא, ופחות מזה לא נחשב לפרשה כלל, הואיל ושכיח טובא גם באמצע הפרשה שתקטן שורה אחת מחברתה עם כמה אותיות, ובמה תהיה הפרשה נכרת אם לא בהשאר בתחלת או בסוף השיטה חלק כשיעור תשע אותיות, או שורה אחת שלמה תהיה חלקה בלי כתב, ורק בעבור זאת לא נמצא לא בראש"ש, גם לא ברמב"ם מפורש שיועיל צרוף שתי שורות לשיעור תשע אותיות חלק, לא לגבי פרשה פתוחה אף לא לגבי סתומה. ואילו היה כדבריו ודאי דלא היה הרא"ש מונע מלבאר צורה זו גם כן. וגם הרמב"ם ז"ל אם לכך היה מתכוין, לא החריש מלפרש דלא מהני מה שמניח מעט ריוח בראש שיטה השניה, אם לא שיהיה בהריוח ההוא כדי להשלים הריוח שבסוף שיטה הקודמת לשיעור תשע אותיות. אלא ודאי דביש בשיטה הראשונה לבדה שיעור תשע אותיות חלק דוקא הוא דמיירי.

ואשר אנכי אחזה בפשר מחלוקת הרמב"ם והרא"ש, הוא לעשות הסתומה בדרך זו, שיגמור פרשה השלישית בסוף השיטה, או שלא ישאיר על כל פנים חלק כשיעור הפרשה שהוא תשע אותיות, דזה גם כן כסיים בסוף דמי, ויניח שיטה חלק בסופה או בראש פרשה הרביעית, וזה ודאי דמועיל לענין הפסק הפרשה, לא לבד להרא"ש שהוא סימן הסתומה לדידיה, אלא גם להרמב"ם מוכח מצורת פתוחה השניה שהביא דזה מהני למחשביה על כל פנים לפרשה. וגם בתפלין אף שכל פרשה כתובה בגליון בפני עצמו ואין הנחת השיטה חלק ניכרת כל כך. ותדע שעל כרחך הט"ז יודה בזה גם הוא, מדכתב דמשום הכי לא מהני להרא"ש סתומה בראש הדף, דהיינו שיניח שיטה ראשונה פנויה ויתחיל משיטה השניה, לפי שכבר הניח חלק בסוף פרשה השלישית וכו', משמע דלולא האי טעמא ודאי דהיה מועיל הנחת שיטה פנויה גם בתפלין, כמו שאר סימני הסתומה דמהני אף בתפלין שכל פרשה היא כתובה בדף בפני עצמו, ועל כרחך לומר כן, דמי לא מצוי על כל פנים גם בספר תורה שיצטרך להתחיל פרשה בראש העמוד, ולא מצינו אשר יאמר עליו כי הוא זה, דלא מהני ליה שיור שיטה חלק למחשביה לפרשה סתומה להרא"ש, או פתוחה להרמב"ם. אלא ודאי דלא חילוק ידענו, ובכל אופן מהני הנחת שורה פנויה. והנה בכהאי גוונא ממילא דהוה ליה פרשה סתומה להרא"ש, כיון שלא הניח חלק כשיעור תשע אותיות בסוף פרשה שלישית שהוא סימן הפתוחה.

אכן כדי לתת סימן הסתומה גם לדעת הרמב"ם ז"ל, לא יתחיל פרשה הרביעית בראש השיטה, כי אם יניח ריוח מעט פחות מן תשע אותיות מלבד שורה השלימה הפנויה. ובזה תקנה צורת הסתומה לדידיה דסבירא ליה דסימן הפתוחה הוא רק מה שתתחיל בראש השיטה, בשלא התחיל בראש השיטה שפיר הוה ליה פרשה סתומה לדידיה גם בשהניח שורה פנויה, כי שורה פנויה היא לשיטתו כשיור תשע אותיות חלק בשורה האחרונה, כי שניהם הם סימן הפתוחה לדידיה, והיינו כשפרשה שאחריהם מתחלת בראש השיטה שאז הם מורים על הפרשה, והתחלת הפרשה שלאחריהם בראש השיטה ממש יורה על הפתוחה. וכמו שמפורש בדבריו דבשיור תשע אותיות חלק בסוף הפרשה, אם אינו יכול להתחיל הסתומה באותה שורה, מועיל הנחת מעט ריוח בראש הפרשה לעשותה סתומה, הואיל ובהתחלת השיטה אפשר לצמצם יותר מבסופה לעשות כל השיטות שוות. וממה שהניח מעט ריוח אף שהוא פחות מן תשע אותיות על כל פנים, ניכר שכיוון בזה לעשות הפרשה בצורת סתומה. והוא הדין ממש כן הוא הדין בשיטה חלק שהיא תורה על הפסק הפרשה. ואם הפרשה שלאחריה מתחלת בראש השיטה ממש הרי היא פתוחה, ואם השאיר מעט ריוח בראשה פשטה על ידי צורת הפתוחה ונעשה סתומה[45]. והא שלא הביא צורת סתומה כזו בדבריו, היינו משום דכשהוא לעצמו אין בכהאי גוונא להשאיר שורה פנויה כולה, ועוד ריוח מעט בראש השניה כדי לעשות צורת סתומה, אבל די בשיניח פחות מתשע אותיות חלק ויתחיל הפרשה, הואיל וגם זה סימן הסתומה לדידיה. אבל אין סברא לומר שלא תחשב סתומה בכהאי גוונא לשיטתו. וגם הרא"ש לא הביא צורה כזו, כיון דלדידיה באמת רשאי להתחיל גם בראש השיטה ממש בכהאי גוונא. אבל אין להתעקש ולומר שתתקלקל צורת הסתומה לדידיה במה שהניח מעט ריוח בראש הפרשה, דסימן הפתוחה לדידיה הוא רק הנחת שיעור תשע אותיות פנוי. אם בסוף שיטה האחרונה שבפרשה או בראש השיטה הראשונה שבפרשה שאחריה. מה שאין כן ריוח פחות מכשיעור דכהתחיל בראש דמי לדידיה, ואינו סימן הפתוחה, וגם לא השיטה חלק, דהגם דהוא

הערות וציונים

45. עיין להרב תהלה לדוד (סקט"ז, נדפס לקמן אות נ"ד) שכתב שצורה זו פתוחה להרמב"ם. ע"ש.

אוצר ההלכה

סימן הפרשה, מ״מ על כל פנים אינו סימן מובהק כל כך לעשות הפרשה פתוחה על ידו, דיש לומר עדיין כי הסופר לא דק כל כך בענין הריוח שבין השיטין, ועשה השיטה ההיא רחבה מהשאר במקרה, ודי לחשוב אותו ההפסק לפרשה סתומה, אחרי שהנחת ריוח פחות מן תשע אותיות אינו מעלה ואינו מוריד לדידיה בראש השיטה כמו בסוף, וכהתחיל או סיים בראש או בסוף השיטה ממש דמי לסברתו.

ואם כן בהא סלקינן ובהא נחתינן, דצורת סתומה כזו מועלת שפיר הן להרא״ש והן להרמב״ם ז״ל. ואם אמנה חלילה לי לומר קבלו דעתי נגד דעת הרב בעל ט״ז, אשר כאין הכי נחשבתי מול הדר גאונו להקל, מכל מקום למיחש מיהא בעינן להחמיר ולהצריך הנחת שיטה אחת חלק, זולת השיעור מלא אטבא דספרי, בראש פרשה רביעית או בסוף פרשה שלפניה גם בשל ראש, נוסף על סימן הסתומה אליבא דט״ז על כל פנים, כי הלא דבר הוא מה שהוכחתי כי אין להקל בצרוף הנחת תשע אותיות חלק בשתי שורות לענין הפסק הפרשה. והראיה מהא שלא נמצא דבר זה מפורש בשום אחד מהקדמונים שיועיל הצרוף לגבי שיעור פרשה, אלימתא היא.

ואני אוסיף לבאר כי כמו שער בנפשי שגם מנהג א״י [ארץ ישראל][46] יכול להיות שכדברי כן הוא, שמניחים שיטה חלק, ובראש פרשה הרביעית מניחים רק ריוח מעט פחות מן תשע אותיות. ובזה יצאו ידי חובת כל הדעות. ומה שכתב דפרשה רביעית מתחלת באמצע השיטה, היינו שמניחים מעט ריוח פחות משיעור שלש תיבות, וגם זה נחשב לאמצע השיטה כדמוכח מדברי הרמב״ם ז״ל, שמתחיל במניח מעט ריוח, היינו פחות מן תשע אותיות, וסיים דמתחיל לכתוב באמצע השיטה.

ואולי כיוון לזה הרב לבושי שרד [סק״נ] במה שכתב, ומכל מקום היה אפשר להניח חלק שיטה ולהתחיל באמצע השיטה השניה ותהיה סתומה לכולי עלמא. אלא שקיצר וסתם במקום שהיה לו להאריך ולפרש דיניח רק מעט ריוח בריש שיטה שניה פחות מתשע אותיות דוקא. ויותר מסתבר לומר דסבירא ליה דהנחת שיטה חלק הוא סימן סתומה להרא״ש גם במניח שיעור תשע אותיות חלק בראש הפרשה שלאחריה[47]. ולכך ציין דבריו על מה שכתב הט״ז רק מה שמתחילין פרשה הרביעית באמצע, דרצונו לומר שמניח שיעור תשע אותיות פנוי, ויהיו דבריו מפורשים היטב. (ערך השלחן – דברי חכמים)

מ״ז) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ הגה ויש מכשירים בכולם פתוחות. עיין באשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש, שכתב וז״ל: עכשיו שהמנהג של כל המדינות דעם בני ישראל כהט״ז [סקכ״ו], בהסתומה דפרשה והיה אם שמוע בתפלין לעשות פחות מכדי תשע אותיות אויר למעלה וכן למטה בסוף שמע, נראה שאין להכשיר תפלין שנכתבו כפי המנהג שקודם הט״ז ז״ל, וכמו שכתב בהגה בשלחן ערוך כולם שוות, שכיון שנתפשט על הצד היותר טוב לכולי עלמא כנ״ל, אין להכשיר עוד באופן אחר. וכן נדפס בספרו דעת קדושים (סקמ״ז). יעו״ש. (ארחות חיים – ספינקא סק״ע)

מ״ח) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳, הגה ויש מכשירים בכולם פתוחות. עיין ט״ז [סקכ״ו] שכתב, דאם הניח בסוף הפרשה חלק פחות מתשע אותיות, ובפרשה שאחריה הניח גם כן קצת חלק בתחלתה פחות מתשע אותיות, דגם הרא״ש [הלכות ספר תורה סימן י״ג] מודה דחשוב סתימה, כיון דצריך לצרף החלק שבסוף פרשה שלפניה עם החלק שאחריה לשיעור הצריך להניח בין פרשה לפרשה, עיין שם ביד אפרים. ולדבריו יש לפרש דברי הירושלמי שבפרק קמא דמגילה [הלכה ט׳] שהביאו תוס׳ במנחות (דף ל״ב ע״א בד״ה והאידנא), פתוחה מראשה פתוחה, פתוחה מסופה פתוחה, פתוחה מכאן ומכאן סתומה, וכתבו התוס׳ דדבר תימה הוא, דלפי הירושלמי משמע דאם מסיים פרשה באמצע שיטה ואחר כך מתחיל לכתוב באמצע שיטה שתחתיה שזהו נקראת סתומה, ואיך יתכן זה, מי גרע מפתוחה מראשה לחוד או פתוחה מסופה לחוד. ע״ש. ולהט״ז אתי שפיר, דיש לומר ״פתוחה מכאן ומכאן״ על ידי צירוף יש שיעור פתוחה, דהיינו שיעור חלק שצריך להניח בין פרשה לפרשה. ועיינתי בקרבן העדה [ד״ה פתוחה מכאן] ומצאתי שפירש כן. אמנם מדדחקו התוספות שם מאד בפירוש הירושלמי, וכן הוא בראש״ש בהלכות מזוזה (סימן ה׳), ולא פירשו כן בפשיטות, על כרחך דלא סבירא להו סברת הט״ז. ופירוש הקרבן העדה נכון לפי גרסתו שם, פתוחה מראשה סתומה, פתוחה מסופה פתוחה, פתוחה מכאן ומכאן סתומה, דזה כשיטת הרמב״ם [הלכות ספר תורה פ״ח ה״א וב׳] דחלק שבראשה עושה אותה סתומה, ועל כן כשפתוחה מכאן ומכאן אזלינן בתר החלק שבראש פרשה זאת לעשותה כסתומה, וגם כשיש חלק תשע אותיות בסופה וחלק תשע אותיות בתחלתה גם כן הוי סתומה לרמב״ם, ולא הוצרך הקרבן העדה לפרש על ידי צירוף. וכן הפני משה שם [ד״ה פתוחה מכאן] באמת פירש כמו שכתבתי. אבל תוס׳ ורא״ש דגרסו פתוחה מראשה פתוחה, לא רצו לפרש דפתוחה מכאן ומכאן תהא סתומה, בין פתוחה בכל אחת כשיעור בין על ידי צירוף, כיון דבין החלק שבסוף בין החלק שבראש גורם תמיד לעשות פתוחה, איך יתכן בחלק בשניהם לעשותה סתומה.

אמנם לכאורה מבואר ברא״ש (בט״ז) [כט״ז], דמסיים שם: וטוב שלא יניח כשיעור שלש אותיות בסוף השיטה וכן בראש

הערות וציונים

46. אולי כוונתו למנהג שהזכיר מרן הבית יוסף כאן (בד״ה ומ״ש רבנו), וכן כתב הלבוש שנוהגין בארץ ישראל, אבל אם כן קשה דהם כתבו במפורש שנוהגים כרמב״ם ולא כהרא״ש, וכן כתבו שמניחים בתחלת פרשת והיה אם שמוע חלק כדי לכתוב תשע אותיות. 47. עיין מה שכתבו בציור זה הרב תהלה לדוד הנזכר בהערה לעיל. והרב באר יעקב - ברלין בתשובת הרב מאיטינגין (ד״ה הואיל דעסיקנא, והלאה) ובסוף תשובתו השניה של הרב באר יעקב (נדפסו לקמן במלואים לסעיף זה אותיות ה׳, ו׳). ע״ש.

אוצר ההלכה

השיטה, לקיים מה שאמרו [מנחות לב.] והאידנא נהוג עלמא בסתומות. עכ"ל הרא"ש. וכתב בית יוסף ביו"ד סימן רפ"ח [סעיף י"ג] כלומר, כיון דמסכת סופרים [פ"א הי"ד] סבר דשיעור ריוח פרשה הוי שלש אותיות, אם יניח שיעור שלש אותיות בסוף שיטה שמסיים בה 'שמע', אף אם לא יניח ריוח בראש שיטה שמתחיל בה "והיה" הויא פתוחה. וכן אם ישייר ריוח בראש שיטה שמתחיל בה "והיה", אף על פי שלא ישייר בסוף שיטה שמסיים בה 'שמע' הויא פתוחה. ע"ש. ורמז לו במשבצות כאן, וכבר כתב הדרישה שם סימן ער"ה [אות א'] דסבירא ליה לרא"ש דאם אין שיעור רק על ידי צירוף הוי סתומה. ועדיין י"ל לפי מה שכתב הרא"ש (בהלכות ספר תורה סימן י"ג) דלמסכת סופרים ריוח שבתחלת פרשה שיעור שלש אותיות הוי פתוחה, אבל ריוח שבסוף פרשה שלפניה הוי סתומה, ובירושלמי חולק דבין ריוח לבסוף בין בתחלה עושה פתוחה, והעיקר כירושלמי. עוד סבירא ליה כרבנו תם דפתוחה תשע אותיות וסתומה שלש אותיות, וכן כתב הטור (יו"ד סימן ער"ה) מסקנת הרא"ש, על כן כתב הרא"ש דטוב שלא יניח שלש אותיות בצד אחד, ולמסכת סופרים חשוב סתומה, כיון דחלק שבסוף עושה סתומה למסכת סופרים, וכאן אין שיעור פתוחה בתחלתה, ולירושלמי דקיימא לן כוותיה דבין חלק בסוף בין בתחלה עושה פתוחה, מכל מקום אנו יוצאין גם כן, דלדידן פתוחה תשע אותיות וכאן ליכא בשתיהן תשע אותיות, ועל כן נעשה סתומה דשיעורה פחות מתשע אותיות. אבל כשיש תשע אותיות בצירוף דגם לירושלמי הוי שיעור פתוחה, סבירא ליה לרא"ש דהוי פתוחה.

ועדיין צריך עיון, למה כתב הרא"ש שלא להניח חלק בסוף שלש אותיות, הא בזה ודאי סתומה תהיה. ונראה דכמו לרמב"ם, דחלק לבסוף פתוחה וחלק בראש סתומה, ומכאן ומכאן סתומה, הרי כשסתרו אהדדי אזלינן בתר פרשה שניה שעליה המכוון לעשותה פתוחה או סתומה, הכי נמי לרא"ש, אם יניח לבסוף חלק כשיעור סתומה ובראש כשיעור פתוחה הוי פתוחה, וכן מבואר ברא"ש (הלכות ספר תורה סימן י"ג) במה שכתב ואם יניח בתחלת שיטה. ע"ש. והיינו דוקא אם יש בכל אחד כשיעור לבדו, ועל כן אם יניח חלק לבסוף שלש אותיות ובראש שלש אותיות הוי למסכת סופרים פתוחה, ואם לא יניח בראש שלש אותיות רק לבסוף, הוי סתומה ודאי, וסבירא ליה לרא"ש דאין לנו לעשותה סתומה ממש ולא פתוחה ממש, והיינו טעמא, דהא בגמרא אמרו דהאידנא נהוג בסתומות, ואם נעשה פתוחה אליבא דמסכת סופרים יסתר מנהג הגמרא, ולעשות סתומה ודאי גם כן לא ניחא לו, כיון דעכשיו נהגו בפתוחה, כמו שכתב הרא"ש שם, דנמשכו אחר הירושלמי דהלכה לעשות פתוחה. אמנם מה דסבירא ליה בפתוחה לאו משום דצריך דוקא פתוחה, דהרי אינה פתוחה בתורה, אלא משום דבתורה אינם סמוכות אין לעשותם סתומות, כמבואר בגמרא [מנחות לב.] שאלת רבי שמעון בן אלעזר לרבי מאיר ותשובתו, ומה דנהגו בזמן הגמרא בסתומה גם כן, לאו משום דצריך דוקא סתומה ממש, דהרי בתורה אינה סמוכה, וסתומה כל הוראתה על הסמיכות, כמו שכתב רש"ל בתשובה [סימן ל"ז] וכדמוכח מתשובת רבי מאיר לרבי שמעון בן אלעזר, אלא דלא רצו בפתוחה כיון דבתורה אינה פתוחה, ועל כן טוב לשייר בסוף שמע חלק בסוף השיטה פחות משלש אותיות, ובתחלת והיה פחות משלש אותיות בראש השיטה, דאזי פתוחה לא הויא גם למסכת סופרים כיון דאין בראשה חלק שלש אותיות, וסתומה ממש נמי אינה כיון דאין חלק שלש אותיות בסוף שיטה, ושיעור הפרשה בצירוף ואין הכרע. וליכא למימר גם כאן דניזיל בתר תחלת הפרשה, דבשלמא אם יש בה כשיעור לבדה ואינה צריכה לחלק שבסוף פרשה שלפניה, יש לומר דהיא עיקר, אבל כאן על כרחנו נגררת אחר חלק שבסוף פרשה שלפניה, ועל כן לא הויא פתוחה ממש ולא סתומה ממש, ומקיימין מה שנהגו בזמן הגמרא בסתומות, דכל המכוון שלא לעשות פתוחה, אלא דהם סבירא להו דסתומות שפיר דמי, אבל לדידן דקפדינן שלא לעשות סתומה ממש כירושלמי, (אלא) דירושלמי סבירא ליה דפתוחה שפיר דמי, ולדידן צריך לעשות באופן דלא פסול לירושלמי ובאופן דלא פסול לגמרא, על כן המציא הרא"ש אופן זה. ועיין פרישה ביו"ד סימן רפ"ח [סוף אות י"ד], פירש מה שכתב הטור נהוג עלמא בסתום על כן טוב שלא להניח שלש אותיות כמו שכתב הרא"ש, דהיינו סתום לגמרי לא פרשה סתומה, ואינו רק להיכרא בעלמא שכאן סוף הפרשה. וכן נראה כוונת הסמ"ג [עשין כ"ג דף ק"ו ע"ב] שבבית יוסף שם. וזה ראיה לדברי דמה דנהגו בסתומות אינו משום דמחויב בפרשה סתומה אלא להמנע מפתוחה. בהא סליקנא דאם יניח חלק בסוף וראש חלק תשע אותיות לרא"ש פתוחה הוי, וכן מצאתי בבאר יעקב[48] דמן הרא"ש מוכח דלא כט"ז.

עיין בתוספות מנחות (דף ל"א ע"ב ד"ה ועושה), נתקשו למה אמר פרשיותיה סתומות, דליכא רק סתומה אחת - והיה אם שמוע. וכן נתקשו בלשון הטור ביו"ד (סימן ער"ה) שכתב: ואם סיים הסתומה בסוף הדף, והאריכו בזה בשו"ת רש"ל (סימן ל"ז). ולי נראה דסתומה סותמת את עצמה בראשה וסותמת פרשה שלפניה בסופה כאילו הם אחד.

והנה הרמב"ם [תפלין פ"ב ה"ב] פסק בתפלין אם לא עשה סתומה פסלן, מה שאין כן במזוזה [שם פ"ה ה"ב], ועיין בית יוסף. וט"ז [סקכ"ה] כתב הוכחה מגמרא [מנחות לב.], ומכל מקום לא מצאו טעם. ונראה לע"ד על דרך הסוד, דשתי פרשיות שמע והיה אם שמוע הם נגד חסד וגבורה שביסוד בינה, ו'שמע' פונה לבית לפני זעיר אנפין שבנינו מחסדים, 'והיה' פונה לאחור לנוקבא שבנינה מגבורות, עיין במשנת חסידים (הלכות מזוזה פ"א ופ"ב), והם דודים דמתפרשין לפעמים, ועוד דיסוד אבא מפסיק ביסוד אימא בין החסדים לגבורות, וכמו שכתב במצת שמורים בהלכות

הערות וציונים

48. נדפס לקמן במלואים לסעיף זה (אות ה') בתשובת מהר"י מאיטינגין ד"ה אמנם מה, ועיין שם בד"ה אחר כותבי ובד"ה ועל פי זה, ובהערה שם.

אוצר ההלכה

מזוזה (בפסקא המתחילה צריך להניח המזוזה בשכיבה). ע״ש. לכן כשר בפתוחות ומצוה בסתומה למתק הגבורות על ידי קשורם בחסדים, וגם מחמת שבתחלתם עומדים יחד בדעת זעיר אנפין, כמו שכתב במשנת חסידים (במסכת מזוזה פ״א מ״ב). אמנם בתפלין של יד דאין לה דעת בראשה ושמע והיה אם שמוע הם חכמה ובינה דאימא שהם בחסד וגבורה לגבי אותם דאבא, כמו שכתב בפרי עץ חיים (שער התפלין פ״ח), וחכמה ובינה הם ריעים דלא מתפרשין, לכן דוקא סתומה בשל יד, ובשל ראש אין ניכר בין סתומה לפתוחה כיון דהם בארבעה בתים כמו שכתב במגן אברהם (סקמ״ט). והא דקדש והיה כי יביאך הם פתוחות דמבואר בעץ חיים (היכל אבא ואמא שער בי״ת פ״א) לתרץ מה שאמרו רז״ל [תענית ה.] נשבע הקדוש ברוך הוא שלא יכנס בירושלים של מעלה, שהוא זיווג דאבא ואמא עד שיכנס בירושלים שלמטה שהוא זיווג דזעיר ונוקביה, והרי אבא ואמא לא מתפרשין לעלמין, אלא דיש זיווג שלים כשמזדווג אבא ואמא על ידי חכמה שלו, ועל זה נשבע, אבל זיווג בינה דאבא עם בינה דאמא לא מתפרשין לעלמין, וכן כתב במשנת חסידים (במסכת בריאה דערבית ריש פ״ז). ואיתא בפרי עץ חיים (שער התפלין פ״ח) דארבע פרשיות תפלין של יד באין ממוחין דאבא ואמא שבנצח הוד יסוד שלהם המלובש בנצח הוד יסוד דזעיר, ומבואר שם בשער הציצית (פרק ד׳) כשמתלבשין מוחין דאבא ואמא תוך נצח הוד יסוד שלהם, מתערבין ונכנס מוח בינה דאבא בנצח אמא, ונקרא חכמה דאמא, וחכמה דאמא נעשה בינה דאבא. ע״ש. ולפי זה שמע והיה אם שמוע דשל יד שהם חכמה ובינה של אמא שבנצח הוד יסוד שלה הם בינה דאבא ובינה דאמא דלא מתפרשין לעלמין, מה שאין כן קדש והיה כי יביאך שהם חכמה דאבא ובינה.

ויש לפרש בזה מה דכתיב בוהיה אם שמוע ״וקשרתם אותם לאות״ [דברים י״א, י״ח] ובשמע רק ״וקשרתם לאות״ [שם ו׳, ח׳], ובלבוש (סוף סימן ל״ג בהגה) האריך דהכא נמי הוה ליה למימר וקשרתם בקמ״ץ דהוי כמו קשר אותם, ולא היה צריך לומר ״אותם״, ולפיכך דרשו חז״ל [מנחות לה:] קשירה תמה, אלא דהקשו לו דגם קשרתם בקמ״ץ יש לדרוש קשירה תמה כמו בוכתבתם, ונדחק בזה. ע״ש. ועוד הלא כבר נאמר וקשרתם בשמע, והוה ליה למימר הכא והיו לאות כמו בפרשת קדש [שמות י״ג, ט׳] והיה כי יביאך [שם פסוק ט״ז]. ולפי מה שכתבתי, נרמז לקשר שתי האותות שמע והיה אם שמוע לאות חד לעשותן סתומה בתפלין של יד, ומחמת דפרשת והיה אם שמוע סתומה, על כן בה נאמר אותם לאות על ידכם ולהיות כי זה זיווג דאותיות ולא דנקודות כמו שכתב בעץ חיים שם, על כן אמר וקשרתם אותם לאות, ועיין מה שכתבתי לקמן סימן מ״ם[49]. (ערך שי)

מ״ט) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ הגה ויש מכשירים בכולם פתוחות. כתב באר היטב (סקנ״ב), ואינו נראה לפענ״ד דאם כן וכו׳. עיין במשבצות זהב [סקכ״ה] שמיישב דבריו, ומסיק דדברי הט״ז נכונים. ע״ש.

ועיין בתניא [ש״ע הגר״ז סעיף נ״ב] שכתב, דמשלחן ערוך משמע דכהאי גוונא שכתב הט״ז [סקכ״ו] אין מצטרפין, כיון שאין ריוח תשע אותיות במקום אחד, והרי אין כאן פרשה כלל כיון שאין ריוח תשע אותיות במקום אחד, וכן דעת כל האחרונים דלא כט״ז, לכן אין להכניס את עצמו לספק תפלין פסולין. ועיין במקדש מעט [סוף אות ק״נ], דבשו״ת רמ״ע [סימן ק״ו] ורש״ל [סימן ל״ז] וט״ז לדבר אחד נתכוונו, וכן הסכים בבני יונה סימן ער״ה [סעיף ב׳], והגר״א מווילנא כאן, ובספר ביאור מרדכי [הלכות קטנות דף ז׳ סוף ע״ב]. ועיין בדעת קדושים (סקמ״ז) שכתב, כיון שנתפשט המנהג כט״ז נראה שאין להכשיר תפלין שנכתבו כמנהג שקודם ט״ז, וכמו שכתב רמ״א [לעשות הפרשיות כולם שוות], שכיון שנתפשט המנהג על צד היותר טוב אין להכשיר עוד באופן אחר. עכ״ל. וכתב במקדש מעט, דזה דוקא אם עושה כמנהג רמ״א שיצא עליו עוררין הרבה, אבל כשעשה כמו שכתב המחבר ולבוש אין לפוסלו. עכ״ל.

עיין באשל אברהם ([סוף] סקמ״ט) שכתב, כפי התמונה שאנו נוהגין כט״ז, ראוי שבסוף שמע לא יהיה כי אם לערך שמונה אותיות קטנות או פחות, וגם בריש והיה אם שמוע כן, דאם יהיה במקום אחד תשע אותיות, שמא הלכה כרבנו תם[50] דשיעור פרשה תשע אותיות קטנות, נמצא והיה אם שמוע פתוחה. עכ״ל. וכתב במקדש מעט [אות קנ״א] דיש גם כן לחוש להפוסקים שהביא הש״ך סימן ער״ה [סק״ד] דשיעור פרשה פתוחה שלש אותיות, על כן טוב למעט האויר שלא יהיה בין שניהם יחד יותר משיעור תשע יודי״ן, ויהא אויר שבסוף שמע שוה לאויר שבריש והיה אם שמוע, ואז יהיה בכל אחד מהם פחות משיעור שלש אותיות גדולות. עכ״ל. ולי נראה דאין לעשות כן, דהא לכתחלה בעינן תשע אותיות גדולות דהיינו שלש פעמים אשר, ועיין במחצית השקל [סקמ״ח ד״ה ולי נראה] שכתב, דנראה לו דשלש פעמים אשר הוא יותר משמונה עשרה יודי״ן, ועיין שם שכתב דלפי זה אי אפשר לעשות שיהיה אליבא דכולי עלמא, דאם יחלק שיעור תשע יודי״ן, ויניח קצתן בסוף שמע וקצתן בריש והיה אם שמוע, הא לכתחלה בעינן חלק שיעור שלש פעמים אשר, ואם יניח מן שלש פעמים אשר קצת בסוף שמע והמותר בתחלת והיה אם שמוע, על כל פנים יהיה

הערות וציונים

49. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן מ׳ אות ב׳. ועיין עוד להרב בתי כנסיות בסימן ל״ג מה שכתב על דברי הלבוש אלו (נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ג אות קל״ח). 50. רבנו תם לא מוזכר באשל אברהם, ועיין שיטת רבנו תם במנחות (לב. בתוס׳ ד״ה והאידנא), וצריך עיון מנין לרב המחבר שכן דעת רבנו תם. ואולי צריך לומר כר״מ, והיינו כרמב״ם (פ״ז ה״י) שכתב בדעתו מרן הבית יוסף (ביו״ד סימן ער״ה סעיף ב׳ ד״ה ולענין שיעור ריוח), שאפשר שלא אמר שלא פסול אלא כשיש בשיור כדי תשע אותיות ואפילו קטנות, אבל כל שאין בו כדי תשע אותיות אפילו קטנות אפשר דפסול נמי הוי וכו׳. ע״ש (והביאו הש״ך שם סק״ד).

אוצר ההלכה

שיעור תשע יודי"ן במקום אחד דהוא פתוחה להרא"ש [הלכות ספר תורה סימן י"ג]. עכ"ל. ומה שכתב במקדש מעט לחוש להפוסקים דסבירא להו דשיעור פרשה שלש אותיות, עיין בפנים מאירות (ח"ב סימן כ"ד) שכתב, דאפילו למאן דאמר דבסתומה סגי שלש אותיות, מכל מקום כולי עלמא סבירא להו דבריש השיטה אין זה צורת סתומה אלא פתוחה. ועיין בנודע ביהודה תניינא ([יו"ד] סימן ק"ע) שהסביר דבריו, דכוונתו דלהרמב"ם [הלכות ספר תורה פ"ח ה"ב] דסבירא ליה דכשמניח בראש שיטה חלק מקרי סתומה, הרי לדידיה גם בסתומה צריך להיות חלק כדי תשע אותיות, ולהרא"ש [הלכות ספר תורה סימן י"ג] שסבירא ליה שסתומה די בשלש אותיות, מכל מקום הא הרא"ש סבירא ליה כשמניח חלק בראש השיטה הוי פתוחה, ובפתוחה אף להרא"ש בעינן תשע אותיות. נמצא בין לרמב"ם ובין לרא"ש לא סגי להיות מיחשב פרשה בראש השיטה בפחות מתשע אותיות. ע"ש. אם כן לפי זה שפיר יכול לעשות אליבא דכולי עלמא, דמשייר בסוף שמע פחות משלש אותיות קטנות ובריש והיה אם שמוע פחות מתשע אותיות כנ"ל.

עיין משבצות זהב [סקכ"ו ד"ה גם] שכתב, צריך עיון אם הניח תשע אותיות חלק, ואכלוהו עכברים או תולעת מקום החלק אי כשר כהאי גוונא או לא, ובשל יד כהאי גוונא יש לספק הרבה. עכ"ל. וכתב בדעת קדושים [סקמ"ו], אפילו אם נאמר שאין הנקב משלים, מכל מקום נראה דמהני מטלית באותו מקום, כיון דקיימא לן דגם מקצת האות על הטלאי כשר[51]. אך אם כתב כשהיה נקב ואחר כך הניח מטלית, צריך עיון גדול אם שייך בזה תעשה ולא מן העשוי. ועיין במקדש מעט כאן [אות קנ"ג] ובגדולי הקדש הלכות ספר תורה סימן ר"פ [סק"ב] שהאריך להוכיח דלא שייך בכתיבה תעשה ולא מן העשוי.

(באר יעקב – קרוייזר סק"צ)

נ') שם חוץ מפרשה אחרונה וכו' הגה ויש מכשירים בכולם פתוחות. בענין פרשת והיה אם שמוע שצריכה להיות סתומה, שנתחבטו האיך לעשות לצאת ידי הרמב"ם [הלכות ס"ת פ"ח הי"ב] ורא"ש [הלכות ס"ת סימן י"ג], והט"ז (בסימן ל"ב סקכ"ו) הכריע להניח סוף פרשת שמע פחות משיעור תשע אותיות, וגם בראש פרשת והיה יניח פחות מתשע אותיות, וזה הוה סתומה לכולי עלמא. וכתב שמצא התמונה זו במהר"ם פדווא [סימן ע"ז] וקלסיה. ועיין בשלחן ערוך של התניא [סעיף נ"ב] מה שכתב בזה. ואני כיהודה ועוד לקרא להביא ראיה לדברי הט"ז מדברי המרדכי בהלכות קטנות [סימן תתקס"א דף ז' ע"ג] שהביא כן בשם סמ"ג [עשין כ"ג] שמפרש כן דברי הירושלמי פרק קמא דמגילה [הלכה ט'] דאיתא שם, פתוחה מכאן ומכאן סתומה, דהכי פירושו שאם הניח פחות משיעור בסוף שיטה, וכן בשיטה שלמטה, הוי ליה סתומה. הרי מפורש יוצא כדברי הט"ז.

(יד יוסף – השמטות מאו"ח סימן א')

נ"א) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו' הגה ויש מכשירים בכולם פתוחות. ובמדינות אלו נוהגין וכו'. כבר תמהו כולם על זה. ועיין ט"ז (סקכ"ו) דאפשר דיש תיקון אליבא דכולי עלמא. ובספר דעת קדושים [סקמ"ז] כתב, דאם לא עשאה כמו שכתב הט"ז יש לפוסלו. וחוץ מזה תמהתי על מה שכתב הרמ"א וכן נוהגין, דאם יעשה כדעת הרמב"ם [תפלין פ"ב ה"ב], הרי הרא"ש מכשיר בדיעבד, ואם כן יצא אליבא דכולי עלמא, אבל אם לא יעשה כן, הרי להרמב"ם הרבה כתבו דסבירא ליה דאף בשינה בסתימה של והיה אם שמוע פסול אפילו דיעבד, כמו שכתב הט"ז (סקכ"ה), ועיין בספר מקדש מעט [ס"ק ק"נ].

(גנזי חיים סקל"ח)

נ"ב) שם חוץ מפרשה אחרונה שהיא והיה אם שמוע שיעשנה סתומה, ואם שינה פסול. הנה הט"ז (סימן ל"ב סקכ"ו) המציא סברא לצאת ידי חובת הרא"ש [הלכות ספר תורה סימן י"ג] גם כן, שיניח בסוף פרשת שמע חלק פחות משיעור תשע אותיות, ופרשת והיה אם שמוע יתחיל גם כן באופן שיניח ריוח פחות משיעור תשע אותיות, ובצירוף הריוח שנשאר בסוף הפרשה הקודמת, הרי כאן פרשה סתומה. ע"כ. וכדבריו כתב הרה"ג רבי אברהם בר יצחק מפיסא, בתשובה שהובאה בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן ק"ו). ע"ש. וכן הסכים בביאורי הגר"א [סקפ"ג]. וראה עוד בשו"ת זרע אמת חלק ג' (חאו"ח סימן ד') ובשו"ת יהודה יעלה אסאד (חאו"ח סימן י"ג). ובספר ערוך השלחן (סימן ל"ב אות ס"ג) סייע סברת הט"ז מדברי הסמ"ג [עשין כ"ג, דף ק"ו ע"ב], ושכן המנהג. ע"ש.

אבל מרן הבית יוסף ביורה דעה (הלכות מזוזה סימן רפ"ח [סעיף י"ג]), הקשה על דברי הרא"ש שכתב שמניח פחות מכדי שיעור פרשה בסוף פרשת שמע, ופחות מכדי שיעור פרשה בתחלת והיה אם שמוע, שכיון שאינו מניח כשיעור נמצא שאין כאן פרשה כלל, ואנו צריכים לעשות ריוח פרשה בין זו לזו. ולכן העלה לדעת הרמב"ם [הלכות ספר תורה פ"ח הלכה א' - ב'] להניח ריוח בתחלת והיה אם שמוע כשיעור תשע אותיות, שזו היא צורת פרשה סתומה לדעתו. ע"ש. ומבואר שסובר שהריוח פחות מכשיעור שהשאיר בראש הפרשה, אינו מצטרף למה שהשאיר בסוף פרשת שמע. ותנא דמסייע ליה למרן, הוא רבנו המאירי בקרית ספר (מאמר שני חלק ב' דף נ"א רע"ב), שכתב מפורש שאין לצרף הריוח שבסוף הפרשה הקודמת, לריוח שבתחלת הפרשה שאחריה, לדונה כדין פרשה. ע"ש. וכן הגאון רבי מרדכי כרמי בספר מאמר מרדכי (סימן ל"ב סקל"ה) כתב, שאף על פי שמדברי הרא"ש הנ"ל משמע כהט"ז, אולם כבר תמה על זה מרן, שבאופן כזה אין כאן פרשה כלל, ושכן דעת הגאון מהר"י בן חביב ורבנו הגדול רבי יצחק אבוהב. ולכן אין לזוז מדבריהם. ע"ש.

גם הגאון רבי זלמן בשלחן ערוך (סימן ל"ב סעיף נ"ב) כתב, שאם הניח פחות משיעור תשע אותיות בסוף פרשת שמע, ופחות

הערות וציונים

51. עיין להרב ארחות חיים - ספינקא (סקס"ז, נדפס לקמן אות ע"ד) ובהערה שם.

אוצר ההלכה

משיעור תשע אותיות בראש פרשת והיה אם שמוע, אף על פי שבצירוף שניהם יחד יש ריוח כדי תשע אותיות, אין מצטרפין זה עם זה, והרי אין כאן פרשה כלל, כיון שאין ריוח תשע אותיות במקום אחד, ושכן דעת מרן השלחן ערוך. וכן הסכימו לזה כל האחרונים, ושלא כדברי הט״ז. ע״כ. וראה עוד להגר״ז בתשובותיו (סימן א׳). ומכיון שאנו קבלנו הוראות מרן, בודאי שאין להכשיר לספרדים תפלין שנכתבו על פי דרכו של הט״ז וסיעתו. ובפרט שכן דעת רבנו המאירי והגאונים מהר״י בן חביב ומהר״י אבוהב. וכפי עדות הגר״ז כן דעת כל האחרונים, וכן פסק בספר קול יעקב (סימן ל״ב ס״ק קס״ח).

ואף על פי שבשו״ת בית שלמה (חאו״ח סימן ח׳) כתב לדחות בשתי ידים דברי הגר״ז, ושכבר נתפשט המנהג בגלילותיו כדברי הט״ז. ע״ש. והניף ידו שנית בשו״ת בית שלמה חלק ב׳ מיורה דעה (סימן קמ״ט). ע״ש. וכן פסק הגאון רבי שלמה גאנצפריד בקסת הסופר (סימן כ׳ סעיף ד׳), ובלשכת הסופר שם [אות ה׳] הוכיח כדברי הט״ז מהרא״ש בהלכות מזוזה [סימן ה׳]. ע״ש. וכן כתבו עוד אחרונים מרבני אשכנז. אולם כבר ידוע מה שכתבו האחרונים שאנו קבלנו הוראותיו של מרן השלחן ערוך בכל אשר יאמר כי הוא זה. והגאון רבי יוסף מולכו בשו״ת אהל יוסף (חיו״ד סימן ל׳) כתב, שאפילו אם יבואו אלף פוסקים לחלוק על מרן, אנו בני ספרד קבלנו הוראותיו של מרן, בין להקל ובין להחמיר. ע״ש. וכן כתב הגאון מהר״י אבן צור בשו״ת משפט וצדקה ביעקב חלק ב׳ (סימן ה׳). וכן כתב עוד הגאון רבי יוסף חיים בשו״ת רב פעלים חלק ב׳ (חיו״ד סימן ז׳). וראה עוד בשו״ת ישא איש (חאהע״ז ריש סימן ב׳, דף כ״ד ע״א). ועיין עוד בשו״ת חיים ביד (סימן ק״ח) שכתב, גלוי וידוע בכל העולם כי חכמי ספרד וצרפת קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם לפסוק ההלכה בכל מקום כדברי מרן רבנו יוסף קארו ז״ל, וגם אחינו רוב בני אשכנז ופולין מורים הלכה למעשה כדברי הבית יוסף במקום שהרמ״א אינו חולק עליו, ועל כן יאמרו המושלים: לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו. ואם כן פשיטא שאין לעזוב דברי מרן ולפסוק הלכה למעשה כהט״ז, כי מי הוא זה אשר יערב אל לבו לפרוץ גדר הראשונים שקבלו עליהם הוראות מרן וכו׳. ע״ש.

ומעתה הדבר ברור שתפלין שנכתבו על ידי סופרים אשכנזים שהורגלו לעשות כשיטת הט״ז, פסולים הם לספרדים, והמניחם מלבד שברכתו על התפלין היא ברכה לבטלה, הוא גם בסוג קרקפתא דלא מנח תפלין, לדעת מרן השלחן ערוך. וידוע מה שכתב מרן החיד״א בספר דברים אחדים (דף כ״ו ע״ב), שכל ספרדי שנוהג להקל כדברי פוסקים שחולקים על דברי מרן צריך תשובה וכפרה, שאנו קבלנו הוראות מרן. וכן כתב עוד בספרו שם הגדולים (מערכת ספרים מערכת ט׳ אות י״ב). וכן כתב הגאון רבי חיים פלאג׳י בספר מועד לכל חי (סימן ב׳ אות כ״ג), ובשו״ת חקקי לב חלק א׳ (דף נ״ג ע״ד). וכן כתב הגאון רבי חיים פונטרימולי בספר פתח הדביר חלק ב׳ (סימן רל״ב סק״י). ועוד. ואפריון נמטייה להרה״ג רבי גמליאל אריה שליט״א, בירחון אור תורה (חודש אייר תשל״ח, סימן קל״ו), שהעיר גם כן על זה בטוב טעם ודעת כיד ה׳ הטובה עליו, ושכן פסק בשו״ת איש מצליח (חיו״ד סימן מ״ד). ע״ש. איישר חיליה לאורייתא.

לפיכך צריך לפרסם שתפלין של אשכנזים פסולים לספרדים, אלא אם כן נתברר לנו שהפרשיות נכתבו על פי דעת מרן ז״ל, ושלא כסברת הט״ז וסיעתו. ומכאן מודעה רבה לסופרים הספרדים שיהיו זהירים מאוד במלאכת שמים, ולנהוג כדעת מרן בענין פרשת והיה אם שמוע, להניח שיעור תשע אותיות בתחלת השיטה העליונה, ושלא ימשכו בעינים עצומות אחר אלה שנהגו כדעת הט״ז. ולשומעים ינעם, ועליהם תבוא ברכת טוב[52]. (שו״ת יחוה דעת ח״ד סימן ג׳)

נ״ג) שם חוץ מפרשה אחרונה וכו׳ הגה ויש מכשירים בכולם פתוחות. כתב בט״ז (סקכ״ו באמצע הדיבור), ובמדינות אלו נוהגין שכל שלש פרשיות מתחילות וכו׳. עיין תשובת אגודת אזוב מדברי (סימן א׳), ובתשובת חתם סופר (או״ח סימן ד׳) מה שכתבו בזה. (מגיני חיים)

נ״ד) שם שיעשנה פתומה וכו׳. מה שנסתפק הרב משבצות זהב (סקכ״ו) ובאשל אברהם (ס״ק (י״ח) [מ״ט])**,** במניח שיטה שלימה והתחיל בשיטה שניה באמצע, דאפשר דהוי סתומה לכולי עלמא. מסברא נראה דלהרמב״ם ז״ל [הלכות ספר תורה ריש פ״ח], גם אם התחיל בפחות מתשע אותיות מראשו, הוי פתוחה. דכיון דיש שיטה פנויה הוי כהתחלת הכתב דמקרי פתוחה, אף על פי שאינה מתחלת בראש השיטה. ואם התחיל אחר תשע אותיות, נראה דאף להרא״ש ז״ל [הלכות ספר תורה סימן י״ג] מקרי פתוחה. דמאי מהני מה שהיא סותמת השיטה, כיון שבראשה פתוחה. וכן מבוארין הדברים בדברי הרב ז״ל [הגר״ז סעיף נ״א]. ועל פי זה נראה דאם התחיל פרשת קדש באמצע השיטה כשרה, כיון שאין כתוב לפניו כלום, ועדיין צ״ע. (תהלה לדוד סקט״ז)

נ״ה) שם הגה ויש מכשירים בכולם פתוחות. כתב הטור (ע״ב שיטה ב׳), חוץ מפרשה אחרונה שיעשנה סתומה וכו׳.
נ״ב: ויש מכשירין בכולן פתוחות. ספר המפה.
(שיירי כנסת הגדולה הגה״ט סק״י)

נ״ו) שם הגה ויש מכשירין בכולם פתוחות וכו׳. כתב בית יוסף (ע״ד שיטה ג׳), והמנהג היותר מרווח שראוי לנהוג

הערות וציונים

52. ועיין עוד בשו״ת יביע אומר חלק ט׳ (סימן ק״ח אות כ״ד) מה שכתב בזה. וכן כתב מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א בהערות איש מצליח על המשנה ברורה (ס״ק קס״ד) וזה לשונו: ואנו שקבלנו הוראות מרן, אין להכשיר תפלין שנכתבו על פי עצת הט״ז וסיעתו (קול יעקב אות קס״ח ושו״ת יחוה דעת), ומכל מקום במזוזה יש להקל בדיעבד (שו״ת איש מצליח חלק א׳ חיו״ד סימן מ״ד). ע״כ.

אוצר ההלכה

וללכת שרוב הגליות נהגו כמותו בדבר זה להתחיל פרשת והיה אם שמוע באמצע שיטה ראשונה של עמוד אחרון כי זה ציור סתומה לדעת הרמב"ם. נ"ב: תפלין שפרשת שמע מסתיימת באמצע שיטה, ופרשת והיה אם שמוע מתחלת בראש הדף ובראש שיטה, כתב מהר"ם בכ"ר משולם ז"ל, הובאו דבריו בתשובות רש"ל ז"ל (סימן ל"ז) שהמניח תפלין כאלו אינו מקיים מצות תפלין כתיקנה, וראוי למחות בו. והמנהג הנכון הוא המנהג שכתב רבנו בית יוסף ז"ל. ומורי זקני הרב מהר"י שונצין ז"ל[53] כתב, שאמת הדבר שהמנהג שכתב רבנו בית יוסף ז"ל הוא הנכון, אמנם אין למחות במי שמניח תפלין כתובין על אופן הראשון, שיש להם על מה שיסמוכו[54]. ומהר"ם בכ"ר משולם חזר להקשות למהר"י שונצין ז"ל וחיזק סברתו, גם הר"ם מפדווה ז"ל (שם ובתשובותיו סימן ע"ז) כתב שראוי למנוע לסופרים שלא יעשו עוד להבא בזה האופן, אבל אין לפסול העשויים מקודם. ומהר"ר דוד בר משה באלומיש שם כתב, שתפלין של האשכנזים הם עשויים כהוגן וכתיקון, ותפלין של הספרדים באו בטעות גמור. ורש"ל ז"ל שם כתב כסברת הר"ם מפדווה ז"ל שאין לפסול העשויים מקודם, אלא שבזה הוא חלוק עם הר"ם מפדווה ז"ל, שהר"ם מפדווה ז"ל סובר שראוי לעשות כסדר הרמב"ם ז"ל [הלכות ספר תורה פ"ח ה"א וב'], והוא המנהג שכתב רבנו בית יוסף ז"ל, או אם ירצו להתנהג כמסכת סופרים [פ"א הי"ד], יניחו חלק בראשיהם של שלש פרשיות הראשונות ולא ברביעית, וכן דעת מהר"י שונצין ז"ל. אבל רש"ל ז"ל סובר דתמונה זו היא פסולה לדעת הרא"ש ז"ל [הלכות ספר תורה סימן י"ג], ותמונת הרמב"ם ז"ל גם היא פסולה לדעת הרא"ש ז"ל, לכן כתב הוא ז"ל תמונה רביעית לצאת ידי כולם והיא זאת, פרשת קדש שהיא פרשה ראשונה יתחיל בראש הדף ובראש שיטה, ותסיים באמצע שיטה באופן שיניח ריוח תשע אותיות, ועוד יניח ריוח כדי לכתוב תיבה שבראש פרשה שניה. ואחר כך בפרשת והיה כי יביאך שהיא פרשה שניה, יניח ריוח מתחלה כדי שלש אותיות ויתחיל לכתוב והיה כי יביאך, ויסיים באמצע ויניח חלק כשיעור מה שהניח בסוף פרשת קדש. ואחר כך בפרשת שמע שהיא פרשה שלישית, יניח גם כן תחלה כדי ריוח שלש אותיות, ויסיים בסוף הדף, רק שיניח ריוח בסוף פחות מכדי תשע אותיות, וכן יניח ריוח פחות מכדי שלש אותיות בראש והיה אם שמוע, ויסיים על הארץ בסוף השיטה. ובתפלין של רבנו תם שפרשת והיה אם שמוע קודמת לפרשת שמע, לא יניח ריוח אחר פרשת והיה כי יביאך כי אם פחות מתשע אותיות, ויניח גם כן פחות מכדי שלש אותיות בראש השיטה של פרשת והיה אם שמוע, ויסיים באמצע השיטה כדי שיניח ריוח בסופה כדי תשע אותיות והתיבה של אחריה, ויניח ריוח כדי שלש אותיות בראש שמע, ויסיים אותה או בסוף השיטה או יניח מעט חלק. ו[כן] כתב בעל פנים חדשות בהלכות תפלין [דף א' ע"ג], ועיין בתשובת הר"ם איסרלאס (סימן כ"ה), ועיין בהרמ"ע מפאנו (סימן ק"ו). (כנסת הגדולה הגב"י)

נ"ז) שם הגה ויש מכשירים בכולם פתוחות וכו'. כתב בית יוסף (ע"ד שיטה ג'), והמנהג היותר מרווח וכו'. נ"ב: מה שכתבתי במהדורא א' [כנסת הגדולה][55] בשם מורי הרב זקני מהר"י שונצין ז"ל, כן כתב הר"י בן מהר"ר שכנא ז"ל, הובאו דבריו במהר"ם איסרלאס (סימן כ"ה). ועיין בספר הלבוש ובלחם חמודות ([דברי חמודות הלכות תפלין] אות קל"ה). (שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקכ"ח)

נ"ח) שם הגה ויש מכשירין בכולן פתוחות וכו'. וכן עיקר. תניא [ש"ע הגר"ז סעיף נ']. אבל אם אין לפניו ריוח כלל, לא בסוף שורה של פרשת שמע וגם התחיל והיה אם שמוע בריש השיטה, או שהניח פחות משיעור תשע אותיות, הרי זה פסול. לבוש, מג"א [סקמ"ח], וכן מוכח בגמרא ופוסקים גבי מזוזה. תניא [שם]. (באר יעקב – קרוייזר ס"ק פ"ט)

נ"ט) שם בהגה ובמדינות אלו נוהגים וכו'. כתב מג"א (סקמ"ח), וכתב הב"ח [אות כ' ד"ה ומ"ש דהיינו] וגם מסיימים פרשת והיה אם שמוע בסוף השיטה. כצ"ל. (ספר פלאים)

ס') שם בהגה ובמדינות אלו נוהגים וכו'. במג"א (סקמ"ח) ד"ה ובמדינות אלו, עד וכתב הב"ח וגם מסיימין פרשת והיה. כצ"ל. (שיורי לקט)

ס"א) שם בהגה ובמדינות אלו נוהגים וכו'. כתב מגן אברהם (סקמ"ח), ובמדינות אלו וכו'. וקשה למה נהגו כן וכו', ונראה לי הטעם משום דבסתומה אי אפשר לעשותן אליבא דכולי עלמא. [ע"כ]. פירוש אם היינו עושין כמו שכתוב בשלחן ערוך, שמניח בתחלת פרשת והיה אם שמוע חלק כדי לכתוב תשע אותיות, תהיה סתומה לשיטת הרמב"ם [הלכות ספר תורה פ"ח ה"א-ב'], אבל לשיטת הרא"ש [הלכות ספר תורה סימן י"ג] נקראת פתוחה, דלשיטת הרא"ש אינה סתומה אלא אם מסיים בתחלת השיטה איזה תיבות, ומניח ריוח תשע אותיות, ומתחיל בסוף אותה שיטה עצמה. וזה אי אפשר כאן, לכן נהגו לעשותה בפתוחה. ובאמת לא ראיתי תירוץ זה בכל תלמודא ובכל הארבעה [חלקי] שלחן ערוך, שאם אינו יכול לצאת ידי כולם לא יצא אפילו לחד דעה. ובפרט הרמב"ם שהוא הפוסק הגדול[56], ואנן פסקינן כוותיה בכל ספר תורה שלנו לנהוג לכתוב סתומות כשיטתו, ולמה יניח דבריו בתפלין שלא לנהוג כוותיה משום שאינו יכול לצאת גם ידי דעת הרא"ש לכתחלה, ממה נפשך נעשה סתומה לשיטת הרמב"ם, ואי מקרי פתוחה להרא"ש יהיה

הערות וציונים

53. בשו"ת מהרש"ל שם ובתשובותיו נחלה ליהושע סימן א'. 54. עיין מה שהוסיף על זה בשיירי כנסת הגדולה (הגב"י סקכ"ח, נדפס בסמוך אות נ"ז).
55. נדפס בסמוך אות נ"ו. 56. עיין למרן הבית יוסף בחושן משפט (סימן ר"ז סעיף ט"ו) שכינהו "עטרת תפארת הפוסקים". ע"ש.

אוצר ההלכה

יוצא לדעת הרמב״ם לכתחלה, [ו]לדעת הרא״ש לענין דיעבד. וצריך לי עיון גדול על האי תירוצא[57].

ומה שכתב המג״א, וכתב הב״ח [אות כ׳] וגם מסיימים פרשת שמע[58] בסוף השיטה, וכן נוהגין. היינו לאותן הנוהגין כשלחן ערוך להניח חלק בתחלת פרשת והיה אם שמוע, יכולים לסיים פרשת שמע בסוף השיטה, אבל למנהגנו שמתחילין והיה (בסוף) [בראש] השיטה, ואם יסיים גם פרשת שמע בסוף השיטה המה פסולים גמורים, והמברך עליהם מברך ברכה לבטלה, ואין מניח תפלין כלל. אלא על כרחך הב״ח מיירי כשעושה כמו שנכתב בשלחן ערוך שהניח ריוח בתחלת פרשת והיה אם שמוע[59], ואם כן המג״א שמייתי דברי הב״ח על מנהגנו (לתת) [נתן] מקום לטעות למעיינים בו. וכל מה שכתבתי מביא בעצמו בשם הלבוש לקמן. אבל אותן שכותבין תפלין של רבנו תם ומניחין פרשת והיה אם שמוע בבית שלישי, ומנהג בפרשת והיה אם שמוע שמסיימים בסוף השיטה, ופרשת שמע שהיא פתוחה צריך להתחיל בראש השיטה, והם פסולים לכולי עלמא, לכך צריך לדקדק בתפלין של רבנו תם שלא יסיים פרשת והיה אם שמוע בסוף השיטה, אלא יניח ריוח כדי תשע אותיות חלק, וכן כתב בספר אליה רבה [סקנ״ו]. וק״ל. (בגדי ישע)

ס״ב) שם בהגה ובמדינות אלו נוהגים וכו׳. כתב מג״א (סקמ״ח), וגם מסיימין פרשת שמע. [ע״כ]. צריך לומר והיה אם שמוע.

שם [במג״א], ובדיעבד אם עשאו סתומה כשר. דרכי משה. צריך עיון, דבדרכי משה שלפנינו [אות י׳] אינו כן, ורק כתב דבדיעבד אם עשאו פתוחה כשר, ומתחלה ודאי מהראוי לעשות כדעת הרמב״ם [תפלין פ״ב ה״ב ופ״ח ה״ב] בסתומה. ע״ש[60]. וגם מה דכתב כיון דאי אפשר לעשות אליבא דכולי עלמא לכן נהגו לעשות בפתוחה, הא יותר מכל מקום עדיף לעשות סתומה לצאת דעת הרמב״ם. (חיי עולם)

ס״ג) שם בהגה ובמדינות אלו נוהגים וכו׳. עיין מג״א [סקמ״ח], ועיין חתם סופר (תשובה ד׳).
(ארחות חיים – לוינגר)

ס״ד) שם בהגה ובמדינות אלו נוהגים וכו׳. עיין מג״א (סקמ״ח) מה שכתב בשם הב״ח [אות כ׳ ד״ה ומ״ש דהיינו], דגם מסיימין פרשת והיה אם שמוע בסוף שיטה, ואין לזה שייכות שם, עיין יד אפרים. והנה מהר״ש[61] פקפק בטעם הב״ח. ונראה דאשתמיטתיה דברי התוס׳ מנחות (דף ל״א ע״ב [ד״ה ועושה]) שהבאתי (בסקל״ה)[62], דכתבו משום דסופה היא סתומה. ע״ש. לכן מסיימין בסוף שיטה בתפלין. (גנזי חיים סקל״ז)

ס״ה) שם בהגה ובמדינות אלו נוהגים וכו׳. כתב במג״א (סקמ״ח), ונראה לי הטעם משום דבסתומות אי אפשר לעשותן אליבא דכולי עלמא, לכן נהגו לעשותם בפתוחות. היינו משום שצורת סתומה להרמב״ם [הלכות ספר תורה פ״ח ה״ב] הוי לרא״ש [הלכות ספר תורה סימן י״ג] פתוחה. ועיין בתשובת רבינו חיים כהן (בחאו״ח סימן א׳) מה שתמה שם.
(מגיני חיים)

ס״ו) שם בהגה ובמדינות אלו נוהגים וכו׳. כתב במג״א (סקמ״ח), ובדיעבד אם עשאו סתומה כשר. זה פלא. ועיין מחצית השקל שרוצה לדחוק בדוחק. ונראה דהוא טעות סופר, דסתומה ודאי כשרה, ולכתחלה דווקא סתומה לכל הדעות. וצריך לתקן הטעות, במקום סתומה צריך לומר: פתוחה.
(אהל ברוך)

ס״ז) שם בהגה ובמדינות אלו נוהגים וכו׳. כתב מג״א (סקמ״ח), ואין לשנות, שלא להוציא לעז על הראשונים. [ע״כ]. צריך עיון מ[דברי ה]ש״ך יו״ד (סימן קצ״ח סוף סקמ״ה), שהביא ממהר״ם מלובלין [סימן צ״ז] שכתב, ודאי שאין לשנות המנהג שלא להוציא לעז, ואף על פי כן בכל זמן שמזדמן לידי שמתקנים איזה מקוה או בונים חדשה אני מצוה תמיד וכו׳. ובפתחי תשובה שם (סימן רי״ד אות ד׳) הביא, שאין משום לעז אלא בדבר של אישות. ע״ש. (נפש חיה)

ס״ח) שם בהגה ובמדינות אלו נוהגים וכו׳. כתב מג״א (סקמ״ח), כתב הלבוש אף למנהגנו וכו׳. ועיין שם. פירוש לא מיבעיא למנהג הבית יוסף שמניחין חלק בראש הפרשה, דודאי לא יאמרו דמצד חסרון קלף לא כתבו יותר, דהא איכא חלק בראש השיטה, ואם כן אין כאן חסרון. אבל למנהגנו שמתחילין בראש הקלף, אם כן הוה סלקא דעתין שיצטרך לסיים באמצע שיטה, שלא יאמרו דמשום חסרון קלף הוא דלא גמרו, קא משמע לן דאפילו הכי אין מניחין חלק, ועיין במחצית השקל שדחק בזה, ולפי מה שכתבתי ניחא יותר.
(אמת ליעקב)

ס״ט) שם ולכן נהגו שפרשת קדש לי וכו׳. דברי עצמו הם בבית יוסף עד סוף הסעיף וסיים הבית יוסף, ודלא כהרא״ש [הלכות ספר תורה סימן י״ג] משום דאי אפשר לעשותה שתהיה סתומה לדעת שניהם, ותפסו דברי רמב״ם [ספר תורה פ״ח

הערות וציונים

57. וכן הקשו על המג״א בספר באר יעקב - ברלין, בתשובת הרב מאיטינגין (נדפס בסוף הספר במלואים לסעיף זה אות ה׳, בד״ה ולענין המנהג שלנו), והרב חיי עולם (נדפס לקמן אות ס״ב), ועיין להרב באר יעקב בתשובתו השניה (נדפס במלואים אות ו׳, בד״ה ומ״ש מעלתו טעם) מה שכתב ליישב דברי המג״א. 58. צריך לומר: והיה אם שמוע. כן כתבו בספר פלאים ובספר שיורי לקט (נדפסו בסמוך באותיות נ״ט, ס׳), וכן כתבו שאר המפרשים שבגליון השלחן ערוך, ולפי זה דברי המג״א אתו שפיר. 59. אבל הב״ח שם (בד״ה ומ״ש רבנו) כתב בפירוש בצורה השניה בפירוש דברי הטור שמסיים גם פרשת שמע בסוף הדף, ומתחיל פרשת והיה אם שמוע בתחלת השטה בראש הדף, ומכל מקום נראה שיש טעות סופר במגן אברהם וכנזכר לעיל בהערה הקודמת. 60. וכן העיר הרב אהל ברוך (נדפס לקמן אות ס״ו), ועיין שם מה שכתב להגיה במג״א. 61. נראה שכוונתו למהר״ש קעלין, בעל מחצית השקל. 62. נדפס לעיל אות י״ד.

אוצר ההלכה

ה״ב] עיקר. ע״כ. וכתב עוד וזה לשונו: וכתב הרב אברהם אסאן הסופר שהרב הגדול כמה״ר יצחק די לאון ז״ל בהסכמת חכמי דורו פסל כל התפלין שהיו בספרד שהיו פרשיותיהם על פי דעת הרא״ש, מפני שהספר תורה היו פתוחות וסתומות שלהם על פי דעת רמב״ם, נמצא שהעולה לקרות בתורה עם תפלין שפרשיותיהם כדעת הרא״ש הוא מעיד כנגד הספר תורה, ונעשית כשתי תורות חס ושלום. עכ״ל. (שלחן גבוה סקפ״ג)

ע׳) שם ולכן נהגו שפרשת קדש לי וכו׳ מתחילין בראש שיטה. כתב בית יוסף (שיטה ל״ח), וכתב מהר״י אבוהב ז״ל וכו׳. נ״ב: המדקדק להתחיל פרשת קדש בתחלת שיטה שניה לא הפסיד. הרמ״ע מפאנו (סימן (ל״ח) [ל״ז]). ועיין במהר״ם איסרלאס ז״ל (סימן כ״ה). (שיירי כנסת הגדולה הגב״י סקכ״ז)

ע״א) שם ובסוף קדש לי ובסוף והיה כי יביאך וכו׳. כתב בית יוסף (שיטה כ״ו), ובסוף והיה כי יביאך וכו׳. נ״ב: עיין בתשובות רש״ל (סימן ל״ז) ובהרמ״ע מפאנו (סימן ל״ז) ובב״ח [אות כ׳]. (שיירי כנסת הגדולה הגב״י סקכ״ד)

ע״ב) שם ובסוף והיה כי יביאך מניחים חלק כדי לכתוב תשע אותיות. פרשת והיה כי יביאך של ראש, שלא הניח חלק רק כשש אותיות[63], נראה דיש להכשיר מספק ספיקא, שמא כדעת הסוברים דבשיעור שלש אותיות סגי, [והביא דבריהם הרב קול יעקב (יו״ד סימן רע״ה אות י״א), ושמא כדעת הסוברים דבשל ראש שהם ארבעה קלפים, אין להקפיד בפתוחות וסתומות], והביא דבריהם הרב קול יעקב (סימן ל״ב אות קע״א), וכבר הסכימו האחרונים דעבדינן ספק ספיקא אפילו נגד מרן, ואפילו ששני הספיקות הם נגד מרן. וכיון שהוא כשר, שפיר דמי לברך עליו, לדעת הרדב״ז [ח״א סימן רכ״ט] הובא להאחרונים ז״ל[64], דכשהספק בעיקר המצוה, וממילא נמשכת הברכה, לא אמרינן ספק ברכות להקל. ויש לצרף עוד דעת כמה פוסקים, דסבירא להו דבספק ספיקא יש לברך. ועיין להרב המגיה ז״ל בספר בן פורת יוסף ([ברבי] ח״ג מערכת עומר). עש״ב.

(שו״ת שמחת כהן – או״ח סימן י״ט[65])

ע״ג) שם כדי לכתוב תשע אותיות וכו׳. ואם הניח חלק תשע אותיות ואכלוהו עכברים או תולעת וליכא הקלף, מסתפק הפרי מגדים במשבצות זהב (אות כ״ו). ע״ש. ולענ״ד יש לדמותו לענין מוקף גויל, דכשר לאחר שנכתב. עיין סעיף י״ו. ועדיין צריך עיון. ומכל מקום בנשאר שלש אותיות או שתים, יש לצרף שיטת סדור הקדמונים [מובא בראש הלכות ספר תורה סימן י״ג] ומסכת סופרים [פרק א׳ הלכה י״ד] להכשיר. עיין יו״ד סימן ער״ה [סעיף ב׳]. (חיי עולם)

ע״ד) שם כדי לכתוב תשע אותיות וכו׳. עיין באשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש שכתב וז״ל: הפרי מגדים (במשבצות סקכ״ו) הניח בצריך עיון בנקב בקלף אם משלים לשיעור תשע אותיות דפתוחה. ע״ש. אם נימא שאינו משלים, נראה דמהני טלאי באותו מקום, כיון דקיימא לן דגם מקצת אות על הטלאי כשר [ט״ז יו״ד סימן ר״פ סק״ד][66], ונראה דגם בתפלין מהני טלאי. אך בכתב תחלה כשהיה נקב ואחר כך הניח טלאי, צריך לי עיון גדול אם שייך בזה חשש תעשה ולא מן העשוי בפסול [סוכה יא:].

וגבי פרשיות דתפלין שיש מכשירים גם על ידי צירוף בין שנעשה פתוחה בין שנעשה סתומה, בין כשמצטרפין תשע אותיות מלמטה ומלמעלה כמו שכתב הט״ז [סקכ״ו], ויש מקום לומר שפרשה זו חזיא לאצטרופי לאיזה פרשה אחרת קודמת לזה. וצריך לי עיון גדול בזה. ועיין בספרו דעת קדושים (סקמ״ו). (ארחות חיים – ספינקא סקס״ז)

ע״ה) שם כדי לכתוב תשע אותיות וכו׳. הנה קיימא לן בין פרשה לפרשה צריך להניח חלק כדי לכתוב תשע אותיות, ובטור כתב כדי שלש תיבות של שלש שלש אותיות, והרמב״ם פרק ז׳ מהלכות תפלין [הלכה י׳] כתב תשע אותיות כמו אשר אשר אשר, וכן נראה לענ״ד בכוונת הטור שלא כתב סתם תשע אותיות חלק, דאילו כתב סתם היה במשמע אפילו בתשע אותיות קטנות שבכל האותיות אלף בי״ת סגי, כגון שחלק מקום תשע יודי״ן או תשע ווי״ן, ובאמת זה ליתא, דאף שבדיעבד מהני חלק תשע אותיות קטנות, אבל לכתחלה בעי בין פרשה לפרשה שיעור תשע אותיות גדולות (כמו שכתב הבית יוסף יו״ד סימן ער״ה [סעיף ב׳ ד״ה ולענין]), ועל כל פנים תשע אותיות בינוניות כמו שכתבו הבאים אחריו, לכן כתב הטור כדי שלש תיבות של שלש שלש, ואי אפשר לתיבה שתהיה רק מאותיות קטנות אלא מעורב בינונים קטנים וגדולים, ואם כן ממילא יהיה השיעור כתשע אותיות בינונים על כל פנים, וכן נמי כוונת רמב״ם שפרט שלש תיבות אשר אשר אשר שיש בו אותיות גדולות שהוא השי״ן, ואותיות אמצעיות כאל״ף ורי״ש. כן נראה לי בס״ד. (שלחן אש)

ע״ו) שם ובסוף שמע אין מניחים חלק כלל, ואם מניחים הוא פחות מכדי לכתוב תשע אותיות וכו׳. שאלה: במה שכתב מרן ז״ל (בסימן ל״ב סעיף ל״ו) שבסוף שמע אין מניחים

הערות וציונים

63. נראה שנדון השאלה כשהניח חלק רק כשיעור שש אותיות קטנות, כיון שאם יש שיעור תשע אותיות קטנות כשורת הפרשיות בדיעבד, עיין בית יוסף יו״ד (סימן ער״ה סעיף ב׳) ובספר הלכה ברורה חלק ב׳ בשו״ת אוצרות יוסף שבסוף הספר (סימן כ׳). 64. עיין בספר ילקוט כהונה (מכיל כל פסקי רבנו המחבר) חלק או״ח בכללים שבסוף הספר (עמוד ש״פ) מה שכתב בכלל זה בדעת רבנו. ע״ש. ועיין עוד בשו״ת יביע אומר חלק י׳ (סימן כ׳) בענין זה. 65. ונדפס גם בספרו זכרי כהונה חלק א׳ (מערכת ת׳ אות א׳), וההוספות כאן לקוחות משם. 66. הרב כאן כתב בפשטות דקיימא לן, ואילו ביו״ד שם היא מחלוקת הפוסקים הט״ז (שם), והש״ך (סק״ז), ומשם בארה. ועיין עוד מה שכתב בזה הגאון בעל בית מאיר (נדפס לעיל סעיף י״ג אות ט״ו). ובספר יריעות שלמה חלק א׳ (פ״ט סעיף כ״א) כתב שכן כתב להקל מרן החיד״א בספר לדוד אמת (סימן י״ד אות ז׳), ועוד פוסקים, ובמקום שאי אפשר יש לסמוך להקל.

אוצר ההלכה

חלק, ואם מניחים הוא פחות מכדי לכתוב תשע אותיות וכו', אם כוונתו רק בדיעבד אם הניח אבל לכתחלה לא יניח חלק כלל, או רצונו לומר דגם לכתחלה יכול להניח כן.

תשובה: לכאורה משמע דרצונו לומר שאם כבר הניח אין להתיר אלא בפחות מתשע אותיות, אבל אם הניח שיעור תשע אותיות נפסל, דאי לכתחלה קאמר, הרי אפילו פחות מתשע אותיות אין לו להניח כדקאמר אין מניחים חלק. ואם במי שנדחק להניח, אכתי לא איפרק מחולשא, דאם הוכרח להניח יותר מה תקנתו. אלא דלשון ואם מניחים משמע לכתחלה, דאם בדיעבד היה לו לומר ואם הניח פחות מתשע אותיות כשר. ואי קשיא דלכתחלה אין לו להניח כלל, יש לומר דלכתחלה יש לו לדקדק שלא יניח אם לא יתקלקל על ידי זה, אבל אם הוכרח להניח כדי שלא יתקלקלו הכתבים שלא יהיו רחבים כל כך, מכל מקום יש לו להקפיד לכתחלה שלא יניח רק פחות מתשע אותיות, ולא יחוש בזה אם יהיה איזה אותיות רחבים כל כך על ידי זה, אבל בדיעבד אין לפסול כלל (אפילו הניח כשיעור תשע אותיות). וכן משמע מדברי מרן ז"ל בבית יוסף בשם מהר"י בן חביב, דעיקר הקפידא אינה אלא שיתחיל פרשת והיה אם שמוע באמצע השיטה, שזו היא צורת הסתומה לדעת הרמב"ם [הלכות ספר תורה פ"ח ה"ב], אלא שסיים דעל כל פנים צריך ליזהר שלא יסיים פרשת שמע אלא בסוף השיטה, להורות על סתימת פרשת והיה אם שמוע. ע"ש. משמע שאינו רק לסימן בעלמא, והיינו משום שאינו כותב גמר שמע והתחלת והיה בעמוד אחד, ואם יגמור שמע באמצע השיטה נראה כאילו הפרשה שאחריה פתוחה, אף דבאמת לא מקריא כלל פתוחה כיון שמתחלת באמצע השיטה שהיא צורת הסתומה לדעת הרמב"ם דנקטינן כוותיה, וכיון דכל עיקר שצריך לסיים בסוף השיטה אינו אלא לסימן, נראה ודאי שאינו פוסל בדיעבד. וכן מדוקדק לשון צריך ליזהר שכתב מהר"י בן חביב, דמשמע זהירות בעלמא. ומה גם למה שכתב מהר"י בן חביב שם דמה שאין נזהרין לעשות שני זוגות תפלין לצאת ידי פרשה סתומה לדעת הרא"ש [הלכות ספר תורה סימן י"ג], דכל כהאי גוונא סמכינן על בעל העיטור [ח"ב הלכות תפלין דף נ"ו ע"ג] דגם פרשה זו יעשה פתוחה. ע"ש. וכיון שכן מינה נמי דאין להקפיד כל כך בדיעבד במה שאינו רק סימן סתומה. וגם הרב דרכי משה ז"ל [אות יו"ד] כתב (כמהר"ם [דמהר"ם] פאדווה (ש)כתב בתשובה [סימן ע"ז] בשם הרב ארחות חיים [סימן כ"ו] דאם עשה פרשה אחרונה פתוחה כשר, וכתב דנכון הוא, ואפשר דגם הרמב"ם לא פסל בדיעבד וכו'. ע"ש. והביאו [מור"ם] בהגה לעיל, וכתב עדיפא מהא ובמדינות אלו וכו'. וכן ראיתי למי שהוכיח כן מדברי הרמב"ם ז"ל [שם], שכתב דאם לא נשאר לו כדי להניח ריוח כשיעור ולהתחיל תיבה אחת מפרשה שאחריה בסוף השיטה, יניח הכל חלק ויתחיל באמצע השיטה שאחריה, משמע דאף שנשאר כדי תשע אותיות בלבד, כיון שאין שם כדי לכתוב תיבה אחת בסוף השיטה, מניח הכל, והוא הדין הכא בתפלין דאין לפסול בדיעבד אם הניח כדי לכתוב תשע אותיות, שהרי אפילו לכתחלה היא אחת מצורות פרשה סתומה להרמב"ם. וכן כתב הט"ז (סוף סקכ"ו), דכשמניח חלק כשיעור תשע אותיות בסוף פרשה שלישית, לא מקרי פתוחה לדעת הרמב"ם, כיון שלא הניח עוד ריוח כשיעור כתיבת התיבה שבתחלת פרשה שאחריה, ועיין שם להרב לבושי שרד ולהרב יד אפרים והרב מחצית השקל. ע"ש. וכן ראיתי להרב מאמר מרדכי ז"ל [סקל"ד] שכן הורה הלכה למעשה, ושכן הביא סברא זו בספר באר יעקב [סימן ל"ב][67]. ע"ש. וכן ראיתי להרב קול יעקב נר"ו [ס"ק קס"ח]. ע"ש. (שו"ת וישב אברהם – סימן א')

ע"ז) שם ובסוף שמע אין מניחים חלק כלל, ואם מניחים הוא פחות מכדי לכתוב תשע אותיות וכו'. לכאורה יש להוכיח מזה, דאם הניח חלק יותר מתשע אותיות פסול בדיעבד. דאי לכתחלה הוא דקאמר מרן אבל בדיעבד מהני, הא לכתחלה צריך שלא יניח חלק כלל, ואם כן מה שכתב מרן דאם מניח, רצונו לומר דבדיעבד אם יניח הוא פחות וכו', משמע הא יותר פסול. אלא דיש לומר דהכי קאמר, דלכתחלה יזהר שלא להניח חלק, ואם אי אפשר לו, לפחות יניח פחות מתשע אותיות. אבל אם עבר והניח יותר, יש לומר דכשר בדיעבד. וכן נראה מלשון מהר"י בן חביב שהביאו מרן בבית יוסף שכתב יש ליזהר וכו'. דמשמע דאין זה רק זהירות בעלמא, ולא לעיכובא. וכן כתב הרב מאמר מרדכי ז"ל [סקל"ד]. ע"ש. וכן ראיתי להרב קול יעקב הי"ו (אות קס"ח) בשם מחצית השקל (אות מ"ח), ורבנו זלמן (אות נ"ב), ואמרי שפר (כלל כ' אות ד'). ע"ש. וכן נראה ממה שכתב מרן ז"ל יעשה כל פרשיותיה פתוחות חוץ מפרשה אחרונה וכו', ואם שינה פסול. משמע דדוקא שינה בין פתוחה לסתומה. אבל אם שינה בסתומה גופה, שהניח חלק יותר מתשע אותיות כשר. דאם לא כן הוה ליה למימר להאי ד'ואם שינה פסול', בסוף הסעיף, שיהיה קאי על מה שנזכר בכל הסעיף. אלא ודאי דליכא קפידא [אלא] בשינה בין פרשה פתוחה לסתומה, אבל אם הניח חלק דמכל מקום סתומה מקריא לדעת הרמב"ם, כשרה בדיעבד. ומה שכתב ואם מניחים וכו', הוא לומר שנוהגים כך, אבל לא לפסול לדינא, וכדכתיבנא.

והנה הרמב"ם (הלכות ספר תורה פ"ז ה"ה) כתב, לא ימעט הכתב מפני הריוח שבין פרשה לפרשה וכו'. וכתב מרן הכסף משנה שם: עניינו, שאם נזדמנה לו שיטה אחת, שיש לו לסיים בה פרשה ראשונה ולהתחיל בה פרשה אחרת, ויש ריוח מועט בינתיים אם לא יכתוב כתיבה דקה, אפילו הכי לא יעשה כן אלא יזרז עצמו שלא יצטרך לבוא לידי כך. ע"ש. ואף על גב דהרמב"ם (שם פ"ח ה"ב) כתב, דאם לא נשאר מן השיטה כדי להניח הריוח כשיעור ולכתוב בסוף שיטה תיבה אחת, יניח הכל פנוי ויניח מעט ריוח מראש שיטה שניה וכו'. ע"ש. מכל מקום לכתחלה גם הרמב"ם מודה דעדיף טפי להניח ריוח תשע אותיות, ולהתחיל בסוף אותה שיטה. ולפיכך כתב מרן שיזהר

הערות וציונים

67. בתחלת התשובה הראשונה (ד"ה הנה, נדפס לעיל אות ח'), ועיין שם בתשובת הרב מאיטינגן בד"ה ומה שכתב רום מעלתו נר"ו בשם תשובת מהרש"ל, ובתשובה האחרונה של הרב המחבר בד"ה ומה שדקדק מעלתו אתשובת מהרש"ל וכו'. ע"ש. נדפסו לקמן במלואים לסעיף זה אותיות: ה, ו.

אוצר ההלכה

שלא יביא עצמו לידי כך. רצונו לומר שיצמצם עד שיהיה ריוח תשע אותיות. וכן נמי כוונת הנמוקי יוסף [הלכות ס"ת ג: ד"ה ולא מפני] שהביא דבריו הט"ז ביו"ד (סימן רע"ג סק"ג) שכתב, שיזרז עצמו שלא יבוא לידי כך. ע"ש. אבל אם כבר בא לידי כך, נראה לי שיניח חלק ויתחיל מאמצע שיטה שניה. דבכהאי גוונא לדעת הרמב"ם הויא סתומא ולא יצטרך למעט בכתב. ומה שכתב הט"ז שם, דמשמע שאם כבר כתב בשורה גמר הפרשה ואי אפשר לו בענין אחר, ימעט קצת בכתב שלא יהיה בפיסול וכו', ולא כתב שיתחיל באמצע שיטה שניה. נראה דמיירי היכא דאי אפשר לו להתחיל בשיטה שניה, כגון שכבר התחיל לכתוב בה. וזהו בכלל אמרו ואי אפשר לו בענין אחר. אי נמי יש לומר דסבירא ליה להט"ז, דכיון דבכהאי גוונא להרא"ש [הלכות ספר תורה סימן י"ג], איכא חששא דסתומה שעשאה פתוחה, יש לו למעט בכתב לצאת אליבא דכולי עלמא. ועיין להט"ז (סימן ער"ה סק"ב) שכתב, דטעם הרמב"ם שכתב יגנז, משום דאי אפשר לתקן, שאז צריך למחוק קצת תיבות ולמעט הכתב שיכתוב כתב קטן בשביל זה, ואין זה הידור כמו שכתוב סימן רע"ג (סעיף ב') לא ימעט הכתב וכו'. אבל דעת הרשב"א[68], דהא דלא ימעט הכתב אינו אלא לכתחלה וכו'. ויש מקשים דהא לעיל דייק מלשון הנמוקי יוסף שכתב שיזרז עצמו וכו', דמשמע דבדיעבד מותר למעט. והרב כסף משנה כתב כלשון זה על דברי הרמב"ם ז"ל, ואם כן מוכח נמי שדעת הרמב"ם להכשיר דיעבד. ע"כ. ולא קשיא, דהא לדעת הרמב"ם נמי אם עבר ותקנו כשר, כמו שכתב הריב"ש [סימן ז'] והובא בבית יוסף [סימן ער"ה סעיף א']. והא דאסר לתקנו היכא דכבר נכתב, משום דנימור גדול כי האי, לכתחלה אסור לתקנו, שיש שם מחק ומיעוט כתב. אבל בההיא דלא ימעט הכתב שכתב הרב כסף משנה שיזהר וכו', דמשמע שאם עבר וכתב ימעט בכתב, היינו דוקא התם שהיא תיבה אחת או שתי תיבות, וגם בלא מחק. ובכהאי גוונא אם כבר כתב מותר לתקנו.

(שמחת כהן)

ע"ח) שם ופרשת והיה אם שמוע מתחילים מאמצע שיטה עליונה וכו'. כתב הטור (ע"ב שיטה ב'), חוץ מפרשה האחרונה שיעשה סתומה וכו'. נ"ב: סופר שהתחיל לכתוב והיה אם שמוע, והניח חלק בתחלת השיטה כדינה שהיא פרשה סתומה, והתחיל השיטה השניה ממקום שהתחיל הראשונה, ושאר השיטות התחיל בראש הקלף כדינו, עד שנמצאת צורת הפרשה בשתי שיטות, אין לו תקנה אלא שיגנוז הפרשה ויכתוב אחרת. הרדב"ז ז"ל בתשובות החדשות (ח"א סימן קצ"ד).

(יד אהרן מהדורא בתרא הגה"ט סקי"ב)

ע"ט) שם ופרשת והיה אם שמוע מתחילין מאמצע שיטה עליונה וכו'. אם התחיל בשיטה שניה לפי מעשיו דשיטה ראשונה מאמצע שיטה, והדר שיטי'ן רהוטי רהוט כלהו מריש הדף, פסולה פרשה זו, וגונזה וכותב אחרת, ואם אירע טעות בפרשה ראשונה צריך לגנוז כל התפלה. הרדב"ז בתשובה (ח"ב) ([ח"א] סימן קצ"ד).

(ברכי יוסף סקי"א)

פ') שם ופרשת והיה אם שמוע מתחילים וכו'. כתב בית יוסף (שיטה כ"ח), ופרשת והיה אם שמוע וכו' מתחילין באמצע וכו'. נ"ב: ובתפלין של רבנו תם שוהיה אם שמוע קודמת לשמע, למצוה מן המובחר צריך להניח מקום חלק בסוף והיה אם שמוע, ואם לא עשה כן לא פסל. הרמ"ע מפאנו ז"ל (סימן ל"ז ול"ח) ועיין בסימן ק"ז [ד"ה ובתפלין].

(שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקכ"ה)

פ"א) שם ופרשת והיה אם שמוע מתחילים וכו'. עיין באר היטב [סקנ"ג] בתפלין דרבנו תם, וכן כתב בתשובת עולת שמואל (סימן ט') כהבאר היטב לסיים והיה אם שמוע באמצע השיטה ולהתחיל שמע בראש השיטה. ועיין שם (סימן י') חיזק דעת הרב נודע ביהודה [מהדורא תניינא או"ח סימן ה'] שהביא בשערי תשובה [שם], ורצונו לומר דלרבנו תם אין צריך לסיים והיה אם שמוע באמצע שיטה, וחזר המחבר ודחה דבריו דאין סברא כלל לעשותה לא פתוחה ולא סתומה. ע"ש. ועיין בתשובת שואל ומשיב ([מהדורא קמא] ח"ב סימן ל'), שרצה לומר גם כן דבתפלין דרבנו תם כיון שאינן ככתובין בתורה, לא קפדינן אפתוחה וסתומה. ע"ש[69].

(פתחי תשובה)

פ"ב) שם ופרשת והיה אם שמוע מתחילים מאמצע שיטה עליונה וכו'. תפלין דרבנו תם הנמצאים כתובים פרשת והיה אם שמוע בסוף השיטה, והתחלת פרשת שמע בראש השיטה, ולא הניח ריוח בין שיטה לשיטה כשיעור תשע אותיות, עיין בשו"ת רבינו חיים כהן ראפפורט (סימן א') מה שהעיר בזה.

(ארחות חיים – ספינקא סקס"ט)

פ"ג) שם ופרשה אחרונה היא סתומה לדעת הרמב"ם. כתב מג"א (סקמ"ט), ואחר כך בשיטה שניה יתחיל בראש שיטה והיה אם שמוע. כצ"ל.

שם [במג"א], אם כן העולה בתורה ותפלין בראשו סתרי אהדדי.

נ"ב: וכתב בשו"ת חכם צבי [סימן צ"ט], (ד"ה) [דהוא דוקא] בקדש והיה כי יביאך שהם סמוכות בתורה, לאפוקי והיה אם שמוע שאינה סמוכה לשמע. ע"ש[70].

(ספר פלאים)

הערות וציונים

68. בתשובותיו כת"י, הוצאת מכון ירושלים, סימן קמ"ב.

69. הרב ארחות חיים - ספינקא (סקס"ח) העתיק את לשונו, ולכן לא הובא כאן.

70. עיין למרן החיד"א בברכי יוסף (שיורי ברכה סק"ט, נדפס לעיל אות יו"ד) מה שהעיר על דברי שו"ת חכם צבי.

אוצר ההלכה

פ"ד) שם ופרשה אחרונה היא סתומה לדעת הרמב"ם. עיין במג"א (סקמ"ט) ד"ה סתומה, ע"ש. מדברי הט"ז [סקכ"ו] נראה, שאינו צריך להתחיל באמצע השיטה לדעת הרא"ש [הלכות ספר תורה סימן י"ג]. ע"ש[71]. (שיורי לקט)

פ"ה) שם ופרשה אחרונה היא סתומה לדעת הרמב"ם. כתב מג"א (סקמ"ט), ואחר כך יתחיל בראש שיטה והיה אם שמוע. [ע"כ]. בבית יוסף שלפנינו הגירסא לא יתחיל בראש השיטה. אבל על כרחך טעות סופר, דאם לא יתחיל בראש השיטה הוי להרא"ש [הלכות ספר תורה סימן י"ג] פתוחה לפי הכלל שלו דבאמצע שיטה הוי פתוחה. וגם אם נימא דהוי סתומה להרא"ש, אם כן יכול לעשות תפלין לצאת דעת הרמב"ם [תפלין פ"ח ה"ב] והרא"ש בכהאי גוונא. דוק ותשכח שכן האמת. (חיי עולם)

פ"ו) שם ופרשה אחרונה היא סתומה לדעת הרמב"ם. כתב במג"א (סקמ"ט באמצע הדיבור), ואין לעשות מפני זה שני זוגות תפלין. [ע"כ]. עיין בתשובות מהרי"א הלוי (ח"ב סימן קל"א) למד מכאן שלא לעשות מתפלין של רש"י תפלין דרבנו תם וכן להיפוך. ע"ש טעמו ונימוקו.

שם [במג"א] בסוף הדיבור, כתב סמ"ק [סימן קנ"ג הגה אות ו'] ובתפלין של ראש שהן ארבעה קלפים, אין להקפיד וכו'. עיין בתשובות חתם סופר (או"ח סימן ד' בד"ה אלא) מה שכתב בזה. (מגיני חיים)

הערות וציונים

71. הרב המחבר הגיה כן על פי הגירסא שהיתה לפניו במגן אברהם, שלדעת הרא"ש יתחיל בשיטה השניה "באמצע" שיטה, אבל האחרונים כתבו שצריך לומר: יתחיל "בראש" שיטה. עיין עליהם, וכן הגיה כאן הרב מהר"י מאיטינגין בתשובתו שבספר באר יעקב (ד"ה והנה אכתוב, נדפס בסוף הספר במלואים אות ה').

לז [ב]**עור הבתים צריך להיות מעור בהמה חיה ועוף הטהורים** [ג]**אפילו מנבלה או טרפה שלהם.** [ד]**רשאי לעשותם מקלף או מעור שליל** (פירוש, עובר שלא נולד, ערוך ערך שליל): הגה. **וכן הרצועות יכול לעשות מקלף ועור שליל** (מרדכי דף ל"ד [ריש הלכות תפלין]): [ה]**צריך שיהיה מעובד לשמו היכא דאפשר:**

באר הגולה

ב. שבת כח: ג. שם קח. ד. טור בשם ספר התרומה [סימן ר"ז, וסמ"ג עשין כ"ב דף ק"ד ע"ד, ומרדכי הלכות קטנות דף י' ע"א]. ה. שם, וסמ"ג [שם דף ק"ד ע"ב], והרא"ש בהלכות ספר תורה [סימן ג' ובהלכות תפלין סימן ג'] מצריכין עיבוד לשמה, והרמב"ם [הלכות תפלין פ"ג הט"ו] לא מצריך.

אוצר ההלכה

א) סעיף ל"ז עור הבתים וכו'. זה לשון הטור: ויעשה ארבעה בתים מעור אחד מעור בהמה וכו'. כלשון רבנו.

וכתב בבית יוסף: מעור אחד, בהקומץ (מנחות דף ל"ד ע"ב) תניא, כותבן על ארבעה עורות ומניחן בארבעה בתים מעור אחד. וכתב בספר התרומה [סימן ר"ה], פירוש שיהיו ארבעה בתים מחוברים מעור אחד, או שמא מארבעה עורות ובלבד שיהיו תפורים זה לזה, וטוב ונכון לעשות מעור אחד. עכ"ד. ודין זה שצריך מעור אחד כתבו רבנו בסמוך (בסעיף ל"ח) עם עור של בית, לכן השמיטו מכאן. (שלחן גבוה סקפ"ד)

ב) שם עור הבתים צריך להיות מעור בהמה חיה ועוף הטהורים. בשבת (דף כ"ח ע"ב), תני רב יוסף לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד, למאי הלכתא, לתפלין, תפלין בהדיא כתיבא "למען תהיה תורת ה' בפיך" [שמות י"ג, ט'] מן המותר בפיך, אלא לעורן. ופירש רש"י בד"ה לעורן, עור דפוס שלהן שהכתבים של פרשיות מונחים בו, דהאי לאו מ'למען תהיה' נפקא, דהא לאו תורה כתיב בו. (שלחן גבוה סקפ"ה)

ג) שם עור הבתים צריך להיות מעור בהמה חיה ועוף הטהורים. וכן פסק מרן לקמן סימן ל"ג (סעיף ג'), עור הרצועות צריך להיות מעור בהמה חיה ועוף הטהורים. וראיתי להרב עולת תמיד [סקמ"ה] שתמה על פסק השלחן ערוך, שהרי נראה שאין הלכה כרב יוסף (שבת כח:) דאמר הכי, דאם איתא, למה לי קרא ד'למען תהיה תורת ה' בפיך' [שמות י"ג, ט'], מן המותר בפיך, הלא גם דבר שאין בו תורה כגון עורות בעינן שיהיה מבהמה טהורה מכח הלכה למשה מסיני, אלא ודאי דלא קיימא לן הכי. עכ"ל. ולכאורה יש ליישב לפי מה שכתוב בתוספתא [מקואות פ"ה ה"ד] הביאה הרמב"ם בפירוש המשנה (מקואות פ"ו מ"ז), כזית מן הנבלה וכעדשה מן השרץ ספק יש בהן כשיעור ספק אין בהן כשיעור, ספיקו טמא, שכל דבר שעיקרו מן התורה ושיעורו מדברי סופרים ספיקו טמא. ופירש הרמב"ם, ושיעורו מדברי סופרים היינו הלכה למשה מסיני, לפי שכל מה שאינו בפסוק יקראוהו מדברי סופרים. וכן כתב הר"ש שם. ע"ש. ומבואר מזה שדבר שעיקרו הלכה למשה מסיני ספיקו להקל. ולפי זה אתי שפיר קושיית הרב עולת תמיד, דאי לאו קרא דלמען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר בפיך, הוה אמינא דספיקו בזה להקל, קמשמע לן קרא להחמיר בספיקו, שכל שאינו ידוע בבירור דהעור הוא של בהמה טהורה פסול דבעינן מן המותר בפיך. (ובכהאי גוונא שפיר אצטריך קרא למעוטי ספיקא, כמו שכתבו תוס' יומא (עד. [ד"ה אצטריך]) ע"ש). ולא מבעיא לשיטת הראשונים דסבירא להו ספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה, דאתי שפיר הכא, דקמשמע לן קרא דמן המותר בפיך להחמיר בספיקו. אלא אף לשיטת הרמב"ם ודעימיה דספק דאורייתא לחומרא מדרבנן, שמעינן ליה שפיר מלישנא דמן המותר בפיך, להחמיר בספיקו. דהא במצות עשה כתב החוות דעת (סימן ק"י [ביאורים סקי"ז]) דמודה הרמב"ם דאזלינן בספיקו לחומרא מן התורה, וכגון לקיחת אתרוג ואכילת מצה אמרינן שמחוייב שיהיה בודאי ולא בספק. וכמו שאמרו בסוטה (כט.), "כל טהור יאכל בשר" [ויקרא ז', י"ט], טהור ודאי יאכל ולא ספק. ושאני לאוין דבספק שרי מן התורה, דאמרינן חזיר וחלב ודאי הוא דלא יאכל הא ספק שרי מן התורה. ע"ש. וכן דעת מהרי"ט אלגאזי (בפ"ג דבכורות [אות מ' הראשון ד"ה גרסינן]). והובא בספר מכתב לחזקיהו (דף צ"ב ע"א [ד"ה עוד]). והכי נמי במצות תפלין דכתב רחמנא מן המותר בפיך בעינן שיהיה ודאי ממין המותר בפיך, ובפרט דקרא אייתר להכי.

איברא דבהאי מילתא אי אזלינן בספיקא דהלכה למשה מסיני לקולא, איכא למידק ממה שאמרו בקידושין (לט.) אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן ערלה בחוצה לארץ הלכה למשה מסיני, אמר ליה רבי זירא והתנן ספק ערלה בארץ אסור בסוריא מותר, אמר ליה אימא כך נאמר (הלכה למשה) ספיקא מותר ודאה אסור. ע"ש. אלמא דספק הלכה למשה מסיני לחומרא. וראיתי שכבר עמדו בזה האחרונים. ומהם: מהר"י עייאש בהגהותיו על ארעא דרבנן (סימן ת"מ), ומהר"א ישראל בספר ארעא דישראל (מערכת ס' אות י"ד). ובאמת שכבר עמד בזה הרמב"ן בספר המצות (שרש א') והוכיח מההיא דקידושין (לט.) דספק הלכה למשה מסיני לחומרא, והובא גם כן בשו"ת הריב"ש (סימן קס"ג), וכן כתב הרשב"ץ בספר יבין שמועה (דף ט"ו ע"א), וכן מבואר בספר החינוך (מצוה רמ"ו), וכן הוא בשו"ת מהרשד"ם (חיו"ד סימן קל"א). ע"ש. וכן כתב מרן הבית יוסף יו"ד (סימן רצ"ד), ובט"ז [סקי"ג] ובש"ך [סקי"ט] שם, וכן כתב הפרי חדש יו"ד (סימן ק"י בכללים כלל א', ובקיצור אות ב'), ובספר קהל יהודה שם (דף ל"ד ע"א), ובשו"ת זרע אברהם ח"א (חיו"ד סימן י"ז, דף ס"ה ע"א). ע"ש. וכן העלה הגאון רבי יצחק אייזיק חבר בספר בית יצחק (שער הספיקות סימן ס"ו), וכן כתב בפשיטות בחדושי הרש"ש (סוטה כג.). ע"ש. ומכאן תשובה למה שכתב הנודע ביהודה תנינא (חיו"ד סימן קמ"ו) דספק הלכה למשה מסיני לקולא, על פי דברי הרמב"ם והר"ש הנ"ל. ע"ש. ושוב ראיתי בשו"ת שיבת ציון (סימן מ"ח) שישב על מדוכה זו. וע"ש. ועיין עוד בשו"ת בן אברהם אבוקארא (סימן ב'),

אוצר ההלכה

ובשו״ת בית שלמה (ח״א מיו״ד סימן ד׳). ע״ש. ועיין עוד למרן הבית יוסף (א״ח סוף סימן ל״ב) בד״ה ואחר שעשה התיתורא מרובעת וכו׳, שהביא מה שאמרו בגמרא (שבת קח.) שהלכה למשה מסיני שהתפלין נתפרות בגידן ונכרכות בשערן, וסיים, וכתב האגור [סימן ע״ד] בשם מהר״י מולין [תשובות מהרי״ל החדשות סימן קי״ח], שלכן אין לקנות גידין מעכו״ם משום דשקלי גם מבהמה טמאה, וספיקא דאורייתא הוא, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. עכ״ל. ומוכח דסבירא ליה דספק הלכה למשה מסיני לחומרא. וכן הוכיח הגאון יעב״ץ בספר מור וקציעה שם (דף כ״ז ע״ד). ע״ש. ולפי זה בודאי שיש להחמיר כאן גם ברצועות אף על פי שהם מהלכה למשה מסיני בלבד. וכן פסק להלכה הפרי מגדים (במשבצות זהב סקכ״ז). ע״ש. ואם כן הדרא קושית העולת תמיד לדוכתה, דלמה לי קרא דמן המותר בפיך, תיפוק ליה מכח הלכה למשה מסיני, וכדתני רב יוסף.

ונראה לתרץ על פי דברי הר״ן נדרים (ג. [ד״ה לנדור]) דמילתא דאתיא בהיקש וגזירה שוה טרח וכתב לה קרא. ע״ש. והנה רש״י בסנהדרין (עג. ד״ה היקשא), כתב דהיקש וגזירה שוה הרי הם כמפורשים במקרא. וכן מתבאר בקידושין (טו:) תוספות ד״ה אמר קרא, בתירוץ מהר״י שם, וכן כתב המהרש״א שם, דגזירה שוה הויא כמפורשת בקרא, וכן בתוס׳ בבא בתרא (קיא: סוף ד״ה מקיש), ובהרש״ש שם, דהיקש הוי כמפורש בקרא. ע״ש. וכיון דאף בהיקש וגזירה שוה דחשיבי כמפורשים במקרא אמרינן בהו טרח וכתב להו קרא, כמו שכתב הר״ן, הכי נמי הלכה למשה מסיני טרח וכתב לה קרא. והן אמת דהמשנה למלך (פ״ד מהלכות מלוה ה״א) כתב להוכיח מדברי התוס׳ בבא מציעא (סא. ד״ה גזירה שוה), דפליגי על הר״ן בזה, ולכן הקשו כיון דאיכא גזירה שוה קרא למה לי. וכן כתב ביד מלאכי (כלל ת״כ). מכל מקום אין הכרח גמור לשוויי פלוגתא בזה. ועדיפא משנו, דהאי תירוצא דטרח וכתב לה קרא לא אמרינן ליה אלא מדוחק, והיכא דאיכא למידרש דרשינן, כמו שאמרו בפסחים (עז:) ובכמה דוכתי. וכן מצאתי להגאון מצפה איתן בקידושין (ג:) שפירש דברי התוס׳ שם כמו שכתב הר״ן דמילתא דאתיא בגזירה שוה טרח וכתב לה קרא. ע״ש. ועיין עוד במצפה איתן סנהדרין (מג.). ולפי זה אתי שפיר קושיית הרב עולת תמיד, דאף דשמעינן לה שפיר מהלכה למשה מסיני, טרח וכתב לה קרא דתורת ה׳ בפיך מן המותר בפיך.

וחזי הוית להרב מאמר מרדכי (סקל״ו) שהביא קושית הרב עולת תמיד הנ״ל, וכתב שדבריו תמוהים בזה, שהרי אין דרך להקשות למה לי קרא תיפוק ליה מהלכה, אלא איפכא הוא דמקשינן למה לי הלכה תיפוק ליה מקרא, וכבר הקשו זה בש״ס ותירצוהו דהלכה למשה מסיני אתי לרצועות, הילכך לא ידעתי מקום לקושית הרב ז״ל. עכ״ל. ותמיהני דבמחילת כבוד תורתו אשתמיטתיה דהכי פריך בש״ס בכמה דוכתי, עיין בסוכה (כח:) והשתא דאמרת סוכה הלכתא (לפטור הנשים מסוכה), קרא למה לי, וזה יש לדחות כפירוש רש״י שם [ד״ה אמר אביי] דהקושיא היא דקרא דהאזרח אדרבה ריבויא הוא וליכא משמעותא לפטור הנשים. ע״ש. וכן יש לדחות בנדה (דף ל״ב סע״א). ע״ש. וכן מה שכתבו התוס׳ קידושין (ט. ד״ה הלכתא נינהו), תימה כיון דהלכתא נינהו (לקנות בשטר), למה לי קרא דויצאה והיתה שהאשה נקנית בשטר. ע״ש. יש לומר דכוונתם להקשות על התנא (קידושין דף ה׳ רע״א) דמייתי דהאשה נקנית בשטר שנאמר ויצאה והיתה, ותיפוק ליה מהלכה. אכן בתוס׳ עירובין (ד: ד״ה דבר תורה), הקשו על פירוש רש״י דסבירא ליה דהלכתא דרובו המקפיד חוצץ היינו דוקא בשער, דאם כן למה לי קרא דאת בשרו לשערו, וכהאי גוונא פריך הש״ס בכמה דוכתי. עכ״ל. והכי אשכחן בפסחים (פב:), השתא דאמרינן כל פסולי הקדש בשריפה הלכתא גמירי לה, למה לי קרא דוהבשר אשר יגע בכל טמא באש ישרף. וכן בנזיר (כה:), אהא דתניא יכול אף ולד חטאת ותמורת אשם כן (להקריבם), תלמוד לומר רק, ופריך, למה לי קרא הלכתא גמירי לה ולד חטאת למיתה אזיל, וכל שבחטאת מתה באשם רועה. ומשני אי מהלכתא הוה אמינא אי אקרביה לא לחייב עליה כלום קמשמע לן דעבר בעשה. ע״כ. ועיין עוד בתמורה (יח.). וכל זה נעלם מהרב מאמר מרדכי. אלא דלפי מה שכתבתי לעיל דמצינן למימר טרח וכתב לה קרא, צריך לומר דהתוס׳ עירובין סמכו על קושיות אחרות שהקשו שם. והש״ס נזיר קושטא קא משני דעבר בעשה. אך קצת קשה לפי דברי התוספתא דספק הלכה למשה מסיני לקולא, לפי זה הוה מצי לשנויי דאצטריך קרא להחמיר בספקן. ויש ליישב.

אולם כל זה הוא לדברי הרב עולת תמיד דהא דתני רב יוסף דלא הוכשרו במלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה, ומוקי לה ברצועות, היינו מהלכה למשה מסיני. וכן הסכים לזה להדיא במאמר מרדכי הנ״ל, וכן כתבו הט״ז (סקכ״ז) והרב נהר שלום (סקי״ד)[1]. אבל רש״י בשבת (כח: ד״ה הלכה למשה מסיני) כתב דמתניתא דרב יוסף לאו הלכה למשה מסיני קאמר. ע״ש. ורצונו לומר דרב יוסף קמשמע לן דאף זה מדינא דאורייתא כיון שנטפל לקודש ומחובר אליו, ומקרא דתורת ה׳ בפיך נפיק. (וכן הרב עולת תמיד הרגיש בזה ורמז לעיין ברש״י הנ״ל). ועיין בפרי מגדים (בפתיחה להלכות תפלין, ד״ה והנה) שנסתפק אי הרצועות הוו מן התורה מעור בהמה טהורה או מדרבנן, ונפקא מינה לענין ספק. וחזר בו בפרי מגדים סימן ל״ב [משבצות זהב סקכ״ז] הנ״ל, וכתב בפשיטות דהוי מן התורה מהיקשא דבפיך. ע״ש. וכן נראה קצת ממה שאמרו שם (כח:), תחש שהיה בימי משה טמא היה או טהור היה, אמר רב יוסף מאי תבעי ליה תנינא לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה. ע״ש. ואם איתא דהוי רק מדרבנן דילמא טמא היה ואכתי לא גזור רבנן, אלא ודאי דהוי מן התורה. וכן נראה מדברי המאירי שם. שוב ראיתי

הערות וציונים

1. נדפס לקמן אות כ״ד.

אוצר ההלכה

להמג״א (סימן תקפ״ו סק״ג) שהשיג על הרב עולת תמיד בקושיא זו, וכתב דהוקשה כל התורה לתפלין דבעינן מן המותר בפיך. ועיין שם באליה רבה [סק״ה] וחמד משה [סק״ג] ומחצית השקל. ועיין עוד בשו״ת יד אליהו מלובלין (סימן ב׳) ובשו״ת נודע ביהודה מהדורא תנינא (חאו״ח סימן ג׳) ובשו״ת תורת חסד מלובלין (חאו״ח סימן ס׳ אות ד׳). ודו״ק.

(שו״ת יביע אומר – ח״א סימן א׳ אותיות א–ה)

ד׳) שם מעור בהמה חיה ועוף הטהורים. כתב הטור (דף כ״ט ע״ב שיטה ג׳), מעור בהמה טהורה. נ״ב: (אי) בהמה טמאה שנולדה מטהורה, אי פסול לתפלין ומזוזות, עיין בספר יד אליהו (בסימן ב׳)[2]. עור של בהמה רובעת ונרבעת אסור לכתוב [עליו] תפלין ומזוזות. יד אליהו סימן (ל״ד) [ל״ה].

(יד אהרן הגה״ט)

ה׳) שם מעור בהמה חיה ועוף הטהורים. בש״ס שבת (דף כ״ח ע״ב) אהא דתניא לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד, למאי הלכתא, לתפלין, וקאמר, [תפלין] בהדיא כתיב ״למען תהיה תורת ה׳ בפיך״ [שמות י״ג, ט׳] מן המותר בפיך, אלא לרצועות, והאמר רצועות שחורות הלכה למשה מסיני וכו׳, אלא לכורכן בשערן ולתופרן בגידם[3]. ע״ש היטב. ויש לי מקום ספק בזה, היכא שאנו מסופקים אם השער בא מן הטמא או מן הטהור ומהן לקח שער לתפלין, היאך הדין? ולכאורה הדבר פשוט דספק דאורייתא לחומרא. ואף לדעת הרמב״ם [הלכות טומאת מת פ״ט הי״ב] דמן התורה כל הספיקות שרי, כאן דאיתחזק חיובא דמצות תפלין אזלינן מן התורה לחומרא, כמו שכתבתי כמה פעמים, והבאתי דברי מוהרי״ט [ח״ב חיו״ד סימן א׳] בישוב קושיית הרשב״א [קידושין עג.] בהא דילפינן [חולין יא.] דאזלינן בתר רובא מקרבן עולה, דאף דבלאו הכי מן התורה ספק לקולא, כאן נתחייב בודאי במצות הבאת קרבן, והספק אם כבר הביא, בזה אף מן התורה אזלינן לחומרא. ואף לדעת הפוסקים דסברי דחזקת חיוב דמצוה לא חשוב איתחזק ולדעת הרמב״ם אף זה מותר מן התורה, מכל מקום כאן דכתיב ״מן המותר בפיך״ צריך להיות דוקא מותר, דלא מקרי מותר רק אם בודאי מותר, וכמו דלשיטת רבנו לא מקרי איסור רק ודאי איסור, כמו כן אם התורה כתבה מותר בפיך בעינן ודאי היתר, וכבר הארכתי בזה בחדושי לטור יו״ד (סימן ק״י בדיני ספיקות). ולכך קאמר (ר׳ יהודה) [רב יוסף] לא הוכשרו [ל]מלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה, ולא נקט לא הוכשר למלאכת שמים עור טמאה, דקא משמע לן דלא הוכשר רק מה שבודאי טהור אבל לא ספק. ובזה נתיישב לנכון הא דקאמר הש״ס במסכת שבת (שם) לא נצרך אלא לעורן, ואקשינן עלה מהא דתניא שי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני, ולמה לא הקשה בפשיטות הא בהדיא תנינא [מנחות מב:] ציפן זהב או שטלה עליה עור בהמה טמאה פסולין, מבואר להדיא דעור הבתים צריך להיות מותר בפיך, וכן לשיטת רש״י [מגילה כד: ד״ה וציפן] דזהב גם כן פסול משום דאינו מותר בפיך, ואם כן מתניתין היא במסכת מגילה (דף ק״ב) [שם] ציפה זהב הרי זה דרך החיצונים משום דאינו מותר בפיך, ומבואר דאף עור הבתים צריך להיות מותר בפיך, ובזה אתי שפיר, דהוה אמינא דדוקא נקט עור בהמה טמאה וכן זהב דידוע שהוא מן מין שאינו מותר, אבל בספק לא, לכך הקשה דהא שי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני והרי הוא בכלל תורת ה׳, ובזה כתבה תורה להדיא דבעינן מותר והיינו דבודאי מותר, וממילא בעינן שיהיה בודאי עור בהמה טהורה. ובזה ישבתי על נכון מילתא דקשאי בזה כמה שנים, מהא דהקשה הש״ס כאן משי״ן של תפלין, ומאי קושיא, הא יש נפקא מינה בתפלין של יד דאין בה שי״ן, ואשמועינן דאסור, ובזה אתי שפיר, דלכך לא משני כן, דאם כן יקשה דהא תניא להדיא דטלה עליהן עור טמאה או זהב פסול, ולא מחלק בין של יד לשל ראש וכיון דבשל ראש על כרחך אף בספק אסור דבעינן מותר בפיך, בודאי הוא הדין של יד דהא נשנו כאחד, וזה ברור ונכון.

והנה בהא דקאמר הש״ס במסכת בבא מציעא (דף ו׳ ע״ב) קפץ אחד מן המנויין דפטור מן המעשר דכתיב ״עשירי״ [ויקרא כ״ז, ל״ב] ודאי, ולא עשירי ספק, הקשו התוס׳[4] דנימא כל דפריש מרובא פריש. וכתב השיטה מקובצת בשם (הר״ש) [הרא״ש], דהיכא דגילתה התורה דבעינן ודאי ומיעט ספק, אף כל דפריש מרובא פריש לא אמרינן, דגם זה אינו בגדר ודאי רק לספק יחשב, אלא דבשאר ספיקות מחמירין ובספק זה מקילין, אבל מכל מקום אינו בגדר ודאי רק כספק יחשב, ולכן פטור מן המעשר, דדוקא עשירי ודאי ולא ספק. וכבר הארכתי בחיבורי ישועות יעקב (חלק אבן העזר סימן ד׳) בכלל זה, והוא הדין בזה כיון דהתורה אמרה מותר בפיך, דוקא ודאי מותר בפיך בעינן, ובספק אף דנוכל לומר כל דפריש מרובא פריש, לא חשוב ודאי, (וגם דיש לנו חזקת חיוב של האיש דמצטרף עם המיעוט), ואין יוצאין בה מצות תפלין. ובזה נתיישב הך דינא דמבואר כאן דאין לוקחין עור בהמה מן הנכרים[5] דחיישינן שמא עור של טמאה הוא, והקשו האחרונים [עיין במג״א ס״ק ס״ו] דהוו מיעוט, דבהמה טמאה הנאכלת הוא מיעוטא, ובזה אתי שפיר. ודו״ק היטב.

(ישועות יעקב סקכ״ג)

ו׳) שם מעור בהמה חיה ועוף הטהורים. ואם ספק אם הוא מטהורים אסור. משבצות זהב [סקכ״ז].

(באר יעקב – קרוייזר ס״ק צ״ב)

הערות וציונים

2. עיין שם שהעלה להקל בזה, אבל מבהמה טמאה שנולדה מטהורה פסק להחמיר. ע״ש. 3. בגמרא שם הגירסא להיפך (קודם ״אלא לכורכן״ וכו׳ ואח״כ ״אלא לרצועות״). ע״ש. 4. התוס׳ שם (ד״ה קפץ) הקשו שיתבטל ברוב וכו׳ והשיטה מקובצת אחר שתירץ קושיית התוס׳ דבעלי חיים חשיבי ולא בטלי, הקשה דנכבישנהו עד דניידי ונימא כל דפריש מרובא פריש. ע״ש. 5. מה שכתב שאין לוקחים עור בהמה מן העכו״ם, אין זה מבואר, וצריך לומר שכוונתו על מה שכתב בשלחן ערוך (סעיף נ׳) אין לקנות גידים מאינו יהודי דחיישינן שמא של בהמה טמאה הם. ועיין שם במגן אברהם. וכן כתב בתורת חיים על השלחן ערוך (ס״ק קי״ג) בדברי הישועות יעקב. (שו״ת יביע אומר חלק ב׳ סימן ג׳ בתשובת מרן המחבר אות א׳).

אוצר ההלכה

ז') שם מעור בהמה חיה ועוף הטהורים וכו'. הנה ביש עור לפניו שספק בו אי מטהורה או מטמאה, מצד הסברא אם הוא עור חיה או בהמה שרוב בהמות וחיות שבעולם טמאות, דלכן פרט קרא [ויקרא פרק י״א] המועטים המה בטהורות (וכמו שכתוב סוף פרק אלו טרפות [חולין סג:]) אם כן אסור לכתוב על עור הספק הזה דאזלינן בתר רובא שהן טמאות, אבל אם העור של עוף הוא מותר לכתוב, דרוב עופות שבעולם טהורים, דלכן פרטה תורת (המועט) [המיעוט] הטמאות, אך צ״ע בזה דהא כתב הריב״ש [סימן קצ״ב ד״ה ומה שאמרתי] דבהבדלת סימני טומאה וטהרה בעופות ובהמות לא אזלינן בתר רוב, דאמרה תורה לעשות הבדלה, ור״ל הבדלה ברורה. אך כל זה אפשר רק לענין אכילה דאמרה תורה ״את זה תאכלו״ [ויקרא י״א, כ״א] וכן ״להבדיל בין החיה הנאכלת״ וגו׳ [שם פסוק מ״ז], לענין זה לא אזלינן בתר רוב, אבל לענין לכתוב עליו תפלין אזלינן בתר רוב. ונראה לי להוכיח לכאורה מהא דאמר רב יוסף (שבת כח.) לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד, בשלמא דלא אמר גם חיה דחיה בכלל בהמה דקאמר, אבל הוה ליה למימר אלא עור עוף ובהמה טהורה בלבד. אך יש לומר דקאי על אם מונח לפנינו עור ואינו ידוע אם הוא של טמאה או טהורה, לכן בבהמה וחיה דרובן טמאין אסור לכתוב, לכן אמר רק בידוע לו שזהו עור בהמה טהורה מותרת, אבל באינו ידוע לו לא, דרוב הם טמאות, אבל בכהאי גוונא של עור עוף מותר, דהא מסתמא של עוף טהור הוא, דרוב עופות שבעולם טהורים. ואם כן בבהמה וחיה צריך להיות בודאי ממין טהורה אבל בספק אסור, אבל בספק עופות מותר. כן נראה לי בס״ד.

אך לפי זה מספיקא לי לפי מה שכתב בתשובת רמ״ע [מפאנו] (סימן ל״ז) דעור עוף משובח יותר מעור בהמה וחיה, שרוחות קדושות נושבות בעוף הטהור שעל כן דמו טעון כיסוי, ועל כן העוף משובח יותר דיגיד עליו קלות העופפות. ע״כ. ואם כן אם יש לפניו עור בהמה ממין טהורה בודאי, ועור עוף ספק אי ממין טהורה או טמאה, דמותר לכתוב עליו דאזלינן בתר רובא, איזהו מהם עדיף, עוף המשובח או בהמה שמודאי ולא מרוב. ואפילו אם בעלמא אמרינן, שאין לסמוך ארוב אם אפשר בדבר ודאי, זה דוקא ברוב סתם אבל בדבר דהוה רובא דרובא סומכין אפילו לכתחלה, ובעופות טהורות קאמר בגמרא (חולין סג:) עופות טמאים עשרים וארבעה הוו, ועופות טהורים אין מספר, אם כן ספק שלי קיים. וצ״ע. ומכל מקום אין מניחין ודאי מפני ספק אפילו בכהאי גוונא. (שלחן אש)

ח') שם מעור בהמה חיה ועוף הטהורים. ראיתי להרב משנה ברורה בבאור הלכה (ד״ה עור הבתים), שכתב, הסופרים שמניחים עורות ישנים ממנעלים, כיון שהוא מחובר לבית צריך להיות דוקא מעור כשר כמוהו ממש (לשכת הסופר [כלל י״ד סעיף י״ב]). ולכתחלה בודאי הדין עמו, אך לענין דיעבד צריך עיון, לפי מה שכתב הפרי מגדים לקמן (סעיף מ״ז [אשל אברהם ס״ק ס״ד]), דמה שכתב הרמ״א דיטול דבק כשר, היינו למצוה ולא לעיכובא, שכיון שאין הדיבוק מעכב ממילא אין קפידא במה מדבק, ואם כן לכאורה הכי נמי לענייננו, דלא דמי לתיתורא גופא דחיובה מצד הדין, משום הכי בעינן שיהיו טהורים, מה שאין כן בזה. וצ״ע. עכ״ד. ולפע״ד אילו ראה הרב משנה ברורה דברי הנודע ביהודה תניינא [סימן ג׳] ותשובה מאהבה [ח״ב סימן רי״ד] ושאר כל דברי האחרונים, לא היה מהסס להכשיר בדיעבד, כיון שאין צורך בעורות הללו רק לנוי לעבות העור של התיתורא. ואף על פי כן לכתחלה בודאי שאין ראוי לעשות כן, דאמרינן ״הקריבהו נא לפחתך״ [מלאכי א׳, ח׳]. ועיין מנחות (סט.) ובברכי יוסף (ריש סימן רע״ב), ובבאור הלכה שם [ד״ה שריחו רע], ובשו״ת דברי חיים טוביה (סימן ח׳ ד״ה שוב). ע״ש. גם הלום ראיתי בשו״ת מהרש״ג (סימן כ״ה) שהעלה להתיר למשוח הרצועות בדבר טמא כיון שאין בו צורך למלאכת שמים. ועיין עוד בשו״ת וישב יוסף למהר״י בורלא ז״ל (סימנים בג״ד).

(שו״ת יביע אומר – ח״א סימן א׳ אות י״ב)

ט') שם מעור בהמה חיה ועוף הטהורים. תפלין שמשחו על התיתורא שלהם חומר הנקרא ג׳לאטין (או לאק) הנעשה מעצמות בהמות טמאות, כדי להשקיף את עור התיתורא שיהיה ניכר מבחוץ שהפרשיות מונחות מבפנים, כשרות, ואין לחוש בזה מדין שצריך מן המותר בפיך. וכן אין לחוש לזה משום חציצה.

(שו״ת יביע אומר – ח״א סימן א–ב[6])

י') שם אפילו מנבלה או טרפה שלהם. בשבת (דף ק״ח ע״א) אמרינן דנבלות וטרפות של טהורות מן המותר בפיך הוא וכותבין עליהן. (שלחן גבוה סקפ״ו)

י״א) שם אפילו מנבלה או טרפה שלהם. עיין מה שכתב בשו״ת יכין ובועז הנדפסות מחדש (ח״ב בסימן טו״ב)[7].

(מחזיק ברכה סקי״ז)

י״ב) שם אפילו מנבלה או טרפה שלהם. ונחורה נמי שרי. משבצות זהב [סקכ״ח]. עור נבלה של חיה ועור בהמה שחוטה צריך עיון איזה קודם. אשל אברהם [סק״נ]. כתב במג״א [סק״נ], עור שליל הוא יותר הגון למצוה ואחר כך עור העוף [ואחר כך עור החיה] ואחר כך עור בהמה כשרה ואחר כך עור נבלות וטרפות. (באר יעקב – קרוייזר ס״ק צ״ד)

י״ג) שם רשאי לעשותם מקלף. כתב הטור (שיטה ו׳), וכתוב בספר התרומה [סימן ר״ז] שיכול לעשותן מקלף וכו׳.

נ״ב: וכן כתב הרמ״ע מפאנו ז״ל (בסימן ל״ח).

(בנסת הגדולה הגה״ט)

הערות וציונים

6. ועיין עוד שם חלק ב׳ סימן ג׳.

7. שם נשאל בזו הלשון: עורות שכותבים עליהם (בתים) [פרשיות] של תפלין, אם צריך להיות מבהמה טהורה, ואם צריך לשחוט אותה לשם תפלין, ולא תהיה לא טרפה ולא נבלה, או לא צריך.

אוצר ההלכה

י״ד) שם רשאי לעשותם מקלף או מעור שליל. זה לשון הטור: וכתב בספר התרומה [סימן ר״ז], שיכול לעשותן מקלף שגם הוא נקרא עור, ומעור שליל אף על גב דחשוב(ה) כבשר לענין טומאה. ע״כ. וכתב בבית יוסף בשם ספר התרומה, שמביא ראיה לקלף שנקרא עור מדתניא בפרק הקומץ (דף ל״ד ע״ב), תנו רבנן יכול יכתבם, רצה לומר התפלין, על ארבעה עורות ויניחם בארבעה בתים בארבעה עורות וכו׳, הרי שהקלף שכותבין עליו התפלין, והבתים שמניחים בתוכם הכתבים נקראים עורות. ומעור שליל אף על גב דחשוב בשר לענין טומאה, וטעמא משום דלא גרע מעור עוף, דכשר, כדאיתא בפרק שמונה שרצים [שבת קח.], אף על גב דלענין טומאה חשיב כבשר. וכתב עוד, שיש אומרים דעור שליל הוא יותר הגון למצוה, כי לא נעבדה בו עבירה שלא היה בו תשמיש של זכר ונקבה, וכן כתבו סמ״ג [עשין כ״ב, דף ק״ד ע״ד], והמרדכי [הלכות קטנות דף י״א ע״ד] וכן כתב הגהות מיימוניות בפרק ג׳ דתפלין [אות כ׳]. עד כאן דבריו בבית יוסף עם נופך שלי.

ונראה דמה שכתבו היש אומרים דעור שליל לא היה בו תשמיש של זכר ונקבה, רצונם לומר אם השליל זכר לא בעל ואם היא נקבה לא נבעלה. ואף על גב דבבהמה אין לה איסור והיתר, מכל מקום סתם ביאה מצד יצר הרע היא ולהנאת עצמו הוא מכוין, אשר מטעם זה אין מברכין אשר קדשנו במצוותיו וצונו על פריה ורביה כמו שכתב בהלכות קטנות [ח״א סימן קל״ז], דרוב ביאות להנאת עצמו הוא מכוין וזהו מצד היצר הרע, אם כן השליל שלא יצא עדיין לאויר העולם, ולא בעל אם הוא זכר ולא נבעלה אם היא נקבה, אין לך הגון לקדושת תפלין כי אם עור שעדיין יצר הרע לא שלט בו. ותמהני על רבנו דנקט לשון רשאי, ולא לשון צריך או הגון כמו שכתבו היש אומרים, שמטעמייהו אדרבה מצוה לחזור אחר עור שליל. והלבוש אספו האי יש אומרים כלשונם ולא פירש מאי שלא היה בו תשמיש של זכר ונקבה אלא [העתיק] הלשון כמו שהוא, ומכל מקום יפה כיוון דמטעם זה מצוה לחזור אחר עור שליל כדאמרן, (וכ״ה הלבוש). ועוד יש לומר דכוונת היש אומרים הוא שלא נעבדה בו עבירה רצונם לומר שלא רבע ולא נרבע, שהרובע והנרבע פסולין לקרבן כדתנן בפרק י״ד מזבחים (משנה ב׳), אבל שאר בהמות יש לחוש לרובע ונרבע, וכן נראה מלשון הלבוש.
(שלחן גבוה סקפ״ז)

ט״ו) שם רשאי לעשותם מקלף או מעור שליל. כתב באר היטב (סקנ״ד), ולכתחלה ישים הקלף במי קליפות של עצים שמעבדין בהם העורות וכו׳. מגן אברהם (סק״נ). [ע״כ]. כתב הפרי מגדים, איני יודע מה תועלת יש בעצים אלו. ובברוך שאמר [בהקדמה לתיקון תפלין סוף עמוד כ״א] בדפוס יש חסרון, ובכתיבת יד ישים במי קליפות קרים שנים או שלשה ימים כדי לקבל השחרות, ובחמין יהיו רכים, ודינם של הבתים להיות קשים כתיק של סכינים. עכ״ל[8]. [ו]זה מיירי אחר שנתעבדו בסיד. מקדש מעט [ס״ק קנ״ח].
(באר יעקב – קרוייזר סקצ״ג)

ט״ז) שם רשאי לעשותם מקלף או מעור שליל. כתב במג״א (סק״נ) שלא יעשה הבתים מקלף, אלא אם כן שישים הקלף במי קליפות של עצים. עיין פרי מגדים [שכתב], ואיני יודע מה יושיענו אותן העצים, עיין בספר מקדש מעט [אות קנ״ח] מה שכתב על זה.
(זרע יעקב – זלזניק)

י״ז) שם או מעור שליל. כתב בית יוסף (דף ל׳ ע״א שיטה ב׳), וכן כתבו סמ״ג [עשין כ״ב, דף ק״ד ע״ד] והמרדכי [הלכות קטנות דף י״א ע״ד] וכו׳. נ״ב: וכן כתב הרמ״ע מפאנו (בסימן ל״ז).
(כנסת הגדולה הגב״י)

י״ח) שם או מעור שליל. כתב מג״א (סק״נ), ואחר כך עור החיה. נ״ב: שדמו טעון כסוי.
(ספר פלאים)

י״ט) שם או מעור שליל. כתב בבית יוסף, עור שליל מובחר שלא שימש[9].
(מאורי אור – חלק באר שבע דף י״ח ע״ב)

כ׳) שם או מעור שליל. כתב מג״א (סק״נ), עור שליל הוא המובחר. [ע״כ]. מפני שלא נהנה מעולם הזה. ואין בריה יוצאה לאויר העולם שאין מקבלת דין, שעולם הזה נברא (בהן) [בדין], ועוף עדיף לפי שרוחות קדושות נושבות בעוף הטהור, ומטעם זה טעון כיסוי, [ו]מהאי טעמא נמי חיה משובח משל בהמה. ואין ספק דשליל של חיה עדיף משל בהמה, ובתרווייהו של שחוטה מעלי טפי ששחיטת אמו מטהרתו, ואין לה (לדון) [דין] לגבי עובר, אבל נבילה משמע שהוא דין קשה גם לשליל. ושל בהמה שחוטה עדיף משל חיה נבילה. עכ״ד [הרמ״ע מפאנו סימן ל״ז]. והמגן אברהם קיצר. ועיין אליה רבה (סקי״ט) שמסתפק אי עור בהמה שחוטה קודם לעור חיה נבילה (עכ״ד), גם עור בהמה שחוטה ושליל שנתנבלה אמו, מי קודם. ע״ש[10].
(חיי עולם)

כ״א) שם או מעור שליל. כתב המג״א (סק״נ) בשם הרמ״ע מפאנו [סימן ל״ז], עור שליל הוא מצוה מן המובחר וכו׳. עיין רש״י זבחים דף ו׳ רע״ב [ד״ה לא כיפר] דנחת רוח ליוצרו לא הוי, רק [ב]עושה מצוה מהמובחר. ע״ש.
(חדושי מהרי״ו)

כ״ב) שם הגה וכן הרצועות. עיין בספר החשוב צפיחת בדבש לעטרת ראשי אדוני אבי הרב ז״ל (דף מ״ד ע״ד) בפתקת הרב החסיד [רבי יצחק ארדיט] בעל ספר יקר הערך ז״ל, ומה שכתבתי על דבריו אני הדל ס״ט שם (בסימן ך׳) בס״ד.
(פתח הדביר סק״ז)

הערות וציונים

8. עיין בהערות מנחת סולת (הערה 30) על ספר ברוך שאמר (הוצאת מכון התלמוד הישראלי) שהעיר על הרב מקדש מעט, שלא נמצא זה בשום כתב יד, ורק בסדר העיבוד (עמוד ל״ז) כתוב כן בין בדפוסים בין בכל כתבי היד. ע״ש. 9. וראה מה שהוסיף בזה לקמן סעיף מ״ד אות ל״ה. 10. עיין בספר הלכה ברורה חלק ב׳ סימן ל״ב (שער הציון אות קכ״ב) מה שכתב בזה.

אוצר ההלכה

כ"ג) שם הגה וכן הרצועות. ומרן כתבו לקמן בסימן ל"ג שאחר זה (סעיף ג'), וכמו שכתב הרב שלחן גבוה שם (סק"ז)[11].
(יפה ללב ח"א סקי"ח)

כ"ד) שם הגה וכן הרצועות יכול לעשות מקלף ועור שליל. דאילו לעור הבתים לא הוה צריך הלכה למשה מסיני, דכיון דאית בה שי"ן תיפוק ליה מ'תורת ה' בפיך' [שמות י"ג, ט'], והלכה למשה מסיני איצטריך משום רצועות [שבת כח:]. ולזה כיוון הרב ט"ז [סקכ"ז]. (נהר שלום סקי"ד)

כ"ה) שם הגה וכן הרצועות יכול לעשות מקלף ועור שליל. כתב ט"ז (סקכ"ז), דלעור הבתים הוא פשוט מקרא "בפיך" [שמות י"ג, ט'] - מן המותר בפיך. [ע"כ. רצונו לומר], משום דהוי כתיבה תורת ה' מפאת השי"ן, מה שאין כן רצועות אף דיש בהם דלי"ת ויו"ד אינו בכתיבה, עיין תוס' שבת (דף ס"ב ע"א) ד"ה שי"ן. (חיי עולם)

כ"ו) שם הגה וכן הרצועות יכול לעשות מקלף ועור שליל. כתב בט"ז (סקכ"ז) עור הבתים וכו', ובכלל זה (גם) [אפילו] הרצועות וכו'. דגם הרצועות יש בהן קדושה כדלקמן סימן מ"ג במג"א (סקי"א), ואדרבה רצועות בעי עיבוד לשמה לכולי עלמא [סימן ל"ג סעיף ג'], והטעם דמלבד דרובו של שם הוא ברצועות, עוד זאת דהקשירה שהיא עיקר מצוה הוא על ידי הרצועות, וגם הכריכות מצוה כמו שכתב המג"א סימן כ"ה (סקי"ח), ועיין בדברינו בסימן מ"ג בט"ז (סק"ז)[12].
(חדושי מהרי"ש)

כ"ז) שם צריך שיהא מעובד לשמו היכא דאפשר. דבר זה במחלוקת שנוי, וזה לשון הטור: ורמב"ם כתב בפרק ג' [מהלכות תפלין הט"ו] שאין צריך עיבוד לשמן, ואדוני אבי ז"ל כתב שצריך עיבוד לשמן, וכן כתב רב כהן צדק. ע"כ. וכן כתב בבית יוסף משם רמב"ם, דבמקומות הרבה נהגו לעשות הבתים מעור מצה, רצונו לומר שלא נעבד כלל כמצה שלא החמיץ. ומה שכתב שהרא"ש כתב שצריך עיבוד לשמן, בהלכות תפלין [סימן ג'], אהא דתנו רבנן [מנחות מב:] ציפן זהב או שטלה עליהם עור בהמה טמאה פסולות, עור בהמה טהורה כשרות, ואף על פי שלא עיבדן לשמן, רשב"ג אומר אף עור בהמה טהורה פסולות עד שיעבדן לשמן, כתב הרא"ש, בהלכות ספר תורה [סימן ג'] כתבתי דהלכה כרשב"ג דבעי עיבוד לשמה, הלכך הקלף והרצועות והבתים כולן צריכין עיבוד לשמן. וכן כתב סמ"ג [עשין כ"ב, קד:]. וכן כתב בספר התרומה [סימן ר"ז] וזה לשונו: וכן עור הבתים והרצועות צריך עיבוד לשמן, דברייתא דציפן זהב בעור הבתים מיירי. ולרמב"ם צריך לומר שהוא מפרש דאף על גב דרישא דברייתא מיירי בעור הבתים, סיפא מיירי בקלף שנכתבים בו וברצועות, אלא בחיפוי כיון דלחפות הבתים אין צריך עיבוד, דכל שהוא מעור מצה הוא יותר חזק אין לומר שצריך עיבוד לשמה. ובבדק [ה]בית כתב: אי נמי שהוא פוסק כתנא קמא. ולענין הלכה כיון דרבים פליגי עליה דרמב"ם, וגם כי פשטא דברייתא משמע כוותייהו, הכי נקטינן. ומיהו היכא דלא אפשר למצוא חיפוי הבתים מעובד לשמן, מוטב לסמוך על דברי רמב"ם מלהתבטל ממצות תפלין. ע"כ. וזה שכתב צריך שיהיה מעובד לשמן היכא דאפשר, כלומר לכתחלה צריך לחוש לסברת הרא"ש ודעימיה, אבל אם אי אפשר לעבד לשמן יעשה בלא עיבוד לשמן. (שלחן גבוה סקפ"ח)

כ"ח) שם צריך שיהא מעובד לשמו. כתב בית יוסף (שיטה נ"א), אין לומר שצריך שיהא עיבוד לשמה וכו'. נ"ב: אי נמי שהוא פוסק כתנא קמא. בדק הבית.
(כנסת הגדולה הגב"י)

כ"ט) שם צריך שיהא מעובד לשמו. אבל עור הרצועות אליבא דכולי עלמא אם לא נעבד לשמן פסול, כנראה מבית יוסף, ו[בשלחן ערוך] לקמן סימן ל"ג (סעיף ג'). מיהו נמוקי יוסף פרק (ארבע מיתות) [נגמר הדין] [טו. ד"ה איתמר] כתב דרצועות אינן צריכין עיבוד לשמן[13]. (גור אריה הלוי סקי"ב)

ל) שם צריך שיהא מעובד לשמו היכא דאפשר. היינו משום דאי לא אפשר, יש לסמוך על הרמב"ם [תפלין פ"ג הט"ו] שכתב שאינו צריך אפילו עיבוד. וכתב בבית יוסף כי ברייתא דתניא [מנחות מב:], ציפן זהב או שטלה עליהם עור בהמה טמאה פסולות, עור בהמה טהורה כשרות, אע"פ שלא עיבדו לשמה. רשב"ג אומר אף עור בהמה טהורה פסולות, עד שיעבדנו לשמן. מפרש הרמב"ם, דאף על גב דרישא דברייתא מיירי בעור הבתים, סיפא מיירי בקלף שנכתבים בו וברצועות, ולא בחיפוי, כיון דלחפות הבתים אינו צריך עיבוד, אין לומר שיהא צריך עיבוד לשמה. עכ"ד. וכוונתו פשוטה, דהרמב"ם מפרש דמאי דתניא עור בהמה טהורה כשרות וכו', לאו אדסליק מיניה קאי, דהיינו אטלה עליהם עור וכו', דההוא ודאי בעור הבתים מיירי. אמנם מה שכתב עור בהמה טהורה וכו', אעור של הפרשיות והרצועות קאי, דאילו של הבתים לא שייך למימר ביה עיבוד לשמה, כיון דאינו צריך עיבוד כלל. (והמעשה רוקח נר"ו בפרק ג' כתב, כי דברי הבית יוסף בכאן מגומגמים. דמאי רישא וסיפא שייך בהך ברייתא וכו'. ע"ש. והדברים פשוטים). ולפי זה נמצא, דהרמב"ם מפרש דפלוגתא דרבנן ורשב"ג בעור של הפרשיות והרצועות, והלכה כרשב"ג.

ואף על גב דדוקא כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו [כתובות עז.], אבל בברייתא לא פסק

הערות וציונים

11. נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן ל"ג אות ע"ג. 12. נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן מ"ג אות ק"נ. 13. עיין במגן אברהם לקמן סימן מ"ב (סק"ו) שהביא דברי הרב נמוקי יוסף הנ"ל ומה שהעיר עליו, ועיין עוד באוצר ההלכה חלק ד' סימן מ"ב אותיות: קכה, קלד, קלה, קמה עד קנ, מה שכתבו בזה.

אוצר ההלכה

כרשב״ג[14], משום דבפרק נגמר הדין [סנהדרין מח:], מוקי תלמודא דרבנן ורשב״ג פליגי בפלוגתא דאביי ורבא דפליגי אי הזמנה מילתא היא או לא, והרמב״ם מפרש לה כמו שפירשו התוס׳ [שם ד״ה אע״פ], והרא״ש בהלכות ספר תורה [סימן ג׳], דרשב״ג מתוקמא כרבא דסבירא ליה לאו מילתא היא, ולכך פסק כרשב״ג דקאי בשיטת רבא.

אמנם בכסף משנה כתב דפסק כתנא קמא, כלומר דמפרש לה לכולא ברייתא בעור הבתים. ואע״פ שלא עיבדו לשמה דקתני, לאו דוקא, דהוא הדין אם לא עיבדו כלל. ולפי זה הרמב״ם מפרש דתנא קמא הוא דמתוקמא כרבא, וכמו שפירש רש״י שם [ד״ה אע״ג] בפרק נגמר הדין, דאי לאו הכי תיקשי הלכתא אהלכתא. (נהר שלום סקט״ו)

ל״א) שם צריך שיהא מעובד לשמו. כתב מרן ז״ל בבית יוסף וז״ל: ומה שכתב רבנו שהרא״ש [הלכות תפלין סימן ג׳] כתב שצריך עיבוד לשמן וכו׳, עד ולהרמב״ם ז״ל [תפלין פ״ג הט״ו] צריך לומר שהוא מפרש דאף על גב דרישא דברייתא מיירי בעור הבתים סיפא מיירי בקלף וכו׳. ע״כ. ובכסף משנה (פ״ג מהלכות תפלין) כתב, דפסק כתנא קמא. יע״ש. ופשוטן של דברים נראה דסבירא ליה דבעור הבתים פליגי, אבל בקלפים שנכתבים בהן וברצועות כולי עלמא לא פליגי דבעי עיבוד לשמה, ומשום הכי פסק הרמב״ם דבעור הבתים אין צריך עיבוד, וברצועות צריך עיבוד לשמה. ואיכא למידק מהא דגרסינן פרק התכלת (מנחות דף מ״ב ע״ב) כתנאי ציפן זהב וכו׳, ומוקי רב דאמר מן הסיסין כשרה כתנא קמא, ושמואל דאמר פסולה כרבן שמעון בן גמליאל. יע״ש. והשתא רב כרבנן נמי לא אתיא, דהא מודה [תנא קמא] מיהא דקלף ורצועות דבעו עיבוד לשמה, וטויה דציצית לעיבוד דקלף ורצועות דמיא, דהויא בגופיה דציצית וגוף המלאכה. ותו קשה דאם כן איך פסק הרמב״ם בהלכות ציצית [פ״א הי״א] כשמואל דבעי טויה לשמה, ובהלכות תפלין כתנא קמא והוו תרתי דסתרן, וכן הקשה הרב לחם משנה פרק י״ד מהלכות אבל [הכ״א ד״ה שאין]. יע״ש[15]. ואפשר לומר דלעולם סבירא ליה למרן בדעת הרמב״ם, דתנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל בכולה מילתא פליגי, בין בעור הבתים ודקלף ורצועות, אלא דבעור הבתים פסק כתנא קמא משום דמסתבר טעמיה, וכמו שכתב בבית יוסף אליבא דרשב״ג [לדעת הרמב״ם], כיון דלחפות הבתים אין צריך עיבוד, דכל שהוא מעור מצה הוא יותר חזק, אין לומר שיהא צריך עיבוד לשמה. אבל בקלף שכותבים בו וברצועות פסקינן כרבן שמעון בן גמליאל משום דמסתבר טעמיה. וטויה לשמה לעיבוד קלף ורצועות דמיא. אחר כך ראיתי בחדושי הר״ן [מה: ד״ה ואע״פ] והריטב״א ז״ל כתיבת יד למסכת גיטין [מה: ד״ה ציפן זהב][16] שכתבו דתנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל בכולה מילתא פליגי, ואפשר דלתנא קמא אפילו כתיבה לשמה לא בעי, וראיה מדמוקמינן (פרק התכלת) רב כתנא קמא, וטויה הרי היא ככתיבה. ויליף לה מעור הטלאי דדמי לעור הקלף, דהא איכא בהו שי״ן של תפלין דהלכה למשה מסיני, ואפילו הכי לא בעי עיבוד לשמה. ורבן שמעון בן גמליאל אפילו ברצועות נמי בעי, וראיה מדמוקמינן לאביי דאמר בפרק נגמר הדין [סנהדרין מח:] הזמנה לאו מילתא היא כרבן שמעון בן גמליאל, ואם איתא דרבן שמעון בן גמליאל בעור החיפוי וקלף שנכתבים בו קאמר, הא כרבא נמי אתיא דהזמנה בגוף הקדושה מיהא מודה דמילתא היא. ע״כ תורף דבריהם. ובהך לא הכריחו דמהיכא יליף אביי דרבן שמעון בן גמליאל אפילו ברצועות קאמר. ועיין עוד מה שכתב הרב הנמוקי יוסף ז״ל פרק נגמר הדין [טו. ד״ה איתמר], והכי מוכח בהתכלת וכו׳. ודבריו סתומים קצת.

שוב ראיתי שקושיא שניה שהקשינו לעיל היא קושיית הרמב״ן ז״ל במלחמות ה׳ פרק קמא דסוכה [ד.] לדעת הרי״ף שפסק כתנא קמא ופסק נמי להההיא דשמואל, וניחא ליה, דהיינו טעמא דפסיק כשמואל לגבי טויה לשמה דאמר קרא ״גדילים תעשה לך״ [דברים כ״ב, י״ב] לשם חובך כדמסיק פרק קמא דסוכה [ט.], אבל בתפלין לית לן קרא דומיא דסוכה, והא דאמרינן התם כתנאי משום דהוה סבירא לן דשמואל לאו משום קרא ד׳גדילים׳ קאמר לה, אלא הוא הדין בכל המצוות כדסלקא דעתין פרק קמא דסוכה, אבל לפי המסקנא ודאי מצי למימר דרב ודאי תנאי היא, אבל שמואל מצי אתי כתנא קמא דשאני ציצית דגלי קרא, והדרינן לכללי דיחיד ורבים הלכה כרבים, וליתא לדרבן שמעון בן גמליאל. עכת״ד. והביאו הר״ן ז״ל פרק השולח [גיטין כג: ד״ה גרסינן]. יע״ש מה שהקשה על דבריו ומה שתירץ ז״ל ודוק.

ואיכא למידק דאמאי לא הוקשה להו מסוגיא דפרק נגמר הדין [סנהדרין מח:] גבי פלוגתא דאביי ורבא אי הזמנה מילתא היא או לא, דמוקי להו כתנאי ציפן זהב וכו׳, בין לפירוש רש״י ובין לפירוש התוס׳, תלי טעמיה דרבן שמעון בן גמליאל דבעי עיבוד לשמה בטעמא דהזמנה, למר כדאית ליה וכו׳, יע״ש. והרי טעמא דהזמנה הוא כלל גדול וכולל לכל התורה, ואם כן תיקשי מאי טעמא דבית הלל גבי סוכה דלא בעי עשייה לשמה. ועיין. (לשון למודים – סימן י״ז)

ל״ב) שם צריך שיהיה מעובד לשמו. כתב בית יוסף (ע״ד שיטה מ״ט), ולהרמב״ם (הלכות תפלין פ״ג הט״ו) צריך לומר וכו׳. נ״ב: ובכסף משנה כתב דפסק כתנא קמא [מנחות מב:]. והם דברים תמוהים, דאי הכי מהיכא נפקא ליה [שם] דברצועות בעי עיבוד לשמה, בשלמא למה שכתב הכא ניחא, דסבירא ליה

הערות וציונים

14. עיין עוד להרב יד אהרן (הגב״י, נדפס לקמן אות ל״ב) שהקשה סתירה בדברי הרב כסף משנה בכלל הזה, ועיין שם מה שהתכתב בזה עם הגאון בעל משאת משה. ע״ש. 15. עיין להרב חלקו של ידיד (נדפס לקמן אות ל״ה) מה שיישב קושיות הרב המחבר. 16. הם חדושי רבנו קרשקש שיוחסו בטעות לריטב״א, (עיין במבוא לחדושי הריטב״א הוצאת מוסד הרב קוק).

אוצר ההלכה

להרמב״ם דסיפא דברייתא איירי בעור הרצועות ובקלף שנכתבים בו. אבל למה שכתב בכסף משנה דפסק כתנא קמא, עיבוד לשמה מנא ליה. ואין לומר דרצועות שחורות הלכה למשה מסיני [שבת כח:], ומינה דבעי עיבוד לשמה, דהא שי״ן של תפלין [נמי] הלכה למשה מסיני היא [שם]. ועוד דאי הכי הרמב״ם פליג דידיה אדידיה, דהא מחלוקת רב ושמואל בטויה לשמה מוקמינן לה בפרק התכלת [מנחות מב:] במחלוקת תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל, והכי אמרינן התם, אמר רב עשאה מן הקוצין וכו׳ פסולה, מן הסיסין כשרה. ושמואל אמר אף מן הסיסין פסולה, דבעינן טויה לשמה. כתנאי, ציפן זהב או שטלה עליהן עור בהמה טמאה וכו׳, רבן שמעון בן גמליאל אומר אף עור בהמה טהורה פסולות עד שיעבדם לשמה. אם כן נמצא דרב דאמר דלא בעינן טויה לשמה סבירא ליה כתנא קמא דאמר דבעור החיפוי לא בעי עיבוד לשמה, ושמואל דאמר דבעינן טויה לשמה סבירא ליה כרבן שמעון בן גמליאל דאמר דבעינן עיבוד לשמה בעור החיפוי. אם כן אם נאמר דהרמב״ם מה שפסק דעור החיפוי לא בעי עיבוד לשמה הוא משום דפסק כתנא קמא, נמצא פליג דידיה אדידיה, דכאן פסק כתנא קמא, ובהלכות ציצית [פ״א הי״א] פסק דבעינן טויה לשמה, והיינו כשמואל דקאי בשיטת רשב״ג. בשלמא למה שכתב הכא ניחא, דתנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל מעולם לא נחלקו בעור החיפוי אלא בעור הרצועות ובעור שנכתבין בו. והשתא אתי שפיר דברצועות ובקלף פסק דבעו עבוד לשמה, ובציצית נמי פסק דבעינן טויה לשמה והיינו כרבן שמעון בן גמליאל, אבל למה שכתב שם צריך עיון[17]. ועיין לעיל בהלכות ציצית (סימן י״ד בהגהת בית יוסף) מה שכתבתי שם.

ועוד יש להקשות, דאיך אפשר לומר דפסק כתנא קמא לגבי רבן שמעון בן גמליאל, דהא קיימא לן [כתובות עז.] כל מקום ששנה רבן שמעון בן גמליאל במשנתנו הלכה כמותו[18]. ואין לומר דבמשנתנו דוקא אמרו, ולא בברייתא. דהא מרן ז״ל בפ״ט דטומאת מת [הלכה ה׳] כתב, דלהרמב״ם לאו דוקא במשנתנו אמרו אלא אף בברייתא, ואם כן איך אפשר לומר דפסק כאן כתנא קמא. ולזה היינו יכולים לומר, דמסתבר טעמיה דתנא קמא משום הכי פסק כוותיה, דאדרבה כל שהוא יותר חזק עדיף טפי. אבל מה שיש לתמוה הוא על מה שכתב מרן ז״ל בפרק ז׳ דפרה אדומה [הלכה י״א] וז״ל: על מה שהשיג הראב״ד ז״ל על מה שכתב הרמב״ם ז״ל אם עד שלא הגיע הדלי למים, כתב הראב״ד, על הדרך הראשון הוא הולך לדעת תנא קמא [תוספתא פרה פ״ה ה״ג], אבל לדעת רבן שמעון בן גמליאל יש חילוק. ע״כ. וכתב מרן ז״ל, ועוד קשה לי, מה הוצרך לאשמועינן דרבן שמעון בן גמליאל פליג, אם לומר דהלכה כמותו, הא אף על גב דקיימא לן כל מקום ששנה רבן שמעון בן גמליאל במשנתנו הלכה כמותו, במשנתנו דוקא אמרו ולא בברייתא. עכ״ל. הרי שכתב היפך ממה שכתב בפרק ט׳ דטומאת מת. וצ״ע. אלא דאעיקרא למה שכתב בפ״ט דטומאת מת דאף בברייתא הלכה כרבן שמעון בן גמליאל, קשה לי ממה דאמרינן בפרק הקומץ [מנחות לא.] שלח ליה רב יימר בר שלמיא [לרב פפא] הא דאמר רבין [בר חיננא] אמר עולא אמר רבי חנינא, הלכה כרבי שמעון שזורי, ולא עוד אלא כל מקום ששנה רבי שמעון שזורי הלכה כמותו, אף בנתערב ליה טבל בחולין, אמר ליה אין. קשי בה רבי חנינא מסורא, פשיטא, מי קאמר במשנתנו, כל מקום ששנה קאמר. וכתב רש״י ז״ל [ע״ב ד״ה מי] מדקאמר במשנתנו דמשמע משנה ולא ברייתא. ע״כ. הרי להדיא דכל היכא דאמרינן הלכה במשנתנו, דוקא במשנה הלכה כמותו ולא בברייתא. ואיך כתב מרן ז״ל דלהרמב״ם סבירא ליה דלאו דוקא במשנה אלא הוא הדין בברייתא. ועל כל זה צריך עיון.

הנה כל זה שלחתי לרודיס, להחכם השלם הדיין המצויין רב ועצום כמהר״ר **משה ישראל** הי״ו. וזאת תשובתו אלי: ואעין ואומר, דהנה קדמה לך ידיעה ממה שכתבו התוס׳ בפרק נגמר הדין [סנהדרין מח: ד״ה אע״פ] **ובהתכלת** [מנחות מב: ד״ה עד], דמוקי לרבא דאמר דהזמנה לאו מילתא היא כרשב״ג דקא מצריך עיבוד לשמה לעור שמחפין התפלין, ולא סגי ליה בהזמנה וכו׳, ומטו בה משום ההיא דהניזקין [גיטין נד:] דספר תורה שכתבתי לפלוני גוילין שלו לא נעבדו לשמה והיינו כרשב״ג. ואמטו להכי פירשו התוס׳ שמועה זו בכהאי גוונא ורבא כרשב״ג. האמנם לדעת הרמב״ם ז״ל מייתבא ליה שמעתתא כפשטה וכשיטת רש״י ז״ל [סנהדרין שם ד״ה אע״ג], דרבא אתי כרבנן דלא בעו עיבוד לשמה בעור שמחפין בו התפלין כלל. וההיא (דהנחנקין) [דהניזקין] דקשיתינהו להתוס׳ לא קשיא ליה להרמב״ם ז״ל, דלדידיה שפיר מחלקינן בין תפלין לגוילין דספר תורה, דעד כאן לא שמעינן להו דמצריכו עיבוד לשמה אלא גבי ספר תורה דוקא, אבל גבי עור שמחפין התפלין לא אשכחן מאן דמצריך זולת רשב״ג, וקיימא לן כרבנן וכדבעינא למימר בס״ד.

ולא חייש הרמב״ם ז״ל למה שכתבו התוס׳ ז״ל שם דאין לחלק מתפלין לספר תורה מטעמא דשי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני, דמה בכך, הרי מזוזה נמי דאורייתא היא, ואיכא מאן דאמר מרבוותא דאינה צריכה עיבוד לשמה וכמו שכתב הרמב״ן ז״ל [גיטין נד: ד״ה והא] ושאר הפוסקים[19] דלא כסברתם [מנחות מב: בתוד״ה תפלין]. והואיל וכן, איכא למימר דבספר תורה דלכולי עלמא מיהא בעינן לשמה, קיימא לן בהדיא דפסול היכא דלא נעבדו לשמה, והיינו ההיא דהניזקין. אמנם גבי תפלין דאשכחן בהדיא פלוגתא דרבנן ורשב״ג, אית לן למימר דלא נפסלו בכך כרבנן, וכמו שהוכיח הרשב״א ז״ל בחדושיו בפרק הניזקין [נד: ד״ה ההוא] מדברי הרי״ף [הלכות קטנות ז.] שכתב שם הברייתא כצורתה, ולא פירש כמאן אי כרבנן אי כרשב״ג, דמסתמא ליתלן למנקט כדברי היחיד, אלמא יש לחלק שפיר בין תפלין לספר תורה. יע״ש. אמור מעתה כיון דלפי מה

הערות וציונים

17. וכן הקשה הרב לשון למודים (סימן י״ז, נדפס בסמוך אות ל״א), ועיין שם מה שיישב. ההלכה חלק ד׳ סימן מ״ב אות קל״ד) מה שהעיר על קושיית הרב המחבר.

18. עיין להרב מטה יהודה בסימן מ״ב (סק״ה, נדפס באוצר

19. וכן דעת הרמב״ם בהלכות תפלין פ״א הי״א.

אוצר ההלכה

שכתבתי מתוקם רבא כרבנן, אף על גב דבעלמא בפלוגתייהו דרבנן ורשב״ג אית לן למפסק כרשב״ג, הכא כל דקאי רבא דקיימא לן כוותיה בההיא לגבי דאביי בהזמנה, קאי כוותיה[ו] דרבנן, אית לן למנקט כוותייהו לגבי רשב״ג דאתי כאביי דהוי דלא כהלכתא, וכדאסיקנא בפרק נגמר הדין.

ומאי דנייד הרמב״ם מדרך זו דדשו בה התוס׳ לאוקומי לרבא כרשב״ג, היינו טעמא משום דדחיקא ליה ודאי ההיא דבעא אביי מרב שמואל בר יהודה גבי תכלתא היכי צבעיתו [מנחות מב:], והוכרחו לדחוק ולומר דלא קבלה מיניה. אמנם לדעת הרמב״ם ז״ל דמפרש לה כפשטה, אתיא ההיא דתכלתא כאביי דאית ליה דהזמנה מילתא היא. ולרבא דלית ליה הזמנה מילתא, מוקמינן ליה כרבנן. והשתא שפיר פסק כתנא קמא, דכוותיה דרבא אתי, ולא אשגח אכללין, כיון דההיא דרבא אתיא אליבא דהלכתא, כמדובר. והשתא תו ליכא לאתמוהי על הרמב״ם דפסק דלא כרשב״ג, כיון דרבא דאפסיקא הלכתא בש״ס [כוותיה], כרבנן אתי.

איברא דמה שתפס על דברי הרב הקדוש מרן ז״ל ממה שכתב בפרק ז׳ דפרה אדומה [הלכה י״א], למה שכתב בפרק ט׳ דטומאת מת [הלכה ה׳] בענין אי אפילו בברייתא הלכתא כוותיה או לא. הא ודאי חזות קשה הויא, והיא נעלמה, אם לא שנאמר על צד הדוחק, לומר דמה שכתב בפרק ז׳ דפרה אדומה, היינו לדעת הראב״ד דהשיג על דבריו מדיש חילוק לרשב״ג, דמשמע ליה למרן ז״ל דעיקר השגתו היא לומר שפסק היפך הכלל. ולדידיה קאמר, דאם כוונת הראב״ד ז״ל לומר דהלכתא כרשב״ג וכוותיה הוה ליה למנקט, הא אתמר עלה דדוקא במשנה אמרו ולא בברייתא ומה מקום להשגה זו ותשובתה בצדה, דדוחק לומר דהשגת הראב״ד היינו לפי דעת הרמב״ם, דהא כעת לא השמיענו הרמב״ם ז״ל דקסבר דאף בברייתא אמרו. והנה לקושטא דמלתא למאי דסבירא ליה למרן ז״ל דהרמב״ם ז״ל סבירא ליה דאף בברייתא קאמר דהלכה כוותיה דרשב״ג, אין מקום לתמוה כולי האי אמאי לא פסק כרשב״ג בההיא דמערה וצריך לנגב, דהרי אף על גב דסבירא ליה דאפילו בברייתא אמרו, על כרחך צריך לומר דהיינו דוקא היכא דמסתבר טעמיה ולא לגמרי אמרו, דאי לא תימא הכי יגדל הכאב מאד, דתקשי ליה להרמב״ם מכמה דוכתי הן רבים דפסק דלא כוותיה ואפילו במשנה, אספרם מחול ירבון. ראשון, בפרק י״ז מאישות [הלכה ט״ו] אם מכרה שוה מנה ודינר, במנה. דפסק דמכרה בטל אפילו אמרה אחזיר דינר ליורשים. והיינו כתנא קמא דרשב״ג [כתובות צח.]. גם בפרק ח׳ מגנבה [הלכה י״ח] פסק הסיטון מקנח אחת לשלשים יום, ובעל הבית אחת לשנים עשר חדש, והיינו דלא כרשב״ג [בבא בתרא פח.]. ובהלכות תענית [פרק ה׳ הלכה ז׳] פסק גבי ערב תשעה באב דלא יאכל שני תבשילין כתנא קמא [תענית כו:]. ובפרק (ד׳) [ח׳] דהלכות מתנות [עניים הלכה י״ב] פסק דאין מבריחין את השבויין כתנא קמא דרשב״ג [גיטין מה.]. וכהנה רבות. אלא [על כרחנו] לדחוקי נפשין בהכי דקסבר הלכתא כוותיה כי מסתבר טעמיה דוקא, הא לאו הכי לא. דבלאו הכי אין דרך לנטות ליישב דבריו לפי דעתו ז״ל בחיבורו הגדול. וכיון שכן, איכא למימר דמה שפסק כתנא קמא בההיא דמערה וצריך לנגב ולא כרשב״ג, היינו טעמא משום דלא מסתבר טעמיה. והשתא מה שכתב מרן ז״ל (בהלכות פרה) דהא במשנה אמרו ולא בברייתא, לאו למימרא דבהכי ניחא ליה לדעת הרמב״ם, דהא לדידיה אפילו בברייתא אמרו, אלא דלדידיה דהראב״ד ז״ל קאמר, דממקום שבא להשיג על דבריו, שערי דחיה לא ננעלו, דמצי אמר ליה דקסבר כמאן דאמר במשנה אמרו ולא בברייתא. אכן לעיקר התמיהא [ה]נופלת על דברי הרמב״ם ז״ל לפי מה שכתב מרן ז״ל [הלכות טומאת מת פ״ט ה״ה], איכא לפרושי כדכתיבנא.

ואולם למאי דתמיהא ליה למעלת כבוד תורתו בדברי מרן אעיקרא דדינא, מדאמר בפרק הקומץ וכו׳. נלע״ד דלא היא, דהא מאי דתהי בה רבי חנינא מסורא, היינו מכיון דכל מקום ששנה סתמא קאמר, מה מקום לשאלה זו אי אף בברייתא קאמר אי לא. אי הוה נקיט בלישניה כל מקום ששנה במשנתינו, היה מקום מוכן לספיקו לחוש, או דוקא קאמר, או דילמא אפילו בברייתא ומשנתנו כדי נסבא. ברם השתא דשפתיו ברור מללו כל מקום ששנה, אין עוד מקום להסתפק ומה ראה על ככה. וזהו שפירש רש״י מי קאמר במשנתינו דמשמע משנה ולא ברייתא. פירוש דאי הוה נקיט בלישניה משנתינו, היה מקום להסתפק כיון דמשנתינו יש במשמע לומר ולא בברייתא, או איפכא. והואיל וכן, לית לן למימר במושלם דתלמודא סבירא ליה דכי איתמר במשנתנו הוי דוקא, אלא דאיכא למימר הכי ואיכא למימר הכי. תדע דהמפרשים שפירשו דמשנתינו הוי פירושא דוקא ולא בברייתא, מאי חדושייהו דאצטריכו לאודועי את שגלויים לנו, הא העיני בשר לו עיניו יחזו דבמשנתינו דוקא הוי, מדנקט רבי יוחנן במשנתינו, ומהי תיתי לאוסופי אברייתא נמי, אלא על כרחך דהיינו פלוגתייהו, דאיכא מאן דאמר דוקא, ואיכא מאן דאמר לאו דוקא כיון דמשמעות משנתינו משמע הכי. ומההיא דפרק כירה (עלה ט״ל ע״ב) נמי איכא לאוכוחי כדברים האלה, שהרי כתבו [התוס׳] ז״ל בפרק הקומץ [לא: ד״ה מי קאמר] דכיון דקאמרי בהדיא חוץ מקולי מטלניות שהיא משנה, הוה ליה כאילו פירש לומר במשנתינו. יע״ש. ואפילו הכי לא פסיקא להו מלתא בפרק כירה לומר דאי מכללא, התם במתניתין דוקא אתמר, כיון דנקט בלישניה חוץ מקולי מטלניות, דהוי כמפרש במשנתינו, אלא הכי קאמר דאי מכללא אימא הני מילי במתניתין, פירוש יש מקום לבעל דין לחלוק דדילמא מתניתין דוקא קאמר, כיון דמשמע הכי ומשמע הכי. ודוק. את זה ראיתי לפי קוצר השגתי, ומעלת כבוד תורתו יבחר הטוב בעיניו, ואת היותר זרה הלאה. עכ״ל לשון הזהב. (יד אהרן הגב״י)

ל״ג) **שם צריך שיהא מעובד לשמו וכו׳.** כתב בית יוסף (שיטה נ״ב), ולענין הלכה כיון דרבים פליגי עליה וכו׳. נ״ב: ויש קצת תימה דמאחר דכללא כייל לן מרן ז״ל דכל היכא

אוצר ההלכה

דהרי"ף והרמב"ם בחד שיטתא קיימי, פסקינן הלכתא כוותייהו, אם כן הכא היכי פסק דלא כהרי"ף [הלכות קטנות ז.] והרמב"ם ז"ל [תפלין פ"ג הט"ו]. שהרי כתב הרמב"ן [גיטין נד: ד"ה והא], הביאו דבריו הר"ן ז"ל בפרק השולח [כג: ד"ה גרסינן], והרשב"א ז"ל בחדושיו בפרק הניזקין [גיטין נד: ד"ה ההוא], דהרי"ף ז"ל מדהביא הברייתא סתם, משמע דסבירא ליה לפסוק הלכה כתנא קמא, דאין הלכה כיחיד במקום רבים, אם כן איך פסק מרן ז"ל דלא כוותייהו. והיותר תימה דלא הזכיר דעת הרי"ף ז"ל כלל[20].

ולהרשב"א ז"ל קשיא לי, חדא, ממה שכתב דדעת הרי"ף ז"ל לפסוק כתנא קמא דאפילו אעור שנכתבין בו תפלין, דלא בעו עיבוד לשמה, והא הרי"ף ז"ל פסק בהלכות ציצית [יג.] ההיא ברייתא [מנחות מב:] דתפלין ומזוזות יש להם בדיקה ואינן נקחין אלא מן המומחה, הרי דסבירא ליה דתפלין בעו עיבוד לשמה, ואיך כתב הוא ז"ל דפסק כתנא קמא דלא בעו עיבוד לשמה. אלא שאחר כותבי זה מצאתי להר"ן ז"ל הובאו דבריו בספר תומת ישרים בהגהותיו במסכת יבמות[21], שכתב דגירסת הרי"ף היא תפלין ומזוזות יש להן בדיקה ונלקחין מכל אדם, ובזה אין קושיא כלל. אבל הא קשיא דלדעתו דמאי דפליגי תנא קמא ורשב"ג היינו אפילו בעור שנכתבין בו, אם כן איך כתב שם בסוף דבריו דהרמב"ם[22] דפסק דבין בתפלין בין במזוזה[23] בעי עיבוד לשמה פסק כרשב"ג. ואיך אפשר לומר כן הא בעור החיפוי פסק דלא בעי עיבוד לשמה, והיינו כתנא קמא, ובחדא פסק כתנא קמא ובחדא כרשב"ג, אתמהא. ואפשר דהרשב"א ז"ל סבירא ליה כדעת מרן ז"ל דרישא דברייתא מיירי בעור הבתים, וסיפא בקלף שנכתבין בו, ומשום הכי כתב דפסק כרשב"ג. ולהר"ן ז"ל קשה שכתב דתנא קמא ורשב"ג פליגי בין בעור החיפוי בין בעור שנכתבין בו, ואחר כך כתב דהרמב"ם פסק כרשב"ג, ואיך אפשר לומר, הא בעור החיפוי פסק כתנא קמא. ואפשר לומר על צד הדוחק דמה שפסק הרמב"ם כרשב"ג בעור שנכתבין בו, היינו מברייתא דתפלין ומזוזות אינן נלקחים אלא מן המומחה, שהיא ברייתא סתמית, אבל בעור החיפוי פסק כתנא קמא. ודוחק. איך שיהיה נמצא דלהרמב"ן והרשב"א והר"ן ז"ל סבירא להו דהרי"ף ז"ל פסק דעור החיפוי לא בעי עיבוד לשמה, אבל בעל שלטי הגבורים [הלכות קטנות ז. אות א'] נראה דאשתמיט מיניה דעת כל הני אשלי רברבי, שכתב(ו) דדעת הרי"ף ז"ל לפסוק כרשב"ג. ע"ש. (יד אהרן הגב"י)

ל"ד) שם צריך שיהא מעובד לשמו וכו'. כתב בית יוסף (ע"ד שיטה מ"א), ולהרמב"ם [תפלין פ"ג הט"ו] צריך לומר וכו'. נ"ב: עיין מה שכתבתי במהדורא קמא[24] ובספר לשון למודים [סימן י"ז][25] דף י"ד ע"ג וע"ד.

שם (שיטה נ"ב), ולענין הלכה כיון דרבים פליגי עליה וכו'. נ"ב: עיין בספר לשון למודים דף י"ד ע"ד [סימן י"ז ד"ה שוב ראיתי][25] ובמה שכתבתי במהדורא קמא[26].

(יד אהרן מהדורא בתרא הגב"י ס"ק כ"ו – כ"ז)

ל"ה) שם צריך שיהא מעובד לשמו וכו'. ובספר יד אהרן [הגב"י שיטה נ"ב][26] הקשה על פסק מרן שכתב דלענין הלכה כיון דרבים פליגי עליה דהרמב"ם [תפלין פ"ג הט"ו] הכי נקטינן, דמאחר דכללא כייל לן מרן, דכל היכא דהרי"ף והרמב"ם בחדא שיטתא קיימי פסקינן הלכה כוותייהו, אם כן הכא היכי פסק דלא כהרי"ף [הלכות קטנות ז.] והרמב"ם. עש"ב. ולע"ד לא קשיא מידי, דהן אמת דהרמב"ן [גיטין נד: ד"ה והא], והר"ן [גיטין כג: ד"ה גרסינן], כתבו דהרי"ף מדהביא הברייתא סתם משמע דסבירא ליה לפסוק הלכה כתנא קמא, מכל מקום יש לדחות, דכיון דקיימא לן [כתובות עז.] דכל מקום ששנה רשב"ג הלכה כמותו, לפיכך לא ביאר הרי"ף דהלכה כרשב"ג, דמסתבר טעמיה דרשב"ג והלכה כמותו, וכן נראה מדברי הר"ב שלטי הגבורים בהלכות קטנות (דף ע"ט ע"א) [שם אות א'] שכתב וז"ל: מיימון פליג על זה, וסבירא ליה דעור בתים של תפלין לא בעו עבוד לשמן, ושאר הפוסקים כתבו כרבנו דגם עור הבתים צריך שיהיה מעובד לשמו. עכ"ד. הרי להדיא משמע דלדידיה הרי"ף פסק כרשב"ג, וכיון דהספק שקול לכן לא הזכירו מרן להרי"ף, ופסק דלא כהרמב"ם, דהרי"ף בענין זה לא נתברר דעתו אצל מי נוטה. וברור.

וחפשתי ומצאתי להרב לחם משנה ז"ל (בפרק י"ד מהלכות אבל הכ"א) על מה שתירץ מרן [בכסף משנה תפלין פ"ג הט"ו, ובבדק הבית כאן] דפסק הרמב"ם כתנא קמא, שהקשה דהא בפרק התכלת (דף מ"ב ע"ב) אמרינן, דשמואל דבעי בציצית טויה לשמה אתי כרשב"ג, והוא פסק (בפ"א מהלכות ציצית הי"א) כשמואל, וכמו שכתב מרן (בסימן י"א), והוו תרתי דסתרן, דבהלכות ציצית פסק כרשב"ג, ובהלכות תפלין כתנא קמא. ועוד דאם כן לכולי עלמא עבוד מיהא בעי אע"פ שלא היה לשמה, והרמב"ם כתב דלא צריך עבוד כלל אלא עושהו (מצוה) [מצה]. ועש"ב.

וכן ראיתי בספר לשון למודים [סימן י"ז][25], דקשיא ליה נמי הכי כקושיא קמייתא. ועוד הקשה, דאיך מוקי רב כתנא קמא, הא אפילו כתנא קמא לא אתי, דהא מודה מיהא בקלף ורצועות דבעי עבוד לשמה, וטויה דציצית לעבוד דקלף ורצועות דמיא, דהויא בגופיה דציצית וגוף המלאכה. ובעניותי נראה לי ליישב, דהרמב"ם ז"ל קא דייק דהברייתא [מנחות מב:] לא נקט אלא החפוי, דלתנא קמא לא בעי לשמה, ולרשב"ג בעי לשמה, ולא נזכר בה לא רצועות ולא גוילים כלל, דשמעינן מינה דלרשב"ג חפוי בעי לשמה, כל שכן גוילים ורצועות שהם עיקר המצוה,

---

הערות וציונים

20. עיין להרב חלקו של ידיד (נדפס לקמן אות ל"ה) שיישב קושייתו. 21. וכעת נדפסו הדברים בש"ס הוצאת "עז והדר" מסכת גיטין בפירוש הר"ן על הרי"ף (עמוד ע"א), ובחדושי הר"ן לגיטין הוצאת מוסד הרב קוק (הערה 499) ע"ש. וראה לקמן הערה 27. 22. בחדושי הרשב"א שלפנינו כתוב "והרמב"ן", והוא ודאי טעות סופר כמבואר למעיין, וצריך להיות כמו שהעתיק רבנו "והרמב"ם" במ"ס. 23. בחדושי הרשב"א שלפנינו כתוב "דבין ספרים בין תפלין" ולא נזכר כלל מזוזה, והוא נכון ומוכרח, שהרי הרמב"ם (בפרק א' הלכה י"א) פסק להדיא דמזוזה אינה צריכה עיבוד לשמה, ועיין שם בכסף משנה. ע"ה אביגדור מאדאר ס"ט. 24. נדפס לעיל אות ל"ב. 25. נדפס לעיל אות ל"א. 26. נדפס לעיל אות ל"ג.

אוצר ההלכה

ולכן בגוילים דמצינו בפירוש בפרק הניזקין [גיטין נד:] דצריך עבוד לשמה, פסק כרשב״ג. ברם בחפוי שלא מצינו שום גילוי בתלמוד דבעי לשמה, פסקינן כתנא קמא נגד רשב״ג. ומדחזינן בפרק התכלת דמוקי לרב כתנא קמא, שמעינן דקים ליה לתלמודא דלתנא קמא אפילו בגוילים ורצועות לא צריך עבוד לשמה, ולכן מוקי רב כתנא קמא דגם הציצית הוא עיקר המצוה כגוילים, אלא דלא מצריך עבוד לשמה כתנא קמא. ואין להקשות דאם כן ליתני הברייתא בגוילים דלתנא קמא לא צריך לשמה וכל שכן עור החפוי דכחא דהיתרא עדיף, כדקיימא לן בכל דוכתא, דהא ידוע מה שכתבו התוס׳ בפרק כל הצלמים (עבודה זרה דף מ״א ע״א ד״ה אמר שמואל) וז״ל: ואם תאמר מכל מקום היה לו להשמיענו היתר שברי עבודה זרה דכחא דהיתרא עדיף. ויש לומר דכאן ודאי כח דאיסורא דתבנית יד ורגל דצלמים [עדיף], כי טעם גדול היה לנו להתיר כדפרשינן, דמחזקינן להו למבוטלין הואיל ואף בחיבורן לא היו נעבדין מעולם וכו׳. עכ״ל. והכא נמי אי הוה נקט מחלוקותייהו בגוילים, הוה אמרינן דעור החפוי אפילו לרשב״ג לא צריך לשמה, דלא הוי גוף המצוה אלא חפוי בעלמא. והשתא כוונת מרן ז״ל היא דפוסק כתנא קמא בענין החפוי, אבל בענין גוף המצוה, אין הכי נמי דפסק כרשב״ג כההיא דפרק הניזקין. ומה דלא מצריך הרמב״ם אפילו עבוד, הא כתיבית דסבירא ליה להרמב״ם דהא בהא תליא, דאי בעינן לשמה בעינן עבוד, ואי לא צריך לשמה גם עבוד לא צריך, ובפרט שהוא חזק יותר בלא עבוד, ונקט תנא קמא אע״פ שלא עבדן לשמן, בעבור רשב״ג דמצריך עבוד לשמה. כן נראה לי ברור. ודוק. (חלקו של ידיד)

ל״ז) שם צריך שיהא מעובד לשמו וכו׳. הרמב״ם (בפ״ג מהלכות תפלין הט״ו) פסק דאינו צריך עיבוד לשמה. וכתב הרב לחם משנה (פי״ד דאבל הכ״א), דלפי מה שכתב בכסף משנה [בהלכות תפלין שם] דפסק כתנא קמא [מנחות מב:], על כרחך דסבירא ליה כפירוש רש״י [ד״ה אע״ג] דרבא כתנא קמא, ולפי מה שכתב בבית יוסף דפסק כרשב״ג, סבירא ליה כפירוש רבנו תם [בתוד״ה אע״פ] דרבא כרשב״ג. ע״ש. ולא ראה מה שכתב הרמב״ן במלחמות פרק קמא דסוכה (ד:), והר״ן הובאו דבריו בהגהות הריי״ף פ״ד דגיטין[27], דאביי הוא דאמר תנאי היא, אבל רבא סבירא ליה דלא בעינן לשמה משום הזמנה דקדושה, דהא בציצית נמי דאין בו קדושה, בעינן לשמה, אלא מצוה היא שיעשו לשם חובה. ע״ש. ואתי שפיר לכל הפירושים דפסק כרשב״ג או כתנא קמא אליבא דרב. ומה שהכריח דפסק כרשב״ג, מדפסק בפרק א׳ דציצית [הלכה י״א] כשמואל, כבר כתבתי סימן י״א [סק״א][28] בשם הרמב״ן [שם], דלמסקנא דסוכה [ט.] אתי שמואל כרבנן, וציצית שאני דרבייה קרא. ע״ש. ואם תאמר דאם כן מנא ליה דצריך עיבוד לשמה בקלף, הא בתפלין לא כתיב ״לך״ כמו סוכה? יש לומר, דבגוף הקדושה בעינן לשמה לכולי עלמא, ואין צריך קרא אלא במידי דלית ביה קדושה כגון ציצית וסוכה, וכהאי גוונא כתב הר״ן שם אליבא דרשב״ג. ע״ש. והיינו דמדמינן בפרק התכלת [מנחות מב:] חיפוי הבתים לציצית, וכן כתב הרב המאירי בפרק קמא דמגילה [ח:], דאף למאן דאמר דקיימא לן כתנא קמא, אבל הקלף ודאי צריך עיבוד לשמה כספר תורה. ע״ש. ועיין בחדושי הר״ן לסנהדרין [מח:], ובתשובות הרדב״ז ([חלק ב׳] סימן תשע״ז).

(ערך השלחן סק״ו)

ל״ז) שם צריך שיהא מעובד לשמו וכו׳. הרמב״ם בפרק ג׳ מהלכות תפלין [הלכה ט״ו], פסק דאין צריך עיבוד כתנא קמא [סנהדרין מח:], עיין שם בכסף משנה. וכתב הרב מטה יהודה סימן מ״ב [סק״ה][29], דסבירא ליה כפירוש רש״י [שם ד״ה אע״ג], דרבא דאמר הזמנה לאו מילתא, סבירא ליה כתנא קמא דעיבוד הוי הזמנה, ולא איכפת לן בה. ותימה דאם כן גם בקלף ורצועות לא ניבעי עיבוד לשמן מהאי טעמא. ע״ש. וכבר הקשה כן הלחם משנה בפרק י״ד מהלכות אבל [הלכה כ״א]. ע״ש. ונראה דמקלף לא קשיא מידי, דסבירא ליה כדעת הרז״ה בפרק קמא דסוכה [ד:] וז״ל: ונראה לי, דכל המחלוקות הללו לא נאמרו אלא לענין תשמישי מצוה ותשמישי קדושה, כגון האורג בגד למת, וציצית מן הסיסין, ורצועות תפלין. אבל בכתיבה עצמה של תפלין וספר תורה, דכולי עלמא בעינן לשמה, שהוא גוף הקדושה, והוא הדין לגווילין של ספר תורה וקלף של תפלין וכו׳. ע״ש. אלמא הקלף הוי גוף הקדושה, ולכולי עלמא בעינן עיבוד לשמו, והכא נמי מהאי טעמא הזמנה מילתא בקלף ואינו יכול לשנותו. מיהו כבר כתבתי בספר ערך השלחן [סק״ו][30], דאפשר דסבירא ליה כמו שכתב הרמב״ן במלחמות שם, והר״ן הובא בספר דרך תמים (דף מ׳)[31], דאביי הוא דאמר תנאי היא, אבל רבא סבירא ליה דלא בעינן לשמה משום הזמנה דקדושה, דהא בציצית נמי דאין בו קדושה בעינן לשמו [מנחות מב:], אלא מצוה שיעשה לשם חובה. ורשב״ג סבירא ליה דהכי נמי תפלין מצוה שתהא עשייתו לשמה, ורבנן סבירא להו דלא, ופסק כרבנן. ומה שהקשה הלחם משנה דלכולי עלמא עיבוד מיהא בעי, אלא דלא בעינן לשמו. ע״ש. כבר כתב הרמב״ן שם, דממילא אפילו עיבוד (לשמו) [לעצמו] אינו צריך, דאפילו רשב״ג לא מצריך ליה אלא משום דליעבד בגופיה מעשה לשמו. ע״ש. והיינו דוקא בעור הבתים, אבל בגוף הקדושה בקלף לכולי עלמא מצוה שיעשה לשמו, ולא צריך קרא. ורשב״ג סבירא ליה דאפילו בתשמישי קדושה לא צריך קרא, אבל הזמנה לכולי עלמא לאו מילתא היא אפילו בקלף, דמדרשב״ג בעור, נשמע לרבנן בקלף.

הערות וציונים

27. כוונתו לספר דרך תמים שנדפס בסוף ספר תומת ישרים (ויניציאה - שפ״ב) בדף מ׳ ע״ב מדפי הספר, בהגהותיו להריי״ף מסכת גיטין. וכעת נדפסו הדברים בש״ס הוצאת ״עז והדר״ מסכת גיטין (ברי״ף עמוד ע״א) ובחדושי הר״ן לגיטין הוצאת מוסד הרב קוק (הערה 499) ע״ש. 28. נדפס באוצר ההלכה חלק א׳ סימן י״א אות ה׳. 29. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן מ״ב אות קל״ד. 30. נדפס בסמוך אות מ״ו. 31. ראה לעיל הערה 27.

אוצר ההלכה

והריין בחדושיו לסנהדרין [מח:] כתב בשם הרז״ה, דרצועות אינן תשמישין אלא הם עצמם קדושה, ונאסרו על ידי הזמנת מעשה. ע״ש. והתימה עליו, דהרי הרז״ה כתב בהדיא דהוו תשמישין, ולא נאסרו אפילו בהזמנת מעשה (בעיבוד) [כעיבוד]. והרב זרע אמת (סימן ח׳ דף י״ט ע״א) תמה עליו מברייתא דמגילה [כו:], דקתני דרצועות הוו תשמישין. וכתב דמוכרח דטעות סופר בהר״ן, וצריך לומר בבתים במקום הרצועות, דהא בבתים מיירי הרז״ה, דקאי אברייתא דציפן זהב וכו׳, דמיירי בבתים. ע״ש. ולא ראה דברי הרז״ה בפרק קמא דסוכה וז״ל: ואורג בגד למת (בהזמנה) [כהזמנה] הוא, ולא דמי לעיבוד רצועות, שהרצועות יש בהם בעצמם מצות קשירה, מה שאין כן בבגד המת שאין בו מצוה, אלא שהוא נאסר עם המת בכריכתו, וכל מה שנעשה בו קודם לכן, אינו אלא הזמנה בעלמא ואינו נאסר בה. והרמב״ן במלחמות כתב עליו, שהוא שיבוש, דרצועות לא הוזכרו בכל אותה ברייתא וכו׳. ע״ש. הרי דהרז״ה מוקי לה ברצועות, וזה לכאורה סותר מה שכתב אחר כך בסמוך והוא הדין לרצועות וכו׳. ונראה לי כוונתו, ולא דמי לעיבוד רצועות שהיא הזמנה ואפילו הכי בעינן (הזמנה) [עיבוד לשמה], משום דהרצועות יש בהם מצות קשירה, מצוה לעבדן לשמן, אע״ג דהוי כהזמנה, מה שאין כן בבגד המת שאינו מצוה אלא ליאסר על ידי המת, ואם כן כל מה שנעשה בו קודם לכן הוי הזמנה, ואינו נאסר בה, אבל בדבר מצוה צריך עשיה לשמה, אף על גב דהוי כהזמנה, כעין דברי הרמב״ן. (שיירי ערך השלחן)

לי״ח) שם צריך שיהא מעובד לשמו וכו׳. על מה שכתב מרן ז״ל בבדק הבית וז״ל: אי נמי שהוא פוסק כתנא קמא. ע״כ. נ״ב: עיין בחדושי הרשב״א בגיטין דף נ״ד [ע״ב ד״ה ההוא] יע״ש. (רב דגן סק״ב)

טי״ל) שם צריך שיהא מעובד לשמו. על כל פנים במחשבה לבד די. משבצות זהב [סקל״א].
(באר יעקב – קרוייזר ס״ק צ״ה)

מ׳) שם צריך שיהא מעובד לשמו היכא דאפשר. כתב בית יוסף (שיטה נ״ג), ומיהו היכא דלא אפשר למצא חיפוי הבתים מעובד לשמן וכו׳. נ״ב: לאו דוקא מעובד [לשמה] אלא אפילו שאינו מעובד כלל. לחם חמודות [דברי חמודות הלכות תפלין] אות (ה׳) [ו׳]).

נלעי״ד להניחן בלא ברכה, וכשימצא אחר כך עור מעובד לשמה, יגנוז הבתים העשויים מעור שאינו מעובד לשמה, ויתקן לו בתים מעור מעובד לשמה [ב״ח אות כ״ב].
(שיירי כנסת הגדולה הגב״י ס״ק ל״ב – ל״ג)

מי״א) שם צריך שיהא מעובד לשמו היכא דאפשר. וכתב הטור, והרמב״ם כתב שאין צריך עבוד לשמן. עכ״ל. קשה דהרמב״ם [תפלין פ״ג הט״ו] כתב דאין צריך עבוד כלל, ומדברי רבנו נראה דלהרמב״ם לשמן לא צריך, אבל עבוד מיהא צריך. וכן קשה על מרן ז״ל בבית יוסף ובספרו הקצר, שכתב דהיכא דלא אפשר למצוא מעובד לשמו דיסמוך על הרמב״ם, הא כי סמכינן על הרמב״ם, גם באינו כלל מעובד נסמוך. ועיין בלחם חמודות [דברי חמודות הלכות תפלין] אות ו׳. ונראה לי בשנחקור על הרמב״ם מנא ליה דעבוד כלל לא צריך, ואפילו דנימא דפסק כתנא קמא [מנחות מב:], וכדברי מרן בכסף משנה ובבדק הבית כאן, סוף סוף התנא קמא לא אמר אלא דלא צריך עבוד לשמה, אבל עבוד מיהא בעי, אלא דהרמב״ם סבירא ליה דכל שצריך עבוד בעי לשמה, וכל דלא צריך לשמה, גם עבוד לא צריך, מטעם דחזקים יותר הם באינם עבודים והא בהא תליא. ולכן רבנו כתב דהרמב״ם לא מצריך עבוד לשמה, דהיינו כתנא קמא, וממילא גם עבוד לא צריך דהא בהא תליא, ועיין בלבוש (סעיף ל״ז). ולכן מרן ז״ל לענין הלכה בדלא אפשר סמך על הרמב״ם דוקא במעובד מיהא, על דרך דעבד כמר עבד, כיון דהתנא קמא אמר כן, וקאי הרמב״ם כוותיה. אבל באינו מעובד כלל, אי אפשר לסמוך על הרמב״ם דסברא דנפשיה היא, ופשט דברי התנא קמא הוא דלא צריך לשמה אבל עבוד מיהא צריך. כן נראה לי ברור, והכי הוא הנכון לעשות מעשה וכפשט דברי מרן בבית יוסף ובספרו הקצר ובלבוש. ע״ש. ולא כמו שכתב הרב לחם חמודות ז״ל שם דאפילו שאינו מעובד כלל.

אי נמי יש לומר דמעובד לשמו אפשר שלא יהא נמצא, אבל עור מעובד שכיח הוא, ולכן בדלא אפשר יסמוך על הרמב״ם במה שאין צריך לשמו, אבל במה שלא צריך עבוד אין לסמוך עליו, דהא שכיח כמה עורות עבודים. כן נראה לי פשוט יותר.

וראיתי להר״ב מג״א ז״ל (סקנ״א) שכתב, דכדאי הוא הרמב״ם [תפלין פ״ג הט״ו] לסמוך עליו לברך, דגם רש״י [סנהדרין מח: ד״ה אע״ג] סבירא ליה כוותיה. עש״ב. ודוחק הוא לאומרו, דאי רש״י קאי כוותיה, סוף סוף הרא״ש [הלכות תפלין סימן ג׳] בר פלוגתיה קיימי כוותיה רבנו תם ורבנו חננאל [מנחות מב: בתוד״ה עד], וסמ״ג [עשין כ״ב, קד:], ובעל התרומה [סימן ר״ז], ורבנו [הטור] ז״ל, ומה ראית, וספק ברכות להקל אפילו במחלוקת שקול, כל שכן הכא דרבים פליגי על הרמב״ם ורש״י[32]. ומרן בספרו הקצר לא ביאר דלא יברך, דסמך על מה שכתב בסימן י״ד [סעיף ב׳] גבי תליה בלא כוונה. כן נראה לי ברור. (חלקו של ידיד)

מי״ב) שם צריך שיהא מעובד לשמו היכא דאפשר. כתב בית יוסף (שיטה נ״ג), ומיהו היכא דלא אפשר וכו׳. נ״ב: והב״ח [אות כ״ב] כתב דאם אין לו קלף אחר יניחם בלא ברכה. והרב מג״א ז״ל (סקנ״א) כתב דכדאי הוא הרמב״ם [תפלין פ״ג הט״ו] לסמוך עליו ולברך. (יד אהרן הגב״י)

מי״ג) שם צריך שיהא מעובד לשמו היכא דאפשר. כתב הרב מגן אברהם [סקנ״א], דבשעת הדחק כדאי הוא

הערות וציונים

32. עיין למרן החיד״א בשיורי ברכה (סק״י, נדפס לקמן אות מ״ג), שהביא חברים נוספים לשיטת הרמב״ם. ע״ש.

אוצר ההלכה

הרמב"ם ז"ל [תפלין פ"ג הט"ו] לסמוך עליו ולברך. ודלא כהרב ב"ח [אות כ"ב]. שהרי רש"י [סנהדרין מח: ד"ה אע"ג] סבר כהרמב"ם. עש"ב. והרב אליה רבה [סקנ"ז] דחה דברי הרב מגן אברהם, ומסיק דלא יברך כדעת הרב ב"ח. ע"ש.

ואשכחן מרגניתא לרבנו האי גאון בהלכות תפלין שלו כתיבת יד, שכתב רבנו הגאון זצ"ל בפה מלא דעור חפוי הפרשיות אין צריך עיבוד כלל ונעשה מעור מצה. גם הרמ"ה בר טודרוס הלוי בתשובתו כתיבת יד לחכמי לוניל[33], מפרש פלוגתא דתנא קמא ורשב"ג [גיטין מה:] בעור חפוי הבתים, וקיימא לן כתנא קמא דאין צריך עיבוד לשמה. והכין חזינן לגאון הרמ"ע באלפסי זוטא כתיבת יד בהלכות תפלין, שכתב בפשיטות דאין צריך עבוד לשמה. אמור מעתה אחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת דגדולי עולם סברי מרנן כדעת הרמב"ם, תיסגי לן לחוש לדעת החולקים היכא דאפשר, אבל כי לא אפשר יעשה העור של חפוי הבתים מעור שאינו מעובד לשמה ויברך, וכמו שכתב הרב מגן אברהם. וזה ברור.

(ברכי יוסף – שיורי ברכה סק"י)

מ"ד) שם צריך שיהא מעובד לשמו היכא דאפשר. כתב הרב מג"א [סקנ"א], דאם אין לו אחר, כדאי הוא הרמב"ם [הלכות תפלין פ"ג הט"ו] לסמוך עליו לברך, דגם רש"י [סנהדרין מח: ד"ה אע"ג] סבירא ליה כן. ע"ש. וכבר כתבתי סעיף ח' [סק"ב][34], דהרמב"ן [במלחמות פ"ק דסוכה], והר"ן [סנהדרין מח:], והריטב"א [גיטין נה.], כתבו גירסת הרי"ף וכל הגאונים בברייתא דפרק התכלת [מנחות מב:], תפלין ומזוזות נקחים מכל אדם, והאריך [הרמב"ן] להוכיח דאף הקלף אינו צריך עיבוד לשמה. ע"ש. ואף על גב דלא קיימא לן הכי [לעיל סעיף ח'], מכל מקום בעור הבתים ודאי דסמכינן עלייהו אף לברך[35], ודלא כהרב אליה רבה [סקנ"ז]. ע"ש. (ערך השלחן סק"ז)

מ"ה) שם צריך שיהא מעובד לשמו היכא דאפשר. עיין באר היטב [סקנ"ו], ובאליה רבה [סקנ"ז]. ובתשובת כתב סופר (סימן ו') [כתב], דבשל יד דליכא שי"ן אפשר דלכולי עלמא לא הוי ברכה לבטלה, ומסיים דהמורה כהמג"א [סקנ"א] אין מזחיחין אותו. ע"ש[36]. (פתחי תשובה)

מ"ו) שם צריך שיהא מעובד לשמו היכא דאפשר. כתב במג"א (סקנ"א), ולי נראה דכדאי הוא הרמב"ם [תפלין פ"ג הט"ו] לסמוך עליו וכו'. המעיין באליה רבה [סקנ"ז] (הוסכם) [הסכים] לדעת הב"ח [אות כ"ב], ומביא כן בשם ברוך שאמר [אות א', עמוד כ"ד] שכתב כן. ובתשובת כתב סופר (חאו"ח סימן ו') נשאל בזה על מי יש לסמוך, וביאר דעתו עיקר כהמג"א לולא דעת האליה רבה, ומכל מקום מי שמורה כהמג"א אין (מזהירין) [מזחיחין] אותו. ע"ש בדבריו. וחדוש על הפרי מגדים ומחצית השקל שלא הביאו דברי האליה רבה. (מגיני חיים)

מ"ז) שם צריך שיהא מעובד לשמו היכא דאפשר. כתב באר היטב (סקנ"ו), והמג"א [סקנ"א] כתב וכו' לברך. [ע"כ]. כן פסק בתניא [ש"ע הגר"ז סעיף נ"ז]. ובמקדש מעט [ס"ק קנ"ט] כתב דלא יברך אלא אם כן נעשה מקצת עבודה לשמה, ואליה רבה [סקנ"ז] דחה דברי מג"א. ומצאתי לרבנו האי גאון בהלכות תפלין שלו וכו' דאין צריך עיבוד לשמה. גם רמ"ה ב"ר טודרוס הלוי בתשובה לחכמי לוניל מפרש פלוגתא דתנא קמא ורשב"ג [גיטין מה:] בעור הבתים, וקיימא לן כתנא קמא דאין צריך עיבוד לשמה, וגם רמ"ע באלפסי זוטא [הלכות תפלין] כתב בפשיטות דאין צריך עיבוד לשמה. לפי זה על כל פנים באי אפשר יעשה מעור שאינו מעובד לשמה ויברך. שיורי ברכה [סק"י][37].

(באר יעקב – קרוייזר סקצ"ו)

מ"ח) שם צריך שיהא מעובד לשמו היכא דאפשר. עשיית גוף הבתים, לכאורה אליבא דכולי עלמא בעי לשמה. דדוקא עיבוד דלדעת רש"י ז"ל [סנהדרין מח: ד"ה אע"ג], כיון דאינה אלא הזמנה לאו מילתא היא. אבל לא בעשיית הבתים דהוי מעשה ומילתא היא. ופשיטא לדעת הרמב"ם ז"ל [הלכות תפלין פ"ג הט"ז]. וראיתי בסוף ספר (שר) [מגן] האלף [בתשובה בסוף קונטרס עשרים גרה דף צ"ז ע"ד] להגאון בעל גט מקושר [צינץ] שאין דעתו כן. ויתבאר אם ירצה ה' בסימן ל"ט (סק"ג וסק"ה)[38]. והנה לשון השלחן ערוך סעיף ל"ז משמע, דהיכא דאי אפשר אף בשאינו מעובד כשר. וכן דעת הב"ח [אות כ"ב], רק דסבירא ליה שלא יברך עליהם. והמג"א [סקנ"א] מכריע, דבמעובד שלא לשמה יברך, ובשאינו מעובד משמע דיניחם בלא ברכה. ודברי הרב ז"ל [הגר"ז סעיף נ"ז] צריכים עיון, שלא הביא כלל להלכה בשאינו מעובד. (תהלה לדוד סקי"ז)

מ"ט) שם צריך שיהיה מעובד לשמו היכא דאפשר. ובבית יוסף מבואר דהיינו היכא דאפשר למצוא מעובד לשמו, אבל אם לא אפשר באחר שרי שלא יתבטל ממצות תפלין. והב"ח [אות כ"ב] כתב שלא יברך עליהם, אבל המג"א (סקנ"א) חלק עליו וכתב דכיון דדעת הרמב"ם [הלכות תפלין פ"ג הט"ו] ורש"י [סנהדרין מח: ד"ה אע"ג] דלא בעי עיבוד לשמו מצי לברך. וכן הסכים הרב ערך השלחן (אות ב')[34], דכיון דהרמב"ן [במלחמות פ"ק דסוכה] והר"ן [סנהדרין מח:] והריטב"א [גיטין נה.], כתבו גירסת הרי"ף [הלכות ציצית יג.] והגאונים בברייתא [מנחות מב:], והאריכו להוכיח דאפילו קלף לא בעי עיבוד לשמן, יש לסמוך עליהם בבתים ולברך.

הערות וציונים

33. מובא בחדושי הרמ"ה ושיטות קדמונים לגיטין עמוד של"א.
34. נדפס לעיל סעיף ח' אות י"ד.
35. עיין להרב שמחת כהן (חאו"ח סימן י"ג, נדפס לקמן אות מ"ט) שהעיר דמרן המחבר הדר תבריה לגזיזיה בספרו ווי העמודים (סימן ט"ז סוף סקי"א, דף י"ב ע"ב) ומסיק דאין לברך.
36. הרב ארחות חיים - ספינקא (סקע"א) העתיק כל לשונו, ולא הובא כאן שנית. אותיות: קלה, קצה.
37. נדפס לעיל אות מ"ג.
38. נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן ט"ל

אוצר ההלכה

ע״ש. וכן הסכים הגאון חיד״א בשיורי ברכה שם (אות (י״ב) [י׳])[39] אחר שהביא דברי רב האי גאון מכתיבת יד והרמ״ה בתשובה כתיבת יד [חדושי הרמ״ה ושיטות קדמונים לגיטין עמוד של״א] והרמ״ע באלפסי זוטא כתיבת יד [הלכות תפלין] דעור הבתים לא בעי עיבוד לשמה כדעת הרמב״ם, אם כן היכא דלא אפשר באחר יש לסמוך עליהם ולברך וכדעת המג״א. ע״ש. אלא דבספר ווי העמודים (דף י״ב ע״ב) תבריה הרב ערך השלחן לגזיזיה ומסיק דאין לברך כדעת הב״ח הגם שהזכיר דברי הראשונים שהזכירם בספר ערך השלחן. וכן דעת הרב עולת תמיד (סקמ״ז) והרב אליה רבה (סקנ״ז) כהב״ח ע״ש. וכבר נודע דלענין ברכות אמרינן ספק ברכות לבטלה אפילו נגד מרן, וכל שכן בכאן דמרן הכריע בבית יוסף דלא כהרמב״ם וכתב דהכי נקטינן, אלא דהיכא דלא אפשר למצוא תפלין אחרים מוטב לסמוך על דברי הרמב״ם מלהתבטל ממצות תפלין. ע״ש. וכיון דהכרעת מרן לפסול אם כן לענין ברכה הוי ברכה לבטלה, אבל לענין קיום המצוה יותר טוב להניחן מלהתבטל.

ולא דמי למה שכתב הרדב״ז (ח״א סימן רכ״ט) דלא אמרינן ספק ברכות להקל אלא כשהמחלוקת או הספק בברכה עצמה, אבל היכא דנחלקו בעיקר עשיית המצוה דמר אמר הכי עשייתה ומר אמר הכי עשייתה אנן כיון דנקטינן כחד מינייהו זוהי עיקר המצוה ומברכין עליה, ואפילו החולק מודה דאין זו ברכה לבטלה כיון דלדעת החולק זוהי עיקר המצוה. ע״ש. דאדרבא מדבריו יש להוכיח דאין לברך דדוקא היכא דנקטינן דזוהי עיקר המצוה, לא כן כאן דלדעת רוב הפוסקים בעי עיבוד לשמה וכן היא דעת מרן שקבלנו הוראותיו אלא דכדי שלא יתבטל מן המצוה סמך על הרמב״ם, אם כן לענין ברכה ודאי דאינו יכול לברך. והגם דיש לומר דאילו הוה חזי מרן דברי רב האי גאון והרמ״ה שהביא הרב שיורי ברכה היה פוסק כדעת הרמב״ם, וכהאי גוונא כתב מהר״י קולון [שורש צ״ד] ופסקו מור״ם בחו״מ סימן כ״ה [סוף סעיף ב׳] ע״ש, כבר כתבנו בעניותין בהגה לספר זרע דוד (א״ח סימן [י״ט]) דלא הוי ודאי דהוה הדר ביה אלא אפשר דהוה הדר ביה ומידי ספיקא לא נפקא. ועוד דהכא מצאנו ראינו להאחרונים שנחלקו בגוף הברכה עצמה, והרי הרב ווי העמודים ז״ל מסתמא ראה לדברי הרב שיורי ברכה, ואפילו הכי כתב דאין לברך כיון דרוב הפוסקים סבירא להו דבעי לשמה וכתב דכהאי גוונא כתב הרדב״ז (סימן רכ״ט) וכוונתו כדאמרן ודוק[40]. (שו״ת שמחת כהן – סימן י״ג)

נ׳) שם צריך שיהא מעובד לשמו היכא דאפשר. עיין במג״א (סקנ״א). בגמרא סנהדרין (דף מ״ו) [מז:] פלוגתא דאביי ורבא, אביי סבר הזמנה מילתא ורבא סבר לאו מילתא. ואסיק הגמרא דהוא פלוגתא דתנאי, דאיתא בברייתא עור של תפלין אין צריכין עיבוד לשמה ורשב״ג אומר דצריכין עיבוד לשמה. פירש רש״י (ד״ה אע״ג), אביי דסובר הזמנה מילתא כרשב״ג דסבר דצריך עיבוד לשמה, והאי עיבוד לשמה דהיינו לעבד העורות הוא רק הזמנה והיות כי הזמנה מילתא משום הכי צריך לשמה, ורבא סובר כתנא קמא דלא בעי עיבוד לשמה היינו משום דהזמנה לאו מילתא ואינו מעכב אפילו אם לא עיבד העור לגמרי. והקשו התוס׳ [ד״ה אע״פ] מהא דבגיטין [נד:] גבי ספר תורה שכתבתי וכו׳ גווילין שלו לא עבדתי לשמן, נראה שם דעיבוד הגווילין צריך להיות לשמה, והיות דקיימא לן כרבא דהזמנה לאו מילתא, על כן לפירוש רש״י היינו שיטת התנא קמא גבי עור של תפלין דלא צריך עיבוד לגמרי אם כן הני פסקי הלכות סותרין, ודוחק לחלק בין ספר תורה לעור הבתים כיון דגם עור הבתים יש עליהם שי״ן שהוא השם. אולם הרמב״ם [הלכות תפלין פ״ג הט״ו] ורש״י בודאי מחלקין. והתוס׳ כתבו להיפך, דאביי סובר כתנא קמא, והיינו כיון דהזמנה מילתא אם כן די בהזמנה לבד ולא צריך עיבוד, מה שאין כן רבא סובר דלאו מילתא, וכן סובר רשב״ג, ומשום הכי לא די בהזמנה לבד וצריך דוקא עיבוד לשמה. (אהל ברוך)

נ״א) שם עור הבתים וכו׳ צריך שיהא מעובד לשמו היכא דאפשר. וכתב המג״א (בסקנ״א), דאם אין לו קלף אחר כדאי הוא הרמב״ם [תפלין פ״ג הט״ו] לסמוך עליו ולברך. ע״ש. ונראה לי לפי זה דקלף המעובד לשם בתים אסור לכתוב עליו תפלין, דהא לעיל (סעיף ח׳) מבואר דאם עיבדו לשם מזוזה פסול. ומבואר בבית יוסף שני טעמים: אחד דתפלין קדושתן חמורה ממזוזה, ושנית כיון דמזוזה אין צריך עיבוד לשמה [הרמב״ם בהלכות תפלין פ״א הי״א] הוי ליה כמעובד שלא לשמה. אם כן לפי זה הכא נמי כיון דלדעת הרמב״ם עור הבתים אינן צריכין עיבוד לשמה, אם כן הוי ליה מעובד שלא לשמה. וזו מה שרצינו לבאר. (אותות השמים סק״ד)

הערות וציונים

39. נדפס לעיל אות מ״ג. 40. עיין בספר משנה ברורה עם הערות איש מצליח, בהערות שבסוף הספר (על משנ״ב סימן ל״ב ס״ק קע״א), מה שביאר דבריו מוה״ר הגאון הרא״ם שליט״א. ועיין עוד בספר הלכה ברורה חלק ב׳ סימן ל״ב (בירור הלכה ס״ק קל״ב) מה שכתב בזה, והעלה שרשאי לברך. ועיין עוד בספר ילקוט כהונה חאו״ח הלכות סת״ם (הערה 7).

לח [1]יעשה ארבעה בתים מעור אחד לשל ראש, ובית אחד לשל יד:

באר הגולה
1. מנחות לד:

אוצר ההלכה

א') סעיף ל"ח יעשה ארבעה בתים לשל ראש ובית אחד לשל יד. כבר נתבאר ריש סעיף שלפני זה [סקפ"ד][1], וגם בשל יד מבואר (גם) שם בגמרא [מנחות לד:]. וכבר נתבאר לעיל בריש הסימן (סעיף ב') לענין כתיבה, שבשל ראש צריך לכותבם בארבעה קלפים ושל יד בקלף אחד.
(שלחן גבוה סקפ"ט)

ב') שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד לשל ראש. כתב בית יוסף (שיטה ל'), ונכון לעשותן מעור אחד וכו'. נ"ב: ויש מתחכמים לעשות הבתים בארבעה עורות, ואין זה נכון. הרמ"ע מפאנו (סימן ל"ח). (כנסת הגדולה הגב"י)

ג') שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. כתב בית יוסף (שיטה ל'), וכתוב בספר התרומה (סימן ר"ה) וכו' ובלבד שיהיו תפורין זה בזה וכו'. נ"ב: ואם לא תפרן פסולין. הרמ"ע מפאנו (סימן ל"ח). (שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקל"א)

ד') שם מעור אחד. כתב מג"א (סקנ"ב), כמו שכתבתי סוף סימן ל"ג. נ"ב: וכן כתב הבית שמואל בסימן ק"ל [סק"ח].
(ספר פלאים)

ה') שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. חידוש הוא שנתחדש בימינו לעשות הבתים מחתיכות עור, והמה נעשים מארבעה קלפים מדובקים כאחד, ועור עליהם למעלה שמדבק כל הארבעה קלפים. ויש בזה כמה ספיקות: שאינן מעור אחד, וגם אי נימא דדיבוק הוי חיבור, (ו)אין כאן ארבעה בתים רק בית אחד על ידי חיבור הארבעה בתים שנתחברו כאחד. הנה כבר כתבתי בזה דאף דדיבוק או תפירה הוי חיבור, היינו אם סופן להתקיים כן, אבל בארבעה בתים שדינם להיות פרודים אין הדבק מחברן להיות כאחד, וכיון שעושה חריץ בין כל בית כדי לעשותן פרודות, אם כן אין הדבק של חוץ עושה אותן בית אחד, רק כמו ארבעה בתים יחשבו. על כל פנים צריך להזהיר הסופרים שהחריצים יהיו מגיעין עד תוך הבית. ואני ראיתי בעיני בבתים מסופר אחד שהיו רק רשומים למעלה, וכיון שהם מדובקים ואין החריץ מגיע תוך הבית, פשיטא דאינן חשובים רק בית אחד. [ו]יותר נכון שיעשו הבתים פרודות מלמעלה, שיהיה כל בית לעצמו, ויהיו עשויים מעור אחד ממש, ולא לסמוך על דעת האומרים שדבק ותפירה חשוב חיבור להיות נחשבין עור אחד, ועיין סעיף קטן הסמוך[2]. (ישועות יעקב סקכ"ד)

ו') שם ארבעה בתים. זה לי ימים הקשיתי בהא דקאמר הש"ס במסכת סנהדרין (דף פ"ט ע"א), בהא מילתא דקאמר הש"ס גבי זקן ממרא, דאינו חייב אלא על דבר שעיקרו דברי תורה ופירושו מדברי סופרים ויש בו להוסיף ואם הוסיף גורע, ואנו אין לנו אלא תפלין ואליבא דרבי יהודה. וקאמר הש"ס תפלין היכי דמי, אי דאייתי ביתא אחרינא ואנח גבייהו, האי לחודיה קאי והאי לחודיה, ועיין שם דמסיק משום דאין בית החיצון רואה את האויר. ע"ש היטב. וקשה, הא כיון דהזקן לא נחלק עמהן רק בדבר זה, דהוא סבירא ליה דבעינן חמשה בתים בתפלין, ובשאר דברים דעת הזקן מסכמת לדעת חכמי ישראל, אם כן מה מהני הא דאייתי ביתא אחרינא ואנח גבייהו, הא אין הבתים נעשו מעור אחד, והוא תמיה גדולה. ולומר דגם בזה נחלק הזקן עם החכמים, לשון הסוגיא אינו מורה על זה. והנראה לי בזה, דהנה דעת ספר התרומה [סימן ר"ה] דחיבור על ידי דיבוק או על ידי תפירה מהני לעשותו אחד, ולקמן נבאר דעתו ומחלוקת הפוסקים שיש בזה. ולכאורה הדבר תמוה לדעת ספר התרומה, מה הקשה הש"ס כאן האי לחודיה קאי, דילמא איירי שדבקן בדבק או בתפירה וכדומה, דאז הדיבוק מחשבן כאחד ועובר על בל תוסיף ואם הוסיף גורע, וזה יכול לעשות בעת שתפלין בראשו. אמנם הדבר נכון מאד, דהא דדיבוק ותפירה חשיב חיבור, היינו במה שיש צורך בחיבור כגון בתופר שני בגדים כאחד כדי לעשותן בגד אחד אז חשוב חיבור, אבל מה שבאמת אינו רשאי לחברן כאחד והוא עושה הדבר בטעות, אם כן סופו להפרד ואינו חשוב חיבור, ודומה לבגד שתופרו בכלאים, אף שעשה בטעות וסובר שאין זה כלאים, מכל מקום אין תפירה חשובה חיבור כיון דסופו להפרד. ומעתה הוא הדין בזה, כיון דלפי האמת אינו צריך רק ארבעה בתים, אף שהזקן טעה וסבר דבעינן חמש טוטפות, כיון דלפי האמת אינו כן וסוף להפריד הבית החמישי, אם כן אף כעת אין הדיבוק והתפירה עושהו כמחובר, וממילא אין כאן בל תוסיף וגם אין מוסיף גורע, כיון דלפי האמת סופו להפרד, ואתי שפיר. ומעתה כיון שדעת הזקן דבעינן באמת חמשה בתים, ובודאי בכולן שצריכין להיות מעור אחד, אמנם כיון דצריך לדבקן, חשוב הדיבוק כחיבור במה שיש בו צורך אל הדיבוק. והדברים נכונים.

ובזה ישבתי על נכון מילתא דתמוה בהך שינוי הסוגיא, דכאן במסכת סנהדרין תפש הש"ס בפשיטות דהיכא דהאי לחודא קאי אין בו משום בל תוסיף, ובש"ס דעירובין [צו.] גבי המוצא תפלין מבואר להדיא דאף בשני זוגות תפלין עובר משום בל תוסיף, אף דבודאי האי לחודא קאי. ועיין בט"ז [סק"ב] ומגן אברהם [סק"ג] לקמן סימן ל"ד. ולפי מה שכתבתי אתי שפיר הכל, דבודאי בדבר שיש מקום לצאת בכל זוג בפני עצמו, ואם כן כל אחד לעצמו חשוב מצוה בפני עצמה, ובהצטרפות שניהם עובר משום בל תוסיף, אבל כאן כיון דלפי האמת אינו צריך רק ארבע טוטפות בתפלין והחמישי עומד להפריד, אם כן אינו רק אחד ואינו יוצא בה ידי מצוה, אף שיש בה אחד מן הארבע פרשיות של תפלין, אינו חשוב חיבור עם שאר הארבעה בתים,

הערות וציונים

1. נדפס לעיל סעיף ל"ז אות א'. 2. נדפס בסמוך אות ו'.

אוצר ההלכה

ושפיר קאמר האי לחודא קאי, כיון דארבעה בתים הם מעור אחד והבית החמישי הוא מחובר על ידי דיבוק. ודו"ק היטב.
(ישועות יעקב סקכ"ה)

ז') שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. כתב מג"א (סקנ"ב), דלא כמשמע מספר התרומה דאף בחתיכות תפורות יחד חשוב עור אחד, דליתא. ב"ח [אות כ"א]. אבל באגודה הוכיח גם כן דחשיב כעור אחד. [ע"כ]. באגודה [מנחות סימן ח'] אין הוכחה, רק מביא שני תירוצי התוס' במנחות שם [לב. ד"ה דילמא][3]. ועיין עוד תוספות סוטה (דף י"ח ע"א ד"ה כתבה). גם למעיין בירושלמי [מגילה פ"א ה"ט] מוכח דלא כתוספות, ואף בספר תורה אינו מועיל תפירה בדף אחד.

ועיין ברמב"ם (פ"ב) [פרק ה'] מהלכות תפלין [הלכה א'] וביו"ד סימן רפ"ח [סעיף ד'] דאינו מועיל תפירה במזוזה. ועיין בית שמואל באבן העזר (סימן ק"ל סק"ח) ובבית מאיר שם. ובט"ז [שם סק"ו] הקשה מספר תורה דהוי חבור על ידי תפירה. ואשתמיטתיה הירושלמי הנ"ל (דבדק) [דבדף] אחד אף בספר תורה לא הוי חבור. ועיין בתוס' ראש השנה (דף כ"ז ע"א ד"ה שופר), ובקונטרס ביאור מרדכי בהלכות קטנות [סימן תתקס"א דף ז' ע"ג ד"ה פ"ה]. ובאינו מינו ודאי לא מהני תפירה להוי חבור. ומשום הכי פריך הש"ס שבת (דף כ"ח ע"ב) והאמר אביי שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני, אף דיכול לעשות שי"ן מעור בהמה טהורה ולצרפה בעור בהמה טמאה על ידי תפירה, משום דבאינו מינו ודאי לא מהני תפירה להיות כעור אחד. אולם בלאו הכי לא קשיא, דהא יש לומר דאיצטריך לשל יד דלא כתוב בה שי"ן, ועל כרחך צריך לומר, מכיון [דב]של ראש בעינן טהורה, הוא הדין בשל יד, מכל שכן בשל ראש גופא כיון דהך עור שיש בה שי"ן בעינן טהורה איצטריך כולהו להיות מהטהורה. ודוק כי קצרתי כי אין הגליון מספיק. (חיי עולם)

ח') שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. עיין למר זקני הרב בספר חקרי לב מהדורא בתרא א"ח סימן א' וסימן ב' וסימן ג', ושוב בסימן ד' מהרב מר בריה המלך דוד נר"ו, לקיי"ם מיל"י דאבו"ת, בכוחא דהיתרא. יע"ש. (רוח חיים סק"ח)

ט') שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. אותם סופרים שנהגו דכדי לעשות הבתים מרובעים, קורעים העור מן הצדדים ומדבקים אותו בדבק ונעשה כעור אחד, אי שפיר דמי או לא. הרב משחא דרבותא ז"ל [חלק ב' למהר"ח אלפאסי][4] דעתו לאסור. ומרן מלכא הרב הגדול חקרי לב ז"ל בכתיבת יד [מהדורא בתרא סימן א'] דעתו להתיר. ומוה"ר סבא דמשפטים בספר כבוד יום טוב ז"ל (דף (ה') [ו'] ע"ג) כתב דמאחר דיש אוסרין ויש מתירין, גוערין בהם שלא יעשו כן מחדש מכאן ואילך, אבל אותם תפלין שכבר נמצאו אפשר להתיר כיון שיש להם על מי שיסמוכו. ע"ש. [ועתה נדפס ספר הבהיר חקרי לב מהדורא בתרא ועיין שם (סימנים א' ב' ג' ד') בזה באורך][5]. (פתח הדביר סק"ח)

י') שם מעור אחד. עיין מג"א [סקנ"ב], ועיין יו"ד (סימן רפ"ח ס"ד) דלא קיימא לן כתוס' [מנחות לב. ד"ה דילמא], וכן משמע בסוף סימן ל"ג. ובמג"א (סימן ט"ו ס"ק א' י"ב). אחר כך מצאתי בפרי מגדים שהרגיש, ובאחרוני זמנינו רעש גדול בזה, ובתשובות מהר"ם מינץ ([אפי זוטרי] סימן א')[6].
(ארחות חיים – לוינגר)

י"א) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. כתב הטור, ארבעה בתים מעור אחד וכו'. עיין מה שכתב הב"ח ז"ל [אות כ"א], דמזה משמע דוקא מעור שלם ולא חתיכות תפורות זה לזה וכו'. [ע"כ]. מזה נצמח התלונה וכו'[7], עיין בספר הנדפס מחדש מהר"ם מינץ ז"ל ([אפי זוטרי] בסימן א') באר"ש רחבה מה שכתב על התלונה הזאת, ומשם באר"ה. (דברי מנחם הגה"ט סק"ח)

י"ב) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. בתשובות חתם סופר (סימן ה') כתב, שנהגו הסופרים לדבק הארבעה בתים זה לזה בדבק בין בית לבית שלא יהיו נפרדים ויתקלקל הריבוע, שאין דיבוק הנפרדים עושה אותו כאחד, רק על כל פנים לעיני כל רואיו יכירו שהם ארבעה, וכן דעתו שם לענין מעור אחד שנסתפק המג"א [סקנ"ב] בחתיכות תפורות יחד. והעלה דעל ידי דיבוק פסול, דלא נחשב למעור אחד, אבל על ידי תפירה כשר, כמו בספרי תורה דנכתבין על שני עורות ונתפרין בגידין, אבל לא נדבק בדבק, ועל כל פנים המניח בתים עשויים משני עורות ואינן תפורין אלא מדובקין, וגם דבק בין בית לבית להיות מרובע, לא יצא ידי חובתו ממה נפשך. ע"ש. וכדומה לי שנוהגין לדבק בין בית לבית אף אותן החושבין שני עורות בדבק למעור אחד, ואפשר לתרץ קצת דלא קפדינן אארבעה בתים ממש, אלא שיהא נכרין לארבעה, כדמשמע לשון הברייתא והגמרא דמנחות [לד:] אף דבאמת דיבוק עושה אותן לאחד, אבל העיקר כהרב חתם סופר דבעינן ארבעה בתים ממש. ובחיי אדם כלל י"ד [אות ד'] הביא, דתפלין של הגר"א היו פרודות. וכן בתשובת משיבת נפש (סימן ב') האריך דבין תפירה ובין דיבוק בדבק הוי חיבור למעור אחד[8], והמנהג שנהגו לעשות חריץ וארבעה בתים דבוקין לגמרי ודאי לא נכון, וירא שמים יזהר לעשות הבתים נפרדים, כי אין לומר לדבק טוב. ועיין בקובץ על הרמב"ם הלכות תפלין פרק ב' [הלכה א'] שהביא מתשובת הרמ"ע (סימן ל"ח [ד"ה עוד שמעתי]) שמתיר בשני עורות התפורים ממשנה דכלים [פי"ח מ"ח]

הערות וציונים

3. כן הקשה הרב ביאור מרדכי המובא לקמן. ועיין להגאון רבי שלמה מאזוז זצ"ל בשו"ת שואל ומשיב (סימן נ"ג ד"ה ולדינא, נדפס לקמן אות מ"ב) שכתב שהוא תימה, דהאגודה לא הביא כי אם תירוץ ראשון דהתוס'. 4. נדפס בסוף הספר במלואים אות ח'. 5. המוסגר נוסף מתוך קונטרס אחרון שנדפס בפתח הדביר חלק ב', ונדפס כאן במלואים לסעיף מ"ב שבסוף הספר אות י"א. ע"ש. 6. עיין בשו"ת יביע אומר (ח"ט סימן ה') שהאריך בזה והעלה להכשיר ושכן המנהג. וכתב דמכל מקום מצוה מן המובחר לקיים מצות תפלין מעור אחד. ע"ש. 7. כן כתב בספר מהר"ם מינץ הנ"ל. 8. ועיין עוד בשו"ת יביע אומר חלק ט' (חא"ח סימן ה' אות ה') שהביא להקת פוסקים שאין חילוק בין תפירה לדבק דלא כהחתם סופר. ע"ש.

אוצר ההלכה

(שהביא הגר״א)[9], ודחה דבריו, דאין ראיה משם לא בדיבוק ולא בתפור. ועיין בתשובת עמודי אור (סימן א׳) דרצונו לומר דתליא במראית העין, דאם מחברן למטה ואין החיבור נראה יש מקום להכשיר. ומכל מקום דעתו נוטה דלא מהני חיבור כלל. ע״ש. ועיין מה שכתבתי לקמן סימן ל״ג [סעיף א׳][10] בנקרע מקצת הקלף אי מהני דיבוק. (פתחי תשובה)

י״ג) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. נשאלתי מגבר דחיל חטאין, חכם וסופר, החכם השלם רבי שמואל עקאל הי״ו, באיש אחד שקנה תפלין מהודר בתכלית ההידור מאחד מהסופרים אשכנזים הי״ו עובר אורח בתונס, ואחרי זה נודע לאיש שהתפלין עשוי מלאכה אשכנזית, שעור הבתים אינו מעור אחד כמו שכתב מרן ז״ל או״ח (סימן ל״ב סעיף ל״ח), וז״ל: יעשה ארבעה בתים מעור אחד וכו׳. וכשנודע לאיש הנזכר הוא רוצה להחזיר התפלין לסופר, דכיון שאינו עשוי מעור אחד הוי מקח טעות, והגם שהאשכנזים נוהגים להכשיר תפלין שאינו מעור אחד, הוא רוצה תפלין העשוי כדעת מרן ז״ל, הן אלה קצות דברי השואל בתוספת ביאור מאצלנו, ויש סופר אחר חכם בעיניו שפסל תפלין הנזכרים לעיל.

תשובה: הסופר שפסל התפלין הנזכרים לעיל, לא חש לקמחיה, כי המעיין בדברי מרן בסימן הנזכר והמדקדק בלשונו, יראה בבירור שאין דעת מרן ז״ל לפסול תפלין שאינו מעור אחד, רק מרן ז״ל כתב זה למצוה מן המובחר דוקא, ואין הכי נמי דאם עשאן משני עורות ודיבקן, כשרין. וזהו שמרן ז״ל בחכמה יסד ארז״ש שבדין שצריך התפלין עיבוד לשמן כתב (בסעיף ל״ז) בזה הלשון: צריך שיהיה מעובד לשמו וכו׳, ואחר כך בסעיף ל״ח כתב בזה הלשון: יעשה ארבעה בתים מעור אחד לשל ראש וכו׳. ע״כ. והנה ממה ששינה מרן ז״ל לשונו, דלעיל כתב לשון צריך, וכאן כתב יעשה ארבעה בתים וכו׳, ולא כתב לשון צריך כדלעיל, משמע דלעיל עיכובא וכאן רק לכתחלה ולמצוה מן המובחר, דאם לא כן לערבינהו וליתננהו לשני הדינים יחד, ולכתוב לשון צריך בתרוייהו, אלא ודאי מדחילקם לשני סעיפים להודיע שלא שוו בשיעוריהם, דדין העיבוד הוי לעיכובא, ואם לא עיבד לשמו, פסול. ודין עור אחד, הוא רק למצוה מן המובחר. ובר מן דין הרי מקור דין זה דיעשה מעור אחד, שרשו פתוח בדברי מרן ז״ל בבית יוסף ובטור סימן ל״ב (סע״ק י״ב) [סעיף ל״ח] ושם כתוב לאמר, וז״ל: כתב בספר התרומה [סימן ר״ה] פירוש שיהיו הארבעה בתים מחוברים יחד מעור אחד, או שמא מארבעה עורות, ובלבד שיהיו תפורין זה לזה, וטוב ונכון לעשותן מעור אחד. עכ״ל. הנה הראת לדעת דדברי רבנו ספר התרומה להכשיר אם הם דבוקים ותפורים זה לזה, הגם שאינם מעור אחד חשיבי כעור אחד על ידי הדיבוק והתפירה, רק למצוה מן המובחר טוב ונכון לעשותן מעור אחד ממש. ודברי ספר התרומה הם דברי ר״י ז״ל בעל התוס׳ רבו של בעל ספר התרומה ז״ל במנחות (דף ל״ב ע״א ד״ה דילמא וכו׳) וז״ל: [והא] דאמרינן בירושלמי מגילה [פ״א ה״ט] תפלין ומזוזות אינם נכתבים אלא [על] עור אחד, ההיא בשלא תפרן העורות זה בזה. עכ״ל. הרי מבואר דדעת התוס׳ ז״ל דעל ידי תפירה ודיבוק חשיב כעור אחד, ואפילו בפרשיות שקדושתן חמורה מן הבתים, כשרים על ידי דיבוק, קל וחומר לבתים עצמן דחשיבי כעור אחד על ידי דיבוק ותפירה, רק למצוה מן המובחר יעשם מעור אחד ממש, והן הם הדברים כדברי מרן ז״ל (בסימן ל״ב סעיף ל״ח) אין חסר אין יתר, שכתב דברי ספר התרומה ודברי ר״י [בעל] התוס׳ בקצרה, להודיע דלמצוה מן המובחר צריך מעור אחד ממש, אך אם עשה משני עורות ודיבקן, אומר לדב״ק טוב הוא [ו]כשרין. וזה ברור ונכון למדקדק בלשון מרן ז״ל שחילקן לשני סעיפין כמו שכתבתי לעיל. ועיין להרב מגן אברהם ז״ל כאן [סקנ״ב] מה שכתב, ולא היה צריך להרחיק את עדיו להוכיח מדברי ספר אגודה [מנחות סימן י״א] והתוס׳ במנחות ז״ל, להכשיר בשני עורות מדובקים, דמלשון מרן ז״ל יש להוכיח בבירור להכשיר כמו שכתבנו.

והשתא שהוכחנו בבירור מדברי מרן ז״ל שכן דעתו באמת להכשיר תפלין בשני עורות דבוקין, אם כן מאן ספין ומאן רקיע להורות נגד דברי מרן ז״ל ולפסול מה שהכשיר הוא ז״ל. וכבר ידעתי שהסופר הנזכר לעיל ביקש ליחנק ונתלה באילן גדול - דברי הרב משחא דרבותא ז״ל בקונטריס בנו ז״ל מהר״ח אלפאסי ז״ל, שכתב תשובה ארוכה מאר״ש[11] לפסול תפלין כאלו. ואני אומר תורה לאו חתומה ניתנה, ומי יאמין לשמועתו של מהר״ח אלפאסי ז״ל, אפילו שיביא אלף ראיות נגד מרן ז״ל, כי אנחנו כבר קיבלנו הוראות מרן בכל תפוצות גולה הספרדים, כמו שכתב הרב הגדול כהנ״ה ז״ל[12] וכל האחרונים פה אחד, דמה שכתוב בדברי מרן ז״ל בפירוש אין בנו כח לעשות מעשה נגד מרן בין להקל בין להחמיר, וכבר כתב הגאון הרב חיד״א ז״ל במשג״ב [במחברת שם הגדולים ב׳][13] אות יו״ד משם הרב הגדול מהר״ח אבולעפיא בעל עץ החיים וכו׳, שמי שעשה כהוראת מרן ז״ל הנה הוא עושה כהוראת מאתים רבנים ז״ל שהסכימו עמו בהוראותיו בשלחן ערוך. יעש״ב. וספר משחא דרבותא איננו כעת תחת ידינו לראות אם ראיותיו מכריעות נגד מרן ז״ל, ונגד הרב ספר אגודה, והרב מגן אברהם, ובראשם ר״י בעל התוס׳

הערות וציונים

9. הסוגריים נמצאים במקור, ונראה כוונתו לפירוש הגר״א באליהו רבה על המשנה שם, שכתב זאת אומרת דתפלין אין צריך מעור אחד וכו׳. ע״ש. 10. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ג אות י׳. 11. נדפס במלואים שבסוף הספר אות ח׳. 12. לא ידוע לנו למי התכוון הרב המחבר, וקרוב לודאי שטעות סופר נפלה במקור, וצריך לומר: **כנה״ג** ז״ל, וכוונתו לספר ״כנסת הגדולה״, אך גם שם לא מצאנו שכתב בפירוש שאין בנו כח לעשות מעשה נגד מרן בין להקל בין להחמיר, כמו שמביא בשמו הרב המחבר. ועיין בשיירי כנסת הגדולה (סימן י״ג סק״ה) שכתב ״אנו אין לנו אלא פסק רבן של ישראל רבנו המחבר [בית יוסף]״. ע״ש. ועיין למרן הראש״ל שליט״א בספרו הבהיר הליכות עולם חלק א׳, בכללי מרן השלחן ערוך (בהקדמה שבראש הספר, אות ד׳) שהביא כמה מגדולי הפוסקים שכתבו שקבלנו הוראות מרן בין להקל בין להחמיר. עש״ב. 13. ולפנינו נמצא בפנים במערכת ספרים אות ב׳ ערך בית יוסף.

אוצר ההלכה

ז״ל ותלמידו רבנו ברוך בעל ספר התרומה, הלכך אין לסמוך על הוראה זו של הרב מהר״ח אלפאסי בספר משחא דרבותא לפסול תפלין עשוי עורות מדובקין, אלא הוא כשר גמור, דהדיבוק עושה אותן גוף אחד ועור אחד ותו לא מידי.

ואחרי שבירנו זה, השתא נובין ונדון אם יש כח ללוקח שלקח תפלין אלו שהם כשרים לפי הדין, לחזור בו ולהחזירם לסופר בטענת דאנא רוצה בתפלין עשויין מעור אחד שהוא מצוה מן המובחר, ולא בתפלין שהם כשרים בדיעבד, רק מצוה מן המובחר עבידנא, וכן דעתי מתחלה ועד סוף רק ליקח תפלין דכשרים למצוה מן המובחר, ותפלין אלו מקח טעות אצלי. ואען ואומר דדברי הלוקח וטענתו בזה, מאפס ותהו נחשבו, דכיון דתפלין אלו כשרים על פי הדין, אומר לו הסופר טענתו חזקה לומר תפלין כשרים קנית ממני, תפלין כשרים מכרתי לך. ודין זה סריך וסביך כאותו ספק שנסתפק מהר״ם מינץ ז״ל [סימן קי״ג], והביאו רבנו בספר הבהיר משנה למלך רב (פ״י) [פרק ט״ז] מהלכות מעשה הקרבנות [הלכה ז׳], אם אחד גזל אתרוג מהודר בתכלית ההידור ששוה דמים יקרים, אי מצי פטר נפשיה לנגזל באתרוג פשוט כשר שאינו מהודר, או מצי אמר ליה הנגזל אנא מצוה מן המובחר עבידנא. יע״ש דבריו באריכות. אשר הנלמד מדבריו דדוקא בגזל לא מצי פטר נפשיה להשיב הגזלה באתרוג פשוט, משום דלפי האמת אתרוג מהודר שוה כפלי כפלים מאתרוג פשוט, ומצי אמר ליה הנגזל אנא זבינא לאתרוגי בדמים יקרים, ופטרנא נפשאי למצוה באתרוג פשוט, ויש כאן הפסד גדול הניכר בהפסד דמים, ההפרש בין דמי אתרוג פשוט לדמי אתרוג מהודר בתכלית ההידור אולי עד עשרה בדמיו, וזה גזלתני דמים בעין. אלו תוכן דברי הרב ז״ל. והם קילורית לעין לדחות ראיית מהר״ם מינץ ז״ל מסוגיין דמנחות[14].

והשתא דון מינה ואוקי באתרין דבמקום דלא שייכא טענה זו, לא מצי אמר ליה אנא מצוה מן המובחר עבידנא, כיון דלפי האמת יש קיום המצוה במצוה מהודרת כמו מצוה בלתי הידור, והוא הדין נמי דכוותה דתפלין פשוט ותפלין מהודר הם שוים בקיום המצוה, דהא ידי חובת מצות תפלין בתפלין משני עורות דבוקין כמו תפלין מעור אחד, וכיון שכן לא הוי מקח טעות להחזיר התפלין, ומה גם דלפי האמת הלוקח לא פרע דמי תפלין רק בשוויו, ולא מצי אמר ליה אתה לקחת דמים יקרים יתרים בתפלין פשוט בדמי תפלין מהודר מעור אחד והפסד הניכר הפסדתני, רק דמי תפלין בשוויו נתת לי והרי הוא כשר לפניך, ובאופן זה לא שייכא טענה זו לומר מצוה מן המובחר עבידנא.

ודע דבספק זה של הרב מהר״ם מינץ ז״ל שהביאו הרב משנה למלך ז״ל, כד הוינא טליא שמעתי מחכמי תונס ז״ל הזקנים ואחד מהם חכם ובקי הרב ישועא הכהן ז״ל בולאקייו, שהביאו ראיה לספיקו של הרב ז״ל מסוגיין דגיטין (דף נ״ד ע״ב) וז״ל: ההוא דאתא לקמיה דרבי אמי אמר ליה ספר תורה שכתבתי לפלוני, אזכרות שלו לא כתבתים לשמן, וכו׳ כל הסוגיא עד וליעבר עלייהו קולמוס ולקדשיה כמאן נימא דלא כרבי יהודה וכו׳, וחכמים אומרים אין השם מן המובחר, אפילו תימא רבי יהודה וכו׳, משום דמחזי כמנומר. עד כאן הסוגיא יע״ש. ומזה ראיה מפורשת לספיקו של הרב ז״ל, דהרי מוכח בהדיא מסוגיין דלא מצי להעביר הקולמוס ולקדשיה, כיון דלדעת חכמים דפליגי אדרבי יהודה דסבירא להו דאין השם מן המובחר, אם כן מצי להחזיר לו הספר תורה ולא תיסגי ליה בהעברת קולמוס, דאמר ליה אנא מצוה מן המובחר בעינא, ויפסיד שכרה, זהו הנלמד מהסוגיא. ולכאורה היא ראיה חזקה לספיקו של הרב ז״ל, זה שמעתי מאז הימים כד הוינא טליא מהרב הנזכר לעיל ז״ל. ואנא זעירא באותו פרק השבתי דמאן דאייתי ראיה זו לא דק כלל, דהדבר פשוט דלדעת חכמים דקיימא לן כוותייהו, דלא סגי בהעברת קולמוס על השמות לקדשן, אפילו שהעביר הקולמוס וקידש לא מהני מידי, וספר תורה כזה הוא פסול גמור ואינו שוה כלום, וכן פסקו כל הפוסקים ז״ל: הרמב״ם [תפלין פ״א הט״ו], והטור ושלחן ערוך יו״ד סימן רע״ו [סעיף ב׳], דספר תורה שלא קידש השמות מתחלה, אף על פי שהעביר עליהם הקולמוס אחר כך, מכל מקום הוא פסול גמור ואינו שוה כלום וטעון גניזה, והטעם דמיחזי כמנומר, ויעוין שם בדברי הפוסקים ז״ל כולם פה אחד לפסול. ולפי זה מאי דנקטו חכמים בלשונם, וחכמים אומרים אין השם מן המובחר, הוא בהשאלה דוקא, ולאו למימרא דחכמים למצוה מן המובחר הוא דבעו הכי, ואין הכי נמי דאם העביר הקולמוס בדיעבד כשר, זהו שיבוש גמור לומר הכי, והטעם מבואר בגמרא משום דמיחזי כמנומר, הלכך הסופר הפסיד שכרו, והספר תורה אינו כלום וכו׳, [כ]מבואר בש״ס והפוסקים ז״ל, והחכמים אלו שהביאו ראיה זו מסוגיין לספיקו של הרב משנה למלך ומהר״ם מינץ ז״ל, כיפי תלו לה, ולשון חכמים שאמרו אין השם מן המובחר וכו׳, אטעינהו לומר שיבוש כזה בלתי שימת עי״ן לירד לעומק הדברים. והשתא תורה יוצאה בהינומא מסוגיין להלכה ולמעשה, דאם הספר תורה הוא פסול ואינו שוה כלום, מצי לאהדורי הלוקח ולהפסיד שכר הסופר, הא לאו הכי, שהספר תורה כשר, רק שהלוקח רוצה לעשות ספר תורה מצוה מן המובחר, כיון שהספר תורה כשר לא מצי הלוקח לאהדורי ליה בטענה זו, דאמר לו המוכר ספר תורה כשר קנית ממני וספר תורה כשר נתתי לך, ואין אני אחראי לך לעשות מצוה מן המובחר. והוא הדין והוא הטעם בנדון דידן ממש, תפלין כשר קנית ממני תפלין כשר נתתי לך, ותו לא מידי. זה כתבנו בס״ד להלכה ולמעשה ונעשה מעשה כדברינו בס״ד. נאם החותם ע״ה

יאודה גירמון ס״ט[15].

הערות וציונים

14. נראה דצריך לומר: מסוגיא דבבא קמא (עח:). כי משם הביא מהר״ם מינץ ראיה לפטור. ע״ש. ועיין בשו״ת שמחת כהן (חו״מ סימן נ״ח) ובספרו זכרי כהונה חלק א׳ (מערכת א׳ אותיות כד-כה), ובשו״ת איש מצליח חלק ב׳ (חאו״ח סימן מ״ז), ולמרן הגאון ראש הישיבה שליט״א בירחון אור תורה (תשרי תשנ״ו סימן ב׳), ועיין עוד בשו״ת שמע שלמה חלק ו׳ (חו״מ סימן ד׳) מה שכתבו בדין זה של גזל אתרוג מהודר. ע״ש.

15. עד כאן דברי הגאון רבי יהודה ג׳רמון זצ״ל מגדולי חכמי תונס (נ״ע בשנת תער״ב). ומכאן מתחילים דברי הגאון המחבר רבי אברהם פלאג׳י זצ״ל.

אוצר ההלכה

ואעג ואומר, דכל זה היה כמוס עמדי מאז מקדם, מנדון שבא ליד הרב ספרא רבה ויקירא, בנן של קדושים כמוהר״ר **שמואל פונטרימולי** נר״ו, דאסף איש טהור ראשונים ואחרונים דהלכתא אזלא לפסול התפלין שאינם מעור אחד, והסכים עמו מארי דאתרא אי רודיס דלעתות כאל ראש בית דין מעיה״ק ירושלים, הרב המופלא בעל ספר בית היין [רבי רפאל יצחק ישראל] נר״ו, בטרם תבא אלי האי פתקא דדינא ממר ניהו רבה נר״ו. עתה אקומה נא, להבין אמרי בינה, בדיוק דהמציא כת״ר בדברי מרן מסעיף ל״ז דנקט צריך, לסעיף ל״ח דנקט יעשה. ולדבר זה יסלח אדוני, דאין זה כדאי לעשות הכרח כמו יתד תקועה דמרן ז״ל סבירא ליה דהוא למצוה מן המובחר, דאין ראיה מזה כי כך דרכו בכמה סעיפי דינים לשנות הדיבור ליופי הלשון שלא להכביד למנקט שפה אחת בהילוך אחד, ואינו צורך להביא ממקומות אחרים, דהא ממקומו מוכרח, והוא דשם בסימן ל״ב סעיף (ל״ד) [ל״ה] נקט צריך, ובסעיף (ל״ה) [ל״ו] נקט יעשה כל פרשיותיה פתוחות, ואם שינה פסול. ע״כ. והרי בלשון יעשה איך כתב פסול, ואם נפשך לומר תידוק לאידך גיסא, אמאי לא סיים בדין עור אחד כמו זה דנקט יעשה. ואי בשני עורות פסול, תקשי למה האריך בדין פתוחה וסתומה לומר יעשה ואם שינה, הוה ליה למנקט צריך ודיו, דלמה שינה. נמצא דזיל הכא קא מדחי לה וזיל הכא קא מדחי לה. ובכן ליכא לאוכוחי כלום מלישנא דנקט בין צריך ליעשה. בר מן דין לא אפשר דמרן סבירא ליה דאין לפסול והוא למצוה מן המובחר, דהרי הרב פרי מגדים בחלק אשל אברהם (אות נ״ב) פירש על דברי מרן דהוא כדין מזוזה, והרי מרן גופיה [ביו״ד] בסימן פר״ח (סעיף ד׳) פסק כתבה בשני עורות אף על פי שתפרן פסולה. ע״כ. ולפי מונח של אדוני בדברי מרן ה״ן נסתר מחמת מדין תפלין לדין מזוזה, אך לדידן הכל הולך למקום אחד כאמור ושוין לטובה.

ובזה מה נאמנו דברי המג״א (בסקנ״ב) דכתב וז״ל: מעור אחד, דלא כמשמע מספר התרומה [סימן ר״ה] דאף בחתיכות תפורות יחד חשוב עור אחד, דליתא (ב״ח [אות כ״א]). אבל באגודה [מנחות סימן ח׳] הוכיח גם כן דחשיב כעור אחד, וכן כתבו התוס׳ במנחות [לב. ד״ה דילמא]. ע״כ. ומדכתב על דברי מרן דלא כמשמע וכו׳ אבל [וכו׳], יורה יורה דהבין בלשון מרן בפשיטות דעת עליון, לפסול, ומהיכן שמיע ליה כך בדעת מרן דהוא דלא כספר התרומה, אם לא מדין מזוזה דשפתיו ברור מללו לפסול, וכן הבין הרב באר היטב שם [סקנ״ז] כהרב מגן אברהם. ומאחר שכן, תמיה רבה על כבוד תורתו נר״ו, איך כתב דהרב מגן אברהם הרחיק עדיו דלא היה צריך מהאגודה והתוס׳, דמדברי מרן עצמו הוא כך דאין לפסול, דהלא הרב מגן אברהם קרי בחיל דדברי מרן דלא כספר התרומה, וליתא לדברי ספר התרומה, אבל האגודה ותוס׳ כתבו היפך מרן, והוא כספר התרומה, ואם כן איך יתכן דמקשה עליו דיוכיח הרב מג״א מדברי מרן דהוא כספר התרומה וכהאגודה והתוס׳, כיון דאמר דליתא וכו׳, אבל וכו׳, ודוחק אותו שיכתוב היפך ממה שגילה דעתו בדעת מרן מן הקצה אל הקצה מפיסול לכשר.

והנני יוסף להפליא, דכתב אחרי זה על הרב משחא דרבותא דהוא נגד מרן ונגד הרב מגן אברהם והאגודה וספר התרומה והתוס׳, והרי הרב מג״א מכריז ואומר דקיבל מה שכתב בספר ב״ח דליתא כמשמעות הספר התרומה, וכתב אבל וכו׳, ואיך מצדד להרב מג״א עם התוס׳ והאגודה וספר התרומה דהוא מנגד וחולק עליהם, מלבד מה שכתבנו על מרן גופיה כאמור. והוא חידוש דספר החשוב הלזה משחא דרבותא תורה יוצאה משם מחכמי ורבני מחנה קדשו [תונס], ואיך לא נמצא בידו לראות הכרח, ובראיות ברורות בדעת הרמב״ם ובדעת מרן דלא מהני חתיכות עור אחד אפילו בתפורין ודבוקים היטב, ואילו היה רואה דברי הרב משחא דרבותא, לא היה מפסידו לבעל התפלין ולהורות לו דיניחם דהם כשרים, כיון דמערב קבלו להרמב״ם ומרן, ובזה שוים הם הרמב״ם ומרן. ועיין כבוד יום טוב (דף ה׳ (ע״ג) [ע״ד]) וחקרי לב מהדורא בתרא (סימנים א׳ וב׳ וג׳ וד׳) בארוכה, ושם לא הכשיר[ו] כי אם בכל הבית מעור אחד, וצדדיו דוקא חתיכות, לא כנדון זה, דגם מר זקני הרב חקרי לב משלנו לפסול, ואילו היה רואה מר ניהו רבה נר״ו את דברי שני המאורות הגדולים הללו הגאון מר זקני הרב, והרב כבוד יום טוב, היה משתעשע ביתר שאת.

ושמעינן מהרב משחא דרבותא דאפילו היה דעת מרן להכשיר וקבלו הוראות מרן, הרי העיד בנו דמנהג בכל תפוצות ישראל לפסול כדעת הרמב״ם. וזה היה יכול כבוד תורתו נר״ו להוכיח מהרב ב״ח דהביא הוא לפניו, דכתב דליתא כספר התרומה, ״וכן נוהגין בכל גבול ישראל״, והרי נגד המנהג אינן פוסקין כמרן, אפילו במקומות דקבלו הוראות מרן כנודע. ולו יהי דיהיה תוקע עצמו בדעת מרן להכשיר, ויחשב כת״ר לספר אחד, הרי כיון דחלוקין עליו בדעת מרן, אומר בעל התפלין קים לי כהסוברים בדעת מרן דהוא פוסל, ואינו פורע להסופר. והגם דהוא מילתא דאיסורא דאין לומר קים לי, כיון דנפקא מינה לדררא דממונא אי חייב לשלם או לא, יכול לומר קים לי בשופי, עיין לאממו״ר זיע״א בספר גנזי חיים (במערכת ק׳ בדגל הקים לי אות א׳), ועיין להגאון מר זקני הרב בחקרי לב מהדורא בתרא (ח״מ סימן ה׳), ואורח משפט (מאות קי״א ואילך). ולאידך גיסא אם היה מוחזק הסופר דאקדומי פורענותא, לא היה יכול לומר קים לי כמו שהבין בדעת מרן להכשיר אחר דפירשו בו לפסול, לפי מה שהביא הרב צרור המ״ר [דודי] לי בספר אורח משפט (סימן כ״ה אות נ״ז), כיון דגילה דעתיה בדין מזוזה לפסול. והוא ברור. ועיין בספר אורח משפט (אות ל״ו) וז״ל: בפוסק דסותר דבריו ממקום למקום או דיש שני פירושים בדבריו דמצי לומר קים לי.

ועוד אשאלה ממנו לפי מונח שלו דמרן הקדוש מהמכשירין, למה בחר מר להקשות להמג״א דהרחיק עדיו להביא מהתוס׳ והאגודה ולא הביא למרן שהוא לפניו, ולא בחר להקשות להמג״א דלמה הרחיק עדיו לומר דלא כמשמעות ספר התרומה, ולא אמר ואין הלכה כמשמעות מרן להכשיר וכדכתב התרומה והתוס׳ והאגודה, אלא הלכה כמאן דאמר לפסול, כך היה לו להמג״א להקשות לפי דעתו שהבין משיח״א [מר שיחיה אמן]. ולמה תלה דלא וכו׳ על ספר התרומה אחר דמרן לפניו, ובכן דברי כת״ר צריכין עיון.

אוצר ההלכה

תו חזינן למר ניהו רבה שהחריד לנו חרדה גדולה על שהביאו ראיה לנדון מוהר״מ מינץ באתרוג מהסוגיא דגיטין (דף נ״ד ע״ב) דלא כתב האזכרות לשמן דהתם אמרו שהוא פסול. ונעלם מיניה דמר דכיוצא בזה נתקשה מרן החבי״ב בכנסת הגדולה (סימן רע״ו הגב״י אות כ״ה) על דברי התשב״ץ [ח״א סימן קע״ז] מסוגיא זו, ואיהו מפרק לה דכוונת הש״ס דזהו בלא תיקון, אך בתיקון כשר הספר תורה, וכתב דזה מן הדוחק. ושוב ביקש ליישב בשני דרכים אחרים דמשכחת לה לאוקומיה דיהיה הספר תורה כשר באופן שיהיה. יע״ש. ועיין להרב ברכי יוסף שם [סקכ״ד]. ודו״ק. ובעיקר ספקו של מוהר״מ מינץ והרב תנא בספר משנה למלך, כבר עמדו רבים ונכבדים הרב שבות יעקב (ח״ב סימן כ״ט), והרב חכם צבי (סימן ק״כ), ואדמת קדש [חלק א׳] סימן ס״ד, ונחפה בכסף (ח״א חו״מ סימן י״ב), ופרי מגדים במשבצות זהב סימן תרנ״ו [סק״א], וישועות יעקב שם [סק״ב], ויריעות האהל (סימן ל׳), ועקרי הד״ט (סימן ל״ג אות ל״א), ובית השואבה (דף ק׳ ודף ק״א). ועדיפא מינה היה לו להרב הפוסק מר יהודה נר״ו להביא ראיה לפי מונח שלו מתשובת הרב הגדול משאת משה (ח״ג [חו״מ] סימן כ״ה), על נדון דסופר נתחייב לכתוב ספר תורה לשמעון כדמותו כצלמו שכתב ללוי, והיה עשוי בווי העמודים, וזה שכתב לשמעון אינו בווי העמודים, והביא ראיות לצדד לכאן ולכאן ובכלל מסוגיא דבבא מציעא (דף ק״ג ע״א) אי אכולי מלתא אתני, וממה שכתב מור״ם סימן יש״ב [סעיף א׳] בבנין וקישוטו. ועיין להרב פני יוסף סדר בהעלותך (דף קנ״ב ע״ב וע״ג). ובווי העמודים מידע ידיע מה שכתב הרב ברכי יוסף סימן רע״ג [סק״ו] ובספרו לדוד אמת (אות כ׳) [סימן י״א אות י״ט]. ועיין למר זקני הרב בספרו מערכי לב (ח״ב דף ר״ל ע״ב), ופני מבין (ח״ב דף ק״ט ריש ע״ג). וכיוצא בדבר תמצא למוה״ר מראה הגדול (ח״א דרוש ה׳ לספר תורה דף ק״ס [ע״ג]) בכתב הסופר שלא לשם בעליו, דהביא ראיה מהרב שארית יעקב [דף ס״ד ע״ג] בענין גדול המעשה. יע״ש. אלא דלקושטא דמלתא אין אנו צריכים לא לדין אתרוג ולא לדין ספר תורה מווי העמודים, ולא להההיא דלא כיוון הסופר לשמו, כי לא נגע ולא פגע עם דין זה מעור אחד לדבוק חתיכות דתליא בפלוגתא אי כשר או פסול, ולא באנו עד הלום כי אם לברר דעת מרן הקדוש ותו לא מידי, דלדעתיה דמר סברת מרן להכשיר, ולדעתי הקלושה אינו ברור דמרן מכשיר, אדרבה הבננו בדבריו דפוסל. וסלח נא אנכי מבקש על כי לא הלכתי בעקבות משיח״א [מר שיחיה אמן], כי כיון דשלח לידי הוא דהיתה הרש׳ת, וזה רצון צדיק דאחוה דעי, ובכן הנראה לע״ד כתבתי, ואם שגיתי איתי תלין משוגתי ושלומו יסגא לעילא מדרגיה. נאום המעתיר בעדו ברוב עוז ושלום. **אפ״י** [אברהם פלאג׳י יצ״ו] **זוטרי ס״ט**[16].

(אברהם אזכור – מערכת ת׳ אות צ״א)

י״ד) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. עיין במגן אברהם (סקנ״ב). בהגהת הגאון רבי אליהו וילנא [אליהו רבא] על כלים (פי״ח מ״ח), הוכיח ממשנה שם דכשרים בשני עורות. (לקוטי שלמה)

ט״ו) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. הרב משחא דרבותא בנימוקי (מהרמ״א) [מהר״ש אלפאסי] [ח״ב דף כ״ז ע״ב][17] ובהשמטות בסוף הספר (דף רכ״ו) [בנימוקי מהר״ח אלפאסי] [דף קצ״ט ע״א][18], האריך בזה לפסול מה שעושים האומנין לחתוך בין בית לבית, ולחזור ולדבקם או לתופרן. ולא זכר מה שפירשו הראשונים על מתניתין דפרק י״ח דכלים [משנה ח׳], אשר משם הוכיחו הרמ״ע (סימן ל״ח [ד״ה עוד שמעתי]), והרב דבר שמואל (סימן רי״א), והרב מר וקציעה (בסעיף זה), דאף אם נחתכו לגמרי מהני תפר או דבק, ועיין להרב מגן גבורים [אלף המגן סקס״א ובשלטי הגבורים סקכ״ח], ועיין להרב בית אפרים (סימן א׳), מה שכתב בשם רש״י במגילה (דף ח׳ ע״ב ד״ה לתופרן בגידין), דמשמע דתפירה מועיל אפילו במזוזה, ויש לדחות וכו׳. יע״ש. ואני ראיתי בחדושי הריטב״א [מגילה שם ד״ה גמ׳ הא לענין] שכתב שם להדיא, וז״ל: כי קתני הכא לתופרן בגידין זה וזה שוין, שפיר איתא לפרושי אף (המזוזה) [אמזוזה] וכגון שנקרעה, אי נמי שכתבה בשני עורות ותפרן. וכן ראיתי לרבנו ישעיה הראשון בפסקיו להלכות מזוזה (דף ט׳ סוף ע״ג) שכתב כן להדיא. ועיין בתוס׳ במנחות (דף ל״ב ע״א ד״ה דילמא להשלים). ואף דאנן לא קיימא לן הכי במזוזה כמו שפסק מרן ביו״ד סימן רפ״ח [סעיף ד׳], מכל מקום בענין תפלין ראוי לסמוך עליו, וכל שכן בזה שלא נחתך לגמרי. ובלאו הכי נראה, דגם לפי מה שכתב הרב משחא דרבותא [בנימוקי מהרח״א] לפסול אף מה שחותכין קצת מבחוץ בין בית לבית של ראש או בבית של יד, אין לפסול מה שעושין האומנים היום לחתוך בין בית לבית מעט, ולחזור ולדבקם היטב עד שנעשה הכל גולם אחד, ומבחוץ ליכא שום קרע כלל. ומה שערער על זה המרדכי [הלכות קטנות דף י״א ע״ג], והביאו מרן בבית יוסף סימן ל״ג [סוף סעיף א׳], אפשר דשם מיירי באינו חוזר ומדבקו היטב, וכמו שכתב בספר משחא דרבותא בנימוקי (מהרמ״א) [מהר״ש אלפאסי][19]. ומה שכתב הרב מחצית השקל (סקנ״ב) דיש לפסול גם בזה לדעת הב״ח [אות כ״א], אינו מוכרח. (מעיני ישועה)

ט״ז) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד וכו׳. עיין באר היטב ושערי תשובה (סקנ״ז). ועיין במקדש מעט שבדעת קדושים (ס״ק קס״א) שכתב, דירא שמים יעשה מעור אחד ממש לכתחלה, ויזהר שלא יהיה נעשה נקבים בזויות הבתים בעור העליון הדק שהוא מעור אחד, דכשניקבו יש לומר דתו אינו עור אחד. ועיין בגדולי הקדש שם (סקמ״ב). ועיין שו״ת דברי חיים

הערות וציונים

16. על דברי הרב המחבר אלו, חזר והשיב הגאון רבי יהודה ג׳רמון זצ״ל הנזכר לעיל, תשובה באורך, שנדפסה שם בספר אברהם אזכור, והצגנו אותה כאן בשלמותה במלואים שבסוף הספר אות י׳. 17. נדפס לקמן אות מ״א. 18. נדפס בסוף הספר במלואים אות ח׳. 19. נראה כוונתו למה שכתב שם בד״ה מיהו בנדון זה (ראה לקמן אות מ״א), אבל שם מיירי מהרמב״ם, והרב כאן כותב ״מרדכי״, וצריך חיפוש.

אוצר ההלכה

(ח"ב סימן ג' וסימן ה') שכתב, דאם ניקבו הבתים על ידי סדק העור העליון כשרים ואין להחמיר, ואם נפסק כולו והקרע הולך לצד פנים הם פסולין. ועיין בשו"ת שערי צדק (סימן ד') שנתן עצה בזה. ועיין בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא תליתאה ח"א סימן רח"צ) שפסק כן. ועיין בשו"ת בית שלמה (סימן ט') שצידד להחמיר. אמנם בשו"ת מהר"ם שי"ק (בסימנים י"ט, כ', כ"א) פסק כדברי הגאונים הנ"ל דכשרין. יעו"ש. וכן כתב להקל בסוף ספר גילוי דעת בדף האחרון [בהשמטות]. יעו"ש. ועיין בשו"ת פרשת מרדכי (סימן ב'). ועיין לקמן סימן ל"ג (סעיף א' סק"ב)[20] מה שכתבתי בשם מהרי"א הלוי [ח"ב סימן ס"ה].

ועיין בשו"ת חתם סופר סימן ה' [ד"ה והנה], על דבר שנהגו הסופרים לדבק הארבעה בתים זה לזה בדבק בין בית לבית, שלא יהיו נפרדים ותתקלקל הריבוע, שאין דיבוק הנפרדים עושה אותו כאחד, רק על כל פנים לעיני כל רואיו יכירו שהם ארבעה. וכן דעתו שם לענין מעור אחד שנסתפק המג"א [סקנ"ב] בחתיכות תפורות יחד, והעלה דעל ידי דיבוק פסול דלא נחשב למעור אחד, אבל על ידי תפירה כשר, כמו בספרי תורה דנכתבין על שני עורות ונתפרין בגידין, אבל לא נדבק בדבק. ועל כל פנים המניח בתים עשויים משני עורות ואינן תפורין אלא מדובקין, וגם דבק בין בית לבית להיות מרובע, לא יצא ידי חובה ממה נפשך. ע"ש. ועיין בפתחי תשובה מה שכתב בזה[21]. ובחיי אדם כלל י"ד [סעיף ד'] הביא דתפלין של הגר"א היו פרודות.

ועיין בשו"ת משיבת נפש (סימן ב') שהאריך, דבין תפירה ובין דיבוק בדבק הוי חבור למעור אחד, והמנהג שנהגו לעשות חריץ וארבעה בתים דבוקין לגמרי ודאי לא נכון, וירא שמים יזהר לעשות הבתים נפרדים כי אין לומר לדבק טוב. ועיין בקובץ על הרמב"ם הלכות תפלין [פ"ב ה"א], שהביא מתשובת הרב מנחם עזריה (סימן ל"ח [ד"ה עוד שמעתי]) שמתיר בשני עורות התפורים ממשנה דכלים [פי"ח מ"ח], ודחה דבריו, דאין ראיה משם לא בדיבוק ולא בתפור. ועיין בשו"ת עמודי אור (סימן א') דרצונו לומר, דתליא במראית העין, דאם מחברן למטה ואין החבור נראה יש מקום להכשיר, ומכל מקום דעתו נוטה דלא מהני חבור כלל. ע"ש. ועיין מזה בספר דעת קדושים (סקמ"ח) מה שהאריך קצת בענינים אלו.

[הערת מהרש"ים: מה שכתב רום מעלתו בשם מג"א [סקנ"ב], מצאתי בספר שערי רחמים [קאצנלבוגין - דף ח' ע"ב סק"ו] בשם הגר"א והשאגת אריה[22], דצריך שיהיו הבתים פרודים זה מזה, ואם לא, הוו כשל יד. והגאון רבי חיים מוולאזין דעתו שיהיו דבוקות זה בזה. ואני מצאתי (בפי"ח דכלים מ"ח), תפלה ארבעה כלים, התיר קציצה הראשונה וכו'. ובתוספות יום טוב [ד"ה קציצה] בשם ערוך [ערך קק] דכל בית נקרא קציצה, לפי שהיא קצוצה מחברתה. והתוספות יום טוב כתב, על שם שקצוצה ונפרדת מחברתה נקראת כן. ע"ש. משמע דצריכים להיות פרודות, ואולי מפני שבפנים פרודות. ועיין בטהרת הקודש למנחות (דף ל"ד ע"ב ברש"י ד"ה ואם אין חריצין וכו'), שהוכיח מכמה פוסקים דאין לדבק הבתים זה בזה. ועיין חתם סופר חלק ו' (סימן ס"ח [ד"ה וכבר]) דאותן שעושים הבתים שלא מעור אחד רק על ידי דבק, ומדבקים הבתים זה בזה, הוי תרתי דסתרן, וממה נפשך אין יוצאין, דאי דבק חבור הוו בית אחד, ואם אינו חבור הרי אין הבתים מעור אחד. ע"ש. ואולי כיון שיש חריץ הוו כפרודות, וצריך עיון. ולפי מה שכתב בתשובות [מה]ר"מ מינץ החדש ([אפי זוטרי] סימן א' [ד"ה ומעתה צא וחשוב]) דבדבקו במינו חבור ובשאינו מינו אינו חבור, ועיין סימן תקפ"ו (סעיף ח'), אם כן בקלעה [בדבק] שנעשה מעורות הוי מינו, אבל מן שרף האילן הוי שאינו מינו, אם כן כשדיבק העורות עם קלעה מעור טהור ואחר כך הבתים מן שרף האילן יש להקל. והעירוני מהא דסוף פרק ג' דכלים (משנה ח'), רבי עקיבא מטמא בשל עץ ומטהר בשל חרס. ועיין שם בר"ש ורע"ב]. (ארחות חיים – ספינקא סקע"ד)

י"ז) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. במגן גבורים ([שלטי הגבורים] סוף סקכ"ח) הקשו מפרק במה מדליקין [שבת כח:] דאמר, לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה, למאי הלכתא, לעורן, תיפוק ליה שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני, ואי סלקא דעתך דתפירה מהני, הא איצטריך דלא יעשה בתים מעור טמאה ויתפור להם שי"ן כתובה על עור טהורה. ובחתם סופר חאו"ח (תשובה ה') תירץ, דכמו טלית של צמר וכנפיה עור חייב בציצית [סימן י' סעיף ד'], דבתר עיקר הבגד אזלינן והוי ציצית על בגד צמר, הכא נמי בתר עיקר הבית אזלינן וככתובה על עור טמאה הוא. ודפח"ח. אמנם בישועות יעקב סוף סימן זה מנכד המחבר [ד"ה והנה בש"ס][23], [הקשה] קושיא זאת באופן אחר דנפקא מינה שלא יעשה שני בתים אמצעים מעור טמאה, ובזה ליכא למימר דבתר עיקר אזלינן, דאין בית אחד עיקר מחברו. ולע"ד נראה כמו דאמרינן בכתובות (דף מ"ז ע"א ודף ע"ד ע"א) "ויצאה והיתה" [דברים כ"ד, ב'] הוקשו הויות להדדי, הכי נמי "לטוטפות" הוקשו טוטפות להדדי, וכיון דבתים שעליהם השי"ן על כרחך מטהורה, ממילא הוא הדין אמצעיים. ומה שהקשה נמי בישועות יעקב שם דנפקא מינה לבית של יד דאין עליו שי"ן, גם כן לא קשיא, דבמנחות (דף ל"ו ע"א) איתא "והיו לטוטפות בין עיניך" [דברים ו', ח'] כל זמן שבין עיניך יהיו שתים, פירש רש"י והיו, קאי על של יד ושל ראש, אם כן מקשינן נמי הויות להדדי. ועוד הוקשו של יד ושל ראש שם (דף ל"ז ע"ב), אמרה תורה הנח תפלין בראש והנח תפלין ביד, מה להלן בגובה שבראש. ע"ש. ואין היקש למחצה, וכמו שכתב הב"ח לעיל סימן כ"ז [אות א'] לענין חציצה, והכא נמי אם של ראש מטהורה, ממילא על כרחך הכי נמי של יד. ומה שתירץ הישועות יעקב משום דבלאו הכי אי אפשר מטמאה, דמין במינו אינו חוצץ

הערות וציונים

20. נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן ל"ג אות י"א.

21. נדפס לעיל אות י"ב. שם כתב שהגר"א וגם הגאון בעל שאגת אריה, כשהיו רואים לאחד שהניח תפלין של ראש דבוק, אמרו לו מדוע תניח של יד על ראשך.

22. נדפס בסוף הספר במלואים לסעיף זה אות ט'.

23. נדפס בסוף הספר במלואים לסעיף זה אות ט'.

אוצר ההלכה

ורואין הפרשיות האויר, מה שאין כן בטמאה. ע״ש. לא נהירא, דהא לרמב״ם [הלכות תפלין פ״ג ה״א] כורך מטלית על הפרשיות, ועיין במרדכי ריש הלכות תפלין [הלכות קטנות י:] ובאנשי שם (אות א׳), שם מבואר דלא צריך לראות האויר רק הבתים, והמרדכי גמגם בכריכות קלף על פרשת שמע, דשמא הקלף חשוב הבית ואינו רואה האויר, דבית החיצון ממש מפסיק אף דהוא מינו, וכן מוכח בסנהדרין (דף פ״ט ע״א) דבית חמישי פוסל משום דאין בית החיצון רואה האויר אף דהוא מינו.

ומה שהקשו על ספר התרומה [סימן ר״ה] מסנהדרין שם, כתבתי לתרץ לעיל סימן ט״ו בס״ד. (ערך שי)

י״ח) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. כתב במג״א (סקנ״ב), תפורות יחד וכו׳, וכן כתבו התוספות במנחות (דף ל״ב ע״א) ד״ה דילמא להשלים. [ע״כ]. בתוס׳ שם הקשו מירושלמי (פרק קמא דמגילה ה״ט) דתפלין ומזוזות אין נכתבין אלא בעור אחד, ותירצו דהאי בשלא תפרן. והאחרונים תמהו על התוספות, דזה לשון הירושלמי: אין בין ספרים לתפלין ומזוזות וכו׳, רבי יהושע בן לוי שאל [וכו׳] יש בספרים דנכתבין בשני דפין ותפלין ומזוזות אין נכתבין אלא בדף אחד. התיב רבי יצחק דרבה שהספרים נכתבים על שתי עורות ותפלין ומזוזות אלא על עור אחד. אמרין חבריא קומי רבי מנא נאמר דף אחד בשני עורות, לית היא דרבה. אמר לון שכן אפילו ספרים אין נכתבים כן. עכ״ל. וספרים דנכתבין בשני עורות על כרחך כשתופרן, אם כן בתפלין ומזוזות גם תפירה לא מהני. ועוד דמסיק דף אחד בשני עורות אפילו ספרים אין נכתבין, וספר תורה ודאי בתפור מיירי, עיין שם בשיירי קרבן [ד״ה שכן אפילו]. ומראה הפנים [ד״ה ותפלין ומזוזות] הקשה, דהרמב״ם כתב ((בפ״ב) [בפרק ה׳] מהלכות תפלין [הלכה א׳]) כתבה למזוזה בשני עורות אף על פי שתפרן פסולה, והכי מוכח מהירושלמי דקאמר התיב רבי יצחק דרבה, כלומר רבותא מהא דלעיל, דלמה לא חשיב דספרים נכתבין בשני עורות, ואי דתפירה מהני בתפלין ומזוזות מה פריך. ע״ש.

ולעיד מה דפשיטא לירושלמי דספר תורה נכתב בשני עורות ולא תפלין ומזוזות, דהיינו פרשה אחת כמו שכתבו הקרבן העדה והפני משה [ד״ה ולמה], היינו טעמא דאם כתב הפרשה בשתי חתיכות, כשתפר חצי הפרשה ראשונה לשניה, הוי כהשלים עתה הפרשה אחר שכבר נכתב חצי השניה והוי שלא כסדרן, דהא פסול אם אינו בעור אחד, אם כן כל זמן שלא תפר הוי כלא נכתב עדיין, וכשתפרה השלים. ומצאתי בשו״ת משיבת נפש (חאו״ח תשובה ב׳) כתב גם כן, דאם כתב בשתי חתיכות וחיברן אחר כך מודים תוספות דפסול, וז״ל: ואפשר ליתן טעם, דבתפלין ומזוזות דבעינן כתיבה כסדרן, דכתיב ״והיו״ בהווייתן יהיו, בעינן נמי שכתיבה תהיה כסדרן, מה שאין כן כשכבר נכתב בפסול, ובמה שמחברן לאחד הרי נגמר בפעם אחת כתיבת החצי השני, ובעינן דוקא שיכתוב כסדרן והכתיבה תהא כסדר, אבל הכא מתחלה היו פסולין, מה שאין כן בספר תורה. עכ״ל. ולדבריו דפוס פסול כיון שנדפס בפעם אחת, ועיין מג״א לקמן (סקנ״ז) כתב, דמנחם עזריה בתשובה [שו״ת הרמ״ע מפאנו סימן צ״ג] כתב דהמדפיס בדיו כשר. אלא דיש לומר דתוספות לא סבירא להו הכי. אמנם לדידי חזי לי דאפילו אם בפעם אחת כשר, הכא גרע, דכיון דצריך כסדרן הרי הצריכה תורה כשיכתוב תיבה שניה כבר תהא כתובה לפניה תיבה ראשונה, והיא תבוא אחריה ותמלא את דבריה, שיהיו שתים כהלכתן ומצורפת עמה הראשונה, וכן כל תיבה עד סוף הפרשה, ואם כתב על שני עורות קודם שחברן, הרי כשכתב חצי הפרשה בחתיכה שניה לבדה, לא היה לה שום חיבור וצירוף אל תיבות שבחתיכה ראשונה, וחסרה עדיין חלק ראשון, ואחר שתפר חוברה לה. ואסברה לה, כשכותב ״וידבר ה׳ אל משה לאמר״ צריך כסדרן, כשיכתוב אל משה יהא כתוב לפניו וידבר ה׳, שיהא נקרא כאחד מי דיבר אל משה, וכשיכתוב קודם אל משה לא נוכל לקרות מי דיבר עמו עד שיכתוב וידבר ה׳, זה פסלה תורה, והוא הדין נמי כשיכתוב בחתיכה אחת וידבר ה׳ ובשניה אל משה, החתיכה שניה אין לו ביאור מי דיבר אליו, ואי דנקרב לו חתיכה ראשונה הרי הצריכה תורה שיהא בעור אחד, ואינו ככתיבה אחת כשאינו מחובר ואין לו צירוף כלל.

ומצאתי בפתחי תשובה ביו״ד סימן רפ״ח (סק״ד) בשם הגאון רבי עקיבא אייגר זלה״ה [סימן רי״ג] גם כן לחלק בין חיבר קודם שכתב או אחר כך. ע״ש. והירושלמי מיירי דתפר אחר הכתיבה, ותוספות יש לומר דמיירי שהיה לו קלף קטן מהכיל כל השיטין של המזוזה, ולקח קצת שורות מספר תורה ותפר למטה הקלף חלק והשלים וכתב, וכן כתב שם במשיבת נפש. אמנם לשון התוספות שאם חסרה המזוזה שיטה אחת אי לאו דאין מורידין היו נוטלין שיטה אחת מספר תורה ותופרין במזוזה. עכ״ל. משמע דכבר נכתב וחסרה שיטה אחת. ולפי מה שכתבתי יש לומר דאין הכי נמי דבהכי מיירי, ומכל מקום כשר, דבשלמא כשכתב חצי פרשה בחתיכה אחת וחציה בחתיכה אחרת, חשוב שלא כסדרן, דצריך בשעת כתיבת תיבות המאוחרות שיהיו כתובין לפניהן תיבות הקדומות ויהיו מצורפים להם, ועל אופן זה יתקדשו התיבות בשעת כתיבה שיהא אמרת ה׳ צרופה, וכשכתב בשתי חתיכות לא הוי חיבור לתיבות שבחתיכה שניה לתיבות שבראשונה בשעת כתיבה, אבל כשכתב פרשה שלימה ונחסר אחר כך ממנה שיטה אחת ולקחה מפרשה אחרת שנכתבה גם כן כסדרה ותפרה לזה, הרי בשעת כתיבה נכתבה כסדר, ותיבות המאוחרות נצטרפו לשלפניהן ונתקדשו בשעת כתיבתן כדינן, ומה דלוקח עתה שיטה שהיתה כתובה להצטרף עם שיטות אחרות לא עם אלו שמצרף להן עתה, אין קפידא, וכמו שכתב בשו״ת עבודת הגרשוני (סימן סמ״ך) דאם נפסל פרשה ראשונה של תפלין, מותר ליקח פרשה אחרת שנכתבה לפני אלו, דמה שלא נכתבו הפרשיות הללו מתחלה לצרפם לפרשה זאת כי אם לאחרת זה אינו פוסל. ע״ש. ולא דמי למוחק אות ומתקנה אחר שנגמר הפרשה, דהוי שלא כסדרן אף דנכתב תחלה כסדרן, כמבואר בסימן זה במג״א (סקל״ט) כמו שכתב באשל אברהם סוף סימן זה [ד״ה כללא דמילתא]. ע״ש.

אוצר ההלכה

דשאני התם דעל כל פנים אות זה נכתב עתה שלא כסדר, אבל בנדון דידן הכל נכתב כסדר רק דעתה עשה צירוף חדש. ושפיר כתבו תוספות הא דירושלמי דתפלין ומזוזות אין נכתבין בשני עורות היינו כשלא תפרן ונכתבו בחתיכות נפרדות, דלא כתב מעולם פרשה שלימה על חתיכה אחת דהוי שלא כסדרן, אבל אם תפרן מקודם, התפירה עושה לאחד. ממילא הכי נמי כשנכתב פרשה שלימה בכל חתיכה רק אחר כך נוטל קצת מזה וקצת מזה ומחברן, נעשו אחד כיון דנתקדשו מתחלה כסדרן.

ומה דמסיק בירושלמי דדף אחד בשני עורות אפילו בספרים פסול, נראה לי הטעם משום "זה אלי ואנוהו" [שמות ט"ו, ב'], דאינו נוי לספר תורה שיהא דף אחד תפור באמצעו, דהא מהאי טעמא אין עושין יריעות פחות משלשה דפין [יו"ד סימן רע"ב ס"ג], ומהאי טעמא צריך שרטוט [שם סימן רע"א ס"ה], ומשום דמיירי שכתב קודם שתפרן לכן אפילו בספרים פסול, ולא מיבעיא בתפלין ומזוזות דפסול משום שלא כסדרן. אבל כשתפר ואחר כך כתב יש לומר להיפך, בספר תורה קפדינן יותר, כמו לענין שרטוט דאין צריך בתפלין, וכמו שכתבו התוס' במנחות (דף ל"ב ע"ב בד"ה הא), וכן כתב הרמב"ם (בפ"א מהלכות תפלין הי"ב) משום דמחופין בבתים, מה שאין כן ספר תורה ומזוזה, ולפי מה שכתב הכסף משנה שם דלפי הירושלמי נראה דגם תפלין צריכין שרטוט, רק דגמרא דילן סבירא לה דלא צריכי שרטוט, אם כן יש לומר לפי מה דמסיק הירושלמי דגם בספר תורה פסול תפירה בדף אחד משום "זה אלי ואנוהו", הכי נמי בתפלין, ואתי שפיר לשון ואפילו כפשוטו. ועל כל פנים לדידן יש לומר תפירה כשר בתפלין אפילו בדף אחד, וגם במזוזה שפיר כתבו התוספות, דהא קאי שם על הברייתא דספר תורה ותפלין שבלו, דמוקי לה התם כמאן דאמר מזוזה אינה צריכה שרטוט, ועל כרחך דסבירא ליה דשאני מספר תורה, כיון דמכוסה לא קפדינן אנויה אף דנבדקת פעמיים בשבוע [שם ריש סימן רצ"א], ולמסקנא דקיימא לן דמזוזה צריכה שרטוט [שם סימן רפ"ח ס"ח] יודו התוס'. ולכן הרמב"ם במזוזה [פ"ה ה"א] כתב דפסול כשכתבה על שני עורות אף על פי שתפרן, ולא הזכיר כן בתפלין, דשניהן מקורן מירושלמי דמשוה אותן, ולפי מה שכתבתי אתי שפיר, דשאני מזוזה דקפדינן אנויה, וכיון דהן רק שתי פרשיות דצריך רק דף אחד או שנים ושלשה, אם יתפור בהם אינו נוי למזוזה, ולא פליגי תוספות ורמב"ם. ובבתים דצריך להשחירן ולא ניכר הדבק והתפירה, כולם יודו לספר התרומה [סימן ר"ה] דמהני. ואין צריך לומר דרמב"ם מיירי שכתב קודם שתפרן, דכבר סתר דעת זאת הבית מאיר [אבן העזר] בסימן ק"ל סעיף ז', דברמב"ם משמע בבירור דגם כשתפרן קודם הכתיבה פסול. ע"ש.

ועם מה שכתבתי יש ליישב פירוש רש"י במנחות דף ל"ב [ע"א ד"ה ודילמא להשלים] שפירש להשלים, אם חסרה המזוזה. ופירשו תוספות כוונתו דחסר שיטה אחת ונוטל מספר תורה ותופר בה, והרי רש"י סבירא ליה במנחות דף ל"ג ע"א [ד"ה על שני דפין] במזוזה בשני דפין פסול, ואם כן מיירי בדף אחד, ובירושלמי מבואר דתפירה בדף אחד אפילו בספר תורה פסול, וכל שכן בתפלין ומזוזות. ולפי מה שכתבתי אתי שפיר.
(ערך שי)

י"ט) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. כתב באר היטב (סקנ"ז), חתיכות תפורות יחד לא חשיב עור אחד. עיין בפרי מגדים [סקנ"ב] שכתב, דכיון דבמזוזה קיימא לן [יו"ד סימן רפ"ח ס"ד] דלא מהני תפירה, הוא הדין בעור הבתים. ועיין בחתם סופר (סימן ה') שהעלה דמהני תפירה בעור הבתים ודבק פסול. ע"ש. ועיין במג"א [סקנ"ב] דבאגודה [מנחות סימן י"א] הוכיח גם כן דחשיב כעור אחד. ועיין בגור אריה יהודה (חלק אה"ע סימן ל"ב) שכתב, דאין ראיה מאגודה, דהוא מיירי לענין תפלין של יד ולכותבה על קלף אחד, והטעם משום אות אחת, בזה כתב דמהני תפירה, אבל לענין בית של ראש, יש לומר דדמי לגט ופסול על ידי תפירה. מיהו יש להביא ראיה דמהני תפירה דלא כהב"ח [אות כ"א], ממסכת כלים (פרק י"ח משנה ח'), תפלה ארבעה כלים, התיר קציצה ראשונה ותיקנה, טמאה מת. ופירש הרע"ב, העביר בית אחד והביא אחר תחתיו, טמא טמא מת, משום דחבור משוי גוף אחד. והנה פשטות המשנה משמע דוקא הותר ותיקנה משוי לה גוף אחד להיות טמא, אבל בלא הותר אלא הוסיף עוד בית אחד להארבעה בתים, לא הוי חבור להיות גוף אחד כיון דאין צריך לה, דחמשה בתים פסול, לא הוי חבור. ואי כדברי ב"ח אם הותר ותיקנה אמאי משוי חבור, הרי פסול לתפלין של ראש על ידי תיקון כיון דאינו מעור אחד. וגם מלשון המשנה "ותיקנה" משמע שנעשה תיקון על ידי תיקון זה, ולהב"ח לא נעשה תיקון כלל. אלא על כרחך בתפלין של ראש תפירה חשוב כעור אחד. עכ"ל. עיין בדעת קדושים ([סוף] סקמ"ח), שנדפס בשם הגאון מהר"א מווילנא דיש ראיה מפרק י"ח דכלים דלא בעינן מעור אחד, ונראה שכיון לראיה הנ"ל. ועיין בסוף ספר גילוי דעת, שבשו"ת דבר (משה) [שמואל] (סימן רי"א) כתב, דמעברתא שנקרע מהני תפירה וקיל מרצועות. ועיין שו"ת משיב[ת] נפש (סימן יו"ד [סימן ב'] שהאריך להוכיח דגבי בתים יש להקל טפי על ידי דבק מבשאר מקומות. על כן פסק בגילוי דעת שם, בנקרעו קצת בעור מהבתים להקל על כל פנים על ידי דבק, וכתב שצידד הרבה להקל גם שלא על ידי דבק, דלא כשו"ת בית שלמה [סימן ט'] ע"ש. ועיין מה שכתבתי לקמן סימן ל"ג [סק"א][24]. ועיין שואל ומשיב מהדורא תליתאה ([חלק ראשון] סימן רצ"ח), ומהר"ם שי"ק (סימנים י"ט, כ', כ"א).
(באר יעקב – קרוייזר סקצ"ח)

כ) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד לשל ראש. עיין בית יוסף ומגן אברהם [סקנ"ב] ותשובת הרמ"ע (סימן ל"ח) בזה. וכתב הרמ"ע שם [ד"ה עוד שמעתי] דבודאי למצוה בעינן

הערות וציונים

24. נדפס באוצר ההלכה חלק ד' סימן ל"ג אות י"ב.

אוצר ההלכה

מעור אחד. ומכל מקום אם היו מארבעה עורות מחוברים על ידי תפירה נמי כשר, וכדמוכח ממשנה דכלים (פרק י"ח מ"ח) וכתב כי זה הוא דעת מרן ז"ל. ע"ש. והובאו דבריו בתשובות חקרי לב (מהדורא בתרא או"ח סוף סימן א') ע"ש, ועיין שמן רוקח (ח"ב סימן א'), תשובות מהר"מ מינץ אחרון ([אפי זוטרי] סימן א'), חתם סופר (או"ח סימן ה').

כ"א) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. בענין תפלין משני עורות, אציין המקומות שבעלי תשובה עומדים, בשו"ת בית אפרים (או"ח סימן א'), בשו"ת מהר"ם מינץ מאובן ישן ([אפי זוטרי] סימן א'), בשו"ת הר המור למהר"ם בנעט (סימן א'), בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן ה', עיין שם בד"ה וראיתי בספר מגן גבורים וכו'. ועיין בשו"ת קנאת סופרים סימן ל"א ול"ב שחולק בזה על החתם סופר ז"ל). ועוד דיברו בזה בשו"ת הרבה. ועיין בספר הקובץ על הרמב"ם פרק ב' מתפלין [הלכה א'], שהביא מתשובות הרמ"ע (סימן ל"ח [ד"ה עוד שמעתי]) שמתיר בשני עורות התפורים ממשנה דכלים [פי"ח מ"ח], ודחה דבריו דאין ראיה משם. ועיין בספר ערוך לנר (סנהדרין דף פ"ט ע"א בד"ה בגמ' האמר רבי זירא) שהוכיח מסוגיא דשם, דעור אחד דוקא בעינן, ותפירה לא מקרי עור אחד, וכתב שבשו"ת בגדי כהונה [סימן א'] הרגיש גם כן בראיה זאת. ובספר עט סופר (ח"ב כלל נ"ח) כתב וז"ל: בענין תפלין משני עורות, עיין חתם סופר (סימן ה') שמחלק בין חיבור על ידי דבק או תפירה, עיין תשובות מהר"ם מינץ, ושמן רוקח (ח"ב סימן א'), ותשובות רבי עקיבא איגר (סימן י"א), ותשובות שמלת בנימין (סימן י"ד) וכו'. ע"ש. (ועיין בספר חתן סופר לאו"ח [שער הטוטפת סימן כ"ג] דף ע"ב באורך)[25]. (ילקוט הגרשוני סקי"ג)

כ"ב) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. עיין או"ח סימן תקפ"ו (סעיף ח') מבואר דאם נסדק השופר לשנים פסול, ולא מועיל אם חממו באור ונדבק, ומבואר במג"א [סקט"ז] הטעם משום דמקרי שני שופרות. מזה נראה שדבק לא מהני להיות נקרא אחד, וראיה מזה לשני עורות תפלין שפסול אף אם דבקן, ואולי איתא ראיה זו באחרונים[26]. (אפיקי מים)

כ"ג) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד וכו'. עיין למאריה דאתרין הרב משחא דרבותא ז"ל (בח"ב דף ז"ך, ובקונטרס אחרון דף קצ"ט)[27] מה שהאריך בזה. ועיין עוד להרב בית אפרים ז"ל (בא"ח שאלה א') מה שכתב בזה. (עיין שואל ונשאל חלק ו' סימן מ"א[28]). (באר משה)

כ"ד) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. בתים של ראש שאינם מעור אחד, אלא מארבעה עורות ומדביקם יחד. עיין להרב משחא דרבותא בחדושי מוה"ר שלמה אלפאסי (או"ח סימן ל"ב דף כ"ז ע"ב)[29], ובחדושי מהר"ח אלפאסי (דף קצ"ט ע"א)[30], ולמהר"י ג'רמון בתשובה כי באה בספר אברהם אזכור (מערכת התא"ו אות צ"א), שתי תשובות באורך ורוחב[31]. ועיין להרב כבוד יום טוב (דף ה' [ע"ד]) ולהרב מעיני ישועה[32]. ע"ש. ועיין עוד להראש"ל בספר יש"א איש חו"מ סימן [ח' שאלה ב'] ע"ש. (זכרי כהונה – חלק א' מערכת ת' אות ה')

כ"ה) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. ומה ששאלת במי שהיה לובש תפלין מעור אחד וניקב, אם מותר להחליפו בחדש משני עורות. תשובה: לענ"ד הדבר פשוט דלפי מנהגנו תפלין משתי עורות הרי [הוא] פסול, וכמו שהאריך הרחיב מרא דאתרין הרב משחא דרבותא ז"ל (בדף קצ"ט והנמשך)[29], עיין שם שסיים בזו הלשון: וכל מי שעושה תפלין דבוק בדבק לא קיים מצות תפלין מימיו, וברכותיו לבטלה בלי ספק וכו'. ושוב אחר שקראו הפסק הנזכר ודקדקו בו הדק היטב, הורו המורים אדוני אבי מורי ורבי נר"ו ושאר החכמים כמסקנא זאת ופסלוהו. עכ"ל. גם מרן שכתב סתם יעשה ארבעה בתים מעור אחד לשל ראש ובית אחד לשל יד, משמע דבשני עורות פסול ולא מהני דיבוק או תפירה. וכן כתב הרב קול יעקב שם (באות קע"ד) דאנחנו אין לנו אלא דברי מרן שקבלנו הוראותיו וכו', ומדכתב סתמא משמע דבכל גוונא יש לאסור, בין בתפירה בין בדבק, אלא צריך להיות עור אחד דוקא שלם בין לשל יד בין לשל ראש. אלא שאחר כך הביא [הרב קול יעקב] מחלוקת במה שיש סופרים דכדי לעשות הבתים מרובעים קורעים העור מן הצדדים ומדבקים אותו בדבק, שהרב משחא דרבותא אוסר, והרב חקרי לב [מהדורא בתרא או"ח סימנים א' - ד'] מתיר, וסיים: וכבר כתבנו דדעת מרן לאסור, ובפרט שהיא מצות עשה דאורייתא שצריך להחמיר בה מאד וכו', ועל כן כל האיש הירא וחרד לדבר ה' צריך לחקור ולדרוש בקנייתו תפלין שמא הוא מחתיכות מדובקות, ולא יכניס עצמו בספק מחלוקת היפך דעת מרן מפני הכסף שמוכרים בזול, כי מצות ה' ברה לא יערכנה זהב וכו'. ע"כ. וכל שכן שכך היה מנהגנו מעולם, ולא שמענו מי שמיקל בזה. מיהו אין לגעור בנוהגים היתר בשני עורות כיון שיש להם על מה שיסמוכו, דהרבה פוסקים מתירים וכנזכר לעיל. (שו"ת והשיב משה – סימן ג')

כ"ו) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. [אמר המגיה: מכתב זה נשלח מאת הרב המחבר להרב הגאון רבי דוד כטורזא זצ"ל הרב הראשי לתוניסיה, ותשובתו לא נמצאה, וכך הוא מתחיל:] בזה השבוע אחד מתושבי העיר יע"א, מסר תפליו לסופרי דמתא תונס

הערות וציונים

25. ועיין עוד בשו"ת יביע אומר חלק ט' סימן ה' מה שכתב בזה. 26. עיין למהרש"ם בהערותיו לספר ארחות חיים - ספינקא (סקע"ד, נדפס לעיל אות ט"ז) שציין לסימן תקפ"ו בקיצור. 27. נדפסו לקמן אות מ"א ובסוף הספר במלואים אות ח'. 28. שם נסתפק הרב המחבר לדעת המכשירים תפלין משני עורות, האם רשאי גם לקנותם לכתחלה ולברך עליהם. ושלח את ספיקו להגאון הראש"ל יש"א ברכה זצ"ל שהשיב לו להחמיר בזה. ע"ש באורך. 29. נדפס לקמן אות מ"א. 30. נדפס בסוף הספר במלואים אות ח'. 31. תשובתו הראשונה נדפסה לעיל אות י"ג, ותשובתו השניה נדפסה בסוף הספר במלואים אות י'. 32. נדפס לעיל אות ט"ו.

אוצר ההלכה

יע״א לבדקם אם הם כשרים, והם פסלום מחמת שהבית עשוי משני עורות, ולפי דבריהם תפלין העשוי משני עורות כשר רק לבני ארץ ישראל, אבל לבני המחוז התוניזי פסול יען בספר משחא דרבותא[33] [למארי דאתרין מהר״ם אלפאסי ז״ל] ישנו פסק ארוך לפסול התפלין העשויים משני עורות וכוותיה נהגו. כך שמעתי מבעל התפלין הנזכר.

ואני הדל תמהתי על זה, שהרי עינינו רואות שרוב התפלין הנמכרים ונקנים במקומות אלה הם משני עורות, ואם איתא שהם פסולים למה לא השגיחו גדולי הדור על זה להזהיר שלא יקנו מאלה התפלין וגם ימנעו המוכרים מלמכור. ועוד שהרי רוב גדולי הראשונים והאחרונים מכשירים תפלין העשוי משני עורות, וכמו שראיתי בספר אברהם אזכור (מערכת התי״ו אות צ״א) פסק אחד מהרה״ג רבי יהודה ג׳רמון זצ״ל שהעלה להתיר[34], ונכפל עוד הפסק הנזכר פעם אחרת באריכות, ושם (בדף ס״ו ע״ב) כתב וז״ל: עלה בידינו אליבא דהלכתא בעורות הבתים של התפלין להכשירם בשני עורות על ידי דיבוק ותפירה, הלא המה שבעה עמודי ההוראה וכו׳, ראשון בקודש גדול אדונינו רבנו רש״י ז״ל [מנחות לב. ד״ה ודילמא להשלים], ורבנו ר״י בעל התוס׳ [שם ד״ה דילמא], ורבנו ברוך בעל ספר התרומה [סימן ר״ה], ובעל ספר אגודה [מנחות סימן ח׳] שהביא המג״א ז״ל, ורבנו הטור ז״ל כפי מה שהבין בדבריו מרן בבית יוסף (א״ח סימן ל״ב) והסכים דבריו לדברי בעל ספר התרומה, ומרן ז״ל בשלחן ערוך ובבית יוסף שם, ואחרון שבכולם אשר דבריו קילורית לעין בכל מקום המג״א ז״ל [סקנ״ב], כולהו רבוותא סברי מרנן ומכשירים בתים של התפלינות בשני עורות על ידי תפירה או דיבוק דחשיבי כעור אחד וכו׳. עכת״ד הרב יהודה ג׳רמון ז״ל. גם הרב מעיני הישועה ז״ל (בא״ח סימן ל״ב דין ל״ח)[35] הביא דברי הרב משחא דרבותא ז״ל שפסל, וכתב עליו שלא זכר מה שפירשו הראשונים אמתני׳ דפרק י״ח דכלים [משנה ח׳] אשר משם הוכיחו הרמ״ע [מפאנו סימן ל״ח] (והד״מ) [והרב דבר שמואל] [סימן ר״א] והרב מר וקציעה [סעיף זה] וכו׳ דאף אם נחתכו לגמרי מהני תפר או דיבוק וכו׳. עש״ב. ומעתה יש לתמוה למה תפסו הסופרים הנזכרים כדברי הרב משחא דרבותא הפוסל נגד כל גדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים, ומה גם נגד מרן ז״ל כפי דברי מהר״י ג׳רמון הנ״ל. וצ״ע.

ואגב יש לתמוה על דברי ספר התרומה שהביא מרן בבית יוסף (א״ח סימן ל״ב), על מה שכתב הטור ויעשה ארבעה בתים מעור אחד, וז״ל: ויעשה ארבעה בתים מעור אחד, פרק הקומץ (דף ל״ד ע״ב) תניא כותבן על ארבעה עורות ומניחן בארבעה בתים בעור אחד, וכתוב בספר התרומה פירוש שיהיו הארבעה בתים מחוברים יחד מעור אחד, או שמא מארבעה עורות ובלבד שיהיו תפורים זה לזה, וטוב ונכון לעשותן מעור אחד. ע״כ. והנה מלשון או שמא מארבעה עורות דקאמר, משמע דלא ברירא ליה פירוש [זה, אלא שמצדד] שיש לפרש כך דעור אחד דקתני ברייתא לאו דוקא, וכיון דלא ברירא ליה מילתא אם כן הוה ליה ספק, ואם כן [היכי מסיים] עלה דטוב ונכון לעשות מעור אחד דמשמע מצוה מן המובחר בעלמא, וקשה דכיון דיש כאן ספק בפירושא דברייתא אם כן היה לו להחמיר [מדינא] שלא לעשותן רק מעור אחד דקיימא לן בכל דוכתא ספיקא דאורייתא לחומרא. וצ״ע.

[אמר המגיה: עוד נמצא פתק קטן מהרב המחבר זצ״ל, שהשיב להרה״ג רבי דוד כטורזא זצ״ל על תשובתו בנושא זה שנאבדה, וזה לשונו:]

מכתבו הבהיר קבלתי לנכון, וראיתי שפירש בדברי הרב ספר התרומה שהוא ז״ל מספקא ליה בפירוש הברייתא דקתני ומניחם בארבעה בתים בעור אחד, אי רצונו לומר בעור אחד דוקא דהיינו לכתחלה צריך עור אחד והמשנה [דפרק י״ח דכלים] איירי בדיעבד, או דילמא בעור אחד לאו דוקא אלא אפילו ארבעה עורות שיהיו תפורין יחד והוי אפילו לכתחלה. עכת״ד נר״ו. והנה לפירושו אם אנו תופסים הפירוש הראשון עיקר דבעור אחד דקתני הברייתא הוא בדוקא, ורצונו לומר לכתחלה צריך עור אחד, אם כן כשיעבור אדם ויעשה בארבעה עורות תפורין יחד, הגם דיצא ידי חובת התפלין מכל מקום איסורא עבד במה שלא עשאם לכתחלה בעור אחד, הואיל ומדאורייתא בעינן לכתחלה עור אחד דוקא. ואם כן עדיין קשה על הרב ספר התרומה ז״ל שכתב וטוב ונכון לעשות מעור אחד, דמלשון זה משמע דאף אם יעבור אדם ויעשה לכתחלה תפלין מארבעה עורות מכל מקום לא עביד איסורא רק שלא עשה מצוה מן המובחר, דכן משמעות לשון טוב ונכון לעשות וכו׳, שרצונו לומר מצוה מן המובחר לעשות כך אבל אם לא עשה כך אפילו לכתחלה ודאי לא עביד איסורא, ואם איתא שכוונת הרב ספר התרומה כמו שפירש רום מעלתו נר״ו אם כן הוה ליה להרב ספר התרומה לומר ומיהו לכתחלה צריך לעשות מעור אחד דוקא, דסוף סוף מידי ספיקא דאורייתא לא יצאנו. [אמר המגיה: ידוע בפוסקים דבדאורייתא לא מחלקינן בין לכתחלה לדיעבד, וכמו שכתבו התוס׳ בגיטין (דף ג׳ סוף ע״ב) והרב פרי חדש בקונטרס אחרון ליו״ד בהשגות על בית הלל (סימן א׳) ועוד, ואם כן יש לומר דפשיטא ליה להרב ספר התרומה דמדאורייתא כשר אף לכתחלה בארבעה עורות כדמוכח ממתני׳ דכלים, וכל הספק הוא אם מדרבנן צריך לכתחלה מעור אחד, וספיקא דרבנן לקולא. נאמ״ן ס״ט].

ועוד תמיה אני על רום מעלתו נר״ו, במה שכתב דלפי זה שפיר עבדי הסופרים דקפדי על זה דכן מצוה מן המובחר וכו׳, ותימה שאני הצעיר עיקר שאלתי במכתב הקודם [עד כאן נמצא, והדף קרוע. אבל הכוונה מבוארת שעיקר שאלתו ז״ל היתה על שהסופרים פסלו התפלין גם בדיעבד].

[ולדינא מנהגנו להקפיד שיהיו התפלין מעור אחד הואיל ונפק מפומיה דהרב משחא דרבותא ז״ל, וכן הרבה

הערות וציונים

33. נדפס כאן במלואים שבסוף הספר אות ח׳.

34. נדפס לקמן אות מ״א, והפסק השני נדפס כאן במלואים שבסוף הספר אות ח׳.

35. נדפס לעיל אות ט״ו.

אוצר ההלכה

מהחרדים על דבר ה׳ מקפידין על כך. אך לפסול תפלין משני עורות אין בידינו הואיל ורבו והמכשירים, ובשו״ת ישכיל עבדי [ח״ה חאו״ח סימן ה׳] גם כן נשאל בזה ומסיק להכשיר ע״ש[36]. וכעת אינו מצוי אצלי. המעתיק [נאמ״ן ס״ט]].

(שו״ת כה לחי – ח״ב סימן א׳)

כ״ז) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. עיין מג״א (סקנ״ב). בתוס׳ מנחות שם [לב. ד״ה דילמא] אהא דאיתא שם מזוזה מצוה לעשותן סתומות (כשירה), לימא מסייע ליה דתניא ספר תורה שבלה או תפלין שבלו אין עושין ממנו מזוזה, משום דאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, ותפלין חמורה ממזוזה. ואי תימא דמזוזה שעשה סתומה פסולה, למה לן טעמא גבי תפלין דאין עושה ממנו מזוזה משום דאין מורידין, תיפוק ליה דהא פרשת והיה אם שמוע בתפלין היא סתומה ואין יכול לעשות ממנה מזוזה, אלא על כרחך דמזוזה שעשאה סתומה כשרה. ומדחה הגמרא דילמא להשלים, פירש רש״י דהיינו דאיירי שתחלת הפרשה היתה כתובה לשם מזוזה וכדינה פתוחה, רק שהיה חסר לו אחרונה ורוצה לדבק השיטה מתפלין, דאסור משום אין מורידין, ולא מוכח מכאן דסתומה כשרה. והקשו התוס׳ הא איתא בירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] דתפלין ומזוזות בעי מעור אחד והאיך יוכל לצרף השיטה של תפלין למזוזות, ותירצו התוס׳ דכיון דתפרן הוי אחד. אם כן מוכח כשיטת האגודה [מנחות סימן ח׳], אבל כל זה הוא לפי מה שפירשו בגמרא כפירוש רש״י הנ״ל, אולם התוס׳ לעצמם מפרשים פירוש אחר בגמרא, דהא דמדחי הגמרא דילמא להשלים, הכוונה שהיה על פרשת והיה אם שמוע בתחלתה גליון גדול והיה מקום לכתוב על הגליון פרשת שמע, או להיפך שהיה סוף פרשת שמע גליון והיה מקום להשלים שם פרשת והיה אם שמוע, ולא היה צריך כלל לתפור או לדבק. ודו״ק. (אהל ברוך)

כ״ח) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. יעוין בחתם סופר (ח״ו סימן ס״ח) שכתב, שאותם שעושים הבתים שלא מעור אחד, רק על ידי דבק שמדביקים הבתים זה בזה, הוי תרתי דסתרן, דממה נפשך אין יוצאין, דאי דבק חיבור הוי בית אחד. ואי אינו חיבור, הרי אין הבתים מעור אחד וכו׳. ולענ״ד נראה, שחריץ (מצטרף) [מצטרך] להכשיר ולא לאסור, כעין שמצינו לקמן (סימן רע״ד סק״א) במגן אברהם לענין שתי ככרות שלימות בשבת, וביו״ד (סימן ל״ה סעיף ה׳ בהגה) אם נראה באונה אחת כמין סדק, מצטרף להכשיר אבל לא להטריף וכו׳. (נפש חיה)

כ״ט) שם מעור אחד. במג״א (סקנ״ב) מעור אחד וכו׳. יעוין מה שכתב הגר״א באליה רבא כלים פרק י״ח משנה ח׳. (נפש חיה)

ל׳) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. כתב במג״א (סקנ״ב), דלא כמשמע מספר התרומה [סימן ר״ה] דאף בחתיכות תפורות יחד וכו׳, אבל באגודה [מנחות סימן ח׳] הוכיח גם כן דחשיב כעור אחד, וכן כתבו התוס׳ במנחות דף ל״ב ע״א [ד״ה דילמא] וכו׳. וכתב על זה המחצית השקל בביאור הדברים, וזה לשונו: דבעי הש״ס להוכיח שם דבמזוזה אם עשה פרשיותיה סתומות כשרה, מדתניא ספר תורה שבלה ותפלין שבלו אין עושין מהן מזוזה, שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, ותיפוק ליה דבספר תורה הפרשיות הללו דהיינו והיה אם שמוע סתומה, ובמזוזה פתוחה, אלא ודאי דגם מזוזה אם עשאה סתומה כשרה. ודחי דילמא להשלים, ופירש רש״י, דאיצטריך ברייתא לומר הטעם משום דאין מורידין דאפילו להשלים אסור, דהיינו שתחלת הפרשה כתוב כדין מזוזה אלא שבסוף הפרשה חסר שיטה אחת, דאסור ליקח אותה שיטה ולהדביקה למזוזה ולהשלימה. וכתבו התוס׳ ותיפוק ליה דאסור כהאי גוונא, דהא אמרינן בירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] דתפלין ומזוזות בעינן שיהיו כתובים על עור אחד, ותירצו, כיון דתפרן יחד דינו כעור אחד. ע״ש. ואם כן הוא הדין דהדין כן בבתים, וכל זה לשיטת רש״י. ודעת החולקים צריך לומר דסבירא להו כפירוש התוס׳ שם, כגון שפרשת שמע כתובה בספר תורה בסוף העמוד ויש גליון תחתיה, ויחתוך פרשת שמע מספר תורה ויכתוב בגליון שתחת שמע פרשת והיה אם שמוע כדין מזוזה. או להיפך שפרשת והיה אם שמוע כתובה בראש העמוד ויש גליון על גביו, ויכתוב עכשיו בגליון שעל גביו פרשת שמע. ע״ש. (ואף על גב דכהאי גוונא הויין שלא כסדרן, עיין מה שכתב על זה הט״ז ביו״ד סימן ר״צ) ולפי זה אין ראיה משם דתפירה מקרי חבור. עכ״ל המחצית השקל.

והנה זה לשון הט״ז שם ביו״ד: וקשה על החלוקה שכתב שמע למעלה, הא הוי שלא כסדרן, וכתב בריש סימן רפ״ח דפסיל וכו׳, ואם כן למה לי טעמא דאין מורידין וכו׳, בלאו הכי פסול. ונראה לי, דהתוס׳ סבירא להו דההיא שלא כסדרן מיירי דוקא בחד פרשה עצמה, אבל לא מפרשה לפרשה, כיון שאינן סמוכות בתורה. וכמו שכתבתי לעיל (ריש סימן רפ״ח), והבאתי ראיה מאו״ח סימן ס״ד [סעיף א׳]. ולפי זה צריך לומר לדעת רמב״ם [תפלין פ״ה ה״א] (בטור) [וטור] שפוסל[ים] גם בהקדים פרשה, לא מיירי כאן מחלוקה השניה של התוס׳ וכו׳. עכ״ל הט״ז. והנה צריך עיון בדבריו, דמביא ראיה מסימן ס״ד [סעיף א׳] לענין קריאה למפרע דאין קפידא בקדימה בקריאת הפרשיות, דהוא הדין כאן לענין כתיבה כסדרן. וצריך עיון, הא דינא דקריאה למפרע דאין קפידא בפרשיות היא ההלכה ברמב״ם ז״ל פרק ב׳ מהלכות קריאת שמע [הלכה י״א], עיין באר הגולה (סימן ס״ד), ובכתיבת הפרשיות למפרע הוא מחמיר, וכמו שהביא הוא ז״ל בעצמו. ועל כרחך דאין ראיה מזה לזה, וכמו שכתב הגר״א ז״ל בסימן ס״ד [סק״א], עיין בדמשק אליעזר [סק״א]. ועתה מצאתי

הערות וציונים

36. עיין שם (סוף אות ד׳) שכתב, דבשעת הדוחק בודאי יש לסמוך על המתירים, ומכל מקום לכתחלה אין להקל בזה, מאחר ודעת מרן ז״ל נראה דבעינן דוקא מעור אחד, ואפילו אם יעלה לו ביוקר בכפלי כפלים מתפלין משני עורות אין להקל בזה. עש״ב.

אוצר ההלכה

בספר ישועות יעקב [סימן ס״ד סק״א] שהרגיש בהחילוק שבין קריאה לכתיבה, ומשום זה התכוין גם כן למה שכתב הגר״א ז״ל. ע״ש.

והנה בהגהות הגאון מהר״ש איגר זצ״ל [גליון מהרש״א] שם ביו״ד מצאתי כתוב בשם גנת ורדים [ח״א או״ח כלל ב׳ סימן ד׳ ד״ה ואגב], דגם בפסוקים אין קפידא לפירוש רש״י ז״ל שם. והנה בהזכירנו דברי הגר״ש איגר ז״ל בעת הגדת השיעור, אמר חכם אחד הרב״פ הי״ו, דבזה מובן מה שצייר רש״י ז״ל בברכות (דף י״ג ע״א בד״ה מדברים הדברים) את הדין דלא יקרא למפרע כגון ובשעריך ביתך מזוזות, דהיינו למפרע בתיבות, דהא לדברי הגנת ורדים הנזכר סבירא ליה לרש״י ז״ל דאין קפידא למפרע גם בפסוקים, ולזה צייר את הלמפרע בתיבות דווקא. עד כאן דברי הרב הנזכר.

והנה הדקדוק של הרב הנזכר על רש״י ז״ל, מצאתי שעמד על זה הטורי אבן (מגילה דף י״ז ע״ב [ד״ה שלא]), ותמה, אמאי דחק לפרש כן בברכות, וגם בסוטה (דף י״ז ע״ב [ד״ה למפרע]) גבי מגילת סוטה (כאשר נעתיק דבריו לקמן בעזה״י). ואמרתי בזה על דרך חידוד, דהנה הא דנקט רש״י ז״ל הפירוש דלמפרע בתיבות, הוא אליבא דרבי [שם בברכות] דדרש למפרע מדברים הדברים, ואליבא דרבי על כרחך הלמפרע הוא בתיבות, דהא אמרינן לקמן (ע״ב) שמע ישראל וגו׳ אחד, זו קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא, וכיון דרק הפסוק ראשון הוא דאורייתא, אם כן איך אפשר לומר הלמפרע קאי על פסוקים או על פרשיות, הלא החיוב דאורייתא הוא אינו רק על פסוק אחד, אם כן על כרחך הכסדרן מהתורה הוא על פסוק זה שהוא חיוב דאורייתא, ולא יצויר רק בתיבות. הגם דרש״י ז״ל נקיט התיבות דפסוק וכתבתם, ע״ש, דזה אינו מן התורה לדברינו הנזכרים, אמת כן הוא, דגם אם נאמר דשאר הקריאת שמע הוא דרבנן, גם כן צריך לקרות כסדרן ולא למפרע, דרבנן כעין דאורייתא תיקנו, אמנם כיון שאין לנו ראיה מן התורה רק על התיבות שצריך לקרותן כסדרן, גם רבנן בדידהו לא החמירו יותר, כיון דאין לנו ראיה מן התורה להקפיד על זה. ולרבנן אין לנו הוכחה איך יסברו בזה, אם נאמר דאלו רבנן יסברו גם כן דקריאת שמע אינו אלא פסוק ראשון, גם הם יסברו דרק בתיבות קפדינן כמו לרבי, דלא פליגי, רק דהם למדו זה מוהיו, ורבי מדברים וכו׳. וגם אם נאמר דהם יסברו דכל הקריאת שמע דאורייתא, מכל מקום אפשר דבזה דלמפרע יסברו כרבי דלא קפיד רק אתיבות, דבזה לא מצינו דפליגי, ואפשר דהם יחמירו גם (עד) [על] הפסוקים, משום דאם יסברו דכל הקריאת שמע דאורייתא יש לפרש והיו על הפסוקים גם כן, אבל לרבי מוכרח הוא דכוונת התורה הוא על התיבות. וגם אם היה אפשר לומר דעל כל פנים שאחר שתיקנו חכמים לקרות כל הקריאת שמע הקפידו בכסדרן גם על פסוקים, מכל מקום לא תפס רש״י ז״ל אלא את המועט המוכרח. ובזה ניחא שפירש זאת בדברי רבי. הגם דהתלמידי רבנו יונה פירשו אהא דאמר שמע ישראל וכו׳ אחד, זו היא קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא, דרצונו לומר כל הפרק, עיין שם (בדף ט׳ [סוף] ע״א) ברי״ף ז״ל, אמנם אין הכרח דגם רש״י ז״ל יסבור כן, דאפשר דרש״י ז״ל יפרש על הפסוק ראשון דוקא (עיין שיטה מקובצת ועיין תוספות הרא״ש בדף י״ג ע״ב). עיין פרי חדש (סימן ס״ז) הדעת ראשונה [ו]הדעת השנית בשיטת הרשב״א ז״ל ובשיטת רש״י ז״ל, ומה שכתב בדעת רש״י ז״ל אין סותר לדברינו, ובפרט שרש״י ז״ל כתב זה בדעת רבי יהודה הנשיא. והנה מצאנו טעם מספיק על הא דברכות, אולם מצאנו לרש״י ז״ל בסוטה (דף י״ז ע״ב) גבי מגילת סוטה דלמפרע פסולה, פירש גם כן אתיבות כגון שכתב ירך ולנפול וכו׳. ע״ש. ושם לא מצאנו סיבה מכרחת לפירוש זה.

ואפשר לומר דמאן דאמר בסוטה שם למפרע פסולה, הוא רבא, ורבא הוא דפסק בברכות (דף י״ג ע״ב) כרבי מאיר, דסבר דצריך כוונת הלב הוא רק בפסוק ראשון, ויסבור רש״י ז״ל דטעמא משום דרק פסוק ראשון הוא מן התורה, ואם כן יהיה מוכרח בדינא דלמפרע גבי קריאת שמע דהוא אתיבות, כמו שכתבתי לעיל על רבי יהודה הנשיא, וגמר פירוש דין דלמפרע בסוטה מלמפרע דקריאת שמע. (ויהיה גם כן מובן מה דרק ברבי, וכמו כן בסוטה בדרבא פירש רש״י ז״ל כן, ובמגילה (דף י״ז ע״א) לא פירש כלום, אלא משום דברבי וברבא יש לו הכרח איך לפרש, ובשאר אין לו הכרח ולזה הניח מלפרש). או אפילו בלא זה, אלא אפילו לרבנן כיון דלא מצינו דפליגי עם רבי בלמפרע, וברבי מוכרחין דהקפידא מן התורה הוא על התיבות, אם כן גם לרבנן יהיה כן, וכיון שמצאנו הדין דלמפרע גבי קריאת שמע אתיבות, יתפרש כל דין דלמפרע אתיבות, (הגם דמצינו למפרע גבי מגילה והלל (מגילה דף י״ז ע״א), ושם שתיק רש״י ז״ל מלפרש על התיבות. יש לומר, הן אמת דבדרבנן אפשר דקפידא גם על פסוקים ופרשיות, דכשתיקנו תיקנו על הכל, כמבואר בפוסקים בקריאת מגילה והלל, מה שאין כן בקריאת שמע לא תקינו יותר מה שהוא מדין תורה. ואפשר דגם בקריאת שמע ננקוט לדינא גם אפסוקים, אבל רש״י ז״ל אדינא דתורה קאי בין בקריאת שמע ובין במגילת סוטה), או דתפס רש״י ז״ל הצד דיותר ברור וכמו שכתבתי לעיל.

אמנם בטורי אבן (מגילה דף י״ז ע״ב [ד״ה שלא]) תמה על רש״י ז״ל, אמאי דחק לפרש אתיבות, דעל זה אין צריך קרא למעט, דאין זה לא קריאה ולא כתיבה כיון דאין לו שום משמעות, ואין זה אלא כמתלוצץ ומשחק בעלמא. ע״ש.

והנה על מגילת סוטה לא הוי כל כך קושיא, כיון דזה לא ניתן רק למחוק, וזו היא סגולת מחיקת המגילה להעשות מים המאררים. והיה אפשר לומר, דאפילו רק התיבות ימחקו במים, יעשו על ידי זה המים למאררים גם בלא כסדרן, ולזה צריך קרא למעט, אמנם על קריאת שמע התמיהה שלו רבה.

אמנם יש ליישב, דלפי מה שכתבנו דלרבי קאי הדין דלמפרע מן התורה רק אפסוק ראשון, ומה דנקט רש״י ז״ל כגון ובשעריך וכו׳, יש לומר שהוא רק לדוגמא, אבל עיקר הכוונה היא על פסוק ראשון, ומה דלא נקט התיבות דפסוק ראשון, כדי

אוצר ההלכה

שלא יצטרך להזכיר את השמות מבלי הכרח, עיין מג״א (סימן רט״ו סק״ה, ועיין ביאורו במחצית השקל שם). או נאמר דנקט לפי תקנת חכמים וכמו שכתבתי לעיל. ובאמת בפסוק ראשון אף אם יאמר לו למפרע אינו כמתלוצץ ומשתמע שפיר גם בקריאה כזו קבלת עול מלכות שמים, ועיין זוהר הקדוש בא (דף מ״ג ע״ב וכו׳) מה שכתב, יחודא דא תלתא גווני ואינון חד וכו׳, הנה גם כוונה זו משתמע גם בקריאה למפרע, וגם ישנם כמה פסוקים דנקראים שפיר ישר והפוך, כמו הפסוק ״תפול עליהם אימתה ופחד״ [שמות ט״ו, ט״ז] בקידוש לבנה, ופסוק ״אתה סתר לי וגו׳״ [תהלים ל״ב, ז׳], וגם מה שנזכר בספר עבודת הקדש [בקונטרס שומר ישראל] (דף קי״א ע״ב). אמת הפסוק דבשעריך אין לו משמעות בלמפרע, אבל זה נקט לדוגמא בעלמא כמו שכתבנו, או מדינא דרבנן, ולא קאי קרא על זה. (זרע יעקב – זלזניק)

ל״א) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. בתים של תפלין העשויים מכמה עורות שהודבקו זה עם זה ונעשו כעור אחד, כשרים למצות תפלין. וכן המנהג. ומכל מקום מצוה מן המובחר לקיים המצוה בתפלין שהם מעור אחד עם המעברתא. (שו״ת יביע אומר – חלק ט׳ סימן ה׳)

ל״ב) שם יעשה ארבעה בתים וכו׳. מודעא רבה להשגיח בנגע צרעת, שנתפשט לערך ארבעים שנה בזדון ובלא הודע, עושים בית אחד כמו של יד, ורושמים חריצים בחוץ, וקרקפתי דלא מנחי תפלין, שאין חולק על התנאים [ש]ארבעה בתים מעכבים, והשתדלתי להכריז בכרכים וכפרים, שצריכין הבתים כל אחד ואחד בפני עצמו עד למטה סוף הפרשה, רק החריצים בדיעבד כשר, אף שאינם מגיעים למטה, כמו שכתב בשלחן ערוך [סעיף מ׳], ופשעו וטעו בדבר פשוט כמו שאמרו ברכות (דף ו׳ ע״א), ובמנחות (דף ל״ד ע״ב), וסנהדרין (דף פ״ט ע״א). (מאורי אור – חלק עוד למועד דף קנ״ז ע״ב)

ל״ג) שם יעשה ארבעה בתים וכו׳. כתב בספר מאורי אור (בחלק עוד למועד דף קנ״ז ע״ב)[37], דיש להשגיח בנגע צרעת שנתפשט כמה שנים בזדון ובלא הודע, עושים בית אחד כמו של יד ורושמים חריצים בחוץ וכו׳[38]. ועיין בשו״ת עטרת חכמים (סימן א׳) בזה. (ארחות חיים – ספינקא סקע״ב)

ל״ד) שם ארבעה בתים וכו׳. עיין במקדש מעט [ס״ק ק״ס] דבפרישה [אות ל״ד] כתב בשם הגהות סמ״ק[39] ומורו [מהרש״ל], ארבעה בתים של ראש רומזים על ארבעה הרגשות, ראיה שמיעה ריח טעם. ובתפלין של יד הרגש (עוד) אחד, מישוש. בסנהדרין (דף פ״ט ע״א) איתא, אמר רבי זירא בית החיצון שאינו רואה את האויר פסול, וכן פסק הרמב״ם [הלכות ממרים פ״ד ה״ג]. וצריך טעם שלא הובא בטור ושלחן ערוך (ערך פלש) נוסחא אחרת, וז״ל: בית המפולש לחברו פסולה, ופירש, אי מתחלה עבד חמשה בתים ופילש חד בית לחברו דהוי ארבעה בתים פסול, דכיון שלא עבדינהו כראוי לאו תפלין דכתיבי באורייתא נינהו. גם על זה חדוש שלא הביאו. אומר השכחה [דף י״ב ע״ד]. (באר יעקב – קרוייזר ס״ק צ״ז)

ל״ה) שם ארבעה בתים וכו׳. כתב בפרישה [אות ל״ד] בשם הגהת סמ״ק[40] ומורו [מהרש״ל], ארבעה בתים של ראש רמז לארבע הרגשות שבראש, ראיה שמיעה ריח טעם. ובית אחד של יד הרגש אחד, המישוש. ועל כולם מברך לבוראו. ע״כ. (ארחות חיים – ספינקא סקע״ג)

ל״ו) שם ארבעה בתים. כתב בט״ז (סקל״ב), פת באפריקי שתים וכו׳. הנה פת גם בלשון הקדש שתים, מלשון ״פתות אותה פתים״ [ויקרא ב׳, ו׳] דהיינו חלקים, ומיעוט חלקים שנים. ומכל מקום יען דטט ליתא בלשון הקדש, לכך נקט גם פת באפריקא, מכל מקום אתי שפיר דנקט לשון בני אדם גבי מצות תפלין, דהוקשה כל התורה לתפלין [קידושין לה.], וכמאן דאמר שדיברה תורה כלשון בני אדם [ברכות לא:], וגם משה ביאר התורה בשבעים לשון [סוטה לב.]. (חדושי מהרי״ש)

ל״ז) שם מעור אחד. במשנה ברורה (בביאור הלכה ד״ה מעור אחד), הביא דברי האור זרוע [ח״א סימן תקל״ט], והריטב״א (מגילה דף ח׳ ע״ב), דמזוזה בשני עורות ותפרן בגידין, כשר. ונראה דאיירי בכתבן בשני דפין ותפרן. דאי שני עורות בדף אחד, הא מסקינן בירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] דפסול אף בספרים, (ומיהו באור זרוע כתב דאפילו דף אחד בשני עורות מותר לתפור, ומפרש הא דירושלמי בלא דבקן. אבל קשה להבין זה, וכמו שכתבתי לקמן סק״ז)[41]. ואף על גב דבירושלמי שם אמר דגם בשני דפין בשני עורות פסול בתפלין ומזוזות, אפשר דמפרשים דירושלמי מוכיח מכאן דבאמת כשר גם בתפלין ומזוזות, דבירושלמי לא מסיק עלה תירוץ, ואפשר לפרש דהכי קאמר, אם איתא דפסול בתפלין ומזוזות, מאי טעמא לא תני לה. אי נמי כיון דבגמרא דילן לא פריך לה, סבירא לה שהוא כשר. אבל דף אחד בשני עורות דאמר בירושלמי דפסול אף בכל הספרים, לא מצינו דפליגי עלה בגמרא דידן.

ולפי זה יש מקום לומר, דהא דכתב הרמב״ם [הלכות תפלין פ״ה ה״א] ופסקוהו ביו״ד סימן רפ״ח [סעיף ד׳], דכתבה בשני עורות אף על פי שתפרן פסולה, היינו בדף אחד, אבל בשני דפין כשר. אבל סתימת הדברים משמע דאף בשני דפין, ולפי זה סבירא ליה להרמב״ם כהירושלמי, דלא נאמר תפירת יריעות אלא בספרים, ולא בתפלין ומזוזות. אלא דקשה לפי זה, למה הכשיר

הערות וציונים

37. נדפס בסמוך אות ל״ב. 38. כאן העתיק הרב המחבר את כל לשון הרב מאורי אור שנדפס לעיל בסמוך. 39. הפרישה כתב כן מדברי מהרש״ל רבו (בהגהותיו לטור ד״ה ובדיו), אך לא נמצא בהגהות סמ״ק שלפנינו. אמנם כן כתבו רבי יצחק דמן עכו (תלמיד הרמב״ן) בספר מאירת עינים (שמות י״ג, ט״ז) בשם הראב״ד ע״ש, והרא״ש בפירושו על התורה (שם), ועיין עוד להרב מטה משה תלמיד מהרש״ל (עמוד העבודה אות ט״ז) ולהרב אליה רבה (סימן כ״ה סק״ח) שגם כתבו טעם זה. 40. עיין לעיל בהערה מספר 38. 41. לא נדפס כאן.

אוצר ההלכה

הרמב״ם בשני דפין בעור אחד, ובירושלמי שם משמע דפסול. וכבר הניחו הגר״א ז״ל (בסק״ז) בקושיא.

נראה לדעת האור זרוע וריטב״א כותבין בשני דפין ואחר כך תופרין, וכשר כמו בספר תורה, דכיון דאמרינן דלענין נתפרין בגידין שוין תפלין ומזוזות וספרי תורה, ופירש ריטב״א לענין נכתבין בשני עורות, דינן כספר תורה לגמרי. (תדע, דאם איתא דחבור לאחר כתיבה לא מהני, אם כן על כרחך אינו בכלל הלכות ספר תורה לחבר יריעות, [ו]מנא לן דמהני תפירה קודם כתיבה, ודוקא בגידין ולא בגרדין. וכן הוא בהדיא בתוס׳ (מנחות דף ל״ב ע״א ד״ה דלמא), ובאור זרוע). ולדעת הרמב״ם, אפילו תפרן ואחר כך כתב, פסול, דכיון דאינן בכלל ההלכה לתופרן בגידין אין תפירה בכאן חבור. תדע, דאם איתא דבחבור על ידי תפירה קודם כתיבה כשר, אם כן תפרן בגרדין נמי ליתכשר, דלענין חבור אין חילוק בין גידין לגרדין, אלא ודאי דאף קודם כתיבה לא מהני חבור לא בגידין ולא בגרדין. (חזון איש סימן י״א סק״ג)

ל״ח) שם ובית אחד לשל יד. הטעם מפרש בגמרא [מנחות לד:] דבשל יד כתיב ״והיה לך לאות״ [שמות י״ג, ט׳], דמשמע אות אחת (כשם שאות אחת מבחוץ כך אות אחת מבפנים) כלומר בית אחד. עיין עולת תמיד (סקמ״ח), וט״ז (סקל״ב), ובאר היטב (סק״ד). וכן איתא בילקוט פרשת ואתחנן [רמז תתמ״ב] בשםברייתא דספרי [דברים פיסקא ל״ה] ״וקשרתם לאות על ידך״ [דברים ו׳, ח׳] כרך אחד של ארבע טוטפות, שהיה בדין הואיל ואמרה תורה תן תפלין ביד תן תפלין בראש, מה של ראש ארבע טוטפות, אף של יד ארבע טוטפות, תלמוד לומר ״וקשרתם לאות על ידך״. ופירש הרב זית רענן ז״ל, כרך אחד, פירוש שיהיו כולם בבית אחת, מה שאין כן בשל ראש דצריך ארבעה בתים. יע״ש. וכן איתא במכילתא פרשת בא ״והיה לך לאות״ וגו׳ [שמות י״ג, ט׳] כרך אחד, ופירש הרב זה ינחמנו ז״ל, שיכתוב כל הארבע פרשיות על עור אחד ויעשם בבית אחד, וזה לך לאות, היינו אות אחת, וכדאיתא במנחות (דף ל״ד). ע״ש. ומה שכתוב בתיקונים (תיקון כ״א דף נ״ה ע״ב) ארבעה בתי דיד דא אדנ״י, וכן איתא התם בתיקון ל״ח (דף ע״ח ע״ב), ובארבעה בגדי זהב דאינון אדנ״י בארבע בתי דתפלין דיד ובארבע בתי דתפלין דרישא וכו׳, עיין שם בהקדמה (דף ט׳ סע״א) ויעוין שם באורך. ודוק. (יפה ללב ח״א סקי״ט)

ט״ל) שם ובית אחד לשל יד. דכתיב ״והיה לאות על ידכה״ [שמות י״ג, ט״ז] דמשמע אות אחת כלומר בית אחד, כמו שכתוב בבאר היטב לעיל (סק״ד) וכמבואר בזוהר סדר בא (דף מ״ג ע״א). יע״ש. ובכן לא ידעתי אשמע לשון התיקונים בתיקון כ״א (דף נ״ה סע״ב), דאיתא וז״ל: ארבעה בתי דרישא אינון אהי״ה. ארבע פרשיין דאינון קדש לי, והיה כי יביאך, שמע ישראל, והיה אם שמוע, דא הוי״ה. ארבעה בתי דיד דא אדנ״י. ארבע פרשיין דא הוי״ה. וכן בתיקון ל״ח (דף ע״ח ע״ב), בזה הלשון: ובזמנא דאתפתחת ואתקשטת בקשוטהא בארבעה בגדי לבן דאינון ה׳ [הוי״ה], ובארבעה בגדי זהב דאינון אדנ״י, בארבעה בתי דתפלין דיד, ובארבעה בתי דתפלין דרישא דאינון לקבלייהו ארבעה לבושין וכו׳. עי״ש. דלא מצינו בתפלה של יד אלא אחד בלבד. ועיין עוד שם בתיקון כ״א (דף נ״ד רע״ב), ובמה שכתב שם בהקדמה (דף ט׳ סע״א ורע״ב) ויע״ש. וק״ל.
(יפה ללב ח״ח סק״א)

מ׳) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד. מלשון הרמב״ם [הלכות תפלין פ״ג ה״ג] מוכח דסבירא ליה שלא רק הבתים יהיו מעור אחד אלא גם המעברתא צריכה להיות מעור אחד עם הבתים. (נתיבי עם)

מ״א) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד וכו׳. שאלה: בענין התפלין, שיש אומן אחד שיצא לידון בדבר חדש, לעשות הבתים של תפלין מרובעים, על ידי שעושה אותם מעור אחד על הדפוס, ויקרע הצדדים של הבתים, ואחר כך חוזר ומדביקם בדבק עד שיתחברו יחד ויהיו כולם גוף אחד, אי שפיר דמי לעשות כהאי גוונא או לאו?

תשובה: הנה לכאורה יראה דשפיר דמי למעבד הכי, מדאמרינן בגמרא בפרק הקומץ (דף ל״ד ע״ב), תנו רבנן כיצד כותבן? תפלה של יד כותבה על עור אחד, ואם כתבה בארבעה עורות והניחם בבית אחד יצא, וצריך לדבק שנאמר ״והיה לך לאות על ידך״ [שמות י״ג, ט׳], כשם שאות אחת מבחוץ כך אות אחת מבפנים, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר אינו צריך. אמר רבי יוסי מודה לי רבי יהודה ברבי, שאם אין לו תפלין של יד, ויש לו שתי תפלין של ראש, שטולה עור על אחת מהן ומניחה [וכו׳]. אמר רבא מדבריו של רבי יוסי חזר בו רבי יהודה. ע״כ. הרי דלרבי יהודה דבעי אות אחת מבפנים, סבירא ליה דעל ידי דבק סגי ומקרי אות אחת, ומינה נשמע לרבי יוסי באות אחת מבחוץ, דעל ידי דבק סגי ומקרי שפיר אות אחת, וכן משמע מדברי התוס׳ שם בהקומץ (דף ל״ב ע״א ד״ה דילמא להשלים), וז״ל: פירש בקונטרס, שאם חסרה במזוזה שיטה אחת, אי לאו דאין מורידין, היו נוטלין שיטה אחת מספר תורה ותופרין במזוזה. והא דאמרינן בירושלמי בפרק קמא דמגילה [הלכה ט׳], דתפלין ומזוזות אין נכתבים אלא על עור אחד, ההוא בשלא תפר העורות זה בזה. ע״כ. הרי דכשתפר העורות זה בזה מיקרו עור אחד, ומינה גם כן לעור של הבתים דבעינן עור אחד, עורות התפורים מיקרו שפיר עור אחד. אלא שראיתי להרמב״ם ז״ל (ריש פ״ה מהלכות תפלין) שכתב, כתבה (פירוש למזוזה) בשני עורות אף על פי שתפרן, פסולה. ופסקו הטור ושלחן ערוך (יו״ד סימן רפ״ח סעיף ד׳). וכתב שם הכסף משנה ז״ל, דהיינו הא דאמרינן בהקומץ (דף ל״ג ע״א) אמר רב יהודה אמר שמואל, עשאה בשני דפין פסולה. ומפרש רבנו דהיינו בשני עורות, ואפילו תפרן, דאילו בעור אחד, הא אמר רבי יוחנן כשרה [שם לא:]. ע״כ.

ומכל מקום עדיין לא ביאר לנו מרן מנא ליה לרבנו דאפילו תפרן פסולה, דילמא רב יהודה מיירי דוקא כשלא תפרן, והיינו הא דתניא התם, כתבה על שני דפין והניחה בשני

אוצר ההלכה

סיפין, פסולה. ומוקי לה התם בש״ס, ראויה לשני סיפין קאמר. דרצונו לומר שני עורות שלא נתפרו שראויים לחלקם לשני סיפין, אבל בעורות תפורין אימא דעור אחד מיקרו וכשיטת התוס׳, ומנא ליה לרבנו לומר ואפילו תפרן?

ונראה דרבנו מפיק לה מהא דאיתא בירושלמי, והובא בתוס׳ שם (דף ל״ג ע״א ד״ה כתבה על), וז״ל: ולמה לא תנינן שהספרים נכתבין בשני עורות והתפלין ומזוזות אין נכתבין אלא בעור אחד. ע״כ. והספרים ודאי תפירה בעו בגידין, כדאמרינן במגילה [יט.] ונתפרת בגידין, ואם תפרה בחוטי פשתן, פסולה, משום שנקראת ספר. ואם כן מדקא מחלק בין ספרים לתפלין ומזוזות, שמע מינה דתפלין ומזוזות אף בשני עורות על ידי תפירה פסולה, ובעינן עור אחד ממש.

אך קשה, דהאי תפלין היינו תפלין של יד, והוי האי ירושלמי דלא כמאן, דהא בין לרבי יהודה בין לרבי יוסי על ידי דבק מקרי עור אחד, ומה לי דבק מה לי תפירה, וכל שכן שרבי יהודה חזר בו והודה לרבי יוסי דאינו צריך לדבק, ואם כן האי ירושלמי מני? ובשלמא לפירוש התוספות דמפרשי לה בשלא תפרן, יש לומר שהירושלמי פריך כפי דעת ראשונה של רבי יהודה קודם שחזר בו לראות אם יש חילוק בדבר, אף על פי שזה דוחק קצת, אבל לדעת הרמב״ם קשה.

ונראה לי, דכיון דטולה עליו עור אחד מבחוץ ועושה כל הפרשיות בבית אחד, עור אחד מיקרו, שעל ידי הבית שהוא אחד, נעשו כל הפרשיות כאילו נכתבו בעור אחד. והירושלמי לצדדים קאמר, דבמזוזות עור אחד ממש בעי לכתיבה, ובתפלין על ידי שהוא עור אחד, נעשו גם הפרשיות כאילו נכתבו בעור אחד, וההיא דכשם שאות אחת מבחוץ כך אות אחת מבפנים דהקומץ דלעיל [לד:], צריך לומר שסובר רבנו דההיא נמי משום עור אחד מבחוץ הוא דמקרי אות אחת, אלא דמשום דכתיב ״לך״ דמשמע שגם לו הממשמש בהן יהיו אות אחת, ואם יהיו פרודות יהיה ניכר לו ממשן של ארבע אגרות כל אחת לבדה, והוה ליה שתי אותות כדפירש רש״י שם [ד״ה והיה לך לאות], ולכך כיון שדיבקן וחיברן בענין שאילו ימשמש בהן, אינם ניכרים ממשן של ארבע אגרות, שוב לא מיקרו שתי אותות, ומכל מקום עיקר האות דמקרי אות אחת הוא מבחוץ. ודוחק. [ורבנו ז״ל שהוצרך לזה ולא פירש הדברים כפשוטן, הוא משום דקשיא ליה והרי גם הלובש עצמו יראה לו אות אחת, דאטו כולי עלמא סופרים נינהו וכותבים תפלין בידיהם שידעו שאינו כתוב עור אחד, והכתוב תלה הדבר בלובש, לכך פירש מה שפירש][42].

ואין להביא ראיה עוד להרמב״ם מהא דאמרינן בפרק ב׳ דגיטין (דף כ׳ ע״ב) הרי זה גיטך והנייר שלי, אינה מגורשת. בעי רב פפא, בין שיטה לשיטה בין תיבה לתיבה מאי? תיקו. ותיפוק ליה דספר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלושה ספרים, לא צריכא דמעורה. ע״כ. הרי דמשום שרוצה ליקח הנייר שבין השיטות מיקרו שני ספרים, אף על פי שבשעת כתיבה ונתינה גוף אחד עדיין הם, כל שכן הכא דמעיקרא שני גופי הוו, דמיקרו שפיר שני ספרים. דליתא, דיש לומר, דטפי עדיף מפורד שנתחבר ועומד להיות כך מחובר להקרא אחד, מדבר אחד העומד להתפרד ולהתחלק לשנים, דכל העומד ליגזז וכו׳ [נזיר נא.], וכמחולק מעכשיו דמי.

ואין להקשות לסברת הרמב״ם, מהא דאיתא שם בהקומץ (דף ל״ב ע״א), ספר תורה שבלה ותפלין שבלו, אין עושין מהן מזוזה, לפי שאין מורידין וכו׳. וסלקא דעתין שם בגמרא, דהיינו שלוקח הפרשיות עצמם הכתובים בספר תורה ועושה אותם מזוזה, והם אינם סמוכים בתורה, ואם כן משמע שחותך הפרשיות ומחברן יחד. דיש לומר, דמיירי שפרשת שמע הכתובה בפרשת ואתחנן, משם עד סוף פרשת עקב הכל כתובים ביריעה אחת גדולה, ולוקח כל היריעה ועושה אותה מזוזה. ודחי ליה הש״ס, דילמא להשלים, רצונו לומר שפרשת שמע היתה כתובה בסוף עמוד, והשלים עליה בגיליון פרשת והיה אם שמוע, וזהו שכתב רבנו שם בפרק ה׳ [מהלכות מזוזה ה״א] ספר תורה שבלה ותפלין שבלו, אין עושין מהן מזוזה, ולא מן הגליונים של ספר תורה אין כותבין עליו מזוזה. ע״כ. נתכוין לשני הפירושים שנאמרו בש״ס דכתיבנא.

ולדעת התוס׳ באמת קשה הך ירושלמי דכתיבנא, דמחלק בין ספר תורה לתפלין ומזוזות. ויש לומר דמפרשי ליה דלאו בספר תורה שקורין בו בצבור מיירי, דההוא ודאי בעי תפירה, אלא מיירי בחומשים, דקיימא לן מותר לכתוב התורה כל חומש בפני עצמו, אבל לא יכתוב מגילה בפני עצמה שיהיה בה פרשיות, כמו שכתב הרמב״ם פרק ז׳ מהלכות ספר תורה [הלכה י״ד], והוא מסוגיא דהניזקין [גיטין ס.]. נמצא שקיים מצות ספר תורה, אלא שאין בו קדושת ספר תורה לדעת הרמב״ם שם, כיון שאינו מחובר כולו, וכל שכן לדעת הרשב״א [ח״א סימן קמ״ד] דסבירא ליה שכל שעשוי כתיקונו אפילו חומשים הרי הן כספר תורה לכל דבריהם, אלא דוקא אין קורין בו בצבור מפני כבוד הצבור, שנמצא שקיים מצות ספר תורה כהוגן. והכי פירוש הירושלמי, שהספרים נכתבים בשני עורות נפרדים שלא בתפירה, שיכול לעשותו לחמשה חומשים, ותפלין ומזוזות אין נכתבים אלא בעור אחד.

נמצינו למדין, דלדעת הרמב״ם והטור והשלחן ערוך ז״ל, דסבירא להו גבי מזוזה דבעינן עור אחד שלם, ושני עורות בתפירה פסולה, הוא הדין הכא גבי תפלין דבעינן עור אחד לבתים, שצריך שיהיה עור אחד שלם, ולא סגי בשני עורות בתפירה, או בדבק, דדבק ותפירה כי הדדי נינהו. ולדעת התוס׳

הערות וציונים

42. המוסגר נוסף מתוך ההשמטות בסוף הספר.

אוצר ההלכה

דמכשירין במזוזה, הוא הדין הכא בתפלין כשרים, אף על פי שנראה דטפי מתרווחא שמעתא לדעת התוס׳, כדמוכח מהך דכשם שאות אחת מבחוץ, מכל מקום אין לנו להכניס עצמנו בספק קרקפתא דלא מנח תפלין ח״ו, נגד הני אריוותא הרמב״ם ודעימיה. וכן ראיתי במג״א (סקנ״ב) בשם הב״ח [אות כ״א] וז״ל: דלא כמשמע מספר התרומה [סימן ר״ה], דאף בחתיכות תפורות יחד חשוב עור אחד, דליתא. ע״כ. וספר הרב בית יוסף כעת אינו בידי, ואם כן הכא בנדון דידן אף על פי שכולו עשוי מעור אחד, מכל מקום כיון שקרע העור משני צדדי הבתים, הרי נתבטל ממנו שם עור אחד, ואינו חוזר לאות אחד אלא על ידי הדבק, ומעתה שוב אינו נקרא עוד עור אחד, ואף על פי שעדיין החתיכת עור מחוברת עם הבית מלמעלה, מכל מקום הרי אינו נעשה בית אלא על ידי הדבק, שעל ידי שהם קרועים אין עליהם שם בית, והכי קיימא לן בנקרעו הבתים מבפנים בין בית לבית, אם נתקלקלו שלושה בתים אפילו בחדשים פסולים, כמו שכתב מרן סימן ל״ג [סעיף א׳], והכא הרי כל הארבעה בתים קרועים, וכל שכן כפי מה שכתב שם המג״א [סק״ב] בשם הבית יוסף, דהא דקיימא לן אם נתקלקלו שני בתים זה שלא כנגד זה בחדשים דכשרים, דהיינו דוקא שנקרעו בין בית לבית, אבל הצדדים שלמים. והכא הקרע הוא בצדדי כל הבתים גלוי לכל, ונתבטל ממנו שם עור אחד, דהרי לא יצלח לכל, ואם כן לדעת הרמב״ם ודעימיה, אף אם יחברנו וידבקנו בדבק פסול.

שוב ראיתי לתוס׳ דסוטה (דף ח״י) [יז: ד״ה כתבה], דמשמע מינייהו לכאורה דאזלי בשיטת הרמב״ם, דאיתא התם, כתבה למגילת סוטה על שני דפין פסולה, ספר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלושה ספרים. ופירש רש״י [יח. ד״ה על] כדפין של ספר תורה העשויין עמודים. והקשו עליו התוס׳ ז״ל מדתנן [גיטין פז:] שייר מקצת הגט וכתבו בדף השני והעדים מלמטה כשר, ולא חשיב ליה שני ספרים, כיון דמעורה וכו׳. ובהקומץ [מנחות לג.] גבי מזוזה אמר נמי, כתבה על שני דפין פסולה וכו׳, ראויה לשני סיפין קאמר. אלמא דשני דפין דקאמר שמואל, בנחתכין זה מזה קאמר, שאין מעורין. להכי מפרש נמי הכא, שני דפין שאינן מעורין. ופירש ר״י הא דאמר נמי בפרק ראוהו בית דין [ראש השנה כו.] אפילו לרבנן דאמרי קרן פרה פסול כיון דאית ביה גילדי כשניים ושלושה שופרות דמי, ואף על גב דמחברי, התם נמי דרכו להוסיף בכל שנה גלד אחד, והרי הוא כמביאו משופר אחר ומדבקו לזה, כדתנן [שם כז.] דיבק שברי שופרות פסול מפני שמתחלתו לא היתה ברייתן בבת אחת, וניכר התוספת, ולא מהני חיבורו, ודומה כמו גט שכתבו על שני דפין ותפרן יחד דפסול. ע״כ. ודבריהם אלו הם היפך ממה שכתבו בפרק הקומץ, וקשיא דידהו אדידהו.

וצריך לומר דדבריהם דפרק הקומץ אזלי כשיטת רש״י, [ותוס׳ גופייהו] (ד)סבירא להו כשיטת הרמב״ם, ומפרשים כפירוש שני שכתבו שם בהקומץ, דפירשו דילמא להשלים, רצונו לומר שכתוב בסוף עמוד שמע, ומוסיף עליה והיה אם שמוע, וזהו שיטתם הכא כשיטת הרמב״ם. אי נמי דסבירא להו להתוס׳, דיש חילוק בין גט למזוזה, דגבי גט דקפיד קרא דבעינן ספר אחד, לא סגי בתפירה, אלא בעינן שיהא גוף אחד ממש בתחלתו, וכן גבי סוטה. אבל גבי מזוזה, לא קפיד קרא מידי, אלא משום נוי בעלמא הוא דאמור רבנן דבעינן דף אחד, שאחר שהם שתי פרשיות קטנות נויים הוא שיהיו בדף אחד, ולכך אף בשני עורות המחוברים סגי, דאין בהם גנאי כל כך. וההיא דכשם שאות אחת מבחוץ וכו׳ דלעיל, דמתיר רבי יהודה על ידי דיבוק, צריך לומר דשאני התם כיון שמונחים בבית אחד, וכדכתיבנא לעיל לדעת הרמב״ם. וכפי זה אין מעורין שכתבו התוס׳ אהך דהקומץ, היינו שאין מעורין כלל לא בתחלה ולא בסוף. ואין מעורין דסוטה, היינו שאינן מעורין מתחלה, ואף שנתערו לבסוף לא מהני מידי, דומיא דגט. ואין כוונת התוס׳ בזה אלא לשלול פירוש רש״י, דפירש שני דפין בגוף אחד כמו דפי ספר תורה.

ומדברי רמ״א באבן העזר (סימן (ק״ל) [ק״א] סעיף ז׳), נראה שסובר דלרש״י דמכשיר במזוזה הוא הדין הכא, שכתב, דיבק שני עורות ביחד על ידי דבק וכתב עליהם גט, פסול מספק. נראה דזהו ספיקו, אי סבירא לן כתוס׳ דסוטה והרמב״ם, או כרש״י דהקומץ ותוס׳ שם.

וראיתי שם להבית שמואל ז״ל (סק״ח) וז״ל: הוא הדין אם תפר וכו׳ פסול, משום ספר אחד כתיב, ולא שני ספרים וכו׳. וצריך עיון, למה לא מהני דיבוק, דהא איתא במנחות רבי יהודה אומר, אות אחד מבחוץ ואות אחד מבפנים. משום הכי אם כתב תפלין על שני קלפים פסול, ואם דיבק אותם כשר. וכן כתבו תוס׳ שם [לב. ד״ה דילמא] ואגודה [מנחות סימן ח׳ דף רי״ד ע״ב], אם כתב תפלין ומזוזות על שני קלפים ותפר אותם כשר, מכל שכן אם תפר או דיבק קודם הכתיבה. והתוס׳ בסוטה לא פסלו אלא אם תפר או דיבק אחר הכתיבה, אבל אם תפר קודם הכתיבה כשר. וכן סבירא להו לרמב״ם והטור (ביו״ד סימן רפ״ח). ואין להביא ראיה מדיבוק שופרות דפסול וכו׳, שמע מינה דיבוק לא מהני. דהא התוס׳ שם בסוטה כתבו, שאני שופר דניכר התוספת. ע״כ. ועיין בא״ח סימן ל״ב בב״ח וצריך עיון. עכ״ל.

והנה חילוק זה שכתב, לא מצינו שנזכר לא בהרמב״ם ולא בטור, אך באמת דברי הטור מטים כדבריו, שכתב ואם כתבה בשני עורות פסולה ואפילו אם ידבקם. משמע אם ידבקם אחר כך, ולא שדיבקם כבר. אבל מדברי הרמב״ם לא משמע כלום מזה. ועוד דכפי זה מה שאמר רבי יהודה גבי תפלין וצריך לדבק, רצונו לומר קודם הכתיבה, וזה רחוק בשמועה, דאם כן הוה ליה למימר ״והוא שדיבק״ דהוה מצי להתפרש שדיבק מקדם ומאז, אבל ״וצריך לדבק״ משמע שהוא מוסיף תיקון אחר מעתה אחר שנכתבו, ולא שהדיבוק יהיה מקדם ומתחלה.

ויש לומר דיש לחלק בין תפלין לגט, דגבי גט קרא קפיד שהכתיבה תהיה בספר אחד דכתיב ״וכתב לה ספר״ [דברים כ״ד, א׳], ולכך בעינן שיהא החיבור קודם הכתיבה, בענין

אוצר ההלכה

שתהיה הכתיבה בספר אחד, אבל בתפלין דכתיב "והיה לך לאות על ידך" [שמות י"ג, ט'], לא קפיד קרא אכתיבה, אלא אשעת הנחה קפיד שיהיו אות אחת, ולכך אפילו אם חברן אחר הכתיבה קודם הנחה סגי. ומהאי טעמא נמי במזוזה דקפדי רבנן אכתיבה, בעינן שיהיו מחוברים הדפים קודם הכתיבה. אבל מדיבק שברי שופרות קשה, שהרי חיברן קודם התקיעה, וקרא לא קפיד אלא אשעת תקיעה, דכתיב "והעברת שופר תרועה" [ויקרא כ"ה, ט']. ואי משום דהתם ניכר התוספת, והרי הכא נמי בתפלין ומזוזות וגט ניכר התוספת שמחובר על ידי התפירה. ומה שהביא ראיה מדברי התוס' דסוטה שכתבו חילוק זה דניכר התוספת, אינה ראיה, דהתם מיירו בשופר של פרה, שהוא מחובר מעיקרו ומברייתו, ודמי לשני דפים מחתיכה אחת, ואהא קמשנו דהתם כיון דניכר התוספת לא מהני חיבורו, ואין הכי נמי דבדיבק שברי שופרות דעלמא, אין חילוק בזה בין ניכר התוספת או לאו, ואין מי שחילק בזה, דאם דיבק שופרות בענין שאינו ניכר, כגון שחימם השופרות עד שנפשרו ודיבקם דשרי, הך מילתא ליכא מאן דאמרה, ואם כן אין לחלק בזה כלל, בין דיבק קודם כתיבה לדיבק אחר כתיבה, דומיא לדיבק שברי שופרות, וכדעת רמ"א ז"ל באה"ע, ואף לפי דברי הבית שמואל דשופרות ניכרים הם, הכא נמי בשני דפין מדובקים, ניכרים הם ואסור.

ועוד נראה כן מדאמרינן בגמרא בהקומץ (דף ל"ה ע"ב), אביי הוה יתיב קמיה דרב יוסף איפסיק ליה רצועה דתפלין, אמר ליה מהו למיקטריה? אמר ליה "וקשרתם" כתיב, שתהא קשירה תמה. אמר ליה רב אחא בריה דרב יוסף לרב אשי, מהו למיתפריה ועייליה לתפירה לגאו? אמר פוק חזי מאי עמא דבר. ע"כ. ופירש רש"י שם [ד"ה מה] להחמיר, דכיון שאין נוהגין כן לא תעשה. וכן כתב הרמב"ם ז"ל [הלכות תפלין] סוף פרק ג'), וכן כתב הרא"ש ז"ל [הלכות תפלין סימן י"א] בשם תשובת גאון. הרי דאף אי עייליה לתפירה לגאו בענין שאינו נראה, אפילו הכי אסר ליה משום דבעינן רצועה שלימה ללשון שניה שפירש רש"י ז"ל [ד"ה קשירה], ומינה ילפינן לבתי תפלין דבעינן עור אחד שלם, וכן במזוזה לדעת הרמב"ם אסור, ואף אם עושה אותם מעורות תפורין. ומהכא מסתייעא סברת הרמב"ם דפוסל במזוזה אפילו תפרן, ואף אם תפרן קודם הכתיבה וקודם הנחת הפרשיות בבתים נמי פסולין דומיא דרצועות, דאף שקושרן ותופרן קודם הנחתן, אפילו הכי פסולין. ואף לדעת רבנו תם [שם תוד"ה פוק] ודעימיה, דמפרשי מה שכתב פוק חזי וכו', צריך לומר להקל, מצינן למימר דמודו הכא, דשאני התם דכתיבה תמה, וכל שתפורה הרצועה יפה שפיר הוי תמה, דכל שאינה שבורה וחתוכה מקרי תמה. אבל גבי גט וסוטה ותפלין דבעינן עור אחד בעי שיהיה עור אחד מתחלה ועד סוף, בענין שלא נקרא מעולם שני ספרים ושתי אותות.

ועוד נראה סמך לדעת הרמב"ם דפוסל במזוזה אפילו תפרן, דדייק לה רבנו מדקאמר הש"ס [מנחות לג.], כתבה על שני דפין, ולא קאמר על שני עורות, דמשמעות דפין הוא שהם מחוברים, דומיא דדפי פנקס דתנן בשבת [קד:], לכך כתב אפילו. ולא רצה לפרש שני דפין מעור אחד, דומיא דהא דתניא [מנחות ל.] עושה אדם יריעה מבת שלשה דפין עד שמונה דפין, משום דבהא אמר רבי יוחנן [לא:] דכשרה, כמו שכתב הרב כסף משנה ז"ל [מזוזה פ"ה ה"א]. ועוד דלא אתי שפיר כפי זה מאי דמוקי התם הש"ס לברייתא ראויה לשני סיפין קאמר, יעו"ש בתוס', לכך פירש לה רבנו בשני עורות תפורין, ומשום הכי גבי סוטה, כיון שכתב רבנו [הלכות סוטה פ"ד ה"ח], כתבה בשני דפים, לא הוצרך לבאר אפילו תפרן, דזהו משמעות שני דפים, אבל גבי מזוזה נקט כתבה בשני עורות, לכך הוצרך לבאר אפילו תפרן, ורבנו קיצר בהלכות סוטה, וסמך על מה שכתב גבי מזוזה בביאור. אי נמי סובר רבנו, דגבי סוטה שאני דכתיב "בספר", דמשמע בספר המבורר ומיוחד, למעוטי שני דפין אפילו בחתיכה אחת, כמו שכתבו התוס' ז"ל בהקומץ (דף ל"ג ע"א ד"ה כתבה על), ולכך נקט רבנו גבי סוטה לשון הש"ס, כתבה על שני דפין פסולה, דהיינו בעור אחד כפשוטו. ובזה יבואו דברי רבנו מדוקדקים בהלכות סוטה ובהלכות מזוזה. וזה נראה לי נכון.

עלה בידינו מזה, דלדעת הרמב"ם ודעימיה, ותוס' דסוטה, בתים של תפלין שנעשו משני עורות, פסולין, ותפירה לא מהניא מידי, בין אם תפרן קודם עשיית הבתים או אחר כך, ולפחות מידי ספיקא לא נפיק, ופוק חזי מאי עמא דבר, שמעולם לא נהגו לעשותם אלא מעור אחד.

[מיהו בנדון זה שכולם עשויים מעור אחד][43] אלא שקורע מעט לתקן הריבוע יש לומר דשרי, ומקרי שפיר אות אחת. וראיה מהא דתנן בפרק ראוהו בית דין [ראש השנה כז.], שופר שנסדק ודבקו פסול. ופירש רש"י, משום דהוי ליה כשני שופרות. וכתבו עליו התוס' [ד"ה שופר] והרא"ש [פ"ג סימן ב'], והר"ן ז"ל [ו:], נראה מדבריו, שהוא מפרש שנסדק משני צדדיו לגמרי, ונחלק לשתי חתיכות, דאם נשאר מחובר מצד אחד אין זה שני שופרות, ותימה דאם כן היינו דיבק שברי שופרות, ולכך נראה דנסדק מצד אחד לגמרי על פני כולו, ולפי שאין שם שופר עליו. ע"כ. הרי דאף שנסדק מצד אחד על פני כולו, לא מיקרו שנים ושלושה שופרות כיון שעדיין מחובר מצד האחר, ולא מיקרו שני שופרות אלא אם נחלק לשתי חתיכות לגמרי, ומינה נילף לנדון דידן הכא, דכיון שעדיין העור מחובר, אות אחת מקרי, והכא לא שייך למימר אין שם אות עליו, כמו התם גבי שופר, דהתם שופר כברייתו בעינן, ולא שיקח חתיכה שאינה שפופרת ויתקננה בידים לעשות שופר. אבל הכא אינו נעשה בית להקרא אות אלא על ידי תיקון האדם, אלא דקפיד קרא שיהא מעור אחד ולא משני

הערות וציונים

43. נוסף מתוך ההשמטות בסוף הספר.

אוצר ההלכה

עורות, וכיון שעדיין העור מחובר שפיר מקרי אות אחת, וההוא דנקרעו הבתים דכתיבנא לעיל, לא קשיא מידי, דיש לומר דמיירי התם כל זמן שהוא קרוע, אבל אם דיבקו אין הכי נמי דכשר, דומיא דנפסקו התפירות שכתב שם מרן (סימן ל״ג ס״ב) דלהרמב״ם פסול, דנראה ודאי פשוט דהיינו דוקא כל זמן שלא חזר ותפרן. וממוצא דבר עלה הדבר בהיתר[44], זה נראה כפי קוצר דעתי הקלושה, וספר בית יוסף א״ח הלכות תפלין אינו בידי כעת, ואדוני חכם כמלאך האלהים[45] ישגיח בעין עיונו הרחבה בזה וישקנו ממימיו מים חיים.

ובכתבי מר לא ראיתי שכתב בענין זה כלום, ובאמת שזכורני שפעם אחת עשה לו הסופר תפלין של שימושא רבא, והיה קרע בדופנות שבין הבתים, ובאותה שעה פתחנו בשלחן ערוך דין זה של נקרעו הבתים, ואז האדון לא רצה בו, ואיני זוכר בבירור אם הוא לרווחא דמילתא, או הוא פסול לעיכובא ממש. ומה שבא באגרת שיש תשובה מן האחרונים על ענין התפלין ולא נודע מי הוא, אני זוכר שיש תשובה אחת בספר כנסת הגדולה אבן העזר או חשן המשפט החדשים, וכמדומה לי שהוא בכנסת הגדולה חלק אבן העזר בסוף הספר[46], שם יש תשובה לאחרון אחד על ענין חריצי התפלין שיהיו מגיעים עד התפר, וכמדומה שהביא גם כן בענין הריבוע, אבל מענין זה איני זוכר שנזכר שם. והנה שם הספר הנזכר מצוי אצלם, ויבוקש הדבר בו, הלא זה דברי עבדו הנושק ידו.

וביום ערב שבת בערב באה לי אגרת מאצל החכם השלם כמה״ר יצחק הכהן נר״ו, בכתב יד החכם השלם הרב חיים אחי יצ״ו, וכתוב מאחוריה על ענין ספר תורה שנקרע כמו שש שיטין, הנה האדון בתשובה ששלח לי לכאן בתחלת השנה [נדפסה במשחא דרבותא חלק א׳ יו״ד סימן ר״פ דף צ׳ ע״ב], הסכים האדון לסברת הרשב״ץ [ח״ג סימן ר״ז], דאף בשבע [שיטין] ועפיצין ידבק, והביא דברי נקודות הכסף [יו״ד סימן ר״פ סעיף א׳ בהגה], שכתב שרבנו שמשון משאנץ [הובא בהגהות מרדכי גיטין סימן תס״ג] מכשיר אפילו בארבע וחמש, ואילו ראה הרב [הרמ״א] דברי הפוסקים אלו לא היה כותב כן. ע״כ. ואני זוכר ששם בתונס נעשה מעשה על פי האדון להכשיר, אך היינו משתדלים שיבוא הקרע בין התיבות, כמו שכתב דברי יוסף [סימן מ׳]. ואני זוכר לפרח מטה אהרן [ח״א סימן מ״ה] גם כן שהכשיר. ושם בתשובה הנזכרת, הכשיר האדון לכתוב מקצת האות על הטלאי ומקצתו על היריעה, כסברת הט״ז [שם סק״ד][47], ומה שכתב הב״ח [שם אות ג׳] דכשתחלק הטלאי נמצא כאן חצי אות וכו׳, ליתא, דאם כן גם כשנכתבה התיבה כולה על הטלאי, אם תחלק הטלאי מן היריעה נמצאת התיבה חסרה, ואם כן איך מכשיר כשהתיבה על הטלאי לחודה, אלא מאי אית לך למימר, הדבק עשאה גוף אחד והוי ליה ככותב בתוך היריעה עצמה, אם כן גם כשכותב מקצת האות על הטלאי וכו׳, לית לן בה. עכ״ל שם בתשובה הנזכרת. ומכל מקום אף לדעת האדון, מכל מקום הכא בנדון דידן נראה ודאי דתרי קולי לא עבדינן, לדבק אף ביותר משלשה, ולכתוב מקצתו בטלאי ומקצתו חוץ לטלאי.

וראיתי בחיבורו [שם דף צ׳ ע״א] שכתב וז״ל: כלל העולה, אם היה טלאי שאין בו נקב כמו שזכרתי, כשר. ואם טלאי על גבי טלאי פסול. וטלאי גרידא במקום הנקב, אין להתיר רק במקום שנהגו להקל, או בשעת הדחק שאי אפשר להחליף היריעה, כמו שכתב הרשב״ץ עצמו. ודייקנו מדבריו, דהיכא דאפשר מחליף היריעה, וצריך ליזהר שלא יהיה האות חציו על הטלאי שביריעה, לבד אם ניכר לכל שהאות אינו שבור ומוקף גויל.

ולענין אם נקרע בארבע שיטין, אף על גב דהרשב״ץ ז״ל מיקל, כבר כתבתי בכללי התלמוד שלי, שלענ״ד ראייתו אינה ראיה, והתוס׳ בפרק המוציא יין [שבת עט: ד״ה קלף], העתיקו דברייתא אחת אומרת בשלוש אל יתפור, ותניא אידך דבשלוש יתפור, בארבע לא יתפור. הא דעפיצין הא דלא עפיצין. הרי לך בהדיא שהתוס׳ פסלו בארבע. ואף על גב שגירסתנו בגמרא אינה כך, וכן נראה מלשון הרמב״ם [הלכות ספר תורה פ״ט הט״ו] שגירסתו כגירסתנו, דאם לא כן היה לו לתפוס לשון הברייתא שאמרה בארבע לא יתפור, מכל מקום כיון שעל הרוב בתלמוד דבריו בדוקא, נקטינן כסברת התוס׳, אף על גב שב״ח בשם רבנו שמשון משאנץ כתב דכשר אפילו בארבע וחמש, והובאו דבריו בתשובת ב״ח [הישנות סימן קל״א], מכל מקום נראה להחמיר כדברי התוס׳. עכ״ל.

והנה דבריו אלה הם היפך ממה שכתב בתשובה האחרת ששלח לי בתחלת החורף, וברשותיה והורמנותיה דמר קאמינא, דמאחר שלא מצינו בשאר הפוסקים שהביאו נוסח זה, יש לומר דטעות הוא בתוס׳, והרי באשר״י גם כן בהלכות קטנות [הלכות ספר תורה סימן ה׳] הביא דברי רבנו תם אלה המוזכרים בתוס׳ דהמוציא, ולא הביא נוסח זה. איברא שהוא הביא שם הדברים בקיצור. יע״ש. אבל מכל מקום כיון שנוסחא זאת אינה לא בנוסחאות דידן, ולא באחד מן הפוסקים, עדיף טפי לומר שהוא טעות, להשוות דעת רבנו שמשון משאנץ לדעת התוס׳, וכדעת המתירים הרשב״ץ ובנו הרשב״ש ז״ל, וכן עשו מעשה וכהסכמת האחרונים. אך ורק שלא יהיה ישן הרבה שלא יהיה עיפוצו ניכר,

הערות וציונים

44. אבל אחיו הגאון מהר״ח אלפאסי בקונטרס שבסוף הספר, בסופו (נדפס כאן במלואים אות ח׳ ד״ה ועדיין נשאר, והלאה), עמד בזה והעלה לפסול. וכתב בסוף התשובה, שהורו המורים ובכללם מר אביו הגאון מהר״מ אלפאסי כמסקנתו לפסול. ע״ש. ועיין עוד להרב פתח הדביר (סק״ח) והרב מעיני ישועה, ובשו״ת והשיב משה (סימן ה׳) ושואל ומשיב (סוף סימן נ״ג), נדפסו לעיל באותיות: ט, טו, כה, מב, מה שכתבו בזה. 45. נראה שכוונתו למר אביו הגאון רבי מסעוד אלפאסי זצ״ל. 46. התשובה נמצאת בחלק חשן משפט אחרי סימן רפ״ט ע״ש. והיא תשובת הגאון מהר״ר טריבש, והדפסנו אותה במלואים שבסוף הספר (מאות י״ב ואילך). 47. עיין להרב בית מאיר בסעיף ל״ו מה שכתב על דברי הט״ז, נדפס לעיל סעיף י״ג אות ט״ו.

אוצר ההלכה

וכן כתב האדון שם בתשובה הנזכרת. ומדברי התוס׳ דפרק הקומץ שכתבתי לעיל בתחלת האגרת, מוכח להדיא שיכול לתפור ולדבק חתיכה אחת ביריעה הנקובה ולכתוב עליה, ובמכל שכן אתיא מהתם.

ובענין אם נחלקה האות על ידי קרע, ראיתי בחיבור האדון [שם דף צ׳ ע״א ד״ה ולענין] שהביא מה שכתב דברי יוסף [שם] בשם הרא״ם, שהתיקון הוא שיגרור האות הנחלק וקצת מהאותיות הקודמות לה, עד שיוכל לכתוב כולן על מקום הגרירה, וכן יעשה בכל השלש שיטין שנקרעו, ובזה ישאר הקרע בין תיבה לתיבה, או בין אות לאות, ומותר לתפרו בגידין אם ניכר הגויל שהוא עפין, או בספר תורה דידן דלכולי עלמא בתוך שלש (לא) יתפור. עכ״ל.

ומה שבא באגרת הזאת השניה, דאם יש טלאי במקום נקב, אם טוב להשים הטלאים בין האותיות ויכתוב על הטלאי אות בפני עצמה, או לסלק היריעה, ואם יש טלאי מבפנים וטלאי מבחוץ, אם יקרא טלאי על גבי טלאי, ואם מסיר אחד מהם, איזה טוב להניח ולא להסיר. ע״כ. הנה כפי מה שנהגו כבר הסופרים לעשות טלאי ולכתוב עליו, וכמעט שרוב הספרים כך הם, לכך גם זה יהיה כאחד מהם לעשות טלאי ולכתוב עליו, אלא שזה צריך חכמה ואימון ידים, שלא יהיו האותיות מרוחקות זו מזו, כיון שכותב על הטלאי אות בפני עצמו, שלא יהיה מקצתו על הטלאי ומקצתו חוץ לטלאי, אם בא לצאת ידי כל הדעות. מיהו יותר טוב שיעשה טלאי בשיעור כל התיבה, בענין שתהיה כל התיבה כתובה עליו לבד, ואז יהיה הטלאי אחוז ומדובק בחוזק, רק שלא יעשה הטלאי עב, וגם שיהיה נראה גבוה מעל היריעה, וגם יעשה גונו כגוון היריעה דלא ליהוי כמנומר.

ובענין טלאי על גבי טלאי, ראיתי בחיבור אדוני נר״ו [דף פ״ט ע״ד], שמה שעושים טלאי מבפנים וטלאי מבחוץ במקום נקב, הוי ליה טלאי על גבי טלאי. ונראה דטעמו הוא, משום שבמקום הנקב עצמו יתחבר העליון עם התחתון, וטוב הוא להניח הטלאי מבפנים, שאז תבוא הכתיבה מכוונת וטובה, מה שאין כן להיפך. ועל ענין היריעה בת דף אחד, הנה כיון שאינו אלא למצוה ולא לעכב, אם טעה הסופר וכתב בת דף אחד מה שעשה עשוי, ואם ניכרים הדברים שהוא עשה אותה לכתחלה, אפילו הכי נראה שאם באנו לקונסו קנסינן אותו לממון שינכה לו משכרו, וראוי הוא לגערה ולנזיפה, אבל לא לקנוס את היריעה לגונזה. ודוק. (משחא דרבותא חלק ב׳ – נמוקי מהרש״א)

מ״ב) שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד לשל ראש וכו׳. הכי אמרינן במנחות (דף ל״ד ע״ב). ואם הם ארבעה עורות אבל תפורים יחד ונראים כעור אחד, מצדד בספר התרומה [סימן ר״ה] להכשיר, אלא שכתב דטוב ונכון לעשותן מעור אחד. ע״ש. ונראה דלשון טוב ונכון לאו דוקא, שהרי בתחלה הוא כמסתפק וכתב דשמא מהני בתפורים, ואדרבה מתחלה פירש עור אחד ממש, ואם כן מחוייב מן הדין לעשותו מעור אחד, דהא ספיקא דאורייתא. ועיין להב״ח ז״ל [אות כ״א] שכתב דדוקא עור אחד שלם בלי תפר, דלא כנראה מספר התרומה דאף בחתיכות תפורין יחד חשיב עור אחד, דליתא. ע״ש. אבל המג״א ז״ל (בסקנ״ב) כתב דבאגודה הוכיח דחשיב כעור אחד. ע״ש. ולא ראיתי באגודה שום הוכחה לזה, אבל כן נראה דעתו במה שכתב [סימן י״] כותבין בארבעה עורות ומניחן בארבעה בתים בעור[48] אחד. עכ״ל. ונראה דיש להגיה במג״א במקום ״הוכיח״ ״מוכח״. ופשוט.

ומה שכתב המג״א שכן כתבו גם כן התוס׳ במנחות (דף ל״ב ע״א ד״ה דילמא להשלים) ע״ש, עיין להרמב״ם בריש פרק ה׳ מהלכות תפלין שכתב, כתבה (אמזוזה קאי) על שני עורות אף על פי שתפרן, פסולה. ע״ש. וכן כתבו הטור ושלחן ערוך ביו״ד סימן רפ״ח (ס״ב) [סעיף ד׳] דגם בדיבקן או תפרם פסולה. ע״ש. וכן נראה דעת הר״ן [ד״ה הא מוריד״ן] והריטב״א [ד״ה הא מוריד״ן][49] ז״ל בחדושיהם לשבת (דף ע״ט ע״ב). ע״ש. (מיהו מדברי הריטב״א במגילה דף ח׳ ע״ב [ד״ה גמרא הא לענין] משמע דמהני תפירה. וצריך עיון). וכן משמע מהירושלמי (פרק א׳ דמגילה הלכה ט׳) דאמרינן שהספרים נכתבין בשני עורות, ותפלין ומזוזות אינן נכתבות אלא בעור אחד. ע״ש. ומסתמא גם בספר תורה בעי תפר, ואפילו הכי אמרינן דתפלין ומזוזות צריכין עור אחד. וכן ראיתי להרב מראה הפנים ז״ל שם [ד״ה ותפלין ומזוזות] שהוכיח כן (אלא שלשונו מגומגם. ונראה דלא פסיקא ליה דספר תורה בעי תפר, ולכך לא מצי להוכיח כמו שכתבתי בעניותין אלא מדלא דחי דגם מזוזה משכחת לה על ידי תפירה. וזה אינו מוכרח, דעל כל פנים בלא תפר מחולקים הם. ועיין במגילה (דף ח׳ ע״ב) דאמרינן הא לתפרן בגידין זה וזה (ספר תורה ותפלין ומזוזה) שוים. ע״ש. משמע דספר תורה תפירה בעי. ויש לדחות דהיינו כי תפר בעי גידין אבל לא שצריך לכתחלה תפירה. וצריך ישוב). גם הרב קרבן העדה בשיירי קרבן שם [ד״ה שכן] הוכיח כיוצא בזה, מדבעי למימר שם דגם דף אחד בשני עורות בספר תורה כשר, ומסיק דפסול, והיינו ודאי על ידי תפר, דבלא זה ליכא למטעי להכשיר, ואפילו הכי אסרינן, ומכל שכן בתפלין ומזוזות. ע״ש. וכן כתב בחדושי מהר״ש שמעלקא בש״ס דפוס ווילנא (מנחות בדף ל״ג ע״א בתוס׳ ד״ה כתבה). ע״ש[50].

ואפשר לומר לדעת התוס׳, דהגם דתפלין ומזוזה נמי כשרים על ידי תפירה, מכל מקום קודם תפירה אין עליהם שם

הערות וציונים

48. נראה דצריך לומר ״כעור אחד״, שכן כתוב באגודה, ומהכא דייק דעל ידי שתפרן נעשו כעור אחד. וכן מוכח מדברי תשובת רבו דלקמן ד״ה ומה שכתב על דברי המג״א מהאגודה. ע״ש. 49. וכיום נתברר שמה שנדפס בשם חדושי הריטב״א על מסכת שבת, אינם להריטב״א אלא להר״ן, ובריטב״א הנד״מ (הוצאת מוסד הרב קוק) בד״ה לימא מסייע ליה, כתב דמהסוגיא שם נראה ראיה ברורה דמזוזה שכתבה בשני דפין אפילו בשתי חתיכות כשרה כיון שהם תפורות. יע״ש. ובזה ניחא קושיית הרב המחבר בסמוך (בסוגריים) דלכאורה דברי הריטב״א סותרים זה את זה. ע״ה יצחק משה ס״ט. 50. וכן כתב בספרו חיי עולם על השלחן ערוך (במג״א סקנ״ב, נדפס לעיל אות ז׳).

אוצר ההלכה

מזוזה כלל, מה שאין כן בספר תורה דמקמי תפירה נמי הרי הוא ככל ספר תורה לכל דבר, רק לקרות בו בצבור צריך תפירה ולהיות בגלילה. וכיוצא בזה ראיתי להרב נחל אשכול בחלק ב׳ (עמוד 45 אות ח׳) שכתב דלענין מצות ״ועתה כתבו לכם״ [דברים ל״א, י״ט] אין צריך תפר, ואין צריך תפירה אלא לענין קריאה בצבור. ע״ש.

ועל כל פנים נקטינן דדעת רוב הפוסקים ומרן עמהם, דבמזוזה לא מהני תפר. ומה שכתב הרב פתחי תשובה ז״ל ביו״ד (סימן רפ״ח סק״ד) בשם רבי עקיבא איגר [בתשובה סימן רי״ג] [דמשמע מרש״י במגילה (דף ח׳ סע״ב ד״ה לתופרן)] דבתפר ואחר כך כתב כשרה. ע״ש. הנה אין שו״ת רבי עקיבא איגר בידי, אבל מדברי רש״י במגילה אין ראיה כלל, דכבר כתבו התוס׳ [מנחות לב. ד״ה דילמא] בשם רש״י דגם בכתב ואחר כך תפר יש להכשיר, וכמו שכתב בחדושי הרש״ש ז״ל במגילה שם. ועוד יש לומר דמיירי לענין נקרעה וכדקיימא לן גבי ספר תורה במנחות (דף ל״א ע״ב), ובשלחן ערוך (ריש סימן ר״פ), ועיין שם להרב פתחי תשובה [סק״א] שכתב בשם הרב חמודי דניאל דהוא הדין בתפלין ומזוזות. ע״ש. וכן כתב בחדושי הריטב״א במגילה (שם), וכן כתב הרב בית אפרים (חלק או״ח סימן א׳ [ד״ה איברא דאיכא]). ע״ש. (והוא תנא דמסייע להרב חמודי דניאל ז״ל הנזכר). אבל מלשון הרמב״ם [הלכות תפלין פ״ה ה״א] יש לדקדק שפיר. וזה לענ״ד כוונת הש״ך (סימן רפ״ח בסק״ג) שכתב כלומר בשני קלפין מחולקין. ע״ש. ובאמת דבריו אינם מובנים מה בא לאפוקי, ולפי פשוטו נראה שלא תאמר שני דפים, אבל הוא דוחק גדול כמבואר, אבל לדברי רבי עקיבא איגר אתיא שפיר, דכוונתו לומר דכתבה בשני קלפים מחולקין אף על פי שאחר כך תפרה, שלא תאמר אף על פי שתפרה מכבר. וכן ראיתי להרב בית שמואל ז״ל באבן העזר (סימן ק״ל סק״ח) שדקדק כן מלשון הרמב״ם, והוסיף דגם התוס׳ בסוטה דף י״ז [ע״ב ד״ה כתבה על] לא פסלו אלא בתפר אחר הכתיבה. ע״ש. ונראה שדקדק כן מלשונם שם שכתבו ודומה כאילו גט שכתבו על שני דפין ותפרן יחד, דמשמע הכתיבה קודם התפירה. אבל ראיתי להרב משמרות כהונה ז״ל שם [י״ח. ד״ה כתבה] שהכריח דכוונת התוס׳ היא בתפרן מקודם הכתיבה. ע״ש. גם מהרי״ט אלגאזי ז״ל בגט מקושר[51] (סימן ח׳ [ד״ה ולעיקר הדין]) מסיק דטעות סופר הוא בדברי התוס׳ וצריך לומר שתפרן יחד, והכוונה שתפרן מכבר קודם הכתיבה. ע״ש.

ומה שכתב הרב זרעו של אברהם ז״ל שם [סוטה יז: ד״ה בא״ד ודומה] לדחות קושייתם, דהתוס׳ לאו דינא קאמרי אלא דימוי וכו׳. ע״ש. אחר המחילה רבה לא יתכן לענ״ד, חדא דאם כן אמאי שבקי מגילת סוטה דקיימי בה ונקטי גט. ותו דלפי זה צריך לומר דהתוס׳ פשיטא להו סברא מבחוץ דתפירה לא הוי חיבור, ורצו לדמות לזה גילדי דשופר דלא מהני חיבורו כמו דלא מהני חיבור דתפירה. וכן ראיתי להרב בית אפרים שצידד לפרש כן כוונת התוס׳. ואכתי הוה להו להתוס׳ למינקט רבותא בתפר ואחר כך כתב, דכיון דתפירה לא הוי חיבור אין לחלק. אלא ודאי נראה לי ברור דהתוס׳ אדרבה סבירא להו דתפירה הויא חיבור, ואפילו הכי פסיקא להו בשום דוכתא, בגט דכתבו על שני דפין ותפרן יחד דפסול, ומוכיחים מזה דמפני שלא היתה ברייתן בבת אחת, הגם דמחוברין יפה לא הוי חיבור, דעל כרחך לומר גבי גט דהיינו טעמא דפסול, ולכן שפיר מקשה מהרי״ט אלגאזי ז״ל. גם מה שחילק בטעם הנדונים, ע״ש, אין חילוקו מבורר לי לאחר המחילה רבה, דאם מטעם דכיון שהוא בשתי חתיכות הוי ליה כלא נכתב כלל, אם כן לבעי כתיבה אחרת בתר תפירה, דכתיבה קמייתא לא שמה כתיבה. ותו אם כן אמאי אין כותבין במחובר לקרקע, הא כיון שאינו תלוש הוי ליה כאילו לא נכתב כלל. ואם מטעם דהכא יכול הוא ליתנו לה, הך נתינה לא שמה נתינה כלל, דבעינן נתינת גט דספר אחד וליכא. ועוד קשה מגט שנכתב בקלף גדול ונחתך ממנו אחר כך, שדעת הרבה פוסקים לפסול, וגם המכשירים מטעם אחר הכשירו, עיין בטור ושלחן ערוך [אבן העזר] סימן קכ״ד [סעיף ג׳ בהגה]. גם מה ששמע מתרצים דהתוס׳ כתבו כן אליבא דרבי מאיר ומיירי בחתמו אחר התפירה, ע״ש, מלבד מה שדחה הרב ז״ל, ומלבד דאם כן העיקר חסר בדברי התוס׳ דלא נקטי אלא הכתיבה, והחתימה לא הזכירו כלל, עוד בה דאכתי שמע מינה דגם בתפר קודם החתימה לרבי מאיר, וקודם הכתיבה לרבי אליעזר דפסול, ומאי דוחקייהו דתוס׳ למינקט מילתא שלא אליבא דהלכתא. על כן נראה ודאי דשלא בדקדוק כתבו כן, או דטעות סופר הוא, וכמו שכתבו הרב משמרות כהונה ומהרי״ט אלגאזי. וכמו שכן משמע גם כן מקושיית הרב זרעו של אברהם ז״ל שם בתחלת דבריו, דכיון דהם באו להוכיח דבעינן תחלת ברייתן בבת אחת, אם כן מה מקום להוכיח מתפרו אחר הכתיבה, דשאני התם משום דבשעת הכתיבה לא היה מחובר, מה שאין כן בשופר דבשעה שתוקע בו הוא מחובר. וליכא לאוכוחי אלא מתפרו קודם הכתיבה דבזה הוי דומה בדומה, דכמו דבשופר יש לומר דכיון דמשקצצו וחזי לתקיעת שופר הוא מחובר ואינו מוסיף מקרי חיבור, הכא נמי יש לומר בגט דמשעה שרצו לכתוב בו הגט ותפרוהו הוא מחובר ואפילו הכי פסול. ושני ישובי הרב זרעו של אברהם אינם מבוררים לענ״ד. ונמצא לפי זה דלא זו שאין ראיה מהתוס׳ דסוטה, אלא אדרבה יש ראיה להיפך, דגם בתפר קודם הכתיבה לא מהני. וכן יש להוכיח מדבריהם בגיטין (דף כ׳ ע״ב בד״ה ספר), שהקשו מדאמרינן [גיטין פז:] שייר מקצת הגט וכתבו בדף השני, וחילקו בין שתי חתיכות לשני עמודים בקלף אחד, ואמאי לא חילקו בין תפורים קודם הכתיבה לתפורים אחר הכתיבה.

ומה שדחה הרב בית שמואל ז״ל שאין ראיה מדיבוק שופרות, דניכר התוספת. ע״ש. לא הבנתי מדוע ניכר התוספת בדיבוק שופרות מדיבוק עורות, והרואה בדברי התוס׳ יראה

הערות וציונים

51. נדפס בספר נאות יעקב חלק ב׳.

אוצר ההלכה

דניכר התוספת תליא במה שאין ברייתן בבת אחת, ואם כן לא שנא. ומכל מקום עיקר החילוק בין תפר קודם כתיבה לאחר כך, יש לו מקום מלשון הרמב"ם. וכן משמע גם כן בספר האשכול הנזכר לעיל שכתב כן לחלק בתפלין ומזוזה, ועיין שם להרב נחל אשכול ז"ל [עמוד 47] שהוכיח מהתוס' דסוטה כמו שכתב הרב בית שמואל ז"ל, מדקיימא לן [גיטין יט.] כתב על קרן פרה ונתן לה הפרה כשר, ולא חיישינן לשני ספרים (כדחיישינן בשופר), אלא על כרחך משום דנתחבר קודם הכתיבה, ולכך כיון דמשעה שכתב ונקרא עליו שם ספר הוא מחובר, כשר, מה שאין כן בשופר דבצמיחת גלד אחד נקרא עליו שם שופר וכשצמח האחר הוי שני שופרות. ע"ש. וכן כתב הרב חשק שלמה ז"ל הנדפס בש"ס דפוס ווילנא (בדף י"ט ע"א) ע"ש. (ונראה שזה כוונת הרב זרעו של אברהם ז"ל במה שכתב ובר מן דין וכו', אלא שלשונו מגומגם ואינו מדוקדק כיעו"ש). ואין דעתי העניה נוחה בזה, דמכל מקום כיון דלא חזי לתקיעה רק אחר הקציצה, לא אזלינן אלא בתר שעת הקציצה דנקרא שופר הראוי לתקיעה ואז הוא מחובר שפיר, ואפילו הכי פסלי. ועוד דגם בלא כתיבה נראה דנקרא ספר וכדכתיב "כתוב וכו' בספר" [שמות י"ז, י"ד].

ולעיקר הקושיא, אפשר דמשכחת לה שיכתוב על גלד אחד כל הגט ולא הוי שני ספרים, וגם הרב חשק שלמה הנזכר יישב באופן אחר. ע"ש. ומה שהביא ראיה הרב נחל אשכול מדקיימא לן גט על נייר כשר, אף על גב שנתחבר מכמה חתיכות, ע"ש, ל"מ [לא מכרעא], דהתם אינו ניכר התוספת והוא לפנינו כחתיכה, ועוד דמתחלה לא היה עליו שם נייר אלא עתה, וזוהי תחלת ברייתו. ועיין להרב פתחי תשובה ז"ל באבן העזר (סימן ק"ל סק"ו) מה שכתב משם הרב בית מאיר ומשם באר"ה. ע"ש. ושוב ראיתי להרב בית אפרים ז"ל חלק או"ח (סימן א' בד"ה והנה) שתמה על הרב בית שמואל ככל האמור, והניח דבריו בצריך עיון גדול. ועיין שם (בסימן ב' בד"ה ומ"ש מעכ"ת מהא דתנן וכו') שהונח לו לאוקמה להההיא דכתב על קרן פרה בכתבו על גלד אחד. ע"ש שהאריך בזה. ועוד נראה דגם למה שנראה מלשון הרמב"ם דבתפר קודם הכתיבה מהני במזוזה, מכל מקום אין ללמוד מזה גבי הגט, דשמא כיון דכתיב "ספר" [דברים כ"ד, א'], בכהאי גוונא לא מקרי ספר, מה שאין כן במזוזה דלא כתיב ספר. ומאחר שנראה בדעת התוס' בגט דלא מהני תפירה גם קודם כתיבה, אם כן שפיר פסק מור"ם ז"ל באבן העזר [סימן ק"ל סעיף ז'] לפסול בדיבק והוא הדין בתפר. וכן ראיתי להרב משאת משה ז"ל חלק אה"ע (סימן ט"ז בד"ה ואולם) שכתב, דאין ללמוד לגט וסוטה ממזוזה שכתבו התוספות במנחות דף ל"ב [ע"א ד"ה דילמא] דמהני על ידי תפירה, משום דבמזוזה לא כתוב ספר, רק הלכתא גמירי לה דכתבה על שני דפים פסולה, וכי אגמרוה הכי גמרי לה, מה שאין כן בגט וסוטה. ע"ש.

ומצאתי להרא"ם ז"ל בספר יראים (סימן י"ח) שכתב הטעם דמזוזה שכתבה על שני דפים דפסולה, משום דכתיבה אחת אמר רחמנא ולא שתים ושלש כתיבות. ע"ש. ולפי זה יש טעם נכון לחלק ביניהם בתפר קודם כתיבה, דבמזוזה דוקא כשכתב בשתי חתיכות דהוי שתי כתיבות (דחתיכות מחלקות) יש לפסול, אבל אי תפר ואחר כך כתב, הכתיבה היא אחת כיון שהוא עמוד אחד וניר תפור יחד, מה שאין כן בגט דכתיב ספר, יש לומר דלא מקרי ספר בתפור, או דבעינן מתחלתו ספר אחד. אלא דזה לא אתי שפיר לחד פירושא דרש"י במנחות (דף ל"ב ע"ב בד"ה כתיבה) דמזוזה ילפינן מגט. ע"ש. ואם כן הא נמי נילף מגט אי אמרינן דבגט גם בתפר ואחר כך כתב פסול. וגדולה מזו ראיתי להרב גט מקושר הנזכר לעיל [ד"ה והנה כי כן] שהקשה על התוס' במנחות [לג. ד"ה כתבה] שדחו הראיה מסוטה משום דכתיב "בספר" [במדבר ה', כ"ג], דעל כל פנים כיון דבגט כשר בשני דפים הוה להו להכשיר גם במזוזה, כיון דעיקר כתיבת מזוזה ילפינן מגט כדאיתא במנחות (דף ל"ד ע"א). ע"ש. ובאמת זה לא קשיא לענ"ד לאחר המחילה רבה, דהא גם בפשט דברי התוס' תקשה כיון דטעם דסוטה משום דכתיב בספר, אם כן מנא ליה במזוזה מאחר דלא כתוב בה בספר, אלא על כרחך לומר דהלכתא גמירי לה, וכמו שכתב הרב משאת משה ז"ל הנזכר לעיל, ועיקר כוונת התוס' היא לומר דשני דפים מתפרש שפיר על המחוברים יחד כדפי הספר תורה, ואם כן לא נפלאת היא מה שכתב רש"י בלשונו שני דפים, דאיתמר במזוזה. אבל ללמוד מגט לפסול במזוזה גם בתפר קודם הכתיבה ילפינן שפיר. ומזה קשה גם כן לרש"י ותוס' [מנחות לב.] בד"ה להשלים, דסבירא להו דגם אחר כתיבה מהני תפירה, ובגט כהאי גוונא ודאי לא מהני, דבעינן שאין מחוסר בין כתיבה לנתינה שום דבר. ואיברא דלפי מה שכתב הרב זרעו של אברהם דבזה ליכא חשש, אתיא שפיר, אלא דכבר כתבנו דחילוקו אינו מבורר לענ"ד. ואפשר דשם אזלי לפירוש שני דרש"י (בדף ל"ב ע"ב) דיליף מ'כתוב זאת זכרון בספר' [שמות י"ז, י"ד]. אך מלבד דמפירוש רש"י בדף ל"ד [ע"א ד"ה להלן כתיבה] משמע דתופס פירוש ראשון עיקר, עוד בה דגם בספר תורה אמרינן בירושלמי דדף אחד בשתי חתיכות לא מהני, והיינו ודאי על ידי תפר וכמו שכתב הרב שיירי קרבן שם וצריך ישוב. ועיין להרב ווי העמודים ז"ל (בסימן י"ח סק"ח). ע"ש.

ולדינא נראה דבמזוזה יש להכשיר בתפר קודם הכתיבה, כדמשמע מלשון הרמב"ם, וכמו שכתב בספר האשכול גם כן, ולא מצינו חולק עליהם. ונראה לי שזה גם כן דעת הריטב"א שלא יסתרו דבריו שבמגילה עם דבריו שבשבת[52], ובפרט דבלאו הכי דעת רש"י ותוס' ורבנו ישעיה הראשון [שבת עט:] להכשיר גם בתפר אחר הכתיבה, וכמו שכתב הרב ווי העמודים ז"ל הנזכר לעיל[53]. אבל בגט נראה ודאי דפסול, או לפחות ספק מגורשת וכמו שכתב מור"ם בסימן ק"ל [סעיף ז'],

הערות וציונים

52. עיין לעיל בהערה 48.

53. עיין בשו"ת יביע אומר חלק ט' (סימן ה' אות ג') מה שכתב על חילוק זה בין תפר קודם כתיבה לתפר אחר הכתיבה.

אוצר ההלכה

שלא מצינו מי שמכשיר בזה, ואדרבה דעת התוספות נראה לפסול, וכמו שכתבו הרב גט מקושר והרב משמרות כהונה והרב בית אפרים וכמו שנתבאר. ומה שתמה הט״ז ז״ל באבן העזר שם [סק״ו] על מור״ם דהא גם ספר תורה איקרי ספר ומהני ביה דיבוק. ע״ש. אני תמיה על תמיהתו, דמה יענה במאי דממעטינן בסוטה שני דפים מספר אף על גב דבספר תורה כהאי גוונא כשר. ועיין עוד להרב ביאור מרדכי הלכות מזוזה ברי״ף דפוס ווילנא [במרדכי סימן תתקס״א ד״ה פ״ה], שגם הוא האריך להוכיח דדיבוק לא מהני, והרבה לתמוה על הרב בית שמואל באבן העזר. ע״ש. אך מה שתמה על המג״א, דהאגודה [סימן ח׳] לא הביא כי אם שני התירוצים של התוס׳ ולא הכריע. ע״ש. הוא תימה, דבאמת האגודה לא הביא כי אם תירוץ ראשון דהתוס׳. וכן ראיתי להרב בית אפרים ז״ל שפירש באמת כוונת המג״א על שלא הביא אלא תירוץ ראשון. ע״ש. ולדבריו אתי שפיר תיבת ״הוכיח״, ודלא כמו שהגהתי לעיל.

הדרן לנדון דידן לעשות הבתים מארבעה עורות על ידי תפירה,

כבר נתבאר כי מה שהוכיח המג״א ז״ל מדברי התוס׳ והאגודה גבי מזוזה, אדרבה משם ראיה דקיימא לן כהרמב״ם ודעמיה דלא מהני תפירה. אבל באמת אין ללמוד משם, דשאני התם דכתיב ״וכתבתם״ [דברים ו׳, ט׳] דבעינן כתיבה אחת, ובכתב ואחר כך תפר נמצאו שתי כתיבות, מה שאין כן הכא אפשר כיון דתפורין הוו זכרון. ולאידך גיסא גם כן יש לומר דשאני מזוזה דהלכתא גמירי וכי אגמרוה הכי [גמרי] לה, מה שאין כן הכא דכתיב ״זכרון״ [שמות י״ג, ט׳] אפשר דהוי כגט וסוטה דכתיב ספר, ודעת הפוסקים דלא מהני תפור. גם מהגט אין ראיה לנדוננו, דשאני התם דבעינן מתחלת ברייתו ספר אחד, ועוד דניכר בו התוספת, אבל הכא לא הוי זכרון אלא כשיהיו ארבעה בתים דבוקים או תפורים יחד וזה תחלת ברייתו הזכרון, (על דרך מה שכתבו הרב נחל אשכול והרב חשק שלמה שהבאתי לעיל). ועוד דאינו ניכר התוספת, כי התפירה והדיבוק אינם ניכרים כי הם בפנים בעומק החריצים, ולכך יש לומר דמהני התפירה להיות כעור אחד. וכן יש לדקדק מלשון הרשב״א במנחות [לד: ד״ה על ארבע] שהקשה היכי מייתי מזכרון אחד שלא יעשם בארבעה עורות, והא כיון שהם בדפוס אחד הוה ליה זכרון אחד. ותירץ דאפילו הכי כיון דהוו בארבעה עורות וראויים לינטל כל אחד ואחד בפני עצמו מן הדפוס, לאו זכרון אחד חשיבי. ע״ש. משמע דוקא כשראויים לינטל, אבל כשתפורים ודבוקים דאינם ראויים לינטל מקרו שפיר זכרון אחד. גם ראיית הרב בית שמואל ז״ל באה״ע [סימן ק״ל סק״ח] מרבי (יוסי) [יהודה] דבעי אות אחת מבפנים ואפילו הכי מכשיר על ידי דבק. ע״ש. היא ראיה אלימתא לענ״ד בנדוננו, דהגם דבגט יש לדחות דלא דמי, דהתם בתפלין הקפידא על הממשמש בהם שניכרים להם שהם ארבע אותות, ובדבוקים או תפורים דגם להממשמש בהם ניכרים לו שהם אחד לית לן בה, וכמו שכתב הרב ביאור המרדכי ז״ל הנזכר לעיל, מכל מקום לענין מאי דדרשינן זכרון אחד אמרתי לך וכו׳, מסתברא דדמי לדרש דאות אחת, דגם התם ודאי הקפידא היא על הרואה והממשמש בהם ומכיר שהם ארבעה בתים מחוברים יחד, כי אות וזכרון כוונה אחת ותכלית אחד להם לפי ענ״ד, וכי היכי דהתם אהני לן דבק לשוינהו כאות אחת, הכא נמי ליהני לן לשוינהו כזכרון אחד.

וגדולה מזו כתב מור״ם כאן בדרכי משה [אות כ״ב] בשם הרב אור זרוע ז״ל [ח״א סימן תקל״ט], דאם כתב תפלין על שני דפים בעור אחד או אפילו בשני עורות ודבקם כשר. ע״ש. ובאמת צריך עיון שזה נגד הירושלמי בתרתי, דהתם אמרינן שהתפלין אינם נכתבים אלא בדף אחד ובעור אחד. אך אין בזה חדש, כי מה שמכשיר שני דפים בעור אחד, כן משמע גם מהתוס׳ (מנחות בדף ל״ג ע״א ד״ה כתבה) גבי מזוזה, וכן פסק מרן [ביו״ד] בסימן רפ״ח [סעיף ב׳] וכבר האריכו בזה המפרשים, ועיין להרב נחל אשכול (בח״ב עמוד ע״ד אות י״ב, ונראה שיש בו טעות סופר, וצריך ישוב). וגם מה שמכשיר שני עורות דבוקים, כבר נתבאר שכן דעת רש״י ותוס׳ (בד״ה להשלים) במזוזה. ע״ש. ועיין להרב בית אפרים ז״ל שהניח דבריו בצריך עיון, ועיין שם מה שכתב בראיית הרב בית שמואל ז״ל, והנראה לענ״ד כתבתי.

ושוב ראיתי להרב משחא דרבותא ז״ל בנימוקי או״ח חלק ב׳ (דף קצ״ט)[54] שהאריך הרבה מאד בזה, והאריך בכמה ראיות לפסול בבתים על ידי עורות דבוקים או תפורים. ע״ש. ועיין עוד להרב בגדי כהונה ז״ל (חלק א״ח סימן א׳ וב׳) שהאריך גם כן בזה. ע״ש. ועיין עוד להרב כבוד יום טוב בפרק [ג׳] מהלכות תפלין הלכה ב׳ [דף ה׳ ע״ד]. ע״ש. ועיין עוד למהר״א פאלאג׳י ז״ל בספר אברהם אזכור (מערכת התא״ו אות צ״א) באורך[55]. ע״ש. ויש להאריך לשאת ולתת בדבריהם אך אכתוב בקצרה לדינא.

הנה דעת הרב בית אפרים דשפיר דמי על ידי דבק ותפירה, וכתב שכן כתב הרמ״ע ז״ל [סימן ל״ח], ומוכיח לה ממתני׳ דכלים (פרק י״ח משנה ח׳). ע״ש. וכן כתב הגר״א ז״ל באליהו רבה בכלים שם, (אבל מלשון זאת אומרת שכתב הגר״א, משמע קצת דלאו הלכתא היא ובפלוגתא מיתניא, ואתי שפיר דלא סתיר לביאורו כאן בשלחן ערוך, כמו שכתב הרב משנה ברורה נר״ו בביאור הלכה [ד״ה מעור אחד]. ואין ביאור הגר״א בידי כעת). ועיין שם להרב תפארת ישראל ז״ל (בבועז אות י״ב) שדחה דבריו. ע״ש. גם הרב משנה ברורה נר״ו (באות קע״ב) כתב דנתפשט המנהג במדינותיהם לעשות הבתים על ידי עורות דבוקים ותפורים, ובביאור הלכה שם כתב שיש להם על מה שיסמוכו. ע״ש. וכן דעת הרב בגדי כהונה ז״ל (בסימן ב׳). ע״ש. וכן דעת מהר״י ג׳רמון ז״ל (מרבני תונס) בספר אברהם אזכור, וכתב שכן דעת מרן גם כן דמהני דבק, ושכן הבינו בדבריו גם הב״ח [אות

הערות וציונים

54. נדפס במלואים שבסוף הספר אות ח׳. 55. נדפס לעיל אות י״ג, ובמלואים שבסוף הספר אות י׳.

אוצר ההלכה

כ״א] והרב משחא דרבותא ז״ל. ע״ש. ובאמת אף שהשביח הרבה דיוקיו בדעת מרן, מכל מקום לאחר המחילה רבה אין נראה לי כן בדעת מרן, ודיוקיו אינם מוכרחים כלל לאחר המחילה רבה, ואדרבה יותר נראה בדעת מרן דלא מהני דבק, וכן הוא משמעות דברי המג״א, וכמו שכתב מהר״א פאלאג׳י ז״ל שם ודבריו ברורים מאד לענ״ד. ועיין שם שכתב שכן דעת ראשונים ואחרונים, וכן דעת הרב השואל בבגדי כהונה (סימן א׳). ע״ש. גם הרב כף החיים נר״ו בקול יעקב (אות [קע״ד]) כתב שדעת מרן דלא מהני דבק. ע״ש. ומכל מקום מאחר שלא נתבאר זה להדיא בדברי מרן, נראה דבדיעבד ובשעת הדחק יש לסמוך על המתירין להניחם ולברך עליהם, ודלא כהרב משחא דרבותא ז״ל שכתב, דכל מי שעושה תפלין דבוק בדבק לא קיים מצות תפלין מימיו וברכותיו ברכות לבטלה בלי ספק. ע״ש. כי באמת כל ראיותיו שם יש להשיב עליהם ולדחותם לפי ענ״ד לאחר המחילה רבה.

וכן בבתים שהם מעור אחד אלא שהוא קרוע מן הצדדים יש לחוש לכתחלה שלא להניחו, וכן דעת הרב מחצית השקל ז״ל (בסקנ״ב) והרב משחא דרבותא ז״ל שם. אבל בדיעבד ושעת הדחק יש להתיר בפשיטות, וכמו שכתבו הרב בית אפרים הנזכר לעיל (שם), והרב פרי מגדים באשל אברהם (סקנ״ב), והרב משנה ברורה נר״ו בביאור הלכה. ואפשר דגם לכתחלה מותר לעשות כן אם בזה יהיה ריבוען מכוון יפה, כי הריבוע הלכה למשה מסיני הוא, ואף שכתבו הפוסקים דאי אפשר לעשות מרובע מצומצם, ואין האדם חייב אלא כפי מה שידו משגת, וכמו שכתב הרב משחא דרבותא בסוף דבריו ע״ש, מכל מקום כיון דיש מתירין לעשות כן מקרי בידינו ויכלתנו לרבע יפה על ידי המצאה זו. כן נראה לענ״ד.

תשובת רבו[56]: מה שכתב על דברי ספר התרומה, הנה מה שכתב ספר התרומה בתחלה הוא כפי פשט לשון הברייתא, רק שצידד אחר זה או שמא וכו׳, והוא מסופק בזה, ועל כרחך לומר שאין ראיה מהש״ס להיפך, דעל ידי דבוק ותפירה הוו כעור אחד. וממה שהכריע שטוב ונכון וכו׳, משמע שדעתו נוטה לדינא להקל, וכן הבין בדעתו הב״ח, וכן נראה שהבין הרב בית אפרים (סימן א׳ סוף ד״ה ומ״ש הה״מ נ״י וכו׳ במוסגר). ע״ש. וכבר כתבו הפוסקים על לשון ואפשר, דאפשר שכן הלכה, אלא שאין זה מוסכם וכמו שהאריך הרב שדי חמד [ח״ו כללי הפוסקים סימן ט״ז אות א׳]. ע״ש. ומדבריו שם יש ללמוד ללשון ושמא דנראה דשקולים הם, ואם כן אף שאין הכרח שכן דעתו בהחלט, מכל מקום משמע שדעתו נוטה כן, וכהאי גוונא כתב מהר״י קארו בכללי הש״ס [הנוספים אות ט״ו], הביאו הרב זרע ברוך ז״ל [מערכת ו׳ אות א׳] בלשון ודילמא, ע״ש, ומשם באר״ה ודוק. ועיין בברכות (דף י״ט ע״א) שמא סלקא דעתך, אלא אימא ודאי עשה תשובה. ע״ש.

ומה שכתב על דברי המג״א מהאגודה, עדיין אין דברי המג״א מבוררים לדרכו, שלשון האגודה הוא העתק הברייתא, רק דבמקום בעור אחד כתב כעור אחד. ע״ש. ובודאי שהוא טעות סופר וצריך לומר כלשון הברייתא, דבלא זה הוא מגומגם, דמי סני ליה לומר תפורין או דבוקים במקום כעור אחד שאמר, וכעת לא ראיתי לשום אחד מהאחרונים שביאר דברי המג״א בזה. ושוב ראיתי שדברי המג״א הם ברורים, ונתכוין למה שכתב האגודה סימן ח׳ [ד״ה ספר תורה] גבי ההיא להשלים, וזה לשונו: ואם תאמר ובלא זה הלא תפלין ומזוזה בעינן שיכתבם על עור אחד, ותירץ ר״י כשתפרן, כעור אחד הוו. עכ״ל. ועל זה קאי מה שכתב שכן הוכיח באגודה דתפורין חשיב כעור אחד, רצונו לומר מכח קושיית ואם תאמר הנזכר. ומסיים שכן כתבו התוס׳ וכו׳, אלא שרצה לבנות יסודו על האגודה שלא כתב תירוץ אחר, אבל התוס׳ כתבו ויש עוד לפרש וכו׳, ואין ברור שמחליטים דבר זה דתפירה הוי כעור אחד. ושוב ראיתי בדברי כת״ר נר״ו בסוף דבריו בשם הרב בית אפרים וביאור המרדכי שפירשו כוונת המג״א כדכתיבנא והוא ברור.

ומה שהאריך בדעת הרמב״ם ודעימיה דלא מהני תפירה. ע״ש. נראה שראיית המג״א אינה נדחית בזה, ובודאי שלא נעלם מהמג״א זה, רק שסובר דהרמב״ם ודעמיה לאו משום דסבירא להו דתפר אינו עושה אותם כעור אחד, רק דבעינן התם עור אחד גמור, ולאו כללא הוא לכל דוכתא דבעינן עור אחד דזה לא חשיב עור אחד, אלא דוקא בפרשיות תפלין ומזוזה דוקא, וחיליה דהרמב״ם הוא כמו שהאריך הרב משחא דרבותא מהירושלמי וכדברי כת״ר נר״ו, וכן כתב בספר האשכול (סימן כ״ד) שכן משמע מהירושלמי, ועיין שם בנחל אשכול. ואף שצידד דתלמודא דידן אינו סובר כן, הרי מסיק דלאו דיוקא דסמכא הוא, (ואפשר שמן האמור יתיישב סתירת דברי הריטב״א משבת דף ע״ט למגילה דף ח׳, ואינו בידי כעת). ומדברי הר״ן בחדושיו לשבת (דף ע״ט ע״ב ד״ה דכתיבן), נראה שגורס בגמרא אף על פי שחברן פסולה. ועוד אפשר שסובר המג״א דהרמב״ם ודעימיה לא פסלו אלא בתופר אחר שכתב, וכן דעת ספר האשכול (סימן י״ד). ע״ש. והוא הדין בתופר עור הבתים טרם עשיה חשיב שפיר עור אחד, וכן כתב כת״ר נר״ו אחרי זה בשם הרב בית שמואל והרב פתחי תשובה שכן משמע מדברי הרמב״ם, (אך מה שביאר כן כוונת הש״ך (סק״ג), וכן כתב בנחל אשכול [עמוד 47] ע״ש, אינו נח לי אלא כפשוטו).

ומה שהאריך בשקלא וטריא בדברי התוס׳ דסוטה (ריש דף ח״י) שכתבו ודומה כאילו גט שכתבו על שני דפים ותפרן וכו׳, דבריו אינם ברורים ולא רישייהו סיפייהו, וגם הספרים שהזכיר בזה רובם כעת אינם בידי, וגם אין צריך להאריך בשקלא וטריא, ולכן אכתוב מה שנראה לענ״ד, כי אין צריך להגיה בדברי התוס׳,

---

56. הגאון רבי אברהם הכהן זצ״ל, מח״ס שלחן אברהם ועוד.

אוצר ההלכה

ויפה הוכיח מהם הרב בית שמואל שזכר, לחלק בין תפר קודם כתיבה לאחר כך, וזה כל עיקר כוונת התוס׳ במה שכתבו מפני שמתחלתן לא היתה ברייתן בבת אחת וכו׳, ורצונם לומר דשופר כשנעשה עליו שם שופר לא היה מחובר בחתיכה שניה, וכל אחד היה מחובר לשופר שלם והיה עליו שם שופר, ובכן כשנשבר זה וזה ודיבק שבריהם הרי הם כשני שופרות, ודמי לגט שכתבו על שני דפים שקודם תפירתן היו כשני ספרים ואין להם תיקון בתפירה, מה שאין כן כשחברם קודם שכתב בעוד לא נעשו ספר, הרי כשכתב לא כתב אלא על חתיכה אחת ואין כאן אלא ספר אחד, ואין כוונתם לראיה גמורה וכדברי הרב זרעו של אברהם שזכר. ומה שכתבו וניכר התוספת, רצו בזה שאם לא כן כל שופר יהיה פסול, דבכל שנה מוסיף ליגדל, אלא דהתם כשנתוסף נתבטל בראשון, אבל גלד שנתוסף ניכר ונראה כשופר אחר ואין לו ביטול. וכפי הנראה שזהו פשט דבריהם, ואתי שפיר כל מה שיש להרגיש בדבריהם וכמובן, אף שנראה קצת דחוק לומר שאין כוונתם אלא דמיון בעלמא, ונראה שלזה נתכוין הרב זרעו של אברהם ז״ל וכעת אינו בידי. ושוב ראיתי מה שכתב כת״ר נר״ו בשם הרב נחל אשכול ומה שכתב על דבריו, ולא קשיא, דקציצה אינו מעכבו מלהיות בשם שופר, כמו שאין קציצת הפרי מהאילן מעכבת מלהיות נקרא בשם פרי הראוי לו. ומה שכתוב ״כתוב בספר״, יש לומר שנקרא על שם סופו שנכתב, וכיון שהכתוב מדבר על ספר שכבר נכתב קורא לו כן, אבל מתחלה לא היה נקרא כן.

ומה שכתב כת״ר נר״ו להוכיח איפכא מהתוספות דגיטין (דף כ׳ ע״ב), אינו מוכרח, דאיצטריכו שפיר למה שכתבו, דאם לא כן תיפוק ליה משום דמחוסר תפירה. גם מה שצידד דהיכא דכתיב ספר אם תפר לא מקרי ספר ולא דמי למזוזה, הוא לשיטתו דשם ספר שייך קודם כתיבה, ואם כן כבר היו שני ספרים קודם תפירה, אבל למה שכתבתי לעיל אם כן כיון דתפירה הויא חיבור, מהניא גם כן לעשותו ספר אחד, דכשכתב כתב על עור אחד, והכתיבה דוקא עושה אותו ספר.

באופן שאין לנו מי שאוסר בתפר קודם כתיבה ואם כן יש להתיר. ועיין להתוס׳ שאנץ בסוטה [יח. ד״ה על שני] דמשמע קצת דדבוק מהני אפילו אחר כתיבה, ואין להאריך בכל מה שמסתעף מזה שאינו מענייננו, ובפרט שרוב הספרים אינם מצויים אתי וכנזכר לעיל. ומכל מקום בתפר קודם כתיבה הדבר פשוט דמהני, ומינה לנדון דידן וכנזכר לעיל. וכן דקדק כת״ר נר״ו מדברי הרשב״א בחדושיו למנחות. נמצא שדברי המג״א נכונים שנסתייע מדברי התוס׳ ואגודה. גם אתי שפיר דברי הרב מחצית השקל שכתב דלדעת הסוברים דלא מהני תפירה, צריך לומר כפירוש התוס׳ לבסוף, ואם כן אין ראיה דתפירה מקרי חיבור. ע״ש. והוא תמוה, דהיה לו לומר דמבואר בהיפך דלדעתם לא מהני, ולפי מה שכתבתי ניחא. וכן דעת הרמ״ע [סימן ל״ח] הביאו הרב בית אפרים ז״ל, ומשמע מדבריו שהבין שכן דעת הבית יוסף, והיינו ממה שהביא דבריו ולא העיר עליו משמע שכן דעתו. והוא תנא דמסייע למהר״י ג׳רמון ז״ל בתשובה שבספר אברהם אזכור למהר״א פלאג׳י (מערכת הת׳). ואף על פי שהרב משחא דרבותא לא נחית לדעת מרן, כבר העיד שלא היה בידו ספר הבית יוסף, ונמשך אחר משמעות דברי המג״א שכתב דלא כמשמע מספר התרומה וכו׳, שנראה מזה שדעת מרן בשלחן ערוך לאסור, אלמא שאין סתירה לזה מהבית יוסף, דאם לא כן מהיכא תיתי לומר שחזר בו. וכן מבואר להדיא בב״ח שכתב על דברי הטור שכתב כלשון מרן, דמשמע דוקא מעור אחד שלם, דלא כנראה מספר התרומה וכו׳. ע״ש. אבל באמת אינו מוכרח לשוויי חזרה בכדי, וגם הב״ח לא נחית לומר שכן דעת מרן בשלחן ערוך וחזר מהבית יוסף, רק שהוא מוכיח כן מהטור, וחולק על מרן שלא נרגש מדיוק זה. והמג״א שדרכו לקצר, העתיק דברי הב״ח על השלחן ערוך, וסמך על מאי דאסיק מהאגודה והתוס׳ דמסייעי לספר התרומה, וממילא אין לחוש לסברת הב״ח, וכן דעת הרב בית אפרים ז״ל, וכפי דברי כת״ר נר״ו משם הגר״א באליהו רבה (פרק י״ח דכלים משנה ח׳) נראה שכן דעתו.

אך ודאי שכל זה דוקא בדיעבד או בשעת הדחק דהוי כדיעבד, כיון דספר התרומה גופיה שכתב דין זה בפרטות כתב דטוב ונכון וכו׳, ואפשר שעל כן מרן בשלחן ערוך השמיט סברת ספר התרומה, כיון שהוא עצמו לא הכשיר זה לכתחלה, וכן דעת הרב חתם סופר (סימן ה׳) להתיר בתפירה. עש״ב. והגם דמהר״ם שיק (סימן כ״א) כתב שנוהגים כמאן דאמר דתפירה לא מהני בבתים, מכל מקום לא כתב כן מצד דינא רק מצד מנהג דוקא, (ואפשר לכאורה שגם הרב משחא דרבותא מצד מנהג דוקא שכן נהגו וכמבואר שם האריך בקיום המנהג, אבל יתכן דבשעת הדחק או בדיעבד שפיר דמי, דודאי מן המנהג אין להוכיח לענין שעת הדחק ודיעבד, דלכתחלה הוא דנהוג לעשות כן. ושוב ראיתי דלא משמע כן מדבריו). ומכל מקום גם לדעת האוסרים נראה, שאם הכל עור אחד ורק יש איזה קרע או נקב ורוצה לתפור, אם כמות שהוא או בצירוף עור אחר לחבר הקרעים, לכולי עלמא יש להתיר, ועיין למהר״ם שיק שם שהתיר גם בדיבוק בכהאי גוונא, ויש לעיין עוד לענין הדבק בדבריו ודברי הרב חתם סופר שם, ועוד חזון למועד בלי נדר. ועוד יש להתיישב בדברי הרב משחא דרבותא, והרב מהר״א פאלאג׳י, ומהר״י ג׳רמון, ואין כאן מקום להאריך. ורואה אני פשרת כת״ר נר״ו אם על ידי הדיבוק נעשה מרובע ממש שיש לסמוך להקל לכתחלה, ועוד צריך ישוב. (שו״ת שואל ומשיב – סימן נ״ג)

הלכות תפלין סימן לב סעיף לט

לט [1]**תפלין בין של ראש בין של יד, הלכה למשה מסיני שיהו מרובעות בתפרן ובאלכסונן, דהיינו שיהא ריבוען מכוון ארכו כרחבו, כדי שיהא להם אותו אלכסון שאמרו חכמים** [סוכה ח.] **כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונא. וצריך לרבע מקום מושבן, וגם הבתים: הגה.** מגל על גובה הבתים אין להקפיד אם הוא יותר מרחבן ומרכן (בית יוסף בשם מהרי [הלכות תפלין סימן ט'] (ומ"ק) [ומ"ג] [עטין כ"ב דף ק"כ ע"ח] ומרדכי [הלכות תפלין דף י"ח ע"ג] ורמב"ם פרק ג' [מתפלין הלכה ג']): [2]**עשאם מרובעות ואחר זמן נתקלקל רבוען, יש מי שאומר שצריך לרבען: הגה.** ויעשה כל המרובעה בשוה בשוה אלא יהא אחד גדול ממכירו (כרוך בשמר [מקור תפלין עמוד קמ"ח והג"ה אות ק"ט]):

באר הגולה

ז. מנחות לה. תוספות [שם ד"ה תפלין] והרמב"ם בפ"ג [מתפלין ה"ב] והרא"ש [הלכות תפלין סימן ט'] ושאר פוסקים [רש"י שם ד"ה תפלין, וספר התרומה סימן ר"ט, וסמ"ג עשין כ"ב, והגהות מיימוניות דפוס קושטא פ"ג ה"ג ומרדכי הלכות קטנות דף י"א ע"ג]. ח. מצא (בשם שימושא רבא) בתשובה אשכנזית [שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן ס"ח].

אוצר ההלכה

א) סעיף ל"ט תפלין בין של ראש בין של יד הלכה למשה מסיני שיהו מרובעות בתפרן ובאלכסונן. בפרק הקומץ (דף ל"ה ע"א) תניא, תפלין מרובעות הלכה למשה מסיני, אמר רב פפא בתפרן באלכסונן. ופירש רש"י בד"ה ובאלכסונן, שיהא ריבוען מכוון ארכו כרחבו כדי שיהא להם אותו אלכסון שאמרו חכמים בסוכה (דף ח' ע"א) כל אמתא ברבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונא, ולא יהא ארכו יתר על רחבו, שאפילו יש להם זויות פסולין. וכתבו התוס' [מנחות שם ד"ה תפלין], יש שאינן מרבעים אלא מקום מושבן, ושמא צריך הבתים מרובעים של ראש כשארבעתן דבוקים, וכן בית של יד. וכתב בבית יוסף, ובדברי הרמב"ם בפרק ג' [מתפלין ה"ב] מבואר שהבתים צריך שיהיו מרובעים, שכתב במעשה התפלין לוקח עץ מרובע ארכו כרחבו כגבהו, ואם היה גובהו יותר על רחבו או פחות ממנו אין בכך כלום, ואין מקפידין אלא על ארכו שיהא כרחבו. והרא"ש [הלכות תפלין סימן ט'] כתב, דפוס של ארבעה בתים של ראש ושל יד יהא מרובע, וגם למטה בית מושב[ן] יהא מרובע. וכן נראה מדברי רש"י [שם ד"ה תפלין], וכן כתוב בספר התרומה [סימן ר"ט] ובסמ"ג [עשין כ"ב, קה.], וכתבו שאין ראיה גמורה מתוך ההלכה שיצטרך שיהיו מרובעין כשהן ארבעתן יחד, מכל מקום מוכח בשמושא רבא [מובא בסוף הלכות תפלין להרא"ש דף קכ"ג ע"ב] שהן מרובעות, מדקאמר מייתי אעא טבא תרתי אצבען על תרתי אצבען, אבל בבית אחד לבדו אינו צריך ריבוע, וגם בגובה הבתים אין קפידא בריבוע, וכן בתפלין של יד יש להם דין זה. וצריך ריבוע בתפירה, וכן בעור התיתורא וכן בגוף רוחב הבית בראשו. ע"כ. (שלחן גבוה סק"צ)

ב) שם תפלין בין של ראש בין של יד הלכה למשה מסיני שיהו מרובעות בתפרן ובאלכסונן. ודעת בה"ג[1] הובא במרדכי [הלכות תפלין דף י"א ע"ג] דשל יד ארכו כשיעור אצבע ורחבו חצי אצבע ואין צריך להיות מרובע. והאמת כי נראה שראייתו מלשון המשנה מגילה [כד:] העושה תפלתו עגולה, סכנה ואין בה מצוה, ופירש רש"י דסכנה היינו דכשהיא עגולה יש חשש שתכנס בראשו אין בה מצוה וכו', והך דסכנה היינו רק בתפלין של ראש, והך דעגולה אין בה מצוה גם כן בשל ראש, ואי נימא דאף בשל יד אין בה מצוה, לא הוה ליה למינקט סכנה ואין בה מצוה כאחד. ואמנם הערוך [ערך תפל ג'] כתב אהך דסכנה, היינו שפעמים שנופל על פניו בתחנון, והראש מונח על היד וירצצו את מוחו. נראה דקשיא ליה דהך מילתא דסכנה לפירוש רש"י, אינו שייך רק בשל ראש, ולכך כתב דאף בשל יד שייך חשש זה, דבעת נפילת אפים ירצצו את מוחו. ואמנם העיקר בעיני דבודאי כשהיא עגולה ממש היינו כאגוז או כביצה עגולה, פסול אף בשל יד, רק רבוע גמור דהיינו שיהיה ארכו כרחבו זה אין צריך בשל יד. והחילוק בזה מצינו בש"ס הנ"ל דקאמר אהך דעושה תפלתו עגולה, נימא תנינן להא דתניא תפלין מרובעים הלכה למשה מסיני, ומשני דמתניתין (ה"א) דעביד כאמגוזא (היינו כאגוז). וכתב הנמוקי יוסף בהלכות תפלין [ז: ד"ה כי אמגוזא] דאף לולי הלכה למשה מסיני דבעינן מרובעות, מכל מקום בעגול לגמרי בלי זויות כלל פשיטא דפסול, ואשמועינן הברייתא דבעינן מרובעות ממש, דהיינו ארכו כרחבו. אם כן אף לדעת בה"ג דבשל יד לא בעינן שיהיה ארכו כרחבו, מכל מקום עגול ממש פשיטא דפסול.

ובזה אמרתי ליישב מה שהקשיתי לשיטת רבנו תם [בתוד"ה סכנה], דפירש סכנה ואין בה מצוה היינו דבשעת הגזירה שגזרו שלא להניח תפלין, וכשמניח תפלין כשרים המצוה מגינה עליהם, אבל כשהיא עגולה דאין בה מצוה, הוי סכנה שלא ירגישו בה ויבואו לידי סכנה מחמת הגזירה. ואמרתי (מלכך) [דלכך] לא ניחא לרש"י לפרש כשיטת רבנו תם, דקשיא ליה לפי המסקנא דהלכה למשה מסיני תפלין מרובעות ממש, אמאי נקט במתניתין עגולה, הוה ליה למיתני העושה תפלה שאינה מרובעת סכנה ואין בה מצוה, ולכך פירש רש"י הסכנה שתיכנס למוחו, וזה לא שייך [אלא] בעגולה ממש, אמנם לשיטת רבנו תם קשה

הערות וציונים

1. במרדכי שם כתוב: הלכות גדולות דרי"ף, וכן העתיק מרן הבית יוסף, ובהגהות והערות בטור הוצאת מכון ירושלים כתבו, נראה שהקדמונים קראו להלכות קטנות של הרי"ף הלכות גדולות דרי"ף, אלא שברי"ף שלפנינו לא כתוב דבר זה. ע"ש. (ובביאור הגר"א אות פ"ט כתב כן בשם הלכות גדולות).

אוצר ההלכה

ליתני אינה מרובעת, דכיון שאינו יוצא בה ידי מצוה ממילא הוי סכנה, והוא קושיא גדולה. ונראה דרבנו תם סבירא ליה כשיטת הלכות גדולות דתפלה של יד כשרה כשאינה מרובעת, ופסולה כשהיא עגולה, ולכך נקט עגולה דשייך בין בשל יד ובין בשל ראש. (ועוד דבשל ראש בלאו הכי הוי סכנה שלא תכנס בראשו ובשל יד הסכנה לפי שאין בה מצוה).

והנה באין לו תפלין מרובעת, הביא בספר אליה רבה [סק״ס] בשם עולת תמיד [סקמ״ט], דאם אין מרובעות למעלה ומקום מושב הוא מרובע, יכול להניחן בליכא אחרים, ואם אינן מרובעות כלל, אינו מניח אותן אף בליכא אחרים. ולא ידעתי למה יגרע מאתרוג ולולב, דאף הפסולים מן התורה בשעת הדחק נוטלין ולא מברכין [סימן תרמ״ט סעיף ו׳], ולמה לא נימא בכל תפלין הפסולים אי ליכא אחרים יניחו תפלין כאלו, וכשיזדמן לו תפלין אחרים יניח אותם אחר כך. ואפשר לומר דשם ענין הפסול נעשה מעצמו, וכאן הוא בעצמו עשה התפלין עגולות, וכיון שביד האדם נעשה שלא כמצותו, פסול אף בשעת הדחק. ואמנם העיקר נראה דבשעת הדחק דליכא תפלין אחרים, אף כשאינן מרובעות יוכל להניחן, אמנם כשהם עגולים לגמרי כאגוז, דאז אינו נעשה כלל בהכשר תפלין וגם דהוא סכנה שלא יכנסו למוחו, בזה אף אם אין לו תפלין כלל לא יניח עגולות, אבל כשאין מרובעת ארכו כרחבו, אם אין לו תפלין כלל יוכל להניח אותם בלא ברכה וכשיזדמן לו תפלין כשרים יניח אותם. ובזה מבואר היטב לשון רבנו ז״ל, דבעושה תפלתו עגולה כתב אין כאן מצוה כלל, להורות דאף בשעת הדחק לא יניח אותם, ובתפלין מרובעים כתב הלכה למשה מסיני ומעכבות. עיין שם היטב. והיינו שאם מזדמן להם תפלין אחרים מברך עליהן ומניחן, אבל בליכא אחרים, מצוה להניחן בלי ברכה עד שיזדמן לו תפלין מרובעות. כן נראה לי ברור בדינים אלו.

(ישועות יעקב סקכ״ו)

ג׳) שם תפלין בין של ראש בין של יד הלכה למשה מסיני שיהו מרובעות בתפרן ובאלכסונן. כתב מג״א (סקנ״ד), דלא כמו שנוהגין קצת לעשות של יד עגולות בראשיהן רק שמרבע התיתורא מלמטה. מרדכי [הלכות קטנות דף י״א ע״ג]. וגם הביא שם בשם בה״ג ורי״ף[2] דשל יד ארכו כשיעור אצבע ורחבו חצי אצבע ואין צריך להיות מרובע. והוא דחה דבריהם דשל יד צריך להיות מרובע כמו של ראש. וראיתי לחכם אחד בספרו[3] שכתב שראיית בה״ג ורי״ף מלשון המשנה מגילה [כד:] העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה, ופירש רש״י דסכנה, כשהיא עגולה יש חשש שתכנס בראשו. והך סכנה היינו רק בתפלין של ראש. ואם נימא דבשל יד אין בה מצוה, לא הוה ליה למנקט סכנה ואין בה מצוה כאחד. אמנם הערוך [ערך תפל ג׳] כתב אהך סכנה, היינו לפעמים שנופל על פניו בתחנון והראש מונח על היד וירצצו את מוחו. נראה דקשיא ליה, דהך מילתא דסכנה לפירוש רש״י אינו שייך רק בשל ראש, ולכך כתב דאף בשל יד שייך חשש זה, דבשעת נפילת אפים ירצצו את מוחו. עכ״ד. והמה תמוהין מראשו ועד סופו, מה שכתב דעל כרחך מצוה בשל יד, דאם לא כן לא הוה ליה למינקט סכנה ואין בה מצוה, הלא בשל יד ליכא סכנה ומצוה ליכא, הנה גם בשל ראש ליכא סכנה רק במקום מושב התפלין כשהוא חד, מה שאין כן כאשר עגול הבתים, ומקום מושב התפלין הוא מרובע ליכא סכנה, ואף על פי כן מצוה ליכא, כיון דבעינן דגם התפלין יהיה מרובע. אלא על כרחך דמתני׳ לאו דוקא נקיט סכנה וליכא מצוה כאחד, ואם כן גם בתפלין של יד אף דליכא סכנה, מכל מקום מצוה ליכא. גם מה שכתב מערוך, אינו, דעיקר כוונת הערוך על של ראש, דבעת שיפול על אפיו יהיה לו סכנה כיון שמוחו דק פן ירוצץ מאשר המושב עגול, מה שאין כן בשל יד אף דעגול הבתים, ליכא חשש כיון דאינו במקום מוחו, עיין ר״ן במגילה שם [טו. ד״ה העושה ודו״ה סכנה]. וגם הא דעת הרמ״א לקמן סימן קל״א [סעיף א׳] דנפילת אפים בשחרית בימינו במקום שליכא תפלין. ע״ש.

ובאמת על גוף פירוש הערוך יש לדון קצת, כיון דנפילת אפים מצוה, יש לומר דמצוה מגינה, מה שאין כן לפירוש רש״י דליכא מצוה רק משום התפלין ואין בהם מצוה. ואולי רבנו תם [שם תוד״ה סכנה] דנאיד מפירוש רש״י, ופירש דיש סכנה בעצם הנחת תפלין, דהמצוה אינה מגינה כאלישע בעל כנפים [שבת מט.] משום דליכא בה מצוה, הנהו משום דקשיא ליה לפירוש רש״י, בעגול הבתים בשל ראש וגם בשל יד מה סכנה איכא, על כן פירש לענין עצם הנחה מפאת גזירת המלכות, כיון דמצוה ליכא ממילא איכא סכנה, והיינו דבעגול כולו ליכא מצוה כלל, ואף היכא דליכא תפלין אחרים אין בהם מצוה להניח, עיין אליה רבה [ס״ק ס׳] בשם עולת תמיד [סקמ״ט][4]. ומדויק כן ברמב״ם (בפ״ד הלכה ג׳) שכתב העושה תפלתו עגולה כאגוז, אין בה מצוה כלל, אף דפוסק בפרק ג׳ [ה״ב וה״ד] דבעינן מרובעת בין בשל ראש ובין בשל יד, משום דאשמועינן דבזה ליכא מצוה אף בדיעבד היכא דלית ליה תפלין אחרים, וכמו שכתב גם כן החכם הנ״ל, משום הכי לא קשיא מידי לרבנו תם מדוע נקיט עגולה ולא מרובעת או פסול אחר, משום דבזה בדיעבד הוי מצוה ומגינה, מה שאין כן בעגולה. מה שאין כן במזוזה (במנחות דף ל״ב ע״ב) תלה במקל, שפיר דחה רבנו תם [בתוד״ה סכנה] פירוש רש״י [ד״ה סכנה], דאם כן הוה ליה [למימר] בכל העושה שלא כמצותו, משום דהתם משום שימור הבית, וכשאינו כמצותו ליכא שימור הבית. על כן פירש, משום דשמא יכו ראשו, מה שאין כן הכא, דכל שלא כמצותו עדיין ליכא סכנה כיון דבדיעבד כשרים, רק לברכה פסולים, מה שאין כן בעגולה, פסולים אף בדיעבד, ולא קשיא קושיית הטורי אבן במגילה שם [ד״ה העושה]. ע״ש ודו״ק.

(חיי עולם)

הערות וציונים

2. עיין בהערה לעיל. 3. כוונתו לספר ישועות יעקב סקכ״ו, (נדפס בסמוך אות ב׳). 4. עיין שם שכתב דבדיעבד אין לפסול בדליכא תפלין אחרים כי אם בתפירות אם אינם מרובעות, אבל לא בהבתים. ע״ש. ועיין בביאור הלכה (ד״ה שיהיו) מה שכתב בזה.

אוצר ההלכה

ד') שם הלכה למשה מסיני שיהו מרובעות. במגן גבורים [שלטי הגבורים סק"ל] הוכיח דאין צריך לרבע הבתים, מסנהדרין (דף פ"ט ע"א), דאמר אי דאייתי אחרינא ואנח גבייהו, האי לחודיה קאי, וממה נפשך אם קודם שהוסיף לא הוי מרובע, גרוע ועומד הוא, ואי היה מרובע נתקלקל עתה, וסתמא לא נחלק הזקן ממרא רק במה שמוסיף, וכן הקשו בישועות יעקב [סקכ"ה][5] וחתם סופר [חאו"ח סימן ה'] ומשיבת נפש [חאו"ח תשובה ב'] להאומרים דצריך הארבעה בתים מעור אחד ולא מהני דיבוק, איך הניח הזקן ממרא בית חמישי. ולע"ד בפירוש נאמר מצות תפלין רק בארבע פרשיות, אם כן מה מניח בבית חמישי, אלא דבמנחות (דף ל"ד ע"ב) איתא, "לטוטפות" [שמות י"ג, ט'] משמע ארבעה בתים, "ולזכרון בין עיניך" משמע רק זכרון אחד היינו בית אחד, כיצד, ארבעה בתים מעור אחד, וכן קסבר תחלה הזקן ממרא, אחר כך רצה לומר אף שהם מעור אחד כיון דחלוקים בארבעה בתים לא חשיבי זכרון אחד, ועושה עוד בית כשל יד ומניח בו הארבע פרשיות גם כן, לקיים טוטפות ולקיים זכרון נמי, או מתחלה סבירא ליה נמי דהנך ארבעה בתים צריכים להיות מעור אחד כיון דנאמרו במלה אחת, וחוץ לזה צריך בית אחד לעשות זכרון אחד ממש, ואם כן מודה דהלכה למשה מסיני דהבתים צריכים להיות מרובע, אלא דסבירא ליה דשני מיני בתים צריכים להיות בראשו, וכל אחד מרובע לעצמו כמו של יד ושל ראש לדידן, וכן כל בית צריך להיות מעור אחד לעצמו. ובזה מתורץ נמי מה שהקשו לספר התרומה [סימן ר"ה] דמכשיר לדבק ולתפור, מה פריך האי לחודיה קאי, לימא דתפרו דנעשה אחד, ולפי מה שכתבתי אתי שפיר, דאם כן מקלקל הריבוע של הטוטפות, דעל כרחך מרובע היה לעצמו, דאם לא כן גרוע ועומד. או אפשר דהזקן ממרא לא הניח פרשה בבית חמישי, כדאיתא בירושלמי שם [פ"א ה"ד] עשאן חמש טוטפות של ארבע פרשיות, דלא כמג"א לקמן (סימן ל"ד סק"ג), ומודה הזקן ממרא דהבתים שמונחים בתוכן הארבע פרשיות צריכין להיות מרובע ומעור אחד. (ערך שי)

ה') שם שיהו מרובעות בתפרן ובאלכסונן, דהיינו שיהא ריבוען מכוון ארכו כרחבו וכו'. הכוונה דהלכה למשה מסיני היתה בפירוש דהריבוע יהיה ארכו כרחבו, דאם היתה הלכה למשה מסיני שיהיה מרובע בלבד, לא משתמע מזה שיהיה ארכו כרחבו. וכן מוכח מהש"ס זבחים (דף ס"ב ע"ב) ואי כתב רחמנא ריבוע הוה אמינא דאריך וקטין, כתב רחמנא סביב, ע"ש דמבואר כן. וכן ברש"י מנחות (דף ל"ה ע"א ד"ה [ובאלכסונן]) מבואר כן, דמרובע הוא רק שיהיו לו זויות. ע"ש. אבל ברמב"ם פירוש המשניות אהלות (פ"ג מ"ז) מצאתי דכתב דמרובע היינו מכוון ארכו כרחבו. ע"ש. וכן מצאתי ברש"י עירובין (דף י"ב סוף ע"ב [ד"ה ואי לא]). ע"ש. וכן ברש"י עירובין (דף מ"ג ע"א ד"ה[6]). ע"ש. ומקור לדבריהם מצאתי בירושלמי סנהדרין (פי"א ה"ד). ועיין מראה הפנים שם [ד"ה והא תנינן]. ע"ש דמבואר כן. ולפי זה ההלכה למשה מסיני לא הוי רק שיהיה מרובע. ונמצא דהוא מחלוקת הבבלי וירושלמי וכנ"ל. (חדושי מהרי"ו)

ו') שם שיהו מרובעות בתפרן ובאלכסונן, דהיינו שיהא ריבוען מכוון וכו'. וכתב הרב מאמר מרדכי [סקל"ח] משם הפרישה [אות מ"ב] שכתב משם הרב אברהם פראג וז"ל: רצונו לומר שארכו כרחבו, דגם שני האלכסונים שוין, כארכו זה כזה, כזה: ⊠ לאפוקי ריבוע כזה: ⊞ , שגם כן ארכו כרוחבו, אבל שני האלכסונים אחד ארוך ואחד קצר וכו'. ע"כ. ותימה, דמן הנמנע להיות ארכו כרוחבו ולא יהיו שני האלכסונים שוין, ולכל הפירושים כל שארכו כרחבו הוי ריבוע גמור. והריבוע השני שנדפס שם, אינו אלכסון, אלא אורך ורוחב. וכיוצא בזה תמה על הב"ח [אות כ"ד] שכתב שגם דבהכי הוי ארכו כרחבו, מכל מקום אין שני האלכסונים שוים אלא אחד ארוך ואחד קצר, ע"כ, דכיון דהוא מיירי באורכו יותר על רחבו, איך סיים דבהכי הוי ארכו כרחבו. ועוד דאפילו באורכו יותר, מכל מקום שני האלכסונים שוים כל שיש ארבע זויות מקוים ישרים, והניח הדבר לדעתו משולל הבנה. ואני בער ולא אדע מה מקום יש לתמיהתו כלל, דכוונת הר"א פראג ז"ל דלא זו בלבד [ד]בעינן ארכו כרוחבו, אלא גם האלכסונים יהיו שוים כעין ריבוע ראשון שכתב, לאפוקי השני שאין אלכסוניו שוים, והוא דהמדפיס טעה והיה לו להדפיסו כזה: ⟺, מלמעלה זוית אחת גבוהה ואחת נמוכה, ובהיפך בעיקום מלמטה, דהוי אורכו כרוחבו כמודפס, אבל אלכסוניו אינם שוים ממש, זיל נסי והיו עיניך רואות דהוי אורכו כרוחבו בארבע זויות מקוים ישרים, ועם כל זה אין אלכסוניו שוים. והריבוע שהדפיס בתוכו הוא להוראת ארכו כרוחבו, ולא קאי אאלכסונים. ועלו דברי הר"א פראג והב"ח ז"ל כהוגן. ודו"ק. (משגב לדך – ח"ב דף ס"ט ע"ג)

ז') שם שיהו מרובעות בתפרן ובאלכסונן וכו'. כן כתב הרמב"ם בפרק ג' [מתפלין ה"א], שהלכה למשה מסיני שיהיו מרובעות ותפירתן בריבוע, וכן כתבו הרא"ש [תפלין סימן ט'], והסמ"ג [עשין כ"ב, קה.], והמרדכי [הלכות קטנות דף י"א ע"ג]. ולפי זה מה שאמר רבא [מגילה כד:] בתפרן ובאלכסונן, היינו דבא להוסיף דגם בתפירה צריך להיות מרובעת, ודלא כפירוש רש"י [שם ד"ה בתפרן], וכמו שנראה מדברי הרא"ש והמרדכי. ומרן בכסף משנה הביא פירוש רש"י על דברי הרמב"ם יע"ש, וכן כתב הרב עולת תמיד [סקל"ט] על דברי הסמ"ג. יע"ש. ולא ידעתי למה, דהא לפי מה שפסקו דגם התפירה צריכה להיות מרובעת, אם כן אתיין דברי רבא כפשטן, דבא לומר בתפירה נמי בעינן ריבוע, וכמו הרא"ש והמרדכי יע"ש. וצ"ע. (שלמי תודה)

הערות וציונים

5. נדפס לעיל סעיף ל"ח אות ו'.

6. נראה דצריך לומר: דף כ"ג ע"ב, עיין שם ברש"י ד"ה ארכה וד"ה איכא וד"ה הלכה וד"ה אריך, ועיין עוד ברש"י שם דף נ"ו ע"ב ד"ה עושין.

אוצר ההלכה

ח) שם שיהו מרובעות בתפרן ובאלכסונן. כתב במשבצות זהב [סקל״ג], שצריך למדוד בארבעה קוין, דהיינו תחלה ימדוד קו אורך וקו רוחב שיהיו שוין, ושני קוי אלכסון גם כן, עיין דרישה [פרישה אות מ״ב] בשם מהר״א פראג. והנה במנחות (דף ל״ה ע״א) איתא, תפלין מרובעות הלכה למשה מסיני בתפרן ואלכסונן, ופירש רש״י [ד״ה תפלין], הבית מרובע ותיתורא ותפירה שלא ימשוך חוט התפירה. וזה כפי פירושו [ד״ה תיתורא] שמעור הבית עושה התיתורא, ואין יוצא התיתורא חוץ לבית ותופר סביב, מה שאין כן לדידן [סעיף מ״ד] שפירוש תיתורא (קשר) [גשר] יוצא חוץ לבית ולוקחין עור אחר ועושין תיתורא ותופרין באמצע תיתורא, היה נראה שצריך שיכוין ריבוע התפירה גם כן ריבוע ממש. עכ״ל. כוונתו, דלרש״י עיקר האזהרה שלא ימשוך חוט התפירה ועל ידי זה יכווצו הבתים ויקלקל הריבוע, ולדידן מסופק הפרי מגדים אי צריך להזהר גם התפירה לרבע.

ועיין במקדש מעט (ס״ק קס״ג) דתוס׳ מגילה (דף כ״ד ע״ב [ד״ה בתפרן]) הביאו פירוש רבנו תם שהתפירה בעצמה תהיה מרובעת, וכן כתב הרא״ש בהלכות קטנות [הלכות תפלין סימן ט׳] שהתפירה בעצמה תהיה מרובעת, ושוב הביא פירוש רש״י, וכתב, דלפירוש רש״י אין צריך לרבע התפירה. ועיין שם במקדש מעט (ס״ק קס״ו) דאליה רבה [סק״ס] כתב, דכשהבתים אינם מרובעים אין לפסול דיעבד בדליכא תפלין אחרים, אבל כשלמטה בתפירה אינם מרובעים יפה, פסול גם דיעבד. [ע״כ]. וכן צידד בשו״ת מהר״י אסאד (חיו״ד סימן רע״ג) להקל אם על כל פנים מרובע בתפירה כמו שכתבו אליה רבה ועולת תמיד [סקמ״ט]. ועיין שם [במקדש מעט] שכתב, דמה שכתב אליה רבה להחמיר יותר אם בשל מטה אינו מרובע, היינו במקום מושבם כשמתקלקלים על ידי התפירה כמסקנת הרא״ש לפירוש רש״י, ולא קאי על חוטי התפירה עצמן. רצונו לומר, דהא דתפירה צריך להיות מרובע הוא פלוגתא, דלרש״י אין צריך התפירה עצמה להיות מרובעת, דהא פירש רש״י דמה שכתוב מרובעת בתפרן, רצונו לומר שיזהר שלא יתקלקל על ידי שימשוך חוטי התפירה יותר מדאי ויקצר רחבו, אמנם הרא״ש פירש שתהיה התפירה עצמה מרובעת. וכתב עוד שם במקדש מעט, דמשמעות האחרונים שלא לברך כשהבתים אינם מרובעים, ואף כשאין לו תפלין יניחם בלא ברכה, אפילו כשאינה מרובעת התיתורא והתפירה. עכ״ל. וכתב בדעת קדושים (סקנ״ו) [סק״נ], אם התיתורא נכפפת בקצהו וריבועו ניכר רק שנוטה בשיפוע אין חשש, ולפעמים הוכרח להטות צדי התיתורא לצד מטה כדי שלא יהא אויר חוצץ.

ואם נתקלקל הריבוע, כתב בשלחן ערוך יש מי שאומר שצריך לתקנו, וכן פסק בתניא [ש״ע הגר״ז סעיף נ״ט], והוסיף שאם לא תיקנם פסולין, כיון שריבועם הלכה למשה מסיני. עכ״ל. וכן כתב במחצית השקל [ס״ק נ״ד], דכולי עלמא מודים בזה, אלא שכן דרך השלחן ערוך, שדין שלא מצא בפירוש רק בפוסק אחד כותב יש מי שאומר. ובדעת קדושים [סקנ״ב] כתב, דבתפירות מפורש לקולא על ידי שהיו מקודם כהוגן. משמע דאם מתחלה לא היתה התפירה מרובעת סבירא ליה דפסול.

(באר יעקב – קרוייזר ס״ק צ״ט)

ט) שם שיהו מרובעות בתפרן ובאלכסונן, דהיינו שיהא ריבוען מכוון. הנה נודע בענין הבתים של תפלין ראש ויד שהיו עושין פה עירנו בגדאד יע״א משנים קדמוניות ולא היו מרובעות עד שהם נראין בחוש הראות שאינם מרובעות ולא אצטריך לבדקם במחוגה ובכלי המדה. ובזמן רבנו הגדול מו״ר זקיני הרב רבנו משה חיים זצ״ל, בא פה עירנו החכם היקר רבי יאודה אשכנזי ז״ל שהיה מתושבי דמשק יע״א והיה בקי בכמה מלאכות, וטען לפני הרב מו״ר זקיני זלה״ה על דבר התפלין שאינם מרובעים, והוא יש לאל ידו ללמד את האומנים לעשותם מרובעים. והרב מו״ר זקיני זלה״ה אחר שעיין בדברי הפוסקים בדבר הזה והסכים לפוסלם, וכאשר דבר בזה הרב קרבן אשה ז״ל (א״ח סימן ז׳) באורך ע״ש, אז הכריז בכל בתי כנסיות שכל התפלין שלובשין אנשי העיר הם פסולין, ומעתה יהיו לובשים התפלין שלהם בלא ברכה עד שילמד לאומן לעשות מחדש תפלין מרובעים אשר יהיה רבועם שלם ונכון ומכוון במחוגה ובכלי המדה, אז הכל צריכים לעשות בתים חדשים ויברכו עליהם. וכן היה, שכל הקהל למקטון ועד גדול כולם לא בירכו על התפלין, ואחר שישב חכם רבי יאודה אשכנזי ז״ל הנזכר עם האומן יומם ולילה ולימדו לעשות תפלין מרובעים היטב ומכוונים במחוגה ובכלי המדה, אז כל הקהל עשו בתים חדשים וברכו עליהם. ואף על פי שהיה הדבר הזה קשה מאד אצל נשיאי העיר ויחידי הקהל, וגם אצל קצת מחכמים שבעיר, באמרם כי חרפה היא לנו לומר שלא היו אנשי עיר הגדולה בגדאד יע״א מניחין תפלין כשרים מכמה שנים עד שבא האשכנזי הזה ועשה לנו תפלין כשרים, עם כל זה לא יכלו לעכב בדבר הזה, כי מי יוכל לפתוח פיו לפני הרב מו״ר זקיני זלה״ה ומי יוכל למרות פיו, ובעל כרחם כפפו ראשם לקיים גזרתו. ועל ידו זכו כל הקהל הגדול שבעיר פה, אשר היא עיר ואם בישראל למקטון ועד גדול במצוה הגדולה הזאת של תפלין לעשותה כתקנה. צדקת ה׳ עשה זכה וזיכה את הרבים, כי אף על גב דאיכא סברת ריא״ז ריש הלכות תפלין [ז: בשלטי גיבורים אות ג׳] שרמז עליו רבנו חיד״א ז״ל במחזיק ברכה [סקי״ח][7] אחר שהביא תשובת הרב זרע יעקב ז״ל [סוף סימן ב׳] ע״ש, עם כל זה הנה נודע דסברת ריא״ז ז״ל הנזכרת יחידאה היא, דכל הפוסקים סבירא להו שצריך לרבע גם הבתים, ולדידהו התפלין שהיו עושים פה שהיו נראין בחוש הראות שאינם מרובעות הרי אלו פסולין. והרב עטרת ראשי מו״ר זקיני זלה״ה שעשה התיקון הזה על ידו, אשריו ואשרי חלקו, זכות הרבים תלוי בו. (שו״ת רב פעלים – ח״ד חאו״ח סימן ב׳)

הערות וציונים

7. נדפס לקמן אות י״ב.

אוצר ההלכה

י) שם שיהו מרובעות בתפרן ובאלכסונן, דהיינו שיהא ריבוען מכוון. בענין הזה יש לי כמה ספיקות, ואך מצאתי שכבר דיבר בהם בספר דעת קדושים, ואך בקצת דברים יש לי גמגום, לכן אדבר בהם. הנה צידד שם [סקמ״ט] לענין הדבק, אף דעל כרחך צריך לומר דנתבטל להבתים, דאם לא כן הוי כציפן זהב [סעיף מ״ח], מכל מקום יש לומר דאם הדבק קצת אין זה מגרע הריבוע. ע״כ. ולי נראה דצריך עיון, דהרי בריש פרק כסוי הדם חולין (דף פ״ג ע״ב) דאמר שם, דבמוקדשין אין יכול ליתן עפר למטה דיהיה חציצה, ואם יבטליה יוסיף על הבנין. ופירש שם רבנו תם [תוד״ה קא מוסיף] דאם יבטלו לא יהיה מרובע. ואף התוס׳ שם דדחו דברי רבנו תם, דהרי יכול לרבע קודם הכסוי, מכל מקום בזבחים דף ס״ב [ע״א ד״ה אף] קיימו דבריו, דאי אפשר לרבע המזבח בכל פעם. ע״ש. ואם כן הרי האפר אינו מגופו של המזבח, ומכל מקום מקלקל הריבוע. ואף דקצת יש לומר דשם אם יבטלו יהיה מהמזבח עצמו, מכל מקום דוחק לומר דהאי דבק אינו מהבתים יותר מהאפר לגבי המזבח. ועוד דודאי אין הכוונה דיבטלו שם לעולם, דכי יעשה המזבח עד לשמים, לכן צ״ע לפי עניות דעתי בנתקלקל על ידי שנקלף הדבק.

עוד צידד שם בנתקלקל הריבוע אחר כך, אולי יש להקל. והנה היה נראה דיש ראיה לזה מפגימת המזבח דקיימא לן שהוא עד טפח, עיין פרק קמא דחולין (דף י״ח ע״א). וקשה, נהי דלא הוי פגימה פחות מטפח, מכל מקום הא בעינן מרובע, ועל ידי הפגימה נתקלקל הריבוע, אם כן משמע דמה דנתקלקל אחר כך אינו פוסל. ואין לומר דגם בתחלה אינו פוסל עד טפח, דאם כן למה לרבנו תם פסול בעוף משום הריבוע, והרי ודאי אין האפר טפח. ואך ראיתי דאין ראיה משם, דכל פגימה דפוסלת במזבח נראה דהוא מהאי טעמא דמקלקל הריבוע, ואם כן הרי על כל פנים יותר מטפח פסול הוא משום קלקול הריבוע, הרי דאף אחר כך פוסל, דכן כתב הרמב״ם (פ״ב מהלכות בית הבחירה הי״ז והי״ח) דהמזבח צריך ריבוע, ובנתקלקל פוסל בטפח, ופחות מטפח כשר, רק האבן לא תהיה פגומה. ואם כן הרי בתחלה צריך בלי פגימה כמו שכתב שם, ובסופו פוסל בטפח. ואך לפי זה יש לעיין בתפלין, דלכאורה אף פגימה קצת פוסלת. ושוב ראיתי בתוס׳ סוכה (דף מ״ט ע״א ד״ה שכל מזבח), ועיין בדבריהם ובדברי מהר״ם לובלין שם, והיוצא מדבריהם דפגימה לא מקלקלת הריבוע רק דאין זה שלם, ולענין דלא יהיה ריבוע צריך פגימת טפח, ואם כן נראה דאף בתחלה אין פגימה פוסלת רק בטפח.

ואך בתפלין היה נראה קצת דפגימה כל דהוא אינה פוסלת, ואך אין ידוע השיעור הזה, והיה נראה קצת דהוא לפי ערך של המזבח דהיה כ״ח אמה פוסל בטפח, ובתפלין הוא לפי ערך הזה. אכן גם זה צריך עיון, דהרי בקרן המזבח, שלא היה בו רק אמה על אמה, נאמר דהוא לפי ערך, דהיינו חלק מכ״ח בטפח, והרי שם מבואר דאף בקרן אינו נפסל רק בטפח, לכן צריך עיון בכל זה. ודו״ק. ומכל מקום, אף לגבי מה שכתב המחבר דבנתקלקל הריבוע יש אומרים שצריך לרבען, כתב [בס״ק נ״א] דליכא חולק על זה. מכל מקום ודאי כיון דכתבו המחבר בלשון יש אומרים, משמע דאין זה פשוט כל כך, ואם כן על כל פנים יש לעיין בכמה נקרא נתקלקל. (גנזי חיים סקל״ט)

י״א) שם שיהו מרובעות בתפרן ובאלכסונן, דהיינו שיהא ריבוען מכוון. עיין בתשובת עמודי אש (סימן ב׳ אות י׳) מה שכתב בענין זה. (מגיני חיים)

י״ב) שם שיהא ריבוען מכוון. עיין מה שכתב הרב מהר״י בן נאיים נר״ו בתשובותיו הנקרא זרע יעקב (סוף סימן ב׳), ועיין מה שכתב בריש הלכות תפלין [ז: שלטי הגבורים אות ג׳] ריא״ז בשם זקנו רבנו ישעיה[8]. (מחזיק ברכה סקי״ח)

י״ג) שם שיהא ריבוען מכוון ארכו כרחבו וכו׳. כתב מרן בבית יוסף, ופירש רש״י [מנחות לה.] ובאלכסונן, שיהא ריבוען מכוון ארכו וכו׳. עיין בדברי ריא״ז ז״ל שם [שלטי הגבורים ז: אות ג׳] דמשמע דמפרש באלכסונן, היינו שיהא שיעור מה שיש מזוית אחת לזוית אחרת באלכסונן, יהיה גם כן בזוית האחרת באלכסון, שלא יהיה צד האחד קצר מן האחר, אבל כל ששיעור אלכסונן שוים, אף על פי שארכו יותר על רחבו, כיון שבאלכסונים שוים זה לזה, שמה שיש באלכסונן וכו׳ יש באלכסון האחר כשר אף על פי שארכו יותר על רחבו. ודוק. (ידיו של משה)

י״ד) שם שיהא ריבוען מכוון. בעקרי ד״ט [סימן ב׳ אות י״ב] בשם זרע יעקב [סוף סימן ב׳] כתב, דמיום היותו על דעתו לא בירך על התפלין, דעמד על המבחן ומעולם לא בא מרובע מתחלתו עד סופו, ושכן שמע שכמה רבנים נהגו שלא לברך. ובהד״ט השיג עליו מסוגיא דבכורות [יז:] גבי אי אפשר לצמצם, דרחמנא אמר עביד ובכל היכי דמצי למעבד ניחא ליה, אף על גב דלא עביד ממש כהלכתיה כל דעביד מאי דמצי. ע״ש[9]. (פתחי תשובה)

ט״ו) שם וצריך לרבע מקום מושבן וגם הבתים. כתב בית יוסף (דף ל׳ ע״א שיטה מ׳), אבל תפלין מרובעות הלכה למשה מסיני, וכל שעתא בעינן שיהיו מרובעות. נ״ב: היינו כשנתקלקל ממש וליכא ריבועא כלל, אבל היכא דהרבוע קיים ועומד בפנינו, ומה שאינן מרובעות הוא מחמת האויר שבין הבתים כשיתייבש העור מתרחבין הבתים ומתרחקים זה מזה, וכשידחקם בידו ימצא הרבוע מכוון, לית לן בה. מהר״י עייאש ז״ל בספר בית יאודה (ח״ב סימן פ״ח). (יד אהרן מהדורא בתרא הגב״י סקכ״ח)

ט״ז) שם וצריך לרבע מקום מושבן וגם הבתים. אם מחמת אויר שבין הבתים כשיתייבש העור מתרחבין הבתים

הערות וציונים

8. וראה להגרי״ח בשו״ת רב פעלים (נדפס לעיל אות ט׳) מה שכתב בזה. המציאות שלא ידעו האומנים בעירו לעשות התפלין מרובעות כהלכה. ע״ש.

9. עיין בשו״ת יביע אומר ח״ט (חאו״ח סימן ו׳ אות ה׳) שיישב שכך היתה

אוצר ההלכה

וכשיהדקם ימצא הריבוע מכוון, כשרים. הרב מהר"י עייאש בספר בית יהודה (ח"ב סימן פ"ח)[10]. (ברכי יוסף סקי"ב)

י"ז) שם וצריך לרבע מקום מושבן וגם הבתים. כתב הטור ויהיו מרובעין וכו'. על מה שכתב הרב ברכי יוסף ז"ל (בסקי"ב)[11] משם מהר"י עייאש [שו"ת בית יהודה ח"ב סימן פ"ח] דאם מחמת אויר שבין הבתים כשנתייבש העור מתרחבין הבתים וכו', עיין בסדור בית עובד (דף מ"ו ע"א אות ה'), דיורה יורה דצריך לחזור אחר תפלין מרובעות וכו'. יע"ש[12].

(דברי מנחם הגה"ט סק"ט)

י"ח) שם וצריך לרבע מקום מושבן וגם הבתים וכו', עשאם מרובעות ואחר זמן נתקלקל רבוען יש מי שאומר שצריך לרבען. עיין מג"א [סקנ"ד] שנוהגים רק שמרבעים [התיתורא], וכן כתבו תוס' מנחות דף ל"ה [ע"א ד"ה תפלין]. וז"ל המחצית השקל: ועכשיו בעוונות הרבים נתהפך המנהג ואין משגיחים כי אם על ראש הבתים שיהיה מרובע, ואין משגיחים על התפירות ועל התיתורא, ויזהרו [מאד להשגיח] על זה. ועיין רש"י ותוס' (מגילה דף כ"ד ע"ב ד"ה בתופרן), וז"ל: כשתופר בית מושבם צריך ליזהר שלא ימשוך חוט התפירה יותר מדאי ויתקלקל הריבוע, ורבנו תם פירש שצריך שיהיה התפר עצמו מרובע. ומה שכתב המחבר יש אומרים שצריך לרבען, לאו דיש חולקין בדבר, דבזו ליכא חולק, רק כך דרכו בקודש בדין שלא נמצא רק בפוסק אחד נקט בשם יש אומרים. אבל מכל מקום לא צריך למודדן אם לא נתקלקל, דמעמידן על חזקתן הראשונה עד שיראה שנתקלקלו. (ארחות חיים – לוינגר)

י"ט) שם וצריך לרבע מקום מושבן וגם הבתים. עיין באר היטב ושערי תשובה (סקנ"ח), מה שכתב בשם בית יהודה [עייאש ח"ב סימן פ"ח], וכן כתב בספר קרבן אשה (סימן ז'). יעו"ש שהאריך בזה. ועיין בשו"ת שאילת שלום (מהדורא קמא סימן א') בענייני בתים שאינם מרובעים כהלכתן. ועיין במהר"ם שי"ק (סימן י"ח). ועיין בעקרי הד"ט (סימן ב' אות י"ב) שהביא בשם תשובת זרע יעקב [סוף סימן ב'] שכתב, דעמד על המבחן ומעולם לא בא מרובע מתחלתו עד סופו, ושמע שכמה רבנים נהגו שלא לברך. והוא השיג עליו מסוגיא דבכורות [יז:] גבי אי אפשר לצמצם, דרחמנא אמר עביד ובכל היכי דמצי למעבד ניחא ליה, אף על גב דלא עביד ממש כהלכתיה, כל דעביד מאי דמצי. יעו"ש.

ועיין בדעת קדושים (סקנ"ן) דין סופר שיצא מתחת ידו בתים שאינם מרובעים, ודין שאר תפלין שעשה, יעו"ש דינו, ומחויב להחזיר הדמים. ועיין עוד שם, בתים שראשם אינו רחב כתחתיתם כל שמרובעים אין לחוש. ועיין במקדש מעט (שם ס"ק קס"ד) יש מניחים חתיכות קלפים על הבתים שיהיה ניכר על ידי זה זויות ריבוע, ונקלף בצד אחד על ידי שנתרפה שם הדבק, ותלויה החתיכה ועומדת כמרובע, רק כשמטלטלין התפלין מתרחקת אותה חתיכה ומקולקל הרבוע, עיין דעת קדושים (סקמ"ח ומ"ט) שנראה כסתירה. מיהו מה שנראה מדבריו (סקמ"ט) דאף בנקרע מעט קלף מגוף הבית ותלוי ועומד יחד כמחובר יש לומר דכשר, צריך עיון, דהא בנקרע הבית מצד חיצון פוסל בית יוסף לקמן סימן ל"ג [סעיף א'], ועיין מה שכתבתי שם [סק"ב וסק"ה]. ועיין עוד שם בדעת קדושים (סקמ"ט) שכתב, דמקום שנחתך בתיתורא כארובה, שמכניסין הבית שם, לא נתפרש ריבוע ונוהגין לרבע. יעו"ש. ועיין במקדש מעט (ס"ק קס"ה) שהביא ראיה לדבריו שנוהגין לרבע מדברי ר"י אסכנדרני שבבית יוסף. יעו"ש. ועיין עוד שם בדעת קדושים (סקנ"ן) שהתיתורא בקצהו נכפפת לצד מטה או מעלה והריבוע ניכר רק שנוטה בשפוע אין חשש, ולפעמים הכרח להטות צידי התיתורא לצד מטה כדי שלא יהיה אויר חוצץ וכו'. יעו"ש.

[הערת מהרשי"ם: ואם חסר רק משהו מהריבוע, יש להעיר מתוספות סוכה (דף מ"ט ע"א) ד"ה שכל וכו' וריטב"א שם [מח: ד"ה מעשה] במה שכתבו דפלוגתא דחולין (דף י"ח ע"א) אם כטפח או כזית, היינו אם בחסרון כזה נחשב עוד כמרובע. אם כן לפי ערך זה יש לשער גם בתפלין, ויש לדחות למעיין[13]. ומדברי תוספות חולין (דף פ"ג ע"ב) ד"ה קא מוסיף וכו', במה שכתבו דקא מוסיף אבנין ולא הוה מרובע וכו', מוכח דמשהו מעכב. ועיין בתשובת מהר"י אסאד חלק יו"ד סימן רע"ג [ד"ה והנה] שצידד להקל בדיעבד אם על כל פנים הריבוע למטה בתפירות, כמו שכתב האליה רבה [סק"ס] בשם עולת תמיד [סקמ"ט], ועיין שם באליה רבה (סקנ"ט) מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות (פ"ד דעירובין מ"ח) וכן הוא ברע"ב (שם). וגם בחדושי רבי עקיבא איגר רמז לזה, וכבר קדמו האליה רבה. ובאשל אברהם (סקנ"ג) נרשם בטעות[14]]. (ארחות חיים – ספינקא סקע"ה)

כ') שם הגה אבל על גובה הבתים אין להקפיד אם הוא יותר מרחבן וארכן. אף על פי שכן כתב בבית יוסף, כאן השמיטו דסתמו כפירושו, דכיון דלא כתב יש להקפיד גם בזה, מסתמא אין להקפיד. (שלחן גבוה סקצ"א)

כ"א) שם עשאם מרובעות ואחר זמן נתקלקל רבוען, יש מי שאומר שצריך לרבען. כן כתב בבית יוסף, וזה לשונו: מצאתי בתשובה אשכנזית [תשובת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן ס"ח] אף על גב דגבי ציצית קיימא לן שאם ניתקו מחוטי ערב עד שלא נשאר כשעור מן הקרן [כשר], היינו דוקא בציצית, דכתיב "ועשו להם ציצית" [במדבר ט"ו, ל"ח] כלומר בשעת עשייה דוקא קפיד קרא, אבל תפלין מרובעות הלכה

הערות וציונים

10. עיין להרב דברי מנחם (הגה"ט סק"ט, נדפס בסמוך אות י"ז) מה שכתב על דבריו. 11. נדפס בסמוך אות ט"ז. 12. והגרי"ח זצ"ל בספר עוד יוסף חי (פרשת חיי שרה אות ט') כתב להכשיר כדברי הרב בית יהודה ודלא כהרב בית עובד. ע"ש. ועיין מה שכתב בזה בשו"ת יביע אומר ח"ט (חאו"ח סימן ו' אות ו'). 13. עיין מה שכתבו לדחות זאת הרב גנזי חיים (סקל"ט ד"ה ואך, נדפס לעיל אות י'), והרב בכורי יוסף (נדפס לקמן אות כ"ג). 14. כוונתו ששם הביא את האליה רבה שציין לפרק ח' דעירובין, ואינו שם אלא בפרק ד' משנה ח'.

אוצר ההלכה

למשה מסיני, וכל שעתא בעינן שיהיו מרובעות. ע״כ. וממילא משמע שאם נתקלקל ריבוען צריך לתקנן. (שלחן גבוה סקצ״ב)

כ״ב) שם עשאם מרובעות ואחר זמן נתקלקל רבוען, יש מי שאומר שצריך לרבעם. כן כתב מהר״ם בתשובותיו דפוס פראג (סימן ס״ח). (ברכי יוסף – שיורי ברכה סקי״א)

כ״ג) שם עשאם מרובעות ואחר זמן נתקלקל רבוען וכו׳. והנה לא נתפרש לנו שיעור הקלקול עד כמה פוסל. והנה זה ודאי שאינו פוסל במשהו כחגירת צפורן. כעין שהוכיח הט״ז סימן תרמ״ה [סק״ד] גבי נחלקה התיומת שבלולב שאינו נפסל בחגירת צפורן מדלא חשיב בחולין [יז:] גבי שלש פגימות כחגירת צפורן. ע״ש. והכי נמי יש לדקדק לענייננו מדלא חשיב ריבוע תפלין כעין דחשיב פגימת מזבח שם, אבל עד כמה שיעורו לא למדנו. והנה מסיק בחולין שם [יח.] דחשיב פגימת מזבח כחגירת צפורן, והתניא טפח, לא קשיא הא באבנא הא בסידא, דבאבנים דבעינן ״שלימות״ [דברים כ״ז, ו׳] פוסל בחגירת צפורן אבל בסיד דלא קאי עליו שלימות אינו פוסל עד טפח. והא דפסול טפח, עיין בתוס׳ סוכה דף מ״ט [ע״א ד״ה שכל] דילפינן מדכתיב ״רבוע יהיה המזבח״ [שמות כ״ז, א׳]. וחזינן דבמזבח עד טפח מקרי רבוע. אבל מכל מקום לא זכיתי לכוין השיעור כאן לענין תפלין, דאין לומר לפי חשבון, דהא התם נקט סתמא מזבח ומשמע בין מזבח של משה שהיה ה׳ אמות ובין מזבח של בית שני דהיה ל״ב אמות, ונראה דהלכה הוא במזבח דאין פוסל עד טפח. ואין להקשות דאם כן בנדה (כו.) דחשיב חמשה שיעורן טפח, ליחשיב הא נמי דשיעורן טפח, ואם נאמר לפי חשבון אתי שפיר, דלא שייך למיחשב טפח. דזה אינו דהא מסיק התם דבפלוגתא לא קא מיירי, והכא פליג רבי אליעזר בן יעקב וסבר דהוה בכזית. ועוד יש לומר דבפגימה לא איירי, כדאמר התם בטפח על טפח לא מיירי. עיין שם. על כן אין לנו ראיה מכאן לתפלין.

והנה לפירוש רש״י בחולין שם [יז: ד״ה מזבח] דפגימה פוסל במזבח כדילפינן בזבחים [נט.] ״וזבחת עליו וכו׳״ [שמות כ׳, כ׳], כשהוא שלם ולא כשהוא חסר וכו׳, משמע דלא כשיטת התוס׳, דמרבוע לא הוה פסלינן פגימה אלא דילפינן לה מקרא במזבח, ואם כן בתפלין דליכא קרא יש להקל יותר דאינו פוסל פגימה, אבל מכל מקום ודאי יש שיעור לדבר. ועוד בגוף פירושו צריך עיון מאוד, דהא עיקר הדרשה בזבחים שם לא איירי התם אלא דהקדשים הנשחטים בשעה שהיה המזבח פסול נפסלו, ולאו דוקא נקט חסר אלא הוא הדין כל הני דפוסלין במזבח כגון קרן וכבש ויסוד וריבוע דאמרינן שם (סב.) דמעכבין ויליף לה מ׳עליו׳ כשהוא בכשרותו וחזקתו כדפירש רש״י גופיה, ואין כאן דרשא לפסול חסר, ועל כרחך נפיק מרבוע כפירוש התוס׳, ואפשר לדחוק בלשון רש״י. וצ״ע.

והנה אמרינן בריש פרק כל הבשר (פג:) דקדשי מזבח אי אפשר בכיסוי הדם, דהיכי ליעביד, ליתיב ולבטלה, קא מוסיף אבנין, ועיין שם בתוס׳ [ד״ה קא מוסיף] דפירש רבנו תם דעיקר הטעם דבעינן שיהא מרובע. ע״ש. ולכאורה ליעביד בפחות מכטפח, דודאי אין צריך טפח לכיסוי דם עוף, ועל כרחך צריך לומר דלכתחלה בעינן מן התורה שיהא מרובע בשווי גמור, וכן יש להזהר בודאי לענין תפלין. ומכל מקום אפשר לומר דהתם הוה גזירה מדרבנן דילמא אתי למיעבד טפי מטפח, וכדאמרינן בזבחים (לג.) דהפקיעו סמיכת אשם מצורע אפילו אי הוה דאורייתא גזירה שמא ירבה בפסיעות, וכן אמרינן ביבמות (יט [כ:]) גזירה ביאה ראשונה אטו ביאה שניה, והתוס׳ בקידושין (לח.) ד״ה אקרוב בשם הירושלמי[15] דלא אכלו מצה מחדש גזירה כזית ראשון אטו כזית שני. ע״ש. מיהו מלשון הש״ס קא מוסיף אבנין, משמע דהוא מדאורייתא. וצ״ע. וה׳ יאיר עינינו בתורתו וידבק לבנו במצותיו. (בכורי יוסף – דף מ״ז ע״א)

כ״ד) שם עשאם מרובעות ואחר זמן נתקלקל רבוען, יש מי שאומר שצריך לרבען. עיין ט״ז (סקל״ד). נ״ב: ול״נ [ולא נהירא], מידי הוא טעמא בציצית דלא קפיד קרא אלא אשעת עשיה, אם כן למה אם נפסקו כל חוטי הכנף ולא נשאר כדי עניבה אפילו בחוט אחד שנפסק כולו פסול, כמו שכתוב ריש סימן י״ב, ולמה לא אמרינן ״ועשו״ [במדבר ט״ו, ל״ח] אשעת עשיה דוקא קפיד קרא, דאדרבה תיבת ועשו אציצית קאי ולא אכנפי, וכן ״תעשה לך״ [דברים כ״ב, י״ב] אגדילים קאי ולא אכסותך. על כן צריך לומר דלא דרשינן הכי בהאי קרא, וההיא דסימן י״א (סעיף י׳) קים להו לחז״ל כן. ועיין מנחות (דף מ״ב ע״א) ״בני ישראל ועשו״ בני ישראל יעשו ולא העכו״ם, והוא בריש סימן י״ד, אם כן מנא לן לדרוש דרשה אחריתי מהאי קרא. (מגן בעדי)

כ״ה) שם עשאם מרובעות ואחר זמן נתקלקל רבוען יש מי שאומר שצריך לרבען. כתב הט״ז [סקל״ד] דלא דמי לציצית, דגרדומין כשר, דהתם כתיב ״ועשו להם ציצית״ [במדבר ט״ו, ל״ח] לא קפיד אלא אשעת עשיה וכו׳. ולא ידעתי מה צריך לכך, דהא בהדיא מפורש בש״ס [מנחות לה:] גבי גרדומי רצועות, דדוקא ציצית דתשמישי מצוה אבל תשמישי קדושה לא. ולענין כמה חשיב קלקול, עיין מה שכתבתי בספרי בכורי יוסף בסוף[16] בדברים נכוחים. (חבל יוסף)

כ״ו) שם עשאם מרובעות ואחר זמן נתקלקל רבוען, יש מי שאומר שצריך לרבען. וכתב הט״ז (סקל״ד), אף על גב דגבי ציצית וכו׳, שאני ציצית דכתיב ״ועשו להם ציצית״ [במדבר ט״ו, ל״ח], קפיד קרא על שעת עשיה, אבל תפלין מרובעות הלכה למשה מסיני, וכל שעה בעינן שיהיו מרובעים. עכ״ל. ובתשובות חסד לאברהם ([תאומים] מהדורא תניינא או״ח סימן ח׳) פקפק טובא בדין זה, והעלה מדברי הרמב״ם דכל שנעשה מתחלה בהכשר, אף שנתקלקל רבוען אחר כך, כל שאינה עגולה

הערות וציונים

15. לפנינו לא נמצא, ועיין בירושלמי חלה פ״ב ה״א. 16. נדפס לעיל אות כ״ג.

אוצר ההלכה

כאמגוזא, כשרין לצאת בהם ידי חובה. יעו״ש. וצריך עיון אם יש לסמוך עליו בזה. (ילקוט הגרשוני סק״ח)

כ״ז) שם עשאם מרובעות ואחר זמן נתקלקל רבוען, יש מי שאומר שצריך לרבען. כתב בט״ז (סקל״ד), שאני ציצית דכתיב ״ועשו להם ציצית״ [במדבר ט״ו, ל״ח] קפיד קרא על שעת עשיה וכו׳. אף על גב דגם גבי ציצית העיקר שיהיו כשרים בשעת לבישה, מכל מקום יען דציצית לאו חובת גברא, רק לענין אם לבש בגד בת ארבע כנפות בלא ציצית ביטל מצות ציצית, כדלעיל סימן ח׳ (סעיף י״ז), לכן קפיד קרא על העשיה שקודם לבישה. וכיון דהעשיה גופיה מצוה הוי זו שנפסק שיור מצוה, אבל בתפלין שחובת גברא, לא קפיד קרא על העשיה, אם כן אין העשיה המצוה רק הקשירה לשמה, לכן לא שייך בה שיורי מצוה. ומהאי טעמא נמי כתיב בציצית ״כסותך״ [דברים כ״ב, י״ב] שיהיה לו בגד שחייב בציצית, מה שאין כן בתפלין דשאולין כשר[17]. (חדושי מהרי״ש)

כ״ח) שם עשאם מרובעות ואחר זמן נתקלקל רבוען, יש מי שאומר שצריך לרבען. וכתב הט״ז (סקל״ד), דרק בציצית אחר שנעשו בהכשר אין צריך לתקן אותה אחר כך [סימן י״א סעיף י׳], דכתיב ״ועשו״ [במדבר ט״ו, ל״ח] קפיד קרא על שעת עשיה, אבל תפלין מרובעות הלכה למשה מסיני, וכל שעה בעינן שיהיו מרובעין. ונראה לי דאם בשעת עשייה כבר ידוע שהרבוע לא יתקיים כך ממילא, כגון בהאי שכתב בברכי יוסף [סקי״ב][18] בשם בית יהודא (ח״ג סימן פ״ח מובא בשערי תשובה [סקנ״ח]) דאם מחמת אויר שבין הבתים כשיתייבש העור נתרחבים הבתים, וכשיהדקם ימצא הרבוע מכוון, דפוסק שם דכשרים, אך שם כתב הטעם דהוי כעין כל הראוי לבילה דאין בילה מעכבת בו [מנחות קג:], ולענ״ד בלאו הכי הא דוקא כשנתקלקל רבוען בגוף הרבוע הוא דיש מי שאומר שצריך לרבען, אבל בהאי מעשה גוף הרבוע נשאר כמו שהיה ולא נתקלקל כלל, דזה דנתרחבים הבתים הוא ממילא, ואי אפשר בלאו הכי במשך הזמן שיתייבש העור, בזה לא הפסיד צורת הרבוע, דרק דבר אחר גרם ההתרחבות, אבל הרבוע כמו שהיה בגוף הבתים גם עתה הוא בכהאי גוונא כשר מהאי טעמא. ואולי גם כוונת הבית יהודא במה שכתב דהוי כעין כל הראוי, רצונו לומר כיון דעל ידי הידוק ימצא רבוע כמו שהיה מעיקרא, אם כן לא מקרי נתקלקל רבועו דלא הוי בגוף הבתים, ועל כרחך צריך לומר הכי, דאם לא כן וכי לדידיה אם נתקלקל הרבוע בגוף הבתים נימא דכשר מהאי טעמא כיון דאפשר לתקן ולרבען והוי כל הראוי לבילה וכו׳, אלא על כרחך בנתקלקל הרבוע בגוף הבתים לא אמרינן כל הראוי לבילה, דשוב לא הוי שם רבוע עליו כלל, מה שאין כן בכהאי גוונא דרק נתרחב מחמת היובש, דלא נתקלקל הגוף צורת הבית, לא אבד שם צורת רבוע. (שלחן אש)

כ״ט) שם עשאם מרובעות ואחר זמן נתקלקל רבוען, יש מי שאומר שצריך לרבען. קלקול הריבוע בחידודין, עיין להרב ערוך השלחן (סימן ל״ב אות ע״ז) שהאריך בזה, וכתב שלא ניתנה תורה למלאכי השרת. ע״ש באורך. ועיין עוד בגליון אילפס שבסוף הרי״ף חולין דפוס ווילנא (להגאון רבי שניאור זלמן אבד״ק גאלדינגן), שכתב שגדולי ישראל וצדיקים לא הקפידו על ריבוע הקרנות שנתמעכו בראשם על ידי הטלית, ולימד זכות עליהם. ע״ש. ועיין בספר עוד יוסף חי להגרי״ח (פרשת חיי שרה אות ח׳) מה שכתב בזה. (שיירי הנפש – מערכת ר׳ אות ג׳)

ל׳) שם עשאן מרובעות ואחר כך נתקלקל ריבוען, יש מי שאומר שצריך לרבען. כתב הרב משנה ברורה בבאור הלכה (ד״ה נתקלקל וכו׳), כי מיבעיא לי עצם שיעור קלקול הריבוע עד כמה נקרא בענינינו וכו׳. נ״ב: עיין בהגהות גליון אלפס להגאון רבי שניאור זלמן אבד״ק גולדינגן שבסוף הרי״ף (פ״א דחולין), שכתב שכל זמן שאינו ניכר קלקול הריבוע אף על פי שהקרנות למעלה אינן מחודדות ונתמעך הקרן משהו על ידי הטלית וכו׳, אין קפידא בזה, אלא אם כן נראה לעין שנשחת הריבוע של התפלין. ופוק חזי גדולי ישראל וצדיקים שלא הקפידו על זה עיין שם באורך, ועיין עוד בערוך השלחן (אות ע״ז) שכתב דבקלקול כל שהוא אינו צריך לתקן, שלא ניתנה תורה למלאכי השרת. והגרי״ח בספרו עוד יוסף חי (פרשת חיי שרה אות ח׳) כתב, שאם עור הבית עב וחזק שראוי לתיקון על ידי מגררת ולא ינקב העור אז אמרינן כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו ושרי להשהות לכתחלה וכו׳, ומכל מקום אין זו משנת חסידים אלא ראוי לתקן וכו׳. ע״ש. [ויש מי שכתב שאפשר להקל עד שיעור אחד ממאה מהאלכסון, כי בגמרא נתנו שיעור אלכסון אמתא ותרי חומשי, והתוס׳ (בסוכה דף ח׳ סע״א [ד״ה כל]) הוכיחו שהוא קצת יותר מזה עד כדי 1.414, דהיינו תוספת אחד ממאה על שיעור הגמרא[19]. ואכמ״ל][20].

(מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א)[21]

ל״א) שם הגה ויעשה כל הארבע בתים בשוה וכו׳. כתב הטור (שיטה ג׳), ויעשה ארבעה בתים מעור אחד וכו׳. נ״ב: ויעשה כל הבתים שוין שלא יהא אחד גדול מחברו, שזה נוי להם. ספר הלבוש. (שיירי כנסת הגדולה הגה״ט סקי״א)

ל״ב) שם הגה ויעשה כל הארבע בתים בשוה וכו׳. עיין לעיל סימן י״א במג״א (סקכ״א). (חדושי מהרי״ש)

הערות וציונים

17. קשה, דהא גם ציצית אפשר בשאלה כדלעיל סימן י״ד ס״ג, (וראה מה שהערנו על הרב המחבר באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן ל״ח אות רע״ח הערה 195). ואולי כוונת הרב כאן למה שכתב מרן שם שאם שאל טלית שאינה מצויצת אינו חייב להטיל בה ציצית, אבל קשה שגם בתפלין נראה שהדין כך. 18. נדפס לעיל אות ט״ז. 19. ועיין בספר מחשבות בעצה בקונטרס פרפראות לחכמה (סימן ז׳) שהעיר כיוצא בזה. ועיין עוד למרן ראש הישיבה שליט״א בהערותיו לספר עוד יוסף חי (נדפסו בסוף ספר בן איש חי הוצאת מכון הרב מצליח), ועיין עוד בשו״ת יביע אומר (ח״ט סימן ו׳ אות ג׳). 20. המוסגר נוסף מתוך תשובת מרן ראש הישיבה שליט״א בענין זה, שנדפסה בספרו שו״ת מקור נאמן (ח״א סימן ד״ן). ע״ש. 21. מתוך הערותיו לספר משנה ברורה, נדפס בספר משנה ברורה עם הערות איש מצליח, בהערות שבסוף הספר.

באר הגולה

מ [ט]**עור הבתים מצוה לעשותו שחור:** הגה. ועיין לקמן סימן ל״ג: [י]**חריץ שבין בית לבית צריך שיגיע עד התפר,** [כ]**ואם לא הגיע כשר, והוא שיהיה ניכר החריץ כדי שיהיו ארבעה ראשים נראין לכל:**

ט. הרא״ש [שם סימן ח׳] וספר התרומה [סימן ר״ז] והמרדכי [שם י:] בשם ר״י מההיא שבמנחות לה. י. שם בגמרא. כ. הרמב״ם [הלכות תפלין פ״ג הי״א].

אוצר ההלכה

א') סעיף מ' עור הבתים מצוה לעשותו שחור. זה לשון הטור, מדאמרינן בפרק הקומץ [מנחות לה.] רצועות שחורות הלכה למשה מסיני. כתבו התוס׳ [ד״ה רצועות], יש עושים בתים של תפלין מעור לבן, דלא נאמר שחורות אלא ברצועות. וכתב בבית יוסף, וכן כתב האגור [סימן נ״ג] בשם הרשב״א, וכן כתב הרא״ש [הלכות תפלין סימן ח׳], וכתב עוד, ומכל מקום נוי תפלין הוא שיהיה הכל שחור. ובספר התרומה [סימן ר״ז] כתוב רצועות שחורות הלכה למשה מסיני, ושמא גם כן עור הבתים צריך להיות שחור. והמרדכי [הלכות קטנות י:] כתב שדקדק ר״י מהגמרא שהקציצה בעינן שחור כמו הרצועות. ע״כ. והטור ורבנו והלבוש השמיטו הא דר״י דדקדק מהגמרא שגם הקציצה בעינן שחור, ושמא סבירא להו דבכלל הבתים הוא.

(שלחן גבוה סקצ״ג)

ב') שם עור הבתים מצוה לעשותו שחור. סיים הטור, ואם עשאן מצבע אחר כשרים, וכן העתיק הלבוש. ורבנו סמך על המבין, דכיון דכתב ״מצוה לעשותו שחור״ ממילא משמע דמצוה מן המובחר קאמר, ולא לעכב כמו הרצועות.

(שלחן גבוה סקצ״ד)

ג') שם עור הבתים מצוה לעשותו שחור. כתב בית יוסף (דף ל׳ ע״א שיטה מ״ז), ושמא גם כן עור הבתים צריך שחור וכו׳. נ״ב: בספר הקצר כתוב, עור הבתים מצוה לעשותו שחור. ע״כ. וכתב הב״ח [אות כ״ה] משמע עיכובא ליכא, ולענ״ד אין להקל, ובמקום דלא אפשר יש לסמוך ארוב הפוסקים המקילין, שלא יתבטל תורת תפלין.

צבען שחור ואחר כך נתלבנו, נראה דאין צריך לחזור ולצבען שחור, ומיהו למצוה מן המובחר יחזור לצבען שחור. ולר״י [הובא במרדכי הלכות קטנות י:] דבבתים נמי הלכה למשה מסיני היא, והכי נקטינן, מדינא צריך לחזור ולצבען שחור. ב״ח [שם]. (שיירי כנסת הגדולה הגב״י ס״ק ל״ד–ל״ה)

ד') שם עור הבתים מצוה לעשותו שחור. עיין ב״ח (אות כ״ה). השלחן ערוך פסק דשחורות אינו מעכב בבתים. והקשה הב״ח ממה שכתבו התוספות פרק במה מדליקין [שבת כח: ד״ה תפלין], זה לשונם: כיון דמצריך שיהא הרצועות שחורות כמו הקציצה וכו׳. [ע״כ]. אם כן משמע דלא ידע תלמודא הך דרצועות שחורות הלכה למשה מסיני, אלא מדבעי בבתים שחורות הלכה למשה מסיני, ואסבר לן הב״ח דקשיא להו לתוספות, מאי קא סלקא דעתיה דמקשה דפריך משחורות אטהורות, ולכך פירשו דהכי פירושו, כיון דמצריך וכו׳. [ע״כ]. ונראה דמדברי תוספות אלו אין ראיה, חדא דבפרק הקומץ [מנחות לה. ד״ה רצועות] כתבו התוספות גופייהו בשם ׳מפי רבי׳, דיש עושין הבתים מקלף לבן. ע״ש. ועוד, דלכאורה עיקר הוכחת הב״ח ממה שכתבו התוספות ״כמו הקציצה״ שהוא מיותר, אמנם אף לדעתו דבקציצה נמי הלכה למשה מסיני, מכל מקום אותן שני תיבות מיותרות. וק״ל. ועוד שלדעתו דהא דרצועות שחורות הלכה למשה מסיני לא ידע תלמודא רק מקציצה, אם כן אהא דשני אלא לעורן, הוה ליה להקשות מהא דרב יצחק ולא מאביי, דאז הוי מקשה בין אקציצה ובין ארצועות, אלא ודאי אשגרת לישן הוא, דיש לומר משום דקבעו למימר לקמן טהורות כמו הקציצה, נקטו נמי הכא כן. והאמת יורה דרכו, דאף שם מיותרות תיבות אלו, וזה גם כן ראיה דלא דקדקו בלשונם, ואין מהן ראיה לסתור משמעות הגמרא דלא נקט רק רצועות. (ברכת דוד)

ה') שם עור הבתים מצוה לעשותו שחור. מלשון השלחן ערוך בכאן משמע דאין בזה רק מצוה בעלמא, ובאמת שכן הוא דעת כמה פוסקים, וכן נראה מהא דכתב לקמן באם השחיר נכרי, וישראל עומד על גביו[1]. ואמנם בתוספות שבת דף כ״ח [ע״ב ד״ה תפלין] מבואר להדיא דאף הקציצה צריכה להיות שחורה, וכפי הנראה מדברי התוס׳ שם ילפינן עור הרצועות מעור הקציצה. ע״ש. וכן בירושלמי דמגילה [פ״ד ה״ט] אהך דעושה תפלתו עגולה סכנה וכו׳, אמרינן עלה תני [רבי יוסה בן ביביי] תפלין מרובעות ושחורות הלכה למשה מסיני, וכמו דמרובעות קאי על עור הבתים, כן שחורות קאי נמי על הבתים. והמפרש שם בעל קרבן העדה [ד״ה שחורות] כתב דשחורות קאי על הרצועות, ואין דבריו נכונים כמו שכתבתי. ואמנם מפשט לשון הש״ס [מנחות מב:] ציפן זהב, אינו פסול לפי שאינו שחור, רק משום דבעינן מין הקלף. ובאמת דרש״י במסכת מנחות דף מ״ב [ע״ב ד״ה פסולות] פירש דבעינן מן מין שנכתב עליו, ובמגילה [כד: ד״ה ציפן] פירש רש״י דבעינן מן מין המותר בפיך, והיינו דוקא בהמה טהורה, ועל כל פנים אין הפסול בזהב משום שאינן שחורות. ואפשר דבא לפסול זהב אף שעושה אותו שחור, וביروشלמי משמע דפסול זהב גם כן משום שאינו שחור. וכיון שאין ראיה מהך דציפן זהב, ודברי התוספות שבת מבואר דפסולין כשאינן שחורות, וכן משמע בירושלמי, ואף אי נימא

הערות וציונים

1. נראה שכוונת הרב המחבר למה שכתבו מרן ומור״ם בסימן ל״ג (סעיף ד׳) בדין השחרת רצועות ובתים על ידי גוי. ע״ש. אך שם לא נזכר דין ישראל עומד על גביו.

אוצר ההלכה

דספיקא הוא, יש להחמיר ולפסול אף בדיעבד כשאינן שחורות. וגם משמע דבעינן שיהיה כל עור הבתים שחור. והן רבים עתה שמקילין בזה, שהדיו אחר שנתייבש הרבה (נפלו) [נופל] מן הבתים, ואינן משגיחים בדבר, ונכון הדבר לפרסם שהבתים שאינן שחורות פסולים מן הדין אף בדיעבד.

והנה דיו שעל הבתים, אי צריך להיות מן מין המותר, לכאורה אי נימא דמדינא צריך לעשות שחור, אם כן ממילא צריך להיות מן מין המותר בפיך, ואי נימא דמצד הדין אין מהצורך להשחיר עור הבתים רק לנוי עושין אותן שחורות, אינו צריך להשחירן בדבר המותר בפיך. והנה במדינות אונגרין נמצאו שם תפלין שמשחירן בשפירטעס של דג טמא, והמה פסולין לפי מה שכתבתי לעיל והסכמתי דשחורות צריכין להיות מן הדין[2]. (ישועות יעקב סקכ"ז)

ו) שם עור הבתים מצוה לעשותו שחור. עיין בית יוסף והגר"א [ס"ק צ"ד], והוא תמוה, דבירושלמי מגילה (פ"ד ה"ט) תנא בהדיא תפלין מרובעות שחורות הלכה למשה מסיני. והרב קרבן העדה פירש שם [ד"ה שחורות] דקאי ארצועות. ואין לו שחר, דרצועות מאן דכר שמיה. ועוד קתני בהדי הדדי עם מרובעות דקאי אתפלין. וצע"ג[3]. (תוספת ירושלים)

ז) שם עור הבתים מצוה לעשותו שחור. ודעת התוס' שבת (כ"ט ב') [כח:] ד"ה תפלין וכו' דהבתים הוי גם הלכה למשה מסיני להיות שחור מכל שכן הרצועות. ע"ש. ולא הובא בשום אחד מהפוסקים כן. שוב מצאתי בב"ח [אות כ"ה] שהביא דברי התוס' הנ"ל. (חדושי מהרי"ו)

ח) שם עור הבתים מצוה לעשותו שחור. הב"ח [אות כ"ה] תמה על שלא הביא השלחן ערוך דברי התוס' במסכת שבת (דף כ"ח ע"ב ד"ה תפלין) והמרדכי [מנחות דף י' ריש ע"ב], דבתים שחורות הלכה למשה מסיני, וכל שכן הוא מרצועות, עיין באר היטב [סקנ"ט]. ועיין ישועות יעקב [סקכ"ז][4] שכתב גם כן דאין לתרץ באופן אחר סוגיא דשבת, רק דהבתים עדיפי וכל שכן הוא מרצועות, וגם מירושלמי [מגילה פ"ד ה"ט] משמע כן. ע"ש. ואך גדר השחרות עיין בדעת קדושים [סוף סקנ"ב], דיש לומר דאף דהה בגדר שחור הוא. (גנזי חיים סק"מ)

ט) שם עור הבתים מצוה לעשותו שחור. כתב באר היטב (סקנ"ט), משמע עיכובא ליכא. [ע"כ]. עיין סימן ל"ג (סעיף ד') ברמ"א דבדיעבד השחירם נכרי כשר, וכתב שם במג"א [סק"ו] דהא אפילו לא השחירם כלל כשר, ועיין שם באשל אברהם, דהב"ח [שם אות ד'] כתב דגם בתים יש אומרים הלכה למשה מסיני שיהיו שחורים, אם כן צריך להשחירם ישראל לשמן, ואפילו בדיעבד פסול אם לא השחירם ישראל לשמן. עכ"ל. ובאליה זוטא [סקל"ח] כתב, הב"ח פוסל אף בדיעבד, אם לא שאי אפשר כדי שלא לבטל ממצות תפלין. ונראה דקאי אבתים דוקא, אבל ברצועות לעולם פסול. עכ"ל. רצונו לומר, דבתים כיון דהרבה פוסקים סבירא להו דאינו הלכה למשה מסיני, אף שהב"ח סובר שהוא הלכה למשה מסיני, מכל מקום היכא שאי אפשר סמך את עצמו על אותן פוסקים שסבירא להו שאינו הלכה למשה מסיני, מה שאין כן ברצועות לכולי עלמא הלכה למשה מסיני. לפי זה משמע דסבירא ליה דבתים היכא דאי אפשר יניחם בברכה, דבלא ברכה גם רצועות כשאינם שחורות יכול להניחם. ועיין בדעת קדושים [סקנ"ב] דהישועות יעקב [סקכ"ז][5] מכריע על פי לשון הירושלמי דבתים הלכה למשה מסיני שיהיו שחורים, וכן כתב בספר תוספת ירושלים[6] דבירושלמי (מגילה פרק ד' הלכה ט') תני בהדיא תפלין מרובעות שחורות הלכה למשה מסיני. ומה שפירש בקרבן העדה [ד"ה שחורות] דקאי ארצועות, אין לו שחר, דרצועות מאן דכר שמייהו, ועוד הא תני ליה בהדיא מרובעות, וזה ודאי קאי אבתים. ועיין במקדש מעט [ס"ק קס"ט] שכתב, כיון דלרוב הפוסקים הוא רק למצוה, לכן כשאחר כך נתלבנו ואי אפשר לו להשחירם יש לברך עליהם. עכ"ל. (באר יעקב – קרוייזר ס"ק ק"ב)

י) שם עור הבתים מצוה לעשותו שחור. עיין ירושלמי מגילה (פ"ד ה"ט) וז"ל: תפלין מרובעות שחורות הלכה למשה מסיני. והוא פלא שלא הביאו הבית יוסף בחיבורו הארוך, וגם הב"ח [אות כ"ה] פסק כן בשם התוס' מסכת שבת דף כ"ח [ע"ב ד"ה תפלין] והמרדכי [הלכות קטנות] ע"ש. (אהל ברוך)

י"א) שם עור הבתים מצוה לעשותו שחור. יעוין לקמן סימן ל"ג [ב]מגן אברהם (סק"ו), שבדיעבד אם לא השחיר כשר. וכן יעוין בדרכי משה [אות י'] הובא במג"א (סקנ"ז), דשי"ן של תפלין אם כתבה בדיו על הבית לבן אין בידינו לפסול וכו'. אולם מהפלא דבירושלמי (מגילה פ"ד ה"ט) מפורש, תפלין מרובעות שחורות הלכה למשה מסיני, ועיין בתוס' שבת (דף כ"ח ע"ב ד"ה תפלין). אמנם במרדכי הלכות קטנות (סימן תתקס"א דף ז' רע"ד) כתב, שסתם הלכה למשה מסיני היא לכתחלה, וזה מפליא מאד. עיין בשו"ת הריב"ש (סימן קמ"ג) [סימן קס"ג], דכל הלכה למשה מסיני הוי כמו קרא, ומעכב בדיעבד. וכן כתבו הרמב"ן בספר המצוות (שורש ב'), והתשב"ץ (בח"א סימן (ס"ו) [ס"ז]), ועיין מה שכתבתי בהגהותי לש"ס בבבא מציעא (דף ס' ע"א) על כל 'באמת הלכה'. (נפש חיה)

י"ב) שם עור הבתים מצוה לעשותו שחור. כתב הגרי"ח בספר עוד יוסף חי (פרשת חיי שרה אות י')[7], הלכה למשה מסיני שיהיו שחורות בין הבתים ובין הרצועות. ע"כ. במחילת כבוד תורתו אינו מדוייק, כי הבתים אינם צריכות להיות שחורות לעיכובא, וכמבואר במנחות (לה.) ובתוס' שם, וברמב"ם (פ"ג מהלכות תפלין הלכה י"ד). ועיין למרן השלחן ערוך (סימן ל"ג סעיף

הערות וציונים

2. עיין בשו"ת יביע אומר חלק א' (סימן א' אות ח' ואילך) מה שכתב בזה.
3. וכן העיר הרב ישועות יעקב (סקכ"ז, נדפס בסמוך אות ה').
4. נדפס לעיל אות ד'.
5. נדפס לעיל אות ה'.
6. נדפס לעיל אות ו'.
7. וכן כתב גם בבן איש חי (פרשת חיי שרה אות ד'), ולפלא שלא העיר כן מתחלה (בהליכות עולם חלק א') על דבריו שם.

אוצר ההלכה

ד׳) שכתב, טוב שישחירם ישראל לשמן ולא עכו״ם, וכתב על זה הרמ״א בהגה, ומיהו בדיעבד שהשחיר נכרי את עור הבתים כשר, אבל הרצועות אפילו בדיעבד פסול. ע״ש. ועיין בשו״ת זבחי צדק חלק ב׳ (סימן ד׳ וסימן ו׳) דקיימא לן כמרן, שהשחרת הבתים אינה מעכבת. ע״ש. ועיין במשנה ברורה סימן ל״ב (ס״ק קפ״ד) ובביאור הלכה סימן ל״ג (סעיף ד׳ בד״ה ומיהו בדיעבד כשר), ובבירור הלכה סימן ל״ב (ס״ק קמ״ב). ודו״ק.

(הליכות עולם חלק ח׳ פרשת חיי שרה אות ב׳)

י״ג) שם עור הבתים מצוה לעשותו שחור. כתב הגרי״ח בספר בן איש חי (פרשת חיי שרה אות ד׳), הבתים והרצועות תפלין של ראש ותפלין של יד, צריך שיהיו שחורות הלכה למשה מסיני. נ״ב: בבתים אינה הלכה למשה מסיני רק למצוה בעלמא, עיין בשלחן ערוך סימן ל״ב (סעיף מ׳) וסימן ל״ג (סעיף ג׳). מיהו במשנה ברורה (סימן ל״ב ס״ק קפ״ד) הביא קצת פוסקים שדעתם דהלכה למשה מסיני בבתים גם כן ע״ש. ועיין בספר מלל לאברהם (כהן) בקונטרס יעיר קנו (אות ריי״ו) ובשו״ת יביע אומר חלק ז׳ (א״ח סימן ז׳ אות ו׳)[8] ובספר התניא אגרת הקדש (סוף אגרת כ״ט).

(מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א בהערותיו לבן איש חי)

י״ד) שם עור הבתים וכוי שחור. נשאלתי באחד שבתי תפליו נתלבנו פניהם למעלה ולזאת הניח תפלין אחרים, אולם פעם אחת לא היה לו רק אלו הלבנים והניחם, וקודם ברוך שאמר הובאו לו שחורים כהלכתן, ונסתפק אם צריך לברך פעם שניה. ודברי השואל דלפי המבואר בסימן ר״ו (סעיף ה׳) דמי שבירך על פירות שלפניו והביאו לו [אחר כך] מאותו המין אין צריך לברך, אם כן גם בנדון דידן די בברכה ראשונה, או אפשר כיון דיהיה ברכה שאינה צריכה דבתים שחורות רק למצוה מן המובחר, שוב אינו כדאי להכניס את עצמו בספק ברכה על כן אין להניח כלל התפלין השחורות. והנה אנכי נעניתי לו דהדמיון לפירות אינו עולה יפה וכמו שכתב בט״ז סימן ח׳ (סקי״ג) לענין ציצית דאם יש עליו מלבוש אחד עם ציצית ורוצה ללבוש עוד אחר צריך לברך עליו ולא מדמי ליה לפירות, ע״ש מילתא בטעמא. וכן כתב במג״א (סקי״ח) שם לחלק בין חזר ולבש אותו טלית עצמו ללובש טלית אחר ע״ש. ובמה שכתב בשערי תשובה סימן כ״ה (סקי״ז) בשם מחזיק ברכה [סק״ט][9] לגבי נפסק הקשר ורוצה להניח תפלין אחרים יש לומר דהכל מודים שיברך ולא שייך טעמא דספק ברכות להקל בזה. וכיון דקיימא לן דעור הבתים על כל פנים לכתחלה מצוה לעשותו שחור דוקא. וגם בהשחירו נכרי לא כשר כי אם בדיעבד כמו שכתב רמ״א בסימן ל״ג (סעיף ד׳) ודאי דבכהאי גוונא מחויב להסיר קודם התפלה [התפלין] הלבנים ולהניח השחורים בברכה.

(דרישת הזאב – השמטות)

ט״ו) שם מצוה לעשותו שחור. עיין בשערי תשובה [סקנ״ט] בשם הרב נודע ביהודה [קמא או״ח סימן א׳]. ובספר נשמת אדם [כלל י״ד אות ג׳] הרבה לחלוק עליו והעלה דעל כל פנים לא יהיה נקלף [הצבע השחור] בפני עצמו, והביא שגם הגאון בעל בית מאיר כתב לו שאין לסמוך על הרב נודע ביהודה בזה. ע״ש.

(פתחי תשובה)

ט״ז) שם מצוה לעשותו שחור. כתב שערי תשובה (סקנ״ט), וכתב בשו״ת נודע ביהודה ([קמא] סימן א׳) שיש סופרים אומנים מטיחים טיחה עבה על הבתים ועל ידי שמנים ״שפירטוס״ הם שחורים בתכלית ההידור, ואין לחוש משום שאינו ראוי, דכל לנאותו אינו חוצץ. [ע״כ]. כן כתב באשל אברהם (ס״ק ס״ד), דהב״ח [אות ל״ד] כתב, עור טמא על גבי עור טהור פסול, ומינה עור טהור על גבי עור טהור דכשר. לפי זה כל שכן מה שעושין צבע להצהיב התפלין דאין לחוש. עכ״ל. עיין בחיי אדם כלל (מ״ב) [י״ד] [אות ה׳] הסכים להשואל שבנודע ביהודה [קמא א״ח סימן א׳] דפסול. ועיין בנשמת אדם שם [אות ג׳] שכן השיב לו הגאון בית מאיר, וכתב [הגאון בית מאיר] בזה הלשון: אף שנדפס שו״ת נודע ביהודה וכתב להיפך, אני איני זז מסברתי. עכ״ל. (באר יעקב – קרוייזר ס״ק ק״ג)

י״ז) שם מצוה לעשותו שחור. עיין באר היטב ושערי תשובה (סקנ״ט). ועיין באשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש שכתב, דתפלין שנקלף קצת משחרוריתם, כיון דאינו פסול החלטי בדיעבד, בעת שיש טירחא לבקש סופר אומן כי אינם מצויים, על כל פנים כשרוב שחרוריתם קיים ורק המיעוט נקלף, אין חשש לכולי עלמא. וכן אודות הריבוע כשקצת הריבוע איננו בשלימותו, כל שאין נראה להדיא שנתקלקל הרבה אין חשש. ובודאי נכון שיהיה הריבוע בין בבתים עצמן בין אחר שנשחרו, אך כשנקלף קצת השחרות ונשאר על ידי זה שלא בריבוע, נראה שאין שום חשש בזה כיון שגוף הבית הוא מרובע והשחרות הרי אינו מעכב לכולי עלמא. יעו״ש. וכן נדפס בשמו בספרו דעת קדושים (סקמ״ט), יעוין שם גם בסקנ״א וסקנ״ב.

ומה שכתב בשערי תשובה בשם הנודע ביהודה [קמא או״ח סימן א׳], עיין בנשמת אדם [כלל י״ד אות ג׳] שהרבה לחלוק עליו, והעלה דעל כל פנים לא יהיה נקלף בפני עצמו. והביא שגם הגאון בעל בית מאיר כתב לו שאין לסמוך על הנודע ביהודה בזה. יעו״ש. ועיין במקדש מעט (ס״ק קס״ט).

(ארחות חיים – ספינקא סקע״ז)

י״ח) שם מצוה לעשותו שחור. אם נקלף קצת משחרורית, אם רוב שחרורית קיים אין חשש, ואם על ידי שנקלף קצת שחרורית לא נשאר ריבוע, כיון שגוף התפלין מרובעים ובדיעבד אינו מעכב השחרורית הוה ליה יתר כנטול דמי. אשל אברהם

הערות וציונים

8. ונדפס שנית בתוספת נופך בספרו הליכות עולם חלק ח׳ בהערותיו על ספר עוד יוסף חי (עמוד שכ״ב, נדפס כאן בסמוך אות י״ב).

9. נדפס באוצר ההלכה חלק ב׳ סימן כ״ה אות תרס״א.

אוצר ההלכה

מהגאון הקדוש מבוטשאטש. ואם הטיח מהני להשלים הריבוע, מסופק בדעת קדושים [סקנ"ב], ובנודע ביהודה ([מהדורא קמא או"ח סימן א'] כתב דלא מהני להשלים, מובא בשערי תשובה (סקנ"ט). עיין אליה רבה [סקנ"ט] שאי אפשר לכוין אלא כפי יכולת האדם בריבוע, מכל מקום יעשה כל מה דאפשר. אשל אברהם [סקנ"ג].

כתב בתניא [ש"ע הגר"ז סעיף נ"ט] שיהא מרובע ארכה ורחבה בכל משך גובהה. כתב בדעת קדושים [סק"נ] תפלין שאין ראשם רחבים כתחתיתם, אין חשש מצד ריבוע כל שמרובעים מלמטה ומלמעלה. ע"כ. כתב במחצית השקל [סקנ"ד], עכשיו בעוונות הרבים אין משגיחין שיהא התפירה בתיתורא מרובע, ויזהרו להשגיח על זה. (באר יעקב – קרוייזר ס"ק ק')

י"ט) שם מצוה לעשותו שחור. כתב בשערי תשובה (סקנ"ט) בשם הנודע ביהודה [קמא או"ח סימן א'], דצריך ליזהר שהריבוע יהיה מהבתים עצמן שלא על ידי הטיח, ואם הריבוע על ידי הטיח הוא שלא כדין. ע"ש. יש להביא ראיה לזה מתוס' חולין (פ"ד א') [פג:] ד"ה [קא מוסיף אבנין] לענין ריבוע המזבח. ע"ש. (חדושי מהרי"ו)

כ') שם לעשותו שחור. וגם נראה להזהיר הסופרים, שלא ישחירו שום תפלין עד שיוציאו הפרשיות לחוץ, עד אחר שיבשו הבתים, שהשיחור מושך לפנים ומוחק האותיות כאשר ראיתי מעשה.
(מאורי אור – חלק עוד למועד דף קנ"ח ע"א)

כ"א) שם עור הבתים וכוי שחור. עיין להרב עולת תמיד [סקנ"א], שדקדק מהרמב"ם [תפלין פ"ג הי"ד], דאם אינו משחיר הרצועות מבפנים, לא ישחיר גם הקציצה. יע"ש. אבל המנהג אינו כן. והרדב"ז (בח"א בתשובות הרמב"ם סימן נ"ג) [לשונות הרמב"ם ח"ה סימן אלף תכ"ו] דקדק מדברי הרמב"ם שכתב ולא יהיו אחורי הרצועות אלא כעין הקציצה וכו', ונוי לתפלין שיהיו כולם שחורות הרצועות והקציצה. דקשה כיון דאמר ולא יהיו וכו', משמע דמדינא, והיכי קאמר אחר כך ונוי הוא לתפלין? אלא כך שיעור דבריו, דבשאר גוונים בעינן כעין הקציצה, אבל אם עשה הקציצה שחורה אפילו יהיה אחורי הרצועה לבנה לית לן בה, אבל מכל מקום נוי הוא שיהיו כולם שחורות. יעש"ב. ולכאורה עיקר קושייתו לא קשיא, דכך שיעור דברי הרמב"ם, דלעולם צריך לעשות אחורי הרצועה כעין הקציצה אם ירוקה ירוקים וכו', אבל מכל מקום לא איכפת לן באיזה גוון יעשה הקציצה, דלא קפדינן אלא לענין שצריך שיהיו בגוון אחד, ושוב כתב דמכל מקום נוי הוא שיעשה כולם שחורות. ואפשר ליישב דכוונת קושייתו כך, דכיון דכבר כתב הרמב"ם דלא יעשה אחורי הרצועה אלא כעין הקציצה, אם כן לא הוה ליה למיכתב אחר כך אלא ונוי לתפלין שתהיה הקציצה שחורה, וממילא ודאי דצריך להיות הרצועה שחורה, אלא על כרחך דפירושו כמו שכתב הרב ז"ל. אבל מדברי האור זרוע [סימן תקס"ד] הביאו הרב דרכי משה לקמן בסימן ל"ג [אות ב'], שכתב דעכשיו שנהגו לעשות הבתים שחורות, צריך להשחיר הרצועות בין מבפנים בין מבחוץ. יע"ש. ומדכתב "צריך" משמע דלאו משום נוי הוא, אלא דסבירא ליה דצריך לעשות הרצועות כעין הקציצה גם אם הם שחורות, ויפרש דברי הרמב"ם כמו שכתבתי.

אבל אכתי יש לחקור, דמהיכן הוציא הרמב"ם דין זה דצריך שיהיו הרצועות כעין הקציצה בצביעה? ואפשר לענ"ד לומר דהרמב"ם הוציא דין זה מדתניא התם (מנחות לה.), תפלין אין קושרין אותן אלא במינן בין ירוקות בין לבנות וכו'. והרמב"ם מפרש הא דקתני בין ירוקות, קאי אהא דקתני אין קושרין אותן אלא במינן, וקתני דבצביעה נמי צריך לעשות במינן בין הבתים ירוקות בין הבתים לבנות. אבל אכתי לפי דברי הרדב"ז לא יתכן זה, דכתב דבשחורות לא בעינן הרצועות במינם, ואילו בברייתא קתני "בין שחורות" כמו שיראה המעיין שם. ומדברי מרן הבית יוסף לקמן בסימן ל"ג [סעיף ג'] נמי נראה דסבירא ליה בדעת הרמב"ם כהרדב"ז, שכתב על מה שכתב הרמב"ם ונוי הוא שיהיו כולם שחורות, "ולא נהגו כן", ואמאי לא כתב כן על מה שכתב הרמב"ם בראש דצריך לעשות הרצועות כעין הקציצה, וטפי הוה ליה למיכתב האי מילתא על זה דהוי עיכובא, אבל משום שיהיו כולם שחורות אינו אלא משום נוי. אלא על כרחך דסבירא ליה דלא כתב הרמב"ם שצריך לעשות הרצועות כעין הבתים אלא בשאר מיני צבעים ולא בשחורות, אבל נוי הוא שיהיו כולם שחורות, ועל זה כתב מרן דעתה לא נהגו כן, אלא נוהגים שעושים הבתים שחורות ולא הרצועות. כן נראה לי פשוט בדעת מרן הבית יוסף.
(שלמי תודה)

כ"ב) שם הגה ועיין לקמן סימן ל"ג. והוא דשם בסעיף ג' כתוב הלכה למשה מסיני שיהיו הרצועות שחורות וכו', והוא מה שאמרו בתקונים (תיקון ע' דף קל"ז ע"א) אנפין אוכמין במצוה דאיהי תפלה דיד ותפלין במשכא אוכמא וכו'. יע"ש.
(יפה ללב ח"ב סק"א)

כ"ג) שם חריץ שבין בית לבית צריך שיגיע עד התפר. בגמרא [מנחות לה.], אמר אביי צריך שיגיע חריץ למקום התפר, רב דימי אמר כיון דמנכר תו לא צריך. ופירש רש"י, וצריך שיגיע חריץ, שבין בית לבית עד מקום התפר למטה, כלומר עד בית מושבו דהיינו תיתורא. וכתב בבית יוסף, והרא"ש [הלכות תפלין סימן ח'] כתב שיש מפרשים שחריץ של שי"ן, דהיינו [חודה] של שי"ן למטה, יגיע עד איחוי התפר, וכפירוש זה נראה. ונהגו כשני הפירושים, להגיע חריץ השי"ן וחריץ הבדלת הבתים עד התפירה לחומרא כאביי ולא כרב דימי. ע"כ. ודין זה של שי"ן כתבו הטור ורבנו לקמן (סעיף מ"ג).
(שלחן גבוה סקצ"ה)

כ"ד) שם חריץ שבין בית לבית צריך שיגיע עד התפר. כתב בית יוסף (שיטה נ"ח), למצוה אמר כן ולא לעכב וכו'.
נ"ב: וכן כתב הרמ"ע מפאנו (בסימן ל"ח).
(בנסת הגדולה הגב"י)

אוצר ההלכה

כ"ה) שם חריץ שבין בית לבית צריך שיגיע עד התפר. כתב בית יוסף (שיטה נ"ח), למצוה אמר כן ולא לעיכובא וכו'. נ"ב: לא נהירא. ב"ח ז"ל [אות כ"ו]. עיין בספר בית דוד (חא"ח סימן כ"ח)[10]. (יד אהרן מהדורא בתרא הגב"י ס"ק כ"ט)

כ"ו) שם חריץ שבין בית לבית צריך שיגיע עד התפר. כתב בית יוסף (ע"ב שיטה א'), ואם כן כי אמר אביי צריך שיגיע חריץ למקום התפר למצוה אמר כן ולא לעכב, ואף על פי שהמרדכי [הלכות קטנות דף י"א ע"ג] נסתפק בזה, הרמב"ם [תפלין פ"ג הי"א] פשיטא ליה (וכו'). נ"ב: עיין בספר ב"ח [אות כ"ו], ובספר כהונת עולם (סימן ע"ט).
(יד אהרן מהדורא בתרא הגב"י סקל"א)

כ"ז) שם חריץ שבין בית לבית צריך שיגיע עד התפר. כתב מרן בבית יוסף, ואף על פי שהמרדכי [הלכות קטנות דף י"א ע"ג] נסתפק בזה, הרמב"ם [תפלין פ"ג הי"א] פשיטא ליה. [עכ"ל]. עיין שם במרדכי דמשמע דלענין דינא שוים עם הרמב"ם, דמכל מקום קיימא לן כהברייתא [מנחות לד:] דמכשיר להדיא. ע"ש. (ידיו של משה)

כ"ח) שם חריץ שבין בית לבית צריך שיגיע עד התפר וכו'. עיין ב"ח (אות כ"ו). כתב הרא"ש [הלכות תפלין סימן ח'] אהא דפליגי בפרק הקומץ [מנחות לה.] אביי סבר צריך שיגיע החריץ למקום התפר, עיין שם בגמרא, וכתב הרא"ש וזה לשונו: ונהגו העם לחומרא כאביי ודלא כרב דימי. ע"כ. והרמב"ם [תפלין פ"ג הי"א] פסק לקולא. וכתב הרב בית יוסף, דהרמב"ם מפרש דאביי לא אמר אלא למצוה. והב"ח כתב, דהרא"ש והרמב"ם סבירא להו דפליגי לדינא, והלכתא כרב דימי, רק שמחמירין העם כאביי. והביא ראיה מאידך פלוגתא דאביי ורב דימי [שם], דסבירא ליה לרב דימי דלא צריך למבדקיה לקלפי, ע"ש, והתם על כרחך הך לא צריך דאמר רב דימי הוא לדינא אבל למצוה ודאי מודה רב דימי דצריך, דהא כל מאי דאפשר למעבד כתיבה תמה טפי מצוה מן המובחר. ולענין זה נמי פסקינן כרב דימי בטור [לעיל סעיף י"ג], והכא נמי הלכה כרב דימי. [ע"כ]. ונראה כיון דאזלי הסוגיא בכל מקום כאביי לגבי רב דימי, וכמשמעות לשון המרדכי [הלכות קטנות דף י"א ע"ג] שהביא הב"ח סימן זה, שכתב ז"ל: ובהנך תרי מילי הלכה כרב דימי להקל. ע"כ. אם כן, לפי זה יותר נכון פירוש הרב בית יוסף, כי היכי דליקו הרמב"ם והרא"ש אליבא דהלכתא כאביי. ועוד, דלשון נהגו שכתב הרא"ש, יותר קרוב לשמוע דאיירי רק במצוה, ורצונו לומר דנהגי במצוה זו כאביי ולא כרב דימי דמקיל לגמרי. ובריש כתובות [ג:] כתבו תוספות [ד"ה ותו], דהיכא דאמר נהגו אורויי לא מורינן. ומה שכתב הב"ח [אות י"ג], דהטור פוסק כרב דימי ולא כאביי, תימה הוא, דהלא לא נזכר שם רק ז"ל: ויהא הקלף שלם, שלא יהא נקב שהדיו עובר עליו. ע"כ. והם דברי אביי ממש בפרק שמונה שרצים [שבת קח.]. גם מה שכתב [אות י'] דלאביי אינו כשר נקב שהדיו עובר עליו רק מה שהוא בתולדתו, כגון נימא דחלחולי מחלחל עור הבהמה, וכן נוצה לעוף, אבל שאר נקב שאין הדיו עובר עליו כשר, וכתב דהכי מוכחא סוגיא דשמונה שרצים. ואנכי עיינתי שם ולא מצאתי שום חולק, וצריך עיון גדול. (ברכת דוד)

כ"ט) שם עור הבתים וכו' חריץ שבין בית לבית צריך שיגיע עד התפר. כתב במג"א (סקנ"ה), העור צריך שיהיה שלם בין בית לבית. ע"כ. ויש לדקדק אם כן איך מכשיר [בסעיף מ"ז] בכתב הארבע פרשיות בקלף אחד, למאן דמצריך שתהיה כל הפרשה זקופה מעומד בביתה. וזה דבר שאי אפשר להיות אם לא בהיות הדופן המפסיק בין הבתים בלתי שלם, ודבר המבואר בסברא הוא. ואין לומר דלא בא להוציא רק הפסק למעלה או באמצע, אבל מה שלא יגיעו הדפנות האמצעים עד עור התיתורא לא איכפת לן, ועדיין לשלמים נחשבו בזה, וממילא יתכנו להיות כל הארבע פרשיות כתובים בקלף אחד, ויהיו הדפנות שבין הבתים שלמים גם למאן דבעי זקופים דוקא, דהא תינח לדעת רש"י ז"ל [מנחות לד: ד"ה וצריך שיהא] מובאה במגן אברהם להלן (סקס"ב). ע"ש. אבל למה שכתב המגן אברהם גופיה שם בביאור דעת הדרכי משה [אות כ'], דצריך לומר דשמע כתובה ראשו בראשו של והיה [כי יביאך], ההכרח לא יגונה לומר דפרשת שמע מכניס דרך הנקב שלמעלה, בדופן שבין בית שני לשלישי, ואין הדופן שלם בראשו גם כן. ואולי רצונו לומר בנפסקו אחת מהדפנות אחר כך פסול, דניכר שיפסקו ויקלקלו הדפנות עוד יותר[11], אבל במה שעושה הפסק בתחלה זה אינו מפסיד. וכמו שכתב המג"א להלן (סקס"ח), בענין הא דבעינן שיהיה חוט התפירה שלם בשם הב"ח [אות ל"ו], ואם כן שפיר יכול לעשות חור בעור המפסיק בין הבתים גם לכתחלה.
(ערך השלחן – דברי חכמים)

ל') שם עור הבתים וכו' חריץ שבין בית לבית צריך שיגיע עד התפר. כתב במג"א (סקנ"ה), "עור הבתים" וכו', העור צריך שיהיה שלם בין בית לבית וכו'. זה הציון לענ"ד שיך למטה מזה על "חריץ שבין בית לבית". (חדושי מהרי"ש)

ל"א) שם ואם לא הגיע כשר, והוא שיהיה ניכר החריץ. כתב הטור (דף ל' ע"א שיטה ג'), ויהיה החריץ ניכר בין בית לבית וכו'. נ"ב: עיין (בסמ"ק) [בסמ"ג] עשין כ"ב [דף ק"ה ע"א], ועיין בריא"ז הובאו דבריו בשלטי הגבורים בהלכות תפלין [ז: אות א']. (כנסת הגדולה הגה"ט)

ל"ב) שם ואם לא הגיע כשר, והוא שיהיה ניכר החריץ. כתב בית יוסף (שיטה נ"ד), וכתב הרמב"ם [פ"ג הי"א], שאם לא היה החריץ מגיע למקום התפר כשר, והוא שיהא ניכר החריץ כדי שיהיו ארבעה ראשים נראים לכל וכו'. נ"ב: כל חריץ שיהיה

הערות וציונים

10. נדפס לקמן אות ל"ג. 11. עיין בסימן ל"ג במג"א סק"א ובאוצר ההלכה חלק ד' שם מאות י"ג ואילך.

אוצר ההלכה

נכנס בפנים כמו צלע סכין יספיק להכשיר. הרמ״ע מפאנו ז״ל (סימן ל״ח). ועיין בב״ח [אות כ״ו].

(שיירי כנסת הגדולה הגב״י סקל״ו)

ל״ג) שם ואם לא הגיע כשר, והוא שיהיה ניכר החריץ כדי שיהיו ארבעה ראשים נראין לכל. שאלה: הבית של תפלין של ראש שנוהגים האומנים לעשותם לכתחלה ברשימה בלבד, באופן שמעולם אינו נכנס בפנים אפילו צד העליון של ארבע פרשיות מסיבה שאין שם חריץ, אלא עור משוקע קצת מן הקצת עד שנראה העור שבין רשימה לרשימה לכל, אם יש להם על מה לסמוך.

תשובה: נראה שבשביל שאין שם חריץ אלא קצת מן הקצת אין קפידא, כי עיקר הדבר בהיכרא תליא מילתא כמו שאמרו בפרק הקומץ (דף ל״ד ע״ב) ואם אין חריצן ניכר פסולות וכו׳, ורב דימי אמר כיון דמינכר תו לא צריך. ופירש רש״י ונמוקי יוסף [הלכות תפלין ז:] כיון דמינכר חריץ למעלה קצת וכו׳, אלמא בהיכרא תליא, וכל שניכר אין לו שיעור, אלא כל שהוא סגי, דאי אפילו בניכר צריך איזה שיעור, הוה להו ז״ל לפרש השיעור, ומדלא פירשו שמע מינה במשהו סגי. דכהאי גוונא כתב הרי״ף ז״ל בפרק כל שעה [פסחים ז:], על מה שאמר רבא [ל.] חמץ בין במינו בין שלא במינו אסור, דמדלא יהיב שיעורא למלתיה שמע מינה שהוא במשהו. ואפילו לדעת החולקים שהביא הר״ן ז״ל שם [ד״ה ומדלא] שהוא בנותן טעם, היינו משום דכבר אית לן בפשיטות דכל איסורין שבתורה בנותן טעם, ולכך לא יהיב שיעורא דסמך על השיעור הידוע, אבל הכא דאין שום שיעור ידוע היה צריך לפרש השיעור, ומדלא פירשו שמע מינה שהוא במשהו. ומינה דמה שהעור שבין הרשימות נראה לכל, אינו מעכב כיון שניכר החריץ.

ואף על פי שכתב הרמ״ע מפאנו ז״ל (בסימן ל״ח [ד״ה ועל אשר]), דמה שכתב הרמב״ם בפרק ג׳ מהלכות תפלין [הלכה י״א] וצריך להעביר חוט או משיחה וכו׳, עצה טובה קא משמע לן, שינסה הסופר את החריץ בחוט או משיחה, אם יש בעומק החריץ כדי להכניס בו חוט כל שהוא וכו׳. דמשמע דלא סגי בחריץ משהו, עד שיהיה בכדי שיאגור ויקלוט החריץ את החוט בתוכו. הנה מלבד שמה שכתב שהוא עצה טובה וכו׳ הוא תמוה מאד, [ו]אין פנאי להאריך, הנה דברי הרמב״ם ז״ל שכתב שצריך להעביר חוט בתפלין הכתובים בארבעה עורות, הם בלתי מוסכמים, כי התוס׳ [מנחות לד: ד״ה ושוין] והרא״ש [הלכות תפלין סימן ב׳] והר״י בעל הטורים ונמוקי יוסף[12] כולם פירשו דמה שאמרה הברייתא ושוין שנותן חוט או משיחה בין כל אחד ואחד, קאי אכתבם בעור אחד, ולא כהרמב״ם שכתב זה על כתבם בארבעה עורות, דכתבם בארבעה עורות אין צריך חוט ומשיחה, וכן פסק הרב בשלחן ערוך [סעיף מ״ז].

ואף על פי שכתב הרמב״ם שם, ואם היה החריץ ניכר כדי שיהיו ארבעה ראשין נראין לכל, דמשמע דאף על פי שחריצן ניכר אינם כשרות אלא כשגם ראשין נראין לכל, וכן פסק בשלחן ערוך, גם זה בלתי מוסכם מרבים, כי הנה הרא״ש והר״י בעל הטורים לא כתבו רק שיהא חריצן ניכר, ואי הוה סבירא להו דצריך שיהיו ראשין נראין לא הוו שתקי מיניה. וגם רש״י ונמוקי יוסף ז״ל נראה שחולקים על זה, כי הנה זה שכתב הרמב״ם שיהיו ראשין נראין, אין ספק שיצא לו ממה שאמר רב דימי כיון דמינכר תו לא צריך, ומפרש ז״ל כיון דמינכר קאי אראשי הבתים שניכרים ונראין לכל על ידי החריץ, כי לא נמצא שום מקום שיוכל ללמוד זה אלא האי דרב דימי, וכיון שכן, לרש״י ונמוקי יוסף שפירשו כיון דמינכר החריץ למעלה קצת, בהכרח דלא בעינן רק חריץ ניכר ולא ראשין נראין. וכיון דלרש״י ונמוקי יוסף והרא״ש והר״י בעל הטורים לא בעינן ראשין נראין, ודאי דאין לפסול כשאין ראשין נראין, ואף על פי שפסק הרב בשלחן ערוך דצריך ראשין נראין כהרמב״ם, היינו לבני מערב שנוהגין כהרמב״ם כידוע.

ומכל מקום, כל שבא לידי מדה זו שאין ניכר החריץ אלא משהו, צריך לפותחן ולבדקן אם ניכר גם כן בליטה משהו מבפנים, כי קרוב הדבר מאד שהוא שקיעה בעוביו של עור ואינו עושה בליטה בפנים כלל. ואף על פי שכתב הרמ״ע ז״ל שם, שאם יהיה החריץ אוגר וקולט בתוכו חוט או משיחה, ודאי יהיו כותלי החריץ בפנים מפסיקים להדיא בין פרשה לפרשה, דמשמע דאין צריך בדיקה מבפנים, היינו דוקא בחוט או משיחה שאוגרו וקולטו החריץ בתוכו, אבל בחריץ של משהו שאינו אוגר, אינו ודאי שיהיו כותלי החריץ בולטים לפנים וצריכין בדיקה, ואם ימצא שאין בולטים כלל, ודאי פסולים כי צריך היכר גם מבפנים, כמו שהוא פשוט ומובן מתוך הענין, וביותר מלשון רש״י ז״ל שכתב וז״ל: ואם אין חריצן ניכר, החריץ שבין כל בית ובית, אם אינו ניכר בחוץ פסול, כגון אם עשה מחיצות מבפנים וכו׳, דמשמע דלא הוצרך לומר פסולות אלא כשכבר יש מחיצות מבפנים, שאם אין מחיצות מבפנים אפילו חריצן ניכר מבחוץ פסולות. ואם כן אם ימצא באלו התפלין שאין להם היכר מבפנים אפילו כל שהוא, הרי הם פסולין עד שיתוקנו כראוי.

ומה שאין נוהגים לכתחלה לעשות החריץ עד מקום התפר, אף על פי שכתבו הפוסקים דלכתחלה צריך לעשות כן, אפשר שהוא משום דאביי דאמר [מנחות לה.] צריך שיגיע החריץ עד מקום התפר, כתב הרא״ש [הלכות תפלין סימן ח׳] פירוש, חריץ של שי״ן, ורש״י פירש חריץ של הבדלת הבתים, והפירוש ראשון נראה, מדאמרה על שי״ן ולא אמרה על תיתורא, ולכן כיון דאיכא מאן דאמר דקאי לשי״ן, דלהבדלת הבתים אין צריך עד התפר,

הערות וציונים

12. צריך עיון היכי משמע ליה כן בדעת הנמוקי יוסף, ומסתמות דבריו בהלכות תפלין (ו:) בד״ה אינו צריך, נראה יותר כדעת הרמב״ם, וכן כתב בספר ארחות חיים - לוינגר (נדפס לקמן סעיף מ״ז אות ז׳) שכתב שדעת הנמוקי יוסף כהרמב״ם. (ועיין שם שהביא עוד ראשונים כדעת הרמב״ם, ותמה על השלחן ערוך שפסק דלא כהרמב״ם).

אוצר ההלכה

ואפילו למאן דאמר דקאי להבדלת הבתים הוא מחלוקת, דלרב דימי אין צריך להבדלת הבתים עד התפר, ואף אביי דסבר דצריך להבדלת הבתים עד התפר אינו אלא למצוה, לכן נהגו להקל בה אפילו לכתחלה. ואף על פי שכתב הרא"ש דנהגו כשני הפירושים, להגיע חריץ השי"ן וחריץ הבדלת הבתים עד התפירה לחומרא כאביי ודלא כרב דימי וכו' נהרא נהרא ופשטיה וכו'[13].

והנה מה שכתב הרמב"ם ז"ל בפרק ג' מהלכות תפלין [הלכה י"א], ואם היה חריץ ניכר כדי שיהיו ארבעה ראשין נראין לכל, אף על פי שאינו מגיע עד התפר כשורות, ואם (היה) [אין] חריץ ניכר פסולות וכו'. נלע"ד שמה שכתב כדי שיהיו ראשין נראין אינו לעיכובא שאם אין ראשין נראין אף על פי שחריץ ניכר פסולות, כנראה מדברי הרב ז"ל בשלחן ערוך, דאם כן היה לו לסיים ואם אין ראשין נראין פסולות, לא ואם אין חריץ ניכר פסולות, דהא אפילו ניכר חריץ, פסולות כשאין ראשין נראין, ועוד מה צריך לומר אף על פי שאין מגיע עד התפר, הא ודאי דכשאין שם רק חריץ ניכר כדי שיהיו ארבעה ראשין נראין, ודאי הוא שאינו מגיע החריץ עד התפר, ועוד דלשון אף על פי שאינו מגיע עד התפר, משמע (שאינו אלא) שאינו מגיע עד התפר אלא משהו למעלה מן התפר, ואינו כן, דחריץ ניכר כדי שיהיו ארבעה ראשין נראין - הוא למעלה מן התפר הרבה. אלא דמה שכתב כדי שיהיו ראשין נראין, הוא למצוה, דתחלה אמר שיהיו חריצין מגיעים עד התפר שהוא יותר למצוה, ואחר כך כתב שגם אם חריץ ניכר כדי שיהיו ארבעה ראשין נראין הוי למצוה, ולזה הוצרך לומר אף על פי שאין מגיע עד התפר, לומר שגם אם אינו מגיע עד התפר הוי למצוה, ולכן לא סיים ואם אין ראשין נראין פסולות, אלא ואם אין חריץ ניכר פסולות, לומר דאין פסולות אלא כשאפילו החריץ אינו ניכר, אבל אם ניכר החריץ אף על פי שאין הראשין נראין (פסולות) [כשרות][14].

ונראה דיצא לו להרמב"ם ז"ל זה, מדאמר רב דימי כיון דמינכר תו לא צריך, דהוקשה לו אם רצונו לומר כיון דמינכר החריץ כמו שפירשו רש"י והנמוקי יוסף ז"ל, מאי אתא רב דימי למימר, הא ברייתא שלימה היא שם ואם אין חריצן ניכר פסולות, הא חריצן ניכר כשורות. ועוד דאביי נמי מודה בזה דלא יחלוק על הברייתא, ולא אמר עד התפר אלא למצוה. ואין לומר דרב דימי אתי למימר שאין צריך כלום למצוה אלא די בחריץ לבד, דאם כן לא הוה ליה למימר כיון דמינכר, אלא ורב דימי אמר לא צריך, כמו שאמרו שם בגמרא כמה פעמים אינו צריך, ורב דימי גופיה במימרא דאחר זו. והגם דלרש"י ונמוקי יוסף יש לומר דאגב דבעי למימר שאין צריך שום דבר למצוה, אמר קושטא דמילתא דכיון דמינכר החריץ סגי, מכל מקום הרמב"ם ז"ל לא ניחא ליה בהכי, ומפרש דמינכר קאי אראשי הבתים, ובא לומר דאפילו למצוה סגי כשהחריץ הוא בכדי שיהיו ראשין נראין, אבל לעולם דלעיכובא די בחריץ ניכר לבד בלי ראשין נראין.

ועל מה שכתב הרב בית יוסף ז"ל דכי אמר אביי עד התפר, למצוה אמר כן ולא לעכב, כתב הרב ב"ח ז"ל [אות כ"ו] דלא נהירא, דאם כן (מה) צריך לומר, דרב דימי פליג דאפילו למצוה לא צריך, ולישנא דלא צריך דקאמר רב דימי הכא, לא משמע אלא כאידך לא צריך דקאמר בתר הכי, אמר אביי האי קילפא צריך למבדקיה וקאמר רב דימי לא צריך, דהיינו לומר דאינו מעכב, דאילו למצוה פשיטא [ד]כל מאי דאפשר למיהוי כתיבה תמה טפי, מצוה מן המובחר איכא. ע"כ. ולע"ד נראה דאדרבא איפכא צריך למהוי, דהכא דהצריך שאמר אביי הוא למצוה, צריך [לפרש] דהלא צריך שאמר רב דימי הוא, שאפילו למצוה לא צריך, ולקמן דהצריך שאמר אביי הוא לעיכובא, צריך [לפרש] שהלא צריך שאמר רב דימי הוא לעיכובא, אבל אין הכי נמי דלמצוה טפי מצוה מן המובחר הוא, דכי היכי דהצריך דהכא לא הוי כהצריך דלקמן, הכי נמי הלא צריך דהכא לא הוי כהלא צריך דלקמן, דלעולם כל הבא אחר חבירו לחלוק עליו מוכרח שהוא במה שאמר חבירו, אם חבירו אמר למצוה בהכרח שהבא לחלוק חולק אפילו למצוה, ואם חבירו אמר לעיכובא, בהכרח שהבא לחלוק חולק לעיכובא דוקא, לומר שאינו מעכב כמו שאמר חבירו, אבל אין הכי נמי דלמצוה עדיף טפי למעבד כדעת חבירו.

ועל מה שאמרה הברייתא ושוין שנותן חוט או משיחה בין כל אחד ואחד, כתב הרא"ש [הלכות תפלין סימן ב'], וז"ל: אף על גב דרבנן אמרי דאין צריך ריוח ביניהם, מודו דאם כתבם בעור אחד שצריך להעביר חוט בין בית לבית, ויש שעושים כן אפילו כשהם כתובים בארבעה עורות, ואמרי דאריסא נמי קאי כשכתבם (נמי) בארבעה עורות, אבל לשון ושוין משמע דקאי אמה שנחלקו בו. ואם אין חריצן ניכר מילתא באנפי נפשה היא שבכל תפלין צריך שיהא החריץ שבין בית לבית ניכר מבחוץ. ע"כ. נראה מדבריו דאף על גב דמה שאמרו ושוין קאי אכתבם בעור אחד, מה שאמרו ואם אין חריצן ניכר קאי נמי אכתבם בארבעה עורות, ומשום דלא דמי האי ואם אין חריצן ניכר להההיא דושוין שנותן חוט, הוצרך לומר דהיא מילתא באנפי נפשה. וקשה, לימא דואם אין חריצן ניכר נמי קאי אכתבם בעור אחד לבד כמו ושוין, ויהיה מלת ושוין קאי אכולהו, וכאילו אמר ושוין שאם אין חריצן ניכר פסולות וקאי אכתבם בעור אחד לבד, אבל בכתבם בארבעה עורות אין צריך חריץ כלל. ואין לומר דצריך, מדאמר אביי לקמן צריך שיגיע חריץ עד התפר ורב דימי אמר כיון דמינכר תו לא צריך, דמשמע שבכל תפלין צריך חריץ

הערות וציונים

13. תשובת הרב המחבר מתחלתה עד כאן, נדפסה גם בסוף ספר כנסת הגדולה חו"מ אחר סימן רפ"ט, כתשובה להרב הסופר רבי רפאל טריויש שנסתפק בענין זה, ועיין שם מה שהשיב על דברי הרב המחבר. והדפסנו דבריהם במלואים שבסוף הספר (מלואים לסעיף מ' אותיות: יא, יב, יג, יד). ע"ש. 14. וכן הגיה הרב שלחן גבוה (סקצ"ו, נדפס לקמן אות ל"ד).

אוצר ההלכה

אפילו בכתבם בארבעה בתים מדקאמר סתמא, דנהי דלדעת המפרשים שאותו חריץ הוא של הבדלת [הבתים] הוי הכי, אבל לדעת הרא״ש שם [סימן ח׳] שהוא מפרש דהוא חריץ של שי״ן, שפיר יכולין לומר דמה שאמרה הברייתא ואם אין חריצן ניכר קאי אכתבם בעור אחד דוקא, אבל כתבם בארבעה עורות אין צריך חריץ.

ומה שאמרה הברייתא ושוין שנותן חוט או משיחה בין אחד לאחד, כתוב ברש״י שבהרי״ף [הלכות תפלין ו:] שנותן משיחה בחריץ וחוט בין כל בית ובית וכו׳. משמע דתרתי בעינן חריץ וחוט וכו׳, ונראה דהחוט אינו אלא למצוה, דלעיכובא די בחריץ, ולכן מסיים ואם אין חריץ ניכר פסולות, דאם איתא דהחוט לעיכובא היה לו לסיים ואם לא נתן חוט פסולות, ומדלא מסיים אלא ואם אין חריץ כו׳, שמע מינה דאין פיסול אלא באין חריץ ניכר, אבל אם לא נתן [חוט] אינו פוסל בדיעבד. וכן כתב הרמ״ע ז״ל שהחוט הוא למצוה ולא לעכב, אלא שהטעם שכתב הוא תמוה. יע״ש.

ומה שכתב הרב הרמ״ע ז״ל, דמה שכתב הרמב״ם ז״ל, וצריך להעביר בתוך כל חריץ וחריץ על גבי העור חוט או משיחה להבדיל בין בית לבית, עצה טובה קא משמע לן שינסה הסופר בחוט וכו׳. הוא דבר קשה לשמוע, דלשון וצריך משמע שצריך מן הדין אף אם אינו לעכב אלא למצוה, לא לעצה, דעל עצה בעלמא לא יאמר וצריך. גם לשון להבדיל, משמע להבדיל ולא לנסות, דלנסות משמע שכיון שמנסה בו זורקו, ולהבדיל משמע שיהא קבוע שם לעולם. גם לשון הברייתא שממנו לוקח דבר זה קתני ושוין שנותן חוט בין אחד לאחד, ונותן משמע שיהיה קבוע שם לעולם. ומה שכתב [הרמ״ע] דייקא נמי דקאמר להעביר, קשה, שהרי הברייתא לא קתני להעביר אלא נותן, ואם כוונת הרמב״ם לומר דנותן דקתני הברייתא פירושו להעביר דהיינו עצה לנסות, קשה מנין לו ז״ל דנותן דמשמע להיות קבוע פירושו לנסות ולזורקו. ומה ששינה מלשון נותן וכתב להעביר, נראה דהיינו משום דעל לשון נותן קשה איך יוכל לעמוד ולא יפול, לכן כתב להעביר דהיינו שיקח חוט ארוך שיהיה עודף משני צדדיו ויקשור קצותיו בחוטי תפירת התיתורא וכמו שנוהגים היום.

גם מה שכתב שנתינת החוט אין לו סמך בגמרא ולא בשמושא רבא ולא במקום אחר, הוא תימה, שהרי ברייתא שלימה היא בפרק הקומץ. ואף על פי שהברייתא מיירי בכתבם בעור אחד, (ו)הרמב״ם (כתביה) [מפרש דמיירי נמי] בכתבם בארבעה עורות, [ו]כבר כתב הרא״ש ז״ל שיש אומרים דקאי נמי אארישא דכתבם בארבעה עורות, והוא דעת הרמב״ם ז״ל, אלא שלא הזכיר כתבם בעור אחד, וכבר תמה הרב בית יוסף ז״ל על זה [לקמן סעיף מ״ז].

ומה שהקשה הרא״ש על היש אומרים דלשון ושוין משמע אמה שנחלקו בו, יש לומר דהיש אומרים מפרשי ד׳ושוין׳ לא קאי על התנאים אלא על התפלין, דשוין התפלין הכתובים בעור אחד והכתובים בארבעה עורות, [ב]של כולם צריך ליתן חוט וכו׳.

ומה שכתב עוד [הרמ״ע] וז״ל: ועוד חוט או משיחה שאמר הרמב״ם ז״ל מאי עבידתיה להיות קבוע בתפלין, שהרי אינו מן הבהמה הטהורה כמו הקלף והעור והגידין והשיער וכו׳, הוא תמוה, שהרי פירש הרמב״ם ז״ל עבידתיה שהוא להבדיל בין בית לבית, ומטעם זה אינו צריך להיות מן הבהמה הטהורה, כי אינו מעיקר המצוה כמו הקלף והעור והגידין והשיער שהם מעיקר המצוה, אלא להבדיל בין הבתים לבד ואפילו צמר ופשתים[15]. (שו״ת בית דוד – סימן כ״ח)

ל״ד) שם ואם לא הגיע כשר, והוא שיהיה ניכר החריץ כדי שיהיו ארבעה ראשים נראין לכל. כן כתב בבית יוסף בשם רמב״ם, וזה לשונו: וכתב הרמב״ם (בפ״ג הי״א), שאם אין החריץ מגיע למקום התפר כשר, והוא שיהא ניכר החריץ כדי שיהיו ארבעת הראשים נראים לכל. וטעמו מדתניא בהקומץ (דף ל״ד ע״ב), ואם אין חריצן ניכר פסולות, משמע דכל שהוא ניכר כשר בכל גוונא, ואם כן כי קאמר אביי [שם לה.] ״צריך שיגיע חריץ למקום התפר״, למצוה אמר כן ולא לעיכוב. ואף על פי שהמרדכי [הלכות קטנות דף י״א ע״ג] נסתפק בזה, לרמב״ם פשיטא ליה. ע״כ. וכתב בבית דוד (סימן כ״ח מהלכות אלו דף ה׳ סוף ע״ג)[16], וזה לשונו: נראה לעניות דעתי שמה שכתב רמב״ם ״כדי שיהיו ארבעה ראשים נראים״ אינו לעיכובא שאם אין ראשים נראים אף על פי שחריץ ניכר פסולות, כנראה מדברי הרב בשלחן ערוך, דאם כן הוי ליה לסיים ״ואם אין ראשים נראין פסולין״ וכו׳, יעוין שם שדקדק כמה דקדוקים מלשון זה של רמב״ם שהעתיק פה רבנו, וסיים הרב וזה לשונו: אלא דמה שכתב כדי שיהא ארבעה ראשים נראין הוא למצוה, דתחלה אמר שיהיו חריצין מגיעין עד התפר שהוא יותר למצוה, ואחר כך כתב, שגם אם חריץ ניכר כדי שיהיו ארבעה ראשים נראין הוי למצוה, אף על פי שאינו מגיע עד התפר, לומר שגם זה הוי למצוה, ולכך לא סיים רמב״ם ״ואם אין ראשים נראין פסולות״ אלא ״ואם אין חריץ ניכר פסולות״, אבל אם ניכר החריץ אף על פי שאין הראשים נראין ״פסולות״. [ע״כ]. (ר״ל) [צריך לומר] ״כשרות״. ומשום הכי נהגו רוב העולם לעשות הבתים בלי (חריצים) [שיהיו הראשים נראין] שאין עושין אלא תלמידי חכמים, וכן כתב הרב הנזכר ז״ל שם. יע״ש. (שלחן גבוה סקצ״ו)

ל״ה) שם ואם לא הגיע כשר, והוא שיהיה ניכר החריץ כדי שיהיו ארבעה ראשים נראין לכל. הבית של תפלין של ראש שנוהגין האומנין לעשותן לכתחלה ברשימה בלבד, באופן שמעולם לא נכנס בפנים אפילו צד העליון של ארבע פרשיות מסיבה שאין שם חריץ אלא עור משוקע קצת מן הקצת

הערות וציונים

15. עיין בשו״ת איש מצליח חלק א׳ (או״ח סימן ח׳ אות כ׳ ד״ה אבל) מה שביאר כוונת הערתו של הרב המחבר על הרמ״ע, ודחה שם דברי מהר״ש פונטרימולי (הובא בשו״ת ויען אברהם להגר״א פאלאג׳י סימן ד׳) שנראה שהבין כוונה אחרת בדברי הרב המחבר. ע״ש. 16. נדפס בסמוך אות ל״ג.

אוצר ההלכה

עד שנראית העור שבין רשימה לרשימה לכל, אין קפידא כי עיקר הדבר בהיכרא תליא מילתא. מהר״י דוד ז״ל בספר בית דוד (חא״ח סימן כ״ח)[17]. ועיין בספר כנסת הגדולה חושן המשפט חלק ב׳ בסופו [אחר סימן רפ״ט] ששם הובא תשובה אחרת למוה״ר רפאל טריבי״ש שחלק עליו, וכתב דבעינן חריץ הניכר שיהיו ארבע ראשיה נראין לכל, וכן הסכים שם הרב מוהר״ם ישראל ז״ל, וכן הסכים הרמ״ה [רבי משה הכהן] ז״ל בספר כהונת עולם (סימן (מ״ט) [ע״ט]), וכתב דתפלין שנמצאין ברשימה בעלמא אפילו דאיכא היכר קצת, כיון דליכא אלא רשימה בעלמא, אותם התפלין פסולין ואסור לברך עליהן, ואם מגיע החריץ לפחות יותר מאמצע הבית וניכרין לכל הוי דיעבד, אבל לכתחלה צריך שיגיע עד התיתורא. (יד אהרן מהדורא בתרא הגב״י סק״ל)

ל״ז) שם ואם לא הגיע כשר, והוא שיהיה ניכר החריץ כדי שיהיו ארבעה ראשים נראין לכל. מה שנהגו סופרי הזמן לעשות הבית של ראש בלי חריץ רק רשימא כל דהו, הרב בית דוד (סימן כ״ח)[17] למד עליהם זכות, ונחלקו עליו רבני דורנו, הובאו דבריהם בספר כנסת הגדולה חו״מ (אחר סימן רפ״ט)[18], ובספר כהונת עולם (סימן ע״ט). (ברכי יוסף סקט״ז)

ל״ז) שם ואם לא הגיע כשר, והוא שיהיה ניכר החריץ כדי שיהיו ארבעה ראשים נראין לכל. עיין בספר כנסת הגדולה (ח״מ בסימן רפ״ט) מה שכתב מה״ר רפאל טריביש [בתשובה שם], והרב בית דוד שם[19] רצה ללמד זכות על הסופרים, והרב אבא ועטרת ראשי ז״ל נחלק עליו, כמו שיע״ש[20]. ועיין להרב כהונת עולם ז״ל (בסימן ע״ט) הובא שם מחלוקת זה. והרב מסכים הולך עם הרב אבא מארי ועטרת ראשי. יע״ש.

(בסא אליהו סקי״ג)

ל״ח) שם והוא שיהיה ניכר החריץ כדי שיהיו ארבעה ראשים נראין לכל. מדבריו נראה דבעינן חריץ ממש, וכן כתב הרב אשל אברהם ז״ל ([אופנהיים סק״ז] בד״ה עוד מצאתי), דשריטה או רשימה בעלמא לא מהניא כלל. ע״ש. מבואר דאם ליכא חריץ ממש, פסול. וכן נראה מדברי מרן ז״ל לקמן (סימן ל״ג ס״א), דפוסל בנתקלקלו שלשה בתים. ע״ש. מוכח דאין להם תקנה בהפסק בדבק בינתיים, מדלא כתב זה. (עיין שואל ונשאל חלק ה׳ סימן ג׳[21]). (באר משה)

ט״ל) שם והוא שיהיה ניכר החריץ כדי שיהיו ארבעה ראשים נראין לכל. כתב בחיי אדם [כלל י״ד אות ד׳] דתפלין של הגאון מה״ר אליהו מווילנא לא היו הבתים של ראש מדובקים בדבק, דיש חשש על זה גם דיעבד, גם כשניכרים החריצים. ובדעת קדושים (סקמ״ה) [סקמ״ח] [כתב], כשהם פרודים ולא נדבקו בדבק יש חשש שעל ידי זה כל אחד מהבתים נדון בפני עצמו וליכא ריבוע. ועיין בשערי תשובה [סקנ״ח] בשם בית יהודה [עייאש ח״ב סימן פ״ח] דגם אם נפרדו, אם כשמהדקם הריבוע מכוון, כשר. ועיין בשערי תשובה (סקל״א) [סק״ע] בשם תשובת כהונת עולם [סימן ע״ט] וכן כתב באשל אברהם [אופנהיים] על הגליון גם כן בשמו, שהחריץ צריך להיות על כל פנים כאצבע. ואם מילא הדבק בלי היכר חריץ והניח בהם הפרשיות ואחר כך עשה החריצין, מסתפק בדעת קדושים (סקי״ח) [סקמ״ח] לפסול משום תעשה ולא מן העשוי. ואם דבק קלף על הבתים ועשה בקלף הזה חריצים, כתב בדעת קדושים (סקנ״ג) לחוש למה שנדפס בשם גדול אחד דפסול, וכתב במקדש מעט (ס״ק ק״ע), דאותו גדול הוא מהר״ם בנעט. (באר יעקב – קרוייזר ס״ק ק״א)

מ׳) שם ואם לא הגיע כשר, והוא שיהיה ניכר החריץ כדי שיהיו ארבעה ראשים נראין לכל. עוד ראיתי למהר״ש פונטרימולי שם [שו״ת ויען אברהם סימן ד׳], אודות התפלין שבאו מתונס, שכתב דאיכא ריעותא אחריתי, דעשה הבדל הבתים (בתפלין של ראש) שהם החריצין מקרטון הלז [העשוי מנייר]. וכפי הלכה למשה מסיני צריך שיגיעו החריצים עד התפר מעור הבית עצמו וכו׳ שיעור המבדיל בין הבתים בכדי שתהא כל אחת קצוצה מחברותיה וכו׳. ע״ש. ולבי אומר לי דודאי היו חריצין מבחוץ והיה בעומק החריץ לפחות כדי להכניס בו חוט כל שהוא וכדעת הרמ״ע מפאנו (סימן ל״ח) שכתב שזה מספיק להכשירן ופירש כן דברי הרמב״ם [הלכות תפלין פ״ג הי״א], ועיין בשיירי כנסת הגדולה א״ח סימן ל״ב (הגהות ב״י אות ל״ו)[22] בשמו, ע״ש, ורק לתוספת הבדל בין הבתים עשה מחיצות של קרטון מבפנים, ואם לא יועיל לא יזיק. שאם לא היה בעומק החריץ מבחוץ אפילו כשיעור הנ״ל וכל שכן אם לא היו חריצין כלל, היה הרב הנ״ל צווח מצד זה ומה לו עם הקרטון מבפנים, אלא שהיו ודאי כשיעור הנ״ל. אבל הוא מן המחמירים על הרמ״ע וכדלקמן, שמצריכים הבדל יותר גדול מבפנים בין הבתים מעור הבית עצמו.

ועם שכן ראוי וכן מנהגנו עכשיו, מכל מקום הסופר שעשה אז כסברת הרמ״ע אין להוציא עליו דיבה ח״ו. חדא, דהרמ״ע הוי גברא רבא זקן ונשוא פנים, ועוד דמהר״מ ישראל (בעל משאת משה) נמי קאי כוותיה בתשובה שבסוף ספר הרב כנסת הגדולה חשן משפט חלק ב׳ (אחר סימן רפ״ט דף רצ״א ע״ב)[23] שכתב להדיא דאיברא חריץ זה שאנו דנין עליו אין לו שיעור מדבריהם דבכדי חוט ומשיחה ליתן ריוח בין בית לבית סגי ומסגי. ע״ש. ועוד שכתב הרמ״ע שם בסוף דבריו מעשה רב וז״ל: ואני ידי פתחו תפלין הרבה מצפת תוב״ב ומערי הישיבות הגדולות מעבר לים ולא אחד בהם נגרע מהחריץ כזה. ע״ש. [ומעתה צא וחשוב כמה רבנן ותלמידיהון העומדים בשיטה זו. וכבר כתב הרמ״ע שם, שרי ליה מאריה למוציא לעז עליהם ועל סופריהם וחכמיהם

הערות וציונים

17. נדפס לעיל אות ל״ג. 18. והדפסנו תשובות אלו במלואים שבסוף הספר אותיות: יא, יב, יג, יד. 19. נדפס כאן במלואים (אות י״ב), וראה גם בספרו חאו״ח סימן כ״ח, נדפס לעיל אות ל״ג. 20. נדפס במלואים שם אות י״ד. 21. ועיין עוד בספרו שו״ת שואל ונשאל חלק ו׳ סימן ט׳. 22. נדפס לעיל אות ל״ב. 23. נדפס כאן במלואים אות י״ד.

אוצר ההלכה

העושים והמכשירים אותם, ועל רובם של ישראל שלבשום מעודם עד היום הזה. ע״ש. וסיים שזה כמה שנים שראה וקנה מהם עם חריץ בוקע ויורד כל עומק הבתים אשר יגעו ומצאו דרך ישרה לעשותם בתכלית המובחר. וזה לא יפסול התפלין הקדמונים שכבר נהגו העם ואפילו יבא אליהו לפוסלם אין שומעין לו וכו׳. ע״ש]. ועוד דהרב בית דוד (שאלוניקי א״ח סימן כ״ח)[24] מיקל יותר דבהיכר חריץ כל שהוא סגי אף על פי שלא יאגור ויקלוט החריץ את החוט, אלא דכל שבא לידי מדה זו שאין ניכר החריץ אלא משהו צריך לפתחן ולבדקן אם ניכר גם כן בליטה משהו מבפנים ואם ימצא שאין בולטים כלל ודאי פסולים. ע״ש. [ועיין להרב בגדי כהונה (א״ח סוף סימן א׳) על הבתים שיש מחיצות מבפנים וטלה עליהם עור ועשה עליו מבחוץ רושם בעלמא, שכתב שהם פסולים, שצריך להיות הבדלי הבתים ממש ניכרין מבחוץ אם מעט ואם הרבה. ע״ש. [וזה כשיטת הרב בית דוד]]. אלא דלא קיימא לן כוותיה דהרב בית דוד בקולא הנזכרת, חדא, שכבר נחלקו עליו חכמי דורו, מוה״ר רפאל טריביש ומוה״ר משה ישראל בתשובותיהם הנדפסות בסוף ספר הרב כנסת הגדולה חשן משפט חלק ב׳ הנ״ל, והרב כהונת עולם (סימן ע״ט), ורמזם הרב ברכי יוסף (א״ח סימן ל״ב סקט״ז)[25]. ע״ש. ועוד דהרב בית דוד עצמו כתב בתוך דבריו: ואף על פי שפסק הרב בשלחן ערוך דצריך ראשין נראין כהרמב״ם, היינו לבני המערב שנוהגים כהרמב״ם וכידוע. ע״ש. ואנן בדידן בתריה דמרן גרירן. הא מיהא סברת הרמ״ע הנ״ל הויא מילתא מציעתא.

וכיון דאתא לידן, ראיתי לעורר על דבר אחד שראיתי בזה, שלא נתכוונו האחרונים ז״ל איש בכוונת רעהו, ועמהם הסליחה רבה. דהנה מוה״ר רפאל טריביש שם (בתשובה א׳ דף רפ״ח ע״ג)[26] כתב וז״ל: אמנם דין קשיא לי טובא במה שכתב הרא״ש ז״ל [הלכות תפלין סימן ח׳] שהעולם נוהגין כאביי דלא כרב דימי [מנחות לה.]. שאם פשטן של דברים שצריך שיגיע החריץ עד מקום התפר, רצונו לומר מראש מבפנים עד מקום התפר על פני כולה, הרי זה מצינו אחד מעיר ושנים ממשפחה. וכן בדברי מרן ז״ל משמע דמן הדין צריך שיהיה החריץ עד מקום התפר כמו שכתבתי. ואשר על כן אני אומר שיתפרשו דברי אביי, שרצונו לומר, שגם מצדי הבית הנראה צריך שיגיע החריץ עד מקום התפר, וממקום החריץ שבתפלין של ראש והלאה אין בו עור מבדיל כי אם חלק מבפנים. ויפה מדוקדק דברי אביי במאי דקאמר וצריך שיגיע החריץ עד מקום התפר, רצונו לומר, שיעור הקונה שָׁם חריץ מכל צד, ובזה הפרשיות מובדלות מכל סביבותיהן וכו׳. אלא דלרב דימי עדיפא מינה קאמר דדי בחריץ המינכר למעלה בראש הבית וכו׳, ועוד דייקא נמי דקאמר עד מקום התפר ולא קאמר עד התיתורא וכו׳. עש״ב. פירוש, דעד התיתורא, משמע שהחריץ יורד ומבדיל מבפנים על פני כל הבית מלמעלה עד התיתורא. אבל עד התפר, רצונו לומר מבחוץ בשיעור הראוי בעומק החריץ מכל צד, ולעולם באמצע מבפנים חלק. ועל זה העלה במסקנת דבריו שם (דף רצ״א ע״א) וז״ל: באופן, שמכל מה שכתבנו העושה הבית של ראש במקום חריץ, רשימה, גדול עונו. אלא שכתבנו דאף למצוה אפשר דאין צריך שיגיע מבפנים ״עד מקום התיתורא״ וכנזכר לעיל, וכן מצאנו ראינו בבתי תפלין של אריה דבי עילאי מהרח״ו ז״ל. ע״כ. וכוונתו מבוארת בהבדל הלשון, בין עד התפר, או עד התיתורא. וזה אומרו דאין צריך שיגיע מבפנים, רצונו לומר רק מן הצדדים בשיעור הראוי לחריץ, והאמצע חלק וכאמור.

ועתה ראה מה שכתב עליו הרב כהונת עולם שם וז״ל: והנה אמת נכון הדבר שהדין עם החכם הפוסק ה׳ ישמרהו, שכתב דבעינן חריץ הניכר שיהיו ארבע ראשיה נראין לכל (רצונו לומר, ודלא כהרב בית דוד הנ״ל). אך מה שכתב בסוף תשובתו הראשונה אסוף דינא וז״ל: אלא שכבר כתבנו דאפילו למצוה אין צריך שיגיע מבפנים ״עד מקום התפר״, אחר המחילה לא מצאתי היכן כתב. ודברים הללו לא ניתנו ליכתב דבהדיא הצריכו הרמב״ם והרא״ש והטור ורבי אלחנן [הובא במרדכי הלכות קטנות דף י״א ע״ג] לכתחלה כאביי שיגיע עד מקום התפר וכו׳. עכ״ל הרב כהונת עולם. והרי הוא כמבואר שלא נתכוון בכוונת מוה״ר רפאל טריביש כלל. ושלא מדעת החליף בלשונו, במקום עד מקום התיתורא, כתב עד מקום התפר, והשיג עליו. [וראיתי בספר דורון לבר מצוה (עמוד קס״ה) בשם פרי עץ חיים (שער תפלין פרק י׳) וז״ל: ומורי (האר״י) זלה״ה צוה לעשות תפלין שבראשו שיהיו החריצין עמוקים עד המעברתא, ויהיו נפרדים הארבע בתים כל אחד מחברו עד למטה במקום מושב המעברתא שלהם. ע״כ. ובשער הכוונות לא נזכר מזה. ולפי עדות מוה״ר רפאל טריביש הנ״ל על רבנו מהרח״ו, צריך לומר שהוא הבין מרבנו האר״י זצ״ל שאין זה לעכובא].

זאת ועוד אחרת, הנה הרב כהונת עולם שם סיים דרשימה ושריטה בעלמא לא מקריא חריץ, והוא פשוט, אלא אף העושים בתים בחריצין כל חד וחד בפני עצמו כל שאינו מגיע עד התפר עושים מלאכת ה׳ רמיה, לא מיבעיא דיתכן דהרא״ש וכו׳ דיעבד נמי פסלי [כפירוש הב״ח אות כ״ו], אלא אף להרמב״ם וכו׳, ולפי מה שהבין מרן וכו׳ אם כן גם דעת הרא״ש וכו׳, מכל מקום מדנקטו רש״י והרמב״ם במילתא דרב דימי אף שאינו מגיע עד מקום התפר, והוא לשון מיותר ודרכם לקצר ביותר כנודע, נראה לע״ד שכיוונו לומר דקרוב לו מיהא בעינן וכו׳. והעלה, דמהיום והלאה וכו׳ צריך לפתוח כל הבתים, והנמצאים ברשימה בעלמא וכו׳ יצאו דחופין ופסולין וכו׳, ואם מגיע החריץ לפחות יותר מאמצע הבית וניכרים לכל, הוי דיעבד וכשרים. ומהיום והלאה יזהירו לסופרים שיעשו החריצים עד מקום התפר וכו׳, ואם אחר כך נמצא שעשו לכתחלה חריצים דמנכרי ולא הגיעו עד התפר, לא חשיב דיעבד, ופסילי כיון שידעו הדין ועם כל זה

הערות וציונים

24. נדפס לעיל אות ל״ג. 25. נדפס לעיל אות ל״ו. 26. נדפס כאן במלואים אות י״א ד״ה אמנם.

אוצר ההלכה

שינו וכו׳, והביא ראיה לדבר. ע״ש. ואין ספק שלא נתכוון הרב בכל זה לדבר על שיעור עומק החריץ כלל, ולא בא לשלול סברת הרמ״ע הנ״ל כלל, שהרי לא הזכיר בכל דבריו רק רשימה ושריטה. וכל עצמו לא דיבר רק מאורך החריצין מראש הבית עד התפר, דאף על גב דמשמע לכאורה דלרב דימי די בחריץ המינכר למעלה בראש הבית לחוד (וכמו שכתב באמת מוה״ר רפאל טריביש הנ״ל), מכל מקום מדקדוק לשון רש״י והרמב״ם, חידש לנו הרב בטובו דלרב דימי נמי עד קרוב למקום התפר מיהא בעינן, וביאר דהיינו לפחות יותר מאמצע הבית, רצונו לומר, באורך החריץ יהיה מראש הבית עד יותר מאמצע הבית שזהו קרוב לתפר, אך לא דיבר בעומק החריץ כלל, וזה פשוט.

ועתה ראה מה שכתב הרב אשל אברהם שסביב השלחן ערוך (סימן ל״ב סעיף מ׳) על מה שכתב מרן, והוא שיהיה ניכר החריץ וכו׳. וז״ל: החריץ, ושריטה או רשימה בעלמא לא מהני כלל ועל כל פנים החריץ צריך להיות כאצבע. עיין תשובת כהונת עולם סימן ע״ח (צריך לומר: ע״ט). ע״כ. הנה במקום יותר מאמצע הבית, שהעתיק כאצבע, נכון. אבל משטחיות לשונו שקבע בלשון השלחן ערוך בהיכר החריץ, נראה דהיינו כאצבע בעומק החריץ מלמעלה וכן הבין הרב מלאכת שמים (כלל י״ח בחכמה דין ח׳) שכתב עליו: ובשמושא רבא איתא, שיהיה כל חריץ על כל פנים עמוק כחצי גובה הבית והביאו הרב קול יעקב (סימן ל״ב אות פ״ח). ע״ש. והרי נתבאר דהרב כהונת עולם לא כיוון לזה כלל. ואלו אחדים מן המקומות שילמוד אדם מהם שלא לסמוך על הקיצורים, היכא דאפשר ליה לחפש במקור הדברים, וכולי האי והלואי. ודי בזה.

והרב מלאכת שמים שם (בבינה אות י״א) הוסיף דהרא״ש כתב שיעשה עומק החריצין כרוחב הפרשה. והביא דברי הרמ״ע הנ״ל וכתב דלישנא דהרמב״ם לא משמע כוותיה. ע״ש. ובאמת גם הרב מוה״ר רפאל טריביש בסוף ספר כנסת הגדולה (חשן משפט חלק ב׳) הנ״ל בתשובה ב׳ (דף רפ״ט ע״ד)[27] כתב על דברי הרמ״ע שהפריז על המדה. ובדף ר״ץ ע״ב כתב שאין גם אחד מהגדולים שהבין מדברי הרמב״ם כדבריו. ע״ש. ובתשובה א׳ שם (דף רפ״ח ע״ג) הביא ראיה מהש״ס דבבא קמא (דף ן׳ ע״ב) שאין נקרא חריץ עד שיהיה נכנס בפנים דשייך ביה רחב מלמטה וצר מלמעלה. ע״ש. אבל מהר״מ ישראל שם (דף רצ״א ע״ד) דחה ראייתו זאת. וסיים: ומכל מקום בנדון דידן ודאי בעינן חריץ הנראה לעין בעומק וכו׳ דרשימא גרידא וכו׳. ע״ש. והיינו לאפוקי מהרב בית דוד הנ״ל לחוד, דכבר מפורש בלשונו שם (ע״א) להדיא דבכדי חוט ומשיחה סגי ומסגי, ע״ש, דהיינו כהרמ״ע וכנזכר לעיל. וגם הרב מהר״ר טריביש הנ״ל לא החליט לחלוק עליו. וראיות הרב מלאכת שמים הנ״ל מדברי השימושא רבא והרא״ש אין מספיקות לאחר המחילה רבה כמו שיראה המעיין, ואין להאריך יותר.

[אחר זמן ביום י״ג סיון התשכ״א באו לידי לשעה שו״ת הרב צמח צדק ליבאויטש זצ״ל. וראיתי (באו״ח סימן ח׳) תשובה ארוכה אודות תפלין שהחריץ שבין בית לבית אינו מגיע באמצעו עד התיתורא רק בצדדיו ונעשה כמו פתח בין בית לבית, והפליא עצה בראיות להחמיר אפילו בדיעבד כדעת רבנו זלמן בשלחן ערוך שלו (סימן ל״ב סעיף ס״א), דלא כהט״ז (סימן ל״ב סוף סקל״ו), וביאר דבריו הרב פרי מגדים שם דלמטה [סמוך לתיתורא] הוא בית אחד ממש וכו׳, ודחה ראיית הרמ״ע (סימן ל״ח). ומסיק: עצה היעוצה בנדון השאלה לסתום הפתח מבפנים על ידי שיחברו קצת עור וכו׳. ע״ש. והנה למעשה הרמ״ע עצמו שם כתב שחזרו ועשו חריץ בוקע ויורד כל עומק הבתים בתכלית המובחר וכנזכר לעיל, וגם מובא לעיל מפרי עץ חיים שכך צוה רבנו האר״י זצ״ל. מכל מקום שלא לקפח חלילה עשרת המלכים ויותר שהבאנו לעיל (שהם הרמ״ע ודעמיה כמה רבנן ותלמידיהון, ומהר״מ ישראל, והרב בית דוד, ומהר״ר טריביש, ורבנו מהרח״ו, והרב כהונת עולם, והרב אשל אברהם, והרב מלאכת שמים, והט״ז, והרב פרי מגדים הנ״ל, שעם היות שביניהם עצמם יש חילוקי דעות, מכל מקום הצד השוה שבכלם שלא כדעת רבנו זלמן הנ״ל), לכן מצוה ליישב קושיות הרב צמח צדק הנ״ל אליבייהו [ועיין עוד להרב ברכי יוסף סימן ל״ב אות ט״ו][28], ואין הפנאי מסכים כעת.

רק את זה ראיתי שם (באות ב׳) שהבין מה שכתב מהר״מ בנעט בביאורו להמרדכי בהלכות קטנות הלכות תפלין (בד״ה דכיון דאין שם אלא בית אחד וכו׳) וז״ל: דחריצין ממש בעינן על ידי ארבעה בתים מובדלים בעשייתן וכו׳, היינו דלא סגי בחריץ ניכר בלא מחיצות. ע״ש. והרואה שם יראה, דמיירי שעושה מחיצות תוך בית אחד וחסר החריצין, ועל זה כתב ואף אם ירצה לעשות היכר חריץ, היינו איזו שריטה בעלמא מבחוץ, לא מהני, משום דחריצין ממש בעינן, ולא שריטה למראית עין. ומפרש כיצד יהיו חריצין ממש, על ידי ארבעה בתים מובדלים בעשייתן, שמתחלתן נעשו ארבעה בתים מובדלים, שההבדלים הם החריצין, לאפוקי זה שהוא בית אחד ומחלקו על ידי מחיצות מבפנים ושריטות מבחוץ. ודבריו הם ממש דברי הרב בגדי כהונה (א״ח סוף סימן א׳) שהבאתי לעיל במוסגר [והביאם הרב שערי תשובה סוף סימן ל״ב חסרי ביאור]. וכן ראיתי להרב מלאכת שמים (כלל י״ח בחכמה אות ח׳) שהביא דברי שניהם בחדא מילתא. ע״ש. אבל בעושה חריץ ניכר בלא מחיצות לא דיבר מהר״מ בנעט]. כן נראה לע״ד.

[הכלל העולה: לענין חריצי התפלין של ראש, מדינא סגי בעומק החריץ כדי להכניס בו חוט כל שהוא, וכן העיד הגאון הרמ״ע מפאנו שכן פתחו וראו כמה תפלין דרבנן ותלמידיהון, אבל לכתחלה למצוה מן המובחר מהדרין לעשות חריץ בוקע ויורד כל עומק הבתים].

(שו״ת איש מצליח – חלק א׳ סימן ח׳ אות ב״ב)

---

27. נדפס כאן במלואים אות י״ד. 28. נדפס לקמן סעיף מ״ז אות ו׳.

מא לאורך ורוחב הבתים וגובהן אין לו שיעור:

באר הגולה

ל. העיטור [הלכות תפלין סוף ח"ג דף נ"ח ע"ג] בשם הרי"ף וסמ"ג [עשין כ"ב, קה.] וספר ארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ"ר] בשם רב האי גאון.

אוצר ההלכה

א) סעיף מ"א אורך ורוחב הבתים וגובהן אין לו שיעור. זה לשון הטור: ואין שיעור מפורש בתלמוד לאורך ורוחב ריבוע הבתים, אלא שבשמושא רבא [מובא בסוף הלכות תפלין להרא"ש] כתב שצריך שיהיו ארבעה הבתים אצבעיים על אצבעיים, ולא נהגו כן, אלא עושים רוחב ואורך הבתים בלי שיעור וגם גובהן. ע"כ. וכתב בבית יוסף שכל זה הוא לשון הרא"ש בסדר תיקון תפלין [דף קכ"ד ע"ד]. וכתב עוד שם שר"י דקדק דשיעור רוחב תפלין הוי לכל הפחות יותר מכאצבע, דאם אין רחבות אלא אצבע, אם כן יש מקום בראש להניח שלשה תפלין, ואם כן למה שנינו בפרק המוצא תפלין [עירובין צה.] שמכניסן זוג זוג ולא שלשה שלשה. וטעמא דשמושא רבא, כיון דאמרינן [שם] מקום יש בראש להניח שתי תפלין, וציץ היה רחב שתי אצבעות [שבת סג:], ומונח במקום תפלין, ושערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפלין [זבחים יט.], מסתמא אותו מקום של תפלין היה שתי אצבעות כרוחב הציץ. והאידנא שאין עושים הבתים רחבים שתי אצבעות, לפי שהתיתורא והמעברתא רחבים, ואם היו הבתים רחבים שתי אצבעות מלבד התיתורא והמעברתא, לא היה מקום בראש להניח שתי תפלין, וחזינא בפרק המוצא תפלין [שם] דעם התיתורא והמעברתא יש מקום בראש להניח שני תפלין, הלכך נהיגי לעשות אורך ורוחב הבתים בלא שיעור וגם גובהן. וכתב המרדכי [הלכות קטנות דף י"ג ע"ד] בשם רבנו שמשון, שיש להחמיר בדבר אחרי שלא נתבאר השעור מפי התלמוד, אלא "שאל אביך ויגדך" [דברים ל"ב, ז'], ויש לחוש לדברי הגאונים. וכן כתבו סמ"ג [עשין כ"ב, קה.] ותרומה [סימן ר"ט] שרוחב הבתים לכתחלה שתי אצבעות כדאיתא בשמושא רבא, ולא נהגו כן. ע"כ. וכתב עוד בשם העיטור [הלכות תפלין סוף ח"ג דף נ"ח ע"ג] שדחה דברי השמושא רבא ושעורו, אלא שיעשה כמו שירצה, וכן כתב בארחות חיים [סימן כ"ו]. יע"ש בבית יוסף. הילך מחלוקת שיעור אורך ורוחב הבתים, שיש נוהגים כשיעור שמושא רבא, ומיעוטא דמיעוטא הוא הנוהג כן, ולא עוד אלא שמורה יוהרא, דרובא דרובא נוהגים שיעורו כמו שירצה. (שלחן גבוה סקצ"ז)

ב) שם אורך ורוחב הבתים וגובהן אין לו שיעור. כתב הטור (דף ל' ע"א שיטה ז'), אלא שבשמושא רבא [מובא בסוף הלכות תפלין להרא"ש] כתב שצריך שיהיו ארבעה הבתים אצבעיים על אצבעיים, ולא נהגו כן וכו'. נ"ב: וכן מרן ז"ל השמיט דברי השמושא רבא, ולא חשש להם אפילו לכתחלה, דהרוצה להחמיר תבוא עליו ברכה. מהר"י עייאש ז"ל בספר בית יאודה (ח"ב סימן פ"ח). (יד אהרן מהדורא בתרא הגה"ט סקי"ג)

ג) שם אורך ורוחב הבתים וגובהן אין לו שיעור. כתב בית יוסף (שיטה כ"ב), וחזינן בפרק המוצא תפלין [עירובין צה.], דעם התיתורא והמעברתא יש מקום בראש להניח שני תפלין וכו'. נ"ב: לא מצאתי שום הכרח לזה. מהר"י אירגאס ז"ל בספר דברי יוסף (סימן ס"ג). ועיין שם שכתב שמבואר מדברי הרא"ש [סדר תיקון תפלין דף קכ"ג ע"ד] ומשאר פוסקים, דשיעור המקום המגביל שתי הקציצות אינו שתי אצבעות לבד, ומכח זה כתב דצריך [שיניח] קציצת התפלה של ראש מושכבת ומיושבת על הראש, ולא זקופה כלפי האויר, ומהתחלת עיקרי השער של הפדחת יתחיל התיתורא, באופן שכל התיתורא והמעברתא יהיו מונחין ומיושבין על הראש. ודלא כמו שכתב בספר גן המלך (סימן קנ"ג) שהנחת קציצת התפלין של ראש אינה מושכבת ומיושבת על הראש אלא נוטה וזקופה[1].

(יד אהרן מהדורא בתרא הגב"י סקל"ב)

ד) שם אורך ורוחב הבתים וגובהן אין לו שיעור. אף בשיעור אצבעיים אין לחוש אפילו לכתחלה. הרב מהר"י עייאש בספר בית יהודה (ח"ב סימן פ"ח). (ברכי יוסף סקי"ג)

ה) שם אורך ורוחב הבתים וגובהן אין לו שיעור. הנה בבית יוסף (סימן ל"ב) איתא, דאותן המניחים שני זוגות תפלין בפעם אחת, ידקדקו שיהיו קטנים כדי שיהיו מונחים במקום תפלין, כי מקום יש בראש רק להניח שני תפלין כדאיתא בגמרא ריש פרק המוצא תפלין [עירובין צה:], ובתוספות שם ד"ה מקום, ובתוספות ישנים יומא (דף ע"א ע"ב). ע"ש. ונראה דלמדו כן מציץ, דשערו היה נראה בין ציץ למצנפת, וציץ היה מונח במקום תפלין [זבחים יט.], ומוכח שיש מקום בראש להניח שני תפלין, ואם כן על כרחך היינו שבגובה הראש יש מקום לשני תפלין, דאם כן היה מקום בראש להניח ארבעה תפלין. ולרש"י זבחים (יט. ד"ה שערו) וערכין (ג:) דסבר דציץ מונח על הפדחת יש לומר דלא למדו מציץ, רק בקבלה היה להם שיש מקום בראש להניח שני תפלין, אם כן יש לומר דקאי על רחבו של ראש, וזהו יש לילף מ'בין עיניכם' [דברים י"א, י"ח] דהיינו המקום שיש בין צד ימין של עין ימין עד סוף צד שמאל של עין שמאל, ועל זה יש לומר שמרמז בין עיניכם שיש מקום ברחבו לשני תפלין.

ובתוספות קידושין (דף ל"ו ע"א בד"ה תפלין גופייהו), הקשה הר"ם, למה אין מניחים תפלין בכל הראש דהא יליף "בין עיניכם" דתפלין בגזירה שוה מ'בין עיניכם' דקרחה [שם י"ד, א'], וקרחה הוא בכל הראש, ומתרץ דלהכי אתי בין עיניכם בתפלין

הערות וציונים

1. וכן העיר מרן החיד"א בברכי יוסף סימן כ"ז (שיורי ברכה סק"ב, נדפס באוצר ההלכה חלק ב' שם אות רצ"ה), ועיין עוד בשו"ת שואל ומשיב להגר"ש מאזוז (סימן ב') בתשובת רבו מה שדחה דברי הרב גן המלך.

הלכות תפלין סימן לב סעיף מא

אוצר ההלכה

למעט כל הראש דהוה ליה למכתב בראשיכם. יעוין שם. ומיושב [ב]זה הא דאיתא במרדכי בהלכות קטנות [דף י״ג ע״ג] וז״ל: מן הפדחת עד מקום רפיפת מוח התינוק שזה הוא מאמצע הראש כלפי פנים וכו׳, דהכל הוי מקום הנחת תפלין. נראה מדבריו שמאמצע הראש לצד פנים היינו מתחלת הקדקד עד התחלת השערות למעלה מן המצח הוא מקום תפלין, [ומנא ליה הא, אך להנזכר לעיל] אתיא שפיר, דקשה כקושית הר״ם דלילף מקרחה שיהא מקום תפלין בכל הראש, ויש לומר דאתיא בין עיניכם ללמוד דדוקא החצי לצד פנים כשר לתפלין, יען שכל זה המקום שייך שפיר לומר עליו בין עיניכם, משום דהוה לצד עינים, אבל אחורי הראש איננו לצד העינים, ועיין במרדכי שם באריכות.

מכל מקום לומר שיש בגובה הראש מקום לשני תפלין וגם ברוחב, אי אפשר לומר דבר זה דאם כן היה מקום בראש להניח ארבע תפלין ולא קאמר הגמרא הכי רק שני תפלין[2]. והנה מכל זה עדיין אינו מוכרח רק שיכול להניח שני זוגות תפלין בראש, לעשות זוג אחד שיהיה ארוך כל כך וינוח על מקום התפלין כולו, למשל נינקוט שיעורא של שמושא רבא דסבירא ליה התפלין הם אצבעיים על אצבעיים, ואם יעשה זוג אחד שארכו ארבע אצבעות ומונח כולו על מקום התפלין, מכל מקום הלא התפלין צריכים להיות מרובעים הלכה למשה מסיני, אם כן צריכים להיות גם ברוחב ארבע אצבעות, אם כן היה מקום בראש להניח ארבעה תפלין כל זוג של אצבעיים, שתים באורך ושתים ברוחב כתמונה זו: חוץ אם נאמר כסברת הלכות גדולות והרי״ף [מובא במרדכי הלכות קטנות דף י״א ע״ג] דסוברים דלאו דוקא מרובע ממש בעינן, רק שצריך להיות להם קרנות וזויות לאפוקי עגולים, ואנן לא קיימא לן הכי, ועיין במרדכי שם [ובש״ע לעיל סעיף ל״ט], ואם נאמר שיעשן מרובעים ארכן ורחבן שלשה אצבעות וחצי וזה הוה מקום תפלין, ואף על פי כן אין מקום בראש לארבע זוגות כיון שכל זוג צריך להיות אצבעיים, ולכן לא קאמר הגמרא מקום יש בראש לארבע תפלין, מכל מקום זה אינו דאף לפי סברא זו אין לנו ראיה מגמרא נגד זה, אך גם אין לנו ראיה מגמרא שמקום תפלין הוא יותר מאצבעיים בגובה וברוחב, ויעוין עוד במרדכי שם היטב בארוכה, ובפרט דהשמושא רבא גופיה קאמר אי טפי ויתיר ליח לן בה.

והנה הט״ז גופיה (בסימן ל״ד סק״ב) מסיק דלא ברור הדבר להלכתא דנפסוק דיש מקום בראש לשני תפלין, והמג״א (סימן ש״א ס״ק נ״ד) כתב דאנן לא בקיאין לכוון המקום [כשמניחים שני זוגות], אם כן קשה היאך מצינו ידינו ורגלינו אף כשמניחין זוג אחד של תפלין גדולים, ובאמת רוב האשכנזים מעולם הניחו ומניחים תפלין קטנים וגם הספרדים בני מערב הפראנקען מניחים כך, רק בערי גאליציען [גליציה] שקל להם לעשות גדולים על ידי מאשין [מכונה] וכלים שיש להם לובשים גדולים. ואני ראיתי תפלין של הגאון וכו׳ וכו׳ מורנו הרב רבי נתן אדלער זי״ע שהראה לי אדוני אבי מורי ורבי [הגאון כתב סופר] זצוק״ל שניתנו לו במתנה, היו קטנים, רק קצת גבוהים יותר משל אחרים.

וזאת שנית, לפי המבואר שמקום קשר התפלין הוא בסוף עצם הגלגולת, ומסופקני אם יונח הקשר משם ולמעלה, דהיינו שיתחיל שמה ויהא מונח משם ולמעלה, או משם ולמטה. ועיינתי בלשון הפוסקים ולא יכולתי לברר מלשונם הענין על בוריו. והנה בגמרא (מנחות לה:) איתא, וצריך שיהיה כלפי פנים, היינו בעורף שהוא כלפי הפנים כמו שפירש רש״י לחד לישנא והפוסקים. והנה על הא דאמר רב יהודה שם קשר של תפלין צריך שיהא למעלה ולא למטה, פירש רש״י בד״ה למעלה, בגובה הראש ולא למטה בצואר, ונקטו המפרשים דהכוונה היא שלא יהא כלפי גרון ויש מסוף עצם הגולגולת עד מקום בצואר המכוון נגד הגרון מקום הראוי לקשר ולפי ההנחה שיש מקום בראש להניח שתי תפלין צריך להיות שמה מקום לשני קשרים והעושים קשר כפול כדאיתא בספר מצת שמורים [הלכות תפלין בענין טעם שני בקשר של תפלה דראש בד״ה מצאתי] צריכים ליזהר לעשות בארכו ורחבו כדי שיהא מונח על מקום הקשר, ובפרט לדברי הט״ז והמג״א שהבאתי לעיל. ויעוין בחולין (יט:) דאיתא התם מכלל דעורף להדי פנים וברש״י שם פירש מדכתיב ״כי פנו אלי עורף״ [ירמיה ב׳, כ״ז] ולא צואר דהיינו גרון, שמע מינה עורף דקרא לאו כנגד הגרון הוא אלא כנגד הפנים, ומול הרואה את העורף הוי נגד הגרון. עכ״ל. (ונקשה קצת דרש״י פירש שם במנחות כלפי פנים היינו ממול עורף, ומול עורף לפירוש רש״י בחולין הוא במקום הצואר למטה מהעורף. וצ״ע). והנה ביבמות (קכ.) מכח מקרא ד׳הכרת פניהם ענתה בם׳ דקאי על הפדחת ופנים יחד כדמוכח שם, והוה פדחת גם בכלל הפנים אם כן היה עורף מול הפדחת ושמה מקום הקשר, אבל לפי דברי התוס׳ שם בד״ה הכרת פניהם, אתיא שפיר דכתבו וז״ל: דכתיב הכרת פניהם ענתה בם דמשמע שצריך הכרה לבד מן הפנים. עכ״ל. נראה בעליל דסברו דפנים מקרי הפנים בלי פדחת, אך מדכתיב בקרא הכרת זה מרמז גם על הפדחת.

והנה מדדתי מסוף עצם הגלגולת המכוון נגד תחלת הפנים, דהיינו מעל העינים בסוף הפדחת, ומצאתיו מכוון, וגם מסוף עצם הגלגולת מדדתי עד המקום המכוון נגד תחלת הגרון שהוא תחלת הצואר והיה בין שניהם מקום מרווח לקשר, אבל יען כי מדדתי במהירות ומדידה זו צריכה מתינות ולנסותו כמה פעמים זה אחר זה הרי כל אחד יכול למדוד מקום זה בעצמו לטוב.

והנה לא עיינתי כעת בפוסקים וחלילה לסמוך עלי מאומה כי לא ירדתי לסוף לימוד בדבר הזה ולסוף העיון, וכתבתי רק בדרך הערה, ורבותי נ״י יבררו הדבר ויקוים בנו ואשיבה שופטיך הסנהדרין גדולה כבראשונה, והמה יבררו לנו ההלכות,

הערות וציונים

2. עיין למרן הראש״ל שליט״א בשו״ת יביע אומר (ח״א סימן ג׳ אות י״א ואילך) מה שכתב בזה, ועיין עוד לקמן אות ז׳.

אוצר ההלכה

ואחרי רבים להטות, ועל פי התורה אשר יורוך נעשה, יהי רצון שיהא במהרה בימינו עם ביאת משיח צדקנו. ויעוין בפירוש המשניות לרמב"ם במסכת סנהדרין (פרק א') על משנה סמיכת זקנים ותמצא נחת. (שו"ת התעוררות תשובה – ח"א סימן קנ"ז[3])

ו') שם אורך ורוחב הבתים וגובהן אין לו שיעור. בתל תלפיות (מחברת ו' אות ס"ה [עמוד 79]), כתב הרה"ג מוהר"ר שמעון סופר שליט"א אבדק"ק ערלוי יע"א, נתעוררתי מרב זקן אחד נ"י, באותן המניחין תפלין גדולים, עם התיתורא והמעברתא יותר מארבע על ארבע אצבעות, שאינם יוצאים ידי חובה, לפי המבואר בבית יוסף (סימן ל"ב) שאותן המניחין שני זוגות תפלין, צריכין ליזהר שכל זוג יהא פחות משתי אצבעות עם התיתורא והמעברתא, כי מקום [יש] בראש להניח שני תפלין והוא רק מקום ארבע אצבעות. יע"ש. ולפי זה אף בזוג אחד, אם התפלה גדולה עם התיתורא והמעברתא יותר מארבע אצבעות, אינם מונחים כולם במקומם, ומבואר בט"ז [סימן כ"ז סק"י] שהתפלה כולה צריכה [להיות] מונחת במקום הראוי וכו'[4]. ועיין שם (בד' צ"ח)[5] שהביא, שראה תפלין של הגאון מוהר"ר נתן אדלער זצ"ל, והיו קטנים עד שתמה עליהם מאד, ובלי ספק לא היו רחבים יותר משני אצבעות, רק גובהם היה קצת יותר מערך רחבם, ומעשה רב. והרבה דברים שסוברים שעתה אכשור דרי, וכי דייקת דרך הראשונים היתה יותר סלולה וכו'. ולענ"ד כיון שקטנים, כשרים בלי פקפוק, למה לנו להכנס בפלפול וכו'. ע"ש. (ילקוט הגרשוני סקי"ב)

ז') שם אורך ורוחב הבתים וגובהן אין לו שיעור. ראיתי להגאון מברודי בשו"ת מחזה אברהם (סימן ו'), שהביא מספר אמרי יוסף [ספינקא, בתשובה שבסוף הספר], שהקשה על הריטב"א עירובין (צה:) שכתב, שאין להוסיף על רוחב התפלין יותר מארבע אצבעות, ולא יפחות משתי אצבעות וכו'. ע"כ. וקשה דאם כן גם ברוחב יש מקום להניח שני תפלין, ואם כן יכניס ארבעה ארבעה, שנים באורך ושנים ברוחב. וכתב דיפה הקשה, ויש לומר דמכל מקום אי אפשר להניח ארבעה תפלין, שכל אחד דוחה את חבירו ואי אפשר להדקן ברצועות, אבל לעולם יש מקום להניח שני תפלין גם ברוחב, וכמו שכתב בדברי חיים (סימן ו') וכו'. ע"ש. ולא זכר מדברי הרדב"ז (ח"ג סימן תע"ח) שכתב, דצריך להניח שני התפלין דרש"י ודרבנו תם זה למעלה מזה, ומקום יש בראש להניח שני תפלין. ולא זה אצל זה, לפי שאין אחד מהם בין העינים. וכן כתב מרן בבית יוסף (סימן כ"ז בד"ה ומקום תפלה של ראש) וז"ל: אבל הרמב"ם [תפלין פ"ד ה"א] כתב מניחין אותן על הקדקד שהוא סוף השער שכנגד הפנים, והוא המקום שמוחו של תינוק רופס בו. ונראה שהוא סובר שבמקום עיקרי השער רופס מוחו של תינוק, והא דאמרו [עירובין צה:] מקום יש בראש להניח שני תפלין, אפשר דלא זה על זה קאמר, אלא סמוכים זה אצל זה ברוחב הראש שכנגד בין העינים, אי נמי זה על זה, ומקום הנחת שני תפלין מוח התינוק רופס. וזה נראה יותר, כי היכי דלא נשווייה חולק עם הרא"ש [הלכות תפלין סימן י"ט] וספר התרומה [סימן רי"ג] בענין דינא. עכ"ל.

ועיין להגאון מפלאצק בספר גט מקושר בקונטרס אחרון (סימן י"ג), מה שהאריך לפקפק על העושים תפלין גדולים יותר משתי אצבעות. ועיין שם בתשובה להגאון מליסא. ועיין בספר מלאכת שמים (דף ס"א ע"א) שגם כן האריך לפסול תפלין הגדולים מכשיעור, והביא דברי התוס' עירובין (צה:) דשיעורן שתי אצבעות וכו'. ע"ש. וכן כתב בשו"ת מנחת שמואל (סימן ו'). ועיין עוד בשו"ת זכרון יהודה (חאו"ח סימן ד') ובספר מאורי אור (עוד למועד דף קנ"ח ע"א)[6]. ובשו"ת זכר יהודה בטלן (סימן מ"ט). ובשו"ת בית שערים (סימן כ"ח). ובספר דרכי הוראה (קנה המדה פרק י"ד בהערה. ובספר ילקוט הגרשוני (סימן ל"ב סקי"ב)[7]. ודו"ק.

וכבר כתבו התוס' עירובין (צה:) והרא"ש (סוף הלכות תפלין), בשם המדרש ושימושא רבא, ששיעור תפלין שאמרו בהם מקום יש בראש להניח שני תפלין, היינו שתי אצבעות. וכן דעת הריטב"א בעירובין (צה:) שלא יהיו התפלין גדולים יותר מארבע אצבעות. ובחדושי הריטב"א יומא (עא: סוף ד"ה בכתונת) כתב, שמפני הספק אין לעשות התפלין יותר מכדי אצבע ומחצה. ע"ש. ואם כן שני התפלין שלנו שהם יותר מארבע אצבעות מכיון שכל אחד הוא יותר משתי אצבעות, אין להניחן ביחד. [וידוע שהסכמת האחרונים, שיעור אצבע הגודל במקום הרחב הוי שני סנטימטר, וכמו שכתב ידידי הגרא"ח נאה נ"י בספר שעורי תורה. והתפלין שלנו הם יותר מחמשה סנטימטר, ושתיהן ביחד יהיו עשרה סנטימטר ויותר, והמקום שראוי להניח תפלין הוא רק שמונה סנטימטר. ואפילו התפלין של בבל שהם קטנים (ויש לתת לב על ריבוען בבתים ובתיתורא ובתפירה), רבים מהם עודפים על ארבעה סנטימטר כל אחד, וצריך למדוד אותם במדה ולדייק היטב]. ועיין עוד בשו"ת ים הגדול (סימן ב'), ובשו"ת בית אב (סימן י"ח). (שו"ת יביע אומר – ח"א סימן ג' אות י"ג וי"ח)

ח') שם אורך ורוחב הבתים וגובהן וכו'. הא דלא נקט הבתים לבסוף, לומר דהאורך יהיה בערך הרוחב שיהיו מרובעים, אבל בגובה אין קפידא כל כך, כמו שכתב בהגה (סי' לעיל סעיף ל"ט. (חדושי מהרי"ש)

ט') שם אורך ורוחב הבתים וכו' אין לו שיעור. הריטב"א בחדושי עבודה זרה פרק כל הצלמים [מד. ד"ה מקום] כתב דיש שיעור למטה, וגם מדברי הרב בית יוסף אין בידינו להקל אלא עד כדי שיעור אצבע ומחצה, ואותן שמניחין תפלין שאפילו בתיתורא שלהם אין בה שיעור אצבע, עתידין ליתן את הדין. רד"ק [רבי דוד קורינאלדי] בהגהותיו כתיבת יד. ועיין בעולת תמיד [סקנ"ג] והאחרונים. (שיורי ברכה המלוקט סק"ה[8])

הערות וציונים

3. בהוצאה חדשה הוא בסימן י"ג.
4. והדפיס דבריו באורך בספרו שו"ת התעוררות תשובה (ח"א סימן קנ"ז), ונדפס בסמוך אות ה'.
5. והביא את זה גם בתשובתו הנ"ל (ד"ה והנה).
6. נדפס לקמן אות י"ב.
7. נדפס לעיל אות ו'.
8. מקורו טהור מספר טוב עין סימן י"ח אות כ"ג.

אוצר ההלכה

י) שם אורך ורוחב הבתים וכו' אין לו שיעור. כתב באר היטב (סק"ס), שלא לעשותן קטנים מרוחב שתי אצבעות. [ע"כ]. באשל אברהם [סקנ"ו] כתב, דעולת תמיד [סקנ"ג] כתב דפחות מאצבע על כל פנים פסול, דכן משמע מש"ס [שבת סג: ועירובין צה. זבחים יט.]. ואליה רבה [סקס"ג] כתב דאין ראיה מש"ס, דאימא הציץ לא היה מונח במקום תפלין. ואמת דרש"י ערכין (דף ג' ע"ב [ד"ה ציץ]) ותוס' שם [ד"ה ציץ], וכן בחומש שמות (כ"ח, ל"ז), פירש רש"י דציץ על המצח. ועיין תוס' עירובין (דף צ"ו) [צה: ד"ה מקום] כתבו, דומה שהציץ מונח במקום תפלין. עכ"ד. ועיין בתניא [ש"ע הגר"ז] בקונטרס אחרון [אות י"ג] דכל זה לכתחלה, אבל בדיעבד כשר אפילו אינו יותר מאצבע. ע"כ.

משמע דאם הוא פחות מאצבע פסול.

(באר יעקב – קרוייזר ס"ק ק"ד)

י"א) שם אורך ורוחב הבתים וכו' אין לו שיעור. רצונו לומר למעלה, אבל למטה אצבע ומחצה, כמו שכתב המג"א (סקנ"ו). (חדושי מהרי"ש)

י"ב) שם הבתים וגובהן אין לו שיעור. מבואר בבית יוסף על הדפוס והבתים, והוכיחו הפוסקים דלא כשמושא רבא [מובא בסוף הלכות תפלין להרא"ש], [שמצריך] שתי אצבעות דפוס הבתים לחוד, דאם כן עם תיתורא ומעברתא אין מקום בראש לשני תפלין. ודיוקו מציץ [זבחים יט.], לישנא דהיטא "שמונח במקום תפלין", מה דלא אשכחן, ובתוס' עירובין פרק י' [צה: ד"ה מקום] נקטו לשון דומה, כלומר משמעות ואינו הכרח.

אבל ודאי יותר מאצבע גודל צריך, דאם לא כן רק אין שיעור כלל, יש מקום יותר משלש תפלין, ויהא שרי בשבת להכניס יותר משלש, ולא נזכר שיעור בתלמוד, שסמכו במאמרם [שם] יש מקום לשני תפלין. וניכר לכל איש בינוני, מן גובה הראש התחלת שערות, עד מוח תינוק רך, הוא שלש רוחב גודלים, וכן ביד [חצי תחתון מן הקובדו][9] כפי המשוער בסימן כ"ז (סעיף ז'), ממילא צריך התיתורא אצבע וחצי. רק הבתים מצי לעשות קטנים, ועל ידי כך ליכא אמתלא לעוברי אורח, שהתיתורא (מיך) [נמוך] יכסנו נמי תחת הכובע, וכבר העתיק באר היטב [סק"ס] למחות בהם, והזהרתי מאד הסופרים.

ואולי טעם השמושא [רבא שמצריך שיהיה] הדפוס שתי אצבעות, כיון שהעור מתייבש מהרה ומתקצר, נקט ברווחא. (מאורי אור – חלק עוד למועד דף קנ"ז ע"ב)

י"ג) שם הבתים וגובהן אין לו שיעור. עיין בבית יוסף בשם בעל העיטור [הלכות תפלין, סוף ח"ג דף נ"ח ע"ג] שכתב בשם שימושא רבא[10] דשל ראש רחב שתי אצבעות ושל יד ארכו חצי אצבע ורחבו אצבע. ועיין רש"י גיטין (דף נ"ח ע"א ד"ה דדרעא), מבואר דשל ראש גדול שלשה פעמים כשל יד, ואין החשבון מכוון. (מנחת פתים)

י"ד) שם הבתים וגובהן אין לו שיעור. עיין באר היטב (סק"ס), ועיין בספר מנחת פתים[11] שכתב בשם הבית יוסף בשם בעל העיטור [הלכות תפלין, סוף ח"ג דף נ"ח ע"ג] שכתב בשם שמושא רבה דשל ראש רחב שתי אצבעות, ושל יד ארכו חצי אצבע ורחבו אצבע. ועיין רש"י גיטין (דף נ"ח ע"א ד"ה דדרעא), מבואר דשל ראש גדול שלש פעמים כשל יד, ואין החשבון מכוון.

[הערת מהרשי"ם: במה שכתב מדברי בית יוסף בשם ספר מנחת פתים בענין שיעור תפלין, עיין עוד ברש"י מגילה (דף כ"ד ע"ב בד"ה בתופרן וכו') במרובע שיהא אצבע ברוחב ובאורך וכו', ומפורש דסגי באצבע. ועיין עוד בתוספות ישנים ליומא (דף ע"א ע"ב [ד"ה א"ר זירא]) אריכות בזה. וכה הראני נכדי מהר"י הכהן נ"י בספר האשכול (הלכות תפלין סימן כ"ח) ובנחל אשכול שם [אות י"ח] אריכות דברים בזה. והביא גם מרש"י (גיטין דף נ"ח ע"א) שהביא רום מעלתו, וגם מרש"י מגילה ותוספות ישנים הנ"ל. ועיין שם עוד בזה].

ועיין באליה רבה [סקס"ג] דמסיק דבעל נפש יחמיר לעשות התיתורא רחב אצבעיים לא פחות ולא יותר. ע"ש. ועיין במקדש מעט שבספר דעת קדושים (ס"ק קע"א) שכתב, דמה שכתב ולא יותר, לא מצא מקור, וגם לא מסתבר, רק לא יעשה גדול הרבה כי אז לא יונחו יפה אהראש נגד המוח. יעו"ש.

(ארחות חיים – ספינקא סקע"ז)

ט"ו) שם הבתים וגובהן אין לו שיעור. בהגהות מנחת פתים[11] העיר מרש"י גיטין (דף נ"ח ע"א ד"ה דדרעא), דמוכח כי השל ראש גדול שלש פעמים כשל יד. אולם יעוין בספר קול אליהו (אות רכ"ב) שהובא בשם הגר"א, שפירש שלכן אמרו [גיטין שם] של ראש ארבעים ושל יד שלש פעמים ארבעים סאה, דלא פליגי במציאות, אך לאשר בהנחה של יד קודם, ובחליצה השל ראש קודם, אם כן להשל יד שלשה זמנים ההנחה התפלה והחליצה, ולהשל ראש אך זמן התפלה, שזהו על חד תלת. ע"ש. ובהגהותי לש"ס פרשתי שם גם סיום דברי חז"ל שם דאמר רב אסי ארבעה קבין מח נמצאו על אבן אחת, ועולא אמר תשעה קבין, דלא פליגי במציאות. אך לעיל שם (דף נ"ז ע"ב) אמרו, שבירושלים הרג תשעים וארבע רבוא על אבן אחת, ועוד אמרו שם שבבקעה הרג נבוזרדן ר"א רבוא. ואם ננקוט כי צ"ד רבוא הוי ארבעה קבין, שפיר לא פליג עולא באמרו ר"א רבוא שהוא לערך תשעה קבין. דו"ק ותשכח. (נפש חיה)

ט"ז) שם וגובהן אין לו שיעור. מנהג בישיבה, שהתלמידים ממעטין התפלין שלהם ולא היו גבוהים יותר מאצבע, ומניחים סודר עליהם, והרבנים הגדולים תפלין שלהם היו גבוהים כשלש אצבעות כדי שלא ישוו תלמידיהם אליהם, וכמו כן צריך התלמיד להצניע עצמו שלא יתראה בפני רבותיו כעז פנים. אך מכל מקום אם אין לו אלא תפלין גבוהים אל ימנע

הערות וציונים

9. נוסף מתוך מאורי אור חלק בן נון דף קמ"ה ע"ב. 10. מופיע בסוף הלכות תפלין לרא"ש לפני סדר תקון תפלין. 11. נדפס בסמוך אות י"ג.

אוצר ההלכה

עצמו ממצוה, כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, וכולנו חייבים בכבוד המקום ומצוותיו. תשובת רבנו האי גאון בשו"ת הגאונים כתיבת יד (סימן מ"ד)[12]. וכבר מרן בבית יוסף כתב מארחות חיים [סימן כ"ו] משם רב האי גאון קרוב לזה.
(ברכי יוסף – שיורי ברכה סקי"ב)

י"ז) שם וגובהן אין לו שיעור. כתב מג"א (סקנ"ו), עיין סוף סימן כ"ו ס"ק כ'. טעות סופר כ"ו, וצריך לומר כ"ז, וגם ס"ק כ' יש למחוק[13], כי כוונתו על מה שכתב הרמ"א שם [סעיף י"א] דבשעת התפלה מותר לגלות תלמיד תפליו בפני רבו, והוא הדין כאן יכולים להניח תפלין גדולים בשעת קריאת שמע. וכן כתב הפרי מגדים. ועיין שם בהגהותי[14] דהוכחתי דמותר לתלמיד לגלות תפליו בפני רבו, ומכל שכן כשתפליו קטנים דתו יש לומר דליכא העזה, דאינו משוה את עצמו לרבו כיון דתפליו קטנים מרבו. ולהבית יוסף צריך לומר, דעצם הגילוי הוי העזה אף דתפליו קטנים, דמשוה עצמו לרבו בהנחת תפלין אף דהוא מצוה המוטלת עליו. על כן כתב הדרכי משה [אות ט'] והרמ"א, דאינו אלא אם לובש כל היום כמו רבו, דאז הוי העזה דמשוה עצמו לרבו שיכול להניח תפלין כל היום אף דתפלין צריכין גוף נקי ואסור בהיסח הדעת, מה שאין כן עכשיו דאין אנו מניחין רק בזמן קריאת שמע ותפלה, מותר לגלות, דליכא העזה דמשוה עצמו לרבו, כיון דהחיוב מוטל עליו מן התורה להניח כמו על רבו. מעתה לפי זה לענין תפלין גדולים אין ראיה דמותרים להניח בשעת קריאת שמע ותפלה, דיש לומר דמכל מקום איכא העזה. ואין לומר דמחויב בדבר, דהא יוצא ידי חובה בתפלין קטנים כמו גדולים. ולפי זה על כרחך צריך לומר דהציון על מה שכתב הוא, ויצדק ס"ק כ'. ואולי כוונתו דאף דמכוסין כיון דאינו מגלה, מכל מקום כיון דנראין וכמו שכתב שם, אינם רשאים להיות גדולים כמו של רבם. ודו"ק היטב בזה. (חיי עולם)

י"ח) שם וגובהן אין לו שיעור. כתב במג"א (סקנ"ו), ותלמיד בפני רבו. עיין לעיל סימן כ"ז (סעיף י"א) ומג"א (סק"כ) שכתב שם המג"א שאם אינו מכוסה נראה כעז פנים. ונראה הטעם יען דשל ראש צריך להיות מגולה משום דכתיב "וראו כל עמי הארץ" וגו' [דברים כ"ח, י'], ותניא רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפלין שבראש [ברכות ו.], אם כן על ידי התפלין מראה עצמו כי שם ה' נקרא עליו וראוי שייראו מפניו כמו רבו. אמנם עדיין צריך ביאור אמאי צריכין להיות קטנים, דכיון שמכסם שוב אינו שוה עם רבו. ויש לומר, דבלאו הכי צריך שיהיה בולט קצת מתחת המצנפת שלא יהיה נראה כעבד כמו שכתב המג"א שם, אבל לזה סגי בולט קצת, אבל בגדולים יהיו בולטין הרבה והוי כנראה מבחוץ.

שם [במג"א], מניחים קטנות כאצבע ומחצה. עיין באר היטב [סק"ס] דקאי על התיתורא. אבל לשון המג"א לא משמע כן, דאם הקציצה גדולה עדיין משוה עצמו לרבו אם יהיה בולט הרבה וכמו שכתבתי בסמוך, לכן נראה כפשוטו שנתן שיעור זה שבפחות מאצבע וחצי אין יכול לתת בתוכה כתב כשר. ומזה נשתרבב המנהג אצל העמי הארץ ליקח קטנים ביותר עד שלפי קטנותם אי אפשר שיהיו (ה)פרשיותיו כשרים, והקולר תלוי במי שבידו למחות ואינו מוחה, והוא רחום יכפר עוון.
(חדושי מהרי"ש)

י"ט) שם אין לו שיעור. עיין מג"א [סקנ"ו] ובמחצית השקל ואליה רבה [סקס"ג], היינו התיתורא. ועיין פרי מגדים, ותוס' עירובין דף צ"ה [ע"ב ד"ה מקום], וסוכה דף ה' [ע"א ד"ה ואל], ומנחות דף ל"ה [ע"א ד"ה שי"ן]. (ארחות חיים – לוינגר)

כ') שם אין לו שיעור. כתב מג"א (סקנ"ו), שלא לעשותן קטנים כרוחב שתי אצבעות וכו'. נ"ב: צריך לומר: מרוחב שתי אצבעות[15]. (יגל יעקב)

כ"א) שם וגובהן אין לו שיעור. אני ראיתי תפלין דמרי הגאון מרנ"א [מורנו רבי נתן אדלר] ז"ל שהראה לי אדוני אבי מורי ורבי הגאון כתב סופר ז"ל שניתנו לו במתנה, שהיו קטנים, רק קצת גבוהים יותר משל אחרים. [התעוררות תשובה (סימן קנ"ז [ד"ה והנה])][16]. וכן יסופר גם כן בדרך צדיקים (פ"ה אות נ"ט), מהרב הצדיק מורנו הרב מאיר שלום מקאלישין ז"ל, והטעם פשוט כדי (שיניחו) [שינוחו] היטב בראש ובזרוע במקומם הראוי, כמו שכתב במשנה ברורה סימן כ"ז [סקל"ו]. ונראה דגם קשר הידוע של החתם סופר דלי"ת כפולה או מ"ם סתומה, של מרנ"א הוא. ובהיות רבנו הקדוש מרן מסאנץ [הדברי חיים מצאנז] בבאדען שלח שליח מיוחד לפ"ב [לפרשבורג] ללמוד הקשר הנ"ל, וככה התנהג כל ימיו כמו שכתוב בדרכי חיים [מנהגים אות י"ט]. ובנו הרב הצדיק מורנו הרב שלום אליעזר הש"ט [הלברשטאם] מראצפערט נ"י סיפר, כשנעשה בר מצוה ואביו הקדוש הניח לו התפלין על ראשו, ואמר לו ראה הנחתי התפלין עליך ואל תשנה אותם לעולם, ולא הבין כוונתו, ולאחר פטירתו כשהלך לבקר את כבוד אחיו הגדול הרב הקדוש משינאווי זי"ע - שהוא לא רצה רק בקשר פשוט כמו שכתוב בקול סופרים (אות י"ג), וכן הביא בהדרת קודש [דף ב' ע"ב] בשם מורו הגאון הקדוש מבעלזא זצ"ל, כי נוח הוא יותר לתקנו בכל יום כפי הצורך - וראה התפלין שלו ורצה לתקנו לקשר פשוט, אמר לו: אבינו הקדוש הריני כפרת משכבו, אמר לי שלא אשנה לעולם[17]. ועיין באות חיים (סימן ל"ב סקכ"ה)]. (תורת אמת)

הערות וציונים

12. ונדפס בשו"ת הגאונים - מוספיא (ליק) סימן ג'. 13. בדפוסים שלפנינו כתוב: עיין סוף סימן כ"ז, וכמו שהגיה הרב המחבר. 14. נדפס באוצר ההלכה חלק ב' סימן כ"ז אות שצ"ה. 15. וכן הוא לפנינו כהגהת הרב המחבר. 16. נדפס לעיל אות ה'. 17. ועיין בספר שו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סימן ט') מה שכתב בזה, ושם באות ב' הביא סיפור זה. ע"ש.

הלכות תפלין סימן לב סעיף מב

באר הגולה

מ. מנחות לה.

נ. תוספות שם [ד״ה שי״ן] בשם שמושא רבא, והרא״ש [הלכות תפלין סימן ח׳] והמנהיג [סימן קנ״ז ד״ה ת״ר ציפן].

מב [מ]**שי״ן של תפלין, הלכה למשה מסיני שיעשה בעור הבתים של ראש כמין שי״ן בולטת מקמטי העור, אחת מימינו ואחת משמאלו.** [נ]**של ימין המניח של שלשה ראשים, ושל שמאל המניח של ארבעה ראשים:** הגה. מיהו אם היפך, אינו נפסל (מרדכי [הלכות קטנות יח.] וסמ״ג [עשין כ״ב, דף ק״ד ע״ד] ומוסף פרק הקומץ [מנחות לה. ד״ה שי״ן]):

אוצר ההלכה

א) סעיף מ״ב שי״ן של תפלין וכו׳. זה לשון הבית יוסף: מימרא דאביי בהקומץ (דף ל״ה ע״א), שי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני. וכתבו התוס׳ [ד״ה שי״ן] בשם שמושא רבא[1], דשי״ן דימינא שלשה רישין ודשמאלא ארבעה רישין, ואי אפיך לית לן בה. וכתב בבית יוסף, וכתב הרא״ש [הלכות תפלין סימן ח׳] דימינא ושמאלא דמניח קאמר, וכן כתב המרדכי [הלכות תפלין יא.], וכן כתב המנהיג [סימן קנ״ז ד״ה ת״ר ציפן זהב], ורמב״ם בפרק ג׳ [מתפלין ה״ב], וכן כתב בספר התרומה [סימן ר״ח]. ומה שכתב נמוקי יוסף [הלכות קטנות ז. ד״ה כיצד] דשי״ן של ימין היא ארבעה ראשין ושל שמאל של שלשה ראשין, צריך לומר דימין ושמאל דקורא קאמר.

וכן כתב עוד בית יוסף, כתוב באחרות חיים [סימן כ״ז] לפיכך עושין שי״ן יותר משאר אותיות, כדי לרמוז לימים שאדם מניחם בשנה שהם שלש מאות. [ע״כ]. ולא זכיתי להבין איך הם שלש מאות ימים (שאין מניחים) [שמניחים] בהם תפלין, והלא ימות השנה הם שלש מאות ששים וחמשה ימים, כשתסיר חמשים שבתות ושמונה ימי פסח ושני ימי שבועות ושני ימי ראש השנה ואחד מיום הכפורים ותשעה ימי סוכות הרי בין הכל שבעים ושנים ימים שאין מניחים תפלין, נמצא כל הימים שמניחין הם שלש מאות פחות שבעה. וצ״ע. ואחרי כותבי ראיתי בלבוש [סעיף מ״ג], דכתב ימים שמניחים הם שלש מאות, שהרי שנת הלבנה הוא שלש מאות חמשים וחמש, כשתסיר חמשים שבתות ושבעה ימים של ימים טובים מן התורה, דהיינו יום אחד של ראש השנה, ויום הכפורים, ויום ראשון ואחרון של סוכות, ויום ראשון ושביעי של פסח, ויום אחד של שבועות, הם חמשים ושבעה ימים, ולרוב נפל יום טוב בשבת שהם בכלל חמישים שבתות. ע״כ. והוא אזיל לשיטתיה שהאשכנזים מניחים תפלין בחול המועד של פסח וסוכות כדלעיל סימן ל״א [סעיף ב׳], אבל לדידן שאסור להניחם בחול המועד כמו בשבת ויום טוב, בצרי להו ימים הרבה כמו שכתבתי.

וכתב עוד בארחות חיים [שם], יזהר שלא יעשה השי״ן בדפוס, שאם עשאה בדפוס לא יצא מפני שהוא כחק תוכות, וכן כתבו ה״ר יונה והרשב״א. ע״כ. ומדברי הרמב״ם והרא״ש [בסדר תיקון תפלין], ורבנו, נראה קצת לדקדק כן, שלא כתבו שיעשה השיני״ן בדפוס. ושמעתי שהאשכנזים נזהרים בכך, שמקמטים העור במלקט על ידי כפילה שכופל מהעור עד שנעשים סעיפי השיני״ן בחקיקת ירכות, אבל אנו נוהגים לעשות השיני״ן בדפוס. וגם בארחות חיים כתוב שיש אומרים שאין לחוש לזה, ופוק חזי מאי עמא דבר. ע״כ. כלומר שהעולם נהגו לעשות השיני״ן בדפוס ולא בקמיטה, ורבנו העתיק לשון הטור בזה ״מקמטי העור״, ולא פירש אם בדפוס או בכפילה, ומנהג הסופרים לעשות בדפוס דהכי עדיף טפי.

וכתב עוד בבית יוסף, כתב הר״י אסכנדרני, הטעם הנכון לשי״ן של תפלין, מפני ששם הוי״ה בא״ת ב״ש עולה שלש מאות, והיינו מצפ״ץ, ועל כן נאמר ״וראו [כל עמי הארץ] כי שם ה׳ נקרא עליך״ [דברים כ״ח, י׳], שאין נראה מבחוץ אלא השיני״ן. ע״כ. (שלחן גבוה סקצ״ח)

ב) שם שי״ן של תפלין. כתב ט״ז (סקל״ה), כדי לרמז בהם הימים שאדם מניחן בשנה שהם שי״ן. [ע״כ]. כי השנה הוא שס״ה. תוציא נ״ב שבתות (וז׳) [וארבעה] ימים של פסח ושני ימים של עצרת ותשעה באב ושני ימים דראש השנה ויום הכפורים וארבעה ימים של סוכות, ולפעמים תתחיל השנה בשבת הרי [לא] פחות משלש מאות ימים (לא) ישא תפלין. ולפעמים שלש מאות ואחד למנין א״ש לא נופח [איוב כ׳, כ״ו], אלו פושעי ישראל קרקפתא דלא מנח תפלין, כן כתב בברוך שאמר [עמוד נ״ז אות כ״ו]. עיין אליה רבה (ס״ק (ס״ה) [ס״ד]). ויש לרמז ״והיה בית יעקב אש״ [עובדיה א׳, י״ח]. אולם מה שחשב תשעה באב, לא אדע, דהא המנהג שמניחין בערב לזמן המנחה כדלקמן סימן תקנ״ה [סעיף א׳][2], ולאין מניחין תפלין בחול המועד יצדק טעם יש אומרים [הובא בט״ז כאן]. ולדעתי ירמז בזה כי תפלין נקרא פאר[3], על דרך ״ישראל אשר בך אתפאר״ [ישעיה מ״ט, ג׳] שיראו כל עמי הארץ ״כי שם י״י נקרא עליך״ [דברים כ״ח, י׳] ראשי תיבות שי״ן, והיינו כי בך אתפאר, ״כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו״ [תהלים קל״ה, ד׳]. והפאר יצמח מיעקב, על דרך ישראל דוקא אשר בך אתפאר, מאשר היתה מטתו שלימה נגד י״ב צרופי הוי״ה, וכמו שכתוב ״כי חלק ה׳ עמו יעקב חבל נחלתו״ [דברים ל״ב, ט׳]. ויעקב מרומז נגד השי״ן, על דרך חד״ר קו הנורא[4] נוטה

הערות וציונים

1. מובא בסוף הלכות תפלין להרא״ש. 2. וכן תמה הרב תורת חיים (ס״ק ק״א). ואפשר דכוונתו למנהג אשכנז שכתב הרא״ש (בפרק בתרא דתענית סימן ל״ז) בשם הר״ם מרוטנבורג, והובא בבית יוסף סימן ל״ח, שלא היו מניחים תפלין בתשעה באב. ועיין בספר חדושי מהרי״ש (נדפס בסמוך אות ג׳) שכתב למחוק ״תשעה באב״, וכן מצאתי בספר ״אלפא ביתא״ לרבי יום טוב ליפמן מיהלהויזן (בסוף הספר אות שי״ן, נדפס בספר ברוך שאמר) שלא הזכיר תשעה באב. ע״ש. 3. כדאיתא בברכות (יא.) שתפלין נאמר בהם פאר ״פארך חבוש עליך״ (יחזקאל כ״ד, י״ז). 4. חד״ר ראשי תיבות ח׳סד ד׳ין ר׳חמים (חג״ת), קו הנורא פירוש קו האמצעי שהוא התפארת בסוד הגדול הגבור והנורא. **נאמ״ן ס״ט.**

אוצר ההלכה

כלפי ימין. ועיין אליה רבה שם בשם ברוך שאמר [שם] כי השי״ן משלשה ראשין נגד שלשה אבות, ומארבעה ראשין נגד ארבע אמהות. ע״ש. ולפי מה שכתבתי יצדק כי השי״ן משלשה ראשין נגד יעקב שכלול שלשה אבות כנזכר לעיל, והשי״ן מארבעה ראשין נגד מחברות הקודש שלו בלהה רחל זלפה לאה. והמש״י [והמשכיל יבין]. ודו״ק. (חיי עולם)

ג) שם שי״ן של תפלין. כתב בט״ז (סקל״ה), והטעם שעושין רמז זה דוקא באות שי״ן כדי לרמז בהן הימים שמניחן בשנה. עיין פרי מגדים, חמשים ושתים שבתות, פסח ארבעה, שבועות שנים, תשעה באב אחד, ראש השנה אחד, יום כפור אחד, סוכות ארבעה, סך הכל ששים וחמשה [ימים] שאין מניחין, הרי נשאר שי״ן ימים שמניחין. ותמיה קצת שמונה ראש השנה ליום אחד, ועוד דמונה תשעה באב בכלל שאין מניחין. ונראה דחדא מתרצת לאידך, דסמי מכאן תשעה באב, וראש השנה שני ימים הוי ששים וחמשה. הגם דבשנה מעוברת אין החשבון מכוון, ובפרט לשיטת המחבר שאין מניחין תפלין בחול המועד היא יותר מששים וחמשה, וגם דחשבון זה הוא רק לפי ימות החמה, מכל מקום על הסתם הם שס״ה, דהשנה להכי מעוברת כדי למלאות החסרון משנים האחרות למנין שס״ה של ימות החמה. (חדושי מהרי״ש)

ד) שם שי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני. עיין בספר הנחמד צפיחית בדבש (שם שם) [סימנים י״ט-כ׳].

(פתח הדביר סק״ט)

ה) שם הלכה למשה מסיני שיעשה בעור הבתים של ראש כמין שי״ן. הנה זה לי זמן רב נסתפקתי אם עשה שי״ן בשל יד, אם יוצא בו ידי חובת תפלין של יד, אי נימא דעיקר מצות השי״ן הוא בשל ראש, ובשל יד אינו צריך להיות שי״ן, אמנם אם עשה שי״ן בשל יד אינו פוסל, או אפשר דאם עשה שי״ן במקום שאין צריך הוי כמוסיף, ואם הניחן לא מהני. והנה עלה על לבי דמהא דקאמר (מנחות דף ל״ד ע״ב) אם אין לו תפלין של יד ויש לו שני תפלין של ראש שמניח עור עליהן, משמע דאינו משנה דבר, רק שטולה עור, אבל השי״ן שנעשה בשל ראש במקומו עומד, ומכל מקום כשר לשל יד. ואין לומר כיון דטולה עליו עור והשי״ן איננה נראית לכך כשר לשל יד כיון דבשל ראש איננה מועלת, אבל בנראית לכל דכשר בשל ראש אם כן בשל יד פסולה. אמנם באמת זה דוחק, דאי נימא דפסול אם יש בה שי״ן, מה בכך שהיא מכוסה, הרי אף התפלין של יד בעצמן מכוסים בבגד [משום] ״והיה לך לאות״ [שמות י״ג, ט׳], אלא ודאי דאין חשש בזה אם יש שי״ן בתפלין של יד לענין לפסול בדיעבד או אם אין לו אחרת. ואמנם קשה לי, בהא דקאמר הש״ס (שם) תפלין של ראש אין עושין מהן של יד, לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, ופירש רש״י לפי שרובו של שם הוא בתפלין של ראש, דשי״ן של תפלין בקמטין, ושל יד אין בה שי״ן, ולפי זה ביש שי״ן בשל יד אם כן אין כאן הורדה לקדושה קלה. ואמנם הדבר נכון, דעיקר הדבר לפי שבתפלין של ראש עושין בקמטין השי״ן של תפלין דהלכה למשה מסיני הוא, לכך קדושת השל ראש בעצמו חמורה אף בלי מקום שי״ן, וגם בשל יד כיון דאין צריך להיות שם שי״ן אין קדושתו חמורה. והארכתי בזה בתשובה לקהלת קודש אונגוואהר, על דבר אחד שעשה תפלין, והשי״ן אינו נעשה מקמטי הבית, רק שעל הבתים עשה צורת שי״ן מעור אחר, ודבקם לעור הבתים, ויוכל (לקבל) [לקלף] משם השי״ן, והבית נשאר בלי השי״ן, ואסרתי התפלין, ואת הסופר העברתי מאומנותו[5]. (ישועות יעקב סקכ״ח)

ו) שם הלכה למשה מסיני שיעשה בעור הבתים של ראש כמין שי״ן. בנדון העושין שי״ן משעוה ומניחין את השי״ן על הבתים שהתפלין מונחים בתוכם, ותולין עור חתוך לארבעה חריצין על הבתים ועל השי״ן של שעוה הדבוק בהם, והשעוה דוחקת את העור ונעשה קמטים של שי״ן בעור.

עיין בשו״ת דברי חיים (ח״א סימן ב׳ וח״ב סימן ז׳) שפוסל הבתים.

ועיין בישועות יעקב (סוף סימן ל״ב)[6], בסופר שעשה בתים ולא עשה השי״ן בקמטים, רק שעשה מעור צורת שי״ן ודבקה בדבק, ע״ש מה שכתב. ובשו״ת חסד לאברהם ([תאומים] סימן ה׳) כתב שהם פסולין לגמרי, וכן כתב בשו״ת רבי עקיבא איגר ([קמא] סימן י״א), וכן כתב בקסת הסופר בהקדמה, להסכמה מהגאון מלבוב, ושם בסימן כ״א [אות ח׳], ובלשכת הסופר (סק״ח). ועיין בזה במקדש מעט שבספר דעת קדושים (ס״ק קע״ב), ומסיק [בס״ק קע״ג] דכשאי אפשר להשיג תפלין כשרין יניח בלי ברכה. יעו״ש. ועיין שם אודות הבתים של תפלין שנותנים בתוך הבתים עור אחד לחזקן, כי הבית החיצון הוא מעור רך. ועיין מזה גם כן בדברי חיים (ח״א סימן א׳) ובשו״ת פרשת מרדכי (סימן ב׳)[7] ובשו״ת הרי בשמים (מהדורא קמא סימן ב׳) שהעלה להכשיר. יעו״ש.

ועיין בשו״ת בר ליוואי (סימן ג׳) מה שכתב בנדון הבתים של ראש שנעשו ארבעה בתים מחולקים כדינו, ואחר כך לקח חתיכת קלף מרובעת ומניח למעלה מודבק על כל הארבעה בתים. ועיין בשו״ת גבעת פנחס ([הורוויץ] סימן מ״ד) בנדון סופר המשחיר עור הבתים בדבק עב בתחלה עד שהדבק שוה עם קו השי״ן וגורר מכל צד שהשי״ן בולטות, ואחר כך נותנים על השי״ן והבתים איזה שפירטיס עם (גאמי) [גומא], עיין שם שהעיר בזה להחמיר לכתחלה.

ועיין בשואל ומשיב (מהדורא תניינא ח״ד סימן ע׳). ועיין בשו״ת מהרי״א הלוי (ח״א סימן צ״ג) על דבר הבתים שנמצא בהם

הערות וציונים

5. וראה עוד מה שכתב בזה נכד הרב המחבר בתשובה בסוף סימן ל״ב, נדפס כאן במלואים שבסוף הספר אות ט׳ ד״ה ועתה אבא. 6. בדברי נכד הרב המחבר, כנזכר בהערה הקודמת. 7. בספר דברי חיים כתב להכשיר ובספר פרשת מרדכי כתב שפסול, ובספר הרי בשמים העלה להכשיר על פי הרב דברי חיים. ע״ש.

אוצר ההלכה

זיוף, דהיינו שבין העור העליון שהוא דק מאד משימים חתיכות עור בארבע דופני השל יד, וכן בכל בית מהשל ראש. ובין שני העורות יש סיד טחוי עב, והסיד עשוי לחזק את עור העליון שיהיה יפה, והסיד הזה יש בכל דופן מדופני הבתים והוא כפליים מעור העליון. וכתב שם דאין לפסול הבתים הנ"ל רק מטעם מה שעושין השי"ן על עור בפני עצמו ולא על גוף הבית. יעו"ש מה שכתב בזה.

ועיין בשו"ת הנ"ל (ח"ב סימן קט"ו באמצע התשובה) בדבר הפוטריוואני אשר נותנים בבתים אם יש בזה חשש חציצה, אף דמין במינו אינו חוצץ, הני מילי מקצתו או רובו, אבל כולו חוצץ, אף במין במינו. והעלה דבמידי דתלוי בחציצה ואמרו במין במינו אינו חוצץ, פשיטא דגם בכולו אינו חוצץ. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא סקע"ח)

ז) שם הלכה למשה מסיני שיעשה בעור הבתים של ראש כמין שי"ן. [ב]גדולי האחרונים מבואר דאם טלה שי"ן של עור אחר, פסול, ומדברי המהרש"א (מנחות דף ל"ה ע"א בד"ה שי"ן של תפלין) מבואר דכשר גם מעור אחר. ודבריו צ"ע שם בלאו הכי, שכתב, דאי לאו הכי דהלכה למשה מסיני, היה פסול משום חציצה, ואם כן מנא ליה דהלכה למשה מסיני הכשיר בכל גוונא, דילמא מעור אחר פסול באמת משום חציצה. ע"ש. (יגל יעקב – גוטליב)

ח) שם הלכה למשה מסיני שיעשה בעור הבתים של ראש כמין שי"ן. בתשובת רבי עקיבא איגר [קמא סימן י"א] על דבר להמציא לעשות שי"ן של ראש מחותכים עור בתמונת שי"ן ומדבקים על הבית, אין להתיר, דדיבוק לא הוי חיבור. ע"ש. ועיין מה שכתבתי לעיל (סעיף ל"ח)[8]. (פתחי תשובה)

ט) שם שיעשה בעור הבתים של ראש כמין שי"ן. במשנה ברורה (ס"ק קצ"ב) כתב, דאם דיבק השי"ן פסול, והוא מתשובת הגאון רבי עקיבא איגר (סימן י"א). אמנם דברי הגאון רבי עקיבא איגר הם על פי דברי הרמ"א (אהע"ז סימן ק"ל [סעיף ז']), דדבק הוי ספק. אמנם למה שהכריע המשנה ברורה (בביאור הלכה ד"ה מעור) להקל בדבק ארבעה בתים, וכמבואר באור זרוע [ח"א סימן תקל"ט] דדבק הוי חבור, וכמו שכתבתי לעיל (סק"ב, סק"ד) דדבק חבור טפי מתפירה, וגט [אבן העזר סימן ק"ל סעיף ז'] שאני, יש מקום להקל בדיבק השי"ן. ומיהו אין לחדש בכעין זה, ואפשר דשי"ן של תפלין בעי חבור טפי, והוי כשופר [סימן תקפ"ו סעיף ו'] וגט דלא מהני דיבוק בידי אדם, ואחרי שלא עשו כן בדורות הראשונים, הוי כהוראה לאיסור. (חזון איש או"ח סימן י"א סק"ח)

י) שם שיעשה בעור הבתים של ראש כמין שי"ן בולטת מקמטי העור. בדרכי משה (סעיף י"ח) כתב בשם הגהות ברוך שאמר [אות כ"א עמוד מ"ח] בשם רבנו שמחה, דשי"ן אין לשנותה ממנהג זקנים שהיו עושים בקמט של עור הבתים, ומיהו אם עשאה בדפוס, או כתב בדיו על בית לבן אין בידנו לפוסלן. ע"כ. ולפי מה שכתבתי בסמוך [ס"ק צ"ט][9] דכתב של ספר תורה קרי ליה בולטת, הוא סיוע לדבריו אלה, דאם כתב שי"ן של תפלין בדיו נקרא בולט, וכשר אם הבית הוא לבן, דאינו צריך להיות שחור אלא למצוה כדלעיל [סעיף מ'].
(שלחן גבוה ס"ק ק')

י"א) שם שיעשה בעור הבתים של ראש כמין שי"ן בולטת מקמטי העור. כתב בית יוסף (ע"ג שיטה י"ח), אבל אנו נוהגין לעשות השינ"ן בדפוס וכו'. נ"ב: והרמ"ע מפאנו ז"ל (בסימן ל"ח) תמה על הפוסלים. (כנסת הגדולה הגב"י)

י"ב) שם שיעשה בעור הבתים של ראש כמין שי"ן בולטת מקמטי העור. ויש נזהרין שלא לעשות השינ"ן בדפוס (בית יוסף). (גור אריה הלוי סקי"ג)

י"ג) שם שיעשה בעור הבתים של ראש כמין שי"ן בולטת מקמטי עור וכו'. כתב הבית יוסף (בסימן ל"ב), יזהר שלא יעשה השינ"ן בדפוס, וכן הביא [מספר ארחות חיים] בשם ה"ר יונה והרשב"א. וכן נראה מדברי הרמב"ם [תפלין פ"ג ה"ב], והרא"ש [בסדר תיקון תפלין], והטור. וכתב ששמע שהאשכנזים נזהרים בכך, שמקמטים העור במלקט על ידי כפילה שכופל מהעור, עד שנעשים סעיפי השינ"ן בחקיקת יריכות. וכתב עוד, אבל אנו נוהגים לעשות השינ"ן בדפוס. וגם בארחות חיים כתוב שיש אומרים שאין לחוש לזה ופוק חזי מאי עמא דבר. עכ"ל. ולשון זה לא נמצא בארחות חיים, וכנראה דהוא לשון הבית יוסף דכתב [שיש אומרים שאין לחוש לזה] ופוק חזי מאי עמא דבר. והספרים טעו. והרמ"ע (סימן (צ"ב) [ל"ג]) מקיים המנהג, דכך נראה צורת השי"ן כהוגן. וכן הרב בעל לחם חמודות בהלכות תפלין [דברי חמודות אות כ"ג] כתב, דאין לפקפק במנהג, דדפוס מקרי חק יריכות כאשר מבואר בגיטין (דף כ' ע"א) גבי רושמא מיחרץ חריץ או כנופי מכניף. יעו"ש. ולי ההדיוט נראה, דאין הכי נמי דאם היה נראה צורת השי"ן בדפוס על ידי שמניח העור על הדפוס בלי שום מלאכה אל תוך השי"ן, הכי נמי, וזה לא יתכן אלא כשראשי השי"ן רחבים שנכנס העור אל תוך השי"ן וירכי השי"ן נראה בחוץ ממילא. אבל למנהג הסופרים היום שעושין ראשי השי"ן צרים, וכשמניח העור עליו אין נראה צורת השי"ן, אלא על ידי שדוחק תוכי השי"ן או בידו או בכלי, וכן לפי המנהג היום שמניחים שי"ן חקוקה בדפוס על גבי העור ונדחק תוך השי"ן אל תוכו, ומניחים אותו עד שיבש, ואחר כך מוציאים השי"ן חקוקה מעל הדפוס ונמצא השי"ן עשויה על הדפוס כתקנה, הא ודאי הוי חק תוכות ואין כאן צורת השי"ן כדינו, ואף על גב דגבי ציץ מסיק בגיטין (פרק ב' דף [כ'] ע"ב), דכשמכה בקורנס מבחוץ ונראה צורת האותיות הוי כתיבה, שאני התם,

---

8. נדפס לעיל סעיף ל"ח אות י"ב. 9. נדפס לקמן אות כ"ז.

אוצר ההלכה

כיון דהוי דבר קשה נראה צורת האות על ידי שמכה בירכי האותיות, לא כן בעור שהוא רך. וכן כתב המג״א שם (בסקנ״ז). יע״ש. ודבריו דברי אמת. לכן תקנתי דפוסים חקוקים ירכי השיני״ן, וכשמניח העור הרך עליו אין נראית צורת השי״ן, ואחר כך מניח על הדפוס צורת שי״ן חקוקה תוכה ודוחק בשי״ן הזאת חקוקה תוכה, על גבי הדפוס שחקוק ירכי השי״ן ונמצא צורת[ה] עשויה חקוקה על ידי שדוחק בירכים, ונמצא השי״ן עשויה ככתב הלוחות שהיה שקוע, וזה נכון לצאת ידי כל הפוסקים. ועיין בספר גט פשוט בהלכות גיטין בסימן קכ״ה [סקט״ו] שהאריך בהבנת דברי הבית יוסף ו(ה)פירוש הבית יוסף הוא העיקר ואין להאריך. כן נראה לי. **היפ״ה** [הצעיר יהושע פרחיא הכהן] **ס״ט.** (ויקרא יהושע – הלכות תפלין סימן ח׳)

י״ד) שם שיעשה בעור הבתים כמין שי״ן בולטת מקמטי העור.

עיין בשו״ת מהרי״א הלוי (ח״ב סימן קי״ד) בסופר שעושה מלאכת השיני״ן של הבתים על ידי שנוטל שני עצים פשוטים ועליהם דבק שעוה, ונותן על זה שי״ן של עופרת, ואחר כך מושך על זה עור הבתים ודוחק על זה בהפרעס [בלחץ], עד שנמצא השיני״ן בולטים בעור הבתים, ומצדד שם להכשיר מכח דיש לומר דזה לא הוי חק תוכות רק חק ירכות. יעו״ש.

ועיין בשו״ת רבי מנחם עזריה מפאנו (סימן ל״ח באמצע התשובה) ששמע כי מקצת חכמי הארצות לא יחפצו לעשות השי״ן של תפלין בדפוס משום דהוי חק תוכות, והוא דחה דבריהם, דאטו בשי״ן של תפלין כתיבה כתיב ביה, ומנא לן לפסול בזה משום חק תוכות. ועיין בשו״ת מהרי״א הלוי (סימן הנ״ל) שמתמה על דברי הרב מנחם עזריה הנ״ל, והביא ראיה דבשי״ן של תפלין פסול חק תוכות. יעו״ש. ועיין בספר דעת קדושים [סקנ״ד] ובמקדש מעט (שם ס״ק קע״ג). (ארחות חיים – ספינקא סקע״ט)

ט״ו) שם שיעשה בעור הבתים של ראש כמין שי״ן בולטת מקמטי העור. עיין באר היטב (סקס״א). ועיין באשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש, שכתב שאין לגמגם על הנעשים על ידי הדפוסים כלל, והם כשרים בהחלט. יעו״ש. ועיין בספרו דעת קדושים (סקנ״ד) שכתב, בהכשר עשיית בדפוס, דאף דחק תוכות מסייע לה, מכל מקום אי אפשר שתגמר בלי סיוע דחקיקת יריכות, וזה וזה גורם. (ארחות חיים – ספינקא סק״פ)

ט״ז) שם שיעשה בעור הבתים של ראש כמין שי״ן בולטת מקמטי העור וכו׳. כתב באר היטב (סקס״א), ולא על ידי דפוס. ובתניא [ש״ע הגר״ז סעיף ס״ה] כתב, דאין לחוש לחק תוכות רק בספר תורה תפלין ומזוזות וגט שנאמר בהם כתיבה, אבל בשי״ן זו לא נאמר בהלכה למשה מסיני כתיבה, וכן המנהג פשוט לעשותו בדפוס. ארחות חיים[10]. בית יוסף. ואף על פי כן טוב לחוש לסברא ראשונה. עכ״ל. ובדעת קדושים [סקנ״ד] כתב טעם אחר להכשיר על ידי דפוס, דאף דחק תוכות מסייע, מכל מקום אי אפשר שתגמר בלי סיוע דחקיקת ירכות, וזה וזה גורם. וכתב במקדש מעט (ס״ק קע״ג) אם אי אפשר להשיג תפלין שהשי״ן עשויה בקמטים, יש להכשיר אף לברך. ועיין בדעת קדושים (סוף ס״ק (נ״ה) [נ״ד]) במעשה שעשה לו הסופר בתים, וסמך את עצמו שבודאי יעשה על צד היותר טוב, ואחר גמר התיקון נודע לו שעשה בדפוס, והיה אצלו בגדר שאי אפשר, ועד שיגיע לידו לעשות בקמטים מברך על תפלין הנ״ל בלי חשש[11]. עכ״ל.

עיין בשו״ת רבי עקיבא איגר [קמא סימן י״א] [שכתב, דהרמ״א באבן העזר] סימן ק״ל [סעיף ז׳] פסק דדיבוק שני קלפים בדבק פסול מספק דשמא הוי שני ספרים, והכא נמי [בשי״ן שדבקה לבית] ספק שמא הדבק לא משוי לה כחד, והוי כאילו אין השי״ן מהבית. ע״ש. וכתב במקדש מעט (ס״ק קע״ב), דלהמכשירים כשאין הבתים מעור אחד אלא מדובקים זה לזה, הכא נמי יש להכשיר בזה, דמה נפקא מינה אי חתיכת הקלף שקימט בו השי״ן מדובק להבית או קלף דאית ביה השי״ן לבד מדובק להבית. וקסת הסופר [סימן כ״א לשכת הסופר אות ח׳] **הביא** [מספר שנות חיים הלכות תפלין תשובה א׳] לפסול, משום שהשי״ן שנחתך מקלף הוי חק תוכות, והביא ראיה משבת (דף כ״ח ע״ב) דפריך תפלין בהדיא כתיב ביה דשי״ן הוי תורה ובעינן מבהמה טהורה, ומאי פירכא הא משכחת שהביא מבהמה טמאה וחתך שי״ן מטהורה ודבקה. ועיין במקדש מעט [שם] שכתב דאינה ראיה, דשי״ן בעודנה באויר לא הוי אות שתקרא תורה עד שמהדקה להבית, ועל ידי דביקה להבית, האות עם מקומה ביחד נקרא שם תורה, אם כן בעינן גם מקומה מהמותר בפיך. ומהאי טעמא יש לומר דאינו חק תוכות (כדנגמר) [כיון שנגמרת] צורתה במה שמדבקה להבית להוי כאילו כתבה שם. עכ״ל. לדעתי זה אינו, דגם קודם שמדבקה יש לה צורת אות ושפיר הוי חק תוכות, מכל מקום שפיר דחה הראיה משבת, דודאי לא נקרא תורה עד שמדבקה, אם כן גם מקומה צריך להיות מן המותר בפיך. ועוד הא השי״ן הוי הלכה למשה מסיני, ועל כרחך היתה ההלכה שיהא על עור הבתים, אם כן ממילא גם העור הלכה למשה מסיני והוי תורה. מכל מקום נראה לי דאין לפסול משום תעשה ולא מן העשוי [סוכה יא:], דהא הלכה לא בא שיעשה שי״ן על הבתים. ועיין ברש״י שכתב וז״ל: שי״ן של תפלין, שיהא נקמט מבחוץ וכו׳. לפי זה יש לומר דהלכה לא על העשיה רק שיהא כן, דכן מדויק לשון רש״י ״שיהא נקמט״ ולא כתב שיקמוט, ועל כרחך דסבירא ליה דלא בעינן עשיה. לפי זה יש לומר דלא פסול בזה משום תעשה ולא מן העשוי. ועיין במקדש מעט (ס״ק קע״ג) דכתב

הערות וציונים

10. עיין להרב ויקרא יהושע (הלכות תפלין סימן ח׳, נדפס לעיל אות י״ג) שהעיר שלא נמצא כן בארחות חיים.

11. עיין בספר קול יעקב (ס״ק קצ״ב) שכתב, מנהגנו פה בגדאד לעשות השי״ן בתחלה על ידי קמטים, דהיינו שמקמטין עור הבית בעודו רך במלקט וכדומה עד שנעשין השיני״ן, אבל אין נעשה יפה, ולבסוף מניחין אותו בדפוס כדי שיהא נאה. ע״ש.

אוצר ההלכה

שיניח בלא ברכה, ובשי״ן שעשו בדפוס כתב אם אי אפשר למצוא אחרת יש להכשיר אף לברך. והיינו טעמא, כיון דגם הדעת קדושים מסכים להכשיר מטעם דאי אפשר שתגמר בלא סיוע ירכות וזה וזה גורם, אבל בהא דרבי עקיבא איגר כתב שלא לברך, דשמא הדבק לא עשאה חד עם הבית, אף שכתב דלדידן דלא חיישינן שיהא מעור אחד כשר כהאי גוונא, מכל מקום בצרוף הטעם דחק תוכות שפיר כתב שניח בלא ברכה, בפרט דיש לומר דפסול משום תעשה ולא מן העשוי.

שוב ראיתי בחתם סופר (סימן ה׳) באמצע התשובה בשם מגן גבורים (סוף סקכ״ח) שהביא ראיה מגמרא שבת הנ״ל דלא מהני תפירה, דאי סלקא דעתך דמהני תפירה, מה פריך בגמרא, הא איצטריך דהוה אמינא יעשה בתים מעור בהמה טמאה ויתפור להם שי״ן שכתובה על עור טהורה. וכתב על זה בחתם סופר שאין ראיה, דאפילו נימא דמהני תפירה מכל מקום לא מהני כמו טלית של צמר וכנפיה של עור חייבים בציצית על כנפי עור [ש״ע סימן י׳ סעיף ד׳] דהתפירה עושה אחד והוי הציצית על טלית של צמר. ואם הבגד של עור וכנפיה של צמר פטורה דבתר עיקר טלית אזלינן, והכא נמי אם הבית של עור בהמה טמאה והשי״ן של טהורה פסול, דבתר עיקר הבית אזלינן, והוה ליה כאילו כתובה על עור טמאה. עכ״ד. אם כן לפי זה נסתרה הראיה של הרב קסת הסופר, וגם מוכח דסבירא ליה דאין לפוסלו משום חק תוכות, מדהוצרך החתם סופר לומר דפסול משום דהוה ליה כאילו כתובה על עור טמא, אם כן מוכח בהדיא באם כתב על עור טהורה סבירא ליה דכשרה. מיהו כל זה אם נאמר דתפירה מהני כמו שמסיק החתם סופר, לפי זה לאותן דסבירא להו דדבק מהני, גם כן כשר. אמנם החתם סופר פסק שם דדבק לא מהני. ע״ש. (באר יעקב – קרוייזר ס״ק ק״ה)

י״ז) שם שי״ן בולטת מקמטי מעור. כתב מג״א (סקנ״ז), ובגיטין (דף כ׳) משמע דכשדוחק בצד השני בדפוס מקרי חק יריכות וכשר, וכן הוא באהע״ז (סימן קכ״ה ס״ד). [ע״כ]. אף דשם מבואר רק חקיקת ירכי האותיות עד שבלטו בפני הטס, לאו למימרא [ד]דוקא בכהאי גוונא דחוקק כל האות מאחורי הטס (וקרי) [מקרי] כתיבה, אלא אפילו אם כותב בחותם כל הגט, והכה באותו חותם שהיו האותיות בולטות, לאחורי טס של זהב, עד שבלטו כל האותיות של גט בפני הטס, כשר, דכהאי גוונא חק יריכות הוא כיון שעושה מעשה בגוף האות. ועיין רמב״ם ריש פרק ט׳ מהלכות כלי המקדש [הלכה ב׳], ובראב״ד ובכסף משנה שם דכתב דגם הרמב״ם מודה דעל ידי דפוס מקרי כתיבה. ועיין ספר גט פשוט שם [סקט״ו] שהאריך בפרט זה. (חיי עולם)

י״ח) שם שי״ן בולטת מקמטי העור. כתב מג״א (סקנ״ז), משמע משו״ת מנחם עזריה [הרמ״ע מפאנו סימן צ״ג] דהמדפיס בדיו בספר תורה ותפלין ומזוזות כשר, דזהו מקרי כתיבה וכו׳. ולי נראה דבתפלין ומזוזות פסול משום דאי אפשר לצמצם, ופעמים שנדפס האות השני קודם לראשון והוה ליה שלא כסדרן. [ע״ש]. ולכאורה נראה לי ראיה לדברי המג״א במסכת יומא [לח.], גבי בן קמצר שלא רצה ללמד על מעשה הכתב, שהיה נוטל ארבעה קולמוסים וכותב שם בן ארבע אותיות בפעם אחת, והיו חכמים מפצירים בו ללמד. וקשה הא בקל היה באפשרות לעשות כן כל אדם על ידי דפוס, אלא על כרחך צריך לומר, דחיישינן לפעמים שנדפס אות שני קודם לראשון. וק״ל[12].

ומכל מקום אפשר לתרץ דעת הרמ״ע דלא חייש לזה, ובודאי הכל נדפס בשווה בפעם אחת, ומכל מקום לא קשיא מידי מבן קמצר, משום דשם הוי״ה אין לכתוב על ידי דפוס, משום דמתחלה מוכרח להסדיר האותיות על הדפוס שלא כסדר רק אחורנית, בכדי שיבוא השם על הנייר כסדר, כידוע לכל רואי הדפוס, נמצא כתיבת השם בא על ידי היפוך השם שהיה בדפוס למפרע, ויש חילוק רב ביניהם, דהשם הנכתב כסדר הוא רחמים, והשם הנכתב אחורנית הוא הדין, ומשום הכי היו החכמים מפצירין לבן קמצר ללמוד ממנו שיכתוב השם כסדר בפעם אחת, דעל ידי כתיבה נכתב כסדר בפעם אחת. ואין להקשות אזה הא גבי ציץ כתיב ״מכתב פתוחי חותם״ [שמות ל״ט, ל׳], ואיתא בפרק ב׳ דגיטין [כ.], ציץ היה כמין טס של זהב והיו דוחקים בו צורות אותיות השם מצד זה, ובולטין מצד אחרת. ולפי זה על כרחך היו צריכים לדחוק אותיות השם אחורנית מצד זה כדי שיבוא לצד אחרת כסדרן. יש לומר אדרבה הציץ היו מוכרחים לעשותו באופן זה, שהיה צריך לפעול דין ורחמים, כדמסיק ביבמות [ס:] גבי בנות יבש גלעד דלא בדקו אותן בציץ, משום ד׳לרצון׳ [שם כ״ח, ל״א] כתיב ולא לפורענות, ובנות מדין היו נבדקות על ידי ציץ, אם ראויות ליבעל היו פניהם מוריקות והיו הורגים אותן, משום דגבי ישראל לרצון ולא לפורענות, אבל גבי אומות העולם אפילו לפורענות, וכן גבי בלעם וחמשת מלכי מדין שהיו פורחים באויר, על ידי שהראה להם פנחס את הציץ היו נופלים למטה, משום הכי היה בצד אחד השם שלא כסדר לפעול דין, והצד השני כסדר לפעול רחמים לישראל. ולפי זה יש לומר דמשום הכי כתיב גבי פנחס ״וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו״ [במדבר ל״א, ו׳], פירש רש״י כלי הקדש, ארון וציץ. בידו, ברשותו. וקשה, דטפי הוה ליה לקרא למימר לשון ״עמו״, למה נקט ״בידו״. ונראה לי דרימז בזה דהציץ לקח בידו ממש כדי להראות להם הציץ מצד השני, שהיו נדחקים אותיות השם למפרע, שהוא רמז לדין ולפורענות להם, מה שאין כן אם היה מלובש בציץ היה נראה להם השם כסדר שהוא רחמים, וזהו כוונת רש״י [בד״ה כלי הקדש] שהראה להם הציץ, ולא כתב שנראה להם הציץ על ידי מלבושי כהן גדול שלובשו על מצחו, אלא על כרחך צריך לומר שהיה הציץ בידו ממש, והראה להם צד פנימי של ציץ שהיו האותיות השם למפרע שיפעל בהם דין. ודוק. (אדני פז)

הערות וציונים

12. עיין להרב פתח הדביר (סק״י, נדפס בסמוך אות י״ט) מה שהעיר על דבריו.

אוצר ההלכה

י"ט) שם שי"ן בולטת מקמטי העור. כתב מג"א (ס"ק ז"ן) משמע מתשובת מנחם עזריה [הרמ"ע מפאנו סימן צ"ג] דהמדפיס בדיו בספר תורה תפלין ומזוזות כשר, דזה מיקרי כתיבה. ולי נראה דבתפלין ומזוזות פסול משום דאי אפשר לצמצם, ופעמים שנדפס האות השני קודם לראשון, והוה ליה שלא כסדרן. ע"כ. ומדבריו משמע בפשיטות, דכתיבת שם הויה כשר שלא כסדרן בספר תורה, שהרי מתיר להדפיס ספר תורה ולא חיישינן לשלא כסדרן, ולא משכחת יריעת ספר תורה בלא אזכרה. וזה שנוי במחלוקת, עיין להרב גינת ורדים ז"ל (חאו"ח כלל ב' סימן יו"ד וי"א) ולהרב דבר שמואל ז"ל (סימן שמ"ח) ולהרב זרע אמת (או"ח סימן ו' דף ט"ו ע"ב) שחלק על הרב גינת ורדים ז"ל, וכתב דלא צייתינן להני כללי לפסול בשביל זה השמות, דלא משתמיט שום תנא או אמורא או פוסק לרמוז פיסול זה. והביא דברי הרב אליה רבה ז"ל סימן זה (סקל"ג), דלא חלי ולא מרגיש לאסור משום כותב שם אלקים שלא כסדרו וכו'. ע"ש. ועיין לעטרת ראשי הרב מר אבי ז"ל בספר הנחמד צפיחת בדבש (סימן ח' דף כ"ז ע"א). ומה שכתבתי אני הדל ס"ט שם בסימן ט"ל. ויש להרגיש על הרב זרע אמת ז"ל איך לא נסתייע מדברי הרב מג"א ז"ל הללו, ואיפכא נמי יש להרגיש על הרב אדני פז ז"ל בסימן זה[13] שהביא סיוע לדברי הרב מג"א מההיא דבן קמצר דיומא (דף ל"ח ע"א) והקשה דמאי כולי האי דבקל היה באפשרות על ידי דפוס אלא על כרחך חיישינן לפעמים שנדפס אות שניה קודם לראשונה. ע"ש. וההיא דבן קמצר סתמא משמע דגם בספר תורה איירי והיינו דמדמי כתיבת ה' שבספר תורה לתפלין ומזוזות, דבכולהו בעי כסדרן, ולהכי לא מהני בהו על ידי דפוס. ולפי מה שכתבתי אדרבא מדברי הרב מג"א נראה דבכתיבת השם שבספר תורה לא קפדינן אכסדרן כנזכר. ומה שהוכיח מההיא דבן קמצר אפשר לדחות, דהגם דהיו יכולין לעשותו על ידי דפוס, מכל מקום לא נכחד דמעשה הכתב מיופה ומקודש יותר מהדפוס, ולהכי גינוהו על שלא רצה ללמד מעשה הכתב. ועיין בתשובת הרב משאת בנימין ז"ל (סימן צ"ט). ודוק[14]. (פתח הדביר סק"י)

כ') שם שי"ן בולטת מקמטי העור. כתב הרב מג"א ז"ל (סקנ"ז), ולי נראה דבתפלין ומזוזות פסול משום דאי אפשר לצמצם, ופעמים שנדפס האות השני קודם לראשון והוה ליה שלא כסדרן. ע"כ. הנה לענין אותיות שם הוי"ה ברוך הוא שכתובות בספר תורה אי בעינן כסדרן דוקא, אנא זעירא (בחלק א' סימן זה אות י"ד)[15], וגם בקונטרס אחרון שבתחלת פתח הדביר (ח"ב סימן ל"ב אות ג')[16] הבאתי מחלוקת בזה, דלדעת הרב גינת ורדים ז"ל (א"ח כלל ב' סימן י"ב) אם נכתבו אותיות השם שלא כסדרן, הספר תורה פסול, וכן דעת הרב בנו של הרב שמש צדקה ז"ל ([יו"ד] סימן ב"ן [בהגהה בדף צ"ט ע"ד]). ומינה דספר תורה בדפוס פסול, דזמנין שנדפס האות האחרונה קודם לראשונה. וגם הרב תשובה מאהבה ז"ל (ח"ג סימן שצ"א) אסר הדפוס בספר תורה מטעם זה, וכן דעת הרב דבר בעתו ז"ל [בפירוש המשניות יומא פ"ג משנה י"א]. ולדעת הרב זרע אמת ז"ל (א"ח סימן ו'), אם נכתבו אותיות השם שלא כסדרן לא מפסיל ספר תורה, ושם ציינתי תשובת הרב משאת בנימין ז"ל (סימן צ"ט). ע"ש. ועיין לעטרת ראשנו מוה"ר המובהק בספר פני מבין ז"ל (ח"א דף ס"ו ע"ב), שכתב, שמדברי הרב משאת בנימין, יש לצדד דאפילו לצאת ידי חובת מצות כתיבת ספר תורה, אם לקח עורות ועשאם כדינם והדפיס ספר תורה עליהם דיצא ידי חובה. ובהשמטות (דף קע"ט ע"ד) הביא משם הרב מהר"ם בן חביב ז"ל בספר גט פשוט ([סימן קכ"ה] סקט"ו דף מ"א ע"ב), שכתב דמדברי הרב לחם חמודות [דברי חמודות הלכות תפלין אות כ"ג], והרב מנחם עזריה ז"ל [סימן צ"ג] יש ללמוד דספר תורה שהדפיס בדיו ובגויל דכשר. ע"ש. וקשיא טובא לרוב בקיאותו איך לא הזכיר דמלתא כדנא קאי בפלוגתא כנזכר, ולדעת הרב גינת ורדים ודעימיה ז"ל יש לפסול כשאותיות השם לא נכתבו כסדרן, ולסברת הנהו רבוותא שהזכיר מוה"ר ז"ל יש לומר חדא מתרתי, או דלא הוו בקיאי במלאכת הדפוס שהאות אחרונה נדפסת תחלה והוו שלא כסדרן, או דסבירא להו כסברת הרב זרע אמת ז"ל דאין לבדות איסור מלבנו שלא הוזכר בתלמוד, ושרי לכתוב השם שלא כסדרו. ועיין להרב שבת של מי בספרו הבהיר מתן בסתר בקונטרס התשובות הנקרא מגד שמים (סימן ל"ה) נשאל, בכותב ספר תורה שקידש שם אחד של הוי"ה, התחיל לכתוב וכתב יו"ד וא"ו ה"א והרגיש שטעה, אם יכול למחוק, ובתוך התשובה כתב, ועלה בדעתי להורות, שימחוק תיבה ראשונה, או שתי תיבות הקודמות, ויכתבם על הגרד כתיבה קצת דחוקה, ואחר כך יכתוב יו"ד מתחלת השם, ומהיו"ד שכבר כתב יעשה ה"א, ויחזור על השם מלא בהעברת הקולמוס, ובהכי ינצל ממחיקת השם וכו'. ע"כ. ולא חלי ולא מרגיש דאם כך הוה ליה אותיות השם שלא כסדרן, והיה לו להזכיר מחלוקת זה. ואולי יש ליישב.

(פתח הדביר ח"ד – השמטות)

כ"א) שם שי"ן בולטת מקמטי העור. כתב מג"א (סקנ"ז), אלא שלא רצה לאומרו למעשה. עכ"ל. נ"ב: עיין בשו"ת משאת בנימין (סימן צ"ט).

(שו"ת תשובה מאהבה – ח"ב סימן ר"כ)

כ"ב) שם שי"ן בולטת מקמטי העור. כתב במג"א (סקנ"ז), ולי נראה דבתפלין ומזוזות פסול וכו', ופעמים שנדפס האות השני קודם לראשון. [ע"כ]. עיין בתשובת נפש חיה (יו"ד סימן פ"א) [ש]הוכיח מדבריו דבבת אחת הוי כסדרן. וכתב שם, מירושלמי [דמאי פ"ז ה"ו] משמע דבת אחת לא הוי כסדרן. ועיין בספר כלי חמדה [פלוצקי] לפרשת ראה (אות ג') מה שכתב בענין זה.

(מגיני חיים)

הערות וציונים

13. נדפס בסמוך אות י"ח. 14. ועיין עוד מה שכתב בזה הרב המחבר זצ"ל בחלק ד' בהשמטות (נדפס בסמוך אות כ') ובחלק ב' קונטרס אחרון (סק"ג, נדפס במלואים שבסוף הספר אות י"א). 15. נדפס בסמוך אות י"ט. 16. נדפס במלואים שבסוף הספר אות י"א.

אוצר ההלכה

כ"ג) שם שי"ן בולטת מקמטי העור. כתב מג"א (סקנ"ז) בשם מנחם עזריה [רמ"ע מפאנו סימן צ"ג], דספר תורה ותפלין פסול בחקיקה וכו', ובתוס' גיטין [כ. ד"ה למימרא] משמע דחקיקה כשר בספר תורה כדאשכחן בלוחות. זה תמוה מאד, דהתוס' לא כתבו אלא דהוה כתיבה, אבל ספר תורה דבעי על הספר בדיו, וכמו שהוכיחו התוס' באריכות בשבת (דף קט"ו ע"ב) ד"ה מגילה, ע"ש, ודאי לא מהני חקיקה. ואולי כוונתו כשהוא חוקק בדיו. וצ"ע. ובזה נראה ליישב קושיית התוס' [סנהדרין מח: ד"ה אע"פ] על רש"י [שם ד"ה אע"ג] שהביא המג"א (סקנ"א), דרש"י סבירא ליה דעור הבתים אין צריך עיבוד לשמה, והקשו, דהא בספר תורה אמרינן בגיטין [נד:] דגווילין לא עבדתי לשמן פסול, ואין לחלק דעור הבתים שאני, דהא שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני. וסיימו [התוס'] במנחות [מב: ד"ה עד], כדמוכח בפרק במה מדליקין [שבת כח:]. והיינו דפריך שם גבי עור בהמה טמאה משי"ן. ולפי זה ודאי אינה הוכחה כלל, דודאי לענין עור בהמה טמאה כיון דהשי"ן הוה כתיבה אם כן ודאי צריך מותר בפיך, אבל ספר בדיו הרי ודאי לא צריך בשי"ן דהרי אינה עשויה אלא מקמטים דהוה חקיקה. והרי מבואר במגילה [יז.] דפסול דפתרא הוה משום ספר, ואם כן בעור הבתים דלא בעי ספר אין צריך כלל עיבוד, ואם כן ודאי לא שייך להצריכו לשמה.
(חבל יוסף)

כ"ד) שם שי"ן בולטת מקמטי העור. כתב במג"א (סקנ"ז), אך לכתחלה יש ליזהר. עיין יו"ד סימן רע"א ט"ז (סק"ח) לענין ספרים הנדפסים שלא יקילו בהן. (חדושי מהרי"ש)

כ"ה) שם שי"ן בולטת מקמטי העור. נשאלתי מאברך אחד בתפלין של ראש שהפרשיות הם בכתב ספרדי, והשי"ן שעל הבתים בכתב אשכנזי, אם יש פקפוק בזה? והשבתי שאין לחוש, ומעשים בכל יום בחו"ל שהיינו קונים מבתים אלו של אשכנזים. [אמר המגיה: ואם השי"ן האשכנזית חודה מגיע עד התפר, והשי"ן הספרדית אין לה חוד מגיע עד התפר, ודאי האשכנזית עדיפא. ועיין בשו"ת איש מצליח לאבא מארי הגאון זצ"ל (א"ח סימן ז') עש"ב. נאמ"ן ס"ט].
(נפש חיה – צבאן, מערכת ת' אות ט')

כ"ו) שם הלכה למשה מסיני וכו' אחת מימינו ואחת משמאלו. כתב בפרי מגדים [אשל אברהם סקנ"ח], לשון שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני [מנחות לה.], הכוונה על שתי השינ"ן, דכל אחת מעכבת. ועיין במקדש מעט שבספר דעת קדושים (ס"ק קע"ה) שכתב, דיש שעושין שי"ן ככתב וועליש, וכשר. ויותר נכון כהעושים אותה כתמונת שי"ן שאנו כותבין עתה בסת"מ.
(ארחות חיים – ספינקא סקפ"א)

כ"ז) שם שי"ן של ימין המניח של שלשה ראשים ושל שמאל המניח של ארבעה ראשים. כתב בבית יוסף בשם ספר דפוס של תפלין [בהג"ה לסמ"ג עשין כ"ב, דף ק"ד ע"ד] מאומן בקי לעשות תפלין: שמעתי הטעם של שני שינ"ן משלשה ראשין וארבעה ראשין, שהוא כנגד שתי כתיבות שיש לנו, כתב הלוחות הברית וכתב ספר תורה, כתב הלוחות היה כתיבה שוקעת שנאמר "חרות על הלוחות" [שמות ל"ב, ט"ז], הרי שכל האותיות היו מן האויר, נמצא [שיש] לשי"ן ארבע דפנות לשלשה אוירים והיא שי"ן לארבעה ראשין של קמטים, ונעשה שי"ן משלשה האוירים, ואם היו שם שתי יודי"ן לא תהיה בגופו שי"ן, לפי שהראש אמצעי צריך שיגיע עד שולי השתים בכתיבה (נפרדי') [ספרדית] וכן לשוקעת, והשניה כתיבה בולטת הוא כתב הספר תורה שכתבו משה רבנו עליו השלום שהוא בולט על הקלף. לפיכך שי"ן של ארבעה ראשין כנגד שי"ן של פרשת קדש לי, היא ראשונה לבתים, כמו שכתב הלוחות קדם לכתב ספר תורה, ועוד שהוא כתב הבורא יתברך ראוי להיות ראשון. וכן קבלתי מכל מלמדי כי פרשת קדש לי כנגד שי"ן של ארבעה ראשים. עד כאן.
(שלחן גבוה סקצ"ט)

כ"ח) שם של ימין המניח של שלשה ראשים ושל שמאל המניח של ארבעה ראשים. כתב בית יוסף (ע"ב שיטה נ'), וכתוב בספרי הדפוס [סמ"ג עשין כ"ב, דף ק"ד ע"ד בהגה] על זה וכו'. נ"ב: עיין בביאורי מוהר"ר אייזיק שטיין לסמ"ג, ובב"ח [אות כ"ט], ובלחם חמודות ([דברי חמודות הלכות תפלין] אות כ"ד וכ"ז). (שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקל"ז)

כ"ט) שם של ימין המניח של שלשה ראשים, ושל שמאל המניח של ארבעה ראשים. יעוין בזוהר הקדוש, פרשת פנחס רעיא מהימנא [דף רנ"ד ע"א], מנורה שבע בוצינין (שלה) [דילה] וכו'. (נפש חיה)

ל') שם של ימין המניח. כתב במג"א (סקנ"ח), של ארבעה ראשין היא חשובה. ויש לומר בדרך רמז: **שי"ן, דלי"ת יודי"ן,** [ראשי תיבות] **שם שדי.** (חדושי מהרי"ש)

ל"א) שם של ימין המניח. עיין מג"א [סקנ"ח] דלכן שי"ן דארבעה ראשים לימין הקורא, דחשיב, שהיה בלוחות [ע"כ]. ומ"ם סתום חשוב מטעם זה מפתוח, ולכן סתום שעשאו פתוח פסול, ולהיפוך כשר[17]. ועיין ריש זבחים לשם גבוה מהן כשרים, לשם נמוך פסולין. (רכוש הים)

ל"ב) שם של ארבעה ראשים. כתב בית יוסף (ע"ג שיטה י"א), אבל אנו נוהגין לעשות השינ"ן בדפוס וכו'. נ"ב: [עיין בשו"ת] הרמ"ע מפאנו (סימן ל"ח). נראה, דמנהג שינ"ן שלנו שעושין (מסיטא) [משיט"א] עיקר, ולא בעינן כתיבה

הערות וציונים

17. ראה בשלחן ערוך לעיל סעיף י"ח. וצריך עיון.

אוצר ההלכה

אשורית ממש. ומכל מקום צריך שלא יהיו נוגעין השני יודי״ן עד שולי האות, דלא כרוב סופרים שאינן נזהרין בזה[18].
(שיירי כנסת הגדולה הגב״י סקל״ח)

ל״ג) שם של ארבעה ראשים. כתב בית יוסף (דף ל׳ ע״ג שיטה י״א), אבל נוהגין לעשות השיני״ן בדפוס וכו׳. נ״ב: כתב הב״ח [אות כ״ט] דכפי טעם הנקדן צריך שלא יהיו נוגעין השני יודי״ן עד שולי האות. ודלא כרוב סופרים שאינן נזהרין בזה. ולי נראה שאין לזוז ממנהג אבותינו, שהנקדן המציא טעם מלבו. מג״א (סקנ״ט). (יד אהרן הגב״י)

ל״ד) שם של ארבעה ראשים. כתב בית יוסף (ע״ג שיטה ח״י), אבל אנו נוהגין לעשות השיני״ן בדפוס וכו׳. נ״ב: כתב הרב החבי״ב ז״ל בשיירי כנסת הגדולה (אות ל״ח)[19] ומכל מקום צריך ליזהר שלא יהיו נוגעין השני יודי״ן עד שולי האות, דלא כרוב סופרים שאינן נזהרין בזה. ע״כ. והן הן דברי הב״ח ז״ל [אות כ״ט], ולכן צריך לכתוב בסוף דבריו ב״ח. והמג״א (ס״ק (נ״ח) [נ״ט]) כתב, דאנו אין לנו לזוז ממנהג אבותינו, וכי היכי דבשי״ן בת שלשה [ראשים] צריך היו״ד ליגע, הכי נמי בת ארבעה [ראשים] צריכין שניהם ליגע למטה. וכתב מהר״י עייאש ז״ל בספר בית יאודה (ח״ב סימן פ״ח), והנראה לע״ד דעיקר הוא כדברי המג״א ז״ל, ואין לשנות ממנהגנו.
(יד אהרן מהדורא בתרא הגב״י סקל״ג)

ל״ה) שם של ארבעה ראשים. דיני כתיבת התפלין ותיקונם, המה מבוארים בארוכה בשלחן ערוך, ובכתבי האר״י על פי הסוד, ובאו בדפוס בספר מצת שמורים. ומצאתי כתוב בשם כמה גדולים מהשי״ן שבתפלין שיש בה ארבעה ראשים, אותם השני יודי״ן שבתוכה אינם רשאים ליגע בשולי השי״ן כדי שתהא דומה לשי״ן שהיתה בלוחות. [עיין מגן אברהם סקנ״ט].
(סולת בלולה – מקור חכמה)

ל״ו) שם של ארבעה ראשים. כתב באר היטב (סקס״ג), ומגן אברהם (סקנ״ט) פסק דצריכין ליגע היודי״ן למטה בשי״ן. אם כן יעשה ארבעה ראשין יודי״ן ממש, דלא כעושין רק קוין ומגיע עד שוליים, תרתי דסתרן הוי. אשל אברהם.
(באר יעקב – קרוייזר ס״ק ק״ו)

ל״ז) שם הגה מיהו אם היפך אינו נפסל. הא אם חיסר פסול. אשל אברהם [סקנ״ח]. (באר יעקב – קרוייזר ס״ק ק״ז)

הערות וציונים

18. עיין להרב יד אהרן מהדורא בתרא (הגב״י סקל״ג, נדפס לקמן אות ל״ד) שהעיר שסיום דברי הרב ״ומכל מקום צריך״ וכו׳, הם דברי הב״ח. והאמת היא שכל דברי הרב כאן מתיבות ״נראה דמנהג״ וכו׳, הם דברי הב״ח, וצ״ע מדוע לא העיר על הכל, ואולי לא ראה דברי הב״ח במקומם רק מתוך מגן אברהם (סקנ״ט) שהעתיק חלק מדברי הב״ח, והביאו הרב יד אהרן במהדורא קמא (נדפס בסמוך אות ל״ג). 19. נדפס לעיל אות ל״ב.

באר הגולה

מג חריץ של שי"ן, דהיינו חודה למטה, יגיע עד מקום התפר: הגה. וכן היו"ד שבשי"ן צריך ליגע למטה בשולי השי"ן (סמ"ג [עשין כ"ג, דף ק"ד ע"ד]). ולפ שכשם שולי השי"ן הרבה, פלג שבשי"ן יהא גרמה על התפר (גרוך שמחר [עמוד נ"פ בתיקון תפלין]):

פ. מנחות לה. לפירוש היש מפרשים שהביא הרא"ש [הלכות תפלין סימן ח'].

אוצר ההלכה

א) סעיף מ"ג חריץ של שי"ן וכו'. כבר נתבאר לעיל (ס"ק צ"ה)[1] שכתב הרא"ש [הלכות תפלין סימן ח'] כן בשם יש מפרשים, ושנהגו כן העולם כשני הפירושים. יעוין שם. (שלחן גבוה ס"ק ק"א)

ב) שם חריץ של שי"ן דהיינו חודה למטה יגיע עד מקום התפר. לימוד ערוך הוא בידי כל סופרי סת"ם בזמננו הן ספרדים והן אשכנזים אשר שמענו שמעם, ומקובל בידם דור אחר דור, בשיני"ן של תפלין של ראש של שלשה ראשים ושל ארבעה ראשים, להוציא קו למטה מתחת למושב השי"ן, בספרדית לצד שמאל, ובאשכנזית באמצע, ולהמשיכו עד מקום התפר. כאשר יראה כל אדם בכל התפלין שבעירנו ג'רבא ובעיר ואם בישראל תונס, וגם הבאים מארץ הקודש ת"ו ושאר ארצות. שבכולם נמצא הקו הזה בשני השיני"ן. ורק יש שהקו ארוך כל צרכו ומגיע יפה עד התפר, ויש שאין מגיע ממש רק סמוך, אבל אין גם אחד שחסר הקו לגמרי.

ויסוד דבר זה הוא מגמרא דמנחות (דף ל"ה ע"א) דאמר אביי, צריך שיגיע חריץ למקום התפר. רב דימי אמר כיון דמינכר תו לא צריך. ופירש רש"י, וצריך שיגיע חריץ שבין בית לבית וכו'. והרא"ש בהלכות קטנות (הלכות תפלין סימן ח') והובא בבית יוסף (סימן ל"ב), כתב, שיש מפרשים שחריץ של שי"ן דהיינו חודה של שי"ן למטה, יגיע עד איחוי התפר. וכפירוש זה נראה (כן גירסת מרן. ולא כגירסתנו[2], ועיין להרב מעדני יום טוב [אות ו']) וכו'. ונהגו כשני הפירושים וכו'. ע"ש. ולכן מרן בשלחן ערוך קבע פירוש רש"י בסעיף מ'. ובסעיף מ"ג כתב חריץ של שי"ן, דהיינו חודה למטה יגיע עד מקום התפר ע"כ. והיינו כפירוש היש מפרשים.

וענין החוד הזה למטה, מבואר בבית יוסף (סימן ל"ו) שהביא מספר ברוך שאמר צורות האותיות. ובאות שי"ן כתב הרב ברוך שאמר בשם הרוקח, שיהיו השלשה ראשים מחוברים למטה במקום אחד ועומדים על רגל אחת. ושמה יהיה חד למטה. דאמרינן בפרק הבונה [שבת קד.] [שי"ן שקר וכו', מאי טעמא שיקרא אחדא כרעא קאי וכו', שיקרא לא קאי] וכו'. וכן הביא עוד הבית יוסף שם לקמן בשם הר"ן בפרק הבונה [שבת לז: ד"ה ואמרינן] אהא דאמרינן שקר אחד כרעא, לעשות השי"ן חד ולא רחב ושכן כתב המנהיג [סימן קנ"ז ד"ה למדנו עשייתן, דף צ"ג ע"ב]. ע"ש. והיינו כזה: . ואמנם צורה זו לאשכנזים. וכידוע שכל צורות האותיות המובאות בבית יוסף שם מספר הנ"ל הם בכתיבה אשכנזית. וכבר העיר ה' רוח רב גדול היעב"ץ במור וקציעה שלו שם. ואסף איש טהור צורות האותיות בכתיבה ספרדית שקרא לה "המאושרת" ורוחו הוא קיבצן בלשון צחה, ואיישר חיליה. (מרן ספרדי אסף צורות אשכנזיות והיעב"ץ אשכנזי אסף צורות ספרדיות. לאות שאין חייץ בין העדות). וממנו העתיקו כל הבאים אחריו, החל מהחיד"א בלדוד אמת (סימן י"ג אות ג') ועד הרב קול יעקב (סימן ל"ו). ומבואר שם דשי"ן בספרדית יש לה מושב רחב מעט. ע"ש. ובודאי אין יכולים להכחיש מה שכתוב בגמרא, שקר אחד כרעא קאי. אבל הם יפרשו שזהו נאמר על שיפוע המושב של השי"ן שמשפע מימין לשמאל. וכמתבאר מלשון המור וקציעה שם, שכתב, והמושב אינו ישר מאד, ע"ש, כלומר אלא משופע קצת כזה: . ועל השיפוע הזה בסופו לצד שמאל שהוא חד אמרו בגמרא שקר אחד כרעא קאי. וכמה זימנין מיתרמי בסוף השיפוע הנזכר חוד ממש, יען שדרך הכתיבה לעשות תחלה הקו הימני עם המושב משופע, ועליו מטיל הקו השמאלי מלמעלה למטה, ובהמשכתו פולט הקולמוס כמה פעמים מעט מתחת למושב כזה: . באופן שהשי"ן בין באשכנזית ובין בספרדית יש לה חוד למטה. ועליו אומרים היש מפרשים והרא"ש ואחריהם מרן, שצריך להיות אותו חוד מגיע עד מקום התפר.

ואמנם באופן הגעה זו, יש שני דרכים. אם להוציא קו מן החוד ולהמשיכו למטה עד התפר, כמו שאנו רואים בעינינו בתפלין הבאים יום ליום לידינו, דהיינו באשכנזית כזה: ובספרדית כזה: . וכן כשנכנס בני מאיר יצ"ו לבר מצוה בשנת התשי"ח קיבל דורון דרשה הסה"ק "דורון לבר מצוה". וראיתי בעמוד מ"ט מצויירות השיני"ן אשכנזית וספרדית עם חודיהן ממש כמו שציירנו. והדרך השני הוא, שאינו מאריך וממשיך כלום, אלא מוריד השי"ן כמות שהיא למטה, עד שמגיע ראש חודה התחתון למקום התפר, באשכנזית כזה:

הערות וציונים

1. נדפס לעיל סעיף מ' אות כ"ג. 2. זה לשון הרא"ש בהלכות קטנות שלפנינו: וצריך שיגיע חריץ למקום התפר, פירוש חריץ של שי"ן למטה יגיע עד מקום התפר. ורש"י פירש צריך שיגיע חריץ של הבדלת הבתים עד מקום התפר. "ופירושו נראה", מדאמר של שי"ן ולא אמר של תיתורא. עכ"ל. ומרן הבית יוסף אחר שהביא פירוש רש"י כתב וז"ל: והרא"ש כתב שיש מפרשים שחריץ של שי"ן דהיינו חודה של שי"ן למטה יגיע עד איחוי התפר. "וכפירוש זה נראה" וכו'. עכ"ל. והרב מעדני יום טוב שם הביא בשם ספרים אחרים (והיא גירסת פירוש הרא"ש על הרי"ף) שגרסו בדברי הרא"ש שלפנינו בזו הלשון: והפירוש הראשון נראה עיקר. (הערה זו וכן ההערות הבאות מועתקות מתוך ביאור "שיח אלעזר" על שו"ת איש מצליח החדש).

אוצר ההלכה

ובספרדית כזה: ש , כי התכלית אחד, שיגיע החוד למטה במקום התפר, ולכל אחד מהדרכים האלו יש יסוד בפוסקים כאשר נבאר בס"ד.

דהנה הטור כתב, והשינ"ן ימשוך למטה עד שיגיע חריץ השי"ן ותחתיתו עד מקום התפר. ע"כ. ויכולים לפרש כדרך הראשון הנזכר, דימשוך, רצונו לומר יאריך. עד שיגיע חריץ השי"ן, רצונו לומר החוד. ותחתיתו, רצונו לומר סופו עד מקום התפר. ותדע שאם כוונתו להוריד השי"ן, לא הוה ליה למימר ימשוך, אלא יאמר, יעשה למטה, [דלשון ימשוך לא שייך אלא על דבר קיים]. שהרי להטור שם עושה השי"ן בידים מקמטי העור ולא בדפוס, ואם כן אין השי"ן עדיין בעולם שיאמר עליה למשוך אותה למטה. אלא ודאי שאחר שעשה השי"ן ימשוך רוצה לומר יאריך חודה עד למטה.

אמנם ממה שכתב עליו בדרכי משה שם [אות י"ט] בשם הרב ברוך שאמר [עמוד נ' אות כ"ד], שלא ימשוך למטה הרבה עד שתחתית השי"ן לא יהא ניכר, דצריך שכל השי"ן יהא נראה, ע"כ, ופסקו בהגה סעיף מ"ג, נראה שהבין דימשוך היינו להוריד השי"ן, ולפיכך מזהיר שלא יורידנה הרבה עד שיתכסו שוליה, אלא יוריד מעט דוקא כשיעור להגיע ראש החוד בלבד, ואף על פי שאינה עדיין בעולם [ואם כן מהו לשון ימשוך שכתב הטור], מכל מקום בדרך הדמיון מציירים אותה כעצם מופשט ואומרים עליה להורידה למטה. וכן הוא לשון הרב מלאכת שמים (כלל י"ח בחכמה סעיף ט'), חריץ של שינ"ן הללו דהיינו חודה למטה, יגיע עד התפר דהיינו עד התיתורא, אמנם לא ימשכנו כל כך למטה עד שיכנס קצת משולי השי"ן תחת התיתורא, אלא גם קצה התחתון של השי"ן יהיה נראה על התפר. ע"כ. גם הרב קסת הסופר (סימן כ"א סעיף ט') כתב וז"ל: חריץ של שי"ן דהיינו חודה למטה, יגיע עד מקום התפר דהיינו עד התיתורא, אך לא למטה כל כך עד שתתכסה מקצתה בתיתורא, אלא גם קצה התחתון יהיה נראה על התיתורא. ע"כ. הנה מדברי כולם נראה כדרך הב' הנ"ל. גם הרב חיי אדם (כלל י"ד אות ג') שכתב, ידקדק שהשינ"ן יגיעו עד התיתורא, ממש, ואם לא הגיעו צ"ע, ושתהיה רגל השי"ן נראית, וראיתי כמה תפלין שהרגל של השי"ן מכוסה ונכנסת בתיתורא, ויש שאינן מגיעין עד התיתורא ממש. ע"כ. נראה מדבריו ששני הדינים גורמים זה לזה, שעל ידי שצריך שהשינ"ן יגיעו עד התיתורא ממש, גורם שבכמה תפלין הרגל של השי"ן, רצונו לומר שוליה, מכוסה, ועל ידי שצריך שתהיה רגל השי"ן נראית, גורם שיש שאינם מגיעין עד התיתורא ממש, לפי שקשה עליהם לצמצם להגיע ראש החוד דוקא. וכל זה מוכיח כדרך השני הנ"ל, דאילו לדרך הראשון קל מאד לתקן, להגביה השי"ן למעלה שתהיה כולה גלויה, ורק חודה יאריך למטה עד התיתורא ממש.

אמנם באשכול (ח"ב עמוד 82) בביאור הרב נחל אשכול [אות ז'] ראיתי שכתב לפירוש היש מפרשים דקאי על שי"ן של תפלין שצריכה להגיע בקו התחתון למקום תיתורא. ע"כ. ואיזה קו תחתון יש לה לשי"ן? הרי אין רק חוד באשכנזית, שהרב הנזכר אשכנזי, וגם בספרדית שיש מושב אינו נקרא קו. אלא ודאי כוונתו על הקו שמוציאין למטה כדרך הראשון הנ"ל, וזה אומרו שצריכה להגיע למקום תיתורא על ידי קו התחתון שעושין לה.

וכן יש להבין ברור מדברי המרדכי בהלכות קטנות [דף י"א ע"ב] וז"ל: וצריך שיגיע חריץ למקום התפר וכו', יש מפרשים דקאי אשי"ן דאיירי ביה, שצריך שיהא רגל החיצון מגיע עד בית מושבם למטה (שהוא תיתורא כדמפרש אח"כ). אי נמי היו"ד שבתוך השי"ן יגיע עד מקום התפר. וכן עושין עתה כותבי תפלין, שמגיעין רגל החיצון ופנימי של שי"ן עד למטה במקום מושבם שהוא תיתורא. ורש"י ז"ל פירש וכו'. ולי הדיוט קשה לי לפירוש הראשון (היינו פירוש היש מפרשים לאפוקי פירוש רש"י) דלא מיקרי חריץ אלא אדרבה בולט. ועוד, דיותר נראה שי"ן כצורתה כשאין מגיע יו"ד אמצעי לחריץ. ע"כ. הנה אומר הרב ז"ל, דלפירוש היש מפרשים גופיה יש שני פירושים. או דקאי על רגל החיצון או על היו"ד שבתוך השי"ן. וכותבי תפלין שבזמן המרדכי כנראה היו יוצאין ידי שניהם שמגיעין רגל החיצון ופנימי. ואמנם המרדכי עצמו הקשה שתי קושיות, הראשונה שייכת לפירוש היש מפרשים עצמו (לשני הפירושים שבו) דלא מיקרי חריץ אלא בולט, ואנן בדידן לא חיישינן לקושיה זו, כיון דאדרבה הרא"ש כתב דפירוש היש מפרשים נראה וכו' וכנזכר לעיל. ויש לנו בתירוצה, דכיון דכתיבה שלא בדיו, רגילה להיות על ידי חריצה כענין שנאמר "חרות על הלוחות" [שמות ל"ב, ט"ז], אף על גב דהכא הוי בולט, קרי ליה חריץ כרגיל. [ועוד יש לומר דקרי ליה חריץ כלפי פנים שנראה כאילו האות מבפנים חרוצה, ובולטת כלפי חוץ. נאמ"ן ס"ט]. אבל הקושיא השניה של המרדכי שכתב: ועוד דיותר נראה שי"ן כצורתה כשאין מגיע יו"ד אמצעי לחריץ, נראה להדיא דקשיא ליה דוקא לפירוש השני בפירוש היש מפרשים דקאי על יו"ד האמצעי. אך לפירוש הראשון דקאי על רגל החיצון ניחא ליה. ולקמן בס"ד נעמוד על זה ועל זולת זה.

אבל עכשיו נאמר בדרך כלל, שאין לכל דברים אלו קיום כי אם לפי הדרך הראשון שכתבנו לעיל, להגיע חודה של שי"ן על ידי קו לתיתורא. דאילו כדרך השני להוריד השי"ן למטה עד שמגיע חודה לתיתורא, היכי משכחת לה להגיע רגל החיצון בלא הפנימי או להיפך? לא מיבעיא בשי"ן אשכנזית ששלש הרגלים מקובצות יחד באותו חוד התחתון, אלא אפילו בספרדית, על כל פנים שתי הרגלים האחרונות של שני היודי"ן – האמצעי והחיצון – מקובצות יחד בסוף המושב לצד שמאל ששם החוד, וכמבואר במור וקציעה וכל מביאי דבריו. [וכן כתב בסמ"ג (ריש עשין כ"ב) בהגהת הנקדן והובא בבית יוסף (סוף סימן ל"ב בד"ה וכה יעשה יקח דפוס וכו'), וז"ל: לפי שהראש אמצעי (של שי"ן) צריך שיגיע עד שולי השתים בכתיבה ספרדית. ופירש הרב מור וקציעה שם שצריך שיגיע עד שולי השתים שבקצוות המשופעים

אוצר ההלכה

וכלים למטה בחידוד ונעשים רגל אחד כמו שהוא בכתיבה ספרדית כזה: ש . ע"ש. נאמ"ן ס"ט]. ולא כשל איזה דפוסים (ולא הכל) שמרוחקת הרגל האמצעית קצת מרגל השמאלית למטה במושב, אלא מדובקות יחד ממש, עד שמזה נמשך לפעמים [ש]מחמת המהירות נדבקת רגל האמצעית ברגל השמאלית עצמה למעלה קצת מן המושב, כזה: ש . ויש סופרים שהשיני"ן שלהם רובם ככולם כך. ועל זה באה השאלה בישיב משה (ח"ב סימן מ"ב) והכשיר. (ושם אין מבוארת השאלה יפה מחמת שחסר להם בדפוס הציור הנזכר)[3]. ע"ש. ומאחר ששתי הרגלים כלות בנקודה אחת, כשמגיע ראש החוד לתיתורא הרי אותה נקודה חוזרת לשתיהן יחד, והיאך המרדכי מחלקם לשני פירושים, ולמה אומר שיש קלקול צורה כשמגיע יו"ד אמצעי, שהרי כשמגיע ראש חוד השיפוע, אותה הגעה חוזרת לשניהם וכאמור. אלא ודאי שהכל על ידי קו דוקא.

איברא שעדיין צריך לפנים שהרי גם הקו יוצא מקיבוץ שלש הרגלים באשכנזית, או מקיבוץ שתים האחרונות בספרדית, ובהכרח תאמר דסבירא ליה שצריך קו מיוחד בכיוון לאותה רגל הצריכה. דהיינו באשכנזית, לפירוש ראשון עושה קו למטה באלכסון משמאל לימין בכיוון לרגל השמאלית, כזה: ש , ולפירוש שני קו ישר בכיוון ליו"ד אמצעי, כזה: ש . ובספרדית איפכא, דלפירוש ראשון קו ישר בכיוון לרגל השמאלית, כזה: ש , ולפירוש שני באלכסון מימין לשמאל בכיוון ליו"ד אמצעי, כזה: ש . ומאחר שהרב ז"ל אשכנזי ומסתמא מדבר בשי"ן אשכנזית, אם כן אפוא מדוע שתקו ביו"ד הימני לעשות גם כן כזה: ש ? ואפילו נאמר דמירי בספרדית שהיו"ד הימני נמשך בשפוע למושב, והמושב גם הוא משֻפע מימין לשמאל עד החוד, ולפיכך שתקו בימני שאין לו חוד. אכתי נחזי אנן, יו"ד הימני באשכנזית מה תהא עליו, ואמאן מהני פירושים תרמייה. ועוד הא דנהוג עלמא לעשות קו ישר בין באשכנזית ובין בספרדית, מדוע באשכנזית תפסו פירוש שני, ובספרדית תפסו פירוש ראשון לפי האמור[4]. ועוד עלינו לדעת במאי פליגי הני פירושים, שזה תפס לו השמאלי וזה האמצעי. ועוד הא דקאמר המרדכי בקושיא שניה דיותר נראית שי"ן כצורתה כשאין מגיע יו"ד אמצעי לחריץ, דמשמע דקשה לו לפירוש השני ולא לפירוש הראשון וכמו שכתבתי לעיל, צריך טעם מאי שנא אמצעי מחיצון, ודוחק לחלק בין קו ישר לקו אלכסון. וגם תיבת לחריץ שכתב: כשאין מגיע יו"ד אמצעי לחריץ, נראית כמשוללת הבנה, שהרי לפירוש השני מה שאמרו בגמרא וצריך שיגיע חריץ, קאי על היו"ד אמצעי, נמצא שהוא עצמו החריץ שיגיע לתיתורא. אם לא שתאמר שהזדמן כאן לקרות לתיתורא חריץ, על שם שעושים בה חריץ מרובע שמכניסים בו הבתים, כמו שקרא למעלה לתיתורא בית מושבם, על שם שמושיבים עליה הבתים, וחזר ופירש אחר כך שהוא תיתורא.

אמנם נראה שאין הפירוש במרדכי כמובן לכאורה, דלפירוש ראשון קאי על רגל החיצון לבדו, ולפירוש השני קאי על פנימי לבדו, וכותבי תפלין היו יוצאים ידי שניהם. דאם כן לא הוה ליה למימר וכן עושין עתה כותבי תפלין וכו', דתיבת "וכן" נראה כאילו עושין כמו שאמרנו, והרי לא אמרנו רק אחד מהם. אלא הוה ליה למימר ועתה כותבי תפלין מגיעין וכו'. ולכן נראה דלפירוש הראשון קאי על החיצון לבדו, ולפירוש השני מוסיף גם הפנימי מלבד החיצון, וזה אומרו אי נמי היו"ד שבתוך השי"ן וכו', כאילו אמר או גם כן היו"ד שבתוך השי"ן כזה: ש , ועל זה סיים וכן עושין עתה כותבי תפלין וכו' דהיינו כפירוש השני. והשתא בהא פליגי, דלפירוש ראשון קפדינן דוקא על חריץ של שי"ן עצמה, וזה אומרו רגל החיצון, היינו חודה של שי"ן למטה שהוא מבחוץ, וקראו רגל לפי שהוא רגל השי"ן עצמה כמו רגל הקו"ף והרי"ש, שעל שלשתן אמרו בגמרא שקר אחד כרעא קאי. ולפירוש שני חריץ שאמר אביי כולל כל חריצי השי"ן דהיינו אפילו יו"ד האמצעי. ועל כרחך מיירי בספרדית שאין ליו"ד הימני חוד ולפיכך לא דיברו עליו. אבל באשכנזית אין הכי נמי לפירוש שני צריך לשלשתן כזה: ש מה שאין כן לפירוש ראשון בין באשכנזית ובין בספרדית צריך דוקא קו ישר אחד כזה: ש ש , לפי שאין לה לשי"ן עצמה רק חוד אחד, ונהוג עלמא כפירוש ראשון, חדא, שהמרדכי הקשה על פירוש שני, ועוד דהרא"ש כתב להדיא דהיינו חודה של שי"ן למטה וכו'. ומובן שפיר הא דקשיא ליה להמרדכי מקלקול הצורה לפירוש שני ולא לפירוש הראשון, משום דלפירוש הראשון שאין רק קו אחד יורד מצד שמאל מתחת לשי"ן עד לתיתורא, עדיין צורתה עליה. וכבר הרב פרי חדש באה"ע (סימן קכ"ה סקט"ו) כתב וז"ל: וכן כשקוץ קטן כל דהו יוצא חוץ לאות, באופן שאינו משנה מצורת האות כלל וגם האות ניכרת ללא חכים ולא טיפש, גם בזה נראה לי להכשיר. ודברי הרב הנזכר (מהרד"ך [בית א' חדר ל']), רחוקים מן הדעת. ע"כ. והביאו הרב קול יעקב (סימן ל"ב אות ע"ו) והביא לו חברים. ע"ש. ובמאי דקמן, אפילו אם יהיה קו גדול אינו משנה מצורת השי"ן כלל. וגם מהרד"ך מודה בשי"ן זו שאין דינה ממש כסת"ם וגיטין (ואף על פי שהקפידו ליגע יודי"ה בשוליה, וגם שלא לעשות קוים פשוטים כמובא בסימן ל"ב (סעיף מ"ג) בהגה ובאחרונים שם, מכל מקום במה שפירשו בגמרא שאני). מה שאין כן לפירוש השני שיהיו בספרדית שני קוים יוצאים ממנה, ובאשכנזית שלשה קוים, ודאי מקלקל צורתה, ובשי"ן של ארבעה ראשים יותר ויותר. באופן דקו זה של יו"ד האמצעי העדרו טוב. ועל פי האמור גם תיבת לחריץ שבמרדכי נכונה, שהחריץ הוא רגל החיצון דהיינו חודה של שי"ן, שהכל מודים להגיעו לתיתורא, ועל זה קאמר דיותר נראה שי"ן כצורתה כשאין מגיע יו"ד אמצעי (בשוה) לחריץ, כלומר שאין מאריכין שניהם לתיתורא, דאז מתקלקלת צורתה

הערות וציונים

3. עיין בשו"ת איש מצליח החדש עם הערות "שיח אלעזר" (הערה 8), מה שכתב שם מרן הגאון ראש הישיבה שליט"א בביאור הדברים. 4. שהרי קו ישר בשי"ן אשכנזית הוא המשך יו"ד אמצעי, והוא כפירוש השני. ובספרדית קו ישר הוא המשך רגל השמאלית (החיצונה), והוא כפירוש הראשון.

אוצר ההלכה

וכאמור. ואם ישר בעיניך יותר כמו דאז מתקלקלת צורתה וכאמור. ואם ישר בעיניך יותר כמו שכתבנו בתחלה שקרא לתיתורא חריץ, אין זה מעלה ומוריד. וגם אריכותנו בביאור דברי המרדכי אינה צריכה לענין שבאנו ללמוד מדבריו כדרך הראשון שכתבנו לעיל, להגיע חודה של שי״ן לתיתורא על ידי קו, שזהו כבר נראה בעליל מכללות דבריו וכמו שכתבנו בראש אמי״ר בס״ד.

וראיתי להרב מלאכת שמים (כלל י״ח בבינה סוף סק״ג) שכתב, ודע שהרב ספר התרומה [סימן ר״ח] והמרדכי כתבו, שאם היודי״ן האמצעיות של השי״ן אינן ארוכות כל כך להגיע עד התפר אינו מגרע, ואדרבה על ידי זה נשלמת אות שי״ן ביותר, אבל החריץ של השי״ן עצמה הוא שצריך שיגיע וכו׳. ע״ש. וספר התרומה אינו מצוי אתי. ואמנם למדתי דמפרש [הרב מלאכת שמים] דברי המרדכי בשי״ן של ארבעה ראשים, ולשני היודי״ן האמצעיים קרי [המרדכי] בלשון יחיד יו״ד אמצעי כמו ״ויהי לי שור״ [בראשית ל״ב, ו׳], ואגב זה כתב בכל דבריו לשון יחיד. והשתא יש לומר דשפיר מיירי בשי״ן אשכנזית[5], וחודה של שי״ן משמש לשני היודי״ן החיצונים הימני והשמאלי, וכל שכן שישמש ליו״ד האמצעי שהוא נכחו ממש בשי״ן של שלשה ראשים. אבל בשי״ן של ארבעה ראשים, שני היודי״ן האמצעיים שמשני צדדי חודה של שי״ן, לפירוש שני צריך להאריך גם אותם כזה: . ובספרדית חודה של שי״ן משמש לשתי רגלים האחרונות, ורק בשי״ן של ארבעה ראשים, צריך להאריך גם היו״ד האמצעי הראשון הימני כזה: ועל זה הקשה המרדכי שזה קלקול צורתה, לפי שיש שלשה קוים באשכנזית או שנים בספרדית וכנזכר לעיל, ונהוג עלמא כפירוש ראשון כמו שכתבנו לעיל. אי נמי לכך יש עושין עכשיו כל ארבעת הראשים מקובצות לחודה של שי״ן. באשכנזית כזה: ובספרדית כזה: , לצאת לפי האמור גם ידי חובת פירוש השני.

שוב אחר ימים עזרני ה׳ והשגתי לשעה ספר התרומה, וראיתי (בסימן ר״ח) שכתב וז״ל: וגם צריך קמט השי״ן ארוכה עד למטה עד מקום התפר. והיינו דקאמר צריך שיגיע חריץ למקום התפר, פירוש חריץ של שי״ן, אבל חריץ אמצעי דהיינו היודי״ן שבתוכה אינן צריכין אריכות כל כך, לפי שעתה שהם קצרות נראה יותר כעין שי״ן. ע״כ. הנה להדיא כתב להאריך קמט השי״ן עד התפר, ושזהו מה שאמרו שיגיע חריץ וכו׳. אם כן הקמט הוא החריץ, ומפרש דהיינו חריץ של שי״ן, אבל חריץ אמצעי וכו׳ אינן צריכים אריכות וכו׳. אם כן מבואר תכלית ביאור להאריך חריץ של שי״ן דהיינו חודה עד התפר וכדרך הראשון הנ״ל, ולא להוריד השי״ן כדרך השני. וגם למדנו שצדקנו בס״ד בפירושנו לעיל בכוונת המרדכי שכתב אי נמי היו״ד שבתוך השי״ן וכו׳, דהיינו מלבד רגל החיצון, שהרי מדברי הרב ספר התרומה נראה כן, שבא לשלול שאין צריך להוסיף חריץ אמצעי וכו׳ על חריץ של שי״ן, ולא שיעלה על דעת לעשות אמצעי לבדו.

ואמנם נוכחתי דמה שכתב הרב מלאכת שמים הנ״ל שם, שאם היודי״ן האמצעיות של השי״ן וכו׳ הוא לקוח מספר התרומה, ואינו מוכרח שמפרש כן במרדכי, כי אולי כלל המרדכי עמו לפי שבכלל מאתים מנה[6], ולעולם להמרדכי גם בשי״ן של שלשה ראשים מצריך לפירוש שני להאריך גם יו״ד אמצעי, ומיירי בספרדית שאין חוד ליו״ד הימני ולכך לא דיברו עליו, אבל באשכנזית אין הכי נמי לפירוש שני צריך קו לשלשתן, הכל כמו שכתבנו בתחלה. ולפי זה בשי״ן של ארבעה ראשים, לפירוש שני, באשכנזית צריך קו לארבעתן, ובספרדית לשלשתן בלבד, שהימני אין לו חוד. אבל לפי האמת אחר שזכינו לראות דברי ספר התרומה ראוי לפרש דברי המרדכי כוותיה. חדא, דעל הרוב הוא לקוח ממנו, ועוד דלא לאפושי פלוגתא. וכבר ידועים דברי הרב ויקרא אברהם אדאדי בקונטרס ״זה הכלל״ (אות י״א) בשם הבית יוסף (יו״ד סימן רצ״ח) דמוטב לסבול דוחק הלשון ולא דוחק הענין. ע״ש. ואף על פי שלא נמצא שם, נאמן עלינו הרב ומי יודע איזה טעות סופר יש[7]. והכי נמי מוטב לסבול דוחק הלשון במרדכי דנקט לשון יחיד, שגם ספר התרומה כתב מתחלה חריץ אמצעי לשון יחיד וחזר ופירש דהיינו היודי״ן וכו׳, מלסבול דוחק הענין דמיירי בספרדית, ושאין חודה של שי״ן מספיק ליו״ד האמצעי שאצלו וכו׳, וכנזכר לעיל.

ואיך שיהיה, הנה לדאתן עלה, נמצינו למדין בס״ד מפורש מדברי ספר התרומה והמרדכי, כדרך הראשון הנ״ל, להגיע חודה של שי״ן לתיתורא על ידי אריכות והמשכה עד למטה. ואם כן נראה שגם הטור שכתב והשיניי״ן ימשוך וכו׳, יש לפרש דבריו יאריך וכמו שכתבנו לעיל בתחלה, ורק הרב ברוך

הערות וציונים

5. נראה דכוונת רבנו, דעד השתא סבירא ליה דאיירי בשי״ן של שלשה ראשים שכל רגליה מקובצות לנקודה אחת ומזה הוכרח רבנו בקושיא הראשונה לומר דהקוים נמשכים בכיוון אותה רגל הצריכה דאי לאו הכי במאי פליגי, ומזה נמשכה הקושיא דאם כן גם מיו״ד הימני אפשר למתוח קו, ומדוע שתקו בה. אלא ודאי דאיירי בספרדית שאין חוד ליו״ד הימני. אבל השתא דאמרינן דאיירי בשי״ן של ארבעה ראשים דאין כל הרגלים מתקבצות לנקודה אחת אין צריך למתוח קו מיוחד בכיוון אותה רגל הצריכה, אלא קו ישר אחד נמשך מהחוד, ועוד שני קוים מהיודי״ם האמצעיים. וממילא ניחא הקושיא הנ״ל, דבאמת לא שתקו מיו״ד הימני, דקו אמצעי עולה ליו״ד הימני והשמאלי, ושפיר מיירי בשי״ן אשכנזית. 6. פירוש, אפשר שהרב מלאכת שמים הבין שהמרדכי מיירי בשי״ן של שלש ראשים. ואף על פי כן כללו עם ספר התרומה, משום שבכלל מה שכתב המרדכי שאין צריך להאריך היו״ד האמצעי בשל שלש ראשים משום שאינה נראית כצורתה, נכלל ודאי שאין צריך להאריך שני האמצעיים בשל ארבעה, דהוי שינוי טפי. 7. עיין בשו״ת איש מצליח סימן ט״ו (דף ס״ד ע״ב) שנמצא בבית יוסף יו״ד סימן רכ״ח [סעיף ה׳]. ובקונטרס דרך ישרה חדושי חולין (דף צ״ח ע״ב), הבאתי בעניותי עוד סמוכין לכלל זה מדברי התוס׳ בבא בתרא (דף ב׳ ע״ב בד״ה ואימא וכו׳), והרב פרי תאר יו״ד (סימן ל׳ סוף סק״ג), והרב מעשה רקח פרק ח׳ מהלכות ברכות (הלכה י״א). ע״ש. ועיין עוד למהר״ם מלובלין בתוס׳ ביצה (דף ז׳ ע״ב) ולהרב פקודת אלעזר סימן נ״ח (דף פ׳ ע״ג). **נאמ״ן ס״ט.**

אוצר ההלכה

שאמר שהביא הדרכי משה [אות י״ט] הבין להוריד, ואחריו נמשכו הרב מלאכת שמים ודעימיה שהבאתי לעיל. והנה הרב מלאכת שמים גופיה ראתה עינו עין הבדולח דברי ספר התרומה והמרדכי להשתמש בהגעה זו על ידי אריכות קו, ורק בפנים העתיק דברי הטור כפי הבנת הרב ברוך שאמר, ומה בכך, מאחר דליכא פלוגתא לדינא, ולקושטא תרוייהו הילכתא נינהו שהתכלית אחד וכמו שכתבנו לעיל.

ואמנם החכם עיניו בראשו, שהדרך השנית להוריד השי״ן, היא מסוכנת חלילה, מחמת שבקל יבוא לכסות לפחות קצת משולי השי״ן, וכמו שהזהירו על זה הרב ברוך שאמר גופיה ודעמיה שהבאנו לעיל. וגם הבאנו דברי הרב חיי אדם שכתב וראיתי כמה תפלין שהרגל של שי״ן מכוסה וכו׳, ויש שאין מגיעין וכו׳, והכל מחמת שקשה לצמצם וכמו שכתבנו לעיל. ומעתה צא ולמד קל וחומר, שאם הם ז״ל אמרו כל זה בשי״ן אשכנזית שיש על כל פנים חוד גדול למטה, מה נענה אנן בשי״ן ספרדית שאין רק קצת שיפוע מימין לשמאל, שקשה מאד ליזהר להגיע דוקא ראש חוד השיפוע, ולהיות ריוח מפסיק בין כל המושב לתיתורא. כי בקל יתכסה חצי המושב או יותר, או שלא יגע החוד. ומה שכתב רבנו זלמן (סימן ל״ב סעיף ס״ד), ולא ימשוך השיני״ן הרבה אלא שגם חודן של שוליהן יהיה נראה על התפר לכתחלה. ע״כ. דמשמע דבדיעבד מיהא לית לן בה, שמא דוקא במתכסה החוד של השולים, אבל השולים עצמם נגלים משום דמיירי באשכנזית, אבל בספרדית אם המושב עצמו חציו וכל שכן רובו מכוסה צריך עיון. לא כן העושה כדרך הראשון הנ״ל נכון לבו בטוח בס״ד.

וכבר מלתי אמורה שכל התפלין שבאו לידינו הן ספרדים הן אשכנזים, כולם ראינום עשויות כדרך הראשון הנ״ל, ושכן מצויירות השיני״ן בספר דורון לבר מצוה, ולא שמענו מי שערער או רפרף בדבר, וכל שכן שאין מי אשר בחלמיש שלח ידו להסיר החוד הזה אפילו לעצמו, וכל שכן למסור לאחרים. עד האידנא שילהי אשתקד התשכ״ז, ראה זה חדש הרגיש בני יקירי, רא״ם צעירי (רחמים אליהו מאזוז) יצ״ו, בתפלין שקיבלו תלמידי ישיבתנו ״כסא רחמים ספרדית״ תכב״ץ ה׳ עליהם יחיו אמן, מסופר מומחה שאר בשרנו יצ״ו, בעירנו ג׳רבא יע״א, שאין בהם לא קו ולא חוד לגמרי, רק שי״ן גבוהה למעלה עם מושב רחב למטה, ואפילו שיפוע אין בה כלל, ובאיזה תפלין מהם נמצא הקו בצד אחד ומצד שני איננו. ולא ידענו מה זה ועל מה זה. וזאת לפנים בכל התפלין שלקחתי מאתו עצמו יצ״ו, בשביל בני שיחיו כשהיו לבני מצוה, נמצא בהם קו משני צדדים כראוי עד למטה מקום התפר. ונפלאנו מה ראה על ככה עתה לשנות.

ולענין הדין באלו האחרונים אם יש להכשיר לפחות בדיעבד, הנה בני רא״ם יצ״ו הנ״ל, עמד וימודד אר״ש בדברי הרב משבצות זהב (סימן ל״ב סקל״ו), והרב נשמת אדם (כלל י״ד אות ג׳), ורבנו זלמן (סעיף ס״ד), והרב אניה דיונה (הלכות תפלין פרק מ״ג אות ד׳), והרב מלאכת שמים (בבינה כלל י״ח סקי״ג), והרב עולת תמיד (סקנ״ב), והרב בית דוד א״ח (סימן כ״ח)[8], והרב צמח צדק החדש מליבאויטש (א״ח סימן ח׳), והרב כהונת עולם (סימן ע״ט). וזאת הלכה העלה דכשיש חוד יוצא למטה רק שאינו מגיע ממש עד התפר, דעת רוב הפוסקים להכשיר בדיעבד[9] וכו׳. וגם על הספק ספיקא שעשה המלאכת שמים הנ״ל, דילמא הפירוש כהרמב״ם [הלכות תפלין פ״ג הי״א] (ורש״י [מנחות לה. ד״ה וצריך], דלא קאי על השי״ן כלל), ואם תמצי לומר כהרא״ש [הלכות תפלין סימן ח׳] הלא על כל פנים גם בזה אין הוכחה דאביי פוסל בדיעבד וכו׳. ע״ש. עשה בני יצ״ו הנ״ל ספק שני בפשיטות על פי דעת הב״ח [אות כ״ו] בדעת הרא״ש והטור, דהלכה כרב דימי, וכמו שכתב הרב משבצות זהב, ושכן הביא הב״ח לבסוף מהמרדכי [הלכות קטנות דף י״א ע״ג] בשם רבנו אלחנן, וכן מצינו להרא״ם בספר יראים (סימן ט״ז) ע״ש. (ויש להוסיף אור זרוע הלכות תפלין (סימן תקס״ג דף ע״ז ע״ג) בשם רבנו שמחה. שהגיע לידי העתק שתי שורות ממנו כמו שכתבנו לבסוף בס״ד).

ולדאתן עלה מסיק וז״ל: אולם בנדון דידן שאין חוד יוצא מתחת השי״ן לגמרי, צריך עיון לע״ד להכשיר, דרב דימי קאמר בהדיא כיון דמינכר תו לא צריך, רצונו לומר כיון שניכר ויוצא קצת החוד אין צריך להגיע עד התפר, וכן הוא לשון הרב אור זרוע [שם] שהביא הרב דרכי משה [אות י״ט] דאם לא נגע לא מיפסיל, הרי שהכשיר בלא נגע עד התפר, אבל כשאיננו לגמרי מנין לנו להכשיר, ואין כאן ספק ספיקא רק ספק אחד שמא כהרמב״ם. אבל לפירוש היש מפרשים בעינן שניכר קצת. ועיין בתשובת מוה״ר רפאל טריביש בסוף ספר הרב כנסת הגדולה (חו״מ חלק ב׳ [אחר סימן רפ״ט] דף רפ״ח ע״ד)[10], שתמה על פירוש היש מפרשים, דאם כן מאי קאמר רב דימי כיון וכו׳, דאם רצונו לומר דשי״ן הוא דבעינן ותו לא מידי וכו׳, מאי זה דקאמר כיון דמינכר, דאם השי״ן אינה ניכרת במה יחול ההלכה דקאמרינן שי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני וכו׳. עש״ב. ולע״ד נראה פשוט על פי האמור כיון שניכר ויוצא קצת החוד מן השי״ן תו לא צריך להגיע עד התפר, מה שאין כן בנדון דידן לע״ד צריך עיון להכשיר. עד כאן דברי בני יצ״ו. ואיישר חיליה לאורייתא.

והדבר פשוט דאפילו לצד שכתב הרב מלאכת שמים הנ״ל והרב נשמת אדם, דילמא אין אביי פוסל בדיעבד, מכל

הערות וציונים

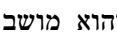
8. נדפס לעיל סעיף מ׳ אות ל״ג. 9. וכן כתבו הגר״ח פלאג׳י בספר רוח חיים והרב דברי צבי והרב פתחי תשובה, נדפסו לקמן באותיות: ד, ה, ו.
10. והדפסנו תשובתו זו במלואים שבסוף הספר (אות י״א ואילך) ע״ש.

אוצר ההלכה

מקום אין לנו שיקל אביי יותר מרב דימי[11]. [לכאורה אם אביי לכתחלה קאמר אם כן רב דימי דפליג עליה סובר דאפילו לכתחלה סגי במינכר דוקא ואם כן אפשר לומר בדיעבד לרב דימי אפילו לא מינכר כלל החוד כשר, והוא הדין לאביי בדיעבד כל שצורת שי״ן עליה אפילו בלא חוד כלל. מיהו שוב ראיתי במלאכת שמים במקומו שמפרש כן באור זרוע שהובא בדרכי משה (סימן ל״ב אות י״ט) דאביי לכתחלה קאמר, והצריך עיון במה שכתב הרב דרכי משה שכן משמע מהרמב״ם, דהא הרמב״ם מפרש על חריצי הבתים והתם מוכח מברייתא דאינו מעכב מדקתני אם אין חריצין ניכר פסולות משמע דבדיעבד בניכר סגי אבל אי קאי על השיני״ן מנא לן להכשיר בדיעבד וכו׳, ומכל מקום צירף זה לספק ספיקא כיון שאין לנו הוכחה דאביי פוסל בדיעבד. ע״ש. אולם בהגלות נגלות דברי הרב אור זרוע במקומם בהלכות תפלין (סוף סימן תקס״ג) הרואה יראה שם שכתב בשם רבנו שמחה דלכתחלה עבדינן כאביי ובדיעבד לא פסלינן כרב דימי מנהרדעא (והביאו אבא מארי הגאון זצ״ל לקמן בד״ה ובנלוה). ע״ש. ואם כן לא קשיא מידי על הרב דרכי משה דסבירא ליה כן גם בדעת הרמב״ם שפוסק בדיעבד כרב דימי, וכן כתב הב״ח בסימן ל״ב (בד״ה ויהיה החריץ ניכר וכו׳) בדעת הרמב״ם, ודלא כמו שכתב מרן בבית יוסף וכסף משנה. ע״ש. ומינה לדעת היש מפרשים דקאי על השי״ן דבדיעבד כשר אי מינכר, כרב דימי. ומוכח דאם לא ניכר החוד כלל גם בדיעבד פסול. ודו״ק. נאמ״ן ס״ט][12].

[הכלל העולה: א. בצורת השי״ן של שלשה וארבעה ראשים בתפלין של ראש, תלמוד ערוך בידי כל סופרי סת״מ להוציא קו למטה מתחת למושב השי״ן ולהמשיכו עד מקום התפר. ויסודתם בהררי קדש בגמרא מנחות ומרן בשלחן ערוך (סימן ל״ב סעיף מ״ג), וכן מתבאר מדברי המרדכי בהלכות קטנות ועוד אחרונים. ואם החוד יוצא למטה רק שאינו מגיע ממש עד התפר, יש להכשיר בדיעבד. אך אם אין חוד יוצא מתחת השי״ן לגמרי, צריך עיון אם יש להכשיר.

ב. ואמנם יש דרך אחרת להוריד השי״ן כמות שהיא למטה עד שמגיע ראש חודה לתפר. אבל צריך זהירות מרובה, היות ובנקל יבא לכסות קצת משוליה, ובפרט בשי״ן ספרדית. והנכון כמנהג הראשון שהוא מנהג כל הסופרים אשר שמענו ונדעם.

ג. הצורה המדויקת בשינ״י התפלין של ראש בדקדוק עצום מכתיבת יד קדשו של המחבר זצ״ל, לספרדים כזה: ואם עשה כזה: , או כזה: , כשר].

(שו״ת איש מצליח – חלק א׳ או״ח סימן ז׳)

ג׳) שם חריץ של שי״ן דהיינו חודה למטה. נראה דהחריץ הוא הקו התחתון שהוא מושב השי״ן, ועל זה כתב מרן שצריך שיהיה למטה עד מקום התפר דהיינו התיתורא, אבל מכל מקום לא ימשוך אותו הרבה שיהיה נכנס במקום הכנסת הבתים בתיתורא, ולא יהיה ניכר אלא היודי״ן והקוין וכמו שכתב מור״ם אחרי זה ולא ימשוך וכו׳. ויש שעושין השי״ן בבית למעלה אבל הקו השמאלי מושכין אותו עד מקום התפר כזה, וצ״ע אם מהני בכך, ואפשר דגם בדיעבד יש לפסול דאפשר דלא הוי צורת שי״ן. וכן ראיתי באיזה בתים ששולי השי״ן משוך למטה עד שאינו ניכר. ועיין להרב משנה ברורה נר״ו (בס״ק ר׳) שנסתפק אם פוסל בדיעבד. גם ראיתי לפעמים שיתקלקל צורת השי״ן ברוב הימים ונראה דצריך תיקון, דשי״ן הלכה למשה מסיני, וכן כתב הרב משנה ברורה נר״ו (בס״ק ק״ן), ע״ש.

תשובת רבו[13]: לענין חריץ של שי״ן, פשטן של דברים נראים כדברי כת״ר נר״ו, דחריץ היינו מושב (התפלין) [השי״ן], ומה שכתב ״חודה למטה״ היינו שהמושב נקרא חוד השי״ן שצריך להיות המושב חד, כמבואר בדין צורת האותיות, ונקרא חריץ כי תוכו נכנסת היו״ד האמצעית כמו שנכנסת לתוך החריץ. ועוד צריך ישוב אם יש לפסול אם אינו מגיע רק על ידי משיכת החוד השמאלי, וכן משמע מלשון ההגה והאחרונים[14]. אך מצד הצורה עצמה נראה שאין לפסול, וכמדומה שראיתי בספר אחד[15] שקיל וטרי בדין צורת השי״ן של תפלין אם מעכב שתהיה אשורית או גם באותיות רש״י, ואיני זכור ממנו כעת, ועוד יש לעיין בזה. גם לענין כניסת השי״ן למטה, ודאי שיש ליזהר כדברי מור״ם. ולענין אם נתקלקל צורתו גם כן, מסתברא כדברי הרב משנה ברורה וכת״ר נר״ו שצריך תיקון. ועוד יש לעיין בכל זה בפוסקים לעת הפנאי אם דברו בזה וצריך ישוב.

(שו״ת שואל ומשיב – סימן נ״ד)

ד׳) שם דהיינו חודה למטה יגיע עד מקום התפר. ומור״ם בהג״ה כתב וז״ל: ולא ימשוך השי״ן הרבה, אלא שגם

הערות וציונים

11. מכאן ואילך נדפס בספר התכתבות בין מרן הרב המחבר זצ״ל לבין הסופר שעשה את התפלין הנ״ל שכתב לבאר מעשיו, והרב המחבר דחה דבריו, והאריך שם בין היתר בביאור תשובת מהר״ר טריביש הנזכר שגם הוא מסייע לדבריו (והדפסנו ביאורים אלו בהערות על המלואים שבסוף הספר אות י״א ע״ש). גם שלח מרן הרב המחבר על ענין זה לרבו של הסופר, הוא בן דודו הגאון רבי שלמה מאזוז זצ״ל מח״ס כסא שלמה ושואל ומשיב ועוד (וראה מה שכתב בזה בספרו שואל ומשיב סימן נ״ד, נדפס בסמוך אות ג׳), ולא הבאנו כאן את כל זה, עיין שם באורך ותרוה צמאונך.

12. הערה זו שבמוסגר לקוחה מתוך ההערות בשו״ת איש מצליח החדש. ועיין להרב דברי צבי (נדפס לקמן אות ה׳) מה שהעיר בזה ובהערה שם.

13. הוא הגאון רבי אברהם מגוץ הכהן זצ״ל מח״ס שלחן אברהם ושו״ת וישב אברהם ועוד.

14. עיין למרן הגאון איש מצליח (או״ח סימן ז׳) שכתב היפך דברי הרב ז״ל, ונדפס חלק מתשובה זו בסמוך אות ב׳. ומה שהעיר שכן משמע מדברי הרמ״א והאחרונים, נרגש בזה הרב איש מצליח שם (ד״ה אמנם ממה שכתב) והביא כל דברי האחרונים שמשמע מהם כן, וכנגד זה הוכיח מדברי הראשונים היפך זה. עש״ב.

15. ראה בספר שיירי כנסת הגדולה (הגב״י סקל״ח) ובספר ארחות חיים - ספינקא (סקפ״א, נדפסו לעיל סעיף מ״ב אותיות: כו, לב) מה שכתבו בענין איזה כתב יש לעשות צורת השי״ן.

אוצר ההלכה

שולי השי״ן יהיה נראה על התפר (ברוך שאמר [תיקון תפלין אות כ״ד עמוד נ׳]). עכ״ל. וכן כתב בספר דרכי משה (אות י״ט), וז״ל: וכתב באור זרוע [ח״א סימן תקס״ג], דלכתחלה צריך לעשות חריץ השי״ן למטה נוגע בתפירה, מיהו אם לא נגע לא מיפסל בהכי, וכן משמע מדברי הרמב״ם [תפלין פ״ג הי״א]. אבל בברוך שאמר מחמיר לפוסלן. יע״ש. ואחרי המחילה רבה הרואה יראה בספר ברוך שאמר כי לא כתב לפוסלן, כי אדרבה נראה שם דיותר יש להחמיר וליזהר בשיני״ן שלא יהיו למטה הרבה, וכמו שכתב הרב דרכי משה (שם ובהג״ה) בשם ספר ברוך שאמר וז״ל: וכתב שם דגם לא ימשוך למטה הרבה עד שתחתית השי״ן לא יהא ניכר, דצריך שכל השיני״ן יהיו נראים. עכ״ל. ובזה הכריח הראיה ממה שאמרו בגמרא [ברכות ו.] על פסוק ״וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך״ [דברים כ״ח, י׳], אלו תפלין שבראש, שכן ראשי תיבות ש׳ם ה׳ נ׳קרא, שי״ן. וכתב שיש ליזהר שלא לכסות השיני״ן, ושהסופרים שעושין כן הם בורים, כמו שיעוין שם, דשמע מינה דאפילו במקום שהאריך לבאר טעם היות השי״ן בגלוי ולא במכוסה, ומצא טעם וסמך לדבר, עם כל זה כתב בפירוש שיש ליזהר, ולא לפסול לכתחלה. ואם כן איך יתכן לאסור ולפסול כשתהיה השי״ן (כיצד) למטה [רחוקה] מהתפירה, לפוסלו כי בודאי אין מקום לפוסלן לכתחלה, וזה ברור.

וכן נראה דעת מור״ם בהגה, שלא הזכיר הא דפסול משם ספר ברוך שאמר, דיש לומר חד מתרי, או דהדר ביה דאין הכרח מדברי ספר ברוך שאמר ועל דרך שכתבנו, או דאפילו הוא מחמיר ופוסל, לא פסקינן כוותיה לענין מעשה. ועיין מה שכתב הגאון חסד לאברהם תאומים (סימן ה׳), לענין שי״ן של תפלין שנעשה מקלף ודבקו על הבית. יע״ש. ושם (בסימן ד׳) עמד על תפלין שיש דוכסוסטוס תחת איזה אותיות אם כשרים. יע״ש[16]. (רוח חיים סק״ו)

ה׳) שם יגיע עד מקום התפר. ואני מסתפק מאד, אם לא הגיע חריץ של שי״ן עד מקום התפר, אם פסול אפילו בדיעבד, דמקור הדין מנחות (דף ל״ה ע״א) אמר אביי שי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני, וצריך שיגיע החריץ למקום התפר. ופירש רש״י [ד״ה צריך] חריץ שבין בית לבית וכו׳. והרא״ש [הלכות תפלין סימן ח׳] כתב, שיש מפרשים שהחריץ של שי״ן דהיינו חודה של שי״ן למטה, יגיע עד איחוי התפר, וכפירוש זה נראה, ונהגו כשני הפירושים. ע״ש. וכתב הרב בית יוסף בשם הרמב״ם [הלכות תפלין פ״ג הי״א], שאם לא היה החריץ מגיע למקום התפר כשר, והוא שיהא ניכר החריץ. וכתב הרב בית יוסף שטעמו של הרמב״ם מדתניא (מנחות דף ל״ד ע״ב), ושוין שנותן חוט או משיחה בין כל אחת ואחת, ואם אין חריצן ניכר פסולות. משמע דכל שניכר כשר בכל גוונא. ואם כן כי אמר אביי צריך שיגיע וכו׳, למצוה אמר ולא לעכב. עכ״ל. וכן פסק בסעיף מ׳. וזה ניחא אם נפרש דברי אביי שקאי על החריץ שבין בית לבית, דמוכח מברייתא (דף ל״ד) דכשר, וצריך לומר דאביי אמר רק למצוה ולא לעכב. אבל אם נפרש דברי אביי כפירוש השני של הרא״ש, שאביי מיירי על החריץ של שי״ן, ומזה לא איירי הברייתא (דף ל״ד) כלל, אם כן נוכל לומר דאביי אמר לעכב דאפילו בדיעבד פסול. (דברי צבי)

ו׳) שם יגיע עד מקום התפר. עיין בנשמת אדם כלל י״ד [אות ב׳] שהניח בצריך עיון אם בדיעבד פסול כשהשי״ן אינו נוגע בתיתורא[17], ומיהו אם אין היודי״ן נוגעין בשי״ן, פסול שאין שם שי״ן עליו. ע״ש. (פתחי תשובה)

ז׳) שם יגיע עד מקום התפר. עיין בפתחי תשובה[18] בשם נשמת אדם כלל י״ד [אות ב׳] שהניח בצריך עיון אם בדיעבד פסול כשהשי״ן אינו נוגע בתיתורא, ומיהו אם אין היודי״ן נוגעין בשי״ן, פסול, שאין שם שי״ן עליו. ועיין בספר דברי צבי (דף ד׳ ע״א)[19] דמסתפק גם כן אם לא הגיע חריץ של שי״ן עד מקום התפר אם פסול אפילו בדיעבד. יעו״ש.

[הערת מהרשי״ם: והביא רום מעלתו בשם נשמת אדם ופתחי תשובה, שנסתפקו בדין דיעבד בלא נגע השי״ן בתיתורא, והדבר מבואר בדרכי משה (אות י״ט) בשם אור זרוע [ח״א סימן תקס״ג] דבדיעבד כשר, ושכן משמע מהרמב״ם [הלכות תפלין פ״ג הי״א], אבל בברוך שאמר מחמיר לפסלן[20]. ע״כ]. (ארחות חיים – ספינקא סקפ״ב)

ח׳) שם יגיע עד מקום התפר. לכתחלה, וכן מה שכתב [הרמ״א] נראה על התפר גם כן לכתחלה. תניא [הגר״ז סעיף ס״ד]. (באר יעקב – קרוייזר ס״ק ק״ח)

ט׳) שם הגה וכן היו״ד שבשי״ן צריך ליגע למטה בשולי השי״ן. מיהו בעל הלבוש חילק בין השי״ן של ארבעה ראשים לשי״ן של שלשה. עיין שם. (גור אריה הלוי סקי״ד)

י׳) שם הגה וכן היו״ד שבשי״ן צריך ליגע למטה בשולי השי״ן. אפילו בשי״ן של ארבע. כן כתב הרב מגן אברהם [סקנ״ט], וכן הסכים הרב מהר״י עייאש (ח״ב סימן פ״ח). (ברכי יוסף סקי״ד)

י״א) שם בהגה שגם שולי השי״ן יהא נראה על התפר. שיהיה נראה כמוקף גויל כמו שכתב (סעיף י״ו), ולכתחלה צריך לעשותו כמו הכתיבה, כטורי זהב (בסקל״ה), ובבית יוסף. (ארחות חיים – לוינגר)

הערות וציונים

16. בענין זה עיין לעיל סעיף ז׳ אותיות: טז, יח, יט, כ, כא.

17. ועיין בשו״ת איש מצליח סימן ז׳ (נדפס לעיל סוף אות ב׳) ד״ה ולענין הדין, מה שכתב בזה.

18. נדפס בסמוך אות ו׳.

19. נדפס לעיל אות ה׳.

20. עיין להרב רוח חיים (נדפס לעיל אות ד׳) שכתב לדייק להקל מדברי הרב ברוך שאמר, ועיין עוד להרב ביאור הלכה (ד״ה חריץ של שי״ן) שכתב, דלא מצא בברוך שאמר שהחמיר, ואדרבה בהגהה שם (אות כ״ד עמודים נ׳ - נ״א) כתב להקל בדיעבד כדעת האור זרוע והרמב״ם. ע״ש. ועיין בדברי צבי (נדפס לעיל אות ה׳) שנראה מדבריו שאין ראיה מדברי הרמב״ם לזה, וכן הקשה על הרב דרכי משה בספר מלאכת שמים (כלל י״ח בינה סקי״ג) ע״ש, ועיין לעיל סוף אות ב׳ בהערת מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א בשו״ת איש מצליח (ד״ה והדבר פשוט) מה שיישב דברי הרב דרכי משה מקושיית הרב מלאכת שמים.

הלכות תפלין סימן לב סעיף מד

מד [ע]תיתורא דתפלין הלכה למשה מסיני, והיינו שישים עור למטה לכסות פי הבתים ונראה כעין דף של גשר הנקרא תיתורא.

[פ]מעברתא דתפלין הלכה למשה מסיני, והיינו שעור התיתורא יהא ארוך מצד אחד ויעשה בו המעברתא. כיצד, יחתכנו בשני צדדים שלא תהא רחבה כמו רוחב התיתורא, כדי שיהא ניכר ריבוע התיתורא. ובאותה מעברתא עוברת הרצועה ועל שם כך נקראת מעברתא. גם בתפלין של יד יעשה תיתורא ומעברתא.

[צ]יגלגל כל פרשה מסופה לתחלתה, [ק]וכורכה בקלף קטן. [ר]ויש מקפידין מלכורכן אלא בקלף כשר.

[ש]והלכה למשה מסיני שיכרוך עליה שער בהמה או חיה הטהורים. הגה. ונוהגין לכרוך שער על הפרשה, ומתר כך כורכין עליו קלף כשר, ומוריס וכורכים עליו שער (מגור סימן מ״ט): [ת]ונהגו שיהיה שער של עגל. [א]ואם לא מצא של עגל, כורך בשל פרה או של שור, ורוחץ השער היטב בתחלה עד שיהא נקי. [ב]קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים:

באר הגולה

ע. שם בגמרא [מנחות לה.]. פ. שם. צ. הרמב״ם בפרק ג׳ מהלכות תפלין [הלכה ז׳], והרא״ש [סדר תיקון תפלין דף קכ״ד ע״ב] והמרדכי [הלכות תפלין דף י״א ע״ב] וספר התרומה [סימן ר״ה] מהיא דהקומץ [לא:] בענין מזוזה. ק. הרא״ש [הלכות תפלין סימן ח׳] בשם שמושא רבא.

ר. סמ״ק [סימן קנ״ג], וספר ארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ״ו] והגהות מיימוניות [דפוס קושטא] פרק ג׳ מהלכות תפלין. ש. שבת כח: (וקיח) [קח.]. ת. שמושא רבא ורמב״ם [הלכות תפלין פ״ג ה״ח]. א. הר״י אכסנדרני [הובא בבית יוסף]. ב. זוהר פרשת בא [דף רל״ז ע״ב].

אוצר ההלכה

א) סעיף מ״ד תיתורא דתפלין הלכה למשה מסיני וכו׳. בפרק הקומץ (דף ל״ה ע״א), אמר רב חננאל אמר רב תיתורא דתפלין הלכה למשה מסיני. ופירש רש״י, תיתורא, גשר, לאחר שנתן האגרות בבתים דרך הפה הרחב, שהבתים עשויין כעין בתי ידים, ומכניס האגרות דרך הפה ונותנין בבתי האצבעות, וחותך משלשת הדפנות מכל אחת מעט, והרביעית נשארת ארוכה וכופלה לאותו אורך ומטילה על חודן של שלשת הדפנות, ותופר חודן של שלשת הדפנות על רחבו של זה, והוא בית מושבו של תפלין, ונראה כעין דף של גשר. וכתבו התוס׳ [שם בד״ה תיתורא], ומשמע מתוך פירוש הקונטרס שהבתים והתיתורא הכל מעור אחד ואין נוהגין כן. ע״כ. וכן כתב בבית יוסף בשם הרא״ש [הלכות תפלין סימן ז׳], וסיים הרא״ש, [והעולם לא נהגו כן] לפי שעור הבתים דק ועור התיתורא עב וחזק, וכופלין אותו לשנים ועושים נקב מרובע בכפל העליון, ומכניסין בו הבתים, והכפל התחתון מכסה את פי הבתים. ע״כ. ובמרדכי [הלכות תפלין יא.] כתוב, שקשה לר״י על פירוש רש״י, ושנראה לו כפירוש הגאונים, שמביא עור רחב וכופל העור תחת התפלין להיות להם גשר, וזהו כמו שנהגו העולם, וזהו שכתב רבנו, ויש שלוקחים עור עב וחזק וכופלו לשניים וכו׳. עד כאן. ורבנו סתם כפירוש רש״י[1], ותמהני איך סתם היפך סברת התוס׳ והרא״ש והגאונים ור״י והמרדכי ומנהג העולם שהוא כן, והטור הביא שני הפירושים, של רש״י, ותוס׳ ושאר פירושים באחרונה, ונראה שכך דעתו, ורבנו הביא לשון ראשון של הטור שהוא כפירוש רש״י. וצ״ע. (שלחן גבוה ס״ק ק״ב)

ב) שם תיתורא דתפלין וכו׳. כתב הטור (דף ל׳ ע״ב שיטה י׳), ומכניסין בו הבתים וכו׳. נ״ב: עיין בספר הלבוש. **שם** (שיטה י״ב) ותופרין אותו עמהם והוא הנקרא תיתורא וכו׳. נ״ב: עיין בהרמ״ע מפאנו (סימן ל״ח). (שיירי כנסת הגדולה הגה״ט ס״ק י״ב י״ג)

ג) שם והיינו שישים עור למטה לכסות פי הבתים וכו׳. על מה שכתב הרב באר היטב (ס״ק ס״ד): המחבר כתב סתמא, דהיינו שישים עור למטה, ולא ביאר שיהא התיתורא מעור הבתים או אפילו מעור בפני עצמו וכו׳. נ״ב: ומלשון הפוסקים נראה שהמעברתא היינו מעור התיתורא עצמו, וכן נראה מלשון המחבר. מיהו אם נקרעת המעברתא, עיין בתשובת דבר שמואל (סימן רי״א), שמתיר לתופרה והביאו הרב באר היטב לקמן (סימן ל״ה סק״ו) [סימן ל״ג] [סק״ז]. ע״ש. (רב דגן סק״ד)

ד) שם ונראה כעין דף של גשר הנקרא תיתורא. כתב הטור (ע״ב שיטה י״ב), ותופרין אותו עמהם והוא הנקרא תיתורא וכו׳. נ״ב: וביסוד ה״ר אברהם ז״ל [ספר ברוך שאמר בסדר תיקון תפלין עמוד קפ״ב] כתב, שאין למשוך גיד התפירה למטה בתיתורא, שהם נרקבים מחמת הזיעה, ונפסלת התפירה על ידי פסיקת שלשה זימנין. אכן המגיה הביא כמה גאונים דלא חשו לה, הלכך דעבד כמר עבד. מהרי״ל בתשובה (סימן קמ״ט)[2]. (כנסת הגדולה הגה״ט)

ה) שם מעברתא דתפלין הלכה למשה מסיני וכו׳. מימרא דאביי [מנחות לה.]. ופירש רש״י: מעברתא, כשנותן הרצועה של תפלין סביב אותו תיתורא, יכפול הקלף סביב הרצועה כעין שעושין לפי המכנסים, שלא תהא הרצועה קבועה אלא כשרוצה מושכה אילך ואילך ומאריך ראש זה ומקצר ראש זה, ולשון מעברתא שמעבירה ומושכה לכל צד שירצה. ע״כ. (שלחן גבוה ס״ק ק״ג)

הערות וציונים

1. לא ברור היכי משמע הכי, ואדרבה נראה שהשלחן ערוך סתם כתוס׳ והגאונים, וכן הבין הגר״א. 2. בדפוסים אחרים הוא בסימן קל״ז אות ה׳.

אוצר ההלכה

ו') שם יחתכנו בשני צדדים שלא תהא רחבה כמו רוחב התיתורא וכו'. זה לשון הטור. וכתב בבית יוסף, כבר כתבתי שהוא לשון הרא"ש [הלכות תפלין סימן ז'], וגם בספר התרומה [סימן ר"ט] כתב כן. (שלחן גבוה ס"ק ק"ד)

ז') שם ובאותה מעברתא הרצועה עוברת, ועל שם כך נקראת מעברתא. ומהאי טעמא צד זה רחבה יותר מהאחרות. ויש ליקח רצועה שתהיה רחבה למידת רוחב חלל המעברתא שלא יתהפך בה הרצועה, וכמו שכתבתי לעיל סימן כ"ז (ס"ד) [סעיף י'][3]. (חדושי מהרי"ש)

ח') שם גם בתפלין של יד וכו'. זה לשון הטור והרא"ש [הלכות תפלין סימן ז']. (שלחן גבוה ס"ק ק"ה)

ט') שם יגלגל כל פרשה מפופה לתחלתה. כן כתב הטור. וכתב בבית יוסף, כן כתב רמב"ם [הלכות תפלין פ"ג ה"ז], והרא"ש [סדר תיקון תפלין דף קכ"ד ע"ב], והמרדכי [הלכות תפלין דף י"א ע"ב], וספר התרומה [סימן ר"ה]. וטעמא משום דילפינן ממזוזה דאמרינן בהקומץ (דף ל"א ע"ב) כורכה מאחד כלפי שמע. ע"כ. (שלחן גבוה ס"ק ק"ו)

י') שם יגלגל כל פרשה מפופה לתחלתה. דהיינו של יד לגמרי בעגולה כספר תורה, ושל ראש מצודד כערך חלל הבתים, ובכולם יהיה ראש הפרשה לימין הקורא, כמו שכתב בהגה (סעיף מ"ו). (חדושי מהרי"ש)

י"א) שם וכורכה בקלף קטן. כתב בבית יוסף, כתב הרא"ש [הלכות תפלין סימן ח'], דאיתא בשמושא רבא [מובא בסוף הלכות תפלין להרא"ש] שנותנין על קלף הפרשיות קלף אחר וכורכן בו, ושמא בשל יד קאמר אם כתבו בארבעה עורות, דאיכא מאן דאמר צריך לדבק. ע"כ. ורמב"ם כתב [הלכות תפלין פ"ג ה"א] שכורכין הפרשיות במטלית, וכתב שאם לא כרך פסולות, וטעמו מדגרסינן בירושלמי (פרק קמא דמגילה הלכה ט') הלכה למשה מסיני שיהיו כותבין בעורות וטולין במטלית, וסובר הרמב"ם דהיינו לומר שכורכין מטלית על פרשיות התפלין, ומאחר שהוא הלכה למשה מסיני, ודאי שהוא מעכב. אבל הרא"ש כתב (בסדר תיקון תפלין), ותימה הוא דכריכת מטלית מעכב, ובצרפת ובאשכנז לא נהגו לכרוך עליהם לא מטלית ולא קלף, אלא כורכין שערן סביבותם, וירושלמי דפרק קמא דמגילה, כתב בעל התרומה [סוף סימן ר"ה] דאין ראיה משם, דלא איירי בהכי אלא כשיש קרע בקלף, וקאמר שישימו קלף או מטלית על הקרע וידבקנו בדבק, וכן מוכח במסכת סופרים [פרק ב' הלכה י"א]. עכ"ל. ועיין עוד שם. (שלחן גבוה ס"ק ק"ז)

י"ב) שם וכורכה בקלף קטן. כתב הטור (שיטה ך'), ויכרוך על כל פרשה וכו'. נוהגין לכרכן ככנפים[4], זכר לאלישע בעל כנפים [שבת מט.]. מטה משה דיני ציצית ותפלין (סימן כ"ו). (שיירי כנסת הגדולה הגה"ט סקי"ד)

י"ג) שם וכורכה בקלף קטן. כתב בית יוסף (ע"ד שיטה ל"ח), דאין קפידא על כריכת המטלית אם תהיה קודם כריכת השער או לאחר כן וכו'. נ"ב: עיין בלחם חמודות [דברי חמודות הלכות תפלין] אות קמ"ג. (שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקמ"א)

י"ד) שם וכורכה בקלף קטן וכו'. כתב מרן בבית יוסף, והמרדכי [הלכות תפלין דף י' ע"ב] כתב שיש שהיו רוצים לפסול כשכורך קלף או מטלית על הפרשיות משום דאין בית החיצון רואה את האויר וכו'. [עכ"ל]. עיין בדבריו שם מה שהביא מהא דתניא [מנחות מב:] ציפן זהב וכו', ודבריו מגומגמים וצריכים ביאור. ועיין בדברי הרב נמוקי יוסף ז"ל[5] גבי מעברתא. ודוק. (ידיו של משה)

ט"ו) שם וכורכה בקלף קטן. זה לשון הטור ז"ל: ויש כורכין על כל פרשה קלף קטן קודם שנותנין אותה בבית, וכן נראה בשמושא רבא. והרמב"ם ז"ל [הלכות תפלין פ"ג ה"א] פסל אם לא כרך עליה קלף או מטלית, ואין נראה לאדוני אבי [הרא"ש] ז"ל [בסדר תקון תפלין] לפוסלם בכך. ע"כ. ומרן ז"ל בבית יוסף כתב דטעמו של הרמב"ם מדגרסינן בירושלמי פרק קמא דמגילה [הלכה ט'], הלכה למשה מסיני שיהיו כותבין בעורות וכו' וטולין במטלית, וסובר הרמב"ם דהיינו לומר שכורכין מטלית על פרשיות התפלין, ומאחר שהוא הלכה למשה מסיני ודאי שהוא מעכב. אבל הרא"ש ז"ל וכו', וירושלמי דפרק קמא דמגילה כתב בעל התרומה [סוף סימן ר"ה] דאין ראיה משם, דלא איירי בהכי אלא מיירי שיש קרע בקלף וקאמר שישימו מטלית או קלף על הקרע וכו'. ע"ש. וכן כתב הרב ב"ח ז"ל [אות ל' ד"ה ומ"ש]. מדברים אלו משמע דכולי עלמא לא פליגי דמידי דהוי הלכה למשה מסיני מעכב, שאם לא עשה כן פסול. ועד כאן לא פליגי הרא"ש והרב ספר התרומה על הרמב"ם ז"ל אלא משום דסבירא להו דההלכה למשה מסיני דטולין במטלית לאו על כריכת הקלף קאי, אלא על הקרע, וכן מבואר בדברי הרמב"ם ז"ל (ריש פרק ג' מהלכות תפלין) שכתב וז"ל: שמונה הלכות יש במעשה התפלין כולם הלכה למשה מסיני, ולפיכך כולן מעכבות ואם שינה באחת מהם פסל. ע"כ. וכיוצא לזה כתב הרב ב"ח ז"ל ביו"ד (סימן רע"ח [אות א']) בדין שיור התפר דאמרו בגמרא [מגילה יט:] מעיקרא דהוי הלכה למשה מסיני, והדר מחו לה אמוחא ואמר לא אמרו אלא כדי שלא יקרע, וז"ל: ונראה דאיכא נפקותא, דלמאי דסלקא דעתין מעיקרא דהוי הלכה למשה מסיני

הערות וציונים

3. נדפס באוצר ההלכה חלק ב' סימן כ"ז אות של"ב. 4. עיין במג"א סימן כ"ח (סק"ד) שנראה שהבין שכוונת הרב מטה משה על כריכת הרצועות. ע"ש. 5. בנמוקי יוסף לא מצאנו, ואולי צריך לומר פסקי הרא"ש דף ז' ע"א ד"ה מעברתא.

אוצר ההלכה

מיפסל ספר תורה בהכי, אבל השתא דאינה אלא תקנת חכמים כדי שלא יקרע לא מפסל ספר תורה בהכי. ע״ש. וכן ראיתי להרב תוספות יום טוב ז״ל בלחם חמודות (דף צ״ב ע״א [דברי חמודות אות ל״א]) שהקשה על הרב הלבוש ז״ל (סימן זה סעיף מ׳) שכתב הלכה למשה מסיני שיהיו שחורות בין הבתים ובין הרצועות, והיינו דוקא לעיקר מצותן. ע״כ. ותמה עליו דכיון דרצועות הלכה למשה מסיני שיהיו שחורות יש לפסול אפילו דיעבד כמו כל הלכה למשה מסיני, והא דמכשירין דיעבד בבתים, היינו משום דקיימא לן דבתים לאו הלכה למשה מסיני הם [עיין בית יוסף סעיף מ׳]. והרב אליה רבה ז״ל (סקס״ב) יישב דברי הרב הלבוש ז״ל אגב דוחקא. ע״ש. הנה דפשיטא להו טובא דכל הלכה למשה מסיני הוי לעיכובא.

ותמיה לי מלתא טובא על כל הני אשלי רברבי, מההיא דאמרינן בנזיר (דף כ״ה ע״ב) אי מהלכתא, הוה אמינא הלכתא ואי אקרביה לא לחייב עליה ולא כלום, קא משמע לן קרא. ע״כ. והכי איתא בתמורה (דף ח״י ע״א). הרי דהגם דהלכתא גמירי לה, הוה אמינא דבדיעבד לא ליחייב, וכל היכא דאמרינן בגמרא הלכתא גמירי לה הוי הלכה למשה מסיני כמו שכתב רש״י ז״ל בתמורה (דף י״ח ע״ב ד״ה תמורת אשם). יע״ש. וכן כתבו התוס׳ שם (דף טו״ב ע״ב ד״ה אי) משם רבנו תם. ועיין חוות יאיר (סימן קצ״ב). ותו קשה מסוגיית שבת (דף ע״ט ע״ב) ומנחות (דף ל״ב ע״א) אברייתא דקתני הלכה למשה מסיני תפלין על הקלף ומזוזה על דוכסוסטוס, דהוי למצוה, ופריך דהתניא שינה פסול, ומשני אתפלין. ע״ש. הרי להדיא דלגבי מזוזה הלכה למשה מסיני לאו לעיכובא. וכן מוכח מדהוצרך למיתני בברייתא דבתפלין אם שינה פסול, שמע מינה דאי לא תני בהדיא הוה אמינא דגם בתפלין הוי למצוה היפך סברת כל הני רבוותא ז״ל. ואולי אפשר דאינהו ז״ל סבירא להו דסתם הלכה למשה מסיני הויא לעיכובא, ואין כח בידינו לומר דהוי למצוה אלא היכא דמפרש תלמודא הכי בהדיא, אבל כל דוכתא דלא גילו לן בש״ס דהוי למצוה אמרינן דהוי עיכובא. וכן משמע דעת המקשן שם בשבת דפריך מעיקרא ממתניתין דקלף אין דוכסוסטוס לא, והתרצן מוקי לה למצוה, ואפילו הכי הדר מקשי ליה תא שמע הלכה למשה מסיני תפלין על הקלף, שמע מינה דהוה סלקא דעתיה דמקשן דכיון דהוי הלכה למשה מסיני הוי לעיכובא, אלא דחדית ליה התרצן דבהא קים ליה לתלמודא דהוי למצוה, אבל בעלמא סתם הלכה למשה מסיני הוי עיכובא, וגבי תפלין דהוצרך תנא דברייתא למיתני בהדיא דאם שינה פסול, היינו משום דתני תרוייהו ברישא בחדא מחתא דהוו הלכה למשה מסיני, וכיון דמזוזה הוי למצוה איכפל למיתני דגבי תפלין אם שינה פסול. אי נמי יש ליישב קרוב לזה, דבכל דוכתא הלכה למשה מסיני לעיכובא, אלא דאיכא דוכתי דלא נקטינן בכולא מלתא לעיכובא, כמו שכתב הרמב״ם ז״ל (בפ״א מהלכות תפלין ה״ג), עשרה דברים יש בתפלין כולם הלכה למשה מסיני וכולם מעכבין, לפיכך אם שינה באחד מהם הרי התפלין פסולין וכו׳, שכותבין אותם בדיו ושיהיו נכתבים על הקלף וכו׳, וזהו הדיו שמצוה מן המובחר לכתוב וכו׳ ואם כתב במי עפצא וכו׳ כשרים, אם כן מה מיעטה ההלכה שנאמרה למשה מסיני שיהיו כתובים בדיו, למעט שאר מיני צבעונים. ע״כ. ובהלכה ח׳ וט׳ כתב, הלכה למשה מסיני שיהיו כותבים ספר תורה על הגויל וכו׳, וכל הכותב על הקלף במקום שער או שכתב בגויל ובדוכסוסטוס במקום בשר פסול. אף על פי שכך היא הלכה למשה מסיני, אם כתב ספר תורה על הקלף כשר, ולא נאמר גויל אלא למעט דוכסוסטוס שאם כתב עליו הספר פסול, וכן אם כתב המזוזה על הקלף או על הגויל כשר, לא אמרו על הדוכסוסטוס אלא למצוה. ע״כ. למדנו מלשונו לשון הזהב דהגם דהלכה למשה מסיני איכא למצוה, מכל מקום צריכינן לאשכוחי דאהנייא לן לעכב באיזה דבר בדין ההוא, כדקאמר גבי דיו אם כן מה מיעטה וכו׳, וכן גבי דוכסוסטוס וגויל דלגבי ספר תורה אהני ההלכה למשה מסיני שאם כתב ספר תורה על דוכסוסטוס פסול, ולגבי מזוזה נמי אהני הלכה למשה מסיני לעיכובא שאם כתבה על דוכסוסטוס במקום בשר פסולה, אך בדוכסוסטוס במקום שער וכן ספר תורה בגויל אינה אלא למצוה, אבל בסתם הלכה למשה מסיני פשטא הוי לעיכובא אפילו בדיעבד כדברי הני רבוותא ז״ל.

ועיין להרב תוספות יום טוב ז״ל (פ״ו דמנחות מ״ז ד״ה בשלש עשרה נפה), שכתב וז״ל: אבל ראיתי בפירוש רש״י [מנחות עו:] שכתב בשלש עשרה נפה, הלכה למשה מסיני וכו׳, ואי הכי דהלכה למשה מסיני הוא יתכן לומר דאף לעכב הוא כמו שאר שיעורים דהלכה למשה מסיני בפרק קמא דסוכה [ה:] והם לעכב. עכ״ל. והרב מוה״ר יעקב חאגיז ז״ל בספר עץ החיים שם כתב על דבריו, וז״ל: והיה נראה דאף להרמב״ם נמי הלכה למשה מסיני וכו׳, ואף על גב דסבירא ליה דהוי הלכה למשה מסיני, בדיעבד לא עיכב, כמו תגין שבספר תורה דהלכה למשה מסיני ולא מעכבי, וכן טובא כיוצא בהם. ע״כ. ולפי האמור אין לתמוה על הרב תוספות יום טוב ז״ל, דכבר כתבנו דדעת הרמב״ם הוא דבכל הלכה למשה מסיני איכא עיכובא כמפורש בדבריו הנזכרים, דאמר מה מיעטה ההלכה ומיהדר לאשכוחי עיכובא בהלכה למשה מסיני, אם כן לא יתכן ליחס בדעת הרמב״ם דשלש עשרה נפה הוי הלכה למשה מסיני ולמצוה. ועיין להרב חוות יאיר ז״ל (סימן קצ״ב) בהלכה למשה מסיני החמישית דהיינו מחיצין דסוכה ודו״ק.

אלא שראיתי להמרדכי ז״ל בהלכות קטנות הלכות ספר תורה [רמז תתקס״א דף ז׳ סע״ג] דנראה דלא סבירא ליה כהני תירוצי דכתיבנא, שכתב וז״ל: ויש לישב פירוש הקונטרס דאשרטוט קאמר, והא דאמרינן שרטוט מזוזה הלכה למשה מסיני היינו למצוה, והכי נמי אמרינן הלכה למשה מסיני תפלין על הקלף וכו׳ ואוקי למצוה, ומדאצטריך נמי למתני אם שינה פסול שמע מינה דסתם הלכה למשה מסיני לכתחלה. ע״כ. והוא היפך ממש ממאי דכתיבנא דסתם הלכה למשה מסיני עיכובא משמע, זולת

אוצר ההלכה

היכא דפריש הכי בגמרא או היכא דמשכחת עיכובא בההוא דינא, וכמו שמוכרחים אנו לומר כן לדעת כל הני רבוותא הנזכרים דכתבו בפשיטות דהלכה למשה מסיני לעיכובא וכדיליפנא מדברי הרמב"ם ז"ל.

ועיין להרב באר מים חיים מוצירי ז"ל בחלק יו"ד (סוף סימן י"ג) שתמה על הרב המבי"ט ז"ל [קרית ספר הלכות ספר תורה פ"ט] שכתב דשיור התפר הלכה למשה מסיני, שהוא היפך הש"ס [מגילה יט:], דמחו לה אמוחא שאינו אלא מדרבנן כדי שלא יקרע ולא מיפסיל, והביא שכן הקשה הרב שונה הלכות ז"ל [דף ס"ו ע"ד] על הרב בעל הלכות גדולות ועל הרב פרי חדש ז"ל [סימן תרצ"א אות ז']. והוא ז"ל תירץ שיש לפרש דלא כרש"י, דמאי דמחו לה אמוחא היינו משום ששנה סתם הלכה למשה מסיני בלא טעמא דמשמע דהוי לעיכובא, ולא כן נאמרה הלכה זו למשה, אלא מלתא בטעמא כדי שלא יקרע, ולא לעיכובא אלא למצוה, ואל יקשה עליך דהיכן מצינו הלכה למשה מסיני למצוה וכו', דכן מצינו בשבת (דף ע"ט ע"ב). עש"ב. ודבריו אלה לא אתו אלא כתירוץ ראשון שכתבנו, דכיון דפריש טעמא בש"ס כדי שלא יקרע הוי כאילו אתמר בהדיא דהוי למצוה ויצתה הלכה זו מן הכלל דהוו לעיכובא, ברם לפום תירוצא בתרא לא אתי שפיר כמובן.

ועל דברי הרב עץ החיים הנזכר יש לעמוד בהא דכתב דתגין שבספר תורה הוא הלכה למשה מסיני, שאני בעניי לא ידעתי היכן מצא הרב ז"ל כן, דדין זה הוזכר בגמרא מנחות (דף כ"ט ע"ב), ואינו אלא מימרת רבא דאמר שבע אותיות צריכות שלשה זיונין ואלו הן שעטנ"ז ג"ץ, ולא ראיתי בשום מקום שאמרו דזה הלכה למשה מסיני. והרמב"ם ז"ל בהקדמתו לסדר זרעים אסף וקבץ כמה הלכות למשה מסיני דגבי סת"ם, ואילו תגין לא קאמר. ולא ע"א [עוד אלא] דעל דברי הרמב"ם עלה אריה הגאון הרב חוות יאיר ז"ל (בסימן קצ"ב), ובזרועו יקבץ תוספת מרובה דהלכה למשה מסיני על אותם שמנה הרמב"ם ז"ל והתם נמי ליתא להא. ועיין בבית יוסף יו"ד סימן רע"ד [סעיף ו' ד"ה ואם חיסר] שכתב בדעת הרמב"ם [הלכות ס"ת פ"ז הלכה ח-ט] שלא בא רבא אלא ללמד שמנהג הסופרים לזיינם אבל לעיכובא לא. ע"ש. שמע מינה דליכא אלא מנהגא בעלמא לדעת הרמב"ם ז"ל. ולע"ד מוכרח להיות כן, דאי תגין הוו הלכה למשה מסיני לא היה לו להרמב"ם לפסוק דלא פסל, שהרי מרן ז"ל גופיה הכא בדין שלפנינו נתן טעם בדעת הרמב"ם דפסק שאם לא כרך הפרשיות פסול, משום דהוי הלכה למשה מסיני ועל כן ודאי מעכב. ואי תגין דספר תורה נמי הוו הלכה למשה מסיני בדין הוא דליעכבו לדעתו. ותו קשה על הרב ז"ל איך כתב דבפשיטות דתגין לא מעכבי, והא מלתא כדנא הוי פלוגתא בין הרמב"ם והטור ז"ל, עיין שם בסימן רע"ד דהטור ז"ל סבירא ליה דמעכבי, וצריך ישוב.

ועיין להרב חוות יאיר ז"ל שם בהלכה למשה מסיני נו"ן בכלל ההלכות למשה מסיני שהשמיט הרמב"ם בהקדמתו, שכתב וז"ל: תיתורא דתפלין הלכה למשה מסיני, בגמרא מנחות (דף ל"ה ע"א), והרמב"ם לא זכרו, רק ריש פרק ג' חשב כריכות תפלין במטלית הלכה למשה מסיני [ו]צריך עיון מנא ליה. עכ"ל. ולפי קוצר דעתי דבריו נפלאו ממני, חדא זה שהוסיף על הלכות למשה מסיני שמנה הרמב"ם ז"ל הא דתיתורא, שהרי כבר מנה הרמב"ם ז"ל שם בהקדמתו בכלל ההלכות למשה מסיני מעברתא דתפלין, והזכירה הוא ז"ל לעיל משמו בהלכה למשה מסיני יו"ד. ע"ש. וסבירא ליה להרמב"ם ז"ל דהיינו מעברתא תיתורא, וכמו שכתב מרן ז"ל בכסף משנה (ריש פ"ג מהלכות תפלין) על מה שכתב הרמב"ם ז"ל שמונה הלכות יש במעשה תפלין, ומנה בכללן שעושין להם מעבורת מעור וכו', כתב מרן ז"ל דבהקומץ רבה (דף ל"ה ע"א) אמר אביי האי מעברתא דתפלין, הלכה למשה מסיני, וכתב הערוך פירוש מעברתא היינו תיתורא וכו', דעת רבנו דתרוייהו חדא וכו'. ע"ש. ואם כן מה עניין שמיט"ה לא בהקדמתו הנזכרת ולא בהלכות שכבר מנה מעברתא. והגם דהרא"ש ז"ל [הלכות תפלין סימן ז'] סבירא ליה דתיתורא ומעברתא תרי מילי נינהו כמו שכתב שם מרן ז"ל, מכל מקום אין מזה תפיסה על הרמב"ם ז"ל שלא זכרו, שכבר ביאר דעתו מרן ז"ל. וזאת שנית קשה על דברי הרב ז"ל במה שכתב דשם (בריש פרק ג') חשב כריכות תפלין במטלית הלכה למשה מסיני [ו]צריך עיון מנא ליה. ופליאה דעת ממני, דהרי מרן ז"ל בכסף משנה כתב בהדיא דמפיק לה מהירושלמי פרק קמא דמגילה [הלכה ט'] והביאו הרי"ף ז"ל [סוף הלכות ספר תורה], הלכה למשה מסיני שטולין במטלית, ומפרש רבנו דהיינו שיכרוך הפרשיות במטלית. ע"ש. וכן כתב מרן ז"ל גופיה בבית יוסף בדין שלפנינו כנזכר לעיל שנחלקו הפוסקים ז"ל בפירוש טולין במטלית שאמרו בירושלמי, והרמב"ם ז"ל מנאו להלכה למשה מסיני לפום שיטתיה דמפרש טולין במטלית דהיינו כריכת הפרשה, ומאי מקשי מנא ליה.

עוד ראיתי להגאון הנזכר שם במנין ההלכות למשה מסיני שהעתיק מהקדמת הרמב"ם ז"ל, בהלכה למשה מסיני חי"ת, וז"ל: מזוזה על דוכסוסטוס, תימה שלא זכר הרמב"ם בו הלכה למשה מסיני בהלכות תפלין פרק ה'. ע"כ. והשגה זו חזר ושנאה לקמן בסוף הלכה למשה מסיני ס"ו, וז"ל: והנה לא נמלט הרמב"ם משכחה והשגה בהלכות למשה מסיני, כי חשב בהקדמתו לפירוש המשניות דברים שהם הלכה למשה מסיני וכן האמת, ולא זכרם בספרו הגדול, כגון ומזוזה על הדוכסוסטוס וכו'. ע"ש. והוא פלאי דבהדיא כתבה בספרו הגדול (פ"א מהלכות תפלין ה"ח), וז"ל: הלכה למשה מסיני שיהיו כותבין ספר תורה על הגויל וכו' ושיהיו כותבין המזוזה על דוכסוסטוס. ע"ש. סוף דבר דבריו אלה שגבו ממני לא זכיתי להבינם, וצריך ישוב. (פתח הדביר סקי"א)

טי"ז) שם וכורכה בקלף קטן. כתב מג"א (ס"ק ס'), ואם לא כרכה כשר בדיעבד אם אין לו אחרים. דהא רוב הפוסקים סבירא להו דאין צריך כריכה בקלף, רק הרמב"ם [הלכות תפלין

אוצר ההלכה

פ״ג ה״א] סבירא ליה דהלכה למשה מסיני ומעכב. אבל בדיעבד יש לסמוך ארוב הפוסקים. וכן משמעות הטור. ולענין ברכה יש לעיין, וטוב שלא לברך, דברכה אין מעכבת. (חיי עולם)

י״ז) שם וכורכה בקלף קטן. כתב במג״א (ס״ק ס׳), ואם לא כרכה כשר בדיעבד. וכתב במחצית השקל ואינו מבואר אם יברך עליהן. ולענ״ד יש ללמוד זאת מדברי המג״א עצמו (סקנ״א) שכתב, דכדאי הרמב״ם [תפלין פ״ג הט״ו] לסמוך עליו, יען דגם רש״י [סנהדרין מח: ד״ה אע״ג] סבירא ליה כן. והא דכתב שם לסמוך על הרמב״ם, יען שכתב דאדרבה יותר חזק שלא נתעבד, וכיון דלתרוייהו אפילו לכתחלה כשר, לכן הכריע דיברך. אבל הכא אפילו להרא״ש [סוף הלכות תפלין] רק בדיעבד, ולהרמב״ם [שם הלכה א׳] פסולים אם לא כרכם, לכן פשיטא דלא יברך.
(חדושי מהרי״ש)

י״ח) שם ויש מקפידין מלכורכן אלא בקלף כשר וכו׳. כן כתב בבית יוסף, וזה לשונו: כתוב בסמ״ק [סימן קנ״ג, יג:], ובארחות חיים [סימן כ״ו], ובהגהות מיימוניות [דפוס קושטא] בפרק ג׳, שיש מקפידין שאין כורכין אותן אלא בקלף כשר. ע״כ. ואיני מוצא להם טעם, דהא בברייתא [ירושלמי מגילה פ״א ה״ט] טולין במטלית [תניא, ובמטלית] לא שייך כשר ופסול, ואם כן כל קלף חזי שפיר לכרוך. ומיהו אפשר לומר דכל מילי דתפלין בעינן מן המותר לפיך, והלכך אם בא לכרכן בקלף צריך שלא יהא מדבר פסול, אבל במטלית דלא שייך ביה פסול שפיר דמי. ע״כ.
(שלחן גבוה ס״ק ק״ח)

י״ט) שם ויש מקפידין מלכורכן אלא בקלף כשר. משום דבעינן מן המותר בפיך[6]. אבל במטלית דלא שייך ביה איסור אין להקפיד. תניא [הגר״ז סעיף ס״ח] בשם בית יוסף.
(באר יעקב – קרוייזר ס״ק ק״ט)

כ׳) שם ויש מקפידין מלכורכן אלא בקלף כשר. הנה מרן הבית יוסף (א״ח סימן ל״ב קרוב לסופו) גבי הא דכתב הטור: ויש כורכין על כל פרשה קלף קטן וכו׳, הביא בשם הסמ״ק [סימן קנ״ג, יג:] ודעמיה שיש שמקפידין שאין כורכין אותן אלא בקלף כשר. וכתב עליהם: ואיני מוצא להם טעם דהא בברייתא [ירושלמי מגילה פ״א ה״ט] טולין במטלית תניא. ובמטלית לא שייך כשר ופסול, ואם כן כל קלף חזי שפיר לכרוך. ומיהו אפשר לומר דכל מילי דתפלין בעינן מן המותר בפיך, והילכך אם בא לכרכן בקלף צריך שלא יהא מדבר פסול, אבל במטלית דלא שייך בו פיסול שפיר דמי. ע״כ. וצריך להבין מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר. ונראה דזה תלוי בפירוש רש״י דמגילה [כד: ד״ה ציפן] ופירוש רש״י דסנהדרין [מח: ד״ה ציפן]. דלפירוש רש״י דמגילה שהוא דעת רוב הראשונים, דזהב ובהמה טמאה תרוייהו כי הדדי אימעיטו מקרא דמן המותר, אם כן הכא דשרינן בברייתא לכרוך במטלית דהיינו בגד אף על גב דדמי לזהב שאינו נאכל, אם כן שמע מינה דלא קפדינן בכריכה זו משום המותר בפיך. ומשום הכי קשיא ליה למרן דאם כן כל קלף חזי שפיר לכרוך ואפילו שאינו טהור, כיון דתרוייהו כי הדדי מחד קרא נפקי. ובאמת זהו טעמם של הסמ״ק ודעמיה דמשמע מדבריהם שיש שמקפידים וכו׳ אבל רובא לא קפדי. ובתירוצו של מרן מוקי להנך יש מקפידים כפירוש רש״י דסנהדרין דמיעוטא דזהב לחוד משום הלכה למשה מסיני, וההיא דוקא בבתים ומשום הכי שרי הכא במטלית, אבל לעולם בכל מילי דתפלין בעינן מן המותר בפיך ומשום הכי אם בא לכרכן בקלף צריך שיהא כשר. וכי תימא דאם כן הר״ן במגילה [טו:] דקאי בשיטת רש״י שם, היאך רצה בפרק בתרא דראש השנה [ו.] לפסול שופר מבהמה טמאה, לשיטת האחרונים הנ״ל [מג״א סימן תקפ״ו סק״ג] דהיינו משום המותר בפיך, והא כיון דשופר גופיה אינו נאכל הוא הדין שאין צריך טהור דכי הדדי נינהו לדידיה, יש לומר דשופר על ידי שליקה מרובה בחום גדול נפשר ודומה לעור שחוזר ונראה לאכילה על ידי שליקה וכמו שכתבנו לעיל [בסוף ד״ה ולכאורה][7].

ומרן בשלחן ערוך (סימן ל״ב סעיף מ״ד) כתב: וכורכם בקלף קטן, ויש מקפידים מלכרכן אלא בקלף כשר. ע״ש. ונראה דאפילו לדעת הרב בית דוד (שאלוניקי) א״ח (סימן ת״ט וסימן תמ״א) ודעמיה דבמקום שאין מפורש בסברת הסתם להדיא היפך דעת היש אומרים, חשיב כמי שאין כאן רק סברת היש אומרים לבדם, שבאו לבאר דברי הסתם עצמו והלכה כוותייהו, ע״ש, [ובמקום אחר הארכנו בזה בס״ד][8], הכא מודה שדעת מרן לפסוק כסברת הסתם דאפילו בקלף שאינו כשר שפיר דמי, כיון שדברי מרן לקוחים מדברי הסמ״ק ודעמיה דמשמע מדבריהם שיש שמקפידים ורובא לא קפדי, ומסתמא היינו משום דמשמע להו הכי לרובא בכוונת הפוסקים שכתב סתם וכורכם בקלף קטן, אם כן גם מרן שכתב מתחלה כלשון הפוסקים, היינו בסתם קלף כסברת רובא דעלמא, וכקושיתו בבית יוסף על המקפידים שכתב שאינו מוצא להם טעם וכו׳, דקושיתו זאת היא בנויה על פי פירוש רש״י דמגילה שהיא דעת רוב הראשונים, וכאמור.

ובזה ניחא מה שהקשה הרב מלאכת שמים (כלל י״ט בינה אות ב׳) שכתב: מדוע השמיט הבית יוסף (בשלחן ערוך) הא דמטלית והביא רק קלף. ע״כ. דבאמת מרן תפס תחלת לשון הטור שלא הזכיר מטלית רק אחר כך בלשון הרמב״ם. אבל מאחר דלסברת הסתם כל קלף חזי אף על פי שאינו כשר וכמו שביארנו, כל שכן מטלית. ואם כוונתו להעיר שלא ביאר על כל פנים לדעת היש מקפידים דבמטלית מיהא מודו, גם זה יש ליישב שהוא תפס לשונם שהם גם כן לא הזכירו זה.

הערות וציונים

6. עיין בשו״ת איש מצליח חלק א׳ או״ח סימן ח׳ מה שכתב בזה באורך, וראה בסמוך אותיות: כ, כא, כג, שהבאנו חלק מתשובה זו.

7. לא נדפס כאן. (כאן השמטנו קטע קטן שהיה קשור למה שכתב מרן המחבר בקטעים שלפני כן).

8. תמצאנו בשו״ת איש מצליח חלק ב׳ (כרך ג׳) חאו״ח סימן ז׳ דף כ״ח ע״ב ד״ה ולענין וכו׳. ע״ש באורך.

אוצר ההלכה

גם ראיתי שם [במלאכת שמים] שהביא בשם הגר״א [ס״ק ק״ה][9] שהקשה לסברת המקפידים אמאי לא אוקים בשבת (דף כ״ח ע״ב) לא הוכשר וכו׳ על המטלית. וטרח ביישובה. ע״ש. ולא ידעתי היכי מצי לאוקמה על המטלית, ורב יוסף אומר עור. ואם התוס׳ והרשב״א שם דקדקו אשינוייא דשער מלשון עור, ע״ש, אף על גב דהשער אתי על כל פנים מעור, כל שכן מבגד לעור. ועיין לקמן אות י״ח [בדיבור האחרון][10].

[גם ראיתי בלשכת הסופר (ריש סימן כ״ב) שהביא קושיית הגר״א שהבאנו לעיל (בסוף אות ה׳) מספר מלאכת שמים (כלל י״ט בינה אות ב׳), וכתב דלכאורה יש ליישב קצת, דכיון דאין צריך להיות דוקא קלף לא שייך לומר ד]על זה [תני] רב יוסף לא הוכשרו וכו׳, כיון דיכול להיות גם מטלית. וגם בשמושא רבא שכתב קלפא או שלפא ודאי אין כוונתו דוקא קלף דהא ליתא בברייתא. ושוב הביא דברי הרב פני יהושע בשיטתו לשבת שם שכתב ביישוב שתי קושיות התוס׳ בד״ה תפלין[11] ובד״ה לא צריכא[12], דעיקר ברייתא דרב יוסף אתחש קאי, אלא דפריך למאי נפקא מינה דמאי דהוה הוה, ובהא שקיל וטרי טובא למצוא נפקא מינה בתפלין לעורן או לשערן. ואם כן שפיר קשה [קושיית הגר״א] נימא דנפקא מינה לענין אם בא לקחת קלף לכרוך בו. ע״ש. ועמו הסליחה, חדא, וכי דברי הרב פני יהושע פשיט׳ דספר׳א נינהו עד שיקשה מהם הגר״א כביעתא בכותחא להמקפידים לכרוך בקלף כשר. ורש״י בהדיא פירש היפך זה גבי הך דבעי מאי הוי עלה דתחש דברייתא דרב יוסף לאו לענין מלאכה דמשכן איתמר. ע״ש. ובחדושי הר״ן לשבת אחר שהביא בשם הרא״ה כדברי הרב פני יהושע הנ״ל, ורמזו הרב ברכי יוסף (א״ח סימן תקפ״ו סק״ה) ע״ש, כתב שאין כן דעת רש״י. ע״ש. והרב אניה דיונה (בהלכות ספר תורה סימן ער״א דף י״ב ע״ד) כתב דרש״י מתרץ קושיית התוס׳ (בד״ה לא צריכא) דנקט עור משום דשער מחובר בעור (לעיל באות ה׳ [ד״ה גם][13] כתבנו כן בעניותין באשגרת לישן) ועיין עוד להרב יד דוד בשבת שם. ע״ש. ועוד אפילו יהיבנא ליה כל דיליה דברי הרב פני יהושע, מכל מקום כיון דלענין תחש מאי דהוה הוה, ובכריכת מטלית ליכא אלא חדא קפידא שאם יקח קלף יהיה טהור, אך אין הקלף עצמו חובה, אם כן הוה ליה למימר לא הוכשר עור אלא של טהורה וכמו שדקדקנו לעיל באות הקודם [אות י״ז בסופו][14]. דהשתא דקאמר לא הוכשר אלא עור וכו׳ דהוו תרתי קפידי, דדוקא עור, ודוקא טהור, אף על גב דקאי אתחש מכל מקום איכא למיטעי דאיתנהו לתרוייהו נמי גבי מטלית, והא ליתא. ובשלמא גבי לכרכן בשערן ולתפרן בגידן[15], ליכא למיטעי כיון דהלכה למשה מסיני היא דדוקא שער ודוקא גידין ולא עור. אבל גבי מטלית שכולל קלף איכא למיטעי והוה ליה למידק בלישניה וכהאי גוונא כתבו התוס׳ בברכות (דף ב׳ ע״ב) בד״ה אם כן. ע״ש. [ועיין להרב מחזיק ברכה יו״ד (סימן פ״ז סקי״ד דף ק״ז ע״א) בד״ה ובטרם. ועוד הראני בני מאיר יצ״ו בתוס׳ שבת (דף מ״א ע״ב) בד״ה מידי][16].

איברא דהרב חתם סופר (יו״ד סימן רע״ח) כתב דלדעת מהר״י קולון (סימן קכ״ב) סתם מטלית היינו דפתרא שאינו קלף כשר לכתיבת ספר תורה, ע״ש, ולפי זה שפיר מקשה הגר״א כיון דעל כל פנים הוי עור. אבל לא מצאתי למהר״י קולון שם שכתב כן. ואדרבא כתב בתוך דבריו: ואפילו דפתרא פסול כל שכן מטלית, ע״ש, משמע דלאו היינו הך. וכן אחר כך כתב בשם רבנו ברוך דכמו שאין כותבין ספר תורה על נייר ומטלית הוא הדין על הדפתרא, ע״ש, והוא בספר התרומה (סימן קצ״ג), וכן כתב הרא״ש בהלכות קטנות (הלכות ספר תורה סימן ד׳), ע״ש, וכן משמע מדברי הבית יוסף הנזכר לעיל שכתב ואיני מוצא להם טעם וכו׳. דאי במטלית היינו דפתרא היכי שמע מינה דכל קלף חזי. וכן כתב הרב פרי מגדים (באשל אברהם סימן ל״ב אות ס׳) דמטלית היינו בגד. ע״ש. וכן מבואר בערוך [ערך טל] ובנמוקי יוסף בהלכות קטנות סוף הלכות ספר תורה [דף ד׳ ע״ב]. גם ראיתי למהר״מ בנעט בביאורו להמרדכי סוף פרק הקומץ שכתב דמהר״י קולון (סימן קכ״ב) מדייק דהא דקאמר ואין כותבין על גבי מטלית, הך מטלית לאו קלף, אבל בתשובת הב״ח (סימן קל״א) חלק עליו דהך מטלית רצונו לומר קלף וכו׳. וכן כתב עוד בביאורו להלכות תפלין [דף י״א ע״ב] גבי מה שכתב המרדכי ויותר טוב לכרוך במטלית. ע״ש. ואינו כן בתשובת הב״ח אלא כתב: אפשר לומר דהוא הדין בקלף כשר פליגי, והא דקתני מטלית להודיעך כחו דרבי שמעון בן אלעזר וכו׳. ע״ש. [ועיין למהרשד״ם יו״ד סימן קפ״ו].

שוב ראיתי להיעב״ץ במור וקציעה סימן ל״ב (דף כ״ז סוף ע״ב מהספר) שרצה לסייע קצת לסברת הרא״ש דלא בעי כריכת קלף מדלא מוקי הא דתני רב יוסף לא הוכשרו וכו׳ בקלף דכריכה, ודחה כיון דלהרמב״ם [הלכות תפלין פ״ג ה״א] הוי נמי הלכה למשה מסיני כמו רצועות ושער דחשיב התם דלא צריך רב יוסף לאשמעינן. והא דלא סלקא דעתיה לאוקמה בהכי כמו בכל הני דהוו הלכה למשה מסיני, איכא למימר משום דלא פסיקא ליה כיון דאפשר לכרכן במטלית. ע״כ. ונראה כוונתו כיון דאפשר במטלית ורב יוסף קאמר עור, וכאמור. ולא ידעתי אמאי לא מתרץ בקצרה כן וכדכתיבנא. ועיין לקמן באות י״ז [בסופו][14] ובאות כ״א [ד״ה אחרי][17] בס״ד.

הערות וציונים

9. ראה עוד לקמן אות כ״ג, מה שכתב רבנו על דברי הגר״א. 10. נדפס כאן בסמוך בין סוגריים. ועיין בשו״ת יביע אומר חלק א׳ (סימן א׳ אות ז׳) בהערה, נדפס לקמן אות כ״ב ד״ה ואף, מה שכתב בזה. 11. שם הקשו מאי פריך בגמרא תפלין בהדיא כתיב ביה וכו׳, וכי אין לברייתא דרב יוסף לשנות מה שדורש מן הפסוק. ע״ש. 12. שם הקשו דאי אתא לאשמעינן דכורכן בשערן אמאי נקט עור במילתיה. 13. הוא הדיבור הקודם. 14. לא נדפס כאן. 15. רצונו ליישב דלא תקשי היכי בעי למימר דאתי רב יוסף לאשמועינן דנכרכות בשערן ונתפרות בגידן, הא לאו עור נינהו, ומברייתא דרב יוסף משמע דפקדינן נמי אעור. ע״ש. 16. קטע זה נוסף מהתשובה לקמן אות י״ח ד״ה גם. 17. נדפס לקמן אות כ״ג.

אוצר ההלכה

[וראיתי בספר מגן גבורים א״ח סימן ל״ב (בחלק שלטי הגבורים סקל״ב) שהקשו לסברת המקפידים הנ״ל, מדפריך בגמרא והאמר אביי שי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני, משמע דאי לא הוה הלכה למשה מסיני לאו בכלל תורת ה׳ בפיך וכמו שכתב שם רש״י בד״ה לעורן. ותירצו דסבירא להו כהרמב״ם דכריכת קלף הלכה למשה מסיני. וסיימו דמכאן ראיה ברורה להרמב״ם [הלכות תפלין פ״א ה״א] דאי כהרא״ש [בסדר תקון תפלין] אמאי לא מוקי בגמרא מילתיה דרב יוסף לכריכת קלף דלאו הלכה למשה מסיני. ע״ש. ועמהם הסליחה, דלהרא״ש אדרבא לא קשיא וכמבואר מדברי היעב״ץ הנ״ל משום דלדידיה מעיקרא אין כאן כריכה. ואם ירצה לעשות לשמירה בעלמא כמו שכתב המרדכי [הלכות קטנות דף י׳ ע״ב] בשם הר״ש, לאו מלאכת שמים היא ואין צריך מן המותר וכדלקמן באות ח׳ [ד״ה וכבר][18] דיש שלשה חילוקים. ע״ש. וקושטא קאי דהמקפידים חוששים להרמב״ם דהוי לעיכובא, אך לא מטעמם [דהוי הלכה למשה מסיני, וכמו] שהקשו מדפריך גבי שי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני, משום דלמסקנא הוא הדין בכל מילי [ואפילו במידי דלאו הלכה למשה מסיני], וכמו שנתבאר לעיל [בד״ה ובזה][18] בס״ד].

[19]**ועדיין** קשה לפירוש רש״י דמגילה, מדגרסינן בירושלמי (פרק קמא דמגילה ה״ט) והביאו הרי״ף (בהלכות קטנות סוף הלכות ספר תורה), כמה מילי הלכה למשה מסיני. ומכללם, וטולין במטלית ודובקין בדבק. ונחלקו הראשונים בזה, דלשמושא רבא והרמב״ם (ריש פ״ג מהלכות תפלין), הך דטולין במטלית מיירי בתפלין, שיכרוך הפרשיות במטלית. והך נמי דדובקין בדבק פירש הריב״ש (סימן ל״א) לדעת הרי״ף והרמב״ם דמיירי בתפלין לדבק הפרשיות של יד [זו לזו] בדבק, והביאו הבית יוסף (יו״ד סימן ר״פ) והב״ח בתשובה (סימן קל״א), ועיין למהרשד״ם (יו״ד סימן קפ״ו). ע״ש. אבל ספר התרומה (סימן ר״ג וסימן ר״ה) והרא״ש (בסדר תיקון תפלין) מפרשים כולה חדא מילתא, ומיירי בספר תורה, שאם יש קרע בדף ישים מטלית או קלף על הקרע וידבקנו בדבק. ע״ש. וכבר נתבאר לעיל [בד״ה איברא] דמטלית היינו בגד. וכן בתשובת יכין ובועז (ח״א סימן כ״ג) דקאי בשיטת ספר התרומה והרא״ש הנזכרים, כתב בשם ספר התרומה ורבנו יהונתן להדיא שמטלית הוא קלף או בגד. וכן עשה מעשה כמה פעמים לטלות על הספר תורה בגד פשתן. ע״ש (ועיין למורנו הרב משחא דרבותא חלק א׳ יו״ד סימן ר״פ דף צ״א ע״א). וגם נתבאר לעיל באות ה׳ [בד״ה ובזה] לשיטת האחרונים, דלדידן אפילו במידי דלאו כתיבה בעינן מן המותר בפיך. והשתא קשה לפירוש רש״י דמגילה הנ״ל היאך הוכשר כאן בגד דלאו בפיך ודמי לזהב. ולדעת מרן הבית יוסף (בא״ח סימן ל״ב) שהבאנו לעיל שם [בד״ה ועוד י״ל], כיון שהוכשר בגד אם כן כל קלף חזי אף על פי שאינו טהור. וביארנו שם דהיינו לפירוש רש״י דמגילה. ע״ש. ואמאי, שהרי לדעת הרמב״ם שם כריכה זו מעכבת בתפלין ע״ש, ואם כן מלאכת שמים היא. ולספר התרומה והרא״ש נמי הבגד בא להכשיר הספר תורה שנקרע מידי דהוה אתפירה. ואיברא דהט״ז (יו״ד ריש סימן ר״פ) סבירא ליה באמת דאפילו בלא תפירה אין כאן פיסול אלא דקמשמע לן דאין איסור בתפירה ע״ש, אבל להחולקים עליו הב״ח [אות א׳ ד״ה ונראה] והש״ך [סק״ב] שם ודעמייהו קשה. ואפילו להט״ז הרי הרא״ש בהלכות ספר תורה (סימן י״ד) והובא בטור שם, נוטה דמהני דבק אפילו הגיע הקרע עד מקום שאסור לתפרו, ועיין להב״ח. ע״ש.

ושמא תאמר לדחוק לפירוש רש״י דמגילה כמו שכתב הרב חתם סופר (יו״ד סימן רע״ח) לדעת מהר״י קולון שהבאנו לעיל (סוף אות ה׳) דמטלית היינו דפתרא. ע״ש. הרי הרב נמוקי יוסף בהלכות קטנות הלכות תפלין [דף ז׳ ע״ב] הוא מכלל הסוברים כפירוש רש״י דמגילה וכמו שנתבאר לעיל (סוף אות א׳)[20], ואילו כאן בסוף הלכות ספר תורה כתב להדיא: וטולים במטלית, אם נקרע הגויל או הקלף עושים לו מבחוץ טלאי של בגד. ע״כ. ומהתימא על הרב קרבן העדה בירושלמי דמגילה הנ״ל [בשיירי הקרבן ד״ה כורכין] שתמה עליו [על הרב נמוקי יוסף]. ע״ש. ולא ראה שהיא שיטת הרב ספר התרומה והרא״ש, וכאמור. ומה שהביא מדברי הרא״ש [שם] בשם מהר״ם ע״ש, הנה הט״ז (סימן ר״פ (סק״ג) [סק״ב]) פירש דמהר״ם מיירי במקום דאסור לתפור. ואפילו להש״ך שם (סק״ו), וכוותיה הוכיח בחדושי רבי עקיבא (בשלחן ערוך דפוס וילנא), וכן הרב בתי כהונה (ח״א סימן י״ב דף נ״ה ע״ג וד׳), והרב דברי יוסף אירגאס (סימן מ׳), ומהר״מ בנעט בביאורו להמרדכי (סוף פרק הקומץ) (ומהר״ם בן חביב בגנת ורדים (א״ח כלל ב׳ סימן ט״ז דף ל״ה ע״א)), עיין עליהם. וכן מוכח בתשובת הרשב״ץ (ח״ג סימן ר״ז) ונכדו בספר יכין ובועז (ח״א סימן כ״ג), שאינם מתירים לדבק אלא במקום דשרי לתפור, ובכל זאת כתבו דהוי דלא כמהר״ם, עיין עליהם. (איברא דהרשב״ץ עצמו שם (סימן ל״א) כתב דלא אסר מהר״ם אלא בדלא אפיצן. ע״ש. וכבר עמד על זה מורנו הרב משחא דרבותא (ח״א יו״ד סימן ר״פ דף ץ׳ ע״ב). ותירץ יתיב הרב שמחת יהודה בסוף מסכת סופרים, ע״ש, דברי פי חכם חן). מכל מקום כבר עמדו בתשובת מהר״י קולון (סימן קכ״ב) ובתשובת הב״ח (סימן קל״א) ובביאור מהר״מ בנעט הנ״ל (ומהר״ם בן חביב שם דף ל״ד ע״ב) בדעת מהר״ם. ע״ש.

ולענין קושייתנו, נראה דכיון דהא דטולין במטלית למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, קאמר בירושלמי דהויא הלכה למשה מסיני, אם כן ליכא לאקשויי ולא מידי היאך הוכשר בגד. שכך הלכה להכשיר כאן בכך, כדאמרינן בחולין (דף ץ׳ ע״ב) ובמנחות (דף ו׳ ע״א) בכמה מילי שמצותן בכך. וכן בשבת (דף כ״ח ע״ב ודף ק״ח ע״א) אמרינן הלכה למשה מסיני שהתפלין נכרכות בשערן ונתפרות בגידן, אף על גב דשערות לאו מידי דמיכל. ובשלמא עורות משכחת להו על ידי שליקה וכמו שכתבנו לעיל באות ה׳ [ד״ה ולכאורה י״ל] וכן גידין, אך לא שערות, אלא שכך

הערות וציונים

18. לא נדפס כאן. 19. במקור מתחיל כאן אות ז׳. 20. נדפס לקמן סעיף מ״ח אות י״ד.

אוצר ההלכה

הלכה. ואף על גב דלא דמי דהתם הלכה למשה מסיני שער ולא גידים, אבל הכא מהני קלף, מכל מקום הלכה למשה מסיני להכשיר נמי בגד בזה.

[הכלל העולה: א. לדעת רש"י דמגילה (כד: ד"ה ציפן זהב) בעינן דבר המותר בפיך שיהא הוא עצמו נאכל, ואפילו על ידי הדחק ולא ממין הנאכל, ועור נמי מיקרי ראוי לאכילה על ידי שליקה. ואפילו במידי דלאו כתיבה בעינן מן המותר בפיך. ואין להקשות לפירוש רש"י ממה שכתוב טולין במטלית והיינו בגד, שזה הלכה למשה מסיני דמצותן בכך.

ב. יכול לכרוך על פרשיות התפלין קלף או מטלית דהיינו בגד, ובשלחן ערוך נקט קלף והוא הדין מטלית].

(שו"ת איש מצליח – ח"א או"ח סימן ח' אות ה', ז')

כ"א) שם ויש מקפידים מלכורכן אלא בקלף כשר. בחול המועד פסח התשכ"ט, הראני בני רא"ם יצ"ו להרב זרע אמת (ח"ג א"ח סימן ב'), ונדונו שם על מנהג הסופרים שלהם, לדבק טלאי של קלף מבחוץ ליריעות ספר תורה לחיזוק התפירות, בדבק שאינו ידוע אם כשר, אבל לא בתפלין. ועל זה הביא דברי מרן בבית יוסף א"ח סימן ל"ב (מובאים לעיל אות ה')[21] שכתב על סברת המקפידים להצריך קלף כשר: ואיני מוצא להם טעם, דהא בברייתא [ירושלמי מגילה פ"א ה"ט] טולין במטלית תניא, ובמטלית לא שייך כשר ופסול, ואם כן כל קלף חזי שפיר לכרוך. ומיהו אפשר לומר דכל מילי דתפלין בעינן מן המותר בפיך, והילכך אם בא לכרכן בקלף צריך שלא יהא מדבר פסול, אבל במטלית דלא שייך בו פיסול שפיר דמי. ע"כ. וכתב [הרב זרע אמת] דכוונת מרן פשוטה דמתחלה סבר מסברא דנפשיה דעד כאן לא בעינן דבר המותר בפיך אלא בדבר הצריך בתפלין עצמן ולא בדבר שאינו צריך אלא שנוהגים לעשות לשמירה יתירתא בעלמא, ולייש"ב דבריהם תירץ דאפשר לומר דסבירא להו דבכל מילי דתפלין אף אם אינו מוכרח בעינן המותר בפיך. ועל פי זה כתב בשלחן ערוך (סעיף מ"ד) דיש מקפידין מלכרכן אלא בקלף כשר, הרי דאינו מסכים לדעתם אלא לזהירות בעלמא. ואף מלשון הגהה (סעיף מ"ז) דלא כתב אלא דיזהרו ליטול דבק כשר, משמע דאינו אלא זהירות בעלמא אם אפשר למצוא דבק כשר בנקל. ועל זה סמכו לדבק בדבק הנ"ל טלאי יריעות ספר תורה, דהוי ספק אם כשר ואינו אלא לזהירות בעלמא ואי אפשר לברר. ונוסף גם הוא דלא כתבו הבית יוסף והרמ"א זהירות זה אלא בתפלין וכדמשמע מלשון הבית יוסף שכתב: ומיהו אפשר דבכל מילי דתפלין וכו'. ואולי משום דעיקר הלימוד [דמותר בפיך] בתפלין כתיב. וכתב עוד טעם אחר שהקילו בספר תורה והחמירו בתפלין, משום דבתפלין הדבק הוא לחבר גוף הפרשיות של התפלין עצמן. אבל הטלאי שבספר תורה אינו אלא מבחוץ, להחזיק התפירה שכבר הוא תפור בגידין כהלכתו. ועל זה ציין הרב המגיה תלמידו שם, להרב דרכי נועם (יו"ד סימן א') שכתב כן, ושגם הרב גנת ורדים (א"ח כלל ב' סימנים ט"ו וט"ז) והרב באר עשק (בסימן י"ד) התירו דבק זה לספר תורה, ועיין בנודע ביהודה (קמא א"ח סימן א') שגם הוא החמיר בתפלין וכיוצא בזה (נראה דצריך לומר, בכיוצא בזה. ר"ל בכיוצא בדבק, החמיר גם כן שלא ליתן עצם פיל שחוק וכו'. והובא לעיל אות י"א [ד"ה ולא זו][22]). ע"כ.

והנה מה שכתב הרב ז"ל בפשיטות על כריכת קלף שהוא דבר שאינו צריך, אלא שנוהגים לעשות לשמירה יתירתא בעלמא, נמשך אחר המרדכי בהלכות קטנות [דף י' ע"ב] שכתב כן בשם הר"ש. ע"ש. וכן כתב עוד הרב זרע אמת שם (בסוף סימן ג') על משיחת עור הרצועות בחֶלֶב, דאף אם היא מילתא יתירתא יש להקפיד שיהא מדבר המותר בפיך כמו שכתוב בסימן ל"ב (סעיף מ"ד) בענין הקלף וכו'. ע"ש. ועמו הסליחה, דהר"ש אזיל בשיטת ספר התרומה [סימן ר"ה] ודעמיה. אבל להרמב"ם [הלכות תפלין פ"ג ה"א], עיכובא אית בה במילתא אפילו בדיעבד, וכדלעיל אות ז' [ד"ה ועדין], ועיין עוד באות יו"ד [ד"ה אחר החיפוש][22] על דברי הרב שמחת יהודה [מסכת סופרים פ"א ה"א]. ע"ש. ואיך אפשר שיאמר הבית יוסף על המקפידים ואיני מוצא להם טעם, במקום שיש להם עמוד ברזל הרמב"ם לסמוך עליו. וכבר הבאנו לעיל באות ח' [ד"ה וכבר][22] מתשובת הרב נודע ביהודה תנינא (א"ח סוף סימן ג') מבן הרב המחבר שהתיר בפשיטות במשיחת עורות לרצועות בשומן שאינו טהור, וחילק מדין הדבק ע"ש, ולא נרגש כלל מדין הקלף[23].

גם מה שנראה מדברי הרב זרע אמת בתחלת דבריו על דברי מרן הבית יוסף, כאילו נרגש כהרגשתנו בעניותין דלעיל (באות ה')[21], מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר, ותירץ דתחלה סבר דלא בעינן המותר בפיך אלא בדבר הצריך בתפלין עצמם וכו' ושוב חידש דבכל מילי דתפלין אפילו אינו מוכרח בעינן המותר, הרואה יראה דמרן בקושיתו בא בכח, דהא בברייתא טולין במטלית תניא. ובמטלית לא שייך כשר ופסול, ואם כן כל קלף חזי. ובתירוצו, חילק שאם בא לכרכן בקלף צריך שלא יהא מדבר פסול אבל במטלית דלא שייך ביה פיסול שפיר דמי. ע"כ. והשתא מעיקרא מאי סבר לחלק ביניהם? ואולי שלא בא הרב הנ"ל אלא לפרש לפי קושית מרן דלא קפדינן בכריכה זו משום המותר בפיך, טעמא מאי? וקאמר לפי שאינה אלא לשמירה וכו'. ולפי האמור שאינו כן להרמב"ם, נאמר הטעם משום דאיכא הלכה למשה מסיני דטולין במטלית, ומינה נילף דכל קלף חזי. ועיין לעיל אות ה' [שם] וז' [ד"ה ולענין][21].

[הכלל העולה: כריכת קלף או מטלית על גבי הפרשיות, לדעת המרדכי [הלכות קטנות דף י' ע"ב] אינה מעכבת

הערות וציונים

21. נדפס בסמוך אות כ'. 22. לא נדפס כאן. 23. עיין בשו"ת יביע אומר חלק א' (סימן א' אות י"א).

אוצר ההלכה

אלא שנוהגים לעשותה לשמירה יתירתא בעלמא, אולם דעת הרמב"ם [הלכות תפלין פ"ג ה"א] היא מעכבת אפילו בדיעבד].

(שו"ת איש מצליח – ח"א או"ח סימן ח' מלואים אות א')

כ"ב) שם ויש מקפידים מלכורכן אלא בקלף כשר. אודות מה ששאל בנוגע לכמה זוגות תפלין שהגיעו אל מחנה קדשו, והבחין רום מעלתו כי הונח על התיתורא מבפנים חומר הנקרא ג'לאתין (או לאק), כדי להשקיף ולהצליל את עור התיתורא, ויהיה ניכר מבחוץ שהפרשיות מונחות בבתים. והנה נודע לי אחר החקירה כי החומר הנ"ל נעשה מעצמות בהמות טמאות, ולכן טרם כל נברר אם יש לפסול בזה משום מאי דאמרינן בשבת (כח:) אהא דתני רב יוסף לא הוכשרו במלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד, למאי הלכתא, לתפלין. תפלין בהדיא כתיב ביה למען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר בפיך, אלא לעורן. והאמר אביי שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני וכו', אלא לרצועות. ע"ש. והמרדכי בהלכות תפלין [דף י"א ע"א] כתב בשם ר"י דהוא הדין לתיתורא שמחוברת ותפורה בבתים. ע"ש. הרי דכל עניני התפלין צריכים להיות מן המותר בפיך[24].

והנה בהשקפה הראשונה הדעת נוטה לומר דעד כאן לא בעינן מן המותר בפיך, אלא דוקא בדבר שיש בו צורך למלאכת שמים מדינא, אבל חומר זה שאינו אלא להשקיף ולהצליל את עור התיתורא, ואין בו שום צורך להכשיר התפלין, לא בעינן ביה מן המותר בפיך. והן אמת דמצינו למרן הבית יוסף (בסימן ל"ב) גבי כריכת מטלית על הפרשיות, שכתב וז"ל: כתב בסמ"ק [סימן קנ"ג] **ובארחות חיים** [הלכות תפלין סימן כ"ו] **והגהות מיימוניות** (פרק ג'), שיש שמקפידין שאין כורכין אותן אלא בקלף כשר. ע"כ. **ואיני מוצא להם טעם, דהא בברייתא** [ירושלמי מגילה פ"א ה"ט] טולין במטלית תניא ובמטלית לא שייך כשר ופסול, ואם כן כל קלף חזי שפיר לכרוך. ומיהו אפשר לומר דכל מילי דתפלין בעינן מן המותר בפיך, והילכך אם בא לכרכן בקלף, צריך שלא יהא מדבר פסול. אבל במטלית דלא שייך בו פיסול שפיר דמי. עכ"ל. הרי דמסיק דבכל מילי דתפלין בעינן מן המותר בפיך אף על פי שאין בהן צורך וקפידא. וכן בשלחן ערוך (סעיף מ"ד) כתב, וכורכם בקלף קטן, ויש מקפידין מלכרכן אלא בקלף כשר. ע"כ. הרי דחשש להם והביאם בשלחן ערוך. מכל מקום שאני התם דעל כל פנים צריך לכרכן. ולדעת הרמב"ם (ריש פ"ג מהלכות תפלין) אם לא כרכן במטלית פסולים, וכמו שכתוב בירושלמי (פרק קמא דמגילה ה"ט) הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה וכורכין בשער וטולין במטלית וכו'. ע"ש. ואף על פי שהרא"ש מכשיר בלא מטלית, ומוקי להיא דירושלמי כמו שכתב בספר התרומה (סימן ר"ה) דמיירי שנקרע הקלף לכן ישימו מטלית או קלף על הקרע וידביקנו בדבק. ושכן משמע במסכת סופרים (סוף פ"ב). ע"כ. וכן נראה ממה שסיים הירושלמי אחרי זה ודובקין בדבק, ועל כרחך לומר כפירוש ספר התרומה, דאין לומר כפירוש הרב קרבן העדה דהיינו שאם היו התפלין כתובין על ארבעה עורות דמותר לדבק אותן ולהניחן על היד. ע"כ. דאנן קיימא לן כרבי יוסי במנחות (לד:) שאין צריך לדבק, וכן פסק הרמב"ם (פ"ג ה"ו). ועיין בביאור מהר"ם בנעט על המרדכי (ריש הלכות תפלין) בשם הסמ"ג [עשין כ"ב]. מכל מקום יש לומר דהיש מקפידין חוששים לדעת הרמב"ם, משום הכי כיון שיש צורך לכרכן, אם כורכן בקלף צריך שיהא כשר. מה שאין כן בנדון דידן שאין בו שום צורך כלל. ועיין שו"ת אבני נזר (סימן ט"ו).

ואף להיש מקפידין הנ"ל, נלע"ד דמודים שאין בזה כדי לפסול גם בדיעבד, וראיה לזה דלא מוקי הש"ס בשבת מתניתא דרב יוסף לענין הקלף שכורכין על הפרשיות שיהיה מעור בהמה טהורה, אלא ודאי שאין זה אלא לכתחלה. [שוב ראיתי בביאורי הגר"א (ס"ק ק"ה) שהקשה באמת כן משבת (כח:) על דברי האומרים דבעינן קלף כשר, והניח בצ"ע, והובא בלשכת הסופר (ריש סימן כ"ב). ע"ש. וכן הוא בספר פסקי הגר"א, בעמודי אש (הלכות תפלין אות ד'). והוכיח מדבריו דסבירא ליה דלדעתם היה דין זה לעיכובא, אך כתב לדחות דיש לומר דבלאו הכי משני שפיר. ע"ש. ועיין עוד בבאור הלכה (סימן ל"ב סעיף ל"ז ד"ה טהורים). ובידידי הרה"ג רבי שלום מזרחי נ"י תירץ דלא פסיקא ליה הואיל ושרי גם במטלית, ואילו רב יוסף קאמר לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה. ובזה נדחית גם כן ראית הרב חתם סופר (חיו"ד סימן רע"ו), דאף תפירת היריעות אפשרית בדבר דאין שייך בו כשר ופסול כגון חוטים. עכת"ד. ושוב ראיתי שכיון בזה להגאון מנחת שמואל (סוף סימן ו'). ע"ש].

ובזה ניחא גם כן סברת הבית יוסף לשיטתם, דאף דבעינן מן המותר בפיך כשכורכן בקלף, מכל מקום מטלית נמי כשרה. דלכאורה יש להקשות על זה, דהא תנן במגילה (כד:), ציפן זהב ונתנן על בית אונקלי הרי זה דרך החיצונים. וכתב הר"ן שם, ציפן זהב, דלא דרשי (החיצונים) למען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר בפיך, כלומר שתהיה כתובה במה שמותר בפיך דהיינו עור בהמה טהורה וכו'. ע"ש. וכן הוא בפירוש רש"י שם. וכתב בשו"ת דברי חיים מצאנז (ח"ב סימן ז'), דמה שהקשה על זה הרב נודע ביהודה דמן המותר בפיך לא ממעט זהב, לא קשיא מידי. דהוי כמו שאמרו במנחות (כט.) גבי שלחן הטהור מכלל שהוא טמא והא כלי עץ העשוי לנחת הוא ואינו מקבל טומאה. ולכאורה קשה דלמא זה גופא כוונת הכתוב "שלחן הטהור" [ויקרא כ"ד, ו'] שאינו מקבל טומאה משום שאינו מטלטל מלא וריקן. אלא ודאי דמשמעות הלשון שלחן הטהור שיש כנגדו דבר המקבל טומאה ויוכל להטמא. והכי נמי דבעינן מן המותר בפיך היינו למעט כל דבר שאין בו היפך דהיינו דבר טמא, כגון זהב שאין עושין ממנו תפלין, דהא צריך לומר על

הערות וציונים

24. השמטנו כאן חלק מהתשובה (אותיות א - ה), מפני שאינם קשורים לענין זה, ונדפסו חלקם לעיל סעיף ל"ז אות ג'.

אוצר ההלכה

דבר היינו עור שיש בו דבר היתר לאכילה, ולא דבר האסור באכילה דהיינו מין טמא. ואתי שפיר דברי הר"ן. ע"ש. [ועיין בשו"ת בשמים ראש (סימן י"ט אות ב'), גבי נכרכות בשערן, אם שער אדם כשר לזה. ודו"ק]. ואם כן אם איתא דהכא קפדינן משום מן המותר בפיך, היה לנו לפסול מטלית כדין ציפן זהב, וכיון שמטלית כשרה מוכח דלא בעינן מן המותר בפיך. ואמאי לא מייתי מרן הבית יוסף דברי רש"י והר"ן שחולקים על היש מפרשים הנ"ל. וכן כתב המאירי מגילה (שם), והמנהיג (דף קט"ז ע"ב). אלא ודאי דרק חומרא היא לכתחלה. ועיין להגאון רבי עקיבא איגר בדרוש וחדוש מגילה. ובשו"ת משיב דבר (תאו"ח סוף סימן ד'). ובשו"ת דברי יששכר (סימן ט'). ובשו"ת קרן לדוד (סימן ה').

(שו"ת יביע אומר – חלק א' סימן א' אות ו' – ז')

כ"ג) שם ויש מקפידים מלכורכן אלא בקלף כשר. ראיתי בשו"ת ויען אברהם פ'אלאג'י (א"ח סימן ד') אודות תפלין שבאו מתונס מעור דק כגלד בצלים ממש ואין בו כח לעמוד בריבועו, עד שהוצרך הסופר לצפותם מבפנים מכל הצדדים בחתיכות קרטון העשוי מנייר כנודע ודבוקים עם הבית דבק חזק וכו'. וכתב שעל זה עמד הרב מהר"ש פונטרימולי וסידר פסק דין. אך לא הובא שם רק ריש מלין וז"ל: וסוף דבר העלה דהאי קרטון שעיקרו עשוי מבלויי הסחבות דהיינו מטלית, לפי המסקנא דסוגיא דמכות (דף י"א ע"א) וסתם מתניתין דמגילה (דף כ"ד ע"ב) בציפן זהב לדעת רש"י [מגילה שם ד"ה ציפן], והר"ן [שם טו: מדפי הרי"ף], והרב נמוקי יוסף [הלכות קטנות דף ז' ע"ב], ורבנו המאירי בחדושיו [מגילה שם] ובספרו קרית ספר [מאמר א' חלק א'], והרמ"ע מפאנו [סימן ל"ח ד"ה ועל אשר], והרב בית דוד [סימן כ"ח][25], והמבי"ט בספר קרית ספר [הלכות תפלין פ"ג], ולדידהו גם הרמב"ם [הלכות תפלין פ"ג הי"א] כלהו סברי דפשתן ודומיו פסילי לכל מילי דתפלין. ובשיטה זו קיימי הרא"ש [בסדר תיקון תפלין] והטור והשמושא רבא והרב חיי עולם [סעיף מ"ח][26] והרב חיי אדם [נשמת אדם כלל י"ד אות ג'] וסתמיות הסמ"ק [סימן קנ"ג, יג:] והרב ארחות חיים [סימן כ"ו] והגהות מיימוניות [דפוס קושטא בפרק ג'] שהביא מרן בבית יוסף דבעינן דוקא קלף לכריכת הפרשיות מטעם דבפיך בעינן מין מאכל ומותר. ושוב הביא דמרן הקדוש בשלחנו הטהור (סימן ל"ב) הדר ביה מסברתיה שבבית יוסף, וסבר לה ככל הני רבוותא לפסול הפשתן והמטלית ודומיו דלא באו ממין מאכל דלאו מותר בפיך מיקרו, וכיון שקבלנו הוראות מרן מה שכתב בשלחן ערוך, והוא גם כן לחומרא. ורבים היו עמדו, מאן ספין ומאן רקיע להכשירן אלו התפלין. ע"כ[27].

הנה מה שסיים: ובשיטה זו קיימי הרא"ש והטור והשמושא רבא. כמדומה לפי שראה להרא"ש (בסדר תקון תפלין) שכתב: ויש כורכין על כל פרשה קלף קטן וכו', וכן כתב בשמושא רבא וניכרוך עליה קילפא או שילפא. וכן ראה להטור (בסימן ל"ב) שכתב כלשון הזה. ע"ש. עלה בדעתו שבאו למעט מטלית משום דבעינן מותר בפיך מין מאכל. ואף על פי שסיימו הרא"ש והטור בתוך דבריהם בשם הרמב"ם [הלכות תפלין פ"ג ה"א] לכרוך מטלית, אולי חשב שהיא מחלוקת, וסברת הרא"ש והטור והשמושא רבא היא דדוקא קלף. ולזה סיים עוד: וסתמיות הסמ"ק והרב ארחות חיים והגהות מיימוניות שהביא מרן בבית יוסף דבעינן דוקא קלף וכו'. והמכוון בתיבת סתמיות, הוא דהסמ"ק ודעמיה שכתבו שאין כורכין אלא בקלף כשר, מצינן למימר בכוונתם שאם בא לכרוך בקלף יהיה כשר, ואין הכי נמי שיכול לכרוך גם במטלית, אבל מסתמות דבריהם נראה דדוקא קלף. מה שאין כן הראש והטור והרב שמושא רבא שלא הזכירו מעיקרא תיבת כשר, פשיטא ליה להרב הנזכר שבאו לאפוקי מטלית. ועל יסוד זה הוא שכתב גם כן אחר כך דמרן הקדוש בשלחנו הטהור (סימן ל"ב) הדר ביה מסברתיה שבבית יוסף וכו'. דהיינו מדכתב (בסעיף מ"ד) וכורכם בקלף קטן, לאפוקי מטלית כמו להרא"ש והטור והשמושא רבא.

ועמו הסליחה בכל זה, שהרי היסוד לכריכה זו הוא מהירושלמי [מגילה פ"א ה"ט] שהובא בבית יוסף שם דקאמר וטולים במטלית, דלדעת הכורכים הכוונה היא שכורכים מטלית על פרשיות התפלין, ואיך יתכן שיחלוק מי שהוא ויאמר דבעינן דוקא קלף ולא מטלית. ואם כה תאמר שפירוש מטלית במקום הזה הוא דוקא קלף, הרי דברי מרן בבית יוסף יוכיחו, שכתב על סברת המקפידים להצריך קלף כשר: ואיני מוצא להם טעם דהא בברייתא טולין במטלית תניא, ובמטלית לא שייך כשר ופסול וכו'. ע"ש. הרי שאיננו מבין כצד זה כלל. והיתכן שלא ראו עיניו חלילה את אשר לפניו דברי הרא"ש והטור והשמושא רבא, והלא ודאי הבין פשוט בדבריהם דקלף לאו דוקא. ואם תאמר דאין הכי נמי בבית יוסף הבין כך, אבל בשלחן ערוך חזר בו, עליך ודאי הראיה לאשווייה חלילה למרן הדרנא בכדי, ולהמציא מחלוקת חדשה בין הפוסקים שהללו סוברים קלף והללו סוברים מטלית. ואני אגיד לעולם דמרן על עמדו יעמוד, וכשם שבבית יוסף מבין פשוט דהפוסקים שכתבו קלף לאו דוקא, וליכא שום פלוגתא, כך היא דעתו גם כן בשלחן ערוך לגמרי שתפס לשון הפוסקים שכתבו קלף והוא הדין למטלית. והרי לפנינו ספר התרומה בסימן ר"ה שכתב גם כן קלף לחוד, ובסימן ר"ג כתב מטלית או קלף. והמרדכי גם כן בהלכות תפלין כתב מתחלה קלף, ושוב כתב: ויותר טוב לכרוך במטלית, והוא מהסמ"ג עשין כ"ב. ומטעם זה נמי אי אפשר לומר דהפוסקים שכתבו קלף, היינו דקלף עדיף, דאם כן עשיתם חולקים עם הסמ"ג. ועוד שהרי הרב נמוקי יוסף והרב המאירי שכללם הרב הנ"ל עצמו בתחלת דבריו עם הסוברים כפירוש רש"י דמגילה, הם עצמם

הערות וציונים

25. נדפס לעיל סעיף מ' אות ל"ג.

26. נדפס לקמן סעיף מ"ח אות י'.

27. כאן כתב מרן המחבר מספר הערות על דברי הרב ויען אברהם הנ"ל, והעתקנו כאן רק את הערתו האחרונה הקשורה לכאן.

אוצר ההלכה

סוברים בכריכה זו שאיננה קלף אלא מטלית שלא מינו וכמו שהבאנו לעיל באות ז׳ [ד״ה ושמא][28] לשון הרב נמוקי יוסף מפורש, והרב המאירי ממשמעות לשונו בשבת לעיל באות יו״ד [ד״ה שוב הביא][29]. ע״ש.

ולא עוד אלא שהוא מתחלה הביא דלהרמ״ע מפאנו והרב בית דוד והמבי״ט, גם הרמב״ם נלוה עם רש״י ודעמיה, והרי סתירה דהרמב״ם כאן כתב מטלית. ואם נאמר דהרמב״ם העתיק הברייתא וסובר דמטלית היינו קלף וכנזכר לעיל, אם כן היאך הטור העתיק בשמו קלף או מטלית, וכן הרא״ש שכתב על דברי הרמב״ם דבצרפת ואשכנז לא נהגו לכרוך עליהם לא מטלית ולא קלף ע״ש, נראה דלאו היינו הך. וכן הבאתי לעיל באות י״ח [בדיבור האחרון][30] בשם הרב קסת הסופר בלשכת הסופר (ריש סימן כ״ב) שכתב בפשיטות גמור דגם בשמושא רבא שכתב קלפא או שלפא, ודאי אין כוונתו דוקא קלף דהא ליתא בברייתא. ע״ש. גם הרב פרי מגדים (באשל אברהם סימן ל״ב סק״ס) כתב לכרוך בגד אם אין לו קלף, ואחריו הרב משנה ברורה (ס״ק ר״ו ר״ז) ע״ש, וכן כתב הרב מלאכת שמים (כלל י״ט בינה אות ב׳), אלא שהצריך עיון מדוע השמיט מרן הא דמטלית והביא רק קלף, וכבר יישבנו היטב לעיל באות ה׳ [ד״ה ומרן][28]. ועיין עוד למורנו הרב משחא דרבותא חלק א׳ (יו״ד סימן ר״פ דף צ״א ע״א). ע״ש.

והוצרכתי להאריך בזה לפי שראיתי להרב ויען אברהם הנ״ל שם (דף ב׳ ע״ג) שתקע עצמו מאד בדעת מרן בשלחן ערוך, והאריך היכא דחולק מבית יוסף לשלחן ערוך וכו׳ באסיפות וצדדין מילי״ן על גבי מילי״ן, ע״ש, כאילו יציבא מילתא בשלחן ערוך דמטלית לא. ולדידי נהפוך הוא דאדרבא בשלחן ערוך שכתב: וכורכם בקלף קטן ויש מקפידים מלכרכן אלא בקלף כשר, היינו דלסברת הסתם אין צריך קלף כשר, משום דכיון דמטלית חזי כל קלף חזי, וכקושיתו בבית יוסף על המקפידים כמו שנתבאר לעיל באות ה׳ [ד״ה ומרן][28] בס״ד. ואיברא דלדברינו שם מתברר דמרן בשלחן ערוך קאי בשיטת רש״י דמגילה, וכדברי הרב הנ״ל במקצת, יען שהשיווי הזה דהיינו קלף שאינו כשר למטלית אינו אלא לשיטת רש״י דמגילה. ע״ש היטב. אך אין כאן לא חזרה מהבית יוסף לשלחן ערוך, ולא שום הוכחה בדעת הרא״ש והטור והשמושא רבא, ולא מסתמיות הסמ״ק והרב ארחות חיים והגהות מיימוניות, דאדרבא הנך יש מקפידים מיתוקמי אליבא דפירוש רש״י דסנהדרין וכמו שנתבאר היטב שם. ע״ש.

אחרי כותבי את כל הנ״ל, השגתי לשעה שלחן ערוך החדש, שבו ביאור הגר״א. וראיתי (סימן ל״ב סעיף מ״ד) שכתב וז״ל: וכורכם וכו׳, ממה שכתוב בירושלמי פרק קמא דמגילה הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות וכו׳ וכורכן בשער וטולן במטלית, ולכן כתב הרמב״ם שכורך עליהן מטלית. אבל בשימושא רבא כתב בקלף, ומטלית ר״ל מקלף. וספר התרומה ושאר פוסקים כתבו דאין ראיה וכו׳. ע״כ. אבל בודאי שזוהי דעת עצמו לפרש כן בשמושא רבא, שכן דרכו בכמה מקומות, ולא דעת מרן ולא דעת שאר הפוסקים וכאמור. ובזה זכינו להבין כוונתו שם אחר סמוך, שכתב לסברת המקפידים, וז״ל: כמו שכתוב בשבת שם לא הוכשרו וכו׳. וצריך עיון למה לא אוקים שם על המטלית. ע״כ. והבאנו זאת לעיל באות ה׳ [ד״ה גם][28] מספר מלאכת שמים (כלל י״ט בינה אות ב׳). ותמהנו דהיכי מצי לאוקמה על המטלית ורב יוסף אומר עור. ע״ש. ועכשיו ברור אצלי שקושיתו זאת היא לפי שיטתו הקודמת שהאומרים קלף סוברים דמטלית רצונו לומר מקלף. ומהתימה על הרב קסת הסופר בלשכת הסופר (ריש סימן כ״ב הנזכר לעיל [בסוף ד״ה הנה]) שמפלפל בקושיא זו של הגר״א על פי ההנחה דגם בשמושא רבא שכתב קלפא או שלפא לאו דוקא וכו׳ וכמובא לעיל באות י״ח [ד״ה גם ראיתי][30]. ע״ש. ולא ראה דברי הגר״א עצמו שלפני זה שלא פירש כן בשמושא רבא. ומכל מקום אפילו לדברי הגר״א הללו יש לומר לכאורה דשמושא רבא לאו משום דקאי בשיטת רש״י דמגילה, אלא משום דלכתחלה בעינן מינו וכנזכר לעיל לדעת הרמ״ע מפאנו. אלא דאם כן לא הוה קשיא ליה מידי לסברת המקפידים, דרב יוסף אפילו בדיעבד קאמר לא הוכשרו אלא עור וכו׳ וכמו שכתבנו לעיל באות ט׳ [ד״ה גם ראיתי][29].

[הכלל העולה: א. יכול לכרוך על פרשיות התפלין קלף או מטלית, ובשלחן ערוך נקט קלף והוא הדין מטלית.

ב. דעת מרן כפירוש רש״י דמגילה (כד:) דלא בעינן ״דבר המותר בפיך״ רק בדבר שהוא עצמו נאכל ואפילו על ידי הדחק, ועור נמי מיקרי ראוי לאכילה על ידי שליקה].

(שו״ת איש מצליח – ח״א או״ח סימן ח׳ אות כ״א)

כ״ד) שם ויש מקפידים מלכורכן אלא בקלף כשר. מה שנהגו הסופרים להקפיד לכרוך פרשיות התפלין לפני נתינתם בבתים, בקלף כשר קטן, אין זה מן הדין, אלא חומרא בעלמא, ולכן אם כרכו הפרשיות בקלף שאינו כשר, אין לפסול התפלין משום כך, שבכל דבר שאינו מן הדין, אין להקפיד משום משום ״מן המותר בפיך״. (ילקוט יוסף – חלק א׳ עמוד כ״ז)

כ״ה) שם והלכה למשה מסיני שיכרוך עליה שער וכו׳ ונהגו שיהיה שער של עגל. בשבת (דף כ״ח ע״ב ודף קי״ח ע״א) תניא, הלכה למשה מסיני הוא נכרכות בשער בהמה וחיה טהורים, וכתוב בשמושא רבא [מובא בסוף הלכות תפלין להרא״ש], שצריך שיהיה שער זה של עגל כדי שיזכור מעשה העגל ולא יחטא, דכתיב ״המעט (לכם) [לנו את] עוון פעור אשר לא הטהרנו ממנו״ [יהושע כ״ב, י״ז], וכתב הרמב״ם [הלכות תפלין פ״ג ה״ח] שכך נהגו. וכתב הר״י אסכנדרני, אם לא מצא של עגל יעשה בשל

---

28. נדפס לעיל אות כ׳. 29. לא נדפס כאן. 30. נדפס לעיל אות כ׳ ד״ה גם, בין סוגריים.

אוצר ההלכה

פרה או של שור, וירחוץ השער היטב בתחלה עד שיהיה נקי. עד כאן בבית יוסף. (שלחן גבוה ס"ק ק"ט)

כ"ז) שם והלכה למשה מסיני שיכרוך עליה שער וכו' ונהגו שיהיה שער של עגל. כתב בית יוסף (שיטה נ"ג), דכתיב "המעט (לכם) [לנו את] עוון פעור" וכו' [יהושע כ"ב, י"ז]. נ"ב: מאי מוכח מהכא וכו', עיין בספר הלבוש, ובמעדני מלך דף ק"א ע"ב [מעדני יום טוב סוף הלכות תפלין על שמושא רבא אות ד']. (שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקל"ט)

כ"ז) שם והלכה למשה מסיני שיכרוך עליה שער וכו' ונהגו שיהיה שער של עגל. כתב הטור, ויכרוך על כל פרשה שער של בהמה טהורה. עכ"ל. כתב מרן בבית יוסף וז"ל: וכתוב בשמושא רבא [מובא בסוף הלכות תפלין להרא"ש], שצריך שיהיה שער זה של עגל, כדי שיזכור מעשה העגל ולא יחטא, דכתיב "המעט (לכם) [לנו את] עוון פעור אשר לא הטהרנו ממנו" [יהושע כ"ב, י"ז]. עכ"ל. והקשה הר"ב מעדני מלך דף ק' ע"ב [מעדני יום טוב סוף הלכות תפלין על שמושא רבא אות ד'] דצריך עיון, מאי מייתי ראיה מהאי קרא להך מילתא, ורבי מרדכי יפה [לבוש סעיף מ"ד] כתב, כדי שיזכור מעשה עגל ולא יחטא עוד, וגם שיהיה מצות תפלין כפרה על אותו מעשה אשר לא הטהרנו ממנו. ע"כ. וגם זה דוחק. אלו דבריו.

ונראה לי פשטות הענין דהתם ראובני וגדי וחצי שבט מנשה שעשו את המזבח, ישראל חשבו שעשו כן כדי להקריב עליו לה', ובמת צבור ויחיד אסור כל ימי היות משכן שילה קיים, ועל זה הוא ששלחו לפינחס והנשיאים עליהם להוכיחם, ומה שאמר להם המעט לנו את עוון פעור וכו' ואתם תשובו היום וכו', לכאורה אין בו טעם, דבשלמא אם בנו המזבח להקריב לעבודה זרה, ניחא דקאמר המעט לנו את עוון פעור וכו', כלומר אתמול חטאתם בעבודה זרה ויהי הנגף, ואתם תשובו היום בעוון עצמו, אתמהא, ברם השתא דהטעות הוא לדעתם שעשו במה לה', מה מקום להזכיר עוון פעור, דלא ראי זה כראי זה, ומאי אשר לא הטהרנו וכו' דקאמר, אלא דהכוונה כי מחמת שלא הטהרנו מעוון פעור נסתבכו בחטא זה, כי כן הוא דרך המרי עבירה גוררת עבירה. ועיין ברלב"ג ביהושע (סימן כ"ב), והכי נמי אנו נותנים על התפלין שער עגל לזכור שלא הטהרנו ממנו, ועל ידי העגל אנו מעותדים לנפול ברשת עוונות וחטאים אחרים שמסתבכים זה מזה, אבל כשיהיה העגל בזכרוננו נשוב אל ה' ממנו ולא נכשל בעוון אחר. כנ"ל[31]. (חלקו של ידיד)

כ"ח) שם והלכה למשה מסיני שיכרוך עליה שער בהמה או חיה הטהורים. מהר"ש רבו של מהרי"ל התיר שער אדם, שו"ת בשמים ראש סימן י"ט בהגה [אות ב']. ע"ש. ואין לסמוך על זה. (שיורי ברכה המלוקט סק"ו)[32]

כ"ט) שם והלכה למשה מסיני שיכרוך עליה שער בהמה או חיה הטהורים. וליקח שער אדם, עיין שו"ת בשמים ראש בכסא דהרסנא (סימן י"ט אות ב'). הגהות רבי עקיבא איגר [סקמ"ט]. (באר יעקב – קרוייזר ס"ק ק"י)

ל') שם והלכה למשה מסיני שיכרוך עליה שער בהמה או חיה הטהורים וכו'. עיין באשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש שהאריך בדבר מנהג הסופרים אודות כריכות שערות וקלף על הפרשיות שבתפלין. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא סקפ"ג)

ל"א) שם הגה ונוהגין לכרוך שער וכו' וחוזרים וכורכים עליו שער. כתב בדעת קדושים (סקנ"ה), המנהג שאותן השערות שעל גבי הפרשה יהיו לאורך הפרשה, ושערות שעל גבי קלף שכורך יהיו לרוחב הפרשה, והקלף שכורך יהיה לאורך הפרשה, עיין שם הטעם. (ארחות חיים – ספינקא סקפ"ד)

ל"ב) שם הגה ונוהגין לכרוך שער וכו' וחוזרים וכורכים עליו שער. כתב בדעת קדושים (סקנ"ה), המנהג שאותן שערות שעל גבי הפרשה יהיו לאורך הפרשה, וכן הקלף שכורך יהיה גם כן לאורך הפרשה. ושערות שכורך על גבי הקלף יהיו לרוחב הפרשה, עיין שם הטעם. ואם כרך לרוחב או לאורך בדיעבד אין פסול. ע"ש. (באר יעקב – קרוייזר ס"ק קי"א)

ל"ג) שם ונהגו שיהיה שער זה של עגל. כתב בית יוסף (באותה שיטה) וכתב הרמב"ם [הלכות תפלין פ"ג ה"ח] שכך נהגו. נ"ב: וכבר נהגו כל העולם לכרכן בשער זנב העגלים. וכתב בכסף משנה, לפי שהוא ארוך ונאה לקשירה יותר משער שעל גופו. (שיירי כנסת הגדולה הגב"י סק"מ)

ל"ד) שם ונהגו שיהיה שער זה של עגל. ומן הזנב, שהוא חזק ואמיץ וארוך [רמב"ם הלכות תפלין פ"ג ה"ח ובכסף משנה שם]. (חיי עולם)

ל"ה) שם ונהגו שיהיה שער זה של עגל. ועוד כתב [בבית יוסף], שער עגל לזכור שמירת חטא שנסתעף מעוון עגל. וצריך לומר דליכא משום הזכרת עוון כמו בשופר, דהתם להעלות זכרוננו כמו בפרק ד' דראש השנה [כו.], וגם מעניינא דתפלין שמכניעין יצר הרע, כמו שכתב הרב ראשית חכמה בשער הקדושה [פרק ו'].

ומעם שער זה עיין בזוהר פקודי [דף רל"ז ע"ב]. ועוד יש לרמז תיבת **ישמעי** ראשי תיבות: **שער מן עגל, שליל מובחר עורו**[33]. וציון הבית יוסף ובאר הגולה [אות ב'] שער לחוץ בזוהר [פרשת] בא, אינו, רק פרשת פקודי. (מאורי אור – חלק באר שבע דף י"ח ע"ב)

---

31. וכן תירץ הגאון יעב"ץ בספר מור וקציעה ע"ש.
32. ומקורו טהור מספר טוב עין סימן י"ח אות כ"ד.
33. ראה מה שכתב בזה הרב המחבר לעיל סעיף ל"ז אות י"ט.

אוצר ההלכה

ל"ו) שם ונהגו שיהיה שער של עגל. כדי שיזכור מעשה עגל. **תניא** [הגר"ז סעיף ס"ט] **בשם שמושא רבא** [מובא בסוף הלכות תפלין להרא"ש]. (באר יעקב – קרוייזר ס"ק קי"ב)

ל"ז) שם ונהגו שיהיה שער זה של עגל וכו' קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. הוא על פי מה שכתוב בזוהר (פקודי דף רל"ז ע"ב) ובעינן גו רזא דתפלין לאצנעא חד שערא דעגלא דיפוק לבר ויתחזי וכו'. (בן יוחאי – מענה קל"ב)

ל"ח) שם קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. כן כתב בבית יוסף בשם הזוהר פרשת בא [דף רל"ז ע"ב]. יעוין שם באורך. (שלחן גבוה ס"ק ק"י)

ט"ל) שם קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. גם יזהר שיתראה חוץ לבתי התפלין שיער אחד של עגל, וידקדק שיהיה השיער פחות מכשעורה, דאם יהיה כשעורה אז הוא שיעור טומאה, כמו שכתוב [ב]זוהר פקודי (ערצ"ח) [דף רל"ז ע"ב]. והטעם הוא, כי לסטרא אחרא יהב ליה הקדוש ברוך הוא שולטנא למשלט בעלמא בכמה סטרין ולנזקא וכו', ועל דא בעינן למיהב ליה דוכתא זעיר בגו קדושה דילן שלא יקטרגו עלינו, דהא חוטא דשערי לא מסאב בר כד אתחבר ההוא שערא ואתעביד כשעורה, אבל פחות מן דא לא מסאב. עכ"ל [הזוהר. ועיין במגן אברהם ס"ק ס"א].
(סולת בלולה – מקור חכמה)

מ') שם קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. וראיתי להרב מג"א ז"ל (ס"ק ס"א) שהביא לשון ספר הזוהר שבפרשת פקודי (דף רל"ז ע"ב), ומכח קושייתו על הזוהר העלה דלא איכפת לן אם השער יוצא חוץ לבתים יותר מכשעורה. ע"ש. ולע"ד אין לעשות כן, ובהדיא כתב הרב משנת חסידים (דף ס"ט ע"ב) וז"ל: והשער של עגל יצא לחוץ מעט פחות משעורה ולא יותר, שלא יתאחזו בו החיצונים כמבואר בזוהר. עכ"ד. ועיין נמי בספר מצת שמורים (דף נ' ונ"א) מה שהאריך בסוד הדבר, ואם כן אין להניח מבחוץ כי אם מעט מזער, דאם יניח כדי שעורה מתאחזים החיצונים בקדושה על ידי עוון העגל, ואין כוונת הזוהר דכשעורה משער שלא במקום חבורו מטמא, דמה לענין טומאה ממש בענין התפלין, ובעגל שנשחט כדינו מה טומאה איכא, ואם הוא טמא מה לי בחוץ מה לי בפנים. ואין צריך להאריך. ודוק.
(חלקו של ידיד)

מ"א) שם קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. כתב מג"א (ס"ק ס"א), ובשעת חיבורן הכל טמא. נ"ב: ובתוספות דנזיר דף נ"א [ע"א ד"ה חוץ] כתבו דהוי יד. וקיימא לן דיד לא מצטרף [עוקצין פ"א מ"א]. מיהו בפרק ט' דחולין (משנה ד') כתב הברטנורא [ד"ה טמא] דהוי שומר, עיין בטהרות פרק ח' (משנה ט') בתוספות יום טוב. (ספר פלאים)

מ"ב) שם קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. עיין שם במג"א (ס"ק ס"א) [שכתב], ובשעת חיבורן הכל טמא, פירוש כשהשער מחובר לזה. ולשון זה הוא בלי הבין, ואולי טעות סופר הוא, וצריך לומר "למת" במקום "לזה".
(ערך השלחן – דברי חכמים)

מ"ג) שם קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. כתב במג"א (ס"ק ס"א) וזה לשונו: כתב בספר יש שכר [דיני תפלין סעיף ו'] בשם הזוהר, שלא יצא השער כשעורה חוץ לבתים, וזה לשון זוהר פקודי [ח"ב דף רל"ז ע"ב]: ובעינן גו רזא דתפלין לאצנעא חד שערא דעגלא דיפוק לבר ויתחזי, דהא חוטין דשערא דא לא מסאב, בר דאי אתחבר ההוא שערא ואתעביד כשעורה, אבל פחות מן דא לא מסאב. עכ"ל. וצ"ע, דהא שערות אינן מטמאות אפילו הן הרבה, ועוד דפחות משעורה אפילו עצם אינו מטמא, כל שכן בשר או שער. ונראה לי שכיוון להא דשנינו פרק ג' דאהלות [משנה ג'], כל מה שבמת טמא, חוץ מן השער וכו'. ובשעת חיבורן הכל טמא. פירוש כשהשער מחובר לזה. ואם כן הכי קאמר, דהא חוטין דשערא דא לא מסאב בר דאי אתחבר וכו', דהיינו כשהשער מחובר לעצם כשעורה דאתעביד כשעורה, פירוש שסבירא ליה שהשער מצטרף לעצם כשעורה כן נראה לי, ואם כן יש לומר דלא איכפת לן אם השער יוצא חוץ לבתים יותר מכשעורה. עכ"ל.

נכתב בצדו: כל דבריו דברי תימה הן, דמה שהקשה דשערות אפילו הרבה אין מטמאין, באמת גם בזוהר מבואר כן, שהרי אמר חוטין דשערא דא לא מסאב, וחוטין הוא לשון רבים. ומה שהקשה דפחות משעורה אפילו עצם אינו מטמא, וכל שכן בשר או שער, באמת גם בזוהר אמר דפחות מן דא לא מסאב. ומה שמפרש דמה שכתב הזוהר, בר דאי אתחבר וכו', פירוש שהשער מחובר לעצם כשעורה וכו'. ובאמת שאין לזה מציאות כלל שיהיה שער מחובר לעצם, ואין שער מחובר אלא לבשר, והוי ליה למימר בר אי איצטרף האי שערא. ועוד תורה חדשה היא ולא שמענו מעולם שהשער מצטרף לעצם כשעורה, ובחולין [קיז:] במשנת העור והרוטב, חשיב שם כל המצטרפין לטומאה, ולא חשיב שער. ועוד שגם אותם המצורפים, שנינו שם מצטרפין לטמא טומאת אוכלין, אבל לא טומאת נבלות. ע"ש. ומכל שכן שאין מצטרפין לטומאת מת, שהיא חמורה מטומאת נבלות. והוא תולה בוקי סריקי בדברי הזוהר, ח"ו לא יזכר ולא יפקד.

אמנם הפירוש הנכון הוא כאשר אומר בעזרת ה' יתברך. דבאמת שערות אינן מקבלין טומאה אפילו הרבה, אלא אם כן מחוברין בגוף, פירוש בעור ובשר, ומטעם יד הם מטמאין, כמבואר שם בפרק ג' דאהלות. והיינו מפני שראוי לאחוז בשער המחובר לכזית בשר ולטלטלו בו, ולא מטעם צירוף. ונפקא מינה להוציא ולהכניס את הטומאה, כמו ששנינו שם (בפ"ג דאהלות משנה ד') כיצד, המת מבחוץ ושערו בפנים, הבית טמא. וסבירא ליה להזוהר שאין שער ראוי ליד, אלא אם כן הוא גדול כשעורה, אבל פחות מכאן, אין ראוי לאחוז בו לטלטל הכזית בשר, ואינו ראוי ליד. וזה שכתב הזוהר, דהא חוטין דשערא דא לא מסאב, רצונו לומר אפילו הרבה. בר דאי אתחבר ההוא שערא, רצונו

אוצר ההלכה

לומר אלא אם כן זה השער מחובר לעור ובשר, אז הוא מטמא מטעם יד. ומה שפתח בהרבה וסיים בחד, כמו שכתב ההוא שערא דמשמע חד, רבותא קמשמע לן שאם אינו מחובר, אפילו חוטין הרבה אינן מטמאין, ואם הוא מחובר אפילו שער אחד מטמא, והיינו כרבי יוחנן ולא כריש לקיש דסבירא ליה דנימא אחת אינו מטמא משום יד, כדאיתא שם בחולין (דף קי״ט ע״ב). ע״ש. ומה שכתב ואתעבד כשעורה, אבל פחות מן דא לא מסאב, רצונו לומר, דוקא שהשער הוה כשעורה, דאז חזי ליד, אבל פחות מזה אינו מטמא. ומה שאמר ואתעבד, ולא אמר והוה כשעורה. נראה שבא לרמז שאף שבתחלה לא היה השער כשעורה, ואחר כך גדל ונעשה כשעורה, מטמא משום יד, לפי שהשער כל זמן שהן מחוברים גדלים, אף לאחר מיתה, כידוע. כן הוא הפירוש הנכון לענ״ד. ומבואר שהאמת עם ספר יש שכר, שלא יצא השער כשעורה חוץ לבתים, לפי שכשעורה מצינו לפעמים טומאה כשהוא מחובר כנ״ל. גם מבואר שאין חילוק בין חד שער להרבה שערות, ומה שכתב הזוהר לאצנעאה חד שערא וכו׳, רצונו לומר לכל הפחות חד שערא. וכן משמע מלשון השלחן ערוך שכתב, קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. עכ״ל. משמע יותר מאחד. ודוק היטב. (חדושי הרז״ה)

מ״ד) שם קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. כתב במג״א (ס״ק ס״א), וזה לשון זוהר פקודי (עמוד תכ״ה) [דף רל״ז ע״ב], ובעינן גו רזא דתפלין וכו׳. נכתב בצדו: פירוש המג״א דחוק, כי מה לו להזוהר הקדוש להזכיר הלכה משער אדם המחובר לעצם, הא הכא בשער בהמה עסקינן. והנראה לע״ד בפירוש הזוהר הקדוש, דהא בעטרת זקנים [סעיף ל״ז אות י״א] כתב בשם טעמי מצוות [לקנה הקדוש סוד מצות תפלין וכוונותיהם דף ל״ב ע״א], דמצוה מן המובחר בעור עוף. והנה מלבד הסוד הנסתר אשר אין לי עסק בו, נראה לי טעם על פי נגלה, לפי שעור בהמה וחיה מקבלין טומאה, ובעוונות הרבים אנחנו כולנו טמאי מתים, ואם כן התפלין יטמאו. ולכן מצוה להיות על כל פנים הבתים מעור עוף, דעור עוף אין מקבל טומאה, כמו שכתב הרמב״ם (פ״א מהלכות כלים הלכה ד׳). יעו״ש במשנה למלך שהביא בשם הר״ש, דמפסוק ״או בגד״ [ויקרא י״א, ל״ב], נתמעטו עור הדג ועוף שאין מקבלין טומאה.

והנה עיין שם ברמב״ם (הלכה ג׳), חיבר מן הגדל בים עם הגדל בארץ אפילו חוט או משיחה, אם חיברו חיבור עד שמשים את שניהם כאילו הן אחד לטומאה, שאם נטמא זה נטמא זה, הכל מקבל טומאה. עכ״ל. ואם כן נראה דהוא הדין חיבר מן מין בהמה עם מין עוף אפילו חוט או משיחה הכל מקבל טומאה, דעל כל פנים לא עדיף מין עוף ממין הגדל בים, דמחד קרא נפקי. ואם כן זהו כוונת הזוהר הקדוש, דמתחלה כתב דצריך דיפוק חד שערא דעגלא לבר, ושוב היה קשה לו אם כן כשיוצא השער לחוץ בין התפירות, אם כן יהיה נחשב כמחובר לבתים, ושוב אף שהבתים הם מעור עופות, מכל מקום הכל מקבל טומאה על ידי חיבור השערה שהוא של עגל, ועל זה מתרץ הזוהר הקדוש, דהא חוטין דשערא דא לא מסאב, בר דאי מתחבר ההיא שערא ואתעביד כְּשִׁיעוּרָה (כצ״ל הנקוד(ה)), דהיינו שנתחבר שיעור החשוב חיבור לענין טומאה. מה שאין כן בתכיפה אחת שמוציא כשערה בין התפירות, לא חשיב שיעור להיות חיבור. וזהו שכתב הזוהר הקדוש, אבל בפחות מכאן, היינו שנתחבר בפחות משיעור שחשוב חיבור לענין שאם נטמא זה יוטמא זה, לא חשוב חיבור גם כן לענין שיוטמא. זהו נראה לענ״ד ברור בכוונת הזוהר הקדוש על פי פשט.

וגם לשון חוטין דשערא מדוייק דקאי על המשנה [כלים פי״ז מי״ג] אפילו חוט אחד. ובפרט לפי מה שכתב המשנה למלך בדעת הרמב״ם, דאפילו בחיבור אינו טמא רק הדבר הגדל ביבשה, ואפילו אין בו כשיעור. אבל דבר הגדל בים בטהרתו עומד. ודאי אתי שפיר לשון מסאב. אך לפי זה צריך לומר דגידין כשרין בשל עוף. דאם לא כן שוב נטמאו מחמת גידי בהמה, ואולי גידין לא מקבלי טומאה, ודוקא (שיעור) [שער] שהוא ״שק״ האמור בתורה [ויקרא י״א, ל״ב]. אבל גידין הוא כמו בשר ואין בהם טומאת כלים. גם יש לומר למה שצידד המשנה למלך בפרק כ״ג מהלכות כלים [הלכה ד׳], דדוקא שק ועור, אבל בגד ועור לא חשוב חיבור. אם כן הוא הדין יש לומר גידין ועור. (עזרת ישראל)

מ״ה) שם קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. וכתב במג״א (ס״ק ס״א), כתב בספר יש שכר [דיני תפלין סעיף ו׳] בשם הזוהר, שלא יצא השער כשעורה חוץ לבתים, וזה לשון זוהר פקודי (עמוד תכ״ה) [דף רל״ז ע״ב]: ובעינן גו רזא דתפלין לאצנעא חד שערא דעגלא דיפוק לבר ויתחזי, דהא חוטין דשערא דא לא מסאב, בר דאי אתחבר ההוא שערא ואתעביד כשעורה, אבל פחות מן דא לא מסאב. עכ״ל. וצ״ע דהא שערות אינן מטמאות אפילו הם הרבה, ועוד דפחות משעורה אפילו עצם אין מטמא, וכל שכן בשר או שער. ונראה לי שכיוון להא דשנינו פרק ג׳ דאהלות [משנה ג׳], כל מה שבמת טמא חוץ מן השער וכו׳, ובשעת חבורן הכל טמא, פירוש כשהשער מחובר לזה, ואם כן הכי קאמר דהא חוטין דשערא דא לא מסאב בר דאי אתחבר וכו׳, דהיינו כשהשער מחובר לעצם כשעורה, פירוש שסבירא ליה שהשער מצטרף לעצם כשעורה כנ״ל, ואם כן יש לומר דלא איכפת לן אם השער יוצא חוץ לבתים יותר מכשעורה. [ע״כ]. ועיין בספר נזירות שמשון הכא, שכתב על דברי המג״א אלו דח״ו להקל נגד הזוהר שהם על דרך הסוד עמוק.

והנה הגאון רבי זאב הלוי חד מגדולי חכמי הקלויז בברודי (חבירו של הנודע ביהודה), כתב בספרו חדושי הרז״ה ח״ב (ירושלם תרמ״ה)[34] על דברי המג״א אלו, שכל דבריו הם דברי תימה, מה שהקשה דשערות אפילו הרבה אין מטמאין, באמת גם בזוהר מבואר כן, שהרי אמר חוטין דשערא לשון רבים. ומה

---

34. נדפס לעיל אות מ״ג.

אוצר ההלכה

שהקשה דפחות משעורה אפילו עצם אינו מטמא וכו׳, ובאמת גם בזוהר אמר דפחות מן דא לא מסאב. ומה שפירש שהשער מחובר לעצם כשעורה, אין לזה מציאות כלל, שאין שער מחובר לשום עצם אלא לבשר, והוה ליה למימר בר אי איצטרף האי שערא. ועוד, תורה חדשה היא שהשער מצטרף לעצם כשעורה, בהעור והרוטב [חולין קיז:] חשב כל דמצטרפין ולא חשב שער. ועוד, שגם המצטרפין היינו לטמא טומאת אוכלין, ולא טומאת נבלות וכו׳. אמנם הפירוש הנכון בזוהר דשערות מחוברין בגוף מטמאין מטעם יד, מפני שראוי לאחוז בשער המחובר לכזית בשר ולטלטלו בו, ולא מטעם צירוף וכו׳. עיין רז״ה שם באריכות.

הגר״י מעמדין במור וקציעה (סימן ל״ב דף כ״ז ע״ב) כתב על דברי המג״א אלו, ח״ו ליחס לספר הקדוש הזה דברים זרים כאלה, וגם ענין עצם כשעורה כאן בשער של עגל, דלטומאת נבילה השיעור בכזית וכו׳. ומה שכתב דשערות אינן מטמאות אפילו הרבה, הן אם חיבר איזה שערות ועשה מהן אריג כל שהוא ודאי מטמאין, ואין לי ספק שזהו כוונת הזוהר, בשערא דא דבהמה לא מסאב בר אי אתחבר ואתעביד כשעורה. רצונו לומר שאינו מטמא כי אם כשנתחבר על ידי מלאכה ונעשה כשעורה, דודאי שיעורא כל דהו וכו׳. עיין שם, ובאשר כתב הגרי״ש נתנזון בהסכמתו לספר סדרי טהרה מהגאון הצדיק גרשון חנוך הענין מרדזין מסכת כלים.

ובספר עזרת ישראל שבת (דף ק״ח ע״א)[35] ד״ה כותבין תפלין על גבי עור של עוף טהור וכו׳, הביא בשם המקובלים שזהו מצוה מן המובחר, והטעם לאשר ככל כלי קיבול של עור, הרי גם התפלין יכולים לקבל טומאה, כמבואר בכלים (פי״ח מ״ח), ואחרי שכולנו טמאי מתים הרי יוטמאו התפלין, אבל עוף טהור אינו מקבל טומאה כעור דג, עיין רמב״ם (הלכות כלים פ״א ה״ד), ולכן זהו הידור מצוה שיהיו בטהרה, אולם אחרי שצריכים חד שערא דעגלא דיפוק לבר ויתחזי, הרי מבואר ברמב״ם (שם ה״ג) דאם חיבר הגדל בים אפילו בחוט או במשיחה, הרי הן כאחד לטומאה, שאם נטמא זה נטמא זה, והכל מקבל טומאה. ומעתה מה הועיל בעור של עוף כיון שמחובר אותו החוט דמתחזי לבר, על זה תירצו [בזוהר], דהא חוטין דשערא דא לא מסאב, בר דאי אתחבר האי שערא ואתעביד כשעורה, היינו דלא חשוב חיבור אלא אם נתחבר בשיעור חיבור גמור, היינו שתי תכיפות, שאז אם נטמא זה נטמא זה, אבל הכא שנתחבר רק בתכיפה אחת לא הוי כשיעור לענין טומאה ושפיר הן טהורין.

(נפש חיה – מלואים)

מ״ו) שם קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. כתב מג״א (סקס״א), שסבירא ליה שהשער מצטרף לעצם כשעורה. צ״ע דאפילו לרבי יוחנן דבפרק העור והרוטב [חולין קכ.] דשער הוה שומר, אינו מצטרף לענין טומאה חמורה, דאין שומרין לטומאה חמורה [שם קיז:]. ולכאורה היה מפרש דלאו דוקא לענין צירוף להשיעור, אלא דהצירוף הוה להבאת הטומאה, דזה ודאי דמביא את הטומאה בין אם הוא שומר או יד[36], אבל לשון הזוהר [שמות רלז:] דאתחביר ואתעבד כשעורה, משמע דרצונו לומר דעל ידי ההתחברות נעשה כשעורה, וכן משמעות דברי המג״א. על כן נראה לכאורה דסבירא ליה כלישנא דמתנו לה אמתניתין, וסבירא ליה כריש לקיש דאינו שומר ולא יד, אלא בנימא בין הנימין הוה יד, וסבירא ליה דהיינו שהם בעובי שעורה אז הוה יד, ואם כן יש להקפיד על ריבוי שערות שלא יהיה עב כשעורה. וצ״ע.

(חבל יוסף)

מ״ז) שם קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. עיין מג״א (ס״ק ס״א) שהביא [את] הזוהר הקדוש, וכתב בשם ספר יש שכר [דיני תפלין סעיף ו׳], דכוונת הזוהר הקדוש שלא יצא השער חוץ לבתים כשעורה. והוא תמה עליו, הא שערות אינן מטמאין, ועוד דפחות [מ]כשעורה אפילו עצם אינו מטמא, מכל שכן בשר ושער, ומסיק דאפילו יותר משעורה יוצא חוץ לבתים לא איכפת לן. והמג״א לא הביא כל לשון הזוהר בענין זה, ולכן אעתיק לשון הזוהר הקדוש כולו ולא מקצתו, ואומר מה שנראה לע״ד בכוונתו שיש לקיים מה שכתב בספר יש שכר בשם הזוהר הקדוש.

דזה לשון הזוהר (בפרשת פקודי עמוד תכ״ה [רלז:]), אמר רבי שמעון אף על גב דכל הני מלין כדקאמר[ן] קודשא בריך הוא יהיב ליה שלטנו, ורוח מסאבא בעי לאכפייא ליה בכל סטרין, תא ואימא לך רזא חדא ולא אתייהב לגלאה בר לאינון קדישי עליונין. תא חזי להאי אתר דאיהו רוח מסאבא, קודש אבריך הוא יהיב ליה שלטנו למשלט בעלמא בכמה סטרין ויכיל לנזקא, ולית לן רשות לאנהגא ביה קלנא, דבעינא לאסתמרא מיניה דלא יקטרג עלן בגו קדושה דילן, ועל דא רזא חדא אית לן, דבעינן למיהב ליה דוכתא זעיר בגו קדושה דילן, דלא ישתכח מקטרג בגו קדושה דילן דהא מגו קדושה נפיק שלטנו דיליה, דבעינן גו רזא דתפלין לאצנעא חד שערא דעלגא דיפוק לבר ויתראי, דהא חוטא דשערא דא לא מסאיב בר דאי אתחבר האי שערא ואתעביד כשעורה, אבל פחות מן דא לא מסאב, וההוא שערא בעי לאעלא ליה בגו קדושה עילאה דילן ולמיהב ליה דוכתא, בגין דלא יקטרג לן בקדושן. ויפוק מן ההוא שערא לבר דיתחזי, דכד חמי להוא בר נש בקדושה עלאה וחולקא דיליה משתתף (לקמן) [לתמן] כדין לא יקטרג ליה ולא יכול לאבאשא ליה לעילא ותתא, דהא דוכתא יהיב ליה. ואי ההוא חולקא לא יהבין ליה בהאי קדושה, יכיל לאבאשא ליה לתתא, וסליק מקטרגא ליה לעילא ואמר פלוני דקא מקדש השתא כך וכך עביד יומא פלוני, וכך אינון חובוי, עד דימטי דינא על ההוא בר נש ויתענש על ידוי. עכ״ל הזוהר הקדוש.

הערות וציונים

35. והניף ידו שנית בספרו שם, בתחלת חדושי שלחן ערוך, ונדפס בסמוך אות מ״ד. שיישב לשון הזוהר.

36. וכן פירש בספר חדושי הרז״ה (נדפס לעיל אות מ״ג), ועיין שם

אוצר ההלכה

הרי דרצונו לומר לענ״ד דלכן צריך שיהיה קצת שער מגולה, כדי ליתן חלק למקטרג שלא יקטרג על המניח תפלין, כי שערות הוו חלק הס״מ, אך להראות שלא ליתן לו חלק גדול אל יניח מגולה רק פחות מכשעורה דהוא שיעור טומאה בשאר דברים הטמאים ומטמאין. הרי כספר יש שכר, ולא קשיא קושיית המג״א, דאין הכוונה שהשער יש בו טומאה, רק השער חלק הס״מ על דרך ״וידי עשו שעירות״ [בראשית כ״ז, כ״ג], וכדי שרק מעט מזער נותנים לו חלק להחניף שלא יקטרג, מניחין מגולה רק פחות משיעור טומאה בכל מקום, דהיינו פחות מכשעורה. כן נראה לענ״ד בס״ד. (שלחן אש)

מ״ח) שם קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. בספר יש שכר [דיני תפלין סעיף ו׳] כתב בשם הזוהר [ח״ב דף רל״ז ע״ב] ששער היוצא לחוץ יהיה פחות מאורך שעורה. והמג״א [סקס״א] כתב עליו שאין מוכח כן מהזוהר ואין קפידא בזה. ע״ש. ובספר חדושי רז״ה (בהגהותיו על האו״ח)[37] השיג אמגן אברהם, וכתב שמהזוהר מוכרח כמו שהבין היש שכר, ויש להקפיד שלא יצא אורך כשעורה. וכן כתב בשלחן ערוך מה״ר זלמן [סעיף ס״ט] מהזוהר. ועיין במקדש מעט (ס״ק ק״פ). ועיין בספר נזירות שמשון שהשיג גם כן על המג״א, ומסיק דדברי הזוהר הם על דרך סוד עמוק וח״ו להקל נגדו. יעו״ש. (ארחות חיים – ספינקא סקפ״ה)

מ״ט) שם קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. עיין במג״א [סקס״א] דבספר יש שכר [דיני תפלין סעיף ו׳] כתב בשם הזוהר [ח״ב דף רל״ז ע״ב], ששער היוצא לחוץ יהיה פחות מאורך שעורה, ומג״א כתב שאין זה מוכרח. ועיין במקדש מעט [ס״ק ק״פ] דבספר [חדושי ה]רז״ה בהגהותיו על שלחן ערוך[37] השיג על המג״א, וכתב, דמוכרח מהזוהר כמו שכתב ביש שכר. וכן כתב בתניא [הגר״ז סעיף ס״ט] בשם הזוהר, וכן כתב בהגהות רבי עקיבא איגר [סק״נ] בשם נזירות שמשון דחס ושלום להקל בזה. (באר יעקב – קרוייזר ס״ק ק״ט)

נ׳) שם קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. כתב מג״א (סקס״א), להזוהר הקדוש [שמות רלז:] שער מצטרף לשיעור עצם כשעורה כשמחובר לה. ועיין יו״ד סימן שכ״ד (ס״ה) [סעיף ג׳], סובין ומורסן מצטרפין לשיעור חלה כשלשן בלא הרקדה, [אבל אם ריקד והפריש מורסן מתוכן וחזר ועירבן עמו אינו מצטרף]. (רכוש הים)

נ״א) שם שער זה צריך שיראה חוץ לבתים. ולענין הוצאת השער חוץ לבית, כפי דמיוני שראיתי הרבה שאין נזהרין בזה, ואולי שחושבים זה כחומרא ומצוה לכתחלה, ולא חיוב גמור. והגם דמרן בשלחן ערוך הנזכר כתב קצת שער זה צריך שיראה חוץ וכו׳, מצינו דתיבת ״צריך״ פירושה לכתחלה, כמו שכתב מרן בכללי הגמרא שבספר הליכות עולם (דף ס׳ ע״א) בשם רש״י בברכות [טו. ד״ה אלא ר״י]. (ואולם כבר העירו בעלי הכללים על זה, עיין להרב לב שומע (מערכת צ׳ אות ג׳), ולהרב שדי חמד כללים (מערכת צ׳ כלל ה׳) שהאריך הרבה בזה. ועיין למוהרמ״ך זצ״ל בספר הלכה למשה מערכת צ׳ [אות א׳], ועיין להרב קול יעקב (ס״ק רי״ב) שכתב בשם הרב אמרי שפר [כלל י״ח אות ב׳] דאם שכח להוציא השער, נראה להחמיר לפתוח ולהוציא השער. ויש להתיישב עוד בזה.
(שו״ת מגיד תשובה – ח״ב סימן ו׳)

הערות וציונים

37. נדפס לעיל אות מ״ג.

מה [1]**יתן כל פרשה בבית שלה שתהא זקופה מעומד בביתה:**

באר הגולה
ג. הרא״ש בסדר תיקון תפלין, והמרדכי [הלכות קטנות דף י״א ע״ג] לדעת רש״י [מנחות לג. ד״ה איסתירא], והר״י אסכנדרני, ובספר ארחות חיים [הלכות תפלין סוף סימן כ״ו].

אוצר ההלכה

א) סעיף מ״ה יתן כל פרשה בבית שלה שתהא זקופה מעומד בביתה. כן כתב הטור, וסיים: כדרך שמעמידין ספר תורה בהיכל. וכתוב בבית יוסף: כן כתב הרא״ש (בסדר תיקון תפלין), וכן כתב המרדכי [הלכות קטנות דף י״א ע״ג] וכו׳. והתוס׳ כתבו בפרק הקומץ [מנחות לג. ד״ה הא] גבי מזוזה, וכן פרשיות של תפלין נמי היה אומר רבנו תם שיניח מושכב כמזוזה ולא מעומד, ומשמע דלפירוש רש״י [ד״ה עבידא] אינו מניחם אלא מעומד, וכן נראה מדברי המרדכי שם [ח.] שזהו דעת רש״י. וכיון שכל הני רבוותא חולקים על רבנו תם כוותייהו נקטינן. וכן דעת הר״י אסכנדרני, ותרומת הדשן [חלק א׳ סימן מ״ט], וארחות חיים [סוף סימן כ״ו] שצריך להעמיד הפרשה מעומד. ובסמוך אכתוב שדעת העיטור [הלכות תפלין ח״ב] שאין לחוש לזקופות, וכן נראה שהוא דעת רמב״ם שלא הזכיר זה, ומכל מקום נכון לחוש לכתחלה לדברי הני רבוותא שמצריכין להכניסן זקופות. עד כאן קצור דבריו בבית יוסף. הא למדת שאם הניחם מושכב אין לפסול בכך בדיעבד. (שלחן גבוה ס״ק קי״א)

ב) שם יתן כל פרשה בבית שלה שתהא זקופה מעומד בביתה. כתב הטור (שיטה כ״ד), כל פרשה ופרשה בבית שלה שתהיה זקופה וכו׳. נ״ב: וכן כתב הרשב״א ז״ל בתשובה ([חלק א׳] סימן תקע״ט) ובתשובה [המיוחסת] להרמב״ן (סימן רל״ד). (בנסת הגדולה הגה״ט)

ג) שם יתן כל פרשה בבית שלה שתהא זקופה מעומד בביתה. עיין לקמן סימן קנ״ד סעיף א׳ [סק״ב] מה שכתבתי בס״ד על ראיית המרדכי [הלכות קטנות דף ח׳ ע״א] שהזכיר מרן בית יוסף ז״ל כאן. (פתח הדביר סקי״ב)

ד) שם יתן כל פרשה בבית שלה. עיין של״ה [ריש] מסכת חולין וז״ל: ויש למחות באלו העושין פרשות גדולות מאד באופן שהפרשות אינם מונחות כולם בבתים רק מונחות בגובה התיתורא, ויש ליזהר שיהיו בתוך הבתים. (ארחות חיים – לוינגר)

ה) שם יתן כל פרשה בבית שלה. פרשיות של תפלין שהיו יוצאים מן הבית, שהיה הבית קצר, ויש מקום ריוח במעברתא, ורצה לתפור עליהם המעברתא אם מותר. עיין להרב קול יעקב (סימן ל״ב אות רי״ג), שהביא משו״ת שבסוף ספר זבחי צדק (ח״ב סימן י״ב), וספר רב ברכות (מערכת התי״ו אות ב׳) שפסלו, וצריכים להכניס הפרשה כולה בתוך הבית. ע״ש[1]. (שיירי הנפש – מערכת ת׳ אות י״א)

ו) שם יתן כל פרשה בבית שלה. יש סופרים שנוהגים לקדור בתוך עובי עור התיתורא, ופרשיות התפלין יורדות מחוץ לבתים אל תוך חלל התיתורא, עד שנוגעות בגוף התיתורא, מפני שהפרשיות עודפות על הבתים, ואין נכנסות כולן לתוכן, דעת כמה פוסקים לפסול בזה, כי לדעתם צריך להכניס הפרשיות כולן לתוך הבתים, ולא יצא מהן החוצה כלל, ואין לומר בזה רובו ככולו. וכן פסק השל״ה [ריש מסכת חולין], וכן הורה להלכה ולמעשה רבנו משה חיים (זקנו של הגאון רבי יוסף חיים בעל ״בן איש חי״), והביאו להלכה בשו״ת זבחי צדק חלק ב׳ (סימן י״ב), וראה עוד בספר רב ברכות (מערכת תפלין אות ג׳). וכן פסק להחמיר הגאון רבי אריה צבי פרומר בשו״ת ארץ צבי (סימן ק״ו). אמנם יש חולקים וסוברים להכשיר (וראה בשו״ת פאת שדך (חלק אורח חיים סימן ה׳) ובהסכמת הגאון רבי חנוך פדואה מלונדון, ובשו״ת ציץ אליעזר (חלק י״ב סימן ד)). ויש להחמיר. (שו״ת יביע אומר חלק א׳ סימן ב׳ אות ה׳, ובתוספת נופך בתשובה כתיבת יד. ואכמ״ל).

ודע שאם בא הסופר לחתוך מגליונות הפרשיות כדי להכניסן כולן לבתים, אם התפלין חדשות שעדיין לא הניחו אותן, יש לומר שעדיין לא ירדה קדושה על הגליונות, שאין הפרשיות צריכות להן, ולכן מן הדין מותר לקצוץ אותן להכניסן לתוך הבתים. וכן כתב בשו״ת פרי השדה (ח״ב סימן כ״ט), ועיין עוד בשו״ת מהרש״ם תליתאה (סימן ק״ב), ובשו״ת מהרש״ג (ח״א סימן ה׳). אבל אם כבר השתמשו בתפלין והניחו אותן, אינו רשאי לקצוץ אותן, ועליו להשיג בתים גדולים יותר. ואם עבר וקצץ, אף על פי שלא טוב עשה בעמיו, בדיעבד התפלין כשרות, ומותר להניחן, ואין בזה משום מצוה הבאה בעבירה. וכן כתבו בשו״ת פרי השדה (שם), ובשו״ת יגל יעקב (חאו״ח סימן ו׳). עיין עוד בשו״ת תשורת שי (ח״א סימן רנ״ה). ודו״ק. (ילקוט יוסף – חלק א׳ עמוד כ״ח)

ז) שם יתן כל פרשה בבית שלה. שאלה: תפלין של יד שקלף הפרשיות ארוך וחלק ממנו מחוץ לבית כנגד העור שהדביקו בין התיתורא העליונה לתיתורא התחתונה, מה הדין?

תשובה: מן הדין קיימא לן בכל התורה דרובו ככולו, ודין זה נמצא בשל״ה [ריש מסכת חולין] בלשון ״נראה לי שיש למחות״ וכו׳, ולא כתב לפסול אף בדיעבד. ועיין בשו״ת פאת שדך (סימן ה׳) ובהסכמת הגר״ח פאדווה בראש הספר, ובשו״ת שבט הלוי חלק ג׳ (או״ח סימן ג׳), ובספר חדושים וביאורים להגר״ח גריינימן נ״י (מנחות סימן ד׳ אות ה׳), ובשו״ת ציץ אליעזר (חלק י״ב סימן ד׳) ואכמ״ל. ובציץ אליעזר כתב שנראה ברור שדעת

הערות וציונים

1. ועיין עוד בשו״ת יביע אומר חלק א׳ (חאו״ח סימן ב׳ אות ה׳) שהעלה להחמיר בזה, וראה עוד מה שכתב בזה בספרו ילקוט יוסף חלק א׳ (ירושלים - תשמ״ה), ונדפס לקמן אות ו׳. אמנם דעת מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א (נדפס לקמן אות ז׳) להכשיר בזה בשעת הדחק.

אוצר ההלכה

הגרי״ח בספר רב ברכות לפסול גם בדיעבד. ע״ש. והרואה יראה בספר רב ברכות בסוף דבריו שזה דוקא לתירוצא בתרא, אבל לתירוצא קמא שם אין לפסול בדיעבד, אלא דכל שאפשר לן לכתחלה לעשות כולו ממש שפיר דמי. ע״ש. ועיין בשו״ת יביע אומר חלק א׳ (חאו״ח סוף סימן ב׳) שהביא משו״ת בנין ציון (סימן ק״פ) דבכל מקום שצוותה התורה מצוה או לא תעשה הצווי הוי על כולו דוקא, אם לא שגילתה התורה בפירוש או על ידי הלכה למשה מסיני דרובו ככולו, דאם לא כן אטו אם יאכל רוב כזית מצה ויפדה בנו ברוב של חמשה שקלים וכי סלקא דעתין שיוצא ידי חובה משום דרובו ככולו. ע״ש. ולענ״ד לא קשיא מידי דהיכא שנקבע השיעור בהדיא שאני, ועל דרך כל דבר שבמנין ושבמשקל וכו׳ אפילו פחות מכדי אונאה חוזר. וזה פשוט. ומסתימת כל הפוסקים משמע דבכל דוכתא רובו ככולו אף על גב דלא גלי בהדיא, ועיין בשו״ת איש מצליח חלק א׳ (אה״ע סימן י״ט). ואין כאן מקום להאריך.

(מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א[2])

ח׳) שם שתהא זקופה מעומד. הבית יוסף הביא בשם גדולי הפוסקים דזה אינו אלא למצוה, והוכיחו כן מהא דמבואר לקמן (סעיף מ״ז) דאם כתב כל הארבע פרשיות בקלף אחד כשרים, ואז אי אפשר להיות זקופין. ובדרכי משה [אות כ׳] כתב, דשפיר משכחת לה שיהיה זקופין מעומד, כגון דהפרשיות כתובין זה תחת זה, וסופו של קדש נגד סופו של והיה וכו׳. וע״ש. והיה נראה לכאורה לפענ״ד טעמייהו של הפוסקים שלא רצו לפרש כן, היינו משום דבעינן שיהיה שלש פרשיות הראשונות פתוחות ופרשה האחרונה סתומה, ובכהאי גוונא שכתב הדרכי משה אין כאן צורת פתוחה וסתומה. אבל לפי מה שכתב המג״א לעיל (בס״ק מ״ט) דאינו אלא מנהג להקפיד בצורת פתוחה וסתומה, וכן לפי מה שכתב הרמ״א שם [סעיף ל״ו] דאם עשאן פתוחות כשר, הדין עם הדרכי משה.

(אותות השמים סק״ה)

ט׳) שם שתהא זקופה מעומד. כתב בית יוסף (בד״ה ויתן כל פרשה ופרשה וכו׳), ומשמע דלפירוש רש״י אינו מניח אלא מעומד. נ״ב: נראה דכן משמע גבי מאי דתניא [מנחות לד:], כתבן בעור אחד וכו׳, שפירש רש״י [ד״ה וצריך שיהא], חתך מלמעלה העור כמין וכו׳, והניחן בארבעה וכו׳, והיה מודבק למטה וכו׳. ע״ש. ובזה האופן הוא מכניסן מראש הפרשה כדי שתהיה זקופה ודוק. וכעת אין בידי המסכתא[3]. ושוב ראיתי דברי התוס׳ (בדף ג״ל ע״א בד״ה הא דעבידא) ע״ש. ואם כן מה שכתבתי דלרש״י משמע דאינו מניחה אלא מעומד, אמזוזה קאי, והוא הדין בתפלין. ומיהו מדברי רש״י שהבאתי הוא מוכרח, וכן משמע מדברי התוס׳ שם, שלכאורה היה קשה בעיניהם שיטת רש״י, מהאי דכתבן בעור אחד. וכתבו דיש ליישב, והיינו כדברי רש״י, ועיין במרדכי [הלכות קטנות דף ח׳ ע״א]. ודוק.

(זכר אליהו – סימן ז׳)

י׳) שם זקופה מעומד. כתב מג״א (ס״ק ס״ב) זקופה, משמע דמצוה מן המובחר כך וכו׳. ובדרכי משה [אות כ׳] תירץ דבסעיף מ״ז איירי שהיו כתובים בקלף אחד וכו׳. [ע״כ]. אבל על כל פנים צריך ריוח גדול בין שמע לוהיה כי יביאך, אלא קדש והיה כי יביאך יכולים להיות כתובים זה בצד זה, וכן שמע עם והיה אם שמוע, אבל בין והיה כי יביאך ובין שמע צריך ריוח גדול כי אי אפשר לעשות בענין אחר כמו שכתב הגווני במג״א. וגם מקשים העולם, הלא כתוב לעיל [סעיף מ״ד] שיגלול מסופה לתחלתה, וזה אי אפשר לעשות בענין זה שכתב המג״א. ואפשר שאין צריך לגלול, אלא אם גולל גולל מסופה לתחלתה, כי מסתמא לא יוכל להכניס בתוך הבית אם לא יגלול, וכאן שרוצה למצוא גוונא שיכתוב בקלף אחד ויכניסם בארבעה בתים, מיירי שכותב כתיבה דקה מאוד ולא צריך לגלול. (בגדי ישע)

י״א) שם זקופה מעומד. כתב מג״א (ס״ק ס״ב), דסופו של קדש כנגד סופו דוהיה כי יביאך. ועיין לקמן [סימן] ל״ד ([מגן אברהם] סק״א) טעם כתיבת כסדרן שיהיו נקראים כסדרן, משמע דגם בשעת קריאה צריך להיות נכתב כסדרן, ולפי זה צריך עיון על הציור הנ״ל, וצריך לומר כל אחד ואחד בתר דידיה אזלינן. ועיין עירובין (י״ג) [יח:] ולא אחורי אשה אפילו אחוריהן זה כנגד זה, משמע דבתר חבריה אזלינן. וצ״ע. (רכוש הים)

י״ב) שם זקופה מעומד. כתב מג״א (ס״ק ס״ב), אבל רש״י [מנחות לד: ד״ה וצריך שיהא] לא פירש כן. עיין ב״ח [אות ל״ב] ומחצית השקל. ולענין הלכה אין צריך לחתוך, ואף דאי אפשר להניחן זקופין, כשרים בדיעבד. (חיי עולם)

י״ג) שם זקופה מעומד. כתב באר היטב (ס״ק ס״ז), עיין מג״א [ס״ק ס״ב]. [רצונו לומר], שכתב דמרש״י [מנחות לד: ד״ה וצריך שיהא] מוכח דבעינן זקופים, וכן כתב בתניא [ש״ע הגר״ז] בקונטרס אחרון [אות ט״ו] דלרש״י פסול מושכב.

(באר יעקב – קרוייזר ס״ק ק״ג)

י״ד) שם זקופה מעומד. עיין באשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש שכתב וז״ל: פרשה בתפלין אם נהפכה, מסברא הוה ליה שלא כסדרן, ואין יוצא ידי חובה ומברך שנית. וכן במזוזה, גם להסוברים שמונחת בשוה [כלומר שוכבת] מכל מקום כשנהפכה ורק שפוע שתחתיה גבוה יותר מראשיתה, יש לומר דאינה כשרה. ומכל מקום מצד אפושי פלוגתא לא מפשינן יש לומר דכולי עלמא מודו בין בשוה בין עומדת כשרה. עכ״ל.

(ארחות חיים – ספינקא סקפ״ו)

הערות וציונים

2. מתוך ספרו ״מקור נאמן״ (ח״א סימן נ׳), וכן הוא בהערותיו למשנה ברורה עם הערות איש מצליח, בהערות שבסוף הספר.

3. ומה שציטט הרב ז״ל לעיל את דברי רש״י, כנראה ראה אותם מתוך הבית יוסף בסמוך סעיף מ״ז. ומה שדייק מדברי רש״י, אפריין נמטייה שכן דייק הרב מגן אברהם (ס״ק ס״ב).

אוצר ההלכה

ט"ו) שם זקופה מעומד. עיין בשערי תשובה (ס"ק ס"ז), שכתב על מה דאין העולם חוששין לעשות עוד זוג תפלין שיהיו הפרשיות מושכבות כדעת רבנו תם [מנחות לג. תוד"ה הא], דבזה אף לרבנו תם אין פסול וכו'. [ע"כ][4]. וצריך לומר אף דגבי מזוזה מבואר ביו"ד סוף סימן רפ"ט [סעיף ו'], דרבנו תם פוסל אפילו בדיעבד, אין ללמוד לענין זה תפלין ממזוזה. וראיה דכתב המרדכי [הלכות קטנות דף ח' ע"א] בשם רבנו תם: וכשאבנה ארון, אם אזכה ארחיבהו. משמע שעד שלא בנה הניח הספר תורה זקוף, ואם היה בזה פסול אפילו בדיעבד לדעתו, בודאי לא היה מניח כך, ואם כן אף אם הופך הפרשיות אפשר דכשר בדיעבד. עיין שלחן ערוך אדמו"ר בקונטרס אחרון (סקט"ו).

(כלים של שלמה)

ט"ז) שם בביתה. עיין באר היטב ושערי תשובה (ס"ק ס"ז). ועיין בשו"ת אמרי אש (חאו"ח סימן ד') אודות המניח שני זוגות תפלין של רש"י ושל רבנו תם בבת אחת בעת ברכת קריאת שמע של שחרית, כי יפלא בעיניו דהלא טוב יותר כי בתחלה בשעת הנחת התפלין של רש"י יניח גם כן של רבנו תם ויברך על שניהם ברכה אחת, כי זה אחד מן הטעמים [של] המניחים בבת אחת וכנראה מתשובת רמ"ע [סימן ק"ז], וכן כתב הט"ז סימן (ל"ה) [ל"ד] (סק"ב), מאשר יניח בתוך ברכות קריאת שמע דלדעת רבנו תם להיפך. והנה המניחים בבת אחת בתוך ברכת קריאת שמע לא הרויח ברכה, ולפי מה שכתב הט"ז אין הדין ברור שיש מקום להניח שתי זוגות תפלין, והפסיד לדעתו ז"ל, ולא הרויח הברכה, לזאת דרך זר הוא בעיני. זה תוכן דבריו. יעו"ש.

(ארחות חיים – ספינקא סקפ"ז)

הערות וציונים

4. עיין באוצר ההלכה חלק ד' סימן ל"ד אותיות: ט (בסופו), יב (ד"ה וראיתי), טז, קעז (ד"ה בתל).

באר הגולה
ד. שם.

מו [ד]**יהיה הגליון עליון תחלה, שזהו שורה עליונה, וגליון תחתון לצד פה הבתים:** הגה. ולפי שהפרשה יהיה מונח לצד ימין הקורא, שפה נח לפתוח ולקורא יהיו מונחים לפניו כהלכתן (תרומת הדשן [ס״פ סימן מ״ט] וכיון יוסף נפש מרחוב מייס [הלכות תפלין סוף סימן כ״ו]):

אוצר ההלכה

א) סעיף מ״ו יהיה הגליון עליון תחלה וכו׳. זה לשון ארחות חיים [סוף סימן כ״ו]. והוא פירוש למה שכתב בסמוך שיתן כל פרשה זקופה, דלא תימא דאזקופה קפדי, לא שנא שורה ראשונה למעלה או למטה, לאפוקי מזוזה שהיא מושכבת, לזה אמר שיהיה הגליון העליון למעלה כספר תורה שבהיכל. והטור פטר מזה באומרו כדרך שמעמידין ספר תורה בהיכל כדלעיל, וכל זה לכתחלה כמו שאכתוב בסמוך [ס״ק קי״ג][1]. (שלחן גבוה ס״ק קי״ב)

ב) שם יהיה הגליון עליון תחלה וכו׳. כתב במקדש מעט (ס״ק קפ״ב), דאם הפך עליונים למטה כתב בשלחן ערוך מה״ר זלמן [קונטרס אחרון אות ט״ו] דפסול. אמנם מה שכתב [הרמ״א] וראש הפרשה יהיה מונח לצד ימין הקורא וכו׳, משמע בתרומת הדשן ([ח״א] סימן מ״ט) דבשל יד אין קפידא דיעבד, ושל ראש נראה כמסופק. ע״ש. ובשלחן ערוך מה״ר זלמן [סעיף ע׳] כתב, דזהו רק לכתחלה. (ארחות חיים – ספינקא סקפ״ח)

ג) שם יהיה הגליון עליון תחלה וכו׳. ואם היפך עליון למטה פסול. תניא [הגר״ז] בקונטרס אחרון [סקט״ו]. (באר יעקב – קרוייזר ס״ק קי״ד)

ד) שם הגה וראש הפרשה יהיה מונח לצד ימין הקורא וכו׳. כתב בית יוסף, וכתוב בתרומת הדשן [ח״א סימן מ״ט] וכו׳. [עכ״ל]. משמע דדברי הרב אסכנדרני והרב תרומת הדשן הוו סגנון אחד, ועיין בדברי הרב המפה. ודוק. (ידיו של משה)

ה) שם הגה וראש הפרשה יהיה מונח לצד ימין הקורא. כתב בתניא [הגר״ז סעיף ע׳], דזו דוקא לכתחלה. (באר יעקב – קרוייזר ס״ק קט״ו)

ו) שם בהגה שאם בא לפותחן ולקראן יהיו מונחים לפניו כהלכתן. כתב בית יוסף (בד״ה ויתן כל פרשה ופרשה וכו׳), וכתב הר״י אסכנדרני ז״ל, קודם שיניח כל פרשה וכו׳. נ״ב: רצונו לומר, כשתהא הפתיחה לצד ימין, לא יקרה שיתהפכו. אבל אם תהא הפתיחה לצד שמאל, לפעמים יקרה שיתהפכו. ודוק. (זכר אליהו – סימן ז׳)

הערות וציונים

1. נדפס לקמן סעיף מ״ז אות א׳.

מז [ה]**אם כתב כל הארבע פרשיות בקלף אחד, כשרים אפילו אין ריוח ביניהם, ובלבד שיהא חוט או משיחה בין כל בית ובית.**

[ו]**של יד כותב הארבעה פרשיות בקלף אחד וגוללו אותן מסופן לתחלתן, וכורך קלף עליהם ושער עגל, ומכניסן בביתם כמו של ראש.**

[ז]**אם כתבם על ארבעה קלפים והניחם בארבעה בתים, יצא. והוא שיטלה** (פירוש, יכסה) **עור על ארבעה בתים שיהיו נראים כבית אחד:** הגה. והמנהג להפך שיהא הכל בקלף אחד. ויזהרו ליטול הפך כשר (גרון שמחר [בתקון תפלין עמוד קס"ג] ומגור סימן נ"ז):

באר הגולה

ה. מנחות לד: ו. שם. ז. שם.

אוצר ההלכה

א) סעיף מ"ז אם כתב כל הארבע פרשיות בקלף אחד כשרים וכו'. זה לשון הטור הן חסר הן יתר כמו שאבאר בס"ד, והיינו ברייתא דפרק הקומץ (דף ל"ד ע"ב), כתבן (רצונו לומר, ארבע פרשיות של ראש) בקלף אחד והניח בארבעה בתים יצא, וצריך ליתן ריוח ביניהם, דברי רבי. וחכמים אומרים אין צריך ליתן ריוח ביניהם, ושוין שנותן חוט או משיחה בין כל אחד ואחד. ופירש רש"י, וצריך ליתן ריוח בין הפרשיות, כשיכתבם, שלאחר שכתבן בעור אחד חתך מלמעלה העור כמין ארבע אצבעות' והניחם בארבעה בתים, והיה מדובק למטה עור אחד כדי שתהא פרשה אחת בבית אחד. ביניהם, בתוך הארבעה בתים של עור האחד. שנותן חוט או משיחה, בין כל בית ובית. ע"כ. וידוע שהלכה כחכמים שרבים הם, ואם כן אין צריך ליתן ריוח בין הבתים אלא חוט או משיחה מבחוץ ליתן היכר בין החריצים, וקשה לפי מה שכתוב לעיל [סעיף מ"ה] שיתן כל פרשה בבית שלה, איך כתבו בכאן הטור ורבנו כחכמים, אם כתב כל הפרשה בקלף אחד כשרים, והלא אין יכול ליתנן כל פרשה ופרשה בבית אחד כשהן כתובות כולם בקלף אחד.

וכן כתב בבית יוסף בשם מהר"י בן חביב וזה לשונו: ויתן כל פרשה בבית אחד שתהיה זקופה וכו', אם הדין הזה מעכב, הלא יש סתירה למה שכתב בסמוך "ואם כתב ארבע פרשיות בקלף אחד" וכו', כי הוא מן הנמנע להיות כולם בקלף אחד אם הם מונחות זקופות כספר תורה בהיכל, כי היאך יכול להוציא הפרשה מן הבית האחד ושתעבור אל בית סמוך לו אם היא זקופה, אבל אם אינן זקופות אלא פשוטות יכול להניח יפה פרשה ראשונה בבית האחד, ובסוף הפרשה יהיה כפל מעט ומשם יוציאה לבית השני וכן אל השלישי וכן אל הרביעי, בעבור זה הוא מן ההכרח לומר כי מה שכתב שתהיה זקופה כספר תורה הוא מצוה מן המובחר, ואז כל פרשה ופרשה נכתבת בקלף אחד, אבל בדיעבד אפילו כתב בקלף אחד כשר ואז לא יכול להניח הפרשה בביתה זקופה, וכן כתב בעל העיטור [הלכות תפלין ח"ב] וכו', ולא דקדק הרב המחבר (רצונו לומר, הטור) כשסידר אלו שני דינים זה אחר זה ולא פירש דבריו כמו שאמרתי. אבל הרא"ש כשכתב בקוצר [בקצור] תיקון תפלין, כתב שם, "ואחר שיכרוך שער וכו' יכניסנה שתהיה זקופה", ולא כתב כאן "ואם כתבן בעור אחד" וכו'. עד כאן קצור דברי מהר"י בן חביב. ורמב"ם השמיט הא דכתבן בעור [אחד] והניחן בארבעה בתים, וצריך טעם למה. ע"כ.

ולא ידעתי מאי טעמא תמה על רמב"ם ולא על הרא"ש, דגם הרא"ש השמיטו, וכבר נתן טעם לשבח מהר"י בן חביב, משום דלשני דינים הללו אין ישיבה אחת בעולם, דאם צריך ליתן כל פרשה ופרשה בבית אחד, אם כן אי אפשר לכותבן ארבע פרשיות בקלף אחד, ולהכניסן בארבעה בתים, אם לא יהיו מושכבות, והוא הדין והוא טעמו של הרמב"ם, אם כן מה מקום לתמוה זו על הרמב"ם. ואם כן לדידהו דהטור ורבנו שכתבו לעיל בסמוך שיתן כל פרשה ופרשה על כל בית ובית [שתהא זקופה מעומד], ולא פירשו שהוא לכתחלה דוקא, אבל בדיעבד אם נתנם מושכבות שפיר דמי, אם כן היאך כתבו כאן שאם כתבם כולן בקלף אחד כשר, דלא יכול להכניסם בבתיהם [זקופות] כמו שכתב מהר"י בן חביב. אמנם קודם זה כתב רבנו בבית יוסף לדעת רש"י דלדברי הכל (כלומר בין לרבי בין לחכמים) צריך ליתן ריוח בין הפרשיות כשיכתבם, כדי שיוכל ליתן בארבעה בתים, ולא נחלקו אלא בריוח שבין בית לבית, דלרבי צריך ריוח גדול, ולחכמים סגי בחוט ובמשיחה, וקיימא לן כוותייהו. ע"כ. ולפי זה מצינו ישוב לשני דינים הללו, אלא שהיה לו להטור ולרבנו לפרשם וכמו שפרשם הלבוש שלקוח מבית יוסף.

(שלחן גבוה ס"ק קי"ג)

ב) שם אם כתב כל הארבע פרשיות בקלף אחד, כשרים. כתב בית יוסף (דף ל"א ע"א שיטה ל"ו), ומהר"י אבוהב ז"ל וכו'. נ"ב: והוא האמת. ב"ח [אות ל"ב].

(שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקמ"ב)

ג) שם אם כתב כל הארבע פרשיות בקלף אחד כשרים. כתב בית יוסף (דף ל"א ע"א שיטה מ"ז), ואז כל פרשה ופרשה נכתבת בקלף וכו'. נ"ב: אבל בדיעבד אפילו כתבן בקלף אחד, כשר. בדק הבית. (כנסת הגדולה הגב"י)

הערות וציונים

1. הרב צאן קדשים (מובא בגליון שם), הגיה "פרשיות" במקום "אצבעות", וכן העתיק מרן הבית יוסף.

אוצר ההלכה

ד) שם אם כתב כל הארבע פרשיות בקלף אחד כשרים וכו׳.
כתב בית יוסף (דף ל״א ע״א שיטה נ״ו), והרמב״ם השמיט הא דכתבם בעור אחד וכו׳. נ״ב: ולע״ד נראה לי דהרמב״ם סמך על מה שכתב בפרק ג׳ [מהלכות תפלין הלכה י״ז] תפלה של ראש אין עושין אותה של יד, ושל יד עושין אותה של ראש. הרי להדיא דאפילו בשל יד [ש]כותבין אותה הארבע פרשיות בארבעה דפין בקלף אחד, אפילו הכי עושין. אם כן נמצא דאם כתבם בקלף אחד יצא. והא דכתב רבנו המחבר [בכסף משנה שם], וצריך לומר דשל יד שעשאה של ראש, כשעשה לה ארבעה בתים והכניס כל פרשה בבית אחד, דאי לאו הכי פסולה, דהא אם [אין] חריצין ניכר פסול [מנחות לד:]. ע״כ. ואם כן עדיין אפשר דצריך שיחתוך הקלף ויעשה כל פרשה בפני עצמה. היינו משום דכיון דהרמב״ם ז״ל [פ״ג הי״א] פסק להדיא דאם אין חריצין ניכר פסול, משום הכי אמרינן דכשעשה ארבעה בתים והכניס כל פרשה בבית אחד איירי. אבל בזה כיון דהרמב״ם לא כתב לנו פסול, בזה ודאי דאין אנו מצריכין לחתוך אותם ולעשות כל פרשה בפני עצמה. אלא אוקימנא לזה אדיניה וכשר. וכיון שכן משום הכי השמיטו וסמך על מה שכתב שם. (יד אהרן הגב״י)

ה) שם אפילו אין ריוח ביניהם. כתב ט״ז (סקל״ו), והיה מדובק. טעות סופר וצריך לומר: ויהיה מדובק.

שם [בט״ז], והאי תנא. טעות סופר וצריך לומר: האי תנא[2]. (חיי עולם)

ו) שם ובלבד שיהא חוט או משיחה בין כל בית ובית. זה אי אפשר כי אם בתפלין שחריציהם עד התפר, ולעיל (דין מ׳) כתב, שאם לא הגיעו עד התפר כשר, רק שיהא ניכר החריץ, ולפי זה אי אפשר להעביר חוט התפירה בין כל בית ובית, שאם יעביר יהיה המרחק רב ביניהם ואין זה נוי לתפלין. ורוב העולם אין בתפיליהם חריצים עד למטה, ולא חוט התפירה עובר באמצע בין בית לבית, ושמעתי שהטעם הוא שעל ידי החריצים מתקלקל ריבוען, ובפרט אם חוט התפירה עובר בינתיים, שגם היא מפרדת ריבוען ברוב הימים, ומה גם אם יכם שרב ושמש, והרבוע הלכה למשה מסיני [מנחות לה.], והחריצים פלוגתא דאמוראי [שם]. פוק חזי מאי עמא דבר. ואפשר שסמכו על סמ״ק [סימן קנ״ג] שאין צריך להעביר חוט אלא כשכתב על עור אחד דוקא, אבל כשכתובין על ארבעה קלפים אין צורך[3]. כך מצאתי כתוב לאחד קדוש. (ברכי יוסף סקט״ו)

ז) שם ובלבד שיהא חוט או משיחה בין כל בית ובית. זו להרא״ש [הלכות תפלין סימן ב׳] ותוספות [מנחות לד: ד״ה ושוין]. וזה לשון הרא״ש: דוקא אם כתב על קלף אחד צריך שיהיה חוט ומשיחה ביניהן, אבל בארבעה קלפים לא צריך, ויש נוהגים כן אף בארבעה קלפים, וסברי דהא דנקט [מנחות שם] ושוין, אדלעיל [נמי] קאי, וליתא, דושוין אפלוגתא דלעיל, והיינו דפלוגתייהו בארבעה קלפים, דעל זה קאמר ושוין דבקלף אחד בעינן שיהיה חוט ביניהן. וכן כתבו תוס׳ (שם). וסברת הרא״ש ותוספות הוא כך, דבגמרא איתא דכתיב ״לטטפת״ [שמות י״ג, ט״ז] היינו שתים [שתים], וכתיב ״ולזכרון״ [שם ט׳] משמע חד, ושני כתובים מכחישין זה את זה, לכך אמרינן שיעשה ארבעה בתים מעור אחד ויתן בו ארבע פרשיות, אבל אם ארבע פרשיות בקלף אחד, אם כן ליכא ארבע ולא ניכר טטפת, לכך צריך דוקא חוט ומשיחה ביניהן שיהיה הפסק יותר בין הבתים, שיקויים לטטפת שיהיה ניכר שהם ארבע. מה שאין כן היכא דבאמת איכא ארבע פרשיות, לא צריך חוט ביניהם כיון דכבר הם ארבע בהווייתן, וזה סברא נכונה בשיטת תוס׳ ורא״ש. אבל לפירוש רש״י [שם ד״ה שנותן] ונמוקי יוסף [ו: ד״ה אינו צריך], לא קאי ושוין על כתוב בקלף אחד, רק סתם אכולה ארבע פרשיות בארבעה קלפים אפילו הכי צריך חוט ביניהם, וכן מוכח בש״ס דנקט אחר כך ודוקא שיהיה חריץ ניכר, וזו בודאי דאכולה קאי, והוא הדין הרישא דושוין אכולה קאי, אפילו באיכא ארבעה קלפים. וכן כתב הרמב״ם (פ״ג מהלכות תפלין הי״א), וצריך להעביר בתוך כל חריץ על גבי העור חוט או משיחה להבדיל בין בית לבית. עכ״ל. והרמב״ם לא מזכיר כלל מהא דכתב בקלף אחד, ואפילו הכי מצריך חוט. וכן כתב המרדכי (ריש הלכות תפלין) בשם רבנו שמשון, דיש נוהגים להצריך חוט אפילו בארבעה קלפים, וכן עיקר וכן נוהגים. עכ״ל. וקשה למה לא כתב דבקלף אחד צריך חוט ביניהן, ועל כרחך (דסמיך) [דסבירא ליה] דחוט צריך בין כך ובין כך אפילו בארבעה קלפים, וזו ראיה דגם לסמ״ג [עשין כ״ב ד״ה התפירה צריכה] צריך תמיד חוט. ולפי זה הרמב״ם (וסמ״ק) [וסמ״ג] ונמוקי יוסף ורש״י ורבנו שמשון נגד תוס׳ והרא״ש, וצריך להחמיר כוותייהו להצריך תמיד חוט ביניהן אפילו בארבעה קלפים, ועל המחבר צ״ע. אחר כך מצאתי בטורי זהב (סקל״ח) שהרגיש. ועיין בית יוסף. (ארחות חיים – לוינגר)

ח) שם ושל יד כותב הארבע פרשיות בקלף אחד. ברייתא שם [מנחות לד:], תנו רבנן כיצד כותבן, תפלה של יד כותבה על עור אחד, ואם כתבה בארבעה עורות והניחה בבית אחד יצא, וצריך לדבק שנאמר ״והיה לך לאות על ידך״ [שמות י״ג, ט׳], כשם שאות אחד מבחוץ כך אות אחד מבפנים. ומה שאמרו ״וצריך לדבק״ יתבאר בסמוך [ס״ק קט״ז][4] בע״ה.
(שלחן גבוה ס״ק קי״ד)

ט) שם וגולל אותן מסופן לתחלתן. נתבאר לעיל (ס״ק ק״ו)[5] לענין תפלה של ראש דילפינן ממזוזה, והוא הדין לתפלה של יד. (שלחן גבוה ס״ק קט״ו)

הערות וציונים

2. צריך עיון למה הגיה כן, ואפשר שהרב ז״ל הבין שתיבות ״לפי זה״ שייכות למטה. אבל אחר המחילה רבה נלע״ד שתיבות אלו שייכות לעיל, ואם כן אין צריך להגיה. אוריאל דניאל ס״ט. 3. עיין להרב ארחות חיים - לוינגר (נדפס בסמוך אות ז׳) מה שכתב בזה. 4. נדפס לקמן אות י״ג. 5. נדפס לעיל סעיף מ״ד אות ט׳.

אוצר ההלכה

י) שם וגולל אותן מסופן לתחלתן. הא דכפלה, יען דלעיל [סעיף מ״ד] מיירי מיד לאחר הכתיבה, אפילו אין דעתו להניחו מיד בבית מפני הכבוד. והכא אשמעינן דגם סמוך להנחתן בבתים צריך מחדש לפותחן ולקרותן ולכרכן כדי שלא יהיה בה שום טעות. (חדושי מהרי״ש)

י״א) שם וכורך קלף עליהם ושער עגל וכו׳. כתב במקדש מעט (ס״ק קפ״ג), דלפי מה שכתב לעיל (סעיף מ״ד) לכרוך שיער על הפרשה גם כן, הוא הדין הכא בשל יד. (ארחות חיים – ספינקא סקפ״ט)

י״ב) שם וכורך קלף עליהם ושער עגל. לפי מה שכתב (בסעיף מ״ד) לכרוך שער גם כן על הפרשה, הוא הדין הכא בשל יד. וכן כתב בתניא [הגר״ז סעיף ע״ב] דשל יד דינו כשל ראש לכריכת שער ולקלף. (באר יעקב – קרוייזר ס״ק קט״ז)

י״ג) שם אם כתבם על ארבעה קלפים וכו׳. כבר נתבאר בברייתא [מנחות לד:] דבסמוך [ס״ק קי״ד][6]. והטור סיים בכאן ״ואין צריך לדבקם״, והוא מחלוקת שם, רבי יהודה ורבי יוסי, דרבי יהודה אמר צריך לדבק ורבי יוסי אמר אין צריך לדבק, ומסיק דחזר בו רבי יהודה והודה לרבי יוסי דאין צריך לדבק. וכתב בבית יוסף, וכתב האגור [סימן נ״ז] בשם רבי יהודה החסיד [בכתרי אותיות] ורוקח, שיכול לתפרם, ומהר״ם הצריך לדבקם. ע״כ. ונראה לי דלמצוה הוא דמצריכי הכי ולא לעכובא, שהרי חזר בו רבי יהודה והודה לרבי יוסי דאמר אין צריך לדבק. ע״כ. וזהו שהשמיט רבנו דבוק זה. (והטור) [ומהר״ם] סובר שהעיקר כמו שאמר בתחלה רבי יהודה שצריך לדבק לעיכובא. (שלחן גבוה ס״ק קט״ז)

י״ד) שם אם כתבם על ארבעה קלפים וכו׳. כתב בית יוסף (ע״ב שיטה ג׳), פשוט שם וכו׳. נ״ב: דברי הסמ״ג (בעשין כ״ב [דף ק״ד ע״ג]) לכאורה הם תמוהים, וכמו שהקשה עליו המרדכי [הלכות קטנות דף י׳ ע״ב]. ובתשובתי (חלק א״ח סימן רנ״ט)[7] ישבתי דבריו על נכון. (שיירי כנסת הגדולה הגב״י סקמ״ג)

ט״ו) שם אם כתבם על ארבעה קלפים וכו׳. כתב הטור (דף ל״א ע״א שיטה ג׳), כותב ארבע פרשיות וכו׳, ואם כתבן על ארבע קלפים והניחם בבית אחד יצא וכו׳. נ״ב: מי שבדק תפלה של יד ומצא פרשה אחרונה שנמחקו בה שתי תיבות, מותר לכתחלה לחתוך אותה פרשה ולכתבה בקלף לבדו. מהר״י עייאש ז״ל בספר בית יהודה (ח״ב סימן ע״ו). (יד אהרן מהדורא בתרא הגה״ט סקי״ד)

ט״ז) שם אם כתבם על ארבעה קלפים והניחם בארבעה בתים יצא. לאו דוקא הניחם, אלא אף אם כתבן בארבעה קלפים מותר לכתחלה להניחם בבית אחד, דכיון שכבר כתבן דיעבד חשיב. מהר״י עייאש בספר בית יהודה (ח״ב סימן ע״ו). **אם** נמצא טעות בפרשה רביעית מותר לכותבה בקלף לבד, דהוי כדיעבד. הרב מהר״י עייאש שם. ואם נכתבה פרשה אחת בשל ראש שלא כסדר, עיין בשו״ת הר״ש בן הרשב״ץ (סימן תרל״ב). (ברכי יוסף ס״ק טו״ב–י״ח)

י״ז) שם אם כתבם על ארבעה קלפים והניחם בארבעה בתים יצא. כתב הטור, ואם כתבם על ארבע קלפים והניחם בבית אחד יצא. עכ״ל. הסמ״ג (בעשין כ״ב דף ק״ד ע״ג) כתב וז״ל: ואם כתבם בארבע חתיכות יצא, ויתנם בעור דפוס אחד, שהרי אמרו מי שיש לו שני תפלין של ראש, פירוש שלא הניחו מעולם בראש, ואין כאן קדושת ראש, ישים עור על אחד מהם לכסות הבדלת הבתים וכשרים לשל יד. אלמא כתבן בארבע חתיכות יצא. עכ״ל. ותמה עליו המרדכי בהלכות קטנות (דף כ״ה ע״א) [דף י׳ ע״ב], דמה צריך ראיה לזה, דהא בהדיא תני ברייתא דלעיל דיצא. אלו דבריו. ואפשר לומר דברייתא דהקומץ (דף ל״ד ע״ב) תני הכי, ואם כתבה בארבעה עורות והניחה בבית אחד יצא, וצריך לדבק דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר אין צריך. ופשט הברייתא היא דלרבי יוסי אינו צריך לדבק כיון שכורך זו על זו בגלילה, והסמ״ג לחדש דבר מעתה בא, שאם כתבם בארבע חתיכות פירוש כל אחת חתיכה לעצמה ולא נגללות זו על זו, ונתנן זו אצל זו כמו בראש יצא, ויתנם בעור דפוס אחד, וכיון שהם תוך בית אחד מה שהם כל אחת לבדה אין בכך כלום. ראיה מההיא דראש שעשאו יד, כשישים עור עליו לעשותו בית אחד, אף שהן מונחות כל אחת לבדה כסדר שהם בראש. זהו כוונתו לע״ד אין עוד. (חלקו של ידיד)

י״ח) שם והוא שיטלה עור על ארבעה בתים שיהיו נראים כבית אחד. פירוש, שהעור שטולה נעשה בית של יד, וירבעה וכו׳, ויחברה לתיתורא. (ארחות חיים – ספינקא סק״צ)

י״ט) שם והוא שיטלה עור על ארבעה בתים שיהיו נראים כבית אחד. עיין בפרישה [דרישה אות ח׳] שחולק, דבכהאי גוונא שנעשה מתחלה שלא כדין לא מהני הטלת עור. וזה לשון האור זרוע (סימן (ת״ר) [תק״ע])[8]: ואם אין לו קלף אחד לכתוב בו ארבע פרשיות, יכתוב פרשה פרשה, ויניח חלק בסוף העמוד ויתפרם ויכפלם לתחלתן מן והיה אם שמוע לקדש ויכרכם בשערן וכו׳. ומה שכתב לתפרם, לא שצריך לעשות כן, דהא הלכה כרבי יוסי [מנחות לד:] וכו׳, אלא לרווחא דמילתא. עכ״ל. [הערת מהרש״ם]. (ארחות חיים – ספינקא סק״צ)

כ) שם והוא שיטלה עור על ארבעה בתים שיהיו נראים כבית אחד. עיין באשל אברהם (סימן מ״ב סק״ג), דהדרישה [אות ח׳] חידש דדוקא אם עשו ארבעה בתים לשל ראש דכדין עשו ואין לו של יד, אז טולה עור, הא עשאה תחלה ארבעה בתים לשל יד בפיסול לא מהני טולה עור, וכן משמע לשון הגמרא מנחות [לד:], וכן משמע לשון הלבוש [שם סעיף א׳]. אבל לשון

הערות וציונים

6. נדפס לעיל אות ח׳. 7. ולא זכינו לאורה, וחבל על דאבדין. ועיין בספר חלקו של ידיד (נדפס לקמן אות י״ז) מה שכתב ביישוב קושיית המרדכי על הסמ״ג. 8. דברים אלו הם בשם מורו רבי יהודה החסיד עד ויכרכם בשערן וכו׳, והמשך הדברים הם דברי האור זרוע כמו שיעוין שם.

אוצר ההלכה

השלחן ערוך (סימן ל״ב) משמע דסבירא ליה דבכל ענין כשר. עכ״ל. עיין במקדש מעט [ס״ק קפ״ה] דבעור שטולה נעשה בית אחד וירבע ויחבר לתיתורא. (באר יעקב – קרוייזר ס״ק קי״ז)

כ״א) שם והוא שיטלה עור על ארבעה בתים וכו׳. בגמרא שם [מנחות לד:] אמרינן, אם אין לו תפלין של יד ויש לו שני תפלין של ראש טולה עור על אחד מהם ומניחה. ופירש רש״י, ויש לו שני (זוגות) תפלין של ראש העשויין בארבעה בתים. טולה [עור] על אחד מהם, על ארבעה בתים מכסה עור אחד ונראים כבית אחד. וכתב בבית יוסף, וכתבו רמב״ם בפרק ג׳ [מהלכות תפלין הי״ז]. ורבנו שכתב ״והניחם בבית אחד״ לא דק. ואין לומר דכיון דטולה עליו עור מלמעלה ואינו נראה מבחוץ אלא בית אחד משום הכי קאמר הניחם בבית אחד, [אי נמי שהוא סובר שאף על פי שהם ארבעה בתים צריך שיהיו מונחים בבית אחד][9], דכל זה אינו במשמעות לשונו, וגם מדברי רש״י ורמב״ם לא משמע הכי, אלא אף על פי שהם מונחים בארבעה בתים כמו שהיו מקודם, כיון שטולה עליהם עור אחד כשר. ועוד, שעל כל פנים יש קצור בלשון רבנו שלא כתב הא דטולה עליהם עור. ובסימן מ״ב [סעיף א׳] יתבאר דהא דשל ראש עושה אותה של יד דוקא בחדשות אבל לא בישנות. ע״כ. (שלחן גבוה ס״ק קי״ז)

כ״ב) שם והוא שיטלה עור על ארבעה בתים וכו׳. והנה מרן ז״ל בבית יוסף כתב על דעת רבנו [הטור], דמה שכתב והניחם בבית אחד, לא דק. עש״ב. ואני תמיה איך מלאו לבו לומר דלא דק, הא רבנו כתב וז״ל: והניחם בבית אחד יצא, ואינו צריך לדבקם. ע״כ. ואם הם בארבעה בתים, מה דבוק שייך שאומר ואינו צריך לדבקם. והרואה יראה דהכי איתא התם [מנחות לד:] תנו רבנן, כיצד כותבם, תפלה של יד כותבה על עור אחד, ואם כתבה בארבע עורות והניחה בבית אחד יצא, וצריך לדבק, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר אינו צריך. יע״ש. והשתא רבנו דין הברייתא הוא שכתב, ופסק כרבי יוסי, ומאי דקתני עוד דשל ראש יעשהו של יד, הא הביאו בסימן מ״ב וקיצר שם ״שיטלה עור״ דסמך על מה שכתב כאן. גם הרמב״ם ז״ל בפרק ג׳ הלכה ו׳ כתב כלשון רבנו דהכא, ובהלכה י״ז הביא דין דלקמן סימן מ״ב, ומאי קושיא. אחרי כתבי ראיתי כן להרב ט״ז ז״ל (סקל״ז) שהקשה על מרן כן. ע״ש וברור ודוק. (חלקו של ידיד)

כ״ג) שם והוא שיטלה עור על ארבעה בתים וכו׳. כתב הרב ט״ז [סקל״ז], הטור כתב והניחם בבית אחד. והבית יוסף כתב עליו דלא דק. ולע״ד הוא לא דק בזה, דהכי איתא בגמרא [מנחות לד:], תנו רבנן, אם כתבן בארבעה עורות והניחם בבית אחד יצא, וצריך לדבק, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר אין צריך, אמר רבי יוסי ומודה לי רבי יהודה שאם אין לו תפלין של יד ויש לו שתים של ראש, שטולה עור אחד מלמעלה. ופריך היינו פלוגתייהו, ומשני רבא דבאמת חזר בו רבי יהודה והודה לרבי יוסי. והוקשה לבית יוסף, למה לא כתב הטור הדין דטולה עליו עור דהוי רבותא, ותימה עליו, אם היה שום מעלה לדין דטולה עליו עור, על מה שאמרה הברייתא ומניחן בבית אחד, למה לא אמר רבי יוסי תחלה רבותא, במקום שאמר אין צריך, היה לו לומר אפילו טולה, אלא על כרחך פשיטא דשוין הם. אם כן לא הוצרך הטור לכתוב אלא הדין דברייתא דמניחן בבית אחד, ודין דטולה עליו הוא ממילא. ע״כ. ומלבד כי דרך התנא לקצר ודרך הפוסק לבאר ולא ליתן מקום לטעות, זאת ועוד, כיון דברייתא גופא מסיים עלה ומודה לי רבי יהודה שאם אין לו וכו׳ שטולה וכו׳, תו ליכא למיטעי במה שאמר ״אין צריך״ לומר דצריך שיניחם בבית אחד, ודלא מהני הטלת עור. אבל הטור על מה סמך אחר דסברא פשוטה איכא להקל כל שמונחים בבית אחד טפי מהטלת עור. (נהר שלום סקט״ז)

כ״ד) שם והוא שיטלה עור על ארבעה בתים וכו׳. כתב הט״ז (סקל״ז) והוא שיטלה, ולענ״ד דהוא לא דק [וכו׳]. למה לא אמר תחלה. [ע״כ]. הנה הסברא חיצונה היא כדעת הרב בית יוסף, דזהו הוי רבותא טפי דאיכא תרתי לגריעותא, והוא מושכל לכל מבין עם תלמוד. ומה שבא עליו בקושיא [למה] לא אמר וכו׳, לא קשיא מידי. חדא, דאין זה אורחא דתלמודא רק בדברי תנא קמא, וזמנין סגיאין קאמר רבי יוסי לדבריהם דרבנן קאמר לדידיה וכו׳. ואפילו יהיבנא ליה סברתו, אמינא דוק מסיפא לאידך גיסא דקאמר ומודה לי וכו׳, קשה כיון דהיינו פלוגתייהו אמאי שינה לומר בטולה, לימא דמודה בהניחן לבית אחד דקאי ביה, אלא דאשמועינן רבותא, ואם כן דרישא וסיפא סותרין זו את זו. מהא ליכא למשמע, ונשארה הסברא חיצונה קיימת. (ברכת דוד)

כ״ה) שם והוא שיטלה עור על ארבעה בתים וכו׳. ובט״ז (סקל״ז) על הבית יוסף, לא דק וכו׳. אינו כדאי לשון זה, דהא הטור אינו כותב כלל ״טולה עור״ הנזכר בברייתא [מנחות לד:], ושפיר כתב הבית יוסף עליו שלא דק לפרש כנכון, ואין כוונתו לגנאי כהבנת הט״ז, ואין צריך למדוד במדתו, אדרבה נהפוך הוא.

(מאורי אור – חלק באר שבע דף מ״ז סע״א)

כ״ו) שם והוא שיטלה עור על ארבעה בתים. במרדכי [הלכות קטנות דף י׳ ע״ב] דקדק מלשון זה הנאמר בש״ס [מנחות לד:] שטולה עליהן עור, דאף דאין בית החיצון רואה את האויר כשר, אם לא שחיבר להם בית אחר, דאם לא כן כשנותן עור על הבתים הרי בית החיצון אינו רואה את האויר, ואחרי זה כתב בשם רבי יוסף [טוב עלם] דהא דבית החיצון שאינו רואה את האויר פסול, הוא רק בתפלין של ראש, ובתפלין של יד אינו פסול אף אם אין בית החיצון רואה את האויר. וזה לי ימים הבאתי ראיה מש״ס דמנחות (דף ל״ב) [לד:] בהך דקאמר רב

הערות וציונים

9. המוסגר נוסף על פי הבית יוסף.

אוצר ההלכה

החליף פרשיותיה פסולות, וסבר הש״ס בתחלה דדוקא ברייתא לגווייתא, וקאמר מאי טעמא, משום דהך דבעי למיחזי אוירא לא קא חזי והך דלא בעי למיחזי קא חזי, ואי נימא דבתפלין של ראש [פסול], ובתפלין של יד לא פסול אף אם אין בית החיצון רואה את האויר, אם כן קשה, אמאי קאמר החליף פרשיותיה, דמשמע בין בשל יד ובין בשל ראש. ושוב עיינתי בש״ס דסנהדרין (דף פ״ט ע״א) גבי זקן ממרא, דקאמר דבתפלין משכחת יש בו כדי להוסיף ואם הוסיף גורע, משום דאין בית החיצון רואה את האויר, ואהא דקאמר הש״ס שם [פח:] ואליבא דרבי יהודה, דיש (גורסין) [מפרשים] דרבי יהודה סבירא ליה צריך לדבק, ודחה רש״י [ד״ה ואליבא] דבריהם, דהרי הך דצריך לדבק איירי בשל יד, והך מילתא דסנהדרין איירי בשל ראש, והביא רש״י ראיות לדבר דאיירי כאן בשל ראש. וקשה, הרי הש״ס מסיק דלכך גורע בהוספה זו משום דאין בית החיצון רואה האויר, ובשל יד לא שייך הך דאין בית החיצון רואה את האויר, ומשמעות דרש״י סובר אף בשל יד שייך הך חששא דאין בית החיצון רואה את האויר.

ועל כן נראה לי העיקר דדוקא במוסיף עליהם בית, אבל כשטולה עור בלא בית חשוב בית החיצון רואה את האויר. ואמנם רש״י בעצמו במסכת סנהדרין אהך דאין בית החיצון רואה את האויר [כתב], כגון שחיבר להם בית אחרינא או דבר אחר, משמע דאף דחיבר להם דבר אחר שייך חשש זה דאין בית החיצון רואה את האויר. וכיון דרש״י לא סבירא ליה שני תירוצים של המרדכי הנ״ל, אם כן לא ידעתי איך נפרש לפי שיטתו הך דטולה עור על גביהם, והיא קושיא גדולה. והנה כאשר עיינתי בדברי הרא״ש [הלכות תפלין סימן ז׳] בהך ברייתא [מנחות מב:] דציפן זהב או שטלה עליהם עור בהמה טמאה, כתב שאין הטעם דפסול משום דאין בית החיצון רואה את האויר, דלא פסל אלא אם כן חיבר להם בית אחר, והטעם דציפן זהב משום דבעינן עור בהמה טהורה. ע״ש. והדבר תמוה, איך עלה על דעת הרא״ש לפרש דציפן זהב היינו הבתים, והטעם לפסול משום דאין בית החיצון רואה את האויר, דהרי מהאי טעמא גם עור בהמה טהורה יהיה פסול כיון דאין בית החיצון רואה את האויר. אמנם הדבר פשוט בכוונת הרא״ש, דיש חילוק בין עור בהמה טהורה כיון דיכול לעשות ממנה בית שלם, אם כן אף אם טלה עליה עור חשוב בית אחד דמבטל את העור לבית ועושה אותו בית אחד, ולא חשוב בית החיצון שאינו רואה את האויר, אבל בציפה זהב או עור בהמה טמאה, דבזה היה פשוט להרא״ש דלעשות ממנו בית לתפלין פשיטא דאסור משום שאינו מן המותר בפיך, אלא דבסלקא דעתין דסבירא ליה להרא״ש דציפן זהב איירי על עור הבתים והיה קשה להרא״ש מאי טעמא יפסול כיון שהבתים נעשים מעור בהמה טהורה באופן שהם כשרים, מדוע יזיק מה שטלה עליהם עור, ועל זה שפיר קאמר הטעם משום כיון דאינו ראוי להיות בית לעצמו, ממילא לא מבטל ליה להך בית, ופסול משום דאין בית החיצון רואה את האויר, וזה ברור בפשט לשון הרא״ש, ומעתה הך דטלה עליהן עור אתי שפיר, דבטל לגבי בית, ובזה אתי שפיר דברי רש״י דאין בית החיצון רואה את האויר כגון שחיבר להם בית אחרינא או דבר אחר, דהיינו שלא חיבר להם עור רק דבר אחר. והארכתי בזה בתשובה לקהלת קודש אונגוואהר להרב דשם על דבר בתי תפלין דשם, ויבואר לקמן [סק״ל][10]. (ישועות יעקב סקכ״ט)

כ״ז) שם הגה והמנהג לדבקם בדבק שיהא הכל בקלף אחד.

כתב בית יוסף (ע״ב שיטה ח׳), ונראה לי דלמצוה הוא דמצרכי הכי וכו׳. נ״ב: אמר המאסף: לא משמע הכי מדברי מהרי״ל בתשובה (סימן קמ״ט [אות ד׳])[11]. (כנסת הגדולה הגב״י)

כ״ח) שם הגה והמנהג לדבקם בדבק שיהא הכל בקלף אחד.

כתב בית יוסף (שיטה י׳), שהרי חזר רבי יהודה והודה לרבי יוסי [מנחות לד:] וכו׳. נ״ב: אמר המאסף: איכא למידק למה הוצרך להכרח זה, תיפוק ליה דרבי יוסי ורבי יהודה הלכה כרבי יוסי [עירובין מו.], ורבי יוסי אמר אינו צריך לדבק. ויש לומר דלרווחא דמילתא קאמר, אפילו רב דלית ליה הני כללי דרבי יוסי ורבי יהודה הלכה כרבי יוסי [שם מז.], בכאן רבי יהודה עצמו חזר בו והודה לרבי יוסי.

אבל ראיתי למהרי״ל בתשובה סימן קמ״ט [אות ד׳] כתב, כמה גאונים פסקו כרבי יוסי דאינו צריך לדבק ולא בתפירה, אכן מהר״ם הורה לדבק וכן מסיק תיקון הנזכר [ברוך שאמר, תיקון תפלין עמוד קס״ג, קס״ד]. ע״כ. מדברים אלו מוכח דמהר״ם מצריך לדבק אפילו בדיעבד, וכן משמע גם כן לשון האגור [סימן נ״ז] שכתב, ומהר״ם הצריך לדבקם, כמו שכתבתי במהדורא קמא [כנסת הגדולה][12] ברמז, ואם כן איך יתרץ סוגית הגמרא דמשמע דאין צריך לדבק. ונראה לי דהנך גאונים דכתב מהרי״ל פסקו כרבי יוסי דאינו צריך לדבק אפילו לכתחלה, ומהר״ם ז״ל הורה שצריך לדבק לכתחלה. וכתוב בספר המפה, והמנהג לדבקם בדבק שיהא הכל בקלף אחד, ויזהרו ליטול דבק כשר. (שיירי כנסת הגדולה הגב״י סקמ״ד)

כ״ט) שם הגה והמנהג לדבקם בדבק שיהא הכל בקלף אחד.

זה ימים כתבתי בתשובותי בענין אי דבק הוי חיבור לענין שיהיה נחשב כאחד, וכן תפירה שתופר שני דברים כאחד, אי חשוב אחד על ידי הדבק והתפירה. והנה במזוזה קיימא לן דאם נכתבת על שני עורות פסולה, וכתב רבנו [הרמב״ם הלכות תפלין פ״ה ה״א] דאפילו נדבקו כאחד לא מהני. והתוספות מסכת מנחות (דף ל״ב ע״א ד״ה דילמא להשלים), [כתבו בשם רש״י] דהיינו כשחסר מן המזוזה יכול להשלים מן הספר תורה. ע״ש. מבואר

הערות וציונים

10. נדפס לקמן אות כ״ט.

11. כן הוא בהוצאת מכון ירושלים, ובשאר הדפוסים הוא בסימן קל״ז. ועיין בשיירי כנסת הגדולה (הגב״י סקמ״ד, נדפס לקמן אות כ״ח) מה שכתב בזה.

12. נדפס בסמוך אות כ״ז.

אוצר ההלכה

מזה, דאם דבקם כאחד חשוב חיבור, והוי כמו נכתבו על עור אחד. ואמנם יש ספק בדעת התוס׳ אי דוקא בכתב על כל אחד מן העורות פרשה אחת אז מצרפין שני העורות המדובקים יחד, אבל בנכתב על כל אחת רק חצי פרשה לא. אמנם התוס׳ מדמי זה כמו דמהני דבק בספר תורה דמדבקין יחד על ידי מטלית[13], ובזה אפילו בחצי פרשה מהני, וכן מורה לשונם שכתבו דחסר מזוזה שיטה אחת או שתים, מבואר דמהני אף בחצי פרשה. ולפי זה יש לי קושיא אחת וגדולה היא אלי, דבש״ס דשבת (דף ע״ט ע״ב), שם לענין הוצאת שבת תני, קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפלין, אקשינן עלה מברייתא דתניא קלף ודוכסוסטוס כדי לכתוב עליו מזוזה. וקשה מה קושיא, דילמא הכי פירושא דברייתא, קלף ודוכסוסטוס היינו אם הוציא שניהם כאחד ואין בקלף שיעור לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפלין, מצטרף עם הדוכסוסטוס לשיעור מזוזה, כמו דקאמר הש״ס [שם עו.] גבי בגד והשק מצטרפין, דהיינו לחומר שבהם, והוא הדין מזוזה יצטרף הקלף עם הדוכסוסטוס לשיעור מזוזה, דקלף אין בו שיעור פרשה קטנה שבתפלין, ודוכסוסטוס אינו ראוי לתפלין, ועל כן מצטרפין שניהם לשיעור מזוזה. ובזה לשון הברייתא מתוקן מאד, דקתני קלף ודוכסוסטוס היינו שניהם כאחד מצרפין לשיעור מזוזה. ומזה יש ראיה לכאורה לדעת הרמב״ם, וקושיא לדעת התוס׳.

ואחר העיון אמרתי, דעד כאן לא סבירא להו להתוס׳ דמצטרפין שני עורות למזוזה על ידי דבק ותפירה אלא בעורות שוין, כגון דשניהם מין קלף או שניהם מין דוכסוסטוס, אבל אם האחד מין קלף והשני דוכסוסטוס אין מצטרפין, וכן פסקו הרי״ף [הלכות קטנות ד:] והרמב״ם [הלכות ס״ת פ״ז ה״ד], והובא בשלחן ערוך יו״ד סימן רע״א [סעיף ד׳], דאף גבי ספר תורה דיכולין להיות הרבה יריעות תפורים, ואדרבה כן מצותה, מכל מקום צריכין להיות כלם מין אחד, אבל אם האחת קלף ואחת דוכסוסטוס אינן מצטרפין. ע״ש היטב. ומקורו מירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] וכל שכן במזוזה. אמנם לפי זה קשה, דהש״ס דמנחות (דף ל״ב ע״א) הקשה שם אהך דספר תורה ותפלין שבלו אין עושין מהן מזוזה משום דאין מורידין הא מורידין עושין, ותיפוק ליה דתפלין על הקלף ומזוזה על דוכסוסטוס, ומשני למצוה, והא תניא שינה פסול, ומשני אתפלין, ואחרי זה אקשינן עלה והא מזוזה בעי שרטוט, והקשו התוס׳ [ע״ב ד״ה הא מורידין] הא תפלין אינן נפסלות במשרטטי, וכתבו דלא היו רגילין לשרטט כיון דאין צריך שרטוט, דכל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט [ירושלמי שבת פ״א ה״ב]. ולכאורה מה בכך, הרי הש״ס קאמר למצוה, ואשמעינן בזה הטעם דאין מורידין כדי להורות דיש איסור בדבר, ואם כן אף בזה כיון דאף במשרטטי התפלין כשרים, אלא דלכתחלה אין לשרטט, יש נפקא מינה בהך טעמא דאין מורידין. אלא דהדבר פשוט דאם אמרינן דאם עשה מזוזה כשר, שפיר יש נפקא מינה, אבל אם אין לעשות לכתחלה תפלין משורטטין, והברייתא נקט תפלין שבלו, משמע כפי ענין התפלין ודרכם שנעשים בלי שרטוט, ובזה דחיתי דברי הט״ז [סקכ״ה][14]. ואם כן קשה, דעל כרחך איירי דהמזוזה נעשית כדרכה לכתבה על דוכסוסטוס, והתפלין נעשה ונכתב על הקלף, ואיך קאמר הש״ס להשלים, הא המזוזה אינה מעור אחד, ואי דדבקן בדבק דהוי חיבור, הא אינן מין אחד, דזה קלף וזה דוכסוסטוס, ואם כן מה משני הש״ס אהך דתפלין על הקלף ומזוזה אדוכסוסטוס למצוה, הא אף אי אינו רק למצוה על כל פנים המזוזה סתמא דמילתא נעשית כמצותה וכתבה על דוכסוסטוס, והתפלין סתמא דמילתא נכתבו על הקלף, ואיך יצטרפו. והיא קושיא נפלאה באמת.

ואמנם לפי מה שכתבתי לעיל ליישב קושיית התוספות מהך דשרטוט, נוכל לומר דלפי מה דמסיק הש״ס למצוה, שפיר נוכל לומר דהא דקתני תפלין שבלו אין עושין מהן מזוזה, איירי להשלים, דהיינו לדבק שיטה אחת ממנה או פרשה מן התפלין ופרשה מן המזוזה, ואיירי באמת שהמזוזה נכתבה על הקלף כיון שאינה פסולה בדיעבד, ומזה כיון ששניהם נכתבו על קלף מצטרפין. נחזור לענייננו דקושיית הש״ס בשבת מהך דקלף ודוכסוסטוס כדי לכתוב עליו מזוזה (ו)אתי שפיר אף לדעת המכשירין דבק ותפירה, דזה אינו רק בקלף אחד ולא בקלף ודוכסוסטוס, וכמו בספר תורה לענין תפירה, דאף דמועיל לכולי עלמא, מכל מקום בשני קלפים חלוקים אינו מועיל. ולולי שלא נזכר דבר זה בפוסקים הייתי אומר דטעם הפוסקים ומכללן רבנו הגדול שכתבו דלא מהני דיבוק ותפירה, משום כיון דבשני מיני קלף לא הוי חיבור, גזרו בזה שלא יהיה מועיל אף במין קלף אחד, דדבר זה אינו ידוע שיש חילוק בין מין קלף אחד לשני מיני קלפים, ואמנם הטעם דשאר פוסקים לא חששו לזה, כיון דלכתחלה אין כותבין מזוזה על הקלף רק על דוכסוסטוס, אם כן אין נפקא מינה רק לענין אם עבר וכתב על הקלף דכשר בדיעבד ואם חברו למה שנכתב על דוכסוסטוס, ודבר שאין נפקא מינה רק לענין דיעבד, הוי כמילתא דלא שכיחא דלא גזרו בו רבנן, ומהאי טעמא מתירין בשניהם מין אחד דאם תפרן או דיבקן הוי חיבור, כיון דלא שכיח להיות נכתבים על שני מיני קלף. ומהאי טעמא נראה לי נכון פסק (המחבר) [הרמ״א] באבן העזר סימן ק״ל [סעיף ז׳] דכתב לפסול בגט אם חיבר שני קלפים וכתב עליהם הגט, ותמה הרב בית שמואל [סק״ח] מאי טעמא מחמירין בגט טפי מכתיבת מזוזה דמהני אם דיבקן או תפרן, והניח בצריך עיון. ולפי מה שכתבתי, בגט דכשר לכתחלה בכל מיני קלף, גזרו בזה שמא יכתוב הגט בשני מיני קלפים ואז פסול, דאינו חיבור כלל, הואיל ובשני מיני קלפים הם, אבל במזוזה דבלאו הכי אינה נכתבת לכתחלה רק על דוכסוסטוס, ואין נפקא מינה רק לענין דיעבד, לא גזרו בזה דהוי מילתא דלא שכיחא וכמו שכתבתי.

הערות וציונים

13. בתוספות לפנינו ליתא דמיון זה, וצ״ע.

14. ועיין עוד להרב המחבר לעיל (סקכ״ב, נדפס לעיל סעיף ל״ז אות ל״א) מה שכתב לדחות דברי הט״ז.

אוצר ההלכה

ובזה נראה לפע"ד ליישב סוגיות הש"ס דמנחות (דף ל"ב) הנ"ל, בהא דהקשה הש"ס מתחלה ותיפוק ליה דהני סתומות והני פתוחות, ומשני להשלים, ואקשינן עליה, הא מורידין עושין, והא תפלין על הקלף ומזוזה על דוכסוסטוס, ומשני למצוה, ולכאורה מאי קושיא, ודילמא הך ברייתא כרבי מאיר דאמר גבי מזוזה כותבה על הקלף לכתחלה, ובזה אתי שפיר, דבאמת מהך דלהשלים מוכח דאף דמזוזה צריכה להיות על קלף אחד, מהני הדיבוק או התפירה לעשותה אחת, אף דגבי גט לא מהני התפירה לעשותו כאחד, משום דשם גזרינן אטו שני מיני קלף, אבל במזוזה דאינה נכתבת על הקלף לא גזרו, ואי נימא כרבי מאיר דמותר לכתבה על הקלף [שבת עט:], שייך שפיר גזירה דשני מיני קלפים, ועל כן משני דלמצוה, מזוזה באמת אינה נכתבת רק על דוכסוסטוס, ועל כן הוי מילתא דלא שכיחא ולא גזרו בה רבנן. ודו"ק היטב. (ישועות יעקב סק"ל)

ל') שם הגה והמנהג לדבקם בדבק שיהא הכל בקלף אחד. כתב ט"ז (סקל"ז), מקום שאמר אין צריך היה לו לומר אפילו טולה וכו'. [ע"כ]. אינו מוכרח, דהא אמר תיכף ומודה לי רבי יהודה בטולה עור, ונקיט הרבותא. גם יש לומר, דאין צריך דנקיט מתחלה, היינו אפילו לכתחלה, וטולה עור הוי רק בדיעבד. עיין פרי מגדים. (חיי עולם)

ל"א) שם הגה ויזהרו ליטול דבק כשר. עיין מה שכתבתי ביו"ד (סימן רע"א סעיף א') בס"ד[15]. (בתי כנסיות)

ל"ב) שם הגה ויזהרו ליטול דבק כשר. כתב מגן אברהם (ס"ק ס"ד), מבהמה טהורה. ואם דבקם מבהמה טמאה כשר, כיון דגוף הדבק אין צריך. (חיי עולם)

ל"ג) שם הגה ויזהרו ליטול דבק כשר. כתב באר היטב (ס"ק ס"ח) [בשם מגן אברהם (ס"ק ס"ד)], מבהמה טהורה. אפילו מנבלות וטרפות כמבואר בסעיף י"ב, ומה שכתב בדבק כשר לא אתי לאפוקי אלא מבהמה טמאה. לבושי שרד [סקע"ג]. אשל אברהם[16]. (באר יעקב – קרוייזר ס"ק קי"ט)

ל"ד) שם הגה ויזהרו ליטול דבק כשר. כתב באשל אברהם (ס"ק ס"ד) [בשם עטרת צבי (סקצ"ג)], דאינו פסול בדבק טמא. וכן כתב במקדש מעט [ס"ק קפ"ו] בשם תשובת דרכי נועם [יו"ד סימן א'], וכן כתב בהגהת שו"ב[17] בשם באר עשק [סימן י"ד]. (באר יעקב – קרוייזר ס"ק קי"ח)

ל"ה) שם הגה ויזהרו ליטול דבק כשר. ובתשובת באר עשק (סימן י"ד) [כתב], במטלית של ספר תורה שאין עשויין אלא לחזק, לא איכפת לן אי הוי הדבק ממין המותר[18], ובתשובה מאהבה חלק ב' (סימן רי"ד) הכשיר מזה הרצועות שנמשחין בשמן דג טמא שקורין פיש טראן, שאין בה שום תיקון אלא להזהיר ולהבהיר השחרות שהשחירו מקדם. ע"ש. ועיין שערי תשובה לקמן סימן ל"ג [סק"ה] מזה בשם הרב נודע ביהודה [תניינא או"ח סימן ג']. (פתחי תשובה)

ל"ו) שם בהגה ויזהרו ליטול דבק כשר. עיין בפתחי תשובה[19] שכתב בשם תשובת באר עשק (סימן י"ד), במטלית של ספר תורה שאין עשויין אלא לחזק, לא איכפת לן אי הוי הדבק ממין המותר. ועיין במקדש מעט שבספר דעת קדושים (ס"ק קפ"ו). יעו"ש. ועיין בשו"ת תשובה מאהבה (ח"ב סימן רי"ד) הכשיר מכח הזה הרצועות שנמשחין בשמן דג טמא שקורין פישטראן, שאין בה שום תיקון אלא להזהיר ולהבהיר השחרות שהשחירו מקדם. ע"ש. ועיין לקמן (סימן ל"ג סעיף ג') בשערי תשובה שם [סק"ה] בשם הנודע ביהודה (מהדורא תניינא סימן ג'). (ארחות חיים – ספינקא סקצ"א)

ל"ז) שם בהגה ויזהרו ליטול דבק כשר. נראה דאסור להשתמש בסתם דבק העשוי מעורות הבא מאירופא, לענין חיזוק בתי התפלין וריבועם. דהרי כתב מרן ז"ל בבית יוסף ([סעיף מ"ט] בד"ה ואחר) בשם האגור [סימן ע"ד], בשם מהר"י מולין [שו"ת מהרי"ל החדשות סימן קי"ח], שאין לקנות גידים לתפור התפלין מן הגוים, דשקלי נמי מבהמה טמאה, וספיקא דאורייתא הוא, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי [כתובות טו.]. ע"ש. ואם כן הוא הדין נמי לגבי הדבק העשוי מעורות שיש לחוש כן, דאתי מכל שכן, דאם גבי גידים שעל הרוב אין דרכם לקחת רק מבהמה טהורה כדמשמע מדברי הבית יוסף לעיל, ומכל מקום אסור מצד דכל הקבוע כמחצה על מחצה דמי, כל שכן גבי דבק שכל כמה שיהיה העור גס עושה דבק הרבה, וזה שייך יותר בבהמות טמאות. ועוד דרוב הבהמות טמאות, ואם כן רוב העורות הם מהטמאות. ואפילו יהיו שוים, כל הקבוע כמחצה על מחצה דמי, והרי מור"ם הזהיר ליטול דבק כשר. וכן כתב הרב מקדש מעט [ס"ק קפ"ו], והרב קסת הסופר [סימן כ' סעיף א'], והרב משנה ברורה [ס"ק ר"כ], דלכתחלה אין להתיר רק בדבק כשר. [ע"ש]. ואפילו בדיעבד אין להתיר, דיכול ללחלחו במים ולהסיר כל דבק טמא, ולחזור ולדבקו בדבק כשר. ועוד דממה נפשך אם הוא כשר בלאו הכי, אם כן אין צריך לדבקו וישאר כך, ואם הוא פסול מצד שאינו מרובע רק על ידי הדבק החזק, אם כן גם בדיעבד אסור. כן נלע"ד.

(אמר המגיה נכדו: נראה דהיינו דוקא לענין לדבק לחזק בתי התפלין וריבועם וכיוצא בזה, אבל לענין

הערות וציונים

15. ולא זכינו לחיבורו על יו"ד, וחבל על דאבדין. 16. באשל אברהם (ס"ק ס"ד) כתב בשם הרב עטרת צבי (סקצ"ג), דלא פסול בדבק טמא, והביאו הרב המחבר בסעיף קטן הקודם (נדפס בסמוך אות ל"ד), ואולי צריך לומר: ועיין אשל אברהם. 17. אולי צריך לומר: הגהות הגאון רבי ברוך פרנקל (סימן ל"ב סעיף י"ב), וראה עוד בשו"ת תשובה מאהבה (נדפס לעיל סעיף י"ב אות ט"ז) ובספר פתחי תשובה (נדפס בסמוך אות ל"ה), ועיין עוד בשו"ת יביע אומר (ח"א סימן א'). 18. עיין בשו"ת יביע אומר חלק א' (סימן א' תחלת אות ח') מה שהעיר על הרב באר עשק, ומה שהאריך לדון בענין זה. 19. נדפס לעיל אות ל"ה.

אוצר ההלכה

לדבק הפרשיות יחד אין קפידא, דהרי אפילו בלא דיבוק כלל רק כשגוללן יחד כסדרן סגי. וכן כתב הרב קול יעקב ז"ל (באות רכ"א), דהא דהשמיט מרן דיבוק זה, משום דסבירא ליה דזה למצוה ולא לעכובא, וכן משמע בבית יוסף, וכן המנהג, שאין מדבקין אותם אלא גוללים אותם וכו'. ע"ש. וכן כתב הרב משנה ברורה ז"ל (בס"ק ר"כ) משם הרב פרי מגדים [אשל אברהם ס"ק ס"ד], דכיון דהדיבוק אינו מעכב, אין קפידא במה מדבק. ע"ש. ולכן בדבר שצריך לדבק מן הדין, צריך ליזהר רק בדבק כשר, אבל בדבר דרק למצוה מן המובחר אין קפידא במה מדבק)[20]. (באר משה)

ל"ח) שם בהגה ויזהרו ליטול דבק כשר. בנוגע לענין דבק של צמחים לסת"ם, הנה עיקר הדין נמצא מפורש בתשובת הרב גנת ורדים [כלל ב' סימן י"ז] להתיר. ולענין מה שנסתפק רום מעלתו [האדמו"ר מצישינוב] נ"י על פי פירוש רש"י דמגילה [כד: ד"ה ציפן זהב], הנה מעיקרא בדין ציפן זהב, יש פירושים שונים: או מהלכה למשה מסיני, או משום דבעינן מינן, או משום חציצה. ולכלהו יש להתיר בדבק של צמחים אפילו אינו נאכל וכדלעיל באות ג' [וביתר ביאור באות ב'][21]. ואמנם בכוונת פירוש רש"י דמגילה ודעמיה, הנה אנו בעניותין פירשנו דבעינן שיהא נאכל וכדלעיל באות א' [ד"ה ולא ידעתי][22]. וכן מצאנו להרב נשמת אדם [כלל י"ד בד"ה ומעתה גם] והרב מחזיק ברכה [סקי"ט][23] (וכדלעיל באות ד')[24] והרב נחל אשכול [חלק ב' הלכות תפלין עמוד 81] (וכדלעיל באות ט"ז) והרב חתם סופר בהגהתו לקסת הסופר [סימן ג'] בלשכת הסופר [אות ה'] (וכדלעיל באות י"ח) ומהר"ש פונטרימולי [בשו"ת ויען אברהם א"ח סימן ד'] (וכדלעיל באות כ') ודעמיה. ואם כן יש להתיר בדבק של צמחים אם הוא נאכל. והרב אניה דיונה [חלק בית אריה להלכות מזוזה יו"ד סימן רפ"ח פרק י' אות ד'] פירש גם כוונת רש"י דמגילה משום הלכה למשה מסיני, או משום דבעינן מינן, ולדידיה כל שכן דשרי טפי (וכדלעיל באות י"ז).

ואמנם גם לפירוש מעלת כבוד תורתו שיחיה דבעינן דבר ששייך בו איסור והיתר, שזכינו ומצאנו לו חבר בספר פתיל תכלת [דף ט' ע"ב], הנה גם לדידיה מבואר דכל מה שהוא נאכל הוא בכלל דבר ששייך בו איסור והיתר וכדלעיל באות י"ט. ואם כן זכינו לדין דלכל הדברות ולכל הסברות, יש להתיר בשופי בדבק של צמחים אם הוא נאכל. ואמנם בכל זאת ודאי מודינא דאם אפשר לעשות בדבק של עור טהור, יותר נכון. חדא, שהוא חזק יותר, ועוד שלא לשנות מן המסורת והרגיל [עיין ברית כהונה א"ח מערכת ד' אות א'], ומן המובא בדרכי משה (א"ח סוף סימן ל"ב [אות כ"א]) בשם ספר ברוך שאמר [עמוד קס"ג], שהמנהג לעשות בדבק כשר מעור]. ע"ש.

מילואים: מודעת זאת, אצל כל הסופרים במקומנו, דור אחר דור, להשתמש בסת"ם בדבק שנקרא בערבי קְתִירָה. וזאת לפנים ראיתי למורנו הרב הגדול מוהרמ"ך זצ"ל בספרו הבהיר ברית כהונה (ח"א א"ח מערכת ד' אות א') שכתב שידוע להם שאינו בא רק מבהמה טהורה. ע"ש. ועל פי זה כתבתי לעיל בסמוך שלא לשנות מן המסורת והרגיל וכו'. אמנם כעת נודעתי שדבק זה נקרא בצרפתית Gomme adragante. וראינו במלון LAROUSSE בתיבת adragant שהוא יוצא מן העץ (ולא מן החי). ואם כן איפוא, נמצינו למדין אדרבא, שיש כאן מסורת חזקה מזקני זקנינו נוחי נפש, להשתמש בשופי בדבק של צמחים לסת"ם, ואין להרהר עוד אצלנו על זה.

ומקרוב קבלתי דורון חשוב מאד מכבוד מעלת האדמו"ר מצישינוב שליט"א, שו"ת דברי חיים מצאנז זצ"ל, שני חלקים הוצאה רביעית, ושכרו כפול מן השמים. והנה הפירוש בכוונת רש"י דמגילה דבעינן דבר ששייך בו איסור והיתר, מצאתיו שם בחלק ב' (א"ח סימן ז') עם הדוגמא דחגיגה שהביא הרב פתיל תכלת דלעיל אות י"ט [בד"ה עוד כתב][25], אלא שהוא הביאה ממנחות (דף כ"ט ע"א ודף צ"ו ע"ב), והסביר דלכאורה קשה דילמא היינו גופה כוונת הכתוב שלחן הטהור שאינו מקבל טומאה לפי שאינו מטלטל, אלא ודאי דמשמעות לשון הטהור דיש כנגדו טמא ומזהירה תורה שיהיה טהור, והכי נמי דתורת ה' בפיך למעט דבר שאינו מותר, היינו למעט כל דבר שאין בו איסור כגון זהב וכו'. ע"ש. והנלע"ד כתבתי לעיל אות א'[26] ואות י"ט. ע"ש. עוד ראיתי שם בדברי חיים (ח"א א"ח סימן א') תשובה ארוכה נגד אחד מגדולי הזמן שרצה לפסול תפלין שנותנים בתוך הבתים עור לחזקן מטעם פירושו בדברי המרדכי. ע"ש. וכנראה דהיינו מהרי"ש [שבראש ספר קסת הסופר] הנזכר לעיל באות כ"ג [בדבור הראשון]. ואכמ"ל. (שו"ת איש מצליח חלק א' חא"ח סימן ח' סוף אות כ"ד ובמלואים).

[הכלל העולה[27]: א. מותר להשתמש בספרי תורה תפלין ומזוזות בדבק של צמחים, וכן כתב בתשובת הרב גנת ורדים (כלל ב' סימנים ט"ו ט"ז י"ז), וכן מנהג ג'רבא להשתמש בדבק שקורין "כתיריא" שיוצא מן העץ, [וכן מנהג עולי בבל שראיתי בארץ ישראל. נאמ"ן ס"ט]. והוא הדין בדבק צמחים נקי שקורין "סמג ערבי" שהוא שרף היוצא מאילני שקדים (שם אות י"ג ובמילואים).

ב. אין קפידא בדין "מן המותר בפיך" שיהיה דוקא בדבר הבא מן החי, וטעם הפיסול בתפלין שציפן זהב (מגילה כד:) היינו משום שאינו נאכל, ועוד טעמים אחרים דלא שייכי בדבק צמחים (שם אות א', ג', כ"ד).

הערות וציונים

20. עיין עוד להרב המחבר בשו"ת שואל ונשאל חלק א' (סימן א') מה שכתב בזה. 21. נדפס לקמן סעיף מ"ח אות י"ד. 22. נדפס לקמן סעיף מ"ח אות י"ד. 23. נדפס לקמן סעיף מ"ח אות ז'. 24. נדפס לקמן סעיף מ"ח אות י"ד. 25. לא נדפס כאן. 26. נדפס לקמן סעיף מ"ח אות י"ד.

27. פסקי הלכות דלהלן הם מה שהעלה מרן הגאון ראש הישיבה שליט"א (בנו של מרן המחבר), מתוך כל התשובה שם, ובסוף כל הלכה מצויין מאיזה אות בתשובה נלמד אותו דין. וראה עוד בענין זה לעיל סעיף מ"ד אותיות: כ, כא, כג, ולקמן סעיף מ"ח אות י"ד.

אוצר ההלכה

ג. **אין** בדבק משום חציצה כל שאין ממשו ניכר בין הסדקים (שם אות ב׳).

ד. **דבק** של נבלות וטרפות מבהמה טהורה כשר לספרי תורה תפלין ומזוזות, וכן הסכימו האחרונים דלא כהרב גנת ורדים (שם אות י״ג).

ה. **לדעת** רש״י דמגילה (שם ד״ה ציפן זהב) בעינן דבר המותר בפיך שיהא הוא עצמו נאכל ואפילו על ידי הדחק ולא ממין הנאכל, ועור נמי מיקרי ראוי לאכילה על ידי שליקה. אבל לשאר פירושים יש להכשיר בדבק של צמחים אפילו אינו נאכל (שם אות ג׳, ה׳, כ״ד). ואפילו במידי דלאו כתיבה בעינן מן המותר בפיך (אות ה׳, ז׳). ואין להקשות לפירוש רש״י ממה שכתוב [ירושלמי מגילה פ״א ה״ט] טולין במטלית והיינו בגד, וכן תפלין נכרכות בשערן ונתפרות בגידן [שבת קח.], שאני התם שהכל הלכה למשה מסיני דמצותן בכך (שם אות ז׳, יו״ד, י״א, י״ט).

ו. **בספר תורה** יש שלש מדות בדין המותר בפיך: א. מה שיכול להניחו כך אף לכתחלה, כגון קרע שאינו נכנס לתוך הכתב, ומטלניות שמוסיפים מבחוץ לחיזוק התפירות, ומשיחת העורות בשומן דג טמא לחזותא וכו׳, לכתחלה יכול לעשותו אפילו שלא מן המותר. ב. ומה שהוא מצוה לכתחלה, כגון דבק בפרשיות תפלין של יד, צריך לעשותו לכתחלה מדבר כשר, ובדיעבד אינו מעכב. וכן עמודי ספר תורה יש לתופרם בגידין, ובדיעבד אם נתפרו במשי אין להוציא אחרת. ג. ומה שמעכב בהכשר ספר תורה אפילו בדיעבד, כגון קרע הנכנס לתוך הכתב, מעכב לעשותו מן המותר אפילו בדיעבד (שם אות ח׳, ט׳, י״א, ומלואים אות א׳).

ז. **יריעות** ספר תורה שדיבקן זה לזה בדבק ולא תפרן בגידין, פסול (שם אות יו״ד).

(שו״ת איש מצליח – חלק א׳ או״ח סימן ח׳)

ט״ל) **שם בהגה דבק כשר**. לאפוקי טמאה, אבל היוצא מן הארץ וגדוליה מותר, כמו פשתן למאן דאמר (מכות דף י״א ע״א) להלכותיו לא אתקש. וכן משמע בנודע ביהודה (תניינא סימן ג׳)[28]. (חזון איש או״ח סימן י״א סק״ט)

הערות וציונים

28. וכן הכשיר בשו״ת איש מצליח (חלק א׳ או״ח סימן ח׳) בדבק של צמחים אפילו אינו נאכל. עש״ב.

באר הגולה **מח** ח**אם ציפה הבתים בזהב או בעור בהמה טמאה, פסולים:**

ח. סנהדרין מח:

אוצר ההלכה

א') סעיף מ"ח אם ציפה הבתים בזהב וכו'. זה לשון הטור בקצת שינוי לשון מברייתא סוף פרק נגמר הדין (סנהדרין דף מ"ח ע"ב): ציפן זהב או שטלה עליהם עור בהמה טמאה פסולות. ופירש רש"י, ציפן זהב, לתפלין. פסולות, דהלכה למשה מסיני הוא. טלה עליהם, לשון טלאי, כלומר חיפן בעור בהמה טמאה. פסולות, דכתיב "למען תהיה תורת ה' בפיך" [שמות י"ג, ט']. וכתוב בבית יוסף, וכתב המרדכי בהלכות תפלין [דף י' ע"ב] דבעור של גוף הבתים איירי, ומשמע מדבריו שאם עשה עור הבתים מבהמה טהורה ואחר כך ציפן זהב או עור בהמה טמאה כשר, וכן נראה מלשון רבנו גבי עור בהמה טמאה, שכתב "או שעשאה מעור בהמה טמאה". ע"כ. ואני אומר דלשון הגמרא דקאמר "או שטלה עליהם" לא משמע הכי, דלשון טלאי הוא דבר על גבי דבר אחר, כדלעיל דתפלה של ראש דצריך לעשותו של יד, דמניח בית הראש בארבעה בתים וטולה עליהם עור אחר, הכא נמי אף על פי שמתחלה עשאה מעור בהמה טהורה, ואחר כך טלה עור טמאה על גבי עור טהורה פסולה. (שלחן גבוה ס"ק קי"ח)

ב') שם אם ציפה הבתים בזהב וכו'. כתב בית יוסף (בד"ה ואם ציפה הבתים וכו'), ואחר כך חזר המרדכי [דף י' ע"א] עצמו וכתב, ומיהו קצת נראה הלשון שרצונו לומר עור "אחד". [ע"ש]. צריך לומר "אחר". (זכר אליהו – סימן ז')

ג') שם אם ציפה הבתים. אומן בקי שת בטוחו"ת טיח עב על הבתים והם מהודרים צורת"ם יצהירו, יש להכשיר, אמנם שלא יהיה הטיח עב מעור הבתים, ולא יהיה הטיח מכלל הריבוע, ולא ישימו בטיח הזה עצם פיל דבעינן "מן המותר בפיך" [שמות י"ג, ט']. ואם הטיח עב מעור הבתים או אם שמו בו מעצם פיל, יש להחמיר. נודע ביהודה ריש חלק או"ח [סימן א']. (מחזיק ברכה סק"כ)

ד') שם אם ציפה הבתים בזהב. עיין במקדש מעט שבספר דעת קדושים (ס"ק קפ"ז) שהקשה, להפוסקים[1] דהלכה למשה מסיני בתים שחורים, מאי איריא ציפם זהב פסול משום דאינו עור, תיפוק ליה דאינם שחורים. וכתב לתרץ, דקמשמע לן דאפילו ציפה זהב רק התיתורא מצד המונחת על הראש והיד, דהצד הזה אין צריך שחור. ועיין סימן ל"ג [סעיף ג']. (ארחות חיים – ספינקא סקצ"ב)

ה') שם אם ציפה הבתים בזהב או בעור וכו'. כתב בית יוסף (שיטה מ"א), ומשמע מדבריו שאם עשה עור הבתים מבהמה טהורה ואחר כך ציפן זהב או חיפן בעור בהמה טמאה כשר הוא וכו'. נ"ב: שריה ליה מריה, דפשיטא דפסול[2]. ב"ח [אות ל"ד]. (שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקמ"ה)

ו') שם אם ציפה הבתים בזהב או בעור וכו'. עיין ב"ח (אות ל"ד). איתא בגמרא [סנהדרין מח:], טלה עליהם עור בהמה טמאה פסולות. וכתב הרב בית יוסף ז"ל [בשם] המרדכי [הלכות קטנות י:] דבעור של גוף הבתים איירי, ומשמע מדבריו שאם עשה עור הבתים מבהמה טהורה ואחר כך חיפן עור בהמה טמאה, כשר. וכתב הב"ח דאף כהאי גוונא פסולות, והכי משמע ממה שכתב המרדכי על שם רבנו שמשון שהיה מסתפק אם יש לפסול תפלין שכורכין על כל פרשה קלף משום דעובר על בל תוסיף, ואין להביא ראיה מדתניא טלה עליהם עור בהמה טמאה פסולות, מכלל דאם טולה עליהם עור טהורה דכשר, דאיכא למימר דעור על גבי עור פסול אפילו הכל מבהמה טהורה, וכאן איירי בעור של גוף הבתים דפסול מבהמה טמאה. ומיהו מלשון טולה משמע דאיירי בטלה עור על גבי עור, וטמאה דוקא פסולה, אבל עור טהורה על גבי עור טהורה כשר, כך הם דבריו להמעיין שם. אבל עור טמאה על גבי טהורה, לא יעלה על הדעת להכשירו דפשיטא דפסול לדברי הכל. והבית יוסף הבין מדברי המרדכי דכהאי גוונא כשר. ושארי ליה מאריה דלא חשש לדקדק בדברי המרדכי. עכ"ל.

ויראה דצדקו דברי הרב בית יוסף, והוא דזה לשון המרדכי: כתב רבנו שמשון, בשמושא רבא מצריך לכרוך קלף על כל פרשה ופרשה שמשתמרת יפה, ויש שהיו רוצים לפסול משום דאין בית החיצון רואה את האויר, ואיתא בסנהדרין (דף פ"ט ע"א) דפסול משום זה אם הוסיף בית חמישי בתפלין, אבל הכא אין לפוסלו משום האי טעמא, כדחזינן הכא שטולה עליהן עור, רצונו לומר, שאם יש לו שני תפלין של ראש ואין לו של יד טולה עור על אחת מהן ומניחה, והשתא אין עור הבתים רואה האויר וכו', ומיהו כהאי גוונא לא מקרי יתיר אלא אי מייתר בית חמישי כההיא דאלו הן הנחנקין [שם], אבל זה הקלף המכסה להגן בעלמא, לא אשכחן בהו פסול. והא דתניא טלה עליהן עור בהמה טמאה פסולה, לא משום ראיית אויר, אלא כדפירש בקונטרס [שם מח: ד"ה פסולות] דהלכה למשה מסיני עור בהמה טהורה, ובעור של גוף הבתים איירי. ומיהו קצת נראה הלשון, שרצונו לומר טולה עור אחר, דהיינו עור על גבי עור. עכ"ל. הנה כל רואה יראה דלא נסתפק המרדכי כלל אם עובר בזה על בל תוסיף, דהא כתב בהדיא דלא מקרי יתיר מאחר שהוא רק להגן, אלא דנסתפק אי שייך למפסל בזה משום ראיית אויר, ועל זה כתב, והא דתניא וכו', ואם כן תרצה לומר דמשום ראיית אויר

הערות וציונים

1. עיין בית יוסף לעיל סעיף מ' וב"ח אות כ"ה ובאוצר ההלכה שם.
2. עיין להרב ברכת דוד (נדפס בסמוך אות ו') שדחה דברי הב"ח ויישב דברי מרן.

אוצר ההלכה

פסול דאיירי שהטמאה על גבי טהורה, ועל זה משני דבעור של גוף הבתים איירי דלא שייך ראיית אויר, ואם כן שפיר כתב הבית יוסף דמשמע דאם הבתים מטהורה וחיפן בטמאה דכשר, דמשום ראיית אויר לא נפסל, ומשום הלכה למשה מסיני גם כן לא נפסל, דאם כן לשמועינן טמאה על גבי טהורה דפסול וכל שכן עור של גוף הבתים. וללשון המרדכי הזה, שפיר אתי מה שכתב הבית יוסף על שמו דבעור של גוף הבתים איירי, מה שאין כן לפי [מה] שהביא הב״ח לשון המרדכי משמע דלא כתב רק דאיכא למימר הכי. (ברכת דוד)

ז) שם אם ציפה הבתים בזהב או בעור בהמה טמאה פסולים.

הגאון מהר״ר יחזקאל נר״ו בשו״ת נודע ביהודה (או״ח סימן א׳) האריך להוכיח מלשונות המפרשים והפוסקים, דפירוש ציפן זהב היינו דעשה בתים של זהב, וסיים באופן שלדעתי אין שום חשש אם ציפה על עור הבתים במה שירצה, זולתי בשל ראש אם לא יהיו השיני״ן בולטין. עכ״ל (דף ב׳ סוף ע״ב). ואגב רהטאי לא יכולתי לעמוד בדבר אפילו דרך עראי, רק זה אומר שראיתי להריטב״א ז״ל בחדושי גיטין[3] (דף ל״ב מהספר ע״ב) [מה: ד״ה ציפן זהב] שכתב וז״ל: ציפן זהב, פירוש בין התפלין עצמן בין הקציצה בין הרצועות, או שהטלה עליה עור בהמה טמאה, פירוש בין על התפלין שעשה הקציצה מעור בהמה טמאה, בין הרצועות פסולות וכו׳. עכ״ל. ומוכח דציפה זהב דעשה בתים של זהב או שציפה על הבתים זהב פסולין. אבל בעור בהמה טמאה לא פירש כך, דאם עשה הבתים מעור בהמה כשרה, אין טעם לטלות הטמאה על הבתים, ובשלמא זהב מכוין להנאותן ויתכן לצפות הבתים, זה נראה דעת הריטב״א במושכל ראשון, וצריך להתיישב בכל דברי הרב הנזכר.

גם ראיתי להרב המאירי בפסקי מגילה [כד:] הנדפסים (דף ל׳ ע״א מהספר) שכתב, ציפה זהב, רצונו לומר, שציפה קציצת התפלין בזהב, הרי זה דרך החיצון, כלומר שאינה מינות גמורה, אלא שיצא ממצוה דכתיב ״למען תהיה תורת ה׳ בפיך״ [שמות י״ג, ט׳] מן המותר בפיך, כלומר שכל עניני התפלין וכו׳ הכל של בהמה טהורה לא טמאה ולא עץ ולא זהב. עכ״ל. והנה הרב המאירי גם כן פירש דקציצת התפלין ציפה זהב, וגם פירש לימוד מן המותר בפיך, דהיינו מדבר הנאכל לפיך, והוא מבהמה טהורה, לאפוקי טמאה ועץ וזהב דליתיה באכילה. ובהכי יתיישב מה שהקשה הרב הנזכר על הר״ן (דף א׳ ע״ג) [מגילה טו: ד״ה ציפה] ודוק היטב[4]. (מחזיק ברכה סקי״ט)

ח) שם אם ציפה הבתים בזהב או בעור בהמה טמאה פסולים.

הרב תפס הדבר בפשיטות דהך ברייתא (מנחות דף מ״ב ע״ב) דציפן זהב, על הבתים קאי, דהיינו אחר שעשה הבתים מעור בהמה טהורה, ציפן בזהב או בעור בהמה טמאה, פסול. ובאמת דעת רוב הפוסקים דהך דציפן זהב על הפרשיות קאי, דציפן בזהב, דהיינו שעשה הבתים מזהב או מעור בהמה טמאה, אבל כשהבית מעור בהמה טהורה ואחר כך ציפה אותו בזהב או בעור בהמה טמאה, כשר. ואני תמה על האחרונים שלא הביאו מחלוקת הפוסקים בזה, וכבר הארכתי בזה בתשובה, אלא שכבר קדמני אחד מחכמי הזמן בדור שלפנינו[5], [ב]גלל כן קצרתי בזה. (ישועות יעקב סקל״א)

ט) שם אם ציפה הבתים בזהב או בעור בהמה טמאה פסולים.

בטור ושלחן ערוך [פירשו דקאי על] הבתים, ובמרדכי [הלכות קטנות דף י׳ ע״ב] [פירש דקאי] אפילו [על] תפלין עצמן כמו שכתב הבית יוסף, ואחר כך נסתפק, ולכך נראה שהביא הטור [ד]על הבתים נמי אסור, ואין טעם רק השיני״ן. והמרדכי לא הביא רק פירוש רש״י בסנהדרין [מח:] שכתב [ציפן זהב, לתפלין פסולות] הלכה למשה מסיני, מוכח נמי שצריך בתים עור. אך לכולם הרי לא זכרו בפירוש רש״י מנחות [מב: ד״ה פסולות], משום [ד]תיק [של] עור בעינן. [עכ״ל]. להדיא דשרי צפוי על הבתים של עור, ונקטינן כללא היכא דלא זכרו אין צריך לחוש. וגם בהרמב״ם [הלכות תפלין פ״ג הט״ו] משמע כפירוש רש״י, שכתב: העור שמחפין [בו] התפלין [הוא] עור טהורה, ואם עשה מטמאה או שחיפה תפלין בזהב פסול. ותיבת תפלין נקט על הפרשיות, וסיפא דומיא דרישא. (מאורי אור – חלק קן טהור דף קנ״ד ע״א)

י) שם אם ציפה הבתים בזהב או בעור בהמה טמאה פסולים.

עיין נודע ביהודה (מהדורא קמא או״ח סימן א׳) שהאריך בפרט זה, ואציין בקצור מה שיש להקהות על דבריו. מה שכתב לדחות דברי הבית יוסף דכתב, דמהרמב״ם [הלכות תפלין פ״ג הט״ו] מוכח כמרדכי בטולה עור אחר על גבי הבתים, לא שעשה הבתים עצמם מעור טמאה, דזה אינו, דמלשון הרמב״ם העור שמחפין בו התפלין, מורה דבבתים גופא מיירי, כמו שכתב בריש הלכות תפלין [פ״א ה״א] ומחפין אותם בעור ונקראין תפלין. ועל זה קאי ואם עשה מעור בהמה טמאה. היינו עור הבתים, שהפרשיות קורא כאן תפלין. ולפי זה בציפה זהב דקאמר [שם בפ״ג] או שציפה תפלין בזהב היינו הפרשיות. עכת״ד ע״ש. לענ״ד אין דחויים כלל, ודברי הבית יוסף נכונים, דנראה כן מרמב״ם, מדכתב ואם עשה מעור בהמה טמאה או שחיפה תפלין בזהב פסולות, ולא כייל תרוייהו יחד ואם חיפה בעור בהמה טמאה או בזהב פסולים, על כרחך ד׳אם עשה׳ הוי הפירוש כל [ה]עשייה היינו אף בטלה עור גם כן וכמו שכתב זקני הב״ח, משום הכי לא הוזכר חיפה בעור. ולענין זהב יש לומר דבדקדוק כתב הרמב״ם חיפה ולא ציפה, כדאיתא בש״ס (כן הוא בדפוס הרמב״ם שלפני (דפוס לבוב), ״חיפה״ ולא ציפה כמו שכתב הנודע ביהודה משמו) משום דבציפה יש לומר הפירוש דהזהיבם לעור הבתים,

הערות וציונים

3. הם חדושי רבנו קרשקש שיוחסו בטעות לריטב״א, כמו שכתבו בחדושי הריטב״א הנד״מ מכת״י בהוצאת מוסד הרב קוק. הישיבה זצ״ל בשו״ת איש מצליח (ח״א או״ח סימן ח׳ אות ד׳, נדפס לקמן אות י״ד) שהביא דברי רבנו, ומה שכתב בענין זה. בעל נודע ביהודה קמא (סימן א׳).

4. עיין למרן הגאון מייסד

5. נראה שכוונתו להגאון

אוצר ההלכה

כמו שכתב הנודע ביהודה אחר כך, על כן נקיט חיפה, והיינו שהוא בפני עצמו, שקבע עליהם טס של זהב. והוא הדין חיפה לבתים שנקראין גם כן תפלין להרמב״ם, וכמו שכתב [שם הלכה ט״ז] אין עושין תפלין אלא ישראל, שעשייתן ככתיבתן מפני השי״ן. משום הכי נקיט לשון תפלין אחר כך, להורות דעל הבתים קאי, והיינו כהמרדכי. ועוד יש לומר דחיפה קאי על הפרשיות וכמו שכתב מתחלה ״העור שמחפין״, והיינו דהרמב״ם סבירא ליה, דדוקא עור על גבי עור דאינו לנוי רק כדי שיתקיים יותר העור האחרון, אם כן נחשב המקיים שהוא העיקר, דהיינו עור עליון, משום הכי פסול, מה שאין כן במחפה בזהב דאינו רק לנוי, אם כן העיקר [הוא] עור האחרון. עיין כסף משנה (פ״ד מהלכות כלים ה״ח ד״ה מקל). משום הכי כתב או שחיפה תפלין בזהב, היינו הפרשיות דוקא פסולות, מה שאין כן היכא דלא חיפה הפרשיות רק הבתים, כשרים באמת משום דהוי לנוי ואזלינן בתר העיקר. משום הכי חילק הרמב״ם הך דינא, דבעור טמאה כתב ״עשה״ דפסול אף על גבי בתים משום דהוי לקיום, מה שאין כן בזהב דעל גבי בתים כשר, רק בתפלין שהם הפרשיות פסולות. ומדוקדק היטב לשון הרמב״ם. ודו״ק.

ומה שכתב הנודע ביהודה להוכיח מרש״י מנחות (דף מ״ב ע״ב) דהפירוש ציפן זהב קאי על הפרשיות, מדכתב: ציפן זהב, לתפלין. פסולים, בתים, דתיק של עור בעינן דאפילו קשירתן אינן אלא [ב]רצועות במינן כדאמרינן בהקומץ. או שטלה עליהן, שעשה בתים של עור. [עכ״ל]. והנה אין ספק בכוונת רש״י דעשה הבתים עצמן זהב. והפרשיות קורא רש״י כאן תפלין, ויגיד עליו ריעו, ב׳טולה׳, פירש רש״י, שעשה בתים. אם כן הוא הדין ציפן זהב היינו שעשה גוף הבתים זהב. ועוד דהא פירש רש״י פסולים הבתים, דהיינו דאין התפלין שהם הפרשיות פסולים, דיכול להוציאם. ואי מיירי דציפה זהב על גבי בתים, אם כן גם הבתים אינם נפסלים, דהא יכול להסיר הזהב. ועוד הא רש״י הביא ראיה מקשירה, ואי בציפה בתים, מנא ליה ברצועות בכהאי גוונא פסולים. עכת״ד ע״ש. לא דק, ולפי עניות דעתי מורה מרש״י להיפך. וכן יגיד עליו ריעו מדפירש רש״י בטולה שעשה בתים, ולא כתב כן בציפן שעשה בתים של זהב, על כרחך מיירי בציפן על הבתים, ותפלין היינו בתים, כעין שכתב הרמב״ם, על כן פסולים בתים, והיינו דמבתים איירי ולא מפרשיות. ואף אם עודנו לא הניח עדיין הפרשיות, הבתים פסולים להניח בהם הפרשיות. וזה אין צריך לפנים, דאין הפרשיות נפסלים מרוע הבתים, ואין צריך רש״י לאשמועינן. גם שפיר הוי ראיה מקשירה, משום כיון דציפן נחשב כאילו ליכא כלל עור, דבטל התחתון לעליון דהציפה עיקר. ובזה סרה כל ראייתו. ודו״ק.

ומה שכתב לדייק מדברי הרא״ש [הלכות תפלין סימן ז׳] גבי מעברתא של תפלין הלכה למשה מסיני [מנחות לה.], שכתב דטעמא דציפן זהב פסולים, דבעינן שיהיו מצופין בעור בהמה טהורה, דומיא דטלה עליהן עור בהמה טמאה, ולאו משום דאין בית החיצון רואה את האויר. ועל זה הקשה מנא ליה, דילמא גם טלה עור פסול משום דאין החיצון רואה את האויר. ותו הקשה, דלאיזה צורך הוצרך לכתוב דהך דציפן זהב אין הטעם משום דאין הבית רואה את האויר, דהא אמרינן שם דעור בהמה טהורה כשירה, ואי משום דאין הבית רואה את האויר, אם כן גם בעור בהמה טהורה יהיה פסול. עכ״ד ע״ש באורך. הנה חדא קושיא מתרצא בירך חברתה, דליכא למימר דטלה עור בהמה טמאה פסולה משום דאין בית החיצון רואה את האויר, דאם כן גם עור בהמה טהורה נמי, ומה מסיים בעור בהמה טהורה כשרה, והלא אין החיצון רואה את האויר, אלא על כרחך דהך דציפן זהב ליכא טעמא לפסול בעצם, והוי על כרחך בציפן על גבי בתים, ופסול משום דאין בית החיצון רואה את האויר, מה שאין כן טלה עור, הוי הפירוש על גוף הבתים. ובזה [יש] חילוק בין טמאה לטהורה. על זה כתב הרא״ש דגם ציפן מיירי בגוף הבתים. ואתי שפיר לנכון.

ומה שכתב להוכיח מר״ן מגילה [טו: ד״ה ציפה זהב] שכתב באותה משנה, ציפה זהב הרי זה דרך חיצונים, משום דכתיב ״למען תהיה תורת השם בפיך״ [שמות י״ג, ט׳], מן המותר בפיך, כלומר שתהיה כתובה במה שמותר בפיך. ושי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני, הלכך בעינן שכתוב במה שמותר בפיך. הרי מבואר מדבריו דציפה זהב היינו עור הבתים עשה של זהב. ותמה עוד שבגוף הדבר שכתב לפסול זהב מטעם מותר בפיך, וכן כתב רש״י שם [כד: ד״ה ציפה זהב] הוא תמוה, דאטו זהב אסור בפיך. ועד כאן לא ממעטינן מבפיך אלא בהמה טמאה, אבל זהב מה איסור ומה היתר שייך ביה. ובאמת רש״י מנחות [מב: ד״ה פסולות] כתב טעם פסול זהב, דאפילו קשירתן בעינן מינו, ובפרק נגמר הדין [סנהדרין מח: ד״ה פסולות פרש״י] שהוא הלכה למשה מסיני, אבל מותר בפיך לא שייך בזהב. עכ״ד. ואינן נראין לענ״ד, דמר״ן אינו הוכחה כלל, דיש לומר דמיירי מציפה על גבי עור הבתים דפסול משום דבעינן הכתיבה במה שמותר בפיך, וכיון דציפן זהב אם כן בטל תחתון לעליון, וכמו שכתבתי לעיל, ותו הוי כנכתב במה שאינו מותר בפיך. ומה שתמה דאטו זהב אינו מותר בפיך, לא קשיא מידי, דהכוונה דבעינן שיהיה מן המותר בפיך היינו שיהיה מותר בפיך, ויהיה נצמח מדבר ששייך ביה אכילה, מה שאין כן זהב וכדומה דלא שייך ביה מותר בפיך, דאטו אכילה שייך גביה[6]. גם מה שכתב רש״י בסנהדרין דהלכה למשה מסיני, הוי הכוונה משום ״למען תהיה תורת ה׳ בפיך״ כן נראה לי נכון. ובזה סרה מה שנתקשה אחר כך בנודע ביהודה שם מש״ס בשבת (דף כ״ח ע״ב) דפריך הש״ס ארב יוסף והאמר אביי שי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני, דילמא אשמועינן רב יוסף דבעינן עור, ולא יעשה אותו של זהב וכדומה. ע״ש. דזה אינו, דשפיר מתמעט מהך דמותר בפיך דבעינן דוקא עור הנצמח מדבר הנאכל מה שאין כן זהב וכדומה. כן נראה לי נכון. ודו״ק.

הערות וציונים

6. וכן תירץ מרן החיד״א בספר מחזיק ברכה (סקי״ט, נדפס לעיל אות ז׳). ועיין עוד בשו״ת איש מצליח (הנזכר לעיל) מה שכתב בזה.

אוצר ההלכה

ומה שהאריך בביאור דברי המרדכי, אם כי נראה כי זקני הב״ח היה מפרש כן לשונו, עיין עליו. גוף לשון המרדכי אינו מורה כן, לומר דהראיה להתיר מבהמה טהורה והוא נקיט רק ציפה זהב או שטלה עליהם עור בהמה טמאה, לאו מפני ראיית אויר וכו׳. משמע דקאי על פסולה ולא על כשרה דבהמה טהורה. גם הלשון דאי אפשר לעשות כפירוש הרב שמושא רבא, דחוק מאד למבין. ולפי פירושו על כרחך צריך לומר דהא דמביא ראיה דבהמה טהורה כשרה משום דלא קפדינן אראיית אויר, משום שהוא מין הראוי לעשות ממנו בית, או מפני דנחשב החיפוי לגוף הבית, וכמו שכתבתי לעיל. אולם לדעתי כוונת המרדכי בהראיה הנהו רק מציפוי זהב, דהוי מסתמא על גבי בתים, מה שאין כן עור בהמה טמאה, ועל זה כתב דגם בציפוי לאו מפני ראיית אויר, רק כפירוש הקונטרס דהלכה למשה מסיני. והיינו כמו שכתב רש״י בפרק נגמר הדין שהוא הלכה למשה מסיני, והיינו דבעינן הכל מבהמה טהורה שהוא מן המותר בפיך, וכמו שכתבתי לעיל, ואם כן גם בסלקא דעתיה, הך דבהמה טמאה אינו מפני ראיית אויר, דאם לא כן בהמה טהורה נמי. רק ציפן זהב הוה סלקא דעתיה דהוי מפני ראיית אויר. על זה כתב דגם זה אינו, רק דהעור של גוף הבתים איירי, ועל דרך שכתבתי לעיל להרא״ש ואתי שפיר לנכון. ודו״ק.

ומה שכתב בביאור תוס׳ מנחות [דף ל״ה ע״א] ד״ה מעברתא וד״ה דשי״ן, עיין מה שכתבתי בגליון הש״ס שלי[7] על דרך האמור הנ״ל. (חיי עולם)

י״א) שם אם ציפה הבתים בזהב או בעור בהמה טמאה פסולים. כן כתב הטור, ובנודע ביהודה (קמא חאו״ח סימן א׳) כתב, דשום פוסק קדמון לא פירש כן, ולכן לדעתו אין שום חשש אם ציפה על עור הבתים מה שירצה. ע״ש. ובאמת בריטב״א גיטין (דף מ״ה ע״ב) מפורש אם ציפה הקציצה בזהב או עשה הקציצה מזהב פסול[8].

ומה דהקשה הנודע ביהודה דאפסיק הטור בסכינא חריפא ברייתא דציפן זהב או שטלה עליהן עור בהמה טמאה, ולא רישא סיפא ולא סיפא רישא. נלע״ד דרישא דכתב הטור דציפה הבתים בזהב, לא מהברייתא יליף לה, דבמגילה פרק הקורא עומד [כד:] במשנה העושה תפלתו עגולה וכו׳ ״ציפה״ זהב וכו׳, כן הגירסא במשנה בירושלמי [פ״ד ה״ט], ולא ״ציפן״, וכן ברי״ף [שם טו:] ורש״י ור״ן על הרי״ף הגירסא ציפה. והנה תפלתו עגולה היינו הבית, ועל זה אמר ציפה לתפלתו זהב, דהיינו שציפה הבית בזהב, דעל הפרשיות הוה ליה למימר ציפן, כדאמר בברייתא דגיטין ומנחות [מב:] [וסנהדרין] [מח:].

ועוד זה לשון המשנה: העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה, נתנה על מצחו או על פס ידו [הרי] זה דרך הקראים, ציפה זהב ונתנה על בית אונקלי שלו הרי זה דרך החיצונים. עכ״ל. והנה תפלתו עגולה היינו הבית, נתנה על מצחו או על פס ידו היינו שנתנה לתפלתו האמורה, דהבית נותן על מצחו, וסיפא דנתנה על בית אונקלי גם כן על תפלתו דלעיל קאי דהיינו הבית, ואם כן אפילו אם גרסינן ציפן זהב ליכא למימר דציפן לפרשיות, דמאן דכר שמייהו, דעד עתה לא מיירי רק בבתים וציפן קאי על תפלתו דלעיל, ויותר נכון ציפה לשון יחיד. אלא דגם ציפן יש לומר דנקט משום דאמר נתנה על מצחו או על פס ידו, דהיינו בית של ראש ושל יד, על זה אמר ציפן לשל יד ושל ראש זהב, ונתנה - או נתנה על אונקלו - לתפלה האמורה דהיינו הבית של יד, ואם כפירוש הנודע ביהודה דגוף הבתים נעשו משל זהב, הוה ליה למימר עשאה או עשאן זהב, דהוי קאי על הבתים, כמו שאמר העושה תפלתו עגולה.

ונראה דשתי הגירסות תליא בפלוגתת הפוסקים במרדכי [הלכות קטנות דף י׳ ע״ב] אם גם בשל יד צריך בית החיצון לראות האויר. והטור מפרש הברייתא כרש״י דציפן זהב לפרשיות, שעשה הבתים זהב, כמו טלה עליהן עור דמיירי בבתים, מדקאמר בעור בהמה טהורה כשרות אף על פי שלא עיבדן לשמן, רבן שמעון בן גמליאל פוסל עד שיעבדן לשמן, וזה מיירי בגוף הבתים, דתנא קמא לא מצריך עיבוד לשמה כלל, כמבואר בסנהדרין (דף מ״ח ע״ב) ובגיטין (דף מ״ה ע״ב), נמצא ברישא דציפה זהב נקט הטור דין המוזכר במשנה, ואין צריך לומר אם עשה גוף הבתים זהב דפסול, דאם היה כשר למה יפסל אם ציפה בזהב, ליהוי גם הציפוי מכלל הבתים, וכמו שכרך הפרשיות בקלף והניחם תוך הבתים, או שעשה הבתים מעור כפול, וסברא זאת מבוארת בנודע ביהודה שם ובאחרונים. ואחרי כן נקט הטור הברייתא שטלה עליהן עור, היינו שעשה גוף הבתים מעור בהמה טמאה דבזה מיירי הברייתא, ולא הזכיר הטור אם טלה על הבתים מעור טמאה דלא הוזכר זאת בגמרא, ומכל מקום יש לומר דמודה דפסול קל וחומר מזהב דהוי לנאותן, דכל לנאותן אינה חציצה כדאיתא בסוכה (דף ל״ו) [לז.], ומכל מקום פסול הכא, ולהטור לאו טעמא משום שחרות, דהא סבירא ליה דאינה מצוה רק לכתחלה, ועל כרחך משום שאין הבית רואה את האויר, וכיון שצריך בתים מעור טהורה, ממילא אם עליהן מטמאה אין בית החיצון רואה את האויר. אלא דאי לאו דקמשמע לן דפסול מעור טמאה, הוה אמינא הבתים צריכים להיות מעור דוקא לכן פסול מזהב, אבל מעור טמאה אינו פסול דיעבד, קמשמע לן דפסול דיעבד, ממילא אין צריך לומר עוד אם עשה הבתים מעור טהורה וטלה עליהן מטמאה דפוסל, ואם היה נוקט דין הברייתא דעשה גוף הבתים מזהב דפסול, לא הוה ידעינן אם עשה הבתים מעור וציפן זהב אם פסול, דהוה אמינא כל לנאותו אינו חוצץ בפני האויר נמי.

הערות וציונים

7. נדפסו בהגהות וחידושים שבסוף הגמרות בשם ״חידושי רבי שמואל שמעלקא טויבש״, עיין שם בתוד״ה דשי״ן.

8. וכן העיר מרן החיד״א בספר מחזיק ברכה (סקי״ט, נדפס לעיל אות ז׳).

אוצר ההלכה

ודברי הטור מדוקדקים מאד, דלא כמו שכתבו הבית יוסף ונודע ביהודה דהטור לא דק בלישניה. ולפי מה שכתבתי יש לומר לפיכך קתני ציפה זהב ונתנה על בית אונקלי, דהן שני דברים והוה ליה למימר או נתנה, דנהי דמצינו וא״ו מחלקת, מכל מקום למה שינה מרישא דקתני נתנה על מצחו או על פס ידו, אלא דהאיסור על אונקלי משום דאינו מכוסה ולא משום חציצה, כמו שכתב המג״א לעיל (סימן כ״ז סק״ו), ואם כן הוה אמינא דמשום דנתנה על אונקלי, יפה עשה דציפה זהב, שתהא מכוסה ולא לאחרים לאות, קמשמע לן נהי דאינו מין דמודה בדרש לך לאות ולא לאחרים לאות [מנחות לז:], מכל מקום אינו יוצא דהציפוי אינו חשוב כסוי דהוי נוי התפלין. ויש ליישב בזה דעת הפוסקים דהוכיח מהן הנודע ביהודה דאם עשה הבתים מעור וציפן זהב כשר, והרי הכא במשנה על כרחך מיירי דציפה על הבתים וכמו שכתבתי, אלא דיש לומר הכי נמי האיסור משום דנתנה על אונקלי. ומכל מקום להטור אי אפשר לומר כן, דסבירא ליה לעיל (סימן כ״ז) דלא יהא חוצץ בין תפלין לבשרו, ואי אתי לאשמועינן דלך לאות היינו שלא יהא חציצה ואינו יוצא במה דציפה זהב, יותר הוה ליה למימר אם כיסה בבגדו דאינו נוי לתפלין וודאי אינו בטל לתפלין דמכל מקום אינו יוצא, אלא ודאי ונתנה על בית אונקלי הוא ענין בפני עצמו, ובריי״ף הגירסא גם ברישא ועל פס ידו. (ערך שי)

י״ב) שם אם ציפה הבתים בזהב וכו׳ פסולים. עיין נודע ביהודה ([קמא] סימן א׳), ועיין מה שכתבתי בספר בית המלך בפרק ג׳ מהלכות תפלין[9]. (בגדי שש)

י״ג) שם אם ציפה הבתים בזהב וכו׳ פסולים. נ״ב: מה שהקשה על זה הבית יוסף, דמאי גריעותא דזהב וכו׳. עיין נודע ביהודה (קמא או״ח תשובה (ל״א) [א׳]) דהטעם הוא בזה משום דבעינן שיהיו שחורות, אבל טלה עליהן עור טמאה יוכל להיות שגם העור תהיה שחורה וכו׳. אכן תקשה על זה ממה שכתב הטור לעיל מזה בסמוך דצריך להיות שחורין, אבל אם עשאן מצבע אחר כשרין וכו׳, וכן כתב לקמן סימן ל״ג ועור הרצועות וכו׳, עיין ב״ח שם [אות ד׳ ד״ה ומ״ש שיהיו], והלא הכא אם ציפן זהב וכו׳ דמשמע אף בדיעבד פסולין. ועוד קשה, שלא הזכירו כלל מפירוש רש״י סנהדרין (דף מ״ח ע״ב [ד״ה פסולות]) דהלכה למשה מסיני הוא. ועוד קשה דהא בפירוש רש״י מנחות (דף מ״ב ע״ב [ד״ה פסולות]) הביא גם כן טעם על זה משום דתיק של עור בעינן, וגם כן בפירוש הרא״ש הלכות תפלין (סימן ז׳) בזו הלשון: וטעמא דציפן זהב פסולין משום דבעינן שיהיו מצופין בעור בהמה טהורה וכו׳, דמשמע גם כן כפירוש רש״י. ועל כן נפלאת היא בעיני, למה לא ניחא להו זה הטעם הנזכר בפירוש רש״י והרא״ש. ואין בזה סתירה כלל לפירוש רש״י סנהדרין הנ״ל דהלכה למשה מסיני הוא, וכעין קושיית הגמרא (נדה דף ל״ב ע״ב) מאחר דהלכתא היא, קרא למה לי, דכבר אמר רבא שם הלכתא נינהו ואסמכינהו רבנן אקראי, עיין חוות יאיר (תשובה קצ״ב [אות ע״ד]) מה שהאריך לדבר בזה הכלל עם כמה ראיות על זה. והתימה עליו שלא הזכיר גם כן מפירוש רש״י הנ״ל. ועיין גם כן יד מלאכי (כלל ה׳ אות רכ״ז) וארעא דרבנן (אות ה׳ ס״ק ס״ו) מה שכתב בזה הכלל, ולא הזכירו גם כן מהכא וצריך ליישב.

שם כתב בבית יוסף, וכן נראה מדברי הרמב״ם [הלכות תפלין פ״ג הט״ו] וכו׳. נ״ב: עיין גם תשובה הנ״ל [נודע ביהודה קמא או״ח תשובה א׳] שהשיג על זה, דבדברי הרמב״ם שם מפורש להיפוך. (המאיר לארץ)

י״ד) שם אם ציפה הבתים בזהב וכו׳ פסולים. אודות דברי רש״י במגילה (דף כ״ד ע״ב) שכתב: ציפן זהב נמי כתיב ״למען תהיה תורת ה׳ בפיך״ [שמות י״ג, ט׳] שיהא הכל מבהמה טהורה. ע״כ. ופירש מעלת כבוד תורתו [האדמו״ר מצישינוב זצ״ל] דבכוונת מן המותר בפיך נכלל שיהא דבר ששייך בו איסור והיתר, ומזה דן לפסול דבק של צמחים לספר תורה. לע״ד לא כן אנכי עמדי. והנה לא מיבעיא לפי נוסחתנו בפירוש רש״י, שהביא הכתוב למען תהיה תורת ה׳ בפיך, בלא הדרשא ״דמן המותר״. דהשתא לפי דברי מעלת כבוד תורתו נמצא העיקר חסר מן הספר, שהרי מאותה דרשא הוא הדיוק שיהא שייך בו איסור והיתר. אלא אפילו לפי הנוסחא בפירוש רש״י שבהלכות הריי״ף [טו: ד״ה ה״ז דרך] שכתב: וציפה זהב נמי דכתיב למען תהיה תורת ה׳ בפיך מן המותר בפיך שיהא הכל מן בהמה טהורה. ע״כ. וכל הלשון שם במשנה הוא באורך גדול משלנו[10], מכל מקום לע״ד פירושו של מעלת כבוד תורתו מצד עצמו לא מסתבר. שהרי בכתוב לא נאמר ״המותר״ רק ״בפיך״ לחוד, ששולל מה שאינו נאכל בפיך דוקא, וחז״ל כשאמרו המותר בפיך, הורו לנו שגם מה שהוא נמנע לאכול מחמת איסור בלבד, הוא בכלל השלילה. ואולי דייקו כן מדכתיב בפיך בכינוי [עיין ברכות (דף י״א ע״א) לכתוב רחמנא בשבת ובלכת מאי בשבתך וכו׳. נאמ״ן ס״ט], מכלל שגם מה שנאכל בפי אחרים, כל שאינו בפיך אתה הישראלי, דהיינו מחמת איסור שזהו ההבדל בינינו לבינם, הוי בכלל. אך לא באו לעשות מן השלילה חיוב שצריך להיות דוקא מדבר ששייך בו איסור והיתר ואף על פי שהוא נאכל, שזה מנין בכתוב[11].

הערות וציונים

9. עודנו בכתיבת יד, וחבל על דאבדין.

10. נראה כוונת רבנו לרמוז שאפשר שיש בו תוספת ביאור מהמדפיסים, שהרי ידוע שלא חיבר רש״י פירוש על הריי״ף (שהיה בן דורו). אלא שליקטו מדבריו וערכום על דברי הריי״ף. (כל ההערות בחידוש זה מועתקים מתוך ביאור ״שיח אלעזר״ על שו״ת איש מצליח החדש).

11. ועיין להרמב״ם (פ״א מהלכות כלים ה״ד) שכתב: יראה לי שהכלים העשויים מעור העוף אינם מקבלים טומאה וכו׳, ואם תאמר והרי הוא כשר לכתוב עליו תפלין כעור בהמה וחיה? הנה עור הדג אינו מקבל טומאה ולולא זוהמתו שאינה פוסקת היה כשר לתפלין. הנה למדת שאף דבר שאינו מקבל טומאה כשר לתפלין אם אין לו זוהמא. ע״כ. נראה דהוה סלקא דעתין דלא הוכשרו לתפלין אלא מידי דשייך ביה טומאה וטהרה ומסיק דאף דבר שאינו מקבל טומאה כשר לתפלין. והוא הדין לנדון דידן כדברי אבא מארי הגאון זצ״ל. ועיין בבא מציעא (דף קי״א ע״ב) כי עני הוא, מי שהן באין לידי עניות ועשירות וכו׳. ויש לחלק, ופשוט. נאמ״ן ס״ט.

אוצר ההלכה

ולא ידעתי מדוע לא פירש מעלת כבוד תורתו כוונת רש״י בפשוט, שמן הכתוב שמענו שצריך שיהיה נאכל, ויצא זהב שאינו נאכל. והשתא ניחא לכל הנוסחאות, דלפי נוסחתנו שהשמיט הדרשא דמן המותר, היינו לפי שהיא באה להוסיף שגם מה שאינו נאכל מצד איסור, הוי בכלל המיעוט וכאמור, אבל רש״י מיירי במה שאינו נאכל בלאו הכי מצד עצמו. ולפי הנוסחא שבהלכות הרי״ף שהביא גם הדרשא דמן המותר, היינו לאפוקי פשוטו של מקרא דלא מיירי כלל במידי דמיכל לגמרי. אבל כיון שדרשו מן המותר בפיך, בכלל מאתים מנה מה שאינו נאכל כלל[12]. ולפי זה אין לפסול כלל בדבק של צמחים נקי שהוא נאכל כגון אותו שקורין בצרפתית Arabique Gomme שהוא שרף היוצא לעינינו מאילני שקדים, שהוא נאכל, כידוע שמתקנים בו מאכלים רבים.

והריין בהלכות [דף ט״ו ריש ע״ב] כתב: ציפה זהב דלא, דרשו למען תהיה תורת ה׳ בפיך מן המותר בפיך, כלומר שתהא כתובה במאי שמותר בפיך, דהיינו עור בהמה טהורה, ושי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני, הילכך כתיבתן (צריך לומר: כתיבתה) בעינן שתכתב במה שמותר בפיך. ע״כ. ומה שכתב ושי״ן וכו׳, כוונתו לסוגיא דשבת (דף כ״ח ע״ב) דאמרינן[13]: תפלין בהדיא כתיב ביה וכו׳ מן המותר בפיך, אלא לעורן[14], והאמר אביי שי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני. ופירש רש״י: וכיון דאות השם נכתב בקמטין שלו מותר בפיך בעינן ומקרא נפיק. ע״ש[15]. והיינו דקאמר הר״ן הכא דלכך זהב פסול משום דאיכא שי״ן דבעינן שתכתב במה שמותר בפיך[16]. אבל ראיתי להרב המאירי כאן במגילה שכתב וז״ל: דכתיב למען תהיה תורת ה׳ בפיך מן המותר בפיך, כלומר שכל ענייני התפלין, הן קלף שלהן, הן תיק שלהן, הן חוטין, הן רצועות, הכל של בהמה טהורה. לא של טמאה ולא של עץ ולא של זהב. ע״כ. ונראה דסבירא ליה דלפי האמת דתני רב יוסף [בשבת שם] לא הוכשרו למלאכת שמים [אלא עור בהמה טהורה בלבד] וכו׳, אשמעינן דבכל ענייני התפלין בעינן המותר בפיך ואפילו בלא כתיבת השם. ושוב ראיתי שכן כתב הרב ברכי יוסף (א״ח סימן תקפ״ו סוף סק״ה). ע״ש. ועוד נדבר מזה לקמן באות ה׳ [בד״ה וראיתי][17] בס״ד. ולדאתן עלה מה שכתב הרב המאירי ולא של עץ, יש לומר דהיינו חתיכת עץ שאינה נאכלת, אבל כל מידי דמיכל בין היוצא מן החי או מן העץ או מן הצומח לא נתמעט כלל. גם הרע״ב במשניות פירש ציפן זהב וכו׳, והכתוב אומר למען תהיה תורת ה׳ בפיך, מן המותר לפיך, שיהא הכל מעור בהמה טהורה, ולא מזהב. ע״כ. וכן הריטב״א בחדושיו לגטין (דף מ״ה ע״ב) והרב נמוקי יוסף בהלכות קטנות הלכות תפלין [דף ז׳ ע״ב] אברייתא דקתני ציפן זהב או שטלה עליה עור בהמה טמאה וכו׳, נראה דמפרש לתרוייהו טעמא דמן המותר בפיך (ולשון רש״י והר״ן בגטין שם, אין בו הכרע כל כך[18]). ע״ש. וכלם מיתפרשי דבריהם לפי שאין הזהב נאכל וכאמור בס״ד.

ב) ואומר אני לע״ד להכריע עוד כפירוש זה טפי מפירוש מעלת כבוד תורתו נ״י, שהרי רש״י עצמו בסנהדרין (דף מ״ח ע״ב) כתב: ציפן זהב לתפלין פסולות הלכה למשה מסיני הוא וכו׳. חיפן בעור בהמה טמאה פסולות דכתיב וכו׳ תורת ה׳ בפיך. ע״כ. וכן כתב המרדכי בהלכות קטנות הלכות תפלין [דף י׳ ע״א]: והא דתניא בפרק נגמר הדין [סנהדרין מח:] ובהנזקין (צריך לומר: ובהשולח [גיטין מה:]) ציפן זהב או שטלה וכו׳ כדפירש בקונטרס דהלכה למשה מסיני עור בהמה טהורה וכו׳. ע״ש. ורש״י במנחות (דף מ״ב ע״ב) פירש עוד: ציפן זהב פסולות דתיק של עור בעינן דאפילו קשירתן אינן אלא רצועות במינו כדאמרינן בהקומץ (דף ל״ה ע״א). ע״כ. והרמ״ה בחדושיו לסנהדרין שם כתב דבעי לצפויינהו בעור בהמה טהורה כדכתיב בפיך מן המותר בפיך וממילא אימעיט ליה זהב דלא חזי להכי, וכל שכן עור בהמה טמאה. ואית דאמרי ציפן זהב הלכה למשה מסיני היא. ואית דאמרי משום דהויא חציצה בין תפלין לבשרו. ולא מסתבר דהא אמרינן בסוכה (דף ל״ז ע״א) דכל לנאותו אינו חוצץ. ע״כ.

נמצא שיש כמה פירושים דמיעוטא דזהב לאו משום המותר בפיך ואף על פי שאינו נאכל, משום דמסתבר להו דדוקא אבהמה טמאה קפדינן שלא להכניס טומאה בקדושה, ולא שאר מילי אף על גב דלאו בני מיכל נינהו. ולדידהו פשיטא שאין מקום לפסול דבק של צמחים לספר תורה ואפילו אינו נאכל, שהרי הטעמים שאמרו בזהב לא שייכים בדבק. דאי משום הלכה למשה מסיני, הא ודאי היכא דאיתמר איתמר בבתים ולא בדבק. ואי משום דבעינן מינן נמי כיון שלא אמרו בגמרא דמנחות (דף ל״ה ע״א) אלא קשירתן דהיינו רצועות, איברא דרש״י יליף מינה לתיק במכל שכן, אך לדבק מנין? ותדע דאם כן [דהוי כלל בכל דבר מסברא], הוה ליה למימר בדרך כלל כל מעשה תפלין וספר תורה אין עושין אלא במינן, והיה כולל הכל. ואפילו לתיק, הנך רואה ששום אחד מהראשונים ולא רש״י עצמו בשאר מקומות פירשו כן [דבעי מינן]. ותפר יוכיח, דספר תורה שתפרו בפשתן פליגי ביה רבי מאיר ורבי יהודה במכות (דף י״א ע״א) אי ילפינן ליה מתפלין דהוי הלכה למשה מסיני לתפרן בגידין. הא למדת דלאו כללא הוא דבעי מינן, ואפילו בתפלין הלכה למשה מסיני בתפר איתמר ולא בדבק, וכל שכן בספר תורה.

הערות וציונים

12. רצונו לומר, שלא תקשה לנוסחא זו, שאחר שהוסיף רש״י הדרשה דמן המותר לא נדע שאסור בדבר שאינו ראוי לאכילה מחמת עצמו. לכך כתב רבנו דבכלל מאתים מנה, ואם אפילו דבר שאינו נאכל מחמת איסור חשיב אינו נאכל, כל שכן בדבר שאינו נאכל מחמת עצמו. 13. זה לשון הגמרא שם: ואלא הא דתני רב יוסף לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד, למאי הלכתא, לתפלין, תפלין בהדיא וכו׳. 14. פירש רש״י: עור דפוס שלהם שהכתבים של פרשיות מונחים בו דהאי לא מלמען תהיה נפקא דהא לאו תורה כתיבא ביה. עכ״ל. 15. ומסיק בגמרא, דאיצטריך הא דרב יוסף לרצועות. ע״ש. 16. רצונו לומר, אבל שאר ענייני תפלין שאין בהם כתיבת השם כגון רצועות לא בעינן מן המותר בפיך. 17. לא נדפס כאן. 18. עיין בגוף התשובה לקמן ריש אות י״ט במוסגר. נאמ״ן ס״ט.

אוצר ההלכה

ועוד חוץ מזה הרי שנינו בראש השנה (דף כ״ז ע״א), שופר שנסדק ודבקו פסול. ופירש רש״י: ודבקו בדבק. וכתב הרא״ש [פ״ג סימן ב׳] שהקשה עליו הרמב״ן [בחדושיו שם] דהוה ליה שלא במינו ומאי אירייא נסדק אפילו ניקב פסול. ותירץ הרא״ש דלא מיקרי חיבור על ידי דבק שלא במינו אלא דוקא כשניקב וסתם הנקב בחתיכה אחרת. אבל אם חיבר הסדק בדבק, חוזר לכמות שהיה, [הואיל] ואין הדבק ניכר בין הסדקים. ע״כ. והובא בבית יוסף (א״ח סימן תקפ״ו). ובשלחן ערוך (שם סעיף ח׳) סתם כהרא״ש[19], והביא דעת הרמב״ן בשם יש מי שאומר. ועיין בזה למהר״י נבון בספר נחפה בכסף (ח״א בביאורו להרא״ם הלכות שופר דף קפ״ו ע״ב). ע״ש. אמנם המעיין בלקוטות הרמב״ן לראש השנה שם יראה שכתב וז״ל: ומה שכתב רש״י ז״ל ודבקו בדבק שקורין גלוד אינו נכון, דהוה ליה שלא במינו. אלא שמא רצונו לומר שמדבקין אותו בדבק הזה וגוררין אותו לאחר שנדבק וכו׳. ע״ש. נראה בעליל שכל עצמו של הרמב״ן לא הקשה מתחלה לרש״י אלא לפי שחשב שמשאירין הדבק מבחוץ על הסדק לחזקו שלא יחזור להתפרד, הא לבסוף אחר שכתב שגוררין אותו וכו׳, דהיינו שלא נשאר רק מה שבתוך הסדק שאינו ניכר, נחה דעתו. ואם כן הוא ממש מסכים להרא״ש. ואולי בידי הרא״ש היה חסר הסיום הנזכר. אבל לפי גירסתנו אין כאן מחלוקת וכאמור. ודכוותה נמי בנדון דידן בדבק של צמחים לספר תורה שאין הדבק ניכר בין הסדקים ליכא משום שלא במינו, וכל שכן דליכא משום חציצה[20] כיון שמדבקין העורות זה לזה ככל האפשר באופן שלא ישאר הדבק רק בלוע בהם ולא ממשו, ואפילו ישאר איזה משהו הוי מיעוטו שאינו מקפיד[21]. ואפילו למאי דסבר הרא״ש דהרמב״ן פליג, דוקא גבי שאינו מינו, אבל בהא מודה, דדוקא התם סבירא ליה דאפילו אינו ניכר סוף סוף נדבק על ידי שלא מינו, אבל משום חציצה כל שאין כאן ממשו חוצץ ביניהם, ליכא חציצה, וכל שכן דלפי האמת פירוש דחציצה כבר דחאו הרמ״ה משום דהוי לנאותו.

ועוד הנה מעיקרא הרואה למהר״י קולון (סימן קכ״ב) שמשם יסוד ההיתר בדבק לספר תורה, יראה שכתב וז״ל: דמאחר דאיקרי ספר אפילו חסר בו כל הפסוק שלם כמו שכתב ראבי״ה [מגילה ריש סימן תקנ״ג], אם כן מאיזה טעם יפסול וכו׳ וגם פשיטא דלא שייך לומר בו דברים שבכתב [אי אתה רשאי לאומרן על פה] וכו׳ דכיון שקורא מתוך הכתב על גבי הטלאי פשיטא דלא הוי קריאה על פה אפילו היינו מחשיבים הטלאי כתלוש מן הספר תורה. ע״כ. וכיון שכן היאך יתכן לפסול בדבק [משום] שלא במינו או משום חציצה, כיון שאומר מהר״י קולון דאיקרי ספר אפילו חסר, ולא הוי קריאה על פה אפילו אם היה נחשב הטלאי כתלוש. ואיברא דבתלוש ממש ודאי לא וכמו שכתב מהר״י קולון גופיה שם לעיל לדעת מהר״ם[22], שאם יעמיד הירושלמי דדובקין בדבק כגון שנקרע שלא כנגד הכתב וכו׳, אם כן מינה יש להוכיח דסתימת דבק הויא סתימה מעלייתא אפילו היכא דמפסיל בלא סתימה, ואם כן הוא הדין כנגד הכתב כיון דבתרווייהו מיפסיל אם לא דבקו וכו׳. ע״ש[23]. ולפיכך סובר הט״ז (ביו״ד סימן ר״פ סק״ד) והעומדים בשיטתו, דיכול לכתוב אות אחת קצתו על היריעה וקצתו על הטלאי דנעשה גוף אחד על ידי הדיבוק כי טוב הוא וכו׳, ע״ש, דהא בלא סתימה פסול. מיהו קאמר מהר״י קולון הכא דבסתימה כל דהו סגי אפילו אם היתה אותה סתימה נחשבת כתלושה, דסוף סוף לא הוי קריאה על פה. ודוקא בלא סתימה כלל פסול, ואולי משום גנאי. ומינה שאין לפסול באותה סתימה משום שלא במינו או משום חציצה, וכאמור.

ג׳) באופן זכינו לדין, דלכל שאר הפירושים אין מקום לפסול בדבק של צמחים לספר תורה ואפילו אינו נאכל, רק לפירוש רש״י דמגילה ודעמיה דמפרשי טעמא דזהב משום המותר בפיך. וכיון שכן ויש לפנינו שני דרכים לפירוש זה: או דרכו של מעלת כבוד תורתו היוצא ממנו לפסול בזה לגמרי, או דרכנו בעניותין היוצא ממנו להכשיר מיהא אם הוא נאכל, יש לנו לתפוס דרך זה, לקרב הסברות בכל מה דאפשר. ועוד דאין ספק של הפירוש דמגילה מוציא מידי ודאן של שאר פירושים. ועוד דהוי מעין ספק ספיקא, דשמא הלכה כשאר פירושים דשרי אפילו אינו נאכל, ואם תמצי לומר כפירוש דמגילה, שמא אם הוא נאכל מיהא מודה דשרי. ואי קשיא לך שהרי מלשון הרמ״ה הנ״ל שכתב לפירושא קמא דמן המותר בפיך אימעיט זהב, ״וכל שכן עור בהמה טמאה״, נראה לכאורה שאין מיעוט הזהב מחמת שאינו נאכל כמו שכתבנו בעניותין, דאם כן מאי קאמר, וכל שכן בהמה טמאה. דהא אדרבא זהב שאינו נאכל לגמרי מימעיט טפי מבהמה טמאה שמניעת אכילתה הוא רק מחמת איסור. זה אינו, דאדרבא מלשון הרמ״ה שכתב אימעיט ליה זהב דלא חזי להכי, משמע דהיינו דלא חזי לאכילה. ולאו משום דלא שייך ביה איסור והיתר, דאם כן הוה ליה למימר דלא שייך ביה הכי. ומה שכתב וכל שכן בהמה טמאה, היינו דעל כל פנים המשמעות הראשונה בדרשא דמן המותר בפיך היא למעט בהמה טמאה ולכך היא פשוטה יותר, אלא דממילא אימעיט נמי זהב. ועוד הא קמן לשאר פירושים שהוצרכו לטעמים אחרים גבי זהב, ולכך לפירושא קמא נמי פשיטא ליה בהמה טמאה טפי מזהב. וזה פשוט.

וראיתי בביאור מהר״מ בנעט להמרדכי בהלכות קטנות הלכות תפלין הנ״ל, שכתב פעם ושתים ושלש דהמרדכי משני דאף בציפן זהב הטעם משום דבעינן מן המותר וכו׳. וגם כתב בתוך דבריו דרש״י לא פירש כלום על ציפן זהב מהו הטעם וכו׳. וגם הביא בסוף דבריו דספר התרומה והרא״ש שניהם כתבו גבי

הערות וציונים

19. דבנסדק ודבקו בדבק אין לפסול משום שאינו מינו.
20. חוזר עתה לבאר שאין לפסול דבק של צמחים גם לטעם שכתב הרמ״ה משום חציצה.
21. דקיימא לן בשלחן ערוך (א״ח סימן קס״א ס״א) שאינו חוצץ. דמבואר בדבריו שאם לא דבקו פסול, וכל ההיתר משום שדבקו.
22. שאסר ליטלות במטלית על גבי הקרע מבחוץ ולדבקו בדבק.
23. רצונו לומר,

אוצר ההלכה

הא דיש עושין מעברתא על היד וכו׳, דהא דתניא ציפן זהב פסול אינו משום דאינו רואה את האויר אלא משום דבעינן מן המותר וכו׳. ע״ש. ונראה דכל זה שלא בדקדוק, דהמרדכי קאמר בהדיא כדפירש בקונטרס דהלכה למשה מסיני הוא וכו׳, והוא בהדיא בפירוש רש״י דסנהדרין הלכה למשה מסיני הוא וכו׳ וכנזכר לעיל [באות ב׳ ד״ה ואומר]. וספר התרומה והרא״ש נמי לא הזכירו טעם דמן המותר כלל, אלא ספר התרומה (בסימן ר״ח) כתב סתם, דבעינן עור בהמה טהורה, וכן הרא״ש בהלכות קטנות הלכות תפלין (סימן ז׳) כתב דבעינן שיהו מצופין בעור בהמה טהורה. ע״ש.

ד׳) שוב מצאתי להרב נודע ביהודה (קמא א״ח סימן א׳ בד״ה והנה גם וכו׳) שתמה על פירוש רש״י והר״ן במגילה [כד:] שכתבו לפסול זהב מטעם מותר בפיך, דאטו זהב אסור בפיך, ועד כאן לא ממעטינן בפיך אלא בהמה טמאה אבל זהב מאי איסור ומאי היתר שייך בו. ע״כ. ותלמידו הרב נשמת אדם (כלל י״ד בד״ה ומעתה גם וכו׳) כתב דתרתי דרשות דרשינן מקרא, בפיך שיהיה מן המותר לאפוקי טמאה, וגם יהיה בפיך רצונו לומר מדבר שנאכל לאפוקי זהב. ע״כ. והיינו כדברינו בעניותין, אלא שאנו תיבלנו הדברים יותר. ומה שסיים שם דבפירוש רש״י שסביב האלפס כתב דבעינן הכל מבהמה, והשמיט טהורה, דבאמת בזהב לא שייך טהורה. ע״ש. לפנינו איתא תיבת טהורה וכמו שהעתקתי לעיל (אות א׳ [ד״ה אודות]). גם ראיתי שהביא הרב נשמת אדם שם בשם רבו שהקשה דנימא דקמשמע לן (רב יוסף בשבת דף כ״ח ע״ב[24]) לאפוקי נייר העשוי מעשבים דכתבו התוס׳ בשבת דלא נמעט מלמען תהיה. ע״ש. ואני לא מצאתי מזה לא בנודע ביהודה קמא שם ולא בתוס׳ דשבת שם. ועיין לקמן באות ו׳ [ד״ה ועדיין, במוסגר] וגם ראיתי (לעיל בסמוך בד״ה וכיון, ולעיל בד״ה ואני וכו׳) שכתב הרב נשמת אדם בכוונת רש״י דמנחות [מב: ד״ה פסולות] דתיק של עור בעינן וכו׳, דכיון דברצועות איתא להדיא בשבת דהוא הלכה למשה מסיני שיהיו של עור וכו׳. ע״ש. ואני לא מצאתי כן בשבת דרצועות שיהיו של עור הלכה למשה מסיני, רק רצועות שחורות הלכה למשה מסיני, ורש״י במנחות עצמו בהדיא כתב כדאמרינן בהקומץ, ולא בשבת. ושם בהקומץ לא נזכר הלכה למשה מסיני.

ולענין הדין במחלוקתו עם הרב נודע ביהודה (קמא סימן א׳) אם ציפה הבתים זהב[25], ראיתי להמאירי במגילה [כד:] כדבריו, שכתב: ציפה זהב, רצונו לומר שציפה קציצת התפלין בזהב. ע״ש. גם הריטב״א בגיטין (דף מ״ה ע״ב) כתב: ציפן זהב, פירוש בין התפלין עצמן בין הקציצה בין הרצועות וכו׳. ע״ש. ואמנם מה שסיים הרב נשמת אדם בסוף דבריו בשם הרב בית מאיר כי ציפה לא שייך אלא כשמצפה איזה כלי. ע״ש. לע״ד לשון הרא״ש בהלכות קטנות (הלכות תפלין סימן ז׳) יוכיח, שכתב דבעינן שיהו מצופין בעור בהמה טהורה, ע״ש, והיינו שיהו הפרשיות מכוסין בעור בהמה טהורה. שוב ראיתי להחיד״א במחזיק ברכה (א״ח סימן ל״ב אות י״ט)[26] שהרגיש על דברי הרב נודע ביהודה קמא הנ״ל מדברי הריטב״א והמאירי שהבאתי, וסיים: וגם פירש (המאירי) לימוד מן המותר בפיך דהיינו מדבר הנאכל לפיך והוא מבהמה טהורה, לאפוקי טמאה ועץ וזהב דליתיה באכילה, ובזה יתיישב מה שהקשה הרב הנזכר (הרב נודע ביהודה קמא) על הר״ן וכו׳. ע״כ. ואתיא מכללא דמשמע ליה להחיד״א בפשיטות דעץ שכתב הרב המאירי היינו עץ יבש שאינו נאכל וכמו שכתבנו בעניותין לעיל באות א׳ [ד״ה והר״ן].

גם ראיתי להרמ״ז בפרק ד׳ דמגילה (משנה ח׳) והעתיקו הרב בית דוד (על המשניות) שם על פירוש הרע״ב שכתב מיעוטא דזהב משום המותר לפיך, [וכתב הרמ״ז] שכן כתב הר״ן (וחידוש שלא ראו פירוש רש״י). אבל רש״י בסנהדרין כתב דהלכה למשה מסיני הוא. והכי מסתבר דאטו זהב אסור לפינו והרי מעשים בכל יום שמזהיבים המאכל בלוחי זהב דקים. ע״כ. ואין ספק דמה שסיימו והרי מעשים בכל יום וכו׳, לא באו לשלול שאין המיעוט מחמת שאינו נאכל שהרי מזהיבים המאכל וכו׳[27], דאם כן לא הוה להו למימר דאטו זהב אסור לפינו, אלא הוה להו למימר דאטו זהב אין נאכל לפינו. ועוד שלפי האמת אין מזה טענה, דמה שמזהיבים וכו׳ זהו מחמת שמתערב במאכל מחמת דקותו ואינו נרגש לחיך כמו שנופל לפעמים צרור עפר תוך התבשיל והאדם אוכלו ומתעלה שלש מדרגות ביחד וכמו שכתב רבנו האר״י זצ״ל בשער המצוות פרשת עקב, ע״ש, אבל לא מחמת זה יהיה העפר ולא הזהב מידי דמיכל כלל. [שוב ראיתי שגם בתוס׳ רבי עקיבא על המשניות שם ובנו בגליון מהרש״א בש״ס שם, הקשו כהרב נודע ביהודה קמא הנ״ל, והביאו פירוש רש״י דמנחות ודסנהדרין. ע״ש].

[הכלל העולה: א. לדעת רש״י במגילה ועוד ראשונים, ציפן זהב פסול מטעם שאינו נאכל, ובעינן שיהא מן המותר בפיך, כלומר שיהיה ראוי לאכילה.

ב. ולדעת רש״י בסנהדרין ועוד ראשונים, ציפן זהב פסול משום שכך הוא על פי הלכה למשה מסיני.

ג. ולדעת רש״י במנחות, ציפן זהב פסול משום דבעינן תיק של תפלין מעור דוקא שהוא מינן.

ד. לפי שלושת הטעמים אין לפסול כלל בדבק של צמחים נקי שהוא נאכל, כגון אותו שקורין בצרפתית Arabique Gomme שהוא שרף היוצא לעינינו מאילני שקדים שהוא נאכל. וגם לטעם

הערות וציונים

24. עיין לעיל הערה 13. 25. רצונו לומר, דהרב נודע ביהודה מפרש ציפן זהב דפסול היינו שעשה גוף הבתים מזהב, אבל אם ציפה את הבתים כשר, ותלמידו הרב נשמת אדם כתב דציפן זהב דפסול היינו שציפה את הבתים כדעת מרן. 26. נדפס לעיל אות ז׳. 27. כלומר שאינם מבינים בדברי רש״י במגילה שטעמו משום שזהב אינו בר אכילה, שאם כן היו צריכים לטעון דאטו זהב אינו נאכל וכו׳, אלא הבינו שאסור לאכול זהב, ולכך הקשו דאטו זהב אסור לפינו וכו׳.

אוצר ההלכה

השני אין לפוסלו, כי לא פסלו מהלכה למשה מסיני דוקא בציפן זהב. וגם לטעם השלישי אין לפוסלו, דלא פסלו דוקא בית או תיק של זהב, אבל בדבק שלא עושים ממנו תיק לתפלין מותר.

ה. ציפן זהב פסול, היינו שציפה את בתי התפלין העשויים מעור, בזהב, וקל וחומר אם כל הבית עשוי מזהב, שפסול]. (שו"ת איש מצליח – ח"א סימן ח' אות א' – ד')

ט"ו) שם אם ציפה הבתים בזהב וכו' פסולים. עיין בנודע ביהודה ([קמא] שאלה א') שתמה על מרן הבית יוסף שהבין בכוונת הגמרא [מגילה כד:] "שציפה הבתים בזהב", ולדעתו לא כן הוא אלא שציפה הפרשיות, כלומר שעשה הבית מזהב. ולי נראה שציפוי נאמר תמיד על החיפוי מעל גוף דבר אחר כמוהו, כמו ארון שכתוב בו "מבית ומבחוץ תצפנו" [שמות כ"ה, י"א], והיינו שמבחוץ לארון עץ, עשה גם ארון זהב מבחוץ, ולא שייך לומר ציפוי על גוף הבית, ולכן פירש שהציפוי מעל הבית[28]. (נתיבי עם)

ט"ז) שם אם ציפה הבתים בזהב וכו' פסולים. אפילו אם הזהב אינו מחובר אסור. דמצינו דבכהאי גוונא הוי ציפוי בארון הקודש, דכתיב ביה "מבית ומחוץ תצפנו" [שמות כ"ה, י"א], והיינו שנותנים השל זהב בשל עץ ושל עץ בשל זהב, יומא (דף ע"ב ע"ב). ונראה שמטעם ציפוי, אין להשאיר בשעת ההנחה על התפלין הבית של נייר עליו[29]. (נפש חיה)

י"ז) שם אם ציפה הבתים בזהב וכו' פסולים. בשו"ת תשורת שי (ח"א סימן תקי"ג), העיר ממה שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן ל"ב סעיף מ"ח), שאם ציפה הבתים זהב או בעור בהמה טמאה פסולים, ולשון ציפוי אינו מורה בדוקא שהחיבור היה על ידי תפירה או דבק, שהרי נאמר בפרשת תרומה [כ"ה, י"א] בענין הארון "וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו", ואיתא ביומא (עב:) שלשה ארונות עשה בצלאל, שנים של זהב ואחד של עץ, נתן של עץ בתוך של זהב, ושל זהב בתוך של עץ, ונמצא מצופה זהב מבית ומחוץ. וכן פירש רש"י בפרשת תרומה. הרי שנקרא ציפוי אף על פי שכל אחד עומד בפני עצמו, והכי נמי אם ציפה זהב הבית של התפלין, באופן שעשה בית של זהב, ונתן הבית של התפלין בתוכו חשוב צפהו זהב וכו'. ע"ש.

ויד הדוחה נטויה, שאין ראיה מלשון המקרא ללשון חז"ל, כדאמרינן בחולין (קלז:) לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמן. וכן כתבו התוס' יומא (כה. ד"ה נוטל). ועיין עוד בספר יד מלאכי (כלל שנ"ד). ע"ש. ועוד שבספר באר מים חיים (להגאון מהר"ח אחי מהר"ל מפראג) כתב על דברי רש"י בפרשת תרומה, "שלשה ארונות עשה בצלאל וקבעו במסמרים". ומצאתי בשם שו"ת שרגא המאיר (ח"ב סימן מ"א) שהעיר כן. וכעת אינו מצוי אצלי.

וזה לשון הרב מקדש מעט (סימן ל"ב ס"ק קפ"ח) ציפה הבתים זהב או בעור בהמה טמאה פסולים. דעת הנודע ביהודה (קמא סימן א'), שאם גוף הבתים עשויים כראוי וציפן זהב או עור בהמה טמאה, ולא כיסה השי"ן, יש להכשיר. אך לא מלאו לבו לפסוק נגד השלחן ערוך. וכן גדולי האחרונים הסכימו להשלחן ערוך. וכתב הפרי מגדים [אשל אברהם סקס"ד] דמוכח מהשלחן ערוך שאם ציפן בעור הכשר לבתים אין חשש, ויש לומר הטעם כמו שכתב הנודע ביהודה שם (ד"ה ודע שלכאורה). אולם כל זה מיירי כשמדבק הזהב או העור בדבק עם בית התפלין עד שנעשה כחלק מדופן הבית, אבל התיק שעושים להניח על הבית לשמירה, ומסירים אותו כשמניחין התפלין, אפילו אם שכח להסירו והניחו ביד ובראש בעוד התיק עליהם אין שום חשש, דהוי רק ככיסוי בגד עליהם. ע"כ. וכן כתב בשו"ת עמק הלכה (חאו"ח סימן ח' בד"ה אך מ"מ). ע"ש. (ובעיקר דברי הרב נודע ביהודה הנ"ל, עיין במחזיק ברכה (סימן ל"ב סקי"ט)[30], ובשו"ת דברי חיים מצאנז (ח"א סימן א'), ובשו"ת משיב דבר (סימן ד'), ובשו"ת עמק הלכה (סימן ח'), ובשו"ת עטרת יצחק (סימן ל"א) ובשו"ת מחזה אברהם (סימן ד'). ואכמ"ל).

והנה בלאו הכי שפיר דחה התשורת שי הראיה הנ"ל, דשאני ציפה הבתים זהב, דמיירי שעשה כן על דעת שישאר כך לעולם, ולכן חשיבי כגוף התפילין עצמן, וכן לגבי הארון שנעשה כן על דעת שישאר כך לעולם. ע"ש. ובירושלמי שקלים (פ"ו סוף ה"א) יש מחלוקת אם שלשה ארונות עשה בצלאל או ארון אחד היה וציפהו זהב. ע"ש. וכן הוא בשיר השירים רבה (פרשה א' אות י"א) בפסוק תורי זהב נעשה לך. ע"ש. עוד הוסיף התשורת שי להביא מה שכתב בבית יוסף (סימן תקפ"ו) בשם רבנו ירוחם [נתיב ו' ח"ב, דף מ"ח ע"ג], שאם נתן שופר בתוך שופר כשר אפילו אם נשתנה קולו, ולא דמי לציפהו זהב מבחוץ שאם נשתנה קולו פסול, דהתם מיירי שהזהב מחובר בגוף השופר, אבל שופר בתוך שופר אינו מחובר. (ומיהו לדינא פסק מרן שם [סעיף כ'] כהרא"ש [ראש השנה פ"ג סימן ד'] והר"ן [שם ו: ד"ה גמ'] שגם בדין שופר בתוך שופר אם נשתנה קולו פסול. ע"ש). ושוב ראיתי בשו"ת קנין תורה (ח"ג סימן א') שהאריך למעניתו על דברי התשורת שי. ודו"ק.

(שו"ת יביע אומר – חלק ח' סימן ד' בהערה)

י"ח) שם אם ציפה הבתים בזהב וכו' פסולים. יש מעמידין דפנות הבתים על ידי סיד או בחתיכות קרטון הדבוקות עם הבית בדבק חזק, ויצאו עליהן עוררין. והעיקר להלכה, דאם יש כח בדפנות לעמוד מעצמן זמן מה ורק מוסיפים להם לחיזוק כח למען יעמדו ימים רבים, כשרים מדינא. אבל אם עשויים הבתים מעור דק שאין בו כח לעמוד בריבועו יש להחמיר (שו"ת איש מצליח חלק א' או"ח סימן ח' אות י"ט - כ"ד).

הערות וציונים

28. וכן הביא ראיה זו הרב באר יעקב - קרוייזר (סימן כ"ז סקי"ח, נדפס באוצר ההלכה חלק ב' שם אות ת"ז), ועיין בשו"ת יביע אומר חלק ח' (סימן ד' בהערה, נדפס בסמוך אות י"ז) שדחה ראיה זו. 29. עיין בשו"ת יביע אומר הנזכר מה שכתב בזה. 30. נדפס לעיל אות ז'.

אוצר ההלכה

הסופרים הנוהגים לדבק מטליות של קלף עב בצדדי הבתים שפיר קעבדי, ודלא כמאן דפסל (אות כ״ג ובמילואים אות ב׳). (שו״ת איש מצליח – ח״א או״ח סימן ח׳)

י״ט) שם בזהב או בעור בהמה טמאה פסולים. כתב במקדש מעט [ס״ק קפ״ח] דכל זה מירי שמדבק הזהב (עם) [או] העור בדבק, אבל אם שכח להסיר התיק [שעושין לשמירה] אין חשש, שהן רק ככיסוי (עור) [בגד][31]. ועיין באשל אברהם [סקס״ד] דמוכח מהשלחן ערוך דאם ציפה מעור כשר אין חשש, וכתב דיש לומר הטעם כמו שכתב בנודע ביהודה [קמא סימן א׳ ד״ה ודע שלכאורה] ובספר ביאור מרדכי (בריש הלכות תפלין [ד״ה והא]) דנעשה עור עליון עצמו כבית הכשר. עיין מה שכתבתי (בסקנ״ט)[32].
(באר יעקב – קרוייזר ס״ק ק״כ)

כ׳) שם או בעור בהמה טמאה פסולים. כתב במקדש מעט שבספר דעת קדושים (ס״ק קפ״ח), דדעת הנודע ביהודה [קמא או״ח סימן א׳] להכשיר כשגוף הבתים עשויים כראוי וכסהו בעור טמאה לחזקם, והשינ״ן לא כיסה, ולא מלאו לבו [להקל] נגד השלחן ערוך. גם הב״ח [אות ל״ד] וגדולי אחרונים[33] ופרי מגדים [אשל אברהם סקס״ד] הסכימו כהשלחן ערוך. ועיין גדולי הקדש (סקמ״ג), ואי אפשר להקל בזה.

וכתב בפרי מגדים דמוכח משלחן ערוך[34] דכשציפם בעור הכשר לבתים אין חשש. ויש לומר הטעם כמו שכתב בנודע ביהודה (ע״ש ד״ה ודע שלכאורה) ובספר ביאור מרדכי ריש הלכות תפלין [ד״ה והא] דנעשה עור העליון כבית הכשר. ע״ש. וכל זה מירי כשמדבק העור או הזהב בדבק להבית עד שנעשה כחלק דופן הבית, אבל התיק שעושין להניח על הבית לשמירה ומסירין אותו כשמניח התפלין, אף ששכח להסירו והניחם בראש ויד בעוד התיק עליהם, אין חשש, דהוי רק ככיסוי בגד עליהם.
(ארחות חיים – ספינקא סקצ״ג)

הערות וציונים

31. וכן פסק מרן הראש״ל שליט״א בשו״ת יביע אומר חלק ח׳ סימן ד׳. ע״ש. 32. כוונתו לדבריו בס״ק ק״ה (נדפס לעיל סעיף מ״ב אות ט״ז) על מגן אברהם סקנ״ט. 33. עיין בספר עולת תמיד ואליה רבה (סקס״ט). 34. עיין שם בפרי מגדים שדייק כן מדברי הב״ח. ואין הכי נמי שגם השלחן ערוך יסכים לזה.

הלכות תפלין סימן לב סעיף מט

באר הגולה **מט** [ט]**הלכה למשה מסיני שיהיו תפלין נתפרים בגידי בהמה וחיה טהורים,** [י]**וטוב לתפור בגידי שור:**

ט. שבת כח: וקח.

י. שמושא רבא [מובא בראי"ש סוף הלכות תפלין] ונמוקי יוסף [הלכות קטנות ז. ד"ה ציפן] וספר התרומה [סימן ר"י].

אוצר ההלכה

א) סעיף מ"ט הלכה למשה מסיני שיהיו תפלין נתפרים בגידי בהמה וחיה טהורים. ברייתא דשבת (דף כ"ח ע"ב ודף ק"ח ע"א), כותבין תפלין על גבי עור בהמה טהורה וחיה טהורה, והלכה למשה מסיני שהתפלין נכרכות בשערן ונתפרות בגידין שלהם. ובמכות (דף י"א ע"א) אמרו, תפלין הלכה למשה מסיני לתופרן בגידין, ואם תפרן בפשתן פסולין. והביאו בבית יוסף. והפוסקים השמיטוהו ולא ידעתי למה, דאף על גב שכתבו שהלכה למשה מסיני לתפור בגידין, עדיין יכולים לומר שזו לכתחלה, אבל בדיעבד אם תפרן בפשתן מי מודיעני שהוא פסול, והא ראיה שהתלמוד הוצרך להשמיענו. ואם יצא לנו פסולו מדקאמר הלכה למשה מסיני שיתפרן בגידין, אם כן לא היה לו לתלמוד ללמדנו פסולו, דמאליו נשמע, בפרט שהוא מחלוקת תנאים [מכות יא.] זה פוסל וזה מכשיר, וז"ל: ספר תורה שתפרו בפשתן פליגי בה רבי יהודה ורבי מאיר, חד אמר כשר וחד אמר פסול, מאן דאמר פסול דכתיב "למען תהיה תורת ה' בפיך" [שמות י"ג, ט'], ואיתקש כל התורה לתפלין, מה תפלין הלכה למשה מסיני לתפרן בגידין, אף כל לתפרן בגידין. ואידך כי איתקש למותר בפיך, כלומר לכותבן בעור של טהורה, אבל להלכותיו לא איתקש. אמר רב חזינן לתפלין דבי חביבי, רצה לומר רבי חייא שהיה דודו אחי אביו, דתפירי בכתנא, ולית הלכתא כוותיה. הרי דאף על גב דהלכה למשה מסיני לתפור בגידין, עדיין צריכין אנו למודעי שאם תפרן בפשתן פסול, ולא יצא מאליו, ולקמן הלכות מגילה (סימן תרצ"א ס"ה) כתב, "אם תפרן בחוטי פשתן פסולה", ואף על פי שכתב תחלה שדינה כספר תורה לכל דבר, וצריך טעם. ואם תפרן בפשתן יתירם ויתפרן בגידין וכשר, כמו שכתב הרמב"ם בפרק ט' מספר תורה [הלכה י"ג]. (שלחן גבוה ס"ק קי"ט)

ב) שם הלכה למשה מסיני שיהיו תפלין נתפרים בגידי בהמה וחיה טהורים. כתב בית יוסף (בד"ה ואחר שעשה התיתורא וכו'), כותבין תפלין על גבי עור בהמה טהורה וחיה טהורה, והלכה למשה מסיני שהתפלין "נכרכות בשערן ונתפרות בגידן". נ"ב: רצונו לומר של בהמה וחיה טהורין.

שם (בד"ה כתב הר"י אסכנדרני ז"ל), כיצד יעשה וכו' ינקוב נקב מרובע. נ"ב: מסגנון הפירוש והביאור, לא ינקוב אלא עד שיתאר במחוגה את נקבי ארבע הזויות וכמו שמבאר. ודו"ק. ומה שכתב בארבע זויות הארובה, ע"ש, רצונו לומר במקום הארובה. (זכר אליהו – סימן ז')

ג) שם הלכה למשה מסיני שיהיו תפלין נתפרים בגידי בהמה וחיה טהורים. כתב במקדש מעט (ס"ק קפ"ט) בשם הפרי מגדים [אשל אברהם סקס"ה] דכשאין הגידין מבהמה וחיה טהורים פסול, והוא מבואר ברמב"ם פרק ט' [מהלכות ספר תורה הי"ג] תפר בגידי טמאה פסול, עד שיתיר התפירה ויחזור לתפור כהלכה. ומשמע לשונו, דכשלא התיר תפירות הטמאה לא מהני לתפור גם בטהורים. עיין בגדולי הקדש (ביו"ד סימן רע"ח סק"ג) ומקדש מעט (סק"ג), ושם כמה דינים מתפירה בגידין. ע"ש.
(ארחות חיים – ספינקא סקצ"ד)

ד) שם שיהיו תפלין נתפרים בגידי בהמה וכו'. בספר בית יוסף הביא בשם שמושא רבא דנסתפק אי נתפרין בגידי בהמה דקה, דאולי דוקא בשל בהמה גסה ולא בדקה. והרב בית יוסף כתב דבש"ס דילן משמע דאין חילוק בין בהמה דקה לגסה לענין זה, ואמנם מלשון השלחן ערוך כאן מבואר דגידים של עוף אין לתפור בהם, ודי מה שמיקל נגד השמושא רבה בגידי בהמה דקה, ואף בזה נראה היכי דאפשר יתפור בגידי בהמה גסה, שלא לעבור על דברי השמושא רבה אשר יסוד דבריהם בקודש. (ישועות יעקב סקל"ב)

ה) שם שיהיו תפלין נתפרים בגידי בהמה וכו'. אם מותר לתפור התפלין בגידי עוף טהור, עיין בנודע ביאודה ז"ל (בח"ב סימן ב') דאסר איסר. ע"ש.
(דברי מנחם הגה"ט סקי"א)

ו) שם נתפרים בגידי בהמה. כתב במג"א (ס"ק ס"ה), לוקחין הגידין וכו'. כתב הגידין בה"א הידיעה רצונו לומר לא סתם גידין, רק אשר נקבו בשם צומת הגידין שהם חזקים.
(חדושי מהרי"ש)

ז) שם בגידי בהמה וחיה טהורים. כתב הטור (דף ל"א ע"א שיטה ט'), בגידי בהמה טהורה. נ"ב: בני מעיים דקים ויבשים כמין חוטין של גידים, גידים גמורים הם ומותר לתפור בהם ספר תורה תפלין ומזוזות. וכן הטווי של העור. הלכות קטנות (ח"א סימן רע"ג). וטווי של עור איני יודע מהו, שרבנו המחבר [מרן בבית יוסף ובש"ע סעיף נ'] כתב דטליידור"ש שעושין מן הקלף, שלכתחלה אין תופרין בהם, אלא דכדי שלא להתבטל ממצות תפלין תופרין בהם עד שימצאו גידין, נראה דדוקא גידין בעינן לכתחלה ולא בני מעיים ולא שום דבר.
(יד אהרן הגה"ט)

ח) שם בגידי בהמה וחיה טהורים. כתב הטור, בגידי בהמה טהורה וכו'. עיין מה שכתב הלכות קטנות (בח"א סימן

אוצר ההלכה

רע״ג), והרב יד אהרן [הגה״ט][1] חולק עליו. ע״ש. ועיין מה שכתב הרב נודע ביהודה ז״ל (בח״ב סוף סימן ב׳). ועיין מה שכתב הרב בית מנוחה דף קע״ט ע״א [דיני יריעה ותפירה וקרע דף קפ״ה ע״ב] אות ו׳. (דברי מנחם הגה״ט סק״י)

ט׳) שם בגידי בהמה וחיה טהורים. ואפילו מנבילה וטריפה כדלעיל (סעיף י״ב). (חדושי מהרי״ש)

י׳) שם וטוב לתפור בגידי שור. זה לשונו בבית יוסף: וכתב בשמושא רבא ואיכא דאמרי בגידי שור. איבעיא להו תפרן בגידי בהמה דקה מהו, פלוגתא ולא איפשיטא, וכיון דלא איפשיטא עבדינן לחומרא, ואיכא דאמרי משמיה דרב יוסף מותר. ע״כ. וכן כתב בנמוקי יוסף [הלכות קטנות ז. ד״ה ציפן] שאין תופרין אלא בגידי שור ולא בשל בהמה דקה, ולא משמע כן בתלמודא אלא כל גידי בהמה וחיה טהורה כשרים, וכן נראה שהוא דעת כל הפוסקים שכתבו סתם שיתפרם בגידי בהמה ולא חילקו בין גסה לדקה. ע״כ. וכך מנהג פה ירושלים ת״ו לתפור בגידין של בהמה דקה שיוצאין סמוך לבית השחיטה, ומנהג שאלוניקי לתפור בגידי הלבן שיש במפרקת של בהמה גסה. ורמב״ם בפרק ג׳ [מהלכות תפלין ה״ט] כתב, לוקחין הגידין שיש בעקב בהמה או החיה הטהורים והם לבנים שקורין צומת הגידים, ואם הם קשים מרככים אותן באבנים וכיוצא בהם, ותופרים [בהם] התפלין ויריעות ספר תורה. ע״כ. וזה שכתב ״וטוב לתפור בגידי שור״, כלומר אם תפרם בגידי בהמה דקה כשרים, אבל טוב לתפור בגידי שור לצאת ידי חובת מאן דאמר והוא אליבא דכולי עלמא. (שלחן גבוה ס״ק ק״כ)

י״א) שם וטוב לתפור בגידי שור. כתב הרב שלחן גבוה (ס״ק ק״ך)[2] דנוהגים בירושלים ת״ו לתפור בגידי בהמה דקה. (ארץ חיים – סתהון)

הערות וציונים

1. נדפס בסמוך אות ו׳. 2. נדפס לעיל אות י׳.

באר הגולה

נ [כ]**אין לקנות גידין מהגוים, משום דחיישינן שמא של בהמה טמאה הם.** [ל]**מקום שאין גידין מצויים, תופרים בטליאדורא"ש שעושים מן הקלף, עד שיזדמנו להם גידים:**

כ. אגור [סימן ע"ד] בשם מהר"י מולין [שו"ת מהרי"ל החדשות סימן קי"ח]. ל. העיטור [הלכות תפלין סוף חלק ב' דף נ"ז ע"ג].

אוצר ההלכה

א) סעיף נ' אין לקנות גידין מהגוים, משום דחיישינן שמא של בהמה טמאה הם. כן כתב בבית יוסף בשם האגור [סימן ע"ד] והר"י מולין [תשובות מהרי"ל החדשות סימן קי"ח], [שאין לקנות גידין לתפור התפלין מן הגוים, משום] דשקלי נמי מבהמה טמאה, וספיקא דאורייתא לחומרא, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. ע"כ. וקאמר וספק דאורייתא לחומרא, היינו למאן דאמר דדבר שהוא הלכה למשה מסיני הוי [כ]דבר (כ)דאורייתא, אבל לחולקים דהוי דרבנן ספיקא לקולא, כמו שמבואר בכללי השלחן ערוך ([שבראש הספר] כלל פ"ג), ואפילו בדבר קבוע לא אמרינן בזה כמחצה על מחצה אלא בתר רובא אזלינן.

(שלחן גבוה ס"ק קכ"א)

ב) שם אין לקנות גידין מהגוים, משום דחיישינן שמא של בהמה טמאה הם. הרב מור וקציעה ז"ל כאן על דברי האגור [סימן ע"ד] שהביא מרן כתב וז"ל: משמע דסבירא ליה הלכה למשה מסיני כדאורייתא דמי להחמיר בספקו'. וצריך עיון אי גם לענין ספק דדינא אזלינן בה לחומרא, ובאמת כך משמע מכמה מקומות בסימן זה דבכל מקום הולכין בו להחמיר. עכ"ל. הנה אעיקרא אי הלכה למשה מסיני דיינינן ליה כדאורייתא או כדרבנן, יש בזה מבוכה, עיין בקונטרס הכללים אשר לי מערכת הה"א בס"ד[2]. ולענין ספקו עיין להרב החינוך (סדר קדושים מצוה רנ"א) [רמ"ן], ולהרב פני יהושע ז"ל בחדושי ברכות (דף ל"ו) על מה שכתוב שם מאי דעתיך כרבי עקיבא דמיקל, ולהרב פרי מגדים בחדושי משבצות זהב (אות ז"ך), צרור החיים (פ"ח דמקואות דין ו') באורך, בית אפרים בקונטרס התשובה (דף מ"ח ע"א וב'). (פתח הדביר סקי"ד)

ג) שם אין לקנות גידין מהגוים, משום דחיישינן שמא של בהמה טמאה. כתב הרב מג"א [ס"ק ס"ו], זה לשון הבית יוסף בשם האגור [סימן ע"ד]: אין לקנות גידים מגוים דשקלי נמי מבהמה טמאה, וספק דאורייתא, וכל קבוע כמחצה על מחצה. מה שהקשה הרב עולת תמיד [סקע"א], למה לי קבוע, תיפוק ליה דרוב בהמות טמאות נינהו. יש לומר דעל כל פנים רוב בהמות הנאכלים טהורים הם, ומאותן שאין נאכלים אין לוקחים מהם גידים, דודאי אין הגוי נוחר בהמתו משום הגידים. ונבלות וטרפות מיעוטא נינהו. עכ"ל. מה שכתב ונבלות וכו', נראה כוונתו על נבלות וטרפות מאותן שאין נאכלים, כלומר שהם מתים מאליהם ונטרפים בשדה, דאילו על נבלות וטרפות מבהמות טהורות קאמר, הרי הגידים שלהם כשרים, דלא חמיר מעור עצמו, וכן כתב בהדיא הרמב"ם (פ"ג מהלכות תפלין ה"ט), אלא ודאי כדאמרן.

ודא לא תיקשי דמכל מקום הוה ליה תרי מיעוטי, דבבהמות שאינם נאכלים איכא מיעוטא מינייהו שמתים מאליהם ונטרפים בשדה ולוקחים מהם גידים, ובבהמות הנאכלים איכא מיעוטא מינייהו שהם טמאים ולוקחים מהם גידים, וסמוך מיעוטא למיעוטא הוה ליה רובא. דזה לא קשה כלל, דכנגד כל אחד ואחד מתרי מיעוטי איכא כנגדו רובא, דבהמות שאינם נאכלים רובם למלאכה הם עומדים, ואין הגוי נוחרם ליקח מהם גידים, ובהמות הנאכלים רובם הם טהורים.

ומכל מקום הא ודאי קשיא לי, דמה בכך שהבהמות שאינם נאכלים אין הגוי נוחרם, והא כולם סופם הם מתות והגוי עושה מהם גידים. נמצא דכולם בכללות בין הנאכלים ובין שאינם נאכלים, ליטול מהם גידים הם עומדות. אם כן קשה קושיית הרב עולת תמיד, דתיפוק ליה דרוב בהמות טמאות נינהו.

(נהר שלום סקי"ז)

ד) שם אין לקנות גידין מהגוים, משום דחיישינן שמא של בהמה טמאה. כתב מג"א (ס"ק ס"ו), מה שהקשה העולת תמיד [סקע"א] למה לי קבוע, תיפוק ליה "דרוב בהמות טמאות נינהו" וכו'. עיין ש"ס דחולין (ס"ד ע"ב) [סג:] דמהאי טעמא מנה הכתוב בטהורים, מה שאין כן בעופות הטהורים מרובין מן הטמאין. עיין שם בתוס' [ד"ה ודילמא] ובר"ן [כא: ד"ה תנו רבנן], עלה דפריך הש"ס דילמא דעוף טמא נינהו, מה קושיא, דעופות טמאים מיעוטא נינהו, דתירצו דאף על גב דמיעוטא נינהו, כי מסמכינן להו בהדי נבילות וטרפות הוי להו רובא, אי נמי מחצה על מחצה. אי נמי אף על גב דמיני עופות טהורים מרובין מן הטמאים, אפשר שבפרטי העופות שבכל מין ומין שבטמאין מרובין מן הפרטים שבטהורים. עכ"ד ע"ש. ועיין במחצית השקל ותראה שלא דק בלישנא, ולא ביאר יפה. ומן האמור יש לעיין במה שכתב המג"א ונבילות וטרפות מיעוטא נינהו, הא להר"ן הנזכר לעיל, הוה ליה תרי מיעוטא, מיעוט בהמות טמאות

הערות וציונים

1. וכן כתב הרב שלחן גבוה בסעיף זה (ס"ק קכ"א, נדפס בסמוך אות א'). ועיין בשו"ת יביע אומר חלק א' (סימן א' אות ב') מה שכתב בזה, והובא באוצר ההלכה לעיל סעיף ל"ז אות ג' ד"ה איברא. 2. לא זכינו לאורו, וחבל על דאבדין.

אוצר ההלכה

הנאכלים, ומיעוט נבילות וטרפות מבהמות טמאות שאינם נאכלים רק נתנבלו ונטרפו והוציא מהן הגידים ותו הוי פלגא ופלגא וכנזכר לעיל. וצ״ע[3]. (חיי עולם)

ה׳) שם אין לקנות גידין מהגוים, משום דחיישינן שמא של בהמה טמאה. המג״א (ס״ק ס״ו) הביא דברי הבית יוסף בשם האגור [סימן ע״ד], דאין לקנות מעכו״ם דהוי ספק דאורייתא, וכל קבוע כמחצה על מחצה. והעולת תמיד [סקע״א] הקשה, למה לי מטעם קבוע תיפוק ליה דרוב בהמות טמאות נינהו. וכתב המג״א, דעל כל פנים רוב בהמות הנאכלות טהורות הן, ומאותן שאין נאכלין אין לוקחין גידים, דודאי אין העכו״ם נוחר בהמתו משום גידים, ונבילות וטריפות מעוטא נינהו. ע״כ. ולא אבין, דאיך נוכל לומר דנבילות לא הוי רק מיעוט, והרי אם רוב טמאות, הא כולם מתות, ולא יחיו לעולם והכל מעותד למיתה[4].

ואך בלאו הכי קושיית העולת תמיד לא קשיא, דהרי במה שהקשה התוס׳ באלו טרפות (דף ס״ג ע״ב ד״ה ודילמא), גבי וליחוש דילמא דעוף טמא הם, דהקשו דניזיל בתר רובא דטהורים. ותירצו המפרשים, דאותן השכיחים בישוב הם רוב טמאים, והכא יש לומר אפכא דרוב בהמות השכיחים בישוב הם טהורים, ומשמע מדבריו דזה דבר ידוע. גם לא אדע מנא ליה להעולת תמיד דרוב טמאים, ואי משום דאמרינן [חולין סג:] דטמאים הוי רוב לכן מנה הכתוב בטהורים, כמו שהקשו התוס׳ בעופות, מהאי טעמא דקאמר הש״ס דעופות טהורים רוב, לכן מנה בטמאים. זה אין זו ראיה, דהא נח הכניס בתיבה מטהורים שבעה שבעה ומטמאים לא הכניס רק זוג אחד [בראשית ז׳, ב׳], ואם כן דילמא מעיקרא לא היו טמאים שבעה נגד אחד, ודו״ק. (גנזי חיים סקמ״א)

ו׳) שם אין לקנות גידין מהגוים, משום דחיישינן שמא של בהמה טמאה. כתב במג״א (ס״ק ס״ו), מה שהקשה העולת תמיד [סקע״א] למה לי קבוע, תיפוק ליה ״דרוב בהמות טמאות נינהו״. כדאיתא במסכת חולין (דף ס״ג ע״א).

שם [במג״א], דעל כל פנים רוב בהמות הנאכלין טהורים הן. רצונו לומר דרוב בהמות הטמאות אינן נאכלין שאינן בני תרבות, אם כן רק המיעוט נאכלין, ומכל מקום נגד זה הטהורות כולן נאכלין אפילו הנבילות וטריפות. (חדושי מהרי״ש)

ז׳) שם אין לקנות גידין מהגוים, משום דחיישינן שמא של בהמה טמאה. עיין מג״א (ס״ק ס״ו) [שכתב, ונבלות וטרפות מעוטא נינהו]. נ״ב: נראה לי, שאין הכוונה נבלות וטרפות של בהמה טהורה, דהגידין שלהם ודאי כשרין מידי דהוה אעור הבתים לעיל (סעיף ל״ז), דאפילו מנבלות וטרפות של בהמה טהורה כשר, ועיין סעיף (ל״ב) [י״ב] וביו״ד (ריש סימן אר״ע). אלא דהרב מיירי נבלות וטרפות של בהמה טמאה. [כן פירש הרב מחצית השקל, והרב לבושי שרד. הגהות שמואל[5]]. (מגן בעדי)

ח׳) שם אין לקנות גידין מהגוים, משום דחיישינן שמא של בהמה טמאה. כתב במג״א (סקס״ו באמצע הדיבור), ומאותן שאין נאכלין, אין לוקחין מהם גידים. עיין לקמן במג״א סימן תקט״ו (סקכ״ב), ובתשובות מהרש״ם (ח״ב סימן צ״ה) מענין זה. ועיין בתשובות בית יצחק (או״ח ריש סימן ז׳) מה שכתב בזה. (מגיני חיים)

ט׳) שם אין לקנות גידין מהגוים, משום דחיישינן שמא של בהמה טמאה. המג״א (ס״ק ס״ו) הקשה בשם העולת תמיד [סקע״א], למה לי קבוע תיפוק ליה דרוב בהמות טמאות נינהו. ותירץ המג״א, דמכל מקום רוב בהמות הנאכלין טהורין הם, ומאותן בהמות שאין נאכלין אין לוקחין מהם גידים וכו׳. עכ״ל. ראיה לסברא זו עיין תוס׳ יבמות (מ״ה א׳) [מז. ד״ה במוחזק] ע״ש. (חדושי מהרי״ו)

י׳) שם אין לקנות גידין מהגוים משום דחיישינן וכו׳. כתב עוד [הרב מגן אברהם] [ס״ק ס״ו] וז״ל: ונראה לי, דוקא כשידוע שמקצתן עושין מטמאה דהוה ליה קבוע, אבל מסתמא אזלינן בתר רובא כמו שכתוב ביו״ד (ריש סימן פ״ו), לוקחים ביצים מן הגוים, ואין חוששין שמא של נבלה וטרפה הם. ע״כ. ולכאורה קשה, דמסתמא נמי כיון דהנך גוים שקלוהו בבית המטבחיים, ושם איכא ודאי מיעוט בהמות טמאות, הדרינן לדין קבוע, דכמחצה על מחצה דמי. אמנם לא קשיא כלל, דלא מיקרי קבוע אלא בנולד הספק במקום קביעותו, אבל אם ניטל ממקום קביעותו ולא ראינוהו, אין זה קבוע, עיין ביו״ד (סימן ק״י ס״ג) ובפרי חדש (א״ח סימן תל״ט סעיף א׳), ואם כן מה שנטלו הגוי בבית המטבחיים לא עשאו קבוע, אלא תלינן שמרוב הבהמות הנמכרים שם לקח. (נהר שלום סקי״ז)

י״א) שם אין לקנות גידין מהגוים משום דחיישינן וכו׳. כתב הרב מג״א [ס״ק ס״ו] דבשוק מותר לקנות, דכל דפריש וכו׳. ע״ש. וקשה, דאי מיקרי קבוע, אפילו בשוק אסור לקנות דגזרינן שמא יקח מן הקבוע, כיון דאין האיסור ניכר במקומו דלא ידעינן איזה גוי הוא, כמו שכתוב ביו״ד סימן ק״י [סעיף ג׳ ובש״ך שם סקי״ז]. ע״ש. ולפי מה שכתבו הר״ש [בסוף ספר הכריתות לשון למודים שער ג׳ אות י׳] והתוס׳ [חולין צה. ד״ה הכא], דלא מיקרי קבוע אלא אם האיסור וההיתר כל אחד ניכר לעצמו, אבל אם אין האיסור נודע, כגון דאיכא נבילה באחת מן החנויות ולא נודע איזה חנות היא, אזלינן בתר רובא. ע״ש. הכא נמי כיון דלא נודע איזה הגוי הוא, אף לילך למקום קביעות לקנות הוה ליה להתיר. ועיין מה שכתבתי בסימן תנ״ג [סק״ט]. (ערך השלחן סק״ח)

י״ב) שם אין לקנות גידין מהגוים משום דחיישינן וכו׳. עיין במג״א (ס״ק ס״ו). ועיין במקדש מעט שבספר דעת קדושים (ס״ק ק״ץ) שכתב, דדברי המג״א [דבסתמא אזלינן בתר

הערות וציונים

3. עיין להרב נהר שלום (סקי״ז, נדפס בסמוך אות ג׳) שיישב קושיא זו. 4. וכן הקשה הרב נהר שלום (סקי״ז, נדפס לעיל אות ג׳). 5. הערת המגיה הרב שמואל בוחבוט זצ״ל. ומה שפירש הרב המחבר, כן כתב גם הרב נהר שלום (סקי״ז, נדפס לעיל אות ג׳).

אוצר ההלכה

רובא], בעיירות גדולות שיש ריבוי נכרים שרים ועשירים, וטבחים נכרים נוחרין בהמות טהורות עבורם. אבל בכפרים וכדומה אולי רוב הגידין שמביאין הנכרים הם מבהמות טמאות שמתו או שנאכלו, כגון דברים אחרים, ובעיירות קטנות יש לומר שהגידין הם מבשר אחוריים וטרפות שהם קונים.

(ארחות חיים – ספינקא סקצ"ה)

י"ג) שם אין לקנות גידין מהגוים משום דחיישינן וכו'. בבית יוסף (ד"ה ואחר שעשה וכו') כתב וז"ל: וכתב האגור [סימן ע"ד] בשם מהר"י מולין [שו"ת מהרי"ל החדשות סימן קי"ח], שאין לקנות גידין לתפור התפלין מן הגוים, דשקלי נמי מבהמה טמאה, וספיקא דאורייתא הוא, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי [כתובות טו.]. ע"ש. והקשה בספר מעון אריות על מסכת סופרים (בפרק א' הלכה א') מאי שנא מעורות שלוקחין ואין חוששין שמא עורות לבובין[6], כדאיתא במסכת שם (הלכה ג'). והניח בקושיא. ולא קשיא מידי, דהמג"א (ס"ק ס"ו) כתב, דהכא דוקא בבתיהן אסור, אבל בשוק מותר. ובמסכת סופרים (שם בהלכה ג') מיירי לשוק, וכמו שכתב מעון אריות בעצמו שם. עיין שם היטב.

(כרם חמד)

י"ד) שם אין לקנות גידין מהגוים. כתב מג"א (ס"ק ס"ו), כיון דהם הלכה למשה מסיני בעי טויה לשמה. נ"ב: ואין טעם זה מספיק רק על אחר טויה, וגם לפי דבריו היה מותר לקנות מתגר, עיין סימן כ' [סעיף א']. (ספר פלאים)

ט"ו) שם אין לקנות גידין מהגוים. כתב עוד [הרב מג"א] [ס"ק ס"ו], ולי נראה טעם אחר דאסור לקנות מגוים, כיון דהם הלכה למשה מסיני בעינן טויה לשמה, כמו שכתוב בסימן ל"ג סעיף ד'. ע"כ. ולע"ד נראה דלא דמי, דהתם הלכה למשה מסיני שיהיו הרצועות שחורות, הילכך בעינן שישחירם לשמה. אבל הכא לא באה ההלכה לומר דליבעי שזורים וטווים, אלא שיהיו נתפרים בגידים ותו לא, ואנן עבדינן כל המצטרך לשיהיו ראוים לתפור, ובהכשר הזה מנא לן דליבעי לשמה כלל, וכן משמע מדברי הפוסקים. (נהר שלום סקי"ז)

ט"ז) שם אין לקנות גידין מהגוים. ואשר כתבת עוד לתמוה במה שכתב המג"א (ס"ק ס"ו) וזה לשונו: זה לשון הבית יוסף בשם האגור [סימן ע"ד], אין לקנות גידין מן עכו"ם דשקלי נמי מבהמות טמאות וכו', ולי נראה טעם אחר דאסור לקנות מעכו"ם, כיון שהן הלכה למשה מסיני בעינן טויה לשמה כמו שכתוב סימן ל"ג סעיף ד'. [ע"כ]. ועל זה כתבת בזה הלשון: והנה נראה בפשיטות דכוונת המג"א להשיג על האגור ושאר פוסקים אמאי לא הביאו הטעם שלו, והוא תמוה, דהא טעם של האגור מספיק יותר דהוא אוסר אף לקנות הגידין קודם הטויה. עכ"ד. גם בזה לא ירדת לכוונת המג"א, דאין כוונתו להשיג על האגור ושאר פוסקים שלא הביאו הטעם שלו, אי משום הטעם שכתב מעלתך, ואי משום דלפי דברי המג"א נראה בפשיטות דאם אחר כך התיר הטויה וטואן לשמן מותר, ואילו לטעמו של האגור אף בכהאי גוונא אסור, אלא כוונתו לומר, דאחר הטויה יש עוד טעם אחר לאסור, ונפקא מינה דאף בסתמא או בשוק דלא שייך טעמו של האגור, אפילו הכי אסור מטעמו של המג"א. וכל זה פשוט.

אך הא קשה לי טובא על המג"א, דהוי פשיטא ליה דבעינן טויה לשמה, ומדמה דין זה להאי דסימן ל"ג (ס"ב) [סעיף ד'], והוא תמוה טובא, דשאני התם דהלכה למשה מסיני הוא שיהיו הרצועות שחורות, אבל כאן נהי דהלכה למשה מסיני שיתפרן בגידין, הא לא מצינו בשום מקום שיש הלכה למשה מסיני שיהיו הגידין טווים, ודילמא אי אתרמי ליה גידין דקין ורכין, או שחלקן לחלקים דקים גם כן מותר מן התורה, וכן משמע קצת בלשון הרמב"ם (בפ"ט) [בפרק ג'] מהלכות תפלין [הלכה ט'], דלא כתב שטווין אותן רק בדרך עצה, וכן משמע מסתימת לשון הרי"ף והרא"ש והרמב"ם והטור והמחבר שלא כתבו שיהיו טווים לשמן, ורוב הפוסקים לא כתבו כלל שיהיו טווים, לכן דברי המג"א בזה תמוהים. ומכל מקום לדינא קשה להקל נגד רבן של ישראל בעל מגן אברהם.

(שו"ת שמן רוקח – חלק ג' חאו"ח סימן ג')

י"ז) שם אין לקנות גידין מהגוים. כתב מג"א (ס"ק ס"ו), ולי נראה טעם אחר דאסור לקנות מאינו יהודי גידים, משום דבעי טויה לשמה, ואינו יהודי לאו בני לשמה נינהו. ולא ידעתי מנא ליה להמג"א דבעינן מדינא טויה לשמה, ובאמת על פי דין כשר לתפור עם גיד דק כאשר הוא, ורק המנהג הוא לטוות, ואם כן לא בעי לשמה, כמו לענין שחרות הבתים, דלכתחלה טוב שישחירם ישראל לשמן, ובדיעבד כשר אף אם השחיר אינו יהודי, משום דאפילו אם לא השחירם כלל גם כן כשר, עיין סימן ל"ג (סעיף ד') ובמג"א (סק"ו), הכא נמי לענין טויית הגידים, כיון דבדיעבד כשר אף בלא טויה, אף אם טוה אינו יהודי גם כן כשר. וצ"ע. (שו"ת משיב דבר – סימן מ"ז)

י"ח) שם אין לקנות גידין מהגוים. דעת המג"א (ס"ק ס"ו), דטויית הגידין בעינן לשמה, והאליה רבה [סק"ע] חולק על זה. ולהלכה צריך עיון, דאף דלדעת האליה רבה איכא למימר דלא בעינן טויה, ודמי לעור הבתים לדעת הרמב"ם ז"ל [תפלין פ"ג הט"ו] דסבירא ליה דלא בעינן עיבוד, לכן לא בעינן לשמה. אבל אי בעינן טויה פשיטא דבעינן לשמה. ולכן בין כשאינן טווים, בין בטווים שלא לשמה, צריך עיון אי יברך.

(תהלה לדוד סקי"ח)

י"ט) שם אין לקנות גידין מהגוים. ומה שכתב [מגן אברהם] [ס"ק ס"ו], נראה לי טעם אחר דאסור וכו'. נ"ב: משמע

הערות וציונים

6. פירוש, שקורעים את הבהמה בעודה בחיים כנגד הלב, ודרכן לעשות כן לעבודת כוכבים, ומוציאין את הלב דרך הנקב ומיתסר משום זבחי מתים. (על פי רש"י עבודה זרה כט:).

אוצר ההלכה

שאם יקנה גידים שאינם טוויים מן העכו״ם, והישראל יעשה הטויה לשמה דמותר. [כן כתב הרב דגול מרבבה, ומה שקשה עליו, עיין להרב מחצית השקל ויתורץ לך ודוק. הגהות שמואל[7]]. ולקשה לי, מאי שנא מהא שאין לוקחין ביצים מן העכו״ם אלא אם כן היה מכיר אותם ויש לו בהם טביעת עין, שהם ביצי עוף פלוני טהור, כמו שכתוב ביו״ד (ריש סימן פ״ו), משמע שאם אינו מכירם חיישינן שמא ביצי עוף טמא, אם כן הכא נמי. צריך לומר שהעיקר [הוא] טעם השלחן ערוך דחיישינן ד]של בהמה טמאה הם. ועוד יש לומר, דשמא בדבר מאכל החמירו טפי, כמו שכתב הרב מג״א בעצמו לעיל (סקי״ג). (מגן בעדי)

כ') שם אין לקנות גידין מהגוים. כתב במג״א (סקס״ו בסוף הדיבור), ולי נראה טעם אחר דאסור לקנות מעכו״ם כיון דהם הלכה למשה מסיני בעינן טויה לשמה. [ע״כ]. עיין בתשובות שמן רוקח (מהדורא תליתאה חאו״ח סימן ג׳)[8] כתב, דכוונתו דאחר הטויה יש עוד טעם לאסור, ונפקא מינה דאף בסתמא או בשוק, דלא שייך טעמא של האגור [סימן ע״ד] אפילו הכי אסור, ודלא כהחכם השואל שם שתמה עליו. אלא דכתב שם דאין דומה לסימן ל״ג, דהתם הלכה למשה מסיני שיהא שחורות, אבל כאן נהי דהלכה למשה מסיני שיתפרו בגידין, אבל לא מצינו בשום מקום שיש הלכה למשה מסיני שיהיו הגידין טווי. ודילמא אי איתרמי ליה גידין דקין ורכין, או שחולקן לחלקים דקים גם כן מותר, וכן משמע מהראשונים הפוסקים שלא כתבו דיהא טויה לשמה. ומכל מקום לדינא קשה להקל נגד דברי המג״א. ע״ש. (מגיני חיים)

כ״א) שם אין לקנות גידין מהגוים. מה שכתב המג״א (ס״ק ס״ו) דגידים טווין בלאו הכי אין לקנות מגוים דבעינן טויה לשמה וכו׳, באליה רבה [סק״ע] ופרי מגדים דחו דבריו, דכיון דכשר לתפור בגידין שאינם טווין, אין צריך טויה לשמה. ועיין בספר נזירות שמשון שהקשה על דברי המג״א, וז״ל: דהא טויה לא נאמרה מסיני רק שיתפרם בגידין, ואם יקח גידין דקים יוכל לתפור בלי טויה, ולא נמצא בשום פוסק דצריך לטוות הגידים, רק שנוהגים כן שנוחין לתפור בהם, [ועוד] הא אפילו עור הבתים סבירא להו רש״י [סנהדרין מח: ד״ה אע״ג שלא] ורמב״ם [הלכות תפלין פ״ג הט״ו] שאין צריך עיבוד לשמה, כמו שכתוב בסעיף ל״ז, מכל שכן הגידין. ועיין בגדולי הקדש (יו״ד סימן רע״א סק״י) שקיים דברי המג״א דבגידין קשים שאינם ראויים לתפירה אלא אם כן ירככם ויטוום, כמו שכתב מג״א (בס״ק הקודם) כיון דאינם ראויים לתפירה אלא בטויה, בעי לשמה. וכן פסק בשלחן ערוך מה״ר זלמן [סעיף ע״ה]. (ארחות חיים – ספינקא סקצ״ה)

כ״ב) שם אין לקנות גידין מהגוים. כתב בתניא [הגר״ז סעיף ע״ה] דדוקא אם הוא הולך אצל הגוי דהוי ליה קבוע, אבל אם הגוי הביא לשוק מותר לקנות ממנו דהוה ליה פירש, וכל דפריש מרובא פריש. ע״ש. ודוקא שיודע שמקצתן עושין מטמאים הא מסתמא אזלינן בתר רובא. וכל זה כשאינן טווין, אבל גידין טווין אסור בכל ענין לקנות דבעינן לשמה. מג״א [סקס״ן], תניא [שם], נתיב חיים [בגליון הש״ע]. ובאליה רבה [סק״ע] ופרי מגדים [אשל אברהם סקס״ן] דחו דברי המג״א, דכיון דמותר לתפור כשאינן טווין אם כן לא בעינן טויה לשמה. ובמקדש מעט [ס״ק ק״צ] כתב דבגידין קשים שאינן ראויים לתפירה אלא אם כן נטווין כמו שכתב המג״א (ס״ק ס״ה), וכיון דאינם ראויים לתפירה רק על ידי טויה על כן בעינן לשמה. ע״ש. ולי נראה, דכיון דמן הדין אין צריך טויה רק מחמת שהם קשים, אם כן כיון דטויה לא מעכבת לא בעינן לשמה. וכן כתב (בתה״ש) [בנהר שלום] [סוף סקי״ז][9] דכיון דהלכה לא באה שיהיו שזורין רק שיהיו נתפרין בגידים, ואנן עבדינן שיהא ראוי לתפור, מנא לן דבעינן לשמה.

כתב הפרי מגדים [אשל אברהם ס״ק ס״ה] אם אין הגידים מחיה או בהמה טהורה פסול. והוא ברמב״ם פרק ט׳ [מהלכות ס״ת הלכה י״ג] וז״ל: תפר בגידין טמאים פסול עד שיתיר התפירה ויחזור לתפור כהלכה. משמע מלשונו, כשלא הותרה התפירה הטמאה לא מהני לתפור גם בטהורות. מקדש מעט [ס״ק קפ״ט]. (באר יעקב – קרוייזר ס״ק קכ״א)

כ״ג) שם אין לקנות גידין מהגוים. כתב מרן הבית יוסף בשם האגור ז״ל [סימן ע״ד], אין לקנות וכו׳ וכל קבוע וכו׳. ראיתי לעמוד בדבריו של גדול אדוננו מורנו הרב הגדול בחקרי לב ז״ל (ח״א יו״ד סימן ק״ה), דחקר למאי דקיימא לן ביו״ד (סימן ק״י סעיף ג׳) תשע חנויות וכו׳, אם האחת מוכרת ספק איסור כגון ספק נבלה או ספק טרפה או ספק חלב, אי דיינינן ביה דין קבוע מדין תורה או לא. וכתב דלכאורה כיון דקיימא לן כל ספק אוקי אחזקתיה, בספק נבילה הוי כודאי נבילה ויש בו דין קבוע. וספק טרפה נשחטה בחזקת היתר עומדת והוי קבוע דרבנן. וספק חלב תלוי במחלוקת הפוסקים אי ספק אסיר מדין תורה או מדרבנן. ושוב כתב דיש לדון דגם למאן דאמר דהוי מדין תורה אינו קבוע, שהרי כתב הר״ן ז״ל פרק גיד הנשה [חולין לג: ד״ה אמר רב] דדין קבוע למפרע לא אמרינן, דדין קבוע שיהיה מחצה על מחצה חידוש הוא ואין לך בו אלא משעת חידושו ואילך. ע״ש. הכא נמי יש לומר דלא אסר אלא בודאי איסור ולא בספק איסור, וגם שיש לדון דהוי ספק ספיקא, ספק אם הוא חלב, ואם תמצי לומר דהוא חלב, ספק דכשר דאיסור קבוע אינו אלא ספק. והביא ראיה ממה שכתב מוהרימ״ט ז״ל (חאה״ע סימן ח״י), וז״ל: ומיהו יש לדחות דטעמא לאו משום שאין האיסור מבורר, אלא אפילו אמרינן בכהאי גוונא קבוע מדין תורה לא מחזקינן באיסור קורבה מספק, עד שיוודע שזו קרובה ואסורה עליו וכו׳, ושקיל וטרי בדבריו והעלה דיש לדון בדעתו דסבירא ליה דקבוע ליתיה כי אם בודאי ולא בספק וכו׳, וכן למד מדברי הרמב״ם ז״ל בפרק

---

7. הערת המגיה הרב שמואל בוחבוט זצ״ל. 8. נדפס בסמוך אות ט״ז. 9. נדפס לעיל אות ט״ו.

אוצר ההלכה

ט״ו מהלכות איסורי ביאה (הלכה כ״ט), ושוב כתב שכן נראה במוצל מאש (סימן ן׳), ובפלתי סימן ק״י [סקי״ב] לקושיית הר״ש [בספר הכריתות לשון למודים שער ג׳ אות ר׳] דליתסר כל העולם בזריעה משום נחל איתן דהוי קבוע. ותירצו הם דלא אתחזק איסור דמנא לן שהיה נחל איתן בעולם. וקשה דעל כל פנים מידי ספק לא יצאנו, כיון שציוה הכתוב עליו אולי היה בעולם וליתסר משום קבוע מספק. אך לפי מה שכתבתי לא קשיא, דקבוע ליתיה כי אם על הודאי וכו׳. ע״כ. ובסוף דבריו כתב, ועיין בחדושי הרשב״א חולין (דצ״ה) [דף צ״ד ד״ה ולפי] שכתב דלא הוי קבוע אלא כשיש שם ודאי טרפה. ע״ש.

והארכתי להביא כללות כל דבריו מפני שיש לי לישא וליתן בדבריו לע״ד בראיות אלו שהביא לפשיטת ספקו. אך אמנם בטרם אקרב לישא וליתן בדבריו, אשא דעי למרחוק לתמוה עליו למה לא הביא פשיטות מפורש לחקירתו, ממה שאמרו בחולין (דף ס״ג ע״ב) תנו רבנן לוקחין ביצים מן הגוים בכל מקום, ואין חוששין לא משום נבלות ולא משום טרפות. ע״כ. דמברייתא זו נראה דבספק ליכא דין קבוע, דאם איתא דגם בספק איסור איתיה לדין קבוע, אמאי אין חוששין דילמא איכא חד גוי דמזבן ביצים מתרנגולות נבלות וטרפות, ואי אזיל למקום קביעותם וזבן מינייהו ליתסר מטעם דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, אלא ודאי נראה דכיון שאינו ודאי שיש שם מוכר ביצי איסור אלא דחיישינן אולי מוכר, לא אמרינן דין קבוע. וכן ראיתי להרב מגן אברהם ז״ל בדין שלפנינו (ס״ק ס״ו) על מה שכתב מרן ז״ל בבית יוסף בשם האגור ז״ל דאין לקנות גידים מגוי לצורך תפלין, משום דשקלי נמי מבהמה טמאה וספיקא דאורייתא הוא ולחומרא, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. ע״כ. כתב על זה הרב מגן אברהם ז״ל, וז״ל: ונראה לי דוקא כשידוע שמקצתם עושים מטמאה דהוי ליה קבוע, אבל מסתמא אזלינן בתר רובא כמו שכתוב ביו״ד [ריש] סימן פ״ו, לוקחים ביצים מן הגוי [וכו׳], ואפילו כשידוע [שמקצתן עושין מטמאה], דוקא בבתיהם אסור לקנות אבל בשוק מותר לקנות, דכל דפריש מרובא פריש. ע״כ. הרי דאוקי לדינא דהאגור ז״ל דאסר לקיחת גידים מהגוי, דאינו אלא בשידוע שמקצתם עושים מטמאה דאז שייך דין קבוע, אבל לחוש מסתמא דילמא איכא חד דמזבן מטמאה לא חיישינן, דכשאין ידוע ליכא דין קבוע. ומייתי ראיה מהברייתא הנזכרת שפסקוה הפוסקים ביו״ד סימן פ״ו, וכן ביאר דבריו הרב מחצית השקל ז״ל, וז״ל: ונראה לי דוקא כשידוע וכו׳, דהוה ליה דומיא (דשתי) [דתשע] חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת בשר נבלה, דידעינן דאחת מוכרת נבלה. לוקחין ביצים [וכו׳], ואין חוששין שמא של נבלה, דנבלות וטרפות מיעוטא נינהו לא חיישינן, דאזלינן בתר רובא, ועל כרחך צריך לומר דלא מקרי קבוע כיון דלא נודע שאחד מוכר ביצים של נבלות וטריפות. ע״כ. הרי כדכתיבנא דדין קבוע אינו אלא בדידוע שיש שם ודאי איסור ולקח ואינו יודע ממי לקח, אבל אם אין ידוע לא. וכן ראיתי להגאון הרב בצלאל ז״ל בשיטה מקובצת לביצה [ז. ד״ה דרבי יוחנן] על דין זה שכתב משם הרא״ה והריטב״א ז״ל דמותר לילך וליקח מביתו של גוי ביצים ביום טוב, דלא חשיב קבוע אלא באתחזק ודאי איסור ואפילו חד, אבל כאן שמא לא נולדו שם היום ואם נולדה אכלה כבר וכו׳. ע״כ. הרי להדיא דקבוע ליתיה בספק.

וכיוצא לזה, ראיתי להגאון הרב ט״ז ז״ל לקמן בא״ח (סימן תר״ה סק״ד) על מה שכתב שם הטור בענין כפרות דערב יום הכפורים ופסקו מור״ם ז״ל שם שזורקין בני מעיהן על הגגות, וז״ל: בטור כתוב יש קצת ראיה מההיא דחולין [צה:], רמי בר תמרי[10] איקלע למערבא מעלי יומא דכיפורי חזא דקא שדו כבדי וכולייתא, אזל שקלינהו משום דהאידנא דהיתרא שכיח טפי. ובמרדכי סוף יומא [סוף סימן תשכ״ז] השיב על זה דאין ראיה דשמא עורבים לקחוהו בבית ישראל ולא על הגגות. וכתב מורי חמי ז״ל [ב״ח אות ג׳] על זה דאילו לקחוהו מהבית הוה ליה קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ולא מהני רובא דהיתרא, אלא ודאי על הגג נטלוהו העורבים ומרובא קא פריש. ע״כ. ובאמת אין כאן איסור קבוע דהא אין אומרים כל קבוע וכו׳ אלא אם יש שם איסור ודאי, מה שאין כן כאן דליכא איסור בבירור. ע״כ. והביא דבריו הרב הלכה ברורה ז״ל בסימן הנזכר [סק״א] ושתיק ליה. ויש להרגיש על הרב ט״ז ז״ל, למה לא חילק כן כאן בסימן ל״ב על דברי האגור הנזכר, כמו שחילק הרב מגן אברהם ז״ל כיון דאזיל לשיטתיה כמו שגילה דעתו בסימן תר״ה. ועיין להרב נהר שלום ז״ל שם [סק״א] שדחה דברי הרב ט״ז ז״ל הללו, וכתב וז״ל: ולע״ד נראה כיון דההיתר נמי אינו ודאי וברור שפיר נאמר קבוע. ע״כ. ואני הדל לא ידעתי מהיכא יליף מר לחלק כן, והרי סוגיא דחולין הנזכרת הויא תיובתיה, דקא שרי תנא דברייתא ליקח ביצים מן הגוי ואין חוששין וכו׳, והתם לא איסור ברור איכא ולא היתר ברור איכא אלא סתמא, ואפילו הכי ליכא איסור קבוע, ולדידיה קשיא אמאי, כיון דאין האיסור וההיתר ברורים הדר דינא כאילו תרוייהו ברורים ואיתיה לדין קבוע. ועוד יש לעמוד על דבריו משאר דוכתי דאייתינן בעניותין הכא והמעיין יראה.

וכך הם דברי הרשב״א ז״ל בפרק גיד הנשה [חולין צד:] שרמז מורנו הרב ז״ל שם בסוף דבריו, גבי עובדא דההוא טבחא דאמר ליה לחבריה אי מפייסת מינאי וכו׳, וז״ל: יש לומר דהוה סבירא ליה למקשה דלא אמרינן כל קבוע כמחצה על מחצה דמי אלא כשיש שם ודאי טרפה, דומיא דאחת מוכרת בשר נבלה, משום דאז הוה ליה איסור קבוע וכו׳, אבל כשאין שם איסור ברור כי הא, דאיכא למימר דלא מכר לאחר אלא לזה שמכר לו חתיכה זו, כי הא לא אמרינן קבוע, דאם אין שם איסור ברור היאך נאמר בו קבוע. ואהדר ליה שאני הכא דאתחזק איסורא

הערות וציונים

10. לפנינו איתא: רב נחמן מנהרדעא. ועיין לבושי שרד, וחתם סופר שם.

אוצר ההלכה

במקולין, דלגוי זה מיהא מכר וכבר אתחזק איסור זה בקבוע במקולין, הלכך כל המקולין אסורים ביום זה. אי נמי הכי קאמר שאני הכא[11] דאתחזק איסור ביד הגוים המוכרים במקולין, דכיון שפשע ומכר יש לחוש שכמו שמכר לזה כך מכר לכל שאר הגוים המוכרים בשר המקולין וכו׳. ע״כ. הנה מבואר מדברי הרשב״א ז״ל הללו, דגם לפי מסקנת הש״ס לא אתמר דין קבוע אלא בדאתחזק איסורא לחד פירושא דלגוי זה מיהא ודאי מכר, ולאידך פירושא דכשם שמכר לזה כך מכר לשאר גוים המוכרים ואתרע ליה רובא, דכיון דאתחזק איסור נבלה במקולין הוי ממש כדין תשע חנויות שהרי יש איסור ברור. אבל כשאין שם איסור ברור הרי כתב הרשב״א ז״ל להדיא דלית ביה דין קבוע, ואתיא כאידך סוגיא דחולין דלקיחת ביצים מן הגוי. גם הגאון רש״ל ז״ל בים של שלמה (בחולין בפרק גיד הנשה סימן כ״א) מייתי דברי הרשב״א ז״ל הללו, ועל שאר דבריו שלא הסכים עמו השיג עליו, ועל חילוק זה שהביאו שם שתיק ליה, שמע מינה אודויי מודי ליה וקאי בסברתיה. ומעתה תמהני בין על הרב ט״ז ובין על הרב מג״א ז״ל שכתבו חילוק זה מדנפשייהו, והרב מג״א ז״ל יליף ליה מסוגיית חולין הנזכרת כאילו הוא המוליד חילוק זה, ולא הביאו שעיקר חילוק זה נפק מפום אריוותא הרשב״א והרא״ה והריטב״א ז״ל כנזכר, ועל הכל קשה על הרב ב״ח ז״ל שכתב דין קבוע גם בספק איסור, היפך סוגיית חולין ודברי כל הראשונים ז״ל, וצריך יישוב[12]. (פתח הדביר סקי״ג)

כ״ד) שם דחיישינן שמא של בהמה טמאה הן. הא דלא כתב כן גבי בתים ורצועות, יען דרצועות בעי עיבוד לשמה, והוא הדין בתים היכא דאפשר, ועכו״ם אדעתא דנפשיה עביד, ואם כן פשיטא שלא יקחום מן העכו״ם, רק גידים איצטריכא ליה דלא בעי לשמה, מכל מקום יש לחוש דילמא מבהמה טמאה יקחום, דיש לחוש לקבועה כמחצה על מחצה דמי [כתובות טו.]. (חדושי מהרי״ש)

כ״ה) שם מקום שאין גידין מצויים וכו׳. כן כתב בבית יוסף וזה לשונו: העיטור כתב [הלכות תפלין סוף ח״ב דף נ״ז ע״ג] גבי הא דאמרינן גבי ספר תורה [מנחות לא:], קרע הבא בתוך שתי שיטין יתפור וכו׳, והני מילי בגידין, אבל בגרדין לא, והן הנימין שנשתיירו מן הבגד, ובנוסחא אחרת אבל בגררין לית לן בה, והן טליידור״ש שעושין מן הקלף וכיון דמינו הוא מותר, ומסתברא לן שהן כגידין עצמן ותופרין בהן ספר תורה. ע״כ. ונראה דבמקום הדחק שאין גידין מצויין יש לסמוך על בעל העיטור שלא להתבטל ממצות תפלין ותופרין בטליידור״ש שעושין מן הקלף עד שיזדמן להם גידין. ע״כ. (שלחן גבוה ס״ק קכ״ב)

כ״ו) שם מקום שאין גידים מצויים, תופרים בטליאדורא״ש וכו׳. עיין להרב הלכות קטנות (ח״א בסימן רע״ג) שכתב, דתופרים בבני מעים דקים, והרב יד אהרן נר״ו [הגה״ט] מחמיר[13]. יע״ש. (כסא אליהו סקי״ד)

כ״ז) שם מקום שאין גידין מצויין, תופרים בטליאדורא״ש וכו׳. עיין באר היטב [ס״ק ס״ט], ושערי תשובה [שם] בשם הרב נודע ביהודה [תניינא או״ח סימן ב׳], ובתשובה מאהבה חלק ב׳ (סימן רכ״א) חולק על הרב נודע ביהודה ע״ש[14]. (פתחי תשובה)

כ״ח) שם עד שיזדמנו להם גידים. נראה לי דרצונו לומר גידים הכשרים בלי ספק, היינו גידי חיה או בהמה טהורה, אבל אם נזדמן לו גידי עופות לא, דאף דיש מתירין בגידי עופות מכל מקום מסתימת לשון המחבר [בסעיף מ״ט] שכתב רק חיה ובהמה, משמע כהנודע ביהודה [תניינא או״ח סימן ב׳] (מובא בשערי תשובה [סקס״ט]) דבגידי עופות לא, ואם כן למה יתיר התפורים בטאליאדורא״ש שעושין מן הקלף, ולהתיר בדבר שנמי לא הוי פשיטא דכשרים, ואולי גם אסור לעשות כן, דהעושין מן הקלף עדיפים מגידי עופות. אך אם מזדמן לו צומת הגידין מעוף, דבזה אולי גם הנודע ביהודה מודה דכשר, דאיהו נמי רק כתב דמי יכריע איזהו מהן קרוי גידין ואיזה חוטים, ואם כן בצומת הגידין דלכולי עלמא גידין הן, מודה הנודע ביהודה, בזה יחליף הני שמן הקלף עם הצומת הגידין. (שלחן אש)

הערות וציונים

11. בחדושי הרשב״א לפנינו הגירסא: שאני התם. ונראה שהרב המחבר ז״ל הגיה הכא, דהכי מסתברא.

12. כאן האריך הרב המחבר כיד ה׳ הטובה עליו, והביא ראיות מדברי הראשונים והאחרונים בדין זה, והיות ונושא זה שייך יותר ליו״ד סימן ק״י, לכן הדפסנו אותו במלואים שבסוף הספר אות ט״ז.

13. נדפס לעיל סעיף מ״ט אות ז׳.

14. שם דנו בענין אם אפשר לתפור את התפלין בבני מעיים דקים ויבשים, ועיין להרב יד אהרן (הגה״ט, נדפס לעיל סעיף מ״ט אות ז׳) מה שכתב בדין זה, ועיין עוד בקול יעקב (ס״ק רכ״ט) ובמשנה ברורה (ס״ק רכ״ז) שכתבו להחמיר בזה. (ודע, כי הרב ארחות חיים - ספינקא סקצ״ו, העתיק דברי הרב המחבר, ולכן לא הובא כאן).

הלכות תפלין סימן לב סעיף נא

נא [מ]יתפור שלש תפירות בכל צד, [נ]וחוט התפירה יהיה סובב משתי רוחות, [ס]ויעביר חוט התפירה **בין כל בית ובית:** הגה. מיהו אם לא עשה רק עשר תפירות או פחות מזה, אינו נפסל (מרדכי [הלכות קטנות דף י"ח ע"ד]): [ע]**יש מי שאומר ששתים עשרה תפירות אלו יהיו בחוט אחד:**

באר הגולה

מ. שמושא רבא.
נ. הרמב"ם [הלכות תפלין פ"ג ה"י]

והרא"ש [בסדר תקון התפלין] לפירוש השמושא רבא. ס. תוספות במנחות לד: [ד"ה ושוין] והרא"ש [בסדר תקון התפלין ובסימן ב'] והמרדכי [הלכות קטנות דף י' ע"ב]. ע. הר"י אכסנדרני.

אוצר ההלכה

א) סעיף נ"א יתפור שלש תפירות בכל צד. זה לשון הטור עד "בית ובית". וכתב בבית יוסף, כן כתב בשמושא רבא. וכתב שם, שאם עשה עשר תפירות או ארבע עשרה שפיר דמי, ומשמע מדבריו שאם פיחת מעשר פסול, אבל המרדכי [הלכות תפלין דף י"א ע"ד] כתב שאם פיחת או הוסיף לא פסל, וכן נראה מדברי רמב"ם [תפלין פ"ג ה"י] ומדברי הפוסקים. ע"כ. ורבנו השמיטו ולא ידעתי פירושו, ומקום הניח להרב המפה להתגדר בו. (שלחן גבוה ס"ק קכ"ג)

ב) שם יתפור שלש תפירות בכל צד. צריך לתפור התיתורא י"ב תפירות נגד י"ב שבטים, אמר רבא אי הוו עשרה לא פסילי, דכי שקלת מלכא ושמשא דהיינו יהודה ולוי אייתר עשרה, אמר רבא[1] משמיה דאביי, אי טפי שפיר דמי דכי מוספת מנשה ואפרים הוו י"ד. ספר התרומה (קונטרס י"ג, דף ח' ע"ד)[2]. (שו"ת בית דוד – סימן י"ט[3])

ג) שם יתפור שלש תפירות בכל צד. כתב בעטרת זקנים [סקי"ב], דיש אומרים לעשות י"ג תפירות כנגד אפרים ומנשה גם כן[4] ולפי זה מספר השבטים י"ג. ועיין שופטים (י"ט, כ"ט) "וינתחה (לפלגש בגבעה) לעצמיה לשנים עשר נתחים", ובמצודות: דלשבט בנימין לא שלח נתח, לאשר ממנה יצאה הרעה הזאת. (רכוש הים)

ד) שם יתפור וכו'. כתב מג"א (סקס"ז), ואם אין התפירה בתוך הבית וכו'. כן צריך לומר. (ספר פלאים)

ה) שם יתפור וכו'. המג"א (סקס"ז) כתב בשם שו"ת הרמ"ע [סימן ל"ח], דאם אין התפירה בתוך הבית, רק בתוך המעברתא, פסול. וכתב המג"א, דמהבית יוסף בשם כל הפוסקים [הרא"ש הלכות תפלין סימן ט' ומרדכי הלכות תפלין דף י"א ע"ד] משמע דלא בעי תפירה תוך הבית, רק סמוך לבית. ובעניי לא אדע, דהבית יוסף על כרחך רצונו לומר דבתוך התיתורא יתפור, אבל לא במעברתא, ואין שו"ת רמ"ע אתי. (גנזי חיים סקמ"ב)

ו) שם יתפור וכו'. עיין באר היטב (סק"ע) בשם המג"א [סקס"ז]. ועיין במקדש מעט שבספר דעת קדושים (ס"ק קצ"א), שכתב, דמה שכתב רבי מנחם עזריה מפאנו [סימן ל"ח ד"ה גם אחרי] לחוש כשאין התפירה רק בהתיתורא, היינו משום שאז אין חיבור להבית עם התיתורא בהידוק ויוכל לישמט הבית מעל התיתורא, והביא שם מספר התרומה (סימן ר"י) שהקפיד בתפירות שיהיו הבתים והתיתורא מהודקים יחד. ע"ש. ואין כוונת רבי מנחם עזריה שיתחוב התפירות בגובה בהבתים, אלא רצונו לומר שיהיה עור הבתים ארוך שיכנס ויכפף לתוך כפלי עור הקשה של התיתורא, ואז כשיעשה התפירות בהתיתורא סמוך לגובה שמתחילין הבתים ליגבה יכנסו התפירות גם בהעור הנכנס לשם מגוף הבתים, ועל ידי זה יהיו מהודקין זה לזה. ובזה גם הרא"ש [סדר תיקון תפלין] וטור [סעיף מ"ד] מודים. ומסיק שם במקדש מעט, דאם לא תפר בגוף עור שבתוך הכפלים וגם לא דיבק הבתים להתיתורא בדבק, פסול, דהוי כאין לבתים אלו תיתורא, דמה שבתוך הבית לתוך נקב המרובע שבתיתורא פשיטא דאינו חיבור. יעו"ש. (ארחות חיים – ספינקא סקצ"ז)

ז) שם יתפור וכו'. כתב באר היטב (סק"ע), אבל בבית יוסף וכו' משמע דלא בעי תפירה תוך הבית, רק סמוך לבית. [ע"כ]. מכל מקום צריך שיהא עור הבית מתפשט ונכפל בין שני הכפלים של התיתורא במקום התפירה, כדי שיהא התפירה גם בעור המתפשט מן הבית (שהוא נחשב מן גוף הבית), ונמצא שגוף הבית תפור בתיתורא, ואם לא פסול, שהרי הלכה למשה מסיני שתפלין יהא תפורין, והבתים הם הנקראים תפלין ולא התיתורא. תניא [ש"ע הגר"ז סעיף ע"ז]. וציין שם הרא"ש [סדר תיקון תפלין] טור לבוש רמ"ע [סימן ל"ח ד"ה גם אחרי].
(באר יעקב – קרוייזר ס"ק קכ"ב)

ח) שם יתפור וכו'. מה שכתב המשנה ברורה [בביאור הלכה ד"ה יתפור] [שלא] לדבק קודם התפירה, מפני שכן הוא הדבר במלאכת הדיבוק, שלא עלה על הדעת לדבק אחר התפירה (שהרי העושין כן הוא כדי לצאת מפסול דיבוק), אבל אין נפקותא בזה, שהדיבוק אחר כן ג"כ מבטל את התפירה, שאין תפירה מחברת עכשיו כלום, כיון שהוא גוף אחד מבלעדי הגידין ותו לא מידי. ועיקר הדין אינו מוכרע, דאפשר דכל החיבורין פסלה תורה וחשיב עדיין כמפורד, (אבל לא שיפסיד), עד שיחובר בגידין.
(חזון איש או"ח סימן י"א סק"י)

הערות וציונים

1. כן הוא בספר התרומה שהזכיר כאן הרב המחבר בסמוך. ומקורו משמושא רבא (בסוף הלכות תפלין להרא"ש), ושם גריס אמר רב פפא משמיה דאביי וכו'. ע"ש. 2. בספרים שלפנינו נדפס מעין זה בספר התרומה אות ר"י. 3. המשך הסימן נדפס לעיל סעיף י"ח אות ס"ז. 4. בעטרת זקנים לא הביא שיש אומרים לעשות, אלא שאם עשה שפיר דמי. וגם לא כתב י"ג אלא י"ד, וכן הוא בהגהות מימוניות (פ"ג אות ו') ששם הוא מקור דבריו. (ואגב מה שלא הביא כן משמושא רבא שהוא מקור הדברים, הוא מפני הצורה בה הדברים מובאים בהגהות מימוניות, ע"ש).

אוצר ההלכה

ט') שם וחוט התפירה יהיה סובב משתי רוחות. כתב בבית יוסף, כן כתבו רמב"ם [תפלין פ"ג ה"י], והרא"ש [בסדר תיקון תפלין], ונראה לי שהם מפרשין כן על מה שאמרו בשמושא רבא על מספר התפירות "בר מדעייל ונפיק". ובספר התרומה [סימן ר"י] פירש "דבר מדנפיק ועייל", היינו מלבד תחיבתו הראשונה שתוחב המחט בעור להתחיל התפירה היא אינה מן החשבון, וכן כתב המרדכי [הלכות תפלין דף י"א ע"ד] בשם רבנו שמשון. ע"כ. (שלחן גבוה ס"ק קכ"ד)

י') שם ויעביר חוט התפירה בין כל בית ובית. כתב בית יוסף (ע"ד שיטה י"ד), וכתב [הרמב"ם] [הלכות תפלין פ"ג הי"א] שמנהג פשוט להעביר גיד מגידי התפירה וכו'. נ"ב: עיין בהרמ"ע מפאנו סימן ל"ח [ד"ה ועל אשר]. (כנסת הגדולה הגב"י)

י"א) שם ויעביר חוט התפירה בין כל בית ובית. כתב בבית יוסף, בהקומץ (דף ל"ד ע"ב) תניא, ושוין שנותן משיחה או חוט בין כל אחת ואחת. וכתבו התוס' [בד"ה ושוין] והרא"ש [סימן ב'] והמרדכי [הלכות תפלין דף י' ע"ב], דאף על גב דמשמע דלא קאי אלא אכתבן בעור אחד, (הנזכר לעיל סעיף מ"ז), נוהגין לעשות כן אפילו כשהם כתובים על ארבעה עורות. וכתב במרדכי בשם רבנו שמשון שכן עיקר. ומדברי רמב"ם [תפלין פ"ג הי"א] נראה שסובר דאכתובים בארבע עורות נמי קאי, וכתב שמנהג פשוט להעביר גיד מגידי התפירה, וכן כתוב בספר התרומה [סימן ר"י] וסמ"ג [עשין כ"ב, קה.] וכו'. ע"ש. ואף על פי שהביא בבית יוסף חולקים (סמ"ק [סימן קנ"ג יג:] וארחות חיים [סימן כ"ז]), שאין צריך גיד מגידי התפירה אלא חוט או משיחה בעלמא, רבנו סתם כרמב"ם כדרכו, מה גם שכן נהגו. (שלחן גבוה ס"ק קכ"ה)

י"ב) שם ויעביר חוט התפירה בין כל בית ובית. כתב ט"ז (סקל"ח), אלא דקשה על רמ"א שכתב אחר זה מיהו אם לא עשה רק עשר תפירות וכו' דכשר בדיעבד, היה לו לומר גם על חוט התפירה בין הבתים כן. [ע"כ]. מדברי הרמב"ם [תפלין פ"ג הי"א], וספר תרומה [סימן ר"י] שמובא בבית יוסף, מבואר דאין להקל בלא עבר חוט התפירה בין בית לבית אף בארבעה קלפים. אולם תמוה שלא כתבו המחבר והרמ"א ו"יש אומרים" בזה. ודוק. (חיי עולם)

י"ג) שם ויעביר חוט התפירה בין כל בית ובית. עיין בשערי תשובה (סק"ע), ובקסת הסופר (סימן כ"ב סעיף ו') בלשכת הסופר (סק"ג). ועיין בשו"ת בית היוצר (סימן ו'), שכתב ליישב מנהג הסופרים שאין נוהגין להעביר החוט בין הבתים, ואין למחות בידם, מטעם דחששו שלא יתקלקל הריבוע על ידי החוט המעביר בין הבתים, לזה סמכו על השיטות דסברו דאין צריך להעביר. יעו"ש. ועיין בספר מאיר עיני סופרים (סימן י"ח סעיף ד'), שמביא כל השיטות בזה. ועיין בספר מקדש מעט שבספר דעת קדושים (ס"ק קצ"ב), שכתב כדעת הט"ז [סקל"ח], דבנכתבו על ארבעה קלפים אין זה מעכב בדיעבד, דלא כמלאכת שמים [כלל י"ט בינה אות ח'] שפקפק בזה. (ארחות חיים – ספינקא סקצ"ח)

י"ד) שם ויעביר חוט התפירה בין כל בית ובית. כתב שערי תשובה (סק"ע), אבל על ארבעה קלפים אין צריך. [ע"כ]. וכן כתב בט"ז [סקל"ח]. ובתניא [ש"ע הגר"ז סעיף ע"א] כתב, שהיא מחלוקת הפוסקים, ופסק דלכתחלה צריך להעביר חוט אפילו כתב על ארבעה קלפים, ובדיעבד אם לא העביר כשר שכן עיקר. ע"ש. וכן כתב במקדש מעט [אות קצ"ב] בשם שו"ת רמ"ע מפאנו [סימן ל"ח ד"ה ועל אשר], דעל ארבעה קלפים אין מעכב בדיעבד, דלא כמלאכת שמים [כלל י"ט בבינה סק"ח] דמפקפק בזה. (באר יעקב – קרוייזר ס"ק קכ"ה)

ט"ו) שם הגה מיהו אם לא עשה וכו' אינו נפסל. כתב הטור, ויעביר חוט התפירה בין כל בית ובית וכו'. עכ"ל. הקשה הר"ב ט"ז ז"ל (סקל"ח) על מור"ם בהגה, שכתב, מיהו אם לא עשה רק עשר תפירות וכו', דכשר בדיעבד, דהיה לו לומר גם על חוט התפירה בין הבתים כן. ע"ש. ולע"ד לא קשיא מידי, לפי מה שכתב הוא עצמו קודם לזה [בסעיף קטן זה], דודאי בראות דכי כתבן בעור אחד הצריך [מרן] שיעביר חוט או משיחה בין בית לבית, וממה שכתב "ובלבד" מורה שהוא לעכובא, והכא בכל התפירות העשויין כתקנן כתב שיעביר, הרי משמע שהוא לכתחלה דוקא לא לעכב. ואם כן מור"ם מה לו לפרש יותר, ודוקא בתפירות יד דנראה מדברי מרן שהם לעכובא, הוצרך מור"ם להגיה דבדיעבד בפחות אינו נפסל, אבל בענין דלהעביר הא ממילא משמע דלכתחלה דוקא הוא, וכל הפוסקים שהצריכו כן כנזכר בבית יוסף, אין בהם גם אחד דקאמר כן לעכובא. וברור וק"ל. (חלקו של ידיד)

ט"ז) שם הגה מיהו אם לא עשה וכו' אינו נפסל. כתב בט"ז (סקל"ח), אלא דקשה על הרמ"א שכתב אחר זה מיהו אם לא עשה רק עשר תפירות וכו' דכשר בדיעבד, היה לו לומר גם על חוט התפירה בין הבתים כן. ולענ"ד נראה דכיון דאמר אפילו בפחות מעשרה כשר, ממילא נשמע דבין הבתים אין מעכב. (חדושי מהרי"ש)

י"ז) שם יש מי שאומר שי"ב תפירות אלו יהיו בחוט אחד. כן כתוב בבית יוסף בשם הר"י אסכנדרני, ששתים עשרה תפירות אלו צריך שיהיו [כולן] בחוט [אחד], ולא יפסק החוט ואם נפסק פסולין. ע"כ. ואיני יודע מנין לו. עכ"ד. וזהו שהשמיט שאם נפסק פסולין. (שלחן גבוה ס"ק קכ"ו)

י"ח) שם יש מי שאומר שי"ב תפירות אלו יהיו בחוט אחד. הם דברי ר"י אסכנדרני בבית יוסף. ומסיים שם ולא יפסק החוט, ואם נפסק פסולים. עכ"ל. ואיני יודע מנין לו. עכ"ל [הבית יוסף]. והרב ט"ז [סקל"ט] כתב, דלא בא למעט אם חזר וקשר במקום הפסיקה וכו'. ע"ש. ומדקאמר פסולים ולא קאמר תקנתא, לא משמע הכי, גם הב"ח [אות ל"ו] הביא דבריו הרב מג"א [סקס"ח], לא הבין כן. ומכל מקום נראה, דדעת הרב בית יוסף שלא לחוש למה שאמר ואם נפסק פסולים, אלא דחלק כבוד לסברתו לחוש לה לכתחלה, והיינו טעמא דבשלחן ערוך

אוצר ההלכה

לא העתיק אלא מה שכתב שיהיו בחוט אחד, ולא סיים דאם נפסק פסולים. (נהר שלום סקי"ח)

י"ט) שם יש מי שאומר שי"ב תפירות אלו יהיו בחוט אחד.
כתב באר היטב (סקע"א), וכתב ב"ח [אות ל"ו] דוקא אם נפסק החוט פסול דניכר "שפסק" החוט. צריך לומר: דניכר "שיפסוק" החוט. [ו]כוונתו כמו שכתב בלבושי שרד [סקע"ז], דכיון דנקרע בשעת התפירה בודאי אין החוט חזק ויהיה נפסק עוד, וכל העומד לפסוק כפסוק דמי, ולא מהני אפילו חזר וקשרו. ומשמע קצת שחולקים ב"ח ומגן אברהם [סקס"ח] אט"ז [סקל"ט]. לבושי שרד. וכן כתב בנהר שלום [סקי"ח][5], דב"ח סבירא ליה דלא מהני קשירה. והלבושי שרד כתב, אפשר דהט"ז מיירי שנפסק בסכין, אבל כשנפסק מחמת חוזק התפירה דניכר שהוא חלש, גם הט"ז מודה. עכ"ל. וגוף הדין תמיה לי לומר אם נפסק מחמת התפירה יהיה נפסק עוד, דהא בריאה אם נקרע מחמת חוזק התפירה[6] כשר. ואם לא נפחה יתר מדאי דיש מטריפין, היינו טעמא דבחיי הבהמה הריאה גם כן נפוחה, מה שאין כן כאן אחר כך מי יגרום לפסוק. וצ"ע. ובנהר שלום [שם] כתב, דנראה דדעת הבית יוסף שלא לחוש למה שכתב הר"י אסכנדרני אם נפסק פסולה, אלא דחלק כבוד לסברתו לחוש לה לכתחלה. והיינו טעמא דבשלחן ערוך לא העתיק אלא מה שכתב שיהא בחוט אחד, ולא סיים דאם נפסק פסולה. עכ"ל. כתב במשבצות זהב [סקל"ט], אם ליכא גיד אחר סומכים על הט"ז לקושרו.
(באר יעקב – קרוייזר ס"ק קכ"ג)

כ') שם יש מי שאומר שי"ב תפירות אלו וכו'. כתב הבית יוסף (ע"ד שיטה ד'), ואיני יודע מנין לו וכו'. נ"ב: נראה שמפרש מה שכתב הר"י אסכנדרני ז"ל, דצריך שיהיה בחוט אחד ולא יפסק החוט, והיינו לומר שיהיה החוט ארוך שיספיק לכל התפירות. וכן נראה ממה שכתב בספר הקצר. ועל פי הבנה זו יפה כתב עליו ואיני יודע וכו', אבל אין זה כוונת הר"י ז"ל, אלא שלא יפסוק החוט בשעת תפירה, שאם נפסק החוט, פסולין, אבל כל שלא נפסק אלא כלה באמצע לפי שאינו ארוך, גומר התפירה בחוט אחר לכתחלה, והכי נהוג. ב"ח [אות ל"ו]. ועיין בלחם חמודות [דברי חמודות הלכות תפלין] אות קמ"ו.
(שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקמ"ו)

כ"א) שם יש מי שאומר שי"ב תפירות אלו וכו'. עיין ב"ח (אות ל"ו). כתב הבית יוסף על שם ר"י אסכנדרני, צריך שיהא כל התפירות בחוט אחד ולא יפסק החוט, ואם נפסק פסול. ואיני יודע מנין לו. וכתב הב"ח, דהבית יוסף הבין דמה שכתב ואם נפסק, היינו שכלה באמצע התפירה וקושר חוט אחר פסול. ולפירוש זה לא היה [לו] לומר ולא יפסק החוט. אלא דמה שכתב ולא יפסק, פרושי קמפרש דחוט אחד דקאמר אינו אלא שלא יפסק החוט בשעת תפירה, דאז מסתמא החוט אינו חזק ועתיד לפסוק, וכל העומד לפסוק כנפסק דמי ופסול. [ע"כ]. ונראה דגם לפירוש הב"ח לא ימלט, דקשה למה כתב שיהיו כל התפירות בחוט אחד. ומה שכתב דכל העומד וכו', בש"ת שער אפרים (סימן א' לאורח חיים) הביא דעות חלוקות בזה. ובזה אפשר שגם הבית יוסף פירש כמו שכתב הב"ח. וק"ל. (ברכת דוד)

כ"ב) שם יש מי שאומר שי"ב תפירות אלו וכו'. הר"י אסכנדרני מובא בבית יוסף פוסל אפילו בדיעבד אם לא הוו מחוט אחד, וכתב הבית יוסף דמנין לו. ולענ"ד יש לומר בכוונתו, דהא הני י"ב תפירות הן על דרך שנים עשר שבטי ישראל להזכיר זכותם לפני הקדוש ברוך הוא, ואם כן החוט אחד מורה שהם בני איש אחד, ומצטרף גם כן זכות יעקב, ושלש תפירות בכל צד לרמז על "סביב למשכן יחנו" [במדבר א', נ'], ארבעה דגלים שלשה שבטים בכל דגל לעורר אהבה, כמו שכתוב "ודגלו עלי אהבה" [שיר השירים ב', ד'], ולכן צריך מחוט אחד על דרך הקרא "בני איש אחד נחנו כנים אנחנו" וכו' [בראשית מ"ב, י"א]. (שלחן אש)

כ"ג) שם תפירות אלו יהיו בחוט אחד. כתב באר היטב (סקע"א), ואם נפסק החוט בשעת עשייה פסולות וכו'. וכתב ב"ח [אות ל"ו] וכו' אבל אם החוט קצר יגמור התפירה בחוט אחר לכתחלה. [ע"כ]. נראה לי דצריך לקושרן. הגהות רבי עקיבא [איגר ס"ק נ"ג]. והוא כמו להט"ז [סקל"ט] בנפסק.
(באר יעקב – קרוייזר ס"ק קכ"ד)

כ"ד) שם תפירות אלו יהיו בחוט אחד. עיין באר היטב (סקע"א). ועיין באליה רבה [סקע"ג], שכתב דמכל מקום צריך לקשור שני החוטים זה לזה. ועיין במשבצות זהב [סקל"ט], שכתב שנהגו כב"ח [אות ל"ו], רק בליכא גיד אחר סומכים על הט"ז לקשרו. יעו"ש. ועיין במקדש מעט שבספר דעת קדושים (ס"ק קצ"ג). (ארחות חיים – ספינקא סקצ"ט)

כ"ה) שם יהיו בחוט אחד. כתב בית יוסף: והרמב"ם כתב וכו'. במה דברים אמורים בישנות, אבל בחדשות וכו'. נראה מדבריו דבחדשות אף על פי שנפסקו שלש תפירות כשרות, היפך הנראה מהגמרא [מנחות לה.] דמפליג בין נפסקו שתים לנפסקו שלש, ולדבריו שוים הם. וכפי הנראה מטור ז"ל בסימן שאחר זה, דלא מחלקינן בין חדשה לעתיקא אלא בנפסקו שתים, אבל בשלש בכל ענין פסולים. עד כאן מצאתי כתוב.
(דברי מנחם הגב"י סק"ד)

הערות וציונים

5. נדפס בסמוך אות י"ח. 6. נראה דרצה לומר מחמת חוזק הנפיחה. והדין הובא ביו"ד (סימן ל"ו סעיף ב') בהגה, ויש אומרים אם נפחו הריאה ונקרע הקרום מחמת הנפיחה טריפה, והש"ך שם (סק"ה) העמיד דברי הרמ"א שנפחוה כדרכה, אבל אם נפחוה יותר מדאי כשרה, דאמרינן בעודה בחייה לא היתה נפוחה כל כך. ע"ש. ע"ה **נסים ארביב** ס"ט.

נב [פ]יכניס הרצועה תוך המעברתא, ויעשה קשר כמין דלי"ת בשל ראש וכמין יו"ד בשל יד, להשלים אותיות שד"י עם השי"ן שבשל ראש: הגה. ונוהגים להעביר עור על הבית של יד לרוחב הזרוע, ויהיה למטו כרוחב הבית (טור). ולפי שעה הקפידו שלפי לחתר שעשה השי"ן בתפלין, ולחתר כך יעשה הדלי"ת, ולחתר כך היו"ד כשדל אותיות השם:

באר הגולה

פ. מנחות לה: כפירוש רש"י [ד"ה קשר].

אוצר ההלכה

א') סעיף נ"ב יכניס הרצועה תוך המעברתא ויעשה קשר וכו'. כתב הטור (דף ל"א ע"ב שיטה ה'), ויעשה קשר של תפלין וכו'. [ע"כ]. "וצדקתו עומדת לעד" [תהלים קי"ב, ג'], זה המזכה את הרבים, כגון המלמד ליראי השם תיקון תפלין לתקן לאחרים[1]. ספר חסידים (סימן ס"ה). (כנסת הגדולה הגה"ט)

ב') שם יכניס הרצועה תוך המעברתא וכו'. אף על גב דכבר כתבו לעיל [סעיף מ"ד], מכל מקום חזר וכפלו כאן, לומר שלא יכניס בהן הרצועה עד לאחר התפירה, כדי שיהיה שם של שדי על הסדר, כמו שכתב בהג"ה. (חדושי מהרי"ש)

ג') שם יכניס הרצועה תוך המעברתא וכו'. עיין בספר אשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש, שכתב וז"ל: אודות הבודק תפלין, ונשארו הרצועות מקושרים בהמעברתא, ואחר כך מניח בהם הפרשיות ותופר, אם צריך לחזור ולהוציא הרצועה ולחזור לקשרה אחר כך כשהתפלין תפורים כראוי. נראה דלא שייך בזה תעשה ולא מן העשוי, שהרי תחלת העשיה היה בכשרות, וכמו גגים שעל הסכך וכו' [סימן תרכ"ו סעיף ג' בהגה]. ואין צריך לומר כשתחלה נקשרו אחר כל תפירת התפלין, ואחר כך פתח התפירות והוציא הפרשיות, ואחר כך הניחם ותפרם והרצועות לא זזו ממקומם, שהרי זה כמו סתימת הגגים שעל הסכך ואחר כך פותח ואין צריך להזיז הסכך, אך גם כשתחלת קשירת הרצועות היה כשלא היו הפרשיות בהבתים, מכל מקום נראה שאין חשש בזה, כי לא מצינו קפידא על הסדר בזה. ומכל מקום לפום ריהטא אמרתי לבני נ"י, על צד היותר טוב שיעשה הקשר מחדש ויכניס מחדש הרצועה, שאין קפידא בחומרא זו [להיות כפטור מהדבר ועושהו], כיון דעל כל פנים מסתמא נכון על פי [ה]סוד לעשות לכתחלה הכל כסדר. וצריך לעיין עוד בזה. עכ"ל. ועיין עוד שם שהאריך בדבר תמונת הקשר. יעו"ש. וכן נדפס בספרו דעת קדושים (סקנ"ח), דאין צריך להתיר קשר הרצועות ולחזור ולקשרו, ואין בזה משום תעשה ולא מן העשוי. יעו"ש. דלא כמו שכתב בקסת הסופר סימן כ"ג [בלשכת הסופר סק"ג][2] בשם מלאכת שמים [כלל כ' חכמה אות ה'], לחוש בזה לתעשה ולא מן העשוי. וכן פסק בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא ד' ח"א סוף סימן נ"ד, ושם בח"ג סימן פ"ה). ועיין במקדש מעט (ס"ק קצ"ד), שכתב, דבלאו הכי לא שמענו תעשה ולא מן העשוי, במעשה תפלין, כמו שכתבתי בגדולי הקדש (יו"ד סימן ר"פ סק"ב). ע"ש. ועיין בספר האשכול בהלכות תפלין [סימן ל'] בנחל אשכול שם [תשובה ב'], תשובה ארוכה בזה אם מחויבים לסתור הקשרים קודם התפירה משום תעשה ולא מן העשוי, ומסיק דלכתחלה יש ליזהר בזה, אבל בדיעבד התפלין כשרים. יעו"ש.
(ארחות חיים – ספינקא ס"ק ק')

ד') שם יכניס הרצועה תוך המעברתא וכו'. אם בודק תפלין ונשאר רצועות קשורים, לא הוי תעשה ולא מן העשוי, כיון דמתחלה נעשה בהכשר, כמו בהניח סכך ואחר כך סגר הדלתות [עיין ברמ"א סימן תרכ"ו ס"ג][3]. [ו]אפילו קשרם קודם הנחת הפרשיות כשר, מכל מקום על צד היותר טוב יכניסם מחדש[4]. אשל אברהם מהגאון הקדוש מבוטשאטש. וכן מובא בדעת קדושים [סקנ"ח]. וכתב דמשום הכי על צד היותר טוב נכון להכניסם מחדש, דמסתמא על פי הסוד נכון לעשות לכתחלה הכל כסדר. ועיין בקסת הסופר [לשכת הסופר סק"ג] בשם מלאכת שמים [סוף כלל כ'], דיש לחוש בזה משום תעשה ולא מן העשוי, ומקדש מעט [ס"ק קצ"ד] פסק כדעת קדושים. עיין מה שכתבתי לעיל סימן י"א (סעיף א'). (באר יעקב – קרוייזר ס"ק קכ"ו)

ה') שם ויעשה קשר וכו'. עיין עירובין (דף צ"ז ע"א), מחלוקת דאמוראי אי עניבה חשיב קשירה בתפלין או דבעינן דוקא קשר ולא עניבה. ולא נזכר מזה כלום בשלחן ערוך. ובבעל העיטור הלכות תפלין (שער ראשון חלק ד') כתב מצוה לקשרן ולא לענבן, עיין שם היטב פירוש חדש על האמור בגמרא מנחות [לה:] רב כהנא מחוי כפוף רב אשי מחוי פשוט, דקאי אקשירה. ע"ש. ומגמרא דעירובין הנ"ל לא הזכיר כלל[5]. (פתחי תשובה)

ו') שם ויעשה קשר וכו'. ועיין בפתחי תשובה[6] שהביא מש"ס עירובין (דף צ"ז ע"א) מחלוקת דאמוראי, אי עניבה חשיב קשירה בתפלין או דבעינן דוקא קשר ולא עניבה. ועיין בבעל העיטור (הלכות תפלין שער א' ח"ד), שכתב, מצוה לקשרן ולא לענבן, עיין שם היטב פירוש חדש על האמור בגמרא מנחות [לה:] רב כהנא מחוי כפוף, רב אשי מחוי פשוט, דקאי אקשירה. ע"ש. ומגמרא דעירובין הנ"ל לא הזכיר כלל.

[הערת מהרש"ים: ועיין מה שכתבתי על הגליון בהשמטות לסימן זה[7] מהב"ח [סימן ש"א אות י"ט]

הערות וציונים

1. עיין בגמרא כתובות דף נ' ע"א. 2. אמנם בספר קסת הסופר לא הסכים עם המלאכת שמים, ופסק כאשל אברהם. ע"ש. 3. עיין מה שכתב בשו"ת רב פעלים חלק ג' (או"ח סימן א'), ובספר קול יעקב (ס"ק רל"ט). 4. כוונתו להכנסת הרצועות וקשירתם מחדש. 5. עיין להרב ילקוט הגרשוני (סקי"ב בסופו, נדפס לקמן אות ט"ו) מה שכתב בזה. 6. נדפס בסמוך אות ה'. 7. כוונתו למה שנדפס לקמן אות י"ד, (ובמהדורא ראשונה כל חדושיו והערותיו של מהרש"ם נדפסו בהשמטות שבסוף הספר. ודע, כי הערת מהרש"ם זו נוספה מכת"י רק במהדורא שניה).

אוצר ההלכה

ואליה רבה בסימן ש"א [סקע"ד] בשם רש"ל [בביאורו לסמ"ג], שנראה מהסמ"ג [לאוין ס"ה דף י"ט ע"א] דעניבה פסול בתפלין. ע"ש. ועיין בביאור הלכה שבספר משנה ברורה סימן ל"ב סעיף נ"ב [ד"ה ויעשה קשר], דלפי דברי בעל העיטור [הנזכר לעיל] יש לפסול הקשר שעושין שיכולין להשמיטו [מ]מקום למקום, דלא עדיף מעניבה. ע"ש. ולא הביא מכל זה[8].

(ארחות חיים – ספינקא ס"ק ק')

ז') שם ויעשה קשר וכו'. וכתב בבאור הלכה שם [ד"ה ויעשה], דמצוה שיהיה קשר ולא עניבה. ובספר פסקי תשובה (סימן ז'), מביא בשם שו"ת אבני נזר (או"ח ח"א סימן קפ"ג) שמביא [תוס'] ממסכת מנחות (לה: ד"ה משעת), דצריך שיהיה דוקא קשר של קיימא, כמו בשבת דלא חשיב קשר אלא של קיימא, ואם כן הני דנסבי תפלין של אחרים ומשנין הקשר לפי מדת ראשם, לאו שפיר עבדו, דהרי הבעלים ישנו אחר כך הקשר לפי מדת ראשם, נמצא ראשון לא הוי של קיימא ולא יצא ידי חובתו, ומצוה לפרסם הדבר ע"ש. אמנם לפי זה אם הבעלים ישנו הקשר רק אחר מעת לעת משעה שתקנם השואל למדת ראשו, שפיר הוי של קיימא, כמבואר במשנה ברורה סימן שי"ז (סק"ו), ע"ש. כנלע"ד[9]. (אמרי המזג)

ח') שם ויעשה קשר. אין לעשות קשר כי אם לשמה. ואין לעשות על ידי קטן. אשל אברהם [סקס"ט].

(באר יעקב קרוייזר ס"ק קכ"ו)

ט') שם ויעשה קשר כמין דל"ת. זה לשון הטור. וכתב בבית יוסף: ויעשנו כמין דלי"ת, מדברי רש"י בהקומץ [מנחות לה: ד"ה ונוייהן], משמע שלא היתה נראית צורת דלי"ת בקשר אלא לצד חוץ לבד, דאהא דאמר רב נחמן בר יצחק ונוייהן לבר, פירש שהצד של הקשר שנראית בו הדלי"ת יהא נראה בחוץ, משמע דמצד פנים אינו נראה בו דלי"ת. ועכשיו נהגו לעשות הקשר בענין שהדלי"ת נראית משני צדדין, ומיהו משמע שאין קפידא בדבר. ע"כ. ועוד עיין שם מה שכתב בשם הר"י אסכנדרני ענין עשיית הדלי"ת היאך היא. (שלחן גבוה ס"ק קכ"ז)

י') שם ויעשה קשר כמין דל"ת. כתב הטור (שיטה ו'), ויעשנו כמין דלי"ת וכו'. נ"ב: עיין [בתרומת הדשן] בפסקים וכתבים (סימן קע"ט). (כנסת הגדולה הגה"ט)

י"א) שם ויעשה קשר כמין דל"ת. אמר מהר"י סגל ז"ל, רצועות של ראש עשויין לתלות מן הקשר והלאה כעין צורת דל"ת, לכן יזהר לעשות הקשר כעין זה, להיות נמשך הרגל לצד ימין מהעומד אחוריו, ולא למשוך הרגל לצד שמאל. דרשות מהרי"ל ז"ל [הלכות תפלין אות ז'].

(שיירי כנסת הגדולה הגה"ט סקט"ז)

י"ב) שם ויעשה קשר כמין דל"ת. כוונתו ברצועה כמו שכתבו המלבושי יום טוב סימן כ"ז [סק"ה] והאליה רבה שם (סקי"ב), אבל קשר עצמו מרובע כדידן, וכן משמע בבית יוסף.

[וקשר דלי"ת ביארתי בבאר שבע הלכות תפלין [דף י"ח ע"ב][10], ושם בתיקון (דף קמ"ה)[11] העיקר כדידן, והעושים דלי"ת ממש או כפולה בשני קשרים מתאימים, קרוב לפסול][12].

(מאורי אור – חלק באר שבע דף קמ"ה ע"א)

י"ג) שם ויעשה קשר כמין דל"ת. בענין הדלי"ת של תפלין. עיין בזוהר פרשת פנחס (דף רנ"ח ע"א) ברעיא מהימנא, דדלי"ת של תפלין צריך שתהיה כפולה, וזכורני שראיתי בקטנותי תפלין הובאו בידי שליח מירושלים תבנה ותכונן במהרה בימינו, והדלי"ת שלה כפולה. וק"ל. (פני משה)

י"ד) שם ויעשה קשר כמין דל"ת. זה לשון העיטור [ח"ב הלכות תפלין שער א' ח"ד דף נ"ט ע"ב]: ורש"י פירש בשבת, דלי"ת ויו"ד עושין בקשר שקושר אחד לצפון ואחד לדרום כמין דלי"ת, ורצועה קטנה תלויה בהן ואין בה אלא כדי כפיפה וכו'. עכ"ל. ולפנינו ברש"י (שבת דף ס"ב ע"א) איתא, אחד לצפון ואחד למזרח. [וכן הוא באור זרוע הלכות תפלין סימן תקס"ו][13]. ומה שכתב העיטור ורצועה קטנה תלויה, קאי על השל יד, כמו שכתוב ברש"י מנחות דף ל"ה [ע"ב ד"ה קשר של תפלין]. ועיין (במעיו"ט) [במלבושי יום טוב] [סימן כ"ז סק"ג] ואליה רבה סימן כ"ז [סקי"ב] בענין הקשר של הדלי"ת, הוא לפי שהרצועות היוצאות מתוך הקשר למטה, (אינה) [אותה] היוצאת לצד שמאל המניח נמשכת לרוחב כמו גג הדלי"ת, ואותה היוצאת לצד ימין המניח נמשכת באורך למטה כמו רגל הדלי"ת, והביא בשם מהרי"ל [הלכות ציצית ותפלין], דצריך שיעשה הקשר בענין שיהא רגל הדלי"ת לצד ימין מהעומד אחוריו, שיוכל הרואה העומד מאחוריו לראות צורת דלי"ת כהוגן. וזה לשון ארחות חיים (הלכות תפלין סימן כ"ז): במדרש [ילקוט שמעוני פרשת כי תשא רמז שצ"ו], "וראית את אחורי" וכו' [שמות ל"ג, כ"ג], קשר של תפלין במראית העין[14]. פירוש, לפי שיש בקשר של תפלין ארבע קשירות וכו'. עכ"ל. וצ"ע. ועיין בפרי עץ חיים שער התפלין סוף פרק ה' [בהגהה] בשם רבי מנחם דילונזאנו, שצריכה להיות דלי"ת כפולה.

הערות וציונים

8. ועיין עוד מה שכתב בזה הגאון מהרש"ם לקמן אות י"ד. 9. ועיין להרב נפש חיה בסימן כ"ז (נדפס באוצר ההלכה חלק ב' סימן כ"ז אות ש"ל) שהעיר בזה משם הגאון בעל אבני נזר (סימן קפ"ג). ע"ש. 10. נדפס באוצר ההלכה חלק ב' סימן כ"ז אות שכ"א. 11. הוא הקטע דלעיל. 12. מתוך מאורי אור חלק עוד למועד דף קנ"ז ע"ב. 13. המוסגר נוסף מההשמטות שנדפסו בסוף חלק ב'. 14. לפנינו במדרש וכן בגמרא מנחות (לה:) כתוב קשר של תפלין בלבד, ובארחות חיים המשיך במראית העין, וכנראה שלפניו היה כתוב כן, ועיין באור זרוע (הלכות קריאת שמע סימן ז') מה שכתב בזה.

אוצר ההלכה

ויש שעושין הקשר באופן שהוא ניזוז ממקום למקום, ויש חשש שלא נקרא קשר על ידי זה, וצריך לעשותו בחוזק על כל פנים שלא יזוז אלא על ידי כח בקישוי. ושוב הראוני בקונטרס (וו"ח) [אות חיים] [סקכ"ה] שנדפס מחדש, שהעיר קצת [בצורת הדל"ת הנ"ל], והביא מפסקי מהרא"י ([תרומת הדשן ח"ב] סימן קע"ט) ולא הביא מדברי (מעיו"ט) [מלבושי יום טוב] ואליה רבה הנ"ל. [וסיים שהמיקל לא הפסיד. ועיין בספר משנה ברורה סימן ל"ב בביאור הלכה לסעיף נ"ב [ד"ה ויעשה קשר], מה שכתב בעל העיטור [שם] דעניבה פסול בתפלין, ולפי זה יש לפסול קשר כזה שיכול להשמיט אותו ממקום למקום, שלא עדיף מעניבה. ע"ש. ועיין באליה רבה (סימן ש"א סקע"ד) מה שכתב בשם השלטי גבורים [עירובין לא: אות א'], ותמה עליו ממה שמצא בביאורי מהרש"ל לסמ"ג [ל"ת ס"ה ד"ה ועוד שאינו יכול] דעניבה פסול בתפלין. ע"ש. ועיין בב"ח סימן ש"א [אות י"ט], שכתב דקיימא לן עניבה פסול בתפלין][15]. [הערת מהרש"ם].

(ארחות חיים – ספינקא ס"ק ק')

ט"ו) שם ויעשה קשר כמין דלי"ת. עוד ראיתי בתל תלפיות (מחברת ה' אות ק"ה) וז"ל: אכתוב דבר נחוץ להודיע לבני ישראל, בדבר קשר של ראש, שצריך להיות דלי"ת, והוא הלכה למשה מסיני לפי דעת הפוסקים שנתגלו בימינו, הלא הם: האשכול [הלכות תפלין סימן כ"ז] והרמב"ן והר"ן והריטב"א על שבת [סב.], שלא כדעת התוס' [שם בד"ה שי"ן]. והנה רבים עושים אותו כמ"ם סתומה, ולא נודע פירושו. ויש עושים דלי"ת גמורה. והנה בבית יוסף סימן ל"ב [בד"ה ויעשנו כמין], הביא כמה ציורים על הקשר, ודקדקתי אחריהם וכולם הם כפי מ"ם סתומה. רק שמביא בשם הר"י אסכנדרני שהדלי"ת הוא בצד השני (והיא מהופכת שם). וקשה, דהא קיימא לן ונוייהן לבר [עירובין צז. ומנחות לה:], דקאי על הקשר. וצע"ג.

ומצאתי בספר מצת שמורים [הלכות תפלין בענין טעם שני בקשר של תפלה דראש בד"ה מצאתי], ומועתק גם בפרי עץ חיים [הלכות תפלין פרק ה' בהגה] בשם מהר"ם דילונזאנו, בזה הלשון: קשר זה נעלם מעיני רבים, ובבחרותי הוקשה לי, כי (עשו) [הקשר שהיה לי היה כצורה **ם ם**, והוקשה לי, כי אלו הם] ארבעה (מרובע) [ם ם מרובעים], ואנן צורת דלי"ת בעינן, ולא מנין הדלי"ת. ועוד כי צורה זו (שאנו עושין, הוא) [יש שעושין אותה גם] מבפנים, ואנן דוקא מבחוץ קאמרינן. ועוד כי בזוהר וכו', עד שעליתי לארץ ישראל, ועשו לי [תלמידי האר"י זלה"ה קשר כצורת] דלי"ת כפולה. עכ"ל. הנה חתר למצוא פתרון לקשר שעושים העולם ולא מצא. ואני העני יגעתי ומצאתי במהרי"ל [מנהגים] הלכות תפלין [אות ז'] בזה הלשון: רצועות של [ראש] (תפלין עשויות) [עשויין] לתלות מן הקשר ולהלאה כמין צורת דלי"ת. עכ"ל. ומועתק גם באליה רבא סימן כ"ז [סקי"ב], ורצונו לומר, כי רצועה הימנית יוצאת לצד מערב ואחת יוצאת לצד צפון (וברש"י שבת ס"ב ע"א יש איזה ט"ס), והוא דלי"ת, ובזה הוי אתי שפיר. אבל מה אעשה כי בא רעהו התרומת הדשן בפסקים וכתבים (סימן קע"ט) וחקרו, (ולא אעתיקנו, כי העתיקו הפרישה בסוף סימן ל"ב סקנ"ו ע"ש), כי צווח ככרוכיא, כי הדלי"ת צריכה להיות בקשר עצמו, ולא ברצועות. יעו"ש. וברור לכל מבין, כי הפרישה לא הרגיש שהתרומת הדשן פליג על הפוסקים שבבית יוסף. וכן נעלם הדבר מן הבית יוסף ומן הרמ"א וכל הבאים אחריהם, רק בספר אניה דיונה [בספרו תפארת אריה פרק נ'] הביא דברי הרב תרומת הדשן ורצה לדחותם, ואני כתבתי אליו לדחות כל דבריו, ותשובתו נשארה מעל וכו'.

לכן כל איש מבין, יבין כי נשתבש הדבר מרוב הצרות (כמו שכתב הטור יו"ד סימן קפ"ג), וכבר כתב הרמב"ם [תפלין פ"ג הי"ג] כי אי אפשר ללמדו בכתב רק פנים אל פנים (ועיין בית יוסף יו"ד סימן ר"א בריש הסימן בשם המרדכי לענין נהרות). ואולי לא דקדקו בזה יען כי סמכו על התוס' [שבת סב. בד"ה שי"ן] דאינו הלכה למשה מסיני. אבל לפי מה שכתבתי בראש דברי בשם הפוסקים הרבים, יש לעשות הקשר דלי"ת גמורה, ואין על הקשר הזה שום קושיא. ולא אאריך בדבר להציע קושיות שישנם בידי על צורת המ"ם סתומה, אבל די בדברי תרומת הדשן הנ"ל. ואודות הקשר של דלי"ת שעושין הרבה, שיוכל להנתק הנה והנה, ולדעתי יש חשש מהא דעירובין (דף צ"ז ע"א), זאת אומרת עניבה פסולה בתפלין. וכיון שיכול ליקח הרצועה מחברתה כולה, דמי להא דיו"ד סימן (ש"א) [ש'] בט"ז סק"ה. ועיין במחצית השקל סימן ש"א ס"ק (נ"ח) [נ"ג] ובב"ח שם [אות י"ט], דהכי קיימא לן. ועיין גם בבאה"ט[16] שכתב דעניבה פסולה בתפלין. ואף כי במלחמות לרמב"ן [שם לא: ד"ה אמר] כתב דאביי לא סבירא ליה כרב חסדא, אבל למה ליכנס בספק פלוגתא. לכן הטוב והישר לעשות דלי"ת גמורה שלא תנתק הנה והנה והיה הקשר אמיץ. עכ"ל.

(ילקוט הגרשוני סקי"ב)

ט"ז) שם ויעשה קשר כמין דלי"ת. עיין מג"א [סקס"ט], דעכשיו נהגו לעשות הקשר בענין שיהא הדלי"ת נראה משני צדדים, והראה לסימן כ"ז [סעיף י']. וכתב במחצית השקל, דמשם מוכח דאין צריך שיהא הדלי"ת נראה משני צדדים ודי אם נראה לצד חוץ, וכן כתב שם במג"א (סקט"ז), וכן כתב הבית יוסף כאן דאין קפידא בזה שיהא נראה בשני צדדים ודי בצד אחד. עכ"ל. נראה מלשונו, דאין קפידא לראות משני צדדים, אבל גם אם נראה משני צדדים גם כן טוב. ועיין במג"א (סימן כ"ז שם) שכתב וז"ל: מכאן משמע שאין עושין דלי"ת אלא מצד אחד, דלא כמו שנוהגין קצת שעושין דלי"ת משני צדדין. ע"ש. משמע דסבירא ליה דיש קפידא שלא לעשות משני צדדין, וכן הבין בדגול מרבבה (שם) כוונת המג"א, אלא שכתב עליו שאינו יודע מה הפסד יש בזה. ע"ש. ועיין בדעת קדושים [סקנ"ט] שהאריך בזה שלא לזוז מן המנהג שלא לעשות [אולי] רק בצד

הערות וציונים

15. המוסגר נוסף מההשמטות שנדפסו בסוף חלק ב'. 16. לא מצאתי בבאר היטב, ואולי צריך לומר: פתחי תשובה, נדפס לעיל אות ה'.

אוצר ההלכה

אחד, רק שלימד זכות על המנהג שעושין שיהא נראה משני צדדין. ע״ש באריכות. (באר יעקב – קרוייזר ס״ק קכ״ז)

י״ז) שם ויעשה קשר כמין דל״ת בשל ראש וכמין יו״ד בשל יד להשלים אותיות שד״י וכו׳. זה לשון הבית יוסף: יעשה קשר קטן כצורת יו״ד להשלים אותיות של שם שדי עם השי״ן שבבתים של ראש והדלי״ת שבקשר, כן פירש רש״י בהקומץ [מנחות לה: בד״ה קשר] אהא דאמרינן קשר של תפלין הלכה למשה מסיני. ואף על פי שהתוספות [בד״ה אלו] והרא״ש [הלכות תפלין סי״ב] והמרדכי [הלכות תפלין יא:] וסמ״ג [עשין כ״ב, קה:] כתבו דנראה דדלי״ת ויו״ד של תפלין לאו אותיות גמורות הן ולא חשיבי מאותיות השם, סתם רבנו כדברי רש״י. עכ״ד. (שלחן גבוה ס״ק קכ״ח)

י״ח) שם ויעשה קשר כמין דל״ת בשל ראש וכמין יו״ד בשל יד להשלים אותיות שד״י וכו׳. כתב בית יוסף (דף נ״ב ע״א שיטה כ״ז), ואף על פי שהתוס׳ [מנחות לה: ד״ה אלו] וכו׳. נ״ב: עיין במעדני מלך דף צ״ג ע״א [מעדני יום טוב הלכות תפלין סימן י״ב אות ק׳]. (שיירי כנסת הגדולה הגב״י סקמ״ז)

י״ט) שם ויעשה קשר כמין דל״ת בשל ראש וכמין יו״ד בשל יד להשלים אותיות שד״י וכו׳. כתב הטור, ויעשנו כמין דלי״ת וכן יעשה בשל יד וכו׳ יעשה קשר קטן בצורת יו״ד. [ע״כ]. כתבו התוס׳ בפרק במה אשה [שבת סב. ד״ה שי״ן], שדוקא השי״ן של תפלין של ראש היא הלכה למשה מסיני, אבל דל״ת ויו״ד לא. והכריחו כן מסוגיית הגמרא דפרק במה מדליקין [שבת כח:], וכן הכריח עוד הר״ן (בפ״ק) [בפרק ג׳] דמגילה [ח.], וכתב שדלי״ת ויו״ד שבתפלין אינן אותיות אלא קשר בעלמא וכולי. ואיני יודע למה הוצרך לכתוב בעל ספר חוות יאיר (בדף קע״ט ע״א) [סימן קצ״ב אות י׳] וז״ל: שי״ן של תפלין וכו׳, זכרם הרמב״ם זלה״ה בספרו [תפלין פ״ג ה״א], וכו׳, וצריך עיון כי בגמרא וכו׳, שגם יו״ד ודלי״ת הם הלכה למשה מסיני. עיין שם בשבת דף כ״ח ע״ב, ומגילה פ״ד [כו: וע״ש בתוד״ה תשמיש]. עכ״ל. ועיין מה שנכתוב בסימן מ״ג[17] יעוין שם. (בני חיי הגה״ט סק״ג)

כ׳) שם ויעשה קשר כמין דל״ת בשל ראש וכמין יו״ד בשל יד להשלים אותיות שד״י וכו׳. כתב הרב בית יוסף מחלוקת של רש״י [מנחות לה: ד״ה קשר] ותוספות [ד״ה אלו], דסבירא ליה [לרש״י] דקשר דלי״ת הוי הלכה למשה מסיני. ע״כ. וקשה, אם כן מאי משני הגמרא (שבת דף כ״ח ע״ב) דנפקא מינה לרצועות, דאכתי קשה דפשיטא, דהרי כתיב [״למען תהיה תורת ה׳ בפיך״ (שמות י״ג, ט׳)] מן המותר בפיך, וכמו שהקשו הגמרא בעורות דכיון דשי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני פשיטא דפסול משום [ד]מן המותר בפיך קרינן ביה, הכא נמי [י]קשה להגמרא גבי רצועות. ובשלמא לדעת התוספות שסוברים דלאו אותיות גמורות הם ולא הלכה למשה מסיני הם אתי שפיר, אך לרש״י קשה[18]. (דברי משה – אות כ״ד)

כ״א) שם ויעשה קשר כמין דל״ת בשל ראש וכמין יו״ד בשל יד. עיין בספר הנחמד צפיחית בדבש לעטרת ראשי מורי ורבי הרב אדוני אבי הראש ז״ל סימן י״ט (דף מ״ד) וסימן ך׳ (דף מ״ו ע״א). ועיין להרב שם חדש ז״ל (ח״א עמוד היראה דף ז׳ ע״ד). (פתח הדביר סקט״ו)

כ״ב) שם וכמין יו״ד בשל יד. אחר שיעשה הקשר בשל יד, חותכין אחר כך גם כן בסוף רצועה אצל הקשר שיהא נראה כצורת יו״ד. עטרת זקנים [סקי״ב] בשם טור.

כתב באליה רבה [סקע״ד], מי שראה אחר חליצת תפלין שהיה ניתר קשר היו״ד, הוריתי לחזור ולהניחן בלא ברכה ולקרות קריאת שמע. וכתב במקדש מעט [ס״ק קצ״ן], דמשום הכי כתב שלא לברך, משום שהביא מקודם פלוגתת רש״י ותוס׳ [שבת סב.], דלהתוס׳ [ד״ה שי״ן] רק השי״ן הלכה למשה מסיני ולא היו״ד, אם כן להתוס׳ כבר יצא ידי חובה, לכן כתב דלא יברך מספק פלוגתא, רק יניח לצאת ידי חובת רש״י [ד״ה התם]. אך צריך עיון, כיון דאחר חליצת התפלין הוא שמצא כן, ולא ידע מקודם שחלץ שניתר הקשר, אם כן חלצן על דעת שלא יניח עוד, אמאי לא יברך. ונראה דהא לא קשיא, כיון שלא נקשר היו״ד אם כן עדיין לא יצא ידי חובת הברכה לרש״י משום הכי לא יברך, עיין סימן קמ״ג [סעיף ד׳] בנמצא ספר תורה פסולה, דאמרינן דעתו עם הברכה על ספר תורה כשרה, וכאן עדיף טפי שרוצה להניח אותן תפלין עצמן, לכן אפילו לאותן דסבירא להו שם דצריך לחזור ולברך, היינו טעמא משום דנוטל ספר תורה אחרת, מה שאין כן כאן דמניח אותן תפלין[19]. ועיין סימן כ״ה [סקכ״ו][20] מה שכתבתי בנמצא שנפסק רצועה. ע״ש. אך צריך עיון, דהא הפסיק בתפלה בין ברכה להנחה דעכשיו. ואפשר דסבירא ליה לאליה רבה, דאף על גב דהדין דבכל פעם שמניח צריך לברך, מכל מקום אם אינו רוצה להניח, היינו כשעושה קשר ורוצה להניח התפלה על הראש לראות אם מונח יפה הקשר, פשיטא דאין צריך לברך, עיין סימן ח׳ בשערי תשובה (סקי״ח), דאם לובש טלית לעלות לתורה אין צריך לברך, אם כן הכא נמי כאן כיון דאין רוצה להניח תפלין רק אם לא יצא. רק כבר כתבתי שם [סקכ״ד] דאליה רבה סבירא ליה בטלית דצריך לברך. וצ״ע. ועיין סימן כ״ז (ס״ק ט״ז)[21] מה שכתבתי בשם הגאון מבוטשאטש, ושם מיירי דלא היה מונח יפה השל ראש, וכתב דעל של יד צריך לחזור ולברך ועל של ראש מספקא ליה. ועיין מה שכתבתי שם.

(באר יעקב – קרוייזר ס״ק קכ״ח)

הערות וציונים

17. נדפס באוצר ההלכה חלק ד׳ סימן מ״ג אות ט״ז. 18. עיין בתוספות מנחות שם שהקשו כן על פירוש רש״י. 19. לכאורה יש לחלק, דשם רוצה להמשיך לקרוא אלא שנמצא הספר פסול. אולם כאן חלץ התפלין על דעת שלא להניחם ואח״כ מצא הפסול. משה חיים שרעבי ס״ט. 20. נדפס באוצר ההלכה חלק ב׳ סימן כ״ה אות תרמ״ו ותרנ״ח. 21. נדפס באוצר ההלכה חלק ב׳ סימן כ״ז אות שס״ג.

אוצר ההלכה

כ"ג) שם וכמין יו"ד בשל יד וכו'. כתב האליה רבה (סוף סקע"ד) במי שראה אחר חליצת תפלין שהיה ניתר קשר היו"ד, הוריתי לחזור להניחן בלא ברכה ולקרות קריאת שמע. יעו"ש. ועיין במקדש מעט (ס"ק קצ"ו) שהניחו בצ"ע, כיון דאחר חליצת התפלין הוא שמצא כן וברגע שחלצו לא ידע מזה, ואם כן חלצם על דעת שלא לחזור ולהניחם, ולמה לא יברך שנית משום היסח הדעת. עיין מג"א סימן כ"ה (סקכ"ב).

(ארחות חיים – ספינקא ס"ק ק"א)

כ"ד) שם וכמין יו"ד בשל יד וכו'. מעשה איש שבא להניח תפלין, ומצא בתפלה של יד של רש"י, שנתפשט העור של יד כמין יו"ד כי הותר הרצועה הקשר שלו, ונשאלתי ממנו אם מעכב בזה? איברא שכתוב לעיל (בסימן ז"ך סעיף ב') יש ליזהר שלא תזוז יו"ד של הקשר מהתפלה. וכתב הרב באר היטב שם (סק"ה), בזוהר סדר פינחס מחמיר מאד בזה והוא בדף רל"ו ע"ב. יע"ש. מיהו כיון שהיה לו בתפלה של יד של רבנו תם היו"ד כתיקונה, כבר הוא נשלם בזה אותיות שדי, ובשעת הדחק כגון זה שאין לו זוג אחר מזומן לו וסופר מוכן שיתקננה, אינו מעכב ודיו לפי שעה. והן לו יהי שאינו מניח אלא זוג אחד, הוה ליה כמי שאין לו אלא תפלה של ראש בלבד, ואף על גב שכתוב לעיל בסימן כ"ו (סעיף ב') אם אינו מניח אלא של ראש לבד מברך עליה על מצות תפלין לבד, כגוונא דא שיכול להניח שתיהן מטעם האמור מברך כדרכו להניח. ולא מלאני לבי לומר שיניח של ראש תחלה ויברך על מצות תפלין ואחר כך שיניח של יד כמו שהוא, או להניח של יד תחלה וכשיניח של ראש יברך על מצות, שלא ליכנס בספק הפסק לדידן דלא מברכינן כי אם ברכה אחת. ועיין מה שכתב הרב שבות יעקב (ח"א במהדורא בתרא בא"ח בשאלה ב'). (יפה ללב ח"ה סק"ב)

כ"ה) שם הגה ונוהגים להעביר עור על הבית של יד וכו'. כתב הרב הלבוש ז"ל: ונוהגין להעביר העור על הבית של יד לרוחב הזרוע ורחבו כרוחב הבית וכו'. [ע"כ]. והנה למעלה בסימן ז"ך (סעיף ח') כתב וז"ל: כתב מורי מוהר"ם איסרליש ז"ל ואין לכרוך הרצועה על התיתורא כדי לחזקה על היד. עכ"ל. וטעמא לא ידענא, ואפשר לי לומר [משום דאין ברצועה קדושה כל כך כמו בתיתורא] וכו'. [ע"כ לשון הרב הלבוש]. וכאן כתב להיפך, ודוחק הוא לומר שאותה סברא היא של רבו, וזוהי סברתו, דאם כן אמאי טרח ושקיל וטרי בדלא כהלכתא כחד מנהון לדעתו. וצ"ע.

(אמר הצעיר המחבר[22] ס"ט: לפק"ד אחרי נשיקת עפר רגלי קדשו, לא זכיתי להבין קושייתו כלל, דעור של הבית דהכא הגם דבסוף הלשון קרי ליה רצועה, מכל מקום אין זו הרצועה הארוכה שאנו מניחין וקושרין בבית לכרוך בה סביב הזרוע, אלא רצועה קטנה מעור רחבה כרוחב הבית, שהיו נוהגין לחברה ולדבקה על הבית של יד, כדי שלא יתקלקל (ונפסד) [ויפסד] עור הבית מחמת הבגדים, וכמו שכתב הרב הלבוש, והם דברי רבנו הטור ז"ל, וכתב שם מרן ז"ל בבית יוסף שאין לפוסלו משום בית החיצון שאינו רואה את האויר. ע"ש. ועיין להרב אליה רבה ז"ל (סקע"ה) שכתב משם הרב מלבושי יום טוב ז"ל [סק"ל], דעכשיו באלו הארצות נתפשט תיקונם כמו בארץ ישראל, בענין שאין קמט על גובה הבית, ולכן אין צריך לחיפוי עור. ע"ש. דמכל זה שמעינן דאין זה ענין לדינא דלעיל (סימן ז"ך), דההוא איירי לכרוך רצועת התפלין על התיתורא, ואהא הוא דכתב הרב הלבוש ז"ל טעמא לא ידענא, ויהיב תרי טעמי לדינא דרביה שהוא מתורת מוהרי"ל ז"ל [הלכות תפלין עמוד תק"צ]. ומה שנדחק ליישב דהא דידיה הא דרביה, עיניך תחזינה דרביה מור"ם ז"ל פסק לשני הדינים, בסימן ז"ך משם מוהרי"ל, ודהכא משם הטור ז"ל, משום דלפי האמת האי לחודיה והאי לחודיה ולא פלגן אהדדי. ודוק). (חיים שנים ישלם)

כ"ו) שם הגה ונוהגים להעביר עור על הבית של יד וכו'. כתב בית יוסף (שיטה נ"ב), והאידנא לא נהגו וכו'. נ"ב: עיין בלחם חמודות [דברי חמודות הלכות תפלין] (אות כ"ב)[23].

(שיירי כנסת הגדולה הגב"י סקמ"ח)

כ"ז) שם הגה ונוהגים להעביר עור על הבית של יד וכו'. ובית יוסף כתב שלא נהגו כן. (גור אריה הלוי סקט"ו)

כ"ח) שם הגה ונוהגים להעביר עור על הבית של יד וכו'. עיין בבית יוסף, שכתב והאידנא לא נהגו להעביר רצועה זו. וכתב בדרכי משה [אות כ"ה] וז"ל: אבל אני לא ראיתי שום תפלין רק עם רצועה זו, ואולי סופרים שבמדינתו לא נהגו כן. עכ"ל. ואני חקרתי אחר זה ולא ראיתי במדינתנו שום תפלין שיהא עם רצועה זו על הבית של יד, ותמהתי שלא הזכירו מזה האחרונים, המג"א והט"ז. ואחר זה ראיתי בספר אליה רבה (ס"ק ע"ה) שכתב וז"ל: ונוהגין להעביר וכו', ועכשיו באלו הארצות נתפשטו תיקונן כמו בארץ ישראל שעושין אותה בענין שאין קמט על גובה הבית, לכן אין צריך לחיפוי עור, כן כתב מלבושי יום טוב [סק"ל], ועיין בלחם חמודות דף צ"א [דברי חמודות הלכות תפלין סימן ז' אות כ"ב] יותר מזה. עכ"ל. והלחם חמודות (דף צ"א ע"ב) אחר שהביא דברי הבית יוסף כתב וז"ל: ולי נראה טעם אחר וכו', והוא זה שאני אומר, דכשעושין הבית של תפלין של יד בהכרח נעשו קמטים והוא אינו נוי, וכתיב "זה אלי ואנוהו" התנאה לפניו וכו', לכך נהגו להעביר רצועה זו לחפות ולכסות הקמטים. אבל בארץ ישראל מקומו של הרב בית יוסף ז"ל עושין הבית של תפלין של יד בענין שאין בו קמטים, ולפיכך אין מעבירין עליו רצועה זו, ואף באלו הארצות נתפשט גם כן הדרך

---

22. הוא הרב פתח הדביר, שהדפיס לראשונה את חדושי מהר"ש ויטאל ("חיים שנים ישלם") מכתיבת יד, בספרו חלק ב' ואילך.

23. הביאו הרב שמן המאור, נדפס לקמן אות כ"ח.

אוצר ההלכה

הזה שעושין בארץ ישראל בענין תפלין של יד, ואין מעבירין עליו רצועה זו כשעושין אותם כן. עכ״ל הלחם חמודות.

והעתקתי דבריו כדי שתראה מזה יסוד המנהג שבמדינתנו. (שמן המאור)

כ״ט) שם הגה ונוהגים להעביר עור על הבית של יד לרוחב הזרוע וכו׳. נ״ב: לחזק הבית שלא יתקלקל מחמת הבגדים. (ספר פלאים)

ל׳) שם הגה ונוהגים להעביר עור על הבית של יד לרוחב הזרוע וכו׳. וכתב הטור, ונוהגין כן לפי שתפלין של יד הן גבוהין וקצרין, ומשימים אותם תחת הבגדים, ומתנדנדין תחת הבגדים ומתקלקלים, לכך נהגו להעביר רצועה עליהן לחזקן. וכתב הבית יוסף, והאידנא לא נהגו להעביר רצועה זו. עכ״ל. ועיין לעיל סימן כ״ז בט״ז (סק״ט) ובמג״א (שם סקי״ד), ויש לחלק.

ועיין בלחם חמודות דף צ״א ע״ב [הלכות תפלין אות כ״ב]. (שו״ת תשובה מאהבה – ח״ב סימן רכ״א)

ל״א) שם הגה ולא יעשה הקשרים אלא לאחר שעשה השי״ן בתפלין וכו׳. כתב הטור (דף ל״א ע״ב שיטה ה׳) ויעשה קשר וכו׳. נ״ב: לא יעשה הקשרים אלא לאחר שיעשה השי״ן בתפלין. ואחר כך יעשה הדל״ת ואחר כך יעשה היו״ד, כסדר אותיות ה׳ שם. ספר המפה. (שיירי כנסת הגדולה הגה״ט סקט״ו)

ל״ב) שם הגה ולא יעשה הקשרים אלא לאחר שעשה השי״ן בתפלין, ואחר כך יעשה הדל״ת, ואחר כך היו״ד וכו׳. זה מבואר בספר דרכי משה לקמן בסימן ל״ד [אות א׳] בשם ספר ברוך שאמר [עמוד קפ״ו ד״ה ויכתוב] שכתב כן, דקשר של ראש יעשה קודם לשל יד כסדר אותיות שד״י, שהשי״ן היא נעשית ראשונה ואחר כך הדלי״ת ואחר כך היו״ד. ע״ש. ועיין מה שכתבתי לעיל (באות גימ״ל)[24]. (יפה ללב ח״א סק״כ)

ל״ג) שם בהגה כסדר אותיות השם. כתב במקדש מעט (ס״ק קצ״ט) וז״ל: מכאן קצת סמך שטוב לכתוב אותיות השם בסת״מ כסדרן, ולא דוקא הוי״ה, אלא גם שאר שמות שאינן נמחקין כמשמע כאן, מיהו דיעבד או לצורך אין לחוש כדכתבתי ביו״ד סימן רע״ו [סקמ״א], ומכל שכן שאין להביא על ידי זה כתבי קודש לגניזה. (ארחות חיים – ספינקא ס״ק ק״ב)

ל״ד) שם ויעשה קשר כמין דל״ת בשל ראש וכמין יו״ד בשל יד וכו׳. הנה בחולין (דף ט׳ ע״א) בתוס׳ ד״ה ואידך, מביאין שם שיטת רבנו אליהו דצריך לקשור התפלין בכל יום כשמניחן, ומביאין שרבנו תם חולק על זה, וראיה מהא דאמרינן בעירובין (דף צ״ז ע״א), דאמרינן שם, דהמוצא תפלין בשבת ישנות מכניסן זוג זוג, וחדשות לא יכניס, ומפרש בגמרא דחדשות קרי שאינן מקושרות, ואם היה עשוי לקשור ולהתיר בכל יום, אם כן לא הוי קשר של קיימא. וכתב ההגהות מרדכי בחולין שם [י.] וזה לשונו: מיהו נראה לי דראיית רבנו תם אינה ראיה, דאף על גב דלאו קשר הוא, אסור לקשרו בשבת דרחמנא קרייה קשר. וכן מצינו בסוכה פרק שני (דף כ״א ע״ב) אמר רבי יהודה כל אהל וכו׳, רחמנא קרייה אהל וכו׳. עכ״ל ההגהות מרדכי ז״ל.

והנה יש לחקור בדין הקשר בשבת, דאנן מצריכינן שיהיה של קיימא ואז יהיה חייב אבל בלא לקיימא לא יתחייב הקושר [עיין ש״ע סימן שי״ז ס״א], אם הטעם דבאינו לקיימא לא הוי קשר כלל ולא נקרא בשם מלאכה, או דבאמת הוי קשר אף בלי לקיימא ונקראת שפיר מלאכה, אמנם לא נקראת מלאכת מחשבת, ומשום הכי פטור עליה בשבת, מפני דבשבת בעינן מלאכת מחשבת דווקא לחייב עליה. והנפקא מינה הוא בשאר דיני תורה דבעינן בהו קשר, כגון בתפלין ובציצית ואין מצריכין בהו מלאכת מחשבת, אם קשרם שלא לקיימא יהיה תלוי בזה, דאם נאמר דמה שפטור עליו בשבת הוא משום החסרון במחשבת, אם כן גבי תפלין וציצית דלא נצרך בהן מחשבה (דהא הדין דמחשבת הוא רק במלאכות שבת) יהיה הקשר הלז כשר בהן, אבל אם נאמר דבלא לקיימא פטורו הוא בשבת מפני שלא נקרא בשם קשר כלל, אם כן גם בציצית ותפלין לא יתכשר בהם קשר כזה, דהא לא קיים בהם מצות קשירה.

והנה מהגהות מרדכי הנ״ל, יש להוכיח דטעם הפטור דקשר שאינו של קיימא בשבת הוא מפני דלא חשיב קשר כלל (רק בתפלין לשיטת רבנו אליהו דרחמנא קרייה קשר), דאי לא תימא הכי אלא דבאמת חשיב קשר אף בלא לקיימא, ומה שפטור עליו בשבת הוא מפני שאינו מלאכת מחשבת, אם כן מאי האי דקאמר דלכן חייב אם קשר התפלין בקשר שאינו לקיימא בשבת, (מחויב עליה) משום דבתפלין קרייה רחמנא קשר, מה ענין זה לזה לומר דכיון דרחמנא קרייה קשר לגבי תפלין יתחייב עליו גם בשבת אם קשרן בקשר שאינו של קיימא, מה שייכות זה לזה, דבשלמא אם נאמר דאינו של קיימא לא נקרא קשר כלל, יתכן אז לומר דגבי תפלין כיון שקראו קשר לגבי מצות תפלין, הוא הדין יקרא קשר גם לענין אם קשרן בשבת, דלא יתכן דלגבי זה יקרא קשר ולגבי זה לא יקרא קשר, אבל אם נאמר דבכל ענין נקרא קשר, רק דפטור מפני שאינו מחשבת, בזה לא יוכיח דתפלין אדשבת, דהא בתפלין לא בעינן מחשבת שנוכיח מזה דגבי תפלין מיקרי קשר כהאי מחשבת, ושיסתובב ממילא גם לענין חיובא דשבת.

והנה ראיתי בספר אבני נזר להגאון הקדוש מסוכטשוב זצוקללה״ה [חאו״ח סימן קפ״ג], שהוכיח כן מההגהות מרדכי, ועל פי הוכחה זו נפקא ליה להאבני נזר הלכה פסוקה, דלדידן דלא קיימא לן כרבנו אליהו (דמצריך לקשור התפלין בכל יום), אין יוצאין בתפלין שקשרן שלא לקיימא כמו דפטור עליהן

הערות וציונים

24. נדפס לעיל סעיף א׳ אות מ״ד.

אוצר ההלכה

בשבת, משום דלא חשיב ולא נקרא קשר אלא בשל קיימא, דלדידן לא שייך לומר דרחמנא קרייה קשר, דזה לא שייך רק לרבנו אליהו, דעל כרחך מדצריך לקשור בכל יום ובכל זאת קרייה רחמנא קשר וזהו מצותו, אבל לדידן דאין המצוה לקשור בכל יום, וסתם קשרי תפלין של קיימא הם, אם כן מנא לן לומר דרחמנא קרייה קשר. והוסיף עוד לומר בזה הלשון: ואם כן הני דנסבי תפלין של אחרים ומשנין הקשר לפי מדת ראשם, לאו שפיר עבדי, דהבעלים ישנו אחר כך הקשר לפי מדת ראשם, נמצא ראשון לא הוי של קיימא ולא יצא ידי חובתו. עכ"ל הגאון אבני נזר ז"ל.

והנה היה אפשר לדחות ולומר אחרת בהגהות מרדכי, דבאמת סבירא ליה להגהות מרדכי דקשר שאינו של קיימא מקרי שפיר קשר, ומה דפטור עליה בשבת הוא מפני שאינו מלאכת מחשבת, ומכל מקום שייך שפיר למימר דבאם קשר תפלין בשבת אפילו שלא לקיימא יתחייב עליה. והוא, או מטעם מגו, דאמרינן מגו דחשבינן קשר זה לצאת בו אמצוה דתפלין חשיב נמי להתחייב עליה בשבת[25], כדמצינו כמה פעמים בש"ס, כמו גבי מגו דהוי דופן לענין שבת הוי דופן לענין סוכה וכן להיפך, בסוכה (דף ז' ע"א, ומבואר שם בר"ן ז"ל [ג. ד"ה גרסינן] דמהני המגו גם לענין דאורייתא), וכמו כן בשבת (דף צ"א ע"א) לענין זרק כזית תרומה לבית טמא, דאמרינן שם סברא זו, מדמצטרף לענין טומאה מיחייב גם לענין הוצאת שבת כאילו זרק גרוגרת. ע"ש. (ועיין ברמב"ם [הלכות שבת פי"ח הכ"ז] ומאירי ז"ל [שבת צא.] לענין פסק ההלכה שם). (ועיין בקצות החושן סימן שנ"א [סק"א], ומה שכתב בשם המגיני שלמה [כתובות לא. סוף ד"ה דאי בעי]). או נימא דהמצוה מחשיבו להחשב קיימא, דוגמת מה שמצינו בסוכה (דף ל"א ע"א) דאיכא תקנת מריש בסוכה, דהמצוה משוי לה כל שבעה לבנין קבע, עיין רש"י ז"ל שם, וכן הוא בחשן משפט סימן ש"ס [סעיף א], ועיין בסמ"ע שם [סק"ד]. ו]הגם דתקנת מריש דרבנן הוא, אמנם אחרי כי מצינו סברא זו בדרבנן נוכל לומר כן גם בדאורייתא. ועיין בהגהות רבי עקיבא איגר זצ"ל בסימן תרל"ט [סעיף ב'] מה שכתב בשם האליה רבה [סקי"א], ומצאתי גם במנחת חנוך מצוה י' דף י"ט ע"ב [אות ה'] במצה וסוכה שהמצוה עושה קבע, ואם כן נוכל לומר שפיר בהגהות מרדכי שכיון גם כן לזה, או מטעם מגו, או מטעם דמצות תפלין מחשיבו להקשר להחשב קיימא.

וחכם אחד העיר על זה שאמרנו דמצוה מחשיבה, אם כן איך למד רבי שמעון (שבת קו.) דמקלקל בחבורה חייב ממילה שהוצרכה התורה להתירה, נימא דבאמת מקלקל בחבורה פטור, ומילה שאני, משום דמצוה היא והמצוה מחשיבה.

והנה באמת אינן דומין המושגים זה לזה, דמה שכתבנו שהמצוה מחשיבה, זה לעשות אינו קבע לקבע, מפני חשיבות המצוה, מה שאין כן לעשות קלקול לתיקון זה לא אמרנו, ואף אם נאמר דעל כל פנים כמו דמהני המצוה לעשות מעראי קבע, כמו כן תהני לעשות מקלקול תיקון, מכל מקום לא תקשי עלן, דהוכחה זו היא רק מרבי שמעון, ולרבי שמעון אפשר דלא יסבור כן, כמו שאינו סובר סברת רבי יהודה דמתקן גברא הוא, והרמב"ם [הלכות שבת פ"א הי"ז] באמת פסק דמקלקל בחבורה פטור, ואם כן לפי ההלכה נוכל לומר שפיר הסברא הנ"ל.

ועוד יש לומר, דגם רבי שמעון יסבור הסברא דהמצוה מחשיבה, ומה דאינה מועילה לגבי מילה לאשווי מתקן, שאני מילה דעיקר מצות מילה הוא חתיכת הערלה והפריעה ולא הדם, דאפילו לא היה יוצא דם לא היתה נפסדת מצות מילה על ידי זה, אלא דהוא פסיק רישא לגבי יציאת הדם, ועיקר חיובא דחובל הוא רק ביציאת הדם, ולזה סובר רבי שמעון דלא מהני המצוה דמילה שהיא חתיכת הערלה לגבי החבלה דהיא הוצאת הדם שהיא אינה המצוה דמילה, מה שאין כן בקשר דתפלין דהמצוה היא הקשירה והמלאכה היא הקשירה, על זה שפיר אמרינן דהמצוה מחשיבה את המלאכה למחשבת. (והנה במה שכתבנו דהוצאת הדם אינה המצוה (דף קל"ד ע"א) ד"ה לכרכי הים, אמנם מפני שיש להאריך בזה והוא ענין צדדי אניחנו לסוף פסקא דא[26]).

והנה בסברא זו (דמגו או דמצוה מחשיב), אמרינן מכבר לתרץ הערת הגאון רבי עקיבא איגר ז"ל על המג"א (בסימן י"ד סק"ד), שכתב שם המג"א על דברי המחבר (סעיף ב') שכתב שם: הטיל ישראל ציצית בבגד בלא כוונה, אם אין ציציות אחרים להכשירו יש לסמוך על הרמב"ם שמכשיר, אבל לא יברך עליו. וכתב שם המג"א, וז"ל: ואם תאמר, יתירם מהבגד ויחזור ויתנם בבגד בכוונה, וצריך לומר, דמיירי בשבת וכו'. וכתב הגאון רבי עקיבא איגר ז"ל וזה לשונו: ועיין בסימן שי"ז [סעיף א'], דיכול להתירו ביומו אינו קשר של קיימא, ויכול לקשור להתירו בלילה. [ע"כ]. ואמרנו בזה להוכיח מגמרא דשבת (דף קל"א ע"א), דליתא לעצה זו. דאמר שם, ושוין שאם צייץ טליתו בשבת שהוא חייב, אפילו רבי אליעזר שסובר דמכשירי מצוה דוחין את השבת, מכל מקום בציצית מודה דאין דוחין, וחייב מטעם הואיל ובידו להפקירן. ע"כ. ואי איתא לעצה הלזו שכתב הגרע"א ז"ל, עדיפא הוה ליה להש"ס למימר, מפני שיכול לצייץ בדרך ההיתר, דהיינו על מנת להתירו בלילה, וכיון שהיה לו עצה לעשות בדרך היתר ועשה בדרך איסור על מנת להתקיים, לכן חייב עליה. (ועדיפותא היא, דהא להפקיר צריך בפני שלשה בני אדם, וגם יחוש שמא יזכה בו אחר, וגם להפקיר בשבת אין היתרו כל כך בהיר אפילו להנצל מאיסור, כדמשמע מחדושי הרמב"ן ז"ל [פסחים ריש פ"א ד"ה ועוד קשה] ומאחרונים שהביאם הגאון רבי עקיבא איגר ז"ל לעיל (סימן י"ג). ע"ש. (וגם מה שהוכיח שם [בסימן י"ג] הגאון רבי עקיבא איגר ז"ל מדברי המג"א [סוף סקי"ג] שהוא היתר גמור,

הערות וציונים

25. וכן פירש בדברי הגהות מרדכי הגאון ישועות יעקב בסימן כ"ה (סק"ז, נדפס באוצר ההלכה חלק ב' סימן כ"ה אות שפ"ח).

26. ראה בסוף החידוש ד"ה והנה לעיל על דברינו.

אוצר ההלכה

אפשר לומר דמוכח רק שהוא קיל ממתנה שיש שם נותן ומקבל תיכף, וגם אולי תלוי בזה אם הפקר נקרא דעת אחרת מקנה אותו). ועיין תוס׳ שבת (דף י״ח ע״ב) ד״ה דמפקרא, ובתוס׳ בבא מציעא (דף ל׳ ע״ב) ד״ה אפקרה). אלא על כרחך דליתא להא, דאפילו אם יקשור על מנת להתירו בלילה גם כן מיחשב לקשר של קיימא, וחייב עליה. וטעמא דמילתא, או משום מגו דחשיב קשר לגבי ציצית לצאת בו חשיב נמי קשר לגבי שבת גם כן להתחייב עלה כאילו הוה לקיימא, או משום דהמצוה מחשיבו. ועיין במנחת חינוך (במוסך השבת [אות ל״ד] דף נ״א ע״א ד״ה הכותב).

והנה, על זה שכתבנו שאם יש דרך לעשות המלאכה באופן ההיתר גם לרבי אליעזר אינו דוחה שבת, העיר בזה הרב הנזכר מהש״ס (שם דף ק״ל ע״א וע״ב), דאמר שם, פעם אחת שכחו ולא הביאו איזמל מערב שבת, והביאוהו בשבת דרך גגין וחצרות שלא ברצון רבי אליעזר (ועיין שם ברש״י ז״ל). חזינן מזה, דגם אם יכול לעשות באופן היתר מכל מקום מותר לעשות באופן האסור, דכיון דהדין הוא דדחי שבת. ומשום זה הוכרח הש״ס לומר הטעם מפני שיכול להפקירן שלא יתחייב כלל בציצית, ולכן חייב אם ציית. והנה באמת התוס׳ בעצמם מקשים שם [ד״ה שלא], מדוע נתיר לעשות על דרך האסור כיון שאפשר בדרך המותר. אבל צריכין אנו לומר כמו שכתבו התוס׳ לעיל (ע״א בד״ה רבי אליעזר), דמיירי שיש איחור זמן בזה. וכן מצאתי בספר תוספות אהרן [דף י״ד ע״ב], שמתרץ קושיית התוס׳ כאן על פי דברי התוס׳ דלעיל כמו שכתבנו.

חזר ואמר הרב הנזכר, הלא גם כאן יש טעם להתיר לו קשר של קיימא, דאם נאמר שיתיר בלילה, אם כן יהיה בעת ההתרה בלי ציצית, ולמאן דאמר כלי קופסא חייב בציצית [מנחות מא.], מבטל המצוה באותה שעה שיתיר, ועיין ברש״י ז״ל (דף קל״א ע״ב) ד״ה כל שעתא זמניה הוא. על זה אמרתי, דאי משום הא, יפקירנו בלילה טרם שיתיר עד גמר ההתרה, ולא יפקירנו בשבת מה שאינו כדאי לדברי הרמב״ן ז״ל שהזכרנו לעיל, וגם החשש שיזכה בו אחר ברגע קטון אינו כמו בכל היום.

אמנם ראיה זו אפשר לדחות, דאין הכי נמי דאיתא לעצה הלזו, ומה דנקט הש״ס הטעם דהפקר, הוא משום מזוזה הנזכר שם, דאין שם טעם אחר כי אם טעם דבידו להפקירן, לכן נקט מילתא דשווי בתרוייהו ומספיק כלפי דאורייתא (הגם דמדרבנן אינו כדאי לפי מה שהזכרנו בשם הרמב״ן ז״ל ועוד שהביאן רבי עקיבא איגר ז״ל). אבל על כל פנים הבאנו מש״ס ופוסקים דאמרינן הני טעמא דמגו ודמצוה, ואם כן לכאורה אזדא לה ההוכחה שהוכיח האבני נזר מההגהות מרדכי, דנוכל לומר דבאמת נחשב ונקרא קשר אף בשלא לקיימא, רק הפטור הוא משום דבעינן מלאכת מחשבת, אמנם בקשר תפלין בשבת חשוב למחשבת לחייב עליה, או משום מגו, או משום מצוה.

אמנם כי נעיין בהגהות מרדכי נראה דאי אפשר לפרש כוונתו כן, דהא מביא שם סעד לדבריו מהא דסוכה (דף כ״א ע״ב), דשם אמר רבי יהודה כל אהל שאינו עשוי בידי אדם אינו אהל, ופריך מהא דאמר גבי תינוקות העוסקים בפרה, מביאין שוורים שכרסן רחבה שחוצצין מפני קבר התהום, אלמא אהל הוא, ומשני, אף על גב דלאו אהל הוא רחמנא קרייה אהל, דכתיב ״עור ובשר תלבישני״ [איוב י׳, י״א]. עכ״ל הגהות מרדכי. (ועיין שם ברש״י ז״ל). והנה הלא שם לא שייך לא טעמא דמגו ולא טעמא דמצוה, דהא קרא דאיוב מדבר על סדר יצירת האדם, וממנו למדו דנקרא בעל חי אהל הגם שלא נעשה בידי אדם, ואשר מזה הביא הגהות מרדכי סעד לדבריו לענין קשר של תפלין דרחמנא קרייה קשר הגם דבעלמא לאו שמיה קשר, ואם כן צדקו דברי הגאון האבני נזר בדינו הנזכר.

אמנם בעצם חידוש הדין דהאבני נזר, היה אפשר לומר דאין קפידא בזה במה שהבעלים ישנו אחר כך את הקשר, דזה אינו מהוי את הקשר לאינו של קיימא, דיש לומר, דאימתי הוי אינו של קיימא בשקושרו להתירו באותו יום, זהו דוקא כשבדעתו בחיוב להתירו, אבל אם אינו חושש הוא להתירו ביומו, ומצדו לא איכפת ליה שישאר קשור כמו שהוא, ובאם היה נשאר אצלו עוד זמן מה היה ניחא לו יותר שישאר קשור כמו שהוא עכשיו, רק ברור לו דהמשאיל כשיקבל בחזרה התפלין יתירם הוא, משום זה לא נקרא קשר שאינו של קיימא לגבי הקושר. וכן נהיר לי לשון רש״י ז״ל סוכה (דף ל״ג ע״ב) גבי הותר אגדו של לולב ביום טוב דאסור לקשור, כתב רש״י ז״ל הטעם, משום דזה הוי קשר של קיימא שאינו חושש להתירו עולמית. עכ״ל. חזינן מלשון זה, דהעיקר הוא, דאם אינו חושש להתירו עולמית הגם שלא נצרך לו עולמית, רק שאין מקפיד בעת הקשירה להתירו בדוקא, ואינו חושש אם לא יתירנו, הוא בכלל קשר של קיימא. הגם שאינו דומה ממש לנידון דידן, דהא בנדון דידן יודע בודאי שהמשאיל ישנה אחר כך, דהא רואה שהקשר שהניחו הבעלים בו היה משונה מאשר הוא קושר, ואם כן ההכרח הוא לשנות הקשר לצורך הנחתו של המשאיל, בכל זאת לשונו של רש״י ז״ל שכתב שאינו חושש להתירו, מורגש כמו שכתבנו, דאם לא כן הוה ליה למימר דאין בדעתו להתירו, או בדעתו שלא להתירו, וכיון דנקיט בלשונו שאינו חושש, משתמע דהעיקר הוא דלא אכפת ליה אם ישאר הקשר כמו שהוא, ואם כן בדין הנזכר כיון דלא אכפת ליה להשואל אם לא ישנו הבעלים את קשרו, הוה ליה שפיר קשר של קיימא. ואינו דומה לדינא דהגהות מרדכי שם, דמיירי באדם בשלו, דאם יהיה הדין כרבנו אליהו שצריך להתירו בכל יום זה בודאי הוי שלא לקיימא, מה שאין כן בשואל וכנזכר[27]. (עיין מגיד משנה פרק י׳ מהלכות שבת הלכה ג׳ מה שמביא ההשגות לא יניח, אבל בדלי יניח).

הערות וציונים

27. לכאורה קשה לומר שלא איכפת לשואל שהקשר ישאר כמו שהוא, שהרי הוא צריך להשיב לבעלים את החפץ כפי שהוא קבלו ולא להטריח את הבעלים אחרי שעשו עמו טובה, ואם כן יתכן שאף הוא בעצמו יתיר הקשר ויקשרנו כמדת בעל הבית. ולכאורה נידון זה יהיה תלוי בדעת בני האדם. **משה חיים שרעבי ס״ט.**

אוצר ההלכה

ואל תשיבני מקשר של כובס ששנינו (בסימן שי״ז ס״ג) שמותר להתיר, שאינו של קיימא, מפני שאינו עתיד להתקיים רק עד שיקחנו הבעל הבית לביתו (עיין משנה ברורה שם [סקכ״א] בשם הלבוש), הלא לפי דברינו כיון דלא אכפת ליה להקושר אם ישאר כך הוי לקיימא, אף דבודאי יתירנו הבעל הבית, אם כן הא גם להכובס לא אכפת ליה אם לא יתירו הבעל הבית והוי לקיימא, ואם כן למה התירו להתירו. אבל באמת כובס שאני, משום דהוא עביד לצורך בעל הבית ולא לצורכו כלל, ואדעתיה דבעל הבית עביד, והוי כמו שקושרו בעל הבית, ובעל הבית ודאי דעתו ורצונו להתירו כדי ללובשו והוי שלא לקיימא. (עיין ביאור הלכה סימן ש״ב סעיף א׳ בד״ה והוא שמקפיד).

והנה על הצעה זו העיר חכם אחד משבת (דף קי״ב ע״א), בדין סנדל דנפקי ביה בי תרי, וביותר מלשון הרי״ף ז״ל [מא:], שכתב, דזמנין דנפיק ביה האי ומרווח ליה, וזמנין נפיק ביה האי ומעיק ליה, והאי לאו קשר של קיימא ולפיכך מותר לכתחלה. ואם כדברינו אם כן אמאי מותר, הא להקושר לא אכפת ליה אם ישאר כך, ואולי אדרבה דניחא ליה שישאר כן דהא צריך עוד פעם לנועלו וירויח הטורח, ומזה נראה דלא כמו שאמרנו. והשבתי על זה, דהתם הלא מיירי בקשר שגם אם אינו בבי תרי גם כן יפטור, דאינו חייב רק בדטייעי דקטרי אושכפי, אבל בדחומרתא דקטרי אינהו פטור אבל אסור, והוא מפני שלפעמים מתקיים שבת או חדש (עיין רש״י ז״ל שם ד״ה בדחומרתא), רק כיון שהוא בבי תרי מותר אפילו לכתחלה, מפני שבכל יום קושרו ומתירו ומוכרח לזה, ולכן מותר אף לכתחלה (ועיין ברש״י ז״ל שם ד״ה אי הכי, דלכאורה סתירה היא לדברינו, אמנם יש לומר דתיבות ומעיקרא סבר, קאי גם על וקטרא דאושכפי הוה, או נאמר בכוונת דבריו שהיה הקשר חזק כדאושכפי, ועיין בסוף הפסקא אות ב׳[28]), ואנחנו לא דברנו רק בקשר שאם חברו לא יתירנו יתחייב עליו, ובזה אמרנו שמה שחבירו יתירנו לא אכפת לן כיון דבלא זה הוי קיימא, ואין שייך לומר דיגזרו לאסור גם בקשר דרבנן בבי תרי כיון שהוא בעצמו אינו מתירו, דבאמת מילתא דלא שכיחא היא שישתמשו תרי בזוג אחד של סנדלים.

אמנם לא שרירא כל כך האי חילוקא בין אם חושש להתירו, ובין אם אינו חושש להתירו (אף שבידוע לו בודאי שיתירוהו) לקרותו קשר של קיימא, ואין די בזה להסיר תלונת האבני נזר על השואלין תפלין ומשנין הקשר לפי שעה. לזאת באנו לדון מטעם אחר להצדיק את השואלין שמשנין הקשר. והוא, דהנה אנו רואים דתנאי של קיימא במלאכת שבת לא נאמר [אלא] רק במלאכת קושר ובמלאכת בונה (עיין ירושלמי פרק כלל גדול [פ״ז ה״ב], ובתחלת פרק הבונה [פי״ב ה״א]), שהגם דהמלאכה מצד עצמה היא ראויה להתקיים, מכל מקום אם דעתו של הקושר או הבונה היתה להתיר ולסתור (בתוך זמן הקצוב לזה) פטור עליה, מה שאין כן בשאר המלאכות כיון שהמלאכה מצד עצמה היא ראויה להתקיים, אף שבדעתו היה לקלקלה בזמן הזמנים, מכל מקום אינו נפטר בכך. ונראה לי בטעמא דמילתא דא, משום דשתי המלאכות המטרה שלהן והמכוון שבהם לחבר דברים חלקיים ונפרדים ולעשותן גוף אחד, וכלשון הרמב״ם ז״ל (הלכות שבת פ״ז ה״ו) גבי מגבן שחיובו משום בונה. שכתב וזה לשונו: שכל המקבץ חלק אל חלק ודבק הכל עד שיעשו גוף אחד הרי זה דומה לבנין. ע״כ. וכך אנו אומרים במלאכת קושר גם כן. ואם כן, כיון שכל עיקר מטרת ותכלית מלאכות האלו הוא כדי לאחד דברים חלקיים ולחברם עד שיעשו גוף אחד, מובן בזה, דאם לא יעשה קיום חבורם ואחודם לזמן הקצוב למלאכה זו, לא הוי מלאכת מחשבת, דאין חשיבות בעשייתן. וכן נאמר גם בתפירה לדעת המתירין בתפירה שאינה של קיימא לפותחה בסימן שי״ז (סעיף ג׳ בהגה״ה), וחזר דינא דתפירה להיות כדינא דקשירה, מטעמא דאמרן גבי קשירה, כיון שהמלאכה היא לאחד דברים נפרדים צריכין להיות לקיימא, וככה מלאכת התפירה גם כן. ודעת האוסרין, יש לומר דסברי דתפירה כיון שהיא כעין מלאכת כל עשיית הבגד ואריגתו, אם כן נעשית על ידי התפירה כמו עצם הבגד בעצמו, ונחשבת הקריעה במקום התפר כמו בבגד עצמו (עיין בפרי מגדים בסימן שי״ז (סקי״א) באשל אברהם). ואינו דומה ממש לבנין שהוא להקים בנין מקבוץ חלקים על ידי דבוקם יחד[29].

ולפי זה נאמר, דאימתי אנו מצריכין בקושר שיהיה דוקא לקיימא כדי שיתחייב עליה, רק אם מטרת הקשר הוא לחבר דברים לעשותן לאחד[30], ואילו היה אפשר שיעשו לכתחלה בחבור אחד היה ניחא ליה יותר, אם כן מטרת קשר כזה הוא רק לחבר כמו שתופרין בגד, ובזה עיקר המכוון שיתחברו יחד, והקשירה היא רק סבה להחיבור ולא למטרת ולתכלית הקשר עצמו שיהיה שם קשר, ובזה האמת הוא שאם תחסר בה כוונת הקיום תהיה מגרעת בחשיבות המלאכה. מה שאין כן בקשירת התפלין שהמטרה היא הקשר בעצמו, ועיקר מצותה היא שיהיה קשר, ולא הוה הקשירה רק סבה לחבר הרצועות יחד, דאף אם היה אפשר ליקח עור ולקדור בו חלל כדי לשום אותו על הראש, ואפילו שהיה יכול לחתוך בו צורת דל״ת וגם שיהיו הרצועות תלויות כדין, מכל מקום לא הוה מהני בהו, ולא יתכשרו ולא יצאו בהן ידי חובתן בהנחת תפלין כאלו, וטעם הדבר הוא, דבתפלין הקשר בעצמו הוא עיקר בהן, ולא דהחיבור הוא העיקר והקשר הוא רק הסיבה לחיבור כמו בכל הקשרים. אם כן גם אם יעדר בו התנאי דקיימא,

הערות וציונים

28. עיין לקמן ד״ה והנה ראיתי בבאור הלכה (ותיבות ׳אות ב׳ כנראה הם טעות סופר).

29. גם אריגה עצמה נעשית מקבוץ חוטים על ידי הדוקם יחד (ועיין רמב״ם הלכות שבת פ״י ה״ח, בדין פותל שחייב משום קושר, והוא דומה ממש למעשה האריגה), ואם כן מה הועיל בזה לחלק בין תפירה לבנין. ועוד שהמדבק ניירות או עורות גם חייב משום תופר (רמב״ם שם הלכה י״א) ואין בזה שום דמיון לאריגה. נמצאת למד שאין בין תפירה ובנין אלא שזה ברך וזה בקשה. **משה חיים שרעבי ס״ט.**

30. עיין באו״ח סימן שי״ז סוף סעיף א׳ בהגהה, דגם קשר בחוט אחד (שאינו מחבר שני דברים) חשוב קשר, ובזה לא דמי לבנין כלל. **משה חיים שרעבי ס״ט.**

אוצר ההלכה

לא יגרע בזה שם הקשר המחויב, ומקיים שפיר בקשר שכזה מצות תפלין בשלימות, ולפי זה כיון דבקשר של תפלין אין אנחנו צריכין תנאי דקיימא לחשיבותו, אם כן אם יקשור תפלין בשבת גם בקשר שאינו של קיימא יתחייב עליו גם בלא טעמא דמגו, דהיא בעצמה מלאכת מחשבת[31].

אמנם לפי זה יקשה אחר שבררנו דבקשר של תפלין מתחייב בשבת גם באינו לקיימא, אם כן מה מקשו התוס׳ לרבנו אליהו מגמרא דעירובין [צז.] דאסור לקשור, (ד)הא לרבנו אליהו לא הוי קשר של קיימא, ולפי דברינו הלא בקשר של תפלין אינו צריך לקיימא בין לענין לצאת בו [ידי] מצות תפלין, ובין להתחייב עליו בשבת. וגם ההגהות מרדכי למה צריך לתרוצי משום דרחמנא קריה קשר, דמשמע רק משום דרחמנא קרייה קשר, ולפי דברינו אין צריך לזה.

אמנם לענ״ד אחרת היא קושיית התוס׳ ולא כמובן הפשוט, דהנה לכאורה יש לדקדק בלשון התוס׳ שכתבו בזו הלשון: ואם היה עשוי לקשור להתיר בכל יום, אם כן לא הוי קשר של קיימא. ולכאורה למה להו להאריך ולומר לקשור ולהתיר, הלא היה די להם לומר ואם היה עשוי להתיר ביומו, ומה להם להזכיר לקשור ולהתיר בכל יום[32]. לכן אני חושב דכוונת התוס׳ להקשות על פי המבואר בט״ז ומג״א סימן שי״ג (בט״ז סק״ז ובמג״א סקי״ב), דכיסוי הכלים שעיקר תשמישן הוא על ידי פירוק הכיסוי כשצריך לקח ממנו, או לתת לתוכו ולהדקו אחר כך, אפילו אם תוקע בחוזק (השרוייף) לא מיקרי גמר מלאכה, כיון שדרך תשמישו הוא על ידי פיתוח וסגירה ואינם עשויים לקיום. עיין שם ובמשנה ברורה [סקמ״ה]. (ועיין מגן אברהם [שם] סק״ח ובמחצית השקל). ויתבארו דברי התוס׳ על פי הנזכר, דכיון דלרבנו אליהו עשוי לקשור ולהתיר בכל יום, נמצא דכל עיקר תשמישן בהנחתן הוא על ידי קשירה והתרה, וזה לא נקרא קשר כלל, דלא נעשה לקיום כי אם לקשור ולהתיר וזה אופן תשמישו, ודינו כדין כיסוי כלים לענין בנין וגמר מלאכה הנזכר בט״ז ומג״א.

ולענ״ד הכרח הוא להסב כוונת התוס׳ לכמו שכתבנו, דאם נאמר כמובן הפשוט שמפני שדעתו להתירו ביומו אין איסור לקושרו בשבת, אם כן יקשה גם לרבנו תם מדוע לא יכניס התפלין החדשות, הלא יש לו עצה שיקשרם על מנת להתירם בלילה ויהוי קשר שאינו של קיימא, ולמה יניחם בבזיון. (עיין מלחמות [לא:] ובספר גאון יעקב [דף רי״א ע״ב] על עירובין). וסברת המגו והמצוה שאמרנו לעיל הלא לא סבירא להו להתוס׳ (לפי הפירוש הפשוט), דאם לא כן מה מקשו לרבנו אליהו הלא גם לפי שיטתו נוכל לומר סברת המגו והמצוה להחשיב המלאכה, אלא על כרחך דלא סבירא להו טעם זה, ואם כן גם לרבנו תם קשה. אלא על כרחך מוכרחין אנו לומר דהתוס׳ סבירא להו דבתפלין אין צריך להיות קשר של קיימא לחייב עליו בשבת וכמו שהסברנו לעיל, וקושייתם לרבנו אליהו הוא מפני שדרך תשמישן הוא על ידי קשירה והתרה ולא הוי קשר כלל, וזהו דוקא לרבנו אליהו[33] (ובזה ניחא גם כן מה דמקשו על רבנו אליהו מעירובין [צז.], דלכאורה מאי קושיא היא, הא אפילו דלא הוי קשר של קיימא, הא על כל פנים הוא מעשה אומן ואסור על כל פנים מדרבנן וכשיטת הרי״ף [שבת מא:] והרמב״ם ז״ל [הלכות שבת פ״י ה״ב][34]. **ובאמת מצאתי** (להפנ״י) [להפורת יוסף] בהגהות הש״ס חולין (דף ט׳ ע״א) שמתרץ כן לרבנו אליהו. אבל לפי פירושנו ניחא מה שהניחו בקושיא על רבנו אליהו), מה שאין כן לרבנו תם שאין צריך לקשור ולהתיר למצות הנחתן, ולא נקרא דרך תשמישו בכך, נקרא קשר בודאי ומתחייב עליו בשבת אף באינו של קיימא, וכמו שכתבנו. ועל זה משני ההגהות מרדכי דרחמנא קרייה קשר דומיא דאהל דגמרא סוכה. ואם כן לפי זה אין חשש בשואל תפלין ומשנה הקשר, דבתפלין לא אכפת לן באינו קיימא, ורק לרבנו אליהו הוצרך ההגהות מרדכי לתרץ דרחמנא קרייה קשר, אבל לרבנו תם אין קושיא כלל דבלא זה הוי שפיר קשר.

והנה במה שהכרחנו לפרש קושיית התוס׳ על פי דרכנו אנו, משום דאם לא כן יקשה קושייתם גם לרבנו תם דיקשור על מנת להתיר ביומו כדי להכניסם, היה לכאורה אפשר לומר דלכן הוה ניחא להו לרבנו תם, על פי מה שנמצא במרדכי בהלכות תפלין [יא:] הוכחה דלא כהפוסקים שקשר של תפלין בצורת דלי״ת היא הלכה למשה מסיני והוא הדל״ת משם שדי, דאם כן אמאי שרי להתיר הקשר כשהוא רוצה, הא הוי מחיקת השם. ע״ש.

אמנם צריכים לומר דלהפוסקים ההם הגם שקשר דלי״ת הלכה [למשה מסיני] הוא, מכל מקום לצורך מותר להתירו, הגם שזו היא מחיקה ובמחיקה ישנם הרבה שסוברים דאסור אפילו לתקן, עיין בבית יוסף טור יו״ד (סימן רע״ו ד״ה יש בו דבק), ועיין בפתחי תשובה (סימן רע״ו סק״ט), (ועיין באור שמח הלכות מזוזה

הערות וציונים

31. לכאורה לפי דבריו הויא מלאכה שאינה צריכה לגופה, ואם כן מה שייך להתחייב. אלא שכתב כן על פי דברי הגהות מרדכי דקשר תפלין רחמנא קרייה קשר. ולקושטא דמילתא, ממאי דאמרינן בעירובין (צז.) ולענבינהו מיענב? אמר וכו׳ עניבה פסולה בתפלין, ועוד אמרינן שם דעניב להו כעין קשירה דידהו, משמע שקשר הכשר לתפלין ואינו קשר לענין שבת מותר לעשותו. **משה חיים שרעבי ס״ט.** 32. לפע״ד נראה פשוט, דהא לא באו אלא להוכיח שאין צריך לקשור בכל יום, ולכן הזכירו הקשירה שהיא עיקר הנדון והיא גורמת ההיתר בכל יום. **הנ״ל ס״ט.** 33. קצת קשה, אם כן למה הזכירו בדבריהם קשר של קיימא, ועוד שבמסכת עירובין לא הזכירו כלל הלשון של לקשור ולהתיר אלא ענין קשר של קיימא בלבד. ועוד, דמה שיתרץ על רש״י (שבודאי סבירא ליה דקשר של תפלין חייב משום קשר של קיימא ככל הקשרים כמו שיעויין שם בעירובין ד״ה והשתא) יתרץ לתוס׳. **הנ״ל ס״ט.** 34. אמר המגיה: כנראה שלדעת רבנו אליהו אינו נחשב מעשה אומן, דהא הוא מסור לכל אדם (ומן הסתם אין מהדקין אותו בחוזק), שהרי לדעתו צריכין לקשור בכל יום. ולפי דברי ש״ג מג״א והגר״א, דסברי דלדעת הרא״ש מותר קשר אומן אם הוא לא לקיימא, אפשר לומר בפשיטות דקים להו לתוס׳ בדעת רבנו אליהו דכן סבירא ליה. **הנ״ל ס״ט.**

אוצר ההלכה

פ״ה ה״א), מכל מקום הכא שאני. דהנה ראיתי באור שמח (פ״ג מהלכות תפלין [ה״א]), שכתב שם על קושיית המרדכי דהאיך מותר להתיר הקשר הא הוי מחיקת השם, וכתב על זה האור שמח, דהא אין כאן מוחק, כיון דאותיות השם אינן נהגין זה עם זה, דלא הוי חיוב כותב לענין שבת כמבואר בשבת (דף ק״ד ע״ב), ואם כן לא הוי גם כן מוחק לענין השם. ומסיק אחר כך, דמכל מקום מקשה המרדכי שפיר, משום דלא נכתב מחיקה בזה, אלא ״לא תעשון כן לה׳ ״ [דברים י״ב, ד׳], והוי האיסור משום סותר דבר שבקדושה. ע״ש. והנה במה שכתב האור שמח דאיסור מחיקת השם הוא משום סותר דבר שבקדושה, לכאורה יש לדון בדבר, דהא באמת ישנם שני לימודים, דמחיקת השם למדנו מפסוק ״ואבדתם את שמם״ [שם י״ב, ג׳] ואחר זה כתיב ״לא תעשון כן לה׳״ וגו׳ וסתירת דבר שבקדושה למדנו מפסוק ״כי את מזבחותם תתוצון״ וגו׳ [שמות ל״ד, י״ג] ״לא תעשון כן״, עיין רמב״ם ז״ל (פ״ו מהלכות יסודי התורה ה״א וה״ז)[35]. ואם כן יש לומר דמחיקת השם אינו חייב עליו רק על השם שכתוב באופן שנהגין אותיותיו זה עם זה, ומפני שהלימוד הוא מן ״ואבדתם את שמם״ ״לא תעשון כן לה׳״, פירוש לאבד ח״ו שם משמות הקדושים והכוונה על שם שלם, לא משום סותר דבר שבקדושה, שזה הלאו הוא על סוג קדושה כמו מזבח שנתקדש המקום לשם, בין קדושת דמים ובין קדושת הגוף (עיין מנחת חינוך מצוה ק״א), מה שאין כן שמות הקדושים לא ילפינן מזה, אלא מכתוב ״ואבדתם את שמם״, וזהו סוג קדושה אחרת, קדושה עצמית מצד השם וקדושת התורה, ולא ידעינן זה ממזבח. וראיה לזה, דאם לא כן למה כתב הרמב״ם ז״ל (בהלכה ח׳) דהמאבד כתבי קדש לוקה רק מכת מרדות, ואם נאמר דסוג קדושה זו היא נכללת בכלל סותר דבר שבקדושה כמו נתיצת המזבח, מדוע לא ילקה מלקות דאורייתא, אלא על כרחך כמו שכתבנו דלא נלמד זה מזה, וגבי מחיקת השם שיש לנו מקרא מיוחד על זה לוקה מן התורה, אבל כתבי הקדש חוץ מן השמות הוא רק דרבנן, דרבנן אסרוה, כיון שאסרה התורה סתירת דבר שבקדושה כגון נתיצת מזבח, גזרו רבנן גם על אבוד דבר שבקדושה כמו כתבי הקדש, ואינו לוקה כי אם מכת מרדות. ואם כן היה אפשר לומר, דלמחוק את השם אף לצורך תיקון יהיה אסור, אבל לענין סותר דבר שבקדושה כיון דלא הוי אלא מדרבנן, יהיה מותר לצורך תיקון. ואם כן הכא גבי התרת הרצועה שמבטל על ידי זה צורת הדל״ת, הנה מחיקה לא שייך הכא, וכמו שכתב הגאון בעל אור שמח הנזכר. ומה שכתב שהוא על כל פנים מצד סותר דבר שבקדושה, לפי דברינו הוא רק מדרבנן, ואם כן לצורך גדול יהיה מותר. ולזה נוכל לומר ד[ל]הפוסקים [דסבירא] להו דהדל״ת הלכה למשה מסיני, מכל מקום מותר להתיר לצורך גדול, כיון דסתירתו הוא רק מדרבנן, וגם אין ניכר כל כך הסתירה דהשם כיון שאינם סמוכין האותיות זה לזה, ויהיה דינו כמו השם שכותבין בסדורין בשני יודי״ן הנזכר בשלחן ערוך יו״ד (סימן רע״ו סעיף י׳ בהגה), שלצורך מותר למוחקו. ע״ש. (ועיין שם בפתחי תשובה (סקט״ז) שלצורך גדול דוקא).

ואם כן לפי זה ליתא לאותה עצה שיקשרם על דעת להתירם בלילה, דאם כן יסתור דבר שבקדושה, דהגם שלצורך התפלין מותר, אמנם כאן מה צורך יש בה, אם משום כדי שיוכל להכניסם שלא יהיו מוטלין בבזיון, הלא גם זה בזיון לסתור דבר שבקדושה ומאי אולמא [ד]האי מהאי, אדרבה זה בקום ועשה וזה בשב ואל תעשה, (מה שאין כן לרבנו אליהו ניחא קושייתם כמובן). ואם כן לפי זה אזדא ההוכחה לפירושנו בתוס׳ הנזכר.

אמנם כל דברינו הנזכרים סובבים המה על התוס׳, והתוס׳ בעצמם הלא הם סוברים דהדל״ת אינו הלכה למשה מסיני, עיין תוס׳ שבת (דף ס״ב ע״א) ובעירובין (דף צ״ז ע״א) ד״ה קשר של תפלין, ואם כן ההוכחה במקומה עומדת. (עיין מנחת חינוך מצוה תל״ז).

ובני הגאון נ״י העיר על הוכחתי לפירושנו בתוס׳ מדלא מקשו להו גם לרבנו תם דלקשור על מנת להתיר ביומו, ואמר, מה הוכחה היא זו, דילמא פשיטא להו להתוס׳ כסברת האבני נזר הנזכר, דבאינו של קיימא לא הוי קשר כלל ואין יוצאין בזה מצות תפלין, ואם כן גם אם יקשרם לא יוכל להכניסם על ידי הנחתם, (אמנם זה תלוי בסוגיא דלעיל (דף צ״ה ע״ב) אי בעינן דווקא שיהיה זמן תפלין ושיקיים מצות תפלין בשעת הכנסתם, או בעינן רק דרך מלבושו בחול[36]. ועיין דף צ״ו ע״ב בתוד״ה וכי אדם טורח, בתירוץ הראשון דשם). ואמרתי בזה, דעל כרחך ליכא למימר הכי, דהא כתבו התוס׳ (דף צ״ז ע״א) ד״ה אמר רב חסדא וזה לשונם: תימה, וכי לא ידע רב חסדא דלרבי יהודה עניבה קשירא מעלייתא היא כדקאמר אביי. ויש לומר, דניחא ליה לאוקמי מתניתין דאוסרת בחדשות כרבנן דרבי יהודה, דאמרי לאו קשירה היא. אי נמי, דקסבר אפילו לרבי יהודה שריא עניבה, דסתמא דעתו להתיר לעשות קשר גמור בחול, כדפירשתי לעיל. עכ״ל התוס׳. אם כן חזינן מזה דאף על גב דסבר רב חסדא דהוי אינו לקיימא, מכל מקום אי עניבה היתה כשרה בתפלין היה יוצא בה מצות תפלין, וזהו דלא כהאבני נזר הנ״ל.

אמנם לכאורה יהיה מזה קשה על דברי, שאמרתי דלגבי קשר של תפלין אין צריך קשר של קיימא להתחייב עליה בשבת, דאפילו בלי קיימא חייב עליו, והא מדברי התוס׳ משמע

הערות וציונים

35. הרב המחבר הביא את דברי הרמב״ם במקורם. אך גם הרמב״ם בעצמו בהלכות בית הבחירה (פ״א הי״ז) כתב שהלימוד הוא מהפסוק ״ונתצתם את מזבחותם״ בפרשת ראה וסמיך ליה ״לא תעשון״ ולא הביא הפסוק דחומש שמות ״כי את מזבחותם״. הנ״ל ס״ט. 36. לא ידעתי למה תלה זה בסוגיא דלעיל, והלא בסוגיא זו שתוס׳ מקשים ממנה לרבי אליהו מוכח שצריך קשר של תפלין, דאמרינן אמר רב חסדא זאת אומרת עניבה פסולה בתפלין. ועוד אמרינן, טעמא וכו׳ הא לאו הכי עניב להו? והאמר וכו׳ קשר של תפלין הלכה למשה מסיני וכו׳, דעניב להו כעין קשירה דידהו. הנ״ל ס״ט.

אוצר ההלכה

דאם היתה העניבה כשרה לתפלין היה מותר לענבה בשבת, מפני שהיא שלא לקיימא, וזהו דלא כדברי[37].

אכן יש להשיב על זה, דהנה על כל פנים התוס׳ (ד״ה אביי) ששם מובא ראיית רבנו תם דלא כרבנו אליהו, שהיא היא אותה הראיה המובאת בתוס׳ חולין (דף ט׳ ע״א) אשר עליו סובבים דברינו, הוא אזיל - בהוכחתם דאין הלכה כרבי יהודה - לתירוץ ראשון שבתוס׳ ד״ה אמר רב חסדא, עיין מהרש״א ז״ל. והתוס׳ הנזכרים בתירוצם הראשון סברי באמת דלרבי יהודה אסור לענוב התפלין בשבת, ואדרבה מזה עצמו ראיה לדברינו, דהא בתירוץ הראשון סברי התוס׳ דלרבי יהודה חייב בעניבה, והתוס׳ דלפניו בסוף הדף הקודם (בד״ה וכי אדם טורח) וכן באותו תוס׳ בתירוץ השני כתבו, דסתמא כשעונב דעתו להתירה ולעשות קשר גמור והוי שלא לקיימא, ואם כן מדוע יאסר לרבי יהודה לענוב, אלא ודאי כמו שכתבנו, דבתפלין אם הוא כשר לתפלין חייב עליו בשבת גם בלא לקיימא. ואין לומר דבזה גופא יחלקו שני התירוצים, דתירוץ קמא יסבור דסתמא דעניבה לקיום, והתירוץ השני יסבור דסתמא דעתו בלא לקיימא, דזהו דוחק לחלוק במציאות אם דעתו של אדם לקיימא או לא.

וגם יש ראיה מאביי, דסבר דעניבה לרבי יהודה קשירה מעלייתא היא ולכך אסור בשבת, והלא התוס׳ כתבו דלא הוי לקיימא ואמאי מחוייב עליה, ואין סברא לומר דהתוס׳ כתבו זה רק לרב חסדא, אבל אביי יסבור דהוי לקיימא, מלבד דזה דוחק דלפלגו בזה, כמו שכתבנו לעיל להתוס׳, אלא דאי נימא דזהו פלוגתתם, אם כן הוה ליה לאביי להזכיר זה בתירוצו, ולא די במה שאמר רבי יהודה לשיטתו דקשירה מעלייתא היא, דהא אף בקשירה מעלייתא בעיא לקיימא.

ולתירוץ השני שבתוס׳ דסברי דבאמת יהיה פטור בלא לקיימא, אפשר לומר, דבתירוץ זה סברי דעל כל פנים יש חילוק בין קשר גמור שאינו לקיימא לעניבה, אף אם היא קשר מעלייתא אם היא שלא לקיימא, דבקשר גמור חייב בתפלין אף באינו לקיימא כמו שכתבנו לעיל, אבל בעניבה בלא לקיימא יש לומר דיפטור עליה ומותר[38]. וכן נראין דברי הריטב״א ז״ל בדף הנזכר [צז.] ד״ה ופרכינן (דייק בדבריו), דרב חסדא סבר, דאף לרבי יהודה דסבר דעניבה הוי קשר, הני מילי בלקיימא אבל בלא לקיימא גרוע הוא מקשר שלא לקיימא.

וקצת ראיה לזה לחלק בין עניבה לקשירה בלא לקיימא אפילו לרבי יהודה, דהא התוס׳ כתבו (בין בד״ה וכי אדם טורח ובין בד״ה אמר רב חסדא), דבעניבה בתפלין סתמא דלא לקיימא, ומשום הכי מותר לעונבן בשבת, ואם כן כיון דטעמא הוא משום דלא לקיימא, אם כן למה ליה להש״ס למנקט וליענב מיענב, כיון דכל עיקר הפטור הוא משום דלא לקיימא לנקוט ולימא ולקשור בקשר שלא לקיימא, אלא ודאי דגם לרבי יהודה יש חילוק בין עניבה לקשירה בלא לקיימא. (מיהו ראיה גמורה אינה, דיש לומר משום דעניבה סתמא הוא שלא לקיימא כמו שכתבו התוס׳, וגבי קשירה צריך להאריך ולומר בלא לקיימא, וחביב לו לשון קצרה. ועוד אפשר, דלגבי קשירה לא רצו להתיר על מנת שלא לקיימא, דילמא ישכח ויקשור לקיימא, מה שאין כן גבי עניבה דודאי לא יניח כך, כמו שכתבו התוס׳. ועיין בארצות החיים (סימן כ״ז סק״ב) בארץ יהודה).

וחשבתי לומר לרב חסדא בדרבי יהודה, דאף דסובר דעניבה הוי קשר להתחייב עליה בשבת, מכל מקום אינה רק תולדה דקושר, כמו הפותל חבלים הנזכר ברמב״ם ז״ל (פ״י ה״ח) דהוי תולדה דקושר.

והנה בהגדרה דאבות ותולדות כתוב בכלכלת שבת [כללי ט״ל מלאכות אות א׳ ד״ה אב מלאכה], דאם דומה לאב בפעולה ובתכלית הוי אב, ואם אינו דומה רק באחת, או בפעולה או בתכלית הוי תולדה. וכן נמצא בלשון האגלי טל בפתיחה [סוף סעיף א׳] בזה הלשון: ולכל אחד מאבות יש תולדות הם הדומין בצד מה להאבות. ע״ש. עיין בהרב המגיד (הלכות שבת פ״ז ה״ד). ואם כן, אם יחסר תנאי דלקיימא בעניבה, אם כן אינו דומה לקושר שהוא האב לא בפעולה ולא בתכלית (ומה שיש להעיר על זה מזומר המובא בכלכלת שבת, אין כאן מקומו להאריך בו, ואי״ה נאריך בזה בהלכות שבת), לזה יהיה מותר לגמרי. ואינו דומה לקושר באינו לקיימא דאסור על כל פנים מדרבנן, משום דאף דחסר התכלית, אבל על כל פנים הפעולה היא שוה ודומה לקשר המחייב, ומה דפטור מן התורה ולא מתחייב לכל הפחות בתולדה, זהו מפני שאין מלאכת מחשבת אבל רבנן אסרוה כנזכר, מה שאין כן עניבה שכל עיקר דמיונה לאב היא בתכלית, וכיון שחסר התכלית הוא מותר לגמרי. וזהו לדעת רב חסדא אליבא דרבי יהודה לפי תירוץ השני (בד״ה רב חסדא), אבל אביי סבר דלרבי יהודה הוה קשר גמור ולא רק תולדה, לכן אסור על כל פנים מדרבנן בדעתו להתירה.

ואם תתקבל הצעה זו, יתברר טעם מחלוקתן אם עניבה כשר לתפלין אם לאו. דהנה התוס׳ במסכת בכורות (דף כ״ה ע״א ד״ה ואמר) כתבו, דאין חיוב בתולדות רק בשבת ולא בשאר איסורין (עיין אגלי טל דף ה׳ ע״א [סק״ג] ודף ז׳ ע״א [סקי״ב אות ג׳]), ואם כן יש לומר, דרב חסדא דסובר דגם לרבי יהודה הוא רק תולדה, אם כן כיון דרק בשבת איכא תולדות ולא בשאר איסורין, אם כן גם בקשר דתפלין אם עניבה היא רק תולדה לקושר, פסולה היא לתפלין, ואביי דסבר דלרבי יהודה עניבה קשר מעלייתא היא, אם כן כשר הוא גם לתפלין.

ובזה ניחא גם דקדוק הלשון מה שאמר אביי עניבה קשר מעלייתא היא, למה צריך להאריך, הלא די אם אמר קשר

הערות וציונים

37. באמת כן מוכח מהגמרא עצמה כמו שכתבתי לעיל בהערה 31 ולכן לא יועיל ליישב התוס׳ **הנ״ל ס״ט**.

38. צריך עיון מה הסברא בזה, והלא לפי סברת הרב המחבר אם הוא כשר לתפלין, רחמנא קרייה קשר ולמה יפטר. ועוד שאם כן התירוץ חסר בדבריהם. ולשון הריטב״א שהביא יוכיח. **הנ״ל ס״ט**.

אוצר ההלכה

הוא, ואם לומר שהוא לקיימא, הלא כבר כתבו התוס׳ שסתמא אינו לקיימא, ולומר שזה אמרו רק לרב חסדא אבל אביי יסבור שסתמא לקיימא, כבר כתבנו לעיל דזה לא יתכן. ולומר דכוונתו בזה במה שאמר קשר מעלייתא היא כלומר מעשה אומן, זה ניחא רק להרי״ף ורמב״ם ז״ל, אבל לרש״י והרא״ש ז״ל דאינו תלוי רק בלקיימא ולא באומן, אם כן קשה האריכות, דבלקיימא אי אפשר כמו שכתבנו בשם התוס׳. אבל לפי דברינו ניחא שפיר, דכוונתו לומר שהוא אב, ולזה כשר לתפלין וגם אסור בשבת.

והנה אף דיישבנו דלא תהיה סתירה לדברינו מסוגיית הש״ס ותוס׳, כדי ללמד זכות על השואלים תפלין ומשנין הקשר, אבל הוכחה מזה היפוך דברי האבני נזר זה גם כן לא, דאפשר לומר דאין הכי נמי דלא הוי קשר לצאת בו מצות תפלין, מכל מקום יהיה מותר להכניסן על ידי עניבה, משום שהוא דרך לבושו בחול שיענבנו בחול על דעת שלא להתירו, (למאן דאמר דעניבה כשר בתפלין) ויוצא בזה מצות תפלין. אבל ההכרח לפירושנו אנו בתוס׳ חולין [ט.] הוא מוחלט, דהא ממה נפשך יש עצה גם לרבנו תם לקשור על מנת להתירו בלילה, ויוכל להכניסן על ידי זה, או משום דבתפלין אינו מעכב לקיימא לצאת בו, או על כל פנים הוא דרך מלבושו בחול וכנזכר. אלא על כרחך כמו שכתבנו, דבתפלין גם קשר שאינו של קיימא חייב, וקושיית התוס׳ לרבנו אליהו הוא משום דדרך תשמישו הוא כן, כט״ז [סימן שי״ג סק״ז] ומג״א [שם סקי״ב].

ויש עוד דרך לומר טעם דעניבה בתפלין פסול אף אם נאמר דאב הוא לגבי שבת, על פי מה שראיתי בספר אגלי טל במלאכת זורע (אות ו׳ ד״ה אך מה שכתב רש״י ז״ל) וזה לשונו: הנה מבואר דחשיב אב משום שהכוונה אחת, והיינו שהמעשה באמת מחולק קצת ולא היה ראוי להחשב [אלא] רק תולדה, אך משום שהכוונה אחת, הוי אב. והתינח לענין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה אזלינן בתר הכוונה, אבל לענין שביעית דכתבו התוס׳ מועד קטן (דף י״ג סוף ד״ה נטייבה) דגבי שביעית לא בעינן מלאכת מחשבת, וכיון דאין דין מלאכת מחשבת בשביעית על כרחך לא הויין אב רק תולדה, דכל עיקר דחשיבי הני אב, הוא רק משום דמלאכת מחשבת אסרה תורה, והמחשבה אחת היא כמבואר בלשון הרמב״ם הנזכר (פ״ז מהלכות שבת ה״ג וה״ד), מה שאין לומר כן בשביעית וכו׳. ואם כן לפי זה יש לומר, דרב חסדא יסבור דעניבה מחולק קצת מקשר (וכנזכר לענין שביעית), לכן לגבי תפלין לא חשיב כמו קשר עצמו, ואביי יסבור דלא נקרא מחולק קצת והוי אב גם בלא מחשבת ולכן כשר לתפלין).

והנה לפי הכלל הזה דתנאי הקיימא תלוי במטרת המלאכה, תתורץ קושיית האחרונים על התוס׳ דגמרא שבת (דף צ״ה ע״א ד״ה והרודה בסוף הדיבור), דהקשו שם, כיון דמגבן חיובו משום בונה וביום טוב מותר לו לגבן לצורך אוכל נפש, אם כן יהיה מותר לו לבנות ביתו כשנפל ביום טוב כשצריך לו ליום טוב, דמתוך דהותר בונה לצורך דמגבן הוא משום בונה, הותר נמי שלא לצורך. ע״ש.

והקשו על זה האחרונים ז״ל, דהא על כרחך הא דמותר לגבן ביום טוב מן התורה, הוא דוקא אם צריך לו לאוכלו ביום טוב, דהא על אחרי יום טוב בודאי לא הותר לו לגבן, כי אם מה שצריך לאותו יום, אם כן לא הוי אלא בנין לשעה, ובנין לשעה לא הוי כלל בנין, ואם כן לא הותר בנין ביום טוב לצורך אוכל נפש, ואיה אפוא אם כן המתוך שאמרו. (עיין פני יהושע שבת דף צ״ה ע״א [ד״ה והרודה], ובישועות יעקב סימן שט״ו [סק״א], ובמנחת חינוך בקומץ המנחה [בד״ה במוסך השבת][39], ובספר שביתת השבת [דף ח׳ ע״ב כללי מלאכות אות א׳]).

אבל לפי דברינו הנזכרים דתנאי דלקיימא הוא תלוי רק במטרת המלאכה, ניחא, דסבירא להו להתוס׳ דגבי מגבן כיון דמטרת הגבון היא כדי לאוכלה, וזו היא אדרבה סתירת הגבון, אם כן לא מגרע בה השלא לקיימא, כי כל זמנו הוא להתקיים בגבונו רק עד זמן האכילה, וזו היא עיקר מטרת מלאכתן. מה שאין כן מלאכת בנין בית שמטרתו דווקא להתקיים וכל תשמישיו והנאתו שנהנה ממנו הוא דוקא על ידי קיומו, ולזה הקיימא הוא תנאי במלאכה.

וחשבתי להביא ראיה לדיננו דבתפלין יוצא גם בקשר שאינו של קיימא, מהגהות רבי עקיבא איגר ז״ל שהבאנו לעיל, מאשר כתב בסימן י״ד [סק״ד] דיכול לקשור ציצית בשבת על מנת להתירן בלילה. וכן הוזכרה עצה הלזו בפרי מגדים סימן שי״ז [במשבצות זהב סק״ז], (רק דנד מזה מטעם אחר ע״ש). (הגם דבעצם העצה שיעשה כן בשבת הקשינו שאם כן יתחייב עליה גם משום קושר בשבת). ועל כל פנים רואים אנחנו דעתם דיוצא במצות ציצית גם בקשר שלא לקיימא, וזהו דלא כהאבני נזר, יהיה מאיזה טעם שהוא, או משום דלגבי מצוה נחשב קשר גם בלי לקיימא, או אולי יסברו גם כן סברתנו שחדשנו, אם כן גם בקשר דתפלין הדין כן.

אמנם לחלק יצאנו, דאולי אין דומה דינא דקשירת ציצית לקשירת תפלין, דלגבי תפלין כתבה התורה בלשון קשירה ולזה צריך דווקא שיקרא קשר, מה שאין כן גבי ציצית דלא נזכרה בהן בתורה לשון קשירה אלא לשון גדיל, ולזה לא איכפת להו אם עושה הגדיל על ידי מה דלא נקרא קשר. והגם דההלכה נאמרה שיהיה בקשירה, עיין מנחות (דף ל״ט ע״א) וברש״י ז״ל שם [ד״ה קשר], אבל אפשר דלא נאמרה בלשון קשר.

אמנם באמת אחרי כי מצינן בש״ס שם דנקט אותו הלשון גבי קשר דציצית כמו גבי קשר דתפלין (בדף ל״ח ע״ב) [לט.], קשר עליון דאורייתא וקשר תפלין דאורייתא, ובפרט דלרבנו תם (דדברי האבני נזר המה לשיטת רבנו תם) הפירוש ד׳וקשרתם׳ היינו הידוק, רק דההלכה היא לקשור כמו גבי ציצית שהיא הלכה,

הערות וציונים

39. ובמנחת חינוך הוצאת מכון ירושלים נדפס במוסך השבת זריעה סוף אות א׳.

אוצר ההלכה

ואם כן אם הדין הוא בתפלין כדעת האבני נזר, יסוב הדין גם כן לגבי ציצית, דמנא ליה לחלק, וכיון דהפרי מגדים והגאון רבי עקיבא איגר ז״ל לא סבירא להו לגבי ציצית כהאבני נזר, כמו כן לא יסברו גם לגבי תפלין.

והנה ראיתי בביאור הלכה להמשנה ברורה סימן שי״ז (רמזתי עליו לעיל), וזה לשונו באמצע הדבור המתחיל הקושר: וזה דמי לעינן חיובא וכו׳, והיינו אפילו אם עשהו חזק כעין קטרא דאושכפי, כדמוכח שם בגמרא [שבת קיב.], עיין שם ברש״י [ד״ה אי הכי] וכו׳. עכ״ל. והנה מה שכתב חזק כעין דאושכפי ולא כתב קטרא דאושכפי ממש שקשר האושכפי בעצמו, דזה אי אפשר, דהלא המעשה היה דבימות החול כבר התיר וקשר. ודוחק לומר שהיה הולך בכל פעם להאומן לקשור ולהתיר, ולזה מוכרח לומר הפירוש כעין אושכפי. אבל כבר כתבנו לעיל [ד״ה והנה על הצעה זו] דמילין אלו ״ומעיקרא סבר״ קאי גם על זה, אבל באמת לא היה קטרא דאושכפי, וגם אם נפרש דכוונת רש״י ז״ל כפשוטו דבאמת הוא דהיה קטרא דאושכפי בעצמו, גם כן לא יהיה מזה קושיא על דברי במה שכתבתי לעיל, כמו שהזכרתי שם בשם חכם אחד, והוא מפני דהכא דרב יהודה קנה הסנדלין בעדו ובעד בניו, הוי ממש כמו לקשור ולהתיר הוא בעצמו, ודינו כמו בכובס שהזכרתי לעיל שם. ע״ש. ולפי מה שאמרנו לעיל דכוונת התוס׳ חולין (דף ט׳ ע״א) בקושייתם אליבא דרבנו אליהו, על פי דברי הט״ז ומג״א [בסימן שי״ז], דכל היכא דעביד לשמש בו על ידי קשירה והתרה לא הוי קשר כלל, יש ליישב קושיית החכם הנזכר בפשיטות, ונאמר, דכיון דקנו בי תרי שאינן שוין במדת רגליהם, ובעל כרחך יהיה עיקר תשמישן בקשירה והתרה, ובעת שקשרם האומן היה בעד בי תרי, וכוונת האומן היה לקשור ולהתיר כל יום, לא הוי כלל קשר. ועיין רש״י ז״ל שם ד״ה דנפקי בי תרי, דסובל פירוש זה. (עיין מאירי שבת דף קמ״ז ע״א) בד״ה אף סודר, מה שכתב לענין תפירה כמו כן).

והנה לעיל בדברינו שם בענין דמצוה מחשיב, (ו)הבאנו הערה על זה מחכם אחד מגמרא שבת (דף ק״ו ע״א), מהא דרבי שמעון שם בדין מקלקל בחבורה. ועל מה שעניתיו על זה, מצאתי לכאורה סתירה מרש״י ז״ל (שבת דף קל״ד ע״א ד״ה לכרכי הים), ויעדנו שם לדבר בענין זה בגמר הפסקא, ועתה כשאנחנו עומדים בסוף הפסקא נאריך קצת במה שנוגע לענייננו.

הנה לעיל כתבנו בדין קשר שאינו לקיימא, דאם הקשר הוא של מצוה, מחשיבו להקרא קשר של קיימא להתחייב עליו בשבת. והעיר על זה הגאון הנזכר, מהא דשבת (דף ק״ו ע״א), דיליף שם רבי שמעון מהא דהוצרכה התורה להתיר מילה בשבת, דמקלקל בחבורה חייב. דפטורא דכל המקלקלין בשבת הוא משום דלא הוי מלאכת מחשבת לפי דברי רש״י ז״ל בכריתות (דף י״ט ע״ב ד״ה אפילו רבי יהושע), ואם נאמר דהמצוה מחשיב להיות מחשבת גבי קושר, אם כן הוא הדין לגבי מקלקל נמי נימא הכי. ואם כן היכי יליף רבי שמעון דמקלקל בחבורה חייב ממילה, שאני מילה דהמצוה מחשיבה. והשבתיו על זה בתירוץ שני, משום דהוצאת הדם איננה מעיקר המצוה, עיין לעיל. (ועיין בריטב״א ז״ל שבת דף ק״ו ע״א שם באריכות).

אמנם מצאתי סתירה לזה מרש״י ז״ל, דזה לשון רש״י ז״ל שם [קלד. ד״ה לכרכי הים], ראיתי וכו׳, ולא היה דם ברית, תרתי לגריעותא, חדא דאי מהיל ליה לא נפיק מיניה דמא, והטפת דם ברית מצוה כדכתיב ״גם את בדם בריתך״ וכו׳ [זכריה ט׳, י״א], ועוד דמסוכן הוא משום חולשא, שלא נולד בו עדיין דם. עכ״ל רש״י ז״ל. והנה הלא כתב רש״י ז״ל בהדיא דהטפת דם ברית מצוה נלמד מזכריה. אך בכל זאת היינו יכולים לומר שהיא אסמכתא בעלמא, אבל איננה רק מדרבנן. אמנם אם כן איך אנו יכולין להמתין ולבטל מצות עשה דיום השמיני משום דם ברית שהוא רק דרבנן, ועל כרחך דסבירא ליה שהוא דאורייתא. אמנם אם נאמר דסבירא ליה שהוא מדאורייתא, תקשי אחריתא, דאם כן למה צריך לומר טעם השני משום סכנה, הלא כיון דבלא דם ברית אינו מקיים מצות מילה, אם כן אף בלא סכנה אין לו למולו, דהא אינו מקיים מצות מילה בלי דם ברית. וראיתי בספר חפץ ה׳ [שבת קלד.] מהגאון הקדוש בעל אור החיים ז״ל, שדקדק למה ליה להזכיר טעם דהטפת דם ברית, הלא מספיק טעם דמסוכן שלא למולו. עיין שם מה שתירץ. (ועיין גם בספר לב אריה במסכתא חולין דף מ״ז ע״ב מה שאמר על רש״י ז״ל דהכא).

ועלה בדעתי לומר כוונת רש״י ז״ל במה שאמר תרתי לגריעותא, לא לומר דיש בהחלט בזה תרתי לגריעותא, אלא כוונתו דיש לדחות המילה משום שני צדדים (אמנם בצד דמעכב ישנם שני הטעמים יחד). והוא, דבאמת מצינו ברש״י ז״ל שני פירושים על פסוק דם בריתך, דכאן ולקמן (בדף [ק]ל״ז ע״ב) פירש דקאי על מצות מילה, אמנם בפירושו על זכריה כתב, בזכות דם הברית, שנזרק עליכם בסיני. ולפי פירוש זה אין לנו פסוק על מצות הטפת דם ברית, ומסתמא מצא רש״י ז״ל במדרשים שונים אלו שני הפירושים. ונפרש כוונתו ז״ל על דרך זה, דמקודם כתב דאין למולו משום הטפת דם ברית כיון דלא יקיים בזה מצות מילה דהלא חסר הטפת דם, ואם כן למה ימול אותו, וכמו שכתבנו לעיל. ואחר כך כתב, ועוד אפילו נאמר דהטפת דם ברית אינה מצוה דאורייתא שתעכב את המילה, והפסוק ״את בדם״ וגו׳ יתפרש כמו שפירש בזכריה על זריקת דם בסיני, אם כן אין לנו רמז למצות הטפת דם ברית עד שידחה המילה בשביל זה, אבל על כל פנים אין למול אותו משום סכנה. ובזה מוטעם מאד מה שהזכיר רש״י ז״ל שני הטעמים, דמקודם כתב הטעם היותר פשוט דכיון דאינו מקיים מצות מילה עדיין למה ימול אותו, ואחר כך על צד השני דאינו מעכב נתן טעם שני משום סכנה. והרווחנו בזה, דלצד אחד דהטפה אינה מצוה מן התורה, נוכל להשאר בתירוץ השני שאמרנו דהוצאת הדם אינה מעיקר מצות המילה.

(ובאמת יש להסתפק בדין דם ברית אם הוא מן התורה, במי שנמול כהלכתו בחתיכת הערלה ופריעתה ביום השמיני רק שלא היה דם ברית, דאף אם נאמר דהיכא דנולד

אוצר ההלכה

מהול ממש, או שנימול בתוך זמנו, או בלילה וכיו״ב, הוי מן התורה (עיין בספר מנחת חינוך במצוה ב׳ שהאריך בזה וכמו כן במצוה רפ״ב), אמנם כאן יש לומר דהוא רק מצוה דרבנן, ואינו דומה להני דלעיל, משום דשם לא הוי מילה כלל, או משום דנולד מהול או דלא הוי בזמנו או על ידי פסולים, וצריך לעשות איזה דבר במילה. אבל הכא, כיון שנעשה כל מעשה המילה בחתיכה ופריעה, וגם בזמן הראוי לכך ועל ידי הכשר למול, יש לומר דבזה יהיה לכולי עלמא רק מדרבנן. או אפשר לומר להיפוך, דגם אי נימא דשם הוא רק מדרבנן, מכל מקום הכא יהיה מן התורה. וטעמא דמילתא, משום דהתם כיון דאין מה למול כלל, או מפני דנולד מהול (לבד בערלה כבושה, דזהו מילה ממש בהטפת דם ברית, דעל ידי זה נסתלק הערלה, כמו שכתב המנחת חינוך במצוה רפ״ב ע״ש, וכן מבואר במאירי שבת דף קל״ד ע״ב בד״ה זהו ביאור המשנה), או מפני שנימול כבר, רק היה חסרון צדדי בזה כמו שהזכרנו לעיל. מה שאין כן כשצריך למול, צריך לעשות כל השייך לזה גם בהטפת דם ברית. זכר לדבר, עיין שבת (דף קל״ג ע״ב) רש״י ד״ה כל זמן שהוא עוסק בה (ועיין בש״ע סימן של״א סעיף ב׳ ובמשנה ברורה שם [סק״ד]).

וגם נתעוררתי בעצמי על הנזכר דמצוה מחשיבה, אם כן למה הוצרך רש״י ז״ל סוכה דף ל״ג ע״ב (המובא למעלה) לומר דהוי קשר של קיימא מפני שאינו חושש להתירו עולמית, הלא בלא זה יתחייב, משום דמצוה מחשיב. אמנם יש לומר, דחביב ליה לרש״י למנקט טעם הכולל גם בקשרים דלית בהו מצוה. או אפשר לומר, משום דהתם קאי לרבנן דאין צריך אגד, הגם דיש בזה מצוה משום ״ואנוהו״, מכל מקום אינו מעכב על כל פנים, וגם המצוה היא אינה מצד עשיית הקשר בה, רק משום שזה הוי נאות, וכיון שנמסר לחכמים שצריך לנאותו, (ו)הם בחרו לעשות אגד מפני שראו דהוי נאות על ידי זה.

(זרע יעקב – זלזניק)

מלואים

מלואים לסעיף י״ז

מספר "חלקו של ידיד"

אוצר ההלכה

א) והנה החכם הנעלה ונזר ישראל כה״ר **יאודה משה פראנקו** נר״ו, שלח וכתב אלי ממתא קאנדייא יע״א, שלח וכתב אלי בעניני ספר תורה דברים המסופקים אליו. וזה אשר השבותי לו, דמתוך התשובה יובנו השאלות.

ראיתי מה שנסתפקת על מה שנמצא בספר תורה בפרשת בראשית, קצת טעמים כתובים ורשומים בקצת תיבות, כמו כן שם נמצאו ושם היו קצת נקודות באיזה תיבות, והעלית לפסול הספר תורה על פי מה שכתב מרן בחלק יו״ד (סימן רע״ד ס״ז), ספר המנוקד פסול ואפילו הסירו ממנו הניקוד וכו׳. ועם כל זה רצונך שאגיד לך מה עמדי בדבר זה.

דע לך אח״י אחי אתה, כי מרן בבית יוסף שם כתב וז״ל: כתוב בהגהות מיימוניות [הלכות ס״ת פ״י אות ב׳] בשם מסכת סופרים [פ״ב הלכה א׳ וב׳], עירב את האותיות וכו׳, ספר שפסקו או שניקד ראשי הפסוקים לא יקרא בו וכו׳. ובתשובות להרמב״ן (סימן רל״ח) נתן טעם לפסול ספר תורה מנוקד, משום דאין לנו אלא כנתינתו מסיני. וכתב רבנו ירוחם [נתיב ב׳ ח״ב, דף י״ט ע״ג], ספר תורה המנוקד פסול ואפילו הסירו ממנו הניקוד פסול, כי יש אם למקרא ולמסורת [סוכה ו:], ואם מנקדו אין כאן מסורת וכו׳. ע״כ. וכפי זה ודאי דאותה היריעה פסולה מטעם דיש אם למסורת, וכפי הנקודות שעשה הסופר גלה דעתו שאינו רוצה במסורת, ופסול הוא ודאי שאינו כנתינתו מסיני במסרה. ובטעמים לא מצינו פיסול מפורש בספרים חדשים גם ישנים, זולת בספר בית דוד בחלק יו״ד (בתשובה סימן קל״ו) ראיתי לו ז״ל שם, שכתב דשייך גם בטעמים טעם דכנתינתו מסיני בעינן ואם למסורת, כמו שיעויין שם באורך. וכן כתב בשם הר״ב מקור ברוך ז״ל [סימן ל״ו]. ואם כן יש להסיר היריעה כולה, או אותם התיבות שננקדו בנקודות, או שיש טעמים בהם, ולכתבם מחדש אחר הסרת הניקוד והטעמים. אך אמנם ראיתי להאחרונים[1] שכתבו בשם הר״ב מקור ברוך ז״ל [שם], דכל הפיסולים בין במנוקד בין בפיסוק בין (פי׳ לפ׳) [פסוק לפסוק] או הטעמים, אם הסופר כתבו מעיקרא כתקנו, ואחר כך בא אחר ונקדו או פסקו או כתב טעמים, בהסרתן כשר, ואפילו עשאו הסופר עצמו שכתב הספר תורה, יש להכשיר כשהסירן, כל שנקדו או פסקו או כתב טעמים אחר שכתבו שלם. אלו דבריהם.

ואם כן בספר תורה זה, אם לא נודע מי עשה הנקודות והטעמים, צריך לגרור לאותן התיבות והנקודות והטעמים, ולכתוב התיבות מחדש, ובלבד שלא יגע ידו באות משמות הקדושים, דאם יש ליגע, מוטב (מהסיר) [להסיר] היריעה ההיא, ואם נודע שאיזה שליח צבור עם הארץ כתב הנקודות והטעמים, ומעיקרא נכתב כתקנו, סגי להכשיר הספר תורה בהסרת הנקודות והטעמים לבד, ואין בזה שום חשש. וזה ברור[2].

(חלקו של ידיד)

ב) עוד ראיתי שנסתפק על שם אדנות שכתוב אה׳ני ה״א במקום דלי״ת, היש היתר לגרור הרגל הה״א וישאר דלי״ת כאשר בתחלה. ועלה בדעתך לומר שמותר לגרור אותו רגל, מידי דהוי בה״א של שם שכתוב חי״ת, דמותר לגרור רגל החי״ת ולכתוב רגל הה״א [כמבואר ביו״ד סימן רע״ו סעיף י״א], אלא דחזרת ונסתפקת דהוי חק תוכות, ושוב חזרת ואמרת דלא הוי חק תוכות, כיון דמתחלה דלי״ת נכתבה וכל היתר שנגרר ונשאר כאשר בתחלה אין בכך כלום. אלו דבריך בקצור.

ואני אומר דאין זה דומה לה״א של שם שכתובה חי״ת, דהתם כיון שכל הרואה יראה בעיניו שהיא חי״ת, מותר לגרור הרגל של החי״ת מלמטה למעלה כנודע, דאין חי״ת זו אות של שם, וחוזר וכותב רגל של הה״א. ברם הכא אין הכי נמי דמותר לגרור זה רגל הה״א שבדלי״ת שהוא יתר ואינו קדוש, מכל מקום חק תוכות מקרי, דעל ידי המחיקה והגרירה נכשרת הדלי״ת של שם בלי שום כתיבה ותיקון, ומה בכך אי מתחלה נכתבה לשם דלי״ת, דהא קטן וגדול היום קורין אותה ה״א, ובגרירת הרגל נעשית דלי״ת ממילא, וחק תוכות מקרי.

הערות וציונים

1. הרב שיירי כנסת הגדולה יו״ד סימן רע״ד (הגב״י סק״ז) והרב אמת ליעקב (משפט הדברים הפוסלים בספר תורה אות כ״א). 2. עיין לקמן אות ג׳ בתשובת החכם רבי שלמה ליאון ובתשובת הרב המחבר אליו מה שכתבו בזה באורך, ועיין עוד בשו״ת יחוה דעת חלק ו׳ (סימן נ״ד).

אוצר ההלכה

ופוק חזי דין מרן בחלק אהע״ז (סימן קכ״ה ס״ח) וז״ל: אם נפלה טיפת דיו בתוך האות ואינה ניכרת, אינו יכול להעביר הדיו ולתקן האות, דהוה ליה חק תוכות. וכתב הר״ב גט פשוט ז״ל שם (סקל״ב) וז״ל: משמע לי דמאי דנקט בתוך האות, היינו למעוטי נפלה הטיפה על גבי האות, ואינה נוגעת הטיפה שעל גבה בגוף האות, אז יכול למוחקה, ובלבד שלא תהיה הטיפה כמו רפ״א על גימ״ל[3], דאז אפילו על גבה אותה טיפה משנה הכרת האות וכו׳, אבל כשנפלה טיפה בתוך אות בין נוגעת בין אינה נוגעת בצידי האות, הדבר תלוי אם האות ניכרת על ידי תינוק יכול לגוררה, ואם אינה ניכרת אינו יכול לגוררה דהוי חק תוכות. עכ״ד. הרי להדיא דאפילו אינה נוגעת כיון שאינה ניכרת אלא על ידי הגרירה הוי חק תוכות, והוא הדין הכא שאינה ניכרת לדלי״ת על ידי זה הרגל, דודאי כיון שגוררו הוי חק תוכות, ולא גרע נמי מטיפה על גבי האות שנראית רפ״א דאסור לגוררה דהוי חק תוכות.

וחפשתי ומצאתי למרן בבית יוסף בחלק אהע״ז שם, שהביא דברי הסמ״ק [סימן קפ״ד] שכתב וז״ל: ״וכתב״ [דברים כ״ד, א׳] ולא וחקק, מכאן שאם לא נעשתה האות כתיקונה כגון מדלי״ת ה״א וכיוצא בו, אין למחוק לקוצו של ה״א לתקנה לאות דלי״ת. ע״כ. הרי לך תרתי, חדא דגם זה הוי חק תוכות, וגם דאין לגרור הרגל שתיעשה דלי״ת מעצמה. ואין תיקון לשם זה אלא לקלוף העור של שם זה ולגנוז אותו, ולכותבו מחדש לשם זה בקדושתו אין בכך כלום, וכמו שכתב הר״ב בית דוד ז״ל בחלק יו״ד (סימן קל״ה דף צ״ב), וכן כתב בספר נחלה ליאושע (סימן ל״ג), וכן כתב בספר דבר משה (ח״א חיו״ד סימן ס״ב). ועיין נמי למהר״י הלוי ז״ל (בתשובה סימן פ״א). ובלבי היה להאריך בענין זה, אלא דרואה אנכי דדי בזה לענין הלכה, ואין צריך להאריך בדברים פשוטים, ובפרט דאין הפנאי מסכים עמי. וברור ודוק

(חלקו של ידיד)

ג׳) ואף גם זאת שלח אלי ממתא קאנדייא יע״א, החכם המרומם ויהי בשל׳ם כה״ר **שלמה ליאון** נר״ו, קונטריס אחד בענין חק תוכות, וזה לשונו:

תשובה להחכם רבי **אליעזר תמר** ה׳ ישמרהו:

את הרשום בכתב על אות וי״ו שבאותיות השם ברוך הוא, היא מוצאת בספר תורה ז כזה, פסלתי היריעה לגמרי, כפי מה שקבלתי מרבותי זלה״ה, והדברים עתיקים והמה בכתובים. ועל זה היטב חרה לך, פיך שלחת למימר דאינו אריך למעבד הכי, מטעם שהיא טיפת דיו שנפלה מפליטת הקולמוס, דמיא לנקודת שור״ק, ומותר לגרדה ואינו משום חק תוכות, ודמית להיות מלתא דנא עם ההיא דכתב מור״ם ז״ל בהג״ה (יו״ד הלכות ס״ת סימן רע״ו סעיף י״א) וז״ל: דיו שנשפכה על השם, מותר למחקו כדי לתקנו, דאין זה דרך מחיקה רק דרך תיקון.

ועוד בה השניה, לשונך תצמיד לבטא בשפתים דכל החומרות שהחמירו רז״ל לא שייכי אלא בתפלין ומזוזות, דבספר תורה אזלינן לקולא, ואף דנימא דזהו פיסול גמור, למה לן להסיר (מיריעה) [היריעה], הטוב טוב להסיר השם עם קליפתו בתער הסופר ולא לגנוז היריעה, דאית בה כמה וכמה שמות הקדושים, הן אלה תלונותיך לנגדי תמיד.

ואשיבך על כנ׳ך פי המדבר, הנח לי במקומי אחרי היותי מקובל מכמה ספרי דוקני שהגיעו לרבנות זלה״ה, וקיימא לן דספרא בספרותיה גמר, ובפרט דיש לי ראיות חזקות ותעצומות ישיבה דיש בה סמיכה לתיקון הוי״ו הלזו ודכוותה והיא נעלמה, דאף דנראה בעיניך דהוא דבר קל, מכל מקום הפיסול חמיר טפי, והתיקון אתי ואזיל להסיר היריעה ולחדשה. חזרת לערער והפצרת עד בוש, מוצא שפתיך על עמדם יעמודו, הם אמרו אם איתא להא דהראיות עולות בקנה אחד מלאות וטובות, המה יעמדו למשפט והיד כותבת אחת לאחת, כי באלה חפצתי. עד כאן נשלמו התלונות.

והנה אני בעניי מר ונמהר, אנחה שוברת חצי גופו של אדם, הא בחדתי, הגדתי היום לפני מורי ורבותי, דאין דעתי מכרעת לשאת ולתת במילתא קלה כ״ש [כמות שהיא], וקל וחומר בדבר הלכה ובפרט בפיסולי מלאכת הקדש דחמיר לן טפי כי רבה היא, ידעתי בינ׳ ידעתי לבי בל עמי, אם מחמת החסרון גם בלא דעת ומעוך וכתות, אי משום קורות הזמן השתרגו עלו על צואריי הכשיל כחי, וכמה הרפתקי דעדו עלי, מעלים ומורדים אפזים בי קפזים בי סונטים בי [ע״פ בראשית רבה פרשה ס״ח פיסקא י״ב]. אף לזאת יחרד לבי ויתר, דאור עיני גם הם הן אתי הני ספרי בי רב, וכל העם מקצה יכירו וידעו דנפל אש מן השמים, ושרף היכלי חומותי מסביב השדה וכל אשר בו גם מקום ללון. אף השמלה היתה בכלל כל אלה, אין כסות בקרה, לא נשאר בלתי אם גויתנו, נעים ונדים ארי ברחובות מעיר לעיר ומפנה לפנה, שאני מטלטלי דניידי, עד ישקיף וירא ה׳ לשוב אל ארץ מולדתנו כאשר היתה באמנה, שלם ישלם המבעיר את הבערה, אמן. אם כן איפוא לאיש אשר אלה לו איך יוכל לכוין אמר״א, דאף דאזכיר קצת לישני רבוותא זלה״ה הלא בספריהם, מכל מקום והיה העלמ׳ה פרק איזהו מקומן, הדא אמרה תורתו של דוא״ג משפה ולחוץ, ומחזיקנא טובא לרישא דמכרעת למודים, ואולם אחרי שמעשה דנא אירע על ידי ובצעירתי, אנא דאמרי בכלל המחמירים וקיימא לן דהמחמיר עליו ראיה ללמד, דין גרמ״א לבא עד הלום, והאלהים בשמים ינחני במעגלי צדק, דרך ישר לפני איש, בל אכשל בדבר הלכה. אמן.

תשובה: בראשית מאמר חל עלינו חובת ביאו׳ר, לבער מעליך שבשתא דנא אשר פצת פיך למימר דכל החומרות שהחמירו רז״ל הם דוקא בתפלין ומזוזות, דבספר תורה אזלינן לקולא. ודע אחי שכך יפה לנו לומר דשמע השומע וטעה, דהא קיימא לן שמעתתא אליבא דהלכתא מוסכמת לדעת קדושים

הערות וציונים

3. רצונו לומר, שהיו נוהגים לעשות נקודה על הגימ״ל להורות שהיא רפויה ולא דגושה.

אוצר ההלכה

קמאי ובתראי זלה״ה, דדוקא ״והיו בהוייתן יהיו״ [ברכות יג.] אינו מן המנין בספר תורה, מטעם דהקדוש ברוך הוא חס על ממונם של ישראל, ברם כל החומרות כלל ופרט וכלל דשייכי בתפלין ומזוזות שייכי נמי בספר תורה, אידי ואידי חד שיעורא הוא, וזה כלל נקוט בידך ומינה לא תזוע.

ואבוא היום אל העין עין המשפט. מה שרצית לומר דזהו טיפת דיו הנופלת מפליטת הקולמוס בתוך האות, ודמיא לנקודת שור״ק, ומותר לגררה ואינו משום חק תוכות, דמובן מתוך דבריך להחמיר על טיפת דיו הנופלת, ולהקל מחמת הנקודה, דאי לא תימא הכי מה לך למימר ״טיפת דיו ודמיא לנקודת שור״ק״, הוה לך למימר טיפת דיו הנופלת בתוך האות לחוד, ולא להאריך עוד לומר דדמיא לנקודת שור״ק, אלא ודאי כן עלה על דעתך להקל מפאת הניקוד, איכו השתא לך ואראך איפכת הנוסחא, וממקום שבאת להקל משם הוא חומר הפיסול, אף דבין טיפה הנופלת דהיינו שלא נפלה במקום הניקוד, בין שנפלה בתוך האות אחת למעלה ושבע למטה, כולהון יהוו שביתין ושביקין לא שרירין ולא קיימין לדרך הכשרות, דאף דאיכא כת המתירין על הטיפה הנופלת בשלא נשתנית צורת האות, מכל מקום איכא כמה וכמה דפוסלים לה, וכן ההלכה כדאכתוב לקמן בס״ד.

אך אשימה עיני על הניקוד, בריש כל מראין כתב מרן ז״ל על השלחן הטהור [חיו״ד הלכות ס״ת סימן רע״ד ס״ז] וז״ל: ספר המנוקד פסול, ואפילו הסירו ממנו הניקוד. יע״ש. והרב באר הגולה ז״ל ציין על דין זה וז״ל: הגהות מיימוניות [הלכות ס״ת פ״י אות ב׳], בשם מסכת סופרים [פ״ב הלכות א-ב], ובתשובות [המיוחסות ל]הרמב״ן ז״ל [סימן רל״ח] נתן טעם משום דאין לנו אלא כנתינתו מסיני. ע״כ. הרי להדיא דהניקוד בספר תורה פוגם ונפגם, פוגם דעודנו עומד הניקוד נפסל הספר תורה, ונפגם אחר גרידת הניקוד, דהסופר המורה אין רוח המקום נוחה הימנו, דהכשיר האותיות על ידי הגרירה לחודה, ואנן בעינן וכתב ולא וחקק. הן עתה פוק חזי דהך דקמן דכוותה היא, והיא פסולה מחמת הניקוד, והמגרר הניקוד לא יפה עשה דמקרי חק תוכות. ואין לומר דשניא נדון דידן לנדון מרן ז״ל, דהתם היינו טעמא דהספר תורה כולו הוא מנוקד, אמטו להא פסלינן ליה, ברם הכא דהיא וי״ו לחודא בד בבד מצינן למימר דלא מפסלת בגרירת הניקוד, דהא ליתא, דרז״ל לא נתנו דבריהם לשיעורים, ואין היקש למחצה, תורה אחת ומשפט אחת להן. ובר מן דין זיל בתר טעמא דנתן הרמב״ן ז״ל, משום דאין לנו אלא כנתינתו מסיני. אף הוי״ו הלזו המנוקדת איננה כנתינתה מסיני.

הרי מוצג לפניך, דלענין הניקוד אין מקום להכשיר האות אף אחר הגרירה, היפך סברתך דבאת להקל מטעם שנראית הטיפה כנקודת שור״ק. וכאן הבן שואל, הניחא דפסלינן להספר תורה כשהוא מנוקד מטעם דאיננו כנתינתו מסיני, ברם כשהסירו ממנו הניקוד למה יפסל ולמה יגנז, הלא המה האותיות מסודרות בהוייתן כנתינתם מסיני, ולמה יגרע ספר תורה דנא משאר הספרי תורה. הלא ודאי קושטא דמילתא דא היא למימר, דכיון דחזינן דנפסלו האותיות מחמת הניקוד, ורצה הסופר להכשירן בגרירת הפיסול לחוד, הא ודאי מקרי חק תוכות, דאין שום הכשר אתי ואזיל כי אם הגרירה דוקא, ואנן בעינן וכתב ולא וחקק [גיטין כ.], רצונו לומר שיכתוב מה שגרר לתיקון האות כגון ה״א שנעשית חי״ת וכיוצא, דהתיקון נהייתה על ידי הכתיבה, ולא וחקק גרירה לחודא דזהו פיסול גמור, כמו שכתב מרן ז״ל בשלחנו הטהור (א״ח הלכות תפלין סימן ל״ב סעיף י״ח) וז״ל: אם נגעו רגלי הה״א והקו״ף בגג, יגרור הרגל ויחזור ויכתבנו. יע״ש. והנה הרואה יראה ולבבו יבין דלישנא ״ויחזור ויכתבנו״ יתר שא׳ת ויתר עז, דהיא משנה שאינה צריכה, דהעיקר אם אינו חוזר וכותב מה שגרר וחסורי מחסרא איך הכי קתני אות שלימה, והוה ליה למימר יגרור הרגל דוקא, לאשמועינן תרתי, שלא יגרר הדבוק שנדבק לעשותה מחי״ת ה״א מפני דמקרי חק תוכות, ושאין צורך לגרור כל האות כולה, מפני שהן שתי אותיות, ודי בגרירת הרגל לחוד, ואנן ידעינן דעל כרחין צריך לכתוב מה שגרר להשלמת האות, ומה בא ללמדנו באומרו ויחזור ויכתבנו. הואיל כי כן מוכרחים אנו לומר, דמרן ז״ל הוכרח להרחיב הדבור רח׳ב רח׳ב להזהיר גדולים על הקטנים, לומר הא דהותר לגרור הפיסול, הוא דוקא כעין זו ובדרך זה באותיות ה״א וקו״ף שנדבקו רגליהם עם גגותיהם, יגרור הרגל ויחזור ויכתבנו, רצונו לומר מחמת שחוזר וכותב מה שגרר הותר לגרר, דנהי דגרר מכל מקום חזר וכתב, והכשרות אתיא על ידי הכתיבה, הא לאו הכי שהוא במקום שאין צורך לכתוב מה שגרר כגון הנקודות, הא ודאי מקרי חק תוכות ופסול לגמרי אם הוא בתפלין ומזוזות, ואם הוא בספר תורה צריך לגרור כל האות כולה ולחזור ולכותבה, ולזה פסיק ותני מרן ז״ל, דאפילו אם הסירו ממנו הניקוד פסול הספר תורה לגמרי, מפני שהוכשר על ידי הגרירה לחודה, וכן לא יעשה.

אף דכפי מה שכתב מרן ז״ל בסימן זה (סעיף טו״ב) נראה דאיכא צדדים להכשיר האות אף שנפלה טיפת דיו בתוכה, שכתב וז״ל: אם נפלה טיפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות, אין תקנה לגרור הדיו. ע״כ. דמובן מינה דאם ניכרת האות עודנה הטיפה בתוכה, הא ודאי כשרה, אף הוי״ו דנדון דידן דניכרת לכל, אף שהיא מנוקדת היא כשרה ומותר לגרור הניקוד. אי מהא כבר תרגמא לה הר״ב הלבושים ז״ל [סעיף י״ז] שכתב וז״ל: אם נפלה טיפת דיו מן הקולמוס בשעת כתיבת האות קודם שנגמר האות על מקום שהיה רוצה לכתוב האות, ולא היה ניכר האות, לא יגרור הדיו באופן שישאר האות, שזהו חק תוכות ופסול. הרי דלישנא דמרן ז״ל איננו כמו שמבין העובר עליו דרך [ה]עברה וכקורא בתורה, דדבריו הם סתומים וחתומים באלף חותמות, וכבר נודע מה שכתב הרב הלבוש בהקדמתו על הגאונים הגדולים מרן ומור״ם ז״ל, כי לא כתבו רק ראשי הפרקים ופסקי הדינים בקיצור מופלג. יע״ש. נמצא דלישנא ואינה ניכרת האות, הוא כמו שפירש הרב הלבוש, וכפי זה אין הנדונים שוים, האי כדיניה והאי כדיניה. ואף דאיכא כת המתירים לגרר הטיפת דיו מתוך האות מטעם שכבר נכתב כהלכתו, כמו שכתב בדין זה

אוצר ההלכה

הרב ז״ל, מכל מקום כתב נמי דאיכא כת הפוסלים, והכי נהוג מטעם שכבר נפסד צורת האות. יע״ש.

ועדיין צריכין אנו למודעי, טעמא של כת הפוסלים במאי תליא מילתא, דלסברת כת המתירים טעמייהו מבורר, מפני שכבר נכתב האות כהלכתו. ברם לטעם כת הפוסלים מפני שנפסד צורת האות, צריכה לימוד מאי הפסד צורה איכא, הלא העיני בשר לו יחזו מישרים, דאף דהטיפה בתוכה עם כל זה צורתה על עומדה עומדת, ואינה נשני׳ת לצורת אות אחרת, כגון וי״ו דנא ככחה אז כחה עתה, ומיהו וכשאני לעצמי אף שאין אני ראוי והגון ח״ו לתת טעם ולחלק, מכל מקום סמיכנא באילנא רבא ותקיפא הרמב״ן ז״ל, דטעמו כצפיחית בדבש הולך וסובב ימה וקדמה וצפונה ונגבה, ושייך לסברת כת הפוסלים.

ומעתה צא ולמד מה עזרנו לטעום בספר המנוקד דהכשרו ברח מעליו, מטעם שאין לנו אלא כנתינתו מסיני, כפי דעת הרמב״ן ז״ל דעת עליון וקדוש דטעמא טעים, אף אנן בדידן בתר דעתו גררינן וכוותיה נקטינן, ואמינן דזהו גם כן דעתייהו של כת הפוסלים דפסלי מחמת שנפסד צורת האות, דנהי דצורתה במקומה עומדת, מכל מקום איננה הצורה שכתב כותב התורה מפי הקדוש ברוך הוא אות באות תיבה בתיבה בלי שום טיפת דיו, ולא שום רושם לא על גביהן ולא בתוכן, כי אם הנקודות אי״ו שב׳אלי׳ [בראשית י״ח, ט׳] וכיוצא שהן הלכה למשה מסיני ולדרשא קאתו. וכפי זה אין הפסד צורה איכא יותר גדולה מזו, דאי לא תימא הכי איך יצוייר לומר דאיכא הפסד צורה ולא היא, אמטול הא סברי מרנן ז״ל כת הפוסלים ליפסל מטעם זה, הוא הדין והוא הטעם שנתן הרמב״ן ז״ל. זהו נלע״ד לתת טעם לסברת כת הפוסלים.

זה כתבתי לך בקצור נמרץ, להפיס דעתך בפרטות, ממקום שחשבת להקל מפאת כנוי הניקוד, משם נולד חומר הפיסול, אף דבין טיפת דיו בין הניקוד כולה חדא מילתא היא, דגם הניקוד באחד או בשני אותיות אינו נעשה בכוון כי אתי ואזיל על ידי פליטת הקולמוס, ואיכא הפרש פורתא דלפעמים פליטת הקולמוס יורדת בתוך האות אחת למעלה ושבע למטה, ברם במקום הניקוד כגון וי״ו דנדון דידן נראית ממש כאילו היא מנוקדת בכוון, בשגם דכולהון חדא מילתא היא, יהון שביתין ושביקין מדרך הכשרות. ומובטח הייתי שביושר דעתך היית מקבל האמת על פי דבורי בל תשאלני אות ומופת חותך, מכל מקום באת אלי לצחק בי והקשית לשאול דליתנהו הראיות נראות לעיני השמש והעם ומשם בארי״ה, וגם אני לעשות רצונך חפצתי ואשנה ואשלש עוד להראות לך עד היכן הגיע חומר חק תוכות.

כתב מוהרדב״ז ז״ל[4], אם גירר הסופר הנקודות שעל גבי האותיות, נפסלו מחמת גרירת הניקוד שעל גביהן. ולכן דון מינה ואוקי באתרין, אם הנקודות הלזו דאינן נאחזות עם האותיות ויפרדו איש מעל אחיו, וכשתרצה לומר שהן הנקודות שעל גבי אי״ו שב׳אלי׳, והן נצרכות, מכל מקום אינן גופי האותיות ממש דלדרשא קאתו, ועם כל זה נפגמו האותיות מחמת גרירתן, ובחוש הראות חזינן דאין שום פיסול באותיות, ולא נגע ולא פגע תער הסופר בהם, כי אם בנקודות שעל גביהן דוקא, וכל שכן וקל וחומר ובן בנו של קל וחומר באות עצמה, שהיא פסולה מחמת הניקוד, ופגע בו תער הסופר לגרר הניקוד כדי להכשירה, דודאי מקרי חק תוכות. ושוב אחשבה לדעת לאתויי עוד ראיות מאי דאיכא בזכרוני בפרטות דברי מהרד״ך ז״ל [בית א׳ חדר ל׳] הובאו דבריו בספר יד אהרן ה״י ל״א [ה׳ ישמרהו לעד אמן] [הגב״י][5], עד היכן החמיר על דבר חק תוכות, ומה שדחה דבריו הרב פרי חדש ז״ל [אהע״ז סימן קכ״ה סקט״ו], דאם תעיין הדק היטב תראה משם דאף דהרב פרי חדש ז״ל חולק עליו, מכל מקום תנא דמסייע לן כסברת כת הפוסלים דפסלי מטעם דנפסד צורת האות, ברם לא עת האסף שקיל וטרי, כי הזמן בוגד ואין הפנאי מסכים לאתויי שעת הכושר, וגם אתה ידעת הטורח והעמל אשר אני סובל על דבר הלגימא כמשא כבד בפרטות, רבים קמים עלי, אתיא רדיפה רדיפה על לא חמס בכפי, ה׳ יכפר בעדם.

וכדו אתינא לדינא, מה שהבאת לראיה מה שכתב מור״ם ז״ל בהלכות ספר תורה [סימן רע״ו סעיף י״א] וז״ל: דיו שנשפכה על השם מותר למוחקו כדי לתקנו, דאין זה מחיקה רק דרך תיקון. ע״כ. אתה הראית לדעת דנדון מור״ם אית ביה אחיזה עם נדון דנא, ודמית להיות מילתא במילתא. בין תבין מה הפרש איכא בין האי להאי, ורב המרחק כמטחוי קשת זה עשר פעמים, דלית ביה אחיזה אפילו כמעט קט, ושאלה שלא מדעת הבעלים היא. הלא ידעת אם לא שמעת כמה דיות נשתפכו במלת ע׳ל דרצונו לומר על גבי, ופוק חזי מה שפירש גאון עוזינו הגאון הגדול רש״י ז״ל על פסוק ״ויעל אלהים מעל אברהם״ [בראשית י״ז, כ״ב], וכמה מדרשים נדרשו על מילתא דנא.

ואם תאמר דאין לנו עסק במדרשים ובפירושים נגד הדין, זיל קרי בי רב מה שכתב מרן זלה״ה על השלחן הטהור (א״ח הלכות תפלין סימן ל״ב סעיף כ״ה) באמצעיתו וז״ל: והוא הדין שאם לא נגעו מקצת יודי״ן שעל האלפי״ן. ע״כ. וכמה נשאו ונתנו איתני הארץ נושאי כלי מרן ז״ל על מה שכתב ונקט לישנא דנא ״שעל האלפי״ן״ ולא נקט יודי״ן שבאלפי״ן, וניחא להם למימר דכוונתו הוא דוקא דקאי על יודי״ן שמלמעלה. עיין בהם ותשכח. ובר מן דין הגדיל התימה, איך לחיך יטעם ל(ה)דמות לישנא דשפיכה עם טיפת דיו, ואמאי (שנייא) [שינה] מור״ם ז״ל וכתב דיו שנשפכה, ולא נקט טיפת דיו. ובר מן דין ומן דין עיניך יחזו משרים מה שכתב הרב באר היטב ז״ל (בסימן זה סעיף כ״ד סקל״ו) וז״ל: הגרר מקרי כשגררו יבש, והמחק שמחקו לח. יע״ש. הנה כי כן דברי מור״ם ז״ל מיוסדים על אדני פז כראי מוצק, דקא משתעי בריבוי דיו שנשפכה, ובעודה לחה שייך לומר מחיקה, ואנן בדידן עסקינן בטיפת דיו בתוך האות שנתייבשה, דשייך לומר גרירה, הא ודאי אמינא לך זיל לאידך גיסא, דחזינן דעברת

הערות וציונים

4. לא מצאנו כלום מזה בשו״ת הרדב״ז, וראה לקמן בתשובת הרב המחבר ד״ה ואנכי הרואה.

5. נדפס לעיל סעיף י״ז אות כ״ג.

אוצר ההלכה

על לישנא דמור״ם ז״ל דרך העברה כקורא קריאת שמע בלי טעמיה ודקדוקיה, הטוב טוב לך להרויח שנים מן האחד, דיפה שתיקה נקטינן.

ואני אפרש לך מילתיה דמור״ם ז״ל וטעמו טעם לשבח, והוא על זה האופן, דהיינו דיו שנשפכה על השם דהיינו על גביו, כזה: יהוה, מחמת ריבוי הדיו, אתא לאשמועינן דיכול למחוק הדיו עודנה לחה מלמטה למעלה או מן הצד, בין בלישנא בין באצבע, דהיה מקום לומר שהוא מוחק את השם, מטעם שאינו יודע בטוב שיעור הגג, והוא באפשרות שנוגע ופוגם בגג האות, הא קמשמע לן דאין זה מוחק רק דרך תיקון. וממקומו מוכרח לפרש כן, דאם תרצה לומר דהוא בתוך האות וצריך להיות כן דהיינו כזה: ה , להמתיק לישנא דשפיכה, דאיך נוכל לומר דטיפת [דיו] היא זו, וכפי זה איך שייך לומר מותר למוחקו, הרי אם עובר אצבעו על הדיו הלזו, או בלישנא, או אפילו תער להעבירו, נשאר רושם הדיו על כל החלל ונפסל האות לגמרי, ואף גם זאת עומד באפשרות דכשנשפך הדיו בתוך האות שיפסל האות לגמרי, שנסתם הפתוח, ואז צריך להסיר הפיסול שנשתנה צורתה דאינו שם, כגון ה״א דנעשית חי״ת וכן על זה הדרך בשאר אותיות השם, שנשתנו מראיהן נפסדו קדושתן, ואיך שייך לומר מותר למוחקו. אם לא ודאי שהכוונה היא כמו שכתבתי, והוא מילתא דפשיטא.

ועוד אודיע לך אחי, קרוב לדעת הדברים שיבינו להן אפילו מי שקורא לאלפי״ן עייני״ן. דהא לסברת כת הפוסלים שפסלי הוא מטעם שנפסד צורת האות, ודון מינה אם הטיפת דיו שהוא כטיפת חרדל דלא שייך בה שפיכה, סברי מרנן ז״ל שנפסד צורת האות, כל שכן וקל וחומר שפיכה רבה דודאי אין הפסד גדולה מזו. וכל זה לא נעלם מעיני מור״ם ז״ל שהיה גאון מפורסם, הא ודאי כוונתו הוא לומר שהדיו נשפך על גבי השם דוקא ולא בתוך האות, ובהא קא משתעי, ואין אחיזה כלל עם נדון דידן, האי כדיניה והאי כדיניה. והאמת הוא כמו שציינתי לך איך נשפך הדיו על גבי האות, ולאו דוקא באות הה״א, אלא אפילו בשאר אותיות השם, ועם כל זה צריך שיהיה הסופר בקי ומומחה לתקן דבר אשר כזה, דלא כל הרוצה ליטול את השם יטול.

אתינא לנושאי מקדם על ספר המנוקד שהוא פסול ואפילו הסירו ממנו הניקוד, מטעם שנתן הרמב״ן ז״ל שאין לנו אלא כנתינתו מסיני, ובזה בנינו על גבי היסוד הזה לתת טעם לנדון דידן ולסברת כת הפוסלים.

והנה כפי מה שכתב הרב הלבוש ז״ל בדין זה [יו״ד סימן רע״ד ס״ז], וטעמו נראה דאזלינן בתר כוונת הסופר, שכתב וז״ל: ספר המנוקד פסול, מפני שיש אם למקרא ואם למסורת, ואם מנקדו אין כאן מסורת, לפיכך אפילו אם הסירו ממנו הניקוד פסול, שכבר נכתב לשם [הניקוד ולא לשם] המסורת. יע״ש. הרי מובן מדבריו דכל כחא דפיסולא אפילו שהסירו ממנו הניקוד הוא מטעם דספרא דנא כתב האותיות על מנת לנקדם, הא לאו הכי כגון וי״ו נדון דידן המנוקדת, שלא עלה במחשבת הסופר לכותבה על מנת לנקדה, ודאי דאין הפיסול תופס בה, והיא כשרה (אפילו) [אחרי] שיסירו ממנה הניקוד. אם כן אפוא אם באנו לדון אחר טעמא דנא לומר שהוא העיקר, נפל פיתא בבירא, ומוכרחים אנו לומר דהוי״ו כשרה ומוכשרת ומותר לגרר הניקוד. ואין לומר דניחא ליה גם כן בטעמו של הרמב״ן שאין לנו אלא כנתינתו מסיני, ולרווחא דמילתא נקט טעמו, וליתא, דחזינן שכתב אחר זה וז״ל: וכן בפיסוק הפסוקים פסול שאין לנו אלא כנתינתו מהר סיני. [ע״כ]. כנראה שזהו הטעם, ולא עוד אחר. ואחר כך דחה טעמא דנא ותפס במושלם טעמו הניתן בבבא קמא, שכתב וז״ל: ונראה לי שגם בכאן יש פיסול משום שאין כאן אם למסורת. [ע״כ]. הרי דלאחר שכתב טעמו של הרמב״ן ז״ל, חזר ודחאו בשתי ידים, כנראה דחולק עליו. וכדו תיקשי לן גם בטיפת דיו הנופלת בתוך האות, אמאי נפסל האות, דבשלמא לטעמו של הרמב״ן ז״ל ניחא ליפסל, כיון שאין לנו אלא כנתינתו מסיני, אכן אות דנא שנפלה טיפת דיו איננה כנתינתה מהר סיני. ברם לטעמו של הרב הלבוש ז״ל, שאמר שכבר נכתב לשם [הניקוד ולא לשם] המסורת ולזה פסול, הרי אות דנא לא נכתב על שם שתפול הטיפת דיו בתוכה, דמאליה נפלה, ואזלינן בתר דעת כת המתירים להכשיר האות ולגרר הטיפה ואין כאן חק תוכות. והוא פלאי, דהוא עצמו ז״ל כתב סברת כת המתירין וסברת כת הפוסלים, וכתב והכי נהוג ליפסל, והמנהג תורה היא, ואנחנו לא נדע מה נעשה, על מי יש להשען למעבד עובדא הלכה למעשה, או לטעמו של הרמב״ן או לטעמו של הרב הלבוש ז״ל.

לכן ומרשות דכל רבנן דאנא עפר וקטם, לדידי חזי לי לע״ד דאזלינן בתר טעמו של הרמב״ן ז״ל, שהוא העיקר מכמה טעמים. זה יצא ראשונה, דמעיקרא אינם חלוקים בעיקר הדין, והמה באו בית לח״ם לפרש דברי מסכת סופרים [פ״ב הלכות א-ב] שבאו סתומים, מר כדאית ליה בטעמיה ומר כדאית ליה בטעמיה, ולא (ע״ז) אזלינן בתר טעמא דאית ביה פירכא. ובר מן דין אף דנאמר דלית ביה פירכא, מכל מקום מצינן למימר דמי יאמר דזהו טעם העיקרי ולא טעמא אחרינא, ואם יאמר האומר דגם לטעמו של הרמב״ן ז״ל אמינא גם כן דמי יאמר דזהו העיקרי, ולא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן דמוכרחים אנו לתפוס בטעמו של הרמב״ן ולהניח טעמא אחורי תניינא, מפני שהוא סברא יחידית ובטעמא אחריתי תפש בו במושלם הרב באר הגולה זלה״ה, והם רבים ועבדינן כוותייהו. ואף גם זאת שכתב הר״ב בארות המים זלה״ה[6] בעובדא דאתא לידיה בנדון אחר, פסיק ותני דלא אזלינן בתר הכוונה דאין הדיין דן אלא מה שעיניו רואות, ובכן הפיסול שעינינו הרואות שהוא פיסול גמור אין מקום להכשירו, הכל כפי מה שהוא. יע״ש. הרי מוכח דאיכא תלתא סרכי, ואיך נוכל להניח סברתם שהם רבים נגד סברת יחיד, ובר מן דין ומן דין מי יאמר דלא סבירא ליה להר״ב

הערות וציונים

6. עיין שם (חלק יו״ד סימן ט״ו) שנסתפק בספק מעין זה, אבל לא מצאנו שם שכתב סברא זו שהזכיר הרב המחבר משמו.

אוצר ההלכה

הלבוש טעמו של הרמב״ן זלה״ה גם כן מלבד טעמו, דאי חזינן דדחהו בשתי ידים הוא מפני דחזא להההוא ספרא פילוסופא דלא הניח בספר התורה אפילו אות אחת קטנה שלא ניקד, וכן נמי בפיסוק הפסוקים, הואיל כי כן כתב דודאי כשכתב הספר תורה על מנת לשם (המסורת) [הניקוד] כתבו, ואנן בעינן אם (לניקוד) [למסורת] דוקא, ולא בשביל זה לא סבירא ליה טעמא דנא שאין לנו אלא כנתינתו מסיני, והוא טעמא מרווח לכל מילי ומילי, דבודאי הגמור מודה ואזיל בהאי טעמא נמי.

פש גבן להשיבך על מה שרצית למימר דאף דנימא דזהו פיסול, הטוב טוב להסיר השם בקליפתו בתער הסופר ולא לגנוז היריעה. והנה דע אחי דגם בזה לא בחר ה׳, דנהירנא לי אחרי רואי שהר״ב מעיל שמואל ז״ל אסר למעבד הכי להסיר את השם עם קליפתו כמו שתראה שם באורך, כמדומה לי שהוא בתשובה ב׳[7], ואף דהר״ב בית דוד זלה״ה [חיו״ד סימן קל״ח] הורה להתיר, מכל מקום הכא איכא טעמא דאינו אריך למעבד הכי, שכתב הר״ב הלבושים זלה״ה (הלכות ס״ת סימן רע״ו סעיף י״א) באמצעיתו וז״ל: ה״א של שם שכרעה נוגע בגגה, אם נוגע ממש עד שנראית כחי״ת ודאי שמותר למחוק או לגרור כל הרגל ולתקנה [וכו׳], אבל אם אינה נוגעת רק מעט, יש להסתפק בדבר אם הוא מותר לתקנו, או אם נפסלנו לסלק היריעה [וכו׳], אבל הכא כל העולם קורין אותו ה״א, אלא שנפסלה בנגיעתה מעט לגגה, עד לפיכך יגנוז אותה היריעה, דמוטב הוא שיגנוז [ו]לכתוב אחרת במקומה, משיקדור את השם מן היריעה ויכתוב שם אחר במקומו. ע״כ. וכן כתב מהר״י אכסנדרני זלה״ה הובאו דבריו ביתה יוסף זלה״ה. הא קמן דהה״א נפסלה מחמת נגיעתה עם הגג, אף שהוא דבר מועט מכל מקום היא פסולה, ומחמת דכל העולם קורין אותו ה״א צריך לגנוז היריעה ולא לקדור את השם, אף הכא נמי וי״ו נדון דידן, נהי דלדידן נשתנה צורתה מחמת הניקוד והיא פסולה מפני שאיננה היא כנתינתה מסיני, ברם כל העולם קורין לה וי״ו לגמרי, ואיך נוכל לקדור את השם, ואף גם זאת אעיקרא דדינא בנדון ה״א דנא, איכא צד לתקנה ולגרר הרגל, דנהי דהיא נגיעתה דבר מועט, מכל מקום איננו נראה ואינו נראה, והיא ודאי חי״ת אך היא מילתא זוטרתי דמספקא, די לן להסיר את השם, ועם כל זה הוכרח לומר לגנוז היריעה מחמת מאי עמא דבר, כל שכן וקל וחומר בוי״ו נדון דידן דלא נשתנה צורתה לגמרי, וכל העולם מודים וענו כל העם ואמרו שהיא וי״ו גמורה, איך יצוייר להסיר את השם ממקומו ע״מ וע״מ [על מה ועל מה].

כללא דמילתא, בהא סלקינן ובהא נחתינן, דניקוד הוי״ו הלזו אסור לגרר, דאם היה הניקוד בשאר אותיות פשוטות, מן הדין הוא להסיר האות לגמרי ולחדשה אם הוא בספר תורה, ואם בתפלין ומזוזות, פסולים לגמרי, ואין היכולת מספיק להסיר את השם ממקומו, כי אם להסיר היריעה דוקא כמו שהוכחנו לעיל. ויען נדון דידן שהיתה היריעה בת ארבעה דפים, חסרתי דף אחד ממנה לעשותה יריעה משלשה דפים שיעור ג׳ למשפחותיכם בכל דף דף. ועם כל זה אינני סומך על דברי עד יראו״ המורים הללו בעלי הוראה אשר בית ישראל נכון עליהם, ובפרט האשל הגדול שבסביבותינו החכם השלם הדיין המצויין כי רב הוא, **ידיד ה׳** מאר״י דאתרא שבבנייא וכל אגפיה, דעל פיו אנו חיין, ואת אשר יבחר בו יקריב אליו. **נאום הצעיר שלמה ליאון ס״ט**.

וזה הדבר אשר כתבתי לו בענין זה

ראיתי אור כי יהל, והנה יד שלוחה אלי פס ידו די כתבא, מהחכם השלם הוא האור כמה״ר שלמה ליאון נר״ו, שנשאל על יריעת ספר תורה אחד שנמצא בה בתוך וי״ו של שם אחד, נקודה אחת כמו שור״ק. ויהי כמשיב, דפסולה כל אותה היריעה, ונתן טעם לשבח דהרי זה כמנוקד ופסול, ואין חילוק בין נקודה אחת לניקוד כל הספר, שלא נתנו חכמים דבריהם לשיעורים, ואפילו יסירו הניקוד הוה ליה חק תוכות. אלו דבריו בקיצור. ואנכי עמדתי מרעיד ואשתומם על המראה, דמאי חק תוכות שייך כאן. הא הר״י בעל הטורים ז״ל (בחאו״ח סימן ל״ב) כתב וז״ל: ואם יתר אות אחת יש לה תקנה שיגרור אותה. ע״כ. ועיין שם ובבית יוסף בספרו הקצר (סעיף כ״ג). הרי בהדיא דספר תורה או תפלין ומזוזות פסולים הם על ידי האות היתר, וכשיגרור אותה אות נשארו הספר תורה והתפלין ומזוזות בהכשרן הראשון, ולא אמרינן דהרי זה מכשירן על ידי הגרירה לחודה ואנן בעינן וכתב ולא וחקק. והוא הדין נמי בשור״ק הלזו שהיא יתר והוי״ו כתיקונה היא, דמעביר אותו הניקוד בגרירה וחוזר ודאי הספר תורה להכשרו הראשון, כיון שהאותיות נכתבו כתיקונן, ומה בכך. ועוד דחק תוכות עיקרו הוא בגיטין (דף כ׳ ע״א), ושם כתב רש״י, דחק תוכות היינו של אותיות וצידיהן, והאותיות בולטות, דאינו כתב לפי שלא צייר את האותיות, אלא חקק סביבותיהם, והעץ נשאר כמות שהיה בדפוס האותיות מאליה. יע״ש. ומינה יליף הרא״ש שם [פ״ב סימן י״ט], שאם נפלה טיפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות, אינו יכול להעביר הדיו ולתקן האות דהוה ליה חק תוכות. ע״ש. נמצא דחק תוכות אינו אלא כשחוקק בצדי האות כדי שיהא ניכר אות על ידי אותה חקיקה, ואנן וכתב בעינן, ברם הכא דהוי״ו כתובה כהלכתה, וכשגורר אותו ניקוד אינו מתקן על ידי הגרירה את הוי״ו, אלא דהיתור נוטל והוי״ו נשארת כאשר בתחלה, מה חק תוכות שייך כאן, שאינו נוגע ופוגע בוי״ו עצמה, ואינו עושה שום תיקון לוי״ו עצמה. וזה ברור.

הערות וציונים

7. צריך לומר: בתשובה א׳.

אוצר ההלכה

והאי טעמא שכתב החכם הפוסק נר״ו, והוא היסוד בה לתשובת שאלתו, דהוי חק תוכות, מראש ועד סוף בספר כתב ותקע יתד דהוי חק תוכות. לכאורה יש להעמיד דבריו דלאו מילי דכדי נינהו, ויש סמוכות לדבריו, שהרי מרן שם (סימן רע״ד) כתב בשם רבנו ירוחם [ח״ב נתיב ב׳, דף י״ט ע״ג], דאם הסיר הניקוד נמי פסול, דיש אם למקרא ואם למסורת, ואם מנקדו אין כאן מסורת. יע״ש. ולכאורה קשה טובא, אמאי לא מהני הסרת הניקוד, למה יגרע מכותב אות יתירה דבהסירה נכשר הספר תורה ואפילו תפלין ומזוזות. וכבר ראיתי להר״ב גט פשוט ז״ל (בסימן קכ״ה סקל״ז), שכתב דהטעם הוא משום דבספר תורה יש אם למקרא ואם למסורת, וכשכתב נקודה אינו יכול לקרות מסורת, ועל ידי מחיקת הנקודה אתה קורא מסורת הוה ליה חק תוכות. אלו דבריו. יע״ש. ודבריו אלו סיועי קא מסייעי קצת להחכם הפוסק נר״ו דקרי ליה חק תוכות, ואף דהחכם הפוסק נר״ו נראה שלא כיון לזה, מדכתב דטעם הפיסול הוא דהכשיר האותיות על ידי גרירה לחודה ואנן בעינן וכתב ולא וחקק, וזה אין לו שורש וענף כלל כאמור, דכל דהיתר החרים והעביר משם מה חק תוכות שייך. והרב ז״ל בשביל המסרה הוא דקאמר דהוי חק תוכות, דהוי כענין אותיות הספר תורה עצמן כמבואר.

ומכל מקום דברי הר״ב גט פשוט ז״ל קשים להולמם, דאיך ולמה דן אותו כחק תוכות, הא הסופר כתב התיבה כמסרה כתיקונה, ואחר כך טעה ועשה לה נקודות, וכשמסיר הניקוד חוזר ודאי לאיתנו הראשון כמו שנכתב בתחלה כתיקונו, ולא מחיקת הנקודות גורם שתקרא המסרה, אלא הכתיבה דמעיקרא גורמת קריאת המסרה, ובניקוד נפסלה ונחסרה המסרה, וכיון דאינו גורר בגוף האות חוזר ודאי להכשרו בגרירת הנקוד, דומיא דטיפת דיו שנפלה באות והאות ניכרת, דבהסיר הדיו הוכשר הספר תורה כאשר בתחלה. ולא דמי לכתב ה״א במקום דלי״ת שאם מחק רגלה של ה״א שכתב הסמ״ק [סימן קפ״ד] דהוי חק תוכות כמו שכתב הרב ז״ל שם, דהתם אותה הדלי״ת הנשארת נכתבה בפיסול מעיקרא לשם ה״א והיה צריך דלי״ת, לכן צריך למחוק כל הה״א כל מה שנכתב בפיסול, ברם הכא האותיות נכתבו כנתינתן וכמסרתן, מה שנעשה אחר כך בטעות יסיר אותו וישאר בהכשרו הראשון. באופן דאין לדברי הר״ב גט פשוט ז״ל על מה לסמוך.

וראיתי להר״ב ט״ז ז״ל שם (סק״ו) שהקשה על רבנו ירוחם ז״ל, מה שכתב דלא מהני אם מסיר הניקוד, למה יגרע מכותב מ״ם פתוחה ונדבקה דמהני אם גורר החרטום לחוד ונשאר כעין נו״ן ואחר כך כותב חרטום מחדש, וכמו שכתוב בא״ח סימן ל״ב [סעיף י״ח], והא התם מהני תיקון אפילו בגוף האות. זו היא תורף קושייתו. ומתורף קושיא זו משם תהוי תיובתא להחכם הפוסק נר״ו. דהא קשיא ליה להרב ז״ל מהמ״ם, ולא בא בפיו שאני התם דחוזר וכותב החרטום, מה שאין כן הכא שאינו חוזר וכותב, ועל ידי המחיקה מכשיר הספר תורה, וכמו שעלה על דעת החכם הפוסק נר״ו. אלא ודאי דכל שמסיר היתר לא קרינן ביה דוכתב בעינן ולא וחקק, דהיתור כנטול, והרי נטלו ונשאר ברשום בכתב כדינו מעיקרא, ולא צריך שום כתיבה עוד ומה בכך. והרב ז״ל שם תירץ בטעם רבנו ירוחם ז״ל, וזה לשונו: ונראה דכאן גרע טפי, כיון שנראית כוונת הסופר שאינו חושש למסורת כלל, ובודאי לשם זה כתבו, והוי כמזוייף מתוכו ופסול לגמרי, מה שאין כן במקום שכתב בשוגג איזה טעות. ע״כ. גם הלבוש שם [סעיף ז׳] כתב וז״ל: לפיכך אפילו אם הסירו ממנו הניקוד פסול שכבר נכתבה לשם הניקוד ולא לשם המסורת. ע״כ. וזהו ממש כטעם הר״ב ט״ז ז״ל. ועיין נמי בספר בית דוד (בחיו״ד סימן קל״ו). וכן נראה דסבירא ליה להר״ב מקור ברוך [סימן ל״ו] הובאו דבריו בספר אמת ליעקב (דף ע״ח ע״א [משפט הדברים הפוסלים בספר תורה] סימן כ״א), שהכשיר כשהנקודות כתבם אחר לא הסופר, או הסופר אחר שכתבו שלם. ע״ש. דמשמע דסבירא ליה דכל טעמא הוא משום דכשמנקד דעתו היה דיש אם למקרא ולא למסורת, והוה ליה מזוייף מתוכו. וברור.

וכבר ראיתי להר״ב לחם חמודות ז״ל (דף פ״ב ע״ד [הלכות ס״ת] אות ע״ד), שהקשה על דברי הלבוש וז״ל: ואין נראה לי, דהא היא גופא דכשמנקדה לא פסלינן ליה אלא לפי שאז אין כאן מסורת, ואם כן מכיון שהוסר הניקוד הרי יש כאן מסורת. עכ״ד. ומקושיא זו נמי קשה על החכם הפוסק נר״ו, דהרי להדיא דבהסיר היתור בלי שום כתיבה כשר הוא כנזכר לעיל. אך קושיא זו על הלבוש לע״ד לא קשיא מידי, דהר״ב ט״ז ז״ל פירש הדברים באומרו דכיון שנראית כוונת הסופר שאינו חושש למסורת כלל, בודאי לשם זה כתבו והוה ליה מזוייף מתוכו ופסול, וזהו נמי כוונת הלבוש, דמה תועלת בהסיר הניקוד שלא נכתב מעיקרא לשם מסורת, והוי מזוייף מתוכו. וברור. ומה שנתן טעם הר״ב לחם חמודות ז״ל דהוי כמנומר, אין טעם זה מספיק כמו שכתבו הר״ב גט פשוט ז״ל (שם) והר״ב בית דוד (שם), ואין צריך להאריך. באופן דכל טעם פיסול הספר תורה המנוקד אינו אלא משום שגילה דעתו הסופר דשלא לשם מסורת כתבו, והוה ליה מזוייף מתוכו. וטעם נכון וקיים הוא.

נחזור לנדון שלנו דהשם הזה נכתב כתיקונו, ונפלה טיפת דיו ובא במקום שור״ק, ולא נכתבה הוי״ו לשם ניקוד, פשיטא טובא דבהסרת הניקוד כשר וכשר הוא לקרא בו בצבור בלי שום ספק. וזה ברור. ומה שכתב החכם הפוסק נר״ו דלאו דוקא כל הספר תורה שהוא מנוקד, דהוא הדין אפילו אות אחת. יע״ש. הא ודאי כן הדבר וכמו שכתבו להדיא הר״ב בית דוד (שם) והר״ב גט פשוט (שם). יע״ש. אך לע״ד נראה דהכא אין לפוסלו בעבור שור״ק זו מתרי טעמי, חדא דכל טעם הפיסול אחרי הסרת הניקוד אינו אלא כמו שכתב הר״ב ט״ז ז״ל, דכיון שנראית כוונת הסופר שאינו חושש למסורת כלל, בודאי לשם זה כתבו, והוי כמזוייף מתוכו ופסול לגמרי. כמו שיע״ש. וזהו נמי טעם הלבוש כנזכר. ברם הכא דהשור״ק זו אינה נקודת הוי״ו שבשם דנקודתה היא חול״ם כנודע, ועשה שור״ק, אין זה מקרי ניקוד אלא הוה ליה ככתב בשוגג וטעות אות יתירה דמועיל הגרירה. ועיין להר״ב גט פשוט ז״ל בהלכות גיטין (סימן קכ״ה סקל״ב), גבי מה שכתב מרן ז״ל שם אם נפלה טיפת דיו בתוך

אוצר ההלכה

האות ואינה ניכרת שאינו יכול להעביר הדיו, שכתב וז״ל: משמע לי דמאי דנקט בתוך האות, היינו למעוטי נפלה הטיפה על גבי האות ואינה נוגעת הטיפה שעל גבה בגוף האות אז יכול למוחקה וכו׳, אבל כשנפלה טיפת [דיו] בתוך אות, בין נוגעת ובין אינה נוגעת בצידי האות, הדבר תלוי אם האות ניכרת על ידי תינוק יכול לגוררה, ואם אינה ניכרת אינו יכול לגוררה דהוי חק תוכות. עכ״ד. הרי בהדיא דכל שהאות ניכרת בין על גביו בין לפנים יכול לגרור אותה הטיפה, והוא הדין הכא. זאת שנית, שהרי כתב הר״ב [שיירי] כנסת הגדולה בסימן רע״ד [הגב״י סק״ז] בשם הר״ב מקור ברוך, וכן כתב נמי משמו הר״ב אמת ליעקב (שם), דכל הפיסולין בין במנוקד בין בפיסוק בין פסוק לפסוק או הטעמים, אם הסופר כתבו מעיקרא כתקנו ואחר כך בא אחר ונקדו או פסקו או כתב טעמים, בהסרתם כשר. ואפילו עשאו הסופר עצמו שכתב הספר תורה יש להכשיר כשהסירן כל שנקדו וכו׳, אחר שכתבו שלם. ע״ש. והכא מתוך דברי השואל נראה שהסופר כתב השם כדינו, ונתזה טיפת דיו מהקולמוס ועמדה לה תוך הוי״ו, שלא עשאו הסופר והוה ליה כאילו אחר נקדו, ובהסרתו נכשר הספר תורה, ודאי בלי שום ספק דלאו ניקוד האות היא וגם לא כיון לנקדו, כי מאליה נעשתה והוה ליה טיפת דיו שנפלה תוך האות והאות ניכרת דכשר לכולי עלמא הוא, והדיו ההוא נגרר ונמחק ואין בכך כלום.

תו חזינא ליה להחכם הפוסק נר״ו, דאתא ואייתי דברי מרן ז״ל (שבאו״ח סימן ל״ב סעיף י״ח), דעל מה שכתב מרן שם יגרור הרגל ויחזור ויכתבנו. קשיא ליה דיחזור ויכתבנו הוי שפת יתר, אלא שבא מרן ז״ל לומר טעם לדבר דהותר לגרור, משום דחוזר וכותב, ולא הוי חק תוכות. אלו דבריו בקיצור. ואנכי לא ידעתי מאי קא קשיא ליה על מרן ז״ל, הא כמה דינים יש - עיין שם בסימן זה - שכתב כן, ולמה לא הקשה כן כי אם בזה. עוד קשה, דהא ודאי צריך לאומרו שיגרור ויחזור ויכתבנו כתיקונו, ואין דרך הפוסקים לדבר כדרך העלגים חצי דבר. ועוד דודאי אתא לומר שיגרור כל הרגל ויחזור ויכתבנו, לא שיגרור הדבוק וישאר חצי רגל הה״א והקו״ף בלא חזרה לכתוב, דהוי חק תוכות. זה פשט הדברים. ועיין בבית יוסף שם. אבל לומר שכיון לומר דמשום שחוזר וכותב הוא דנכשרה דליכא חק תוכות, הא לאו הכי דאינו חוזר וכותב כגון הניקוד הוי חק תוכות ופסול לגמרי, הא ודאי לא אמרה אדם מעולם, ולאו כל מוחא סביל דא דמרן וכל הפוסקים שכתבו כן כיונו לזה, דרך רחוק וזר הוא. ומה גם דלפי כל האמור, טעם הפיסול אף אחר הסרת הניקוד אינו משום חק תוכות, אלא משום אם למסורת, דהסופר לא כיון למסורת, והוה ליה כמזוייף מתוכו. ועוד דמטוניה יש להקשות עליו, דכיון דסיים ואמר דאם הוא בספר תורה צריך לגרור כל האות כולה ולחזור ולכותבה כמו שיעוין שם, הכי נמי דבספר תורה איירי יסיר השם עם קליפתו ויחזור ויכתבנו, ולמה לן לפסול היריעה כולה וכמו שכתב השואל. ומאי דעתו של החכם הפוסק לפסול כל היריעה מטעם חק תוכות, דהא סמיה בידיה כאמור. ועיין עוד מזה לקמן.

חזר ואמר החכם הפוסק וטען, דלפי מה שכתב מרן ז״ל (שם סעיף י״ז) אם נפלה טיפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת. נראה דהא ניכרת כשרה והוא הדין לאות הוי״ו בשור״ק דניכרת היא. אלא דלפי דברי הלבוש אין הנדונים שוים. אלו דבריו בקצור, כמו שיעוין שם באורך [ד״ה אף דכפי מה]. ודבריו תמוהים לעיני כל עובר על דבריו, דמאי קושיא, כשנפלה טיפת דיו לתוך אות והיא ניכרת ודאי כשרה, ברם הכא דהוי נקודה, אף דניכרת האות פסולה מטעם דהוי חק תוכות כמו שכתב הוא עצמו לעיל. ובכל האותיות ליכא ניקוד בתוך האות כמו הוי״ו, ולכן הוא דכשרה, מה שאין כן בוי״ו כאמור, ומאי קא קשיא ליה.

ומה שכתב דהלבוש פירש דברי מרן החתומים דאינן כפשטן. הא ודאי בורכא היא וכל השומע יצחק, דהר״י בעל הטורים ז״ל שם כתב בשם הסמ״ק [סימן קנ״ג] וז״ל: שאם נפלה טיפת דיו קודם שנגמר האות ולא היתה האות ניכרת, ואחר כך נטל הדיו וכו׳ פסול דהוי כמו חק תוכות, אבל אם כבר היתה עשויה כתיקונה ונפל בה דיו יכול ליטלו, ואדוני אבי ז״ל [גיטין פ״ב סימן י״ט] פסל גם בזה, וכן כתב בספר התרומות [ספר התרומה סימן כ״ה]. עכ״ל. ומרן ז״ל פסק הלכה כהרא״ש והספר התרומות כמבואר בבית יוסף שם, והשתא דברי מרן בספרו הקצר הם כהרא״ש וספר התרומות וכפשטן, דנפל הדיו אחר שנכתב כתיקונו, ועיין בבאר הגולה שם. אלא דהלבוש הביא דברי הסמ״ק, ואחר כך הביא המחלוקת כמבואר, ואם כן הלבוש לא גילה לנו כוונת דברי מרן כמו שעלה בדעת החכם הפוסק נר״ו, ואין זה אלא מחוסר ראיית הדברים במקומם, ולדבריו חזרה קושייתו למקומה ואין לתיקונו ממש, כמבואר.

וחזיתיה לדעתיה דנתן טעם לכת הפוסלים, מפני שנפסד צורת האות, דהיינו כדברי הרמב״ן [תשובות המיוחסות סימן רל״ח] דבעינן כנתינתו מסיני, והקדוש ברוך הוא כתבה בלא טיפת דיו. אלו דבריו בקצור. ובקראי אלה הדברים אשתומם כשעה, איך מלאו לבו להחכם הפוסק לבנות טעם מסברת הכרס בלי ראיית הדברים במקומם, והדברים עתיקים הלא המה בכתובים, דמחלוקת זה שהביא הלבוש, היא המחלוקת שהביא הטור בין הסמ״ק להרא״ש וסיעתו, והרא״ש וסיעתו דפסלי הוא באין האות ניכרת כמבואר בדברי הרא״ש בפרק ב׳ דגיטין [סימן י״ט] וכמו שכתב מרן בבית יוסף (שם), והלבוש קיצר דסמך על מה שכתב בתחלת דבריו דאין האות ניכרת והוי חק תוכות. ומה מקום לפרש פירוש חדש שאינו אמת, אחרי המחילה. וכבר כתבתי לעיל בשם הר״ב גט פשוט ז״ל, דטיפת דיו על גבי האות ואינה נוגעת באות, דכשר אף דלא הוי כנתינתה מסיני. ועוד, דבנקודות כולי עלמא סבירא להו דפסול, ובנכתב האות כתיקונו ואחר כך נפל טיפת דיו[8] מטעם דסמ״ק דמכשיר דטעם אחד להם דלא הוי

הערות וציונים

8. כן הוא במקור, אבל נראה שיש פה איזה חסרון בלשון, וצ״ע.

אוצר ההלכה

כנתינתו מסיני. אלא ודאי דהאי טעם דהרמב"ן ז"ל אינו מועיל אלא לנקודות וטעמים וכיוצא שהם מגוף התורה, אלא שכך ניתנה תורה ליכתב בלא הם, והכי בעינן למעבד, אבל בטיפות דיו דנפלו דכל היתור כנטול, לא שייך לומר בהו דכנתינתה מסיני בעינן. ומי זה גילה לנו דבספר תורה שכתב משה לא נפלו כמה טיפות, אין זה אלא נבואה ודברים שלא ניתנו ליכתב. ומי יתן ידעתי טעם כעיקר, דלימא לי החכם הפוסק נר"ו, דאי טעם כת הפוסלים הוא משום דכנתינתו מסיני בעינן, אם כן מה טעם נותן הוא לכת המכשירים, אטו לא סבירא להו דכנתינתו מסיני בעינן, אתמהא. ועוד, דבהדיא כתוב שם בלבוש טעם המכשירין, משום דכבר קיים מתחלה בזה האות מצות "וכתב", אלא שנתקלקל אחר כך, ולא נתבטל בזה הכתיבה, וכשמתקנו אינו נקרא חק תוכות שכבר כתוב הוא כהלכתו, וטעם כת הפוסלין הוא דסבירא להו דגם זה נקרא חק תוכות כמו שיעו"ש, והיינו ודאי באין האות ניכרת ועל ידי המחיקה והגרירה נתקנת האות. וכן נראה נמי ממה שסיים [הלבוש] עוד ואמר, כיון שנפסד צורת האות וצריך לתקנו, ואם כן מה לי לתת טעם מבחוץ, דהטעם מבואר שם דאיירי בנפסד האות ואינה ניכרת. עוד קשה על דבריו, דאי כל הטעם הוא דכנתינתו מסיני בעינן, מהו זה דקאמר שנפסד צורת האות, שנפסד צורת הספר תורה מבעי ליה. ועוד, דטעם זה דכנתינתו מסיני בעינן, לא מהני טעם זה לפסול אף כשיסיר הניקוד והטיפה, דבהסירם הרי הוא כנתינתו מסיני. עוד קשה, דהחכם הפוסק נר"ו פעם אחת נותן טעם כעיקר לפסול היריעה משום חק תוכות, ופעם אחרת נותן טעם ויסוד מוסד לפסול דכנתינתו מסיני בעינן, ולא השוה את מדותיו, ודבריו תמוהים באופן שלא ירדתי לסוף דעתו בזה.

וראיתי להחכם הפוסק נר"ו, בתוך דבריו טען ואמר דנקודות אי"ו שב'אליו' וכיוצא שהם הלכה למשה מסיני, ודברים אלו רואה אנכי שפלטתן הקולמוס שלא בהשגחה. דבהדיא כתב הר"ב ט"ז בחלק יו"ד (סוף סימן רע"ד), דבספר תורה שאין לו נקודות הראויות להיות על איזה מקומות, שאין לפסול מלקראת בו, דהא על כל פנים כתבה כנתינתה מסיני, שהנקודות שאמרו חכמים הם מתקנת עזרא, כמו שכתבו התוס' [פסקי תוס' מנחות פ"ט רמז רל"א], דכשכתב עזרא התורה עשה נקודות, ואמר אם יאמר משה למה נקדת, יאמר הלא לא מחקתי. יעו"ש דלאו הלכה למשה מסיני הם. ומשם בא"ה לע"ד, שאם נכתבו הנקודות הראויות והסירן, שאינו נפסל הספר תורה, מידי דהוי כלא נכתבו כלל, דמסיני לא נתנו אלו הנקודות. הוזקקתי לזה דחזיתיה לדעתיה אשר שלח ידו עוד לחזוקי למילתיה דלהסיר זה הניקוד הוי חק תוכות, ממה שכתב הרדב"ז אם גרר הסופר הנקודות שעל גבי האותיות, נפסלו מחמת גרירת הניקוד שעל גביהן ואף דאינן נאחזות באותיות. ואם תרצה לומר שהם נקודות שעל גבי אי"ו שבאליו והן נצרכות, מכל מקום אינן גופי האותיות ממש דלדרשא קאתו, ועם כל זה נפגמו האותיות מחמת גרירתן, כל שכן בוי"ו זו בניקוד, דבגרר הניקוד הוי חק תוכות. אלו דבריו בקצור.

ואנכי הרואה, דברי מהרדב"ז הללו לא ראיתי איה מקומם בתשובה חלק א', מראשו ועד סופו חפשתי ולא מצאתי כן, החלק ב' אין עמדי, וכל הפוסקים לא הזכירוהו כלל, ואדרבה להיפך כתב הר"ב גט פשוט [סימן קכ"ה סקל"ב] בנקודות על גבי האותיות ואינן נוגעות, דמותר לגוררן כנזכר לעיל, ואפילו נימא דמהרדב"ז ז"ל איירי בנקודות אי"ו שהן נצרכות, לע"ד אם גררן אינו נפסל מידי, דהוי כלא נכתבו כאמור, ומה חק תוכות שייך בין בנקודות בין בשור"ק זו דנדון דידן כנזכר לעיל, ואי מהרדב"ז סבירא ליה מה שאינו אמת דנקודות אי"ו מסיני ניתנו, סוף סוף מה ליה לומר נפסלו מחמת גרירת הניקוד שעל גביהן, מה ליה לומר שנפסלו האותיות מחמת הגרירה, תיפוק ליה דנפסל הספר תורה מחמת חוסר הנקודות, באופן דדברי מהרדב"ז הללו אינן מובנים, ולא אדע שכול היכן מצא וראה דברים הללו. ומה שהביא עוד החכם הפוסק נר"ו ההיא דמהרד"ך ז"ל [בית א' חדר ל'], להורות עד היכן הגיע חומרת החק תוכות כמו שיעוין שם, לא ידעתי מה תועלת בראיה זו לענין זה, שאני התם דהוי חק תוכות בגוף האות, מה שאין כן כאן שלא נגע בגוף האות כלל, דודאי יכול לגוררו ולא הוי חק תוכות, ככל האמור.

שבתי וראה, על דברי השואל דקאמר דמותר לגרר אותו ניקוד, וחיליה מההיא שכתב מור"ם ז"ל סימן רע"ו [סעיף י"א], דיו שנשפכה על השם מותר למוחקו, קם עליו החכם הפוסק נר"ו לריב מהר, דאין כוונת מור"ם ז"ל כפשטו, אלא 'על' דייקא על גבי האות, ולא בתוך האות כמו שיראה הרואה מה שהאריך בזה. ואחרי המחילה לא זו הדרך לבאר ולפרש פירוש דברי הראשונים כרצון איש בלא ראות הדברים כאשר המה בעיקרן ושורשן, ולא כל הרוצה ליטול את השם יטול בכגון דא, דלפי זה נמסרת התורה לכל אחד אחד לתרגמה כאשר יבחר, וכן לא יעשה להיות התורה נעשית אגודות אגודות. והרואה יראה בבית יוסף שם מה שהאריך בזה, והמובן מדבריו הוא שהיה השם כתוב, ונפל דיו על אות אחד ונפסדה צורת אותה אות ממש, או שנשפך על הד' אותיות או על מקצתם ונתבטלו צורת האותיות, על זה הוא דקאמר שמותר למוחקו דלא הוי מוחק את השם, דהא ליכא צורת אות, ואין כוונתו למחוק אלא לתקן, ולכן מותר למוחקו דאין זה מוחק את השם, אלא שפיכת דיו הוא דקמעביר, וכוונתו לתקן. זהו פשט הדברים ואין צריך להאריך ולדקדק בכל דבריו שכתב על זה, אף דאיכא לאקשויי בהו טובא, ואין השעה צריכה לכך. ודי בזה הערה.

ולדעתי כוונת השואל לאתויי מדברי מור"ם ז"ל הוא שיכול להעביר הניקוד ותשאר היריעה במקומה, וליכא למיחש דהוי נקוד השם והוה ליה כמוחק את השם, דאין זה אלא תיקון, זהו כוונתו ואין להרהר אחריו, דאין צריך לראיה זו כמבואר, דלאו גמיר וסביר הוא בעניני דברי הפוסקים. וברור.

והנה על הפסק הענין, אשובה אראה במה שכתב החכם הפוסק נר"ו, דבה"א שגגה עבה מחמת רבוי הדיו, שיכול למחוק

אוצר ההלכה

הדיו היתר, ושזהו כוונת מור״ם ז״ל. ואברר דברי, דדברי מור״ם ודאי לא כיונו להכי ככל האמור, ולמעבד עובדא לא אריך למעבד הכי, לא למחוק ולא לגרור כל שהיא נקראת ה״א למגדול ועד קטן, וכמו שכתב הר״ב באר עשק ז״ל (בסימן ס״ב), שנשאל על ה״א אחרונה שבשם שהיה בגגה אהל טפי מטפח, והשיב דאסור לגררה והספר תורה כשר כמו שיעוין שם באורך, באופן דגם הדין הוא להיפך, כל שכן שאין לכנות למור״ם ז״ל פירוש דלא כהלכתא, ואין צריך להאריך.

תו חזינא ליה להחכם הפוסק נר״ו, שחזר ואמר דלפי טעם הלבוש נראה דאחר כוונת הסופר אזלינן, והא דנדון דידן דלא כיון לנקד, בהסירו הניקוד הרי הוא כשר, ולטעם שכתב אחר כך דכנתינתו מסיני בעינן, הרי הוא פוסל אף אחר ההסרה, ומדחזר ונתן טעם הראשון נראה דדחה לטעם הרמב״ן ז״ל, ותפס במושלם טעם דבעינן אם למסורת, והוא פלאי, דהוא עצמו כתב סברת כת הפוסלים, וסיים ואמר דהכי נהוג והמנהג תורה היא, וסתר דידיה אדידיה. זהו תורף דבריו הארוכים. ואחרי המחילה אין לדבריו טעם ומקום ליסמך, דהא כתיבית דדברי הראשונים בלא ראות שורשם ומקורם אין אדם רשאי לתת טעם מדעת עצמו ולעשות מעשה לפי הנראה לו, ואם באתי לכתוב מה שיש להקשות על דבריו אלו אינו מספיק.

ואבא היום דרך קצרה, דעיקר דבר זה הוא דהר״ב ט״ז ז״ל כתב (בסק״ז) גבי ספר תורה שיש בו פיסוק פסוקים שפסל הריב״ש [סימן רפ״ו] והביאו מרן בספרו הקצר שם [סעיף ז׳], דהטעם הוא דצריך שיהא כמו שנתן לנו משה מסיני, כמו שכתב מרן בבית יוסף בשם תשובה להרמב״ן [סימן רל״ח], ומכל מקום נראה דאם היה בו פיסוק, שיש תקנה לגרוד אותם, ולא דמי לניקוד, ששם עושה פיסול בגוף התיבה שנשתנית משמעותה בין מקרא למסורת, מה שאין כן בפיסוק פסוקים שאין פירוש התיבות משתנים מחמת זה, כשר אם תיקן המעוות, ושזה מדוקדק בלשון מרן בספרו הקצר שסיים ״וכן ספר שיש בו פיסוק פסוקים פסול״, דקשה תיבת פסול למה לי, אלא להורות דהאי ״וכן״ לא קאי אלא לענין פיסול, אבל לא לענין דלא מהני תיקון. אלו דבריו. וכיון דאין הטעם אלא משום דכנתינתו מסיני בעינן, כי מסיר הפיסוק נכשר הספר תורה, שהרי הוא עכשיו כנתינתו מסיני. ולכן הלבוש בענין הניקוד נקט טעם דיש אם למסורת, ואם מנקדו אין כאן מסורת, דלפי טעם זה אפילו בהסיר הניקוד פסול, משום שכבר נכתב לשם הניקוד ולא לשם המסורת. ובענין פיסוק הפסוקים כתב ונתן טעם דכנתינתו מסיני בעינן, דזהו הטעם למרן ז״ל, דכשהסיר הפיסוק הרי הוא כשר. והוא אינו אלא מעתיק הדינין של מרן ומור״ם הוא, והא כתיבית דלמרן בהסיר הפיסוק כשר הוא, כמו שכתב הר״ב ט״ז ז״ל, ולכן חזר וכתב הלבוש וז״ל: ונראה לי דגם בכאן יש בו פיסול משום שאין כאן אם למסורת דלפעמים וכו׳. ע״כ. דהכוונה דגם בזה יש פיסול אף בהסיר הפיסוק, ולחלק יצא על מרן ז״ל בזה. והרואה יראה כדברי אלו בספר בית דוד שם [סימן קל״ו]. והרמב״ן ז״ל כי יהיב האי טעמא הוא לפסול כשהוא מנוקד, ואין הכי נמי דבהסיר הניקוד פוסל הרמב״ן משום דכוונת הסופר לא היתה לכתוב על פי המסורת, וזה ברור. אבל לומר דהלבוש חולק על הרמב״ן, אין הפה יכולה לאומרו, הס כי לא להזכיר.

זכינו לדין, דלכולי עלמא בניקוד אף בהסירו הרי הוא פסול.

ועם כל זה כבר כתב הר״ב בית דוד שם, שאם יגרור האותיות המנוקדות (או מופסקות לדעת הלבוש) ויחזור ויכתבם בלא ניקוד, כשר, כמו שיע״ש. והכא שלא כיון הסופר לנקדו אין צריך לא גרירה ולא הסרת התיבה עם הקליפה, ויסיר הניקוד הוא לבדו וכשר לכולי עלמא, דומיא דטיפת דיו שנפלה בתוך האות והאות ניכרת, דלכולי עלמא אפילו נוגעת באות יכול להסיר הטיפה. והדבר פשוט ואין צריך להאריך. ומן האמור, כל דברי החכם הפוסק נר״ו דאתי ואזיל לומר דהעיקר כטעם הרמב״ן ולא כהלבוש מכמה טעמים שיראה הרואה שם, אין לדבריו טעם ואינן אלא דברי תימה, ולהאריך בזה אינו אלא יגיעת בשר. ודי במה שכתבתי.

ולענין לקלוף את השם, ראיתי להחכם הפוסק נר״ו, שכתב דהר״ב מעיל שמואל אסר לקלוף השם, ואף דהר״ב בית דוד [שם] הורה להיתר, מכל מקום איכא טעמא דלא (צריך) [אריך] למעבד הכי מההיא שכתב הלבוש (סימן רע״ו). וכיון דויו״ו זו ויו״ו נקראת לכל, אין להסיר את השם ממקומו. ועוד נתן טעם שני, דבה״א נוגע ואינו נוגע הרגל לא מצאו תיקון אלא לגנוז הירעה. אלו דבריו בקצור. ואני אומר דאין מכל זה טענה כלל, דהן אמת דהר״ב מעיל שמואל אסר לקלוף, מכל מקום הרשב״ץ [ח״א סימן קמ״ט], וספר המצוות [סמ״ק סימן ק״ס בהגהה אות ב׳], והר״ב בית דוד [חיו״ד סימן קל״ח], ומהר״י הלוי [סימן פ״א דף קע״ג ע״א], והתוס׳ פרק קמא דערכין [ו. ד״ה יגוד], ומהריק״ש [ערך לחם יו״ד סימן רע״ו], והרב נחלת שבעה [סימן ל״ז] והרשב״א [הובא בשו״ת הריב״ש סימן ז׳] כלהו סבירא להו דמותר לקדור ולקלוף לצורך תיקון, וכן נהגו הסופרים, ויש לילך אחר המנהג ודאי כמו שכתב והאריך הרב בית דוד בהלכות ספר תורה (דף צ״ב [ע״א]), יע״ש.

ולדעת המתירין לקלוף, אני אומר דההיא דהביא הלבוש (והוא מוהר״י אסכנדרני כמו שהביא מרן בבית יוסף) שם דיגנז, תהיה הכוונה שתגנז עד שיתקן, וכמו שכתב הריב״ש (סימן ז׳) בשם הרשב״א. יע״ש. או נאמר דחדא מינייהו נקט יגנז או יקלוף. וכן מוכרח לע״ד, שהרי סיים הר״י אסכנדרני ז״ל וכתב וז״ל: אבל הכא אפשר לגנוז הירעה, וכן הורה הרמב״ם ז״ל בתשובה [פאר הדור סימן ס״ט] על הירעה שנתקלקל בה השם, שגונזים אותה או מחטב את השם, כדאמר רבי יהודה בההיא ברייתא דלעיל [מסכת סופרים פ״ה ה״ב], מחטבו וכותב יאודה אחר. עכ״ד. הרי בהדיא דהרמב״ם דסבירא ליה כוותיה, הזכיר תרוייהו דיגנוז או יחטב, דהיינו שיקלוף. או נאמר דבגויל ודאי מוטב שיקלוף, אבל בקלף אין ראוי לקלוף שמא יחתך ונמצא מוחק את השם, ועל כיוצא בזה אמרינן הלכה ואין מורין כן, הכא נמי הלכה שמותר לקלוף, ואין מורין כן, אלא יגנוז, כנראה מדברי מהר״י הלוי יע״ש. וכן חילק נמי הרב נחלת ליאושע (בסימן ג״ל) בין קלף לגויל כמו

אוצר ההלכה

שיע"ש, ושם העלה להדיא דמנהג הסופרים שנהגו לקלוף מדינא עבדי הכי, ומותר. יעש"ב. כן נראה לי פשוט. והכא בנדון דידן לא מן השם הוא זה, דהכא לא גניזה צריך ולא קליפה, דטיפת דיו הוא שנטפה בתוך האות ולא נקודה היא שנכתבה בכוונה, ומותר להעביר לאותה נקודה אפילו נוגעת, כל שכן הכא שאינה נוגעת. ואסור לגנוז היריעה בכל שמות הקדושים הכתובים בה על חנם. והנראה לע"ד כתבתי אני הצעיר **ידידיא טאריקה** סיל"ט [סיפיה יהא לטב]. (חלקו של ידיד)

מלואים לסעיף כ"ו

מספר "אומץ יוסף"

ד) סעיף כ"ו אם אותיות של שם דבוקות יכול להפרידם.

שאלה: אותיות השם בן ארבע אותיות שנמחק ה"א וי"ו האמצעיות, ויו"ד הראשונה נשארה בתקפה ויפיה כבראשונה, אך ה"א האחרונה קצת דיהה על קלף, אבל גוף האות ניכר היטב ואין בו פקפוק שהוא כשר, אם יש תקנה לגרור ה"א אחרונה כדי לכתוב השם כסדרו או לא?

הנה בתשובת חוות יאיר (סימן ט"ז) נקט בפשיטות באמצע התשובה, דשם שנפסל בטלה קדושתו ומותר למחוק השאר, וגם אדמו"ר הקדוש בעל המחבר תשובות רבי עקיבא איגר, שכתב גם כן בפשיטות כן בספר בית אהרן חלק ב' [דף נ"ד ע"א] בתשובה אשר השיב להמחבר ספר זה, ואף שיש קצת לפקפק שם על תשובה זו, מכל מקום תירצתי בעזרת ה' בטוב, וגם כן ראיתי בשאר תשובות אחרונים שהשיב להם אדמו"ר זצוק"ל בפשיטות להיתר. אמנם בספר בני יונה מבעל המחבר תשובות מעיל צדקה כתב זה לאיסור גמור, ונוטה דעתו אפילו לחיוב מלקות, עיין שם דף כ"ג ע"ב [סימן רע"ו סוף סעיף י']. ומקרוב נדפס ספר מלאכת שמים מהאב"ד דקהילת ווירצבורג, [וראיתי] שהביא (בכלל ט' סימן י"א ובבינה סק"י) דברי הרב בני יונה, ומשום זה מחליט לאיסור בלי שום חולק, והנה דברי הבני יונה צריך לי עיון גדול וכל ראיותיו לפענ"ד אינן מוכרחים, ואציע דבריו בקצור ואחלקם לסעיפים קטנים.

א. שהביא ראיה ממסכת סופרים [פ"ה ה"ז] דיו שנטף על כתב השם מותר למחקו שאין כוונתו אלא לתקן, אף על גב דכיון שנטף אין לך מחיקה גדולה מזו, ועם כל זה אם לא כדי לתקן אסור לגרור, וגם שם אינו מותר אלא האותיות שכבר נמחקו.

ב. מביא ראיה מעבודה זרה (דף (ה) [מ"ה] ע"ב) "אבד תאבדון" וגו' [דברים י"ב, ב'] שצריך לשרש אחריה, ועל זה קאי הלאו "לא תעשון כן" [שם פסוק ד'], אם כן אותיות הנשארים קרוב לחיוב מלקות, ועיין היטב בסוגיא שם (דף מ"ה ודף מ"ח ע"א).

ג. שכתב אין לומר מדגלי רחמנא מחמץ אחר מחמץ ומסרס אחר מסרס (מנחות דף נ"ו ע"ב) שמע מינה דבעלמא לא אמרינן כן, דיש לחלק בינייהו דשאני התם דכבר הוא מחומץ, אבל הכא אות הנשאר, בקדושתו קאי וראוי להצטרף, ואם נוסף בהן חוזרין לקדושתן, ודמי (לנותן) [לנותן] אבן מן המזבח שנפגם דחייב אף שעתה פסול להקרבה, משום דראוי לבנותו, כמו כן הכא ראוי להצטרף.

ואתחיל מן החמור (בסק"ב), דנוטה דעתו לחיוב מלקות מדרשה ד'אבד' שמצוה לשרש אחריה, ועל זה קאי הלאו. צריך עיון גדול, ראשון, כי לו יהיבנא ליה דמצוה לשרש אחריה הוא כפשוטו, היינו אם מצא עבודה זרה בשלימות דחל עליו החיוב לשבר ולאבד על כולה, וכלישנא דגמרא וספרי פרשת ראה (סימן ס"א) דהעוקר עבודה זרה מצוה לשרש אחריה, וזה הלשון משמע שמצאה כולה או רובה שנקראת עוד שמו עליו, דבזה שפיר אמרינן אפילו השרש צריך לעקור, כיון דבשעה שמצאה חל מיד החיוב על כולה לתעבה ולשקצה, ולא יאמר די לי אם אשבר את רובה לבל יקרא שמו עליו והנשאר יהיה קיים ולא ליהנות ממנה, כי על זה אמרה תורה שצריך לכחד ולאבד את כולה כמו שמצאה, אבל אם לא נמצא אלא שרש מעבודה זרה, דהיינו שנשבר ממילא או על ידי עכו"ם, אף דלא מהני לה בטול דעכו"ם באשירה כדאיתא במסכת עבודה זרה (דף נ"ג ע"ב), ואסור ליהנות אף מן הנשאר דהוי עבודה זרה של ישראל, אבל המצוה לשרוף ולכלה לא מצינו בגמרא ובספרי דיהיה מוטל עליו אפילו לא מצא אלא השרש בלבד, דלא הוי עוד עליה שם דעבודה זרה אף דאסור בהנאה, דאם לא כן אמאי לא קאמר רבותא טפי מזה שאפילו השרש חייב לעקר, ולמה נקט שהעוקר עבודה זרה חייב לשרש, אלא ודאי דוקא במצא כולה חייב לשרש ולא במצא מקצתה. וראיה לזו הסברא מצינו במתני' במסכת כלאים פרק ב' (מ"ב) [משנה א'] סאה שיש בו רובע הקב ימעט, רבי יוסי אומר יבור [ו]הלכה כתנא קמא, ועיין במשנה ט'[9] דרבי יוסי מודה דאי לא היה בתחלה אלא פחות מרובע דבטל, אבל אם היה בו רובע ומיעט מקצת ונשאר מקצת נראה כמכוין לזרוע כלאים, ואם כן הכא נמי בעבודה זרה כן הוא דאם יפרר צריך לפרר כולה, ואף דאנן פסקינן כתנא קמא דאפילו ברובע אין צריך לברור כולה, התם היינו טעמא דאפילו רובע גופא לא הוי אלא מדרבנן, דמן התורה בטל ברובו. ועיין בר"ש ופירוש רא"ש דהביאו ירושלמי [כלאים פ"ב ה"א] כן בהדיא, דכולה לא הוי אלא מפני מראית עין, משום הכי מקלינן דאין צריך אלא למעט (ומימי לא הבנתי, הא תוס' בעבודה זרה (דף ס"ה

הערות וציונים

9. אין זה מבורר שם, אבל עיין בפירוש הר"ש למשנה א' ובבבא בתרא (צד:).

אוצר ההלכה

ע״ב ד״ה הבגד שאבד בו כלאים) ובנדה (דף ס״א ע״ב [ד״ה בגד שאבד בו כלאים]) כתבו דבכלאים לא שייך בטול. ע״ש. עד שמצאתי תהלות לאל בתשובות רשב״א (ח״א סימן רנ״ט) דמקשה זאת, ומתרץ בטוב טעם, ואדמו״ר בתשובותיו סימן רח״י הניח קושיא זאת בצריך עיון, ואשתמיט מיניה לפי שעה תשובת רשב״א זו), אבל בעבודה זרה דכולה הוי דאורייתא, מודה תנא קמא לרבי יוסי דאם מפרר מפרר את כולה, אבל בלא נמצא אלא מקצתה נקטינן סברת רבי יוסי. ואפילו לשיטת רמב״ם (בפי״ב [בפרק ב׳] מהלכות כלאים [הלכה א׳]) דסבירא ליה דברובע חייב מלקות, ואפילו הכי מהני מיעוט, יש לומר דחומרא דעבודה זרה חמור דאם מצא כולה חייב לשרש הכל, ואדרבה דיש לומר מדריבה רחמנא גבי עבודה זרה שמע מינה דבעלמא לא.

ובזה מתורץ היטב דברי ירושלמי במסכת פסחים (פ״ג ה״ב) דמיבעי ליה, מיעט רובא של עריבה בטל או מכיון שנראה לבער צריך לבער הכל. עכ״ל. ועיין שם במפרש קרבן עדה ([בשיירי הקרבן] ד״ה מה מיעט), דמקשה אמאי לא פשיט ליה ממתני׳ דכלאים הנ״ל, ועיין בתשובות אדמו״ר (תשובה רי״ח) דמתקשה מאד לשיטת הרמב״ם הנ״ל דחייב מלקות ברובע, לפשוט הירושלמי ממתני׳ דכלאים, וע״ש היטב. ולפי דברינו ניחא, דהא חזינן כי התורה גזרה על ביעור חמץ כמו עבודה זרה, והמעיין בא״ח סימן תמ״ז בראשונים ואחרונים יראה דהא דחמץ אוסר במשהו נמי דומיא דיין נסך הוא, ואם כן חזינן דחמץ רמינן עליה בכמה ענינים חומרא דעבודה זרה, ומשום הכי מספקא ליה לירושלמי אם גם לענין חומרא דביעור דמי לעבודה זרה, ואם התחיל לבער צריך לבער כולה כמו עבודה זרה דצריך לשרש, או לענין זה דמי לשאר איסורים כמו כלאים אף דהוי דאורייתא אין צריך אלא למעט, ואפשר דמזה גופא הוכיח הרמב״ם דברובע הוי דאורייתא, ועל כרחך ירושלמי דהכא חולק עם הירושלמי דמסכת כלאים דלא הוי אלא משום מראית עין, ועיין בזה כי קצרתי. אבל מכל מקום יצא מדברינו, כי אין להבני יונה הנ״ל ראיה מגמרא דהא דצריך לשרש קאי אפילו אם לא מצא אלא מקצת, ואם כן גם כן הלאו דלא תעשה נמי כן הוא, דאם כבר נמחק מקצת אינו חייב על הנשאר. וכל זה אמרתי לפי שיטתו דנקט הגמרא בפשוטו דמצוה לשרש היינו מצות איבוד ומשום הכי יליף דינו, אבל לפי קט שכלי, לבבי לא כן ידמה בפשטות הגמרא, ואף כי כמו זר יחשב, אבל מה אעשה שמחמת קושיות חמורות אשר התגוללו עלי בזה, המה הרהיבו בנפשי עוז לפרש כן, וזה החלי.

כי תמהתי מאד על רבנו הרמב״ם ראש המורים, והורה לנו את דרך ה׳ בתורתו הקדושה בסדור נכון בכל עניניה, שהשמיט דין זה שהעוקר עבודה זרה צריך לשרש אחריה, כי בפרק ז׳ מהלכות עכו״ם (הלכה א׳) כתב, מצות עשה לאבד עבודה זרה ומשמשיה [וכו׳], ובארץ ישראל מצוה לרדף אחריה [וכו׳], אבל בחוצה לארץ לא, שנאמר ״מן המקום ההוא״ [דברים י״ב, ג׳]. ע״ש. ולמה הניח מצות שירוש, ובודאי בכוונה הניח זאת, כי לא נשכח ממנו חלילה מצוה זו, ויותר תמהתי שגם כן לא הביא איבוד שמם. ונפלא יותר מזה כי בפרק ח׳ מהלכות עכו״ם (הלכה ג׳) כתב וז״ל: אילן שנטעו מתחלה נאסר גם העיקר, וזו אשירה האמור בתורה, גם בזה לא ביאר כל הצורך כאשר נבאר אם ירצה ה׳. והפלא שכל נושאי כליו אשר חפשתי לא הרגישו בזה, ואף דהטור והמחבר ביו״ד סימן קמ״ו [סעיף ט״ו] הביאו שניהם, השירוש ושינוי שם, גם עליהם אתפלא כי הבית יוסף בחבור הארוך כתב על הטור בקצור נמרץ שהוא מגמרא דעבודה זרה (דף מ״ה ע״ב), וקשה, חדא דסוגיא זו באמת נדחית מכח דברי רב אשי לקמן (דף מ״ח ע״א), ואף דזו יש לומר דמכל מקום נלמד הדרשה הנ״ל לשיטת רבנן, זה אינו דבין לסוגיא דכאן צריך לפסוק כרבי יוסי הגלילי וכרבי יוסי ברבי יהודה דסברי כשמואל, ובין לסוגיא דלקמן פסקינן כרבנן, מכל מקום לא נשאר לנו אלא חד לימוד ואבדתם את שמם, ומנא ליה להמציא תרתי לימודים. וחפשתי וראיתי בב״ח יו״ד, ונראה מדבריו שהרגיש בזה, וכתב דילפינן מ׳שקץ תשקצנו׳ [דברים ז׳, כ״ו] והוא יותר תמוה, הא הגמרא הביא זה לענין שצריך לשנות לגנאי, ונראה מהגמרא דעיקר הלימוד של שינוי שמם לא ילפינן מזה. והנה מחמת כל הקושיות האלו חתרתי למצוא דרך נכון, ונקדים בתחלה שתי הקדמות.

הקדמה אחת, שזה הוא הכרח גדול שצריך להפוך הסוגיא כמו שסבר רב אשי (לקמן דף מ״ח) מכח קושיית התוס׳ כאן (בדף מ״ו ע״א ד״ה אמר לו ר״ע וכו׳), הא רבי עקיבא סבירא ליה כרבי יוסי ברבי יהודה וכרבי יוסי הגלילי במתני׳, ואם כן צריך ל׳אבד תאבדון׳ אבד ואחר כך תאבדון כמו דאמרינן בגמרא, ותירוצם של תוס׳ דחוק למאד, אבל אליביה דרב אשי לקמן ניחא, דרבי יוסי ברבי יהודה ורבי יוסי הגלילי סבירא להו דאפילו נטעו ולבסוף עבדו נמי עיקר נאסר מ׳אשיריהן תשרפון׳ דכתיב בלשון רבים שניהם במשמע, בין נטעו ולבסוף עבדו ובין נטעו מתחלה לכך, ועיין בתוספות יום טוב על מתני׳ הנ״ל ובתוס׳ אדמו״ר זצוק״ל [תוספות רעק״א], ומ׳אשיריהם תגדעון׳ ילפינן כרב הונא רדוף ואחר כך שרוף. ואם כן נשאר שני לימודים ״אבד תאבדון״ ״ואבדתם את שמם״, משום הכי יליף רבי עקיבא תרתי שישרש ושישנה שם, אבל רבנן סבירא להו ד׳אשיריהם תגדעון׳ בא להורות בנטעו ולבסוף עבדו דהנוסף נאסר כשמואל ועיקר אינו נאסר, ו׳אבד תאבדון׳ מוקי לה כדרב הונא אבד ואחר כך תאבדון, רדוף ואחר כך שרוף, ולא נשאר אלא חד לימוד ״ואבדתם את שמם״, זו היא הסוגיא לפסק הלכה.

שנית, כי המזרחי על התורה בפרשת ראה (פרק י״ב [פסוק ב׳]) רש״י ד״ה [אבד תאבדון], אבד ואחר כך תאבדון, מכאן לעוקר עבודה זרה צריך שישרש. עכ״ל. (ולשון רש״י מוקשה דנקט הלשון משתי דרשות). וכתב הרא״ם, שצריך לשרש משום דאם נשאר השרש וצמח אחר כך ואפילו עשר פעמים אסורים, משום הכי צריך שישרש. ע״ש. אמת שכן הוא בספרי פרשת ראה בתחלת פיסקא ס׳, אבד אתה אומר שאם קצץ והחליפה אפילו עשר פעמים חייב לקוצצה. ובפיסקא ס״א הביא הספרי דברי רבי אליעזר, וז״ל: רבי אליעזר אומר מנין אתה אומר שהעוקר עבודה

אוצר ההלכה

זרה שחייב לשרש אחריה, שנאמר "אבד תאבדון"[10], והרא"ם מרכיב השני פיסקות יחד, שפיסקא ס' הוה טעמו משום דרבי אליעזר, וטעמו דרבי אליעזר בפיסקא ס"א הוי טעמא הנאמר בפיסקא ס' משום שאם יצמח נאסר האילן, ועיין בזרע אברהם מפרש הספרי, הביא המזרחי הנ"ל בפיסקא ס', וכתב בפירוש כן. וגם בפרישה בטור יו"ד סימן קמ"ו [אות ט"ו], על דברי הטור שצריך לשרש, הביא את הספרי הנ"ל שאם החליף וגדל אחר כך כולם אסורין. וגם ראיתי במגלת אסתר[11] מרמב"ם במנין מצוות עשה (סימן קפ"ה) שזכר קצת ברמז ממצות שירוש, ובסוף דבריו כתב וז"ל: תניא בספרי אם קצץ והחליף אפילו עשר פעמים כולם אסורים, ע"ש, ומזה הלשון לא ידענו אי סבירא ליה כוותיה או לא, אמנם מספרו היד החזקה אשר קבע לפסק הלכה נראה דלא סבירא ליה כוותיה, כי בפרק ח' מהלכות עבודה זרה (הלכה ג') כתב, דאילן שנטעו מתחלה לעבודה זרה דעיקרו נאסר וזו אשירה דמשה, אבל לא מסיק עלה דינו דספרי אפילו קצץ עשר פעמים שכולם אסורים, שמע מינה דלא סבירא ליה כוותיה, וזה הוא גם כן מוכרח כשיטת רא"ם דטעמא דספרי הנ"ל משום דצריך לשרש אחריה. ובפרק א' מהלכות הנ"ל לא הביא כלל ממצות שירוש, משום הכי לא הביא גם כן בפ"ח דאם קצץ והחליף דצריך לקוצצו, ובמגלת אסתר, דשם כתב מצות שירוש, כתב באמת גם כן דינו דספרי הנ"ל, אבל מכל מקום לפסק הלכה דחה שניהם יחד מדלא קבע להלכה, והקושיא עומדת כמו נד מנא ליה לדחות אותם מהלכה, והפלא שלא הרגישו בזה.

על כן נראה לי כי דברי רמב"ם נכונים מאד, כי לכאורה קשה על ספרי הנ"ל שאם קצץ והחליף שצריך לקוצצו, אמאי, הא אמרינן בעבודה זרה (דף מ"ח ע"ב) בנטע פרי דערלה דהאילן מותר לאחר שלש שנים משום דהוה זה וזה גורם פרי דערלה וקרקע דהיתר, וכמו שפסקינן ביו"ד (סימן רצ"ד סעיף י"ב), והכא נמי אם קצץ האילן ונשאר רק השרש וצמח אחר כך ליהוי זה וזה גורם, ומאי שנא פרי דערלה או שרש דעבודה זרה, וכי תימא דעבודה זרה חמיר, הא בסוגיא הנ"ל (דף מ"ח) מדמי להדדי, ואפילו לפסק הלכה אינו מבורר בדברי רמב"ם (בפ"ד מהלכות עבודה זרה הי"ג וי"ד) אי סבירא ליה גבי עבודה זרה זה וזה גורם אסור, ואפילו למאן דסבירא ליה דאסור לא הוי אלא מדרבנן, כמו שהמליץ ר"ן[12] ומגן אברהם בא"ח סימן תמ"ה [סק"ה] דעבודה זרה דאסור במשהו זה וזה גורם נמי אסור וזו לא הוי אלא מדרבנן, ומספרי משמע דהוי דאורייתא, ולכאורה קשיא טובא, ומזה הקושיא בעצמה הוכיח הרמב"ם והרא"ם דהך פיסקא (בסימן ס') שאם קצץ והחליף דכולם אסורים, מקושר עם הך פיסקא (בסימן ס"א) שצריך לשרש אחריהם, וחד תנא הוא דתנא להו, ומרה דשמעתא לקמן (בפיסקא ס"א) הוא רבי אליעזר, ורבי אליעזר באמת סבירא ליה בכל התורה זה וזה גורם אסור מן התורה, כמבואר בסוגיא הנ"ל (דף מ"ט ע"א). ע"ש. ומשום הכי ניחא דצריך לקוצצו אפילו עשר פעמים, והא דצריך לדרשו דכאן בעבודה זרה דוקא, היינו לאו לאשמעינן איסורא אם החליף, רק על השירוש שצריך לשרש כל כך עד שלא ישאר שום שורש שיוכל לצמוח אחר כך, כי אם יצמח אחר כך יהיה אסור, ובזה חלוק חומרא דעבודה זרה משאר איסורים, דאף קודם שבא האיסור צריך ליזהר שלא יבוא לאיסור דעבודה זרה, ובאם לא עביד הכי עביד תיכף איסורא אף שלא צמח עדיין כיון שיוכל להתהוות אחר כך עבודה זרה, וגם הספרי נקט הלשון חייב דמשמע מטעם איסור, ואם כן לפסק הלכה דאנן פסקינן דזה וזה גורם מותר מן התורה אף בעבודה זרה, אם כן אין לנו טעם שישרש, משום דאם קצץ והחליף נמי מותר מן התורה. וגם הדרשות מן הכתובים נמי אין לנו הכרח כי אין שיור לנו אלא חד דרשה "ואבדתם את שמם" ומסברא אוקמה לה על שינוי שמם, כמו שאבאר לקמן אם ירצה ה', ומשום הכי ניחא דלא הביא בפרק ז' (הלכה א') מצות שירוש, וגם בפרק ח' לא מסיק שם שאם קצץ והחליף דאסור, כי באמת מדינא מותר, אלא משום זה וזה גורם אפשר דאסור וזו הביא לקמן, והא דלא הביא(ו) שינוי שמם, אפשר דסבירא ליה דזה נאמר דוקא בביאת ארץ ישראל, וגם נראה דמביא הך דרשה לענין אחר מדכתיב "מן המקום ההוא" משמע שבא למעט הך דרשה לבד. ולכאורה נראה לי נכון.

ובזה צדקו גם דברי רמב"ם אשר מתקשה בו אדמו"ר זצוק"ל (בתשובה רי"ח), למה לא הביא ספיקא דירושלמי הנ"ל, ובפרט לדברי רמב"ם לשיטתו דסבירא ליה בחמץ ידוע לא מהני ביטול הוי ספיקא דאורייתא, ולדידי ניחא כיון דאמרינן לעיל (בסימן א') [ד"ה ובזה] דספיקא דירושלמי לא הוה אלא משום דילמא חמץ שוה לעבודה זרה, ועבודה זרה אם התחיל לשרוף ולכלה צריך לבער הכל, גבי חמץ נמי כן הוא, ואם כן הרמב"ם דלא סבירא ליה בעבודה זרה שצריך לבער הכל מדלא הביא זה הדין, רק בפ"ח כתב שעיקר נאסר אבל מצות שירוש לא הביא, מכל שכן גבי חמץ שאין צריך אלא למעט כמו גבי כלאים דהוה נמי דאורייתא לשיטתו ואין צריך אלא למעט, ונכון.

ואי תקשה לך, אם הפירוש זה אמת בדברי ירושלמי הנ"ל, אם כן ממילא מוכח מיניה דסבירא ליה הפירוש בדברי רבי אליעזר דעוקר עבודה זרה צריך לשרש אחריה כפשוטו מטעם מצות ביעור לבד, ולא מטעם שיצמח ויחליף, דאם לא כן היכי יליף מיניה לחמץ, ואם כן יש סתירה גמורה ממנו על הרא"ם והפרישה דפירשו בדברי רבי אליעזר שצריך שירוש מטעם שאם החליף, כי לדידהו היכי דליכא למיחש להחליף לא מצינו אפילו לגבי עבודה זרה דהיכי דהתחיל לבער שצריך לבער הכל.

הערות וציונים

10. לפנינו בספרי איתא רבי אליעזר אומר מנין לקוצץ את האשירה שחייב לשרש אחריה, תלמוד לומר "ואבדתם את שמם". אמר לו רבי עקיבא מה אני צריך הלא כבר נאמר "אבד תאבדון" וכו'. 11. לפנינו אין מגילת אסתר על מצוה קפ"ח, ולפי מה שכתב הרב בהמשך נראה דכוונתו לדברי הרמב"ם במצוה זו. 12. עיין בר"ן עבודה זרה (כא: ראש העמוד), ושם אין זה מפורש, אלא שכתב שם, שדין זה וזה גורם שמותר הטעם לפי שנתבטל האיסור בהיתר, וממילא כל שאסור במשהו גם זה וזה גורם אסור. ועיין להרב תורת חסד (מלובלין תאו"ח סימן כ"א).

אוצר ההלכה

אבל לאמת נראה לי לדעתי הקלושה כי הפירוש ברבי אליעזר במצות שירוש תליא בשתי הסוגיות, כי לפי הסוגיא בדף מ"ה ע"ב דרבנן סבירא להו בנטע ולבסוף עבדו דאפילו הנוסף מותר, ולית להו כשמואל לקמן, ואם כן על כרחך "אשיריהם תגדעון" אייתר להו, ואוקמא לדרשה דרב הונא [שם מה:] רדוף ואחר כך שרוף, ואייתר להו עוד שתי דרשות "אבד תאבדון" וגם "ואבדתם את שמם". ועל כרחך סבירא להו כרבי אליעזר חד למצות שירוש, וחד לשנות את שמם, ורבנן נמי סבירא להו מצות שירוש אם כן על כרחך הוא מטעם רק איבוד לבד ולא מטעם החליף, דהא רבנן סבירא להו זה וזה גורם מותר מן התורה אפילו גבי עבודה זרה, ומשום הכי כאן בסוגיא (דף מ"ה ע"ב) דקאמר מצות שירוש לא זכר הש"ס שאם קצץ והחליף, דזו באמת לרבנן ליתא דזה וזה גורם מותר, ומשום הכי משנה הגמרא גם כן הלשון מלשון הספרי, דהספרי נקט בדברי רבי אליעזר חייב לשרש, והש"ס נקט מצוה לשרש, דלשון חייב משמע מטעם איסור, ולשון מצוה הוא רק מטעם ציווי ולא משום איסור, כי לאמת דגמרא נקט אליבייהו דרבנן, ואליבייהו הוא רק מצוה ולא מטעם איסור החליף דזה וזה גורם מותר, אבל אנן פסקינן כרב אשי לקמן (דף מ"ח ע"א) דרבנן סבירא להו כשמואל בנטעו ולבסוף עבדו דהנוסף נאסר, ואם כן "אשיריהם תגדעון" להכי הוא דאתי כמבואר, ודרשה דרב הונא רדוף ואחר כך שרוף נפקא להו מ'אבד תאבדון' אבד ואחר כך תאבדון, ולא נשאר לנו אליבא דרבנן אלא חד דרשה "ואבדתם את שמם", וזו הסברא נותנת לאוקמה על שינוי שמם, אבל לרבי יוסי הגלילי ולרבי יוסי ברבי יהודה דסבירא להו לשיטת רב אשי בנטעו ולבסוף עבדו אף עיקרו נאסר, אם כן "אשיריהם תגדעון" אייתר ואוקמה לדרשה דרב הונא רדוף ואחר כך שרוף, ואייתר להו שתי דרשות "אבד תאבדון" וגם "ואבדתם את שמם", ועל כרחך סבירא להו כרבי אליעזר חד לשירוש וחד לשינוי שמם, וגם רבי עקיבא סבירא ליה כרבי אליעזר, ואם כן לא מצינן בעיקר הדרוש למצות שירוש אלא ברבי אליעזר, ושפיר פסק הספרי שאם החליף ונקט בדברי רבי אליעזר חייב לשרש, משום דסבירא ליה דזה וזה גורם אסור מן התורה, דהספרי אזיל לפסק הלכה כשיטת (רא"ש) [רב אשי], וגם רמב"ם פסק כן כרב אשי לקמן (דף ס"ח) דמהפכינן הסוגיא, ועיין בפירוש המשניות לרמב"ם ותראה מפורש כן במתני' הנ"ל דתנא קמא סבירא ליה דעיקר מותר, ורבי יוסי הגלילי סבירא ליה דעיקר אסור, ומשום הכי לא הביא דין שירוש, אבל הירושלמי במסכת פסחים אזיל כסוגיא דסתם ש"ס שלנו (בדף מ"ה) דגם רבנן סבירא להו מצות שירוש, ואם כן הוא רק מטעם מצות ביעור, ושפיר מספקא ליה גבי חמץ, וניחא הכל דרמב"ם לא הביא גם הירושלמי הנ"ל גבי חמץ, והא דהטור והמחבר הביאו, יש לומר כפרישה מטעם שיצמח וזה וזה גורם אסור מדרבנן על כל פנים, משום הכי החמירו, ואם נכון הוא אשמח כי נחני ה' בדרך אמת.

ומעתה כי תירצנו דברי רמב"ם שלא הביא דין שירוש, משום דאנן כרבנן ולא מייתרי קרא כלל לדין שירוש, ולית ליה ראיה לבני יונה על דינו, וממילא מן הסברא דברי תשובת חוות יאיר [סימן ט"ז] ודברי אדמו"ר קיימין, אם נמחק קצת מן השם ובנשאר אין בו צורת השם מותר למחוק את הנשאר.

ומה שהבאתי לעיל בשמו בסעיף א' וג', נראה לפי עניות דעתי להשיב עליו, כי נראה מדבריו שהלך בשיטת תשובות משאת בנימין (תשובה נ"ז) שהובא בט"ז יו"ד סימן רע"ו [סק"ז] שחזר בו ממה שסבור בתחלה שרשאי למחוק, וכתב על השלטי גבורים [שבועות טז. אות ב'] לא ידעתי מי התיר לו כזה, ושהראיה שהביא [מהגהות מיימוניות הלכות יסודי תורה פ"ו אות ב'] מטיפת דיו, לא דמי כלל, דהתם כבר נמחק צורת האות לגמרי ואין המוחק עושה מעשה כלל, ותמך יסודו על תשובת תרומת הדשן בפסקיו (סימן ע"ב), דמשמע ליה מדבריו דסובר גם כן דמסכת סופרים מיירי דנמחק ונטשטש לגמרי צורת האות, והבית יוסף כתב בהדיא (סימן רע"ו) בשם ר"י אסכנדרני שאפילו למחוק כדי לתקן אסור. עכ"ל.

ואמנם אני הפעוט לא נראה לי כן מתשובת תרומת הדשן הנ"ל, ואדרבה שלאחר העיון והדיוק בדבריו יראה להיפך, ועל כן נעתיק בזה את לשונו הטהור, והנה בסימן ע"א כתב, הה"א והקו"ף שנוגעין בגגין פסולין בספר תורה, ואף על פי שבסימן מ"ה מפלפל בזה לענין גט, מכל מקום פסק כאן לחלוטין לפסול בספר תורה. ובסימן ע"ב כתב וז"ל: אם מותר לתקן ההי"ן שבשמות הקדש, השבתי בספיקא דנראה דשרי מההיא דאם נפל דיו על השם דמותר למחוק (ואינו) [דאינו] מתכוין רק לתקן, ורציתי לדמותו גם לנדון דידן, אך לא ברירא לי, דאפשר דהתם איירי שנתטשטש האות לגמרי, אבל כאן אינו מחוסר רק דקדוק אחד, או נימא איפכא דהכא אין צריך למחוק רק הרגל שהוא נכתב בטעות ובגוף האות שנכתב בדין אין צריך ליגע. ואם בהרבה ההי"ן בשמות שהן נדבקין אין נראה טוב לתקן אותם. עכ"ל.

והנה כד נדייק בלשון שכתב או נימא איפכא, על כרחך יראה להדיא שסובב על המסכת סופרים, כיון שלצד הראשון רצה לומר דאיירי התם בנטשטש לגמרי, הדר אמר שיש לומר גם כן ההפוך במסכת סופרים דאפילו לא נטשטש רק שנפסל צורת האות גם כן מותר למחוק כדי לתקן. דאם נימא דקאי על ענין השאלה שנשאל, שלצד הראשון רוצה לאסור, ושוב חוזר אחר היתר לומר דאף על פי דמסכת סופרים לא מיירי רק בנטשטש לגמרי, מכל מקום מותר הכא כיון דבגוף האות אין צריך ליגע, אם כן מהו הלשון או נימא איפכא, וכך היה לו לומר בצד השני שמצדד להיתר, או באולי הכא כיון דבגוף האות אין צריך ליגע שרי, אלא ודאי דקאי על המסכת סופרים כמש"א [כמו שאמרתי], והוא מורה ובא להתיר מכח כל שכן, שמכיון דהמסכת סופרים מתיר אפילו בנפסל צורת האות, מכל שכן כאן דאין צריך למחוק כל האות רק רגל הה"א שנכתב בטעות בודאי דמותר למחוק. והנה הבית יוסף סימן רע"ו [בסופו ד"ה ובכתבי] הביא תשובת תרומת הדשן הנ"ל, ותיכף סמוך לו הביא דברי ר"י אסכנדרני [בטור א"ח סימן ל"ב] דכתב, דאם נגע רגל הה"א בגג דיבוק עב ונראית כחי"ת, מותר למוחקו, מהך דטיפת דיו שמכח

אוצר ההלכה

הדיו נפסל צורת האות דמותר למוחקו, הכא נמי כן הוא. ועיין שם בבית יוסף. וכן קבע להלכה בשלחן ערוך [שם סעיף י״א]. וחזינן דסמך על צד השני, ואפילו התרומת הדשן בעצמו מתחלה בצד הראשון גם כן לא נקט בבירור רק באפשר דמיירי בנטשטש, אבל לאמת מודה דמסכת סופרים מיירי בנפסל צורת האות, ואפילו הכי מותר למחוק כל האות שנכתב בקדושה בכדי לתקנו, ומעתה נימא כיון דמוכח מיניה דאף בנשאר השם שלם והאות שלם רק דנפסל אות אחת מכח הנגיעה אפילו הכי מותר למוחקו כולו, אעל גבי דמקודם היה באיסור דלא תעשה השתא דנפסל אזלא ליה איסורו, ממילא נלמד גם כן ממנו דאם כבר נמחק מן השם חציו ולא נשאר ממנו אלא אות אחת או אפילו שתים שאינם ראויות בפני עצמן לשם, דרשאי גם כן למחוק, דמה לי מקצת אות או מקצת אותיות, כיון דלפי סברתו של הבני יונה דמצות שירוש גבי עבודה זרה אין חילוק בין אבר אחד או מקצת ממנו דמצוה לשרש, וכמו כן קאי ״לא (תעשה) [תעשון כן] לה׳ אלקיכם״ [דברים י״ב, ה׳] אם כן אפילו בנפסל מקצת מן האות אסור לדידיה, ואחרי שהוכחתי דבמקצת אות שנפסל מותר למחוק, ממילא נמי אות שלם שנשאר נמי מותר למחוק בכדי לתקן השם.

ולדלך שכלי מפורש הוא בתשובות מהר״מ פדוואה (תשובה פ׳)

כדברי בפשט תרומת הדשן הנ״ל, וזה לשונו שם: ועל דברי מעלתך בנגיעת רגלי ההי״ן בשמות, ושאר רגלי ההי״ן בספר תורה, קשה עלי מאד להשיבך באשר יש להשיב על דברי הארי מהרא״י [תרומת הדשן] בכתביו, (שחותך) [שחוכך] להחמיר בהרבה ההי״ן, חדא, דמאיזה טעם יש להחמיר בהרבה יותר מן האחת, מאחר שהחשש הוא משום ״לא תעשון כן״ מה לי בשם אחד או בהרבה. שנית, נראה לי מתוך דבריו, שכל עצמו לא נסתפק אלא דיש לדמות זה למה שמצא בהג״ה [מיימוני הנ״ל] בספר המדע דיו על השם, אם כן נראה שלא ראה דברי מרדכי מפרק הקומץ רבה [סוף הלכות תפלין דף י״ד ע״ב], שכתב בשם ר״י שאם הדביק אות של שם שיכול למחוק, ומביא ראיה מנפילת דיו, דאם ראה מהרא״י דברי המרדכי הנ״ל לדעתי לא נסתפק דבר, מכל מקום לבי נוקף להקל אחר שיצא מפה קדוש לאמר ש[בהרבה ההי״ן אין נראה טוב לתקן. ואשר נסתפק [מעלתך] אם [התרומת הדשן] רצונו לומר לפסול או להכשיר בלא תיקון, נראה ודאי שאין רצונו לומר להכשיר בלא תיקון. בכן אי לא מסתפינא מן הנהו סבי הקדושים, הייתי מתיר לגרד כולם, בין בשמות בין שאר ההי״ן, אפילו לדברי תוס׳ [גיטין פה: ד״ה ולורכיה לוי״ר] שסוברים שרגלי ההי״ן אינן פוסלין בדיעבד, וכן הוכיחו מדבריהם מהרא״י בכתביו (סימן מ״ה) מהר״י קולון בתשובותיו [סימן ע״א], מכל מקום לא היה נראה לאסור גרידת הסכין בשם, דאף אם אינו צריך בדיעבד מכל מקום תיקון מקרי שיהיה יותר נראה לכתב מיושר, אבל מה אעשה שמורא הגאונים האלה אשר על עפר יסודם עלי, ותדע בודאי שלא אהרהר על מעלתך אם תסדר [ל]גרד כל נגיעת ההי״ן. עד כאן לשון תשובת מהר״מ פדוואה. והמרדכי שהביא הוא בסוף הלכות תפלין, וגם הוא באריכות ריש פרק הקומץ רבה [סימן תתקנ״ג], והובא בבית יוסף בקצור ביו״ד סימן רע״ו סוף הסימן [ד״ה יש בו] וז״ל: אומר ר״י שאם הדביק אות של שם יכול למחוק, אף על פי דאזהרה למוחק השם מ׳לא תעשון כן׳, הא תיקון הוא ושרי, וראיה ממסכת סופרים הנ״ל טיפת דיו שנפל על השם, ע״ש במרדכי, ועל כרחך דר״י מיירי שהדיבוק שבין האותיות אינו יכול לסלק בלי מחיקה קצת מאותיות של שם, דאם לא כן אלא שאפשר לסלק הנגיעה והדיבוק בלא מחיקת השם כלל פשיטא דשרי, ועל זה לא היה מוכרח להביא ממסכת סופרים, וכמו שמקשה השלטי גבורים במסכת שבועות שהובא בתשובות משאת בנימין, ולשון הר״י בעצמו מראין כן, שכתב ש׳יכול למחוק׳, שמע מינה דמיירי בגווני שצריך למחוק גם כן קצת מאותיות השם, והוי קצת מחיקה, משום הכי צריך להביא ממסכת סופרים הנ״ל דשם נמי מיירי בכהאי גוונא שהטיפת דיו שנפלה רק פסלה את האות ורשאי למוחקו כדי לתקן את השם שנשאר, ולא מיירי בנטשטש, וגם מדברי רבנו שמשון שהביא בית יוסף שחולק על הר״י נמי מוכח בפירוש דסובר נמי דהמסכת סופרים הנ״ל לא מיירי בנטשטש, ומשום הכי שפיר כתב מהר״מ פדוואה הנ״ל, דתרומת הדשן היה סבור מתחלה דמותר לגרד ההי״ן ממסכת סופרים הנ״ל, אלא שאחר כך כתב דלא ברירה ליה דילמא מיירי מסכת סופרים בנטשטש, ואילו ראה דברי המרדכי [בשם] הר״י לא היה מסתפק, דממרדכי מוכח בפירוש דלא מיירי בנטשטש, ומכח זה היקל מהר״מ פדוואה יותר אפילו לשיטת התוס׳ דסבירא להו דהנך ההי״ן כשרים בדיעבד מותר לתקנם בהשם משום כתב [מיושר] יותר. ע״ש.

הנה הראיתי לדעת בעזרת ה׳ יתברך שאין לתשובת משאת בנימין הנ״ל מקום להשען על תרומת הדשן הנ״ל. ועתה שוב נשוב גם כן על מה שכתב המשאת בנימין על השלטי גבורים מי התיר לו בכזה, וכוונתו להקשות דמנין לו דהמסכת סופרים מיירי בנפסל צורת האות ומכח זה בא להתיר, דילמא מיירי בנטשטש. ועל כן נביא בזה דברי השלטי גבורים להראות שיצא לו לימוד זה מהוכחת דברי המסכת סופרים בעצמו, וז״ל: ונראה דאפילו עושה מעשה אלא שמכוין לתקן שרי, כדאיתא במסכת סופרים דיו שנפל על הכתב מותר למוחקו דכוונתו לתקן. עד כאן. (הדין) [הרי] דאף על פי שמוחק שם השם להדיא אפילו הכי שרי שכוונתו לתקן, ואין לומר דאותה מחיקה שהתיר שם [בהגהות מיימוני] היינו היכא שהמחק גופיה הוי תיקון, והיינו שעל ידי טיפת דיו דבקו האותיות זו לזו ובא להתיר (ו)להפרידן, [ד]מה מחיקה שייך בזה, ואיזה סלקא דעתין שאסור, שאינו נוגע באותיות, אלא ודאי דמיירי בענין שמוחק את השם להדיא. עכ״ל. והיינו שהדיו נפל רק על מקצת אותיות השם, והוא מוחק גם השאר כדי לתקנו, כמו שנראה אחרי זה בפירוש מסוף דבריו אחר שמפלפל בטעם היתר המחיקה דלמה לא נדמה למחמץ אחר מחמץ דאסור [שבת קיא.], ומחלק דאין זה דומה רק למטיל מום בבעל מום דשרי [בכורות לג:], כיון דמעשה ראשון הוי מעשה גמור והשני אינו מחדש יותר מראשון, מה שאין כן במחמץ אחר מחמץ דכל אחד עושה מעשה חדש שלא עשה הראשון דאחד לש ואחד אופה. ע״ש. ועל זה סיים, והוא הדין כשעולה טיפת

אוצר ההלכה

דיו על האותיות ומחקה כולה. עכ"ד. הרי דמיירי דהדיו לא נפל רק על מקצת אותיות השם ומוחק כולו כדי לתקנו, דמתיר, כמו שמסיק שם דאף על פי דמטיל מום בבעל מום על כל פנים מדרבנן אסור, בכאן מותר אפילו מדרבנן כיון דהוה לתקן, ומעתה כל רואה דברי השלטי גבורים הנ"ל יראה שבראיה והוכחה גמורה יצא לנו דינו מהמסכת סופרים. ואחרי שביררנו כל זה אביא כמה גאונים הקדושים אשר עומדים בשיטת שלטי גבורים הנ"ל.

א') תשובת רדב"ז (ח"ב תשובה תקצ"ו באמצע [ה]תשובה) שחולק שם על ר"י אסכנדרני וסבירא ליה דאפילו בנגיעה דקה לגג הה"א מותר למחוק, וז"ל: כיון שנפסל השם הרי הוא מחוק ועומד ומותר לתקנו, והביא תשובת תרומת הדשן הנ"ל והוכיח גם כן שם דתרומת הדשן מיירי בנגיעה דקה, ותפס צד השני לעיקר ויליף לה מכח כל שכן מטיפת דיו, וחדאי בנפשאי כי כוונתי לדעתו שתפס בפשיטות דברי התרומת הדשן כמו שבארתי לעיל ביתר באור ודיוק מדבריו. ותו כתב, עוד נראה להביא ראיה מהא דמסכת שבת (דף ק"כ ע"ב), שֶׁם שהיה כתוב על בשרו, מותר לטבול טבילה של מצוה בכריכות בגדיו שלא יעמוד לפני השם ערום, כמבואר ברמב"ם פרק ו' מהלכות יסודי התורה [הלכה ו'], והא הכא פסיק רישא הוא שאי אפשר שלא ימחוק כולה או מקצתה, ואפילו הכי התירו משום מצוה, וטעמא שלא אסרו אלא דרך השחתה, וזה הטובל אינו מכוין להשחית ואיכא צד מצוה שרי, ואם כן נדון דידן דאית ביה תלתא לטיבותא, חדא דאין השם כתוב כתיקנו, ותו דמכוין לתקן, ותו דאיכא צד מצוה להגיה ספרים, הלכך אפילו בידים מותר למחוק כדי לתקן. ומכל מקום בעינן שיהא התקון בשם עצמו, אבל אם השם נכתב בקדושה כתיקנו ורוצה למחוק כדי לכתוב תיבה אחרת כדי לתקן את הספר תורה, בזה אסור. ע"ש. עכ"ל הצריך לענינינו. וכן מביא עוד כמה ראיות לדבריו. ואף על גב דאנן לא פסקינן בזה כרדב"ז, דהא פסקינן דבנגיעה דקה אסור למחוק כמו שכתב רמ"א (בסימן רע"ו סעיף י"א), היינו טעמא דחשש רמ"א דילמא הוי הה"א (הא') [ה"א] גמורה, ונגמר השם כולו בלי גרעון, כי גם באה"ע (סימן קכ"ה סעיף ט"ז) פסק במקום עיגון בכהאי גוונא כשר הגט, וכן הוא באמת טעמו דר"י אסכנדרני, ולא כנראה מרדב"ז דטעמו של ר"י אסכנדרני הנ"ל משום חשש הרואים, ומרמ"א גופיה מוכח כן, כמו שאבאר לקמן.

ב') תשובת רמ"א (סימן ק' ס"ק יו"ד) שהקשה באמצע [ה]ס"ק למה התירה התורה למחוק את השם בסוטה, ולא ציותה לגרש את אשתו (וקצת צריך עיון קושיא זו, דילמא מיירי התורה באונס או במפותה[13] או במוציא שם רע דאינו יכול לגרשה. וצ"ע), ותירץ דמאחר שבא להוציא מידי ספק ומידי איסורא, אין זה בכלל איסור מחיקת השם שאנו לומדים ממה שכתוב "ואבדתם את שמם לא תעשון כן" וגו', ולכן אינו אסור רק כשעושים דרך מחיקה ודרך אבידה להשם, אבל כשאנו עושין זה לשום צורך ותיקון שרי, הלא ידוע לך מהלכות כתיבת ספר תורה ותפלין דאם נפל טיפת דיו על השם דהותר למחקו כדי לתקנו, והוא הדין בכאן, ואם כן למד אחיתופל קל וחומר יפה (סוכה דף נ"ג ע"ב), מה לצורך תיקון קטן לא מקרי מחיקה ושרי, לצורך תיקון כל העולם לא כל שכן. עכ"ד. הרי לפניך דרמ"א סבירא ליה דהך דטיפת דיו מיירי שנפסל מקצת אותיות השם ורשאי למחוק כולו כדי לתקן, דהא מביא מזה ראיה להיתר מחיקת השם בסוטה, (דהטעם) [והטעם] משום דהוי לתיקון לא שייך ביה כלל איסור מחיקה, ולפי זה על כרחך צריך לומר, דהא דפסק הרמ"א בסימן רע"ו [סעיף י"א] דבנגיעה דקה אסור למחוק ולא כרדב"ז, התם היינו טעמא, אי משום דבקריאתו של תינוק נתקדש השם, דלא גרע משאר לשונות שהובא[ו] בבדק הבית שם סימן זה. ע"ש. אי משום דילמא הלכה כהנך פוסקים דה"א כזה כשר לגמרי ומשום הכי אוסר, אבל בנפסל לגמרי מותר למחוק השאר כדי לתקנו. אחר כך מצאתי בתשובת גנת ורדים [כלל ב' סימן י"ב] שכתב כן.

ג') בתשובת מו"ר ליווא מפראג הובא בתשובות חינוך בית יהודה (סימן ע"ה סוף התשובה), שמדקדק מהר"י שבמרדכי דאפילו במוחק כל האות על ידי הנגיעה מותר, והביא ראיה מהמסכת סופרים שמיירי באופן זה, משום דלשיטתו דסבר דבמקצת השם אין כלל איסור מחיקה, ובעל כרחך מיירי הר"י שצריך למחוק כל האות מחמת הנגיעה. אמנם לדידן דנקטינן כתשובת מנחם עזריה [סימן ל"ו] דשייך מחיקה גם במקצת אות השם, די לנו אם נדקדק מהר"י כמו שדקדקתי ובאופן זה יפורש המסכת סופרים. ועיין שם שהביא גם כן המרדכי שחולק על הר"י ומפרש דבריו בטוב טעם, ולולי זאת אין לו פירוש כפשוטו. ובסוף התשובה סיים, דאין לפרש המסכת סופרים דנמחק כולה עד שאין האות ניכר, כיון דאמר מפני שמתקן, ואי אירי שנמחק לגמרי השם לא שייך בזה מחיקה כיון שכבר נמחק, אלא ודאי דרשום האותיות נכרות רק דהוי מטושטש מעט ואין בזה משום "זה אלי ואנוהו" [שמות ט"ו, ב'], וכהאי גוונא מותר למחוק דהוי מתקן שיהא השם ניכר ונאה, וראיה ברורה לזה מדאמרינן בנותן אבן ממזבח עובר בלאו כדאיתא בספרי [פרשת ראה פיסקא ז'], והרי הורדוס (בבא בתרא דף ד' ע"א) היה סותר ובונה אף על גב דהיה אפשר להיות עומד בנין הראשון, אלא כל שעושה לכבוד השם משום "זה אלי ואנוהו" ולכבודו עושה אין בזה משום נותץ אבן, והכא נמי כן הוא. ע"ש בתשובה היטב.

ד') וכן מצאתי להדיא בתשובות תשב"ץ (שאלה ב' בחלק א' בד"ה ואחר שנתפרש זה וכו'), וסוף דבריו כך הוא, מיהו אפילו שם הכתוב בספר תורה אין אסור למוחקו אלא כשהוא מתכוין למחוק ולאבד, אבל כשמתכוין לתקן מותר, והכי תניא במסכת סופרים הנ"ל. וכתב עוד, ויש להביא ראיה מנתיצת המזבח ומבנין הורדוס, כמו שהביא מהר"ל מפראג כנ"ל. וסיום

הערות וציונים

13. נראה דמפותה אגב נקטיה, דהא מפותה יכול לגרשה עיין כתובות (דף ל"ט ע"א).

אוצר ההלכה

דבריו, והוא הדין נמי למחיקת השם שאם הוא מתכוין לתקן שמותר למחוק, שהרי מחיקת השם ונתיצת המזבח בחד לאו נפקי. ע"ש. ואף על פי שבסימן קכ"ז חלק א' נראה שהוא מפקפק בדבר, שכתב שם באמצע התשובה [בד"ה ומגופא] על הך ברייתא דפרק הבונה [שבת קג:] כתב האזכרות בזהב הרי אלו יגנזו, וז"ל: דבודאי לא מהני בהו תקנה, דאי אפשר להעביר עליהם קולמוס משום דהוי מוחק כתב התחתון וכו', ואחר זה כתב ומכל שכן למאי דאסקינן התם בפרק המביא תניין [גיטין יט.] המעביר דיו על גבי סיקרא, דרבי יוחנן וריש לקיש תרוייהו סבירא להו דחייב שתים משום מוחק ומשום כותב, כל שכן לענין מחיקת השם דכתב תחתון הוי כתב ועליון לא הוי כתב דהוי מוחק. ומשמע דבריש דבריו היה סובר דאף על גב דהוי מתקן משעת כתיבה דכתב עליון הוי כתב, מכל מקום אסור משום מוחק את הראשון, גם בחלק ג' סימן קצ"ג בספר תו שהיה בלוי ונתאדם שאוסר להעביר קולמוס משום מחיקה, ומציין דבריו על סימן קכ"ז הנ"ל, ואלו שתי התשובות בודאי סותרים דבריו שבתשובה ב' חלק א' הנ"ל, דשם מתיר למחוק כדי לתקן וראייתו מהורדוס. ואף על פי דאצל הורדוס היה תחלה הסתירה כולו ואחר כך בנה מחדש ומכל מקום שרי, מכל שכן אם התיקון בא מיד משעת מחיקה. גם לא שמענו שהסופרים מדקדקים ונזהרים שלא להעביר קולמוס על שם שנתישן, ולדבריו היה צריך גניזה שאין לו תקנה כמו שכתב גבי אזכרות בזהב. ובאמת לדינא יש לעיין טובא על שתי התשובות האחרונים הנ"ל, כי לו יהיבנא שאפילו מוחק על מנת לתקן אסור, מכל מקום אם בשעת מחיקה עצמו בא התיקון בודאי דמותר, וראיה אביא לזה מר"י אסכנדרני שהובא בבית יוסף (סימן רע"ו ד"ה יש בו דבק וכו'), דמקשה ר"י אסכנדרני על עצמו וז"ל: וליכא למימר דכל מחיקה שהיא לתיקון שריא, דנותץ אבן מן המזבח אינו חייב אלא בנותץ דרך השחתה, אבל כדי לתקן אחרת שרי, שכן מצינו בני חשמונאי שנתצו מזבח שבנה עזרא מפני שטמאו[הו] היוונים כדאיתא ביומא (דף ט"ז ע"א) ועבודה זרה (דף נ"ב ע"ב), דהתם שאני דאי אפשר לנו בלא מזבח, ואי אפשר לנו לבנות מזבח במקום אחר במקדש, שמקום מזבח מכוון ביותר, אבל הכא אפשר לגנוז היריעה. עכ"ל.

ומתחלה אתרץ מה שמקשה עליו רדב"ז בתשובה הנ"ל, מאי מקשה מגמרא הנ"ל, דהתם שאני שבאו פריצים וחללוהו ולא הוי קדוש כלל כדמשני בגמרא שם. ותירצתי, דמקשה על פי סילוק דעת דגמרא דרצה הגמרא שם להביא ראיה על כלי בית חוניו דאסורים לגבוה, מהא דתנינן מזרחית צפונית בה גנזו בית חשמונאי את אבני מזבח ששקצו אנשי יון, ואמר רב ששת ששקצו לעבודה זרה, ואף על פי דמדאורייתא שרי דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, אפילו הכי אסור דרבנן גזרו, ומזה הוכיח קושייתו, דזו ניחא שרבנן יכולים לגזור שלא להקריב כמו בבית חוניו, אבל להתיר לסתור המזבח שמדאורייתא ראוי הוא איך יתירו איסור דאורייתא לנתוץ מזבח, אלא ודאי כיון דהסתירה היא על מנת לתקן מותר, ועל זה תירץ הר"י אסכנדרני, דהתם מקום מזבח מיוחד ואי אפשר להקריב במקום אחר, כמבואר רמב"ם הלכות בית הבחירה (פ"ב הלכה ב' ג' ד'), ומקריבין אף על פי שאין מזבח בנוי, ואם כן הסתירה גופה הוי תיקון שיהא המקום פנוי להקריב, דמקריבין אף על פי שאין מזבח, וכמו שכתבו תוס' שבת (דף ל"א ע"ב ד"ה [ו]סותר על מנת לבנות). ע"ש. דאם בסתירה (גופי') [גופא] הוי תיקון הוי מתקן ממש. אבל גבי מחיקה דבמחיקה עצמה עדיין לא נעשה כלום, רק דאחר כך צריך עוד לעשות מעשה הכתיבה ואז בא התיקון, זה אסור כיון דבשעת מחיקה לא הוי תיקון, ומעתה שפיר למדין מזה דהיכי דהתיקון נעשה בשעת מחיקה כמו במעביר דיו על [שם] שנתאדם, אף דמוחק השם מכל מקום שרי, דהתיקון נעשה בשעת מחיקה. ומזה יצא לנו לימוד זכות על הסופרים שלא עשו שלא כדין ח"ו.

ובזה מתורץ שפיר דברי האליה רבה (א"ח סימן ל"ב סק"ה) שכתב שם, על אזכרות שכתב בזהב או זרק עליהם זהב דלא מהני חפוי בדיו, דאם לא כן הא יש תקנה אפילו לאזכרות. והקשה הפרי מגדים במשבצות זהב (בסק"א) הא זה אסור מטעם מוחק את הראשון. ולדידי לא קשיא, דאם הדיו היה מהני, לא הוי מוחק משום דהתיקון בא בשעת מחיקה, וכן כתב המשנת חכמים [על המצוות, סימן ג' אות ד' ד"ה ונסתפקתי] שהובא בפתחי תשובה (ביו"ד סימן (ער"ה) [רע"ו] סק"ט). ע"ש. אבל מכל מקום קשה על ר"י אסכנדרני מה יענה לבנין הורדוס שהביא התשב"ץ (סימן ב'), וגם המור"ל מפראג הנ"ל הביא ממנו ראיה דבכדי לתקן מותר למחוק אף על פי שהתיקון בא אחר כך, וגם שאין צריך רק להידור משום "זה אלי ואנוהו", ועל כרחך צריך לומר שלא אסרה התורה אלא דרך השחתה, אבל דרך הידור ותיקון שרי כמו שכתב המור"ל שם, וכנראה מתשובת הרדב"ז הנ"ל שהבאתי ומתשובת רמ"א כמו שכתבתי לעיל. מעתה מהנהו עמודי עולם שהבאתי נראה בבירור שאפילו השם במלואו רק שנפסל, או אפילו לא נפסל רק שאינו מהודר, לתשובת מור"ל מפראג שרי למחוק כדי לתקן השם במקומו, ומדאורייתא בודאי לית ביה איסור מחיקה, מכל שכן כאן שכבר נמחק הה"א והוי"ו האמצעי וגם ה"א אחרונה דיהה קצת, אבל היו"ד ראשונה נשארה ביפיה וקדושתה, ואם כן הוי מחיקה כדי לתקן יו"ד ראשונה בודאי דשרי, ואין צריך לקדור השם כי בזה יתבטל יו"ד הראשונה מקדושתה, וגם הקידור ונתינת המטלית אינו הידור, ומה גם בספר כזה שאין בו עדיין שום מטלית בתוך הכתיבה, וראוי לסמוך על תשובת חוות יאיר ואדמו"ר שמתירים לגמרי אם כבר נמחק אות אחת מהשם, כי כבר כתבתי שיסוד הבני יונה אין לו עיקר.

ואין לומר הא עדיין יש עצה למחוק לגמרי ה"א וא"ו האמצעי דזו כבר נמחקו ותשאר ה"א אחרונה, דזה אינו דאם כן יהיה שלא כסדרן, ועיין תשובות גנת ורדים ([כלל ב'] סימן י"ב י"ג) דפוסל את השם שלא כסדרן, ומתחלה הביא ראיה מהזוהר הקדוש [פרשת ויקרא יא:], ושוב הביא ראיה נכונה גם מש"ס דילן [שבועות לה:] מדקאמר סתמא בגמרא בפסק כולל, דנטפלין לפניו מותר למחוק ולאחריו אסור, שמע מינה דלא משכחת בענין אחר, וקשה הא משכח[ת] לה נמי להיפך בכגון דכתב הנטפלין לאחריו קודם שכתב השם והנטפלין לפניו כתב אחר כתיבת השם, ואם

אוצר ההלכה

כן יהיה הדין להיפך דהנטפלין לפניו אסור ולאחריו מותר, אלא ודאי דשם שלא כסדרן פסול. ובאם היה לפניו חדושי ריטב"א שבועות [שם ד"ה אינו] היה מסביר יותר, דמקשה הריטב"א הא לאחר כתיבת השם נקדשו הנטפלין לפניו ולמה מותר למחקן, ותירץ דצריך שיקדשו בשעת כתיבתן, ואם כן בודאי היתה קושייתו חמורה יותר דמשכחת לה להיפך, אלא ודאי דשם שלא כסדרן פסול אף בנטפלין ומכל שכן בשם עצמו, וכל אחרונים שהביאו תשובת גנת ורדים הנ"ל לא ראו מקור הדברים, ועיקר התשובה הוא סימן י"ב וי"ג, ולחנם טרחו ויגעו לתרץ דבריו בכמה ענינים, ובפרט מה שמקשים מר"י אסכנדרני הנ"ל שנראה מדבריו להיפך, ואדרבה משם ראיה לדבריו כמו שהביא בעצמו, ודבריו נכונים מאד. ע"ש, וגם הזוהר הקדוש הוא עמוד ברזל ואין לדחות דבריו אם לא שמפורש בש"ס להיפך, וחזי בטור א"ח בבית יוסף סימן קמ"א [ד"ה ומתוך], שדחה כל הראשונים מכח דברי הזוהר משום שאינו מפורש בש"ס להיפך, מכל שכן כאן שאינו מפורש בשום ראשון להיפך, ואף אם נאמר דלא מיפסיל בכך אם כתב שלא כסדרן, מכל מקום מצוה מן המובחר בודאי ליכא, כי ראינו [יומא לח.] בבן קמצר שקללו חכמים על שלא לימד מעשה הכתב כדי לכתוב שם המיוחד בפעם אחת, ואיך נכתוב אנן שלא כסדרן, זה אינו מן השם, על כן בודאי תיקון גדול הוא למחוק ה"א אחרונה כדי לתקן היו"ד ראשונה בתיקון נאה ויפה, ואין לך "זה אלי ואנוהו" יותר מזה לכתוב השם כסדרן.

עוד אחת נזכיר שאין מההכרח לומר שהרא"ם חולק על דברינו ממה שמקשה בפרשת ראה [דברים י"ב, ד'] שמפרש הספרי [פיסקא ס"א] הובא ברש"י, "לא תעשון כן לה' אלקיכם", אזהרה למוחק ולנותץ, ואמר ר"י [רבי ישמעאל][14] וכי תעלה על דעתך שישראל ינתוץ המזבח וכו', ומקשה המזרחי למה לא מקשה גם כן על מחיקת השם, ותירץ דעל מחיקת השם יכול לומר דאסור אפילו בלא דרך השחתה, דהיינו שנכתב שלא במקומו או במקום שאין כבוד השם וכו'. ע"ש. ואם כן נראה מדבריו שסובר שאפילו דרך תיקון גם כן אסור למחוק. אמנם יש לומר דבגוונו דנקט המזרחי כל רבוותא הנ"ל שהבאתי מודים דאסור, דהם אינם מתירים רק במוחק השם כדי לתקנו במקומו כמו בנין הורדוס, ובזה מודה גם כן המזרחי דמותר, ובגוונו דנקט המזרחי דהשם נכתב שלא במקומו, ומקום זה שמוחק ממנו השם לא יכתוב שוב עליו שם מחדש והוי במקום זה לשם מחיקה גמורה, בזה גם הם מודים דאסור דלא הוי לשם תיקון השם רק לתיקון ספר תורה, וכמו שכתבו השלטי גבורים והרדב"ז הנ"ל בהדיא כן.

(אומץ יוסף)

מלואים לסעיף ל"ו

מספר "באר יעקב"

תשובת מהר"י מאיטינגן על דברי הרב המחבר באר יעקב, שנדפס באוצר ההלכה לעיל סעיף ל"ו אות ח'

ח') שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות, חוץ מפרשה אחרונה וכו'.

שלמא רבא בקדמא ובתרייתא, לגברא תקיף ורם באורייתא, ידיו רב לו למשקל ולמטרח בשמעתתא אליבא דהלכתא, החריף כחריפא דפומפדיתא, המאור הגדול, נר ישראל, עמוד ימיני, פטיש החזק, חכם הכולל כמוהר"ר **יאקב**, נרו יאיר ויזרח, עד דאתא דאין ומורה.

גו"ה [גלילי ידיו הטהורות] הגיע[ו]ני ובתוכו מגילה עפה, כולה מחמדים מעשה חידודים, כסולת מנופה, מתוקה מדבש ונופת צופה, ובקשתי מרום מעלתו נר"ו, שאל ישים עלי עוון אשמה, על שהסיגותי ידי אחור מלהשיבו עד כה, כי טרדות רב אשר סבבוני, המה עכבוני, ועתה באתי להשיב לו, כפי אשר תשיג ידי יד כהה בס"ד, וזה החלי בעזר צורי וגואלי.

פתח דבריו יאיר, בדבר תפלין שנכתבו של ראש פרשת והיה אם שמוע, כצורת סתומה להרמב"ם, ולהרא"ש הוה פתוחה, ושל יד היה מסיים באמצע השיטה, ופרשת והיה אם שמוע, מתחיל בראש הדף באמצע השיטה, והארי[ך] רום מעלתו נר"ו, שכשרין אליבא דכולי עלמא. ראיתי שכל דבריו נאמרו באמת ובצדק ואין בהם גמגום לפוסלן. ותמיה אני אם עלה על שום דעת חכם אחד לפוסלן, כי מה בכך אם של ראש סתומה ושל יד פתוחה להרמב"ם, הלא מבואר בשלחן ערוך סימן ל"ב [ברמ"א סעיף ל"ו], דיש מכשירין כולן בפתוחות ובמדינתינו נוהגין כן לכתחלה, והרמב"ם שפוסלן בדיעבד הוה ליה יחיד בדבר זה, ולדעת רש"ל גם הרמב"ם מכשיר בדיעבד, כמו שכתב הט"ז [סקכ"ה] משמו. על כן לא ידעתי מה היה לאותו חכם שהזכיר רום מעלתו נר"ו, הלא לא שייך כלל בזה לומר תרתי דסתרן אהדדי, כמו שכתב גם רום מעלתו נר"ו, ואין להאריך בזה. גם מה שכתב רום מעלתו, אפילו אם סותרין של יד ושל ראש בפרשת קדש והיה כי יביאך בצורת פתוחה זה אחר זה, גם כן יש להכשירן לפי מה שכתב המג"א (סקמ"ח) [סקמ"ט], דבשל ראש אין להקפיד, גם זה הוא ברור ונכון, אבל היינו דוקא, אם של יד כתובה על דעת הרמב"ם, ושל ראש על דעת הרא"ש, אבל אם של יד כתובה על דעת הרא"ש, ודאי יש לפוסלן לדעתי, מטעם שרוב ספרי תורה שלנו כתובין כדעת הרמב"ם, כמו שכתב הרמ"א בהג"ה ביו"ד (סימן ער"ה סעיף ב'), כי עליו סמכו האחרונים, ואם כן אם יעלה לספר תורה עם התפלין שכתובין

הערות וציונים

14. לפנינו הגירסא רבן גמליאל ועיין ברא"ם.

אוצר ההלכה

על דעת הרא״ש, מעיז נגד הספר תורה, כמו שכתב מהר״י די לאון, אף דלכאורה יש לבעל דין לחלוק ולומר, שלא לפסול התפלין הנכתבין בקדושה מפני חשש הנ״ל, רק עדיף טפי לסלק מעליו כשעולה לספר תורה, כי היכי דלא להוי כתרתי דסתרן אהדדי, ובפרט אם אין מצויין לו תפלין אחרים, יש לו לנהוג כנ״ל. ובשלמא בעובדא דהר״ב מהר״י די לאון שהביא הבית יוסף, [ד]היו כל תפלין הנכתבין במדינות ספרד על דעת הרא״ש, הוכרחו לפוסלן, דודאי אי אפשר להורות לרבים שיסלקו התפלין מעליהם כשיעלו לספר תורה, שהוא דבר תמוה וזר, ומיחזי פשיטא כשתי תורות ח״ו, מה שאין כן יחיד לעצמו יש לו להורות כנ״ל.

אכן נראה לע״ד ברור דזה אינו, כי נראה לי ברור ממה שכתב הבית יוסף על שם מהר״י די לאון בלשונו: שהעולה לקרות בתורה עם תפלין וכו׳, הוא מעיז נגד הספר תורה. עכ״ל. וכן הביא רום מעלתו תשובת הגאון חכם צבי, ובזה״ל: נמצא תפלין שבראש הקורא, סותרין מה שכתב בתורה. עכ״ל. לשון זה לאו דוקא לפענ״ד, דהוא הדין אם אין תפלין עליו כשעולה בתורה, מכל מקום הוי תרתי דסתרי אהדדי, אם בירך על תפלין שכתובין על דעת הרא״ש, ואחר כך מברך על ספר תורה שכתוב כדעת הרמב״ם, דהא חד מינייהו הוי ברכה לבטלה ממה נפשך, ודמי למה שאמרו חז״ל [עירובין ו:], העושה כקולי בית שמאי וכקולי בית הלל וכו׳, ואם כן תקנתא הנ״ל ליתא, ומכל מקום יוצא מזה לדינא, אם אין לו תפלין אחרים כי אם אותם הנכתבים על דעת הרא״ש, יניחם בלא ברכה, ויסלקם אם עולה לתורה.

אך צריך עיון קצת מה שכתב רמ״א ביו״ד סימן ער״ה [סעיף ב׳], ספר תורה שנמצא שאינו כתוב לפי דבריו אין לפוסלה. ואני חוכך בזה, דהאיך יברך על ספר תורה שנמצא שינוי בצורת פתוחות כמו שכתב הש״ך שמה [סק״ו], כגון אם נכתבו על דעת הרא״ש, ופעם אחת יברך על ספר תורה שהיא כתובה על דעת הרמב״ם, כי כך הם רוב ספר תורה, אם כן הוי תרתי דסתרן, וממה נפשך הוי חד מינייהו ברכה לבטלה. וצ״ע.

ומה שכתב רום מעלתו נר״ו בשם תשובת מהרש״ל, דלהרמב״ם מקרי פתוחה אם מניח ריוח בסוף השיטה כשיעור תשע אותיות, ומתחיל לכתוב בשיטה שניה אחר ריוח תשע אותיות. ע״כ. הנה בשלחן ערוך או״ח (סימן ל״ב סעיף ל״ו), ובבית יוסף שם משמע כדבריו, שכתב, ובסוף שמע אין מניחין חלק, ואם מניחין הוא פחות מכדי לכתוב תשע אותיות. עכ״ל. משמע, הא אם מניחין כשיעור תשע אותיות, הוי פרשת והיה שאחריה פתוחה, אף על גב שמניח לפניו חלק כדי תשע אותיות[15], והיינו כמו שכתב מהרש״ל, אבל קשיא לפי זה, דאם כן סותרין דבריו באו״ח למה שכתב ביו״ד (סימן ער״ה), דזה מקרי סתומה להרמב״ם, כמו שכתב מעלת כבוד תורתו משמו.

ומה שדקדק מעלת כבוד תורתו מלשון הרמב״ם [הלכות ספר תורה פ״ח ה״א], מדכתב פרשה פתוחה תחלתה בתחלת השיטה לעולם, שמע מינה דאין בנמצא זולתה פתוחה. עכ״ל. יש לדחות ולומר, דהרמב״ם מיירי מדין כתיבת הפרשיות לכתחלה פתוחות וסתומות, ולזה קאמר שפיר דפתוחה מקרי לעולם בתחלת השיטה, דלמה לו להניח ריוח בחינם ולהתחיל באמצע השיטה, כיון שבשורה הקודמת כבר הניח ריוח בסופה כשיעור פרשה שסימן פתוחה. על כרחך מקומה ותחלתה פרשה שלאחריה בתחלת השיטה, אבל אם אירע שהסופר הניח ריוח גם בתחלת השיטה תשע אותיות, יש לומר משום זה לא הפסיד צורת פתוחה, משום דהריוח של שיטה שלפניה מורה על סימן פתוחה, כך יש לומר לשיטת מהרש״ל, דזה מקרי פתוחה להרמב״ם.

אבל ממה נפשך נראה לי לסייע למעלת כבוד תורתו, ולדקדק מלשון הרמב״ם דלא כמהרש״ל, והיינו מדכתב בצורת הסתומה, וז״ל: ואם לא נשאר מן השיטה כדי להניח הריוח כשיעור ולכתוב בסוף השיטה תיבה אחת, יניח הכל פנוי ויניח מעט ריוח משיטה שניה, ויתחיל לכתוב הפרשה הסתומה מאמצע השיטה השניה. עכ״ל. מלשון זה מוכח להדיא, אף אם נשאר בסוף השיטה ריוח כתשע אותיות, רק שלא נשאר ריוח לכתוב עוד תיבה אחת, יניח הכל פנוי, ויניח ריוח מעט בשיטה שניה. חזינן דאף שהריוח תשע אותיות של סוף השיטה הקודמת מורה לסימן פתוחה, מכל מקום ריוח מעט של שיטה שניה עושה אותה סתומה, מכל שכן אם הניח ריוח בשיטה שניה כשיעור תשע אותיות, שהיא סימן סתומה, פשיטא שהיא סתומה, אף על גב שהשיטה הקודמת הוא סימן פתוחה, מכל מקום אזלינן בתר שיטה שניה. ועוד, שהרי הרמב״ם מסיים, ויתחיל לכתוב הפרשה הסתומה מאמצע השיטה השניה. עכ״ל. הרי מתחלת השיטה עד אמצע, הוא יותר מכדי לכתוב תשע אותיות, דהא שיעור רוחב הדף הוא כדי לכתוב שלש פעמים למשפחותיכם, כמו שכתוב בסימן ער״ב [סעיף ב׳], ואם כן מוכח להדיא, דסבירא ליה דזה הוה סתומה, אף על גב שבשורה הקודמת הניח ריוח תשע אותיות. ואף על גב שראיה אחרונה זו יש לדחות ולומר, דלהכי האריך הרמב״ם שכתב, ויתחיל לכתוב וכו׳ מאמצע השיטה, שהוא לכאורה אך למותר, שהרי כבר כתב ויניח מעט ריוח משיטה שניה, אלא ודאי שכוונתו לחלק, והיינו אם הריוח של סוף השיטה הוא כשיעור פרשה, שהוא תשע אותיות, אזי יניח רק מעט פנוי בשיטה שניה רק לסימן סתומה, ואם לא הניח ריוח תשע אותיות בשיטה הקודמת, אזי יניח בשיטה שניה תשע אותיות, ויתחיל לכתוב מאמצע השיטה שניה, (ואם נפרש כך דברי הרמב״ם, אם כן לא מוכח מה שכתב ט״ז סימן ל״ב [סקכ״ו], בתמונה שהמציא מדעתו, דיניח בסוף השיטה ובתחלת השיטה יחד כשיעור תשע אותיות, דזה הוי סתומה אליבא דכולי עלמא, דמנא ליה לומר כך, דדילמא לא הוי פרשה כלל, כי אם כשיניח

הערות וציונים

15. עיין להגאון רבי אברהם מגוז הכהן זצ״ל בשו״ת וישב אברהם (סימן א׳) ולעמיתו מרן הגאון רבי רחמים חי חויתה הכהן זצ״ל בספר שמחת כהן (נדפסו לעיל סעיף ל״ו אותיות: עו, עז) מה שכתבו בפירוש דברי מרן.

אוצר ההלכה

בשורה אחת ריוח כשיעור תשע אותיות, ומלשון הרמב״ם לא מוכח מידי אם נפרש כנ״ל, ולפי שיטת הט״ז דזה מקרי סתומה, יש לומר איפכא אריכות הלשון של הרמב״ם, ואין להאריך בזה). ואם כן נדחית ראיה אחרונה הנ״ל, מכל מקום נראה לי הוכחה הראשונה הנ״ל, דאם מעט ריוח של שיטה שניה עושה סתומה, ומוציא מן סימן פתוחה של שיטה שלפניה, מכל שכן ריוח תשע אותיות של שיטה שניה, שהוא מוציא מן סימן פתוחה שלפניה, והוי סתומה. כן נראה לי ברור. וצ״ע בתשובת מהרש״ל.

ומה שכתב מעלת כבוד תורתו דדברי הב״ח תמוהין לכל מעיין, האמת אתו, ומה שרצה מעלת כבוד תורתו לומר דכוונת הב״ח ליישב מנהג דילן, אי אפשר לכוין בדבריו, אם לא שנעשה חסרון גדול בדבריו מרובה על העיקר, ועם כל זה אינו מיושב כמו שכתב מעלת כבוד תורתו, ואין להאריך בזה. ואפשר לפרש דבריו בלי הגהה, והיינו על פי מה שכתבו הרא״ש בהלכות מזוזה [סימן ה׳], ותוס׳ במנחות דף ל״ב ע״א [ד״ה והאידנא] בשם הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט], דהלכה כדברי האומר מזוזה פתוחה. ע״ש. ומשמע מדינא דוקא פתוחה, אלא דמנהג העולם הוא בסתומה כדאיתא בש״ס, ולא משנין המנהג, ולהכי אם שינה המנהג ועשה על פי הדין מזוזה פתוחה כשרה, אבל תפלין אין דינן כמזוזה אלא דינם בסתומה כמו שכתוב בתורה, ולא ילפינן ממזוזה, דאפשר דאיכא שום טעם לירושלמי דסבירא ליה מזוזה דוקא בפתוחה, מה שאין כן בתפלין, ולהכי בתפלין אם שינה ממה שכתוב בתורה פסול, כך בלי ספק לדעת[י] כוונת הב״ח, אף שהוא דחוק מאד. ומה שגם הרמב״ם כתב להדיא (בהלכות מזוזה פרק ה׳ הלכה ב׳), ומצוה לעשות פרשה סתומה (כנ״ל), אם כן אין מקום לתירוץ הב״ח.

והנה אכתוב לרום מעלתו מה שתמיה לי עוד דברי הב״ח, באותו ענין ובאותו עמוד (סק״כ), וזה לשונו אחר שהביא דברי הבית יוסף: ותימה, דאם היה זה גם מנהג רבנו, אם כן למה כתב רבנו או בתחלתה (כנ״ל). עכ״ל. ואני תמיה על תמיהתו, דהלא דברי רבנו נכונים, דסבירא ליה כאביו הרא״ש כמו שכתב בהדיא בהלכות ספר תורה (סימן ער״ה [סעיף ב׳]), ורבו הדעות בפתוחות והסתומות, לכן לא אכתוב אלא מסקנת אדוני אבי הרא״ש וכו׳. עכ״ל. ולא הביא כלל דעת הרמב״ם בזה, שמע מינה דלא חש לה כלל, אם כן כתב הכא בתפלין שפיר, או בתחלתה שהיא פתוחה לשיטת הרא״ש, חוץ מפרשה אחרונה שיעשנה סתומה, היינו גם כן בצורת סתומה להרא״ש, והיינו שיהא השורה חלק בראש הדף, ואחר כך יתחיל והיה בראש השיטה. ובמג״א (סקמ״ט), יש כאן טעות סופר, שכתב באמצע השיטה השניה יתחיל, וצריך לומר בראש השיטה. והרב בית יוסף לא כתב מנהג זה אליבא דרבנו הטור, אלא מנהג עולם שנוהגין כהרמב״ם ולא כהרא״ש והטור, כמבואר למעיין בדברי בית יוסף, והוא פשוט.

ותירוץ הב״ח תמוה ביותר ויותר, שכתב וז״ל: אלא צריך לפרש דברי רבנו דלצדדין קתני וכו׳, עד אבל והיה אם שמוע מתחיל מתחלת השיטה בראש הדף וכו׳. ולא ירדתי לסוף דעתו, דאם כן הוה ליה פרשת והיה אם שמוע פתוחה אליבא דכולי עלמא. והרי רבנו הטור כתב, חוץ מפרשה אחרונה שיעשה סתומה, והב״ח עצמו כתב דבשני צדדין אלו הויין שלש פרשיות וכו׳, ופרשת והיה סתומה לדעת הרא״ש, והוא ודאי פלא גדול. וכן מה שכתב הב״ח עוד, וז״ל: ומה שכתב רבנו או בתחלתן, רצונו לומר [וכו׳] כל פרשה בסוף הדף, ופרשת והיה יתחיל בראש הדף וכו׳. עכ״ל. והוא תמוה, דאם כן אין ריוח כלל ביניהן, והלא אליבא דכולי עלמא צריך להיות כשיעור ריוח פרשה, בין פרשה לפרשה[16]. וצריך לומר, שכוונתו להניח שורה חלק בתחלת הדף, אבל היה לו לבאר זה בפירוש ולא לסתום. ואחשוב אני שדברי הב״ח אלו, סובבין והולכין לשיטתו, שכתב ביו״ד סימן ער״ה [אות ד׳ ד״ה עוד וד״ה ועל] ביישוב דברי הטור, דסבירא ליה לרבנו הטור, דסימן של פתוחה וסתומה שבין פרשה לפרשה הוא הוראה אל פרשה שסיים, אם אותה פרשה שסיים היא סתומה, צריך להניח סימן סתומה בסופה, וכן בפתוחה, דלא כהרמב״ם. ע״ש. ואם כן מיושבין קצת דברי הב״ח כאן לכאורה, דהיינו מה שכתב דוהיה מתחיל בראש הדף ומסיים בסוף הדף, ובסוף פרשת שמע מניח חלק כדי תשע אותיות, משום דאותו ריוח אינו עושה לפרשת והיה שאחריה פתוחה, אלא הוא הוראה לפרשת שמע עצמו, אבל כיון דפרשת והיה מסיים בסוף הדף, הוא סימן שהיא בעצמה סתומה. אבל מה שכתב אחר זה, עדיין אינו מיושב. ועוד דהב״ח בעצמו כתב כאן קודם לזה, דלא כמו שכתב ביו״ד הנ״ל, אלא דהסימן שבין פרשה לפרשה, הוא הוראה אל פרשה שאחריה, והוא תמוה בלאו הכי, דדבריו ביו״ד ובאו״ח סותרין זה את זה.

ועוד דעדיין קשה, דהלא הריוח שבין סוף פרשת שמע לפרשה שאחריה הוא גם כן סתומה בתורה, ואם כן לשיטת הב״ח ביו״ד הנ״ל, הוה ליה פרשת שמע סתומה, דאותו סימן סתומה מורה על פרשת שמע, ואם כן איך כתב הב״ח בכאן, שיניח חלק בסוף שמע תשע אותיות, שהוא סימן פתוחה.

וזה קשה לי גם על הט״ז (סימן ל״ב סקכ״ו) במה שכתב וז״ל: וקשה דהוא דלא כמאן וכו׳, וא״ל[17] דהחלק שבסוף הפרשה השלישית, אינו מועיל אלא לענין שהפרשה בעצמה היא פתוחה וכו׳. עכ״ל. ותימה לי, דלא הועיל כלום בזה, דאם כדבריו כן הוא, אם כן הוה ליה שמע פתוחה, (דבתורה) [ובתורה] חלק שאחר פרשת שמע סתומה, ואם כן עדיין קשה דהוא דלא כמאן. וצ״ע רב.

שוב עיינתי בתשובת מהר״ם פאדווה (סימן ע״ז), וראיתי שכתב גם כן כדברי הט״ז, כמו שהביא בשמו, וז״ל: דבשלמא אם

הערות וציונים

16. עיין להרב אבני צדק והרב באר יעקב - קרוייזר (סקפ״ט, נדפסו לעיל סעיף ל״ו אותיות: יב, נח).

17. נראה שהרב ז״ל הבין שזה ראשי תבות ״ואפשר לומר״, אבל נראה שצריך לומר ״ואין לומר״, וכן הוא בשלחן ערוך החדש.

אוצר ההלכה

שיור הריוח שבסוף עושה פתוחה שסיימה, אז היה הכל על נכון. עכ"ל. ואשתומם על המראה, דאיך יהיה נכון מה שמניח(ן) חלק בסוף פרשת שמע כשיעור תשע אותיות, שהוא סימן פתוחה לפרשה שמסיים לדבריו, והרי בספר תורה (הוא) [יש] סימן סתומה שם, כמו שמנה הרמב"ם בהלכות ספר תורה [פ"ח ה"ד].

ולענין מה שכתב הב"ח ביו"ד הנ"ל בביאור דברי הטור, דסימן פתוחה וסתומה הוא הכל אל פרשה שמסיים, הנה הב"ח הוציא זה מדכתב הטור, ואם סיים הסתומה וכו'. והנה עיינתי בהרא"ש בהלכות קטנות, וראיתי שהרא"ש כתב גם כן זה הלשון בהלכות ספר תורה (סימן י"ג), ואם סיים פרשה סתומה בסוף השיטה. ואם כן לפירוש הב"ח, גם דברי הרא"ש צריכין לפרש כן, ואם כן הוה ליה מחלוקת חדשה בין הרמב"ם להרא"ש, וזה לא שמענו ולא ראינו בשום פוסק. ועוד, איך כתב הטור (באו"ח סימן ל"ב), שיעשה כל פרשיותיה פתוחות, חוץ מפרשה אחרונה, הלא גם פרשת שמע צריכה להיות סתומה בסופה כנ"ל. על כן נראה לי הברור בזה כמו שכתב בפרישה [אות א']. דמה שכתב הטור בסימן ער"ה ואם סיים הסתומה בסוף הדף, פירוש הפרשה שלפניה הסתומה. עכ"ל. ואם כן אין כאן מחלוקת חדשה, והוא האמת לפענ"ד וברור. וק"ל.

ולענין המנהג שלנו, שכותבין פרשת והיה אם שמוע בתחלת הדף, ראיתי במג"א (סימן ל"ב סקמ"ח) וז"ל: ונראה לי הטעם, [ד]בסתומה אי אפשר לעשותן אליבא דכולי עלמא. עכ"ל. ותמהתי על זה, חדא, דהא מבואר בהגהת רמ"א (ביו"ד סימן ער"ה סעיף ב'), דאם לא יוכל לכוין לעשות אליבא דכולי עלמא, לא יסור מדברי הרמב"ם, ואם כן הכא נמי הוה ליה לנהוג כהרמב"ם. ועוד תמוה ביותר לדעתי, דהא השתא שעושים פרשת והיה פתוחה, עושים נגד כל הדעות, ונגד הש"ס שמבואר להדיא שמצוה לכתחלה בסתומות, ולהרמב"ם פסול דיעבד, ואם כן הוה ליה טפי לעשות סתומה כצורת הרמב"ם (או הרא"ש), אף דלאידך היא פתוחה, מכל מקום גם לדידיה כשר בדיעבד, ואז היה לנו על מי לסמוך, על כל פנים דלדידיה כשר לכתחלה, ולאידך כשר בדיעבד. ועוד קשה, דלהך טעם גם מזוזה הוה ליה לעשות לכתחלה פתוחה, משום דסתומה אי אפשר לעשות אליבא דכולי עלמא, כמו שכתב הש"ך (סימן רפ"ח סק"י), ומשום הכי עושים סתומה כצורת הרמב"ם, ואם כן הכא נמי הוה לן לנהוג כן בתפלין.

ולי נראה, דהיינו טעמא דעושין בתפלין כל פרשיותיה פתוחות, משום לא פלוג, כי היכי דלא ניתי למטעי בפרשות ראשונות לעשות סתומה, ואז אליבא דכולי עלמא פסול, לכך עושין כולן פתוחות, מה שאין כן במזוזה ליכא הך חשש, משום הכי עושין סתומה. כן נראה לי. וכן משמע מלשון רמ"א בהג"ה שכתב, במדינות אלו נהגו וכו' כשאר הפרשיות. ע"כ. משמע שהטעם הוא משום לא פלוג בין הפרשיות, דאם לא כן למה ליה להאריך ולכתוב כשאר פרשיות. וק"ל.

ובזה מיושב מנהג סופרים שלנו, שראיתי במזוזה שמסיימין פרשת שמע קרוב לסוף השיטה, ומניחין פחות מכדי שיעור תשע אותיות, ופרשת והיה, מתחילין קרוב לתחלת השיטה קודם שיעור תשע אותיות. ולכאורה קשה, מאי טעמא נהגו כן, ואם כוונתם שזה הוי סתומה אליבא דכולי עלמא, כמו שכתב הט"ז (באו"ח סקכ"ו), ונהגו כן כדי לצאת אליבא דכולי עלמא, אם כן גם גבי תפלין הוה להו לנהוג כן, כמו שכתב הט"ז גבי תפלין, ואמאי נהגו לעשות והיה פתוחה, משום דאי אפשר לעשות סתומה אליבא דכולי עלמא, כמו שכתב המג"א הנ"ל, הלא לפי דעתם שנהגו כט"ז, הוה ליה סתומה אליבא דכולי עלמא. אבל לפי מה שכתבתי גבי תפלין, טעמא אחריתי איכא ביה משום לא פלוג, לא קשיא מידי. וק"ל.

אבל מקרוב שאלתי לסופר אחד, אמאי נהגו כן במזוזה? ואמר לי טעם אחר, משום דראשי שיטות מכוונות דוקא בתיבות מיוחדות, כמו שכתב הש"ך (סימן רפ"ח סק"ח). ואם כן אם היו משיירין תשע אותיות בראש השיטה של והיה, היו צריכין לדחוק התיבות אחר כך לקשר האותיות ביותר, וכן אם היו מתחילין בראש השיטה, היו צריכין להאריך האותיות, והוא אינו נכון, על כן נהגו כנזכר לעיל[18].

אמנם מה שכתב ט"ז הנ"ל (סקכ"ו), דהתמונה שהמציא הוי סתומה אליבא דכולי עלמא, אינו נראה לפע"ד, דעל כרחך מוכח דלהרא"ש לא מקרי זה (פתוחה) [סתומה], דהרא"ש הביא בהלכות מזוזה (סימן ה'), לשון הירושלמי [מגילה פ"א ה"ט] פתוחה מראשה פתוחה, פתוחה מסופה פתוחה, פתוחה מכאן ומכאן סתומה. וכתב ולשון הירושלמי תמוה, דלכאורה משמע אם סיים פרשה באמצע השיטה, והתחיל לכתוב באמצע שיטה דהוי סתומה, וכבר אמר דאם פתוחה מראשה או מסופה הוי פתוחה. עכ"ל. ולפי שיטת הט"ז (ד)מאי קושיא, דהא יש לפרש הירושלמי שפיר, הא דקאמר פתוחה מכאן ומכאן, והיינו אם הניח שיעור חלק של הפרשה מכאן ומכאן, ובהצטרף שתיהן יחד, הוי תשע אותיות, הוי סתומה כמו שכתב הט"ז, ואם הניח חלק בסוף לבד או בראש לבד הוי פתוחה, אלא על כרחך סבירא ליה להרא"ש, דזה לא מקרי סתומה. שוב עיינתי בתשובת מהר"ם פאדווה [שם], ומצאתי שכתב בשם הסמ"ק [סימן קנ"ד][19], שהוא מפרש להירושלמי הנ"ל כאשר כתבתי, דפתוחה מכאן ומכאן, היינו שחלק הריוח מכאן ומכאן, הוא ביחד כשיעור. עכ"ל. על כל פנים מוכח להדיא, דהרא"ש לא סבירא ליה דזה מקרי סתומה, ואם כן לא הועיל הט"ז כלום לדעתי לצאת ידי הרמב"ם והרא"ש בתמונה שהמציא, דזה אינו אלא להרמב"ם, ולרמב"ם בלאו הכי יש צורת סתומה.

הערות וציונים

18. עיין בשו"ת איש מצליח (ח"א חיו"ד סימן מ"ד ד"ה וראיתי) שהעיר דבפשיטות הוה ליה ליישב כטעם הסמ"ג (עשין כ"ג, דף ק"ו ע"ב) במזוזה דסגי בהכי להיכרא בעלמא, מה שאין כן בתפלין, וכמו שכתב הרב מאמר מרדכי (סימן ל"ב סקל"ה). ע"ש.

19. וכן כתב מהרש"ל בתשובתו (סימן ל"ז) בשם הסמ"ג (עשין כ"ג, דף ק"ו ע"ב).

אוצר ההלכה

ומה שהקשה מעלת כבוד תורתו על הוכחת הט״ז [סקכ״ה] מש״ס דמנחות, דאם כן לא מקשה הש״ס בתר הכי מידי וכו׳, סהדי במרומים, קודם שעיינתי בכתבו דמעלת כבוד תורתו, ועיינתי תחלה מקור הענין בש״ס ופוסקים, ראיתי התימה בדברי הט״ז אלו, דאם כן לא פריך הש״ס מידי אחרי זה. ואני הוספתי, דאדרבה מכח קושיות אלו יש להוכיח דלא כהרמב״ם, אלא כאינך פוסקים דכשר בתפלין אם עושה כולן פתוחות, ובזה מתורץ כל הקושיות. וגם מה דיש לדקדק עוד, הא דפריך הכא הני תרי קושיות, הא מורידין עושין וכו׳, ולא פריך בלא זה אברייתא. אלא דהכי פריך, דהש״ס משני דילמא להשלים, ועל זה קשה, מה צריך להך תירוץ, לישני בלאו הכי צריך להך טעם דאין מורידין משום תפלין כקושיית הט״ז, ולזה קאמר הש״ס דעל כרחך צריכין להך טעמא להשלים, דבלאו הכי קשה הא מורידין עושין, והתניא הלכה למשה מסיני וכו׳, וצריך לתרץ כקושיותי הנ״ל, דהא דקאמר טעמא דאין מורידין, היינו משום ספר תורה (ומיהו לפי מה שכתב הרמב״ם, (בס״ת) [דספר תורה] פסול אדוכסוסטוס כמו שכתב מעלת כבוד תורתו, ליתא להך פירוש לשיטתו, אבל לשאר פוסקים דחולקים, גם בזה יתכנו דבריו), ואם כן קשה הא בספר תורה סתומות, והכא פתוחות, אלא על כרחך צריכין לשנויי דילמא להשלים, ודחי הש״ס, דלעולם י״ל דקאי טעם דאין מורידין אתפלין, ולא צריך לשנויי דילמא להשלים, ואי משום הך קושיא דתפלין על קלף, יש לומר למצוה, וכהאי גוונא מתפרשת אידך קושיא הא מורידין עושין. ודוק. ואם כן אדרבה, מוכח דתפלין דינו כמזוזה, לענין אם כתב והיה אם שמוע פתוחה דכשר, דלא כרמב״ם.

ואמרתי ליישב הוכחת הט״ז, דבאידך תרי קושיות פריך הש״ס שפיר הא מורידין עושין וכו׳, וליכא למימר משום ספר תורה קאמר טעם דאין מורידין, זה אינו, דבלאו הכי יש לדקדק, אמאי לא אשמעינן הך ברייתא רבותא טפי, ספר תורה שבלה אין עושין ממנו תפלין, דקדושת ספר תורה חמיר מתפלין, כדאיתא באו״ח (סימן ל״ב סעיף ח׳), עיין שם [ב]מגן אברהם [סק״י], ואז הוה כל שכן דאין עושין מן ספר תורה מזוזה, אלא על כרחך צריך לומר, דלא אתא לאשמועינן אלא דין תפלין שבלו אין עושין ממנו מזוזה, ואגב תפלין קאמר גם כן ספר תורה שבלה, אבל העיקר נחית רק לענין תפלין. כך מוכרחין לומר, ואם כן פריך שפיר הא מורידין עושין וכו׳, דסבירא ליה [דלאו] משום ספר תורה קאמר, דאם כן הוה ליה למימר רבותא טפי, דאין עושין מספר תורה שבלה תפלין, אלא על כרחך הברייתא לא נחית לדין ספר תורה דנקיט לה דרך אגב, ואפשר כבר השמיענו בדוכתא אחריתי דין ספר תורה, ואם כן פריך שפיר דמשום תפלין לא צריך לטעם דאין מורידין וכו׳, אבל בהא דקאמר לימא מסייע ליה, מוכיח הט״ז שפיר במכל שכן, דילמא משום תפלין קאמר טעם דאין מורידין, דהא בלאו הכי צריך לומר דספר תורה לא נקיט רק משום אגב דתפלין, אלא על כרחך דגם תפלין דוקא סתומות.

אמנם קשה לכאורה, [ד]עדיין יש לסתור הוכחת הט״ז, דאימא משום הכי קאמר לימא מסייע ליה וכו׳, דגם למקשה היה קשה קושיא הנ״ל, אמאי לא תני רבותא טפי דאין עושין מספר תורה תפלין, ולא ניחא ליה דספר תורה נקיט רק משום איידי דתפלין שהוא דוחק, אלא המקשה היה סובר, דמשום הכי קאמר מספר תורה מזוזה, לאשמועינן הדיוק הא מורידין עושין, ולהוכיח מיניה דמזוזה סתומה כהוכחת המקשה. ואי הוה אמר אין עושין מספר תורה תפלין, לא הוה מוכח מידי, אף על גב דבהך סלקא דעתין תפלין ומזוזה שוין, דלא כרמב״ם, דהוה אמינא דאיצטריך לטעם דאין מורידין, משום פרשת קדש ופרשת והיה כי יביאך שהן פתוחות בתורה ובתפלין, אבל לעולם הוה אמינא תפלין ומזוזה תרוייהו בפתוחות, להכי קאמר אין עושין מספר תורה מזוזה, להוכיח מיניה דמזוזה בסתומה מכח דיוק, דהא מורידין עושין, ולעולם הוא הדין לתפלין דשוין למזוזה. ואין לומר כקושיית הט״ז, דאימא משום הכי קאמר טעם דאין מורידין משום תפלין, זה אינו, דעל כרחך רוצה התנא לאשמועינן, הא מורידין עושין גבי ספר תורה, דאם לא כן לאשמועינן רבותא טפי כנ״ל, ואם כן לא מוכיח הט״ז מידי.

אמנם יש לאפוכי בזכות לתרץ דברי הט״ז, דסבירא ליה לט״ז דאי קושיית המקשה כנ״ל, אם כן מאי משני דילמא להשלים, דאם כן תקשי אמאי לא תני בברייתא רבותא טפי כנזכר לעיל. ואל תאמר דהתרצן סבירא ליה דספר תורה נקיט רק דרך אגב כנזכר לעיל, דאם כן עיקר התירוץ חסר מן הספר, כיון דלמקשה לא הוה ניחא ליה בהכי, אלא על כרחך קושיות המקשה לאו מכח הוכחה הנ״ל, ואם כן הוכחת הט״ז שריר וקיים.

ובזה אמרתי ליישב, מה שדקדק מעלת כבוד תורתו על פירוש רש״י ד״ה להשלים, שפירש על ידי תפירה, שהוא דוחק, ולא פירש כמו שכתבו תוס׳ שהוסיף בגליון וכו׳. ולפי מה שכתבתי יש לומר, דרש״י סבירא ליה כנזכר לעיל, דקושיית המקשה היא מכח הוכחה הנ״ל, מדלא תני רבותא טפי, ואם כן אין לומר כפירוש תוס׳ בהא דמשני להשלים, דאם כן איך מתורץ אמאי לא תני רבותא טפי, לכך פירש״י על ידי תפירה, ואם כן לא קשיא מידי, דמשום הכי תני בברייתא אין עושין מספר תורה מזוזה, כדי להוכיח דתפירה שרי, והוי כעור אחד, דזה מוכח מכח הדיוק הא מורידין עושין, אבל אי הוה תני אין עושין מספר תורה תפלין, לא הוה מוכח מידי, דהוה אמינא דקאי על שתי פרשיות ראשונות שהן סמוכות בתורה, לכך תני מספר תורה מזוזה. וק״ל והוא נכון.

אבל הרמב״ם [הלכות מזוזה פ״ה ה״א] (י״ל ד)סבירא ליה דפסול על ידי תפירה, ואם כן על כרחך פירוש רש״י ליתא, ואם כן על כרחך קושיית המקשה היא כפשוטה, ונשארה הוכחת ט״ז על תוקפה.

אמנם לכאורה אכתי יש מקום לבעל דין לחלוק ולסתור הוכחת הט״ז, ויתיישב בזה הא דלא מקשה בלא זה על הברייתא אינך תרי קושיות הא מורידין עושין וכו׳, והיינו דבלא זה הוה סבירא ליה למקשה, דמשום הכי קאמר טעם דאין מורידין משום ספר תורה, ואין הכי נמי מתפלין בלאו הכי אין עושין כנזכר

אוצר ההלכה

לעיל, ואם תאמר אם כן אמאי לא תני רבותא טפי לענין ספר תורה, דאין עושין מספר תורה תפלין. יש לומר דאתא להשמיענו הדיוק הא מורידין עושין מזוזה, ומוכח מיניה דמזוזה בסתומות, ומשום הכי קאמר מעיקרא לימא מסייע ליה וכו', דעל כרחך מוכרחין לדייק לענין ספר תורה הא מורידין עושין, דאם לא כן ליתני רבותא טפי דאין עושין מספר תורה תפלין, וליכא למימר משום איידי דתפלין נקיט ספר תורה אגב, דזה אינו, דהא בתפלין לא צריך לטעם דאין מורידין, דבלאו הכי אין עושין מתפלין מזוזה, לפי סלקא דעתין דמקשה דמזוזה על דוכסוסטוס. ועל כן משום ספר תורה קאמר טעם דאין מורידין כנזכר לעיל, ואם כן, על כרחך לא נקיט לספר תורה דרך אגב, ואם כן קאמר שפיר לימא מסייע ליה. ומשני להשלים, ואם כן לא מוכח דמזוזה בסתומות, ואם כן הקושיא במקומה עומדת ליתני אין עושין מספר תורה תפלין, ועל כרחך צריך לומר דהברייתא לא חש להשמיענו רבותא בספר תורה, רק איידי דתפלין נקיט ספר תורה, ואם כן מקשה שפיר הא מורידין עושין וכו', ד[לאו] משום ספר תורה קאמר אין מורידין, דהא ספר תורה נקיט רק דרך אגב, ואם כן נסתרה הוכחת הט"ז. ודוק היטב.

אבל האמת יורה דרכו, דדברי הט"ז נכונים ביישוב דברי הרמב"ם, והיינו דהרמב"ם אזיל לשיטתו דסבירא ליה דספר תורה פסול אדוכסוסטוס, כמו שכתב בהלכות תפלין פרק א' [הלכה ח']. ואם כן ליתא למה שכתבתי ליישב, דמשום הכי לא הקשה המקשה בלא זה על הברייתא, דבלא זה הוה אמינא דצריך לטעם דאין מורידין משום ספר תורה כנזכר לעיל, דזה אינו, דהא גם בספר תורה לא צריך לטעם דאין מורידין, דמזוזה על דוכסוסטוס, וספר תורה פסול אדוכסוסטוס. ועל כרחך צריך לומר, דבאמת הקושיא קאי אברייתא, ולא תליא הכא, ואם כן חוזר וניעור מה שכתבתי לעיל דהוכחת הט"ז שריר וקיים, דליכא למימר דקושיית לימא מסייע ליה, הוא מכח הוכחה דאם כן ליתני רבותא טפי, דאם כן לא משני הש"ס מידי כמו שכתבתי לעיל, ואם כן מיושבין דברי הט"ז. והפוסקים החולקין על הרמב"ם ומכשירין כולן בפתוחות, אזלי לשיטתייהו דמכשרי ספר תורה על דוכסוסטוס, אם כן לדידהו יש לסתור הוכחת הט"ז, כמו שכתוב בטור (יו"ד סימן רע"א [סעיף ג'])[1], דהפוסקים חולקין על הרמב"ם בזה שפוסל ספר תורה על דוכסוסטוס. ע"ש ודוק.

ועוד אמרתי ליישב בדרך אחרת, מה שכתב רש"י [מנחות לב.] ד"ה [ודילמא] להשלים, על ידי תפירה, כמו שכתבו תוס' משמו, ולא פירש כמו שכתבו תוס', על ידי גליון. ונראה לומר עם מה שדקדקתי עוד ברש"י [שם] ד"ה אמרתי לו רבי מה טעם וכו', ריוח שלאחר ובשעריך הוא סתום שמאל של שיטה והריוח באמצע השיטה. עכ"ל. ויש לדקדק, אם כוונת רש"י לפרש מהו סתומה, הוה ליה לפרש לעיל [לא:] דקאמר ועושה פרשיותיה סתומות. ועוד הלא יש עוד מין סתומה לכל הדעות כמו שכתבו הפוסקים, אם כן הוה ליה לפרש אידך מין סתומה גם כן. ונראה לי דכוונת רש"י ליישב מה דקשה לכאורה לפי סלקא דעתיה דש"ס, דהא דקאמר ועושה פרשיותיה פתוחות, דוקא פתוחות קאמר, אם כן מאי קאמר הואיל ואין סמוכות מן התורה, מאי נתינת טעם הוא זה, נהי כיון שאין סמוכות בתורה אין קפידא לעשות דוקא סתומות כמו בתורה, מכל מקום קשה למה דוקא איפכא מספר תורה ולעשות פתוחות? וזה רוצה רש"י לתרץ בצחות לשונו, והיינו דהשתא סבירא ליה לש"ס [ד]סתומה לא מקרי כי אם כשהריוח באמצע השיטה, והכא אי אפשר לעשות כן, דפרשת והיה צריך להתחיל בראש השיטה, כמו שכתב הש"ך (סימן רפ"ח סק"י). ע"ש. לכך סלקא דעתיה דש"ס השתא דמזוזה דוקא פתוחות, דאי אפשר לעשות סתומות, והיינו דכתב רש"י ריוח שלאחר ובשעריך וכו', והכא אי אפשר לעשות כן, סבירא ליה דוקא פתוחות. והוא נכון.

ובזה מיושב נמי מה שכתב רש"י על להשלים, דהוכרח לפרשו דלרב נחמן דסבירא ליה לכתחלה סתומות, צריך לומר (דיש) [דאין] עוד צורת סתומה כמו שכתבו הפוסקים, לכך ודאי מצוה בסתומה כמו שהיא בתורה, ואם כן אי אפשר לפרש כפירוש תוס', דהוסיף פרשת והיה על הגליון למטה, דמכל מקום הוי סיוע לרב נחמן, ומוכח לאפוקי ממאי דהוה סלקא דעתיה מעיקרא, דלא הוה סתומה, כי אם כשפרשה אחרת מתחילה בסוף השיטה והריוח באמצע, דאם כן כיון שבתורה גם פרשה שאחר שמע סתומה, על כרחך היינו דפרשה שאחר שמע מתחיל בסוף השיטה, ואי אפשר תו לאשכוחי שהוסיף פרשת והיה על הגליון כפירוש תוס', דהא על כרחך כבר התחיל פרשה שאחר שמע בסוף השיטה שלפני הגליון[20], ואין לפרש נמי כאידך פירוש שכתבו תוס', כגון שכתב פרשת שמע בראש הדף בגליון, דהא על כרחך והיה מתחיל בסוף השיטה, וגם בלאו הכי כהאי גוונא פסול, דהוה ליה שלא כסדרן כמו שהקשו בדרישה, ובט"ז (סימן ר"צ סק"א). אלא על כרחך היה מוכח אם נפרש להשלים כפירוש תוס', דיש עוד צורת סתומות מלבד צורה שכתב רש"י, ואם כן הדר הוה ליה סייעתא לרב נחמן, דהשתא דמצינו לעשות סתומה, ודאי מצוה בסתומה כמו שכתוב בתורה כדאמר רב נחמן, ולא משני מידי להשלים, לכך צריך רש"י לפרשו על ידי תפירה. ודוק כי נכון הוא לדעתי.

אבל מכל מקום יש לדקדק בלשון רש"י שכתב, אותו ריוח של אחר ובשעריך הוא סתום וכו', מאי בעי רש"י הכא באותו ריוח, דהא אותו ריוח עושה פרשה שאחריה סתומה, דהיינו פרשת "והיה כי יביאך" [דברים ו', י'], והוה ליה לרש"י לפרש אותו ריוח של אחר "אחרית השנה" [שם י"א, י"ב] הוא סתום, שהוא כתוב קודם פרשת והיה, ומזה נעשה פרשת והיה סתום.

הערות וציונים

20. לכאורה הרי יכול לגרור המיותר. ועיין עוד בספר עצי היער (נדפס כאן במלואים לקמן אות ז') בדברי הרב המגיה ד"ה ונראה לי ליישב. **אוריאל דניאל סימן.**

אוצר ההלכה

ולכאורה צריך לומר דרש״י סבירא ליה דריוח של אחר פרשה, עושה פרשה שלפניה סתומה, ולא פרשה שאחריה, כמו שכתב סברא זו בתירוץ מהר״ם פאדווה [בתשובה סימן ע״ז] בשם ארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ״ו], והובא בט״ז [סקכ״ו] כמו שכתבתי לעיל. ולפי הנזכר לעיל הוה ליה רש״י תנא דמסייע. וק״ל.

ומאד תמהתי על מה שכתב הנקודות הכסף (בסימן ר״ץ) על קושיית הט״ז שהבאתי לעיל, שהקשה על תוס׳ ד״ה להשלים, דהא הוה ליה שלא כסדרן. וכתב הוא, וז״ל: אי נמי התוס׳ כתבו שם כן למאי דדחי התם דמזוזה פרשיותיה פתוחות, אם כן ההיא ברייתא איירי להשלים וכו׳, ואם כן על כרחך פליג אמכילתא [סוף פרשת בא] דשלא כסדרן יגנזו, אבל למאי דקיימא לן דפרשיותיהן סתומות, אין צריך לאוקמי להשלים וכו׳. עכ״ל. ודבריו תמוהין, דהא מכל מקום צריכין לפירוש תוס׳, שכתב על הגליון, דאם לא כן קשה הא פרשת שמע ופרשת והיה רחוקין זה מזה, כמו שהקשו תוס׳ בשבת דף ע״ט [ע״ב ד״ה הא], ובלי ספק במחילה מכבודו הרמה, דאישתמיטתיה תוס׳ דשבת הנ״ל. ויש ליישב קצת דבריו, על פי סברא שהזכיר מעלת כבוד תורתו בסוף כתבו, דיש לומר דקושיית תוס׳ דשבת לאו קושיא היא, דיש לומר באמת מהאי טעמא אין עושין מספר תורה מזוזה, משום שרחוקין זה מזה, ומזוזה צריכה להיות על עור אחד [יו״ד ריש סימן רפ״ח], והא דאמר טעם דאין מורידין, היינו משום תפלין דכתובין הפרשיות גבי הדדי כעין סברת הט״ז. והא דמקשה אמאי הכא סתומות וכו׳, קאי אתפלין, דתפלין בסתומות, ולזה משני להשלים, כפירוש תוס׳ שהוסיף על הגליון למטה או למעלה בתפלין, ואם כן כתב הנקודות הכסף שפיר, דלפי המסקנא דמזוזה בסתומות לא צריך לאוקמי להשלים. ודוק.

אבל אכתי קשה קושיות הדרישה וט״ז על תוס׳ דשבת, דכתבו התם כמו הכא, אם כן ודאי אליבא דאמת כתבו כן, ולא שייך כלל מה שכתב הנקודות הכסף על תוס׳ דהתם. וצ״ע.

ומה שכתב רום מעלתו נר״ו ליישב מה שפסק הרמב״ם [תפלין פ״א ה״ח] דספר תורה פסול על דוכסוסטוס, והקשה על הכסף משנה, וז״ל: ועוד מנא ליה להרמב״ם להמציא פלוגתא וכו׳, אם כן שמא רבי ידע בשואל וכו׳. עכ״ל. הנה לפי הבנתו בדברי הכסף משנה עדיפא וטפי קשה, דנהי דמוכח דפסול אדוכסוסטוס, מנא ליה לרמב״ם עדיין שהלכה למשה מסיני הוא ספר תורה על הגויל, כיון שהך הלכה למשה מסיני לא נזכר בש״ס, והוה ליה רק לכתוב דספר תורה פסול אדוכסוסטוס. ועוד דאפילו אם תמצי לומר בדוחק, כיון דליכא טעם לפסול סבירא ליה שהוא הלכה למשה מסיני, הוה ליה למכתב בקצור הלכה למשה מסיני, (תפלין) [ספר תורה] על דוכסוסטוס פסול. וזה קשה גם כן על יישוב של רום מעלתו. אבל האמת יורה דרכו, דדברי הכסף משנה נכונים, והיינו כמו שמבואר דבריו בבית יוסף (סימן רע״א [סעיף ג׳]), דהרמב״ם מצא שום ברייתא, דתני הלכה למשה מסיני ספר תורה על הגויל, עיין שם בבית יוסף ותמצא דלא קשיא מידי, ובכסף משנה קיצר קצת את דבריו.

ומה שכתב רום מעלתו נר״ו ביישוב דברי הרמב״ם דפוסל בפתוחה, יישובו נכון. אבל מה שכתב ליישב עם זה שיטת רש״י, וכתב רום מעלתו, מה שכתב רש״י הכא סתומות בספר תורה, לאו דוקא ספר תורה, הוא דוחק מאד לדעתי, אבל באמת אין צריך רום מעלתו לדוחק זה, אלא דקושיית המקשה היא מספר תורה ותפלין לשיטת רש״י, ורש״י צריך לפרשו על ידי תפירה, כדי לתרץ תפלין דלא שייך בהו לכתוב על גליון, כמו שכתב רום מעלתו. ועם דברי רום מעלתו מיושב מה שכתב רש״י שלפנינו בד״ה להשלים וכו׳ מתפלין מזוזה, אף שלפי הנראה יש חסרון בדברי רש״י, מכל מקום מה שכתב מתפלין יתיישב לדברי רום מעלתו. ואדוני אבא מורי המופלג זצ״ל הגיה בגמרא שלו ברש״י הנ״ל ״מתפלין״, צריך לומר ״מתפירין מזוזה״, והוא נכון.

ולי אפשר עוד לומר, מה שלא ניחא לרש״י כפירוש תוס׳, עם מה שיש לדקדק בדברי תוס׳ גופה, למה להו להוסיף או פרשת והיה בתחלת העמוד וכו׳, שהוא נגד הדין דהוה ליה שלא כסדרן, כמו שכתבו בדרישה ובט״ז שהבאתי למעלה, ולא די להו במה שכתבו מתחלה דהוסיף פרשת והיה למטה בגליון. אלא נראה לי דתוס׳ סבירא להו, דזהו דוחק שיוכל לכתוב פרשת והיה שהיא פרשה גדולה, על גליון מעט שמניח למטה בספר תורה כדי ארבע שורות, ובפרט דהוא צריך להניח למטה גליון כדינו במזוזה, לכך כתבו או שכתב שמע למעלה שהיא פרשה קטנה, יוכל להוסיף למעלה בגליון. ולרש״י לא ניחא לפרש כך, משום דהוה שלא כסדרן, לכך הוכרח לפירושו. ודוק.

ומה שכתב רום מעלתו בסוף ליישב רש״י בדרך אחרת, והיינו דמקשה ידע על ידי תפירה, רק היה סבירא ליה לדוחק דמיירי שתופר שיטה אחת, לכך הקשה קושייתו. דבריו תמוהין, דהא כהאי גוונא אפשר לפרש גם כן דחותך פרשה שלימה, כגון פרשת שמע [ש]מסיים בסוף השיטה בספר תורה, ותופר לפרשת והיה שכתב הוא לשם מזוזה, וחסר לו פרשת שמע, ומשלים אותו עם פרשת שמע מספר תורה, ואם כן לא מקשה הש״ס כלום. אבל לי נראה ברור, דמקשה ידע על ידי תפירה, אלא דהיה משמע ליה לשון הברייתא דקאמר אין עושין מהן מזוזה, דמספר תורה או מתפלין לחוד חותכין מהן מזוזה בלי הצטרפות דבר אחר, כי כך משמע הלשון, אין עושין מהן מזוזה, ולכך קאמר שפיר אמאי הכא סתומות וכו׳, והמתרץ לא חש לזה, וקאמר דילמא להשלים, והוא פשוט. ומיושב בזה קושייתו, היאך הבין המקשה קושיית תוס׳ דשבת. וק״ל.

אחר כותבי כל זה, מצאתי ראיתי דמה שהקשיתי לעיל על התמונה שהמציא הט״ז, דהוה סתומה אליבא דכולי עלמא, דמוכח להרא״ש לא מקרי סתומה. אבל עתה ראיתי דיש לו ראיה דהרא״ש סבירא ליה דמקרי סתומה, ממה שכתב הדרישה בסימן ער״ה [אות א׳] לפרש דברי הרא״ש בהלכות מזוזה [סימן ה׳], מה שכתב שיזהר שלא יניח כשיעור שלש אותיות בסוף השיטה וכו׳. עיין שם בדרישה ולעיל, דסבירא ליה [ד]מצטרפין יחד הריוח שמניח בסוף השיטה למה שהניח בתחלת השיטה,

אוצר ההלכה

מוכח להדיא כדברי ט״ז[21]. ואם תאמר אם כן מכל מקום קשה להט״ז, דלא הועיל כלום להרא״ש דסבירא ליה דשלש אותיות הוי שיעור פרשה, אם כן התמונה שכתב הט״ז, עדיין הוה פתוחה להרא״ש דמשני צדדין הוי שיעור שלש אותיות. יש לומר דהט״ז לא חש להך דעה לומר דשלש אותיות הוי פרשה, כיון דלא נזכר בשלחן ערוך כלום מזה[22], אלא לחוש רק בענין פלוגתייהו דצורות פתוחות וסתומות לצאת אליבא דכולי עלמא. ודוק.

אלא דלפי זה קשיא, אמאי תמה הרא״ש על לשון הירושלמי, ולא פירש כמו שכתבתי לעיל, אם איתא דסבירא ליה דמצטרפין יחד ריוח של סוף שיטה וריוח של תחלת השיטה.

הואיל דעסיקנא בהאי עניינא, לא אכחד מלחוות דעתי, במה דיש להסתפק בהרא״ש מה שלא דיברו ממנו הפוסקים, והיינו אם בסוף השיטה יש ריוח כשיעור תשע אותיות, דהוה ליה סימן פתוחה, ואחר כך הניח ריוח שיטה שלימה, והתחיל לכתוב בראש השיטה שלאחריה, שהוא סימן סתומה להרא״ש, מה נדון ביה, אי הוה ליה פתוחה או סתומה להרא״ש.

ולי נראה להוכיח דהוה ליה פתוחה, דאם לא כן קשה מאי פריך הש״ס אמאי הכא סתומות והכא פתוחות, מאי קושיא היא, אף על גב שבתורה סתומה הריוח שאחר פרשת שמע, וכן הריוח שקודם פרשת והיה אם שמוע, מכל מקום מצינו לאשכוחי לעשות מאלו שתי פרשיות מזוזה, ושתהיה פרשת והיה פתוחה במזוזה, כגון אם בסוף שמע יש ריוח תשע אותיות, ואחר כך יש ריוח שיטה שלימה, ועל ידי זה נעשה פרשה שאחריה סתומה כדינה, ופרשת והיה מתחילה בספר תורה בראש השיטה, ולפניה יש סימן סתומה שיש שיטה ריוח, ואם כן אם חותך פרשת שמע מספר תורה בלי שורה חלק שלאחריה ומחברה לפרשת והיה, הוה ליה פרשת והיה פתוחה על ידי ריוח תשע אותיות שיש בסוף פרשת שמע, ואם כן מה פריך הש״ס. אלא על כרחך צריך לומר, דאם בסוף פרשת שמע יש ריוח תשע אותיות, הוה ליה פתוחה להרא״ש, אף על פי שיש שורה חלק לאחריה, ואם כן כיון דפרשה שאחר פרשת שמע סתומה בתורה כמו שכתבתי לעיל, אם כן על כרחך אין בסוף פרשת שמע ריוח תשע אותיות, ופריך שפיר, ואם כן נפשוט ספק הנ״ל. והוא ראיה גדולה אצלי.

וכן כהאי גוונא אם יש ריוח שיטה שלימה אחר סיום הפרשה בסוף השיטה, דהוה ליה סימן סתומה להרא״ש, ואחר כך התחיל הפרשה אחר ריוח תשע אותיות, דהוא סימן פתוחה להרא״ש, לכאורה יפול גם כן ספק הנ״ל מאי נדון ביה, אי הוה ליה פתוחה או סתומה. ונראה לי גם כן לפשוט זה מכח ראיה הנזכרת לעיל, דאי אמרת דהוה ליה סתומה, לא פריך בש״ס הנ״ל מידי, אמאי הכא סתומות וכו׳, דהא יש לעשות מסתומות שבספר תורה פתוחה, כגון אם שמע מסיים בסוף השיטה, ואחר כך יש ריוח שיטה שלימה, דהוא סימן סתומה לפרשה שאחריה, ופרשת והיה בספר תורה יש לפניו ריוח שיטה שלימה דהוא סימן סתומה לפרשת והיה, ופרשת והיה מתחיל אחר ריוח תשע אותיות, ואם כן אם מחבר פרשת שמע לפרשת והיה, בלי השיטה חלק שלפניה ועושה ממנו מזוזה, נעשה פתוחה על ידי ריוח תשע אותיות שבתחלת פרשת והיה, דהיא פתוחה להרא״ש, ואם כן מה פריך. אלא על כרחך צריך לומר, דהתמונה הנ״ל הוה ליה פתוחה להרא״ש על ידי החלק שבתחלת השיטה של פרשת והיה, ואם כן על כרחך אין ריוח בספר תורה בראש השיטה, דהא צריכה להיות סתומה בספר תורה, להכי פריך שפיר. וק״ל.

ועוד נראה לי ברור לנדון אחרון שכתבתי, דהוה ליה פתוחה להרא״ש, דאם לא כן אמאי כתב הבית יוסף וכל האחרונים, דבתפלין ובמזוזה אי אפשר לעשות סתומה אליבא דכולי עלמא, והא כהאי גוונא אפשר לעשות סתומה אליבא דכולי עלמא, והיינו להניח ריוח שיטה שלימה דהוא סתומה להרא״ש, ובשיטה שאחריה יניח בתחלתה ריוח תשע אותיות, דהוה ליה סימן סתומה להרמב״ם, אלא על כרחך נדון זה הוה ליה פתוחה להרא״ש.

ועל פי זה נראה לי לתרץ מה שהקשה בדרישה (סימן ער״ה אות א׳), על מה שכתב הרא״ש בהלכות מזוזה (סימן ה׳), וטוב שלא יניח כשיעור שלש אותיות בסוף השיטה, וכן בראש השיטה. עכ״ל. והקשה בדרישה, דהא על כרחך צריך להניח ריוח כשיעור בין פרשה לפרשה אף בסתומה. ותירץ, דלענין סתומה מצטרף יחד הריוח שבסוף השיטה לריוח שבתחלת השיטה. ע״ש. ומזה הבאתי ראיה לעיל לדברי הט״ז בתמונה שהמציא, אבל לפי מה שכתבתי, יש לפרש דברי הרא״ש בענין אחר, והיינו דבאמת מירי שמניח ריוח שיטה שלימה בין פרשת שמע לפרשת והיה, דהוא סימן סתומה להרא״ש, וזה לא צריך לכתוב, דכבר כתב כן בהלכות ספר תורה, וסמך עצמו על מה שכתב כאן בהלכות מזוזה, וז״ל: ודין פרשה פתוחה וסתומה כתבתי לעיל בהלכות ספר תורה [סימן י״ג]. עכ״ל. רק אפילו הכי הוצרך להזהיר שלא יניח כשיעור שלש אותיות בסופה או בתחלת השיטה, דאם כן הוה ליה פתוחה, אף על גב שהניח ריוח שיטה שלימה כמו שהוכחתי לעיל, לכך יזהר שלא יניח ריוח בתחילת השיטה וכן בסוף השיטה, אלא יניח רק ריוח שיטה שלימה בין הפרשיות. כך נראה לי לפרש דברי הרא״ש, ולפי זה נסתרה הראיה שהבאתי להט״ז הנ״ל.

כה דברי אוהבו בלב ונפש, הקטן **יוסף** בן המנוח מוהר״ר ענזלי זצ״ל **מאיטינגין**.

הערות וציונים

21. ועיין עוד מה שכתבו בשיטת הרא״ש הרב ברכת דוד, הרב נהר שלום (סקי״ג), הרב בית מאיר, הרב חיי עולם והרב ערך שי (נדפסו לעיל סעיף ל״ו באותיות: מב, מג, מד, מה, מח). 22. וכן כתב הט״ז ביו״ד סימן ער״ה (סק״ד).

אוצר ההלכה

וזאת תשובת הרב המחבר באר יעקב

ו) שם יעשה כל פרשיותיה פתוחות, חוץ מפרשה אחרונה וכו', שיעשנה סתומה וכו'. יוסף דעת ותבונה, קנה חכמה ובינה, ולו אש דת נתונה, הלא הוא אהובי חברי ידידי, מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, והלכתא גבירתא איכא למשמע מיניה, כבוד שם תפארתו מוהר"ר **יוסף** נר"ו יאיר לנצח.

מגילה עפה וארוכה מאר"ש מדה, במדה גדושה ומלאה כל טוב האיר מול עבר פני, בפנים מאירות ופנים מסבירות, בסברא ישרה, קולע אל שערה, ואחר עיון ראיתי שדבריו מאירים כ[מ]עולפת ספירים, והמה זכים וברורים, ובצדק ויושר המה נאמרים, ושלא יאמר מחנפי אהדדי, אגלה את דעתי הקלושה ולעשות סניגורין לדברי, כאשר אבאר אם ירצה ה', וכל אחד על מקומו יבוא בשלום, בעזר אדון עולם.

תחלת דברי פי קדשו, הסכים על ידי להתיר התפלין, וגם העלה דיפה כתבתי לפי סברת מג"א (סימן ל"ב סקמ"ט), דאפילו סותרין של יד ושל ראש בפרשת קדש והיה כי יביאך יש להתירן, זה אמת לפי מה שכתב מג"א, וז"ל: כתב סמ"ק, ובתפלין של ראש אין להקפיד בפתוחות וסתומות וכו', וכן כתבו הכל בו [סימן כ"א], ומהר"י אבוהב. והבית יוסף הבין בדרך אחרת, דקאי אשלא כסדרן, ודבריו צריכים עיון. עכ"ל. ויגעתי ולא מצאתי בסמ"ק מזה מידי, זולת בהגהת סמ"ק, וזה לשונו במצוה קנ"ג [אות ו']: ובשל ראש שהם ארבעה קלפין, שמעתי קבלה מפי מורי רבי יחיאל, דאין לחוש בסדר כתיבתן וכו'. וכאשר העתיק הבית יוסף. ואדרבה במצוה קנ"ד שהוא איירי במזוזה, כתב הסמ"ק, וז"ל: ועושה פרשיותיה סתומות [וכו', ולשון פרשיותיה סתומות] משמע ד[ב]והיה אם שמוע, עושה "על הארץ" בסוף השיטה, ומיהו סופרין שכותבין בתחלת השיטה אין להקפיד, דאי עבדינהו פתוחות שפיר דמי. עכ"ל. ויצא לו זה מתוס' דמנחות (דף ל"א ע"ב) ד"ה ועושה פרשיותיה סתומות. ע"ש. ובהגהת סמ"ק [אות א'] [כתב], מהכא משמע דיש קפידא בדין פתוחות וסתומות, אפילו כשאין פרשה אחרת כתובה באותו קלף. עכ"ל. רצונו לומר, מדעושה בסוף והיה סתומה, ולהורות אפרשה שאחריה ולא כתובה בה, אלא על כרחך דיש קפידא, אם כן מוכח להדיא איפכא. וכן הוא פירוש תוס' דמנחות שם, ודלא כמו שהאריכו הגאונים בתשובת מהרש"ל (בסימן ל"ז תשובה א' ותשובה ב'), וע"ש. וראינו דהגהת סמ"ק לא הבין כפירושם. ועיינתי בכל בו, ומצאתי דאיירי בהדיא מסדר כתיבתן, ולא מדין פתוחות וסתומות, ויפה השיג בית יוסף אמהר"י אבוהב, ודברי בית יוסף ברורין, ואדרבה דבריו צריכים עיון גדול לפע"ד[23]. ובמרדכי [הלכות קטנות דף י' ע"ד] משמע בשם גדולים, דבשל יד אין להקפיד על הסדר. ומה שהביא המרדכי עוד בשם יש מפרשים, דדוקא בפרשת קדש והיה כי יביאך יש לדקדק בסדר כתיבתן, ולא בפרשת שמע והיה אם שמוע. צריך לי עיון, דהא כל הפוסקים הביאו בשם מכילתא, דגם מזוזה בעינן כתיבתן כסדר, ושם ליכא אלא שמע והיה אם שמוע, וכן הוא בהדיא במכילתא (סוף פרשת בא) אף בתפלין. ע"ש וצ"ע.

ומה שכתב מעלתו אחרי זה הכל נכון, עד שהניח בצריך עיון שאנו מברכין אספר תורה שנכתב כדעת הרמב"ם, וגם מברכין אנכתב כשיטת הרא"ש, אף שרוב ספרי תורה כתובין כהרמב"ם, והניח מעלתו בצריך עיון דהוה כברכה לבטלה, והוי תרתי דסתרן אהדדי. וליישב המנהג נלע"ד, אף דהלכתא כהרמב"ם, מכל מקום כדאי הוא הרא"ש ודעימיה לסמוך עליהם ולברך, וכמו שכתב (בענין) [כעין] זה מגן אברהם בסימן ל"ב (סקנ"א). [ו]אי משום דזה לא דמי למה שכתב מג"א, דשאני הכא דתרתי סתרן אהדדי (אף לכאורה אפשר בדבר דרבנן, כגון ברכות התורה לא חיישינן אי סתרן אהדדי, וכמו שכתב הרא"ש ריש ברכות בשם רבנו תם, דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, ולפעמים עבדינן תרתי דסתרן אהדדי, ותירץ דבתפלה הקלו. רצונו לומר, כיון שהיא מדרבנן, וכן הבין הלחם משנה [הלכות תפלה פ"ג ה"ב][24], אם כן כל שכן בברכות דרבנן. אך אפשר לגמגם קצת אזה). מכל מקום אני אומר, דזה לא הוי כתרתי דסתרן אהדדי, דהנה ביו"ד (סימן רע"ט [סעיף ב']), הביא הבית יוסף דעת הרמב"ם בתשובה [פאר הדור סימן ט'] בשם כמה גדולים דמותר לברך אספר תורה שהיא פסולה, ובחבורו [הלכות ספר תורה פ"י ה"א] דפוסל הרמב"ם איירי בכתיבת ספר תורה שהוא דאורייתא, וכן תפלין ומזוזה שהם דאורייתא, מה שאין כן קריאת ספר תורה שהוא דרבנן. ואף [דהרב] חוות יאיר (בתשובה רל"ה) דחה זה, דהא בהדיא הרמב"ם בחבורו מזכיר שאין בו קדושת ספר תורה ואין קורין בו ברבים. ע"ש. אישתמיטתיה או לא ראה מה שהביא הבית יוסף בסי' כ"ה[25], דאיירי במאן דלא קיים כתיבת ספר תורה, ולהכי פסול אפילו למקרי ביה, מה שאין כן אי יש לו ספר תורה אחר או ספר תורה של צבור, גם להרמב"ם מותר לקרות ולברך עליו, וכן דעת הר"ן [מגילה ה: ד"ה וכתב]. אם כן בנדון דידן לא הוי כתרתי דסתרן, דלתרוייהו ראוי לברך עליו אף לדעת הרמב"ם אי כתובה כשיטת הרא"ש, כיון דלהרמב"ם אף שפסולה לענין כתיבה, מכל מקום מותר לברך עליו בקריאה, וכן איפכא להרא"ש, אי כתובה כשיטת הרמב"ם. אף שבשלחן ערוך או"ח סימן קמ"ג [סעיף ד'], הביא אלו שתי דעות בהג"ה ולא הכריע, מכל מקום שאני הכא, כיון דלהרא"ש כשר גמור ומברכין עליו לכתחלה, מה שאין כן בנדון דמהר"י די לאון שהביא הבית יוסף, דבתפלין שנכתב כדעת הרא"ש ותפלין שהוא דאורייתא, אם כן שמע מינה דעיקר כהרא"ש, אם כן אם קורא בספר תורה

הערות וציונים

23. ועיין עוד להרב חלקו של ידיד (נדפס לעיל סעיף ל"ו אות י"ז) ולמרן הגאון ראש הישיבה שליט"א (בירחון אור תורה כסלו תשנ"ד ובהגהתו לספר זכר אליהו, נדפסו שם באותיות: כא, כב), מה שכתבו ליישב דברי מרן בבית יוסף. 24. עיין שם בלחם משנה שכתב, כיון דתפלת ערבית רשות אין לדקדק בזמנה. 25. אולי צריך לומר: **בסי' ב"ח**, והוא ראשי תיבות 'בספר בדק הבית'. ונתכוין למה שכתב מרן בבדק הבית שם על הבית יוסף בסימן רע"ט. ע"ש.

אוצר ההלכה

שנכתב כדעת הרמב״ם דמחזי כשתי תורות, דכל ספרי תורה נכתבות כדעת הרמב״ם, ויוצאין גם כן מצות כתיבת ספר תורה, אם כן ודאי סתרי אהדדי. או אפשר דמהר״י די לאון לא סבר כמו שכתב הבית יוסף (בסימן רע״ט), ואנן קיימא לן הכי, ולהכי מברכין אכל ספר תורה. כן נלע״ד ברור.

ומה שדקדק מעלתו אתשובת מהרש״ל, אביא לו דבריו בקצרה, שהמציא שמה תמונה לצאת לכל הדעות, ואף לסדור הקדמונים, ולהכי כתב שפרשת קדש יסיים באמצע השיטה, כדי לכתוב תשע אותיות, וכדי לכתוב תיבה שבראש פרשה שניה, ואחר כך בפרשת כי יביאך יניח ריוח מתחלה כדי שלש אותיות (רצונו לומר לצאת למסכת סופרים [פ״א הי״ד]), ומה שצריך להניח בסופו כדי תשע אותיות, כדי לצאת להרמב״ם [הלכות ספר תורה פ״ח ה״א] שהוא שיעור פתוחה וכו׳, ומה שצריך להניח עוד ריוח כדי לכתוב תיבה שבפרשה שלאחריה, היינו משום שאין לומר זו סתומה לדברי הרמב״ם, שהרי אינה מתחלת בראש השיטה, זה אינו, דלא הוה סתומה אלא כשמתחלת באמצע השיטה ובשיטה שלפניה אין שם ריוח שיעור שיוכל להיות סתומה מעלייתא, דהיינו כדי תשע אותיות ועוד כדי לכתוב התיבה שבראש הפרשה שלאחריה, אבל אם יש שיעור ריוח שיעור פתוחה וסתומה וגם לכתוב התיבה שבראש הפרשה, אף לדברי הרמב״ם כשר, שהרי אין לטעות בה ולומר שהיא סתומה, [ש]אם כן היה עושה אותה בסוף השיטה שהיא סתומה מן המובחר. עכ״ל[26]. אם כן אזלא מה שדקדק מעלתו, וגם לא יתכן מה שכתבתי בקונטרסי, לומר שיטת הט״ז ביו״ד כשיטת מהרש״ל, דהא אף למהרש״ל לשיטת הרמב״ם זו סתומה, כי אם כשהניח בסוף הפרשה כדי תשע אותיות ועוד כדי להתחיל פרשה שאחריה. אמנם זה ברור לשיטת מהרש״ל, אם הניח כדי תשע אותיות וכדי להתחיל פרשה שאחריה, ובתחלת פרשת והיה כי יביאך הניח תשע אותיות הוה פתוחה, וחד טעם אית להו.

ומה שפירש מעלתו לבאר דברי ב״ח שהנחתי בצריך עיון, אף שפירושו הוא דחיק ורחיק, שקיצר הב״ח בכמה דברים שהיה מהראוי להאריך, ומעלתו בעצמו כתב שהוא דוחק, מכל מקום הם דברים הראויים לאומרן, לבאר דברי הב״ח שהוא תמוה.

ואחר זאת בנה מעלתו דייק ושפך סוללה לדחות דברי הב״ח, שכתב אחר זה, ודבריו תמוהין באמת מרישא לסיפא, כאשר כתב מעלתו. וכדי דלא לשווייה כאחד מן הטועים, נלע״ד לבאר דבריו אף שהוא קצת דוחק, דיש לומר (ד)כמו שכתב מעלתו גם כן, דהב״ח סובב והולך הכל לשיטתו, שמבאר ביו״ד בסימן ער״ה [אות ד׳ ד״ה עוד וד״ה ועל], דהוראה אם פרשה פתוחה או סתומה, הכל הוא בסוף הפרשה, ובהיות כן תמוהין דברי הטור הכא, במה שכתב או בתחלתה, אם כן גם בפרשת קדש יעשה כן מתחלתה באמצע השיטה, והוא הוראה לפרשה הקודמת אשר לא נכתבת. ואף לסברת הגהת סמ״ק שהבאתי, [ד]אמרינן הכא במזוזה, דמהאי טעמא כותב על הארץ לבסוף, להורות דפרשה אחריה סתומה, הוא הדין הכא איכא למימר להורות שפרשה הקודמת פתוחה. זה ליתא, דקודם פרשת קדש, מנה הרמב״ם [הלכות ספר תורה פ״ח ה״ד] פסוק ״ויהי בעצם״ [שמות י״ב, נ״א] לסתומה. יעו״ש. ועוד דאם כן איך כותב דהיינו שישאיר בסוף השיטה חלק, אם כן אין לנו שום הוראה לפרשה הקודמת קודם קדש, ועל כרחך צריך לומר, דטור באו״ח דכתב או בתחלתה, סבירא ליה דהוראה היא לפרשה אחריה, ועושה גם כן סימן בפרשת קדש, אם כן דברי הטור סתרי אהדדי לפירוש הב״ח ביו״ד דדעת הטור דעושה הסימן בסוף הפרשה, והכא מוכח דעושה מתחלת הפרשה, וסובר הב״ח דודאי באו״ח כתב לפי מנהג, וכהובא בתשובת מהרש״ל [סימן ל״ז] שלש תמונות שנהגו, ואלו [ה]תמונות שפירש הב״ח דברי הטור שתים מהן, ושמה ביורה דעה כתב לפי הדין, והבית יוסף הביא דמנהג העולם כהרמב״ם, וזה שמה בתשובה תמונה ראשונה, ועל זאת כתב, ותימה דאם זה היה גם כן מנהג רבנו, דסבירא ליה דהטור כתב הכא לפי מנהג ולא לפי הדין (ומה שכתב, ואי אפשר לומר שיהיו סומכין על הרא״ש, רצונו לומר דבאמת אינו מנהג כבית יוסף, ואלו שנהגו כך סמכו אדעת הרא״ש וכו׳, כך כתב הכל לפי המנהג), ולכך כתב דלצדדין קאמר, דבתחלה קאמר ד(ב)מתחיל (פרשה ג׳) [שלש פרשיות] בתחלת השיטה, ומסיים אפילו פרשת שמע באמצע שיטה, והוא מנהג אשכנזים, כמו שהביא בתשובת מהרש״ל שהוא תמונה שלישית, וצריך לומר כשיטת הב״ח (ביו״ד בסימן ער״ה), וכן דעת הגאון משה בר משולם שמה בתשובה, שדעת אשכנזי כמו שכתב הב״ח ביו״ד, שסימן פתוחה וסתומה עושין בסוף הפרשה, והוא הוראה אל הפרשה הקודמת, והגאון מוהר״ר יהושע שונצא האריך לפלפל על זה. ומה שכתב עוד הב״ח בביאור דברי הטור במה שכתב או בתחלתה, ומסיים פרשת שמע בסוף, ומתחיל והיה אם שמוע בתחלת השיטה, זאת תמונה שניה, ואלו ארצות סבירא להו דסימן פתוחה וסתומה מתחלת הפרשה ודלא כב״ח ביו״ד, ובהיות כן איירי הטור באו״ח בשני תמונות דמנהג מדינות, ותמונה ראשונה לשיטתו, והשניה למנהג אשכנזי, ואינה היא כשיטתו, ותמונה ראשונה שהביא הגאון בתשובת מהרש״ל, היא כתמונה שכתב בית יוסף שכך נהגו, והיא אליבא דהרמב״ם, זה ודאי לא היה מנהג הטור כמו שכתב הב״ח. כן נראה לע״ד ביאור דברי הב״ח.

ומה שתמה מעלתו אתמונת איזה ארצות, שמסיימין שמע בסוף השיטה, ומתחילין והיה מתחלת השיטה, הא בעינן שיעור ריוח פרשה בין פרשה לפרשה, כבר הרגיש בזה הגאון מוהר״ר יהושע שונצא שמה, ומסיים שמה, וז״ל: ויגעתי וחפשתי ומצאתי בפסקי הרב רבנו ישעיה הראשון, שכתב בהלכות מזוזה, מהא דגרסינן בפרק הקומץ [מנחות לא:], ועושה פרשיותיה סתומות,

הערות וציונים

26. וכן נראה דעת הט״ז (סקכ״ו, עיין בלבושי שרד שם). ועיין שם להרב יד אפרים, ולהרב נהר שלום (סקי״ג, נדפס לעיל סעיף ל״ו אות מ״ג) והרב חיי עולם (נדפס שם אות מ״ה) מה שהעירו על הט״ז.

אוצר ההלכה

פירוש שלא היה מניח ריוח בין פרשה לפרשה, שאף על פי שבספר תורה יש ריוח בין הפרשיות, התם מפני שעשויות להתלמד בהם, וכדי להתבונן בין פרשה לפרשה, צריך ליתן ריוח ביניהם, וכדאיתא בספרא [פ"א פ"ג], מה היו פרשיות משמשות? ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה, (וכמ"ש) [ומכל שכן] הלמד מן הדיוטות. אבל מזוזה שאינה עשויה לקרות בה אלא לקובעה בבית, אין צריך להניח ריוח ביניהם. ומעתה סבר הסופר דתפלין אפתוחות קפדינן, היינו בשלש פרשיות, אבל בסוף שמע והתחלת והיה, דהיא סתומה בספר תורה, אף על גב דסתמינן להו טפי, אין קפידא, כיון דלא עבידא להתלמד. עכ"ל. אבל מהרש"ל הרגיש גם כן בזה וסיים, אף שתמצא כתוב כן בשם רבנו ישעיה וכו', פירושו חדוש הוא, ומחדוש לא גמרינן, וגם אין המנהג כן. לפענ"ד דאם זה (ה)טעם סופרים הללו, קשה הא במזוזה מניחין כשיעור ריוח בין פרשה לפרשה, ועל כרחך דלא סבירא להו כפירוש הר"ר ישעיה, וכמו שכתב מהרש"ל דאין מנהג כן. ולענ"ד נראה לתת טעם לשבח, דודאי הדעת נותן דבסתומה כל מה שאנו סותמין טפי הוא נאה יותר ואין קפידא בו, זולת בספר תורה ומזוזה אין עושין כן כדי ליתן ריוח בין פרשה לפרשה, אבל בתפלין דנכתב של ראש אארבעה קלפים, ואף של יד דנכתב אקלף אחד, מכל מקום כל פרשה נכתבת בפני עצמה, ונכתב בארבעה עמודים, אם כן ראיה גדולה ועצומה אין למעלה ממנה, שזה פרשה אחרת, שהרי נכתבת אעמוד אחר, ואילו היתה פרשה אחת לא היינו חולקין אותה לשני עמודים, (וכן) [אבל] מזוזה נכתבת אעמוד אחד, ולהכי צריך ליתן ריוח בה אף בסתומה, לידע בין פרשה לפרשה. ובהיות כן מסולק השגת מהרש"ל, [ד]אף דאין מנהג כן במזוזה, מכל מקום בתפלין יש טעם הגון לזה. כן נראה לע"ד ליישב מנהג הקדמונים.

ובזה מסולקות כל הקושיות שהקשה מעלתו על הב"ח, זולת מה שהקשה עוד, וז"ל: ועוד דעדיין קשה, הלא ריוח שבין פרשת שמע לפרשה שאחריה גם כן סתומה, אם כן לשיטת הב"ח ביו"ד הנ"ל, הוה ליה פרשת שמע סתומה, דאותו סימן סתומה מורה על פרשת שמע, אם כן איך כתב הב"ח שיניח חלק בסוף פרשת שמע תשע אותיות שהוא סימן פתוחה. עכ"ל. וכבר קדמוהו בזה הגאון מוהר"ר יהושע שונצא, וזה לשונו בקוצר: וכיון שכן סימן הפתוחות או סתומות בסוף, אין כאן מקום להכשיר, רצונו לומר תמונת האשכנזים, שהרי אין הכוונה אלא לעשותן כמו שנכתבו בספר תורה, ובספר תורה בסוף שמע איכא סתומה. עכ"ל ע"ש. ואין דבריו אלא תמוהין, דבזה כולי עלמא מודים, כמו שכתב הרמב"ם [פ"ח ה"ד], דפרשת שמע (סתומה) [פתוחה] ופרשה אחריה והיה כי יביאך סתומה, אם כן אם מצא בספר תורה בסוף שמע [ד]הוא סימן סתומה, האי ספר תורה נכתב לדעת הרמב"ם, דעושין סימן פתוחה או סתומה בראש הפרשה, מה שאין כן למנהג אשכנזים, וכן לפירוש הב"ח ביו"ד, באמת אין מהראוי לכתוב סימן סתומה דמורה (ד)על כי יביאך, אלא סימן פתוחה, ובסוף כי יביאך סימן סתומה, דמורה על פרשה שלפניו, וסופרי האשכנזים באמת היו כותבין ספר תורה הכי, אם כן אפשר דאלו סופרים גם כן היו כותבין הוראה בסוף הפרשה, וכן דעת הטור יו"ד לפירוש הב"ח לכתוב הכי, ובזה נסתלק מה שתמה אט"ז ומהר"ם פאדווה.

ומה שכתב מעלתו, דאי כפירוש הב"ח ביו"ד, הוי עוד פלוגתא בין הרמב"ם והרא"ש, כעין זה כתב גם כן הגאון מוהר"ר משה בר משולם, וקצת באריכות יותר. ומה שכתב עוד, דאם כן איך כתב הטור (באו"ח סימן ל"ב), שיעשה כל פרשיותיה פתוחות חוץ מפרשה אחרונה, הלא גם פרשת שמע צריך להיות סתום. זה ליתא כמו שכתבתי לעיל, דלכולי עלמא פרשת שמע הוי פתוחה, והפלוגתא איך ראוי לעשות סימן הפתוחה כנ"ל. ואין ראיה מספר תורה שנכתב כדעת הרמב"ם כנ"ל. ובפרטות דהגאון מוהר"ר יהושע שונצא, האריך להוכיח מהש"ס דשמע פתוחה, אם כן ממילא עושין הסימן לכל מר כדאית ליה, או בתחלה או בסוף.

ומה שכתב מעלתו טעם למנהגנו שעושין הכל פתוחות, הוא נכון, ובאמת דברי מג"א (סקמ"ז) [סקמ"ח] תמוהין, כמו שכתב מעלת כבוד תורתו. ואפשר דגם הוא הבין מדברי רמ"א שכתב "כשאר פרשיות" והפירוש הוא כמו שכתב מעלתו, אך זה דוחק בעיניו לומר מטעם דפן יטעה בראשונות, לא יכתבו והיה אם שמוע כדינו, דראוי להיות סתום, לזה כתב כיון דאין אנו יכולין לעשות סתומה אליבא דכולי עלמא, יותר מסתבר לעשות פתוחה, מחשש שכתב מעלתו, פן יטעו בראשונות, אבל אם היה אופן שיכולין לעשות סתומה לכולי עלמא, ודאי נכון יותר, כמו שרוצה להמציא מהרש"ל בתשובה וט"ז, מלומר כולן פתוחות מחשש רחוק שיטעה בראשונות, ולהכי כתב מג"א, כיון דאין לעשות סתומה אליבא דכולי עלמא, בלאו הכי נכון יותר לעשות פתוחה, מטעם שכתב מעלתו, ומעתה כל השגות שהשיג מעלתו אמג"א, נסתלקו מעליו.

ותמונה שהמציא הט"ז [סקכ"ו], שהוא כעין התמונה שדרך מהרש"ל לעשות והיה אם שמוע סתומה לכולי עלמא, הוכיח מעלתו דאינו כן דעת הרא"ש, דלא פירש הירושלמי הכי. הנה המהרש"ל הרגיש בזה, וז"ל: ואף הרא"ש דלא פירש הכי, מכל מקום מודה שזו היא סתומה, כמו שכתב במזוזה וכו'.

הנה מעלתו טרח ליישב דברי הט"ז [סקכ"ה], בהש"ס דמנחות בדברי חידודים, ומתקבלים על לב השומע, וקורא אני עליו, חכם גדול אתה שקיימת דברי חכמים, אבל לבבי לא כן ידמה, כאשר אבאר אם ירצה ה'. ראשון, עדיין קשה כמו שכתב מעלתו בעצמו, דמנא ליה להוכיח לט"ז, אימא דהמקשן היה סובר, דעל כרחך עיקר הברייתא משום ספר תורה שבלה, דבתפלין אף דמורידין אין עושין, וכדפריך בתר הכי, הא מורידין עושין, ועל כרחך דעיקר קאמר משום ספר תורה, ליתני רבותא טפי, אפילו מספר תורה לתפלין אין עושין, אלא על כרחך דאתא לאשמעינן דמזוזה בסתומות, לזה קאמר לימא מסייע ליה. וכדמשני להשלים, אם כן אמאי לא נקט אפילו תפלין אין מורידין. אלא על כרחך דעיקר משום תפלין אתא לאשמועינן, [לכן] פריך שפיר הא מורידין עושין, וכמו שכתב מעלת כבוד

אוצר ההלכה

תורתו [בד"ה אמנם לכאורה] באריכות ליישב הבל"ז [הבלא זה, רצונו לומר], דלא פריך [בלא] הא מורידין עושין. ומה שכתב מעלתו בזה, אבל האמת יורה דרכו דהרמב"ם אזיל לשיטתו, דפוסל ספר תורה על דוכסוסטוס, אם כן ליכא למימר, דבלא זה היה סובר [ד]משום ספר תורה נקיט אין מורידין, ולאשמועינן דמזוזה בסתומה, דהא גם בספר תורה קשיא כדפריך בתר הכי, הא מורידין עושין וכו'. ולא נהירא לעניות דעתי, נהי דהרמב"ם פוסק כמאן דאמר דפוסל דוכסוסטוס בספר תורה, מכל מקום הא תנא דבי מנשה מכשיר בספר תורה, אם כן יש לומר בלא זה, דעיקר משום ספר תורה, ואתא כמאן דאמר דמכשיר בספר תורה דוכסוסטוס, ובהיות דעיקר תני משום ספר תורה, שפיר פריך הא מורידין עושין, ואין מקום להוכחת הט"ז. ואף אני לא אמרתי בכתבי דלשיטת הרמב"ם ניחא בהא דפריך הא מורידין עושין, אף על גב דאיכא לאוקמי כתנא דבי מנשה, [ד]מכל מקום דחיק בעיני המקשן והתרצן לאוקמי שלא אליבא דהלכתא. מה שאין כן לדברי רום מעלתו, מנא ליה להוכיח לט"ז, אימא דהמקשן באמת היה סובר, דסברא אלימתא לאוקמי כתנא דמכשיר, דלית הלכתא כוותיה.

אף לע"ד נראה לומר, דהא דאוקי בשבת (דף ע"ט ע"ב) תנא דבי מנשה בספר תורה ולא במזוזה, היינו לפי הסלקא דעתין דמזוזה אינה כשרה כי אם בדוכסוסטוס, וכדמקשה שמה אי במזוזה אקלף מי כתבינן, ועל כרחך בספר תורה איירי, ופליג על אלו תנאים דפסלו ספר תורה בדוכסוסטוס. אבל על פי מסקנת הש"ס [יש לומר], דאיירי הברייתא ממזוזה, ולא פליגי תנאי כלל בספר תורה, ולכולי עלמא ספר תורה פסול אדוכסוסטוס, וכמו שכתב הבית יוסף (בסימן רע"א [סעיף ג']), ותנא דבי מנשה איירי ממזוזה. ובזה יתבאר באר היטב, דלמה פסק הרמב"ם כאלו התנאים דפסלי ספר תורה, דלא מוזכר בש"ס בהדיא, ודברי תנא דבי מנשה מבואר כן בהדיא בהש"ס, והש"ס מפלפל בדבריו, משמע דהכי הלכתא, כמבואר כמה פעמים סוגיא זו בפוסקים. ולדברינו ניחא, דאף ש"ס לא קאמר כי אם לפי הסלקא דעתין, אבל באמת מהיכא תיתי לאוקמי בספר תורה (וניחא) [ונימא] דפליגי תנאי בזה. גם יתבאר עוד מה שפלפל בית יוסף (ביו"ד סימן רפ"ח [סעיף ו']), דמנא ליה להרמב"ם דמזוזה כשר אגויל, [ד]יש טעם נכון לדברי הרמב"ם, כיון דבאמת אי מוקמי תנא דבי מנשה אספר תורה, על כרחך פליגי תנאי בזה, ומסתבר יותר לומר, דמזוזה כשר אף אגויל, כי לא מצינו בזה בהדיא איסור או היתר, ומעתה לית פלוגתא בספר תורה, וזה נכון בעיני. אם כן, בהיות דלא פליגי תנאי בזה באמת להרמב"ם, אם כן דבריו במה שמתרץ דברי הט"ז נכונים. אבל כד מעיינין שפיר זה ליתא, דהא לפי סילוק דעת ש"ס שמה במנחות, מזוזה דוקא אדוכסוסטוס, אם כן על כרחך תנא דבי מנשה איירי מספר תורה, ופליגי תנאי בזה, והדרא [קושיא] לדוכתא מנא ליה לט"ז להוכיח. והא דפריך הא מורידין עושין, והא מזוזה בעי שרטוט, ולהרמב"ם [תפלין פ"א הי"ב] דכתב הלכה למשה מסיני דספר תורה בעי שרטוט, יש לומר משום ספר תורה אתי לאשמועינן האי טעמא דאין מורידין וכסברת הט"ז, [ו]אי משום דאם כן ליתני דאין עושין תפלין מספר תורה, (ד)יש לומר דהתנא אתא להורות לנו דספר תורה בעי שרטוט, ואי תני לתפלין אין מורידין, הוה אמינא משום דתרוייהו לא בעי שרטוט, ולהכי תני דאין מורידין ספר תורה למזוזה, אם כן על כרחך ספר תורה בעי שרטוט, ותנא אתי לאשמועינן זה, דודאי לאו מילתא דפשיטא הוא דבעי שרטוט, דרוב הפוסקים לא סברי הכי, אף דהרמב"ם כתב, דהלכה למשה מסיני הוא, ועל כרחך דידע שום ברייתא, מכל מקום גם האי תנא גם כן אתא לאשמועינן זה, ומדמקשה הכי, שמע מינה דלא כט"ז.

ועוד קשיא לן, מנא ליה להוכיח לט"ז, אימא דקושיית המקשן היתה, מדתני בברייתא ספר תורה שבלה ותפלין, דלמה ליה למיתני כלל ספר תורה, דהא כל שכן הוא מתפלין. ולא שייך בזה לא זו אף זו, כמו שכתבו תוס' ריש פרק האיש מקדש [קדושין מא. ד"ה האיש]. אלא על כרחך לאשמועינן משום דיוקא, הא מורידין עושין ומזוזה בסתומה, ומשני התרצן דילמא להשלים, ולפירוש רש"י אתי התנא לאשמועינן, דאף בתפירות כשר, ולאפוקי קושיות תוס' אתא לאשמועינן, ולשיטת תוס' אתא לאשמועינן, דלא בעינן במזוזה כסדרן, ולאפוקי דעת מכילתא, או כסברת הט"ז ביו"ד סימן רפ"ח [סק"א], דלא שייך שלא כסדרן בפרשיות, וכמו שהביא מעלתו. והיינו דמסתמא איירי ברייתא בכל גוונא, אף אי עושין מוהיה אם שמוע של ספר תורה מזוזה, ועל כרחך כתב על גליון למעלה פרשת שמע, ואף דהוה שלא כסדרן. אם כן אין מקום להוכחת הט"ז. ובזה נדחה דברי מעלתו במה שכתב, אבל קשה לכאורה [ד]עדיין יש לסתור הוכחת הט"ז וכו'. אמנם יש להפוכי בזכות לתרץ דברי הט"ז, דאם כן מאי משני להשלים. עכ"ל מעלתו. ורצונו לומר דמילתא דפשיטא לשיטת תוס' והדרא [קושיא] לדוכתא, ליתני תפלין. ולא נהירא, אימא דאתא לאשמועינן כשיטת תוס' או כשיטת ט"ז, דמסתמא איירי ברייתא בכל גוונא כנ"ל. ודוק.

ותו קשיא לפי שיטת מעלתו, דאם כן לא פריך בשבת (דף ע"ט ע"ב), בהא דאמר לימא מסייע ליה וכו' מהאי ברייתא דעושין תפלין מדוכסוסטוס, אימא דרב לא סבירא ליה האי שינויא דחיקא דילמא להשלים, דזה דוחק, דבברייתא תני דאין עושין מהן מזוזה, משמע דאיירי [ד]עושין מזוזה כולה כמו שכתב מעלתו בסוף הקונטרס, ובהיות כן, לא מקשה מידי לרב, אימא הא דאמר אין מורידין, משום ספר תורה ולא משום תפלין, [ו]אי משום דלתני רבותא יתירה דאין עושין מספר תורה תפלין, זה ליתא, דאתא לאשמועינן הא מורידין עושין, ומזוזה בסתומה. ובאמת (ל)רב מסייע ליה לרב נחמן, וכדאמר בהש"ס דמנחות, ואי אמר דאין עושין מספר תורה תפלין, הוה אמינא דאיירי בפרשת קדש והיה כי יביאך דפתוחות נינהו, כמו שכתב מעלתו. ודוחק לומר דרב סבירא ליה כמאן דאמר אף פתוחות, וכמו שכתבו תוס' דמנחות (דף ל"ב ע"א [ד"ה והאידנא]), [ד]הא הש"ס דידן [מנחות שם] לא סובר לרב הכי. וגם דוחק לומר דמקשה לימא מסייע ליה, כיון דרב סובר דהלכה כמנהג, ומנהג בסתומות כמבואר שם בהש"ס, הא רב לא אמר מידי, זולת דהש"ס מפרש

אוצר ההלכה

הכי אליבא דרב. אמנם בזה יש להפוך בזכותו דמר, דאם כן קשה קושיית תוס׳ דשבת, דהא שמע ופרשת והיה רחוקין זה מזה, ועל כרחך צריך לומר להשלים, אם כן ליתא בזה רבותא, וליתני ספר תורה אין עושין תפלין, ועל כרחך עיקר משום דתפלין אין עושין מהן מזוזה פריך שפיר (לדברינו דלעיל זה ליתא, דשפיר איצטריך להשלים כנ״ל. ואפשר לתרץ דסבירא ליה באמת [ד]בספר תורה אי אפשר לאשכוחי, והא דאמר אין מורידין (בס״ת) משמע הא מורידין עושין, כסברת הט״ז משום תפלין, ואין מקום לקושיית תוס׳, וכמו שכתבתי בקונטרסי הראשון, ומעלתו הזכיר סברא זו ליישב דברי הש״ך בנקודות הכסף [יו״ד סימן ר״צ סעיף א׳]. אם כן דעיקר משום תפלין, פשיטא מקשה שפיר[27]).

ובדרך זה אמרתי ליישב דברי הש״ך בנקודות הכסף שהניח מעלתו בצ״ע, דאישתמיטתיה (ליה) דברי תוס׳ דשבת, ובאמת הוא דבר זר, דכל אחרונים הביאו דברי תוס׳ הנ״ל. לכן אני אומר, דסבירא ליה להש״ך [ד]אף זה לא כתבו כי אם לסברת המקשן, משום דקשיא כנ״ל אימא הא דאמר אין מורידין משום ספר תורה, ואתא לאשמועינן דמזוזה בסתומה, ולהכי כתבו ואף על גב וכו׳, רצונם לומר, דסובר היה המקשן כיון דרחוקין זה מזה, אי אפשר לעשות, ועל כרחך להשלים, ומסתמא איירי בכל גוונא, ולהכי פריך שפיר כנ״ל. (והוא הדין דהוה מצי לשנויי דיש לומר איפכא, דאין מקום לקושיית תוס׳, דסובר המקשן קושיית תוס׳ אף על גב דרחוקין כנ״ל, וצריך לומר דעיקר משום תפלין, אלא דעדיפי תירצו, ועוד דבקל יש לחלק בין זה לזה, אף דתוס׳ סבירא להו דאין מקום לקושיית המקשן, אפילו הכי בזה אין יכולין לומר כסברת הט״ז, ודוק היטב [כי] קצרתי).

אם כן בתירוץ ראשון של הש״ך בנקודות הכסף, דיש לומר דגם הכא לא כתבו אלא להרווחה דמילתא בסברת המקשן, אבל באמת ליתא, ולתירוץ שני של הש״ך, דסברא הוא לומר דמסתמא הברייתא איירי אף מוהיה אם שמוע של ספר תורה עושין מזוזה, יש לומר הכי, באשר שמעתי מפי חכם אחד בפרנקפורט דמיין, דאין מקום לקושיית תוס׳ דשבת, דיש לומר אימא דפרשת שמע היה כותב בתחלת עמוד של ספר תורה, ובאותו עמוד היה גומר פרשת ואתחנן, והיה כותב כל פרשת עקב עד אצל פרשת והיה אם שמוע, וכתב זה בתחלת עמוד השני, אם כן יש לומר שפיר דעושה מהן מזוזה בעור אחד, דהיינו שהיה חותך ריש שני עמודים, וכן היא כוונת המקשן דמנחות שמה, דלא אסיק להשלים, ואין מקום לקושיותי בקונטרסי הראשון. וכדמתרץ הש״ס שמה דילמא להשלים, אם כן בלאו הכי צריך לומר כסברא זו, ולהכי כתבו תוס׳ דשבת האי תירוצא, והוא הדין דיכולין לתרץ כנ״ל. עד כאן שמעתי. אף שקצת דחיתי דאיך אפשר שיכתוב כל כך על עמוד אחד ובפרטות דכבר ידוע להם כמה שורות כותבין בעמוד, ובקל יש לדחות זה, מכל מקום דברי חכם הנ״ל נכון הוא, וכן הוא סובר הש״ך בנקודות הכסף, דבאמת דקיימא לן דמזוזה בסתומה, אין צריך לומר דאיירי להשלים, ופליג אמכילתא. וכן המקשן התם בשבת לא אסיק האי תירוצא של חכם הנ״ל, זולת היה סובר כמו שכתבו תוס׳ דשם, ולהכי כתבו שפיר שמה דמקשן היה סובר דעל כרחך האי ברייתא פליג אמכילתא, ומקשה הש״ס שפיר שמה. כן נראה לע״ד לבאר דברי הש״ך לשיטת מעלתו. אבל האמת יורה דרכו, דאין דברי ש״ך נכונים, חדא, דהא מרדכי דף פ״ה סוף עמוד ג׳ [הלכות קטנות דף י׳ ע״ד] הביא כן בשם יש מפרשים, ואדרבה לכאורה משמע שמה אפילו בשאר פרשיות כמו קדש והיה כי יביאך, אי כתבן בפרשיות שלא כסדר כשר. ולפע״ד דכוונת המרדכי במה שכתב בשם יש מפרשים, על אלו דברי תוס׳ דשבת ומנחות. וכן מבואר בהדיא בפסקי תוספות דשבת [פ״ח סימן ש״ג] ובפסקי תוספות דמנחות [פ״ג סימן ס״ט], ודברי ט״ז בזה שרירין וקיימין.

וכל זה כתבתי לפי דרכו, אבל דרכינו לא דרכיו בזה, דהנה איתא בספר מרדכי שמה, וז״ל: ואני מצאתי ברייתא במסכת סופרים, דמזוזה שבלתה אין עושין ממנה תפלין, שאין מורידין מקדושה חמורה וכו׳. יעו״ש. וקשיא לן, דהא מהברייתא דהובא בש״ס, מוכח דתפלין חמיר, וצריך לומר דתרוייהו אמת, ואין עושין זה מזה, דבכמה דברים מזוזה חמיר מתפלין, וכן איפכא, ומצאתי ראיה לזה מעבודת הגרשוני (סימן ס׳), שכתב בהדיא בקצת דברים מזוזה חמיר. ע״ש. וכיון שכן, לא שייך למימר דליתני רבותא יתירה דאין עושין מספר תורה תפלין, דמאי שנא ומאי אולמיה האי מהאי, דהא גם מזוזה בקצת דברים חמיר מתפלין, וזה ברור ואמת בעיני.

ואל יעלה על לב לומר, דאיך יתכן שהרמב״ם גם כן אית ליה האי ברייתא שהביא מרדכי, דמזוזה שבלתה אין עושין ממנה תפלין, אם כן למה לא הביאו. יש לומר דלפי מה דסובר הרמב״ם [תפלין פ״א הי״א], דמזוזה לא בעי עיבוד לשמה, אם כן בלאו הכי אין יכול לעשות מהן תפלין דבעי עיבוד לשמן [הרמב״ם שם], דקיימא לן כרשב״ג, אבל ברייתא סבירא לה כרבנן דרשב״ג במנחות (דף מ״ב ע״ב), דגם תפלין לא בעי עיבוד לשמה, וזה ראיה לאלו הגאונים שהביאו דעת הרמב״ם, דמזוזה לא בעי עיבוד לשמה, ועיין בהגהת מיימוני פרק א׳ [שם אות ז׳]. ואם תאמר למה הביא(ו) [הרמב״ם פ״ה ה״א] דאין עושין מתפלין מזוזה, תיפוק ליה דבלאו הכי לא בעי שרטוט, ומזוזה בעי שרטוט, [ו]אף דתני אין עושין מתפלין מזוזה לא סובר הכי, וכדמפרש במנחות (דף ל״ב ע״ב), מכל מקום לדידן קשיא כקושיית הש״ס. זה ליתא, חדא, איידי דהעתיק האי ברייתא לענין ספר תורה דאין עושין מזוזה, העתיקה כולה אף לענין תפלין, אף דלדינא אין נפקא מינה. ועוד, דנפקא מינה למאן דלא יוכל לכתוב בלי שרטוט והיה משרטט, אף שנקרא הדיוט ובור, כמו שכתבו תוס׳ דמנחות שמה [ד״ה הא], ולהכי לא מתרץ הש״ס הכי, מכל מקום הביא הרמב״ם זה הדין, אם אירע ומשרטט התפלין, דיוכל להיות באם אינו יוכל לכתוב בלא שרטוט. אבל במזוזה אין סברא כלל

הערות וציונים

27. וכעין זה כתב הרב פרי מגדים ליישב דברי הט״ז. ע״ש.

אוצר ההלכה

לומר שעיבדה לשמה, דמהי תיתי יעבדו לשמה, ולא שכיח כלל שלקח מעור המעובד לשם תפלין, דלמה לו לעשות כן.

שוב עיינתי במסכת סופרים, מצאתי (סוף פרק י"ד), וז"ל: תפלין שבלו עושין מהן מזוזה, אבל מזוזות שבלו אין עושין מהן תפלין, אם כן על כרחך אלו הברייתות פליגי אהדדי, אמרתי אל לבי, אף דפליגי לענין תפלין אי לעשות מהן מזוזה, מכל מקום אין סברא דפליגי מהיפך להיפך, אלא לכולי עלמא ממזוזה אין עושין תפלין, דבמזוזה יש חומרות דאינו נוהג בתפלין, זולת בתפלין פליגי אי עושין מהן מזוזה. ואחר זה ראיתי, אף שנוסחא זאת ברוב ספרים, מצאתי בהש"ס דפרנקפורט דמיין[28], וז"ל: תפלין שבלו אין עושין מהן מזוזה, ומזוזות שבלו עושין מהן (מזוזה) [תפלין], אם כן אלו ברייתות לא פליגי, וסייעתא גדולה לדברי מעלתו. מכל מקום בלי ספק שזה נדפס על פי הגהות גאון אחד מאן דהוא כנודע, וכוונתו היתה כדי ליישב הברייתות דלא פליגי, אבל חזינן שהמרדכי לא גרס כך, ולא מחק הגירסא בשביל כך. ואם נגיה הברייתות, נראה לע"ד לומר דהכי גרסינן, תפלין שבלו אין עושין מהן מזוזה, ומזוזות שבלו אין עושין מהן תפלין, וזה הוא אפשר כגירסת מרדכי, והא דאמר בסוף הברייתא לפי שמעלין בקודש ואין מורידין, ועיקר הדבר שנותן הטעם דאין מורידין, והתיבות שמעלין בקודש לא לטעמא קאמר זולת איידי דרוצה לסיים ולא מורידין. זה נראה לעניות דעתי ברור ואמת בלי גמגום. ומעתה, אם מעבד עור לשם תפלין אסור לעשות ממנו מזוזה, כמו המעבד לשם מזוזה דאסור לעשות ממנו תפלין כמבואר באו"ח (סימן ל"ב סעיף ח'). אבל הלבוש שם לא הבין כן, ופסק שמה דמותר לעשות ממנו מזוזה, ולפי הנזכר לעיל ליתא. ואפשר דהיתה גרסתו במסכת סופרים כנ"ל בדפוס פרנקפורט דמיין, אבל לפענ"ד העיקר כמו שכתבתי, וגם בלאו הכי עבודת הגרשוני (סימן ס"ה) (כנ"ל) [הנזכר לעיל] אוסר לעשות מהמעובד לשם ספר תורה תפלין, אף דלא קיימא לן [כן], מכל מקום מתפלין למזוזה נלע"ד לפוסלו, אבל מספר תורה למזוזה יש להכשירן. כנלע"ד.

ועוד אני אומר, מי הגיד למעלתו שקדושת ספר תורה חמיר מתפלין, אימא שוין הן, ולהכי אמרינן באו"ח (סימן ל"ב סעיף ח'), דעיבוד לשם ספר תורה מהני לתפלין. ואי משום דכתב מג"א [סק"י] וט"ז שמה [סק"ד], משום דספר תורה חמיר מתפלין, וכדכתב הבית יוסף, (ד)הא כל עיקר הטעם של בית יוסף משום דכלי בתוך כלי לענין תשמיש דמהני בתפלין ולא בספר תורה, הא מבואר בסימן רפ"ב ביו"ד (סעיף ח'), דלדעת הרמב"ם ספר תורה שוה בזה לתפלין, וכל עיקר דבריו לא נאמרו כי אם בשיטת הרמב"ם[29]. ואף שהבית יוסף לשיטתו אזיל למה שכתב ביו"ד (סימן רפ"ב), דהא דאמר בסוף (תפלת השחר) [פרק מי שמתו] [ברכות כו.], דלרבי יהושע בן לוי צריך בספר תורה מחיצה עשרה, דוקא ספר תורה נקיט, אם כן אף להרמב"ם מוכח דספר תורה חמיר מתפלין, אבל לפירוש הב"ח שמה [אות ד'], דלשיטת הרמב"ם אין חילוק בין מחיצה עשרה ובין כלי בתוך כלי וכו', אם כן שמע מינה ספר תורה לאו דוקא, ועדיין קשה מנא ליה דספר תורה חמיר קדושתו.

אמנם איכא לאשכוחי דספר תורה חמיר מתפלין, כמבואר בחו"מ (סימן פ"ז סעיף ט"ו), דשבועת נקיטת חפץ בספר תורה לכתחלה, ובדיעבד בתפלין. ואפשר דאין זה ראיה כל כך, דהא כתב הסמ"ע שמה (סקל"ה), דבעינן ספר תורה לאיים עליו, ואפשר לפרש אף דתרוייהו שוים בקדושה, מכל מקום בעיני הבריות יש בו יותר איום בספר תורה מבתפלין, ולהכי אמרו חז"ל דלכתחלה דוקא בספר תורה. ובדרך זה יש ליישב מה שתמה שם הש"ך (בסקמ"ב) אתשובת מהרי"ו [סימן קע"א] ורמ"א, דשאר ספרים דדינן כספר תורה אפילו לכתחלה, אף על גב דקדושת תפלין באמת חמיר, מכל מקום אי ראיית מהרי"ו ראיה היא מהרא"ש [שבועות פ"ו סימן א'] ומרדכי [שם סימן תשנ"ח], אמרינן דסבירא להו להרא"ש ומרדכי דיש בעיני הבריות איום יותר בשאר ספרים כיון דאית בהו שמות הרבה, וסבירא להו מסברא דדינם כספר תורה.

ואיברא, בקל יוכל למצוא דספר תורה חמיר, דעומדין מפני ספר תורה [יו"ד סימן רפ"ב סעיף ב'] ולא מפני תפלין, וכהנה רבות, וכן המעובד לשם תפלין דאסור לספר תורה, ועיין בהש"ך סימן רע"א (סק"ד). ואפשר אין זה ראיה, דדרכי משה [הארוך באו"ח] הוציא מבית יוסף הנ"ל, ולשיטת הרמב"ם אין ראיית בית יוסף ראיה.

ומדי דברי בהאי ענינא, זכור אזכרנו מה שתמיה לי טובא בהאי דינא, מה שכתב עבודת הגרשוני בתשובתו (סימן ס"ה), דעור המעובד לשם ספר תורה אסור לעשות ממנו תפלין, ולא הזכיר [את] הבית יוסף [לעיל סעיף ח'] במה שכתב בפשיטות להתיר, ולכל הפחות הוה ליה להביאו ולהשיבו[30]. ועוד אני תמיה עליו כהוכחת המג"א (בסק"י), [שכתב] או לשם ספר תורה וכו', וכן משמע ריש סימן מ"ב, שכתב [בבית יוסף ובשלחן ערוך] שמותר לעשות מתפלין חדשים של ראש לשל יד, אף על גב שנכתבו לשם של ראש. עכ"ל. והוא בעצמו הביא אותה גמרא במנחות (דף ל"ד ע"ב), שהביא הוא ראיה לאיסור, ודאי על מג"א יש לומר ולחלק כמו שכתב בעצמו לחלק, אך שהוא סובר שזה אינו, ואינו כן דעת אלו האחרונים, אבל לדידיה קשיא.

הערות וציונים

28. וכן הוא בדפוסים שלפנינו. ועיין ישועות יעקב סקכ"ב (נדפס לעיל סעיף ל"ו אות ל"א ד"ה והנה) ובהערה שם.

29. עיין להרב המגיה בספר עצי היער (נדפס במלואים לקמן אות ז', ד"ה מכל מקום) שכתב שהראה לו מו"ר מרן הנאמ"ן שליט"א להרמב"ם בתשובה שהובאה בכסף משנה (הלכות תפלין פ"ג ה"ה) שכתב בהדיא דספר תורה מקודש יותר מן התפלין. ונראה דאילו ראה הרב נודע ביהודה תשובה זו, לא היה מצדד בדעת הרמב"ם דשקולים הם. ועיין שם עוד מה שכתב בזה מדיבור המתחיל ובעיקר והלאה, ובהערת מו"ר שליט"א שם.

30. וכן העירו הרבה מהאחרונים, עיין לעיל סעיף ח' אותיות: לד, טל, מ. ועיין שם באורך.

אוצר ההלכה

אמנם אחר עיון ראיתי, דבאמת אין דברי מוכרחים, (כמו) דלא שייך בעיבוד לשם של ראש, דהא כשמעבד אומר סתם שהוא מעבדם לשם תפלין, וכן כשכותבין לא מזכיר מידי משל יד ולא משל ראש, אלא אומר סתם אני כותבן לשם קדושת תפלין, וכן מבואר לשון שלחן ערוך (סעיף י״ט), אם כן בכתיבה אין ראיה והזמנה בגוף קדושה לענין תפלין של ראש או של יד, כמו אם מעבדן לשם תפלין, מה שאין כן אי מעבד לשם ספר תורה דמזכיר ספר תורה. [ו]לא הוה אלא הזמנה בעלמא, במה שכתב תפלין של יד אקלף אחד ושל ראש אארבעה קלפים, שהרי משל יד בקל שחותך אותו (ה)ראוי לשל ראש, וכן ארבעה קלפים ראויים לשל יד כמבואר שמה בגמרא, וכן משמע מתוס׳ דמנחות (דף מ״ב ע״ב ד״ה עד שיעבדן לשמן) דחיתוך קלפין לא הוה אלא הזמנה בעלמא, אם כן מה שחותך העור בשיעור ארבע פרשיות, אף שכותב עליהן כל ארבע פרשיות, כיון דאינו מזכיר שכותב לשם קדושת תפלין של יד, לא מקרי הזמנה בגוף הקדושה, והיינו דמשני במנחות שם (דף ל״ד) [לה:], הא בעתיקי הא בחדתא, ולא מפרש כולה בחדתא. והא דאמר דאין מורידין, איירי דהזכיר בשעת כתיבה לשם תפלין של ראש, מהי תיתי יהא מזכיר, כיון דאינו מהדין, והוה קצת כמו בור שעושה דבר שאינו צריך, וכמו שכתבו תוס׳ במנחות (דף ל״ב ע״ב [ד״ה הא מורידין]), כך נלע״ד ליישב שיטת הגאון עבודת הגרשוני. אמנם קצת צריך עיון, דאי מעבד סתם לשם קדושת תפלין, אפשר (דתלה) [דחל] זה בדין ברירה שהביא שמה עבודת הגרשוני.

ומה שכתב מעלתו בענין הא דפסל הרמב״ם אדוכסוסטוס, [ד]הוא עיקר כמו שכתב הבית יוסף (סימן רע״א). ודאי כן הוא, מכל מקום אף לפירוש בית יוסף שמה קשה, אימא האי ברייתא שמצא הרמב״ם דגויל הלכה למשה מסיני בספר תורה, סבירא ליה דוקא גויל, [ו]אי משום דאם כן רבי דמתיר קלף בספר תורה ופוסל דוכסוסטוס דלא כמאן, וכתבתי שמה, אימא דסבירא ליה רבי כתנא דבי מנשה, וידע בהשואל דיודע שיעור דוכסוסטוס, כמבואר בכתבי הראשון. אמנם אי קשיא לפי זה הא קשיא, אם כן גם עדיין אין מקום (לתירוצו) [לתירוצי] שם, (דהוכיח) [דהוכחתי] כן מהש״ס דמנחות, דמנא ליה עדיין להרמב״ם בזה, אימא כמו דפסול דוכסוסטוס סבירא ליה להש״ס דפסול קלף אספר תורה, זולת גויל שהוא הלכה למשה מסיני. ואפשר ליישב זה, דאם כן לא הוי סתמא דהש״ס פוסק כהאי ברייתא דגויל לספר תורה הלכה למשה מסיני, כיון דלא הוזכר בשום מקום בהש״ס, אלא שמע מינה דהש״ס סבירא ליה דרבי סובר כהאי ברייתא, מדלא מזכיר דוכסוסטוס, וכן יראה שמה בלשונו. ואין מקום להאריך בזה, כי זה לא כתבתי כי אם לשיטת ט״ז, ולע״ד במחילת כבודו, במקום זה דבריו אינם נוטים לצד האמת.

ובדבר זה אמרתי דבר נאה ומתקבל לפע״ד, דהנה לרוב הפוסקים דלא הסכימו עם הרמב״ם בזה וסבירא להו דלית חולק, ולכולי עלמא סבירא להו כתנא דבי מנשה (שבת דף ע״ט ע״ב), צריך לי עיון לפום ריהטא, בהיות דפסקו כל הפוסקים דספר תורה שתפרו בפשתן פסול, סבירא להו כמאן דאמר במכות (דף י״ד ע״א) [יא.] דספר תורה איתקש לתפלין אף בהלכותיו. יע״ש. אם כן צריך לי עיון, אמאי לא ילפינן מתפלין לענין קלף, שיהא ספר תורה נכתב דוקא אקלף, ותנא דבי מנשה סבירא ליה כמאן דאמר דלא יליף האי היקשא להלכותיו, אבל לדידן ודאי קשה, כיון דלא קיימא לן הכי אלא כמאן דיליף האי היקשא, הוא הדין הכא נמי נימא הכי. ונלע״ד, דסבירא להו [ד]כמו דילפינן היקשא, הוא הדין גזרה שוה להלכותיו ילפינן, והארכתי בזה בענין אחר בקונטרס הסוגיות[31] ואין כאן מקומו. ובהיות דקיימא לן גזרה שוה עדיפא, ילפינן ממזוזה דכשר אכולן. ואף [ד]דוכסוסטוס למצוה (בתפלין) [במזוזה] [הלכות מזוזה פ״א ה״ט], [ו]אם כן נימא הכי גם כן בספר תורה. יש לומר זה ליתא כי אם להרמב״ם, ורוב הפוסקים סבירא להו דגם במזוזה דוכסוסטוס לאו למצוה, והיינו דילפינן כתיבה כתיבה ממזוזה, כדיליף שמה במנחות (דף ל״ב ע״ב), ולהכי שפיר תמהו [התוס׳] שם ד״ה הא מורידין עושין, דהוה ליה למילף לענין שרטוט (ו)אף בספר תורה מכתיבה כתיבה אף שהוא הלכתא. ועל פי זה אמרתי ליישב לשיטת הרמב״ם, דאיכא ברייתא דהלכתא גויל בספר תורה, וממעטינן דוכסוסטוס, וקשיא לן אי ממעטינן, למה לא ממעטינן נמי קלף, אבל לדברינו ניחא דקאי אמסתבר, אבל קלף מהי תיתי, והא אנו סותרין להיקשא דתפלין וגזרה שוה דכתיבה לענין קלף, אבל דוכסוסטוס ממעט, דאם לא כן למה לי כלל הלכה למשה מסיני בגויל גבי ספר תורה, דממילא ידעינן הכל מגזרה שוה דכתיבה ממזוזה דעדיף מהיקשא, אלא על כרחך למעט דוכסוסטוס, וזה טעם רבי דסבירא ליה, דספר תורה אגויל ואקלף כתבינן ולא אדוכסוסטוס, והיינו דכתב הרמב״ם דלא נאמר גויל כי אם למעט דוכסוסטוס.

אמנם יש לגמגם קצת בזה, דאיצטריך הלכה למשה מסיני בגויל לגופיה דמצוה בגויל, ודלא נילף ממזוזה דמצוה בדוכסוסטוס, ויש ליישב בדוחק. ובדרך זה ביארנו שיטת הרמב״ם בפרק א׳ מהלכות תפלין [הלכה י״ב], הלכה למשה מסיני שאין כותבין ספר תורה ומזוזה אלא בשרטוט. ולא מצינו בכל הש״ס דהלכתא הוא בספר תורה, עיין כסף משנה. ולי נראה דסבירא ליה כקושיית תוס׳, דילפינן כתיבה כתיבה ממזוזה. ואל תתמה במה שכתב דהלכתא בספר תורה אף על גב דהלכתא במזוזה, מכל מקום קרי ליה גם כן הלכתא בספר תורה כיון דיליף מינה ושם הלכתא הוא. וכהאי גוונא צריך לפרש דבריו בפרק ט׳ דשם (הלכה י״ג), וכשתופרין היריעות וכו׳ וכדרך שתופרין בתפלין, ודבר זה הלכה למשה מסיני. ופשטא דלישנא משמע במה שכתב ודבר זה הלכה למשה מסיני, דקאי אספר תורה ולא אתפלין, אף על גב דלא אתא כי אם מהיקשא, מכל מקום כיון דעיקר אתא מהלכה למשה מסיני, והוא הדין הכא.

הערות וציונים

31. עיין שם בספר באר יעקב דף קל״א ע״ג ודף קל״ב ע״א מדפי הספר.

אוצר ההלכה

ומה שכתב מעלתו עוד, וז"ל: ומה שכתב מעלתו עוד ליישב זה שיטת רש"י, וכתב מעלתו, דמה שכתב רש"י [מנחות לב.] בד"ה הכא, בספר תורה, לאו דוקא בספר תורה, הוא דחוק מאד לדעתי, אבל מעלתו אין צריך לדוחק זה, אלא דקושיית המקשן הוא מספר תורה ותפלין וכו'. מה שכתב מר שהוא דוחק, גם אני כתבתי שהוא דוחק. ומה שכתב אמאי לא אמרתי בקיצור, זה ליתא, דאם כן עדיין קשיא מנא ליה לרש"י דמקשה נמי מתפלין, אימא אי מזוזה בפתוחות הוא הדין תפלין, דחד טעם הוא, דאינן סמוכות בתורה. [ו]אי משום כסברת הט"ז דאם כן לא פריך מידי, אימא משום תפלין אמר דאין מורידין, הא שמה בקונטרסי העליתי דדבריו דחויין, אם כן דברי רש"י אינן בנויין זולת כמו שכתבתי, משום דקשיא ליה כקושיית תוס' דשבת, ועל כרחך דאסיק כתירוצם, אם כן מוכח דמתפלין פריך. ואפשר ליישב נמי במה שכתב רש"י, הכא (ב)סתומות - בספר תורה, מילת בספר תורה הוא טעות, וצריך לומר כספר תורה, רצונו לומר דתפלין סתומות כספר תורה.

ובסוף קונטרסי במה שכתבתי ליישב שיטת רש"י, והיינו דמקשה ידע על ידי תפירה, זולת דסובר שזה דוחק שתופר שיטה אחת, ותמה עלי, וכתב שמה מעלתו, זה אינו, ולא המציא כי אם דמקשן סובר כיון דתני אין עושין מהן, משמע דעושה כולה מספר תורה. והכל הוא כתירוצו, וגם אני לזה כוונתי, ומילת שיטה אחת הוא טעות בלשון, ולא היה דעתי כי אם דזה סבירא ליה לדוחק שתופר (ממזוזה לספר תורה) [מספר תורה למזוזה].

ומה שנסתפק מעלתו בשיטת הרא"ש, אם הניח בסוף השיטה תשע אותיות, והוא סימן פתוחה, ואחר כך הניח שיטה שלימה והוא סימן סתומה להרא"ש, ומסתפק מר אי הוה סימן סתומה או פתוחה, וכן מסתפק מעלתו באם הניח שיטה שלימה שהוא סימן סתומה, ואחר כך היה כותב באמצע השיטה שהיא פתוחה להרא"ש, ומסתפק מעלתו במאי נדונו. (ולא ידענא, אמאי לא מסתפק ליה גם להרמב"ם בספק שני, דמאי שהניח שיטה שלימה הוא סימן פתוחה, ומאי שהתחיל באמצע השיטה הוא סתומה לדידיה). ודבריו תמוהין בעיני, דלע"ד אין כאן מקום להסתפק להרא"ש, שיהא זה מקרי סתומה, דהא מסיים הרא"ש וז"ל: ואם מסיים פרשה סתומה בסוף השיטה, יניח חלק שיטה ויתחיל בשיטה שלישית, והוה פרשה סתומה, כיון דאין פתוחה לא בסוף השיטה ולא בתחלת השיטה, ושיטה חלק הוה כמו באמצע השיטה. עכ"ל. ומדכתב כיון דאין פתוחה בסוף השיטה, משמע דאי הוה נמי כשיעור פתוחה בסוף השיטה, אף על גב שהניח חלק שיטה אחת, גם כן לא מקרי סתומה, ובזה מסולק ספיקו הראשון, ומדכתב ולא בתחלת השיטה, שמע מינה דאי הוה שיעור פתוחה בתחלה, אף על גב שהניח חלק לפני זה שיטה שלימה לא הוה סימן סתומה. וזה ברור ואמת בעיני לפרש דברי הרא"ש, ובזה יוסרו הספקות הנ"ל.

ומאי דפשט מר לדחות תמונתו הראשונה מהש"ס דמנחות, וסיים שמה והוא ראיה גדולה אצלי, ומה מאד קטנה היא בעיני, דאיך יתכן דברייתא איירי בענין שבסוף שמע הניח כשיעור תשע אותיות, והניח עוד שיטה שלימה, דלמה לעשות כך, דהא לשיטת הרא"ש סימן סתומה שלש אותיות, אם כן למה הניח תשע אותיות ועוד שיטה שלימה, ולא עשאה סתומה מן המובחר להניח שלש אותיות ואחר כך התחיל לכתוב בסוף השיטה מילת והיה מן פרשה שאחריה, ואם תאמר דאתא לאשמועינן דאם אירע כך, בלי ספק דהאי סופר הוא בור והדיוט, יותר באם היה משרטט ספר תורה ותפלין דאינם צריכין שרטוט, ומהאי טעמא לא מוקי בהכי בהא דפריך הא מורידין עושין, הא מזוזה בעי שרטוט, וכמו שכתבו תוס' שמה [מנחות לב: ד"ה הא], אם כן קל וחומר בן בנו של קל וחומר, דאם הניח כל כך ריוח שיטה שלימה וחצי, דבר שאינו צריך, דמקרי הדיוט ובור ומסתמא לא איירי הברייתא מזה.

אמנם אם היה ספיקו של מעלתו לשיטת הדרישה במה שהבין (ריש סימן ער"ה), דלהרא"ש בין בפתוחה בין בסתומה מניח כשיעור שלש אותיות, והיה ספיקו דמר אם הניח בסוף השיטה כשיעור שלש אותיות, ואחר כך הניח שיטה שלימה מה דינו, ואז שפיר היה פושט מעלתו מהש"ס דמנחות, דאיכא למימר אימא שאירע שסופר היה מסיים פרשת שמע והניח כדי שלש אותיות, ומעתה אי אפשר להתחיל פרשה שאחריו ולעשות סתומה באמצע, והניח שיטה שלימה לסימן סתומה, אלא על כרחך דזה פתוחה, ובאם כן, היו דבריו נכונים. אבל במה שכתב ספיקו בהניח תשע אותיות, אין דבריו נראין לי כלל בזה, כמו שכתבתי.

ובאמת מן התימה לפי מה שהבין הדרישה בשיטת הרא"ש, דשיעור פתוחה כשלש אותיות, אם כן אם אירע שסיים פרשה סתומה והניח שלש אותיות, מה יעשה כדי לעשות סתומה, כיון דהוצרך להניח באמצע כדי שלש אותיות אף בסתומה, לא יוכל לכתוב התחלת הפרשה בסוף השיטה, ואם יניח עוד שיטה אחת לא הוה סתומה, כיון שהניח שיעור פתוחה בסוף השיטה שלפניה, כמו שכתב לעיל הרא"ש. ודוחק גדול לומר דימחוק מה שכתב וירחיב הכתיבה עד שיסיים בסוף השיטה פחות משלש אותיות. ועוד, דלכל הפחות הוה ליה להרא"ש להזכיר גם האי דינא, כמו שכתב אם סיים פרשה סתומה בסוף השיטה וכו'. ובזה מיושב מה שתמה הדרישה, מאין יצא להטור זה, דבעינן להרא"ש פרשה פתוחה תשע אותיות. ולע"ד על פי הנ"ל ניחא, דקשיא ליה להטור, דהוה ליה להרא"ש לפרש כיצד יעשה אם סיים פרשה סתומה והניח כדי שלש אותיות, אלא על כרחך דמסקנת הרא"ש כסדר הקדמונים דלפתוחה בעינן תשע אותיות. ולא הוצרך לבאר זה, דממילא משמע מדבריו דיניח שיטה שלימה, כיון דלא הניח בסוף השיטה כשיעור פתוחה מקרי זה סתומה. וזה ברור ונכון מאד בעיני בעזרת ה'.

גם בספיקו השני, דאם הניח שיטה שלימה ואחר כך הניח תשע אותיות והתחיל לכתוב, גם כן פשט מר מהש"ס דמנחות, אימא דאיירי שהניח שיטה אחת קודם פרשת והיה אם שמוע, והתחיל פרשת והיה לאחר תשע אותיות. לא נהירא אף אם הוא

אוצר ההלכה

התחיל לכתוב אחר שלש אותיות כשיטת הדרישה, דמקרי בור והדיוט דעושה דבר שאינו צריך, והוה ליה להתחיל לכתוב בתחלת השיטה. אמנם בלאו הכי מוכח מדברי הרא״ש כנזכר לעיל דזה לא מקרי סתומה. ויש להסתפק, דודאי כיון דיש [ל]פרשה סימן פתוחה או בתחלת השיטה או בסוף שיטה, אינה סתומה היא, מכל מקום איכא למימר דגם כן אינה פתוחה היא, אף דיש לה סימן פתוחה, מכל מקום כיון דיש לה גם כן כסימן סתומה, שהניח שיטה שלימה פנוי, לא מקרי פתוחה. וצריך עיון. ובזה אין מקום להוכחת מעלתו, במאי שהביא ראיה מכל האחרונים דלא כתבו לעשות תפלין פרשת והיה אם שמוע הכי, אלא על כרחך דלאו סתומה היא, מכל מקום אימא דפתוחה נמי לא הויא.

איברא דיש לפשוט מתשובת מהרש״ל אשר כתבתי למעלתו בקצרה כנ״ל, שהמציא בתפלין שבסוף פרשת קדש יסיים באמצע השיטה כדי לכתוב תשע אותיות וכדי לכתוב (ב)ראש פרשה השניה, ובהתחלת פרשת כי יביאך יניח כדי שלש אותיות, וזה מקרי פתוחה אף להרמב״ם, דליכא לדונו בסתומה, דאם כן הוה ליה לעשותה סתומה מעליותא, ולהניח בסוף קדש תשע אותיות ויכתוב שמה התחלת הפרשה שאחריה, אלא על כרחך דלאו סתומה היא, אף שיש בו קצת סימן סתומה, מכל מקום מקרי פתוחה, והוא הדין בנדון דידן להרא״ש, דאם הניח תשע אותיות בין בסוף השיטה או בתחלת השיטה מקרי פתוחה, אף שהניח גם כן שיטה שלימה כספיקא דמר, מכל מקום כיון דהלרא״ש בסתומה לא בעינן יותר משלש אותיות, על כרחך לאו סתומה היא, דאם כן הוה ליה לעשות סתומה מעליותא ולהניח כדי שלש אותיות, ולהתחיל הפרשה שלאחריו, אלא על כרחך דלאו סתומה היא, ועל כרחך מהאי טעמא מקרי פתוחה, וכעין שכתב מהרש״ל בשיטת הרמב״ם, והוא הדין בנידון דידן להרא״ש. כנלע״ד. ודוק. דברי אוהבו לנצח הקטן **יאקב ברלין**.
(באר יעקב)

מלואים לסעיף ל״ו

מספר ״עצי היער״

תחילת החידוש נדפס לעיל סעיף ל״ו אות ט״ל, ומובא כאן בשלימות עם מה שנדפס כבר שם

ז) סעיף ל״ו יעשה כל פרשיותיה פתוחות חוץ מפרשה וכו׳ שהיא והיה אם שמוע שיעשנה סתומה, ואם שינה פסול. כן פסק הרמב״ם [תפלין פ״ב ה״ב]. והט״ז [סקכ״ה] הוכיח דין זה מדאמרינן בפרק הקומץ (מנחות דף ל״ב ע״א) לימא מסייע ליה, ספר תורה שבלה ותפלין שבלו אין עושין מהן מזוזה לפי שאין מורידין וכו׳, הא מורידין עושין, ואמאי הכא סתומות והכא פתוחות. ועל כרחך דמתפלין נמי דייק, דאם לא כן לימא משום תפלין איצטריך לטעם דאין מורידין. ע״ש. ותמהו עליו האחרונים, הביאם הרב שלמי תודה בחדושיו לשלחן ערוך[32], דאם כן מאי פריך התם בתר הכי הא מורידין עושין, והא בעיא שרטוט, נימא דאיצטריך לטעם זה משום ספר תורה וכו׳. ע״כ. ונלע״ד להליץ בעד הט״ז, בהקדים מה שיש להקשות עוד [עיין להרב באר היטב סקנ״ב] דמאי ראייתו, הא י״ל דסבירא ליה לתלמודא דאם כן למה לי למיתני כלל ספר תורה, דזה דבר פשוט הוא [כיון דבספר תורה סתומות], אלא על כרחך לומר דטעמא דאין מורידין קאי גם אספר תורה, ואם כן מקשה הש״ס שפיר ומאי ראיה דקא מייתי. ונראה לי דהנה מבואר משם, דאי לאו טעמא דאין מורידין, אם להשלים [כגון שהמזוזה חסרה שיטה אחת] עושין מספר תורה מזוזה, אם כן משום הכי אשמועינן ספר תורה דאיירי בין להשלים בין שעושה מחדש הכל מספר תורה, ואי לאו טעמא דאין מורידין לא הוה אסרינן מספר תורה להשלים, משום הכי תני ספר תורה [רצונו לומר, דהמקשה משמע ליה מסתמות הברייתא דמיירי בכל ענין, בין להשלים בין שעושה כל המזוזה מחדש מספר תורה ותפלין, ולתרוייהו איצטריך טעמא דאין מורידין וכו׳ (דאי נקט טעם זה משום להשלים דוקא, הוה ליה למימר אין משלימין וכו׳. אבל אין עושין משמע שכל המזוזה נעשית מהם, וכן כתב בחדושי מנחות המיוחסים להרשב״א. ע״ש). והשתא פריך שפיר, דהיכא שעושה מחדש מספר תורה ותפלין למה לי האי טעמא, בלאו הכי הכא סתומות והכא פתוחות, והיינו אי אמרינן כדעת הרמב״ם דסתומות בתפלין לעיכובא, אבל אי נימא דכשר בפתוחות, לא מוכח מידי, דאיכא למימר כגון שנכתבו התפלין פתוחות, ונקט טעמא דאין מורידין לספר תורה להשלים, ולתפלין בין להשלים ובין שעושה מחדש.

ולכאורה יש לדחות, דלעולם תפלין בפתוחות כשר, ומכל מקום כיון שדרך לעשותן סתומות דכולי עלמא מודו ודאי דמצותן בכך, פריך שפיר דהכא סתומות וכו׳. וכיוצא בזה פירש״י לקמן דפריך והא בעיא שרטוט, וזה לשונו: ובתפלין לא אשכחן דבעי שרטוט. ע״כ. והא ודאי דאם שרטט בתפלין לא נפסל, ואפילו הכי מקשה הש״ס משום דלא היו רגילין, כמו שכתבו התוס׳ שם [ד״ה הא], ודכוותה הכא נמי. ושוב ראיתי להרב שלמי תודה לקמן בשם ספר התרומה [בסימן קצ״ן] דהוא הדין דהוה מצי לשנויי במשרטטי, אלא כיון דאשכח תנאי במזוזה מייתי להו. ע״ש. וזה לא שייך הכא, דדחיק לשנויי דילמא להשלים ודלא כפשטא דברייתא, והוה מצי למימר בפשיטות בתפלין פתוחות. **נאמי״ן ס״ט**].

הערות וציונים

32. נדפס לעיל סעיף ל״ו אות כ״ז.

אוצר ההלכה

ולפי זה ניחא מה שהקשו האחרונים על הט״ז, דיש לומר דהתם פריך הש״ס שפיר, דאם כן למה לי למיתני כלל תפלין, דזה דבר פשוט הוא דתפלין אין צריכים שרטוט ומזוזה צריכה שרטוט, ואם כן ודאי אין עושין מתפלין מזוזה. ובזה יש לדחות נמי מה שהביא ראיה שם הרב שלמי תודה להרמב״ם [בהלכות תפלין פ״א ה״ט] [דספר תורה שכתבו על הדוכסוסטוס פסול] מהאי דפריך שם והתניא הלכה למשה מסיני תפלין על הקלף וכו׳, ומאי פריך הא י״ל דטעמא דאין מורידין איצטריך משום ספר תורה וכו׳. ע״ש. ולפי האמור אינה ראיה, [דאם כן תפלין למאי קתני לה][33].

[ובעיקר קושיית האחרונים על הט״ז הנ״ל, כבר דרכו קסתם מפרשי הט״ז ליישב דבריו. וראשון בקדש הפרי מגדים (במשבצות זהב סקכ״ה) כתב, דמעיקרא יש להבין איך הונח להמקשן, שהרי שמע והיה אם שמוע בספר תורה רחוקים זה מזה. וציין להתוס׳ בשבת (דף ע״ט ע״ב ד״ה הא), ובמנחות (דף ל״ב ע״א ד״ה דילמא וכו׳), וצריך לומר דהיה סבור ד׳והיה אם שמוע׳ בתחלת עמוד ויכתוב ׳שמע׳ למעלה, ומוכרח דכתב הפרשיות שלא כסדרן כשר, והתרצן משני רק להשלים, היינו דלא קאי כי אם ׳שמע׳ בסוף העמוד ומשלימה, או כמו שכתבו התוס׳ [מנחות] בשם רש״י [ד״ה ודילמא] דתופרן יחד, וכשר. והנה להרמב״ם תרוייהו ליתנהו, שהרי (בפ״ה ה״א) כתב, תפרם או הקדים פרשה לפרשה פסולה, אלא על כרחך בלאו הכי סבור המקשה דבספר תורה יש טעם דאין עושין, רק נקיט טעם שוה לשניהם, ואם כן מוכרח הוא דעיקר הקושיא מתפלין. ע״ש. ולכאורה קשיא לי טובא, דאיך הונח לו לומר דסבירא ליה להמקשה ד׳והיה אם שמוע׳ בתחלת העמוד ויכתוב ׳שמע׳ למעלה, דאם כן מאי פריך. והתוס׳ עצמם במנחות פירשו זה למאי דמוקי לה להשלים. ועוד דבלאו הכי היה יכול ליישב בקצרה באופן זה, דהתוס׳ בשבת הקשו דאיך אפשר לעשות מספר תורה מזוזה שהרי הפרשיות ׳שמע׳ ו׳והיה אם שמוע׳ רחוקים זה מזה, ותירצו כגון דפרשת ׳שמע׳ בסוף עמוד וכו׳, או פרשה ׳והיה אם שמוע׳ בראש העמוד וכו׳. ע״ש. ושני תירוצים אלו ביארו התוס׳ במנחות בכוונת המתרץ, ואם כן המקשה דלא משמע ליה כן, מה יענה בקושיית התוס׳, ועל כרחך דאספר תורה בלאו הכי יש טעם דאין עושין, ועיקר טעמא איצטריך לתפלין. והוכחת הט״ז קיימת שפיר, ולמה הוצרך לכל האריכות.

ונראה לי ליישב דבריו לנכון בס״ד, בהקדים שיטות הראשונים בצורת סתומה ופתוחה, דלהרמב״ם [הלכות ספר תורה פ״ח ה״א-ב׳] לעולם פתוחה בראש השיטה וצריך חלק בסוף השיטה שלפניה כדי תשע אותיות. ואם יש פחות מתשע אותיות יניח כל שיטה השניה חלק, ויכתוב בתחלת שיטה שלישית. והסתומה תמיד באמצע שיטה, ואפילו בסוף שיטה הקודמת יש תשע אותיות, יניח קצת ריוח בשיטה זו כדי להתחיל באמצע. ולהרא״ש [הלכות ספר תורה סימן י״ג], פרשה פתוחה היינו כשמניח תשע אותיות בראש שיטה זו או בסוף שיטה שלפניה, דהיינו פתוחה מן הצדדין, ופרשה סתומה היינו שהחלק באמצע שיטה וכתב בסוף השיטה, או אם גמר בסוף שיטה הקודמת יניח שיטה שניה כולה חלק ויכתוב בתחלת שיטה שלישית, כמבואר כל זה בטור ובית יוסף יו״ד (סימן רע״ה). ע״ש. והשתא רווחא שמעתא וניחזי אנן, דהנה בפרשת ואתחנן בספר תורה גם הפרשה שלאחר שמע סתומה, ומכל מקום אם היתה ׳שמע׳ בסוף הדף וכותב אחריה ׳והיה אם שמוע׳, שפיר משכחת דיכול לעשותה פתוחה לכולי עלמא, וכגון שגמר ״ובשעריך״ [דברים ו׳, ט׳] בסוף שיטה, דלהרמב״ם מניח שיטה שאחריה פנויה, ולהרא״ש מניח תשע אותיות, (ועוד יש אופנים אחרים דיכול לעשות מסתומה פתוחה. ואפילו היה כתוב באותה שיטה ׳והיה כי יביאך׳ וגו׳ בפרשת ואתחנן שם [פסוק י״] כמו שנוהגים לדידן לצאת כל הדעות, מכל מקום יכול למחוק ולכתוב ׳והיה אם שמוע׳ בשיטה שתחתיה), והיינו תירוצא דגמרא דקאמר להשלים לדברי הרב פרי מגדים וכאמור. אבל להיפך אם ׳והיה אם שמוע׳ בראש הדף, וכותב ׳שמע׳ בגליון שלמעלה, לא מצי לעשותה פתוחה לשיטת הרמב״ם, דפרשת ׳והיה אם שמוע׳ לעולם מתחלת באמצע שיטה, ואילו פתוחה מתחלת בראש השיטה, ולמחוק ולכתוב כל השיטה מחדש, ודאי אסור, משום שלא כסדרן בתיבות, ואם כן אפילו אי סלקא דעתיה דהמקשן דמיירי בהכי, מכל מקום פריך שפיר דהכא סתומות והכא פתוחות וקאי אספר תורה. ועל זה הוצרך הרב פרי מגדים לדחות, דלשיטת הרמב״ם פסול שלא כסדרן גם בפרשיות, ואם כן לא יתכן שיכתוב פרשת שמע בגליון שלמעלה, ועל כרחך לא קאי טעמא דאין מורידין אלא אתפלין. אבל התוס׳ נקטי כשיטת הרא״ש (וכן משמע קצת מדבריהם במנחות שם בד״ה והאידנא. ע״ש. ועיין במילואים לקמן), דמשכחת לה פרשה סתומה בראש שיטה כנזכר, ובנקל יוכל לעשותה פתוחה כשיכתוב ׳שמע׳ מלפניה, ויניח תשע אותיות חלק בסוף שיטה אחר ״ובשעריך״, ואם כן על כרחך המקשן לא פריך כלל מספר תורה, דבין שיכתוב ׳שמע׳ בראש העמוד, או ׳והיה אם שמוע׳ בסוף העמוד, יכול לעשות בפשיטות מסתומה פתוחה, אלא סלקא דעתיה דבתפלין עושהו כמות שהוא מזוזה, ופריך מתפלין דוקא.

ויוצא לנו מתוך האמור דגם לשיטת התוס׳ על כרחך לפסול התפלין בפתוחות, דעלייהו קאי הש״ס בהדיא וקאמר הכא סתומות וכו׳. אבל לרש״י שפירש הקושיא מספר תורה, צריך לומר כשיטת הרמב״ם דפרשה סתומה באמצע שיטה, וכיון שכן אם כותב ׳שמע׳ בגליון שלמעלה אינו יכול לעשות מסתומה פתוחה וכאמור. וסבירא ליה נמי להכשיר שלא כסדרן בפרשיות, ועיין להט״ז ביו״ד סימן רפ״ח [סק״א] ור״ן. (ושוב ראיתי להרב גינת ורדים או״ח (כלל ב׳ סימן ד׳) שדקדק מדברי רש״י [ד״ה ודילמא] דמקיל טובא, דאין קפידא כלל במזוזה אפילו בפרשה

הערות וציונים

33. עד כאן דברי הרב המחבר (עם הגהות), ומכאן ואילך דברי הרב המגיה ארגמ״ן (הרב רפאל גבריאל מיכאל כהן נר״ו), בתוספת הערות מאת מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א כפי שנדפסו בספר, ועוד הערות שמצאנו בגליון ספרו, והדפסנו אותם בנפרד בהערות שוליים.

אוצר ההלכה

עצמה, דמוקי לה בחסרון שיטה, ובכל גוונא שיהיה חסרון זה בין בראש הפרשה בין באמצע וכו׳, כשיקח שיטה חסרה מספר תורה שבלה ויתפרנה במקום החסרון הוה ליה שלא כסדרן, שכבר קדמה כתיבת שיטה זו שהיתה בספר תורה שבלה לכתיבת מזוזה זו, ונדחק ליישב הירושלמי [מגילה פ״א ה״ט] לרש״י. ע״ש. ולע״ד לית לן לאפושי פלוגתא בין רש״י להרמב״ם, שזה פוסל שלא כסדרן בכל ענין במזוזה, וזה מכשיר אף בפרשה עצמה, ויש לומר דמשכחת לה כסדרן כגון שנקרעה שיטה אחת מן המזוזה בתחלתה, ויקח מספר תורה שנכתב קודם ויתפור במקום החסרון. ואף שזו המצאה רחוקה, מכל מקום נקט התנא טעם דאין מורידין וכו׳ לאסור אף בכהאי גוונא. ועיין להרב משחא דרבותא חלק ב׳ בסופו (דף ר׳ ע״ד)[34]. ע״ש. ולפי מה שכתבתי ניחא). ודוק.

ושוב ראיתי דמה שכתבתי לדעת רש״י והתוס׳ אינו מוכרח, דמשכחת לה לדעת המקשה בתפירה, דהיינו שלוקח יריעה בספר תורה שכתוב בה פרשת ׳שמע׳ ויריעה של פרשת והיה אם שמוע ותופרם ביחד, ואתי שפיר לכל השיטות, ובפרט למה שנוהגים בספר תורה דידן דבסוף שיטה של פרשת ׳שמע׳ כתיב תיבת ״והיה״ מפרשה שלאחריה (״והיה כי יביאך״) ובפרשת ׳והיה אם שמוע׳ כותבים תיבת ״והיה״ בשיטה בפני עצמה ואחר כך ״אם שמוע תשמעו״ בשיטה שאחריה, ויכול לחתוך יריעה של פרשת ׳שמע׳ עם תיבת ״והיה״ שבסופה, ויתפור לה היריעה השניה מתיבת ״אם שמוע״ ואילך. דמה שמתחילים הסופרים ׳והיה אם שמוע׳ בראש שיטה, נראה דאינו לעיכובא, דליתא מזה בש״ס רק בפוסקים שנהגו לעשותה עשרים ושתים שיטין, ומבואר בדרכי משה סימן רפ״ח [אות ב׳] בשם המרדכי [הלכות קטנות סוף סימן תתקנ״ט], דאם שינה לא פסל. ע״ש. וכן מבואר מדברי התוס׳ במנחות שם (סוף ד״ה והאידנא) וכו׳, ובחדושים המיוחסים להרשב״א שם, דיכול להתחיל ׳והיה אם שמוע׳ במזוזה באמצע שיטה. ע״ש היטב. אבל אינו יכול לשנות לפי זה מסתומה לפתוחה כלל, ופריך המקשה שפיר בין להתוס׳ ובין לרש״י מספר תורה. והרב פרי מגדים שלל זה לדעת הרמב״ם דפוסל בתפרן, ע״ש, אבל רש״י והתוס׳ מכשירים להדיא בתפירה, שהרי פירשו בדברי המתרץ שחסרה המזוזה שיטה אחת ומשלימה מספר תורה ותופרה. ע״ש. ושוב מצאתי להגאון בית אפרים או״ח ריש סימן א׳ [בד״ה תחלה] שכתב כדברינו, דלדעת המקשה משכחת לה בתפירה. ע״ש.

ובעיקר דברי הרב פרי מגדים, לכאורה נראה לי עוד להוכיח דהמקשה לא פריך אלא מתפלין דוקא, שהרי יש להקשות אתנא דברייתא אמאי לא אשמועינן רבותא דאין עושין תפלין מספר תורה משום דאין מורידין, דהא קדושת ספר תורה נמי משמע דחמירא מקדושת תפלין, לפי מה שכתב רש״י שם במנחות [בד״ה תפלין], דתפלין קדושתן חמורה ממזוזה שיש בהן ארבע פרשיות. ע״ש. וכל שכן ספר תורה לגבי תפלין (וכן העירני ידידי היקר חריף ובקי כמה״ר רחמים מאזוז יצ״ו מההיא דשבועות (דף ל״ח ע״ב) ופסקה בשלחן ערוך (חו״מ סימן פ״ז סט״ו), ועיין להש״ך שם (סקמ״ב). ודוק[35]). אלא על כרחך לומר דמספר תורה בלאו הכי אין עושין, משום דפרשיות ׳שמע׳ ו׳והיה אם שמוע׳ רחוקות זו מזו, ובריייתא דקתני אין עושין מספר תורה ותפלין מזוזה וכו׳, אגב תפלין נקט ספר תורה, דחד טעמא שייך בתרוייהו, ואם כן קאמר טעם הכולל.

מיהו אכתי קשה, דבתר דמשני הש״ס להשלים, ופירשו התוס׳ דפרשת שמע בסוף העמוד וכו׳, הרי משכחת לה דעושין מספר תורה מזוזה, והדרא קושיא לדוכתא אמאי לא אשמועינן מספר תורה תפלין. ועוד בלי זה לא יתכן, דלעשות מספר תורה תפלין אין חשש מצד ריחוק הפרשיות דיכול לחתכם ולדבקם בדבק, כמו שכתב [מור״ם] בסימן ל״ב סעיף מ״ז, או בתפירה כמו שכתב רש״י במנחות (דף ל״ד ע״ב) בד״ה וצריך לדבק. ע״ש. (ומה שדן הרב בית אפרים (ריש סימן א׳) בדין הפרשיות, אם תפר שני קלפים אי אריך למעבד הכי לכתוב עליהם תפלין של יד או מזוזה וכו׳, עש״ב, לכאורה תפלין של יד כדי נסבה, דודאי מהני תפירה או דבק כמבואר. ואפשר כוונתו שכותב חצי פרשה על קלף זה וחצי בקלף הנתפר עמו, אי נמי שתפר הקלפים לרוחב הדף, ונמצא חצי שיטה בקלף זה וחצי שיטה בקלף שכנגדו, ועיין לו ז״ל בד״ה והנה הרב בית שמואל וכו׳ שרמז לסוגיא דמנחות (דף ל״ד ע״ב) ע״ש מה שכתב בזה. אלא שצריך יישוב דלמה לא נסתפק בכהאי גוונא גם בתפלין של ראש. ודוק). ושוב ראיתי להגאון הרב שאגת אריה (בסימן מ״ח) שהתעורר גם כן בקושיא זו דאמאי לא נקט דאין עושין מספר תורה תפלין, והכריח גם כן מדברי רש״י דקדושת ספר תורה חמירא, דיש בו פרשיות הרבה מאד. ע״ש מה שתירץ.

והרב נודע ביהודה תניינא (יו״ד סימן קע״ד) נסתפק גם הוא בזה, והביא דברי הרב כסף משנה בפרק א׳ מהלכות תפלין [הלכה י״א] בשם חכמי לוניל, ובבית יוסף או״ח סימן ל״ב [סעיף ח׳ ד״ה ואם עבד לשם מזוזה], והרשב״א בתשובה (סימן תרי״א) דכלהו סברי מרנן דקדושת ספר תורה חמירא מתפלין. ואיהו ז״ל רצה להוכיח מדקדוק הברייתא הנזכרת לעיל דתפלין וספר תורה כי הדדי נינהו. ובסוף דבריו כתב שכן נראה דעת התוס׳ בסנהדרין (דף מ״ח ע״ב [בד״ה אף על פי]), דאין לחלק בין עור של תפלין לגווילין של ספר תורה וכו׳. ע״ש שהאריך. והנה אף דודאי כוונת התוס׳ מצד דעור הבתים תשמיש קדושה הוא, וגויל של ספר תורה קדושה עצמה, וכן משמע להדיא מדבריהם במנחות (דף מ״ב ע״ב [ד״ה עד שיעבדן]) ע״ש, ועל זה דחו דהא שי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני. מכל מקום דברי הרב נודע ביהודה נכוחים

הערות וציונים

34. נדפס כאן במלואים לקמן אות ח׳ ד״ה ועל כרחין.

35. וכן הביא ראיה זו בספר באר יעקב - ברלין, נדפס כאן במלואים לעיל אות ו׳ ד״ה אמנם איכא, ועיין שם מה שכתב לדחות ראיה זו.

אוצר ההלכה

הם, דאם איתא דיש לחלק בקדושת הכתיבה עצמה בין תפלין לספר תורה, אם כן נימא דמהאי טעמא תפלין לא בעי עיבוד לשמה כיון דקדושתן קלה מספר תורה. זכר לדבר מזוזה להרמב"ם [הלכות תפלין פ"א הי"א] לא בעיא עיבוד לשמה, וכן מגילה לסתם מרן בש"ע [יו"ד סימן רפ"ח ס"ה]. ופשוט. אך הרב לשכת הסופר (בחקירה א' אות י"ט) דחה ראייתו מדברי התוס'. ע"ש.

ומכל מקום תא חזי כמה נפיש חיליה לאורייתא, דבהלכות מזוזה לרבנו ישעיה הראשון שנדפסו בספר סם חיי, אההיא סוגיא דמנחות כתב וז"ל: פירש המורה (כך קורא לרש"י) תפלין קדושתן חמורה ממזוזה שיש בהן (ארבע. כצ"ל) פרשיות, ואינו נראה לי דאם כן ספר תורה קדושתו חמורה מתפלין שיש בו כל התורה כולה, (וכמו שכתב הרב שאגת אריה הנזכר לעיל), ואמאי לא תנא ספר תורה שבלה אין עושין ממנו תפלין (כקושיית הרב נודע ביהודה). והנכון בעיני דחומר קדושת תפלין הוא שעשויין להניחן בראש שהוא מקום נכבד, והמזוזה מניחים אותה בסף הבית וכו', וכן ספר תורה וכו'. אבל מספר תורה שבלה מותר לעשות מן הבלאות תפלין, דאדרבה מעלה בקדושתו, דעד עכשיו היה מונח בתיבה ועכשיו יעמוד על ראשו. עכ"ד. אבל לדינא ודאי דנקטינן כשיטת רוב הפוסקים, חכמי לוניל והרשב"א ומרן בבית יוסף, וכן דעת מור"ם בדרכי משה ביו"ד סימן רע"א [אות א'], והרב שאגת אריה, וכנראה גם כן מלשון רש"י, וכן כתב בפשיטות הרב עבודת הגרשוני (סימן ס"ה) דאם עיבד הקלף לשם תפלין, אסור לכתוב עליו ספר תורה, כי קדושת ספר תורה חמורה משל תפלין. ע"ש. ושוב הראני מורי נאמ"ן יצ"ו להרמב"ם בתשובה שהובאה בכסף משנה (פ"ג מהלכות תפלין ה"ה) לענין קלף ודוכסוסטוס שכתב בהדיא וז"ל: כי הדבר ידוע שספר תורה מקודש יותר מן התפלין וכו'. ע"ש. ונראה דאילו ראה הרב נודע ביהודה תשובה זו, לא היה מצדד בדעת הרמב"ם דשקולים הם. ע"ש. עכ"ד. ועיין עוד להרב ערך השלחן (או"ח סימן ל"ב סק"ג)[36]. [וזה לשון הר"ן [גיטין כג: ד"ה ספר תורה] הובא בבית יוסף (יו"ד סוף סימן רפ"א): כל הני הואיל וליתנהו בקשירה ליתנהו נמי בכתיבת תפלין ומזוזות וכו' וכל שכן בספר תורה דהא קדיש טפי מנייהו. ע"כ. ועיין בלשכת הסופר (סימן ט' אות א') בשם הרדב"ז בתשובותיו (ח"א סימן ש"י). ע"ש. נאמ"ן ס"ט].

ודע דהטור [ביו"ד] בריש סימן רפ"ח כתב וז"ל: ואם כתבה בשני עורות פסולה ואפילו אם ידבקם. ורש"י [מנחות לג. ד"ה ראויה] פסל אפילו כתב בעור אחד בשני דפין, ולא נהירא. ע"ש. ובבית יוסף על מה שכתב ואפילו אם ידבקם, כתב שכן דעת הרמב"ם [הלכות מזוזה פ"ה ה"א], ודלא כהתוס' בהקומץ [מנחות לב. ד"ה דילמא] גבי ספר תורה ותפלין שבלו וכו', שכתבו דהא דאמרינן בירושלמי פ"ק דמגילה [הלכה ט'] דתפלין ומזוזות אינן נכתבין אלא על עור אחד, ההיא בשלא תפר העורות זה בזה. ע"ש. ולכאורה מלשון הטור שכתב ואפילו אם ידבקם, וסיים ורש"י פסל אפילו וכו', משמע דכל שכן דפוסל בשני עורות שדיבקם, וזה אינו, דבאותו מקום עצמו שציין מרן להתוס' דמכשירים, רש"י קאי להדיא, ומפרש תירוצא דגמרא דהמזוזה חסרה שיטה אחת ומשלימה בתפלין, ועל כרחך בתפירה, והתוס' גופייהו מביאים כן בשמו (ואף שבפירוש רש"י שלפנינו הלשון מקוטע, מכל מקום מובן מתוכו. ובשיטה מקובצת מגיהו כלשון שהביאו התוס'. ע"ש). ועל כרחך דהטור קאי על הדין שלפני פניו, שכתב שבשני עורות פסולה, ואהא קאמר דרש"י פוסל אפילו בעור אחד ובשני דפין, אבל קושטא הוא דהרמב"ם מכשיר בשני דפין בעור אחד ופוסל בשני עורות שדיבקם, ורש"י להיפך. ובזה יצא כנוגה לשון רש"י במגילה (דף ח' ע"ב בד"ה לתופרן), ולחנם נתקשו בו האחרונים, הרב חוות יאיר סימן קצ"ב [אות י"ג], והגאון רבי עקיבא איגר (סימן רי"ג), ע"ש, דרש"י לשטתיה במנחות דמכשיר תפירה במזוזה, וכמובן. ואמנם על הרב חוות יאיר יש להליץ דלא נעלם ממנו לשון רש"י והתוס' דמנחות, אלא דלשון רש"י במגילה קשיתיה, שכתב והלכה למשה מסיני בתפלין ומזוזות שיהיו תפורין בגידין וכו', ומשמע דמצותן בכך לתפור המזוזה בגידין, דאם כן הוה ליה למימר שאין תפירתן אלא בגידין, דהיינו שאם הוצרך לתופרן לא יתפור אלא בגידין. ולהכי קשיא ליה שפיר. אבל על רבי עקיבא איגר לא שייך לומר כן, שהרי אחר כך מיישב לשון רש"י כגון שתפרן קודם הכתיבה, וסבירא ליה דכשר במזוזה. ע"ש. ולא היה צריך לזה, דרש"י לשיטתיה מכשיר בכל גוונא. וכן יש להפליא על הרב בית אפרים סימן א' הנזכר לעיל (בסוד"ה איברא וכו'), שנדחק בלשון רש"י דמגילה והצריך עיון, עם שהוא גופיה בתחלת התשובה הביא דברי התוס' דמנחות בשם רש"י דמהני תפירה. ע"ש. ושוב ראיתי להרש"ש ולהרב שדה יצחק במגילה שם. ואכמ"ל. ועוד יש ליישב לשון הטור הנזכר לעיל, דמה שכתב ורש"י פסל אפילו וכו', נמשך לסוף הלשון "בשני דפין", והכי פירושו לא מבעיא בשני עורות שדיבקם לרוחב זה אצל זה דפסול לרש"י, אלא אפילו בעור אחד ממש כל שכתבה בשני דפין פוסל. וכאילו אמר ורש"י פוסל בשני דפין אפילו כתב בעור אחד. ולעולם דאם דיבקם לאורך זה מלמטה לזה דהוי כחד דפא כשר.

ועיין להרב משחא דרבותא (ח"ב דף ר' ע"ג) שרצה לומר, דאף לרש"י לא כתבו [תוס'] דמהני תפירה אלא לדעת המדחה, אבל לקושטא דקיימא לן כהמסייע, יש לומר דלא מהני תפירה, וביאר בזה לשון הטור כפשוטו. ע"ש. ולע"ד לאחר המחילה רבה דברי רש"י דמגילה הויין תיובתיה. ועוד מלשון רש"י בשבת (דף ע"ט ע"ב) שכתב וזה לשונו: ספר תורה שבלה, אין מחתכין ממנה יריעה שפרשיות שמע והיה אם שמוע בתוכה לקובען במזוזה. ע"כ. מבואר דהיינו בתפירה, שהרי הפרשיות רחוקות. ופירוש התוס' [ד"ה דילמא] כגון ששמע בסוף העמוד ומשלימה וכו', לא

הערות וציונים

36. נדפס לעיל סעיף ח' אות נ"ה.

אוצר ההלכה

יכון בלשון רש״י שכתב שפרשת שמע והיה אם שמוע בתוכה. ויש ליישב בדוחק. ובעיקר דברי הרמב״ם שפוסל אף על פי שתפרם, לא נמצא מקור בש״ס, ואין דרך הרמב״ם לחדש דינים מסברא אלא אם כן אומר יראה לי כנודע. אמנם ראה זה מצאתי בחדושי הר״ן (הנדפסים בשם הריטב״א) בשבת שם, שכתב וזה לשונו: וכי תימא יגוז ויחבר, הא אמרינן התם בפרק הקומץ רבה [מנחות לג.] שאם כתבה בשני דפין אף על פי שחיברם פסולה. ע״ש. נראה שכן היא גירסתו בגמ׳. ודוק.

עוד ראיתי להרב בית אפרים או״ח סימן ב׳ [בד״ה ומתחלה], שחתר ליישב דברי הט״ז שלפנינו מקושיית האחרונים. ע״ש. ולכאורה אינו מובן כלל [כמו שיראה הרואה]. ונראה כוונתו, דבין להמקשה ובין להמתרץ ודאי מזוזה כשרה בין בפתוחות בין בסתומות, אלא דמעיקרא סלקא דעתין דפשטא דברייתא דקתני בפתוחות היינו דמצותה בכך, ואי עבדינהו סתומות שפיר דמי. ורב נחמן בר יצחק חידש שהוא להיפך, דמצותה בסתומות ובדיעבד אף בפתוחות. ואהא קאמר לימא מסייע ליה וכו׳, ואם איתא התם סתומות והכא פתוחות. ומקשה הט״ז, נימא דאיצטריך לטעם דאין מורידין משום תפלין, וכגון שנכתבו התפלין פתוחות. ואין לומר דאם כן ספר תורה למה לי, דאיצטריך שפיר ספר תורה משום דמזוזה בדיעבד כשרה נמי בסתומות, ואפילו הכי קא משמע לן דלכתחלה לא יעשה מספר תורה מזוזה, או מצד דלכתחלה במזוזה פתוחות, או מצד דאין מורידין, וניחא ליה למינקט טעמא דאין מורידין שכולל גם תפלין. ומזה מוכיח הט״ז כשיטת הרמב״ם דתפלין בפתוחות פסול, ואם כן פריך שפיר דאמאי איצטריך לטעם דאין מורידין, בלאו הכי איכא טעמא אחרינא דמזוזה בעינן פתוחות לכתחלה, ואילו ספר תורה ותפלין לא משכחת אלא סתומות. ואין לומר דנקט טעמא דאין מורידין לפסול אף בדיעבד, זה אינו דודאי אין זה אלא לכתחלה ואם הוריד הוריד, [וכן נראה מדברי הרב קול יעקב סימן ל״ב סקל״ו. ע״ש. נאמ״ן ס״ט], ואם כן מאי אירא משום דאין מורידין וכו׳, אפילו אם היתה קדושתן שוה לא יעשה, משום דהכא סתומות והכא פתוחות. אבל לקמן גבי שרטוט ליכא למימר דנקט טעם הכולל משום ספר תורה, דאם כן תפלין למה לי כלל, והרי איננו משורטט, ומזוזה צריכה שרטוט לעיכובא. והבן. ולפי זה צריך לומר דהאי דפריך הכא סתומות וכו׳, לאו רצונו לומר דלמה לי כלל לאשמועינן דאין עושין מהן מזוזה, שהרי כיון דבדיעבד מיהא כשרה מזוזה בסתומות אף לפי הסלקא דעתין, איצטריך לאשמועינן שפיר, אלא פריך אתנא דברייתא דהוה ליה למינקט האי טעמא דסתומות ופתוחות.

ומכל מקום צריך יישוב מנא ליה להט״ז לבאר כן בש״ס ולהוכיח מזה כשיטת הרמב״ם. ונראה משום דבתחלת הסוגיא במנחות [לא:] קאמר רבי חלבו חזינא לרב הונא דעושה פרשיותיה סתומות, ופריך ליה מברייתא דרבי שמעון בן אלעזר קאמר ועושה פרשיותיה פתוחות, וקאמר רב הלכה כרבי שמעון בן אלעזר. ומתרץ דרב קאי אריוח, ומייתי נמי דנהגו עלמא בסתומות. ורב אזיל בתר מנהגא וכו׳, ומסיק לבסוף רב נחמן בר יצחק אמר מצוה לעשותן סתומות וכו׳, ומאי פתוחות דקאמר רבי שמעון בן אלעזר אף פתוחות, וקאמר לימא מסייע ליה וכו׳. והשתא לפי פשט הסוגיא לימא מסייע היינו לתירוצא דרב נחמן בר יצחק, קשה דמה חידש רב נחמן בר יצחק על התירוץ הקודם. (כעת ראיתי שנכנס בזה הרב בית אפרים בסימן א׳ בד״ה ועל כל פנים, ע״ש). אי משום דמכשיר בדיעבד בפתוחות, אהא לא מסייע ליה מידי. ואם אמאי דמפרש בכוונת רבי שמעון בן אלעזר אף פתוחות, אהא נמי לא מסייע ליה מידי, דאפילו לתירוצא קמא, דרב לא פסק כוותיה דרבי שמעון בן אלעזר בפתוחות, מכל מקום על כרחך דאיכא שום תנא דבעי סתומות במזוזה, ואם כן נימא שפיר לימא מסייע ליה וכו׳, דאשכחן ברייתא גבי מזוזה דבעיא סתומות. אלא ודאי דעיקר חדושו של רב נחמן בר יצחק הוא דמצוה בסתומות, דכל הסוגיא עד השתא לא מוכחא דמצוה בסתומות, דאיכא למימר דעיקר מצוה בפתוחות, אלא דבדיעבד סתומות שפיר דמי, וכיון שנהגו העם בסתומות רב הונא נמשך אחר מנהג העם, כדאשכחן לרב רביה דחשיב ליה מנהגא טובא, כדקאמר אם יבוא אליהו ויאמר אין חולצין במנעל וכו׳, ולעולם לכתחלה בפתוחות. אבל רב נחמן בר יצחק חידש דאדרבה עיקר המצוה בסתומות, ואהא מסייע ליה. ועל זה יכונו דברי הרב בית אפרים שפיר.

אך מה שסיים הרב בית אפרים דאכתי מנא ליה להש״ס לסיועי, דילמא במזוזה בין פתוחה ובין סתומה כשרה, ותירץ דודאי הא דקאמר רבי שמעון בן אלעזר ועושה פרשיותיה פתוחות, צריך לפרש או דפתוחות לעכב, או למצוה, או דרצונו לומר אף פתוחות, דאי שקולים הם מאי שנא פתוחות דנקט. וסיים וזה ברור. ע״ש. לאחר המחילה רבה, בברייתא שם מפורש דרבי שמעון בן אלעזר קאמר רבי מאיר היה כותבה על דוכסוסטוס וכו׳, ועושה פרשיותיה פתוחות. אמרתי לו רבי מאי טעמא, אמר לי הואיל ואין סמוכות בתורה. ע״כ. ואם כן אפילו תימא דשקולים הם פתוחות וסתומות, מכל מקום רבי שמעון בן אלעזר מספר מעשה שהיה שעשאם רבי מאיר פתוחות והיה לתימה בעיניו, ושאל לו וכו׳, אבל מה שהיה עושה אותם סתומות לא היה תמיה כלל על זה. ואין לומר דכיון שהיה עושה אותם פתוחות משמע דאיכא שום עדיפותא בפתוחות טפי, דמשמע שכן היה רגיל תמיד. הא ודאי בורכא, דהא למאי דמסיק רב נחמן צריך לומר איפכא, דנזדמן לו שעשה כן פעם אחת בפתוחות, ותמה רבי שמעון בן אלעזר על שהכשיר מזוזה כזו שהיא פתוחה, והשיב לו וכו׳. ומבין ריסי עיני הרב בית אפרים ניכר שסבור ז״ל דרבי שמעון בן אלעזר דינא קאמר ועושה פתוחות, דהיינו או לעיכובא או למצוה או אף פתוחות, דאם לא כן מאי שנא פתוחות דנקט. אבל לפי האמת רבי שמעון בן אלעזר מייתי עובדא וכאמור, והדרא קושיא לדוכתא. וצריך לומר דלא סבירא ליה להש״ס הך צד דשקולים, ותו לא מידי. כל זה מפי מו״ר ועט״ר יצ״ו. ומה שכתב דכל הסוגיא עד השתא לא

אוצר ההלכה

מוכחא דמצוה בסתומות, אלא שנהגו העם וכו׳, יש לסייעו מתשובות הגאון מהר״י שונצא [נחלה ליהושע סימן א׳][37] שהובאו דבריו בתשובות רש״ל (סימן ל״ז), שכתב לדעת הירושלמי דכי קאמר רבי שמעון ועושה פרשיותיה פתוחות היינו למצוה מן המובחר, ופסק רב כוותיה, דכיון דליכא עיכובא בדבר לא קפדי ספרי ונהגו בסתומות וכו׳. אך בתשובת מהר״ם בן משולם שאחריה כתב לו, דמסתמא מנהגא דעלמא כל כמה דיכלי למעבד מצוה מן המובחר עבדי, ודוחק גדול לומר דנהוג עלמא ולא עבדי מצוה מן המובחר. ע״ש. ולע״ד מצות חליצה תוכיח, והגמרא מייתי לה בהאי סוגיא גופה אדעתא דהכי, לומר דאף על גב דיש לערער ולפקפק על המנהג, כל שאינו מעכב בדיעבד אין שומעין לשנות המנהג ואפילו לאליהו.

וראיתי להרב נהר שלום (סקי״ב)[38] שהביא דברי הט״ז וכתב, ולא הבנתי כוונתו, דהגמרא הכי קאמרה, דאי במזוזה בעינן פתוחות דוקא, (שלא כהבנת הרב בית אפרים הנזכר לעיל דגם לסלקא דעתין מכשירים בסתומות, אלא כפשט הגמ׳, וכאמור) דלא כרב נחמן בר יצחק, ועל כרחך משום שאינם סמוכות בתורה, אם כן הוא הדין נמי שתי פרשיות אחרונות שבתפלין, בשלמא על מה שאין עושין מתפלין מזוזה הוצרך לטעם דאין מורידין כיון דבתרוייהו פתוחות, אבל מספר תורה אמזוזה קשה וכו׳, אלא ודאי דבמזוזה נמי לכתחלה עבדינן סתומות והוא הדין בתפלין וכו׳, והאריך ומסיק דבין להסלקא דעתין ובין למסקנא, מתפלין אמזוזה ניחא שהוצרך לטעם דאין מורידין, ומספר תורה אמזוזה הוא דקשיא ליה. ע״ש[39]. ולאחר המחילה רבה לא ראיתי בכל דבריו השגה על הט״ז, דאם עיקר סברתו דטעמא דאינם סמוכות בתורה שייך בתפלין כמו במזוזה, ואם כן על כרחך לסלקא דעתין עבדינן בתרוייהו פתוחות, ולא מקשה אלא מספר תורה. זה אינו, דהא קמן הרמב״ם פוסל פתוחות בתפלין ומכשיר במזוזה בדיעבד, ועל כרחך שיש טעם לחלק, וכמו שכתב בתשובות מהרש״ל (סימן ל״ז) בפסק מהר״י שונצא ז״ל[40], דאף על גב דמכשרינן במזוזה פתוחות שייך לפסול בתפלין אם עשאן פתוחות ושינה מסדר התורה, גזרה שמא יבוא לשנות לעשות הפתוחות סתומות. ע״ש[41]. ואם כן מאותו טעם עצמו יאמר הט״ז גם לסלקא דעתין, דבתפלין פשיטא לן דנכתבות סתומות, ולא שקיל וטרי הש״ס אלא אמזוזה, אבל בספר תורה ותפלין ליכא לספוקי מידי, ואתרוייהו פריך הכא סתומות [שהוא תשובה של חכם אחד ולא של הרמ״ע] וכו׳, דאי אספר תורה דוקא, הא איצטריך שפיר למינקט טעמא משום תפלין. וזה פשוט. אם לא שיאמר הרב נהר שלום דאין סברא לפי הסלקא דעתין דתפלין סתומות לעיכובא, ובמזוזה פתוחות לעיכובא, מן הקצה אל הקצה. מכל מקום אינו מוכרח וגם לא נתבאר כל כך בדבריו. וצריך ישוב.

ועד אחר״ן ראיתי להרב מור וקציעה בסימן ל״ב [בד״ה וקשיא לי׳], שדקדק על הט״ז דהיכי אפשר לפרושי הכי, דדייק הא מורידין עושין מתפלין מזוזה, והיאך רשאי לעשות כן לכתחלה, והא מזוזה בעינן שתהא כתובה כולה בדף אחד ותפלין הם בשני דפים וכו׳, אלא על כרחך לא מסייע אלא מספר תורה בלבד, ומינה הוא דדייק הא מורידין עושין. ע״ש. ולע״ד קשה, ולדידיה מי ניחא, והרי בספר תורה נמי על כרחך בשני דפים, דאין לך דף בספר תורה שיחזיק פרשת ואתחנן ופרשת עקב כולה כדי שיהיו פרשת שמע והיה אם שמוע בדף אחד. ועוד אפילו בכתיבה דקה מאד, מכל מקום הרבה פרשיות מפסיקות בינתיים, ואין דרך אלא בתפירה או בהשלמה ותרוייהו שייכי נמי לענין לעשות מתפלין מזוזה. ואם יאמר כדברי הרב פרי מגדים דלעיל דתפירה והשלמה לא יכונו לשיטת הרמב״ם, ועל כרחך מספר תורה לא פריך דבלאו הכי איכא טעמא דאין עושין, ומתפלין נמי לא שייך כדברי הרב מור וקציעה, אם כן טעמא דקתני אמאן תרמייה. אבל בעיקר דבריו ז״ל יש לתמוה, דמאן לימא לן דלכתחלה בעינן מזוזה כולה בדף אחד, דלפי הנראה בין שכתב בדף אחד בין שכתב בשנים ושלשה דפין שקולים הם. והגם דהרמב״ם (בפ״ה ה״א) כתב, כיצד כותבין את המזוזה, כותבין שתי פרשיות וכו׳ על דף אחד ביריעה אחת וכו׳, ואם כתבה בשנים או בשלשה דפין כשירה. ע״ש. אין לדקדק מלשונו דדוקא דיעבד כשרה. אלא כיון שנהגו הסופרים לכתוב בדף אחד, וכן איתא בש״ס מנחות (דף ל״א סוף ע״ב) רבי מאיר היה כותבה על דוכסוסטוס כמין דף וכו׳, נקיט לה בלשון לכתחלה, וכל האופנים הזרים שאינם נהוגים נקיט להו בלשון דיעבד. ותדע שהרי מקור דברי רבנו ממאי דאמרינן בגמרא [שם] מזוזה שעשאה שתים ושלש ואחת כשרה, ומפרש הרמב״ם בין כשעשאה שנים ושלשה דפין כשרה כאילו לא עשאה אלא דף אחד כמו שכתב מרן בכסף משנה. ע״ש. הרי דהש״ס בחדא מחתא מחתינהו. ונהי דלכתחלה חיישינן לדעת רש״י הפוסל בשני דפין, ומפרש ההיא דשתים ושלש לענין השיטות שבמזוזה, ומטעם זה פסק מרן סימן רפ״ח [סעיף ב׳] דצריך לכותבה בדף אחד. ע״ש. מכל מקום היינו לדידן, אבל להרמב״ם ודעימיה לפי שיטת הגמרא נקטי דשנים ושלשה דפין כשרים כדף אחד. וכן נראה בהדיא מלשון הטור שם שכתב כיצד מצותה יקח עור אחד וכו׳, ורש״י פסל אפילו כתב בעור אחד בשני דפין, ולא נהירא, ומכל מקום טוב לכותבה בדף אחד. ע״ש. הרי דלענין מצותה

הערות וציונים

37. והוא מר זקנו של רבנו הרב כנסת הגדולה. עיין שם ביו״ד סימן רפ״ח הגהות הטור אות יו״ד, [וכן הזכירו גם בסימן זה שתי פעמים, וגם בשיירי כנסת הגדולה סימן זה, נדפסו לעיל סעיף ל״ו אותיות: ג, נו, נז]. **נאמ״ן ס״ט.** 38. נדפס לעיל סעיף ל״ו אות כ״ט. 39. וכן דחו דברי הט״ז, הרב ישועות יעקב (סקכ״ב) והרב גנזי חיים (סקל״ו), נדפסו לעיל סעיף ל״ו (אותיות: לא, לז). ועיין עוד בספר באר יעקב - ברלין בתשובת הרב המחבר השניה (נדפס כאן במלואים לעיל אות ו׳ ד״ה ואמנם יש לגמגם). 40. וכעין זה כתב מרן הבית יוסף כאן דשמא כיון דבקצת פרשיות אם שינה פסל לא מפלגינן ביניהו. ע״ש. וכן כתב ליישב בשו״ת רמ״ע מפאנו (סימן ק״ו ד״ה שלישית). 41. ויש להקשות דזה לא טעם להצריך בתפלין סתומות, ואם כן אין כאן דחיה לדברי הרב נהר שלום שאם מזוזה בפתוחות הוא הדין תפלין בפתוחות. וכן כתב מהר״י שונצין עצמו שאם היינו פוסקים דמזוזה בפתוחות משום שאינן סמוכות בתורה, יש לנו גם כן להצריכן שתהיינה פתוחות בתפלין. **אוריאל דניאל ס״ט.**

אוצר ההלכה

לכתחלה כתב יקח עור אחד וכו', ומסיים ומכל מקום טוב לכותבה בדף אחד. ואם כן דברי הט"ז וכסאו נקיים. כן נראה לע"ד. בתוספת נופך ממורי הרמ"מ [הרב מאיר מאזוז] יצ"ו. ארגמ"ן ס"ט].

מלואים: מה שכתבנו בעניותין לעיל על דברי הרב פרי מגדים, דהתוס' נקטי כשיטת הרא"ש בצורת הפרשיות, וכן משמע מדבריהם במנחות [לב.] בד"ה והאידנא וכו', הנה דברינו באו סתומים קצת, ועתה אפרש בס"ד. והוא דהגם שכתבו בתחלת דבריהם ואנו נוהגים להניח חלק מעט בתחלת שיטה וכו', ושמא גם זה קרוי סתומה. וכן כתבו עוד בשם רבנו תם שמצא בסדור קדמונים דאם לא נשתייר בסוף שיטה כשיעור חלק "למשפחותיכם" מניח שיטה שניה ומתחיל וכותב בשלישית, וזו היא פתוחה. ע"ש. משמע דפתוחה מתחלת בראש שיטה, ומינה דאם מניח חלק מעט בתחלת שיטה וכותב הוי סתומה. וכל זה הוי כשיטת הרמב"ם [הלכות תפלין פ"ח ה"א-ב']. מכל מקום אחר כך הביאו לשון מסכת סופרים [פ"א הלכה י"ד] דאיתא התם איזו היא פתוחה, כל שלא התחיל בראש השיטה וכו', ובירושלמי דמגילה [פ"א הלכה ט'] קאמר בהדיא פתוחה מראשה פתוחה וכו'. וסיימו דבריהם מתוך כל הני קשה אמנהג דידן דשבקינן חלק בראש שיטה וכו', והש"ס קאמר דהאידנא נהוג בסתומות. ע"ש. משמע שדחו דעת סדור קדמונים, וסבירא להו דנקטינן כמסכת סופרים והירושלמי וכשיטת הרא"ש בהלכות קטנות הלכות ספר תורה [סימן י"ג]. ע"ש. אמנם ראיתי בתשובת מהר"ם בן משולם השנית (בשו"ת רש"ל סימן ל"ז) שכתב, דכל כוונת התוס' היא להכריח מה שכתבו בתחלת דבריהם בשם הקונטרס דחלק בראש שיטה הוי סתומה כשיטת הרמב"ם, ומה שכתבו מכל הני קשה אמנהג דידן וכו', רצונם לומר אלא דעל כרחך דתלמודא דידן סבר דצורת מנהג דידן מקרי סתומה. ע"ש. ונדחק לזה משום דקשיא ליה למסקנת התוס' בסוף דבריהם דבין להבבלי ובין להירושלמי מצוה בסתומות, אם כן הדרא קושיא לדוכתא על מנהג הסופרים היאך נהגו להניח חלק וכו', וכתב דבאמת קושיא זו תקשי להרא"ש אשר גילה לנו פירוש דברי התוס' שגם הירושלמי פוסק דמצוה בסתומות. ומכל מקום יש ליישב דברי התוס' כאמור. עש"ב.

ודבריו תמוהים לע"ד, דמהיכן מוכח דתלמודא דידן סבר דצורת מנהגנו מקרי סתומה, ולדחות דברי מסכת סופרים וירושלמי המפורשים, ובאמת הרא"ש שם (בהלכות מזוזה סימן ה') מסיק וז"ל: וטוב שלא יניח כשיעור שלש אותיות בסוף השיטה וכן בראש השיטה, לקיים מה שאמרו והאידנא נהוג עלמא בסתומות. ע"ש. מבואר דלא הוכשר בעיניו מה שכתב לעיל דהסופרים סמכי אירושלמי וכו', אלא סובר כמו שכתב בסוף דבריו בשם ר"י (כן נראה דצריך לומר. ולא רש"י) להשוות דעת הבבלי והירושלמי דמזוזה בסתומות, ולכן הצריך שלא יניח כשיעור שלש אותיות וכו', ומינה להתוס' שהשוו גם כן דעת הירושלמי והש"ס דידן, היה להם לבטל מנהג הסופרים להניח חלק וכו', אי לאו דסבירא להו דבכהאי גוונא הוי סתומה וכשיטת הרמב"ם. וצריך לומר דמה שכתב הרא"ש וטוב שלא יניח וכו', לפי שיטתיה דינא קאמר, אלא דרצונו לומר דטוב שלא יניח אפילו שלש אותיות משום דבהכי הוי שיעור פרשה לדעת מסכת סופרים, [וכן נראית דעת הרב ספר התרומה סוף סימן ר'. ע"ש. נאמ"ן ס"ט], ועיין להרב מעדני יום טוב [שם אות ק'].

ומורי הרמ"מ יצ"ו אמר דאין צריך לדחוק בדעת התוס' והרא"ש, וביאור דבריהם הוא כך, דמתחלה כתבו ושמא סמכינן אירושלמי דפליג אש"ס דידן דמסקינן דרב קאי אריוח, ובירושלמי פסיק בהדיא רב כמאן דאמר פתוחות, ואם כן על כרחך ליתא לדידיה הך מנהגא דנהוג עלמא בסתומות. ושוב הקשו דלשון הירושלמי תמוה וכו', ותירצו דקאי לפרושי מלתא דרב וכו', ואין הפסק הלשון "פתוחה מכאן ומכאן, סתומה", אלא ההפסק הוא "פתוחה, מכאן ומכאן סתומה". והיינו דרב דמכשיר בפתוחה מיירי בכל צד שיעשנה פתוחה, או מראשה או מסופה או פתוחה באמצע השיטה שמכאן ומכאן היא סתומה וכו'. והוסיף הרא"ש וז"ל: ואשמועינן דהכי פליגי תנאי, חד תנוי תני פתוחה, כלומר אף פתוחה, לפי שאין זה מקומה, וחד תני סתומה דוקא כמו שהיא במקומה, ורב פסק כמאן דאמר אף פתוחה. ע"כ. ונראה דהוקשה לו בזה, דאם כל שלשת הצדדים שייכי למאן דאמר פתוחה, ולמאן דאמר סתומה על כרחך סתומה לגמרי בלא ריוח כלל, וכמ"ש [וכמו שאכתוב] בסמוך, אם כן אין זה כמו פתוחה וסתומה דעלמא, והתוס' נדחקו בזה. ע"ש. אבל הרא"ש כתב ואשמועינן וכו', פירוש דלעולם פלוגתא דתנאי בפתוחה וסתומה הוי כמו בעלמא, אבל רב שמואל בר שילת בא לאשמועינן דמאן דאמר פתוחה אינו פוסל בסתומה, אלא אף פתוחה קאמר. וזה שאמר פתוחה מראשה וכו', רצונו לומר שתכלית כוונתו להכשיר בין בפתוחה מראשה שהיא פתוחה ממש, ובין מסופה שהיא פתוחה ממש, ובין בסוג חדש של פתוחה שמכאן ומכאן היא סתומה, ובזה אשמועינן דלמאן דאמר פתוחה היינו אף פתוחה, וכ"ש סתומה. וחד תני סתומה דוקא כמו שהיא בתורה.

ואל תתמה היאך רב שמואל בר שילת קורא לסתומה פתוחה. שאינו אלא בלשון מליצה בעלמא, שהרי תיכף ומיד שנה ופירש אחריה, פתוחה, מכאן ומכאן סתומה, ורצונו לומר מין פתוחה כזו הסתומה משני צדדיה, והמכוון הוא דאשמועינן למאן דאמר פתוחה אף פתוחה וכאמור. ועל זה הרא"ש סיים והיינו כמסקנא דשמעתין כרב נחמן בר יצחק, והכי נהוג עלמא. רצונו לומר דלרב נחמן בר יצחק דמסיק בשמעתין מאי פתוחות דקאמר רבי שמעון בן אלעזר, אף פתוחות, יש לומר שפיר דרב פסק כרבי שמעון בן אלעזר אפתוחות כפשטיה, וכדברי הירושלמי, ולעולם מצוה ומנהגא בסתומות. ועל זה פסק וטוב שיניח וכו'. אבל התוס' לא סיימו כדברי הרא"ש, ואדרבה כתבו ואף על גב דבעלמא מקרי סתומה כהאי גוונא, לא חיישינן גבי מזוזה וכו', ומתיישב בכך דלא קשיא ההיא דירושלמי אש"ס שלנו אליבא דרב. ע"ש. ולשונם מורה בהדיא דמאן דאמר פתוחה, קרי אף לסתומה פתוחה, דאי אשמואל בר שילת לא קשיא מידי, דהא

אוצר ההלכה

בהדיא קאמר פתוחה מכאן ומכאן סתומה. אבל דעתם ז"ל דמאן דתני פתוחה בירושלמי היינו פתוחה דוקא, אלא דרב שמואל פירש שפתוחה דידיה כוללת שלשה אופנים, או מראשה או מסופה או באמצע, ואף על גב דבעלמא קרוי סתומה, הכא גבי מזוזה לא חש התנא לקרוא לה פתוחה, כיון דטעמא משום דאין זה מקומה, אם כן לא קפדינן היכן יעשה הריוח, רק העיקר הוא להניח ריוח בין הפרשיות. ולמאן דאמר בירושלמי סתומה היינו סתומה ממש בלא ריוח כלל, (וכן כתב התוס' רי"ד [מנחות לא: ד"ה אמר רבי אבהו] בספר סם חיי, והביאו מהר"י שונצא בתשובת רש"ל הנזכרת. ע"ש. ומצינו כיוצא בזה במדרש ריש פרשת ויחי [פרשה צ"ו פסקא א'] למה פרשה זו סתומה וכו') ואם כן מתיישב בכך דלא קשיא ההיא דירושלמי אש"ס שלנו וכו', דמה שאמרו בסוגיין דנהגו עלמא בסתומות, אינו סותר לדברי הירושלמי דרב פסק כמאן דאמר פתוחה, שהרי אחד מאופני פתוחה דהירושלמי הוא הוא סתומה דש"ס דידן, וכאמור. ואם כן מתיישב גם כן מנהג הסופרים שמניחים חלק וכו', דאפילו אם תמצא לומר דהויא פרשה פתוחה כדעת מסכת סופרים ודעמייהו, מכל מקום הירושלמי שקלן במשקל אחד דבכל אופן שיניח ריוח במזוזה כשר לרב, ובגמ' דקאמר דנהוג עלמא בסתומות, היינו לפי הסלקא דעתין דבעי דוקא פתוחות, ועל זה דחה הש"ס דרב אית ליה מנהגא וכו'. אבל לפי האמת בין פתוחות בין סתומות הכל שוה [וכן הוא גם לדעת הרא"ש ומשמעות דורשים איכא בינייהו, אם התנא דקאמר סתומה היינו סתומה לגמרי בלא ריוח כלל, או סתומה כדעלמא, ולאפוקי ממאן דאמר אף פתוחה. אבל להרב ספר התרומה (סימן ר') שיטה אחרת בזה, דפתוחה דקאמר רב היינו פתוחה דהיא סתומה מכאן ומכאן וחלק באמצע, והיינו ממש סתומה דפרק הקומץ. וסיים להקשות על מנהג הסופרים שמניחים חלק בתחלת שיטה לפני והיה אם שמוע וכו', ושמא אין בה חלק שיעור לכתוב שם בן שלש אותיות. עש"ב. נאמ"ן ס"ט], וכדברי רב שמואל בר שילת בירושלמי, ובזמן הגמרא נהוג בסתומות, ובזמן הזה נהוג בפתוחות. והבן. ואם כן יש לומר דהתוס' תופסים בצורת הפרשיות כדעת מסכת סופרים וירושלמי, וכדמשמעות פשט דבריהם וכמו שכתבתי לעיל. וכן ראיתי להגר"א בביאורו (באו"ח סימן ל"ב סל"ו) שכתב, דהתוס' במנחות [לב.] ד"ה והאידנא וכו', והרא"ש [הלכות ספר תורה סימן י"ג], והטור [ריש סימן ער"ה] חולקים על הרמב"ם בצורת הפרשיות. ע"ש. עכ"ד [מורי הרמ"מ] יצ"ו. וכן מוכח נמי ממה שכתוב לפנינו בד"ה להשלים וכו', דפרשת והיה אם שמוע בתחלת עמוד, והוסיף שמע בגליון שלמעלה. ולשיטת הרמב"ם לא יתכן בכהאי גוונא לעשות מסתומה פתוחה, וכמו שביארנו לעיל. ואחר זמן ראיתי להרב אניה דיונה הלכות ספר תורה (פכ"ב דף ס' ע"ג וד') שכתב גם כן דפשט התוס' דלא כמהר"ם בן משולם הנזכר לעיל, וכתב דרכים אחרים בכוונתם. ע"ש. ואין הפנאי מסכים להאריך על דבריו. אמנם מה שכתבתי בשם מורי יצ"ו בכוונת התוס' נראה אמת ויציב בס"ד. [ארגמ"ן ס"ט].

(עצי היער)

מלואים לסעיף ל"ח

תשובת מהר"ח אלפאסי מספר משחא דרבותא חלק ב'

ח) **שם יעשה ארבעה בתים מעור אחד לשל ראש וכו'**. שאלת, במאי דקיימא לן בדין ארבעה בתים של תפלין דצריכין להיות מעור אחד, אי מצי שפיר למעבדינהו מארבעה עורות ולדבקן בדבק טוב, ובאופן זה אפשר לצמצם בריבוע שיהא מכוון היטב, ומקרי עור אחד על ידי דבק וכשר. או דילמא, כיון דכל בית עור אחד בפני עצמו, אף אם ידבקם מקרי ארבע עורות ופסול. ואם תמצי לומר דעל ידי דבק לא מקרי שפיר עור אחד ופסול, אי מצי למיקרע מצדדי כל בית ובית כדי שיהא מכוון הריבוע, ולדבקן שוב בדבק, דהשתא כל הארבעה בתים מחתיכת עור אחד וכשר, או דילמא לא שנא, כיון שאינו מחובר הבית ועומד אלא בדבק בכל גוונא פסול?

תשובה, איני אומר לדבק טוב הוא, דגרסינן במנחות (דף ל"ד ע"ב), תנו רבנן, יכול יכתבם על ארבעה עורות ויניחם בארבעה בתים בארבעה עורות? תלמוד לומר "ולזכרון בין עיניך" [שמות י"ג, ט'], זכרון אחד אמרתי לך, ולא שנים ושלושה זכרונות. הא כיצד, כותבן על ארבעה עורות, ומניחן בארבעה בתים בעור אחד. ואם כתבן בעור אחד וכו'. ופירש רש"י, על ארבעה עורות, ארבעה בתים בארבעה עורות שכותבין על ארבע חתיכות קלף, ויניחם בארבעה בתים של ארבע חתיכי עורות. בארבעה בתים של עור אחד, שמפשיטין עגל קטן, ולוקחין חתיכת עור, ומניחין אותו בדפוס שיש לו בו כמין ארבע אצבעות, ומניחין אותו לייבש על הדפוס, ונוטלין את הדפוס, והבתים נעשים מאליהם כזה. (כל זה נוסח רש"י בהרי"ף [ו:] שמוגה ומבואר היטב שם). עכ"ל. הנה משם באר"ה, דפירש עור אחד עור אחד ממש, מדקאמר רש"י חתיכת עור וכו', ונוטלין וכו', בא לשלול, דפירוש עור אחד אינו שתי חתיכות ודבוק בדבק, אלא חתיכה אחת כצורה שהביא רש"י, שהבתים נעשים מאליהן על ידי כך. וכנוסח רש"י כתב הרב בעל נמוקי יוסף, וכן כתבו הרמב"ם [תפלין פ"ג הלכה ב-ג] והרא"ש [הלכות תפלין סימן ב'] והטור, כצורת רש"י נמי, דלוקח עור אחד ומניחו על הדפוס וכו', וישארו כמין ארבעה בתים עשויין. הרי לך דלדעתם ז"ל, צריך לחטט אחר צורת עשיית התפלין שיהיו הארבעה בתים עשויין בדפוס מאליהן.

ועוד יש רמז ומשמעות מדברי הרמב"ם בפרק ב' [הלכה א'] וז"ל: ומניחין אותן בארבעה בתים שהן מחוברין בעור אחד. עכ"ל. הנה מלשונו לשון הזהב משמע, דלא יהיו ארבעה בתים מפורדין בעורות ומדובקין בדבק או בתפירה, אלא יהיו מחוברין ממש בעור אחד, ולזה האריך בלשונו לומר, שהן

אוצר ההלכה

מחוברין וכו׳. וכן מצאתי שהרב בעל תוספות יום טוב בספרו לחם חמודות [דברי חמודות שם אות א׳] דקדק כהאי גוונא, וז״ל: ולשון הקיצור ומניחם בארבעה בתים הקבוע בעור אחד, ונראה שרצונו לומר העשויין מעור אחד, לאפוקי מארבעה עורות ותפורים יחד. עכ״ל. הרי לך דהרא״ש בדקדוק לישניה קאמר דבעינן עור אחד ממש, ושלל חבור תפירה ודבק, ובודאי זה הוא כוונת הרמב״ם גם כן כדכתיבנא. ודייקא נמי הכי מדברי רבנו ירוחם [נתיב י״ט ח״ד, דף ק״ע ע״א], דכתב וז״ל: בשל ראש יכתוב אותן הארבע פרשיות בארבעה עורות, כלומר, בארבע חתיכות קלף, ומניחם בארבעה בתים העשויין והקבועין בעור אחד, ואם כתבן בעור אחד, כלומר בחתיכה אחת וכו׳. עכ״ל. וכן משמע מלשון הסמ״ג [עשין כ״ב, דף ק״ד ע״ג] וז״ל: תפלין של ראש צריך לכתוב וכו׳ ויתנם בעור אחד שיש בו דפוס ארבעה בתים, ולא בארבעה עורות כל דפוס בית בפני עצמו, ותפלין של יד יכתוב בעור וכו׳, ויתנם בעור דפוס אחד וכו׳. עכ״ל. הנה ודאי האי דקאמר ולא בארבעה עורות (של) [כל] דפוס בית בפני עצמו, רצונו לומר אף אם ידבקם, דאי לא תימא הכי, אמאי הצריך עור אחד שיש בו דפוס וכו׳, דהוה ליה [למימר] דאף בארבעה עורות של דפוס וכו׳, אי מחוברין בתפר ודבק, כשר, וליפלוג וליתני בדידה לאשמועינן האי חידוש, אלא ודאי שמע מינה מדפסיק ותני ולא בארבעה עורות וכו׳, שמע מינה בכל גוונא פסול, ובעינן עור אחד שלם. ועוד יש ללמוד מדברי סמ״ג שכתב בתפלין של יד, ויתנם בעור דפוס אחד. וכן הרי״ף [ו:] גם כן כשהעתיק דברי הש״ס כתב וז״ל: כותבה על עור אחד, ומניחה בבית אחד בעור אחד וכו׳, (ומניח׳) [והניחן] בבית אחד בעור אחד וכו׳. עכ״ל. וכן העתיק המרדכי [הלכות תפלין דף י׳ ע״ד]. וכן כתב הלבוש [סעיף מ״ז], דכוונתם לשלול בזה דאם לוקח שני עורות ומחברם לבית אחד, פסול. דאי לא תימא הכי מה באו לשלול בלשונם שכתבו, בבית אחד בעור אחד, דודאי ליכא למימר דבאו לשלול שני עורות בלי תפירה, דהא ליתא, דכיון שאינם תפורים לא מיקרו בית, שאינם עומדים בהם הפרשיות ואינן מכוסין. דאיך יצוייר ש[ם]הם שני עורות חלוקין ויש בהן פרשיות, דבשלמא תפלין של ראש כיון דכל בית שלימה ועומדים בהן הפרשיות, הוה אמינא דכשר אף אם כל בית מעור בפני עצמו ואינן מחוברים, להכי איצטריך. אלא תפלין של יד לא שייך כלל, ומאי אתא למעוטי, אלא ודאי דכוונתם לומר, דאם לוקח שני עורות ומחברן ועושה מהן בית, פסול. דדוקא עור אחד ממש דומיא עור אחד דלעיל מיניה, דפירושו חתיכה אחת דוקא, וכן כל הני עור אחד הנזכרים שם, פירש הרב בעל הנמוקי יוסף חתיכת עור אחד, ויגיד עליו רעו, וכיון דבתפלה של יד כתבו מלת עור אחד למעט הדבק ופסול, אם כן בתפלין של ראש דבעינן עור אחד, דוקא עור אחד ממש, ושני עורות בדבק לא מקרי עור אחד.

אלא דראיתי להרב בית יוסף שכתב בסימן ל״ב [סעיף ל״ח] וז״ל:

וכתוב בספר התרומה [סימן ר״ה], פירוש שיהיו ארבעה בתים מחוברים יחד מעור אחד, או שמא מארבעה עורות, ובלבד שיהיו תפורים זה לזה, וטוב ונכון לעשותן מעור אחד. עכ״ל. ונראה לי ודאי, דלא מצינן להכשיר ארבעה עורות תפורים זה לזה, ולא מקרי עור אחד[42]. ובר מן הנך סניפין דכתיבנא לעיל, עוד יש ראיה גמורה לזה מהא דאמרינן בפרק הקומץ (דף ל״ג ע״א), אמר רב יהודה אמר שמואל, כתבה על שני דפין פסולה. ופירש רש״י, על שני דפין, כעמודי ספר תורה[43]. והתוס׳ [ד״ה כתבה] כתבו וז״ל: פירש בקונטרס וכו׳, ולפירושו יש ליישב בדוחק היאך הניחו בשני סיפין, אלא על שני דפין, בשתי חתיכות קאמר, כי הא דפרק ב׳ דסוטה (דף י״ח ע״א) בשני דפין פסולה, ספר אחד אמר רחמנא ולא שנים. והיינו בשתי חתיכות דומיא דגט וכו׳. עכ״ל. ופסקה הרמב״ם בהלכות מזוזה בפרק ה׳ מהלכות תפלין [הלכה א׳], ואם כתבה בשנים או בשלשה דפין כשרה וכו׳, כתבה בשני עורות אף על פי שתפרן פסולה. וכתב מרן כסף משנה [וז״ל]: בהקומץ אמר רב יהודה אמר שמואל וכו׳, ומפרש רבנו דהיינו בשני עורות, ואפילו תפרן. דאילו בעור אחד הא אמר רבי יוחנן [לא:] כשרה. עכ״ל. ופסקה הטור וז״ל: ואם כתבה בשני עורות פסולה אפילו אם ידבקם. ופסקה שלחן ערוך בסימן רפ״ח [סעיף ב׳]. הא קמן הרמב״ם והטור ושלחן ערוך, כולהו סברי דדבוק לא מהני ולא הוי עור אחד.

וצריך לומר טעמיה דרבנו, דכיון דאמרינן בתפלין דבעינן עור אחד, ודין מזוזה כדינו, וקא פסיל בש״ס שני דפין ובעי עור אחד, ומשמעות עור אחד עור שלם, לזה כתב רבנו דדבק לא מהני. ועוד יש ראיה ברורה לרבנו, מדאמרינן בירושלמי [מגילה פ״א ה״ט], והובא בתוס׳ שם ובמרדכי [סימן תתקס״א דף ח׳ ע״א], שהספרים נכתבים על שני עורות, ותפלין ומזוזות אין נכתבים אלא על עור אחד, ואי אמרת דעור על ידי תפירה ודבק מקרי עור אחד, אם כן איך מחלק בין ספר תורה לתפלין ומזוזות, דמשמע דספר תורה סגי בלא תפירה, והא איתא בפרק ב׳ דמכות [יא.] ספר תורה שתפרו בחוטי פשתן פסול, ופסקה רבנו בהלכות ספר תורה [פ״ט הי״ג], דבעינן גידין לתפירה, אלא ודאי שמע מינה דתפלין ומזוזות בעינן עור אחד, ולא מהני בהו כלל תפירה כספר תורה, והיינו דקא מחלק הירושלמי.

ועוד מצאתי לתוס׳ במסכת סוטה (דף ח״י) [יז: ד״ה כתבה], דכתבו בהדיא דדבק לא מהני, וז״ל: כתבה על שני דפין פסולה, מקשים לפירוש רש״י [שפירש] כדפין של ספר תורה, מפרק בתרא דגיטין [פז:] דתנן שייר מקצת וכו׳, ובהקומץ רבה גבי מזוזה אמר נמי, אמר רב יהודה אמר שמואל כתבה על שני דפין פסולה וכו׳, להכי מפרש נמי הכא בשני דפין שאינן מעורין. ופירש ר״י הא דאמר נמי בפרק ראוהו בית דין [ראש השנה כו.], דאפילו לרבנן דאמרי קרן פרה פסול, כיון דאית בה גילדי כשנים

הערות וציונים

42. עיין להגאון רבי יהודה ג׳רמון זצ״ל בתשובתו שבספר אברהם אזכור (נדפס כאן לקמן אות י׳ ד״ה ועתה) שהאריך לדחות ראיות הרב המחבר. 43. לפנינו ברש״י: חציה בדף זה חציה בדף זה. ועיין ברש״י סוטה שם ד״ה על.

אוצר ההלכה

ושלושה שופרות דמי, ואף על גב דמחברי, התם נמי דרכו להוסיף בכל שנה גלד אחד, והרי הוא כמביאו משופר אחר ומדבקו לזה, דתנן [שם כז.] דיבק שברי שופרות פסול. מפני שמתחלתו לא היתה ברייתן בבת אחת, וניכר התוספת ולא מהני חיבורו, ודומה כאילו גט שכתבו על שני דפין ותפרן יחד דפסול. עכ"ל. הרי כתבו בהדיא דכל היכא דבעינן עור אחד, כגון גט וסוטה וכדומה לא מהני דבק. ומדבריהם נילף עוד טעמא אחרינא לרבנו דבעי עור אחד שלם בלא דבק, דמפיק לה דכיון דפסק רבנו דשני דפין מחוברין כשר, להכי תקשה ליה מתני' דשופר פרה פסול ואף על גב דמחברי, ומוכרחים לתרץ דשאני שני דפין מחוברין שהן כברייתן, מה שאין כן קרן פרה דאינו כברייתו אפילו שהוא מחובר. אם כן שפיר פסק דדבק פוסל, דאינו כברייתו זה החיבור של שני דפין חתוכין, אלא שחיברו בדבק, לזה פסול כדכתבו התוס'. ואל תתמה על רבנו שלא ביאר כלום בהלכות סוטה [פ"ד ה"ח], וכתב כתבה בשני דפין פסולה, ולא כתב דאפילו תפורים נמי. שהרי רבנו לא ביאר גם כן דשני דפין היינו שני עורות, ושני דפין בעור אחד כשר כדכתב בהלכות מזוזה, ומה אית לך למימר, דרבנו קיצר בהלכות סוטה וסמך על מה שכתב בהלכות מזוזה, כדאשכחן הכי בכמה דוכתי, הכי נמי בענין תפירה סמך רבנו על מה שכתב בהלכות מזוזה, ובמכל שכן אתיא ממזוזה, דאף על גב דלא כתיב בה ספר, פסול הדבק, כל שכן בסוטה דספר אחד אמר רחמנא.

ועוד נלע"ד לומר, דרבנו אף על גב דכתב בהלכות מזוזה דשני דפין כמין ספר תורה כשר, והדבק פוסל, מכל מקום הכא פסק בסוטה, דאף שני דפין כעין ספר תורה פסול, כיש לדחות דכתבו התוספות בפרק הקומץ שם, דשאני סוטה דכתיב בה "בספר" [במדבר ה', כ"ג] בעינן ספר המבורר, ואף שני דפין בעור אחד פסול. מה שאין כן גבי גט דלא כתיב אלא "ספר" [דברים כ"ד, א']. ולזה רבנו העתיק דברי הש"ס שני דפין סתם, דרצונו לומר דאף שני דפין כעין ספר תורה, דהכי משמעות דף, אפילו הכי פסול, ומכל שכן דדבק פוסל, דאפילו במזוזה פוסל. ודוק.

ובזה באו דברי רבנו בדקדוק היטב.

ואפשר לומר, דאף הרא"ש סבירא ליה דדבק פוסל, וכדקדוק הרב בעל מעדני מלך, אף על גב דלא כתב מזה כלום בהדיא, שהרי הרא"ש בהלכות קטנות [הלכות מזוזה סימן ח'] ובחיבורו הנדפס אצל הרי"ף [ה. ד"ה ואמר] כתב, דשני דפין אם הם בעור אחד כשר, כשיטת התוס' בין בגט בין בסוטה. ואם כן בודאי שיתרץ אהך קושיא דקרן פרה כתירוץ התוס', דבשיטה אחת אזלי, וכיון שכן, מוכרח דאית ליה דדבק לא מהני, כיון שאין השני עורות כברייתן, וכדכתיבנא לעיל. וגם הר"ן סבירא ליה כהתוספות דסוטה ודגיטין [כ: ד"ה ספר אחד] וכהרא"ש, דהא דאמרינן במגילת סוטה כתבה על שני דפין פסולה, היינו בחתוכין בשני עורות. ודבריו הם בגיטין פרק ב' [י. ד"ה וגרסינן הראשון].

ועוד יש לי ראיה מהא דכתב הסמ"ג [עשין כ"ב, דף ק"ד ע"ג], והובאו דבריו במרדכי [סימן תתקס"ט, דף י"א ע"ב], וז"ל: ויש שכורכין אחר כל פרשה ופרשה קודם שיתננה בדפוס וכו', והכי איתא בירושלמי פרק קמא דמגילה [הלכה ט'], הלכה למשה מסיני שיהיו כותבין בעורות, ובדיו, ומסרגלין בקנה, וכורכין בשער, וטולין במטלית, ודובקין בדבק, ותופרין בגידין. ויש לפרש דובקין בדבק, אם נקרע ספר תורה באמצעית היריעה וכו'. עכ"ל. וכן כתב הרא"ש בהלכות קטנות [סדר תיקון תפלין], בשם בעל התרומה [סוף סימן ר"ה], וז"ל: דאין ראיה משם לכרוך מטלית או קלף על הפרשיות, דלא איירי בהכי, אלא מירי כשיש קרע בקלף, וקאמר שישימו מטלית או קלף על הקרע וידבקנו בדבק וכו', דשנו [מסכת סופרים פ"ב הי"ז] גבי קרע ספר תורה וכו'. עכ"ל. ואם איתא דיכול לדבק הבתים בדבק, או מזוזה, אמאי לא מוקים לה הרא"ש וסמ"ג, כגון שעשה הבתים מארבעה עורות, ומזוזה בשני עורות, דיכול לדבקם בדבק. והשתא מסכת סופרים עסיקא בכל גווני, בספר תורה ותפלין ומזוזות. ומדלא אוקים לה אלא בספר תורה, שמע מינה דסבירא להו דלא שייך תפירה ודבק אלא בספר תורה, ולא בתפלין ומזוזות. וזה אינו אלא קצת סניף בעלמא, אבל ודאי מכל מאי דכתיבנא נראה דלא מהני דבק. וכן כתב הרב ב"ח בסימן ל"ב [סעיף כ"א] וז"ל: ויעשה ארבעה בתים מעור אחד, בפרק הקומץ. ומשמע דוקא מעור אחד שלם שאין בו תפירה, דלא כנראה מספר התרומה דאפילו בחתיכות תפורים יחד חשיב עור אחד, דליתא, וכן נוהגין בכל גבול ישראל. עכ"ל. הרי לך דבהדיא כתב דלא מהני דבק. [אלא דהרב ז"ל לא ביאר מהיכן הוציא משמעות זה. ואפשר דהרב דקדק דקדוק דלא קאמר בעור אחד כנוסחת הש"ס, אלא כתב מעור אחד, דרצונו לומר על דרך שלילה דהארבעה בתים יהיו (אחד מעור) [מעור אחד] ולא בדבק. ואינו מוכרח][44].

וראיתי למג"א שכתב בסימן ל"ב [סקנ"ב] וז"ל: מעור אחד, דלא כמשמע מספר התרומה דאף בחתיכות תפורות יחד חשיב עור אחד, דליתא. אבל באגודה [מנחות סימן י"א] הוכיח גם כן דחשיב כעור אחד, וכן כתבו התוס' במנחות (דף ל"ב ע"א ד"ה דילמא להשלים). עיין מה שכתבתי סוף סימן ל"ג [סק"ח]. עכ"ל. הנה מה שכתב הרב מג"א דכן משמע מתוס' דמנחות, דבריהם אלו הם אהא דאמרינן במנחות, רב נחמן אמר מצוה לעשות פרשיות דמזוזה סתומות, ואי עבדינהו פתוחות שפיר דמי. לימא מסייע ליה, כיוצא בו ספר תורה שבלה ותפלין שבלו, אין עושים מהן מזוזה, לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, הא מורידין עושים, אמאי הכא סתומות והכא פתוחות, דילמא להשלים. וכתבו התוספות, דילמא להשלים, פירש רש"י שאם חסירה מזוזה שיטה אחת, אי לאו דאין מורידין, היו נוטלין שיטה אחת מספר תורה ותופרין במזוזה. והא דאמרינן בירושלמי בפרק קמא דמגילה, דתפלין ומזוזות אין נכתבין אלא על עור אחד, ההיא בשלא תפר העורות זה בזה. עכ"ל. ולכאורה יש

הערות וציונים

44. נוסף מתוך ההשמטות שבסוף הספר.

אוצר ההלכה

ראיה מדברי התוס׳, דכתבו בהדיא דהא דאמרינן נכתבין על עור אחד, היינו על ידי תפירה. אבל האמת נראה דהרב מג״א אישתמיטתיה דברי הרב בית יוסף סימן רפ״ח [סעיף ב׳], וז״ל: ומה שכתב דאפילו אם ידבקם פסולה, כן כתב הרמב״ם [הלכות מזוזה פ״ה ה״א], כתבה בשני עורות אף על פי שתפרן פסולה. ודלא כדכתבו התוס׳ בהקומץ גבי ספר תורה ותפלין שבלו, אין עושין מהן מזוזה, דהא דאמרינן בירושלמי פרק קמא דמגילה דתפלין ומזוזות אין נכתבין אלא על עור אחד, ההיא בשלא תפר העורות זה בזה. עכ״ל בית יוסף. הרי בהדיא כתב מרן בית יוסף, דלא קיימא לן כדברי התוס׳ דדבק ותפירה מקרי עור אחד.

ובאמת צריך עיון לדעת התוס׳, דסברי דפירוש הירושלמי שאמר תפלין ומזוזות נכתבין על עור אחד, היינו על ידי תפירה, דאם כן איך קאמר דהספרים נכתבים על שני עורות, דמשמע בלא תפירה, והא קיימא לן דספר תורה בעי תפירה. ולכאורה היה נראה ליישב דברי הירושלמי, דהא דקאמר ספרי תורה נכתבים על שני עורות בלא תפירה, היינו הא דאמרינן בהניזקין [גיטין ס.], ופסקו כן הרמב״ם [הלכות ספר תורה פ״ז הי״ד] והטור [יו״ד סימן רפ״ג], דמותר לכתוב כל התורה חומשים כל אחד בפני עצמו. אלא דלפסק הרמב״ם אין בהם קדושת ספר תורה, כיון דאין קורין בהם, משום כבוד ציבור. ולדעת הרשב״א [ח״א סימן קמ״ד], הביא דבריו הרב בית יוסף [שם סעיף א׳], דיש להם דין ספר תורה וקדושתו, דכיון דטעמא אינו אלא משום כבוד צבור, עומד בקדושת ספר תורה. [וכוונת הירושלמי] הוא לומר, דספר תורה יכול להיות בשני עורות, דהיינו חומשים בפני עצמן, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, אבל בתפלין ומזוזות בעינן על עור אחד בתפירה. זהו מה שנראה ליישב כפי דברי התוס׳. אלא דאין זה פשט דברי הירושלמי, חדא דלא דמיין אהדדי, דהא מכל מקום בכל חומש צריך [שיהיו] יריעותיו תפורים אהדדי, ובתפלין ומזוזות לא שייך בהו חומשים כי היכי דמינהו אהדדי, ואדרבה, נראה דחומרא דאיכא בתפלין ומזוזות, איכא נמי ביריעות דכל חומשי ספר תורה דבעו תפירה. ועוד דאיך קורא לחומשים שני עורות, דמשמעות שני עורות עורות ממש, דומיא דעור אחד.

אבל נראה עוד ליישב דברי התוספות במאי דאמרינן בהניזקין [שם] אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן, ספר תורה שחסר ממנו יריעה אחת, אין קורין בו. ופירוש דבריו לכאורה היינו שחסר יריעה ממש מהספר. אבל הרא״ש כתב בהלכות קטנות [הלכות ספר תורה סימן ט״ז] וז״ל: פירוש שחיבר כל היריעות ותפרן זה בזה, ונשארה יריעה אחת שלא חיברה, אף על פי שמונחת כאן, אין קורין בו עד שיהא כולו מחובר. עכ״ל. ופסקה הטור והשלחן ערוך [סימן רע״ח ס״ד]. ובזה נראה לומר לדעת התוס׳, דלא סבירא להו כהרא״ש, דסוברים דאף אם נשארה יריעה אחת בלא תפירה, אין בזה איסור כלל, דדוקא אם חסר ממש. והא דאמרינן במסכת סופרים [פ״א ה״א] ואין תופרין אלא בגידין, היינו ברוב הספר, תדע דהא הלבוש [יו״ד סימן רע״ח ס״ד] קא יהיב טעמא משום ד׳תורת ה׳ תמימה׳ [תהלים י״ט, ח׳], להכי אפילו יריעה אחת [שאינה תפורה עמו] אין קורין. משמע דאין בו איסור משום הלכה למשה מסיני דבעינן גידין, אלא משום ״תורת ה׳ תמימה״ דוקא, והתוס׳ לא חיישי להאי טעמא ד׳תורת ה׳ תמימה׳, וסבירא להו דאין תפירת יריעה אחת מעכבת, כיון דאינה חסירה מכל וכל. והאי דאמרינן ספר תורה שחסר וכו׳, היינו שחסר ממש, והיינו הא דקאמר הירושלמי דספרי תורה נכתבין בשני עורות, אפילו יריעה אחת בלא תפירה, מה שאין כן תפלין ומזוזות בעינן עור אחד בתפירה, ואף אם שיטה אחת חסרה צריך לתופרה.

ומצאתי בהגהות מרדכי דגיטין פרק הניזקין [סימן תס״ג] וז״ל: והא דאמרינן פרק הניזקין ספר תורה שחסר יריעה וכו׳, משום דחסר במילתיה, מסתברא טעמא משום כבוד צבור כדאמרינן וכו׳, והוא הדין נמי בספר שחסר יריעה, מוטב ידחה כבוד צבור [וכו׳] היכא דאפשר, אבל היכא דלא אפשר שרי. רבנו שמשון. עכ״ל. וכפי זה גם כן יתיישבו דברי התוס׳, דאף בדחסר ממש קורין בשאר יריעות, כיון דלא הוי טעמא אלא משום כבוד צבור, כל שכן בשאינו חסר אלא שאינו תפור, ודאי דכשר. ובזה מתיישב דברי הירושלמי וכדכתיבנא. ומכל מקום אינו מחוור פשט הירושלמי כפי דבריהם. ועוד דדבריהם אינם אליבא דהלכתא, דהא קיימא לן כטעמא דש״ס דקאמר משום דמיחסר במילתיה, וכדקאמר הלבוש ״תורת ה׳ תמימה״, ולא כדברי ההגהות דמשום כבוד הציבור הוא דאין קורין לכתחלה, אלא דאם חסר יריעה אחת בלא תפירה מעכב. וכפי זה מוכרח לפרש דברי הירושלמי דקאמר עור אחד, היינו בלא תפירה שלם ממש, והיינו טעמא דרבנו ומרן שלחן ערוך. ודוק.

ורבנו מפרש פירוש הש״ס דקאמר דילמא להשלים, כעוד נראה לפרש שכתבו התוס׳, דהיינו דשמע כתובה בספר תורה בסוף עמוד, ומשלים בגליון שלמטה והיה אם שמוע. וכפי זה אין לדקדק בדברי רבנו שכתב בפרק ה׳ מהלכות ספר תורה [הלכה א׳] וז״ל: ספר תורה שבלה ותפלין שבלו, אין עושים מהן מזוזה, ולא מן הגליונות של ספר תורה וכו׳. דמשמע דספר תורה ותפלין דתנא ברישא דאין עושין מזוזה, היינו בלא גליון, והא אמרינן דרבנו מפרש כפירוש שני דתוס׳. דליתא, דרבנו דקאמר ברישא אין עושין מהן, נחית לאשמועינן טעמא דבזוי ספר תורה גופיה, דלוקח פרשת שמע מספר תורה גופיה. ובתר הכי אשמועינן, דאף אם גליון ספר תורה לחודיה וכותב בלא ספר תורה עמו, אסור דאין מורידין וכו׳, ואילו לא הוה אשמועינן בהדיא דמן גליון לחודיה אסור, לא הוה ילפינן מדאמרינן אין עושין מהן, דאימא היינו טעמא משום ספר תורה גופיה, ולא אסרינן גליון לחוד. וכן פירשו הרב ש״ך וט״ז [יו״ד סימן ר״צ] דברי מרן שלחן ערוך דהם כלשון רבנו, כפירוש שני דתוס׳. ועוד נראה דרבנו נתכוין גם כן לסלקא דעתין דמסייע, דסלקא דעתין שלוקח יריעה שיש בה שמע וארוכה, עד שכתב בה והיה אם, דהאי דאמרינן דילמא להשלים, היינו באוקימתא דמדחי, וסובר דאף על פי שסייעתא נדחית, מכל מקום הדין דין אמת, דמוכח הוא אף במאי

אוצר ההלכה

דאוקימנא דילמא להשלים, ולזה רבנו העתיקו, וכל שכן לפי מאי דקיימא לן כדעת המסייע דמאי פתוחות אף פתוחות.

ועוד אפשר לי לומר אם יראה בעיני המורים לומר, דאף שכתבו התוס׳ בשם רש״י, לא כתבו כן להלכה, אלא לפום מאי דדחי התם ׳דילמא להשלים׳, דלא סבירא ליה דמצוה למעבדינהו סתומות כרב נחמן בר יצחק, וקא מדחי כגון שתפר שיטה אחת, וסבירא ליה דתפירה מהני, ולהכי קא מקשו התוס׳, והא דאמרינן בירושלמי דתפלין ומזוזות בעינן עור אחד, דמשמע דחילוק זה דעור אחד אליבא דכולי עלמא, ודוחק לומר דלא אתי דעת דמדחה כירושלמי. ותירצו התוס׳ דשפיר מיקרי עור אחד על ידי תפירה לדעת המדחה, וסובר המדחה דכהאי גוונא הוי עור אחד ואתי כדברי הירושלמי. אבל כפי דעת המסייע, מוכרח ודאי לומר דסבירא ליה דלא הוי עור אחד בתפירה. וכיון דאנן קיימא לן כמסייע דמצוה למעבד סתומות, כדפסקו עמודי הוראה [רמב״ם שם ה״ב, ש״ע יו״ד סימן רפ״ח סעיף י״ג], לזה שפיר אמרינן דתפירה לא מהניא, והסייעתא אמתית, ולעולם דאף לדעת התוס׳ מודו דאליבא דהלכתא לא מהניא תפירת עור. וסעד לדבר, דלא כתבו פסקי תוס׳ מזה כלום. וכן נראה מדברי המרדכי דהסייעתא לא נדחית, דכשהעתיק דברי התלמוד, העתיק גם כן הסייעתא, לימא מסייע ליה, ולא העתיק הדחייה של הש״ס, הנה ודאי כוונתו ברורה לומר, [ד]לפום מאי דקיימא לן כדעת המסייע הסייעתא אמתית, ואותה הדחייה אינה כפי הדין, אלא כדי לדחות ראייתו אמר כן. ותוס׳ דקשיא להו מהירושלמי, היינו איך עלה בדעת המדחה דילמא להשלים, והא אמרינן בירושלמי וכו׳, ואהא תירצו, דהמדחה סובר בדחייתו דתפירה, עור אחד מיקרי, לדחות ראייתו, ומהא לא תסייעיה. אבל התוס׳ ורש״י סוברים דקושטא דמילתא בעינן עור אחד שלם, וכהאי גוונא אשכחן כמה זימנין בדרך התלמוד.

ובמה שכתבתי ניחא דלא להוו התוספות סתרי דבריהם אהדדי, דהכא אמרו עור אחד בתפירה, ובסוטה [יז: ד״ה כתבה] אמרו בהדיא דתפירה לא מהניא בגט, דספר אחד כתיב, ואדרבה נראה מדבריהם, דזה פשוט אצלם דלא מהני תפירה כמו שיראה המדקדק בדבריהם. ואף דיש לומר דדבריהם דפרק הקומץ אינם [אלא] לשיטת רש״י, ודבריהם דסוטה אינם אלא לשיטתם, מכל מקום הוי כפי זה מחלוקת רש״י ותוס׳, מחלוקת הפוכה מן הקצה אל הקצה, דהא רש״י הכא מכשר שני עורות תפורין, ולקמיה (דף ל״ג ע״א [ד״ה על]) פסל רש״י במזוזה הכתובה בשני דפין בעור אחד כספר תורה. והתוס׳ [שם ד״ה כתבה] חלקו על רש״י והכשירו שני עמודים, ופסלו התפירה, וכלל בידינו אפושי פלוגתא לא מפשינן. ויש רמז לדבר זה בדברי הטור [יו״ד סימן רפ״ח], וז״ל: ואם כתבה בשני עורות פסולה, ואפילו אם ידבקם. ורש״י פסל אפילו אם כתב בעור אחד בשני דפין. ולא נהירא. עכ״ל. הנה שטחיות דבריו מוכיחין, דרש״י בא להוסיף ולפסול אף אם אינם תפורין, אלא הם עשויין כעין ספר תורה, פסול. דאמאי לא קאמר הטור, דרש״י פסל בשני עמודים, והכשיר בדבוק ובתפירה, דמחלוקת הפוכה היא. לזה מוכרח לומר, דמדקאמר דרש״י פסל אפילו בכעין ספר תורה, משמע לא מיבעיא שני עורות אם ידבקם, אלא אפילו בעור אחד ושני עמודים פסל. ולזה לא כתב דרש״י מפסיל בהאי ומכשיר בהאי, דרש״י נמי מודה בעיקר הדין דתפירה לא מהניא, וכדעת התוס׳.

ועוד יש גם כן סעד מדברי התוס׳ (ד״ה כתבה על שני דפין וכו׳), ומבואר הענין היטב במרדכי [סימן תתקס״א, דף ח׳ ע״א] וז״ל: ה״ר אלחנן הביא ראיה לפירוש הקונטרס (דשני עמודים כספר תורה פסול), בירושלמי פרק קמא דמגילה [הלכה ט׳] אמרינן, יש בספרים מה שאין כן בתפלין ומזוזות, שהספרים נכתבים בשני דפין, ותפלין ומזוזות בדף אחד. והאריך בירושלמי, ולסוף קאמר, ספרים בשני עורות, ותפלין ומזוזות בעור אחד. ומדחשיב בסוף עור אחד ושני עורות, ובתחלה קתני דפים, שמע מינה דמעיקרא שני דפין בעור אחד קאמר, ור״ש כתב, פירוש הירושלמי נעלם ממני וכו׳. עכ״ל. הנה ה״ר אלחנן לא קמוכח לה ממשמעות דף דמשמע כעין ספר תורה, דהא מצינו דף שהוא יריעה ולא עמוד, וכדפירשו תוס׳ הכא בשני דפין בשתי יריעות, אלא מוכח לה מדקאמר בסוף עור, ובתחלה קאמר דף, שמע מינה דפירוש דף, דף ממש. ואם איתא דרש״י סבירא ליה דתפירה מקרי שפיר עור אחד, אם כן מאי ראיה איכא, דלעולם אימא לך דהירושלמי דקאמר שני דפין ודף אחד, היינו יריעות, ודקאמר בסוף עור אחד, היינו דבא לשלול דלא תימא דכשם דספר תורה לא שייך ביה דין תפירה כדפירשתי לעיל, אף תפלין ומזוזות גם כן דבעינן עור אחד, אם נמצא דחסר שיטה אחת או שנים, אף בלא תפירה סגי, אלא בעינן תרתי, יריעה אחת, ואם חסר מתחתיה היריעה ורוצה למלאת חסרונו, צריך לו תפירה, ולעולם דבשני עמודים כעין ספר תורה כשר לדעת הירושלמי, ומה ששינה דבריו לבסוף דקאמר עור אחד, היינו לאשמועינן דבעינן תפירה ולא סגי בלאו הכי. אלא ודאי נראה לומר, דאף רש״י לא אמר כן להלכה, אלא לפום מאי דדחי התם, אבל לקושטא דמילתא סוברים רש״י ותוס׳ דלא מהני תפירה.

ועל כרחין צריך לומר כן, כפי ועוד נראה לפרש שכתבו התוס׳, וז״ל: ועוד יש לומר להשלים, כגון דפרשת ׳שמע׳ בסוף עמוד, והוסיף פרשת ׳והיה אם׳ בגליון שלמטה, או פרשת ׳והיה אם׳ בתחלת עמוד, והוסיף ׳שמע׳ בגליון שלמעלה. עכ״ל. והנה לכאורה דבריהם קשים מהבין, דהא קיימא לן כתבן שלא כסדרן יגנזו, ופסק כן הרמב״ם [הלכות מזוזה פ״ה ה״א], והרא״ש [הלכות תפלין סימן ב׳] והטור בנו, והבית יוסף [יו״ד סימן רפ״ח ס״ג], ודין זה הוא ממכילתא [סוף] פרשת בא, והביאוהו התוס׳ לקמן (דף ל״ד ע״ב ד״ה והקורא וכו׳), ואם כן איך כתבו התוס׳ כגון פרשת והיה אם בראש עמוד, ושמע כותבה בגליון, והא הוי שלא כסדרן, וכפי ההמצאה ראשונה דכתבו התוס׳ ניחא. איברא דלפירוש הקונטרס נמי קשיא לכאורה, דכתב שלוקח שיטה אחת מספר שבלה ותופרה במזוזה, והא הוי שלא כסדרן. אלא דיש לומר דעסקינן כגון דמזוזה נכתבה קודם ספר תורה וחסרה שיטה, ובא להשלימה מספר תורה שנכתבה אחר כך. אלא קצת

אוצר ההלכה

קשה, דאטו יבטל אדם ממזוזה לצפות אימתי תבלה ספר תורה ותפלין כדי להשלים מזוזתו. וענין זה הקשה במרדכי ע"ש בדבריו. אבל כפי ועוד יש לומר דהתוס', קשיא דשלא כסדרן הוא, וכפי מה שכתבתי בשיטת רש"י וענין דבק, ניחא נמי הכא, דלעולם קושטא דמילתא שלא כסדרן הוא ופסול, ותוס' שכתבו כגון והיה אם וכו', היינו לפום מאי דדחינן התם דדילמא להשלים, דכוונתו לומר לעולם אימא לך דפירוש פתוחות דוקא פתוחות, ודקא סייעתיה מהאי ברייתא, אימא דפליגא אמכילתא, וסבירא להו דשלא כסדרן כשר, ואיירי כגון דוהיה אם בראש עמוד וכו', ומהא לא תסייעיה. ושוב מצאתי שכן פירש הרב בעל נקודות הכסף [סימן ר"צ] בהאי ועוד יש לומר שכתבו התוס'. ודוק.

וראיתי להרב בעל ט"ז [סק"א] שתמה על מה שכתב השלחן ערוך יו"ד בסימן רפ"ח [סעיף ג'], ואין צריך לומר אם הקדים פרשה לפרשה. וז"ל: תימה לי דאיפכא מסתברא, דיותר יש פסול בכותב שלא כסדר בהיא פרשה גופה, מבהקדים פרשה לפרשה, שהרי מצינו בא"ח [סימן ס"ד סעיף א'] קראה למפרע לא יצא, במה דברים אמורים בסדר הפסוקים, אבל בהקדים פרשה לפרשה יצא אף על פי שאינו רשאי, כיון שאינה סמוכה לה בתורה. והכא נמי אינה סמוכה לה. וכן מוכח ברמב"ם בפרק א' [מהלכות תפלין הט"ז], [ש]כתב, דאם הקדים אות אחת שלא כסדר לא יצא. ובפרק ה' [הלכה א'] הוצרך לומר הקדים פרשה לפרשה וכו'. עכ"ל. והרב בעל נקודות הכסף השיג עליו וכתב דלא קשיא מידי, דלענין כתיבה בעי כמו שהן כתובים בתורה. ונראה לי דרצונו לומר, דלענין כתיבה ילפינן שפיר מ'והיו' דצריכין להיות בהוייתן, דהיינו כדכתיב בתורה דזו מסודרת קודם זו, דילפינן כתיבה מסדר כתיבת התורה, אבל גבי קריאה דילפינן קריאה מכתיבת וסדר התורה, לזה לא ילפינן אלא מאי דקריב לגביה, דהיינו באותה פרשה עצמה, כי היכי דדרשינן "והיו", אבל מפרשה לפרשה לא, כיון דאין סמוכות בתורה. ואין לומר דבקריאה גם כן ילפינן מקריאת התורה, והיינו בהוייתן, דהיינו כסדר קריאתן בתורה, דליתא, דמאן לימא לן דבקריאת ספר תורה צריך לומר האי פרשה קודם, דדילמא להיפך, דהא כתב השלחן ערוך בסימן קל"ד [סעיף ג'], דאם דילג בשבת פסוק אחד ונזכר אחר שסיימו התפלה, חוזר וקורא הוא ושנים עמו. וכתב הלבוש [סעיף ה'] וז"ל: ואף על פי שבאופן זה שלא כסדר, לית לן בה, שאין סדר לכל הפרשיות התורה, שהתורה מגילה מגילה וכו', ואין מוקדם ומאוחר בתורה. עכ"ל. הרי לך בהדיא, דאין סדר לקריאת התורה. וכן כתב הרב פרי חדש, והביא ראיה מהא דקיימא לן[45] דמלך קורא "עשר תעשר" [דברים י"ד, כ"ב], ואחר כך מפסיק וקורא "כי תכלה" [שם כ"ו, י"ב], ואחר כך חוזר לפרשת "מלך" [שם י"ז, י"ד], ואין בזה שום חשש. לכן מוכרח לומר, דהא דילפינן מוהיו, היינו כסדר שמונחים בתורה וכתובים וזו לפני זו, אף סדר קריאתן כן, לכן לא נילף אלא אמאי דסמיך כי היכי דתקויים דרשת והיו, אבל מפרשה לפרשה לא ילפינן. מה שאין כן גבי כתיבה דילפינן מכתיבתן בתורה דדמו אהדדי, לזה אף מפרשה לפרשה ילפינן מוהיו, זהו מה שנראה לי בדקדוק לישניה. ודוק.

אלא דצריך עיון בקושיית ט"ז במאי דכתב השלחן ערוך ואין צריך לומר אם הקדים פרשה וכו', דאדרבה החידוש הוא בפרשה לפרשה, וכמו שמצינו (דק"ש) [בקריאת שמע]. וגם בחיבורו בכסף משנה בפרק א' [הלכה ט"ז] ובפרק ה' [הלכה א'] משמע דפרשה קדומה לפרשה הוא מילתא דפשיטא, ואדרבה להיפך, והוא פלא על הרב בעל נקודות הכסף, דלא תירץ על זאת הקושיא כלום.

ואפשר ליישב דברי מרן, דאין הכי נמי גבי קריאת שמע דאין שם קפידא בפרשיות, הוי החידוש במזוזה בפרשיות ולא באותיות, אבל לגבי מזוזה גופה דקאי והיו אף (הפרשיות) [אפרשיות], וחשבינן להו כאילו סמוכות לה בתורה, וחד דינא אית להו בין לאותיות בין לפרשיות, אז הוי החידוש לאידך גיסא, דלא תימא דוקא פרשה אחת בשלמותה הוא דפסולה, אבל אות אחת בטלה במיעוטה, אלא אפילו אות אחת שלא כסדרן פסול, מכל שכן אם כתב פרשה אחת בשלמותה דפסולה. ולזה כתב מרן, ואין צריך לומר דאם הקדים וכו', רצונו לומר, כיון דבריר לן דוהיו קאי נמי אפרשיות, לזה הרבותא היא באות אחת דאינה חשובה, מכל שכן פרשה קדומה לפרשה דחשיבא טפי דפסול, ומרן תפס האי חידושא דהאי גיסא. זהו מה שנראה ביישוב דברי מרן המחבר.

ועוד נראה לי לחלק בין קריאת שמע דמכשרינן בפרשיות, ובין תפלין ומזוזות, והוא במאי דכתב הפרי חדש בסימן ס"ד [סעיף א'] וז"ל: ועוד שהטעם שהקורא למפרע לא יצא, מפקינן לה משום דכתיב "והיו", וכיון שאינן כתובין בתורה כסדרן ודאי דיצא. עכ"ל. רצונו לומר דקיימא לן [ברכות יג.] דפרשת שמע שיש בה עול מלכות שמים ראשונה, ואחר זה והיה אם, וחזרו אחר כך לומר פרשת ציצית שהיא כתובה קודם כולן, נמצא דאין אמירתן כסדר דכתובים בתורה, וכיון דדרשת "והיו" בהווייתן בסדר התורה, ובסדר התורה אינן כתובים כסדר חיובן, לזה אם הקדים פרשה לפרשה שרי. נמצא (דע"כ לא) [דהא ד]מכשרינן בקריאת שמע דאינה סמוכה לה בתורה, היינו משום דלא אתי דרשת "והיו" לפסול בפרשיות, כיון דאינה כתובה כסדר קריאתה, אבל גבי תפלין ומזוזות דכתובין כסדר כתיבתן ותקנן, לזה אף אם אינן סמוכים לה בתורה, דרשינן ליה שפיר לגבי פרשיות. וזה חילוק נכון.

עוד סיים הרב בעל נקודות הכסף וז"ל: ומה שאמר וכן מוכח ברמב"ם, לא מוכח מידי, דהרמב"ם לא כתב בפרק א' כמו שהעתיק הוא, אלא כתב וז"ל: במזוזה ותפלין אין תולין בהן אפילו אות אחת, אלא אם שכח וכו' גונז וכו'. ומשום הכי הוצרך לכתוב בפרק ה' הקדים פרשה לפרשה, דהא בפרק א' טעמא הוא

הערות וציונים

45. משנה בסוטה (מא.), אולם הרמב"ם בהלכות חגיגה (פ"ג ה"ג) פסק אחרת, ועיין לחם משנה.

אוצר ההלכה

משום דאין תולין וכו׳. עכ״ל. ותימה דמשמע מדבריו דרבנו דכתב אין תולין, לאו משום שלא כסדרן, ולהכי איצטריך לומר הקדים פרשה וכו׳. והא ליתא, דמרן כסף משנה כתב שם הטעם משום דהוי שלא כסדרן, ולהכי אין תולין. וכן כתב הרא״ש בהלכות מזוזה [סימן ב׳] וז״ל: והיכא דאישתמיט בה אות אחת אין תולין אותה, דגרסינן בירושלמי, תולין בספרים ואין תולין בתפלין ומזוזות. וכתב שם הרב בעל מעדני מלך [מעדני יום טוב אות ה׳] וז״ל: ולא בתפלין ומזוזות, וכתבו סמ״ג [עשין כ״ב, דף ק״ד ע״ב] וספר התרומה [סימן ר״ה] דטעמא משום דאמרינן במכילתא כתבן שלא כסדרן יגנזו. עכ״ל. ומשמע מדבריו דאין טעם זה מבואר בדברי הרא״ש, אלא מדברי סמ״ג וספר התרומה, והוא מבואר להדיא בדברי הרא״ש גופיה בקיצור הלכות תפלין שכתב וז״ל: אבל אם חסר אות אחת אין לו תקנה, כי אין תולין בתפלין, דאמרינן במכילתא, כתבן שלא כסדרן יגנזו. עכ״ל. הרי לך בהדיא, דטעמא הוא משום דהוי שלא כסדרן. וכן כתב הטור [שם] בהדיא, וכיון שכן, שפיר קשיא קושיית ט״ז בדברי הרמב״ם, שהוצרך לכתוב בפרק ה׳ דין דהקדים פרשה לפרשה[46]. ואין עיקר תירוצו בזה, אלא כמו שסיים הרב בעל נקודות הכסף גופיה, דבלאו הכי לא מוכח וכו׳, דאפילו דכל שכן הוא, כתבו רבנו וכו׳.

וראיתי להחכם בעל לחם יהודה [הלכות מזוזה פ״ה ה״א] שכתב וז״ל: ואם תאמר מאי שנא כתיבה מקריאה, הא כולהו נפקא לן מ׳והיו׳. ויש לומר, דשאני קריאה דהוי באקראי, אבל הכתיבה הוי הפוך קבוע, ואף על גב דהשתא הם מסודרין כסדר. עכ״ל. נראה מדבריו, דלעולם שלא כסדרן מן התורה כשר אף בכתיבה, אלא כיון דעומד להקבע להם פסול בכתיבה. ולא נהירא, דלא מצינו בשום מקום האי חילוקא באיסור תורה, דממה נפשך, אי מן התורה כשר שלא כסדרן, אם כן אף אם עומד לימים רבים מה בכך, דהא כאילו כתבו כסדר הוי, ואי מן התורה פסול שלא כסדרן, אם כן אף אם הוא לשעתו פסול. והאי חילוק לא שייך אלא אם הוא חומרא דרבנן, אז אמרינן לא החמירו אלא במילתא דשכיחא, אבל באקראי בעלמא לא. אבל בדבר תורה כהאי גוונא, ודאי לא אמרינן.

עוד כתב החכם הנזכר וז״ל: ולא היה לו לשלחן ערוך לכתוב ואין צריך לומר אם הקדים וכו׳, וכבר תמה הט״ז, ויש לומר דלא קאי אפיסול, אלא על התיקון דכתב אין לו תקנה, דכל שכן בהיפוך הפרשיות. עכ״ל. נראה דהבין מה שכתב השלחן ערוך ואין לו תקנה, היינו אם כתבה שלא כסדר אין לו תקנה. וזה אינו, דפשיטא אם כתבה שלא כסדר דפסולה, דאין לו תקנה, ומה תקנה יש באות אחת שלא כסדר שהוצרך לומר ואין לו תקנה, ומכל שכן בפרשיות דאין לו תקנה, והאי דקאמר אין לה תקנה, קאי אהא דקאמר דאם שכח אות אחת דפסולה, ואל תאמר דיש בידו לכותבה ולהגיהה, אלא אין לה תקנה, דאם בא להגיהה הוי שלא כסדרן ופסולה, ואם מניחה כך פסולה גם כן, לזה כתב אין לה תקנה אף אם מגיהה, דהוי שלא כסדר ופסול, ואין צריך לומר אם הקדים וכו׳. וכן פירש הרב בעל הלבוש, ואין משמעות פשט דברי השלחן ערוך כמו שכתב לחם יהודה. ודוק. ועוד, דהניחא בדברי השלחן ערוך דהזכיר מלת ואין לה תקנה, אלא בדברי כסף משנה שכתב וז״ל: אם שכח אות אחת גונזה, בירושלמי וכו׳, והטעם משום דהוי שלא כסדרן, ואמרינן במכילתא וכו׳, ואינו מחלק בין הפרשיות ובין תיבות לאותיות. עכ״ל. ועוד כתב גם כן בפרק ה׳, אם הקדים פרשה לפרשה משום דאמרינן במכילתא וכבר נתבאר בפרק א׳, דאפילו אות אחת שכתב שלא כסדר פסולה. עכ״ל. מה יענה בזה, דבהדיא משמע מדבריו בפרק א׳ ובפרק ה׳ דהקדים פרשה לפרשה פשוט דהוי שלא כסדר, והחידוש הוא דאפילו אות אחת הוי שלא כסדרן. לכן נראה ודאי דאין מקום לחול תירוץ זה.

עוד כתב הט״ז [בסימן ר״צ] לתרץ הקושיא שהקשינו לעיל בדברי התוס׳ דפרק הקומץ, שכתבו כגון שכתב שמע בראש הדף, והא הוי שלא כסדרן. ותירץ וז״ל: ונראה לי דהתוס׳ סבירא להו, דדוקא בסדר פרשה עצמה אז שייך שלא כסדרן, אבל לא מפרשה לפרשה, כיון שאינן סמוכות בתורה, וכמו שכתבתי לעיל. והבאתי ראיה מאו״ח [סימן ס״ד]. וצריך לומר לדעת הרמב״ם הפוסל פרשה, סבירא ליה כחלוקה הראשונה וכו׳. עכ״ל. איברא דיש מי שחילק חילוק זה בתפלין בין תיבות לפרשיות, והובא במרדכי פרק הקומץ [דף י׳ ע״ד]. אלא דכפי זה תוס׳ סתרי דידהו אדידהו, דהא לקמיה [דף ל״ד ע״ב ד״ה והקורא וכו׳], כתבו להדיא, דהא דאמר במכילתא שלא כסדרן יגנזו, קאי נמי אפרשיות כמו שיראה המעיין שם. וכן כתב הרא״ש בהלכות קטנות [הלכות תפלין סימן ה׳], דלדעת רבנו תם נמי צריך לכתוב הפרשיות כסדרן, ולהניח חלק לוהיה אם שמוע עד שיכתוב שמע. ולא קא משני רבנו תם דההיא דמכילתא איירי בפסוקים ולא בפרשיות. ואם כן קשה דידהו אדידהו, שכתבו [בדף ל״ג] [לב.] בשם מ״ר [מפי רבי׳], דלא הוי שלא כסדרן והכא כתבו בשם מ״ר דהוי שלא כסדרן.

ומטעם זה לא אפשר לתרץ גם כן דברי התוס׳ במאי דאיתא במרדכי [שם] וז״ל: ועוד יש מפרשים, דשלא כסדרן מיירי דוקא בשנים אלו ״קדש״ ״והיה כי יביאך״ להקדים זו לזו, אבל ״שמע״ ״והיה אם שמוע״ לא איכפת לן. עכ״ל. ולכאורה דבריו מילתא בלא טעמא, דמאי שנא קדש והיה כי, משמע והיה אם? ונראה לי לומר דסבירא להו להיש מפרשים, דדין כתיבתן שוה לדין קריאתם, דכמו בקריאת שמע אם הקדים פרשה לפרשה כשר דאינן סמוכות בתורה, הכא נמי בתפלין בשמע והיה אם, דאינן סמוכות, אם הקדים אחד לאחד אינו מעכב, אבל קדש והיה כי דסמוכות, להכי מעכבי, דוהיו קאי לדסמיכי אהדדי, כגון פסוקים ופרשיות דסמיכי כגון קדש והיה, מה שאין כן שמע והיה אם. ואם כן כפי זה במזוזה אם הקדים פרשה לחברתה כשר, דאינן סמוכות. ויתיישבו דברי התוס׳ כפי זה. אלא דקשה קושיא שהקשינו לעיל, דמהתוס׳ דכתבו בד״ה והקורא, משמע

הערות וציונים

46. עיין להרב המגיה בספר ויקרא יהושע הלכות תפלין סימן ה׳ (נדפס לעיל סעיף כ״ג אות כ׳ ד״ה ומעתה) מה שיישב לקושיית הרב המחבר.

אוצר ההלכה

דשמע והיה אם, צריכים ליכתב כסדרן, וכן כתבו גם הרא"ש והטור.

ומה שסיים עוד ט"ז, ואין לומר וכו', דאם כן [לא] הוה ליה להשמיט דין זה וכו'. עכ"ל. ואינו צריך לכל זה, דבהדיא כתב מרן כסף משנה שם [הלכות מזוזה פ"ה ה"א] דפירוש הקדים פרשה לפרשה היינו כפשטה. עיין שם דמשמע מדבריו כן, ואפילו הכי קאמר אפילו אות אחת וכו', דמשמע אין צריך לומר אם הקדים פרשה וכו', ואדרבה משמע מדברי רבנו תם, דאין חשש שלא כסדרן אלא בכתיבה, אבל אם הקדים בשטח היריעה זו קודם לזו, לא הוי שלא כסדרן, שהרי כתב רבנו תם, להניח חלק לוהיה אם שמוע עד שיכתוב שמע, ואף אם היה בשטח היריעה והיה אם קודם לשמע אין חשש בזה. ודו"ק.

ובעל לחם יהודה תירץ קושיית ט"ז, וכתב וז"ל: וכדי שלא נרבה במחלוקת, יש לומר דגם התוספות מודו בהכי, ודוקא אם כותב לשם תפלין ומזוזות ומהפך, דמשעת כתיבתו הוא מכוין להפך הסדר, מה שאין כן בכותב לשם ספר תורה, דבשעת כתיבה אין כאן היפוך, תו לא פסיל במזוזה, דתחלתה בכשרות. עכ"ל. משמע מדבריו דלכולי עלמא אם תחלתם בכשרות, אין לחוש אם אחר כך עשאן שלא כסדרן. וזה אינו, דהא אמרינן במרדכי [דף י' ע"ד] וז"ל: ואני מצאתי במסכת סופרים [פי"ד הי"ז] מזוזה שבלתה, אין עושין אותה תפלין לפי שאין מורידין וכו'. ואיכא למידק כדלעיל הא מורידין עושין, ואי אמרת שלא כסדרן פסול, היכי מיתוקמא, דלכאורה משמע שיקח פרשה או שתיהן, וישלים התפלין וכו'. ע"ש בדבריו, ובחדושי אנשי שם [אות ב']. הרי לך בהדיא, דאף אם היתה פרשה במזוזה כסדר ורוצה להניחן בתפלין שלא כסדר, פסול, דאזלינן בתר סוף, דכיון דהשתא בתפלין שלא כסדר, מה יועיל שהיו מקודם כסדר, סוף סוף הא הוי שלא כסדרן[47].

וכן יש ראיה מדברי הבית יוסף בשם תרומת הדשן [חלק א' סימן מ"ח], וכתבו בשלחנו הטהור [או"ח סימן ל"ב סעיף כ"ז] וז"ל: אותיות ותיבות שנמחקו קצת, כתוב בתרומת הדשן שאם רישומן ניכר כל כך שיכול התינוק לקרותה יפה, שרי להעביר הקולמוס על הכתב להיטיבו ולחדשו, דכיון דעכשיו הכתב כשר הוא, ומה שיוסיף עליו אינו אלא להעביר עליהן שלא יתקלקלו, לא חשיבא כתיבה שלא כסדרן. עכ"ל. משמע דאם קפץ מעליהם הדיו ונתקלקלו דפסול, דהוי כאילו כתבן השתא בתחלה, והוי התיבות והפרשיות שאחריהן נכתבו קודם אלו, והוי שלא כסדרן. ואם איתא דשרי לכתוב בספר תורה שבלה בראש עמוד שמע, כיון דהיתה פרשת והיה אם בתחלה כסדרן עם שאר הספר שבלה, אם כן הכא נמי נימא דשרי לכתוב אותיות המחוקין, כיון דהיו שאר התפלין כסדרן בתחלה, ואמאי פסול בנמחקו, הא הוי כסדרן, דתחלתן בכשרות, אלא ודאי שמע מינה דהאי חילוקא ליתיה, דבין בתחלה בין בסוף כל שלא כסדרן פסול. וכן איתא בבית יוסף [שם סעיף כ"א] בשם הר"י אסכנדרני, דצריך שיגיה הסופר כל פרשה ופרשה קודם שיכתוב האחרת, משום דשמא ימצא בה פיסול ותפסל, ויפסלו נמי כל הפרשיות שאחריה, דהוי שלא כסדרן. ואם כן חזרה קושייתינו בדברי התוס' למקומה.

ולכאורה היה נראה עוד לתרץ בעיקר הקושיא, דסבירא להו לתוס', דאין פיסול כסדרן מעכב במזוזה, דהיא קלה מתפלין, דמכילתא לא עסיקא אלא בתפלין דוקא, כמו שיראה הרואה במכילתא, וכמו שהעתיקה הרא"ש בהלכות קטנות [הלכות תפלין סימן ב'], ושאר הפוסקים דפסלי במזוזה סבירא להו דתפלין ומזוזות דין אחד יש להם. אבל התוס' סבירא להו דוקא תפלין דקדושתו (סמוכה) [חמורה], מה שאין כן במזוזה. וכהאי גוונא מצינו בדעדיף מינה בתפלין גופיה, דאיכא מאן דאמר במרדכי [דף י' ע"ד] דבתפלין של יד, אף אם הם שלא כסדרן אין להקפיד. והעתיקו הרב בית יוסף (בסימן ל"ד), ובודאי טעמיה דמאן דמכשיר, משום דסבירא ליה דכיון דקדושת יד קלה משל ראש, דשל ראש אינו עושה אותו של יד [סימן מ"ב סעיף א'], להכי אין להקפיד, מכל שכן במזוזה דקלה מתרוייהו. ומה שכתב בלחם יהודה דמכילתא איירי בתפלין ומזוזות, לא דק, דלא איירי אלא בתפלין לחוד, ואין מכחישין במוחש.

ואחר העיון נראה מחוורתא כדשנינן מעיקרא, וכמו שתירץ ש"ך, דתוס' לא כתבו כן לקושטא דמילתא, אלא לפום מאי דדחי התם, דילמא להשלים, אבל קושטא דמילתא אליבא דהלכתא ודאי דפסול. וכפי תירוץ ראשון דש"ך נמי ניחא, דתוס' לא כתבו כן אלא לדמיון בעלמא. אלא דקצת קשה, דאם כן אמאי הוצרכו התוס' לתרץ אקושיא שהקשו לפירוש רש"י מירושלמי, כגון שלא תפר וכו', דילמא רש"י לא כתב כן אלא לדמיון בעלמא, וכמו שכתבו הם לדמיון בעלמא, ולעולם רש"י מודה דהירושלמי איירי כפשטא, דבתפור איירי.

נקטינן מכל האמור, דמצינן למימר בכוונת רש"י ותוס' דלא כתבו כן אלא בדעת המדחה דילמא להשלים, אבל לעולם אימא לך דכולי עלמא סברי דלא מהני תפירה, וכדעת המסייע דקיימא לן כוותיה. ולכאורה נראה דיש ראיה להיפך, דאמרינן בפרק הקומץ (דף ל"ד ע"ב), תנו רבנן כיצד כותבה, תפלה של יד על עור אחד, ואם כתבה בארבעה עורות והניחה בבית אחד, יצא, וצריך לדבק שנאמר "והיה לך לאות" [שמות י"ג, ט'], כשם שאות אחת מבחוץ, כך אות אחת מבפנים, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר אינו צריך. אמר רבי יוסי מודה לי רבי יהודה ברבי, שאם אין לו תפלין של יד ויש לו שני תפלין של ראש, שטולה עור על אחד מהם ומניחה. מודה היינו פלוגתייהו. אמר

הערות וציונים

47. נראה שהרב ז"ל הבין בכוונת הרב לחם יהודה במה שכתב, וכדי שלא נרבה במחלוקת, דהיינו להשוות דעות כל הפוסקים בזה, ולכן מקשה על דבריו מהמרדכי ותרומת הדשן והר"י אסכנדרני, שהם פוסלים גם בתחלתם בכשרות. אך לענ"ד, דדברי הלחם יהודה קאי אמה שכתב הט"ז, דהתוס' מכשרי בהפוך הפרשיות, דלפי זה הוי מחלוקת גדולה בין התוס' לשאר הפוסקים, לזה כתב וכדי שלא נרבה במחלוקת, יש לומר דהתוס' לא הכשירו אלא בתחלתם בכשרות, הא לאו הכי הם פוסלים ככל שאר הפוסקים. **מאיר כהן ס"ט**.

אוצר ההלכה

רבא מדבריו של רבי יוסי חזר בו רבי יהודה. ע"כ. הא קמן, דלרבי יהודה דסבירא ליה דבעינן אות אחת מבחוץ כמבפנים, אית ליה דעל ידי דבק סגי, ושפיר מקרי עור אחד, ועד כאן לא פליגי רבי יוסי ורבי יהודה אלא אם צריך אות אחת או לאו, אבל במילתא דבעינן עור אחד, משמע דכולי עלמא סבירא להו דדבק מהני והוי עור אחד, דמדברי (ת"ה) [רבי יהודה] נשמע לרבי יוסי. ואפשר לי לומר דחובה עלינו לבא לכלל יישוב, כי היכי דלא לשווייה לאלו הרבנים עמודי ההוראה הנזכרים לעיל קטלי קני באגמא ח"ו, אשר כל רז לא אניס להו, דבודאי לא נעלמה מהם זאת הסוגיא, לכן צריך ליישב דלעולם התם לא מקרי אות אחת אלא משום אות אחת דמבחוץ דהוא עור אחד ממש, ודמבפנים לא מקרי אות אחת, ומכל מקום הצריכוהו דבק משום לך דקאמר קרא, דמשמע דצריך הלובש להכיר בהם דאות אחת, שהארבע איגרות כאחת הם, מה שאין כן אם היו פרודות דבמשמוש ניכר כל אות לבדה, ולהכי בדיבוק שעושה והחיבור שמחבר היו ניכרים אות אחת, כיון דעיקר אות אחת דמבחוץ הוא עור אחד ממש, להכי אף אם מבפנים אינן עור אחד, סגי, דעיקר אות אחת דקרא לא קאי אלא אמבחוץ, ודמבפנים לא שמעינן לה אלא מכח לך, זהו דעת רבנו ודעימיה, אף שיש בזה קצת דוחק.

ואחר שכתבתי כל זה, מצאתי להרב הנמוקי יוסף [הלכות תפלין ו:] שכתב כן בהדיא, וז"ל: כיצד כותבן, תפלה של יד כל הארבע פרשיות על עור אחד, חתיכה אחת של קלף. על ארבעה עורות, כל פרשה בפני עצמה בחתיכה של קלף. יצא, כיון שכולן בבית אחד דבתפלין של יד כתיב "והיה [לך] לאות", לשון יחיד וכו'. עכ"ל. הרי לך בהדיא, דטעמא הוא שכולן בבית אחד, להכי אם כתבן בארבעה עורות ודבקן כשר. דאם איתא דאף בבתים נמי אם עשאן מארבעה עורות ודבקן כשר, מאי קאמר כיון שכולן וכו', הא אף בבתים נמי אם עשאן מארבעה עורות כשר, וצריך לדבק כדין תפלה של יד, אלא ודאי שמע מינה דבבתים לא מהני דבק, ובעינן עור אחד ממש. ועוד דאף אם תרצה לומר דרבי יהודה סבירא ליה דדבק מהני, לא תידוק מרבי יוסי דקאמר אינו צריך, דמידי דצריך מהני דבק, אלא כוונת דברי רבי יוסי, לדידך דסבירא לך דדבק בעינן ומהני וכשר, להכי פלגית עלך ואמרי דאינו צריך לדבק, דלא בעינן אות אחת, ולעולם במידי דבעינן אות אחת לדידי לא מהני דבק. והפוסקים העתיקו נוסח רבי יוסי דאינו צריך לדבק, ורצונם לומר דלא בעינן אות אחת, ואשכחן אין צריך בתלמוד, דעדיפא מהאי דפרק הקומץ, והביאום בעלי הכללים ושנויה בפרק מצות חליצה [יבמות קה.], דאף על גב דנקיט בדבריו אין צריך, אי תרצה לעשות אין שומעין לה וכו'. ע"ש.

והכרח רבנו ודעימיה לפסול בדבק, אף שיש קצת דוחק בהאי סוגיא, דרבי יהודה ורבי יוסי היינו חדא, דפשט עור אחד חתיכה אחת, (דומית) [דומיא ד]עור אחד דתני לקמיה, דפירושו חתיכה אחת. ועוד דברי הירושלמי סייעתא גמורה לפירוש רבנו. ועוד יש ראיה לפירוש רבנו ממתני' דקרן פרה דקא מפסלא משום שנים ושלשה שופרות, ואף על גב דמחברי, ומוכרח לומר דהתם כיון שמוסיף גלד בכל שנה, הוה ליה כמי שכתב גט על שני דפין מחוברין בדבק וכדכתבו התוס' [סוטה יז: ד"ה כתבה], ואמרי דיבק שברי שופרות פסול, דלא מהני דבק, דשופר אחד אמר רחמנא, וכדכתיבנא לעיל. לזה מוכרח רבנו לפרש הסוגיא כדפרשתי. ותדע דאין מהאי סוגיא ראיה לאידך גיסא, דהא התוס' דפרק הקומץ [לב.] ד"ה דילמא, משמע מדבריהם, דלא נתחדש להם דעור אחד דקאמר הירושלמי היינו בשלא תפר וכו', אלא מדברי הקונטרס דפירש להשלים כגון שתפר וכו', ואם איתא דמוכח מסוגיא דדיבוק תפלה של יד דעור אחד, היינו בדבק, אם כן מאי חידש רש"י בפירושו שהוצרכו לומר והא דאמרינן בירושלמי וכו', היינו בשלא תפר וכו', הא בלאו הכי מוכרח הדבר מעצמו דעור אחד מיקרי אם דבוק ותפור מסוגיא דרבי יהודה ורבי יוסי, אלא ודאי שמע מינה דמהתם ליכא ראיה כלל וכדכתיבנא. ואדרבה יש קצת ראיה מהך ברייתא דעור אחד היינו בלא תפירה, דקאמר כיצד תפלה וכו' בעור אחד, ואם כתבן בארבעה עורות כשר, וצריך לדבק. משמע דאם כתב ארבעה עורות דבוקין לא מיקרו עור אחד, דאי לא תימא הכי לא הוה ליה למינקט עור אחד, אלא הוה ליה למימר צריכין להיות חתיכה אחת, ואם כתבן וכו'. ומדנקט עור אחד ברישא, ולבסוף קאמר ואם כתבן וכו' וצריך לדבק, משמע דלא מיקרי עור אחד על ידי דבק, וכיון דבהאי ברייתא דפרשיות של יד קתני ואם כתבן בארבעה עורות כשר וצריך לדבק, ובריתא דלעיל קתני צריך עור אחד, ולא קתני דאם ארבעה עורות חיברן בדבק דמהני, שמע מינה דבבתים לא מהני [דבק לעשותו] עור אחד, ובפרשיות של יד מהני דבק, כיון דמבחוץ אות אחת ממש, לזה מבפנים לא קפדינן אעור אחד ממש, דהתורה לא קפדא אמבפנים אלא כי היכי דלא יהיו ניכרים ארבע פרודות, ובדבק בעלמא לא יהיו ניכרים ארבע פרודות למניחן. ודוק.

והנה מצאתי להרב פרי חדש זצ"ל בהלכות גיטין סימן קכ"ה [סק"מ], דמייתי בשם התוספתא [גיטין פ"ב ה"ב] וז"ל: תו קתני ואם נקרע[48] ביד האשה כשר ולא נפסל הגט, ויכול לחזור וליתנו לה. אבל אם נתקרע[49] פסול וכו', רשב"א אומר מדבק את הקרעים. דעל ידי דיבוק הקרעים חוזר להכשירו ונותנו לה. עד כאן לא פליגי אלא על ידי דיבוק, אבל בלא דיבוק וכו', ואף על ידי דיבוק קיימא לן כוותיה דתנא קמא דדיבוק לא מהני וכו'. ופירוש זה לא מחוור וכו', אלא משמע ודאי דהך תוספתא הויא סייעתא לדברי הרשב"א דסבירא ליה דעדי מסירה לא מהני בכהאי גוונא וכו'. ולענין דינא אין להקל בדבר אף במקום עיגון וכו', ואף שדיבק הקרעים לא מהני מידי לתורף, דדיבוק לאו מילתא היא וכו'. וראיתי למהר"[א] ששון בתשובה [תורת אמת סוף סימן ל'] הנזכרת לעיל, דגט קרוע לשני קרעים לא גרע מקרע בית דין לענין דינא, אי משום טעמא דספר אחד אמר רחמנא, הא

הערות וציונים

48. רצונו לומר שלא בקרע בית דין. מצפה שמואל. 49. רצונו לומר בקרע בית דין.

אוצר ההלכה

ודאי לאו מילתא היא, משום דפשיטא ודאי דמעיקרא ספר אחד בעינן, אבל כשנכתב על ספר אחד כדין ואחר כך נקרע, אכתי ספר אחד קרינא ביה. וזה ברור. ומתבאר מדברי התוס' סוף פרק ב' דסוטה [יז:] ד"ה כתבה על שני דפין וכו', ואומר ר"י וכו', אם כן הכא נמי בנדון דידן נמי אמרינן הכי, דדוקא מעיקרא אם נכתב בשני דפין ודבקן יחד פסול, אבל אם נכתב בדף אחד ואחר כך נקרע ודבקו, כשר, ואפשר אף דלא דבקו וכו'. עכ"ל. ובאמת שכל זה שיבוש ואין ראוי לסמוך עליו, דהא קרא כתיב "וכתב לה ספר כריתות ונתן" [דברים כ"ד, ג'], משמע דכי היכי דקפיד קרא אשעת כתיבה שיהיה ספר אחד, הכי נמי קפיד קרא אנתינה שיהיה ספר אחד, ולא שנים או שלושה ספרים. ומה שכתב שכן מתבאר מדברי התוס' וכו', אינו כלום, דהתם לא כתבו אלא גט שנכתב בשני דפין ותפרו דפסול, אבל לא כתבו מידי בנכתב בדף אחד ונקרע, והוא המציא מדעתו להקל באיסור אשת איש וכו', ודברים פשוטים הם, דכי היכי דבשעת כתיבה בעינן ספר אחד, הכי נמי בשעת נתינה, והני מילי לענין תורף, אבל [אי התורף בספר אחד] והטופס בספרים אחרים על ידי דיבוק, תנשא לכתחלה על ידי דיבוק. מכוון [עד כאן תוכן] דברי הרב פרי חדש.

הנה מדבריו נראה בהדיא, דאין דבק מעלה ומוריד, ולא הוי ספר אחד. ואף למהר[א]"ש החולק, היינו דוקא אם נעשה כהלכתו ונקרע, אבל מתחלתו ודאי דבעינן ספר אחד ולא מהני כדביאר מוהר[א]"ש בהדיא. והכא בנדון דידן, הרי מתחלתו בראשו נגעו. ואפשר דבנדון דידן אם נקרע פסול ולא מהני דבק אף למוהר[א]"ש, דבשלמא גבי גט, משום דהאי ספר דאמר רחמנא מהדרינן לה אוכתב ולא אונתן, מה שאין כן גבי תפלין עיקר קפידותיה דקרא אהנחה על ידיו, כדכתיב "והיה לך לאות על ידך" משמע בשעה שיהיו מונחים יהיו אות אחת בלא דבק, ולהכי הכא כולי עלמא מודו דלא מהני דבק, אף אם נעשה תחלתו בכשרות, וכל שכן כפי דעת פרי חדש שהביא ראיות לדבריו דאף אם נקרע אחר שנכתב בכשרות לא מהני דבק, ולא הוי ספר אחד, ולא הכשיר דבק אלא בטופס דמדרבנן הוא, ודעת תנא קמא דבתוספתא דקיימא לן כוותיה, מסייע הכי נמי דאין דבק מחזיר הגט לכשרותו וכאילו חתיכה אחת, אלא הוה ליה כאילו אינו דבוק כלל, ועדיין עומד בקרעו. וכן כתב החכם בעל לחם יהודה ז"ל (הלכות גירושין בפ"ח דין י"ד), דאם נקרע אחר שנכתב כהלכתו, אף אם דבקו פסול ולא מהני, וכדעת הרב פרי חדש, ומכל שכן דבתחלתו לא מהני דבק לכולי עלמא.

והרב בעל המפה כתב באה"ע (סימן ק"ל סעיף ז') דיבק שני עורות ביחד על ידי דבק וכתב עליהם גט, פסול מספק. עכ"ל. וכתב בעל הלבושים פסול מספק, דשמא שני חצאי גיטין היו וחיברם יחד, ובזה אפשר אפילו יש עדים שנכתב מתחלה ונמסר לה בעדים יש לפוסלו, דספר אחד אמר רחמנא, אף על גב ד'ספר' דהכא סיפור דברים בעלמא משמע כמו שנתבאר [סימן קכ"ו סעיף א'], מכל מקום יש להחמיר בזה ולפוסלו, דהכי נמי נימא סיפור דברים אחד אמר רחמנא ולא שני סיפורים. עכ"ל. הנה מתבאר מדברי הלבוש, דדוקא גבי גט דדרשינן "ספר" סיפור דברים, להכי פסלינן דבק מצד חומרא [ב]עלמא, אבל אי דרשינן ספר אחד דרשא גמורה, אז פסול דבק מדינא. וכפי דבריו, דברי רמ"א שכתב פסול מספק, רצונו לומר שמא אף כי דרשינן נמי ספר סיפור דברים, ממעטינן נמי סיפור אחד [אמר] רחמנא ולא שני סיפורים, או דילמא לא דרשינן, אלא אי אמרינן ספר אחד אמר רחמנא.

ולכאורה דבריו קשים משמוע, דהא בגיטין (דף כ' ע"ב) אמרינן, בעי רב פפא, אמר לה נייר שבין שיטה לשיטה שלי מהו, תיקו. ותיפוק ליה ספר אחד אמר רחמנא ולא שני ספרים, לא צריכא וכו'. וכתבו התוס' [ד"ה ספר], אף על גב דספר לספירת דברים הוא דאתא, מכל מקום דרשינן נמי הך דהכא. עכ"ל. הרי לך בהדיא, דדרשינן ספר אחד אמר רחמנא, ואם כן מצינן שפיר למעוטי דבק מדינא, ומאי האי דקאמר דאף על גב דספר [דהכא סיפור] דברים בעלמא משמע וכו', סיפור דברים אחד וכו'. הא בהדיא אמרינן ספר אחד וכו' בגיטין. ואם נאמר דפירוש הש"ס דקאמר ותיפוק ליה דספר אחד אמר רחמנא, היינו רצונו לומר סיפור דברים אחד אמר רחמנא, וכן פירש הרב פרי חדש (סימן קכ"ה סק"י) וז"ל: דאף על גב דאמרינן ספר אחד אמר רחמנא ולא שנים, היינו אף למאי דקיימא לן דספר רצונו לומר לספירת דברים, הכי קאמר ספירת דברים אחד אמר רחמנא, ולא שנים ושלשה ספירת דברים. ועיין שם בגיטין בתוס'. עכ"ל. ואפשר דזו היא כוונת התוס' דגיטין דכתבו, מכל מקום דרשינן נמי הך דהכא, דרצונם לומר דאף אם תאמר ספר ספירת דברים, מכל מקום אכתי איכא למידרש הך דהכא סיפור אחד וכו'. מכל מקום סוף סוף קשיא בדברי הלבוש, דכיון דדפין חתוכין מעטינן מסיפור אחד, אם כן הוה ליה למעוטי דבק, כיון דעל ידי דבק לא הוי ספר אחד, אם כן אמאי לא מעטינן מסיפור דברים אחד כמבואר בש"ס. ואפשר לומר דסובר הרב בעל הלבוש, כיון דספר אתא לספירת דברים, להכי כולי האי ואולי למעוטי מיניה שני דפין חתוכין, אבל למעוטי נמי שני דפין חתוכין ודבוקין בדבק, לא אמרינן, הבו דלא להוסיף עליה, דכיון דאין מלת ספר מבוררת כפשטה, למעוטי קלף אחד אמר רחמנא ולא שני קלפים, דמשמע דבעינן קלף אחד מבורר, להכי לא מעטינן אלא מצד חומרא וספק, וכעין האי חילוקא כתבו התוס' במנחות (דף ל"ג ע"א ד"ה כתבה על שני דפין וכו'). ע"ש ודוק.

וראיתי להרב בעל בית שמואל [סימן ק"ל סק"ח] שכתב וז"ל: דיבק שני עורות וכו', הוא הדין אם תפר. דרכי משה [אות ח']. ופסול זה וכו', כן כתב הלבוש. וצריך עיון, למה לא מהני דיבוק, דהא איתא במנחות (דף ל"ד ע"ב) רבי יהודה דרש "לך לאות" אות אחת מבחוץ ואות אחת מבפנים, משום הכי אם כתב על שני קלפים פסול, ואם דיבק אותם כשר. ורבי יוסי דמכשיר שני קלפים, דלא דרש דרוש זה, מכל מקום נשמע דדיבוק מהני, אף דמדאורייתא בעינן אות אחת. וכן כתבו התוס' שם דף ל"ב [ע"א ד"ה דילמא] ואגודה [מנחות סימן ח'], אם כתב תפלין ומזוזות על שני קלפים ותפר אותם כשר, אפילו תפר אחר

אוצר ההלכה

כך, מכל שכן אם תפר או דיבק קודם הכתיבה. ותוספות בסוטה [יח. ד"ה כתבה] לא פסלו אלא תפר ודבק אחר הכתיבה, אבל קודם הכתיבה כשר. וכן סבירא ליה להרמב"ם [הלכות מזוזה פ"ה ה"א] והטור, כמו שכתוב ביו"ד סימן פר"ח, ואין להביא ראיה מדיבוק שברי שופרות דפסול, והטעם הוא משום שופר אחד אמרה תורה כמו שכתוב בא"ח סימן תקפ"ו [סעיף י"], שמע מינה דיבוק לא מהני, דהא בסוטה כתבו שם, שאני שופר דניכר התוספת. ועיין בא"ח סימן ל"ב בב"ח [אות כ"א]. וצריך עיון. עכ"ל.

והנה חילוק זה לא מצאנוהו בשום ספר כלל, דאף למהר"ש דמכשיר לעיל בגט מדובק בדבק, היינו אם נכתב בדף אחד מתחלתו. ולדעת פרי חדש אפילו בכהאי גוונא פסול ולא מהני דבק, אבל אם מתחלתו בדבק עשוי, ודאי דלא מהני דבק לכולי עלמא. ועוד קשה כפי פירושו, דמוכרח לומר לפום שיטתיה דרבי יהודה דקאמר וצריך לדבק, היינו קודם הכתיבה, וזה אינו, דמשמעות וצריך לדבק משמע דעכשיו אחר שכתבן כבר בארבעה עורות בדיעבד מצריכינן ליה אז לדבק, דאם לא כן הוה ליה למימר והוא שדיבק, ומאי צריך ואין צריך דקאמר. וכן מוכח מדקאמר לקמיה דאם יש לו שני תפלין של ראש שטולה עור אחד על אחד מהן ומניחן וכו', אם כן מדברי רבי יוסי חזר רבי יהודה. ופירש רש"י ומניחן בזרוע, אף על פי שאינן מדובקין מבפנים. חזר רבי יהודה, דאין צריך לדבקן. עכ"ל. הנה משמע מלשונו, אי לאו דחזר בו רבי יהודה היינו מצריכים לדבק תפלין אחד מהם אף אחר כתיבה, דהא הכא לא עשאן מעיקרא לשם יד כי היכי דנאמר דהדיבוק קודם הכתיבה, דהרי שניהם של ראש עשאן מתחלה, והיינו מצריכים ליה אז לדבק, אילולי דחזר בו רבי יהודה. ומה שכתב שהתוס' בסוטה לא פסלי אלא אחר הכתיבה, אין ראיה, דהוא הדין קודם כתיבה, ולאו דוקא שתפרו אחר (הדיבוק) [הכתיבה], דאם תאמר דתוס' לא איירי אלא אחר הכתיבה, מאי האי דכתבו ודומה כאילו גט וכו', דמה דמות תערכו לו, דאיסור הגט איירי אחר הכתיבה. וכתבה על שני דפים ושופר דאיירי בהו, היינו קודם תקיעה, ומה ענין זה אצל זה, וכל שכן כפי דבריו דפיסול שופר המדובק היינו משום דניכר התוספת, אם כן מה שייכות יש לו לגט דפסול משום דדבקו אחר הכתיבה. ועוד קשיא, דאם כן כפי דבריו, דיבק שברי שופרות עד שנעשו כולם כאחד שנפשרו ודבקם יחד שרי, וזה אינו, דלא לישתמיט חד תנא לאשמועינן האי חידושא, ולא עדיף מנסדק אחד, דקיימא לן אף אם חיבר קצותיו זה עם זה על ידי שחיממם פסול, דאין שם שופר עליו כדפסקו הפוסקים. ועוד, דכמו דשברי שופרות ניכרים הם, גם כן שני דפין מדובקים ניכר התוספת, ואדרבה שברי שופרות אינם ניכרים כל כך אם חממן באור, ומאי שנא שברי שופרות משני דפין. ותוספות דכתבו וניכר התוספת, אין משם ראיה כלל, דהתם מיירו בשופר של פרה דפסול משום דאית ביה גלדי, ואף דמחוברין הן משעת ברייתן. ולהכי קא מקשו דמאי שנא משני דפין בחתיכה אחת דכשר. ואהא תירצו, דשאני התם גבי פרה דניכר התוספת, דכל שנה מוסיף גלד לא מהני חיבורו ולא הוי חיבורו מתחלה, ודמי כאילו דיבק שברי שופרות, מה שאין כן גבי שני דפין חתוכין, דכברייתן עומדים, אבל לעולם גבי שני שברי שופרות ושני דפין חתוכין, אין חילוק בין ניכר לשאינו ניכר. ומה שכתב וכן סבירא ליה להרמב"ם והטור ביו"ד (סימן רפ"ח), הנה לא מצאנו חילוק זה לא בהרמב"ם ולא בהטור, ואדרבה דברי הרמב"ם ושלחן ערוך מטים לאידך גיסא, דמשמע אף על פי שתפורין כבר. איברא דברי הטור יש בהם דקדוק דק (בדבריו) [כדבריו], דקאמר כתבה על שני דפים אפילו אם ידבקן. משמע אף אם ידבקן אחר כך, ומכל מקום אינו מוכרח בדבריהם, לא להאי גיסא ולא להאי גיסא. וכיון דלא לישתמיט חד פוסק לאשמועינן האי חילוקא, העיקר כדברי רמ"א והלבוש, וכדאייתינן כמה ראיות. ומה שהקשה מדברי רבי יהודה נשמע לרבי יוסי, כבר כתבנו בזה לעיל בס"ד.

הכלל העולה מכל הני מילי מעלייתא דכתיבנא, דאין דבק ותפירה מועיל כלל, וצריכין להיות מעור וחתיכה אחת ממש, כיון דאשכחן הנשר הגדול הרמב"ם זצ"ל, דכתב בהלכות מזוזה [פ"ה ה"א] דאין דבק ותפר מועיל. ובהלכות תפלין [פ"ב ה"א] נמי דקדק בלשונו הזך לאשמועינן דבעינן חיבור מעור אחד ולא על ידי תפר, נקטינן הכי, דלא שבקינן ודאו דהרמב"ם, משום ספיקו דהרב בעל התרומה ז"ל [סימן ר"ה]. דהא הרב בעל התרומה לא כתב דין זה אלא בשמא, ולית ליה הלכה ברורה, וכהאי גוונא אשכחן להרב בית יוסף בסימן ל"ב [סעיף כ"ג] וז"ל: תניא טעה בשם גורר וכו', ולענין הלכה נקטינן כדברי הרמב"ם, דלא שבקינן פשיטותיה דהרמב"ם משום ספיקא דבעל התרומה. עכ"ל בית יוסף. וכל שכן הכא דאיכא כמה רבוותא עימיה דרבנו, דהרא"ש [הלכות תפלין סימן ב'] נמי סבירא ליה כוותיה, דכיון דסבירא ליה דשני דפין בחתיכה אחת כשר, מוכרח לתרץ אהך קושיא דשופר פרה משום דאינו כברייתו, ודומה לגט התפור דאינו כברייתו דפסול. וכדעת התוס' דסוטה, דפסלי תפירה בהדיא. והרב בעל מעדני מלך ז"ל [דברי חמודות אות א'], אחר שכתב דברי בעל התרומות, דייק מדברי הרא"ש בקיצור הלכות תפלין דלא מהני דבק. וכן גם כן דייק הכי דברי רבנו ירוחם כדכתיבנא לעיל, והנמוקי יוסף [ו: ד"ה יצא] נמי סבירא ליה דלא מהני דבק, מדקאמר גבי פרשיות דיד דמהני דבק, משום דכולן בבית אחד, אם כן שמע מינה גבי בית לא מהני דבק. ולשון הרי"ף [שם] דקאמר בתפלין דיד בבית דבעינן עור אחד, וכן כתב הסמ"ג [עשין כ"ב], וכן כתב הלבוש [סעיף ל"ח], משמע דאתו למעוטי תפר, דאין סברא דאתו למעוטי שני עורות קרועים ובהם הפרשיות, דהא פשיטא ולא צריכי קראי כדכתיבנא לעיל. והטור כתב בהדיא בהלכות מזוזה דלא מהני תפר ודבק. וכתב הבית יוסף דלא קיימא לן כתוס' דפרק הקומץ [לב.] ד"ה דילמא להשלים, ופסק כן בשלחן ערוך גבי מזוזה [שם סעיף ד']. וכל שכן דאפשר דאף תוס' דפרק הקומץ (ד"ה דילמא) סבירא להו דלא מהני דבק. וב"ח פסק בהדיא גבי תפלין דלא מהני דבק, והעיד דכך נוהגין בכל גבול ישראל דלא עבדי דבק אלא חתיכה אחת. והרב רמ"א פסק באה"ע [סימן ק"ל ס"ז] גבי גט, דלא מהני דבק, וכדכתב הלבוש שם. והרב פרי חדש פוסל בהדיא גבי גט שנכתב

אוצר ההלכה

מתחלה כדינו ולסוף נקרע לשנים, דלא מהני דבק משום ספר אחד אמר רחמנא. וכן דייק מתוספתא דגיטין, ואף למהר[א]"ש החולק, מודה דמתחלתו בעינן חתיכה אחת בלא דבק.

וכיון דכל הני אשלי רברבי ראשונים גם אחרונים, רוב בנין ורוב מנין סברי דלא מהני דבק ובעינן עור אחד ממש, הכי נקיטינן. ועוד, דאף אם תמצא לומר הלכה רופפת היא, הא קיימא לן אם הלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר, וכיון שהעיד הרב ב"ח דכן עמא דבר, דעור אחד בלא דבק, הכי הלכתא. וכל שכן דנראה פשוט דהלכה ברורה היא בראיות עצומות, דאין דבק מועיל כלל. ומה שרצה הרב בעל בית שמואל לחלק ולומר דהיכא דנכתב מעיקרא בשני דפין ולבסוף חיברן לא מהני, כיון דכבר נכתב בשנים, אבל אם נכתב בשני דפין מחוברין שפיר מיקרי עור אחד על ידי דבק. הנה כבר כתבנו לעיל דליתיה להאי חילוקא, דמאן דמתיר דבק מתיר אף אחר שנכתב, כדכתבו התוס' ואגודה בהדיא, ומאן דאוסר אוסר בכל גוונא, וכדעת הרב פרי חדש ולחם יהודה, דאף אחר שנכתב בדף אחד כדינו, אם נקרע לא מהני דבק, דאין דבוק כלום, וכל שכן אם מעיקרא נכתב על ידי דבק שני דפין מחוברין, ודאי ופשיטא דלא מהני. ואף למהר"ש המתיר, מודה דבתחלת הכתיבה בעינן ספר אחד בלא דבק, ולא התיר אלא אנכתב בדף אחד. ואפשר דאף הכא מודה דלא מהני דבק אף אחר שנעשה כהלכתו, דטעמא דיליה משום דמהדרינן וכתב אספר אחד, מה שאין כן הכא גבי תפלין.

ותדע דלא מחלקינן להאי חילוקא, דאמרינן בראש השנה [כז.] שופר שנסדק ודבקו פסול. ופירש רש"י ודבקו, בדבק. פסול, דהוי שני שופרות. והקשה עליו הרמב"ן [בחדושיו שם] הא הוי ליה שלא במינו, ומאי איריא נסדק אף אם ניקב נמי. ותירץ הרא"ש [פ"ג סימן ב'] על רש"י, דלא מיקרי דבק שלא במינו, אלא דוקא כשניקב וסתם הנקב בחתיכה אחרת, אבל אם חיבר הסדק בדבק, חוזר לכמות שהיה, ואין דבק ניכר בין הסדקים. עכ"ל. והעתיקו הבית יוסף [סימן תקפ"ו סעיף ח']. הרי פיסול שני שופרות אף אם קודם התקיעה והמצוה, ואף אם מדבקו עד שחוזר לכמות שהיה. ואיך כתב דטעמא דפיסול שני שופרות היינו משום דניכר התוספת, להכי אף אם חיברן קודם תקיעה פסול. דהא בהדיא כתב הרא"ש, דלדעת רש"י דסבירא ליה טעמא דנסדק משום שני שופרות, קא פסיל אף בחוזר לכמות שהיה ואינו ניכר התוספת. לכן מוכרח לומר, דלא שני לן בין אם מחברן קודם כתיבה והנחה, או אחר הנחה. ודמי למאי דאמרינן בהקומץ (דף ל"ה ע"ב), אביי הוה יתיב קמיה דרב יוסף, איפסק ליה רצועה דתפלין, אמר ליה מהו למקטריה? אמר ליה "וקשרתם" כתיב, שתהיה קשירה תמה. (ופירש רש"י קשירה תמה וכו' לשון אחר, קשירה תמה, רצועה שלימה ולא קשורה). אמר ליה רב אחא לרב אסי, מהו למיתפריה ועייליה לתפירה לגאו? ופירש רש"י שלא יראה ויהיה כשלימה. אמר ליה פוק חזי מאי עמא דבר. ופירש רש"י, להחמיר, דכיון דאין נוהגין כן, לא תעשה. וכן פסק הרמב"ם [תפלין פ"ג הי"ט], וכן כתב הרא"ש [הלכות תפלין סימן י"א] בשם תשובת גאון.

הא קמן אף על גב דעייל לתפירה לגאו בענין שאינו נראה, אפילו הכי בעינן רצועה שלימה ממש ולא תפורה, ואף אם קושרן ותופרן קודם שמניחן פסול, כדמוכח מדברי הפוסקים, דלא כתבו שאם מדבקן קודם הנחה אינו צריך לעשות אחרת. ואמאי הצריך הרמב"ם לעשות רצועה אחרת, הוה ליה למימר מתירה עד שתופרה קודם הנחתן ושרי. ופשט דברי הש"ס מוכח, דאף אם תופרה קודם הנחה לא סגי, וצריך רצועה אחרת כדברי הרמב"ם, ואף לדעת רבנו תם דסבירא ליה פוק חזי לקולא, ושרי לתפור, אפשר דסובר דדוקא גבי רצועה דלא מיעטה התורה קשירה אלא מקשירה תמה, ותפירה מלגאו נמי שאין הרצועה נראית חתוכה ושבורה אלא כשלימה, שפיר מיקרי תמה, אבל גבי בתים דתפלין וגט וסוטה, דבעינן עור אחד, לא מהני דבק ותפירה, דלא מיקרי עור אחד, אלא בעינן מתחלה ועד סוף עור אחד, דהיינו חתיכה אחת ממש. הילכך נראה לענ"ד עיקר, דלא מהני לא תפר ולא דבק בבתים, וכן בין קודם הנחה, ובין אחר הנחה, וכדברי הב"ח ולבוש, וכן בגט, ודלא כהרב בית שמואל שחילק, כדהוכחנו בכמה ראיות נכוחות למבין, ותו לא מידי.

ועדיין נשאר לנו לברר, אי עביד לכולהו ארבעה בתים עור אחד, אלא דקורע מצדדי כל בית ובית, אי שרי אי לאו. ולכאורה נראה דשרי כיון דאינם חתוכים מעבר אל עבר, וראיה מגבי גט דאיתא בשלחן ערוך אה"ע סימן קכ"ה [סעיפים כ'-כ"א], דאם נקרע הגט ואינו קרע של בית דין כשר, ואי איכא עדי מסירה אף בנקרע קרע בית דין כשר, ולא פסלינן מספר אחד אמר רחמנא. ואף לדעת הרשב"א [גיטין סד. ד"ה ולענין גט] שכתב השלחן ערוך שם, שבקרע בית דין פסול, הטעם משום דהוי כחרס בעלמא ואינו גט, כדאיתא בבית יוסף ובלבוש [שם], ולאו מטעמא דספר אחד. וכן נראה מדברי מהר"ש דכתיבנא לעיל, דאם נקרע הגט לשני קרעים, אז הוי שני ספרים. וכן איתא בתוס' בהדיא [ר"ה כז. ד"ה שופר] ובהר"ן [ו: ד"ה מתני'] והרא"ש [פ"ג סימן ב'] גבי שופר שנסדק ודבקו פסול, ופירש רש"י, משום דהוה ליה כשני שופרות, וכתבו עליו, נראה מדבריו, שהוא מפרש נסדק משני צדדיו לגמרי, ונחלק לשתי חתיכות, דאם נסדק מצד אחד, אין זה שני שופרות. ותימה, דאם כן היינו דיבק שברי שופרות. לכך נראה, דנסדק מצד אחד לגמרי, ולפי שאין שם שופר עליו. עכ"ל. הרי לך בהדיא, דקרע מצד אחד לא הוי שני שופרות.

ומכאן תימה גדולה על דברי הרב מג"א שכתב בסימן תקפ"ו [סקט"ז] גבי אם נסדק כולו מצד אחד דפסול, דטעמא דפסול משום דהוי ליה שני שופרות. עכ"ל. ואחר המחילה לא דק, דמי מלל לאברהם דטעמא הוא משום דהוי ליה שני שופרות, דהא בהדיא איתא בתוס' והרא"ש והר"ן, והעתיק דבריהם הבית יוסף, דפסול נסדק מצד אחד, משום דאין שם שופר עליו, ולאו משום פיסול שני שופרות, דשפיר מיקרי שופר אחד. וכן כתב הלבוש הטעם.

אוצר ההלכה

לכן כפי זה נראה, דדבק כהאי גוונא שרי. אבל כד מעיינינן שפיר נראה דפסול[50], דאף אם אינו פסול מטעם שופר אחד אמר רחמנא, מכל מקום פסלינן מטעם דאינו נקרא אות, דבעינן אות דעומד על ידי עצמו, בלא דבק, דכמו דאמרינן גבי שופר דאם נסדק מצד אחד פסול, מטעמא דאין שם שופר עליו, ואף אם מדבקו, דהוי ליה כחתיכת שופר שתקנה ועשאה שופר, הכי נמי גבי תפלין דבעינן דיהיו ארבעה בתים שלמים בלי קרע, דאם נקרע עור של שני בתים זה אצל זה, או אם שלשה בתים אף אם אינם סמוכים פסול [סימן ל"ג סעיף א'], לא מהני דבק, דבעינן עור בשלמותו, והכא כיון שנקרע הרי לא יצלח לכלום, ולא הוי עליו שם בית ועור [שלם], כמו דין שופר. וכתב הבית יוסף, וכתבו מג"א [שם סק"ב], דאם נקרעו הצדדים ולא היו שלמים, בכל גוונא פסול בין חדשים בין ישנים, ואף אם הבתים מלמעלה שלמים, מכל מקום בעינן כל צדדי הבית שלמים. והכא בנדון דידן, דכל צדדי הבית קרועים וגלויים לכל, ונתבטל מהם שם בית, דאין בו ממשות כלל, ודאי דפסול, דאין שם אות על התפלין הקרוע קרעים קרעים בראש וביד, ואף אם ידבקנו דיבוק גמור, לאו כלום הוא, דבעינן אות שנעשה מאליו על הדפוס, ולא על ידי דבק.

ואל תתמה על גט שנקרע דכשר, ובתפלין אם נקרע פסול, דהתם אם נקרע, ואף אם הוא קרע בית דין לדעה ראשונה דשלחן ערוך, אפילו הכי עדיין שם גט עליו, דאין קרע מזיקו, מאחר דאיכא עדי מסירה דכרתי, ולזה כשר. אבל הכא דצריך לעשות כל בית שלימה, כדי שיהיה עליה שם בית, אם היא קרועה פקע מינה שם בית, ולא נקראת אות, אלא חתיכה קרועה נקראת, ואין כאן בית כדי שיהיה בתוכה האות, ולזה פסול. ולא גרע מרצועות דאיכא מאן דאוסר התפירה. ועוד ראיה לדבר, מדברי הרשב"א שהוא יש מי שפוסל דכתב השלחן ערוך [אה"ע סימן קכ"ה סעיף כ"א], דהרשב"א פוסל בקרע בית דין, אף בדאיכא עדי מסירה. וטעמו משום דאין שם גט עליו, אלא הרי הוא כחרס ופסול. והרב פרי חדש [סק"מ] סייע להרשב"א מתוספתא [גיטין פ"ב ה"ב] דקתני בתוספתא דלא מהני דבק לתנא קמא דקיימא לן כדבריו, וכן פסק הרב פרי חדש, דלדעת הרשב"א דפוסל, אפילו אם עושהו בדבק לא מהני, דפקע מעליו שם גט, ואין דיבוק כלום. ע"ש. הא אשכחן בהדיא, דבגט קרוע דאין פיסולו אלא משום דאין שם גט עליו, פסול אף אם מדבקו. אם כן הכא נמי בתפלין דקיימא לן אם נקרעו בין בית לבית פסול, מכל שכן הצדדים דחמירי, אף אם מדבקן פסולים, דאין דיבוק כלום. ודוק ותשכח.

ובר מן דין נראה דהדבק פסול, כיון דנוח ליפרד ואינו עומד לימים, אף אם עומד כפי שעה, דכל הראוי לבילה וכו' [מנחות קג:]. וראיה מדברי הרא"ש בהלכות ספר תורה [סימן י"ד] והעתיקו בית יוסף [יו"ד סימן ר"פ סעיף א' ד"ה ושאל] וז"ל: הא דאמרינן לא יתפור אם יכול לתקנו בדבק וכו', והשיב, דלא אשכחן דבק אלא גבי תפלין דמונחים בדפוסים ואינם נמשכים לכאן ולכאן, גבי פרשיות תפלין של יד וכו', אבל הכא שקורין בספר תורה וכו', ומהדקין אותו, יש לחוש פן יתפרד הדבק וכו'. עכ"ל. משמע מדבריו, דלא התיר הקלף של יד, אלא משום דמונחים בדפוסים וכו', מה שאין כן הכא בנדון דידן, דתפלין אלו אינם חזקים כדרך המונחים בדפוסים, ותמיד יד האדם ממשמשת בהם ונמס הדבק כדונג, ולעולם אינו מתקיים או חדש או ימים, כאשר ראו עינינו, ובפרט תפלין של יד אשר הוא תחת הבגדים ומקום זיעה מתקלקל ונפסד, בודאי דפסול. ומצינו בהרא"ש והובא בבית יוסף [סימן ל"ב סעיף נ"ב], דכתב בהלכות תפלין [סדר עשיית תפלין דף קכ"ד ע"ד] וז"ל: ונהגו להעביר עור על הבית לרוחב הזרוע, ולא נהירא וכו', והסופרים נהגו כן לפי שתפלין של יד קצרים וגבוהים, ומשימין אותם תחת בגדיהם ומתנדנדין ונפסדים ומתקלקלין, העבירו רצועה זו לחזקם. עכ"ל. הנה מדבריו תראה, כמה חששו חז"ל לעשות קיום וחיזוק משמרת למשמרת כדי שלא יתקלקל, אף אם הוא עשוי כתקנו וכהלכתו, כל שכן הכא בנדון דידן אשר עור בית של יד קרוע כמין שתי וערב, ושוב מדבק מארבע רוחותיו אשר קרע, ודאי בפשיטות דפסול, כיון דמתקלקל ועומד. וכהאי גוונא כתב הרב ש"ך ביו"ד הלכות ספר תורה [סימן רע"ח סק"ב], דאסור לדבק היריעות עם העמודים, דהדבק עומד ימים רבים ומתרפה. עכ"ל. אם כן הכא נמי הדבק אינו עומד אפילו ימים מועטים ומתרפה, להכי פסול.

ואין לחלק ולומר, דהא דפסלינן לעיל הדבק, משום דלא הוי אות, דוקא דבק, אבל תפר מהני שפיר. דליתא, דהא פירש רש"י אהא דאמרינן במנחות [לד:] וצריך לדבק. הארבע פרשיות וכו', בתפירה או בדבק שקורין גלו"ד. והרב בעל נמוקי יוסף [ד:] כתב אהא דאמרינן (במ"ס) [בירושלמי] [מגילה פ"א ה"ט] ודובקין בדבק ותופרין בגידין, פירוש, או תופרין בגידין, הרי משמע מדבריהם דחד דינא אית להו. ובאבן העזר גבי דיבק שני דפין וכתב גט וכו', כתב בעל בית שמואל [סימן ק"ל סק"ח] בשם דרכי משה [אות ח'], דהוא הדין תפר. עכ"ל. ועוד דהא הרמב"ם [הלכות מזוזה פ"ה ה"א] ושלחן ערוך [יו"ד סימן רפ"ח ס"ד] גבי מזוזה כתבו, אף על פי שתפרן. ומכל שכן דבק דפסול, דתפר עדיף מדבק כדכתב בזה ספר גנת ורדים [כלל ב' סימן ט"ו], ואם כן בודאי נראה להדיא דדבק פוסל ואפילו תפר.

ועוד נראה דאין מועיל דבק ותפר, מדאמרינן בירושלמי [מגילה פ"א ה"ט], והביאו הרב בעל מעדני מלך [מעדני יו"ט סדר תיקון תפלין אות ע'] וז"ל: רבי זעירא איפסק ליה גידא דרצועתא, שאל לרב הונא ורב קטינא, ושרון ליה. איפסיק ליה זימנא תניינא, ושרון ליה דלא מן אולפן, פירוש שלא היה מן הדין ובדוחק, דכיון דהתפירה בשני מקומות גנאי הוא. וסמ"ג [עשין כ"ב קה.] כתב, ואני קבלתי דברצועה שנתפרה קאי. עכ"ל מעדני מלך. ואם כן הכא נמי גבי בתי תפלין, אשר מכל צד ועבר דבוק בדבק, ודאי דפסול, מכל שכן מרצועה שאין תופרים אותה בשני

הערות וציונים

50. עיין להרב מעיני ישועה (נדפס באוצר ההלכה לעיל סעיף ל"ח אות ט"ו) מה שכתב על דבריו.

אוצר ההלכה

מקומות, משום דגנאי הוא. ועוד דתפירה לא הותרה גבי רצועה אלא אם תופרן מצד פנים, כי היכי דלא מגניא, מה שאין כן גבי בית דלא אפשר.

ואי משום כדי שיבוא ריבוע בטוב להכי קורע ומדבק, הא ליתא, דהא ודאי טורח בכל כחו עד שידו מגעת כדי שיכוין הריבוע, ואי אינו מכוין בצמצום, מה יעשה, דהא בידי אדם אי אפשר לצמצם. וכן כתב הרב בעל מעדני מלך [הלכות תפלין סימן ט׳ אות מ׳] וז״ל: והוי יודע, שאי אפשר לעשות שום מרובע בדיוק, אלא צריך שיכוין כפי האפשר לו לעשות. ואמתני׳ דעירובין [מט:] דתנן זכה וכו׳, וחכמים אומרים מרובעות כטבלא מרובעת, ופירש הרמב״ם ז״ל אמרו כטבלא מרובעת, לפי שאי אפשר במלאכה לעשות מרובע בדיוק, ולפיכך הודיע שדי לנו שיראה כמרובע כפי יכולת האדם כמו הלוחות המרובעות, שהכוונה בהם הריבוע כפי היכולת. עכ״ל. ועיין עוד וכו׳. עכ״ל מעדני מלך. הנה נראה בהדיא, דאם לא היו מרובעות בדיוק שפיר דמי, וכדכתב הרמב״ם בהדיא, וכדברי הרב בעל מעדני מלך, והכי נקטינן.

ועתה אשים קנצי למלין, דאלו התפלין הקרועין ודבוקין בדבק, שומר נפשו ירחק מהם, ואין להכניס עצמנו בכלל קרקפתא דלא מנח תפלין, כאשר הוכחנו מכמה ראיות נכוחין למבין וישרים למוצאי דעת, כאשר עיניך תחזינה מישרים, ואל תתמה מהראשונים אשר לא זכרו כלום מראיות אלו דכתיבנא, כי מקום הניחו לנו להתגדר בו, ולא יהא אלא ספק, הא קיימא לן אם הלכה רופפת בידך, הלך [אחר] המנהג, ומנהגן של ישראל תורה הוא, ובכל תפוצות ישראל עושין ארבעה בתים בדפוס מעור וחתיכה אחת, וכמו שהעיד הרב ב״ח, ואם כן הכי נקטינן, וכל מי שעושה תפלין דבוק בדבק, לא קיים מצות תפלין מימיו, וברכותיו ברכות לבטלה בלי ספק. וה׳ יצילנו משגיאות, ויראנו מתורתו נפלאות, ויעשה עמנו לטובה אות, כן יהי רצון.

ושוב אחר שקראו הפסק הזה ודקדקו בו הדק היטב, הורו המורים אדוני אבי מורי ורבי נר״ו ושאר החכמים יצ״ו, כמסקנא זאת ופסלוהו, ותהלות לאל שזכיתי ונתכוונתי להלכה, כן יאיר עיני בתורתו אמן נצח סלה ועד.

(משחא דרבותא חלק ב׳ – נמוקי מהר״ח אלפאסי)

מלואים לסעיף ל"ח

מספר "ישועות יעקב"

תשובת הגאון רבי צבי הירש אורנשטיין זצ״ל, נכד הרב ישועות יעקב, נדפס שם בסוף סימן ל״ב

ט) סעיף ל״ח יעשה ארבעה בתים מעור אחד לשל ראש.

ב״ה, לכבוד ידידי ואהובי וכו׳ הרב הה״ג וכו׳ נ״י. מכתבו היקר עם שאלתו שאלת חכם לנכון השיגה ידי, ושמחתי על שמע שלומו ותורתו, כה יהיה שוכן שחקים בעזרו עדי נצח.

תוכן השאלה, בסופר אחד שעשה בתים לתפלין, ולא עשה השי״ן בתפלה של ראש בקמטי העור, ורק שעשה מעור אחר צורת שי״ן ודבקה בדבק להבית. וכבוד תורתו הרעים עליו בקולו וגזר אומר שהתפלין פסולים כאשר האריך למעניתו. ורצונו לדעת חוות דעתי בזה, ולמלאת חפצו הנני באתי בזה לחקור אחר מקור הדברים ולדברם בשרשם, וזה החלי בעזר הצור.

הנה בענין דבק חיבור לענין תפלין, כבר האריכו רבים וכן שלמים, דדעת ספר התרומה [סימן ר״ה] דהא דתניא בפרק הקומץ (דף ל״ד ע״ב) גבי תפלין של ראש, דכותבם על ארבעה עורות ומניחם בעור אחד בארבעה בתים, דלאו דוקא עור אחד שלם, ורק דאפילו חתיכות הרבה דבוקים בדבק יחד חשוב כעור אחד. והב״ח ז״ל [אות כ״א] חולק עליו, דעור אחד ממש בעינן. וכבר האריכו בזה האחרונים ז״ל כל אחד לפי דרכו. והגאון החסיד מוהר״ר אליהו זצ״ל מוילנא בספרו הנכבד על טהרות [אליהו רבא], הביא ראיה דלאו עור אחד ממש בעינן, ממתניתין דכלים פרק י״ח [משנה ח׳] דתנן התם, תפלה ארבעה כלים, התיר קציצה ראשונה ותיקנה, טמאה טמא מת, וכן שניה וכן שלישית, התיר את הרביעית, טהורה מטמא מת אבל טמאה מגע טמא מת, חזר לראשונה התירה ותיקנה טמאה במגע וכן שניה, התיר השלישית, טהורה, שהרביעית [ב]מגע, ואין מגע עושה מגע. העתקתי כל לשון המשנה, יען הוא נצרך לדברינו להלן. ועל זה כתב הגאון החסיד זצ״ל דמדקתני התיר ותיקנה, מכלל דתקנה היא לתפלין ומתכשרי בהכי כי עביד להו בית אחר. עכת״ד.

והנה לכאורה עלה על לבי לדחות ראייתו ז״ל מגוף המשנה, דנוכל לומר, דהא דקתני התירה ותיקנה, לא שחתך הבית ממש מהעור, אלא שהתירה מהקמט, וכדקיימא לן[51] גבי כלי עור, דאם פשט העור, נתבטל מתורת כלי. ותיקנה אחר כך, היינו שמתח העור שנית על הדפוס ועשאו בית, ולעולם מעור אחד הוי. וכמדומה לי שראיתי לאחד מאחרוני האחרונים שהרגיש בזה. ואולם מדברי הרמב״ם ז״ל בפירושו למשנה דכלים (שם) נראה מבואר דמפרש שחתך הבתים ממש מהעור ותפרם או דבקם. עיין בדבריו ז״ל. ויש לנו אם כן עמוד גדול לסמוך עליו, כן עלה על לבי בראשית ההשקפה. אולם אחר העיון וההתבוננות ראיתי דראיית הגאון ז״ל מהך משנה דכלים ראיה נכונה וברורה

הערות וציונים

51. עיין ברמב״ם הלכות כלים פרק כ״ד הלכה ט׳.

אוצר ההלכה

היא, דעל כרחנו אנו צריכים לפרש דמיירי שחתך הבית לגמרי, והחזירה אחר כך על ידי תפירה או דבק, וכפירושו של רבנו הגדול הרמב"ם ז"ל, ואי אפשר לפרש כלל המשנה באופן אחר. דהנה אנן קיימא לן דאין טומאה חלה על טומאה, וביחוד טומאה קלה על טומאה חמורה, ומשום דאמרינן שבע ליה טומאה, עיין רמב"ם בפרק י"ב מהלכות [שאר] אבות הטומאות [הלכה י']. ואם כן לכאורה יקשה בהך מתניתין דכלים (שם) דתנן התיר את הרביעית, טהורה מטמא מת אבל טמאה מגע טמא מת, ומשום שכל קציצה נגעה אחר שתיקנה בהנשארת אשר היתה טמאה טמא מת עד הרביעית, ואמאי הרי קודם שהתיר הרביעית היו כולם עדיין טמאים טומאת אב וכמבואר, ואיך אם כן חלה עליהם טומאה קלה דמגע טמא מת, הרי שבע ליה טומאה, ואם כן בהתרת רביעית הוה ליה למימר דנטהרו לגמרי כיון שנטהרו מטומאת מת, וטומאת מגע לא חלה עליהם, כיון דעד עתה היה עליהם טומאה חמורה ושבע ליה טומאה. ובשלמא אם נפרש דמיירי בשחתך כל פעם אחד מהבתים והחזירן אחר כך למקומם על ידי תפירה ודבק, אתי שפיר, דחלה עליהם טומאת מגע, ומשום דכיון דבעת שחתכם והתירם, פרחה לה טומאה מינייהו, ורק אחר כך כשתפרם והדביקם לרביעית, חזר עליהם טומאת מת מחמת חיבורם להרביעית, ושפיר חל עלייהו אז גם טומאת מגע טמא מת, דטומאת מת וטומאת מגע באים כאחד בעת חיבורם להרביעית, ובבת אחת קיימא לן דטומאה חלה על טומאה, ומבואר בש"ס [מנחות כד:] ופוסקים. אולם אם נאמר דמיירי שלא הפרידם כלל מהבית הרביעית, אם כן לא פרחה מעולם טומאת מת מהבתים כיון שעדיין היו מחוברים להרביעית, ואם כן אין מקום לטומאת מגע לחול, דשבע ליה טומאה, ואם כן אחר כך כשהתיר הרביעית, למה לא נימא דנטהרו לגמרי, וכנזכר לעיל.

והנה עלה על לבי לומר דהא דלא אמרינן שבע ליה טומאה ולא חלה מעולם טומאת מגע על הבתים, הוא משום דכיון דהבתים האלו כבר התירם ופשטם מהקמט, ונתבטלו מתורת כלי, ורק דעיקר מה שהיה עדיין טומאת מת עליהם הוא משום חיבורם להרביעית, שהרביעית עדיין לא נתבטלה מתורת כלי, וכמבואר, אם כן שפיר חל עלייהו טומאת מגע בעת שתיקנם ונגעו ברביעית, ולא אמרינן שבע ליה טומאה, כיון שמקודם לא הויא הטומאה עליהם בעצמותן, ורק מחמת חיבורם להרביעית הנוגע בהם נטמא כאילו נגע בהרביעית עצמה, אבל לא הויא עליהם שום טומאה בעצמותן, דמהאי טעמא כשהתיר הרביעית אחר כך, נטהרו מטומאת מת, דכיון שהרביעית נתבטלה מתורת כלי, אין עליהם שוב שם טומאה עוד, ועכשיו על ידי מגע טמא מת נולד עליהם טומאה חדשה על עצמותן מה שלא היה בהם מקודם. וכדומה לזה מצינו בענין אין איסור חל על איסור, דמכל מקום נדר חל על שבועה, משום דשבועות איסור גברא נינהו ונדר איסור חפצא, ואיסור חפצא חל על איסור גברא, דאף שגם מקודם היה הדבר אסור, מכל מקום כיון שלא היה עד עתה איסור על החתיכה עצמה, ועתה על ידי הנדר ניתוסף איסור על גוף החפץ, שפיר חייל, כמבואר כל זה בש"ס [נדרים טז:] ופוסקים [רמב"ם הלכות נדרים פ"ג ה"ז].

אולם אחר העיון והתבוננות ראיתי דזה ליתא, דשניא היא חלות טומאה על טומאה מענין איסור חל [על] איסור, דבנדר וכל איסורי תורה דקיימא לן דאיסורי חפצא נינהו [נדרים שם], החפץ עצמו הוא נתפס בהאיסור ושם איסור הוא על החתיכה בעצמותה. מה שאין כן ענין חלות הטומאה, דאף שהחפץ נטמא, אין החפץ בעצמו נתפס בהטומאה שיהיה טמא בעצמותו, רק שהחפץ הזה נעשה מדור לטומאה ורוח הטומאה חלה עליו, ומהאי טעמא מטמא גם אחר בנגיעתו, דרוח הטומאה השוכן על החפץ מתפשט גם על הנוגע בו. ומהאי טעמא גם כן אמרינן, דכיון דבתחלתו בעת קבלת הטומאה בעינן שיהיה כלי, כמו כן גם אחר כך אם נתבטל מתורת כלי בטלה לה לטומאה. ומשום דכיון דכן גזרה חכמתו יתברך דבעינן כלי לקבל טומאה, ואי לאו הכי אין כח בטומאה [לחול], לכך גם אחר כך פרחה לה טומאה, דכיון דגם אחר שנטמא אין החפץ בעצמותו נתפס, ורק שנעשה משכן ומדור לרוח הטומאה השוכן עליו, אם כן כל שנתבטל מתורת כלי פרחה לה טומאה מיניה. וזה ברור בביאור הענינים[52].

ובזה אמרתי לבאר דברי הש"ס מנחות (דף כ"ד ע"א) דבעי רבא, עשרון שחלקו ונטמא אחד מהם והניחו בביסא, ובא טבול יום ונגע באותו טמא, מאי, מי אמרינן שבע ליה טומאה או לא. ורצה אביי למיפשט מהא דתנן [כלים פכ"ז מ"ט] סדין טמא מדרס ועשאו וילון, טהור מן המדרס אבל טמא מגע מדרס. אמר רבי יוסי באיזה מדרס נגע זה, אלא שאם נגע בו הזב טמא מגע הזב וכו' ואפילו לבסוף. אמאי לימא שבע ליה טומאה, אמר ליה וכו'

הערות וציונים

52. כבר העירותי גם אני בזה בחדושי בקונטרס טומאת אוהל, והבאתי ראיה גם כן ממה שכתבו התוספות שבועות (יז. ד"ה נזיר בקבר וכו'), דמשום הכי יש חילוק בין טומאה בחיבורין ובין טומאה שלא בחיבורין, כיון דבטומאה שלא בחיבורין איכא הוספת טומאה, מאחר דהנוגע בו אחר שחזר ונטמא טמא טומאת שבעה. ולכאורה הסברא בזה היא, דכיון דטומאה בחיבורין ממעטינן (נזיר מב:) מקרא דלא יחלל במי שאינו מחולל, יצא זה שמחולל ועומד, וכמו דממעטינן אוכל תרומה טמאה מקרא ד'ומתו בו כי יחללוהו' פרט לזו שמחוללת ועומדת (חולין קיג:) שמדרש הזה נשמע הך עניינא דאין איסור חל על איסור (לדעת רוב מן הראשונים ז"ל), אם כן ממילא שלא בחיבורין באמת אסור, כיון דאיכא הוספת טומאה, והוי כעין איסור מוסיף דאמרינן ביה איסור חל על איסור לכולי עלמא, כיון דעל ידי שחזר ונגע במת אחר נתוסף עליו טומאה לענין שהנוגע בו טמא טומאת שבעה, כן היה נראה לכאורה בטעמא דמילתא.

אמנם באמת אי אפשר לומר כן, דאם כן מאי טעמא דרבי עקיבא דפליג על רבי טרפון (במסכת שמחות פ"ד הלכה ט"ז) וסובר דאף נטמא בו ביום פטור (זולת כשנטמא לפני אותו יום דהוי תוספות ימים) והלא רבי עקיבא אית ליה איסור חל על איסור (בחולין קא: וקטז.), ובהכרח כמו שכתב הגאון מוה"ר צבי הירש אורנשטיין נ"י בעל הקונטרס, דבטומאה לא שייך לומר אין איסור חל על איסור, ובחדושי הבאתי לסברא זו עוד כמה ראיות ואכמ"ל. (הערה זו מתוך ספר "כתב י"ד" להגאון רבי יוסף דמשק זצ"ל, מחכמי פולין, נדפס בורשא - תרמ"ו).

אוצר ההלכה

דילמא מקמי מדרס דהוה ליה טומאה חמורה על קלה. עיין שם. ולכאורה צריך להבין, דאמאי פשיטא ליה לרבא דטומאה חמורה על קלה חייל אף אי נימא דבשום אמרינן שבע ליה טומאה, הרי גבי איסור חל על איסור היכא דליכא לא[ו] כולל ולא[ו] מוסיף, לכולי עלמא אין איסור חל על איסור אף בחמור על קל, ומדוע איפוא גבי טומאה פשיטא ליה דחמור על קל חייל. וזה דבר שראוי להתבונן עליו. (והנה לכאורה אמרתי, דהכא לאו מטעם חמור לחודיה קאתינן עלה, ורק מטעם דאיתוסף טומאה, דמעיקרא לא הוי רק ולד הטומאה, ואינו מטמא לחולין רק הדבר הראשון הנוגע בו, דנעשה שני לטומאה, ועכשיו דנעשה מדרס, אב הטומאה הוא ומטמא ראשון ושני. אולם באמת זה אינו, דכיון דעכשיו אין נפקא מינה, דבין כך ובין כך מטמא הנוגע בו, ורק דעיקר הנפקא מינה אם הדבר אשר יגע בו יְטַמָּא עוד אחֵר לחולין, לא חשיב מוסיף, כיון שמכל מקום אין נפקא מינה כעת לשום דבר. ועיין ש״ס דכריתות (דף י״ד ע״ב) דאיכא ברא לסבא, וחשיב מוסיף לגבי דידיה. מוכח דאי לית ליה כעת בן, לא אמרינן דחשיב מוסיף משום הבן אשר יולד לו, דמכל מקום כיון שאין נפקא מינה כעת, לא חשיב מוסיף. וזה ברור. ועלה על לבי לומר עוד, דמכל מקום חשוב מוסיף, דמוסיף טומאה גם כעת לענין אדם וכלים שאינם מקבלים טומאה רק מאב הטומאה, ומעיקרא לא חשיב מגע מדרס זה טומאה לגבייהו, אולם גם בזה יש לגמגם טובא כמבואר למעיין המשכיל. והבן).

אולם לפי מה שבררתי דבענין הטומאות אין החפץ נתפס כלל בהטומאה, ורק שנעשה משכן ומדור שיחול עליו רוח הטומאה, אתי שפיר, דלפי זה עיקר הך דאין טומאה חל על טומאה, אינו כמו ענין איסור חל על איסור. דהתם היינו טעמא דכיון שכבר נתפס החפץ בהאיסור, אין האיסור השני יכול לחול עוד, מה שאין כן בטומאה דאין שום תפיסה על החפץ, וכנזכר לעיל. ועיקר הך דאין טומאה חל על טומאה הוא על כרחך מטעם אחר, דרק דבר טהור יוכל להיות משכן ומדור לטומאה, אבל לא דבר טמא שהוא טמא מכבר, וכמו דבעינן לענין קבלת הטומאה ענין ודבר חשוב כמו כלי וכדומה, כמו כן בענין שיהיה דבר טהור דוקא. וזה ענין אומרם ז״ל שבע ליה טומאה, ואין מקום לטומאה השניה לחול, ואין זה ענין כלל אם כן להך דאין איסור חל על איסור, ולכך מהאי טעמא סבירא ליה לרבא דטומאה חמורה על קלה שפיר חיילא, משום דטומאה הקלה הראשונה חשובה כדבר טהור לגבי השני ומקבל שפיר הטומאה החמורה, מה שאין כן לענין חלות האיסורים, דאף שהאיסור השני הוא חמור, מכל מקום אינו יכול לחול שוב ולהיות נתפס בהחפץ, כיון שהחפץ כבר נאסר ונעשה חתיכה דאיסורא. ודוק בזה.

ובזה אמינא ליישב גם כן מה שנתקשיתי בהך דעשרון שחילקו וכו׳ ונגע טבול יום באותו טמא, דאיבעיא ליה לרבא, אי אמרינן דכיון שזה החלק כבר נטמא שבע ליה טומאה, והרי הוי כולל, דעל ידי נגיעת הטבול יום אחר שהניחו בביסא, נטמא גם החציו השני וכמבואר. ולפי הנ״ל ניחא, דכל זה לא שייך לגבי חלות הטומאה, דמכל מקום כיון שחלק זה נטמא מקודם, שבע ליה טומאה ולא תמצא הטומאה מנוח לחול, ואין נפקא מינה בזה במה שתחול הטומאה השניה עוד על חתיכות אחרות, וכמו שבררתי, דאין לזה שיווי ודמיון לענין חלות האיסורים, ורק דכל שהוא דבר טמא מכבר, אינו יכול להעשות משכן ומדור לרוח הטומאה שיחול עליו שנית, וכנזכר לעיל. והבן. (ובאמת כי אחר העיון בלאו הכי ניחא הך דעשרון שחילקו וכו׳, דלא חשיב כולל, דכל ענין כולל, היינו שכיון שיש להאיסור השני מנוח לחול על החתיכות האחרות, חל גם על חתיכה זו, אף שכבר נאסרה. אם כן כל זה דוקא היכא שגם אם תאמר שאינו יכול לחול על חתיכה זו, מכל מקום יחול על כל פנים על החתיכות האחרות, וכיון שעל כרחך חל האיסור השני, אמרינן מיגו דחל על זה חל נמי על חתיכת האיסור, מה שאין כן כאן דאם לא תחול הטומאה השניה על חצי העשרון הנטמא כבר, לא תחול כלל, וכמבואר, וזה לא חשיב כולל. וזה ברור. וכמדומה לי שכבר העיר בכעין זה מר זקיני הגאון רבן של כל ישראל ז״ל, לענין כולל בנדרים ושבועות, אלא שעתה איני זוכר מקומו).

ובזה אמרתי לסתור ראיית האחרונים דטומאה לא חשיב מוסיף לענין האיסורים, ורק איסור חמור, מהא דאיתא בש״ס דחולין (דף ק״א ע״א) האוכל גיד הנשה של נבילה וכו׳, וחכמים אומרים אינו חייב אלא אחת וכו׳, ומוקי לה התם כרבי יוסי הגלילי דלית ליה כולל. והרי בנבילה איתוסף גם הטומאה, ואפילו הכי לא חשיב ליה מוסיף. עיין בדבריהם ז״ל שהאריכו בזה. ולפי דברינו אלה ניחא, דאף אם נאמר דחשבינן ליה לטומאה הוספה לגבי איסור, מכל מקום לא חשיב רק כמו איסור כולל ולא מוסיף, דעיקר החילוק בין כולל למוסיף הוא, דכולל לא ניתוסף איסור על החתיכה עצמה, ובמוסיף ניתוסף איסור על החתיכה בעצמותה, וזה לא שייך בהוספת הטומאה, דאף שהוא מטמא, מכל מקום אין החפץ בעצמו נתפס בהטומאה, ורק שיעשה משכן ומדור לטומאה, וכנזכר לעיל. ורק דלמאן דסבירא ליה איסור חל על איסור גם בכולל [יבמות לד.], יש לומר, דגם אם האיסור השני מוסיף טומאה חייל, ומשום דכיון דלדידיה לא בעינן שיהיה להאיסור השני מקום לחול על חתיכה זו בעצמה, ורק דכל שיש חלות להאיסור השני אף על חתיכות אחרות, שפיר חל גם על חתיכה זו האסורה. אם כן כמו כן נוכל לומר בטומאה, דאף שאין החתיכה בעצמותה נתפסת בהטומאה, וכנזכר לעיל, מכל מקום כיון שיש להאיסור השני מקום לחול לענין הטומאה, שפיר חייל. ואם כן כיון דמוקמינן להך דגיד הנשה של נבילה כרבי יוסי הגלילי דלית ליה איסור כולל, גם הטומאה לא מעלה ולא מוריד שיחול איסור נבילה על איסור גיד הנשה. דאף דרבי יוסי הגלילי מוסיף אית ליה, מכל מקום הוספת הטומאה לא חשיבא מוסיף, וכנזכר לעיל. והרבה יש לדבר בזה, אולם יען אין הענין נוגע לענינינו, ובשגם כי בלא זה הוכחתי בחדושי והעליתי דענין הטומאה לא חשיב לגבי חלות האיסורים, לא כולל ולא מוסיף, לכן לא ארבה מילין ואשים מחסום לעיטי בזה. ואחר הדברים האלה והחזיון הזה, אין לחלק אם כן לענין הך דשבע ליה טומאה, בין היכא שגם מעיקרא היה על הדבר הזה טומאה

בעצמותו, ובין היכא שלא היה טמא מקודם רק מחמת חיבורו להטומאה ואחר כך נולד לו טומאה מצד עצמו, וכהך דמשנתנו דכלים [פי"ח מ"ח], דבין כך ובין כך אין כאן הוספה חדשה, דגם היכא דנטמא בעצמותו, אין החפץ נתפס בהטומאה, ורק שיעשה מדור לרוח הטומאה השוכן עליו, וזה היה עליו גם כן מחמת חיבורו להטומאה, שרוח הטומאה נתפשט גם על המחובר לטומאה. ושפיר אמרינן איפוא, דשבע ליה טומאה, ואין מקום לטומאה השניה לחול. וכיון שכן על כרחך צריך לומר, דהא דבהתיר את הרביעית אינם טהורים רק מטומאת מת, אבל עדיין טמאים מגע טמא מת, אף דבעת ביאת הטומאת מגע עדיין היו טמאים טמא מת, והוה ליה אם כן קלה על חמורה. והיינו טעמא משום דבעת שהפרידם פרחה לה טומאה מנייהו ואחר כך טומאת מת וטומאת מגע באים כאחד, ועל כרחך דמיירי שהפרידם לגמרי מהרביעית, וכנזכר לעיל.

ומוכח איפוא מזה דלא בעינן שיהיה מעור אחד ממש, וראיית הגאון החסיד ז"ל קמה גם נצבה. ודוק היטב בכל זה.

והנה בש"ס דשבת (דף כ"ח ע"א) קמבעיא ליה לרבי אלעזר בעור בהמה טמאה, אי מטמא טומאת אוהלים. וקאמרינן התם דקמבעיא ליה תחש שהיה בימי משה טהור היה או טמא? דטומאת אהל, "אהל אהל" ממשכן ילפינן, וכדאיתא התם, אמר רב יוסף מאי תיבעי ליה, תנינא לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד. ושקיל וטרי טובא, ומסיק דמקל וחומר ילפינן דעור בהמה טמאה מטמא טומאת אוהלים. ופריך, אלא הא דתנא רב יוסף לא הוכשרו וכו', למאי הלכתא, לתפלין, תפלין בהדיא כתיב "למען תהיה תורת ד' בפיך" [שמות י"ג, ט']. אלא לעורן וכו', והאמר אביי שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני, וכיון דאותיות ה' עליהם, מותר בפיך בעינן וכו', אלא לרצועות וכו', מאי הוי עלה דתחש וכו'. עיין שם היטב. ולכאורה קשה, דאם נאמר כמו שכתבתי לעיל, דעיקר דהבתים של ראש לא בעינן מעור אחד דוקא, דגם אם תפרם ודבקם יחד הוי חיבור ומתכשרו בהכי, וכנזכר לעיל. אם כן מאי פריך דגם לעורן לא הוצרך למיתני, דשי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני, ובעינן שיכתוב על המותר בפיך, דהרי עדיין יש נפקא מינה לענין הבתים האמצעים שאין עליהם אות כלל, ונפקא מינה היכא שעשה הבתים מארבעה עורות, שלא יעשה הבתים האמצעים מעור בהמה טמאה, דהאי לא נפיק מקרא דבפיך. ומדלא מוקי לה להך דרב יוסף בהכי, מוכח דבעינן שיהיו כל הארבעה בתים מעור אחד ממש, ודלא כמו שכתבתי לעיל[53].

אמנם אחר ההתבוננות, ראיתי דאין מכאן ראיה לסתור דברינו הנאמרים למעלה ראש. ולפי מה שכתבתי בחדושי, ואחר כך מצאתי למר זקיני הגאון רבן של כל ישראל זצ"ל בספרו לא"ח סימן ל"ב [סק"ל][54] שהעיר בזה, דאף אם נאמר דדבק חיבור, מכל מקום היינו דוקא כששניהם ממין אחד, אבל בקלף ודוכסוסטוס לא מהני חיבור על ידי תפירה או דבק. ועיין בספרו הנכבד שם שהאריך הרבה לחזק דבריו אלה, עיין שם דבריו הנחמדים ואין להוסיף עליהם, כי כל אשר יש לדבר עוד בזה בדבריו, ע"ש היטב ותמצא עונג לנפשך. וכיון שכן, הוא הדין וכל שכן דלא מהני חיבור על ידי דבק בשני מיני עורות לגמרי, מבהמה טהורה ומבהמה טמאה. ואם כן כיון דמקרא נפקא שאין לעשות הבית החיצון שהשי"ן של ה' עליו מעור טמאה, אם כן ממילא דאין נפקא מינה שוב בהך דלא הוכשרו למלאכת שמים וכו' לענין הבתים, דבלאו הכי אי אפשר לעשות הבתים רק מעור טהורה, דגם הבתים האמצעים אף אם נאמר דלא בעינן מעור אחד ממש, אי אפשר להעשות רק מעור טהורה, כדי שיוכל לדבקם ולחברם כאחד עם הבתים החיצונים שהמה על כרחך מעור טהורה מדרשא דבפיך, וכנזכר לעיל, וזה אי אפשר בשני מינים דלא מהני בהן חיבור הדבק, וכנזכר לעיל. ודוק.

(ועדיין יש לעורר בזה, אם נאמר דטמא שנולד מהטהור דין טהור יש לו לענין מלאכת שמים, או אם נאמר דטהור שנולד מהטמא דקיימא לן [בכורות ה:] דכל היוצא מן הטמא טמא, גם לענין זה דין טמא יש לו, עיין תשובת יד אליהו [סימן ב']. דלפי זה יש שפיר נפקא מינה בהך דלא הוכשרו וכו', לענין הבתים האמצעים שאין בהם שי"ן, ולא נפקא איפוא מקרא דבפיך, והבתים החיצונים באמת עשויים מעור טהורה ודבקים בדבק, ומשכחת לה שיהיו הטמא מאמצעים והטהור מהבתים החיצונים מין אחד, כגון ששניהם מין הטמא, ורק שהחיצונים נעשו מנולד מטהור, או להיפך, ששניהם נעשו ממין הטהור, ורק שהבתים הפנימים המה מנולד מטמא, וכמובן. ויש לי בכל זה הרהורי דברים הרבה, אולם עת לקצר, בשגם לא הובאו הדברים אצלי עוד במצרף הבחינה. והבן). עוד עלה על לבי לומר ולדחות ראיה זאת, דבאמת אף אם נאמר דלא מהני חיבור הדבק לחשבם כעור אחד, ולא נוכל לומר אם כן דנפקא מינה לענין הבתים האמצעים, דכולם מעור אחד ממש בעינן, מכל מקום עדיין יקשה, דמה פריך, הרי יש לומר דהך ברייתא דרב יוסף, לענין עור הבתים של יד קתני לה, דאין עליהם אות כלל, ולא נפקא אם כן מדרשא דבפיך, ועל זה קתני רב יוסף דמכל מקום אין לעשותן מעור טמאה, דלא הוכשרו למלאכת שמים רק עור בהמה טהורה בלבד, וזה דבר שראוי לעורר עליו[55].

והנראה דהנה בהא דפריך הש"ס אלא הא דתנא רב יוסף לא הוכשרו וכו', למאי הלכתא, פירש רש"י ז"ל, דאי למילף דתחש שהיה בימי משה טהור היה, מאי דהוה הוה. ואמנם הרשב"א ז"ל בחדושיו, והביא כן בשם תשובת רבנו האי גאון ז"ל שכתב וז"ל: השתא קמיבעיא ליה הואיל וקם ק"ו וכו' ולמדנו ממנו דעור בהמה טמאה מטמא טומאת אוהלים, הילכך כמו דגמרינן אוהל המת ממשכן בגזירה שוה דאוהל אוהל מה להלן צמר ופשתים וכו', הכי נמי גמרינן אוהל דמשכן מאוהל

הערות וציונים

53. עיין להרב ערך שי (נדפס באוצר ההלכה סעיף ל"ח אות י"ז) מה שכתב לתרץ קושייתו.

54. נדפס לעיל באוצר ההלכה סעיף מ"ז אות כ"ט.

55. עיין להרב ערך שי (שם) מה שכתב לתרץ קושיא זו.

אוצר ההלכה

המת, מה להלן באוהל המת עור בהמה טמאה אף באוהל המשכן עור בהמה טמאה וכו׳, ואם כן הא דתנא רב יוסף וכו׳, למאי הלכתא, הואיל ולמשכן הוכשר עור בהמה טמאה, ומפרקינן לתפלין. עכת״ד. והנה באמת לדעתו ז״ל, אנו צריכים להבין, לפי מה דמוקי לה לעורן, דלגוף הפרשיות אין צריך דמקרא דבפיך נפקא, דלמה באמת יפסול עור טמאה להבתים אחרי דהוכשר למשכן אף שהוא מלאכת שמים. ובשלמא לענין הפרשיות גופייהו, שפיר יש לחלק, דמשכן לא נעשה רק להכניס בו ואינו רק תשמישי קדושה, מה שאין כן הפרשיות של תפלין לפי הסלקא דעתין שהם בעצמן קדושה, אבל הבתים אף שגם בהם נאמרו תבניתם וצורתם מסיני, מכל מקום למה יהיו חמורים ממשכן, דגם כן הכל נעשה בציווי השם יתברך כתבניתו וצורתו, ומכל מקום הוכשר בו עור בהמה טמאה, וכדילפינן לה בגזירה שוה מאהל המת, וכנזכר לעיל לדעת הגאון ז״ל.

ואשר אחזה בישוב הדבר, דהנה אנן קיימא לן [מנחות לה.] בתפלין דבעינן שיהיה בית החיצון רואה את האויר, ואי לאו הכי פסול. ומעתה יש לומר, דלכך לא הוכשרו רק עור בהמה טהורה, משום דבעינן שלא יהיה חוצץ בין הפרשיות להאויר, ורק דעור טהורה לא הוי חציצה, דמין במינו אינו חוצץ. אבל עור טמאה פסול משום דחוצץ בין הפרשיות להאויר, ודמיא להיכא שאין בית החיצון רואה את האויר דפסול מהתורה, וכמבואר בש״ס ופוסקים[56]. והנה המרדכי [הלכות קטנות י׳:] הביא בשם הרב רבנו יוסף טוב עלם ז״ל[57], לדקדק מהא דאיתא [מנחות לד׳:] ביש לו שני תפלין של ראש ואין לו של יד, שטולה עור על אחד מהם, דבשל יד אין צריך שיהיה בית החיצון רואה את האויר, ועיין תוספות מנחות דף ל״ה [ע״א ד״ה מעברתא] בשם תשובת הגאונים ז״ל. ועיין בדברי האחרונים שהאריכו להביא ראיות הרבה לזה. עיין עליהם. ומעתה אתי שפיר הא דפריך הכא, דהרי שי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני, ובלאו הכי פסול עור טמאה מדרשא דבפיך וכו׳, דליכא לאוקמי הך דרב יוסף דלא הוכשרו וכו׳, לענין תפלין של יד או לענין הבתים האמצעים של ראש, וכשנעשו משני עורות ורק שחברם בדבק וכנזכר לעיל, משום דבזה אין טעם לפסול עור בהמה טמאה, דלא יהיו חמורים ממשכן דהוכשר בו עור טמאה מגזירה שוה דאהל אהל, וכנזכר לעיל בשם הגאון ז״ל. ודוק היטב כי לדעתי זה נכון ואמת, אם כי לא שערום אבותינו ורבותינו ז״ל.

והנה רבותינו בעלי התוספות (שבת דף ס״ב ע״א ד״ה שי״ן של תפלין), כתבו דלא גרסינן דלי״ת ויו״ד של תפלין הלכה למשה מסיני, והוכיחו זה מהא דמוקי לה הכא הך דבריתא דרב יוסף לרצועותיהם, ולא פריך דלי״ת ויו״ד של תפלין הלכה למשה מסיני, ומקרא דבפיך נפקא כדפריך אהך דשי״ן. ע״ש. אמנם הרשב״א ז״ל בחדושיו לסוגיא זו [שבת כח׳:] וכן הרמב״ן ז״ל [בחדושיו שם], כתבו דאין מכאן ראיה, דאף אי הלכה למשה מסיני נינהו, מכל מקום לא כתיבה נינהו ורק קשר בעלמא, ואין לפסול מקרא דבפיך. עיין בדבריהם. ולפי דברינו אלה, על כרחך צריך לומר דגם דלי״ת ויו״ד הלכה למשה מסיני, דאם לא כן יקשה אהא דקאמר לרצועותיהם, דכיון דהרצועות אינם רק תשמישי קדושה, למה באמת יהיו חמורים ממשכן דהוכשר בו גם עור בהמה טמאה, וכנזכר לעיל. אלא ודאי דגם דלי״ת ויו״ד הלכה למשה מסיני, ואם כן אף דלא נפיק מקרא דבפיך לפסול בהו עור טמאה כיון דלא הוי רק קשרים בעלמא וכנזכר לעיל, מכל מקום חמורים המה מטעם זה דאותיות השם עליהם ממשכן, ואסור לעשותם מעור בהמה טמאה, והבן.

עוד אמינא ליישב הקושיא שהקשיתי, דאם נאמר דדבק חיבור למה לא מוקי לה להך ברייתא דרב יוסף לענין הבתים האמצעים שאין עליהם אות כלל, באופן אחר, והוא דכיון דהשי״ן אסור לכתוב בעור בהמה טמאה, אם כן כיון דדבק חיבור דמהאי טעמא אתה אומר דאף דבעינן זכרון אחד מכל מקום מהני לחשבם כעור אחד, אם כן מהאי טעמא נמי אסור לעשות גם הבתים האמצעים מעור טמאה, דכיון דעל כרחו יהיה צריך לדבק כל הבתים ולחברם יחד, אם כן יהיו חשובים כעור אחד, ואסור אם כן לעשות השי״ן בבית החיצון אף שהוא מעור בהמה טהורה, דכיון שהדבק מחברם הוה ליה ככותב על עור טמאה ומתורת ד׳ בפיך נפקא. דלא יתכן לומר דלענין זה שיהיו חשובים מעור אחד חשיב חיבור על ידי הדבק. ולענין זה שיהיה מותר לעשות השי״ן, חשובים פרודים, דהוי שני הפכים בנושא אחד. וזה נכון וברור אצלי.

ובגוף הדבר אי דבק הוי חיבור לחשבם כאילו נעשה מעור אחד, עלה על לבי דמסוגיא דמנחות גופא מוכח כן דדבק מהני בתפלין, דבתר הכי קתני שם [לד׳:] גבי תפלין של יד, דבעינן גם כן שיהיו אות אחד, ואם כתבם בארבעה עורות להניחם בבית אחד יצא, וצריך לדבק, שנאמר ״והיה לך לאות״ [שמות י״ג, ט׳] כשם שאות אחד מבחוץ כך אות אחד מבפנים דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר אין צריך לדבק וכו׳. הרי אף דרבי יהודה סבירא ליה דבעינן שיהיה אות אחד גם מבפנים, מכל מקום סבירא ליה דאם כתבם בארבעה עורות ודבקם יחד יצא, ועל כרחך משום דהדבק הוי חיבור שיהיו חשובים אות אחד. ואם כן כמו כן לענין תפלין של ראש, אף דבעינן שיהיו זכרון אחד, מכל מקום גם דבק מהני, ולא בעינן עור אחד ממש. ואף דרבי יוסי פליג עליה וסבירא ליה בהך דשל יד דאין צריך לדבק כלל, מכל מקום בהא לא פליגי דדבק הוי חיבור, ורק דרבי יוסי סבירא ליה דאין צריך לדבק משום דלא דריש ליה להך דלך דגם להמניח, והיינו מבפנים יהיו גם אות אחד, דדי לדידיה שיהיה האות אחד מבחוץ, וכעין הך דתפלין של ראש דרק זכרון אחד מבחוץ

הערות וציונים

56. עיין להרב ערך שי הנ״ל מה שדחה תירוץ זה.

57. המעיין שם יראה שראיה זו כתב רבנו שמשון שאין לפסול גם בשל ראש, ולאחר מכן הביא דברי רבנו יוסף טוב עלם שכתב שדוקא בשל ראש בעינן שיראה את האויר אבל בשל יד לא, מטעמים אחרים. וכתב על זה רבנו שמשון שאם כן אין ראיה להכשיר אף בשל ראש. ע״ש. **אביגדור מאדאר סי״ט**.

אוצר ההלכה

בעינן. וזה פשוט וברור. בהא סלקינן ונחתינן, דהבתים של ראש אינם צריכים להיות מעור אחד ממש, ורק דגם אם עשאם מארבעה עורות ודבקם יחד יצא, דדבק חיבור והוה ליה זכרון אחד, וכאשר בררנו למעלה בעזר ה׳.

עתה אביא כל המקומות המראים לכאורה דדבק לא הוי חיבור, ואולם אחר העיון היטב בש״ס ופוסקים אין להחולקים על מה שיסמוכו, והראיות הראשונות אשר הבאתי כראי מוצקים. ראשון תחלה, איתא במשנה ד׳ פרק ג׳ דאהלות, עצם שיש עליו כזית בשר, הכניס מקצתו וכו׳ טמא. שני עצמות וכו׳ היו תחובים בידי אדם טהור שאין חיבורי אדם חיבור. ובתוספתא [פ״ד הלכה ג׳] הובא בר״ש ז״ל שם, חלב המת וכו׳ שאין חיבורי אדם חיבור. אתרוג שנפרץ ותחבו בכוש, אינו חיבור, שאין חיבורי אדם חיבור וכו׳. ובנזיר פרק כהן גדול [נ:] מייתי לה, ומפרש[58] באתרוג דאינו חיבור לצאת בו ידי חובתו. על כל פנים מוכח מזה לכאורה, דלכל מילי הן לענין טומאה והן לענין אתרוג לצאת בו ידי חובה, חיבורי אדם לא הוו חיבור. ולענין גט קתני בתוספתא פרק ב׳ דגיטין [הלכה א׳ ב׳] המביא גט ממדינת הים ולא אמר בפני נכתב ובפני נחתם, הרי זה מקבלו הימנה וכו׳ ויתננו לה וכו׳. נתקרע פסול, רבי שמעון בן אלעזר אומר מדבק את הקרעים ונותן לה ואומר לה בפני נכתב ובפני נחתם. וקיימא לן [ש״ע אבן העזר סימן קכ״ה סעיף כ׳] כתנא קמא דלא מהני דיבוק. ועל כרחך משום דדיבוק לא הוי חיבור. תו איתא בירושלמי [גיטין פ״ב ה״ג] אהך דכתבו על עלה של זית כשר, דפריך ולא כמקורע הוא, והיינו שאי אפשר לכתוב כל הגט על עלה אחת אלא על עלים הרבה. ואמאי לא קמשני דמיירי שדיבק הרבה עלים יחד וכתב גט עליהם, אלא ודאי דדבק לא חשיב חיבור.

ועתה אנופף ידי לבאר כי אין מכל השלשה אלה ראיה לסתור דברינו הנאמרים למעלה לענין תפלין דדבק הוי חיבור, וכאשר דברתי בראיות בעזר ה׳. ואבוא על ראשון ראשון. וזה החלי. בדבר הראיה הראשונה מהך דתחובים בידי אדם לענין טומאת אהל ולענין אתרוג, אמינא מילתא חדתא בחילוק הענינים, והוא דהיכא דבעינן שיהיה דבר שלם, באמת לא מהני דבק וחיבורי אדם להחשיבו כשלם ממש, דחיבורי אדם לא הוו חיבור, ומהאי טעמא לא חשיב כזית שלם לענין טומאה, וכמו כן אינו יוצא בכהאי גוונא לענין אתרוג, דבעינן לקיחה תמה, אתרוג שלם, מה שאין כן בתפלין לענין שיחשב זכרון אחד, דעיקר הלימוד היא מהך ד׳לזכרון בין עיניך׳ שיהיה זכרון אחד ולא ארבעה זכרונות, דלזה שפיר מועיל הדיבוק שמדבקם יחד שלא יהיה חשוב שנים, דעל ידי הדיבוק מבטלו מתורת שנים, ולא חשיב הרבה זכרונות, וכאשר הוכחתי למעלה, וזהו לדעתי חילוק נכון בענינים אלו. והבן. ובדבר הראיה השניה מהך דתוספתא פרק ב׳ דגיטין, והנה כבר נודע מחלוקת הפוסקים ז״ל בגט קרוע שתי וערב דהיינו קרע בית דין דפסול, דדעת הרמב״ם ז״ל [שם הלכה י״ז] ודעימיה דכל זה כשהיה הגט יוצא מתחת ידי האשה בעדי חתימה לבד, דאז פסול משום דחיישינן שנפסל הגט בבית דין, אבל היכא שיש עדי מסירה שהגט נמסר לפניהם והיה כשר, הרי זה גט כשר, אף שנקרע קרע בית דין שתי וערב. אמנם הרשב״א ז״ל [גיטין סד. ד״ה ולענין גט] חולק וסבירא ליה דהגט פסול בכל גוונא, דכיון שנקרע בכהאי גוונא אין תורת גט עליו והרי הוא כחרס ופסול. והביא ראיה מן התוספתא [שם]. ועיין באחרונים שהאריכו הרבה בזה, כל אחד לפי שיטתו, גם אנכי בחדושי חזון הרביתי ליישב דעת רבנו הרמב״ם ז״ל, ופרקתי מעליו קושיות הרשב״א והפוסקים ז״ל, אולם אין כאן מקום הביאור.

והנה לדעת הרמב״ם ז״ל ודעימיה, על כרחך צריך לומר דהך דתוספתא דפרק ב׳ שהבאתי, לענין נאמנות האשה קתני לה, שאם נתקרע פסול דאתרע חזקתיה, ואמרינן גט אחר הוא שמצאתו קרוע, ואיננו זה הגט שנתן לה בתחלה בלי אמירת בפני נכתב ובפני נחתם, דגוף הגט לדעתו ז״ל באמת כשר הוא. ורבי שמעון בן אלעזר דאמר מדבק את הקרעים, לא בדוקא אמר שידבק, ורק דפליג אתנא קמא וסבירא ליה דלא חיישינן לזה. וכן מצאתי בפרי חדש [אהע״ז סימן קכ״ה סקל״ט] שהביא כן בשם הרב מהר״י קארו בתשובה [שו״ת בית יוסף סימן ו׳] שכן הוא פירוש התוספתא לדעת הרמב״ם ז״ל, ונהנתי שכיונתי לדעתו הגדולה. וכיון שכן, אין לפי זה להך תוספתא שום ענין ליחס לנדון שלפנינו בענין דבק חיבור, וכמובן. אולם גם לדעת החולקים דסבירא להו דגט שנקרע קרע בית דין בטל מתורת גט, והך תוספתא דפרק ב׳ לענין פסול הגט מיתניא, ורק דלרבי שמעון בן אלעזר מתכשר על ידי הדיבוק, מכל מקום אין ראיה דתנא קמא דפליג עליה סבירא ליה דדבק לא הוי חיבור, דיש לומר דטעמא דתנא קמא הוא משום דכיון דנתקרע הגט בין כתיבה לנתינה, אף שדיבק את הקרעים ודבק חיבור, מכל מקום לא מהני משום דבעינן וכתב ונתן, יצא זה שמחוסר דיבוק, וכדפסלינן מהאי טעמא לכתבו במחובר וקצץ ונתן לה, ומשום דילפינן מהך דוכתב ונתן שלא יצטרך עוד שום ענין להכשירו אחר הכתיבה, וכמבואר בש״ס [גיטין כא:] ופוסקים [ש״ע אה״ע סימן קכ״ד סעיף ד׳]. ועיין בטור [שם] בשם הרמ״ה ז״ל דאף תלוש ולבסוף חברו פסול, ואף כתב וחתם בתלוש וחברו וקצצו ונתן לה, פסול. ועיין בפוסקים ז״ל שהוכיחו דכן הוא העיקר, ודלא כדעת החולקים דסבירא להו דכל שבשעת הכתיבה היה בהכשר, אף שאחר כך נולד בו ענין חדש, כגון שחברו (קודם) [אחר] הכתיבה, לא מיפסל גיטא בהכי. עיין בדבריהם ז״ל. ודוק.

עוד אמינא לפי מה שכתבתי לעיל, דאף דדבק הוי חיבור, מכל מקום זה אינו רק לענין שלא יהיה חשוב כשנים, וכגון

הערות וציונים

58. נראה דהרב ז״ל הבין מה שכתב רבנו שמשון שם, ובנזיר פרק כהן גדול מייתי לה, ושם מפרש לה אתרוג אינו חיבור לצאת ידי חובתו וכו׳. היינו דהגמרא בנזיר מפרשת כן. ואינו כן, אלא היינו פירוש רבנו שמשון גופיה. ומה שכתב ובנזיר וכו׳ ושם מפרש לה, היינו בבא דחלב המת, אבל בבא דאתרוג לא אייתי תלמודא התם. ומה שכתב אתרוג אינו חיבור לצאת בו ידי חובה, הוא המשך דברי רבנו שמשון, ולא מדברי הגמרא. **אביגדור מאדאר ס״ט**.

אוצר ההלכה

בתפלין דלזכרון בין עיניך בעינן זכרון אחד ולא ארבעה זכרונות, דלזה מהני הדיבוק שלא יחשב הרבה זכרונות. אבל היכא דבעינן שלם דוקא, לא מהני חיבור הדבק להשוותו כאחד שלם ממש. עיין מה שכתבתי לעיל בביאור משנה ותוספתא דאהלות, דלפי זה כיון דלדעת הרשב״א ז״ל ודעימיה גט שנתקרע קרע גמור פסול, אף שהוא מעורה עוד ואין לפסלו איפוא משום ספר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלשה ספרים. ועל כרחך דהיינו טעמא לדעתם ז״ל דבעינן שיהא ספר שלם, ועל ידי קרע כזה נתבטל ואין תורת גט עליו, לא מהני אם כן לזה חיבור הדבק לחשבו כספר שלם, דלענין זה דבק לא הוי חיבור, וכאשר ביררנו, דרק היכא שאין הפסול רק משום שהוא שנים, מהני הדיבוק שלא יחשב כשנים על כל פנים, אבל מכל מקום אין תורת שלם עליו וכו׳. ודוק. (ולפי זה על כרחך צריך לומר ולחלק עוד בין הך דגט ובין הך דכזית לענין טומאה, דבגט אף דלדעת הרשב״א ז״ל ודעימיה שהבאתי דבעינן שיהיה ספר שלם דוקא, וכל שנקרע קרע גמור, אף שהוא מעורה עדיין, פסול, גם דבק לא מהני וכנזכר לעיל. דעל ידי הדיבוק לא חשיב עוד אחד שלם. ומכל מקום זה אינו רק לענין דבק שניכר גם עתה מקום הדיבוק, אבל היכא ששינה לגמרי, ועשאו בריה חדשה שלימה בכל פרטיה ועניניה כגון טס של זהב שנעשה מחתיכות הרבה, שהתיכם וחקק גט עליה, הגט כשר, ועיין כל זה בש״ס [גיטין כ:] ופוסקים [ש״ע אה״ע סימן קכ״ד סעיף ח׳]. ולענין טומאה איתא בתוספתא הנ״ל חלב המת שהתיכו אחר שחלקו, אינו מטמא, וצריך לומר ולחלק דגבי טומאה בעינן שיהיה שלם מברייתו, וחיבורי אדם אינו חיבור כלל לחשבו שלם מתחלתו, מה שאין כן בגט, דלא בעינן רק שיהיה ספר שלם בעת הכתיבה והנתינה. והרבה יש לי לדבר בזה. אולם עת לקצר).

ולפי זה בהך קושיית הירושלמי אהך דכתבו על עלה של זית כשר, דלאו כמקורע הוא. הנה לדעת הרשב״א ז״ל ודעימיה פשיטא דאתי שפיר דלא קמשני דמיירי שדבק הרבה עלים יחד, דאף דבכל מקום דבק חיבור, מכל מקום לא מהני לענין זה, דעיקר הפסול הוא משום דלא הוי ספר שלם, ועל ידי הדיבוק, נהי דשנים לא הוי, מכל מקום ספר שלם גם כן לא הוי, וכנזכר לעיל לדעתם ז״ל, דכל שהוא קרוע, אף שעדיין לא נקרע לשנים, פסול, דשלם ממש בעינן בגט. אולם גם לדעת הרמב״ם ז״ל ודעימיה דגט לא נפסל בעצמותו על ידי מה שנקרע קרע בית דין, ואין לפסול לפי זה לדעתם ז״ל גם בנקרע לשנים, רק משום דספר אחד אמר רחמנא ולא שנים או שלושה ספרים, מכל מקום אתי שפיר דברי הירושלמי דלאו כמקורע הוא, ולא דיפסול משום זה לגמרי משום דלא הוי ספר אחד, דלזה שפיר יש לומר דמיירי שדבק העלים בדבק יחד. דלענין שלא יחשב הרבה ספרים שפיר מהני הדיבוק, וכנזכר לעיל לענין תפלין דמועיל הדיבוק להיות נחשב זכרון אחד, ורק דקושיית הירושלמי הוא, דמכל מקום יפסול לרבי מאיר [גיטין כא:] דסבירא ליה עדי חתימה כרתי, ובענין שיהא מוכח מתוכו, או אף לרבי אלעזר בדליכא עדי מסירה (ואף שיש עדי חתימה לפנינו, וכמבואר כל זה בהפוסקים) דכיון דמקורע הוא, הוי ליה יכול להזדייף, שיפרד ממנו עלה אחת או שתים, וישים אחרים במקומם. ומתניתין סתמא קתני דכשר. ועיין בחדושי הרמב״ן ז״ל [שם כ:], שנדחק מטעם זה לאוקמי מתניתין דעלה של זית כשחרט על העלה, וחשוב אינו יכול להזדייף, עיין בדבריו. והבן.

שוב ראיתי והתבוננתי דגם להרשב״א ז״ל והעומדים בשיטתו, על כרחך אנו צריכים לפרש דברי הירושלמי הנ״ל כמו שפירשנו לדעת ושיטת הרמב״ם ז״ל. דהנה הפרי חדש ז״ל הקשה לשיטה זו מהא דאיבעיא לן גיטין (דף כ׳ ע״ב) בהך דהרי זה גיטך והנייר שלי דאינה מגורשת, בין שיטה לשיטה מהו, ופריך בש״ס שם ותיפוק ליה דספר אחד אמר רחמנא וכו׳, ומשני, לא צריכא במעורה. ולדעת הרשב״א ז״ל עדיין יקשה, דמכל מקום יפסול משום שהוא קרוע, דזה גרע הרבה מקרע בית דין. ותירץ דגם לדעתו ז״ל, לא מיפסל גיטא בהכי, רק היכא שהוא קרוע בין הכתב, אבל לא ביני שיטי, ולפיכך כל שהוא מעורה והוי ספר אחד, כשר, דמשום מקורע אין לפסול אותו, כיון שאין הקרוע בין הכתב. עיין בדבריו ז״ל. ולפי זה אין לפרש קושיית הירושלמי גם לדעתו ז״ל שיופסל לגמרי מתורת גט, דנוכל לומר דמיירי שדבק הרבה עלים וכתב הגט עליהם, ומקום הדיבוק הוא בין השיטין ולא בתוך הכתב, ואם כן אין לפסלו משום הקרע, רק משום דלא הוי ספר אחד, ולזה שפיר מהני הדיבוק שלא יהיה נחשב ספרים הרבה, וכנזכר לעיל. ועל כרחך דקושיית הירושלמי הוא, רק דיפסול לרבי מאיר דסבירא ליה עדי חתימה כרתי, או לרבי אלעזר בדליכא עדי מסירה, משום דכיון דכמקורע הוא, אף שדבקם יחד, מכל מקום הרי יכול להזדייף, וכנזכר לעיל לשיטת הרמב״ם ז״ל. הנה תהלות לאל בררתי דאין מכל המקומות אלה עזר וראיה דדבק לא הוי חיבור, ודברי הראשונים אשר חזקתים במסמרות הראיות, דדבק חשוב חיבור לגבי הך דתפלין וכיוצא בו היכא דלא בעינן שלם ממש, שרירין וקיימין, וכן ראוי לפי עניות דעתי להורות.

ועתה אבוא לענין שלפנינו בדבר שי״ן שעשה הסופר חתיכה מקלף אחר והדביקה להבית מבחוץ. הנה לכאורה לפי מה שבררנו דהעיקר כדעת ספר התרומה ז״ל [סימן ר״ה] ודעימיה, דדבק הוי חיבור לענין זה שיהיה נחשב כעור אחד, גם בזה יש לומר דמהני, דעל ידי הדבק חשוב כאחד, וכאילו נעשה השי״ן בעור הבתים גופייהו. ועיין מה שכתבתי לעיל ליישב הך דשבת (דף ק״ח) [כח:] דפריך אהך דמוקי לברייתא דרב יוסף דלא הוכשרו וכו׳ לעורן, דהרי שי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני ומבפיך נפקא, ולא קאמר דנפקא מינה לענין הבתים הפנימיים, שלא יעשה אותם מעור טמאה וידבקם לחיצונים שנעשו מטהורה. ועל פי זה יתיישב גם כן, דאם נאמר דיכול לעשות השי״ן לעצמה ולדבקה בהבתים, למה לא מוקי לה להך דרב יוסף בכהאי גוונא, והיינו לפי תירוצי הראשון והשלישי שכתבתי שם עיין מה שכתבתי לעיל. אולם אחר העיון זה ליתא, דכבר העליתי למעלה, דאף דאמרינן דבק חיבור, מכל מקום זה אינו רק היכא דלא בעינן שלם ממש, וכגון בענין הבתים, דעיקר הפסול בשני עורות משום דזכרון אחד בעינן ולא הרבה זכרונות, וכיון דנדבקו יחד

אוצר ההלכה

לא חשיבי זכרונות הרבה, אבל היכא דבעינן שיהיה דבר שלם ממש, לא מהני הדבק, דנהי דשנים לא הוי, שלם גם כן לא מקרי, עיין מה שכתבתי לעיל. ואם כן כמו כן לענין הך דשי״ן דנדון דידן, כיון דשי״ן של תפלין הלכה למשה מסיני שיהיה על הבית ממש מקמטי העור וכדומה, לא מהני הדבק שיהיה נחשב כאילו נעשית על הבית ממש, דעל ידי הדבק לא חשיב חתיכה אחת ממש. כן נראה לי. וזה ברור לפי עניות דעתי.

ואין להקשות לפי דברינו אלה, דכל דלא בעינן שיהיה אחד שלם ממש, דבק הוי חיבור. ואם כן לאו דוקא לענין חיבור ארבעה הבתים מהני הדבק, ורק שיכול לעשות גם כן כל בית מחתיכות עור ולחברם יחד על ידי דבק. עיין מה שכתבתי לעיל בתירוצי השני, דעיקר טעמא דרב יוסף דפוסל עור בהמה טמאה והבתים לפי הסלקא דעתין דמוקי לה לעורן, על כרחך הוא רק משום דחשיב ליה אין בית החיצון רואה את האויר, דמין בשאינו מינו חוצץ, ויש אם כן חציצה בין הפרשיות החיצוניות לאויר, וזה לא שייך אם כן רק בתפלה של ראש ובהבתים החצונים, ולכך פריך דמבפיך נפקא, עיין מה שכתבתי לעיל. דנהי דאמינא דאסור לעשות השי״ן לעצמה ולדבקה בדבק להבתים, וכנזכר לעיל, דלזה דבק לא הוי חיבור, מכל מקום מאי פריך, הרי עדיין יש נפקא מינה בהך דלא הוכשרו, היכא שעשה חתיכת עור זה שהשי״ן עליו נעשה מקמטי העור מטהורה, ושאר הבית מטמאה. דכבר כתבו רבותינו בעלי התוספות מנחות שם [לה. ד״ה מעברתא] גבי מעברתא של תפלין, דיש מפרשים דהיינו רצועה קטנה שמעבירים על גבי קציצה של יד דאין לפסול משום דאין בית החיצון רואה את האויר, חדא דיש לומר דבשל יד לא בעינן בית החיצון רואה וכו׳, ועוד כי הרצועה אינה מכסה כל הבית, והבית מגולה ימין ושמאל. ע״ש. ואם כן בכהאי גוונא שבמקום השי״ן הוא עור טהורה, אין לפסול לפי זה גם כן מטעם דלא הוכשרו וכו׳, דחשיב שפיר רואה את החיצון במקום זה, ואנן לא בעינן שיהיה כל הבית רואה את האויר, וכנזכר לעיל בשם התוספות, ודוק היטב בכל זה.

עוד נראה לפי עניות דעתי לפסול בנדון דידן שעשה השי״ן חתיכה מקלף, משום דהוה ליה חק תוכות, דהרי לא עשה כלום בגוף האות, ורק שחתך התוכות מהקלף, ואנן בכתיבת ספר תורה תפלין מזוזות חק יריכות בעינן, וכמבואר בש״ס ופוסקים [סימן ל״ב סעיף י״ז]. אולם אם אמנם כי פסול זה נראה בראשית ההשקפה פסול גמור בלי שום פקפוק כלל. והנה אחרי העיון וההתבוננות היטב בש״ס ופוסקים, יש לדון עוד בזה הרבה ועדיין הדבר צריך תלמוד. ולמען ברר הדברים, מוכרח אנכי לבא עם מוצאם ומקורם לבארם בשורשם, מקור הדבר בש״ס דגיטין (דף כ׳ ע״א) תנו רבנן וכתב ולא וחקק, למימרא דחקיקה לאו כתיבה הוא, ורמינהו עבד שיצא בכתב שעל גבי טבלא וכו׳ יצא לחירות וכו׳, לא קשיא הא דחק תוכות הא דחק יריכות, ותוכות לא, ורמינהו לא היה כותבו לציץ שוקע אלא בולט כדינרי זהב, והא דינרי זהב תוכות הם, כדינרי זהב ולא כדינרי זהב, כדינרי זהב דבולט, ולא כדינרי זהב וכו׳, דהא חק יריכות. ובתר הכי בעי ברושמא אי חשוב יריכות, ופשיט מהך דציץ דתנא כדינרי זהב, ואי סלקא דעתך רושמא מחרץ חריץ, הא בעינן מכתב וליכא וכו׳, התם בדינרי זהב מגואי והכא מאבראי. עד כאן סוגיית הש״ס בקיצור. והנה בש״ס דשבת (דף ק״ד ע״ב) תנא, הגיה אות אחת בשבת חייב, השתא כתב אות אחת בשבת פטור, הגיה אות אחת חייב, אמר רב ששת הכא במאי עסקינן, כגון שנטלו לגגו של חי״ת ועשאו שני זייני״ן, רבא אמר כגון שנטלו לתגו של דלי״ת ועשאו רי״ש, והוה ליה ככתב אות אחת והשלימה לספר דחייב משום דתיקן להספר. וכתב הרשב״א ז״ל בחדושיו שם [ד״ה מהא], דמהא שמעינן דבכהאי גוונא לא אמרינן דמקרי חק תוכות, שאינו אלא כמפריד בין שתי אותיות דבוקות, וכן כשנטלו לגגו של דלי״ת ועשאו רי״ש, אינו אלא כדיו שנפל על גבי האות וסילקו. והר״ן ז״ל [שם לז: ד״ה גרסינן בגמ׳] כתב דאין מכאן ראיה, דלגבי שבת ליכא קפידא בין חק תוכות לחק יריכות, דכל היכא דהוי מלאכת מחשבת חייב, שהרי אפילו מוחק על מנת לכתוב חייב, אבל במידי דבעינן כתיבה דלחזי כתיבה בכהאי גוונא אין לנו. עכ״ל. והנה כפי הנראה דעת רבנו הרשב״א ז״ל דחק תוכות לא חשיב כתב כלל, ולכך שפיר דייק מהך דשקל לגגו של חי״ת ותגו של דלי״ת דזה לא חשוב חק תוכות, דאם לא כן אף דלגבי שבת מלאכת מחשבת אסרה תורה, מכל מקום כיון דזה אינו כתב כלל, אין כאן מלאכת מחשבת, דלא חישב לעשות אחד מאבות מלאכות הכתיבה, שאין כאן כתיבה. אולם דעת הר״ן ז״ל הוא דגם חק תוכות חשוב כתב, ורק דבזה שחקק התוכות לא מקרי כותב, והחסרון הוא בכתיבת ספר תורה תפלין מזוזות וכדומה, מפאת החוקק, שכיון שלא עשה מעשה בגוף האות לא מקרי כותב, וכמו אם האות נעשה ממילא, ולכך לענין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, שפיר חייב בכהאי גוונא, כיון דמכל מקום על ידי עשייתו שחקק התוכות, נעשה האותיות, ולא גרע ממוחק על מנת לכתוב, דחייב גבי שבת.

ולכאורה עלה על לבי לומר, דגם הרשב״א סבירא ליה דחק תוכות הוי כתב, ורק דלדעתו גם לענין שבת בעינן שיעשה מעשה בגוף האות, מה שאין כן בחק תוכות, שהאות נעשה ממילא ולא חשיב כותב כלל. אולם אחרי העיון, מלבד דהסברא נותנת דאין לפטרו בשביל זה, דמכל מקום כיון שעל ידו נעשה מעשה הכתיבה, דהרי אתה אומר שחק תוכות מקרי כתב, שפיר חייב, וכמו במוחק על מנת לכתוב, וכסברת הר״ן ז״ל, הנה אי אפשר לומר כן בדעת הרשב״א ז״ל, דאם כן אין תירוצו עולה יפה, דבשלמא לענין כתיבת ספר תורה תפלין מזוזות, יש לומר דזה לא מקרי חק תוכות כיון שאינו אלא כמפריד בין שתי אותיות דבוקות, דכיון דשני הזייני״ן נכתבו כהלכתן, ורק דעשה גג עליהם ונעשו חי״ת, בשנטל לגגן חזרו לקדמותן, והרי נכתבו מעיקרא זייני״ן כהלכתן. מה שאין כן לענין שבת, אם נאמר דגם לדעתו ז״ל חק תוכות מקרי כתב, ורק כיון דחשוב כאילו נעשה ממילא, פטור גם לענין שבת, דלא מקרי כותב וכנזכר לעיל, אם כן מה בכך שהיה מקודם עליהם צורת שני זייני״ן, מכל מקום הרי הוא לא כתב אותם כעת בשבת, ורק דעל ידי מה שנטל הגג מהחי״ת נעשה ממילא שני זייני״ן,

אוצר ההלכה

וכיון שאתה אומר לפי זה דבעינן שיהא כותב ממש, למה יתחייב, הרי לא עשה מעשה בגוף האותיות, ורק שנעשה ממילא. אלא ודאי דגם הרשב״א סבירא ליה כסברתו של הר״ן ז״ל, דאם היה מקרי כתב, ממילא הוא חייב עליו לענין שבת, דמלאכת מחשבת אסרה תורה. ורק דקושייתו היא דכיון דהוא חק תוכות לא מקרי כתב כלל, והרי לא חישב לעשות מלאכת הכתיבה. וכנזכר לעיל. ועל זה תירץ שפיר, דכיון שהיו שני זייני״ן ורק על ידי הגג נעשה חי״ת, כשנטל הגג לא חשיב חק תוכות דחזר לקדמותו, וכאילו הפריד בין הדבקים, והיינו דמשום זה חשוב כתב, וממילא חייב משום שבת אף שהוא לא כתב את הזייני״ן, דמלאכת מחשבת אסרה תורה וכמו במוחק על מנת לכתוב וכנזכר לעיל בשם הר״ן ז״ל. וזה ברור ודוק.

והנה יש מקום אתי לומר עוד, דיש לומר דגם לדעת הרשב״א ז״ל, חק תוכות מקרי כתב, וגם הוא ז״ל יסבור כסברתו של הר״ן ז״ל דכל דהוי כתב, אף שמכל מקום פסול בכתיבת ספר תורה תפלין מזוזות, אפילו הכי חייב לענין שבת, דמלאכת מחשבת אסרה תורה, ועיקר ראייתו דכל כהאי גוונא לא מקרי חק תוכות, הוא מנטל תגו של דלי״ת ועשאו רי״ש דחייב אף דהוי אות אחת, משום שתיקן הספר. דאם נאמר דזה חשוב חק תוכות, אם כן נהי דלענין שבת אין לפטרו בשביל זה, וכנזכר לעיל. מכל מקום כיון דלענין ספר תורה פסול חק תוכות, לא הוי רק כותב אות אחת דפטור, כיון שלא תיקן הספר. אלא ודאי דזה לא חשוב חק תוכות כיון שכבר היה כתוב צורת האות הרי״ש, רק שהיה תג נוסף, והוי כמו טיפת דיו שסלקו, ושפיר חשוב תיקון הספר וחייב לענין שבת, דכיון דעל ידו נעשה האות, הוה ליה כמו מוחק על מנת לכתוב דחייב, דמלאכת מחשבת אסרה תורה, וכנזכר לעיל, כן עלה לכאורה על לבי, אולם אין זה במשמעות לשונו של הרשב״א ז״ל, דמדבריו נראה דראייתו היא גם כן מנטל גגו של חי״ת ועשאו שני זייני״ן, ועל כרחך דסבירא ליה דבחק תוכות גם חיוב שבת ליכא, ועל כרחך דדעתו דזה לא חשיב כתב כלל, ולא חישב אם כן לעשות מלאכה וכנזכר לעיל. ודוק. והנה רש״י ז״ל כתב, בהך דנטל לתגו של דלי״ת ועשאו רי״ש, וז״ל: ובדבר מועט חייב, הואיל דזה תיקון הספר, דאסור לשהות ספר שאינו מוגה [כתובות יט:] וכו׳. מדברי רבנו נראה דהספר לא נתכשר בהכי לקרות בו, ורק דהתיקון הוא שיהא מותר להשהותו. ועל כרחך צריך לומר דדעתו ז״ל דזה חשוב חק תוכות, ודלא כשיטת הרשב״א ז״ל. וטעם הדבר נראה לי לדעתו ז״ל, דאף דכבר היה כתוב צורת הרי״ש, ורק שהיה בו תג נוסף, מכל מקום בעשות התג, נתבטל הכתיבה ראשונה מן צורת הרי״ש, ואם כן עכשיו בנטילת התג לעשותו רי״ש, שפיר חשיב חק תוכות. ולפ״ז צריך לומר דסבירא ליה לרש״י ז״ל, דחק תוכות חשוב כתב, ורק דהפסול הוא בספר תורה תפלין מזוזות משום דלא חשיב כותב, דהאות נעשה ממילא. דאם לא כן יקשה דאמאי יהיה חייב ביחוד בנטל גגו של חי״ת ועשאו זייני״ן, הרי אין כאן מלאכה כלל, דלדעתו זה חשוב גם כן חק תוכות וכנזכר לעיל, דבטלה הכתיבה הראשונה וחשוב עכשיו בנטילת הגג חק תוכות, וחק תוכות לא חשיב כתב כלל, (או) [אלא ודאי] דסבירא ליה דגם חק תוכות הוי כתב, ולענין שבת מלאכת מחשבת הוא, וחייב, כמו במוחק על מנת לכתוב, וכנזכר לעיל בשם הר״ן ז״ל. וזה ברור אצלי בשיטת רש״י ז״ל, והבן.

ואחר בירור הדברים האלה, אמינא בנדון דידן, דלא מבעיא לשיטת רש״י והר״ן ז״ל דחק תוכות הוי כתב גמור, ורק דפסול גבי ספר תורה תפלין מזוזות משום חסרון הכותב, שלא כתב ועשה כל מאום בגוף האות, ורק שחקק התוכות והאות נעשה ממילא, דיש לומר דבנדון דידן בשי״ן של תפלין לא מפסיל מחמת חק תוכות, דדוקא היכא דכתיב וכתב וכתבתם, בעינן שנעשה פעולה בגוף האות, מה שאין כן בשי״ן של תפלין, דלא נאמרה הלכה למשה מסיני רק שיעשה שי״ן על התפלין מבחוץ והרי גם חק תוכות כתב הוא, ושי״ן מעליא הוא. אלא אף לדעת הרשב״א ז״ל דחק תוכות לא חשיב כתב כלל, מכל מקום מאין הרגלים לומר דשי״ן של תפלין בעינן שיהיה כתב ממש, דיש לומר דדי ברישומא בעלמא צורת השי״ן, דהרי בגט בעינן קרא וכתב, לפסול חק תוכות, דאי לאו הכי היינו מכשירין כיון דצורת האותיות נעשה לפנינו על ידי החקיקה. ובשי״ן של תפלין שלא נאמר בו שום לשון כתב ומכתב, מאין לנו לפסול בו חק תוכות. ובאמת כי עלה על לבי בראשית ההשקפה לומר בהיפך, דאדרבה מצד חסרון הכותב שלא עשה פעולה בגוף האות, יותר יש לדון לפסול בנדון דידן מחסרון המכתב שלא נקרא כתב כלל, וכנזכר לעיל לשיטת הרשב״א ז״ל. דהנה אנן קיימא לן דעשייתם של הבתים פסולים בעובדי כוכבים ומזלות, ומשום השי״ן של תפלין, עיין רמב״ם (פ״ג מהלכות תפלין הלכה ט״ז). ואם כן בשלמא לענין הכתב יש לומר דלענין שי״ן של תפלין לא בעינן שיהיה השי״ן רק רישומא בעלמא צורת שי״ן, וכנזכר לעיל, מה שאין כן כשאנו דנין מצד חסרון הכותב, יש לומר דפסול גם בזה, ומשום דכיון דחק תוכות לא מקרי מעשה על ידי הסופר, ורק שצורת האות נעשה ממילא, דהוא לא עשה שום פעולה בגוף האות, ורק שהדחיק התוכות והאות נעשה על ידי זה ממילא פסול, דאנן עשייתו על ידי ישראל בעינן דוקא, דמהאי טעמא פסול בעשאן נכרי.

אולם אחרי העיון ראיתי דזה ליתא, דדוקא היכא דבעינן כתיבה ממש ושיכתבם כותב ישראל, אמרינן דאף אי חק תוכות הוי כתב מעליא, מכל מקום פסול משום חסרון הכותב, דלא חשיב כאילו נכתב מיד הסופר, כיון שלא כתב האות, ורק שבסיבת חקיקת התוכות נעשה האות בעצמו, דמלת וכתב מורה שיהיה הוא הכותב גוף האותיות, אבל לא נאמר בשביל זה דלא חשיב כלל בכהאי גוונא כאילו נעשה מאתו, ונשלל פעולת העושה לגמרי, ורק דזה אינו נכלל בכלל וכתב, ואם כן אם נאמר דבשי״ן של תפלין לא בעינן כלל כתיבה, הדבר ברור אצלי דחק תוכות גם כן כשר, אף דבעינן ביה עשייתו על ידי ישראל. דבשביל זה לא חשיב כאילו נעשה ממילא לגמרי, דהרי מכל מקום על ידי חקיקתו נעשית השי״ן. וזה ברור אצלי. וקצת ראיה לדמיון לזה, אמינא מש״ס דעבודה זרה (דף מ״ג ע״ב) בלאו ד׳לא תעשון אתי׳ [שמות כ׳, י״ט] דמפלגינן בין בולט לשוקע, דבולט

אוצר ההלכה

אסור ושוקע מותר. ותנינן תמן טבעת שחותמה בולט אסור להניחה ומותר לחתום בה, דהצורה באה שוקעת. חותמה שוקע מותר להניחה ואסור לחתום בה, דהצורה שעושה היא בולטת. והרי אנן אמרינן דרושמא מיחרץ חריץ והוה ליה חק תוכות, וכדאיתא בש״ס דגיטין [כ.] שהבאתי. ואם כן אם נאמר דחק תוכות לא חשיב עשיה כלל בידי אדם, ורק כאילו נעשה ממילא, אם כן אמאי בחותם שוקע אסור לחתום, הרי אף שהצורה באה בולטת, מכל מקום למה יעבור על ידי זה בלאו דלא תעשון, הרי הוא לא עשה הצורה הבולטת הזאת, ורק שנעשית ממילא על ידי דחיקת תוכותיה וכנזכר לעיל, אלא ודאי דאף דחק תוכות לא מקרי וכתב, מכל מקום שפיר מקרי עשייתו על ידי החוקק, ורק שאינו בכלל וכתב, וכנזכר לעיל, וזה דמיון יפה לדעתי בשגם הענין בעצמו נכון מאד מצד הסברא, והבן זה.

והנה עלה על לבי להביא ראיה דכל היכא שלא נאמר בפירוש לכתוב האותיות, ורק שנצטוינו לעשותה, וכהך דשי״ן של תפלין, אין לפסול חק תוכות, מסוגיא דגיטין גופא שהבאתי, דפריך אהך דציץ דתנא כדינרי זהב, דאי סלקא דעתך רושמא מחרץ חריץ, הא בעינן ״מכתב פתוחי חותם״ [שם ל״ט, ל׳] וליכא. דמזה מוכח דאי לאו הך קרא דמכתב פתוחי חותם לא היה לנו לפסול משום חק תוכות, ומשום דאף דכתיב בהציווי ״ופתחת עליו פיתוחי חותם״ וכו׳ [שם כ״ח, ל״ו] מכל מקום אין לנו מזה דבעינן כתיבה ממש, ולכך מייתי קרא בתרא דכתיב ביה מכתב וכו׳, ואם כן יש לנו לפסול בו חק תוכות כמו בגט. (ולשיטת רש״י והר״ן ז״ל שהבאתי, צריך לומר דלא מן מלת ״מכתב״ בא לפסול חק תוכות בציץ, דלשיטתם גם חק תוכות שֵׁם כתב עליו, ורק שלא מקרי וכתב, כיון שלא עשה מעשה בגוף האות וכנזכר לעיל, ורק מדכתיב ויכתבו עליו וכו׳, וסיפא דקרא קנקיט). ומזה יש ראיה גם כן למה שכתבתי למעלה, דהיכא דלא כתיב וכתב, גם מפאת חסרון הכותב אין לפסלו לומר דהוה ליה כנעשה ממילא, דבאמת שפיר חשוב עשיה ורק שאינו בכלל וכתב. עיין מה שכתבתי לעיל. דאם לא כן עדיין יקשה, דלמה נקט בש״ס שם קרא בתרא. והרי גם בהציווי נכתב ופתחת פתוחי חותם וכו׳, דמלת ופתחת מורה שיפתח על ידי אדם, אלא ודאי דחק תוכות חשוב עשייתו על ידי החוקק, ורק שאינו בכלל כתיבה וכנזכר לעיל. ודוק.

והנה יש מקום אתי לדחות ראייתי זאת, דכפי הנראה מדברי רבנו הגדול הרמב״ם ז״ל ריש פרק ט׳ מהלכות כלי המקדש [הלכה ב׳], וכפי מה שהבין מדבריו הרב כסף משנה ז״ל שם, היה כותב על הציץ בדיו ופותח גם כן מעבר מזה האותיות בקורנס או בדפוס. עיין שם היטב. ולכאורה קשה לפי זה, דאמאי הוצרך לומר בסוגיא דהכא בהך דציץ דמיירי בחק יריכות, הרי אף בחק תוכות ניחא, שהרי כתב עליו בדיו לבד הפיתוח, ואם כן לא מבעיא לדעת הרשב״א ז״ל דחק תוכות לא הוי כתב כלל, דאתי שפיר יותר בחק תוכות דלא היה כתב על גבי כתב. אלא אף לדעת רש״י והר״ן ז״ל דחק תוכות גם כן חשוב כתב, מכל מקום הרי לפי המסקנא דהוי חק יריכות, על כרחך אנו צריכים לומר לפי זה דבזה גלתה תורה שלא יעכב מה שהוא כתב על גבי כתב, דמצותו בכך. אם כן גם בחק תוכות ניחא. ומה דוחקא לאוקמי בחק יריכות דוקא. וצריך לומר דמשמע ליה להש״ס מדכתיב ״מכתב פיתוחי חותם״ דהפיתוח עצמו צריך להיות כתיבה גמורה, ואם כן שפיר צריך להביא הך קרא דמכתב וכו׳, דאם לא כן גם חק תוכות היה מועיל בזה, אף אם נאמר דכל שצריך לעשות אותיות, פסול בהו חק תוכות, ומשום הכתיבה בדיו.

אולם באמת דברי הכסף משנה בהבנת דברי הרמב״ם ז״ל דצריך לכתוב על הציץ בדיו לבד הפתוחי חותם, (אם שכן נראה קצת מדברי רש״י ז״ל בשמעתין שכתב וז״ל: ואילו הכא ירכות, שהיה הציץ דק כעין טס, וצר האותיות מעבר האחד ודוחק ירכותיהם עד שהם בולטות מעבר השני), המה דברים רחוקים, דלא מצינו בשום מקום בשני התלמודים שיצטרך לכתוב בדיו לבד הפיתוח. וגם עיקר טעמו ודקדוקו מקרא דויכתבו עליו מכתב, דצריך לכתוב בו האותיות, הוא דקדוק קלוש מאד, דלהחקיקה בעצמה קרא כתיבה, דלפי המסקנא חק יריכות הוי, דלכולי עלמא הוי כתיבה, דהרי גם בגט כתיב וכתב, ומכל מקום מהני חק יריכות, דבחק יריכות וכתב קרינן ביה. ועוד דהרי הך דויכתבו וכו׳, בעשייה כתיב, ובהציווי לא נאמר רק ופתחת פיתוחי וכו׳, ואם היה צריך כתיבה לבד הפיתוח, בהציווי הוה ליה למכתב וכתבת ופתחת, אלא ודאי דזה אינו, ורק דהך דויכתבו מכתב וכו׳ אחקיקה קאי, ולא בעי שום כתיבה אחרת. וכמדומה לי שכבר הרגישו קצת בזה האחרונים ז״ל ואיני זוכר כעת מקומו[59]. גם מה שכתבתי לעיל ליישב לדעת הכסף משנה ז״ל, דהא דפריך בש״ס דהכא אהך דציץ דכדינרי זהב חק תוכות הוי, ולא משני דמכל מקום מהני כתב העליון שכתב עליו בדיו, הוא משום דמשמע ליה להש״ס מדכתיב ״מכתב פיתוחי חותם״, דהפיתוח עצמו צריך להיות כתיבה גמורה, ליתא לדעתו ז״ל, דהרי איהו קדריש הך דויכתבו עליו מכתב, אכתיבת האותיות בדיו, ומאין לנו איפוא מזה דהפיתוח צריך להיות כתיבה מצד עצמה. אלא ודאי דליתא לזה, ואם כן על כרחך צריך לומר דהא דמייתי הש״ס הך קרא דויכתבו וכו׳, הוא משום דבלא זה יש לומר דגם חק תוכות כשר בציץ, דלא בעינן ביה כתיבה ממש ורק פיתוח בעלמא, וגם חק תוכות לא מקרי נעשה ממילא, וכנזכר לעיל, דגם חק תוכות חשוב עשייתו על ידי החוקק, ורק דלא מקרי כתיבה לשיטת רש״י והר״ן ז״ל, ולשיטת הרשב״א ז״ל גם כתב לא מקרי. וכיון שלא נאמר בהציווי לשון כתיבה, יש לומר דגם חק תוכות כשר. ואם כן לפי זה גם בשי״ן של תפלין יש לנו להכשיר גם חק תוכות וכמו שכתבתי לעיל. כן עלה על לבי, אולם לדינא לא מפני שאנו מדמין נעשה מעשה להקל במצות תפלין ובמקום שיש גם חשש ברכות לבטלה, ואם

הערות וציונים

59. כן הקשו הרב פרי חדש (אה״ע סימן קכ״ה סק״ד) והרב מעשה רקח (שם).

אוצר ההלכה

כן לא מבעיא בנדון שלפנינו שעשה השי"ן חתוכה לדבקה בהבתים מקלף, דמלבד פסול זה דחק תוכות, יש פסול דאין השי"ן על הבית עצמו, דדבק חיבור לא מקרי לענין זה, וכמו שכתבתי לעיל באריכות, דהתפלין פסולים ואין להניחם אף בשעת הדחק, דהם פסולים גמורים. אלא אף היכא דליכא רק פסול דחק תוכות לבד, חלילה להורות היתר, ופסולים מספק. על כל פנים כתבתי זאת להתלמד במקום אחר, יען כפי אשר שמעתי, ימצא סופרים אשר בעשייתם צורת השי"ן, לוקחים שי"ן בולטת מצד אחד ומצד השני מבחוץ דף עם צורת שי"ן שוקעת, ודוחקים הדף מבחוץ, דזה חשוב חק תוכות גמור וכמובן, וחלילה לעשות כן. ורק כי יעשה השי"ן על דרך שכתב הרמב"ם ז"ל [הלכות כלי המקדש פ"ט ה"ב] **גבי הציץ** שהיה חופר האותיות מאחריו, והוא מדובק על השעוה, דזו חק יריכות גמור, שרק על ידי הדפוס הקשה מאבראי האות נעשה, שהשעוה אינו דוחק התוכות מעבר מזה, וכמו בכל דבר קשה על גבי רך וכמובן. והנראה לפי עניות דעתי כתבתי.

ה' הטוב יאיר עינינו במאור תורתו, ויעזור אותנו לקיים מצוותיו כדת וכהלכה, כנפשו הטהורה וכנפש ידידו נצח, נוטה אליו כנהר שלום. **צבי הירש אורנשטיין** [נכד הרב המחבר ישועות יעקב].
(ישועות יעקב – סוף סימן ל"ב)

מלואים לסעיף ל"ח

מספר "אברהם אזכור" למהר"א פלאגי זצ"ל

תשובת מהר"י ג'רמון מחכמי תונס (נ"ע בשנת תרע"ב) על דברי הרב המחבר שנדפסו בפנים סעיף ל"ח אות י"ג

י) סעיף ל"ח יעשה ארבעה בתים מעור אחד. וזה אשר השיב הרב מר יאודה נר"ו הנזכר לעיל וז"ל: **ולמאי** דקמן, הנה אני הצעיר כל בנין יסודי בכל הפסק דין הראשון שהגיע ביד מעלתו הי"ו הוא רק מדברי מרן ז"ל, וידעתי בינ"י ידעתי שיש מערכה לקראת מערכה בדרוש הזה, זה פוסל וזה מכשיר, אך אמרתי כיון שמוכח בבירור גדול שדעת מרן ז"ל להכשיר, הנה אנחנו קבלנו הוראות מרן ז"ל בפרט בכל גלילות תוניס יע"א ועליו אין להוסיף. וכבר ראיתי למר ניהו רבה הי"ו שרצה לסתור כל אותם הדיוקים האמיתיים שהוכחתי מדברי מרן ז"ל, ורום מעלתו הי"ו רוצה לדחותם כלאחר יד, ועתה אפרש שיחותי וכל הרוצה לדחות יבא וידחה. ידעתי אשר רום מעלתו הי"ו יחזור על הדברים ויראה בעזרת ה' אשר אמת יהגה חכי ויודה על האמת במודים דרבנן דהיינו שבחייהו.

כתב הטור (א"ח סימן ל"ב), ויעשה ארבעה בתים מעור אחד. ועל זה כתב מרן ז"ל בבית יוסף וז"ל: פרק הקומץ דף ל"ד וכו', וכתב בספר התרומה [סימן ר"ה] פירוש שיהיו הבתים מחוברים יחד מעור אחד, או שמא מארבעה עורות ובלבד שיהיו תפורין זה לזה, וטוב ונכון לעשותן מעור אחד. עכ"ל מרן ז"ל. והנה כל ישר הולך יראה שמרן ז"ל הביא דברי ספר התרומה סמוך ונראה להסמיכם לדברי הטור ז"ל, להורות שדברי הטור ז"ל יתפרשו כדברי ספר התרומה, שמה שכתב הטור ויעשה מעור אחד, היינו כשלא תפרם וחיברם, אמנם אם תפרם וחיברם בדבק מקרי שפיר מעור אחד וכשרים, רק שלמצוה מן המובחר נכון לעשותם מעור אחד ממש בלתי שום דבק לא בתפירה ולא בשום דבר אחר, זה פשט דברי מרן ז"ל שסובר שדברי הטור ודברי ספר התרומה הם שפה אחת ודברים אחדים, כי כלל מסור בידינו דאפושי פלוגתא לא מפשינן, ואם מרן סובר שדברי הטור ודברי ספר התרומה פליגי, היה לו לבאר כמנהגו בכל מקום בבית יוסף ז"ל, שאם היה פוסק אחד חלוק על רבנו הטור ז"ל הנה מרן ז"ל אומר בהדיא אשר פוסק פלוני חלוק על רבנו, זהו ביאור דברי מרן ז"ל, וכל המפרש דברי מרן ז"ל אלו באופן אחר, הנהו רחוק מן היושר ואין לנו עסק עמו.

ואחרי הדברים והאמת האלה, אתה תבא"ר דברי הרב ב"ח ז"ל [אות כ"א] שרצה לחלוק על דברי מרן ז"ל בהבנת דברי הטור ז"ל, וסובר הרב דהטור וספר התרומה פלגן בהדייהו, וזהו שהרב ב"ח ז"ל כתב בקצרה כמנהגו, וקבע על דברי הטור שכתב ויעשם מעור אחד, כתב הוא ז"ל וז"ל: פרק הקומץ (דף ל"ד), ומשמע דוקא מעור אחד שלם, ודלא כדמשמע מדברי ספר התרומה דאף בחתיכות עורות תפורין חשיב עור אחד, דליתא. וכן נוהגין בכל גבולי ישראל. עכ"ל. ומר משתעי בלשון חכמה לחלוק על דברי מרן ז"ל בהבנת דברי הטור ז"ל אף על פי שלא הזכירו, דסובר הרב ז"ל דהטור וספר התרומה פליגי, וסובר הטור ז"ל דצריך עור אחד ממש בלתי שום תפירה ודיבוק, וכוותיה דהטור ז"ל קיימא לן שלא כדברי ספר התרומה ז"ל, וכן נוהגין בכל גבולי ישראל. והנה אחרי שביארנו שמרן ז"ל פירש דברי הטור והסכימם יחד לדברי ספר התרומה ז"ל, ועור אחד ממש איננו לעיכובא אלא למצוה מן המובחר, אם כן איפוא היאך נוכל לפרש דברי מרן ז"ל בשלחן ערוך שהם לעיכובא, והרי ידוע לכל באי עולם ולכל פותח ספר כי דברי מרן בשלחן ערוך שרשם פתוח אל ימים מדבריו ספר בית יוסף, ומשם חפר אוכל, וקיצר ספר בית יוסף וקבעו בספרו שלחן ערוך, כי איננו רק קצור מדבריו לדבריו, והיכן מצינו אפילו בדרך רמז בדבריו בבית יוסף לפסול שני עורות על ידי תפירה ודיבוק, עד שנעמיס לפרש כן בדבריו בשלחן ערוך אפילו בדרך רחוק. ואמטו להכי בפסק דין הראשון כתבתי שמרן ז"ל בחכמה יסד ארש"ש לחלק שני הדינים לשנים, בסעיף הראשון כתב לשון "צריך" דמשמע לעיכובא, ובדין העורות רק כתב "יעשם" מעור אחד, להורות שאינו לעיכובא רק למצוה מן המובחר, ונמצא דעיקר ההכרח

אוצר ההלכה

שלנו רק מדבריו בבית יוסף ז״ל, אשר הסמיך והסכים דברי ספר התרומה ז״ל לדברי הטור ז״ל דליכא פיסול בשני עורות על ידי תפירה או דיבוק. ועל פי האמור ה׳ן נסתר כל מה שהאריך מעלת כבוד תורתו הי״ו לדחות הדיוק שדייקתי מלשון מרן ז״ל בשלחן ערוך, כי אין זה עיקר ההכרח שלנו רק מדבריו בבית יוסף, והוא הדבר אשר כתבתי בפסק דין הראשון ששלחנו למעלת כבוד תורתו הי״ו וזהו לשוני: ובר מן דין הרי מקור דין זה דיעשה הבתים מעור אחד שרשו פתוח מדברי מרן ז״ל בבית יוסף בטור סימן ל״ב וכו׳. עד כאן לשוני. וכוונתי רצויה דהגם שיש לדוחה לדחות אלו הדיוקים שדייקנו בלשון מרן ששינה בלשונו, באחד כתב לשון צריך ובאחד כתב לשון יעשה וכו׳, כדברי מעכ״ת הי״ו דלאו דוקא וכו׳, מכל מקום הנה אנחנו יש לנו הקברניט הגדול מדברי מרן ז״ל גופיה בבית יוסף, אשר משם חפר אוכל וקיצר הדברים וסידרם בשלחן ערוך, ושם בבית יוסף לא נזכר כלל אפילו ברמז לכתוב שבשני עורות על ידי דיבוק ותפירה שהוא פסול, רק מרן ז״ל העתיק דברי ספר התרומה לבאר לשון הטור ז״ל עצמו, דלאו לעיכובא קאמר אלא שטוב ונכון לעשותן מעור אחד ממש, זהו כוונתי[60].

והוא הדבר אשר דיברנו וכתבנו שם [ד״ה תשובה] גם כן על דברי הרב מגן אברהם ז״ל [סקנ״ב], וזהו לשוני: ולא היה צריך להרחיק את עידיו וכו׳. עד כאן לשוני. הגם שלשוני איננו מדוקדק כל הצורך, מכל מקום כוונתי רצויה להשיג על הרב מג״א ז״ל, שהרב מלשונו משמע שהעתיק דברי הב״ח על לשון מרן ז״ל בשלחן ערוך, חשב אשר לשון מרן ז״ל הוא כלשון הטור ממש, והנה הרב ב״ח לא הסכים דברי ספר התרומה ז״ל לדברי הטור ז״ל, וביאר דהטור וספר התרומה פליגי, דלהטור ז״ל אם לא עשאם מעור אחד פסולים לגמרי, ולדברי ספר התרומה כשרים, רק שטוב ונכון וכו׳. אמנם מרן ז״ל בבית יוסף ימאן בזה, אדרבה דברי הטור וספר התרומה הם שפה אחת ודברים אחדים. ועל זה השגתי על הרב מג״א ז״ל, אשר נראה מדבריו שלשון מרן בשלחן ערוך שהוא כלשון הטור ממש, יכול להתפרש כדברי הטור ז״ל שהוא לעיכובא כביאור הב״ח ז״ל, והיינו שהרב מג״א ז״ל הסמיך דברי הב״ח ז״ל ללשון מרן ז״ל בשלחן ערוך, ומכח זה הרב מג״א ז״ל הרחיק את עדיו להביא עצות מרחוק לחלוק בעיקר הדין אדברי מרן ז״ל ואדברי ב״ח, מדברי ספר אגודה ודברי התוס׳ בהקומץ דליתא לדין זה, ועל זה השגתי ״ולא היה צריך להרחיק את עדיו״ וכו׳, כי דברי מרן ז״ל כאן בשלחן ערוך מוכרחים להתפרש שלא כדברי הב״ח ופירושו בלשון הטור שהוא לעיכובא ולפסול, רק דברי מרן ז״ל בשלחן ערוך מלשונו כאן ומשורש דבריו בבית יוסף, מוכח בהדיא דיש להכשיר בשני עורות על ידי תפירה ודיבוק, ולדעת מרן ז״ל גם לשון הטור פירשם בפשיטות והסכימם לדברי ספר התרומה, וזהו השגה חזקה [ש]היה לו להשיג הרב מג״א ז״ל על הב״ח, כי דברי הב״ח ז״ל הם כספינה בלי משוטות בלב ים, כי הרב ב״ח עיקר סמך דינו הוא מלשון הטור ונסמך על הטור ז״ל, וממנו דחה דברי ספר התרומה לדינא, והרי סמך שלו מלשון הטור איננו כדאי כלל, דיש לפרשו בפשיטות שהוא למצוה מן המובחר דוקא, ולהסכים דעת הטור ז״ל לדברי אדונינו רבנו ברוך בעל ספר התרומה, כמו שכן לפי האמת פירשם מרן ז״ל להסכים דבריהם יחד בבית יוסף, וגם בשלחן ערוך (דמתק) [במתק] לשונו שחילקם לתרתי בבי כמו שכתבתי באורך בפסק דין הראשון. נמצא כוונתי על הרב מג״א להשיג השגה אחת שהיא שתים, אחת שהוא פירש דבריו של מרן ז״ל בשלחן ערוך נגד דבריו בבית יוסף לכתוב דברי הב״ח על לשון מרן ז״ל בשלחן ערוך, ולא היא, כאמור, שמדבריו בבית יוסף לא הוזכר כלל אפילו ברמז לפסול שני עורות על ידי תפירה, רק מרן ז״ל בבית יוסף הסמיך דברי ספר התרומה לדברי הטור לפרש דבריו לדין דקאי כסברת ספר התרומה ז״ל.

והנני מוסיף לבאר שגם הרב ב״ח ז״ל הבין כן כמו שהבנתי אני בדברי מרן הבית יוסף ז״ל וכדבריו בשלחן ערוך, דאי לאו הכי מה בא לחדש הרב ב״ח, והרי גם מרן ז״ל בבית יוסף כן דעתו שהטור סובר דפסול בשני עורות שלא כדברי ספר התרומה, אלא מוכרח שהרב ב״ח ז״ל עצמו הבין מדברי הבית יוסף דהטור וספר התרומה לא פליגי, ועל זה חידש הרב ב״ח דאין כן הפירוש בדברי הטור, רק דעתו שהוא לעיכובא, והוא נגד דברי ספר התרומה, וכוותיה דרבנו הטור קיימא לן דפסול בשני עורות בכל אופן שיהיה אפילו על ידי דיבוק או תפירה, ונמצא דהרב ב״ח ז״ל חידש לכתוב שני שורות כמנהגו רק הם ניגוד לדברי מרן ז״ל בבית יוסף בהבנת דברי הטור. וזאת שנית השגתי על הרב מג״א ז״ל והיא בכלל השגה ראשונה, שאם הרב מג״א ז״ל היה מבין דברי מרן ז״ל כמו שהבנתי אני הצעיר, וכמו שהוא האמת שכן מבוארים דבריו בפירוש, אם כן לא היה צריך להרחיק את עדיו לחלוק על דברי הב״ח מדברי התוס׳ וספר אגודה, והלא ממקומו גם כן הוא מוכרע מדברי השלחן ערוך כאן ובבית יוסף שהכשירו בשני עורות, ועור אחד הוא רק למצוה מן המובחר שטוב ונכון לעשות כן, וזה סיוע גדול לדברי המג״א ז״ל, כי לפי האמור אין לו להרב ב״ח ז״ל שום משען ומשענה לפסול בתים בשני עורות גם על ידי תפירה ודיבוק, כי סמך שלו מדברי הטור איננו כדאי כלל, דדברי הטור יכולים להתפרש בפשיטות שהם דוקא למצוה מן המובחר כמו שהבינם מרן ז״ל, ודברי הרב ספר התרומה ז״ל הם בהדיא נגד הב״ח, ונמצא שהרב ב״ח בא לחלוק רק בסברא בעלמא, ומי יאמין לשמועתו של הרב ב״ח ז״ל לדחות דברי האשל הגדול רבנו ברוך בעל ספר התרומה, שהוא תלמיד מובהק מרבנו ר״י בעל התוס׳ ז״ל חברו של הרב הר״ש משאנץ ז״ל בעל תוס׳ שאנץ. וגם הרב רבנו ברוך ז״ל עשה נמי מלאכה זו והוא חיבר גם כן תוס׳ ז״ל כמו שנכתוב לקמן בס״ד. והרב ב״ח ז״ל בא לחלוק עליו רק בסברא בעלמא. ואילו הרב ב״ח ז״ל הביא ראיה חותכת

הערות וציונים

60. וכן הסכים מרן הראש״ל בשו״ת יביע אומר חלק ט׳ (סימן ה׳ אות א׳) בדעת מרן להכשיר בשני עורות וכמו שכתב הרב ז״ל.

אוצר ההלכה

לדבריו החרשנו, רק נתלה בדברי הטור דיש לדחות כאמור, ואפילו שרבנו הטור ז"ל חולק בהדיא עם רבנו ברוך ז"ל בעל ספר התרומה, אפילו הכי כוותיה דספר התרומה נקטינן לדינא, כי הוא קשיש טובא מרבנו הטור (ומה גם שרבנו ברוך ז"ל יש לו חברים מקשיבים לקולו, רבנו רש"י ז"ל ור"י בעל התוס' רבו ז"ל, כמו שאכתוב בסמוך בסוף דברי). וביו"ד סימן [ק"י] על מה שכתב רבנו הטור על דברי הרשב"א ז"ל ולא נהירא וכו' בסברא בעלמא, הנה מרן בבית יוסף שם כתב דברים קשים על לשון זה, והעלה כוותיה דהרשב"א לדינא, וקל וחומר על רבנו ברוך ז"ל שהוא מבעלי התוס' ז"ל, אשר הרשב"א ז"ל עצמו בספרו תורת הבית ומשמרת הבית מחבב דברי רבנו ר"י הזקן בעל התוס' ז"ל ותלמידיו, ומקלס דבריהם כקילורית לעין כאשר יראה המעיין ורגיל בדברי הרשב"א, שהוא תמיד נסמך על דברי התוס' נגד דברי רבנו הרא"ה בר פלוגתיה כדברי אדוננו משה ע"ה מפי הגבורה.

הנה הארכתי למעניתי לבאר דברי אני הצעיר באריכות גדול, יען ראיתי למר ניהו רבה נר"ו אשר לא חש לדקדק בדברי, ומזה השיג עלי כמה השגות, ובמחילה רבה לא הבין כוונתי כלל, אדרבה היא גופה קשיא לי על הרב מג"א ז"ל עצמו, רק כתבתי בקצרה כפי היסוד שיסדנו מדברי מרן בבית יוסף עצמו בהבנת דבריו בשלחן ערוך, ואפילו יבואו כל הרוחות שבעולם אין מזיזין אותו ממקומו ליסוד הזה אשר נבנה עליו בנין כל פסק דין זה האחרון עם הראשון, וזהו ביאור השגתי על הרב מג"א ז"ל, והוא מדוקדק בלשוני בפסק דין הראשון שכתבתי דמלשון מרן מוכח בבירור וכו'. עד כאן לשוני. וכוונתי דמלשון מרן ז"ל בשלחן ערוך שחילקם לתרי בבי, נראה דדעתו להכשיר, ואם ידחה הדוחה דלאו דוקא, הנה יש בירור גדול מדבריו בבית יוסף שכן הוא כוונתו, וזה הוזכר כבר בתחלת דברינו, ואדרבה יש להפליא על מעלת כבוד תורתו נר"ו איך לא חש לדקדק בפסק דין שעיקר יסודו בנוי על דבריו של מרן בבית יוסף, ומכל מה שדחה מעלת כבוד תורתו נר"ו בלשון מרן בשלחן ערוך, הנה מדבריו בבית יוסף אין דרך לנטות ימין ושמאל.

והנה חזיתי למעלת כבוד תורתו הי"ו רע"ם גבורותי"ו ל"י יתלונ"ן, איך לא נמצא אתי הספר החשוב משחא דרבותא מאחד המיוחד מרבנים המובהקים של תוניס וכו', ואני אענה והימנותא ליהוי ועדי וסהדי במרומים, כי רוב ספרי האחרונים ז"ל אינם נמצאים אתי, ויהי מאז לא חששתי לחפש בתורת שאלה על הספר הנחמד הזה משני טעמים, אחד שהרב המובהק המופלא הזה נודע לתהלה ולשם ולתפארת בחסידות אין ערוך אליו, והרב הגדול מהר"י נאג'אר ז"ל בכל ספריו מכנהו בשם רבי"ן חסיד"א, או הרב החסיד סתם, ואני חשבתי אולי הרב פסל אלו התפלין מצד חומרא וחסידות, לא מצד הדין הגמור. וזאת שנית, כי אני הצעיר שמעתי מפי מורי ורבי אשר למדתי תורה לפניו לעת זקנתו, הוא הראש המעוז **כמהרי"ר ישועה בסים זיע"א**, אשר מנעורי גידלני כאב והסכים על ספרי הקטן ביאור על פסקי חלה לרבנו הרשב"א ז"ל[61], כך היה מנהגו בהוראה ומרגלא בפומיה כי אין צריך לצאת ידי חובת כל רבני האחרונים בהוראה, ואם תהיה ההוראה מיוסדת על דברי הראשונים ז"ל אשלי רבבי נ"נ [נוחי נפש] אשר הם היו לנו לעינים בעמקי ההוראות של כל הש"ס הקדוש, הנה אין לחוש אם אחד מרבני האחרונים חולק וסותר ההוראה ההיא לסתור דבריהם, והנה המורה הזה איננו טועה בדין כי הוא סמך עצמו על אילן גדול מאחד המיוחד מגדולי הראשונים זיע"א, ואם יש קושיות על דבריו, לא מפני זה נדחו דבריו מהלכה, כי אפשר שיש יישוב נכון על קושיא ההיא על דרך מה שהשרישונו הגאונים ז"ל בסדר תנאים ואמוראים ז"ל [אות נ"ד], ובספר מבוא התלמוד לרבנו שמואל הנגיד ז"ל, כי אם אומרים בגמרא (ב)'קשיא' לא נדחית דברי המימרא ההיא מהלכה. וכבר בא חכם באחרית הימים אריה דבי עלאי [הגאון רבי דוד פארדו] זיע"א בספר למנצח לדוד בקונטריס עיס"ה הקושי"ת, וברוב המקומות מצא יישוב נכון בקושיות הש"ס, וקונטרס זה עיילוה למערתא דרבני וגאוני חכמי פוליניא ז"ל, ושבחוהו רבנן וחזרו והדפיסוהו מחובר לטהור לש"ס עצמו בסוף כל מסכתא ומסכתא (וכל הדברים האלה אינם ענין לסתור אותם מדברי הש"ס בסנהדרין [לג.] בסוגיא דשיקול הדעת דהמורה, קאמרי עליה בגמרא אפילו טעה בדידי ודידך מקרי טועה בדבר משנה וחוזר, ומתמה שם בגמרא אטו קטלי קני באגמא אנן. ועיין להרא"ש ז"ל בסוגיא זו [פ"ד סימנים ה' ו'] מה שכתב ילמד מזה במשפט ההוראה. יעש"ב. וכל כי הני מילי אינם בסוג הדברים שכתבנו וגבה טורא ביניהו למשכיל על דבר. ואכמ"ל).

והנה אנחנו בהוראתינו הזאת הכתובה בפסק דין זה, סמכנו עצמנו לתלת סמכי קשוט, אחד המיוחד רבנו ברוך ז"ל בעל ספר התרומה, שהיה מגדולי תלמידי ר"י הזקן בעלי התוספות לאריה דבי עילאי מתיל. וזאת שנית הוא מרן הקדוש ז"ל כפי מה שהוכחנו. ושלישי בקדש הוא הרב בעל מגן אברהם ז"ל דתקיף חיליה בהוראה, וכל דבריו הם סולת נקיה. ואם אנחנו מחשיבין לרבנו ברוך ולר"י ז"ל בעל התוספות לשני (רוחות) [כוחות], הנה מצאנו ראינו להתוס' ז"ל (פרק הקומץ דף ל"ב ע"א) שהם דברי ר"י ז"ל שהנו עומד בשיטה זו, וכתובים דבריו בהדיא דעל ידי תפירה או דיבוק חשיב עור אחד, אם כן הוראתינו מיוסדת על שלחן ארבע חזק כראי מוצק אשר לו כרעיים מתחת ארבעה עמודי שיטים. ואוסיף חומש, דבריו של גדול בעל ספר אגודה ז"ל, ובנדון דידן שיש בו דררא דממונא, למה לא יוכל המוחזק לומר קים לי כהני רבוותא דמכשרי תפלין בשני עורות על ידי תפירה או דיבוק, ולטעון כנגד המוציא מידו תפלין כשרים מכרתי לך, וכבר הבאתי[62] ראיה חותכת מן הש"ס בגיטין (דף נ"ה) [נד:] דאין לטוען לטעון מצוה מן המובחר בעינא, רק אם המצוה האחרת פסולה לגמרי, וכאן תפלין על ידי תפירה הם

הערות וציונים

61. ולא זכינו לאורו, וחבל על דאבדין.

62. בסוף תשובתו הראשונה, נדפסה בפנים סעיף ל"ח אות י"ג.

אוצר ההלכה

כשרים כנזכר לעיל. (ובסוף דברינו הוספנו כמה חברים מקשיבים ומסכימים בהוראה זו, עם חמשה פוסקים הנזכרים לעיל, אחד מהם גדול אדונינו רש"י ז"ל).

וכהיום הזה, הנה שאלתי בתורת שאלה ספר הנכבד משחא דרבותא להרב הגדול זלה"ה, לראות אמריו ורמיזותיו כי נעמו, והנה ראיתי והביאני המלך חדריו בסוף הספר (דף קצ"ט), שם אני מוצא תשובה ארוכה מאר"ש, והנה כאשר דמיתי ראיתי שכן הוא, שהרב הגדול ז"ל לא עלתה על לבו להשיא דעת מרן ז"ל לדרך אחרת, רק הוא מבין דבריו כמו שהבנתי אני הצעיר, וזה יכתוב ידו הרב שם (דף קצ"ט סע"ב)[63] וז"ל: אלא דראיתי להרב בית יוסף ז"ל סימן ל"ב וכו'. עכ"ל. ונראה לי ודאי דלא מצינן להכשיר ארבעה עורות תפורים זה בזה, ולא מיקרו עור אחד וכו'. עכ"ל הרב משחא דרבותא ז"ל. יעש"ב. מבואר להדיא שהוא הבין דברי מרן בבית יוסף ובשלחן ערוך שם למצוה מן המובחר דוקא, ולא לפסול לגמרי שני עורות תפורין או מדובקין, כמו שהבנתי אני ההדיוט, אלא שהרב רוצה להביא ראיות נגד מרן ז"ל לפסול תפלין עשוי משני עורות על ידי דיבוק או תפירה.

ועתה אבוא לראות הראיות של הרב הגדול זלה"ה אם הם מכריעות. ורואה אני שהראיה הגדולה שבכולם היא שהביאה הרב פרי מגדים (סימן ל"ב בספר אשל אברהם אות נ"ב), וז"ל: ואני יודע ראיה ממזוזה יו"ד סימן רפ"ח [סעיף ד'], דבמזוזה לא מהני תפירה, הוא הדין בבתים לא מהני תפירה, וראוי לעשות הכל מעור אחד ממש וכו'. יע"ש. גם הרב משחא דרבותא ז"ל הביא ראיה זו ושני נביאים נתנבאו בסגנון אחד. ואני תמיה עליהם, בפרט על הרב הגדול משחא דרבותא ז"ל, דנראה מדבריו בהדיא דאזיל ומודה בביאור דעת מרן ז"ל כאן סימן ל"ב בשלחן ערוך ובבית יוסף דסבירא ליה דלא מיפסלי בשני עורות על ידי תפירה או דיבוק, אם כן תקשי ליה דברי מרן גופייהו דסתרי אהדדי, דבאו"ח (סימן ל"ב) הכשיר על ידי תפירה או דיבוק, ואילו ביו"ד (סימן רפ"ח) פסל שני עורות על ידי תפירה או דיבוק, אלא מאי אית לך למימר, דשאני מזוזה דהתפירה או הדיבוק נראים לעין כל בשני קלפים לבנים בדף של המזוזה, אמנם באלו הבתים שהדיבוק אינו נראה בהם כלל, אדרבה נראה לעין כל שהבית של התפלין בית אחד ממש, ואם כן שפיר יש לקיים דאמר קרא בית אחד ולא שני בתים זכרון אחד ולא שני זכרונות, והרי בית אחד לפניך וזכרון אחד לפניך, אמנם במזוזה בשני קלפים לבנים בכל מיני דיבוק שיהיה, הן על ידי תפירה הן על ידי דיבוק, נראים שתי מזוזות לפניך, ורחמנא אמר מזוזה אחת ולא שתי מזוזות. והדברים פשוטים ומוכרחים בדברי מרן ז"ל כי היכי דלא ליהוו סתרא"י נינהו.

ואם כנים הדברים דמרן ז"ל סובר דחלוקין בעיסתן דין המזוזה מדין התפלין, דבתי התפלין יש להכשיר על ידי תפירה או דיבוק דאינו ניכר לעין התפר או הדיבוק, רק נראים בית אחד ממש, הנה על פי זה יש להבין אמרי בינה מה שכתב מרן בבית יוסף (יו"ד סימן רפ"ח) וז"ל: ומה שכתב דאפילו ידבקם פסולה, כן כתב הרמב"ם וכו', ודלא כדכתבו התוס' פרק הקומץ גבי ספרי תורה ותפלין שבלו וכו', דההיא דאמרינן בירושלמי וכו', ההיא בשלא תפר העורות זה בזה. עכ"ל מרן ז"ל. וכוונתו מבוארת דסובר הוא ז"ל דהתוס' הכשירו התפירה בכלהו במזוזה ובתפלין, דעל ידי תפירה חשיב שפיר עור אחד. אך הטור ז"ל סבירא ליה כתוספות בחדא, ופליג עלייהו בחדא, דבמזוזה דבכל אופן תפירה ודיבוק אכתי נראית לשני דפים ושתי מזוזות, אמטו להכי פסולה, דמזוזה אחת אמר רחמנא ולא שתי מזוזות. אמנם בעור בתי התפלין, דעל ידי דיבוק נראים בית אחד ממש, משום הכי מכשיר הטור בהלכות תפלין דבדיעבד כשרין על ידי דיבוק או תפירה, ודוקא למצוה מן המובחר בעינן עור אחד ממש, כמו שכתב מרן הבית יוסף עצמו בסימן ל"ב שהסמיך דברי ספר התרומה ז"ל לדברי הטור ז"ל, להודיע לנו דדברי הטור ז"ל הם רק למצוה מן המובחר, אמנם על ידי תפירה כשרים בדיעבד. ונמצא כללות הדברים דהטור ומרן בשלחן ערוך לא סבירא להו כדברי התוספות דהקומץ בכל מכל, שהם כתבו להדיא פרק הקומץ (דף ל"ב ד"ה [דילמא] להשלים), דתפלין ומזוזות כשרים על ידי תפירה או דיבוק, אבל הטור ומרן סבירא להו כוותייהו בחדא ופליגי עלייהו בחדא, כך נראה לי נכון בביאור דברי מרן ז"ל, והדברים מוכרחים כי היכי דלא תקשי דברי מרן עצמו אהדדי מדבריו בבית יוסף או"ח (סימן ל"ב) שהסמיך דברי ספר התרומה לדברי הטור, דנראה דדברי הטור וספר התרומה הם שפה אחת ודברים אחדים, ואילו ביו"ד (סימן רפ"ח) כתב מרן דהטור ז"ל פליג אדברי התוס' בהקומץ, וכיצד יתקיימו שני מקראות הללו. ולומר שמרן ז"ל חזר בו כמו שכתב הרב משחא דרבותא ז"ל, אלו דברים מוקצים מן הדעת, אלא ודאי כדכתבתי. וכפי זה ה"ן נסתר נמי מה שכתב הרב משחא דרבותא (בדף ר' ע"א)[64] דאשתמיטתיה להרב מג"א ז"ל דברי מרן בבית יוסף יו"ד סימן רפ"ח וכו'. יע"ש. ולפי האמור לא מכרעא כלל. ולפי הבנת הרב משחא דרבותא ז"ל שהבין דברי מרן הבית יוסף או"ח (סימן ל"ב) כמו שהבנתי אני הצעיר, אם כן עדיפא מינה הוה ליה לאקשויי דברי הבית יוסף ז"ל אהדדי, והרב מגן אברהם ז"ל נקי וצדיק מקושיא זו.

ואכתי פש גבן לברורי קושיא חזקה שהקשה הרב משחא דרבותא ז"ל על דברי התוס' פרק הקומץ הנ"ל, וז"ל: והא דאמר בירושלמי פרק קמא דמגילה [הלכה ט'] דתפלין אין נכתבין אלא על עור אחד, ההיא בשלא תפר העורות זה בזה. עכ"ל. והדברים תמוהים מאד, דמשמע דדכוותה גבי ספר תורה דקאמר דקיימא לן דנכתבים על שני עורות, והיינו גם כן בלא תפירה, והדבר פלא, דהא קיימא לן [מסכת סופרים פ"א ה"א] בספר תורה, הלכה למשה מסיני דאין תופרין אותם אלא בגידי בהמה טהורה, ולא בחוטי פשתן וגידי בהמה טמאה, ודין זה הוא

הערות וציונים

63. נדפס כאן במלואים לעיל אות ח' ד"ה אלא דראיתי. 64. נדפס כאן במלואים לעיל אות ח' ד"ה וראיתי למג"א.

אוצר ההלכה

[הלכה] פסוקה ופסקוהו כל פוסקי הלכות, אחד מהם רבנו הרמב"ם ז"ל בהלכות ספר תורה [פ"ט ה"ג]. ואין לשבש ולומר דלעולם ספר תורה לא בעי תפירה כלל, אלא דאם בא לתפור צריך תפירת גידין ומן הטהורה, הא ליתא, דמוכח מדברי הרמב"ם [פ"י ה"א] בהדיא דאם לא תפרו בגידין פסול לגמרי, והוא אחד מעשרים דברים הפוסלים בספר תורה. יע"ש[65]. וכבר האריך הרב משחא דרבותא ז"ל בקושיא זו ונכנס בפרצות דחוקות בתירוצו כמעט שהם דרך דרש. ואני בעניי שיירתי דרך לעצמי בס"ד, והוא בדרך פשוט כמו שהוא הדין לפי האמת, דספר תורה נכתב יריעות פיסקי בעורות הרבה, דאי אפשר להמציא עור אחד גדול כל כך לכתוב עליו כל התורה כולה, אמנם אחר שכתב כל היריעות פיסקי פיסקי, הלכה למשה מסיני שצריך לחבר כל היריעות בתפירת גידין לחבר את האהל להיות אחד, כי ספר תורה הוא רומז לדברים עליונים שהם בתכלית האחדות כנודע ליודעי ח"ן, אמנם תפלין ומזוזות אינם כן, אלא מתחלתם צריך עור אחד קודם כתיבתם, והגם שהם שני עורות, צריכים לתפור תחלה ויהיו עור אחד, ואחר כך כותב עליהם תפלין או מזוזות, לא כן ספר תורה תחלת כתיבתו בעורות הרבה נפרדים. כן נראה לי נכון ופשוט.

והגם שלפום ריהטא ידחה הדוחה תירוץ זה מדברי התוס' עצמם (פרק הקומץ דף ל"ב הנזכר), שכתבו פירש הקונטרס שאם חסרה המזוזה שיטה אחת, אי לאו דאין מורידין, היו נוטלין שיטה אחת מספר תורה ותופרין אותה במזוזה. עכ"ל. ולכאורה יטעה המעיין דמה שכתב רש"י ז"ל שאם חסרה המזוזה שיטה אחת היא בתשלום פרשת והיה אם שמוע, אז חותך אותה שיטה מפרשת והיה אם שמוע שבספר תורה להשלים בה המזוזה. ואם כן ה"ן נסת"ר התירוץ שכתבנו, שהרי במזוזה נמי אחר כתיבתה בשני [עורות] - עור של ספר תורה ועור של המזוזה החסר - (ו)לבסוף מחברם ותופרם להשלים המזוזה. אך במעט התבוננות אי אפשר לפרש כן בדברי רש"י ז"ל, שהרי אכתי תיקשי ליה דאז הוי שלא כסדרן, שהרי התשלום של המזוזה שהוא מספר תורה, הנה אותו תשלום נכתב קודם שנכתבה המזוזה, והוי שלא כסדרן ופסולה המזוזה, ואם כן מה הרויח המתרץ בתירוץ זה דילמא להשלים[66]. אלא על כרחך דהפירוש בדברי רש"י ז"ל הוא כך, כגון שאין לו שיעור קלף לכתוב בו כל המזוזה, רק חסר שיטה אחת מפרשת שמע בראש המזוזה, ולא יוכל לכתוב תשלום המזוזה סיום פרשת שמע ופרשת והיה אם שמוע עד שיחתוך שיעור שיטה אחת מפרשת שמע שבספר תורה, ואחר כך יחבר ויתפור השיטה ההיא עם חתיכת הקלף החלק (שישהה) [שישנה] בידו, ואז יסיים תשלום כתיבת המזוזה, ונמצא כפי הדין הגם שנכתבה המזוזה בשתי חתיכות, מכל מקום לא נכתבו כי אם עד שנתחברו העורות שניהם יחד, עור שיטה אחת של ספר תורה ועור החלק הפנוי שיש בידו, ואז נכתבה המזוזה, מה שאין כן בכתיבת ספר תורה כותב כל הפרשיות ביריעות בלא תפירה ובלא סדר ואחר כך תופרן ומחברן, ונמצא שהמזוזה נכתבה כדינה הן שנכתבה כסדרן והן שנכתבה בעור אחד, הגם שהיא בשתי חתיכות, מכל מקום לא הושלמה המזוזה ונכתב השאר רק עד שנתפרו העורות יחד, דאז הוי עור אחד על ידי תפירה ואז הוי שפיר כתיבת המזוזה כסדרן.

ודע דראיתי להרשב"א ז"ל בשיטתו למנחות הנדפסת מחדש, שהאריך בקושיות והוויות ונדחק הרבה בפירוש השמועה, ולא הזכיר דברי רש"י ז"ל שהביאו (הקונטריס) [התוספות] בשמו, (והנני) [ואיננו] גם כן בדברי רש"י שבידינו, הגם שהוא משונה קצת ממה שהביאוהו התוס', ולא הזכירו הרשב"א ז"ל על דל שפתיו כלל, שפירש דילמא להשלים היינו (שחסר) [שנוטלין] שיעור שיטה אחת מספר תורה ותופרין במזוזה, ולפירוש רש"י ז"ל נוחים כמה קושיות שהקשה הרשב"א ז"ל שם, והוא פלא שלא הזכיר רבנו הרשב"א כלל דברי רש"י הללו. ואי לאו דמסתפינא מן רבוותא אריוון דאורייתא ההרים הרמים רש"י ז"ל והרשב"א ז"ל אשר אנחנו שותים בצמא את דבריהם תדיר, היה נראה לי לפרש דברי הש"ס בפשיטות, דמאי דקאמר ספר תורה שבלה אין עושין ממנו תפלין ומזוזות, לאו למימרא שיקח פרשה אחת מספר תורה הכתובה במזוזה ויעשה ממנה מזוזה, דזה מציאות רחוק וקשה, שפרשת שמע בפרשת ואתחנן, ופרשת והיה אם שמוע בפרשת עקב, כמו שהרבה להקשות רבנו הרשב"א ז"ל, ולא העלה שום ישוב נכון, רק פירוש אין עושים מהם היינו מן הקלף שבגליוני ספר תורה שבלה, ואותו קלף יכתוב בו מזוזה, ואהא מקשה הגמרא אי לאו דאין מורידין, עושין, והיכי עביד הכי, סוף סוף אותם הגליונים כבר נתקדשו באותה פרשה פתוחה או סתומה, וכאשר יכתוב מהם המזוזה הנה הוא משנה מפתוחה לסתומה ומסתומה לפתוחה, ומשני שפיר דילמא להשלים, דלאו למימרא שיחתוך חתיכת קלף גדולה לכתוב פרשה שלימה במזוזה או כל המזוזה, רק חתיכת קלף קטנה שיעור להשלים שיטה אחת במזוזה הכתובה כבר בהכשר כדינה, ויתפור חתיכת הקלף באותה מזוזה בסיומה וישלים אותה שיטה לכותבה, ואז אין בכך כלום, ובפירוש זה יתורצו כל קושיות הרשב"א ז"ל. אף על פי שיש קצת דוחק בפירוש זה, שהגליונים עצמם של ספר תורה יש להם דין קדושת פתוחה או סתומה כפי מה שכתוב בספר העמוד ההוא, וזה דוחק והוא דין מחודש, מוטב שנסבול דוחק זה מכל הדוחקים שכתב רבנו הרשב"א ז"ל שהם דברים זרים ומציאות רחוקים. והיה אפשר להעמיס בדברי הקונטריס עצמו שהביאו התוס' ז"ל, וז"ל: היו נוטלים שיטה אחת מספר תורה ותופרין במזוזה. עכ"ל. דלאו למימרא שיטה אחת כתובה כבר בספר תורה, רק שיעור גויל או קלף מגליוני

הערות וציונים

65. ברמב"ם שם בסוף עשרים דברים הפסולים כתוב: שתפר היריעות שלא בגידי טהורה. ע"ש. וזה כלשונו בפרק ט', וצ"ע בכוונת הרב. מיהו בשלחן ערוך יו"ד (סימן רע"ח ס"ד) כתב בהדיא שאם יריעה אחת אינה תפורה עמו אפילו היא מונחת עמו אין קורין בו. ומקורו מהרא"ש הלכות ספר תורה (סימן ט"ז). ע"ש. 66. עיין להרב זרע יעקב - זלזניק (נדפס בפנים סעיף ל"ח אות ל') מה שכתב בדעת רש"י.

אוצר ההלכה

ספר תורה שיעור הראוי לכתוב בו שיטה אחת, ובפירוש זה יתורץ הקושיא הנפלאה אשר גם רבנו הרשב"א ז"ל לא נרגש בה, דאם יקח מפרשה ממש הכתובה כבר בספר תורה הוי שלא כסדרן, ולפירושנו אתי שפיר, ואכתי צריך עיון. ועדיין יש לצדד ולדקדק הרבה בפירושא דשמעתתא, ואין הפנאי מסכים כעת.

חוזרנו על המקרא, הנה תהלות לאל יתברך בין כך ובין כך עלה בידינו ישוב נכון ופשוט בדברי התוס' ז"ל, מהקושיא החזקה שהקשה הרב משחא דרבותא ז"ל. ועתה אכתוב טעם נכון לע"ד לדברי רז"ל בירושלמי שהחמירו במזוזה, דהגם שירצה לכותבה בשני עורות על ידי תפירה, מכל מקום צריך שקודם הכתיבה יתפור השני עורות יחד ויהיו עור אחד ממש, ואחר כך יכתוב המזוזה, וזה לדעת התוס' ורש"י ז"ל בביאור הירושלמי. הטעם הוא דפשטיה דקרא משמע הכי, כי הנה רבותינו ז"ל שפסלו המזוזה בשני עורות או שני דפים מטעם דמזוזה אחת אמר רחמנא ולא שתי מזוזות, כדאיתא בסוגיין דמנחות (דף ל"ג) ובפירוש רש"י ז"ל, ועל זה באו ר"י ז"ל בעל התוס' ורש"י ז"ל וחידשו דעל ידי תפירה, מזוזה אחת מקרי, אך צריך שתהיה התפירה קודם כתיבת המזוזה. והנה כללות דינים אלו הם פשטיה דקרא ממש (והיו) ["וכתבתם] על מזוזת ביתך" וכו' [דברים ו', ט'], מזוזת חסר, ירצה שעיקר הויית המזוזה וכתיבתה היא על מזוזת חסר, שתהיה קודם הוייתה וכתיבתה רק על מזוזה אחת, שהגם שהם שני עורות, צריך לתופרם קודם כתיבתה ויהיו עור אחד ומזוזה אחת. זה נראה לי שהוא נכון מאד. והגם אשר אחר חתימת הש"ס אין לדרוש דרשות מעצמנו, כמו שכתב מהר"י קולון ז"ל [שורש קל"ט], מכל מקום הנה מהר"י קולון גופיה תבריה לגזיזיה בתשובה אחרת [שורש קס"ז], דכל שהוא פשט הכתוב ניתן לדרוש מעצמנו, כמו שהביא דבריו הגאון חיד"א ז"ל בספר חיים שאל (ח"א סימן מ"ח) בדין אחר, יעוין שם באורך ויאורו עיניך.

עוד ראיתי להרב משחא דרבותא (שם בדף ר' ע"ב ד"ה ועוד אפשר לי לומר אם יסכימו המורים וכו'), האריך למעניתו אורך היריעה לומר דדברי התוס' פרק הקומץ שנסתייע מהם הרב מג"א ז"ל להכשיר שני עורות על ידי דיבוק או תפירה, אינם אליבא דהלכתא כתבו כן, דלפי דעת המתרץ שם דמדחה דילמא להשלים כתבו כן להסכים דברי המדחה לדברי הירושלמי, אבל לפי האמת שהוא דעת המסייע וקיימא לן הכי כמו שפסקו הפוסקים ז"ל [ש"ע יו"ד סימן רפ"ח סעיף י"ג], אין הכי נמי דנפל פיתא בבירא דלא מכשרי שני עורות על ידי דיבוק או תפירה. אלו תוכן דברי הרב ז"ל הלא בספרתו באורך. ואני אומר אחרי נשיקות ידי ורגלי קדשו, אלו דברים שאין להם שיעור, אשר ישתנה הדין בין המסייע ובין המדחה. דאם סברא זו היא אמיתית, יודו כולי עלמא בין המסייע ובין המדחה שסברא זו היא בפני עצמה ואינה מנגדת לפלפול של המדחה והמסייע, ואם סברא זו איננה, אם כן דברי המדחה אין להם קיום לפי הירושלמי.

והנה הגם שנסבול דוחק זה, אנן מה נענה ביום שידובר בנו דברי רבנו בעל ספר התרומה ז"ל, שהעתיק דברי רבו ר"י בעל התוס', שכתבו במנחות דבור זה שאנחנו דנים עליו וקבעם בספרו פסק הלכה למעשה, ומי הוא נאמן ביתו של ר"י ז"ל יותר מתלמידו המובהק רבנו ברוך בעל ספר התרומה, וברירא לי שדברים אלו עצמם שמעם רבנו ברוך ז"ל עצמו מפי רבו ר"י בעל התוס' פה אל פה, ואם אינם אליבא דהלכתא רק אמרם ר"י ז"ל לפלפולא בעלמא לחדד התלמידים, על דרך מה שאמרו בגמרא [ברכות לג:] ורבה לחדודי בה לאביי וכו', לא היה כותבם תלמידו המובהק בספרו הלכה למעשה. וכבר כתב רבנו עצמו בסוף ספר התרומה וז"ל: ואני ברוך ברבי יצחק וכו' ולא מדעתי ומלבי עשיתיו כי אם מפה רבותי קדושי עליון ז"ל וכו'. יע"ש. הרי דרבנו בעל ספר התרומה כל מילי דמר עביד כרב, רבו המובהק ר"י בעל התוס' זיע"א. ואם כנים הדברים מה שכתב הגאון חיד"א ז"ל במשג"א ובמשג"ב [במחברת שם הגדולים א', ובמחברת שם הגדולים ב'], זה לשונו: כי התוס' אשר במסכת זבחים ומנחות[67] שיש בידינו הם מרבנו ברוך עצמו בעל ספר התרומה, שאסף וקיצר דברי רבו ז"ל ועשה התוס' שבידינו, על דרך שעשה חברו של רבנו ברוך מר ניהו רבה הר"ש משאנץ ז"ל מפרש המשניות זרעים וטהרות, שאסף וקיצר דברי רבו ר"י ז"ל ועשה תוס' שאנץ, כן נמי רבנו ברוך עשה מלאכה זאת, ועל כן תמצא בתוס' דזבחים הרבה דבורים כתוב בסוף הדיבור ברוך, לומר שהחידוש ההוא איננו מדברי רבו ז"ל רק תורה דיליה ברוך הוא וברוך טעמו וברוך שם כבודו. אלו דברי הרב חיד"א ז"ל. ואם כנים הדברים, אם כן דברי הרב משחא דרבותא ז"ל בכאן הם מוקצים מן הדעת לומר דהתוס' ז"ל כתבו דרך פלפול ולא אליבא דהלכתא, שהרי הם דברי רבנו ברוך עצמו והוא כתבם הלכה למעשה בספרו ותו לא מידי.

נמצא עכשיו קצרן של דברים, דר"י ז"ל בעל התוס' סובר דבכולהו בין במזוזה בין בתפלין בשני עורות, על ידי תפירה או דיבוק כעור אחד חשיבי, וגם רש"י סבירא ליה כוותיה כמו שכתבו התוס' בדבור הנזכר בשם רש"י ז"ל, וזה לשונם: להשלים, פירש הקונטרס שאם חסרה המזוזה שיטה אחת, אי לאו דאין מורידין, היו נוטלין שיטה אחת מספר תורה ותופרין במזוזה. עכ"ל. והם דברי רש"י ז"ל שיש בידינו, רק התוס' ז"ל הוסיפו על דברי רש"י (וכתובין) [הכתובין] בש"ס, שהלשון נראה אחר. הא קמן דרש"י נמי סובר דמזוזה ותפלין נכתבין על שני עורות על ידי תפירה או דיבוק וכשרין. והנה הרוחנו ריוח גדול, דרבנו רש"י ז"ל האשל הגדול אשר ברמה הנה הוא בעזרנו, ומי יאמין לשמועתו של הרב ב"ח ז"ל או הרב משחא דרבותא ז"ל להניח דברי רש"י ולהורות כמותם. ועתה נלע"ד אני הצעיר אם

הערות וציונים

67. כן הוא בספר שם הגדולים מערכת גדולים (מערכת הבי"ת אות ל"ח) ומערכת ספרים (מערכת התי"ו אות צ"ז). ושם מוזכר כן רק על מסכת זבחים ולא על מסכת מנחות, וגם הראיות שהביא מרן החיד"א שם על מסכת זבחים לא קיימות בתוספות מסכת מנחות. ע"ש.

אוצר ההלכה

יוכשר בעיני המעיינים, דמכח סברא זאת דקיימא לן הכי להלכה דעל ידי תפירה או דיבוק כשר, מזה הוכרח רש״י לפרש מימרא דלקמן (דף ל״ג ע״א) דרב יהודה אמר שמואל כתבה בשני דפים פסולה, ופירש רש״י ז״ל [ד״ה על] חציה בדף זה וחציה בדף זה. עכ״ל. (והתוס׳ הוסיפו בדברי רש״י והניח גויל באמצע). וצריך להבין אמאי נייד רש״י מפירוש התוס׳ שם, שפירשו שני דפים שני חתיכות, ונסמכו בפירוש זה מדברי הירושלמי, והסכימו דברי הבבלי והירושלמי. יע״ש. והשתא אמאי נייד רש״י מפירוש זה שהוא מוסכם גם כן מן הירושלמי. ועל פי האמור ניחא הכל, דכיון דרש״י סובר דשני עורות על ידי תפירה או דיבוק חשיב כעור אחד וכשרה, והשתא אמאי פסל רב יהודה אמר שמואל כתובה בשני דפים אם פירוש שני דפים היינו שני עורות. ואם תאמר דרב יהודה אמר שמואל דפסל, היינו כשלא תפרן כדמשנו התוספות ז״ל שם, רש״י ז״ל נראה לו דזה דוחק גדול, חדא דרב יהודה סתמא קאמר, ואמורא דרכו לפרש, ועוד אם דברי רב יהודה בשלא תפרן, אם כן פשיטא ומאי למימרא, דמזוזה אחת אמר רחמנא ולא שתי מזוזות, ומכח זה נייד רש״י לפרש דכתבה בשני דפים הוא ענין אחר, ופירושה היינו חציה בדף זה וחציה בדף זה וגויל ביניהם, ובהכי הוי חידוש קצת, דאפילו השני דפים כתובים בעור אחד, מכל מקום פסולה, דמזוזה אחת אמר רחמנא ולא שתי מזוזות, וזאת נראית כשתי מזוזות. אמנם התוס׳ ז״ל נראה להם לפרש שני דפים הם שני עורות, ורב יהודה גופיה אתא לאשמועינן היא גופא דמזוזה אחת ולא שתי מזוזות, אך התוס׳ ז״ל כדי להסכים הסוגיות הכא בדף ל״ג וההיא דלעיל דף ל״ב דקאמר דילמא להשלים, דמוכח מינה דיוכל להשלים חצי המזוזה מעור ספר תורה ולכותבה בשני עורות, הוכרחו לחלק ולפרש דרב יהודה הכא דפסל (אלא) [בלא] תפירה קאמר, ואין הכי נמי אם תפרם ודיבקם חשיבי כעור אחד וכשרה, ולא הוצרכו התוס׳ כאן בדף ל״ג כשהביאו הסוגיא דהירושלמי לבאר סוגיין דבבלי דאיירי בלא תפירה, דכבר סמכו עצמם אמה שכתבו לעיל דף ל״ב ד״ה להשלים בשם מ״ר שהוא ראשי תיבות מורי רבי[68], דהירושלמי איירי בלא תפרן זה בזה, שגם דברי התוס׳ כאן דף ל״ג הם בשם מ״ר שהוא ראשי תיבות מורי רבי, והם שפה אחת ודברים אחדים. וזה מכח הנמנעות שהתוס׳ עצמם סותרים את עצמם במסכתא אחת בשני דפים סמוכים זה לזה דף ל״ב ודף ל״ג, והם משם אחד ומרועה אחד ניתנו הוא מ״ר ז״ל, שהוא ר״י בעל התוס׳ זיע״א. כך נראה לי נכון ואמיתי בהבנת דברי התוס׳ ורש״י ז״ל, וכי שכיבנא נפקי מרנן לאפאי רבנו רש״י, ורבנו ר״י בעל התוס׳ זיע״א דמתריצנא שמעתתייהו אליבא דאמת אמיתה של תורה (ודלא כהרב משחא דרבותא ז״ל שלא עמד בכוונתם כלל כמו שנכתוב בסמוך). אך הטור ומרן הבית יוסף פליגי על התוס׳ ורש״י בחדא במזוזה, ומודו להו בחדא בתפלין, והם מכריעים וראוי לפסוק כמותם דהלכה כדברי המכריע [שבת לט:].

ועתה עלה בידינו אליבא דהלכתא בעורות הבתים של התפלין להכשירם בשני עורות על ידי דבוק (התפירה) [ותפירה], הלא המה שבעה עמודי ההוראה אשר כל בית ישראל נכון עליהם, ראשון בקודש גדול אדונינו רבנו רש״י ז״ל, ורבנו ר״י בעל התוס׳, ורבנו ברוך בעל ספר התרומה, ובעל ספר אגודה ז״ל שהביאו הרב מג״א ז״ל, ורבנו הטור ז״ל כפי מה שהבין דבריו מרן בבית יוסף (או״ח סימן ל״ב) והסכים דבריו לדברי בעל ספר התרומה, ומרן ז״ל בשלחן ערוך ובבית יוסף שם, ואחרון שבכולם אשר דבריו קילורית לעין בכל מקום הרב מגן אברהם ז״ל, כולהו רבוותא סבירא להו וסברי מרנן ומכשרי בתים של התפלין בשני עורות על ידי תפירה או דיבוק, דחשיבי כעור אחד ובית אחד ממש, חכמו״ת נשי״ם בנת״ה בית״ה חצב״ה עמודי״ה שבע״ה. והנה פסק דין שלנו נבנה בנין חזק על העמודים החזקים אשר הם ארזי לבנון, וגם תהלות לאל יתברך הנה ביארנו ביאור שלם אשר דבריהם ז״ל הם כתובים בהדיא ולא מדיוקא או מכללא אלא בפירושא אתמר.

ואם כנים אנחנו בהבנת דברי רש״י ז״ל והתוס׳ בסוגיא דמנחות (דף ל״ב ודף ל״ג), אני שמעתי ולא אבין מה שכתב הרב משחא דרבותא ז״ל (שם דף ר׳ ע״ג), וז״ל: ואף דיש לומר דדבריהם דפרק הקומץ אינם אלא לשיטת רש״י ז״ל, ודבריהם דסוטה אינם אלא לשיטתם וכו׳, ולקמיה דף ל״ג פסל רש״י ז״ל וכו׳, והתוספות חלקו עליו והכשירו שני עמודים ופסלו התפירה וכו׳. עכ״ל הרב משחא דרבותא ז״ל. ואחרי המחילה דברים אלו ליתנהו כלל, כי דברי התוס׳ דפרק הקומץ דף ל״ב, ודבריהם דדף ל״ג ד״ה כתבה על שני דפים, הם שפה אחת ודברים אחדים, דסבירא להו להתוספות אליבא דהלכתא דשני עורות לא מפסלי אלא בלא תפירה, אמנם על ידי דיבוק ותפירה שתפרן זה בזה כשרים גמורים, ואנה מצא הרב משחא דרבותא ז״ל בדבריהם דדף ל״ג שפסלו התפירה של שני עורות, הרי הם ז״ל רק העתיקו (ב)דברי הירושלמי בד״ה כתבה על שני דפים בסוף דבריהם כצורתו, וזה לשונם: ובירושלמי משמע דבשני עורות פסולה, דפריך ולמה לא תנינן שהספרים נכתבים בשני עורות, והתפלין ומזוזות אינם נכתבים רק בעור אחד. מ״ר. עכ״ל התוס׳. הרי בהדיא שהתוס׳ ז״ל לא הזכירו מענין התפירה כלל, ומוכרח שהם ז״ל סמכו עצמם אמה שכתבו לעיל דף ל״ב ד״ה דילמא להשלים, וז״ל: והא דאמרינן בירושלמי וכו׳ ההיא בשלא תפר זה בזה. עכ״ל. הרי דהם ז״ל עצמם ביארו הירושלמי הזה שהביאוהו בשני המקומות דף ל״ב ודף ל״ג, דשני עורות דפסל היינו בלא תפירה, ואם הרב משחא דרבותא ז״ל רוצה לעשות מחלוקת בדברי התוס׳ עצמם מדף ל״ב לדף ל״ג במסכתא אחת כתובים משני עבריהם בתוס׳ משם מ״ר ז״ל כדי להסכימם לדברי התוס׳ דסוטה, מי יאמין לשמועתו של הרב משחא דרבותא ז״ל, ודבריו אינם אלא מן המתמיהין וצריכים עיון וצריכים דעת בעלים.

הערות וציונים

68. יותר נראה שהוא ראשי תבות: **מפי רבי**. וכיוצא בזה הרבה תמצא בפירוש רש״י על מסכת תענית ועוד.

אוצר ההלכה

סוף דבר בהא סלקינן ובהא נחתינן, כי בהיות אשר מרן ז"ל גילה דעתו בהדיא בדין זה דשני עורות על ידי תפירה ודיבוק כשרים, וחשיבי כעור אחד, רק למצוה מן המובחר נכון לעשותם מעור אחד ממש, והנה מרן ז"ל בפסק דין זה אתו עמו כל הני אריוון דאורייתא ז"ל דכתיבנא, ואם כן מאן ספין ומאן רקיע לעשות מעשה נגד מרן ז"ל ולפסול מה שהכשיר הוא ז"ל. וכבר כתבתי דשמעתי מפי מורי ורבי התייר הגדול כמוהר"ר ישועה בסיס זלה"ה, אשר קיבל מרבותיו הרבנים הגדולים, אחד מהם הוא רבנו הגדול מהר"י טייב ז"ל, אשר שמעו הטוב הלך ברוב תפוצות הגולה באמצעות ספרו הנחמד ערך השלחן, דאין לומר קים לי נגד מרן ז"ל גם בדיני ממונות. ובדידי הוה עובדא כד הוינא טליא מתעסק במסחר המשי, ואני הייתי עומד ומשמש לפני רבי ז"ל ולומדים ש"ס לפניו בכל יום ארבע אמות של הלכה, בדין משכנתא בתוך זמנה, והמלוה דר בקרקע והלוה מכר קרקע תוך הזמן לאיש אחר, ורצה המלוה בעל המשכונה לסלק ללוקח מדין מצרנות, כי הגם דקיימא לן דמשכנתא לית בה דינא דבר מצרא, הנה הרב הגדול מהראנ"ח בתשובה (ח"א סימן קי"ד) הוכיח בראיות מופתיות דכל שבעל המשכנתא דר בקרקע והיא בתוך הזמן, דאין הלוה יכול לסלקו, הנה הוא קודם וזוכה בלקיחת הקרקע מדין מצרנות, ואין לך שכונה גביה יותר מזה, ולקיחת הלוקח בקרקע מגן שויא וזוכה בלקיחתה רק בעל המשכונא. אלו תוכן דברי הרב מהראנ"ח. יעש"ב. גם הרב הגדול הרדב"ז (ח"א סימן [נ"ח]) הסכים לדין זה. ואני הצעיר הייתי בעצמי בעל המשכונא, ודנתי לפני רבי בקרקע לפניו לומר קים לי כמהראנ"ח ז"ל וכהרדב"ז ז"ל, ומאז עשיתי פסק ארוך על זה לזכות את עצמי, ונתעצמתי הרבה בריב ומדון לפני רבי ז"ל עם איש ריבי כמשלש חדשים, ולא הועילו לי דברי, והרב ז"ל השיבני ודן את הדין הלכה למעשה שכך קיבל מרבותיו ז"ל, דבדבר שגילה דעתו מרן ז"ל בהדיא, אין לומר קים לי כנגד מרן ז"ל. והנה ראינו למרן ז"ל בהלכות מצרנות (סימן קע"ה סעיף נ"ז), כתב הדין בסתם מלתא פסיקתא דמשכנתא לית בה דינא דבר מצרא, לא שנא אם קנה (הממשכן) [הממושכן] המלוה אין בן המצר יכול לסלקו, ולא שנא אם הממשכן הלוה מכרה לאחר, אין בעל המשכונא יכול לסלקו. עכ"ל מרן ז"ל. והנה אם איתא דסבירא ליה למרן כדברי מוהראנ"ח והרדב"ז ז"ל, היה לו לחלק ולומר, דאם בעל המשכונא דר בה והוא בתוך הזמן [ד]אינו יכול לסלקו, אז בעל המשכונא מסלק ללוקח מדין מצרנות משום דשכונא גביה, ומדלא חילק מרן ז"ל כדברי מוהראנ"ח והרדב"ז ז"ל, אם כן הוא חלוק עליהם, ואם כן אין לומר קים לי כדברי מוהראנ"ח והרדב"ז נגד מרן ז"ל במקום דאיהו לא סבירא ליה הכי. ואני דנתי לפניו דיש לדחות, דאולי יודה מרן לדברי מוהראנ"ח והרדב"ז ז"ל, דאיהו לא פליג עלייהו בהדיא ולא בפירושא אלא מכללא, ואף על גב דרבנו הרי"ף ז"ל [יבמות כט:] הוא הראשון בסברא זו לחלוק על רב מר יאודאי גאון ז"ל, דאם איתא להא דרב מר יאודאי גאון ז"ל לא הוה שתיק גמרא מינה, וממנו ז"ל למדו כל הפוסקים האחרונים - מהם מוהריב"ל ז"ל בהרבה מתשובותיו - לומר כן בדברי הפוסקים ז"ל נמי, מכל מקום מרן כאן רק העתיק דברי הרמב"ם [הלכות שכנים פי"ב ה"ט] כמנהגו, ואם כן אין להכריח מדבריו דאיהו ז"ל לא סבירא ליה הכי, והרי מוהראנ"ח עצמו ראה דברי הרמב"ם ועם כל זה המציא זה הדין המחודש, ואין סתירה מדברי הרמב"ם שסתם ולא פירש זה הדין של מוהראנ"ח ז"ל, אטו הפוסק מוטל חוב עליו לשרטט ולכתוב כל חילוקי הדינים שיש בנושא ההוא אתמהא. כל זה דנתי לפניו ז"ל ולא הועילו לי דברי ודנני הלכה למעשה נגד מוהראנ"ח ז"ל דאין לומר קים לי נגד מרן ז"ל. אלו דברים כהוייתן אשר היו מאז הימים זה ל"ח שנים מעלה מטה.

ועתה רואה אני שהדברים קל וחומר בנדון דידן בן בנו של קל וחומר, בהיות שמרן ז"ל כאן גילה דעתו בהדיא בבית יוסף וגם בשלחן ערוך כאמור, דשני עורות על ידי תפירה או דיבוק כעור אחד חשיבי וכשרים, רק למצוה מן המובחר נכון לעשותם מעור אחד ממש, וחוץ מדעת מרן ז"ל הנה מצאנו לו חברים טובים מקשיבים לקולו כל הני רבוותא ז"ל דכתיבנא, והנה הסופר בכאן הוא מוחזק, אם כן מאן ספין ומאן חשיב להוציא מידו ולמונעו שלא לומר קים לי כמרן וסיעתו ז"ל ותפלין כשרים מכרתי לך, ואינני אחראי לך שתאמר מצוה מן המובחר בעינא, שזה נגד הסוגיא דגיטין (דף נ"ה) [נד:] דדוקא בדבר שהוא פסול לגמרי מצי למטען הכי.

והנה מכל כללות דברינו יראה מר ניהו רבה הי"ו בעין יפה תשובות נכונות ואמיתיות לכל מה שתפס עלי מר ניהו רבה הי"ו בקונטרסו הבהיר העשוי בחכמה ובתבונה ובדעת, ומי כמוהו מורה. ויען שאני הצעיר טרוד הרבה בצורך הוצאות נשואי בתי היקרה תבורך מנשים, לא אוכל שכו"ל לבא על סדר קונטרסו אחת לאחת למצוא חשבון, רק כתבתי תשובות כלליות ומר ניהו רבה הי"ו את אשר יבחר בו יקריב אליו, בטחתי בקוני אשר אם מר ניהו רבה הי"ו ידקדק קצת בדברינו ימצא מרגוע, אשר תהלות לאל יתברך הם דברים אמיתיים שקולים במאזני העיון והעומק, ונפלאתי הרבה על הרב הגדול משחא דרבותא ז"ל, אשר כתב בפסק דין זה כמה דברים שאין להם קיום, לא מצד הסברא ולא מצד דברי רבותינו בעלי התוספות עצמם, אשר הוא כתב כמה דברים וחיפה עליהם כמה עניינים שלא עלו על לבם כלל, בפרט על דברי התוס' ז"ל פרק הקומץ (דף ל"ב ודף ל"ג). ומאשר הרב הגדול הזה הוא נודע אצלנו לרב מופלג, טרחתי להעמיד חזו"ן בדבריו ולא עלה בידי.

קנצי למלין אר"ש בתר"א אשל"ם במיטב"א למר ניהו רבה הי"ו, שבח"י שלמי"ם היום עלי בתשלומי" כפל אמור רבנן בכפל"א לפני רום מעלתו הי"ו, גם עד זקנה ושיבה אלהים אל יעזבהו, וכבוד והדר יעטרהו, אמן נצח סלה ועד. הנה יגיע ביד מר ניהו רבה הי"ו פסק דין אחר נכתב בנחיצה רבה ובמיעוט ספרים בימים האלה ובזמן הזה ימי הנס של חנוכה נגד איזה חכמים בעיניהם, ולדעתיה דמר אני צריך אם אפשר לגלות דעתו בזה בשורות שתים ועמו הסליחה רבה. כה דברי נאמן אהבתו.

ע"ה **יאודה גירמון** ס"ט.

אוצר ההלכה

[תשובת הרב המחבר הגאון רבי אברהם פלאגי זצ"ל]

אברהם במחזה דהאריך למעניתו נפלאות מתורתו, ואין לי פנאי להטריח עצמי להשיב על כל דבריו, דהקוראים המה יביטו יראו ויוכיחו בין שנינו אם צדקו דבריו דאומר לדבק טוב הוא, ומדמה תפירה לדיבוק ושדעת מרן ברורה, שיש בדבריו די השיב לכל מה שכתבתי לו והמנהג כשהוא נגד מרן. ואני מודה על האמת דיכול לומר קים לי כהסוברים בדעת מרן דכשר אפילו סברת רב העומד בחיים כמו שכתב בספר נשמת כל חי [ח"ב חו"מ סימן י"ז דף נ' ע"ד]. וצור ישראל יצילנו משגיאות, ויראנו מתורתו נפלאות. אמן כן יהי רצון[69].

(אברהם אזכור – מערכת ת' אות צ"א)

מלואים לסעיף מ'

מתוך ספר "כנסת הגדולה" חלק חשן משפט סוף סימן רפ"ט

תשובות מאת הגאון רבי רפאל טריביש זצ"ל, הגאון רבי יוסף דוד זצ"ל בעל "בית דוד" והגאון רבי משה ישראל זצ"ל בעל "משאת משה"

אמר המדפיס: הנה אנה ה' לידי עסק אחד מהחכם השלם ספרא רבא ויקירא כמה"ר **רפאל טריביש** ה' ישמרהו, על ענין חריצי בתי תפלין של ראש שצריכין היכר בעומק, וסופרי הזמן אינם נזהרים, והוא דבר השוה לכל נפש מישראל דבר יום ביומו, וגברא רבא פליג עליה ומתיר, וגברא רבא דקאי כוותיה להחמיר, אמרתי אעלם על מזבח הדפוס, ועל חכמי הדור לעשות כדת היום כאשר עיניהם תחזינה מישרים הדין עם מי וכתורה יעשה לזכות את הרבים וזכות הרבים תלוי בהם, ושלמא רבא על ישראל ועל רבנן.

י"א) שאלה: הבית של תפלין של ראש שנוהגים האומנים הם המה בשם סופרים מכונים ברוב התפלין ומה גם המצטרפים לקהל עדת ישראל לעשותם לכתחלה ברשימה בלבד, באופן שמעולם אינו נכנס מבפנים אפילו צד העליון של ארבע פרשיות, מסיבת שאין שם חריץ אלא עור משוקע קצת מן הקצת עד שנראית העור שבין רשימה לרשימה בהדיא לכל, אם יש להם על מה לסמוך.

ולענ"ד אין להם על מה לסמוך, וטעות הוא בידם לעשות סיבה לכתחלה בכלל הטעיות הנמצא להם בעוונות הרבים, וכן אמת שדבר כזה יאמר האומר שלא ניתן ליכתב מרוב פשיטותו, אלא להקל מרבותי שלא יצטרכו לפתוח ספר בזה ולזכרון להם להשיב לי על הדבר.

כתב מר"ן בשלחנו הטהור **סימן ל"ב סעיף מ'** וז"ל: **חריץ שבין בית לבית צריך שיגיע עד התפר, ואם לא הגיע כשר, והוא שיהיה ניכר החריץ כדי שיהיו ארבעה ראשיה נראין לכל.** עכ"ל. הרי שאף בזמן שלא הגיעו עד התפר שכשר בדיעבד, עם כל זה הכר חריץ כל כך הנראה ארבעה ראשים לכל בעינן כדי להכשירם הואיל שלא הגיע החריץ עד מקום התפר. ולכאורה נראה שהם המה דברי הרמב"ם זלה"ה (בפרק ג' בבא [הלכה] י"א) וז"ל: וצריך שיגיע החריץ של התפלין של ראש עד מקום התפר, ואם היה החריץ ניכר כדי שיהיו ארבעה ראשין נראין לכל, ואף על פי שאין החריץ מגיע למקום התפר כשרות, ואם אין החריץ ניכר פסולות. עכ"ל. הרי מצאנו ראינו מנהג הסופרים האלה מן הקצה אל הקצה, שהרי מדברי הרמב"ם ומרן זלה"ה אין להם מקום פטור במה שעושים הבית (באשר) [כאשר] כתבנו, שלדברי הגאונים הנזכרים על כל פנים לכתחלה צריך החריץ ליגע עד מקום התפר. וסיום לשון הרמב"ם: וצריך להעביר בתוך כל חריץ וחריץ על גבי העור חוט או משיחה להבדיל בין בית לבית. עכ"ל. הרי דקדק וכתב בתוך כל חריץ וחריץ, ולא כתב על גבי עור של כל חריץ וחריץ.

ואם נפשך לומר בכוונת הרמב"ם דלמצוה צריך שיגיע החריץ עד מקום התפר, מיהו אף על פי שאין החריץ מגיע למקום התפר כיון שארבעה ראשין נראין לכל כשר לכתחלה לעשות הבית ככה, אבל בזמן שאין חריצין ניכר פסולות אף אם יהיה להם חריץ דלפחות היכר ארבעה ראשין הנראין לכל בעינן וכדברי מר"ן בכסף משנה ובבית יוסף, דדברי אביי [מנחות לה.] למצוה נאמרו לדעת הרמב"ם. דע שבשלחנו הטהור משמע שמתוך שהוקשה לו מה שהוקשה לספר ב"ח [אות כ"ן], דאם כן צריך לומר דרב דימי פליג דאפילו למצוה כיון דמינכר תו לא צריך, וזה אי אפשר להולמו, ועל כן שינה בלשון הרמב"ם וכתב בלשונו דליכא למשמע מיניה שום משמעות זולת שלכתחלה צריך האומן בעת שבא לעשות הבית של ראש ליקח חתיכת עור שעור שיבנה ממנה בית של ראש שיגיעו החריצים עד מקום התפר, ואם אחר זה בהוציאו הבית מהדפוס לא יצא טרחו ומחשבתו לפועל, דהיינו שלא הגיעו החריצים עד מקום התפר, כיון שארבעה ראשים נראין לכל כשר.

מכל מקום דברי הב"ח דכלל ותני בסוף דבריו: וכמו שכתבו הרמב"ם והרא"ש [הלכות תפלין סימן ח'] ורבנו, וכן פסק

הערות וציונים

69. עיין להגר"ש מאזוז בשו"ת שואל ומשיב (סימן נ"ג, נדפס בפנים סעיף ל"ח אות מ"ב) בסוף תשובתו, מה שכתב בקיצור על דברי מהר"י ג'רמון ומהר"א פלאג'י.

אוצר ההלכה

בשלחן הטהור, דהלכה כרב דימי דלא בעינן מדינא אלא שיהא ניכר החריץ אף במה שהחמירו דלמצוה צריך עד מקום התפר. [עכת"ד]. אין הדבר מוכרח לע"ד, שמה שכתב ר"י בעל הטורים זלה"ה ויהיה החריץ ניכר בין בית לבית, אפשר לומר שר"י בעל הטורים ז"ל אחר שראה שהרא"ש אביו ז"ל כתב שנהגו כאביי ודלא כרב דימי, אף דנאמר דלהרא"ש כך סבירא ליה דלעולם הלכה כרב דימי אלא דנהגו לחומרא כאביי וכמו שכתב הבית חדש, מכל מקום ממה שכתב ולא כרב דימי, משמע בהדיא דסבירא ליה להרא"ש דלית לן אלא דברי אביי דמנהג מבטל הלכה אף במה שהיינו יכולים לומר לסמוך (הרב) [ארב] דימי בדיעבד, ומה גם דלא נמצא קבע בהלכה הזאת כרב דימי אלא מעולם נהגו כאביי, וכמו שכתבתי לדעת הרא"ש, על כן סתם ר"י בעל הטורים, וכתב כדי שיגיע החריץ עד מקום התפר, ולא תפס מדברי הרמב"ם במה שכתב דאם ארבעה ראשיה נראין לכל, ובמה שכתב בהתחלת דבריו ויהיה החריץ ניכר בין בית לבית. ולענ"ד כוונתו על פי מה שפירש רש"י ז"ל והרב נמוקי יוסף [הלכות קטנות דף ו' ע"ב] על מה שאמרו בברייתא בפרק הקורא (דף ל"ד ע"ב) וז"ל: ואם אין חריצן ניכר פסולות. עכ"ל. פירש רש"י ואם אינו ניכר החריץ מבחוץ פסול, כגון אם עשה מחיצות הבתים מבפנים ואין חריצן ניכר מבחוץ. עכ"ל. וכוונת רש"י ז"ל מבוארת, שעל היות פתח דברי הברייתא הזאת של חיוב ארבעה בתים שם: תנו רבנן, לטטפת לטטפת [לטוטפת], הרי כאן ארבעה. וכתב רש"י ז"ל מכאן שכתובים בארבעה פרשיות בארבעה בתים. עכ"ל. ועוד שם, הא כיצד כותבן על ארבעה עורות ומניחן בארבעה בתים. ועוד אמרו שם, ואם כתבן בעור אחד והניחן בארבעה בתים יצא. עכ"ל. הרי בהדיא שאם לא הניחן בארבעה בתים לא יצא. ולפום ריהטא דברי רש"י אף למותר, אם לא שנאמר שבא ללמד היות חיוב הנחתם בארבעה בתים מדאורייתא. ומן האמור נשמע שאפילו בית אחד מארבעה בתים מעכב, שלפעמים השני חריצים הם על פי הדין והשלישי אין בו דין חריץ, ולהם תחת סוג המובחרים, ועל האמת אינו כן שחריץ אחד מעכבן, וכדברי מר"ן ארבעה ראשין שיהיו נראין לכל בעינן. וסיום הברייתא הנזכרת ואם אין חריצן ניכר פסולות. ע"כ. וקמשמע לן לע"ד דאינו די במה שיהיו הארבעה פרשיות מבפנים בארבעה בתים, אלא אף מבחוץ צריך שיונכרו שהם ארבעה בתים, שמלת "והיו לטוטפות בין עיניך" [דברים ו', ח'] יותר משמע דקפיד על שיהיו נראין לכל שהם ארבעה בתים. ולע"ד בזה נבין כוונת הרמב"ם זלה"ה במה שכתב ואם אין חריצן ניכר פסולות, שנראה בהדיא יתור לשון. ועוד דאי לא תימא הכי קשיא דיוקא אדיוקא, שממה שכתב ואם היה החריץ ניכר כדי שיהיו ארבעה ראשיה נראין לכל, ואף על פי שאין החריץ מגיע עד מקום התפר כשורות, משמע שאפילו שיהיה להם קצת חריץ אלא שאינו ניכר באופן שארבעה ראשיה נראין לכל פסולות, משמע כיון שיש היכר חריץ כל דהו כשורות, אלא הוא הדבר אשר דברתי, שכוונתו היות מלתא באנפי נפשא, דבחיוב לשיכנסו ארבעה פרשיות בארבעה בתים שם נמצאו ושם היו כל הדעות שוים, ואשר על כן לענ"ד הרי"ף זלה"ה לא העתיק הברייתא דאם אין חריצן ניכר גבי הני מימרות דאביי ורב דימי, ותימא על מרן דכתב דהרמב"ם סתם על פי הברייתא דאם אין חריצן ניכר, וגם על ה"ר אלחנן זלה"ה שדרך בדרך זה. ואף ה"ר אלחנן כתב להחמיר כאביי שהיה ראש ישיבה וגדול מרב דימי.

ומעתה לרווחא דמילתא אמינא, דאפשר דסמך רבנו יעקב בעל הטורים זלה"ה זה הדין לשיהיה החריץ ניכר בין בית לבית, לדין צבע הבתים להחמיר, על היות המנהג שמשחרין אותם בצבע שחור, והצבע לפעמים מסיבת היות עב מתכסה החריץ בו, וקא סלקא דעתך אמינא כיון שמסיבת הצבע הוא דאינו ניכר החריץ, תימא דלא איכפת לן, קמשמע לן דחריץ הניכר לכל בעינן, באופן שהוא הדבר שכתב הרמב"ם ז"ל דבעינן ארבעה ראשיה נראין לכל, דבהיותם ככה אזי כל פרשה ופרשה קצת ממנה נכנסת בתוך ביתה, הרי שם בית עליה, שזה מוכרח לן לומר בדברי רב דימי דמכל מקום ארבע פרשיות בארבעה בתים בעינן וכמו שכתבתי דלפום ריהטא משמע במה שכתב הרמב"ם ז"ל שאם יש להם חריץ באופן שארבעה ראשיה נראין לכל שהם כשרים, דפסק כרב דימי שרב דימי על דברי אביי קאי שאמר שצריך שיגיע החריץ עד מקום התפר, רב דימי אמר כיון דמינכר תו לא צריך, משמע דמודה ליה בחריץ אלא דלא בעי לחיוב חריץ עד התפר וכפי מה שכתבתי לעיל שחיוב ארבע פרשיות בארבעה בתים הוא מן התורה ודעת רב דימי מסכים בזה, ממילא נתיישבו דברי הרמב"ם במה שתלה החיוב שיהיו ארבעה ראשיה נראין לכל, אלא דמשמע דחריץ הצדדין לא קפיד, וכפי פשט דברי רב דימי צריך שיונכר החריץ, מכל הצדדין משמע, וכפי מאי דבעינן למכתב קמן בס"ד מנם ובם נבין דברי הרמב"ם ז"ל.

ברם דעת מרן נתפרש בכסף משנה ובבית יוסף, שדברי הרמב"ם בנויים על מה דתניא אם אין חריצן ניכר פסולות וז"ל: וכתב הרמב"ם ז"ל שאם לא היה מגיע החריץ עד מקום התפר כשר, והוא שיהא ניכר החריץ כדי שיהיו ארבעה ראשיה נראים לכל, וטעמא מדתניא בהקומץ ואם אין חריצן ניכר פסולות, משמע דכל שהוא ניכר כשר בכל גוונא, ואם כן כי קאמר אביי צריך שיגיע החריץ למקום התפר, למצוה אמר כן לא לעכב. עכ"ל. ולענ"ד "בכל גוונא" דקאמר, רצונו לומר בין אם נתכוון האומן לעשות החריץ עד התפר, בין אם נתכוון לעשות דוקא לשיהיה חריץ באופן שארבעה ראשיה יהיו נראין לכל, ומה שכתב מרן שלמצוה אמר כן לא לעכב, הם המה דברי ה"ר אלחנן זלה"ה הובאו דבריו בהגהת מרדכי ז"ל (דף צ"ו ע"א [הלכות קטנות דף י"א ע"ג]) וז"ל: אומר ה"ר אלחנן דהלכה בהני תרי מילי כרב דימי להקל. ולפירוש הקונטרס משמע כן לעיל מן הברייתא דקתני אם אין חריצן ניכר פסולות, הא ניכר כשר, והיינו כרב דימי לפירוש הקונטרס, ואביי נמי לא אמר הני תרי מילי אלא לחומרא בעלמא, אבל פסולא ליכא כמדומה לי. ומכל מקום ראוי להחמיר משום דאביי היה ראש ישיבה וגדול ממנו, כדאיתא בפרק לא יחפור [בבא בתרא כב.] בעובדא דגרוגרות. עכ"ל. שלפי

אוצר ההלכה

מה שכתבתי על דברי הרמב״ם וכפי מה שפסק מר״ן בשלחנו הטהור, אי אפשר לפרש ״כשר בכל גוונא״ שכתב מרן בענין אחר. ואם מכאן נתפשט לאומנים הטעות שדי להם ברשימה, בודאי טעות גדול טעו. ולדעתם בר מכל האמור, הרי בהיותו רשימה בלבד בקל מתקלקלים הרשימות ונעשה שטח, והרי הוא בית אחד אף לעין כל רואה, וכשם שנתפרש [בסעיף ל״ט] לכשנתקלקל ריבוען של תפלין מה דינו, כך היה מן הראוי לפרש זה, כי הרבה יותר בנקל מתקלקל הרשימה כמנהגם ממה שמתקלקל הריבוע, ומה שנתפרש דינו הוא בחריץ הנכנס בפנים שנבנה ממנו בית, ואם יתקלקלו הרשימות הרי הוא בית אחד, והרי פוגע באיסור אורייתא לכל הדעות, ועשו משמרת כתיב [מועד קטן ה.].

והרמ״ע מפאנו ז״ל [סימן ל״ח] כתב (הובאו דבריו בשיירי כנסת הגדולה)[70] וז״ל: כל חריץ שיהיה נכנס מבפנים כמו (סלע) [צלע] סכין יספיק להכשיר. עכ״ל. הרי דקדק וכתב נכנס בפנים, שפחות מזה לא יהיה אפילו צד העליון מהפרשיות עומדות בהבדל קבוע שיפול עליהם בדוחק הגמור שם בית. ולרווחא דמלתא אמינא שדבר שאינו נכנס בפנים אעיקרא אינו נקרא בשם חריץ, כדמשמע בבבא קמא (דף נ׳ ע״ב) וז״ל: החופר בורות שיחין ומערות חריצים ונעיצים, ופירשו בגמרא בור עגול וכו׳, חריץ רחב מלמטה וצר מלמעלה. ע״כ. הרי משמע דעל כל פנים דבר הנכנס בפנים דשייך ביה רחב מלמטה וצר מלמעלה בעינן[71]. והיש מפרשים שכתב הרא״ש ז״ל שחריץ של שי״ן דהיינו חודה של שי״ן למטה יגיע עד אחוי התפר, מסיבת דמה דקיימי לעיל מזה (בגימ׳) [בגמרא] הוא על דין השי״ן שבתפלין פירש הכי, שבדבר שלא שייך חריץ יתפרש החריץ בלשון החד שבדבר ההוא.

אמנם דין קשיא לי טובא במה שכתב הרא״ש ז״ל שהעולם נוהגין כאביי דלא כרב דימי, שאם פשטן של דברים שצריך שיגיע החריץ עד מקום התפר, רצוני לומר, מראש הבתים מבפנים עד מקום התפר על פני כולה, הרי זה מצינו אחד מעיר ושנים במשפחה, וכן בדברי מרן ז״ל משמע דמן הדין צריך שיהיה החריץ עד מקום התפר כמו שכתבתי. ואשר על כן אני אומר שיתפרשו דברי אביי שרצונו לומר שגם מצדי הבית הנראה צריך שיגיע החריץ עד מקום התפר, וממקום החריץ שבתפלין של ראש והלאה אין בו עור מבדיל כי אם חלק מבפנים, ויפה מדוקדק דברי אביי במאי דקאמר וצריך שיגיע החריץ עד מקום התפר, רצונו לומר, שיעור הקונה שם חריץ מכל צד, ובזה הפרשיות מובדלות מכל סביבותיהן. וזהו מה שלימד לן אביי שבזה יפה קרינן ביה והיו לטוטפות כנזכר לעיל, דאי לא תימא הכי מה חידש לן אביי, הרי מקרא מלא הוא כנזכר לעיל. ולשיהיו החריצים, הא [תניא בהדיא אם אין] חריצן ניכר פסולות כמו שכתבתי לעיל. אלא שלרב דימי עדיפא מינה קאמר, דדי בחריץ המינכר למעלה בראש הבית. ומעתה אית לן למימר דדברי אביי לחיובא נאמרו, שהרי הברייתא יותר מתוקמא לדברי אביי, שפשט דבריה דאם [אין] חריצן ניכר משמע על כל סבוב הבתים, וכן כתב הסמ״ג (במצות עשה כ״ב), מעתה דברי הרמב״ם עולים בקנה אחד, שלפום ריהטא שינוי איכא מלשון מרן. וכן משמע דסבירא ליה להרב שלטי הגבורים [הלכות קטנות ז׳: אות א׳] זה לשונו: סמ״ג (עשין כ״ב) פליג עם רבנו [הרי״ף] בהלכות קטנות בחריץ של שי״ן התפלין להבדלת הבתים, שכתב שצריך שיגיע החריץ עד מקום התפר, ומדברי רבנו נראה דאין צריך. עכ״ל. דנימא דהסמ״ג למצוה קאמר, אלא דסבירא ליה דלשון צריך לכתחלה קאמר, וכן הוא האמת המורה דרכו היות דעת הרמב״ם ומרן ז״ל דפתחי בלשון צריך. אלא דמן הברייתא שסיים דבריו כרב דימי אית לן להכשיר בדיעבד בזמן שיש להם חריץ בענין שארבעה ראשיה נראין לכל. ועוד לאלוה מילין אכתוב לקמן בס״ד על לשון זה של שלטי הגבורים בתוך הויכוח עם רבנו הרב המובהק כמהר״ר יוסף דוד נר״ו [ד״ה ואעג][72].

ועוד דייקא נמי דקאמר עד מקום התפר, ולא קאמר עד התיתורא[73]. ורש״י [מנחות לה. ד״ה וצריך] והמרדכי ז״ל [הלכות קטנות דף י״א ע״ב] נקטי בלשונם בחריץ השי״ן עד התיתורא. וזה לשון המרדכי: וכן עושין עתה כותבי תפלין שמגיעין רגל החיצון ופנימי של שי״ן עד למטה במקום מושבן שהיא התיתורא. ע״כ[74]. וזאת השי״ן לא נמצא חיוב עשייתה על רגל אחת, שבהיות עשייתה בקמטין [אף על פי] שאין בה כי אם עצם צורת שי״ן הרי היא מובחר המבוקש כנודע[75]. והמעיין

הערות וציונים

70. נדפס לעיל סעיף מ׳ אות ל״ב. 71. עיין לקמן אות י״ד בתשובת הגאון בעל משאת משה (ד״ה ואולם) מה שהעיר על זה. 72. נדפס בסמוך במלואים אות י״ב. 73. ״פירוש, דעד התיתורא, משמע שהחריץ יורד ומבדיל מבפנים על פני כל הבית מלמעלה עד התיתורא. אבל עד התפר, רצונו לומר מבחוץ בשיעור הראוי בעומק החריץ מכל צד, ולעולם באמצע מבפנים חלק״. (שו״ת איש מצליח חלק א׳ או״ח סימן ח׳ אות כ״ב ד״ה וכיון, והובא באוצר ההלכה לעיל סעיף מ׳ אות מ׳). 74. מה שהעתיק מה שכתב המרדכי: וכן עושין עתה כותבי תפלין שמגיעין רגל החיצון ופנימי של שי״ן עד למטה במקום מושבן שהיא התיתורא. שייך למה שכתב קודם לכן: דייקא נמי דקאמר עד מקום התפר ולא עד התיתורא, ורש״י והמרדכי נקטי ״עד התיתורא״, לכן הביא לשון המרדכי שנקט בלשונו ״שהיא התיתורא״ ולא נקט ״ששם התפר״. ע״ש. ולזה כיוון גם כן במה שכתב אחר כך, דהרא״ש מדיוק קל מזה כתב וז״ל: והפירוש הראשון נראה מדאמרה על שי״ן ולא אמרה על התיתורא וכו׳, רצונו לומר, שדיוק הרא״ש קל מהדיוק שדייק הרב המחבר מדקאמר ״עד מקום התפר״ ולא קאמר ״עד התיתורא״. (שו״ת איש מצליח שם סימן ז׳ בד״ה והנה כשעיינתי, בין סוגריים, בשינוי לשון). 75. ״רצונו לומר, דשי״ן שבסת״ם יש חיוב בעשייתה על רגל אחת והיינו אשכנזית. רק בזו [בשי״ן של הבתים] אומר מסברתו שאין חיוב זה, בהיות עשייתה בקמטין, בכל דהו צורת שי״ן סגי אפילו עם מושב עגול. ונראה שזהו יסוד קושייתו אחר כך לפירוש היש מפרשים, מאי קאמר רב דימי כיון דמינכר וכו׳. לפי שחשב שאין בה חוד. ואמנם כבודו של מהרר״ט במקומו מונח, שדברי הרא״ש קוראים בחי׳ל, חריץ של שי״ן, דהיינו חודה של שי״ן למטה וכו׳, אלמא שגם בזו יש חוד למטה. ואיהו גופיה שם עסיק בדברי הרא״ש. וחשבתי אולי ראה הגירסא שבידינו בדברי הרא״ש, שאין שם המלות ״דהיינו חודה של שי״ן״, רק בבית יוסף הובא זה (ובהרא״ש שסביב הרי״ף). אבל ראיתי שהעתיק שם מלשון הרא״ש, והפירוש הראשון נראה, מדאמרה על שי״ן וכו׳. ע״ש. וזה מגירסת הבית יוסף״. (שו״ת איש מצליח שם).

אוצר ההלכה

בדברי הרא"ש הנזכרים לעיל יראה בעינו שמדיוק קל מזה כתב וז"ל: והפירוש הראשון נראה מדאמרה על שי"ן ולא אמרה על התיתורא. ע"כ. וכפי מה שכתבתי דיש לדקדק במה שאמרו עד מקום התפר וכו', אפשר ליישב בדעת רש"י ורובם של הגדולים דסברי דעל חריץ הבתים קאמר בגמרא צריך שיגיע החריץ עד מקום התפר, מאי סברי במה שדקדק הרא"ש ממה שאמרה על שי"ן. ובר מן דין דברי הרא"ש ז"ל צריך לי עיון במה שכתב שכפירוש הראשון נראה, דבשלמא לדעת רש"י ז"ל דברי רב דימי מתפרשים יפה דעל מה שאמר אביי צריך שיגיע החריץ עד מקום התפר, שייכי דברי רב דימי למימר כיון דמנכר תו לא צריך, דלשון דמנכר על חריץ קאי, ותו לא צריך דקאמר רצונו לומר די בשיעור הזה, וכדברי הרמב"ם והנמוקי יוסף ז"ל. אבל לפירוש הראשון הנזכר מאי קאמר רב דימי כיון דמינכר תו לא צריך, דאם רצונו לומר דשי"ן הוא דבעינן ותו לא מידי, אם כן די שיאמר לא צריך, מאי זה דקאמר כיון דמינכר, דאם השי"ן אינה ניכרת במה יחול ההלכה דקאמרי שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני[76], ועוד מאי קאמר לפירוש הראשון לפי גירסת הרי"ף ז"ל דקאמר תו לא צריך דלא שייך בחריץ של שי"ן למימר הכי[77].

ואחרי כותבי זאת מצאתי למרדכי ז"ל בזה (דף צ"ה ע"ד) [שם] וז"ל: וצריך שיגיע החריץ למקום התפר וכו', ולי ההדיוט קשה לי לפירוש הראשון, דלא מיקרי חריץ, אלא אדרבא בולט. ועוד דיותר נראית שי"ן כצורתה כשאין מגיע יו"ד אמצעי. ע"כ. וממה שכתב דלא מיקרי חריץ וכו', נראה לי דהכי פירושו, שאין כאן חריץ כי אם בליטה, רצונו לומר חוץ מקווי השי"ן הבולטים המורים עצם צורת פני טבלן עומדים בשטח [היינו העור שהאות נרשם עליו], וחריץ לא נאמר אלא בדבר המשוקע ונכנס בפנים מן השטח [רצונו לומר, בעומק העור], ואם כן הרי קנה בחינת בליטה ולא שם חריץ[78]. אבל במה שכתב דיותר נראית שי"ן כצורתה, דבריו מתפרשים אצלי על מה שמצריך אביי שצריך שיגיע החריץ עד מקום התפר, אבל לא ידעתי מה לו עם היו"ד האמצעי, דנימא לפי דרכו שאף עצם שולי השי"ן בזמן שלא יגיע עד מקום התפר יותר נראה היותה צורת שי"ן[79]. אלא שכתבנו לעיל דאינו מדויק לפי הנראה דברי רב דימי במאי דקאמר כיון דמנכר תו לא צריך. [ו]אפשר שמטעם זה מר"ן ז"ל בשלחנו הטהור [סעיף מ"ג] לא כתבו בלשון צריך, וז"ל: חריץ של שי"ן דהיינו חודה למטה יגיע עד מקום התפר. דמשמע לכתחלה.

ואחרי כותבי זאת האירו עיני ממה שהתבוננתי מדברי המרדכי ז"ל וז"ל: וצריך שיגיע חריץ למקום התפר, רב דימי אמר כיון דמינכר תו לא צריך. יש מפרשים דקאי אשי"ן דאיירי ביה שצריך שיהיה רגל החיצון מגיע עד בית מושבם למטה, אי נמי היו"ד שבתוך השי"ן יגיע עד מקום התפר, וכן עושין עתה כותבי תפלין שמגיעין הצד החיצון ופנימי של שי"ן עד למטה במקום מושבה שהוא תיתורא. ולי הדיוט קשה לי לפירוש ראשון דלא מיקרי חריץ אלא אדרבה בולט, ועוד דיותר נראית שי"ן כצורתה כשאין מגיע יו"ד אמצעית. עכ"ל. פירושן של דברים הללו, דהיש מפרשים דסברי דקאי אשי"ן כך סבירא להו, דעל רגל החיצון [השמאלי] שיגיע עד למטה, רצוני לומר התיתורא, ולא על האלכסון הבא ויורד מיו"ד הימני [היינו הרגל הימני היורד באלכסון עד רגל השמאלי], שלטעם זה נקרא בשם "חריץ", רצונם לומר שבקע ונכנס בתוכו, [בתוך האלכסון הנזכר], אף על פי שאינו [חורץ] שטח השי"ן הרובץ תחתיה [דהיינו העור], כי אם קו יורד עד התיתורא. אי נמי היו"ד שבתוך השי"ן וכו', רצונו לומר כיון שיכול אתה לומר דעל יו"ד שבתוך השי"ן בא הציווי דיגיע עד מקום התפר, קאמר כאמור ברגל החיצון נימא הכי, וביה [ביו"ד האמצעי] יותר מיתוקמא מסיבת היות הקו מבדיל באמצע [האלכסון הנזכר] עד מקום התפר כנזכר לעיל, כנטול דמי השטח [רצונו לומר, אין משגיחין אם אינו חורץ בשטח, דהיינו העור], ושם חריץ שייך ביה [ביו"ד הנזכר], כיון שמסיבת חידוד הקו הזה הנצרך לירד עד התפר, נסתלק [ר"ל נבקע ונשבר כמי שאינו] קו השטח שבשולי השי"ן [מושב השי"ן] כנזכר. ודין קשיא ליה שכיון שעל ידי הבליטה, דהיינו קו בולט עד מקום התפר [לאפוקי מה שהבין למעלה דבליטה היינו קוי השי"ן] נמצא המבוקש, לא נכנה אותו בשם חריץ כי אם בולט. ועוד שכיון שהלכה למשה מסיני הוא שי"ן, השי"ן היותר מפוארת אית לן לעשות, ובהגיע יו"ד השי"ן האמצעית עד מקום התפר איננו נראה כל כך, ואנן "וראו כל

הערות וציונים

76. עיין בשו"ת איש מצליח (שם ד"ה וגם מהרר"ט) שהביא דברי הרב המחבר אלו ודן בדבריו, וכתב שעל קושיית המחבר לפירוש היש מפרשים מאי קאמר רב דימי כיון דמינכר, דאם השי"ן אינה ניכרת במה תחול ההלכה וכו', תירץ בנו מוה"ר הרא"ם יצ"ו שפיר, וזה לשונו: שבא רב דימי לשלול אי איתרמי שנעשית השי"ן בלא חוד, שהרי כבר הרב פרי מגדים [אשל אברהם סוף סימן ל"ב בצורת אות שי"ן] והרב משנה ברורה בסימן ל"ו [משנת סופרים צורת אות שי"ן] הצריכו עיון בדיעבד אם עשה בלא חוד בסת"ם. ולכל הצדדים ניחא, אם נאמר דבסת"ם כשר, קמשמע לן דהכא מעכב, דהא לאביי צריך שיגיע החוד עד התפר, ולרב דימי כיון דמינכר החוד סגי. אך לא בלא כלום. ואם נאמר דבסת"ם בלא חוד פסול (וכן הסכים הרב דברי חיים מצאנז חלק ב' יו"ד סימן קל"ג. רא"ם ס"ט), סלקא דעתך אמינא דבשי"ן זו לא קפדינן כולי האי על החוד קמשמע לן. עכ"ל. 77. "גם ראיתי שם שכתב וז"ל: ועוד מאי קאמר לפירוש הראשון (היינו לפירוש היש מפרשים) לפי גירסת הרי"ף ז"ל דקאמר תו לא צריך דלא שייך בחריץ של שי"ן למימר הכי. עכ"ל. ודבריו סתומים מאי גירסת הרי"ף, אשר לפיה לא שייך וכו'". (שו"ת איש מצליח שם סוף ד"ה והנה כשעיינתי). 78. "הוקשה לו לפי שיטתו דבשי"ן זו אין חוד, מאי קאמר המרדכי שאין כאן חריץ כי אם בליטה, איזו בליטה יש מאחר שאין חוד. ולזה כתב דהכי פירושו שאין כאן חריץ חוץ מקווי השי"ן הבולטים, דבליטה היינו קווי השי"ן שהם החריץ". (שם ד"ה ואין שיהיה, והביאורים כאן בתוך סוגריים לקוחים משם). 79. "זה הוקשה לו גם כן לפי שיטתו שאין חוד בשי"ן זו, וקווי השי"ן הם החריץ. אם כן כל עצם שוליה מורידין למטה, ואם המרדכי אומר שבהיותה למעלה נראית יותר כצורתה, מה לו עם היו"ד האמצעי שהרי על השי"ן בכללה אנו מדברים". (שם ד"ה עוד כתב וז"ל).

אוצר ההלכה

עמי הארץ" [דברים כ"ח, י'] בעינן אלא שהרא"ש ז"ל קיצר בלשונו. ודוק[80].

באופן שמכל מה שכתבנו העושה הבית של ראש, במקום חריץ רשימה, גדול עוונו. אלא שכתבנו דאף למצוה אפשר דאין צריך שיגיע מבפנים עד מקום התיתורא כנזכר לעיל. וכן מצאנו ראינו בבתי תפלין של אריה דבי עלאי מוהרח"ו ז"ל[81]. אבל זה שעושין האומנין שלוקחין חתיכת עור קטנה שאף לראות עיניהם הדבר בספק אם יבנה ממנה בית אף ברשימה, מלבד דגורמים לרבים דלא לקיימו מצות תפלין הקל, שבדבר הזה אינו אלא ברכה לבטלה בכל יום, דודאי דין חריץ בעינן ושיהיה ניכר באופן שארבעה ראשיה יהיו נראין לכל כדי שיהיה כשר בדיעבד. ואפשר שאף אם יעשה כן לכתחלה לא נאמר עליו סופר רע, כמשמע ממה שכתבנו מדברי ה"ר אלחנן ז"ל. ואומר אני דגדולי הדור השם ישמרם שבכל דור ודור, הן אמת שסומכים על הרוב על כל כת וכת מהפועלים העושים מלאכת הקודש בחזקה דידעי בחילייהו ובאומנות שלהם כמו שכתב בשיירי כנסת הגדולה (א"ח סימן רצ"ב דף נ"ב ע"ב) בשביל החזנים, נדון הסופרים אינו דומה לסיבת היות פעולת החזנים הבקי ושאינו בקי לעין כל, אף אם יהיה תורת (הנשים) [אנשים] מלומדה, מכל מקום גוף הדבר לומד ממי שהוא בקי. ומה גם היות הדבר לעיני כל העדה, ובדבר שהחזן והעם כולם שוין בדבר. מה שאין כן הסופרים שהיא מלאכה מיוחדת לו, איך נסמוך על מה שהם נוהגים כלל, ומה גם בדבר שנמצא מפורש בדברי הגאונים ז"ל היפך מנהגם. ואמרתי להעתיק לשון הרב הגדול הנזכר כי ממנו תוצאות חיים (שם בהגהת ב"י סוף ד"ה איברא שראיתי ברוקח) וז"ל: ואומר אני דגדולי הדור שבכל זמן וזמן אחר שהונהג המנהג הזה לא היו מדקדקים בדבר, לפי שבדברים האלו היו סומכין על שליחי צבור שהם מומחין וידעי בחילייהו ובאומנות שלהם טפי מינן. ואולי איזה שליח ציבור היה אשכנזי והיה מנהגו שלא לאומרו כמנהג אשכנז, ומשם נתפשט המנהג או שראו בסדורים במנחת תשעה באב שאין אומרים קדיש אחר התורה גם במחזורים ימים נוראים נדפסה ההפטרה תכף אחר קריאת התורה והנהיגו כן, ורבני הדור לא היו מדקדקין בזה. עכ"ל.

מעתה הדבר קל וחומר, ומה אם בדבר סדר ענין התפלות כתב הרב הגדול כך, כל שכן וקל וחומר בענין הסופרים דסמכי הרבנים עליהם שאין להביא ראיה ממה שהונהג ככה מלפנים. ולא זו בלבד מצינו כמה וכמה עניינים מפורשים שאין להם על מה לסמוך. ואין תלונותי על הסופרים שבשער פיהם סוגרת ומסוגרת לא ידעו במה יכשלו, ובעוונות הרבים הם סופרים לקיים גזרת הכתוב "ותהי האמת נעדרת" [ישעיה נ"ט, ט"ו], שבשבטי ישראל הודעתי נאמנה בהיותי עתה כמה שנים שהנחני השם יתברך הלום לעסוק באומנות הקדושה הזו בחמלת ה' עלי שהבנתי מתוך האומנות ומתוך המקראות ובחקירה ודרישה מתוך ההתמדה וכדאמרו רז"ל [מגילה ו:] יגעת ולא מצאת אל תאמן, יגעתי ומצאתי זאת שכשם שאמרו לא עם הארץ חסיד [אבות פ"ב מ"ה] כי אי אפשר שיצא דבר מתוקן מתחת יד סופר עם הארץ, כי (לא) [לו] ישולם שענין הזה בידו במה שיבקש על פי חכם במה שיעלה בדעתו לשאול, ואף בתשובת החכם אליו ישכח כמה מהם כיון שהם תורת אנשים מלומדה, שכל דבר שאין בו קנין אינו קונה, וזאת מפורשת בתורתנו הקדושה "ולמדתם ועשיתם", ומה גם שאין לסמוך עליהם בדבר שהוא בית חייהם, כי שם נפלו גבורים כמו שאמר שלמה המלך עליו השלום "על

הערות וציונים

80. עיין בשו"ת איש מצליח (שם ד"ה ואמנם אחרי) שהעתיק דברי הרב המחבר אלו לנדון שלו, וכתב, "ולהיות לשונו קשה ההיתוך, הכנסתי בו ביאורים בין סוגריים". וכדי שלא לכפול את הדברים, הכנסנו את ביאוריו למעלה בתוך הטקסט בין סוגריים. ולאחר מכן כתב לבאר דברי הרב המחבר וז"ל: ותוכן כוונתו שחזר והתבונן במרדכי, שלא כמו שהיה סובר שכל עצם שולי השי"ן מורידין למטה עד התפר, דהא קאמר המרדכי בפירוש ראשון על רגל החיצון, ולא על האלכסון היורד מיו"ד הימני. ואילו מורידין השי"ן, היו שניהם בכלל (לשיטתו שאין חוד בשי"ן זו). ומשום דאכתי אפילו תימא שיורד קו, תקשה למה יורד דוקא משמאל ולא מימין כיון שאין חוד, לזה כתב לפי שרגל שמאלי הוא בוקע ויורד באותו אלכסון, כי מתחלה עושים הימני ושוב מורידין עליו השמאלי, ולפיכך נקרא חריץ שחופר וחורץ בימני. ולפירוש שני טפי מיתוקמא ביו"ד האמצעי שמבדיל ומפסיק באמצע אותו אלכסון, ולא כשמאלי הנוגע רק בקצהו (הטעים למה לפירוש שני תפס האמצעי יותר משמאלי, ואינו מפרש שמוסיף האמצעי מלבד החיצון). ובזה הונח לו מה שנתקשה לעיל, מה לו להמרדכי בקושיא שניה עם יו"ד האמצעי, כי בהגיע יו"ד השי"ן האמצעית עד מקום התפר, אינו נראה כל כך (כלומר שמחלק בין שיורד קו באמצע שמקלקל הצורה יותר מאשר עומד מן הצד לפירוש ראשון). וכל שכן שהונח לו עכשיו מה שנתקשה קודם לכן לפירוש היש מפרשים, מאי קאמר רב דימי כיון דמינכר וכו', שהכוונה על הקו היורד מהשי"ן באמצע או בשמאל למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. ומה שחתם "אלא שהרא"ש ז"ל קיצר בלשונו", רצונו לומר, שלא ביאר שיורד קו. עכ"ל. (וראה עוד בשו"ת איש מצליח שם בתחלת הסימן ד"ה וכן יש להבין (ונדפס באוצר ההלכה לעיל סעיף מ"ג אות ב'), מה שכתב לבאר דברי המרדכי באופנים שונים).

81. בשו"ת איש מצליח (שם סימן ח' אות כ"ב ד"ה וכיון דאתא) הביא דברי הרב המחבר שכתב, דאף למצוה אפשר דאין צריך שיגיע מבפנים "עד מקום התיתורא". וכתב עליו וזה לשונו: כוונתו מבוארת בהבדל הלשון, בין עד התפר, או עד התיתורא. וזה אומרו דאין צריך שיגיע מבפנים, ר"ל רק מן הצדדים בשיעור הראוי לחריץ, והאמצע חלק וכאמור (ראה לעיל הערה 73). ועתה ראה מה שכתב עליו הרב כהונת עולם שם וז"ל: והנה אמת נכון הדבר שהדין עם החכם הפוסק ה' ישמרהו, שכתב דבעינן חריץ הניכר שיהיו ארבע ראשיה נראין לכל (רצונו לומר, ודלא כהרב בית דוד). אך מה שכתב בסוף תשובתו הראשונה אסוף דינא וז"ל: אלא שכבר כתבנו דאפילו למצוה אין צריך שיגיע מבפנים "עד מקום התפר", אחר המחילה לא מצאתי היכן כתב. ודברים הללו לא ניתנו ליכתב דבהדיא הצריכו הרמב"ם והרא"ש והטור ורבי אלחנן [הובא במרדכי הלכות קטנות דף י"א ע"ג] לכתחלה כאביי שיגיע עד מקום התפר וכו'. עכ"ל הרב כהונת עולם. והרי הוא כמבואר שלא נתכוון בכוונת מוה"ר רפאל טריביש כלל. ושלא מדעת החליף בלשונו, במקום "עד מקום התיתורא", כתב "עד מקום התפר", והשיג עליו. [וראיתי בספר דורון לבר מצוה (עמוד קס"ה) בשם פרי עץ חיים (שער תפלין פרק י') וז"ל: ומורי (האר"י) זלה"ה צוה לעשות תפלין שבראשו שיהיו החריצין עמוקים עד המעברתא, ויהיו נפרדים הארבע בתים כל אחד מחברו עד למטה במקום מושב המעברתא שלהם. ע"כ. ובשער הכוונות לא נזכר מזה. ולפי עדות מוה"ר רפאל טריביש הנ"ל על רבנו מהרח"ו, צריך לומר שהוא הבין מרבנו האר"י זצ"ל שאין זה לעכובא]. עכ"ל. ונדפסו דבריו אלה גם לעיל סעיף מ' אות מ'. עש"ב.

אוצר ההלכה

פת לחם יפשע גבר" [משלי כ"ח, כ"א], ולפי שלא נודע לא מצד ידיעתו איך התורה הקדושה יקרה היא מפנינים, והיא אור העולם וכל העולמות תלויים בה, ואיך קיום מצותיה צורך גבוה והיא היא אומנותו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, וצורת האותיות הקדושות מקרא צווח ואומר "והמכתב מכתב אלהים הוא" [שמות ל"ב, ט"ז], וההוספה והגירעון בהם מחריב העולמות ממה שקבלנו תמונתם מהתנאים והאמוראים והגאונים והפוסקים, ומה גם היות דבריהם למעיין בהם על פי שלש מעלות, קבלה וחקור הדין ועל פי הסוד, ואיש כזה אף כי ישמע או יקרא בספר על דרך תורת אנשים מלומדה כיון שהאיש הלזה לא זכה להביט אף בדרך (מקרא) [מקרה] ביופי בת מלך פנימה ולטייל אחריה בפרדס שבה, איך אנו באיש כזה נאמין לו בכמה נעלמות שאינן עתידים להגלות, ומה גם בהפסד ממון, ויגדל הכאב מאד במי שהורע חזקתיה נמי כמה וכמה פעמים ממינים שונים, ומה גם בענין אומנותו, מעתה פי ולבי שוים אם יסכימו עמי מורי ורבותי הרבנים המובהקים ה' ישמרם, ואל יאשימוני באשמתי כי לאהבת ה' יתברך נכנסתי לפנים ולפני ממחיצתי. כה דברי הסופר **רפא"ל** בכ"ר ברוך **טריויש** נ"ע.

(כנסת הגדולה חשן משפט סוף סימן רפ"ט)

וכאשר הגיעו הדברים לפני הרב המובהק כמוה"ר **יוסף דוד** נר"ו, זאת תשובתו המאיר לארץ ולדרים אלי:

י"ב) ספריא דמאריה טב, ספרא דאורייתא רבא ויקירא, החכם השלם כמה"ר נר"ו יאיר ויזהיר ככוכבים בהלם, וכירח יכון עולם, אמן כן יהי רצון.

מודעת זאת למעלת כבוד תורתו נר"ו שזה ימים ראיתי ענין התפלין של ראש העשויים ברשימה בלבד באופן שאינו נכנס בפנים אפילו צד העליון של הפרשה מסיבת שאין שם חריץ אלא עור משוקע קצת מן הקצת עד שנראה עור שבין הרשימות לכל אחד, ולא בא מידי לגמור הדבר כי הפסיקוני טרדות רבות, גם עתה כמו כן מתוך הדוחק דחקתי ונכנסתי להשיב בקיצור, כי נראה שבשביל שאין שם חריץ אלא קצת מן הקצת אין קפידא, כי עיקר הדבר בהיכר תליא מלתא כמו שאמרו בפרק הקומץ [מנחות לד:] ואם אין חריצן ניכר פסולות, ורב דימי אמר כיון שמינכר תו לא צריך, ופירש רש"י ונמוקי יוסף כיון דמינכר חריץ למעלה קצת, אלמא בהיכרא תליא מילתא, וכל שניכר אין לו שיעור אלא כל שהו סגי, דאי אפילו בניכר צריך איזה שיעור, היה להם ז"ל לפרש השיעור, ומדלא פירשו שמע מינה דמשהו סגי, דכהאי גוונא כתב הרי"ף ז"ל [פסחים ז:] על מה שאמר רבא בפרק כל שעה [שם ל.] חמץ בין במינו בין שלא במינו אסור, דמדלא יהיב שיעורא למילתא שמע מינה שהוא במשהו. ואפילו לדעת החולקים שהביא הר"ן ז"ל שם [ד"ה אמר רבא] שהוא בנותן טעם, היינו משום דכבר אית לן בפשיטות דכל איסורין שבתורה בנותן טעם, ולכך לא יהיב שיעורא וסמך על השיעור הידוע, אבל הכא דאין שום שיעור ידוע היה צריך לפרש השיעור, ומדלא פירשו שמע מינה שהוא במשהו, ומינה דמה שהעור שבין הרשימות נראה לכל אינו מעכב כיון שניכר החריץ.

ואף על פי שכתב הרמ"ע מפאנו ז"ל (בסימן ל"ח) דמה שכתב הרמב"ם בפרק ג' מהלכות תפלין [הלכה י"א] וצריך להעביר חוט או משיחה, עצה טובה קמשמע לן שינסה הסופר את החריץ בחוט או משיחה אם יש בעומק החריץ כדי להכניס בו חוט כל שהוא, דמשמע דלא סגי בחריץ משהו עד שיהיה בכדי שיאגור ויקלוט החריץ את החוט בתוכו. הנה שמלבד שמה שכתב שהוא עצה טובה הוא תמוה מאד ואין פנאי, הנה דברי הרמב"ם ז"ל שכתב שצריך להעביר חוט בתפלין הכתובים בארבעה עורות הם בלתי מוסכמים, כי התוס' [מנחות לד: ד"ה ושוין] והרא"ש [הלכות תפלין סימן ב'] (והריב"א) [והר"י בעל הטורים] ונמוקי יוסף [הלכות קטנות ו:] כולם פירשו למה שאמרה הברייתא ושוין שנותן חוט או משיחה בין כל אחד ואחד קאי אכתבם בעור אחד, ולא כהרמב"ם שכתב זה על כתבם בארבעה עורות, דכתבם בארבעה עורות אין צריך חוט או משיחה, וכן פסק הרב בשלחן ערוך [סעיף מ"ז].

ואף על פי שכתב הרמב"ם שם ואם היה החריץ ניכר כדי שיהיו ארבעה ראשין נראין לכל, דמשמע דאף על פי שחריצן ניכר אינם כשרות אלא בשגם ראשיה נראין לכל, וכן פסק בשלחן ערוך [סעיף מ'], גם זה בלתי מוסכם מרבים, כי הנה הרא"ש והר"י בעל הטורים לא כתבו רק שיהא חריצן ניכר, ואי הוה סבירא להו דצריך שיהיו ראשיה נראין לכל, לא הוו שתקי מיניה. וגם שרש"י והנמוקי יוסף ז"ל נראה שחולקין על זה, כי הנה זה שכתב הרמב"ם שיהיו ראשיה נראין אין ספק שיצא לו ממה שאמר רב דימי כיון דמינכר תו לא צריך, ומפרש ז"ל כיון דמינכר קאי אראש הבתים שנכרין ונראין לכל על ידי החריץ, כי לא נמצא שום מקום שיוכל ללמד זה אלא האי דרב דימי, וכיון שכן לרש"י ונמוקי יוסף שפירשו כיון דמינכר החריץ למעלה קצת, בהכרח דלא בעינן רק חריץ ניכר ולא ראשיה נראין, וכיון דלרש"י ונמוקי יוסף והרא"ש והר"י בעל הטורים לא בעינן ראשין נראין, ודאי דאין לפסול כשאין ראשין נראין. ואף על פי שפסק הרב בשלחן ערוך דצריך ראשין נראין כהרמב"ם, היינו לבני מערב שנוהגים כהרמב"ם כידוע[82].

ומכל מקום כל שבא לידי מדה זאת שאין ניכר החריץ אלא משהו, צריך לפותחן ולבודקן אם ניכר גם כן בליטה

הערות וציונים

82. "ולא קיימא לן כוותיה דהרב בית דוד בקולא הנזכרת. חדא, שכבר נחלקו עליו חכמי דורו, מהר"ר טריויש ומהר"מ ישראל בתשובותיהם הנדפסות בסוף ספר הרב כנסת הגדולה (חשן משפט חלק ב'), והרב כהונת עולם (סימן ע"ט), ורמזם הרב ברכי יוסף (א"ח סימן ל"ב סקט"ז, נדפס לעיל סעיף מ' אות ל"ו). ע"ש. ועוד דהרב בית דוד עצמו כתב בתוך דבריו: ואף על פי שפסק הרב בשלחן ערוך דצריך ראשין נראין כהרמב"ם, היינו לבני המערב שנוהגים כהרמב"ם וכידוע. ע"ש. ואנן בדידן בתריה דמרן גרירן. הא מיהא סברת הרמ"ע הנ"ל הויא מילתא מציעתא". (שו"ת איש מצליח חלק א' או"ח סימן ח' אות כ"ב סוף ד"ה עוד ראיתי).

אוצר ההלכה

משהו מבפנים, כי קרוב הדבר מאד שהוא שקיעה בעובי[י] העור, ואינו עושה בליטה לפנים כלל. ואף על פי שכתב הרמ"ע ז"ל שם שאם יהיה החריץ אוגר וקולט בתוכו חוט או משיחה ודאי יהיו כותלי החריץ בפנים מפסיקין להדיא בין פרשה לפרשה, דמשמע דאין צריך בדיקה מבפנים, היינו דוקא בחוט או משיחה שאוגרו וקולטו החריץ בתוכו, אבל בחריץ של משהו שאינו אוגר שאינו ודאי שיהיו כותלי החריץ בולטין בפנים וצריכין בדיקה, ואם ימצא שאין בולטים כלל ודאי פסול, כי צריך היכר גם בפנים כמו שהיא, ופשוט ומובן מתוך הענין, וביותר מלשון רש"י ז"ל שכתב וז"ל: ואם אין חריצן ניכר, החריץ שבכל בית ובית אם אינו ניכר בחוץ פסול, כגון אם עשה מחיצות מבפנים. דמשמע דלא הוצרך לומר פסולות אלא כשכבר יש מחיצות מבפנים, שאם אין מחיצות מבפנים אפילו חריצן ניכר מבחוץ פסולות. ואם כן אם ימצא באלו התפלין שאין להם היכר מבפנים אפילו כל שהוא, הרי הם פסולים עד שיתוקנו כראוי.

ומה שאין נוהגים לכתחלה לעשות החריץ עד מקום התפר, אף על פי שכתבו הפוסקים דלכתחלה צריך לעשות כן, אפשר שהוא משום דבההיא דאביי דאמר צריך שיגיע החריץ עד מקום התפר, כתב הרא"ש פירוש חריץ של שי"ן, ורש"י פירש חריץ של הבדלת הבתים והפירוש הראשון נראה מדאמרה על שי"ן ולא אמרה על תיתורא. ולכן כיון דאיכא מאן דאמר דקאי לשי"ן, ואפילו למאן דאמר דקאי להבדלת הבתים הרי לרב דימי אינו צריך, ואפילו לאביי דאמר דצריך אינו אלא למצוה, לכן נהגו להקל אפילו לכתחלה. ואף על פי שכתב הרא"ש שנהגו כשני הפירושים, להגיע עד חריץ השי"ן וחריץ הבדלת הבתים עד התפירה לחומרא כאביי ודלא כרב דימי. ע"כ. נהרא נהרא ופשטא[83].

רציתי לבאר שלא יכולתי לעמוד בשקלא וטריא שבקונטריס מכבוד תורתו נר"ו, ועמו הסליחה שאין לי פנאי לזה כלל, ובכן שלום מכת"ר נר"ו ויגדל מעל, ירום ונשא גבה מאד, כנפשו החכמה המלאה לה חכמה ודעת קדושים, ונפש הצעיר **יוסף דוד** ה' ישמרהו, אמן כן יהי רצון.

(כנסת הגדולה חשן משפט סוף סימן רפ"ט)

[וזה אשר השיב לו שנית הרב הסופר רבי רפאל בן ברוך טריויש]

י"ג) **נכבד** היום בהגלות מול עיני אמרות קדושות מדבר, וחיילים יגבר, הלא הוא הרב המופלא מרנא ורבנא כמוהר"ר יוסף דוד יהו"מ.

ואען ואומר שמה שמלאני לבי להשתעשע בדברי קדשו, על היות בעיני העלמת עין בענין הנוגע לענין דינא מחריב עולמות, ועל דרך הכובש את נבואתו, דין גרמא לי לבטא בשפתים, ותורה היא וללמוד אני צריך.

זה יצא ראשונה באמרי קדוש, וזה לשונו: אלמא בהיכרא תליא מילתא. עכ"ל. ואחר המחילה כי רבה היא, דעתי מבוארת היות ארבע פרשיות בארבעה בתים אם מעט אם הרבה ענין בפני עצמו, והיכר החריץ ענין בפני עצמו, דאף אם יהיה לבתים הבדל מבפנים או שיהיו מעור אחד אבל מדובקים המה מבחוץ עד שאינם נראין ארבעה ראשיה לכל, אף שהפרשיות המה בארבעה בתים, פסולות, שגם מבחוץ צריך שיונכר שהוא של ארבעה בתים, וכאשר כתבנו דברי רש"י [מנחות לד:] והנמוקי יוסף [הלכות קטנות דף ו' ע"ב] על מה דתניא אם אין חריץ ניכר פסולות, וזה לשונם: ואם אין חריצן ניכר, שבין כל בית ובית אם אינו ניכר מבחוץ פסולה, כגון אם עשה מחיצות הבתים מבפנים (ואם אין) [ואין] החריץ ניכר מבחוץ. עכ"ל. כאן הבן אומר כך בכוונת רש"י, או שאעיקרא מסיבת היות המחיצות מבפנים אין שם חריץ, או שאף שיש להם חריץ כיון שאינו ניכר מבחוץ פסולות, דאנן חריץ הניכר בעינן, וכן מורים דברי הרמב"ם [תפלין פ"ג הי"א] באצבע ומרן בית יוסף [סעיף מ'], נעתקים ועומדים בפתח דברי, ועד כאן צריכים אנחנו להיכרא דחריץ עד שרוב בנין כתבו להעביר בכל חריץ על גבי העור חוט ומשיחה להבדיל בין בית לבית, והרא"ש [הלכות תפלין סימן ח'] וסמ"ג פסקו כאביי, ולעניות דעתי הרי"ף [הלכות קטנות דף ז' ריש ע"ב] גם כן כאביי דלא כשלטי הגבורים ז"ל שכתב בריש עמוד פ' [רי"ף שם אות א'] וז"ל: סמ"ג (עשין כ"ב) פליג עם רבנו בהלכות קטנות בחריץ שעושין לתפלין להבדלת הבתים, שכתב שצריך שיגיע החריץ למקום התפר, ומדברי רבנו נראה דאין צריך. עכ"ל. וצריך עיון דלענ"ד אית לבעל דין לחלוק ולומר דהרי"ף זלה"ה סבירא ליה דעל חודא של שי"ן נחלקו אביי ורב דימי כאשר העיד הרא"ש ז"ל היות פשטן של דברים כרשום למעלה, ועל כן כתבה הרי"ף מלתא באנפי נפשא כמו שהובא בתלמוד, ולא שינה מקומן להסמיכן אחר הברייתא דאם אין חריצן ניכר פסולות, ולעולם דאם אין חריצן ניכר דפסולות דקאמר הברייתא על כרחך חריץ הבתים קאמר וכדברי סמ"ג, ואעיקרא מחלוקת אביי ורב דימי בחריצי הבתים צריכים אנחנו לומר דעל פירוש הברייתא קא מפלגי.

ותדע שהרי הברייתא לא קאמר בלשון לימוד, חריץ שנעשה בתפלין, אלא ואם אין חריצן ניכר, דקאי על מאי דקאמר שצריך להניחם בארבעה בתים. ועוד לו שהושוו להעביר חוט או משיחה להבדיל בבתים, וקאמר בברייתא דאי לית להו חוט ומשיחה לא פסלינן להו, אבל אם אין חריצן הנבנה מאליו בעשיית הבית בארבעה בתים פסלינן ליה. ואף שמדברי הרמב"ם משמע דסבירא ליה דעל חריץ הבתים נחלקו אביי ורב דימי, ופסק כרב דימי, דקדק וכתב וצריך להעביר בתוך כל חריץ וחריץ על גבי העור חוט ומשיחה להבדיל בין בית לבית, הרי דקדק

הערות וציונים

83. דע, כי תשובתו זו הדפיס הרב בית דוד בספרו (או"ח סימן כ"ח), והדפסנו אותה לעיל סעיף מ' אות ג"ל, ועיין שם מה שהאריך עוד בענין זה.

אוצר ההלכה

וכתב לשון העברה ובתוך, המורים באצבע היות הבתים בנויים באופן שיהיו הארבע פרשיות מובדלות, וכתב להבדיל בין בית לבית, ולא כתב כדי שיהיה חריצן ניכר. ודברי רש"י זלה"ה לענין היכר החריץ קאמר, דלרב דימי כיון דמינכר קצת החריץ למעלה דדי בהכי, אבל לענין החריץ הנכנס לפנים לצורך שיהיו הפרשיות מובדלות, מקרא מלא הוא והיו לטוטפות כנזכר לעיל.

ואף לדברי הרמ"ע מפאנו ז"ל שהפריז על המדה במה שכתב על מה שאמרו וצריך להעביר חוט ומשיחה בין כל בית ובית, וזה לשונו בשאלה (ריש דף ל"ח) וז"ל: אין ספק כי כל חריץ שיהיה נכנס בפנים כמו צלע סכין יספיק להכשיר, דלא גרע מחוט ומשיחה שכתב הרמב"ם. ואם בסוף דבריו שאמר מנהג פשוט להעביר גיד מגידי התפירה בכל חריץ וחריץ משלשתן, על כרחך רצה בזה מה שראיתי אני תפלין (מצ"א) [מצפת] שאותו הגיד קבוע ומונח בחריץ, לא כדרך העברה כמו שפירשתי בדבריו אצל חוט ומשיחה. איברא שאין זה לעכב שאין לו סמך בגמרא ולא בשמושא רבא ולא במקום אחר. ועוד חוט ומשיחה שכתב הרמב"ם תחלה מאי עבידתיה להיות קבוע בתפלין, שהרי אינו מן הבהמה הטהורה כמו (בקלף) [הקלף] והעור והגידין והשער, אלא ודאי לא כיוון רק להשער[84] החריץ שיכנוס בו לפחות כל שהוא כאשר אמרתי, שאם יהיה החריץ אוגד אותו וקולטו הרי זה הפסק הנראה לעינים, וכל תפלה של ראש שיהיו הבתים שלה מובדלים כך ודאי יהיו כתלי החריץ מפסיקים להדיא בין פרשה לפרשה. עכ"ל. הרי אפילו לפי דרכו דקדק וכתב יהיו כתלי החריץ מפסיקים להדיא בין פרשה לפרשה, ונדון דידן מכריז ואומר דמאי דפסלינן הוא בזמן שאין חריץ נכנס באופן שאפילו צד העליון מארבע הפרשיות אינו נכנס בתוך חריץ כמו שהרגיש מזה מר ניהו רבה דעמיה, ואם כן על דברי אלו לחלוק ולומר שאינו צריך אלא הכר החריץ בעלמא מבחוץ, דבריו נעלמו ממני, מי יתן ידעת[י].

הגם שדברי הרמ"ע מפאנו צריכים לי עיון במה שכתב בתחלת דבריו: אין ספק כי כל חריץ שיהיה נכנס בפנים כמו צלע סכין וכו', שמדברי השואל נראה היותו מן בני חבריא ויש ביניהם מחלוקת לפום ריהטא בחוש הראות (שם דף ל"ז ע"ב) וז"ל: ולא כמו שרגילים לעשות מעבר לים שאינם עושים לתפלה של ראש רק בית אחד מבפנים, ומבחוץ עושים החריצים יפים ומגיעים עד מקום התפר, והחריץ אינו נכנס בפנים רק כמו צלע סכין, ונראה רק בית אחד והפרשיות נוגעות זו בזו. עכ"ל. הרי שראו עיניו שעם היות נכנס בפנים של החריצים צלע סכין לא היו הפרשיות מובדלות, והוא כתב שבחוט ודאי יהיו כתלי החריץ מפסיקים להדיא בין פרשה לפרשה דברי תימא הם.

וכן תמוהים דבריו במה שכתב והוכיח, שהגיד אינו קבוע אלא להשער[ת] החריץ וכו', וחיליה ממה שכתב ועוד חוט ומשיחה שאמר הרמב"ם תחלה מאי עבידתיה להיות קבוע בתפלין שהרי אינו מן הבהמה הטהורה כמו הקלף והעור והגידין והשער, אלא ודאי וכו'. לא ידעתי מקום מוצא לדבריו שבתפלין לא יהיה דבר כי אם מן הבהמה [הטהורה], אלא בקרבן נאמר, שאם נאמר "למען תהיה תורת ה' בפיך" [שמות י"ג, ט'] לאסור עור בהמה טמאה ולהתיר נבלת בהמה טהורה וכו' הוא דאתא[85]. וכל כך תמוהים דבריו בעיני כמבואר לקמן, שהסכמתי להעתיק דברי מרן שם בבית יוסף (דף ל' ע"ב [סעיף מ"ד]) וזה לשונו: ויש כורכין על כל פרשה קלף קטן, כתב הרא"ש [הלכות תפלין סימן ח'] וכו', והרמב"ם [הלכות תפלין פ"ג ה"א] כתב שכורכין הפרשיות במטלית, וכתב שאם לא כרך פסולים. וטעמו מדגרסינן בירושלמי פרק קמא דמגילה [הלכה ט'] הלכה למשה מסיני שיהיו כותבים בעורות וכו' וטולים במטלית, וסובר הרמב"ם דהיינו לומר שכורכין מטלית על פרשיות התפלין, ומאחר שהוא הלכה למשה מסיני ודאי שהוא מעכב, והרא"ש כתב שאינו מעכב, ובעל התרומות [ספר התרומה סוף סימן ר"ה] כתב דהירושלמי לא איירי בהכי אלא מיירי כשיש קרע בקלף, וקאמר שישימו מטלית או קלף על הקרע וידביקנו בדבק, וכן מוכח במסכת סופרים [פי"ב הי"א]. והמרדכי [הלכות קטנות דף י' ע"ב] כתב שיש שהיו רוצים לפסול משום בית החיצון רואה את האויר [וכו']. וכן כתבו סמ"ג [עשין כ"ב, דף ק"ד ע"ג] והסמ"ק [סימן קנ"ג] וארחות חיים [הלכות תפלין סימן כ"ו] והגהות מימון [תפלין פ"ג אות ח'] והכלבו [סימן כ"א] [וכו']. וכתב האגור [סימן ס"ח] ומנהג לעשות כדברי שניהם, כורכין בשער מתחלה וטולין במטלית או בקלף. כתוב בסמ"ק [שם] ובארחות חיים [שם] ובהגהות מימון (פרק ג') שיש מקפידין שאין כורכין אותן אלא בקלף כשר. ע"כ. ואיני מוצא טעם להם, דהא בברייתא טולין במטלית תניא, ובמטלית לא שייך כשר ופסול, ואם כן כל קלף חזי שפיר לכרוך, ומיהו אפשר לומר דכל מילי דתפלין בעי מן המותר בפיך והלכך אם בא לכרכו בקלף צריך שלא יהא מדבר פסול, אבל במטלית דלא שייך ביה פסול שפיר דמי. עכ"ל. ועדיפות שמענו מדברי בעל התרומות מנדון דידן לפני לפנים, שאם נקרע הקלף לשים מטלית בדבק כנזכר לעיל.

ועוד במאי דכתב לעיל מזה: איברא שאין זה לעכב שאין לו סמך בגמרא ולא בשמושא רבא ולא במקום אחר. כנזכר לעיל. תמוהים דבריו, שם כתב מר"ן [סעיף נ"א] וז"ל: ויעביר חוט התפירה בין כל בית ובית, בהקומץ [שם] תניא ושוין שנותן משיחה או חוט בין כל אחת ואחת. וכתבו התוספות [ד"ה ושוין] והרא"ש [סימן ב'] והמרדכי [הלכות קטנות דף י' ע"ב] דאף על גב דמשמע דלא קאי אלא אכתבן בעור אחד, נוהגים לעשות כן אפילו כשהם כתובים על ארבעה עורות. וכתוב במרדכי בשם רבנו שמשון שכן עיקר. ומדברי הרמב"ם [תפלין פ"ג הי"א] נראה דאכתובים בארבעה עורות נמי קאי, וכן כתב בעל התרומות [סימן ר"י], וסובר שהשמושא רבא סובר כן, וכן כתב הסמ"ג [עשין כ"ב,

הערות וציונים

84. כלומר לשער (מלשון שיעור) את עומק החריץ, ובשו"ת הרמ"ע: להשערת. מה שהעיר על הרב המחבר.

85. עיין בשו"ת איש מצליח חלק א' (או"ח סימן ח' אות כ' ד"ה ועיין)

אוצר ההלכה

דף ק״ה ע״א]. אלא שהסמ״ק [סימן קנ״ג] כתב וז״ל: נראה שאין צריך להעביר חוט של תפירה בין הבתים אלא כשכתבן על עור אחד דוקא. ע״כ. ולנו לומר דאף חוט ומשיחה קאמר דתניא בהדיא בברייתא, וכדברי מר״ן במטלית כנזכר לעיל[86]. וזה לשון ארחות חיים שם [הלכות תפלין סימן כ״ז]: יש מחמירין להעביר חוט התפירה בין הבתים, ונראה כי אין צריך, כי די לו שיעביר חוט אחד או משיחה, דלא בעינן גידים אלא לתפירה, ויש אומרים דאין צריך כלל להעביר, דזה לא נאמר אלא כשהן לחין שלא ידבקו ולא יהא חריצן ניכר. ע״כ. ומאחר שעינינו רואות את כל זאת מכל הגאונים פה אחד מסכים לזה חוץ מהיש אומרים, איך כתב שאין לו סמך מהגמרא ולא בשמושא רבא ולא במקום אחר. איברא דדברי היש אומרים במה שכתבו להעביר דזה לא נאמר וכו׳, משמע שעל דברי הרמב״ם ז״ל קאי שכתב וצריך להעביר בתוך כל חריץ וחריץ וכו׳, ומדברי הרמב״ם הללו דנקט לשון [ה]עברה אין ראיה, שסמך על מה שכתב אחר זה ומנהג פשוט להעביר גיד מגידי התפירה וכו׳, ואם כן הרי בהדיא הודיע לנו שהם קבועים, ומאי דתניא בהקומץ רבה ושוין שנותן חוט ומשיחה בין כל אחת ואחת וכו׳, ונותן בקבע משמע. וצ״ע.

ובזה שכתבתי על דברי היש אומרים יספיק שלא לבנות בית

ממה שכתב הרמ״ע מפאנו ז״ל בפתח דבריו וז״ל: וכן מה שאמר אחר כך הרמב״ם וצריך להעביר בתוך כל חריץ וחריץ על גבי העור חוט ומשיחה להבדיל בין בית לבית, עצה טובה קמשמע לן שינסה הסופר בחוט ומשיחה אם יש בעומק החריץ כדי להכניס בו חוט כל שהו, דיקא נמי דקאמר להעביר, ואותו הבדל יספיק להכשירן. עכ״ל. ולרווחא דמלתא אמינא שמה שכתב הרמב״ם להבדיל בין בית לבית, מכריז ואומר היות דעתו בקבע, ואין גם אחד מהגדולים שהבין בדברי הרמב״ם כדבריו.

ודע שכתב השואל וז״ל: ולא כמו שרגילים לעשות מעבר לים

שאינם עושים לתפלה של ראש רק בית אחד מבפנים, ומבחוץ עושים החריצים יפים ומגיעים עד מקום התפר, והחריץ אינו נכנס בפנים רק כמו צלע סכין ונראה רק בית אחד והפרשיות נוגעות זו בזו ושלזאת הסבה לא רצה מהר״ם מפרוינצאל זצ״ל מהם ולא עשה פרסום מזה. ע״כ. וכתב על זה מרמ״ע ז״ל וז״ל: תנוח על משכבו בשלום נפש מהר״ם אשר אמרת, שעם היותו בוחר בתפלין עשויים על פי מדותיו שיהיה החריץ בוקע ויורד כל האפשר שהיא מצוה מן המובחר בלי ספק, לא הוציא לעז של התפלין מעבר לים, ומי כמוהו מרים מכשול מדרך עמו לא חשב היות בהם פסול ח״ו, כי כל חריץ שיהיה נכנס בפנים כמו צלע סכין כנזכר לעיל. לע״ד צלע סכין נכנס בפנים מספיק לשיהיו הפרשיות מובדלות בראשם הבדל הראוי לפחות. ומה שכתב שהפרשיות נוגעות זו בזו ר״ל מלמטה, וזה מדוקדק בלשון השואל שכתב ונראה רק בית אחד, דמשמע שעל האמת איננו בית אחד, ולכן מהר״ם ז״ל הוא מנע עצמו ולאחרים לא עשה פרסום. אבל להשוות חוט ומשיחה לצלע סכין הנכנס בפנים, מעולם לא שמענו, או לומר שמאיזה סיבה גדולה שהיתה שם סילק את עצמו, ואין למדין ממעשה. העולה מכל מה שכתבנו לנדון דידן, סייעתא אית לן שהרי על כל פנים מצריך לשיהיו כתלי החריץ מפסיקים להדיא בין פרשה לפרשה.

ומעתה לענ״ד אית לי להביא ראיה אלימתא לדברי, ואומר דאם ההלכה כאשר כתבתי שלדעתי כל הגאונים סברי דלפחות חריץ המינכר בעינן באופן שראשי הפרשיות יהיו מובדלים, הניחא שכל הגאונים (נחרעצו) [נתקשו] במאי דתניא בהקומץ [לד:] כתבן בעור אחד והניחן בארבעה בתים בעור אחד יצא וכו׳. ומהר״י אבוהב כתב שזאת הברייתא אי אפשר לישבה כשלא יהיה ריוח ביניהם, ושנשים אותם בארבעה [בתים] ויהיו כספר תורה בהיכל, וכן כתב בעל העיטור [הלכות תפלין חלק ב׳] שהברייתא הזאת יראה שאין לחוש לזקופות אף על פי שבעל התרומות [סימן ר״ן] חשש לזה, וכן כתב מהר״י בן חביב ז״ל כי הוא מן הנמנע להיות כולם בקלף אחד אם הם מונחות זקופות כספר תורה בהיכל, כי היאך יוכל להוציא הפרשה מן הבית האחד ושתעבור על בית הסמוך לו אם היא זקופה. וכזה כתב בעל העיטור, ותמיהת מר״ן [בבית יוסף סעיף מ״ז] על ר״י בעל הטורים. ע״ש. והמגן דוד [ט״ז סקל״ו] נכנס לפני לפנים בדוחקי בתר דוחקי שאין לי פנאי להשתעשע בדבריו. ע״ש. שהרי אי אפשר לשיתקיימו שתי ההלכות הללו ואם כפי מרנא ורבנא מוהרי״ד נר״ו שבהיכר החריץ דוקא תליא מלתא, אפשר זאת הברייתא כפי רב דימי, ורובם ככולם פסקו כותיה, והכניסן בארבעה בתים דקאמר הברייתא רוצה לומר ברשימה של ארבעה בתים שיש להם מבחוץ, ומחלוקת אין כאן ודוחק אין כאן.

ולרווחא דמילתא אמינא שגם מדין קלקול הבתים [סימן ל״ג סעיף א׳] יש להביא ראיה, הואיל ופני טבלן קיימת, מאי אית לן במה שנתקלקלו הבתים בפנים, כל יתר כנטול דמי. נמצינו למדין מכל האמור שהראיה שהביא מוהרי״ד נר״ו מדברי הרי״ף בפרק כל שעה [פסחים ז:] איננה, כי רבא בחמץ בין במינו בין שלא במינו אסור קאמר, הרי״ף כתב במשהו משום דסבירא ליה דכל איסורין שבתורה במינן במשהו וכו׳. אבל לדידן דקיימא לן דכל אסורים שבתורה בין במינן בין שלא במינן בנותן טעם, כי קאמר רבא אסור, מסתמא בנותן טעם קאמר. וזהו דעת רבנו תם [תוד״ה אמר רבא] והר״ז ז״ל וכו׳, עיין שם בדברי הר״ן זלה״ה [ד״ה אמר רבא וד״ה ומדלא]. והכא דאית לן שיעור מעשה דהיינו שיכנסו לפחות ראשי הפרשיות בתוך החריצים, ומה גם מה שכתב הרמב״ם ומרן שיהיו ארבעה ראשיה נראין לכל חריץ כדינו בעינן.

הערות וציונים

86. נראה שכוונת הרב המחבר להביא ראיה בדרך אגב, למה שכתב בדיבור הקודם דלא בעינן בזה שיהא מבהמה טהורה, ורצונו לומר, דאף לפי הסמ״ק שסובר שאין צריך להעביר חוט התפירה (דהיינו הגיד) רק בכתבן על עור אחד, מכל מקום מודה דבעור אחד לא בעינן דוקא חוט התפירה דהיינו הגיד אלא הוא הדין משיחה שאינה עשויה מבהמה טהורה, שהרי משיחה מוזכרת בברייתא במפורש ובודאי דסמ״ק לא פליג על זה. **אריה מאזוז ס״ט**.

אוצר ההלכה

עוד כתב מוהרי"ד נר"ו, הנה דברי הרמב"ם ז"ל שכתב שצריך להעביר חוט בתפלין הכתובים בארבעה עורות הם בלתי מוסכמים וכו' עד דכתבם בארבעה עורות אין צריך חוט ומשיחה, וכן פסק הרב בשלחן ערוך. עכ"ל. ואני אומר שממה שהעתקתי לשון מר"ן בית יוסף למעלה משם נאמר היות פה אחד כל הגדולים חוץ מסמ"ק והיש אומרים מסכימים לדברי הרמב"ם, ומה אית לי למימר עוד. ועוד שהרי מצאנו ראינו בא"ח בסימן ל"ב (סעיף מ"ז) כתב מרן בשלחן ערוך וז"ל: אם כתב כל ארבע פרשיות בקלף אחד כשרים אפילו אין ריוח ביניהם, ובלבד שיהא חוט או משיחה בין כל בית לבית. עכ"ל. וכאן בסעיף נ"א כתב וז"ל: יתפור שלש תפירות בכל צד וחוט התפירה יהיה סובב משתי רוחות, ויעביר חוט התפירה בין כל בית ובית. עכ"ל. הרי בהדיא לא נתקיימו בזה דברי מר ניהו רבה. והמגן דוד שם (בסקל"ח) כתב וז"ל: ויעביר חוט התפירה. קצת קשה למה הוצרך לכתוב זה בסעיף מ"ז, כיון דבכל (התורה) [התפלין] אמרינן כן. ובאמת יש פלוגתא בזה בין הפוסקים במה שאמרו בתלמוד שצריך שיהיה חוט ומשיחה ביניהם, אי קאי דוקא אכתבן בקלף אחד או אפילו בארבעה קלפים, ונראה דהטור והשלחן ערוך סבירא להו דלפי האמת קאי תלמודא אקלף אחד, ואז פסול בלא חוט ביניהם, דלשון תלמוד משמע שם אדיעבד, ומכל מקום חשו להחמיר גם בארבעה קלפים לכתחלה, משום הכי כתבו לעיל ובלבד וכו', דמורה שאפילו דיעבד מעכב, וכאן אמרו לישנא דלכתחלה. אלא דקשה על רמ"א שכתב אחר זה מיהו אם לא עשה רק עשר תפירות דכשר בדיעבד, היה לו לומר גם על חוט התפירה בין הבתים כן. עכ"ל.

ולע"ד יתפרשו הדברים באופן אחר, ובהם לא יהיה קשה על רמ"א ז"ל כלום, דאית דסברי דצריך בזמן שכתובים בעור אחד שיהיה ריוח גדול מעור חלוק בין בית לבית כדי להכניסם בארבעה בתים, ואם כן הדעת נותן שמכניסין תפלין כאלו בבית שחריציו קצרין, וקא סלקא דעתך אמינא דבזה לא נצטרך להעביר בהם חוט ומשיחה, קמשמע לן שצריך להעביר בהם גם כן חוט ומשיחה, והרמב"ם ז"ל לא הזכיר מזה אלא כשנכתבו בארבעה עורות. ולענ"ד כך מפרש הרמב"ם הברייתא הזאת ושוין שנותן משיחה וחוט ביניהם הוא מלתא באנפי נפשא, דעל כל בית של ראש בין שיהיו הפרשיות כתובות בארבעה עורות בין שיהיו על עור אחד כדי שיהיו הבתים מובדלים להדיא בטוב, קאמר שיתן חוט ומשיחה ביניהם, ועל זה קאמר ואם אין חריצין ניכר פסולות, ר"ל אבל אם אין חריצין ניכר פסולות אף שאנו רואים חוטים מפסיקים מכאן ומכאן. ותדע שהרי דקדק וכתב בחריצים כדי שיהיו ארבעה ראשיה נראין לכל, ושם החוט העובר מאן דכר שמיה. ועל פי מה שישבתי קושית המגן דוד זלה"ה אפשר שלזה הטעם על מה דתניא ואם כתבן בעור אחד והניחן בארבעה בתים בעור אחד יצא, וצריך ליתן ריוח ביניהם דברי רבי וחכמים אומרים אין צריך ושוין שנותן חוט ומשיחה וכו'.

ומה שכתב מהרי"ד נר"ו דדברי הרמב"ם והשלחן ערוך במאי דנקטי שצריך שיהיו ארבעה ראשיה נראין לכל, כתב וז"ל: גם זה בלתי מוסכם מרבים, כי הנה הרא"ש ור"י בעל הטורים לא כתבו רק שיהא חריצן ניכר וכו'. תימא שר"י בעל הטורים ז"ל החמיר כמו שכתב ויהיה החריץ ניכר בין בית לבית, ולמטה מזה כתב, וז"ל: כדי שיגיע חריץ שבין בית לבית למקום התפר. ע"כ. משמע בהדיא דפסק כאביי, והרא"ש להדיא פסק כאביי וכתב דלא כרב דימי כנזכר לעיל, אלא שהמיקל הוא הרמב"ם שפסק כרב דמי כנזכר לעיל, ולטעם זה הכשיר בזמן שארבעה ראשיה נראין לכל.

ועוד כתב שרש"י והנמוקי יוסף ז"ל חולקים על הרמב"ם ממה שכתבו כיון דמנכר החריץ למעלה קצת. והדברים מובנים שהוצרכו לפרש כך שאביי אמר שצריך שיגיע החריץ עד מקום התפר, והכוונה שלראות עינינו יתראה החריץ עד מקום התפר, ואם כן מאי קאמר רב דימי כיון דמינכר תו לא צריך, לזה פירש ז"ל דכוונת רב דימי דאינו צריך שיונכר החריץ עד למטה, אלא דיי במה שיונכר למעלה בראשי הבתים, ולא שנבין למעלה מאמצעית הבתים. ורש"י ז"ל לימד לן יותר שיעור מן האמור במה שהוסיף על דברי הנמוקי יוסף ז"ל, וז"ל: כיון דמינכר חריץ למעלה קצת אין צריך שיגיע למקום התפר. עכ"ל. והם והמה דברי הרמב"ם ז"ל. ומעתה נתפרדה החבילה במאי דקאמר וכיון דלרש"י והנמוקי יוסף והרא"ש ור"י בעל הטורים וכו'. ומה שכתב שפסק בשלחן ערוך כהרמב"ם לבני מערב, אחר המחילה כי רבה היא תמוהים דבריו.

ומה שכתב עוד, ומכל מקום כל שבא לידי מדה זו שאין ניכר החריץ אלא משהו צריך לפותחם וכו' עד כי צריך היכר גם מבפנים וכו'. תמוהים דבריו, וצריך לי עיון בהם, דהיכר בפנים למה, כיון שאינו צריך קצת בית מבפנים לפי סברת[ו]. והלא כל עצם היכר הנאמר מבחוץ הוא כדי שנבין שארבע פרשיות מונחים בתוך ארבעה בתים מובדלים, ופירוש רש"י מובן מעצמו שכיון שיהיו ארבעה בתים איך אפשר שלא יונכרו חריצין כאשר פרשת[י] להמשכת העניין למעלה.

ומה שכתב עוד, ומה שאין נוהגים לעשות החריץ עד מקום התפר וכו', יפה היה נדרש אילו לא היו עושים החריצים עד מקום התפר, אבל האמת שלכל התפלין עושין חריצים עד מקום התפר בתים מבפנים הוא שעל הרוב אינם עושים אפילו בצד העליון. ונהרא נהרא ופשטה שכתב (ו)לא שייך בזה, שהרי בכ"ף פשוטה אמרה מוהר"ר גאלאנטי [סימן קכ"ד], ומהר"י הלוי [שו"ת רבי יעקב הלוי סימן פ"א] תפס עליו. יעויין שם.

ומעתה אנכי ההדיוט בקידה ובהשתחואה חליתי פני קדשם של הגאונים שבדורנו ה' ישמרם, שבהגיע הקונטריס הלזה בידם, אם המצא תמצא שיסכימו עמי, לא יהיה בעיניהם דבר זה קשה לתקן, כי מה בכך לתקן זה האומנים בית חייהם תלוי בהם, שאם יצוו עליהם לאמר מכאן והלאה לא תעשו החריצים פחות מזה השיעור, ואם תעשו אנחנו מעבירים אתכם שכך הוא התורה, על חתיכה קטנה של עור יותר איך יסכנו את עצמם, אם מצד הבזיון שיגיע להם, אם מצד פסוק מזונותיהם, ורובם של סופרים מחושבי שמו יתברך הם, והתפלין העשוים ככה מקדמת דנא אני

אוצר ההלכה

סותם פי מלדבר, וזה אני מדבר, שאם יצוו לסופרים כמדובר מעצמם בקרוב זמן יתוקן הכל. ואף על פי שאין דבר שבתורה שאין תחית המתים תלוי בה, עם כל זה נקרא התפלין שם ה', וכדברי רבי אליעזר הגדול "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך" [דברים כ"ח, י'] אלו תפלין שבראש [ברכות ו.], ארבעה בתים כנגד ארבע אותיות שם הקדוש והנורא אשר הוא הוא אמונת ישראל של עור אחד להורות יחודם שארבעתם יחוד אחד וסוד אחד להנה. ובהיות שמה שזכני השם לפתוח ספר, היו היה סיבה מאת ה' על ידי הגבר הוקם על, שהקים דגלה של צדקה, בנן של קדושים השר המרומם שאר בשרי כמה"ר **יצחק די מאיו** נר"ו, הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה, ויהי אלהיו עמו ויעל בכל מכל כל, כה דברי הסופר **רפאל** בן ברוך **טריויש** נ"ע.

(כנסת הגדולה חשן משפט סוף סימן רפ"ט)

וזאת התורה אשר שם משה גדול הדור אחרי ראות כל האמור בפרשה דבר והפכו

י"ד) **אלהים** ראיתי עולים במחלוקת שהיא לשם שמים מלכים מדינים, שניהם מלאים יודעי דעת ומבינים, הראשון אדם במעלה, החכם השלם, ספרא רבא דאורייתא כמה"ר **רפאל** ה' ישמרהו, את שיראת חטאו קודמת לחכמתו דחייש אלפני דלפני. קורא תגר על פני כל הבית שבתפלין שחריצן עשוי ברשימא גרידא משוקע קצת עד שהעור שברשמים נראה לכל מראה עיני. ונחית למיפסלינהו אגידי, דאין כאן חריץ ניכר דמנכרא פחתייהו מאי דביני ביני. כי על כל אילין ממעון קדשו יתן קולו, הא למגרס הא לעיוני. תחת אשר קינא. והנה לקראתו יצא לישע הסופרים אלוף התורה, הרב הכולל **יוסף** תהלות ישראל, דפקיע ומומחא כאילא ביבנה [בכורות פ"ד מ"ה]. יושב ומלמד זכות ומזכה במקומו, דאין כל זה מביא לבית הפיסול דהאיכא היכרא על ידי רשימה, סדר הבדלות הוא מונה. אמור מעתה מאן עייל בר נפחא ביני אריותא, ובמקום שבעלי תשובה עומדין אנן מה נעני. אלא שהפצרת השואל היא, וחומר הנדון במידי דאיסורא הזקיקוני לגלויי דעתאי אל המקום אשר הוא חונה. ועדי בשמים יודע רבוני כל ימי מצטער הוית על דנא פתגם ונוטה להחמיר, דהרי חסר לפנינו דבר הכורת, ויהי מבדיל בתים לבד"ם, דלאיי אפנויי מופני. ואבינה גם דדבר הגורם קלקול זה הוא המעט קחתם עור קטן מהכיל שאין עורו מחזיק אלא הארבע פרשיות בקושי, ודין גרמא אי אפשר ודהחריץ חריץ לצד פנים כדחזי, ומסתפקין במועט ברשימה כל דהיא אל נכח פני. וזה הורה על מיעוט השגחתם דלא קפדי למיעבד עבידתא שפירתא בדברים הנוגעים לנזקי הנפש באתר דמארי ביתא תלי זייניה. וקרובים הדברים להההיא דהרשב"א בתשובותיו ([חלק א'] סימן [ת]ר"כ) בבא בטענה דפגימה שבראש הסכין נעשית מחמת צרורות שמכסה בו דם, שחידש וכתב שזה מעיד על עצמו שאינו מקפיד וכו' ונפסל בכך, דכל שמעשיו מוכיחין, כי נמי בא בטענה אין בפיו מענה. ואי לזאת אמרתי אגלה דעתי המעט הוא בדרך קצרה, אדברה וירוח לי, ומה' מענה.

איתא בהקומץ [מנחות דף ל"ד ריש ע"ב]: תנו רבנן, לטטפת לטטפת לטוטפת, הרי כאן ארבע, דברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר אינו צריך, טט בכתפי שתים וכו'. ופירשו רש"י ונמוקי יוסף ז"ל [הלכות קטנות דף ו' ע"ב] הרי כאן ארבע, מכאן שכותב ארבע פרשיות בארבעה בתים. דאיכא למגמר מהא, דכל שאינן כנימוס הזה שיהא ניכר ונראה חריצן לכל מראה עיני הרואה אלא ברשימה קלה העולה היא למעלה שאינה יורדת בעומק חריץ, נמצא בית אחד הוא בונה ואינו בונה ארבעה בתים, דאנן חריץ בעינן, שפירושו מבדיל ומפסיק בין בית לבית, וליכא. ותנן נמי בפרק י"ח דכלים [משנה ח'] לענין טומאת מת, תפלה ארבעה כלים, קציצה אחת ותיקנה טמאה, וכן שניה ושלישית וכו', ופירש הרמב"ם והמפרשים דתפלה של ראש כל בית(ה) ובית(ה) הוי כלי קיבול לעצמו, ושם כל בית ובית נקרא קציצה וכו', וכן כתב הערוך [ערך קץ י"ב] דנקראת קציצה לפי שקצוצה מחברותיה כנודע, דאיכא למשמע מינה דאף על גב דאינה עשויה חריץ מלמעלה למטה עד מקום התפר כדבעינן מימר קמן, מכל מקום בעינן שיעור המבדיל בין הבתים בכדי שתהא כל אחת קצוצה מחבירתה כשמה, והוא עיקר אצלנו דהא מקראי גמרינן לה דבעינן ארבע פרשיות בארבע רשויות חלוקים בעיסתם, ובאחת לא עלתה לה, ודון מינה דהא בנדון דידן ע"ד (חברתה) [הנראה] דאינה אלא חד ביתא.

ובאמת העיני בשר לו יראה בהדיא דרשימה הלזו שרושמין האומנין כעין שריטה אינה ניכרת יפה להפסיק ביניהם, ונמצאו ארבעתן בבית אחד גרידא. ואפילו תימא דאיכא היכרא פורתא לפי שעה, לא נכחד דמתנכרת היא לעגל[87] וחוזרת לברייתה, והיה החריץ למישור כיון דלא נחית בכח בבתי גואי, כי האמנם לדעת כמה מרבוותא לא קיימא לן כאביי לאצרוכי חריץ על פני כולה דהיינו עד מקום התפר דלמצוה אמרה ולא לעכב, מכל מקום חריץ הנראה כדלעיל בעינן כדרב דימי, וכל הנעשה ברשימה כדנא אינו קובע לו מקום בפני עצמו, ואף הוא דאעיקרא ההוא פורתא לאו דקיימא הוא ופסולין. וזכר לדבר ממה שכתב הרמב"ם פרק י"א דשבת [הלכה ט"ז] (ושפ') [ושאר פוסקים] המקרע על העור כתבנית כתב חייב משום כותב, אבל הרושם על גבי העור פטור וכו' אלמא שמעינן דרשימה על גבי העור אינו בדבר המעמיד, דחוזר הוא לכמות שהיה ולאו מידי עבד, דודאי ליכא למימר דטעמא דפיטורא משום דרשימה אינה אב מלאכה ותולדה, דלהרי התם היא ממלאכות המשכן

הערות וציונים

87. פירוש: במהרה, עיין רש"י ברכות דף י"ח סע"ב ד"ה דלעגל.

אוצר ההלכה

שכך היו רושמין לידע איזהו בן זוגו, ובהדיא כתב הרמב"ם באותו פרק [הלכה י"ז] הרושם תולדת כותב, כיצד הרושם בכותל ובששר חייב משום כותב, אלמא אף על גב דרושם בא לכלל חיובא בטבלא ובכותל, היכא דרושם על גבי העור פסק כיון דרושם על גבי דבר שאינו מעמיד את הנרשם עליו דממילא הדר פשיט, מה שאין כן בטבלא ובכותל דקעביד גומא ומתקיים יפה. וק"ל. ובדרך זו העלה ארוכה מהר"א ששון ז"ל ([שו"ת תורת אמת] בתשובה ל' [ד"ה ואחר שכתבתי]) בדברי הרמב"ם דפרק ד' דגירושין [הלכה ז'] ופרק י"א דשבת דלפום ריהטא סתרי אהדדי וכמו שכתב הרב המגיד [בהלכות גירושין שם]. ע"ש שאינו לענייננו, לבד זה שמעינן מינה דרשימה על גבי העור פחתת היא ולא מנכרא קרינן בה עד דיתיב עביד חריץ למאן דשפיר חזי, דההוא ודאי משוי להו ארבעה בתים בדבר המעמיד, דאיברא חריץ זה שאנו דנין עליו אין לו שיעור מדבריהם דבכדי חוט ומשיחה ניתן ריוח בין בית לבית סגי ומסגי. מיהו היינו לענין דלא בעינן רווחא טובא בין הפרקים הללו, ולאפוקי מדרבי דאמר וצריך ליתן ריוח גדול המפסיק ומבדיל בין בית לבית, כמו שכתב הרב הנמוקי יוסף שם. ומיהו חריצן עומד וניכר בעינן אגב דוחקא שיראה החוצה כארבעה בתים, וזו שלפנינו אינו מתייחס בשם חריץ דאמור רבנן בכפילא דהא מתחזי העור שבין הבתים, ואתאן למה שאמרו בהדיא בש"ס דאם אין חריצן ניכר פסולות.

ומכאן תשובה למה שכתב הרב הפוסק[88] ה' ישמרהו אמן, וז"ל:

דבשביל שאין שם חריץ אלא קצת אין כאן קפידא, דעיקר הדבר בהיכרא תלי, כדאמר רב דימי כיון דמינכר תו לא צריך, עד מה שכתב ומינה דמה שהעור שבין הרשמים נראה לכל אינו מעכב כיון שניכר החריץ. עכ"ד. ואחר בקשת המחילה דבריו בזה אינם מובנים לי דכיון דשטח העור שברשימות גלוי ונראה לכל, הוה ליה כחד ביתא ממש, והיכי קאמר דניכר חריץ שבו דהוה ליה שני הפכים בנושא אחד, שהרי אין החריץ ניכר לכל עד שיהא מה שבין בית לבית נוקב ויורד ומראהו עמוק, דאילו בשוין כמעט לא מינכר חריץ כל עיקר. ותו דמדבריו משמע דהא דאנן קיימין בנדון שלפנינו היינו פלוגתייהו דאביי ורב דימי ממש, וליתא, דרב דימי אזיל ומודה דבעינן חריץ הניכר ובבציר מהכי מיפסל, אלא (דאמתום) [דאמקום] התפר דמצריך אביי עד צואר יגיע הוא דפליג, דאינו צריך שיגיע אלא כיון דמינכר חריץ כלפי צד העליון סגי, אף על גב דאינן מלמעלה למטה, ומכל מקום חריץ מיהא שלא יהא נראה מקום הרשימות בעי, דבהא לא חדית רב דימי להקל, ומה זו ראיה מההיא דרב דימי למה שאנו דנין עלה בנדון דידן. ומה גם למאי דכתיבית דכל העשוי בתכונה זו בקל הוא חוזר לכמות שהיה בפישוט קמטים, דרשימה לאו מילתא היא, דודאי איכא קפידא טובא דהיום ומחר חוזרין לקדמותן ונמצא אם כן תחלתו וסופו בפיסול, ואין הברכה שורה דאין זה מברך אלא לבטלה, וקא עבר אלאו דלא תשא ח"ו.

עוד בא בטענה על דברי הרמב"ם במה שכתב שיהיה החריץ ניכר עד ארבעה ראשין נראין לכל וכו'. וכתב הרב הפוסק ה' ישמרהו אמן, דזה שכתב הרמב"ם ז"ל בלתי מוסכם מרבים, דרש"י והרא"ש והנמוקי יוסף חלוקים עליו, שלא כתבו רק חריץ ניכר ולא שיראו ארבעה ראשין לכל. ע"כ. ומדעתי לא אוכל שכול מה מצא בדברי הפוסקים מן ההיפך עד דמשוי להו חולקים כנגדו, ועמו הסליחה, דכולהו בחדא שיטא קיימי, דבהדיא כתבו רש"י והנמוקי יוסף במילתיה דרב דימי כיון דמנכר חריץ מלמעלה תו לא צריך שיגיע וכו', אשר המתבאר מדבריהם דרב דימי מלמעלה מיהא בעי היכרא בחריץ, והיינו ודאי אכל ארבעה ראשין, דהרי אכל חריץ וחריץ המבדיל בין בית לבית הדברים חוזרים, ונמצאו דבריהם מכוונים לדברי הרמב"ם לענין הארבעה ראשין דנקט, וכמו שכתב גם כן מרן מוהר"י קארו ז"ל. ומה שלא בא בדברי הרא"ש והר"י בעל הטורים זכרון אחד בהיכרא דחריץ מלמעלה, היינו משום דהם פסקו כותיה דאביי לחומרא דבעינן הגעת חריץ עד מקום התפר, וכמו שיפה תריץ לדיבוריה החכם השלם ה' ישמרהו, בתשובתו השנית על דברי הרב הפוסק נר"ו. גם רבנו ירוחם [נתיב י"ט ח"ד דף ק"ע ע"ב] כתב כדבריהם דנהוג עלמא כשתי הסברות בשי"ן ובחריץ שיגיעו עד מקום התפר לחומרא, ולדבריהם פשיטא דבעינן שיראו ארבעה ראשין מלמעלה, דהרי לא זו בלבד הצריכו חריץ הנראה למעלה, כי אף למטה הימנו, ונמצא זכינו לדין דלכל הפחות כל שאין ראשיהם נראין לכל ארבעה מלמעלה, זהו עדות שאין חריצן ניכר יפה ופסול אפילו לרב דימי, ודברי הרמב"ם מוסכמים בזה מרבים אשר אתו כמו שכתבתי.

ומעתה אין עוד מקום לצמצם דברי הרמב"ם שהעתיק מרן מוהר"י קארו (בסימן ל"ב) למימרא דאבני מערב דנהיגי כותיה דהרמב"ם קאמר, וכההיא דאמר מר ניהו רבא הפוסק ה' ישמרהו אמן, דלא היא, אלא דדינא קאמר ודברי הכל היא, ובלאו הכי פסול, דמאין הרגלים להכשיר בבציר מהך שיעור כיון דכלהו רבוותא ברור מללו ואצריכו היכרא אלה ראשי כאן מלמעלה, זולתי הר"י בעל הטורים ור"י והרא"ש דאינון בדידהו מחמירי טפי כמשפט כתוב, ואכיוצא בזה אשכחן להריב"ש [סימן ק"כ] עשר צווחות צווח על מה שנהגו בקצת מקומות להכשיר רגל הקו"ף שבאה לכלל מגע בגב העליון בנותן טעם דאין האות משתנה לכך להדמות לאות אחרת, ותולין עיניהם בההיא דאמרינן [מנחות כט:] חזינא לספרי דוקני דתלו לכרעא וכו', ודחה דבריהם כנודע, ובסימן קמ"ו כתב דברים דשייכי קצת לנדון דידן וז"ל: ואשר אמרת שהדבר זר בעיניהם מפני שנהגו כל כך שנים וכו' עד מה שכתב ואם היה שמצאתם מחלוקת לראשונים, הללו פוסלין והללו מכשירים, היה אפשר לומר כדאי הם המכשירים לסמוך בשעת הדחק, אבל אחר שלא נמצא לראשונים שיכתבו להכשיר, ובחיבורים הגדולים נמצא לפסול, וגם הענין בעצמו

הערות וציונים

88. כוונתו למהר"י דוד, עיין בתשובתו לעיל (אות י"ב) ד"ה מודעת.

אוצר ההלכה

מוכיח כן, אין לנו על מי לסמוך להכשיר, וכמה תכבד העבודה, בזוז או שנים וכו׳. יע״ש. ודבריו ז״ל קילורין לעין לנדון דידן, דכיון דלא מצינו לאחד מרבוותא דאפשר בכהאי גוונא, אדרבא כולהו קפדי בחריץ ניכר ונראה לכל כאן מלמעלה, כי נמי הורגלו בהם ההדיוטות היכי מצינן להקל בדבר, וגם במידי דעניינו מוכיח מעצמו כדכתיבנא, וכמעט נדון דידן עדיפא, דאילו בנדון הריב״ש היה קצת במה לתלות מהיא דתלו לכרעיה דה״א, אי נמי כמו שכתב הרמב״ם ז״ל [הלכות ס״ת פ״י ה״א] דפיסול האות הוי בהשתנות לאות אחרת, ולדעתם זו אינה נדמית, ועם כל זה כתב דכל שלא בא ההכשר מפורסם למי מקדושים אין להקל, כיון דבחיבורי הגדולים נמצא לפסול כל שכן בנדון דידן דאין סברא ודרך לנטות להכשיר בשום צד. וק״ל. והן לו יהא ספיקא דדינא הוה ליה לחומרא במידי דאורייתא, כל שכן במידי דאית ליה ברירה, ודאי דכל דלא מתחזי דעבוד פרישה על ראשיהן מלמעלה, אין חריצן ניכר יפה וממילא באו לבית הפיסול כמשפט כתוב.

והנה הרואה יראה דברי הרמ״ע מפאנו ז״ל בתשובה [סימן ל״ח] כמו שכתב בשמו הר״ב כנסת הגדולה[89], והביאו החכם השלם הפוסק ה׳ ישמרהו[90], ישפוט בצדק דכל כי הני שאינם מעשי אומן לא באו בכלל הכשר, שהרי כתב כל חריץ שיהא נכנס לפנים כמו צלע סכין יספיק להכשיר וכו׳ דמורה ואתי דבבציר מהך שיעורא אין בו ספק כדי להכשיר, והכל הולך אחר העיקר דאי אפשר שיהיו הארבע פרשיות חולקות רשות לעצמן אם לא על דרך זה והיאך יעלה על לב מעולם דרשימה ושריטה בעלמא שהוא יקרא חריץ המועיל והמספיק מדינא, וחזותו מוכיח עליו שאינו עושה רושם לצד פנים להבדיל בין פרשה לפרשה, כי הוא זה תכלית מבוקשנו לאהדורי בתר חריץ, והנסיון יוכיח כי יתן האדם את דעתו עליהן. וכבר נסיתי באלה ובפתחי עמדתי מרעיד דלא חזינא בהו סימנא עד לאחת.

ואולם מה שהפריז על המדה החכם השלם הפוסק ה׳ ישמרהו למימר דאינו נקרא חריץ אלא דבר הנכנס בפנים רחב רחב וחיליה ממה שאמרו בפרק הפרה [בבא קמא נ:] בורות חריצין ונעיצין, ואמרינן דחריץ רחב מלמטה כמו שבא בקונטרס, אחר המחילה מהא לא איריא, דההיא לגלויי מה בין בורות לחריצין קאמר, מיהו אשכחן חריץ בלשון חכמים שאינו אלא פחות פחות מכל שהוא, אלא דהכל לפי ענייני, דהרי לענין שירטוט הגט אמור רבנן [סדר הגט סעיף מ״ד] בטעמא דצריך לשרטטו כלפי חוץ שלא במקום כתיבה, וכתבו מרבוותא בתראי דאף לדידן דכתבינן על הנייר, ובמקום שירטוט כופלין את הנייר, צריך שיהיה גומות חריץ הכפל לצד חוץ, ולכתוב בצד גובה הכפל, וכן כתב מהריק״ש [אה״ע סימן קכ״ה סעיף י׳] דהשירטוט מבחוץ פירוש חריץ השירטוט וכו׳, וזה מושכל ראשון דהשירטוט וכפילת הנייר הוא דבר מעט הכמות והאיכות אפילו פחות מכדי חגירת ציפורן ואגורתא, ועם כל זה קרי ליה חריץ לפי עניינו. ומכל מקום בנדון דידן ודאי בעינן חריץ הנראה לעין בעומק, כיון דחריצין הללו עבידי בדנפשייהו להבדיל כותלי החריץ בין הפרשיות, ובשיעורא זוטא דרשימא גרידא אינו בא לידי מידה זו כאמור.

וכל כי הא צריך לאודועי להחכם השלם הפוסק ה׳ ישמרהו אמן, לדבר הזה יסלח שלא עצרתי כח, איידי דטרידנא בגרסאי לעבור על כל דיבור ודיבור שיצא מפי מעלת כבוד תורתו על סדר קונטריסו כיון דלא נצרכה אלא לפלפולא משום יגדיל תורה, ואני באתי בדברו לענות אחריו אמן בכל כחי במה שנוגע לנדון דידן לבד, כי אותה אנחנו מבקשים אין עוד.

סופא דמילתא, בהא סלקינן כי נכון הדבר מעם האלהים למחות בכותבי תפלין לבלתי עשות מלאכת ה׳ רמיה ולהכריז ולפסול את היוצא מתחת ידם כל שאינו עשוי בעומק חריץ הנראה לעינים, ויראו אפיקי ארבעה ראשיהן מלמעלה, ועל גדולי הדור הקרובים והרחוקים הרבנים המובהקים לגדור הפרצה הזאת, והדורים ליישר. ואשכחן בגדולה מזו לענין עור הרצועות שהיו קצתם קונים אותם מעובדים שלא לשמן, והיו משחירין אותם לשמן, הנה כי כן עמדו למנין רבני ויניציאה ואיטליאה הללו בעלי אסופות ז״ל, ובהסכמה עלו בכל תוקף לבטל מעשיהם ומחשבותיהם הס כי לא להזכיר, ולהצריך עיבוד לשמה כמבואר באורך בתשובות מוהר״ש אבוהב (סימן י״ט). כמו שיעוין שם. והדברים קל וחומר, אם אמרו לנדוח גרזן באותו נדון, דהאיכא הרמב״ן הרב הנמוקי יוסף, שנים מכל גדולי הפוסקים דסברוה בהדיא דעור הרצועות אינם צריכין עיבוד לשמה כי טעמייהו, ועם כל זה כתבו דהעושים כן מכשילים את הצבור ומבטלים מהם קדושת מצוה זו וקלקול כמה ברכות, כיון דאיכא מרבוותא דאצריכו עיבוד לשמה, כל שכן בכגון נדון דידן דליכא מאן דמכשיר בהו כל דליכא חריץ הנראה שיהא בו כדי להבדיל והיו לארבעה ראשים, דפשיטא טובא דהדבר מצוה וחובה לבא בכח מעשיהם חשים ולא מחשים, כיון דהדברים מגיעים לבתי הנפש והלחשים, ולא תהיה זאת לפוקה ירימו מכשול מדרך העם ישראל קדושים, כוותיה ומטעמיה דהחכם השלם המעתיק הרים יכליל לאישים, והנראה לע״ד כתבתי פי המדבר נרצע ליודעי דת ודין קדושים, משרתי עליון אראלים ותרשישים, והוא איש צעיר **משה ישראל** נר״ו.

(כנסת הגדולה חשן משפט סוף סימן רפ״ט)

הערות וציונים

89. נדפס לעיל סעיף מ׳ אות ל״ב. 90. כוונתו למהר״ר טריויש בתשובתו הראשונה (נדפס לעיל אות י״א) ד״ה והרמ״ע מפאנו.

אוצר ההלכה

מלואים לסעיף מ״ב

מתוך ספר ״פתח הדביר״ חלק ב׳

ט״ז) עיין מה שכתבתי בחלק א׳ דף נ״א ע״ג [סימן ל״ב סק״ח][91], על הסופרים שנהגו דכדי לעשות הבתים מרובעים קורעין העור מן הצדדין ומדבקים אותו בדבק ונעשה כעור אחד, דהרב משחא דרבותא ז״ל אסר ומרן מלכא מוה״ר חקרי לב ז״ל בכתיבת יד התיר. ומורנו הרב כבוד יום טוב ז״ל [דף ו׳ ע״ג] הטיל פשרה. ע״ש. ועתה נדפס ספר הבהיר חקרי לב מהדורא בתרא ועיין שם (סימנים א׳ ב׳ ג׳ ד׳) בזה באורך.

ושפר קדמאי להציע פה תשובה אחת שסדרתי בעניותי להשיב שואלי דבר דשייכא לדברי הרב מגן אברהם ז״ל שלפנינו [סעיף מ״ב סקנ״ז].

שאלה: סופר שהתחיל להגיה ספר תורה ישן, והיה מתקן והולך כל האותיות המטושטשות שבו, ופגע בשם הוי״ה שהה״א הראשונה נפסק הגג שלה מלמעלה למטה פירוד גמור, ונסתפק אם ישלח בה יד לחבר הפירוד ההוא לעשות הגג שלם, או יחליף היריעה הלזו ויגנזנה? ושאל את פי כדת מה לעשות, והוא יתברך שמו ינחנו בדרך אמת על דבר כבוד שמו הנכבד והנורא. אמן כן יהי רצון.

תשובה: ראוי לעמוד בזה מכח תשובת הרב גינת ורדים ז״ל (חא״ח כלל ב׳ סימן י״ב), שנשאל ביו״ד של שם הקדוש בספר תורה שהיתה גדולה כל כך עד שדומה לרי״ש קטנה, והראוה לתינוק וקראה רי״ש, שכפי זה נמצא דאין השם כהוגן, ונסתפק איך יעלה התיקון, והביא מה שהורו מקצת מורים שיעביר הקולמוס על היו״ד מבפנים ויעבנה מתוכה עד שתדמה קצת ליו״ד גדולה. והוא ז״ל דחה סברתם. ושוב כתב וז״ל: עוד נראה לי שאין תיקון זה עולה כהוגן מטעמא אחרינא, לפי שנמצאו אותיות השם כתובים שלא כסדרן, שהרי יו״ד זו כיון שהיא פסולה הויא כמאן דליתא ואין כאן רק שלש אותיות של שם בלבד, וכשמתקן עתה את היו״ד הוה ליה שם זה כתוב שלא כסדרו ופסול, וראיה לזה ההיא דפרק שבועת העדות (דף ל״ה ע״ב) כל הנטפל לשם מאחריו אינו נמחק וכו׳, וגם הביא מהזוהר הקדוש סדר ויקרא (דף י״א ע״ב). וסיים, ומשם מוכח דבכל מקום שכותבין את השם צריך שיכתב כך, ואין לחלק בין תפלין לספר תורה לענין זה וכו׳, ואנו למדין שצריך שיכתבו אותיות השם כסדרן. גם בסימן י״ג עמד בפרץ וחלק על דברי הרב הפוסק ז״ל שכנגדו שהתיר בדיעבד, וסתר כל ראיותיו, וגם נשמר מאיזה מקום בדברי הפוסקים ז״ל שהיה נראה היפך פסק דינו, ומפרש דבריהם באופן מסכים לסברתו. ובתחלת התשובה כתב דאף שנמצא בדברי הפוסקים [סימן רע״ו סעיף י״א] שיאמרו בפירוש לתקן אות ה״א שבשם, ולא ביחנו דבריהם אם בה״א ראשונה או אחרונה, עלינו לתרץ דבריהם דמיירו בה״א אחרונה שבשם, ואוקימתא זו לא נפלאת היא ולא רחוקה ויש רגלים לדבר, דמצאתי בתשובות הרדב״ז (סימן ב׳) [ח״ב סימן תקצ״ו] שנשאל על ספר תורה שנמצא ה״א אחרונה של שם רגלה השמאלית דבוק בגגה וכו׳. והשיב שאלה זו נשאלה בימי הנגיד שהיו כל הספרים שלהם כך ונמנו עליהם ופסלום. ולענין התיקון רוב הפוסקים הסכימו שמוחק כל הרגל עד שנשאר צורת דלי״ת וכו׳. (כיוצא בזה הביא הרב התשב״ץ ז״ל (ח״א סימן נ״א) תשובת הרב המובהק רבי שם טוב פלקון ז״ל שנשאל על רגל ה״א אחרונה של שם בן ארבע אותיות שנדבקה לגגה, והשיב שאין לחוש לגרדה ואין זה כמוחק את השם, כיון שהוא מתכוין לתקן. ע״ש). ויש לדעת מאי שיאטייהו דהני סופרים שפשטו ידם בדיבוק ה״א אחרונה של שם יותר משאר הה״ן, ומה נשתנית מה״א ראשונה. ונראה דהיו מכוונין על פי הסוד [עיין כה״ח סימן רע״ו סק״ו] שה״א ראשונה של שם צריכה להיות כעין דלי״ת ויו״ד, ולכן מן הראוי להרחיק ולקצר ברגל ה״א ראשונה כל מאי דאפשר. אמנם ה״א אחרונה צריכה להיות כמין דלי״ת וי״ו, ולהורות על עצם החיבור היו מגיעין ומדבקין אותה דיבוק דק. ואמנם זה היה טעות בידם כי לא מפני הוראת עצם החיבור יפסידו צורת האות, ויספיק לרמוז זה להאריך הרגל בהפרד קצת וכו׳. ע״ש.

וכתב עוד על דברי הרא״ש ז״ל בהלכות קטנות שלו [הלכות ספר תורה סימן י״ב], שאפילו היה אומר בפירוש להכשיר כתיבת השם שלא כסדרו, מכיון שאין לו ראיה נכונה מן התלמוד, לא הוה צייתנא ליה דלא הוה אלא סברא דידיה, משום דאנן סהדי דאילו הוה שמיע ליה דברי ספר הזוהר בזה הוה הדר ביה, כדאמרינן [חו״מ סימן כ״ה סעיף ב׳] על האחרונים שפוסקים היפך דברי הגאונים ז״ל וכו׳ ומבטלין דעתם מפני דעת הראשונים. צאו וראו כמה דינים פסק הרב בית יוסף ז״ל בשם ספר הזוהר אשר אין זכר למו בתלמוד כלל, ועשאן הלכות קבועות, ונדון זה הוי בכהאי גוונא שמן התלמוד אין ממנו ראיה לא לכאן ולא לכאן. (הגם דמעיקרא מייתי ראיה למלתיה מהש״ס כהנזכר, אף הוא ראה חולשת ראייתו דיד הדוחה נטויה לדחות, וביטלה, וכתב דליכא ראיה מהתלמוד). ובספר הזוהר פירש שיש קפידא בדבר, שראוי לתפוס לענין הלכה כספר הזוהר וכו׳. עש״ב. וילפותא זו דקיליף הרב ז״ל מדברי זוהר ויקרא, הכי נמי יליף לה הרב מוהר״י פראג׳י ז״ל הובאה תשובתו שם בגינת ורדים כלל הנזכר (סימן יו״ד), דצריך ליזהר לכתוב אותיות השם על הסדר, ולא לענין תפלין בלבד אמרה, דלענין תפלין כל יו״ד דעלמא הוי דינא הכי, דבעינן והיו, אלא לענין כתיבת השם הנכבד והנורא אמרה, וגם צריך שיכתוב השם על סדר אותיותיו, ולא יכתוב

הערות וציונים

91. נדפס באוצר ההלכה לעיל סעיף ל״ח אות ט׳.

אוצר ההלכה

אות שניה עד שתהיה אות ראשונה כתיקנה וכו׳, והמשיל אותיות י״ה לאבא ולאמא והוי״ו וההי״א אחרונה לבן ולבת, שמהשתי אותיות ראשונות מתפשטות השתים האחרונות וכו׳. ע״ש. הרי לפניך שהרב גינת ורדים והרב מוהר״י פראג׳י ז״ל מחמירים בכתיבת השם אפילו בספר תורה שיהיה כסדרו.

וגם ראיתי להרב בנו של הרב שמש צדקה ז״ל בהגהות לספר שמש צדקה (חיו״ד סימן ב״ן דף צ״ט ע״ג ד״ה ועוד אומר אני), שפסל בנדונו מכח תשובת הרב גינת ורדים ז״ל הלזו דבעי כתיבת השם כסדרו. וכן ראיתי להרב דבר בעתו ז״ל פירוש המשניות (פ״ג דיומא משנה י״א), שהביא משם הרב תשובה מאהבה ז״ל (ח״ג [ריש] סימן שצ״א) שאסר מעשה הדפוס אפילו בספר תורה וכל שכן בתפלין ומזוזות, והטעם דבתפלין ומזוזה בעינן כסדרן, ובספר תורה אותיות השם הנכבד והנורא ודאי צריכים להיות כתיבתן כסדרן, ובדפוס נדפסים התיבות והאותיות שלא כסדרן כנודע למי שבקי במלאכת הדפוס. ע״ש. והרב דבר בעתו ז״ל הגם דמעיקרא תמה עליו דהיאך החליט כן בודאי לפסול בשלא כסדרן באותיות השם כאילו מצא כן בפירוש או היא סברא פשוטה, מכל מקום חזר והסכים עמו ממה שכתב הרב תוספות יום טוב ז״ל שם ביומא בההיא דבן קמצר, בשם הרב יפה מראה ז״ל [שם סוף פ״ג ד״ה מצאו], דבכתיבת השם הקדוש ניחא שיהא נכתב כולו בבת אחת וכו׳ וסילוק השינוי משמו יתברך. ע״כ. ומזה למד דלפי זה ראוי ליזהר מלכתוב אותיות השם שלא כסדרן משום סילוק השינוי כי אין לך שינוי גדולה מזו. ע״ש. ועיין להרב מהר״י פראג׳י ז״ל בתשובה הנזכרת (סימן יו״ד) ודו״ק. באופן דכל הנך רבוותא בשיטה חדא קיימי להצריך לכתוב את השם כסדרו, ואפילו בספר תורה.

והיה נראה שגם הרב המפורסם מוהר״י עייאש ורבו ז״ל קיימי בשיטתיה דהרב גינת ורדים, מכח שראיתי במנהגי ארג״יל שבסוף ספר בית יהודה בדינים השייכים לספר תורה (סימן [י׳ סעיף] י״ג דף ק״י ע״ב) שכתב, וז״ל: ראיתי דבר מחודש בגינת ורדים וכו׳, שהוכיח דבאותיות ההוי״ה בעינן שיהיו כתובים כסדרן ודינן כתפלין וכו׳, ומורי ז״ל גם כן כששמע זה נראה לו שהוא חידוש גדול, ואמר דלפי זה אין חילוק בין דבוק שיהא בגוף האות מתחלה, בין כשנכתב בכשרות ואחר כך אירע בו דבוק על ידי תגין וכיוצא. עכ״ל. מדמייתי למלתיה ושתיק ליה נראה דאודויי אודי ליה. מיהו אחרי שובי נחמתי דמלבד דאינו מוכרח דסבירא ליה הכי, דלא כתבו אלא לדבר מחודש ולא למעשה. עוד זאת דמתשובותיו (חיו״ד סימן נ״א) משמע דלא סבירא ליה הכי, שנשאל בספר תורה שנמצאו בו יודי״ן בצורת למ״ד קטנה ברוב הספר, והורה לגרור כל האות ולחזור ולכתוב יו״ד מחדש, ואפילו יו״ד של שם אם נראית היו״ד בפשיטות כצורת למ״ד, מותר למוחקה ולתקנה, דומיא דכרעה של ה״א שנוגע בגגה וניכר לכל שהוא חי״ת. ושם ציין תשובת הרב גינת ורדים הנזכרת (דכלל ב׳ סימן י״ב). ושוב כתב דכיון שנשתנית לצורת אות אחרת לא נתקדש השם, ולא מהני העברת הקולמוס לרבנן [שבת קד:] דקיימא לן כוותייהו, ושקיל וטרי בהא והעלה דצריך לגרור כל השם ויחזור ויכתבנו מטעם שלא נתקדש. ע״ש. מבואר דאי לאו האי טעמא, היה מורה ובא כדכתב מעיקרא למחוק היו״ד ולחזור ולתקנה, ולא הוה חייש מר לשלא כסדרן, הגם שכבר ראה תשובת הרב גינת ורדים וציינה שם, לא נתפעל ממנה לאסור בלאו האי טעמא נמי, שמע מינה דלא קבלה מיניה. הא מיהא האיכא קצת מרבוותא דנקטו כוותיה להחמיר, ולדבריהם בנדון דידן נמי שהה״א ראשונה נפרד גגה, כיון ששתי אותיות שלאחריה דהיינו וא״ו ה״א הם כשרות וכתובות כהוגן, אם יתקן הה״א ראשונה הוה ליה שלא כסדרן, ולא אריך למעבד הכי.

ברם חזינא לרבים ונכבדים מהפוסקים ז״ל דלא חשו להא כלל ומכשרי לתקן האותיות ראשונות שבשם הגם דהאחרונות כבר הם מתוקנות. [ו]לא זו בלבד [אלא] דאפילו לכתוב השם מעיקרא שלא כסדרו איכא מאן דשרי, וכדנבאר בס״ד. הא ברישא דברי הרב מג״א ז״ל [סקנ״ז] שלפנינו דפסל הדפוס בתפלין ומזוזות מטעם דפעמים נדפס האות השניה קודם הראשונה והוה ליה שלא כסדרן. ואני הדל בנדפס בחלק א׳ סימן זה (אות יו״ד)[92] למדתי מדבריו אלה מדמתיר דפוס בספר תורה ולא חייש בהו להדפסת שמות הקדש שלא כסדרן כדחייש גבי תפלין ומזוזות, שמע מינה דסבירא ליה דכתיבת שם הוי״ה ושם אלהים ושאר שמות הקדש שלא כסדרן כשר. ע״ש. והכי נמי חזינא השתא להרב דבר בעתו ז״ל, שעל מה שפסל הרב תשובה מאהבה ז״ל תפלין ומזוזות בדפוס, כתב שכבר קדמו המג״א ז״ל. ועיין להרב אדני פז ז״ל סימן זה[93] על דברי הרב מג״א, ויש להרגיש בדבריו ואתה תחזה. ועיין להרב זרע אמת ז״ל (חיו״ד סימן קי״ז). וכן מתבאר מתשובת הרב דבר שמואל ז״ל (סימן שמ״ח), שנשאל בספר תורה שהיו״ד של שם היא רחבה מלמעלה עד שנשתנית צורתה, ובלא תינוק נראית כרי״ש, אי מותר לגרור קצת גגה ולצייר אותה כדמות יו״ד, כי מפני השתנותה לא נתקדשה בקדושת השם כתשובת הרמ״ע [סימן ל״ו], או יותר טוב למלאת חללה עד שתיעשה יו״ד רבתי. והשיב מסכים אני עם אלופי בני ישיבתנו לדעת מעלת כבוד תורתו הרחבה, שאם אפשר בלא מחיקה להעבות ראשה ולמלאת חללה בדיו עד שתיעשה יו״ד גדולה בביאור שהוא לשם קדושת השם, הוא היותר נכון בתקנתו כדי להתרחק משום ספק ופקפוק במחיקת אותיות השם. ע״כ. הרי דכל הנך רבנן סבוראי לא חיישי להא כלל, דאי לא תימא הכי איך ינצלו משום ספק ופקפוק בדרך זה, האיכא איסורא רבתי דכתיבת השם שלא כסדרן. וכן מתבאר מדברי הרב אליה רבה ז״ל (סימן ל״ב סקל״ג), שהשיב שואלו דבר, בספר תורה שנמצא שנגעה יו״ד העליון באל״ף של אלהים, שיש תקנה על ידי שיוסיף דיו למעלה ביו״ד עד שלמטה נחשב כירך יו״ד ולא חייש לשלא כסדרן. גם הרב פנים מאירות ז״ל (ח״ג סימן

הערות וציונים

92. נדפס באוצר ההלכה סעיף מ״ב אות י״ט. 93. נדפס באוצר ההלכה סעיף מ״ב אות כ׳.

אוצר ההלכה

(ח״י) [כ׳]), **הביא** דבריו הרב עיקרי הד״ט (חיו״ד סימן ל׳ אות ב׳) באותיות ה״ו של שם הדבוקות באמצע, וכן ירך שמאלי של ה״א הנוגעת ואינה נוגעת, הורה לגרר הדבוק שבין האותיות וממילא נפתח גם ה״א. ע״ש.

ואנכי חזו״ן הרביתי להגאון הרב בני יונה ז״ל (סימן ער״א מדף י״ד ע״א ואילך) דשקיל וטרי טובא בענין דפוס ספר תורה, וזה תחלת לשונו: בענין הדפוס אי מקרי כתיבה ממש ולכתוב בו ספר תורה, דודאי תפלין ומזוזות פסולין בדפוס, דאי אפשר שלא יודפס לפעמים המאוחר קודם המוקדם והוה ליה שלא כסדר, אכן בספר תורה כשרה שלא כסדרן. ע״ש. הרי ממש כדברי הרב מג״א ז״ל להכשיר לגמרי בספר תורה, ולא חייש מר לכתיבת האזכרות. והנה אמת דהוא ז״ל העמיק הרחיב הרבה ופסל דפוס גם בספר תורה מכמה טעמי תריצי, ובסוף דבריו (בדף ט״ו ע״א) הוסיף לתת טעם לפסול הדפוס בספר תורה וז״ל: ומכל שכן על פי מה שכתב הרשב״י ז״ל בזוהר בכתיבת השם, אי אפשר להיות על ידי דפוס, כמו שכתב האר״י ז״ל, ואולי גם כן בכתיבת האותיות צריכין כולם [להיות] בכוונת תמונתן בספר תורה, שכל ענין זה הוא דוקא בכתיבה ולא בדפוס, ועיין בספר סוד הצמצום להאר״י ז״ל, ושם תמצא שצריך להיות התחלת האותיות כולם נקודות, על כן צריך להיות דוקא בכתב ולא בדפוס. ע״כ. מכל מקום יש לומר דכוונת אומרו שעל פי דברי הזוהר והאר״י אי אפשר להיות על ידי דפוס, אין פירושו דבאותיות השם בעי כסדרן, דאם כן סותר מה שכתב תחלה בפשיטות דלא קפדינן אכסדרן אלא בתפלין ומזוזות, אלא כוונתו נראית פשוטה דלפי דברי הזוהר והאר״י ז״ל צריך לכתוב אותיות השם פסקי פסקי בשתים ושלש פעמים, כמו שכתב הרב מוהר״י פראג׳י ז״ל בתשובה המובאת בספר גינת ורדים (א״ח כלל ב׳ סימן יו״ד) משם הרב מצת שמורים ז״ל [הלכות תפלין דף ל״ד ע״ב], ובסימן י״א משם רבנו האר״י הקדוש ז״ל. ודבר זה אי אפשר לעשותו על ידי דפוס בשום פנים, כי אם על ידי כתב בקולמוס, מעין מה שחתם בדבריו מסוד הצמצום לרבנו האר״י ז״ל, דהתחלת האותיות הוי כעין נקודות, נמצא דגם הרב ז״ל הוא משלנו דאין להקפיד בשלא כסדרן בכתיבת השם.

גם הרב חינוך בית יהודה ז״ל (סימן ע״ד) נשאל ביו״ד של השם הקדוש שהיה נראה כמו חי״ת קטנה, באופן שנפסד צורת היו״ד, והורה דמותר למחוק. ע״ש. גם הרב תורת נתנאל ז״ל (סימן ל״א) הורה לתקן אל״ף של שם אלהים, שיגרר יו״ד התחתונה ויתקן היו״ד בכתיבה נאה, ולא חש לשלא כסדרן. ואוסיף להביט להגאון הרב נודע ביהודה ז״ל במהדורא בתרא ([יו״ד] סימן קע״א), באל״ף דשם אדנות שנכתבה היו״ד העליונה הפוכה, שבליטתה לצד ימין, והורה לתקן שימשכו היו״ד למעלה ברחבה גם לצד שמאל ויהיה כמו זי״ן קטנה, וממה נפשך מותר וכו׳ לא נתקדש השם ואין כאן מוחק השם. וציין דברי הרב אליה רבה ז״ל דסימן ל״ב הנזכר. ע״ש. ואי בעי כסדרן, הא כיון שלא נתקדש השם כי הדר תקין לאל״ף ונתקדשה האל״ף לא הוי כסדרן ופסול, אלא ודאי דלא סבירא ליה פיסול זה. וכן מתבאר היטב מדבריו (שבסוף סימן ק״ע), שנשאל על האלפי״ן שלא עשה הסופר היו״ד למעלה כצורת יו״ד. יע״ש. גם הרב בית דוד ז״ל (יו״ד סימן קל״ז) באל״ף דאדנות שנדבק היו״ד שעל פני האלף דבוק כל גופה בוא״ו האמצעי, ושקיל וטרי טובא אי שרי לגרור משום מוחק, ולא העלה על דל שפתיו פיסול זה דשלא כסדרן. וכן בתשובה (דסימן קמ״ג) בנדון זה עצמו דדיבוק היו״ד של האלף עם הוא״ו, לא נכנס בחשש זה. ע״ש. שמע מינה דסבירא ליה דלא חיישינן בספר תורה בכסדרן אפילו באזכרות.

ומה שקשה על שתי תשובות הרב בית דוד ז״ל הללו, דסתרן אהדדי לענין דינא דאל״ף של שם אדנות, דבסימן קל״ז פסק דמוטב להניחו כך דבוק, דאין איסורו מפורש בגמרא, ולא למחוק דהוי איסור דאורייתא, ובסימן קמ״ג פסק דיכול למוחקה. ע״ש[94]. הנה כבר עמד על זה הרב מוהר״י עטיה ז״ל בתשובת בגדי ישע (סימן א׳ דף ד׳ ע״ב), וגם הקשה עליו דדבריו דסימן קל״ז תמוהים במאי דקמפליג בין דבוק יו״ד שבאל״ף לבין אות ה״א שנדבקה לגגה, דשניא היא שנשתנית צורת ה״א ונעשית כחי״ת ממש, לכך מותר למחוק שנעשה בפיסול והפיסול ניכר לגמרי שאין נראה שהיא ה״א, אבל הכא אף על פי שנדבק כל גוף היו״ד עם וא״ו האמצעי, מכל מקום אכתי נראה שהיא אות אל״ף ולא דמי לאות אחרת כלל, דקשה שהרי מרן ז״ל בספר הקצר סימן ל״ב (סעיף כ״ה) השוה דבוק האל״ף לדבוק הה״א וכו׳, ומעתה כל מה שהאריך להוכיח מתשובת מהר״ם גאלאנטי (סימן קכ״ד) שאין לחוש לפיסול זה כיון שלא נזכר בגמרא, שגם מרן לא הביאו בשלחנו, דלא כתב בשלחנו כי אם מה שמעכב מדינא דגמרא וכו׳, הדבר בהיפך, שהרי בפירוש הזכירו מרן לפיסולא בהדיא וכדכתיבנא. ומכח קושיות אלו עשה עיקר מדבריו דבסימן קמ״ג. ע״ש.

הנה מה שהקשה עליו מדברי מרן ז״ל, תירץ על זה בני בכורי הי״ו, דהרב בית דוד כבר ראה וידע דברי מרן הללו, וכבר הביאם בתחלת תשובתו בשם הבית יוסף, אלא דסבירא ליה דנהי שהיא פסולה ואם היה דבוק זה בשאר אלפי״ן שאינם מאותיות השם חייב לגרדה ולתקנה, אך באותיות השם כנדונו אי שרי לעשות כן לגרוד כל היו״ד לא משמע מהתם, ומיהדר למילף לה מדברי מוהר״י אסכנדרני [מובא בבית יוסף סימן רע״ו סעיף י״א] ומהר״י הלוי ז״ל [סימן פ״א] דהתירו לגרוד רגל הה״א והכ״ף של אלהיך, ואהא הוא דקא מדחי דאין ראיה דיוכל למוחקה באותיות השם, כיון דנשתנית צורת האות ואין כאן קדושת השם ומותר למחוק, מה שאין כן בנדונו דצורת האלף במקומה עומדת, אימא דחשיב כמוחק את השם אם יגרוד כל היו״ד של מעלה. מעתה מאי מקשה עליה דמרן בשלחן ערוך השוה דבוק יו״ד דאל״ף עם פיסול רגל הה״א, דגם הרב ידע זה, אלא דכיון דלא כתב מרן דינו אלא בצורת האותיות דעלמא שישנן בגרידה ולא

הערות וציונים

94. ועיין להרב מגן בעדי לעיל סעיף י״ט (נדפס שם באוצר ההלכה אות ל״ד) שהעיר בסתירה זו, ונשאר בצריך עיון, ועיין שם מה שכתב עוד בדין זה.

אוצר ההלכה

באותיות השם, היינו דמספקא ליה להרב ז״ל בכהאי גוונא באותיות השם אי איכא איסור מחיקה, ובהא הוא דנחית לפלוגי בין ה״א לאל״ף. אלא דמכל מקום מאי דמקשה עוד בסיום דבריו ממה שהביא בשם מוהר״ם גאלאנטי ז״ל, וקאמר מר דפיסול זה דדבוק יו״ד האל״ף לא נזכר בתלמוד, וגם מרן לא הביאו בשלחנו, הא ודאי קשיא טובא דהא בפיסול האותיות הביאו מרן בשלחן ערוך כנזכר. אלו דבריו נר״ו.

אכן לע״ד אפשר ליישב כמו שראיתי להרב מכתם לדוד (חיו״ד סימן ל״ז דף ק״ב ע״א), הביא דבריו הרב דבר אמת (דף ע״ה [סימן י״ב אות כ״ט]), דאיהו נמי אקהי אקהייתא שתי תשובות הרב בית דוד אהדדי משם הרב מוהר״מ מורפורגו, וכתב הוא ז״ל (בסימן ל״ח דף ק״ד ע״א) ליישב לזה, דאין כאן סתירה כלל, דצורת היו״ד יש בה ראש תוך סוף, דהיינו קוץ העליון נקרא ראש, וגוף האמצעי נקרא תוך, וקוץ התחתון נקרא סוף, ובכן מה שכתב הרב בית דוד (סימן קל״ז) איירי שנדבק כל הגוף של היו״ד בקו, אבל לא נדבק הקוץ העליון דהיינו הראש, באופן דאיכא קצת צורת יו״ד, והואיל דמנכר קצת צורת היו״ד, אף על גב דאי הוה בשאר אותיות היינו מתקנים, מכל מקום בהיות נמצא כך באות של שם לא תגע בו יד. אבל בסימן קמ״ג איירי שכל היו״ד דבוקה לגמרי שאינו ניכר אפילו קוץ העליון כלל, באופן שיש כאן חסרון גמור במקצת אות האל״ף שאין בה אלא קו האמצעי אלא שהוא עב באמצעו וכו׳, ואין זו צורת אלף כלל, דלא גרע מהפסולים שנאמרו בהבונה וכו׳. וזה ברור עש״ב. והרב דבר אמת נר״ו שם כתב עליו שהוא חילוק אמתי. ועיין להרב חסד לאברהם (חיו״ד הלכות ספר תורה סימן ט״ו דף ק״ד ע״ב וג׳), שגם הוא נרגש מסתירת שתי תשובות הרב בית דוד הללו, והביא דברי הרב דבר משה חלק ג׳ [סימן י״ד דף ט״ו ריש ע״ב], והאריך בישוב התשובה הנזכרת מעין ישובו של הרב מוה״ר דוד פארדו ז״ל, ודייק לה מלשון הרב מסדר המפתחות של ספר בית דוד. עש״ב.

ומעתה לפי כל האמור אפשר ליישב גם אידך קושיא שהקשה הרב מוהר״י עטיה ז״ל מדברי מרן ז״ל, דיש לומר דמה שדימה מרן ז״ל דיבוק האל״ף לדיבוק רגל הה״א וכתב שאין צורתה עליה, ואם יתקנם בתפלין הוי שלא כסדרן, איירי בדיבוק גמור שאינו ניכר אפילו הקוץ העליון של היו״ד, ונדון הרב בית דוד ז״ל (דסימן קל״ז) אינו כן, אלא כשניכר קוץ העליון דאיכא קצת צורת יו״ד כנזכר. ולכך הגם שהביא דברי מרן ז״ל בבית יוסף בראשונה, עם כל זאת מיהדר לחלק בין ה״א לאל״ף, ולהכי קאמר נמי דלא הוזכר בשלחן ערוך, דפיסול כזה כשניכר היו״ד של האל״ף לא הוזכר בשלחן ערוך, וכדרכו של הרב מכתם לדוד והרב חסד לאברהם ז״ל.

באופן שנתבאר, דגם הרב בית דוד לא סבירא ליה חומרת הרב גינת ורדים ז״ל הלזו לפסול שלא כסדרן באזכרות שבספר תורה, וחזינא נמי להרב החסיד מוהר״י אלגאזי ז״ל בספר אמת ליעקב במשפט הדבוקים בספר תורה (סימן ס״ט [כ״ט]), במעשה שבא לפניו בספר תורה שנמצא קוצה של יו״ד העליונה שבאל״ף דשם אלהים שנדבקה בגוף שלה. והורה לתקנה. ע״ש. גם הרב מוהר״ם זכות ז״ל הביא דבריו הרב עיקרי הד״ט ז״ל (א״ח סימן ז׳ אות כ״ט), התיר לקלוף ה״א של אלו״ה כדי לכתוב הוי״ו שדילג. ע״ש. ולא חשו משום שלא כסדרן[94].

גם הגאון הרב חתם סופר ז״ל הנ״מ (חיו״ד סימן רס״ז) נשאל בספר תורה שהיודי״ן שעל גבי האלפי״ן נוגעין בגג שלהם, ומכללם אלפי״ן שבשם הקדוש אלהים ואדנות. והתיר מקל וחומר ממה שהתירו הפוסקים ז״ל לגרוד רגל הה״א הנדבק בגג, ואפילו שקשה קצת לגרוד בשם, ואפילו הכי התירו הר״י והרא״ש [כלל ג׳ סימן י״א] אפילו שאפשר לקרותו על כל פנים בלי תליה, כל שכן בנדבקה יו״ד האל״ף להקו שנשתנה האות לגמרי, דפשיטא ודאי דיכול למוחקו, דאף על פי שלא נזכרה צורת האל״ף בש״ס, מכל מקום כך קבלנוה ממשה בסיני וכך הוזכרה צורתה בספרי הגאונים שמפיהם אנו חיים. והביא תשובת מצאתי כתוב על שם תשובת הרב בית יוסף שהתיר לגרוד יודי״ן של השם שהיו נראין כרישי״ן, ומסתמא לא היה הסופר כותב רישי״ן ממש, רק שנדמו כך לתמונת אות אחרת, ומכל שכן בנדון זה דהופסד צורת האל״ף גרע מדמיון אות לאחרת, ואם כן נראה פשוט דאפילו בשמות הקדש שאינן נמחקין יכול למחוק הדבק שבאלפי״ן וכו׳. ושוב הביא דברי הרב אליה רבה ז״ל דסימן ל״ב הנזכר שכתב שיוסיף דיו למעלה ביו״ד עד שלמטה נחשב כירך יו״ד. וכתב על זה, דהיכא דאפשר אפשר, והיכא דלא אפשר יעשה כמו שכתבתי. ע״ש. וכן הסכים גם בסימן רס״ח. ואם איתא לכסדרן באזכרות איך התיר לתקן יו״ד שבאל״ף דהוי שלא כסדרן. ולא עוד אלא שהביא מה שמצא כתוב תשובה להרב בית יוסף ז״ל להתיר לגרוד יו״ד שבשם הנראה כרי״ש, שהוא נדון הרב גינת ורדים ז״ל, ולא חשש להחמיר כדעת הרב גינת ורדים, וכמו שהוא גם כן נדון הרב דבר שמואל ז״ל הנזכר ביו״ד של שם הוי״ה שהיה נראה כרי״ש והתיר לתקן כנזכר. שמע מינה דלא סבירא ליה הכי.

ועוד תשוב תראה להרב הגדול מוה״ר ישמעאל כהן ז״ל בספר זרע אמת (חא״ח סימן ו׳ דף ט״ו ע״ב), למה שנשאל בסופר שכתב יו״ד דשם הוי״ה ושכח לקדשה, וקידש שלש אותיות שאחריה, דאם יחזור ויכתוב היו״ד ויקדשנה יש לפקפק מטעם דבעינן כתיבת האזכרות כסדרן, לפי הוראת הרב גינת ורדים ז״ל הנזכר, והוא ז״ל כתב על זה דלא צייתינן להני כללי דכייל הרב גינת ורדים ז״ל לפסול בשביל זה השמות, ומי יאמין לשמועתו העושה חדשות שלא שערוהו הראשונים ז״ל, דלא משתמיט שום תנא או אמורא או פוסק לרמוז פיסול זה אפילו דרך רמז. והביא תשובת הרב דבר שמואל ז״ל (דסימן שמ״ח) הנזכר, ודברי הרב אליה רבה ז״ל (דסימן ל״ב) הנזכר, דלא חלי ולא מרגיש לאסור

הערות וציונים

94. מדבריו אלו עדיין אין ראיה דלא חש לשלא כסדרן, ונראה שצריך להוסיף כאן וכו׳, ובראייתו מהמשך דבריו שכתב שם, ואין צריך לכתבו ביני שיטי, ומשמע דאם ירצה אפשר. ודוק.

אוצר ההלכה

משום כותב שם אלהים שלא כסדרו וכו׳. ע״ש. הנה דהרב ז״ל הגם דראה תשובת הרב גינת ורדים ז״ל, דרך קשתו קשת גבורים ושפך עליו סוללה, ופסק בהדיא להיפך, ומסתמיך ואזיל על שלא הוזכר פיסול זה בשום מקום, וגם דשני המאורות הגדולים הללו לא חששו בנדוניהם לזה. ואילו היה רואה כל הנך רבוותא ז״ל דכתיבנא בעניותין, היה מקשה עליו יותר בכח גדול וביד חזקה.

ומיהו בעיקר דינו בסופר שהתחיל לכתוב השם ושכח לקדשו, שהביא הרב ז״ל תשובת הרב הלכות קטנות [סימן ס״ז] וחלק עליו, עיין להגאון הרב בני יונה ז״ל (סימן ער״ו דף כ״א ע״ד) שהכשיר, וז״ל: מי שלא קידש השם עד סופו, שעדיין לא נשאר לו לכתוב כי אם אות אחת מהשם, נראה לי שקידושו וגימורו באים כאחד וכשר. ועיין בסוף תשובת הרמ״ע ז״ל (סימן ל״ו) שכתב היפך זה שקידושו מתחלה ועד סוף, נראה לי דזה מקרי מתחלה כיון שלא הוציא כוונתו למלה אחרת, אלא שלא כיוון גם כן לשם כי אם לבו לא נכון עמו. וכן כתב בתשובת הלכות קטנות, אף על פי שאין למדין ממנו, מכל מקום מצרפין לדעת אחרת. אבל אם בתחלה הוציא כוונתו למלה אחרת, כגון שהיה לו לכתוב השם ונתכוין לכתוב יאודה וכו׳, נראה לי דפסול. ע״ש.

איך שיהיה הדרן למאי דאמרן, דסבירא ליה להרב זרע אמת ז״ל בהדיא דלא חיישינן לכסדרן באותיות השם. ועוד הוסיף שנית ידו בזרע אמת (ח״ב יו״ד סימן ק״ך דף ק״ע ע״ג) ואזיל לשיטתיה להכשיר, שכתב וז״ל: אלא דצריך לעיין אי שרי בשביל זה למחוק כל אותיות השם, דהא בלאו הכי יהיה פסול לדעת הרב גינת ורדים ז״ל, דסבירא ליה דאי כתב אותיות השם שלא כסדרן פסול. אבל ראיתי להרב אליה רבה בא״ח (סימן ל״ב סקל״ג), דאף על גב דדימה נדון דידן להההיא דר״י אכסנדרני ז״ל וכו׳, כתב על זה תקנה לעבות בדיו למעלה ביו״ד ע״ש, ולא חש לכותב השם שלא כסדרו, וכד מעיינינן יפה עשה, דמלבד דדבר זה מתורתו של הרב גינת ורדים ז״ל למדנו, וחידוש הוא שחידשה תורתו ופליג עליה הרב שכנגדו, ומצינו גם כן תנא דמסייע ליה הלא הוא הרב דבר שמואל ז״ל (סימן שמ״ח) וכו׳. בר מן דין נראה דהרב גינת ורדים גופיה לא כתב כן אלא בשם הוי״ה ולא בשאר שמות, ואם כן בנדון דידן דבשם אלקים עסקינן וכו׳ לדידיה נמי יש להתיר וכו׳. ע״ש. גם שם (בסימן קכ״ב) דחה דברי הרב גינת ורדים הללו, וכתב עליו דלאו דסמכא נינהו באשר הוא פיסול חדש שממציא הוא ז״ל וכו׳. ע״ש. הרי דהגם דראתה עינו דברי הרב גינת ורדים ז״ל בצביונן ובקומתן, חלק עליו ביד חזקה נאדרי בכח, דאין להמציא איסור מלבנו דבר שלא שיערוהו ראשונים ואחרונים נ״נ [נוחי נפש].

אלא דלא תעזוב נפשי לשאול, בהא דכתב (בסימן ק״ך) דאפילו הרב גינת ורדים ז״ל לא כתב כן אלא בשם הוי״ה ולא בשאר שמות, ונדונו דבשם אלקים אייתי גם לדידיה שרי. דלפי זה קשה מה הוכח יוכיח זה שלש רגלים מדברי הרב אליה רבה ז״ל דסימן ל״ב דקאי דלא כוותיה דהרב גינת ורדים, והרי נדון הרב אליה רבה ז״ל היה בשם אלקים, ובזה לדידיה אפילו הרב גינת ורדים ז״ל מודה דשרי. זאת ועוד, דנראה דאשתמיט מיניה דברי הרב גינת ורדים ז״ל (בסימן י״ב) שכתב וז״ל: ואף על גב דבספר הזוהר לא קמיירי רק בכתיבת השם הקדוש שם הוי״ה ברוך הוא, הרי משם יש ללמוד להצריך כן גם בשאר שמות הקדש, מאחר שמצינו שכולם שוים לכמה דינים, מסתמא יש גם כן להשוותם לדין זה. והחולק על מה שכתבנו בין בכולו בין במקצתו עליו להביא ראיה ברורה. ע״כ. הרי שפתי צדיק הרב גינת ורדים ז״ל ברור מללו דגם שאר שמות דינן כשם הוי״ה לענין כסדרן, היפך מה שכתב הרב זרע אמת ז״ל בדעתו והוא פלא לע״ד (ו״צ) [וצ״ע].

גם ראיתי להגאון מוהרר״י ליפשי״ץ ז״ל בספרו הבהיר אור ישראל (סימן מ״ו), בספר תורה שנכתבו הלמדי״ן שבו כתמונת כ״ף יו״ד ואיכא בינייהו שמות הקדש כגון אלקים אלקינו, והעלה דהוי שינוי בצורת הלמ״ד שצריכה להיות כ״ף וא״ו והרי היא פסולה. והגאון מוהר״ר משה רפא״ף ז״ל שם (סימן מ״ז) תמה עליו שרצה לפסול ספר תורה שלימה ולגונזה, כי אי אפשר לתקן בשביל למדי״ן בשם אלקינו ואלקים. והוא ז״ל השיב עליו (בסימן נ״א) ומה שכתבת ולגונזה וכו׳, לא כן אני כתבתי לו, כי לפע״ד אפשר לתקן השמות בלא מחיקה. ע״כ. וכן כתב עוד בתשובה (סימן נ״ד), ידע מר נאמנה כי אני יודע לתקנו בלא מחיקה וגם מה שכתבת אם רבים המה הוי מנומר, לפע״ד לא הוי מנומר, יעיין היטב ביו״ד סימן עט״ר [סעיף ה׳ בהגה], ובהלכות קטנות דהרא״ש (סעיף מ״ה) [סימן י״ז] לחם חמודות ((סע״ב) [אותיות צ״א] נ״ז), ויעיין מעדני מלך (ד״ה [והוא] דכתב רוב ספרים). ע״כ. ואם איתא דמר סבר דבהזכרות ספר תורה בעי כסדרן, מה יועיל ומה יציל מה שהוא יודע לתקן בלא מחיקה, הלא כיון דלדידיה שינוי זה פוסל באות הלמ״ד, הרי היא כאילו לא נכתבה, וכשבא לתקנה נמצא כותב הלמ״ד אחר האותיות שבשם שאחריה והוי שלא כסדרן. וגם כל הרבנים ז״ל שנדפסו פסקיהם שם שעמדו נגד סברתו, למה להם להשיבו דהשמות אי אפשר לתקן משום מוחק, עדיפא מינה הוה להו לשנויי דאפילו אי ליכא איסור מחיקה ולא מיחזי כמנומר, תיפוק ליה משום שלא כסדרן, ואז לא היה מספיק תירוץ הרב אור ישראל ז״ל לענין זה כמובן. אלא ודאי כולהו הני אשלי רברבי ז״ל פשיטא להו דלא בעינן כסדרן באזכרות שבספר תורה, בשגם הגאון הרב אור ישראל ז״ל כבר ראתה עינו תשובת הרב גינת ורדים ז״ל הלזו וכבר ציינה לקמן (סוף סימן ס״א), ולא נתפעל ממנה לנדון הנזכר ולא להנדון (דסימן ס״א) גופיה. גם אוסיף להביט שם בספר אור ישראל (סימן נ״ט) תשובה להגאון מוהר״ר ליב ז״ל, בענין קוצי היו״ד של שם הקדוש, דמתבאר מתוך דבריו דליכא קפידא באותיות השם משום שלא כסדרן. גם עיין להרב משחא דרבותא (חיו״ד סימן רע״ו ס״ב) בספר תורה שכתב הסופר ״על פי יסעו״ [במדבר ט׳, י״ח] ודילג הוי״ה, ומחק ״סעו״ והניח היו״ד במקומה והשלים בה שם הוי״ה, והוא לא כתבה לשם קדושת השם, אם מותר למוחקה, והאריך בזה, ולא נכנס הרב בכל תשובתו בדין כתיבת השם שלא כסדרו. ע״ש.

אוצר ההלכה

וכי תימא תקשי להרב אור ישראל ז״ל, דכיון דכל עיקר חיליה (בסימן מ״ו) לפסול הלמדי״ן שבספר תורה, ואפילו בשמות הקדש הכתובות בצורת כ״י אינו אלא מכח דברי המקובלים ז״ל, דכתבו דהלמ״ד צריכה להיות כ״ו כיע״ש[95]. הגם דמהש״ס לא מוכח מידי, וכמו שהגאון מוהר״מ רפא״ף ז״ל כתב לו דבנה יסודו על דברי קבלה ונסתר, על זה אני רואה להשיב כי במופלא ממך וכו׳ וכבוד אלקים וכו׳, ואין לי עסק בנסתרות ובעוסקי בדברים הרמים כאלה בדור הזה, כי ראיתי רבים וגדולים ממני שנכשלו על ידי לימוד הקבלה וכו׳. ע״ש. ועם כל זאת הרב אור ישראל ז״ל תמך יתדותיו על דברי המקובלים ופסלם. אם כן למה לא פסל גם כן ואסר התיקון משום שלא כסדרן, הגם דעיקר איסורו מטעם המלך על דרך הסוד ולא הוזכר בש״ס ובפוסקים דמאי שנא הא מהא. ונראה דטעמו ז״ל הוא דבשלמא בצורת הלמ״ד ראתה עינו הקבלה כגון הרב הלבוש [סימן ל״ו] והגאון הרדב״ז ז״ל בספר מגן דוד שביארו הדבר באר היטב, דלפי דרך הקבלה צריך לכתוב הלמ״ד כן, וכתבו דבריהם להורות הלכה לרבים את המעשה אשר יעשון, לכך סמך על דבריהם סמיכה בכל כחו ואפילו לפסול כשלא כתב כן, מה שאין כן גבי כתיבת השם שלא כסדרו שלא בא הדבר מפורש בספרי המקובלים ז״ל, וגם מרן הבית יוסף ז״ל שזה דרכו דרך הקדש תמיד שהוא דולה ומשקה הדינים הנלמדים מספר הזוהר הקדוש וקובעם להלכה בשלחן ערוך, מכח שהיה לו יד ושם בחכמת האמת כידוע ומפורסם, ואילו דין זה לא העלהו על שלחנו. והגם דמפשט לשון הזוה״ק משמע כדברי הרב גינת ורדים ז״ל, לא רצה לסמוך על המובן מפשט הזוה״ק, כל קבל דקדישי עליונין מארי דרזין לא הורו לעשות כן מכח לשון הזוה״ק הלז, וכבר השרישנו הגאון הרב צבי ז״ל בתשובה ([שו״ת חכם צבי] סימן ל״ו), וז״ל: לא היה מן הצורך להעלות דבר זה על ספר, אלא להוציא מלבן של המתחכמים להורות היפך דעת רבותינו הפוסקים ז״ל על משענת קנה חכמת הזוה״ק אשר דבריו חתומים באלף עזקאין. ע״ש.

דבר הלמד מעניינו, דאפילו גדול ומפורסם בחכמת הפשט אין לו לסמוך על מה שהוא מבין מדברי הזוהר הקדוש, שהוא סתום וחתום באלף עזקאין ומי יימר שהבין האמת. אכן אם מארי קבלה גילו סודם ופירשו דברי הזוה״ק לפי ידיעתם הנכונה, איכא למסמך עלייהו לעשות מעשה, אחר דידעינן בבירור דעבדינן כהזוה״ק. ועל כן הרב אור ישראל ז״ל הורה לתקן היו״ד ולא חש לשלא כסדרן, הגם דראתה עינו תשובת הרב גינת ורדים ז״ל כנזכר, כיון שגדולי המקובלים ז״ל דמיטמרן גליין להו, ואשר כח בהם לירד לעומק בדברי הזוהר הקדוש לא חידשו לנו דין זה משם לפסול הספר תורה מפני זה, דדעתו דעת עליון מסכמת לדברי הרב הפוסק ז״ל החולק על הרב גינת ורדים ז״ל, והובאו דבריו שם (בסימן י״ג) וז״ל: ועל הסדר שכתב כת״ר שצריך לכתוב השם כסדרו [ו]לא למפרע, הן אמת שכך ראוי לכתחלה כמו שכתב מר משם ספר הזוהר, וכן הוא ידוע ליודעי ח״ן, ולא עוד אלא שצריך לכתוב תחלה קוץ היו״ד קודם גופה וירכה שכן היה האצילות תחלה וכו׳, אבל לענין דינא אפילו אם נכתב למפרע אינו פסול וכו׳. ע״כ. והיא גופה סבירא ליה להרב אור ישראל, דאפילו נימא דלכתחלה צריך לכתוב השם כסדרו, כמו שמעיד הרב הנזכר שזה ידוע ליודעי ח״ן, מכל מקום בדיעבד שכבר נפלה טעות באות מהשם יש לתקנו, דמזה שהעלימו הפוסקים המקובלים דבר זה ולא הוזקקו להורות לנו להלכה לעשות כן, שמע מינה דקים להו דאין זה לעיכובא, אלא דלכתחלה נכון לעשות כן. אמנם בצורת הלמ״ד שראינו שהצריך הרב הלבוש ז״ל ושאר פוסקים לעשותה כצורת כ״ו, והורה כן הלכה למעשה, שמע מינה דנקט עיקר לפסול אפילו בדיעבד, וחזר להיות דין זה כשאר דינים ששרשם פתוח לים התלמוד. זה נלע״ד דעת הרב אור ישראל ז״ל. אלא דעם כל זאת הרבנים שכנגדו ז״ל סבירא להו דאף נדונם אין להזהר בו אלא לכתחלה ולא בדיעבד כנזכר.

באופן דמלתא כדנא לפסול הספר תורה ולא לתקנו משום שעל ידי התיקון יהיו האזכרות שלא כסדרן, במחלוקת הוא שנוי, דלדעת הרב גינת ורדים והרב בנו של הרב שמש צדקה ז״ל אפילו בדיעבד פסול ואין לו תקנה. ולדעת הרב החולק עליו דוקא לכתחלה יש ליזהר לכתוב השם כסדרו, אבל בדיעבד לא נפסל, וכן נראה גם כן דעת הרב תשובה מאהבה והרב דבר בעתו ז״ל שאסרו דפוס בספר תורה, דהיינו לכתחלה משום שלא כסדרן, אבל בדיעבד לא משמע מדבריהם לפסול. וכן נראה דעת להקת הפוסקים דאייתינא בעניותין דכלהו בדיעבד קיימי, והורו לתקן ולא חיישינן לשלא כסדרן. ואין הכי נמי דאפשר דלכתחלה מיירו דיש לכתוב השם כסדרו, זולת דעת הרב מג״א ז״ל שלפנינו דמבואר מדבריו דאפילו בלכתחלה שרי להדפיס ספר תורה, הגם דאיהו מודה דבדפוס אי אפשר לצמצם ונדפס שלא כסדרן, שמע מינה דסבירא ליה דאפילו לכתחלה שרי לכתוב השם שלא כסדרו.

ואם כן לענין דינא נראה לתפוס למעשה לאסור לכתחלה לכתוב השם שלא כסדרו, ואם נכתב בדיעבד יש להכשיר, ואף גם זאת היכא דנפל טעות יש לתקנו, הגם דלמפרע נכתב השם שלא כסדרו אין קפידא בדיעבד, דהא עדיפא מלגנוז כמה אזכרות כשרות שבאותה ירושה מתרי טעמי. חדא, דכלל גדול אמרו בזה דבדאיכא שלש סברות בדבר, (מדנקט) [מנקט] מלתא מציעתא עדיף, וזוהי סברא מציעתא לאסור לכתחלה ולהכשיר בדיעבד. ואי משום דשני הקצוות דהיינו לפסול אפילו בדיעבד, או להכשיר ולהתיר אפילו לכתחלה הם סברות יחידאות, דהרב גינת ורדים והרב בנו של הרב שמש צדקה ז״ל הם לבדם פסלו אפילו בדיעבד, ולהתיר לכתוב השם שלא כסדרו ליכא מאן דסבר הכי, רק הרב מג״א ז״ל לחודיה, ואילו הסברא האמצעית סברוה רבוותא טובא, ונשאתי את שמותם על שפתי אחד באחד כנזכר, דפשיטא דהסברא מחייבת למיזל בתר רובא ולמנקט כוותיהו למעשה, ומה גם דהרב הפוסק ז״ל החולק על הרב גינת ורדים,

הערות וציונים

95. עיין בשו״ת יביע אומר חלק ב׳ (חיו״ד סימן כ׳ אות ט׳) מה שכתב בענין זה (למ״ד שנראית ככ״ף ויו״ד).

אוצר ההלכה

שפתי צדיק ידעון דברים הנאמרים מחשאי כמבואר בדבריו, ועם כל זאת לא נסוג אחור מלהתיר לתקן לכתחלה.

ועוד בה דהוכחותיו של הרב גינת ורדים ז״ל שכתב לפסול אפילו בדיעבד, אחר המחילה רבה אינן מכריעות. הא ברישא מה שהביא ראיה מההיא דכל הנטפל לשם מאחריו אינו נמחק ולפניו נמחק, הנה מלבד דחייתו שם שהיא אמיתית שדברו חכמים בהווה בסדר הכתיבה שכותב כסדרן, ומה שנדחק לסתור זה לא מכרעא כמו שיראה הרואה, ועלובה עיסה וכו׳ [בראשית רבה פרשה ל״ד פיסקא י׳], שהוא עצמו כתב (בסימן י״ג) דלדין זה אשר הוא מחדש אין ראיה מהתלמוד לא לכאן ולא לכאן כנזכר. זאת ועוד שאפילו נניח שראייתו ראיה, אינו אלא להצריך ולחייב לכתחלה לכתוב את השם כסדרו, אבל ליכא לאוכוחי מינה לפסול היכא שנכתב דיעבד שלא כסדרו. ובזה הן נסתר גם כן ראייתו מהזוה״ק, דלא קאמר אלא דאיבעי ליה למכתב הכי, ולכתחלה קאמר, והוא ז״ל עצמו אחר שהביא לשון הזוה״ק כתב, דמשם מוכח דצריך שיכתוב כן וכו׳, ואנו למדין שצריך שיכתוב אותיות השם כסדרן. ע״ש. אבל לפסול בדיעבד ליכא למילף מהתם, והיא היא הדחיה עצמה שכתב הרב הפוסק שכנגדו שכן ראוי לעשות לכתחלה כמו שכתב בספר הזוהר. גם מה שכתב שאף שנמצא בדברי הפוסקים שיאמרו בפירוש לתקן אות ה״א שבשם, עלינו לתרץ דבריהם דמיירו בה״א אחרונה שבשם והאריך בזה. ע״ש. התינח כשהיו דבריהם בה״א שבשם, אך כשהורו לתקן ביו״ד שבשם או באל״ף דשם אדנות ושם אלהים כהנדונות שכתבנו לעיל מדברי הפוסקים ז״ל, בהא מאי איכא למימר, דודאי על כרחך לומר דסבירא להו דלא קפדי בשם אשלא כסדרן בדיעבד מיהא.

ומה שכתב עוד בפירוש דברי הר״י אסכנדרני ז״ל, דנראה קצת סתירה מדבריו לדינו, שכתב מי שנתכוין לכתוב השם, ונדבקה לו רגל שמאלי של ה״א ראשונה שבשם בן ארבע, נכון לגרוד וכו׳. ופירש דבריו דקא משתעי בשעת כתיבת השם, והיינו דקאמר מי שנתכוין לכתוב השם, ולא קאמר מי שכתב השם, משום דמיירי על תחלת כוונתו לכתוב, והשמיענו בזה שאפילו שהיה מכוין לכתוב אותיות השם, מותר לגורדה ולתקנה כיון שניכר לכל שהיתה חי״ת, וסיים וזאת היא כוונת מהר״י אסכנדרני בלי ספק. ומור״ם ז״ל [יו״ד סימן רע״ו סעיף י״א] בהגהותיו העתיק דבריו של מוהר״י אסכנדרני בסתם, ה״א של שם שכרעה נוגע בגגה, ולא שת לבו וכו׳, ומתוך מה שכתבתי מוכח שפיר דיש קפידא באותיות השם לכותבם כסדרן וכו׳. ע״כ. לע״ד נראה דשפיר עבד מור״ם לכתוב הדין בסתם, שזה שכתב הר״י אסכנדרני ז״ל מי שנתכוין לכתוב וכו׳, לאו אתחלת הכתיבה קאמר, אלא לאפוקי נתכוין לכתוב יאודה וכיוצא, ולעולם שכבר גמר לכתוב את השם כולו, ואפילו הכי הורה לתקן הה״א שנראית כחי״ת. וראיה לזה מעיקר לשונו של הר״י אסכנדרני המובא שם בבית יוסף, שכתב וז״ל: ואין זה עובר משום הא דתניא [מסכת סופרים פ״ה הלכה ו-ז] המוחק אות אחת מן השם וכו׳, אבל אם נשפך דיו על השם מותר למוחקו. הרי נתבאר מברייתא זו שאם נפסדה צורת אות מן השם על ידי שפיכת דיו שמותר למוחקה, וכל שכן זו שנעשית מתחלה בפיסול וכו׳. עכ״ל. ומדבריו אלה משמע דבשכבר נכתב השם כולו איירי, דאז שייך דין מחיקת אות אחת מהשם דהיינו מהשם שנכתב כולו, וכן דינא דנשפך דיו כנזכר, ולכך דייק מור״ם שפיר וכתב ה״א של שם שכרעא נוגע וכו׳, שהבין תוכן כוונת מוהר״י אסכנדרני ז״ל דגם אחר שכתב כל השם איירי. וצא ולמד מדברי הרב נחלת שבעה בתשובה בסוף הספר [ח״ב סימן ל״ז], שהבין בכוונת הר״י אסכנדרני דמותר למחוק הרגל של ה״א ולתקנו מטעם שלא קדשו השם. ע״ש. ולפי דבריו נמצא דמה שקידש הסופר שאר אותיות השם קידש, וכשנתקן ה״א ראשונה נתקדש, ולא חיישינן לשלא כסדרן בדיעבד מיהא.

ומה שכתב עוד על דברי הרב הפוסק שכנגדו ז״ל, שכתב דמשטחיות לשון הרא״ש ז״ל (הובא בסימן רע״ו), שכתב שאם ה״א של שם דבוקה פסולה וצריך לתקנה ואפילו בשם, ובתפלין ומזוזה אין לה תקנה משום דלא הוי כסדרן, ואם איתא היה לו לומר וגם בספר תורה אין לו תקנה שצריך לכתוב השם כסדרו. ועל זה דיבר אתו קשות, דהוסיף בו קצת דברים לבוא בטרוניא, דעיקר דברי הרא״ש הם בהלכות קטנות [סימן י״ב] בפירוש ברייתא [שבת קג:] וכתבתם שתהא כתיבה תמה וכו׳, וז״ל: וצריך ליזהר שלא יגע רגל ה״א למעלה וכו׳, ואם יגע אין לה תורת ה״א ופסולה עד שיתקן, אבל בתפלין אין תקנה כי צריך לכותבן כסדרן, וכן אין ליגע רגל הקוף וכו׳. ודברים אלו ברורים הרבה דלא משתעי הרא״ש בה״א שבשם כלל ולא נחית להכי. ע״כ. ולפי קוצר דעתי אחרי נשיקת הרצפה, אומר אני דגם הרב הפוסק ז״ל ראתה עינו דהרא״ש לא משתעי בה״א שבשם כלל כמבואר בדבריו, דאם הדברים ככתבן שבהרא״ש כתוב ואפילו בשם, מה לו להרב הפוסק ז״ל להוציא הדין מדיוק דאי איתא היה לו לומר וגם בספר תורה אין לו תקנה, אחר שכבר כתב בפירוש דאפילו בשם יש לו תקנה. אלא ודאי דדיוקו של הרב הפוסק ז״ל אינו אלא מסוף דבריו, שכתב אבל בתפלין אין תקנה, דאם איתא לדבריו ליפלוג וליתני בדידיה בספר תורה גופיה, ולימא במה דברים אמורים בשאר ההי״ן אבל בה״א שבשם אין תקנה, [ו]מדכתב סתם לתקן ה״א שבספר תורה, ולא מפליג בין ה״א שבשם לשאר ההי״ן, ומפליג בין ספר תורה לתפלין, הוי כאילו כתב בפירוש דגם בה״א שבשם יש תיקון משום דלא קפדינן אכסדרן אלא בתפלין ומזוזות, והיינו דדייק הרב הפוסק ז״ל וכתב, דמשטחיות לשון הרא״ש משמע כן, וכלומר מדלא קפיד אכסדרן אלא בתפלין, מכלל דבספר תורה אפילו ה״א שבשם לא בעי כסדרן, ולא נשאר עליו שום תלונה.

ודומה לזו יש לי להביא ראיה אחרת כיוצא בה מדברי רש״י ז״ל בפרק הקומץ (דף כ״ט ע״א), אמימרא דאשיאן בר נדבך משמיה דרב יהודה, ניקב תוכו של ה״א כשר יריכו פסול, פירש רש״י ז״ל ובתפלין קמיירי. ע״ש. והמרדכי ז״ל [הלכות קטנות סימן תתקנ״ג] והגאון מוהרש״א ז״ל בחדושי הלכות שם, והרב ברכת הזבח, והרב שערי חיים ז״ל (דף ג׳ ע״ד), דקו כחדא על

אוצר ההלכה

דברי רש״י ז״ל הללו דתפלין מאן דכר שמייהו, ולימא דבספר תורה נמי קמיירי, דדינא ודאי הכי הוי גם בספר תורה, ומאי דוחקיה לומר דבתפלין קמיירי[96]. והרב ברכת הזבח והרב שערי חיים ז״ל העלו מן הישוב, דרש״י ז״ל דייק מה שכתוב לשון פיסולא, יריכו פסול, ולא תני תקנתא לומר יריכו יתקן, וממילא ידעינן דכל עוד שלא תיקן פסול, והוה עדיף טובא מלומר לשון פסול, ואמטו להכי כתב רש״י ובתפלין קמיירי, כלומר לשון פסול משמע דליכא תקנתא, ואין זה אלא בתפלין דכתיב בהו ״והיו״ [דברים ו׳, ו׳], ודרשינן בהוייתן יהיו [מגילה ט.], ולא מצינן לתקן משום דהוי שלא כסדרן, מה שאין כן בספר תורה דלא קפדינן ביה אכסדרן ומצי לתקן וכו׳. ע״ש. והשתא אם איתא דבאזכרות שבספר תורה בעינן כסדרן, אכתי קשה לשון רש״י ז״ל דמאי דוחקיה לאוקומי מילתיה דרב יהודה דקאמר ניקב יריכו של ה״א פסול, וכלומר דלית ליה תקנתא, דבתפלין איירי, אכתי הוה מצי לאוקומי אפילו בספר תורה, וכגון בה״א שבאזכרות דספר תורה דבהו נמי קפדינן אכסדרן, אלא ודאי דבספר תורה לא קפדינן אכסדרן בכל גוונא ואפילו באזכרות שבו, ולהכי לא אשכח לאוקומי מימרא דרב יהודה אלא בתפלין. דמהא מוכח דלא כהרב גינת ורדים ז״ל, וזו ראיה לפשט דברי הרא״ש ז״ל, וכל כהאי גוונא דמאור הגולה רש״י ז״ל קאי בשיטת הרא״ש ז״ל, ודאי דצייתינן להו אפילו בסברא דנפשייהו.

ומה שכתב עוד צאו וראו כמה דינים פסק הרב בית יוסף משם ספר הזוהר וכו׳, ונדון זה הוי בכהאי גוונא שמן התלמוד אין ממנו ראיה ובספר הזוהר פירש שיש קפידא, שראוי לתפוס הלכה כספר הזוהר. ע״ש. אחר המחילה רבה מינה תברא, דמדחזינן דמרן ז״ל אסף וקבץ כמה דינים מספר הזוהר אפילו מילי דחסידותא, אם איתא להא לא הוה משמיט מתוך ספרו דבר גדול כזה לפסול השם הנכתב שלא כסדרו, דמי זוטר דבר איסור זה בשם הנכבד והנורא. ועוד תשוב תראה בקונטרס תורת השלמים שבסוף ספר לדוד אמת להרב הגדול חיד״א ז״ל, שאסף וקבץ שם ליקוטי אמרים יקרים מכתבי הרב הקדוש מוהר״ם זכות ז״ל, כמה אזהרות וחומרות על דרך הסוד על הסופר הכותב סתו״ם דברים המותרים לפי הדין, ואילו אזהרה זו שלא לכתוב שם הוי״ה שלא כסדרו ליתיה התם, כל שכן לפסול היכא דנכתב בדיעבד שלא לפוסלו.

תו חזינא ליה להרב גינת ורדים ז״ל, דמייתי דברי הרב הפוסק ז״ל שכנגדו שהביא ראיה מדברי מרן ז״ל בכסף משנה פרק ו׳ מהלכות יסודי התורה [הלכה ד׳], על מה שכתב הרמב״ם כתב אל מאלהים יו״ד ה״א מהוי״ה אינו נמחק, ואין צריך לומר יו״ד ה״א שהוא שם בפני עצמו שזה השם מקצת שם המפורש, וכתב הראב״ד ז״ל זה אינו כלום וכו׳. ואפשר שנזדמנה להראב״ד בדברי רבנו נוסחא, זה ענינה: כתב אל״ף למ״ד מאלקים וי״ו ה״א מהוי״ה אינו נמחק, ועל זה אומר דלא אמרו אלא יו״ד ה״א וכו׳. וזאת הנוסחא דקאמר היכי דמי, אי שהתחיל לכתוב השם וטעה וכתב וי״ו ה״א, הרי מותר למוחקו, שהרי הוי״ו במקום יו״ד ולא קדש השם. ואם שכתב כל השם ובא למחוק וי״ו ה״א משם, פשיטא שהרי זה מוחק אפילו אות אחת מהשם חייב. אלא ודאי שכתב וי״ו ה״א לשם קדושת השם, ודעתו לכתוב אחר כך יו״ד ה״א, ואם איתא למפרע פסול, למה אינו יכול למחוק וי״ו ה״א, שהרי לדעת כת״ר אם כתב השם למפרע פסול ויכול למחוק שהרי לא קידש, ואם איתא דסברי דכפי הדין השם הנכתב למפרע פסול ואין בו קדושה, למה שתקו לומר דפסול, ומדשתקו מינה הני אשלי רברבי, משמע דסברי דבדיעבד אם כתב השם שלא כסדרו לשם קדושת השם ואפילו התחיל בוי״ו ה״א לבד אינו יכול למחוק שנכתב לשם השם. ועל זה השיב לו הרב גינת ורדים ז״ל וז״ל: והנה מתוך דברינו הראשונים נתבאר תירוץ פרכא זו, דהתם אסיקנא דאפילו איסור מחיקה ליתיה בשנכתב השם למפרע, ובמכל שכן שלא יהיה בו קדושה לגבי ספר תורה, והשתא כפי דברי מעלת כבוד תורתו דמסיק דאם נכתב למפרע יש בו איסור מחיקה, מנא ליה דבשביל כן יהיה כשר לספר תורה כשנכתב למפרע, דהרי שתי קדושות הם, קדושת ספר תורה לחוד וקדושת איסור מחיקת השם לחוד וכו׳, מה שאין כן בקדושת השם דגבי ספר תורה, דבעי עור מעובד לשמו ובדיו, ושיוציא מפיו שכותבו לשם קדושת השם, ואם כן גם זאת בכלל שלא יכתוב למפרע. ע״כ.

ואני הדל אחרי נשיקת עפר רגלי קדשו תמהני עליו, דהשתא דאתינן לקדושת ספר תורה, מדינא לא בעינן שום ראיה להכשיר בספר תורה כשכתב השם שלא כסדרו, דממילא ידעינן דכשר מדינא. דהרי הרמב״ם ז״ל (בפ״י מהלכות ספר תורה [הלכה א׳]) קחשיב ואזיל עשרים דברים שבכל אחד פוסל ספר תורה, שנכתב על עור בהמה טהורה שאינו מעובד, שהיה מעובד שלא לשם ספר תורה, ושנכתב בלא שיחור העומד, ושכתב האזכרות בלא כוונה וכו׳. ואילו הך תנאה שלא יכתוב האזכרות שלא כסדרן, ליתיה התם מכלל הפיסולים, שמע מינה דאינו נפסל בכך. ומסיים הרמב״ם ז״ל שם וכתב, ושאר הדברים למצוה ולא לעכב. ע״ש. מעתה איך הרב גינת ורדים ז״ל כולל מאי דבעי עור מעובד לשמו ובדיו בהדי הך שלא יכתוב השם למפרע, ולא ראי זה כראי זה דזה לעיכובא וזה למצוה. וכל שכן למה שאישר וקיים הרב גינת ורדים ז״ל הפירוש שפירש הרב הפוסק ז״ל בדברי הרמב״ם דיסודי התורה על פי הנוסחא כתב אל״ף דלי״ת מאדנות, דקלסיה טובא וכתב עליו אילו לא אתינא וכו׳, ואין לנו לקבל עוד שום פירוש ואוקימתא אחרת בדברי הרמב״ם והראב״ד וכו׳. וכלומר דלפי זה אפילו לאיסור מחיקה חזר הדין כמו שכתב הוא ז״ל, דאם כתב השם שלא כסדרו אין בו שום קדושה ושרי למוחקו, דלא נפיק איסור מחיקה בשלא כסדרן, אלא על פי פירוש ונוסח מרן ז״ל, והא איפריך ליה. דקשה דלפי דבריו במכל שכן נפקא לקדושת ספר תורה דפסול שלא כסדרן, ואם כן איך לא מנאו הרמב״ם בכלל הפסולין. והימנותא להוי

הערות וציונים

96. עיין להרב ישועות יעקב סקי״ב (נדפס לעיל סעיף ט״ו אות י״ז) מה שפירש בדברי רש״י.

אוצר ההלכה

דעד האידנא לא הוה מצינא למפרך עליה מלשון הרמב״ם ז״ל הנזכר, לפי סגנון דבריו הראשונים דאזיל ומודי דפיסול זה לא הוזכר בש״ס ולא בפוסקים, וכל חיליה אינו אלא מדברי הזוהר הקדוש, לא היה מקום לבוא עליו מדברי הרמב״ם, הגם דהיה צד לגמגם דאין להוסיף על הפיסולין שמנה הרמב״ם ז״ל. ברם השתא דבעי לסיועי נפשיה להעמיד דינו לפסול מדברי הפוסקים, יש מקום לומר עליו דאם לדין יש תשובה כנזכר, באופן דכל הראיות שהביא הרב גינת ורדים ז״ל בזה לפסול הספר תורה שנכתב בו השם שלא כסדרו דלית ליה תקנתא, יש מקום לדחותם כדכתיבנא בעניותין, וחזר הדין דלמעשה יש לתפוס כסברת כולהו רבוותא ז״ל דשרו לתקן טעות שבשם ולא חיישי לשלא כסדרן כמדובר.

ואפריין נמטייה להמאור הגדול עטרת ראשי מעלת הרב מר אבי זצ״ל בספרו הנכבד צפיחית בדבש (סימן ח׳ דף כ״ו ע״ד) דאייתי מתניתא בידיה דברי הגאון הרדב״ז ז״ל ((ח״ה) [ח״ו] סימן שני אלפים קכ״א) על דברי הרמב״ם דהלכות יסודי התורה הנזכר, שכתב דהנכון מה שנמצא כתוב בקצת נוסחאות, כתב אל״ף למ״ד מאלקים וי״ו ה״א מהוי״ה, ואין צריך לומר יו״ד ה״א שהוא שם בפני עצמו, דהשתא שפיר יהיב טעמא שזה השם מקצת שם המפורש, דאף על פי שאינו שם בפני עצמו מפני קדושת שם המפורש אינו נמחק, והיכי משכחת לה כגון שנתכוין לכתוב את השם וטעה וחשב שכבר כתב יו״ד ה״א, אי נמי כגון שרצה לכתוב את השם שלא על הסדר, דלא בעינן כסדרן אלא בתפלין. עכ״ל. ושוב הביא תשובות הרב גינת ורדים ז״ל הנזכר [והרב דבר שמואל והרב זרע אמת] דאו״ח ודיו״ד וסיים, הדרן לדאמרן ואומר דהגם דסברת הרדב״ז ז״ל דלא בעי כסדרן בכתיבת השם אינה מוסכמת כנזכר, מכל מקום רבו הסוברים כוותיה דהרדב״ז ודחו סברת הרב גינת ורדים כנזכר. ע״ש. תא חזי דאנהירינהו לעיינין דגם הרדב״ז ז״ל מן המתירים בכתיבת השם שלא כסדרו בספר תורה, ורבותא אשמועינן להתיר אפילו לכתחלה, דהא נקיט בלישניה שרצה לכתוב את השם שלא על הסדר. ואנן בדידן לפום מאי דכתיבנא אין זה אלא סברת הרב מג״א ז״ל שלפנינו, דמתיר להדפיס ספר תורה אפילו לכתחלה ולא חייש לכסדרן, וכבר כתבנו דסברא יחידאה היא, דלא אשכחן לרוב הפוסקים אלא להתיר לתקן היכא דבדיעבד נפל טעות באותיות השם הראשונות. ומה שכתב עטרת ראשי אדוני אבי הראש ז״ל דרבו הסוברים כוותיה דהרדב״ז, היינו כלפי סברת הרב גינת ורדים ז״ל דאסר אפילו בדיעבד, אהא קאמר דרבו הסוברים להתיר דלא כוותיה, והיינו כהרדב״ז דגם הוא מתיר לתקן בדיעבד במכל שכן ממה שהתיר אפילו לכתחלה. ודו״ק.

והביטה וראה דברי הרדב״ז ז״ל הללו שמתיר אפילו לכתחלה לכתוב השם בספר תורה שלא כסדרו, ומר ניהו רבה הוא ניהו מארי דהאי כללא דהביא הרב גינת ורדים ז״ל (בריש סימן י״ג) דכל מקום שלא נמצא שהתלמוד חולק על ספר (הטור) [הזוהר] ועל ספרי הקבלה שראוי לנו לעשות כהם ולא לנטות מהם כלל כנודע [חלק ד׳ סימן אלף קי״א]. ואילו הכא אם איתא שכפי דברי הזוהר והמקובלים צריך לכתוב השם כסדרו [ו]אם שינה פוגם, איך הרדב״ז ז״ל מארי דשמעתתא פשיטא ליה הכא דאם רצה לכתוב השם שלא כסדרו רשאי, דליכא עיכובא אלא גבי תפלין. הרי לפום כללא דידיה כל שלא בא הדבר מפורש להיתר בתלמודא דידן נקטינן כהזוהר, אלא ודאי נראה דפשיטא ליה למר דגם מצד הקבלה ליכא עיכובא בהא, דלא כהרב גינת ורדים ז״ל, הגם דהרדב״ז ז״ל הוא מגדולי המקובלים כנודע.

אחר כל אלה הדברים, אסורה נא ואראה דבריו של גדול הנאמר באברהם הרב המובהק מר גיסי [הג״ר נסים אברהם אשכנזי] ז״ל בספרו הבהיר מעשה אברהם הנ״מ (חיו״ד סימן ן׳) שנשאל בספר תורה שנמצא בו טעות בפסוק עזי וזמרת יה, שהיה כתוב ו״ה במקום י״ה, וגם במקום אחר היתה מטושטשת ה״א ראשונה דשם הוי״ה אי שרי לגרוד הוי״ו ולכתוב במקומה יו״ד? וכתב על זה (בדף ק״י ע״ב), דאפילו נימא דאם כתב ו״ה מותר למוחקו, אכתי יש לדעת דבכתיבת ספר תורה לא בעינן כסדרן, הא מיהא באותיות ההוי״ה בעינן שיהיו כתובין כסדרן ודינן כתפלין, וכמו שכתב הרב גינת ורדים ז״ל וכו׳, וכיון שצריך למחוק אות הוא״ו, הוה ליה שלא כסדרן שכבר הה״א מהשם כתובה קודם היו״ד, ובדף קי״א ע״ב הביא גם דברי הרב בית יהודה ז״ל במנהגי ארג״יל והאריך בזה, וכתב דמה שהתיר הרב החבי״ב ז״ל בפשיטות בספר בעי חיי (חיו״ד סימן רל״א) להעביר הקולמוס על האזכרות המטושטשות שרישומן ניכר, נראה דהיינו דוקא כשנטשטשו כל אותיות השם ורישומן ניכר, ורוצה להעביר הקולמוס בכל האותיות כסדרן, ברם אם נטשטשו אותיות ראשונות שבשם ורישומן ניכר, ורוצה להעביר הקולמוס עליהן, וההי״ן אחרונות שבשם הנם כתובים אותיות זכות ודיו נאה, נראה דאסור להעביר הקולמוס על אותיות ראשונות שבשם, משום דבעינן אף בספר תורה שיהיו כתובות האותיות שבשם כסדרן כתפלין, ואם יתקן בהעברת הקולמוס באותיות הראשונות שבשם, נמצא שכתוב שלא כסדרן, ואנן בעינן בהוייתו יהא אפילו דבתחלה נכתבה בכשרות ואחר כך אירע בה הטשטוש, וכמו שכתוב בשם מנהגי ארג״יל. ואפשר דמרן החבי״ב ז״ל מודה בהא וכו׳. וכמו כן קשה להרב זרע אמת (סימן ז׳) שהתיר להעביר הקולמוס על אותיות השם, ולא חילק מההי״ן ראשונות לאחרונות. אלו תוכן דבריו ז״ל בקצור. ואני הדל אמינא דאחר המחילה רבה לא ידעתי למה הביא דברי הרב גינת ורדים ז״ל כתורה חתומה כאילו אין חולק בדבר, והרי כמה פוסקים ראשונים ואחרונים ציינתים לעיל אחד באחד, כולהו סבירא להו דשרי לתקן אותיות הראשונות שבשם, ולא חיישי לשלא כסדרן באשר כבר נפל בהם טעות, ואם נפסלם צריך לגנוז היריעה וחשיב דיעבד. ולא עוד אלא דאפילו בתשובת הרב גינת ורדים ז״ל עצמה הרי בר פלוגתיה עומד לעומתו, והביא כמה ראיות להתיר בדיעבד, באופן דמתוך תשובת הרב גינת ורדים הנזכר תורה יוצאה להתיר לתקן הוא״ו ולעשותה יו״ד, ולא לחוש לשלא כסדרן לדעת אותו הפוסק ז״ל.

אוצר ההלכה

ותו אשתמיט מיניה תשובת הרדב"ז (דחלק (ה') [ו']) הנזכר ודברי עטרת ראשי הרב מר אבי ז"ל בספר צפיחית בדבש הנזכר, דלדעת הרדב"ז אפילו לכתחלה שרי לכתוב השם שלא כסדרו כנזכר, ותו דאפילו הרב בית יהודה ז"ל הא כתיבנא לעיל דלא כתביה אלא לחדושא בעלמא, ברם לענין דינא איהו ז"ל חלק עליו בתשובותיו ולא חש לשלא כסדרן כנזכר לעיל באורך.

ותו קשיא דאפילו מטוניה דמר שרוצה לצאת ידי חובת סברת הרב גינת ורדים ז"ל דבעי כסדרן באותיות השם, הרי מאחר דהוא ז"ל מסיק דרבים לוחמים על הרמב"ם, וסבירא להו דוא"ו ה"א אינו מן השם, ומסיק דמותר למוחקו, ועל פי יסוד זה הוא מה שחשש לשלא כסדרן, אם כן קשה למה לא הורה למחוק השתי אותיות הוא"ו וההי"א כיון דלדעת רוב הפוסקים ליכא איסור מחיקה בוא"ו ה"א, ויחזור ויכתוב שם י"ה כסדרו בקדושת השם, ויוצא ידי סברת הרב גינת ורדים ז"ל, דבלאו הכי במחיקת הוא"ו הא עביד דלא כהרמב"ם, דלפי אותה נוסחא כתב וא"ו ה"א וכו' אית בה איסור מחיקה.

והיותר תימה טובא מה שתמה על הרב זרע אמת (סימן ז') שהתיר להעביר הקולמוס על אותיות השם, ולא חילק מההי"ן ראשונות לאחרונות. ואחר המחילה רבה דבריו תמוהים, דמאחר דהרב זרע אמת ז"ל שם (בסימן ו') בדף שקודם זה (דף ט"ו ריש ע"ג) דחה דברי הרב גינת ורדים ז"ל בכח גדול וביד חזקה, וכתב עליו דכיון שלא נמצא איסור זה, ולא קאמר ליה לא שום תנא ואמורא ולא שום פוסק, לא צייתינן להני כללי. ומסיק באותה תשובה (דסימן ו') היפך דברי הרב גינת ורדים ז"ל וכדאסיק גם כן בשתי תשובות בחיו"ד כנזכר, אם כן איך מתמיה עליו דבדף ט"ז אינו מסכים עמו, ועדיין לחלוחית הדיו קיימת לחלוק על הרב גינת ורדים ז"ל, דאין לאסור לתקן שלא כסדרן. ותו יש להפליא עליו דאפילו אם היה דעת הרב זרע אמת ז"ל מסכמת לדעת הרב גינת ורדים ז"ל דבאזכרות ספר תורה בעינן כסדרן, עם כל זה שפיר עבד (בסימן ז') דלא חילק בדין העברת הקולמוס בין ה"א ראשונה לאחרונה, שהרי עיקר טעם ההיתר בהעברת הקולמוס הוא על פי הוראת הרב תרומת הדשן ז"ל (סימן מ"ח) שהביא שם הרב ז"ל, שהתיר אפילו בתפלין להעביר הקולמוס על אותיות שרישומן ניכר עדיין להטיבן ולחדשן שלא ימחק יותר, וטעמא כתב, דכיון דעכשיו הכתב כשר ומה שיוסיף עליו אינו אלא לשומרן שלא יתקלקלו לא חשיב כתיבה שלא כסדרן. ע"ש. ומזה למד הרב זרע אמת ז"ל בכהאי גוונא בספר תורה, ואם כן אפילו אי הוה סבירא ליה להרב ז"ל כהרב גינת ורדים ז"ל דבעינן באזכרות ספר תורה כסדרן, הכא שרי, דהא לא עדיף מתפלין דמדינא מפסלי בשלא כסדרן משום דכתיב והיו, ואפילו הכי כל שרישומן ניכר והכתב כשר זה התוספת לא משוי ליה שלא כסדרן, כל שכן בכתיבת אזכרה דספר תורה דחידוש הוא שחידשה תורתו, דיש לומר דהיכא דרישומן ניכר, פשיטא דאפילו יתקן ה"א ראשונה ואותיות שאחריו הם זכות וברורות בדיו נאה שרי, דזה לא חשיב שלא כסדרן.

ומהאי טעמא גופיה קשה על עיקר דינו שחידש דמה שהתיר מרן החבי"ב ז"ל להעביר הקולמוס על האזכרות שרישומן ניכר, אינו אלא כשנטשטשו כל אותיות השם, דאז מעביר הקולמוס בכל השם כסדרו, אך אם הטשטוש בההי"ן ראשונות אסור משום שלא כסדרן, ואף מרן החבי"ב מודה בהא. ע"ש. ואחר המחילה רבה לפי היסוד שהניח הגאון מוהרא"י ז"ל, דכל שרישומו ניכר והוא כשר שרי להעביר הקולמוס אפילו בתפלין משום דלא חשיב שלא כסדרן, אפילו אם נניח דדינו של הרב גינת ורדים ז"ל דבהויות בעינן כסדרן גם בספר תורה הוא מוסכם לכולי עלמא, אין צורך לעשות אוקימתא בדברי מרן החבי"ב ז"ל שהיו כל אותיות השם מטושטשות ומעביר עליהן הקולמוס על הסדר, אלא אף אם נאמר שאותיות האחרונות היו ברורות וטובות, ואין צורך בהם להעברת הקולמוס אלא באותיות ראשונות לבד, מכל מקום כיון דנדונו היה שהמטושטשות רישומן ניכר, לא חשיב שלא כסדרן לכולי עלמא, באופן שכל דבריו שגבו ממני. וצריך עיון.

הדרן למלתין דלענין מעשה נראה דיש לתפוס כסברת המקילין, דבדיעבד מיהא דהיינו שכבר נכתבו מעיקרא האזכרות כסדרן, ושוב נפסק אות אחת שבשם, יכול לתקן האות ולא חיישינן לשלא כסדרן, דמלבד דרובא דרבוותא הכי סבירא להו כדכתיבנא לעיל באורך, עוד זאת דאם אנו באים לחוש לסברת המחמירין, דאפילו בכהאי גוונא לא מהני תיקון משום שלא כסדרן, אנו פוגעים באיסור אחר דהיינו גניזת שאר אזכרות הכתובות באותה יריעה שעומדים בכשרותם, ולו שקול ישקל חומרא זו דכסדרן באזכרות ספר תורה שלא נזכרה בתלמוד, עם הזלזול בידים ח"ו בשאר אזכרות לגונזם בעודם בכשרותן, נראה ודאי דטפי עדיף לתקן ולא לחוש בהא לכסדרן. וכן ראיתי להרב הנמוקי יוסף ז"ל בהלכות קטנות[97] והביא דבריו הרב דבר משה ז"ל (חיו"ד [סימן ס'] דף צ"א (ע"א) [ע"ג]), וז"ל: דדברי הרשב"א [שו"ת החדשות מכת"י סימן קמ"ב] המיקל בזה נראים יותר מדברי המחמיר, דחומרא הבאה לידי קולא היא להביא היריעה לידי גניזה, ולהוריד כמה שמות הקדש מקדושתן, וזהו בזיון וגנאי לכתבי הקדש, ומדאורייתא הם קדושים וכשרים ובקדושתן הם

הערות וציונים

97. עיין להרב דבר משה שהביא דברי הרב משאת בנימין (סימן נ"ו) שכתב, וז"ל: דמה שאמרו במסכת מנחות לא ימעט את הכתב, היינו דלכתחלה לא יעשה כן דלאו הידור כל כך הוא, אבל בדיעבד שפיר דמי, דמשום הידור לא פסלינן ליה לספר תורה, וכן משמע בנמוקי יוסף, וסיים, דדברי הרשב"א ז"ל המיקל בזה נראים יותר וכו'. עכ"ל. ומה שכתב "דדברי הרשב"א" וכו', אינם מדברי הנמוקי יוסף אלא מדברי הרב משאת בנימין, שכן כתב שם להדיא. ואילו הנמוקי יוסף הוזכר רק לענין שכן מוכח מדבריו דהא דלא ימעט הכתב היינו רק לכתחלה, והוא ממה שכתב בהלכות ספר תורה (דף ג' ע"ב) ד"ה ולא ימעט, דהטעם הוא משום הידור, וכן בד"ה ולא מפני, כתב יזרז עצמו שלא יצטרך לבוא לידי כך, ומזה דייק הרב משאת בנימין דבדיעבד לא מיפסל. **ע"ה מאיר כהן ס"ט.**

אוצר ההלכה

קיימים כשאר שמות הקדש. ע״כ. ומזה דן הרב דבר משה ז״ל בנדונו שם דתלי בפלוגתא דרבוותא לתפוס להקל. ע״ש. וכן כתב הרב משאת בנימין ז״ל (סימן ז״ן) בתחלת התשובה, וז״ל: נראה ודאי דאין ראוי לסלק היריעה אלא יתקן באחת מהדרכים הנזכרות, דכל כמה דאפשר לתקן אסור לזלזל בקדושת ספר תורה ובשמות הקדש להורידן מקדושתן ולהביאן לידי גניזה, דאפילו בתשמישי קדושה קיימא לן מעלין בקדש ואין מורידין וקל וחומר בקדושה עצמה. עכ״ל. וכן ראיתי להרב זרע אמת ז״ל (חיו״ד סימן קכ״ב) שכתב וז״ל: אף אם תמצי לומר דלכתחלה טוב לכתוב השם כסדרו, עם כל זה כיון דאם לא נתקן זה השם היה צריך לגנוז היריעה, נלע״ד דזה חשוב דיעבד. וגדולה מזו מצינו להר״ן ז״ל בפרק כל שעה [פסחים ו: ד״ה הא דתניא], גבי הא דתניא [שם כו:] בין ישן בין חדש יוצן, דהיינו טעמא משום דזה וזה גורם אינו אסור אלא לכתחלה, אילו הוה אמינא דיותץ חשוב כדיעבד. ע״ש. הרי דאפילו בהפסד ממון חשבינן דיעבד, כל שכן כאן דמלבד הפסד ממון יש גם כן זלזול היריעה של ספר תורה דהיה צריך לסלקה ולגונזה וכו׳. ע״ש.

איברא דבענין זה דחילוף היריעה מחלפא שיטתיה דהרב זרע אמת ז״ל, דאילו בהך תשובה דיורה דעה חמיר ליה סילוק היריעה משום חשש זלזול, ומכח זה אחשביה דיעבד. ואילו בחלק או״ח (סימן ו׳ דף ט״ו ע״ג) אחר שדחה דברי הרב גינת ורדים מכח דברי הרב דבר שמואל והרב אליה רבה ז״ל, כתב לענין נדונו בסופר ששכח לקדש יו״ד של הוי״ה, וז״ל: ואם כן בנדון דידן נמי היה אפשר להתיר בספר תורה מיהא למחוק היו״ד של שם שנכתבה שלא בכוונת קדושת השם ולחזור לעשותה לשם קדושת השם וכו׳, מכל מקום הרי כתב הר״י אסכנדרני, דאף על גב דמתכוין לתקן אפילו הכי יש חשש משום מוחק כל שאפשר לסלק היריעה, ולא דמי לנותץ אבן מן המזבח וכו׳, דהתם שאני דאי אפשר לעשות מזבח אחר, אבל כאן אפשר לסלק היריעה וכו׳, ואם כן איני מוצא לזה תקנה אלא בסילוק היריעה. עכ״ל. הרי דהכא טפי עדיף ליה לסלק היריעה מלתקן היו״ד שלא כסדרה ולקדשה מחדש, וזה היפך מה שכתב ביורה דעה דכל כמה דאפשר לתקן שלא לסלק היריעה טפי עדיף דחשיב דיעבד, ולא חיישינן משום שלא כסדרן בכהאי גוונא. ויש ליישב. ומכל מקום דבריו שביורה דעה נלע״ד עיקר, דהא אשכחן להרב הנמוקי יוסף ולהרב משאת בנימין דחמיר להו סילוק היריעה משום גניזת שאר שמות הקדש העומדים בכשרותם כנזכר. וכן ראיתי סברא זו מפורשת להרב חלקת מחוקק [סק״ח], ולהרב בית שמואל ז״ל [סק״ט] באבן העזר (סימן קכ״ה ס״ו), דבגט אין להפריד הדיבוקים משום דמיחשב לכתחלה, מה שאין כן תפלין דטעונין גניזה נחשב כדיעבד. ע״ש. הרי ממש סברת הרב זרע אמת ז״ל, דכיון שאם לא יתקן הטעות צריך לגונזם חשיב דיעבד. ועיין להגאון בספר חתם סופר ז״ל (יו״ד סימן נז״ר), שגם הוא מסכים דהיכא דהוי פלוגתא דרבוותא, דלכתחלה חיישינן לסברת הפוסקים המחמירים, היכא דצריך לגנוז שמות הקדושים חשיב דיעבד וסמכינן ארוב הפוסקים דשרי, כדי שלא לגנוז שמות הקדושים. ע״ש. והכא נמי דכוותה, דהגם דלכתחלה ראוי להורות לכתוב השמות כסדרן, מכל מקום אם נפל טעות או טשטוש באיזה מאותיות הראשונות שבשמות הקדש, סמכינן אסברת רוב הפוסקים ומתקנינן להו.

ובר מן דין כתב הרב בית דוד ז״ל (חיו״ד סימן קל״ז) משם הרב מוהר״מ גאלנטי ז״ל (בתשובה סימן קכ״ד), דכל פיסול שלא נזכר בגמרא אין לחוש לו, ומזה כתב לנדונו וז״ל: ועוד טעם אחר דלא דמי דיבוק זה של אות אל״ף לה״א, משום דדיבוק הה״א לגג הוא מהפסולים המוזכרים בגמרא [שבת קג:] שלא יעשה ההי״ן חתי״ן וכו׳, אבל דיבוק האל״ף לא נזכר פיסולו בתלמוד כי אם בדברי הפוסקים, וכן נראה מדברי מוהר״ם גאלנטי ז״ל וכו׳. ע״כ. גם הרב בגדי ישע ז״ל (דף ג׳ ע״ב) כתב משם מוהר״ם בן חביב ז״ל [בתשובה שהובאה] בספר מגיד מראשית ([חלק שני] סימן א׳), אם שינה במקצת צורת האות בדבר שלא נתבאר בתלמוד לפסול, אפילו שנחלקו הפוסקים זה פוסל וזה מכשיר, יש לסמוך על דברי המכשירים שלא לפסול סתו״ם. גם הרב מוהר״ח אלפאנדרי ז״ל הסכים עמו וכתב שגם הרב מ״א [מר אביו רבי יצחק רפאל אלפנדארי] ז״ל כתב בתשובה כוותיה, וסיים ואחר כמה שנים נדפס ספר תשובות להרב כמוהר״מ הלוי ז״ל ועיין שם בתשובה [ראשונה] וכו׳. ע״ש.

ועיין להרב הגדול מוהר״י ליפשיץ ז״ל בעל אור ישראל (סימן מ״ו) על ספר תורה שהלמדי״ן שלו כתמונת כ״ף יו״ד שפסק דכיון שנשתנה צורת האות פסולה, ואין לקרות באותו ספר תורה עד שיתקן. ובדף פ״ג ע״ב כתב, וכדי שלא יתעקש המתעקש לומר דעם כל זה נהי דלכתחלה לא, מכל מקום בדיעבד לא פסיל, דדוקא בפסולים דאיתא להדיא בפרק הבונה שלא יעשה ביתי״ן כפי״ן וכו׳ ודומיהן דאותן יש שרש לפיסולם בגמרא, מה שאין כן צורת הלמ״ד דנדון דידן אין שרשם בגמרא, אלא מה שהורונו רבותינו המקובלים, ולכך על כל פנים בדיעבד כשר, ומסתייע ליה מה שכתב הגאון מוהר״ם גאלאנטי ז״ל (סימן קכ״ד), והובא במג״א (סימן ל״ב סקכ״ו) ד׳ פשוטה וכו׳. הנה אני אומר מלבד דיחידאה הוא ואין לפסוק כיחידאי, וכהאי גוונא כתב בית יוסף וכו׳, ומה גם דקבלה היא בידינו מרבותינו הקדושים ובפרט גאון עוזנו הרדב״ז ז״ל בישנות [ח״ד סימן אלף קי״א] לפסוק כסברת המקובלים במקום שאין הגמרא חולק עליהן וכו׳. ע״ש. הנה זה שדחה סברת הרב מהר״ם גאלנטי ז״ל, אינו אלא משום דלדידיה הוי סברא יחידאה, מיהו אנן בדידן הא אשכחן ליה חברים מקשיבים לסברא זו כנזכר. ולא עוד אלא שגם הגאון מוהר״מ רפא״ף שם (סימן מ״ז) חלק עליו, וכתב אנו סומכין על תשובת הרא״ש דצורת האותיות אינן שוות בכל המדינות, ואינו פוסל בזה השינוי רק שלא יעשה ההי״ן חיתי״ן, מוכח מזה מה שלא נמצא בגמרא אין פוסל בספר תורה. וכן כתב בתשובת גאלאנטי מפורש, כל דבר שאין לו שרש בגמרא אין לפוסלו דיעבד, ומה שרצה לומר דיחידאי ולא מצא לו חבר, אני אומר דמי שידקדק בתשובת מוהרי״ל שם [סימן צ״ח] יראה דלאו יחידאי הוא וכו׳. ע״ש. וגם הגאון מוהר״ר טעבלי ז״ל שם

אוצר ההלכה

(בסימן מ"ח) חלק בזה על הרב המחבר ז"ל, וכתב וכל שכן בנדון דידן בתמונת למ"ד שלא מצינו כלל בתלמוד רק בפוסקים על פי קבלה, דיש לחלק בכהאי גוונא ואין לפסול בדיעבד. ע"כ. וכן הסכים הרב מוהר"ר צבי [הירש מאיטינגין], וזה לשונו שם (סימן מ"ט), דהגם דיש רמזים וסודות שיהיה הלמ"ד כ"ף וי"ו, אפס כל אלה למצוה אבל עיכובא לא שמענו וכו'. וכן כתב מוה"ר אהרן [געטינגן] ז"ל (בסימן ן') ושם כתב גם כן דמוהר"ם גאלנטי לאו יחידאי הוא. וכתב עוד ומה שכתב שקבלה בידינו לפסוק כהמקובלים במקום שאין הבבלי חולק, אמת הדבר וכן כתב הרב מג"א ז"ל [סימן כ"ה סק"כ], אבל היינו דוקא לכתחלה לעשות כן, אבל מנא ליה דפסלינן אפילו דיעבד. ע"ש.

הנך רואה דברי הנביאים פה אחד, דכל דבר שלא הוזכר בתלמוד אין לפסול בספר תורה, ואפילו שהוזכר בדברי קבלה לית לן למפסק כהמקובלים אלא בלכתחלה, אבל בדיעבד לא פסלינן מפני מה שכתוב בדברי קבלה. כי ממנו נקח לנדון דידן, דהגם דלפי מה שהבין הרב גינת ורדים ז"ל בדברי הזוהר יש לכתוב שם הוי"ה כסדרו אפילו בספר תורה, מכל מקום אם נכתב בדיעבד שלא כסדרו, כיון שלא הוזכר פיסול זה בתלמוד, אדרבה לפי דברינו מוכח מדברי רש"י והרמב"ם ז"ל דליכא קפידא, וכך הם דברי הרדב"ז בחלק ה' כנזכר, דפשיטא דהגם דראוי לכתחלה להורות שלא לכתוב השם שלא כסדרו, מכל מקום בדיעבד וכן אם נפל טשטוש באיזה מאותיות ראשונות אפילו אין רשומן ניכר, יכול לתקן ולא חיישינן משום שלא כסדרן, וכדעת רוב הפוסקים הנזכרים[98].

ובתר דנא חקרתי על מנהג סופרי עירנו אזמיר יע"א, אי נהגו להחמיר שלא לתקן טעות באותיות דשם הוי"ה ואדנות, או נהגו כסברת המיקלים ז"ל, ואמר אלי עמיתנו בתורה מעלת הרב ועצום כמוהר"ר יעקב יעבץ דמתקרי בכור נר"ו, דמנהגנו כסברת המיקלים רובא דרבוותא ז"ל, שכך מקובל מאבותיו ורבותיו ז"ל, ובדידיה הוה עובדא בספר תורה שהיו מגיהין אותו הוא וסופר זקן אחר ז"ל, וראו בשם אלהים שהיה דבוק רגל הה"א לגגה ודומה לחי"ת, ועשו מעשה לגרוד הרגל ממטה למעלה כהוראת הפוסקים ז"ל, ולא חששו לאותיות השם שלא כסדרן, ונסתייע מדברי הרב הגדול חיד"א בספר לדוד אמת דיני פיסול האותיות (סימן י"ב אות כ"ט), שכתב דאם קוצה של יו"ד העליונה שבאות אל"ף של שם אלהים נדבקה בגופה פסול ומותר לגרדה, ואין ראיית התינוק בזה מעלה ומוריד, כי הגם שיקראנה אל"ף היא פסולה ואין עליה קדושה ומותר למוחקה. הרי דהגם שאין עליה קדושה ואחר התיקון חל עליה קדושה שרי לתקנה, שמע מינה דלא חיישינן לכסדרן כחומרת הרב גינת ורדים. אלו דבריו נר"ו. וכיוצא לזה ראיתי לעטרת ראשנו מוה"ר חיים ומלך נר"ו בספר (ה)חיים הנ"מ (סימן ך' אות ח"י), שהביא בסתם הוראת הרב חתם סופר הנזכר ביודי"ן שבאלפי"ן שהתיר בגרידה אף בשמות. ע"ש. באופן דבנדון דידן גם כן שריותא היא גבן לתקן הה"א ראשונה של שם ההוי"ה, שיניח דיו במקום החתך לבד, ולא על גבי הכתב, לחוש לסברת מאן דאמר [עיין בית יוסף לעיל סימן ל"ב סעיף ג'] דכתב עליון מבטל התחתון והוה ליה מוחק. כן נראה לע"ד, וה' יצילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות אמן כן יהי רצון. (פתח הדביר ח"ב – קונטרס אחרון סק"ג)

מלואים לסעיף נ'

מתוך ספר "פתח הדביר" חלק א'

ט"ז) סעיף נ' אין לקנות גידין מהגוים, משום דחיישינן שמא של בהמה טמאה הם. כתב מרן הבית יוסף בשם האגור ז"ל [סימן ע"ד], אין לקנות וכו' וכל קבוע וכו'. ראיתי לעמוד בדבריו של גדול אדוננו מורנו הרב הגדול בחקרי לב ז"ל (ח"א יו"ד סימן ק"ה), דחקר למאי דקיימא לן ביו"ד (סימן ק"י סעיף ג') תשע חנויות וכו', אם האחת מוכרת ספק איסור כגון ספק נבלה או ספק טרפה או ספק חלב, אי דיינינן ביה דין קבוע מדין תורה או לא. וכתב דלכאורה כיון דקיימא לן כל ספק אוקי אחזקתיה, בספק נבילה הוי כודאי נבילה ויש בו דין קבוע. וספק טרפה נשחטה בחזקת היתר עומדת והוי קבוע דרבנן. וספק חלב תלוי במחלוקת הפוסקים אי ספק אסיר מדין תורה או מדרבנן. ושוב כתב דיש לדון דגם למאן דאמר דהוי מדין תורה אינו קבוע, שהרי כתב הר"ן ז"ל פרק גיד הנשה [חולין לג: ד"ה אמר רב] דדין קבוע למפרע לא אמרינן, דדין קבוע שיהיה מחצה על מחצה חידוש הוא ואין לך בו אלא משעת חידושו ואילך. ע"ש. הכא נמי יש לומר דלא אסר אלא בודאי איסור ולא בספק איסור, וגם שיש לדון דהוי ספק ספיקא, ספק אם הוא חלב, ואם תמצי לומר דהוא חלב, ספק דכשר דאיסור קבוע אינו אלא ספק. והביא ראיה ממה שכתב מוהרימ"ט ז"ל (חאה"ע סימן ח"י), וז"ל: ומיהו יש לדחות דטעמא לאו משום שאין האיסור מבורר, אלא אפילו אמרינן בכהאי גוונא קבוע מדין תורה לא מחזקינן באיסור קורבה מספק, עד שיוודע שזו קרובה ואסורה עליו וכו', ושקיל וטרי בדבריו והעלה דיש לדון בדעתו דסבירא ליה דקבוע ליתיה כי אם בודאי ולא בספק וכו', וכן למד מדברי הרמב"ם ז"ל בפרק ט"ו מהלכות איסורי ביאה (הלכה כ"ט), ושוב כתב שכן נראה במוצל מאש (סימן ן'), ובפלתי סימן ק"י [סקי"ב] לקושיית הר"ש [בספר הכריתות לשון למודים שער ג' אות ר'] דליתסר כל העולם בזריעה משום נחל איתן דהוי קבוע. ותירצו הם דלא אתחזק

הערות וציונים

98. וכן פסק בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חיו"ד סימן י"ד) עיין שם באורך.

אוצר ההלכה

איסור דמנא לן שהיה נחל איתן בעולם. וקשה דעל כל פנים מידי ספק לא יצאנו, כיון שציוה הכתוב עליו אולי היה בעולם וליתסר משום קבוע מספק. אך לפי מה שכתבתי לא קשיא, דקבוע ליתיה כי אם על הודאי וכו'. ע"כ. ובסוף דבריו כתב, ועיין בחדושי הרשב"א חולין (דצ"ה) [דף צ"ד ד"ה ולפי] שכתב דלא הוי קבוע אלא כשיש שם ודאי טרפה. ע"ש.

והארכתי להביא כללות כל דבריו מפני שיש לי לישא וליתן בדבריו לע"ד בראיות אלו שהביא לפשיטת ספקו. אך אמנם בטרם אקרב לישא וליתן בדבריו, אשא דעי למרחוק לתמוה עליו למה לא הביא פשיטות מפורש לחקירתו, ממה שאמרו בחולין (דף ס"ג ע"ב) תנו רבנן לוקחין ביצים מן הגוים בכל מקום, ואין חוששין לא משום נבלות ולא משום טרפות. ע"כ. דמברייתא זו נראה דבספק ליכא דין קבוע, דאם איתא דגם בספק איסור איתיה לדין קבוע, אמאי אין חוששין דילמא איכא חד גוי דמזבן ביצים מתרנגולות נבלות וטרפות, ואי אזיל למקום קביעותם וזבן מינייהו ליתסר מטעם דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, אלא ודאי נראה דכיון שאינו ודאי שיש שם מוכר ביצי איסור אלא דחיישינן אולי מוכר, לא אמרינן דין קבוע. וכן ראיתי להרב מגן אברהם ז"ל בדין שלפנינו (ס"ק ס"ו) על מה שכתב מרן ז"ל בבית יוסף בשם האגור ז"ל דאין לקנות גידים מגוי לצורך תפלין, משום דשקלי נמי מבהמה טמאה וספיקא דאורייתא הוא ולחומרא, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. ע"כ. כתב על זה הרב מגן אברהם ז"ל, וז"ל: ונראה לי דוקא כשידוע שמקצתם עושים מטמאה דהוי ליה קבוע, אבל מסתמא אזלינן בתר רובא כמו שכתוב ביו"ד [ריש] סימן פ"ו, לוקחים ביצים מן הגוי [וכו'], ואפילו כשידוע [שמקצתן עושין מטמאה], דוקא בבתיהם אסור לקנות אבל בשוק מותר לקנות, דכל דפריש מרובא פריש. ע"כ. הרי דאוקי לדינא דהאגור ז"ל דאסר לקיחת גידים מהגוי, דאינו אלא בשידוע שמקצתם עושים מטמאה דאז שייך דין קבוע, אבל לחוש מסתמא דילמא איכא חד דמזבן מטמאה לא חיישינן, דכשאין ידוע ליכא דין קבוע. ומייתי ראיה מהברייתא הנזכרת שפסקוה הפוסקים ביו"ד סימן פ"ו, וכן ביאר דבריו הרב מחצית השקל ז"ל, וז"ל: ונראה לי דוקא כשידוע וכו', דהוה ליה דומיא (דשתי) [דתשע] חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת בשר נבלה, דידעינן דאחת מוכרת נבלה. לוקחין ביצים [וכו'], ואין חוששין שמא של נבלה, דנבלות וטרפות מיעוטא נינהו לא חיישינן, דאזלינן בתר רובא, ועל כרחך צריך לומר דלא מקרי קבוע כיון דלא נודע שאחד מוכר ביצים של נבלות וטריפות. ע"כ. הרי כדכתיבנא דדין קבוע אינו אלא בדידוע שיש שם ודאי איסור ולקח ואינו יודע ממי לקח, אבל אם אין ידוע לא. וכן ראיתי להגאון הרב בצלאל ז"ל בשיטה מקובצת לביצה [ז. ד"ה דרבי יוחנן] על דין זה שכתב משם הרא"ה והריטב"א ז"ל דמותר לילך וליקח מביתו של גוי ביצים ביום טוב, דלא חשיב קבוע אלא באתחזק ודאי איסור ואפילו חד, אבל כאן שמא לא נולדו שם היום ואם נולדה אכלה כבר וכו'. ע"כ. הרי להדיא דקבוע ליתיה בספק.

וכיוצא לזה, ראיתי להגאון הרב ט"ז ז"ל לקמן בא"ח (סימן תר"ה סק"ד) על מה שכתב שם הטור בענין כפרות דערב יום הכפורים ופסקו מור"ם ז"ל שם שזורקין בני מעיהן על הגגות, וז"ל: בטור כתוב יש קצת ראיה מההיא דחולין [צה:], רמי בר תמרי[99] איקלע למערבא מעלי יומא דכיפורי חזא דקא שדו כבדי וכולייתא, אזל שקלינהו משום דהאידנא דהיתרא שכיח טפי. ובמרדכי סוף יומא [סוף סימן תשכ"ז] השיב על זה דאין ראיה דשמא עורבים לקחוהו בבית ישראל ולא על הגגות. וכתב מורי חמי ז"ל [ב"ח אות ד'] על זה דאילו לקחוהו מהבית הוה ליה קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ולא מהני רובא דהיתרא, אלא ודאי על הגג נטלוהו העורבים ומרובא קא פריש. ע"כ. ובאמת אין כאן איסור קבוע דהא אין אומרים כל קבוע וכו' אלא אם יש שם איסור ודאי, מה שאין כן כאן דליכא איסור בבירור. ע"כ. והביא דבריו הרב הלכה ברורה ז"ל בסימן הנזכר [סק"א] ושתיק ליה. ויש להרגיש על הרב ט"ז ז"ל, למה לא חילק כן כאן בסימן ל"ב על דברי האגור הנזכר, כמו שחילק הרב מגן אברהם ז"ל כיון דאזיל לשיטתיה כמו שגילה דעתו בסימן תר"ה. ועיין להרב נהר שלום ז"ל שם [סק"א] שדחה דברי הרב ט"ז ז"ל הללו, וכתב וז"ל: ולע"ד נראה כיון דההיתר נמי אינו ודאי וברור שפיר נאמר קבוע. ע"כ. ואני הדל לא ידעתי מהיכא יליף מר לחלק כן, והרי סוגיא דחולין הנזכרת הויא תיובתיה, דקא שרי תנא דברייתא ליקח ביצים מן הגוי ואין חוששין וכו', והתם לא איסור ברור איכא ולא היתר ברור איכא אלא סתמא, ואפילו הכי ליכא איסור קבוע, ולדידיה קשיא אמאי, כיון דאין האיסור וההיתר ברורים הדר דינא כאילו תרוייהו ברורים ואיתיה לדין קבוע. ועוד יש לעמוד על דבריו משאר דוכתי דאייתינן בעניותין הכא והמעיין יראה.

וכך הם דברי הרשב"א ז"ל בפרק גיד הנשה [חולין צד:] שרמז מורנו הרב ז"ל שם בסוף דבריו, גבי עובדא דההוא טבחא דאמר ליה לחבריה אי מפייסת מינאי וכו', וז"ל: יש לומר דהוה סבירא ליה למקשה דלא אמרינן כל קבוע כמחצה על מחצה דמי אלא כשיש שם ודאי טרפה, דומיא דאחת מוכרת בשר נבלה, משום דאז הוה ליה איסור קבוע וכו', אבל כשאין שם איסור ברור כי הא, דאיכא למימר דלא מכר לאחר אלא לזה שמכר לו חתיכה זו, כי הא לא אמרינן קבוע, דאם אין שם איסור ברור היאך נאמר בו קבוע. ואהדר ליה שאני הכא דאתחזק איסורא במקולין, דלגוי זה מיהא מכר וכבר אתחזק איסור זה בקבוע במקולין, הלכך כל המקולין אסורים ביום זה. אי נמי הכי קאמר שאני הכא[100] דאתחזק איסור ביד הגוים המוכרים במקולין, דכיון שפשע ומכר יש לחוש שכמו שמכר לזה כך מכר לכל שאר הגוים

הערות וציונים

99. לפנינו איתא: רב נחמן מנהרדעא. ועיין לבושי שרד, וחתם סופר שם.

100. בחדושי הרשב"א לפנינו הגירסא: שאני התם. ונראה שהרב המחבר ז"ל הגיה הכא, דהכי מסתברא.

אוצר ההלכה

המוכרים בשר המקולין וכו'. ע"כ. הנה מבואר מדברי הרשב"א ז"ל הללו, דגם לפי מסקנת הש"ס לא אתמר דין קבוע אלא בדאתחזק איסורא לחד פירושא דלגוי זה מיהא ודאי מכר, ולאידך פירושא דכשם שמכר לזה כך מכר לשאר גוים המוכרים ואתרע ליה רובא, דכיון דאתחזק איסור נבלה במקולין הוי ממש כדין תשע חנויות שהרי יש איסור ברור. אבל כשאין שם איסור ברור הרי כתב הרשב"א ז"ל להדיא דלית ביה דין קבוע, ואתיא כאידך סוגיא דחולין דלקיחת ביצים מן הגוי. גם הגאון רש"ל ז"ל בים של שלמה (בחולין בפרק גיד הנשה סימן כ"א) מייתי דברי הרשב"א ז"ל הללו, ועל שאר דבריו שלא הסכים עמו השיג עליו, ועל חילוק זה שהביאו שם שתיק ליה, שמע מינה אודויי מודי ליה וקאי בסברתיה. ומעתה תמהני בין על הרב ט"ז ובין על הרב מג"א ז"ל שכתבו חילוק זה מדנפשייהו, והרב מג"א ז"ל יליף ליה מסוגיית חולין הנזכרת כאילו הוא המוליד חילוק זה, ולא הביאו שעיקר חילוק זה נפק מפום אריותא הרשב"א והרא"ה והריטב"א ז"ל כנזכר, ועל הכל קשה על הרב ב"ח ז"ל שכתב דין קבוע גם בספק איסור, היפך סוגיית חולין ודברי כל הראשונים ז"ל, וצריך יישוב.

עלה בידינו, דהרשב"א והרא"ה והריטב"א והגאון רש"ל והרב ט"ז והרב מג"א והרב הלכה ברורה ז"ל, כולהו סבירא להו דהיכא דאין האיסור מבורר לית ביה דין קבוע, והרשב"א ז"ל קבע דבריו בפירוש השמועה דפרק גיד הנשה, והרב מג"א ז"ל יליף לה מסוגיית חולין (דף ס"ג ע"ב) הנזכרת, והרב ט"ז והרב הלכה ברורה ז"ל הגם דלא הזכירו מאין למדו לחלק כן, אין ספק דסמכו על הסוגיא הנזכרת. ואם כן נראה לכאורה דסברת הרב ב"ח ז"ל דכתב דין קבוע גם באין האיסור ברור סברא יחידאה היא. ולענין דינא ודאי דלרבים שומעין. וא"כ קשה טובא על מוה"ר ז"ל דהלך לפשוט ספיקו מתוך פלפולו על דברי הרמב"ם ומוהרימ"ט ז"ל, ומדקדוק תירוץ הרב הפלתי והרב מוצל מאש ז"ל. ולא זכר סוגיית חולין הנזכרת ודברי הרא"ה והריטב"א והרב ט"ז והרב מג"א ודעימייהו ז"ל שהבאתי, שבאו הדברים מפורשים ומבוארים לעין כל חוזה.

ותו תמהני עליו טובא, שהביא סברת הרשב"א דחולין הנזכר ברמז כתורה חתומה, ופסקיה לדיניה בסכינא חריפא כאילו סברא זו מוסכמת, והרי נראה לכאורה דרבים לוחמים על חילוק זה, וסבירא להו דאפילו בספק איסור אמרינן דין קבוע. ואגב אורחין למדנו, דסברת הרב ב"ח ז"ל הנזכר לאו יחידאה היא דרבים ונכבדים קיימי כוותיה. שהרי כתב הר"ן ז"ל בהלכות פרק קמא דביצה [ג: ד"ה ודוקא] וז"ל: ואיכא מאן דשרי ליקח ביצים מן הגוי אפילו ביום ראשון של ראש השנה, (ובב' י"ט) [וביום טוב שני] של גלויות, משום דרובן של ביצים לאו בני יומן נינהו, אזלינן בתר רובא כל היכא דאתי מאן דמזבן לגביה, אבל למיזל לבתי דידהו דהוה ליה מקום קביעותן אסור דדילמא איכא חד דמזבן ביצים בני יומן, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. ע"כ. הרי דסברת הר"ן ז"ל הלזו היא היפך ממש מסברת הרא"ה והריטב"א ז"ל, דאילו הם ז"ל התירו אפילו לילך לביתו של מוכר וליקח ביצים ביום טוב, מטעם דכיון דלא אתחזק האיסור בודאי לא חשיב קבוע, ואילו הר"ן ז"ל לא התיר לקיחת ביצים אלא היכא דאתי מאן דמזבן לגביה, לא למיזל לבתי דידהו משום דגם בכהאי גוונא דלא אתחזק איסורא חשיב ליה קבוע. הגם שאין האיסור ברור, שהרי אין ידוע שאחד מוכר ביצים בני יומן אלא דחיישינן דילמא איכא חד וכו', ואפילו הכי אמרינן (דאין) [דאית] ביה דין קבוע. ומחלוקת זה דהר"ן עם הריטב"א והרא"ה ז"ל לא נעלמו מעיני כבודו של מורנו הרב ז"ל ח"ו שכבר הביאם לקמן (בסימן ק"י) ושקיל וטרי בהדייהו, ואילו הכא אמאי לא מייתי להו לעניין חקירתו זו.

ותו קשה, שלא הביא דברי הסמ"ג ז"ל (בעשין ס"ג) ופסקו רבנו הטור ז"ל ביו"ד (סימן ז"ן) וז"ל: ואם נשא הזאב שה מן העדר בפיו והצילו הרועה, כבר ביארנו שאין דריסה בשן ומותר. ואם ספק לו ואחר כך נתערב עם הרבה בהמות, שמא יש להתיר כל אחד מטעם ספק ספיקא, שמא אין זאת הבהמה שנגע בה הזאב, ואפילו היא זו שמא לא דרסה ביד. אפס ר"י פירש [ביצה ג: בתוד"ה ואחרות], דבריה או דבר שבמנין שיש בו ספיקא דאורייתא אין להתיר בתערובת על ידי ספק ספיקא. ע"כ. הרי דהגם דאין האיסור ברור סבירא ליה דשייך ביה דין קבוע, דאי לא תימא הכי כי נמי ליכא ספק ספיקא מאי הוי, אכתי איכא למימר דכיון דאין האיסור ברור אזלינן בתר רובא, ורובא דהיתרא נינהו, כיון דלא אתחזק בתערובת לא חשיב קבוע ודינו כאילו פירש דאזלינן בתר רובא, מדמהדר לאשכוחי טעמא מטעם ספק ספיקא, ולדעת ר"י דלא אמרינן בהא ספק ספיקא אסורה, שמע מינה דגם בספק איסור איכא דין קבוע. וגם מדברי רבנו הטור ז"ל שם נראה להוכיח כן, דמלבד שהביא דברי הסמ"ג ז"ל הנזכרים, עוד בה שכתב על דבריהם וז"ל: ונראה שיש תקנה אפילו לודאי דרוסה שנתערבה באחרות דנכבשינהו דניידי[101] וכל דפריש מרובא פריש וכו'. ע"כ. הנה מדקאמר אפילו לודאי דרוסה, שמע מינה דספק דרוסה פשיטא ליה במכל שכן דמהני תיקון זה דנכבשינהו דניידי. ונראה דכוונתו להקשות על הסמ"ג ז"ל דלא אשכח תיקון בר מספק ספיקא, דהאיכא תקנה אחרת דמהני אפילו לודאי. וזוהי שקשה, אדלימא תיקון זה דנכבשינהו, טפי הוה ליה למימר דאפילו אי קביעי בדוכתייהו לא אמרינן קבוע להחמיר ושפיר אזלינן בתר רובא. דדין קבוע ליתיה בספק אלא בודאי איסור. אלא ודאי נראה דגם רבנו הטור ז"ל סבירא ליה כדעת הר"ן והסמ"ג ז"ל, דבספק איסור נמי אמרינן קבוע להחמיר. והגם דמרן ז"ל בבית יוסף כתב דהשגה זו שהשיג רבנו הטור ז"ל על הסמ"ג, לאו משום דסבירא ליה הכי לדינא, אלא כוונתו להקשות על הסמ"ג דוקא. הנה מלבד מה שהקשו עליו רבני האחרונים ז"ל בזה. עוד זאת עיין להרב ב"ח ז"ל שם [אות ל"ב] שהוכיח במישור דהכי סבירא ליה להטור לדינא. ועיין למרן

הערות וציונים

101. פירוש, יכוף אותם שינודו דלא להוי קבוע. רש"י זבחים עג:.

אוצר ההלכה

החבי"ב ז"ל ([כנסת הגדולה] הגה"ט אות ח"ן ונ"ט). וכפי זה יש להוכיח דגם רבנו הטור ז"ל קאי בדעת הר"ן ודעימיה דגם בספק איסור אמרינן קבוע היפך סברת הרשב"א וסיעתיה ז"ל.

והשתא דברירנא דדעת הטור דגם בספק איסור אמרינן קבוע, קשה לכאורה על דברי הרב ט"ז ז"ל (בסימן תר"ה הנזכר) דסתר דברי הרב ב"ח ז"ל דכתב דין קבוע בסוגיא דכבדי וכולייתא דלא אתחזק איסור. וכתב עליו דבאמת דכשאין שם איסור ברור לא אמרינן ביה דין קבוע, ומר אמרה למילתיה כמשה מפי הגבורה, ודמי פומיה דמר כאילו ליכא מאן דפליג, והרי לפי מה שהוכחנו זה הוי פלוגתא דרבוותא ז"ל, ורבנו הטור ז"ל גילה דעתו (ביו"ד סימן נ"ז) דגם בכהאי גוונא איכא דין קבוע, ואם כן שפיר קאמר הרב ב"ח ז"ל ליישב דעת הטור ז"ל דמייתי סייעתא למנהגא מסוגיא דהתם, דאי לא תימא הכי דמן הגגות שקלי אלא מן הבתים דהוא מקום קביעותם, אמרינן דין קבוע וליכא רובא, ואתי שפיר לסברת הטור דסבר הכי ומאי קא מהדר ליה דבאמת לא נאמר קבוע וכו' מלתא דלא סבירא ליה להטור ז"ל.

ושוב ראיתי להרב שמחת יאודה אליעזר ז"ל (בסימן ז') דהמציא מחלוקת זה, ולפי מה שכתב שם רבים הם הסוברים דגם דאין האיסור ברור אמרינן קבוע, ולא הביא חולק על זה זולת הרשב"א ז"ל (בפרק גיד הנשה) וכו', דהגם דמעיקרא כתב דמדברי הסמ"ג ז"ל (לאוין קמ"ד) משמע דסבירא ליה כהרשב"א ז"ל, שכתב וז"ל: השיב רבנו יצחק בר רבנו שמואל בתשובה, כי החדש הזרוע בחוץ לארץ אסור, אבל מספק אין לנו לאסור, כי רוב תבואות שלנו נזרעות ונשרשות קודם העומר. ע"כ. ומדסתמו דבריהם ולא ביארו דמכל מקום למיזל לבתי דידהו דהוה ליה מקום קביעותם אסור, דקיימא לן דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, אלמא דסברי דבלא אתחזק איסור לאו קבוע הוא ושפיר אזלינן בהו בתר רובא, וכדברי הרשב"א ז"ל. מכל מקום שוב נתקשה, דלפי זה דברי הסמ"ג ז"ל נראין כסותרין ממה שכתב (בעשין ס"ג) גבי ספק דרוסה כנזכר, וכן נראה ממה שכתבו התוס' ז"ל בסנהדרין [עט: ד"ה בשור], ובריש פרק התערובות [זבחים ע: ד"ה אפילו] בשם רבנו תם וז"ל: ומה שפסק רבנו תם בעדר שיש בו ספק דרוסה מטעם דכל דפריש מרובא פריש, לא יתכן, דיש לאסור גזירה שמא יקח מן הקבוע. יע"ש. יראה ברור דסברי היפך דעת הרשב"א ז"ל, והניחו בצ"ע. ושוב צירף עמהם סברת הר"ן ז"ל בפרק קמא דביצה הנזכר, וסיים דדעת כל הני רבוותא דהם רבנו תם והתוס' והסמ"ג והטור ואיכא מאן דשרי [הובא בר"ן] וכן נראה דעת הר"ן ז"ל שם, כולהו סבירא להו דדינא דקבוע איתיה אפילו בדלא אתחזק איסור כלל היפך דעת הרשב"א, וכעת לא מצינו מאן דחש לסברת הרשב"א ז"ל הלזו דכתיבנא. עכ"ל.

ולע"ד אחרי המחילה רבה כל דבריו תמוהים. זה יצא ראשונה, לא ידעתי איך כתב דלית דחש לה לסברת הרשב"א ז"ל, דנראה דאשתמיט מיניה דמר ניהו רבה ז"ל לפי שעה את כל הכבוד הזה, דהכי סברי כמה מרבוותא ז"ל, דהנה רש"ל ז"ל (בפרק גיד הנשה) נראה דמסכים הולך לסברת הרשב"א כנזכר, וכן נראה גם כן דעת שאר הראשונים ז"ל כנזכר, וכן דעת הרב ט"ז ז"ל ודעימיה, והרי הט"ז כתב החילוק בפשיטות, ומה גם דהרב מג"א ז"ל יליף חידוש זה מהש"ס. ועל הכל קשה דמאחר דהוא ז"ל כבר ראה דברי הרב מג"א ז"ל וציינם שם, איך שלט בעצמו לומר דלית דחש לה לסברת הרשב"א. ותו קשה טובא, דמאחר דעינו רא"ה להרב מג"א ז"ל דנסתייע מסוגיית חולין הנזכרת, איך לא עמד מתמיה על החולקים על הרשב"א ז"ל, דמה יענו שפתי צדיקים לסוגיית חולין הנזכרת, דאם הדברים כפשטן כמו שהבין הוא ז"ל, דהנהו רבוותא ז"ל פליגי על הרשב"א ז"ל, האמת דהדבר קשה להולמו. ועוד צריך יישוב בעיקר הענין, איך החליט הדבר לומר דאיכא פלוגתא בהך דינא, דהרואה יראה דיש להשוות הדעות דלא פליגי, דמקום יש בראש לחלק בפשיטות בין כשלא נודע שאחד מוכר איסורין, לכשנודע שאחד מוכר ספק איסור כגון ספק נבלה וטרפה או ספק דרוסה בעדר וכיוצא, דהגם דשניהם נכנסים תחת סוג ספק, מכל מקום לא ראי זה כראי זה, דכשהספק הוא שלא נודע אם יש מוכר איסור לא מקרי קבוע לכולי עלמא, כיון דאעיקרא לא ידעינן בהו איסורא לא מינה ולא מקצתה ואחזוקי איסורא לא מחזיקינן, מה שאין כן כשידוע שיש שם ספק איסור הרי אתרע חזקתייהו ומידי ספק לא נפיק, ובכי הא אמרינן קבוע לכולי עלמא הגם דאינו ודאי איסור, מטעם דעל כל פנים בריר לן דאיתיה קמן ספק איסור מעורב ביניהם.

ועל פי חילוק זה יבוא שלום בינ"ן של קדושים וכולם שוין לטובה. דהנה מסוגיית חולין הנזכרת דאייתינא בריש מילתין לא תקשי לסברת הסמ"ג ז"ל ודעימיה, דההיא סוגיא דמוריא היתרא ליקח ביצים בכל מקום, איירי בשאין ידוע דאיכא חנויות מוכרות ביצים מטרפה ולא מספק טרפה ואפילו חד ביצה. אלא דאיכא ביצים סתמא ביד המוכר, להכי לא מספקינן בהו דילמא אית בהו ספק טריפה, ולא אסרינן להו מטעם קבוע, משום דאעיקרא לא ידעינן בהו בודאי דאיכא ספק איסור ביניהו וליכא רגלים לדבר אלא חששא בעלמא, ובספק איסור מכח חששא בעלמא כולי עלמא מודו דלא שייך דין קבוע. וכי כתבו אינהו ז"ל דבספק איסור שייך דין קבוע, היינו דוקא בדאתברור לן הספק, כגון ספק דרוסה דקיימי ביה הסמ"ג והטור ורבנו תם ז"ל, דמלבד דכל ספק דרוסה הוי ספק גמור ולא מכח חששא בעלמא כמו שכתב רש"י ז"ל שם בחולין [נג: ד"ה שרקפא], וז"ל:[102] ספק דרוסה, [סל מלא עופות] שנכנס הנץ ביניהם. ע"כ. וכתב מרן החבי"ב ז"ל ([כנסת הגדולה] שם בסימן ז"ן בהגה"ט אות ד"ן) על דברי רש"י ז"ל הללו, דהדין עמו, דאילו ספק דרוסה דשמא עאל או לא עאל וכו', לכולי עלמא בין לרב בין לשמואל מותרות שלא בבדיקה, ולא מקרי ספק דרוסה אלא בנכנס הנץ ביניהם ואינהו מקרקרין ואיהו שתיק וכו'. ומה שכתב רש"י ז"ל כגון

הערות וציונים

102. שתי תיבות "ספק דרוסה" שבסמוך, אינם מלשון רש"י, אלא כוונת הרב המחבר דהסוגיא מיירי בספק דרוסה.

אוצר ההלכה

שנכנס הנץ ביניהם, לא בא למעט ספק לא עאל, דהא ודאי פשיטא, אלא לדבר אחר נתכוין וכו'. ע"ש. ועיין עוד שם (בהגהב"י אות ס"ה) מה שפלפל בכיוצא בזה בדעת הרשב"א ז"ל. הרי דסתם ספק דרוסה היינו בספר גמור לא בספק לא עאל, דזה לא נכנס בסוג ספק דרוסה.

הנה מלבד זה תראינה עיניך בדברי הגאון הסמ"ג ז"ל שהעתקתי לעיל, שקבע דינו בשכבר נשא הזאב את השה מהעדר בפיו, ומספקא לן אם דרס ביד או דוקא בשן כנזכר. ונמצא דספק דרוסה דאיירי ביה היינו בספק גמור דיש רגלים לדבר, ובספק כי האי דלא הוי מחמת חשש בעלמא, אמרינן ביה דין קבוע. דודאי שניא טובא בין ספק דעלמא מצד חששא, לספק מחמת רגלים לדבר. וכן יש ללמוד מדברי הרא"ש ז"ל בפסקיו בחולין דף מ"ג ע"ב [פ"ג סימן ד'] אהא דפריך התם בש"ס על מימרת עולא ישב לו קוץ בושט אין חוששין שמא הבריא, דמאי שנא מספק דרוסה, ומשני קסבר עולא אין חוששין לספק דרוסה. כתב הרא"ש וז"ל: קסבר אין חוששין, ולקמן (דף נ"ג ע"ב) פסקינן דחוששין לספק דרוסה. הלכך פסק רב אלפס ז"ל [ט.] דאם ישב לה קוץ בושט חוששין. וראב"ן זקני פסק כעולא, והביא ראיה ממחט שנמצאת בעובי בית הכוסות וכו' [חולין מט.]. והא דחיישינן לספק דרוסה משום דיש רגלים לדבר, כדמפרש לקמן וכו', והגמ' דקאמר קסבר עולא, לא חשש להאריך ולחלק כמו שחילקתי, אבל לענין פסק הלכה יש לנו לחלק דלא תקשי ממחט שנמצאת בעובי בית הכוסות וכו'. ע"כ. עיניך תחזינה מישרים דשאני ספק דרוסה דרגלים לדבר, דכיון דעאל לעדר ואינהו מקרקרן ואיהו שתיק הוי ספק גמור, ולא דמי לספק מחמת חשש (דקי"ל) [דקיל] טובא. ואם כן כי אמור רבנן דין קבוע בספק דרוסה, אין ללמוד משם דהוא הדין בספק מחמת חשש כי ההיא דלקיחת ביצים מכל מקום וכיוצא, וכי כתב הרשב"א ז"ל (בפרק גיד הנשה) דכשאין האיסור ברור ליתיה לדין קבוע, היינו בספק שאין לו רגלים. וביאור דבריו כך הם, שתחלה כתב בדעת המקשן דהוה סבירא ליה דכשאין האיסור ברור כי הא דאיכא למימר דלא מכר לאחר אלא לזה חתיכה זו, כי הא לא אמרינן קבוע, דאם אין שם איסור ברור היאך נאמר בו קבוע. ואהדר ליה שאני הכא דאתחזק איסורא במקולין דלגוי זה מיהא מכר, וכבר אתחזק איסור זה בקבוע במקולין. ע"כ. ונראה דהכי קאמר, דהמקשן הוה סבירא ליה דגם בכהאי גוונא דאיתיה לטרפה בפנינו ומכר ממנה לזה, לא אמרינן דין קבוע, דכיון דלא אתברר לן דמכר לאחר אלא לזה, אין כאן אלא ספק דחשש בעלמא שמא מכר גם לאחר, וגם זה מקרי אין האיסור ברור, וסמי מכאן דין קבוע. וחדית ליה התרצן דלא היא, דכיון דעל כל פנים אתחזק איסורא במקולין שהרי נמכר שם טרפה, לא יצדק על זה בחינת אין האיסור ברור, שהרי ברור הוא להאי מיהא. וכל שכן דחיישינן דכשם שמכר לזה מכר גם כן לאחר, ועל כרחך ודאי דשייך ביה דין קבוע. מינה שמעינן דבעלמא דלא אתחזק איסורא במקולין כלל אפילו לאחד, אלא דאנן חיישינן חששא בעלמא שמא היה שם איזה טרפה, כיון דלא אתחזק אפילו ספק איסור, ליכא דין קבוע.

ואם תאמר מי לחשך למידק מדברי הרשב"א ז"ל, דדוקא בספק שאין לו רגלים אלא חששא בעלמא הוא דלא אמרינן קבוע, אבל בספק גמור אמרינן קבוע. אדרבה כיון דסוגיא דההוא טבחא איירי בודאי טרפה במקולין, ובההיא הוא דמפרש דברי התרצן דאמרינן קבוע. מינה, דכל ספק דעלמא אפילו ספק גמור דרגלים לדבר איננו בדין קבוע. להא אמינא לך דהכי דייקנא לה ממימרת רבי [חולין צה.] דמותיב מינה בש"ס ללישנא בתרא, טעמא דאיכוין לצעוריה לחבריה, הא לאו הכי אסור, והתניא רבי אומר מקולין וטבחי ישראל בשר הנמצא ביד גוי מותר. ומשני, שאני הכא דאתחזק איסורא. ופירש רש"י ז"ל: מקולין וטבחי ישראל, כלומר מקולין העומדין בעיר וטבחי ישראל מתעסקין בהם. בשר הנמצא ביד גוי, שם שלוקחו מן הטבחים להשתכר בו, דהוא ודאי לא שחטה מותר, דבתר רוב טבחים אזלינן ולטרפה ליכא למיחש וכו'. ע"כ. ולפי שיטת הרשב"א ז"ל, הכוונה בדברי התרצן דכיון דאתחזק איסור לא אזלינן בתר רובא אלא אמרינן קבוע לחומרא, ושאני מימרת רבי דאמר מקולין וטבחי ישראל מותר, דאיירי בדלא אתחזק איסור, ולכך לא אמרינן ביה קבוע להחמיר אלא אזלינן בתר רובא להקל. ואם איתא דלא אמרינן דין קבוע אלא בודאי טרפה, דספק טרפה ודאית לא חשיב קבוע, קשה אדלישמועינן רבי האי דינא בבשר הנמצא ביד הגוי דאינו אלא חששא בעלמא וליכא רגלים לדבר, דבהא לא אמרינן קבוע, עדיפא מינה הוה ליה לאשמועינן הך דינא גם בדאיכא רגלים לדבר, כגון דאיכא בודאי ספק טרפה במקום ולקח ואינו יודע ממי לקח, דהבשר מותר, דלא אמרינן קבוע אלא בודאי טרפה, והוה שייך שפיר החילוק הנזכר שאני התם בעובדא דטבחא דאתחזק איסורא, דהתם עובדא הוה בטרפה ודאית ולא בספק טרפה, אלא ודאי מדנקט רבי לדינו בדליכא שם אלא חשש בעלמא ולא אתרע חזקת כשרות דידיה, שמע מינה דדוקא בכהאי גוונא הוא דלא אמרינן קבוע, אבל בדאיכא רגלים לדבר כגון שהיה שם ספק טרפה או ספק דרוסה אמרינן קבוע להחמיר, דהא אתרע לה חזקת כשרותה כיון דאתייליד לן בה ספק טרפה. וליכא למידק מרישא דלישנא דלא נקט דין קבוע אלא בודאי טרפה, כיון דאעובדא דש"ס קאי ומעשה שהיה כך היה.

ולענין דינא, ודאי טרפה וספק טרפה ודאית שוים הם דאית בהו קבוע, זולת בספק טרפה דמחמת חששא בעלמא בלבד הוא דלא אמרינן קבוע, (ועכ"פ) [ועל פי] יסוד זה יתורץ גם כן דדברי הרב ט"ז שכתב דליכא דין קבוע בבני מעים שזורקין על הגגות בערב יום הכפורים, משום דליכא איסור ברור, היינו נמי מהאי טעמא דהספק ההוא היינו ספק מחמת חשש שמא הוא מנבלה וטרפה, ולא שיש ספק איסור ברור כמו ספק דרוסה. ופשוט. והגם דלשון הרב ט"ז הוא דאין אומרים כל קבוע אלא אם יש שם איסור ודאי, ולפי דרכנו גם בספק איסור ודאי נאמר דין קבוע. הא לא איריא מידי, דהרב ט"ז ז"ל דיבר בהווה ועל הרוב קאמר ואין הכי נמי דיודה דגם בספק שיש לו רגלים אתמר דין קבוע, לא בא לשלול אלא נדון הטור והרב ב"ח ז"ל דההוא לאו ודאי הוא ולאו ספק ברור הוא. ובהכי אזדא ליה מה שרצינו

אוצר ההלכה

ליישב לעיל דברי הרב ב"ח ז"ל כאן שכתב דין קבוע גם בהאי ספיקא, דכיון דבדעת הטור קאי מר, הרי הטור ז"ל גילה דעתו בספק דרוסה דאתמר ביה דין קבוע, ולפי חלוקנו הנזכר לא שמא מתייא, דהגם דבספק דרוסה איכא דין קבוע, אין נכון לייחס בדעת הטור דסבירא ליה הכי בספק דכבדי וכולייתא שאין בו ספק אלא מחמת חשש. וברור.

ואחר הדברים והאמת האלה איתברר לן דהרשב"א ז"ל קאי בדעה אחת עם שאר הפוסקים ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, א"כ קשיא טובא על הרב שמחת יאודה ז"ל דמשוי פלוגתא בינייהו, והחליט לומר דלית דחש לה לסברת הרשב"א ז"ל, ואיך ערב את לבו להמציא מחלוקת חדשה אשר לא שיערו הפוסקים שקדמוהו. ואם הרב שמחת יאודה ז"ל הוה נחית לחלק בהכי לא הוה קשיא ליה דברי הסמ"ג והתוס' ז"ל דרמי להו הרב ז"ל שם והצריכם עיון. דלפי מה שחילקנו יתיישבו דבריהם על נכון, דדוקא בספק דרוסה דהספק מבורר ויש לו רגלים אית בהו דין קבוע. מה שאין כן בחדש דהתבואה שלפנינו לא אתיילד בה שום ספק חדש, אלא שיכול להיות כנזכר, וכיון דאינו אלא חששא בעלמא, לית ביה דין קבוע. ושוב מצאתי סייעתא לחילוק זה מדברי הרב מוצל מאש ז"ל (סימן ן') שנרגש על דברי התוס' ז"ל בקידושין [לו: ד"ה כל מצוה] בדין חדש, שכתבו דאזלינן בתר רובא, ולא אמרינן דין קבוע אפילו מדרבנן הגם שאינו ניכר במקומו. ויישב משום דאין ידוע בודאי שיש כאן תבואה שלא השרישה עד אחר העומר, אלא כיון דיכול להיות, אי לאו דאזלינן בתר רובא היה אסור. ושוב חקר למה לי מטעם רובא תיפוק ליה דאחזוקי איסורא לא מחזקינן וכו'. ע"ש. הרי כדכתיבנא. דהיכא דאין הספק ברור אלא חששא דיכול להיות כן קיל איסוריה, דכמעט לא צריכינן לטעם רוב, דבלאו הכי יש להתיר מטעם דאחזוקי איסורא לא מחזקינן ולא דיינינן ביה דין קבוע, באופן שדברי הרב שמחת יאודה תמוהים הם בעיני דלאו שפיר חזו וצריכים אצלי תלמוד.

הלא מעתה אשוב אתפלא על דברי עטרת ראשנו מוה"ר חקרי לב ז"ל על ראיותיו שהביא, ויען הסתבכנו בפירוש דברי הרשב"א כנזכר צריכין אנו לעמוד על ראיותיו מלמטה למעלה. ונעמוד תחלה בראיה אחרונה שהביא מדברי הרשב"א ז"ל, והוא דקשה דמאחר דקבע חקירתו בתשע חנויות מוכרות שחוטה ואחת מוכרת ספק נבלה וטרפה או ספק חלב דהוי ספק גמור דאתרע לה חזקה דהיתרא, הנה לפי מה שהוכחנו מדברי כל הפוסקים ז"ל הנזכרים, אמרינן בהא דין קבוע כמו בודאי איסור, וגם דברי הרשב"א ז"ל דפרק גיד הנשה הכי סלקן ואתיין כדבירנא לעיל באורך וברוחב, והוא פלאי לרוב בקיאותו ועוצם חכמתו איך לא זכר ש"ר דברי הסמ"ג ודעימיה ז"ל הנזכרים דמוכח מדבריהם דבספק כי האי אמרינן דין קבוע. ולא עוד אלא דמייתי דברי הרשב"א ז"ל הנזכרים, ותפס הדברים כפשטן, ויליף מינייהו היפך ממאי דכתיבנא. גם מה שהוכיח מדברי הרב מוצל מאש והרב הפלתי ז"ל לקושיית ה"ר שמשון ז"ל, דלמה לא יאסר כל העולם בזריעה משום נחל איתן דהוי קבוע, שתירצו דלא אתחזק איסורא, דמנא לן שהיה נחל איתן בעולם, דמהא משמע דקבוע ליתיה כי אם על הודאי. ע"ש. לפי האמור אחרי נשיקת הרצפה אין זה ענין לספקו, דהתם שאני דאינו אלא ספק מחמת חשש בעלמא דילמא היה נחל איתן בעלמא, וכל דליכא רגלים לדבר לאו ספק גמור מקרי לענין קבוע, ואיך יופשט ספקו מהכא, דאיהו איירי בספק גמור דאיכא ספק טרפה ודאית ביניהם, ואין הכי נמי דבספק כי האי איתיה לדין קבוע, וזה תימה דהרב מוצל מאש ז"ל שם (באותו סימן) כתב טעם למאי דליכא דין קבוע בתבואה דחדש מהאי טעמא גופה, דספק כי האי שיכול להיות והוי חששא בעלמא לית ביה דין קבוע כנזכר, אם כן מוה"ר ז"ל כי הן כל יקר ראתה עינו דברי הרב מוצל מאש ז"ל, איך יביא מדבריו הוכחה לחקירתו היפך מאי דמוכח מדבריו.

ויתיישב בזה קושיית התוס' ז"ל בנזיר דף י"ב ע"א [ד"ה אסור], ובגיטין דף ס"ד [ע"א ד"ה אסור]. עלה דאמר רבי יוחנן התם האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה סתם, אסור בכל הנשים שבעולם, חזקה שליח עושה שליחותו. וז"ל: ואם תאמר כולי עלמא יאסרו לישא נשים, דשמא זו היא שנתקדשה על ידי שליח. ולרבנו תם דנאמנות הנשים לומר לא נתקדשתי, תינח גדולות, קטנות שאינן יודעות אם אביהן קיבל עבורן קידושין מאי איכא למימר וכבר מת אביה. ויש לומר דמדאורייתא אפילו הוא שרי לישא דאזלינן בתר רובא מלומר מקרובות המקודשת היא, ואינו אלא קנסא בעלמא וכו' ולדידיה קנסו לאחריני לא קנסו. ואם תאמר וליהוי איסורא דאורייתא דהוה ליה קבוע, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, ויש לומר דלא אמרינן קבוע אלא כשהאיסור ניכר לעצמו וכו'. עכ"ל. ולפום מאי דכתיבנא בעניותין יש ליישב, דשאני האומר לשלוחו דשייך לאוסרו בכל הנשים שבעולם, דהספק שבו יש לו רגלים דהרי מינה שליח לקדש וחזקת שליח וכו', ולהכי אמרינן קבוע דספק קרוב שקידש לו אשה, אבל לאסור לכל קטנה שמת אביה שמא קידשה אביה אין כאן אלא חששא בעלמא וליכא רגלים לדבר, ובספק כי האי לא אמרינן קבוע. והמדקדק בדברי התוס' יראה דגם הם ז"ל מודו בחילוק זה, שהרי גם לפי תירוצם דהכא שאני שאין האיסור ניכר, שמעינן דאי הוה האיסור ניכר הוה אסיר מדינא מדין קבוע הגם דהוי ספק. ואילו הם ז"ל בקידושין גבי חדש סבירא להו איפכא דלא אמרינן ביה קבוע משום דהוי ספק כנזכר, אך לפום מאי דכתיבנא ניחא, דהספק דהכא דמי לספק דרוסה, דרגלים לדבר משום חזקת שליח, מה שאין כן ספק חדש כדפרישית.

ולפי זה, אין אנו צריכין למה שכתב שם עוד עטרת ראשנו מורנו הרב ז"ל, דאחר דהניח במונח דקבוע לא נאמר בספק, הקשה על דברי עצמו מדברי התוס' ז"ל הנזכרים וז"ל: ואי קשיא לך הרי התוס' נזיר (דף י"ב) הכריחו דבאינו ניכר אינו קבוע ולהכי שרי מדינא אם לא דקנס הוא. ע"ש. והרי התם עיקר האיסור משום חזקה שליח [עושה שליחותו] דאינו ודאי אלא ספק, כמו שאמרו בגיטין (דף ס"ד ע"ב) הני מילי לחומרא אבל לקולא לא, ואם הוה ודאי הוה מהני גם להקל, שמע מינה דאם

אוצר ההלכה

היה האיסור ניכר גם איסור ספק היה אסור מדין קבוע. ויש לומר דהתוס' כתבו כן גם לסלקא דעתין דהוה סבר דהוי חזקה גמורה גם להקל, כדמוכח שם בגיטין, ואין הכי נמי דלמסקנא גם מהאי טעמא דאינו ודאי לא חשיב קבוע וכו'. ע"ש. וקשה דלא הוזכר בדבריהם חזרה מהסלקא דעתין להמסקנא. ברם לפום מאי דחילקנו לא צריכינן להא, דבפשיטות יש לומר דגם למסקנא בספק כי האי איתיה לדין קבוע כמו בודאי איסור משום דרגלים לדבר, ועל כרחנו לחלק כן ליישב דבריהם דהכא עם דבריהם דבקידושין כדבר האמור.

גם הראיה הראשונה שהביא מוה"ר ז"ל להוכיח דדין קבוע לא נאמר על הספק מתוך פלפולו על דברי מוהרימ"ט ודברי הרמב"ם ז"ל. לפק"ד בעי העמדה והערכה. שכתב שם וז"ל: ונראה לי ראיה ממה שכתב מוהרימ"ט ז"ל (אה"ע סימן ח"י) וז"ל: ומיהו יש לדחות דטעמא לאו משום שאין האיסור מבורר, אלא אפילו אי אמרינן בכהאי גוונא קבוע מדין תורה, לא מחזקינן באיסור קורבה מספק עד שיודע שזו קרובה ואסורה עליו. ולכאורה קשיא טובא דמאי נפקא מינה אם אינו ודאי קרובה, והרי מידי ספק לא יצאנו, והרי בספק דעת רוב הפוסקים דהוי מדין תורה וכו'. ותו דגם למאן דאמר מדרבנן, על כל פנים מדרבנן אסיר, ואם כן נאסור מדינא ולא מדין קנס וכו', כי על כן יש לדון בדעתו דסבירא ליה דקבוע ליתיה כי אם בודאי ולא בספק וכו'. ושוב מצאתי ראיה לדבריו ממה שכתב הרמב"ם (פט"ו מהלכות איסורי ביאה הכ"ט) וז"ל: ומנין אני אומר שאין השתוקי והאסופי אסור בכל אשה שבעולם וכו', הא למדת שאין אוסרין עריות ומחזיקין אותם בשאר בשר בספק עד שיודע עליו בודאי שזו ערוה עליו. וקשיא טובא דעל כל פנים ספק תורה לחומרא מדרבנן ואין ספק בזה כלל, ואיך כתב להתיר ספק ערוה. ועוד קשה דהרי הרמב"ם ז"ל פרק ט' מהלכות טומאת מת [הלכה י"ב] כתב דספק עריות דזדונן כרת ושגגתן חטאת אסיר מדין תורה לכולי עלמא, ואיך יתיר כאן לגמרי ספק ערוה. ועוד קשה דלא היה צריך לכל זה, דתיפוק ליה דשתוקי שרי ליקח אשה מטעם רוב, והרי רוב הנשים כשרות אצלו. וכי תימא דהוה ליה קבוע, הרי אינו ניכר ההיתר והאיסור וכו'. כי על כן נראה לי בכוונתו דבזבחים (דף ע"ג ע"א) אמרו בעלי חיים חשיבי ולא בטלי. וכתבו התוס' חולין דף צ"ה [ע"א ד"ה ספיקו] דהיינו קבוע דרבנן. והכי נמי תערובת אדם, בעלי חיים נינהו דחשיבי ולא בטלי, קמשמע לן דהכא לא אסרו דקבוע ליתיה כי אם בודאי ולא בספק. אלו דבריו ז"ל בקצור.

ודבריו מבוארים דמוכיח מדברי מוהרימ"ט ז"ל מכח קושיא דאמאי לא מחזקינן באיסור קורבה מספק, אטו מי זוטר ספק ערוה דאסיר מדין תורה למ"ד, או מדרבנן לפחות, כי מזה מוכח דסבירא ליה דלא אמרינן קבוע מספק, וכלומר דעיקר הספק שנפל בזה אינו אלא מדין קבוע, דאי לא אמרינן קבוע מאן דכר שמיה דספק ערוה הכא, הרי זה ששלח לקדש אשה על ידי שליח רוב הנשים כשרות אצלו, שהרי לא מינהו שליח אלא לקדש אשה אחת ולא נאסר אלא בקרובותיה, אך שאר הנשים דהוו רובא מותרות לו, ובכל התורה כולה אזלינן בתר רובא, ואיך יכנסו כל הנשים בספק ערוה, אם לא שנאמר דין קבוע ובסוג זה נכנסו כל הנשים בספק ערוה, ואם כן השתא דקאי מוהרימ"ט ז"ל במונח דגם באינו ניכר האיסור אמרינן קבוע, דהשתא קבוע דאתמר בש"ס בהך דינא הוי קביעות ממש, דלא כדברי התוס' ז"ל, אם כן איך יתיר ספק ערוה לגמרי, אלא ודאי דדין קבוע ליתיה בספק, זוהי ראיית הרב ז"ל. ומה שכתב הרב ואם כן נאסור מדינא ולא מדין קנס בלאו טעם רוב דהיינו דלא חשיב קבוע. נראה דהלשון מורדף והכי קאמר דאמאי כתב מוהרימ"ט ז"ל דאפילו אמרינן קבוע בכהאי גוונא מדין תורה אפילו הכי לא אסיר מדינא אלא מקנס, משום דלא מחזקינן באיסור קורבה מספק, והרי גם מדינא אסיר. וזה שאמר ואם כן נאסור מדינא ולא מדין קנס, דמשמע דמדינא שרי בלאו טעם רוב, דלא חשיב קבוע, אלא גם מטעם אחר שרי משום דלא מחזקינן וכו', והרי כל הספקות אסורים לפחות מדרבנן ונמצא דמדינא אסיר. זה נראה כוונתו.

ולע"ד אחרי התאבקי בעפרות זהב לו אין הנדון דומה לראיה, דנדון מהרימ"ט, וכן דברי הרמב"ם ז"ל דמייתי בתר הכי אינן בסוג ספק איסור בקבוע שחקר הוא ז"ל בתחלת דבריו, דאין זה דומה אלא לדין תשע חנויות ממש, שהרי קרובי האשה שנתקדשה על ידי שליח הרי הן כחנות מוכרת נבלה ודאית לגבי המשלח, ושאר נשי דעלמא הוו כחנות דשחוטה, אלא דההפרש הוא דהתם האיסור וההיתר ניכרים לעצמם כל חד בדוכתיה, מה שאין כן הכא. וזהו תירוץ התוס'. ומוהרימ"ט בישובו קאמר דגם אם היה הדין דאמרינן קבוע גם באינו ניכר, שאני עריות דלא מחזקינן באיסור מספק. ואין ספק שכיון לאותה שאמרו בפרק עשרה יוחסין (קידושין דף ע"ג ע"א) אמר רבא דבר תורה שתוקי כשר, מאי טעמא רוב כשרים אצלה ומיעוט פסולין אצלה, ואי אזלי אינהו לגבה כל דפריש מרובא פריש, מאי אמרת דילמא אזלא איהי לגבייהו והוה ליה קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, התורה אמרה "לא יבא ממזר" [דברים כ"ג, ג'] ממזר ודאי הוא דלא יבוא הא ממזר ספק יבוא וכו', ומה טעם אמרו שתוקי פסול גזירה שמא יקח אחותו וכו'. הרי דמספק לא אסרינן עריות דבר תורה. והיא היא הראיה דמייתי הרמב"ם ז"ל בתשובה להוכיח מינה דספיקא דאורייתא לחומרא הוי דרבנן, כמו שכתב מרן הקדוש ז"ל בכסף משנה בפרק ט' מהלכות טומאת מת [הלכה י"ב]. עיין למוהרימ"ט ז"ל גופיה שם (בחיו"ד סימן א') באורך. אכן חקירת מורנו הרב ז"ל היתה בחנות אחת מוכרת ספק נבלה שנפל הספק בגוף האיסור מעיקרו אי הוי נבלה או לא. וזה לא למדנו מדברי מוהרימ"ט, דמוהרימ"ט ז"ל איירי בודאי איסור מעיקרו, ומאי ספק איסור איכא הכא, ואם מפני תערובתן שלא נודע איזו היא המקודשת מסיק עלייהו שם ספק. הרי גם באחת מוכרת נבלה ודאית ולקח ואינו יודע ממי לקח איתיה לספק זה, שלא נודע אם זו מחנות נבלה או מחנות שחוטה, ואפילו הכי אמרינן קבוע. ואין זה עניין לחקירתו דנפל הספק מעיקרא. וכן נמי דין שתוקי ואסופי דקאי ביה הרמב"ם ז"ל, היינו בכהאי גוונא שהעריות האסורות לאמו של השתוקי הזה מיעוטא נינהו, נגד

אוצר ההלכה

שאר נשי דעלמא דהוו רובא, והעריות אסורות לו בודאי, ושאר נשים מותרות לו בודאי כדין תשע חנויות ממש, אלא שזאת האשה שרוצה לישא השתוקי לא ידענו אם היא מהמיעוט האסורות או מהרוב המותרות, דומיא דלקח ואינו יודע ממי לקח, ולא שנפל הספק בגוף האיסור מעיקרו כחקירתו ז"ל, ומאי פשיטותיה מהכא. ואם תאמר היא גופא תקשי, דהשתא דאמרת דהרמב"ם ומוהרימ"ט ז"ל איירו בודאי איסור דומיא דתשע חנויות, ליתסרו מדין קבוע. לזה אומר שהרי סוגיא דפרק עשרה יוחסין הנזכרת לאפוקי מהא הוא דאתיא, דאמר להדיא דלהכי כתיב לא יבוא ממזר, לומר דממזר ודאי הוא דלא יבוא, הא ממזר ספק יבוא כי היכי דלא נימא בהא דין קבוע, וכבר כתבו הראשונים ז"ל דדעת הרמב"ם ז"ל דגלי קרא בממזר והוא הדין לכל העריות דהוי בנין אב לכולם, ולכך כתב שאין אוסרין עריות ומחזיקין אותם בשאר בשר בספק עד שיודע בודאי שזו ערוה עליו. ומאחר שכן קשה על מוה"ר ז"ל דהיכי יליף מדבריהם דלא אמרינן דין קבוע מספק, ומה ענין קבוע הכא, וגם ספק דנדונם לא דמי לספק חקירתו כנזכר.

ובסגנון אחר יתורץ קושייתו של מוה"ר ז"ל, והוא שהרי כתב הרב שער המלך ז"ל (פ"ט מהלכות טומאת מת) דאפילו לדעת הרמב"ם ז"ל דסבירא ליה דכל ספק רחמנא שרייה, היינו דוקא בספק שקול, אמנם היכא דאיכא ספק ספיקא להחמיר ודאי דאף הרמב"ם מודה דאסור מן התורה, שהרי ספק ספיקא חשיב כרובא, וכן כתב הרב פרי חדש ז"ל יו"ד בכללי ספק ספיקא (דף ק"ז ע"ג) ליישב לדעת הרמב"ם ז"ל ההיא דפרק בהמה המקשה [חולין עז.]. יע"ש. ואם כן למדנו מדבריו דמאי דאסר הרמב"ם ספק עריות שזדונן כרת ושגגתן חטאת דבר תורה, היינו אפילו ספק שקול דשאר עריות בספק שקול שרי מדין תורה [ו]הני דחמירי אסירי מדין תורה. דון מינה דהיכא דלא הוי ספק שקול ואדרבה איכא ספק ספיקא להתיר, אפילו אותן עריות דחמירי שרי לדעת הרמב"ם ז"ל, והיינו מטעם רוב דכל ספק ספיקא חשיב רובא כנזכר, ובהכי יתיישבו שתי לשונות הרמב"ם ז"ל, דמה שכתב בהלכות אסורי ביאה שאין להחזיקו בשאר בשר כי אם בודאי ולא בספק, היינו היכא דלא הוי ספק שקול ואיכא ספק ספיקא להתיר משום דרוב כשרים אצלה, ספק אי אזלי אינהו לגבה, ואם תמצי לומר דהיא אזלא לגבייהו שמא לכשר נבעלה, וכבר הרמב"ם ז"ל גופיה בהלכות טומאת מת כשכתב דאין לאסור ספק עריות, סיים כמו שכתבתי בהלכות ביאות אסורות. ומה שאסר ספק עריות שזדונן כרת (וש"ג) [ושגגתן חטאת] היינו אפילו בספק שקול, ומאחר שכן מנא ליה לחדש מכח קושיא זו דלא אמרינן קבוע מספק, ואדרבה אין לומר בהחלט דין קבוע בכהאי גוונא, כיון דמספקא לן דילמא אינהו אזלי לגבה וליכא קביעות, דכל דפריש מרובא פריש, ולהכי אמרו מלתא פסיקתא דלא אתסר כי אם מדין קנס דמדינא שרי. ועל הכל קשיא לי טובא מה שהקשה על דברי הרמב"ם ז"ל בקושייתו הראשונה וז"ל: וקשיא טובא דעל כל פנים ספק תורה לחומרא מדרבנן, ואיך כתב להתיר ספק ערוה. ע"כ. ואחר המחילה רבה מקדושת עצמותיו ז"ל לא זכיתי להבין דבריו, דודאי כל מה שכתב הרמב"ם ז"ל שאין מחזיקין בשאר בשר מספק אלא בודאי, אינו אלא מדאורייתא, ואין הכי נמי דהכי סבירא ליה להרמב"ם ז"ל דספיקא דאורייתא לחומרא מדרבנן, ומקור דבריו שם בפ"ט מהלכות טומאת מת שציין הוא ז"ל, דהתם כייל ותני ספק טומאה וספק איסורי מאכלות וספק עריות דכולן דבר תורה שרו. וע"ש למרן הקדוש בכסף משנה ולשאר הראשונים והאחרונים בזה, ובפרט הרב שער המלך ז"ל שם באורך, והוא ז"ל כבר האריך הרחיב בזה לקמן בקונטרס הספק, וכן כתב להדיא הרב המגיד ז"ל כאן בהלכה זו (פט"ו הכ"ט) וז"ל: ומה שכתב רבנו הוא דין תורה, אבל מדבריהם כבר נתבאר למעלה שהשתוקי אסור בכל בת ישראל וכו', ע"ש, ואם כן מאי קמתמה עליה דעל כל פנים אסור מדרבנן דבר שהוא מודה בו.

ותו קשיא לי על דברי מוה"ר ז"ל אפילו לפי המונח שלו דדמי ספק איסורא דמוהרימ"ט ז"ל עם ספק איסור דחקירתו ז"ל, אכתי קשה דהא התם קאי מר על דברי הרב הגדול מוהריב"ל ז"ל (ח"א סימן ט"ו) דמייתי עובדא שהתירו הרבנים הקדמונים ז"ל יבמה זקוקה ליבם אנוס מבני האנוסים הקדומים. והוא ז"ל נראה בעיניו הגון היתר דידהו, משום דאפשר להקל בהם שמא בדורות הראשונים אפשר שנתערבה איזה גויה באותה משפחה, ואף על פי שהוא ספק רחוק כי אחד מאלף נושא גויה והוא ניכר ומתועב, מכל מקום כיון דהוא קבוע הוי כמחצה על מחצה. ושוב בסוף התשובה פקפק בזה, דמה ראית לילך אחר הבעל הקבוע בעירו להקל, הלך אחר הבעל שפירש משם ובא לכאן לחסות תחת כנפי השכינה והוי כל דפריש מרובא פריש, ורובם לא נסבי גויות וזוקק ליבום וחליצה. יע"ש. ועל זה בא ועלה אריה מוהרימ"ט ז"ל למשקל ולמיטרי אעיקרא דדינא במה שדן מוהריב"ל ז"ל את היבם כקבוע ומחצה על מחצה דמי, (מסו') [ממסכת] נזיר [יב.] ודברי התוס' ושאר הראשונים שנאמרו בה, ובהא הוא דמסיים מוהרימ"ט וכתב ויש לדחות וכו'. כיע"ש. ואם מוה"ר ז"ל פשיט לחקירתו מהכא בסגנון זה, דהרי בכל האנוסים דקיימי אדוכתייהו אסתפק לן שמא באו מגויות דלית להו אחוה ולא זיקה, וכיון דפשיטא ליה למוהרימ"ט ז"ל דלא מחזקינן להו באיסור קורבה מספק, שמע מינה דבספק איסור ליכא דין קבוע, וסתמא משמע דאפילו להחמיר לא מחזקינן, מדלא מפליג, ומה גם דקאי אדברי מוהריב"ל דמחזיק באיסור קורבה להחמיר, אם כן אפילו אם נודה לדמיונו ז"ל, אכתי קשה אמאי סתמיה למלתיה למפשט ספקו על פי דברי מוהרימ"ט ז"ל, והרי מוהריב"ל ז"ל מחמיר ודאין דין קבוע אפילו באנוסים מדורות הראשונים, מטעם דכיון דמספקא לן שמא אחד מהם נשא גויה, נהי דכי אזלינן בתר יבם יש להקל דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, מיהו אי אזלינן בתר מיתנא שפירש ובא אצלנו אמרינן כל דפריש וזוקק ליבום כנזכר, ונמצא דלדידיה איתיה לדין קבוע גם בספק איסור, ואמאי פשיטא ליה למוה"ר ז"ל דליתיה לדין קבוע בספק מדברי מוהרימ"ט ז"ל, ולא הזכיר לבר פלוגתיה הוא מוהריב"ל ז"ל דמחזיק באיסור קורבה מספק להחמיר להחזיקו לאח לזוקקו ליבום וחליצה.

אוצר ההלכה

איברא דלפי חילוקנו דכתיבנא לעיל הא לא קשיא, דאיכא למימר דספק כי האי דקרוב הדבר דחד מינייהו נסיב גויה, מסיבת שהם נטמעים בין הגוים אנוסים ביד גאים ונולדו בגיות ולא ידעו דיני התורה ובפרט איסור גויה, כמו שהאריך מוהרימ"ט ז"ל דלא שמיע להו איסור גויה דקרא ד"לא תתחתן" [דברים ז', ג'], סברי דלא קאי אלא לשבעה עממין. יע"ש. וכפי זה הרי קרוב לודאי דלא יבצר מהם אחד נושא גויה, שהרי רגלים לדבר ליכנס בספק זה כנזכר. וכבר הוכחנו לעיל דספק כי האי הוי ספק ודאי אמרינן ביה קבוע, כיון דאין הספק מכח חששא בעלמא שאין לו רגלים. ובהא מודו מוהריב"ל ומוהרימ"ט ז"ל דהא דאין מחזיקין באיסור קורבה מספק, היינו משום דספק כזה הוי כודאי, כיון שיש רגלים לדבר דלא הוי קרוב, וכן גבי שתוקי ואסופי איכא רגלים לדבר כמובן, מיהו לסברת מוה"ר ז"ל דלא נחית לחלק בהכי קשה אמאי לא כתב דהוי פלוגתא בין מוהריב"ל ומוהרימ"ט ז"ל, מאחר דהדבר פשוט דכי אמרינן קבוע הוא בין להקל בין להחמיר. וכיון דחקירתו היא בספק טרפה דהוי ספק ודאי כדכתיבנא לעיל. אם הוא ז"ל הבין בכוונת מוהרימ"ט ז"ל דזה שכתב ויש לדחות קאי אתירוץ מוהריב"ל ז"ל דסבירא ליה כוותיה בעיקר דינא ולא מטעם קבוע, הוה ליה למימר דקאי במחלוקת, דמוהריב"ל מחמיר ומוהרימ"ט מיקל, באופן שדברי מורנו הרב ז"ל בזה שגבו ממני וצריך אני מרבותי.

איך שיהיה, עלה בידינו מכל האמור דבספק טרפה וכן ספק דרוסה וכיוצא דאיכא רגלים לדבר, לכולי עלמא אמרינן קבוע אפילו לסברת הרשב"א ז"ל כדבירנא. אלא דקשה לכאורה על זה שהרי כתבנו לעיל דברי הרשב"א ז"ל (דפרק גיד הנשה) שכתב דכשאין שם איסור ברור לא אמרינן קבוע, והגם דפירשנו בדבריו דבספק דאיכא רגלים לדבר מודה דאמרינן קבוע. מכל מקום בספק דהוי חששא בעלמא מיהא הדבר ברור ופשוט דסבר הרשב"א ז"ל דלא אמרינן דין קבוע כמו שהארכנו לעיל, והדבר קשה שהרי ה"ר בצלאל בשיטה מקובצת לביצה על דין זה כשהביא דברי הרא"ה והריטב"א ז"ל שכתבנו לעיל, שהתירו לילך וליקח מביתו של גוי ביצים ביום טוב דלא חשיב קבוע אלא באתחזק ודאי איסור ואפילו חד, אבל כאן שמא לא נולדו שם היום, ואם נולדה אכלה כבר. סיים אבל הרשב"א ז"ל אינו סובר כן. ע"ש. וקשה לכאורה דאמאי אינו סובר כן, הרי בספק כי האי שאינו אלא מתורת שמא וחששא בעלמא, גם הרשב"א ז"ל מודה דלא אמרינן ביה דין קבוע, וכדהוכחנו מדבריו דפרק גיד הנשה, והוו דברי הרשב"א ז"ל סתרי אהדדי לכאורה. ותו קשה, דנראה דהר"ן ז"ל דאסר למיזל לבתי דידהו למזבן ביצים ביום טוב דילמא איכא חד דמזבן ביצים בני יומן, וטעם איסורו מדין קבוע, ופליג אהיתר דהריטב"א והרא"ה ז"ל, הנה לפום חילוקינו הנזכר נראה דהר"ן ז"ל קאי היפך דעת כל הפוסקים, דהרי הוא ז"ל איירי בשאין הספק מבורר, דאין שם אלא חשש בעלמא דילמא איכא חד דמזבן ביצים בני יומן, וליכא רגלים לדבר להכריע הספק, ואפילו הכי דן בהו דין קבוע. והגם דלענין דינא לא נפקא מינה מידי דודאי לרבים שומעים, מכל מקום מקום יש בראש להשוות סברתו עם סברת כל הפוסקים הראשונים ז"ל בשני אופנים, וממילא יתיישבו דברי הרשב"א ז"ל דלא סתרי אהדדי. ויצא הראשון, דכיון דהרשב"א והר"ן בדין ביצה ביום טוב איירו, דהוי דבר שיש לו מתירין, סברי דהגם דבשאר איסורין דעלמא בספק כי האי שאין לו רגלים לא אמרינן דין קבוע להחמיר, הכא שאני דאפילו בספק קיל כי האי מחמרינן מדין קבוע הואיל והוי דבר שיש לו מתירין, דהכי אשכחן דמחמרי רבנן בדבר שיש לו מתירין אפילו דבר המותר בשאר איסורין. וכן ראיתי למוה"ר הגדול חקרי לב ז"ל שם (בח"א מיו"ד סימן ק"י דף זק"ן ע"ג) שכתב להצהיל פנים בדברי הר"ן הללו ליישב כל מה שנתקשה בדבריו. דדיינו להתיר ברוב חדא מתרתי או דבר שיש לו מתירין או קבוע, אבל לבטל שניהם ברוב אין סברא. ע"ש.

אנן נמי נימא דכיון דאיכא ספיקא דילמא איכא חד דמזבן ביצים בני יומן, הגם דהוי ספק קיל מכח חששא בעלמא, דיינו להקל בו בדבר שיש לו מתירין או קבוע, אבל בנדון כזה דאיתנהו לתרוייהו אין סברא להקל ולבטל שניהם מכח דהוי ספק קיל, וזאת שנית, דספק זה דילמא איכא חד דמזבן ביצים בני יומן הגם דאינו אלא חששא בעלמא ואין לו רגלים, הויא חששא קרובה ומלתא דשכיח, שכן דרך החנוני לקנות ביצים כל יומא ויומא ושכיחי גביה תדיר ביצים חדשים גם ישנים, ואם כן חזר להיות ספק זה כספק מבורר שיש לו רגלים שהרי אומנותו בכך, וכיוצא לזה כתב מוה"ר ז"ל (שם ע"ד) וז"ל: דגבי ביצים סתם מוכר יש לו מימים שעברו ומהיום שנולדו, ואם כן הוה ליה קבוע בכל מוכר ומוכר, דבכל חד איכא איסור והיתר וכו'. ע"כ. ולהכי מסתברא דהגם דבשאר ספקי דחששא בעלמא לא דיינינן בהו איסור קבוע, ספק כזה דהוי קרוב לודאי אמרינן ביה קבוע. ובזה יתורצו שתי לשונות הרשב"א ז"ל אהדדי, וגם הר"ן ז"ל מצי אתי כסברת שאר פוסקים ז"ל. אלא דהרא"ה והריטב"א ז"ל דהתירו גם בזה, לא שאני להו בין שאר איסורים לאיסור ביצים ביום טוב, ובכל דוכתא דהספק אינו אלא מכח חששא בעלמא לא אמרינן ביה קבוע. אי נמי דהר"ן ז"ל כי כתב גם בכהאי גוונא דאיתיה דין קבוע, היינו קבוע מדרבנן, וכדמתרגם למילתיה הרב מוצל מאש ז"ל (סימן ן') ע"ש.

אחרי כותבי כל זה, ראתה עיני להגאון הרב (משבצות זהב) [שפתי דעת] ז"ל (חיו"ד סימן ק"י סקי"ד), שחקר כחקירת מוה"ר ז"ל הלזו, ואסיק בהיפך, דאמרינן קבוע להחמיר בכהאי גוונא, ומביא ראיה לדבריו וז"ל: החקירה האחת כיון דקבוע חידוש הוא דחדית לן רחמנא, דבעלמא אזלינן בתר רובא דליתיה קמן, וכאן אפילו ברובא דאיתיה קמן לא אזלינן, אם כן כל שכן דלא ליהני ספק ספיקא בקבוע, דלא עדיף מרובא ואפשר דגרע, ואפילו שהרשב"א (בתשובה ת"א) כתב אפילו דעדיף, מכל מקום להלכה על כל פנים לא עדיף מיניה, או דילמא אין לך בו אלא חדושו, אבל ספק ספיקא מהני, המשל בזה תשע חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת ספק נבלה או ספק טרפה ולקח ואינו יודע מהו, ולא דמי למה שכתב המחבר בסעיף ד', דהתם העירוב אחר כך, ופשיט לה מדברי הרב ש"ך ז"ל (סימן הנזכר סקכ"ו) על מה שפסק

אוצר ההלכה

שם מרן (סעיף ד') רוב חנויות מוכרות בשר שחוטה ומיעוט מוכרות בשר נבלה, ולקח מאחד מהם ואינו יודע מאיזה לקח, ונתערבה באחרות ואינה ניכרת, בטלה ברוב משום ספק ספיקא. וכתב מור"ם ז"ל ויש אוסרין בכהאי גוונא משום דכל מקום שהאיסור במקומו הוי כמחצה על מחצה הואיל וספק הראשון אסור מן התורה ואין כאן עוד ספיקא להתיר רק תערובות לא מקרי ספק ספיקא. ע"כ. וכתב הרב ש"ך ז"ל דהעיקר כהרב דלא מהני ספק ספיקא (דקבוע) [בקבוע] אף דחדוש הוא אלא בפירש לפנינו בהפסד מרובה, מטעמא דיש אומרים [מובא בר"ן חולין לג: ד"ה ובנמצא] פירש הוי דרבנן ולא הוי ספק ראשון מן התורה, מה שאין כן כאן דספק הראשון מן התורה הוא. ע"ש. הנך רואה בעיניך דמסיק לאסור מדין קבוע להחמיר גם באחת מוכרת ספק נבלה, מטעמא דספק נבלה או טרפה, הוי ספק ראשון מן התורה היפך מה שהעלה מוה"ר ז"ל, וששתי ושמחתי שכיונתי לדעתו דעת עליון. ואתה תחזה דהגם דמרן ומור"ם ז"ל קיימי בודאי נבלה והספק הוא באותה שלקח מהקבוע דהוי ודאי ספק ראשון מן התורה, והרב ז"ל משוי ליה לספקו דאיירי בספק נבלה או ספק טרפה לדין מרן ומור"ם ז"ל, שמע מינה דסבירא ליה דלגבי דין קבוע ספק גמור דרגלים לדבר חשיב כודאי גמור להחמיר בו כדאמרן. (פתח הדביר סק"ג)

מלואים לאוצר ההלכה חלק ב' סימן ל'

(ובמקור נדפס בטעות בסימן ל"ב)

י"ז) סימן ל' סעיף ה' יש מי שאומר שאם התפלל תפלת ערבית מבעוד יום עד שלא הניח תפלין אין לו להניחם אחר כך. כתב בית יוסף (דף כ"ו שיטה י"ז), כתוב בכתבי מה"ר ישראל ([תרומת הדשן ח"ב] סימן קכ"א), שמי שלא הניח תפלין עד אחר תפלת ערבית שאסור לו להניחם אז וכו'. עכ"ל. נ"ב: אבל ציצית דליכא קפידא אם מתעטף אפילו לילה גמורה יכול להתעטף בלא ברכה. [הגהות] מנהגים למהר"א טירנא [אות ט"ז] בשם כתבי (מהר"ש) [מהרא"י] [תרומת הדשן שם], וכן נתבאר לעיל סימן י"ח [סעיף ג'] בבית יוסף בשם כתבי מה"ר ישראל [שם]. (בני חיי סימן ל"ב הגב"י סק"א)

מלואים לאוצר ההלכה חלק ד' סימן ל"ו

י"ח) סימן ל"ו סעיף א' צריך לדקדק בכתיבת האותיות שלא תשתנה צורת שום אחת מהן ולא תדמה לאחרת. בפרק הקומץ (דף ל' ע"א) עושה אדם יריעה מבת שלש דפין עד בת שמונה דפין, פחות מכן ויתר על כן לא יעשה. במה דברים אמורים בתחלת הספר, אבל בסוף הספר אפילו פסוק אחד בדף אחד. וכתב הרא"ש ז"ל [הלכות ספר תורה סימן ט'], ואף על פי שצריך לסיים הספר בסוף הדף ואין בפסוק אחרון תיבות כמנין השיטות, יעשה אותיות ארוכות מלמעלה למטה עד שתחזיק תיבה אחת חמשה שיטין או ששה כדי שיסיים בסוף הדף. ע"כ. ואין להקשות שהרי יש בפסוק אחרון דל"ת ורי"ש שאם יעשה ארוכות ידמו לכ"ף פשוטה, וכן זי"ן אם יעשה ארוכה ידמה לנו"ן פשוטה, דכיון דכל האותיות ארוכות אין נדמה לכ"ף ונו"ן פשוטות שכמו שכל האותיות ארוכות כן צריך להיות הדלי"ת והרי"ש והזי"ן ארוכות וכו'.

והנה לשון הרא"ש הנזכר, הביאו הטור ([יו"ד] בסוף סימן רע"ב).

ועל מה שכתב, אף על פי שאין בפסוק האחרון תיבות כמנין השיטות, כתב בדרישה [פרישה אות ט'] שאם היו בה כל כך [הרבה] תיבות היה עושה מכל תיבה שיטה אחת באותיות ארוכות. נמוקי יוסף [הלכות קטנות ג. ד"ה אלא]. עכ"ל. וכתב בש"ך [סק"ו], מיירי כל זה בסוף התורה כיון שאי אפשר בענין אחר, אבל באמצע התורה אין לעשות כן להמשיך האותיות [לא] לארכן ולא לרחבן אלא יכתוב כהלכתן, מיהו אם אירע שהסופר כתב כן לא נפסל בשביל כך, וכן משמע בפרישה [אות ד']. ע"כ.

וקשה מנא ליה מעיקרא שאם יש תיבות כמנין השיטות יעשה מכל תיבה שיטה אחת באותיות ארוכות, דלמא יעשה מכל תיבה שיטה אחת קצרה בת תיבה אחת ולא יאריך האותיות כלל, כמו שכתב רש"י שם בגמרא וז"ל: אבל בסופה אפילו אין לו לכתוב אלא פסוק אחד (בדף אחד) [וכו', אם רוצה] יעשה דף קצר בן תיבה אחת כדי שיגמור בסוף הדף. ע"כ. ואפשר דניחא ליה טפי למימר שיעשה דף שלם באותיות ארוכות, משום דבדף קצר נמי על כרחך צריך להאריך קצת אותיות, שהרי יש בפסוק אחרון תיבות ארוכות כגון "החזקה" ו"ישראל", ותיבות קצרות כגון תיבת "היד" ותיבת "כל", ואם כן אפילו בשיטה קצרה צריך להאריך אותם שהרי השיטה קצרה, בהכרח לעשותה בת חמש אותיות של "ישראל" ושל "החזקה", ואם כן בתיבת "כל" נשאר קצת חלק וצריך להאריך, וכיון דצריך להאריך ולא סגי בלאו הכי, למה יעשה שיטה קצרה בת תיבה אחת הרי יכול לעשות אותה רחבה כשאר שיטות ולהאריך אותם.

(שו"ת בית דוד – סימן ט"ז)

אוצר ההלכה

מפתחות

מפתח א'

מפתח לנושאים בהלכה הקשורים להלכות כתיבת סת"ם, כללים ועניינים שונים.

מפתח ב'

מפתח החידושים למצוא כל חידוש היכן מקומו בספר

ביבליוגרפיה קצרה על כל הספרים המובאים באוצר ההלכה ומחבריהם

מפתח נושאים וכללים

המובאים באוצר ההלכה חלק ג

על שלחן ערוך או"ח סימן ל"ב

הערה: הרבה פעמים ציינו כאן למפרשים שלא דיברו באורך באותו הדין שצויין אליו בשאלה, רק העתיקו את הדין מספר אחר בלי מקורות וראיות לדבריהם, ולפעמים ימצא שהזכירו דין זה רק בדרך אגב או אפילו ברמז, ובכל זאת לא נמנענו מלציין אותם כאן, כי בלי ספק גם דבר זה יכול להביא תועלת.

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

סעיף א

מה טעם שהתורה צותה לכתוב דוקא ארבע פרשיות אלו (קדש לי, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע)..... ב

מה הם הפסוקים שראוי לאומרם קודם כתיבת התפלין..... נ

כוונה פשוטה שראוי לכוין בכתיבת התפלין..... יב

מה הטעם שכותבים **ד'** של מלת 'אחד' גדולה כארבע דלתי"ן (מג"א סק"א) ..... ט

מהו גודלם של הארבע דלתי"ן..... ט

ע' רבתי של 'שמע', האם צריך לעשותה גדולה גם בתפלין ומזוזות, ומה גודל שיעורה, והאם זה מעכב ..... סעיף ד אות יח

טעם לסדר כתיבת הפרשיות ..... יג

האם צריך להיזהר לכתוב כל הפרשיות ברציפות ..... יג, יד, מח

מי שהפסיק בדבור בכתיבת הפרשיות, ורוצה לתקן זאת על ידי שיעביר קולמוס בראשי הפרשיות, האם יש לחוש בזה משום 'שלא כסדרן', ואם ראוי לכתחלה לעשות כן ..... טו

מה יקדים בכתיבה, תפלין של יד או תפלין של ראש..... לג, לו, לז, לח, טל, מא, מד, מז, מח, נ

מה הטעם שמרן לא הביא את הדין שכתב הרמ"א שצריך לכתחלה לכתוב תפלין של יד קודם תפלין של ראש ..... מד

הערה על הטעמים שכתבו לכתוב קודם של יד .....מ, מא, מב, מג, מה, מו, מז, מט, נ, נא

בענין כתיבת פרשיות שלא כסדרן

דין פרשיות שנכתבו שלא כסדרן הוא מדאורייתא או מדרבנן..... כא, כד

האם שייך דין 'שלא כסדרן' בכתיבת פרשה לפני חברתה..... יז, יח, יט, כ, כג, כד, לא

האם בתפלין של ראש אפשר להקל יותר לכתוב פרשה לפני חברתה ..... יח, יט, כ, כא, כג, כד

האם אפשר להקל בזה לעני..... יח, כא

פרשיות פסולות שנתערבו לו ברוב פרשיות כשרות, מה דינם ..... לב

פרשיות שנכתבו כסדר ונתערבו מה דינם..... ל, לא

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

פרשיות שלא נודע מתי נכתבו האם אפשר לצרפן לפרשיות אחרות ..... כ, כא, כד, כט

האם בכל הפרשיות צריך להקפיד על הסדר, והאם אפשר לצרף את זה לספק ..... כא, כב

האם אפשר לצרף פרשה לחברתה אף על פי שלא נכתבו מתחלה להצטרף ..... כד, כה, כו, כח

אם הקדים כתיבת פרשה לחברתה שהראשונה פסולה האם נפסלה גם השניה או שיכול לכתוב אחריה כסדר ..... כז

סופר שכתב תפלין שלא כסדרן האם כל התפלין שכתב בעבר פסולים למפרע ..... טז

--- ראה עוד במפתח לסעיף כג בענין 'שלא כסדרן' .....

סעיף ב

פרשיות תפלין של יד שכתבן בכמה קלפים, האם רשאי לדבקם ..... א, ד, ה

האם רשאי לתפור פרשיות תפלין של יד אחר כתיבתן או דוקא לפני כתיבת ..... ב, ד

סעיף ג

ממה יש לעשות את הדיו ..... כה, כו, כח

מהיכן למדו הפוסקים שגם בתפלין ומזוזות בעינן דיו ..... ב, ג

האם צריך להקפיד שהדיו יהא עשוי ממין 'המותר בפיד' .....י

דיו הנעשה מסתם יין של גוים, האם כשר לכתיבת סת"ם ..... ה, ו, ז, ועיין אות ח וסעיף יב אות יג

דיו הבא מן הגוים, האם כשר לכתיבת סת"ם לכתחלה ..... ד, ט

המוכר סת"ם לחבירו הכתובים בדיו הבא מן הגויים, האם צריך להודיעו ..... ט

שיורי דיו שכתב בהם סת"ם, האם רשאי להשתמש לצורך חול ..... יז, יח

קולמוס מעוף טמא, האם רשאי לכתוב בו ..... יב, ועיין אות י, סעיף יב אות יא

קולמוס של קנה וקולמוס של נוצה, איזה עדיף .....יג, ועיין סעיף יב אות יב

כתב אותיות בזהב וחיפם בדיו, מה דינם ..... לז - מב, מט, נד

זרק עפר שחור על גבי האותיות, האם צריך להעבירו ..... מד

זרק עפרות זהב על חלק מהאותיות, וכתב עוד כמה תיבות, ושוב העביר הזהב, האם יש בזה משום שלא כסדרן ..... מח

זרק זהב על האותיות, וכשהעביר את הזהב נתקלף הדיו מעט ונעשה בהם פיסוקים, והתינוק מכירם, האם יש בזה משום שלא כסדרן .....מח

האם מותר להעביר עפרות זהב מעל אותיות הנטפלים להשם .....מט

אם כתב שם השם, או זרק זהב על האזכרה, שלא מדעת, האם יש איסור למוחקו .....נב, נד, נה

זרק עפרות זהב על אחת מהאזכרות, וטעה והעביר הזהב, האם יש לפסול משום דמיחזי כמנומר ..... מט, נה

אותיות שניתז עליהם דיו ולא נשתנה צורתם, האם צריך להעביר עליהם שוב דיו לשמה ..... נא

מדוע זרק זהב על השמות שנכתבו בדיו פסול, והרי הלכה כרב חסדא (גיטין כ.) שכתב העליון אינו כתב ..... סעיף לה אות ח

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

סעיף ד

מדוע כתב מרן לשון: "צריך" שלא תדבק שום אות בחברתה ..... ג

האם "כתיבה תמה" הוא דאורייתא או אסמכתא בעלמא ..... לב, ועיין אות כב

האם "כתיבה תמה" הוא לכתחלה או גם בדיעבד ..... לא, לב

תפלין שנתפשטו האותיות מכח לחות הדיו עד שנראות כדבוקות, מה דינם ..... כ, כג

רי"ש או דל"ת שגגם נדבק באות הסמוכה להם, ויש בהם שיעור לגרד וישארו האותיות טובות, האם הם כשרות בלי תיקון ..... טו

אותיות גדולות שנדבקו, ויש בהם שיעור לגרד ולעשותם מוקפים גויל, האם הם כשרות (ומה הדין בס"ת בשבת) ..... ו, ה, יא, יב, יח

מדוע כתב מרן מוקפת "גויל", והלא גויל פסול בתפלין ..... כא

האם דין "היקף גויל" הוא מדאורייתא או הלכה למשה מסיני ..... כו

האם מוקף גויל פוסל, כשאינו דבוק בכל הצד ..... ו, ז, כד, כה, לח

אם נפל טיפת דיו שאינו שחור כמו הדיו הראשון ונמצא מוקף גויל מצד שהדיו שחור יותר ..... כג

תפלין שנמצא בתיבת "לזכרון", שהתגין של הז"ין דבוק בוא"ו של הלמ"ד, מה דינם ..... יז

אם התגין של הלמ"ד של השם אינם מוקפים גויל, מה דינם ..... לח

שתי אותיות בתפלין או בס"ת שנדבקו על ידי תגים שעליהם, מה דינם (ומה הדין בס"ת זה בשבת) ..... ו, ה, ז, י, יד, טז, טל, מ

מה שכתב הרמ"א שמצוה ליפות את פרשיות התפלין, האם זה בין בתש"ר בין בתש"י, או דוקא בתש"ר ..... מג

האם מצות "זה אלי ואנוהו" שייך גם בדבר שאינו נראה ..... מא, מב

האם מותר לכתוב דברים שבקדושה בבתי ידים ..... לא

סעיף ה

תפלין שנכתבו בשמאל מדוע הם פסולים ..... טז, יז, כט

תפלין שנכתבו בשמאל (על ידי אדם רגיל) ואין לו אחרים, האם רשאי לברך עליהם ..... יב, כד, כה, כו

השולט בשתי ידיו וכתב תפלין בשמאל, מה דינם (ובמג"א סק"ד) ..... א, יג, יד, טז, יט, כ, כא, כב, כח

תפלין שכתבן איטר ביד ימינו (שהיא שמאל כל אדם), מה דינם לכתחלה ..... ל, לא

איטר שעושה הכל בשמאל והרגיל עצמו לכתוב בימין, ועתה רצונו להיות סופר סת"ם, ולכתוב אשורית בשמאל, מה דינו ..... כט

מי שכותב כתב משיט"א בידו אחת וביד השנית כותב אשורית, האם נחשב ככותב ביד אחת או הוי ככותב בשתי ידיו ..... כח, כט

אם כותב בימין וכל מלאכתו עושה בשמאל, האם רשאי לכתוב תפלין ..... כח, כט

אם כותב בשמאל וכל מלאכתו עושה בימין, באיזה יד יכתוב תפלין ..... יד

סופר שכותב סת"ם, ואחד אוחז ביד שמאלו בקולמוסו מלמעלה, מה דינם ..... כב

מי שאינו יודע לכתוב ואחז הקולמוס בשמאלו, וסופר אומן מחזיק בקולמוסו וכותבים, האם הם כשרים ..... כב, כג

הכותב סת"ם ברגלו האם הם כשרים ..... יב

סת"ם הכתובים בדפוס האם הם כשרים ..... יב

מדוע השמיט הרמב"ם הדין שצריך שיכתוב בימינו ..... ב, ג, ד, ה

תוכן העניינים אוצר ההלכה סעיף קטן

סעיף ו

אם לא שרטט בכלל את התפלין, מה דינם ..... כג, כד, מו

האם מועיל לשרטט אחר הכתיבה ..... מט

כשמשרטט את הקלף שבתפלין, באיזה צד ישרטט, האם מהצד שכותב בו או בצד ההפוך ..... מב

כשהכתב רחוק מהשרטוט, האם יכול לעבותו על מנת לקרבו לשרטוט ..... מט (סוף ד"ה עיין בדעת)

מה הדין בשרטוט עקום ..... מט

האם מותר לשרטט בדיו ..... מח, מט

האם חייב להקפיד על כתב מיושר בתפלין ..... כ, טל, מט

מה הטעם שאסור לשרטט בעופרת ..... מט

אם שרטט על הקלף בעופרת, מה דינה בדיעבד ..... מח, מט

האם מותר לשרטט בין השיטין בעופרת ..... מט (בתחלתו)

מה הם האופנים שמותר לכתוב בלי שרטוט, יותר משתי תיבות מתוך פסוק ..... כו

יישוב תמיהת מרן בבית יוסף, מדוע פסק רבנו שמחה שאם שרטט התפלין פסול ..... י

מה המקור למה שכתב רבנו מימון (אבי הרמב"ם) שאם רוצה לכתוב בלא שרטוט ינקד על האותיות ..... כו

מה הטעם שאין לשרטט במזוזה ..... א

סעיף ז

למה הוצרך מרן לכתוב מהו קלף ומהו דוכסוסטוס, אחר שבזמן הזה לא חולקים את העור כמו שכתב בסוף הסעיף ..... י

ביאור דברי הבית יוסף שנתן טעם להיתר הקלפים שלנו ..... טו

האם קלפים שלנו שלא חולקים אותם כשרים גם לדעת הרשב"א וסיעתו שהקלף הוא לצד הבשר ..... טז

מהו קלף לדעת רש"י ..... יד

סימן לדעת האם זה קלף או דוכסוסטוס ..... ה

האם אפשר לכתוב על קלף במקום שער ..... ו

האם צריך לגרור בקלף את כל הדוכסוסטוס, או אפשר להשאיר קליפה דקה ..... יז

אם יש ספק אם גררו הקלף לצד בשר כדי שלא יהיה דוכסוסטוס, והסופר נשאל בדין זה וידע דתפלין על הקלף, אי סמכינן על חזקה זו ..... יח

אם נמצא בתפלין אות כתובה על קרום קטן שניתן להגביהו על ידי מחט, מה דין התפלין ..... יז, יט, כ, כא, כב

רוב האות כתובה על גבי קלף ורק סוף האות נוגע באותו קרום, האם רשאי לתקן, והאם יכול להשאיר כך בלי לתקן ..... יט, כ

עור דק שקלפוהו מצד השער בלבד האם כשר לתפלין, והאם כשר למזוזה ..... כ

מה הדין בעור דק שגררו בתחתיתו קליפה דקה מן הדקה, האם כשר לתפלין, ומה דינו לספר תורה ולמזוזה ..... יח, כ, כא

מה הם סדר העדיפויות בסוגי הקלפים (שליל, עוף, בהמה, חיה, נבלה וטרפה) ..... ג

תמיהה על הרב ארחות חיים (הל' תפלין סימן כ"ה) שכתב על תפלין "וכותבן בגויל במקום שער", והלא תפלין כשרים רק בקלף ..... ב (ד"ה וגם)

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

סעיף ח

מה הם 'עפצים' ..... ב

בענין דעת הרמב"ם והראשונים בדין אם בעינן עיבוד לשמה בתפלין ומזוזה ..... יד, טו

מדוע הצריכו עיבוד לשמה בתפלין (וביאור כוונת הרמב"ם בתשובה שהובאה בכסף משנה) ..... כב

האם מצות עיבוד 'לשמה' הוא מדאורייתא או מדרבנן ..... כב, כג, לא, מב, סעיף ו אות ה

אם לא עיבד קלף של תפלין לשמה, האם יש על מי לסמוך להקל בדיעבד ..... יח, כא

אם לא עיבד את התפלין לשמן, לדעת רש"י מה דינם ..... יז, יח, יט, כ

למאן דאמר תפלין לא בעו עיבוד לשמה, האם בספר תורה בעינן עיבוד לשמה ..... ט

אם מסופק שמא התחלפו לו עורות שנעבדו לשמן בעורות שנתעבדו שלא לשמה, מה דין העורות ..... סעיף י אות ג

האם צריך לעבד העורות בדבר "המותר בפיד" דוקא, או מותר אף בצואת כלבים ..... ו

מהו תהליך העיבוד, ובאיזה שלב צריך להקפיד לעשות 'לשמה' ודוקא על ידי ישראל ..... כג

כשמסיר השער מעל העור בשביל לעשות ממנו קלף, האם צריך לעשות 'לשם סת"ם ..... כג

אם הניח את העור בסיד והוציאו קודם שנפל ממנו השער, האם בדיעבד מותר לכתוב על קלף זה ..... ד, ה

אם שרה את העור במים לשם סת"ם, ולא אמר בשאר מלאכת העיבוד שיהא לשמן, האם הקלף הזה כשר ..... כט

האם יכול לומר 'לשם תפלין' כאשר מניח את העור במים (לפני שמניח בסיד) או דוקא בתחלת העיבוד ממש, ומה הדין כשיש שם סיד ..... כד

אמר 'לשם סת"ם' בגמר עיבוד התפלין, האם הקלף הזה כשר ..... כג

עור הרצועות שאינם צריכים עיפוץ, מה הדין אם לא נתכוון לשמה במליחת העור ..... כג

עיבד קלף לשם תפלין, האם יכול לכתוב עליו ספר תורה (ובטו"ז סק"ד, ובדברי הרב עבודת הגרשוני סימן ס"ה) .....

..... ט, מ, מב, מג, לז, סד, מלואים אות ו (ד"ה ומדי דברי)

עיבד קלף לשם ספר תורה, האם יכול לכתוב עליו תפלין ..... לג, לד, לו, טל, מ, מב, מד, מה, מח, סד, מלואים אות ו (ד"ה ומדי דברי וד"ה שוב עיינתי)

האם מותר לכתחלה לעבד קלף לשם ספר תורה, על מנת לכתוב עליו תפלין ..... לו, מח

האם מותר לכתחלה לעבד קלף לשם ספר תורה ותפלין ביחד, על מנת להשתמש לאיזה מהם שירצה ..... נז, סעיף ו אות ה

יריעות שנשתיירו מספר תורה, האם רשאי לכתוב עליהם תפלין לכתחלה ..... נט

קלף של ספר תורה שטעה הסופר בכתיבת שם ה', האם רשאי לכתוב במותר הקלף תפלין ומזוזות ..... מג, מד, נח

עיבד עור לרצועות, האם יכול לעשות ממנו קלף לכתוב עליו פרשיות ..... מד

עיבד עור לבתים, האם יכול לעשות ממנו קלף לכתוב עליו פרשיות ..... מד, סעיף לז אות נא

עיבד קלף לשם תפלין דרש"י, האם יכול לעשות ממנו תפלין דרבנו תם ..... מד

מדוע מותר לשנות מתפלין של ראש חדשים לתפלין של יד, ואילו ספר תורה אסור לעשות ממנו תפלין (ובמג"א סק"י) ..... נב

איש שהיה לו תיק של כסף של תפלין, אם יכול לעשות אותו רמונים לספר תורה או לא ..... לה

האם מותר להשתמש בקלפים המעובדים לשם ספר תורה לכתיבת גיטין ..... מב

עיבד עור לשם רצועות תפלין, ולא התנה עליהם, האם יכול להשתמש במותר תשמיש חול ..... סב

עורות שעיבדו אותם לשם סת"ם, האם מותר להשתמש בהם לצורך חול ..... נט

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

האם מהני תנאי כשמעבד הקלף לשם תפלין על מנת להשתמש בו לחול ..... סב
קלף שעיבדו לשם ספר תורה והתנה עליו שיוכל להשתמש בו מה שירצה, האם מועיל תנאו ..... נט
לשון תנאי שצריך להתנות לפני עיבוד העור, כדי שיוכל לעשות בהם אחר כך מה שירצה ..... נט
קלף שעיבדו לשם סת״ם, האם יכול לבטל בפיו את הקדושה, ולהשתמש בו לצורך חול ..... נט, ס
ישראל שמעבד תפלין בעצמו, האם צריך להוציא בשפתיו שמעבד לשמן, או די במחשבה ..... כה, כו, כח, ל, לא
מה הטעם שצריך להוציא בשפתיו שמעבד לשמה ..... כז, כח
אם לא הוציא בשפתיו שמעבד העור לשם תפלין, רק חשב כן, האם מהני בדיעבד ..... כט
אמר לחברו שיעבד לו את העור לשם סת״ם, ואמר לו כן אעשה, האם זה מועיל ..... כט
ישראל שמעבד קלף לספר תורה, האם צריך להוציא בשפתיו שמעבד לשמן, או די במחשבה ..... ל, לא
האם קדושת ס״ת גדולה וחמורה מתפלין, ומדוע ..... מה, נה, נו, מלואים אות ו (ד״ה ועוד אני אומר, ואילך), ז, ח
מה הטעם שעיבוד קלף לשם דבר חמור מועיל לדבר קל, (והלא בקרבנות הדין הוא שאם שחט לשם חמור ממנו, פסול) ..... לח
מה הטעם שמותר להוריד קלף שנעבד לשם קדושה חמורה לקדושה קלה, ולהיפך מקדושה קלה לקדושה חמורה, אסור ..... נא
האם לבית תפלין של ראש יש קדושת תפלין ממש, או דין תשמיש קדושה ..... יג, טז
האם הקלף המעובד לשם בתים כשר לכתוב עליו תפלין ..... סעיף לז אות נא
האם מותר להשתמש בספרי תורה תפלין ומזוזות הכתובים על קלף משוח לכתחלה ..... ח

סעיף ט

גוי שעיבד את הקלף, וישראל מסייע לו, האם הקלף הזה כשר לתפלין לדעת הרמב״ם ..... א, ב
מה נחשב סיוע, לענין שיוכל ישראל לסייע לגוי בעיבוד, ויהיה מותר לכתוב על קלף זה תפלין ..... ב, ד
קלף שעיבד הגוי ללא סיוע ישראל, האם כשר בדיעבד לכתוב עליו תפלין ..... ג, ח, יא, יב
תפלין שעיבדן נכרי וישראל עומד על גביו ומצוהו לעשות לשמה ואינו מסייעו, מה דינם ..... ה, סעיף ח אות לא
האם גירוד העור נחשב לסיוע במלאכת העיבוד ..... ט, יא, יב
האם מועיל סיוע הישראל בסוף העיבוד (ובט״ז סק״ה) ..... ט, יא, יב
אם סייע הישראל לגוי בסוף העיבוד, אבל לא אמר לו לעשות לשמה, האם הקלף כשר לתפלין ..... י
אם שכח להגיד לגוי המעבד שיעשה לשמה, ונזכר באמצע העיבוד, האם יכול לומר כשנזכר ..... סעיף י אות ג
האם אפשר להקל לכתחלה ובכל אופן כדעת הרא״ש שהישראל יסייע לגוי ..... סעיף י אות ג
ישראל שנתן את העור לעיבוד לשמה אצל גוי, האם צריך גם לעמוד על גביו או לומר לו שיעשה לשמה ..... ו
במקום שהעבדנים ישראלים, או שהגוים נותנים ליהודים להניח את העור בסיד, האם רשאי לעבד ע״י גוי ולסייע לו בעבודה ..... ז
תפלין שכתבו גוי וישראל עומד על גביו, האם יש מקום להכשירם לדעת הרא״ש ..... ה

סעיף י

למה לא חוששין שהגוי יעבד עור ויסמן נקבים כעין מה שעושים היהודים להראות שנתעבד על ידי ישראל (מלבד טעם הש״ע) ..... א, ד

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

סעיף יא

שכח לעבד את העור לשמה וגמר את העיבוד, האם יכול להחזיר לסיד לשם קדושת תפלין ..... א, ב, ד, ה, סעיף י אות ג

סעיף יב

האם מותר לכתוב על קלף שנעשה מבהמה טהורה שנעבדה..... יג, טו
הכותב ספר תורה על גבי עור בכור שמת או שאר איסורי הנאה, מה דין יריעה זו..... טו, טז
כתב תפלין על עור איסורי הנאה של עבודה זרה, מה דין התפלין .....סעיף ח אות ז, סעיף ט אות י
האם מותר לכתוב על קלף שנעשה מעור בהמה טהורה שנולדה טרפה..... טו
עור ספק טמא ספק טהור, או נתערבו לו עורות טהורות בטמאות, האם יכול להשתמש בהם לסת״ם.....ח, טז
מה הוא סדר הדרגות של סוגי העור המובחרים יותר לכתוב עליהם .....ג, ה, ו
האם מותר לכתוב נביאים וכתובים על גבי קלף מעור בהמה טמאה (ובמג״א סקי״ד)..... ט
האם מותר לכתוב ספרי שלחן ערוך ופוסקים ושאר ספרי קדש על עור בהמה טמאה.....י
האם מותר לכתוב בקולמוס שנעשה מעוף טמא..... יא
מדוע ראוי לכתוב תפלין דוקא בקנה.....יב
תפלין שמשח עליהם שומן דג טמא, מה דינם ..... כג
האם מותר להשתמש בדיו שנעשה מיין נסך ..... יג
האם אפשר להשתמש בתפלין בדבק ומטלית שאינם מן המותר בפיך..... יז, יח

סעיף יג

קלף שיש בו נקב שנסתם בדיו, אבל נראה אחר הכתיבה כנגד השמש, האם קלף זה כשר.....ב, ה
אם ניקב או נתקלף דיו בחלל גג האות, אבל נשאר דיו מקיף את הגג, מה דינו ..... יג, יד, טו
נקב שהדיו סותמו אבל ניכר כנגד השמש, מה דעת מרן בזה ..... ג
אות שנראית חלוקה לשתים מחמת נקב, ותינוק קוראה כראוי, האם יש להכשיר.....יא, יב, יד
ומה הדין בספר תורה במקרה הנ״ל.....יד
גג הדלי״ת שנראית חלוקה לשתים באורכה מחמת השרטוט. מה דינה..... יז
טי״ת שנחלקה לשתים, ונראית קצת כנו״ן וזיי״ן או כ״ף וזיי״ן, מה דין תפלין אלו..... יז
אות שיש בה נקב קטן ומכוסה בדיו, ואינו נראה כנגד השמש, אבל מאירים זהרורי חמה שם כנגד הדיו, מה דינה ..... ז, ח, טו, טז
מה הדין במקרה הנ״ל כשנפל הדיו שכנגד הנקב לאחר זמן, האם כשירה לדעת הט״ז (סק״ז) ..... ח
ומה הדין במקרה הנ״ל כשהדיו שעל גבי הנקב נפל מיד, ואינו ניכר הנקב מרוב קטנו רק כנגד השמש, מה דינו לדעת הט״ז ..... ז, ח
נקב קטן שהיה בקלף, ולא הרגיש בו הסופר קודם ובשעת כתיבה, ואח״כ הרגיש שהוא נקב שמחלק את האות לשתים מה דינו..... טו
אות שיש בה נקב גדול שניכר מול השמש, ודיו קלוש לא סותמו, ודיו עב סותמו, וסתמו בדיו עב, מה דינו ..... ז
ניקב בצד האות או לרוחב האות והדיו עובר עליו, מה דינו .....יד, טז

תוכן העניינים — אוצר ההלכה סעיף קטן

כתב אות על גבי הנקב, ובשעת הכתיבה כשהדיו לח ניכר הנקב, אבל אחרי הייבוש לא ניכר, מה דינו ..... טז
אות שיש בה נקב, האם צריך לסותמו, או כל שהדיו ראוי לסותמו כשר ואפילו לא סתמו ..... ט, י
אם הדיו סותם את הנקב, אבל מבצבץ בצד השני של הקלף, האם זה כשר ..... ט
טעם חדש מדוע מותר לכתוב על עור של עוף, והלא יש בו נקבים נקבים (מלבד טעם הגמרא) ..... סעיף יב אות ח
נקב שנסתם רק על ידי דיו עב, האם רשאי לסותמו בדיו העב ..... סעיף יב אות ח
אות שחלוקה לשתים באמצעיתה, ותינוק קוראה כראוי, האם היא כשרה ..... סעיף טו אות יב (ד"ה גם מה)
נקב שבאמצע האות, והאות נראית חלוקה לשתים, האם יש חילוק בין ניקב לפני או אחרי הכתיבה ..... סעיף טו אות יב (ד"ה גם מה)
אם ניקב בין אות לאות נקב כחוט השערה, מה דינה ..... סעיף טו אות כד

סעיף יד

מדוע פרשת והיה כי יביאך נקראת ארוכה לעומת פרשת והיה אם שמוע (ובענין הטעות סופר בשלחן ערוך) ..... ה, ו, ז, ח, ט, י, יא
כיצד יש לנהוג בקלפים ובכתיבתם על מנת שיהא להם גודל אחיד, ויתמלאו בתי התפלין בשוה ..... ב, ג, ד, ה
מדוע צריך להקפיד על גודל הקלפים בשביל נוים, והלא בתי התפלין סגורים, ואין מי שרואה את גודלם ..... יב

סעיף טו

ניקב כל חלל האות אחר כתיבת האות, האם יש להכשיר (ומה דעת מרן בזה) ..... ד, ז, יג (ד"ה שו"ר), כב, לא, לג, לו, ועיין יב
לדעת הירושלמי (שהזכיר הש"ע) דבעינן מוקף גויל גם בתוך האות, מה הדין בניקב לאחר שנכתב ..... ד, ז (בהתחלה), יב
מה דעת הרמ"א בדין ניקב תוך האות, האם יש להקל בזה ..... מג
אם יש נקב בחלל האות מלפני הכתיבה, האם היא כשרה ..... ב, ג, ד, ו, ז, יד
אם נמצא נקב, ומסופק אם נעשה הנקב קודם הכתיבה או אחר הכתיבה, מה הדין ..... ג, ז, ח
אות שנכתבה על הגרר, ונמצא בה נקב, האם יש מקום להכשירה ..... ז (בסופו)
אם נעשה נקב כרצועה דקה בתוך האות, מרגל ימין לרגל שמאל, מה דינה ..... לד
ניקב עובי האות לפני הכתיבה, ויש בעובי שלמעלה מהנקב שיעור, האם היא כשרה ..... ג, ז
נקב הסמוך לאות, האם אפשר להעביר דיו על הנקב ולהעבות את רגל האות, ונמצא הנקב תוך עובי האות ..... ג, ד, ז (ד"ה וע' בחת"ס)
אות עבה ויש לה נקב בתוך החלל, האם רשאי לגרור מעט מהאות על מנת שתהיה מוקפת גויל, והאם יש חילוק מתי ניקב ..... ו, לה
ניקב תוך האות בצד אחד, כולו, ומפני זה אינו מוקף גויל באותו צד, מה דינה (ובדברי הט"ז סק"ח) ..... ט, כ, כד, כז, כט, ל, לא
אם יש נקב בצד האות מבחוץ, ואין גויל מקיפה (מבחוץ מחמת הנקב), האם פסול משום חסרון היקף גויל ..... ז
ניקב תוך האות ה"א לאחר שנכתב, דכשר, האם צריך לתקן, או שאין צריך תיקון ..... יז
אות בתפלין שנפסלה מפני שאינה מוקפת גויל, האם אפשר לתקן, או אסור משום "שלא כסדרן" ..... יז
ה"א שרגלה ניקבה תחתיה או מעליה בסמוך אליה ממש, מה דינה ..... מד
ה"א שניקבה רגלה השמאלית, ונותר בה כל שהוא, מה דינה (ומה דעת מרן בזה) ..... לח, טל, מ, מא, מג, מד
וא"ו שניקבה באמצעיתה, האם יש לפוסלה מטעם שאינה מוקפת גויל ..... לב

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

יו״ד של שם השם שניקב בגגו בראש השמאלי, מה יעשה כדי לתקנה ..... ז

לשון מרן: אם נשתייר מלא אות קטנה כשר, ״ואם לאו פסול״, אינו מדוקדק לפי המאירי (שהובא בב״י) שפירש ״לא נשאר רגל״, דזה פשיטא..... נ

מדוע אמרו ״ניקב תוכו של ה״א כשר״ (ואפילו לא תיקנוה, מטעם שיש אפשרות לתקן), והלא ה׳ של שם השם אם ניקבה כולה אין לה תיקון

שהרי אסור לגורדה משום איסור מחיקת שם השם ..... יז

מהו השיעור של ״מלא אות קטנה״, ולפי איזה כתב משערים ..... מה, מז, מט

אות שנשאר מרגלה פחות משיעור אות קטנה, האם אפשר לשאול תינוק..... מו

שיעור אות קטנה, האם צריך לשער על ידי תינוק, ומה הדין אם שאלו תינוק ולא הכיר..... מה

תפלין שיש בהם אותיות שאינם מוקפות גויל מבפנים, האם רשאי להניחם בברכה..... כב

סעיף טז

מהי הגירסא הנכונה בדברי הרמ״א: כגון: וא״ו זיי״ן או **רגל ה״א** / רגל האחד / רגל הנו״ן / רגל האל״ף / רגל הדל״ת / רגל אחר.....

..... יח, כו - כח, ל - לה

כתב הרמ״א שזיי״ן שנפסקה מועיל בה ראיית תינוק, ואינו מובן, כי בודאי תינוק יקראנה ז׳ שהרי אינה דומה לאות אחרת.....כה

זיי״ן שנסדקה סדק קטן באמצעיתה, והאות ניכרת לתינוק על ידי צירוף, אמנם לא נשאר בה שיעור זיי״ן, האם היא כשרה ..... ו

יישוב לקושיית מרן בבית יוסף מדוע ניקב הקלף במקום שהאותיות, כשר, והא בעינן היקף גויל .....עט, סעיף יז אות ז

אותיות פשוטות שנפסקו מתחלת כתיבתן, האם מועיל בהם קריאת תינוק (ובט״ז סק״י)..... ג, יג, טו, טז, יז, יח, כב

בענין שני תירוצי מרן בבית יוסף לקושיא הנ״ל, כאיזה תירוץ נוטה דעת מרן לפסוק..... סט, עא, פד (ד״ה ובעיקר)

יישוב הערת הט״ז (סקי״ד) על הב״י, שמדברי הטור נראה דלא ס״ל כתירוץ שני של מרן להקל בניקב לאחר כתיבה..... סז, סח, פב

תמיהה על הט״ז הנ״ל, שכתב שתירוץ א׳ של מרן (שבנקב לא הצריכו היקף גויל) מתיישב עם הטור, ויישוב לדבריו .....

.....סו, סח, עא - עו, עח, עט, פא, פג (אות ה׳), פד

יישוב לתמיהת הט״ז הנ״ל על הסתירה בדברי מרן מסעיף טו לסעיף טז בדין ניקב לאחר הכתיבה.....

..... סו, סח, סט, ע, עא, עד, עה, עז, פא, פג (אות ג׳), פד, סעיף טו אות ו, ז, יג, לא, עג

מה הסברא לחלק בין אות שנפסקה מתחלת כתיבתה לבין אות שנפסקה לאחר כתיבתה ..... טו

מתי נקרא ׳לאחר הכתיבה׳, האם לאחר שכתב צורת האות בשיעור שלה אף שלא גמרה, או עד שיסלק ידו מהאות.....פה

אות שנדבקה לחברתה, וגרר הסופר הדיבוק ביניהם ונעשה נקב, האם נחשב ניקב לאחר שנכתב, וכשר.....פט

נקב שנעשה אחר כתיבה ומגיע לאות השניה, מה דינה. ומה הדין אם אינו מגיע לאות השניה ..... פג (אות י׳), פז

מה הטעם שנקב שאינו מאות לאות, כשר (כמו שכתב הרב דרך החיים בכוונת תירוץ השני של מרן).....פג (אות ה׳)

אות שיש בה נקב, וספק ניקבה אחר כתיבה, או ניקבה קודם כתיבה. מה הדין .....קיג

אות כשרה שנפסקה באופן שנפסלה לגמרי, האם רשאי לתקנה כדין אות שנפסקה אחר כתיבתה ותינוק קוראה כראוי ..... צז

סופר שהתחיל לכתוב אות ה׳ אחרונה של שם הוי״ה בתפלין, ואז שם ליבו שיש פיסוק באות ו׳ שלפניה, האם רשאי לתקן..... ח

תפלין ומזוזות שיש בהם אות שאין צורתה כדין, באופן שלא מועיל ראיית תינוק, האם רשאי לתקן..... נו

האם יש חילוק במקרה הנ״ל בין אם הפירוד ניכר או לא, ובין אם נפרד לפני הכתיבה או לאחר הכתיבה..... נו

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

מדוע פסק מרן כדעת מהרלנ״ח בדין כ״ף פשוטה שהגיע רגלה לסוף הקלף, ואין לה היקף גויל, שפסולה ..... צח
מדוע רגל כ״ף פשוטה המגיע לסוף הקלף פסול, והלא ודאי נכתב תחלה בהכשר ואח״כ נפסל ..... פג (אות י״א)
כ״ף פשוטה או אות פשוטה אחרת או אות ארוכה המגיעה לסוף הקלף בלי היקף גויל, מה דינה ..... סעיף יח אות ע, קג - קט
כ״ף פשוטה שהגיע רגלה לסוף הקלף ואינו מוקף גויל, האם מועיל לו גרירה ..... ק, קב, קג, קה, קח, קט, קיא
כ״ף פשוטה שהגיע רגלה סמוך לסוף הקלף, והמשיכה אח״כ עד הסוף, או שנקרע הקלף עד הרגל, האם יכול לגרור ..... עה, פז, קד
כ״ף פשוטה שהגיע רגלה לסוף הקלף, האם מועיל לדבק מטלית תחת הקרע ולעשותו מוקף גויל ..... קיא
כ״ף פשוטה שהגיע רגלה לסוף הקלף בספר תורה, ונמצא כן ביום השבת, האם אפשר להמשיך לקרא בו, ומה הדין בחול ..... קי
כ״ף פשוטה שנפסקה באמצעיתה, ונראית כדלי״ת ומקל תחתיה, ותינוק קורא אותה כ״ף, האם רשאי לתקן אותה .....
..... ג, ז, כא, סעיף כה אות מח, מט, נא, נב, נג
כ״ף פשוטה או אות פשוטה אחרת, שנפסקו באמצעיתן לאחר כתיבתה, ויש בה עד הפיסוק שיעור אות, האם היא כשרה ..... ב

דיני שאלת תינוק

מה הטעם שהקילו בצורת האותיות לסמוך על קריאת תינוק ..... סעיף טז אות נ, ועיין אות טו
אות שנשאר מרגלה פחות משיעור אות קטנה, האם אפשר לשאול תינוק ..... סעיף טו אות מו
שיעור אות קטנה, האם צריך לשער על ידי תינוק, ומה הדין אם שאלו תינוק ולא הכיר ..... סעיף טו אות מה
מה הדין אם שאל כמה תינוקות וקראו האות כהוגן, וכמה קראו שלא כהוגן, אחרי מי הולכים ..... סעיף טו אות מו
שאל כמה תינוקות וקראו האות שלא כהוגן, האם רשאי לשאול עוד תינוקות בכדי שיקראוהו כהוגן ..... סעיף טו אות מו
תינוק שקרא האות ושוב חזר בו וקרא אותה אות אחרת, האם הולכים אחר אמירתו הראשונה או השניה ..... סעיף טו אות מו
אם יש מחלוקת בין התינוקות, כמי הולכים ..... סעיף טז אות מב
אות הכתובה כהלכתה, ותינוק קראה שלא כראוי, האם צריך להשגיח בראיית התינוק ..... סעיף טו אות מו, סעיף טז אות מב
כששואלים תינוק בצורת האותיות, האם צריך לכסות לו האותיות שקודם לאות ..... סעיף טז אות מה, מו, מז, מח
אות שנפסקה ומראים אותה לתינוק, האם צריכים לכסות לו את החלק התחתון ..... סעיף טז אות מח
אות יו״ד שרגלה ארוכה ומראה לתינוק, האם צריך לכסות לו את העוקצים של היו״ד למעלה ולמטה ..... סעיף טו אות מב
אות שנסתפקו בה והראו אותה לתינוק, והוא מסופק בצורת האות, מה דינה ..... סעיף טז אות מא
מה הדין כשהתינוק מסופק, ובא תינוק אחר וידע לקרותו, אחרי מי הולכים ..... סעיף טז אות מא
אות שהסופר נסתפק בצורתה, ותינוק קראה כראוי, האם צריך לתקן אותה אחרי כן ..... סעיף טז אות מא
אותיות שנפסקו מתחלת כתיבתן בהפסק דק או בהפסק רחב, האם מועיל קריאת תינוק ..... סעיף טז אות כ, כב

סעיף יז

טיפת דיו שנפלה לתוך אות, האם פסול זה הוא מדרבנן או מדאורייתא ממש דהיינו 'חק תוכות' ..... סעיף יח אות עט
האם יש חילוק בין אם הטיפה שנפלה לתוך האות לחה ובין אם היא יבשה ..... יג, יד
האם יש חילוק בין האם האות (שנפלה לתוכה טיפה) לחה ובין אם היא יבשה ..... יא
אות שנפלה לתוכה טיפת דיו, האם צריך לגרור כולה (ובמג״א סקכ״ג) ..... יא, לג, לד

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים — אוצר ההלכה סעיף קטן

נפלה טפת דיו על האות ונראית כאילו היא גופה של אות, מה הדין (ובמג״א סקכ״ג) ..... כג - כט, לב, מא, ועיין י, יא

נפלה טפת דיו על האות ומחסרת קוצה של אות, מה הדין (ובמג״א סקכ״ג) ..... כח, כט, ל, ועיין י

נפלה טפת דיו על האות בדיוק, ולא התפשט ולא נשחת צורתה או העביר קולמוס על האות לא לשמה, מה הדין ..... טז, יז, ועיין נח

נפלה טפת דיו והיא עשויה כמין חצי אות האם מותר להוסיף לה ולהשלים האות (ובמג״א סקכ״ג) ..... לז, לח, טל, מ, מא, מב

טיפת דיו שנפלה לתוך האות, וגירר הדיו, האם זה פוסל בין לחומרא ובין לקולא (כגון בגיטין) ..... סעיף כו אות ט (ד״ה הנה)

טיפת דיו שנפלה לתוך האות, וגירר הדיו, האם מועיל להעביר עליה קולמוס ולהכשירה על ידי זה ..... סעיף כו אות ט (ד״ה ד. והנה)

הא דאסור לגרור הטפה שנפלה לאות, האם הוא דוקא כשעל ידי המחיקה משלים כתיבת האות או בכל אופן אסור ..... לב, לג, לה

נפלה טיפת דיו האם מותר לעשות ממנה אות ..... מג, מד, ועיין מא

מה הדין אם נפלה טפת דיו על התגים ואינם ניכרים ..... ל

מה הדין בנקודה בתוך האות שנראית כדגש, ואינה משנה צורת האות ..... כ

מה הדין בנקודה שחורה שנעשתה מזבוב והיא משנה צורת האות ..... יח, יט

מה הדין בנטף שעוה על האות (ובמג״א סקכ״ג) ..... מו, מז, מח, מט, נ, ועיין נא, נב

דיו לחה שנפלה על גבי אות יבשה, האם מותר לגוררה ..... סעיף כו אות ט (ד״ה אמנם לא)

האם אפשר לצרף לספק ספיקא שיטת הלבוש (אה״ע סימן קכ״ה ס״ט) שמיקל בדין הנ״ל ..... סעיף כו אות ט (ד״ה אמנם לא)

בשיטת הלבוש הנ״ל, האם יש חילוק בין אם נתייבש הדיו שנפל או לא נתייבש ..... סעיף כו אות ט (ד״ה ורע׳)

טיפת דיו שנפלה ע״ג קו האות, האם יש לפוסלה משום ׳כתב על גבי כתב׳ (הערה על הרב מש״ז סקט״ו) ..... סעיף כו אות ט (ד״ה ב. והב״ש)

האם מותר לעשות מדל״ת רי״ש על ידי הוספת דיו (ובט״ז סקט״ז) ..... סז, ע, עב, עד, עח, ועיין סה, עג

האם מותר לעשות מרי״ש דל״ת על ידי הוספת דיו (ובט״ז סקט״ז ומג״א סקכ״ד) ..... סז, סח, סט, ע, עב, עד, עה, עו

האם הדין שאסור למחוק התג מדל״ת לעשותה רי״ש נסתר מדברי הגמרא (שבת קד:) ..... נו, נז, נח, נט, ס

ביאור דברי הרשב״א בענין הנ״ל ..... סב, סג, ועיין נז, נח, נט

רי״ש שעשאה כדל״ת, ועבר ומחק התג, האם יוכל להוסיף דיו במקום המחק באופן שאילו לא היה מוחק האות הייתה נעשית עגולה ונתקנת... עט

דל״ת שחלודה מהדיו נפלה בחללה כנגד סוף גגה, ונראית כה״א, ויש גם נקודת חלודה כנגד אמצע גגה, מה דינה ..... כב

כתב ה״א במקום דל״ת, האם רשאי לעבות רגל ימין עד שלא תראה ה״א, ואז ימחק את הרגל השמאלית ..... סעיף כח אות לב

ספר תורה שהייתה בו טעות שתוקנה שלא כהלכה (כגון ע״י חק תוכות), ולא נודע להם אחר כך היכן מקום התיקון, מה דינו ..... נג

סעיף יח

מ״ם פתוחה שנדבק פתיחתה, האם צריך למחוק את כולה, או די לגרור את הוא״ו שלה ולכותבה מחדש ..... סעיף כח אות לב

מ״ם פתוחה שנדבק פתיחתה מעט כחוט השערה, האם היא כשרה ..... ד, ה

מ״ם פתוחה שנדבק פתיחתה, האם אפשר לגרור רק את הנו״ן ולהשאיר את החרטום ..... לא

רי״ש שעשאה כמין דל״ת בכתב אשכנזי, האם צריך לגוררה כולה ..... לז, ועיין לו, מד

כתב רי״ש ואחר כך טעה והוסיף תג כדל״ת, מה תקנתה ..... נא, נב

ה״א וקו״ף שרגלם השמאלית דבוק לגגם, מה דינם ..... קטו, קטז, קיז, קכ, קכא, קכב, קכג, קכד. ועיין קכח

ה״א שרגלה השמאלי דבוק לגגה כחוט השערה, האם היא כשרה ..... קכד, קכה, קכח, קכט, קלא, קלב, קלג

תוכן העניינים — אוצר ההלכה סעיף קטן

ה״א של שם שרגלה השמאלית דבוק לגגה כחוט השערה, האם מותר להפריד ..... קב. ועיין קכח

ה״א של שם שרגלה השמאלית דבוק לגגה, האם מותר להפרידה ..... קב, קכב, קכח ועיין קלא, קלד

אל״ף, שכתב בתחלה הקו האמצעי ואח״כ כתב היו״ד שעליה ונדבקה בגגה, האם צריך לגרור גם הקו האמצעי ..... קנד, קנו

אל״ף שקוצה השמאלי של היו״ד שעל גבה נוגעת בגגה, האם היא כשירה ..... קמ, קמא, קמג

האם בעינן גרירה בדין הנ״ל ..... קמז, קמח, קנ

אל״ף של שם שנדבקה היו״ד שעל גבה בגגה וניכר לכל שהיא אל״ף, האם מותר לתקנה, ומה תקנתה ..... קלה

האם מותר לקלף שם ה׳ (ובמג״א סקכ״ו) ..... יד, טו, טז, כג, כד

האם מותר לכתוב במקום הקילוף (ובמג״א סקכ״ו) ..... טז, יז, כג, קמז

מדוע השמיט מרן דברי הרמ״א שהביאם הוא עצמו בבית יוסף ..... קנה

דיני חק תוכות

שני ביתי״ן שנדבקו, מה תקנתם ..... נ, עז

ה״א שכתבה וא״ו, האם יכול להוסיף עליה להשלימה לה״א ..... כו

ה״א שכתבה כמו כ״ף פשוטה, כיצד הוא תיקונה ..... מח

וא״ו שכתבה עי״ן, והוא״ו של העי״ן כתב בתחלה, האם מותר לגרור החלק העגול של העי״ן ולהשאיר הוא״ו ..... מא, מב, מג

חי״ת שכתבה דל״ת וזיי״ן מחוברים בחטוטרת רחבה, כיצד הוא תיקונה ..... מט

טי״ת שנדבקו שני ראשיה בנגיעה דקה, האם היא כשירה ..... פ

כ״ף פשוטה שנדבקה רגלה לגג דל״ת שתחתיה, בצד ימין שלה, ונראית כבי״ת, האם רשאי לגרור את הדיבוק ..... עט

כ״ף פשוטה או אות פשוטה אחרת שנדבקה רגלה לגג ה״א שתחתיה, האם רשאי לגרור את הדיבוק ..... עח

כ״ף כפופה ובצדה נו״ן כפופה שנגעו זה לזה למעלה ולמטה או רק למעלה בנגיעה דקה, מה דינם ..... פד

ביאור דברי מרן שכתב ואם נדבקה אות לאות בין קודם שתגמר בין אחר שנגמרה וכו׳ ואם גרר והפרידה כשר ..... יג, עה, עו

האם מועיל להעביר קולמוס על מקום שיש בו פסול של חק תוכות ..... ז, ח, ט, י, יא. ועיין יג

אות שנדבקה בחברתה אחר שנכתבה, מה דינה ..... סעיף טז אות צ

האם אפשר לצרף פיסול חק תוכות אחר כתיבה - לספק ספיקא להקל ..... יג

נדבקו אותיות בסופן, ויש בהם שיעור אות לפני הדיבוק, האם חייב לגרור הדיבוק או יכול להשאיר כך ..... סעיף טז אות פה

מה הדין בדיבוק לאורך כל האות ..... צו, צז, צח, צט, ק, קא

אות שנפסדה צורתה, האם צריך למחוק את כולה או רק מה שנעשה בפיסול ..... קנב, קנג

ביאורים בדברי שו״ת הרשב״א (ח״א סימן תרי״א) שהביא מרן בבית יוסף ..... סו, סט, ע, עא

שתי תיבות שכתבן כתיבה אחת, האם מותר לגרר מעוביין של האותיות כדי לעשות ריוח ביניהן ..... ע

שתי תיבות שכתבן כתיבה אחת, על ידי שבמקום הריוח הוסיף עוד אות, האם מותר למוחקה ..... קמו

שתי תיבות שכתבן כתיבה אחת, האם התפלין פסולים, והאם יש להם תקנה ..... סעיף לב אות כ, כא, כב

תיבה אחת שכתבה כשתי תיבות ובצד אחד החלקים יש אות שי״ן, כיצד אפשר לתקנה ..... קמד

נמצא דיבוק בספר תורה בשעת הקריאה בשבת, האם צריך להוציא ספר תורה אחר ..... פא, פג - פו, צ, צא. ועיין פב

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

האם שייך לומר בענין הנזכר ׳כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו׳ ..... פא, פו, פז, פח, פט, צא, צב, צג, צד, צה, ועיין צו

סעיף יט

מדוע כתב מרן שיאמר בתחלת הכתיבה: אני כותב לשם ״קדושת״ תפלין, ולא כתב בקיצור שיכתוב ״לשם תפלין״ ..... יז
כתיבה לשמה בסת״ם, האם זה מדאורייתא או מדרבנן ..... כח, לב, טל, מא, מג
כתב מקצת אות קודם שאמר לשם קדושת תפלין, וגמר את האות לאחר האמירה, האם כשר ..... ח
מי שכתב תפלין ואמר בתחלת הכתיבה לשם קדושת תפלין, ובשעת כתיבה האזכרות נשתתק, האם מועילה מחשבתו ..... מא
אם לא אמר בתחלת הכתיבה רק חשב, האם מועילה מחשבתו (ואם אלם יכול לכתוב ס״ת) ..... ג, ד, ה, ז - יג, מא, מג
אם בתחלת הכתיבה לא אמר בפיו ״לשם קדושת תפלין״ רק כתב כן על נייר, האם מהני ..... ט
בענין כתיבת שם הוי״ה על פי הסוד ..... כו, כז
כשאמר בתחלת הכתיבה שכותב לשמה, האם צריך לחזור ולומר כן בפיו כשכותב האזכרות או די במחשבה (ומחלוקת מרן ומור״ם בזה), ומה הדין כשלא חשב כלל ..... א, ב, ג, ז, י, יב, יד, כט, לג, לז, לח, מ, מג
הכותב אזכרות, האם צריך לומר בפיו שכותב ׳לשם קדושת השם׳, או די במחשבה, ומה הדין בדיעבד ..... סעיף ח אות כט, לא
כשכותב הרבה שמות בלי הפסקה האם מספיק לכתחלה קידוש אחד לכולם ..... כד, כה
האם יש לסופר לומר בתחלת הכתיבה גם שכותב את האזכרות לשם קדושת השם ..... יד
אמר לסופר כתוב לי תפלין לשם קדושת תפלין, והסופר כתב על פיו, האם התפלין כשרות, והאם יכול ליתנם לאחר ..... יח
סופר שרגיל לומר בכל פעם שכותב אזכרה לשם קדושת השם ולשם קדושת תפלין, ונסתפק באחד השמות אם אמר בטעות ״לשם קדושת מזוזה״ במקום ״לשם קדושת תפלין״, מה הדין ..... טל
כתב אזכרה שלא לשמה, האם יכול להעביר עליה קולמוס לשמה ..... לא, לב
כתב שם ללא כוונה לקדשו, אך ידע שהוא שמו של הקב״ה, האם הוא קדוש ..... לג, לה, לו
שם שנכתב שלא בקדושה, האם יכול למוחקו ..... כט, ל
מדוע צריך לטבול הקולמוס אות אחת קודם שיכתוב השם (ובמג״א סקל״ב) ..... יט, כא, כב
אם צריך דיו טרם שיגמור השם, האם יכול ליטול דיו מהשם עצמו להשלים ..... יט, כ
תפלין שנכתבו במקום מטונף, האם כשרות ..... טז
הערה בענין הכוונות שסידר הרב מצת שמורים לומר קודם כתיבת התפלין ..... טו

סעיף כ

מדוע הזכיר מרן שהסופר יהיה ירא שמים, משום שצריך לדקדק בחסרות ויתרות, ולא הזכיר פסולים אחרים כגון ׳שלא כסדרן׳ ..... ה
גודל החומרא שיש כשמעמידים סופר שאינו בקי בדיני סת״ם ..... ז, ח, מלואים סוף אות יא
מדוע צריך לעשות גם את תיקון התפלין דוקא אצל סופר ירא שמים ..... י
מדוע מרן לא הזכיר שהסופר צריך להיות בקי בהלכות סת״ם ..... ט
על מי מוטלת האחריות לדאוג שיהו סופרים יראי שמים ..... ו
האם אפשר לתת לקטן שהגיע לחינוך לכתוב תפלין ..... יא, יב

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

האם נכון לתת לנערים לכתוב תפלין ..... ח, יא, יב

נער שהגיע לגיל י״ג, ולא ידוע אם הביא ב׳ שערות, האם אפשר לתת לו לכתוב תפלין ..... יא, יב

סעיף כא

ביאור לשון מרן: יקראנה היטב וכו׳ ״פעמיים שלש״ וכו׳ ..... ד

מה הטעם שלא תיקנו לקרות את הפרשיות קודם הכנסתם לבתים (כמו שנוהגים בגט) ..... ג

פרשיות תפלין שהגיהם פעמים שלש, ובפעם השניה או השלישית מצא בהם טעות, עוד כמה פעמים צריך להגיהם ..... ד

סעיף כב

האם מותר לכתוב בקולמוס של סת״ם דברי חול ..... ד

כיצד מנסים את הקולמוס לפני הכתיבה ..... ב

אם יש ריבוי דיו על אות, האם מותר לקולטו ולזורקו, ומה הדין באותיות השם ..... ד, ה

מנהג יפה כשמנסה הסופר את הקולמוס, שיכתוב שם ׳עמלק׳ ואחר כך ימחנו ..... ג

הנהגות ישרות בקדושת ושמירת הקולמוס והדיו של כתיבת סת״ם (מתוך ספר חסידים) ..... ד

סעיף כג

מאיזה ׳והיו׳ דרשו חז״ל ׳בהוייתן יהו׳ (דהיינו שצריך לכתוב את התפלין כסדרן) ..... כא, כב

האם לפי תלמודא דידן יש לחוש שלא לכתוב תפלין ומזוזות ׳שלא כסדרן׳ ..... יח (ד״ה לבד מזה)

האם דין ׳שלא כסדרן׳ מעכב בדיעבד או רק לכתחלה ..... יח

האם ׳שלא כסדרן׳ שייך רק בפרשיות תפלין של יד או גם בתפלין של ראש ..... יח, סעיף כא אות ב

האם ׳שלא כסדרן׳ שייך באותיות בלבד או בתיבות בלבד או בשניהם ..... ב, ז, י, יא, יב, נא, סעיף א אות יז, סעיף כז אות יד

האם ׳שלא כסדרן׳ שייך גם בחצאי אותיות (כגון שכתב צד״י - יו״ד ואחר כך נו״ן, או שכתב חצי אות וחזר וכתב האות שלפניה) ..... יא, יז

תפלין דרבנו תם, האם צריך לכותבן כסדרן בתורה או כסדר הנחתן בבית ..... טז, יז

מצא פיסול באחת מפרשיות התפלין, האם רשאי לכתוב אחרת במקומה ולצרפה לשאר הפרשיות ..... ז, ח, ט, י

אם כתב ׳והיה כי יביאך׳ קודם ל׳קדש׳ האם נפסלה גם פרשת ׳קדש׳, או שיכול לצרף לה שלש פרשיות אחרות וכשרה ..... יט

כתב פרשיות תפלין של יד כסדרן, אבל על גבי הקלף הם כתובים לא לפי הסדר (כגון שכתב פרשת ׳קדש לי׳ והניח ריוח וכתב פרשת ׳והיה כי יביאך׳, ושוב כתב בריוח פרשת ׳שמע׳) ..... טז, יז

אם מתקן אות כשרה באופן שחייב לפוסלה קודם ואח״כ מתקנה (כגון שמוחק רגל הקו״ף, וכותבה שוב), האם הוי שלא כסדרן ..... כג, כד, כה, כט, ל, לה, ועיין לו

אות שהיתה חסרה דקדוק מסוים שאינו פוסלה, ורוצה לתקן אות שלפניה בתיקון הפוסלה, האם רשאי לתקנה, או שצריך למחוק האות השניה משום ׳שלא כסדרן׳ ..... יז

הכותב כמה אותיות בבת אחת כמו בן קמצר (יומא לח:), האם יש לחוש בזה משום שלא כסדרן ..... סעיף לב אות כ, סעיף מב אות כב

האם אפשר לתלות תיבות או אותיות מעל השיטה בתפלין ומזוזות, באופן שהוא כסדרן ..... יב, יד, טז, יז, ועיין ג

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

מה הטעם שמותר לתלות תיבות בספר תורה אבל לא בתפלין ומזוזות, ומה הדין אם עבר ותלה בתפלין בדיעבד ..... יב, כ

תפלין שהיתה בהם תיבה או אות תלויה בין השיטין, וכתבן מומחה, האם סומכים עליו שכתבן כסדרן ..... יג, טו

אם כתב בתפלין תיבת 'בחוזק' או תיבת 'עָשָׂה' פעמיים, האם רשאי לתקנם, ובאיזה אופן ..... כג, כד, כה, כו, כח, ל, לא

תפלין שנמצאו עם תיבות כפולות, האם כשרות כמו שהן ..... כג, מד

תפלין שנמצאו עם תיבות כפולות האם חייב למחוק דוקא את התיבה השניה ..... כג, כד, לג, נ, נה

תיבה כפולה, האם נחשבת כהקדש טעות וצריך לגרור את כל התיבה השניה, או שיכול להשתמש בחלק ממנה ..... נה, סעיף ל אות ג

ביאור והערות במג"א (סקל"ג), בדין תיבה שנראית כשתי תיבות מלמטה מתחלת הכתיבה (כגון שמאריך רגל הנו"ן או הצד"י וכותב מעליו יו"ד) . סח, סט, עב

תיבה שנראית כשתי תיבות, מחמת שמחק באמצעיתה אות יתירה, האם רשאי להאריך את האות שלפניה (כגון תיבת 'לאבותיך' שכתבה מלא, ומחק את הוא"ו), ולא הוי שלא כסדרן ..... מז, מח, מט, נא, נב, נג, נד, נה, נו, סב

תיבה שנראית כשתי תיבות, ותינוק קוראה תיבה אחת, האם סומכים על קריאתו ומדוע ..... סז, סט, עא

תיבה שנראית כשתי תיבות, ובאופן זה יש לה משמעות אחרת, האם אפשר להוסיף דיו ולחברה להיות תיבה אחת ..... סב

תיבה שנראית מלמעלה (בראשי האותיות) כשתי תיבות, ומלמטה (בשולי התיבות) כתיבה אחת מה דינה ..... סד, סה, סז

תיבה שנראית תיבה אחת מלמעלה, אבל מלמטה נראית כשתי תיבות, מה דינה ..... סז

תיבה שיש באמצעיתה רווח גדול ולאחר הרווח יש אות אחת בלבד, האם גם באופן זה נחשבת כשתי תיבות ..... סד

שתי תיבות הסמוכות מאד ונראין כתיבה אחת, האם רשאי לגרור ביניהם ולהכשירן, או שפסול משום שלא כסדרן ..... ס, סא, סב

אם יש ריוח בין תיבה לתיבה כשיעור פרשה סתומה, האם רשאי לקדור הריוח, ואז יחשב כאילו אין ריוח ביניהם ..... כו, נה

סופר שכותב תפלין ומסופק באיזו תיבה אם נכתבת חסרה או יתירה, האם רשאי לכותבה יתירה מספק, ואחר כך ימחקנה ..... סג

סעיף כד

האם מותר לכתוב אזכרה על מקום הגרר והמחק ..... ד

האם מותר לכתוב על מקום הגרר ..... סעיף כג אות ג, ד

אם מחק תיבה או אות בקלף ונשאר רושם, וכתב על גביו, האם נחשב 'כתב על גבי כתב' ..... ה, ח

נתכוון לכתוב 'יהודה' ושכח הדל"ת, ובאמת היה צריך לכתוב שם השם כי שם מקומו, האם רשאי למוחקו ..... ג

נתכוון לכתוב שם השם, ושכח ולא קידשו בפירוש וגם אין מקומו שם. האם רשאי למוחקו ..... ג

היה צריך לכתוב תיבת 'יהיה' ונזדקרה טעות לפניו וכתב שם הוי"ה שלא במתכוין כלל, האם רשאי למוחקה ..... ג

סעיף כה

מדוע כתב מרן כאן דין נגע רגל האל"ף בגוף האל"ף, הרי כבר כתבו לעיל בסעיף יח ..... א

'והוא הדין שאם לא נגעו מקצת **יודי"ן שעל האלפי"ן**'. מדוע כתב מרן 'שעל' האלפי"ן ולא 'שבאלפי"ן ..... מלואים אות ג (ד"ה ואי"ת)

'אם נגעו רגלי הה"א והקו"ף בגג, יגרור הרגל **ויחזור ויכתבנו**'. הלשון 'ויחזור ויכתבנו', לכאורה מיותר... מלואים אות ג (ד"ה הרי מוצג, וד"ה תו חזינא ליה)

האם 'יש מי שאומר' שהביא מרן דמיקל בחי"ת שהחוטרא לא נוגעת בזייני"ן, חולק על סתם מרן דפוסל בצד"י שכתבה יו"ד נו"ן ..... ז

האם 'יש מי שאומר' שהביא מרן דמיקל בחי"ת שהחוטרא לא נוגעת בזייני"ן, חולק על סתם מרן דחי"ת שעשאה שתי זייני"ן אסור לתקנה .....

..... סח, ע , עא

תוכן העניינים — אוצר ההלכה סעיף קטן

מהו שיעור ניכר פרידתם להדיא ..... מא, עו, עז, פ (סוף הערה א)

מהו הכלל, מתי בשינוי או בפיסוק צורת האות חוששין לכסדרן, ומתי לא חוששים ..... ז, מ

אותיות שנפסקו ונראות כשתים (כגון צד״י שכתבה יו״ד נו״ן), ותינוק קורא אותם כראוי, האם רשאי לתקנם ..... יא, יג, כה, כו, מג, מח

אות פסוקה שנראית כשתים, ואין הפיסוק ניכר להדיא, האם רשאי לתקנה, והאם צריך לשאול תינוק ..... יב, יד, יח, מד, מח, נ, עא

אות שנפסקה ולא נשתנית צורתה (כגון יוד״י האל״ף והשיני״ן), ונפרדו פירוד גדול שתינוק לא קוראם נכון, האם הם כשרות ..... כה, כו

אות שנפסקה, ולא נשתנית צורתה (כגון יו״ד שעל האל״ף), שמותר לתקנה, האם היא כשרה כל זמן שלא תקנה ..... יא

אות שיש בה פיסוק ניכר להדיא, ולא נראית כשתי אותיות, האם צריך לשאול תינוק ..... יב

אות שיש בה פיסוק שאינו ניכר להדיא, ותינוק טועה בקריאתם, האם רשאי לתקנה ..... מג

אות שיש בה פיסוק שאינו ניכר להדיא, ונראית כאות אחרת, ותינוק קוראה כראוי, האם רשאי לתקנה ..... פ (ד״ה והנה הרב)

אות שנפסקה לב׳ אותיות, אבל היו דבוקים כחוט השערה, האם אפשר לתקן (ומה הדין כשקרה כן באחת מהשמות שאינם נמחקים) ..... מב

אות שנפסקה, שכשרה (כגון יו״ד האל״ף), האם יש חילוק אם נחלקה אחר כתיבה או לפני ..... כו (ד״ה ועיין בדע״ק), נד, פ (ד״ה וראיתי להא״ר), יח

אות שנחלקה לשתים, ונראית כשתי אותיות, ואחת מהן כאות הפוכה, האם רשאי לתקנה ..... יט

אות שנחלקה לשתים, ונראית כיו״ד ללא רגל ימנית ואות אחרת, האם רשאי לתקנה ..... יט, ל

אותיות שנפרדו אחר כתיבתן וניכרת צורתם, האם רשאי לתקנם ..... לז, לח, טל, נ

אותיות שנדבקו זו לזו בשעת כתיבתן או אחרי, האם רשאי להפרידם אחר כך ..... לג, לד, לה

אות שנפסקה ואין ניכר פרידתה על ידי זכוכית מגדלת, האם צריך לתקנה ..... יח טל, עו

אותיות שיש בהם סדקים, האם רשאי לתקנם ..... נה, נו

חי״ת שנפרדה בפירוד שלא ניכר להדיא, מדוע מותר לחברה אף על פי שתינוק קורא שני זייני״ן ..... עט

מדוע מותר לחבר יוד״י השי״ן לגוף השי״ן, ושי״ן שכתבה עי״ן יו״ד אינו רשאי לחברה ..... נ

אות שהחלק החיצוני שלה דבוק לקלף, אבל החלק הפנימי של האות גבוה מהקלף ולא דבוק בו, האם היא כשרה ..... ו

מפתח הספיקות לאותיות
שנשתנתה צורתם או נעשה בהם פיסוק וכיוצא בזה

א. מסודר לפי סדר א-ב. ב. כל מקום שלא צוין סעיף, מקומו בסעיף כה

א

אל״ף שהיודי״ן שלה נכתבו בלי קוצים, האם היא כשרה ..... כט

אל״ף שהיודי״ן שלה הפוכים, האם היא כשרה ..... ח, כט, סעיף יח אות סא, קמט, קנ

אל״ף שהיודי״ן שלה נפרדו, ונמצא כן בספר תורה ביום שבת, האם אפשר לקרא בו או צריך להוציא ס״ת אחר ..... פ (ד״ה ודע)

אל״ף שהיודי״ן שלה נפרדו מהגוף, וניכר פרידתן להדיא, האם רשאי לתקנם בתפלין ומזוזות ..... יח, מד, מה, מז, פ (ד״ה גם מה)

אל״ף שהיודי״ן שלה נפרדו מהגוף, וניכר פרידתן להדיא, האם צריך להראות לתינוק ..... מד

אל״ף שנגע רגלה בגופה, האם אפשר להכשירו על ידי ראיית תינוק ..... ט

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים — אוצר ההלכה סעיף קטן

ב

בי״ת ארוכה, האם היא כשרה ..... סעיף כג אות נח

בי״ת שנפסקה גגה בקצה השמאלי, האם יש לפוסלה משום שנראית כבי״ת ויו״ד ..... כ

בי״ת שעשאה הסופר בלי עקב בולט בתחתיתה מצד ימין, רק כמו כ״ף מרובעת, האם צריך לתקנה, וכיצד יתקנה ..... עג

בי״ת שנקלף זוית הימנית מלמעלה שלה, ונמצא גגה מופרד ורחוק מהקו העומד, ותינוק קראה כראוי, האם רשאי לתקנה ..... מה

בי״ת של ״לבבכם״ שנראית כעין מ״ם, מחמת שנתפשט הדיו על ידי לחלוחית, מה דינה, וכיצד אפשר לתקנה ..... סעיף כז אות ח

ג

גימ״ל שאין נוגעת בה היו״ד שבירכה, האם רשאי לתקנה ..... כ

ד

דל״ת שהתג שלה גדול, ונראית כלמ״ד, האם היא כשרה, והאם מועיל בזה קריאת תינוק ..... ד

דל״ת שהיתה נראית כרי״ש, האם רשאי אחר כך להוסיף לה את התג ..... לא (וראה במפתח לסעיף יז - יח)

ה

ה״א שהיא עגולה למעלה כרי״ש, האם היא כשירה ..... סעיף יח אות סג

ה״א, האם אפשר להאריך את גגה ..... סעיף כג אות מו

ה״א, האם אפשר להאריך את גגה ורגלה תשאר באמצע (הערות במג״א סקל״ג) ..... סעיף כג אות לא, לד - טל, נט

ה״א שהרגל שמאלית שלה באמצע הגג מה דינה, ומה הדין כשהיא קרובה מאד לרגל ימין ..... סעיף כח אות כח

ה״א שנדבקה רגלה דיבוק כחוט השערה, ותינוק קוראה כראוי, האם רשאי לתקנה ..... סעיף יח אות קכה - קלב

ה״א שנכתבה כחי״ת, ונעשה נקב בראש הרגל השמאלית סמוך לגג, האם אפשר להכשירה ..... סעיף טו אות לז

ו

וא״ו שנקלף מקצת ארכו אבל נשאר רושם ממה שנקלף, האם צריך לכסות הרושם כשמראה לתינוק ..... סעיף כז אות ט

ז

זי״ן שרגלה קצרה כיו״ד, האם יש לפוסלה משום שדומה לאות אחרת ..... סעיף טו אות מב

ח

חי״ת שעשאה הסופר מאותיות דל״ת וזי״ן, האם היא כשרה, והאם רשאי לתקן אותה בתפלין, וכיצד יתקנה ..... סעיף כג אות ה, ו

חי״ת שעשאה הסופר מוא״ו וזי״ן וחטוטרת על גביהן, האם צריך לתקנה, וכיצד יתקנה ..... עג

חי״ת שכתבה רגילה בלי חטוטרת, האם היא כשרה ..... עה

חי״ת שהיתה כתובה כה״א, האם רשאי אחר כך להדביק הרגל לגג ..... לא

חי״ת שאין החטוטרת נוגעת בזייני״ן אלא כחוט השערה, האם רשאי לתקנה לכולי עלמא ..... סט

חי״ת שנפרדה החטוטרת ממנה ונראית כשני זייני״ן, האם רשאי לתקנה לכתחלה ..... לג

חי״ת שנפסקה החטוטרת שלה, האם רשאי לתקנה, והאם יש חילוק אם הפיסוק ניכר, והאם צריך להראותה לתינוק ..... מד, ע, עא

חי״ת רגילה (בלי חטוטרת) שנפסק מעט מגגה בצד ימין או שמאל בקצה, ונראית קצת כחי״ת ויו״ד, האם רשאי לתקנה ..... טז

חי״ת שנפסק גג ראש זי״ן השמאלית ונראית עתה כוא״ו, וזי״ן הימנית נראית כדל״ת עם חטוטרת, האם רשאי לתקנה ..... עד

תוכן העניינים — אוצר ההלכה סעיף קטן

חי״ת שנראית כשתי זייניי״ן בספר תורה, האם צריך לתקן אותה או שכשר גם בלי תיקון ..... עב, פ

ט

טי״ת שעשאה עגולה, האם היא כשרה ..... ד

טי״ת שיש בה פירוד ולא נשתנתה צורתה, ותינוק קוראה כהלכתם, האם אפשר לתקנה ..... לג, לז, לח

י

יו״ד שנתארכה מעט ונראית כוי״ו, האם מועיל בה ראיית תינוק ..... סעיף טז אות כד

יו״ד שגגה בולט מעט לצד ימין, האם היא כשרה ..... ד

יו״ד שנכתבה כעיגול קטן, האם היא כשרה ..... ד

יו״ד שחסר בה קוץ שמאלי, האם רשאי לתקנה ..... כ

יו״ד שחסרה רגל ימנית, ותינוק קוראה יו״ד, האם רשאי לתקנה ..... ג

יו״ד שהעוקץ השמאלי שלה ארוך כמו הרגל הימנית, ונראית כחי״ת, האם צריך לתקנה וכיצד יתקנה ..... ס, סא

יו״ד שקוצה השמאלי העליון גדול, והיו״ד נראית כלמ״ד זעירא, האם היא כשרה, והאם מועיל בזה קריאת תינוק ..... ד

כ

כ״ף כפופה ארוכה, האם היא כשרה ..... סעיף כג אות נח

כ״ף כפופה שנפסק הרגל ממושב שתחתיה (ונראית כרי״ש עם ניקוד פתח), האם רשאי לתקנה ..... יט, ל

ד

כ״ף פשוטה שעשאה מרובעת בזויות כמו דל״ת, האם היא כשרה ..... סעיף טז אות קיב, סעיף יח אות ס, סא, סב

כ״ף פשוטה שגגה ארוך כגודל יריכה, האם היא כשירה ..... סעיף יח אות נח, נט

כ״ף פשוטה שגגה ארוך כגודל יריכה, מה תקנתה ..... סעיף יח אות נג, נד, נה, נו

כ״ף פשוטה, עד כמה יכול להאריך גגה, ומה הדין כשגגה גדולה כפלים מרגלה ..... סעיף כג אות מו

כ״ף פשוטה שנפסקה גגה בקצה השמאלי, האם יש לפוסלה משום שנראית ככ״ף ויו״ד ..... כ

כ״ף פשוטה שנפסקה באמצע רגלה, ונראית כדלי״ת וקו תחתיה, האם היא כשרה, והאם רשאי לתקנה בתפלין ..... מח - נב, פ

כ״ף פשוטה בספר תורה, שנפסקה באמצעיתה, ונראית כדלי״ת וקו תחתיה, ונמצא כן בשבת, האם צריך להוציא ס״ת אחר ..... נא

ל

למ״ד שראשה קצר כיו״ד ולא ארוכה כוי״ו, האם היא כשרה ..... ד

למ״ד שראש הוי״ו שלמעלה נמחק, האם היא כשרה ..... ד

למ״ד שהסופר רוצה להאריך את גגה, האם הוא רשאי ..... סעיף כג אות מו

למ״ד שנפסקה באופן שנראית כנו״ן ולמ״ד, כיצד יתקן אותה ..... טז

למ״ד שעשה לה הסופר וא״ו הפוכה ואינה נוגעת בגוף האות, האם רשאי לתקנה ..... יז

למ״ד שנפסק גגה מהוא״ו שעליה ונראית ככ״ף וא״ו, האם רשאי לתקנה או שנחשבת כשתי אותיות ואסור לתקנה ..... ה, טו, יז

למ״ד שנפסקה באמצע הוא״ו שלה או באמצע הכ״ף, האם רשאי לתקנה או שנחשבת כשתי אותיות ואסור לתקנה ..... טו

למ״ד שהוא״ו שבראשה קו פשוט, מה דינה לענין ס״ת ולענין תפלין, האם כשרה, והאם יכול לברך עליהם ..... סעיף טז אות פט

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים — אוצר ההלכה סעיף קטן

מ

מ״ם פתוחה שנפסקה ונראית ככ״ף ואי״ו, ותינוק קוראה מ״ם, האם רשאי לתקנה ..... יח, מו, נג

מ״ם פתוחה שהוא״ו שלה אינה נוגעת בה, האם יש מקום להקל להדביקה ..... נה, נו

מ״ם פתוחה שהוא״ו שלה רחבה כרי״ש, מה דינה, ומה הדין אם כתב הכ״ף שלה אחר שכתב החרטום ..... סעיף יח אות לב, לג

מ״ם פתוחה שנפסקה הוא״ו מגופה ורק מקצתה דבוקה (ואם יראה תינוק הוא״ו לבדה יחשבנה כוא״ו), האם רשאי להדביקה ..... כ (ד״ה וכן)

מ״ם פתוחה שגגה שוה בלא חיתוך כ״ף ואי״ו, ונראית כמו מ״ם סתומה, מה דינה ..... סעיף יח אות ד, ו

ס

מ״ם סתומה שנמצא בה פיסוק, האם רשאי לתקנה ..... ל, נז

נ

נו״ן כפופה שאין ראשה בולט לצד ימין כלל, האם היא כשרה לאשכנזים ..... ד

ו

נו״ן פשוטה שנראית כזיי״ן מחמת האות שלפניה שעשאה גדולה, או מחמת סיבות אחרות, האם היא כשרה ..... סעיף כג אות נז

ס

סמ״ך שנמצא בה פיסוק, האם רשאי לתקנה ..... ל, נז

ע

ע״ין שנפרדה הוא״ו שלה מהקו שלמטה, והפיסוק ניכר להדיא, האם רשאי לתקנה ..... לה

פ

פ״א שהנקודה שלה אינה נוגעת בגגה, האם רשאי לתקן בתפלין ..... סעיף טז אות נז

צ

צד״י שהיו״ד שלה הפוכה, האם היא כשרה ..... סעיף יח אות סא, קמט, קנ

צד״י שהיו״ד שלה הפוכה (כמנהג הספרדים), ונפרדה בפירוד דק מאד, האם יש מקום להכשירה ..... כ, כז, כט

צד״י שהיו״ד שלה היתה בלי רגל שמאל, האם מותר לתקנה (ובמג״א סקל״ו) ..... כב

צד״י שכתבה יו״ד נו״ן, והיו״ד דבוקה בדיבוק דק, האם היא כשרה ..... ל

צד״י שנפסקה רגל היו״ד שלה באמצעיתה, וקצת ממנה נשארה דבוקה בנו״ן (של הצד״י), האם רשאי לתקנה ..... כח

צד״י שנפסקה היו״ד מגופה, אבל היו״ד נפסקה ברגלה ולא נשארה כצורתה, האם רשאי לתקנה ..... ע, עא

צד״י שכתבה יו״ד נו״ן, ולא ניכר הפיסוק, ותינוק קוראה כראוי, האם צריך לתקנה, והאם רשאי ..... יח, כז, כט, סעיף טז אות נז

צד״י שכתבה יו״ד נו״ן, ואין הפירוד ניכר להדיא, האם רשאי לתקנה, ומה הדין בס״ת בשבת האם צריך להוציא אחר ..... יד, יח

ק

קו״ף שרגל ימני שלה נכתב כרי״ש בלא כיפוף לשמאל, האם היא כשרה ..... ד

קו״ף שרוצה הסופר להאריך את גגה, האם הוא רשאי ..... סעיף כג אות מו

תוכן העניינים — אוצר ההלכה סעיף קטן

קו״ף, האם אפשר להאריך את גגה ורגלה תשאר באמצע (הערות במג״א סקל״ג) ..... סעיף כג אות לא, לד, לה, לו, לז, לח, טל, נט

קו״ף שגגה רחב ורגלה השמאלי לא נכתב מתחת לקצה הגג אלא סמוך לרגל ימני כשאר קופי״ן, האם היא כשרה ..... ד

קו״ף שנדבקה רגלה דיבוק כחוט השערה, ותינוק קוראה כראוי, האם רשאי לתקנה ..... סעיף יח אות קכה - קלב

ר

רי״ש ארוכה, האם היא כשרה ..... סעיף כג אות נח

ש

שי״ן שכתבה עי״ן יו״ד, ותינוק קוראה שי״ן, האם רשאי לתקנה ולא הוי שלא כסדרן ..... סעיף טז אות נז

שי״ן שיש בה פירוד ולא נשתנתה צורתה, ותינוק קוראה כהלכתה, האם אפשר לתקנם ..... לג, לז, לח

שי״ן שרגל ימנית או אמצעית שלה אינה נוגעת במושב, ונראית כיו״ד וטי״ת, האם רשאי לתקנה ..... טו, נ (ד״ה ומ״מ), נט

שי״ן שעשה לה ארבעה ראשים האם רשאי לתקנה, וכיצד יש לתקן אותה ..... נט

שי״ן שעומדת על רגל אחת שפסולה, האם רשאי לתקנה שתהא יושבת ..... נח

שי״ן ששלשת היודי״ן שלה נוגעים זו בזו למטה, האם רשאי לתקנה ..... מ

שי״ן שהיודי״ן שלה נפרדו, ונמצא כן בס״ת ביום שבת, האם אפשר לקרא בו או צריך להוציא ס״ת אחר ..... פ (ד״ה ודע)

ת

תי״ו שנפרדה רגלה הימנית מגגה, האם רשאי להדביקה ..... ס

תי״ו שנפרדה רגלה השמאלית מהקו הקטן שבעקב שלה, ונראית כחי״ת (עם יו״ד בלי רגל ימנית בין השורות), האם רשאי לתקנה ..... ס

תי״ו שנפרדה רגלה השמאלית עם קצה הגג השמאלי, ונראית כדל״ת ונו״ן, האם רשאי לתקנה ..... ל, ס

תי״ו שנחלקה באמצע גגה ונראית כזיי״ן ונו״ן, האם רשאי לתקנה ..... ס, סא

תי״ו שיש פיסוק בגגה ונראית כרי״ש וא״ו, האם רשאי לתקנה ..... יז

אותיות שיש בצורתם ווי״ן, והווי״ן נכתבו כקו ישר בלא בליטה, מה דינם ..... סעיף יח אות קנט, קס, קסא, קסב

אותיות שנכתבו שלא כדינם, וצורתם עליהם, מה דינם ..... סעיף יח אות קמא, קמט, קנ, קנא, קסא. ועיין ס, סא, סב, קנח, קנט

סעיף כו

מדוע מותר להפריד אותיות השם שנדבקו, ואין בזה משום מוחק את השם ..... ח

שם ה׳ שיש דיבוק קטן בין האותיות, האם רשאי לגרור הדיבוק ..... סעיף טז אות עט

אם אותיות השם נדבקו אחר כתיבתן, האם מותר להפרידן ..... ו, ז

כשמפריד אותיות ה׳ שנדבקו, כיצד יגרור ..... ה

אות ה׳ משם ה׳ שנדבקה רגלה לגגה, האם צריך לגרור הדיבוק בכל אופן ..... ד

שם שנמחק מקצתו, האם רשאי הסופר למחוק את כולו על מנת לתקנו ..... מלואים אות ד

שם ה׳ שנדבקו אותיותיו וגירד הסופר ביניהם עד שנעשו נקבים, מה דינה ..... סעיף טז אות קיד

אותיות משם ה׳ שנדבקו, ולא ידוע אם זה קודם כתיבה או אחר כתיבה, האם מותר לגוררן, ומה הדין אם ברור שנדבקו קודם כתיבה ..... סעיף טז אות קיג

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

טיפת דיו שנפלה על השם, והסופר מחק הטיפה בעודה לחה בשוגג, ונשאר השם כמקודם, רק הקלף בין האותיות נשאר דהוי קצת, האם רשאי לגרור הקלף שבין האותיות ליפותו ..... ט

סעיף כז

אותיות ותיבות שנמחקו קצת, האם רשאי להעביר עליהם קולמוס..... ו
אותיות שנמחקו קצת או נשתנה מראיתן משעת כתיבתן, האם רשאי להעביר עליהם קולמוס..... ב, ד, כג, כה, סעיף כה סוף אות נ
אותיות שנשתנה מראיתן והעביר עליהם דיו חדש, ואחר כך נמחק לגמרי דיו הראשונה, האם כשר על ידי דיו החדש ..... כה
אותיות שנשתנה מראיתן משחור לאדום ממש, האם יועיל להם העברת קולמוס ..... ה, יג, יז, יח, כ, כא, כג, כד, כה
אותיות שקפץ מהם הדיו ויש להם רק מראה אדום, האם רשאי להעביר עליהם קולמוס..... ט, יז- כ, כג, סעיף כה סוף אות נ
אותיות שקפץ מהם הדיו ויש להם מראה מקצת שחור ומקצת אדום, האם רשאי להעביר עליהם קולמוס ..... ט, כג
אותיות שהדיו שלהם נתאדם קצת ועיקר צבעו שחור, מה דינם..... כה
אותיות שהוכהה מראיתן, וספק אם זה דיו או רק רושם, האם בכהאי גוונא יועיל תינוק..... ט, כג
אותיות שם השם שנשתנה מראיתן לצבע אדום וכיוצא בזה, האם מותר להעביר עליהם קולמוס ..... ג, י - טו, כד, כה
דיו שבשעת הכתיבה הוא אדום ולאחר שמתייבש משחיר..... סעיף ג אות טו, טז
כתב חצי פרשה בדיו אדום שבסוף נהפך לשחור, וחציו השני כתב בדיו שחור בזמן שהחצי הראשון היה עדיין אדום, מה הדין..... כד
אות שנפל ממנה הדיו ונהיתה דקה, ונשאר בה שיעור כדי הכשר, האם מותר להוסיף עליה דיו לעבות אותה ..... סעיף כה אות סג
דיו של אות שנקלף ונשאר קצת מחובר, ועל ידי כן מונח כל האות על הקלף, מה הדין..... כה
האם עיקר מצות 'כתיבה בדיו' הוא שהדיו יהיה שחור, או הקפידא על עיקר עשיית הדיו..... כא, כד, כה
מה הטעם דכתב על גבי כתב פסול ..... יח
סת"ם שכתבן בכתב כהה, מה דינם ..... סעיף ג אות יד
תפלין שנמצאים בהם איזה תיבות שיכולין לקלוף על ידי סכין חד..... ז

סעיף כח

מדוע נקט מרן 'לשון של זהורית' (בנכנס ראש למ"ד באויר הה"א) ולא לשון 'פסול' כלשון הריב"ש (ובט"ז סקכ"ב)..... ד - יא
ראש למ"ד שנכנס בחלל דל"ת, מה הדין ..... ח, טז, כא, כה, כו, לב, לג
ראש למ"ד שנכנס בחלל דל"ת סמוך לרגל הימנית עד שלא נראית כל כך כה"א ..... כח, כט, ל, לב, לג
ראש למ"ד שנכנס בחלל דל"ת, ונראית כה"א, האם מהני ראיית תינוק, והאם צריך לכסות לו גוף הלמ"ד ..... ל, לב, לג
ראש למ"ד שנכנס בחלל דל"ת, ותינוק קורא אותה ה"א, האם יכול לגרור מה שנכנס לתוך הדל"ת ..... לב
ראש למ"ד שנכנס בחלל דל"ת, ותינוק קורא אותה ה"א, האם יכול לגרור קצת מרגל הדל"ת..... לב
ראש למ"ד שנכנס בחלל ה"א או ח"ת, מה הדין בדיעבד (ומה הדין בשבת באמצע הקריאה)..... ד, י, יג - יח, כו, לג
ראש למ"ד שנכנס בחלל ה"א או ח"ת, ושואלים תינוק, מה צריך לכסות לו, וכיצד יתקן..... יח, לב
ראש למ"ד שנכנס בחלל וא"ו, האם יש לחשוש שעל ידי זה דומה לגימ"ל..... ל

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

ראש למ״ד שנכנס בחלל כ״ף פשוטה, סמוך לרגל ימין עד שלא נראית כה״א, האם רשאי לתקנה ..... כח - ל, לב, לג, סעיף כג אות מ

ראש למ״ד שנכנס בחלל כ״ף פשוטה, לא סמוך לרגל הכ״ף, כיצד ניתן לתקנה, והאם מועיל תיקון זה בתפלין ..... לב

ראש למ״ד שנכנס בחלל כ״ף פשוטה, ונראית כה״א, האם יכול להשאירו כך, והאם רשאי לגרור ולכתוב את הלמ״ד מחדש .....סעיף יח אות עט

ראש למ״ד שנכנס לחלל כ״ף פשוטה של שם ״א-להיך״, מה הדין .....לא

ראש למ״ד שנכנס באויר הנו״ן או כ״ף הפשוטה, מה הדין..... כה, כז

ראש למ״ד שנכנס בחלל ריי״ש, מה הדין.....יט, כא, טז, כו

ראש למ״ד שנכנס לחלל אות שעליו, האם פסול דוקא כשנראית כאות אחרת, או אפילו רק נשתנתה צורתה ..... יח, יט, כא, ל

רגל קו״ף או כ״ף פשוטה שנכנסה לתוך אויר טי״ת, עי״ן ושי״ן, מה דינם .....א, יט, כ

רגל קו״ף או כ״ף פשוטה שנכנסה לתוך אויר גימ״ל או נו״ן, מה דינם ..... א, יט, לה, לז

רגל כ״ף או נו״ן פשוטה שנכנסו לתוך טי״ת, האם חוששים לשינוי אות שנראות כשי״ן ולפוסלם .....לא

נכנס העוקץ הימני של הגימ״ל בתוך חלל הדלי״ת האם יש לחשוש שאולי נראית כה״א .....לא

מה הדין בנכנסו תגים של אות אחת לאות אחרת .....לא

אות שנכנסה לחלל אות חברתה ונשתנתה צורתה, מה דינה.....כג, כד

אם נכנס קוץ של האות בחלל אות אחרת מה הדין..... ל

אות המובלעת באחרת כגון אות יו״ד שנכנסת לתוך הגימ״ל או הנו״ן, מה דינה..... א, ה, לה, לו, לז, לח, טל

סעיף כט

האם הדין שצריך שיכתוב מתוך הכתב הוא לעיכובא..... ב

סופר שמקצת הפרשיות שגורות ומקצתן לא, האם רשאי לכתוב על פה אותן שהן שגורות בפיו.....ב, ג, ד

מי שפרשיות התפלין שגורים בפיו, האם יכול לכתוב על פה, או שראוי בכל זאת לקרא מן הכתב ..... ו

נמחקה אות או תיבה בספר תורה, האם צריך להסתכל בחומש ואחר כך לתקן, או לא צריך ..... ז

האם הסופר צריך לראות ולקרא מן הכתב כל תיבה בפני עצמה, או שנים ושלש תיבות יחד ..... ח

סעיף ל

מי שאינו יודע לקרות ועבר וכתב פרשיות תפלין, האם הם כשרות ..... ג

סעיף לא

מה הטעם שצריך להוציא בפיו קודם הכתיבה..... ה, ז, יב, יג, יד

הכותב סת״ם מתוך ספר שלפניו, האם חייב להוציא בפיו את התיבות, ומה דעת מרן, (ובמג״א סקמ״ב) .....ג - ט, יא, יב, ועיין אות א

כשפרשיות התפלין שגורות בפיו, וכותב על ידי אחר שמקרא אותו, האם חייב להוציא בפיו את התיבות שכותב ..... יא

הכותב על ידי אחר שמקרא אותו ולא הוציא הכותב בפיו, האם כשרות התפלין בדיעבד..... א, ב

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

הכותב ספר תורה, והגיע לפסוקי תוכחה וכן לשמונה פסוקים אחרונים, האם צריך להוציאם בפה קודם הכתיבה ..... יא

תיבות שיש בהם קרי וכתיב, ובא הסופר לכותבם, כיצד יוציאם בפה ..... יא

סעיף לב

מהו שיעור 'כדי גגה של למ"ד' שצריך להניח חלק למעלה ..... יא

מהו שיעור "מלא אטבא דספרי" (מנחות לב.) שצריך להשאיר חלק מעל הקלף ..... א, ד, ו, ז

מהו שיעור 'חצי צפורן' (שצריך להשאיר חלק), בצפורן של איזה אצבע דיברו, ועל איזה חצי דיברו באורך או ברוחב ..... ז

האם צריך להניח חלק יותר משיעור 'כדי גגה של למ"ד ..... ב, ה, ז, יב

'שיעור כדי גגה של למ"ד' שצריך להניח למעלה, האם צריך להוסיף עליו עוד שיעור 'היקף גויל', ומה דעת מרן ..... א

האם החלק שצריך להניח מלמעלה ולמטה הוא לעיכובא ..... א, י

כמה ריוח צריך להשאיר בתחלת הקלף ובסופו ..... טו, יח, יט

אם השאיר בין אות לאות יותר מחוט השערה מה הדין ..... כו

כמה ריוח מותר להשאיר בין אות לאות ..... כו

האם צריך להשאיר ריוח בין שיטה לשיטה כמלא שיטה ..... כג, כד, כה

כמה ריוח צריך להניח בין פרשה לפרשה בתפלין של יד ..... טז

האם צריך להניח ריוח בין שיטה לשיטה ובין פסוק לפסוק ..... לח

האם נכון להשאיר ריוח חלק בין פסוק לפסוק (ובמג"א סקמ"ה) ..... כז, כח, ל, לג, לד, לז, לח, טל

הערה על המג"א (סקמ"ה) שכתב דלא בקיאינן בפסוקים, ולכן אין להניח חלק בין פסוק לפסוק ..... ל, לא, לב, לה, לו, לז

האם לענין השארת ריוח כדי גגה של למ"ד יש הפרש בין מזוזה לתפלין ..... ח, ט

אם נדבקו לו כמה אותיות בתפלין, האם רשאי להפרידם או שיש לפסול משום שלא כסדרן ..... כ

סעיף לג

סופרים שכתבו השורות בעיקום מצד אחד, וכל השורות קצרות זו מזו בסופם, מה דין התפלין ..... ד

תיבה בת שלש אותיות, האם יכול לכתוב שתי אותיות ממנה חוץ לשיטה ..... ו, ט, י, יב, יד, סעיף לד אות ג, ד

מה הדין בשתי אותיות מתיבה גדולה שנראות כתיבה בפני עצמה כמו "הם" מאברהם ..... יב

מה הדין בדיעבד שהוציא חוץ לשיטה יותר מרוב תיבה ..... ב, ה, טו

כשרוב אותיות חוץ לדף, האם יוציא ספר תורה אחרת ..... טו

האם במזוזה כשר בדיעבד כשרוב אותיות חוץ לשיטה ..... ב

ריוח תשע יודי"ן במקום שאין פרשה, האם נקרא פרשה לפסול ..... יד

ריוח תשע יודי"ן שעושה אותה פרשה פתוחה בדיעבד, במקום שצריכה להיות סתומה ..... יד

האם יש להקפיד בכתיבת המגילה שלא ישאיר חלק שיעור פרשה, במקום שאין פרשה ..... יד

תוכן העניינים אוצר ההלכה סעיף קטן

סעיף לד

נזדמנה לו בסוף השיטה תיבה של שתי אותיות, האם יכול לכתוב אות אחת בתוך השיטה ואות אחת חוץ לשיטה ..... ג, ד, ה

סעיף לה

מה הדין בדיעבד שיצאו מקצת מאותיות השם מחוץ לדף (ובמג"א סקמ"ז)..... ד, ה, ט, י, יא, יב, יג, יד, טו, טז, כב
אם יצא מקצת אות אחת מהשם חוץ לדף, מה הדין..... טו, כג
מה שנטפל לשם מאחוריו (כגון אות יו"ד של א-לי), האם שוה לאותיות השם..... ז, ח
אם יצאו מחוץ לשיטה משאר השמות שאינן נמחקים או אותיות הנטפלים לשם מאחריו..... ד
סופר שכתב "אלינו" במקום "א-להינו", ושאל האם יוכל למחוק "נו", ויעשה מהיו"ד ה"א..... ח
כתב א-להינו בלא יו"ד, האם יכול לתלות את היו"ד..... יז, ח
סופר שכתב "אלהנו" במקום "א-להינו" (וכן "אֲלַיִן" במקום "אֵ-לַי", "יהודה" במקום הוי"ה), כיצד יתקן ..... ח
איזה דבר יותר חמור, כתיבה חוץ לשיטה או תליית תיבה..... טז
האם מותר לכתוב האזכרות על טלאי..... ח
היתה כתובה אזכרה על טלאי, האם יכול להסירה כדי לתקן הספר ..... ח
האם מותר להעביר קולמוס על אות שנפסלה משום חק תוכות..... ח

סעיף לו

משא ומתן בראיית הט"ז (סקכ"ה) לרמב"ם דפרשת והיה אם שמוע סתומה, ואם שינה פסול..... ח, כד - לז, מלואים אות ו, ז, ח
משא ומתן במה שחידש הט"ז (סקכ"ו) בענין פתוחות וסתומות בפרשיות התפלין ..... מב - נב, מלואים אות ו
במקום שנתפשט המנהג כהט"ז, האם יש להכשיר בענין אחר..... נ
האם יש להקל לספרדים בסדר הפרשיות כדעת הט"ז..... נב
משא ומתן במה שכתב בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן ק"ו) בענין פתוחות וסתומות בפרשיות התפלין..... מ, מט
תשע אותיות קטנות, אם גם כן נחשב שיעור הפסק..... מה, מט, עה
האם יש לחשוש לדעת הפוסקים ששיעור פרשה שלש אותיות..... נ, סעיף כג אות כג
לדעת מרן, האם יכול להניח לכתחלה בסוף פרשת שמע ריוח פחות מתשע אותיות..... עד, עה
הניח בסוף פרשה יותר מט' אותיות והתחיל פרשה שניה באמצע שיטה, האם נחשבת סתומה לדעת הרמב"ם ..... ח, מג, מה, עו, מלואים אות ו, ז
האם יש להניח לכתחלה בסוף שמע ריוח פחות מתשע אותיות, אם תהיינה איזה אותיות רחבות כל כך על ידי זה ..... עו
המדקדק להתחיל פרשת קדש באמצע שיטה שניה לא הפסיד..... ע
מדוע אי אפשר להתחיל פרשת והיה אם שמוע באותה השיטה שמסתיימת פרשת שמע..... טו
סיים פרשת שמע בסוף השיטה, והתחיל פרשת והיה אם שמוע בתחלת השיטה, או שהניח ריוח בין הפרשיות פחות מתשע אותיות, מה הדין..... יב, מג, נח, מלואים אות ו

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים — אוצר ההלכה סעיף קטן

התחיל פרשת והיה אם שמוע לאחר ט׳ אותיות כדין, ואח״כ התחיל בשיטה השניה ממקום שהתחיל הראשונה, מה הדין ..... עז, עח

סיים בסוף השיטה או הניח חלק פחות מתשע אותיות, והניח שיטה שלימה חלק, ובשיטה שאחריה התחיל לאחר שהשאיר ריוח פחות מתשע אותיות או יותר מתשע אותיות, מה דינה להרמב״ם והרא״ש ..... מו, נד, מלואים אות ו, ז

הניח ריוח בסוף שיטה, ואחר כך הניח שיטה שלימה חלק והתחיל לכתוב בראש השיטה, מה דינה לדעת הרא״ש ..... מו, מלואים אות ו

סיים פרשה באמצע שיטה, והתחיל פרשה שאחריה בריחוק פחות מתשע אותיות מראש הדף, האם נחשבת סתומה לדעת הרא״ש ..... מו

התחיל פרשת קדש באמצע השיטה, האם כשרה ..... נד

בענין המנהג לסיים פרשת והיה אם שמוע בסוף השיטה (ובמג״א סקמ״ח) ..... סד, סח

הניח בסוף פרשת והיה כי יביאך בתפלין של ראש רק שש אותיות חלק, אם כשר בדיעבד ..... עב

בירור דעת התוספות, אם סבירא להו כהרא״ש או כהרמב״ם בענין פתוחות וסתומות ..... מלואים אות ח

תפלין שנעשו כדעת הרמב״ם, האם כשרות בדיעבד לדעת הרא״ש ..... נא, מלואים אות ו

אם יכול לכתוב פרשיות המזוזה והתפלין שלא כסדרן ..... ח, מלואים אות ו, ז, ח

ביאור שיטת הרמב״ם בצורת הפרשיות על דרך הסוד ..... מח

מהו שיעור הגליון שיש להניח בתפלין ..... ח

פרשה פתוחה שעשאה סתומה, מה דינה ..... יג

האם צריך לצמצם הכתב כדי שיוכל להתחיל פרשה סתומה בסוף שיטה, או שלא יצמצם ויתחיל מאמצע שיטה שניה ..... עז

האם רשאי להניח תפלין של יד כדעת הרא״ש, וכשיעלה לספר תורה הכתוב כשיטת הרמב״ם יסלקם, כדי שלא יהיה כתרתי דסתרן, ומה הדין כשאין לו תפלין אחרים ..... מלואים אות ו, ז

בענין המנהג שהזכיר מור״ם שפרשת והיה אם שמוע מתחלת בראש השיטה ..... יט, מב, מז, נה, נו, נח, מלואים אות ו, ז

האם יכול להניח תפלין שבתפלין של יד פרשת והיה אם שמוע סתומה ובשל ראש פתוחה ..... יא, יח, ח, מלואים אות ו, ז

נקב בקלף, האם הוא משלים לשיעור תשע אותיות, והאם מהני טלאי באותו מקום, ומה הדין אם כתב ואחר כך הניח הטלאי ..... מט, עג, עד

האם צריך לסיים פרשת והיה אם שמוע בתפלין דרבנו תם באמצע השיטה ..... יב, לא, סא, פ, פא, פב

בענין פתוחות וסתומות בפרשיות תפלין דרבנו תם לדעת מהרש״ל ..... נו

מדוע מקפידים על תחלת הפרשה שתהיה פתוחה וסתומה כמו בספר תורה, ולא מקפידים על סוף הפרשה ..... יד

אם יש להקפיד בתפלין של ראש בסדר כתיבת הפרשיות ובפתיחת וסתימת הפרשיות, ובמג״א סקמ״ט .....

..... ח, טז, יז, יט, כ, כא, כב, לא, עב, פו, מלואים אות ו, ז

האם צריך לסיים במזוזה פרשת והיה אם שמוע בסוף השיטה ..... יד

האם אפשר להתחיל במזוזה את פרשת והיה אם שמוע באותה שיטה שמסתיימת פרשת שמע ..... מלואים אות ח

סעיף לז

עור בהמה רובעת ונרבעת, עור בהמה טמאה שנולדה מטהורה, אם אפשר לכתוב עליהם תפלין ומזוזות ..... ד

האם מותר לעשות הבתים או לכרוך הפרשיות מעור או שיער שספק אם הוא מבהמה טהורה ..... ה, ו, ז

אם יש לפניו עור של עוף, ומסופק אם הוא מעוף טמא או טהור, האם רשאי לעשות מזה תפלין ..... ז

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

אם יש לפניו עור בהמה טהורה, ועור של עוף ספק טמא ספק טהור, מאיזה מהם עדיף לעשות בית תפלין ..... ז

עור בהמה טהורה נחורה, האם רשאי לעשות ממנו תפלין ..... יב

מדוע כתב מרן "רשאי" לעשותם מעור שליל, ולא כתב לשון "צריך" ..... יד

מדוע עור השליל הוא המהודר ביותר למצות תפלין ..... יד, יט, כ

עור נבלה של חיה, ועור בהמה שחוטה, איזה מהם קודם ..... יב, כ

עור בהמה שחוטה ועור שליל שנתנבלה אמו מי קודם ..... כ

מדוע עור חיה עדיף משל עור בהמה טהורה ..... יח, כ

עור שליל של חיה ועור שליל של בהמה, איזה מהם עדיף ..... כ

עור שליל שנשחטה אמו ועור שליל שנתנבלה אמו, האם יש עדיפות לאחד מהם ..... כ

משא ומתן במג"א סק"נ ..... טו, טז, יח, כ, כא

ביאור דברי מגן אברהם סקנ"א ..... נ

ביאור דברי הט"ז (סקכ"ז) דאפילו הרצועות בעינן מעור בהמה טהורה ..... כד, כה, כו

מה דין תפלין שמרחו עליהם חומר מבהמה טמאה כדי להשקיף את עור התיתורא ..... ט

האם אפשר לברך על תפלין שעור הבתים שלהם לא עובד לשמה (ובמג"א סקנ"א) ..... מ, מא, מב, מג, מד, מה, מו, מז,מח, מט

האם אפשר לברך על תפלין של יד שעור הבתים לא עובד לשמה ..... מה

מה דעת הרי"ף בענין אם צריך לעבד עור הבתים לשמה ..... לא, לג, לה

אם לא כיון בעשיית הבתים שיהא לשמה, האם כשרות בדיעבד ..... מח

כשהעור אינו מעובד כלל, האם יכול להניח התפלין ואם יכול לברך ..... מ, מא

האם מספיק עיבוד לשמה במחשבה ..... טל

אם הזמנה לגוף קדושה מילתא היא ..... לז

רצועות התפלין, האם נחשבים גוף הקדושה או תשמיש קדושה ..... לז

הסופרים שמניחים עורות ישנים ממנעלים בתוך בתי התפלין, האם התפלין הללו כשרות בדיעבד ..... ח

עור הרצועות האם צריך עיבוד לשמה ..... סעיף לז אות כט, לז

עיבוד לשמה, אי סגי במחשבה ..... סעיף יט אות י, יא, יד, מג

סעיף לח

מה הטעם לעשיית ארבעה בתים לתפלין של ראש, ובית אחד לתפלין של יד ..... לד, לה

בתי תפלין שנעשו מכמה עורות שתפרם או דבקם, האם הם כשרים (ובמג"א סקנ"ב) ..... ג - לא, מא, מב, מלואים אות ח, ט, י

בתי תפלין שנעשו מעור אחד, וקרעם הסופר כדי שיהיו בתים נפרדים, האם הם כשרים ..... ט, טו, כה, מא, מב, מלואים אות ח

האם אפשר להדביק את הבתים זה לזה ..... ה, ו, יב, טז, כח

האם מותר לתפור ולהדביק את קלף פרשיות התפלין ..... ז, יח, ל, לז, מא, מב, מלואים אות ח, ט, י

אם יש נקבים בעור העליון הדק, או שנסדק העור, האם הם כשרות ..... טז, יט

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

האם יש קפידא בכתיבת הפרשיות והפסוקים שלא כסדרן, ודעת רש״י בזה ..... ל

ש״ץ של תפלין, האם צריך לכותבה ע״ג העור, או רשאי לקחת דפוס בולט של ש״ץ ולעשות הצורה ע״ג העור ..... מלואים אות ט

סעיף לט

האם צריך לרבע גם את התפירה של התפלין ..... ז, ח

האם דבק שעל הבתים מקלקל הריבוע ..... י

מה הדין אם נתקלקל הריבוע אחר זמן ..... ח, י, יח, כא, כב, כו

מה הדין אם נתקלקל ריבוע הבתים מחמת האויר שבין הבתים ואם ידחוק הבתים בידו ימצא הריבוע מכוון ..... טו, טז, יז, כח

דעת הסוברים שאין צריך להקפיד שיהיה ארכו כרחבו ..... ט, יב, יג

מהו שיעור פגימת ריבוע התפלין מתחלה, ומהו שיעור נתקלקל ריבוען ..... י, יא, יב, יד, יט, כג, כט, ל

האם גם בתפלין של יד צריך שהבתים יהיו מרובעים ..... ב, ג

כשאורך ורוחב הרבוע שוים, האם צריך לבדוק גם שהאלכסונים שוים ..... ו, ח

כשהבתים אינם מרובעים, מה דינם ..... ב, ג, ד, ח, יח, יט

האם צריך לרבע גם את התפירה למטה, ומה הדין כשאינה מרובעת ..... ח, ז, יח

האם צריך לרבע גם מקום מושבם, ומה הדין כשאינו מרובע ..... ב, ג, ח, יח

אם התיתורא נכפפת בקצה, וריבועו ניכר, רק שנוטה בשיפוע, מה דינם ..... ח, יט

בתים מרובעים שראשם אינו רחב כתחתיתם, האם הם כשרים ..... יט

משא ומתן בדברי הט״ז (סקל״ד), שכתב לחלק בין ציצית לתפלין גבי לתקנם אחר שנפגמו ..... כד, כה, כו, כז, כח

מדוע השמיט מרן דברי הרמ״א שאין להקפיד על גובה הבתים (והוא עצמו הביאם בבית יוסף) ..... סעיף לט אות כ

סעיף מ

האם השחרת עור הבתים היא לעיכובא ..... ב - ו, ח, ט, יב, יג. ועיין ז, י, יא, סעיף מח אות ד

מהו שיעור השחרות של בתי התפלין ..... ח

בתים שנקלף מעט משחרותם, מה דינם ..... יז, יח

צבען שחור ואחר כך נתלבנו האם צריך לחזור ולצבען ..... ג, ט

תפלין שטחו עליהם בצבע השחור בטיחה עבה, מה דינם ..... טו, טז, יז, סעיף מח אות ג

מי שהיו לו תפלין שנתלבנו מהשחור שעליהם, והניחם, ובאמצע פסד״ז נזדמן לו תפלין שחורות, האם צריך להחליפם ..... יד

אם נתקלף קצת שחור מבתי התפלין, ועל ידי כך אינם מרובעים כמו שצריך, האם הבתים האלו כשרים ..... יז, יח

האם הטיח של הצבע השחור שעל גבי בית התפלין מצטרף להשלים הריבוע של הבית ..... יח, יט, סעיף מח אות ג

עצה טובה - כדאי להוציא את הפרשיות כשמשחיר הבתים עד אחר שיבשו הבתים, כי הצבע חודר לפנים ..... כ

דיו שעל גבי בתים האם צריך להיות ממין המותר ..... ה

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

מהו שיעור החריץ בין הבתים ..... לב, לה, טל, מ, מלואים יא - יד

מה דין בתים של ראש שניכר בהם החריץ ע״י עור משוקע קצת בלבד, ולא מגיעים עד התפר .....כח, לג - לח, מ, מלואים יא - יד

עשה חריץ לאחר הנחת הפרשיות בבתים, מה דין התפלין .....טל

דיבק קלף על הבתים ועשה בקלף הזה חריצים, מה דין התפלין .....טל

האם הדפנות שבין בית לבית צריכות להיות שלימות ..... כט

תפלין של ראש הכתובים בארבעה עורות, האם צריך להעביר בהם חוט או משיחה .....לג

האם צריך לבדוק את החריץ אם נכרת גם כן בליטה מבפנים .....לג

האם צריך להקפיד על ריבוע בכל אורך משך גובה התפלין ..... יח

האם נכון הדבר להדביק הבתים של תפלין של ראש בדבק .....טל

המחמירים לעשות חריץ ניכר עד התפר (או חריץ בשיעור אצבע), האם צריך שיהא חרוץ כולו מבפנים בשיעור זה, או די בחריץ חיצוני מלמעלה עד למטה ובאמצעיתו הכל דבוק ..... מ

יישוב לרוב העולם שאין בתפליהם חריצים עד למטה, ואין חוט התפירה עובר בין בית לבית ..... סעיף מז אות ו

סעיף מא

האם ראוי להחמיר לעשות אורך ורוחב הבתים כדעת שמושא רבא (אצבעיים על אצבעיים).....א, ב, ד,

מדוע כתב מרן אורך ורוחב הבתים וגובהן וכו׳ ולא כתב אורך ורוחב וגובה הבתים אין לו שיעור ..... ח

מהו השיעור הקטן ביותר לאורך ורוחב הבתים, או שאין לזה שיעור..... ט, י, יא, יב, יד

מהו שיעור אורך ורוחב תפלין של יד ..... יב, יג, יד, טו

מהו שיעור הגדול ביותר לאורך ורוחב הבתים .....ה, ו, ז, יד

תלמיד בפני רבו שיש לו תפלין גבוהות כמו של רבו, האם רשאי להניחם או שצריך להסירם, והטעם.....טז, יז, יח

האם יש להניח תפלין של ראש שוכבים (הקציצה לכיוון חוץ) או יושבים (הקציצה לכיוון מעלה כמו שאנחנו מניחים) ..... ג

סעיף מב

ביאור דברי מרן בב״י שכתב, הטעם שעושים אות שי״ן בתפלין לרמוז שמניחים תפלין שי״ן ימים בשנה (ובט״ז סקל״ה) .....א, ב, ג

האם יכול לעשות שי״ן של תפלין בדפוס .....א, י - טז

האם צריך שיגעו יוד״י השי״ן בשולי השי״ן..... לב - לו, סעיף מג אות ו, ז, ט, י

עשה את השי״ן בתפלין של יד, האם יצא ידי חובה ..... ה

האם יש לעשות את ארבעת הראשים יודי״ם ממש או רק קוים .....לה

מה דין בתים שנעשתה בהם השי״ן שלא מעור הבתים .....ו, ז, ח, ט, טז. ועיין סעיף מג אות ד

האם הדפסה בדיו מקרי כתיבה (ובמג״א סקנ״ז) .....יז, יח, יט, כ, כג, כד

האם מועיל כתיבת הפרשיות בדפוס .....סעיף לח אות יח

בתים של תפלין שנותנים בתוכם עור אחד לחזקם כי הבית החיצון מעור רך .....ו

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

באיזה כתב יש לעשות את השי״ן ..... כה, כו, לב

האם שתי השיני״ן מעכבות זו את זו ..... כו

האם כתיבת שם הוי״ה כסדרו בספרי תורה מעכב ..... יט, כ

כתב שי״ן בדיו על בית לבן, מה הדין ..... י

סעיף מג

מדוע לא כתב מרן לשון ״צריך״ שיגיע חריץ של שי״ן עד התפר כמו בסעיף מ׳ ..... מלואים אות יא (ד״ה ואחרי הראשון)

חודה של שי״ן שעל בית תפלין של ראש שאינו מגיע עד התפר, האם כשר בדיעבד ..... ב, ד, ה, ו, ז, ח

האם צריך שהשי״ן עצמה תגיע עד התפר, או שיש להוציא קו מהשי״ן שיגיע עד התפר ..... ב, ג

שי״ן שאין לה חוד כלל, האם אפשר להכשירה בדיעבד ..... ב

שי״ן שאין היודי״ן שלה נוגעים בה, מה דינה ..... ו, ז, ט

נתקלקלה צורת השי״ן, האם צריך לתקנה ..... ג

האם אפשר לכסות את השיני״ן שבתפלין ..... ה

האם עדיף לספרדי להניח תפלין עם שי״ן ספרדית שאין לה חוד מגיע עד התפר, או שי״ן אשכנזית שיש לה חוד מגיע עד התפר .....

..... סעיף מב אות כה

סעיף מד

מה הפירוש ״מעברתא ..... ה

האם המעברתא צריכה להיות מעור התיתורא או אפילו מעור בפני עצמו ..... ג

נקרע עור המעברתא, האם רשאי לתופרו ..... ג

האם אפשר למשוך גיד התפירה למטה בתיתורא ..... ד

האם יש להקפיד לקחת רצועה ברוחב חלל המעברתא שלא תתהפך הרצועה ..... ז

כיצד היא צורת גלילת הפרשיות ..... י

כשלא כרך קלף על גבי הפרשיות, האם כשר בדיעבד, והאם יכול לברך על התפלין ..... טז, יז. ועיין טו, כא, כב, כד

השערות והקלף שכורכים על הפרשיות, כיצד יש לכורכם לארכם או לרחבם ..... לא, לב

האם צריך לכרוך שער סביב הקלף בתפלין של יד ..... סעיף מז אות יא, יב

האם אפשר לכרוך הפרשיות בשער אדם ..... כח, כט

נהגו שיהיה השער מזנב של עגל, והטעם ..... לג, לד

ביאור מה שנהגו לכרוך בשער של עגל ..... לה, לו, מ

האם יש להקפיד שהשער היוצא יהיה פחות משעורה (ובמג״א סקס״א) ..... מ - נ

מצוה שיהיו הבתים מעור עוף שאינו מקבל טומאה ..... מג

מדוע כורכים על הפרשיות שער עגל, ולכאורה זה מזכרת עוון (חטא העגל) ..... לה

תוכן העניינים — אוצר ההלכה סעיף קטן

האם הוצאת השערות מחוץ לבתים מעכבת..... נ
האם לדעת מרן צריך לחוש לסברת המקפידים שלא לכרוך הפרשיות אלא בקלף כשר ..... כ, כב, כג, כד
״מטלית״ שכתוב בבית יוסף שאפשר לכרוך בה, האם זה בגד או דפתרא (סוג קלף)..... כ
מדוע השמיט מרן שאפשר לכרוך הפרשיות ״במטלית״ (בגד) ..... כ

סעיף מה

האם יש להניח הפרשיות שוכבות או זקופות, ומה הדין בדיעבד (ובדברי בית יוסף ומגן אברהם ס״ק ס״ב) ..... א, ח - יג
מה הדין כשהפרשיות גדולות שאינם מונחות כולן בתוך הבתים אלא בגובה התיתורא..... ד, ה, ו, ז
המניחים תפלין של רש״י ורבנו תם בבת אחת בעת ברכת קריאת שמע של שחרית, אם טוב עושים ..... טז
מדוע אין העולם חוששים לעשות עוד תפלין כשהפרשיות מושכבות כדעת רבנו תם..... טו

סעיף מו

מה הדין כשפרשיות התפלין או המזוזה מונחות הפוכות ..... א, ב, ג, סעיף מה אות יד, טו, סעיף מז אות א
אם נתן הפרשה הפוכה בבית שלה, האם נפסל התפלין או המזוזה ..... סעיף כג אות יא, יז
האם צריך להקפיד שראש הפרשה יהיה מונח לצד ימין הקורא, ומה הדין בדיעבד..... ב, ד, ה, ו

סעיף מז

האם צריך להשתמש בספר תורה בדבק כשר..... סעיף טז אות קטו
מדוע השמיט הרמב״ם הא דכותבין ארבע פרשיות של ראש בקלף אחד..... ד
מדוע כתב מרן בשלחן ערוך ״שגולל מסופן לתחלתן״ גם בסעיף מ״ד וגם בסעיף מ״ז..... י
משא ומתן בקושיית הבית יוסף על הטור שלא הזכיר הא דטולה עור (ובט״ז סקל״ז)..... כא, כב, כג, כד, כה
כתב תפלין של יד בארבעה קלפים, האם צריך שיהא חוט או משיחה בין בית לבית..... ח
כתב על ארבעה קלפים והניחם בבית תפלין של יד ולא דיבקם, האם צריך לגלול הפרשיות זו על זו..... יז
כשמתחלה עשה תפלין של יד ארבעה קלפים בארבעה בתים, האם מועיל הטלת עור ..... יט, כ
כתב תפלין של יד בארבעה קלפים, האם צריך לתפור או לדבק ..... יג, יט, כז, כח, ל
אם הדביק הפרשיות בדבק טמא, מה הדין (ובמג״א ס״ק ס״ד)..... לב, לג, לד, לז
מטלית של ספר תורה שאינו עשוי אלא לחזק, האם יש להקפיד שיהיה רק בדבק ממין המותר ..... לה, לו, לח
האם אפשר לחזק בתי התפלין ורבועם בדבק שספק אם הוא מדבר טמא ..... לז, לח
אם מצא בתפלין של יד שפרשה אחרונה פסולה, האם יכול לכתחלה לחתוך אותה פרשה ולכתבה בקלף לבדו ..... טו, טז
כתב הפרשיות בארבעה קלפים, האם יכול לכתחלה להניחם בבית אחד ..... טז
דבק של צמחים, הנאכל ואינו נאכל אם יכול להשתמש בו..... לח, טל
רצועות שנמשחו בשמן דג עור טמא כדי להזהיר ולהבהיר את שחרות הרצועות..... לו

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

האם דין זה דטולה עור הוא לכתחלה ..... ל

בית חיצון שאינו רואה את האויר פסול (סנהדרין פט.). האם דין זה שייך גם בתפלין של יד. ומה הדין בכיסוי עור בהמה טמאה או טהורה..... כו

האם מועיל דבק ותפירה לחבר שני עורות ..... כט

לדעת הסוברים שמועיל דיבוק ותפירה, האם מועיל גם כשמחבר שני מיני עורות ..... כט

אם נמצאה טעות בתפלין של יד שהכל בקלף אחד, האם יכול לכתוב פרשה רביעית חדשה ולדבקה שם..... טז

סעיף מח

ביאור דעת הטור, מדוע גבי בתים מזהב כתב: אם 'ציפן' זהב, וגבי עור בהמה טמאה כתב: או 'שעשאם' מעור וכו' ..... יא

מה הטעם שציפן זהב פסולין, הרי השחרת הבתים אינה מעכבת (כמבואר לעיל סעיף מ') ..... יג

בתי תפלין שציפו אותם בזהב, האם אפשר להקל להכשירם (הערה על הרב נודע ביהודה ח"א סימן א') ..... ז, ח, ט, י, יא, טו, יט

בתי תפלין כשרים, שציפה אותם בזהב, ולא הדביקם לבית, האם הם כשרים ..... טז

בתי תפלין כשרים, שציפה אותם בעור בהמה טהורה, ולא הדביקם לבית, האם הם כשרים ..... ו, יח, יט, סעיף מ אות טז

המניח תפלין, האם צריך להקפיד להוריד את הכיסוי שעל הבתים המיועד לשמור על ריבוע הבית ..... יח, יט

סעיף מט

תפלין שנתפרו בגידים מבהמות או חיות לא טהורות, האם התפלין כשרות ..... ג, סעיף נ אות כב

תפר את התפלין בגידין לא טהורים, וחזר ותפר אותם גם בגידים טהורים ולא התיר את הטמאים, מה דינם ..... ג, סעיף נ אות כב

האם מותר לתפור את התפלין בגידי עוף טהור ..... ד, ה, סעיף נ אות כח

האם מותר לתפור את התפלין בגידי בהמה דקה ..... ד, י, יא

תפלין שנתפרו בגידי פשתן, האם הם כשרות בדיעבד ..... א

האם אפשר לתפור בבני מעיים דקים ויבשים כמין חוטין של גידין ..... ז, ח, סעיף נ אות כו

סעיף נ

האם מותר לתפור בגידי נבלות וטרפות מבהמה טהורה ..... ג, ז

מדוע לא כתב מרן שיש לחוש בקניית בתי תפלין ורצועות שמא של בהמה טמאה הם, כמו שכתב כאן גבי גידים ..... כד

האם יש לחוש שמא נחר הנכרי את בהמתו הטמאה, ומכר את הגידים שלה לתפלין (ובמג"א סקס"ו) ..... יב

הערה על מגן אברהם (שם) שכתב, דמותר לקנות גידים מן השוק של גוים, אף על פי שספק שמא הם מטמאות ..... י, יא

מדוע הוצרך המגן אברהם (שם) להביא טעם חדש לאסור קניית גידים מהגוים ..... טז

האם הגידים שקושרים בהם התפלין טעונים טויה לשמה (ובמג"א סקס"ו) ..... טו, טז, יז, יח, כ, כא, כב. ועיין יד, יט

תפלין שנתפרו בגידים לא טוויים או בגידים שנטוו שלא לשמה, האם אפשר לברך עליהם ..... יח

הקונה גידים לא טוויים מן הגוים, האם רשאי לתפור בהם את התפלין (ובמג"א סקס"ו) ..... יד, יט

האם אפשר לתפור את התפלין בבני מעיים קשים ויבשים ..... כו, כז

תוכן העניינים — אוצר ההלכה סעיף קטן

מה עדיף יותר בתפירת התפלין : גידי בהמה וחיה, גידי עוף, טאלידוראי"ש (דהיינו רצועות קלף), גידי עוף מצומת הגידין ..... כח

הערה על הרב עולת תמיד (סקע"א, הובא במג"א סקס"ו) שכתב דרוב בהמות טמאות נינהו ..... ה

ביאור מג"א (שם) שכתב, דרוב בהמות הנאכלים טהורים הם ..... ו

הערה על מג"א (שם) שכתב, דנבילות וטרפות מיעוטא נינהו ..... ג, ד, ה, ח

סעיף נא

האם התפירה צריכה להיות בגוף הבית (ובמג"א סקס"ז) ..... ה, ו, ז

האם מותר להוסיף דבק לסגירת התפלין אחר התפירה ..... ח

האם צריך להעביר חוט בין הבתים כשהתפלין נכתבו בארבעה קלפים ..... יא, יב, יג, יד, טו, טז

תירוץ לתמיהת הט"ז (סקל"ח) על הרמ"א למה לא כתב שאם לא העביר חוט בין הבתים כשר בדיעבד ..... יב, טז, יז, מלואים אות יד (ד"ה ולע"ד)

למה מרן השמיט הדין שאם נפסק החוט התפירה נפסלת ..... יז, יח, יט

האם התפירה צריכה להיות בחוט אחד ..... כ, כג, ועיין כב

כשהחוט נקרע האם יועיל לקשור אליו חוט אחר ..... יט, כ, כג

לדעת הב"ח (אות ל"ו) שאין צריך חוט אחד האם צריך לחבר החוטים ..... כג, כד

כמה תפירות נכון לעשות בתפלין, וכנגד מי ..... ב, ג, כב

נפסקו שלש תפירות בתפלין חדשות, האם הם כשרים ..... כה

סעיף נב

למה מרן חזר וכתב בסעיף זה שיכניס הרצועה בתוך המעברתא, והלא כתב את זה כבר בסעיף מ"ד ..... ב

היכן הוא המיקום המדוייק של קשר תפלין של ראש (מעל עצם הגולגולת או תחתיו) ..... סעיף מא אות ה, (וראה סימן כז אות שט, שטו)

תפלין שנפתחו לבדיקה וסגרום כשהרצועה במעברתא קשורה כדין, האם יש בזה משום 'תעשה ולא מן העשוי' וצריך להוציא הרצועה ולהכניסה מתחלה ..... ג, ד

האם צריך לעשות קשר של תפלין לשמו ..... ח

האם קשר רופף כשר לתפלין ..... ו, יד

האם קשר עניבה כשר לתפלין ..... ה, ו, ז, יד, טו, (וראה עוד באוצר ההלכה חלק ב סימן כז אות דש)

האם קשר של תפלין צריך להיות קשר של קיימא, והאם מותר לשנות לזמן קצר את גודל הקשר ..... ז, יד, לד

איך צריך להיות צורת הקשר ..... ט, יב, יג, טו, טז, סעיף מא אות כא, (וראה עוד באוצר ההלכה חלק ב סימן כז אות שיט - שכד, רנ)

האם דל"ת ויו"ד שבקשר של תפלין הם הלכה למשה מסיני ..... טו, יט, כ, לד

החילוק בין דין כריכה על תפלין של יד (בסימן כ"ז) ובין קביעת הרצועה עליה ..... כה

האם אפשר לעשות את הקשר על ידי הקטן ..... ח

חלץ תפליו וראה שהקשר של יו"ד ניתר, האם צריך לחזור ולהניחם ..... כב, כג, כד

טעם המנהג לשים רצועה על תפלין של יד ..... כה, כט, ל

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

הטעם שעכשיו אין נוהגים כן ..... כו, כח

מפתח להערות, חדושים וביאורים על הט״ז סימן לב

הערה על הט״ז סק״א ..... סעיף א אות מא, מג, עב
ביאור דברי הט״ז סק״ב ..... סעיף ב אות ו, ז
משא ומתן בט״ז סק״ד (בדין עיבד קלף לשם תפלין, האם יכול לכתוב עליו ס״ת) ..... סעיף ח אות ט, לז, מ, מב, מג, סד, מלואים אות ו (ד״ה ומדי דברי)
משא ומתן בט״ז סק״ה (בענין אם מועיל סיוע הישראל בסוף העיבוד) ..... סעיף ט אות ט, יב, יא
משא ומתן בט״ז סק״ח (בדין ניקב תוך האות בצד אחד, כולו, ואינו מוקף גויל) ..... סעיף טו אות ט, כ, כד, כז, כט, ל, לא
משא ומתן בט״ז סק״ט ..... סעיף טז אות לא, לב, לג, לח
משא ומתן בט״ז סק״י ..... סעיף טז אות יב, יג, יד, טו, טז, יז, יח, כב
משא ומתן בט״ז סקי״ד ..... ראה בסעיף טז
משא ומתן בט״ז סקט״ז (בדין האם מותר לעשות מדל״ת רי״ש על ידי הוספת דיו) ..... סעיף יז אות סז, ע, עב, עד, עח, ועיין סה, עג
משא ומתן בט״ז סקט״ז (בדין האם מותר לעשות מרי״ש דל״ת על ידי הוספת דיו) ..... סעיף יז אות סז, סח, סט, ע, עב, עד, עה, עו
ביאור והערות בט״ז סקכ״א ..... סעיף כג אות עג, עד, עה, עו
משא ומתן בט״ז סקכ״ב (בדין נכנס ראש למ״ד באויר הה״א) ..... סעיף כח אות ד, ה, ו, ח, ט, י, יא
משא ומתן בראיית הט״ז סקכ״ה (לרמב״ם, דפרשת והיה אם שמוע סתומה, ואם שינה פסול) ..... סעיף לו אות ח, כד - לז, מלואים אות ו, ז, ח
משא ומתן בחידוש של הט״ז סקכ״ו (בענין פתוחות וסתומות בפרשיות התפלין) ..... סעיף לו אות מב - נב, מלואים אות ו
ביאור דברי הט״ז סקכ״ז (שכתב דאפילו הרצועות בעינן מעור בהמה טהורה) ..... סעיף לז אות כד, כה, כו
משא ומתן בדברי הט״ז סקל״ד (שכתב לחלק בין ציצית לתפלין גבי לתקנם אחר שנפגמו) ..... סעיף טל אות כד, כה, כו, כז, כח
משא ומתן בדברי ט״ז סקל״ה (בדברי מרן בבית יוסף שאות שי״ן בתפלין רומזת שמניחים תפלין שי״ן ימים בשנה) ..... סעיף מד אות א, ב, ג
משא ומתן בדברי ט״ז סקל״ו ..... סעיף מז אות ה
משא ומתן בדברי ט״ז סקל״ז (בקושיית הבית יוסף על הטור שלא הזכיר הא דטולה עור) ..... סעיף מז אות כא, כב, כג, כד, כה
תירוץ לתמיהת הט״ז סקל״ח (בדין אם לא העביר חוט בין הבתים, אם כשר בדיעבד) ..... סעיף נא אות יב, טז, יז מלואים אות יד (ד״ה ולע״ד)
הערה על הט״ז סקל״ט ..... סעיף נב אות יח

מפתח להערות, חדושים וביאורים על מגן אברהם סימן לב

הערות במגן אברהם סק״א ..... סעיף א אות ט
ביאור והערות במגן אברהם סק״ב ..... סעיף ג אות כט, ל, לא
ביאור והערות במגן אברהם סק״ג ..... סעיף ד אות ח, ט, יא, יב, יג, טו, סעיף טז אות פד (ד״ה וזה נראה)
ביאור והערות במגן אברהם סק״ד (בדין השולט בשתי ידיו וכתב תפלין בשמאל) ..... סעיף ה אות א, יג, יד, טז, יט, כ, כא, כב, כח
ביאור והערות במגן אברהם סק״ה (בדין הכותב סת״ם בפיו האם הם כשרים) ..... סעיף ה אות ו - יב, כז, כט, לא (בד״ה ופוק)
משא ומתן בדברי המגן אברהם סק״ו ..... סעיף ו אות ח
משא ומתן בדברי המגן אברהם סק״ז ..... סעיף ו אות טו - כב
משא ומתן בדברי המגן אברהם סק״ח ..... סעיף ו אות כח, לא, לב, לג, לד, לה, לז, טל, מ, מא, מג
הערה במגן אברהם סק״ט ..... סעיף ח אות ד
משא ומתן במגן אברהם סק״י ..... סעיף ח אות מט, נב, מג, נ, נא, מז, מ
ביאור מגן אברהם סקי״א ..... סעיף ט אות יב, יד
ביאור מגן אברהם סקי״ב ..... סעיף י אות ד
משא ומתן במגן אברהם סקי״ג ..... סעיף י אות ז, ח, ט, י, יא, יב
משא ומתן במגן אברהם סקי״ד (בדין כתיבת נביאים וכתובים על גבי קלף מעור בהמה טמאה) ..... סעיף יב אות ט
משא ומתן במגן אברהם סקטי״ו ..... סעיף יג אות ד, ה, ז, יד
ביאור מגן אברהם סקטי״ז ..... סעיף טו אות מז
ביאור מגן אברהם סקי״ז ..... סעיף טז אות כג, כד
משא ומתן במג״א סקי״ח ..... סעיף טז אות כג, כח, כט, ל, לג, לד, לה, לו
משא ומתן במג״א סקי״ט ..... סעיף טז אות מט, נ
משא ומתן במג״א סק״כ ..... סעיף טז אות נח, נט
ביאור מגן אברהם סקכ״א ..... סעיף טז אות צב, צג, צד, צה
ביאור מגן אברהם סקכ״ב ..... סעיף טז אות קו - קיא
משא ומתן במגן אברהם סקכ״ג (בדין אות שנפלה לתוכה טיפת דיו, האם צריך לגרור כולה) ..... סעיף יז אות יא, לג, לד
משא ומתן במגן אברהם סקכ״ג (בדין אם נפלה טפת דיו על האות ומחסרת קוצה של אות) ..... סעיף יז אות כח, כט, ל, ועיין י
משא ומתן במגן אברהם סקכ״ג (בדין בנטף שעוה על האות) ..... סעיף יז אות מו, מז, מח, מט, נ, ועיין נא, נב
משא ומתן במגן אברהם סקכ״ג (בדין נפלה טפת דיו ונראית כחצי אות האם מותר להוסיף ולהשלים האות ..... סעיף יז אות לז, לח, טל, מ, מא
משא ומתן במגן אברהם סקכ״ג (בדין נפלה טפת דיו על האות ונראית כאילו היא גופה של אות) ..... סעיף יז אות כג - כט, לב, מא, ועיין י, יא

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים — אוצר ההלכה סעיף קטן

משא ומתן במגן אברהם סקכ״ד (בדין האם מותר לעשות מרי״ש דל״ת על ידי הוספת דיו) ..... סעיף יז אות סז, סח, סט, ע, עב, עד, עה, עו

הערה במגן אברהם סקכ״ה ..... סעיף יח אות נא

ביאור דברי מגן אברהם סקכ״ו (שכתב ויכתוב במקומה השם) ..... סעיף יח אות יח, יט, כ, כא, כג

משא ומתן וביאור במגן אברהם סקכ״ז ..... סעיף יח אות צז - קד, קז, קח, קכג, קכד, קכז, קלא, קלג

ביאור מגן אברהם סקכ״ח ..... סעיף יח אות קלח

ביאור מגן אברהם סקכ״ט ..... סעיף יח אות קלט, קמט

ביאור מגן אברהם סקל״א ..... סעיף יח אות קנח

משא ומתן במגן אברהם סקל״ב (בענין שצריך לטבול הקולמוס אות אחת קודם שיכתוב השם) ..... סעיף יט אות יט, כא, כב

ביאור והערות במגן אברהם סקל״ג (בדין להאריך גג הקו״ף או הה״א, והרגל תשאר באמצע) ..... סעיף כג אות לא, לד, לה, לו, לז, לח, טל

ביאור והערות במגן אברהם סקל״ג (בדין תיבה שנראית כשתי תיבות מלמטה מתחילת הכתיבה) ..... סעיף כג אות סח, סט, עב

הערה על מגן אברהם סקל״ד ..... סעיף כד אות ה

ביאור מגן אברהם סקל״ו ..... סעיף כה אות כא, כג, כד

ביאור מגן אברהם סקל״ז ..... סעיף כה אות עח

ביאור מגן אברהם סקל״ח ..... סעיף כז אות ד, ה

ביאור מגן אברהם סקל״ט ..... סעיף כז אות יז, יח, יט, כ, כב

הערות וביאור מגן אברהם סק״מ ..... סעיף כח אות כא, כב, כה, כח

הערה במגן אברהם סקמ״א ..... סעיף כט אות ג

משא ומתן במגן אברהם סקמ״ב (בדין הכותב סת״ם מתוך ספר, האם חייב להוציא בפיו את התיבות) ..... סעיף לא אות ג - ט, יא, יב. ועיין א

ביאור מגן אברהם סקמ״ג ..... סעיף לב אות ו

ביאור מגן אברהם סקמ״ד ..... סעיף לב אות כה

משא ומתן במגן אברהם סקמ״ה (בענין אם נכון להשאיר ריוח חלק בין פסוק לפסוק) ..... סעיף לב אות כז, כח, ל, לג, לד, לז, לח, טל

הערה על מגן אברהם סקמ״ה (שכתב דלא בקיאינן בפסוקים, ולכן אין להניח חלק בין פסוק לפסוק) ..... סעיף לב אות ל, לא, לב, לה, לו, לז

משא ומתן במגן אברהם סקמ״ו (בדין כתיבת שלש אותיות ויותר כשרוב התיבה או חציה בתוך השיטה) ..... סעיף לג אות ה - יד

משא ומתן במגן אברהם סקמ״ז (בדין יצאו מקצת מאותיות השם מחוץ לדף) ..... סעיף לה אות ד, ה, ט, י, יא, יב, יג, יד, טו, טז, כב

משא ומתן במגן אברהם סקמ״ז (הערה בדברי הגאון כמוהר״ר יצחק אב״ד פוזנא שהביא הרב מגן אברהם ..... סעיף לה אות יח, יט, כ

משא ומתן במגן אברהם סקמ״ח (בענין המנהג לסיים פרשת והיה אם שמוע בסוף השיטה) ..... סעיף לו אות סד, סח

משא ומתן במגן אברהם סקמ״ט (בענין תש״ר בסדר כתיבת הפרשיות ובפתיחת וסתימת הפרשיות) .....

..... סעיף לו אות ח, טז, יז, יט - כב, לא, עב, פו, מלואים אות ו, ז

משא ומתן במג״א סק״נ ..... סעיף לז אות טו, טז, יח, כ, כא

ביאור דברי מגן אברהם סקנ״א ..... סעיף לז אות נ

משא ומתן במגן אברהם סקנ״א (בדין ברכה על תפלין שעור הבתים שלהם לא עובד לשמה) ..... סעיף לז אות מ - מט

משא ומתן במגן אברהם סקנ״ב (בדין בתים שנעשו מכמה עורות שתפרם או דבקם) ..... סעיף לח אות ג - לא, מא, מב, ובמלואים אות ח, ט, י

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

ביאור דברי מגן אברהם סקנ״ד ..... סעיף לט אות ג
ביאור דברי מגן אברהם סקנ״ו ..... סעיף מא אות יז, יח, יט, כ
משא ומתן במגן אברהם סקנ״ז (בדין הדפסה בדיו אם נקרא כתיבה) ..... סעיף מב אות יז, יח, יט, כ, כג, כד
משא ומתן במגן אברהם ס״ק ס״א (בדין האם יש להקפיד שהשער היוצא יהיה פחות משעורה) ..... סעיף מב אות טל - מט
משא ומתן במגן אברהם ס״ק ס״ב (בענין כיצד יש להניח הפרשיות שוכבות או זקופות) ..... סעיף מה אות א, ח - יג
משא ומתן במגן אברהם ס״ק ס״ד (בדין הדבקת הפרשיות בדבק טמא) ..... סעיף מז אות לב, לג, לד, לז
ביאור מגן אברהם ס״ק ס״ה ..... סעיף מט אות ו
ביאור, הערות ומשא ומתן במגן אברהם סקס״ו ..... ראה במפתח לסעיף נ
משא ומתן במגן אברהם ס״ק ס״ז (בענין אם התפירה צריכה להיות בגוף הבית) ..... סעיף נא אות ה, ו, ז

מפתח לנושאים שונים בהלכה

חלק אורח חיים

האם אדם רשאי לעשות מעשיו על פי הסוד אף על פי שאינו מבין הכוונות שבהם ..... סעיף א אות ד, ה
האם טויית ציצית לשמה הוא מדאורייתא או מדרבנן ..... סעיף ז אות לב
האם מותר להתעטף בציצית בלילה בלי ברכה ..... מלואים אות יז
אין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, מה הדין בדיעבד ..... מלואים אות ח
האם הזמנה לגוף הקדושה מילתא היא ..... סעיף לז אות לז
איך התירו (בסימן מ״ב) לעשות מתש״ר תש״י אם התנה, והלא מבטל את השי״ן של התש״ר מקדושה לגמרי ..... סעיף ז אות יז
ספר תורה שנמצאו בו תיבות כפולות, האם הוא כשר, ומה הדין בשבת ..... סעיף כג אות מג
ס״ת שנמצא בו אות הפוכה, האם נחשבת כאות יתירה ופוסלת, והאם יש הבדל היכן כתובה (באמצע תיבה או בין פרשה לפרשה) ..... סעיף כג אות מד
תיבה שנכפלה בספר תורה, אחת בסוף עמוד והשניה בראש עמוד הבא, מה דין הספר תורה ..... סעיף כג אות מד
האם מורידים ספר תורה על דברים השנויים במחלוקת ..... סעיף טז אות קטז
אשה שנסתפקה אם בירכה ברכת המזון, האם צריכה לחזור ולברך ..... סעיף יט אות מג
קלף שאינו מעובד, כמה שיעורו כדי להתחייב בהוצאת שבת ..... סעיף ז אות ט
בדין כתב על גבי כתב לענין שבת ושאר דינים, אי חשיב כתב (וביאור מחלוקת הראשונים) ..... סעיף כו אות ט (ד״ה ד. והנה)
האם חקיקה נחשבת כתיבה, היכא דבעינן כתיבה ואין גזירת הכתוב מפורש על זה ..... מלואים אות ט
האם תפירה נחשבת חיבור ..... סעיף ב אותיות : ב, ג, ד, ועיין בסעיף לח ובמלואים שם

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

חלק יורה דעה

יישוב שיטת רב משה גאון (הובא בטור יו״ד סימן רע״א) דספר תורה שלא נעבד לשמה כשר ..... סעיף ח אות מב

יישוב תמיהת הב״י (יו״ד סימן רע״א) על סה״ת שכתב דס״ת ומזוזה כשרים בגויל ודוכסוסטוס לצד שער ולצד בשר ..... סעיף ז אות ב (ד״ה ברם)

סופר שאמר שכתב ספר תורה שלא לשמה, האם נאמן לפוסלו ..... סעיף יט אות ג, כה

ספר תורה שנמצא בו קצת טעמים ונקודות כתובים ורשומים בקצת תיבות, האם הס״ת כשר, וכיצד יש לתקנו ..... מלואים אות א, ג

ספר תורה שנמצא בו ניקוד, האם די למחוק הניקוד, או צריך למחוק גם את האות שיש בה ניקוד, והטעם ..... מלואים אות ג

האם הנקודות שעל גבי האותיות בספר תורה (כגון נקודות שעל גבי תיבת ׳אליו׳) הם מהלכה למשה מסיני ..... מלואים אות ג (ד״ה וראיתי להחכם)

ספר תורה שחסרים בו הנקודות הנ״ל, האם הוא פסול ..... מלואים אות ג (ד״ה וראיתי להחכם)

שם ה׳ שנמצא בו פיסול, האם יקלף את השם ויכתבנו שוב, או יחליף כל היריעה ..... מלואים אות ג (ד״ה פש גבן וד״ה ולענין לקלוף)

טעם האיסור לקדור האזכרות מן היריעה, ואם יכול לגרוד השם כולו בקליפה דקה ..... סעיף לה אות ח

ספר תורה שהיה בו שם אדנות שכתוב אה׳ני ה״א במקום דלי״ת, האם יש היתר לגרור הרגל הה״א וישאר דלי״ת ..... מלואים אות ב

כתב בטעות ׳אלדיך׳ במקום ׳א-להיך׳, האם ימחק את היו״ד והכ״ף ויתקן הדל״ת, או יתקן הדל״ת בלי למחוק כלום ..... סעיף יט אות לד

שם שנכתב שלא בקדושה וללא כוונה על גבי נייר, האם תופס את מקומו, וגם לאחר קילופו אסור לכתוב שם כלום ..... סעיף כד אות ב

ומה הדין במקרה הנ״ל כשנכתב על גבי כלי ..... סעיף כד אות ב

מהו גדר כתב אזכרה ״שלא לשם קדושת השם״ (ש״ך יו״ד סימן רע״ו סקי״ב) ..... סעיף ג אות נד

האם בכתיבת שם הוי״ה בספר תורה בעינן שיכתבנו כסדרו ..... סעיף יט אות לד

ביאור דברי מור״ם ז״ל (יו״ד סימן רע״ו סעיף י״א) שכתב וז״ל: דיו שנשפכה על השם מותר למוחקו כדי לתקנו, דאין זה מחיקה רק דרך תיקון ..... מלואים אות ג (ד״ה וכדו אתינא, וד״ה שבתי וראה)

מטבעות שטבעו עליהם שם בן ארבע אותיות, האם מותר ליהנות בהם, והאם יש חילוק בין נעשו על ידי ישראל או גוי ..... סעיף כד סוף אות ב

האם יש ענין לעשות שכל עמודי הספר תורה יהיו מכסף אפילו במקום התפירות ..... סעיף ד אות מא, מב

האם מותר למחוק תיבות ולצמצם את הכתב בספר תורה, כדי להכשיר הספר, ומה הדין בדיעבד ..... סעיף לו אות עז

כשאין ראיה ברורה שהס״ת פסול, אין לגנוז היריעה, דאין לנו ללכת בס״ת לחומרא לגנוז כמה שמות שנכתבו בקדושה ..... סעיף לה אות ד

גליון ס״ת שנקרע מלמטה ופגע בשורות האחרונות, ונקרעו אותיות, האם רשאי להדביק שם טלאי מאחור ..... סעיף טז אות קטו, צ

האם שייך דין ׳תעשה ולא מן העשוי׳ בספר תורה ..... סעיף טז אות קטו

מדוע לא כתב מרן בהלכות מזוזה (יו״ד סימן רפ״ח) דמזוזה צריך לכתבה מן הכתב ..... סעיף לא אות ו

כתב מזוזה בשני עורות ודבקם, או בעור אחד בשני דפים, האם היא כשרה ..... סעיף לו אות ח, מלואים אות ו, ז, ח

האם אפשר לכתוב מזוזה על גויל ..... סעיף ז אות ב

מזוזה שמצוותה ע״ג דוכסוסטוס, וכתבה ע״ג קלף שיש לו קרום דק על הקלף (שהוא הדוכסוסטוס), האם רשאי לכתוב עליו ..... סעיף ז אות כ

אם לא מצינו שחילקו חז״ל בפירוש בין ספרים לתפלין ומזוזות, אין לחלק, ורק בדבר שחילקו בפירוש יש לחלק ..... סעיף לו אות כד

אשה שהיתה נשואה בחייה לכמה אנשים ומתו, אצל מי מהם קוברים אותה ..... סעיף כה אות כד

אשה שנתאלמנה או נתגרשה מכמה אנשים ומתו, בתחיית המתים אצל מי מהם תהיה ..... סעיף כה אות כד

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

חלק אבן העזר

הממנה שליח בפניו אינו יכול לבטלו שלא בפניו, דלא אתי דבור שלא בפניו שהוא גרוע ומבטל דבור שהוא בפניו..... סעיף ו אות ה

מעשה גרוע לא מבטל מעשה יפה כמו שדיבור לא מבטל מעשה..... סעיף ו אות ה

האם נכון לומר בגט על תנאי "אם לא אבוא תוך זמן פלוני יהא גט"..... סעיף טו אות טו

המצוה לנכרי או למומר לכתוב לו גט, האם פסול מספק או מן הדין..... סעיף ז אות לב

גט שיש בו אותיות שהיודי"ן שלהם לא נוגעים בגופם, האם הוא כשר בלא תיקון..... סעיף כה אות פ (הערה ב)

אמר לסופר ולעדים כתבו גט לאשתי לשמי ולשמה, והסופר לא הוציא בשפתיו לשמו ולשמה, האם הגט כשר..... סעיף ז אות ל

גט שזרקו עפרות זהב על אותיותיו, האם יכול לגרור את הזהב ולהכשיר את הגט..... סעיף ג אות מז

חלק חושן משפט

קים לי - במילתא דאיסורא דאין לומר קים לי, אם נפק"מ לממונא אם חייב לשלם או לא, יכול לומר קים לי..... מלואים אות י (ד"ה והנה אנחנו)

קים לי - אי מצי למימר קים לי כפוסק שסותר דבריו ממקום למקום או דיש שני פירושים בדבריו..... סעיף לח אות יג (ד"ה ושמעינן)

קים לי - אין לומר קים לי נגד מרן גם בדיני ממונות..... מלואים אות י (ד"ה סוף דבר)

קים לי - יכול לומר קים לי כדעת הסוברים כמרן דכשר אפילו סברת רב העומד בחיים..... מלואים אות י (בסופו, ד"ה אברהם)

עניינים שונים

מתי אומרים 'שבע ליה טומאה', ומתי לא אומרים. ומה הטעם בכלל זה..... מלואים אות ט

האם 'אין טומאה חלה על טומאה' הוא משום ד'אין איסור חל על איסור'. ועוד פרטים בדינים אלו..... מלואים אות ט

הערה על דברי הרב **אור החיים** (פרשת בחוקותי, ויקרא כו, ג, אופן ל"ד), שכתב: נמצינו אומרים שיש היתר לחקוק דבק שבין אות לאות בספר תורה ולא בתפלין. עכ"ל. וזה היפך דברי השלחן ערוך..... סעיף יח אות קי, קיא, קיב, קיג

מפתח לעניינים שונים

איטר - פירוש המילה "איטר" משמע שהוא סתום ואטום ביד ימינו (כפירוש רש"י בשופטים ג, טו)..... סעיף ה אות לא (ד"ה וראיתי)

איטר - העידו חכמי הטבע שלפעמים ימצא הכבד בצד שמאל והטחול בימין, ואמרו שזה אפשרי אצל האיטר שיתחלפו צדדי הימין והשמאל. (וכן מצאנו בזמננו אדם אחד שחי 96 שנה והיה איטר, ובדקו הרופאים ומצאו שלבו היה בצד ימינו, וסימנך "לב חכם לימינו", כי ידוע שהאיטרים בדרך כלל חכמים מאוד).....

.....סעיף ה אות לא (ד"ה ובתשובת)

אין ברירה - קיימא לן בדאורייתא אין ברירה..... סעיף ו אות ה, סעיף ח אות נז

אליהו הנביא - למה אליהו הנביא שהיה מצוי אצל חכמי הגמרא, לא פשט להם כל תיקו שבש"ס..... סעיף יב אות כד

אליהו הנביא - כל מקום שמוזכר עד שיבא אליהו, הכוונה היא שיגיד כן מכח חכמתו הרמה וידיעתו השלימה, ולא בנבואה..... סעיף יב אות כד

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

גימטריא - כל שיש ניקוד חיריק, מחשיבים אותו כאילו המלה בכתיב מלא עם יו״ד להשלים הגימטריא למה שצריך ..... סעיף יט אות טו

דרשה - אף על פי שאחר חתימת הש״ס אין לדרוש דרשות מעצמנו, כל שהוא פשט הכתוב ניתן לדרוש מעצמנו ..... מלואים אות י (ד״ה חוזרנו)

זה אלי ואנוהו - דבר שהוא מכוסה, האם יש מצוה לנאותו ..... סעיף יד אות יב

כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט - כשמחמיר ע״ע דרך פרישות וסייג, האם נחשב הדיוט, ועוד בענין זה ..... סעיף ו אות לא - לה, מא, מג

לשון הקודש - האם התורה חלקה כבוד ללשונות אחרים חוץ מלשון ארמי ..... סעיף א אות ג

רב חסדא - תרי רב חסדא הוו והוכחה לזה ..... סעיף לה אות יד

רבי דוד מוגרבי זצ״ל - ממרוקו והתיישב במצרים, חי במאה הרביעית לאלף הששי (נזכר לשבח בספר החזיונות למהרח״ו), והיה גידם בשתי ידיו וחיגר ברגליו רחמנא ליצלן, ובכל זאת היה סופר מהיר וכותב בפיו ספרי תורה תפלין ומזוזות. והרמ״ע בתשובה (סימן ל״ח) פסל תפלין שלו .... סעיף ה אות לא (ד״ה ופוק חזי)

כללים

אסור - משמע אפילו בדיעבד ..... סעיף לא אות א

אפשר - לשון 'אפשר', אפשר שכן הלכה אלא שאין זה מוסכם (שדי חמד) ..... סעיף לח אות מב

ושמא - ויש ללמוד מלשון 'אפשר' ללשון 'ושמא' (שכן הלכה), דנראה דשקולים הם, וכיוצא בזה כתבו על לשון 'ודילמא' ..... סעיף לח אות מב

יש ליזהר - האם לשון זה משמע לכתחלה או אפילו בדיעבד ..... סעיף כח אות יב

כל דפריש מרובא פריש - אם אמרינן כן גם כשגילתה התורה דבעינן ודאי ומיעטה ספק ..... סעיף לז אות ה

כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו (מנחות קג:) - מצינו כלל זה בש״ס גם בענייני איסור (עירובין לח:) ובענייני ממון (ב״ב קנו:) ..... סעיף יח אות קסג

כחא דהיתרא עדיף - פעמים שלא אומרים כן ..... סעיף לז אות לה

לא יכתוב - לשון ״לא יכתוב״ משמע לכתחלה ..... סעיף לה אות ד

לכתחלה ודיעבד - האם בדאורייתא יש חילוק בין לכתחלה לדיעבד (מקורות מהש״ס והראשונים) ..... סעיף כד אות ב, סעיף לח אות כו

על - מצינו ״על״ שפירושו ״על גבי״, ולא עליו ממש ..... מלואים אות ג (ד״ה וכדו)

על - כשכתוב 'על', האם צריך שיהא מונח על אותו דבר ממש או לא, ומה הדין אם יש חציצה של אויר או מין במינו ..... סעיף כה אות ו

פסול - משמע שיש לו תקנה ..... סעיף טז אות עד

צריך - האם משמעו לכתחלה או גם בדיעבד (ובמג״א סקמ״ז) ..... סעיף יט אות מג, סעיף כט אות ה, סעיף לא אות א, סעיף לה אות ד, יב, יג, יד

קשיא - השרישונו הגאונים ז״ל (בסדר תנאים ואמוראים ז״ל אות נ״ד, ובספר מבוא התלמוד לרבנו שמואל הנגיד ז״ל), כי אם אומרים בגמרא 'קשיא' לא נדחית דברי המימרא ההיא מהלכה. וכבר בא חכם באחרית הימים, אריה דבי עלאי הגאון רבי דוד פארדו זיע״א בספר למנצח לדוד בקונטריס עיס״ה הקושי״ת, וברוב המקומות מצא יישוב נכון בקושיות הש״ס, וקונטרס זה עיילוה למערתא דרבני וגאוני חכמי פולניא ז״ל, ושבחוהו רבנן וחזרו והדפיסוהו מחובר לטהור לש״ס עצמו בסוף כל מסכתא ומסכתא ..... מלואים אות י (ד״ה והנה חזיתי)

שכיח - לא מצאנו חילוק בין שכיח ללא שכיח באיסור תורה, והאי חילוק לא שייך אלא בדרבנן ..... מלואים אות ח (ד״ה וראיתי להחכם)

תוך - מה משמעות תיבת ״תוך״, האם אמצע בדיוק, או לאו דוקא ..... סעיף טו אות טו

תוכן העניינים אוצר ההלכה סעיף קטן

כללי ההוראה

הלכה כרשב"ג - כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו, אם גם בברייתא אמרינן כן ..... סעיף לז אות ל, לב

הלכה כרשב"ג - הרמב"ם פוסק הלכה כרשב"ג בין במשנתנו ובין בברייתא, דוקא היכא דמסתבר טעמיה ..... סעיף לז אות לב

הלכה למשה מסיני - האם יכול פוסק לומר על דין מסוים שהוא "הלכה למשה מסיני" מעצמו .....סעיף ד אות כב

הלכה למשה מסיני - דבר שעיקרו הלכה למשה מסיני, האם ספיקו להקל או להחמיר .....סעיף לז אות ג

חומרא - כל מה שאדם מחמיר על עצמו במקום דלא סתרי אהדדי, על זה לא נאמר 'והכסיל בחושך הולך' .....סעיף כב אות ד

ירושלמי - לגבי ירושלמי תלמודא דידן עיקר.....סעיף טו אות כ, מג

ירושלמי - וזה כלל גדול כל היכי שאנו יכולים להשוות שלא פליג הירושלמי אתלמודא דידן משוינן ..... סעיף יז אות ז

ירושלמי - דין שלא הובא בתלמוד ולא רמז מנהו, אף על גב דהובא בתלמוד ירושלמי לא פסקינן כוותיה ..... סעיף כג אות יח (ד"ה והיותר תימה)

לא בשמים היא - אם יש ספק בדין מסוים, ואליהו הנביא אמר כצד אחד, האם עבדינן כוותיה, או שנאמר 'לא בשמים היא' ..... סעיף יב אות כד

לא בשמים היא - דין הידוע לחכמי ישראל, רק יש להם ספק במציאות, האם אפשר לסמוך בזה על נביא..... סעיף יב אות כד

מוציא לעז על הראשונים - אין לשנות מנהג שלא להוציא לעז על הראשונים, מתי אומרים כן ..... סעיף לו אות סז

מוציא לעז על הראשונים - אין משום "מוציא לעז על הראשונים" אלא בדבר של אישות ..... סעיף לו אות סז

ספק - היכא דמספקא לן אם הוא ספיקא דאורייתא או דרבנן, מה הדין.....סעיף יט אות מג

ספק - לדעת הרמב"ם דסד"א לחומרא מדרבנן, היכא דאיכא חזקת חיוב דמצוה (כגון תפלין), אזלינן לחומרא מדאורייתא .....סעיף לז אות ה

ספק ספיקא - האם אפשר לברך בספק ספיקא..... סעיף לו אות עב

ספק ספיקא - האם אפשר לעשות ספק ספיקא כאשר שני הספיקות הם נגד דעת מרן..... סעיף לו אות עב

ספק ספיקא - כשיש ס"ס להכשיר את המצוה, האם יש לומר שיכול גם לברך, ולא אומרים סב"ל (כללו של הרדב"ז)..... סעיף לו אות עב

סתמא דגמרא - מצינו הרבה סתימות בש"ס שהן הוספות על פי ההלכות גדולות .....סעיף ו אות ט

סתמא דגמרא - אי פסקינן בכל מקום כסתימות הלכה שבש"ס .....סעיף ו אות ט

סתמא דגמרא - כשהש"ס מפלפל בדברי חד מאן דאמר, משמע דהלכתא כוותיה .....מלואים אות ז

סתירה מפסקים לתשובות - כשיש סתירה בדברי מחבר בין מה שכתב בשו"ת למה שכתב בפסקיו, כיצד יש לפסוק.....סעיף לו אות מב

פסול - אין לפסול בדיעבד במה שלא הובא בש"ס החיוב בהדיא ..... סעיף לא אות ב, סעיף לה אות יב

פסק - גם מי שאין הלכה כמותו, מכל מקום אין לקבוע היפך דבריו, דהוי כפגיעה בכבודו ..... סעיף ו אות לד

קבלה - אין לחוש לסודות שלא גילה האר"י ז"ל, וכל שכן לקושיות על דין הגמרא..... סעיף ה אות לא (בסופו)

ראשונים - האם בכל אופן אמרינן אילו היה רואה מרן דברי הראשונים היה חוזר בו ..... סעיף לז אות מט

ראשונים - כך היה מנהגו של כמהר"ר ישועה בסיס זיע"א בהוראה, ומרגלא בפומיה כי אין צריך לצאת ידי חובת כל רבני האחרונים בהוראה, ואם תהיה ההוראה מיוסדת על דברי הראשונים ז"ל אשלי רבתי אשר הם היו לנו לעינים בעמקי ההוראות של כל הש"ס הקדוש, הנה אין לחוש אם אחד מרבני האחרונים חולק וסותר ההוראה ההיא לסתור דבריהם..... מלואים אות י (ד"ה והנה חזיתי)

תלמוד - אי אפשר לחלוק על הש"ס והפוסקים בראיות על פי הקבלה, כי מה ידענו ולא ידעו רבותינו חכמי התלמוד, ואפילו סתירה בין הזוהר והתלמוד אין כאן, וכיצד יעלה על הדעת שמפני שאנו מדמין בדעתנו נעשה מעשה נגד הש"ס, וברעיא מהימנא פרשת פנחס (דף רמ"ד ע"ב) איתא דתנאי ואמוראי כולי תלמודא ברזי אורייתא סדרו ליה.....סעיף ה אות לא

תוכן העניינים — אוצר ההלכה סעיף קטן

כללי הפוסקים

ברוך שאמר - ספר ברוך שאמר זכה להיות מורה הוראה לישראל בהלכות כתיבת סת״ם ..... סעיף טו אות מט

ברוך שאמר - בעל ברוך שאמר היה בזמן מהר״ם מרוטנבורג והרא״ש, וקיבל מרבי אברהם תלמיד מהר״ם ..... סעיף יט אות כא

הרוקח - דברי הרב בעל הרוקח דברי קבלה הם ..... סעיף לב אות לז

הרמב״ם - ידוע שדרכו שאינו מעתיק אלא המפורש בש״ס, ולא הנלמד מתוך דקדוק או היקש הש״ס..... סעיף יג אות טו, סעיף לה אות יא

הרמב״ם - אין דרך הרמב״ם לחדש דינים מסברא, אלא אם כן אומר ״יראה לי״ ..... מלואים אות ח

מגן אברהם - מגן אברהם בתרא הוא נגד הט״ז, ומאביי ורבא ואילך הלכתא כבתראי..... סעיף יג אות טו, טז

מגן אברהם - אין דרכו של המגן אברהם להאריך אלא לקצר ..... סעיף יט אות כא

מגן אברהם - תקיף חיליה בהוראה, וכל דבריו הם סולת נקיה, אשר דבריו קילורית לעין בכל מקום ..... מלואים אות י (ד״ה והנה אנחנו, וד״ה ועתה)

מגן אברהם - והאמת כן הוא, שהרב ז״ל לא היה רואה דברי הפוסקים במקומם כי אם בכנסת הגדולה. וכבר מצאתי כמה מקומות על איזה פוסק שמביא דבריו בכנסת הגדולה ומקשה עליו, וכראות הדברים בשרשם יראה לא קשיא מידי. ולפעמים מקשה קושיית הפוסק עצמו כמו שתראה בכמה מקומות..... סעיף כח אות כא

ספר התרומה - רבנו ברוך בעל ספר התרומה הוא תלמיד מובהק ונאמן ביתו של רבנו ר״י בעל התוס׳ ז״ל, חברו של הרב הר״ש משאנץ ז״ל בעל תוס׳ שאנץ, והוא חיבר גם כן ׳תוספות׳..... מלואים אות י (ד״ה והנני וד״ה והנה הגם)

ספר התרומה - אפילו שרבנו הטור ז״ל חולק בהדיא עם רבנו ברוך ז״ל בעל ספר התרומה, כוותיה דספר התרומה נקטינן לדינא, כי הוא קשיש טובא מרבנו הטור ..... מלואים אות י (ד״ה והנני)

פרי חדש - קיימא לן כהרב פרי חדש היכא דלא גילה מרן דעתו..... סעיף ד אות יז

רבי חיים אלפאסי (מח״ס משחא דרבותא) - הרב המובהק המופלא הזה, נודע לתהלה ולשם ולתפארת בחסידות אין ערוך אליו, והרב הגדול מהר״י נג׳אר ז״ל בכל ספריו מכנהו בשם רבי״ן חסיד׳א, או הרב החסיד סתם..... מלואים אות י (ד״ה והנה חזיתי)

ר״י הזקן - הרשב״א ז״ל בספר תורת הבית ומשמרת הבית מחבב דברי רבנו ר״י הזקן בעל התוס׳ ז״ל ותלמידיו, ומקלס דבריהם כקילורית לעין, כאשר יראה המעיין ורגיל בדברי הרשב״א שהוא תמיד נסמך על דברי התוס׳ נגד דברי רבנו הרא״ה בר פלוגתיה, כדברי אדונינו משה ע״ה מפי הגבורה..... מלואים אות י (ד״ה והנני)

רש״י - ידוע הכלל מדברי מרן בבית יוסף (או״ח סימן יו״ד) דרש״י פרשן הוא ולא פסקן. ולא יתכן לדחות תלמוד ערוך וכל הפוסקים שבידינו מפני דקדוק קל בלשון רש״י שיש ליישבו בכמה אופנים ..... סעיף ה אות לא (סוף ד״ה גם מה)

שו״ת הרשב״ץ - בימי הרב כנסת הגדולה לא נדפסו תשובות הרשב״ץ ז״ל..... סעיף כז אות יב

שלחן ערוך - שלחן ערוך אורח חיים חיברו מרן לפני שלחן ערוך יורה דעה, וסימנך : ארח חיים למעלה למשכיל ..... סעיף לג אות יד

שלחן ערוך - הלבוש כ׳ בהקדמתו על מרן ומור״ם ז״ל, כי לא כתבו רק ראשי פרקים ופסקי דינים בקיצור מופלג ..... מלואים אות ג (ד״ה אף דכפי)

שלחן ערוך - דרכו בכמה סעיפים לשנות הדיבור ליופי הלשון למצוה מן המובחר שלא להכביד למנקט שפה אחת בהילוך אחד..... מלואים אות י (ד״ה ואען ואומר)

שלחן ערוך - ידוע לכל באי עולם ולכל פותח ספר, כי דברי מרן בשלחן ערוך שרשם פתוח אל ימים מדבריו בספר בית יוסף, ומשם חפר אוכל, וקיצר ספר בית יוסף וקבעו בספרו שלחן ערוך, כי איננו רק קיצור מדבריו לדבריו..... מלואים אות י (ד״ה ואחרי)

תוספות זבחים - שיש בידינו הם מרבנו ברוך בעל ספר התרומה שאסף וקיצר דברי רבו (ר״י בעל התוס׳)..... מלואים אות י (ד״ה והנה הגם)

תוכן העניינים אוצר ההלכה סעיף קטן

חדושי ש"ם

ברכות (יג.) - בגמ' ולרבנן נמי הא כתיב והיו. מדוע לא תירצו דמיבעי ליה לענין כתיבת תפלין שיהיו כתובין כסדרן .....סעיף כג אות כא

שם רש"י (ד"ה מדברים הדברים) למפרע כגון ובשעריך ביתך מזוזות. עכ"ל. מדוע לא פירש למפרע בפסוקים..... סעיף לח אות ל

שבת (כח:), אלא לעורן, והאמר אביי שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני. קשה, דאכתי איצטריך קרא לתש"י שאין בו שי"ן .....סעיף לז אות ה

שם (עח:) - קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפלין שהיא שמע ישראל, אמאי לא מחלק דאם הקלף הוא משורטט .....סעיף ו אות ג

יומא (עה.) - בגמרא אמרו שהמן היה מגיד הספקות, וקשה הלא 'לא בשמים היא' ..... סעיף יב אות כד

מגילה (יח:) - תוד"ה תפלין א"צ שרטוט, פירש ר"ת דכן הלכה. ותימה, למאי צריך ר"ת לפסוק, הא ליכא מאן דפליג על זה..... סעיף ו אות ח, ט

יבמות (סג.) - כתב מהרש"ל: "ואני אומר דהים נמי בכלל הארץ", ופלא שנעלם ממנו כמה מקומות בגמרא שמשמע להיפך .....סעיף כה אות ו

סוטה (יז.) - יישוב קו' תוס' (ד"ה אינו) למה אמרו "קלף כדי לכתוב פרשה קטנה שבתפלין", ולא אמרו "פרשת סוטה" שהיא קטנה יותר .....

..... סעיף יד אות יא

גיטין (כ.) - בביאור מחלוקת רב אחא ורב חסדא .....סעיף לה אות ח

שם (מה:) - יישוב קושיית התוספות ד"ה עיבוד .....סעיף ט אות ה

שם (נח.) - אמר רב אסי ארבעה קבין מח נמצאו על אבן אחת, ועולא אמר תשעה קבין. האם פליגי במציאות .....סעיף מא אות טו

סנהדרין (מח:) - יישוב שיטת רש"י (ד"ה אע"ג) דסבירא ליה דלמאן דאמר הזמנה לאו מילתא לא בעינן עיבוד לשמה, מקושיית תוס' (שם ד"ה אע"פ)

דהא קיימא לן הזמנה לאו מילתא ובעינן עיבוד לשמה..... סעיף ח אות טז

שם - יישוב קושיא על תוספות סנהדרין ד"ה אע"פ.....סעיף ח אות יא, יב, יג, טו

מכות (יא.) - מהו לכתוב שם אחספא ומישדא בתהומא. קשה מה הספק, הלא היה בזה ספק פקו"נ ורק גרם מחיקת השם..... סעיף כד אות ב

מנחות (כד.) - בעי רבא, עשרון שחלקו ונטמא אחד מהם והניחו בביסא. ביאור הסוגיא .....מלואים אות ט (ד"ה ובזה)

שם (כט.) - רש"י ד"ה קוצו של יו"ד, היינו רגל ימיני. ובתוס' שם שהקשו עליו דזה פשיטא .....סעיף ד אות לז, יד

שם (כט.) - ד"ה ירכו, גבי דין ניקב ירכו של ה"א, כתב "ובתפלין קמיירי", מדוע הוצרך לפרש כן.....

.....סעיף טו אות יז, סעיף טז אות עד, עב, מלואים אות טו (ד"ה ודומה לזו)

שם (כט.) ד"ה שאין גויל, שמודבקת לחברתה. מנא ליה לאוקמיה בדיבוק ..... סעיף טז אות פג (אות ט)

שם (כט:) - ד"ה וא"ו דויהרג בנוקבא, אירע במקום נקב ונראה כמו יו"ד (הערה על מרן בבית יוסף) .....סעיף טז אות צא

שם (לב.) - עושה אדם יריעה מבת שלש דפין עד בת שמונה דפין וכו'. ביאור דברי הגמרא עם דברי הרא"ש (הלכות ספר תורה סימן ט') .. מלואים אות יח

שם (לב.) - תוספות (ד"ה דילמא להשלים) והא דאמרינן בירושלמי דתפלין ומזוזות אין נכתבין אלא על עור אחד ההיא בשלא תפר העורות זה בזה.

משמע דבספר תורה כשר אפילו שאינו תפור..... סעיף ח אות יח, מלואים אות ח (ד"ה ובאמת), י (ד"ה ואכתי)

שם (לב:) - בענין שרטוט במזוזה, מאי נפקותא בפלוגתא דרב מניומי ..... סעיף ו אות ב

שם (לב:) - רש"י ד"ה והא בעיא שרטוט, כדמפרש לקמן. ולשונו תמוה מאד דכתב כדמפרש לקמן, הא עכשיו מיד קאמר .....סעיף ו אות ח

שם (לו.) - רש"י ד"ה והיו, משמע שתים. עכ"ל. צריך לומר ד"ה והיו "לטוטפות", משמע שתים.....סעיף א אות מ

כריתות (ו.) - ביאור הברייתא "אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש" ..... סעיף ז אות ט

ערכין (ו.) - רש"י ד"ה שם, לישנא אחרינא, שם שלא במקומו, כגון על גבי קורות וכלים, לא קדיש וכו'. עכ"ל. ודבריו תמוהים, דהא אמרינן

במכות (יא.) דשם הכתוב על חרס יש בו קדושה (ומשא ומתן מה נפקא מינה בין שני הפירושים) .....סעיף כד אות ב

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים **אוצר ההלכה סעיף קטן**

שם - תוד״ה יגוד, כתבו : ויש ליזהר כשכותבים ס״ת או תפלין וגררו מקום השם שאין לכתוב במקומו. משא ומתן בדבריהם .....סעיף כד אות ב

כלים (פרק י״ח משנה ח׳) - תפלה ארבעה כלים, התיר קציצה ראשונה ותיקנה, טמאה טמא מת, וכן שניה וכן שלישית, התיר את הרביעית, טהורה מטמא מת אבל טמאה מגע טמא מת, חזר לראשונה התירה ותיקנה טמאה במגע וכן שניה, התיר השלישית, טהורה, שהרביעית במגע, ואין מגע עושה מגע. ביאור המשנה ובדברי הגר״א בפירושו למשנה .....מלואים אות ט

חדושי הרמב״ם

הלכות עכו״ם (פ״ז ה״א), מצות עשה לאבד עבודה זרה ומשמשיה, ובארץ ישראל מצוה לרדוף אחריה. מדוע השמיט הרמב״ם מצות שירוש עבודה זרה .....מלואים אות ד (ד״ה כי תמהתי)

הלכות ציצית (פ״א הט״ו), הטיל ציצית על ציצית, אם נתכוין לבטל הראשונות חותך הראשונות. מה הטעם .....סעיף ו אות ה

הלכות תפלין (פ״א ה״א ועוד), מדוע הרמב״ם בחיבורו מקדים תמיד תפלין של ראש לתפלין של יד .....סעיף א אות מט, ועיין מד

הלכות תפלין (פ״א ה״ד), ״שאם תמחקנו יהיה נמחק״ .....סעיף ג אות כט, ל

הלכות תפלין (פ״א ה״ה), כתב בתפילין וכו׳ אפילו אות אחת וכו׳ בזהב הרי אלו פסולים .....סעיף ג אות לג, לד, לה, לו

הלכות תפלין (פ״א ה״ח), מה דעת הרמב״ם בפירוש מהו קלף ומהו דוכסוסטוס ..... סעיף ז אות ב (ד״ה ומכאן)

הלכות תפלין (פ״א ה״ח), מקור דברי הרמב״ם שכתב, דאם שינה וכתב מזוזה אדוכסוסטוס במקום בשר פסולה .....סעיף ז אות ב (ד״ה והשתא)

הלכות תפלין (פ״א ה״ח), ביאור דעת הרמב״ם שהכותב ספר תורה על דוכסוסטוס פסול.....

.....סעיף לו אות ח (ד״ה אך כד), מלואים אות ו (ד״ה אף לע״ד), ז (ד״ה ומ״ש מעלתו בענין הא דפסל ובד״ה ובדבר זה)

הלכות תפלין (פ״א ה״י), מדוע כתב הרמב״ם שעור הדג לא פסקה ממנו זוהמא, והלא בגמרא (שבת קח.) נסתפקו בזה.....סעיף יב אות כ, כא, כב

הלכות תפלין (פ״א הי״א), מנין למד הרמב״ם דקלף של מזוזה אין צריך עיבוד לשמו ..... סעיף ח אות יד, טו

הלכות תפלין (פ״א הי״א), יישוב קושיא מגמ׳ (שבת עט :) על מה שכתב דס״ת ותפלין צריכים עיבוד לשמן ומזוזה א״צ עיבוד לשמה .....סעיף ח אות ט

הלכות תפלין (פ״א הי״ב), אבל תפלין אינן צריכין שרטוט, לפי שהן מחופין. (ובכסף משנה שם).....סעיף ו אות א, ד

הלכות תפלין (פ״א הי״ט), וצריך להזהר בכתיבתן שלא תדבק אות לאות שכל אות שאין עור מקיף לה מארבע רוחותיה. מדוע פתח בדיבוק וחזר ונתן כלל .....סעיף טז אות פג (אות ט*)

הלכות תפלין (פ״א הי״ט), מה דעת הרמב״ם בדין אות שנפסקה אחר שנכתבה ..... סעיף טז אות פו

הלכות תפלין (פ״א הי״כ), ביאור שיטת הרמב״ם בדין ניקב לאחר שנכתב, ואי בעינן שיהא הנקב מאות לאות.....סעיף טז אות פג (אות ט*)

הלכות תפלין (פ״ב הי״ו), הלוקח תפלין ממי שאינו מומחה צריך לבדוק, וקשה, מה תועיל בדיקתו, הא בעינן שיהא מעובד לשמו (פ״א הי״א), ואת זה אי אפשר לבדוק .....סעיף ח אות יד

הלכות תפלין (פ״ג הט״ו), ביאור שיטת הרמב״ם שפסק שאין צריך לעבד עור הבתים לשמה, ובדברי מרן בבית יוסף.....סעיף לז אות ל - לז

הלכות תפלין (שם), ביאור שיטתו דבטויית ציצית (פ״א הי״א) פסק שצריך עיבוד לשמה, ובעור הבתים פסק שלא צריך ..... סעיף לז אות לא, לג, לה

הלכות תפלין (פ״ג הט״ז), ביאור שיטת הרמב״ם בענין מה הטעם שאין תולין תיבות או אותיות בתפלין ומזוזות.....סעיף כג אות כ

הלכות תפלין (פ״ה ה״א), כתבה בשני עורות אף על פי שתפרן, פסולה. מנין למד רבנו שאפילו תפרה פסולה..... סעיף לח אות מא

הלכות תפלין (פ״ה ה״א), תפלין שבלו אין עושין מהן מזוזה - סתירה בדבריו ..... סעיף ו אות ג, ד, ה, כח

מפתח נושאים וכללים

תוכן העניינים

אוצר ההלכה סעיף קטן

הלכות ס״ת (פ״ח ה״ב), ביאור לשונו : נמצאת אומר, פרשה פתוחה מתחלת בתחלת השיטה לעולם..... סעיף לו אות ח (ד״ה אמנם לע״ד יש להכשירן)

מה דעת הרמב״ם בענין האם אסור לכתוב תפלין ומזוזות שלא כסדרן.....סעיף כג אות יח (ד״ה ולפי זה)

מדוע הרמב״ם והשלחן ערוך לא הזכירו דין ׳כתב על גבי כתב׳ בהלכות סת״ם ..... סעיף כו אות ט (ד״ה ג. והנה)

מדוע לא כתב הרמב״ם דספרי תורה אין נקחין אלא מן המומחה ..... סעיף ח אות טו

מדוע השמיט הרמב״ם הדין שצריך שיכתוב בימינו .....סעיף ה אות ב, ג, ד, ה

מה דעת הרמב״ם בדין שתי תיבות הסמוכות זו לזו, האם הריוח שביניהם כשיעור ׳אות קטנה׳ מעכב או לא..... סעיף לב אות כ, כא

מפתח לכל החדושים

המובאים באוצר ההלכה חלק ג׳

סימן ל״ב, לפי סדר א-ב

מטרת המפתח לעזור למי שצריך לעיין בספר מסויים על איזה סימן, ומעוניין למצוא אותו בתוך ״ים אוצר ההלכה״ בקלות

א. שם הספר - **מודגש בגדול** במרכז.

ב. מתחתיו הסימן בו נדפס כאן החידוש – **בקטן יותר ומודגש**.

ג. ומתחתיהם בצד ימין מקום החידוש בספר, לדוגמא: סק״א, הגה״ט, מג״א סק״א, סימן א׳, וכיוצא בזה – בקטן יותר ובכתב לא מודגש.

ד. ובצד שמאל, האות באוצר ההלכה בה נמצא החידוש – בכתב לא מודגש.

ה. בספרים שהחידושים נכתבו ללא סדר מסוים, וללא סעיפים קטנים, השארנו מצד ימין ללא מקור.

מקום החידוש	**שם**	אוצר ההלכה
בספר המקורי	**הספר**	סעיף ואות

אבני צדק

סימן לב

סעיף לו אות יב

אברהם אזכור

מערכת ת אות צא ... סעיף לח אות יג

מערכת ת אות צא ... מלואים אות י

אדמת יהודה

סימן לב

סעיף יח אות קיא

אדני פז

סימן לב

ש״ע ... סעיף ג אות מד

ש״ע ... סעיף ד אות מא

ש״ע ... סעיף יז אות ח

ט״ז סק״ז ... סעיף יג אות יג

מג״א סק״ד ... סעיף ה אות יח

מג״א סק״ה ... סעיף ה אות כז

מג״א סק״ו ... סעיף ו אות ח

מג״א סקכ״ו ... סעיף יח אות נד

מג״א סקנ״ז ... סעיף מב אות יח

אהל ברוך

סימן לב

סעיף לו אות ז

מג״א סקמ״ח ... סעיף לו אות סו

מג״א סקנ״א ... סעיף לז אות נ

מג״א סקנ״ב ... סעיף לח אות כז

סעיף מ אות י

מקום החידוש	**שם**	אוצר ההלכה
בספר המקורי	**הספר**	סעיף ואות

אהל יעקב - שו״ת

סימן א ... סעיף כה אות עב

אומץ יוסף

סימן לב

סעיף טו אות ה

מג״א סקכ״ג ... סעיף יז אות כו/ טל

ט״ז סקט״ז ... סעיף יז אות עח

מג״א סקכ״ו ... סעיף יח אות יז

סעיף כו אות ט

סעיף כו אות י

מלואים אות ד

אורח לחיים

סימן לב

סק״א ... סעיף ח אות לא

סק״ב ... סעיף ח אות לח

סק״ג ... סעיף יט אות ט

סק״ד ... סעיף ח אות מב

אורח צדקה

סעיף כג אות לו

אור לי - שו״ת

סימן צג ... סעיף יט אות מג

סימן צט ... סעיף כ אות יב

סק״ב ... סעיף יט אות ח

סק״ג ... סעיף לו אות כו

סק״ד ... סעיף לז אות נא

סק״ה ... סעיף מה אות ח

מקום החידוש	**שם**	אוצר ההלכה
בספר המקורי	**הספר**	סעיף ואות

אמת ליעקב

סימן לב

סעיף א אות מט

סעיף ד אות לד

סעיף יח אות א

סעיף לא אות ב

מג״א סקמ״ח ... סעיף לו אות סח

אמרי המזג

סימן לב

סעיף כח אות יח

סעיף נב אות ז

איש מצליח - שו״ת

(קטעים ופסקים מתוך התשובות)

חלק א

סימן ז ... סעיף מג אות ב

סימן ח אותיות א - ד ... סעיף מח אות יד

סימן ח אותיות ה, ז ... סעיף מד אות כ

סימן ח אות יא ... סעיף ג אות י

סימן ח אותיות יג, יח ... סעיף יב אות יד

סימן ח אות יח ... סעיף ג אות יג

סימן ח אות כא ... סעיף מד אות כג

סימן ח אות כב ... סעיף מ אות מ

סימן ח (מילואים אות א) ... סעיף מד אות כא

סימן ח (סוף אות כד ומלואים) ... סעיף מז אות לח

סימן ח (קיצור אות יח, כג, כד) ... סעיף מח אות יח

חלק ב

אהע״ז סימן סו (עמוד שלב) ... סעיף יז אות סג

אהע״ז סימן סו (עמוד שלו) ... סעיף יז אות עט

אהע״ז סימן סג ... סעיף כג אות נג

מפתח החידושים

מקום החידוש בספר המקורי | שם הספר | אוצר ההלכה פעיף ואות

אפיקי מים

סימן לב

סעיף לח אות כב

ארחות חיים - לוינגר

סימן לב

מג״א סק״ד ... סעיף ה אות יט
... סעיף ה אות כה
מג״א סק״ז ... סעיף ו אות יט
... סעיף י אות ה
... סעיף יז אות א
מג״א סקכ״ג ... סעיף יז אות כד
... סעיף כג אות סג
ט״ז סק״כ ... סעיף כה אות סה
ט״ז סקכ״ב ... סעיף כח אות יד
מג״א סקמ״ז ... סעיף לה אות י
מג״א סקמ״ח ... סעיף לו אות סג
מג״א סקנ״ב ... סעיף לח אות י
מג״א סקנ״ד ... סעיף לט אות יח
מג״א סקנ״ו ... סעיף מא אות יט
... סעיף מג אות יא
... סעיף מה אות ד
... סעיף מז אות ז

ארחות חיים - ספינקא

(במקום שכתבנו 'בהערה', הכוונה היא שהשמטנו אותו, וציינו זאת בהערה שם)

סימן לב

סק״א ... סעיף א אות טז
סק״ב ... סעיף א אות כא
סק״ג ... סעיף א אות יד
סק״ד ... סעיף ב אות ג
סק״ה ... סעיף ג אות ז
סק״ו ... סעיף ג אות כו
סק״ז ... סעיף ג אות נא
סק״ח ... סעיף ד אות ד
סק״ט ... סעיף ד אותיות כה/מ
סק״י ... סעיף ה אות כט
סקי״א ... סעיף ו אות כד
סקי״ב ... סעיף ז אות ו
סקי״ג ... סעיף ז אות יט
סקי״ד ... סעיף ח אותיות ו/ מה/ נט
סקט״ו ... סעיף ט אות יג
סקט״ז ... סעיף י אות ו
סקי״ז ... סעיף יג אות י
סקי״ח ... סעיף יג אות יז
סקי״ט ... סעיף יד אות ג
סק״כ ... סעיף טו אות ד
סקכ״א ... סעיף טז אות סא
סקכ״ב ... סעיף טז אות קיד
סקכ״ג ... סעיף טז אותיות ז/ נ/ צו
סקכ״ד ... סעיף יז אות יט
סקכ״ה ... סעיף יז אות ל
סקכ״ו ... סעיף יז אות פ
סקכ״ז ... סעיף יח אות כה/ נח/ סא
סקכ״ח ... סעיף יח אות ד/ לג
סקכ״ט ... סעיף יח אות סג
סקל״ל ... סעיף יח אות פד
סקל״א ... סעיף יח אות קב
סקל״ב ... סעיף יח אות קנ
סקל״ג ... סעיף יח אותיות יג/ צד/ קלה
סקל״ד ... סעיף יט אות לב
סקל״ה ... סעיף כג אות טו
סקל״ו ... סעיף כא אות ג
סקל״ז ... סעיף כב אות ה
סקל״ח ... סעיף כג אות יז
סקל״ט ... סעיף כג אות סב
סק״מ ... סעיף כה אות כו
סקמ״א ... סעיף כה אות ה
סקמ״ב ... סעיף כה אות כט
סקמ״ג ... סעיף כה אות טז
סקמ״ד ... סעיף כה אות יט
סקמ״ה ... סעיף כה אותיות כ/ כח
סקמ״ו ... סעיף כה אות נט
סקמ״ז ... סעיף כה אות נז
סקמ״ח ... סעיף כה אות נח
סקמ״ט ... סעיף כה אות נו
סק״נ ... סעיף כה אות ס
סקנ״א ... סעיף כה אות עג
סקנ״ב ... סעיף כה אות עד
סקנ״ג ... סעיף כו אות ה
סקנ״ד ... סעיף כז אות ז
סקנ״ה ... סעיף כז אותיות כב/ כד
סקנ״ו ... סעיף כז אות ח
סקנ״ז ... סעיף כז אות טז
סקנ״ח ... סעיף כח אות ל
סקנ״ט ... סעיף כח אות לא
סק״ס ... סעיף לב אות ט
סקס״א ... סעיף לב אות טז
סקס״ב ... סעיף לב אות יח
סקס״ג ... סעיף לב אות טל
סקס״ד ... סעיף לג אות ד
סקס״ה ... סעיף לה אות יא
סקס״ו ... סעיף לו אות יח (בהערה)
סקס״ז ... סעיף לו אות עד
סקס״ח ... סעיף לו אות פא (בהערה)
סקס״ט ... סעיף לו אות פב
סק״ע ... סעיף לו אות מז
סקע״א ... סעיף לז אות מה (בהערה)
סקע״ב ... סעיף לח אות לג
סקע״ג ... סעיף לח אות לה
סקע״ד ... סעיף לח אות טז
סקע״ה ... סעיף לט אות יט
סקע״ו ... סעיף מ אות יז
סקע״ז ... סעיף מא אות יד
סקע״ח ... סעיף מב אות ו
סקע״ט ... סעיף מב אות יד
סק״פ ... סעיף מב אות טו
סקפ״א ... סעיף מב אות כו
סקפ״ב ... סעיף מג אות ז
סקפ״ג ... סעיף מד אות ל
סקפ״ד ... סעיף מד אות לא
סקפ״ה ... סעיף מד אות מח
סקפ״ו ... סעיף מה אות יד
סקפ״ז ... סעיף מה אות טז
סקפ״ח ... סעיף מו אות ב
סקפ״ט ... סעיף מז אות יא
סק״צ ... סעיף מז אותיות יח/ יט
סקצ״א ... סעיף מז אותלו
סקצ״ב ... סעיף מח אות ד
סקצ״ג ... סעיף מח אות כ
סקצ״ד ... סעיף מט אות ג
סקצ״ה ... סעיף נ אותיות יב/כא
סקצ״ו ... סעיף נ אות כז
סקצ״ז ... סעיף נא אות ו
סקצ״ח ... סעיף נא אות יג
סקצ״ט ... סעיף נא אות כד
ס״ק ק ... סעיף נב אותיות ג/ ו/ יד
ס״ק קא ... סעיף נב אות כג
ס״ק קב ... סעיף כה אות ד, סעיף נב אות לג

ארץ חיים - סתהון

סימן לב

... סעיף יח אות ס
... סעיף לח אות כ
... סעיף מט אות יא

באר המים - שו״ת

סימן ה ... סעיף טו אות כד
סימן ו ... סעיף טו אות כד
סימן ז ... סעיף כג אות לא
סימן ח ... סעיף כג אות סז

באר יעקב - ברלין

סימן לב

סעיף לו ... סעיף לו אות ח
שם תשובת מהר״י מאיטינגין ... מלואים אות ה
שם תשובת הרב המחבר ... מלואים אות ו

באר יעקב - קרוייזר

סק״א ... סעיף א אות כז
סק״ב ... סעיף ג אות יח
סק״ג ... סעיף ג אות מב
סק״ד ... סעיף ג אות מח
סק״ה ... סעיף ג אות נה
סק״ו ... סעיף ד אות כג
סק״ז ... סעיף ד אות טז
סק״ח ... סעיף ד אות לח
סק״ט ... סעיף ה אות כו
סק״י ... סעיף ה אות כח
סקי״א ... סעיף ו אות לה
סקי״ב ... סעיף ו אות מב
סקי״ג ... סעיף ו אות מט
סקי״ד ... סעיף ו אות כו
סקט״ו ... סעיף ז אותיות ו/ כ
סקט״ז ... סעיף ח אות ה
סקי״ז ... סעיף ח אות כט
סקי״ח ... סעיף ח אות סא
סקי״ט ... סעיף ח אות מד
סק״כ ... סעיף ח אות סב
סקכ״א ... סעיף ט אות י
סקכ״ב ... סעיף י אות ג
סקכ״ג ... סעיף ט אות יא

מפתח החידושים

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות
סקכ״ד		סעיף יב אות י
סקכ״ה		סעיף יב אותיות ה/ ח
סקכ״ו		סעיף יג אות יח
סקכ״ז		סעיף יג אותיות ט/ טז
סקכ״ח		סעיף יג אות ח
סקכ״ט		סעיף יד אות ב
סק״ל		סעיף טו אות ז
סקל״א		סעיף טו אות לד
סקל״ב		סעיף טו אות מד
סקל״ג		סעיף טו אות מה
סקל״ד		סעיף טו אותיות מב/ מו
סקל״ד		סעיף טז אות מ
סקל״ה		אין במקור (נראה בסעיף טז אות מ בהערה)
סקל״ו		סעיף טז אות כא
סקל״ז		סעיף טז אות מז
סקל״ח		סעיף טז אות נז
סקל״ט		סעיף טז אות סב
סק״מ		סעיף טז אותיות פט/ צ
סקמ״א		סעיף טז אות קיא
סקמ״ב		סעיף יז אות כט
סקמ״ג		סעיף יז אות כט
סקמ״ד		סעיף יז אות לד
סקמ״ה		סעיף יז אותיות טו/ מב/ סד
סקמ״ו		סעיף יח אות קמה
סקמ״ז		סעיף יח אות קלב
סקמ״ח		סעיף יז אות כב
סקמ״ח		סעיף יח אות פ
סקמ״ט		סעיף יח אות נ
סק״נ		סעיף יח אות נ
סקנ״א		סעיף יח אותיות לב/ מג/ מט/ קלד
סקנ״ב		סעיף יח אות לה
סקנ״ג		סעיף יח אות נב
סקנ״ד		סעיף יח אותיות מח/ נז/ סב
סקנ״ה		סעיף יח אות קז
סקנ״ו		סעיף יח אות פג
סקנ״ז		סעיף יח אות עד
סקנ״ח		סעיף יח אות קלא
סקנ״ט		סעיף יח אות קנד
סק״ס		סעיף יח אות קמז
סקס״א		סעיף יח אות קס
סקס״ב		סעיף יט אות לג
סקס״ג		סעיף כ אות ח
סקס״ד		סעיף כג אות יא
סקס״ה		סעיף כג אות נה
סקס״ו		סעיף כג אות מד/ נז
סקס״ז		סעיף כג אות נט
סקס״ח		סעיף כה אות טו
סקס״ט		סעיף כה אות ל
סק״ע		סעיף כה אות נד
סקע״א		סעיף כו אות ז
סקע״ב		סעיף כז אות ט
סקע״ג		סעיף כז אות כה
סקע״ד		סעיף כח אות כו
סקע״ה		סעיף כח אות לב
סקע״ו		סעיף כט אות ח
סקע״ז		סעיף לא אות יא
סקע״ח		סעיף לא אות יד
סקע״ט		סעיף לב אות ז
סק״פ		סעיף לב אות יט
סקפ״א		סעיף לב אות כו
סקפ״ב		סעיף לב אות כב
סקפ״ג		סעיף לב אות לח
סקפ״ד		סעיף לג אות טו
סקפ״ה		סעיף לד אות ה
סקפ״ו		סעיף לה אות כג
סקפ״ז		סעיף לה אות כב
סקפ״ח		סעיף לו אות יג
סקפ״ט		סעיף לו אות נח
סק״צ		סעיף לו אות מט
סקצ״א		סעיף לו אות יט
סקצ״ב		סעיף לז אות צו
סקצ״ג		סעיף לז אות טו
סקצ״ד		סעיף לז אות יב
סקצ״ה		סעיף לז אות טל
סקצ״ו		סעיף לז אות מז
סקצ״ז		סעיף לח אות לד
סקצ״ח		סעיף לט אות יט
סקצ״ט		סעיף לט אות ח
ס״ק ק		סעיף מ אות יח
ס״ק קא		סעיף מ אות טל
ס״ק קב		סעיף מ אות ט
ס״ק קג		סעיף מ אות טז
ס״ק קד		סעיף מא אות י
ס״ק קה		סעיף מב אות טז
ס״ק קו		סעיף מב אות לו
ס״ק קז		סעיף מב אות לז
ס״ק קח		סעיף מג אות ח
ס״ק קט		סעיף מד אותיות יט/ מט
ס״ק קי		סעיף מד אות כט
ס״ק קיא		סעיף מד אות לב
ס״ק קיב		סעיף מד אות לו
ס״ק קיג		סעיף מה אות יג
ס״ק קיד		סעיף מו אות ג
ס״ק קטו		סעיף מו אות ה
ס״ק קטז		סעיף מז אות יב
ס״ק קיז		סעיף מז אות כ
ס״ק קיח		סעיף מז אות לד
ס״ק קיט		סעיף מז אות לג
ס״ק קכ		סעיף מח אות יט
ס״ק קכא		סעיף נ אות כב
ס״ק קכב		סעיף נא אות ז
ס״ק קכג		סעיף נא אות יט
ס״ק קכד		סעיף נא אות כג
ס״ק קכה		סעיף נא אות יד
ס״ק קכו		סעיף נב אות ד/ ח
ס״ק קכז		סעיף נב אות טז
ס״ק קכח		סעיף נב אות כב

באר משה

סימן לב

סעיף ג		אות ט
סעיף טז	סק״א	אות מח
סעיף טז	סק״ב	אות מב
סעיף טז	סק״ג	אות מג
סעיף יז		אות יד
סעיף יח	סק״א	אות צ
סעיף יח	סק״ב	אות קנא
סעיף יח	סק״ג	אות קסא
סעיף כא	סק״א	אות ט
סעיף כה	סק״א	אות יד
סעיף כה	סק״ב	אות מג
סעיף כה	סק״ג	אות קטז
סעיף כה	סק״ד	אות עה
סעיף כה	סק״ה	אות עט
סעיף כז		אות כג
סעיף לח		אות כג
סעיף מ		אות לח
סעיף מז		אות לז

בגדי ישע

סימן לב

ש״ע		אות כח
ש״ע		אות ח
ש״ע		אות לג
ט״ז	סק״ח	אות כו
ט״ז	סקי״ד	אות עא
מג״א	סקכ״ב	אות קז
מג״א	סקכ״ד	אות סח
מג״א	סקכ״ו	אות טז
מג״א	סקמ״ז	אות יט
מג״א	סקמ״ח	אות סא
מג״א	סקס״ב	אות י

בגדי שש

סימן לב

		אות יב

בית דוד - שו״ת

(ציינו כאן גם מה שנדפס בחלקים קודמים)

סימן כה

סימן י		חלק ב סימן כה אות כג
סימן יא		חלק ב סימן כה אות תקמ
סימן יב		חלק ב סימן כה אות רכח
סימן יג		חלק ב סימן כז אות שנ
סימן יד		חלק ב סימן כז אות שיט
סימן טו		חלק ד סימן לו אות יז
סימן טז		מלואים אות יז
סימן יז		חלק ד סימן לו אות יג
סימן יח		חלק ד סימן לו אות נה
סימן יט		סעיף יח אות ס״ז/ סעיף נא אות ב
סימן כ		חלק ב סימן כה אות קעח
סימן כא		חלק ד סימן לו אותיות ז/ צ
סימן כב		סעיף לב אות כ
סימן כג		סעיף טו אות יב
סימן כד		סעיף טז אות ק
סימן כה		סעיף כה אות מח
סימן כו		חלק ג סימן לו אות לב
סימן כז		סעיף כג אות כה
סימן כח		סעיף מ אות לג

בית הלוי - על התורה

פרשת כי תשא

		סעיף ד אות יד
		סעיף טז אות פג

מפתח החידושים

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות

בית מאיר

סימן לב

סעיף ז ..... סעיף ז אות יד
סעיף לו ..... סעיף יג אות טו
סעיף לו ..... סעיף טו אות יד
סעיף יח ..... סעיף יח אות פח
סעיף לו ..... סעיף לו אות מד
גליון ש״ע ..... סעיף יח אות פז

בכורי יוסף

דף מז ע״א ..... סעיף לט אות כג

בן יוחאי

מענה קלב

סימן לב ..... סעיף מד אות לז

בני חיי

סימן לב

הגה״ט סק״א (מאת הרב המגיה) ... סעיף כג אות יב
הגה״ט סק״ב ..... סעיף כג אות יג
הגה״ט סק״ג ..... סעיף נב אות יט
הגב״י סק״א ..... מלואים אות יח
הגב״י סק״ב ..... סעיף טו אות טו
הגב״י סק״ג ..... סעיף כח אות ה

בני משה

הגהות אות ב ..... סעיף יח אות כא
הגהות אות ב ..... סעיף כג אות עו

ברית אברהם

סימן ו ..... סעיף יז אות טז
סימן ריב ..... סעיף א אות מה
סימן ריג ..... סעיף א אות מא

ברכי יוסף

סימן לב

סק״א ..... סעיף ו אות ז
סק״ב ..... סעיף ו אות לב
סק״ג ..... סעיף ח אות כז
סק״ד ..... סעיף יב אות כד
סק״ה ..... סעיף יד אות ח
סק״ו ..... סעיף טז אות קיב
סק״ז ..... סעיף יח אות קד
סק״ח ..... סעיף יח אות קכ
סק״ט ..... סעיף כה אות לח
סק״י ..... סעיף כז אות י
סקי״א ..... סעיף לו אות עט
סקי״ב ..... סעיף לט אות טז
סקי״ג ..... סעיף מא אות ד
סקי״ד ..... סעיף מג אות י
סקט״ו ..... סעיף מז אות ו
סקט״ז ..... סעיף מ אות לו
סקי״ז ..... סעיף מז אות טז
סקי״ח ..... סעיף מז אות טז
שיורי ברכה סק״א ..... סעיף ג אות מו
שיורי ברכה סק״ב ..... סעיף ח אות נג
שיורי ברכה סק״ג ..... סעיף יב אות כב
שיורי ברכה סק״ד ..... סעיף טו אות יא
שיורי ברכה סק״ה ..... סעיף טז אות נג
שיורי ברכה סק״ו ..... סעיף לג אות ז
שיורי ברכה סק״ז ..... סעיף לה אות ט
שיורי ברכה סק״ח ..... סעיף לה אות ו
שיורי ברכה סק״ט ..... סעיף לו אות י
שיורי ברכה סק״י ..... סעיף לז אות מג
שיורי ברכה סקי״א ..... סעיף לט אות כב
שיורי ברכה סקי״ב ..... סעיף מא אות טז

ברכת דוד

סימן לב

ש״ע ..... סעיף כח אות ט
ב״ח אות א ..... סעיף א אות מו
ב״ח אות ט ..... סעיף ט אות ד
ב״ח אות יא ..... סעיף טו אות מ
ב״ח אות יד ..... סעיף יט אות ז
ב״ח אות כה ..... סעיף מ אות ד
ב״ח אות כו ..... סעיף מ אות כח
ב״ח אות לד ..... סעיף מז אות ו
ב״ח אות לו ..... סעיף נא אות כא
ט״ז סק״ט ..... סעיף טז אות לא
ט״ז סק״י ..... סעיף טז אות יב
ט״ז סקי״ד ..... סעיף טז אות סט
ט״ז סקכ״ג ..... סעיף לב אות ה
ט״ז סקכ״ה ..... סעיף לו אות כח
ט״ז סקכ״ו ..... סעיף לו אות מב
ט״ז סקל״ז ..... סעיף מז אות כד
מג״א סקמ״ה ..... סעיף לב אות לא
מג״א סקמ״ז ..... סעיף לה אות יח

בתי כנסיות

סימן לב

..... סעיף ד אות לב
..... סעיף יז אות מח
..... סעיף כח אות כ
..... סעיף כח אות לז
..... סעיף לה אות ב
..... סעיף מז אות לא

גור אריה הלוי

סימן לב

סק״א ..... סעיף ג אות ד
סק״ב ..... סעיף ד אות כ
סק״ג ..... סעיף ז אות ז
סק״ד ..... סעיף טז אות י
סק״ה ..... סעיף יח אות טל
סק״ו ..... סעיף יח אות עב
סק״ז ..... סעיף יח אות קיח
סק״ח ..... סעיף כ אות ב
סק״ט ..... סעיף כה אות לא
סק״י ..... סעיף כו אות ג
סקי״א ..... סעיף לו אות ו
סקי״ב ..... סעיף לז אות כט
סקי״ג ..... סעיף מב אות יב
סקי״ד ..... סעיף מג אות ט
סקט״ו ..... סעיף נב אות כז

גור אריה יהודה - שו״ת

סימן מד ..... סעיף טז אות עג

גן המלך

סימן קב ..... סעיף כג אות כד

גנזי חיים

סימן לב

סק״א ..... סעיף א אות טו
סק״ב ..... סעיף א אות כב
סק״ג ..... סעיף ב אות ד
סק״ד ..... סעיף ג אות נד
סק״ה ..... סעיף ד אות יג
סק״ו ..... סעיף ה אות יז
סק״ז ..... סעיף ה אות ח
סק״ח ..... סעיף ו אות כה
סק״ט ..... סעיף ו אות כ
סק״י ..... סעיף ו אות כט
סקי״א ..... סעיף ו אות טל
סקי״ב ..... סעיף ח אות טז
סקי״ג ..... סעיף ח אות ל
סקי״ד ..... סעיף ח אות מט
סקט״ו ..... סעיף ט אות יב
סקט״ז ..... סעיף יא אות ב
סקי״ז ..... סעיף יב אות יג
סקי״ח ..... סעיף יג אות ה
סקי״ט ..... סעיף טו אות ב
סק״כ ..... סעיף טו אות לג
סקכ״א ..... סעיף טו אות לו
סקכ״ב ..... סעיף טו אות לב
סקכ״ג ..... סעיף טז אות כג
סקכ״ד ..... סעיף טז אות יח
סקכ״ה ..... סעיף טז אות עו
סקכ״ו ..... סעיף טז אות קח
סקכ״ז ..... סעיף יז אות נג
סקכ״ח ..... סעיף יז אות סא
סקכ״ט ..... סעיף יח אות נה
סק״ל ..... סעיף יט אות ל
סקל״א ..... סעיף יט אות לו
סקל״ב ..... סעיף כג אות עא
סקל״ג ..... סעיף כז אות ד
סקל״ד ..... סעיף כז אות טו
סקל״ה ..... סעיף לו אות יד
סקל״ו ..... סעיף לו אות לז
סקל״ז ..... סעיף לו אות סד
סקל״ח ..... סעיף לו אות נא
סקל״ט ..... סעיף לט אות י
סק״מ ..... סעיף מ אות ח
סקמ״א ..... סעיף נ אות ה
סקמ״ב ..... סעיף נא אות ה

דברי מנחם

סימן לב

הגה״ט סק״א ..... סעיף א אות ב
הגה״ט סק״ב ..... סעיף ד אות לג
הגה״ט סק״ג ..... סעיף יב אות כו
הגה״ט סק״ד ..... סעיף יט אות כג
הגה״ט סק״ה ..... סעיף כג אות לב

מפתח החידושים

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה פעיף ואות
הגה״ט סק״ו		סעיף יח אות קיב
הגה״ט סק״ז		סעיף לו אות לד
הגה״ט סק״ח		סעיף לח אות יא
הגה״ט סק״ט		סעיף לט אות יז
הגה״ט סק״י		סעיף מט אות ח
הגה״ט סקי״א		סעיף מט אות ה
הגה״ט סקי״ב		סעיף כג אות לג
הגב״י סק״א		סעיף ה אות ה
הגב״י סק״ב		סעיף ח אות לה
הגב״י סק״ג		סעיף לב אות ג
הגב״י סק״ד		סעיף נא אות כה
הגב״י סק״ה		סעיף יז אות סו

דברי משה - בידרמאן

סימן לב

ש״ע	סעיף טז אות קה
ש״ע	סעיף יז אות י
ש״ע	סעיף לא אות ב
ט״ז סק״ח	סעיף טו אות לא

דברי משה - בן אדרת

אות כד	סעיף נב אות כ

דברי צבי

סימן לב

ש״ע	סעיף כג אות ד
ש״ע	סעיף כו אות ד
ש״ע	סעיף מג אות ה
מג״א סקכ״ג	סעיף יז אות נא
מג״א סקל״ב	סעיף יט אות כ
מג״א סק״מ	סעיף כח אות כה
מג״א סקמ״ז	סעיף לה אות טז

דברתי דברי

סימן לב

ט״ז סק״א	סעיף א אות מ

דעת ומזימה

ט״ז סק״י	סעיף טז אות יז
ט״ז סקי״ד	סעיף טז אות פא
ט״ז סקי״ח	סעיף יח אות צו
ט״ז סקכ״ה	סעיף לו אות לה
מג״א סקכ״א	סעיף טז אות צג
מג״א סקכ״ו	סעיף יח אות יב
מג״א סקכ״ז	סעיף יח אות קכח
פרי מגדים (משז״ס ס״ב)	סעיף ג אות מ
פרי מגדים (אשל אברהם בסוף הסימן)	סעיף כה אות מא

דרישת הזאב

השמטות	סעיף מ אות יד

הגהות הגר״ח מודעי

	סעיף יח אות קכז

הליכות עולם

חלק ח

פרשת כי תבא עמוד רט	סעיף ו אות ו
פרשת כי תבא אות ג	סעיף ח אות ח
פרשת חיי שרה אות ב	סעיף מ אות יב

המאיר לארץ

סימן לב

	סעיף מח אות יג

השמים החדשים

אות ו	סעיף טז אות קד

התעוררות תשובה - שו״ת

ח״א סימן קנז	סעיף מא אות ה

והשיב משה - שו״ת

סימן ג	סעיף לח אות כה
סימן ד	סעיף כה אות עו

ויקרא יהושע - שו״ת

הלכות תפלין

סימן ה	סעיף כג אותיות יח/ יט/ כ
סימן ו	סעיף כה אות לג
סימן ח	סעיף מב אות יג

וישב אברהם - שו״ת

סימן א	סעיף לו אות עו

זבד טוב

	סעיף יח אות לז
	סעיף כה אות ס

זה כתב ידי

מג״א סקמ״ו	סעיף לג אות ט

זכור ליצחק - שו״ת

סימן ד	סעיף ז אות ב

זכרון יוסף - שו״ת

סימן ג	סעיף טז אות פד
סימן ד	סעיף כה אות עא

זכר אליהו - סימן ז

סימן לב

	סעיף א אות לז
	סעיף ח אות כ
	סעיף טז אות קג
	סעיף יז אות סז
	סעיף כג אות נב
	סעיף לו אות טו
	סעיף לו אות כא
	סעיף מה אות ט
	סעיף מו אות ו
	סעיף מח אות ב
	סעיף מט אות ב

זכרון אברהם

סימן לב

ש״ע	סעיף יד אות י
מג״א סקי״ח	סעיף טז אות לה
ט״ז סקכ״ה	סעיף לו אות לב

זכרי כהונה

חלק א

מערכת ת אות ה	סעיף לח אות כד

זרע אמת

חלק ג׳ דף צ׳ ע״א	סעיף יז אות נו

זרע דוד

חדושי ש״ע	סעיף ו אות לח
חדושי ש״ע	סעיף כג אות סא
שו״ת חאו״ח סימן א	סעיף כה אות עט
שו״ת חאו״ח סימן כג	סעיף כה אות עט

זרע יעקב - זלזניק

סימן לב

ש״ע	סעיף יט אות יא
ש״ע	סעיף נב אות לד
מג״א סק״י	סעיף ח אות נא
מג״א סקל״ב	סעיף יט אות כא
מג״א סקל״ג	סעיף כג אות עב
מג״א סק״נ	סעיף לז אות טז
מג״א סקנ״ב	סעיף לח אות ל

זרע יעקב - צבאן

סימן לב

	סעיף יח אות קסב

חבל יוסף

סימן לב

ש״ע	סעיף א אות טל
ש״ע	סעיף טז אות פב
ש״ע	סעיף כה אות יג
ש״ע	סעיף ל אות ג
ט״ז סק״י	סעיף טז אות יט
ט״ז סקכ״ה	סעיף לו אות לו
ט״ז סקל״ד	סעיף לט אות כה
מג״א סקכ״ב	סעיף טז אות קט
מג״א סקכ״ג	סעיף יז אותיות כז/ מ
מג״א סקכ״ז	סעיף יח אות קכט
מג״א סקנ״ז	סעיף מב אות כג
מג״א סקס״א	סעיף מד אות מו

חדושי הגהות - פרלמוטר

סימן לב

ש״ע	סעיף טז אות כ
ש״ע	סעיף לב אות י
מג״א סק״ה	סעיף ה אות יא

מפתח החידושים

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות

חדושי מהרי״ו

סימן לב

ש״ע ..... סעיף א אות יז
ש״ע ..... סעיף ו אות מו
ש״ע ..... סעיף לט אות ה
ש״ע ..... סעיף מ אות ז
מג״א סק״ה ..... סעיף ה אות ט
מג״א סק״ח ..... סעיף ו אות לד
מג״א סק״נ ..... סעיף לז אות כא
מג״א סקס״ו ..... סעיף נ אות ט
..... סעיף כה אות ו
..... סעיף מ אות יט

חדושי מהרי״ש

סימן לב

ש״ע ..... סעיף א אות ח
ש״ע ..... סעיף ד אות ג
ש״ע ..... סעיף ו אות מג
ש״ע ..... סעיף ח אות כח
ש״ע ..... סעיף ט אות ח
ש״ע ..... סעיף יד אות יג
ש״ע ..... סעיף טו אות לז
ש״ע ..... סעיף יז אות נד
ש״ע ..... סעיף יט אות מב
ש״ע ..... סעיף כ אות ו
ש״ע ..... סעיף כ אות ט
ש״ע ..... סעיף כב אות ב
ש״ע ..... סעיף כה אות מב
ש״ע ..... סעיף לב אות יא
ש״ע ..... סעיף לב אות יב
ש״ע ..... סעיף לט אות לב
ש״ע ..... סעיף מא אות ח
ש״ע ..... סעיף מא אות יא
ש״ע ..... סעיף מד אות ז
ש״ע ..... סעיף מד אות י
ש״ע ..... סעיף מז אות י
ש״ע ..... סעיף מט אות ט
ש״ע ..... סעיף נ אות כד
ש״ע ..... סעיף נב אות ב
ט״ז סק״א ..... סעיף א אות מב
ט״ז סק״ב ..... סעיף ב אות ו
ט״ז סק״ד ..... סעיף ח אות לז
ט״ז סקי״ד ..... סעיף טז אות עז
ט״ז סקי״ז ..... סעיף יח אות לד/ מד
ט״ז סקי״ח ..... סעיף יח אות פה
ט״ז סקכ״א ..... סעיף כג אות עג
ט״ז סקכ״ב ..... סעיף כה אות סט
ט״ז סקכ״ב ..... סעיף כח אות יא
ט״ז סקכ״ה ..... סעיף לו אות לח
ט״ז סקכ״ז ..... סעיף לז אות כו
ט״ז סקל״ב ..... סעיף לח אות לו
ט״ז סקל״ד ..... סעיף לט אות כו
ט״ז סקל״ה ..... סעיף מב אות ג
ט״ז סקל״ח ..... סעיף מב אות טז
מג״א סק״א ..... סעיף א אות ט
מג״א סק״ב ..... סעיף ג אות לא
מג״א סק״ג ..... סעיף ד אות י
מג״א סק״ד ..... סעיף ה אות כא

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות

מג״א סק״ח ..... סעיף ו אות מא
מג״א סק״י ..... סעיף ח אות נב
מג״א סקי״א ..... סעיף ט אות יד
מג״א סקי״ב ..... סעיף י אות ד
מג״א סקי״ג ..... סעיף י אות ט
מג״א סקי״ד ..... סעיף יב אות ט
מג״א סקט״ו ..... סעיף יג אות ז
מג״א סקט״ז ..... סעיף טו אות מז
מג״א סקי״ז ..... סעיף טז אות כד
מג״א סקי״ח ..... סעיף טז אות לו
מג״א סקי״ט ..... סעיף טז אות מט
מג״א סקכ״א ..... סעיף טז אות צד
מג״א סקכ״ב ..... סעיף טז אות קי
מג״א סקכ״ד ..... סעיף יז אות סט
מג״א סקכ״ז ..... סעיף יח אות קט
מג״א סקכ״ז ..... סעיף יח אות קלג
מג״א סקכ״ח ..... סעיף יח אות קלח
מג״א סקכ״ט ..... סעיף יח אות קלט
מג״א סקל״ג ..... סעיף כג אות לז
מג״א סקל״ג ..... סעיף כג אות נח
מג״א סקל״ט ..... סעיף כז אות יט
מג״א סקמ״א ..... סעיף כט אות ד
מג״א סקמ״ב ..... סעיף לא אות ח
מג״א סקמ״ה ..... סעיף לב אות לה
מג״א סקמ״ו ..... סעיף לג אות יב
מג״א סקמ״ז ..... סעיף לה אות טו
מג״א סקנ״ה ..... סעיף מ אות ל
מג״א סקנ״ו ..... סעיף מא אות יח
מג״א סקנ״ז ..... סעיף מב אות כד
מג״א סקנ״ח ..... סעיף מב אות ל
מג״א סק״ס ..... סעיף מד אות יז
מג״א סקס״ה ..... סעיף מט אות ו
מג״א סקס״ו ..... סעיף נ אות ו

חדושי מוהרמ״ז

..... סעיף טז אות נט
..... סעיף טז אות קו

חדושי הרז״ה

מג״א סקכ״ו ..... סעיף יח אות כ
ט״ז סקכ״א ..... סעיף כג אות עה
מג״א סקס״א ..... סעיף מד אות מג

חדות יהושע

..... סעיף טז אות נו

חזון איש

חלק אורח חיים

סימן ו סקי״א ..... סעיף ח אות כג
סימן ז ..... סעיף טו אותיות מא/ מט
סימן ח סק״ג ..... סעיף טז אות פז
סימן ח סק״ה ..... סעיף טו אות נ
סימן ח סק״ה סק״ו ..... סעיף יח אות ע
סימן ח סק״ו ..... סעיף יח אותיות לא/ לו
סימן ח סק״ז ..... סעיף כה אות ז
סימן ח סק״ח ..... סעיף יג אות יד
סימן ח סק״ט ..... סעיף יח אותיות עא/ קט

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות

סימן ח סק״י ..... סעיף ד אות טו
סימן ח סק״י ..... סעיף יח אותיות עא/ קנה
סימן ט סק״ד ..... סעיף יח אות קמט
סימן ט סק״ה ..... סעיף יח אות קמח
סימן יא סק״ג ..... סעיף לח אות לז
סימן יא סק״ח ..... סעיף מב אות ט
סימן יא סק״ט ..... סעיף מז אות טל
סימן יא סק״י ..... סעיף נא אות ח

חיים מדבר

סימן ג ..... סעיף כה אות נ

חיים שנים ישלם

סימן לב

..... סעיף נב אות כה

חיי עולם

סימן לב

ש״ע ..... סעיף א אות כו
ש״ע (אליה רבה סק״ד) ..... סעיף ג אות כד
ש״ע (אליה רבה סק״ח) ..... סעיף ג אות טל
ש״ע ..... סעיף יג אות יב
ש״ע (אשל אברהם סק״כ) ..... סעיף טז אות כה
ש״ע ..... סעיף יז אות נט
ש״ע ..... סעיף יט אותיות לה/ מא
ש״ע ..... סעיף כד אותיות ו/ ח
ש״ע (משבצות זהב סקכ״ו) ..... סעיף לו אות עג
ש״ע ..... סעיף מד אות לד
ש״ע (נודע ביהודה ח״א סימן א) ..... סעיף מח אות י
ט״ז סק״א ..... סעיף א אות לח
ט״ז סק״ה ..... סעיף ט אות ט
ט״ז סק״ו ..... סעיף יא אות ג
ט״ז סק״ז ..... סעיף יג אות ו
ט״ז סק״ח ..... סעיף טו אות כט
ט״ז סק״ט ..... סעיף טז אות לז
ט״ז סק״י ..... סעיף טז אות טז
ט״ז סקי״ד ..... סעיף טז אות עד
ט״ז סקט״ו ..... סעיף יז אות יג
ט״ז סקט״ז ..... סעיף יז אות עה
ט״ז סק״כ ..... סעיף כה אותיות סד/ סח
ט״ז סקכ״א ..... סעיף כג אות עד
ט״ז סקכ״ה ..... סעיף לו אות לג
ט״ז סקכ״ו ..... סעיף לו אות מה
ט״ז סקכ״ז ..... סעיף לז אות כה
ט״ז סקל״ה ..... סעיף מב אות ב
ט״ז סקל״ו ..... סעיף מז אות ה
ט״ז סקל״ז ..... סעיף מז אות ל
ט״ז סקל״ח ..... סעיף נא אות יב
מג״א סק״ב ..... סעיף ג אות ל
מג״א סק״ג ..... סעיף ד אות ט
מג״א סק״ד ..... סעיף ה אות כ
מג״א סק״ז ..... סעיף ו אות יח
מג״א סק״ח ..... סעיף ו אות כח
מג״א סק״י ..... סעיף ח אות מ
מג״א סקי״ג ..... סעיף י אות יב
מג״א סק״כ ..... סעיף טז אות נח
מג״א סקכ״ג ..... סעיף יז אותיות כח/ לג/ לח/ נ

מפתח החידושים

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות
מג״א סקכ״ד		סעיף יז אות עד
מג״א סקכ״ו		סעיף יח אותיות ט/ יט
מג״א סקכ״ז		סעיף יח אותיות צט/ קכג
מג״א סקכ״ט		סעיף יח אות קמב
מג״א סקל״א		סעיף יח אות קנט
מג״א סקל״ב		סעיף יט אות יט
מג״א סקל״ג		סעיף כג אות מב
מג״א סקל״ג		סעיף כג אותיות נ/ סט
מג״א סקל״ז		סעיף כה אות עח
מג״א סקל״ט		סעיף כז אות יז
מג״א סק״מ		סעיף כח אות כד
מג״א סקמ״ב		סעיף לא אות ה
מג״א סקמ״ו		סעיף לג אות י
מג״א סקמ״ז		סעיף לה אות יב/ כא
מג״א סקמ״ח		סעיף לו אות סב
מג״א סקמ״ט		סעיף לו אות פה
מג״א סק״נ		סעיף לז אות כ
מג״א סקנ״ב		סעיף לח אות ז
מג״א סקנ״ד		סעיף לט אות ג
מג״א סקנ״ו		סעיף מא אות יז
מג״א סקנ״ז		סעיף מב אות יז
מג״א סק״ס		סעיף מד אות טז
מג״א סקס״ב		סעיף מה אות יב
מג״א סקס״ד		סעיף מז אות לב
מג״א סקס״ו		סעיף נ אות ד

חלקו של ידיד

סימן לב

	סעיף ג אות לה
	סעיף ה אות ג
	סעיף ו אות לא
	סעיף ח אותיות יב/ יט
	סעיף י אות ז
	סעיף יב אות כא
	סעיף טו אות כ
	סעיף טז אות סז
	סעיף יח אותיות כב/ קג
	מלואים לסעיף יז אותיות א ב ג
	סעיף כג אות ג
	סעיף לב אות ל
	סעיף לו אות יז
	סעיף לז אותיות לה/ מא
	סעיף מד אותיות כז/ מ
	סעיף מז אותיות יז/ כב
	סעיף נא אות טו

סימן לו

	סעיף לב אות כא

חמדת שאול

סימן כח אות ה	סעיף יח אות צח

יביע אומר - שו״ת

(קטעים, הערות ופסקים מתוך התשובות)

חלק א

סימן א - ב	סעיף לז אות ט
סימן א אותיות א - ה	סעיף לז אות ג
סימן א אות ו- ז	סעיף מד אות כב
סימן א אות יב	סעיף לו אות ח
סימן ג אותיות יג, יח	סעיף מא אות ז

חלק ד

סימן ו	סעיף כח אות לד
סימן ו אות א	סעיף כח אות יז
סימן ו אות ג	סעיף כג אות מ

חלק ה

חיו״ד סימן כד אות ב	סעיף כג אות נו

חלק ז

סימן ב אות ה	סעיף כה אות מז
סימן ב אות ח	סעיף כה אות יח
סימן ד אות ב	סעיף יח אות ו
סימן ד אות ג	סעיף יח אות נט
סימן ד אות ה	סעיף טו אות ח

חלק ח

סימן ד (בהערה)	סעיף מח אות יז
סימן נה אות ה	סעיף יט אות יג

חלק ט

סימן ה	סעיף לח אות לא

יגל יעקב - גוטליב

סימן לב

ט״ז סק״ד	סעיף ח אות סד
	סעיף כג אות נד
מג״א סקנ״ו	סעיף מא אות כ
	סעיף מב אות ז

יד אהרן

סימן לב

הגהות הטור

הגה״ט	סעיף א אות נ
הגה״ט	סעיף ג אות ב
הגה״ט	סעיף ג אות ה
הגה״ט	סעיף ד אות ו
הגה״ט	סעיף ה אות ב
הגה״ט	סעיף ז אות יג
הגה״ט	סעיף יב אות כ
הגה״ט	סעיף יז אות ה
הגה״ט	סעיף יח אות ח
הגה״ט	סעיף יט אות ד
הגה״ט	סעיף יט אות כד
הגה״ט	סעיף יט אות כו
הגה״ט	סעיף כג אות ו
הגה״ט	סעיף כג אות ח
הגה״ט	סעיף כג אות יד
הגה״ט	סעיף לז אות ד
הגה״ט	סעיף מט אות ז

הגהות בית יוסף

הגב״י	סעיף ג אות לג
הגב״י	סעיף ח אות יא
הגב״י	סעיף ח אות יח
הגב״י	סעיף ח אות לד
הגב״י	סעיף ח אות נז
הגב״י	סעיף יג אות ג
הגב״י	סעיף יד אות ה
הגב״י	סעיף טו אות יח
הגב״י	סעיף טז אות ד
הגב״י	סעיף טז אות ו
הגב״י	סעיף טז אות יא
הגב״י	סעיף טז אות כו
הגב״י	סעיף טז אות מו
הגב״י	סעיף יז אות כג
הגב״י	סעיף יז אות לז
הגב״י	סעיף יז אות מג
הגב״י	סעיף יז אות מו
הגב״י	סעיף יח אות כז
הגב״י	סעיף יח אות נג
הגב״י	סעיף יח אות עז
הגב״י	סעיף יח אות קכו
הגב״י	סעיף יח אות קמד
הגב״י	סעיף יח אות קמו
הגב״י	סעיף יח אות קנג
הגב״י	סעיף יט אות ג
הגב״י	סעיף כג אות כו
הגב״י	סעיף כג אות מט
הגב״י	סעיף כג אות סד
הגב״י	סעיף כה אות לז
הגב״י	סעיף כה אות סב
הגב״י	סעיף כו אות ב
הגב״י	סעיף כח אות ב
הגב״י	סעיף כח אות ו
הגב״י	סעיף כח אות כא
הגב״י	סעיף כח אות לו
הגב״י	סעיף לה אות ד
הגב״י	סעיף לו אות ט
הגב״י	סעיף לו אות כג
הגב״י	סעיף לו אות כד
הגב״י	סעיף לז אות לב
הגב״י	סעיף לז אות לג
הגב״י	סעיף לז אות מב
הגב״י	סעיף מב אות לג
הגב״י	סעיף מז אות ד

יד אהרן - מהדורא בתרא

סימן לב

הגהות הטור

סק״א	סעיף ד אות ל
סק״ב	סעיף ד אות ז
סק״ג	סעיף טו אות י
סק״ד	סעיף טז אות נב
סק״ה	סעיף יט אות ה
סק״ו	סעיף יט אות כח
סק״ז	סעיף יט אות כח
סק״ח	סעיף כג אות ס
סק״ט	סעיף כג אות כח
סק״י	סעיף כג אות ט
סקי״א	סעיף לג אות ו
סקי״ב	סעיף לו אות עח
סקי״ג	סעיף מא אות ב
סקי״ד	סעיף מז אות טו

הגהות בית יוסף

סק״א	סעיף ג אות לד
סק״ב	סעיף ו אות יד
סק״ג	סעיף ו אות ל
סק״ד	סעיף ח אות י
סק״ה	סעיף טז אות נב
סק״ו	סעיף טו אות יט

מפתח החידושים

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות
סק״ז		סעיף טו אות כג
סק״ח		סעיף טו אות כג
סק״ט		סעיף טו אות כג
סק״י		סעיף טז אות כז
סקי״א		סעיף טז אות ג
סקי״ב		סעיף טז אות ה
סקי״ג		סעיף טז אות סה
סקי״ד		סעיף טז אות סה
סקטו״ו		סעיף טז אות קא
סקטו״ז		סעיף טז אות קא
סקי״ז		סעיף יז אות ו
סקי״ח		סעיף יז אות עב
סקי״ט		סעיף יח אות קיט
סק״כ		סעיף כה אות לב
סקכ״א		סעיף יט אות ו
סקכ״ב		סעיף כא אות ב
סקכ״ג		סעיף כד אות ד
סקכ״ד		סעיף כג אות כז
סקכ״ה		סעיף לה אות ה
סקכ״ו		סעיף לז אות לד
סקכ״ז		סעיף לז אות לד
סקכ״ח		סעיף לט אות טו
סקכ״ט		סעיף מ אות כה
סק״ל		סעיף מ אות לה
סקל״א		סעיף מ אות כו
סקל״ב		סעיף מא אות ג
סקל״ג		סעיף מב אות לד

יד יוסף - שו״ת

השמטות מאו״ח סימן א ..... סעיף לו אות נ

ידיו של משה

סימן לב

הגב״י

..... סעיף ג אות כב
..... סעיף ה אות ד
..... סעיף ו אות ב
..... סעיף ז אות ח
..... סעיף טז אות סד
ט״ז סקט״ז ..... סעיף יז אות סה
..... סעיף כג אות כט
..... סעיף לא אות ד
..... סעיף לב אות טו
..... סעיף לג אות ב
..... סעיף לט אות יג
..... סעיף מ אות כז
..... סעיף מד אות יד
..... סעיף מו אות ד

יושר לבב

ראה ערך : יפה ללב

יחוה דעת - שו״ת

חלק ד סימן ג ..... סעיף לו אות נב

ילקוט הגרשוני

סימן לב

סק״א ..... סעיף יב אות יח
סק״ב ..... סעיף ג אות יב
סק״ג ..... סעיף יח אות פט
סק״ד ..... סעיף יח אות פט
סק״ה ..... סעיף יח אות פט
סק״ו ..... סעיף ד אות כו
סק״ז ..... סעיף לו אות כ
סק״ח ..... סעיף לט אות כו
סק״ט ..... סעיף כה אות כז
סק״י ..... סעיף ג אות טו
סקי״א ..... סעיף א אות לב
סקי״ב ..... סעיף מא אות ו
סקי״ב ..... סעיף נב אות טו
סקי״ג ..... סעיף לח אות כא

ילקוט יוסף

חלק א עמוד כז ..... סעיף מד אות כד
חלק א עמוד כח ..... סעיף מה אות ו

יפה ללב חלק א

סימן לב

סק״א ..... סעיף א אות ז
סק״ב ..... סעיף א אות יב
סק״ג ..... סעיף א אות מד
סק״ד ..... סעיף ג אות יז
סק״ה ..... סעיף ד אות לא
סק״ו ..... סעיף ה אות יב
סק״ז ..... סעיף ח אות מח
סק״ח ..... סעיף יב אות ב
סק״ט ..... סעיף יב אות יא
סק״י ..... סעיף יח אות קיג
סקי״א ..... סעיף יט אות יז
סקי״ב ..... סעיף יט אות כה
סקי״ג ..... סעיף יט אות לח
סקי״ד ..... סעיף כ אות ז
סקט״ו ..... סעיף כב אות ד
סקט״ז ..... סעיף לא אות יג
סקי״ז ..... סעיף לה אות ג
סקי״ח ..... סעיף לז אות כג
סקי״ט ..... סעיף לח אות לח
סק״כ ..... סעיף נב אות לב

קונטרס יושר לבב (בסוף יפ״ל ח״א)

(במקומות שהמחבר ציין רק תיקון טעות במה שכתוב ביפה ללב חלק א, ציינו גם כאן ״תיקון טעות״)

סק״א ..... סעיף א אות יב בהערה
סק״ב ..... תיקוני טעויות
סק״ג ..... תיקון טעות
סק״ד ..... תיקון טעות
סק״ה ..... תיקון טעות
סק״ו ..... תיקון טעות
סק״ז ..... סעיף יט אות כז
סק״ח ..... סעיף כ אות י

יפה ללב חלק ב

סק״א ..... סעיף מ אות כב

יפה ללב חלק ג

סק״א ..... סעיף ג אות יט

יפה ללב חלק ה

סק״א ..... סעיף ל אות ב
סק״ב ..... סעיף נב אות כד

יפה ללב חלק ז

סק״א ..... סעיף א אות יג

יפה ללב חלק ח

סק״א ..... סעיף לח אות טל

ישועות יעקב

סימן לב

סק״א ..... סעיף א אות כד
סק״ב ..... סעיף א אות מז
סק״ג ..... סעיף ג אות כג
סק״ד ..... סעיף ג אות לז
סק״ה ..... סעיף ג אות מט
סק״ו ..... סעיף ה אות יד
סק״ז ..... סעיף ו אות טז
סק״ח ..... סעיף ו אות ג
סק״ט ..... סעיף ח אות ט
סק״י ..... סעיף ח אות לט
סקי״א ..... סעיף ט אות ה
סקי״ב ..... סעיף טו אות יז
סקי״ג ..... סעיף טז אות לב
סקי״ד ..... סעיף טז אות טו
סקטו״ו ..... סעיף יז אות נח
סקטו״ז ..... סעיף יז אות מא
סקי״ז ..... סעיף יט אות כט
סקי״ח ..... סעיף כ אות יא
סקי״ט ..... סעיף כג אות לה/ סעיף כג אות סח
סק״כ ..... סעיף כו אות ח
סקכ״א ..... סעיף לד אות ג
סקכ״ב ..... סעיף לו אות לא
סקכ״ג ..... סעיף לז אות ה
סקכ״ד ..... סעיף לח אות ה
סקכ״ה ..... סעיף לח אות ו
סקכ״ו ..... סעיף לט אות ב
סקכ״ז ..... סעיף מ אות ה
סקכ״ח ..... סעיף מב אות ה
סקכ״ט ..... סעיף מז אות כו
סק״ל ..... סעיף מז אות כט
סקל״א ..... סעיף מח אות ח
סקל״ב ..... סעיף מט אות ד
תשובה מאת נכד הרב המחבר ..... מלואים אות ט

כה לחי - שו״ת

חלק ב סימן א ..... סעיף לח אות כו

כלים של שלמה

סימן לב

ש״ע ..... סעיף יב אות טז
ש״ע ..... סעיף כז אות כא
ש״ע ..... סעיף מה אות טו
ט״ז סק״ו ..... סעיף יא אות ד
ט״ז סקי״ד ..... סעיף טז אות עח
מג״א סקכ״א ..... סעיף טז אות צה
מג״א סקכ״ו ..... סעיף יח אות נו

מפתח החידושים

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות
מג״א סקל״ד		סעיף כד אות ה
מג״א סקמ״ה		סעיף לב אות לו
		סעיף מה אות טו

כנסת הגדולה

סימן לב

הגהות הטור

הגה״ט — סעיף ד אות ה
הגה״ט — סעיף ד אות כח
הגה״ט — סעיף ד אות לו
הגה״ט — סעיף ה אות ו
הגה״ט — סעיף ו אות יא
הגה״ט — סעיף ח אות יז
הגה״ט — סעיף יז אות ב
הגה״ט — סעיף יז אות ג
הגה״ט — סעיף יז אות ד
הגה״ט — סעיף יז אות לב
הגה״ט — סעיף יז אות לה
הגה״ט — סעיף יז אות ע
הגה״ט — סעיף יח אות ב
הגה״ט — סעיף יח אות ז
הגה״ט — סעיף יח אות עו
הגה״ט — סעיף כ אות ג
הגה״ט — סעיף כג אות ב
הגה״ט — סעיף כג אות ז
הגה״ט — סעיף כג אות כג
הגה״ט — סעיף כג אות מא
הגה״ט — סעיף כג אות מז
הגה״ט — סעיף לב אות כז
הגה״ט — סעיף לב אות כג
הגה״ט — סעיף לו אות ב
הגה״ט — סעיף לז אות יג
הגה״ט — סעיף מ אות לא
הגה״ט — סעיף מד אות ד
הגה״ט — סעיף מה אות ב
הגה״ט — סעיף נב אות א
הגה״ט — סעיף נב אות י

הגהות בית יוסף

הגב״י — סעיף ג אות כא
הגב״י — סעיף ז אות יב
הגב״י — סעיף ח אות כה
הגב״י — סעיף י אות ב
הגב״י — סעיף טז אות מה
הגב״י — סעיף טז אות נא
הגב״י — סעיף טז אות צט
הגב״י — סעיף יז אות לו
הגב״י — סעיף יח אות לו
הגב״י — סעיף יח אות ג
הגב״י — סעיף יח אות כו
הגב״י — סעיף יח אות מו
הגב״י — סעיף יח אות סה
הגב״י — סעיף יח אות סו
הגב״י — סעיף יח אות קטז
הגב״י — סעיף יח אות קכה
הגב״י — סעיף יח אות קנב
הגב״י — סעיף יח אות קנז
הגב״י — סעיף כה אות לו
הגב״י — סעיף כה אות סז
הגב״י — סעיף כז אות ב

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות
הגב״י		סעיף כח אות יט
הגב״י		סעיף כח אות לה
הגב״י		סעיף לב אות ד
הגב״י		סעיף לו אות ג
הגב״י		סעיף לו אות ד
הגב״י		סעיף לו אות נו
הגב״י		סעיף לז אות יז
הגב״י		סעיף לז אות כח
הגב״י		סעיף לח אות ב
הגב״י		סעיף מ אות כד
הגב״י		סעיף מב אות יא
הגב״י		סעיף מז אות ג
הגב״י		סעיף מז אות כז
הגב״י		סעיף נא אות י

חשן משפט סימן רפט

תשובה א׳ מרבי רפאל טריביש — מלואים אות יא
תשובת רבי יוסף דוד — מלואים אות יב
תשובה ב׳ מרבי רפאל טריביש — מלואים אות יג
תשובת רבי משה ישראל — מלואים אות יד

שיירי כנסת הגדולה

ראה ערך : שיירי כנסת הגדולה

כסא אליהו

סימן לב

סק״א — סעיף א אות לו
סק״ב — סעיף ח אות כו
סק״ג — סעיף יז אות נז
סק״ד — סעיף יז אות מז
סק״ה — סעיף יח אות כט
סק״ו — סעיף יז אות עא /סעיף יח אות מז
סק״ז — סעיף יח אות קי
סק״ח — סעיף כג אות י
סק״ט — סעיף כג אות י
סק״י — סעיף כג אות סו
סקי״א — סעיף לב אות כד
סקי״ב — סעיף לב אות כט
סקי״ג — סעיף מ אות לז
סקי״ד — סעיף נ אות כו

כסא שלמה

סעיף ה אות כב

כרם חמד

סימן לב

סעיף נ אות יג

לבנימין אמר

סימן לב

סעיף א אות כט

לחם שלמה

סימן לב

סעיף ז אות ט
סעיף ח אות יג
סעיף ח אות כא

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות
מג״א סקי״ח		סעיף ו אות לו
ש״ע		סעיף כז אות ו
מג״א סקנ״ב		סעיף לח אות יד

לשון למודים

סימן טו — סעיף כד אות ב
סימן טז — סעיף לו אות כה
סימן יז — סעיף לז אות לא

מאורי אור

חלק באר שבע

דף י״ח ע״ב — סעיף א אות יא
דף י״ח ע״ב — סעיף א אות כה
דף י״ח ע״ב — סעיף טו אות כח
דף י״ח ע״ב — סעיף לז אות יט
דף י״ח ע״ב — סעיף מד אות לה
דף י״ט ע״א — סעיף טז אות ע
דף מ״ז ע״א — סעיף לב אות לג
דף מ״ז סע״א — סעיף מז אות כה
דף קמ״ה ע״א — סעיף נב אות יב

חלק עוד למועד

דף קנ״ז ע״א — סעיף יד אות ט
דף קנ״ז ע״ב — סעיף לח אות לב
דף קנ״ז ע״ב — סעיף מא אות יב
דף קנ״ח ע״א — סעיף טו אות ט
דף קנ״ח ע״א — סעיף מ אות כ

חלק בן נון

דף קנ״ה ע״ב — סעיף יז אות עז

חלק קן טהור

דף קנ״ד ע״א — סעיף מח אות ט

מגיד תשובה - שו״ת

חלק ב סימן ב — סעיף כה אות מד
חלק ב סימן ג — סעיף כה אות עז
חלק ב סימן ו — סעיף מד אות נא

מגיני חיים

סימן לב

ש״ע — סעיף ג אות נג
ש״ע — סעיף ד אות מג
ש״ע (ביאור הגר״א סקכ״ב) — סעיף ו אות מה
ש״ע — סעיף ח אות מו
ש״ע — סעיף יח אות מה
ש״ע — סעיף יח אות קנח
ש״ע — סעיף כו אות ו
ש״ע — סעיף לט אות יא
ט״ז סק״ב — סעיף ב אות ז
ט״ז סק״ט — סעיף טז אות טל
ט״ז סקי״ד — סעיף טז אות פח
ט״ז סקי״ח — סעיף יח אותיות פו/ צה
ט״ז סקכ״א — סעיף כג אות נא
ט״ז סקכ״ב — סעיף כח אות יב
ט״ז סקכ״ו — סעיף לו אות נג
מג״א סק״ה — סעיף ה אות י
מג״א סק״ז — סעיף ו אות כב

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות
מג״א סקנ״ב		סעיף לח אות יד

לקוטי שלמה

סימן לב

מג״א סק״ח — סעיף ו אות לו
ש״ע — סעיף כז אות ו
מג״א סקנ״ב — סעיף לח אות יד

לשון למודים

סימן טו — סעיף כד אות ב
סימן טז — סעיף לו אות כה
סימן יז — סעיף לז אות לא

מאורי אור

חלק באר שבע

דף י״ח ע״ב — סעיף א אות יא
דף י״ח ע״ב — סעיף א אות כה
דף י״ח ע״ב — סעיף טו אות כח
דף י״ח ע״ב — סעיף לז אות יט
דף י״ח ע״ב — סעיף מד אות לה
דף י״ט ע״א — סעיף טז אות ע
דף מ״ז ע״א — סעיף לב אות לג
דף מ״ז סע״א — סעיף מז אות כה
דף קמ״ה ע״א — סעיף נב אות יב

חלק עוד למועד

דף קנ״ז ע״א — סעיף יד אות ט
דף קנ״ז ע״ב — סעיף לח אות לב
דף קנ״ז ע״ב — סעיף מא אות יב
דף קנ״ח ע״א — סעיף טו אות ט
דף קנ״ח ע״א — סעיף מ אות כ

חלק בן נון

דף קנ״ה ע״ב — סעיף יז אות עז

חלק קן טהור

דף קנ״ד ע״א — סעיף מח אות ט

מגיד תשובה - שו״ת

חלק ב סימן ב — סעיף כה אות מד
חלק ב סימן ג — סעיף כה אות עז
חלק ב סימן ו — סעיף מד אות נא

מגיני חיים

סימן לב

ש״ע — סעיף ג אות נג
ש״ע — סעיף ד אות מג
ש״ע (ביאור הגר״א סקכ״ב) — סעיף ו אות מה
ש״ע — סעיף ח אות מו
ש״ע — סעיף יח אות מה
ש״ע — סעיף יח אות קנח
ש״ע — סעיף כו אות ו
ש״ע — סעיף לט אות יא
ט״ז סק״ב — סעיף ב אות ז
ט״ז סק״ט — סעיף טז אות טל
ט״ז סקי״ד — סעיף טז אות פח
ט״ז סקי״ח — סעיף יח אותיות פו/ צה
ט״ז סקכ״א — סעיף כג אות נא
ט״ז סקכ״ב — סעיף כח אות יב
ט״ז סקכ״ו — סעיף לו אות נג
מג״א סק״ה — סעיף ה אות י
מג״א סק״ז — סעיף ו אות כב

מפתח החידושים

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות
מג״א סק״ח		סעיף ו אות מ
מג״א סק״ט		סעיף ח אות ד
מג״א סק״י		סעיף ח אותיות מג/ נ
מג״א סקי״ג		סעיף י אות י
מג״א סקכ״ג		סעיף יז אות לא
מג״א סקכ״ג		סעיף יז אות נב
מג״א סקכ״ו		סעיף יח אותיות יא/ כד
מג״א סקכ״ז		סעיף יח אות קא
מג״א סקכ״ט		סעיף יח אות קמג
מג״א סקל״ג		סעיף כג אות לח
מג״א סקל״ו		סעיף כה אות כג
מג״א סקל״ח		סעיף כז אות ה
מג״א סקל״ט		סעיף כז אות כ
מג״א סקמ״ב		סעיף לא אות י
מג״א סקמ״ד		סעיף לב אות כה
מג״א סקמ״ו		סעיף לג אות יא
מג״א סקמ״ז		סעיף לה אות יג
מג״א סקמ״ח		סעיף לו אות סה
מג״א סקמ״ט		סעיף לו אות פו
מג״א סקנ״א		סעיף לז אות מו
מג״א סקנ״ז		סעיף מב אות כב
מג״א סקס״ו		סעיף נ אותיות ח/ כ

מגן בעדי

סימן לב

ש״ע		סעיף יט אות לד
ט״ז סקל״ד		סעיף לט אות כג
מג״א סקי״ג		סעיף י אות ח
מג״א סקמ״ב		סעיף לא אות ו
מג״א סקמ״ו		סעיף לג אות יג
מג״א סקס״ו		סעיף נ אותיות ז/יט

מוליך לימין משה

אות ח		סעיף לב אות לז

מחזיק ברכה

סימן לב

סק״א		סעיף א אות ג
סק״ב		סעיף א אות יט
סק״ג		סעיף א אות ל
סק״ד		סעיף א אות כג
סק״ה		סעיף ג אות מז
סק״ו		סעיף ג אות מה
סק״ז		סעיף ד אות ב
סק״ח		סעיף ד אות כא
סק״ט		סעיף ח אות ג
סק״י		סעיף ח אות נד
סקי״א		סעיף יח אות קלו
סקי״ב		סעיף טז אות קיב
סקי״ג		סעיף כז אות יא
סקי״ד		סעיף לה אות ט (בהערה)
סקט״ו		סעיף לה אות ז
סקט״ז		סעיף לו אות יא
סקי״ז		סעיף לז אות יא
סקי״ח		סעיף לט אות יב
סקי״ט		סעיף מח אות ז
סק״כ		סעיף מח אות ג

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות

מלא העומר

עמוד ריב		סעיף כה אות יז

מנחת אפרים סולת בלולה - שו״ת

סימן א		סעיף יח אות צב
סימן ב		סעיף יז אות ס

מנחת פתים

סימן לב

		סעיף ד אות כד
		סעיף ו אות כג
מג״א סקל״ג		סעיף כג אות ע
מג״א סקל״ו		סעיף כה אות כה
		סעיף מא אות יג
הוספות לאו״ח (בסוף מנחת פתים חיו״ד)		סעיף טו אות ג

מעיני ישועה

		סעיף טז אות צז
		סעיף יח אות קמא
		סעיף כה אות נא
		סעיף כה אות ע
		סעיף לח אות טו

מצות כהונה - שו״ת

סימן סח אות כז		סעיף ה אות טו

מצות ראיה

		סעיף ו אות י
מלואי השמטות		סעיף טז אות פו

מקור מים חיים

ח״ב סימן מ (מג״א סק״ח)		סעיף ו אות לז

מרן הגאון ראש הישיבה שליט״א

בהערותיו על ספר משנה ברורה		סעיף ה אות לא
בהערותיו על ספר משנה ברורה		סעיף יח אות ה
בהערותיו על ספר משנה ברורה		סעיף לט אות ל
בהערותיו על ספר בן איש חי		סעיף מ אות יג
ירחון אור תורה כסליו תשני״ד		סעיף יט אות יד
ירחון אור תורה כסליו תשני״ד		סעיף לג אות ג
ירחון אור תורה כסליו תשני״ד		סעיף לג אות יד
ירחון אור תורה כסליו תשני״ד		סעיף לו אות כב
שו״ת אחימלך הכהן (ירו״ד סוף סימן רי״ד)		סעיף ג אות נ
שו״ת אחימלך הכהן (שם ובמלואים)		סעיף כד אות ג
שו״ת אחימלך הכהן (שם)		סעיף כז אות יד
ספר מקור נאמן ח״א סימן נו		סעיף כ אות ה
בהערותיו על משנה ברורה ומקור נאמן ח״א סימן נ		סעיף מה אות ז

משגב לדך

ח״ב דף ס״ט ע״ג		סעיף לט אות ו

משחא דרבותא

מהרש״א - רבי שלמה אלפאסי

מהרח״א - רבי חיים אלפאסי

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות

סימן לב

ח״ב - נימוקי מהרש״א		סעיף יח אות קכב
ח״ב - נימוקי מהרש״א		סעיף לח אות מא
ח״ב - נימוקי מהרח״א		מלואים אות ח

משיב דבר - שו״ת סימן מז

סימן לב

מג״א סק״ח		סעיף ו אות לג
		סעיף לב אות לד
		סעיף נ אות יז

נהר שלום

סימן לב

סק״א		סעיף א אות מג
סק״ב		סעיף ו אות טו
סק״ג		סעיף יד אות ו
סק״ד		סעיף טו אות כז
סק״ה		סעיף טז אות כח
סק״ו		סעיף טז אות יג
סק״ז		סעיף טז אות סו
סק״ח		סעיף כג אות לד
סק״ט		סעיף כח אות ח
סק״י		סעיף כט אות ו
סקי״א		סעיף לה אות ח
סקי״ב		סעיף לו אות כט
סקי״ג		סעיף לו אות מג
סקי״ד		סעיף לז אות כד
סקט״ו		סעיף לז אות ל
סקט״ז		סעיף מז אות כג
סקי״ז		סעיף נ אותיות ג/ י/ טו
סקי״ח		סעיף נא אות יח

נמוקי אורח חיים

סק״א		סעיף יד אות יב
סק״ב		סעיף כט אות ז

נפש חיה

סימן לב

		סעיף ג אות ח
		סעיף ג אות טז
מג״א סק״ו		סעיף ו אות ט
		סעיף ח אות ז
		סעיף יב אות יב
		סעיף יד אות יא
מג״א סקכ״ז		סעיף יח אות קכד
ט״ז סקי״ח		סעיף יח אות קסג
מג״א סקל״ב		סעיף יט אות כב
		סעיף יט אות מ
		סעיף כב אות ג
מג״א סקל״ג		סעיף כג אות מג
מג״א סקל״ו		סעיף כה אות כד
מג״א סק״מ		סעיף כח אות מ
מג״א סקמ״ז		סעיף לה אות יד
מג״א סקמ״ח		סעיף לו אות סז
		סעיף לח אות כח
מג״א סקנ״ב		סעיף לח אות כט

מפתח החידושים

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות
		סעיף מ אות יא
		סעיף מא אות טו
		סעיף מב אות כט
		סעיף מח אות טז
מלואים מסוף הספר		סעיף מד אות מה

נפש חיה - צבאן

מערכת ת אות ז ..... סעיף ה אות כג
מערכת ה אות ד ..... סעיף טז אות קיג
מערכת ח אות ט ..... סעיף יז אות עו
מערכת ת אות ט ..... סעיף מב אות כה

נתיבי עם

סימן לב

סעיף א אות כח
סעיף א אות מח
סעיף ב אות ה
סעיף ג אות יא
סעיף ד אות יח
סעיף יד אות ד
סעיף טו אות ו
סעיף טו אות מג
סעיף יט אות י
סעיף לח אות מ
סעיף מח אות טו

סולת בלולה

סימן לב

מקור חכמה ..... סעיף מב אות לה
מקור חכמה ..... סעיף מד אות טל

ספר פלאים

סימן לב

ש״ע ..... סעיף ה אות כד
ש״ע ..... סעיף יב אות ד
ש״ע ..... סעיף יד אות ז
ש״ע ..... סעיף נב אות כט
ט״ז סקי״ד ..... סעיף טז אות סח
ט״ז סקי״ח ..... סעיף יח אות פב
ט״ז סקכ״ב ..... סעיף כח אות י
מג״א סק״ז ..... סעיף ו אות יז
מג״א סקי״ח ..... סעיף טז אות כט
מג״א סקכ״ו ..... סעיף יח אות יד/ יח
מג״א סקכ״ז ..... סעיף יח אות צז
מג״א סקכ״ט ..... סעיף יח אות קמ
מג״א סקמ״ג ..... סעיף לב אות ו
מג״א סקמ״ה ..... סעיף לב אות לב
מג״א סקמ״ו ..... סעיף לג אות ח
מג״א סקמ״ז ..... סעיף לה אות יז
מג״א סקמ״ח ..... סעיף לו אות נט
מג״א סקמ״ט ..... סעיף לו אות פג
מג״א סק״נ ..... סעיף לז אות יח
מג״א סקנ״ב ..... סעיף לח אות ד
מג״א סקס״א ..... סעיף מד אות מא
מג״א סקס״ו ..... סעיף נ אות יד
מג״א סקס״ז ..... סעיף נא אות ד

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות

עזרת ישראל

סימן לב

מג״א סקס״א ..... סעיף מד אות מד

עמודי אהרן

סימן לב

סעיף כח אות ג
סעיף כח אות ז
סעיף כח אות טז
סעיף כח אות כב

עצי היער

סעיף לו אות טל
מלואים לסעיף לו אות ז

ערך השלחן

סימן לב

סק״א ..... סעיף ג אות לח
סק״ב ..... סעיף ח אות יד
סק״ג ..... סעיף ח אות נה
סק״ד ..... סעיף ח אות סג
סק״ה ..... סעיף יט אות לז
סק״ו ..... סעיף לז אות לו
סק״ז ..... סעיף לז אות מד
סק״ח ..... סעיף נ אות יא
שיירי ערך השלחן ..... סעיף לז אות לז

ערך השלחן - דברי חכמים

סימן לב

סעיף כה אות ד*
סעיף כז אות יח
סעיף כח אות כח
ט״ז סקכ״ו ..... סעיף לו אות מו
מג״א סקנ״ה ..... סעיף מ אות כט
סעיף מד אות מב

ערך שי

סימן לב

ש״ע ..... סעיף ג אות נב
ש״ע ..... סעיף ה אות טז
ש״ע ..... סעיף ו אות ה
ש״ע ..... סעיף טז אות עט
ש״ע ..... סעיף טז אות צא
ש״ע ..... סעיף לח אות יז
ש״ע ..... סעיף לט אות ד
ש״ע ..... סעיף מח אות יא
ט״ז סק״ח ..... סעיף טו אות ל
ט״ז סקי״ד ..... סעיף טז אות פ
ט״ז סקי״ח ..... סעיף יח אות צג
ט״ז סקכ״ו ..... סעיף לו אות מח
מג״א סקנ״ב ..... סעיף לח אות יח

פי שנים

סימן לב

סעיף ג אות ג

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות

סעיף ג אות לו
סעיף ד אות לז

פנים מאירות - שו״ת

חלק ב סימן טז ..... סעיף יז אות ז

פני משה

סימן לב

סעיף נב אות יג

פרי האדמה

חלק ג דף פ ע״א ..... סעיף כג אות סה
שם ..... סעיף כח אות טו
שם ..... סעיף כח אות לח

פעולת צדיק - שו״ת

חלק ג סימן קטו ..... סעיף יז אות עג

פתח הדביר חלק א

סימן לב

סק״א ..... סעיף א אות ד
סק״ב ..... סעיף א אות כ
סק״ג ..... סעיף ד אות מב
סק״ד ..... סעיף ח אות נו
סק״ה ..... סעיף יב אות כה
סק״ו ..... סעיף יט אות טו
סק״ז ..... סעיף לז אות כב
סק״ח ..... סעיף לח אות ט
סק״ט ..... סעיף מב אות ד
סק״י ..... סעיף מב אות יט
סקי״א ..... סעיף מד אות טו
סקי״ב ..... סעיף מה אות ג
סקי״ג ..... סעיף נ אות כג
סקי״ד ..... סעיף נ אות ב/ מלואים אות טז
סקט״ו ..... סעיף נב אות כא

פתח הדביר חלק ב

מתוך 'קונטרס אחרון' שבראש הספר

סק״א ..... סעיף א אות ה
סק״ב ..... סעיף יט אות טז
סק״ג ..... מלואים אות טו
קונטרס אחרון (בסופו) ..... סעיף טז אות קטו

פתח הדביר חלק ד

מתוך 'השמטות' שבסוף הספר

השמטות ..... סעיף יז אות מט
השמטות ..... סעיף מב אות כ

פתחי תשובה

סימן לב

סעיף א אות יח
סעיף ב אות ב
סעיף ג אות ו
סעיף ג אות כה
סעיף ז אות יח

מפתח החידושים

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות
		סעיף ח אות ס
		סעיף טז אות ס
		סעיף יח אות קו
		סעיף יח אות קכא
		סעיף יט אות לא
		סעיף כג אות טז
		סעיף כה אות נה
		סעיף כח אות כז
		סעיף לב אות ח
		סעיף לו אות יח
		סעיף לו אות פא
		סעיף לז אות מה
		סעיף לח אות יב
		סעיף לט אות יד
		סעיף מ אות טו
		סעיף מב אות ח
		סעיף מג אות ו
		סעיף מז אות לה
		סעיף נ אות כז
		סעיף נב אות ה

צמח צדק - חדושי ש״ע

סימן לב

		סעיף ז אות טז

צמח צדק - שו״ת

הוספות		סעיף ז אות יז
חלק ב סימן עד		סעיף כג אות כב
חלק או״ח סימן יז		סעיף כה אות ג

קרית חנה דוד - שו״ת

חלק א חאו״ח סימן ו		סעיף יז אות סב

רב דגן

סימן לב

סק״א		סעיף טו אות יג/ כא
סק״ב		סעיף לז אות לח
סק״ג		סעיף כז אות יג
סק״ד		סעיף מד אות ג

רב פעלים - שו״ת

(קיצור וקטעים מתוך התשובות)

ח״ב או״ח סימן י		סעיף יח אות עח/ עט
ח״ב או״ח סימן י		סעיף כה אות ח
ח״ב או״ח סימן י		סעיף כח אות כט
ח״ד או״ח סימן ב		סעיף לט אות ט

רוח חיים

סימן לב

סק״א		סעיף א אות ו
סק״ב		סעיף ז אות ג
סק״ג		סעיף יב אות כג
סק״ד		סעיף יח אות קה
סק״ה		סעיף לח אות ח
סק״ו		סעיף מג אות ד

רכוש הים

סימן לב

מג״א סקנ״ח		סעיף מב אות לא
מג״א סקס״א		סעיף מד אות נ
מג״א סקס״ב		סעיף מה אות יא
ש״ע		סעיף נא אות ג

שביבי אש

סימן לב

		סעיף א אות לג
		סעיף יז אות יז
		סעיף יז אות יח
		סעיף יט אות טל
		סעיף כה אות סג

שואל ומשיב - שו״ת

סימן נג		סעיף לח אות מב
סימן נד		סעיף מג אות ג

שואל ונשאל - שו״ת

(קיצור, קטעים ופסקים מתוך התשובות)

חלק ב

סימן א		סעיף יז אות יב

חלק ג

סימן קצד		סעיף כה אות טל

חלק ה

סימן ו		סעיף כה אות מה
סימן ז		סעיף כה אות מו

חלק ו

סימן ח		סעיף יח אות קיד
סימן יד		סעיף א אות לא

חלק ז

סימן ו		סעיף יז אות כא
סימן ז		סעיף כח אות לג

חלק ח

סימן ג		סעיף כה אות נג

שיבת ציון - שו״ת

סימן ג		סעיף לא אות ז

שיורי ברכה

ראה ערך : ברכי יוסף

שיורי ברכה המלוקט

סימן לב

סק״א		סעיף ד אות כב
סק״ב		סעיף טז אות ל
סק״ג		סעיף כח אות יג
סק״ד		סעיף כז אות יב
סק״ה		סעיף מא אות ט
סק״ו		סעיף מד אות כח

שיורי לקט

סימן לב

מג״א סק״ב		סעיף ג אות כט
מג״א סק״א		סעיף ט אות טו
מג״א סק״ג		סעיף י אות יא
מג״א סקכ״ו		סעיף יח אות טו
מג״א סקכ״ז		סעיף יח אות קל
מג״א סקל״ו		סעיף כה אות כא
מג״א סקמ״ח		סעיף לו אות ס
מג״א סקמ״ט		סעיף לו אות פד

שיח יצחק - חדאד

חדושי ש״ע סימן לב		סעיף יט אות יב
ח״ב ענייינים נפרדים אות יא		סעיף יז אות מד
שם אות יב		סעיף יח אות ל
שם אות ו		סעיף יח אות מב

שיירי הנפש

מערכת ר אות ג		סעיף לט אות כט
מערכת ת אות ט		סעיף ה אות ל
מערכת ת אות יא		סעיף מה אות ה

שיירי כנסת הגדולה

הגהות הטור

סק״א		סעיף א אות לד
סק״ב		סעיף ד אות כט
סק״ג		סעיף יב אות ג
סק״ד		סעיף כ אות ד
סק״ה		סעיף כג אות ה
סק״ו		סעיף כג אות מח
סק״ז		סעיף כה אות ב
סק״ח		סעיף לב אות כח
סק״ט		סעיף לב אות יז
סק״י		סעיף לו אות נה
סקי״א		סעיף לט אות לא
סקי״ב		סעיף מד אות ב
סקי״ג		סעיף מד אות ב
סקי״ד		סעיף מד אות יב
סקט״ו		סעיף נב אות לא
סקט״ז		סעיף נב אות יא

הגהות בית יוסף

סק״א		סעיף ג אות כז
סק״ב		סעיף ד אות יט
סק״ג		סעיף ו אות יב
סק״ד		סעיף ז אות טו
סק״ה		סעיף ט אות ג
סק״ו		סעיף יג אות ב
סק״ז		סעיף יג אות יא
סק״ח		סעיף טו אות טל
סק״ט		סעיף טז אות נד
סק״י		סעיף טז אות נה
סקי״א		סעיף טז אות ב
סקי״ב		סעיף יח אות לח
סקי״ג		סעיף יח אות עג
סקי״ד		סעיף יח אות פא
סקט״ו		סעיף יח אות קיז
סקט״ז		סעיף כח אות ד
סקי״ז		סעיף יט אות ב
סקי״ח		סעיף יט אות ב
סקי״ט		סעיף כט אות ג
סק״כ		סעיף לא אות ג
סקכ״א		סעיף לב אות ב
סקכ״ב		סעיף לב אות יד
סקכ״ג		סעיף לו אות ה
סקכ״ד		סעיף לו אות עא
סקכ״ה		סעיף לו אות פ

מפתח החידושים

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות
סקכ״ו		סעיף לו אות מ
סקכ״ז		סעיף לו אות ע
סקכ״ח		סעיף לו אות נז
סקכ״ט		סעיף לו אות טז
סק״ל		סעיף לו אות טז
סקל״א		סעיף לח אות ג
סקל״ב		סעיף לז אות מ
סקל״ג		סעיף לז אות מ
סקל״ד		סעיף מ אות ג
סקל״ה		סעיף מ אות ג
סקל״ו		סעיף מ אות לב
סקל״ז		סעיף מב אות כח
סקל״ח		סעיף מב אות לב
סקל״ט		סעיף מד אות כו
סק״מ		סעיף מד אות לג
סקמ״א		סעיף מד אות יג
סקמ״ב		סעיף מז אות ב
סקמ״ג		סעיף מז אות יד
סקמ״ד		סעיף מז אות כח
סקמ״ה		סעיף מח אות ה
סקמ״ו		סעיף נא אות כ
סקמ״ז		סעיף נב אות יח
סקמ״ח		סעיף נב אות כו

שיירי ערך השלחן

ראה ערך: ערך השלחן

שלחן אברהם

סימן לב

סעיף ז אות כא
סעיף יב אות ו
סעיף טז אות לח
סעיף יח אות עה
סעיף כה אות לד

שלחן אש

סימן לב

סעיף א אות נא
סעיף ח אות כב
סעיף יב אות טו
סעיף טז אות מא
סעיף יח אות צא
סעיף יט אות יח
סעיף כא אות ד
סעיף לא אות ט
סעיף לו אות עה
סעיף לז אות ז
סעיף לט אות כח
סעיף מד אות מז
סעיף נ אות כח
סעיף נא אות כב

שלחן גבוה

סימן לב

סק״א — סעיף א אות א
סק״ב — סעיף א אות י
סק״ג — סעיף א אות לה
סק״ד — סעיף ב אות א
סק״ה — סעיף ג אות א
סק״ו — סעיף ג אות כ
סק״ז — סעיף ג אות לב
סק״ח — סעיף ג אות מג
סק״ט — סעיף ד אות א
סק״י — סעיף ד אות כז
סקי״א — סעיף ד אות טל
סקי״ב — סעיף ה אות א
סקי״ג — סעיף ה אות יג
סקי״ד — סעיף ו אות א
סקטי״ו — סעיף ו אות יג
סקטי״ז — סעיף ו אות כז
סקי״ז (הראשון) — סעיף ו אות מז
סקי״ז (השני) — סעיף ז אות א
סקי״ח — סעיף ז אות יא
סקי״ט — סעיף ח אות א
סק״כ — סעיף ח אות ב
סקכ״א — סעיף ח אות לג
סקכ״ב — סעיף ט אות א
סקכ״ג — סעיף ט אות ב
סקכ״ד — סעיף י אות א
סקכ״ה — סעיף יא אות א
סקכ״ו — סעיף יב אות א
סקכ״ז — סעיף יב אות ז
סקכ״ח — סעיף יב אות יט
סקכ״ט — סעיף יג אות א
סק״ל — סעיף יד אות א
סקל״א — סעיף טו אות א
סקל״ב — סעיף טו אות טז
סקל״ג — סעיף טו אות כה
סקל״ד — סעיף טו אות כב
סקל״ה — סעיף טו אות לח
סקל״ו — סעיף טו אות מח
סקל״ז — סעיף טז אות א
סקל״ח — סעיף טז אות ט
סקל״ט — סעיף טז אות מד
סק״מ — סעיף טז אות סג
סקמ״א — סעיף טז אות צח
סקמ״ב — סעיף יז אות א
סקמ״ג — סעיף יז אות ט
סקמ״ד — סעיף יז אות כ
סקמ״ה — סעיף יז אות נח
סקמ״ו — סעיף יח אות כח
סקמ״ז — סעיף יח אות מ
סקמ״ח — סעיף יח אות סד
סקמ״ט — סעיף יח אות סח
סק״נ — סעיף יח אות קטו
סקנ״א — סעיף יח אות קלז
סקנ״ב — סעיף יח אות קנו
סקנ״ג — סעיף יט אות א
סקנ״ד — סעיף כ אות א
סקנ״ה — סעיף כא אות א
סקנ״ו — סעיף כא אות ה
סקנ״ז — סעיף כב אות א
סקנ״ח — סעיף כב אות ו
סקנ״ט — סעיף כג אות א
סק״ס — סעיף כג אות מה
סקס״א — סעיף כג אות מו
סקס״ב — סעיף כד אות א
סקס״ג — סעיף כד אות ו
סקס״ד — סעיף כה אות א
סקס״ה — סעיף כה אותיות י/ מט
סקס״ו — סעיף כה אות סו
סקס״ז — סעיף כו אות א
סקס״ח — סעיף כז אות א
סקס״ט — סעיף כח אות א
סק״ע — סעיף כט אות א
סקע״א — סעיף כט אות ב
סקע״ב — סעיף כט אות ה
סקע״ג — סעיף ל אות א
סקע״ד — סעיף לא אות א
סקע״ה — סעיף לב אות א
סקע״ו — סעיף לב אות יג
סקע״ז — סעיף לג אות א
סקע״ח — סעיף לג אות ה
סקע״ט — סעיף לד אות א
סק״פ — סעיף לד אות ב
סקפ״א — סעיף לה אות א
סקפ״ב — סעיף לו אות א
סקפ״ג — סעיף לו אות סט
סקפ״ד — סעיף לז אות א
סקפ״ה — סעיף לז אות ב
סקפ״ו — סעיף לז אות י
סקפ״ז — סעיף לז אות יד
סקפ״ח — סעיף לז אות כז
סקפ״ט — סעיף לח אות א
סק״צ — סעיף לט אות א
סקצ״א — סעיף לט אות כ
סקצ״ב — סעיף לט אות כא
סקצ״ג — סעיף מ אות א
סקצ״ד — סעיף מ אות ב
סקצ״ה — סעיף מ אות כג
סקצ״ו — סעיף מ אות לד
סקצ״ז — סעיף מא אות א
סקצ״ח — סעיף מב אות א
סקצ״ט — סעיף מב אות כז
ס״ק ק — סעיף מב אות י
ס״ק קא — סעיף מג אות א
ס״ק קב — סעיף מד אות א
ס״ק קג — סעיף מד אות ה
ס״ק קד — סעיף מד אות ו
ס״ק קה — סעיף מד אות ח
ס״ק קו — סעיף מד אות ט
ס״ק קז — סעיף מד אות יא
ס״ק קח — סעיף מד אות יח
ס״ק קט — סעיף מד אות כה
ס״ק קי — סעיף מד אות לח
ס״ק קיא — סעיף מה אות א
ס״ק קיב — סעיף מו אות א
ס״ק קיג — סעיף מז אות א
ס״ק קיד — סעיף מז אות ח
ס״ק קטו — סעיף מז אות ט
ס״ק קטז — סעיף מז אות יג
ס״ק קיז — סעיף מז אות כא
ס״ק קיח — סעיף מח אות א
ס״ק קיט — סעיף מט אות א
ס״ק קכ — סעיף מט אות י
ס״ק קכא — סעיף נ אות א

מפתח החידושים

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות
ס״ק קכב		סעיף נ אות כה
ס״ק קכג		סעיף נא אות א
ס״ק קכד		סעיף נא אות ט
ס״ק קכה		סעיף נא אות יא
ס״ק קכו		סעיף נא אות יז
ס״ק קכז		סעיף נב אות ט
ס״ק קכח		סעיף נב אות יז

שלמי תודה

סימן לב

- סעיף ו אות ד
- סעיף ח אות טו
- סעיף טז אות כב
- סעיף יח אות מא
- סעיף כה אות יא
- סעיף לד אות ד
- סעיף לו אות כז
- סעיף לט אות ז
- סעיף מ אות כא
- השמטות — סעיף ז אות י

שמו יוסף

- אות ריב — סעיף טז אות קב

שמוש חכמים

- ש״ע — סעיף כה אות מ
- מג״א סקל״ח — סעיף כז אות ג
- ט״ז סקכ״ו — סעיף לו אות מא

שמחת כהן - חדושי ש״ע

סימן לב

- סעיף ד אות יז
- סעיף כה אות נב
- סעיף לו אות עז

שמחת כהן - שו״ת

- סימן יג — סעיף ח אות לב
- סימן יג — סעיף יא אות ה

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות
סימן יג		סעיף לז אות מט
סימן יז		סעיף ז אות כב
סימן יז		סעיף כה אות לה
סימן יח		סעיף טז אות ח
סימן יט		סעיף לו אות עב

שם משמואל - שו״ת

- סימן ג — סעיף כג אות ל

שמן המאור

סימן לב

- ש״ע — סעיף ח אות כד
- ש״ע — סעיף ח אות לו
- ש״ע (אשל אברהם סק״י) — סעיף ח אות נח
- ש״ע — סעיף טז אות לד
- ש״ע — סעיף כג אות כא
- ש״ע — סעיף נב אות כח
- ט״ז סק״י — סעיף טז אות יד
- ט״ז סקכ״ה — סעיף לו אות ל
- מג״א סק״י — סעיף ח אות מז
- מג״א סקכ״א — סעיף טז אות צב
- מג״א סקכ״ו — סעיף יח אות כג
- מג״א סקמ״ז — סעיף לה אות כ

שמן רוקח - שו״ת

- חלק ג סימן ג — סעיף נ אות טז

תהלה לדוד

סימן לב

- סק״א — סעיף ג אות מא
- סק״ב — סעיף ו אות מח
- סק״ג — סעיף ח אות מא
- סק״ד — סעיף ט אות ו
- סק״ה — סעיף ט אות ז
- סק״ו — סעיף ז אות ד
- סק״ז — סעיף ד אות יב
- סק״ח — סעיף טז אות עה
- סק״ט — סעיף טז אות פה
- סק״י — סעיף יח אות סט

מקום החידוש בספר המקורי	שם הספר	אוצר ההלכה סעיף ואות
סקי״א		סעיף יז אות כה
סקי״ב		סעיף יז אות מה
סקי״ג		סעיף יח אות נא
סקי״ד		סעיף יח אות ק
סקט״ו		סעיף כה אות יב
סקט״ז		סעיף לו אות נד
סקי״ז		סעיף לז אות מח
סקי״ח		סעיף נ אות יח

תוספת ירושלים

סימן לב

- סעיף ג אות יב
- סעיף ד אות יא
- סעיף יג אות ד
- סעיף טו אות לה
- סעיף כח אות לט
- סעיף מ אות ו

תורה מציון - קובץ

- שנה ה חוברת ג סימן ל — סעיף יח אות י

תורת אמת

סימן לב

- סעיף מא אות כא

תשובה מאהבה - שו״ת

- ח״ב סימן ריג — סעיף ד אות לה
- ח״ב סימן ריג — סעיף ו אות כא
- ח״ב סימן ריג — סעיף ו אות מד
- ח״ב סימן ריג — סעיף יב אות יז
- ח״ב סימן רכ — סעיף כג אות לט
- ח״ב סימן רכ — סעיף כה אות כב
- ח״ב סימן רכ — סעיף כח אות כג
- ח״ב סימן רכ — סעיף מב אות כא
- ח״ב סימן רכא — סעיף נב אות ל

רשימת הספרים ומחבריהם

א. מכיל: מקום מגורי המחבר, זמן פטירתו, מקום ושנת הדפסת הספר.
ב. מחבר שלא נודע זמן פטירתו רשמנו אם הספר נדפס בחייו או אחר פטירתו.
ג. באוצר ההלכה סוף חלק ב' נכתב באורך אודות כל ספר.

א

1. **אבני צדק - רבי ישועה בסיס זצ"ל**, מחכמי תוניסיה, נלב"ע בט' טבת תר"כ. נדפס בתונס - תרס"ג, ובאשדוד- תשנ"ב.

2. **אבני שהם - רבי אברהם פרץ זצ"ל**, מחכמי קושטא. נדפס לאחר פטירת המחבר בסאלוניקי - תר"ח.

3. **אבן שמואל - רבי שמואל פינחס ב"ר ברוך זצ"ל**, מחכמי פולין, נדפס בחיי המחבר בורשא - תרמ"ד.

4. **אבק דרכים - רבי ברוך קאלומיטי זצ"ל**, מחכמי איזמיר, נלב"ע בח' אב תקפ"ה. נדפס בסאלוניקי - תקע"ד.

5. **אברהם אזכור - רבי אברהם פלאג'י זצ"ל**, מחכמי איזמיר, נלב"ע בכ"ג טבת תרנ"ט. נדפס באיזמיר - תרמ"ט,

6. **אברהם יגל - רבי אברהם הכהן זצ"ל**, מחכמי תוניסיה, נלב"ע בשנת תקצ"א. נדפס בליוורנו - תר"ג.

7. **אגורה באהלך - רבי אליקים גאטיניו זצ"ל**, מחכמי איזמיר, נלב"ע בשנת ת"צ. נדפס בסאלוניקי - תקמ"א.

8. **אגם מים - רבי אברהם מאיר הכהן גלאנצר זצ"ל**, מחכמי גליציה, נלב"ע בט"ו אייר תרפ"ה. נדפס בניו יורק - תשל"ח.

9. **אדמת יהודה - רבי יהודה הכהן טנוג'י זצ"ל**, מחכמי תוניסיה, נלב"ע בר"ח מנחם אב תקצ"ג. נדפס בסוף ספר 'צמח דוד' בליוורנו - תקפ"ח.

10. **אדני פז - רבי אפרים הקשר זצ"ל**, מחכמי אלטונא (גרמניה), נלב"ע ביום כ"ו בניסן תקי"ט. נדפס באלטונא - תק"ג.

11. **אהל ברוך - רבי ברוך גרינפלד זצ"ל**, מחכמי הונגריה, נלב"ע בי"א באייר תשט"ז. נדפס בערוגת הבושם (עה"ת חלק ג') בניו יורק - תשי"ט.

12. **אהל יעקב - רבי יעקב הרופא זצ"ל**, מחכמי בבל, נלב"ע בו' תשרי תרי"ב. נדפס בירושלים - תשמ"א.

13. **אהל יצחק חסון - רבי יצחק חסון זצ"ל**, מחכמי ירושלים. נדפס בחיי המחבר בירושלים - תרצ"ט.

14. **אהל יצחק חסיד - רבי יצחק הכהן חסיד זצ"ל**, מחכמי סאלוניקי, נלב"ע בשבט תקפ"ז. נדפס בסאלוניקי - תקס"א.

15. **אהל משה - רבי משה הכהן דריהם זצ"ל**, מחכמי ג'רבא, נלב"ע בי' בניסן תשכ"ו. נדפס בישראל - תשל"ט.

16. **אהלי יצחק - רבי יצחק בונאן זצ"ל**, מחכמי תוניסיה, נלב"ע סמוך לשנת תקפ"א. נדפס בליוורנו - תקפ"א.

17. **אומץ יוסף - רבי יוסף יהודה ליב פדר זצ"ל**, מחכמי ברעסלוי (גרמניה), נלב"ע בז"ך באייר תרל"ו. נדפס בברעסלויא - תרכ"ז.

18. **אוצר חיים - רבי ישועה הלוי זצ"ל**, מחכמי מרוקו, נלב"ע בכ"ט בניסן תרס"ו. נדפס בירושלים - תרס"ח.

19. **אור יקרות - רבי מאיר יצחקי זצ"ל**, מחכמי קושטא, נלב"ע בסוף שנת תקי"ג. נדפס בקושטא - תקי"ד.

20. **אור לי - רבי חיים חזקיה מדיני זצ"ל**, מחכמי חברון, נלב"ע בכ"ה בכסלו תרס"ה. נדפס באזמיר - תרל"ד.

21. **אור לציון - רבי ציון הכהן זצ"ל**, מחכמי ג'רבא, נלב"ע ביום הכפורים תשמ"ט. נדפס בבני ברק - תשמ"ב.

22. **אורח לחיים סגל - רבי חיים הלוי סג"ל זצ"ל**, מחכמי ליטא, נלב"ע בכ"ט באדר תרע"ה. נדפס בוילנא - תרל"ט.

23. **אורח לחיים - רבי מיכאל זאב זאוואדסקי זצ"ל**, מחכמי רוסיה, נדפס בחיי המחבר בלובלין - תרצ"ט.

24. **אורח מישור - רבי רחמים אליהו חזן זצ"ל**, מחכמי איזמיר, נלב"ע בכ"ט בשבט ת"ר. נדפס בירושלים - תשנ"ח.

25. **אורח צדקה - רבי צדקה חוצין זצ"ל**, מחכמי בבל, נלב"ע בשנת תקל"ג. נדפס בירושלים - תשד"מ.

26. **אותות השמים - רבי אברהם אריה ליב זצ"ל**, מחכמי גליציה, נלב"ע בשנת תקס"ג בערך. נדפס בזיטאמיר - תקע"ה.

27. **אחימלך הכהן - רבי נסים הכהן זצ"ל**, מחכמי ג'רבא, נלב"ע בט"ו תמוז תשל"ד. נדפס בישראל - תשל"ה.

28. **איש מצליח. - רבי מצליח מאזוז זצ"ל**, מחכמי תוניסיה, נלב"ע באי"ך טבת תשל"א. נדפס בישראל - תשל"ד, תשמ"ט.

29. **אלף המגן - רבי יצחק שפירא זצ"ל**, מחכמי לבוב, נלב"ע בכ"ה באדר תע"א. נדפס בזאלקווי - תצ"ב.

30. **אם הדרך - רבי מיכאל אשכנזי זצ"ל**, מחכמי קושטא, נלב"ע בשנת תקס"ח. נדפס בסאלוניקי - תרס"א.

רשימת הספרים ומחבריהם

31. **אם לבינה - רבי אלטר מאזוז זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בי״ט תשרי תשמ״ח. נדפס בישראל - תשמ״ח.

32. **אמר שמואל - רבי שמואל בן חביב זצ״ל,** מחכמי סאלוניקי, נדפס בחיי המחבר בסאלוניקי- תרמ״ו.

33. **אמרי המזג - רבי מאיר זאב גולדברגר זצ״ל,** מחכמי הונגריה, נלב״ע בט״ז טבת תש״מ. נדפס בשנת תשכ״ד.

34. **אמרי שפר - רבי יהושע יעקב רבינוביץ זצ״ל,** מחכמי רוסיה, נלב״ע יום חמישי לפרשת חיי שרה תרס״ב. נדפס בורשא - תרמ״ד.

35. **אמת ליעקב - רבי יעקב קמינצקי זצ״ל,** מחכמי אמריקה, נלב״ע באדר א׳ תשמ״ו. נדפס בקליבלנד (ניו יורק) - תש״ס.

36. **אמת מארץ - רבי שאול דוויק הכהן זצ״ל,** מחכמי ארם צובא, נלב״ע ביום ד׳ בשבט תרל״ד. נדפס בירושלים בשנת עת״ר.

37. **אפיקי מים - רבי יוסף מאיר משה הכהן שטיינר זצ״ל,** מחכמי יוגוסלביה, נלב״ע בכ״ו באייר תרח״ץ. נדפס בבני ברק - תשס״ז.

38. **ארחות חיים לוינגר - רבי יהודה אריה לוינגר זצ״ל,** מחכמי הונגריה, נלב״ע בח׳ בטבת תרל״ז. נדפס בויען - תרכ״ח.

39. **ארחות חיים הכהן - רבי אליהו הכהן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ׳ בטבת תרפ״ד. נדפס בירושלים - תש״ך.

40. **ארחות חיים ספינקא - רבי נחמן כהנא זצ״ל,** מחכמי הונגריה, נלב״ע בכ״ח בתמוז תרס״ד. נדפס בסיגט (הונגריה) - תרנ״ח.

41. **ארץ חיים סתהון - רבי חיים סתהון זצ״ל,** מחכמי צפת, נלב״ע בו׳ באייר תרע״ו. נדפס בירושלים - תרס״ח.

42. **ארץ יהודה - רבי יהודה הכהן טנוג׳י זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בר״ח במנחם אב תקצ״ג. נדפס בליוורנו - תקנ״ז.

43. **ארץ צבי - רבי צבי דידי זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע באי בתמוז תש״מ. נדפס בישראל - תשל״א.

44. **אשביע לחם - רבי ישראל מקיקץ חדאד זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בי״א בתשרי התש״מ. נדפס בישראל - תש״מ.

45. **אשל אברהם - רבי אפרים חיות זצ״ל,** מחכמי הונגריה, נדפס בחיי המחבר בליוורנו - תקע״ט.

46. **אשר לדוד - רבי דוד מועטי זצ״ל,** מחכמי אלג׳יר, נלב״ע בשנת תרל״ו. נדפס בליוורנו - תרל״ה.

ב

47. **באר המים - רבי רפאל יעקב מנשה זצ״ל,** מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בפסח תקצ״ב. נדפס בסאלוניקי - תקצ״ו.

48. **באר יעקב קרוייזר - רבי חיים יעקב הלוי קרוייזר זצ״ל,** מחכמי גליציה, נלב״ע באי באייר תרע״ד. נדפס במונקאטש - תרפ״ז, תר״ץ.

49. **באר יעקב ברלין - רבי יעקב ברלין זצ״ל,** מחכמי ברלין (גרמניה), נלב״ע בערך בשנת תק״ח. נדפס בפיורדא - תקכ״ז.

50. **באר יצחק - רבי יצחק יהודה אייזיק ליב רולר זצ״ל,** מחכמי רומניה, נלב״ע בכ״ד טבת תרע״ז. נדפס בקלוייזנבורג - תרפ״ה.

51. **באר משה - רבי משה כלפון הכהן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בי״ח טבת התש״י. נדפס בישראל - תשנ״ו.

52. **בארות המים - רבי יצחק אבן שאנג׳י זצ״ל,** מחכמי קושטא, נלב״ע בט׳ בתמוז תקי״ט. נדפס בסאלוניקי - תקס״ו.

53. **בארות יצחק - רבי יצחק הכהן זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע קרוב לשנת התר״ר בערך. נדפס בבני ברק - תשס״ה.

54. **בגד ללבוש - רבי מרדכי זיידמאן זצ״ל,** מחכמי גליציה, נלב״ע בתחלת שנת התר״ן. נדפס בלמברג - תרל״ז.

55. **בגד תכלת - רבי דוד חיים יצחק הכהן טנוג׳י** המכונה **רבי חוגא מגדורא זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בשנת תר״ז. נדפס בבני ברק - תשמ״ז.

56. **בגדי אהרן - רבי אהרן בוכריץ זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ״ה ניסן תשמ״ב. נדפס בישראל - תשמ״ה.

57. **בגדי ישע - רבי ישעיה ויינר זצ״ל,** מחכמי פראג, נלב״ע בח״י בטבת תקנ״ט. נדפס בפראג - תקל״ד.

58. **בגדי ישע עטייה - רבי ישעיה עטייה זצ״ל,** מחכמי ארם צובא, נלב״ע בשנת תקנ״ב. נדפס בליוורנו - תקפ״ז.

59. **בגדי שש - רבי שלמה** (בן רבי שמואל) **שמאמא זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בכ״ב במרחשון תרט״ו. נדפס בליוורנו - תרכ״ו.

60. **בית אב - רבי יצחק ענתבי זצ״ל,** מחכמי ארם צובא, נלב״ע בשנת תקס״ד. נדפס בליוורנו - תר״ט בסוף ספר ״פני הבית״.

61. **בית אביגדר - רבי חיים יהושע ויגודר זצ״ל,** מחכמי רוסיה. נדפס בחיי המחבר בלונדון - תרס״ה.

62. **בית אברהם לנדא - רבי אברהם לנדא זצ״ל,** מחכמי טשכנוב (פולין), נלב״ע בה׳ באדר א׳ תרל״ה. נדפס בירושלים - תשי״ט.

63. **בית אברהם אבלי - רבי אברהם אבלי זצ״ל,** מחכמי רוסיה, נדפס בחיי המחבר בסדילקאב - תקצ״ז.

64. **בית דוד -** ראה שו״ת בית דוד.

65. **בית הלוי - רבי יוסף דב זאב סולוביציק זצ״ל,** מחכמי בריסק (ליטא), נלב״ע בשנת תרנ״ב. נדפס לראשונה בוילנא - תרמ״ד.

66. **בית יהודה - רבי יהודה לנדא זצ״ל,** מחכמי גליציה, נדפס לאחר פטירת המחבר בלבוב - תקצ״א.

רשימת הספרים ומחבריהם

67. **בית יעקב בלום - רבי יצחק יעקב בלום זצ״ל,** מחכמי הונגריה, נלב״ע בי״א באייר תרי״א. נדפס בסוף בית שערים במונקאטש - תרס״ט.

68. **בית יעקב רבינוביץ - רבי יהושע יעקב רבינוביץ זצ״ל,** מחכמי רוסיה, נלב״ע יום חמישי לפרשת חיי שרה תרס״ב. נדפס בורשא - תרנ״ב.

69. **בית מאיר יונה - רבי מאיר יונה זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ״ב באדר ב׳ תשד״ם. נדפס בישראל - התשמ״ו.

70. **בית מאיר - רבי מאיר פוזנר זצ״ל,** מחכמי דנציג, נלב״ע בכ״ה שבט תקס״ז. נדפס ביוזפוף - תרל״ו, נדפס שוב במהדורת צילום בירושלים - תשל״ב, עם הערות מגליונות שלחן ערוך שלו (דפוס ליוורנו - תרל״ט).

71. **בית מרדכי - רבי מרדכי גרודזנסקי זצ״ל,** מחכמי ליטא, נספה בשואה בכ״ג באלול תש״ד. נדפס בקיידאן - תרצ״ב.

72. **בית שלמה - רבי נסים שלמה בכ״ר מרדכי זצ״ל,** מחכמי טורקיה, נלב״ע בשנת תק״ל בערך. נדפס בספר ״דבר אמת״ בסאלוניקי - תר״ג.

73. **בית שמואל - רבי שמואל ב״ר ישראל מקרקוביץ זצ״ל,** מחכמי גליציה, נדפס בחיי המחבר בזאלקווי - תצ״ט.

74. **בכור שור - רבי אלכסנדר סנדר שור זצ״ל,** מחכמי גליציה, נלב״ע בכ״ט שבט תצ״ז. נדפס בספרו ׳תבואות שור׳ בזיטאמיר - תרכ״ח.

75. **בכורי יוסף - רבי יוסף זונדל הוטנר זצ״ל,** מחכמי ליטא, נלב״ע בכ״ז שבט תרע״ט. נדפס בווילנא - תרל״א.

76. **בן אברהם - רבי יוסף בן יעיש זצ״ל,** מחכמי סאלוניקי. נדפס לאחר פטירתו בסאלוניקי - תקפ״ו. (בסוף ספרו של רבי אברהם אישטרושה זצ״ל).

77. **בן הימין - רבי ברוך נחמן איידלמאן זצ״ל,** מחכמי פולין, נלב״ע לאחר שנת תרע״ד. נדפס בורשא - תרנ״ט.

78. **בן יוחאי - רבי משה קוניץ זצ״ל,** מחכמי הונגריה, נלב״ע בכ״ז בשבט תקצ״ז. נדפס בווין - תקע״ה.

79. **בני גרשון - רבי גרשון ליפשיץ זצ״ל,** מחכמי ליטא, נלב״ע סביבות שנת תר״פ. נדפס בקיידאן - תר״צ.

80. **בני חי - הרב חי מנחם בוחניך זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בכ״ח ניסן תשכ״ג. נדפס בג׳רבא - תשכ״ו. (בסוף ספרו של אביו רבי יצחק בוחניך זצ״ל).

81. **בני חיי - רבי חיים אלגאזי זצ״ל,** מחכמי איזמיר, נלב״ע בשנת ת״ע (בערך). נדפס באיזמיר - תע״ב.

82. **בני יוסף - רבי יוסף יהושע קאריו זצ״ל,** מחכמי ירושלים, נלב״ע בי׳ באלול תרמ״ג, נדפס בספר ״כפי אהרן״ ח״ב בירושלים - תרמ״ו.

83. **בני יעקב - רבי יעקב ששון זצ״ל,** מחכמי קושטא, נלב״ע בשנת ת״ע בערך. נדפס בקושטא - תע״ד.

84. **בני משה שלטון - רבי משה שלטון זצ״ל,** מחכמי קושטא, נלב״ע בשנת ת״נ. נדפס בקושטא - תע״ג.

85. **בני משה ברומער - רבי נחום יעקב ברומער זצ״ל,** מחכמי גליציה, נלב״ע לפני שנת ת״ר. נדפס בספר ״זכרון משה״, בהוסיאטין - תרס״ו.

86. **בני שמואל - רבי שמואל חיון זצ״ל,** מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בט״ז בטבת שס״ח. נדפס בסאלוניקי - שע״ג.

87. **בנימין צעיר - רבי כדיר שלמה עטון זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בח״י באדר תשל״ה. נדפס בתל אביב - תשל״ח.

88. **בנין אב כת״י - רבי יוסף גג׳ זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בשנת תרי״ג. כתיבת יד.

89. **בנין אריאל - רבי שאול מאמסטרדם זצ״ל,** מחכמי פולין, נלב״ע בז׳ בתמוז תק״נ. נדפס באמסטרדם - תקל״ח.

90. **בנפש דוד - רבי דוד הכהן סקלי זצ״ל,** מחכמי מרוקו, נלב״ע בכ״ד באייר תש״ח. נדפס בספרו ׳קרן לדוד׳ במקנאס - תש״ו.

91. **בקע לגלגלת - רבי אליהו אלמאליח זצ״ל,** מחכמי מרוקו, נלב״ע בי״א במנחם אב תרס״ח. נדפס בירושלים - תרע״א.

92. **ברית אבות - רבי אברהם קוריאט זצ״ל,** מחכמי מרוקו, נלב״ע באדר תר״ה. נדפס בליוורנו - תרכ״ב.

93. **ברית אברהם - רבי אברהם אשכנזי זצ״ל,** מחכמי ליטא. נדפס בחיי המחבר בורשא - תרמ״ד.

94. **ברכה וחיים - רבי רפאל דמרי זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בשנת תשמ״ט. נדפס בישראל - תשד״ם.

95. **ברכות מים - רבי משה מרדכי יוסף מיוחס זצ״ל,** מחכמי ירושלים, נלב״ע בתשרי תקס״ו. נדפס בסאלוניקי - תקמ״ט.

96. **ברכי יוסף - רבי יוסף חיים דוד אזולאי זצ״ל - החיד״א,** מחכמי ירושלים, נלב״ע בי״א באדר תקס״ו. נדפס בליוורנו - תקל״ד, ובסאלוניקי - תק״ע ובוינה - תר״כ.

97. **ברכת דוד - רבי דוד מרוזואדוב זצ״ל,** מחכמי גאליציא, נלב״ע בח׳ בחשון תקנ״א. נדפס בזאלקווא - תקכ״ו

98. **ברכת יונתן - רבי יהונתן אייבשיץ זצ״ל,** מחכמי פראג, נלב״ע בכ״א באלול תקנ״ד. נדפס בוורשא - תרס״ב.

99. **בת דינא - רבי ברוך נחמן איידלמאן זצ״ל,** מחכמי פולין, נלב״ע לאחר שנת תרע״ד. נדפס בורשא - תרע״ד.

100. **בתי כנסיות - רבי אברהם בן עזרא זצ״ל,** מחכמי איזמיר, נלב״ע בט״ו בכסלו תקכ״א. נדפס בסאלוניקי - התקס״ו.

רשימת הספרים ומחבריהם

ג

101. **גור אריה הלוי - רבי גור אריה הלוי זצ״ל**, מחכמי מנטובה (איטליה), נלב״ע בשנת ת״נ בערך. נדפס סביב שלחן ערוך במנטובה - תפ״ב.

102. **גור אריה יהודה - רבי אריה יהודה ליב תאומים זצ״ל**, מחכמי פולין, נלב״ע בד׳ באלול תקצ״א. נדפס בזאלקווא - תקפ״ז.

103. **גליוני קודש - רבי משה יצחק אביגדור זצ״ל**, מחכמי קובנא, נלב״ע בכ״ג במנחם אב תרכ״ה. נדפס בניו יורק - תרס״ט.

104. **גן נעול - רבי יצחק חננאל הכהן חסיד זצ״ל**, מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בח״י במרחשון תרכ״ז. נדפס בסאלוניקי - תרכ״ז.

105. **גן המלך - רבי אברהם הלוי זצ״ל**, מחכמי מצרים, נלב״ע בשנת ת״ע. נדפס בספר גנת ורדים ח״א בקושטא - תע״ו.

106. **גנזי חיים - רבי שלמה רייזנר זצ״ל**, מחכמי גליציה, נלב״ע בשנת תרצ״ג. נדפס בירושלים - תש״ן.

107. **גל נעול - רבי יוסף מסינג זצ״ל**, מחכמי גרמניה, נדפס בחיי המחבר בברסלויא - תרכ״ו.

108. **גפן פוריה - רבי שמואל בן זקן זצ״ל**, מחכמי מרוקו, נלב״ע סביבות שנת ת״ק. נדפס מכת״י בירושלים - תרס״ד.

ד

109. **דבר השמטה - רבי משה טייב זצ״ל**, מחכמי תוניסיה, נדפס בליוורנו אחרי שנת התי״ר.

110. **דבר שאול - רבי שאול דבאח סתהון זצ״ל**, מחכמי ארם צובא, נלב״ע בי״ט בסיון תר״ץ. נדפס בירושלים - תרפ״ח ובתשמ״ח.

111. **דברי אהרן - רבי שמשון אהרן פולונסקי זצ״ל**, מחכמי ירושלים, נלב״ע בכ״ח בסיון תש״ח. נדפס בירושלים - תש״ח.

112. **דברי דוד - רבי דוד הכהן זאלצר זצ״ל**, מחכמי הונגריה, נלב״ע בכ״ט בטבת תרס״ח. נדפס בבני ברק - תש״ס.

113. **דברי חזקיהו - רבי חזקיה שבתי יהושע זצ״ל**, מחכמי ירושלים, נלב״ע בשנת תשט״ו. נדפס בירושלים - תרצ״ה.

114. **דברי יעקב - רבי יעקב הכהן גדישא זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בג׳ בטבת תר״ע. נדפס בג׳רבא - תרע״ב.

115. **דברי מאיר - רבי מאיר זאב הכהן זאלצר זצ״ל**, מחכמי הונגריה, נלב״ע בג׳ סיון תש״ד נדפס בספר דברי דוד - תניינא, בבני ברק - תש״ס.

116. **דברי מנחם - רבי מנחם בכ״ר שמעון מרדכי זצ״ל**, מחכמי טורקיה, נלב״ע בט״ו בשבט תרמ״ז. נדפס בסאלוניקי - תרכ״ו, וח״ב בתרכ״ט.

117. **דברי משה בידרמאן - רבי משה שלמה יחיאל בידרמאן זצ״ל**, מחכמי פולין, נלב״ע בי״ג באדר תרע״ד. נדפס בורשא - תער״ב.

118. **דברי משה - רבי משה בן אדרת זצ״ל**, מחכמי איזמיר, נלב״ע בי״א במנחם אב תק״ב. נדפס באיזמיר - תרנ״ב.

119. **דברי פנחס - רבי פנחס מיכאל גרוסלייט זצ״ל**, מחכמי ליטא, נלב״ע בי״ז באדר תר״ן. נדפס בורשא - תר״צ.

120. **דברי צבי - רבי צבי הירש שניידמיל זצ״ל**, מחכמי רוסיה, נלב״ע ערב ר״ח אייר תרל״ה. נדפס בוילנא - תר״ן.

121. **דברי שאול - רבי יוסף שאול נתנזון זצ״ל**, מחכמי לבוב (גליציה), נלב״ע בכ״ז באדר תרל״ה. נדפס בלמברג - תרל״ח.

122. **דברי שיר - רבי שמואל יוסף רבינוב זצ״ל**, מחכמי ליטא, נלב״ע בי״ח בניסן תשכ״ג. נדפס בלונדון - תשי״ט.

123. **דברי שלמה - רבי שלמה קצין זצ״ל**, מחכמי ירושלים, נלב״ע בו׳ חשון תשמ״ג, נדפס בירושלים - תש״ט.

124. **דברי שמואל הורביץ - רבי שמואל שמעלקא הלוי הורביץ זצ״ל**, מחכמי פולין, נלב״ע בב׳ דר״ח אייר תקל״ח. נדפס בלבוב - תרכ״ט.

125. **דברי שמואל ליפשיץ - רבי שמואל ליפשיץ זצ״ל**, מחכמי פולין, נלב״ע בערב ר״ח שבט תקצ״ב נדפס בלודז׳ - תרפ״ז.

126. **דברי שמואל ארדיטי - רבי רפאל שמואל ארדיטי זצ״ל**, מחכמי סאלוניקי, נלב״ע באדר א׳ תרנ״א. נדפס בסלוניקי - תרנ״א.

127. **דברי שמואל צרפתי - רבי שמואל הצרפתי זצ״ל**, מחכמי מרוקו, נלב״ע בב׳ במנחם אב התע״ג. נדפס באמסטרדם - תנ״ט.

128. **דברתי דברי - רבי אליעזר דינר זצ״ל**, מחכמי פולין, נלב״ע לאחר שנת תש״ז. נדפס בירושלים - תש״ז.

129. **דגל יהודה - רבי יהודה הלוי קאמינר זצ״ל**, מחכמי פולין, נלב״ע בכ״ד תשרי תרנ״ב, נדפס בפיטרקוב - תרח״ץ, ובירושלים - תשל״ו.

130. **דגל מחנה אפרים - רבי אפרים לאניאדו זצ״ל**, מחכמי ארם צובא, נלב״ע בכ״ח בשבט תקס״ה. נדפס בירושלים - תרס״ב.

131. **די השב - רבי יהודה הלוי זצ״ל** נלב״ע ביום ח׳ בטבת תר״ט, ועמיתו **רבי דוד בונאן זצ״ל** נלב״ע בשנת תרי״ז, מחכמי תוניסיה. נדפס בליוורנו - תרי״ז.

132. **דעת ומזימה - רבי משולם זלמן לורברבוים זצ״ל**, מחכמי גליציה, נלב״ע בשנת התרנ״ח. נדפס בלמברג - תרס״ב.

133. **דרישת הזאב - רבי זאב וולף פוהורילס זצ״ל**, מחכמי בוטאשטאש (רוסיה), נלב״ע בי״ד במנחם אב תר״ס. נדפס בלמברג - תרנ״ה.

רשימת הספרים ומחבריהם

ה

134. **הגהות הגר״ח מודעי - רבי חיים מודעי זצ״ל**, מחכמי טורקיה, נלב״ע בחורף תקנ״ג נדפס בסו״ס ״ברך משה״ בליוורנו - תקס״ט.

135. **הירח.** ירחון בעריכת **רבי רפאל כדיר צבאן זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בד׳ בכסליו תשנ״ה. נדפס בג׳רבא בשנים תש״ח - תש״י.

136. **הלכות עולם - רבי דוב בער קאראסיק זצ״ל**, מחכמי אוקראיינה, נלב״ע בשנת תרס״א בערך. נדפס בזיטאמיר - תרכ״ט.

137. **הליכות אלי - רבי שלמה אלגאזי זצ״ל**, מחכמי טורקיה, נלב״ע בין השנים תמ״ג - תמ״ח. נדפס באיזמיר - תכ״ג.

138. **הליכות עולם - מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט״א.**

139. **המאיר לארץ - רבי מאיר סולבייציק זצ״ל**, מחכמי ליטא, נדפס בחיי המחבר בסלוצק - תרע״א.

140. **המאיר לחיים - רבי מאיר ביתאן זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בח״י בטבת תשס״ג. נדפס בג׳רבא - תשס״ה.

141. **המאסף.** ירחון תורני בעריכת **רבי בן ציון קואינקה זצ״ל**, נדפס בירושלים בשנים תרנ״ו - תרע״ה.

142. **הר צבי - רבי צבי פסח פראנק זצ״ל**, מחכמי ירושלים, נלב״ע בכ״א בכסליו תשכ״א. נדפס בירושלים - תשל״ז.

143. **השמים החדשים - רבי משה טולדאנו זצ״ל**, מחכמי מרוקו, נלב״ע בשנת תרכ״ג. נדפס בקזבלנקא - תרצ״ט.

144. **התעוררות תשובה - רבי שמעון סופר זצ״ל**, מחכמי הונגריה, נלב״ע בכ״א בסיון תש״ד. נדפס בבודפסט - תרצ״ד, ובירושלים - תש״ן.

ו

145. **ובריח אבות לבנים תזכור - רבי בנימין וולף איגר זצ״ל**, מחכמי גרמניה, נלב״ע בו׳ בתשרי תקמ״ו. נדפס בלונדון - תשס״א.

146. **והשיב משה - רבי משה הכהן דריהם זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בי׳ בניסן תשכ״ו. נדפס בירושלים - תשכ״ח.

147. **ויאמר אברהם - רבי אברהם זיתון זצ״ל**, מחכמי תוניסיה, חי בערך בשנים תר״י - תר״ס. נדפס בתונס.

148. **ויאמר בועז - רבי בועז חדאד זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ״ו תשרי התשנ״ט. נדפס בג׳רבא - תשט״ו, בח״ג.

149. **ויאמר יצחק - רבי יצחק בוחניף זצ״ל**, מחכמי תוניסיה, נלב״ע בכ״ו בשבט תשל״ה, נדפס בג׳רבא - תשכ״ה, ובישראל - תשמ״ב.

150. **ויאמר משה, וידבר משה, ויען משה - רבי משה זקן מאזוז זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בב׳ באייר תרע״ה. נדפסו בג׳רבא - תרע״ב.

151. **ויזרע יצחק - רבי יצחק אלמאליח זצ״ל**, מחכמי תוניסיה, נלב״ע בב׳ באדר תרע״א. נדפס בתונס - תרצ״ב.

152. **ויען אליהו - רבי אליהו אדמרי זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ״ב בטבת תשל״ד. נדפס בירושלים - תשל״ה.

153. **ויען עמוס - רבי עמוס הכהן זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בז׳ באלול תשס״ו. נדפס בישראל - תש״ס.

154. **ויקן דוד כת״י - רבי דוד בן בארון זצ״ל**, מחכמי תוניסיה, נלב״ע בשנת תשט״ו. כתיבת יד.

155. **ויקרא יהושע - רבי יהושע הכהן פרחיא זצ״ל**, מחכמי סאלוניקי, נלב״ע ביום ו׳ באייר תק״ע. נדפס בסאלוניקי - תרמ״ב.

156. **וישב אברהם – רבי אברהם מגוץ הכהן זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלבע ביום כ׳ בטבת תרצ״א. נדפס בישראל – תשמ״ט.

157. **ויקרא יהושע חדושי בן הרב המחבר - רבי אהרן הכהן פרחיא זצ״ל**, מחכמי סאלוניקי, נלב״ע ביום ח׳ באדר תקע״ג. נדפס בסאלוניקי - תרמ״ב.

158. **וישב מרדכי - רבי מרדכי סגרון זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בראש חדש מנחם אב תשכ״ט. נדפס ירושלים - תשל״ד.

ז

159. **זבד טוב - רבי זאב וולף לייכטר זצ״ל**, מחכמי גליציה. נדפס בחיי המחבר בלבוב - תרע״א.

160. **זה כתב ידי - רבי ישעיה דיין זצ״ל**, מחכמי ארם צובה, נלב״ע בי״ח באלול תרס״ג. נדפס בארם צובא - תרל״ב.

161. **זהב שבא - רבי שמעון אגסי זצ״ל**, מחכמי בבל, נלב״ע ערב תשעה באב תרע״ד, נדפס בירושלים - תשמ״ט.

162. **זכור לאברהם - רבי אברהם בכ״ר אביגדור זצ״ל**, מחכמי קושטא, נלב״ע בשנת תקל״ח בערך. נדפס בקושטא - תקפ״ז.

163. **זכור ליצחק - רבי יצחק הררי זצ״ל**, מחכמי ארם צובא, נלב״ע בכ״ה באדר תרכ״ו. נדפס בליוורנו - תקע״ח.

164. **זכותא דאברהם - רבי אברהם לנדא זצ״ל**, מחכמי פולין, נלב״ע בה׳ באדר א׳ תרל״ה. נדפס בוורשא - תרנ״ה.

165. **זכר אליהו - רבי אליהו טייב זצ״ל**, מחכמי תוניסיה, נלב״ע בט״ז בשבט תרצ״ד. נדפס בספר ״מגנזי חכמי תונס״ בבני ברק - תשמ״ה.

166. **זכרון אברהם - רבי אברהם הלוי בינג זצ״ל**, מחכמי גרמניה, נלב״ע בה׳ אדר תר״א, נדפס בפרסבורג - תרנ״ב.

רשימת הספרים ומחבריהם

167. **זכרון יוסף שו״ת - רבי יוסף שטיינהרט זצ״ל,** מחכמי גרמניה, נלב״ע בא״ד מנחם אב תקל״ו. נדפס בפיורדא - תקל״ג.

168. **זכרון יוסף צבי - רבי אליעזר דינר זצ״ל,** מחכמי פולין, נלב״ע לאחר שנת תש״ז. נדפס בברלין - תרצ״ג.

169. **זכרון יוסף - רבי יוסף בוכריץ זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בה׳ באדר תש״ט. נדפס בישראל – תשל״ט.

170. **זכרון יעקב - רבי יעקב בנדיטמאן זצ״ל,** מחכמי ליטא, נלב״ע בכ״ז באדר תרכ״א. נדפס בוילנא - תרל״ה.

171. **זכרי כהונה - רבי רחמים חי חויתה הכהן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע ביו״ד בשבט תשי״ט. נדפס בירושלים - תשס״א.

172. **זקן שמואל - רבי שמואל דניאל זצ״ל,** מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בשנת תט״ז בערך. נדפס באיזמיר - תקט״ז.

173. **זרח יעקב - רבי יעקב מזרחי זצ״ל,** מחכמי לבנון, נלב״ע בשנת תש״ח. נדפס בלוד - תשנ״ד.

174. **זרע אברהם - רבי אברהם כטורזא זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בשנת תקמ״א. נדפס בליוורנו - התקפ״א.

175. **זרע אמת - רבי ישמעאל הכהן זצ״ל,** מחכמי איטליה, נלב״ע ביו״ד בסיון תקע״א. נדפס בריגיו - תקע״ה.

176. **זרע דוד - רבי סאסי מעתוק הכהן יהונתן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בי״ט מרחשון תרס״ה. נדפס בג׳רבא - התי״ש.

177. **זרע יעקב זלזניק - רבי שלמה זלמן זלזניק זצ״ל,** מחכמי ירושלים, נלב״ע בכ״ט טבת תשל״ה. נדפס בירושלים - תשט״ו.

178. **זרע יעקב - רבי רפאל כדיר צבאן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע ביום ד׳ כסלו תשנ״ה. נדפס בג׳רבא - תשט״ז.

179. **זרע יצחק - חדאד - רבי יצחק חדאד זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בי״ט אדר א׳ תקט״ו. נדפס בליוורנו - תקכ״ב, ובירושלים - תשס״א.

180. **זרע יצחק - רבי יצחק לומברוזו זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בז׳ בשבט תקי״ד. נדפס בליוורנו - תקנ״ג, בסוף ספר ״בני יוסף״.

181. **זרע מרדכי - רבי מרדכי שוורץ זצ״ל,** מחכמי הונגריה, נלב״ע בכ״ח בניסן תרמ״ו. נדפס בברוקלין - תשד״מ.

182. **זרעו של אברהם - רבי אברהם חג׳אג׳ זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע כ״ב בתשרי תרמ״א. נדפס בתונס - תרפ״ח.

ח

183. **חבל יוסף - רבי יוסף זונדל הוטנר זצ״ל,** מחכמי ליטא, נלב״ע בכ״ז שבט תרע״ט. נדפס בורשא - תרפ״ח.

184. **חדושי איברא - רבי אברהם יוזפא לרמאן זצ״ל,** מחכמי פולין, נלב״ע בכ״ז חשון תרנ״א. נדפס בורשא - תרצ״ד.

185. **חדושי בן אריה - רבי ירחמיאל גרשון אדלשטיין זצ״ל,** מחכמי ליטא, נלב״ע בז׳ ניסן תרע״ט, נדפס בב״ב - תשמ״א.

186. **חדושי הגהות - רבי משה פרלמוטר זצ״ל,** מחכמי פולין, נלב״ע בשנת תר״פ. נדפס בפיעטרקוב - תרע״א.

187. **חדושי הגר״ח השלם - רבי יצחק זאב הלוי סולובייצ׳יק זצ״ל,** מחכמי ליטא, נלב״ע בט׳ בתשרי תש״ד. נדפס בירושלים - תשמ״ו.

188. **חדושי הגרשוני - רבי גרשון משקלוב זצ״ל,** מחכמי ליטא, נלב״ע בכ״ה בתשרי תר״ח. נדפס בסוף ספר ״אפיקי מגינים״ ח״ב בוילנא - תרס״ט.

189. **חדושי הלכות מהר״מ ברבי - רבי מאיר ברבי זצ״ל,** מחכמי גרמניה, נלב״ע בה׳ במנחם אב תקמ״ט. חלק ב׳ נדפס בפראג - תקנ״ד.

190. **חדושי הרז״ה - רבי זאב וולף הלוי אלעשקר זצ״ל,** מחכמי פולין, נלב״ע אחר שנת תקל״ו. נדפס בירושלים - תרמ״ה.

191. **חדושי הרי״ם - רבי יצחק מאיר אלטר זצ״ל,** האדמו״ר מגור, נלב״ע בכ״ג באדר תרכ״ו. נדפס בתל אביב - תשל״ג.

192. **חדושי הרש״ש - רבי שמואל שטארשון זצ״ל,** מחכמי וילנא, נלב״ע בי״א אדר ב׳ תרל״ב. נדפס בסוף שלחן ערוך דפוס וילנא.

193. **חדושי מהרי״ו - רבי יהושע ווידערקעהר זצ״ל,** מחכמי גליציה, נספה בשואה. נדפס בבילגוריא - תרצ״ו.

194. **חדושי מהרי״ש - רבי יצחק שלמה גינסברגר זצ״ל,** מחכמי סלובקיה, וכנראה נספה בשואה. נדפס בבודפסט - תרח״ץ.

195. **חדושי מהר״י שטייף -** ראה שו״ת וחדושי מהר״י שטייף.

196. **חדושי מהריא״ל - רבי יצחק אלמידה זצ״ל,** מחכמי קושטא, נלב״ע בשנת ת״פ. נדפס בספר ״שני המאורות הגדולים״ בקושטא - תצ״ט.

197. **חדושי מוהרמ״ז - רבי משה זאב מרגליות זצ״ל,** מחכמי ליטא, נלבע בד׳ בטבת תק״צ. נדפס בוורשא - תרי״ח.

198. **חדושי רבי דניאל פיינברג - רבי דניאל פיינברג זצ״ל,** מחכמי ליטא, נדפס לאחר פטירת המחבר, בסוף ספר ״אפיקי מגינים״ בוילנא - תרס״ט.

199. **חדות יהושע - רבי יהושע טרייטיל הלוי זצ״ל,** מחכמי פולין, נדפס בחיי המחבר בוורשא - תרנ״ד.

200. **חזון איש - רבי אברהם ישעיהו קרליץ זצ״ל,** מחכמי וילנא, נלב״ע בט״ו חשון תשי״ד. נדפס בבני ברק - תשל״ג.

201. **חזון למועד - רבי עובדיה הלוי זצ״ל,** מחכמי ארם צובא, נלב״ע באדר תקמ״ז. נדפס בסוף ספר ״חזון עובדיה״ בליוורנו - תקמ״ז.

202. **חח ונזם - רבי חויתו חורי זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בה׳ אדר תשמ״ג. כתיבת יד.

203. **חיי עולם - רבי שמואל שמעלקא טוייבש זצ״ל,** מחכמי רומניה, נלב״ע בח׳ מנחם אב תרכ״ה. נדפס ביאס - תרט״ז.

204. **חיים מדבר - רבי חיים די טולידו זצ״ל,** מחכמי קושטא, נדפס לאחר פטירת המחבר, בסאלוניקי - תקע״ח.

רשימת הספרים ומחבריהם

205. חיים שנים ישלם - רבי שמואל ויטאל זצ״ל, מחכמי דמשק, נלב״ע בשנת תל״ז. נדפס בספר פתח הדביר ח״ב איזמיר - תרכ״ג, ובירושלים - תש״ס.

206. חלק יפה - רבי יצחק פלאג׳י זצ״ל, מחכמי איזמיר, נלב״ע בד׳ ניסן תרס״ז. נדפס באיזמיר - תרמ״ח.

207. חלקו של ידיד - רבי ידידיה שמואל טאריקה זצ״ל, מחכמי רודוס, נלב״ע בשנת תקכ״ט. נדפס בסאלוניקי - תקס״ו.

208. חלקו של יוסף - רבי יוסף אמאדו זצ״ל, מחכמי איזמיר, נלב״ע בח״י טבת תרל״ג. נדפס באיזמיר - תרמ״ז.

209. חמד משה - רבי גדליה משה הירש זצ״ל, מחכמי פולין, נלב״ע בשנת תקל״ג. נדפס בפיורדא - תקכ״ט.

210. חמדת שאול - רבי שאול שפירא זצ״ל, מחכמי ליטא, נלב״ע בכ״ג אדר תרי״ט. נדפס באודסה - תרס״ג.

211. חנוכת יוסף - רבי יוסף מסינג זצ״ל, מחכמי גרמניה, נדפס בחיי המחבר, בספר י״ב דרשות לריב״א, בקראטאשין - תרכ״א.

212. חסדי דוד - רבי דוד חסאן זצ״ל, מחכמי מרוקו, נלב״ע בשנת תקמ״ה. נדפס בליוורנו - תקנ״ב. המגיה הוא בנו **רבי שלמה חסאן זצ״ל,** נלב״ע בי״ב מנחם אב תקפ״ד.

213. חסדי כהונה - רבי אברהם הכהן יצחקי זצ״ל, מחכמי תוניסיה, נלב״ע בח׳ כסליו תרכ״ה. נדפס בליוורנו - תרכ״ה.

ו

214. יאודה יעלה - רבי יאודה קובו זצ״ל, מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בכ״ב טבת תרמ״ח. נדפס בסאלוניקי - תרנ״ג.

215. יבא הלוי - רבי יוסף הלוי זצ״ל, מחכמי קושטא, נלב״ע בג׳ בכסליו תרי״ח. נדפס בקושטא - תרכ״ב.

216. יביע אומר - מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט״א.

217. יגל יעקב - רבי חיים מרדכי גוטליב זצ״ל, מחכמי הונגריה, נלב״ע בח׳ בתמוז תרצ״ו. נדפס בירושלים - תשכ״ד.

218. יד אבישלום - רבי אברהם בלעיש זצ״ל, מחכמי תוניסיה, נלב״ע בשנת תרי״ג. נדפס בליוורנו - תקפ״ט.

219. יד אהרן - רבי אהרן אלפאנדארי זצ״ל, מחכמי איזמיר, נלב״ע בשנת תקל״ד. נדפס באיזמיר - תצ״ה.

220. יד אהרן מהדורא בתרא - רבי אהרן אלפאנדארי זצ״ל, מחכמי איזמיר, נלב״ע בשנת תקל״ד. נדפס בספר מטה אפרים (ארדיט) סאלוניקי - תקנ״א.

221. יד הים - רבי ירחמיאל שטיצברג זצ״ל, מחכמי פולין, נדפס בחיי המחבר בבילגורי - תרפ״ו

222. יד הכהן - רבי פינחס הכהן זצ״ל, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בה׳ סיון תרפ״ח. נדפס בספר ״כסא אליהו״ בג׳רבא - תש״א.

223. יד המלך - רבי אליהו פאלומבו זצ״ל, מחכמי קושטא, נלב״ע סמוך לשנת תקס״ד. נדפס בסאלוניקי - תקס״ד.

224. יד יוסף - רבי יוסף יהודה שטראזברג זצ״ל, מחכמי גליציה, נלב״ע בכ״ז חשון תרע״א. נדפס בירושלים - תרנ״ח.

225. יד ימין - רבי מיכאל יעקב ישראל זצ״ל, מחכמי אי רודוס (יון), נלב״ע בז׳ באייר תרט״ז. נדפס באיזמיר - תרי״ט.

226. יד משה - רבי משה אמארילייו זצ״ל, מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בשנת תק״ח. נדפס בסאלוניקי - תקי״א.

227. יד נאמן - רבי חיים אברהם מיראנדה זצ״ל, מחכמי סאלוניקי, נדפס לאחר פטירת המחבר, בסאלוניקי - תקס״ד.

228. ידי חיים - רבי יוסף חיים זצ״ל, מחכמי בבל, נלב״ע בי״ג באלול התרס״ט. נדפס בירושלים - תשנ״ח.

229. ידיו של משה - רבי משה פרישקו זצ״ל, מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בח׳ בתשרי תקס״ח. נדפס בסאלוניקי - תקע״ב,

230. יהודה יעלה - רבי ישכר חדאד זצ״ל, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בשנת תשס״ט. נדפס בירושלים - תש״ס.

231. יוסף אומץ - רבי יוסף יהודה ליב פדר זצ״ל, מחכמי ברעסלוי (גרמניה), נלב״ע בז׳ד באייר תרל״ו. נדפס בוורשא - תרמ״ה.

232. יוסף חי - רבי יוסף זרקא זצ״ל, מחכמי תוניסיה, נלב״ע בשנת תקנ״ח. נדפס בתונס - תרס״ד.

233. יוקח נא - רבי אברהם הכהן זצ״ל, מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בח׳ כסלו תרמ״ו. נדפס בסאלוניקי - תרמ״ב

234. יין הרקח - רבי מסעוד חי רקח זצ״ל, מחכמי טריפולי (לוב), נלב״ע בי׳ מנחם אב תקכ״ז. נדפס בספר ״מעשה רקח״ ח״ב בליוורנו - תרכ״ב.

235. ילקוט הגרשוני - רבי גרשון שטרן זצ״ל, מחכמי הונגריה, נלב״ע בט״ו אייר תרצ״ו. נדפס במונקאטש בשנים תרס״א - תרס״ד.

236. יעקב לחק - רבי יעקב שמשון שבתי סינגיליאה זצ״ל, מחכמי איטליה, נדפס בחיי המחבר, בספר ״שבת של מי״ בליוורנו - תקס״ז.

237. יפאר ענוים. נתחבר על ידי ארבעה מחכמי אלג׳יר, נדפס בתל אביב - תשמ״ז.

238. יפה ללב - רבי רחמים נסים יצחק פלאג׳י זצ״ל, מחכמי איזמיר, נלב״ע בד׳ ניסן תרס״ז. נדפסו באיזמיר תרל״ב - תרס״ו.

239. יצחק ירנן - רבי יצחק הכהן זצ״ל, מחכמי תוניסיה, נפטר לאחר שנת תשל״א. נדפס בג׳רבא - תש״י.

240. **יקהיל שלמה - רבי שלמה קמחי זצ״ל,** מחכמי קושטא, נלב״ע בשנת תרנ״ד (בערך). נדפס באזמיר - תרכ״ה.

241. **יקרא דאורייתא - רבי שמואל יששכר שטארק זצ״ל,** מחכמי גליציה, נדפס בחיי המחבר, בלמברג - תרנ״ז.

242. **ישועות יעקב רבינוביץ - רבי יהושע יעקב רבינוביץ זצ״ל,** מחכמי רוסיה, נלב״ע יום חמישי לפרשת חיי שרה תרס״ב. נדפס בורשא - תרל״ח.

243. **ישועות יעקב - רבי יעקב משולם אורנשטיין זצ״ל,** מחכמי גליציה, נלב״ע בכ״ה אב תקצ״ט. נדפס בשנת תקפ״ח, ושוב בלמברג - תרכ״ג.

244. **יתדות החצר - רבי רחמים הכהן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בג׳ תשרי תשי״ח. נדפס בירושלים - תשל״ג.

245. **יתר הבז - רבי נהוראי ג׳רמון זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בט״ז ניסן תקמ״ג. נדפס בליוורנו - תקמ״ז ובבני ברק - תשס״ח.

כ

246. **כה לחי - רבי ישראל חדאד זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בכ״ז אדר תש״מ. נדפס בתל אביב - תשמ״ג.

247. **כוכב מיעקב - רבי יעקב פיתוסי זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נפטר בי״ג תמוז תקע״ב. נדפס בסוף ספר ״ירך יעקב״ בליוורנו - תר״ד.

248. **כלים של שלמה - רבי יחיאל מיכל גולדמן זצ״ל,** מחכמי אוקראיינא, נלב״ע לפני שנת תר״ע. נדפס בתל אביב - תש״ל.

249. **כמוס עמדי - רבי וצייף יתרו הכהן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ״ח ניסן תשנ״ז. נדפס בבני ברק - תשנ״ח.

250. **כנסת הגדולה - רבי חיים בנבנשתי זצ״ל - מרן החבי״ב,** מחכמי טורקיה, נלב״ע בי״ט אלול תל״ג. נדפס בליוורנו - תקנ״ב.

251. **כסא אליהו - רבי אליהו ישראל זצ״ל,** מחכמי ירושלים, נלב״ע בט׳ שבט תקמ״ד, נדפס בליוורנו - תקע״א.

252. **כסא שלמה - רבי שלמה מאזוז זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ״ה טבת תשמ״ב. נדפס בישראל - התשמ״ז.

253. **כפי אהרן - רבי משה עזריאל זצ״ל,** מחכמי ירושלים, נלב״ע בשנת תרכ״ו. (בסוף ספרו של אביו רבי אהרן עזריאל זצ״ל). נדפס בירושלים - תרמ״ו.

254. **כרם חמד - רבי שלמה פרייעש זצ״ל,** מחכמי ליטא, נדפס בחיי המחבר בוילנא - תרכ״ז ותרל״א.

255. **כרם חמר - רבי אברהם אלנקאווה זצ״ל,** מחכמי מרוקו, נלב״ע בט״ז חשון תרנ״א. נדפס בליוורנו - תרכ״ט, תרל״א.

256. **כתב י״ד - רבי יוסף דמשק זצ״ל,** מחכמי פולין, נדפס בחיי המחבר, בורשא - תרמ״ו, ובירושלים - תשנ״ח.

257. **כתבי ר״ד הלוי - רבי יצחק דוב הלוי במברגר זצ״ל,** מחכמי גרמניה, נלב״ע בט״ז תשרי תרל״ט. יצא לאור מכת״י בירושלים - תשנ״ב.

258. **כתיבת יד רבי אברהם לומברוזו.** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בה׳ אב תקפ״ד. כתיבת יד.

259. **כתיבת יד רבי דניאל חיים לומברוזו.** מחכמי תוניסיה, חי בסביבות שנת ת״ר. כתיבת יד.

260. **כתר תורה.** ירחון בעריכת **רבי בוגיד סעדון זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ״א ניסן תשס״ו. נדפס בג׳רבא בשנים תרח״ץ, תרצ״ט.

ל

261. **לאברהם למקנה - רבי אברהם שיראנו זצ״ל,** מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בי״ז מנחם אב תקצ״ו. נדפס בסאלוניקי - תרל״א.

262. **לבנימין אמר - רבי בנימין חדאד זצ״ל,** נלב״ע בכ׳ כסליו תשנ״ה. נדפס בבני ברק - תשנ״ו.

263. **לחם יוסף - רבי אהרן יוסף פיינזילבר זצ״ל,** מחכמי ליטא, נלב״ע בשנת תר״ס (בערך). נדפס בספר ״עבודת אהרן״ בורשא - תרנ״ד.

264. **לחם שלמה - רבי רפאל שלמה לאנייאדו זצ״ל,** מחכמי ארם צובא, נלב״ע בז׳ טבת תקנ״ד, נדפס בקושטא - תקל״א ובירושלים - תשד״מ.

265. **לי לישועה - רבי ישועה הלוי זצ״ל,** מחכמי מרוקו, נלב״ע בכ״ט בניסן תרס״ו. נדפס בירושלים - תרמ״ג.

266. **לימודי ה׳ - רבי יהודה נג׳אר זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בשנת תקפ״ה. נדפס בליוורנו - תקמ״ו.

267. **ליקוטי שפת אמת - רבי יהודה אריה ליב אלטר זצ״ל,** האדמו״ר מגור, נלב״ע בה׳ שבט תרס״ה. נדפס בבני ברק - תשמ״ז.

268. **לקוטי שלמה - רבי שלמה הכהן קליין זצ״ל,** מחכמי יוגוסלביה, נלב״ע בשנת סת״ר. נדפס בפאקש - תרנ״ד.

269. **לקט יוסף - רבי יוסף אלקלעי זצ״ל,** מחכמי ירושלים, נלב״ע בשנת תקע״ח, נדפס בספרו ״אמר יוסף״ בסאלוניקי - תקצ״א.

270. **לשון למודים - רבי ברזילי ברוך יעב״ץ זצ״ל,** מחכמי טורקיה, נלב״ע בשנת תק״כ. נדפס באיזמיר - תקט״ו.

מ

271. **מאור עינים - רבי מאיר ורגאני הכהן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בז״ך כסליו תשי״ג. נדפס בירושלים - תשל״א.

רשימת הספרים ומחבריהם

272. **מאורי אור - רבי אהרן ווירמש זצ״ל,** מחכמי צרפת, נלב״ע בט״ו באייר תקצ״ו. נדפסו בין השנים תק״ן - תקצ״א.

273. **מאמר מרדכי - רבי מרדכי בכ״ר מנחם זצ״ל,** מחכמי טורקיה, נלב״ע בג׳ מנחם אב תק״ח. נדפס בסאלוניקי - תרכ״ד.

274. **מגדנות נתן - רבי אליהו חי בורג׳ל זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע לפני שנת תקצ״ח. חלק ב׳ נדפס בליוורנו - תקמ״ה.

275. **מגיד תשובה - רבי חנינא בוגיד סעדון זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ״א ניסן תשס״ו. נדפסו בישראל בין השנים תש״ן - תשס״ג.

276. **מגיני אברהם - רבי אברהם צבי ברודנא זצ״ל,** מחכמי ליטא, נלב״ע בשנת תרצ״ה (בערך). נדפס בירושלים - תרפ״ו.

277. **מגיני חיים - רבי חיים פנחס לוריא זצ״ל,** מחכמי פולין, נלב״ע בב׳ אייר תש״א. נדפס בספרו ״קהלת חיים״ בשנת תשל״ד.

278. **מגן בעדי - רבי עבודי יחיא משה זצ״ל,** מחכמי בבל, נלב״ע בב׳ שבט תרע״ה. נדפס בירושלים - תרס״ד, תרע״ג.

279. **מור דרור - רבי מרדכי דייטש זצ״ל,** מחכמי פולין, נלב״ע אחר שנת תקל״ו. נדפס בפראג - תצ״ח.

280. **מוליך לימין משה - רבי אברהם דוב בעריש מנדלזון זצ״ל,** מחכמי ורשא, נלב״ע בי״א באייר תרס״ב. נדפס בספרו ״דברי אברהם״ בורשא - תרע״ג.

281. **מזבח אדמה - רבי רפאל** בכ״ר שמואל **מיוחס זצ״ל,** מחכמי ירושלים, נלב״ע בכ״ב אב תקל״א. נדפס בספר פרי האדמה ח״ג בסאלוניקי - תקי״ב.

282. **מזכרת משה - רבי משה בארקי זצ״ל,** מחכמי איזמיר, נלב״ע בד׳ סיון תרע״ג. נדפס בבני ברק - תשס״ג.

283. **מחזיק ברכה - רבי יוסף חיים דוד אזולאי - מרן החיד״א זצ״ל,** מחכמי ירושלים, נלב״ע בי״א אדר תקס״ו. נדפס בליוורנו - תקמ״ה.

284. **מחנה דן - רבי דוד נחמיאש זצ״ל,** מחכמי מרוקו, נלב״ע בח׳ אלול תרצ״ב. נדפס בירושלים - תרפ״ז.

285. **מטה אשר - רבי אשר שלם זצ״ל,** מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בי״ד תמוז תצ״ב. נדפס בסאלוניקי - תק״ח.

286. **מטה יהודה - רבי יהודה עייאש זצ״ל,** מחכמי אלג׳יר, נלב״ע בר״ה תקכ״א. נדפס בליוורנו - תקמ״ג, ובישראל - תשנ״ז.

287. **מטה יונתן - רבי יהונתן אייבשיץ זצ״ל,** מחכמי פראג, נלב״ע בכ״א באלול תקנ״ד. נדפס בפאקש - תרנ״א.

288. **מטה יוסף - רבי יוסף הלוי נזיר זצ״ל,** מחכמי חברון, נלב״ע בח׳ חשון התע״ד. נדפס בקושטא - תפ״ו.

289. **מטה יוסף יקואל - רבי יוסף יקואל זצ״ל,** מחכמי איזמיר, נלב״ע בט״ו תשרי תקמ״ט. נדפס בסאלוניקי - תקל״ט.

290. **מטה מנשה - רבי מנשה מטלוב סתהון זצ״ל,** מחכמי ארם צובא, נלב״ע בכ״ד אלול תרל״ו. נדפס בירושלים - תשס״ז.

291. **מילי דאבא - רבי אבא אלבאז זצ״ל,** מחכמי מרוקו, נלב״ע בכ״ו אלול תרח״ץ. נדפס בירושלים - תש״מ.

292. **מים חיים משאש - רבי יוסף משאש זצ״ל,** מחכמי מרוקו, נלב״ע בב׳ שבט תשל״ד. נדפס בפאס - תרצ״ד.

293. **מים חיים - רבי חזקיה די סילוה זצ״ל,** מחכמי ירושלים, נלב״ע בשנת תנ״ו בערך. נדפס לראשונה באמסטרדם - ת״צ.

294. **מים ראשונים - רבי משה מרדכי יוסף מיוחס זצ״ל,** מחכמי ירושלים, נלב״ע בתשרי תקס״ו. נדפס בספר ״מים שאל״ בסאלוניקי - תקנ״ט.

295. **מים שאל - רבי משה מרדכי יוסף מיוחס זצ״ל,** מחכמי ירושלים, נלב״ע בתשרי תקס״ו. נדפס בסאלוניקי - תקנ״ט.

296. **מכתב לחזקיהו פרץ - רבי חזקיה פרץ זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בשנת תק״ע בערך. נדפס בספר ״בגדי אהרן״ בליוורנו - תקס״ו, ובישראל - תשס״ד.

297. **מכתב לחזקיהו כת״י - רבי דוד סוריא זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, חי בסביבות שנת ת״ר. כתיבת יד.

298. **מכתב לחזקיהו חדאד - רבי חזקיה חדאד זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בר״ח טבת תשס״ז. נדפס בירושלים - תש״ן.

299. **מלא העומר - רבי מכלוף עידאן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בי״ח כסלו תש״ז. נדפס בישראל - תשל״ו.

300. **מלך שלם - רבי שמואל שלם זצ״ל,** מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בשנת תק״כ. נדפס בסאלוניקי - תקכ״ט.

301. **מלכי בקדש - רבי עזרא מלכי זצ״ל,** מחכמי ירושלים, נלב״ע באייר תקכ״ח. נדפס בסאלוניקי - תק״ט.

302. **מנחת יהודה - רבי יהודה ליב הלוי זצ״ל,** מחכמי פולין. נדפס בחיי המחבר בפיטרקוב - תרפ״ח.

303. **מנחת יצחק - רבי יצחק חוגא הכהן זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נדפס בחיי המחבר, בספר ״מעייני ישועה״ בתונס - תרס״ו.

304. **מנחת פתים - רבי מאיר אריק זצ״ל,** מחכמי רוסיה, נלב״ע בט״ו תשרי תרפ״ו. נדפס בספר ״מנחת קנאות״ למברג - תרנ״ד, ובספר מנחת פתים מונקאטש - תרנ״ח, ובירושלים - תשנ״ד.

305. **מנחת פתים הצרפתי - רבי רפאל הצרפתי זצ״ל,** מחכמי מרוקו, נלב״ע בשנת תשט״ז. נדפס בפאס - תשט״ו.

306. **מנחת שי - רבי חזקיה חדאד זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בר״ח טבת תשס״ז. נדפס בירושלים - תשס״ו.

307. **מעייני ישועה - רבי ישועה הכהן זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בז׳ אלול תרס״ג. נדפס בתונס - תרס״ו.

308. **מעיל שמואל - רבי שמואל פלורינטין זצ״ל,** מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בי״ג כסליו שע״ה. נדפס בסאלוניקי - תפ״ה.

309. **מעין גנים מזרחי - רבי ראובן מזרחי זצ״ל,** מחכמי טורקיה, נדפס בחיי המחבר, בקושטא - תפ״א,

310. **מעין גנים עצי לבונה - רבי ניסן אהרונסון זצ״ל**, מחכמי ליטא, נדפס בחיי המחבר, בזיטומיר סדילקאב - תקצ״ו.

311. **מעין גנים - רבי אליעזר די אבילה זצ״ל**, מחכמי מרוקו, נלב״ע בג׳ אדר תקכ״א. נדפס בליוורנו - תקס״ו.

312. **מעשה נסים - רבי נסים הכהן זצ״ל**, מחכמי תוניסיה, נדפס לאחר פטירת המחבר, בתונס - תרס״ז.

313. **מעשה נסים אחרון - רבי נסים הכהן זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בד׳ ניסן תשס״ח. נדפס בשו״ת מעשה נסים חלק ד׳ בבני ברק - תשס״ב.

314. **מעשה רק״ם - רבי יצחק קוריאט זצ״ל**, מחכמי מרוקו, נלב״ע בי״ז כסליו תקס״ה. נדפס בפיסא - תקס״ו.

315. **מצא חיים - רבי חיים חורי זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ״ה אייר תשי״ז, נדפס בישראל - תשל״ז.

316. **מצות כהונה - רבי אברהם הכהן יצחקי זצ״ל**, מחכמי תוניסיה, נלב״ע בח׳ כסליו תרכ״ה. נדפס בליוורנו - תרמ״ה.

317. **מצות ראיה - רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ״ל**, הרב הראשי לישראל, נלב״ע בג׳ אלול תרצ״ה. נדפס בירושלים - תשס״ד.

318. **מצוה שלימה - רבי שלמה זלמן הכהן קוק זצ״ל**, מחכמי ליטא, נלב״ע בכ״ג שבט תרפ״ט. נדפס בספר ״מצות ראיה״ בירושלים - תשס״ד.

319. **מקבציאל.** ירחון בעריכת **רבי שלמה מאזוז זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ״ה טבת תשמ״ב. נדפס בג׳רבא בשנים תרצ״ה - תרצ״ו.

320. **מקום שמואל - רבי שמואל אשכנזי זצ״ל**, מחכמי אלטונא. נדפס בחיי המחבר באלטונא - תצ״ח.

321. **מקור ברוך - רבי ברוך ברודא זצ״ל**, מחכמי ליטא, נדפס בחיי המחבר, בספר ״נעימה קדושה״ בוילנא - תרל״ב.

322. **מקור מים חיים - רבי יעקב מאיר פאדווא זצ״ל**, מחכמי בריסק, נלב״ע בכ״א כסליו תרט״ו. נדפס בסאדילקוב - תקצ״ו.

323. **מקראי קדש - רבי חיים אבולעאפיה זצ״ל**, מחכמי איזמיר, נלב״ע בט״ז ניסן תק״ד. נדפס באיזמיר - תפ״ט.

324. **מרגניתא דרבי מאיר - רבי מאיר מפרמישלאן זצ״ל**, מחכמי רוסיה, נלב״ע בכ״ט באייר תר״י. נדפס בלבוב - תרפ״ו.

325. **משאת בנימין - רבי בנימין אהרן סלניק זצ״ל**, מחכמי גליציה, נלב״ע בשנת ש״פ. נדפס בוילנא - תרנ״ד.

326. **משגב לדך - רבי דוד כהן זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בחשון תרל״א. נדפס בג׳רבא - תרע״ה.

327. **משחא דרבותא - רבי מסעוד אלפאסי זצ״ל, ובניו רבי שלמה ורבי חיים זצ״ל.** מחכמי תוניסיה - הגאון רבי **מסעוד** נלב״ע בר״ח טבת תקל״ה, **רבי שלמה** נלב״ע בט״ו תמוז תקס״א, **רבי חיים** נלב״ע בשנת תקמ״ג. נדפס בליוורנו - תקס״ו.

328. **משיב דבר - רבי נפתלי צבי יהודה ברלין זצ״ל**, מחכמי ליטא, נלב״ע בשנת תרנ״ב. נדפס במהדורת צילום בירושלים - תשכ״ח.

329. **משכנות הרועים - רבי עוזיאל אלחאייך זצ״ל**, מחכמי תוניסיה, נלב״ע סמוך לשנת תקע״ח. נדפס בליוורנו - תר״כ.

330. **משכנות יעקב - רבי יעקב מקרלין זצ״ל**, נלב״ע בו׳ כסליו תר״ה. נדפס בשנת תקצ״ח, ובמהדורא חדשה - תש״ך.

331. **משרת משה - רבי יצחק עטייה זצ״ל**, מחכמי ארם צובא, נלב״ע בשנת תקצ״ג בערך. נדפס בליוורנו - תקפ״ג.

332. **מתוק מדבש - רבי יהונתן אייבשיץ זצ״ל**, מחכמי פראג, נלב״ע בכ״א באלול תקנ״ד. נדפס בפאקש - תרנ״ט.

נ

333. **נדיב לב - רבי חיים דוד חזן זצ״ל**, מחכמי איזמיר, נלב״ע בה׳ בשבט תרכ״ט. נדפס בסאלוניקי - תרכ״ב.

334. **נהורא שרגא - רבי שרגא פייבל גלבפיש זצ״ל**, מחכמי ורשא, נדפס לאחר פטירת המחבר בורשא - תרנ״ד.

335. **נהר שלום - רבי שבתאי וינטורה זצ״ל**, מחכמי איטליה, נלב״ע בשנת תק״נ. נדפס באמסטרדם - תקל״ד.

336. **נהרות דמשק - רבי שלמה קאמונדו זצ״ל**, מחכמי קושטא, נדפס לאחר פטירת המחבר בסאלוניקי - תקס״ב.

337. **נוה שלום - רבי שלום הכהן שולאל זצ״ל**, מחכמי אלג׳יר, נלב״ע בשנת תק״נ. נדפס בליוורנו - תקס״ד.

338. **נוכח השלחן - רבי שאול הכהן זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בו׳ אייר תר״ח, נדפס בבני ברק - תשמ״ח.

339. **נמוקי אורח חיים - רבי חיים אלעזר שפירא זצ״ל**, האדמו״ר ממונקאטש (הונגריה), נלב״ע בב׳ סיון תרצ״ז. נדפס בטארנא - תר״צ, ובירושלים - תשנ״ח.

340. **נמוקי חיים - רבי חיים הגר זצ״ל**, מחכמי ויז׳ניץ, נלב״ע בכ״ה כסליו תרצ״ב. נדפס בתל אביב - תש״כ.

341. **נפש חיה צבאן - רבי רפאל כדיר צבאן זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בד׳ כסליו תשנ״ה. נדפס בישראל - תשד״מ.

342. **נפש חיה - רבי ראובן מרגליות זצ״ל**, מחכמי לבוב (גליציה), נלב״ע בז׳ אלול תשל״ב, נדפס בתל אביב - תשי״ד.

343. **נר דוד - רבי יהודה הכהן טנוג׳י זצ״ל**, מחכמי תוניסיה, נלב״ע בר״ח אב תקצ״ג. (הספר הוא של הגאון רבי דוד גג׳י זצ״ל). נדפס בליוורנו - תרכ״ח.

רשימת הספרים ומחבריהם

344. **נשמת חיים - רבי חיים אבולעאפיא זצ״ל**, מחכמי איזמיר, נלב״ע בכ״ה אדר ב׳ תקל״ה. נדפס בסאלוניקי - תקס״ו.

345. **נתיבי עם - רבי עמרם אבורביע זצ״ל**, מחכמי ירושלים, נלב״ע בז׳ טבת תשכ״ז. נדפס בירושלים - תשכ״ד.

ס

346. **סוכת דוד - רבי חיים שלמה פירנאדיס-דיאס זצ״ל**, מחכמי ירושלים, נלב״ע בשנת תקל״א. נדפס בסוף ספר ״בית המלך״ בסאלוניקי - תקס״ד.

347. **סולת בלולה מנחת אפרים - רבי אפרים סטאניסלאבסקי זצ״ל**, מחכמי רוסיה, נדפס בחיי המחבר בספר ״מנחת אפרים״ בפיטרקוב - תרס״ח.

348. **סולת בלולה - רבי יהודה ליב פוחוביצר זצ״ל**, מחכמי רוסיה, נלב״ע אחר שנת ת״ס. נדפס בתוך ספר ״דברי חכמים״ בהאמבורג - תנ״ב.

349. **סמא דחיי - רבי חיים יעקב זצ״ל**, מחכמי איזמיר, נדפס בחיי המחבר באמסטרדם - תצ״ט.

350. **ספר יהושע - רבי יהושע העשיל באב״ד זצ״ל**, מחכמי פולין, נלב״ע בי״ז אייר תר״א. נדפס בזלקווא - תקפ״ט.

351. **ספר פלאים - רבי רפאל מייזליש זצ״ל**, מחכמי פולין, נלב״ע בין השנים תקל״ח - תק״מ. נדפס בספרו ׳תוספת שבת׳ בזאלקווא - תקס״ו.

ע

352. **עדות ביהוסף - רבי יוסף חיים בן סאמון זצ״ל**, מחכמי מרוקו, נלב״ע קרוב לשנת תקנ״ח. נדפס בסאלוניקי - תק״ס.

353. **עדות ביעקב - רבי יעקב די בוטון זצ״ל**, מחכמי סאלוניקי, נולד בשנת שצ״ה, נלב״ע בט׳ ניסן התמ״ו. נדפס בסאלוניקי - ת״פ.

354. **עדות בישראל - רבי אברהם שטרן זצ״ל**, מחכמי טשויץ (פולין), נלב״ע אחר שנת תשי״ד. נדפס בחיי המחבר במונטריאול - תש״ד.

355. **עובר אורח - רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים זצ״ל**, מחכמי ליטא, נלב״ע בג׳ אדר א׳ תרס״ה. נדפס בסיגט - תרנ״ח, ובירושלים - תשכ״ב.

356. **עזרת ישראל - רבי ישראל זיטמאן זצ״ל**, מחכמי קאליש (פולין), נלב״ע בג׳ חשון תרמ״ג. נדפס בפיטרקוב - תרס״ז.

357. **עטרת שלמה - רבי רפאל שלמה לניאדו זצ״ל**, מחכמי ירושלים, נלב״ע בט״ו שבט תרפ״ה. נדפס בספר ״עלה עזרא״ בירושלים - תשנ״ט.

358. **עינות מים - רבי עזרא מלכי זצ״ל.** מחכמי רודוס (יון), נלב״ע באייר תקכ״ח. נדפס בסאלוניקי - תק״ע.

359. **עלה עזרא - רבי עזרא עטייה זצ״ל**, מחכמי ירושלים, נלב״ע בי״ט אייר תש״ל. נדפס בירושלים - תשנ״ט.

360. **עלי הדס כת״י - רבי דוד סוריא זצ״ל**, מחכמי תוניסיה, חי בסביבות שנת ת״ר. כתיבת יד.

361. **עמודי אהרן - רבי נסים יצחק ארדיט זצ״ל**, מחכמי איזמיר, נלב״ע בי״ד סיון תקפ״ד. נדפס בספר ״נר יצחק״ בישראל - תשנ״ד.

362. **עצי בשמים - רבי ישעיה מושקט זצ״ל**, מחכמי פולין, נלב״ע בה׳ אדר תרכ״ח. נדפס בורשא - תרנ״ו.

363. **עצי היער - רבי יוסף סאסי עלוש זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בי״ח אייר תשכ״ז. נדפס בג׳רבא - תשל״ב.

364. **עץ שתול - רבי צגייר עשוש זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ״ו אדר תשמ״ה. נדפס בבני ברק - תשנ״ד.

365. **ערבי פסחים - רבי עמרם בלום זצ״ל**, מחכמי הונגריה, נלב״ע בכ״ו אלול תרס״ז. נדפס בבודפסט - תרפ״ז.

366. **ערך השלחן דברי חכמים - רבי זאב וולף פוהורילס זצ״ל**, מחכמי רוסיה, נלב״ע בי״ד במנחם אב תר״ס. נדפס בלמברג - תרמ״ז.

367. **ערך השלחן - רבי יצחק טייב זצ״ל**, מחכמי תוניסיה, נלב״ע בשבט תק״ץ. נדפס בליוורנו - תקנ״א.

368. **ערך שי - רבי שלמה יהודה טאבאק זצ״ל**, מחכמי הונגריה, נלב״ע בי״א בטבת תרס״ח. נדפס בסיגעט - תרס״ט.

369. **עשרים גרה - רבי אריה ליב צינץ זצ״ל**, מחכמי פולין, נלב״ע בג׳ באייר תקצ״ג. נדפס בספרו ״מגן האלף״ בורשא - תרנ״ב.

פ

370. **פטר רחם - רבי מניני רפאל חדאד זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בח״י באייר תשכ״א. נדפס בספר ״נטע רבעי״ בישראל - התשל״ג.

371. **פי שנים - רבי רפאל חיים מרדכי סורנאגה זצ״ל**, נלב״ע בז״ך באדר תקנ״ט, **רבי בנימין נבון זצ״ל**, נלב״ע בכ״ט בטבת תקמ״ח. מחכמי ירושלים. נדפס בסאלוניקי - תקס״ו.

372. **פני אהרן - רבי אהרן אמארילו זצ״ל**, מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בשנת תקל״ב. נדפס בסאלוניקי - תקנ״ו.

373. **פני משה - רבי משה הכהן זצ״ל**, מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בראש השנה תרכ״ג, נדפס בישראל - תשמ״ז.

374. **פנים מאירות - רבי מאיר א״ש זצ״ל,** מחכמי הונגריה, נלב״ע בכ״ד סיון תק״ד. נדפס בלבוב - תרנ״א.

375. **פעולת צדיק - רבי יחיא צאלח זצ״ל,** מחכמי תימן, נלב״ע בכ״ח ניסן תקס״ה. נדפס לראשונה בירושלים - תש״ו, ובמהדורא חדשה בבני-ברק - תשס״ג.

376. **פרדס רמונים - רבי רפאל מסעוד בן מוחא זצ״ל.** מחכמי מרוקו, נלב״ע בח״י תמוז תרל״ו. נדפס בירושלים - תשל״ט.

377. **פרוכת המסך - רבי סאסי הכהן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בי״ז אלול תשל״א. נדפס בג׳רבא - תש״ב.

378. **פרי האדמה - רבי רפאל** בכ״ר שמואל **מיוחס זצ״ל,** מחכמי ירושלים, נלב״ע בכ״ב מנחם אב תקל״א. נדפס בסאלוניקי - תקכ״ג.

379. **פרי מפרי - רבי יונה נבון זצ״ל,** מחכמי ירושלים, נלב״ע בי״ז שבט תק״כ. נדפס בשו״ת נחפה בכסף ח״ב בירושלים - תר״ג.

380. **פרי עץ חיים בלעיש - רבי אברהם בלעיש זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בשנת תרי״ג. נדפס בספרו ״פתח הביתי״ בליוורנו - תר״ו.

381. **פרי עץ חיים אביגדור - רבי חיים אביגדור זצ״ל,** מחכמי קושטא. נדפס בחיי המחבר באמסטרדם - תצ״ד.

382. **פרי צדיק - רבי רפאל ידידיה שלמה צרור זצ״ל,** מחכמי אלג׳יר, נלב״ע בז״ך כסלו תצ״ח. נדפס בליוורנו - תק״ח.

383. **פתח הדביר - רבי חיים בנימין פונטרימולי זצ״ל,** מחכמי איזמיר, נלב״ע בי׳ ניסן תרל״ג. ח״א נדפס באיזמיר - תרט״ו, וח״ב שם - תרכ״ג, וח״ג שם - תרל״ג.

384. **פתחי תשובה - רבי ישראל איסר איסרלין זצ״ל,** מחכמי וילנא, נלב״ע בשנת תרנ״ט. נדפס בווילנא - תרל״ה.

צ

385. **צדקה לחיים - רבי חיים ג׳רמון זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בשנת תקמ״ה. נדפס בליוורנו - תקמ״ז.

386. **צוף דבש - רבי דוד מועטי זצ״ל,** מחכמי אלג׳יר, נלב״ע בשנת תרל״ו. נדפס בליוורנו - תרל״ו.

387. **צמח השדה - רבי נתן פריידר זצ״ל,** מחכמי טשארנא, נלב״ע בכ״ח אלול תרי״ג. נדפס בפרשבורג - תר״ח.

388. **צמח צדק - רבי מנחם מנדל שניאורסון זצ״ל,** האדמו״ר מלובאביטש, נלב״ע בי״ג ניסן תרכ״ו, נדפס בברוקלין - תשכ״ב.

389. **צרור החיים - רבי חיים קצבי זצ״ל,** מחכמי אלג׳יר, נלב״ע בשנת תרכ״ז. נדפס בליוורנו - תרל״ט.

ק

390. **קדשי דוד - רבי דוד חסאן זצ״ל,** מחכמי מרוקו, נלב״ע בשנת תקמ״ה. המגיה הוא בנו **רבי שלמה חסאן זצ״ל,** נלב״ע בי״ב מנחם אב תקפ״ד. נדפס בליוורנו - תקנ״ב.

391. **קהלת יעקב - רבי יעקב לוורבום זצ״ל,** הגאון מליסא, נלב״ע בכ״ה אייר תקצ״ב. נדפס בקראקא - תרנ״ד.

392. **קול בן לוי - רבי רפאל הלוי זצ״ל,** מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בשנת ת״פ. נדפס בקושטא - תפ״ז, ובישראל - תשס״ג.

393. **קול יהודה - רבי יהודה ליב מיאנוב זצ״ל,** מחכמי גליציה, חי בסביבות שנת הת״ר. נדפס בפיטרקוב - תרס״ו.

394. **קול יעקב - רבי גרשון שאול זצ״ל,** מחכמי איזמיר, (הספר של אחיו רבי יעקב שאול זצ״ל). נדפס לאחר פטירת המחבר באיזמיר - תק״כ.

395. **קול קול יעקב - רבי יעקב המבורגר זצ״ל,** מחכמי פראג, בסוף הספר כתב שסיימו בשנת תק״ד. נדפס לאחר פטירתו בפראג - תקס״ב.

396. **קרבן אשה - רבי אליהו שמאע הלוי זצ״ל,** מחכמי ארם צובא, נלב״ע בי״ד אייר תקע״ד. נדפס בליוורנו - תקפ״א, ובירושלים - תשמ״ה.

397. **קרית ארבע - רבי יצחק עקריש זצ״ל,** מחכמי קושטא, נלב״ע בין השנים תרמ״ו - תרמ״ח. נדפס בירושלים - תרל״ו.

398. **קרית חנה דוד - רבי דוד הכהן סקלי זצ״ל,** מחכמי מרוקו, נלב״ע בכ״ד אייר תש״ח. נדפס בירושלים - תרצ״ה, תרצ״ו.

399. **קרן דוד.** קובץ בעריכת **רבי מרדכי סגרון זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בראש חדש מנחם אב תשכ״ט. נדפס בג׳רבא - תרע״ו.

ר

400. **ראש יוסף - רבי יוסף אישקאפה זצ״ל,** מחכמי טורקיה, נלב״ע בכ״ו טבת תכ״ב. נדפס איזמיר - תי״ח.

401. **רב ברכות - רבנו יוסף חיים זצ״ל,** מחכמי בבל, נלב״ע בי״ג אלול תרס״ט. נדפס בבגדאד - תרכ״ח.

402. **רב דגן - רבי יצחק הלוי זצ״ל,** מחכמי קושטא, נלב״ע בשנת תקצ״ב. נדפס בסאלוניקי - תרכ״ב.

403. **רב דגן אות לטובה - רבי יצחק עטייה זצ״ל,** מחכמי ארם צובא, נלב״ע בשנת תקצ״ג בערך. נדפס בספר ״רב דגן״ ליוורנו - תקע״ח.

404. **רב פעלים - רבנו יוסף חיים זצ״ל,** מחכמי בבל, נלב״ע בי״ג אלול תרס״ט. ארבעה חלקים.

405. **רביד הזהב - רבי דוד משרקי זצ״ל,** מחכמי תימן, נלב״ע בשנת תקל״ב. נדפס בישראל - תשט״ו.

406. **רוח חיים - רבי חיים פלאג׳י זצ״ל,** מחכמי איזמיר, נלב״ע בי״ז שבט תרכ״ח. נדפס באיזמיר - תרל״ז.

407. **רכוש הים - רבי אהרן וייס זצ״ל,** מחכמי הונגריה, נלב״ע בשואה. נדפס בחיי המחבר בסאטמאר - תש״א.

רשימת הספרים ומחבריהם

408. **רפאל המלאך - רבי שושן מאזוז זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בט״ו אלול תשנ״ט. נדפס בישראל - תשמ״ב.

ש

409. **שארית הצאן - רבי יוסף בן נאים זצ״ל,** מחכמי מרוקו, נלב״ע בט״ז שבט תשכ״א. נדפס בישראל.

410. **שבות יהודה - יהודה אלבז זצ״ל,** מחכמי מרוקו, נלב״ע בט״ו בשבט תר״ז. נדפס בישראל - התשי״מ.

411. **שביבי אש - רבי אברהם צבי שור זצ״ל,** מחכמי הונגריה, נלב״ע בה׳ סיון תש״ה. נדפס בירושלים - תרצ״ה.

412. **שביתת יום טוב - רבי יום טוב אלנקאוה זצ״ל,** מחכמי קושטא, נלב״ע בכ״ח ניסן תקמ״ו. נדפס בסאלוניקי - תקמ״ח.

413. **שבתי וקומי - רבי חומאני עלוש זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בג׳ אלול תשט״ו. נדפס בנתיבות - תשל״ט.

414. **שדה הארץ - רבי אברהם מיוחס זצ״ל,** מחכמי ירושלים, נלב״ע בשנת תקכ״ח. נדפס בליוורנו - תקכ״ח.

415. **שו״ת בית דוד - רבי יוסף דוד זצ״ל,** מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בד׳ כסליו תצ״ז. נדפס בסאלוניקי - תצ״ד.

416. **שו״ת וחדושי מהר״י שטייף - רבי יונתן שטייף זצ״ל,** מחכמי הונגריה, נלב״ע בט׳ אלול תשי״ח. נדפס בניו יורק - תשכ״ח.

417. **שו״ת וחדושי מהר״מ פישלס - רבי מאיר פישלס בומסלא זצ״ל,** מחכמי פראג, נלב״ע בי״ז כסליו תק״ל. נדפס בירושלים - תשס״ג.

418. **שו״ת חכם צבי - רבי צבי הירש אשכנזי זצ״ל,** מחכמי אשכנז, נלב״ע בה׳ באייר תע״ח. נדפס לאחרונה בלבוב - תר״ס עם הוספות.

419. **שו״ת מהרא״ב - רבי מיכאל משה יהודה זילברברג זצ״ל,** מחכמי פולין, (הספר של בנו רבי אברהם בנימין זילברברג זצ״ל) נדפס לאחר פטירתו בניו יורק - תש״א.

420. **שו״ת מהרי״ף - רבי יעקב פראג׳י מהמה זצ״ל,** מחכמי מצרים, נלב״ע בשנת ת״צ בערך. נדפס באלכסנדריה - תרס״א.

421. **שו״ת מהר״ש הלוי - רבי שלמה הלוי זצ״ל,** מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בשנת שצ״ה, נדפס בסאלוניקי - תי״ב.

422. **שו״ת רבי גבריאל אשכנזי - רבי גבריאל אשכנזי זצ״ל,** מחכמי ארם צובא, נלב״ע אחרי שנת תקנ״ז. נדפס בירושלים - תשמ״ו.

423. **שו״ת שואל ונשאל - רבי משה כלפון הכהן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בי״ח טבת תש״י. מכיל תשעה חלקים.

424. **שואל ומשיב - רבי שלמה מאזוז זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ״ה טבת תשמ״ב. נדפס בנתיבות - תשד״ם.

425. **שיבת ציון - רבי ציון הכהן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ״ו מנחם אב תרצ״א. נדפס בג׳רבא - תש״ג.

426. **שיורי ברכה המלוקט -** בעריכת רבי רפאל קאלמארו זצ״ל, מתוך ספרי **מרן החיד״א**. נדפס בסאלוניקי - תקע״ד.

427. **שיורי לקט - רבי אלחנן אשכנזי זצ״ל,** מחכמי רוסיה, נלב״ע סביבות שנת תקמ״ג. נדפס בורשא - ת״ר.

428. **שיח יצחק בוכריץ - רבי יצחק בוכריץ זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בב׳ כסלו תש״ם. נדפס בישראל - תשל״ה.

429. **שיח יצחק חדאד - רבי יצחק חדאד זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ״ב מנחם אב תשס״א, נדפס בירושלים - תשס״ג.

430. **שיח יצחק גוטקינד - רבי אברהם יצחק הלוי גוטקינד זצ״ל,** מחכמי רוסיה, נדפס בפיטרקוב - תרצ״ב בחיי המחבר.

431. **שיח יצחק - רבי יצחק נוניס ואיס זצ״ל,** מחכמי איטליה, נלב״ע בין השנים תקכ״ו - תקנ״ד. נדפס בליוורנו - תקנ״ד.

432. **שיירי הנפש - רבי רפאל כדיר צבאן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בד׳ כסליו תשנ״ה. נדפס בנתיבות - תשנ״ד.

433. **שיירי יפה ללב - רבי יצחק פלאג׳י זצ״ל,** מחכמי איזמיר, נלב״ע בד׳ ניסן תרס״ז. נדפס בספר ״פדה את אברהם״ באיזמיר - תרנ״ט.

434. **שיירי כנסת הגדולה - רבי חיים בנבנישתי זצ״ל.** מחכמי טורקיה, נלב״ע בי״ט אלול תל״ג. נדפס באיזמיר - תל״א, קושטא - תפ״ט.

435. **שלחן אברהם - רבי אברהם מגוץ הכהן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בכ׳ טבת תרצ״א, נדפס בירושלים - תשנ״ב.

436. **שלחן אש - רבי אברהם שטרן זצ״ל,** מחכמי סלובקיה, נספה בשואה. נדפס בחיי המחבר במישקולץ - תש״ג.

437. **שלחן גבוה - רבי יוסף מולכו זצ״ל,** מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בשנת תקכ״ח. נדפס בסאלוניקי - תקי״ד.

438. **שלחנו של אברהם - רבי אברהם הכהן יצחקי זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בח׳ כסלו תרכ״ה. נדפס בליוורנו - תרכ״ה.

439. **שלמי תודה - רבי שלמה דאנה זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בכ״ט סיון תרע״ג. נדפס בתונס - תרע״ח.

440. **שם יוסף - רבי יוסף מועטי זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע בשנת תר״ל. נדפס בירושלים - תרל״ט.

441. **שם משמואל - רבי שמואל בן חביב זצ״ל,** מחכמי סאלוניקי, נדפס לאחר פטירת המחבר, בסוף ספר ״אמר שמואל״ בסאלוניקי - תרמ״ו.

442. **שם משמעון - רבי שמעון מנשה (ובנו רבי חיים מנשה) זצ״ל,** מחכמי סאלוניקי, נלב״ע בכ״ה ניסן תרנ״ד. נדפס בירושלים - תרס״ו.

443. **שמו יוסף - רבי יוסף בן וואליד זצ״ל,** מחכמי מרוקו, נלב״ע בב׳ תמוז תרס״ו. נדפס בירושלים - תרס״ז.

444. **שמוש חכמים - רבי משה ב״ר יעקב זצ״ל,** מחכמי גליציה, נדפס בזולקוא - תקמ״א.

445. **שמחת כהן - רבי רחמים חי חויתה הכהן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בי׳ שבט תשי״ט. נדפס בירושלים - תשנ״ו.

446. **שמחת עולם - רבי חיים שבתי לאגו זצ״ל,** מחכמי טבריא, נלב״ע בשנת תקל״ג. נדפס בסאלוניקי - תקס״ו.

447. **שמן המאור - רבי מאיר הלוי סג״ל גלוגא זצ״ל,** מחכמי פראג, נלב״ע בכ״ה אב תקפ״ט. נדפס בפראג - תקע״ו.

448. **שמן למאור - רבי שמעון מאיר ביימאייל זצ״ל,** מחכמי וילנא, נדפס בחיי המחבר בוילנא - תרס״ז.

449. **שמן רוקח - רבי אלעזר רוקח זצ״ל,** מחכמי רוסיה, נלב״ע בכ״ז שבט תקצ״ז. ח״ג נדפס בקראקא - תרס״ב.

450. **שמע יעקב - רבי יהושע יעקב רבינוביץ זצ״ל,** מחכמי רוסיה, נלב״ע יום חמישי לפרשת חיי שרה תרס״ב. נדפס בפיטרקוב - תרס״א.

451. **שער אפרים - רבי אפרים הכהן זצ״ל,** מחכמי פראג, נלב״ע בי״ג סיון תל״ח. נדפס בזולצבאך - תמ״ח, ובלמברג - תרמ״ז.

452. **שער שלמה - רבי חיים דוד שלמה זוראפה זצ״ל,** מחכמי אלג׳יר, נלב״ע בשנת תר״כ. נדפס בליוורנו - תרל״ח.

453. **שערי עזרא - רבי עזרא עבאדי שעיו זצ״ל,** מחכמי ארם צובא, נלב״ע בד׳ שבט תרצ״ט. נדפס בירושלים - תשכ״ב.

454. **שערי עזרה - רבי עזרא הכהן טראב זצ״ל,** מחכמי דמשק, נלב״ע בכ״ח שבט תר״פ. נדפס בירושלים - תרס״ו.

455. **שערי ציון - רבי בן ציון הכהן יהונתן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בד׳ כסליו תשל״ב. נדפס בירושלים - תשד״מ.

456. **שפתי שושן - רבי שושן הכהן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בו׳ אדר תשל״ו. נדפס בישראל - תשמ״ח.

457. **שרי בישכר - רבי אברהם שטרן זצ״ל,** מחכמי פולין, נלב״ע אחר שנת תשי״ד. נדפס בספר ״חוטים המשולשים״ בקנדה - תשי״ד.

458. **שרש ישי - רבי שלמה שמאמה זצ״ל,** מחכמי תוניסיה, נלב״ע באי״ד תמוז תקס״ו. נדפס בליוורנו - תקס״ט.

ת

459. **תהלה לדוד - רבי דוד צבי אורטינברג זצ״ל,** מחכמי ברדיטשוב (רוסיה), נלב״ע בכ״ד אדר תר״ע. נדפס בברדיטשוב - תרמ״ח.

460. **תולדות יעקב יוסף - רבי יוסף בכרך זצ״ל,** מחכמי ליטא. נדפס בחיי המחבר בוילנא - תרכ״ח.

461. **תוספת חיים - רבי יחיאל מיכל פישלר זצ״ל,** מחכמי פרמישלאן (רוסיה), נלב״ע בשנת תרנ״ה. נדפס בלמברג - תרמ״ה.

462. **תוספת ירושלים - רבי ישראל איסר איסרלין זצ״ל,** מחכמי וילנא, נלב״ע בשנת תרנ״ט. נדפס בוילנא - תרל״א.

463. **תורה מציון -** קובץ בעריכת **רבי יעקב אורנשטיין זצ״ל,** נדפס בירושלים בשנים: תרמ״ז - תרס״ו.

464. **תורות אמת - רבי רפאל ברדוגו זצ״ל,** מחכמי מרוקו, נלב״ע בליל הושענא רבה תקפ״ב. נדפס במקנאס - תרצ״ט.

465. **תורת אמת - רבי נתן כ״ץ אדלר זצ״ל** מחכמי פולין, נלב״ע בז״ך אלול תק״ס. נדפס בסטו מרה - תרפ״ח.

466. **תורת בר נש - רבי פייבל כלב שלזינגר זצ״ל,** מחכמי פולין, נלב״ע בח׳ ניסן תרע״א. נדפס בפאקש - תרס״ד.

467. **תורת ה׳ - רבי פנחס ורגאני הכהן זצ״ל,** מחכמי ג׳רבא, נלב״ע בי״ב אייר תשנ״ט. נדפס בישראל - תשס״ד.

468. **תורת רמ״ז - רבי משה זאב מזוזה זצ״ל,** מחכמי לבוב, נלב״ע בכ״ד שבט תרע״א. נדפס בבילגוריא - תרצ״א.

469. **תנא ושייר - רבי יצחק עטייה זצ״ל,** מחכמי ארם צובא, נלב״ע בשנת תקצ״ג בערך. נדפס בליוורנו - תקצ״א.

470. **תנובת יהודה - רבי ראובן פינק זצ״ל,** מחכמי פולין, נלב״ע בד׳ אייר תר״ס. נדפס בקראקא - תרנ״ה תרנ״ו.

471. **תפארת אדם - רבי חיים אברהם בכ״ר דוד זצ״ל,** מחכמי איזמיר, נדפס לאחר פטירת המחבר בסאלוניקי - תרכ״ג.

472. **תפארת חיים שוחט - רבי אברהם חיים שוחט זצ״ל,** מחכמי ליטא, נלב״ע במנחם אב תרמ״ט. נדפס בפיטרקוב - תרס״ז.

473. **תפארת חיים שוורץ - רבי אלכסנדר חיים שוורץ זצ״ל,** מחכמי רומניה, נלב״ע בכ״ה אלול תשכ״ג. נדפס בברוקלין - תשנ״ג.

474. **תפארת שמואל - רבי אהרן שמואל קאידנובר זצ״ל,** מחכמי קראקא, נלב״ע בשנת תל״ט. נדפס בפרנקפורט דמיין - תנ״ו.

475. **תשובה מאהבה - רבי אלעזר פלקלס זצ״ל,** מחכמי פראג, נלב״ע בה׳ דחול המועד פסח תקפ״ו. נדפס בפראג - תקע״ה.

476. **תשובות ריב״א הקטן - רבי יוסף מסינג זצ״ל,** מחכמי גרמניה, נדפס בחיי המחבר בברסלויא - תרכ״ד.